

ॐ

ధర్మము

పద్య+తత్పర్య

నిర్ణయ సింధువు-3

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కుంఠ మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షపతి

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాదేవి

గురు గోతమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు నైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు తిర్యంగ స్వామి

గురు లాహరీ మహాశయ

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు సాయి బాబా

గురు అరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద

గురు మహాయోగిస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రకేశవర పరమాచార్య

వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి. కనుక తమవంతుగా భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం TTD(తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం) వారు ఉచితంగా విలువైన గ్రంథాలను ఆన్ లైన్ లో eBOOK(PDF) అందిస్తున్నారు. వారు చేస్తున్న జ్ఞాన యజ్ఞానికి సాయి రామ్ కూడా తమవంతుగా సహాయం చేసే కార్యక్రమంలో భాగంగా వారి గ్రంథాలను సాయి రామ్ ద్వారా కూడా అందచేస్తున్నాము, ఇందుకు మేము వారికి కృతజ్ఞత తెలియచేసుకుంటున్నాము. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం చేసిన ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(www.google.co.in), మైక్రోసాఫ్ట్ సైట్ (www.microsoft.com) వారికి కూడా మేము ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇంట్లో ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలయం ఉండాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) TTD(తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం) వెబ్ సైట్: <http://ebooks.tirumala.org>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు, సూచనలకు సాయి రామ్ సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని, మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము.

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో TTD(తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం) సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార, ముద్రణ హక్కులు రచయిత, పబ్లిషర్స్ కి గలవు.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయి నాథ పాద సమర్పణమస్తు *

TTD(తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం)

<http://ebooks.tirumala.org>

← ebooks.tirumala.org

 తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు
Tirumala Tirupati Devasthanams
ePublications

Home Languages Series Authors Archives Saptagiri Catalog Contact Us Search

COMPLAINTS PLS CONTACT e MAIL saptagirittu@gmail.com CAN CALL 0877 226 4359, 4543, 4360, 4363, 4306 BETWEEN 10.30 AM AND 5 PM (DURING WORKING DAYS)

Saptagiri **Panchangam** **Sri Bhagavad Ramanuja "Sahasrabdi" Utsavam**

TELUGU (1197)
BANJARARA (2)
ENGLISH (226)
SANSKRIT (70)
TAMIL (302)
KANNADA (175)
HINDI (181)

Online Subscription

Telugu Tamil
Sanskrit Kannada
Hindi English

Telugu
Tamil

Narada Bhakthi
Sutra...

Maha Bharatham - Bhagavatham

Maha Bharatham Vol 1...
Potana Bhagavatam Vo...
Potana Bhagavatam Vo...
Potana Bhagavatam Vo...
Potana Bhagavatam Vo...

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. ఆనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినిచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

నిరయ సింధువు

లి (శ్రీతీర్థభాగము)

కర్త: కుమారాచార్యులు

అనువాదము

డా॥ కిడారిజనలసింహాచార్య

నిర్ణయ సింధువు

(తృతీయభాగము)

కర్త

కమలాకరభట్టు

అనువాదము

డా॥ కిడాంబి నరసింహాచార్య

NIRNAYA SINDHU

by

Kamalakara Bhatta

Telugu Translation

by

Dr. Kidambi Narasimhacharya

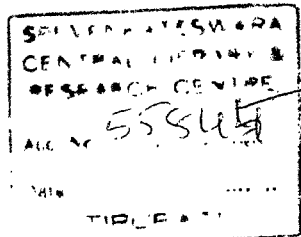
నిర్ణయసింధువు (వృత్తియభాగము)

ప్రథమ ముద్రణ : మార్చి, 2002

ప్రతులు : 1000

సర్వస్వామ్యములు : అనువాదకునివి

వెల : రూ 200/-

This book is published with the financial assistance of
Thirumala Tirupati Devasthanams
under the scheme
'aid' to Publish Religious Books

ప్రకాశకులు / ప్రాప్తి స్థానము .

శ్రీమతి కిడాంబి పద్మ

హౌస్ నెం EWSH 208,

న్యూ సంతోష్ నగర్ కాలనీ

హైదరాబాద్ - 500 059 (ఆం.ప్ర)

ఫోన్ 040-4532235

శ్రీ టి.పి. యాదగిరి ఆచార్య

హౌస్ నెం. 19/100/బి,

కోదండరాం నగర్ దిల్సుఖ్ నగర్,

హైదరాబాద్ - 36

ఫోన్ : 4063957

(పొట్టి శ్రీరాములు, తెలుగు విశ్వవిద్యాలయము ఆర్థిక సహాయముతో ప్రచురితము)

అక్షర కూర్పు

సమంత గ్రాఫిక్స్

జవహర్ నగర్, హైదరాబాద్

ఫోన్ . 040-7670949

ముద్రణ :

శ్రీ కళాప్రింటర్స్

గాంధీనగర్, హైదరాబాద్

ఫోన్ : 040-7611864

ఆర్తి

కర్తా కారయితా చైవ ప్రేరకశ్చాను మోదకః

సుకృతే దుష్కృతే చైవ చత్వార స్సమ భాగినః.

ఇది నా ఆర్తి (శారీరక, మానసిక వేదన లేదా శ్రమ, శ్రమ ఫలమిది). ఇది నా ఆర్తి (ధనుస్సు చివరి భాగం. నిర్ణయసింధువు గ్రంథం యొక్క చివరి భాగం) ఇది నా ఆర్తి (ఆరతి హారతి. ఈ గ్రంథానికి చివర ఇచ్చే మంగళ హారతి). (ద్వాదశ వార్షిక సత్ర (యాగ) మిది 1989 - 2001)

ఈ చివరి (మూడవ) భాగంలో షోడశ కర్మలను మనుష్యులు ఏయే కాలాల్లో ఎట్లా చేయాలో వివరిస్తాడు కమలాకరభట్టు, విభిన్న ధర్మశాస్త్రకారుల మాటలను ఉట్టంకిస్తూ. చిన్న వయస్సులోనే, ఋతుమతి కాకముందే వివాహం చేయటం నాటి ఆచారం. కనుక ఋతుమతి ఐన దగ్గర నుండి గర్భాధాన, పుంసవన, సీమంత మాదిగా చివర అంత్యేష్టి (చివరి యజ్ఞము, చచ్చిన తర్వాత చేసే కర్మ) దాకా, బ్రహ్మచారి గృహస్థ, వానప్రస్థ సన్యాస అనబడే చతురాశ్రమముల వారికి చెందిన నిత్య జీవన విధానం ఉండవలసిన రీతినీ, వివాహాల్లో ఎవరెవరితో సంబంధం చేయరాదో, (కన్యను తెచ్చుకోవటం, కోడలిగా) శ్రాద్ధ కర్మలు చేయాల్సిన కాలాల గూర్చి ఇట్లా అనేకాంశాలను షోడశ కర్మలకు చెందిన వానిని వివరించాడు, ఇందలి ప్రకీర్తకం, శ్రాద్ధం, ఆశౌచం అనే మూడు భాగాల్లో. సుదీర్ఘమైన చర్చలతో అనేక విషయాలు ఆచార కర్మకాండకు చెందిన వానిని వివరిస్తాడు, కమలాకరభట్టు ఇందులో.

కర్తా కారయితా ప్రేరక, అనుమోదకుడు అంతా సర్వేశ్వరుడే (కర్తృ శబ్దానికి త్రిమూర్తులు అర్థము). ఐనా లోకంలో నేను కర్తను అనుకోవటం సహజం. కనుక ఈ గ్రంథానికి నేను కర్తవైతే -

శ్రీరామదూతాశ్రమము అనుపేరుతో ఒక సంస్థను స్థాపించి, మాసపూజా కార్యక్రమముగా ప్రతినెలలో తమ ఆశ్రమ సభ్యుల కోరిక మేరకు ఒకచోట యజ్ఞం నిర్వహిస్తూ ఇప్పటిదాకా 63 శ్రీమదఖండ రామకోటియాగ పూజలను నిర్వహించి శ్రీరామదూతా శ్రమ సభ్యులలో (సమాజంలో) దైవిక భావనను నిరంతరం పెంపొందిస్తున్న, దీనితో పాటు జీర్ణదేవాలయోద్ధరణ, అర్చితగల పేదవారికి వివాహములందు ఆర్థిక సహాయం, గ్రంథ ముద్రణకు సహాయం మొదలగు కార్యక్రమాలు నిర్వహిస్తున్న శ్రీమాన్ తిరువదండం పోరైత్తి యాదగిరాచార్యులు ఈ గ్రంథమునకు కారయిత -

వారు తమ సభ్యులలో ధర్మాచరణ బుద్ధిని కల్పించుటకు అప్పుడప్పుడు సప్త సంతానముల ప్రసక్తి చేస్తుంటారు. కనుకనే, సప్త సంతానములలో ఒకటైన కావ్య నిర్మాణమును, ఈ అనువాద కృతిని ఆ దంపతులకు అంకితమిస్తున్నాను.

ఇంతకూ ఈ అనువాదం ఇంత తొందరగా ముగియటానికి (నాల్గు సంవత్సరాల కైనా) కారణం నా న్యూజిలాండ్ ప్రయాణం. నా మనుమరాలు పుట్టిన 20 రోజులకే ఏదో హుద్రోగంతో బాధపడుతోందని శస్త్ర చికిత్స చేయవలసిన అవసరముందని గమనించి మా పెద్దబ్బాయి న్యూజిలాండ్ రమ్మని ఉత్తరం వ్రాయటం, మేము బయల్దేరాలని భావించటం గత నవంబర్, 2000లో వెళ్ళి ఫిబ్రవరి 2001కి తిరిగి రావటం జరిగింది. ఇక్కడున్న సుమారు 3 సం॥ల కాలంలో ఈ పుస్తకం అనువదించింది 180 పేజీలైతే న్యూజిలాండ్ లో ఉన్నకాలంలో 33 రోజుల్లో మాత్రమే అనువదించిన భాగం 153 పేజీలు (సుమారు సగం భాగం. గ్రంథ సమాప్తి కూడా) కనుక నా ప్రయాణం ఈ పుస్తకాన వాదానికి చాలా ఉపకరించింది. మా మనుమరాలు నెపంగా (మేము అక్కడికి వెళ్ళి చేసింది ఏమీ లేదు కనుక) సాగిన ఈ ప్రయాణంలో సహకరించిన శ్రీమాన్ కోరుకొండ భట్టర్ శ్రీనివాసాచార్యుల గారు - (టికట్టు చేతికొచ్చే దాకా తోడుండి విమాన మెక్కించినవారు) -

శ్రీ టి.పి. పార్థసారథి, చి॥ల॥సా॥ రుక్మిణి వాళ్ళ చిరంజీవులు (వనమాలి, శ్రీకాంత్ లు) (నిర్ణయసింధువు గ్రంథాలు, డిక్షనరీలు, కాగితాలు వగైరా సర్ది సాగనంపిన వారు) -

సామాన్య సర్దుకుంటున్న చివరి క్షణంలో నిర్ణయసింధువును వెంట తెచ్చుకొమ్మని మరోసారి. ఫోన్ చేసి చెప్పిన మా పెద్దబ్బాయి చి॥ శ్రీనివాసూ, ఈ గ్రంథానికి ప్రేరకులు.

మేము దూరం వెళ్తున్న సందర్భంగా ఇక్కడున్న ఇంటిని పరిరక్షించటంలో యధాశక్తి తమ సహకారాన్ని అందించి, నా అనువాద కాలంలో నాకు మానసిక ప్రశాంతతను కల్పించిన శ్రీమాన్ బి. మురళీకృష్ణ, శ్రీమతి శ్రీదేవి, వారి చిరంజీవులు (వంశి, కల్యాణ రాం (శ్రీనికేతన్) -

మేము అక్కడికి వెళ్ళిన దగ్గర నుండి తిరిగి విమానం ఎక్కేదాకా నేను అనువాదం చేసున్న సందర్భంలోనూ ఆయాకాలాల్లో నా అవసరాన్ని గమనించి, ఏ లోటూ రాకుండా సకల సదుపాయములు సమకూర్చి చిత్త ప్రశాంతతను కల్పించిన శ్రీమతి కె.బి. లక్ష్మిగారు, శ్రీమతి కె.కళ్యాణి, వీరంతా అమోదకులు (ప్రోత్సాహకులు).

వీరే కాదు ఫోనెత్తితే చాలు పుస్తకాన్ని గూర్చి ప్రశ్నించే మిత్రులు శ్రీ ఎన్.ఎల్. నరసింహాచార్యులు, ఒకటి రెండు భాగాలు కొని నిర్ణయసింధువు 3వ భాగం కోసం ఎదురు చూస్తున్న పాఠకులూ, ప్రచారకులు, అమోదకులే.

అందువల్ల ఈ నాశ్రమలో పేరంతా భాగస్వాములే. ఈ నాకృతి ఆవిష్కార ఆనందంలోనూ సమభాగులే. ప్రత్యేకించి నా మనుమడు చియతిరాజు, మనుమరాలు చి శ్రేయలు.

నిర్ణయసింధువు రెండవ భాగంలో, శ్రీమాన్ ఏలూరిపాటి అనంతరామయ్యగారు చాలాకాలం క్రితం ఒక ప్రశ్నను ఫోన్‌లో వేసి, సమాధాన మడిగారు. అప్పటి సమాధానం ఉభయాలకు ఆసంతృప్తినిచ్చేదే. దానికి సరైన సమాధానాన్ని తరువాతి గ్రంథంలోనైనా వివరించమన్నారు. ఆ ప్రశ్న సమాధానాలు ఇట్లా -

నిర్ణయసింధువు రెండవ భాగంలో “కార్తీక అమావాస్యాయాం లక్ష్మీపూజనా విధిః” అని ఉంది. మనం ఆశ్వయుజ బహుళ అమావాస్యకు చేస్తాం గదా. గ్రంథంలో కార్తీక అమావాస్య అని ఉంది. ఈ విరుద్ధ మేమిటి అని వారి ప్రశ్న. ఆ గ్రంథం చివరి పేజీలో పూర్ణిమాంత మాసముల గూర్చినేనిచ్చిన వివరణ ఆసంగతమని నా కర్తవ్యమైంది. అసలు సమాధానమిది.

ఉత్తర భారతదేశంలో నెలల విధానం ఇట్లా ఉంటుంది :-

చైత్ర శుక్లపక్షం	+	వైశాఖ కృష్ణపక్షం	=	ఇది మన చైత్రమాసం
వైశాఖ శుక్లపక్షం	+	జ్యేష్ఠం కృష్ణపక్షం	=	ఇది మన వైశాఖమాసం
జ్యేష్ఠం శుక్లపక్షం	+	ఆషాఢం కృష్ణపక్షం	=	ఇది మన జ్యేష్ఠం
ఆషాఢం శుక్లపక్షం	+	శ్రావణం కృష్ణపక్షం	=	ఇది మన ఆషాఢం
శ్రావణ శుక్లపక్షం	+	భాద్రపదం కృష్ణపక్షం	=	ఇది మన శ్రావణం
భాద్రపద శుక్లపక్షం	+	ఆశ్వయుజ కృష్ణపక్షం	=	ఇది మన భాద్రపదం
ఆశ్వయుజ శుక్లపక్షం	+	కార్తీక కృష్ణపక్షం	=	ఇది మన ఆశ్వయుజం
కార్తీకం శుక్లపక్షం	+	మార్గశిర కృష్ణపక్షం	=	ఇది మన కార్తీకం
మార్గశిరం శుక్లపక్షం	+	పుష్యం కృష్ణపక్షం	=	ఇది మన మార్గశిరం
పుష్యం శుక్లపక్షం	+	మాఘం కృష్ణపక్షం	=	ఇది మన పుష్యం
మాఘం శుక్లపక్షం	+	ఫాల్గుణం కృష్ణపక్షం	=	ఇది మన మాఘం
ఫాల్గుణం శుక్లపక్షం	+	చైత్రం కృష్ణపక్షం	=	ఫాల్గుణం

ఇట్లా చూచినప్పుడు వారి ఆశ్వయుజ శుక్లపక్షం, కార్తీక కృష్ణపక్షం కలిపి మన ఆశ్వయుజమాసం. కనుక వారి కార్తీక అమావాస్య, దీపావళి, మనకు ఆశ్వయుజ అమావాస్య దీపావళి నిర్ణయసింధువు పై పద్ధతి ప్రకారం కార్తీక అమావాస్య దీపావళి అని వ్రాసింది. ఈ విషయం దృష్టిలో పెట్టుకొని చూడాలి. కమలాకరభట్ట ఉత్తర భారతీయుడు కనుక వారి దృష్టితో వ్రాశాడు. గ్రంథం అనువదించేప్పుడు నాకూ ఈ అనుమానం వచ్చినా మాసారంభ నిర్ణయం తెలుసుకోవాలని, అప్పుడు ఈ సంశయం తీరుతుందని భావించాను. ప్రాక్షిక్‌గా ఇబ్బంది పడ్డవారు శ్రీమాన్ అనంతరామయ్యగారు. వారి ప్రశ్నకు సమాధానమిది.

సౌరమాసం ఏప్రిల్ 14తోనే మొదలౌతుంది. కారణం సూర్యుడు ప్రతిరాశిలో 30 రోజులు ఖచ్చితంగా ఉంటాడు కనుక ఇది మారదు. తమిళులు ఆచరించే మాసవిధానమిది. ఆ రోజు ఏ తిథి ఉన్నా సంవత్సర ఆరంభం అదే.

ఇక విషయసూచికలోని అంశాలను గ్రంథంలో మూలంలో పెద్ద అక్షరాల ద్వారా సూచించాను, వీలైనంతవరకు.

మొదటి, రెండవ, భాగాలకన్న ఈ గ్రంథం చాలా పెద్ద దైనందువల్ల అనువాదంలో ఆలస్యమేకాక కాలానుగుణంగా ఈ గ్రంథానికి వెల అధికంగా పెట్టాల్సి వచ్చింది. పాఠకులు ఈ అసౌకర్యాన్ని మన్నించాలి.

నాకు కలిసొచ్చే కాలం అక్టోబర్ నుండి జనవరి దాకా అని అనిపిస్తోంది. కారణం నా పుస్తకాలు ఈ నెలల్లోనే ఇది వరలో ఆవిష్కృతమైనాయి ఇప్పుడూ అంతే (చేతిచిలు మొదలే కాలమూ).

ఇక, ఈ గ్రంథానికి 'శుభసందేశ' మందించిన ఆశీర్వాదించిన శ్రీశ్రీశ్రీమదభిన వోద్దండ శ్రీ విద్యా నృసింహ భారతీస్వామి వారికి -

“నమామవేదమాతరం” అంటూ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథాల ప్రయోజనాన్ని వివరించిన, రాష్ట్రపతి పురస్కార గ్రహీత, శ్రీపుష్పగిరి మహా సంస్థాన పండితులు, బ్రహ్మశ్రీ హరి సాంబ శివశాస్త్రిగారికి -

ధర్మశాస్త్ర గ్రంథాలను తమదైన రీతిలో వివేచించి, ధర్మశాస్త్రం అంటే Self enforceable-law అంటూ నిర్వచించి, ఆధునికులు ధర్మశాస్త్రాధ్యయనాన్ని ఎందుకు ఏ దృష్టితో చేయాలో చెప్పి, చక్కని పీఠిక నందించిన శ్రీ అరవిందరావు (ఐ.పి.ఎస్) గారికి -

ఎంతో శ్రమకోర్చి కాలాన్ని కల్పించుకొని ఈ గ్రంథానికి FOREWARD అందించిన సహృదయులు, మిత్రులు, డా॥బి.రామారావు గారికి - వీరందరికి నా నమస్సులు.

ఈ గ్రంథ ముద్రణకు ద్రవ్య సహాయ మందించిన తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం వారికి -

శ్రీరామదూతా శ్రమము వారికి -

అక్షర కూర్పు నందించిన సమంతా గ్రాఫిక్స్ వారికి -

ప్రింట్ చేసిన శ్రీకళాప్రింటర్స్ వారికి -

ఇందు సహకరించిన పిన్నలకు, పెద్దలకు, ఏదులాబాద్ ఆండాకుతల్లికి అందరికి మరోమారు కృతజ్ఞతలు.

శ్రీ విద్యా శంకరః ప్రసన్నః

SRI SRI SRI

Jagadguru Pushpagiri Sankaracharya Mahasamasthanam

PUSHPAGIRI PIN - 516 166

**1-10-176/B, Begumpet,
Hyderabad. 0:848799**

**Office 0 : 25201, Cuddapah
Pushpagiri Chennai Exchange**

Station : Begumpet, Hyderabad

Date : 13 - 11 - 2001

శుభసందేశః

‘ధర్మో విశ్వస్య జగతః ప్రతిష్ఠా’. వేదము జగత్తుయొక్క సుస్థిరతకు ధర్మమే కారణము అని నిర్వచించింది. ఇచట ధర్మమనగా మానవులకు శాస్త్రముచే నిర్దేశించబడిన ధర్మమని కాదు. ఏది ఏ కార్యాన్ని ఎప్పుడు ఏ విధంగా చేయవలెనో దానిని నియమితముగా నిర్విరామముగా, నిరంతరాయముగా చేస్తూ ఉండటం ధర్మము. జగత్తులో సూర్యచంద్రులు, గ్రహ, నక్షత్ర తారకలు ఎన్నో ఉన్నాయి. అట్లే పంచ మహాభూతాలు ఉన్నాయి. ఇవన్నియు తమతమ నియత గతిని తప్పట లేదు. అవి నిత్యమై, సత్యమై తమ కర్తవ్యాన్ని నిర్విరామముగా, నిరాటంకంగా నెరవేరుస్తూనే ఉన్నాయి. ఆ విధంగా నియతగతిలో వ్యవహరించుటయే ఈ జగత్తునకు గల ధర్మము. ఈ పంచభూతములను గ్రహనక్షత్ర తారకలను తమతమ నియత గతులలో నడిపింపజేయువాడు పరమేశ్వరుడొక్కడే. అందుకే వేదము “భీషాస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః, భీషాస్మాదగ్నిశ్చేస్త్రశ్చ” అంటూ వేదము నియమము తప్పక, తమతమ గతులను ఈ జగత్తు నందలి అగ్ని, వాయు ఆదిత్యాదులందరు ఆచరించుటకు కారణము అని వివరించినది. అందుచే జగత్తు సుస్థిరమై ధర్మ ప్రతిష్ఠితమై విలసిల్లుతూ ఉన్నది.

ఈ జగత్తు నందున్న సర్వజీవకోటిలో బుద్ధి కలిగినవాడు మానవుడొక్కడే. మానవుడు దేనినైనా నియంత్రించగలుగుతాడు. కాని తనదైన బుద్ధిని మాత్రము నియంత్రించు కొనలేక పోతున్నాడు. అంతేగాక ఈర్ష్యా అసూయ ద్వేషములతో కూడినవాడై, భోగభాగ్యాలకు వశుడైయును, యుక్తాయుక్తములను, ధర్మాధర్మములను, న్యాయా న్యాయములను గ్రహించియు ఆచరించలేక పోతున్నాడు. అంతేగాక వారివారి బుద్ధిననుసరించి చేయు ధర్మ నిర్ణయము ధర్మముగాదు. అట్టిది సర్వమానవ సమాదరణీయము ఆచరణీయము

కాదు. సమాజములో ఒకరికి ధర్మమైన విషయము మరొకరికి అధర్మమౌతుంది. ఒక సందర్భములో ధర్మము మరొక సందర్భములో అధర్మమౌతుంది. ఈ ధర్మా ధర్మములను గ్రహించాలి. తనకు తోచినదే ధర్మము అని అనుకుంటే వ్యక్తి వ్యక్తికి ధర్మము మారుతూనే ఉంటుంది. అప్పుడు సాంఘిక జీవితము అస్తవ్యస్తమౌతుంది. అలాగాక సర్వకాలములకు సరిపడు ఏకరూపంగా ఉంటూ మారని నశించని ధర్మమంటూ ఒకటి ఉండాలి. అట్టి ధర్మాన్ని తెలియజేసే శాస్త్రాలు ధర్మశాస్త్రాలు. ఇట్లు ధార్మిక సమస్యలు ఏర్పడినప్పుడు ధర్మ నిర్ణయ విషయాన్ని గూర్చి “చత్వారో వేద ధర్మజ్ఞాః త్రయోవా పరిషదుచ్యతే సా, యం బ్రూతే సధర్మస్యాత్ ఏకోవాప్యాత్మవిత్తమః” అని మహర్షి వాక్యము. వేదవేదాంగ పారీణులైన ధర్మజ్ఞులైన మనీషులు నలుగురు కాని, ముగ్గురుకాని కావలెను. ఆత్మవేత్త అయినవాడు ఒకడైనను సరి. వారు చెప్పినది ధర్మము. కారణము? అది వేదా విరుద్ధముగా ఉండుటయే.

మన ప్రాచీనులు ఎపుడో వేద శాస్త్రాలను విమర్శించి వేదగత ధర్మాలను మానవ జీవితానికి అవసరమగురీతిలో అవసరమగు వాటిని గ్రన్థస్థము చేసి మన కందించారు. వాటిలో ‘నిర్ణయసింధు’ అనేది ధర్మశాస్త్ర గ్రన్థము ఒకటి. ఈ శాస్త్ర గ్రన్థములన్నియు సంస్కృత భాషయందు రచించబడినవే. నేటి వర్తమాన కాలములో భారతీయులు సంస్కృత భాషకు దూరమౌతున్నారు. ఇట్టి సందర్భములో భారతీయ మానవ విధానాన్ని నిర్దేశించే ఈ ధర్మ శాస్త్ర గ్రన్థాలను అర్థము చేసుకొని ధర్మాల్ని జీర్ణించుకోవాలంటే దేశీయ భాషలయందు భాషాంతరీకరించడం ఎంతైనా అవసరము. అట్టి కృషిని శ్రీమాన్ కిదాంబి నర్సింహాచార్యుల వారు స్వీకరించి నిర్వహించుట ముదావహము. ఇట్టి ఈ ఉత్కృష్ట ధర్మ ప్రబోధక గ్రన్థము ఆంధ్రదేశీయుల గృహాలన్నింటిని ఆలంకరించి చిరస్థాయియై వెలుగొందుగాక. ఈ గ్రన్థ ఆంధ్రానువాదం చేసి ఆంధ్రుల కందించిన శ్రీ ఆచార్యులవారు ధన్యులు. ఇట్టి ఉత్తమ గ్రన్థాలను ఎన్నింటినో ఆంధ్రులకందించవలెనని ఆకాంక్షిస్తూ అట్టి శక్తిని శ్రీ శారదా చంద్ర మౌళీశ్వరుల అనుగ్రహముతో వారు పొందుదురు గాక అని ఆశిస్తూ.. అశీర్వాదిస్తున్నాము.

శుభమ్ - భవతు

ఇతి నాయణ స్మృతయః

శ్రీ విద్యా నృసింహ భారతీ స్వామినః

భాగ్యనగరమ్

13 - 11 - 2001

సమామ వేదమాతరమ్

నియన్రితా హి ధర్మేణ సృష్టిః నియతమార్గగా ।

ధర్మసూత్ర నిబద్ధం హి శస్యతే జీవితం నృణామ్ ॥

ప్రకృతి ధర్మముచే నియన్రితమై నియతమార్గమున వర్తిల్లుచున్నది. అట్లు వర్తిల్లుచుండుట మనకు అనుభవసిద్ధము. ఋతుచక్రము గతులు తప్పక తిరుగుచునేయున్నది. “ఋతుః ఋతునా సుద్యమానః” సూర్య, చంద్ర, గ్రహ నక్షత్ర తారలు గతులు తప్పటలేదు. సూర్యోదయాస్తమయ చక్రభ్రమణము సృష్ట్యాది నుండి యధారీతిగనే జరుగుచున్నది. ఆ యా ఋతువులలో క్రమము తప్పక వివిధములైన ఓషధులు పత్ర పుష్ప ఫల జాతులను అందించుచునేయున్నవి. ఇట్లు ప్రకృతిలో ధర్మబద్ధమైన క్రమశిక్షణ కన్పట్టును. మానవులు ప్రకృతిని జూచి నేర్చుకోవలసిన క్రమశిక్షణ యిట్టిది. అందుచే ప్రకృతియే అనగా జగత్తే మనకు గురువు. ప్రకృతివలె మానవ జీవితము కూడా ధర్మనిబద్ధమై క్రమశిక్షణా విలసితమై నపుడు ప్రశస్తి గాంచును. సూత్రబద్ధముగాని పటము వాయువేగవశమున చెదిరిపోయి ఎచటనో కూలిపోవును. అట్లే ధర్మసూత్రబద్ధముగాని జీవితము పెడదారులు త్రొక్కి భ్రష్టమై అథోగతిపాలగును. కావున ధర్మబద్ధమైన క్రమశిక్షణ మానవజీవితమున కెంతయో అవశ్యకము.

ధర్మేణ రక్షితో నైవ స్వవధా చ్యవతే బుధః ।

లక్ష్మ్యం స్వకం సుఖం యాతి సూత్రబద్ధః పదో యథా ॥

అట్టి ధర్మ మనగా నేమి? ఆ ధర్మస్వరూప మేది?

“ధారణా ధర్మ ఇత్యాహుః ధర్మో ధారయతే ప్రజాః. (మహాభారతము)

మనుష్యుడు సంఘజీవి. ఆ సంఘమును సరియైన మార్గమున నడిపించెడిదియే ధర్మసూత్రము. అది లేనినాడు సాంఘిక మర్యాదలు ధర్మములు పాటించబడక సంఘము విచ్ఛిన్నమగును. గృహ మొక చిన్నసంఘము. తల్లిదండ్రులు, భార్యభర్తలు, అన్నదమ్ములు, బంధువులు, స్నేహితులు వీరియందఱి యను బంధములతో పెనవేసికొనినది గృహ మనెడి సంఘము. ధర్మబద్ధము గానిచో ఈ సంఘము(గృహము) చిన్నాభిన్నమగును. కాబట్టి వీరిని ఒక త్రాటి మీద నడిపించెడి ధర్మసూత్రము కావలెను. అందఱును ఒకేత్రాటిమీద నడిపించునది ధర్మము మాత్రమే.

ధర్మ శబ్దమునకు కోశములం దెన్నియో యర్థములు కలవు. ధర్మశాస్త్రములందు ధర్మశబ్దము “కర్మవాచకము”. మానవుడు అనుష్ఠింపవలసిన కర్మ యేది? అహోర - నిద్రా - భయ - మైధునాదులు పశువులతో సమానము. ఇవియే జీవిత లక్ష్మ్య మని భావించి

ప్రవర్తించు వారు పశువులతో నమానులు. “పశ్వాదిభిశ్చ - అవిశేషాత్” (బ్రహ్మసూత్ర భాష్యము) ధర్మాధర్మ నిర్ణయశక్తిగల బుద్ధి మానవులకు వరప్రసాద లభ్యము. అందుచే శ్రుతి, స్మృతుల యందు విహితములైన స్వస్వధర్మముల నాచరింపవలెను.

“స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విస్తతి మానవః (భగవద్గీత) దుర్లభమైన మనుష్యజన్మ నెత్తిన నరుడు స్వధర్మమును భక్తిశ్రద్ధలతో యథావిధిగ అచరించినచో పురుషార్థమును బడయగల డని భగవానుడు ఉపదేశించుచున్నాడు. స్వకర్మాచరణ మనగా స్వధర్మము నాచరించుట. ఈ ధర్మాచరణము కాలగతి ననుసరించి తెలియదగినది. కాలము అనంతము. ఈ కాలము ఇక్షుఖండము వంటిదని చెప్పుదురు. ఇక్షుఖండ మనగా చెఱుకుగడ. చెఱుకుగడ యంతయు మధురమే. గాని దానియందు కొన్నివర్షములు (కనుపులు) కలవు. అవి మధురముగా నుండవు. అట్లే కాల మనెడి యీ ఇక్షుఖండములోకూడ కొన్ని వర్షములు కలవు. అవి కొన్ని కర్మానుష్ఠానములకు యోగ్యములుకావు. ఈ వర్షకాలములు సంధి కాలములు. కావున దారుణములు; ఉపద్రవకరములు. ఇట్టి సంధ్యాసమయముల యందు మానవులు తమ జీవితయాత్రలను నియమబద్ధములను చేసికొని భగవదారాధనతో గడుపుకొనవలె నని మహర్షులు ఉపదేశించిరి. యోగదృష్టితో మహర్షులు దర్శించి యుప దేశించిన వర్షకాలములే పండుగలు, వ్రతములు, నోములు మొదలగునవి.

యజ్ఞములు, వ్రతములు, నోములు, పండుగలు మొదలగునవి నిర్దిష్టసంవత్సరమున, నిర్దిష్టమాసమున, నిర్దిష్ట తిథివారములయందు నిర్వహించవలె నని స్మృతులు చెప్పుచున్నవి. “ధర్మశాస్త్రంతు వైస్మృతిః” అట్టియెడ సంవత్సరకాలపరిమితి నిర్ణయము. భారతీయ సంప్రదాయాను సారము మాన, తిథి, వార నిర్ణయము జరుగవలెను. ఈ నిర్ణయమునకు జ్యోతిశ్శాస్త్రవిజ్ఞానము అత్యంతావశ్యకము. ఉదా:- సంవత్సరనిర్ణయము భారతీయ సంప్రదా యము ననుసరించి చాంద్రమానము ననుసరించియు, సౌరమానము ననుసరించియు, భార్గస్సత్యమానము ననుసరించియు తెలియవలెను. ఇదిగాక సావనసం వత్సరనిర్ణయము లౌకికములగు లావా దేవీలయందు 360 దినములుగా ఆదరింప బడును. చాంద్రమానము ననుసరించి తిథి నిర్ణయము. ఈ తిథులు హెచ్చుతగ్గులుగా వచ్చు చుండును. అట్టియెడ వ్రతములు గాని, నోములుగాని, ఆబ్ధికములుగాని, పండుగలనుగాని నిర్ణయించుట సాధారణ మానవులకు శక్యము గాదు.

సౌరమానము ననుసరించి మాసనిర్ణయము సంవత్సర కాలనిర్ణయము, కర్కాటక, మకర సంక్రమణాదులు, గ్రహణములు మొదలగునవి నిర్ణయింపబడెను. 12 సంవత్సరము లకు, ఒకసారి వచ్చు పుష్యరకాలనిర్ణయము భార్గస్సత్యమానము ననుసరించి తెలియదగును. “విధినా కృతం కృతం - అవిధినా కృతం అకృతం” అని శాస్త్ర నిర్ణయము. అందుచే ఇట్టి

తిథి-మాస కాలాది నిర్ణయమునకై ధర్మనిబంధగ్రన్థములు బయలుదేరినవి. శాస్త్రవిధి ననుసరించి చేసినచో ఆ వ్రతము యధావిధిగ చేసినట్లగును. విధి సతిక్రమించి తమకు తోచిన రీతిన చేసినచో శాస్త్రదృష్టిలో ఆ కర్మ అచరింపబడినట్లు గాదు. అందుకై ప్రాచీన మహర్షులు తమ తపశ్శక్తితో, యోగశక్తితో సూర్య, చంద్ర, నక్షత్ర, గ్రహ తారకాదుల భ్రమణము ననుసరించి పుణ్యకాలములను శుభముహూర్తములను, నక్షత్రత్యాజ్యకాలములను, దుర్ముహూర్తములను, దేవనక్షత్రములు, మనుష్యనక్షత్రములు, రాక్షస నక్షత్రములు మొదలగు వానిని దర్శించి ఉపదేశించిరి.

ధర్మనిర్ణయగ్రన్థములకు మూలము వేదములు. వేదములు అనాదులు; అపౌరుషేయ ములు. ధర్మనిర్ణయగ్రన్థములు సృష్ట్యాదినుండి బయలుదేరినవి. వీనిలో మొదటివాడు మనువు. “య ద్వై మను రవదత్ త ద్వైషజమ్”-అని శ్రుతి ప్రబోధించినది. మనువు తర్వాత మన ప్రాచీన మహర్షులు ఎందఱో స్మృతుల వెలయించిరి. అవియే అష్టాదశ స్మృతులు. ఇవి శ్రుతి సంప్రదాయము ననుసరించి ప్రవర్తింప జేయబడినవి. ఎన్ని స్మృతులున్ననూ, ఎంత వివరించిననూ మాసతిథ్యాది నిర్ణయ విషయమున, ధర్మకార్య-ఆచరణ విషయమున సందియములు దొరలుచునే యుండును. అందుకై ప్రాచీనకాలమున శాస్త్రపండితసదస్సులు నిర్వహింపబడుచుండెడివి. అట్టి నిబంధ గ్రన్థములు పెక్కుకలవు. వానిలో ప్రధానమైనవి-మను స్మృతి, పరాశరస్మృతి, నిర్ణయసింధు, ధర్మసింధు, పురుషార్థచింతామణి మొదలగునవి.

నిర్ణయసింధు:- 1) సింధు వనగా సముద్రము. సముద్రము అగాధము. అట్లే ధర్మనిర్ణయము కూడా అగాధ మైనది. కాని సముద్రగర్భమున జొచ్చి అగాధమైన సముద్రము నుండి రత్నములను వెలికితీయునట్లు గ్రన్థకర్త నిర్ణయము లనెడి రత్నములను వెలికితీసి లోకమున కందించినాడని తాత్పర్యము. 2) గ్రన్థకర్తయే దీనిని నిర్ణయకమలాకర మని నామాంతరముగా పేర్కొనినాడు. కమలాకర మనగా తామరకొలను-సరోవరము. సరోవరమందలి పద్మములు వికసించి తమ సౌరభములతో రమణీయతతో చూపరులకు అహ్లాదము కలుగజేయునట్లు ఈ నిర్ణయకమలాకరము కూడా నిర్ణయము లనెడి పద్మములను వికసింపజేసి సాధకలోక మునకు ఆనందము కూర్చునని భావము. 3) గ్రన్థకర్త కమలాకరభట్టు కావున కమలాకరభట్టు విరచితమైన దని ఈ గ్రన్థనామము తెలియజేయును. నిర్ణయసింధు కర్త ‘కమలాకరభట్టు’ (క్రీ. శ. 1610-1640). కమలాకరభట్టు వారణాశికి చెందిన భట్టవంశీయుడు. సుప్రసిద్ధ పండితుడు, సర్వతంత్రస్వతంత్రులు. వేదవిజ్ఞానకుశలురు. ఈయన న్యాయ- వ్యాకరణ- మీమాంసా- వేదాంత- సాహిత్య ధర్మశాస్త్రపారీణులు. వేదవిహితయజ్ఞముల నిర్వహించిన ఆహితాగ్ని. ఈయన తాను రచించిన వివాదతాండవ మనెడి తన గ్రన్థమున తాను రచించిన కృతులను పదునారింటిని పేర్కొనెను. మరియు శాస్త్రదీపికా మొదలగు మీమాంసా గ్రన్థములకు

శ్వాఖ్యరచించెను. ఈయన రచించిన “శూద్రకమలాకరము, వివాదతాండవము, నిర్ణయ ములాకరము(నిర్ణయసింధువు)అత్యంతప్రసిద్ధములు. వీటి నన్నింటిలో నిర్ణయసింధు బహుళ ప్రచారము గాంచినది. శ్రీ. శ. 1612సం॥లో నిర్ణయసింధురచన గావింపబడినట్లు చెప్పుదురు.

కమలాకరభట్టు తన ప్రాచీన స్మృతుల నుండియు, నిబంధకారుల గ్రంథముల నుండియు ప్రమాణవచనములను పేర్కొని ఎంతయో ఉపకారము చేసినాడు. అనగా ప్రాచీన స్మృతులుగాని, నిబంధగ్రంథములు గాని చదువవలసిన ప్రయాసలేకుండా చేసి మహాపకారము చేసినాడు. దీనికి కృష్ణంభట్టు విరచితమైన ప్రౌఢవ్యాఖ్యకలదు. అందు మీమాంసాన్యాయ సంచారము చేసి ఎడనెడ ధర్మనిర్ణయములు చేయబడినవి. నిర్ణయసింధువులో కొన్నియెడల ప్రామాణిక గ్రంథముల నుండి వచనములు ఉదహరింపబడినవే కాని ధర్మనిర్ణయము జరుగలేదు. అందుచేతనే ధర్మనిర్ణయము చేయుటకై ధర్మసింధువు, పురుషార్థచింతామణి మొదలగు ధర్మనిబంధగ్రంథములు బయలుదేరిన వని యభిజ్ఞులు చెప్పుదురు.

పరమేశ్వర ప్రవర్ణితమైన సృష్టి లేక ప్రకృతి ధర్మసూత్రనిబద్ధమై నియతమైన గతి గలిగి లోకక్షేమంకరమై యెట్లు ప్రవర్తిల్లుచున్నదో యట్లే ప్రకృతినియతమైన జీవితయాత్రను నలుపు జీవుడు(మానవుడు)కూడా ధర్మసూత్రనిబద్ధమైన ప్రవర్తన కలిగి యభ్యుదయ నిఃశ్రేయసముల పొంది కృతకృత్యుడు కావలెనని ధర్మశాస్త్రముల యాదేశము. స్వధర్మాచరణముచే ఉపాత్తదురితక్షయము సిద్ధింపగా ఈశ్వరానుగ్రహముచే జ్ఞానోదయము కలిగి సంసారబంధ విముక్తిని పొందగలరని సారాంశము.

అనువాదము

అనువాదకర్త శ్రీమాన్ కిదాంబి నరసింహాచార్యులుగారు. వీరు చిరకాలము కళాశాలలో అధ్యాపకులుగా పనిచేసి ఉద్యోగవిరమణ జేసి యూరకుండక ఆ యా ధర్మశాస్త్ర ములను పరిశీలించుచూ ఈ నిర్ణయసింధు అనువాదమునకు పూనుకొనినఫలు లైరి. అందఱకు సులభగ్రాహ్య మగు శైలిలో శాస్త్రగంభీరవిషయములను బోధించుచు శ్రీమాన్ ఆచార్యులుగారు సంస్కృతభాషాజ్ఞానము లేని తెలుగు సాధకులకు మహాపకార మొనర్చిరి. శ్రీ శారదాచంద్రమౌళీశ్వరుల కృపకు పాత్రులై విరాయురారోగ్య - ఐశ్వర్యాదులతో వర్ధిల్లి ఇట్టి కృతులింకను తెలుగునేలయందు ప్రచారము చే యగలరని యాశించుచున్నాము.

యతోధర్మ స్తోజయః

రాష్ట్రపతి పురాస్కర గ్రహీత

హరిసాంబశివశాస్త్రి

శ్రీ పుష్పగిరి మహాసంస్థాన పండితులు

FOREWORD

Indian tradition has unique features in the conduct of daily life. The tradition has set to all human beings four goals of life that are called *purusharthas* or the objectives of human beings. They are –*dharma* (virtuous conduct), *artha* (acquisition of wealth), *kama* (enjoyment or fulfillment of worldly desires) and *moksha* (salvation or realization of the self or according to Dr.S.Radhakrishnan, nearness to God). Among these four, *dharma* is first and foremost and occupies an important place and is related to the other goals. Every Indian endeavored to lead his life keeping these goals before him. *Artha* and *kama*, though rather worldly in nature, are also given equal status along with *dharma* and *moksha*; but the first and last goals i.e. *dharma* and *moksha* control the possibility of *artha* and *kama* exceeding the limits leading to more worldly attachment and selfish activities.

All branches of learning in India discuss and lay down the *prayojana* (purpose) of its study before starting the actual subject. The final goal of all branches of learning is normally the fourth *purushartha* if not directly, indirectly. Sciences like mathematics, astronomy, medicine, arts like music and dance and other faculties like *darshanas*, *alankarashastra* have salvation or realization of self as the final goal to be achieved by it. Kanada, Gautama, Sushruta, Varahamihira, Tyagaraja, Mirabai, Jayadeva and many others who achieved salvation by practice or knowledge are all examples.

For attaining the final goal the basic requirement is the strict adherence to *dharma*. The two goals *artha* and *kama* can be achieved without strict adherence to *dharma* also, but that will not lead to final goal and may result in full immersion in

materialistic affairs leading to sinful activities and rebirth. If *artha* and *kama* are followed with strict adherence to *dharma*, one may naturally and some times unknowingly may achieve without much efforts the final goal.

Another unique feature of Indian life is that all activities of religion, society, education, science etc are related to each other inseparably. Many instances can be observed where religious rites and rituals have relation to health, seasons and social requirements etc. *Chaturmasya* falls during rainy season when gastric fire is weak and there are restrictions on intake of food and food materials. *Vinayakachaturthy* also falls in rainy season and *Vinayaka* is worshipped with twenty-one types of leaves and one type of grass. All these leaves have good medicinal value and the worship by these leaves acquaint the people with the identification and also effects of the leaves on human body and the three humours, *vata*, *pitta* and *kapha*.

All the daily activities are *karmas* and they are related to *dharma* and other *purusharthas*. There have been several occasions in Indian tradition when efforts were made to effect some modifications and clarifications to the regimen. Indian tradition emphatically accepts that a periodical review of the rules and regulations is necessary, taking into consideration the changes in the political, regional, seasonal and other circumstances and development in the knowledge of different branches of learning. This resulted in the appearance of several books in the form of commentaries to the already existing treatises as well as independent works. The authority for Indian custom and tradition is *Vedas*, *Smritis* and *Acharya* (practices of elderly persons). *Vedas* are the primary authority; *Smritis* which include the works of *kalpasutras* and *dharmashastras* are authoritative if they are not against *Vedas*; similarly *acharya* is also authoritative if not against *Vedas* and *Smritis*. This may be the

reason for the appearance of several treatises of *dharmashastra*. This is also responsible for the survival of Indian tradition and customs for several centuries in spite of the continued onslaughts of foreign invaders.

Our country is known as *karmabhumi* and *karmas* are actions performed with adherence to *dharma*. The sages hold that an individual having born in this country should perform good deeds by which he can attain heaven. *Karmas* are not restricted to the house holders (*grihasthas*) only but every individual has to perform the deeds prescribed for his standard and position. Dr.S.Radhakrishnan also asserts that the way of leading one's life is also a part of religion and this is noticeable in Indian life.

Nirnayasindhu of Kamalakarabhatta is a widely known and very popular work of *dharmashastra* particularly in south India. As explained above, with the passing of centuries more and more details were required to be known for performing the rites and rituals and vows and worships. This necessitated the compilations of works like Nirnayasindhu. Considerable information about the author and the book and its necessity and importance is elaborately and lucidly given in the earlier two volumes by eminent scholars.

The present Third part of Nirnayasindhu deals mainly with the *samskaras*. The number of *samskaras* is sixteen. All the rites mentioned in Grihyasutras are called *samskaras*. In most of the *Sutra* works, *samskara* generally signifies a subsidiary act of purification etc. performed during *Srautha* or *Grihya* rites. The word *samskara* was used to denote *upanayana* in the beginning and was gradually extended later to all domestic(*Grihya*) rites. Gautamadharmasutra enumerates forty *samskaras* and classifies them into two categories, namely, *sharira* (bodily) and *yajna*(sacrificial). The

Vaikhāṇasa-grihyasūtra enumerates eighteen *śarīra* and twenty two *yajña samskaras*. Thus it is clear that most of the ceremonies and sacrifices described in *Grihyasūtras* were later called *samskaras*, though it was not used in this meaning in *Grihyasūtras*. One thing is to be noted here. In spite of the wide gap of more than three thousand years, many rites and rituals, customs, manners and ceremonies of the modern time are in close agreement with the earlier *Sūtra* literature.

Kamalakarabhaṭṭa has authored more than twenty voluminous works on different subjects. In *Nirnayasindhu*, he quoted more than a hundred *Smṛiti* texts and referred to more than three hundred authors. *Nirnayasindhu* was translated into Marathi as early as in 1905. All these point to the erudition and wide experience of Kamalakara-bhaṭṭa and the significance of *Nirnayasindhu*.

The third volume deals with sixteen *samskaras*, which are very important for every individual. Good knowledge of Sanskrit, Vedas, Vedāṅgas like *ḥyōṛisa* and other branches is required for understanding the text and commentary. Further to translate it into a regional language in a manner to be understood is a very difficult task. My friend Sri Narasimhacharya has done it efficiently. It is quite natural that his learning of Sanskrit under erudite scholars in the traditional way, his family background and his interest in the traditional knowledge make him fit for this appreciable work. I congratulate him wholeheartedly.

Hyderabad

Nagachaturthi

19-11-2001

Dr. B. RAMA RAO

Director, (Retd.)

Indian Institute of Panchakarma
Cheruthuruthy, Kerala.

SELF ENFORCED LAW

ధర్మశాస్త్రాల్లో సాధారణంగా ఆచారము, వ్యవహారము, ప్రాయశ్చిత్తము అనే మూడు విషయాలు ప్రస్తావించబడుతాయి. వీటిలో రెండవదైన వ్యవహారం రాజు ప్రజల్ని శాసించ దానికి, వారిని మంచి మార్గంలో పెట్టడానికి ఉపయోగించే దండనీతిని గూర్చి చెపుతుంది. 'ప్రజానాం వినయాధానాత్' అని రఘువంశంలో చెప్పినట్లు ప్రజల్లో వినయాధానం కల్పించడం రాజు కర్తవ్యం. అనగా ఇది రాజుచేత శాసించబడే ధర్మం. (ENFORCEABLE LAW) అని చెప్పవచ్చు.

ఆచారం అన్నది మనిషి దైనందిన విషయాల్లో ఎలాగ ప్రవర్తించాలి, గురువుల్ని తల్లితండ్రుల్ని ఎలా గౌరవించాలి, అతిథుల్ని ఎలా సత్కరించాలి లాంటి విషయాలతోపాటు, ఎలా స్నానం చేయాలి, ఎలా నిద్రపోవాలి అనే చిన్నచిన్న విషయాల్ని కూడా వివరించి చెపుతుంది. ఇది రాజు అమలు చేసే శాసనం కాదు. కాని ఇది చేయకపోతే చట్టుపక్కల వారు చీకడతారు. అనగా ఇది ఒక రకంగా (UN ENFORCEABLE LAW BUT ENFORCED BY SOCIETY) అని చెప్పవచ్చు.

మూడో విషయం ప్రాయశ్చిత్తం. తెలిసీ తెలియక చేసిన పాపాలకు, మూడో కంటికి తెలియకుండా చేసిన తప్పులకు ఎవరికీ సమాధానం చెప్పకపోయినా అంతరాత్మకు సమాధానం చెప్పకోవాలి. అదిలేనంత వరకూ మనశ్శాంతి, చిత్తశుద్ధి కలుగదు. చిత్తశుద్ధి ఉంటేనే వేద చోదితమైన కర్మల ఫలం ఉంటుంది, మోక్ష సాధనలో మొదటి మెట్టు చిత్తశుద్ధి. దీనికి తనకుతానే ఉపవాసాల ద్వారా, చాంద్రాయణాది వ్రతాల ద్వారా, దానాల ద్వారా మనస్సును పవిత్రీకరించడం చిత్తమాలిన్యాన్ని తొలగించడం, ప్రాయశ్చిత్తంలో విధానం. అంటే ఇది ఒక విధంగా (SELF ENFORCED LAW) అనవచ్చు.

అనేక ధర్మ శాస్త్రాల్లో చెప్పిన పై మూడు విషయాలలో ఆచారము, ప్రాయశ్చిత్తము అనే అంశాల్ని తీసుకొని వాటికి మిగతా కొన్ని విషయాల్ని జోడించి దైనందిన ప్రవర్తనలో మానవుడికి మార్గదర్శకంగా ఉండేందుకు వ్రాయబడిన నిబంధ గ్రంథం నిర్ణయసింధువు. ఆచార ప్రాయశ్చిత్తాలకు తోడుగా ఇందులో పండుగలయొక్క తిథుల నిర్ణయము. పండుగల ఉద్దేశం, వాటిలో నిర్దిష్ట దేవతలు, షోడశకర్మలు, వాటి అనుష్ఠాన విధానం, దానవిధి లాంటి విషయాలు చెప్పబడ్డాయి.

మానవుడు ప్రకృతిలోని ఋతు, కాల ధర్మాలకు అనుగుణంగా తన జీవన విధానం మలచుకున్నాడు. వర్షకాలంలో చేయవలసిన పండుగలు, పంటచేతికి వచ్చిన తర్వాత చేసే పండుగలు, పశువులకు శుభకరంగా ఉండే పండుగలు, ఇలా అనేక రకాలుగా

తన జీవన చక్రాన్ని ప్రకృతి చక్రానికి అనుగుణంగా నడుపుతూ వచ్చాడు. ప్రకృతిలో విద్యమానమైన నీరు, నేల, చెట్లు, చేమలు, అన్నింటిపై గల భక్తి భావం, వీటిని ఎలా పరిరక్షించాలనే తపన మన ఆచారాల్లో, పండుగల్లో కనిపిస్తాయి. ఋతువుల కనుగుణంగా శృహ నిర్మాణం, తీర్థయాత్రలు, విద్యాభ్యాసం లాంటి విషయాలు చెప్పబడ్డాయి. వర్షాకాలంలో యతులు దేశ సంచారం చేయలేరు. కావున వారు నాల్గు మాసాల పాటు ఒకేచోట ఉండి. శ్రవణ, మనస నిది ధ్యాసనాది కార్యాల్లో నిమగ్నులై తమ చదువును పునశ్చరణ (REVISION) చేసుకోవాలి. వర్షాకాలం తర్వాత రాజులు జైత్రయాత్రకు బయలు దేరినట్లు చెప్పబడింది. రామాయణంలో రాముడు కూడ వర్షాకాలం అయ్యేదాక ఆగి ఆపైన దండయాత్రకు వెళతాడు. వైశాఖ, ఫాల్గుణ, శ్రావణ మాసాల్లో ఇల్లు కట్టడం ఆరంభించాలి. ఎందుకంటే మధ్యలో వానల బాధ ఉండదు. ఇలా ప్రకృతి చక్రం, జీవన చక్రం మేళవింపు కొనసాగుతుంది.

ఆధునికులు వ్రాసే చరిత్ర గ్రంథాల్లో 'SOCIAL CONDITIONS OF THE PERIOD' అనే ఒక అంశం ప్రస్తావిస్తూ ఉంటారు. కాని దానిలో భారతీయ దైనందిన జీవిత సరణి గూర్చి మన గ్రంథాల్లో ఏమీ చెప్పబడింది అన్న విషయం విస్మరించబడుతుంది. మన సమాజాన్ని అనేక వర్గాలుగా ఊహించుకొని వాటిలో కొన్ని వర్గాలు మిగతా వర్గాల్ని వీడిస్తున్నట్లు లేదా వర్గ పోరాటంలో కొన్ని వర్గాల ఆధిపత్యం కొన్ని వర్గాలు అణగదొక్కుబడటం, లాంటి పాశ్చాత్య ఆలోచనలతో మాత్రమే చరిత్రను వ్రాసే ఆధునిక చరిత్రకారులు కనీసం స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన తర్వాతనైనా విపరీత దృష్టిని వదిలి సరైన దృష్టికోణం నుండి ఈ గ్రంథాల్ని పరిశీలిస్తే బాగుంటుంది. ఆధునిక పాఠకుడు ఈ గ్రంథంలోని అన్ని విషయాలని నమ్మి ఆచరించకపోయినా వాటి సామాజిక ఉద్దేశం, సమాజాన్ని ఏకతాటిపై నడిపించడంలో వాటి పాత్ర గురించి ఆలోచించాలి. ఒక SOCIAL-LOGICAL STUDY గా కూడా ఈ గ్రంథాన్ని వినియోగించుకోవచ్చు. పైన ప్రస్తావించబడిన (SOCIALLY ENFORCEABLE LAW & SELF ENFORCEABLE LAW) అనే అంశాలు ఈనాడు లేకపోవడంవల్ల మనం కేవలం దండనీతిపైనే ఆధారపడి ఉన్నాం. అందువల్ల ఆత్మ నియంత్రణ లోపించి అధర్మప్రవృత్తి, అశాంతి మొదలైనవి పెరుగుతున్నాయన్న విషయం మనం మరచిపోకూడదు.

ప్రస్తుత గ్రంథకర్త శ్రీకమలాకరభట్టు ప్రాచీన గ్రంథాల్లోని విషయాల్ని సందర్భాను సారంగా క్రోడీకరించి విషయ విభజన కావించాడు. దా|| కిదాంటి నరసింహాచార్యగారి ఆంధ్రానువాదం సరలమనోహరంగా ఉంది. జిజ్ఞాసువులైన ఆధునిక పాఠకులకు సులభంగా విషయాన్ని అందించిన శ్రీనరసింహాచార్యులగారు అభినందనీయులు

హైదరాబాద్.

కె.అరవిందరావు

ఐ.పి.ఎస్.

విషయసూచిక

ప్రథమరణోదర్శనే వార విచారః	1	పితృః సక్తతే జన్మదోషక	29
ప్రథమరణోదర్శనే తిథి విచారః		గ్రహాణ కాల ప్రసూతౌ	
ప్రథమరణోదర్శనే దసరక్షాదిఫలం	2	అకాలప్రసూతౌ	30
ప్రథమరణోదర్శనే రాశ్యాదివిచారః		ప్రథమం ఉపరిదంతోత్పత్తౌ	
స్త్రీ సంగవర్ణనం		దంతేన సహజన్మనివా	
శాంతి కథనం	4	త్రిక ప్రసవశాంతి	32
ప్రథమ ఋతౌ విశేషః	6	జన్మది సతః పవిత్రం రాత్రౌ	33
ద్వితియా ది ఋతుశు		జ - ది - పక్షే అష్టమే ప్రథమే ఆశౌ	
ప్రథమ ఋతౌ పూర్వం స్త్రీ గమనం	7	దత్తక పుత్ర పరిగ్రహ విధి	
ఋతౌ గమనం		సూతికా స్నాన	37
అన్యశాపవ్యూహౌ		నామకర్మ	38
తిధ్యాదీనాం ఋతౌ కథనం	8	దోలారోహణం	40
రైవత్య సక్తత్రాడి		దుగ్ధహానం	
దివా, జన్మదినాదౌ మైధునే	10	కర్ణవేధ	
అనేక భార్యా ఋతుయోగ	11	తాంబూలభక్షణం	41
గమనాత్పూర్వం		నిశ్చయము	42
అగమనే దోషః		ఉపవేళనం	43
అన్యోపవాదః		అన్నపాకనం	
గర్భాధానాం గహూమాకరణే	12	అణ్ణపూర్తి	44
ఋతుగమనే, రణోదర్శనే విశేషః		కటిసూత్రం	46
రోగాదౌ	13	చౌల విచారః	
రజస్వలా స్నాన విధి	14	ముందన సంస్కారాదౌభోజనే	51
రజస్వలా స్నాన విధానం		స్త్రీదాం సంస్కారే చ	
జ్వరేణ		విద్యారంభం	
రజస్రో అజ్ఞానే		ధనుర్విద్యా	52
పుంసవనం	15	అనువనీతస్య	
అనవరోధన కాలః	16	ఉపనయనం	53
సీమంతం	17	జన్మమాసత్యాగ	55
పక్షచ్ఛిద్రాడి		ఉపనయనే తిథి	
సీమంతే తిధ్యాది	18	గలగ్రహ నిషేధః	56
సీమంతభోజనే ప్రాయశ్చి		అపరాహ్ణాలక్షణం	
గర్భిణీ తత్పరిధర్మాః	19	గలగ్రహాలక్షణం	57
సూతికాగృహ ప్రవేశః	21	సోపవదాపరిగణనం	
జాతకర్మ	22	ప్రదోష స్వరూపం	
శ్రాద్ధమామేన హోమ్నానా	23	పుద్గ్రాగృహమతం	
జనన పరశాశోదేషు		ఉపనయనే నక్షత్రాడి	59
మృద్వాది సక్తతేషు జాత		శాఖాధిపాః	
మృద్వాదిలక్షణం		ఋగాదిభేదేన, విషిద్ధహార	
జన్మనిదుష్టకాలాః	24	పూర్వసంధ్యాయాం మేమ	60
తిథిగండాది భేదేన దానాని		నాందీ శ్రాద్ధానంతర గర్భనే	
ఆశ్లేషా ఫలం	25	సాయం గర్భనే	
జ్యేష్ఠా ఫలం	26	శాంతిరపి	
మూలా ఫలం		శాంతి ప్రయోగం	
అభిషక్త మూల		ఉపనయనే అధికారి	61
మూలపుష్క కథనం	27	క్షత్రియాదేః కర్తా	

పితృన్యస్య, శ్మేష్టాభావే		చతుర్థాదీనాం లేపభాగి	82
షండమాకాదీనాం		గురుశిష్య నృపతీనాం, ససాపిండ్యం	
ఉపనయనాల్పార్థం భోజన	62	పితృసాపిండ్యం సప్తమ పౌరుషం	
గాయత్ర్యుపదేశే ముఖాంత		మాతృసా - పంచ పౌరుషం	
భిక్షాయాం విశేషః		మూల పురుష లక్షణం	83
సంస్కారలోపే ప్రాయశ్చిత్తం	63	సపిండహ, నిరుపణం	85
ఉపనయనదినే మధ్యాహ్న సంధ్యా	64	గోత్ర లక్షణం	
ఉపనయవాగ్విధారణ		సమానోదక ధర్మలక్ష	
బ్రహ్మయజ్ఞే విశేషః		సాపిండలక్షణం	
బ్రహ్మచారి ధర్మాః	65	కన్యాపరిగ్రహ విచారః	
మేఖలా విచారః	66	పంచమసప్తమకన్యోద్వాహ	87
దండకధనం		మాతృస్వస్మకన్యాం	
అజినమహా		మాతులకన్యోద్వాహ	88
యజ్ఞోపవీత కధనం	67	మాతృతః పంచ పితృతః సప్త త్యక్వా	
యజ్ఞోపవీత ధారణ		దత్తక విషయేతు	93
ఏతల్లోపే	68	గోత్ర ప్రవర నిర్ణయః	97
అమత్యా అపదిత్యాగే		గోత్ర లక్షణం	
సకృల్లోపే		ప్రవరాస్తు	
స్త్రీ సంగేతు	69	గోత్ర ప్రవర కధనం	99
ఉపవీతనాశ		అంగిరసగోత్ర	100
శ్రావ్యాభాభివాదనే		భరద్వాజ గోత్ర	101
ప్రత్యభివాదనాదౌ	70	కేవలాంగిరస	
పునరుపనయనాదిహేతు		అత్రిగోత్ర	102
తీవ్రాపవ్యాయాం - మమ - ఆగమనే		విశ్వామిత్ర	
ప్రేతశయ్యా ప్రతిగ్రహణే		కశ్యపగోత్ర	103
పునః సంస్కార హేతుత్వ	71	వసిష్ఠగోత్ర	
అనధ్యాయ కధనం	73	అగస్త్యగోత్ర	104
వైమిత్తికానధ్యాయ	74	ద్విగోత్ర ప్రవర నిర్ణయ	105
సంధ్యాగర్భేతు	76	క్షత్రియ వైశ్యయోస్తు	106
వివాహాదౌ అనధ్యాయ		స్వగోత్రాద్యజ్ఞానే	
శ్నేహాన్తకచాయాను అన		మాతృగోత్ర వర్జన నిర్ణయః	
తయనాదౌ అనధ్యాయ		సగోత్రాది వినాహ	107
త్రవణ ద్వాదశ్యాదౌ అన		కన్యా వివాహ కాల	108
అసపిండ గుర్వాది మరణే అన		గుర్వర్పబల	109
మార్జారాది అంతరాగమనే అన		బృహస్పతి శాంతి	110
వివాహోద్వృత్తనే అనధ్యా	77	గుర్వాదిత్యాదిషు వివాహాదినీషధ	111
ప్రదోషే అనధ్యాయ		సింహాస్య గురోరపవాద కధనం	112
ప్రదోష కాల కధనం		కన్యాదాతృక్రమ ప్రకార	
అంగేతి హాసాదీనాం నానధ్యాయ		త్రాత్యౌతాం సంస్మృతానామదికా	
మహానామ్నాది ప్రతం		కన్యా స్వయంవరే నాందీ త్రార్థం	
సమావర్తనం		సంస్మృత త్రాత్రాద్యభావే స్వయం	113
సమావర్తనోత్తరం, పూర్వమృతానాం త్రిరాత్రాశౌ చ 79		పరకీయ కన్యాదానే	
స్నాతక ప్రతం	80	గౌర్యాది దానం	
చురికా బంధః		వివాహాదౌ మానః	114
వివాహకన్యా పరీక్షణం	81	వేదాది దక దోష	116
మాతృసపిండకన్యయా, న		అతిచారగే గురౌ	
సాపిండ్య నిర్వచనం		ఘాతచంద్ర విచారః	

అకాల నృసి స్వరూపం	117	పరోయదన్యజాతీయః	
నాందీప్రాధే భూకంపాదే రపవార		పరస్య దేశాంతర గమనే	136
కన్యాయాః చైరన్యయోగ	118	శుల్కదానే	
పునర్యాదోహ భావ		నాందీ ప్రాధే విశేషః	137
కుంభ వివాహ		లగ్న ఘటిస్థాపన విధి	
మూర్తిదానం	119	మధుపర్య	
ప్రతిఖాలాది		మధుపర్యే విశేషః	
నిశ్చయే సతివధూవరగృహకన్య చిన్మృతౌ	120	విష్టరాది ప్రకార	
సంకటే సముత్పన్నే		కన్యాదానే ప్రవిహమహాదీనాం ఉచ్చారణక్రమం	
పిత్రాదీనామాశౌచ		కన్యాదానే విచారః	138
తరంతే వినాయకశాంత్యాది	121	గృహప్రవేశనీయహోమే	139
వినాయకశాంతి కథనం		ఔషాసన హోమే	
ప్రతికూలే విచారః		దేవకోత్తాపనం	
రక్షోదర్శనే		వివాహోత్తరం నిషేధాది	
నాందీ ప్రాధోత్తరం రక్షోదోషే		వివాహాదౌ స్పృష్టా స్పృష్ట	140
సూతకాది సంకటే		మంగళోత్తరం నిష్కానాది	
ఏక క్రియా నిర్ణయః	122	వివాహాదే, ప్రథమే పౌషాది మాసే వివాహితకన్యా	
వివాహ మన్యే ప్రార్థనాతే	124	వివాహోత్తర కాలే పిండదానాది	141
మాసేక విషయే		వధూప్రవేశం	
వృద్ధిం వినావక్తే దోష		ద్విరాగమన కథనం	143
భిన్నమాతృజయోః ఏకవాసరే వినాహః	125	పునర్వివాహ కథనం	
యమయోస్తు విశేషః		ద్వితీయ వివాహ హోమే అగ్ని	144
వివాహాత్ప్రాక్ కన్యారక్షో	126	అగ్నిధ్యయ సంసర్గ విధి	
ప్రాయశ్చిత్తకథనం	127	ద్వితీయ వివాహ కాలః	146
కన్యాయాః లలారపహరణే	129	తృతీయే విచారః	
వివాహాదౌ ఆశౌచ ప్రాప్తి		తస్య విధి కథనం	147
యజ్ఞాదౌ నాందీ ప్రార్థ కాలః	130	అధాస కాలః	148
అరంభా భావే లగ్నాం తరాభావే చ		నక్షత్రాణాం కథనం	
సూతకే ప్రాయశ్చిత్తం		అగ్నిహోత్ర కాలః	
చూడోపనయనాదౌ ప్రారంభే సూతక ప్రాప్తి		అవసన్ధ్యా ధాస విచారః	150
వివాహోత్సవ యజ్ఞేషు మృతాది సూతకప్రాప్తి		గృహస్థస్యాపి అధ్యయన కథనం	
అన్నాదిపరివేశణే		పరివేశ్తాది నిర్ణయః	
ధర్మార్థ వివాహకరణే ఫల విచారః	131	దేశాంతరే విశేషః	151
వివాహోత్తర కన్యాగృహే భోజనం		క్షీరదావప్య దోషః	152
మాంగల్య కార్యేషు సూతన వస్త్రధారణ		శూద్ర సంస్కార కథనం	153
వివాహాదౌ స్త్రీయా సహ భోజనే		క్షుద్రకాలాః	154
వివాహ భిన్నకాలే స్త్రీ - స - భోజ		వాహికూపాది నిర్మాణ కాలః	
వివాహ నక్షత్ర కథనం	132	కూపదేశ స్తత్పుటం	156
అనిష్టనక్షత్రాదౌ దానం		ఉత్సర్గ విధి కథనం	
వివాహ మండపాది		కూపారేరుత్సర్గా కరణే	
అవశిష్ట నక్షత్రేషు శైల పారిడ్రాలేపనాది	133	వృక్షారోపణం	157
వివాహ వేదికా		మూర్తి ప్రతిష్ఠా	
మృదాపారణం	134	చైత్ర్యాది మాసేషు మాఘేషా	158
అంకురార్పణం		నారదమతే	
కన్యావరణం		ప్రతిపదాది తిథిషు	
వరస్యవరణం		మత్స్య పూజాది మతే నక్ష	159
వాగ్దానోత్తరం వరమరణే		రక్షిణాయనే మాఘభైరవా - ప్ర	
ఉద్వాహిత కన్యాయాః అప్రాప్త మైదునాదౌ		లింగ ప్రతిష్ఠాయాం	

లింగస్థాపనే మాసాది		దేవార్చా ప్రాసాద భేదనే	189
సర్వదేవేషు మాస విశేష	160	జీర్ణోద్ధారవిధి	
దేవీ స్థాపనే		మూర్తై విశేషః	191
దనాది హిసకాయాం స్థాపనేరిష్టత్వం		తులసీ గ్రహాణం	
అధికారి కథనం		మంత్రః	192
త్రిష్టరీ సేతుమతే లింగాది స్మర్యనాదౌ విచా	161	సమిక్ గ్రహాణే సమయం	
శూద్రాదీనాం అధికార విచా	162	పుష్పాదిపర్యవీత	
శివార్చన పూజనే దిగ్విచా	163	శివ నిర్మాణ్య నిర్ణయ	194
ప్రతిమా విచారః		కృషి కథనం	196
గృహ ప్రతిమా		వస్త్ర ధారణ విచారః	
ప్రతిమా అష్టవిధా		అలంకారవలయాది	197
గృహ ప్రాసాదౌ ప్ర - పూజనం		సూచీకర్య	198
ప్రాణ ప్రతిష్ఠ		శయ్యా	
ప్రతిమానిశ్చ స్థానం	164	శస్త్రధారణం	
లింగపూజనే విచారః		స్నాన సేవ	
నవవిధ చరలింగే శ్రేష్ఠిది		గజాశ్చక్రోలా	199
పంచమూర్తీ		వృత్త్యం	
శివసూర్యార్చనం వినా శంఖ గ్ర -	166	రాజదర్శనం	
గృహాలిం - సాల - చక్ర సంఖ్యా		క్రయవిక్రయాది	
సువర్ణ సహితసాల - దాసే ఫలం		వస్త్రే విశేషః	
శతసాల - పూజనే ఫలం		సేతు కథనం	
అవిభక్తానాం పురకృత్యాణా		పశుకృత్యం	
క్షత్రియాది పూజనే		గజదంతచక్రేయ కథనం	
స్త్రీ శూద్రాదీనాం దేవ వృత్తన		నిక్షేపః	
ప్రా - కటిప్రతిమా పూజ్యా	167	ఋణ మోక్షక	
నవరా ద్రవ్యస్య కథనం		రాజముద్రా	
గృహ చతురంగుళలోధికా -	168	నా విచారః	
శాలగ్రామ శివనాది పరీక్షా		భోగ కథనం	
శాలగ్రామ శిలా నవీకరణరే		శ్మశు కర్మ	201
పాదప పూజా	169	జంధన సంగ్రహ	
శివస్య పూర్వాది క్రమేణ మూర్తీ		నవాన్న	
త్రీపుక్షస్య శుష్క పత్రాది		నవభోజన,	
దేవతా విశేషే వాద్య నిషేధ		నవనర్త ఫలాది	
అహుత్యమస్తకే శివ నిర్మాణ		హోమే అహుతిపాత	203
సూతకాదౌ శివపూజా		క్రూర గ్రహ ముఖేహోవసే	
వివాధస్య త్రిపుండ్రాదౌ పూజన		దుర్గా హోమాదౌ	
రుద్రాక్షధారణే	170	జ్వరాదౌ ఫలం	
తత్త్వవిష్టాయాం		కుంభే నక్షత్ర దేవతా	
కామనాభేదేన ధారణాదౌ	171	భేషజ	
సంఖ్యాభేదేన		ఆరోగ్య స్నాన	
మహాస్నానే పంచామృత పరి	172	దంత ధావన	205
విష్ణుశ్లేషాదీనాం నైవేద్య		అమలకస్నాన	
పంచాయతన స్థాపన		తైలస్నాన	206
కేశవాదిమూర్తి	173	అపవార కథనం	207
లింగప్రతిష్ఠ, దేవప్రతి	174	మంగడేషు అదోషః	
ప్రాణప్రతిష్ఠ, పూజా	182	తిలప్నాన నిషేధ	
పునః ప్రతిష్ఠ బౌధాయనేన	188	గృహారంభాదౌ	

గృహస్థవేత	211	శ్రాద్ధాధికారిణః	
కలివర్జ్యాని	212	యాజ్ఞవల్క్య మతే ద్వాదశ పుత్రా	
ఉదాహరణః పునరుద్వాహే నిషే		కలియగే పుత్ర గ్రహణే	233
సగోత్ర సపిండ వివాహ నిషేధ	214	ఒక్కడే పుత్రుడైతే	234
మాతుల కన్యా వివాహ నిందా		బిడ్డ దేహిక కర్మణి	235
విధవాయా దేవరేణ నియోగేనిషే		అపృత్రాయా అపి భార్యాయాః	236
అతతాయ ద్వితానాం హింసనం		కులద్యుయేః పితృభ్యస్తే	
నత్రదీక్షా నిషేధ		క్రయక్రీడాపత్నీ విషయే	
సౌత్రామన్యం సురా నిషేధ		వత్సః శ్రాద్ధ విషయే	237
అగ్నిహోత్ర పాపన్యాశ్చ లేహ్యది నిషేధ		బిర్లుకర్మణి బిరుహిది పుత్ర	241
కామకృత పాపాదా		పుత్రాభావే	
సంసర్గిడస్తు ప్రాయశ్చిత్తం		సర్వవర్జయింగానాం క్షీణ్యా	
అపి సంపదనాదుర్జం అంగస్సర్వనిషే		అన్యవర్జానాం శ్రాద్ధకర్మణి	
ఏతీహాం శామిత్రాది నిషేధ	216	అధికార క్రమం	242
యతీనాం సర్వపద్దేషు భిక్షానిషేధ		అధికార విశేషేణ క్రియా వైవిధ్యం	
సదోదకాదా		ధనహరీ ప్రేతకార్యాకరణే	243
పుత్రప్రాయశ్చిత్రే		పుత్రస్య బిర్లుదేహిక విచారః	
కలౌ పంపనపీఠాః	218	గయాయాం విశేషః	244
యావత్ పర్వ విభాగః తావత్		అన్యథావే పితృదిరపి	
పు-పరి-ఉత్త-శ్రాద్ధ ప్రకరణం-I			
శ్రాద్ధ స్మరూపం	220	బ్రహ్మచారిణాంతు	
శ్రాద్ధ ప్రాశస్త్యం	221	అవిభక్తానాం	245
శ్రాద్ధా కరణే		విభక్తానాం	
శ్రాద్ధ భేద కథనం		దత్తకాదీనాం అధి	246
పర్వములు	222	జారజానాం	248
శ్రాద్ధ రేశాః	223	ధర్మాద్ధ శ్రాద్ధకరణే	
ఏకోఽపి, పుత్రస్య గయాగమ		ఫలభూమార్జినా	
గయా శిరః		స్త్రీకుమారాదాం శ్రాద్ధాదౌ	
తత్ర శమీ పత్ర పిండం	224	శూద్రస్య సదా అమత్రా	250
సప్త గోత్రాణి	225	శ్రాద్ధే తర్పణాదౌ గోత్రాభా	
నిషిద్ధ రేశాః		గృహ పాతేన పిండదాన	
పరకీయత్వాపవాద	227	రాజకార్యాదౌ నియుక్తస్య	251
ప్రతిస్మృతి విహితకర్మ		యవనాదీనాం శ్రాద్ధే	
షేచ్యదేశాదౌ శ్రాద్ధ		శ్రాద్ధే పితృ నిరూపణం	252
శ్రాద్ధకాలాః		శ్రాద్ధే విశ్వే దేవ కథనం	254
నవాన్న శ్రాద్ధ		గ్రూహ్య బ్రాహ్మణాః	256
శంఖపర్వ లక్షణాది	228	యోగ్య బ్రాహ్మణాః	
సర్వకృష్ణపక్షాశక్త		మధ్యమాః	258
వ్యతీహితే		మూర్ధేతు	
తిధి విశేషే	230	అసంభవే	259
అమాది తిథౌ శ్రాద్ధాకరణే		అత్రిమతే	
కృత్రికాది నక్షత్రేషు		పర్వ బ్రాహ్మణాః	260
సూర్యాది దివసేషు బివాది కరణేషు			262
సకృత్ శ్రాద్ధకరణే	231	హేమాద్రావిది మతే	
విష్కంభాదియోగే		లంబకర్త	
దుస్వప్నాదిదర్శనే స్వేచ్ఛయా		యజ్ఞకర్తురన్న గ్రహణం	264
		ప్రతిమాది విక్రయ కరణే	

శంఖచక్రార్థం కనగ్రహణే
 కుస్థివాణాదేరపవాద
 గయూస్థిత బ్రాహ్మణానామేవ భోజనే
 అక్షయవట్టశ్రాద్ధే ఏవ బ్రాహ్మణ
 తీర్థేషు బ్రాహ్మణ పరీక్షా
 పితృల్లా - పరీక్షా
 బ్రాహ్మణస్య శ్రేష్ఠతా
 కూటకాణి బ్రాహ్మణ-శ్రా-భో
 నిమంత్రణ ప్రకారః
 ద్విజానాం నిమంత్రణే
 రాజకార్యాదా నియుక్తస్య
 బ్రాహ్మణాన్యం అభోజ్యం
 షష్ఠలస్యం అభోజ్యం కదా
 సప్తది శ్రోత్రయాణాం
 వైశ్నవే
 యజ్ఞాదిషు దర్శనంఖ్యా
 మాతృశ్రాద్ధే విహితాతే
 శాలిగ్రామాది సన్నిధౌ శ్రా-కర
 శ్రా - నిమంత్రణే నియమాది
 కర్తృభోక్తృ నియమాః
 రుధిర స్రావే
 ఆస్తవస్తు వర్జనం
 రంత ధావనాది
 శ్రా - ఉవ - దివసే - రం - ధావ
 షనర్యోజనాదిత్యాజ్య
 సోమోత్పత్తౌ
 మనస్సుతిగత స్వరూప
 నిమం - అనం - కర్తృ జ్ఞేవా
 కర్తర శక్త్యా పుత్రాది కరణే నియమా
 స్త్రీణాంతు
 లాలికాదీనాం భోజనాదా
 శ్రాద్ధవస్తు
 కుశవవిత్ర లక్షణం ధారణ క్రమం
 దర్శనబ్రహ్మణే మంత్రం
 కుశాభావే
 కాకాదా
 ప్రతి అమాయాం దర్శ గ్రహ
 త్యాజ్య దర్శ
 హేమాత్మక వవిత్ర
 పావిర్విచారః
 రాగ భాందవ లక్షణం
 వాత్రిణసంక్షణం
 ధాగాది విచారః
 దత్తమాంసా భక్షణే దోష
 మాక్షికస్య మహాత్మ్యం
 మాంస నిషేధః
 వర్షణా అన్యభావే మాంస గ్రహణ

265

266

267

268

269

270

272

273

274

275

276

277

279

281

282

భాగవతేఽపి మాంసదానే
 మాంసాది గ్రహణే
 కలౌపం వస్తు నిషేధః
 మాంసాదిదానే తృప్తి విచారః
 క్షీరాదా విశేషః
 త్యాజ్య దుగ్ధం
 అరణ్య మహిషీ క్షీరే
 గోధూమాది నిర్మిత పర్యుషితాన్న భక్షణే
 గుడమరీచాక్రస్య పర్యుషితత్వ
 కాలశాకాది
 శ్రాద్ధేత్యాజ్యవస్తు
 మదిహతుల్య వస్తూని
 గ్రాహ్య జలం
 శ్రాద్ధేత్యాజ్య జలం
 గంగాజల విషయం
 రాత్రౌ జలగ్రహణే
 పర్యుషిత గంగా జలగ్రహణే
 కుశవ పరిగణనం
 దౌహిత్రాది లక్షణం
 ప్రకారాంతరేణ దౌహి
 శ్రాద్ధేసప్త వవిత్రాణి
 తిలానాం శ్రాద్ధే
 కుక్కుటాదీనాం త్యాజ్య
 హవ్యకవ్యాదీనాం అన్నదర్శ
 చాందాలాది విక్షితమన్నే
 అన్నదోష నివారణం
 శ్రాద్ధభూమా పారుకాదివర్జ
 శ్రాద్ధ దినకృత్యం
 కాంజికాదీనాం ఏకోద్దిష్టే పార్వ
 గృహ్యగ్ని శిశుదేవాదీనాం పిండదానాత్పూర్వదానే
 మహాసనీ తిలాది వికిరణం
 పాక నిర్మాణ కర్తృవిచా
 నిష్కన్నేషు పాకేషు పునః స్నానం
 రజస్వలాదీనాం పాక నిర్మాణే
 పాకే సువర్ణాది పాత్రాణాం
 పీష్టిభాదా సూతన భాండ గ్రహ
 పాకాగ్ని కథనం
 విశేషః
 ద్విజానాం ఆమలకోదక జలప్రేషణం
 అంభ్యంగే వర్షకాల అవిచారః
 స్నానానంతరం దైవే పితృ అధికార
 శాంబూలాదా శ్రాద్ధకర్తృః
 పస్తే విశేషః
 ఊర్ధ్వస్థంధ్రస్య జపాదా
 అస్యమశేతు
 గృహే శ్రాద్ధ దినే రంగ వల్క్యాది
 కమలాకరమతే

283

284

285

286

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

సదర్శుపాస్తన తిలక నిషేధః		శ్రాద్ధే బ్రాహ్మణాజ్ఞా	
ఏకోద్ధిష్ఠే శ్రాద్ధారంభకాల		మంత్రేణ తిలావికరణం, శ్రోక్ష	
పార్శ్వజే		శూద్రధ్వస్త్వాది శుద్ధ్యరం	312
శ్రాద్ధ పరిభాషా		శ్రాద్ధ భూమోగయా దేవధ్యానం	
అనాహనాదౌ గోత్ర కథనం		పాత్యాది ప్రోక్షమంత్రం	
సంబంధా దీపాం క్రమేణ		దేవార్చా	
శాఖాభేదేనగోత్ర సకార ప్రయో	302	అర్చ్యపాత్ర	313
గోత్రస్య అపరిజ్ఞానే		వచిత్ర	314
వివాహాతు		పాత్రే జలప్రక్షేప	315
నామార్చారజే		అనాహన మంత్రం	
పిత్రాది నామాజ్ఞానే		విశ్వేదేవాజ్ఞానే	
విభక్తి పూర్వకం దానం		వైశ్వదేవపూజ నేదేశః	316
శ్రాద్ధేతిధి విచారః		అర్చ్యపాత్ర దానం	
యజ్ఞోపవీతినా	304	అర్చ్యదానే హస్తస్య	
అనువసీత స్త్రీ శూద్రాదౌ		శక్త్యా బ్రాహ్మణ పూజనే ద్రవ్యం	
ప్రాచీనావీత్యా పిందా ప్రూడాది		శ్రాద్ధే విప్రతీలకాది నిరూ	317
అచమన కథనం		తులసి గ్రహాడాది	
శ్రాద్ధ దివసే దానాది విచారః		రక్తపండున కస్తూర్యాది గ్రహ	
శ్రాద్ధదినే నృపరాహాదిపూజా		సపచిత్ర హస్తేన బ్రాహ్మణ స్పర్శః	
దేవతా - పితృలతా - పూజాక్రమః		శ్రాద్ధే గ్రాహ్య వుష్ణః	
శ్రాద్ధదౌదర్శుత్వాగ	306	దేవతా విశేష పుష్పాదాం నిషే	318
ఊహ విచారః		ధూపం	320
స్నాతః స్నా - బ్రా - పృథగర్చనం	307	దీప విచారః	
కుశాది		వస్త్ర విచారః	
ప్రాచీనావీతినా సంకల్పాది		యజ్ఞోపవీతం	
విప్రనిమంత్రణ ప్రకారః		వస్త్రాభానే	
పిందపితృయజ్ఞార్చం పరివ్రతబాది		ధాత్వాది నిర్వికర దీపికాదానే	
ద్వారదేశే మండలవిధి		ధూపదానాది పాత్రదానే	
పాదప్రక్షాళనం	308	కంఠుకాదినా	321
గోమయ గ్రహణం	309	స్త్రీ శ్రాద్ధే సింధూరాదిదానే	
పాదాభిషేచనే		కృష్ణవర్ణ వస్త్రాది నిషేధ	
పాద్యజలదానే		యజ్ఞోపవీతం వినోశ్రాద్ధం	
భార్య స్రావిత వారిడా ప్రక్షాళ		కమండల్వాదిదానం	
పత్నీ నీర ప్రదాతేత్		ఉపానచ్ఛత్రాది దానం	
పిత్రాది కర్మసు పాద ప్రక్షాళన		అలంకార దానం	
మండలాదుత్తరే అచమనీయ జలదానం		సౌవర్ణాది భోజనపాత్ర దానం	
ప్రక్షాళనోత్తరం ఉభయత్రద్విరారమనం		బిందీకృత మనుష్య శ్రాద్ధే	
ప్రక్షాళన జలేన అచమనే		వసోదత్త్యా పరిపూర్ణత్వం	
అననే ఉపవేశన ప్రకారః		అననే మహాంతరాధి	
బ్రాహ్మణ సంఖ్యా		అర్చ్యం	323
భోజనకాలే భిక్షుకాది ఆగమనే	310	మృత్తికాపాత్రే	
భోజన సమయే అతిధి విచా		అన్నాభావే ద్విజాభావే పాత్రాజ్ఞాపారనే	
విప్రనియమాః		పితృపాత్రేషు విచారః	
అననాని		శ్రాద్ధే సంప్రవ నిరూపణం	326
అననాదౌ విచారః		మంతాతరాణి మండలకరణే	328
రైవే పితృ బ్రాహ్మణ సంఖ్య	311	మండలహీనేతు	
నీవిబంధన విచారః		భోజనపాత్రాణి	

సూతకే సంసర్గ విచారః 456
 శయనాసనాది రూప సంసర్గః
 సూతికా స్మర్యే
 సూతికాయాః కర్మాధికారః
 ప్రధమ పద్ధ దశమదినేను జాతకర్మాధ్యధికార
 సపిందాదినాం మృతకే 457
 మృతాశాచ నిర్ణయః 458
 జాతమృతమృతజాతే వా ఆశాచ
 నాభిచ్ఛేదనాత్మాక్ శిశు మరణే
 ఉత్తరం దశాహ మధ్యే మరణే
 నామకరణాక్ ప్రాక్ శిశు మరణే 460
 నామోత్తరం దంకోత్పత్తేః ప్రాక్ మరణే 462
 దంకోత్పత్త్యసంసరం త్రివర్షా త్ప్రాక్ మరణే
 త్రివర్షోర్ధ్వం కృతచూడేమృతే
 ప్రధమ వర్షాదౌ కృత చూడే మృతే
 శూద్ర శిశు మరణే
 కన్యామరణాశాచ నిర్ణయః 464
 పితృగృహే సూదాకన్యా రజస్వలా మరణే 465
 అనువహిత మృతానాం దాహోది
 శ్రద్ధాశాచే పిందదాన విధి 467
 శిశు, బాల, కుమార పౌగండలక్షణం 468
 ఏతేషాం మృతానాం క్రియావిధిః
 వ్రీడాముద్రాస్తూర్మూర్త్యుతానాం పిందదానే
 జాత్యాశాచ విచారః 470
 పిత్రారయో మహాగురవః
 వ్రీడాం పరిరేచ గురుః
 సపిందాదినాం లక్షణం
 వ్రీ శూద్రయోః వివాహోర్ధ్వం జాత్యాశాచ 471
 సర్వవర్ణానందశాహదేవ శుద్ధిః 473
 సూతకేదశ వక్షాః
 ఘర్ణాశాచే స్మృత నిర్ణయః 475
 అనారసేషు పుత్రేషు
 అన్యాశీతపత్నీనాం, పరపత్నీ సుతానాం చాశాచం
 దత్తకమృతే ఘర్ణాపరపిత్రో ఆశాచ విషయం 477
 దత్తక సాపింద్య కథనం
 ఘర్ణాపర భర్తృ రుత్పన్న పుత్రయోః
 ఊదకన్యానా మాశాచ వివా
 మాధవమతే
 పతిగృహే ప్రసవే
 మృతాపిత్రో రాశా చ వివా
 పిత్రోః కన్యామృతౌ అన్యత్ర 479
 శ్వశురాదీనాం మరణే
 పిత్రోః మృతౌ వ్రీడామాశాచం
 ఊదాకన్యాయాః త్రాతృభగినోః
 అన్యోన్య గృహే చ మరణే
 త్రింశత్ భోక్తృమతే అచార్య మాతా మహాదీనాంమరణే
 దాహితృభాగినే యారాశాచకథ 481
 మాతౌలాదౌ సన్నిధి విదేశాభ్యాంమృతే

క్రోత్రియే స్మృతమృతే
 ముత్సాగిది విషయే
 బంధుత్రయే నిర్ణయః
 పితృన్యస్తపాదికన్యానా మాశాచవివా
 జామాతృమరణేత్కాలక మరణే చ నిర్ణయ విచారః
 అనపిందే స్మృతమృతే
 గ్రామే శవేతకే 482
 ప్రధాన గృహే అనపింద మృతే 483
 ద్విజమందిరే శ్వశూద్ర పతితాది మృతేషు
 భ్రామమధ్యే శవశ్చేత్
 గృహాపత్నాదౌ మృతే
 యుద్దేమృతస్యాశాచకథనం 485
 శృంగిదంస్త్రియై ద్విజానాం ఆశా
 గో, విద్రహాలనేమృతానాం ఆశా చ 486
 పరాంస్పృహహారే, రాజ్ఞాపద్ధ్యే వాతే
 క్షతేనమృతే
 శస్త్రాఘాతే శ్రద్ధాదూర్ధ్వం మృతే
 శవస్మర్యే ఆశాచకథనం
 సంసర్గాశాచే కర్మాధికారః
 నిర్దరణాధ్యాశాచ కథనం
 భృతి గ్రహణేన నిరహారే 487
 విజాతీయ నిర్ధారే
 ప్రేతాలంకరణే
 ధర్మాద్ధ మనాధాపారణే క్రియాకరణే చ
 బ్రహ్మచారిణా శవసాహాదికృతే 488
 సమోత్పన్న వర్ణాను గమనే
 హీనవర్ణస్య దాహాదికరణే 489
 రోదనే సమోత్తమ వర్ణయోః
 హీనవర్ణేషు
 విప్రస్య క్షతవైశ్య విషయే
 క్షతస్య వైశ్యేషు పి
 విప్రాదీనాం శూద్రే
 అస్మిన్సంచయనాదూర్ధ్వం ద్విజాతీనాం సపిందానాం
 ఆశాచాన్య భక్షణే 490
 దాసాధ్యా శాచ విచారః 491
 వంచదశ దాసభేదాః
 రాత్రే జననే మరణేనా 493
 ఆహితాగ్నేర్ధాహిది
 దశాహదూర్ధ్వం క్రుతంనేత్
 జననేత్కలికాంశా శాచ 495
 దేశాంతరే క్షీలాది మృతౌ
 దేశాంతరలక్షణం
 దూరదేశేషు మాతృపితృ మరణే
 వ్రీషంపయోః పరస్పర మరణే
 సావత్సమాకుః, హీనవర్ణ సావత్సమాత్మమ
 ఆశాచ సంపాతే 496
 స్వల్పాశాచ మధ్యే దీర్ఘాశాచ 499
 అహనాం యోగపద్ధ్యేషు

కృదిదల్పకాదేనాపి దీర్ఘకాలాశౌచ నివృత్తి	500	బ్రహ్మహత్యాది పాతకయుక్తస్య ప్రయాగగోధర్మమరణే ఫలం	
అశౌచే సముదయ విభాగ వ్యవస్థా	502	జలాదౌ ప్రాణత్యాగే	
పితృశాచే మాతృశాచ	504	ప్ర - మరణం - బ్రా - భిన్నం ఇతి విషయే	529
అన్యారోపణే		అత్రాశౌచ విచారః	
మృతంపతిం జ్ఞాత్వా అన్యారోపా		గోబ్రాహ్మణపతిరాది ద్వాదా మరణే బిర్లు దేహిక	
పూర్వతేషా శుద్ధేః అపనాదాంతరం	505	ష్టేచ్ఛిత్తతానామపి గయారాధ్యం	
అశౌచేషు ద్వివిధేషు	506	తత్రవర్ష మధ్యే కృత్యముక్తం	
అశౌచావనాదః పంచధా		నారాయణ బలికర్మ	530
నైష్ఠికాదీనాం అశౌచ విచారః		పతితోదకవిధి	532
అపార్యాదీనాం మరణే	507	యశ్చకశ్చిత్	
ప్రత్యష్ఠమవస్య పిందదానాదికరణే		హేమాద్వాది - నారాయణబలి	534
సంధ్యాదికర్మలోపాభావ	508	సర్వమృతే	536
తర్కతః అశౌచం	510	మృచ్ఛిన్న సంతతి మృతే	
నైర్వదాహాదీనాం సర్వ శౌచం		గరుడ పూజన అపత్ర నారా - బలికర్మ	
ప్రత్యుష్ణ వివాచాదిషు అశౌచం		త్రయాదాం అశ్రమాణాం యతీనాం చ	
అశౌచే అకస్మిక తీర్థ ప్రాప్తి		యుద్ధమరణే దాహాదికరణే	
వీక్షావశాం జప పూజాదౌ అశౌచా భావః	511	యతీనాం వికోద్ధిస్తాది త్రాధ్యే	
సూతకేషు పూజాధికార		యతేః నారాయణ బలిః	538
క్రౌతసౌత్తరకర్మషు అశౌచ విచారః	512	శౌనక మతే నారా - బలిః	539
సంధ్యాదినామవ్యవహరం	515	కృతతీపత్రాద్యేమృతే సపిందైరాశౌచాదికం	
సూతకాదౌ సంధ్యా		కృతతీపత్రాద్యే బాంధవానాం మరణే	
గ్రహణే త్రాధారావప్యేశౌచావనాదం	516	అహిహాగ్ని ప్రోషితమృతే తదస్తి	
కన్యా వివాహ సంగ్రాంతౌ చ సూతక		దాహాత్మూర్తం పుత్రాదీనాం నాశౌచం	
భోజనకాలే అశౌచ ప్రాప్తి		అహిహాగ్ని మరణే	
ద్రవ్యతః శుద్ధి కధనం	517	మృతశరీరస్య అప్రాప్తే	
వివాహాదౌ సూతకప్రాప్తే		అన్వయ్యలాభే పలాశాదినా దాహాదివిధి	
ప్రోక్షణేన పుస్తక శుద్ధిః		పలాశాదినా ప్రేతరూపీదేహస్య కల్పనా	540
మృతదోషే		నిర్విశ్రేతమస్య కాదా నారకేలాదికానాం స్థావనే	541
విశద్యుద్ధిపూర్వం సర్వేషాం కరణే	519	ప్రోషితస్య ద్వాదశాబ్దిక్రమే	542
అజ్ఞానేషు		దేశాంతరమృతస్య దినాద్యజ్ఞానే	
అహిహాగ్నిస్తు	520	అహిహాగ్ని దీనాం అశౌచం	
ప్రమాదమరణేషు అశౌచ	521	శరీరస్యప్రాప్తే	
సర్వద్వాదా మృతే		పర్ణశవదాహానంతరం సూతకం	
వ్యాపూది నిమిత్తక మరణే విచా		పర్ణశవస్య దశాహమధ్యేరాహ	
నైధమరణే	523	అతీత సంస్కారే అశౌచ నిర్ణయః	543
తత్రసూతకాది		ప్రతికృతిదాహే, ద్వాదశవరోత్తరం దాహౌచ	
వ్యాధిరహిత మరణే		పుత్రాదీనాం అశౌచం	
మృత్యు కాలాగతే సతి		ప్రేత సంస్కారే కాలవిచారః	
మహావ్యాధి వీడితోఽపి జీవితం న శక్నోతి తదా		భద్రాదౌ దాహదానాది	544
కాశ్యామగ్ని ప్రవేశ ఫలం	526	ధనిష్ఠాది పంచకమ్మతే పంచరత్నా	545
స్వస్థాపారాధ్య సమర్థస్యతీర్థే ప్రాణ విమోక్షణం		కృతార్థ దేహితే తేహ్నాగచ్ఛతిచేత	
సహాగమనం కలా	527	మృతవార్తా శ్రవణే	
ప్రయాగాదౌ ప్రాణత్యాగే		నర్మ సంస్కార విధి	546
గంగాయమున సంగమే ప్రాణత్యాగే		జీవతోష్ణంశ్య కర్మాశౌచం	548
పటమూలేషు ప్రాణత్యాగే		కృతప్రాయశ్చిత్రస్య ఘటస్థితే కృతేషు పి సంగ్రహ విధిః	549
పంచయోజన విస్తీర్ణే ప్రయాగే మరణ ఫలం	528	పతితానాం చరిత ప్రతానాం ప్రత్యుద్ధార కధనం	551
ప్రయాగే మాఘమాసే విష్ణుం ధ్యాత్వా మరణేఫలం		అంత్యకర్మణే సాధారణం కింవిత్	

సర్వాభావే ధర్మపుత్ర ద్వారా పిందదానాది
 ప్రథమేహ హనియోదధ్యాత్ నరదాహం కుర్యాత్
 అనన్యమరదేదానాది
 మోక్షదేను దానం
 ముందేనుదానం
 హివధేమదానం
 శుక్లవక్షాదౌ మృతస్య పుణ్యశాలః
 వైతరతీదేనుదానం
 ఉత్థానశ్వాది దశదానం
 తిలపిత్రదానం
 ఘ్రియమాదాన్య క్షేపణ్య మంత్రా
 గరుడ పురాణాది మతే అశ్వేదానాని
 కర్పరధికారార్థం ప్రాయశ్చిత్తం
 ముచూల్కేః సుధువర్యదానం
 చాందాదిమృతే
 శూద్రేదద్యే
 ప్రేతస్య అస్త్వశ్చస్త్రే
 కృష్ణాది మరదే
 రాత్రోరాత్రిశేషే చ ప్రేతదాహ
 నమత్రాధ్యక్షకరదే
 రాత్రోపమం నిర్ణయః
 కుత్రకుత్రవచనం కార్యం
 ఆశాచే పునర్నవనం
 శవం రాత్ర్యుత్పాతం చేత్
 ఉన్నోచ్చిస్థాదిమరదే
 సాగ్నే
 విచ్చిన్న త్రోతాగ్నేః మృతౌ ప్రేతాదా
 యస్యేతిమంత్రః
 నష్టేషు అగ్నివ్యూహరణ్యోర్నాదే
 వృష్ణాదినా అగ్నినాదే
 పశ్చీమరదేఽపి
 ప్రథమాయాం జీవంత్యాం ద్వితీయాయాం
 మృతాయాం దాహ
 రంవత్కృత్యేవేదవధుమృతస్యదాహ
 వశ్చాస్మత్తస్య దాహ నిర్ణయః
 త్రికాండముండనమతే
 అత్రేరంకత్వం
 మతమతాంతరేదే అవశ్మికవ్యాధాన
 అత్రకుమారాశరభట్టమతం
 అహికాగ్నాదీనాం దాహాగ్ని
 పూర్వహికాగ్ని స్త్రీ మరదే అగ్నాది
 భర్తాః పూర్వంవశ్చీ మరదే
 ఛందోగానామేవ విషయే
 విధుర - విధవా - బ్రహ్మచారి
 యతి - కన్యకా - బాలకాదీనాం
 మరదే అగ్ని వివాహః
 ఉత్తవన్యాని లక్షణం

553

555

556

557

558

560

561

562

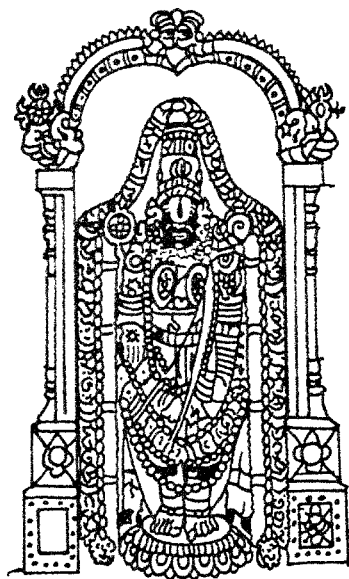
దాహానమయేశూద్రద్వాదా
 తృణకాశ్య హనిగ్నాదీనాం గ్రహ
 దాహ నిషిద్ధాగ్నిః
 శవనిర్వహణేదిగ్నియమః
 క్షేప్త క్రమేద గమనం
 అధానోత్తరం ద్వి - వి - కృతేయజమాన మరదే 563
 అహికాగ్ని విదేశ మరదే 564
 స్వార్థాగ్ని మరదే
 చందోగానాం విషయే 565
 వారాహపురాణమతే అగ్నిదాన మంత్రః
 మృత్యురంతరం పశ్చిందదాన దేశకథనం 566
 అగ్నిదానమంత్రేద తథా
 అస్మాత్తం ఇతిమంత్రేద చ
 అర్ధదగ్ధానంతరం ఆజ్ఞాపాతి
 మృతాహికాగ్ని శరీరే యత్తేయ పిత్రాణాం స్థాపనం
 ప్రేతస్య స్వానుష్ఠానంకరణాది 567
 ప్రేతస్య వచనం తథానలదానులేపనాది
 సగ్న ప్రేతస్య దాహ
 నిశేషద్యే
 దాహకాలే అగ్నినాదే
 వర్ణశరదాహాగ్ని నాశేవశ్చాద్యేహాలభే
 దంపత్యోరేకదామృతౌ
 ఉదకదానవిధిః 569
 ప్రేతస్థానే విశేషః
 అంజలిదాన నిర్ణయః 570
 క్షీలాద్యా నోదకం కుర్యః 571
 ఆశాచే నియమాః
 మార్కండేయ పురాణమతే 573
 ఆశాచాంతే విచారః
 అస్మి సంవయవోర్జం
 జ్ఞాతిభిః సహభోజనవిధా
 మాంసాశనాదౌ
 జ్ఞాతిభిః దివాభోజనే దిన నియమ 574
 క్షీత్వాల్పద్వినా అన్నభక్షణం
 అన్నభక్షణే స్వాత్రాది
 ఆశాచమధ్యేయత్సేన స్వగోత్రాదీనాం భోజన కథనం
 ఆశాచాంతే గృహాదిశుద్ధి
 గ్రామాద్యహిర్వశ్యా ప్రేత స్పర్శపస్త్రాదీ, త్యక్తాస్థానం
 ఆశాచ మధ్యేదాన - ప్రతిగ్రహ -
 హోమ - స్వాధ్యాయ - విశ్వకర్మాదీనాం శ్వాగః
 యత్రప్రాణో త్రస్థుణాం జాతం తత్ర మహోబలి 575
 నగ్నప్రహరదన త్రాధే వర్జిది
 తిలోదకాదికం రాత్రో సంధ్యాయాం వాతకరదే
 బ్రాహ్మణాది వర్ణక్రమేద ప్రేత పింద నిర్ణయః
 యుద్ధమృతాదేః ఆశాచే త్ర్యహదౌవ పిందదానం 576
 ఆశాచస్య హోసేఽపి పిందదానం
 ఉత్తరీయ శిలాపిత్రాది వివర్యయే

పాత్రాదామనేకత్వం
 త్రియోకర్పర్యాతే
 పత్వాః కర్పర్యై రణోదధ్యనే చ
 ఆశౌచ మధ్యే కర్పర ప్సాస్థ్యే
 స్పందితే ప్రేతభాగం పూర్వాహ్నే
 ప్రేతపిండకుత్రదేయం
 అనన్యుతానాం సంన్యుతానాం చ మరణే పిండదాన విచా
 ఫలములాదినా పిండదానం 578
 ప్రధమేహనియద్రస్యం తదేవ దశాహికం శ్రాద్ధేకర్పర్యం
 లోకీకాగ్నా మాతన మృన్మయాది సంశోధిత పాత్రే పిండాన్నం
 ప్రేతశ్రాద్ధేషు పిండే అన్నాది
 మాతన మృన్మయభాండే త్రి పక్షాలిత
 తందులానాం పాక నిర్మాణం
 పిండదానార్చనాది
 సర్వశౌచాది దినేషు పిండదానస్య క్రమకధనం
 పిండదానే గౌడమైదిలాది మతం 579
 పునః పిండదానే
 ప్రేతపిండదానే పితృస్మర్యాది శబ్దనాముచ్చారణే 580
 దశాపాదిన పర్వంతం ఓదనశాకాదీనాం
 ద్రవ్యభాణం పిండదానే
 ప్రేతపిండదానే గృహధర్మ-శ్మశానాది విచారః
 ప్రధమదినాదారణ్యకదిన పర్వంతం
 ప్రేతపిండదానే శరీరస్య ప్రాదుర్భావ కధనం
 మృన్మయపాత్రే అవకమ్మన్మయేనా
 రాత్రౌ జలంచుగ్గం చ దేయం
 అత్రలిలతైలాదినా దీపదాన విచారః 581
 మృతస్య మనుజస్య పాదేయ శ్రాద్ధ లక్షణ కధనం
 దశాపామధ్యే దధ్యపాత్రే
 మాతాపితౄస్తు విశేషః
 అత్రకమలా కరమతం
 అస్థినంచయనే కాలకధనం
 వలాశేషస్థిదాహా అస్థినంచయన విచా 583
 త్ర్యహశౌచే అస్థినంచయనకధనం
 సంచయనే శ్మశాన దేవతా
 నృశాన దేవానాం జనిదానాది
 ప్రేతస్య ప్రదానాంగానాం అస్థిగ్రహణ కధనం
 గ్రహణానంతరం పుక్షమూలాదౌ స్థాపనం
 తదృన్మసీత్కాయే నిక్షేపః 585
 తతః గోమయాదినా భూమినంతోధనం
 తీర్థే అస్థిక్షేప విధి విచారః
 అస్థిన్యస్య కులస్థస్య నీత్వా చాంద్రాయణప్రథం
 గంగాతోయేషు యస్మాన్మిక్షిప్యతే తస్య పునారావృత్తిర్న
 అస్మాదౌ గంగాయా మస్థిక్షేపస్య నిషేధః
 దశాపాశ్శంకరే గంగాతోయే అస్థిప్రక్షేపే ఫలం
 శుద్ధికరణే పదార్థానాం
 దశస్థానమంత్రాః 586
 అస్థిక్షేపింగ పౌమశ్రాద్ధం

సప్తధా ప్రకారేణ వేషనం
 అస్థిమధ్యే మోక్షి కాదినిక్షేపః
 అస్థిక్షేపాంగం బోమాది
 మాతుర స్థినంచయనే ధనంజయ కధా
 సంచయనోత్తరం శ్రాద్ధం 587
 అనువనీతస్య ననంచయనం
 నవశ్రాద్ధవిచారః 588
 ప్రేతశ్రాద్ధే అవ్యేదత పదార్థ వర్జనం 590
 ఏకోద్ధిష్టాది శ్రాద్ధేషు ఉత్తానాది పాత్రస్థాపనే
 ప్రేతశ్రాద్ధానిలోకీకాగ్నౌ గృహే
 ప్రేతశ్రాద్ధం సంధనే అన్నేన
 సవశ్రాద్ధ గ్రహణ దంపత్యాదికేషు భోజనే
 సవశ్రాద్ధవిఘ్న
 అన్యార్హవాడేతు
 ఆశౌచాంత్య దినకృత్యం
 దశమదినేవవనాది 592
 ఏకాదశాపాకృత్యం
 విఘ్నగౌణకాల కధనం 595
 ఏకోద్ధిష్టశ్రాద్ధే పాకస్య విచారః
 బ్రాహ్మణం భోజయేత్ అస్థిన శ్లేశే
 యుద్ధపాహాదౌ
 ఏకోద్ధిష్టే దైవహీనం ఏకాత్మాది 597
 విశేషో హేమాగ్రౌ
 వృషోత్పన్నే
 వృషోత్పన్నాకరణే మహాద్దేవం
 ఉత్పన్నే మహాఫలం
 ఉత్పన్నకాలః
 ఆయం గృహే న కార్యః
 వృద్ధిశ్రాద్ధ విచారః 599
 నీలపుష్ప లక్షణం
 చతస్రోవర్ణికాది
 వృషాభావే మృదాదినా వృషోత్పన్నస్య నిర్మూలత్వం
 ఉత్పన్నాత్మార్పణం విష్ణుతర్పణే
 వృషోత్పన్న విధిః
 స్త్రీషు విశేషః
 పదదానకథనం 600
 పదదాన పన్నాని
 చతుర్థశోపదానాని
 అత్రమూలం చింత్యం
 శయ్యాదానే సంభారాది
 శయ్యాదాన మంత్రః
 మృతశశయ్యాదానే
 రజతపాత్రే లలాటాస్థిభోజ 602
 నన్య పార్వతీయానామేవాచారః
 మృతశయ్యా గ్రహణే పునః సంస్కారత్వం
 శయ్యాదానఫలం
 ఉదకుంభదానం

అన్యదానాదిదానం	604	పంచకమ్మలే విధానం	
ప్రథమాశ్లేషదీపదానం		త్రిపాద్భక్తమ్మలౌ	
అధమాపికాని		త్రిపాదనక్షత్రాణి	
దోడతక్షణాద్ధాని		మృతః శ్మశానాశ్లేపన్నాగచ్చేచ్ఛేత్	635
కాత్యాయనమతే	605	బ్రహ్మచారిమ్మలౌ	
న్యాసమతే		కుష్ఠిమరణే విధానం	
మదనరత్నాదిమతే		కుష్ఠిభేదాది	
ఊనమాసితే		అశ్విమహారోగాః	637
ఊషేష పర్వాని	606	రజస్వలామరణే	
అధానేఽపకర్షం	609	అంతరిక్షాదౌ మరణే ప్రాయశ్చి	
అంతరథానాం నవశ్రాద్ధమాసితాదీనాం తంత్రం		సూతికామరణే	
అధానేఽపకర్షమాపా	611	గర్భిణీమరణే	639
సపిండీకరణం		సగర్భదహనే ప్రాయశ్చి	
శరీరస్య ఆయుషశ్శయే	615	అన్యారోహణే ధ్రువాగ	
పునశ్చరణే ప్రేతశ్శున్య విచారః		సహాగమనమహిమా	641
సపిండనశ్చరణే అశ్వికాలాః		శ్రావ్యాశ్శ్వాః పురశ్చితారోహణే నిషేధం	
సప్తకాలాది కథనం		చిత్రప్రేక్షాద్విషమే	642
దేశాంతతే పితరీమృతే పుత్రైః కింకార్యం	619	అన్యారోహణే నారీణాం పిండదానాది	
పుత్రశ్శున్యమృతౌ సపిండీకరణ విచారః		గర్భిణ్యాది విషయే	643
మాశ్చమరణే సపిండీకరణ విచారః	620	అగ్ని ప్రవేశాకక్షయే	644
స్త్రీదాం సపిండీకరణ నిర్ణయః	622	అథ విధవాధర్మాః	
అపృత్రాయాః సాపిండ్యనే	623	సన్యాస నిర్ణయః	646
అనురాధిషు వివాహితాయాః సపిండీ నిర్ణయః	624	అత్ర బ్రాహ్మణస్త్వేనాధికారః	
సర్వత్ర దేశభేదాత్ వికల్పః		పర్వక్రమేదా శ్రమః	
గుర్వరేషు లోకింశుకాసు సారిణాం		సన్యాసశ్శుశ్రూ	647
పత్నీ సాపిండ్యమాపా	625	వైరాగ్యం వినాసన్యాస దోషః	648
అపృత్రాణాం సపిండనాభావ విచారః	626	యతేః పూజ్యత్వం	
బ్రహ్మచారిణాం అనపత్న్యానాం చ సపిండన విచారః		శ్రాద్ధ విచారః	
అపృత్రే పృథక్పృథక్మృతే		ప్రాయశ్చిత్త కథనం	
యతీనాం సపిండనం నాస్తితి కథనేమహం తరాణి		సన్యాస గ్రహణ క్రమః	651
సపిండన విధిః		విరజాహోమం కేచిత్	652
సపిండనే కామకాలౌ దేవా		భిక్షౌ	656
పుత్రశ్శున్యే మృతాపి హోమ్యాదినా సపిండనం		యతేః గ్రామాదౌ వాసదినాని	657
సపిండీకరణం పక్ష్యాన్నే నైవ		యతేః పతనకారణం	
సపిండనానంతరం పాథేయ శ్రాద్ధం	628	యతేః బంధకరాణిషట్	
వృద్ధశ్రాద్ధే విచారః		యతిపౌత్రాణి	
ప్రథమాశ్లే నిషిద్ధాని		యతేః నిషిద్ధభిక్షౌ	
గురుపాతే అన్య శ్రాద్ధాదౌ	630	యతేః నిషిద్ధకర్మాణి	
మహాగురు నిపాతే		యతేః పిత్రాది మరణే	
పిత్రాదీనామా శౌచం		యతి సంస్కారః	658
ప్రథమాశ్లే గయాశ్రాద్ధాది		అతురసంన్యాసే	
పతితానాం గయాయాం వితే	631	సంన్యాస గ్రహణే ఫలం	
పంచకమ్మలే దాపా విచారః		అతురసన్యాస విధి	660
పంచకమ్మలే విధిః	632	మృతే నిర్ణయః	661
త్రిపాద ఋక్షాదౌ మృతే		కుడిచకా దీనాం మరణే	
పంచరత్న కథనం	634	గ్రంథ కర్తుః శ్లోకాః	663
రత్నానామభావే			

కృతజ్ఞతలు

ACKNOWLEDGEMENT

*This book is published with the
financial assistance of*
Thirumala Tirupati Devasthanams
under the sheme
'aid' to Publish Religious Books

నమాం త్వజేనా శ్రీత కల్పనామ్ | సద్వక్త్రచింతామణి కామధేనో
నమాం త్వజేనా భవ సూక్ష్మనామ్ | గృహే కళత్రే మయి, పుత్రవర్గే ||

విజ్ఞానవృద్ధిం హృదయే కురు శ్రీః | సౌభాగ్యవృద్ధిం కురు మేగృహే శ్రీః
దయాసువృష్టిం కురుతాం మయి శ్రీః | సుసర్వవృష్టిం కురు మే కరే శ్రీః ||

ముదా స్తోత్రం మత్కాలే పరమపదలక్ష్మీః స్ఫుటకలా
గుదా వైకుంఠశ్రీ ర్నివసతు కలా మే నయనయోః
వసే త్వత్కలోకే మమ వచసి లక్ష్మీశ్వరకలా
శ్రియ శ్చేతద్భవే నివసతు కలా మే స్వకరయోః.

కిదాంబి నరసింహాచార్య, శ్రీమతి పద్మావతి

(గ్రంథకర్త)

చి ॥ గోపాల కృష్ణ

క్రీమన్ టి.పి. యాదగిరావార్య, శ్రీమతి శేషకుమారి

(అనువాదమునకు కారణం, కారణం)

(నా చెల్లెలు భావగారలకు ప్రేమతో అంకితం (సంభాషణ))

శ్రీమూన్ డా॥ కోరుకొండభట్టర్ శ్రీనివాసాచార్య, శ్రీమతి లక్ష్మి

(ప్రేరక అనుమోదకులు)

శ్రీమాన్ టి.పి. పార్థసారథి, శ్రీమతి సలవి
చి || వనమాలి, చి || శ్రీకాంత్

(మొదటను)

శ్రీమాన్ బి. మురళి, శ్రీమతి శ్రీదేవి
 చి. వంశీ, చి. కళ్యాణ్ రామ్ (శ్రీనికేతన్)
 (ఆనుమోదకులు)

ప్రొఫెసర్ క్రిడాంబి ప్రసన్నాచార్య, ప్రొఫెసర్ కల్యాణి
చి ॥ యతిరాజు, చి ॥ శ్రీయపాప

(ప్రొఫెసర్ కల్యాణి)

నిర్ణయసింధువు-తృతీయపరిచ్ఛేదము

ప్రకీర్ణక నిర్ణయము

మూ. శ్రీరామకృష్ణతనయఃకమలాకరసంజ్ఞితః,
నిరూప్యతిథికృత్యంతుప్రకీర్ణంవక్తుముద్యతః॥

అను. శ్రీరామకృష్ణుని కుమారుడు కమలాకరుడను పేరుగలవాడు తిథికృత్యమును చెప్పి ప్రకీర్ణమును చెప్పుటకు ఆరంభించినాడు.

మూ. తత్రాదౌ సంస్కారేషు గర్భాధానం. తత్రప్రథమ రజోదర్శనే దుష్టమాస గ్రహణం, సంక్రమాదిఫలం, తత్రశాంత్యాదిచపితృకృతప్రయోగ దీప్తికాయాం భట్టకృతప్రయోగరత్నే (చ) జ్ఞేయం. కించిత్తాచ్యతే.

అను. అక్కడ సంస్కారములలో తొలుతగర్భాధానము. అక్కడ తొలిరజోదర్శన మందు (పుష్పవతి)దుష్టమాసగ్రహణము, సంక్రాంతి మొదలగు వానిఫలము, అప్పుడు శాంతి మొదలగునవి కూడా మా తండ్రిగారు వ్రాసిన ప్రయోగదీప్తికాయందు చూడండి. భట్టలు వ్రాసిన ప్రయోగరత్నమందును చూచితెలుసుకోండి. ఐనా కొంచెము మేము చెప్తున్నాము. (దేవరాజు-చీపురుకట్ట, కట్టెలు, గడ్డి మొదలగునవి, చాట వగైరా చేత ధరించి ప్రథమ రజస్వల అయితే కులట జెతుంది. పడకయందు సంతోషంగా (తింటూనో) ఉండగా, ఎండలో ఉండగానో పుష్పవతి ఐతే అప్పుడు భాగ్యవతి అవుతుంది. స్మృతి సంగ్రహంలో-పూర్వాష్టమందైతే శుభము. మధ్యాహ్నమందైతే మధ్యమఫలము. అపరాహ్నమందైతే వైధవ్యము. పూర్వ రాత్రమందైతే శుభము).

సూర్యవారాదులలో - మూ॥ మదనరత్ననారదః-అమా రిక్తాఽష్టమి షష్ఠీ ద్వాదశీ ప్రతిపత్స్యపి, పరిఘస్యతు పూర్వార్దే వ్యతీపాతేచవైద్యతౌ, సంధ్యా సూర్యవేదిష్ట్యామ శుభం ప్రథమార్తవం, రోగీపతివ్రతా దుఃఖీపుత్రిణీ భోగభాగినీ (భోగగామినీ), పతివ్రతా క్షేత్రభాగీ సూర్యవారాదిషుక్రమాత్॥

అను॥ మదనరత్నంలో నారదుని వచనమిట్లా-అమావాస్య, రిక్తతిథి (చాంద్రమాసం లోని చవితి, నవమి, చతుర్దశులు) అష్టమి, షష్ఠి, ద్వాదశి, ప్రతిపత్, పరిఘయోగం యొక్క పూర్వార్థము, వ్యతీపాతము, వైద్యతి, సంధ్యాసమయము, గ్రహణము, విష్ణి (భద్ర) వీనియందు తొలిరజోదర్శనము అశుభమైంది. రోగి, పతివ్రత, దుఃఖి, పుత్రులు (సంతానము) కలది, భోగములననుభవించేది, పతివ్రత, కష్టములననుభవించేది ఇవి క్రమంగా ఆదివారము మొదలుగా అని తెలుసుకోండి (ఉదా-ఆదివారమైతే రోగిణి అని అట్లా).

తిథ్యాదులలో మూ॥ వైధవ్యంసుతలాభశ్చమైత్ర్యం శత్రువివర్ధనం, మిత్రలాభః శత్రు వృద్ధిః కులగ్ధిః బంధునాశనం, మరణం వంశవృద్ధిశ్చ నిరావోరః కులక్షయః, లేజశ్చ సుతనాశశ్చ కులవోనిః తిథిక్రమాత్॥

నిర్ణయసింధువు

అను॥ తిథులననుసరించి వరుసగా ప్రథమరజస్వల ఫలాలను తెలుసుకోవాలి. వైధవ్యము, సుతలాభము, మిత్రత, శత్రువృద్ధి, మిత్రలాభము, శత్రువృద్ధి, కులవృద్ధి, బంధు నాశనము, మరణము, వంశవృద్ధి, అహారం లేకుండా ఉండటం, కులక్షయము, తేజస్సు, సుతనాశము, కులహాని అని.

నక్షత్రములలో - మూ॥ గర్గః-సుభగా, చైవ దుఃశీలా, వంధ్యా పుత్రసమన్వితా, ధర్మ యుక్తా, ప్రతఘ్నీచ, పరసంతానమోదినీ, సుపుత్రాచైవ, దుఃపుత్రా, పితృవేశ్వరతానదా, దీనా, ప్రజాపతీచైవ, పుత్రాధ్యా, చిత్రకారిణీ, సాధ్వీ, పతివ్రతా నిత్యం సుపుత్రా, కష్టచారిణీ, స్వకర్మ నిరతా, హింసా, పుణ్యపుత్రాదీనయంతా, నిత్యంధన చయానక్తా, పుత్రధాన్య సమన్వితా, మూర్ఖా, చాక్ష, పుణ్యవతీ దస్తరీక్షాదేశక్రమాత్ ఫలం॥

అను॥ నక్షత్రక్రమాన్ననుసరించి ఫలమును గర్గుడు ఇట్లా చెప్పాడు - సుభగ (ఐశ్వర్యవంతురాలు), దుఃశీల, వంధ్య, పుత్రులుకలది, ధర్మబుద్ధిగలది, ప్రతఘ్ని, ఇతరుల సంతానంతో ఆనందించేది, మంచిపుత్రులుగలది, చెడుపుత్రులుగలది, ఎప్పుడూ తండ్రి ఇంటి యందు ఉండాలనుకునేది, దీనురాలు (దుఃఖితురాలు), సంతానము గలది, బహు సంతతిగలది, చిత్రములు గీసేది, ఉత్తమురాలు (సాధ్వీ), ఎల్లప్పుడు పతికి ప్రియమైనది, మంచి పుత్రులుగలది, కష్టములననుభవించేది, తన పనులందు ఆసక్తికలది, హింస స్వభావంకలది, పుణ్యములైన పుత్రులతో కూడియుండేది, ఎల్లప్పుడూ ధనసంచయ మందు ఆసక్తి కలది, పుత్రులు ధాన్యము కలది, మూర్ఖురాలు, చా (కూడా, పై మూర్ఖురాలే), జ్ఞాన శూన్య రాలు, పుణ్యవతీ అని.

రాశులలో - మూ॥ నారదః - కులీరవృష చాపాంత్య నృయుక్త న్యాతులా ఘటాః రాశయః శుభదాక్షిణ్య నారీణాం ప్రథమార్తవే. వస్త్రములలో-గర్గః-సుభగా శ్వేతవస్త్రా స్వాత్ దృఢవస్త్రా పతివ్రతా, క్షౌమవస్త్రా క్షీణిశాస్యాత్ నవవస్త్రా సుఖాన్వితా, దుర్బగా జీర్ణవస్త్రా స్వాత్ రోగిణీ రక్తవాససా, నీలాంబరధరా నారీ పుష్పితా విధవా తతః. జిందువు... శో-వస్త్రే స్యుః విషమారక్తబిందవః పుత్ర మాహ్నుయాత్, సమాశ్చేత్యన్య కాచేతి ఫలం స్వాత్ప్రథమార్తవే.

అను॥ నారదుడిట్లన్నాడు - కర్కట, వృషభ, ధనుస్సు, మీన, మిథున, కన్య, తుల, కుంభము ఈ రాశులలో తొలిరజోదర్శనమైతే స్త్రీలకు శుభకరమైనది. గర్గుడిట్లన్నాడు - తొలిరజస్వలయందు తెల్లని వస్త్రాన్ని ధరించిఉంటే ఐశ్వర్యవంతురాలౌతుంది. దృఢ వస్త్ర ములుగలదైతే పతివ్రత ఔతుంది. పట్టు వస్త్రము గలదైతే రాజస్త్రి ఔతుంది, కొత్త వస్త్రం గలదైతే సుఖవంతురాలౌతుంది. జీర్ణవస్త్రం కలదైతే దుర్బగురాలు, రక్తవస్త్ర ధారిణి అయితే రోగిణి, నల్ల వస్త్రం కలదైతే విధవ అవుతుంది, ఆ ప్రథమ రజోదర్శన స్త్రీ (పుష్పిత) వస్త్రంలో రక్తబిందువులు విషమంగా ఉంటే పుత్రుడు కల్గుతాడు. ప్రథమార్తవమందు వస్త్రంలో సమరక్త బిందువులుంటే పుత్రిక కల్గుతుంది అని ఫలం చెప్పారు.

స్త్రీసంగవర్జనము - మూ॥ అత్ర స్త్రీ సంగ వర్జనమాహవాసిష్ఠః - ప్రభూత దోషం యది దృశ్యతే తత్పుష్పం తదాశాంతిక కర్మకార్యం, వివర్జయేదేవతదేక శయ్యాంయా

వద్రజోదర్శనముతమేఽహి. జ్యోతిర్నిబంధే వసిష్ఠః-అద్యైరౌ బౌషకుక్రోధ, మధుశుచినభస్యాశ్చ యుక్తపావవారా, రిక్తామార్యాష్టషష్ఠ్యః పితృపరసదనే రాత్రి సంధ్యాపరాష్ఠే, మిత్రోగ్రా మూలతీక్షణం వివరమనరుణాల్పాధికాస్తం గరాధ్యౌత్పాతః పాపవ్య లగ్నం న పదరుణ జరన్మల రక్తాంబరంచ. అద్యతౌ దుర్భాగా నారీ విష్ణుభే చేద్రజస్వలా, పంధ్యా చైవాతిగండేచ, శూలశూలపరిభవేత్, గండేశు పుంశ్శరీనారీ, వ్యాహతచాత్మహుతిన్, వజ్రేవస్త్రిరీడీప్రోక్తా, పాతేచపతిహుతిన్, పరిశుమ్భత పంధ్యా చ, వైద్యతౌ పతిమారిడీ, కేషాఃశుభావహాయోగా యథా నామ ఫలప్రదాః.

అను॥ వసిష్ఠుడు స్త్రీ సంగమును వదలమని చెప్పాడు. ప్రథమ రజోదర్శనంలో అనేక దోషాలు ఉన్నట్లైతే శాంతికర్మ ఆచరించాలి, మంచి రోజున రజోదర్శనమయ్యేదాక ఏకశయ్య (మైదునం) పనికిరాదు. జ్యోతిర్ని బంధమందు వసిష్ఠునిమాట - తొలి రజస్వల పుష్ప, జేష్ఠ కార్తిక, చైత్ర, ఆషాఢ, భాద్రపద, అశ్వయుక్ మాసములలో పాప వారములలో (ఆది, మంగళ, శని) రిక్త, అమావాస్య, ద్వాదశి, అష్టమి, షష్ఠి తిథులలో, తండ్రి ఇంటిలో కాక వేరేవారిఇంట్లో, రాత్రి, సంధ్య, అపరాహ్ణములందు, మిత్ర (కృత్తిక, విశాఖ) ఉగ్ర (పుబ్బ, పూర్వాషాఢ, పూర్వాభాద్ర, భరణి, మఘ) మూల, తీర్థ (ఆర్ద్ర, ఆశ్లేష, జ్యేష్ఠ) నక్షత్రములలో, వివరం(రజోధర్మము అగిఅగి రావటం) ఎర్రరంగులో రజోధర్మం లేకపోవటం, తక్కువరజోధర్మం, రజోధర్మం అధికంగా ఉండటం, గర, వణిజ, విష్ణి, నాగ, చతుష్పథ, కింస్తుష్ణ, శకుని, బవళిరణములో, ఉత్పాతములో, పాపగ్రహాలలగ్నంలో (మేష, వృశ్చిక, మకర, కుంభ) ఎర్రవస్త్రము, జీర్ణవస్త్రము, నీల, అరుణ వస్త్రములలోను మంచిది కాదు. తొలి రజస్వల విష్ణుభయోగంలో ఐతే ఆ స్త్రీ దుర్బుగ అవుతుంది. అతి గండంలో ఐతే పంధ్య బెతుంది. శూలలో ఐతే శూలపతి బెతుంది. గండమందైతే కులట బెతుంది. వ్యాహతంలో అయితే అత్యహుతిని బెతుంది. వజ్రమందైతే స్వైరిణి అవుతుంది. పాత మందైతే పతిహుతిని బెతుంది. పరిశుయందైతే మృతపంధ్య బెతుంది. వైద్యతియందైతే భర్తను చంపేది బెతుంది. మిగిలిన యోగములు శుభమైనవి. పేరుకు తగ్గ ఫలితాన్ని ఇచ్చేవి. (గ్రామం బయట, పరగ్రామమందైతే ఆ స్త్రీ వ్యభిచారిణి బెతుంది. పతిస్థానంలో ఐతే పతివ్రత, గృహమధ్యంలో సుభగ, గ్రామ మధ్యంలో ఐతే వృద్ధి, దిగంబరంగా ఐతే విధవ అవుతుంది. గ్రహణమందైతే దుఃశీల, నీటిసన్నిధియందు ఆయుష్యము, ధనమధ్య మందైతే ధనధాన్య సమృద్ధి కలది. వసిష్ఠుని వచన మిట్లా - సూర్యుడు అష్టమ మందుంటే వైధవ్యము, చంద్రుడుంటే క్షీణకాంతిగలది, కుజుడుంటే భర్తృహీన, బుధుడుంటే సంతాన హీన, గురువు ఉంటే దౌర్భాగ్యము, శుక్రుడుంటే సాపత్యము, శని ఉంటే సన్యాసము (దేశ దిమ్మరి), రాహువుంటే కలహము, కేతువుంటే అశుభము సప్తమ స్థానంలో ఉంటే శుభులు, శుభాన్ని ఇస్తారు. నరసింహమందిట్లా ఉంది- లగ్నానికి ప్రథమ స్థానంలో సూర్యుడుంటే వైధవ్య కారకుడు, కుజుడు పుత్రహానికరుడు, బుధుడు సత్పుత్రులనిస్తాడు. బృహస్పతి ధనము ఆయుష్యము ఇస్తాడు. శుక్రుడు సాఫల్యాన్ని ఇస్తాడు, శనైశ్చరుడుంటే వంధ్య

జెతుంది. రాహువుంటే మరణము, చంద్రుడు సద్గుణ సంయుక్తుడైతే శుభమౌతుంది, అని ఇది దేవరాతుని మతము)

శాంతి - మూ॥ శాంతిమాహా ప్రయోగ పారిజాతేశానకః-సార్వవానాంతు నారీణాం శాంతిం వక్ష్యామి శౌనక, పంచమేఽహ్ని చతుర్థేవా గ్రహయజ్ఞపురఃసరం. (తస్మిన్నహని కర్తవ్య ఋతుహోమో విధానతః, అచార్యం వరయే త్రాక్షో భువనేశ్వరీ తుష్టయే, హోమార్థం చ జపార్థంచ వరయేద్భుత్విజ్ఞో బహువాన్, యజమానో ద్విజైః సార్థం శాంతిహోమం సమాచరేత్, గృహాదీశాన దిగ్భాగే దేవతా పూజనాయచ)

అను॥ ప్రయోగ పారిజాతమందు శౌనకుడు శాంతిని చెప్పాడు-ఋతుమతియైన స్త్రీలకు శాంతిని చెప్తున్నాను, ఓ శౌనక! ఐదవరోజు, నాల్గవరోజు గ్రహ యజ్ఞపురః సరముగా శాంతి చేయాలి (అదే రోజు విధి ప్రకారము ఋతుహోమమాచరించాలి. భువనేశ్వరి తుష్టి కొరకు ప్రాజ్ఞుడు అచార్యుని వరించాలి. హోమము కొరకు, జపము కొరకు అనేక మంది ఋత్విజులను వరణం చేయాలి. యజమానుడు ద్విజులతో కూడి శాంతి హోమం చేయాలి. ఇంటికి ఈశాన్య దిక్కులో దేవతా పూజన కొరకు ఏర్పరచాలి)

మూ॥ ద్రోణ ప్రమాణ ధాన్యేన ప్రహిరాశిత్రయం భవేత్, కుంభత్రయం న్యసేద్రా శౌతంతు వస్త్రాదివేష్టితం, (పూరయేత్తీర్థవలిలైః ప్రతికుంభం పృథక్ పృథక్) సూక్తేనాథ నవర్చేన ప్రసువ అప ఇత్యథ. ఋచాయాః ప్రవతః తర్వత్ గాయత్ర్యాచ తతః క్రమాత్, మధ్యకుంభేక్షిపేద్ధాన్య మాషధానిచ హేమచ॥ (తత్తత్త పంచరత్నాని గంధపుష్పాక్ష రాదిశాన్, జైషధాని చ వక్త్యంతే మునిభిః శాంతికారణాత్). ఉదుంబరః కుశో దూర్వా రాజేవ వటబిల్వకాః, విష్ణుక్రాంతాఽధ తులసీ బద్ధిషం శంఖపుష్పికా, శతావర్యశ్శగంధా చ నిర్గుండీ సర్వసద్వయం, అపామార్గః పలాశశ్చ పనసో జీవకస్తథా, ప్రియంగవశ్చ గోధూమావ్రీహయోఽశ్వత్థ ఏవ చ. క్షీరందధి చ సర్పిశ్చ పద్మవత్రం తథోత్పలం, కురంటక త్రయం గుంజా వచా భద్రక ముస్తకాః, ద్వాత్రింశ దౌషధాసీహయథా సంభవ మాహరేత్.

అను॥ ద్రోణ ప్రమాణ ధాన్యంతో మూడు ధాన్యపు కుప్పలు చేయాలి. ఆ రాతులపై మూడు కుంభముల నుంచాలి. వాటిని దారము, వస్త్రాదులతో కప్పాలి (చుట్టాలి). (ప్రతి కుంభమును విడివిడిగా తీర్థనలిలముతో నింపాలి) నవ (తొమ్మిది) ఋచగల సూక్తంతో ప్రసువ అప అనేదానితో, అట్లాగే ప్రవతాహి అనే మంత్రము, పిదపగాయత్రి ఇట్లా క్రమంగా వానితో మధ్య కుంభమందు, ధాన్యము, జైషధములు, బంగారము ఉంచాలి (ఆపిదప ఐదు రత్నములు, గంధపుష్ప అక్షతాదికములను ఉంచాలి. శాంతి కారణంగా మునులు జైషధముల పేర్లు చెప్పారు). మేడి, కుశలు, దూర్వ, కమలము, వటము, బిల్వము, విష్ణు క్రాంతము, తులసి, బద్ధిషము, శంఖపుష్పిక, శతావరి, అశ్వగంధ, నిర్గుండి, రెండు రకాల ఆవాలు, అపామార్గము, పలాశము, పనస, జీవకము, ప్రియంగువు, గోధుమలు, వ్రీహాలు, అశ్వత్థము, పాలు, పెరుగు, నేయి, కమలపుఅకు, కలువ, మూడు కురంటకములు, గుంజ, వస, భద్రక, ముస్తకములు ఇవి ముప్పది రెండు జైషధములు. లభించినంతవరకు తేవాలి.

మూ॥ మృత్తికాశ్చైషధాదీని తస్మంత్రేణక్షిపేత్క్రమాత్, కుంభోపరిన్యసేత్ పాత్రం కాంస్యంమృద్యేణుతామ్రజం. భువనేశ్వరీం న్యసేత్తత్ర ఇంద్రాణీం చ పురందరం జపేద్ గాయత్రి మాహోమా ధ్రీసూక్తం చ జపేత్తతః. స్పృశన్వే దక్షిణం కుంభం ఋత్విగో కో జపేదధ. చత్వారిరుద్ర సూక్తాని చతుర్భుంత్రోత్తరాణిచ. సంస్పృశన్మృత్రం కుంభం శ్రీ రుద్రం రుద్ర సంఖ్యయా, శన్న ఇంద్రాగ్ని సూక్తం చ తత్ర నై సంస్పృశం జపేత్. కుంభస్య పశ్చిమే దేశే శాంతిహోమం సమాచరేత్. దూర్వాభిః తింగోదూపైః పాయసేన ప్లుతేనచ. తిస్థభిశ్చైవదూర్వాభిరేకైకాచాపాతిర్భవేత్, అస్తోత్రసహస్రంవాతతమస్తో త్రం తువా, గాయత్రైవతుహోతవ్యం హవిరత్ర చతుష్టయం. తతఃష్విష్ట తం హంత్యా సముద్రా దూర్మి సూక్తతః. సంతతా మాజ్యధారాంతాం పూర్ణాహుతి మథా చరేత్.

అను॥ మృత్తికలు, ఔషధాలు వాని వాని మంత్రములతో క్రమంగా వేయాలి. కుంభముపైన కాంస్యము లేదా మట్టి లేదా వెదురు లేదా తామ్ర పాత్రనో ఉంచాలి. అక్కడ భువనేశ్వరిని, ఇంద్రాణిని, పురందరుని స్థాపించాలి. హోమపర్యంతము గాయత్రిని జపించాలి. పిదప శ్రీసూక్తాన్ని జపించాలి. దక్షిణ కుంభాన్ని స్పృశిస్తూ ఒక ఋత్విక్కుడు జపించాలి. నాలుగు రుద్రసూక్తములను, నాలుగు మంత్రోత్తరములను చదువుతూ ఉత్తర కుంభాన్ని స్పృశిస్తూ రుద్రుని పదకొండుసార్లు (మంది)శన్న, ఇంద్రాగ్ని సూక్తమునూ జపించాలి. స్పృశిస్తూ జపించాలి. కుంభమునకు పశ్చిమభాగంలో శాంతి హోమం చేయాలి, దూర్వలతో నువ్వులతో, గోధుమలతో, పాయసంతో, నేయితో - మూడు దూర్వలతో ఒక్కొక్క అహుతి జరగాలి. ఇక్కడ నాలుగు హవిస్సులతో వేయి ఎనిమిది సార్లు గాని నూట ఎనిమిది సార్లు గాని గాయత్రితోనే హోమం చేయాలి. పిదప స్విష్టకృత్ హోమం చేసి పిదప సముద్రా దూర్మి అనే సూక్తంతో ఎదతెగని ఆజ్యధారతో పూర్ణాహుతిని చేయాలి.

మూ॥ అథాఽభిషేకం కుర్వీత ప్రతికుంభస్థితోదక్షైః. ఆపోహిష్ఠీతి నవభిః సూక్తేన చతతఃపరం, ఇంద్రో అంగంత్ర్యుచేనైవ పావమానైః క్రమేణతు, ఉభయం శృణువచ్చనః స్వస్తిదావిశేషకయా, త్రైయంబకేన మంత్రేణ జాతవేదస ఏకయా. సముద్ర జ్యేష్ఠాఽత్యాది త్రాయంతాం చ త్రిభిః క్రమాత్, ఇమా అపః త్రప్త చేనైవ దేవస్య త్యేమి మంత్రతః మంత్రేణాథతమీశానం త్వమగ్నేరుద్ర ఇత్యధ, తముష్టు హీతిమంత్రేణ భువనస్య పితరం తథా, యాతే రుద్రేతి మంత్రేణ శివసంకల్పమంత్రతః, ఇంద్రత్వా వృషభం పంచమంత్రేచైవాభిషేవయేత్, ధేమం పయస్సినీం దద్యాత్ అచార్యాయ చ భూషణైః, నదక్షిణ మనద్వాపాం ప్రదద్యాద్ రుద్రజాపినే, మహేశాంతిం ప్రజాప్యథ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్తతః, ఇతి. నారదః - తత్రశాంతిం ప్రకుర్వీత ప్లుతదూర్వా తి లాక్షతైః, ప్రత్యేకాష్టశతంచైవ గాయత్ర్యాజుమాయాత్రతః, స్వర్ణగోభూతిలాన్ దద్యాత్ సర్వదోషాపసుత్తయే. ప్రకారంతరం మదనరత్నే జ్ఞేయం. విస్తరభయాన్నేవ్యతే. గ్రహణే రజోదర్శనేతు జాతకర్మ ప్రసాదే శాంతిం వక్ష్యామః.

అను॥ ఆ పిదప ప్రతికుంభమందున్న నీటితో అభిషేకం చేయాలి. ఆపోహిష్ఠా అనే తొమ్మిది మంత్రములతో ఆ పిదప శ్రీ సూక్తంతో, ఇంద్రో అంగం అనే మూడు ఋచలతో, పవమాన ఋచలతో క్రమంగా ఉభయం శృణువచ్చనః అనేదానితో స్వస్తిదా విశ అనే ఒక దానితో త్రైయంబక మంత్రంతో జాతవేదస అనే ఒకదానితో ఈ మంత్రాలతో

అభిషేకం చేయాలి. సముద్రజ్యేష్ఠా అని మొదలుగా, త్రాయంతాం అనే మూడు ఋచలతో క్రమంగా ఇమా అపః అనే మూడు ఋచలతో దేవస్యత్వా అనే మంత్రంతో, తమీశానం అనే మంత్రంతో, పిదప త్వమగ్నే రుద్ర అనే దానితో, తముష్టుహి అనే మంత్రంతో, భువనస్య పితరం అనే మంత్రంతో, యాతేరుద్ర అనే మంత్రంతో, శివసంకల్పమంత్రంతో, ఇంద్రత్వా వృషభం అనే ఐదు మంత్రాలతో అభిషేకం చేయాలి. ఆచార్యునకు భూషణములతో పాటు పాలిచ్చే ఆవును ఇవ్వాలి. రుద్రజవం చేసిన వానికి దక్షిణతోపాటు ఎద్దును కూడా ఇవ్వాలి. ఆ పిదప మహాశాంతిని జపించి ఆ పిదప బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టాలి, అని. నారదుడిట్లా - నేయితో, దూర్వ తిలలు, అక్షతలతో శాంతి చేయాలి. ఒక్కొక్కదానితో నూట ఎనిమిది మార్లు గాయత్రి మంత్రంతో హోమం చేయాలి. పిదప అన్ని దోషములు తొలగిపోయే కొరకు బంగారము, గోవు, భూమి, నువ్వులు, వీటిని దానం చేయాలి. మరో పద్ధతిని మదరత్నం నుండి తెలుసుకోండి. విస్తారమౌతుందని భయంతో చెప్పటం లేదు. గ్రహణ మందు రక్షోదర్శనమైతే, జాతకర్మ ప్రస్తావనలో శాంతిని చెప్పెము.

విశేషము - మూ - అథ ప్రథమరౌవిశేషః స్మృతి చంద్రికాయాం - ప్రథమరౌ తు పుష్పిణ్యాః పతిపుత్రపతీన్ద్రియః, అక్షతైరావనం కృత్వా తస్మిన్సామువవేశయేత్, హరిద్రాగంధపుష్పాది దద్యుస్తాం బాలకంప్రజం, దీపై ద్వీరాజనం కుర్యాత్ సదీపే వాసయేద్ధువో, లవణాపూప ముద్గాది దద్యాత్కాఢ్యః స్వశక్తితః, ఇతి.

అను|| ఇక తొలిరజస్వల యందు స్మృతి చంద్రికలో విశేషమిట్లా ఉంది- పతి పుత్రులు గల స్త్రీలు (సంతానులు) ప్రథమ రజస్వల ఐన స్త్రీకి, అక్షతలతో ఆసన మేర్పరచి, అందు ఆమెను కూర్చోబెట్టాలి. పసుపు, గంధము, పూలు, తాంబూలము, మాలలు మొదలగు నవి ఇవ్వాలి. దీపములతో నీరాజనమివ్వాలి. దీపమున్న ఇంటిలో ఆమెను ఉంచాలి. ఆ స్త్రీలకు తన శక్తి కొలది లవణము, అపూపము, పెసలు మొదలగునవి ఇవ్వాలి, అని.

లబ్ధితియమైతే-మూ- ద్వితీయాద్వృ తుషు తన్నియమమాహ ప్రయోగపారిజాతే దక్షః - అంజనా భృంజనేస్నానం ప్రవాసం దంతధావనం, నకుర్యాత్ సార్వవానారీ గ్రహాణామీక్షణం తథా. అత్రిరపి-వర్షయేన్మధుమాంసం చ పాత్రే ఖర్వే చ ఘోజనం, గంధమార్తేదివాస్వాపం తాంబూలం చాస్యతోధనం, దగ్ధేశరావేభుంజీత పేయం చాంజలినా విభేత్. మదనరత్నే వరీశతః - రజః ప్రాస్తావధః శయోత భూచో, కార్ష్యాయనే పాదో మృణ్మాయే వాఽ-త్నీయాత్, ఇతి. విష్ణుధర్మ - అచోరం గోరసానం చ పుష్పి లంకారధారణం, అంజనం కంకతం గంధాన్ పీరశయ్యాధి రోహణం, అగ్ని సంస్కర్మ సంజైవ వర్షయేత్సాదినత్రయం ఇతి.

అను|| రెండవది మొదలగు ఋతుమతులలో ప్రయోగపారిజాత మందు దక్షుడు, ఆ, నియమములిట్లా చెప్పాడు. కాటుక, అభృంజనము, స్నానము, ప్రవాసము, దంత ధావనము, అట్లాగే గ్రహములను చూడటం ఋతుమతియైన నారి వీటిని చేయరాదు; అని. అత్రి కూడా ఇట్లా మధువు, మాంసము, చిన్న పాత్రయందు భోజనము, గంధ మాల్యములు, తాంబూలము, పగటినిద్ర, ముఖశుద్ధి వీటిని రజస్వల విడిచిపెట్టాలి. కాలిన

మూకుడులో భుజించాలి, తాగే వాటిని దోసిలితో, తాగాలి, అని. మదనరత్న మందుహారీ తుడిట్లా - రజోదర్శనమైతే క్రిందభూమిపై పడుకోవాలి. లోహపాత్రయందు లేదా చేతియందు లేదా మట్టిపాత్ర యందు కాని భుజించాలి, అని. విష్ణుధర్మ మందిట్లా - మజ్జిగభోజనము, పుష్ప అలంకారముల ధారణము, కాటుక, దువ్వెన, గంధము, పీఠశయ్యలు, అధిరోపించటం, అగ్ని స్పర్శ ఆమె ఆ మూడు రోజులు వదలాలి అని. (దక్షుడు - గోళ్ళు కత్తిరింత, తాడుతో తాళపత్రాలు కట్టటం వద్దన్నాడు)

మూ॥ తథా పుథమర్హిః పూర్వం స్త్రీ గమనం నకార్యం. ప్రాగ్రజో దర్శనాత్పత్నీం .. యాగ్ధత్వా వతత్యధః, వ్యర్థీకారేణ శుక్రస్య బ్రహ్మహత్యా మవాప్నుయాత్, ఇతి తత్రైవ ఆశ్వలాయనోక్తేః. (ఏతత్తు దశవర్షాత్ ప్రాక్క్షేయం. ప్రథమర్హై గమనే గౌతమేన విశేషో దర్శికః - గౌరీమచిరత్యర్థం గచ్ఛేత్ పురుష ఆకులః, అన్యథా వీర్యపాతో హి సహస్ర కులపాతకః, అన్యథాపితదిచ్చయా భవతీతి విజ్ఞానేశ్వరః).

అను॥ అట్లాగే తొలిపుష్పవతి కావటం కన్న ముందు స్త్రీ గమనము (స్త్రీరతి) చేయ రాదు. (తొలిరజస్వలకన్నముందు) రజోదర్శనం కన్న ముందు పత్నీని చేరి పొందినట్లైతే (రతి) ఆతడు అధః పతితుడౌతాడు. వీర్యమును వ్యర్థం చేసినందువల్ల బ్రహ్మహత్యా పాపాలను సొందుతాడు. అని అక్కడే ఆశ్వలాయనుడు చెప్పాడు. (దీనిని పదినంపత్సరాలకు ముందు అని అనుకోవాలి. తొలిరజస్వల యందు భార్యను చేరినట్లైతే గౌతముడు విశేషాన్ని ఇట్లా చెప్పాడు. పురుషుడు ఆకులుడై రతి కొరకు గౌరీ దగ్గరకైనా వెళ్తాడు. లేకున్నా వీర్య పాతమైతే అది సహస్రకులముల పాతకమౌతుంది. లేకున్నా ఆమె ఇష్ట ప్రకారం జైతుంది అని విజ్ఞానేశ్వరుని మాట)

మూ॥ ఋతౌగమన మాహ యాజ్ఞవల్క్యః - షోడశర్షునిశాస్త్రేణాం తాసు యుగ్మాసు, సంవిశేత్, ఇతి. అన్యతావప్యేయా గౌతమః - ఋతావపేయాత్పర్యంత వాప్రతిషిర్ధవర్జనం, ఇతి. మనుః - ఋతుః స్వాభావికః స్త్రీణాం రాత్రయః షోడశస్పృతాః తాసామాద్యా చతస్రస్తు నిందితైకాదశీతథా, త్రయోదశీచ శేషాః స్వ్యః ప్రశస్తాదశ రాత్రయః. మదనరత్నే దేవలః - తస్మాత్ త్రిరాత్రం చాందాలీం పుష్పితాం పరివర్తయేత్ ఇతి.

అను ॥ ఋతుమతి ఐనప్పుడు పొందుటను యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా చెప్పాడు - స్త్రీలకు పదహారు రోజులు ఋతురాత్రులు. వానిలో సరిరోజులలో సంగమించాలి అని (హిరణ్య కేశి సూత్రంలో - నాల్గవరోజు ప్రయత్నంగా, వస్త్రాలంకారము గల ప్రశస్త బ్రాహ్మణునితో సంభాషించిన భార్యను, ఆచమించి దగ్గరికి పిలుస్తన్నాడు, అని). ఋతుమతికాకపోయినా గౌతముని వచనమిట్లా - ఋతువుయందే ఎప్పుడూ భార్యను పొందాలి లేదా విడువ తగిన రోజులను వదలి (తిథి) ఎప్పుడూ భార్యను పొందవచ్చు అని. మనువు ఇట్లా - స్త్రీలకు ఋతువు స్వభావ సిద్ధమైంది. పదహారు రాత్రులు అని అన్నారు. వానిలో తొలి నాలుగు రోజులు, ఏకాదశి త్రయోదశులు (11, 13) నిందితమైనవి. మిగిలిన పదిరాత్రులు ప్రశస్తమైనవి అని. మదనరత్నంలో దేవలుడిట్లా - అందువల్ల

పుష్పితను, చాందాలిని, మూడు రాత్రులు విడువాలి, అని(మొదటిరాత్రి చాందాలి, రెండోరాజు బ్రహ్మఘాతినీ, మూడో రోజు రజకి, నాల్గవరోజు శుద్ధి అవుతుంది).

మూ॥ తత్ర తిథ్యాదునామా శ్రీధరః - షష్ఠ్యష్టమీం పంచదశీం చతుర్థీం చతుర్దశీ మవ్యుభయత్రహిత్యా శేషాః శుభాః స్వ్యాః తిథయోనిషేకే వారాః శశాంకార్యసితేందు జానాం॥ ఉభయత్ర=పక్షద్వయేఅర్యో=గురుః. సితః=శుక్రః ఇందుజో=బుధః. విష్ణు ప్రజేశరవి మిత్ర సమీరపౌష్ట మూలోత్తరా వరుణ భాని నిషేకకార్యేపూజ్యాని పుష్యవసు శీత కరాల్పి చిత్రాదిత్యాశ్చ మధ్యమఫలా, విఫలాః స్వరస్యే.

అను॥ అక్కడ తిథి మొదలగు వానిని శ్రీధరుడిట్లా చెప్పాడు - షష్ఠి, అష్టమి, పూర్ణిమ, చతుర్థి రెండు పక్షముల చతుర్దశులు వీటిని వదలితే మిగిలిన తిథులు నిషేకమునకు శుభమైనవి. వారములలో - సోమ, గురు, శుక్ర, బుధవారములు మంచివి. నక్షత్రములలో - క్రవణ, రోహిణి, హస్త, అనూరాధ, స్వాతి, రేవతి, మూల, ఉత్తరఫల్గుణి, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర, శతభిష నక్షత్రాలు గర్భాధానమందు పూజ్యమైనవి. పుష్యమి, ధనిష్ఠ, మృగశిర, అశ్విని, చిత్ర, పునర్వసు ఇవి మధ్యమఫలాన్ని ఇచ్చేవి. ఇతరమైనవి విఫలమైనవి.

మూ॥ విషైబిదైవత్యసక్తత్రా డ్యుక్తానిరత్నమాలాయాం-మేషాదప్రయమాగ్ని ధాత్యశశిః శర్వోది తిర్వాకుటిః కద్రూజాఃపితరో భగోఽర్య మరవీ త్వస్త్వాహ్వాయో మారుతః శక్రాగ్ని త్వదమిత్ర ఇంద్ర నిర్ణాతి తోయం చవిశ్వేవిధిః, గోవిందో వసవోఽంబుపాజ చరణాహిర్ముర్ధ్న పూషాధిభాః ॥ ఉత్తరాశ్లేన ఉత్తరాత్రయం. అథ మూలస్య పూజ్యత్వముక్తం. యాజ్ఞవల్క్యేనతు - ఏవంగచ్ఛన్ ద్రియంక్షామాం సుఘాం మూలం చ వర్షయేత్, ఇత్యుక్తం. తేన పూర్వత మూలం చింత్యం. అత్ర సమాసుపుత్రాః విషమాసుకన్యా, ఇతిజ్ఞేయం. యుగ్మాసు పుత్రా జాయంతే స్త్రీయో ఽయుగ్మాసు రాత్రిషు, ఇతి పోమాదౌ శంఖోక్తే. తత్రావ్యుత్తరోత్తరాః ప్రశస్తాః. తదాచో వస్తంజః - తత్రావ్యుత్తరోత్తరా ప్రశస్తాః ఇతి. తత్రైవ వ్యాసః - రాత్రౌ చతుర్థ్యాం పుత్రః స్వాత్ అల్పాయుర్దనపర్మితః, పంచమ్యాం పుత్రిణీనారీషష్ట్యాం పుత్రస్తు మధ్యమః సప్తమ్యా మప్రజాయోషి దప్త మ్యామీశ్వరః పుమాన్, నవమ్యాం సుభగానారీదశమ్యాం ప్రవరః సుతః ఏకాదశ్యామధర్మాస్త్రీ ద్వాదశ్యాం పురుషోత్తమః, త్రయోదశ్యాం సుతా పాపా వర్షసంకర కారిణీ, ధర్మజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ అత్యుచేద్యధిపతః, ప్రజాయంతే చతుర్దశ్యాం పంచదశ్యాం పతివ్రతా, అత్రయః సర్వభూతానాం షోడశ్యాం జాయంతే పుమాన్, ఇతి. అథ చతుర్దశిన నిషేధేఽపి-స్నాతాం చతుర్థే దినసేరాత్రౌ గచ్ఛేద్విసక్తజః, ఇతి మహాభారతోక్తే. చతుర్థేఽపిని స్నాతాయాం యుగ్మాసు వాగర్థం సందధాతి, ఇతి హరిరోక్తేః వికల్పోజ్ఞేయః. తత్రాపి-స్నానం రజస్వలాయాస్తు చతుర్థేఽపిని శస్యతే, గమ్యా నివృత్తే రజసి నానివృత్తే కథంచన, ఇత్యావన్తంబోక్తేః వ్యవస్థాజ్ఞేయా. అత్రసర్వాసుయుగ్మాసుగమన మాచశ్యకం. యుగ్మాస్యితి బహువచన నిర్దేశాదితి విజ్ఞా నేశ్వరః. తచ్చైకస్యాం రాత్రౌ సకృదేవకార్యం. సుప్తే ఇందౌ సకృత్పుత్రం లక్ష్మణ్యం జనయేత్పుమాన్ ఇతి యాజ్ఞవల్క్యోక్తే. ఇదం చరై గమవ మన్య కాలే ప్రతిబంధాదినా గమనా సంభవే క్రాద్దై కాదశ్యారాపపి కార్యం. బ్రహ్మచార్యేప పర్యాచార్యాః చతస్రశ్చ వర్షయేత్. ఇతి యాజ్ఞవల్క్యోక్తే.

వ్యాఖ్యాతం చేదం మితాక్షరాయాం - యత్ర త్రాద్ధా దౌ బ్రహ్మచర్యం విహితం తత్రా పృథౌ గచ్ఛతో న బ్రహ్మచర్య స్థలన దోషః, ఇతి. పర్యాచీతి బహుత్వే నాష్టమీ చతుర్థశ్లోకః గ్రహణ మితి చ. మదనరత్నేఽప్యేవం.

తా|| రత్నమాల యందు విష్ణు మొదలగు దైవత్య నక్షత్రములు (శ్రవణం) చెప్పబడ్డాయి. అశ్వినీకి అశ్వినీ కుమారులు, భరణికి యముడు, కృత్తికకు అగ్ని, రోహిణికి బ్రహ్మ, మృగశిరకు చంద్రుడు, ఆర్ద్రకు శివుడు, పునర్వసువుకు ఆదితి, పుష్యమికి బృహస్పతి, ఆశ్లేషకు నాగులు, మఖకు పితరులు, పూర్వఫల్గునికి భగదేవుడు (సూర్యుడు) ఉత్తర ఫల్గునికి అర్యమ, హస్తకురవి, చిత్తకు విశ్వకర్మ, స్వాతికి మరుత్తులు, విశాఖకు ఇంద్రుడు మరియు అగ్ని, అనూరాధకు మిత్రుడు (సూర్యుడు) జ్యేష్ఠకు ఇంద్రుడు, మూలకు నిర్ముతి, పూర్వాషాఢకు జలము, ఉత్తరాషాఢకు విశ్వదేవతలు, అభిజిత్తుకు బ్రహ్మ, శ్రవణంనకు హరి, ధనిష్ఠకు అష్టవసువులు, శతభిషంకు వరుణుడు (జలం) పూర్వాభాద్రకు అజితరణము (సూర్యుడు) ఉత్తరాభాద్రకు అపారీబుధ్వుడు (సూర్యుడు) రేవతికి పూష(సూర్యుడు) 27 నక్షత్రములకు 27 దేవతలు. ఉత్తర అనే శబ్దంతో ఉత్తర ఫల్గుని, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్రలు గ్రాహ్యములు. ఇక మూల నక్షత్రమునకు పూజ్యత్వం చెప్పబడింది. యాజ్ఞవల్క్యుడైతే ఇట్లా చెప్పాడు - ఈ విధముగా (రజస్వల వ్రతం ఆది నుండి లేదా స్నిగ్ధభోజనం ఆది నుండి స్త్రీ సంగమం చేస్తూ మఘ, మూల నక్షత్రములందు వదలాలి (సంగమం వద్దు) అని. అందువల్ల ముందు చెప్పిన దానికి మూలము ఆలోచించాలి. ఇందు సమరాత్రులందు పుత్రుడు, విషమ రాత్రులందు పుత్రిక, అని తెలుసుకోవాలి. హేమాద్రి యందు శంఖోక్తి ఇట్లా - యుగ్యరాత్రులందు (2,4,6అట్లా) పుత్రులు కల్గుతారు. అయుగ్యములందు స్త్రీలు, అని అందులో కూడా ఉత్తరోత్తరమైనవి ప్రశస్తమైనవి. దానినే ఆపస్తంబుడిట్లా - అక్కడ కూడా ఉత్తరోత్తర తిథులు ప్రశస్తమైనవి అని . అక్కడే వ్యాసుడిట్లా - చవితీ (నాల్గవ) రాత్రి యందు గర్భాధానం చేస్తే పుత్రుడు కల్గుతాడు కాని అల్పాయువు ధనహీనుడౌతాడు. పంచమి (ఐదవ)యందైతే అడపిల్లలుకలది, ఔతుంది. షష్ఠి (ఆరవ) యందైతే పుత్రుడు మధ్యముడు కల్గుతాడు. సప్తమియందు (ఏడవ)సంతానహీన ఔతుంది. అష్టమి (ఎనిమిదవ) యందైతే, ఈశ్వరుడైన పుత్రుడు కల్గుతాడు. నవమియందైతే (తొమ్మిదవ రాత్రి) ఐశ్వర్యం గల కన్య, దశమి (పదోరాత్రి) యందు శ్రేష్ఠుడైన పుత్రుడు ఏకాదశియందైతే (11రాత్రి) అధర్మమాచరించే కన్య ద్వాదశియందైతే(12వరాత్రి) పురుషులలో ఉత్తముడైన పుత్రుడు త్రయోదశి (13వది)యందైతే పాపాత్మురాలైన కన్య వర్జసాంకర్యం చేసేది, చతుర్దశి యందైతే (14వది), ధర్మజ్ఞుడు, కృతజ్ఞుడు, అత్యజ్ఞాని, దృఢవ్రతుడు ఐన సంతానం ఔతుంది. పంచదశియందు (15వరాత్రి) పతివ్రత కన్య కల్గుతుంది. పదహారవ రాత్రియందైతే సర్వ ప్రాణులకు రక్షకుడైన పుత్రుడు కల్గుతాడు అని.(ఋతుమతియైన నాల్గవనాట నుండి ఋతుమతియైన 16వ రోజు వరకు లెక్క ఇది) ఇక్కడ నాల్గవ రోజు నిషేధమైనా,

మహాభారతంలో ఇట్లా ఉంది - విచక్షణుడు నాల్గవరోజు రాత్రియందు స్నానం చేసిన భార్యను పొందాలి, అని. నాల్గవరోజు స్నానం చేశాక లేదా యుగ్మములందు కాని గర్భం ధరిస్తాడు అని హఠీతోక్తి ఉన్నందువల్ల ఇది వికల్పమని తెలుసుకోవాలి. (దైవ, పితృకర్మలందు ఐదవరోజు చుద్ది, ఐదవరోజు రజోనివృత్తి కాలం. నాల్గవరోజు రజోనివృత్తివితే, గర్భాధానాది దేవకర్మకు, శాంతికి యోగ్యురాలు. శ్రౌత కర్మలలో, ఉపనయనాదుల్లో నాల్గవరోజు అధికారి). అక్కడ కూడా - ఆపస్తంబులు చెప్పిన వ్యవస్థ ఇట్లా ఉంది. రజస్వలయైన స్త్రీకి నాల్గవరోజు స్నానం తగును. రజస్సు నివృత్తమైతే పొందుకు తగును. నివృత్తం కాకపోతే పొందుకు ఎట్లైనా తగదు, అని తెలుసు కోవాలి. (రజస్సు వచ్చినా స్నాన స్పర్శలకు తగును, కాని గర్భాధానం, ఉపనయనం మొదలగు శ్రౌత స్మార్త కర్మలకు తగదు). ఇక్కడ అన్ని యుగ్మరాత్రములందు స్త్రీని తప్పక పొందాలి. విజ్ఞానేత్వరూడు ఇట్లా చెప్పాడు - యుగ్మములందు అని బహువచనం చెప్పాడు కనుక, అని. ఆ పొందు ఒక రాత్రి యందు ఒకేసారి చేయాలి యాజ్ఞవల్క్యు ఉక్తి ఇట్లా ఉంది - చంద్రుడు పదకొండవ స్థానమందుండగా ఒక్కసారి మాత్రమే పొందితే నరుడు మంచి లక్షణములు గల పుత్రుని పొందుతాడు. అని ఇది ఋతుకాల మందు చెప్పే పొందు ఇతరకాలములందు ప్రతిబంధాదుల వల్ల పొందు కుదరని పక్షంలో శ్రాద్ధము, ఏకాదశి మొదలగు వాని యందు కూడా పొందాలి. యాజ్ఞవల్క్యుక్తి ఇట్లా - బ్రహ్మచారియే, పర్వదినములు, తొలినాల్గు రోజులు వదలాలి, అని. మితాక్షరియందు అది ఇట్లా వ్యాఖ్యానించ బడింది. ఎక్కడ శ్రాద్ధాదులందు బ్రహ్మచర్యం విధించబడిందో అక్కడ కూడా ఋతుకాల మందు పొందేవాడికి బ్రహ్మచర్య స్థలన దోషం రాదు అని. పర్వములు అని బహువచనం చెప్పినందువల్ల అష్టమి, చతుర్దశులను గ్రహించాలి, అని కూడా అన్నారు. మదనరత్న మందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది.

మూ॥ యతు హేమాద్రౌ శివరహస్యే - దివాజన్మబినేదైవ న కుర్వాన్మైథునం ప్రతి, శ్రాద్ధం దత్వా చ భుక్త్వా చ శ్రేయోఽర్థీన చ పర్వసు, ఇతి తదన్యుతువిషయం. బ్రహ్మచార్యే వ భవతి యత్ర తత్రాశ్రమే వసన్, ఇతి మనూక్తేః దర్శాదౌతు న భవత్యేవ, పర్వణాం పర్యుదస్తత్వాత్. మాధవీయేతు - ఋతుకాలే నియుక్తో వానైవ గచ్ఛేత్ స్త్రీ యం కృచిత్, తత్ర గచ్ఛన్ సమాప్నోతి హ్యనిష్ఠం ఫలమేవతు, ఇతి వృద్ధమనూక్తేః. శ్రాద్ధే బ్రహ్మచర్యం నియత మిత్యుక్తం. పృథ్వీ చంద్రోదయేఽప్యేవం. ఏతత్పుత్రసంభవే శ్లేయం.

తా॥ హేమాద్రి యందు శివరహస్య వాక్యం ఏదైతే ఉందో - ప్రతమాచరించేవారు పగటిపూట, జన్మదినమందు కూడా మైథునం ఆచరించరాదు. శ్రాద్ధమాచరించి లేదా భుజించి కాని పర్వములందును శ్రేయస్సు కోరుకునే వాడు మైథున మాచరించరాదు. అని ఈ మాటలు ఋతుమతికాని విషయకములు. మనువు ఇట్లన్నాడు. ఏ ఆశ్రమంలో ఉన్నా నరుడు ఋతుకాలంలో భార్యను పొందితే కూడా బ్రహ్మచారియే ఔతాడు అని. అమావాస్యాయందు స్త్రీగమన ప్రసక్తే లేదు. పర్వకాలమును నిషేధించారు కనుక (చ్రుతి

- ప్రాణంవా ఏతే ప్రస్థంధంతి యే దివారత్యా సంయుజ్యంతే, బ్రహ్మచర్యమేవ తద్రాత్రో సంయుజ్యంతే) మాధవీయమందైతే - వృద్ధమనువచనమిట్లా - ఋతుకాలమందు నియుక్తుడైనా పురుషుడు, ఎప్పుడూ స్త్రీని చేరరాదు. అక్కడికి వెళ్తే అనిష్ట ఫలమునే పొందుతాడు (ఆమెను పొంది) అని. శ్రాద్ధమందు బ్రహ్మచర్యము తప్పని సరి అని చెప్పారు. వృద్ధి చంద్రోదయంలో కూడా ఇట్లాగే ఉంది. దీనిని సతి సంభవమందు (వీలైతే) అనిగ్రహించాలి. (రజస్వలవిధం నాల్గు రకాలు. ఋతుకాలంలో ఐందికాలజ, తిన్న ఆహారప్రభావం వల్ల వచ్చేది ద్రవ్యజ, ప్రసూతి కన్న ముందు కలిగేది రాగజ, రోగం వల్ల కలిగే రజం రాగజ. రజో నివృత్తి ఐతేనే, గృహ్యకర్మలకైనా ఆమె వెళ్ళటానికి తగింది).

మూ॥ అనేకభార్యస్యైర్న యోగపద్యే హేమాద్రోకశ్చః - యోగపద్యేతు తీర్థానాం వివాహ క్రమశోచితే, రక్షణార్థం పుత్రాంవా గ్రహణ క్రమశోచిపి, ఇతి. గ్రహణం = ఋతుగ్రహణం. ఋగ్విధానే - విష్ణుర్వీణం జపే తుక్తం యోనిం స్పృష్టై త్రిభిర్వ్రతీ, గర్భాధానంతతః కుర్యాత్ సుపుత్రో జాయతే ద్రువం. అగమనే దోషమూహా పరాశరః ఋతుస్సౌతాంతుయోభార్యాం సన్నిధానోపగచ్ఛతి, ఘోరాయాం క్రూరాహత్యాయాం పచ్చతేనాత్ర సంశయః. అప్యవవాద మాహమదన రత్నే వ్యాసః - వ్యాధితో బంధవ స్థివా ప్రవాసేష్ఠథ పర్వసు, ఋతుకాలేఽపి నారీదాం క్రూరా హత్యా ప్రముచ్యతే. వృద్ధాం వంధ్యాం అనదన్యత్నం మృతాపత్యా మపుష్పిదం, కన్యాసూం బహుపుత్రాం చ వర్ణయే మృచ్యతే భయాత్. వృద్ధాం=గతరజస్యాం.

అను॥ అనేక మంది భార్యలుండి వారు ఒకే కాలమందు ఋతుమతులైతే హేమాద్రి యందు కశ్యపోక్తి ఇట్లా - రజోధర్మం ఒకేసారి ఏర్పడితే వివాహమైన క్రమంగానో లేదా పుత్రులు లేని స్త్రీని రక్షించే కొరకో లేదా ఋతుగ్రహణ క్రమంలోనో వారిని పొందాలి అని ఋగ్విధానమందు ఇట్లా - ప్రతమాచరించేవాడు మూడు మార్లు యోనిని స్పృశించి, విష్ణు ర్యోనిం అనే సూక్తాన్ని జపించాలి. పిదప గర్భాధానం చేయాలి. అప్పుడు మంచి పుత్రుడు తప్పకుండా కల్గుతాడు అని ఋతుమతియైన భార్యను పొందకపోతే దోషము అని పరాశరుడన్నాడు - ఋతుస్సౌతయైన భార్య సన్నిధికి ఎవడు చేరడో వాడు ఘోరమైన క్రూరా హత్యను చేసినవాడౌతాడు. ఇందులో అనుమానము లేదు అని (పాపి). దీనికి అపవాదము మదనరత్నమందు వ్యాసోక్తి ఇట్లా - వ్యాధితుడు, బంధనస్థుడు, ప్రవాసి, పర్వకాలం స్త్రీకి ఋతుకాలమైనా పొందనివాడు క్రూరాహత్య పాపం నుండి ముక్తుడౌతాడు. వృద్ధురాలిని (ముట్లు ఉడిగింది) వంధ్యను, సద్యత్రములేనిదానిని, సంతానము మరడించిన దానిని, రజోధర్మము లేని దానిని, ఆడసంతానం అధికంగా కలదానిని, అధిక పుత్రులు కల దానిని ఇట్టి స్త్రీల పొందును విడిచిపెట్టాలి. వాడూ పాప భయం నుండి ముక్తు డౌతాడు. (ఓం విష్ణుర్యోనిం కల్పయతు త్వష్టా రూపాణి పింశతు ఆ సింపతు ప్రజాపతిర్దాతా గర్భంధధాతుతే. గర్భంధేహిసీనివాలి గర్భం ధేహి సరస్వతి. గర్భంతే అశ్వినౌ దేవావా ధత్తాం పుష్కర ప్రజా, హిరణ్యయా అరణీయం నిర్మంథతో ఆశ్వినౌ తంతే గర్భం హ

వామహో దశమే మాసి సూనవే. ఋతువు యందు భార్యను పొందకపోతే వాడు ప్రాణాయామశత మాచరించాలి. కృచ్ఛమునకు 200 ప్రాణాయామములు ప్రత్యామ్నాయము.

మూ॥ గర్భాధానాంగహోమా శరణే ప్రాయశ్చిత్రమాహ-పారిజాతే ఆశ్వలాయనః - గర్భాధానస్యోకరణాత్తస్యాం జాతస్తుదుష్కతి, అకృత్యాగాంద్విజేదత్యా కుర్యాత్పుంసవనం పతిః . గర్భాధానం చ మలమాసశుక్రాస్తా దావపికార్యం. ఉత్సవేషు చ నర్వేషు సీమంతఋతు జన్మసు, సురాసురేజ్య యోస్తేవ మౌఢ్యదోషోన విద్యతే, ఇతి జ్యోతిర్నిబంధే భృగూక్తే. ఋతుగమనే పరాశరః - ఋతౌతు గర్భశంకిత్యాత్ స్నానం మైథునినః స్మృతం, అన్యతౌతు యదాగచ్ఛేత్ తౌచం మూత్రపురీషవత్. స్త్రీణాం తు న స్నానం ఉభావస్యశుచీస్యాతాం దంపతీశయనం గతౌ, శయనాదుత్థితా నారీ శుచిః స్నాత్ అశుచిః పుమాన్, ఇతి వృద్ధశాతాతపోక్తేః అత్తకశ్చిద్విశేష ఉచ్యతే- తత్ర రాత్రౌ రజసి జనవాదౌ చ రాత్రింత్రీ భాగాం కృత్యా ఆద్య భాగద్వయే చేత్ పూర్వ దినంబ్రాహ్మ్యం, పరతమూత్తర మితి మితాక్షరాయాం. యత్తు - ప్రాగర్థరాత్రాత్ ప్రాగ్నాసూర్యోదయాత్ పూర్వదినం బ్రాహ్మ్యం, ఇత్యుక్తం, తత్రదేశాచారా ద్వివస్థా. తథా సప్తరశదిన పర్యంతం పునః రజోదర్శనేస్నాన మూత్రం అప్తాదతే ఏకరాత్రం, ఉన వింశే ద్విపా, వింశతి ప్రభృతి, త్రిరాత్రమితి తతపవక్షేయం. యత్తు చతుర్దశ దినాదర్వాగ శుచిత్వం న విద్యతే, ఇతి, తత్ర స్నాన ప్రభృతి త్సుమభీప్రీతం. ఏతచ్చయస్యా వింశతి దినోత్తరం ప్రాయశ్చోరజస్తత్రైవ. యస్యాస్త్య ర్వాక్ ప్రాయశ్చోరజః తతోక్తం స్మృత్యర్థసారే- త్రయోదశదినాదూర్ధ్వం ప్రాయోరజోపతీనాం ఏకాదశదినాత్ ప్రాగశుచిత్వం వాస్తి. ఏకాదశదిన ఏకరాత్రం, ద్వాదశే ద్విరాత్రం, ఉర్ధ్వం త్రిరాత్రం ఇతి. ప్రయోగపారిజాతేఽస్యేవం.

అను॥ గర్భాధాన అంగమైన హోమాన్ని చేయని వక్షంలో ప్రాయశ్చిత్తాన్ని పారిజాతంలో ఆశ్వలాయనుడు ఇట్లా చెప్పాడు -గర్భాధాన (హోమ)ము చేయనందువల్ల ఆ స్త్రీ యందు కల్గిన సంతానము దోషవంతుడౌతాడు. హోమం చేయకపోతే ఆమె భర్త ఒక ఆవును బ్రాహ్మణునకు దానం చేసి పుంసవన సంస్కార మాచరించాలి అని. గర్భాధానమును మల మాసమందు గురు శుక్రాస్తాదులందు కూడా ఆచరించవచ్చును. జ్యోతిర్నిబంధమందు భృగూక్తి ఇట్లా ఉంది- ఉత్సవము లన్నింటిలో, సీమంత సంస్కారమందు, ఋతుకాలమందు దేవతల రాక్షసుల గురువుల (గురు, శుక్రుల)మూఢదోషము (అన్య)ఉండదు, అని. ఋతు గమనమందు పరాశరోక్తి ఇట్లా - ఋతుకాల మందు గర్భ మేర్పడుటకు అవకాశముంది, అందువల్ల మైథున మాచరించే వారు స్నానమాచరించాలి. ఋతుకాలం కానప్పుడు భార్యను పొందేవాడు మూత్రపురీష కాలము లందు వలె శౌచం (శుచి) ఆచరిస్తేచాలు. (మూత్రానికి పోతే నాల్గుసార్లు ఆచమనం చేయాలి. దొడ్డికి వెళ్లె ఒకసారి లింగానికి మట్టి అంటించాలి (శుద్ధికై) చేతికి మూడుసార్లు మట్టితో శుద్ధి, రెండు చేతులకు రెండుసార్లు, కాళ్ళపై ఒక సారి చేస్తే శుద్ధి శుక్రమందైతే దీనికి రెట్టింపు ఆచరిస్తే శుద్ధి). స్త్రీలకు స్నానం అవసరం లేదు. శయనంపైకి వెళ్ళిన దంపతులు ఇద్దరు అశుచులైతారు. (మైథునంవల్ల) కాని శయనం

నుండి లేచిన స్త్రీ చుచి జెతుంది, కాని పురుషుడు అచుచిగానే ఉంటాడు(స్నానం) అని వృద్ధ శాతాతపులమాట. ఇక్కడొక విశేషం చెప్పబడుతోంది. రాత్రిపూట రజస్సు కన్పిస్తే, సంతానోత్పత్తి, లేదా ఎవరైనా మరణిస్తే రాత్రిని మూడుభాగాలు చేసి మొదటి రెండు భాగాలను పూర్వదినంగాను మూడవభాగంలో ఐతే తరువాతి దినంగానూ గ్రహించాలని మితాక్షర యందు కలదు. అర్ధరాత్రి కన్న ముందైనా, సూర్యోదయంకన్న ముందైనా పైవి జరిగితే ముందు రోజు కిందే లెక్క అని ఏదన్నారో, అక్కడ దేశాచారాన్ననుసరించి నిర్ణయము. అట్లాగే పదిహేడు రోజుల వరకు తిరిగి రజోదర్శనమైతే స్నానం మాత్రమే, పద్దెనిమిదవ రోజైతే ఒకరోజు వెలి, వందొమ్మిదోరోజైతే రెండు రోజులు బయట, ఇరువదవ నాటినుండి ఐతే మూడు రోజులని అక్కడి నుండే తెలుసుకోవాలి. పదునాలుగు రోజులకన్న ముందైతే అచుచిత్వములేదు అని అన్నారో అక్కడ స్నానం మొదలగునవి అని అభిప్రాయము. ఇది కూడా అక్కడే అన్నారు ఏ స్త్రీకి ఇరువది రోజుల తరువాత తరుచుగా రజస్సు ఉంటుందో అమెకు కూడా స్నానమే. ఏ స్త్రీకి ఇరువది రోజులకు ముందు తరచుగా రజస్సు ఉంటుందో అట్టి స్త్రీకి స్మృత్యర్థసారంలో ఇట్లా చెప్పబడింది - పదమూడవ రోజు తరువాత తరచుగా రజస్సు కలవారికి పదకొండు రోజుల కన్న ముందు అచుచిత్వం లేదు. ఏకాదశ దినంలో ఐతే ఒకరాత్రి, పన్నెండవ రోజు రెండు రాత్రులు, ఆ పైన మూడు రాత్రులు. ప్రయోగ పారిజాతమందు కూడా ఇదే చెప్పబడింది

మూ॥ రోగజేతు తత్రైవ విశేషః సంగ్రహో - రోగేణయద్రజః స్త్రీణాం అన్యహం హి ప్రవర్తతే, నాచుచిస్తు భవేత్తేన యస్మాద్వైకారికం మతం, ఇతి. కర్మాధికారస్తు రజోనివృత్తావేవ. సాధ్యానారాసతావత్యాత్ స్నాతాఽపి స్త్రీ రజస్వలా, యావత్ప్రవర్త మానంహి రజోనైవ నివర్తతే, ఇతి శ్రాద్ధహోమాద్రా శంఖోక్తేః - తత్రాపి స్వకాలేచుచిరే వేత్సాహ ఋష్యశృంగః - రోగజేవర్తమానేఽపి కాలే నిర్యాతికాలజం, తస్మాత్కాలేఽప్రమత్తా స్వాదన్యథా సంకరోభేవత్. తథా రజస్వలాయా రజస్వలాంతరస్పర్శేఽకామతః స్నానం, కామతః ఉపవాసః పంచగవ్యాశనం చ. అసవర్ణానాంతు బ్రాహ్మణ్యాః క్షత్రియా దిస్పర్శే క్రమేణ కృద్వాన్తపాదోన కృద్వాన్తపాదాః క్షత్రియా దీనాంతు కృచ్ఛపాద ఏవ. క్షత్రియాదీనాం హీనవర్ణ స్పర్శేత్రాత్రముపవాసః, వైశ్యాశూద్ర్యోః పూర్వయా స్పర్శే అహోరాత్రం, ద్విరాత్రం చ. ఏతచ్ఛ కామతః. అకామతస్తుప్రాక్ శుద్ధేరనశనం. అకామతశ్చాందాలాది స్పర్శేవ్య నశనమేవ ప్రాక్ శుద్ధేః. కామతస్తు ప్రథమేఽపిన్ని త్రహః ద్వితీయేద్వ్యహః తృతీయే ఏకాహః. శృస్పర్శేతు ద్విహ ఏకాహో వా. భుంజా నాయాః చాందాలాది స్పర్శేషడరాత్రం. ఉచ్ఛిష్టయోః స్పర్శేతు కృచ్ఛఇత్యాది మితాక్షరా యాం జ్ఞేయం. స్మృత్యర్థసారేతు సర్వత బాలా పత్యాయాః స్పర్శేస్నానే కృతేభుక్తిః పశ్చాదన శన ప్రత్యామ్నాయ ఇతి.

అను॥ రోగంవల్ల రజస్సువస్తే అక్కడే సంగ్రహంలో విశేషం ఇట్లా - ప్రతిరోజు స్త్రీలకు రోగం వల్ల రజస్సు వస్తే దానితో స్త్రీలకు అచుచిత్వం రాదు, ఎందువల్లనంటే అది ఏకారం వల్ల ఏర్పడ్డది అని. కర్మాధికారం మాత్రం రజోనివృత్తి అయ్యాకనే. శ్రాద్ధ హోమాది

యందు శంభోక్తి ఇట్లా ఉంది - రజస్వల ఐన స్త్రీ స్నానం చేసినా అంతవరకు సాధు ఆచరణవతి కాలేదు, ఎంతవరకైతే వస్తున్న రజస్సు ఆగిపోదో, అని. అక్కడ కూడా తన రజోధర్మ కాలమందైతే శుచియే అని ఋష్యశృంగులిట్లన్నాడు - రోగం వల్ల వచ్చే రజం వస్తున్నా కాలజమైన (ఋతు) రజం కాలంలో వస్తుంది. అందువల్ల ఋతుకాలమందు అప్రమత్తంగా ఉండాలి, లేకున్న (వైధునంవల్ల, సంతానము) సంకరము ఉత్పన్నమౌతుంది, అని. అట్లాగే రజస్సులైన స్త్రీ మరొక రజస్సులైన స్త్రీని తెలియకుండా ముద్దే స్నానం చేయాలి. తెలిసిముద్దే ఉపవాసం చేయాలి. పంచగవ్యాసం చేయాలి. అనవర్తలైతే ఇట్లా - బ్రాహ్మణ స్త్రీని క్షత్రియాది స్త్రీలు ముద్దే క్రమంగా కృచ్చ్ర అర్థపాద, ఊనకృచ్చ్ర అతికృచ్చ్రములు ఆచరించాలి. క్షత్రియాదులకైతే కృచ్చ్ర(అర్థ)పాదమే చెప్పబడింది. క్షత్రియాది స్త్రీలను హీనవర్ణ స్త్రీ ముద్దే మూడు రోజులు ఉపవాసము. వైశ్యశూద్ర స్త్రీలను పూర్వజాతిస్త్రీ ముద్దే (బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ) అహోరాత్రము లేదా రెండు రాత్రులు ఉపవాసము. ఇది బుద్ధి పూర్వకముగా ముద్దేనే. తెలియకుండా ముద్దే శుద్ధికన్న ముందు భోజనం లేకుండా ఉండటం తెలియకుండా చాందాలాది స్పర్శలైతే శుద్ధికన్న ముందు అన శనవ్రతమే. కావాలని ముద్దే మొదటి రోజైతే మూడు రోజులు, రెండవరోజైతే రెండురోజులు, మూడవనాడు ముద్దే ఒకరోజు అనశనము. కుక్కకాకితే రెండు రోజులు లేదా ఒక రోజు కాని అనశనము. భోంచేస్తున్నప్పుడు చాందాలాది స్పర్శ కలిగితే ఆరురాత్రులు అనశనం. ఉచ్చిష్టలు (రజస్వలలు) ఇద్దరు పరస్పరం కాకితే కృచ్చ్రము మొదలగునవి అని మితాక్షర యందు తెలుసుకోవాలి. సృష్ట్యర్థసారమందైతే ఇట్లా బాలసంతానవతియైన స్త్రీయొక్క బాల స్పర్శయందు అంతటా స్నానం చేసి భోజనం చేస్తే చాలు భోజనం తర్వాత ముద్దే అనశన మాచరించాలి అని.

మూ॥ ప్లావనవిధింబాహు పరాశరః - స్నానే నైమిత్తికే ప్రాప్తే నారీ యది రజస్వలా, పాత్రాంతరితతోయేవ స్నానం కృత్వా వ్రతం చరేత్. సిక్తగాత్రా భవేదధ్విః సాంగోపాంగా కథంచన, న వస్త్ర పీడనం కుర్యాత్ నాన్యధాసశ్చ భారయేత్. అత్ర రజస్వలాప్లావనం దైవజ్ఞవల్లభః - బ్రహ్మనురాధాశ్చిన సౌమ్యభేష పాస్తానిలా ఖండల వాసవేషు, విశ్వాఝమర్క్షోత్తర భాద్ర భేష వరాంగనా స్నానవిధిః ప్రదిష్టః ద్వైరేతూశవాః - జ్వరాభిభూతాయానారీ రజసాచ పరిష్కృతా, కథం తస్యాభవేచ్ఛా చం శుద్ధిః స్నాత్ కేనకర్మణా, చతుర్థేహని సంప్రాప్తే స్పృశేదన్యాతు తాంస్త్రీయం, సానచైలాచగాహ్యేషః స్నాత్వా పునః స్పృశేత్. దశద్యూతశక్యతోవా ఆచామేచ్ఛపునః పునః, అంతే చ వాససాంత్వాగః తతః శుద్ధా భవేత్తు సా, ఇతి ఇదం చాతురమాత్రేజ్ఞేయం. అతురే స్నాన ఉత్పన్నే దశకృత్యే హ్యనాతురః, ఇతి పకాశరోక్షే. రజసోఽజ్ఞానేతు పరాశర మాధవీయే ప్రజాపతిః అవిజ్ఞాతే మలేసా చ మలవద్వననాయది, కృతం గృహేషు దుష్టంస్నాత్ శుద్ధి ప్రస్థాః త్రిరాత్రతః. దేవజానీయే కారికాయాం - ఉచ్చిష్టాతు ద్విజాతీ నాం రజః స్త్రీయది పశ్యతి, ఉపవాస మథోచ్చిష్టే ఊర్ధ్వోచ్చిష్టేత్రహంక్షిపేత్, ఇతి.

అను॥ పరాశరుడు స్నానవిధిని ఇట్లా చెప్పాడు - స్త్రీరజస్వల ఐనప్పుడు నైమిత్తిక స్నానం ప్రాప్తిస్తే మరో పాత్రలోని నీటితో స్నానం చేసి వ్రతమాచరించాలి. (మునగొడ్డు,

తోడిన నీరు అని). ఏదో రకంగా సాంగోపాంగముగా నీటితో శరీరాన్ని తడుపుకోవాలి. వస్త్రమును పిండరాదు. ఇంకో వస్త్రాన్ని ధరించొద్దు. (రజస్వలా ధర్మం - గ్రహనక్షత్రముల చూడరాదు, పగటినిద్ర, మధుమాంస తాంబూల భక్షణం వద్దు. గోళ్ళు కత్తిరించటం, పళ్ళుతోమటం, ప్రవాసం చోవటం, స్నాన, అభ్యంజనములు వద్దు). ఇక రజస్వలా స్నానాన్ని గూర్చి దైవజ్ఞ వల్లభుడు ఇట్లా చెప్పాడు - రోహిణి, అనురాధ, అశ్విని, మృగశిర, హస్త, స్వాతి, జ్యేష్ఠ, ధనిష్ఠ, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరఫల్గుని, ఉత్తరాభాద్ర ఈ నక్షత్రములందు రజస్వలా స్నానము స్త్రీలకు విహితమైంది అని చెప్పారు అని. (నాల్గవరోజు స్నానానికి ఈ నక్షత్రాలు లేవని స్నానం అపరాధం). జ్వరమందైతే ఉశనుని మాట - జ్వరంతో బాధపడుతున్న అట్లాగే రజోదోషం కూడా కలిగిన స్త్రీకి శుచిత్వమెట్లా. ఏ కర్మవల్ల ఆమెకు శుద్ధి కలుగు తుంది. నాల్గవరోజు వచ్చాక ఆ స్త్రీని మరో స్త్రీ ముట్టుకోవాలి. ఆ ముట్టుకునే స్త్రీ వస్త్రంతో పాటు నీటిలో మునిగి స్నానం చేసి తిరిగి తిరిగి ముట్టుకోవాలి. పదిసార్లు కాని పన్నెండు సార్లుకాని మాటిమాటికీ ఆచమించాలి. చివర వస్త్రముల త్యాగం చేయాలి. ఆ పిదప ఆమె శుద్ధురాలౌతుంది, అని. ఇది ఆతురులకు (రోగులకు) మాత్రమే అని తెలుసుకోవాలి. ఆతురుడు స్నానం చేయాల్సివస్తే ఆనాతురుడు పదిసార్లు (స్నానంచేసి) ఆతనిని స్పృశించాలి. అని పరాశరొక్తి. రజోధర్మం తెలియని సందర్భంలో పరాశర మాధవీయంలో ప్రజాపతి వచనమిట్లా - ఆ స్త్రీకి రజోమల జ్ఞానము లేనప్పుడు లేదా ఒకవేళ వస్త్రం రజోమలం ఉన్న పక్షంలో ఇంటిలో చేసిన స్నానము దుష్టమౌతుంది. ఆమెకు మూడు మాత్రుల తర్వాతే శుద్ధి, అని. దేవజానీయమందు కారికయందు ఇట్లా - ద్విజాతుల స్త్రీల రజస్సును ఉచ్చిష్ట స్త్రీ ఒకవేళ చూస్తే అధోచ్చిష్టమందు ఉపవాసం చేయాలి. ఊర్ధ్వచ్చిష్టమందు మూడు రోజులు ఉపవసించాలి అని (మలమూత్రములు విడిచాక, ప్రక్షాళనంకన్న ముందు కాలం అధరోచ్చిష్టం. భోజనం తర్వాత ముఖ ప్రక్షాళనం కన్న ముందు కాలాన్ని ఊర్ధ్వచ్చిష్ట మన్నారు).

మూ॥ అథ పుంసవనం - ప్రయోగ పారిజాతే జాతాకర్ణ్యః - ద్వితీయేవా త్యతీయేవామాసి పుంసవనం భవేత్, వ్యక్తేగర్భే భవేత్ కార్యం సీమంతేన సవధవా. బృహస్పతిః - త్యతీయే మాసికర్తవ్యం గృహైరన్యత్ర శోభనం గృహైశ్చతుర్థే మాసేతు షష్ఠే మాస్యధవాప్తమే. సకృత్ప్రసాతా= గృహిణి. ఏ తేన ప్రతిగర్భమపి భవతీతి జ్ఞాయతే. బహ్వాచకారికాఽపి కర్తాస్యాద్దేవరస్తస్యా యస్యాః పత్యుర సంభవః, ఆ వర్తత ఇదంకర్మ ప్రతిగర్భమితి స్థితిః. బ్రాహ్మగర్భాదానాది సంస్కర్తా పతిః శ్రేష్ఠతమః స్మృతః, అభావేస్సకులీనః స్యాత్ బాంధవోఽన్యత్ర గోత్రజః. మదనరత్నే సత్యవ్రతః-మృతో దేశాం తరగతో భర్తా స్త్రీయద్య సంస్మృతా, దేవరోవాగురుర్యాఽపి వంశ్యేవాపి సమాచరేత్. హే మాద్రోయమః - ప్రథమేమాసి ద్వితీయేవాయదా పుంసక్షత్రేణ చంద్రమాయుక్తః స్యాత్, ఇతి. వరాహః - హస్తో మూలం శ్రవణః పునర్వసుః మృగశిరస్తథా పుష్యః, పుంసం జ్ఞకేషు కార్యేష్యే తానిశుభానిధిష్యాని అనురాధాఽపి పుంసక్షత్రం. అనురాధాన్ హ విషా వర్ధయంతః, ఇతి శ్రుతే. గర్భోఽపి-పున్నామా శ్రవణస్తిష్యో

హస్తమై పునర్వసుః, అభిజిత్ ప్రౌఢపాచ్చైవ అనురాధా తథాశ్చయుక్. నృసింహః - రిక్తం పర్వ చ నవమిం తృత్వా పుంసవనే శుభాః. జ్యోతిర్ని బంధేవసిష్ఠః - మృత్యుశ్చ సౌరేస్త నుహానిరిందోః మృతప్రజా పుంసవనే బుధస్య కాకిచ వంధ్యా భవతీ హ శుక్రే స్త్రీ పుత్ర లాభో రవిభౌమజ్జైః.

అను॥ ఇక పుంసవనము - ప్రయోగ పారిజాతమందు జాతూకర్ణుడిట్లన్నాడు - రెండవ లేదా మూడవ మాసముందు పుంసవన మౌతుంది. గర్భం వ్యక్తమయ్యాక ఈ కార్యం చేయాలి లేదా సీమంతంతో కలిపైనా చేయాలి, అని. బృహస్పతి ఇట్లా - ప్రసవించాక మూడవనెల యందు ఈ శోభన కార్యము చేయాలి. ఒకసారి ప్రసవించాక నాల్గవ నెలయందు లేదా అరవనెలయందు లేదా ఎనిమిదవ నెలయందు కాని చేయటం ఉత్తమము అని. గృప్తి అనగా మొదటిసారి ప్రసవించిన స్త్రీ దీనితో గర్భం ధరించిన ప్రతిసారీ ఇది జెతుంది అని తెలుస్తోంది. బహ్మచారిక కూడా ఇట్లా-సమీపంలో భర్తలేని స్త్రీకి భర్తరావటానికి వీలు లేనట్టి స్త్రీకి ఈ కార్యం చేసే కర్త దేవరుడు. ఈ పుంసవనకర్మ గర్భం ధరించిన ప్రతిసారి ఆ వృత్తి జెతుంది, అని నియమము అని. బ్రాహ్మమందిట్లా - గర్భాధానాది సంస్కారం చేసే వాడు భర్త ఐతే శ్రేష్ఠతమమన్నారు. లేని పక్షంలో (తండ్రి) లేదా తనకులంవాడైన బంధవు చేయొచ్చు, మరో (చోట) గోత్రజుడు చేయొచ్చు, అని. (దేవరుని నుండి సుతోత్పత్తి కలిలో వద్దన్నారు కనుక ఇదీ వద్దు). మదన రత్నమందు సత్యవ్రతమిట్టిట్లా - భర్త మరణించినా, దేశాంతరగతుడై - ఆ స్త్రీకి సంస్కారం జరగని పక్షంలో దేవరుడు కాని గురువు కాని వంశీయుడైనా కాని సంస్కార మాచరించాలి, అని. హేమాద్రి యందు యముడిట్లా - మొదటి నెలలో లేదా రెండవ నెలలో కాని చంద్రుడు పురుష నక్షత్రంతో కూడిన వేళ, ఇది అని. వరాహాక్షి ఇట్లా - హస్త, మూల, శ్రవణం, పునర్వసు, మృగశిర, పుష్యమి ఈ నక్షత్రములన్ని పురుష సంజ్ఞక కార్యములందు శుభములు అని. అనురాధ కూడా పుంసక్షత్రము అనురాధ నక్షత్రములను హవిస్సు ద్వారా వృద్ధి పొందిస్తూ, అని. శ్రుతి. గర్భుడు కూడా - శ్రవణం, పుష్యమి, హస్త, పునర్వసు, అభిజిత్తు, అనురాధా, పూర్వాభాద్ర, ఉత్తరాభాద్ర, అశ్విని ఇవన్నీ పురుష సంజ్ఞక నక్షత్రములు అని. నృసింహుడిట్లా - రిక్త, పర్వ, నవమి వీటిని వదలి పుంసవనమందు ఇతరమైనవి శుభములు, అని. జ్యోతిర్నిబంధమందు వసిష్ఠాక్షి ఇట్లా - తనివారం పుంసవనమైతే మృత్యువు, సోమవారమైతే శరీరహాని, బుధవారమైతే మృతసంతానము కల్గుతుంది. శుక్రవారమందైతే కాక వంధ్య జెతుంది (ఏక సంతానవతి) రవి, మంగళ, గురువారములందైతే పుంసవన సంస్కారము ఆ స్త్రీకి పుత్రలాభమౌతుంది, అని.

మూ॥ అనవలోభసస్యాయమేవ కాలః దీపికాయాంతు చతుర్థే అనవలోభనం ఇత్యక్షం.

అను॥ అనవలోభన సంస్కారమునకు కూడా ఇదే కాలము. దీపికయందైతే ఇట్లా - అనవలోభన - సంస్కారమైనచే చతుర్థమాసంలో అని చెప్పబడింది.

మూ॥ అథసీమంతము - హేమాద్రో వైజవాహుః - అథసీమంతోన్నయనం చతుర్థే వంచమే, షష్ఠేచ, ఇతి. వసిష్ఠః - చతుర్థే సప్తమే మాసిషష్ఠే వాప్యథ వాప్తమే. హేమాద్రో శంఖః - గర్భస్పందనే సీమంతోన్నయనం, యావద్వా స ప్రసవః. కార్షాజినిః - గర్భలంఘనమారభ్య యావన్న ప్రసవస్తదా, సీమంతోన్నయనం కుర్యాత్ శంఖస్య వచనం యథా. మాసశ్చాత్ర సౌరః సావనో, వా. కాలవిధానే - చతుర్థ షష్ట్యాష్టమ మాసభాజి సౌరేణ గర్భం ప్రథమే విధేయం, సీమంతకర్మ ద్విజభామినీనాం మాసేఽష్టమే విష్టుబలించకుర్యాత్. వసిష్ఠః - చతుర్థే సావనే మాసి షష్ఠే వాప్యథ వాప్యేటమే. జ్యోతిర్ని బంధేనారదః - అరిక్తా పర్వదివసే కుజ జీవార్హవాపరే. కాలవిధానే - సీమంతే తిష్య హస్తాదితి హరిశకభృత్ పౌష్ట విద్యుత్తరాళ్లా, పక్షచ్ఛిద్రం చ రిక్తాం పితృతిథి మవహాయాపరాః స్వ్యాః ప్రశస్తాః. అదితిః = పునర్వసుః. పుక్షచ్ఛిద్రంబామా వసిష్ఠః - చతుర్థశీ చతుర్థీచ అష్టమీ నవమీ తథా, షష్ఠీ చ ద్వాదశీచైవ పక్షచ్ఛిద్రావ్యా యాః స్మృతాః. క్రమా దేతాసుతిథిషు వర్జనీయాశ్చనాడికాః, భూతాష్ట, మను, తత్సాంక దశశేషాస్త్రతోధనా.

అను॥ ఇక సీమంతము. హేమాద్రి యందు వైజవాపుడిట్లా - ఇక సీమంతోన్నయనము నాల్గవ లేదా ఐదవ లేదా ఆరవ మాసములందు కూడా అని (నాల్గవ నెల నుండి ప్రసవ మయ్యే వరకు, శుక్ల పక్షం, 4,6,8,9,12,14, మరియు అమా తిథులు కాక ఇతర తిథుల్లో, పురుష నక్షత్రాల మధ్యమ పాదాలు రెంటిలో, మంగళ, గురు, రవివారాల్లో చంద్రుడు అనుకూలుడుకాగా, శుభలగ్నాదుల్లో, విష్వాది దోష రహితంలో పుంసవన మాచరించాలి. మలమాసం, శుక్ర గురు అస్తాదులు ఉన్నా ఆచరించవచ్చు. దోషం లేదు. ఇది నియత కాలికము కనుక. వసిష్ఠుడిట్లా - నాల్గవ, ఆరవ, ఏడవ లేదా ఎనిమిదవ మాస మందైనా ఇది ఆచరించాలి అని. హేమాద్రి యందు శంఖోక్తి ఇట్లా - గర్భం కదులుతున్న దశలో సీమంతోన్నయనము లేదా ప్రసవమయ్యే లోపు. కార్షాజిని ఇట్లా - గర్భం ధరించిన నాటి నుండి ప్రసవం కానంతవరకు సీమంతోన్నయనము చేయాలి, శంఖుని వచనము ప్రకారం, అని. ఇక్కడ సౌరము కాని, సావనము కాని మాసము కావచ్చు. (సౌరం = సంక్రాంతి. సావనం = సూర్యోదయం నుండి తిరిగి సూర్యోదయం వరకు ఒక దినంగా భావించి చేసే మాసం). కాల విధానమందిట్లా - ద్విజ స్త్రీలకు మొదటి గర్భధారణలో సీమంతకర్మను నాల్గవ, ఆరవ, ఎనిమిదవ మాసములు చేరాక సౌరమాసం ప్రకారం చేయాలి. అట్లాగే ఎనిమిదవ మాసమందు విష్ణు బలిని చేయాలి అని. వసిష్ఠుడు ఇట్లా - సావన మాసంలో నాల్గవది లేదా ఆరవది లేదా ఎనిమిదవ దానిలో సంస్కారం అని. జ్యోతిర్ని బంధములో నారదుడిట్లా - రిక్త కాని, పర్వం కాని, రోజున మంగళ, గురు, రవి వారము లందు సీమంత సంస్కారము చేయాలి (రిక్త = చవితి, నవమి, చతుర్దశి తిథులు చాంద్ర మాసం) అని. కాలవిధానమందిట్లా - సీమంత సంస్కారమందు పుష్యమి, హస్త, పునర్వసు, శ్రవణం, మృగశిర, రేవతి, రోహిణి, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర పక్షచ్ఛిద్రము (అష్టమి, షష్ఠి, ద్వాదశి) రిక్త, అమాపిత్తు మృతతిథి

వీటిని వదలి ఇతరమైనవి ప్రశస్తమైనవి అని. పక్షచ్చిద్ర మనగా - చతుర్థి, అష్టమి, నవమి, చతుర్దశి, షష్ఠి, ద్వాదశి ఇవి పక్షచ్చిద్రమను పేర్లు గలవని చెప్పబడ్డాయి. క్రమంగా ఈ తిథులలో ఈ ఘడియలను వదలాలి. చతుర్దశిలో ఐదు గడియలు, చతుర్థిలో ఎనిమిది ఘడియలు, అష్టమిలో పదునాల్గు గడియలు, నవమిలో ఇరువది ఐదు గడియలు, షష్ఠిలో తొమ్మిది గడియలు, ద్వాదశిలో పదిగడియలు వదలి మిగిలిన గడియలు శుభగడియలు అని వసిష్ఠుడు చెప్పాడు.

మూ॥ కాం నిర్ణయే - శుభసంస్థేనిశానాథే చతుర్థీ చ చతుర్దశీం, పౌర్ణమాసీం ప్రశంసంతి కేచిత్ప్రముంతతర్హణి. బృహస్పతిః- పూర్వపక్షః శుభః ప్రోక్తః కృష్ణాంత్యతికం వినా, చతుర్దశీ చతుర్థీ చ శుక్లపక్షే శుభప్రదే, నారదః - విప్రక్ష త్రియయోః కుర్యాత్ దివాసీమంతకర్మ తత్, వైశ్య శూద్ర కయారేతద్దివానిశ్య ఏకేచన. వారాః పూర్వోక్తా ఏవ. ఏతచ్ఛసకృదేవకార్యమితి విజ్ఞానేత్వరః . సకృన్న సంస్కృతా నారీ సర్వగర్భేషు సంస్కృతా, ఇతి దేవలోక్తేః. సకృత్ప్రతి గర్భం వాకార్యమితి హేమాద్రిః సకృచ్ఛక్త సంస్కారాః సీమంతేన ద్విజస్త్రియః యం యం గర్భం ప్రసూయంతే స సర్వః సంస్కృతో భవేత్, ఇతి హారీతోక్తేః. సీమంతోన్నయనం కర్మ న స్త్రీ సంస్కార ఇవ్యతే, కేచిద్గర్భస్య సంస్కారాత్ ప్రతిగర్భం ప్రయుంజతే, ఇతి హేమాద్రిౌ విష్ణు వచనాచ్చ. స ఏవ- స్త్రీ యద్యక్తతసీమంతా ప్రసూయేత కథంచన, గృహీత పుత్రావి ధివత్ పునః సంస్కారమర్హతి.

అను॥ కాం నిర్ణయమందిట్లా ఉంది- కొందరు సీమంతకర్మయందు ఇట్లా అంటారు - చంద్రుడు శుభస్థానమందుండగా చతుర్థి, చతుర్దశి, పూర్ణిమ వీటిని ప్రశంసిస్తారు, అని. బృహస్పతి ఇట్లా - ఈ కర్మకు పూర్వపక్షము శుభమైనది. కృష్ణపక్షం చివరి మూడు తిథులు వదలి, శుభమైనది. శుక్లపక్షమందు చతుర్థి, చతుర్దశి శుభప్రదమైనవి అని నారదుడిట్లా - అసీమంత కర్మను విప్ర క్షత్రియులకు పగటిపూట ఆచరించాలి. వైశ్యశూద్రులకు దీనిని పగలు, రాత్రి కూడా అని కొందరు అని. వారములు ముందు చెప్పినవే. దీనిని ఒక్కసారి చేయాలని విజ్ఞానేత్వరుడు అన్నాడు. దేవలుడిచ్చా, అన్నాడు - ఒక్కసారి సంస్కారాన్ని పొందిన స్త్రీ అన్ని గర్భములందు సంస్కారం పొందినట్లే అని. హేమాద్రి ఇట్లా - ఒక్కసారికాని, ప్రతి గర్భానికి గాని ఆచరించాలి, అని. హారీతోక్తి ఇట్లా - సీమంతంతో బ్రాహ్మణ స్త్రీలు ఒక్కసారి సంస్కారాన్ని పొందితే ఎన్నిసార్లు గర్భం ధరించి ప్రసవిస్తారో అవంతా సంస్కారం పొందినట్లే అని. హేమాద్రిలో విష్ణువచనమిట్లా - సీమంతోన్నయనకర్మ స్త్రీ సంస్కారము కాదు. కొందరు దీన్ని గర్భమునకు సంస్కారంగా భావించి ప్రతిగర్భమునకు చేస్తారు అవి (కాశ్యాయన శాఖలు వీరు)అతడే (ధర్మసింధుకర్త) - స్త్రీ సీమంత కర్మ లేకుండానే ప్రసవిస్తే ఒకవేళ పుత్రవతియైన స్త్రీ విధి ప్రకారము తిరిగి సంస్కారమునకు యోగ్యురాలౌతుంది.

మూ॥ సీమంతభోజనే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం పరాశరమాధవీయేధామ్యేన - బహ్మోదనే చ సోమే చ సీమంతోన్నయనే తథా, జాతకర్మనపత్రాద్ధే భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్. ఋగ్విదానేతు

- అలా ఇవే జపేన్మంత్రం శతవారం న సంశయః, సీమంతే చ యదా భుంక్తే ముచ్యతే కిల్బిషాత్తదా, ఇతి.

అను! సీమంత మందు భోజనం చేస్తే పరాశర మార్గవీయంలో ధౌమ్యుడు చెప్పిన ప్రాయశ్చిత్తమిట్లా - బ్రహ్మ ఓదనము, సోమముది, సీమంతోన్నయనముది, జాతకర్మది, నవత్రాధముది భుజిస్తే చాంద్రాయణ మాచరించాలి అని. ఋగ్వేదానమైతే ఇట్లా - అలా ఇవే అనే మంత్రాన్ని నూరు సార్లు జపించాలి. అనుమానం లేదు. సీమంతంలో భుజిస్తే ఆ పాపం నుండి అప్పుడే (జపిస్తేనే) విముక్తుడౌతాడు అని(అలా ఇవేదచరమా అహేవ వ్రప్ర జాయంతే అకవా మహాభిః, పృత్యైః పుత్రా ఉపమాసో, రభిష్ఠాః స్వయామత్యానంమిమిక్తుః)

మూ! అథగర్భణీతత్పతిధర్మాః - పరాహః - సామి పమశనం యత్నాత్ ప్రమదా పరివర్జయేదతః ప్రభృతి. గృహ్యకారికా - అంగార భస్మాస్థికపాఠ చులేహీ శూర్పాదికే శూ పవిశేష్ననారీ, సోబాఖలాద్యే దృష్పదాదికేవా యంత్రేతు పాద్యే, న తథో పవిష్టా, నోమార్జనీ గోమయ పిండకాదౌ కుర్యాన్న వారిణ్య వగాహనం, సా, అంగార భూత్యానన జైః లిఖేత్క్లాం కలిం వపుః భంగమథోన కుర్యాత్. నో ముక్త కేశీ వివశాధ వాస్యాత్ భుంక్తే న సంధ్యావసరే నశేతే, నా మంగలం వాత్సుమదీరయే త్యాశూన్యాలయం వృక్షతలం న యాయాత్. విష్ణుదర్శిత్రే - కటుతీక్షణ కషాయాడీ అత్యుష్ణలవణానిచ ఆయాసం చ వ్యవాయం చ గర్భిణీ వర్జయేత్తుదా. హేమాద్రా కౌండిన్య - ముండనం పిండ దానం చ ప్రేతకర్మ చ సర్వశః నజీవత్పితృకః కుర్యాత్ గుర్విణీ పతిరేవ చ. మితాక్షరాయాం - ఉదన్వతోంభసిస్నానం సఖకేశాది కర్తనం, అంతర్మత్వాః పతిః కుర్వన్ నప్రజా, జాయతే ద్రువం. పృథ్వీ చంద్రోదయే గారుడే - గయాయాం పిండదానస్య న కదాచిన్నిూక్రియా. అత్రకాలే దా ప్రత్యయస్మృతేః నిషిద్ధా కాలస్యైవాపవాదో నకుజీవత్పితృగర్భిణీ పత్యా శౌచాదినిమిత్త స్య. నిమిత్త సంయోగస్య కాలసంయోగాత్ భేదే నాపవాదాఖావాత్. అగ్నిహోత్రవద్యావజ్జీవ పరత్యా భావాత్. అన్యథా శౌచేఽపి గయా యాత్రా త్రార్థం చ స్యాత్. యత్ర నిమిత్త సంయోగ స్వాపవాదో యథాశౌచేఽగ్ని హోత్రాదేః యథా వాజీవత్పితృకస్వాపవాదో మాతః గయాన్వస్తకాదౌ తదేవభవతి నాన్యదితి సంక్షేపః.

అను! ఇక గర్భిణీ, ఆమె పతి ధర్మములివ్వి. పరాహుడిట్లా - ప్రయత్నపూర్వకంగా ఆ స్త్రీ అప్పటి నుండి మాంసంతో కూడా భుజించటం మానాలి అని. గృహ్యకారిక ఇట్లా - నిప్పు, భస్మము (బూడిద), ఎముకలు, కపాలము, పొయ్యి, చాట మొదలగు వాని యందు ఆ స్త్రీ కూర్చోరాదు. రోలు మొదలగు వాని యందు, సన్నెకల్లు మొదలగు వాని యందు, తిరుగలి, పాద్య (జల) మందు అట్లాగే కూర్చోరాదు. చీపురు, పిడుకలు వానిపై కూర్చోరాదు. ఆమె నీటియందు మునగటం కూడా చేయరాదు. నిప్పుల బూడిదతో గోళ్ళతో భూమిపై వ్రాయరాదు. యుద్ధము (తగాద) ఆవులింతతోటి ఒడలివిరుపు (వపుర్బంగం) చేయరాదు. వెంట్రుకలు జారవిడిచి ఉంచరాదు. వివశకారాదు. సంధ్యా సమయమందు భుజించరాదు, పడుకోరాదు. ఆ స్త్రీ అమంగళవాక్యములు పలుకరాదు. శూన్య గృహమునకు,

చెట్టు క్రిందికి వెళ్ళాడు. విష్ణుధర్మోత్తరమందిట్లా - కటు, తీక్షణ, కషాయ పదార్థములను, అతి ఉష్ణ పదార్థాలను, లవణములను వదలాలి. అతికష్టము, మైథునము, గర్భిణి స్త్రీ ఎప్పుడూ విడిచిపెట్టాలి, అని. హేమాద్రి యందు కౌండిన్యోక్తి ఇట్లా - ముండనము, పిండ దానము, ప్రేతకర్మ, అన్నివిధముల వీటిని తండ్రి బ్రతికి ఉన్నవాడు, గర్భిణి స్త్రీ భర్త చేయరాదు, అని. మితాక్షరయందిట్లా - గర్భిణి స్త్రీ భర్త సముద్రమందు స్నానము, నఖ కేశాదుల కత్తిరింపు చేస్తే సంతానము కలుగుదు నిశ్చయము అని. పృథ్వీచంద్రోదయమందు గారుడోక్తి ఇట్లా - గయ యందు పిండదానమును ఎప్పుడూ నిరాకరించరాదు అని. ఇక్కడ కాలమందు దా ప్రత్యయము చెప్పటం వల్ల ఇది నిషిద్ధ కాలమునకే అపవాదము, కాని జీవత్పితృ, గర్భిణీపతి, ఆశౌచాది నిమిత్తము కాదు. (ఆశౌచాది తగులుతుంది) నిమిత్త సంయోగమునకు కాలసంయోగం నుండి భేదం ఉన్నందువల్ల అపవాదం కాదు (లేదు) అగ్నిహోత్రం వలె యావజ్జీవపరకము కాదు. లేనిచో ఆశౌచమందు కూడా గయా యాత్ర శ్రాధము కలుగుతుంది. ఎక్కడ నిమిత్త సంయోగమునకు అపవాదమో ఎట్లాంటే ఆశౌచమందు అగ్నిహోత్రాదులకు లేదా ఎట్లాంటే తల్లి యొక్క గయ, అన్యష్టకాదులందు జీవత్పితృకునకు అపవాదమో అట్టిదే బెతుంది, మరొకటి కాదు అని సంక్షేపము.

మూ॥ ప్రయోగ పారిజాతకళ్యుపః - గర్భిణీ కుంజరాశ్వాది శైలహర్వాది రోహణం, వ్యాయామం శీఘ్రగమనం శకటారోహణం త్యజేత్. శోకం రక్తవిమోక్షం చ సాధ్యసంకుక్కుటాసనం, వ్యవసాయందివా స్నానం రాత్రౌ జాగరణం త్యజేత్. మదనరత్న స్నాదే - హరిద్రాం కుంకుమంచైవ సింధూరం కజ్జలం తథా, కూర్మా సకంచ తాంబూలం మాంగల్యాభరణం శుభం, కేశ సంస్కార కఠిరీ కరకర్ణ విభూషణం, భద్రురాయుష్యమిచ్చంతీ దూరయేద్గర్భిణీసహి. బృహస్పతిః - చతుర్థేమాసి వస్త్రేవాప్య స్త్రమే గర్భిణీయదా, యాత్రా నిత్యం వివర్ణ్యాస్మాత్ ఆహారేషు విశేషతః. యాజ్ఞవల్క్యః - దౌష్పాదస్యాప్రదానేవ గర్భోదోషమవాహ్నుయాత్, వైరూప్యం మరణం చాపి తస్మాత్కార్యం ప్రియం ద్రియాః. దౌష్పాదం = గర్భిణీప్రియం. తత్రైవాశ్వలాయనః - వపనం మైథునం తీర్థం వర్ణయేత్ గర్భిణీపతిః శ్రాధం చ వస్త్రమాన్యా సాదూర్ధ్వం చాన్యత్ర వేదవిత్. శ్రాధం తద్దోషాః సుతి ప్రయోగ పారిజాతః. కాల విధానే ముహూర్త దీపికాయాం చ - క్షౌరం శవాసుగమనం నఖకృం తనం చ యుద్ధాది, వాస్త్ర కరణం త్యజిదూరయానం, ఉద్యానామోపనయనం జలధేళ్యగాహం అయుః క్షయార్థమితి గర్భిణీకావతీవాం. రత్న సంగ్రహేగాంవః - దహనం వతునం చైవ చౌలం చ గిరిరోహణం, నావ ఆరోహణం చైవ వర్ణయేత్ గర్భిణీపతిః అన్యత్రాపి - ప్రవక్ష్య గర్భాపతి రభియానం మృతస్య వాహంక్షరకర్మ సంగం, తస్మాంతు యత్నేన గయాది తీర్థం యాగాదికం వాస్తువిధిం న కుర్యాత్. ప్రవక్ష్య గర్భావసితా, భవేన్యా సత్రయాత్మరం, షణ్మాసా త్పరతః సూతిః నవమేఽరిష్టవాసినీ.

అను॥ ప్రయోగ పారిజాత మందు కశ్యపుడిట్లా - గర్భిణి స్త్రీ ఏనుగు, గుఱ్ఱము మొదలగునవి పర్వతము, మేడ మొదలగునవి ఎక్కటం, వ్యాయామము (మైథునం) వేగంగా నడవటం, శకటం ఎక్కటం విడిచిపెట్టాలి, అని శోకము, రక్తవిమోక్షణము, (బ్లీడింగ్, ఆపరేషన్) (జలగ, కొమ్ము వీటివల్ల రక్తం రావటం), తొందర, కుక్కుటాసనము,

వ్యవసాయము (ప్రయత్నము) (పరిశ్రమ) పగటినిద్ర, రాత్రి మేల్కొనటం విడిచిపెట్టాల్సి మదన రత్నమందు స్కాందోక్తి ఇట్లా - పసుపు, కుంకుమ, సింధూరము, కాఠింక, రసక, తాంబూలము, శుభమైన మాంగళ్య రూప ఆ భరణము, కేశ సంస్కారము, కొప్పు (కబరి), చేతుల చెవుల ఆభరణములు వీటన్నిటిని, భర్త ఆయుష్షమును కోరే స్త్రీ గర్భిణి విడువరాదు (ధరించాలి, గర్భిణి) అని. బృహస్పతి ఇట్లా - నాల్గవ నెలలో లేదా ఆరవ నెలలో లేదా ఎనిమిదవ నెలలో, గర్భిణి యాత్రను ఎప్పుడూ వదలాలి. విశేషించి ఆషాఢ మందు విడువాలి. ౩ని యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - దౌహృదం (గర్భిణికి ఇష్టమైనది) చేయనందువల్ల గర్భము దోషాన్ని పొందుతుంది. వైరాఘ్యము, మరణము కూడా అందువల్ల స్త్రీలకు (స్త్రీలు) ప్రియ మాచరించాలి (ద్విపృత్ రెండు హృదయాలు వాటికి చేసేది దౌహృదం) అని. అక్కడే ఆశ్వలాయనుడిట్లా - క్షౌరము, మైథునము, తీర్థయాత్ర వీటిని గర్భిణిపతి విడిచిపెట్టాలి. ఏడవ నెల తరువాత (గర్భం) వేదవిదులు ఇతరత్ర (శ్రాద్ధమును విడువాలి. (పితరులు ఒకవేళ అప్పుడే మరణిస్తే, ఆతడు జ్యేష్ఠుడైతే శ్రాద్ధాది చేయాలి) అని. ప్రయోగ పారిజాత మందు ఇట్లా - శ్రాద్ధ - మనగా శ్రాద్ధ భోజనమును గర్భిణిపతి, తినరాదు, అని కాలవిధానమందు ముహూర్తదీపిక యందు కూడా ఇట్లా - క్షౌరము, శవం వెంట వెళ్ళటం, గోళ్ళు కత్తిరించటం, యుద్ధము మొదలగునవి, వాస్తువు వీటిని చేయటం (గృహ ఆరంభం) ఎక్కువ దూరం ప్రయాణించటం, వివాహము, ఉపనయనము, సముద్రస్నానము, ఇవన్నీ గర్భిణి పతులకు ఆయుఃక్షీణతకొరకే కనుక ఆచరించరాదు, అని. రత్న సంగ్రహమందు గాలవోక్తి ఇట్లా - దహనము, క్షౌరము, చౌలము (చూడకరణం) పర్వతారోహణము, నావ ఆరోహణము వీటిని గర్భిణిపతి విడువాలి, అని. ఇతరత్ర కూడా ఇట్లా ఉంది ఆమె గర్భం బాగా వ్యక్తమయ్యాక ఆమె భర్త సముద్రయానము శవాన్ని మోయటం, క్షురకర్మ, మైథునము, గయాది తీర్థము, యాగాదికము, వాస్తువిధి ఆచరించరాదు, యత్నించియైనా విడువాలి, అని మూడు నెలల తరువాత స్త్రీకి గర్భము స్పష్టమౌతుంది. ఆరు నెలల తరువాత ప్రసూతి. తొమ్మిదవ నెలలో సూతికాగృహవాసము.

మూ॥ అథసూతికాగృహప్రవేశః-గర్భ-రోహిత్యైందవ పౌష్కేష స్వాతీవారుణ యౌరవి, పునర్వసౌపుష్యాస్త ధనిష్ఠాత్పూర్తరాసు చ, మైత్రేయాస్తే తథాశ్విన్యాం సూతికాగారవేశనం. వితచ్ఛసంభవే. ప్రసూతినమయేకాతే సద్య ఏవ ప్రవేశయేత్, ఇతి వసిష్ఠోక్తేః. తచ్ఛచైర్ముత్యాంకార్యం. వారుణ్యాంభోజన గృహం చైర్ముత్యాం సూతికా గృహం, ఇతి వసిష్ఠోక్తేః. విష్ణుధర్మోత్తరే దశాహం సూతికాగారం ఆయుర్దైక్య విశేషతః, వహ్నినాతిందు కాలాతైః పూర్వకుంభైః ప్రదీపకైః, మునలేవ తథావారి వర్షకైః చిత్రితేన చ ఇతి.

అను॥ ఇక సూతికా గృహప్రవేశము. గర్భుడిట్లా - రోహిణి, మృగశిర, రేవతి, స్వాతి, శతభిషం, పునర్వసు, పుష్యమి, హస్త, ధనిష్ఠ, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర, అనురాధ, చిత్ర, అశ్విని, వీటియందు స్త్రీ సూతికా గృహాన్ని ప్రవేశించాలి, అని. ఇతి అథిగే పక్షంలో. వసిష్ఠుడిట్లాన్నాడు - ప్రసూతి సమయమందు సకాలంలో వెంటనే ప్రవేశపెట్టాలి.

అని. దానిని నిర్ణయించి యందు చేయాలి. వసిష్ఠుడిట్లన్నాడు - వరుణదిశయందు భోజన గృహము, నిర్ణయించియందు సూరికా గృహము ఉండాలి, అని. విష్ణుధర్మోత్తరమందిట్లా - సూరికా గృహమును పదిరోజులు విశేషించి ఆయుధములతో, అగ్నితో, తుమ్మికి కర్రలతో, పూర్ణకుంభములతో, దీపములతో, రోకలితో, పలుచని రంగులతో అలంకరించుటతో అందంగా ఉంచాలి అని.

మూ॥ అథజాతకర్మ - పారిజాతవసిష్ఠః - శ్రుత్వాజాతం పితాపుత్రం స చైలం
స్నానమాచరేత్. మమ - ప్రాజ్ఞనాభివర్ధనాత్ పుంసః జాతకర్మ విధీయతే. వర్ధనం = ఛేదనం.
హేమాద్రోనైజాపః - జన్మనోఽనంతరం కార్యం జాతకర్మ యథావిధి, దైవాదతీతకాలంచేత్
అతీత సూతకే భవేత్. పృథ్వీ చంద్రోదయే విష్ణు ధర్మ - అచ్చిన్న నాభికర్తవ్యం శ్రాద్ధం నైపుత్ర
జన్మని, పుత్రపదేవ కన్యాపి గృహ్యతే. తదాహ తత్రైవ కార్షాజనిః - ప్రాదుర్భావే పుత్ర పుత్ర్యః
గ్రహణే చంద్ర సూర్యయోః స్నాత్వాఽనంతరమాత్మీయాన్ పితౄన్ శ్రాద్ధేన తర్పయేత్,
ఏతచ్చరాత్రావపికార్యం. పుత్రజన్మని యాత్రాయాం శర్మర్యాం దత్తమక్షయం, ఇతి తత్రైవ వ్యాసోక్తేః
. నైజాపః - జాతమాత్ర కుమారస్య జాతకర్మ విధీయతే. స్రవ ప్రాశనతః పూర్వం నాభి కర్తవ్యో
ఽపిహ, ఏతేన నైమిత్తికమపీదం జాతేష్టివదా శౌచాంతే కార్యమితి శంకా పరాస్థా. జాతే కుమారే
పితౄణా మామోరాత్ పుణ్యంతదహః, ఇతి హోరీతోక్తేశ్చ.

అను॥ ఇక జాతకర్మ - పారిజాతమందు వసిష్ఠుడిట్లా - తండ్రి, పుత్రుడు కలి
నాడని వినగానే సచేల స్నాన మాచరించాలి అని (రాత్రైనా, చన్నీళ్ళతో, నైమిత్తిక స్నానం,
కామ్య స్నానం చన్నీళ్ళతో. పుట్టగానే, తండ్రి తన సంతానం ముఖం చూస్తే తండ్రి ఋణ
విముక్తుడౌతాడు. స్పృశ్యుడౌతాడు స్నానంతో తండ్రి. గ్రహణ, వివాహ, సంక్రాంతి, యాత్ర,
ప్రసవాదులలో నిమిత్త స్నానం రాత్రిపూట ఏ దోషం కాదు). మనువు ఇట్లా - నాభిచ్ఛేదముక
న్న ముందే పురుషునకు జాతకర్మ విధించబడింది అని) బొడ్డుకోశాకనే సూతకం మొదలు
అంతకన్న ముందే జాతకర్మ దానాదులు నైమిత్తిక స్నాన దానాదులైతే రాత్రిపూట చేయొచ్చు.
పుట్టకతో సూతకం వచ్చినా, వృద్ధిశ్రాద్ధ, జాతకర్మాదుల్లో అధికారే. సూతకం వచ్చాక,
అని కూడా ప్రజాపతి చెప్పాడు. అది తత్కాల శుద్ధి. ఐరందమూల చూర్ణంతో నేయి కలిపి
సుఖ ప్రసవం కొరకు కార్యమందు (ఉత్పత్తియందు) పూయాలి. ప్రసవించేప్పుడు ఇంద్రుణ్ణి
ధ్యానించాలి. విజి హీష్వవనస్పతే యోనిః సూప్యంత్యా ఇవ. శ్రుతం మే అశ్వినా హవం
సప్త వధ్రించముంచతం, అనే మంత్రంతో ఉదకం తాగించాలి. బిడ్డపాలు కలిపిన ఆముదం
నూనెను - హిమవత్సృతరపార్శ్వే శబరీనామ పక్షిణీ, తస్యానూ పురశభేన విశల్యా భవతు
గర్భిణీ స్సాహో, అనే ఈ మంత్రంతో తాగించాలి. హేమాద్రి యందు వైజవాపుడిట్లా -
జన్మ తరువాత జాతకర్మను యథావిధిగా ఆచరించాలి. దైవయోగం వల్ల కాలం గడిచిపోతే
సూతకం తరువాత ఆచరించాలి అని. విష్ణుధర్మోక్తి పృథ్వీచంద్రోదయ మందిట్లా - సంతానం
కలిగాక బొడ్డుతాడు కోయక ముందే శ్రాద్ధ మాచరించాలి అని. పుత్రుడనగా కూతురు
అనికూడా అర్థము. అక్కడే కార్షాజని ఇట్లన్నాడు - కొడుకు, కూతురు పుట్టినప్పుడు,

సూర్య చంద్రుల గ్రహణ సమయమందు స్నానం చేసి పిదప, ఆత్మీయులైన పితరులను శ్రాద్ధంతో తృప్తి పరచాలి అని. ఈ శ్రాద్ధాన్ని రాత్రి కూడా చేయాలి. అక్కడే వ్యాసోక్తి ఇట్లా - పుత్రజన్మ సమయమందు, యాత్రయందు, రాత్రిపూట దానం చేస్తే అక్షయమౌతుంది. అని వైజవాపుడిట్లా - పిల్లవాడు పుట్టగానే జాతకర్మ ఆచరించాలి. పాలుతాగటంకన్న ముందు లేదా బొడ్డుతాడు కోయటం కన్న ముందు జాతకర్మ ఆచరించాలి. దీనితో, ఇది సైమిత్రిక కార్యమైనా జాతేష్టిలె ఆశోచాంతమందు చేయాలనే అనుమానం తొలగిపోయింది. హారీతోక్తి ఇట్లా - సంతానం కలిగాక పితరులు అనందిస్తారు కనుక ఆ జన్మరోజు పుణ్యప్రదమైనది అని.

మూ॥ అత్తశ్రాద్ధమామేన హేమ్నా వాకార్యమిత్త్యక్షం. పుట్నీచంద్రోదయే ఆదిత్యపురాడే - జాతశ్రాద్ధేన దధ్యాత్తు పక్వాన్తుం బ్రాహ్మణేష్వపి, ఇతి. హేమాద్రిస్తు పుత్రజన్మనికుర్వీత శ్రాద్ధం హేమ్నైవ బుద్ధిమాన్, న పశేన్, న చామేన కల్యాణాన్యథి కామయన్, ఇతి సంవర్తక్తే హేమ్నైవేత్యాహ.

అను॥ ఇక్కడ శ్రాద్ధాన్ని, బియ్యంతోగాని బంగారంతోగాని చేయాలని అన్నారు. పుట్నీ చంద్రోదయ మందు ఆదిత్య పురాణోక్తి ఇట్లా - జాతకర్మ శ్రాద్ధమందు (వండిన దాన్ని) అన్నాన్ని ఇవ్వకూడదు. బ్రాహ్మణులకు కూడా ఇవ్వద్దు., అని హేమాద్రిఐతే -బుద్ధిమంతుడు,పుత్రజన్మమందుశ్రాద్ధమును బంగారంతోనే ఆచరించాలి. పక్వమైన దానితోగాని, బియ్యంతోకాని చేయరాదు,కళ్యాణములు కోరేవాడు,అని సంవర్తక్తి ఉంది.కనుక బంగారంతోనే అని అన్నారు.

మూ॥ ఏతచ్ఛజననాశౌచే మరణా శౌచే చ కార్యమిత్యాహమితాక్షరాయాం ప్రజాపతిః -ఆశోచేతుసముత్పన్నే పుత్రజన్మ యదాభవేత్,కర్తుః తాత్కాలికీశుద్ధిః పూర్వ శౌచేన, శుద్ధుతి. కేచిత్తు-మృతాశౌచస్య మధ్యేతు పుత్రజన్మ యదాభవేత్, ఆశౌచా పగమే కార్యం జాతకర్మ యథావిధి.ఇతి స్మృతి సంగ్రహోక్తేః ఆశౌచాంతే కార్యమిత్యాహః. స్మృత్యర్థసారేఽపి వికల్పఉక్తః .మృదుద్భువచర క్షిప్రభేష్టేషాముదయేషు చ, గురౌ శుక్రేఽథ వాకేంద్రే జాతకర్మ చనామ చ. మృద్యాని లక్షణ మాహత్రీధరః. రోహిణ్య త్రరథం స్థిరంగిరిశమూలేంద్రోర గా దారుణం క్షిప్రంచాశ్విదినేశ పుష్కమనలేంద్రాగ్నితు సాధారణం, ఉగ్రం పూర్వ మఘాంతకం మృదుగతి త్యాష్టాంత్యమైత్రంచరం, విష్ణు స్వాతిశతోదువస్యదితయః కుర్యుః స్వసంజ్ఞాఫలం.అతస్తనృత జాతకర్మ నామకర్మాదా వృక్ష కాలాతిక్రమే నక్షత్రాదికం జ్ఞేయం.దేశకాలోపఘాత్యాద్యైః కాలాత్రికమణయది, అనస్తగై జ్యేందునితే తత్యార్యం చోత్రరాయణే, ఇతి మదనరత్నే నారదోక్తేః. బృహస్పతి రపి-ముఖ్యారాభేవిధిజ్ఞేన విధిచ్ఛింత్యోఽప్రమాదతః, నక్షత్ర తిథిలగ్నానాం విచార్యేవం పునః పునః, సూతకేసంధ్యాదౌ విశేషం వక్ష్యామః.

అను॥ దీనిని జననా శౌచమందు,మరణా శౌచ మందు చేయాలి,అని మితాక్షర మందు ప్రజాపతి చెప్పాడు ఇట్లా - ఆశౌచం ఉండగా ఒకవేళ పుత్రజన్మ కల్గితే అప్పుడు కర్తకు పూర్వాశౌచం నుండి శుద్ధి కలిగి తాత్కాలిక శుద్ధి ఏర్పడుతుంది, అని. కొందరిట్లా

- మృతాశౌచం మధ్యలో పుత్రజన్మ కల్గితే, ఆశౌచం తొలగిపోయాక జాతకర్మను యథావిధి చేయాలి, అని స్మృతి సంగ్రహంలో ఉంది కనుక ఆశౌచాంతమందు చేయాలని, అన్నారు. స్మృత్యర్థ సారంలో కూడా వికల్పం చెప్పబడింది. మృదు నక్షత్రాలు - మృగశిర, చిత్త, అనురాధ, రేవతి. ధ్రువనక్షత్రాలు- రోహిణి, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర. చర నక్షత్రాలు-పునర్వసు, స్వాతి, శ్రవణ, ధనిష్ఠ, శతభిషం. క్షిప్ర నక్షత్రాలు - అశ్విని, పుష్యమి, హస్త, అభిజిత్. ఈ నక్షత్రముల ఉదయ మందు లేదా గురువు లేదా శుక్రడు కేంద్ర స్థానమందుండగా జాతకర్మ నామకర్మ ఆచరించాలి. మృద్వాది లక్షణమును శ్రీధరుడు ఇట్లా చెప్పాడు. రోహిణి మూడు ఉత్తరలు స్థిరమైనవి. ఆర్ద్ర, మూల, జ్యేష్ఠ, ఆశ్లేష ఇవి దారుణ మన బడే నక్షత్రాలు. క్షిప్రములు - అశ్విని, హస్త, పుష్యములు. సాధారణ నక్షత్రాలు కృత్తిక, విశాఖలు. ఉగ్ర నక్షత్రాలు - మూడు పూర్వలు, మఘ, భరణిలు. మృదుగతిని - (మృగశిర) చిత్త, రేవతి, అనురాధ చరగతిని - శ్రవణం, స్వాతి, శతభిషం, ధనిష్ఠ, పునర్వసులు. ఇవి తమ పేరుకు తగ్గ ఫలితాలనిస్తాయి. ఇక్కడ అంతటా జాతకర్మ నామ కర్మాదులందు చెప్పిన కర్మకాలం దాటిపోతే నక్షత్రాదులు తెలుసుకోవాలి. దేశకాలములు ఉపద్రవములు మొదలగు వానితో ముఖ్య కాలం దాటిపోతే ఉత్తరాయణ మందు బృహస్పతి, శుక్ర, చంద్రులు అస్తమించకముందు ఆ జాతకర్మను ఆచరించాలి, అవి మదనరత్నమందు నారదోక్తి ఉంది. బృహస్పతి కూడా ఇట్లా - ముఖ్యకాలం లభించకపోతే విధి తెలిసిన వానితో ప్రమాదం లేని తిథి నక్షత్రముల విధి విచారం చేయాలి. ఈ విధముగా నక్షత్ర తిథి, లగ్నములను మరల మరల విచారించి విధిని నిర్ణయించాలి (మంచికాలం), అని. సూతకమందు, సంధ్యాదుల గూర్చి విశేషాన్ని చెబుతాము.

మూ॥ అథ జన్మ విదుష్టకాలాః తత్ర గందాంతః జ్యోతిర్నిబంధేనారదః-పూర్వా నందాజ్యయోః తిథ్యో సంధిః నాదీద్యయంతథా, గందాంతం మృత్యుదంజన్మ యాత్రో ద్వాపా ప్రతాదిపు, కురీరసింహయోః కీటచాపయోః మీనమేషయోః గందాంత మంతరాలం స్వాత్ ఫులితార్థం మృతి ప్రదం. సార్వేంద్రస్థితేషు చోదశాంతోభ సంధయః, తదగ్రభేష్వాద్యపాదా భావాం గందాంత సంజ్ఞాకాః రక్తమూలాయాం - శౌష్ఠ్యస్యో సార్వపితృర్వక్షయోశ్చ, యచ్చక్షేప్య మాలయోరంతరాలం, తద్గందాంతం స్వాచ్ఛకుర్వాడికంహి, యాత్రాజన్మోద్వాపకాలేష్యనిష్ఠం, రక్త సంక్రవాపవమీతారిష్టే - సర్వేషాం గందజాతానాం పరిత్యాగో విధీయతే, వర్షయేద్ధర్మనం త్రాపం తచ్చపాత్యా పికంభవేత్. తిథ్యర్థగండే పితృమాతృనాతో, లగ్నేకుసంధౌ తనయస్యనాశః, సర్వేషు నోతవతిహంతి బంధూనీ తేవస్తునః స్వాచ్ఛసా వారణాశ్చ అధైషాం దానముత్తర గాన్ధ్యే-తిథి గండే త్వన ద్వాపాం నక్షత్రే ధేమ రుచ్చతే, కాంచనలగ్న గండేశు గండదోషో విషత్కతి-ఉత్తరేణి పాత్రం స్వాత్ పుష్కే గోదానముచ్చతే, అజా ప్రదా సంత్వాన్తేస్వాత్ పూర్వాపాదేశు కాంచనం, ఉత్తరాపుష్కచిత్రాసు పూర్వాపాదో ద్యువన్యత, కుర్యాద్వాంతిం ప్రయత్నేన నక్షత్రాకారబంధుః.

అను॥ జన్మకాలమందు దుష్టకాలము గూర్చి అక్కడ గందాంతము గూర్చి జ్యోతిర్లింగంధమందు నారదుడిట్లా - పూర్వ (పంచమి, దశమి, పూర్ణిమ) నంద (షష్ఠి, ఏకాదశి, ప్రతిపద) తిథుల సంధికాల మందలి రెండు గడియలు గందాంతము. ఇది జన్మ, యాత్ర వివాహ, వ్రతాదులందు మృత్యువును కల్గిస్తుంది. కర్కట, సింహముల, పృశ్నిక, ధనుః, రాసుల మీన మేషముల మధ్యయందలి అరఘడియ కాలము గందాంతము అది మృత్యువు నిచ్చేది. ఆశ్లేష, జ్యేష్ఠ, రేవతి వీటి చివరి పదహారవ భాగము, నక్షత్ర సంధులు పై వాని తర్వాతి నక్షత్ర అధ్యపాదములు గందాంత సంజ్ఞకలవి రత్నమాల యుండిట్లా - రేవతి, అశ్వినుల, ఆశ్లేష మఘల, జ్యేష్ఠమూలల మధ్యలోని నాలుగు గడియలు గందాంత మౌతాయి. ఇవి యాత్ర, జన్మ వివాహకాలము లందు అనిష్ట ప్రదములు, అని. రత్న సంగ్రహ మందు నవనీతారిష్ట వాక్యమిట్లా - అందరు గండజాతులను (పుట్టిన) విడిచిపెట్టాలన్నారు. ఆరు నెలల వరకు వారిని చూడటం వారిమాట వినటము విడిచిపెట్టాలి, అని. తిథి నక్షత్ర ముల గండ మందు తల్లిదండ్రుల నాశము, లగ్నసంధియందు పుత్రనాశము జన్మకాలమందు తిథి నక్షత్రలగ్నముల (మూటి) గండమైతే ఆతడు బ్రతుకడు. బంధువులను నశింపజేస్తాడు. ఒకవేళ బ్రతికితే అనేక ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, కలవాడౌతాడు. వీటికి దానాన్ని గూర్చి ఉత్తర గార్హమండిట్లా - తిథిగండ మందు ఎద్దును, నక్షత్రమందు అవును, లగ్న గండమందు బంగారమును దానంచేస్తే గండదోషం నశిస్తుంది అని. ఉత్తరయందు తిలపాత్రను, పుష్యమి యందు గోదానమును, చిత్రయందు మేషదానము, పూర్వాషాఢమందు బంగారుదానము చేయాలి. ఉత్తర, పుష్యమి, చిత్ర వీటియందు పూర్వాషాఢ యందు ఉద్భవించిన వానిని పండితుడు, నక్షత్రాకారమును కలదిగా చేసి ప్రయత్న పూర్వకముగా శాంతిని చేయాలి (గర్హిడిట్లా అశ్విని మఘమూలాదులందు మూడు, ఆరు, తొమ్మిది నాడులు. రేవతి, ఆశ్లేష, జ్యేష్ఠముల అంతమందు పన్నెండు, ఏడు, ఆరు, నాడులు, అశ్విని, మఘ, మూల వీని ఆది యందు రెండేసి గడియలు. గండాంతములు. అశ్విని మఘ మూలల పూర్వార్థ మందు ఐతే తండ్రికి బాధ. ఆశ్లేష, జ్యేష్ఠ, (పూష) రేవతుల పశ్చాదర్థమందైతే శిశువు యొక్క తల్లి బాధింపబడుతుంది. దివా జాతుడు పితృఘ్నుడు, రాత్రి జాతుడు మాతృహంతకుడు అని).

మూ॥ అథాశ్లేషాఫలం - మూర్ధాశ్య నేత్ర గల కాంఠ యుగం చబాహు, హృజ్జను గుహ్య పదమి త్యహి దేహభాగః, బాహాద్రినేత్ర హంతభుక్తి క్రుతినాగరుద్ర, పృష్ఠంధ పంచశిరః క్రమశస్స నాద్యః. రాజ్యం పితృక్షయో మాతృనాశః. కామ క్రియా రతిః, పితృభక్తో బలీ స్వస్థాః - త్యాగీభోగీ ధనీక్రమాత్.

అను॥ ఇక ఆశ్లేష నక్షత్రఫలము - తల, ముఖము, కళ్ళు, కంఠము, రెండు భుజములు, చేతులు, హృదయము, జానువులు (మోకాళ్ళు), గుహ్యస్థానము, పాదములు ఇవన్నీ ఆశ్లేష శరీర భాగములు. ఐదు, ఏడు, రెండు, మూడు, నాలుగు, ఎనిమిది, పద కొండు, ఆరు, తొమ్మిది, ఐదు ఇవి శిరస్సు నుండి వరుసగా నాడులు. శిఖాది గడియలలో

ఉత్పన్న బాలకునకు రాజ్యము, అట్లాగే క్రమంగా పితృక్షయము, మాతృనాశము, కామక్రియ యందు రతి, పితృభక్తి, బలవంతుడు, తనను చంపుకోవటం, త్యాగము, భోగి, ధని ఫలితాలొకాయి.

మూ॥ జ్యేష్ఠాఫలం బ్రహ్మయామరే - జ్యేష్ఠాదౌజనసీ మాతా ద్వితీయే జనసీ పితా, తృతీయే జనసీ బ్రాతా స్వయం మాతా చతుర్థతే, అత్యానంపంచమంహంతి షష్ఠే గోత్రక్షయో భవేత్, సప్తమే చోభయ కులంజ్యేష్ఠం బ్రాతరమష్టకమే, నవమేశ్వ కురం హంతి, సర్వంహంతి దశాంశతే, ఇతి.

అను॥ జ్యేష్ఠఫలము బ్రహ్మయా మలమందిట్లా - జ్యేష్ఠ మొదటి భాగమందు జన్మిస్తే తల్లితల్లి మరణిస్తుంది. ద్వితీయభాగమందు తల్లితండ్రి తృతీయభాగమందు తల్లియొక్క అన్న నాల్గవ భాగమందు తల్లి, ఐదవ భాగమందు తాను, ఆరవభాగమందు వంశనాశము, ఏడవ భాగమందు రెండు కులములు, ఎనిమిదవ భాగమందు పెద్దన్న, నవమమందు మామ, పదవభాగమందు సర్వం నాశము ఇట్లా జ్యేష్ఠవల్ల ఫలం చెప్పారు.

మూ॥ అథమూల ఫలం - భల్లాటః - అభుక్తమూల సంభవం పరిత్య జేత్తు బాలకం, నహస్య కంపితాధవాన తమ్మఖం విలోకయేత్. తదాద్యపాదతే పితాద్వితీయతే జనన్యధ, ధవక్షయస్తృతీయతే చతుర్థకః శుభావహః, ప్రతీవమన్వ పాదతః ఫలం తదేవ సార్వభే. అభుక్తమూలం గ్వాహ వృద్ధవసిష్ఠః - జ్యేష్ఠాంతే ఘటికాచైకా మూలాదౌ ఘటికా ద్వయం, అభుక్తమూల మిత్యాహః తత్రజాతం శిశుంభృజేత్. కేచిత్ జ్యేష్ఠాం త్యం మూలాద్యం చపాదం అభుక్త మూల మాహః. కశ్యపి సంహితాయాం త్యన్యధోక్తం - మూలాద్య పాదజోహన్తి పితరంతు ద్వితీయజః మాతరం స్నాం తృతీయోఽర్థాన్ సుహృదం తత్తురీయజః, ఫలం తదేవ సార్వరీక్షే ప్రతీవంతుంశ్య పాదతః.

అను॥ ఇక మూల ఫలము - భల్లాటుడిట్లా - అభుక్త మూలమందు పుట్టిన పిల్ల వానిని విడిచిపెట్టాలి లేదా వాడికి ఎనిమిదేళ్ళు వచ్చే దాకా తండ్రి వాడి ముఖం చూడరాదు. తొలి పాదమందైతే తండ్రి రెండవ పాదమందైతే తల్లి మరణిస్తారు. తృతీయ పాదమందైతే ధననాశము, నాల్గవపాదము మేలు చేసేది. అదే ఆశ్లేష యందైతే చివరి పాదం వల్ల దీనికి విపరీత ఫలం కలుగుతుంది. (శుభం). అభుక్తమూల మనగా వృద్ధ వసిష్ఠుడు ఇట్లా అన్నాడు - జ్యేష్ఠాంతమందు ఒక గడియ మూల ఆదియందు రెండు గడియలు అభుక్త మూలము అని అందు జన్మించిన శిశువును విడిచిపెట్టాలి. కొందరు జ్యేష్ఠం చి వరమూల ఆదిపాదములు అభుక్తమూలమని అన్నారు. కశ్యపి సంహితయందు మాత్రం మరో రకంగా చెప్పబడింది - మూలకొలిపాదమందు పుట్టిన శిశువు తండ్రిని చంపుతాడు, రెండవపాదం వల్ల తన తల్లిని మూడవపాదంలో తన ధనాన్ని చతుర్థంలో స్నేహితులను నాశనం చేస్తాడు. అదే ఆశ్లేషా నక్షత్రంలో ఐతే చివరిపాదంవల్ల విపరీత ఫలం (వ్యతిరేక) కలుగుతుంది అని.

మూ॥ మూలవృక్షః - జయార్దవే - మూలం స్తంభం త్వదాశాఖా పత్రం పుష్పం ఫలం శిఖా, వేదాశ్చ మునయశ్చైవ దిశశ్చవసవస్తథా, నందాబాణా రసా రుద్రా మూలభేదః ప్రకీర్తితః. మూలేమూల విసాశాయ స్తంభేహో నిఃధనక్షయః, త్వచి బ్రాతుర్వినాశాయ శాఖా మాశుర్వినాశకృత్, పత్రే సపరివారః స్థాల్ పుష్పేషు నృప వల్లభః ఫలేషు లభతే రాజ్యం శిఖా యామల్పజీవితం. అన్యత్రతు అన్యథోక్తం- మూలేసప్త ఘట్టేషు మూలహాననం స్తంభేఽష్టసృ సృక్షయం, త్వక్దిగ్ బంధు వినాశనం చ విటపే రుద్రైర్ హతోమాతులః, పత్రేఽర్కైః సుకృతీ తుబాణకుసుమే మంత్రి ఫలే సాగరై రాజా వహ్ని శిఖాల్ప మాయురితి తన్మూలాంఘ్రిపేస్సౌత్పులం. భూపాలవల్లభః - వృషాని సింహేషు ఘట్టేచ మూలం, దివిస్థితం యుగ్మగుతులాంగ నాంత్యే పాతాలగం మేషధనుః కురీరనక్షేప మర్జ్యేష్టితి సంస్కరంతి. స్వర్గే మూలేభ వేద్రాజ్యం పాతాలే చ, ధనాగమం, మృత్యులోకే యదా మూలం తదా శూన్యం సమాదితేత్. వసిష్ఠః - నైరఋత్యభోద్భూత సుతః సుతావా క్షి ప్రాదవశ్యం శ్వశురం నిహంతి, తదం తృపాదే జనితో నిహంతి తస్మోత్తమేదాహి భవే కలత్రం. సురేశ తారాజనితాధ వాగ్రజం ద్విదైవతారా, జనితా తుదేవరం పురందరర్కేజనితః సుతస్తథా స్వస్యాగ్ర జంహంతి న పుత్రికాయది. ప్రయోగపారిజాతే- మూలజాశ్వశురంహంతి వ్యాల జా చ తదంగనాం, మహేంద్రజాగ్రజంహంతి దేవరం తుద్విదైవజా.

అను ॥ మూలవృక్షము - జయార్దవ మందిట్లా - మూలము, స్కంధము, త్వక్, శాఖ, పత్ర, పుష్ప, ఫలములు, శిఖ ఇదే క్రమంలో నాలుగు, ఏడు, పది, ఎనిమిది, తొమ్మిది, ఐదు, ఆరు, పదకొండు గడియలు మూల భేదమని చెప్పబడ్డాయి. మూల నక్షత్ర మందు మూలమందలి గడియలు (నాలుగు) మూలముతో సహానశింప చేసేవి. స్తంభమందు హోని, ధనక్షయము ఔతాయి. చర్యమందు బ్రాతృనాశము, శాఖ మాతృనాశకము, పత్ర మందైతే సపరివారనాశము, పుష్పములందైతే రాజుకు ప్రియమైన వాని నాశము. ఫల మందు రాజ్యప్రాప్తి, శిఖయందు అనగా శిఖ యందలి పదకొండు గడియలలో జన్మ ఐతే అల్ప జీవనుడౌతాడు. మరో చోటైతే మరో రకంగా చెప్పబడింది - మూల మందలి ఏడు గడియలలో ఐతే మూలనాశము, స్తంభమందలి ఎనిమిది గడియలలో ఐతే స్వనాశము, త్వక్ యందలి పదిగడియలలో నైతే బంధునాశము, శాఖ యందలి పదకొండు గడియలలోనైతే మేనమామ నాశము, ఆకులందలి పన్నెండు గడియలలోనైతే పుణ్యాత్ముని నాశము, పుష్పమందలి ఐదు గడియలలోనైతే మంత్రినాశము, ఫలమందలి ఏడు గడియలలోనైతే రాజు నాశము శిఖయందలి మూడు గడియలలోనైతే అల్పాయువౌతాడు అని అది మూలవృక్ష మందలి ఫలము అని. భూపాల వల్లభమందిట్లా - వృషభం, వృశ్చికం, సింహం, కుంభం వీనిలో మూలం స్వర్గోకమందు, మిథున తుల కన్య మీనములందు మూలం పాతాళమందు, మేషధనుః కర్కట మకరములందు మూల, భూమి యందు అని అంటారు, అని మూల స్వర్గమందుండగా రాజ్యలాభము, పాతాళమందుండగా ధనాగమము, మూల భూమియందుండగానైతే సర్వనాశము అని తెలుసుకోవాలి. వసిష్ఠుడిట్లా - మూల నక్షత్రమందు కల్గిన పుత్రుడు లేదా పుత్రిక కాని త్వరలో తప్పకుండా మామను చంపుతారు

(శ్వశుర). దాని అంత్య పాదమందు జన్మించిన శిశువు కలత్రమును చంపుతుంది. ఆశ్లేష యందు జన్మించిన శిశువు దీనికి వ్యతిరేకము అని. జ్యేష్ఠ నక్షత్రమందు జన్మించిన కన్య తన భర్త పెద్దన్నను చంపుతుంది. విశాఖ యందు జన్మించిన కన్య తన చిన్న మరిదిని చంపుతుంది. జ్యేష్ఠ యందు జన్మించిన సుతుడు అట్లాగే తన అన్నను చంపుతాడు. పుత్రిక ఐతే అట్లా చంపదు. ప్రయోగ పారిజాత మందిట్లా - మూల యందు పుట్టిన శిశువు శ్వశురుణ్ణి చంపుతుంది. ఆశ్లేష యందు పుట్టినది అత్తను చంపుతుంది. జ్యేష్ఠ యందలిది పెద్ద అన్నను చంపుతుంది, విశాఖయందలిది మరిదిని చంపుతుంది అని.

మూ॥ నృసింహ ప్రసాదే - ధవాగ్రజంహంతి సురేంద్ర జాతా, తదైవ పత్వా భగినీం పుమాంశ్చ, ద్విదైవజాదేవరమాశుహన్యాత్, భార్యాను జామాశు నిహంతి సూనుః, పత్న్యగ్రజామగ్ర జంవా, హంతి జ్యేష్ఠరక్షజః పుమాన్, తథా భార్యాస్య సారంవా, శాలకంవా ద్విదైవజః. కన్యకాదేవరం హంతి విశాఖాంత్య సముద్భవా, ఆద్య పాదత్రయేనైవ అద్యభేతుపుమాన్ భవేత్. నహన్యాదేవరం కన్యాశురా చిత్రా ద్విదైవజా, తద్యుచాంత్యోద్భవా వర్జ్యాదుష్టా వృశ్చిక పుచ్చవత్. చిత్రాద్భర్తే పుష్యమధ్యే ద్విపాదే, పూర్వాషాధా ధిష్ణు పాదేభ్యుదయే జాతః పుత్రకోవ్రరాధే విధతే మా తాపిత్రోః క్రాతరం బాలనాశం. ద్విమాసంచోత్తరాదోష పుష్కలైవ త్రిమాసికః, పూర్వాషాధాష్టమే మాసి చిత్రాషాణ్మాసికం ఫలం. నవమాసంతథాశ్చ త్రేషా మూలేచాష్టాక వర్జకం, జ్యేష్ఠా పంచదశేమాసి పుత్రదర్శన వర్జితా. మసిన్యః - వ్యతీపాతేంగమాసిః స్యాత్ పరిఘే మృత్యుమాదికేత్, వైద్యతో పితృమాసిః స్యాత్ నష్టేంద్రా వంధతాం వ్రజేత్. మూలే సమూల నాశః స్యాత్, కులనాశో ధృతో భవేత్, వికృతాంగశ్చ హీనశ్చ సంధ్యయో రుభయోరపి, పర్వణ్యపి వ్రసూతో చ సర్వారిష్ట భయవ్రదః, తద్యత్ సదంతజాతశ్చ పాదజాతస్త దైవ చ, విపరీత వ్రసూతో తు నాభి నాలేన వేష్టితః, రాష్ట్రస్య నృపతేత్తైవ స్వస్యాపి చ వివాహకః, తస్మాద్ధ్యాంతిం ప్రకుర్వీత గ్రహాణాం క్రూరచేతసాం గర్భః - కృష్ణాం చతుర్దశీం షోఢాం కుర్వాదాదౌ తుభం స్మృతం, ద్వితీయే పితరం హంతి, తృతీయే హంతి మాతరం, చతుర్థే మాతులం హన్తి సంపమే సంశవాశనం, షష్ఠీ వ ధనవాశః స్యాత్ అత్యుపశంశనాశనం, తస్మాత్పర్వ ప్రయత్నైవ శాంతిం కుర్వాద్వి ధానతః.

అమ॥ నృసింహ ప్రసాదమందిట్లా - జ్యేష్ఠ నక్షత్రమందు పుట్టిన కన్య భర్త పెద్ద అన్నను చంపుతుంది, అట్లాగే భార్య యొక్క చెల్లెలును ఆమె భర్తను చంపుతుంది. విశాఖ యందు పుట్టిన కన్య మరిదిని త్వరగా చంపుతుంది, పుత్రుడు ఐతే భార్య చెల్లెలును త్వరగా చంపుతాడు. జ్యేష్ఠ నక్షత్ర మందు పుట్టిన పుత్రుడు భార్య అక్కను లేదా అన్నను చంపుతాడు. విశాఖయందు పుట్టినవాడు భార్య చెల్లెలును, లేదా భావమరిదిని చంపుతాడు. విశాఖ అంత్యపాద మందు పుట్టిన కన్యక మరిదిని చంపుతుంది. తొలి మూడు పాదములందు దోషము లేదు. ఆద్యనక్షత్రమందైతే పుత్రుడు కలగాలి. (విశాఖలో) తులరాశితో కూడిన విశాఖ యందు కన్య పుడితే మరిదిని చంపదు. ఆ నక్షత్ర మందు అంత్యపాదమందు కల్గిన కన్య తేలుకొండి వలె దుష్టమైంది. కనుక విడిచి పెట్టాలి అని. చిత్తకొలిసగం భాగమందు, పుష్యమి రెండు, మూడు పాదములందు పూర్వాషాధ మూడవపాదం యందు

లేదా ఉత్తరార్ధమందు పుట్టిన బాలుడు తల్లిదండ్రులకు, అన్నకు, బాలకునకు నాశకారకుడౌతాడు. ఉత్తర నక్షత్ర జన్మదోషము, రెండు నెలలు, పుష్యమి దోషము మూడు నెలలు, పూర్వాషాఢ యందు ఎనిమిది నెలలు, దోషము చిత్తయందు ఆరునెలలు దోషము, అశ్లేషయందు తొమ్మిది నెలలు, మూల నక్షత్ర మందు ఎనిమిది సంవత్సరముల వరకు, జ్యేష్ఠ యందు పదిహేను నెలల వరకు దోషము అప్పటిదాకా పుత్ర దర్శనం విడువాలి (చూడొద్దు). వసిష్ఠుడిట్లా - వ్యతీపాతయందు జన్మిస్తే అంగహాని కల్గుతుంది. పరిఘయందైతే మృత్యువు కల్గుతుంది. వైద్యునియందు ఐతే తండ్రి నశిస్తాడు. నష్టచంద్రుని యందు (చతుర్దశి విధ అమాసినీవాలి, ప్రతిపద్ విధా కుమారా రెండు వేధలు లేనిది అమావాస్య జెతుంది. దృష్ట చంద్రాసినీవాలీ, నష్టచంద్రాకుమారాః) గుడ్డి వాడౌతాడు అని మూలనక్షత్రమందైతే సమూలనాశము, దృతియందు కులనాశ మౌతుంది. రెండు సంధ్యలందైతే వికృతాంగుడు, హీనాంగుడు జెతాడు. ప్రసూతి పర్వమందైతే సర్వ అరిష్టములు, భయము కల్గిస్తాడు. అట్లాగే పశులే సహ పుట్టినవాడు అట్లాగే పాదములతో పుట్టినవాడు (తలరాకుండా బయటికి) విపరీత ప్రసూతిలోనివాడు నాభి నాలంతో చుట్టబడినవాడు పుత్రుడు రాష్ట్రమునకు, రాజుకు, తనకూ నాశకారకుడౌతాడు అందువల్ల క్రూరత్వం గలిగిన గ్రహములకు శాంతిని చేయాలి గర్భుడిట్లా - కృష్ణ పక్ష చతుర్దశిని ఆరుభాగాలు చేయాలి. తొలిది శుభకరము, రెండవభాగము తండ్రిని చంపు తుంది. తృతీయభాగమందు జననమైతే తల్లికి మారకుడౌతాడు. నాల్గవ భాగంలో జన్మించిన వాడు మేనమామ నాశకుడౌతాడు. పంచమమందు వంశనాశము, ఆరవ భాగమందు ధననాశము, అత్యవంశనాశము కూడా అందువల్ల అన్ని విధములా ప్రయత్నించి విధి ప్రకారము శాంతిచేయాలి.

మూ॥ అథపితృత్వక్షత్రైశ్చదోషః తత్రదేవకీర్తిః-యద్యేకస్మిన్ ధిష్ణే జాయతే దుహితరో ధవా పుత్రాః, పితరంతకరాహ్యతే యద్య పరే ప్రీతిరతులాస్యాత్. గర్భః -ఏకస్మిన్నేవ నక్షత్రే క్రాతోర్వా పితృపుత్రయోః, ప్రసూతిశ్చతయోర్మృత్యుః. భవేదేకస్య నిశ్చితం. శౌనకః - గ్రహణే చంద్రసూర్యస్య ప్రసూతిర్భది జాయతే, వ్యాధిపీడా తదా స్త్రీణాం ఆదౌతు ఋతుదర్శనాత్. శాంతిస్తు - తద్వక్షాధిపతే రూపం సువర్ణేన ప్రకల్పయేత్ సూర్యగ్రహ సూర్యరూపం హైమం, చంద్రంతు రాజతం. రామరూపం ప్రకుర్వీత నాగేనైవ విచక్షణః. (నాగః=సీసం)తయాణాం వైవరూపాణాం స్థాపనం తత్రకారయేత్. ఆకృష్టేన, ఆప్యాయస్య స్వర్ణానో, ఇతిపూజామంత్రాః నక్షత్ర దేవతా యాస్తస్యంత్రేణ. సంపూజ్యతు యజేత్సూర్యం సమిద్విశ్చార్య సంభవైః. చంద్రగ్రహ చ పాలకైః దూర్వాభీరాహమేవ చ, సమిద్భిః బ్రహ్మవృక్షస్య భేదాయ జాహు యాద్ బుధః, అజ్ఞేన చరుణావైవ తిలైశ్చ జాహుయాత్తతః, పంచగవ్యైః పంచరత్నైః పంచత్వక్ పంచపల్లవైః జలైరోషధికర్తైశ్చ అభిషేకం సమాచరేత్. మంత్రైః వారుణ సంభూతైః ఆపోహిష్ఠాదిభిస్త్రిభిః. ఇమంమే గంగే పురతస్తత్త్వాయామితి మంత్రకైః. యజమానస్తతో దధ్యాత్ భక్త్యా ప్రతిభక్తిత్రయం.

అను॥ ఇక మాతా పితృ నక్షత్రములందు జన్మిస్తే దోషము ఇట్లా - అక్కడ దేవకీర్తి మాట ఇట్లా - ఒకవేళ ఒకే నక్షత్రమందు కూతుళ్ళుకాని కొడుకులు కాని జన్మిస్తే వీరు

తండ్రి అంతకులొతారు. వేరు నక్షత్రమందు జన్మిస్తే చాలా ఆనందకారకులొతారు. అని. గర్భుడిట్లా - ఒకే నత్రమందు అన్నదమ్ములు లేదా తండ్రికొడుకుల ప్రసూతి జరిగితే అందులో ఒకరు మరణించటం తథ్యము అని. తొనకుడిట్లా - చంద్ర సూర్యుల గ్రహణ కాలమందు ఒకవేళ ప్రసూతి జరిగితే స్త్రీలకు ఋతుదర్శనం కన్న ముందు వ్యాధి పీడకలుగుతుంది. ఇట్లా జరిగిన వారికి మృత్యువు కూడా కలుగుతుంది, అనుమానం లేదు అని శాన్తి విధానమిట్లా - ఆ నక్షత్రాధిపతి రూపాన్ని బంగారంతో కల్పించాలి. సూర్యగ్రహణమందు సూర్య రూపాన్ని బంగారంతో, చంద్రగ్రహణమందు ఆతని రూపాన్ని వెండితో చేయించాలి. విచక్షణుడు రాహు రూపాన్ని నాగంతోనే చేయించాలి. నాగమనగా సీసము. అక్షర ముగ్గురి రూపము లను స్థాపించాలి. ఆ కృష్ణేన, ఆప్యాయస్య, స్వర్ణానో అనునవి పూజామంత్రాలు. నక్షత్ర దేవతనైతే ఆతని మంత్రంతోనే (ఆకృష్టేన రజసావర్తమానో నివేశయన్న మృతం మర్త్యం చ హిరణ్యయేన సవితారథేనా దేవోయాతి భువనాని పశ్యన్ (ఋ-1-36-2). ఆప్యాయస్య సమేతుతే విశ్వతః సోమవృష్ణ్యం, భవావాజస్య సంగథే. (ఋ-1-91-16, 9-31-4). స్వర్ణానో- రథ, యదింద్ర మాయా అవోదివా వర్తమానా అవాహన్, గూహం సూర్యం తమసాప వ్రతేన తురీయేణ బ్రహ్మణా విందదత్రిః (ఋ-5-40-6). సూర్యుని పూజించి సూర్యగ్రహణమందు ఆ పిదప జిల్లేడు సమిధలతో హోమం చేయాలి. చంద్రగ్రహణ మందు పాలాశ సమిధలతో (మోదుగు), రాహువునకు దూర్వతో, రావి సమిధలతో నక్షత్రేశునకు (నక్షత్ర అధిపతి) బుధుడు హోమం చేయాలి. నేయితో, చరువుతో (అన్నము) నువ్వులతో ఆ పిదప హోమం చేయాలి. పిదప పంచగవ్యముతో, పంచరత్నములతో, పంచత్వక్కులతో, పంచ పల్లవములతో, ఓషధుల మట్టి గలజలముతో అభిషేకం చేయాలి. వారుణ మంత్రము లతో, ఆపోహిష్ఠాది మూడు మంత్రములతో ఇమం మేగంగే మంత్రములతో పిదప తత్సాయామి అనే మంత్రముతో అభిషేకం చేసి, ఆ పిదప యజమాని భక్తితో ఆ మూడు రూపములను దాసం చేయాలి.

మూ॥ మాత్యే - అకాలపునవానార్యక కాలాతీత ప్రజాస్తథా, వికృతప్రసవాత్ప్రేవ యుగ్య ప్రసవకస్తథా. అమామషా అమందాశ్చ అజాతవ్యంజనా స్తథా, హీనాంగా అధికాంగాశ్చ జాయంతే యది వాస్త్యయః, పశవః పక్షిణత్ప్రేవ తథైవన సరీసృపాః వినాశం తస్య దేశస్య కులస్య చ వినిర్నితేత్, నిర్వాసయేత్సామగ్రరాత్రతః శాంతిం సమాచరేత్. పాద్మే - ఉపలిర్విభ్రమం యస్యజాయంతేచ శిశోర్నిజాః, దంతైర్వా సహాయస్యస్యాత్ జన్మ భాగవ సత్రమ, ద్వితీయేచ తృతీయేచ, చతుర్థేపంచమే తథా, యదాదంతాశ్చ జాయంతే మాసేచైవ మహద్భయం. మాతరం పితరం చాల్ప భాదేదా త్యావమేవ, గజ పృష్ఠగతం బాలం నౌస్థంసాస్థాపయేత్ద్విజ. తదభావేతు ధర్మజ్ఞ కాంచనేవా వరాసనే, సర్వోపదైః సర్వగందైః బీజైః పుష్టైః ఫలైస్తథా, పంచగవ్యేన రత్నైశ్చ సతాకాభిశ్చ భాగవ, స్థానిపాతేన ధాతారం పూజయేత్తదవంతరం, సప్తాహం చాత్రకర్తవ్యం తథా బ్రాహ్మణ భోజనం. భద్రాదాసే నివేత్త్యనం మృద్ధిర్బూదైః ఫలైస్తథా, సర్వోపదైః సర్వగందైః సర్వబీజైస్త దైవ చ, స్నానయేత్పూజయేచ్ఛాత్ర వహ్నిం సోమం సమీరణం, పర్వతాంశ్చ తథా భ్యాతాన్ దేవదేవంచ

కేశవం, ఏతేషా మేవ జుహూయాత్ ఘృతమగ్నై యథావిధి, బ్రాహ్మణానాంతు చాతవ్యాతతః సంపూజ్యరక్షిణా. బ్రహ్మాయామలే - ప్రథమం దంత నిర్ముక్తి రూర్ధ్వం బాలస్య చేద్భవేత్, క్షేశాయమాతుల స్వేహ తదా ప్రోక్తామనీషిభిః. సౌవర్తం రాజతం వాపి తామ్రం కాంస్యమయంతవా, దధ్యోదనేన సంపూర్తం పాత్రం దద్యాత్ శిశోః కరే, సమంత్రం భాజనం దత్వా సపత్యేత్ మాతులః శిశుం. తత్రమంత్రః - రక్షమాం భాగినేయ,వ్యం రక్షమే సకలం కులం, గృహీత్వా భాజనం సాన్నం ప్రసన్నో భవమే సదా. నిర్విఘ్నం కురుకల్యాణం నిర్విఘ్నం చ స్వమాతరం, మయ్యత్మాన మధిష్ఠ్య చిరంజీవ మయాసహ. ఏవం కృతే విధానేతు విఘ్నఃకోఽపి న జాయతే, ఇతి.

అను॥ మాతృమందిట్లా - అకాలంలో ప్రసవించిన స్త్రీలు, కాలం గడిచాక సంతానం కల స్త్రీలు, వికృత సంతానం కల స్త్రీలు, కవలలు కనే స్త్రీలు, మనుష్య లక్షణాలు లేని శిశువును ప్రసవించిన స్త్రీలు, శిరస్సులేని సంతతి గల స్త్రీలు, అవయవములు సరిగా రాని సంతతి గల స్త్రీలు హీనాంగములు, అధికాంగములు గల సంతతి గల స్త్రీలు, పశువులు, పక్షులు, సరీసృపములు (పాములు) సంతతిగా కలిగిన స్త్రీలు, ఉన్నదేశానికి వినాశమేర్పడుతుంది. ఆకులమునకు నాశ మేర్పడుతుంది అని తెలుసుకోవాలి. వారిని (స్త్రీలను) నగరం నుండి వెళ్ళగొట్టాలి. ఆ పిదప శాంతిని ఆచరించాలి, అని. పాద్యమందిట్లా - ఏ శిశువునకు తొలుతపై పండ్లు వస్తాయో, ఎవడు దంతములతోనే జన్మిస్తాడో ఓ భార్గవసత్రవ! ఎవనికి రెండవ లేదా మూడవ లేదా నాల్గవ లేదా ఐదవ మాసంలోనే దంతములు వస్తాయో అప్పుడు గొప్ప భయమేర్పడుతుంది. ఆ పిల్లవాడు తల్లితో తండ్రితో తనతో నాశపరుస్తాడు. అందువల్ల ఓద్విజ! ఆ పిల్లవానిని గజవృష్టమందో (దుంచో) నావయందో (ఒంచో) స్నానం చేయించాలి. ఉంచాలి. అది లేకపోతే ఓ ధర్మజ్ఞ! బంగారుదైన శ్రేష్ఠ ఆసన మందో ఉంచి అన్ని ఓషధులతో సర్వగంధములతో, బీజ పుష్పఫలములతో, పంచ గవ్యముతో రత్నములతో పతాకములతో (శుభవిష్ణుములతో) స్నానం చేయించాలి, ఓభార్గవ. ఆ పిదప స్థానిపాకముతో బ్రహ్మను ఏడు రోజులు పూజించాలి. అట్లాగే ఇక్కడ బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టాలి. ఈతనిని భద్రాసనమందు కూర్చోబెట్టి మట్టితో వృక్షమూలములతో, పండ్లతో, అన్ని ఓషధులతో, అన్ని గంధములతో, అన్ని బీజములతో స్నానం చేయించాలి. ఇక్కడ అగ్నిని, చంద్రుని, వాయువును, ప్రసిద్ధమైన పర్వతములను, దేవదేవుడైన కేశవుని పూజించాలి. వీరికే అగ్ని యందు నేయతో శాస్త్ర ప్రకారము హోమం చేయాలి. ఆ పిదప బ్రాహ్మణులను పూజించి వారికి దక్షిణ నివ్వాలి. బ్రహ్మ యామల మందిట్లా - బాలకునకు తొలుత పై పండ్లు ఊడిపోతే, అప్పుడే మేనమామకు కష్టమౌతుంది అని మనీషులు అన్నారు. ఇక్కడ బంగారుదో, వెండిదో, రాగిదో, కాంస్యముదో పెరుగున్నముతో నిండిన పాత్రను పిల్లవాని చేతికివ్వాలి. మంత్రపూర్వకముగా పాత్రను ఇచ్చి ఆమేనమామ పిల్లవానిని చూడాలి, అని. అక్కడ మంత్రమంది - ఓ భాగినేయ! నన్ను రక్షించు. నీవు నాకులం మొత్తాన్ని రక్షించు. అన్నముతో కూడిన ఈ పాత్రను తీసుకొని నాకు ఎల్లప్పుడూ ప్రసన్నుడవు కమ్ము. కల్యాణాన్ని నిర్విఘ్నము, చేయి. నీతల్లిని, నిర్విఘ్నము చేయుము. నా యందు నీ అత్తను అధిష్ఠింపచేసి,

నాలోపాటు చిరకాలము జీవించు. విధానము ప్రకారము ఇట్లా చేస్తే ఎలాంటి విఘ్నము కలుగదు.అని.

మూ॥ అధ్యక్షిక ప్రసవశాంతిః. శాంతి సర్వస్య - సుతత్రయే సుతాచేత్ స్వాత్ తత్ర యేవాసుతో యది, మాతాపిత్రోః కులస్యాపి తదాఽనిష్ఠం మహద్భవేత్. శ్చేష్ఠనాశోధనే హానిః దుఃఖం వా సుమహద్భవేత్, తత్రశాంతిం ప్రకర్ష్యత విత్తశాత్య వివర్జితః. జాతస్య కాదశాపే వా ర్హదశాపేకుభేదినే, అరార్య మృత్యుతో మృత్యా గ్రహ యజ్ఞ పురః సరం, బ్రహ్మ విష్ణు మహేశేంద్ర ప్రతిమాః పర్యుతః కృతాః, పూజయే ద్ధాన్య రాశిస్థ కలశో పరిశక్తితః. పంచమే కలశేరుద్రం పూజయే ద్రుద్ర సంఖ్యయా, రుద్ర సూక్తాని చత్వారి శాంతి సూక్తాని పర్యుతః, ద్విజ ఏక జపేద్దోమ శాలే కుచినమాహుతః, అరార్యో జాహుయాత్తత్ర సమిదాజ్యతిలాంశ్చరుం, అష్టోత్తర సహస్రంవా శతంవా త్రిశతంకు వా, దేవతాభ్యశ్చతుర్వక్తాదిభ్యోగమా పురఃసరం, బ్రహ్మాదిమంత్రైరింద్రస్యయత ఇంద్రభయాచుపో. తతః సిద్ధ కృతం హంత్వా బలిం పూర్ణాహుతిం తతః, అభిషేకం కుటుంబస్య కృత్వా రార్యం ప్రపూజయేత్, హిరణ్యం ధేనురేకా వ ఋత్వి జాందక్షిదా తతః, ఆజ్యస్య వీక్షణం కృత్వా శాంతి పాఠంకు కారయేత్, ప్రతిమాగురవేదత్వా ఉపస్పృశ సమన్వితాః, బ్రాహ్మణాన్ భోజయేచ్ఛక్తాదీనాఽనాథాంశ్చ తర్పయేత్, ఏవం శాంతి విధానేన సర్వారిష్టం ప్రరీయతే,ఇతి. అన్యేషు మూలార్చ్యక్షేషు శాంత్యాది ప్రయోగపారిజాతే మత్స్యతే శాంతిరత్నేన క్షేయం.

అను॥ ఇక త్రిక ప్రసవశాంతిని గూర్చి చెబుతాము. శాంతి సర్వస్వమందిల్లా - ముగ్గురు కొడుకుల తర్వాత కూతురు పుట్టినా ముగ్గురు కూతురుల తరువాత కొడుకు పుట్టినా అది తల్లిదండ్రులకు కులమునకు కూడా చాలా అనిష్టమును కల్గిస్తుంది.అని. శ్చేష్ఠ పుత్రుని నాశము, ధనహాని, గొప్పదుఃఖము కాని కల్గుతుంది. అప్పుడు ధనలోభం లేకుండా శాంతిని ఆచరించాలి. పుట్టాక పదకొండవరోజు లేదా పన్నెండవరోజో మంచిరోజున అచార్యుని, ఋత్విక్కులను వరణం చేసి గ్రహయజ్ఞ పూర్వకముగా బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ ఇంద్ర ప్రతిమలను బంగారుతో చేసిన వానిని ధాన్యరాశిపై ఉన్న కలశములపై ఉంచి శక్తి కొలిది పూజించాలి. బిడవ కలశమందు రుద్రసంఖ్యతో రుద్రుని పూజించాలి. రుద్ర సూక్తములను వాలుగు శాంతి సూక్తములు (నలుగురివి) పూర్తిగా ఒక బ్రాహ్మణుడు శుచిగా నిశ్చర చిత్తంతో హోమకాలమందు జపము చేయాలి. అక్కడ అచార్యుడు సమిధలు, నేయి, సువ్వలు, చరువు వీటితో హోమం చేయాలి.వేయి ఎనిమిది సార్లుగాని నూరు సార్లుగాని మూడు వందలసార్లుగాని హోమము. గ్రహ పురస్పరముగా బ్రహ్మ మొదలగు దేవతలకీ హోమము. బ్రహ్మకు బ్రహ్మాది మంత్రాలతో ఇంద్రునకు యత ఇంద్ర భయా మపో అనే మంత్రంతో. వీడవ సిద్ధ కృతమును హోమము చేసి పిదప బలిని పూర్ణాహుతిని చేయాలి. కుటుంబమును అభిషేకించాక అచార్యుని పూజించాలి. బంగారము, ఒక ఆవు ఇవ్వాలి. ఆ పిదప ఋత్విజులకు దక్షిణ ఇవ్వాలి. నేతని చూచి, శాంతి పాఠ మాచరింప చేయాలి. సంభారములతో గూడా ప్రతిమను గురువుకీవ్వాలి. బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టాలి. శక్తి కొలిదిగా దీమలకు అవాళలకు తృప్తి కలిగించాలి. ఈ రకముగా శాంతి

ఆచరిస్తే అన్ని అరిష్టములు తొలగిపోతాయి, అని. ఇతరమైన మూలాది నక్షత్రములందు శాంత్యాదులు ఆచరించుట గూర్చి ప్రయోగపారిజాతమందు, నా, రచనయైన శాంతిరత్న మందును చూచి గ్రహించాలి.

మూ॥ మితాక్షరాయాం మార్కండేయః - రక్షణీయాతథావస్థీ నిశాతత్ర విశేషతః రాక్షోబాగరణం కార్యం జన్మదానాం తథాబలిః, పురుషాః శస్త్రహస్తైశ్చ నృత్యగీతైశ్చ యోషితః , రాతౌ జాగరణం కుర్యాత్ దశమ్యాం వైవ సూతకే

అను॥ మితాక్షర యందు మార్కండేయుడిట్లా - శిశువు కలిగాక పష్టి యందు విశేషించి రాత్రియందు (ఆరవరాత్రి) బాలుని రక్షించాలి. రాత్రి పూట జాగరణ చేయాలి. అట్లాగే జన్మదేవతలకు బలి ఇవ్వాలి. పురుషులు శస్త్రములు చేత ధరించి, ఆడవారు నృత్య గీతములతో పదవరాత్రియందు సూతకమందే జాగరణ చేయాలి.

మూ॥ వ్యాఘ్రః - సూతికా వాస నిలయా జన్మదా నామదేవతా, తాసాం యాగ నిమిత్తంతు శుద్ధిర్ జన్మని కీర్తితా. ప్రథమే దివసేవస్థే దశమే వైవ సర్వదా, త్రిష్వేతేషున కుర్వీత సూతకం పుత్ర జన్మని, అపరాత్నే బ్రాహ్మ - కన్యాశ్చతస్సోరాకాద్యా వాతప్నీ వైవ పంచమీ, క్రీడనారాధన బాలానాం పష్టవ శిశురక్షిణీ, భగ్నేతు పూజనియావై. వైశ్యైః వ్రాత్యైః ద్విజాభిః, రాకా, అనుమతిః సినివారీ, కుహారిభి చతస్రః కన్యా ఇత్యర్థః.

అను॥ వ్యాసుడిట్లా - సూతికా గృహమందుండేది జన్మద అనే దేవత. వారి యాగ (పూజ) నిమిత్తమై జన్మ సమయమందు శుద్ధి చెప్పబడింది; అని. పుత్ర జన్మయందు మొదటి రోజు ఆరవ, పదవరోజులలో ఎల్లప్పుడూ ఈ మూడు రోజులలో సూతకం పాటించరాదు. అపరార్థమందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - వైశ్యులు, ఉపనయనం కాని బ్రాహ్మణులు (వ్రాత్య) బ్రాహ్మణులు వీరు రాక, అనుమతి, సినివారి, కుహూ అను నలుగురు కన్యలను వాతప్నీ అనే ఐదవ కన్యను పష్టినీ, వీరిని ఖడ్గమందు పూజించాలి. మొదటి ఐదుగురు బాలులకు క్రీడకొరకు ఆరవది శిశు రక్షణ కొరకు ఉన్నారు. (చ కారంతో ఐదవ ఎనిమిదవ రోజులు అని. తొలి రోజు బంగారం దానం చేయాలి లేదా ఆరు లేదా ఏడురోజులలో దానం చేయాలి. పదవ రోజున బలిదానము, అన్నదానము తగును)

మూ॥ అథదత్తకపుత్ర పరిగ్రహవిధిః పారిజాతే శాసకః - (శాసకోఽహం ప్రవక్తామి పుత్ర సంగ్రహముత్తమం). అపుత్రో మాతృపుత్రో వా పుత్రార్థం సముపోష్య చ, వాసనీకుండరే దత్తా ఉష్ణీషం చాంగురీయకం బంధానస్నేన సంభోజ్య బ్రాహ్మణాం శ్రువిశేషతః, అన్వాధానాది యత్తంత్రం కృత్వాశ్శ్యే త్వననాంతకం, దాతుః సమక్షం గత్వాతు పుత్రం దేహీతియాచయేత్. దానే సమర్థో దాతాఽప్యైవ యత్నే నేతి పంచభిః దేవస్యత్యేతి మంత్రేణ హస్తాస్థాం పరిగృహ్య చ, అంగాదంగే త్స్పృశం జప్త్వా అప్రూయ శిశుమూర్ధని, గృహమధ్యే తమాదాయ చరుంహత్వా విధానతః. పిన్దస్థ కృదాది హోమం చ కృత్వా శేషం సమాపయేత్. సచ- బ్రాహ్మణానాం స పిందేషు కర్తవ్యః పుత్ర సంగ్రహః, తదభావేఽస పిందోవా అన్యత్రతుల్యైవ కారయేత్. మితాక్షరాదౌతు వ్యాహ్నిభిరాశ్శేష, హోమఉక్తః. స చ హోమోత్తరం జల పూర్వకందేయః. సచ వాజ్ మాత్రేణ,

వ్యాహృతికి హంత్యా ప్రతిగృహ్ణియాత్, ఇతి వసిష్టోక్తేః. మాతా, పితా, వా, దద్యాతాం య మద్భిః పుత్రమాపది, సదృశం ప్రతిపంయుక్తం సజ్జేయోదత్రిమః సుతః, ఇతి మనుక్తేః. తత్రైవ వసిష్ఠః-వత్సే నైకం పుత్రందద్యాత్ ప్రతిగృహ్ణియాద్వా, నస్త్రీ పుత్రం దద్యాత్ ప్రతిగృహ్ణియాద్వా అన్యతామ జ్ఞానాత్ భర్తుః, ఇతి. ఇదం చ భర్తృ సత్వే అన్యథా - దద్యాన్మాతా పితావాయం వత్సతోదత్రిమః స్మృతః, ఇతి వత్సవ్యాసవచో విరోధఃస్యాత్. దానం ప్రతిగ్రహోప లక్షణం

అను॥ ఇక్కడ దత్తపుత్ర స్వీకరణ విధి గురించి పారిజాతమందు శౌనకోక్తి ఇట్లా - (నేను శౌనకుణ్డి ఉత్తమమైన పుత్ర సంగ్రహం గూర్చి చెబుతున్నాను). సంతానం లేనివాడు, మరణించిన సంతతి గలవాడు పుత్రునికొరకు చక్కగా ఉపవసించి, వస్త్రములు, కుండలములు ఇచ్చి తలపాగ, ఉంగరము ఇచ్చి, బంధువులకు, విశేషించి బ్రాహ్మణులకు భోజనముపెట్టి (ముగ్గురికి) అన్వదానము మొదలుకొని అజ్ఞ ఉత్పవనాంతము వరకు గల కార్యమును తంత్రము ద్వారా చేసి, దాత సమక్షమునకు వెళ్ళి పుత్రుణ్ణి ఇవ్వు అని యాచించాలి. దాత, దానము యందు, (పత్నిఅనుమతితో) సమర్థుడు ఇతనికి యే యజ్ఞేన అనే ఐదు మంత్రము లతో ఇవ్వాలి. దేవస్యత్వా అనే మంత్రముతో చేతులతో పట్టుకొని 23 (కామస్తుతి పఠించి) అంగాదంగాత్ అనే ఋక్కును జపించి, పిల్లవాని మూర్ధము ఆవ్రాణము చేసి, ఇంటి మధ్యకు పిల్లవానిని తీసుకొనివచ్చి, (వస్త్ర, కుండల, ఉష్ణహార, అంగుళీయములతో అలంకరించి వాద్యంతోతెచ్చి) విధానముగా (అచార్యునిద్వారా) చరుతో హవనము చేసి 25 స్విష్టకృరాది హోమం చేసి శేషకర్మను సమాప్తి నందించాలి. అది కూడా- బ్రాహ్మణులు సపిందుల నుండి పుత్రుణ్ణి స్వీకరించాలి. అదిలేని పక్షంలో, అసపిందులనుండైనా. మరో చోట నుండి పుత్రగ్రహణం చేయరాదు. మితాక్షరారులందు వ్యాహృతులతో అజ్ఞుతో హోమం చెప్పబడింది. హోమం తార్వత పిల్ల వానిని జలపూర్వకముగా (నీళ్ళువిడిచి) ఇవ్వాలి. నోటిమాలతో మాత్రమే ఇవ్వరాదు. వ్యాహృతులతో హోమంచేసి స్వీకరించాలి, అని వసిష్టోక్తి. మనువు ఇట్లన్నాడు - ఆపత్నా మందు పుత్రుని జలదానం ద్వారా తల్లి గాని తండ్రి గాని ఇవ్వాలి. తగిన వారిని, ప్రీతిగల వారిని ఇవ్వాలి. అట్టివాడే దత్తపుత్రుడు, అని. అక్కడే వసిష్టుడిట్లా - ఉన్న ఒక్కొక్కరికీ ఇవ్వరాదు, స్వీకరించరాదు. అడది పుత్రుణ్ణి ఇవ్వరాదు, స్వీకరించరాదు. భర్త అనుజ్ఞ తీసుకోవాలిగదా. అది లేకుండా తీసుకోరాదు అని. ఇది భర్త ఉన్న పక్షంలో లేనిచో - తల్లి కాని తండ్రికాని ఎవరినిస్తారో ఆ పుత్రుడు దత్తకుడౌతాడు, అని ఇది వత్స, వ్యాసుల మాటలకు విరోధమౌతుంది. దానము ప్రతి గ్రహమునకు సూచకము.

మా ॥ యత్తు సమంత్రక హోమస్య పుత్ర ప్రతి గ్రహంగగత్వాత్వ్యాహృత్యాది మంత్ర పాతేపద్ధి శూద్రయోరవధికారాత్ తయోర్ధత్తకాః పుత్రోనభవేత్త్యేవేతి ఖద్దివివేకే రుద్రధరేణోక్తం. వాచస్పతిప్రసమాహ. తన్న, భర్తరసుజ్ఞయాస్త్రీయా అవి ప్రతిగ్రహోక్తేః యద్యపి మేధాతిథినా భార్యాత్వనదదృష్టరూపందత్తకత్వం హోమసాధ్యమైత్యం. స్త్రీ యాశ్చ హోమా సంభవః తథాపి ప్రతాదివత్ వివ్రద్వారా హోమాదికారయేదితి పారివాధాదయః. సంబంధతత్వేన ష్యేవం. ఏవం

శూద్రస్యాపి, స్త్రీశూద్రాశ్చ సధర్మాణః ఇతి స్మృతేః. అత ఏవ శూద్ర కర్తృకహోమా విప్రద్యురైవ పరాశరేదోక్తః. దక్షిణార్థంతు యోవిప్రః శూద్రస్య జహాయార్థవిః బ్రాహ్మణస్థు భవేచ్ఛాద్రుః శూద్రస్తు బ్రాహ్మణో భవేత్. అత్ర మాధవాచార్యః - యోవిప్రః శూద్ర దక్షిణామాదాయ తదీయం హవిః శాంతి పుష్పాది సిద్ధయే వైదిక్తేః మంత్రైః జహేహతి, తస్య విప్రస్యైవదోషః. శూద్రస్తు హోమఫలం లభేత్తేవ, ఇతి వ్యాచక్షే దత్తవేదీషః కాలికాపురాణే- విశుర్గోత్రేదయః పుత్రః సంస్కృతః పృథివీపతే, ఆ చూదాంతం న పుత్రః స పుత్రతాం యాతి చాన్యతః చూదోపాయవ సంస్కారా నిజగోత్రేణ వైకృతాః, దత్తాద్యా తవయాః తేస్యః అన్యధాదాస ఉచ్యతే. ఉర్ధ్వంతు పంచమాద్యర్షాన్ నదత్తాద్యాః సుతాన్యవ, గృహీత్వా పంచ వర్షీయం పుత్రేష్టిం ప్రభమం చరేత్. పంచమోర్ధ్వం స్వదానేద్యోః ఏవదానం, తు నాన్యథా, విక్రయం చైవ దానంచ న,నేయాః మ్యురనిచ్ఛవః దారాః పుత్రాశ్చ సర్వస్య మాతృ నైవతు యోజ యేత్, ఇతి హేమాద్రి మాధవపుత్రవ్యాస దక్షాది వచనాత్. యచ్చ యాజ్ఞవల్క్యః - స్వ కుటుంబావిరోధేన దేయం దారసుతాద్యతే, ఇతి, తదూర్ధ్వం స్వదానానిచ్చ పుత్ర పరం. తేన సర్వస్వదానే స్వదానేచ్ఛదారపుత్ర దానం సిద్ధం.

అను|| పుత్ర ప్రతి గ్రహమునకు సమంత్రక హోమము అంగము. వ్యాప్యత్యాది మంత్ర పాఠంలో స్త్రీ శూద్రులకు అధికారం లేదు కనుక వారికి దత్తక పుత్రుడే ఉండదు, అని శుద్ధి వివేకమందు రుద్రధరుడు అన్నాడు. వాచస్పతి కూడా అట్లాగే అన్నాడు,కాని అట్లా కాదు. భర్త అజ్ఞతో స్త్రీ కూడా స్వీకరిస్తుంది,పుత్రుణ్ణి. మేధాతిథి అంటాడు, భార్యత్వము అదృష్ట రూపంగా వస్తుంది, అట్లాగే దత్తకత్వము కూడా హోమనాధ్యము, అదృష్టరూపము, అని. అట్లా అన్నా స్త్రీకి హోమం కుదరదు. ఐనా వ్రతాదులందువలె బ్రాహ్మణుని ద్వారా హోమాదులు చేయించాలి, అని హరినాథాదులు అన్నారు. సంబంధతత్వమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. శూద్రునకు గూడా ఈ విధముగానే. స్త్రీ శూద్రులు సమాన ధర్మం కలవారు అని స్మృతి చెబుతోంది. అందువల్లనే శూద్రుడు చేయాల్సిన హోమాన్ని విప్రుని ద్వారానే చేయించాలి, అని పరాశరుడన్నాడు. ఏ బ్రాహ్మణుడు దక్షిణ కొరకు శూద్రుని హవిస్సును హోమం చేస్తాడో ఆ బ్రాహ్మణుడు, శూద్రుడౌతాడు. శూద్రుడు, బ్రాహ్మణుడౌతాడు. ఇక్కడ మాధవాచార్యుడిట్లా - ఏ బ్రాహ్మణుడు శూద్రుని దక్షిణను తీసుకొని వాని హవిస్సును శాంతి, పుష్పాదుల సిద్ధి కొరకు వైదిక మంత్రములతో హోమం చేస్తాడో, అది ఆ బ్రాహ్మణుని దోషమే. శూద్రుడు హోమఫలాన్ని తప్పక పొందుతాడు,అని చెప్పాడు. దత్తకమందు విశేషము కాలికా పురణమందిట్లా చెప్పబడింది - ఓ రాజ! తండ్రి గోత్రంతో ఏ పిల్లవాడు సంస్కారం పొందాడో ఆ పిల్లవాడు చూడా కర్మ అయ్యే వరకు ఇతరుల పుత్రుడుగా పుత్రత్వమును పొందదు, అని. చూడ ఉపనయన సంస్కారములు నిజగోత్రంతో చేస్తే వారు దత్తక మొదలగు పుత్రులౌతారు. లేని పక్షంలో దాసులని పిలువబడుతారు. ఓ రాజ! ఐదు సంవత్సరాల వయస్సు తర్వాత దత్తాది సుతులు కారు. ఐదు సంవత్సరాల పిల్లవానిని తీసుకొని తొలుత పుత్రేష్టిని ఆచరించాలి. ఇక్కడ ఐదు సంవత్సరాల తరువాతే తనంతతానుగా దానంగా రాదలచుకున్న వానినే (పిల్లవానిని) దానంగా స్వీకరించాలి. మరొరకంగా కాదు. (తండ్రి

మూ॥ అథనామకర్మ మదనరత్నై బృహస్పతిః - ద్వాదశే దశమేవాఽపి జన్మతోఽపి
 ఏ త్రయోదశే, ఛోదశే వింశతౌ చైవ ద్వాత్రింశే వర్తతః క్రమాత్. యాజ్ఞ వల్క్యః - అహన్యే కాదశే
 నామ. హేమాద్రో భవిష్యే - నామధేయం దశమ్యంతు ద్వాదశ్యాం మాసికేవన, అష్టాదశే
 వాని తథా వరంశ్యస్య మసీషిణః. దశమ్యమతీ తాయామి తిజ్జేయం. ఆశౌచా పగమే నామధేయం,
 ఇతి విష్ణుక్షేః. గృహ్యపరిశిష్టేఽపి - జననార్దశరాత్రేష్యస్తేతరాత్రే సంవత్సరే వా నామకరణం.
 వ్యుష్టేఽతీతే. జ్యోతిర్నిబంధగర్భః - అమా సంక్రాంతి విష్ణౌదౌ ప్రాప్తకాలేఽపినాచరేత్. శ్రీధరః
 - మిత్రాదిత్యమహోత్తరాశతభిషక్ స్వాతీ ధనిష్ఠాచ్యుత ప్రాజ్ఞేశాశ్వి శశాంశపౌష్ట దినకృత్
 పుష్కధరాశ్శారే, ఛిద్రాం పంచదశీం విహాయ నవమీం శుద్ధేఽస్తమే భాగవజ్ఞాచార్యా మృత
 పాదనామ దివసే నామాని కుర్యాచ్చిశేః. మమః-శర్మాంతం బ్రాహ్మణస్యస్వాత్ వర్మాంతం
 క్షత్రియస్యకు, నైశ్యస్య ధవ సంయుక్తం శూద్రస్య ప్రేమ్య సంయుతం. మదనరత్నై నారదీయే -
 సూతకాంతే నామతర్క విధేయం స్వకులోచితం, నామ పూర్వంతు మాసస్య మంగలం సు సమాక్షరైః
 తత్రైవ గార్భః - మాసమామ గురోర్నామ దద్యాత్ బాలస్య చైవితా. స్పృతి సంగ్రహే - కృష్ణేఽ
 నంతోఽచ్యుతశక్రే వైకుంఠోఽథ జనార్దనః ఉపేంద్రో యజ్ఞ పురుషో వాసుదేవస్తథా హరిః,
 యోగీశః పుండరీకాక్షో మాసనామాస్యమ క్రమాత్. అత్ర మార్గశీర్వాదిః చైత్రాదిర్వాక్రమ ఇతి
 మదనరత్నై - తన్మాస నామ ప్రథమం దద్యాత్ సంబుద్ధ్య చైవహి, దేవాలయ గణాశ్వానాం
 వృక్షాణాం వాపి కూపయోః, సర్వావదానాం పక్ష్యానాం చిహ్నార్థం యోషితాః నృణాం, కావ్యానాం
 చ కపీనాం చ పశ్యాదీనాం చ సర్వతః, రాజ ప్రాసాద వాస్తూనాం నామ కర్మ విశిష్టతే.

అను॥ ఇత నామకర్మ మదనరత్నమందు బృహస్పతి ఇట్లా - (1) పన్నెండో రోజు
 లేదా వదో రోజున (2) జన్మ నుండి పదమూడవ రోజున (3) పదహారవ లేదా ఇరువదవ
 దినమున (4) ముప్పదిరెండవరోజున వర్తము ననుసరించి (బ్రాహ్మణాది) క్రమంగా
 నామకరణము, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - పదకొండవరోజు నామకరణము, అని. (బ్రాహ్మణ
 - పదకొండవరోజు, నైశ్యనకు ఇరువదిఒకటవరోజున) హేమాద్రియందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా
 - నామధేయము పదవరోజున, వన్నెండో రోజున, కొందరు ఒక నెలకు నామకరణమన్నారు
 కొందరు బుద్ధిమంతులు వద్దెనిమిదవ రోజు నామకర్మ అని అంటారు. దశమి (పదవరాత్రి)
 గడిచాక అని తెలుసుకోవాలి. విష్ణుక్షి ఇట్లా - ఆశౌచం గడిచాక నామకరణం, అని.
 గృహ్య పరిశిష్టమందు కూడా ఇట్లా జననం నుండి పదిరాత్రులు గడిచాక, సూరవ
 రాత్రియందు సంవత్సరమందు కాని నామకరణము, అని. జ్యోతిర్నిబంధమందు గర్భుడిట్లా
 - అమా సంక్రమణం విష్ణి (భద్ర) ఆదులందు (వ్యతీపాత, గ్రహణ చైత్రులు) నమయం
 వచ్చివా వామకర్మ ఆచరించారు, అని. (గురు శ్రుక అస్త బాల్య వ్యాధ్యక్య వక్ర అతిచార
 మలమాసాని నిషేధం లేదు) శ్రీధరుడిట్లా - అనురాధా, పునర్వసు, మఘ, మూడు ఉత్తరలు,
 శతభిషం, స్వాతి, ధనిష్ఠ, శ్రవణ, రోహిణి, అశ్విని, మృగశిర, రేవతి, హస్త, పుష్య నక్షత్రము
 లందు స్థిరరాశీయందు ఛిద్రతిథి (చతుర్థి, పంచమి, ద్వాదశి, చతుర్దశి) పూర్ణిమ, నవమి
 వీటిని వదలి (తిథులు) అష్టమశుద్ధియందు, శుక్ర, బుధ, గురువారములందు

అమృతవేలయందు (మధ్యాహ్నం కన్నపూర్వం) శిశువునకు నామకరణం చేయాలి, అని. మనువిట్లా - బ్రాహ్మణునికి పేరు చివర శర్మ క్షత్రియుని పేరు చివర వర్మ, వైశ్యునకు ధనముతో కూడిన, శూద్రునకు దాసుడు మొదలగు వానితో కూడిన నామం కావాలి, అని. మదనరత్నంలో నారదీయోక్తి ఇట్లా - సూతకం చివర తన, కులమునకు తగినట్లుగా నామకర్మ చేయాలి. నామంకన్న ముందు మాసంయొక్కసుసమాక్షరములతో మంగలం చేయాలి, అని. అక్కడే గార్ఘ్యదీట్లా - మాసనామం, గురునామము బాలునకు తండ్రి పెట్టాలి, అని. స్మృతి సంగ్రహమందిట్లా - కృష్ణుడు, అనంతుడు, అచ్యుతుడు, చక్రి, వైకుంఠుడు, జనార్దనుడు ఉపేంద్రుడు, యజ్ఞపురుషుడు, వాసుదేవుడు, హరి, యోగీశుడు, పుండరీ కాక్షుడు వరుసగా ఇవి మాస నామాలు, అని. ఇక్కడ మార్గశీర్షము ఆదిగానో చైత్రాదిగానో క్రమమని. మదనరత్న మందిట్లా- సంబోధించి (నతో) ఆ మాస నామాన్ని తొలుత పెట్టాలి. దేవాలయ, గజ, అశ్వముల, వృక్షముల వాపీ కూపముల అన్ని దుకాణములందలి వస్తువుల స్త్రీల, రాజుల చిహ్నము కొరకు, కావ్యముల, కవుల పశ్చాదుల, రాజప్రాసాద వాస్తుల (గృహ) నామకర్మల విశేషము చెప్పబడింది.

మూ॥ నక్షత్ర మపి నామకార్యం. అభివాదనీయం చ సమీక్షేత, తస్మాత్ పితరౌ విద్యాతా మోపనయనాత్, ఇత్యాశ్వలాయనోక్తేః. కులదేవతా నక్షత్ర సంబద్ధం పితామహ్యాత్, ఇతి మదనరత్నే శంభోక్తేః. తచ్చనక్షత్రపాదాక్షరాద్వాక్షరం కుర్యాదిత్యుక్తం పరిశిష్టే - తదక్షరాదికం, నామ యస్మిన్ దిష్ట్యే యదక్షరం, ఇతి. సుదర్శన భాష్యేషు - రోదేమ మృత్యోచిమ వృద్ధి రాదౌ రాత్నేచ, వాంఛ్య శ్రవణా శ్చయుక్త, శేషేషు నామ్యైః కపరః స్వరోంత్యః స్వాప్స్వరదీర్ఘః సవిసర్గ ఇష్టః, ఇత్యుక్తం. రాత్నే ఇతి ప్రౌఢపదేత్యత్రాదౌరాత్పరే చ వృద్ధిః ప్రౌఢ పాద ఇతి. అంత్యమ పభరణీ శల్లః శ్చతా వుక్తః. తత్ర శ్రవణాదౌ చ వాదివృద్ధిః. అపభరణ అపభరణ ఇత్యాది. మదనరత్నే వసిష్ఠః - జన్మాహేద్వాదకాహేవా దకాహేవా విశేషతః, ఉత్తరాదేవతీహస్త మూల పుష్పాః సవారుణాః, శ్రవణాదితిమైత్రం చ స్వాతీ మృగశిరస్తథా, ప్రాజాపత్యం ధనిష్ఠా చ ప్రశస్తానామకర్మణి.

అను॥ నక్షత్రంతో కూడా పేరు పెట్టాలి అశ్వలాయనులిట్లా - నమస్కరించిన వానిని, అతని తల్లిదండ్రులు చూస్తారు ఉపనయనం ద్వారా జ్ఞానంతో తెలుసుకుంటారు, అని. (ఉపనయనంలో నమస్కరించేప్పుడు చెప్పే పేరు వ్యవహారనామం). మదనరత్నంలో శంభోక్తి ఇట్లా - కులదేవత, నక్షత్ర సంబంధిత నామకర్మను తండ్రి చేయాలి, అని. అది నక్షత్ర పాదాక్షరముతోలి అక్షరము కావాలి పేరులో అని పరిశిష్టంలో చెప్పబడింది ఇట్లా - ఏ నక్షత్రమందు ఏ అక్షరముందో అదే అక్షరము నామము ఆదిలో ఉండాలి, అని. సుదర్శన భాష్యమందైతే ఇట్లా - రోహిణి, రేవతి, మఖ, మృగశిర, (పుష్య) జ్యేష్ఠ, చిత్త వీనిలో పుట్టిన వాని పేరు ఆది అక్షరం వృద్ధి కావాలి. ర కన్న పరంగా పక్షన్న (ఉత్తరాభాద్రయందు) వృద్ధి ఔతుంది. ప్రోష్ఠపద (ప్రో=ప్రో, ప=పా) ప్రౌష్ఠ పాద అని అంత్యమనగ అపభరణీ శబ్దము అని శ్మతిలో చెప్పబడింది. అపభరణ, అపభరణ అని మొదలుగా, శ్రవణ, శబ్దము అని శ్మతిలో చెప్పబడింది. అపభరణ, అపభరణ అని మొదలుగా, శ్రవణ,

అశ్వయుజములందు ఆదివృద్ధి వికల్పము. శేష నక్షత్రములలో పేరు చివర క అక్షరము, చివర స్వరము ఉండాలి. స్వాతీ, పునర్వసూమరి రేవతీ వీటిలో దీర్ఘముండదు (ప్రాస్వము) విసర్గ ఉంటే చివర ఇష్టము; అని చెప్పారు. మదనరత్నముందు వసిష్ఠుడిట్లా - జన్మాహము నుండి వస్తేందో రోజున లేదా విశేషించి పదో రోజున (పదిరోజుల తర్వాత పదకొండున) ఉత్తర, రేవతి, హస్త, మూల, పుష్యమి, శతభిషం, శ్రవణం, పునర్వసు, అనురాధ, స్వాతి, మృగశిర, రోహిణి, ధనిష్ఠ ఈ నక్షత్రములందు నామకర్మ ప్రశస్తము.

మూ॥ అభిదోలారోహః - పారిజాతే భూహస్తితిః - దోలారోహస్థ కర్తవ్యో దశమే ద్వాదశే॥ పివా, పోదశేది వసే దాపిద్వా వింతే దివసే॥ పివా. జ్యోతిర్నిబంధే - కరత్రయే వైష్ణవ రేవతీ వృదిద్వయే వా॥ ౨౨ శ్విస కర్తవ్యేషు, కుర్యాచ్చిశానాం నృపతేశ్వ తద్వత్ అందోలనం నై సుఖోభవంతి. తత్రైవ- అందోలాశయనే పుంసో ద్వాద సో దివసఃకుభః, త్రయోదశస్త్ర కన్యాయా వ నక్షత్ర విచారణా. అన్యస్మిన్ ది వసే చేత్వాత్ తిర్యగాన్యే ప్రశస్యతే.

అను॥ ఇక దోలారోహము - (ఉయ్యాలలోవేయటం). పారిజాతముందు భూహస్తితి వచనమిట్లా - పదవ లేదా పన్నెండవ రోజున లేదా పదహారవరోజున లేదా ఇరవై రెండవ రోజున దోలా రోహణ చేయాలి, అని. జ్యోతిర్ని బంధమందిట్లా - హస్త చిత్ర స్వాతి, శ్రవణం, రేవతి, పునర్వసు, పుష్యమి, అశ్విని ద్రువగణ నక్షత్రములు (మూడు ఉత్తరలు, రేవతి) వీవిలో శిశువులకు అట్లాగే రాజునకు అందోశన కార్యం చేయాలి. సుఖవడతారు, అని. అశ్వుడే - అందోళిక యందు పదుకోవటానికి పిల్లవానికి పన్నెండవ రోజు శుభప్రదమైనది. (కన్యకకు) అదపిల్లకు పదమూడవ రోజు శుభప్రదమైనది. ఈ విషయంలో మంచి నక్షత్రం గూర్చి విచారణ అవసరంలేదు. మరో రోజు ఐనట్లైతే తిర్యగాన్యములందు (అనగా రేవతి, పునర్వసు, హస్త, చిత్ర, స్వాతి, అశ్విని, మృగశీర్ష, అనురాధ, జ్యేష్ఠ నక్షత్రములు) శ్రేష్ఠము, అని.

మూ॥ దుర్బహుశం. నృసింహః - ఏకత్రింశద్ధినే చైవ పయః శంఖేన పాయయేత్, అన్న ప్రాశన నక్షత్రే దివసోదయ రాత్రిషు.

అను॥ ఇక పాలు త్రాగటం అనేకర్మ. నృసింహుడిట్లా - ముప్పది ఒకటవ రోజున పాలను శంఖముతో తాగించాలి. అన్న ప్రాశన నక్షత్రమందు, దివసమందో, ఉదయమందో, రాత్రియందో తాగించాలి, అని.

మూ॥ అభిత్వేదేదశః. మదనరత్నే వసిష్ఠత్రీధరా - మాసేషస్థే సప్తమేవా॥ సప్తమేవా వేధ్యాశర్కా ద్వాదశేపోదశే॥ పివా. మధ్వేనాహ్వాః హర్వభాగే న రాత్రా నక్షత్రే ద్యేద్యే తిథీవర్ణయిత్వా అత్ర జన్మాహసోవర్ణః జ్యోతిర్నిబంధేగర్గః - మాసేషస్థే సప్తమే వా వ్యష్టమే మాసి వత్సరే, కర్ణవేధం ప్రశంసంతి పుష్కాయాః త్రీవివృద్ధయే. మదనరత్న - ప్రథమే సప్తమే మాసి అష్టమే దశమే॥ భవా, ద్వాదశే చ తథా కుర్యాత్ కర్ణవేధం శుభావహం. హేమాద్రావ్యాసః - కార్తికేషోష మాసేవా చైత్రేవా ఫాల్గునే॥ పివా, కర్ణవేధం ప్రశంసంతి శుక్లపక్షే శుభేదినే. త్రీధరః - హరిహయకరచిత్రా

సౌమ్య పౌష్ట్యేతరా ర్యాదితి వసుమ ఘటాః సింహవర్షేసులగ్నీ, శశిగురుబుధ కావ్యానాం దివే
పర్వరిక్త రహిత తిథిమ కుర్ధే నైధనే కర్ణవేధః. మదనరత్నే బృహస్పతిః - ద్వితీయారశమీ షష్ఠీ
సప్తమీ చ త్రయోదశీ, ద్వాదశీ పంచమీ శస్తా తృతీయా కర్ణవేధః. సౌవర్ణీ రాజపుత్రస్య రాజతీ
విప్రవైశ్యయోః, శూద్రస్య దాయసీ సూచీ మధ్యమాఽస్థాం గులాత్మికా. హేమాద్రో దేవయః - కర్ణ
రంధ్రే రవేశ్చాయాన విశేషగ్ర జన్మనః, తంద్యచ్ఛ్వా విలయం యాంతి పుణ్యోఽహశ్చ పురాతనాః.
శంఖః - అంగుష్ఠమాత్ర సుశిరోకర్ణౌ న భవతో యది తస్మైశ్రాద్ధంన దాతవ్యం దత్తం చే
దాసురంభవేత్.

అనుః! ఇకకర్ణవేధ. మదనరత్నమందు పసిష్ఠ శ్రీధరులు - అరవ, ఏడవ, అష్టమ
నెలలందు పన్నెండవ, పదహారవరోజుననో చెవులు కుట్టించాలి. దివసం మధ్య భాగంలో
చేయాలి. దివ సంపూర్ణ భాగమందు కాని రాత్రి కాని రెండు నక్షత్రాలున్న రోజున, రెండు
తిథులున్న రోజునకాని కర్ణవేధ చేయరాదు; అని. ఇక్కడ జన్మమాసాన్ని విడిచి పెట్టాలి.
జ్యోతిర్విబంధమందు గర్భుడిట్లా - అరవ, ఏడవ, ఎనిమిదవ నెలల్లో లేదా సంవత్సరమందు
పుష్టి, ఆయుస్సు, శ్రీవీని వృద్ధి కొరకు కర్ణవేధను చేయాలని ప్రశంసిస్తారు, అని. మదనరత్న
మందిట్లా - మొదటి, ఏడవ, ఎనిమిదవ, పదవ, పన్నెండవ నెలలో శుభప్రదమైనది
కర్ణవేధ (నుచేయాలి), అని. హేమాద్రియందు వ్యాసుడిట్లా - కార్తికం, శౌఘం, చైత్రం,
ఫాల్గునంలలో శుక్లపక్షంలో శుభదినమందు కర్ణవేధ మంచిదని చెప్తారు, అని. శ్రీధరుడిట్లా
- శ్రవణం, అశ్విని, హస్త, చిత్త, మృగశిర, రేవతి, మూడు ఉత్తరలు, పునర్వసు ధనిష్ఠ ఈ
నక్షత్రములందు, కుంభము, వృశ్చికం, సింహ లగ్నములను వదలి మంచి లగ్నమందు,
సోమ, బుధ, గురు, శుక్రవారములందు, పర్వ రిక్త తిథులు కాని తిథులందు శుద్ధమైన
దిగా లగ్నమునకు ఎనిమిదవ స్థానముండగా కర్ణవేధ చేయాలి, అని. మదనరత్నమందు
బృహస్పతి ఇట్లా - విదియ, దశమి, షష్ఠి, సప్తమి, త్రయోదశి, ద్వాదశి, పంచమి, తృతియ
ఇవి కర్ణవేధమందు ప్రశస్తమైన తిథులు, అని. రాజపుత్రునకు బంగారుది, విప్ర వైశ్యులకు
వెండిది, శూద్రునకు లోహపుది సూచి. మధ్యమ అంగుళితో ఎనిమిది అంగుళముల సూచితో
కర్ణవేధ చేయాలి. హేమాద్రి యందు దేవలుడిట్లా - బ్రాహ్మణుని కర్ణరంధ్రమందు సూర్యుని
ఛాయ ప్రవేశించరాదు. దానిని చూచి పూర్వమందలి పుణ్యోఽఘములు నశించిపోతాయి, అని.
శంఖుడిట్లా - చెవులందు అంగుష్ఠ మాత్రపు రంధ్రములు కారాదు. ఒకవేళ ఐతే ఆతనికి
శ్రాద్ధం పెట్టరాదు. ఒకవేళ శ్రాద్ధం పెద్దే అది ఆసుర మౌతుంది, అని.

మూః! అథతాంబూలభక్షణం - చందేశ్వరః - సార్థమాన ద్వయే దద్వాత్ తాంబూలం
ప్రథమం శిశోః, కర్పూరా దిశ సంమిత్రం విలాసాభహితాయచ. మూలార్క చిత్రకర తిష్ఠహారీంద్ర
భేష పౌష్టితథా మృగశిరోదితి వానవేష, అర్హేందు జీవభృగు బోధన వానరేష తాంబూల భక్షణ
విధిః మునిభిః ప్రదిష్టః.

అనుః! ఇక తాంబూల భక్షణము. చందేశ్వరుడిట్లా - మొదటిసారిగా, శిశువునకు
రెండున్నర నెలలకు తాంబూలమివ్వాలి. కర్పూరము మొదలగువానితో కూడినది ఇవ్వాలి.

అది విలాసమునకు, హితమునకు ఉపకరించేది. మూల, హస్త, చిత్ర, పుష్పమి, శ్రవణ, జ్యేష్ఠ, రేవతి, మృగశిర, పునర్వసు ఈ నక్షత్రములందు, (అర్క=కర; ఇంద్ర=వాసవ ఆవృత్తి), అది, సోమ, గురు, శుక్ర, బుధవారములందు తాంబూల భక్షణ విధిని మునులు చెప్పారు.

మూ: అథనిష్ఠముణం. జ్యోతిర్నిబంధే - తృతీయేవా చతుర్థేవా మాసి నిష్ఠముణం భవేత్. యమః - తతస్త్వతీయే కర్తవ్యం మాసి సూర్యస్య దర్శనం, చతుర్థే మాసి కర్తవ్యం శిశోశ్చంద్రస్య దర్శనం. అత్ర - సూర్యేందోస్యయే కర్మణీయే చతయోః శ్రాద్ధం న విద్యతే, ఇతి ఛందోగ పరిశిష్టాత్. ఛందోగానాం నిష్ఠముణేవృద్ధి శ్రాద్ధం నాస్తి ఇతి కల్పతరుః. వ్యాసః - మైత్రే పుష్క పునర్వసు ప్రథమ భేషాష్టే ను కూలే విధౌ, హస్తే చైవ సురేశ్వరే చ మృగభేతారానుశాసను చ, కుర్యాన్నిష్ఠముణం శిశోః బుధగురుశుక్రే విరక్తే తిధౌ, కన్యాకుంభతులా మృగారిభవనే సౌమ్యగ్రహలోకితే. మదనరత్నే - అన్నప్రాశనకాలేవా కుర్యాన్నిష్ఠముణక్రియాం. విష్ణుధర్మ - దిగీశానాం దినేతత్ర తథా చంద్రార్కయోర్నిజః, పూజనం వాసుదేవస్య గగనస్య చ కారయేత్. బహిర్నిష్ఠాసయేత్ గేహోత్ శంఖ పుడ్యాహనిస్తయైః, చంద్రార్కయోర్ దిగీశానాం, దిశాం చ గగనస్యచ, నిక్షేపార్థం ఇదం దధితే, మే, రక్తంతు సర్పదా, అప్రమత్తం ప్రమత్తం వా దివారాత్ర మధాపివా, రక్తంతు సతతం సర్వేదేవాః శక్రపురోగమాః. మాధవీయే మార్కండేయః - అగ్రతోఽథ ప్రవిన్యస్య శిల్పి భాండాని సర్పశః, శస్త్రాణి చైవ, వస్త్రాణి తతః పశ్యేత్తు లక్షణం. ప్రథమం యత్ స్ఫురేత్ బాలః తతో భాండం స్వయం తదా, జీవికా తస్య బాలస్య తే వైవతు భవిష్యతి, ఇతి.

అను! ఇక నిష్ఠముణను గూర్చి. జ్యోతిర్నిబంధమందిట్లా - మూడవ నెలలో లేదా నాల్గవ నెలలో నిష్ఠముణం ఆచరించాలి అని. యముడిట్లా - ఆ పిదప తృతీయ మాస మందు సూర్యదర్శనము చేయించాలి. నాల్గవ నెలలో బాలకునకు చంద్రదర్శనం చేయించాలి, అని. ఇక్కడ - సూర్యచంద్రులకు చెందిన ఏ కర్మలున్నాయో (పూజ) వారికి చెందిన ఏ శ్రాద్ధ ముందో వానిని ఆచరించాల్సిన పనిలేదు, అని ఛందోగపరిశిష్ట మందు ఉంది. ఛందోగులకు నిష్ఠముణ కాలమందు వృద్ధి శ్రాద్ధము లేదు, అని కల్పతరువు అంది. వ్యాసు డిట్లా - అనురాధ, పుష్పమి, పునర్వసు, అశ్విని, రేవతి, హస్త, జ్యేష్ఠ, మృగశిర ప్రశస్తమైన ఈ నక్షత్రములందు, చంద్రుడు అనుకూలంగా ఉండగా, బుధ గురు శుక్రవారములందు, రిక్తకాని తిథులందు కన్య, కుంభ, తుల, సింహము ఈ లగ్నము లందు సౌమ్యగ్రహములు చూస్తుండగా శిశువునకు నిష్ఠముణం చేయాలి, అని. మదనరత్నమందిట్లా - అన్న ప్రాశన కాలమందైనా నిష్ఠముణ క్రియను చేయాలి అని. విష్ణు ధర్మమందిట్లా - అట్లాగే అక్కడ ద్వీజుడు దిక్కులకు యజమానులైన, వారిని, చంద్రసూర్యుల దినమందు (సోమ, ఆది) వాసుదేవ పూజను ఆకాశపూజను చేయాలి, అని. మంచిరోజున శంఖము ధ్వనితో ఇంటి నుండి బయటికి శిశువును తోలాలి. ఇంకా ఇట్లా అనాలి - సూర్యచంద్రులకు, దిగీశులకు, దిక్కులకు, ఆకాశమునకు తాకట్టుగా ఈ పిల్లవాణ్ణి ఇస్తున్నాను. ఎల్లప్పుడు వారు నన్ను

రక్షించని (నాబాలుని). అప్రమత్తుడైనా, ప్రమత్తుడైనా, పగలు కాని రాత్రి కాని, ఇంద్రుడు మొదలుగా దేవతలంతా ఎల్లప్పుడూ రక్షించని. మార్గవీరుమందు మార్గందేయోక్తి-ఆ పిదప పిల్లవాని ఎదుట శిల్పములు, భాండములు, శస్త్రములు, వస్త్రములు, అన్ని బాగా ఉంచి ఆ పిదప పిల్లవాని లక్షణాన్ని చూడాలి, అని. అప్పుడు మొదట పిల్లవాడు ఏ భాండాన్ని ముద్దాడో స్వయంగా, అదే ఆ పిల్లవానికి జీవిత ఔతుంది (బ్రతుకుతెరువు, వృత్తి) అని.

మూ॥ అథోపవేశనం. ప్రయోగపారిజాతే పాద్యే విష్ణుధర్మే చ - పంచమే చ తథామాసి భూమౌ, తముపవేశయేత్, తత్సంస్మృతః శస్త్రాభౌమోఽష్టత్ర విశేషతః ఉత్తరా త్రితయం శౌచ్యం పుష్కరక్షం శుక్రదైవతం, ప్రజాపత్యం చ హస్తశ్చ శస్త్రమాశ్విన్, మిత్రభం. వారాహం పూజయేద్దేవం పృథివీం చ తథాద్విజః, రక్షనం వసుధేదేవి సదా సర్వగతం శుభే. ఆయుః ప్రమాణం సకలం నిక్షిప్త స్వహరిప్రియే, అచిరాదాయుషస్తస్య యేకేచిత్పరి పంథినః, జీవితారోగ్యవిశ్రేష నిర్వహస్వాచిరేతతాన్. వరేణ్యకేష భూతానాం మాతాత్వమసి కామధుక్, అజరా చాప్రమేయా చ సర్వభూత నమస్కృతా. చరాచరాణాం భూతానాం ప్రతిష్ఠా నావ్యయాహ్వసి, కుమారం పాహి మాతస్త్వం బ్రహ్మశదమమన్యతాం.

అను॥ ఇక ఉపవేశనము. ప్రయోగ పారిజాతమందు పాద్య మందలి, విష్ణు ధర్మ మందలి వచనమిట్లా - అట్లాగే ఐదవ మాసమందు భూమిపై ఆతనిని కూర్చో పెట్టాలి. అక్షర్లు అన్ని గ్రహములు ప్రశస్తిగా ఉండాలి, విశేషించి కుజుడు కూడా. ఉత్తర నక్షత్రములు మూడు మృగశిర పుష్కమి, జ్యేష్ఠ, శ్రవణం, హస్త, అశ్విని, అనురాధ ఇవి ప్రశస్తమైనవి ఈ కార్యమందు. అట్లాగే ద్విజుడు వరాహదేవుణ్ణి, భూమిని పూజించాలి. ఓ వసుధ, దేవి, శుభే అంతట ఉండే ఈ బాలుణ్ణి ఎల్లప్పుడూ రక్షించు ఓ హరిప్రియ! ఈతనికి సంపూర్ణ ఆయుః ప్రమాణాన్ని ఇవ్వు. ఈతని ఆయుస్సునకు ఎవరైతే కొందరు శత్రువులున్నారో వారిని త్వరగా శిక్షించు. ఈతని జీవిత, ఆరోగ్య, విత్తములందలి శత్రువులను త్వరగా దగ్ధంచేయి. శ్రేష్ఠమైన దానివి, భూతములన్నింటికి మాతవు నీవు, కోరికలనిచ్చే దానివి. ముసలితనం లేనిదానివి, కొలతలు లేనిదానివి. ప్రాణులన్నింటితో నమస్కరింపబడెదానివి. చరాచరభూతములను నిలిపేదానివి, నాశం లేనిదానివి. ఓ మాత నీవు ఈ కుమారుని రక్షించు. బ్రహ్మ దానిని అనుమతించని.

మూ॥ అథాస్మప్తాశనం. పారిజాతే నారదః - జన్మతో మాసిషష్ఠే స్వాత్ సౌరేణాన్నా శనం వరం, సంవత్సరేవా సంపూర్ణే కేచిదిచ్ఛంతి పండితాః. మదనరత్నే లౌగాక్షిః - షష్ఠీఽన్న ప్రాశనం జాతేషు దంతేషువా, ఇతి. శంఖః - సంవత్సరేఽన్న ప్రాశన మర్థసంవత్సరేవా, ఇతి. జ్యోతిర్నిబంధేనారదః - షష్ఠీవాప్యష్టమేమాసి పుంసాం, స్త్రీ ణాంతు పంచమే, సప్తమే మాసివాకార్యం నవాన్నప్రాశనం శుభం. రిక్తాం దిన క్షయంనందాం ద్వాదశీ మష్టమీమహం, త్యక్తాఽస్యతిభయః ప్రోక్తాః సితతేపజ్జివానరాః చంద్రవారం ప్రశంసంతి కృష్ణేదాంత్యతికంవివా. శ్రీధరః - ఆదిత్యతిష్ఠ వసుసౌమ్య కరానిలాశ్విచిత్రాః విష్ణువరుదోత్తర పౌష్ణమిత్రాః బాలాన్నభోజనవిధౌ దశమే విశుద్ధే ఛిద్రాం విహాయ నవమిం తిథయః శుభాః స్యుః. వసిష్ఠః - బాలాన్న భుక్తే ప్రత బంధనే చ

రాజాభిషేకే ఖలు జన్మధిష్ఠం, శుభం త్వ నిష్ఠం సతతం వివాహో సీమంత యాత్రాదిషు మంగలేషు. మార్కండేయవిష్ణు ధర్మయోః - బ్రహ్మణం శంకరం విష్ణుం చంద్రాశ్చైవ దిగీశ్వరాన్, భవందితశ్చ సంహజ్య హంత్యావహ్ని తథాచరుం, దేవతా పురతస్తస్యధాత్ర్యభంగ గతస్య చ, అలంకృతస్య దాతవ్యమన్నం పాత్రేనకాంచనం, మధ్యాజ్యదధి సంయుక్తం ప్రాశయే త్పాయసంతువా, ఇతి.

అను 11 ఇక అన్న ప్రాశనము - పారిజాతమందు నారదుడిట్లా - పుట్టుక నుండి అరవ మాసమందు సౌరమాసం ప్రకారం అన్న ప్రాశనము శ్రేష్ఠము. కొందరు వండితులు సంవత్సరం నిండాక అన్న ప్రాశన ఇష్టపడుతారు, అని. మదనరత్నమందు లోగాక్షి జిల్లా - అరవనెలలో అన్న ప్రాశన లేదా పండ్లు (దంతములు) వచ్చాకనైనా, అని. శంఖుడిట్లా - అర్థ సంవత్సరానికిగాని లేదా సంవత్సరానికి గాని అన్నప్రాశన, అని. జ్యోతిర్నిబంధమందు నారదుడిట్లా - పురుషులకు అరవ నెలలో లేదా ఎనిమిదవ నెలలోగాని, అదవారికి ఐదవనెలలో లేదా ఏడవనెలలోకాని శుభమైన, నూతన అన్న ప్రాశన కార్యం చేయాలి, అని. రిక్త (చతుర్థి, నవమి, చతుర్దశి) తిథిక్షయము, నంద (ప్రతిపద, పక్షి, ఏకాదశి, ద్వాదశి, అష్టమి, అహ ఏనిని వదలి ఇతర తిథులు మంచివని అన్నారు. శుక్ర, గురు, బుధ, సోమ వారములు మంచివని అన్నారు. కృష్ణపక్షమందు చివరి మూడు తిథులు వదలాలన్నారు. (త్రయోదశి, చతుర్దశి, అమాలు). శ్రీధరుడిట్లా - పునర్వసు, పుష్యమి, ధనిష్ఠ, రోహిణి, హస్త, స్వాతి, ఆశ్విని, చిత్త, మృగశిర, శ్రవణం, శతభిషం, మూడు ఉత్తరలు, రేవతి, అనురాధ ఈ నక్షత్రములలో లగ్నం నుండి దశమ శుద్ధి ఉండగా, చిద్రను నవమి తిథిని వదలి (చతుర్థి, పక్షి, అష్టమి, నవమి, ద్వాదశి, చతుర్దశి వదలి) మిగిలిన తిథులలో బాలకునకు అన్నప్రాశన శుభము, అని. వసిష్ఠుడిట్లా - పిల్లవానికి అన్నప్రాశనలో, ఉపనయనములో (యజ్ఞోపవీతం), రాజ్యాభిషేకమందు జన్మనక్షత్రము శుభమైంది. వివాహ, సీమంత, యాత్రాది మంగళములలో ఎప్పుడూ అనిష్టకరమైనది అని. మార్కండేయవిష్ణు ధర్మము లందిట్లా - బ్రహ్మవిష్ణు, శివులను, చంద్రసూర్యులను, దిగీశ్వరులను భూమిని దిక్కులను పూజించి, అట్లాగే అగ్నియందు చరువును హోమం చేసి, దేవతల ఎదుట, అలంకరింపబడిన తల్లి ఒడిలో ఉన్న బాలునకు ఐంగారు పాత్రలో అన్నం పెట్టాలి. తేనె, నేయి, పెరుగు వీనితో కూడిన దానిని లేదా పాయసాన్ని తినిపించాలి అని.

మూ॥ అథాబ్ధమూర్తిః. చ్యవహారవిర్ణయే - నవాంబరధరోభాత్యా పూజయేచ్ఛ దిరాయుషం, మార్కండేయం నరోభక్త్యాపూజయేత్సయతస్తథా. తతో దీర్ఘాయుషం వ్యాసం రామంద్రాణిం కృపం ఐరిం, ప్రహ్లాదంచ హిమామంతం విభీషణ మథార్జుయేత్. స్వనక్షత్రం జన్మతిథిం ప్రాప్య సంహజయేత్పునః, పక్షేంచదధిభక్షేన, వర్షేవర్షే పునః పునః. తిథి తత్వే ఏతన్నామభిః తిలహోహైః పుష్కైః అదిత్యపురాణే - సర్వైశ్చ జన్మదివ సేన్సాతైః మంగలవారిభిః, గురుదేవాగ్ని విష్ణాశ్చ పూజనీయాః ప్రయత్నతః. స్వ నక్షత్రం చ పితరౌ తథాదేవః ప్రజాపతిః, ప్రతి సంవత్సరం యత్నాత్ తద్రవ్యశ్చ మహోత్సవః, కృత్య దింతామణౌ - గుడదుర్గ తిలాన్ దద్యాత్ పాస్త్రే గ్రంథౌ చ బంధయేత్, గుగ్గలం నింబనిర్ధార్ణ దూర్వాగోరోచపాదితం, సంహజ్య భాను విఘ్నేశౌ మహర్షిం

ప్రార్థయేదిదం, చిరంజీవీ యథాత్వంభో భవిష్యామితథామునే. రూపవాన్ విత్తవాంత్రైవ శ్రియాయుక్తశ్చ సర్వదా, మార్కండేయ నమస్తే స్తు సప్త కల్పాంతజీవన. ఆయురారోగ్య సిద్ధ్యర్థం ప్రసీద భగవన్ మమే, చిరంజీవీ యథాత్వంతు మునీనాం ప్రవరద్విజ, కురుష్వముని శార్దూల తథామాం చిరజీవినం. మార్కండేయ మహాభాగ సప్తకల్పాంతజీవన (ఆయురారోగ్య సిద్ధ్యర్థం అస్మాకం వరదోభవ). నతిలంగుడ సంమిత్రమంజుల్వర్ణమితంవయః, మార్కండేయాద్యరం లబ్ధాపిబాహ్యాయుర్విష్కర్షయే, ఇతి పయఃపిబేత్. తిథి తత్సే స్మాందే - ఖండనం సఖతేశానాం మైథునాధ్యాగమోతథా, ఆ మిషం కలహం హింసాం వర్షస్పృశ్యై వివర్ణయేత్. తత్రైవ దీపికాయాం - కృతాంత కుజయోర్నారే యస్య జన్మ తిథిర్భవేత్, అపృక్షయోగ సంప్రాప్తి విఘ్నస్తస్య పడేవదే. (కృతాంతః = తనె). తస్య సర్వావధిస్సానం గురుదేవాగ్ని పూజనం. వృద్ధ మమః - వృత్తే జన్మవి సంక్రాంతౌ శ్రాద్ధే జన్మదినే తథా, అప్పుశ్చ స్మర్యవే చైవ సస్పాయుదాన్త వారిణా. అత్ర జన్మతిథి రౌద్రయశీగ్రాహ్య. యుగాధ్యావర్ష వృద్ధిశ్చ సప్తమీ పార్వతీ ప్రియా, రవేడు దయమీక్షంతే, నతత్ర తిథి యుగశ్చా, ఇతికృత్య తత్కార్తవేచనాత్. విశేషో మత్స్నతశూద్ర ధర్మజ్ఞేయః.

అను || ఇక సంవత్సర పూర్తి. వ్యవహారనిర్ణయమందిల్లా - కొత్త బట్టలు ధరించి నరుడు భిక్షితో చిరాయుస్సుగల వారిని పూజించాలి. అట్లాగే నరుడు శుచియై మార్కండేయుణ్ణి భిక్షితో పూజించాలి. పిదప దీర్ఘాయుస్సుగల వ్యాసుణ్ణి, రాముణ్ణి, అశ్వత్థామను, కృపాచార్యుని, బలిని, ప్రహ్లాదుని, హనుమంతుని, విభీషణుని అర్చించాలి. తన నక్షత్రము, జన్మతిథి వస్తే నరుడు పూజించాలి. ప్రతి వర్షము, మరల మరల పెరుగు అన్నముతో పవ్విని పూజించాలి. తిథి తత్వమందు ఈ పేర్లతో తిలహోమం కూడా చెప్పబడింది. ఆదిత్యపురాణ మందిల్లా - తమ జన్మది వసమందు అందరూ మంగళ జలంతో స్నానం చేసి ప్రయత్న పూర్వకముగా వారుగురు, దేవ, అగ్ని, బ్రాహ్మణులను పూజించాలి, అని. తన నక్షత్రమందు తల్లిదండ్రులను ప్రజాపతి దేవుని పూజించాలి. ప్రతి సంవత్సరము ప్రయత్న పూర్వకముగా మహోత్సవము చేయాలి. కృత్యచింతామణియందిల్లా - బెల్లము, పాలు నువ్వులు వీనిని దానం చేయాలి. చేతికి కంకణములు (గ్రంథి) ధరించాలి. గుగ్గులు, వేప, ఆవాలు, దూర్వ గోరోచనం మొదలగు వానితో సూర్యనిగజేతువి పూజించి, మహర్షిని ఇట్లా ప్రార్థించాలి. ఓ చిరంజీవి! ముని! నీవెట్లా ఉన్నావో నేనట్లా ఉండాలి, అని. రూపవంతుణ్ణి, ధనవంతుణ్ణి, ఎప్పుడూ సంపద కలవాణ్ణి కావాలి. సప్తకల్పముల అంతము వరకూ జీవించే ఓ మార్కండేయ నీకు నమస్కారము. ఓ ముని! భగవాన్! ఆయురారోగ్యములు నాకు సిద్ధించేకొరకు నన్ను గ్రహించు. నీవెట్లా చిరంజీవివో, ఓద్విజ! మునులలో శ్రేష్ఠుడ. అట్లాగే నన్ను చిరంజీవిని చేయి, ఓ మునిశార్దూల, ఓ మార్కండేయ, మహాభాగ, సప్తకల్పముల అంతమువరకు జీవించేవాడ! (ఆయురారోగ్యముల సిద్ధి కొరకు మాకు వరమిమ్ము) తిలలు, బెల్లముతో కూడిన సగము దోసిలి యందు గల పాలను, మార్కండేయుని నుండి పరమును పొంది, ఆయుస్సు వృద్ధి కొరకు తాగుతున్నాను, అని పాలు తాగాలి. తిథి తత్వమందు స్మాందోక్తి ఇట్లా - సఖ, కేతముల ఖండనము, మైథునము, దారిసదవటం, మాంసభోజనము, తగాదా

పడటం, హింస ఆచరించటం, జన్మదినమందు ఆచరించరాదు, అని. అక్కడే దీపికయందెట్లా - శని, మంగళవారములలో, ఎవని జన్మతిథియైనా వస్తే, మంచి నక్షత్రము, మంచి యోగము లేకపోతే వానికి అడుగుదుగునా విఘ్నాలే వస్తాయి, అని. అతడు సర్వోపధులతో స్నానాన్ని చేయాలి. గురు, దేవ, అగ్రుల పూజలు చేయాలి. వృద్ధమనువు ఇట్లా - చనిపోతే, పుడే, సంక్రమణ మందు, శ్రాద్ధమందు. జన్మదినమందు, అట్లాగే అస్పృశ్యుని స్పృశించినా వేదినీళ్ళతో స్నానం చేయరాదు, అని. ఇక్కడ జన్మతిథి ఉదయకాలమందలిది కావాలి. కృత్యతత్వార్థవమందెట్లా - యుగాదులు, వర్షవృద్ధి, పార్వతికి ప్రియమైన సప్తమి వీనిని సూర్యోదయ కాలికమైనవి గ్రహించాలి. ఇక్కడ రెండు తిథుల కలయిక అని భావించరాదు, అని వచనము. ఇంకా విశేషాన్ని నేను రచించిన శూద్ర ధర్మము నుండి తెలుసుకోండి.

మూ॥ అథతటి మూత్రం - ప్రయోగపారిజాతే బ్రహ్మ - ప్రతిసంవత్సరాంతరేక్షే వక్ష్యే స్వాహం విధింపరం, దత్తాగోభూపిరజ్ఞాది తథా స్వర్ణాది నిర్మితం, బద్ధీయాత్ కటి సూత్రం చ వాసః సంగృహ్య నూతనం, దూర్వాంశు కురైరభాక్ష్యేన, చరుడా చ పినాకినం, ఆయుష్య హోమం కృత్వా చ తర్పయేత్పితృదేవతాః.

అను॥ ఇక కటి సూత్రము. ప్రయోగపారిజాతమందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - ప్రతి సంవత్సరం చివరి వక్షతమందు నరులు చేయవలసిన విధిని ఉత్తమమైన దానిని చెబుతాను, గో, భూ, హిరణ్యదులను ఇచ్చి (దానం), బంగారు మొదలగు వానితో తయారు చేసిన కటి సూత్రమును కట్టుకోవాలి. నూతన వస్త్రములు ధరించి దూర్వాంకురములతో, నేయితో, చరువుతో పినాకిని గూర్చి హోమం చేయాలి. ఆయుష్య హోమము చేయాలి. ఆ విదప పితృ దేవతలకు తర్పణము చేయాలి. (మొలత్రాదు = కటిసూత్రము = ఒడ్డాణము)

మూ॥ అథబౌలం - ప్రయోగపారిజాతే షడ్ గురుశిష్యః - జాతాధికారాజ్ఞాన్మాది తృతీయేఽర్థేకు రౌలకం, అద్యేఽర్థే కుర్వతేకేచిత్ పంచమేఽర్థేద్వితీయతే, ఉపనీత్యా సస్తావేతి వికల్పాః కులధర్మతః. భూహస్తాః - తృతీయేఽర్థే శిశోఃగర్భాత్ జన్మతో వా విశేషతః, పంచమే సప్తమేవాపి ద్రియాః పుంసోఽపి సమం. తత్రైవ వారదః - జన్మతస్తు తృతీయేఽర్థే శ్రేష్ఠమిచ్ఛంతి పండితాః, పంచమే సప్తమేవాపి జన్మతో మధ్యమం భవేత్. అథమం గర్భతః స్వాత్తు నవమైకాదతేఽపివా, ఇతి. పారిజాతే భూహస్తాః - ఉత్తరాయణగే సూర్యే విశేషాత్ సౌమ్యగోలతే, శుక్లవక్షే శుభం ప్రోక్తం కృష్ణవక్షే శుభేతరత్. అశుభోంశ్య త్రిభాగుః స్వాత్ కృష్ణవక్షే త్రిధాకృతే. తత్రైవ పసిష్ఠః - ద్విగ్రతి పంచమ సప్తమ్యామే కాదత్త్వాం తద్భైవచ, దశమ్యాంచ త్రయోదశ్యాం కార్యం క్షౌరం విజానతా. నృసింహాయే - పుష్కర్జమీ చతుర్థీ చ నవమీ చ, చతుర్థకీ, ద్వాదశకీ దర్శనార్థేద్వే ప్రతిపన్నైవ విందితాః. పసిష్ఠః - రవేరంగారకన్యైవ సూర్యస్తుత్రస్య నైవహి, నిందితా దివసా క్షౌరేషేషా కార్యకరా శుభాః. జ్యోతిర్నిబంధే భూహస్తాః - పాప గ్రహజాం వారాదౌ విప్రజాం శుభదండే, క్షుతియాజాం క్షమానూవౌరవిల్ శూద్రాజాం శవో శుభం. హస్తాశ్చివిష్ట పౌష్టాశ్చ శ్రోవిష్టాదిశ్య పుష్కరం, సౌమ్యచిత్రే పవక్షైరే ఉత్తమా, పవతారకాః. త్రిణ్యతరాశి వాయవ్యం రోహిణీం వారుణం తథా, క్షౌరేషజ్ఞాన్మూః ప్రోక్తాః కేషాద్వాదశగర్హితాః. నిధనే జన్మ

వైనాశే చంద్రమేఽప్తమే. వివత్సరే వధే క్షౌరం ప్రత్యరే చ వివర్ణయేత్. అథ లగ్నశుద్ధి రన్యే చ యోగా జ్యోతిర్విద్యోజ్జేయాః. అన్యే చ విశేషాః శ్శుశు కర్మ నిర్ణయే వక్తవ్యుతే.

అను! ఇక చౌలము. ప్రయోగ పారిజాతమందు షడ్ గురు శిష్యోక్తి - ఇట్లా- పుట్టటమనే అధికారంవల్ల పుట్టిన నాటినుండి మూడవ సంవత్సరంలో చౌలము. (ముండనము. పుట్టు వెంట్రుకలు) కొందరు మొదటి సంవత్సరమందే చేస్తారు. కొందరు ఐదవ సంవత్సరమందు, కొందరు రెండవ సంవత్సరమందు, ఉపనయనంతోపాటు అని వికల్పములు. ఇవి కుల ధర్మాన్ననుసరించి ఉన్నాయి. (గురు, శుక్ర, బాల, వార్ధక్య, అస్తమయములు మలమాసము ఇవి తగనివి). బృహస్పతి ఇట్లా- శిశువు గర్భంలో పడవుటి నుండి లేదా విశేషించి శిశువు జన్మించినప్పటి నుండి మూడవ సంవత్సరంలో, ఐదవ లేదా ఏడవ సంవత్సరంలో స్త్రీకిగాని పురుషునకు గాని సమానంగానే చూడాకర్మ అని. అక్కడే నారదుడిట్లా - పండితులు పుట్టుక నుండి మూడవ సంవత్సరంలో చౌలాన్ని శ్రేష్ఠ మన్నారు. జన్మ నుండి ఐదవ లేదా ఏడవ సంవత్సరంలో అనుట మధ్యమమన్నారు. గర్భము నుండి తొమ్మిదవ లేదా పదకొండవ సంవత్సరంలో ననుట అధమము, అని. పారిజాతమందు బృహస్పతిఇట్లా- సూర్యుడు ఉత్తరాయణ మందుండగా విశేషించి సౌమ్య గోకుడు కాగా (తీక్ష్ణుడుకాక) శుక్లపక్షము ఐతే శుభమన్నారు. కృష్ణపక్షమైతే అశుభమన్నారు. కృష్ణపక్షాన్ని మూడు భాగాలు చేస్తే చివరి మూడవ భాగము అశుభమైంది, అని. అక్కడే వసిష్ఠోక్తి ఇట్లా-తెలిసికొని విదియ, తదియ, పంచమి, సప్తమి, ఏకాదశి, దశమి, త్రయోదశి తిథులలో క్షౌరం చేయాలి, అని. నృసింహీయమందిట్లా- పక్షి, అష్టమి, చతుర్థి, నవమి, చతుర్దశి, ద్వాదశి, అమా, పూర్ణిమలు, రెండు ప్రతిపదలు, ఇవి నిందితమైన తిథులు, అని. వసిష్ఠుడిట్లా - ఆది, మంగల, శనివారములు క్షౌరమందు నిందితమైనవి. మిగిలినవి శుభమైనవి, కార్యకరమైనవి, అని. జ్యోతిర్విబంధమందు బృహస్పతి ఇట్లా - పాపగ్రహముల వారముల ఆదియందు ఆదివారము బ్రాహ్మణులకు శుభమైనది. క్షత్రియులకు మంగళవారము, విట్ శూద్రులకు శనివారము శుభమైనది, అని. హస్త, అశ్విని, శ్రవణం, రేవతి, ధనిష్ఠ, పునర్వసు, పుష్యమి, మృగశిర, చిత్త ఈ తొమ్మిది నక్షత్రములు తొలి క్షౌరమందు ఉత్తమమైనవి. మూడు ఉత్తరలు స్వాతి, రోహిణి, శతభిషం ఈ ఆరు నక్షత్రాలు క్షౌరకర్మయందు మధ్యమములు. మిగిలిన పన్నెండు నింద్యమైనవి. జన్మ నక్షత్రమందు క్షౌరము నిధనకారకము. చంద్రుడు అష్టమ మందుండగా క్షౌరమువల్ల వివాశము కల్గుతుంది. విపత్, ప్రత్యక్, నైదన తారలందు క్షౌరమును వదలాలి (తగదు). ఇక లగ్నశుద్ధి, ఇతర యోగములు జ్యోతిష మెరిగిన వారి ద్వారా తెలుసుకోవాలి. ఇతర విశేషములను శ్శుశుకర్మ నిర్ణయమందు చెప్తాము.

మూ॥ ఏతచ్చ శిశోర్భాతరిగర్భిణ్యాం న కార్యం తదాపి జ్యోతిర్విబంధే మదవ రత్నే చ పృథగ్గర్భాః- పుత్రచూడాశ్చౌ మాతాయది సా గర్భిణీభవేత్, శస్త్రేణ మృత్యుమా ర్హతి తస్మాత్ క్షౌరం వివర్ణయేత్. అస్యాపవాద మాహ తద్రవనారదః - నూనోర్భాతరి గర్భిణ్యాం చూడాశర్మ

సకారయేత్, పంచాబ్దాత్ ప్రాగధోర్ధ్వంతు గర్భిణ్యా మపికారయేత్, యది గర్భవిపత్తి స్సాత్ శిశోర్వా మరణం యది, సహోపనీత్యా కుర్యాచ్చేత్, తదా దోషోన విద్యతే. బృహస్పతిః - గర్భిణ్యాం మాతరిశిశో క్షైరకర్మన కారయేత్, వ్రతాభిషేకేఽప్యే వంస్యాత్ కాలోవేదప్రతేష్యసి. అభిషేకః = సమావర్తనం. గర్భిణ్యా మపి పంచమాస పర్యంతం న దోషః, ఇత్యుక్తం ముహూర్త దీపికాయాం గార్గీణ - పంచమ మాసా దూర్ఘం మాకుర్గర్మస్య జాయతే మృత్యుః, ఇతి. మదనరత్నే బృహస్పతిః - పుత్ర చూడాకృతౌ మాతా గర్భిణీయదిసా భవేత్, విపద్యతే గురుస్త్రత దంపతీ శిశురబ్జతః. గర్భే మాతూ కుమారస్యన కుర్యా చ్చౌలకర్మతు, పంచమాసాదధః కుర్యాత్ అత ఊర్ధ్వంన, కారయేత్. గర్భః - జ్వరద్యోత్పాదనం యస్య అగ్నిం తస్య న కారయేత్, దోష నిర్ణమనాత్ పశ్చాత్ స్వస్థో ధర్మం సమాచరేత్. అగ్నిమితి మంగలోప లక్షణం. జ్యోతిర్గర్భః - వివాహోత్సవయజ్ఞేషు మాతాయది రజస్వలా, తదాసమృత్యుమాప్నోతి పంచమందివ సంవిదా. నసిష్ఠః - యస్య మాంగలికం కార్యం తస్యమాతా రజస్వలా. అర్థంతదేవ. తత్రైవ బృహస్పతిః - ప్రాస్తమఘ్నద్రాక్ష్యం పుత్ర సంస్కార కర్మణి, పక్షిరజస్వలాచేత్ స్వామృతకుర్యాత్ తత్పితా తదా. పితేతి కర్మ మాత్రోప లక్షణం. సంతేతు వాక్యసారే ఉక్తం - అలాభే సుముహూర్తస్య రజోదోషో హ్యపస్థితే, త్రియం సంపూజ్య విధివత్ తతో మంగల మాచరేత్. ఏతస్యమండనోత్తరం న కార్యం. న మండనాచ్చా పిహ ముండనంచ గోత్రే కతాయాం యది వార్తా భేదః, ఇతి మదనరత్నే వసిష్ఠోక్తే. తత్రైవకాత్యాయనః - కులే ఋతు త్రయారూప్యే మండనా వృతు ముండనం, ప్రవేశాన్నిర్ధమోనేర్ధో నకుర్యాన్మంగలత్రయం. తథా వృద్ధకుమః - ఏక మాతృజయోరేకవత్సరే పురుషస్త్రియోః న సమాన త్రియాంకుర్యాత్ మాతృభేదే విధియతే.

అనుః ఈ చౌలమును శిశువు తల్లి గర్భవతిగా ఉంటే ఆచరించరాదు. దానినే జ్యోతిర్ని బంధమందు, మదనరత్నముందును వృద్ధగార్హుడు ఇట్లన్నాడు - పిల్లవాని చౌలకర్మ యందు ఆ తల్లి గర్భిణి బనట్టెనే శిశువు శస్త్రంతో మృత్యువును పొందుతుంది. కనుక క్షైరమును విడచి పెట్టాలి, అని. దీనికి అనువాదమును అక్కడే నారదుడు ఇట్లా చెప్పాడు. శిశువు తల్లి గర్భవతి ఐతే చూడాకర్మ చేయరాదు, శిశువు ఐదు సంవత్సరాలలోపుదైతే. ఐదు సంవత్సరాల పై వయస్సుదైతే, గర్భవతిగా తల్లి ఉన్నా శిశువుకు చూడాకర్మ చేయవచ్చు. ఒకవేళ గర్భవిపత్తి, అనా, శిశువు మరణించినా, ఉపనయనంతోపాటు చూడాకర్మ చేస్తే దోషంలేదు, అని. బృహస్పతి ఇట్లా - తల్లి గర్భవతిగా ఉండగా శిశువుకు క్షైరకర్మ చేయరాదు. వ్రత అభిషేక మందు కూడా ఇట్లాగే. (స్నాన సమావర్తనమందు). వేద వ్రతములందు కూడా ఇట్లాగే క్షైరకర్మ తగదు, అని. గర్భిణి అనా కూడా ఐదు నెలల వరకు దోషం లేదు, అని ముహూర్త దీపిక యందు గర్భిణిట్లా అన్నాడు. ఐదు మాసములపైన తల్లి గర్భవతి ఐతే మృత్యువు కల్గుతుంది, అని. మదనరత్నముందు బృహస్పతిఇట్లా - పుత్రుని చూడాకర్మ కాలమందు, తల్లి గర్భవతిగా ఉంటే సంవత్సరంలోవల గురువు, దంపతులు, శిశువు మరణిస్తారు. అని. తల్లి గర్భవతిగా ఉంటే కుమారునకు చౌలకర్మ చేయరాదు. ఐదు నెల లోవల ఐతే (గర్భం) చౌలకర్మ చేయొచ్చు. ఐదు నెలల పైబడిన గర్భమైతే చౌలకర్మ

తగదు. గద్గడిట్లా - జ్వరమొచ్చిన వానికి శుభకార్యము చేయరాదు. దోషం పోయార పిదప స్వస్థుడైనాక ధర్మ కార్య మాచరించాలి, అని. లగ్నమనగా మంగళకార్యము. జ్యోతిర్గర్భుడు ఇట్లా - వివాహ, ఉత్సవ, యజ్ఞములందు ఒకవేళ తల్లి రజస్వల ఐతే అప్పుడు ఆతడు ఐదవ రోజు లేకుండానే మృత్యువునందుతాడు, అని. వసిష్ఠుడు ఇట్లా - ఎవనికి మంగళ కార్యమున్నదో ఆతని తల్లి రజస్వల ఐతే ఐదవ రోజు లేకుండ ఆతడు మృత్యువునందుతాడు అని. (నాల్గు రోజుల్లో కార్యం ఆరంభించరాదు అని). అక్కడే బృహస్పతి ఇట్లా - పుత్ర సంస్కారకర్మ కాలమందు అభ్యుదయ శ్రాద్ధంవస్తే, తల్లి రజస్వల ఐతే ఆ శిశువు తండ్రి అప్పుడు ఆ శ్రాద్ధ మాచరించరాదు అని. పిత అనగకర్త అని అర్థం. సంకటిమందు వాక్య సారంలో ఇట్లా చెప్పబడింది. - మరో మంచి ముహూర్తం లభించని పక్షంలో, అప్పుడే రజోదోషం సంభవిస్తే విధి ప్రకారం శ్రీని పూజించి, ఆ పిదప మంగల మాచరించాలి, అని. (నాంది ఐ చౌలం కాకముందు) (నాల్గవరోజైనా) దీనిని వివాహం తర్వాత చేయరాదు. మదన రత్నంలో వసిష్ఠోక్తి ఇట్లా - ఒకే గోత్రమందు సంవత్సర భేదం లేకపోతే వివాహం తరువాత ముండనము (ఒకే సంవత్సరంలో) చేయరాదు, అని. అక్కడే కాత్యాయనుడు ఇట్లా - కులమందు మూడు ఋతువుల కన్న ముందు మండనం తర్వాత ముండనముండదు. ప్రవేశం తర్వాత నిర్గమము ఇష్టం కాదు. మంగళగ్రయము ఆచరించరాదు, అని. అట్లాగే వృద్ధమనువు ఇట్లా - ఒక్క తల్లికి కల్గిన స్త్రీ పురుషులకు ఒకే సంవత్సరమందు సమాన క్రియలు చేయరాదు. తల్లులు వేరైతే చేయొచ్చు అని.

మూ. ఆశాచేతు సంగ్రహ - సంకట సమనుప్రాప్తి మాత్రకే సముపాగతే, సూక్ష్మాంధీభిః పుత్రం హస్త్యాగాం చదద్యాత్ పయస్వినీం. చూడోపనయనో ద్యావా ప్రతిష్ఠాదికమాచరేత్, ఇతి. జ్యోతిర్నిబంధే - షష్ఠేఽథే షోడశే వర్షే వివాహాభ్యే తదైవచ, అంతర్వత్త్వాం ష జాయాయాం నేవ్యతే ముండనంకవచిత్. అన్యోఽపివిశేషో వివాహ ప్రకరణే వక్తవ్యతే. దీపికాయాం - న చూడాకన్యభాగ్నీయ దారుణేషు శనౌకుజే, ప్రతి పద్ భద్ర రికాసు విద్యాగంభస్త పంచమే. ప్రయోగరత్నే - మధ్యే శిరిసి చూడాస్యాత్ వసిష్ఠానాం, తుదక్షిణే, ఉభయోః పార్శ్వయోరత్రికశ్యపానాం శిఖామతా, మాధవీయే ౨ ష్వేనం. అపస్తంబస్వాహ - తూష్ఠీం కేశాన్వినియయథర్షి శిఖానిదధాతి, యథర్షి ప్రవర, సంఖ్యయా. తాసాం మధ్య శిఖా వర్ణం ఉపనయనే వపనం కార్యం. ప్రతిదిశం ప్రవవతి, ఇత్యుపనయనే తే నైవోక్తే. రిక్తోవా ఏషోఽనవిహితో యమ్ముందస్తస్మైతదపి ధానం యచ్చిభా, ఇతి శ్రుతేః విశిఖోవ్యవవీతశ్చయత్సరోతె న సత్పుత్రం, ఇతి నిషేధాచ్చ. సత్రేతువహూత్ సశిఖం వపనం ఇతి సుదర్శనభాష్యే ఉక్తం. యత్తు - కుమారా విశిఖా ఇవ, ఇతి లింగు తచ్చందోగపరం. అపరాగ్నే మదనరత్నే చ లోగాక్షిః - దక్షిణతః కముంజా, వసిష్ఠానాముభయతోఽత్రికశ్యపావాం ముందా భృగవః పంచ చూడా అంగిరసోవాజమేకే మంగలార్థం శిఖివోఽన్యే, యథా కులధర్మంవా, ఇతి. కముంజా = శిఖా. వాజిః = కేశపంక్తిః. స్ఫుటిదర్పణే - ఏకాశిఖా దక్షిణతో వసిష్ఠ గోత్రస్య పంచాంగిరసో భృగోఽస్తు, నైకాశిఖా కశ్యప గోత్రజానాం శిఖో భయత్రాపి, యథాకులంవా. ఏతచ్చుద్రావతిక్త విషయం. శూద్రస్యానియతాః కేశవేషాః, ఇతి వసిష్ఠోక్తే.

అను॥ ఆశోచమందైతే సంగ్రహమందిట్లా - సంకటం వస్తే అట్లాగే సూతకం వస్తే (జాత, మృతకూష్మాండకమంత్రములతో నేయితో హోమం చేసి పాలిచ్చే ఆవును దానం చేయాలి ఆ పిదప చూడాకర్మ, ఉపనయన, వివాహ, దేవతా ప్రతిష్ఠ మొదలగునవి ఆచరించాలి, అని జ్యోతిర్నిబంధమందిట్లా - ఆరవ సంవత్సరమందు, పదహారవ సంవత్సరమందు అట్లాగే వివాహ సంవత్సరమందు, భార్య గర్భవతి ఐనప్పుడు ముందన సంస్కారము తగదు, అని. ఇతర విశేషం కూడా వివాహ ప్రకరణంలో చెప్తాము. దీపిక యందిట్లా - జన్మ నక్షత్రము, కృత్తిక నక్షత్రము వీనియందు దారుణ నక్షత్రములందు (మూల, జ్యేష్ఠ, అశ్లేష, అర్ధ) శని, మంగళవారములందు ప్రతిపద, భద్ర, రిక్త తిథిలందు చూడాకర్మ తగదు. విద్యారంభమైతే ఐదవ సంవత్సరంలో చేయాలి, అని. ప్రయోగరత్నమందైతే ఇట్లా - వసిష్ఠ గోత్రులకు చూడ(శిఖ) శిరసు మధ్య యందలి శిఖకు దక్షిణ మందు ఉంటుంది. అత్రి కశ్యపులకు శిఖ రెండు పార్శ్వములందు ఉంటుంది, అని. మాధవీయ మందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. అపస్తంబుడు ఇట్లన్నాడు - మౌనంగా వెంట్రుకలను క్షౌరం చేయించుకొని ఋషుల ప్రకారము (ప్రవర ననుసరించి) శిఖను ఉంచుకోవాలి. వాటిలో మధ్య శిఖను వదలి ఉపనయనంలో క్షౌరం చేయాలి ఉపనయనంలో అతడే చెప్పాడు - ప్రతిదిక్కున (నాల్గు వైపుల) (మధ్యశిఖను వదిలాక) క్షౌరం చేయించాలి, అని. (శ్రుతియందిట్లా - ఎవని శిఖరిక్తమో (శూన్యమో) కప్పబడిలేదో, దేన్ని ముందనమంటారో అట్టివాడు అని. శిఖ యజ్ఞోపవీతములు లేకుండ ఏ కర్మ చేస్తాడో అది సత్య కర్మ కాదు. అని దాన్ని నిషేధించారు. సత్రయాగమందైతే - వచన సామర్థ్యాన్ని బట్టి శిఖతో పాటు క్షౌరము అని సుదర్శన భాష్య మందు చెప్పారు. శిఖాహీనులు కుమారుల వంటివారు అని ఏదిఅన్నారో, అని ఏసాదృశ్యముందో అది సామవేది శాఖీయులను గూర్చినది. అపరార్థమందు, మదనరత్న మందు లోగాక్షి వచనమిట్లా - దక్షిణ దిక్కు శిఖ వసిష్ఠులకు అత్రి కశ్యపులకు రెండు వైపుల పార్శ్వము లందు, భృగు గోత్రీయులకు ముందనము, అంగిరసులు పంచచూడులు, కొందరు మంగలము కొరకు కేశపంక్తిని ఉంచుకొంటారు. ఇతరులు శిఖ గలవారు, లేదా కులధర్మాన్న నుసరించి చేస్తారు, అని. స్మృతిదర్పణమందిట్లా - వసిష్ఠ గోత్రునకు దక్షిణ దిక్కులో ఒక శిఖ, అంగిరసులకు ఐదు శిఖలు, భృగువులకు ఒక్కటి కూడా లేదు. కశ్యప గోత్రజులకు రెండు వైపుల శిఖ లేదా కులధర్మాన్ననుసరించి, అని. ఇది శూద్రులకన్న ఇతరులైన వారి విషయము. శూద్రులకు కేశ వేషముల నియమము లేదని వసిష్టోక్తి.

మా ॥ యత్తుపాద్యే - వశిష్టోపవీతీస్యాత్ నోచ్చరేత్ వంస్పృతాంగిరం, ఇతి శూద్రము పశ్యమాక్షం. తదపత్ చూద్రస్యేతి కేచిత్. ఏకల్ప ఇతి శుయుక్తం. అత ఏవ హరితః - స్త్రీశూద్రౌః శిఖాం ధిక్వాక్షోద్రాగ్యతోఽపివా, ప్రాజా పత్యం ప్రకుర్యాతాం, నిష్కృతిర్నాన్యథా భవేత్. ఏతత్పురీ బ్రహ్మవై. అతదేవభేదాత్ వ్యవస్థేతిదిత్. జ్యోతిర్నిబంధే - వర్మదోతరదేశే తు సింహస్థే దేవమంత్రేతి శుభకర్మన కుర్వీత నిషేధోనాస్తి దక్షిణే.

అను! పాద్యమందు - శిఖకాని యజ్ఞోపవీతం కాని చూడ్రునకు లేదు సన్నిష్ఠుల వాణిని ఉచ్చరించరారు అని చెప్పినమాట చూడ్రుని దృష్టిలో పెట్టుకొని చెప్పినది. అది అసత్ చూడ్రుని విషయమని కొందరన్నారు. వికల్పమనునది తగిన మాట. అందువల్లనే హోరీతుడిట్లా - స్త్రీ చూడ్రులు క్రోధంవల్ల గాని వైరాగ్యంవల్ల గాని శిఖను కోసుకున్నట్లైతే ప్రాజాపత్యవ్రత మాచరించాలి. మరో విధంగా నిష్పుతిలేదు. ఇది దానం తీసుకున్న పక్షంలో. ఇక్కడ దేశభేదాన్ననుసరించి నిర్ణయము, అని ఇక చాలు. జ్యోతిర్విబంధమందిట్లా - బృహస్పతి సింహరాశియందుండగా నర్మదకు ఉత్తరదేశమందైతే శుభకర్మ చేయరాదు. దక్షిణమందైతే ఈ నిషేధము లేదు, అని.

మూ॥ అత్ర (ముండన సంస్కారాదౌ భోజనే విచారః) భోజనే ప్రాయశ్చిత్త ముక్తం పరాశర మాధవీయే-నివృత్తే చూడహోమేతు ప్రాజ్ నామకరణాత్తథా, వరేత్సాం తపనం భుక్త్వా జాతకర్మణి చైవహి, అతోఽన్యేషుచు సంస్కారే మావవాసేన శుద్ధ్యతి. ఏతే సంస్కారాః స్త్రీణా మమంత్రకాః కార్యాః. హోమస్తు సమంత్రక ఇతి ప్రయోగ పారిజాతే. ఆశ్వలాయనోఽపి-హోమకృత్యంతు పుంవత్సార్ స్త్రీణాం చూడాకృతావపి, ఇతి. మనురపి - అమంత్రికాతు కార్యేయం స్త్రీణా మావృదశేషతః, ఇతి. హోమోఽన్య మంత్రక ఇత్యేతే. సంస్కారాః స్త్రీణాం అహోమకాః తూష్టింస్యూ, ఇతి స్మృత్యర్థ సారే. హోమోనేతి వృత్తికృతే.

అను! ఇక్కడ (ముండన సంస్కారాదులందు భోజనవిచారము) భోజన విషయంలో పరాశర మాధవీయమందు ప్రాయశ్చిత్తం చెప్పబడింది ఇట్లా - చూడహోమం అయ్యాక, అట్లాగే నామకరణం కన్నముందు జాతకర్మయందు భోజనం చేస్తే సాంతపనప్రాయశ్చిత్త మాచరించాలి, అని. అందువల్ల ఇతరసంస్కారములందైతే ఉపవాసంతో శుద్ధి ఏర్పడుతుంది. ఈ సంస్కారములు స్త్రీలకైతే మంత్రములు లేకుండా చేయాలి. హోమమైతే మంత్రాలతోనే చేయాలని ప్రయోగ పారిజాతమందు ఉంది. ఆశ్వలాయనుడు కూడా - హోమ కృత్యమైతే స్త్రీలకు చూడా కృత్యమందు కూడా పుం శిశువునకు లాగానే ఉంటుంది, అని. మనువుకూడా - స్త్రీలకు ఈ సంస్కారములన్ని మంత్రములు లేకుండానే చేయాలి, అని. హోమం కూడా మంత్రం లేకుండానే అని కొందరన్నారు. స్త్రీలకు సంస్కారములు హోమములు లేకుండా (అమంత్రం) మౌనంగానే చేయాలని స్మృత్యర్థ సారమందన్నారు. వృత్తికారుడైతే - హోమంలేదు అని అన్నాడు. (సాంతపనమనగా - మూడు రోజులు పగటిపూట, మూడు రోజులు రాత్రిపూట భుజించి మూడు రోజులు అయ్యాచిత పదార్థముల భుజించి పిదప మూడు దినములు ఏమీ తినకుండా ఉపవాసముండెడు వ్రతము.)

మూ ॥ అభివిద్యారంభః. మదనరత్నే నృసింహః - అక్షరస్వీకృతిం కుర్యాత్ ప్రాప్తే పంచమహాయనే, ఉత్తరాయణగే సూర్యే కుంభమాసం వివర్ణయేత్. దీపికాయాం వర్షే పర్ణవృత్తే కాలే వస్త్యం రిక్తాం శనింకుజం, అనధ్యాయాన్వితానత్యా దేవంగ్రంథ కృతం గురుం. శ్రీధరుః - హస్తాదివ్య సమీరమిత్ర పురుజితే, ఔష్ణాత్పిచ్చిత్రాచ్యుతే, ష్వేరాక్యంశూదిదయాది రహితేరా

శ్వాసరేచభయే, పక్షేహర్ష నిశాకరే ప్రతిపదం రిక్తాం విహయాష్టమిం షష్టిమష్టమశుద్ధభాజి భవనే ప్రోద్ధాత రేస్వత్కః. విష్ణుభర్తృత్వే - పూజయిత్యాహరిం లక్ష్మీం తథాదేవీం సరస్వతీం, స్వవిద్యాం (స్వవేదం) సూత్ర దారాంశ్చ స్వావిద్యాం చ విశేషతః, ఏతేషామేవదేవానాం నామ్నాశు జుహూయాత్ పూతం, దక్షిణాభిః ద్విజేంద్రాణాం కర్తవ్యం చాత్రపూజనం ఇతి.

అను॥ ఇక విద్యారంభము. మదనరత్నమందు నృసింహుడిట్లా - ఐదవ సంవత్సరం వచ్చాక అక్షరాభ్యాసం చేయాలి. సూర్యుడు ఉత్తరాయణమందుండగా, కుంభమాసం వదలి ఇతర మాసాల్లో అక్షరాభ్యాసం చేయాలి. (గురువు తూర్పుముఖంగా శిష్యుడు పడమటి ముఖంగా ఉండాలి). దీపికయందిట్లా - సంవత్సరంలో వర్ష ఋతువు యందు షష్ఠి, రిక్త, అనద్యాయతిథులు, శని, మంగళవారాలు వీనిని వదలి దేవుని, గ్రంథకారుని గురువును నమస్కరించి విద్యారంభం చేయాలి, అని. శ్రీధరుడిట్లా - హస్త, పునర్వసు, స్వాతి, అనురాధ, జ్యేష్ఠ, రేవతి, అశ్విని, చిత్ర, శ్రవణ ఈ నక్షత్రములందు మంగల, శని వీరి అంశ (నవాంశ), దిన, ఉదయాది రహితకాలమందు, స్థిర, ద్విస్వభావరాశియందు (లగ్నం), శుక్లపక్షమందు, ప్రతిపద, రిక్త, అష్టమి, షష్ఠి తిథులను వదలి అష్టమ శుద్ధియందు (లగ్నం), అక్షరారంభము చెప్పుబడింది, అని. విష్ణుభర్తృత్వరమందిట్లా - హరిని, లక్ష్మీని, సరస్వతీదేవిని పూజించి స్వవేదమును, సూత్రకారులను విశేషించి తమ విద్యను పూజించి, ఈ దేవతల నామంతోనే, నేయిలో హేమంచేయాలి. బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుల పూజను చేసి దక్షిణ లివ్వాలి, అని.

మూ॥ అభిధనుర్విద్యా దీపికాయాం - అదితి గురుయమార్క స్వాతిచిత్రాగ్ని పితృ ప్రవచారి వసుమాలేష్విందు భాగాంత్య భేష, శని శశి బుధవారే విష్ణు బోధే విపౌషేను సమయ తిథి యోగే దాపవిద్యా ప్రదానం.

అను॥ ఇక ధనుర్విద్య, దీపిక యందిట్లా - పునర్వసు, పుష్యమి, భరణి, హస్త, స్వాతి, చిత్ర, కృత్తిక, మఘ, పుష్యగణ (మూడుత్తరలు, రోహిణి), శ్రవణ, ధనిష్ఠ, మూల ఈ నక్షత్రములందు మృగశిర, పుబ్బ, రేవతులందు శని సోమబుధవారములందు, విష్ణువు మెలకువతో ఉండగా పౌష మాసంవదలి, మంచి సమయం, తిథుల యోగమందు చాప విద్యనివ్వాలి, అని.

మూ॥ అథామమతీతస్య విశేష గౌతమః - ప్రాగుపనయనాత్ కామవారవాద భక్షాః ఇతి. భక్షణం లంచనాదేరహితపారదత్త. అవరార్యే వృద్ధశాతాతపః - శిశోర భృక్షణం ప్రోక్తం బాలస్యావమనం స్వృతం, రజస్వరాదిపంసృజ్యే స్నానమేవ కుమారకే. ప్రాక్ చూడాకరణాద్బాలః ప్రాగవృషాశవాచ్చితుః, కుమారకస్త విజ్ఞేయో యావన్మౌజీ నిబంధనం. అపస్తంబోఽపి- అచ్చప్రాశాశాశ్రయతో భుక్త్యా సంవత్సరాదిత్యేకే, ఇతి. గౌతమోఽపి- నతదుషస్సర్వనా దాశౌచం. తస్మానుపవీతస్య దాందారాది స్పృష్ట స్నాపి స్పృశ్యాన్మస్నానం. ఇదం చ షష్ఠ వర్షా త్రాక్ ఊర్ధ్వంతు స్నానం భవత్యేవ. బాలస్య పంచమాద్యర్షాత్ రజ్జుర్థం శౌచమాచరేత్, ఇతి స్మృతేః. కామచారా దితీకేష్యేవం. ఉచైతాదశవర్షస్య పంచవర్షాత్పరస్యచ, చరేద్ధురుః సుహృచ్చైవ ప్రాయశ్చిత్తం విచుద్ధయే. అతోబాలతరస్వస్య నాపరాధో వ పాతకం, ఇతి స్మృతేరితి పారదత్తః. స్పృశ్యర్థసారేఽప్యేవం.

అను॥ ఇక అనుపనీతునకు విశేషమును గౌతముడిట్లా - ఉపనయనంకన్న ముందు కామచారము, కామవాదము, కామభక్షణము, అని. భక్షణమనగా లశునాదులు కూడా (వెల్లులి) అని హరదత్తుడన్నాడు. అపరార్థమందు వృద్ధశాతాతపుని మాట ఇట్లా - శిశువునకు నీరు చల్లటం, బాలునకు ఆచమనము, కుమారునకు రజస్వలాది స్పృశితే స్నానమే అని చెప్పబడింది. చూడాకరణముకన్న ముందు దశ బాల్యము అన్నప్రాశనకన్న ముందు దశ శైశవము. ఉపనయనం కానంతవరకు, కుమారుడునబడుతాడు. ఆపస్తంబుడు కూడా - అన్న ప్రాశనవల్ల చుచి బొతాడు, సంవత్సరము నుండి పవిత్రుడౌతాడు అని ఇంకొందరు అన్నారు, అని. గౌతముడు కూడా - ఆమెను స్పృశించినందువల్ల ఆశౌచం రాదు. ఆ అనుపనీతుడు చాందాలాదులను ముట్టుకున్నా స్పృశతో స్నానం అవసరంలేదు, అని. ఇది ఆరుసంవత్సరాల వయసు కన్నముందైతే. ఆరు సంవత్సరాల వయసు తరువాత ఐతే స్నానం చేయాల్సిందే. స్మృతియందిట్లా - బాలుడు ఐదేండ్ల వయసు తరువాత తన రక్షణ కొరకు పవిత్రతను ఆచరించాలి, బాలుడు, అని. కామాచారాదులందు కూడా ఇట్లాగే. ఐదు సంవత్సరాల తరువాత పదకొండు సంవత్సరాలలోపు వయసు వానికి బాలకుని విచుద్ధి కొరకు గురువు స్నేహితుడు ప్రాయశ్చిత్త మాచరించాలి. అందువల్ల చాలా చిన్నవాడైన (బాలతర) ఈతనికి అపరాధం లేదు. పాతకం లేదు అని స్మృతియందు అని హరదత్తు డన్నాడు. స్మృత్యర్థసారమందు కూడా ఇట్లాగే అని.

మూ॥ అథ ఉపనయనం. ఆశ్వలాయనః - గర్భాష్టమేఽష్టమేవాజ్ఞే పంచమే సప్తమేఽపివా, ద్విజత్వం ప్రాప్నుయాద్విప్రోవర్షేత్సకాదతే నృపః. మనుః - బ్రహ్మవర్చస కామస్య కార్యం విప్రస్య పంచమే, రాక్షోబలాధినః షష్ఠే వైశ్యస్యార్థానోఽష్టమే. విష్ణుః - షష్ఠేతు ధనకామస్య విద్యాకామస్య సప్తమే, అష్టమే సర్వకామస్య నవమే కాంతిమిచ్ఛతః. ఆపస్తంబః - గర్భాష్టమేఽప బ్రాహ్మణ ముపనయీత, బహువచనం గర్భవస్య గర్భసప్తమయోః ప్రాప్త్యర్థమితి సుదర్శనభాష్యే. కేచిత్తు విప్రస్య షష్ఠం న మన్యంతే. ఆపస్తంబః - అధికామ్యాని, సప్తమే బ్రహ్మవర్చసకామం, అష్టమే ఆయుష్కామం, నవమే తేజస్కామం, దశమే అన్నార్థ కామం, ఏకాదశే ఇంద్రియ కామం, ద్వాదశే పశుకామం ఉపనయేత్. గౌడకాలమాహమనుః - ఆషోడశాత్ బ్రాహ్మణస్య సావిత్రినాతి పరతే, అద్వావింశత్ క్షత్రబంధోః ఆచతుర్వింశతేః విశః. జ్యోతిర్నిబంధే అగ్రజాబాహుజా వైశ్యాః స్వావధే రూర్ష్య మల్లతః, అశ్వతోపనయాః సర్వే వృషలా ఏవతే స్మృతాః. గర్భః - విప్రంవసంతే క్షీణం నిదాఘే వైశ్యం ఘనాంతే వ్రతినం విదధ్యాత్, మాఘాది శుక్రాంతిక పంచమాసాః సాధారణా వా సకల ద్విజానాం. పోమాద్రా జ్యోతిషే-మాఘాదిషు చ మాసేషు మౌంజే పంచసుశస్యతే. కాలాదర్శే వృద్ధగార్హః - మాఘాదిమాసషటికేషు మేఖలా బంధనం మతం, చూడాకరణ మన్నం చ శ్రావణా దౌవివర్ణయేత్. మైత్రేయ సూత్రేఽపి - వసంతో గ్రీష్మః శరత్ ఇత్యుతవో వర్షానుభూత్యేణ మాఘాదిషణ్మాసావా, సర్వవర్షానా మేతదుదగయన మనయోర్వికల్పః, ఇతి.

అను॥ ఇక ఉపనయనము. ఆశ్వలాయనుడిట్లా - గర్భం నుండి ఎనిమిదవ సంవత్సరంలో, లేదా ఎనిమిదవ సంవత్సరంలో లేదా ఐదవ, ఏడవ సంవత్సరంలోనో

విప్రుడు ద్విజత్వాన్ని పొందాలి (ఉపనయనం చేయాలి). పదకొండవ సంవత్సరంలో క్షత్రియునకు ఉపనయనము, అని. మనువు ఇట్లా - బ్రాహ్మవర్చసకాముడైన విప్రునకు ఐదవ ఏట ఉపనయనం చేయాలి. బలము కోరే రాజునకు ఆరవ సంవత్సరంలో, అర్థము కోరే వైశ్యునకు ఎనిమిదవ ఏట ఉపనయనము, అని. విష్ణువు ఇట్లా - ఆరవ ఏట ధన కామునకు సప్తమవర్షమందు విద్యాకామునకు, అన్నింటిని కోరేవానికి అష్టమమందు, నవమ వర్షమందు కాంతిని కోరేవానికి ఉపనయనం చేయాలి, అని. అపస్తంబుడిట్లా - గర్భం నుండి ఎనిమిదవ ఏట బ్రాహ్మణునకు ఉపనయనం చేయాలి, అని. అష్టమేషు అని బహువచనంవల్ల గర్భ పృష్ఠము, గర్భసప్తమములు కూడా సిద్ధించే కొరకు అని సుదర్శన భాష్యమందు చెప్పారు. కొందరు విప్రునకు పృష్ఠ వర్ష ఉపనయనాన్ని అంగీకరించరు. అపస్తంబుడిట్లా - ఇక కామ్యములు. సప్తమమందు బ్రహ్మవర్చసకామునకు, అష్టమమందు ఆయుష్యామునకు, నవమ మందు తేజస్యామునకు, దశమ మందు అన్యదులకామునకు, ఇంద్రియ కామన కొరకు ఏకాదశ మందు, పశుకామన కొరకు పన్నెండవ వర్షంలో ఉపనయనం చేయాలి, అని. మనువు గౌడకాలాన్ని ఇట్లా చెప్పాడు - పదహారు సంవత్సరాల వరకు బ్రాహ్మణునకు, క్షత్రియునకు ఇరువది రెండు సంవత్సరాల వరకు, ఇరువది నాలుగు సంవత్సరాల వరకు వైశ్యునకు సావిత్రి గ్రహణము చేయతగును (ఉపనయనం)దాటరాదు, అని. (పదిహేను నిండేలోపు అని నియమం. పదహారు విడిచి) జ్యోతిర్నిబంధమందిట్లా - బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు వీరు తమ తమ అవధి సంవత్సరాలకన్న తర్వాత కూడా ఉపనయనం కాకుండా ఉంటే వారంతా వృషలులే (కూడులే) అనబడుతారు; అని గర్గుడిట్లా - బ్రాహ్మణునకు వసంతమందు, క్షత్రియునకు గ్రీష్మమందు, వైశ్యునకు శరదీయుతువు నందు ఉపనయన సంస్కారం చేయాలి. మాఘం మొదలు జ్యేష్ఠం వరకు ఐదు నెలలు ద్విజులందరికి (బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ వైశ్యులు) సాధారణమైనవి, అని. పోమాద్రి యందు జ్యోతిపోక్తి ఇట్లా - మాఘాది పంచమాసములలో మౌంజీ ప్రశస్తమైంది, అని. కాలాదర్శమందు వృద్ధగార్హుడిట్లా - మాఘం మొదలుగా ఆరు మాసాలలో మేఖలా బంధనము ఇష్టమైనది. చూడాకరణము, అన్న ప్రాశస్త్యము శ్రావణాదులలో చేయరాదు, అని. మైత్రేయ సూత్రమందు కూడా ఇట్లా - వసంత, గ్రీష్మ, శరత్ అనే ఋతువులు వర్షక్రమంగా (బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య) లేదా మాఘాది ఆరు మాసాలు కాని అన్ని వర్షముల వారికి, ఇది ఉత్తరాయణంలో అని చెప్పబడ్డ వారికి, ఆచరించాలి. వీనిలో ఏకల్పముంది, అని.

మూ॥ అత్రేదం తత్సం - వాత్రవపంతేనోత్తరాయణస్యసంకోచః శ్రాద్ధే దర్శస్య అపరాహ్ణ విధినేవాధానే వసంతాదేః కృత్తికాదినేవసాయం ప్రాతర్విధినా యావత్తేన విధేరితయుక్తః. ఆద్యయోః పరస్పర వ్యభిచారాన్నియుము, అంత్యేనిమిత్రే సాంగ కరోతైః కాలాపేక్షా, ఇవాశూత్రరాయణం వినా వసంతస్యాభావాన్న నియమః వ వా నిమిత్తత్వం వ చ ఏకం వృణోతే, ఇతి వదవయుత్యాను వాదః తద్వత్ వాక్యభేదా పరిహారాత్. ఉత్తరాయణ విధి వైయర్హాత్యను కల్పోతి యమితి. మాఘ అదిర్వేషాం వందానాం, ఏవంషట్, పారిజాతే బృహస్పతిః - రుష చాపకురీరస్తోజీవోఽ

వ్యక్తుభగోచరః, అతి శోభనతాం దద్యాత్ వివాహోపనయాదిషు. వృత్తశతే - న జన్మధిష్ఠే న చ జన్మ మాసే న జన్మ కాలీన దినే విదధ్యాత్, జ్యేష్ఠే నమాసి ప్రథమస్యసూనోః తథా సుతాయా అపి మంగలాని.

అను॥ ఇక్కడ ఇదితత్వము - వసంతముతో ఉత్తరాయణమునకు ఇక్కడ నంకోచము లేదు. దర్శమునకు శ్రాద్ధమందు అపరాహ్ణవిధివలె, ఆధానమందు వసంతాదులకు కృత్తి కాదులచేతవలె, సాయంప్రాతర్విధికో యావజ్జీవ విధికివలె ఇక్కడ తగును. మొదటి రెండిలో (పరస్పర వ్యభిచారం వల్ల నియమ (విచారంవల్ల) ముంది. చివరి దానిలో నిమిత్తమందు సాంగకర్మ చెప్పబడింది కనుక కాలాపేక్ష కాని ఇక్కడ ఉత్తరాయణం లేకుండా వసంతం లేదు కనుక నియమం కాదు, నిమిత్తత్వము లేదు. ఒకదానిని వరించాలి, అనేదానివలె అవయుత్యానువాదము దానివలె వాక్యభేదము తొలగించరానిది అని కూడా కాదు. ఉత్తరాయణ విధి వైయర్థ్యం వల్లనైతే ఇది అనుకల్పమని. మాఘము వేటికి ఇదిటికి మొదలో. ఇట్లా ఆరు. పారిజాతమందు బృహస్పతి ఇట్లా - మీన, ధనుష్, కర్కటములందు గురువు ఉండి అశుభగోచరుడైనా వివాహ ఉపనయనాదులందు మిక్కిలి శుభదాయకుడౌతాడు, అని. వృత్తశతమందిట్లా - జన్మ నక్షత్రమందు, జన్మమాసమందు, జన్మ కాలీనదినమందు, పెద్దకొడుక్కు జ్యేష్ఠమాసమందు, అట్లాగే పెద్ద కూతురుకు కూడా మంగళములు చేయరాదు, అని.

మూ॥ రాజమార్తండః - జాతంబినం దూషయతే వసిష్ఠో వ్యాజ్ఞే చగర్గో నియతం, దశాత్రిః, జాతస్య పక్షం కిల భాగురిశ్చ తేషాః ప్రశస్తాః ఖలు జన్మమాసి. జన్మమాసేతిధాభేచ విపరీతదరేనతి, కార్యం మంగలమిత్యాహః గర్గ భాగ్గవ శౌనకాః జన్మమాస నిషేధేఽపి దినానిదశ పర్వయేత్, అరభ్యజన్మదినసౌతీ శుభాఃస్యూతిధయోఽపరే. గ్రంథాంతరే-ప్రతే జన్మైతిభారిస్థోజీవోఽపీష్ఠోఽర్చనాభ్యుక్తో, శుభాతికాలే తుర్యాష్ట వ్యయస్థో ద్విగుణార్చనాత్. శుద్ధిర్నైవ గురోర్యస్య వర్గే ప్రాప్తేఽష్టమే యది, చైత్రే మీనగతే భానౌ తస్యోపనయనం శుభం. జన్మభాద్రపదమేనింపే నీచే వా శత్రు భేగురౌ, మౌంజీ బంధః శుభః ప్రోక్తః చైత్రేమీనగతేరవౌ. నారదః - బాలస్య బలహీనోఽపి శాంత్యా జీవో బలప్రదః,యధోక్త వపురే కార్యం అనూక్తే చోపనాయనం. శాంతిశ్చాగ్రే వక్ష్యతే. బోతీతిర్నిబంధేన్యసింహాః - శృతీయా పంచమీ పక్షీ ద్వితీయా చాపి సప్తమీ, ఉభయోః పక్షయోశ్చైవ విశేషేణ సుపూజితాః. ధర్మకామసితే పక్షే కృష్ణే చ ప్రథమా తథా, శుక్లప్రయోదశీం కేచిత్ ఇచ్ఛంతి మునయస్తథా. లోదరానందే వసిష్ఠః - నైమిత్తిక మనధ్యాయం కృష్ణే చ ప్రతిపత్తిం, మేఖలాబంధనే శస్త్రం చౌలే వేదప్రతేష్ఠపి. ప్రశస్తా ప్రతిపత్ కృష్ణే న పూర్వాపరసంయుతా. వితదతీత కాల స్పార్తస్య వలోరుపనయన విషయం. ప్రశస్తాప్రతిపత్కృష్ణే కదాచిచ్ఛుభగోవిధా, చంద్రంబల యుతేలగ్నౌ వర్షాణా మతిలంఘనే, ఇతివ్యాసోక్తేరిత్యాహః. విచం సప్తమ్యమి తస్యైగల గ్రహతోక్తేః. బృహస్పతిః - శుక్లపక్షః శుభః ప్రోక్తః కృష్ణశ్చాంత్యతికంవివా. తథా- మిథువే సంస్థితేభానౌ జ్యేష్ఠమాసో న దోషకృత్.

అను|| రాజమార్గండుడు ఇట్లా - వసిష్ఠుడు పుట్టిన రోజు మాత్రమే తగదంటాడు. గర్భుడు ఎనిమిదవనాటి వరకు తగని రోజులంటాడు. అత్రిపుట్టిన దినమునుండి పది రోజులు తగవంటాడు. భాగురి పదిహేను రోజులవరకు తగవంటాడు. జన్మ మాసమందు మిగిలిన రోజులు ప్రశస్తమైనవి, అని. జన్మమాసమందు పుట్టిన పక్షముకన్న ఇతరమైన పక్షమందు (జన్మ) తిథియందు, (జన్మ) నక్షత్రమందు మంగల మాచరించాలి అని గర్గభాగ్గవ శాసకులన్నారు. జన్మమాస నిషేధమున్నా జన్మదినము నుండి పదిరోజులు విడిచి పెట్టాలి. ఇతరమైన తిథులు శుభమైనవి. గ్రంథాంతరమందిట్లా - ఉపనయనమందు ఒకటి, మూడు, పది, ఆరుస్థానములందున్న గురువు కూడా ఒకసారి పూజిస్తే చాలు ఇష్టదౌతాడు. కర్మ కాలం దాటినా నాలుగు ఎనిమిది, పన్నెండు స్థానములందున్నప్పుడు రెట్టింపు పూజ వలన శుభకరుడౌతాడు అని. ఎనిమిది సంవత్సరాలు వయసు వచ్చాక గురుశుద్ధిలేని వానికి చైత్ర మాసంలో సూర్యుడు మీనరాశిలో ఉండగా ఉపనయనంచేస్తే మంచిది. జన్మ (నక్షత్రం) రాశి నుండి ఎనిమిదవ సింహరాశియందు లేదా మకరరాశి యందు శత్రు (నక్షత్ర) గాశియందు గురువుండగా కూడా సూర్యుడు మీనరాశి యందుండగా చైత్రమందు మౌంజీ బంధము శుభకరమైనది. నారదుడిట్లా - బాలునకు, బృహస్పతి బలహీనంగా ఉన్న శాంతి వల్ల బలవంతుడౌతాడు. చెప్పిన సంవత్సరమందుకాని, చెప్పనివత్సరమందైనా కాని ఉపనయన మాచరించాలి, అని. శాంతిని గూర్చి ఐతే పైన చెప్పాము. జ్యోతిర్బిబంధమందు న్యసింహాడిట్లా - (ఉపనయనమందు) తృతీయ, పంచమి, షష్ఠి, ద్వితీయ, సప్తమి ఈ తిథులు రెండు పక్షములందు విశేషించి పూజించతగినవి, అని. దశమి (ధర్మ) త్రయోదశి (కామ) శుక్లపక్షమందు కృష్ణపక్షమందు పాడ్యమితిథిని కొందరు గ్రహిస్తారు. కొందరు మునులు శుక్లత్రయోదశిని ఇష్టపడుతారు. బోడరానందమందు వసిష్ఠవచనమిట్లా - నైమిత్తికమైన అనధ్యాయదినము కృష్ణపక్షమందు ప్రతిపదదినము మేఖరాబంధనమందు శస్తమైనది. చౌలము వేదప్రతములందును ఇది ప్రశస్తమైనది (ఉపాకర్మ వేదారంభము వేదప్రతములు). పూర్వ అపరసంయుతము కాని కృష్ణ ప్రతిపద ప్రశస్తమైనది (పూర్వం అమా, పరం ద్వితీయ) అని. ఇది కాలము దాటిపోయిన, రోగగ్రస్తుడైన పలువునకు చెందిన ఉపనయన విషయకము. కృష్ణ ప్రతిపద ప్రశస్తమైంది, చంద్రుడు శుభకరుడైనప్పుడు, చంద్రుడు బలవంతుడై లగ్నంలో ఉన్నట్లైతే కాలము దాటిపోతే అది ప్రశస్తమైంది; అని వ్యాసోక్తి అని అన్నారు. ఇట్లాగే సప్తమి కూడా శుభకరము. దానిని గల గ్రహమని చెప్పారు కనుక. బృహస్పతి ఇట్లా - శుక్లపక్షము శుభకరమైనది. కృష్ణపక్షంలో చివరి మూడు రోజులు విడచి మిగిలినవి శుభము, అని. అట్లాగే - సూర్యుడు మిథునరాశి యందుండగా క్షేప్ర మాసము దోషకరముకాదు, అని.

మూ|| మదనరత్నావారదః- చివర్తనా వసంతేన కృష్ణపక్షే గలగ్రహే, అపరాహ్ణే చోమృతః పునఃసంస్కారమర్హతి. అపరాహ్ణః శ్రేధావిభక్త దినశృతీయాంశ ఇత్యుక్తం తత్రైవ. వసంతే గం గ్రహోన దోషాయత్కర్మః. నారదః- కృష్ణపక్షే చతుర్థి చ సప్తమ్యాది, దినత్రయం,

త్రయోదశీ చతుష్ఠం చ అష్టావేతేగలగ్రహాః. వసిష్ఠః - పాపాంతకగతే చంద్రే అఱి నీచ స్థితేఽపిచ, అనధ్యాయే చోపనీయః పునః సంస్కారమర్హతి. అనధ్యాయస్య పూర్వేద్యుః తస్యచైవాపరేఽహని, ప్రతబంధంవిసర్గంచ విద్యారంభం, నకారయేత్. రాజమార్తండు - ఆరంభానంతరం యత్ర ప్రత్యారంభోన సిద్ధ్యతి, గర్హదిమునయః సర్వేషమేవాహర్గలగ్రహం. జ్యోతిర్నిబంధే - అష్టకాసు చ సర్వాసు యుగమన్యంత రాదిషు, అనధ్యాయం ప్రకుర్వీత, తథాసోపపదాస్యపి. సోపపదాస్సు స్ఫుతర్థసారే - పితాజ్యేష్ఠేద్వితీయా చ అశ్వినే దశమీ సితా, చతుర్థీ ద్వాదశీ మాఘే ఏతాః సోపపదాః స్ఫుతాః. ఏవం ప్రదోషదినంవర్త్యం. పురోషస్సరూపమా హగోభిలః - షష్ఠీ చ ద్వాదశీ చైవ అర్ధరాత్రోనవాదికా, ప్రదోష మిహ కుర్వీత తృతీయా యా నయామికా. జ్యోతిర్నిబంధేవ్యాః - యా చైత్రవైశాఖసితా తృతీయా మాఘస్య సప్తమ్యధ, ఫాల్గునస్య, కృష్ణే ద్వితీయోపనయే ప్రశస్తా ప్రోక్తా భరద్వాజ మునీంద్ర ముఖ్యైః. అత్రాపి కృష్ణ ప్రతిపదే జ్ఞేయం. యత్కువృద్ధగార్హ్యైః - అనధ్యాయే ప్రకుర్వీత యస్య నైమిత్తికో భవేత్, సప్తమీ మాఘశుక్లేతు తృతీయాచాక్షయా తథా. బుధ త్రయేందు వారాశ్చకస్తానిప్రత బంధనే, ఇతి తత్ ప్రాయశ్చిత్రార్థోపనయనవిషయం. స్వాధ్యాయ వియుజోఘస్థాః కృష్ణ ప్రతిపదారయః, ప్రాయశ్చిత్త నిమిత్తేతు మేఖలాబంధనేమతాః, ఇతి తేనైవోక్తేరితి నిర్ణయామృతకాలారహ్. యద్యపి, అథోపేత పూర్వస్య, ఇత్యుక్త్వా అనిరుక్తం పరిధానం కాలశ్చ, ఇత్యాశ్చరాయనేన పునరుపనయనే కాలానియమ ఉక్తః తథాపి నిమిత్తానంతరమేవ సః తదానీమకరణేతు పూర్వోక్తకాలోజ్ఞేయః. ప్రతివేద ముపనయనే కాలా నియమ ఇతి తు యుక్తం. గర్హః - గ్రహారంభేందోరవని ప్రకంపే, కేతూర్ధ మెల్మా పతనాదిదోషే, ప్రతే దశాహని వదంతి తజ్జ్ఞాః త్రయోదశా హని వదంతి కేచిత్. సంకటేతు చందేశ్వరః - దాహో దిశాంచైవ ధరాప్రకంపే వజ్రప్రపాతేఽథ విధారణే చ, కేతో తథోల్బాంశు కణ ప్రపాతే త్ర్యహం నకుర్యాత్ ప్రతమంగలాని. తత్రైవ - వేద ప్రథోపనయనే స్వాధ్యాయాద్యయనే తథా, న దోషో యజుషాం సోపపదా స్పర్ధయనేఽపిచ.

అను|| మదనరత్నమందు నారదుడిట్లా - వసంతముతువు లేకుండానే కృష్ణపక్షమందు గల గ్రహమందు, అపరాహ్ణమందు ఉపనీతుడైనవాడు తిరిగి సంస్కారాన్ని పొందాలి అని. అపరాహ్ణమనగా దినభాగమును మూడు భాగములు చేయగా మూడవ భాగము అపరాహ్ణమని అక్కడే చెప్పారు. వసంతమందు గలగ్రహము దోషకారి కాదు అని అర్థము. నారదుడిట్లా - కృష్ణపక్షమందు చతుర్థి, సప్తమి, అష్టమి, నవమి (3రోజులు) త్రయోదశి నుండి నాల్గరోజులు (త్రయోదశి, చతుర్థశి, అమా, తెల్లవారి పాడ్యమి) ఈ ఎనిమిది రోజులు గల గ్రహమను పేరుగలవి, అని. వసిష్ఠుడిట్లా - చంద్రుడు పాపాంతకగుతుడైనప్పుడు శత్రు, నీచస్థానములందున్నప్పుడు, అనధ్యాయమందు ఉపనీతుడైనవాడు తిరిగి సంస్కారాన్ని పొందాలి, అని. అనధ్యాయముకన్న ముందు రోజు అనధ్యాయానికి తరువాతిరోజున ప్రత బంధము, విసర్గము (వేదఉత్సర్గము - సమావర్తనము) వేదారంభము (విద్య) చేయించరాదు. (అనధ్యాయంనిత్యం, నైమిత్తికకాద అనిత్యమైనది కాదు). రాజమార్తండుడిట్లా - ఆరంభము తరువాత (బహ్నుచేతర శాఖల వారికి ఉపనయన దినమందే వేదారంభమౌతుంది) ఎక్కడ

తిరిగి అరంభము వీలుకాదో (తర్వాతి రోజు అనధ్యాయమైనందువల్ల వేదారంభం వీలు కాదు) దానినే గర్గాదిమునులందరు గల గ్రహమన్నారు; అని. జ్యోతిర్నిబంధమందిట్లా - అన్ని అష్టకములందు, యుగమన్వంతరాదులందు, అట్లాగే సోపపదులందు కూడా అనధ్యాయాన్ని పాటించాలి అని. సోపపదులు స్మృత్యర్థసారమందిట్లా - జ్యేష్ఠ శుక్ల ద్వితీయ, అశ్వినశుక్ల దశమి, మాఘ చతుర్థి, ద్వాదశి ఇవి సోపపదులనబడ్డాయి అని. ఈ విధంగానే ప్రదోష దినాన్ని వదలిపెట్టాలి. గోభిలుడు ప్రదోష స్వరూపాన్ని చెప్పాడిట్లా - షష్ఠి, ద్వాదశి ఇవి అర్థరాత్రి కన్నా ఒకనాడి తక్కువగా ఉన్న సమయం తృతీయ అర్థరాత్రికన్నా ఒక జాము తక్కువగా ఉన్న సమయంలో ప్రదోష మాచరించాలి, అని. జ్యోతిర్నిబంధమందు వ్యాసుడిట్లా - చైత్రశుక్లతృతీయ, వైశాఖ శుక్ల తృతీయ, మాఘశుక్లసప్తమి, ఫాల్గుణ కృష్ణ ద్వితీయ ఇవన్నీ ఉపనయనమందు ప్రశస్తమైనవని భరద్వాజమునీంద్రముఖ్యులు అన్నారు. అని. ఇక్కడ కూడా కృష్ణ ప్రతిపద (వరె) అని తెలుసుకోవాలి. వృద్ధగార్ఘ్యుడు ఇట్లా - సైమిత్రిక వశమైన దానిని అనధ్యాయమందు ఆచరించాలి. మాఘశుక్లసప్తమి, అక్ష తృతీయ బుధ గురు శుక్ర సోమవారములు ప్రతబంధనమందు ప్రశస్తమైనవి, అని ఏదన్నాడో అది ప్రాయ శ్చిత్తము కొరకైన ఉపనయన విషయకము. నిర్ణయామృత కాలాదర్శములు ఇట్లా అన్నాయి - స్వాధ్యాయ వర్జితమైన రోజులు కృష్ణ ప్రతిపదాదులు ప్రాయశ్చిత్త నిమిత్తమందలి మేఖలా బంధనమందు తగినవి, అని అతడే చెప్పాడని, అన్నాయి. ఇక ఇదివరలో ఉపనయనం చేసుకున్నవానికి అని పలికి అనిరుక్తము పరిధానము కాలము (వస్తువుల మార్పు కాలము చెప్పబడలేదు) అని అశ్వలాయనులు తిరిగి జరిగే ఉపనయనమందు కాల అనియమమును చెప్పారు. ఐనా నిమిత్త అనంతరమే అది. అప్పుడు చేయకపోతే ముందు చెప్పిన కాలాన్నే గ్రహించాలి. ప్రతివేదము కొరకయ్యే ఉపనయనంలోనైతే కాలనియమం లేదు అనేది తగును. గర్హడిట్లా - సూర్యచంద్రుల గ్రహణమందు, భూకంపమందు ధూమ కేతుపురాక, తోకచుక్క పడటం మొదలగు దోషమందు యజ్ఞోపవీతమైతే పదిరోజులు వదలాలన్నారు, ఆ విషయ మెరిగిన పెద్దలు. కొందరు పదమూడు రోజులు వదలాలన్నారు అని. (గ్రహణంలో ముందు మూడు రోజులు, తర్వాత ఏడు రోజులు సూతకము అని గర్హుడు. మరో స్మృతిలో - పూర్ణ గ్రహణ మందు ఏడు రోజులు, సగమైతే మూడు రోజులు, మూడు రెండు ఒక్క అంగుళం గ్రహణం ఐతే ఒక్కరోజు వదలాలి, అని. వసిష్ఠుడు ఐదు రోజులని గర్హుడు మూడు రోజులని, కౌశికుడు ఒక్కరోజుని, చ్యవనుడు ఐదు ముహూర్తములు రాహువు దూషిస్తాడని ఉంది) సంకటమందైతే చందేశ్వరుడిట్లా చెప్పాడు - దిక్కులు తగులబడ్డప్పుడు, భూకంపమందు, పిడుగుపడితే, యుద్ధకాలమందు, ధూమకేతువు అట్లాగే ఉల్కాఘాతములు కణములు పడితే వ్రతమంగళములు మూడు రోజులు ఆచరించరాదు, అని. అక్కడే - వేదవ్రత, ఉపనయనములు అట్లాగే స్వాధ్యాయ అధ్యయనములు, సోపపదము లందు అధ్యయనమందుకూడా యజుర్వేదీయులకు దోషము లేదు, అని అన్నారు.

మూ॥ హేమాద్రో జ్యోతిషే - హస్తత్రయే పుష్కధనిష్ఠయోశ్చ పౌష్ట్యాశ్చిహ్య దితి విష్ణుభేషు, శస్తే తిథౌ చంద్రబలేనయుక్తే కార్యోద్విజానాం ప్రత బంధమోక్షైః॥ జ్యోతిర్నిబంధే నారదః - శ్రేష్ఠో న్యర్కుత్రయాం త్యేజ్య చంద్రాదిత్యతరాణిచ, విష్ణుత్రయా శ్విమిత్రాబ్ధయోనిభాన్యవనాయనే. బృహస్పతిః - త్రిమాత్రరేషు రోహిణ్యాం హస్తమైత్రే వ హస్తే, తాన్వస్తే సౌమ్యపునర్వస్సౌరుత్రమం వ్యావనాయనం. జ్యోతిర్నిబంధే - పూర్వాహస్తత్రయే సార్వ క్రుతిమూలేషు బహ్వృచాం, యజుషాం పౌష్ణమై త్రార్యాదిత్య పుష్కమృదుద్రువైః. సామగానాం హరీశార్కవను పుష్కౌత్రరాశ్విభైః, ధనిష్ఠాదితి మైత్రార్యే వ్యందు పౌష్ట్యవ్యధర్యణాం. రాజమార్తంధస్త-బ్రాహ్మణ్య పునర్వసుం నిషేధయతి - తారా చంద్రానుకూలేషు గ్రహజ్ఞేషు శుభేష్వపి పునర్వసౌక్యతే విద్రుః పునః సంస్కారమర్హతి. జ్యోతిర్ని బంధే నారదః - సర్వేషాం జీవశుక్రజ్జనారాః ప్రోక్తా వ్రతేశుభాః, చంద్రార్యే మధ్యమాక్షేయో సామభావోజయోః కుజః శాఖాధిపతి వారశ్చశాఖాధిపబలంతథా, శాఖాధిపతిలగ్నం చ దుర్లభం త్రితయంద్రతే. శాఖాధిపాశ్చ రత్నసంగ్రహే - ఋగధర్వసామయజుషామధి పాగురుసౌమ్య భౌమనితాః జీవసిహ విప్రాణాం క్షత్రస్యారోహణా విశాంచంద్రః, ఇతి. పారిజాతే బృహస్పతిః - బహ్వృచానాంగురీ ర్షారే యజుర్వేదజుషాంబుధే, సామగానాంధరా నూనోరథర్యవిదుషాం రవేః. అత్రలగ్న శుద్ధాదిదైవక్షేభ్యోక్షేయం. విస్తర భయాన్నీత్యతే.

అను॥ హేమాద్రియందు జ్యోతిష వాక్యమిట్లా - హస్త, చిత్ర, స్వాతి, పుష్యమి, ధనిష్ఠ, రేవతి, అశ్విని, మృగశిర, పునర్వసు, శ్రవణ నక్షత్రములందు, ప్రశస్తమైన తిథి యందు, చంద్రుడు బలవంతుడై ఉండగా బ్రాహ్మణులకు వ్రతబంధ, మోక్షములు (సమా వర్తనం) అచరించాలి, అని. జ్యోతిర్నిబంధమందు నారదోక్తి ఇట్లా - హస్త చిత్ర స్వాతి రేవతి పుష్యమి మృగశిర పునర్వసు, ఉత్తర, శ్రవణం, ధనిష్ఠ, శతభిషం, అశ్విని, అనురాధా, రోహిణి ఈ నక్షత్రములు ఉపనయనముందు శుభప్రదమైనవి, అని. బృహస్పతి ఇట్లా - ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర, రోహిణి, హస్త, అనురాధ, ధనిష్ఠ, చిత్ర, మృగశిర, పునర్వసు ఇవి ఉపనయనమునకు ఉత్తమమైనవి, అని. జ్యోతిర్నిబంధమందిట్లా- పుబ్బ, పూర్వాషాఢ పూర్వాభాద్ర, హస్త చిత్ర స్వాతి, ఆశ్లేష, శ్రవణం, మూల వీనిలో బహ్వృచులకు (ఋగ్వేదులకు) మంచిది. రేవతి, అనురాధ, హస్త, పునర్వసు, పుష్యమి, మృదు (మృగశిర చిత్ర, అనురాధ, రేవతి) ద్రువ (ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర, రోహిణి) ఇవి యజుర్వేదీ యులకు మంచివి. సామగులకు శ్రవణం, ఆర్ద్ర, హస్త, ధనిష్ఠ, పుష్యమి, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ ఉత్తరాభాద్ర, అశ్విని ఇవి శుభనక్షత్రములు. అధర్వణులకు ధనిష్ఠ పునర్వసు, అనురాధ, హస్త, మృగశిర, రేవతి ఈ నక్షత్రములు శుభమైనవి అని. రాజమార్తందుడు బ్రాహ్మణునకు పునర్వసు నక్షత్రాన్ని నిషేధిస్తున్నాడీట్లా - తారాబలము చంద్రుడు ఇవి అనుకూలంగా ఉన్నా గ్రహ అబ్ధములు శుభంగా ఉన్నా పునర్వసు నక్షత్రమందు సంస్కారమును పొందిన విప్రుడు తిరిగి సంస్కారమునకు అర్హుడు అని. జ్యోతిర్నిబంధమందు నారద వచనమిట్లా - అందరికి వ్రతమందు గురు, శుక్ర, బుధవారములు శుభములని చెప్పబడ్డాయి. సోమ,

ఆదివారములు మధ్యమము, ఉపనయన సంస్కారానికి. సామవేదులకు, క్షత్రియులకు మంగళ వారము ఉత్తమము. శాఖాధిపతి వారము, శాఖాధిపునిబలము, శాఖాధిపతి లగ్నము ఈ మూడు ఉపనయనమందు లభించుట దుర్లభము అని. శాఖాధిపులు రత్న సంగ్రహమందిల్లా చెప్పబడ్డారు - ఋక్, అధర్వ సామ, యజుశ్శాఖలవారికి గురు, బుధ, మంగళ, శుక్రలు అధిపులు. వర్ణాధిపతులు విప్రులకు గురుశుక్రలు, క్షత్రియునకు మంగళ, సూర్యులు, వైశ్యునకు చంద్రుడు అధిపతి, అని. పారిజాతమందు బృహస్పతి ఇల్లా - ఋగ్వేదులకు గురువారము, యజుర్వేదులకు బుధవారము, సామగులకు మంగళవారము, అధర్వ వేదులకు ఆదివారము ఉపనయనము విహితము. ఇక్కడ లగ్నశుద్ధి మొదలగునవి జ్యోతిష్యుల నుండి తెలుసుకోవాలి. విస్తారమౌతుందనే భయంతో చెప్పటం లేదు.

మూ॥ లల్ల - ప్రతేఽహ్ని పూర్వ సంధ్యాయాం వారిదో యది గర్భతి, తద్దినేస్యాద సన్ధ్యాయా వ్రతం తత్ర వివర్ణయేత్. జ్యోతిర్నిబంధే - నాందిశ్రాద్ధం కృతంచేత్ స్యాత్ అనధ్యాయ స్త్రావణికః, తదోపనయనం కార్యం వేదారంభం సకారయేత్. ఏతత్ బహ్ను చాతిరిక్వానాం. తేషాం తద్దినే వేదారంభా భావాత్. అతస్తేషా ముపనయనం సభవత్వేన. ఐతరే యోపనిషది - మృగాది జ్యేష్ఠాంతం వర్ష్యుః. తం వివాహర్వాదౌ త్రిరాత్రం అనధ్యాయః. ఇతి వేద భాష్యేఉక్తం. ఏతచ్చ ప్రాతః స్తనితే, సాయం స్తనితేతు దినైవ చరుంశ్రవణుత్వా సాయం సంధ్యోత్తరం హోమం కుర్యాత్. న సంధ్యాగర్భతేకాలేన వృక్షే యుత్పాతదూషితే, బ్రహ్మదనంపచేదగ్నౌ పక్వమన్నం నివర్తతే. బ్రహ్మదనం పచేదగ్నౌ పక్వమన్నం నదుష్యతి, ఇతి సంగ్రహోక్తేరితి ప్రయోగ రత్నే భట్టచరణాః. అత్తశాంతిరవ్యుక్తా. నృసింహ ప్రసాదే - బ్రహ్మదనవిధేః పూర్వం ప్రదోషే గర్జితం యది, తదా విఘ్నకరం క్షేయం వదోరధ్యయనస్యతత్. తస్మిశాంతి ప్రకారంతు వక్ష్యేశాస్త్రానుసారతః ప్రధానం పాయసం సాజ్యం ద్రవ్యం శాంతియజౌ భవేత్. సూక్తం బృహస్పతే ర్విద్వాన్ పరోత్ ప్రజ్ఞావిష్వర్తయే, గాయత్రీ చైవ మంత్రః స్యాత్ ప్రాయశ్చిత్తంతు సర్విషా. ధేనుం సవత్సకాం దద్యాత్ అచార్యాయపష్విసీం, బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్పశ్యాత్ తతోబ్రహ్మదనంచరేత్.

అను॥ లల్లుడు ఇల్లా - ఉపనయనం ముందు రోజు పూర్వ సంధ్యయందు మేఘం గర్భిస్తే ఆ రోజు అనధ్యాయమౌతుంది. అప్పుడు ఉపనయన వ్రతాన్ని విడిచిపెట్టాలి అని. జ్యోతిర్నిబంధమందిల్లా - నాంది శ్రాద్ధం చేశాక అకాల అనధ్యాయమైతే ఉపనయన సంస్కారం చేయాలి. వేదారంభము చేయరాదు, అని. ఇది బహ్నుచశాఖీయులకన్న ఇతరమైన వారికి. ఆరోజు వేదారంభము లేదు కాబట్టి (ఋక్శాఖులకు). అందువల్ల వారికి ఉపనయనము కానేకాదు. ఐతరేయ ఉపనిషత్తు యుదిట్లా - మృగశిరకార్తి నుండి జ్యేష్ఠకార్తి వరకు వర్షద్రువు. అదికాక వర్షముతువు ఆదియందు మూడు రాత్రులు అనధ్యాయము అని వేద భాష్యములో చెప్పారు. ఇది ప్రొద్దుటి పూట మేఘగర్జన ఐతే. ఒకవేళ సాయంకాలము గర్జన ఐతే దినమందే చరువును వండి సాయం సంధ్య తరువాత హోమం చేయాలి. సంధ్యాగర్జన కాలమందు వృష్టి ఉత్పాతములచే దూషితమైన కాలమందు బ్రహ్మ ఓదనమును అగ్నిలో వండరాదు. ఒకవేళ అన్నం పక్వమైఉంటే, (ఆసమయంకన్న ముందే)నివృత్తి కాదు

(ఉపయోగించవచ్చు దానిని) బ్రహ్మ ఓదనాన్ని అగ్నిలో వండితే ఆ వండిన అన్నము దూషితం కాదు, అని సంగ్రహాక్షి అని ప్రయోగరత్న మందు భట్టచరణులన్నారు. ఇక్కడ శాంతి కూడా చెప్పబడింది. నృసింహప్రసాదమందిల్లా - బ్రహ్మ ఓదనవిధికన్న ముందే ప్రదోష మందు మేఘగర్జన ఐతే అది వటువుయొక్క అధ్యయనమునకు విఘ్నం కల్పించేదని గ్రహించాలి; అని. దాని శాంతి ప్రకారాన్ని శాస్త్రాన్ననుసరించి చెప్తాను. శాంతి యజ్ఞమందు పాయసము, నెయ్యితో కూడినది ప్రధాన ద్రవ్యము ఔతుంది. ప్రజ్ఞావృద్ధి కొరకు విద్వాంసుడు బృహస్పతి సూక్తాన్ని చదువాలి. గాయత్రి, మంత్రము. ప్రాయశ్చిత్త హోమాన్ని నేయితో చేయాలి. ఆచార్యునకు పాలిచ్చే, దూడకలిగిన ఆవును దానంచేయాలి. పిదప బ్రాహ్మణులను భుజింపచేయాలి. పిదప బ్రహ్మోదనవిధి ఆచరించాలి.

మూ॥ ఉపనయనేచాధికారిణో మాధవీయే వృద్ధమనునోక్తాః - పితా పితామహో బ్రాతా జ్ఞాతయో గోత్రాజాః గ్రజాః, ఉపానయేఽధికారిస్యోఽథ పూర్వాభావే పరః పరః ప్రయోగరత్నే - పితృహోవనయేత్పుత్రం తదభావే పితఃపితా, తదభావే పితరే బ్రాతా తదభావేతు సోదరః. పితేతి విప్రపరం నక్షత్రియాదేః. తేషాంపురోహిత ఏవ ఉపనయనస్య దృష్టార్థత్వాత్. తేషాం చాధ్యాపనేఽసధికారాత్. అథపితృవృన్యజ్ఞేష్ట బ్రాతృభావేఽధికారః. అసంస్కృతాస్త్ర సంస్కార్యా బ్రాతృభిః పూర్వసంస్కృతైః ఇతియాజ్ఞ వర్గ్యక్షేత్రేనేదమవిభక్తపరం, పూర్వంతు, విభక్తపరం. మాతుః రక్షోదోషే తుహ్నాగుక్తం. అథషండమూఠాదునాం విశేషః - ప్రయోగపారిజాతే బ్రాహ్మ - బ్రాహ్మజ్ఞాం బ్రాహ్మణాశ్చాతే బ్రాహ్మణః సఇతి శ్రుతిః. తస్మాచ్ఛండబధిరకుజ్జవామన పంగుఘ, జడ గర్భదరోగార్త శుష్కాంగ ఏకలాంగిమ, మత్సోన్మతేషుమూకేషుశయనస్థే నిండియే, ధన్యపుం స్త్రేషు చైతేషు సంస్కారాః స్వః యథోచితం. మత్సోన్మతౌ నసంస్కార్యా వితిశేచిత్రవక్షతే, కర్మస్వనధి కారాచ్చ పాతిత్యంనాస్తదైతయోః తదపత్యంచ సంస్కార్యమపరే త్యాహురన్యథా. సంస్కారమంత్ర హోమాదీన్ కరోత్యాచార్య ఏవతు, ఉపనేయాంశ్చ విధివత్ ఆచార్యస్య (స్య) సమీపతః. ఏవమేవ ద్విజైరాతౌ సంస్కార్యౌ కుండగోలకౌ, ఇతి. స్మృత్యర్థ సారేఽప్యేవం - కుండగోలకయోః సంస్కార్యత్వం శ్రాద్ధేనషేధశ్చ క్షేత్రజపుత్రవిషయః. అన్యస్య, విన్నాస్తేష విధిః స్మృతః, ఇతివచనాత్. అబ్రాహ్మణ్యే నోపనయాద్యప్రాప్తేరిత్యపరార్థః.

అను॥ ఉపనయనమందు అధికారులను గూర్చి మాధవీయమందు వృద్ధమను వచనము లిట్లా - తండ్రి, (తండ్రితండ్రి) తాత, అన్న, జ్ఞాతాలు (అనగోత్ర, సపిందులు తల్లి తండ్రి మొదలగువారు) సగోత్రసపిందులు, అగ్రజులు (ఓన్నాన్న పెదనాన్న పుత్రులు మొదలగువారు) వటువుకన్న అధికవయస్కువారు (ఓన్నాన్న లేకపోతేనే ఆతని కొడుకుకు అధికారము అన్నఐతే) (ఆతడుకాకపోతే సోదరుడు) ఈరకముగా ఉపనయనమందు అధికారులు తొలిఁగి. పితృహోతే పరులు, అంతకన్న పరమైనవారు అర్హులు, అని. ప్రయోగరత్న మందిట్లా - తండ్రికొడుకు ఉపనయనంచేయాలి. అతడు లేకపోతే తాత (తండ్రి తండ్రి) అతడు లేకపోతే తండ్రి సోదరుడు, అతడు లేకపోతే సోదరుడు, అని. పిత అనే శబ్దము

బ్రాహ్మణపరకమైనది. క్షత్రియాదులకు కాదు. వారికి పురోహితుడే ఉపనయనముకై చూడబడుతున్నాడు. వారికి (క్షత్రియవైశ్యులకు) వేదాధ్యాపనమందు అధికారం లేదు కాబట్టి. ఇక్కడ చిన్నాన్నలకు పిల్లవానికి పెద్దన్నలు లేకపోతేనే అధికారము (ఉపనయనం చేయటంలో). పూర్వము సంస్కృతులైన అన్నలు సంస్కారమునొందని తమ్ములకు సంస్కారము చేయాలి, అని యాజ్ఞవల్క్యుడక్తి. అందువల్ల ఇది అవి భక్త (కుటుంబ) పరమైనది. ముందుచెప్పింది విభక్తపరమైనది. తల్లిరజోదుష్టమతే ముందే చెప్పాము. ఇక షండమూకాదులకు విశేషము. ప్రయోగపారిజాతముందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - బ్రాహ్మణి యందు బ్రాహ్మణునిద్వారా పుట్టినవాడు బ్రాహ్మణుడు అని శ్రుతి. అందువల్ల నపుంసకుడు (అంధుడు సూచన) చెవిటివాడు, గూనివాడు, పొట్టివాడు, కుంటివాడు, జడుడు (తెలివిలేనివాడు) బొంగురుగొంతువాడు (నత్తివాడు), రోగి, శుష్కాంగుడు, వికలాంగుడు, మత్తుడు ఉన్మత్తుడు (పిచ్చివాడు), మూగవాడు, శయనముందున్నవాడు, ఇంద్రియములేనివాడు, పుంస్తవములేనివారు, వీరందరికి యథోచితముగా సంస్కారములు చేయాలి. కొందరు మత్తఉన్మత్తులకు సంస్కారమవసరము లేదని అంటారు. కర్మలలో అధికారం లేదు కనుక వీరికి పాతిత్యము లేదు అని అంటారు. ఇతరులు మరోరకంగా అంటారు, వారి సంతానమునకు సంస్కారము చేయాలి, అని. సంస్కారమంత్ర, హోమాదులను ఆచార్యుడేచేస్తాడు. ఉపనయనంచేయతగిన యోగ్యులను ఆచార్యునినమీపమునకో లేదా అగ్నినమీపమునకో విధిప్రకారము తీసుకొనివచ్చి, వారినిస్పృశించి సావిత్రిని జపించాలి (మూకబధిరులు మొ॥ వారు సావిత్రిని చెప్పలేరుకదా (ఉచ్చరించ) కన్యాదానస్వీకారముతప్ప అన్నిటినీ బ్రాహ్మణునితో చేయించాలి) ఈ రకముగానే బ్రాహ్మణులవల్ల కలిగిన కుండగోలకులకు సంస్కారములు చేయాలి. స్మృత్యర్థసారమందు కూడా ఇట్లా :- కుండగోలకుల సంస్కారము, శ్రాద్ధమందు నిషేధము క్షేత్రజప్తత్ర విషయము. (నవర్పునిద్వారా తనభార్యయందు కలిగినవాడు భార్యయందు సంతతికొరకు భర్త నియోగించిన జ్ఞాతీచే కలిగిన సంతానము, క్షేత్రజ). ఇతరుని చర్చలలో ఈవిధియే చెప్పబడింది, అనేవచనము ననుసరించి బ్రాహ్మణుడు కాని వానితో ఉపనయనాదులు ప్రాప్తించవుగదా, అని అపూర్ణులన్నారు (భర్తఉండగా పరపురుషునివల్ల సంతానాన్ని పొందితే అపుత్రుడు, కుండుడు. భర్తపోయాక పరపురుషునిద్వారా సంతానాన్ని పొందితే అపుత్రుడు గోలకుడు).

మూ॥ ఉపనయనం కుమారంభోజయిత్యాకార్యం ప్రాగేవైనం తదహర్ భోజయంతి, ఇతి మదన పారిజాతగోళిలోక్తే. గాయత్ర్యుపదేశశ్చ ఉత్తరతోఽగ్నేః కార్యః ఉత్తరేణాగ్నిముపవిశతః ప్రాజ్ఞముఖాచార్యః ప్రత్యజ్ఞముఖాచారోఽధీహిభోః, ఇతి శాంఖ్యాయన సూత్రోక్తే. యద్యపివాత్మాయనేన, అథాస్మైసావిత్రిమన్యాహోత్రతోఽగ్నేః ప్రత్యజ్ఞముఖాయ, ఇత్యుక్వాదక్షిణతస్త్విత అవీనాయనైకే, ఇతి వికల్పఉక్తః. తథాపికాళియానామేవనః. బహ్వానానాంతుత్తరవివచేదైక్యాత్. భిక్షాయాం విశేషపాపకార్యాదునః - మాతరమేవాగ్రభిక్షేత్.

పరాశరమాధవీయే-మాతరం వాస్తవసారంవామాతుర్వాభగినీనిజాం, భిక్షేతభిక్షాం ప్రధమంయా
చైనం న విమానయేత్. అథ సంస్కారలోపేతానకః ఆరభ్యాధానమాచౌలాత్ కాఽలేహితే,
తుకర్మణాం, వ్యావృత్త్యాగ్నింతునంస్కృత్యహత్యాకర్మయథాక్రమం. ఏతేఽన్వైకైక లోపేతు
పాదకృచ్ఛ్రంసమాచరేత్, చూడాయామర్థకృచ్ఛ్రః స్వాదాపదిత్యేవమీరితం. అనాపదితుసర్వత్రద్విగుణం
చరేత్. పారిజాతే కాత్యాయనః - బుప్తే కర్మణి సర్వత్ర ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే, ప్రాయశ్చిత్తే కృతే
సశ్చాల్పస్థం కర్మసమాచరేత్, స్మృత్యర్థసారేదైవం. కారికాయాంతు - ప్రాయశ్చిత్తే కృతేఽతీతంబుప్తం
కర్మకృతాకృతం, ఇత్యుక్తం. ప్రాయశ్చిత్తేకృతేపశ్చాదతీతమపి కర్మవైకార్యమిత్యేక ఆచార్యా
నేత్యన్వేతువివశ్చితః ఇతి. త్రికాండమండనేతు - కాలాతీతేషుకార్యేషు ప్రాప్తవత్ స్వపరేషుచ,
కాలాతీతాని కృతైవ విధిధ్యామత్తరాదీతు, ఇత్యుక్తం. తత్రసర్వేషాం తంత్రేణ, నాందీశార్థంకుర్యాత్,
దేశకాలకర్మణ్యై, గణశః క్రియమాదానాం మాతృణాం పూజనంసకృత్, సకృదేవ భవేద్బ్రాహ్మణం
అదౌనపుథగాదిషు, ఇతి ఛందోగపరిశిష్టాత్. ఏతద్భూతానామపత్యానాం యుగపత్ సంస్కార
కరణ విషయమితి బోధదేవః. అతీతసంస్కారాణాం యుగపత్కరణఇత్యన్వే. తత్రాపిచౌలస్యో
పనీత్యాసహేతిపక్షే ఉపనీతిదిన వివానుష్ఠానం నపూర్వదివే, సహత్వస్య దివనైత్యే సన్నికృష్టతరత్యాత్.
వృద్ధాచారోఽప్యేవం.

అను|| కుమారునకు భోజనముచేయించి ఉపనయనముచేయాలి. మదనపారిజాత
మందు గోభిలుడిట్లన్నాడు-ఆరోజుఉపనయనం కన్నముందే అతనికి తినిపిస్తారు, అని.
గాయత్రి ఉపదేశాన్ని అగ్నికి ఉత్తరభాగంలో చేయాలి. శాంఖాయనసూత్రంలో ఇట్లా
చెప్పబడింది - అగ్నికి ఉత్తరభాగంలోకూర్చొని, ఆచార్యుడు ప్రాజ్ఞముఖుడై వటువు ప్రత్యజ్ఞ
ముఖుడుకాగా, ఓం! అధ్యయనము చేయుము, అని. కాత్యాయనుడు - ఇక ఈతనికి,
అగ్నికి ఉత్తరభాగంలోప్రత్యజ్ఞముఖుడైనవానికి, సావిత్రిని ఉపదేశించుఅని పలికి, అగ్నికి
దక్షిణంలో ఉన్న కూర్చున్నవానికి గాని ఉపదేశము అనికొందరు, అని వికల్పం చెప్పాడు
అట్లా కాత్యాయనుడన్నప్పటికి అదికాతీయులకే. బహ్వుచులకైతే ఉత్తరదిక్కి ఒకేవేదం కనుక.
కాత్యాయనుడు భిక్షయందు విశేషాన్ని చెప్పాడిట్లా - తొలుత తల్లినే భిక్షమడగాలి,అని.
పరాశరమాధవీయమందిట్లా - తల్లినిగాని, సోదరిని (అక్కనుగాని), తల్లి తోబుట్టు అక్కను
గాని తొలిభిక్షను యాచించాలి. ఆమె ఈతనిని అవమానించేదికారాదు,అని. ఇక సంస్కార
లోపమందు శౌనకుడిట్లా - గర్భాధానము మొదలుగా చౌల పర్యంతము, కర్మల కాలము
గడచిపోయిన పక్షమందు, వ్యావృత్తితో అగ్నిని సంస్కరించి హోమము చేసి యథా క్రమముగా
కర్మ చేయాలి,అని. వీటిలో ఒక్కొక్కటి లోపిస్తే పాదకృచ్ఛ్ర మాచరించాలి. చూడాకర్మ
యందు అర్థకృచ్ఛ్ర (ప్రాయశ్చిత్త) మాచరించాలి. ఆపద యందు ఇట్లా చెప్పబడింది.
ఆపత్తి లేని పక్షమందు అంతట (అన్ని కర్మల లోపంలో) రెట్టింపు రెట్టింపు ప్రాయశ్చిత్త
మాచరించాలి. పారిజాత మందు కాత్యాయను డిట్లా - కర్మ లోపించిన అన్నిచోట్ల
ప్రాయశ్చిత్తము విధించబడుతోంది. ప్రాయశ్చిత్తం చేశాక ఆ పిదప లోపించిన కర్మను
ఆచరించాలి,అని. స్మృత్యర్థసార మందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. కారిక యుండైతేనో -

కొరకు ఇంధనము, భిక్షా చర్య భూమిపై పరుండుట, గురువునకు హితము వీటిని ఆచరించాలి, అని ముగింపు.

మూ॥ మేఖలామాహ ఆశ్వలాయనః - తేషాం మేఖలా మౌంజీ బ్రాహ్మణస్య ధనుర్వ్యా క్షత్రియస్య ఆవీ వైశ్యస్య, ఇతి. ఆచార్యః - త్రివృతామేఖలా కార్యాత్రివారంస్యాత్ సమాప్త్యా, తత్ గ్రంథయః త్రయః కార్యాః పంచవా సప్తవాపునః. మనుః-మౌంజీ త్రివృత్ సమాప్త్యా కార్యా విప్రస్య మేఖలా, త్రివృతా గ్రంథినైకేన త్రిభిః పంచభి రేవవా. మౌంజ్య భావేతు కర్తవ్యాకుశాశ్మంతక బల్లజైః. అత్ర ప్రవర సంఖ్యా నియమ ఇతి వృద్ధాః. అథ దండాః - మనుః - బ్రాహ్మణో బైల్వ పాలాశౌ క్షత్రియౌ వాటభాదిరౌ, సైలచౌడుంబరౌ వైశ్యౌ దండా నర్మతి ధర్మతః. ఏషామభావే గౌతమః - యజ్ఞియౌ వా సర్వేషాం మూర్ధలలాట నాసాగ్ర ప్రమాణః, ఇతి. అజినమాహశ్వలాయ గృహ్య సూత్రం - అహతేన వాససా సంవీతమైడేయేన వాఽజినేన బ్రాహ్మణం రౌరవేణ క్షత్రియ మాశేన వైశ్యం, ఇతి. యద్యపి ఐడేయ శబ్దేన మృగీచర్యైవోచ్యతే, ఏడాధృశో, ఇతి పాణిని స్మృతేః ఐడేయమేడాశ్వరూప్యం మేడప్రణామ భేత్రిషు, ఇత్యమరకోశాచ్చ. తథాపి కృష్ణ రుద్రవస్తాస్యజనాని, ఇతి శంభోక్తేః. సర్వేషాం వారౌరవం, ఇతి యమోక్తేశ్చ మృగచర్యణా సహ వికల్పోక్షేయః. వస్తాజినయోస్తు వికల్పః, కార్యాసంవా అవికృతం, ఇతి గౌతమోక్తేః.

అను॥ ఆశ్వలాయనులు మేఖల గురించి ఇట్లా చెప్పారు - వారిలో బ్రాహ్మణునకు మౌంజీ మేఖల (ముంజదర్బలది మొలతాడుకు), క్షత్రియునకు ధనుస్సు యొక్క అల్లిత్రాడు మేఖల, వైశ్యునకు గొడ్డ వెంట్రుకలతో చేసినది మేఖల, అని. ఆచార్యులిట్లా - మేఖల దారము మూడు వరుసలు కలది కావాలి (మౌంజిని మూడు వరుసలేని ఒకటిగా పేనాలి). మూడు రౌండ్లు నడుముకు చుట్టబడాలి. దానికి మూడు ముడులు ఉండాలి. లేదా ఐదు గాని ఏడుగాని ఉండొచ్చు, అని. మనువిట్లా - మౌంజీ ముప్పేటలది, సమమైనది, మృదు వైనదిగా బ్రాహ్మణుని మేఖల ఉండాలి. మూడు సార్లు చుట్టి ఒకటిగాని మూడుగాని ఐదుగాని ముడులు వేయాలి, అని. మౌంజీ లేని పక్షంలో కుశలతో, అశ్మంతకము (గడ్డి)తో, మొదల గడ్డితో మేఖల చేయాలి. ఇక్కడ ప్రవర సంఖ్య ననుసరించి ముడుల నియమము అని వృద్ధులన్నారు. (ఋషులు) ఇకదండములు - మనువిట్లా - బ్రాహ్మణుడు బిల్వపలాశ దండములను, క్షత్రియుడు వట, చంద్ర దండములను, వైశ్యుడు గొలుగు, మేడి దండములను ధర్మం ప్రకారం ధరించుటకు అర్హులు, అని. ఇవి లేని పక్షంలో గౌతముడిట్లా - అందరికీ (బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ వైశ్యులకు) మేడి కర్రతోనే దండము. వాని పొడవు మూర్ధము, నొసలు, నాసాగ్రము వరకు ప్రమాణము, అని. అజినమును గూర్చి ఆశ్వలాయన గృహ్యసూత్రము ఇట్లా చెప్పింది - అహత వస్తంతో (ఈషడ్ధౌతసవీనవస్తం) కప్పబడిన నల్లలేడి చర్మముతో బ్రాహ్మణుని, నల్లచారల దుప్పి చర్మముతో క్షత్రియుని, మేక చర్మముతో వైశ్యుని, అని. ఇక్కడ ఐడేయ శబ్దంతో మృగీచర్యమే చెప్పబడుతుంది, ఏడాధృ ధ శో అని పాణిని సూత్రము, ఐడేయం అనగా ఏడి యొక్క చర్మము మొదలగునవి, ఏడా సంబంధి ఐణము అని ఈ రెండు, మూడు లింగములలో ఉంటాయి అని అమరకోశంవల్ల తెలుస్తోంది. ఐనా నల్ల

దుప్పులు, వాని చర్మములు, అని శంఖోక్తి. అన్నింటి చర్మమైనా రౌరవము అని యమోక్తి కనుక మృగచర్మముతో కూడా (మృగీచర్మము) వికల్పము, అని తెలుసుకోవాలి. వస్త్ర అజినము లందైతే వికల్పము. పత్తితో చేసిన వస్త్రము వికృతంగా (చినిగివగైరా) ఉండరాదు, అని గౌతమోక్తి.

మూ॥ అథయజ్ఞోపవీతం - మనుః - కార్యాసముపవీతం స్యాత్ విప్రస్యోర్వ్య వృతంతివృత్. పారిజాతే దేవలః - కార్యాసాక్షౌమ గోవాలశణ బల్వత్పడోద్ధకం (వృణాదికం. ఆది=దర్ప) యథా సంభవతో ధార్యముపవీతం ద్విజాతిభిః. శుచౌదేవే శుచిః సూత్రం సంహతాంగులిమాలకే, అవర్తపద్ధవత్కాతత్ త్రిగుడీకృత్య యత్నతః అదే లింగక్షైః త్రిభిః సమ్యక్ ప్రక్షాల్యోర్వ్య వృతం త్రివృత్, అప్రదక్షిణ మావృత్య సావిత్రి త్రిగుడీకృతం. తతః ప్రదక్షిణావర్తం సమం స్యాన్నవ సూత్రకం, త్రిరావేష్ట్యధృగ్ బద్ధ్యా బ్రహ్మ విష్ణ్వేరాన్నమేత్. తన్నవతంతుకార్యం. సావిత్రి త్రిగుణం కుర్యాత్ నవ సూత్రంతు తద్భవేత్, ఇతితేనైవోక్తేః. ఛందోగపరిశిష్టే - త్రివృదుర్వృతం కార్యం తంతు శ్రయమథోవృతం. త్రివృతంచోపవీతం స్యాత్ తస్యైకో గ్రంథి రిచ్ఛతే. ఊర్ధ్వవృతం దక్షిణం కరమూర్ధ్వం కృత్వావలితం. భృగుః - వామావర్తవలితం త్రిగుణం కృత్వా దక్షిణావర్త వలితం త్రిగుణం కార్యం. స ఏకస్తంతురేవం త్రి తంతుక మిత్యర్థః

అను॥ ఇక యజ్ఞోపవీతము గూర్చి - మనువిట్లా - బ్రాహ్మణునకు పత్తితో చేసినది యజ్ఞోపవీతము, పై భాగమున చుట్టబడినది, మూడు వరుసలు గలది. (రాజునకు జనవనారది, గొట్టెది వైశ్యునకు) అని. పారిజాతమందు దేవలుడిట్లా - పత్తి, పట్టు, అవు వెంట్రుకలది, నారది, మొదవగడ్డితో చేసినది (ఆది=దర్పవగైరా) ఏది వీలైతే అది బ్రాహ్మణులు ఉపవీతంగా ధరించాలి, అని. శుచియైన ప్రదేశము, శుచియైన దారము అంగుళి మూలమందు గట్టిగా చుట్టి తొంబది ఆరుసార్లు చుట్టి (చేతికి) తిరిగి దానిని ప్రయత్న పూర్వకముగా మూడింతలు చేసి జల సంజ్ఞక మూడు మంత్రములతో బాగా శుద్ధి చేసి ఊర్ధ్వవృత్తము మూడుచుట్లు అప్రదక్షిణముగా చుట్టి సావిత్రితో త్రిగుణముగా చేయాలి. ఆ పిదప ప్రదక్షిణా వర్తము నమముగా నవసూత్రకమౌతుంది. మూడుసార్లు చుట్టి గట్టిగా బంధించి బ్రహ్మ విష్ణు ఈశ్వరులకు నమస్కరించాలి. అది నవతంతు కార్యము. సావిత్రితో త్రిగుణము చేస్తే అది నవసూత్ర మౌతుంది, అని ఆతడే చెప్పాడు. ఛందోగ పరిశిష్ట మందిట్లా - మూడు గాచుట్టబడ్డ, పైకి చుట్టబడ్డ మూడు దారములను క్రిందికి చుట్టాలి. మూడుసార్లు చుట్టబడి అది ఉపవీతమౌతుంది. దానికి ఒక ముడి ఉంటుంది. పైకి చుట్టబడిన దక్షిణ కరమును పైకి చేసి తిప్పుండి (ధరించండి) అని. భృగువిట్లా - వామావర్తవలితమును ముబ్బడి (మూడు పోగులు) చేసి దక్షిణావర్తవలితమును త్రిగుణం చేయాలి. అది ఒకే దారము ఇట్లా మూడు దారములు కలదౌతుంది, అని.

మూ॥ కాత్యాయనః - వృష్ణదేశే చ నాభ్యాం చ ధృతం యద్విందతేకటిం, తద్ధార్య ముపవీతం స్యాత్ నాలింభం నచోద్భ్రతం. వసిష్ఠః - నాభేరూర్వ మనాయుష్య మథోనాభేస్తపః క్షయః, తస్మాన్నాభి సమం కుర్యాత్ ఉపవీతం విచక్షణః. పారిజాతే దేవలః - ఉపవీతం వటోరేకం

ద్వేతథే తరయోః స్మృతే, ఏకమేవయతీనాం స్యాత్ ఇతి శాస్త్రస్య నిశ్చయః. స ఏవ-బహూనివా ఆయుష్షామస్య, తత్ర మంత్ర మాహ స ఏవ - యజ్ఞోపవీతమితి వా వ్యాహృత్యా వాపి ధారయేత్. హేమాద్రా - యజ్ఞోపవీతే ద్వేధార్యే శ్రోతే స్మారే చ కర్మణి, శృతీయముత్తరీయాధే వస్త్రాభావేతదిష్టతే. దేవలః - సావిత్రి రశకృత్యోఽద్భిః మంత్రితాభిస్తదుక్షయేత్, విచ్ఛిన్నం వాప్యధోయాతం భుక్త్వా విర్భితముత్పజేత్. మనుః - మేఖలామజినం దండం ఉపవీతం కమండలుం, అప్పు ప్రాప్య వినష్టాని గృహ్లాతాన్యాని మంత్రవత్. అద్వైతల్లోపే ప్రాయశ్చిత్రం - మనుః - అకృత్యా భైక్ష్యచరణ మసమిధ్య చపావకం, అనాశురః సప్తరాత్ర మవకీర్తిత్రతం చరేత్. అమత్యాఅపది త్యాగేతు యాజ్ఞవల్క్యః - భైక్ష్యాకార్యేత్యక్త్వాను సప్తరాత్రమ నాశురః, కామావకీర్ణ ఇత్యాభ్యాం జహూయా దాహాతివ్యయం, ఉపస్థానం తతః కుర్యాత్ సమాసించన్త్యనేనతు. మంత్రాస్తు మితాక్షరాయాంక్షేయాః.

అను|| కాత్యాయనుడిట్లా - పృష్ఠదేశమందు, నాభియందు (వరకు) ధరించబడినది కటి ప్రదేశమునకు చేరినది అట్టి ఉపవీతమును ధరించాలి. చాలా పొడుగుది, దీర్ఘమైనది కారాదు, అని. వసిష్ఠుడిట్లా - నాభికి పై భాగంలో ఐతే ఆయునాశకము, నాభికి క్రింది భాగమైతే తపోనాశకము. అందువల్ల విద్వాంసుడు ఉపవీతమును నాభి సమముగా ధరించాలి, అని. పారిజాతమందు దేవలుడిట్లా - వటువునకు ఒక ఉపవీతము. అట్లాగే ఇతరులకు రెండు అని చెప్పబడ్డాయి (క్షత్రియ, వైశ్య). యతికి ఒకటే ఉపవీతము అని శాస్త్ర నిశ్చయము. ఆతడే - ఆయుష్షామునకు చాలా కాని అని, అక్కడ మంత్రాన్ని చెప్పాడు అతడే - యజ్ఞోపవీతం, అని కాని వ్యాహృతులచేత గాని ధరించాలి, అని. హేమాద్రి యందిట్లా - శ్రోతస్మార్త కర్మలందు రెండు యజ్ఞోపవీతములు ధరించాలి. మూడవది ఉత్తరీయం కొరకు వస్త్రం లేని పక్షంలో అది తగును (ఉపవీతం), అని. దేవలుడిట్లా - సావిత్రి ద్వారా పదిమార్లు మంత్రించబడిన నీటితో దానిని తడపాలి. విచ్ఛిన్నమైన క్రింద పడిన, భుజించాక చేయబడిన దానిని విడువాలి, అని. మనువు ఇట్లా - మేఖల, అజినము, దండము, ఉపవీతము, కమండలువు నష్టమైన వానిని నీటియందు పారవేళి ఇతరమైన వాటిని మంత్రమువలె (తో) స్వీకరించాలి, అని. ఇక ఇవి లోపిస్తే ప్రాయశ్చిత్రమిట్లా - మనువు-భైక్ష్యం అచరించకుండా, అగ్నికి సమిధా ధానం చేయకుండా, రోగం లేనివాడై ఏడు రాత్రులు, అవకీర్ణి ప్రతమాచరించాలి, అని. (అహింస, సత్యము, అస్తేయము, అపైశునము, అక్రోధము, గురు శుశ్రూష అప్రమోద, శౌచ ఆహారశుద్ధి ఇవి అచరించాలి). తెలివి తక్కువ తనవల్ల అపదయందు వదిలిపెడతే యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - భైక్ష్య అగ్ని కార్యములను వదిలిపెడతే ఏడు రాత్రులు అనాశురుడై కామావకీర్ణ అనే మంత్రములతో రెండు ఆహాతులను చేయాలి. విదప సమాసించతు, అనే మంత్రంతో ఉపస్థానము చేయాలి. మంత్రముల గూర్చి, మితాక్షరయందు తెలుసుకోవాలి.

మూ|| సుక్తల్లోపేతు ఋగ్వేదానే - మాచస్తోత్ర ఇపేన్యంత్రం శతసంఖ్యం శివాంయే, అగ్నికార్యం వివాహైః పాపం బ్రహ్మచారిణః. పృథ్వీత్యధ పారేతు - సంధ్యాగ్ని కార్యలోపే స్నాత్వాఽ

ష్ట సహస్రం జపః, భిక్షాలోపే అష్టశతం, అభ్యాసే ద్విగుణం పునః సంస్కారశ్చేత్సుక్తం. అపరార్థే సంవర్తః - యః సంధ్యాం చైవనోపాస్తే అగ్నికార్యం యథావిధి, గాయత్ర్యష్ట సహస్రంతు జపేత్ స్నాత్వా సమాపిశః. అగ్ని కార్యం సంధ్యాద్యయేకార్యం. అగ్నికార్యం తతః కుర్యాత్ సంధ్యయోరుభయోరపి, ఇతియాజ్ఞవల్క్యే. (అచారాధ్యాయశ్లోక 25) సాయమేవనా, సాయమేవ వాగ్ని మింధితే త్యేకే, ఇతి లోగాక్షిదోక్తే. పారిజాతే వృద్ధశాతా తపః - బ్రహ్మచారిమయోఽశ్రీయాత్ మధుమాంసం తద్వైవచ, ప్రాజాపత్యం చరేత్ కృచ్ఛం వ్రతశేషం సమాపయేత్. ఋగ్వేదానే-తం వోధియాజపేన్మంత్రం లక్షం చైవశివాలయే, బ్రహ్మచారి స్వధర్మేషు న్యూనంచేత్ పూర్ణమేవతత్. స్త్రీ సంగము మనుః - అవకీర్తితు కాశేన గర్భభేన చతుష్పదే, పాక (స్థాలి) యజ్ఞవిధానేన యజేత నిరీముఖినిశి. విస్తరస్తు మితాక్షరాదాక్షేయః.

అను॥ ఒక్కసారిలోపమైతే ఋగ్వేదానమందిట్లా - శివాలయమందు మానస్తోకే అనే మంత్రమును నూరుమార్లు జపించాలి. బ్రహ్మచారి అగ్నికార్యం చేయకుండా భుజిస్తే పాపము రాదు, అని. స్యుత్యర్థ సారమందైతే ఇట్లా - సంధ్య అగ్నికార్యముల లోపమైతే స్నానం చేసి ఎనిమిదివేల జపం చేయాలి. భిక్షా లోపమైతే ఎనిమిది నూర్లమార్లు. మళ్ళీ మళ్ళీ ఈ లోపం జరిగితే రెట్టింపు జపము మరి మళ్ళీ సంస్కారము అని అన్నారు, అని. అపరార్థమందు సంవర్తడిట్లా - ఎవడు సంధ్యను ఉపాసించడో యథావిధి అగ్నికార్యం చేయడో, అతడు స్నానం చేసి స్థిరచిత్తుడై గాయత్రిని ఎనిమిది వేల మార్లు జపం చేయాలి, అని. అగ్నికార్యము, రెండు సంధ్యలందు ఆచరించాలి. రెండు సంధ్యలందును పిదప అగ్నికార్యము చేయాలి, అని, యాజ్ఞవల్క్యఉక్తి (అచారాధ్యాయ శ్లోకము 25) సాయంకాల మందు కాని, సాయంకాలమందే కాని అగ్నిని జ్వలంపచేయాలి, అని కొందరు, అని లోగాక్షి చెప్పారు. పారిజాతమందు వృద్ధశాతాతపోక్తి ఇట్లా - బ్రహ్మచారియైనవాడు ఎవడైనా మధు అట్లాగే మాంసము భుజించినట్లైతే అతడు కృచ్ఛప్రాజాపత్యమును ఆచరించాలి. వ్రతశేషమును ముగించాలి, అని. ఋగ్వేదానమందిట్లా - తంవోధియా అనే మంత్రమును శివాలయమందు లక్షసార్లు జపంచేయాలి. బ్రహ్మచారి స్వధర్మమందు లోపమాచరిస్తే అది పూర్ణమౌతుంది, అని. స్త్రీ సంగమందైతే మనువిట్లా - అవకీర్తి (స్త్రీ సంగమం పొందిన బ్రహ్మచారి, అని) ఐతే ఒంటికన్ను గూడిదతో చతుష్పద మందు (ఉండాలి). పాక (స్థాలి) యజ్ఞవిధానంతో రాత్రిపూట నిరీముఖుని గూర్చి హోమం చేయాలి అని. విస్తారంగా ఐతే మితాక్షరాదులందు తెలుసుకోవాలి.

మూ॥ ఉపవీతనాశేతు హోరీతః - మనోబోధిరీత్యేకా. త్వమగ్నే వ్రతసా అసి ఇతి తిస్రః, అజ్యాహుతీర్హత్యా పునః వ్రతీయాత్. తత్రైవ మరీచిః - బ్రహ్మ మాత్రం వివాభుంతే విదే మూత్రం కురుతేఽథవా. గాయత్ర్యష్ట సహస్రేణ ప్రాణాయామేన శుద్ధతి. మనుః - భోః శబ్దం కీర్తయేదంతే న్యన్య నమ్నోఽభివాదనే, అయుష్మాన్ భవపామ్యేతి వాచోశ్చ విబ్రోఽభివాదనే. అకారశ్చన్యనామ్నోంతే వాచ్య పూర్వాక్షరః పుతః, శర్కన్నితి నకారాత్పూర్వ ఇత్యర్థః

అభివాదన ప్రత్యభివాదనాదౌ విశేషః స్మృత్యర్థ సారే పారిజాతాదౌ క్షేయః. యమః - జ్ఞాయానపి కనీయాంసం సంధ్యాయా మభివాద యేత్, వివాశిష్టం చ పుత్రం చ దౌహిత్రం దుహితః పతిం. అభవునరుపనయనం - పారిజాతే శాతాతపః - లశునం గృంజనం జగ్న్వలండుం చతభాశునం, ఉష్ణ మానుషకేభాశ్వరాసభీ క్షీర భోజనాత్, ఉపాయనం పునః కుర్యాత్ తప్తకృష్ణం చరేన్ముహః, ఇతి. హేమాద్రౌ వృద్ధమనుః - జీవన్మయబిసమూగభేత్ ఘృతకుంభే నిమజ్జన, ఉష్ణత్య స్నాపయిత్యాశ్వ జాతకర్మాదికారయేత్. తత్రేవ పాద్యే - ప్రేతశయ్యా ప్రతిగ్రాహీ పునః సంస్కార మరహతి. చంద్రికాయాం బౌధాయనః - సింధుసౌవీర సౌరాష్ట్రాన్ తథా ప్రత్యంతవాసిసః అంగవంకకలింగాంధ్రావ్ గత్వా సంస్కారమర్హహతి. హేమాద్రౌ ప్రాయశ్చిత్త కాండే వృద్ధగౌతమః - భరముష్టం చ మహిష మనద్వాహ మజం తథా, బ్రహ్మహుహ్య ముఖజః క్రోశేదాంధ్రం వినిర్మితేత్. మార్కండేయః - భరమారుహ్య విప్రస్థయోజనం యదిగచ్ఛతి, తప్త కృష్ణత్రయం ప్రోక్తం శరీరస్య విశోధనం, పునర్జన్మ ప్రకుర్వీత ఘృతగర్భవిధానతః. మదనరత్నే మితాక్షరాయాం చ స్నానమాత్రమక్షం. మనుః - అజ్ఞానాత్మాశ్చ విశేషమాత్రం సురా సంస్కృష్టమేవ చ పునః సంస్కార మరహతి త్రయోవర్ణాద్విజాతయః.

అను॥ ఉపవీతం నాశమైతే మాత్రం హరీతుడిట్లా - మనోజ్యోతిరనే మంత్రంతో ఒక ఆహుతి, త్వమగ్నే ప్రతపా అసి అనేదానితో మూడుసార్లు ఆజ్ఞాహుతులిచ్చి తిరిగి యజ్ఞోపవీతం ధరించాలి, అని. అక్కడే మరీచి ఇట్లా - బ్రహ్మ సూత్రము లేకుండా భుజిస్తే, లేదా మలమాత్రము లాచరిస్తే ఆతడు ఎనిమిది వేలమార్లు గాయత్రి జపిస్తే, ప్రాణాయామం చేస్తే పరిశుద్ధుడౌతాడు, అని. మనువిట్లా - నమస్కరించేప్పుడు తనపేరు, చివర భోః శబ్దాన్ని పలకాలి. విప్రుడు, నమస్కారం చేయగా ఓసౌమ్య ! ఆయుష్షుంతుడువుకా అని ఆశీర్వదించాలి. (అభివాదయే శుభశర్మాహంభో! అనగా ఆయుష్మాన్ భవసౌమ్య అనాలి). ఈతని పేరు చివర అకారం చెప్పాలి. దాని పూర్వాక్షరము పుత్రమౌతుంది, అని. శర్మన్ అనే నకారానికి పూర్వము అని అర్థము. (శర్మా). అభివాదన ప్రత్యభివాద నాదులందు విశేషాన్ని స్మృత్యర్థసార మందు పారిజాతాదులందు తెలుసుకోవాలి. యముడిట్లా - పెద్ద వాడైనా చిన్నవాణ్ణి సంధ్యయందు (సమయ) నమస్కరించాలి. శిష్యునకు, కొడుకునకు, దౌహిత్రునకు, కూతురు భర్తకు వీరికి నమస్కరించరాదు అని. ఇక పునరుపనయనము - పారిజాత మందు శాతాతపోక్తి ఇట్లా - వెల్లుల్లి, గాజరగడ్డ (ఎర్రగడ్డ లేదా గంజాయి ఆకు), నీరుల్లి (లేదా, వెల్లుల్లి లాంటి స్థూలకంద) తిని, ఆడకుక్క ఒంటె, స్త్రీ, ఆడేనుగ, ఆడ గుఱ్ఱము, ఆడ గాడిద వీటిపాలను తాగిన యెడల ఉపనయనము తిరిగి చేయాలి. మరల మరల తప్త కృష్ణ మాచరించాలి, అని. హేమాద్రీ యందు వృద్ధ మనువు ఇట్లా - బ్రతికి ఉండి తిరిగి వస్తే నీటికడవ యందు ముంచి తీసి స్నానం చేయించి అతనికి జాతకర్మాదు లు చేయించాలి, అని. అక్కడే పాద్యమందిట్లా - ప్రేతశయ్యను దానం తీసుకున్నవాడు తిరిగి సంస్కారాన్ని పొందాలి, అని. చంద్రికయందు బౌధాయనుడిట్లా - సింధు, సౌవీర,

సౌరాష్ట్ర దేశములకు అట్లాగే దగ్గరలో ఉండే అంగవంగ కళింగ ఆంధ్ర రాష్ట్రములకు వెళ్ళిన యెడల తిరిగి సంస్కారాన్ని పొందాలి, అని. హేమాద్రి యందు ప్రాయశ్చిత్త కాండ మందు వృద్ధ గౌతముడిట్లా - గాడిద, ఒంటె, దున్నపోతు, ఎద్దు, మేకపోతు, పొట్టేలు, వీటిని ఎక్కి కోసుదూరంపోయినచో బ్రాహ్మణుడు చాంద్రాయణ మాచరించాలి, అని. మార్కండేయుడిట్లా - విప్రుడుగాడిదపై ఎక్కి యోజనదూరంప్రయాణిస్తే మూడుతప్పకృత్రు ములతో శరీరశోధనము అని చెప్పబడింది. ఘృతగర్భవిధానముతో పునర్జన్మచేయాలి. మదనరత్న మితాక్షరములందు స్నానం మాత్రం చెప్పబడింది. మనువు ఇట్లా - తెలియక, మలమూత్రములతో సురతో తాకబడిన దానిని తాగితే మూడు వర్ణముల వారు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులు తిరిగి సంస్కారానికి అర్హులౌతారు, అని.

మూ॥ మితాక్షరాయాం పరాశరః - యః ప్రత్యవసితో విప్రః ప్రవ్రజ్యాతో వినిగ్గతః, అనాశక నివృత్తశ్చ గార్వస్థ్యంచేచ్ఛికీర్వతి. స చరేత్ త్రిడిక్కుప్రాధి త్రిడి చాంద్రాయణానిచ, జాతకర్మాధిః సర్వైః సంస్కృతః శుద్ధి మాహ్నయాత్. బౌధాయన సూత్రే - అభోవనీతస్య ప్రతాని భవన్తి నాస్య స్వౌచ్ఛిష్టం భుంజీతాన్యత పితృశ్మేష్టాభ్యాం, స స్త్రీయా సహ భుంజీత, మధుమాంస శ్రాద్ధ సూతకాన్నాని, దశాహ సంధినీ క్షీరం ఛత్రాకనిర్యాసౌ, విలాపనం గణాన్నం, గడికాన్నమితి. ఏతేషు పునః సంస్కారః ప్రతిషిద్ధ దేశగమన మిత్యేకే. అథా ప్యుదాహరంతి - సురాష్ట్రసింధుసౌ వీరమవంతీం దక్షిణాపథం, ఏతాని బ్రాహ్మణోగత్యా పునః సంస్కారమర్హతి.

అను॥ మితాక్షరయందు పరాశరుడిట్లా - ఏ విప్రుడు సన్యాసము అనుభవించి, సన్యాసము నుండి తిరిగి రాదలుస్తాడో, అనాశకుడై (యథేచ్ఛభోగశూన్యతవల్ల) మరలి వస్తాడో వచ్చి గార్వస్థ్యం ఆచరించాలనుకుంటాడో, అతడు మూడు కృత్రుములు, మూడు చాంద్రాయణములు ఆచరించాలి. జాతకర్మాది సకల కర్మలతో సంస్కృతుడైతే శుద్ధిని పొందుతాడు, అని. బౌధాయన సూత్రమందిట్లా - ఇక ఉపనీతునకు వ్రతములు ఉంటాయి. తండ్రి, పెద్దన్న వీరిని వదలి ఇతరుల ఉచ్చిష్టాన్ని భుజించరాదు. స్త్రీతో కలిసి భుజించరాదు. మధు మాంస, శ్రాద్ధ, సూతకాన్నములు, పదిరోజుల సంధినీ (ఎద కొచ్చిన ఆవు, అకాలంలో పాలిచ్చేది) పాలు, పుట్టగొడుగు, జిగురు, దుఃఖపూర్ణమైన మాటలను వినుట, సమూహమునకు చెందిన అన్నము (ధనము), వేశ్యాన్నము ఇవన్నీ తినరాదు. తింటే తిరిగి సంస్కారము చేయాలి, అని. ప్రతిషిద్ధ దేశ గమనమని కొందరన్నారు. (అట్లాగైతే సంస్కారము). ఇంకా ఉదహరిస్తారు. సురాష్ట్ర సింధుసౌ వీరములు, అవంతి దక్షిణాపథము ఈ ప్రదేశములకు బ్రాహ్మణుడు వెళ్తే తిరిగి సంస్కారాన్ని పొందాలి, అని.

మూ॥ అభిషేకసంస్కారం వ్యాఖ్యాన్యమో దేవయజన ప్రభృతి అగ్ని ముఖాత్ కృత్యా పాలాశీం సమిధమాశ్మేనాకేక్వాభ్యాధాయ వాచయతి - పునస్త్యాదిత్యా రుద్రా వసవః - కామః స్వాహా ఇతి. అభివ్రాత్యప్రాయశ్చిత్రే జహోతి యన్య ఆత్మానో మిందా భూయాత్ - పునరగ్నిశ్చక్షురదా దితి ద్వాభ్యాం. అభవక్వాజ్జహోతి - సప్రతే అగ్నే నమిధః సప్రజహోః సప్ర - ఘృతేన, స్వాహా, ఇతి. అథాజ్యహరి రుపహ హరితి - యేనదేవాః పవిత్రేణేతి తిన్మధిరనుభందవీం పిష్టకృత్రుభృతి

సిద్ధమాధేను వర ప్రదానాత్ అథా పరమా పరిదానాత్ కృత్వా పాలాశీం సమిధా మాధాయాధ
 వ్రాత్యవత్ ప్రాయశ్చిత్రే జుహోత్యధ వ్యాహృతీర్జుహోతి. అథాపరో బ్రాహ్మణ వచనా దేవ సావిత్రి
 శతకృత్యే ఘృతమభిమంత్ర్య ప్రాశ్యకృత ప్రాయశ్చిత్రే భవతి. గురోర్వా ప్యుచ్చిష్టం భుంజీత.
 అథావ్యధాహరంతి వసనం దక్షిణాదానం మేఖలాదండమజిన ధైక్ష్త్వచర్యావ్రతాని చ నివర్తంతే
 పునః సంస్కార కర్మణి, ఇతి. ఆశ్వలాయన గృహ్యోఽపి - అధోపేతపూర్వస్య ఇత్యాదినా పునః
 సంస్కారః ఉక్తః. తథాపిత్రాది వ్యతిరేకేణ బ్రహ్మచారిణః ప్రేతకర్మకరణే పునరుపనయన మిత్య
 పరార్థాదయః. త్రిష్ఠరీసేతో - కర్మనాశాజల స్పర్శాత్ కరతోయావిలంఘనాత్, గండకీ బాహు
 తరణాత్ పునః సంస్కార మర్హతి. గౌదాస్తు - కరతోయా జల స్పర్శాత్ కర్మనాశావిలంఘనాత్,
 ఇతి పతంతి. తన్న దానధర్మేషు కరతోయాన్నానే ప్రాశస్త్యే.

అను॥ ఇక పునస్సంస్కారాన్ని గూర్చి వ్యాఖ్యానిస్తాము దేవయజనం మొదలుకొని
 అగ్ని ముఖపర్యంతము ఆచరించి మోదుగ సమిధను నేయిలో ముంచి, అగ్నిలో ఉంచి
 ఇట్లా చదవాలి - పునస్సాదిత్యారుద్రావసవః - కామాః స్వాహా, అని. ఇక వ్రాత్య ప్రాయశ్చిత్ర
 మందు (ఉపనయనాది సంస్కారములేని బ్రాహ్మణుడు లోనగువాడు) ఇట్లా హోమం చేయాలి
 - యన్న ఆత్మానోమిందాభూత్, పునరగ్నిచ్ఛక్షురదాదితి రెండు మంత్రాలతో. ఇక చరువుతో
 హోమం చేయాలి ఇట్లా - సప్తతే అగ్నే సమిధః సప్తజిహ్వః సప్త - ఘృతేనస్వాహా, అని. ఇక
 అజ్య అహంతులతో హోమం చేయాలి ఇట్లా - యేనదేవాః పవిత్రేణ అను మూడు మంత్రము
 లతో, వేదమంత్రములతో సిష్టకృత్ మొదలగునవి, సిద్ధము(తో) (వందబడినది) అధేను
 వర ప్రదానము వరకు, ఇక ఆ పరమాపరిదానము వరకు చేసి, పలాశసమిధను హోమంచేసి,
 ఇక వ్రాత్యనకువలె ప్రాయశ్చిత్రమందు హోమం చేయాలి. ఇక వ్యాహృతి హోమం చేయాలి.
 ఆ విధప మరొకటి బ్రాహ్మణ వచనంతోనే సావిత్రి, (గాయత్రి) మంత్రంతో నూరుమార్లు
 నేయిని అభిమంత్రించి, తాగి, ప్రాయశ్చిత్రం చేయబడిన వాడౌతాడు. గురువుగారి ఉచ్చిష్టము
 కాని భుజించాలి. ఇంకా ఉదహరిస్తారు - క్షౌరము, దక్షిణాదానము, మేఖల, దండము,
 అజిన, ధైక్ష్త్వచర్య, వ్రతములు కూడా తిరిగి చేసే సంస్కార కర్మలో ఉండవు. ఆశ్వలాయన
 గృహ్యమందు కూడా - ఇక ఇది వరకే ఉపనయన సంస్కారం పొందిన వానికి అని
 మొదలుగా తిరిగి సంస్కారము చెప్పబడింది. అట్లాగే పిత్రాదులకు వ్యతిరేకముగా
 బ్రహ్మచారులు ప్రేత కర్మ చేస్తే తిరిగి ఉపనయనం చేయాలి అని అపరార్థాదులు, అని.
 త్రిష్ఠరీ సేతువు యుండిట్లా - కర్మనాశానదీ జలస్పర్శచేస్తే, కరతోయా నదిన దాటితే
 గండకీనదిన బాహువుల ద్వారా (ఈది) దాటితే తిరిగి సంస్కారాన్ని పొందాలి, అని. గౌడులైతే
 ఇట్లా - కరతోయా నదీ జల స్పర్శచేస్తే, కర్మ నాశ నదిన దాటితే, అని, చదువుతారు. కాని
 అట్లా కాదు. దాన ధర్మములందు కరతోయానదీస్నానము ప్రశస్తమైందని చెప్పారు.

మూ ॥ కరతోయే సదా నీరే పరిత్ శ్రేష్ఠీతి విశ్రుతే, ఆ స్థావయసి పౌరాణం పాపం
 హరతోద్ధనే, ఇతి స్మృతి దర్శన చంద్రికా తిథితస్నానమంత్రాచ్చ. పరాశరః - అజినం మేఖలా
 దండో ధైక్ష్త్వచర్యా వ్రతానిచ, నివర్తంతే ద్విజాతీనాం పునః సంస్కారకర్మణి. హరదత్తస్తు - య
 ఏకం వేద మధీశ్యానం వేదం అప్యేకు మిచ్ఛతి తస్య పునరుపనయనం, తేన వ్రతివేద ముపనయనం

కర్తవ్యం ఇత్యాహ. అస్యే న తన్మన్యంతే. సర్వేభ్యో వైవేదేభ్యః సావిత్రిసూచ్యతే ఇత్యాపస్తంబోక్తేః. తద్విధిః కారికాయాం - వేదాంతరమధీత్యైవ ఋగ్వేదం యేత్వధీయతే, ఉపనీతి రియం తేషా మలంకరణ వర్జితా. యద్వై తదుపనీతస్య ప్రాయశ్చిత్తం యదాభవేత్, కృతాకృతం చ వపనం మేధా జనన మేవచ. మేధా జనన సద్భావే ప్రతచర్యా భవేదిహ, అనుప్రవచనీయం చ తదభావేద్యయం నహి. పరిదానంన కార్యం స్వాత్ నిమిత్తానంతరం త్విదం, పూర్వస్యా వాచయేత్ స్థానే తత్ సవితుః వృణీమహే, ఇతి. యత్తు హరీతః - ద్వివిధాః స్త్రీయః బ్రహ్మవాదివ్యః సద్యోవధ్యత్తు. తత్ర బ్రహ్మ వాదినీనాం ఉపవయన మగ్నింధనం వేదాధ్యయనం స్వగృహేచ భైక్ష్యచర్యా, ఇతి, సద్యో వధానాముపవయనం కృత్వా వివాహః కార్యః ఇతి. తద్యుగాంతర విషయం. పురాకల్పేషు నారీదాం మౌంజీబంధన, మిష్యతే, అధ్యాపనం చ వేదానాం సావిత్రివాచనం తథా, ఇతియమోక్తేః.

అను॥ స్మృతి దర్పణము, చంద్రికయందు వ్రాయబడ్డ స్నానమంత్రము ఇట్లా - నదులలో శ్రేష్ఠమైన మిక్కిలి విశాలమైన ఎప్పుడూ నీరు గల కరతోయ నదీ తెప్పలా తేలుస్తూన్నావు. ఓకరోద్భవ! జౌరుల పాపమును హరించు, అని. పరాశరుడిట్లా - అజినము, మేఖల, దండము, భిక్షాచర్య, ప్రతములు ఇవి ద్విజాతులకు మళ్ళీ చేసే సంస్కార కర్మ యందు ఉండవు, అని. హరదత్తుడైతే - ఎవడైతే ఒక వేదాన్ని చదివి, మరోవేదాన్ని చదువుటకు ఇష్టపడుతాడో, వానికి తిరిగి ఉపవయనము. అందువల్ల ప్రతివేదమునకు ఉపవయనం చేయాలి, అని అన్నాడు. ఇతరులు దానిని అంగీకరించటం లేదు. వేదములన్నింటికి సావిత్రి మంత్రం వెంట చెప్పబడింది, అని ఆపస్తంబోక్తి దాని విధి కారకయందిట్లా - ఇతర వేదమును చదివి ఋగ్వేదమును ఎవరు చదువుతారో వారికి అలంకరణం లేకుండా ఈ ఉపవయనము, అని. లేదా ఆ ఉపనీతునకు ప్రాయశ్చిత్తం ఒకవేళ జరిగితే అప్పుడు వపనము మేధా జనన సంస్కారము చేస్తే అది చేసి చేయనట్టే. మేధా జనన సంస్కారము జరిగితే ఇక్కడ అది ప్రతచర్య బెతుంది. మరి అను ప్రవచనీయం కూడా బెతుంది. (వటువుతో చెప్పించుట). అది లేకపోతే (మేధా సంస్కారం) రెండు లేవు (ప్రతచర్య ప్రవచనీయ). పరిదానం చేయరాదు. (కస్య బ్రహ్మచార్య సీత్యాది పరిదదామీతి వరకు పరిదానం). ఇది వేరొక నిమిత్తం కలది. ముందు దాని స్థానంలో, తత్స వితుర్ వృణీమహే, అని పలికించాలి, అని. హరీతుడు - స్త్రీలు రెండు రకాలు బ్రహ్మ వాదినులు, సద్యోవధువులు. అక్కడ బ్రహ్మవాదినులకు ఉపవయనము, అగ్నింధనము, వేదాధ్యయనము, స్వగృహమందు భిక్షాచర్య, అని. సద్యో వధువులకు ఉపవయనం చేసి వివాహం చేయాలి, అని. ఇది మరో యుగమునకు చెందిన విషయము. పురాకల్పములందు స్త్రీలకు మౌంజీబంధనము, వేదములను చదివించుట అట్లాగే సావిత్రిని ఉపదేశించుట ఉండేవి, అని యమోక్తి.

మూ॥ అథ అనధ్యాయాః - పారిజాతేహరీతః - ప్రతివత్సు చతుర్వశ్యాం అష్టవ్యూం పర్వతోరీడ్వయోః శ్లో॥ నధ్యాయేఽద్య శర్వర్యాం నాధీయాత కదాచన. నారదః - అయనే విషువే వైవ తయనే బోధనే హరేః, అనధ్యాయస్తు కర్తవ్యో మన్వాదిషు యుగాదిషు, నిర్ణయాచ్చుతే - చాతుర్వశ్య ద్వితీయాసు మన్వాదిషు యుగాదిషు, అనధ్యాయస్తు కర్తవ్యో యాచ సోపపదాతిథిః

గర్భః - తుదాహర్ణ తపస్వే చ యాద్వితీయా విధుక్తయే, చాతుర్మాస్య ద్వితీయాస్తాః ప్రపదంతి మనీషిణః. స్మృత్యర్థ సారేఽపి - అపాధీ కార్తికే ఫాల్గుణ సమీపస్య ద్వితీయాసుచ, ఇతి. మనుః - ఉపా కర్మణి చోత్పర్గే త్రిరాత్రం క్షవణం స్మృతం, అష్టకాసు త్వహోరాత్రం ఋత్యనాసు చ రాత్రీః, ఇతి. ఉత్పర్గేతు-మమాక్ష పక్షిణ్యహోరాత్రాధ్యాం త్ర్యహస్య వికల్పః, ఇతి, విజ్ఞానేశ్వరః. అష్టకాక్షేన సప్తమాదీత్రయం శ్లేయం. తిస్రోష్టకాః త్రిరాత్రం అంత్యా మేకే, (ఇతి గౌతమోక్తేః ఋత్యుస్తా స్థితి సౌర ఋత్యంతాసు, చంద్రాంతస్య పర్వత్యే నైవ నిషేధ సిద్ధేః) ఇతి సర్వజ్ఞ వారాయణః. ఏతే విత్వా.

అనుః ఇత అనధ్యాయములు - పారిజాతమందు హోరీతుడిట్లా - ప్రతి పదలందు, చతుర్దశీయందు. అష్టమియందు, అమావాస్య, పూర్ణిమలందు, రేపు అనధ్యాయమైతే ఈ రాత్రీ యందు ఎప్పుడూ చదువరాదు, అని. నారదుడిట్లా - అయన మందు, విషు వత్తు లందు విష్ణువు యొక్క శయన, ఉత్థాన తిథులందు, మన్వాదులందు, యుగాదులందు అనధ్యాయము పాదించాలి, అని. నిర్ణయామృతమందిట్లా - చాతుర్మాస్య ద్వితీయా తిథులందు, మన్వాదులందు, యుగాదులందు, సోప పద తిథి యందు అనధ్యాయ మాచరించాలి, అని. గర్భుడిట్లా - అపాధ, కార్తిక, ఫాల్గుణ మందలి కృష్ణపక్ష ద్వితీయలు వానిని చాతుర్మాస్య ద్వితీయలు అని మనీషులన్నారు. అవి అనధ్యాయములు, అని. స్మృత్యర్థ సారమందు కూడా - అపాధ కార్తిక, ఫాల్గుణ సమీపస్య ద్వితీయలందు కూడా అని. మనువిట్లా - ఉపాకర్మయందు ఉత్పర్గమందు మూడు రాత్రులు (అశుచి) అనధ్యాయ మౌతుంది. అష్టకములందు అహోరాత్రము, ఋతు అంతములందు, రాత్రులందు అనధ్యాయము, అని. ఉత్పర్గమందైతే - మనువు చెప్పిన పక్షిణి అహోరాత్రములతో మూడు దినములు విశల్పమౌతుంది, అని విజ్ఞానేశ్వరుడు. అష్టకాక్షబ్ధంతో సప్తమి అది మూడు అష్టకములు గ్రహించాలి. మూడు అష్టకములు, మూడు రాత్రులు కొందరు అంత్యాన్ని కూడా గ్రహిస్తారు. (అని గౌతమోక్తి. ఋత్యంతములని చెప్పినది సౌర ఋతు అంతము లందు. చంద్రాంతమునకు పర్వం అనటంవల్లనే నిషేధం సిద్ధిస్తుంది కదా) అని సర్వజ్ఞ నారాయణుడు. ఇవి విశ్వమైనవి.

మా || వైమిశ్చికావ పౌడూ యార్థవల్క్యః - త్ర్యహం ప్రేతేష్వనధ్యాయః శిష్యరే త్పిగ్గురు బంధుభు, ఉపాకర్మణి చోత్పర్గే స్వకాభాక్షోత్తియే తథా. సంధ్యా గర్భిత నిర్వాత భూకంఠో ల్బానిపాతన, సమాప్య వేదంధ్యునిత హరణ్య కమధీత్యచ. వంచరక్యాం చతుర్దశ్యా మప్తమ్యాం రాహుసూతకే, ఋతు సంధిసు భుక్త్వా వాక్రాధికం ప్రతి గృహ్యచ. పశుమండుక నకుల శ్యాహి మార్ధార మావక్షిః, కృతేంతరే త్వహో రాత్రం శక్రపాతే తథోన్మయే. గ్రహణేద్య నిషోక్తా ముగ్రహిస్తే త్ర్యహమిత్తుక్షం ప్రాశ్. (యజ్ఞవల్క్య అచారాధ్యాయే శ్లోక 144-151). స్మృత్యర్థ సారేతు - రాత్రౌతు గ్రహణోప్రో రాత్రీః, దివాచ త్ర్యహం అత్యక్షం. ఋతుః = సౌరః. భుక్త్యేత్యుత్పవ విషయం. ఉత్పర్గ భోజనాదుత్పదే, ఇతి గౌతమోక్తి. క్రాధికం మనైకోద్విష్టభిన్నం. తత్ర తుత్ర్యహమితి మనుః. స్మృత్యర్థసారే నైవం. యత్తు - చత్వార్యంతరాయే త్ర్యహముపవాసో వివ్రవానశ్చ, ఇతి

గౌతమోక్తం, తత్త్వధ మాధ్యయనే. యజ్ఞవల్క్యుః - శ్చక్షోష్ట గర్త భోలూక సామ బాదార్త నిః
స్వనే, అమేధ్య శవ చూద్రాంత్య శ్వశాన పతితాంతితే. దేశేఽశువావాత్మని చ విద్యుత్ స్తనిత
సంప్రదే, భుక్త్యాన్తరపాచి రంభోంత రర్థరాత్రేఽతిమారుతే. పాంశు ప్రతర్నే దిగ్భాహ సంధ్యానీహర
భీతిషు, ధావతః పూతి గంధేన శిష్టేన గృహమాగతే. ఖరోష్టయాన హస్త్యశ్చనౌ వృక్షేరిణ రోహదే,
సప్రతింశ దనధ్యాయావేశాంస్తా త్కాలికాన్ విదుః. బాదో = వంశః. శతతంతుర్వీచేతి హరదత్తః
అమేధ్యాః = సూతికాదయః. ప్రనితః = గర్భః. వర్షాతోఽన్యత గర్భవృష్టివిద్యుతాం యోగవద్యే
అకాలికః వర్షానుతాత్కాలిక ఇతి నారాయణః. (బతరేయోపనిషది అపర్వో వర్షే త్రిరాత్రమితి
మృగాదిశ్చేష్టాంతం వర్షర్తుః తం వివావర్షా దౌత్రి రాత్ర మనధ్యాయ ఇతి వేదభాష్యే ఉక్తం).

అను|| యజ్ఞవల్క్యుడు నైమిత్తిక అనధ్యాయములనిల్ల చెప్పాడు - శివ్య, ఋత్విక్, గురు, బంధువులు మరణిస్తే మూడు రోజులు అనధ్యాయము. ఉపాకర్మ, ఉత్సర్గము, స్వకాభాక్రోత్రియుడు మరణిస్తే, సంధ్యాకాలమందు మేఘగర్జన, పిడుగుపాటు, భూకంపము, తోకమక్కు వదటము జరిగితే వేదపఠనం ఆపివేసి రాత్రింబగళ్ళు అరణ్యకము చదవాల్సి. అనధ్యాయ మౌతుంది. అమావాస్య, పూర్ణిమ, చతుర్దశి, అష్టమి, రాహుగ్రహణము, ఋతుల సంధికాలం, ఉత్సవ భోజనం చేశాక లేదా క్రార్థ ప్రతి గ్రహం చేశాక పశువు కప్ప, ముంగిన, కుక్క, పాము, పిల్లి, ఎలుక వీటితో అంతరాయం కలిగితే (మధ్య నుండి పోవటం భేదం) అహోరాత్రము అనధ్యాయము. ఇంద్ర ధనువు దింపితే అది ఎత్తితే అహోరాత్రము అనధ్యాయము. భాద్రపద పౌర్ణమాసిన శక్రయష్టి నిపాతనము భాద్రపద ద్వాదశి, శుక్లపక్షం, ఉత్తరాషాఢ శ్రవణ, ధనిష్ఠ నక్షత్రములలో శక్ర (ఇంద్రుని) యష్టిస్థాపనము. గ్రహణ మందు పగలు రాత్రి అని చెప్పబడ్డా గ్రహస్త మందు (గ్రహణం) మూడు రోజులని ముందే చెప్పారు. (యజ్ఞవల్క్యుని ఆచారాధ్యాయమందలి శ్లో|| 144 - 151). స్మృత్యర్థసారమందైతే - రాత్రి గ్రహణమైతే మూడు రాత్రులు పగలైతే మూడు రోజులు అని చెప్పారు. ఋతువు అనగా సౌర ఋతువు. భుక్త్వా అనునది ఉత్సవ విషయము. భోజనం కన్న ముందు ఉత్సవ మందు (వివాహ ఉపనయన) అని గౌతమోక్తి. మహత్ ఏకోద్దిష్టములకన్న, పార్వణ క్రార్థ సంబంధి అల్లికము భిన్నమైనది. అక్కడైతే మూడు రోజులు అని మనువు. స్మృత్యర్థ సారమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. పశ్వాది అంతరాయమందు మూడు రోజులు ఉపవాసము, విప్రవాసము, అని గౌతముడు చెప్పినదైతే తొలి అధ్యయనమందు అని గ్రహించాలి. యజ్ఞ వల్క్యుడిట్లా - కుక్క, నక్క, గాడిద, గుడ్డగూబ, సామగానమందు మరోవేద ధ్వని బాణము (వేణువు) ఆర్పడైనవాడు వారి ధ్వని విన్నప్పుడు అట్లాగే అశుచి, శూద్రుడు, శవము, అంత్యజుడు, శ్వశానము పతితుడు వీరిదగ్గర, అశుచి ప్రదేశమందు, అశుచి అత్యుపనప్పుడు, మెరుపు, మేఘగర్జన, అధికమైనవేళ, భుజించాక చేయి తడిగా ఉన్నప్పుడు, నీటిమధ్య, అర్ధరాత్రమందు, బాగా గాలి వీస్తున్నప్పుడు, దుమ్ము రేగినవేళ, దిక్కులు దహించినవేళ, సంధ్యాకాలము, మంచ సమయము, భయపడుతున్నవేళ, పరుగెత్తుతున్నప్పుడు, దుర్గంధ మందు, శిష్టులు ఇంటికి వచ్చినవేళ అనధ్యాయము, అని. గాడిద, ఒంటె, (కట్టిన)బండి,

ఏనుగు, గుఱ్ఱము, నావ, వృక్షము, చవిటినేల వీటిపై ఎక్కిన, నడచిన అనధ్యాయము ఇవి ముప్పది ఏడు అనధ్యాయములు. వీటిని తాత్కాలికమైనవిగా తెలుసుకోవాలి. బాణము అనగా వంశము. నూరు తంతులు గల వీణ అని హరదత్తుడు. అమేధ్యమనగా సూతికాదులు. స్తనితము అనగా మేఘ గర్భనము. వర్షాకాలం కానప్పుడు గర్భన, వర్షము, మెరుపు ఇవి ఒకేపాఠి ఏర్పడితే ఆకాలికము, వర్షములందైతే తాత్కాలిక అనధ్యాయ మని నారాయణుడు అన్నాడు. (ఐతరేయోపనిషత్తు యందు అపరుతువుయందు వర్షంవస్తే మూడు రాత్రులు, అనధ్యాయము, అని. మృగశిరశ్చార్ది సుండి జ్యేష్ఠ శార్ది చివరి వరకు వర్షర్తువు. అది కాకుండా పర్వాది యందు మూడు రాత్రులు అనధ్యాయమని వేదభాష్యంలో చెప్పబడింది).

మూ ॥ సంధ్యాగర్భశుభశాంతిః - సాయం సంధ్యాస్తనితే రాత్రిః, ప్రాతః సంధ్యాస్త నితే. పోరాత్రం, రాత్రో, విద్యుశ్చ పరరాత్రవధిః, విద్యుతి నక్షం చా పరరాత్రాత్ ఇతి గౌతమోక్తేః . తృతీయదివాం శోక్తరంతు, విద్యుతి సర్వరాత్రం, ఇత్యాహం ఏవ. త్రిభాగాది ప్రవృత్తై సర్వమితి, అర్ధరాత్రే మధ్యయామర్ధయే ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః. మధ్య దండ చతుష్టయే ఇతి నిర్ణయామృతే. మము - పులివాడే పతలపో ననే నాయాం వ సంగరే, నభుక్త మాత్రేనాజీర్ణే న పమిత్వాన సూతకే, దుధిరేవస్థుతే గాతాత్ శస్త్రేణ చ పరిక్షతే. కేర్యో-శ్లేష్మైంతకస్య ఛాయాయాం శాల్యలే ధ్యుభవ్యే చ, కదా దివి వాగ్ధ్యేయం కోవిదారకపిశ్యయోః. మనుః - శయానః ప్రాథపాదశ్చ కృత్వా దైవా వశ్యేకాం, సాధీయాశామిషం జగ్న్వ సూతకాన్నాద్యమేవచ, ప్రాథపాదః పాదోపరిపాద రాశా అవహరూఢపాదో వేతి హరదత్తః. సోప పదాస్యపి ప్రాగుక్తం. స్ఫుత్యర్థసారే - శ్రవణ ద్వాదశే మహా భుక్త్యో ప్రేత ద్వితీయాయాం రథ నస్తమ్యామా కాతే శవదర్శనే చాహారాత్రమ్. అనుపిందేగురామ్యైతే త్రిరాత్రం. అచార్యే ఉపాధ్యాయే చ పక్షిణీ. అచార్య భార్యాపుత్ర శిష్యేషు అపోరాత్రం. అగ్ర్యత్వానేవ గోవిధ మృతౌత్రి రాత్రం. అయనే విమవేచ పక్షిణీ అకాలవృష్టి చ. అరణ్యభూర్ధార సర్పనకుల పంచవ భాదే రంతరాగమనే త్రిరాత్రం. అరణ్యశ్చ శృగాలాది నావర రజశాదౌ ద్వాదశరాత్రం. భరవరావోష్ఠ చాందాల ముతికోదక్యా శవాదౌ మాసం. గోగవయాతావాన్తి కాదౌత్రి మాసం. శశమేషశ్చ పాకాదౌషష్మాసం. గజగండ సారస సింహ వ్యాఘ్రమహాపాది కృతఘ్నాదా వజ్రిమవధ్యాయః. శోభన దివే చావధ్యాయః.

అను॥ సంధ్యా సమయమందు గర్భనమైతే హరితుడిట్లా - సాయం సంధ్యయందు మేఘ గర్భనైతే రాత్రి అనధ్యాయము. ప్రాతః సంధ్యయందు గర్భిస్తే అహోరాత్రము అనధ్యాయము. గౌతముడిట్లా - రాత్రియందు, మెరుపు మెరిస్తే అపరరాత్రి వరకు అనధ్యాయము, అని. అందువల్ల రాత్రి మెరుపు వస్తే అపరరాత్రి వరకు అనధ్యాయము. దినముయొక్క తృతీయాంగము తర్వాతైతే మెరుపు, ఆ రాత్రి పూర్తి అనధ్యాయము అని ఆతడే చెప్పాడు - త్రిభాగాది ప్రవృత్తి యందు అంతా, అని. అర్ధరాత్రి యందు మధ్యయామధ్యయమందు (అనధ్యాయము) అని విజ్ఞానేశ్వరుడు (స్వాధ్యాయంవద్దు అని). (మధ్యమయామముల మధ్య భాగము మహావిశ. అందు స్నానము, స్వాధ్యాయము,

వీత్యతర్వాణము చేయరాదు, అని స్మృతి). నిర్ణయామృతమందు మధ్యయందలి నాలుగుదండముల (గడియల)కాలము, అని కలదు. మనువిట్లా - వివాదమందు, కలహమందు, సేనయందు, సంగరమందు, భోజనం చేయగానే, అజీర్ణమందు, వమనమందు, సూతకమందు శరీరం నుండి రక్తంవస్తే, శరీరంపై శస్త్రంవల్ల గాయమైతే అధ్యయనం చేయరాదు, అని. కొర్యమందిట్లా - తాండ్ర, బూరుగు, ఇప్ప, కోవిదారము, కపిత్థము (వెలగ) ఈ చెట్ల నీడలలో ఎప్పుడు కూడా అధ్యయనం చేయరాదు, అని. మనువిట్లా - పదుకొని, కాలుమీద కాలేసుకొని, అవసక్తికచేసి (వస్త్రంతో మోకళ్ళను నడుంతో బంధించుకొని) మాంసం తిని, సూతకాన్నాదులు తిని అధ్యయనము చేయరాదు, అని. శ్రౌధ పాదుడనగా కాలుపై కాలేసుకొనేవాడు, లేదా చాచేవాడు లేదా అననముపై పాదమెక్కించినవాడు అని హరదత్తుడన్నాడు. సోప పదములందు కూడా ముందే చెప్పాము. స్మృత్యర్థ సారమందిట్లా - శ్రావణ ద్వాదశి, మహాభరణి (పేత ద్వితీయ, రథసప్తమి, ఆకాశమందు శవదర్శనమైతే అహోరాత్రము అనధ్యాయము. (మహాభరణి = భాద్రపద, భరణి, మహానవమి = అశ్విన్ శుక్ల నవమి, మహాద్వాదశి = కార్తిక శుక్ల ద్వాదశి, అక్షత్యతీయ, మాఘమాస సప్తమి (రథసప్తమి) వీటిలో అధ్యాపన చేయరాదు. (పేత ద్వితీయ = యమ ద్వితీయ = కార్తిక శుద్ధ విదియ, శవము = నీరు). అసపింద గురువు మరణిస్తే మూడు రాత్రులు, అచార్యుడు ఉపాధ్యాయుడు మరణిస్తే ఒకటిన్నరరోజు, అచార్యుని భార్య పుత్రుడు, శిష్యుడు మరణిస్తే అహోరాత్రము, అగ్ని ఉత్పాతంతో, గో బ్రాహ్మణులు మరణిస్తే మూడు రాత్రులు, అయనమందు, విషపత్త్ర యందు, అకాలవృష్టియందు రోజున్నర అన ధ్యాయము. (మహా గురువు మరణిస్తే పన్నెండు రాత్రులు అనధ్యాయము) అరణ్యమందలి పిల్లి, పాము, ముంగిస, పంచనఖాదులు మధ్యలోపస్తే మూడు రాత్రులు (శల్యకము, శ్యావిధము (పండులివి) ఉడుము, కుందేలు, తాబేలు పంచనఖాలు). అరణ్యమందలి కుక్క, నక్క మొదలగునవి కోతి, చాకలివాడు మొదలగువారు అంతరాగమనం ఐతే పన్నెండు రాత్రులు అనధ్యాయము. గాడిద, పంది, ఒంటె, చండాలుడు, సూతిక, రజస్వల శవము అంతరాగమనమైతే నెలరోజులు అనధ్యాయము. గోవు, గవయము, మేక, నాస్తికుడు మొదలగు వారు వీరు అంతరాగమనమైతే మూడు మాసములు, కుందేలు, మేక (మగడి) ఛండాలుడు మొదలగు వారైతే ఆరు నెలలు, ఏనుగు, ఖడ్గమృగము, సారసము, సింహ, వ్యాఘ్రములు, మహాపాపి, కృతఘ్నాదులు అంతరాగమనమైతే ఒక సంవత్సరము అనధ్యాయము. శోభన దినమందు అనధ్యాయము. (వ్రతిపదలేశమాత్రము, అష్టమి కలా మాత్రము ఉంటే అవి రోజునంతా దూషిస్తాయి సుర, గవ్య ఘటమును దూషించినట్లు. లేశాదులుండటం సూర్యోదయం తర్వాత, అంతకన్నాముందు కాదు. దినమనగా అస్తము కన్న ముందు ఆచారము ననుసరించి, అని స్మృతిలో)

మా ॥ బివాహప్రతిష్ఠాద్వైద్యపు నాదిషు అనమాస్తే సగోత్రాణా మనధ్యాయః, ఉదయే అస్తమయేవాపి ముహూర్త త్రయగామియత్, తద్దినం తదహోరాత్రమనధ్యాయ విదోవిదుః.

కేవిదాచు: కృపిదేవే యావత్తద్దిన నాడికా, తావదేవత్వనధ్యాయ: న, తన్నిశ్రేదినాంతరే. ప్రదోషంత్వాహ ప్రజాపతి: - సస్తి చ ద్వాదశీ చైవ అర్ధరాత్రోన నాడికా, ప్రదోషే న తృప్తీయాశ తృప్తీయా నవనాడికా. నిర్ణయా మృతే గర్భ: - రాత్రౌ యామత్రయా దర్వాక్ సప్తమీ వాత్రయోదశీ, ప్రదోషా సతు విజ్ఞేయః సర్వవిద్యా విగర్హిత: రాత్రౌ నవమ నాడిశు చతుర్థీయది దృశ్యతే, ప్రదోష: సతు విజ్ఞేయ: సర్వ విద్యా విగర్హిత: కౌర్మే - అనధ్యాయస్తు నాంగేషునేతిహాస పురాణయో, వ ధర్మశాస్త్రే పున్యేషు పర్వణ్యేతాని వర్ణయేత్. శౌనక: - నిత్యేజపేచ కామ్యే చ కృతౌ పారాయణేఽపిచ, నానధ్యాయోఽస్తి వేదానాం గ్రహణే గ్రాహణే స్మృత: ఇత్యనధ్యాయా:.

అను|| వివాహము, ప్రతిష్ఠ ఉద్యాపన మొదలగు వాని యందు సమాప్తి కానంత వరకు సగోత్రులకు అనధ్యాయము. ఉదయమందు కాని అస్తమయమందు కాని ఏ తిథి మూడు ముహూర్తములుంటుందో ఆ రోజు ఆ అహోరాత్రము అని అనధ్యాయ విదులు అన్నారు. కొందరన్నారు కదా - ఒక ప్రదేశమందు ఎంతవరకు ఆదిన నాడిక ఉంటుందో అంతవరకే అనధ్యాయము. దానితో కూడిన దినాంతరమందు కాదు, అని. ప్రజాపతి ప్రదోషాన్ని ఇట్లా చెప్పాడు - షష్ఠి, ద్వాదశులు అర్ధరాత్రికి ఒకనాడి తక్కువ ఉన్నంతవరకుంటే, తృప్తీయ తొమ్మిది నాడులుంటే ప్రదోషమందు అధ్యయనం చేయరాదు, అని. (ఘడియలు) నిర్ణయామృతమందు గర్గుడిట్లా - సప్తమిగాని త్రయోదశీ గాని రాత్రియందు మూడు (రెండు) గ్రామములకన్న ముందు ఉంటే దాన్ని ప్రదోషమని గ్రహించాలి. అది సర్వ విద్యలకు గర్హితమైనది, అని. రాత్రి తొమ్మిది నాడులందు చతుర్థి ఉంటే దానిని ప్రదోషమన్నారు. అన్ని విద్యలకు గర్హితమైనది. కౌర్మమందిట్లా - అనధ్యాయము అంగములకు ఇతిహాస పురాణములకు, ఇతర ధర్మశాస్త్రములకు అనధ్యాయము కాదు. పర్వమందు వీనిని వదలి వేయాలి, అని. శౌనకుడిట్లా - నిత్యకర్మలు, జపము, కామ్యకర్మ, యజ్ఞము, పారాయణము, వేదములు చదువుట, చదివించుటలో అనధ్యాయము లేదు, అని స్మృతి, అని, అనధ్యాయములు. (దేవతార్చన మంత్రములకు అనధ్యాయము లేదు ఎప్పుడూను)

మూ|| అథమహానామ్నాది వ్రతం - శ్రీధర: - తిథి నక్షత్ర వారాంశ వర్గో దయనీరక్షణమ్. చౌలపత్ సర్వసూఖ్యాతం సగోదానప్రతేఘచ. ఏ(తే)షాం రోపే శౌనక: - ప్రతాని విధివాక్యత్వా స్వకాళాధ్యయనం చరేత్, అకృత్యాభ్యన్యతే యేన సపావీ విధిఘాతక: ప్రత్యేకం కృచ్ఛమేకైకం పరిత్వాఽపి జ్యాహతి: శతం, హత్వా చైవతు గాయత్ర్యా స్నాయాదిశ్యాహ శౌనక: స్మృత్యర్థసారేకు - త్రిన్ వేదే వా దశవా కృచ్ఛాన్ కృత్వా పునరే వ్రతం చరేత్, ఇత్యుక్తం. అథ సమావర్తనం - సురేశ్వర: - భౌమ భాసుజయోర్వారే నక్షత్రే చ వ్రతోదితే, తారాచంద్ర విశుద్ధౌ చ స్వాత్ సమావర్తన క్రియా. బౌధాయన సూత్రకు - రోహిణ్యాం తిష్యే ఉత్తరయో: పాల్గన్యో: హస్తే చిత్రాయాం ఐంద్రే విశాఖాయాం వా స్నాయాత్, ఇత్యుక్తం. వసిష్ఠ: - స్నానం మధ్యాహ్నాదేకు హోరాయాం కారయేచ్ఛుభం, పూర్ణాహ్నేతదభావేకు కుర్యాత్ స్నానం యథావిధి. పర్యణుతవో వివాహస్య, ఇతి సూత్రాత్ యదా దక్షిణాయనే వివాహ: తదా సమావర్తనమపి

తత్రైవ. అన్యథోదగయనే సమావర్తనే, అనాశ్రమీ, నతిష్ఠేత, ఇతి విరోధః స్వాదిత్యుక్తం, సుదర్శనభాష్యే. ఏతచ్చ బ్రహ్మచారి వ్రతలోప ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వా కార్యం. తదాహ బోధాయనః - శౌచ సంధ్యాదర్శ భిక్షాగ్ని కార్య రాహిత్య కౌపీ నోపవీతమేఖలాజిన ధారణ దివాస్వాప ఛత్రపాదుకాశ్రగ్ విధారణోద్వర్త నానులేప నాంజన ద్యూతస్మత్య గీత వాద్యాదిభిరతౌ బ్రహ్మచారి కృచ్ఛ్రత్రయం చరేత్, మహావ్యాహృతి హోమం చ కుర్యాత్.

అను॥ ఇక మహానామ్నీ మొదలగు వ్రతము గూర్చి - శ్రీధరుడిట్లా - తిథి, నక్షత్ర, వార, అంశ, (నవాంశ) వర్గ (షడ్వర్గ) ఉదయముల నిరీక్షణము, చౌలమునకువలె, చెప్పి దంతా గోదానముతో కూడిన వ్రతములందును చూడాలి, అని. వీటిలోపమందు శౌనకుడిట్లా - వ్రతములను విధి ప్రకారముచేసి స్వశాఖాధ్యయనము ఆచరించాలి. చేయకుండా అధ్యయనం చేస్తే అతడు పాపి, విధి ఘాతకుడు ఒక్కొక్క దానిని గూర్చి ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్క కృత్యమాచరించి, గాయత్రితో, నూరు అజ్ఞ ఆహుతులు హోమం చేసి స్నానం చేయాలని శౌనకుడన్నాడు. స్మృత్యర్థ సారమందైతే - మూడు లేదా ఆరు లేదా పది కృత్యములను ఆచరించి తిరిగి వ్రతమాచరించాలి, అని చెప్పారు. ఇక సమావర్తనము - (వేదాధ్యయనము తరువాత, ఇక గృహస్థుడవు కమ్మని గురువుచే అనుజ్ఞ పొందినవాడు సమావృత్తుడు). సురేశ్వరుడిట్లా - మంగల, శనివారములలో వ్రతమునకు చెప్పిన నక్షత్ర మందు తారాచంద్రులు శుద్ధులై ఉండగా సమావర్తన క్రియ బెటుంది, అని. బోధాయన సూత్రమందైతే - రోహిణి, పుష్యమి, రెండు ఉత్తరలు, రెండు ఫల్గునులు (పూర్వ ఉత్తర), హస్త, చిత్త, జ్యేష్ఠ, విశాఖ వీనియందు స్నానం చేయాలి, అని చెప్పబడింది. వసిష్ఠుడిట్లా - స్నానము మధ్యాహ్న కాలమందు హోరయందు చేయించాలి అది శుభము. అదిలేని పక్షంలో పూర్వాహ్ణమందు యధావిధిగా స్నానం చేయాలి, అని. వివాహమునకు అన్ని ఋతువులు అనే సూత్రాన్ననుసరించి ఒకవేళ దక్షిణాయనంలో వివాహమైతే అప్పుడు సమావర్తనం కూడా అక్కడే. లేకున్న ఉత్తరాయణంలో సమావర్తనమైతే, ఆశ్రమం లేకుండా ఉండరాదు, అనే దానికి విరుద్ధమౌతుంది, అని సుదర్శన భాష్యమందు చెప్పారు. దీనిని బ్రాహ్మచారి వ్రతలోప ప్రాయశ్చిత్తమును చేసి చేయాలి. దానినే బోధాయనుడిట్లా - శౌచము, సంధ్య, దర్శ, భిక్షము, అగ్నికార్యములు లేకుండుట, కౌపీనము, ఉపవీతము, మేఖల, అజిన ధారణము, లేకుండ పగటినిద్ర, ఛత్రము, పాదుకలు, మాలాధరణము, అంగోద్వర్తనము, అనులేపనము, కాటుక ద్యూత, నృత్యగీత వాద్యాదులందు ఆసక్తి కలిగిన బ్రహ్మచారి మూడు కృత్యము లాచరించాలి. మహా వ్యాహృతి హోమము చేయాలి, అని.

మూ॥ సమావర్తనోత్తరం పూర్వమృతానాం త్రిరాత్రం అశౌచం కార్యం. ఆదిష్ఠినోదకం కుర్యాత్ అవ్రతస్య సమాపనాత్, సమాప్తే తూదకం దత్వాత్రిరాత్రమ శుచిర్భవేత్, ఇతి మనూక్తేః ఆదిష్ఠీ బ్రహ్మచారిః విజ్ఞానేత్సర్వః. బ్రహ్మచర్యే యది కచ్చిత్ నమృతః తదాత్రి రాత్ర మధ్యే వివాహః కార్యోఽన్య థానేతి సిద్ధ్యతి. జననేతు సత్యపి నతిరాత్రం, తత్రాతి క్రాంతా

శౌచాభివాదురకం దత్వేతి వచనాచ్చేదిదిక్. తత్రాపి వికల్పః పితర్యపిమృతే నైషాం దోషో భవతి కర్మిదిక్. ఆశౌచం కర్మదోషంతే స్వాత్మహం వా బ్రహ్మచారిణాం, ఇతి ఛందోగపరిశిష్టాత్. స్నిహితకప్రతాన్యాహా వ్యాసః - యజ్ఞోపవీతద్వితయం సోదకం చ కమండలం, ఛత్రం చోష్ఠిషమమలం పాదుకే చాప్యపానహా. రౌక్మే చ కుండలే వేదః కృతం కేతనఖః శుచిః. వేదః = దర్శనటు. మనుః - ఉపానహౌ చ వాసశ్చదృఢమన్యైర్నదారయేత్, ఉపవీత మలంకారం ప్రజంకరక మేవచ. అన్యాన్యపి బహ్వృచ గృహ్యస్మృత్యాదిభ్యోజ్ఞేయాని. అథ ఛురికాబంధః. జ్యోతిర్ని బంధే వారదః - ఛురికా బంధనం వక్ష్యే నృపాణాం ప్రాకృగ్రహాత్, వివాహోక్తేషు మాసేషు శుక్లపక్షేవ్యవస్తగే. జీవే శుక్రవ భూపుత్రే చంద్ర తారా బలాన్వితే, మౌంజీబంధర్క్షతిథిషు కుజవర్జితవాసరే. సంగ్రహే - శూద్రాణాం రాజ్య పుత్రాణాం మౌంజ్యభావేనైవ బంధనం, మౌంజీ బంధోక్తతిథ్యాదౌ కార్యం భౌమదినం విని.

అను|| సమావర్తనం తరువాత ముందు మరణించినవారికై మూడు రాత్రులు అశౌచ మావరించాలి. బ్రహ్మచారి, వ్రతము మొదలు సమాప్తి వరకు జలమివ్వరాదు. సమాప్తి అయ్యాక జల మిచ్చి మూడు రాత్రులు అశుచి ఔతాదు, అని మనూక్తి. అదిష్టి = బ్రహ్మచారి అని విజ్ఞానేశ్వరుడు. బ్రహ్మచర్యమందు ఎవ్వరు ఇతః పూర్వం మరణించని పక్షంలో అప్పుడు త్రిరాత్ర మధ్యమందే వివాహము చేయాలిలేని పక్షంలో కాదు అని సిద్ధిస్తోంది. జననం ఉన్నా మూడు రాత్రులు అశౌచం కాదు. అక్కడ గడచిన అశౌచం లేదు అశౌచంగడవలేదు. కనుక, ఉదకమిచ్చి అనే వచనాన్ననుసరించి కూడా అని ఇక చాలు. అక్కడ కూడా వికల్పము. తండ్రి కూడా మరణిస్తే వీరికి ఏ కొంచము దోష ముండదు. కర్మ చివర ఆశౌచముంటుంది, బ్రహ్మచారులకు మూడు రోజులు కాని, అని ఛందోగ పరిశిష్టం వల్ల తెలుస్తోంది. వ్యాసుడు స్నాతక వ్రతములను చెప్పాడు - రెండు యజ్ఞోపవీతములు, నీరు గల కమండలము, గొడుగు, స్వప్నమైన రుమాలు తలకు, పాదుకలు, చెప్పులు, బంగారు కుండలాలు, దర్శనటువు, కేతనఖములు తీర్చుకొని, శుచియై, అని. మనువిట్లా - చెప్పులు, వస్త్రము ఇతరులు ధరించిన దానిని ధరించరాదు, ఉపవీతము అలంకారము, మాల, కమండలు ఇవి కూడ ఇతరులు ధరించినవి ధరించరాదు, అని. ఇతరమైనవి కూడా దివ్యవర్గవ్యాప్యత మొదలగు వాని నుండి తెలుసుకోవాలి. ఇక ఛురికాబంధము. జ్యోతిర్నిబంధమందు నారదుడిట్లా - రాజులకు వివాహం కన్న ముందు ఛురికా బంధనాన్ని గూర్చి చెబుతాను. వివాహోక్తమాసములందు, శుక్లపక్షమందు, గురు శుక్రలు అస్తం కాకముందు, కుజుడు చంద్ర తారలు బలవంతులై ఉండగా మౌంజీ బంధ వక్షతములు తిథులు వీనియందు మంగళవారం తప్ప ఇతర వాసరము లందు ఛురికా బంధనం చేయాలి, అని. సంగ్రహమందిట్లా - శూద్రులకు రాజ్య పుత్రులకు మౌంజీలేని పక్షంలో అస్థబంధనము, మౌంజీ బంధోక్తతిథ్యాదులందు, మంగళవారం కాకుండా చూసి చేయాలి, అని.

మూ॥ అథ వివాహః. యజ్ఞవల్క్యః (అచారాధ్యాయే) - అవిలుప్త బ్రహ్మచర్యే లక్షణ్యం స్త్రియముద్వహేత్, అనన్య పూర్వకాం కాంతాం అనపిందాం యపీయసీం. అరోగితీం భ్రాతృమతీం అనమానార్హగోత్రజాం. లక్షణ్యం బాహ్యభ్యంతర లక్షణైర్భక్త్యాం. బాహ్యనిశాతీఖండాదౌ ప్రసిద్ధాని. అవ్రదాదీ అశ్వలాయనాదీని, అభ్యే పిందాన్ కృత్వా ఇత్యాదీని. మనుః - అనపిండాచరయో మాతుః అసగోత్రాచరయపితుఃసా ప్రశస్తాద్విజాతీనాం దారకర్మణి మైథునే, దత్త్రిమమాతుర్ గృహీతా అనపిందాసగోత్రా. తత్కులవిచ్ఛత్రయే చకారాన్మాకు రసగోత్రాదత్తస్య పితుర్ జనక కులే పితరస గోత్రాపి సపిందత్వాన్నిషేధేత్సవ్యశ్చకారః. అపపింద్యాం = సాపింద్య రహితాం. తద్వైత శరీరావయవాన్యయే న భవతి. ఏకస్యహి పితృకూతుర్యా శరీరస్సావయవాః పుత్ర భౌత్రాదిషు సాక్షాత్ పరంపరయవా శుక్రశోణిత రూపేణ అనుస్మృతాః. యద్యపి వత్సాన్య వత్సా సహభ్రాతృపత్నీనాం చ పరస్పరం నైతత్ సంభవతి తథాపి అధారత్వే నైక శరీరావయ వాన్యయోఽస్త్యేన. అస్తిభిరస్థేని, ఇతిమంత్ర లింగాత్. ఏకస్యహి పితృశరీరస్య అవయవాః పుత్రద్వారాతా స్వాహితా ఇతి మదనరత్న పారిజాత విజ్ఞానేశ్వరాదయాః. వాచస్పతి శుద్ధి వివేక శూల పాద్యాది గౌడమైత్రి లాదయోఽప్యేనం. శ్రుతావపి - ఏతత్ పాదే కాశికం శరీరం శ్రుతి పితృత స్త్రీదే మాతృతఃస్త్రి స్సాయు మజ్జానః, పితృతస్త్యజ్ఞే మాంసరుధిరాదీ మాతృతః ఇతి, ప్రజామను ప్రజాయసే ఇతి చ, చంద్రికాపరార్హమేధా తిథి మాధవా దయస్తు ఏక పిందదావ త్రియాన్యయిత్వం సాపింద్యం.

అను॥ ఇక వివాహము. యజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - (అచారాధ్యాయమందు) బ్రహ్మ చర్యము రోపించనివాడై బాహ్యభ్యంతర లక్షణములతో కూడిన స్త్రీని వివాహమాచాలి. (లోపిస్తే ప్రాయశ్చిత్తం) (స్త్రీత్వం కలది), దాన, భోగములతో ఇది వరకే ఇతరునికైనది కారాదు, సుందరమైనది, (నేత్ర, మనస్సులకు సపిందురాలు కానిది, తనకన్న (వరునికన్న) చిన్నదైనది, రోగము లేనిది, అన్నతమ్ములు కలది, సమాన ఋషిగోత్రములలో పుట్టినది కావాలి. బాహ్యలక్షణాలు కాశీఖండాదులలో ప్రసిద్ధమైనవి. అంతరలక్షణాలు అశ్వలాయ నాదులు చెప్పినవి అభ్యేపిందాన్ కృత్వా, అని మొదలగునవి. మనువిట్లా - తల్లికి అనపింద ఐనది, తండ్రికి, అసగోత్రయైనది అట్టి స్త్రీ ద్విజాతులకు దారకర్మలోను (భార్య) మైథునమందు ను ప్రశస్తమైనది, అని. తల్లిని, దత్తగా గ్రహించే కన్య అనపింద, సగోత్ర కావాలి. ఆ, కుల నివృత్తి కొరకు చ కారంవల్ల తల్లికి అసగోత్ర, దత్తత పితకు జనకకులంపితకు అసగోత్ర కూడా ఐనా సపింద కనుక నిషేధము అని మరో చ కారము. అనపింద్యము=సాపింద్య రహితము. ఆ సపిందము ఒకే శరీరం యొక్క అవయవ అన్యయ సంబంధంతో జెతుంది. ఒకే తల్లి లేదా తండ్రి వీరల శరీర అవయవాలు పుత్రభౌత్రులందు సాక్షాత్తుగా గాని, పరంపరగా గాని శుక్ర శోణిత రూపంతో ఎడతెగకుండా ఉన్నాయి. భార్యకు భర్తతో కూడా భ్రాతృపత్నీలకు కూడా పరస్పరము ఇది జరుగదు ఐనా అధారత్వమైనందువల్ల ఏకశరీర అవయవాన్యయమే ఉంది. అస్థులతో అస్థులు, అనే మంత్ర లింగము (సూచన) ననుసరించి ఒకే తండ్రి యొక్క శరీరావయవాలు పుత్రునిద్వారా వాని యందు

ఉంచబడ్డాయి. అని మదనరత్న పారిజాత విజ్ఞానేశ్వరాదులు అన్నారు. వాచస్పతి శుద్ధి వివేక చూలపాణిమొదలగు గౌడ మైథిలీలు కూడా ఇట్లాగే అన్నారు. శ్రుతియందు కూడా - ఈ శరీరము ఆరు కోశములు గలది మూడు తండ్రి నుండి మూడు తల్లి నుండి. బొక్కలు, నరము, మజ్జ (ఎముకలయందలి నేయి) ఇవి తండ్రి నుండి చర్మము, మాంసము, రక్తము, ఇవి తల్లినుండి, అని. సంతతిని కల్గిస్తున్నావు, అని కూడా ఉంది. చంద్రిక అపరార్థమేదా తిథి మాధవాదులైతే ఒకే పిండదాన క్రియయందు అన్వయిత్వమే (సంబంధమే) సాపిండ్యమన్నారు.

మా || లేపభాజుశ్శుక్లుర్భాద్యాః పిత్రాద్యాః పిండభాగినః. పిండదః సప్తమస్తేషాం సాపిండ్యం సాప్త పౌరుషం ఇతి మాత్స్యకైః. న చ పితృవ్యాధిమ ఏతన్నాస్తీతి వాచ్యం తత్పర్వక శ్రాద్ధే దేవతైశ్చైవ తత్సత్వాత్. దేవదత్త కర్మక శ్రాద్ధేహి యే దేవతా భూతాః తేషాం మధ్యేయః కల్పితే అన్యకర్మకశ్రాద్ధే అనుప్రవిశతి తేషాం సాపిండ్యం. తద్భార్యా జామపి భర్తృ కర్మక శ్రాద్ధే సహాధికారిత్వేన తదన్వయాత్. ఏకత్వం సా గతా భర్తుః పిండే గోత్రచ సూతకే, ఇతి స్మృతేశ్చ. శ్రుతీనాం చ వైరాగ్యార్థత్వాత్ తస్యాః సాపిండ్య నిమిత్తత్వే మానాభావాత్. న చమాతులా దిష్టే తన్నాస్తీతి వాచ్యం, మాతామహరూప దేవతైశ్చాత్. ననుగురుశిష్యాదేరపి శ్రాద్ధ దేవతాత్వాత్ సపిండత్వం స్యాత్. కింబహువా సర్వాభావేతు వృషతిః కారయేత్త స్యధిక్యతః, ఇతి మార్కండేయ పురాణాత్ రాక్షోఽపి శ్రాద్ధ కర్మత్వాత్ సాపిండ్య ప్రసంగః. సుత్యం. పంచమాత్. సప్తమా దూర్ఘం మాతృతః పితృతస్తదా, ఇతి యాజ్ఞవల్క్య వచనేన మాతాపితృసంబంధ ఏవతత్సత్వాత్. ఊర్ధ్వం, సాపిండ్యం నివర్తతే, ఇతి తేషః. నను పంచమత్వాద్భ్రతనియమ్యతే, నమాతృత ఇత్యాది, వాక్యభేదాత్. పైవం. మాతృకులేపంచమత్వస్యపితృకులే సప్తమత్వస్య చ భోధనే శుల్కత్వాత్. పౌరుషేయత్వార దోష ఇతిచేత్ శుల్కమన్యత్రాపి, అన్యకర్మకే రాజ్ఞః తద్విత్కృణాం వాదేవతా త్వాదాచ్ఛ. కించ అవయవాన్వయ వక్షేయథా యోగరూఢ్యా పరిహారః, తథోపపి. తేన మాతృకులే పితృకులే వైక పిండదాన క్రియాన్వయిత్వం సాపిండ్య మిత్యామః. తేనైకస్య పిత్రాదయః షట్పిత్రాదయశ్చ షట్ సపిండా భవంతి.

అను|| మాత్స్యకై ఇట్లా - నాలుగవ తరం తరువాతివారు (4, 5, 6) లేపభాజులు (లేపం = భోజనం) పిత్రాదులు పిండభాగులు పిండమిచ్చేవాడు ఏదవవాడు. వారి సాపిండ్యము సప్త పురుష పర్యంతము, అని. పితృవ్యాదులలో ఇది లేదని చెప్పరాదు. ఆతడు చేసే శ్రాద్ధ ముందు దేవత ఐక్యం ఉంది కనుక సాపిండ్యముంది. దేవదత్తుడు కర్త ఐన శ్రాద్ధ ముందు ఎవరు దేవతలైనారో వారి మధ్యలో వేరే ఎవరో ఒకరు చేసిన శ్రాద్ధ ముందు (దలివారు) వెంట ప్రవేశిస్తారు వారికి సాపిండ్యము వారి భార్యలకు కూడా భర్త చేసిన శ్రాద్ధముందు సహాధికారత్వముంది కనుక అది అన్వయిస్తుంది. భర్త యొక్క పిండ, గోత్ర, సూతకము లందు ఆమె ఏకత్వం పొందుతుంది, అని స్మృతి కూడా. శ్రుతులు వైరాగ్యార్థము కలవి కనుక వానికి సాపిండ్య నిమిత్తత్వమందు ప్రమాణం లేదు. మాతులాదు లందు ఇది లేదని అనరాదు, మాతా మహ రూప దేవతల ఐక్యముంది కనుక. గురు శిష్యాదులకు

గూడా శ్రాద్ధ దేవత ఐనందువల్ల సపిండత్వం ఉంటుంది. ఎక్కువైందుకు, ఎవరూ లేనివారికి వారి సంపద నుండి శ్రాద్ధాదులు రాజు చేయించాలి, అని మార్కండేయ పురాణం నుండి తెలుస్తోంది. అందువల్ల రాజుకు గూడా శ్రాద్ధకర్తృత్వం ఉన్నందువల్ల సాంపిడ్య ప్రసంగం వస్తుంది. నిజమే. తల్లి నుండి పంచమతరం తరువాత తండ్రి నుండి సప్తమ తరం తరువాత, అట్లాగే అనే యాజ్ఞవల్క్యు వచనం వల్ల మాతా పితృసంబంధమందే అది ఉంటుంది. ఆపైన సాంపిడ్యము తొలగిపోతుంది, అని శేషము. ఇక్కడ పంచమత్వాదులే, నియామకము, మాత నుండి కాదు అని మొదలగునవి వాక్యభేదమైనందువల్ల అని అంటే అట్లా కాదు మాతృకులలో పంచమత్వము పితృకులమందు సప్తమత్వము అని బోధించటం తుల్యమే గదా. పౌరుషేయమైనందువల్ల దోషం లేదు అని అంటే ఇతరత్ర కూడా సమానమే. అన్యకర్తృకమైన దానిలో రాజునకు అతని పితరులకు దేవతాత్వం లేదుకూడా. ఇంకనూ అవయవ, అన్వయ పక్షమందు ఎట్లా యోగరూఢివల్ల పరిహారమో అట్లాగే ఇక్కడ కూడా. అందువల్ల మాతృకుల మందు పితృకుల మందును వీడ దాన క్రియలో అన్వయిత్వమే సాంపిడ్యమన్నారు. అందువల్ల ఒకనికి ఆరుగురు తండ్రులు, ఆరుగురు పుత్రులు సపిందులౌతారు.

మూ॥ అత్రకేరి దుభయతః సాపిండ్య నివృత్తా వేవోద్భావో నాన్యథేత్యాహః శుద్ధ చింతామణి వాచస్పతి హరదత్తా దయస్తు సగోత్రత్వనత్. సాపిండ్యస్య సప్రతి యోగితత్వేన సంయోగవ దుభయ నిరూప్యత్వాత్ ఏకతో నివృత్తా వన్యతో నివృత్తే రావశ్యకత్వాత్ మూం పురుషమారభ్య అష్టమోవరో మూల పురుషమారభ్య ద్వితీయా తృతీయాదికాం కన్యాముద్భావాయే దిత్యాహః. శిష్టాస్తన వధూ వరయోః స్వతః సాపిండ్యం కింతు కూటస్థ సంతతి త్యాత్ తత్సాపిండ్యేనైవ. అతోఽష్టమ వరం ప్రతి కన్యాయా అసాపిండ్యేన పి కన్యాయాః కూటస్థేన సాపిండ్యాత్ తత్సంతతి స్తత్వాత్ వరస్థాం ప్రతి స వీడ ఏవేత్య వివాహః. సాపిండ్యా సాపిండ్యయోః ప్రతియోగి భేదే నా విరోధాత్ ఇత్యాహః ఇదమే వచయక్తం. ఆశౌచే ష్యేవం సాపిండ్యం జ్ఞేయం. యత్రకు మధ్యే విచ్చిన్న మపి సాపిండ్యం మందూక పులి వదను రనువర్తతే. యథా కూటస్థాత్ పంచమ్యోః కన్యాయోః పుత్రో తత్ర నివృత్తిః తదవత్యయోః త్వనువృత్తిః తత్రాపినసాపిండ్యా సాపిండ్యయో ర్దోషః , సంబంధి భేదాత్. తేన తత్ర వ వివాహః. అత్ర కూటస్థమారభ్యగణనాకార్యా. తదుక్తం - వధ్వావరన్య వాతాతః కూటస్థాద్భది సప్తమః పంచమే చేత్రయోర్కాతా తత్సాపిండ్యం వివర్తతే, ఇతి. కూటస్థో మూల పురుషః

అను॥ ఇక్కడ కొందరు ఇట్లా అన్నారు - రెండు వైపుల నుండి సాపిండ్యం నివృత్తమైతేనే వివాహము లేకపోతే కాదు, అని అన్నారు. శుద్ధ చింతామణి, వాచస్పతి హరదత్తాదులైతే సగోత్రత్వమువలె సాపిండ్యము సప్రతియోగి ఐనందువల్ల (కొంటర్ పార్ట్) సంయోగమువలె ఉభయ నిరూప్యం ఐనందువల్ల ఒక ప్రక్క నుండి నివృత్తమైనా మరో వైపు నుండి నివృత్తి ఆవశ్యకమైనందువల్ల మూల పురుషుని నుండి ఆరంభించి ఎనిమిదవ వాడు వరుడు మూలపురుషుని ఆరంభించి రెండవది, మూడవది మొదలుగా కన్యను

వివాహ మాదాలి అని అన్నారు. శిష్టులైతే ఇట్లా - వధూవరులకు స్వతహాగా సాపిండ్యము లేదు, కాని కూటస్థ సంతతి ఐనందువల్ల ఆసాపిండ్యముతోనే, (సాపిండ్యము). అందువల్ల ఎనిమిదవ వరుని గూర్చి కన్యకకు సాపిండ్యం లేకపోయినా కన్యకు కూటస్థునితో సాపిండ్యమున్నందువల్ల ఆ సంతతి యందు ఉన్నందువల్ల వరుడు ఆమెకు సపిందుడే, కనుక వివాహం తగదు. సాపిండ్య అసాపిండ్యములకు ప్రతియోగి భేదంతో విరోధం లేదు కనుక, అని అన్నారు. ఇదియే తగును. అశౌచమందు కూడా ఈ విధముగానే సాపిండ్యాన్ని తెలుసుకోవాలి. ఎక్కడైతే సాపిండ్యం మధ్యలో విచ్చిన్నమైనా కప్పగంతులా వెంటనంటి ఉంటుందో. ఎట్లాంటి కూటస్థుని నుండి ఐదవ తరం కన్యల పుత్రునందు అక్కడ నివృత్తి జరుగుతుంది. వారి సంతానానికి అనువృత్తి మరల. అక్కడకూడా సాపిండ్య అసాపిండ్యములకు దోషముండదు. సంబంధి భేదమైనందువల్ల. అక్కడ వివాహం తగదు. ఇక్కడ కూటస్థుని అరంభించి లెక్కించాలి. అది ఇట్లా చెప్పారు - వధువు యొక్క వరుని యొక్క గాని తండ్రి కూటస్థుని నుండి సప్తముడైతే వారి తల్లి ఐదవదైతే ఆ సాపిండ్యము నివృత్త మౌతుంది, అని. కూటస్థుడనగా మూల పురుషుడు.

మూ॥ విశ్వరూపనిబంధే - ఏవముక్త ప్రకారేణ పితృబంధుషు సప్తమాత్, ఉర్ధ్వమేవ వివాహ్యాత్వం పంచమాన్ మాతృబంధుతః, సంతానోభిద్యతే యస్మాత్ పూర్వ జాదుభయత్రచ, తమారాయ గడేద్ధిమాన్ వరం యాపచ్చ కన్యకాం. స్మృతి తత్సే నారదః - అనప్తమాత్ పంచమాచ్చ బంధుభ్యః పితృమాతృతః, అవివాహ్యేన గోత్రాచ నమాన ప్రవరాతథా. అత్ర బంధుభ్య ఇతి పంచమీ విర్హేతాత్ పితుః పితృష్వ స్థ పుత్రాత్ సప్తమీం, మాతుః మాతృష్వస్థపుత్రాచ్చ పంచమీమపి త్యజేత్. ఏవమన్య బంధుమక్షేయం. తత్రాపి, త్రిగోత్రాత్యయేఽర్హాపి వివాహం కుర్యాత్ వక్ష్యమాణ వచనాత్. త్రిగోత్ర గణనాచ మాతామహగోత్రాపేక్షయా సతు స్సాపేక్షయా. అన్యథా పితుః పితామహ దుహితః దౌహిత్రీ పుత్రీ పరిడేయాస్యాత్. వధ్వా మాతామహ గోత్రాపేక్షయాతు త్రిగోత్రాంతర్గతేన వివాహ ప్రసంగ ఇతి సంబంధతత్వాదయో గౌడ గ్రంథాః. సంబంధ వివేకే శూలపాడిరవ్యాహ పంచమాత్ సప్తమాచ్చ అర్హాపి త్రిగోత్రాంతరితా వివాహ్యా. అనంబంధా భవేన్నాతుః పిండే నైవో దతేనవా, సా వివాహ్యా ద్విజాతీనాం త్రిగోత్రాంతరితా చయా, ఇతి బృహస్పనుక్తేః. సన్నికర్షేఽపి కర్తవ్యం త్రిగోత్రాత్ వరతో యది, ఇతి దేవలోక్తేశ్చ. ఏతచ్చ రాక్షసాత్మా నమన్యంతే. యత్తు వసిష్ఠః - పంచమీం సప్తమీం వైవ మాతృతః పితృతస్తథా, ఇతి. యచ్చ విష్ణు పురాణం - పంచమీం మాతృవజ్ఞాచ్చ, పితృవజ్ఞాచ్చ సప్తమీం, గృహస్థ ఉద్యుపోత్సాహం, న్యాయేన విధిసా నృప, ఇతి. తత్పంచమీం సప్తమీ మతీత్యేతి వ్యాఖ్యేయం. పంచమీ సప్తమీ వైవ యేషాం వైవాహికీ త్రియా, త్రియాచరా అపిహితే పతితాః శూద్రతాం గతాః, ఇత్యపరాశ్మే మరీచి వచనాత్.

అను॥ విశ్వరూప నిబంధమందిట్లా - ఈ విధముగా, చెప్పిన ప్రకారము తండ్రి బంధువులలో ఏదవ తరం తరువాతనే వివాహ్యాత్వము మాతృబంధువుల నుండి ఐతే ఐదవతరం తరువాతనే సంతానం భేదిస్తుంది. రెండు వైపుల ఏ పూర్వుని నుండి భేదమో అక్కడి నుండి తీసుకొనే బుద్ధిమంతుడు వరుని లెక్కించాలి. కన్యకను ఎంతవరకు లెక్కించాలో

అట్లాగే లెక్కించాలి. (అప్పుడే వివాహము, అని.) స్మృతితత్వమందు నారదుడిట్లా - పితృ మాతృ బంధువుల నుండి సప్తమం వరకు పంచమం వరకు సగోత్రము, సమాన ప్రవర కనుక వివాహం తగదు, అని. ఇక్కడ బంధువుల నుండి అని పంచమి విభక్తి చెప్పుటం వలన తండ్రియొక్క (అక్క చెల్లెండ్ర) తోబుట్టువుల పుత్రుని నుండి సప్తతరం వరకు అలాగే తల్లి యొక్క తోడబుట్టిన వారి పుత్రుని నుండి ఐదవ తరం వరకు (దానిని కూడా) విడువాలి. ఇలాగే ఇతర బంధువుల విషయంలోను గ్రహించాలి. అక్కడ కూడా మూడు గోత్రాలు భేదిస్తే ముందు (తరంలో) కూడా వివాహం చేయవచ్చును; చెప్పబోయే మాట సనుసరించి. మాతామహ గోత్రాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని, త్రిగోత్ర గణన. కాని తన గోత్రం నుండి కాదు. లేని పక్షంలో తండ్రి యొక్క తాతగారి పుత్రికకు మనుమరాలైన (బిడ్డబిడ్డ) ఆమె బిడ్డను కూడా వివాహమాదాల్చి వస్తుంది. వధువు యొక్క మాతామహ గోత్రాన్ననుసరించి ఐతే త్రిగోత్రాంతర్గతమైనదే. కనుక వివాహ ప్రసంగము, అని సంబంధతత్వాది గొడ గ్రంథాలు చెబుతున్నాయి. సంబంధ వివేకమందు శూలపాణి కూడా ఇట్లా అన్నాడు - ఐదవ ఏడవ తరం కన్న ముందు కూడా మూడు తరములు మధ్యలోని కన్యతో వివాహము తగును, అని. పిండముతో కాని నీటితో (తర్పణం) కాని తల్లి సంబంధము లేనిది కావాలి. మూడు తరములు అంతరం కలది కావాలి. అట్టి కన్యను బ్రాహ్మణులు వివాహ మాదాలి, అని బృహస్పత్యుక్తి. మూడు తరములు పరముదైతే దగ్గరిలో (సంబంధం) కూడా చేసుకోవచ్చును, అని దేవలోక్తి కూడా అని. దీనిని రాక్షజాత్మ్యం గౌరవించరు. వసిష్ఠుడు - తల్లి నుండి ఐదవతరం తండ్రి నుండి ఏడవతరం, అని ఏడన్నాడో, విష్ణుపురాణంలో - తల్లి పక్షం నుండి ఐదవతరం, తండ్రి పక్షం నుండి ఏడవతరం కన్యను న్యాయంగా విధి పూర్వకముగా గృహస్థుకా దలచినవాడు వివాహ మాదాలని ఏ మాట ఉందో వానిని పంచమ, సప్తమతరం గడిచాక అని వ్యాఖ్యానించుకోవాలి. పంచమ, సప్తమములందు వివాహ క్రియ జరిగితే వారు క్రియాపరులైనా కూడా వారు పతితులు శూద్రత్వ మందినవారు, అని అపరార్థమందు మరీచి వచనము.

మూ॥ హారలతాయాం శంఖలిఖితౌ - సపిండతాతు సర్వేషాం గోత్రతః సప్త పౌరుషీ, పిండశ్చేదకదానం చ ఆ శౌచం చ తదానుగం. గోత్రం - సంతానం ఆ శౌచం తా నభివ్యర్థగన్తు తీత్యర్థః. శుద్ధి వివేకే శుద్ధి చింతామణౌ చ బ్రాహ్మ-సర్వేషా మేవవర్ణానాం విజ్ఞేయా సాప్తపౌరుషీ, సపిండతాతతః పశ్చాత్ సమానోదకధర్మతా. తతః కాలవశాత్తత విస్మృతౌ నాచ గోత్రతః. సమానోదక సంజ్ఞాతు తావన్నాతాపి నశ్యతి, సర్వోర్ధ్వం త్రయః పోదకా, తతో గోత్రతా. తత్రైవ బ్రాహ్మ అవిభక్త ధనాస్తే తే సపిండాః పరికీర్తితాః. తేన విభక్త ధనాభావే విభక్తః సపిండో ధనహరీ, నాన్యథే త్యర్థః. తేన వివాహే ఆశావే ధన గ్రహణేవ త్రిధా పవిత్ర్యం సిద్ధం. యత్తు - పంచమ మాతృతః పరిహారేత్ సప్తమీం పితృతః త్రిన్ మాతృతః, పంచపితృతోనా, జలి పైతీనసి స్మృతౌ, త్రివిత్తనుకల్పాః, జలి మాధవోక్తేః. పంచమీం సప్తమీం చైవ మాతృతః

విశ్వతస్త్రధా, దశఖిః పురుషైః ఖ్యాతాత్ శ్రోత్రియాదాం మహాకులూత్, ఉద్వసోత్సప్తమాదూర్జుం తదభావేతు సప్తమీం, పంచమీం తదభావేతు విశ్వపక్షేఽప్యయం విధిః. సప్తమీం చ తథా షష్ఠీం పంచమీం తదైవచ, ఏవముద్వాహయేత్సన్యాం న దోషః శాకటాయనః. తృతీయాం వా చతుర్థీం వా పక్షయోరు భయోరపి, వివాహయేత్సన్యః ప్రాహ పారశర్యోం గిరాయమః. యస్మై దేశానురూపేణ కులమార్గేణ చోద్వహోత్, నిత్యం సప్తపహార్యః స్వాత్ వేదాచైతత్ ప్రదృశ్యతే, ఇతి చతుర్వింశతి మతాత్. చతుర్థీ ముద్వహేత్సన్యాం చతుర్థః పంచమోఽపివా, పరాశరమతే షష్ఠీ పంచమోనకు పంచమీం, ఇతి పరాశరోక్తేశ్వాన కల్పతేహాపది పంచమ్యాది పరిణయనం కార్యమితి ప్రతీయతే. అత్రోపాతదభావే ఇతి సృష్టమేవాను కల్పత్సముక్తం, తన్నయథాక్రతుతం జ్ఞేయం, పూర్వోక్త మరీచివచో విరోధాత్. వస్తుని వికల్పా సంభవాత్.

అను || హారలత యందు శంఖలిఖితులిట్లా - సపిండత అనేది అందరికి గోత్ర పురుషుని నుండి (కూటస్థుడు) ఏడు తరముల వరకుంటుంది. పిండము, ఉదకదానము ఆశౌచము దానిననుసరించే ఉంటాయి (అప్పటినుండే). గోత్రమనగా సంతానము. ఆశౌచమనేది సంతానాన్ని చేరి, పోతుంది అని అర్థము. శుద్ధి వివేకమందు శుద్ధి చింతామణి యందును బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - అన్ని వర్ణముల వారికి ఏడు తరముల వరకు సపిండత అని తెలుసుకోవాలి. ఆ పిదప సమాన ఉదక ధర్మము. ఆ పిదప కాలవశం వల్ల నామ గోత్రముల విస్మరణము జరిగితే సమాన ఉదకము అనేది కూడా అమాత్రం కూడా లేకుండా పోతుంది, అని. ఏడు తరముల తరువాత మూడు తరములు ఉదకము (సోదకులు) ఆ పిదప గోత్రజులు బెతారు. అక్కడే బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - మీరు ఎంతవరకైతే ధనం సంపాదించారో అంతవరకు సపిండులనబడతారు, అని. అందువల్ల, ధనం సంపాదించే విభక్తుడు ధనహారి సపిండుడు అని అర్థం. లేకపోతే కాదు అని అర్థం. అందువల్ల వివాహ మందు, ఆశౌచమందు, ధనగ్రహణమందు అని మూడు రకాల సపిండ్యం సిద్ధమైంది. తల్లి నుంగి ఐదవతరం విడువాలి, తండ్రి నుండి ఏడవతరం విడువాలి లేదా తల్లి నుండి మూడవతరం వదలాలి (నాల్గవది), తండ్రి నుండి ఐదవదికాని (ఆరవది) అని పైరీనసి స్మృతియగుమన్మతోట మూడవది అని అనుకల్పము (సూచన)అని మార్గవోక్త. తల్లి నుండి ఐదవది, తండ్రి నుండి ఏడవది ఐన కన్యను వివాహమాడాలి. పదితరముల నుండి ప్రసిద్ధమైన శ్రోత్రియుల (వేదపాఠులు) ఉత్తమకులము నుండి కన్యను వివాహమాడాలి. ఏడవతరంపై దానిని వివాహమాడాలి. లేనిపక్షంలో ఏడవతరం కన్యను, అది లేకపోతే ఐదవతరం కన్యను వివాహమాడాలి. తండ్రి పక్షమందు కూడా ఇదే విధి. ఏడవ, ఆరవ, అట్లాగే ఐదవతరం కన్యను వివాహమాడాలి. ఇట్లాగితే దోషం లేదని శాకటాయనుడన్నాడు. రెండు పక్షములందు మూడవ దానిని లేదా నాల్గవ దానిని వివాహమాడాలి అని మనువు, పారాశర్యుడు, అంగిరుడు, యముడు అన్నారు. దేశము ననుసరించి, కులమార్గాన్యనుసరించి వివాహ మాడాలి. అది ఎప్పుడూ వ్యవహారికమని అనే మాట వేదం నుండి కూడా, ఇదే, కన్పిస్తోంది అని చతుర్వింశతి మతం నుండి తెలుస్తోంది. అని అన్నారో అది. నాల్గవవాడు

లేదా ఐదవవాడు నాల్గవ కన్యను వివాహమాడాలి. పరాశరమత మందు ఆరవదానిని ఐదవవాడు వివాహమాడాలి, ఐదవదానినికాదు, అని పరాశరోక్తి ననుసరించి అధమపక్షం (అనుకల్పం)లో ఆపదయందు ఐదవది మొదలగు వివాహము చేయవచ్చు అని తెలుస్తోంది. ఇక్కడ అది లేని పక్షంలో అని స్పష్టంగానే మార్గాంతరం (అనుకల్పం) చెప్పబడింది, అని. అన్నారో. అంటే అట్లా కాదు ముందు విన్నట్లుగానే గ్రహించాలి. లేకున్న ముందు చెప్పిన మరీచి వచనమునకు విరుద్ధ మౌతుంది. వస్తువు యందు (విషయంలో) వికల్పం ఉండదు కనుక.

మూ || పంచమాత్మమూర్తి మానీయః కన్యా ముద్వహోద్విజః, గురుతల్పిన విశ్లేయః సగోత్రాం చైవ ముద్వహోన్, ఇతి విష్ణుక్తే. పరాశరస్య మూలాభివాన్. తస్మాద్వదన పారిజాతాద్భుక్త దిశాదత్తకసావత్స వంబంధాద్యను ప్రవేశే బ్రాహ్మణాదీనాం క్షత్రియాది సపింద విషయేవా పూర్వోక్తానివేయాని, సత్యసకల్ ఇతి భ్రమితవ్యం. యత్తు స్మృతిచంద్రికా మాధవాదయ ఆహాః - తృతీయే పురుషే సంగచ్ఛామహే చతుర్థే సంగచ్ఛామహే, ఇతిశతపథ శ్రుతేః, తృప్తాం జహుర్మాతులస్యవయోషాభాగస్తే పైతృప్యసేయీ వపామివ, ఇతి, గర్భేనునాజనితా దంపతీకః, ఇతి చ మంత్ర వర్ణాత్. మాత్మవ్య స్మసుతాం కేచిత్ పితృస్య స్మసుతాంతథా, వివహంతి క్వచిద్దేశే సంకోచ్యాపి సపిందతాం, ఇతి శాతాతపోక్తేషు మాతుల కన్యోద్వాహః కార్యః. యద్యపి పితృస్య స్మకన్యోద్వాహోఽపి ప్రాప్తః తథాపి, అస్పర్శం లోకవిద్విష్టం ధర్మమప్యాచరేన్నతు, ఇతి నిషేధా ద్భవనాం తరేణ తదుద్వాహస్యా విధానాచ్చన కార్యః. అయంతు దాక్షిణ్య శిష్టాచారాత్కార్య ఇతి. స చ పూర్వోక్త శ్రుతీనామర్థ వాదమాత్రతా మానాంతరేణా సిద్ధౌ, ఉపనిషా దేవేభ్యో ధారయతి, ఇతి వదను వాదానుప పత్యా విధి కల్పనాత్. యత్తు శాతాతపః - మాతుల న్యసుతామూధ్వా మాత్మగోత్రాం తద్దేవవ, సమాన ప్రవరాం చైవ తృక్త్యా చాంద్రాయణం చరేత్. యచ్చమనుః - పైతృప్య సేయీం భగినీం స్వసీయాం మాతురేవచ, మాతుశ్చబ్రాహ్మస్తనయాం (బ్రాహ్మరాష్ట్రస్య) గత్వా చాంద్రాయణం చరేత్, ఏతాన్తి స్రస్త భార్యాన్తే నోపయచ్ఛేత్ బుద్ధిమాన్. యచ్చవ్యాసః - మాతుః సపిందాయత్నేన వర్జనీయా ద్విజాతిభిః, ఇతి తత్ గాంధర్వాది వివాహోధ మాత్మవిషయం. తత్ర పితృగోత్రానిరుత్తేః.

అను|| విష్ణుక్తి ఇట్లా - ధీమంతుడైన బ్రాహ్మణుడు పంచమం నుండి సప్తమం నుండి కన్యను వివాహమాడితే, సగోత్రను ఈ రకంగా వివాహమాడి నందు వలన ఆతడు గురుతల్పగుతుడైనట్లుగా గ్రహించాలి, అని. పరాశరునకు మూలం లేదు కనుక. అందువల్ల మదన పారిజాతాదులందు చెప్పిన రీతిగా బ్రాహ్మణాదులకు దత్తకునియొక్క (మాత్మకుల మందు) సావత్సము (మాతామహకులమందు) సంబంధాదుల అను ప్రవేశమందు, క్షత్రియాదుల సపిందవిషయమందు కాని పూర్వోక్త వచనాలను గ్రహించాలి(పరాశర). అను కల్పం అని భ్రమించరాదు. స్మృతిచంద్రికా మాధవాదులు ఇట్లా - మూడవ పురుషుని యందు కలిసిపోదాం (వివాహం) నాల్గవవాని యందు కలిసిపోదాం, అనే శతపథశ్రుతివల్ల, మారులుని సంతానము (జహువు) ఆదపిల్ల, భాగినీయుని భాగము, తండ్రితోబుట్టువు

బిడ్డ మాతుల పుత్రుని భాగము. అని మన గర్భమందు దంపతిగా పుద్దారు, అనే మంత్ర వర్ణం వల్లనూ అని అన్నారో, కొందరు తల్లి తోబుట్టువు బిడ్డను అట్లాగే కొందరు తండ్రితో బుట్టువు బిడ్డను సపిందతను రెక్కించకుండా ఒక్కోదేశంలో వివాహమాడుతున్నారు, అని. శాతాతపోక్తి ఉంది కూడా కనుక మాతుల కన్యను వివాహమాడడం తగును. దీనివల్ల తండ్రి తోబుట్టువు కన్యను వివాహమాడడం కూడా ఒకవేళ ప్రాప్తించినా, అది సరక కారకము, లోకనిందితమైంది ధర్మమైనా ఆచరించరాదు, అని నిషేధం ఉన్నందువల్ల, మరో ప్రమాణంతో ఆ వివాహంను విధించనందువల్ల కూడా ఆచరించరాదు. దీనిని దాక్షిణాత్యుల శిష్యచారాన్ననుసరించి ఆచరించాలి, అని. (మేనమామకూతురు). ముందు చెప్పిన శ్రుతులకు అర్థవాదం మాత్రమే కాదు. మరో ప్రమాణంతో సిద్ధించనందువల్ల ఉపరిదేవేభ్యో ధారయతి, అనే దానివలె అనువాదం సంభవించనందువల్ల విధిని కల్పించాలి. శాతాతపుడు ఇట్లా - మాతులుని సుతను వివాహమాడితే, అట్లాగే తల్లిగోత్రం కలదానిని, సమాన ప్రవర కలదానిని వివాహమాడితే ఆమెను వదలి, చాంద్రాయణ మాచరించాలి, అని ఏదన్నాడో, అట్లాగే మనువు ఇట్లా - తండ్రి తోబుట్టువు కన్యను, తల్లి తోబుట్టువైన ఆమె బిడ్డను, చెల్లెలును, తల్లి సోదరుని కూతురును (బ్రాతకు అవుడు సపిందుడు) సంగమిస్తే చాంద్రాయణ మాచరించాలి, అని ఏదన్నాడో ఈ మూడు అంశములను (ముగ్గురిని) బుద్ధిమంతుడు భార్యగా స్వీకరించరాదు. వ్యాసుడిట్లా - బ్రాహ్మణులు, తల్లితో సపిందురాలైన కన్యను ప్రయత్న పూర్వకముగా వదలాలి, అని ఏదన్నాడో అది గాంధర్వాదుల ద్వారా వివాహమాడిన, వివాహ మాతృవిషయము. అక్కడ పితృగోత్రము స్పష్టంగా చెప్పబడలేదు.

మూ || అతఏవ మార్కండేయపురాణే - గాంధర్వాది వివాహేషు పితృగోత్రేణ ధర్మనితః, ఇతి. బ్రాహ్మణ వివాహేషు పరిణేయైవేతి. భట్టసోమేశ్వరోఽపితృతీయేఽధ్యాయే వాక్యపాదే మాతుల కన్యోద్వాహా ముదాహృత్య స్మృతి విరోధే నాచార ప్రాప్తస్యాస్య వారికే బాధోక్తావపి పూర్వోక్త శ్రోతలింగ బలియస్త్విదన్య కర్తవ్యతామాహ. తదేతద్గత కన్య పాలక దత్రిమ మాతృసోదరకన్యా విషయత్వేనా సవర్ణమాతులకన్యా విషయత్వేన యుగాంతర పరత్వేన చోపపన్నమపి అవిచారిత రమణీయం యథా, తథాస్తు, తథాపి కలౌతావన్నిషిద్ధమేవ. గోత్రాన్యాయః నపిందాచ్చ వివాహోగోపధస్తథా, ఇత్యాదిత్య పురాణాత్. మాధవీయే, బోధాయనోఽప్యస్య నిందామాహ - వంశధా విప్రతిపత్తిః దక్షిణతః తథోత్తరతః ఉర్ధ్వ విక్రయోఽనుపేతేనస్త్రియా చ సహ భోజనం, పర్యుషిత భోజనం మాతుల పితృస్య స్మదుపాత్మ పరిణయనం, ఇతి. అథోత్తరతః సీధసానాదికముక్త్యా ఇతర ఇతరస్మిన్ కుర్వన్ దుష్కరి ఇతిర ఇతరస్మిన్, ఇతి. భట్ట సోమేశ్వరోదాపి స్మృతి విరుద్ధానాం మాతుల కన్యోద్వాహాదీనా మస్మాద్వననాద ప్రామాణ్య మిత్యుక్తం. బృహాస్పతిరిపి - ఉదాహృతే దాక్షిణాత్యై మాతులస్య సుతాద్విజైః, మత్స్యదాతృసరాః సర్వే, వ్యభిచారతరాః స్త్రియాః, ఉత్తరేమధ్యపాత్రైవ స్పృశ్యాన్యూణాం రజస్వలాః, ఇత్యనాచారత్వమాహ. అతఏవ హేమాద్రౌ మాత్యై కర్ణాటకాదీనాం తత్కారిణాం శ్రాద్ధే నిషేధః. బోపదేవేనాపిలిఖితంబ్రాహ్మణం - యత్ర మాతుల జోద్వాహీయత్రైవ వృషభపతిః, శ్రాద్ధం న గచ్ఛేత్ ద్విస్తాః కృతం యచ్చ నిరామిషం, ఇతి. తస్మాత్సాత్వతః పంచపితృతః సప్తతృత్య ఉద్భవోదతిసిద్ధం.

అను॥ అందువల్లనే మార్కండేయ పురాణమందిట్లా - ధర్మమెరిగినవాడు గాంధర్వాది వివాహదులందు తండ్రి గోత్రంతో ఆచరించాలి, అని. బ్రాహ్మ మొదలగు వివాహములందైతే వివాహం చేసుకోతగినదే అని. భట్టసోమేశ్వరుడు కూడా తృతీయ ఆధ్యాయమందు వాక్య పాదమందు మాత్రుల కన్యను వివాహమాడటంను ఉదహరించి స్మృతికి విరుద్ధమైనది, అచారంవల్ల వచ్చినది ఇది దీనికి వార్తికమందు బాధ చెప్పబడ్డా ముందు చెప్పిన శ్రోత లింగములు (గుర్తులు) బలీయమైనందువల్ల దీనిని ఆచరించాలని చెప్పాడు. ఆ ఈ అంశమే, దత్తపుత్రుని పెంచే దత్తు తీసుకున్న తల్లి సోదరుని కూతురు విషయం బనందువల్ల అనవర్త మాత్రుల కన్య విషయమైనందువల్ల, యుగాంతర పరమైనందువల్లను అర్హత కలిగినా విచారించగా అంతబాగా అనిపించటంలేదు. ఎట్లాగో అట్లా ఇది ఉండని, కాని అట్లాగైనా కలిలో మాత్రము నిషేధింపతగినదే. అదిత్య పురాణంలో ఇట్లా - తల్లి గోత్రం నుండి, సపిండుని నుండి వివాహము గోవధ లాంటిది తగదు, అని. మార్గవీయ మందు బౌధాయనుడు కూడా దీనిని నిందించాడు ఇట్లా - ఐదు విధముల విరోధము దక్షిణం నుండి, అట్లాగే ఉత్తరం నుండి, ఉన్ని అమ్మటం, ఉపనయనం కాకుండా (వానితో), స్త్రీతో కూడా కలిసి భుజించటం, చర్చిది భుజించటం, మేనమామ మరి తండ్రి తోబుట్టవు కూతురుతో వివాహము, అని. ఇక ఉత్తరం నుండి చెరుకు కల్లు తాగటం మొదలగునవి, (ఆయుధజీవనం), చెప్పి ఇతరుడు ఇతర దేశమందు చేస్తూ ఇతరుడు ఇతరదేశమందు దూషితుడౌతాడు, అని. భట్ట సోమేశ్వరుడు కూడా స్మృతి విరుద్ధమైన, మాత్రుల కన్యను వివాహమాడటం మొదలగు వాటిని ఈ మాటతో, అప్రమాణమని చెప్పాడు. బృహస్పతి కూడా-దాక్షిణాత్య ద్విజులు మేనమామ కూతురును వివాహమాడుతారు. పూర్వ (దిక్కు) మందలి నరులు చేపలు తినే వారు కూడ (పురుషులు), స్త్రీలు వ్యభిచార రతులు ఉత్తర మందు మధ్యం సేవించేవారు, నరులు రజస్వల లను స్పృశిస్తారు, అని అనాచారాన్ని చెప్పాడు. అందువల్లనే హేమాద్రి యందు మాత్స్యకీ ఇట్లా - అవి చేసే కర్ణాటకాదులకు శ్రాద్ధమందు నిషేధము, అని. బోపదేవుడు కూడా బ్రాహ్మకీని ఇట్లా వ్రాశాడు - మేనమామ కూతురును పెళ్ళి చేసుకున్న వాడున్నచోట, శూద్రస్త్రీ భర్త ఉన్నచోట ఆ శ్రాద్ధమునకు, విప్రుడు వెళ్ళరాదు మిక్కిలి మాంసంతో చేయబడ్డ శ్రాద్ధానికి విప్రుడు వెళ్ళరాదు(నిర్మిమిక్కిలి) అని. అందువల్ల తల్లి నుండి బదవతరం తండ్రి నుండి ఏదవతరం వరకు విడిచి వివాహ మాడాలి, అని సిద్ధించింది.

మా ॥ సంబంధ వివేక సుమంతం: - బ్రాహ్మణానాం ఏక విందుస్వధానాం ఆదశమార్గస్య విచ్ఛిత్తిర్భవతి, అనప్రమాత్రిక్ష్ణ విచ్ఛిత్తిర్భవతి, అతృతీయాత్మింద విచ్ఛిత్తిః అన్యథా పింద శౌచక్రియా విచ్ఛేదాత్ బ్రహ్మహతుల్యో భవతి. అన్యార్థ మాహ శూలపాదీ: - జీవత్ప్రతాపిత్రికస్య వృద్ధప్రపితా మహాద్రయస్తయ: శ్రాద్ధదేవతాత్వాత్ పిందభాజో, భవంతి. తదూర్ధ్వం త్రయోనవ పురుష పర్యంతా లేపభాజ: శ్రాద్ధకర్తావ దశమ ఇతి. దశమా దూర్ధ్వం సాపింద్య నివృత్తి: దశమాదిత్యుషం రక్షణం. తేన పితృపితామహ జీవనే నవ పురుష పర్యంతం, పితృజీవనే దాప్త పురుష పర్యంతం సాపింద్యమితి

క్షేయం, అపుత్ర ధన గ్రహణే సన్నిహితా భావే సప్త పురుష పర్యంత మధికారః. ధనగ్రాహిణ మారభ్యత్యతీయః పాత్రః తదార్హం క్రాద్ధ విచ్ఛేదః. అన్యథా ధనహారిణ్యే అపుత్రక్రాద్ధాద్యకరణే బ్రహ్మహత్యర్థః. ఆ తృతీయాదితి అనూధకన్యా విషయం, అప్రత్యానాంతు స్త్రీణాం త్రిపురుషీ విజ్ఞాయతే, ఇతి వసిష్టోక్తిః. ఏతద్వా శౌచవిషయం సాపిండ్యం, నతు వివాహదౌ. తత్ర పూర్వోక్తవచనైః పంచమత్వ సప్తమత్వ నియమాదితి మేధాతిథి ప్రముఖా దాక్షిణాత్యాః. వాగ్దానోత్తరమేతదితి శుద్ధ వివేకః. మాతృకుల విషయం కనీసకన్యా విషయం చైతత్. అన్యథా - అప్రత్యానాం తథా స్త్రీణాం సాపిండ్యం సాప్త పౌరుషం, ప్రత్యానాం భర్తృసాపిండ్యం ప్రాహ దేవః ప్రజాపతిః ఇతి కౌర్మేణ విరోధః స్వాదితి రత్నాకర స్మృతితత్వాది గౌడ గ్రంథాః. యుక్తం చైతత్, అన్యథాకన్యోత్పత్తౌ పురుష శ్రయ పర్యంతమేవ సూతకం స్యాన్నోర్ధ్వం.

అను! సంబంధ వివేకమందు సుమంతుడిట్లా - బ్రాహ్మణులకు, ఏక పిండస్వధ (పితరుల కర్పించే ఆహారం) కలవారికి దశమం నుండి ధర్మవిచ్చిత్రి జరుగుతుంది. సప్తమం నుండి ధన విచ్చిత్రి జరుగుతుంది. తృతీయం నుండి పిండ విచ్చిత్రి జరుగుతుంది లేకున్న పిండ శౌచ క్రియా విచ్ఛేదం వల్ల బ్రాహ్మణుని చంపిన వానితో సమానుడౌతాడు, అని. దీని అర్థమును చూలపాడి ఇట్లా చెప్పాడు - బ్రతికి ఉన్న పితృ, పితామహ, ప్రపితామహులు ముగ్గురు, వృద్ధ ప్రపితామహులు, వారి తండ్రి. తాత వీరలు ముగ్గురు క్రాద్ధ దేవత లైనందువల్ల పిండభాజులౌతారు. ఆపైన ముగ్గురు నవమ పురుష పర్యంతము వారు లేపభాగులు బౌతారు. క్రాద్ధకర్త పదవవాడు అని దశమం తరువాత సాపిండ్య నివృత్తి అని. దశమం నుండి అనేది సూచనము. అందువల్ల పితృపితామహులు బ్రతికి ఉంటే కొమ్మిదవ తరం వరకు, తండ్రి బ్రతికి ఉంటే ఎనిమిదవతరం వరకు సాపిండ్యము అని తెలుసుకోవాలి. పుత్రులు లేని వాని ధనాన్ని స్వీకరించటానికి సన్నిహితులు లేకపోతే ఏడవతరం వరకు అధికారము ధనము తీసుకొనే వాని నుండి ఆరంభించి మూడవతరంవాడు బౌత్రుడు, ఆ పైన క్రాద్ధ విచ్ఛేదము. లేనిపక్షంలో ధనహారి ఐనవాడు అపుత్రుని క్రాద్ధాదులు చేయని పక్షంలో బ్రాహ్మణుని చంపిన వాడౌతాడు అని అర్థము. తృతీయం నుండి (ఆతృతీయం) అనేది వివాహం కాని కన్యా విషయము. వివాహం కాని స్త్రీలకు సాపిండ్యము మూడు తరముల వరకు అని తెలుస్తోంది, అని వసిష్టోక్తి. ఈ అంశము ఆశౌచమునకు చెందిన సాపిండ్య విషయము, వివాహదులందు కాదు. అక్కడ ముందు చెప్పిన వచనములను అనుసరించి పంచమత్వ సప్తమత్వముల నియమముంది కనుక అని మేధాతిథి ప్రముఖులైన దాక్షిణాత్యు లన్నారు. ఇది (సాపిండ్యం) వాగ్దానం తరువాతనే అని శుద్ధి వివేకకర్త అన్నాడు. ఇది మాతృకుల విషయము. కానీన (కన్యకకు పుట్టిన, మాతామహసుతుని) పుత్రిక విషయము కూడ. లేని పక్షంలో - అట్లాగే వివాహం కాని (ఇవ్వబడని = అప్రత్య) స్త్రీలకు సాపిండ్యము ఏడు తరముల వరకు, వివాహితలకు భర్త(తో పాటు) సాపిండ్యముతో అని దేవప్రజాపతి అన్నాడు. అని కూర్మపురాణ వచనంతో విరోధ మౌతుందని రత్నాకర స్మృతి తత్వాది గౌడ గ్రంథాలన్నాయి. ఇది మంచి మాట కూడా. లేని పక్షంలో కన్యక పుడే మూడు తరముల వరకే సూతకముంటుంది. ఆపై ఉండకుండా ధౌతుంది.

మూ॥ సాపత్న మాతామహకులెత్తావా మితాక్షరాయాం శంఖః - యద్యేక జాతా
 బహవః పృథక్ క్షేత్రాః పృథక్ జనాః, ఏకవిందాః పృథక్ శౌచాః పిండస్త్వైవరతేత్రిపు. పృథక్
 క్షేత్రాః భిన్న జాతీయ స్త్రీషు జాతాః, పృథక్ జనాః సజాతీయ భిన్న మాతృషు జాతాః. అత్ర త్రిపురుషం
 సాపిండ్యమితి విజ్ఞానేశ్వరో వ్యాచఖ్యే. పృథ్వీచంద్రోదయే సాపిండ్య దీపికాయాం చైవం. మదన
 పారిజాతేషు పృథక్ క్షేత్రజాః భిన్న మాతృజాః, పృథగ్జనా భిన్న జాతీయాః ఏవలే విజాతీయ
 సాపన్న మాతృకుల విషయం. సవర్ణ సాపత్న మాతృకులే చతుః పురుషం సాపిండ్యం, పంచమీం
 సప్తమీం చైవ మాతృతః పితృతస్తథా, ఇతి వసిష్టోక్తిః. సప్తమీం ఇతి బ్రాహ్మణాదీనాం క్షత్రియాది
 దారోత్పన్న పితృకుల విషయం చేత్తుత్తం, తత్ స్వకపోల కల్పితత్వాత్ గ్రంథాంతర విరోధాచ్చ
 నిరూలం. పితృపత్న్యః సర్వామాతరః, ఇత్యుక్త్వా సుమంతునా, తదపత్న్యాని భాగినీయాని, ఇతి
 పృథగ్ నిషేధాచ్చ. అన్యథా సపిండత్వేన, నిషేధాత్ సవత్సమాకులత్వాది నిర్దేశో వ్యర్థః. అత ఏవ
 తేన స్మృతి తౌముద్ధ్యాం సవర్ణ సాపత్న మాతామహ కులచరత్వేన తదైవ శంఖ వచనం వ్యాఖ్యాతం.
 తేన వాసిష్ఠం, పంచమీం సప్తమీ మతీత్య ఇతి వ్యాఖ్యేయం. తస్మాత్పాచ్చేవ వ్యాఖ్యాయుక్తా.
 ప్రయోగరత్నే భట్టిః, స్మృతితత్వాది గౌడగ్రంథేషు చ సవత్సమాతామహకులే యావదుత్తం
 వాచనకమేవ సాపిండ్యముత్తం. యథాచా సుమంతుః - మాతృపితృ సంబధ్ధా ఆసప్తమాదవివాహ్య
 భవన్తి. ఆ పంచ మాదన్యేషాం పితృపత్న్యః సర్వామాతరస్తద్ భ్రాతరో మాతులాః తద్ భగినో
 మాతృష్వసారః తద్భ్రాతరశ్చ భగిన్యః తదపత్న్యాని భాగినీయాని, అన్యథా సంకర కారిణః స్వః
 తథాధ్యాపయితులేతదేవ, ఇతి. అపంచమాదితి, మాతృకులే త్రిగోత్రాంతరితవిషయం వేత్తిస్తాద్యాః.

అను॥ సాపత్న మాతామహకులమందైతే (సవర్ణ, అసవర్ణ ఐన సపత్నమాత
 (సవతి తల్లి) యొక్క తండ్రి కులము) మితాక్షరయందు శంఖుడిట్లన్నాడు - ఒకని వలన
 పుట్టిన అనేకులు పృథక్ క్షేత్రమందలి వారు, పృథక్ జనులు (జాతులవారు) సజాతీయ
 భిన్న మాతల పుత్రులు వీరు ఏకపిందులౌతారు. ఆశౌచము విడివిడిగా ఉంటుంది. పిండమైతే
 ముగ్గురి యందు (మరలుట) ఆ వృత్తమౌతుంది, అని. పృథక్ క్షేత్రములనగా భిన్న జాతీయ
 స్త్రీలందు పుట్టినవారు. పృథక్ జనులనగా సజాతీయులైన వేరువేరు తల్లులందు పుట్టినవారు.
 ఇక్కడ మూడు తరముల వరకు సాపిండ్యమని విజ్ఞానేశ్వరుడు వ్యాఖ్యానించాడు. పృథ్వీ
 చంద్రోదయమందు సాపిండ్య దీపికయందును ఇట్లాగే ఉంది. మదన పారిజాతమందైతే
 పృథక్ క్షేత్రజ్ఞులు, అనగా భిన్న మాతలకు కల్గినవారు, పృథక్ జనులనగా భిన్న జాతీయులు
 అని ఉంది. ఇది విజాతీయులైన సవతి తల్లుల కుల విషయము. సవర్ణ సవతి తల్లుల
 కులమందైతే నాలుగు తరముల వరకు సాపిండ్యము. తల్లి నుండి ఐదవతరం తండ్రి
 నుండి ఏడవ తరం, అని వసిష్టోక్తి. సప్తమీం అని అనేది బ్రాహ్మణాదులకు క్షత్రియాది
 జాతి భార్యలవల్ల కలిగిన పితృకుల విషయము కూడా అని చెప్పారు. ఇది స్వకపోల
 కల్పితము, గ్రంథాంతరములకు విరుద్ధము, కనుక నిరూపము. సుమంతుడిట్లా - తండ్రి
 భార్యలంతా తల్లులే అని పలికి వారి ఫంతానము మేనల్లుళ్లు, అని విడిగా నిషేధించాడు
 కూడా. లేని పక్షంలో సపిండత్వముచే నిషేధించారు కనుక సపత్న మాతులత్వం మొదలైన

సర్వేశము వ్యర్థమౌతుంది అందువల్లనే ఆతడు స్మృతికౌముదియందు సవర్ణసవతి తల్లి తండ్రి (మాతామహ) కులపరంగా అట్లాగనే శంఖ వచనాన్ని వ్యాఖ్యానించాడు. అందువల్ల మసిష్ఠుని మచనాన్ని పంచమిని సప్తమిని అతిక్రమించి అని వ్యాఖ్యానించాలి. అందువల్ల ప్రాచ్యుల వ్యాఖ్యయే సరియైనది. ప్రయోగరత్నమందు భట్టులు, స్మృతి తత్వాది గౌడ గ్రంథములందును సపత్నీ మాతా మహకుల మందు అని చెప్పినదంతా, కేవలం వాచనిక సాపిండ్లమే (మాటద్వారా మాత్రమే). సుమంతువు చెప్పినదిట్లా - తల్లికి తండ్రికి చెందిన వారు ఏడు తరాల వరకు వివాహ యోగ్యులు కారు. ఇతరులు ఐదు తరాల వరకు. తండ్రి భార్యలుంటా తల్లులు టొకారు. వారి అన్నలు మేనమామలేకారు. వారి చెల్లెళ్ళు తల్లి తోబుట్టువు లొకారు. వారి కూతుళ్ళు చెల్లెళ్ళొకారు. వారి సంతానం మేనళ్ళు టొకారు. లేని పక్షంలో వర్ణ సంకరకారులొకారు. అట్లాగే అధ్యాపయితుల మాట కూడా ఇదే అని. ఐదవ తరం వరకు, ఇతరులు వివాహ యోగ్యులు కారు అనటం వల్ల మాతృకుల మందు త్రిగోత్రం (తరం) మధ్య వివాహం తగును అనే విషయము అని ప్రాచ్యులంటారు.

మూ॥ మాత్యే - సమాన ప్రవరాచైవ శిష్య సంతతిరేవచ, బ్రహ్మదాతుః గురోశ్చైవ సంతతిః ప్రతిష్ఠితే. తద్విగ్నివ్యో మాతృస్ససార ఇతితు ఆకరే, వ పరితం. క్వచిత్ వచనా దవివాహాః . యథా గృహ్య పరిశిష్ట - అవిరుద్ధ సంబంధాముప గచ్ఛేత ఇత్యుక్త్వా విరుద్ధ సంబంధః స్వయమే వోక్తః. యథా - భార్య స్స సుర్దుహితా పితృవ్యవత్నీ స్ససాచ, ఇతి. బౌధాయనః - మాతా మహ్యా భగినీ తత్పుతాం చ వివర్ణయేత్. (పితృవ్యవత్త్వా భగినీం తత్పుతాం చ వివర్ణయేత్) అతః మాతృస్ససూ సాపత్నీ పుతృతవ్యావ్య వివాహ్య. సాపత్నీ మాతృకులజాం, ఇతి మదన పారిజాతోక్షే రితి కేదిత్. కేదిత్ - త్వేన్యోర్రాతా పితః సమా, ఇతి మనూశ్రేః తత్పుత్వాః మాతృత్వాత్ తత్పుతః మాతా మహిత్యాత్ త్వేన్య భ్రాతృ వత్నీ భగినీవ వివాహ్య. తథా - ఉత్పాదక బ్రహ్మదాత్రోః గరీయాన్ బ్రహ్మదాః పితా, ఇతి మనూశ్రేః గురుడా త్రిపురుషం, సాపిండ్యం, సఖాపి నిర్యావ్యః, అతస్తేషాం కన్యావోద్వాహ్యః. గాయత్ర్యా ఉపదేష్టుశ్చ కన్యాం నైవోద్వహేత్ ద్విజః, గురోశ్చకన్యాం శిష్యోవాతత్సంతత్వాపి నేవ్యతే. పురుష శ్రయ పర్యంతం ద్రాక్షాదేః నైతదిష్యతే, వాక్సంబంధకృతా వాంతు స్తేనా సంబంధ భాగివాం, వివాహోఽత్రవకర్తవ్యో లోకగరోహ ప్రసజ్యతే. ఇతి వచనాచ్చే త్యాహూః. తేత్ర మూలం చింత్యం.

అమూ మాతృమందిట్లా - సమాన ప్రవర కలది, శిష్య సంతానము, గాయత్రి దాతయైన గురువు సంతానము, వివాహమునకు తగదు. (నిషిద్ధము) వారి చెల్లెండ్రు తల్లితోబుట్టువులు అని మాత్రం అతరము లందు చెప్పబడలేదు. ఏదో ఒక చోటి వచనం చేత వివాహం తగదు. గృహ్య పరిశిష్టమందు ఇట్లా - విరుద్ధ సంబంధము లేని దానిని పొందాలి (వివాహం) అని చెప్పే విరుద్ధ సంబంధాన్ని స్వయంగానే చెప్పారు. ఎట్లాంటే - భార్య అడ తోబుట్టువుబిడ్డ, తండ్రితోబుట్టువు (చిన్నాన్న) భార్యయొక్క చెల్లెలు అని. బౌధాయనుడిట్లా - తల్లి సవతియొక్క చెల్లెలును, ఆమె బిడ్డను వివాహ మాడరాదు, అని. (చిన్నాన్న భార్య చెల్లెలును, ఆమె బిడ్డను విడువాలి). అందువల్ల తల్లి చెల్లెలు సవతి పుత్రుని

కన్యను కూడా వివాహమాడరాదు. మదన పారిజాతంలోని మాట అని కొందరిట్లా అన్నారు - సవతి తల్లికులజను (వదలాలి) అని. కొందరు పెద్ద అన్న తండ్రికి సమానము. అని మనువు ఉక్తి కనుక అతని భార్య తల్లి జెతుంది. అమె తండ్రి తాత (తల్లితండ్రి) జెతాడు కనుక పెద్దన్న భార్య చెల్లెలును వివాహమాడరాదు, అని. అట్లాగే - పుట్టిందే తండ్రి, బ్రహ్మ దాత వీరిద్దరిలో బ్రహ్మదుడైన (వేదం చెప్పే) తండ్రి శ్రేష్ఠుడు, అని మనువు మాట గురువుతో మూడు తరములు సాపిండ్యము. మిత్రునకు గూడా (పిండ అన్వయరూప సాపిండ్యం కలవాడే) మృతానంతర క్రియలు చేయవలసిందే (శ్రాద్ధం, ఐది) అందువల్ల వారి కన్యలను వివాహ మాడరాదు. గాయత్రి ఉపదేశం చేసిన అతని కూతురును, బ్రాహ్మణుడు వివాహ మాడరాదు, గురువు కూతురును శిష్యుడు కాని అతని సంతానం కాని వివాహమాడరాదు, మూడుతరముల వరకు (గురువు) బ్రాత్రాదుల యొక్క కన్యతో వివాహం తగదు. వాళ్ళు బంధము చేయబడిన వారికి స్నేహ సంబంధ భాగులకు వారికి ఇక్కడ వివాహం చేయరాదు. లోక నింద ఏర్పడుతుంది, అనే వచనం చేతను అని అన్నారు. ఇక్కడ మూల వచనాలను చూడాలి. (విచారించాలి)

మూ॥ దత్తకలిషయేతూచ్యతే - తత్ర గౌతమః - ఊర్ధ్వం సప్తమాత్రిభ్య బంధుభ్యో బీజవశ్య మాతృబంధుభ్యో పంచమాత్, ఇతి. బంధుగ్రహణాన్నదత్తక మాత్ర పరమిదం, కింతు సంతానేఽపి. ఏతత్ త్రైతజాది సర్వద్వా ముష్కాయుధ పరమితి హరదత్తః. అత్ర పృథిచంద్రికా - నియోగాత్ ఉత్పాదయతి, తస్మాత్ బీజన్ పూర్వం సప్తమాదిత్యర్థః, ఇతి. దత్తక స్వ జనకవిషయమే తదితి సాపిండ్య మీమాంసాయాం. తేన దత్తకస్య జనక కులే సాప్త పౌరుషం జనమీకులే పాంచ పౌరుషం సాపిండ్యం, దత్త క్షీణాది పుత్రాణాం బీజవపుః పిండకా, సప్తమీ పంచమీ చైవ గోత్రిత్వం పాలకస్యచ, ఇతి భూవాన్మనూకేః. బీజవశ్య, ఇతి గౌతమోక్తేశ్చ. పాలకపితృకులేః పంచ పురుషం, పాలకమాతృకులే త్రిపురుషం. తథా చాపరాశ్మేపై తీవసిః- త్రిన్ మాతృతః పంచపితృతః పురుషా నరీత్యోద్యహాత్, ఇతి. ఏతత్త ఏవ వ్యాచఖ్యో - దత్త కాదీన్ పుత్రాన్ పితృవక్షతో నివృత్త పిండగోత్రార్థేయాన్ ప్రత్యేక దుచ్యతే పంచ పితృత ఇతి, నాన్యాన్ ప్రతి, ఇతి. యత్తు పృథగౌతమః - స్వగోత్రేషు కృతాయేన్యః దత్త క్షీణాదయః సుతాః, విధానా గోత్రమాయాంతి న సాపిండ్యం విధీయతే. యచ్చ వసిష్ఠః - అన్య శాఖోద్భవోదత్తః పుత్రత్వేనోపనాయితః స్వగోత్రేణ స్వశాఖోక్త విధినా స్వాత్ స్వశాఖాభి, ఇతి. యచ్చ నారదః - ధర్మార్థం వర్జితాః పుత్రాః తత్తత్ గోత్రేణ పుత్రవత్, అంత పిండ విభాగిత్వం తేషు కేవల మీరితం, తత్పాలకకులే సాప్త పౌరుషం సాపిండ్యం నేత్యేవం వరం, నకు సర్వధా సాపిండ్య నిషేధ పరమితి సాపిండ్య మీమాంసాయాం. మదన పారిజాతాదపి దత్తకాను ప్రవేశేల్లం సాపిండ్యం ప్రతిభాతి. తథాపి, తేన త్రివతీత్యేత్య దావ్యుత్య యస్య మాతా దత్త పుత్రీ ప్రతి గ్రహీత్రా పుత్రీకృతా తస్మా ప్రతిగ్రహీతృకులే త్రి, నతీత్యితి, పంచ పితృత ఇతి యస్య దత్తపుత్రః పితా తస్య దత్త స్వయంజనక కులం తద్విషయ మిత్యుక్తం. వస్తు తస్తు పూర్వ వచసాం మహానిబంధేషు కాన్వితి అనువలంబాత్ అపరార్థాదిభిన్నా భావాత్ పూర్వోక్త వ్యవస్థాయాశ్చ ప్రాప్తి జ్ఞానకుల్యత్వాత్ యైరే తల్లిభితం తేషా మేవ శోభతే.

అను: దత్తక విషయమందైతే చెప్పబడుతోంది. అక్కడ గౌతముడిట్లా - పితృబంధువుల నుండి ఏదవతరం తరువాత తల్లి బంధువుల నుండి ఐదవ తరం తరువాత నిజమైన తండ్రి బంధువులనుండి కూడా అట్లాగే వివాహం తగును, అని. బంధువులు అని అన్నందువల్ల ఇది దత్తకుని వరకే పరిమితమైన విషయం కాదు. ఇంకా ఆతని సంతానమునకు కూడా ఇది చెందినది. ఇది క్షేత్రజుడు మొదలగు, అన్ని విధములైన (ఇద్దరు తండ్రుల తరములకు చెందినది) ద్వా ముష్కాయణ పరము అని హరదత్తుడన్నాడు. (వా భార్యలో సంతానం కను అని నియోగిస్తే అట్లా పుట్టినవాడు క్షేత్రి. సంతానం మరణిస్తే, పెద్దల అజ్ఞతో విధవ స్త్రీ యందు పరబీజం వల్ల పుట్టినవాడు బీజీ. (విచిత్రవీర్యుని క్షేత్రంలో సత్కవతి అనుజ్ఞతో వ్యాసుడు) వీరు ద్వాముష్కాయణులు అని. అపుత్రేణ పరక్షేత్రే నియోగోత్పాదితః సుతః ఉభయోరప్యసౌ రిక్తీ పిందదాతాచ ధర్మతః). ఇక్కడ స్మృతి చంద్రిక ఇట్లా - నియోగం వల్ల ఎవడు పుట్టిస్తాడో ఆ బీజుని నుండి కూడా ఏదవ తరం తరువాతనే వివాహమని అర్థము, అని. ఇది దత్తకుని యొక్క జనక విషయమని సాంపిండ్యమీమాంస యందు (అసలు తండ్రి) కలదు. అందువల్ల దత్తకుని (స్వంత) తండ్రికులమందు ఏడు తరములు తల్లికులమందు ఐదు తరములు సాంపిండ్యము. దత్తక్రీతాది పుత్రులకు బీజంనాటే వానికి (దేసే) సాంపిండ్య. ఏడవది ఐదవది పాలకునియొక్క (పెంపుడు) గోత్రత్వము (గోత్రము) అని ష్మహాస్మనాక్తి. బీజునుని యొక్క గూడా (పిందత) అని గౌతమోక్తి కూడా. పెంపుడు తండ్రి కులమందైతే ఐదు తరములు, పెంపుడు తల్లి కులమందైతే మూడు తరములు సాంపిండ్యము. అట్లాగే అపరార్క మందు వైతీనసి ఇట్లా - తల్లి నుండి మూడు, తండ్రి నుండి ఐదు తరములు దాటక వివాహ మాడాలి, అని. దీనిని ఆతడే వ్యాఖ్యానించాడు ఇట్లా - పితృపక్షం నుండి (తండ్రి) దత్తకాది పుత్రులను, గూర్చి తొలగిన పింద గోత్ర ఋషులు గల వారిని గూర్చి ఇది చెప్పబడుతోంది ఐదు (తరాలు) తండ్రి నుండి, అని. ఇతరులను గూర్చి కాదు, అని. వృద్ధ గౌతముడు ఇట్లా - దత్తక్రీతాదులైన సుతులను తమ గోత్రంలోకి విధి ప్రకారం భేషుకువ్వాక వారి గోత్రంలోకి వస్తారు. కాని వారికి సాంపిండ్యం లేదు (విధిలేదు). అని అష్టమాట, పసిష్ఠుడు ఇట్లా - ఇశ్వరశాఖ యందు పుట్టినవాడు దత్త పుత్రుడయ్యాక, స్వగోత్రంతో, స్వశాఖోక్త విధిలో, అతనికి ఉపనయనం చేస్తే అతడు స్వశాఖ భాకే బిశాడు, అని అష్టమాట నారదుడిట్లా - ఆయా గోత్రములవారు ధర్మము కొరకు (దత్త) పుత్రులను, పుత్రులపరి (పాలకులు) పెంచారు. వారిలో అంశ పింద విభాగిత్వం మాత్రమే చెప్పబడింది, అని అష్టమాట ఈ మూడు, వారి దత్తక తండ్రుల కుల మందు ఏడు తరములు సాంపిండ్యము లేదు అని చెప్పే కొరకే అసలు సాంపిండ్యమే లేదు అని చెప్పే కొరకు కాదు అని సాంపిండ్యమీమాంస యందు చెప్పబడింది. మదన పారి జాతంవల్ల కూడా దత్త కాను ప్రవేశమందు కొద్ది సాంపిండ్యమే కన్పిస్తోంది. ఎట్లాంటే - ఆతడు, మూడు తరములను దాటి అని ఉదహరించి, ఎవని తల్లి దత్తపుత్రికయో, ప్రతి గ్రహీత

పుత్రికలా చేసుకున్నాడో, ఆమె యొక్క ప్రతి గ్రహీతృకుల మందు మూడు తరములు దాటి, అని ఐదు తరములు తండ్రి నుండి అని అనగా ఎవని తండ్రి దత్త పుత్రుడో, ఆ దత్తుని యొక్క జనన కులం ఏదుందో దాని విషయము అని చెప్పారు. నిజానికైతే పై మాటలు మహానిబంధములందు ఎక్కడా లేవు. అపరార్థాలు వ్రాయలేదు, పూర్వోక్త వ్యవస్థకు ఇప్పుడు కలుగబోయే జ్ఞానము సమానమైందే కనుక, దీన్ని ఎవరు వ్రాశారో వారికే ఇది శోభనిస్తుంది.

మూ॥ మమతుపాలకకులే ఏకపిండదాన క్రియాన్వయిత్వ రూపంసాప్త పౌరుష మేవ సాపిండ్యం. బీజనశ్చ, ఇతి గౌతమోక్తేః జనకకులేఽపి తావదేవ, త్రీవే మాతృతఃకన్యాదికు సవర్ణసాపత్న మాతృకులవరం, యద్యేక జాతా బహవః, ఇతి శాంఖ్యైక వాక్యత్వాదితి యుక్తం ప్రతిభాతి. అత ఏవాస్య ద్వా ముష్కాయణత్వం హేమాద్రి ప్రవరమంజరీ వృత్తి కృన్నారాయణాదిభిః ఉక్తం. భట్ట సోమేశ్వరేణాపి, పృథాయాః కుంతిభోజస్య పాలక కన్యాత్వేఽపి ఉక్త్యం సప్త మాత్రితృబంధుభ్యో బీజనశ్చ, ఇతి గౌతమోక్తేః ద్రిమాయాః పృథాయాః జనరస్య శూరసేనస్యకులేఽపి సాప్త పౌరుషం, పాలకకులేఽపి తావదేవ సాపిండ్యముక్తం, అపివా కారణా గ్రహణే, ఇత్యత్ర. సాపిండ్య దీపికాయాం తు దత్తక్రితాదీనాం జనక గోత్రేణో పనయనే కృతే జనకకులే సాప్త పౌరుషం సాపిండ్యం, పాలక మాతా పితృకులే త్రిపురుషం, పిండ నిర్వాసాన్ని ర్వాస్య లక్షణం త్రిపురుషం సాపిండ్యం. పాలకగోత్రేణోపనయనే తత్కులే సాప్త పౌరుష మిత్యుక్తం. తన్న చూడో పాయన సంపాద్యా నిజ గోత్రేణ వైకృతాః, దత్తాద్వా తనయాః తేస్యః అన్యథా దాన ఉత్పతే, ఇతి కాలికా పురాణాత్ ఉపనయనాంతరం దత్తక నిషేధాత్. త్రిపురుష మిత్యతాపి మూలం వ్యూహమితి అలంబహినా. మాతృపితృద్వారక సాపిండ్య పతీనాం కన్యానామియం సంఖ్యా రామవాజ పేయినోక్తాః - ఉద్యోధుః పితరౌ పితృశ్చ పితరౌ తజ్జన్మకృత్ దంపతీ ద్యంధ్వం తస్య చతుష్కముష్ట చతకోఽప్యస్య క్రమాత్ షోడశ. వంశారం భక దంపతీ ప్రమితి రితిా పవ్రకక్షం రదా ఏకైకా న్యయ కన్యకాః పితృకులే త్వా సప్తకక్షంబ్రువే.

అను॥ నాకైతే పాలక కులమందు (పెంపుడు) ఏక పిండదాన క్రియాన్వయిత్వ రూప సంబంధంతో ఏడు తరముల వరకే సాపిండ్యము. బీజనకు కూడా, అని గౌతమోక్తి ఉన్నందువల్ల జనక కులమందు కూడా అంతవరకే (ఏడు) తల్లి నుండి మూడు (తరములు) అని మొదలగునవైతే సవర్ణరూలైన సవతి తల్లి కులపరకమైనవి, ఎందువల్లనంటే, ఒకవేళ ఒకని నుండి పుట్టినవారు, అనేకులు" అని శాంఖ్యుని ఏక వాక్యత్వం వల్ల అని యుక్తమని తోస్తోంది. అందువల్లనే వీనికి ద్వాముష్కాయణత్వము, హేమాద్రి ప్రవర మంజరీ, వృత్తి కారుడైన నారాయణాదులవల్ల చెప్పబడింది. భట్ట సోమేశ్వరుడు కూడా - పృథకుంతి భోజనకు పెంపుడు కూతురైనా, ఏడు తరములపైన తండ్రి బంధువుల నుండి, బీజనకు కూడా, అని గౌతమోక్తి ఉన్నందువల్ల దత్తపుత్రికయైన పృథకు తండ్రి శూరసేనుని కులమందు ఏడు తరములు పెంపుడు తండ్రి కులమందు కూడా అంతేకాలము (సప్త) సాపిండ్యము చెప్పబడింది, అపివా కారణ గ్రహణే అనే జైమిని సూత్రమందు. సాపిండ్య దీపిక యందైతే

దత్త క్రీతాదులకు జనక గోత్రంతో ఉపనయనం చేస్తే జనకకుల మందు ఏడు తరములు సాపిండ్యము, పెంపుడు తల్లి తండ్రి కులమందు మూడు తరములు. పిండ నిర్వాపంవల్ల (దానం) నిర్వాప్య లక్షణము మూడు తరముల సాపిండ్యము. పాలక గోత్రమందు ఉపనయనమైతే ఆకుల మందు ఏడు తరములు అని అన్నారు. కాని అట్లా కాదు పుట్టు వెంట్రుకలు, ఉపనయనము ఈ సంస్కారములు తన గోత్రంతో చేయాలి, చేస్తే ఆ పుత్రులు దత్త పుత్రులౌతారు లేని పక్షంలో దాసులనబడుతారు, అని కాలికా పురాణంలో ఉన్నందువల్ల ఉపనయనం తరువాత దత్తునిగా స్వీకరించుట నిషిద్ధము. త్రిపురుషం అన్నచోట గూడా ఆమాటకు మూలము (ప్రమాణం) లభించుటలేదు, అని ఇక అధికంగా వద్దు. తల్లి తండ్రుల ద్వారా కలిగే సాపిండ్య వతులైన కన్యల ఈ సంఖ్యను రామ వాజపేయి ఇట్లా చెప్పాడు - వరుని తలిదండ్రులు, ఈ తండ్రి యొక్క తలిదండ్రులు, వీరిద్దరికీ జన్మనిచ్చిన దంపతుల జంటలు రెండు, వారికి జన్మనిచ్చిన నాల్గుజంటలు, వారికి జన్మనిచ్చి ఎనిమిది జంటలు, ఆ పిదప ఇది క్రమంగా వారికి జన్మ నిచ్చిన పదహారు జంటలు. వంశము నారంభించిన దంపతుల వరకు అని ఏడు తరముల వరకు విభాగము (32 జంటలు) (రదా) ఒక్కొక్క (జంట) వంశము నుండి ఒక్కో కన్యక చొప్పున పితృకులమందు ఏడు తరముల వరకు కన్యల స్వీకారము, అని.

మా ॥ యద్యచ్ఛ్రీ కన్య బహవః సుతాః స్వః తదపీహతు సంబంధ సామ్యదే కైవ గడితే త్వ వధార్యతాం. ఏకస్మాత్ మిథునాత్ సుతోఽథ దుహితా ద్వంద్వద్వయం, తద్వయాత్ తస్మాత్ ద్వంద్వ చతుష్ట మష్ట చతతోఽతః షోడశాత్, రదా, యావత్ సప్త మకక్ష మగ్ని ఋతవః కన్యా ఇనైకాన్వయే, తాదంతైర్గుణై తారసైక ఖద్యశోవంతే సపిందాః పితవః. మాతుర్వత్సర దంపతీ చ మిథువంద్వంద్వం తయోః సాగరాః తస్మాః పంచమకక్షమశ్వమితి రిత్యే కాన్వయః పుంసుతే, ద్వంద్వాత్ ద్వంద్వ యుగం తతో ధ్యాయ ఇతోఽష్టై పంచకక్షం శరక్షోఽన్యః సప్తగుణాః శరాశ్ర విధవో మాతుః సపిందాః కులే. కులద్వయస్య కన్యకా యుతా మిథః సపిందకాః, హిమాంచుద్యక్ ధరాద్యశో వివాహ తర్క పర్తికాః, ఇతి. ఏతచ్చ సర్వపర్ల సాధారణం, సర్వత సాపిండ్య సద్భావా దితి విజ్ఞానేశ్వరోక్తేః. పంచమాత్ సప్తమాదూర్వం మాతృతః పితృతః క్రమాత్, సపిందతా నివర్తేత సర్వపర్లప్రయం విధిః, ఇతిహరనాథ ధృత దేవల వచనాచ్చ. సంబంధ తత్వే సుమంతః - పితృస్య సుసంతాం మాతృస్య సుసంతాం మాతులసుతాం మాతృన గోత్రాం సమానార్థేయాం వివాహ్య చాన్ద్రాయణం చరేత్ పరిత్యజ్యేవాం మాతృవత్ బిభృయాత్, ఇతిదిక్. ఋషేరిదమార్షం ప్రవరః. గోత్రం ప్రసిద్ధం. సమానే అర్చగోత్రే యస్య తస్మాజ్జాతా యా న భవతి తాం.

అను॥ ఒకనికి చాలా మంది కన్యలు ఒకవేళ ఉన్నా అది కూడా ఇక్కడైతే సంబంధ సామ్యం వల్ల ఒక్కడైనే లెక్కించాలి, అని తెలుసుకోండి. తొలుత ఒకజంట, వారికి ఒక కొడుకు కూతురు, వీరికి చెరొక కొడుకు కూతురు రెండు జంటలు, ఈ రెండు జంటల నుండి (4గురికి) ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్క కూతురు ఒక్కొక్క కొడుకు చొప్పున నాలుగు జంటలు, వారికి తిరిగి ఒక్కొక్క కూతురు కొడుకు చొప్పున ఎనిమిది జంటలు, వారికి తిరిగి

ఒక్కొక్క కూతురు ఒక్కొక్క కొడుకు చొప్పున పదహారు జంటలు, వీరికి తిరిగి ఒక్కొక్క కూతురు కొడుకు చొప్పున ముప్పది రెండు జంటలు ఇట్లా విభాగము. ఈ రకముగా ఏడు తరముల వరకు అరవై మూడు మంది కన్యలు ఒక్కొక్క వంశం చేస్తే వారిని ముప్పది రెండుతో గుడిస్తే రెండు వేల పదహారు మంది వరుని తండ్రి వంశమందు వరునికి సపిందులౌతారు. తల్లికి జన్మ నిచ్చిన దంపతులు ఒకజంట, దీనినుండి రెండు దాని నుండి నాలుగు జంటలు. తల్లియొక్క ఐదవతరం వరకు ఏడుజంటలౌతాయి అని ఈ రకముగా పురుష సంతానమందు ఒక్కొక్క వంశము. ద్వంద్వమునుండి రెండు ద్వంద్వములు అపై నాలుగు ద్వంద్వములు, అపై ఎనిమిది జంటలు, ఐదవతరం వరకు పదిహేను జంటలు. వీనిని ఏడుతో రెక్కిస్తే నూటా ఐదుగురు, వరుని తల్లి కులమందు వరుని సపిందు లౌతారు. రెండు కులములకు చెందిన కన్యకలను పరస్పరం కలిపి ఒకటిగా చేస్తే రెండు వేల ఒక వంద ఇరవై ఒక్కటి, సపిందులౌతారు. వీరంతా వివాహ కర్మకు విదువ తగినవారు, అని. ఇది అన్ని వర్ణముల వారికి సాధారణాంశము, అంతట సాపిండ్య ముంటుంది కనుక, అని విజ్ఞానేశ్వరోక్తి. తల్లి నుండి పంచమం తండ్రి నుండి సప్తమం అ పైన క్రమంగా సపిండత తొలగిపోతుంది, అన్ని వర్ణములలో ఇదే విధి అని హరనాథుడు వ్రాసిన దేవల వచనం వల్ల తెలుస్తోంది. సంబంధతత్వమందు సుమంతుడిట్లా - తండ్రి చెల్లెలు బిడ్డను, తల్లి చెల్లెలు బిడ్డను, మేనమామ బిడ్డను, మాతృసగోత్రను (మేనమామ గోత్రం) సమాన ఋషులు కలదానిని వివాహమాడితే, ఆమెను వదలి చాంద్రాయణ మాచరించాలి. ఆమెను తల్లి లాగ భరించాలి, అని ఇక చాలు. ఋషికి చెందినది ఇది ఆర్షము, ప్రవర. గోత్రము ప్రసిద్ధమైంది. సమాన ఋషి. గోత్రములు ఎవనికిన్నాయో, వానికి కల్గిన కన్య ఎవరుకారో ఆమెను వివాహమాడాలి, అని.

మూ॥ అథ సంక్షేపేణ గోత్ర ప్రవర నిర్ణయః - తౌచ భిన్నా నిషేధే నిమిత్తం. సగోత్రాయ దుపితరం ప్రయచ్ఛేత్, ఇత్యాప స్తంబోక్తిః. అసమాన ప్రవరైర్వివాహః ఇతి గౌతమోక్తేశ్చ. తత్ర గోత్ర లక్షణ మాహ ప్రవరమంజర్యాం బోధాయనః - విశ్వా మిత్రో జమదగ్నిః భరద్వాజోఽథ గౌతమః, అత్రిర్వసిష్ఠః కశ్యప ఇత్యేతే సప్త ఋషయః సప్తానాం ఋషీణాం అగస్త్యాష్టమానాం యదపత్యంతత్ గోత్రం, ఇతి. యద్యపి కేవల భార్గవేషు అరౌష్టిషేదాదిషు కేవలాంగిరసేషు చ హరితాదిషు చైతత్, భృగ్వం గిరసోరుక్తేషు అనంతగృతేః. తథావ్యతేష్టాపతి రేవతి కేలిత్ అత ఏవ స్ఫుర్యత్ సారే ప్రవరైశ్చా దేవాత్రావివాహః ఉక్తః. యద్యపి వసిష్ఠాదినాం న గోత్రత్వం యుక్తం. తేషాం సప్తర్షితేన తదపత్యత్వా భావాత్, తథాపి తహ్వర్చ భావి వసిష్ఠాద్యపత్య తేన గోత్రత్వం యుక్తం. అత ఏవ పూర్వేషాం పరేషాం చైతత్ గోత్రం. అత్రవిశేషోఽస్మత్కృతే ప్రవర దర్పణే క్షేయం. ప్రవరాస్త్రు - ప్రవరదాని ప్రవరాః. తల్ప కారాహి వాసిష్ఠీహి హోతా, వసిష్ఠ వదిత్య ధ్వర్జ్య, ఇత్యాదియేషాం ప్రవరణ మామనంతితే ప్రవరాః. తచ్చ వరణం యద్యపి గోత్ర భూతస్యాపి క్వచిత్ దృశ్యతే తథాపి పూర్వవత్ ఋషిభేదో ద్రష్టవ్యః. అన్యథా తేషాం త్ర్యార్షయే, ఏకార్షే, ఇత్యాది నిర్దేశాను పవత్తే. అవ్యేతు తద్ గోత్రాణాం త్ర్యార్షయే ఇతి భేదమాచారితి దిక్.

తత్సంతు గోత్ర భూతస్య పితృపితామహ ప్రపితామహో ఏవ ప్రవరాః. పితై వాగ్రే ౨౪ పుత్రో ౨౪ ధ ఔత్రః, ఇతి చత పథ క్రతుః, పరంపరం ప్రథమం, ఇత్యాశ్చ లాయనోక్తేశ్చ. అత్ర విశేష మాహ బౌధాయనః - ఏక ఏవ ఋషిర్యావత్ ప్రవరేష్వను వర్తతే, తావత్ సమాన గోత్రత్వం అన్యత్ర భృగ్వాంగిరసాం గణాత్, ఇతి. స్మృత్యర్థసారే - వ్రియమాణ తయావాపి సత్తయావా ౨ను వర్తనం, ఏకస్య దృశ్యతే యత్ర తద్ గోత్రం తస్య కద్యతే. భృగ్వంగిరోగణేష్వేవం శేషే ష్టకో ౨పి వారయత్. శేష గోత్ర ష్టకో సమానః ప్రవరో వివాహం వారయేదిత్యర్థః. బౌధాయనో ౨పి - భృగ్వంగిర సావధిక్యత్యద్వార్యేయ సన్నిపాతే ౨ వివాహః త్ర్యార్యేయాణాం, త్ర్యార్యేయ సన్నిపాతే ౨ వివాహః పంచార్యేయాణాం, ఇతి భృగ్వం గిరోగణేష్వపి జమదగ్ని గౌతమ భరద్వాజేషు ఏకప్రవర సామ్యే సర్వేషామ ప్యసామ్యేవా సగోత్రత్వా దేవా వివాహ ఇతిదిక్.

అను! ఇక సంక్షేపముగా గోత్ర ప్రవర నిర్ణయము. ఇవి రెండు భిన్న భిన్నమైనవి, నిషేధమందు కారణములు. సగోత్రునకు కూతురును ఇవ్వరాదు, అని ఆపస్తంబోక్తి. అసమాన ప్రవర గలవారితో వివాహము, అని గౌతమోక్తి కూడా. అక్కడ, గోత్ర లక్షణమును ప్రవర మంజరి యందు బౌధాయనుడు ఇట్లా చెప్పాడు - విశ్వామిత్రుడు, జమదగ్ని, భరద్వాజుడు, గౌతముడు, అత్రి, వసిష్ఠుడు, కశ్యపుడు, అని వీరు సప్త ఋషులు. ఋషులు ఏడుగురు, అగస్త్యుడు ఎనిమిదవ వాడు వారి సంతానమే దుందో అది గోత్రము, అని. కేవల భార్యపులందు, ఆరీష్టి షేణాదులందు, కేవలాంగిరసులందు, హరితాదులందు అది (యదపత్యం) లేకపోయినా, భృగ్వంగిరసులు, పై సప్తర్షులలో అంతర్గతం కారు. అట్లాగైనా ఇక్కడ ఇష్టమే అని కొందరు అన్నారు. అందువల్లనే స్మృత్యర్థ సారమందు ప్రవర ఒక్కటై నందువల్లనే ఇక్కడ వివాహం కూడదని చెప్పబడింది. వసిష్ఠాదులకు గోత్రత్వము తగకపోయినా వారికి సప్తర్షిత్వంతో తదపత్యత్వం లేదు కనుక, ఐనా అంతకు ముందే ఉన్న ప్రాచీన వసిష్ఠాదుల అపత్యత్వంతో (సంతానం) గోత్రత్వము తగును. అందువల్ల పూర్వులకు, పరులకు కూడా ఇది గోత్రము. ఇక్కడ విశేషమును నేను వ్రాసిన ప్రవర దర్పణమందు తెలుసుకోగలరు. ప్రవరలైతే ప్రకృష్ట వరణములు ప్రవరలు. (ప్రవర=అగ్నిస్తుతి). కల్పకారులైతే వాసిష్ఠుడు అని హోత, వసిష్ఠుని వలె అని అధ్వర్యుడు, అను మొదలగు వానితో ఎవరిని అగ్ని స్తుతికి అంగీకరిస్తారో వారే ప్రవరులు. ఆ వరణము ఒక్కోచోట ఒకవేళ గోత్ర మందున్న వానికి కూడా కస్మిన్తున్నా అట్లాగైనా ముందు లాగా ఋషి భేదాన్ని గ్రహించాలి. లేనిపక్షంలో వారికి త్ర్యార్యేయ మందు, ఏకార్షమందు, అని మొదలుగా నిర్దేశించటం కుదరదు. ఇతరులైతే ఆ గోత్రములకు త్ర్యార్యేయము అని భేదం చెప్పాడు, అని ఇక చాలు. యథార్థమైతే గోత్ర భూతునకు పితృపితామహ ప్రపితా మహాలే ప్రవరలు. మొదట తండ్రి, పిదప పుత్రుడు, ఆపైన పౌత్రుడు అని చతపథ శ్రుతి. తరువాతి వారు తరువాతి వారు తొలి వారొకరు, అని అశ్వలాయనోక్తి కూడా. ఇక్కడ విశేషమును బౌధాయను డిట్లా - ఎంతవరకైతే ప్రవరలందు ఒక్కడే ఋషి ఉంటాడో, అంతవరకు సమాన గోత్రత్వము. ఇతరత్ర భృగు అంగిరసుల గణం నుండి, అని. స్మృత్యర్థ సారమందిట్లా - వరణం వల్ల

కాని పేరు (సత్ర) వల్లకాని ఎక్కడైతే ఒకని పేరే ఉంటుందో ఆ గోత్రము వానిదని చెప్పబడు తుంది (ఏకగోత్రం)అని. భృగు అంగిరస్సుగణములందైతే మాధవీయమందు స్మృత్యంతర మందిట్లా - ఐదుగురు ఋషులందు ముగ్గురు ఋషులు సామాన్యమైతే, ముగ్గురు ఋషు లందు ఇద్దరు సమానమైతే వివాహం తగదు. భృగ్వంగిరో, గణములందు ఈ విధముగా ఇతరములందు ఒకటి సమానంగా ఉన్నా వివాహాన్ని నివారించాలి అని అర్థము. బౌధాయనుడు కూడా - భృగు అంగిరసులనుద్దేశించి చెబుతూ ముగ్గురు ఋషులు కలవారికి ఇద్దరు ఋషులు సమానమైతే అవివాహము, పంచార్షేయులకు త్ర్యార్షేయం సమానమైతే అవివాహము, అని. భృగు అంగిరోగణములందు కూడా జనుదగ్గి గౌతమ భరద్వాజులందు ఒక ప్రవర సామ్యమున్నా అందరికీ కూడా సామ్యం లేకపోయినా సగోత్ర మైనందువల్లనే వివాహం తగదు, అని, ఇక చాలు.

మూ॥ అత్రగోత్రాణి ప్రవరాశ్చోద్భవంతే. తత్ర బౌధాయనః - గోత్రాణాం చ సహస్రాశి ప్రయుతాన్యర్హ దాని చ, ఉప పంచాశదే నైషాం ప్రవరా జుషి దర్శనాత్. తత్ర సప్త భృగవః. వత్సా, బిదా, ఆరీష్టిషేణా, యాస్మా మిత్రయువో, వైన్యా, శునకా ఇతి. పత్నానాం భార్గవచ్యావ నాప్నవా వౌర్వ జామదగ్న్యై, భర్గవౌర్వ జామదగ్న్యైతివా, భార్గవచ్యావ నాప్నవానేతివా. బిదానాం పంచ - భార్గవచ్యావనాప్న వా వౌర్వభైదేతి. భార్గవౌర్వ జామదగ్న్యైతివా. ఏతౌ ద్వౌజామదగ్న్య సంజ్ఞే. ఆరీష్టిషేణానాం భార్గవచ్యావ నాప్నవానారీష్టిషేణానూపేతి, భార్గవారీష్టిషేణా నూపేతివా. ఏషాం త్రయాణాం పరస్పర మ వివాహః. వాత్సానాం భార్గవచ్యావ నాప్నవానేతి. వత్స పురోధనయోః పంచ. భార్గవచ్యావ నాప్నవానవాత్సవౌ రోధనేతి. నైజవని మతిథయోః పంచ. భార్గవచ్యావనాప్న వానజైజ మతిథేతి. ఏతే త్రయః క్వచిత్. ఏషామపి పూర్వైర వివాహః. అత్రతత్రతే గణస్థా ఋషయోన్యశ్చ ఏకేషో మత్స్యతే ప్రవర దర్శణే జ్ఞేయః. యాస్మానాం భార్గవ నైతవాప్నసా వేతనేతి మిత్రాయువాం భార్గవ వార్ధ్రుశ్చ దైవోదాసేతి, భార్గవచ్యావన దైవోదాసేతివా బార్ధ్రుశ్చేత్యేకోవా. వైన్యానాం భార్గవవైన్య సార్థేతి. ఏత ఏవత్వైతాః శునకానాం శునకేతివా. గార్భత్యమదేతివా భార్గవ గార్భత్యమదేతిద్వైవా. భార్గవ శౌనహోత్రగార్భత్యమదేతి త్రయోవా. వేద ఏశ్వజ్యోతిషాం భార్గవ వేదవైశ్వ జ్యోతిషేతి. శారర మారరాణాం భార్గవ శారర మారరేతి. ఏతౌ ద్వౌక్వచిత్. యాస్మాదీనాం స్వగణం త్యక్త్వా సర్వైర్వివాహః. తదుక్తం స్మృత్యప్రసారే - యాస్మా మిత్ర యువో వైన్యా శునకాః ప్రవరైశ్చతః స్వం స్వం హిత్యా గణం పర్యే వివహేయుః పరావరైః ఇతి.

అను॥ ఇక్కడ గోత్రములను ప్రవరలను చెప్పన్నాము. అక్కడ బౌధాయనుడిట్లా - గోత్రములు వేలకొలది ప్రయుతముల కొలది (పదిలక్షలు) అర్హుదముల కొలది. ఋషుల దర్శనాన్ననుసరించి వీరి ప్రవరలు నలుబది తొమ్మిది మాత్రమే. అందులో ఏడు భృగువులు. వత్సులు, బిదులు, ఆరీష్టికేణులు, యాస్కులు, మిత్రయువులు, వైన్యులు, శునకులు, అని. వత్సులకు భార్గవచ్యావన ఆప్నవాన ఔర్వ జామదగ్న్య అని ప్రవర. భార్గవ ఔర్వ జామదగ్న్య అని కాని, భార్గవ చ్యావన ఆప్నవాన అని కాని. బిదులకు పంచ ప్రవర భార్గవచ్యావన ఆప్నవాన ఔర్వభైద అని, భార్గవ ఔర్వ జామదగ్న్య అని కాని. ఇవి రెండు జామదగ్న్య సంజ్ఞ

కలవి. ఆర్షిషేణులకు భాగవ చ్యావన ఆష్టవాన ఆర్షిషేణ అనూప అని, భాగవ ఆర్షిషేణ అనూప అని కాని. వీరి ముగ్గురికి పరస్పరము వివాహం తగదు. వాత్స్యలకు భాగవ చ్యావన ఆష్టవాన అని. వత్సపురోధనులకు పంచ ప్రవరలు. భాగవచ్యావన ఆష్టవాన వాత్స పౌరధనులు అని వైజవని మతిధులకు ఐదు. భార్యవ చ్యావన ఆష్టవాన బైజమతిధులని. వీరు ఒక్కోచోట ముగ్గురే. వీరికి గూడా పూర్వులతో వివాహం లేదు. ఇక్కడ అయో గణములందున్న ఋషులు ఇతర విశేషము నేను వ్రాసిన ప్రవర దర్పణ మందు చూచి తెలుసుకొనండి. యన్యులకు భాగవ, వైతహవ్య, సావేతన, అని మిత్రయువులకు భాగవ, వాద్ర్యశ్య దైవోదాస అని, భాగవ చ్యావన దైవోదాస అని కాని వాద్ర్యశ్య అని ఒకే ప్రవర కాని. వైన్యులకు భాగవ వైన్య పార్థులని. వీరే శ్వేతులు. శునకులకు శునక అని కాని గార్తమద అని కాని భాగవ గార్తమద అని రెండు కాని, భాగవ, శౌనవోత్ర గార్తమద అని ముగ్గురు కాని. వేద విశ్వజ్యోతిషులకు భాగవ వేద వైశ్వజ్యోతిష అని. శారర మారరులకు భాగవ శారర మారరులని, ఒక్కొక్కచోట వీరిద్దరే. యస్మాదులకు తమ గడాన్ని విడిచి అందరితో వివాహం తగును. అదే స్మృత్యర్థ సారమందిల్లా చెప్పబడింది - యన్యులు, మిత్రయువ, వైన్యులు, శునకులు వీరందరికి ప్రవర ఒకటైనందువల్ల తమ తమ గణములను వదిలి అందరు ఇతర ప్రవరల వారితో వివాహ మాదాలి, అని.

మూ॥ అథాంగిరసః - తేగౌతమాః, భరద్వాజాః, కేవలాంగిరసశ్చేతి త్రిధా. అత్ర గౌతమాదశ-అయాస్యాః శరద్వంతాః, కౌమందాః, దీర్ఘతమసః, జిశనసాః, కారేణు పాలేయాః, రాహుగణాః, సోమరాజకాః, వామదేవాః, బృహదుక్త్వాశ్చేతి. తత్రాయాస్యానాం అంగిరసాయాస్య గౌతమేతి. శరద్వంతానాం అంగిరస గౌతమ శారద్వతేతి. కౌమందానాం అంగిరస సౌతధ్య కాక్షీవత గౌతమ కౌమందేతివా, అంగిరసాయాస్య శిజగౌతమ కాక్షీవతేతివా, అంగిరసౌతధ్య గౌతమశిజ కాక్షీవతేతివా, అంగిర సౌషిజ కాక్షీవతేతి త్రయోవా. దీర్ఘతమసాం అంగిరసౌతధ్యకాక్షీవత గౌతమ దైర్ఘతమసేతి, అంగిరసౌతధ్యదైర్ఘ తమసేతి త్రయోవా. జిశనసానాం అంగిరస గౌతమశిశనసేతి త్రయః. కారేణు పాలేయానాం అంగిరస గౌతమ కారేణు పాలేతిత్రయః. రాహుగణానాం అంగిరస రాహుగణ గౌతమేతి. సోమరాజకానాం అంగిరస సోమరాజక గౌతమేతి. వామదేవానాం అంగిరస వామదేవ గౌతమేతి. బృహదుక్తానాం అంగిరస బార్హదుక్త గౌతమేతి, అంగిరస వామదేవ బార్హ దుక్తేతివా. ఉతథ్యానాం అంగిరసౌతధ్య గౌతమేతి. జిశనానాం - అంగిరసౌ శిజ, కాక్షీవత,, ఇత్యావస్తంబః అంగిరసాయా స్యా శిజ గౌతమ కాక్షీవత ఇతి కాత్యాయనః. ఏతౌ ద్వౌక్ష్వచిత్. రాఘవానాం అంగిరస రాఘవ గౌతమే తికేచిత్. తత్ర మూలంబింశ్యం. ఏషాం సర్వేషాం గౌతమానాం అవివాహః.

అను॥ ఇక అంగిరస గోత్రం వారు. వారు గౌతములు, భారద్వాజులు, కేవలం అంగిరసులు అని మూడు రకాలు. ఇందులో గౌతములు పదిరకాలు - అయాస్యులు, శరద్వంతులు, కౌమందులు, దీర్ఘతమనులు, జిశననులు, కారేణు పాలేయులు, రాహుగణములు, సోమ రాజకులు, వామదేవులు. బృహదుక్ష్వులు, అని. అందులో

అయాస్యలకు అంగిరస అయాస్య గౌతములని ప్రవర. శరద్వతులకు అంగిరస గౌతమ శారద్వతులని. కౌమందులకు అంగిరస, బేతధ్య, కాక్షీవత, గౌతమ, కౌమాందులని కాని, అంగిరస అయాస్య, బేశిజ, గౌతమ, కాక్షీవతులని కాని, అంగిరస బేతధ్యగౌతమ బేశిజ కాక్షీవతులనికాని, అంగిరస బేశిజ కాక్షీవతులని మూడైనా కాని ప్రవర. దీర్ఘ తమసులకు అంగిరస బేతధ్య కాక్షీవత గౌతమ దైర్ఘతమసులని, అంగిరస బేతధ్య దైర్ఘ తమసులని ముగ్గురే కాని ప్రవర. బేతనసులకు అంగిరస గౌతమ బేతనసులని ముగ్గురు. కారేణు పారేయులకు అంగిరస గౌతమ కారేణు పాల అని ముగ్గురు. రాహూ గణులకు అంగిరస రాహూ గణ గౌతములని. సోమరాజకులకు అంగిరస సోమరాజక గౌతములని. వామదేవులకు అంగిరస వామదేవ్య గౌతములని. బృహదుక్ష్టులకు అంగిరస బార్హదుక్ష్ట్య గౌతములని, అంగిరస వామదేవ బార్హదుక్ష్టులని కాని. ఉతధ్యులకు అంగిరస బేతధ్య గౌతములని. బేశిజులకు - అంగిరస బేశిజ కాక్షీవతులని అపస్తంబుడు అంగిరస అయాస్య బేశిజ గౌతమ కాక్షీవతులని కఠ్యాయనుడు. వీరిద్దరు ఎక్కడో ఒకచోట అరుదుగా ఉంటారు. రాఘవులకు అంగిరస రాఘవ గౌతములని కొందరు. దీనికి ఆధారాన్ని విచారించాలి. ఈ అందరు గౌతములకు పరస్పర వివాహము తగదు.

మూ॥ అథభరద్వాజాః. తేచత్వారః - భరద్వాజాః, గర్గాః ఋక్షాః, కపయ ఇతి. భరద్వాజానాం అంగిరస బార్హస్పత్య భారద్వాజే తిత్రయః. గర్గాణాం అంగిరస బార్హస్పత్య భరద్వాజ సైన్య గార్హ్యేతి పంచ, అంగిరస సైన్య గార్హ్యేతి వా. అంత్యయోః వ్యత్యయోవా, భరద్వాజ గార్హ్యసైన్యేతివా. గర్గభేదానాం అంగిరస తైత్తిరకాపిభువేతి. ఋక్షాణాం కపిలానాం చ అంగిరసబార్హస్పత్య భరద్వాజ వాందన మాతవచసేతి పంచ, అంగిరస వాందన మాతవచసేతి త్రయోవా. కపీనాం అంగిరస మహీయవ బైరుక్తయసేతి. అత్యభువాం అంగిరస భరద్వాజ బార్హస్పత్య మంత్రపరాత్య భువేతి పంచ. అయం క్వచిత్. భరద్వాజానాం సర్వేషాం అవివాహాః.

అను ॥ ఇక భరద్వాజులు. వారు నాలుగు రకాలు - భరద్వాజులు, గర్గులు, ఋక్షులు, కపయులు అని. భరద్వాజులకు అంగిరస బార్హస్పత్య భారద్వాజులని ముగ్గురు. గర్గులకు అంగిరస బార్హస్పత్య భరద్వాజ సైన్యగార్హ్యులని ఐదుగురు అంగిరస సైన్య గార్హ్యులని కాని చివరివి క్రిందు మీదు కాని, భరద్వాజ గార్హ్యసైన్యమని కాని. గర్గ భేదులకు అంగిరస తైత్తిర కాపిభువ అని. ఋక్షులకు, కపిలులకు కూడా అంగిరస బార్హస్పత్య భరద్వాజ వాందన మాతవచసులని ఐదుగురు, అంగిరస వాందన మాతవచసులని ముగ్గురు కాని. కపులకు అంగిరస మహీయవ బైరుక్తయస అని. అత్యభువులకు అంగిరస భరద్వాజ బార్హస్పత్య మంత్రపర అత్యభువులని ఐదుగురు. ఇది ఎక్కడో అరుదుగా ఉంది. భరద్వాజులందరికి పరస్పరం వివాహం తగదు.

మూ॥ అథకేవలాంగిరసః - (తేచపట్ - హరితాః కుత్వాః కాఙ్వా రభీతరాః ముగ్ధలా, విష్ణువృద్ధాశ్చేతి) హరితానాం అంగిరస అంబరీష యౌవనాశ్వేతి. అద్యో మాంధాతావా. కుత్వానాం అంగిరస మాంధాతృకౌశ్యేతి. కాఙ్వానాం అంగిరస అజమీధ కాశ్వేతి. అంగిరస

ఘోరకాఢ్యేతివా. రథీతరాజాం అంగిరస వైరూప రాథీతరేతి, అంగిరస వైరూప పార్షదశ్చేతివా, అష్టాదంష్ట్ర పార్షదశ్చ వైశ్న రూపేతివా, అంత్యయోః వ్యత్యయోవా. ముగ్ధలానాం అంగిరస (భాస్కాశ్చ మౌద్గల్యేతి, అధ్యుతార్క్ష్యేతి, అంగిరసతార్క్ష్య మౌద్గల్యేతివా. విష్ణువృద్ధానాం అంగిరస) పౌరు కుత్స్యత్రా నదస్యవేతి. ఏషాం స్వగణం విహాయ సర్వైః వివాహో భవతి. హరిత కుత్స్యయోస్తు న భవతి.

అనుః ఇక కేవల అంగిరసులు. (వారు ఆరుగురు - హరితులు, కుత్స్యులు కణ్వలు, రథీతరులు, ముగ్ధలులు, విష్ణు వృద్ధులు అని.) హరితులకు అంగిరస అంబరీష యౌవనాశ్వులు అని. మొదటివాడు మాంధాత కాని. కుత్స్యులకు అంగిరస మాంధాత కౌత్స్యులు అని. కణ్వలకు అంగిరస అజమీధకాణ్వలు అని, అంగిరస ఘోర కాణ్వలు అని కాని. రథీతరులకు అంగిరస వైరూప రథీతరులు, అని, అంగిరస వైరూప పార్షదులు అని కాని, అష్టాదంష్ట్ర పార్షదశ్చ వైశ్నరూపలు అని కాని, చివరివి క్రిందు మీద కాని. ముగ్ధులకు అంగిరస (భాస్కాశ్చ మౌద్గల్యులు అని, తొలిపేరు తార్క్ష్యుడు అని, కాని, అంగిరసతార్క్ష్య క్ష్య మౌద్గల్యులు అని కాని. విష్ణు వృద్ధులకు అంగిరస) పౌరు కుత్స్యత్రానదస్యపులు అని. వీరు తమ గణమును వదలి అందరితో వివాహం చేయవచ్చు. హరితకుత్స్యులకు మాత్రం కాదు. (వివాహం).

మూః అథాశ్రయః. తేచర్వారః - అశ్రయః, వాద్భుతకాః, గవిష్ఠిరాః ముగ్ధలా జతి. అధ్యానాం ఆత్రేయార్చనానసశ్చావాశ్చేతి. వాద్భుతకానాం ఆత్రేయార్చనాన సవాద్భుతకేతి. ధనంజయానాం ఆత్రేయార్చనానసధానంజయేతి క్షుచిత్. గవిష్ఠి రాజాం ఆత్రేయార్చనానసగా విష్ఠిరేతి, ఆత్రేయగావిష్ఠిరపౌర్వా తిథేతివా. ముగ్ధలానాం ఆత్రేయార్చనా నసపౌర్వా తిథేతి. వామరథ్య సుమం గం జైజవాపానాం ఆత్రేయార్చనాసాతిథేతి, ఆత్రేయార్చనాన గావిష్ఠిరేతివా. సుమంగలానాం అత్రి సుమంగల శ్చావాశ్చేతికేచిత్. అశ్రేః పుత్రికా పుత్రాణాం ఆత్రేయ వామరథ్య పౌత్రికేతి. అశ్రీణాం సర్వేషామవివాహాః.

అనుః ఇక అత్రి గోత్రీకులు. వారు నలుగురు - అశ్రులు, వాద్భుతకులు, గవిష్ఠిరులు, ముగ్ధులు అని. తొలివారికి ఆత్రేయ అర్చనానసశ్చావాశ్వులు అని. వాద్భుతకులకు ఆత్రేయ అర్చనానసవాద్భుతకులని. ధనంజయులకు ఆత్రేయ అర్చనానస ధానంజయులు అని ఒకచోట కలరు. గవిష్ఠిరులకు ఆత్రేయ అర్చనానసగావిష్ఠిరులు అని, అశ్రేయ గావిష్ఠిర పౌర్వాతిథులనికాని. ముగ్ధులకు ఆత్రేయ అర్చనానస పౌర్వాతిథులని. వామరథ్య సుమంగల జైజవాపులకు ఆత్రేయ అర్చనానస అతిథులు అని, ఆత్రేయ అర్చనానస గావిష్ఠురు లని కాని. సుమంగలులకు అత్రి సుమంగల శ్చావాశ్వులని కొందరన్నారు. అత్రి యొక్క పుత్రిక యొక్క పుత్రులకు ఆత్రేయ వామరథ్య పౌత్రిక అని. అత్రి గోత్రులందరికి పరస్పరము వివాహము తగదు.

మూః అథవిశ్వామిత్రాః. తే దశ - కుశికాః, లౌహితాః, రౌక్షకాః, కామ కాయనాః, అజాః, కతాః, ధనంజయాః, అఘమర్షణాః, పూరణాః, ఇంద్రకౌశికాః ఇతి. కుశికానాం వైశ్వామిత్ర దేవరత బిదరేతి. లౌహితానాం వైశ్వామిత్ర అష్టక లౌహితేతి, అంత్యయోః వ్యత్యయోవా, వైశ్వామిత్ర

మాధుచ్ఛంద సాష్టకేతివా, (వైశ్వా మిత్రాష్టకేతిద్వైవా). రౌక్షకానాం వైశ్వామిత్ర గాధి నరైవజేతి, వైశ్వామిత్ర రౌక్షక రైవజేతి వా. కామకాయనానాం వైశ్వామిత్ర దేవశ్రవసదైవతరసేతి. అజానాం వైశ్వామిత్ర మాధుచ్ఛంద సాష్టకేతి, వైశ్వామిత్రాశ్వరధ్య వాధూరేతి. (ధనంజయనాం విశ్వామిత్ర మాధుచ్ఛందస ధానంజయేతి, వైశ్వామిత్ర మాధుచ్ఛంద సాఘమర్షజేతివా. కళానాం వైశ్వామిత్ర కాత్యాత్మీదేతి) అఘమర్షణానాం వైశ్వామిత్రాఘ మర్షణ కౌశికేతి. పూరణా వాం వైశ్వామిత్ర పౌరణేతిద్వై వైశ్వామిత్ర దేవరాత పౌరణేతివా. ఇంద్ర కౌశికానాం వైశ్వామిత్రేంద్ర కౌశికేతిద్వై ఏతే బౌధాయనోక్తా. రౌహణానాం వైశ్వామిత్ర మాధుచ్ఛందస రౌహణేతి. రేణానాం వైశ్వామిత్ర గాధివరైజేతి. వేణానాం వైశ్వామిత్ర గాధివ నైజేతి. జహ్నునాం వైశ్వామిత్రకాలం కాయన కౌశికేతి. అశ్వరధ్యానాం వైశ్వామిత్రా శ్వరధ్య వాధూరేతి. ఉదవేణానాం గాధివనైవజేతి. ఏతే అశ్వరాయన మాత్స్యేక్తా. అస్త్యైవభ్యేతి ఏ షడ్ గూ ఉక్తా. తేజ స్వత మత్స్యతౌక్త్యేయామిషాం విశ్వామిత్రాణా మ వివాహా.

అను! ఇక విశ్వామిత్రులు. వారు పది మంది. కుశికులు. లోహితులు, రౌక్షకులు, కామకాయనులు, అజులు, కతులు, ధనంజయులు, అఘమర్షణులు, పూరణులు, ఇంద్ర కౌశికులు, అని. కుశికులకు వైశ్వామిత్ర దేవరాత ఔదలులు అని. లోహితులకు వైశ్వామిత్ర అష్టకలోహితులు, అని. చివరివారు క్రిందు మీద కాని. వైశ్వామిత్ర మాధుచ్ఛందస అష్టకులు అని కాని. (వైశ్వామిత్ర అష్టకులని ఇద్దరు కాని) రౌక్షకులకు వైశ్వామిత్రగాధిన రైవణులు అని, వైశ్వామిత్ర రౌక్షక రైవణులని కాని. కామకాయనులకు వైశ్వామిత్ర దేవశ్రవస దైవతరసు లని. అజులకు వైశ్వామిత్ర మాధుచ్ఛందస అజులు అని, వైశ్వామిత్ర అశ్వరధ్య వాధూలులు అని కాని. (ధనంజయులకు విశ్వామిత్ర మాధుచ్ఛందస ధానం జయులు అని, వైశ్వామిత్ర మాధుచ్ఛందస అఘమర్షణులు అని కాని. కతులకు వైశ్వామిత్ర కాత్య అతీకులు అని). అఘమర్షణులకు వైశ్వామిత్ర అఘమర్షణ కౌశిక అని. పూరణులకు వైశ్వామిత్ర పౌరణ అని ఇద్దరు, వైశ్వామిత్ర దేవరాత పౌరణ అని కాని. ఇంద్ర కౌశికులకు వైశ్వామిత్ర ఇంద్ర కౌశిక అని ఇద్దరు. వీరిని గూర్చి బౌధాయనుడు చెప్పాడు. రౌహిణులకు వైశ్వామిత్ర మాధుచ్ఛందస రౌహణ అని. రేణులకు వైశ్వామిత్ర గాధిన, రైణవులని, వేణులకు వైశ్వామిత్ర గాధిన, వైణవ అని. జహ్నులకు వైశ్వామిత్ర కాలం కాయన కౌశిక అని ప్రవర. అశ్వరధ్యులకు వైశ్వామిత్ర అశ్వరధ్య వాధూలులు అని. ఉదవేణులకు వైశ్వామిత్ర గాధిన వైవణులు అని. వీరు అశ్వరాయన మందు మాత్స్యేక్తిగా చెప్పబడ్డారు. ఇతరులైతే ఇతరములైన ఆరుగణములు చెప్పారు. వానిని ఇతరచోట్ల నా రచనలందు చూచి తెలుసుకోవాలి. ఈ విశ్వామిత్రు లందరికి పరస్పరము అవివాహము.

మూ॥ అథకశ్యపాః తేషాం చ- నిద్రువాః కశ్యపాః రేభాః శండిలాః, లోగాక్ష యశ్చ. నిద్రువాణాం కాశ్యప అవత్యార నైద్రువేతి. కశ్యపానాం కాశ్యప అవత్యార అసితేతి. రేభాణాం కాశ్యప అవత్యారరైశ్యేతి. శండిలానాం కాశ్యప అవత్యార శాండిత్యేతి. అంత్యస్తానే దేవలోవా, సిరోవా, శాండిలాసిత దేవరేతివా, కాశ్యపాసి తదేవరేతివా, అంత్యయోః ప్యశ్యయోవా, దేవలాసి తేతిద్వైవా. లోగాక్షీన్ వక్త్యమః. ఏషాం కశ్యపానాం అవివాహా. అథపసిష్టాః - తే

పంచ- చుప్పి, కుండినా: ఉపమన్యవః, పరాశరాః, జాతూకర్ణాశ్రేణి. వాసిష్ఠానాం వాసిష్ఠ ఇంద్ర ప్రమదా భరద్వాసీతి. వాసిష్ఠేత్యేకోవా. కుండినానాం వాసిష్ఠ మైత్రా వరుణ కౌండిన్యేతి. ఉప మన్యవాం వాసిష్ఠ ఇంద్ర ప్రమదా భరద్వాసీతి, వాసిష్ఠ భరద్వాసు ఇంద్ర ప్రమదేతివా అధ్యయో: వ్యత్యయోవా. పరాశరాణాం వాసిష్ఠ శాక్త్య పారాశర్యేతి. జాతూకర్ణానాం వాసిష్ఠ అతి జాతూకర్ణ్యేతి. చుప్పివాం సర్వేషాం అవివాహా: అన్యన్య అతిభిశ్చ.

అను! ఇక కశ్యపులు. వారైదుగురు. నిద్రువులు, కశ్యపులు, రేభులు, శండిలులు, లోగాక్షులు. నిద్రువులకు కాశ్యప, అవత్యార, నైద్రువులు అని (ప్రవర). కశ్యపులకు కాశ్యప అవత్యార అనుకులని. రేభులకు కాశ్యప అవత్యార రైభ్యులని. శండిలులకు కాశ్యప అవత్యార శాండిల్యులని. చివరి వారి ఐదులు దేవలుడుకాని, సీతుడుకాని, శాండిల, అసిత, దేవలుడు అని కాని, కాశ్యప అసిత దేవలుడు అని కాని, చివరి ఇద్దరు వెనక ముందులుగా కాని, దేవల అనుకులని ఇద్దరు కాని. లోగాక్షుల గూర్చి చెప్తాము. వీరికి (కశ్యపులకు), పరస్పరము వివాహము తగదు. ఇక వసిష్ఠులు - వారు ఐదుగురు - వసిష్ఠులు, కుండినులు, ఉప మన్యులు, పరాశరులు, జాతూకర్ణులు, అని. వసిష్ఠులకు వాసిష్ఠ, ఇంద్ర ప్రమద, భరద్వాసు అని, వాసిష్ఠ అని ఒకటే కాని ప్రవర. కుండినులకు వాసిష్ఠ మైత్రా వరుణ కౌండిన్యలని. ఉపమన్యులకు వాసిష్ఠ ఇంద్ర ప్రమద, భరద్వాసుఅని; వాసిష్ఠ భరద్వాసు ఇంద్రప్రమద అని కాని, మొదటి రెండు క్రిందు మీద కాని కావచ్చు. పరాశరులకు వాసిష్ఠ శాక్త్య పారా శర్యులని. జాతూకర్ణులకు వసిష్ఠ అతి జాతూకర్ణులని. వసిష్ఠులకు లందరికి పరస్పరము వివాహము తగదు. చివరి వానికి ఆశ్రులతో వివాహం తగదు.

మూ: అథ అగస్త్యైః. తేవత్యార: - ఇధ్వవాహాః, సాంభవాహాః, సోమవాహాః యజ్ఞవాహాశ్రేణి. అధ్వనాం అగస్త్యదార్ణ్యమ్యత, ఇధ్వ వాహాశ్రేణి, అగస్త్య ఇత్యేకోవా. సోమ వాహానాం అగస్త్య దార్ణ్యమ్యత, సోమవాహాశ్రేణి. సాంభవాహానాం సాంభవా హోమోఽంత్యః, యజ్ఞ వాహానాం యజ్ఞ వాహోఽంత్యః, అధ్వో హోమోఽంత్యః, సారవా హానాం తదంతా: త్రయః. దర్శవాహానాం తదంతా: త్రయః అగస్త్యనాం అగస్త్య మాహేంద్ర మాయో భువేతి. హర్షమాసానాం అగస్త్య పౌర్ణమాస సారవేతి. హిమోద కానాం అగస్త్య హైమచర్మి హైమోదతేతి. పాడికానాం అగస్త్య హైనాయకపాడితేతి. ఏతేషు త్వరిత. అగస్త్యేవాం సర్వేషాం అవివాహా:

అను! ఇక అగస్త్యులు - వారు నలుగురు - ఇధ్వవాహాలు, సాంభవాహాలు, సోమవాహాలు, యజ్ఞవాహాలు, అని. తొలివారికి అగస్త్య దార్ణ్యమ్యత, ఇధ్వవాహ అని ప్రవర. అగస్త్య అని ఒక్కడే కాని. సోమవాహాలకు అగస్త్యదార్ణ్యమ్యత సోమవాహాలని. సాంభవాహాలకు సాంభవాహాదు చివర. యజ్ఞ వాహాలకు యజ్ఞవాహాదు చివర. తొలి ఇద్దరు ముందు చెప్పబడినవారే. సారవాహాలకు వారు చివరగా ముగ్గురు. దర్శవాహాలకు వారు చివరగా ముగ్గురు. అగస్త్యులకు అగస్త్య మాహేంద్ర మాయోభువులని. హర్షమాసులకు అగస్త్య పౌర్ణమాస పారణులని. హిమోదకులకు అగస్త్య హైమచర్మి హైమోదకులని. పాడికులకు అగస్త్య హైనాయక పాడికులని. ఈ ఆరుగురు ఎక్కడో ఉన్నారు. అగస్త్యులకు అందరికి పరస్పరము వివాహము తగదు.

మూ॥ అధర్వణ్యగోత్రాః - శౌంగశైశిరీదాం అంగిరస, బార్హస్పత్య భారద్వాజ కాత్యక్షీరేతి, పంచ. కాత్యక్షీలయోః స్థానే శౌంగశైశిరిర్యా, అంగిరస కాత్యక్షీరేతి త్రయోవా. ఏషాం భరద్వాజైః విశ్వామిత్రైశ్చ వివాహాః. ఏవం కమీదానాం కథానాం చ. సంకృతి పూతి మాషాదీనాం అంగిరస గౌరీవీతి సాంకృత్యేతి, శాక్త్య గౌరీవీతి సాంకృత్యేతివా, (అంశ్యయోః ష్యత్యయోవా) ఏషాం స్యగణస్తైః వసిష్టైః శౌంగశైశిరైః లౌగాక్షీభి శ్చావివాహాః. కశ్యపైర పీతిప్రయోగపారిజాతే. లౌగాక్షీదాం కాశ్యప, అవత్యార వాసిష్ఠీతి, కాశ్యప అవత్యార అనీతేతివా. ఏతేఅహరేవసిష్ఠా నక్షత్రం కశ్యపాః. ఏషాం వసిష్టైః కశ్యపైః సంస్కృతిభిశ్చా వివాహాః. దేవరాతస్య జామదగ్న్యైః విశ్వామిత్రైశ్చా వివాహ ఇతి ప్రయోగపారిజాతే. తదయుక్తం. బహ్వృచ్ఛ్రుతౌ - యతైవాంగిరసః సమ్న పేయాం తవ పుత్రతాం. అంగిరసో జహ్నువాస్యాజగర్తిః క్రుతః కవిః. ఇత్యాంగిరోగణస్తేషు భార్గవ జామదగ్న్యత్స ప్స్యతేః హరివంశాది స్మృతేశ్చ బాధాత్. తేన ద్వాదేవరాతౌ ఏక అంగిరసుః క్రుత్యుక్తః. అన్యే భార్గవః. తయోః కల్పభేదేని అంగిరసేన, దేవరాతేన, జామదగ్న్యైః భవత్యేన వివాహాః భర్గవేదతు నేతి తత్సం. ధనంజయునాం విశ్వామిత్రైః అత్రిభిశ్చ అవివాహాః జాతూకర్షానాం వసిష్టైః అత్రిభిశ్చా వివాహాః. ఏవం దత్తక శ్రీత కృత్రిమ, స్వయం దత్త పుత్రికా పుత్రాదీనాం ఉత్పాదక పాలకయోః పిత్రోఃగోత్ర ప్రవరా వర్ణా ఇతి ప్రవర మంజరీ నారాయణ పుత్రి ప్రయోగ పారిజాతాదయః. అత్ర పర్వతోపపత్తయః మూలం చ మత్స్యతే ప్రవరదర్శితే శ్లేయ మితిదిక్.

అను॥ ఇక రెండు గోత్రములవారు - శౌంగశైశిరులకు అంగిరస బార్హస్పత్య భారద్వాజ కాత్యక్షీలులు అని ఐదుగురు. కాత్యక్షీలుల స్థానంలో శౌంగశైశిరులు కాని. అంగిరస, కాత్యక్షీలులు అని ముగ్గురేకాని. వీరికి విశ్వామిత్రులతో భరద్వాజులతో వివాహం తగదు. ఈ విధముగా కపిలులకు కతులకు కూడా సంస్కృతి పూతి మాషాదులకు అంగిరస, గౌరీ వీతి సాంకృత్యులని, శాక్త్యగౌరీవీతి సాంకృత్యులనికాని, (చివరి ఇద్దరు క్రిందు మీద కాని). వీరికి తమ గణంలోని వసిష్ఠులతో శౌంగ శైశిరులతో లౌగాక్షులతో కూడా వివాహం తగదు. కశ్యపులతో కూడా అని ప్రయోగ పారిజాతమందు. లౌగాక్షులకు కాశ్యప అవత్యార వాసిష్ఠులని, కాశ్యప అవత్యార అసితులని కాని. వీరు వగలు వసిష్ఠగోత్రులు, రాత్రి కశ్యప గోత్రులు. వీరికి వసిష్ఠులతో కశ్యపులతో సంస్కృతులతో వివాహం తగదు. దేవరాతునకు జామదగ్న్యులతో విశ్వామిత్రులతో కూడా వివాహం తగదు అని ప్రయోగ పారిజాతమందు కలదు. అది తగని మాట - బహ్వృచ్ఛ్రుతియందు, ఎట్లాగైతే అంగిరసుణ్డైనా నీ పుత్రుణ్డేతాను. జన్మచే అంగిరసుడైన అజీగర్తుని పుత్రుణ్ణి క్రుతివల్ల కవి అని అంగిరస గణమందు ఉన్నందువల్ల భార్గవ జామదగ్న్యుల స్మృతివల్ల, హరివంశాది స్మృతివల్లనూ బాధ. కనుక ఇద్దరు దేవరాతులు ఒక అంగిరసుడు క్రుతిలో చెప్పబడ్డారు. ఇతరుడు భార్గవుడు. వారిద్దరికి కల్పభేదం ఉన్నా అంగిరసుడైన దేవరాతునితో జామదగ్న్యులకు వివాహం తప్పకుండా జరుగుతుంది. భార్గవునితో మాత్రం కాదు అని నిశ్చయము. ధనంజయులకు విశ్వామిత్రులతో అత్రులతో వివాహం తగదు. జాతూకర్షులకు వసిష్ఠులతో

అత్రులతో వివాహం తగదు. ఈ విధముగా దత్తుడు, కొనబడ్డవాడు కృత్రిముడు, స్వయందత్తుడు, పుత్రికా పుత్రుడు మొదలగువారికి స్వంత తండ్రి పెంపుడుతండ్రుల యొక్క గోత్ర ప్రవర విడువతగినది అని ప్రవర మంజరీ, నారాయణ వృత్తి ప్రయోగ పారిజాతాదులు తెల్పుతున్నాయి. ఇక్కడ అంతటా ఉపపత్తులు, మూలము కూడా నేను రచించిన ప్రవర దర్పణ మందు తెలుసుకోండి అని ఇక చాలు.

మూ॥ క్షత్రియ వైశ్యయోస్తు పురోహిత గోత్ర ప్రవరావేవేతి సర్వసిద్ధాంతః. యద్యపి బహ్వం పరిశిష్టేకపి భరద్వాజయోః వివాహః ఉక్తః తథాపి - భరద్వాజాశ్చ కవయో గర్గా రౌక్షాయదా ఇతి, చత్వారోఽపి భరద్వాజ గోత్రేక్కాయో నాన్యయుః మిథః కపిగర్గ భరద్వాజా మిథో రౌక్షాయదా ద్విజాః, నోద్వహాయః సగోత్రత్వాత్ ప్రవరైక్యాచ్చ కుత్రచిత్, ఇతి స్మృత్యర్థ సారాద్వ్యక్తేః అవివాహ వివరయోరితి. స్వగోత్రాద్యుజ్జనేతు సత్యాషాఢః - అథాజ్ఞాన బంధోః పురోహిత ప్రవరేణ ఆచార్య ప్రవరేణవేతి. ఆచార్యగోత్ర ప్రవరాన భిజ్జన్తు ద్విజః స్వయం, దత్తాత్మానంతు కన్యైచిత్ తత్ గోత్ర ప్రవరో భవేత్. యద్యాన్యగోత్ర ప్రవర విధురో జమదగ్నిజః వివాహం చన, తేనైవ గోత్రేణతు సమాచరేత్, ఇతి కశ్చిత్. దివోదాసీయేఽపి - స్వగోత్ర ప్రవరాజ్ఞానే జమదగ్ని ముపాశ్రయేత్.

అను॥ క్షత్రియ వైశ్యలకైతే పురోహితుల గోత్ర ప్రవరలే అని అందరి సిద్ధాంతము. బహ్వం పరిశిష్ట మందు కపి భరద్వాజులకు వివాహం చెప్పబడినప్పటికి - భరద్వాజులు, కవులు, గర్గులు, రౌక్షాయణులు అని ఈ నలుగురు కూడా భరద్వాజ గోత్రంతో ఐక్యం కలవారే ఐనందువల్ల పరస్పరము వివాహానికి తగదు. కపిగర్గ భరద్వాజులు రౌక్షాయణులు బ్రాహ్మణులు. పరస్పరము వివాహ మాడరాదు. సగోత్రులైనందువల్ల ఒక్కోచోట ప్రవర ఒకటే ఐనందువల్ల అని స్మృత్యర్థ సారాదులలో చెప్పబడ్డందువల్ల వారిరువురికి వివాహం తగదు అనియే. తన గోత్రం మొదలైనవి తెలియనప్పుడు, సత్యాషాధుడు ఇట్లా - బంధుత్వం తెలియని వానికి పురోహితుని ప్రవరకాని ఆచార్యుని ప్రవర కాని ఉంటుంది, అని. ఆచార్య గోత్ర ప్రవర తెలియని బ్రాహ్మణుడు తనను స్వయంగా ఎవరికో ఒకరికి ఇచ్చుకొని, వారి గోత్ర ప్రవరుడు కావాలి. లేదా స్వగోత్ర ప్రవరల వైకల్యం కలవాడు జమ దగ్నిజుడు కనుక. ఆ గోత్రంతోనే వివాహం తగదు, అని ఒకడన్నాడు. దివోదా సీయమందు కూడా - స్వగోత్ర ప్రవర తెలియని పక్షంలో జమదగ్నిని ఆశ్రయించాలి, అని.

మూ॥ అథమాత్యగోత్ర వర్జన నిర్ణయః - శాతావసః - మాతులస్య సుతా మూఢ్య మాత్యగోత్రాం తథైవచ, సమాన ప్రవరాం చైవ గత్వా చాంద్రాయణం చరేత్. యద్యపి - సగోత్రాం మాతురప్యేతే, నేచ్ఛంతుద్వాపకర్మణి జన్మనామౌర్ధ్వ విజ్ఞానే ప్యుర్వహేద విశంకితః, ఇతి వ్యాసోక్తేః అజ్ఞాతవామత్వే న సగోత్రస్య దోషః తథాపి నేదం కదా ప్రవర్తతే. గోత్రాన్యాయః స పిందాచ్చ వివాహో గోపధప్తధా, ఇతి కలివర్ణ్యోక్తేః. ఇదం మాత్యగోత్ర వర్జనం, మాధ్యం దినియా నామేవ. మాత్యగోత్రం మాధ్యం దినియానాం అపుత్రాయాశ్చ, ఇతి సత్యాషాధోక్తే రితి కశ్చిత్ (కశ్చిత్ మహారాష్ట్ర కల్పితం తన్నిర్మూలం అన్యథా గుర్జరాదేః కాతీయస్సుకుతోన నిషేధః) తన్నిర్మూలం.

అత వివాహ ప్రవరమంజరీకారః - దోష స్వాతి గురుత్వాత్ సర్వేషాం మాతృగోత్రం వర్జ్యం, ఇతి. యత్తు - (గుర్జరాదీనాం మాధ్యంధినీయానాం అప్యచరణాచ్చ ఏకస్మిన్ ప్రవరే) ఏకస్మిన్ ప్రవరేతుల్లే మాతృగోత్రే వరస్యత, తముద్వాహం న కుర్వీత సాకన్యా భగివీ స్పృతా, ఇతి మాతృకులే ప్రవర చింతన ముక్తం, తదానురాది వివాహోధా పరమితదిక్. విస్తరస్య గ్రంథాంతరభోజ్యేయః.

అను॥ ఇక మాతృగోత్ర వర్జన నిర్ణయము. శాతాతపుడిట్లా - మాతుల సుతను వివాహమాడిన మాతృగోత్రురాలైన కన్యను వివాహమాడిన, సమాన ప్రవరకల దానిని వివాహమాడినా, చాంద్రాయణ మాచరించాలి. (చాంద్రాయణం అనగా ఏకైక పిందాన్ని శుక్లంలో వృద్ధి పరచాలి, కృష్ణంలో ఒక్కొక్క పిందాన్ని తగ్గించాలి. చంద్రుడు క్షీడిస్తే భుజించ రాదుఅని) అని. వివాహ కర్మ యందు కొందరు తల్లి సగోత్రురాలిని ఇష్టపడరు. జన్మ నామములు తెలియని పక్షంలోనూ, అనుమానం లేకుండా వివాహ మాడొచ్చు, అని వ్యాసోక్తి ఉన్నందువల్ల నామం తెలియని పక్షంలో సగోత్రత్వ దోషంలేదు అని చెప్పినా, అట్లైనా ఇది కలిలో వర్తించదు. తల్లి గోత్రం నుండి, సపిండుల నుండి వివాహం తగదు గోవధ కూడా తగదు, అని కలిలో విడువ తగినవిగా చెప్పారు. ఈ మాతృగోత్ర వర్జనము మాధ్యంది నీయులకే. మాతృగోత్రము మాధ్యందినీయులకు, పుత్రులు లేని దానికి అని సత్కాషాఢోక్తి అని ఒకడన్నాడు. (ఒక మహారాష్ట్రుడు కల్పించింది, అది నిర్మూలము, లేని పక్షంలో గుర్జరాది కాతీయునకు ఎందుకు నిషేధం రాదు.) అది నిర్మూలము. అందుకే ప్రవర మంజరీ కారుడు ఇట్లా అన్నాడు - దోషం చాలా పెద్దది. కనుక (చందాలత్వం) అందరు మాతృగోత్రాన్ని వదలాలి, అని. (ఒకే ప్రవరలో గుర్జరారుల, మాధ్యందినీయుల ఆచరణ చెప్పినందువల్ల) ప్రవరలుతుల్యంగా ఉన్నప్పుడు, వరుని మాతృగోత్ర మందును తుల్యత ఉంటే అతనిని వివాహమాడరాదు, ఆకన్య చెల్లెలొతుంది; అని మాతృకుల మందు ప్రవర చింతన చెప్పబడింది. అది ఆసుర మొరలగు వివాహ పద్ధతిలో వివాహ మాడే వారి విషయ పరము అని ఇక చాలు. విస్తారంగా ఐతే ఇతర గ్రంథాల నుండి తెలుసుకోవాలి.

మూ॥ సుగోత్రాది వివాహే ప్రాయశ్చిత్తం స్మృత్యర్థసారే - ఇత్తం సగోత్ర సంబంధ వివాహ విషయే స్థితే. యదికశ్చిత్ జ్ఞానతః తాంకన్యాం ఊర్వా ఉపగచ్ఛతి, గురుతల్ప వ్రతాత్ శుద్ధేత్ గర్భస్తజ్జ్ఞో త్యతాం వ్రజేత్, భోగతస్థాం పరిత్యజ్య పాలయేజ్జన నీమివ, అజ్ఞానా దైందవైః శుద్ధేత్ త్రిభిః గర్భస్థ కాత్యుషః, ఏవం సాపింద్యేఽపి - సపిందాపత్య దారోప ప్రాణత్యాగో విధీయతే, ఇతి బృహద్రమోక్తే. తిథి తత్వే బొధాయనః - సపిందాం సగోత్రాం చేదపత్యేవదుచ్ఛేత్ మాతృవదేనాం చిభ్రయాత్.

అను॥ సగోత్రాది వివాహమందు ప్రాయశ్చిత్తము స్మృత్యర్థ సారమందిట్లా - ఈ విధముగా సగోత్ర సంబంధ వివాహ విషయం ఉండగా, ఒకవేళ, ఎవడైనా ఒకడు తెలిసి కూడా ఆ కన్యను వివాహమాడి సంభోగిస్తే, గురుతల్ప వ్రతం వల్ల శుద్ధుడౌతాడు. వానివల్ల కల్గిన గర్భమందలి వాడు అంత్యజుడౌతాడు. అమెను భోగం నుండి వదలి, తల్లినివలె రక్షించాలి. అజ్ఞానంవల్లనైతే, మూడు చాంద్రాయణములతో అగర్భము శుద్ధి నందుతుంది,

అని కాశ్యపదన్నాడు. ఈ విధముగా సాపిండ్యమందు కూడా - సపిండ అవత్సము యందు, స్త్రీలయందు ఐతే ప్రాణత్వాగము విధించబడింది, అని బృహద్యమోక్తి తిథితత్వమందు బౌధాయనుడిట్లా - సపిండురాలు, సగోత్రురాలు ఐన కన్యను భోగిస్తే (వివాహం) అజ్ఞానం వల్ల, ఆమెను తల్లిలాగ భరించాలి, అని.

మూ॥ కన్యా వివాహకాలఉక్తిః జ్యోతిర్నిబంధే - షడైమధ్యేనో ద్వావ్యోకన్యా వర్ష ద్వయం యతః, సోమో భుంక్తే తతః తద్వత్ గంధర్వశ్చతే ధాన్యనలః. రాజ మార్తండు - అయ్యుగ్మే దుర్భగా నారీ యుగ్మేశు విధవా భవేత్, తస్మాత్ గర్భాన్వితే యుగ్మే వివాహేసా పతివ్రతా మానత్రయా దూర్భ మయుగ్మవర్షే యుగ్మేఽపి మానత్రయమే వయావత్, వివాహ శుద్ధిం ప్రపదంతి సంతోచాత్మాదయః స్త్రీ జని జన్మ మాసాత్. పరాశర మాధవీయేతు - జన్మతో గర్భాధానాద్వా సంవమార్తాత్ వరంశుభం, కుమారీ వరణం దానం మేఖలా బంధనం తథా, ఇత్యుక్తం. సంబంధ తత్వేయమః - కన్యా ద్వాదశ వర్షాడి యాఽప్రదత్తా వసేద్ గృహే, బ్రహ్మహత్యా పితుస్తస్యా సాకన్యా వరయేత్స్వయం. భారతే - త్రింశద్వర్షః షోడశాబ్దాం భార్యాంవిందేత నగ్నికాం, ద్వ్యష్టవర్షోఽష్టవర్షాం వా ధర్మే నీదతిసత్వరః, అతోఽప్రవృత్తే రజసి కన్యాందద్వాత్ పితానకృత్. తత్రైవ - సప్త సంవత్సరా దూర్భం వివాహః సార్వవర్తికః కన్యాయాః శస్యతే రాజన్మ న్యథా ధర్మగర్హితః. రాజమార్తండు - రాహుగ్రస్తే తథా యుద్ధే పితృణాం ప్రాణ సంకయే, అతిప్రౌఢా చ యా కన్యా చంద్రలగ్న బలేనశు. మనుః - త్రింశవర్షో వహోత్ కన్యాం హృద్వాం ద్వాదశ వార్షికీం, త్ర్యష్టవర్షోఽష్ట వర్షానా ధర్మే నీదతి సత్వరః. యద్యపి - వివాహస్తప్త వర్షాయః కన్యాయాః శస్యతే బుద్ధైః ఇతి సంవర్షోక్తేః అతః ఊర్ధ్వం రజస్వలా, ఇత్యాదేశ్చ దశవర్షాదూర్ధ్వం వివాహో నిషిద్ధః, తథాపి దాతురభావే ద్వాదశ షోడశాభ్యేక్షేయే. శ్రీశీ వర్షాడి ఋతుమతీ కాంక్షేతపితృశాసనం, ఇతి పరాశర మాధవీయే బౌధాయనోక్తేశ్చ. మనుః - స్త్రీ సంబంధేదదైతాని కులాని పరివర్తయేత్. హీనక్రియం నిష్కృషంషం నిశ్చందో రోమశార్కసం, క్షయ్యా మయావ్యయ స్మారిశ్చితికుష్మికలానిచ, నరీక్షవక్షన దీవామ్నిం వాంత్యపర్యతనామికాం, న పక్ష్యహి ప్రేష్య నామ్నిం న చ భీషణ నామికాం. యమః - తస్మాద్వాహయేత్కన్యాం యావన్న ర్తుమయీభవేత్. తథా మూలజాదీనాం ఫలం ప్రాగుక్తం. తథా వర్ష వశ్య గ్రహ మైత్త్యాది ఘటిత విచారో జ్యోతిర్ విద్యోజ్ఞేయః. విస్తరాత్తు నోచ్యతే.

అను॥ జ్యోతిర్నిబంధ మందు కన్యా వివాహకాలము ఇట్లా చెప్పబడింది - ఆరు సంవత్సరముల మధ్య కాలమందు (పుట్టుక నుండి) కన్యకు వివాహం చేయరాదు. ఎందు వల్లనంటే రెండు సంవత్సరాలు చంద్రుడు, ఆపిదప రెండు సంవత్సరాలు అలాగే గంధర్వుడు అట్లాగే రెండు సంవత్సరాలు అగ్ని అనుభవిస్తారు, అని. రాజమార్తండు ఇట్లా - బేసి పయస్సు యందు వివాహమైతే స్త్రీ దురదృష్టవంతురాలౌతుంది. యుగ్మకాల మందైతే విధవ ఔతుంది. అందువల్ల గర్భంలో పడ్డప్పటి నుండి యుగ్మకాలంలో వివాహమైతే ఆమె పతివ్రత ఔతుంది, అని. అమ్మాయి పుట్టిన జన్మ మాసం నుండి మూడు నెలల తరువాత బేసి సంవత్సరాలలో ఆరంభమై, యుగ్మ వర్షంలో మూడు నెలల వరకు, సజ్జనులు వాత్సాదులు వివాహమునకు మంచి కాలమని అంటారు. పరాశర మాధవీయ మందైతే - కుమారీ వరణము, దానము, మేఖలాబంధనము ఇవి జన్మము నుండి లేదా గర్భధారణ ఐనప్పటి

నుండి ఐదు సంవత్సరాల తరువాత శుభకరము, అని ఇట్లా చెప్పబడింది. సంబంధ తత్వమందు యముడిట్లా - అమాయ పన్నెండు సంవత్సరాల వరకు ఇవ్వబడకుండా ఇంట్లోనే ఉంటే ఆమె తండ్రికి బ్రహ్మహత్య కల్గుతుంది. ఆకస్య, స్వయంగానే వరణం చేయాలి, అని. భారతమందిట్లా - ముప్పది సంవత్సరాలవాడు పదహారు సంవత్సరాల కన్యను ఋతుమతికాని దానిని భార్యగా పొందాలి. పదహారు సంవత్సరాలవాడు, ఎనిమిది సంవత్సరాల కన్యను కాని వివాహమాడితే త్వరగా ధర్మమందుంటాడు, అని. అందువల్ల పుష్పవతి కాకముందు తండ్రి కన్యను ఒకేసారి ఇవ్వాలి. అక్కడే - అన్ని వర్ణముల వారికి, ఏడు సంవత్సరాల తరువాత కన్యకు వివాహం చేయటము (తగును) ప్రశస్యము. లేనిచో, ఓరాజా, అది ధర్మగర్హితము, అని. రాజమార్తందుడు ఇట్లా - గ్రహణమందు, యుద్ధ మందు, పితరుల ప్రాణసంశయమందు, అతి ప్రౌఢయైన లేదా (అతిచిన్నదైన) కన్యకు చంద్ర లగ్న బలంతో వివాహం చేయాలి, అని. మనువిట్లా - ముప్పది సంవత్సరాలవాడు, హృద్యమైన పన్నెండు సంవత్సరాల కన్యను వివాహమాడాలి. ఇరువది నాలుగు సంవత్సరాల వాడు ఎనిమిది సంవత్సరాల కన్యనుగాని వివాహమాడితే త్వరలో ధర్మము నదిష్టిస్తాడు, అని. ఎనిమిది సంవత్సరాల కన్యకు వివాహము ప్రశస్యము అని బుధులు అన్నారు అని సంవర్లోకి ఉన్నందువల్ల ఆ పిదప రజస్వల, అని మొదలుగా ఉన్నందువల్ల పది సంవత్సరాల తరువాత వివాహము నిషిద్ధము. అని ఉన్నప్పటికీ, అట్లాగేనప్పటికీ కన్యాదాత లేనప్పుడు పన్నెండు, పదహారు సంవత్సరాలు కూడా గ్రహించాలి. పరాశర మాధవీయమందు బౌధాయనోక్తి ఇట్లా - ఋతుమతి ఐన కన్య మూడు సంవత్సరాల కాలం వరకు తండ్రి ఆజ్ఞకై ఎదిరి చూడాలి, అని. మనువిట్లా - స్త్రీ సంబంధమందు (వివాహం) ఈ పది కులాలను విడిచి పెట్టాలి. జాతకర్మాది క్రియాకీనుల, పురుష సంతతి లేని, వేదాధ్యయన రహిత, శరీరమందు చాలా వెంట్రుకలు కల, మూలవ్యాధికల, క్షయ, అజీర్ణవ్యాధి, తగ్గనియోనివ్యాధి (లేదా మూర్ఛ), తెల్లకుప్ప(బొల్లి), కుప్ప వీటినికల, కులములను వదలాలి. నక్షత్రవృక్ష, నదీ నామములు కలదానిని, అంత్య (మృచ్చ) పర్వతముల పేరు కల దానిని, పక్షి, అహిదాసి ఈ పేర్లు కల దానిని, భీషణ నామము కలదానిని వీరిని వివాహమాడరాదు, అని. యముడిట్లా - అందువల్ల ఎంతవరకైతే కన్య ఋతుమతి కాదో అంతలోనే ఆమెకు వివాహం చేయాలి, అని. అట్లాగే మూలమొదలగు నక్షత్రము లందు పుట్టినందువల్ల కల్గే ఫలితాన్ని ముందే చెప్పాము. అట్లాగే వర్ణ వశ్యగ్రహమై త్రి మొదలగు వాటితో కూడిన వాని చర్యను జ్యోతిర్విదుల నుండి తెలుసుకోవాలి. విస్తృతమైనందువల్ల చెప్పటంలేదు.

మూ॥ అథగుర్వర్ణబలం జ్యోతిర్విజంధేగర్గః - స్త్రీణాం గురుబలం శ్రేష్ఠం పురుషాణాం రవేర్బలం, తయోశ్చంద్రబలం శ్రేష్ఠమితి గర్గేణ భాషితం. జన్మ త్రిదశ మారిష్టః పూజయా శుభదోగురుః, వివాహోఽథ చతుర్థాష్ట ద్వాదశస్థో మృతి ప్రదః దేవతః - నష్టాత్యజా ధనవతీ విధవా కుశీలా పుత్రాన్వితా హత ధవా సుభగా విపుత్రా, స్వామి ప్రియా విగతపుత్ర ధవా ధనాధ్యా వంధ్యా భవేత్పు రగురౌ క్రమకోఽభిజన్యా. బృహస్పతిః - యుషచాపకులీరస్థిత్యోఽ

పురుష గోచరః, అతి శోభనతాండవ్యాత్ వివాహోపనయాదిషు. లల్లః - ద్వాదశ దశమ చతుర్థే జన్మ నిష్కాష్టమే తృతీయే చ, ప్రాప్తే పాడిగ్రహణే జీవే వైభవ్యమా ప్నోతి. గర్భః - సర్వత్రాపి శుభం దద్ధ్యాత్ ద్వాదశాల్పాతే పరం గురుః, పంచషష్ఠాబ్దయోరేవ శుభ గోచరతా మతా. సప్తమాత్మంచ వర్షేషు స్వాత్మసర్వర్థగతోయది, అశుభోఽపి శుభం దద్ధ్యాత్ శుభ ఋక్షేషు కింపునః. రజస్వలాయాః కన్యాయాః గురుశుద్ధిం స చింతయేత్. అష్టమేఽపి ప్రకర్తవ్యో వివాహః త్రిగుణార్చనాత్. అర్చగురోన్ములం గౌర్యారోహిణ్యర్చ బలాస్ఫుటా, కన్యా చంద్రబలాప్రోక్తా వృషభీ లగ్నతోబలా. అష్టవర్షా భవేద్గౌరీ సచ వర్షా చ రోహిణీ. దశవర్షా భవేత్కన్యా అథ ఊర్ధ్వం రజస్వలా.

అను|| ఇక గురువు, సూర్యుడు వీరి బలాన్ని గూర్చి జ్యోతిర్ని బంధమందు గర్గుడిట్లా - స్త్రీలకు గురు బలము పురుషులకు సూర్యబలము శ్రేష్ఠము. వీరిద్దరికి చంద్రబలము శ్రేష్ఠము అని గర్గుడన్నాడు, అని. జన్మము, మూడు, పది, ఆరుస్థానములందున్న గురువు పూజవల్ల శుభప్రదుడౌతాడు. ఇక వివాహమందు నాలుగు, ఎనిమిది, పన్నెండింటనున్న గురువు చావునిస్తాడు. దేవులుడిట్లా - గురువు జన్మరాశి నుండి క్రమంగా పన్నెండు వరకు ఈ ఫలితాన్నిస్తాడు. ఒకటిలో సంతాన నాశము, రెండులో ధనము, మూడులో వైభవ్యము, నాలుగులో కుశీలత్వము, ఐదులో పుత్రులు ఆరులో భర్తమరణము, ఏడులో సౌభాగ్యము, ఎనిమిదిలో పుత్రహీనత తొమ్మిదిలో స్వామికి ప్రేమపాత్రురాలు, పదిలో పుత్ర, భర్తహీనత, పదకొండులో ఐశ్వర్యము పన్నెండులో వంద్యాత్వమునిస్తాడు, అని. బృహస్పతి ఇట్లా - మీన, ధనుస్, కర్కటరాశిలోని బృహస్పతి అశుభుడైనా వివాహ ఉపనయనాదులందు అత్యంతమంగళ ప్రదుడౌతాడు, అని. లల్లుడిట్లా - పన్నెండు, పది, నాలుగు, జన్మరాశి, ఆరు, ఎనిమిది, మూడు ఈ స్థానములకు బృహస్పతి పాణి గ్రహణ కాలంలో వస్తే ఆమె వైభవాన్ని పొందుతుంది, అని. గర్గుడిట్లా - పన్నెండు సంవత్సరాల వయస్సు తరువాత గురువు అన్ని స్థానాల్లో (అంతటా) శుభాన్ని ఇస్తాడు. ఐదు, ఆరు సంవత్సరాలకే శుభ గోచరుడౌతాడు, అని. ఏడు నుండి ఐదు సంవత్సరములలో తనకు ఉచ్చస్థానమైన తన నక్షత్రాన్ని పొందితే అశుభుడైనా శుభఫలితాన్నివ్వాలి. శుభ నక్షత్రాల్లో ఉంటే చెప్పేదేముంది. రజస్వలయైన కన్యకు గురుశుద్ధిని విచారించవలసిన పనిలేదు. అష్టమబృహస్పతి యందును, బృహస్పతిని మూడుసార్లు పూజించి వివాహం చేయాలి. గౌరికి సూర్యగురువుల బలము, రోహిణికి సూర్యబలము కన్యకు చంద్రబలము రజస్వలకు లగ్నబలముతో వివాహము శుభము. ఎనిమిది సంవత్సరాలకు గౌరి, తొమ్మిదేళ్ళ వయస్సు గలది రోహిణి, పది సంవత్సరాలది కన్య ఆ పిదప రజస్వల (వృషభి) అని.

మూ|| అథ బృహస్పతిశాంతిః. శానకః - కన్యకో ద్వాహ కాలేషు అనుకూల్యం న విద్యతే, త్రాహ్వాని స్వోపనయనే గురోః విధి రుదాహ్వాతః. సువర్ధన గురుం కృత్వా పీతవస్త్రేణ వేష్టయేత్, ఈశాన్యాంధవలం కుంభం ధాన్యోపరి నిధాయ చ. దమనం మధుపుష్పంచ పలాశం చైవ సర్వపాన్, మాంసీగుడుచ్య పామార్గో విదంగీ శంఖినీచచా, సహదేవీ హరిక్రాంతా సర్వాధితావరీ, బలాచ సహదేవీచ నిశాద్వితయమేవచ, కృత్వాన్య భాగవర్యంతం స్వశాఖోక్త

విధానము, గ్రహోక్త మందల భృగ్య పీఠపుష్పాక్ష తాదిభిః, దేవహజోత్తరకాలతః కుంభాను మంత్రణం. అశ్వత్త సమిధశ్చాజ్యం పాయసంసర్పిషాయుతం, యవప్రీవీలిః సాజ్ఞా మంత్రేజైవ బృహస్పతేః, అష్టోత్తర శతం సర్వం హోమశేషం సమాపయేత్. పుత్ర దారసమేతస్య అభిషేకం సమాపరేత్, కుంభాభిమంత్రణోక్తే శ్చ సముద్రజ్యేష్ఠ మంత్రతః. ప్రతిమాం కుంభ వస్తంఛ ఆచార్యా య నివేదయేత్, బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్సత్వాత్ శుభదః స్యాన్న సంతయః, ఇతి బృహస్పతిశాంతిః.

అను॥ ఇక బృహస్పతి శాంతి. శౌనకుడిట్లా - కన్యక వివాహ కాలమందు, బ్రాహ్మణుని ఉపనయనమందు గురువు అనుకూలంగా లేని పక్షంలో ఈ విధి చెప్పబడింది. బంగారముతో గురువు ప్రతిమను చేసి దానికి వచ్చని వస్త్రాన్ని చుట్టాలి. ఈశాన్య దిక్కు యందు ధాన్యముపైన తెల్లని కుంభమును ఉంచాలి. దమనము, ఇప్పుపువ్వు, మోదుగ, ఆవాలు, జలమాంసి, తిప్పతీగ, ఉత్తరేణి, వాయువిదంగము, శంఖపుష్పి, వజ్ర, పిల్లిపిసర, విష్ణుక్రాంత, సర్వోపధి, పిల్లిపిసర (శతావరి), బల (ముత్రవపులగము) సహదేవి పచ్చి, ఎందు పసుపు ఇవన్నీ కలిపి ఆజ్యభాగ వర్ణంతము హోమంచేసి, తమశాఖ యందు చెప్పిన విధి ప్రకారము గ్రహమును చెప్పిన మండలమందు వచ్చని పూలు అక్షతాదులతో పూజించి, దేవహజ అయ్యాక ఆ పిదప కుంభ అనుమంత్రణ చేయాలి. అశ్వత్తపు సమిధలు, నేయి, నేయితో కూడిన పాయసము, నేయితో కూడిన యవలు, ప్రీవీ (వడ్లు) నువ్వులు వీనితో బృహస్పతి మంత్రంతోనే నూట ఎనిమిది మారులు హోమం చేసి మిగిలిన హోమ శేషాన్నంతా సమాప్తి చేయాలి. పుత్రదారసమేతునకు అభిషేకం చేయాలి. కుంభాభి మంత్రణమునకు చెప్పిన మంత్రములతో, సముద్ర జ్యేష్ఠ మంత్రముతో అభిషేకము. ప్రతిమను, కుంభవస్త్రమును ఆచార్యునకు సమర్పించాలి. పిదప బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టాలి. శుభం కలుగుతుంది. అనుమానంలేదు, అని బృహస్పతి శాంతి.

మూ॥ శౌనకః - గుర్వాదిత్యే వ్యతీపాతే వక్రతీ చారగే, గురౌ, నష్టే శశిని శుక్రేవా బాలే వృద్ధే ధవాగురౌ, ధౌషే చైత్రే ధ వర్షాసు శరద్యధిక మాసతే, కేతుర్గమే నిరంశే ర్మే సింహస్థే మరమంత్రడి, వివాహ వ్రతయాత్రాది పురహర్య గృహోదికం, క్షౌరం విద్యోప విద్యాం చ యత్నతః పరివర్తయేత్. మదన పారిజాతే జ్యోతిఃసాగరే - బాలే శుక్రే వృద్ధే శుక్రే వృద్ధే జీవే నష్టే జీవే, బాలే జీవే జీవేసింహ సింహాదిత్యే జీవాదిత్యే, తథామలిప్సు చేమాసి సురాచార్యే తి చారగే, వాపీ కూపవివాహాదిత్రయాః ప్రాగుదితాః త్యజేత్, సింహస్థం మరదస్థం చ గురుయత్నేన వర్జయేత్. లబ్ధః - అతి చారగతో జీవః తంరాశిం నైతి చేత్సునః, బుధః సంవత్సరోక్షేయః సర్వకర్మ విహిష్టుతః.

అను॥ శౌనకుడిట్లా - గుర్వాదిత్యమందు, వ్యతీపాతమందు గురువు వక్రకు అతిచారగుడు బనప్పుడు, నష్ట చంద్రునియందు (నష్టశుక్రునియందు (అస్త) శుక్రుడు, గురువు బాలుడు, వృద్ధుడు బనప్పుడు, ధౌషమాసమందు చైత్రమందు, వర్షాకాలమందు, శరద్యతువుయందు, అధికమాసమందు, కేతువు ఉదయమందు, సూర్యుడు లేకపోగా గురువు సింహమందుండగా వివాహ వ్రతయాత్రాదులు పురహర్య గృహోదికము క్షౌరము, విద్య ఉపవిద్య వీటిని ప్రయత్న పూర్వకముగా వదలాలి. (చేయరాదు), అని. మదన పారిజాతమందు

శ్లోకము: సాగరోద్ధి యతా - తుక్రుదు బాలుదు కాగా వృద్ధుదు కాగా, గురువు వృద్ధుదు కాగా తన్నగతుదు కాగా గురువు బాలుదు కాగా గురువు సింహగతుదు కాగా అతితృప్తుదు సింహమందుండగా, తేవాదిత్యమందు అట్లాగే మలమాసమందు గురువు అతిచారగు వైగస్థుడు వాని కూప వివాహాదిక్రియలు చేయరాదు ముందు చెప్పిన వానిని వదలాలి. సింహస్థుడైన, మకరస్థుడైన గురువును ప్రయత్నపూర్వకముగా వదలాలి, అని. లబ్బుడిట్లా - గురువు అతిచారగుడై తిరిగి ఆ రానికి రాని పక్షంలో ఆ సంవత్సరాన్ని బుద్ధ సంవత్సరంగా తెలుసుకోవాలి. అన్ని కర్మల నుండి విహిష్కరించతగినది, అని.

మూ: సింహాభ్యుగ్రురేరపమాదమాహవరాళర: - గోదా భాగీరథి మధ్యేనో ద్వాహ: పింపాగే గురౌ, మహాస్థే సర్వదేశేషు తథా మీనగతేరవౌ. వసిష్ఠోఽపి - వివాహోదక్షిణే కులే గౌతమ్యా నేతరత్రకు. భాగీరథ్యుత్తరే కులే గౌతమ్యా దక్షిణే తథా, వివాహో వ్రత బంధశ్చ సింహస్థే శ్చే వదుష్యతి. కన్యాదాతృక్రమమాహా యాజ్ఞవల్క్యు - పితా మహోబ్రాతా సకుల్యో జననీ తథా, కన్యాధర: పూర్వవౌ ప్రకృతిస్త: పర: పర: అప్రయచ్చన్ సమాప్నోతి క్రూడాహత్యా మృతాచ్చౌ, గమ్యం తృభావేదాత్యూహం కన్యాకుర్యా త్వయంవరం. ఖ్రాత్యూహం నింస్పృతాహం ఏవాధికారమాహ ఏవ. యాజ్ఞవల్క్యు - అసంస్కృతాస్తు సంస్కార్యా బ్రాతృభి: పూర్వ సంస్కృతై: భగిన్యశ్చ విజాదంశాత్ దత్వాంశం తు తురీయకం. అత్రచకారేణ పూర్వ సంస్కృతైరిత్యస్య అనువృత్తే: వివాహ పర్యాప్తద్రవ్యదానే స్వాంత చతుర్థభాగదానేవా సంస్కృత మ్రహణం వ్యర్థం స్మృత్, అత: కర్తృ నియమోఽయం. తేన అనుపనీత బ్రాతృమాత్రాది సత్వే మూడోదేవాధి కారో నబ్రాతురిత్యక్షం సంబంధతత్వాదౌ. కన్యాస్వయంవరే మాత: దాతృత్వే చతాభ్యా మేవమాంధీ క్రార్థం కార్యం. తత్రచ స్వయం ప్రధాన సంకల్పమాత్రం కృత్వా అన్య క్రాహ్యం ద్వారా కారయేదితి ప్రయోగ పారిజాతే.

అను: సింహస్థ గురువునకు అపవాదమును వరాళరుడిట్లా చెప్పాడు - గోదావరి భాగీరథి మధ్య దేశమందు గురువు సింహమందుండగా వివాహం చేయరాదు. గురువు మఱి యందుండగా, రవి మీనమందుండగాను అన్ని దేశములందును వివాహం చేయరాదు, అని. వసిష్ఠుడు కూడా - సింహమందు బృహస్పతి ఉండగా, వివాహము గౌతమికి దక్షిణ తలమందు చేయటం తగును. వేరేచోట కాదు. భాగీరథికి ఉత్తరకూలమందు గౌతమికి దక్షిణ కూలమందు వివాహము, వ్రతబంధము గురువు సింహమందుండగా దోషం కాదు, అని. కన్యాదాతల క్రమమును యాజ్ఞవల్క్యుడు ఇట్లా చెప్పాడు - తండ్రి, తండ్రి తండ్రి (తాత), బ్రాత, నకుల్యుడు (సకులుడు), తల్లి వీరిలో ముందరి వారులేని పక్షంలో ప్రకృతిలో ఉన్న పరమైన వారు కన్యాదానము నతర్హులు, అని. కన్య ఇవ్వబడనిచో ప్రతి ఋతుకాలమందు క్రూడాహత్య పాపాన్ని పొందుతుంది. ఇచ్చే దాతలు లేని పక్షంలో గమ్యం ఏమంటే కన్య స్వయం వరణము చేయాలి. బ్రాతలకు సంస్కారము పొందిన వారికి మాత్రమే అధికారమును చెప్పాడుగదా. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఇట్లా - మొదట సంస్కారాన్ని పొందిన బ్రాతలు, సంస్కారమును పొందని వారికి సంస్కారము చేయాలి. అట్లాగే తన ధనం నుండి వాల్లవ అంశాన్ని ఇచ్చి భగినుల వివాహం చేయాలి, అని. ఇక్కడ చ కారంతో పూర్వ సంస్కృతులు

అనేది అనువర్తిస్తుంది. కనుక వివాహమునకు సరిపోయే ద్రవ్యం ఇవ్వటమో, తన అంశంలోని నాల్గవ భాగం ఇవ్వటం కొరకో కాని సంస్కృత తల్లి గ్రహణమైతే వ్యర్థమౌతుంది. అందువల్ల ఇది కర్తవ్య నియమించేది. అందువల్ల ఉపనయనం కాని, బ్రాత మాతాదులు ఉంటే తల్లికే అధికారము, బ్రాతకు కాదు అని సంబంధ తత్వాదులందు చెప్పబడింది. కన్యా స్వయం వరమందు, మాతకన్యాదానం చేసే సందర్భంలోను వారే నాందీ శ్రాద్ధం చేయాలి. అక్కడ స్వయంగా ప్రధాన సంకల్పాన్ని మాత్రం చేసి, ఇతరం బ్రాహ్మణునితో చేయించాలి, అని ప్రయోగ పారిజాతమందు చెప్పారు.

మా॥ పరస్మై సంస్కృత బ్రాహ్మణ్య భావే స్వయమే వనాందీ శ్రాద్ధం కుర్యాత్, న, మాతా. పుత్రేషు విద్యమానేషు నాన్యం వైకారయేత్ స్వధాం ఇనిషేధాత్ ఉపనయనేన కర్మాధికారస్య జాతత్వాచ్చేతి వృద్ధీ చంద్రోదయః. మాధవీయే అవరార్కే చ వారడః - పితృదర్శాత్ స్వయం కన్యాం బ్రాతావాఽను మతే పితుః మాతామహో మాతుంశ్చ సకుల్యౌ బాంధవస్తథా, మాతాత్వ భావేవర్త్యేషాం ప్రకృతౌ యదివర్తతే తస్మాను ప్రకృతిస్థాయాం కన్యాంబద్యుః స్వజాయతః. పకుల్యః పితృపక్షీయః బాంధవో మాతృపక్షజః. మదనపారిజాతే కాత్యాయనః - స్వయమే వారసేందర్శాత్ పితృభావే స్వబాంధవాః, మాతామహస్తతోఽన్యాంపి మాతావా ధర్మజాం సుతాం. తతోఽన్యావారసేభిన్నాం ధర్మజాం నియోగాత్ క్షేత్రజాం మాతామహోమాతులోవాదర్శాత్. తేనారసేదావే పితృబంధుషు సత్కుమారామహోదీనాం నాధికారః అనుమతించినా. అస్మాదవారడః తత్రైవ - దీర్ఘ ప్రవాసయుక్తేషు బాగందేయేషు చ బంధునః, మాతాకు సమయే దర్శాత్ బెరసేమపి కన్యకాం. మనః - యదాకు నైవకళీతే స్వాత్మన్యా రాజాన మాప్రజేతే. పరకీయ కన్యాదానే బిశేషో మదనరత్నే స్పాందే-అత్మీకృత్య సువర్ధేన, పరకీయాంకు కన్యకాం, ధర్మేణ విధినాదానం వగోత్రేఽపియుజ్యతే. అత్ర ప్రకృతి స్థగ్రహణాత్ అప్రకృతిస్థేన, కృతమకృతమేవ. స్వతంత్రో యదితం కార్యం కుర్యాదప్రకృతిం గతః, తదస్య కృతమేవస్యాత్ అస్మాదంత్యస్య హేతుతః, ఇత్యపరార్కే నారదోక్తః. యదికు సప్రవచీ వివాహ చోమాది ప్రధానం జాతం తదాంగవైకల్యేఽపి నా వృత్తిర్ని వాహస్య. గౌదా అప్యవమాహః. తత్రైవమూరీణః - గౌరీందదన్నా కపుష్పం వైకుంఠం రోహిడీందదత్, కన్యాందదత్ బ్రహ్మలోకం రౌరవంశం రజస్వలాం.

అను॥ పరుడైతే సంస్కారమందిన బ్రాహ్మణులు లేని పక్షంలో స్వయంగానే నాందీ శ్రాద్ధం చేయాలి, తల్లి కాదు. కొడుకులుండగా ఇతరునితో స్వధను (పితృకర్మ) చేయించ రాదు, అని, నిషేధం ఉన్నందువల్ల ఉపనయనంతో కర్మాధికారం సిద్ధిస్తుంది, (కల్లుతుంది) కనుక అని వృద్ధీ చంద్రోదయము. మాధవీయ మందు అవరార్క మందును నారదుడిట్లా - తండ్రి స్వయంగా కన్యాదానం చేయాలి లేదా తండ్రి అనుమతితో బ్రాత కాని చేయాలి. మాతామహాదు, మాతులుదు, సకులులు, బాంధవులు అట్లాగే ఇవ్వచ్చు. ఎవ్వరూ లేకపోతే తల్లి ప్రకృతిలో ఉంటే దానం చేయొచ్చు. ఆమె అ ప్రకృతిలో ఉంటే (పిచ్చివగైరా) స్వజాతులు కన్యను ఇవ్వాలి అని. పితృపక్షీయులంతా సకుల్యులు, తల్లి వంశమువారు బాంధవులు. మదన పారిజాతమందు కాత్యాయనుడిట్లా - బెరసకన్యను తండ్రి స్వయంగా ఇవ్వాలి. తండ్రి లేకపోతే తమ బంధువులివ్వాలి. (తండ్రి అన్నలు వగైరా). లేకపోతే ఇతరమైనదానిని పిదప మాతామహుడివ్వాలి. ధర్మ ప్రకారం కల్గిన కన్యను తల్లిగాని ఇవ్వాలి, అని. ఆ విధప

జెరసికన్న భిన్నమైన ఇతరమైన ధర్మంవల్ల కల్గిన, నియోగంవల్ల క్షేత్రమందు పుట్టిన కన్యను మాతామహుడుకాని, మాతులుడుకాని ఇవ్వాలి. అందువల్ల జెరస కన్య దానమందు తండ్రి తరపు బంధువులుండగా మాతామహదులకు అనుమతి లేకుండా అధికారం లేదు. దీనికి అవవాదము అక్కడే - బంధువులు దీర్ఘప్రవాసంలో ఉంటే, పొగండవయసువారైతే (5నుండి16సం॥లలోపువారు), తల్లి జెరసకన్యవైనా సకాలంలో దానం చేయాలి, అని. మనువిల్లా - ఒకవేళ దాతలు ఎవ్వరూ లేనిపక్షంలో కన్యరాజు దగ్గరకు పోవాలి, అని. పరకీయ కన్య దానమందు విశేషాన్ని మదరత్న మందు స్సాందోక్తి ఇట్లా - పరకీయ కన్యను సువర్ణంతో తన దాన్నిగా చేసుకొని ధర్మవిధిగా దానం చేయటం అసంగోత్ర మందును తగును, అని. ఇక్కడ ప్రకృతియందున్న అనే మాట వలన అప్రకృతిలో ఉన్నవాడు, (అసావధాని) చేసినది చేయనట్లే. స్వతంత్రుడైతే ఆపనిని చేయాలి. అప్రకృతిని పొంది చేసినచో అది కూడా చేయనట్లే జెతుంది, అస్సాతంత్ర్య కారణముగా, అని అవరార్థ మందు నారదోక్తి. సప్రపది, వివాహ హోమాదులు ప్రధానమైనవి అయ్యాక అప్పుడు అంగ వైకల్యం ఐనా వివాహం తిరిగి కాదు. గౌడులు కూడా ఇట్లాగే అన్నారు. అక్కడే మరీచి ఇట్లా - గౌరిని ఇస్తే స్వర్ణమునకు (8), (9) రోహిణిని ఇస్తే వైకుంఠమునకు, (10) కన్య (వయసు)ను ఇస్తే బ్రహ్మలోకమునకు రజస్వల (యైన కన్య)ను కన్యాదానం చేస్తే రౌరవ నరకమునకు వెళ్తాడు, అని.

మూ॥ అథమాస నిర్ణయః - తత్ర జన్మమాసే విశేషః ప్రాగుక్తః జ్యోతిః ప్రకాశే వ్యాసః - మాఘ షాల్ధాన వైశాఖే యద్యుధా మార్గశీర్షకే, జ్యేష్ఠేవాఽషాఢమాసే, చ సుభగా విత్ర సంయుతా. శ్రావణే వాపి పౌషేవా కన్యా భాద్రపదే తథా, చైత్రాశ్వుయుక్తి కార్తికేషు యాతి వైధవ్యతాం లఘు. నారదః - మాఘ షాల్ధాన వైశాఖ జ్యేష్ఠ మాసాః శుభప్రదాః, కార్తికో మార్గశీర్షశ్చ మధ్యమౌ, నిందితాః పరే. వసిష్ఠః - పౌషేఽపి కుర్యాన్య కరస్థితేఽర్కే చైత్రే భవేన్నేషగతో యదాస్యాత్, ప్రశస్త మాషాఢ కృతం వివాహం పదంతి గర్భో మిథున స్థితేఽర్కే. ఆచార్య చూడామణిః జ్యోతిర్గర్గ రాజమార్తాదౌ - మాంగర్భేషు వివాహేషు కన్యా సంవరణేషు చ, దశమాసాః ప్రశస్యంతే చైత్ర పౌష వివర్జితాః. అపస్తంబః - సర్వముతవో వివాహస్య తైశిరౌమాసౌ పరిహార్యేత్త మంచనైదాఘం. అత్ర మాఘషాల్ధానాషాఢ వర్ణం నవమాసా ముఖ్య కాలః, ఇతి సుదర్శనభాష్యే ఇద విలాయాం బ్రహ్మ విద్యాతీర్థోక్త్యం. జౌధాయన సూత్రేఽపి - సర్వేమాసా వివాహ స్య శుచితవస్తవస్య వర్ణ్య మిత్యేకే. తేన హేర్వాతరౌ శిశిర సంబంధినౌ మాసౌ పౌష చైత్రౌ విహేయ, ఇతి నిర్ణయామృత వ్యాఖ్యనం చార్ణ్య కృతం ఇత్యుపేక్ష్యం. నిశిచేత్ సర్వేషు ద్వాదశేషషమిమాసేషు ఉద్యోహేత్, ఇతి కాలాదర్శన. యేశుజ్యోతిషే మాఘాది విధయః తే, గృహ్యసూత్రాదాం ద్విజ పరత్వేన, ప్రాబల్యాత్ శూద్రాది పరా.

అను॥ ఇక మాస నిర్ణయము - అక్కడ జన్మ మాసమందు విశేషాన్ని జ్యోతిః ప్రకాశ మందు వ్యాసుడు ముందే ఇట్లా చెప్పాడు - మాఘ షాల్ధాన వైశాఖ, మార్గశీర్ష కములలో, జ్యేష్ఠ, ఆషాఢ మాసములలోకాని వివాహ మాదితే సౌభాగ్యవతి, ధనవంతురాలు జెతుంది, అని. శ్రావణమందుకాని పౌషమందు కాని కన్యాభాద్రపదమందు కాని, చైత్ర ఆశ్వయుజ కార్తికములందుకాని వివాహమైతే అల్పమైన (లేదా త్వరగా) వైధవ్యాన్ని పొందు తుంది. నారదుడిట్లా - మాఘషాల్ధాన వైశాఖ జ్యేష్ఠ మాసములు శుభప్రదములు, కార్తిక

మార్గ శీర్షములు మధ్యమములు, ఇతరములు నిందితమైనవి, అని. వసిష్ఠుడిట్లా - పౌష మాసమైనా సూర్యుడు మకర రాశిలో ఉండగా, చైత్రంలో సూర్యుడు మేషరాశిలో ఉండగా, ఆషాఢంలో సూర్యుడు మిథునరాశిలో ఉండగా చేసిన వివాహము ప్రశస్తము అని గర్హులన్నారు, అని. అచార్య చూడామణి యందు జ్యోతిర్గర్హ రాజమార్గాందులిట్లా - మంగళ కార్యములందు, వివాహములందు, కన్యా సంవరణమందు, చైత్రపౌష మాసములు వదలి మిగిలిన పదిమాసములు ప్రశస్తమని అన్నారు. అపస్సంబుడిట్లా - శిశిర ఋతుమాసములు రెండు వదలి, వివాహమునకు అన్ని ఋతువులు తగును. గ్రీష్మ ఋతువు ఉత్తమము, అని. ఇక్షువ మాఘపూర్ణిమా ఆషాఢములు వదలి తొమ్మిది మాసములు ముఖ్యకాలము, అని, సుదర్శన భాష్యమందు ఇదేవిధం యందు బ్రహ్మవిద్యాశీర్షులు కూడా అన్నారు. బౌద్ధాయన సూత్రమందు కూడా - అన్ని మాసములు వివాహమునకు పవిత్రమైనవి. మాఘమాసము (తప) శుచి (ఆషాఢము) ఫాల్గున మాసము (తపస్య) విదువాని అని కొందరు. అందువల్ల పూర్వ ఉత్తరములైన శిశిర సంబంధమైన మాసములు పౌష చైత్రములు విడిచి, అని, చేసిన నిర్ణయాన్ని పూర్వ వ్యాఖ్యానము మూర్ఖత వల్ల చేసినది అని ఉపేక్షించవలసివచ్చినది. రాత్రిపూట, వివాహమైతే అన్ని పన్నెండు మాసములలో కూడా చేయవచ్చును, అని కాలాదర్శపు మాట. జ్యోతిష మందు మాఘాదివిధులేవైతే ఉన్నాయో అవి, గృహ్యసూత్రములకు ద్విజపరత్నమైనందువల్ల, ప్రాబల్యంవల్ల కూడాది పరములు.

మా|| జ్యోతిష - వాత్సవర్షమహాన మిచ్ఛతి తథాగైభ్యోఽయం చోత్తరం, శ్రీవాసంత వృశభం విహాయమునయో మాండవ్య శిష్యాజగుః, చైత్రం ప్రోక్షేర్హ్య పరాశరః పరిణయే పౌషం చ దౌర్భాగ్యదం, హస్తాధాది చతుష్టయం, హితదంకైశ్చిత్ ప్రదిష్టం బుద్ధైః. చందేశ్వరః - మార్గమాస తథాజ్యేష్ఠేతైరం పరిణయం వ్రతం, జ్యేష్ఠ పుత్రదుహిత్రోస్తు యత్నేన, పరివర్ణయేత్. కృత్తికాస్తంభంపితృక్వా జ్యేష్ఠ పుత్రస్య కారయేత్, ఉత్పవాదిషు కార్యేషు దినానిదశ వర్ణయేత్. రత్నకోశే - జన్మరక్షేజన్మదీపన జన్మమాసే శుభం త్యజేత్, జ్యేష్ఠ మాస్యాద్యగర్భస్య, శుభం వర్ణం ద్రియా అపి. పరాశరః - అజ్యేష్ఠా కన్యకాయత్ర జ్యేష్ఠ పుత్రోవరోయది, వ్యత్యయో వా తయోస్తత్ర జ్యేష్ఠోమాసః శుభప్రదః. మహిరః - జ్యేష్ఠస్య జ్యేష్ఠ కన్యాయాః వివాహోన ప్రశస్యతే, తయోరన్యతరే జ్యేష్ఠే జ్యేష్ఠోమాసః ప్రశస్యతే. ద్వైజ్యేష్ఠౌ మధ్యమౌ ప్రోక్తావేకం జ్యేష్ఠం సుఖావహం, జ్యేష్ఠ త్రయం న కురీస్త చ వివాహో సర్వసమ్మతం. యత్తు, సార్వకాలమేకే వివాహం, ఇతి తథాసురాది వివాహ విషయం. ధర్మేషు వివాహేషు కాలవరీక్షణం నా ధర్మేషు, ఇతి గృహ్యపరిశిష్టాత్. రత్న మాలాయామప్యేవం. తేనాసురాదయో మాఘచైత్రాది నిషిద్ధకారేషుపి భవంతి. మాసాః సౌరాః సౌరో మాసో వివాహోదా, ఇత్యుక్తే. ఝషే న నింద్యో యది ఫాల్గునే స్వాత్ అజస్తు చైకాభగతోన నింద్య, ఇతి త్వవదాః.

అను|| జ్యోతిషమందిట్లా - వాత్స్యుడు సంవత్సరం మొత్తం కాలాన్ని ఇష్టపడతాడు. రైభ్యుడు ఉత్తరాయణాన్ని ఇష్టపడతాడు. మాండవ్యశిష్యులైన మునులు వసంతఋతువును వదలి. పరాశరుడు చైత్రమాసాన్ని వదలి మిగిలినవి శ్రేష్ఠమని చెప్పారు. వివాహమందు పౌషము దౌర్భాగ్యాన్ని ఇస్తుంది. ఆషాఢము మొదలుగా నాలుగు మాసాలు హితకారులు

కావని కొందరు బుధులన్నారు.అని. చందేశ్వరుడిట్లా - మార్గశీర్ష జ్యేష్ఠమాసములలో కైరము, వివాహము, ప్రతమును జ్యేష్ఠపుత్రుని, జ్యేష్ఠపుత్రిక యొక్క వివాహాన్ని ప్రయత్న పూర్వకముగా వదలాలి,అని. కృత్తిక యందున్న రవిని వదలి జ్యేష్ఠపుత్రుని వివాహం చేయాలి. ఉత్తవాది కార్యములందు పదిరోజులను విడిచి పెట్టాలి (జ్యేష్ఠంలో),అని. రత్నకోశమందిట్లా - జన్మనక్షత్రమందు, జన్మమాసమందు, జన్మ దివసమందు శుభకార్యమును విడిచిపెట్టాలి (చేయరాదు) జ్యేష్ఠమాసమందు పెద్ద కుమారుని, లేదా పెద్దకుమార్తె వివాహం చేయరాదు,అని. పరాశరుడిట్లా - వరుడు జ్యేష్ఠపుత్రుడై కన్యక (వధువు) జ్యేష్ఠము కానిచో, దీనికి వ్యతిరేకంగానైనా ఉన్నా అనందర్థంలో జ్యేష్ఠమాసము శుభప్రదము,అని. మిహిరుడు ఇట్లా - జ్యేష్ఠనకు జ్యేష్ఠకన్యకకు వివాహము ప్రశస్తం కాదు. వాళ్ళిద్దరిలో ఒకరు జ్యేష్ఠులైతే జ్యేష్ఠ మాసము ప్రశస్తమైంది,అని. ఇద్దరు జ్యేష్ఠమైతే మధ్యమము. ఒకరు జ్యేష్ఠమైతే సుఖ మిస్తుంది. వివాహమందు మూడు జ్యేష్ఠలు పనికిరావు. ఇది అందరికీ సమ్మతమైంది. కొందరు అన్ని కాలములలో వివాహం చేయొచ్చు అని అన్నారు అది ఆసురాది వివాహ విషయము. ధర్మ వివాహములందు కాల పరీక్ష అధర్మ వివాహములందు కాదు అని గృహ్య పరిశిష్టం వల్ల తెలుస్తోంది. రత్నమాల యందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. అందువల్ల ఆసురాది వివాహాలు మాఘ చైత్రాది నిషిద్ధ కాలములందు కూడా జెఱాయు. సౌరమాసములు, వివాహదులందు సౌరమాసము, అని చెప్పారు గదా. మీనము ఫాల్గున మాసంలో ఉంటే నిందించతగినదికాదు. మేషము వైశాఖ మాసంలో ఉంటే నిందార్హము కాదు, అనేదైతే అపవాదము (పరిహారము).

మూ॥ అథదశదోషాః - వ్యవహారోచ్చయే - వేధశ్చలత్వా చ తదైవ పాతః ఖర్జూర వేధో దశయోగ చక్రం, యుతిశ్చ జామిత్ర ముపగ్రహశ్చ బాదాఖ్య వజ్రే చ రత్నైవ దోషాః ఏషాం లక్షణం జ్యోతిషే జ్ఞేయమ్. అతి చారగే గురౌతు వసిష్ఠః - అతిచారగతో జీవే వర్ణయేత్త దనంతరం, వివాహాదిషు కార్యేషు అష్టావింశతి వాసరాన్. రత్నమాలాయాం - ఏకపలచ నవయుగ్మ షట్దశక త్రిటి సప్త చతురష్టలాభదః, ద్వాదశాః వృషభాది, రాశితో ఘాతచంద్ర ఇతి కీర్తితో బుధైః. నారదః - భూబాణ వందహస్తాశ్చ రసదికీ వహ్నితైలజాః, వేదావమ శివాదిత్యా ఘాతచంద్రోయథా క్రమం. యాత్రాయాం యుద్ధకార్యేషు ఘాతచంద్రం వివర్ణయేత్. వివాహే సర్వమాంగల్యే చౌలాదౌ ప్రతబంధనే, ఘాత చంద్రోవైవ చింత్య ఇతి సారాశరోబ్రవీత్. జ్యోతిర్నిబంధే - వివాహ చౌలప్రత బంధయజ్ఞే వట్టాభిషేకే చ తదైవ రాక్షాం, సీమంత యాత్రాసు తదైవ జాతే నోచింతనీయః ఖలుఘాత చంద్రః. నారదః - అకాల జాభవేయుశ్చేత్ విద్యుత్ నీహారవృష్టయః, ప్రత్యర్క పరివేషంద్ర చాపాశ్రధ్వనయోయది, దోషాయ, మంగలేనూనం న దోషాయైవ కాలజాః,ఇతి.

అను॥ ఇక పదిదోషములు. వ్యవహారోచ్చయమందిట్లా - గ్రహవేధ, లత్ర (అపద), పాతము (రాహు), ఖర్జూరవేధ, దశయోగచక్రము, యుతి, జామిత్రము, ఉపగ్రహము, బాణము, వజ్రము ఇవి పది దోషములు. వీటి లక్షణాన్ని జ్యోతిషమందు తెలుసుకోవాలి.

గురుడు అతిచారుడైతే వసిష్ఠుడిట్లా - గురుడు అతిచారుగుడైతే (బృహస్పతి మధ్యమ భోగకాలం కన్న ముందే ఒక రాశిని వదలి మరో రాశిలో ప్రవేశించిన), వివాహాది కార్యములందు ఆ పిదప పద్దెనిమిది రోజులను విడిచి పెట్టాలి, అని. రత్నమాలయందీట్లా - మేషం వృషభం మొదలుగా పన్నెండు రాశులకు వరుసగా ఒకటి, ఐదు, తొమ్మిది, రెండు, ఆరు, పది, మూడు, ఏడు, నాలుగు, ఎనిమిది, పదకొండు, పన్నెండు, రాశుల చంద్రుడు ఘాతచంద్రుడు అని పెద్దలన్నారు. (మేషానికి ఒకటవ చంద్రుడు ఘాత ఇట్లా), అని. నారదుడిట్లా - ఒకటి, ఐదు, తొమ్మిది, రెండు, ఆరు, పది, మూడు, ఏడు, నాలుగు, ఎనిమిది, పదకొండు పన్నెండు ఇవి క్రమముగా ఘాతచంద్రులు, అని. యాత్రయందు, యుద్ధకార్యములందు ఘాతచంద్రుని వదలాలి. వివాహమందు, అన్ని మంగలకార్యములందు, చౌలాదులందు, వ్రతబంధనమందు ఘాతచంద్రునిగూర్చి ఆలోచించరాదని పాశాశరుడన్నాడు. జ్యోతిర్విబంధమందీట్లా - వివాహ, చౌల, వ్రతబంధములందు, రాజుల పట్టాభిషేకమందు, సీమంత మందు, యాత్రయందు, జాతమందు ఘాతచంద్రునిగూర్చి ఆలోచించరాదు, అని. నారదుడిట్లా - (మెరుపు) అగ్ని, మంచు, వర్షము అకాలంలో వచ్చినట్లైతే సూర్యునకు నాల్గువైపుల పరివేషము, ఇంద్రధనుస్సు, మేఘధ్వని కల్గినట్లైతే మంగళకార్యమందు ఇవి తప్పకుండా దోషం కల్గించేవే. కాలంలో వచ్చినవైతే దోషకారులు కావు, అని.

మూ॥ అకాలవృష్టి స్వరూపమాహుల్లః - ఖాషాది చతురో మాసాః ప్రోక్తా వృష్టి రకాల జా, ఇతి. శార్ఙ్గధరః - నిర్వాతే క్షితి చలనే గ్రహయుద్ధే రాహుదర్శనే చైవ, అపంచ దినాత్యన్యా పరిణీతా నాశముపయాతి. ఉల్కాపాతేంద్ర చాప స్రవణ ఘన రశి భూమ నిర్వాత విద్యుద్ వృష్టి వ్రత్యర్థదోషాదిషు సకల బుధైః త్యాజ్యమేవైకరాత్రం, దుఃస్వప్నే దుర్నిమిత్రే హ్యశుభఫలద్యుకో దుర్బుధో భ్రాంత బుద్ధౌ చౌలే మౌజీ నిబంధే పరిణయన విధౌ సర్వదా త్యాజ్యమేవ. జ్యోతిఃప్రకాశే - అర్వాక దోడశనాద్ధ్యః సంక్రాంతేః పుణ్యదాః పరతః, ఉపనయన వ్రతయాత్రా పరిణయ నాదౌ వివర్జ్యాః తాః. గర్గః - దిగ్దాహోదిన, మేకం, చ గ్రహేనప్రదినాదితు, భూకంపే చ సముత్పన్నే త్రహ మేవతు వర్షయేత్, ఉల్కాపాతే త్రిదివసంధామే పంచదినాని చ వక్షిపాతే చైకదినం వర్షయేత్ సర్వకర్మసు. దర్శనాదర్శనా ద్రాహుకేత్వః సప్రదినం త్యజేత్. యావత్తే తూర్గమస్తావద శుభః సమయో భవేత్. అస్యాపవాదో అద్భుతసాగరే - అభ దివస త్రయ మధ్యే మృదుపానీయం యదా భవతి, ఉత్పాత దోషశమనం తదైవ సంప్రాహురాచార్యాః. సంబంధతేన్య - భూకంపాదేర్న దోషోన్య స్తి వృద్ధి త్రాధేకృతేనతి.

అను॥ అకాలవృష్టి స్వరూపాన్ని లెల్లుడు ఇట్లా చెప్పాడు - పువ్వ, మాఘ, ఫాల్గుణ చైత్రము ఈ నాల్గిమాసములలో కలిగే వర్షము ఆ కాలజ మనబడింది, అని. శార్ఙ్గధరుడిట్లా - పిడుగుపాటు, భూకంపం, గ్రహయుద్ధం, రాహుదర్శనం వీటియందు ఐదు రోజుల లోపల అమ్మాయికి వివాహం చేస్తే ఆమె నశిస్తుంది, అని. తోకచుక్కుపడటం, ఇంద్రధనుస్సు కన్పించటం, అధికమైన మేఘాలు, దుమ్ము, పొగ, పిడుగుపాటు, మెరుపులు, వర్షము సూర్యుని కప్పటం వల్ల కలిగే దోషాదులందు, పండితులంతా కూడా శుభకార్యములందు

ఒక రాత్రిని విడిచిపెట్టాలి. దుఃస్వప్నమందు, చెడ్డశకునములందు, అశుభఫలాన్ని చూచిన యెడల, మనస్సులో చెడుకలత, బుద్ధి భ్రాంతి నందినప్పుడు ఈ సందర్భములందు చౌలము మౌంజీబంధనము, వివాహము వీటిని ఎల్లప్పుడూ విడిచిపెట్టాలి. జ్యోతిః ప్రకాశమందిల్లా - సంక్రాంతికన్న ముందున్న పదహారు గడియలు తరువాతి పదహారు గడియలు పుణ్య ప్రదములు కనుక ఉపనయన వ్రత యాత్రా పరిణయనములందు ఆ గడియలను విడిచి పెట్టాలి, అని. గర్భదీప్త - దిక్కులు దహిస్తే ఒకరోజు, గ్రహణమందు ఏడురోజులు, భూకంప మందు మూడు రోజులు విడిచిపెట్టాలి, అని. తోకచుక్కపడితే మూడురోజులు, పొగ కన్నిస్తే ఐదు రోజులు పిడుగుపడితే ఒకరోజు అన్ని కర్మలందును విడిచిపెట్టాలి. రాహుకేతువుల దర్శనం, అదర్శనం వల్ల ఏడురోజులు విడిచిపెట్టాలి. ఎంతవరకైతే కేతుదయం జైతుందో అంతవరకు అశుభ సమయం జైతుంది. దీనికి అపవాదము అద్భుతసాగరమందిల్లా - ఆ పిదప, మూడు రోజుల మధ్యలో నీరు ఎప్పుడు స్వచ్ఛమౌతుందో అప్పుడే ఉత్పాతదోషం శమిస్తుంది, అని ఆచార్యులు చెప్పారు, అని. సంబంధతత్వమందు ఇట్లా - వృద్ధి క్రాద్ధం చేస్తే భూకంపాలు దోషంలేదు, అని.

మూ॥ అథాపరిపాఠ్యే కన్యా వైధవ్యయోగే విశేష ఉచ్యతే. మార్కండేయపురాణే - బాం వైధవ్య యోగేషు కుంభ ప్రతిమాదిభిః కృత్వానగ్నంరహః పశ్యాత్ కన్యోద్వాప్యోతి చాపరే. అత్రపునర్యుద్ధోషాభావ ఉత్త్ర విధానఖండే - స్వర్ణాంబు పిప్పలానాం చ ప్రతిమా విష్ణురూపిణీ, తయా సహ వివాహేషు పునర్యుత్సం సజాయతే. సూర్యారుణసుంవాదే - వివాహోత్సర్వాశేచ, చంద్రతారా బాలాస్థితే, వివాహోక్తే చతాం కన్యాం కుంభేన సహచోద్వపాత్. సూత్రేణ వేష్టయేత్పశ్యాత్ దశతంతు విధావతః, కుంకుమాలంకృతం దేహం తయోరేకాంతమందిరే. తతఃకుంభం చనిస్సాద్య ప్రభజ్య పరిలాశయే, తతోఽభిషేచనం కుర్యాత్ పంచపల్లవ వారిభిః. కుంభ ప్రార్థనాతత్రైవ-వరుణాంగ స్వరూపాయ జీవనానాం సమాశ్రయ, పతిం జీవయ కన్యాయాః చిరం పుత్ర సుఖం కురు. దేహి విధ్యే వరం దేవ కన్యాం పాలయ దుఃఖతః, తతోఽలంకార వస్త్రాఢ్యాః వరాయ ప్రతిపాదయేత్ ఇతి కుంభవివాహః.

అను॥ కన్యా వైధవ్యయోగం తప్పని పరిస్థితి ఐతే విశేషాన్ని చెప్తున్నాడు. మార్కండేయ పురాణమందిల్లా - బాల్య, వైధవ్యం కలిగేటైతే కుంభము, వృక్షము, ప్రతిమా మొదలగువానితో వివాహాన్ని రహస్యంగా చేసి పిదప కన్య వివాహ మాదాలి అని ఇతరులన్నారు, అని. ఇక్కడ పునర్యుద్ధోషం (మారు మనువు) ఉండదని విధానఖండమందు చెప్పబడింది ఇట్లా - బంగారం, నీరు, రావి వీటితో విష్ణురూపంగల ప్రతిమ చేసి, దానితో వివాహం చేస్తే పునర్యుత్స దోషము కలుగదు, అని. సూర్యారుణ సంవాదమందిల్లా - వివాహం కన్న ముందే, చంద్రతారా బలం ఉండగా, వివాహంనకు చెప్పిన లగ్నంలో ఆ కన్యకు కుంభంతో వివాహం చేయాలి. పిదప దశతంతు విధానంతో దారంతో కుంభము కన్య వీరిద్దరికి చుట్టాలి. వారికి, ఏకాంతమందిరమందు దేహాన్ని కుంకుమతో

అలంకరించాలి. పిదప కుంభమును ఇంటి నుండి బయటికి తెచ్చి జలాశయమందు విడిచి పిదప కన్యకు పంచ పల్లవముల నీటితో స్నానం చేయించాలి. అక్కడే కుంభ ప్రార్థన ఇట్లా - వరుణునకు అంగ స్వరూపుడ, జీవులకు ఆశ్రయ భూతుడ, కన్యయొక్క పతిని జీవింపజేయి. చిరకాలము పుత్రసుఖాన్ని ప్రసాదించు, అని. ఓ దేవ విష్ణు వరమివ్వు, కన్యను దుణుం నుండి రక్షించు. పిదప అలంకార వస్త్రములతో కూడిన కన్యను వరునకు ఇవ్వాలి, అని కుంభవివాహము.

మూ॥ మూర్తిదానమపి తత్రైవోక్తం - బ్రాహ్మణం సాధుమామంత్ర్య సంపూజ్య వివిధార్చనైః తస్యైదర్శ్యాత్ విధానేన విధిర్మూర్తిం చతుర్భుజం. శుద్ధవర్త సువర్ణేన విత్తశక్త్యాధవా పునః, నిర్మితాం రుచిరాం శంఖగదా చక్రాజ్ఞాసంయుతాం, దధానాం వాసవీ వీతే కమలోత్పల మాలినిం, సదక్షిణాం చ తాం దర్శ్యాత్ మంత్రమేత దుదీరయేత్. యస్యయా ప్రాచి జనుషిష్ఠాంత్యా పతి సమాగమం, విదోష విషశస్త్రాద్వైజ్ఞ పాతో వాతి విరక్తయా. ప్రాప్యమానం మహాఘోరం యశః సౌఖ్యధనావహం, వైధవ్యాద్భయి దుఃఖాఘ నాశాయ శుభలభయే, బహుసౌభాగ్య లభ్యైవ మహావిధి రిమాంశనుం, సౌవర్ణం నిర్మితాం శక్త్యా తుభ్యం నంప్రదదేద్విజ. అనఘద్యావా మస్మి ఇతి త్రివారం ప్రజపేదితి. వివమస్త్రితి తస్యోతేః గృహీత్వా స్వగృహం విశేత్. తతో వైవాహికం కుర్యాత్ విధింబాతా మృగీదృశః. అన్యేష్యశ్చత్త వివాహ వృక్షసేచనాదయః తత్రైవక్షేయాః. విస్తర భయాన్మృత్యంతే. అథప్రతికూలాది. జ్యోతిర్నిబంధగర్గః - కృతేను నిశ్చయే పశ్యాత్ మృత్యుర్భవతి కన్యచిత్ తదా, నమంగలం కుర్యాత్ కృతే వైధవ్య మాహ్నుయాత్.

అను॥ మూర్తిదానము కూడా అక్కడే చెప్పబడింది. బ్రాహ్మణుని చక్కగా ఆ మంత్రణ చేసి, రకరకాలైన పూజా ప్రకారములతో పూజించి, ఆతనికి విధి పూర్వకముగా నాలుగు చేతులు గల విష్ణుమూర్తి విగ్రహాన్ని దానం చేయాలి. స్వచ్ఛమైన వర్ణము గల బంగారముతో లేదా తనకు గల ద్రవ్యమునకు అనుగుణంగా నిర్మించబడిన, అందమైన, శంఖగద చక్ర అబ్జములు గలిగి, పచ్చని వస్త్రమును, కమల ఉత్పలమాలను ధరించిన ఆ మూర్తిని దక్షిణతో పాటు దానం చేయాలి. ఈ మంత్రాన్ని పఠించాలి. నేను పూర్వజన్మలో పతి సమాగమాన్ని నశింపజేస్తూ, విష, ఉపవిష, శస్త్రము మొదలగువానితో చంపబడి, లేదా అతి విరక్తితో గాని చంపబడిన పతిగలుగుటచే వచ్చిన మహా ఘోరమైన, సౌఖ్య ధనములను నశింపజేసే యశస్సు నాశం కొరకు, వైధవ్యాది అతి దుఃఖ సమూహముల నాశముకొరకు, శుభం చేకూరే కొరకు బహు సౌభాగ్య లబ్ధికొరకును ఈ మహావిష్ణువు విగ్రహాన్ని నా శక్తి కొలది బంగారుతో చేసిన దానిని ఓ బ్రాహ్మణుడా నీకు దానం చేస్తున్నాను. ఈవేళ నేను పాప రహితురాలినైనాను, అని మూడు మార్లు జపించాలి, అని. అట్లాగే కానిమ్ము, అని ఆతని ఆశీస్సులు గ్రహించి తన ఇంటికి రావాలి. పిదప కన్యాదాత కన్యయొక్క వివాహ విధిని ఆచరించాలి. ఇతరమైనవి కూడా అశ్వత్థ వివాహము, వృక్షసేచనాదులు మొదలగునవి అక్కడే తెలుసుకోవాలి. విస్తారమాతుందనే భయంతో చెప్పటం లేదు. ఇక ప్రతి కూలాదులు. జ్యోతిర్నిబంధమందు గర్భుడిట్లా - నిశ్చయం చేశాక ఎవడైనా మరణిస్తే అప్పుడు వివాహం

ఒక రాత్రి విడిచిపెట్టాలి దుఃఖపుష్పమందు, చెదతకుసములందు, అశుభఫలాన్ని చూచిన యెడల, మనస్సులో చెడుకలత, బుద్ధి భ్రాంతి సందినప్పుడు ఈ సందర్భములందు చౌలము మౌంజీకంఠసము, వివాహము వీడిని ఎల్లప్పుడూ విడిచిపెట్టాలి. జ్యోతిః ప్రకాశమందిల్లా - సంక్రాంతికన్న ముందున్న పదహారు గడియలు తరువాతి పదహారు గడియలు పుణ్య వ్రదములు కనుక ఉపనయన వ్రత యాత్రా పరిణయనములందు ఆ గడియలను విడిచి పెట్టాలి. అని. గర్భదీప్తి - దిక్కులు దహిస్తే ఒకరోజు, గ్రహణమందు ఏడురోజులు, భూకంప మందు మూడు రోజులు విడిచిపెట్టాలి. అని. తోకచుక్కపడితే మూడురోజులు, పొగ కన్నీస్తే ఐదు రోజులు పిడుగుపడితే ఒకరోజు అన్ని కర్మలందును విడిచిపెట్టాలి. రాహుకేతువుల దర్శనం, అదర్శనం వల్ల ఏడురోజులు విడిచిపెట్టాలి. ఎంతవరకైతే కేతుదయం జెతుందో అంతవరకు అశుభ సమయం జెతుంది. దీనికి అపవాదము అద్భుతసాగరమందిల్లా - ఆ పిదప, మూడు రోజుల మధ్యలో నీరు ఎప్పుడు స్వచ్ఛమౌతుందో అప్పుడే ఉత్పాతదోషం తమిస్తుంది. అని అచార్యులు చెప్పారు. అని. సంబంధతత్వమందు ఇట్లా - వృద్ధి క్రాద్ధం చేస్తే భూకంపాదుల దోషంలేదు. అని.

మూ॥ అథాపరిహార్య కన్యా వైధవ్యయోగే విశేష ఉచ్యతే. మార్కండేయపురాణే - బాల వైధవ్య యోగకు కుంభ ద్రుప్రతిమాదిభిః కృత్వా లగ్నం రహః పశ్యాత్ కన్యోద్వాప్యోతి చావరే. అక్షయవర్షాదోషాభావఉత్తై విధానఖండే - స్వర్ణాంబు పిప్పలానాం చ ప్రతిమా విష్ణురూపిణీ, తయా సహ వివాహాకు పునర్భూత్వం నశాయతే. సూర్యారుణసంవాదే - వివాహాత్పూర్వకాలేచ, చంద్రకారా బాలాన్వితే, వివాహోక్తే చతాం కన్యాం కుంభేన సహచోద్వహోత్. సూత్రేణ వేష్టయేత్పశ్యాత్ దశతంతు విధానతః, కుంకుమాలంకృతం దేహం తయోరేకాంతమందిరే. తతఃకుంభం చనిస్సార్క ప్రభుజ్య సరిరాశయే, తతోఽభిషేచనం కుర్యాత్ పంచపల్లవ వారిభిః. కుంభ ప్రార్థనాతత్రైవ-చరుణాంగ న్వరూపాయ జీవనానాం సమాశ్రయ, పతిం జీవయ కన్యాయాః చిరం పుత్ర సుఖం కురు. దేహి విధి వరం దేవ కన్యాం పాలయ దుఃఖతః, తతోఽలంకార వస్త్రాధ్యాయే వరాయ ప్రతిపాదయేత్ ఇతి కుంభవివాహః.

అను॥ కన్యా వైధవ్యయోగం తప్పని పరిస్థితి ఇతే విశేషాన్ని చెప్తున్నాడు. మార్కండేయ పురాణమందిల్లా - బాల్య వైధవ్యం కలిగేట్లైతే కుంభము, వృక్షము, ప్రతిమా మొదలగువానితో వివాహాన్ని రహస్యంగా చేసి పిదప కన్య వివాహ మాడాలి అని ఇతరులన్నారు. అని. ఇక్కడ పునర్భూతదోషం (మారు మనువు) ఉండదని విధానఖండమందు చెప్పబడింది ఇట్లా - బంగారం, నీరు, రావి వీటితో విష్ణురూపంగల ప్రతిమ చేసి, దానితో వివాహం చేస్తే పునర్భూత్వ దోషము కలుగదు. అని. సూర్యారుణ సంవాదమందిల్లా - వివాహం కన్న ముందే, చంద్రకారా బలం ఉండగా, వివాహానకు చెప్పిన లగ్నంలో ఆ కన్యకు కుంభంతో వివాహం చేయాలి. పిదప దశతంతు విధానంతో దారంతో కుంభము కన్య వీరిద్దరికి చుట్టాలి. వారికి, ఏకాంతమందిరమందు దేహాన్ని కుంకుమతో

అలంకరించాలి. పిదప కుంభమును ఇంటి నుండి బయటికి తెచ్చి జలాశయమందు విడిచి పిదప కన్యకు పంచ పల్లవముల నీటితో స్నానం చేయించాలి. అక్కడే కుంభ ప్రార్థన ఇట్లా - వరుణునకు అంగ స్వరూపుడ, జీవులకు ఆశ్రయ భూతుడ, కన్యయొక్క పతిని జీవించేయి. చిరకాలము పుత్రసుఖాన్ని ప్రసాదించు, అని. ఓ దేవ విష్ణు వరమివ్వు, కన్యను దుఃఖం నుండి రక్షించు. పిదప అలంకార వస్త్రములతో కూడిన కన్యను వరునకు ఇవ్వాలి, అని కుంభవివాహము.

మూ॥ మూర్తిదానమపి తత్రైవోక్తం - బ్రాహ్మణం సాధుమామంత్ర్య సంపూజ్య వివిధార్చితైః తస్మైదద్యాత్ విధానేన విధ్వోరముర్తిం చతుర్భుజం. శుద్ధవర్ణ సువర్ణేన విత్తశక్త్యాధవా పునః, నిర్మితాం రుచిరాం శంఖగదా చక్రాబ్జసంయుతాం, దధానాం వాసవీ పీఠే కమలోత్పల మాలిసీం, సదక్ష్మిదాం చ తాం దద్యాత్ మంత్రమేత దుదీరయేత్. యస్యయా ప్రాచి జనుషిష్ఠాంత్యా పతి సమాగమం, విధోప విషశస్త్రాద్వైః హతో వాతి విరక్తయా. ప్రాప్యమానం మహాఘోరం యశః సౌఖ్యధనాపహం, వైధవ్యాద్యుతి దుఃఖౌఘ నాశాయ శుభలబ్ధయే, బహుసౌభాగ్య లబ్ధైవ మహావిధ్వో రిమాంతనుం, సౌవర్ణీం నిర్మితాం శక్త్యా తుభ్యం సంప్రదదేద్విజ. అనఘాద్యాహ మస్మి ఇతి త్రివారం ప్రజపేదితి. ఏవమస్మితి తస్మాతః గృహీత్వా స్వగృహం విశేత్. తతో వైవాహికం కుర్యాత్ విధింబాహ మృగీద్యుతః. అన్యేష్యశ్చత్వ వివాహ వృక్షసేచనాదయః తత్రైవజ్ఞేయాః. ఏస్తర భయాన్వీచ్యంతే. అథపుతికూలాది. జ్యోతిర్నిబంధేగర్హ - కృతేను నిశ్చయే పశ్యాత్ మృత్యువృధపతి కన్యవిత తదా, నమంగలం కుర్యాత్ కృతే వైధవ్య మాప్నుయాత్.

అను॥ మూర్తిదానము కూడా అక్కడే చెప్పబడింది. బ్రాహ్మణుని చక్కగా ఆ మంత్రణ చేసి, రకరకాలైన పూజా ప్రకారములతో పూజించి, ఆతనికి విధి పూర్వకముగా నాలుగు చేతులు గల విష్ణుమూర్తి విగ్రహాన్ని దానం చేయాలి. స్వచ్ఛమైన వర్ణము గల బంగారముతో లేదా తనకు గల ద్రవ్యమునకు అనుగుణంగా నిర్మించబడిన, అందమైన, శంఖగద చక్ర అబ్జములు గలిగి, పచ్చని వస్త్రమును, కమల ఉత్పలమాలను ధరించిన ఆ మూర్తిని దక్షిణతో పాటు దానం చేయాలి. ఈ మంత్రాన్ని పఠించాలి. నేను పూర్వజన్మలో పతి సమాగమాన్ని నశింపజేస్తూ, విష, ఉపవిష, శస్త్రము మొదలగువానితో చంపబడి, లేదా అతి విరక్తితో గాని చంపబడిన పతిగలుగుటచే వచ్చిన మహా ఘోరమైన, సౌఖ్య ధనములను నశింపజేసే యశస్సు నాశం కొరకు, వైధవ్యాది అతి దుఃఖ సమూహముల నాశముకొరకు, శుభం చేకూరే కొరకు బహు సౌభాగ్య లబ్ధికొరకును ఈ మహావిష్ణువు విగ్రహాన్ని నా శక్తి కొలది బంగారుతో చేసిన దానిని ఓ బ్రాహ్మణుడా నీకు దానం చేస్తున్నాను. ఈవేళ నేను పాప రహితురాలినైనాను, అని మూడు మార్లు జపించాలి, అని. అట్లాగే కానిమ్ము, అని ఆతని ఆశీస్సులు గ్రహించి తన ఇంటికి రావాలి. పిదప కన్యాదాత కన్యయొక్క వివాహ విధిని ఆచరించాలి. ఇతరమైనవి కూడా అశ్వత్థ వివాహము, వృక్షసేచనాదులు మొదలగునవి అక్కడే తెలుసుకోవాలి. విస్తారమాతుందనే భయంతో చెప్పటం లేదు. ఇక ప్రతి కూలాదులు. జ్యోతిర్నిబంధమందు గర్బుడిట్లా - నిశ్చయం చేశాక ఎవడైనా మరణిస్తే అప్పుడు వివాహం

చేయరాదు చేస్తే నైదవ్యాన్వి పొందుతుంది, అని.

మూ॥ జ్యోతిర్మేధాతిథిః - వధూవరాధ్యే ఘటితే మనిశ్చితే వరస్యగోహోఽప్యధ కన్యకాయాః పృథ్వ్యర్హదిస్సాన్యమజన్య కన్య చిత్రదా, నవార్కం ఖలు మంగలం బుధైః. మంగలం = వివాహః స్మృతి చంద్రికాయాం - కృతేవాతే నిశ్చయే పశ్యాతే మృత్యుర్భవతి గోత్రీదః, తదా న మంగలం కార్యం వారీనైదవ్యదం ద్రువం, భృగుః-వాగ్దానానంతరం యత్ర కులయోః కన్యచిన్మృతిః తదోద్వానోనైవకార్య స్వసంకల్పయదోషతః శౌనకః - వరపద్ధ్యే పితామతా పితృవ్యక్త సహోదరః ఏతేషాం ప్రతికూలం చ మహావిష్ణు ప్రదం భవేత్. పితా పితా మహావైవ మాతావైవ పితామహీ, పితృవ్యక్త స్త్రీ మతోత్రాతా భగవీ, దా వివాహితా, ఎలిరత్ర వివస్తైశ్చ ప్రతికూలం బుధైః స్మృతం, అన్వైరసి, వివస్తైస్తు కేది దూచుర్నతద్యవేత్. మాండవ్యః - వాగ్దానా నంతరం మాతా పితా త్రాతా వివద్యతే, వివాహో నైవకర్తవ్యః స్వసంక స్థితిమిచ్ఛతా. సంకటేశు మేధాతిథిః - వాగ్దానానంతరం యత్రకులయోః కన్య చిన్మృతి, తదా సంవత్సరాదూర్ధ్వం వివాహః శుభదోభవేత్. పృథిరత్నావల్యాం - పితరుర్భౌశౌచం స్వాత్తదర్శం మాతురేవ, చ, మాసత్రయంతు భార్యాయాః తదర్శం త్రాశ్చుత్రయోః అన్వేషాంతు సపిందా నామా శౌచం మాసమితితం.

అను॥ జ్యోతిర్మేధా తిథి ఇట్లా - వధూవరుల వివాహ లగ్నం నిశ్చయమయ్యాక వరుని ఇంట్లో తాని లేదా కన్యక ఇంట్లో కాని ఎవరైనా ఒకవేళ చనిపోతే అప్పుడు బుధులు వివాహ కార్యాన్ని ఆచరించరాదు, అని. మంగలమనగా వివాహము. స్మృతి చంద్రికాయందిట్లా - వాగ్దానం అయ్యాక వధువు కాని లేదా వరుని కులంలో (మూడు తరముల లోపల నగోత్ర సపింద మరణమైనతే) మరణం సంభవిస్తే అప్పుడు మంగళ కార్యం చేయరాదు. ఆ వివాహము నారికి నైదవ్యాన్నిచ్చేది. నిశ్చయము, అని. భృగువిట్లా - వాగ్దానం తరువాత వరుడు లేదా కన్యక కులములలో ఎవరైనా మరణిస్తే అప్పుడు వివాహం చేయరాదు. తమ సంకం నాశమై పోయే దోషం వస్తుంది కనుక, అని. శౌనకుడిట్లా - వరుడు వధువుల తండ్రి తల్లి చిన్నాయన, సహోదరుడు వీరి ప్రతికూలము గొప్ప విఘ్నకారి బైతుంది, అని. తండ్రి, తండ్రి, తండ్రి (తాత), తల్లి, తల్లితల్లి, చిన్నాయన, స్త్రీసూతుడు (వరునకు రెండో వివాహం కన్న ముందు తొలి భార్యకు కలిగిన పుత్రుడు) సోదరుడు పెళ్ళికాని చెల్లెలు, వీరిలో ఎవరైనా మరణిస్తే కూడా దాన్ని ప్రతికూలముగా బుధులు గ్రహించాలి. ఇతరులెవరైనా మరణిస్తే కూడా అది కొందరన్నాడు కాని అది అట్లాకాదు. మాండవ్యుడిట్లా - వాగ్దానం తరువాత తల్లి తండ్రి, అన్న, మరణిస్తే వివాహం చేయరాదు, తన వంశపు ఉనికిని కోరేవారు, అని. సంకట ముందైతే మేధాతిథి ఇట్లా - వాగ్దానం తరువాత కన్య వర కులములలో ఎవరైనా మరణిస్తే అప్పుడు సంవత్సరం తరువాత వివాహము శుభాన్ని కల్గిస్తుంది, అని. స్మృతి రత్నావలి యందిట్లా - తండ్రి మరణిస్తే సంవత్సరం అశౌచం, తల్లి మరణిస్తే ఆరు నెలల తరువాత శౌచం, భార్య మరణిస్తే మూడు నెలలతరువాత, త్రాతలు పుత్రులు మరణిస్తే నెల పదిహేను రోజుల తరువాత శుచిత్వం ఇతరులు సపిందులు (పితామహీ మే॥) మరణిస్తే నెలరోజులు అశౌచ ముంటుంది, అని.

మూ॥ తదంతే శాంతికం కృత్వా తత్ లగ్నం విధీయతే. జ్యోతిః ప్రకాశే - ప్రతికూలేఽపి కర్తవ్యో వివాహః మాసతః పరః, శాంతిం విధాయ గాందత్వా వాగ్దానాది చరేత్సునః . శాంతిం = వివాహక శాంతిం తథా చ మేధా తిథిః - సంకటే సమసుప్రాప్తే యజ్ఞవల్క్యేన యోగినా, శాంతి రుక్తా గణేశస్య కృత్వాతాం శుభమాచరేత్, ఇతి. ప్రతికూలే నకర్తవ్యో గచ్చే ద్యావద్భుతు శ్రయం, ప్రతికూలేఽపి కర్తవ్యమిత్యాహః; బహు విప్లవే ప్రతికూలే సపిందస్య మాసమేకం వివర్ణయేత్. జ్యోతిః సాగరే - దుర్నిక్షే రాష్ట్ర భంగే చ విశ్రోత్వా ప్రాణ సంశయే, ప్రౌఢాయా మపిక వ్యాయాం నానుకూల్యం ప్రతీక్ష్యతే. మేధాతిథిః - పురుష శ్రయ పర్యంతం ప్రతికూలం స్వగోత్రజాం ప్రవేశా నిర్గమస్తద్వక్ష్యా ముండుమండున్. (ప్రేతకర్మణ్య నిర్వర్తనరేన్నాభ్యుదయ క్రియాం, అవశ్యం తతః పునః పంచమే శుభదం భవేత్.

అను॥ చాని చివర (వర్షాంతమందు) శాంతి అచరించి పిదప లగ్నం చేయాలి. జ్యోతిః ప్రకాశమందిల్లా - ప్రతికూల మందు కూడా ఒక మాసం తరువాత వివాహం చేయాలి. వివాహక శాంతిచేసి గోదానంచేసి వాగ్దానాదులు తిరిగి చేయాలి, అని. అట్లాగే మేధాతిథి ఇట్లా - సంకటంవస్తే యోగి యజ్ఞవల్క్యుడిట్లా గణేశ శాంతిని చేసి ఆశుభ మాచరించాలని చెప్పాడు, అని. ప్రతికూలమందు మూడు ఋతువుల వరకు వివాహం చేయరాదు. ప్రతికూల మందైనా, బహు ఉపద్రవమందు, వివాహం చేయవచ్చును అని అన్నారు. ప్రతికూలమందు సపిందునకైతే ఒక మాసాన్ని విడిచిపెట్టాలి. జ్యోతిః సాగర మందిల్లా - దుర్నిక్ష మందు రాష్ట్ర భంగమందు తల్లి తండ్రి స్థితి ప్రాణ సంశయముగా ఉన్నప్పుడు, కన్య ప్రౌఢయైనప్పుడు, అనుకూలంకై ఎదిరి చూడరాదు, అని. మేధాతిథి ఇట్లా - స్వగోత్రులకు మూడు తరముల వరకు ప్రతికూలము. వధూ ప్రవేశం, కన్యా నిర్గమనం (వివాహమై) అట్లాగే వివాహం, చూడా కరణమందు అని గ్రహించాలి, అని. (ప్రేతకర్మ లాచరించకుండా అభ్యుదయ క్రియనాచరించరాదు. స్వగోత్రులకు నాల్గుతరముల వరకు ప్రేతకర్మ చేయాలి. పిదప ఐదవతరం వాడికి శుభం కలుగుతుంది.

మూ॥ అథ రణోదోషే నిర్ణయః - మాధవీయే - ప్రారంభాత్ ప్రాగ్వివాహస్య మాతాయది రజస్సలా, నిష్కృతిస్తస్య కర్త వ్యా సహతస్యశుభి చోదనాత్, ప్రారంభాత్ నాందీ శ్రాద్ధాత్, నాందీ ముఖం వివాహదో, ఇత్యాదినా తస్యైవ ప్రారంభోక్తేః. మేధాతిథిః - చౌరేచ ప్రతబంధేచ వివాహో యజ్ఞకర్మణి, భార్యా రజస్సలాయస్య ప్రాయస్తస్యన శోభనం. వధూవరాన్యతమయోః జననీ చేద్రజస్సలా, తస్యో శుద్ధేః పరంకార్యం మాంగల్యం మమరబ్రవీత్. పుర్వమనుః - వివాహ ప్రతచూడాసు మాతా యది రజస్సలా, తదా న మంగలంకార్యం శుద్ధౌ కార్యం శుభేష్నుభిః. గర్భః - యస్యో ద్యావోది మాంగల్యే మాతాయదిరజస్సలా, తదా నతత్ ప్రకర్తవ్యం అయుఃక్షయకరాయతః . నాంబీ శ్రాద్ధోత్తరం రణోదోషేతు కపర్దికారికాసు - సూతికోదక్యయోః శుద్ధ్యై గాందద్వాత్ హోమపూర్వకం, ప్రాప్తే కర్మణి శుద్ధిః స్వాత్ ఇతరస్మిన్న శుద్ధ్యతి. అలాభేసుముహూర్తస్య రణోదోషే చ సంగతే, క్రియం సంపూజ్య తత్కుర్యాత్ పాణిగ్రహణ మంగలం. హైమిం మాషమితాం పద్మాం శ్రీసుక్త విధినార్చయేత్, ప్రత్యుపం పాయసంపాత్వా అభిషేకం సమాచరేత్, ఇతి. సూతకాబి

సంకటేతు - కూష్మాండిః ఘృతం హుత్వా పయస్వినీం గాం చదత్వా వివాహోది కుర్యాత్, ఇతి చ వక్ష్యతే (ప్రాగుక్తం).

కను॥ ఇక రక్షోదోష నిర్ణయము. మాధవీయమందిట్లా - వివాహం ఆరంభం కావటంకన్న ముందు తల్లి రజస్వల ఐతే దాని, నివృత్తి చేసుకోవాలి, ప్రతి సహత్వ (కూడా) అని చెబుతోంది కనుక. ప్రారంభమనగా నాందీ క్రాద్ధము. వివాహదులందు నాంది ముఖము, అని మొదలుగా దానినే ప్రారంభంగా చెప్పారు, అని. మేధాతిథి ఇట్లా - చౌలమందు, వ్రత బంధమందు, వివాహమందు, యజ్ఞకర్మమందు, భార్య రజస్వల ఐతే తరచుగా అది అతనికి మందిరికాదు అని. వధువు వరుడు వీరిలో ఒకరి తల్లి రజస్వల ఐతే, ఆమె శుద్ధి అయ్యితే మంగళకార్యం చేయాలని మనువు చెప్పాడు. వృద్ధ మనువు ఇట్లా - వివాహము వ్రతము చూడకరజము వీటిలో తల్లి రజస్వల ఐతే అప్పుడు మంగళకార్యం చేయరాదు. శుభం కోరేవారు శుద్ధి అయ్యక చెయ్యాలి, అని అన్నాడు. గర్భడిట్లా - ఎవని వివాహం మొదలగు మంగళకార్యము లందు తల్లి రజస్వల జెతుందో, అప్పుడు ఆ కార్యం చేయరాదు, ఎందువల్లనంటే అది అయుస్సును క్షీడింపచేస్తుంది, అని. నాందీక్రాద్ధం జరిగినా రక్షోదోషం సంభవిస్తే కపర్దికారికలందిట్లా - సూతకం, రక్షోధర్మం వీటిశుద్ధి కొరకు హోమ పూర్వకముగా గోవును దానం చేయాలి. నాందీ క్రాద్ధం ప్రారంభమైతే శుద్ధి జెతుంది. ఆరంభం కాకపోతే శుద్ధికాదు, సుముహూర్తం లభించకపోతే, రక్షోదోషం సంభవిస్తే, లక్ష్మీదేవిని పూజించి, అపాచీగ్రహణ మంగల కార్యాన్ని ఆచరించాలి. బంగారుదైన, మాష పరిమిత (అరువు)పైన పద్మావతిమూర్తిని శ్రీసూక్త విధితో అర్చించాలి, ప్రతి ఋక్కునకు పాయసంతో హోమం చేసి అభిషేకం చేయాలి, అని. సూతకాది సంకటమందైతే - కూష్మాండ ఋక్కులతో నేయితో హేమంచేసి, పాలిచ్చే అవును దానం చేసి వివాహాది కార్యాలు చేయాలి, అని కూడా చెప్పుబడుతోంది. (ముందే చెప్పాము).

మూ॥ అథ ఏకశ్రీయా నిర్ణయః. జ్యోతిర్నిబంధే వృద్ధమనుః - ఏకమాతృజయో రేకవావరే (వత్సరే) పురుషస్త్రియో, న సమాన శ్రీయాం కుర్యాత్ మాతృభేదే విధీయతే. ఏతేన ఏకస్య పుంసో వివాహార్హమేకదినే నిర్దిష్టం. మాతృభేదాభావాత్. నారదః - పుత్రోద్వాహోపరం పుత్రీవివాహోన ఋతుత్వదే, న, తయో వ్రతముద్వాహాత్ మందవాదపి ముందనం. వరాహః - వివాహస్త్రవతాకానాం మాతృపార్శ్వంతరీయది, అవంతయం త్రిభిర్వర్షైః తత్రైకా విధవా భవేత్. మదనరత్నే ననిష్ఠః - నపుంవివాహోర్ధ్వమృత్యుత్రయేఽపి వివాహ కార్యం దుహితః ప్రకర్యాత్, నమందవాద్వాపి హిమందనం చ గోత్రైకతాయాం యదివార్తభేదః. ఏకోదర భ్రాతృ వివాహ కృత్యం స్వసుర్నపాతే గ్రహణం విధేయం, పక్షాపమధ్యే మునయా సమూచః నముందనం ముందనతోఽపి కార్యం. ఏతదవదాప్యత్రైవ - ఋతు త్రయస్య మధ్యేచేత్ అన్యార్హస్య ప్రవేశనం, తదాప్యేకో దరస్యాపి వివాహస్త్ర ప్రశస్యతే. సౌరావధ్యాం - ఫిల్లనే చైత్రమాసేతు పుత్రోద్వాహోపనయనే, భేదార్హస్య కర్విత వర్ష త్రయవిలంఘనం. సంహితాప్రదీపే - ఊర్జం వివాహోత్తనయస్య నైవకార్యో వివాహో దుహితః సమార్థం, అప్రాప్యకన్యాంశ్చపూరియం చ వధూః ప్రవేశ్యా స్వగృహంచ

నాదౌ. మదనరత్న పవిత్ర - ద్వికోభవం తేన గృహి౭పి నేనం శుభంతు పశ్యాత్ సవభిర్నినైస్తు, అవశ్యకం శోభనముత్సవేనా ద్వాదేద వాచార్య విభేదతోనా.

అనుః॥ ఇక ఒకే క్రియా నిర్ణయము. జ్యోతిర్నిబంధమందు వృద్ధ మనువు ఇట్లా - ఒకే తల్లికి జన్మించిన వారికి మగస్త్రీ సంతానానికి ఒకేసారి (ఒకేరోజు, ఒకే సంవత్సరంలో) సమానక్రియను చేయరాదు. తల్లివేరైతే చేయవచ్చును, అని. దీనివల్ల ఒక పురుషునకు రెండు పెళ్ళిళ్ళు ఒకేరోజు చేయరాదని తెలిసింది, తల్లి, వేరుకాదు కాబట్టి. నారదుడిట్లా - పుత్రుని వివాహం తరువాత మూడు ఋతువుల వరకు పుత్రిక వివాహం చేయరాదు. ఒకరికి (కన్య) వివాహం తరువాత మరొకరికి ఉపనయనం చేయరాదు (పుత్రునకు). వివాహం తరువాత ఉపనయనం తగదు, అని. వరాహుడిట్లా - ఒకతల్లి గర్భంలో జన్మించిన వారికి ఆరు నెలల రోపల వివాహం చేయాల్సివస్తే, చేస్తే మూడు సంవత్సరాలలోపు ఆ ఇద్దరు స్త్రీలలో ఒక స్త్రీ విధవ బైతుంది, అనుమానం లేదు, అని. మదనరత్నమందు వసిష్ఠుడిట్లా - కొడుకు వివాహం చేశాక మూడు ఋతువుల రోపల అమ్మాయి వివాహాన్ని చేయరాదు. వివాహం తరువాత కూడా ఒకే గోత్రమైతే ఒక సంవత్సర భేదం లేకపోతే ఉపనయనం కూడా తగదు, అని. ఏకోదరులైన అన్నదమ్ముల వివాహ కార్యమందు చెల్లెలి వివాహం చేయరాదు. ఆరునెలల వ్యవధిలో వివాహం తరువాత ఉపనయనం చేయరాదు అని మునులన్నారు. దీనికి అవవాదం అక్కడే - మూడు ఋతువుల మధ్య సంవత్సరం మారితే అప్పుడు ఏకోదరులకైనా వివాహం ప్రశస్తమైంది, అని. సారావలియందిట్లా - ఫాల్గున చైత్ర మాసములందు పుత్రుల వివాహ ఉపనయనములైతే సంవత్సరపు భేదంవల్ల చేయవచ్చును. అక్కడ మూడు ఋతువులు దాటాలని లేదు, అని. సంహితా ప్రదీప మందిట్లా - కొడుకు వివాహం అయ్యాక ఆరునెలలలో కూతురు వివాహం చేయరాదు. కన్యను అత్రవారింటికి పంపకుండా తొలుతనే కోడలిని ఇంటికి తీసుకురారాదు, అని. మదనరత్న మందు వసిష్ఠుడిట్లా - ఒకే ఇంట్లో కూడా రెండు శోభనములు ఒకేసారి అభిమతం కాదు. ఒకటయ్యాక తొమ్మిది రోజుల తరువాత మరో శుభం జరగాలి. ఒకవేళ శుభకార్యం కాని ఉత్సవంకాని చేయాల్సివస్తే ద్వారభేదంతో కాని ఆచార్యుని భేదంతోకాని ఆచరించవచ్చు.

మూ॥ ఏకోదర ప్రసూతానాం నాగ్నికార్యత్రయం భవేత్, భిన్నేదర ప్రసూతానాం నేతిశాతా తపో౭బ్రవీత్. జ్యోతిర్నిబంధే కార్యాయనః - కులే ఋతు త్రయోదర్శాన్ మండనాన్నతు ముండనం, ప్రవేశాన్నిధ్యమో వేధ్యనకుర్యాన్మంగల త్రయం. కుర్వంతి మునయః కేచిత్ అన్యస్సినత్సరే లఘు, లఘువాగురువాకార్యం ప్రాప్తం నైమిత్తికంతుయత్. పుత్రోద్వాసాః ప్రవేశాః కన్యోద్వాహస్త నిర్గమః ముండనం చౌలమిత్సుక్తం, ప్రతోద్వాహౌతు మంగలం. చౌలం ముండనమేవోక్తం వర్ణయేత్ మండనాత్పరం మౌంజీచోభయతః కార్యాయతో మౌంజీ, నముండనం. అభిన్నవత్సరేపిస్యాత్. తదహస్తత్ర భేదయేత్, అభేదేతు వినాశః స్యాత్ న కుర్యాదే కమండవే. సంకటేతు కపర్ది కారికాసు వరాహమిహిరళ్య - ఉద్వాహ్యపుత్రం సపితా విదధ్యాత్ పుత్ర్యంతర స్సౌద్యహసం కదాచిత్ యావచ్చతుర్థం దినమత్ర పూర్వం సమాప్య దాన్యోద్యహసం విదధ్యాత్. కశ్యపః - మౌంజీబంధః తథోద్వాసః షణ్మాసాభ్యంతరే౭పివా, పుత్ర్యుద్వాహంన కుర్వీత విభక్తానాం న దోషకృత్.

అను! ఒకే గర్భం నుండి జన్మించిన ముగ్గురికి ఒకేసారి అగ్నికార్యం చేయరాదు. తిన్నదిన్న గర్భ సంజాతులకు శుభకార్యం ఒకేసారి కాదు అని శాతాతపుడన్నాడు (ఏక్సాధి) తోతిర్నిబంధమందు కాత్యాయనుడిట్లా - ఒక కులమందు మూడు ఋతువులకన్న ముందు వివాహం తరువాత ముందనం జరగరాదు. ప్రవేశం (వధూ)తరువాత నిర్ణయం (కన్యా వివాహం) ఇష్టం కాదు. మూడు మంగళ కార్యములు ఒకేసారి చేయరాదు, అని. కొందరు మునులు మరో సంవత్సరం వచ్చాక చిన్న కార్యములను (శుభ) చేస్తున్నారు. నైమిత్తికమైనది కార్యమునస్తే చిన్నదైనా పెద్దదైనా చేయాల్సిందే. కొడుకు వివాహము ప్రవేశము అంటారు, పుత్రిక వివాహము నిర్ణయమంటారు. చౌలమును ముందనమంటారు. ప్రత, వివాహములు మంగల కార్యములన్నారు. చౌలము ముందనమనే చెప్పబడింది. వివాహం తరువాత దీనిని చేయరాదు. మౌంజిని చౌలంకన్న ముందు, తరువాత చేయవచ్చును కనుక మౌంజి తర్వాత ముందనం చేయరాదు. ఒకే సంవత్సరంలో నైనా అక్కడ ఆ రోజును మార్చాలి (దినభేదం కావాలి) అభేదమైతేనో వివాహ మేర్పడుతుంది. కనుక ఒకే మంటపంలో చేయరాదు సంకటమందైతే కపర్దికారికలలో వరాహవిమిరు డిట్లా - తండ్రి ఒక కూతురు (లేదా కొడుకు) వివాహం చేశాక అప్పుడే మరో కూతురు వివాహం చేయరాదు ఎప్పుడూనూ. నాలుగు రోజులవరకు (వతుర్దికర్మ) మొదటి వివాహాన్ని సమాప్తి చేసి తరువాత మరో వివాహాన్ని చేయాలి, అని. కశ్యపుడిట్లా - మౌంజీబంధము, అట్లాగే వివాహము తరువాత అరునెలల లోపల పుత్రికా వివాహం చేయరాదు. విభక్తులైతే దోషం లేదు.

మూ: తోతిర్నిబంధే- వివాహామారభ్య చతుర్థి మధ్యే క్రాద్ధం దినం దర్శదినం యదిస్యాత్, నైధ్య మారోతి తదాశు కన్యా జీవేత్తుతిశ్చేదవ పత్యకాస్యాత్. తథా-వివాహమధ్యే యదిచేత్ క్షయాచస్త్రక స్వముఖ్యాః పితరోప, యాంతి, వృత్తే వివాహో పరతస్తు కుర్యాత్ క్రాద్ధం వృధాభిః సతుడూషయేత్తం. యేవాళిదం దూషయంతి స్వధాభిః ఇతిశ్రుతేశ్చ. మాసేక విషయే కాంమోమాద్రో శాట్యాయని - ప్రేతక్రాద్ధాని సర్వాణి న పిండికరణం తథా, అపకృష్టాపి కుర్వీత కర్తం వాంటి ముఖం ద్విజః. వృద్ధింవివాహకర్తే దోషమాహ, తత్రైవోశవాః - వృద్ధి క్రాద్ధ ఏవాదస్తు ప్రేత క్రాద్ధానియశ్చరేత్, న క్రాద్ధీనరతే ఛోరే పితృభిః సహమజ్జతి, ఇతి. మేధాతిభిః - ప్రేతకర్మాణ్య నిరర్హ్యవరేవ్వాగ్ధ్యధయత్రియం, ఆ చతుర్థం తతః పుం సి వంచమే శుభదం భవేత్. స్మృత్యంతరే - కుండికరణ దర్శాపకృష్ట కృతాస్యపి, పునరప్యప కృష్టంతే వృద్ధ్యుత్తర విషేషాత్. స్మృతి సారవర్ణం - క్రాత్యయగే వృద్ధ్యయగే క్రాత్య స్వస్థయగేతథా, ఏకస్మిన్ మందపే నైవ సహస్యాన్యం దవ ద్వియం నవోదర విషయమేతత్. యమః - ఏకోదర ప్రసూతానాం ఏకస్మిన్ వాసరే పునః, వివాహం నైవ కుర్వీత ముందనోపరి ముందనం. గార్హ - క్రాత్యయగే వృద్ధ్యయగే క్రాత్యవృద్ధ్యయగేతథా, న కుర్యాన్యంగం కిందిత్ ఏకస్మిన్మందపేచి వాసి. ఏకస్మిన్ వాసరే ప్రాప్తే కుర్యాన్యమం తాతయో, క్షౌరం నైవ వివాహం చ మౌంజీ బంధమేవచ. తోతి వివరణ - ఏకోదరయో రేకదినోర్వచాచే భవేన్నాశు, నద్యంతర ఏకదినే కే ప్యాహుః సంకలేచ శుభం. ఊర్ధ్వం వివాహాచ్యుభదో నరన్య వారే వివాహోన ఋతు క్రయంస్యాత్, వారే వివాహోత్తదవోపి శస్త్రం నరన్య పాచ్ఛిహ మామారాగ్నా.

అను|| జ్యోతిర్నిబంధమందిట్లా - వివాహమారంభించాక చతుర్థి కర్మ మధ్యలో శ్రాద్ధ దినము లేదా దర్శదినము వస్తే అప్పుడు కన్య త్వరగా వైదవ్యాన్ని పొందుతుంది. ఒకవేళ భర్త బ్రతికి ఉంటే సంతాన హీనురాలౌతుంది, అని. అట్లాగే- వివాహం మధ్యలో ఒకవేళ క్షయాహ శ్రాద్ధము వస్తే అక్కడ తమ ప్రధానమైన పితరులు రారు. వివాహం గడిచాక ఆ పిదప స్వధాకారాలతో శ్రాద్ధం చేయాలి, చేస్తే వివాహమును దూషితం చేయదు. ఎవరైతే స్వధాకారాలతో వివాహమును దూషితం చేస్తారో అని శ్రుతి కూడా ఉంది. మానీక విషయమందు కాలపాతాద్వియందు శాట్వాత్యుని ఇట్లా - అన్ని ప్రేత శ్రాద్ధములు, అట్లాగే సపిండికరణము, అపకర్ష చేసిబా (తగ్గించి) అచరించాలి, ఒకవేళ బ్రాహ్మణుడు నాందీ ముఖ శ్రాద్ధమును చేయటానికి సన్నద్ధుడైతే, అని. వృద్ధి శ్రాద్ధం లేకుండా అపకర్షమైతే దోషమును అక్కడే ఉతనుడిట్లా చెప్పాడు - వృద్ధి శ్రాద్ధము లేకుండా ప్రేత శ్రాద్ధములను ఎవరాచరిస్తారో ఆశ్రాద్ధకర్త పితరులతో కూడా ఘోరమైన, నరకమందు మునిగిపోతాడు, అని. మేధాతిథి ఇట్లా - ప్రేతకర్మములు నిర్వర్తించకుండా (సమాప్తి) అభ్యుదయ క్రియను ఆచరించరాదు. నాల్గవ తరం వరకు అని తెలుసుకోవాలి, పిదప ఐదవతరం పురుషునకు మేలు చేస్తుంది, అని. స్మృత్యంతరమందిట్లా - సపిండికరణం కన్న ముందు అపకర్షచేసి శ్రాద్ధములాచరించినా తిరిగి వానిని అపకర్ష (అకర్షణ) చేయాలి. వృద్ధి శ్రాద్ధం తరువాత వానిని ప్రేతకర్మల నిషేధించారు కనుక, అని. స్మృతి సారా వలియందిట్లా - ఇద్దరు అన్నతమ్ములు, ఇద్దరు అక్కచెల్లెళ్ళు, అన్నదమ్ముల అక్కచెల్లెళ్ళ జంటలు వీరికి ఒకే మంటపమందు రెండు వివాహాలు చేయరాదు, అని. ఇది సహోదరుల విషయం. యముడిట్లా - ఏక ఉదర ప్రసూతులకు ఒకే రోజున వివాహం చేయరాదు. మందనం తరువాత ముందనం చేయరాదు, అని. గార్హపాదిట్లా - ఇద్దరు భ్రాతలు, ఇద్దరు అక్కచెల్లెళ్ళు, భ్రాతృ స్వస్థుల జంటలు, వీరికి ఒకే మంటపమందు ఒకే రోజున మంగళ కార్యము ఆచరించరాదు, అని. ఒకేరోజు, ఒకేసారి జన్మించిన కవలలకు క్షౌరము, వివాహము, మౌంజీ బంధనము ఆచరించాలి. జ్యోతివివరణమందిట్లా - ఏకోదరులకు ఒకేరోజున వివాహం చేస్తే నాశం కలుగుతుంది. నది, వ్యవధానం ఉంటే సంకటమందును (వినాయకశాంతిచేసి) ఒకేరోజు చేసినా, శుభమే అని కొందరన్నారు, అని. అబ్బాయి వివాహం తరువాత మూడు ఋతువుల లోపల అమ్మాయి వివాహం చేస్తే శుభకరంగాదు. అమ్మాయి వివాహం తరువాత, అదే రోజున అబ్బాయి వివాహం చేస్తే శుభప్రదమౌతుంది అని అర్చులన్నారు.

మూ|| భిక్షుమాతృజయోస్తు ఏకవాసరే వివాహ మాహమేధాతిథిః - పృథక్ మాతృజయోః కార్య వివాహస్తే కవాసరే, ఏకస్మిన్ మందపేకార్య పృథక్ వేదిక యోస్తథా. పుష్పపట్టికయోః కార్యం దర్శనం న, శిరః స్థయోః, భగివీభ్యాము భాభ్యాం చ యా వత్సప్త పదీ భవేత్. యముయోస్తు విశేషః భట్టకారికాయాం - ఏకస్మిన్ వత్సరే చైకవాసరే మంద పేకథా, కర్తవ్యం మంగలం స్వస్థోః భ్రాత్రోః యమల జాతయోః. జ్యోతిర్నిబంధే నారదః- ప్రత్యుద్వాహో

నైవకార్కః నైకస్త్వి దుహితృద్వయం, ననైక జన్మయోః పుంసోః ఏకజన్మే తు కన్యకే. నైవం కదా
 ఏడున్నాచో నైకా ముండన ద్భయం, నైక జన్మేతుకన్మేద్వై పుత్రయో రేకజన్మయోః న పుత్రీద్వయమే
 ప్త్వి ప్రద ద్యాత్తు కదాచన, ఇతి. కన్యాయో రణోదర్శనేతు అపరార్కే సంవర్తః - మాతా వైవపితా
 వైవ శ్చేష్ట క్రూరా తదైవ చ, త్రయస్తే నరవం యాంతి దృష్త్వా కన్యాం రజస్వలాం. హరీతః -
 పితృభృహతు యా కన్యారజః పశ్యత్య సంస్పృతా, సాకన్యా వృషరీక్షేయా తత్పతిః వృషరీ పతిః.
 దేవలూతి కశ్యపాః పూర్వార్థం తదేవ. క్రూరాహత్యా పితృస్తస్యా సాకన్యా వృషరీష్టుతా, యస్యాం
 సముద్భవోత్పన్యాం బ్రాహ్మణోజ్ఞాన దుర్బలః, అక్రాధ్యేయమపాజ్ఞేతే యంతం విద్యాత్ వృషరీపతిం.
 మాధవీయే బొధాయనః - శ్రీణి వర్షాద్భాతుమతీ కాంక్షేత పితృశాసనం. విష్ణుః -
 ఋతుశ్రయమపాస్త్రైవ కన్యాకుర్యాత్ స్వయం వరం. అత్ర వరస్య దోషభావ మాపాయమః -
 కన్యా ద్వాదశవర్షాది యాఽప్రదత్తానసేత్ గృహే, క్రూరాహత్యా పితృస్తస్యా సాకన్యావరయేత్
 స్వయం. ఏవంచోపనతాం పత్నీం నావమన్యే త్కదాచన, నతుతాం బంధకీం విద్యాత్ మనుః
 స్నాయం భువోఽబ్రవీత్. మనుః - అలంకారం నాదదీత పితృదత్తం స్వయం వరా, బ్రాతృకం
 మాతృదత్తం వా ప్రేనా స్వాద్యది, తంచారీత్. వరం ప్రత్యాహ - పిత్రే నదద్యాత్ తల్కంతు
 కన్యామృతు మతీం హరన్, నసా స్వామ్యదతిక్రామే దృశూనాం ప్రతిబోధనాత్.

అనుః వేరువేరు తల్లలకు జన్మించిన వారికైతే ఒకేరోజున వివాహాన్ని మేధాతిథి
 చెప్పారు ఇల్లా - వేరువేరు తల్లలకు జన్మించిన వారికి వివాహము ఒకేరోజున చేయొచ్చును.
 ఒకే మండపమందు, వేరువేరు వేదికల నేర్పరచి చేయాలి, అని. సప్తపది అయ్యేంతవరకు
 ఇద్దరు సోదరీమణులు ముఖంపై బానిక మున్నంతవరకు ఒకరి నొకరు చూసుకోరాదు.
 భట్టతారిక యందు కవలల గూర్చి విశేషమిట్లా - ఒకే సంవత్సరమందు ఒకేదినమందు,
 ఒకే మంటపమందు కవలలుగా జన్మించిన అన్నదమ్ములకు, అక్కచెల్లెళ్ళకు మంగళ కార్య
 మాచరించాలి, అని. జ్యోతిర్నిబంధమందు నారదుడిట్లా - ఒకనికి ఇద్దరు కూతుళ్ళనిచ్చి
 వివాహం చేయరాదు (ఒకరి తర్వాత మరొకర్ని ఇవ్వరాదు). అల్లడి చెల్లెల్ని తనకొడుక్కు
 చేసుకోరాదు. ఒకనికి జన్మించిన ఇద్దరు పురుషులకు ఒకనికే కల్గిన ఇద్దరు కన్యలను
 ఇవ్వరాదు, అని. ఎప్పుడూ ఒకేసారి ఇద్దరికి ముందనము ఇద్దరికి వివాహము, ఒకేసారి
 జన్మించిన వారికి చేయరాదు. ఒకనికి కల్గిన, ఇద్దరు అద పిల్లలను ఒకనికే జన్మించిన
 ఇద్దరు కుమారులకు ఇవ్వరాదు. ఎప్పుడూ, ఒకనికి ఇద్దరు కూతుళ్ళ నివ్వరాదు, అని.
 కన్యకు రజోదర్శనమైతే అపరార్థమందు సంవర్తడిట్లా - తల్లి, తండ్రి, పెద్దన్న వీరు
 రజస్వల ఐన కన్యను చూస్తే ఈ ముగ్గురు నరకానికి పోతారు, అని. హరీతుడిట్లా - తండ్రి
 గృహమందు ఏ కన్య అనంస్పృతయై రజస్సును చూస్తుందో ఆ కన్య వృషరీ అని తెలుసు
 కోవాలి. ఆమె భర్త వృషరీపతి, అని. దేవల అత్రి కశ్యపలు కూడా పూర్వార్థమును అదే
 చదువుతారు. అమె తండ్రికి క్రూరా హత్య పాతకం వస్తుంది. ఆ కన్య వృషరీ అని
 గ్రహించాలి. ఆ కన్యను వివాహమాడిన బ్రాహ్మణుడు జ్ఞానదుర్బలుడు. ఆ వృషరీపతిని
 క్రాద్ధమునకు అనర్హునిగా, పంక్తి బాహ్యునిగా గ్రహించాలి. మాధవీయమందు బొధాయను

డిట్లా - ఋతుమతియైన కన్య మూడు సంవత్సరాల వరకు తండ్రి అజ్ఞకై ఎదిరి చూడాలి, అని. విష్ణువిట్లా - మూడుసార్లు ఋతుమతి అయ్యాక కన్య స్వయంవరణం ఆచరించాలి, అని. ఇక్కడ వరుని దోషం లేదని యముడిట్లా అన్నాడు - పన్నెండేళ్ల వరకు ఏ కన్య తండ్రితో ఇవ్వబడక ఇంట్లోనే తండ్రి దగ్గర ఉంటుందో ఆ కన్యవల్ల (ఆ పిదప స్వయంగా వరణం చేయాలి) ఆ తండ్రికి క్రూర హత్య పాపం వస్తుంది, అని. ఈ విధముగా స్వయంవరంవల్ల వచ్చిన భార్యను ఎప్పుడూ అవమానపరచరాదు. ఆమెను బంధకి అని అనుకోరాదు, అని స్వయంభువ, మనువు చెప్పాడు. మనువిట్లా - స్వయంవర కన్య తండ్రి ఇచ్చిన, అన్నదమ్ము లిచ్చిన, తల్లి ఇచ్చిన అలంకారములను తీసుకోరాదు. తీసుకుంటే ఆమె దొంగబతుంది, అని. వరుని గూర్చి ఇట్లా - ఋతుమతియైన కన్యను వివాహమాడితే, ఆమె తండ్రికి ఎలాంటి శుల్కము నివ్వరాదు. ఋతుమతివ్వం తెలిసినందువల్ల, (వివాహం చేయనందువల్ల) (సంతా నోత్పత్తి నిరోధంవల్ల) ఆమె పితృస్వామ్యము నుండి (తండ్రి సొత్తు అనే దశ నుండి) దాటి పోతుంది, అని.

మూ॥ అశ్రవాయశ్చిత్తముక్త మాశ్వలాయనేన - కన్యాంఋతు మతీం శుద్ధాం కృత్వా నిష్క్రుతి మాత్మనః శుచిం చ కారయిత్వాతా ముద్వహేత్ ఆ నృశం నృధీః. పితామహాన్ స్వప్నుత్వాస్తు గణయేదాదితః సుధీః దానావధి గృహేయత్నాత్మాల యేచ్ఛ రజోవతీం. దధ్యాత్ తదృశం సంఖ్యాగాః శక్తః కన్యాపితాయది, దాతవ్యైకాపి నిఃస్వనదావేతస్య యధావిధి. దధ్యాన్వా బ్రాహ్మదేష్వన్నమతి నిఃస్వ నదక్షిణం, తస్మాతీ తర్హ సంఖ్యేషు వరాయ ప్రతిపాదయేత్. ఉపోన్య త్రిదినం కన్యారాత్రో పీత్వాగవం పయః, అదృష్ట రజసేదధ్యాత్ కన్యాయై రత్న భూషణం. తాముద్వహస్వరత్నాపి కూష్మాండైః జుహూయాత్ ద్విజః, ఇతి. మదన పారిజాతే యజ్ఞ పార్శ్వః - వివాహో వితతే యజ్ఞే హోమకాలే ఉపస్థితే, కన్యాం ఋతుమతీం దృష్ట్వా కథం కుర్వంతి యాజ్ఞికాః . స్నాయయిత్వాతుతాం కన్యాం అర్చయిత్వా యధావిధి, యుంజానా మాహుతింహుత్వాత తస్యంత్రం ప్రవర్తయేత్. బౌధాయన సూత్రం - చతుర్థప్రశ్నే ప్రథమాధ్యాయే అధయది కన్యోపసాద్య మానా వోహ్యమానా వా, రజస్వలా స్యాత్తామసు మంత్రయేత్ - పుమాంసౌమిత్రా వరుడౌ పుమాంసౌ వశ్చిహ్నాపుభౌ, పుమా నింద్రశ్చ సూయశ్చ పుమాంసంచ వర్ధయామి, ఇతి. అథ ద్వాదశరాత్ర మలంకృత్య ప్రాశయేత్పుం చ గవ్యమథ శుద్ధాం కృత్వావివహేత్. అత్ర గాంధర్వార్కశ్చై వివాహః తద్వ్యవస్థాచరణేయౌ.

అను॥ ఇక్కడ ఆశ్వలాయనులు ప్రాయశ్చిత్తాన్ని చెప్పారు ఇట్లా - ఋతుమతియైన కన్యను శుద్ధురాలిని చేసి, తన పాప నివృత్తిని చేసుకొని (శుద్ధిద్వారా) శుద్ధిని చేయించి, సాధు స్వభావం గలవాడై ఆమెను వివాహమాడాలి, బుద్ధిమంతుడైన తండ్రి తొలి నుండి తన కూతురు ఋతుమతియైన సంఖ్యను లెక్కించాలి. కన్యాదాన పర్యంతము ఆ రజస్వలను తన ఇంటిలో ప్రయత్నపూర్వకముగా రక్షించాలి. కన్య తండ్రి శక్తిమంతుడైతే ఆమె ఋతుమతియైన సంఖ్యకు సమానమైన గోవులను దానం చేయాలి. దరిద్రుడైతే ఆమెను దానం చేసేప్పుడు శాస్త్ర ప్రకారము ఒక్క గోవునైనా దానం చేయాలి. మిక్కిలి దరిద్రుడైతే

బ్రాహ్మణులకు అన్నదానం, దక్షిణతోపాటు చేయాలి. ఆమె ఎన్నిమార్లు ఋతుమతి ఐందో అందరు బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టాక వరునకు ఇవ్వాలి. కన్య మూడు రోజులు ఉపవాసం ఉండి రాత్రిపూట ఆవుపాలు తాగాలి. ఋతుమతి కాని కన్యకు, రత్నభూషణములను దానం చేయాలి. ఆమెను వివాహ మూడుతూ బ్రాహ్మణ వరుడు కూడా కూష్మాండ మంత్రము లతో హోమం చేయాలి, అని. మదన సేరిజాతమందు యజ్ఞపార్శ్వడిట్లా - వివాహమందలి సుదీర్ఘమైన యజ్ఞమందు హోమ సమయం రాగా ఋతుమతియైన కన్యను చూసి యాజ్ఞకులు ఎట్లా చేస్తారు. ఆ కన్యకు స్నానం చేయించి శాస్త్ర విధిగా పూజించి (ఆకన్యను) యుంజానా అను మంత్రములతో అమాతినీచి ఆ పిదప హోమ తంత్ర మాచరించాలి, అని. బౌధాయన సూత్రమిట్లా - (నార్గవ ప్రశ్న తొలి అధ్యాయమందు) ఇక, ఒకవేళ కన్య భర్త ఇంటికి వెళ్తానో, వివాహ సమయంలోనో రజస్వల ఐతే ఆమెను అనుమంత్రించాలి. మిత్రా వరుణ అను పురుషులు, ఇద్దరు అశ్వినీ దేవతలు ఈ పురుషులు, పురుషులైన ఇంద్రసూర్యులు. (ఈ కన్య) నేను ఇట్టి పురుషుని వృద్ధి చేస్తాను (స్తుంది) అని. పిదప పన్నెండు రాత్రులు అలంకరించి ఇక పంచగవ్యమును త్రాగించాలి. శుద్ధురాలిని చేసి వివాహం చేయాలి. ఇక్కడ గాంధర్వము మొదలుగా ఎనిమిది వివాహాలు, వాని వ్యవస్థను కూడా ఆకర గ్రంథముల నుండి తెలుసుకోవాలి.

మూ॥ మను - షడానుషార్యా విప్రస్య చతురోఽవరాన్ విభోశూద్రయోస్తుతానేవ, విద్యాధ్యర్హాన రాక్షసాన్. చతుర అసుర గాంధర్వ రాక్షస పైశాచాన్. తాన్ రాక్షస వర్షాన్ వైశ్య శూద్రయోః స ఏవ, అసురం వైశ్య శూద్రయోః. హేమాద్రౌ పై రీససిః - రాక్షసో వైశ్యస్య, పైశాచః శూద్రస్య. ప్రచేతాః - పైశాచో అసంస్కృత ప్రసూతానాం ప్రతిలో మజానాంచ. మనుః - రాజాః తథా సురోవైశ్యే శూద్రే చాంత్యస్తు గర్భితః. క్షత్రియాదేః సంకటే పైశాచ మాహ మాధవీయే వత్సు - సరోపాయైర సాధ్యాస్యాత్పు కన్యా పురుషస్యయా, చోద్యేణాపి వివాహేన, సావివాహ్యే రహః స్థితా. గాంధర్వాది వివాహేషు అపి ఉదక పూర్వకం దాన మాహ తత్రైవ యమః - నోదకేన న, నాచావా కన్యాయాః పతిరుచ్యతే, పాడి గ్రహణ సంస్కారాత్ పతిత్వం సప్తమే వదే. పరాశర మాధవీయే దేవలోఽపి - గాంధర్వాది వివాహేషు పునర్యెవాహికో విధిః కర్తవ్యశ్చత్రిభిర్వర్జైః సమర్థవాగ్ని సాక్షికైః త్రివర్ణైః గాంధర్వాదౌ విప్రవర్ణపథికార ఉక్తః తత్రైవ పరిశిష్టే - గాంధర్వాసుర పైశాచా వివాహో రాక్షసశ్చయోః పూర్వం పరిగ్రహస్తేషు పశ్చాద్ధోమో విధీయతే.

అను॥ మనుమిట్లా - బ్రాహ్మణునకు బ్రాహ్మదైవ, ఆర్ష ప్రాజాపత్య, అసుర, గాంధర్వములు తగును. క్షత్రియునకు అసుర, గాంధర్వ రాక్షస, పైశాచములు తగును. వైశ్య శూద్రులకు రాక్షసం తప్ప మిగిలినవి అసుర గాంధర్వ పైశాచములు శ్రేష్ఠము అని. నాలుగు (చతుర) అనగా అసుర గాంధర్వ రాక్షస పైశాచములు. వైశ్య శూద్రులకు రాక్షసం వదలి మిగిలిన వానిని. అతడే ఇట్లన్నాడు వైశ్య శూద్రులకు అసురం అని. హేమాద్రి యందు పైతీసినీ ఇట్లా - వైశ్యునకు రాక్షసము, శూద్రునకు పైశాచము, అని. ప్రచేతుడిట్లా - అసంస్కృతులై జన్మించిన వారికి ప్రతిలోమజులకు పైశాచము, అని. మనుమిట్లా - రాజునకు

అసురము అట్లాగే వైశ్య శూద్రులకు. చివరిదైతే పైశాచము గర్వితమైంది, అని. క్షత్రియులకు సంకటమందు పైశాచం తగును అని మాధవీయ మందు పత్సోక్తి - పురుషునకు, ఏ సుకన్య విన్ని ఉపాయముల వల్లనైనా సాధ్యం కాదో అట్టి కన్యను చౌర్య వివాహంతోనైనా (పైశాచం) ఏకాంతమందున్న అకన్యను వివాహమాచాలి, అని. గాంధర్వాది వివాహములందు కూడా ఉదక పూర్వక దానమును అక్కడే యముడు చెప్పాడు ఇట్లా - ఉదక దాన మాత్రం చేతనో, మాట ఇవ్వడం మాత్రం చేతనో కన్యకు పతి అని అనబడదు. పాడి గ్రహణ సంస్కారం వల్ల నన్న (మ) పదియందు పతిత్వం లభిస్తుంది, అని. పరాశర మాధవీయమందు దేవలుడు కూడా ఇట్లా - గాంధర్వాది వివాహము లందు పునః వైవాహిక విధిని, మూడు వర్ణముల వారు, సమర్థుడైతే అగ్ని సాక్షికముగా తిరిగి అచరించాలి, అని. త్రైవర్ణులు అని చెప్పటం వల్ల గాంధర్వాదులందు విప్రునకు తప్ప ఇతరుల కధికారము అని అక్కడే పరిశిష్ట మందు చెప్పారు - గాంధర్వ అసుర పైశాచములు, రాక్షస వివాహము వీటిలో తొలుత స్వీకారము, పిరప హోమం విధించబడుతుంది, అని.

మూ॥ ఆశోహోమాదావశ్యతే భార్యత్వా భావాద్వరాం తరాయదేయా. తథాచతత్రైవ వసిష్ఠ బౌధాయనౌ - బలాదవహ్యతా కన్యామంత్రైః యది న సంస్పృతా. అన్యస్మై విధివత్ దేయాయథా కన్యాత దైవసా, ఇతి. అత్రమంత్ర సంస్కారాభావే అన్యస్మై దానస్య సర్వవివాహోమ సామ్యతే బలాదవహో రాక్షస పైశాచయోః విశేష వచనం వ్యర్థం. తేవతయోర్భూది, నసంస్పృతా సంస్పృతా వా ఇత్యావృత్త్య కన్యామమత్వ భావే అన్యస్మై దేయేతి వ్యాఖ్యేయం. మదన పారిజాత నారదః - పాడి గ్రహణీకా మంత్రా నియతం దారలక్షణం, తేషాం చ నిష్ఠా విశ్లేయా విద్యుద్ధిః సప్తమేపదే. స్మృతి చంద్రికాయాం అపరార్కే చైవం. ఆశోదేతు యాజ్ఞవల్క్యః - దానే వివాహో యజ్ఞే చ సంగ్రామే దేవ విష్ణవే, అపద్య పిచ కష్టాయాం నద్యః శౌచం విధీయతే. కేషామిత్య పేక్షితే బ్రహ్మ పురాణే ఉక్తం - రాతుః ప్రతిగ్రహీతుశ్చ కన్యాదానే చ నోభవేత్, వివాహ విష్టిః కన్యాయాః లాజహోమాది కర్మణి, ఇతి. వ్రతయజ్ఞ వివాహేషు శ్రాద్ధే హోమేఽర్చనాశ్చ, అరణ్యే సూతకం నస్యాదనారణ్యేతు సూతకం, ఇతి విష్ణువచనాచ్చ. ప్రారంభస్తే నైవోక్తః - ప్రారంభో వరణం యజ్ఞే సంకల్పో వ్రతసత్రయోః, నాందిముఖం వివాహోదౌ శ్రాద్ధే పాక పరిక్రియా, ఇతి. వరణమితి మధుపర్యవసం. గృహీత మధుపర్యవసయజహనాచ్చ ఋత్విజః, పశ్చాదశాచేపతితే న భవేదితి నిశ్చయః, ఇతి బ్రాహ్మ్యోక్తేః. మధుపర్యవసంతు భవత్యే వా శౌచమితి శుద్ధి విచేకః. రామాందార భాష్యేఽప్యేవం.

అను॥ అందువల్ల హోమాదులు చేయకపోతే భార్యత్వముండదు, కనుక మరో పరునకు ఇవ్వతగినది. అట్లాగే అక్కడే వసిష్ఠ బౌధాయనులు ఇట్లా - బలాత్కారముగా అపహరింపబడిన కన్య మంత్రములతో ఒకవేళ సంస్కరింపబడకపోతే ఇతరునకు శాస్త్ర ప్రకారము ఇవ్వతగినదే, కన్య ఎట్లాంటిదో ఆమె కూడా అట్లాంటిదే, అని. ఇక్కడ మంత్ర సంస్కారం లేకపోతే ఇతరునికి ఇవ్వటం అనేది అన్ని వివాహాల్లో సమమే ఔతుంది కనుక బలాత్కారంగా అపహరింపబడిన రాక్షస, పైశాచములందు విశేష వచనము వ్యర్థమౌతుంది.

అందువల్ల ఆ రెంటిలో సంస్కరింపబడకపోయినా, సంస్కరింపబడినా, ఆవృత్తిచేసి కన్యాసముతి (ఇష్టం) లేని పక్షంలో ఇతరునకు ఇవ్వాలి అని వ్యాఖ్యానించుకోవాలి. మదన పారిజాతమందు నారదుడిట్లా - పాణిగ్రహణమునకు చెందిన మంత్రములు నిశ్చయముగా భార్యా లక్షణములు. వాటియందు నిష్ఠను సప్తమ పదమందు విద్వాంసులు గ్రహించాలి, (ఉంచాలి)అని. స్మృతి చంద్రికయందు అపరార్థమందును ఇట్లాగే ఉంది. ఆశౌచమందైతే యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - దానము (పూర్వసంకల్పితం) వివాహము, యజ్ఞము, యుద్ధము దేశ విప్లవము, అపద, కష్టదశ వీనియందు వెంటనే శౌచము విధింపబడుతుంది, అని. ఎవరికి (తుద్ది) అని అడిగితే బ్రహ్మ పురాణంలో ఇట్లా చెప్పబడింది - కన్యాదాన మందు దాతకు, ప్రతిగ్రహీతకు, కన్యకు, వరునకు లాజా హోమాది కర్మయందు సద్యః శౌచం కలుగుతుంది. (అశుచిలేదు), అని. వ్రతయజ్ఞ వివాహాదులందు, హోమము, శ్రాద్ధము, అర్చన, జపము వీని యందును ఆరంభించాక సూతకం లేదు, ఆరంభించకపోతే మాత్రం సూతకము, అని విష్ణువచనం వల్ల కూడా. ప్రారంభాన్ని ఆతడే ఇట్లా చెప్పాడు - యజ్ఞమందు వరణం ప్రారంభము, వ్రత, సత్ర యాగములందు సంకల్పమారంభము, వివాహాదులందు నాందీముఖ మారంభము, శ్రాద్ధమందు పాక పరిక్రియ (పూర్తి) అని. వరణమనగా మధుపర్వము అని. బ్రాహ్మికి ఇట్లా - యజమానుని నుండి ఋత్విక్కులు మధుపర్వం గ్రహించాక తరువాత అశౌచంవస్తే అశౌచం తగలదు అని, నిశ్చయము, అని. మధుపర్వం కన్న ముందు అశౌచం తప్పుకుండా కల్గుతుంది అని తుద్దివివేకం చెప్తోంది. రామాందారభాష్యమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది.

మూ॥ నాందిముఖావధిశ్చ స్మృత్యంతరే - ఏకవింశత్యహర్మయజ్ఞే వివాహాదశవా సరాఃత్రిషట్చోలోపవయవే నాందీశ్రాద్ధం విధీయతే. ఆరంభాభావే లగ్నాంతరాభావే గద్యవిప్లుః - నదేవ ప్రతిష్ఠా వివాహయోః పూర్వ సంభృతయోరపి, ఇతి. అత్త ప్రాయశ్చిత్తమాహా మదన పారిజాతే - విప్లుః - అవారణ విశుద్ధ్యర్థం కూష్మాంధైః జుహుతాత్ ఘృతం, గాందర్వాత్ పంచగవ్యాక్ తతః తుద్ధతి మాతకే. సంగ్రహోఽపి - సంకటే సమనుప్రాప్తే సూతకే సముపాగతే, కూష్మాంధీభిఃఘృతం హస్త్యాగాం పదద్వాత్ పయస్సీం. చూడోపవయవో ద్వాహ ప్రతిష్ఠాదిక మాచరేత్, యదైన సూతకప్రాప్తిః తదైవాభ్యుదయక్రియా. అన్నాదిషు విశేషః పటిత్రిం శన్యతే-వివాహోత్సవ యజ్ఞేషు త్వంతరా మృతసూతకే, పరైరన్వం ప్రదాతవ్యం భోక్తవ్యం చ ద్విజోత్తమైః. వర్తైః = అవగోత్రైః. భుంజానేషు తు విప్రేషు త్వంతరామృత సూతకే, అన్యగోమోదకాచాంతాః పర్వతే శుచయః స్మృతాః ఏకదా శౌచాత్ పూర్వం అపుభక్తుతాన్న విషయం. తతఃతేషు మహ్నం త్యాజ్యమి త్యర్థః పృథక్పృథేషు తు బృహస్పతిరాహ - వివాహోత్సవ యజ్ఞేషు త్వంతరామృత సూతకే, పూర్వసంకల్పితాన్నేషుసదోషః పరికిర్తితః, ఇతి.

అను॥ స్మృత్యంతరమందు నాందీముఖమే అవధిగా చెప్పబడింది. ఇట్లా - యజ్ఞ మందు ఇరువది ఒక్కరోజులు, వివాహమందు పదిరోజులు, చౌలమందు మూడు రోజులు,

ఉపనయనమందు అరు రోజులు నాందీత్రార్థము (ముందుగా చేయాలని) విధించబడింది, అని. అరంభం చేయకపోతే మరో లగ్నం లేని పక్షంలో గద్యవిష్ణువు ఇట్లా చెప్పాడు - దేవతా ప్రతిష్ఠా, వివాహములకు మొదలే సామగ్రి తయ్యారైతే కూడా ఆశించి ఉండదు, అని. ఇక్కడ ప్రాయశ్చిత్తాన్ని మదన పారిజాతమందు విష్ణువు ఇట్లా చెప్పాడు - అరంభించనిదాని శుద్ధికొరకు కూష్మాండ మంత్రములతో నేయితో హోమం చేయాలి. పంచ గవ్యమును ప్రాశన చేయాలి. గోదానం చేయాలి. ఆ పిదప సూతకం కలవాడు శుద్ధి నందుతాడు, అని. సంక్రమామందు కూడా ఇట్లా - సంకటం వచ్చినప్పుడు, సూతకం వచ్చినప్పుడు, కూష్మాండ మంత్రములతో నేయితో హోమంచేసి, పాలిచ్చే అవును కూడా దానమివ్వాలి. చూడ ఉపనయన వివాహ, ప్రతిష్ఠాదికములను చేసేప్పుడు ఎప్పుడైతే సూతక మొస్తుందో అప్పుడే అభ్యుదయ క్రియను ఆచరించాలి. అన్నాదులందు విశేషాన్ని షట్ప్రతిశమ్మతమందు ఇట్లా - వివాహ ఉత్సవ యజ్ఞములందు మధ్యలో జననా శౌచమో మరణాశౌచమో వస్తే అసంగోక్తులు ఇచ్చిన అన్నాన్ని బ్రాహ్మణోత్తముడు భుజించాలి, అని. పరులు=అసంగోక్తులు. బ్రాహ్మణులు భుజిస్తూ ఉంటే మధ్యలో మృతసూతకమో జాత సూతకమో వస్తే ఇతరుల గృహంలోని నీటితో ఆచమనం చేయస్తే వారంతా శుచులౌతారు. ఇది ఆశించకన్న ముందు వేరు చేయబడిన అన్నమునకు చెందిన విషయము. అక్కడ మిగిలిన అన్నాన్ని పారేయాలి అని అర్థము. వేరుగా చేస్తే మాత్రం బృహస్పతి ఇట్లా అన్నాడు - వివాహ ఉత్సవ యజ్ఞము లందు మధ్యలో మృత, జాత సూతకములు వస్తే పూర్వ సంకల్పిత అన్నములందు దోషం లేదు అని అన్నారు, అని.

మూ॥ ధర్మార్థం వివాహాకరణేఫలముక్తం మహాభారతే - జ్ఞాత్వా స్వవిత్త సామర్థ్యాత్ ఏకం చోద్వాహయేత్ ద్విజం, తేనా ప్యాప్నోతి తత్త్వానం శివభక్తే వరోధ్రువం. అపరార్థేదక్షః - మాతాపితృ విహీనంతు సంస్కారో ద్వాహనాదిభిః, యః స్థాపయతి తస్యేహ పుణ్యపంఖ్యా, నవిద్యతే. మదనరత్న భవిష్యే - వివాహాది క్రియాకారే తత్త్రియా నిధికారణం యః ప్రయచ్ఛతి ధర్మజ్ఞః, సోఽశ్వమేధ ఫలం లభేత్. కన్యాగృహేభోజనం నిషేదోఽపితరైవ- అప్రజాయాంతు కన్యాయాం న భుంజీత కదాచన, దౌహిత్రస్య ముఖం దృష్ట్వా కిమర్థమనుకోచతి. అపరార్థే, అదిత్య పూజే - విష్ణం జామాతరం మన్యే తస్య కోపం న కారయేత్, అప్రజాయాంతు కన్యాయాం నాత్నీయాత్ స్వవైగృహే. బ్రహ్మ దేయాం న వైకన్యాం దత్వాత్నీ యాత్ కదాచన. అథ భుంజీత మోహచ్చేత్ పూయాశ్చే నరకవసేత్. తత్రైవ కశ్యపః - అవాతం యంత్ర నిర్ముక్తం వాసః ప్రోక్తం స్వయంభువా, శస్త్రం తన్మాంగుళిక్యేషు తాపత్యాంలం నసర్వదా. యంత్ర నిర్ముక్తం = సూతనం. వివాహమెద్దోస్తే యోనుమా భోజనేఽపి న దోష ఇత్యాహ హేమాద్రౌ ప్రాయశ్చిత్త కాండే గాలవః - వివాహ కారే యాత్రాయాం పథిచౌర మాకులే, అనహాయో భవేద్విప్రః తదాకార్యం ద్విజస్ఫులిః. ఏకయాన సమూహోహ ఏకపాత్రే చ భోజనం, వివాహోపథి

యాత్రాయాం కృత్యా విప్రోనదోషభాక్. అన్యథా దోషమాప్నోతి పశ్చాచ్ఛాన్ద్రాయణం చరేత్. మితాక్షరాయామప్యేవం.

అను॥ ధర్మం కొరకు వివాహం చేయటమందు ఫలాన్ని మహాభారతంలో ఇట్లా చెప్పారు - తనధన సామర్థ్యాన్ని తెలుసుకొని ఒక బ్రాహ్మణునకు వివాహం చేయాలి. దాని వల్ల కూడా నరుడు శివభక్తులు పొందే ఆ స్థానాన్ని పొందుతాడు, నిశ్చయము, అని. అపరార్థమందు దక్షుడిట్లా - తల్లిదండ్రులు లేని పిల్లవానికి ఉపనయన సంస్కారము, వివాహము మొదలగునవి ఎవరు చేస్తారో వానికి ఇక్కడ రెక్కింప రాని పుణ్యం లభిస్తుంది, అని. మదనరత్నమందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - వివాహాది క్రియల కాలమందు ఆ పనుల నిధికి కారణంగా ఎవడు ధర్మజ్ఞుడై దానం చేస్తాడో అతడు అశ్వమేధ ఫలాన్ని పొందుతాడు, అని. కన్యాగృహ మందు భోజన నిషేధం కూడా అక్కడే చెప్పారు ఇట్లా - సంతానం కలగని అమ్మాయి ఇంట్లో ఎప్పుడూ భోజనం చేయరాదు దౌహిత్రుని ముఖాన్ని చూసి (శాక) ఎందుకు విచారిస్తావు, అని. అపరార్థమందు ఆదిత్యపురాణోక్తి ఇట్లా - అల్లుని విష్ణుమూర్తి అంతవానిగా భావించాలి. అతనికి కోపం కల్గించరాదు. (అతనిపై కోపగించరాదు) అమ్మాయికి సంతానం కలగకపోతే ఆతని ఇంట్లో భోజనం చేయరాదు బ్రాహ్మ వివాహ పద్ధతిలో కన్యాదానం చేసిన తరువాత ఆ ఇంట్లో ఎప్పుడూ భోజనం చేయరాదు. ఒకవేళ మోహంతో భుజిస్తే పూయమనే నరకంలోకి వెళ్తాడు, అని. అక్కడే కశ్యపుడిట్లా - కొత్తబట్ట, (బండకు కొట్టబడని = అహతం) యంత్రము నుండి వచ్చిన వస్త్రమును, బ్రహ్మదానిని మంగల కార్యములందు ఆ కాలం వరకే ప్రశస్తమైనదిగా (పవిత్ర) చెప్పాడు. ఎల్లప్పుడూ పవిత్రమైనదిగా చెప్పలేదు. యంత్ర నిర్ముక్తం = నూతనము వివాహం మధ్యలో స్త్రీతో కూడా భోజనం చేసినా తప్పులేదు అని హేమాద్రి యందు ప్రాయశ్చిత్త కాండమందు గాలవోక్తి ఇట్లా ఉంది - వివాహ కాలమందు, యాత్రయందు మార్గమధ్యంలో దొంగలు నిండినచోట విప్రుడు అనహాయుడైతే (ఒంటరి) అప్పుడు, బ్రాహ్మణులతో కూడి భుజించాలి, (స్త్రీలతో కూడి), ఒకే వాహనమందు ఒకేసారి (స్త్రీతో సహా) ఎక్కటం, ఒకే పాత్రలో భోజనం చేయటం ఇవి వివాహ కాలమందు, దారిలో, యాత్రయందు చేసినట్లైతే విప్రున కెలాంటి దోషం లేదు. లేనట్లైతే దోషం వస్తుంది. ఆ నివారణకై చాన్ద్రాయణ వ్రత మాచరించాలి. మితాక్షర యందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది.

అను॥ రక్షమాలాయాం - మూలమైత్ర మృగరోహిణీకరైః పౌష్టమారుతమ ఘోతరాన్నితైః భౌమశారీరవిచార వర్జితే పాణి పీడవ విధిర్విధీయతే. అత్రానిష్ఠనక్షత్రాదౌ దానముక్తం జ్యోతిషే - వివత్తారే గుడం దద్యాత్ నిధనే తిలకాంచనం, ప్రత్యగ్లవణం దద్యాత్ ఛాగం దద్యాత్తి జవ్వసు. చంద్రేవ శంఖం లవణం చ తారే తిథౌ విరుద్ధేత్వత్వ తందు లాంచ ధాన్యం చ దద్యాత్ కరణేవ వారే యోగే విరుద్ధే కనకం ప్రదేయం. వివాహమందుచవిమాహా మసిష్ఠ - షోడశ రత్నతం కుర్యాత్ చతుర్వా రోపశోభితం, మండపం తో రక్షైర్ముక్తం తత్ర వేదిం

ప్రకల్పయేత్, అష్ట హస్తంతు రవయేత్ మండపం వాత్రిషబీకరం. దైవజ్ఞ మనోహరః - చిత్రా విశాఖ శత తార కాశ్చినీ క్షేప్తా భరణ్యా శివభాచ్చతుష్టయం, హిత్వా ప్రశస్తం ఫలశైల వేదికా ప్రరానకం కండవ మంద పాదికం. హేమద్రో వ్యాసః - కండవ దలనయవారక మండవ మ్మద్వేది వర్ణకాద్యధిం తత్సంబంధి గతాగతమృతే నైవాహికే కుర్యాత్. యవారకం చికసా ఇతి ప్రసిద్ధం. నైవాహికేతు దివసే శుభేవాభ తిథౌశుభే, చతుర్థికం ప్రకుర్వీత విధి దృష్టేన కర్మణా వేదికామూ వారదః - హస్తోచ్చితాం చతుర్వస్తైః చతుర్లసాం సమంతతః స్తంభైః చతుర్థిః ముఖ్యైః తాం వామభాగేతు నద్యపి. సమాం తథా చతుర్థిక్షు సోపా నైరతి శోభితాం, ప్రాగుడక్ ప్రవతారంభాం స్తంభైః హంస శుకాదిభిః. ఏవం విధా మారురుక్షేత్ విధునం సాగ్నివేదికాం, ఇతి. సప్తర్షిమతే - మంగలేషు చ పర్వేషు మందపో గృహ మానతః, కార్యైః పోదశహస్తో వా ద్విపదే హస్తో దశాపధి. స్తంభైః చతుర్థిరే వాత్ర వేదీ మధ్యే ప్రతిష్ఠితా. హస్తోపధ్యాయ. సోపానం పశ్చిమతః ఉపరిభాగే ఉక్త పరిమాణాత్ భిన్నం.

అను|| నక్షత్ర మాలయందీట్లా - మూల, అనురాధ, మృగశిర, రోహిణి, హస్త, రేవతి, స్వాతి, మఘ, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర ఈ నక్షత్రములందు మంగల, శని, అదివారములు వదలి ఇతర రోజులలో వివాహ విధి చెప్పబడింది, అని. (మధ్యాహ్న వివాహం ఉత్తమోత్తమము. పూర్వాహ్నం ముఖ్యం, నిశివివాహం మధ్యమం, అపరాహ్న వివాహం గర్భితమైంది) ఇక్కడ అనిష్ట నక్షత్రము మొదలగు వానియందు దానము క్షోభిషంలో ఇట్లా చెప్పబడింది - విపత్తారయందు బెల్లమును, నిధన తారయందు నువ్వులు, బంగారమును ప్రత్యేక తారయందు ఉప్పును, మూడు జన్మతారలందు మేకను దానం చేయాలి, అని. చంద్రుడు విరుద్ధంగా ఉంటే శంఖమును, నక్షత్రం విరుద్ధంగా ఉంటే ఉప్పును తిధి విరుద్ధంగా ఉంటే బియ్యమును, కరణ వారములు విరుద్ధంగా ఉంటే ధాన్యమును, యోగం విరుద్ధంగా ఉంటే బంగారమును దానం చేయాలి. వివాహంలో మందపాన్ని గూర్చి వసిష్ఠుడిట్లా చెప్పాడు - పదహారు అరత్తికలు (మోచేయి నుండి చిటికన వేలు వరకు గల పొడవు) కలదిగా, నాలుగు ద్వారములు కలదిగా తోరణములు కలదిగా మందపముండాల్సి. అక్కడ వేదినీ ఏర్పరచాలి, అని. ఎనిమిది చేతుల పొడవు కలది గాని పద్దెనిమిది చేతుల పొడవుది గాని మందపంను ఏర్పరచాలి. దైవజ్ఞ మనోహరుడిట్లా - చిత్ర, విశాఖ, శతభిషం, అశ్విని, క్షేష్ఠ, భరణి, ఆర్ద్ర, పునర్వసు, పుష్యమి, అశ్లేష ఈ నక్షత్రములను వదలి ఇతర నక్షత్రము లందు పండ్లదానము, నూనెరాయటం (పసుపు రాయటం), వేదీనిర్మాణం, బహుమతు లివ్వటం దంచటం, మందపాదులు చేయటం ప్రశస్తము, అని. హేమాద్రియందు వ్యాసుడిట్లా - దంచటం, వినరటం, (రాయటం నూరటం, నలగ్గొట్టటం) మందపము, మట్టితో చేసేదీ వేదిక, ముగ్గులేయడం మొదలగునదంతా, వివాహమునకు చెందిన రాకపోకలు ఇవన్నీ వివాహ యోగ్య నక్షత్రమందు చేయాలి, అని. యావ రకం అనుగా చికసా అని ప్రసిద్ధమైంది. నైవాహిక శుభ దివస మందు, శుభతిథి యందు చతుర్థి కర్మను శాస్త్రంలో చెప్పిన విధంగా ఆచరించాలి. నారదుడు వేదినీ గురించి ఇట్లా చెప్పాడు - ఒక చేయి ఎత్తు, నాలుగు చేతుల వెడల్పు అన్ని వైపుల చతురస్రంగా ఉండాల్సి. నాలుగు అందమైన స్తంభాలు కలది కావాలి.

ఇది ఇంటికి ఎడమ భాగంలో నిర్మించాలి ఈ వేదికను, అని. సమంగా ఉండాలి అట్లాగే నాలుగు వైపుల మెట్లతో అందంగా ఉండాలి. తూర్పు దిక్కుకాని ఉత్తరదిక్కువైపుకాని పల్లము కలది కావాలి (వంగి), స్తంభములపై హంసలు చిలుకలు మొదలగునవి చిత్రింపబడాలి. ఇట్లా ఉన్న అగ్నితో కూడిన వేదికను వధూవరులు అధిరోహించాలి, అని (నారదవచనం). సప్తద్వి మతమందిట్లా - అన్నీ మంగళ కార్యములలోను మండపము ఇంటికొలత, ననుసరించి పదహారు చేతులు కాని పన్నెండు చేతులు కాని పదిచేతులది కాని చేయించాలి. వేది మధ్యంలో నాలుగు స్తంభములనే ఉంచాలి. ఇక్కడ హస్త ప్రమాణము (కొలత) కన్యది. మెట్లు పదమిది వైపు నుండి, పై భాగమందు చెప్పిన పరిమాణము కంటే భిన్నంగా ఉండాలి, అని.

సూ॥ అభివృద్ధావారణం - జ్యోతిర్నిబంధే నారదః - కర్తవ్యం మంగలేష్వాదౌ మంగరాయాం కురార్పణం. నవమే సప్తమేవాపి పంచమే దివసేఽపివా, తృతీయే బీజనక్షత్రే శుభవారే శుభోదయే, సమ్యగ్భువోద్భృతం కృత్యం విధానధ్వజతోరణైః, సహవాదిత్రస్మత్పాద్యైః గత్వా ప్రాగుత్తరాందిశం, తత్ర వృత్తికథాంతక్షాంతం గృహీత్వా పునరాగతః, మృణ్మయేష్వ భవనైఃవేషు పాత్రేషు యోజయేత్. అనేక బీజ సంయుక్తాం తోయపుష్పిన్వ శోభితాం. శౌనకః - అధానం గర్భ సంస్కారం జాతకర్మ చ నామ చ, హిత్వాస్మత్ర విధాతవ్యం మంగలేఽం కురవావనం. భూపాస్మతిః - అత్యంతివేషు కార్యేషు కార్యం సద్యం కురార్పణం. అత్రైవ వాగ్దానం హరిద్రా వందనం చ కార్యం. జ్యోతిః ప్రకాశే - చతుర్థో మండపః శ్రేష్ఠః సప్తమః పంచమస్తథా, నవమైకా దశా శ్రేష్ఠే నేభ్యేష్యతృతీయకౌ. వివాహభేస్సేదయే వా కన్యావరణమాచరేత్. వరస్యాపివరణ మాహా చందేశ్వరః - ఉపవీతం ఫలం పుష్పం వాసాంసి వివిధానిచ, దేయంవరాయ వరణే కన్యా క్షాత్రా ద్విజేనవా, ఇతి. వాగ్దానోత్తరం వరమరణేఽపరార్క స్ఫుటిచంద్రికాయాం చసిష్ఠ - అభిర్వాచాచదత్తాయాం మ్రియేతోర్ధ్వం వరోయది, వ చ మంత్రోపసీతాస్యాత్ కుమారీపితురేవసా. యత్ప్రవారదః - ఉద్వాహితాపి సాకన్యానచేత్ సంప్రాప్త మైథునా, పునః సంస్కారమర్చిత యథాకన్యాత తైవసా, ఇతి. యచ్ఛకాశ్చాయునః - వరోయద్దన్య జాతీయః పతితః క్షీణ ఏవచ, ఏకర్మ స్థః సగోత్రో వా దాసోదీర్ఘమయోఽపివా, ఉదాపిదేయాసాన్యస్మై సహవరణ భూషణా, ఇతి. ఇదం కలౌ నిషిద్ధం. దేవరేణ మతోత్పత్తిః దత్తాకన్యాస, దీయతే, ఇత్యాదిత్య శ్రూణేకలౌ నిషేధాత్. దత్తాశ్చ ఉదావరః, ఉదాయాః పునరుద్వాహం, ఇతి హేమాద్రా వృక్షే. అత ఏవ సగోత్రా పవించాది వివాహేఽపి - భోగతస్మాం పరిత్యజ్య సాలయే జ్ఞాననీమివ, ఇత్యుక్తం.

అను॥ ఇక మిద్దీని తీసుకు రావటం జ్యోతిర్నిబంధమందు నారదుడిట్లా - మంగళ కార్యములందు తొలుత మంగళము కొరకు అంకురార్పణము చేయాలి. తొమ్మిదవ, ఏడవ లేదా ఐదవ లేదా మూడవ రోజునందు కాని బీజయోగ్య నక్షత్రమందు శుభవారము, శుభ ఉదయమందు, చాందినీ, ధ్వజము తోరణములతో చక్కగా గృహములు అలంకరించి, వాదిత్రములతో (వార్ధములు) నృత్యాదులతో కూడా ఈశాన్యభాగమునకు వెళ్లి, అక్కడ

మట్టిని ఇసుకలాంటి నన్ను దానిని, మృదువైన దానిని తీసుకుని తిరిగి ఇంటికి వచ్చి, మట్టితో చేసిన లేదా (వేణు) ఎలితెబద్దలతో చేసిన పాత్రములందు ఉంచాలి. అందులో అనేక రకాల విత్తులనుంచాలి, నీరు, పూలతో వాని నలంకరించాలి, అని. శౌనకుడిట్లా - అధానము, గర్భసంస్కారము, జాతకర్మ, నామకరణం వీటిని వదలి ఇతరమైన మంగళ కార్యములందు అంకురార్పణ కార్యాన్ని చేయాలి, అని. బృహస్పతి ఇట్లా - తప్పక చేయాల్సిన మిక్కిలి ముఖ్యమైన కార్యములందు అప్పుడే అంకురార్పణ కార్యం చేయాలి. ఇక్కడే వాగ్దానము, హరిద్రావందనము (పసుపుపూజ) చేయాలి, అని. జ్యోతిః ప్రకాశమందిల్లా - (మండపములు ఎనిమిది హస్తములు, పది పన్నెండు, పదునాలుగు, పదహారు, పదు నెనిమిది, ఇరవై, ఒరవైబదు, పబ్బెనూరు, వేయి హస్తముల కొలమానము గలవిగా పదకొండు రకాలుంటాయి. వీనిలో నాల్గవది, ఏడవది, ఐదవది, తొమ్మిదవది, పదకొండవది శ్రేష్ఠ మైనవి అరవది మూడవది ఇష్టమైనవి కావు (అనగా పదునాల్గు, పదహారు, ఇరవై, పబ్బె వేయి హస్తముల మండపములు శ్రేష్ఠములు, పన్నెండు, పెద్దెనిమిది హస్తముల మండపములు మంచివికావు. వివాహ నక్షత్రమందు లేదా దాని ఉదయమందు కాని కన్యావరణము ఆచరించాలి, అని. చందేశ్వరుడు వరుని వరణమును గూర్చి కూడా చెప్పాడు - ఉపవీతము, ఫలములు పుష్పములు, వస్త్రములు రకరకాలవి వరుని వరణ మందు కన్య యొక్క అన్నగాని బ్రాహ్మణుడు కాని వరునకివ్వాలి, అని. వాగ్దానం అయ్యాక వరుడు మరణిస్తే అపరార్థ స్మృతి చంద్రిక యందు వసిష్టోక్తి ఇట్లా ఉంది - నీటితోగాని మాట మాత్రంచే గాని ఇవ్వబడ్డాక ఆపైన ఒకవేళ వరుడు మరణిస్తే మంత్రములతో ఉపనీత కాలేదు కనుక (కాకపోతే) ఆమె కుమారియే, తండ్రికే చెందుతుంది, అని. (మళ్ళీ వివాహం చేయొచ్చు. పాణి గ్రహణ సంస్కారంవల్ల సప్తపది యందు పతిత్వం వస్తుంది. సప్తపది ప్రదక్షిణం కన్న ముందు వరుడు మరణిస్తే విధవాత్వము లేదు) నారదుడేదైతే అన్నాడో - ఆకన్య వివాహం చేసుకున్నా మైథునం (శోభనం) భర్తతో పొందకపోతే తిరిగి సంస్కారాన్ని పొందటానికి అర్హురాలు. మొదట ఎట్లా కన్యగా ఉండేదో ఆమె ఇప్పుడు అట్లాగే ఉంది, అని. అన్నాడో, కాశ్యాయునుడు ఏదైతే అన్నాడో - వరుడు ఒకవేళ అన్యజాతీయుడైతే, పతితుడైతే, క్షీబుడైతే, చెడుపనులు చేసేవాడైతే, సగోత్రుడైతే, దాసుడైనా, దీర్ఘరోగి ఐనా ఆమెకు ఇట్టివారితో వివాహమైనా ఆమెను మరొకరికిచ్చి వివాహము చేయవచ్చును, ఆవరణ భూషణాదులతో కూడా అని, అన్నాడో ఇవి కలియుగమందు నిషిద్ధములు. మరిదితో సంతానాన్ని పొందటం, వివాహమైన దాన్ని తిరిగి కన్యాదానం చేయటంలేదు, అని ఆదిత్యపురాణంలో వీటిని కలియుగ మందు నిషేధించారు. దత్త అనగా వివాహమైనట్టిది. వివాహితయైన దానికి తిరిగి వివాహము అని హోమాద్రి యందు చెప్పబడింది. అందువల్లనే సగోత్ర అసంపింద మొదలగు వివాహ మందు కూడా - భోగము నుండి (మైథునం) ఆమెను విడిచిపెట్టి తల్లి వలె ఆమెను రక్షించాలి, అని చెప్పబడింది.

మూ॥ దేశాంతరగమనేతు కాత్యాయనః - వరయిత్వాతు యః కల్పితే ప్రథశ్చేత్ పురుషో యదా, ఋత్యాగమాం స్త్రీన తీత్య కన్యాన్యం వరయేద్ద్వరం. అపరాత్నే నారదోఽపి - ప్రతిగృహ్య తుయః కన్యాం వరోదేశాంతరం ప్రజేత్, త్రీన్పతూన్ సమతిక్రమ్య కన్యాన్యం వరయేద్ద్వరం. శుల్కదూనేతు మను వసిష్ఠే - కన్యాయాం దత్త శుల్కాయాం మ్రియతే యది శుల్కః, దేవరాయ ప్రదాతవ్యాయది కన్యాను మన్యతే. చంద్రికాయాం కాత్యాయనః - ప్రదాయ శుల్కం గచ్ఛేద్ద్య కన్యాయాః స్త్రీ ధనంతథా, ధార్యాసా వర్షమేకంతు దేయాన్యస్త్రై విధానతః అనేకభ్యో హి దత్తాయా మనూధాయాంతు తత్రనై, పూర్వగుతశ్చ సర్వేషాం లభేతాద్య వరస్తుతాం. పశ్చాద్వరోణ యద్దత్తం తస్యాః ప్రతిలభేతసః, అథాగచ్ఛేన్న వోధాయాం దత్తం పూర్వవరోపారేత్. యాజ్ఞవల్క్య - సక్యప్రదీయతే కన్యాపారంస్థాం చౌరదండభాక్, దత్తామపిహరేత్ పూర్వాక్ శ్రేయాం శ్చేద్వర ఆప్రజేత్. పూర్వస్య దోషసత్వే ఇదమితి విజ్ఞానేత్వరః. సంబంధతత్వే వసిష్ఠః - కులశీల విహీనస్య పశ్చాద్ధి పతితస్యన, అపస్మారి విధర్మ స్వరోగిణాం వేషధారిణాం. దత్తామపి హరేత్కన్యాం సగోత్రోధాం తత్తవచ. మనుః - షంధాంధ బధిరాదీనాం వివాహోఽస్తి యభోవితం, వివాహ సంభవేతేషాం కనిధ్యో వివహేత్తదా. పితృన్యపుత్రే సాపత్నే పరదారసుతేషుచ, వివాహో ధానయజ్ఞాదౌ పరివేదో న దూషణం అన్యవృక్షవ్యం విస్తరభీతేర్నిచ్యత ఇతిదిక్.

అను॥ వరుడు దేశాంతరం వెలితే కాత్యాయనుడిట్లా - వరణం జరిగాక ఎవడైనా వరుడు మరణిస్తే (దేశాంతరగతుడైతే రాబోయే మూడు ఋతుకాలములను చూచి అది దాటాక (రక్షోదర్శనం లేదా మూడు ఋతువుల కాలం ఆరునెలలు అయ్యాక) కన్య మరో వరుని వరించాలి, అని. అపరార్థమందు నారదుడు కూడా - వరుడు కన్యను స్వీకరించాక (వాగ్దానంతో) దేశాంతరానికి వెలితే, మూడు ఋతువులు దాటాక కన్య మరో వరుని వరించాలి, అని. శుల్కదూనం జరిగితే మనువసిష్ఠులిట్లా - కన్యకు శుల్కం ఇచ్చాక శుల్కం ఇచ్చిన వాడు మరణిస్తే, ఒకవేళ ఆకన్య ఇష్టపడితే ఆ వరుని తమ్మునికి ఇవ్వాలి, అని. చంద్రికయందు కాత్యాయనుడిట్లా - ఎవడైనా కన్యకు శుల్కముకాని స్త్రీ ధనము కాని ఇచ్చాక వెళ్ళిపోతే, ఆమెను సంవత్సరకాలం అట్లాగే ఉంచాలి, ఆ పిదప శాస్త్ర ప్రకారము ఇతరునకివ్వాలి, అని. వివాహం కాని కన్యను అనేకులకు వాగ్దత్తం చేసినా, వారందరిలో ముందొచ్చిన వారిలో తొలి వరుడు ఆమెను పొందుతాడు. (వివాహం కాక ముందు, (పూర్వం) వచ్చినవాడు), తరువాతి వరులు ఇచ్చిన శుల్కాన్ని ఆమె వారికి వాపసివ్వాలి. తొలివరుడు ఇచ్చిన దానిని స్వీకరించి, నవోధ అతనినే పొందాలి. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - కన్య ఒకేసారి ఇవ్వబడుతుంది. ఆకన్యను హరించినవాడు చోరదండనను పొందతగిన వాడౌతాడు. పూర్వపు వాడికన్నా ఉత్తమ వరుడు సంప్రాప్తిస్తే, వాడికిచ్చినా కూడా వాని నుండి ఈమెను హరించి ఉత్తమ వరునికివ్వాలి, అని. మొదటి వానిలో దోషం ఉంటే ఇట్లా చేయాలి, అని, విజ్ఞానేత్వరుడన్నాడు. సంబంధతత్వమందు వసిష్ఠుడిట్లా - కులశీలములు లేని వానికి (సూనునకు) ఆ పిదప పతితుడైన వానికి, అపస్మారి కలవానికి, విధర్మానుసారికి, రోగికి, వేషధారులకు కన్యను ఇచ్చినా తిరిగి తీసుకోవాలి. అట్లాగే సగోత్రుని వివాహమాడిన

దానిని కూడా తిరిగి తీసుకోవాలి, అని. మనువు ఇట్లా - షండుడు, అంధుడు, బధిరుడు మొదలగు వారికి వారికి తగ్గట్టుగా వివాహం ఉంది. వారికి వివాహం కాలేని పక్షంలో అప్పుడు కనిపించినట్లు (దు) వివాహం చేసుకోవాలి, అని. చిన్నాయన పుత్రుడు సపత్నీపుత్రుడు, పరదార సుతుడు, వీరియొక్క వివాహ, అధాన, యజ్ఞాదులందు పరివేదం తప్పుకాదు (అనగా పిద్దవాడు ఉండగా చిన్నవాడి పెళ్ళికావటం) ఇంకా చెప్పాల్సింది, విస్తారమౌతుందనే భయంతో చెప్పటంలేదు అని ఇక చాలు.

మూ॥ అత్తవాంతులైబోధిశేషం తదధికారి విశేషం చాగ్రేవక్ష్యామః. ఇదం చాద్య వివాహ పితాకుర్యాత్ ద్వితీయాదౌ పర ఏవ కుర్యాత్. నాందీ క్రార్థం పితాకుర్యాదాద్యే పాడిగ్రహే ఘనః, అథ ఊర్ధ్వం ప్రకుర్వీత్ స్వయమేవతు నాందికం, ఇతి స్మృతేః. త్రికాండమందనోఽపి - పితౄస్తే జీవతోః కుర్యాత్ ఘనఃపాడిగ్రహం యదా పితర్నాందీ ముఖం క్రార్థం నోక్తం తస్యమపిషిః రేణు కారికా - ఉక్తకాలే వివాహంగం కుర్యాన్నాందీ ముఖంపితా, దేశాంతరే వివాహశ్చేత్తత్ర గత్యాభవేదిదం. లిగ్గుఘటేస్థాపనమాహ నారదః - షడంగుల మితోత్సేధం ద్వాదశాంగుల మాయతం, కుర్యాత్పాతాల వత్ప్రామ్రపాత్రం తదృశభిఃపరైః. తామ్ర పాత్రేజరైః పూర్ణే మృత్పాత్రే వాథ వాకుళే, మండలార్థోదయం వీక్ష్వరవే ప్రత్ర వినిక్షిపేత్. తత్రమంత్రః - ముఖ్యం త్వమపి యంత్రాదాం బ్రహ్మదా నిర్మితం పురా, భవభావాయ దంపత్యోః కాలసాధనకారణం, ఇతి. వరస్య మధుపర్కమాహ యాజువల్క్యః - ప్రతినంపత్నరం త్వద్వాస్తావకాచార్య పార్థివాః, ద్వియా వివాహ్యశ్చ తథా యజ్ఞం ప్రత్యుత్విజః ఘనః. అత్తలిశేషోగృహ్యపరిశిష్టే - వరస్యయాభవేచ్ఛాభా తచ్ఛాభాగృహ్య చోదితః, మధుపర్కః ప్రదాతవ్యో హ్యన్యశాభేఽపి దాతరి, అత్రవరదాతృశబ్దౌ ఋత్విగాద్యుపలక్షణం. తదాహః - అర్చశాఖయా మధుపర్కః, ఇతి. అర్చస్య యచ్ఛాఖీయం కర్మ తచ్ఛాఖయా మధుపర్కః, ఇతి యాజ్ఞికాః. జయంతస్తు - వరుణపత్నరత్ర యజమాన శాఖయైవ మధుపర్క ఇత్యాహ. తత్తున్నాదియంతే వృద్ధాః. అత్తపంబాశకాభవేత్ బ్రహ్మశద్యేనతు విష్వరః , ఇత్యాది గృహ్యపరిశిష్టాదేవిష్టదాది లక్షణం మధుపర్కాది విధిశ్చ స్వగృహ్యదేః జ్ఞేయః. కవ్యాదానే ప్రిపితా మహాపూర్వకమిత్కుక్షం స్మృత్యర్థసారే - నాందీ ముఖే వివాహో చ ప్రపితా మహాపూర్వకం, నామ సంకీర్తయే ద్విద్యానీ అన్యత్ర పితృ పూర్వకం. నాందీ ముఖే ఇతి బహ్మదాద్యతిరిక్త విషయం. గృహ్య పరిశిష్టే పిత్రాద్యాను లోమ్యా మ్నానాత్.

అను॥ ఇక్కడ నాందీక్రార్థమందు విశేషమును, దానికి, విశేష అధికారిని కూడా ముందు చెప్తాము. దీనిని తొలి వివాహమందు తండ్రి చేయాలి. రెండవ మొదలగు వాటిలో వరుడే చేయాలి. తొలిపాటి గ్రహణమందైతే నాందీ క్రార్థాన్ని తండ్రిచేయాలి. ఆ పిదప వివాహాల్లో వరుడు స్వయంగానే నాందికమును చేయాలి, అనిష్ఠ్యుతి. త్రికాండ మందనుడు కూడా - తల్లి, తండ్రి బ్రతికుండగా వరుడు తిరిగి వివాహం చేసుకోవాల్సి వస్తే, అతని తండ్రికి నాందీముఖ క్రార్థమును ఆచరించమని పెద్దలు చెప్పలేదు, అని. రేణుకారిక యందిట్లా - వివాహంలో అంగముగా చెప్పిన సమయంలో తండ్రి నాందీ ముఖమును ఆచరించాలి.

వివాహం దేశాంతరంలో ఐతే అక్కడికి వెళ్ళి ఇది (నాంది) చేయాలి, అని. లగ్న ఘటిస్థాపనను నారదుడిట్లా చెప్పాడు - ఆరు అంగుళముల పరిమితి గల లోతు (పొడవు), పన్నెండంగుళముల వెడల్పు గలిగిన తామ్ర పాత్రను పదిపలముల పరిమాణంతో కూడిన దానిని సమతలం కలదిగా చేయాలి. నీటితో నిండిన తామ్ర పాత్ర యందుగాని లేదా శుభమైన నీటితో నిండిన మట్టి పాత్రయందు గాని సగం ఉదయించిన సూర్యమండలాన్ని అక్కడ చూడాలి అక్కడ సూర్యుని ఉంచాలి, అని. అక్కడ మంత్రము - నీవు యంత్రములన్నిటిలో ముఖ్యుడవు. బ్రహ్మ పూర్వం నిన్ను నిర్మించాడు. దంపతులకు మంచి చెడులు జరిగేది తెలుసుకొనే కొరకు కాలమును సాధించుటకు కారణము, నువ్వు, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడు వరునకు మధుపర్యమును చెప్పాడు ఇట్లా - స్నాతకుడు, ఆచార్యుడు, రాజు, ఇష్టమైనవాడు, వివాహం కాదగినవాడు, అట్లాగే యజ్ఞంలో (ప్రతిసారి) ఋత్విజుడయ్యేవాడు వీరు ప్రతిసంవత్సరము పూజించతగినవారు, అని. ఇక్కడ విశేషము గృహ్య పరిశిష్టమందిట్లా - వరునిది ఏ శాఖయో ఆశాఖా గృహ్య సూత్రానుసారం మధుపర్యాన్ని ఇవ్వాని, దాత అన్యశాఖవాడైనా, అని. ఇక్కడ వరదాత్యశబ్దాలు ఋత్విక్కులు మొదలగు వారికి సూచకము. దానినే ఇట్లా చెప్పారు - పూజించ తగినవాని శాఖ ననుసరించి మధుపర్యము, అని. పూజించ తగిన వాని శాఖీయమైన కర్మ ఏదైతే దాని ప్రకారం మధుపర్యము, అని యాజ్ఞికులన్నారు. జయంతుడైతేనో ఇట్లా - వరుణమువలె అంతటా యజమానుని శాఖతోనే మధుపర్యము అని అన్నారు. దానిని పెద్దలు గౌరవించటంలేదు. ఇక్కడ ఏబది కుశలతో (దర్భ) బ్రహ్మను చేయాలి. అందలి సగభాగం అనగా ఇరువది ఐదు దర్భలతో విష్ణురము (దర్భపిడికిలి లేదా ఆననం) అని మొదలుగా గృహ్య పరిశిష్టాదుల యొక్క విష్టరాది లక్షణము మధుపర్యాది విధి కూడా తమతమ గృహ్యసూత్రముల నుండి తెలుసుకోవాలి. కన్యాదాన సమయ మందు ప్రపితామహులు మొదలుకొని చెప్పాలి అని స్మృత్యర్థసార మందు చెప్పారు ఇట్లా - నాందీ ముఖమందు వివాహమందును ప్రపితామహులు మొదలుగా పేర్లను విద్వాంసులు చెప్పాలి. ఇతరత్ర ఐతే తండ్రి మొదలుగా చెప్పాలి, అని. నాందీముఖ మందు అనేది బహ్వాచశాఖ వారికన్న ఇతరమైన వారి విషయకము. గృహ్యపరిశిష్టమందు తండ్రి మొదలుగా ఆరోహణ క్రమముగా చెప్పారు.

మూ॥ వ్యాసుః - భుక్త్యానుముద్యహోత్ కవ్యాం సావిత్రి గ్రహణం తథా, ఉపోషితః సుతాం దద్యాత్ అర్చితాయద్విజాయతు. భుక్త్యైతి మధుపర్యే నైధభోజనవరం. గృహ్యపరిశిష్టే - కవ్యాం వరయమాణానాం ఏషభర్యో విధీయతే, ప్రత్యక్షముఖా వరయంతి ప్రతిగృహ్యంతి ప్రాజ్ఞముఖాః . మదనరత్నే హోమాద్రో చ ఋష్యశృంగః - వరగోత్రం సముచ్చార్య ప్రపితామహ పూర్వకం నామపతీర్తయ ద్విద్వాన్ కన్యాయా త్రైవచేవహి. ఉదాపాత్రంతతో గృహ్యమంత్రేణ నేవదాపయేత్. గౌరీంకన్యామిహం విప్ర యథాశక్తి విభూషితాం, గోత్రాయ తర్కతే శుభ్యం దత్తాం విప్ర సమాశ్రయ, భూమింగాంచైవ దాసీంచ వాసాం పిచ స్వశక్తిక, మహిషీం వాజినశ్చైవ దద్యాత్ స్వర్ణమణీవహి,

తతః స్వగృహ్యవిధినా హోమార్థ్యం కర్మకారయేత్. యథాచారం విధేయాని మాంగల్య కుతుకానిచ, వితత్సన్యాదానం త్రిశార్కమితి శానకః. గృహప్రవేశనీయ హోమే విశేష మాహాత్మలాయనః - అర్థరాత్రే వ్యతీతేతు వరేద్యుః ప్రాతరవహి, గృహ ప్రవేశనీయః స్వాదితి యజ్ఞవిధో విదుః, ఇతి. జైపానన హోమే విశేష మాహాశానకః - యది రాత్రౌ వివాహాగ్ని రుత్పన్నః స్వాత్మధానతి, ఉపక్రమ్యోత్తర స్వాహ్మ సాయం పరిచరేదముం. యదిరాత్రౌ వవనాడీ మధ్యే గృహ్యత్పత్తిస్తదాత దైవ హోమారంభః, తదుత్తరం చేత్తుర దివే సాయమారంభ ఇతి సుదర్శన భాష్యే ఉక్తం.

అను! వ్యాసుడిట్లా - కన్యను, అట్లాగే సావిత్రిని గ్రహించటం వీటిని, భుజించాక చేయాలి. ఉపవసించి, పూజింపబడిన బ్రాహ్మణునకు కన్యను ఇవ్వాలి, అని. తిని అనే మాట మధువర్మ విషయకము శాస్త్రీయ భోజనపరమైనది. గృహ్యపరిశిష్టమందిట్లా - కన్యను పరించేవారికి ఇది ధర్మము అని విధిస్తున్నాము. పశ్చిమాభిముఖులై వరణం చేయాలి. తూర్పు ముఖం గలవారై స్వీకరించాలి, అని. మదనరత్నమందు హేమాద్రి యందును ఋష్య శృంగుడిట్లా - ప్రవేశిమామహం మొదలుగా వరగోత్రమును ఉచ్చరించి ఆ పిదప విద్వాంసుడు కన్యకు గూడా ఇట్లాగే పేర్ల నుచ్చరించాలి, అని. కన్యనిచ్చేవాడు తూర్పుముఖంగా కూర్చోవాలి. వరుడు పశ్చిమాభిముఖుడై ఉండాలి. దక్షిణతో కూడా ఈ కన్యను మధువర్మంతో పూజింప బడిన ఆతనికై ఇవ్వాలి. ఆ పిదప నీటి పాత్ర తీసుకొని ఈ మంత్రంతో ఇవ్వాలి. ఓ విప్ర! యథాశక్తి అలంకరింపబడిన, గౌరీ స్వరూపురాలైన ఈ కన్యను ఈ గోత్రం గల ఈ పేరు గల నీకు ఇస్తున్న ఈ కన్యను ఓ విప్రుడ ! ఆశ్రయించు (ఈమెకు స్థానం ఇవ్వ), అని. ఆ పిదప తన శక్తి కొలది భూమిని, ఆవును, దాసిని, వస్త్రములను, బిట్టెను, గుఱ్ఱములను, ఇవ్వాలి. బంగారు(ము) మణులను కూడా ఇవ్వాలి. ఆ పిదప తమ గృహ్య సూత్ర విధితో హోమము మొదలగు కర్మను చేయించాలి. మంగళకరమైన వినోదక్రీడలను తమ తమ ఆచార ప్రకారము చేయించాలి. ఈ కన్యాదానమును మూడుమార్లు ఉచ్చరించాలని శానకుడన్నాడు. గృహ ప్రవేశనీయ హోమమందు విశేషమును ఆశ్వలాయనుడు ఇట్లా చెప్పాడు - అర్థరాత్రి గడిచినట్లైతే, తెల్లవారి ప్రాతఃకాలమందే, గృహప్రవేశనీయ హోమము ఉంటుంది. అని యజ్ఞవిదులు అన్నారు, అని. జైపానన హోమమందు విశేషమును శానకుడిట్లా చెప్పాడు - ఒకవేళ రాత్రి వివాహాగ్ని ఉత్పన్నమైతే అట్లాగే ఉంటే ఆరంభించి తరువాతి రోజు సాయంకాలమందు అదే అగ్నిలో చేయాలి, అని. సుదర్శన భాష్యమందిట్లా - ఒకవేళ రాత్రి తొమ్మిది నాడుల మధ్యలో అగ్ని ఉత్పత్తి బితే అప్పుడే హోమారంభము. ఆ తరువాత బితే తరువాతి రోజు సాయంకాలము ఆరంభము, అని. (ప్రాతర్ హోమము సంగవాంతము, సాయం హోమము నవనాడికాంతము).

మూ! అథాదేవతోత్థాపనం - సమేచదివసే కుర్యాత్ దేవతోత్థాపనం ఋషః, పశ్యం చ విషమం నేష్టం ముక్త్యా పంచమసప్తహా. నిర్భయబిషేగార్హః - నాందీ త్రాధే కృతే పశ్యాత్ యాచన్యాశ్చ విసర్జనం, దర్శితార్థం క్షయితార్థం స్నానం శీతోదతేనచ. అపవహ్యం స్వధాకారం

నిత్యశ్రాద్ధం తదైవచ. బ్రహ్మయజ్ఞం చాధ్యయనం నదీసీమాతి లంఘనం, ఉపవాస వ్రతం చైవ శ్రాద్ధ భోజన మేవచ, నైవకుర్యుః సపిందాశ్చ మండపోద్వాసనా వధి. బృహస్పతిః - తీర్థ వివాహాయాత్రాయాం సంగ్రామే దేశవిప్లవే నగర గ్రామ దాహచ స్పృష్టా స్పృష్టం న దుష్కరి. యోగియాజ్ఞవల్క్యః - సస్నాయాదుత్సవేఽతీతే మంగలం వినివర్త్యచ, అనువృజ్య సుహృత్ బంధూన్ అర్చయిత్వేష్ట దేవతాం. క్ష్యేతిషే - స్నానం సచైలం తిలమిశ్రకర్మ ప్రేతానుయానం కలశప్రదానం, అహార్య తీర్థామర దర్శనం చవివర్ణయేన్యం గలతోఽబ్జమేకం. మాసవట్కం వివాహాదా వ్రత ప్రారంభణేఽపిచ, జీర్ణభాందాది నత్యాజ్యం గృహసమ్మార్జనం తథా. ఊర్జ్వం వివాహోత్సవస్య తథా చ వ్రతబంధనాత్, ఆత్మనో ముండనం నైవ వర్జం వర్జాప్యమేవ చ. అభ్యంగే మాతతే చైవ వివాహే పుత్ర జన్మని, మాంగల్యేషు చ సర్వేషు న ధార్యంగోపి చందనం. క్ష్యేతిర్నిబంధే - ఉద్వాహోత్సవమే శుచయదివసేత్ భర్తుర్గృహే కన్యకా, హన్యాత్తజ్జననీం క్షయేన్నిజతనం క్ష్యేష్టేవతి క్ష్యేష్టకం, పౌషే చక్రచరం పతిం చ మరినే చైత్రే స్వపిత్రాలయే, తిష్ఠంతీ పితరం నిహంతి నభయం తేషా మథావే భవేత్. నిబంధే - వివాహాత్ ప్రథమే పౌషే ఆషాఢే చాధిమాసకే, న సా భర్తుర్ గృహే తిష్ఠేత్ చైత్రే పితృగృహేతథా.

అను॥ ఇక దేవత ఉత్థాపనము - బుధుడు దేవతోత్థాపనను సమదివసములో చేయాలి. అందులో అరవది విషమపురోజు ఇష్టం కాదు. ఐదవ ఏడవ దివసములను విడిచి పెట్టాలి (తగవు). నిర్ణయదీపమందు గార్హుడిట్లా - నాందీ శ్రాద్ధం చేశాక ఆ పిదప మాతృ వినర్జన వరకు దర్శశ్రాద్ధము, క్షయ శ్రాద్ధము, చన్నీటిస్నానము, అపసవ్యము, న్యధాకారము, నిత్యశ్రాద్ధము, బ్రహ్మయజ్ఞము, అధ్యయనము, నదీలంఘనము, సీమాలంఘనము, ఉపవాసము వ్రతము, శ్రాద్ధ భోజనము చేయరాదు. సపిందములు కూడా (సపిందులు) మండప ఉద్వాసన వరకు ఇవన్నీ చేయరాదు, అని. బృహస్పతి ఇట్లా - తీర్థమందు, వివాహమందు, యాత్ర యందు, సంగ్రామమందు, దేశ విప్లవమందు, నగరము గ్రామము వీని దహనమందు నృశ్చా నృశ్చ దోషం కాదు, అని. యోగియాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - ఉత్సవం అయిపోయాక, మంగళ కార్యం ముగించివచ్చాక స్నేహితులను బంధువులను సాగనంపాక, ఇష్ట దేవతను పూజించాక స్నానం చేయరాదు, అని. జ్యోతిషమందిట్లా - మంగళకార్యం చేశాక ఒక సంవత్సరం వరకు సచేల స్నానము నువ్వులతో కూడిన కర్మ, శవంను అనుసరించి వెళ్ళటం, శ్రాద్ధ కలశ దానము, కొత్త తీర్థముల, దేవతల దర్శనము వీనిని వదలాలి, అని. వివాహాదు లందు వ్రత ప్రారంభమందును అరు నెలల వరకు పురాతన (పాత) పాత్రలను మొదలగు వానిని అట్లాగే గృహ సమ్మార్జనమును విడువరాదు. పుత్రుని వివాహం అయ్యాక ఒక సంవత్సరం వరకు తను తల కొరిగించుకోరాదు (గుండు). అట్లాగే ఉపసయనం అయ్యాక ఆరు నెలల వరకు తను గుండు చేయించుకోరాదు. అభ్యంగం స్నానమందు సూతక మందు, వివాహమందు, పుత్రుడు జన్మిస్తే, అన్ని మంగళ కార్యములందు గోపీచందనాన్ని ధరించరాదు. జ్యోతిర్నిబంధమందిట్లా - వివాహమయ్యాక తొలి ఆషాఢమందు (శుచి)కన్యక ఒకవేళ భర్త గృహంలో ఉంటే

వరుని తల్లిని చంపుతుంది, తన శరీరాన్ని నష్టపరచుకుంటుంది, జ్యేష్ఠ మాసంలో (శుబ) భర్తయొక్క పెద్ద అన్నను, పౌషమాసమందు మామను, మలిన మాసమందు (మల) పతిని నశింపచేస్తుంది. చైత్రమాసమందు తన తండ్రి ఇంటిలో ఉంటే తండ్రిని చంపుతుంది. అవి లేకపోతే భయంలేదు, అని. నిబంధమందిట్లా - వివాహం తరువాత తొలి పుష్యమాసమందు, ఆషాఢమందు, అధికమాసమందు కన్యక భర్త గృహంలో ఉండరాదు చైత్రమాసంలో పితృగృహంలో అట్లాగే ఉండరాదు, అని.

మూ॥ పోమాద్రో స్మృత్యంతరే - వివాహ ప్రత చూడాసు వర్షసుధ్యం తదర్థకం, పిండదానం మృదాస్నానం వకుర్మాత్రిల తర్పణం. (తథా అర్థం పూర్వవత్, సపిందానైవ కుర్వీరన్ అధ్వి: స్నానం ఋతుశ్రయే. తీర్థే సంవత్సరే (పేతే పితృయజ్ఞే మహాలయే, కృతోద్వాహోఽపి కుర్వీత పిండ నిర్వపణం సదా) అథ వధూప్రవేశః - జయశుంగే - మార్గశీర్షే తథా మాఘే మాధవే జ్యేష్ఠసంజ్ఞితే, సుప్రశస్తే భవేద్ద్యేశ్వ ప్రవేశోనవయోపితాం. నాదరః - ఆరభ్యోద్వాహ దినసాత్ షష్ఠీ వాఽప్యష్టమేదినే, వధూ ప్రవేశః సంవత్సరశమేఽధనమేదినే. సంగ్రహే - వివాహ మారభ్య వధూప్రవేశోయగ్నే తిథా షోడశవాసరాంతాత్, ఉర్ధ్వంతతోఽర్థేయుజి పంచమాంతాత్ అతః పరస్మాన్నియమే న చాస్తి. నారదః - సమేవర్షే సమేమాసే యదినారీ గృహం ప్రజేత్. ఆయుష్యం హరతే భర్తుః సానారీ మరణం ప్రజేత్. ప్రయోగరత్నైశ్చ - వధూప్రవేశః ప్రథమే తృతీయే శుభప్రదః పంచమతేఽధవాప్ని ద్వితీయతే వాధ చతుర్థతే వాషష్ఠే వియోగా యమ రుఖదఃప్యోత్, ఇత్యుక్తం. తత్రమూలం చింత్యం. వృద్ధవసిష్ఠోఽపి - షష్ఠ్యాష్టమే వా దశమే దినే వా వివాహ మారభ్య వధూ ప్రవేశః, పంచాంగ సంకుర్ధ దినం వినాపి విధావ సర్గే చరగ్ఽపి కార్యః. లల్లః - స్వభవన పురప్రవేశే దేశానాం విష్టవే తథోద్వాహో, నవ వధ్వాగృహమునే ప్రతి శుక్రవిచారణాస్తి. మాందవ్యః - నిత్యయానే గృహే జీర్ణే ప్రాశనాంతేషు నష్టసు, వధూ ప్రవేశే మాంగర్యే న మౌఢ్యం గురుశుక్రయోః. జ్యోతిః ప్రకాశే - వామే శుక్రే నవోధాయాః సుఖం హానిశ్చ దక్షిణే, ధనం ధాన్యం చ పృష్ఠస్థే సర్వనాశః పురః స్థితే, నవోధాయాస్తు వైధవ్యం యదుక్తం నమ్మౌళే భృగౌ, తదేవనిఋతైర్జ్ఞేయం కేవలం తు ద్వీరాగమే. పూర్వతోఽభ్యుదితే శుక్రే ప్రయాయాధ్యక్షిణావరే, వశ్పాదభ్యుదితే చైవ యాయాత్పూర్వోత్తరేదిశౌ. వ్యవహార తత్వే - ఔష్ఠాత్పూర్వ శ్రవణాచ్చయుగ్మే హస్తశ్రయే మూల మఘోత్తరాసు, పుష్యే చ మైత్రే చ వధూ ప్రవేశో రిక్తే తరే వ్యర్హ కుజే చ శస్త్రః. గర్భః - వ్యతీ పాతేచ సంక్రాంతౌ గ్రహణే వైధ్యభావపి, క్రాధ్యం వినాశుభం నైవ ప్రాప్తకారేఽపి మానవః. తథా - అహా సంక్రాంతి విష్ణౌదౌ ప్రాప్తకారేఽపి నాచరేత్, ఇతి.

అను॥ పోమాద్రి యందు స్మృత్యంతరమందిట్లా - వివాహము, ప్రతము, చూడాకర్మ ఇవి ఆయ్యాక సంవత్సరము, ఆరునెలలు, మూడు నెలలు పిండదానము, మట్టి స్నానము, తిలతర్పణము చేయరాదు, అని. (అట్లాగే మొదటి సగం శ్లోకము. తరువాతి సగమిట్లా - స పిందులు మూడు ఋతువుల కాలం వరకు నీటితో స్నానం చేయరాదు. తీర్థమందు,

సంవత్సర ప్రేత మందు, పితృయజ్ఞమందు, మహాలయమందు వివాహం చేసుకున్నా పిండ నిర్వాపమును ఎప్పుడూ చేయాలి. ఇక వధూ ప్రవేశము - జయతుంగమందిట్లా - మార్గశీర్షం, మాఘము, చైత్రము, జ్యేష్ఠము, ఈ నెలలలో మంచి ప్రశస్తమైన రోజున కొత్త కోడలికి గృహప్రవేశం జరగాలి, అని. నారదుడిట్లా - వివాహాదివసం ఆరంభమునుండి ఆరు, ఎనిమిది, పదవరోజున లేదా సమదినమందు వధూ ప్రవేశము సంపదకారి, అని. సంగ్రహమందిట్లా - వధూ ప్రవేశము వివాహ మారంభించి పదహారు రోజుల వరకు యుగ్మ తిథియందు తగును. ఆ పిదప ఐదు సంవత్సరాల వరకు (అ) సమ సంవత్సరమందు వధూ ప్రవేశము. ఆ పిదప నియమం లేదు, అని. నారదుడిట్లా - సమవర్షమందు సమ మాసమందు ఒకవేళ స్త్రీ ఇంటికి వస్తే భర్త ఆయుష్ష్యాన్ని హరిస్తుంది. ఆ స్త్రీ మరణం పొందుతుంది, అని. ప్రయోగరత్నమందైతే - వధూ ప్రవేశము మొదటి, మూడవ, ఐదవ రోజున ఐతే శుభప్రదము. రెండవరోజున లేదా నాల్గవ, ఆరవ రోజున ఐతే వియోగము, రోగము దుఃఖము కల్గచేస్తుంది, అని చెప్పారు. దీనికి మూల వాక్యాలను విచారించాలి. వృద్ధ వసిష్ఠుడు కూడా - వివాహ ఆరంభము నుండి వధూ ప్రవేశము అరవ, ఎనిమిదవ, పదవరోజున, పంచాంగశుద్ధ దినము లేకపోయినా, చంద్రుడు అసద్ గోచరగుడైనా కూడా చేయాలి, అని. లల్లుడిట్లా - తన భవనము, పురము వీని ప్రవేశమందు దేశ విప్లవ మందు అట్లాగే వివాహమందు, నవ వధువు గృహప్రవేశమందు సంముఖ శుక్ర (గ్రహ) విచారణ లేదు, అని. మాండవ్యుడిట్లా - ప్రతిరోజు యానంలో వెళ్ళేటైతే, జీర్ణ గృహం విషయంలో, (గర్భాధాన, పుంసవన, సీమంతోన్నయన, జాతకర్మ, నిష్క్రమణ, నామకరణ, అన్నప్రాశన) అన్నప్రాశనాంతమైన ఏడుకర్మల విషయంలో, వధూప్రవేశమందు, మాంగల్యమందు గురు శుక్రల మౌఢ్యంలేదు (అస్తం), అని. జ్యోతిః ప్రకాశమందిట్లా - శుక్రుడు వామభాగమందుంటే నవవధువుకు (వధూ ప్రవేశమందు) సుఖము. దక్షిణ భాగమందు శుక్రుడుంటే హాని జరుగుతుంది. శుక్రుడు వెనుక భాగమందుంటే ధనధాన్యములు కల్గుతాయి. ఎదురుగా ఉంటే సర్వనాశకారకుడౌతాడు, అని. సమ్ముఖ శుక్రుడైతే నవోధకు వైధవ్యం కలుగుతుంది. అని ఏదన్నారో అదే కేవలము ద్వితీయమన మందు విద్వాంసులు తెలుసుకోవాలి. శుక్రుడు పూర్వదిశయందు ఉదయిస్తే దక్షిణ పడమర దిశలకు వెళ్ళాలి. పడమర దిక్కు ఉదయిస్తే పూర్వ ఉత్తర దిక్కులు వెళ్ళాలి. వ్యవహార తత్వమందిట్లా - రేవతి, హస్త, శ్రవణముల నుండి రెండేసి, హస్త శ్రయము, మూల మఘ, మూడు ఉత్తరలు, పుష్యమి, అనూరాధ ఈ పక్షితములందు రిక్త కన్న ఇతరమైన తిథియందు ఆది, మంగల వారముల కన్న ఇతరమైన దినములందు వధూ ప్రవేశము ప్రశస్తమైనది, అని. గర్భుడిట్లా - వ్యతిపాతమందు, సంక్రాంతియందు, గ్రహణ మందు, వైధ్యుని యందు శ్రాద్ధం లేకుండా శుభ కాలం ప్రాప్తించినా కూడా నరుడు శుభం చేయరాదు, అని. అట్లాగే - అమా, సంక్రాంతి విష్ణుబలందు శుభదినం ప్రాప్తించినా కూడా శుభం ఆచరించరాదు, అని.

మూ॥ అథబ్జరాగమనం ఋక్తోచ్చయే - మాఘ ఫాల్గునవైశాఖే శుక్లపక్షే శుభేదితే,
గుర్వాదిత్య విశుద్ధాస్యాత్ నిత్యంపత్నీ ద్విరాగమః. బాదరాయణః - నీహారాంశు దినోత్పరాదితి
గురు బ్రహ్మన రాధాశ్వినీ, శుక్రే భాస్కర వాయు విష్ణు వరుణత్యాస్తే ప్రశస్తే తిథౌ, కుంభా జారి
గతరవౌ శుభకరే ప్రాస్తదయే భాగవే, జీవజ్ఞా స్ఫుటితాం దినే నవ వధూ వేళ్ళప్రవేశః శుభః.
అథపునర్వివాహాః - శ్రీధరీయే - పునర్వివాహం వక్ష్యామిదంపత్యైః శుభ వృద్ధిదం, లగ్నీందు
లగ్నయార్థోపే గ్రహతారాది సంభవే, అన్యేష్ట శుభకారేషు దుష్టయోగాది సంభవే, వివాహేచాపి
దంపత్యై రాశోరాది సముద్భవే, తస్యదోషస్య శాంత్యర్థం పునర్వైవాహ్యమిచ్ఛతే. యాజ్ఞవల్క్యుః -
సురాపి వ్యాధితాధూరా వంధ్యార్థస్త్వై ప్రియంవదా, స్త్రీ ప్రసూత్యాధివేత్తవ్యా పురుష ద్వేషిచేతరా.
మనుః - వంధ్యాస్తమేఽధివేత్తార్థే దశమేశు మృతప్రజా, ఏకాదశే స్త్రీ జననీ పర్యప్త్య ప్రియవాదినీ.
సంగ్రహేతు - అప్రజాం దశమేవర్షే స్త్రీ ప్రజాంద్వాదశేత్యజేత్, మృతప్రజాం వంచదశే సద్యస్త్య
ప్రియవాదినీం. ఏకాముత్రస్య కామార్థమన్యాం లబ్ధం య ఇచ్ఛతి, సమర్థః తోషయిత్వాన్యైః
పూర్వోదా మహం వహేత్. యాజ్ఞవల్క్యుః - ఆజ్ఞా సంపాదినీం దక్షాం వీరసూంప్రియ వాదిశీం,
త్యజేదావ్యః తృతీయాంశు మద్రవ్యో భరణం స్త్రియాః. మనుః - అధివిన్నాతుయా నారీ నిర్గచ్ఛే
ద్రుషితా గృహాత్, సాసద్యః సన్నిరోధవ్యాత్యావాకుల సన్నిధౌ, ఇతి. హేమాద్రౌ కాత్యాయనః -
అగ్నిశిష్టాది శుశ్రూషాం బహుభార్యః సవర్ణయా, కారయేత్తద్గుహాత్సంచేత్ జ్యేష్ఠయా గర్భితా,
నచేత్, ఇతి. యాజ్ఞవల్క్యుః - సత్యామన్యాం సవర్ణాయాం ధర్మకార్యం న కారయేత్, సవర్ణాసు
విధాధర్మజ్యేష్ఠయా న వివేతరా.

అను॥ ఇక ద్విరాగమనము. ఋక్తోచ్చయ మందిట్లా చెప్పబడింది - మాఘం,
ఫాల్గునం, వైశాఖం ఈ మాసముల శుక్లపక్షమందలి శుభదినమందు గురువు ఆదిత్యుడు
వీరు శుద్ధియందుండగా పత్నీయొక్క రెండవ రాక నిత్యమైనది (ఉత్తమము), అని. బాదరాయ
ణుడిట్లా - సోమవారం, ఉత్తర, పునర్వసు, పుష్యమి, రోహిణి, అనురాధ, అశ్విని, జ్యేష్ఠ,
హస్త, స్వాతి, శ్రవణం, శతభిషం, చిత్త ఈ నక్షత్రములందు ఉత్తమమైన తిథియందు,
సూర్యుడు కుంభ, మేష, వృశ్చిక రాశులందుండగా శుక్రుడు శుభలగ్నమందు ఉదయించగా
గురు, బుధ, సోమవారములందు నవ వధువు గృహప్రవేశము శుభప్రదము జెతుంది, అని.
ఇక పునర్వివాహము - శ్రీధరీయమందిట్లా - దంపతులకు శుభమును వృద్ధిని కల్గించే
పునర్వివాహమును గూర్చి చెబితాను (లగ్నశుద్ధి లేనప్పుడు వివాహమాడిన జంట, తిరిగి
వివాహం - చేసుకొనేందుకు శుభలగ్నం గూర్చి). లగ్నమందు, ఇందు (చంద్ర) లగ్నమందు
దోషమున్నట్లైతే గ్రహతారాదులు సంభవిస్తే, ఇతరమైన అశుభ కాలములందు, దుష్ట
యోగాదులు సంభవిస్తే, వివాహమందు కూడా దంపతులకు ఆశోచాదులు సంభవిస్తే, ఆ
దోష శాంతి కొరకు తిరిగి వివాహమాడటం చెప్పబడింది, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా -
(అచారాధ్యాయము 73) కల్పతాకేది, దీర్ఘరోగిణి, మోసగించేది, వంధ్య, ధననాశం చేసేది,
అప్రియుములు పలికేది, ఆడపిల్లలను కనేది, అట్లాగే పురుషులను ద్వేషించేది కనుక మొదటి
భార్య ఐతే ఆమెను కాదని రెండవ వివాహం చేసుకోవచ్చు, అని. మనువిట్లా - భార్య

వంధ్య ఐతే ఎనిమిదవ సంవత్సరంలో (తిరిగి) వివాహమాడాలి. చనిపోయిన సంతానాన్ని కంటూ ఉంటే పదవ సంవత్సరంలో, ఆడపిల్లల్ని మాత్రమే కనేది ఐతే పదకొండవ సంవత్సరంలో, అప్రియములు పలికేది ఐతే, భర్త వెంటనే రెండవ వివాహం చేసుకోవాలి, అని. సంగ్రహమందైతే - సంతానం లేనిదాన్ని పదవ సంవత్సరంలో, ఆడపిల్లల్నే కనేదాన్ని పన్నెండవ సంవత్సరంలో, చనిపోయిన సంతానాన్ని కనేదాన్ని పదిహేనవ సంవత్సరంలో, అప్రియములు (కటువచనాలు) పలికే దాన్ని వెంటనే విడిచిపెట్టాలి. తిరిగి వివాహం చేసుకోవాలి, అని. ఒక స్త్రీని విడిచి విషయ సుఖం కొరకు మరో స్త్రీని ఎవడైనా వివాహ మాడదలిస్తే, వాడు సమర్థుడైతే ముందు వివాహ మాడిన స్త్రీని సంపదలతో సంతృప్తి పరచి, మరో స్త్రీని వివాహ మాడాలి. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - (ఆచారాధ్యాయము శ్లో. 76) ఆజ్ఞలను పాలించేది, సమర్థురాలు, వీరపుత్రులను కనేది, మధురంగా మాట్లాడేది ఐన భార్యను విడిచిపెడితే (మరోవివాహమాడితే) తన ధనంలో మూడవ భాగాన్ని ఇవ్వాలి. ఒకవేళ వాడు ద్రవ్యహీనుడైతే ఆమెకు భరణం ఇప్పించాలి, (అన్నవస్త్రాలకు లోపం రాకుండా) అని. మనువిట్లా - (అధ్యాయ శ్లో 83) భర్త రెండవ వివాహం చేసుకున్నాక, ఉన్న తొలి భార్య కోపంతో ఇంటి నుండి వెళ్లిపోతే ఆమెను వెంటనే అడ్డగించాలి, గృహ మందుంచాలి లేదా తల్లిగారి ఇంటిలో వదలాలి, అని. హేమాద్రి యందు కాత్యాయనుడిట్లా - అనేకమంది భార్యలు కలవాడైతే సవర్ణురాలైన భార్యతో అగ్నిశిష్టాది శుశ్రూషను చేయించాలి. సవర్ణులు కూడా ఎక్కువమంది ఉంటే పెద్ద భార్యతో చేయించాలి. ఆమె పతితాది దోషం లేనిదైతే, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - (ఆచారాధ్యాయ శ్లో 88) సవర్ణురాలైన మరో భార్య ఉండగా అసవర్ణ స్త్రీతో ధర్మకార్యం చేయించరాదు. సవర్ణ భార్యలు ఎక్కువగా ఉంటే ధర్మకార్యమందు జ్యేష్ఠ భార్య తప్ప ఇతర స్త్రీ తగదు, అని.

మూ: ద్వితీయ వివాహావశోమే అగ్నిమాహా కాత్యాయన: - సదారోఽన్యస్సనర్ దారాసు ద్వేషం కారణాంతరాత్, యదిచ్ఛేదగ్నిమాన్కర్తుం క్షుహోమాఽన్య విధీయతే, స్వేగ్నావేవ భవేద్దోమా లోకితే, నకదాచన. త్రికాండముండవోఽపి- అధ్యాయం విద్యమావాయం ద్వితీయా ముద్యహేద్ధుది, తదా వైవాహికం కర్మ కుర్యాదా వసథేఽగ్నిమాన్. మదర్థవ భాష్యేతు - ద్వితీయ వివాహా వోమా లోకితే ఏవ, వ పూర్వోపాసనే, ఇత్యక్షం. ఇదం చా సంభవే. తత్ర చాగ్నిద్యయ సంసర్గః కార్యః. తదాహా శౌనకః-అథాగ్న్యో గృహ్యాయో యోగం సపత్నీ భేద జాతయో, సహాధికార సిద్ధర్థమహం వత్తామి శౌనకః. అరోగా ముద్యహేత్సవ్యాం ధర్మలోప భయాత్స్వయం, కృతేతత్ర వివాహో చ ప్రతాం తేతు పరేఽహోని. పృథక్ స్థండిలయో రగ్నిం సమాధాయ యథావిధి. తంత్రం కృత్యాజ్ఞ భాగాంత మ న్యాధానాదికం తతః, జాహంయాత్సవ్యం పత్యగ్నౌ తయాన్వారభి ఆహూతీః, అగ్నిమీలే పురోహితం సూక్తేన, వవర్చేనతు, సమిధ్యేషం సమారోప్య అయంతే యోని రిత్పుచా, ప్రత్యపరో హేత్సవయా కవిష్టాగ్నౌ నిధాయతం, అజ్ఞాభాగాంతతంత్రాది కృత్యారభ్య తదాదితః, సమన్వారభి ఏతాభ్యాం పత్నీభ్యాం జాహంయాత్ పుతం. చతుర్ గృహీతమేతాభిః ఋగ్విః షడ్విః యథాక్రమం. అగ్నావగ్నిచ్ఛరతీత్యగ్ని నాగ్నిః సమిధ్యతే, అస్త్రదమితి తిస్సభిః పాహినో

అగ్ని ఏకయా, తతః సిద్ధ్య కృదారభ్యహోమ తేషం సమాపయేత్. గోయగం దక్షిణా దేయాత్రోత్రియా యాహితాగ్నియే, పశ్యేరేకా యదిమృతాదగ్నితే నైవతాం పునః, అదధీతాన్యయా సార్థం అధాన విధినా గృహీ, ఇతి. బౌధాయన గృహ్య సూత్రేతు - (3-38) అధయది గృహస్థస్తద్వే భార్యే విందే త కథం తత్ర కుర్యాదితి, యస్మిన్ కారే విందేతో భావాగ్ని పరిచరేత్, అపరాగ్ని ముపనమాధాయ సంపరిష్త్వ ర్వాజ్యం విలాస్యేత్పుయ స్ఫుక్ స్పృశం విప్లవ్య సంమృజ్య హ్రుచి చతుర్ గృహీతం గృహీత్వాన్వారభ్య యం యజమానో జహోతి-సమస్త జుషే గద అవ్యధాయై త్యా స్పృధాయైత్వా మాన ఇంద్రాభి తప్త్య దృష్ట్యై రిష్టానః, ఏవా బ్రహ్మన్ తవేదస్తు స్యాహో, ఇతి. అథ సమారోపయతి - అయంతే యోచిర్ జుష్త్వా ఇతి. అథ పూర్వాగ్ని ముపనమాధాయ అజాహోమః, ఉదీబుధ్యస్యాగ్నే, ఇతి సమిధ మాధాయ సంపరిష్త్వ ర్వాజ్యం విలాస్యేత్పుయ స్ఫుక్ స్పృశం విప్లవ్య సంమృజ్యహ్రుచి చతుర్ గృహీతం గృహీత్వా ద్యుయోః భార్యయోః అన్వారభ్యయోః యజమానో జహోతి యో బ్రహ్మబ్రహ్మణా ఇత్యేతన సూక్తే నైకైకం చతుర్ గృహీతం జహోతి ప్రసిద్ధాగ్ని ముఖాత్ కృత్వా పక్వాం జహోతి, సమితం సంకల్పేధామితి పురోను వాక్యామనుష్యా అగ్నే పురీవ్య, ఇతి యాజ్ఞయా జహోతి- అథాజ్ఞాహోతి రుపజహోతి పురీవ్యస్తమగ్నే, ఇత్యంతా దనువాచస్య, సిద్ధ్యకృత్రభ్యుతి సిద్ధ మాధేను పరప్రదానాత్. యాజ్ఞయాజహోతి అథాగ్నేదాగ్నిం దధ్య ప్రంభేమ హుతతేషం నిదధాతి బ్రహ్మయజ్ఞానం, పితావిరాజమితి ద్వాభ్యామితి. (ద్వాభ్యాం సంసర్గ విధికార్యః)

అను! ద్వితీయ వివాహ హోమమందు అగ్నిని గూర్చి కాత్యాయనుడు ఇట్లా చెప్పాడు - భార్య గలిగినవాడు ఇతర కారణాలవల్ల మరో స్త్రీని తిరిగి భార్యగా పొందాలనుకుంటే వివాహ మాదాలనుకుంటే అగ్ని కలిగిన ఈతనికి హోమము ఏ అగ్ని యందు విధించబడుతుంది. ఆతనికి హోమము తన అగ్నియందే కలుగుతుంది. లోకకాగ్ని యందు కాదు, అని. త్రికాండమండనుడు కూడా - తొలి భార్య ఉండగా రెండవ స్త్రీని వివాహమాడితే అప్పుడు అగ్నికలవాడు ఆవసధాగ్ని యందు వివాహ సంబంధి కర్మను ఆచరించాలి, అని. సుదర్శనభాష్యమందైతే - ద్వితీయ వివాహ సంబంధి హోమము లోకకాగ్నియందే, పూర్వ జైపాసన యందు కాదు అని చెప్పారు. ఇదైతే జైపాసనాగ్ని లేని (దగ్గర) పక్షంలోనే. అక్కడ రెండు అగ్నుల సంసర్గం చేయాలి (తరువాత). దానినే శౌనకుడిట్లా - ఇక గృహ్యగ్నుల సంయోగాన్ని సపత్నుల భేదం వల్ల కల్గిన దాన్ని సహ అధికారం సిద్ధిందే కొరకు వేను శౌనకుడి చెబుతున్నాను, అని. ధర్మానికి లోపం కల్గుతుందనే భయంవల్ల స్వయంగా రోగ రహితులైన కన్యను వివాహ మాడాలి. (కన్యా లక్షణం కాశీఖండం అధ్యాయ-37). అక్కడ వివాహం అయ్యాక ప్రతాంత మందు తరువాతి రోజున విడివిడిగా స్థండిలముల యందు అగ్నిని శాస్త్ర ప్రకారముగా ఉంచాలి. (హోమం కొరకు తయారు చేసిన వేదిక చతురశ్రం, సమంగా ఉన్నది) ఆజ్య భాగాంతముగా తంత్రముచేసి, ఆ పిదప అన్వాధానాదికము చేయాలి. (తంత్రం అనగా కర్మణాం యుగపద్భావః. అన్వాధానము = అగ్నిపై సమిధల నుంచటం) పూర్వపత్ని అగ్నియందు ఆమె స్పర్శతో భర్త అన్వారభ్య ఆహుతులను హోమం చేయాలి. అగ్ని మీలే పురోహితం అనే సూక్తంలోని తొమ్మిది

ఋక్కులతో హోమం చేయాలి. అయితే యోనిః అనే ఋక్కుతో సమిధతో దీనిని అవాహన చేసి ప్రత్యవరోహ అనే మంత్రంతో కనిష్ఠాగ్ని యందు దానిని ఉంచాలి. ఆజ్యభాగాంతముగా తంత్రాదులు చేసి అప్పుడు మొదటి నుండి ఆరంభించి అన్యారబ్ధమును ఈ ఇద్దరు భార్యలతో కూడి నేయిని నాల్గుసార్లు తీసుకొని క్రమంగా ఈ ఆరు ఋక్కులతో హోమం చేయాలి. అక్షావగ్నిశ్చరి, అని, అగ్నినా అగ్నిః సమిధ్యతే అని, అస్తీదం అనే మూడు ఋక్కులతో, పాహినో అగ్ని ఏకయా అనే దానితోను (ఇవి ఆరు). ఆ పిదప స్విష్టకృత్ నుండి ఆరంభించి హోమ శేషమును ముగించాలి. (క్రోత్రియుడైన అహితాగ్నికి రెండు ఆవులను దక్షిణను(గా) ఇవ్వాలి. ఇద్దరు భార్యలలో ఒక భార్య చనిపోతే అమెను అదే అగ్నితో దగ్ధం చేయాలి. ఆ పిదప గృహస్థు ఇంకో ఆమెతో కూడి అధానవిధితో ఆధానం చేయాలి, అని. (హోమాగ్నిని ఉంచటం). బౌధాయన గృహ్య సూత్రమందైతే ఇట్లా - ఇక ఒకవేళ గృహస్థుకు ఇద్దరు భార్యలుంటే అక్షుడ ఎట్లా చేయాలి, అని. రెండవ భార్య వచ్చాక రెండు అగ్నులను పూజించాలి. రెండవ అగ్నిని సమీప మందుంచి (స్థాపన) దర్బలను పరిస్తరణం చేసి గిన్నెలో నేయిపోసి కదల్చి స్రుక్ స్రువాలను అగ్నిలో కాపి, దర్బలతో వాటిని తుడిచి స్రుక్కు యందు నాలుగు మార్లు తీసుకొని అన్యారబ్ధ - (భార్య స్పర్శం) మయాక యజమానుడు హోమం చేస్తాడు. సమస్త ఋషి అనే ఋక్కుతో పిదప సమారోపణ చేస్తాడు, (అప్పగించు) అయితే యోనిః ఋక్కుజ, అని. ఆ పిదప తొలి అగ్నిని ఏర్పరచి (ఉంచి) ఆజుహ్వనః, ఉదీబుధ్యస్వాగ్నే అనే ఋక్కులతో సమిధ తీసుకొని (సమిధా దానం చేసి) పరిస్తరణం చేసి నేయిపోసి కదల్చి స్రుక్ స్రువాలు అగ్నితప్తం చేసి తుడిచి స్రుక్కు యందు నాల్గుమార్లు తీసుకొని ఇద్దరు భార్యల స్పర్శ జరిగాక యజమానుడు హోమం చేస్తాడు. యో బ్రహ్మబ్రహ్మణ, ఈ సూక్తంతో ఒక్కోసారి నాల్గు మార్లు తీసుకొని హోమం చేస్తాడు. ప్రసిద్ధమైన అగ్నికి అభిముఖంగా నిలబడి చరు హోమం చేస్తాడు. సమితం సంకల్పేథాం అని పురోనువాకాన్ని పలుకుతూ అగ్ని పురీష్య, అనే మంత్రంతో యజింపతగిన దానితో హోమం చేస్తాడు. పిదప ఆజ్య ఆహుతులను హోమం చేస్తాడు, పురీష్య స్తమగ్నే అని ఆరంభించి అనువాకం చివరి దాకా హోమం చేస్తాడు, స్విష్టకృత్ మొదలుకొని (సంప్రపప్రాశనము బ్రహ్మకు పూర్ణపాత్ర మొదలగుననే ఇచ్చి) అచార్యునకు పాలిచ్చే ఆవునిచ్చే వరకు చేస్తాడు. పిదప అగ్నిని హోమం చేయతగిన వానితో హోమం చేస్తాడు. దర్బస్తంభములందు హతశేషమును ఉంచుతాడు బ్రహ్మయజ్ఞానం, పితావి రాజం అనే రెండు మంత్రాలతో సంసర్గవిధిని చేయాలి, అని.

మూ! ద్వితీయాది వివాహాణాలే కాం ఉక్తః సంగ్రహః - ప్రమదావృతి వాసరాదితః పునరుద్వాహ విధిః పరస్పర. విషమే పదివత్సరే శుభః యుగలేచాపి మృతి ప్రదోభవేత్. తృతీయ వివాహో నిషేధోమాత్యే - ఉద్వహాత్కరతి సిద్ధర్థం తృతీయాం న కదాచన. మోహదజ్ఞానతో వాపియది గచ్ఛేత్తమానుషీం, న త్యత్యేవ, న వందేహోగర్భవ్య వచనం యథా, ఇతి. సంగ్రహ-తృతీయాం యదిచో ద్వాహోత్తర్తి సావిధవాభవేత్, చతుర్థాది వివాహార్థం తృతీయే.

ర్కం సమద్వహేత్. తద్విభిన్న - రవిశమ్నో హస్తేవా వరః సంకల్ప స్తస్మి వాచనం నాందీశ్రాద్ధం కృత్వా అదార్కం పృత్వా అకృష్టే నేతి ఛాయాయుతం సూర్యమర్కే సంపూజ్య గుడిదవం దత్వా వస్త్రేణ తంతు భిరావేష్ట్య - త్రిలోకవాసిన్ సప్తాశ్వ ఛాయయా సహితోరవే, తృతీయోద్వాహజం దోషం నివారయ మఖం కురు. ఇతి సంప్రార్థ్య జలేనత్రిః సింహేత్. మమ ప్రీతికరాయేయం మయా సృష్టేష్టరాశి, అర్కజా బ్రహ్మణా పృష్టా అస్మాకం ప్రతిరక్షకు. సమస్తే మంగళే దేవి నమః పవిత్ర రాత్వజే, త్రాహిమాం కృపయాదేవి పత్నీత్వం, మే ఇహోగతా. అర్కత్వం బ్రహ్మణా సృష్టా పరస్పరాతి హితాయన, పృథ్వా మాది భూతస్యం దేవానాం ప్రీతివర్ధనః, తృతీయోద్వాహజం హిమం మృత్యుంధాకు వివాశయ,ఇతి. తతః అదార్కం కశ్యపగోత్రాం అదిత్యస్య ప్రవేశిత్రీం పవిత్రః బౌత్రీం అర్కస్య పుత్రీం అర్కశన్యాం అముక గోత్రాయ మాయదాస్యే, ఇతి వాగ్దానంకృత్వా వరస్య మధువర్కం కృత్వా అన్తః పటం ధృత్వా సమైవ ఇతి సూక్తం జప్త్యా హార్యవత్ కన్యాంధత్వా అర్కశన్యాం ఇమాం ఇత్యుహోన, కన్యాదాన మంత్రముక్త్యా దక్షిణాంధద్వాత్. తతోగాయత్ర్యావేష్టిత సూత్రేణ బృహత్సామేతి మంత్రేణ కంకణం బద్ధ్వాపృష్ఠ చతుర్దిక్కు కుంభేషు విష్ణుం సంపూజ్యగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య అఘారాంతే సంగోభిరితి, ఇదం బృహస్పతయే, నమమ. యస్మైత్వా కామకామాయే త్వదాఽగ్నేయే, నమమ. తతః వస్త్ర సమస్త వ్యాప్యతిథిః ఆజ్యం హస్తాదార్యాయ గోయుగంధత్వా మయాశృత మిదం కర్మ స్థాపరేషు జరాయుడా, అర్హాపత్న్యాని నోదహి తత్సర్వం క్షంకుమర్దసి. ఇతిసమేత్. ఇతిదిక్. ఇతి నిర్ణయసింధో వివాహః.

అను! ద్వితీయ మొదలగు వివాహముల యందు కాలము సంగ్రహంతో ఇట్లా చెప్పబడింది - ఆమె చనిపోయిన రోజు మొదలుకొని వరుడు రెండవ వివాహం చేసుకో వచ్చు. విషమ సంవత్సరాల్లో శుభము. సమవర్షముందైతే మరణాన్నిస్తుంది,అని. (పత్ని వియోగంలో మొదటి లేదా రెండవ సంవత్సరంలో వివాహం చేసుకోవచ్చు. కాని మాసం బేసికతే మంచిది అని గర్గాదులు. సంతానం లేక, భార్య మరడిస్తే ఆమె భర్త సమమాసంలో కాని సమ సంవత్సరంలోకాని వివాహమాడితే శుభము. సంతానం కలిగిన భార్య మరడిస్తే బ్రాహ్మణుడు తొలి సంవత్సరంలో వివాహ మాడరాదు, అశుభకారి అని). మూడవసారి పెళ్ళిని మాత్ర్యమందు నిషేధించారు - రతి సిద్ధి కొరకు మూడవదాన్ని వివాహ మాడరాదు. మోహంవల్ల కాని అజ్ఞానం వల్ల కాని మనుష్య స్త్రీని పొందినట్లైతే ఆతడు నశిస్తాడు అనుమానం లేదు అని గర్గుని వచనము,అని. సంగ్రహమందిట్లా - మూడవదానిని వివాహమాడినట్లైతే ఆమె విధవ ఔతుంది. నాలుగవ మొదలుగా వివాహముల కొరకైతే మూడవ వివాహాన్ని జిల్లేదుతో వివాహమాడాలి,అని. దాని విధి ఇట్లా - అది, శనివారములలో హస్త నక్షత్ర మందు వరుడు సంకల్పము స్వస్తివాచనము నాందీ శ్రాద్ధము చేసి ఆచార్యుని పిర్పరచి, ఆకృష్టేన అనుమంత్రంతో ఛాయతో కూడిన సూర్యుని అర్ఘ్యమందు (జిల్లేదు) పూజించి బెల్లపు అన్నము నివేదన ఇచ్చి వస్త్రంతో దారములతో దానిని చుట్టి, ముల్లోకము లందుండేవాడ ! ఏడు గుట్టములు కలవాడ (సప్తాశ్వ), ఛాయాదేవితో కూడినవాడ ! ఓరవి! మూడవ వివాహం వల్ల కల్గిన దోషాన్ని తొలగించు. సుఖాన్ని ప్రసాదించు, అని

ప్రార్థించి మూడుసార్లు కీటితో తడుపాలి. ఇది నాకు ప్రీతిని కల్పించేది పురాతనమైన దానంగా దీనిని నేను నిశ్చయించాను. బ్రహ్మ అర్చనను స్వస్థించాడు మమ్ములను రక్షించుట కొరకు మంగళప్రద ! దేవి. నమస్కారము ఓ సూర్యుని పుత్రీ నీకు నమస్కారము. ఓదేవి! దయతో నన్ను రక్షించు నీవు నాకు భార్యగా ఇక్కడ వచ్చావు. ఓ అర్క ! నిన్ను బ్రహ్మ స్మరించాడు. అన్ని ప్రాణుల క్షేమం కోసము. వృక్షములన్నింటిలో నీవు తొలిదానివి. దేవతలకు అనందాన్నిచ్చే దానివి (పించేది). మూడవ వివాహం వల్ల కలిగే పాపాన్ని, మృత్యువును కూడా త్వరగా తొలగించు, అని. పిదప అచార్యుడు, కశ్యప గోత్రురాలు ఆదిత్యుని ప్రబోధి, సవితునిబోధి, అర్జుని పుత్రి, అర్క అనుకన్యను ఈ గోత్రం కలిగిన వరునకు ఇస్తున్నాను, అని వాగ్దానము చేసి, వరునకు మధుపర్వము ఇచ్చి ఇద్దరి మధ్య (పధు, వరుల) తెరవట్టి, స్పృశిస్తే, అను సూక్తమును జపించి ముందు మాదిరిగా కన్యను ఇచ్చి అర్కకన్య ఐన ఈమెను అని ఊహతో కన్యాదాన మంత్రాన్ని చెప్పి దక్షిణను ఇవ్వాలి. పిదప, గాయత్రీ మంత్రంతో చుట్టబడిన దారంతో, బృహత్సామ అను మంత్రంతో కంకణం కట్టి అర్కమునకు నాలుగు దిక్కుల కుంభములలో విష్ణువును పూజించి అగ్నిని స్థాపించి అఘోర అంతమందు (అగ్నిపై నెయ్యిని చిలకటం) సంగోభి: అనే మంత్రంతో, ఇది బృహస్పతికి నాకు కారు అని అనాలి. యన్మైత్వా కామకామాయ అనే ఋక్కును చదివి ఇది అగ్నికి నాకు కారు అని అనాలి. పిదప వ్యస్త సమస్త వ్యాహృతులతో (భూర్, భువ, స్వర్ సమస్తం. భూర్భువ: స్వ: స్వాహా సమస్తం) ఆజ్యమును హోమం చేసి, ఆచార్యునకు రెండు అవులను ఇవ్వాలి. ఇచ్చి స్థావరములలో (స్థావరజంగమ) జరాయువునైన నేను (యోనిజు) ఈపనిని చేశాను. అర్క నాకు సంతానాన్ని ఇవ్వు. అదంతా క్షమించు అని పలికి నమస్కరించాలి. అని ఇక చాలు ఇది సిద్ధయ సింధువు యందు వివాహ ప్రకరణం సమాప్తము.

మూ. అథ ఆధానం. రత్నమాలాయాం - ప్రాజాపత్యే పూషభే సద్విదైరై పుష్కే శ్వేష్టా సైందవే కృత్రికాసు, అగ్న్యాధానం హ్యత్రరాజాం త్రయోవి చిత్రాదిత్యే కీర్తిరం గర్భముత్తైః . ఆశ్వులాయనః - అగ్న్యాధేయం కృత్రికాసు రోహిణ్యాం మృగశిరసి ఫాల్గానీషు విశాఖయో రుత్తరయోః బ్రాహ్మపదయోరే తేషాం కష్ఠింశ్చి ద్వసంతే వర్షదే బ్రాహ్మణ ఆదధీత. గ్రీష్మ వర్షా శరత్తు క్షత్రియ వైశ్యేవ క్రుష్ణా: యస్మిన్ కష్ఠింశ్చిద్భూతా వాదధీత. సోమేన యక్షమాణో నర్మం పృచ్ఛేన్న నక్షత్రం. సోమాధానే ఋత్వాద్యనాలోచనమార్తవరం. అధోభయయదైనేనం శ్రద్ధోపనమేదధాదధీత సైవాన్యర్థి రితి. (సోమేన యక్షమాణోనర్మం పృచ్ఛేన్న నక్షత్రం) తదేతద్దార్శస్యాతివేలం వా శ్రద్ధాయుక్తస్య భవతీతి బౌధాయనోక్తేరితి. మదవరత్న పృథ్విగర్భ - పుష్పాగ్నేయ త్రుత్తరాదిత్య బౌష్ట శ్వేష్టా చిత్రార్క ద్విదై వేందు భేషు, కుర్యుర్మహ్యధాన మాద్యం పసంత గ్రీష్మ ఉష్ణాన్తే ప్లేవవిప్రాది వర్షాః. కాలాదర్శే - అగ్నిహోత్రం దర్శపూర్వ మాసాపవ్యవ్రత రాయదే, ఉపక్రమ్య యథాకాలం ఉపాసీరన్ ద్విజాతయః, సోమం చ పశు బంధం చ సర్వాశ్చ వికృతీరపి, సౌమ్యాయనే యథాకాలం విదధ్యుః గృహమేధిసః. అత్ర విశేషః పూర్వముక్తః. అగ్నిహోత్రకాల ఉక్తః ఛందోగ పరిశిష్టే - ఉదితేనుదితే చైవ సమయాధ్యుషితే తథా,

నిర్భావత్రయే యజ్ఞ ఇతియం వైదికీ శ్రుతిః. ఏషాం స్వరూపం తత్రైవ - రాత్రేస్తు వోదకేభాగే గ్రహ సక్షత భూషితే (కాలం తస్మాదితం జ్ఞాత్వా వోమం కుర్యాత్ విచక్షణః, తథా ప్రభాత సమయే నస్యే సక్షతమందలే) రవిర్ యావన్నద్భృత్యేత సమయా ధృషితం చతతే, రేఖామాత్రం ప్రభృత్యేత రశ్మిభిశ్చ సమన్వితః ఉదితం తద్విజానీయాత్ తత్ర వోమం ప్రకల్పయేత్. ఆశ్వలాయనః - ఉపోదయే వ్యవితే ఉదితేవా సాయం తు స ఏవ, అస్తమితే వోమ ఇతి. గౌడకాల మాహ స ఏవ - ప్రదోషాంతో వోమకాలః సంగమంతః ప్రాప్తః ఇతి. ఛందోగపరిశిష్టే - యావత్ సమ్యక్ న భావ్యంతే, వధి వ్యజ్ఞాతే సర్వతః, న చ లోహితమాస్తి తావత్ప్రాయంతు హూయతే. జిహాసనేఽప్యేవం, తస్మాన్ని వోత్రేణ. ప్రాదుష్కరణ వోమకాలౌ వ్యాభ్యాతౌ, ఇత్యాశ్వలాయనోక్తేః.

అనుః. ఇక ఆధానము. రత్నమాలయందిట్లా - రోహిణి, రేవతి, విశాఖ, పుష్యమి, శ్రవణ, మృగశిర, కృత్తిక, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర, చిత్ర, హస్త ఈ నక్షత్రములందు, గంగాది ముగిముఖ్యులు అగ్న్య ధానము ప్రశస్తమన్నారు, అని. ఆశ్వలాయనుడిట్లా - కృత్తిక, రోహిణి, మృగశిర, పూర్వఫల్గుని, ఉత్తరఫల్గుని, విశాఖ, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర, పూర్వాభాద్ర (వైష్ణవద) ఈ నక్షత్రములలో ఏదైనా ఒక దానిలో, వసంత ఋతువులోని ఏదేని పర్వదిన మందు బ్రాహ్మణుడు అగ్న్య ధానము చేయాలి (పర్వం = పూర్ణిమ, శుద్ధ పాడ్యమి) గ్రీష్మ మందు, వర్ష ఋతువున, శరదృతువున కృత్తియ వైశ్యులు, శూద్రుడు ఏదేని ఒకానొక ఋతువుయందు ఆధానం చేయాలి. సోమంతో యాగం చేసేవారు ఋతు, నక్షత్రములను చూడరాదు. (అడుగరాదు) సోమధానమందు ఋతువు మొదలగునవి అడుగ (అలోలింఛ) రాదనటం రోగ్యగర్హని విషయరము. ఎప్పుడు ఈతనికి శ్రద్ధ కలుగుతుందో అప్పుడే ఆధానం చేయాలి. అతనికి అదే బుద్ధి అని (సోమంతో యజ్ఞం చేసేవాడు ఋతువును కాని, నక్షత్రమును కాని అడుగరాదు) ఇది అర్చనకు గాని అధిక శ్రద్ధ కలవానికి గాని చెందినది అని బోధాయుక్తి, అని. మదనరత్నమందు వృద్ధ గార్హుడిట్లా - పుష్యమి, కృత్తిక, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర, ధనిష్ఠ, రేవతి, జ్యేష్ఠ, చిత్ర, హస్త, విశాఖ, మృగశిర ఈ నక్షత్రములందు వసంత గ్రీష్మ వర్ష ఋతువులలో విప్రులు మొదలగు వర్ణముల వారు తొలి వహ్స్వి ధానమును చేయాలి, అని. కాలాదర్శమందిట్లా - అగ్నిహోత్రము, దర్శ పూర్ణ మాసములు కూడా ఉత్తరాయణంలోనే చేయాలి. ఉత్తరాయణంలో ఆరంభించి బ్రాహ్మణులు కాలానుగుణముగా ఉపాసించాలి. సోమము, పశుబంధము, అన్ని యజ్ఞముల వికృతులను (మార్పు) కూడా గృహమేధులు. సౌమ్యాయనమందు (దక్షిణ) సమయాను గుణంగా ఆచరించాలి, అని. ఇక్కడ విశేషాన్ని ముందే చెప్పాము. ఛందోగ పరిశిష్టమందు అగ్నిహోత్ర కాలము చెప్పబడింది ఇట్లా - ఉదయమందు, ఉదయం కాకపోయినా, నక్షత్రాలు సూర్యుడు కన్పించని సమయమందైనా ఎల్లప్పుడూ యజ్ఞము ఉంటుంది. (చేయొచ్చు) అని ఇది వైదిక శ్రుతి; అని. వీటి స్వరూపాన్ని అక్కడే ఇట్లా - రాత్రి యొక్క పదహారవ భాగంలో గ్రహ నక్షత్రములు అలంకరించి ఉండగా, విచక్షణుడు కాలం అనుదితం అని గ్రహించి వోమం చేయాలి. అట్లాగే ప్రభాత సమయమందు నక్షత్ర మండలం నష్టమయ్యక సూర్యుడు

కన్వించనంతవరకు దానిని సమయాధ్యుషితమని అన్నారు. కిరణములతో కూడి సూర్యుడు రేఖా మాత్రంగా కన్వించే కాలాన్ని ఉదయ అని అంటారు. అక్కడ హోమం చేయాలి, అని ఆశ్వలాయనుడిట్లా - ఉదయ సమీప మందు, ఉషః కాలమందు, సూర్యుడు ఉదయించాన, సాయంకాల మందైతే అదే సూర్యుడు అస్తమించాక హోమం చేయాలి, అని. (చేతికన్న పైకి, కొలత) సూర్యుడు ఉదయ పర్వతాన్ని విడిచిపోక ముందే హోమం చేయాలి అదే పుణ్య ఫలాన్నిచ్చేది. ఇతరమైంది కాదు ఇది ఉదయ హోమం. రక్తిమ తొలగనంతలో సాయం హోమం చేయాలి, అని కాత్యాయనుడు). గౌడ కాలాన్ని ఆతడే ఇట్లా చెప్పాడు - రాత్రి హోమము ప్రదోషాంతమందు చేయాలి. (రాత్రిపూర్వార్థపు చతుర్థ భాగం ప్రదోషాంతం. సూర్యుడు అస్తమించాక, మూడు ముహూర్తముల కాలము ప్రదోషము). సంగవాంతమందు ప్రాతఃకాల హోమము, అని. (సూర్యోదయమయ్యాక ఆరునాడుల కాలము సంగవాంతము (నాడి=24 నిమిషాల కాలం) (సంగవం = ఆవులు దూడలతో కలిసి వచ్చే కాలం) అస్తమించాక హోమకాలం నవనాడులకాలం). ఛందోగ పరిశిష్ట మందిట్లా - ఆకాశంలో నక్షత్రాలు అంతటా చక్కగా కన్వించనంతవరకు ఎరుపుదనం పోనంతవరకు సాయంకాల హోమం చేయొచ్చు. జిహ్వాసన మందు కూడా ఇట్లాగే. అతనికి అగ్నిహోత్రంతోపాటు ప్రాదుష్కరణ హోమకాలములు వ్యాఖ్యానించబడ్డాయి, అని ఆశ్వలాయనోక్తి, అని. (ప్రాదుష్కరణమంటే అపరాహ్ణమందు గార్హపత్యము ప్రజ్వలించవేసి, ఈ విధముగా ప్రాతఃకాలమున ఉషఃకాలమందు అని కూడా. సాయం హోమకాలము ప్రదోషాంతము, ఉదయం సంగ వాంతము ఇవ్వే జితాయి. వేరుకావు ప్రాదుష్కరణ కాలం దాటితే వ్యాహృతులతో ఒక అజ్యాహుతి చేయాలి. గృహ్యగ్నిని తాను, భార్య, కొడుకు, కూతురు, శిష్యుడు వీరిలో ఎవరైనా కాని రక్షణ చేయాలి)

మూ॥ అథ అవసాధ్య ధానమ్. పారస్కరుః. అవసాధ్యధానమ్ దారకాలే దాయాద్యకాల ఏకేషాం, ఇతి. దాయాద్య కాలో విభాగకాలః. మదనరత్నే వ్యాసః - అగ్నిరైవాహికో, యేన సగృహీతుః ప్రమాదినా, పితరుష్కరతే తేన గృహీతవ్యః ప్రయత్నతః. యోఽగృహీత్వా వివాహగ్నిం గృహస్థ ఇతి మన్యతే. అన్తం తస్య న, భోక్తవ్యం వృథా పాకోహి సన్న్యతః. శ్వేష్టే బ్రాతరి పితరీవాసాగ్ని కనిష్ఠస్య పుత్రస్య వాగ్మ్యధావేఽపి న దోషః. తదాపి తత్రైవ గార్హః - పితృపాకోపజీవీవా బ్రాతృ పాకోపజీవకః, జ్ఞానాధ్యయన విద్యో వా న దుష్కేతాగ్నివా వివా. గృహస్థస్యాపి అధ్యయన మామా సత్యవతః - అనధీత్య ద్విజోపేదం స్నాతోన్య ద్వావ్యా యథాతథా, అధీతే బ్రహ్మవర్ణణ సాంగవేదం గురోర్విగ్రహే. ఇదంచ ధానం శ్వేష్టే అకృతాధానేన కార్యం. దరాగ్ని చోత్ర సంయోగం కురుతే యోఽగ్రజేస్థితే, పరివేత్తా న విజ్ఞేయః పరివర్తిస్తు పూర్వజః, ఇతిమమ, శాతాతపోక్తే. స్నాతైవ ప్లేవం. సోదర్యే తిష్ఠతి శ్వేష్టే, నకుర్యాద్ధార సంగ్రహం, అవసాధ్యం తథా ధానం పతితస్తు తథా భవేత్, ఇతి తత్రైవ గార్హ్యక్తే. అజ్ఞాయాం తద్దోషమాహ నుమంతః - శ్వేష్టే బ్రాతా యదా తిష్ఠేదా ధానం నైవ చాశ్రయేత్, అనుజ్ఞాతస్తు కుర్వీత శంఖస్య వచనం యథా. పృథ్వి పసిన్యః -

అగ్రజుడు యదాః సగ్నిః అదధ్యాదనుజః కథం, అగ్రజానుమతః కుర్యాత్ అగ్నిహోత్రం యథావిధి. హరితః - సోదరాదాంతు సర్వేషాం పరివేత్తా కథం భవేత్, దానైస్తు పరి విద్ధంతే నాగ్నిహోత్రేణ నేజ్యయా, అధికారిణోఽపి భ్రాతృరనుజ్ఞయా కుర్యాదితి మదన పారిజాతః. వివాహాస్తు అనుజ్ఞయాపి నేత్యర్థః. సోదరాత్తేన సోదరాదాం సాపత్న దత్తకాదీనాం నదోషః. తదాహ హేమాద్రౌ వసిష్ఠః - పితృవ్య పుత్రాన్ సాపత్నాన్ పరవారి సుతాం ప్రథా, దారాగ్ని హోత్ర సంయోగే న దోషః పరివేదనే. పరవారిసుతా = దత్తకాదయః. దేషాంతరేభిశేష మాహ సవివ - అభేదక ద్వాదశ వర్షాది వా క్షేప్య భ్రాతృరమపి విష్ణుమ ప్రతీక్షమాణః ప్రాయశ్చిత్తీ భవతి, ఇతి.

అనుః ఇత అవసధ్యా ధానము. (పంచాగ్నాలు - దక్షిణ, గార్హపత్య, ఆహవనీయ, సద్య, అవసద్య అని). పారస్మరుడిట్లా - అవసధ్యా ధానము వివాహకాల మందు చేయాలి. కొందరి మతంలో దాయాద్య కాలమందు అని. దాయాద్యకాల మనగా విభాగ కాలము (అస్తి పంపకం) మదనరత్నమందు వ్యాసుడిట్లా - ప్రమాదం (పొరపాటు) మొదలగు కారణాల వల్ల జైవాహికాగ్నిని స్వీకరించనివారు తండ్రి మరణించాక ప్రయత్న పూర్వకముగా స్వీకరించాలి, అని. వివాహాగ్నిని గ్రహించకుండా తనను తాను గృహస్థునిగా భావించేవాని అన్నాన్ని తినరాదు. అతడు వృథా పాకి అని పిలవబడుతాడు. పెద్ద అన్నకు, తండ్రికి కాని అగ్ని ఉన్న పక్షంలో కనిపిస్తే పుత్రునకు అగ్నిలేకపోయినా దోషం లేదు. దానినే గార్హుడు ఇట్లా అక్కడే చెప్పాడు - పితృపాకంతో జీవించేవాడు లేదా భ్రాతృపాకంతో జీవించేవాడు లేదా ఇతర అర్థయన నిష్యదే కాని అగ్ని లేకపోతే దూషితుడు కాదు, అని. సత్యవ్రతుడు, గృహస్థునకు కూడా అర్థయనాన్ని చెప్పాడు - ద్విజుడు వేదాన్ని చదవకుండానే స్వాతంత్ర్యం వివాహమాడి ఏదో రకంగా, బ్రహ్మచర్యంతో సాంగవేదమును గురువు గారి గృహమందు చదువుతాడు, అని. ఈ శ్రోత ఆధానమును పెద్దవాడు ఆధానము చేయకపోతే, చేయరాదు. అగ్రజుడు ఉండగా దార, అగ్నిహోత్ర సంయోగమును చేసినవాడు పరివేత్త అని పిలువబడు తాడు. పెద్దవానిని పరివిత్రి అని అంటారు, అని మనువు అని శాతా తపోక్తి. స్వార్థ మందు కూడా (ఔపాసనాగ్ని) ఇట్లాగే. పెద్దన్న వివాహం కాకుండా ఉండగా వివాహం చిన్నవాడు చేసుకోరాదు అవసధ్యము (స్వార్థ) ఆధానము కూడా తగదు. అట్లాగైతే పతితు దౌతాడు; అని అక్కడే గార్హుని వచనం. అజ్ఞ ఇస్తే మాత్రం దోషం లేదని సుమంతుడన్నాడు ఇట్లా - పెద్దన్న ఉండగా చిన్నవాడు ఆధానం చేసుకోరాదు. అనుజ్ఞను తీసుకొంటే మాత్రం ఆధానం చేసుకోవచ్చు అని శంఖుడు అన్నాడు, అని. వృద్ధ వసిష్ఠుడిట్లా - అగ్రజుడు అగ్ని లేనివాడైతే అనుజుడు ఎట్లా అగ్నిధానం చేస్తాడు. అగ్రజుని అనుమతితో అగ్నిహోత్రమును శాస్త్ర ప్రకారము చేయవచ్చును, అని. హరితుడిట్లా - సోదరులందరికీ పరివేత్త ఎట్లా ఔతాడు. వివాహం వల్ల పరివేత్త ఔతాడు. అగ్నిహోత్రంతోకాని యజ్ఞంతోకాని పరివేత్తకాదు, అని. అధికారులు కూడా భ్రాతృఅనుమతితో ఆధానం చేయాలి, అని మదన పారిజాతం చెప్తోంది. వివాహమైతే అనుజ్ఞతో కూడా కూడదు అని అర్థము. సోదర అని శబ్దం వాడటంవల్ల

సోదరులు (సహ, ఉదరులు) కానివారికి సాపత్న, దత్తకాదులకు దోషం లేదు దానినే హోమాద్రి యందు వసిష్ఠుడిట్లా - చిన్నాయన పుత్రులు, సాపత్న పుత్రులు, పరనారీ సుతులు వీరికి స్త్రీ అగ్నిహోత్ర సంయోగమందు పరివేత్త దోషం లేదు, అని. పరనారీ సుతులనగా దత్తకాదులు. దేశాంతరమందు విశేషాన్ని అతడే ఇట్లా చెప్పాడు - ఎనిమిది, పది, పన్నెండు సంవత్సరాలు కాని రానటువంటి పెద్దన్నను గూర్చి ఎదిరి చూడనివాడు ప్రాయశ్చిత్తానికి అర్హుడౌతాడు, అని.

మూ॥ క్షీణాదాపవీ అదోషమాహ కాత్యాయనః - దేశాంతరస్థ క్షీ బైక వృషణాన సహోదరాన్, వేశ్యానిష్ఠాంశ్చ పతిత శూద్ర తుల్యాతి రోగిణః జడమూకాంధ బధిరకుబ్జా వామన ఖంజకాన్, అతి వృద్ధాన భార్యాంశ్చ కృషిసక్తా నృపస్య చ, ధనవృద్ధి ప్రసక్తాంశ్చ కామతోఽకారిణస్తథా, కుటిలోన్మత్త చౌరాంశ్చ పరివిందం న దుష్కతి. ఆశార్కేఽపి - ఉన్నత్రః కిల్బిషీకుష్ఠీ పతితః క్షీణ ఏవ వా, రాజయక్త్వామ యావీచ, నన్యాయః స్వాత్ ప్రతీక్షితం. ఏవం జ్యేష్ఠే ఛిన్న హస్తా దాపవీ న పరివేత్తత్వం. తదాహత్రికాండ మండనః - దర్శిష్టం పౌర్వహాసేష్ఠిం సోమేజ్ఞామగ్ని సంగ్రహం, అగ్నిహోత్రం వివాహం చ ప్రయోగే ప్రథమే స్థితం, న కుర్యాజ్జనకే జ్యేష్ఠే సోదరే చాప్య కుర్యతి, క్షేత్ర జాదాపవీ జానే విద్యమానేఽపి సోదరే, నాధికార విఘాతోఽస్తి భిన్నదర్శ్యేఽపి చౌరసే, పంగ్వంధమాక బధిర పతితోన్మాద దూషణే, సంన్యస్తే ఛిన్నహస్తాదౌ యద్వాషందాది దూషణే, జనకే సోదరే జ్యేష్ఠే కుర్యా దేవేతరః క్రియాం, ఇతి, ఆరోహతం దశజం శక్యరీర్యమ, ఇత్యా ధానే మంత్ర పర్వాచ్చ. శక్యరీః = అంగురీః. తంత్ర రత్నేఽ వృక్షం - అంగవైకల్యా త్పూర్వ మాహితాగ్ని త్యేఽధిక్షియేతేవ నిత్యేషు, ఆధానంతు న కుర్యాత్తస్య నైమిత్తికత్వాత్, ఇతి. ఏవం చతురంగులేఽపి. జ్యేష్ఠేన నధికారాత్ కనిష్ఠస్య నదోషః షడంగుల కాణవికారాదేస్తు అస్త్యే వాధికార ఇతి కనిష్ఠస్య దోష ఏవ, ఏకాదశసు దశాంతర్గతేః. శరీర కార్జ్యం వా విప్రతిషిద్ధం, ఇతి. హిరణ్య కేఽని సూత్రే కర్మాశక్తి హోతో రేవాంగ వైకల్యస్య నిషేధాత్. అత ఏవద్రావ్యాయుధ సూత్రే - యాజ్ఞశ్చ ప్రథమైః త్రిభిర్బుధైః, ఇతి. మృగానంగస్యాపి అధికార ఉక్తః. అపరార్కే ఉచనాః - పితా, పితా మహాయస్య అగ్రజోవాద కస్యచిత్, తపోఽగ్ని హోత్ర మంత్రేషు న దోషః పరివేదనే. పితృ రాజ్ఞాయామపి అదోష మాహ మదనరత్నే సుమంతుః - పిత్రాయస్యతువా ధానం కథం పుత్రస్తు కారయేత్. అగ్నిహోత్రేఽధికారోన్మత్త శంఖస్య వచనం యథా, ఇతి. నాధానం కృతమిత్యర్థః. ఏత దాజ్ఞాయా మేవేతి హోమాద్రి. యత్తు - పితుః సత్యత్యనుజ్ఞానే నాథాతం నాదధీత కదాచన, ఇతి. తత్సత్యధికారక్షేయం.

అను॥ క్షీణాదులందు కూడా దోషం లేదని కాత్యాయనుడిట్లా - దేశాంతరమందున్న నపుంసకులు, ఒకే వృషణం కలవారు, సహోదరులు కానివారు, వేశ్యానిష్ఠులు, పతితులు, శూద్రతుల్యులు, అత్యంత, రుగ్గులు అత్యంత మూర్ఖులు, మూగ, గుడ్డి, చెవిటివారలు, గూని. పొట్టి, కుంటివారలు, అతివృద్ధులు, భార్యలేనివారలు (నైష్ఠిక బ్రహ్మచారి), రాజుగారి కృషి (వ్యవసాయం) యందాసక్తి గలవారు ధన వృద్ధి యందాసక్తి గలవారు, తన ఇష్టంతో వివాహ మాడనివారు, కుటిల ఉన్నత్ర, చోరులు వీరిని పరివిత్రి దూషించదు, అని. ఆశార్క మందు కూడా - ఉన్నత్రుడు, పాపి, కుష్ఠురోగి, పతితుడు, క్షీబుడు, క్షయ, అజీర్ణరోగి

(అమ యావీ) వీరిని గూర్చి ఎదిరి చూడవలసిన పనిలేదు, అని. ఇట్లాగే జ్యేష్ఠుడు భిన్న హస్తుడు మొదలగునవి కలవాడైతే కూడా పరివేత్సత్వ దోషంలేదు. దానినే త్రికాండమండను డిట్లా - దర్శష్టి, పౌర్ణమాసేష్టి, సోమయాగం, అగ్నిసంగ్రహము, అగ్నిహోత్రము, వివాహము, వీని ప్రథమ ప్రయోగము జనకుడు ఉండగా, పెద్దన్న చేయకముందు చేయరాదు. తన స్వంతం (నిజ) కాని క్షేత్రజాది సోదరులు ఉన్నా భిన్నోదరులైన ఔరసులున్నా అధికార విఘాతం లేదు (క్షేత్రజ = భర్త, సంతానం కొరకు తన భార్య దగ్గరకు, తన బంధువును పంపి సంతతిని పొందుట. వాడు క్షేత్రజుడు. ఔరసుడు = తన స్వంత సంతానం). కుంటి, గుడ్డి, మూగ, చెవిటి, పతితుడు, ఉన్మాదుడు, నన్యస్తుడు, భిన్నహస్తాదులు, షండాదులు ఈ దోషములతో జనకుడు కాని జ్యేష్ఠ సోదరుడు కాని ఉంటే ఇతరుడు (అగ్వాధాన) క్రియను చేయాలి, అని. ఆరోహతం, దశజం శక్వరీః మమ, అని ఆధానమందు మంత్ర వర్ణముల వల్ల తెలుస్తోంది. శక్వరీః = వేళ్ళు (ఆరోహతం దశతం, శక్వరీర్మమ, ఋతేనాగ్న ఆయుషా వర్చసా సహ, జ్యోగ్భీవంత ఉత్తరాముత్తరాం సమాం, దర్శమహం పూర్ణమాసం యజ్ఞం యథాయజై. ఋత్వియవతీ స్తో అగ్నిరేతసౌ. గర్భం దధా థాం తేవా మహం దదే. తత్సత్యం యద్విరం బిభృథః. వీరంజన యిష్వథః. తేమత్రాతః ప్రజనిష్కేథే. తేమా ప్రజాతే ప్రజన యిష్వథః). (సోదరులు మూడు రకాలు - తల్లిఒకతే, తండ్రులు ఇద్దరు; ఒకేతల్లి సంతానం; ఒకతండ్రీ తల్లులు వేరు వేరు ఔరసుడు; క్షేత్రజుడు, భిన్నోదరులు). తంత్ర రత్నంలో కూడా చెప్పబడింది - ఇతరుల అంగవైకల్యంవల్ల ఎవడు తొలుత అహితాగ్నిగా ఐర్యూదో అతడే నిత్యకర్మల్లోనూ అధికారి. అతడు ఆధానం చేయరాదు. అది నైమిత్తికం కనుక, అని. ఈవిధంగా నాలుగు వేళ్ళు కలవాని యందును. పెద్దవాడికి అధికారం లేదు కనుక చిన్నవాడికి దోషం లేదు. అరువేళ్ళు కలవానికి, ఒంటికన్ను వానికి, చెవులు లేని వానికి అధికారం ఉండనే ఉంది కనుక కనిష్ఠునకు దోషము. ఏకాదశములో దశ అంతర్గతమైందికదా. శరీర కార్పణ్యంవల్ల నిషేధించారు అని హిరణ్యకేశి సూత్రంలో చెప్పబడింది కర్మ చేయటానికి అశక్తుడౌతాడని ఎంచియే అంగవైకల్యాన్ని నిషేధించారు. అందువల్లనే ద్రాహ్యయజ్ఞ సూత్రమందిట్లా - మొదటి మూడు గుణములు కలవాడే యాజ్ఞ్యుడు అని, వ్యాఖ్యానించారు. న్యూనాంగునకు కూడా అధికారం చెప్పారు. (ఋషిః=బహుశ్రుతః. ఏషచై బ్రాహ్మణః ఒషిరార్థే యోత్రః శుశ్రువాన్ తై. బ్రా. ఋషిఅపత్యం ఆర్దేయః. అనూచానః (కల్పసూత్రజ్ఞాత) సాధువృత్తః వాగ్మీ అన్యూనాంగః=చతురంగుకాది; అనతిరిక్తాంగ = షడంగుకాది). అపరార్థమందు ఉతనుడిట్లా - తండ్రి, తండ్రి తండ్రి, పెద్దన్న ఉన్నట్టైతే వానికి తప, అగ్నిహోత్ర, మంత్రము లందు పరివేదనమందు దోషంలేదు, అని. తండ్రి ఆజ్ఞయందును, దోషం లేదని మదన రత్నంలో సుమంతు చెప్పాడు ఇట్లా - తండ్రికి ఆధానం లేకపోతే కొడుక్కు ఆధానం ఎట్లా ఉంటుంది. అగ్ని హోత్రమందు అధికారం ఉంటుంది. అని శంఖుని వచనము, అని. ఆధానము చేయలేదు అని అర్థము. ఇది ఆజ్ఞయందే

అని హామీ. తండ్రి అనుజ్ఞ ఉంటే ఒక్కొక్కప్పుడు అధానం చేయొద్దు. చదవొద్దు, అని ఏదన్నారో, అది అధికారం ఉంటే అని తెలుసుకోవాలి.

మూ॥ అభిశూద్ర సంస్కారః - యమః - శూద్రోఽప్యేవం విధః కార్యో వినా మంత్రేణ సంస్కృతః, న కేనచిత్ సమస్యజన్మందసాతం ప్రజాపతిః, ఛందసా=మంత్రేణ. వ్యాసోఽపి - గర్భాధానం, పుంసవనం సీమంతో జాతకర్మచ, నామక్రియా నిష్క్రమోఽన్నప్రాశనం పపమక్రియా, కర్ణవేదో వ్రతాదేవో వేదారంభక్రియావిధిః, కేశాంతః స్నానముద్వాహో వివాహాగ్ని పరిగ్రహాః, శ్రేతాగ్ని సంగ్రహప్రైవ సంస్కారాః ఛోదక స్మృతాః, ఇత్యుక్త్యాహ- నవైతాః కర్ణవేదాంతా మంత్ర వర్ణం ద్రియాః క్రియాః, వివాహోమంత్రతప్తస్యా శూద్రస్యామంత్రతో దక,ఇతి. మదనరత్న హిరణ్య గర్భాధానేత - గర్భాధానం పుంసవనం సీమంతోన్నయనం తథా, కుర్యుః హిరణ్య గర్భస్య తతస్తేద్విజ పుంగవాః, ఇత్యుక్త్యా - జాతకర్మాదికాః కుర్యాత్క్రియా ఛోదకవాపరా, ఇత్యత్ర, ద్రియా జాతకర్మ నామకరణ నిష్క్రమాన్ని ప్రాశన చూడా వివాహాః షట్, శూద్రాణాం తుషదేతే పంచ మహాయజ్ఞాశ్చేత్యే కారక, ఇత్యుక్తం. రూప నారాయణ హరిహర భాష్య యోరప్యేవం. శార్ఙ్గ ధరస్సు - ద్విజానాం ఛోదకైవస్యః శూద్రాణాం ద్వాదశైవతు, పంచైవ మిశ్రజాతీనాం సంస్కారాః కుంభర్మతః. వేదప్రవోపనయన మహానామ్నీ మహావ్రతం వినార్వాదక శూద్రాణాం సంస్కారాః నామ మాత్రతఃఇత్యాహ. అపరార్కస్సు - గర్భాధాన మృతౌ పుంసః, ఇత్యత్రాహ, ఏతచ్ఛాత్రుర్మృతపరం, న ద్విజాతి మాత్రపరం. తథా సత్యపనయనం విధాయ వాచ్యంస్యాత్,ఇతి. తేనతన్మతేఽర్హి భవంతి. బ్రాహ్మేతు - వివాహమాత్ర సంస్కారం శూద్రోఽపి లభతాం సదా ఇత్యుక్తం. అత్ర సద సచ్చూద్ర గోచరత్వేన, దేశభేదాత్ వ్యవస్థా. యత్తమనుః - న శూద్రే పాతకం కించి న్ను చ సంస్కార మర్హతి,ఇతి. తదర్థ మాహ మేధాతిథిః - యత్సామాన్యతో నిష్కర్మస్తేయాన్మతాది న తదతిక్రమేఽస్య పాపం యథా ద్విజానాం. ఉపనయన రూపం సంస్కారం చ నార్హతి, ఇతి. తేన తూష్టిం కార్యాః. శూద్రో వర్ణశుభ్యోఽపి వర్ణత్వాద్ధర్మ మర్హతి, వేదమంత్ర స్వధాస్యాహ పషటికారాది భిన్నా, ఇతి వ్యాసోక్తేః. అమంత్రస్యతు శూద్రస్య విప్రోమంత్రేణ గృహ్యతే, ఇతి మరీచ్యుక్తే. ఇయం పరిభాషా సర్వార్థా. తేన శూద్ర ధర్మేషు విప్రేణ మంత్రః పఠనీయః, సోఽపి ధారాణ ఏవేతి శూలపాదీః. ఏవంస్త్రీణా మపీతిదిక్.

అను॥ ఇక శూద్ర సంస్కారాలు. యముడిట్లా - శూద్రుడు కూడా ఈ రకముగా మంత్రం లేకుండా సంస్కారాన్ని పొంది కార్యములు చేయాలి. ప్రజాపతి ఆతనిని ఏ ఛందస్సుతోను సృష్టించలేదు,అని. ఛందస్సు అనగా మంత్రము. వ్యాసుడు కూడా - గర్భాధానము, పుంసవనము, సీమంతము, జాతకర్మ, నామక్రియ, నిష్క్రమణం (శిశువును నాల్గవ నెలలో ఇంటి బయటికి తీసుకుపోయే సంస్కారం) అన్నప్రాశనం, పుట్టు వెంట్రుకలు తీయటం, చెవులు కుట్టటం, ఉపనయనం, వేదారంభ క్రియావిధానం, చౌలము, (క్షౌరం) సమావర్తనము (స్నాతకుడు), వివాహము, వివాహాగ్ని స్వీకారము, శ్రేతాగ్ని సంగ్రహము అని సంస్కారములు పదహారు. అని చెప్పిఇట్లన్నాడు - కర్ణవేదం వరకు గల తొమ్మిది క్రియలు స్త్రీకి మంత్రం లేకుండా చేయాలి. కేవల వివాహము ఆమెకు మంత్రంతో జరగాలి. శూద్రునకు మంత్రం లేకుండ పది సంస్కారాలు,అని. మదనరత్నమందు హిరణ్య

గర్భధానమందైతే ఇట్లా - గర్భాధానం, పుంసవనం, సీమంతోన్నయనం బ్రాహ్మణునకు ఆ బ్రాహ్మణులు ఆచరించాలి, అని పలికి జాతకర్మాదికమైన ఇతరమైన ఇతరక్రియలను చేయాలి, అనేచోట స్త్రీకి జాతకర్మ, నామకరణ, నిష్క్రమ, అన్యప్రాశన, చూడ, వివాహములు ఈ ఆరు, చూడనకైతే ఈ ఆరు పంచ మహా యజ్ఞాలు కూడా అని మొత్తం పదకొండు అని చెప్పారు. రూప నారాయణ, హరిహర భాష్యము లందు కూడా ఇట్లాగే చెప్పారు. శార్ఙ్గ ధర్మకైతే - ద్విజులకు పదహారు, చూడనకు పన్నెండు సంస్కారాలు, మిత్రజాతులకైతే కులధర్మాన్ననుసరించి ఐదే సంస్కారాలు, వేదవ్రత, ఉపనయన, మహానామ్నీ, మహావ్రతం వీటిని వదలి, పన్నెండు సంస్కారాలు చూడనకు నామ మాత్రంగా చేయాలి, అని చెప్పాడు. అపరార్థకైతే - పురుషునకు ఋతుకాలమందు గర్భాధానము, అనే చోట చెప్పాడు, ఇది చతుర్వర్ణముల వారికి చెందింది, ద్విజాతికి మాత్రమే చెందింది కాదు. అట్లాగైతే ఉపనయనం చేసి అని వాచ్యంగా ఉండేది, అని. అందువల్ల ఆతని మతమందు ఎనిమిదే సంస్కారాలు. బ్రాహ్మమందైతే - వివాహ మాత్ర సంస్కారమైతే చూడ్రుడు కూడా ఎల్లప్పుడు పొందని అని చెప్పారు. ఇక్కడ సత్ చూడ్ర, అసత్ చూడ్రులనీ, దేవ భేదమునునుసరించి వ్యవస్థా. మనువేదకైతే అన్నాడో - చూడ్రునిలో పాతకం ఏమీ లేదు, సంస్కారానికి అర్హుడు కాదు, అని. దాని అర్థాన్ని మేధాతిథి ఇట్లా చెప్పాడు - సామాన్యంగా దేన్నైతే నిషేధించారో దొంగతనము, అవిధము మొదలగునవి వాటిని అతిక్రమిస్తే ఈతనికి దోషం లేదు, బ్రాహ్మణులకు అట్లా కాదు, ఉపనయన రూప సంస్కారానికి గూడా అర్హుడు కాదు, అని. వాటిని మౌనంగా చేయాలి. చూడ్రుని వర్ణము చతుర్థమైనా వర్ణము వాడైనందువల్ల ధర్మమునకు అర్హుడౌతాడు. వేదమంత్ర, స్వధా, స్వాహా, వషట్ కారాదులు లేకుండా, అని వ్యాసోక్తి. చూడ్రునకు మంత్రం లేకుండా విప్రునకు మంత్రంతో సంస్కారము, అని మరిచోక్తి గూడా. ఈ పరిభాష సర్వార్థకమైనది. అందువల్ల చూడ్రధర్మములందు విప్రుడు మంత్రం చదవాలి, అది కూడా పురాణ సంబంధమైందే అని చూలపాణి. ఈ విధంగా స్త్రీలకు కూడా, అని. ఇది ఇక చాలు.

మూ॥ అథక్షుద్రకాలాః. తత్ర జలాశయస్య పరాహః-హస్తే చాంబుపపౌష్ట కేశవ మఘామిత్రోత్తరా రోహిణీ దేవేణ్యేషు చ శుక్ర సౌమ్యశశభృత్ వాగీశవారాంశతే, రిక్తాం ఛిద్ర తిథివిహాయ వృషభే సత్రేకురీరే ఘటే మీనే కూపతదాగ కర్మమునయః శంసంతిచుద్ధేఽస్తమే. హస్తో మృగానురాధా పుష్య ధనిష్ఠోత్తరాశి రోహిణ్యః, శతభిషగిత్యారంభే కూపానాం శస్యతే భగణః హేమాద్రాభవిష్యే - తస్మిన్ సలిలసంపూర్ణే కార్తికేతు విశేషతః, మునయః కేచిదిచ్చంతి వ్యతీతేచోత్త రాయణే, నకాల నియమస్తత్ర సలిలంతత్ర కారణం. దీపికాపి - మార్గందేందుడు శుద్ధామరజి దశయనే మాఘ శుక్లస్య శుక్లే, మూలాషాదోత్తరాశ్వి శ్రవణ గురుకరే పౌష్ట శాక్రాజ చాంద్రే, మైత్రే బ్రాహ్మచ పూర్ణా మదనరవి తిథౌ సద్వితీయా తృతీయే కార్యాతోయ ప్రతిష్ఠాజ్ఞ గురుసితదినే కాలశుద్ధౌ సులగ్నే. వారాహాః - అగ్నేయే యది కోణే గ్రామస్య గృహస్య (పురస్య) వా భవతి కూపః, నిత్యం స కరోతి భయం దాహం చ స మానసంప్రాయః. నైరీ ఋత్యేబాలభయం వనితా

క్షయం చ వాయువ్యే, దిక్ శ్రయమే తత్ త్వక్వా శేషాస్తు శుభావహః కూపాః. వాస్తుశాస్త్రే - భూతిం పుష్టిం పుత్రహానిం పురంద్రీనాశం మృత్యుం సంపదం శత్రుబాధాం, కించిత్ సౌఖ్యం శంభు కోదాది కుర్వాత్ కూపోమధ్యేగేహ మర్థక్షయం చ. ఉత్పర్గ బిభిశ్చక్తిక్తి బహ్వావ పరిశిష్టే - అధాత్ వాపీకూపతదాగ యజ్ఞం వ్యాఖ్యాస్యముః. పుణ్యే హస్యదక సమీపేఽగ్నిం సమాధాయ వారుణం చరుంశ్రవయిత్వాజ్య భాగాంతే ఆజ్యాహుతీః జాహయాత్ - సముద్ర జ్యేష్ఠా, ఇతి ప్రత్యుచం, తత్ హవిషాఽగ్నే తత్సాయామితి పంచ, త్వంనో అగ్నే ఇతిద్యే, ఇమం మే వరుణ ఇతి చ స్వస్థకృతం నవమం మార్గవాంతే ధేమంతారయేత్. అవతీర్యమాచామను మంత్రయేత్ - ఇదం సరిలం పవిత్రం కురుష్వకుర్ధాః పూతా అమృతాః సంతు నిత్యం మాం తారయంతీం కురు తీర్థాభీషకం తదత్ తీర్థతే చ, ఇతి. పుచ్చాగ్రానారభ్య ఉత్తీర్య ఆపో అస్మాన్మాతరః శుంధయంతు, ఇతి. అపరాజితాయాం దిశ్యత్థాపయేత్, సూయవసాద్భగవతీ, ఇతి. హింకృతంచేత్ - హింకృద్వాతీ, ఇతి. అంకృత్యాం ఏచ్ఛాయ దర్శాదితరాం వాశక్వాదక్షిణాం. తత ఉత్పజ్జేద్దేవ పితృసునుష్యః ధీయంతామితి. తతఃపూహ్వాన్ భోజయిత్వా స్వప్తయనం వాచయాత్ ఇతి. విస్తరస్తు మాత్యేక్తోఽ సృత్యుతే జలాశయో త్వగ్ల విధాక్షేయః. కూపాదేరుత్సర్గాకరణేదోష ఉక్తో భవిష్యే - సదాజలం పవిత్రం స్యాద పవిత్రమసంస్పృతం, కుశాగ్రేణాపి రాజేంద్ర న స్పృష్టవ్యమ సంస్పృతం, తథా - వాపీకూప తదాగాదౌ యజ్ఞలం స్యాదనసంస్పృతం, అపేయం తద్భవేత్సర్వం పీత్వాచంద్రా యణం చరేత్.

అను|| ఇక క్షుద్రకాలములు (అల్ప, చెడు). అందు జలాశయమునకు చెందిన విషయం వరాహాడిట్లా - హస్త, శతభిషం, రేవతి, శ్రవణం, మఘ అనురాధ, మూడు ఉత్తరలు, రోహిణి, పుష్యమి నక్షత్రాలలో శుక్ర, బుధ, సోమ, గురువారములు ఈ దినములలో రిక్త తిథిని (చవితి, నవమి, చతుర్దశి) దోష భూయిష్ట మైనతిథిని వదలి (తప్పు=చిద్రం), వృషభ, మకర, కర్క, కుంభ, మీన లగ్నములందు, అష్టమ స్థాన శుద్ధియందు కూపతటాకముల కర్మ చేయటం ప్రశస్యమని మునులన్నారు. హస్త, మృగశిర, అనురాధ, పుష్యమి, ధనిష్ఠ, మూడు ఉత్తరానక్షత్రాలు, రోహిణి, శతభిషం ఈ నక్షత్రములు కూప ఆరంభమునకు ప్రశస్తమైనవి, అని. హేమాద్రి యందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - జలంతో నిండిన కూప ప్రతిష్ఠను విశేషించి కార్తిక మాసంలో చేయాలి. కొందరు మునులు ఉత్తరాయణం గడిచాక ఇష్టపడుతారు, అని. అక్షుడ నీళ్ళు ప్రధానము, కాలనియమం కాదు (రేదు). దీపిక కూడా - సూర్యచంద్రులు నక్షత్రములు శుభంగా ఉండగా విష్ణువు మేల్కొని ఉండగా (ఉత్తరాయణ) మాఘం నుండి ఆరు మాసాలలో శుక్లపక్షమందు, మూల, పూర్వాషాఢ, మూడు ఉత్తరలు, అశ్విని, శ్రవణం, పుష్యమి, హస్త, రేవతి, జ్యేష్ఠ, పూర్వాభాద్ర, మృగశిర, అనురాధ, రోహిణి, పూర్ణిమ, త్రయోదశితో కూడిన (శుక్లం) ద్వాదశియందు, ద్వితీయతో కూడిన తృతీయ యందు బుధ గురు సోమవారములందు కాలశుద్ధియందు, సులగ్నమందు తోయ ప్రతిష్ఠ చేయాలి, అని. వరాహాడిట్లా - గ్రామమునకు, గృహమునకు, (పురమునకు) ఆగ్నేయ కోణమందు బావి ఒకవేళ ఉంటే, అది ప్రతిరోజు భయాన్ని కల్గిస్తుంది. మనస్సులో తరుచుగా

దాహం కల్గిస్తుంది (అగ్నిని). నైఋతి దిక్కు యందైతే పిల్లలకు భయము, వాయువ్య మందైతే స్త్రీల నాశము, ఈ మూడు దిక్కులను వదలి మిగిలిన దిక్కులలోని బావులు శుభకరములు, అని. వాస్తుశాస్త్రమందిట్లా - ఈశాన్య మందలి బావి ఐశ్వర్యకారి, తూర్పు దిక్కులోది పుష్టికారి, ఆగ్నేయమందలిది పుత్రనాశమును కల్గించేది, దక్షిణదిక్కులోది స్త్రీనాశకారి, నిర్ఋతిలోది మృత్యుదాయి, పశ్చిమ మందలిది సంపత్తినిచ్చేది, వాయువ్య మందలిది శత్రుబాధ కల్గించేది, ఉత్తరదిక్కులోది కొద్ది సౌఖ్యాన్నిచ్చేది, ఇంటి మధ్యలో బావి ఉంటే అది ఇంటిని ధనాన్ని నశింపచేసేది, అని. బహ్య చ పరిశిష్టమందు ఉత్పర్గ విధి ఇట్లా చెప్పబడింది - ఇక ఇక్కడి నుండి వాపికూప తటాగ యజ్ఞమును వ్యాఖ్యా నిస్తున్నాము. పుణ్యదిన మందు నీటిదరిలో అగ్నిని సమకూర్చి పరుణుని గూర్చి చరువును వండి ఆజ్య భాగాంతమందు ఆజ్యాహుతులను హోమం చేయాలి, సముద్ర జ్యేష్ఠా అనే ఋక్కుతో. ఆ పిదప హవిస్సుతో ఎనిమిది సార్లు తత్వాయామి అను ఋక్కుతో ఐదుసార్లు, త్వం నో అగ్నే అనుమంత్రంతో రెండు సార్లు, ఇమంమే పరుణ అను దానితో కూడా ఒకసారి అహుతి ఇవ్వాలి. స్విష్టకృతమైనది తొమ్మిదవది. మార్జనము పిదప ధేనువును దింపాలి. దిగుతున్న ధేనువును ఇట్లా ప్రార్థించాలి - ఈ నీటిని పవిత్రం చేయి. ఇవి ప్రతిరోజు శుద్ధమై పవిత్రమై అమృతంగా ఉండని. నన్ను దాటించచేసేవిగా చేయి. తీర్థాభిషేకము తాను తరిస్తూ ఇతరులను తరింపజేస్తుంది, అని. పుచ్చాగ్రమును స్పృశించి, అపః అస్మాన్ మాతరః శుంధయంతు అని పఠిస్తూ నీటిలో దిగిపైకి రావాలి. ఈశాన్య దిక్కు నుండి గోవును పైకి తీయాలి, సూయవసాత్ భగవతీ, అనుమంత్రంతో. అప్పుడది హింకారం చేస్తే, హింకృజ్ఞతీ అనే మంత్రం పఠించాలి అలంకరించిన ధానిని లేదా ఇతరమైన దానినైనా బ్రాహ్మణునకు దానమివ్వాలి. శక్తికొలది దక్షిణ ఇవ్వాలి. ఆ పిదప, దేవతలు, పితరులు, మనుష్యులు ఆనందించనీ అని ఆ గోవును విడువాలి. ఆ పిదప బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టి స్వస్త్వయ సము పలికించాలి, అని. ఇంకా వివరాంగా ఐతే మత్స్యపురాణంలో చెప్పిన దానిని, నారచన ఐన జలాశయోత్పర్గ విధి యందు తెలుసు కోవచ్చును. కూపాదులకు ఉత్పర్గము చేయని పక్షంలో దోషము అని భవిష్యపురాణంలో చెప్పబడింది ఇట్లా - జలమెప్పుడూ పవిత్రమైంది. సంస్కరింపబడని నీరు అపవిత్రమైనది. అసంస్కృతమైన నీరును దర్భఅగ్ర భాగంతో కూడ తాకరాదు, ఓ రాజేంద్ర అని. అట్లాగే - వాపికూప తటాకము మొదలగు వానియందు అసంస్కృతమైన జలముంటే అది అంతా తాగకూడనది. ఒకవేళ అట్టి నీటిని తాగితే చాంద్రాయణమాచరించాలి, అని.

మూ॥ అథవృక్షారోపణం. చందేశ్వరః - అదిత్య చాంద్ర పితృతీప్య విశాఖ పౌష్ట మూలోత్రా త్రయ తురంగము వారుడాశ్వ, ఏతేమతారక గణేషు హితం నరాణాం వృక్షాది రోపణ మిహోప దిశంతి ధీరాః. అథమూర్తి ప్రతిష్ఠా - వసిష్ఠః - హస్తత్రయేమిత్ర హరిత్రయే చ పౌష్టద్వయాదిత్యసురేజ్యభేషు, తిస్రోత్రరా ధాతృశకాంక భేషు సర్వామరస్థాపన ముత్తమంస్యోత్.

మాత్య - చైత్రే వా ఫాల్గునే వాపి జ్యేష్ఠేవా మాధవే తథా, మాఘేవా సుర్యదేవానాం ప్రతిష్ఠా శుభదాభవేత్. నారదస్మై చైత్రం నిషేధయతి - విచైత్రేష్వేన మాసేషు మాఘాదిషు చ పంచమ ఇతి. తేనాత్ర వికల్పః. అత్రమాఘమాసో విష్ణు ప్రతిష్ఠా వ్యతిరిక్త విషయః, మాఘేకర్తు ర్వివాశాయ ఫాల్గునే శుభదా భవేత్, ఇతి. విష్ణుధర్మోక్షేరితి హేమాద్రిః. ముత్త్యుపరాణే - దృఢాధనకరీస్సీతా తథా ప్రతిపది స్మృతా, ద్వితీయాయాం ధనోపేతా తృతీయాయాం ధనప్రదా, చతుర్థ్యాం నాశమాప్నోతి యమవ్యస్థాత్మ స్థావరా, వినాయకస్య దేవస్య తథా తత్ర హితప్రదా, పంచమ్యాం శ్రీయుతా కర్తృర్నరదా చ తథా భవేత్, షష్ఠ్యాం లక్ష్మీయుతానిత్యం సప్తమ్యాం రోగనాశినీ, అష్టమ్యాం ధాన్య విచారా నవమ్యాం చ వివశ్యతి, భద్రకార్యాకృతా తత్రకర్తృభవతి శుష్టయే. ధర్మవృద్ధికరీజ్ఞేయా దశమ్యాంతు తథా తిథౌ, ఏకాదశ్యాం తథా యుక్తా ద్వాదశ్యాం సర్వకామదా, త్రయోదశ్యాం తథాజ్ఞేయా చతుర్దశ్యాం వివశ్యతి, పృష్ఠపక్షే పంచదశ్యాం కర్తుః క్షయకరీ భవేత్, పంచదశ్యాం తథా శుక్లే సర్వకామకరీ భవేత్.

అను॥ ఇక వృక్షారోపణము. చందేశ్వరుడిట్లా - పునర్వసు, మృగశిర, మఖపుష్యమి, విశాఖ, రేవతి, మూల, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర, అశ్విని, శతభిషం ఈ నక్షత్రములందు నరులు వృక్షములు మొదలగు వానిని నాటటం మంచిదని విద్వాంసులు ఇక్కడ ఉపదేశిస్తారు, అని. ఇక మూర్తి ప్రతిష్ఠా - వసిష్ఠుడిట్లా - హస్త చిత్ర స్వాతి అనురాధ, త్రవణం, ధనిష్ఠ, శతభిషం, రేవతి, అశ్విని, పునర్వసు, మూల, పుష్యమి, ఉత్తరాత్రయం, రోహిణి, మృగశిర నక్షత్రములందు అందరు, దేవతల స్థాపనము ఉత్తమమైనది, అని. మాత్యమందిట్లా - చైత్రమందుకాని ఫాల్గునమందుకాని జ్యేష్ఠమందు కాని వైశాఖమందు కాని మాఘమందు కాని అందరు దేవతల ప్రతిష్ఠ శుభమునిస్తుంది, అని. నారదుడు మాత్రం చైత్రమును నిషేధిస్తున్నాడు. చైత్రమాసం కాకుండా, మాఘాది పంచమాసములలో, అని. అందువల్ల ఇక్కడ వికల్పము ఇక్కడ మాఘమాసము విష్ణువు కన్న ఇతరమైన దేవతల ప్రతిష్ఠ విషయకము. మాఘమందు ప్రతిష్ఠకర్తకు నాశాన్ని కల్గించేది, ఫాల్గునమందు ప్రతిష్ఠ శుభంనిచ్చేది, అని విష్ణుధర్మోక్తి అని హేమాద్రి అన్నాడు. మాత్యపురాణమందిట్లా - ప్రతిపదయందు ప్రతిష్ఠ చేసిన దృఢమై, ధనము కూర్చునదై, వృద్ధి నందుతుంది. ద్వితీయయందైన ధనము కూర్చునది, తృతీయ యందైన ధనమునిచ్చేది ఔతుంది. చతుర్థియందైతే నశిస్తుంది, యమునకు సుఖమును కల్గిస్తుంది. అదే రోజు వినాయక ప్రతిష్ఠ ఐతే అది హితమును కల్గిస్తుంది. పంచమి యందు ప్రతిష్ఠ కర్తకు శ్రీని సమకూరుస్తుంది, కోరిన పరముల నిస్తుంది కూడా. షష్ఠి యందైతే ప్రతిష్ఠ ఎప్పుడూ లక్ష్మిని కలిగి ఉంటుంది. సప్తమి యందు రోగముల నశింప చేసేది. అష్టమియందు అధిక ధాన్యమునిస్తుంది, నవమి యందైతే నశిస్తుంది. నవమి యందు భద్రకాళి ప్రతిష్ఠ చేస్తే అది కర్తకు ఆనందాన్ని కల్గిస్తుంది. దశమి తిథి యందు దేవత ప్రతిష్ఠ చేస్తే అది ధర్మమును వృద్ధి పరుస్తుంది. ఏకాదశిన అన్ని కోరికల నిస్తుంది. ఏకాదశితో కూడిన ద్వాదశి యందైతే కూడా అన్ని కోరికలనిస్తుంది. త్రయోదశి

యందును అట్లాగే, చతుర్దశి యందు నాశమౌతుంది. అమా యందైతే కర్తకు నాశనాన్ని కల్గిస్తుంది. పూర్ణిమ యందైతే అన్ని కోరికలనిచ్చేది బెతుంది, అని.

మా|| అషాఢేద్యే తథా మూల ముత్తరాత్రయమేవ చ జ్యేష్ఠా శ్రవణ రోహిణ్యా పూర్వా భాద్రపదః తథా, హస్తోఽశ్విని రేవతి చ పుష్య మృగశిర స్తథా, అనురాధా, తథాస్వాతీ ప్రతిష్ఠా సు ప్రతిష్ఠాతే. శ్రీపతిః - రోహిణ్యుత్తర శౌష్ఠ వైష్ణవకరాదిత్యాశ్విని వాసవా, సూర్యాదైవ జీవభేష గదితం విద్యోః ప్రతిష్ఠాపనం. పుష్యశుక్లభిజిత్పురేత్సరకయోర్విత్తాధి పస్కందయోర్నైత్రే తిగ్మరుచేః కరే నిరే ఋతిభే దుర్గాదికానాం శుభం. గణ పరివృధరక్షో యక్ష భూతాసురాణాం ప్రమథఫణి పరష్వత్పాదికానాం చపౌష్ఠే, శ్రవసి సుగత వామో వాసవే లోకపానాం నిగది తమఖిలానాం స్థాపనంచ స్థిరేషు. తేజస్విని క్షేమ కృదాగ్ని దాహ విధాయినో స్వాత్ ధనదా దృధా చ, అనంద కృత్యు వివాశిని చ సూర్యాది వారేషు భవేత్ప్రతిష్ఠా. మాధవీయే నైఖానసః - మాతృభైరవ వారాహ సరసిహస్త్ర విక్రమాః, మహిషాసుర హంత్ర్యుశ్చ స్థాప్యా వైదక్షిణాయనే, వైశఖ్యోఽష్టమ్యే. లింగప్రతిష్ఠాపాయాం విశేషో హేమాద్రౌ లక్ష్మణ సముచ్చయే - ఉత్తరాశాగలే భావో లింగ స్థాపనముత్తమం, దక్షిణేత్వయనే పూజ్యం త్రివర్ణార్థే భయావహం, స్యుహో స్థాపనం నేష్టం తస్మాద్యై దక్షిణాయనే, స్థాపనంతు ప్రకర్తవ్యం శిశిరాదా వృతుత్రయే. ప్రాచ్యుషి స్థాపితం లింగం భవద్వరద యోగదం, హేమంతే జ్ఞానదం చైవ శిశిరే సర్వభూతిదం, లక్ష్మీపదం వసంతే చ గ్రీష్మే చ జయ శాంతిదం, యతీనాం సర్వకాలే చ లింగస్యారోపణం మతం. రత్నావల్యాం - మాఘ ఫాల్గుణ నైశాఘ జ్యేష్ఠాషాఢేషు పంచమ, మాసేషు శుక్లపక్షేషు లింగస్థాపన ముత్తమం. విద్యోరప్యౌహ త త్రివ నైఖానసః - మార్గశీర్వాది మాసౌ ద్వే నిందితౌ బ్రహ్మణాపురా, మాసేషు ఫాల్గుణః శ్రేష్ఠ శ్చైత్రో నైశాఘ ఏవ - చ. వృషే వాప్యౌశ్చయుజమాసే శ్రావణే మాసివా భవేత్. బౌధాయన మాత్రే విష్ణు ప్రతిష్ఠాముపక్రమ్య - ద్వాదశ్యాం శ్రోణాయాం వా యానివాన్యాని పుణ్య నక్షత్రాః, ఇతి. కృత్తికాది విశాఖాంతేష్విత్యర్థః.

అను|| రెండు అషాఢములు (పూర్వ ఉత్తర), మూల, మూడు ఉత్తరలు, జ్యేష్ఠ, శ్రవణం, రోహిణి, పూర్వాభాద్ర, హస్త, అశ్విని, రేవతి, పుష్యమి, మృగశిర, అనురాధ, స్వాతి ఈ నక్షత్రములన్నీ ప్రతిష్ఠలందు ఉత్తమమైనవి. (అనిమాత్యం). శ్రీపతి ఇట్లా - రోహిణి, ఉత్తర, రేవతి, శ్రవణం, హస్త, పునర్వసు, అశ్విని, ధనిష్ఠ, అనురాధ, మృగశిర, పుష్యమి ఈ నక్షత్రములందు విష్ణు ప్రతిష్ఠ చేయాలి అని చెప్పబడింది. పుష్యమి, శ్రవణం, అభిజిత్, ఈ నక్షత్రములందు ఇంద్రునకు, బ్రహ్మకు, కుబేరునకు, కుమార స్వామికి అనురాధ నక్షత్ర మందు సూర్యునకు హస్త నక్షత్రమందు మూల నక్షత్రమందు దుర్గ మొదలగు వారి ప్రతిష్ఠ శుభ ప్రదమైనది. రేవతి నక్షత్రమందు, ప్రమథగణములతో కూడిన గణేశాది దేవతలు, యక్ష భూత, అసురులు, ప్రమథులు, నాగులు, సరస్వతి మొదలగు వారి స్థాపన శుభకర మైంది. సుగతుని (బుద్ధుని) స్థాపన శ్రవణా నక్షత్రమందు, లోకపాలుల స్థాపన ధనిష్ఠ నక్షత్ర మందు స్థిరలగ్నంలో సమస్త దేవతల స్థాపన ఉత్తమమైనది. అదివారం ప్రతిష్ఠ జరిగితే అది తేజస్సు నిస్తుంది, సోమవారమైతే క్షేమం కలుగజేస్తుంది, మంగళవారమైతే

అగ్ని దాహం కలుగజేస్తుంది. బుధవారమైతే ధనాన్ని కూరుస్తుంది, గురువారమైతే దృఢంగా ఉంటుంది, శుక్రవారమైతే ఆనందాన్ని కల్గిస్తుంది, శనివారమైతే సామర్థ్యాన్ని నశింప చేస్తుంది. మాధవీయమందు వైఖానసుడిట్లా - మాత, భైరవుడు, వారాహ, నరసింహ, త్రివిక్రమములు, మహిషాసుర హంత్రీ వీరి ప్రతిష్ఠను దక్షిణాయనంలో చేయాలి. ఇక్కడ వై అనే శబ్దానికి కూడా అని అర్థము. లింగ ప్రతిష్ఠ యందు విశేషాన్ని హేమాద్రి యందు లక్షణ సముచ్చయ వాక్యమిట్లా ఉంది - సూర్యుడు ఉత్తరాయణ గతుడైనాక లింగస్థాపన ఉత్తమము. దక్షిణాయనంలో స్థాపించబడ్డ లింగము మూడున్నర సంవత్సరాలలో భయాన్ని కల్గిస్తుంది (సంవత్సరంనర దాకా). అందువల్ల దక్షిణాయనంలో స్వగృహంలో లింగస్థాపన ఇష్టమైనది కాదు. శిశిరాది మూడు ఋతువులలో లింగస్థాపన చేయాలి. వర్షాకాలమందు స్థాపింప బడ్డ లింగము వరములనిచ్చేది సంపదనిచ్చేది బెతుంది. హేమంత మందలిది జ్ఞానము నిచ్చేది, శిశిరమందు స్థాపితమైంది అన్ని ఐశ్వర్యముల నిచ్చేది బెతుంది. వసంత మందలిది లక్ష్మీనిస్తుంది, గ్రీష్మ మందలిది జయము శాంతిని ఇస్తుంది. యతులైతే సర్వకాలములందు, లింగస్థాపన చేయవచ్చును. రత్నావలి యుందిట్లా - మాఘ, ఫాల్గుణ, వైశాఖ, జ్యేష్ఠ, ఆషాఢములందు ఈ ఐదు మాసముల శుక్లపక్షములందు లింగస్థాపన ఉత్తమమైనది, అని. అక్కడే వైఖానసుడు విష్ణువునకు గూడా ఇట్లా చెప్పాడు - మార్గశీర్షం మొదలుగా రెండు మాసములు పూర్వం బ్రహ్మతో నిందింపబడ్డాయి. మాసములందు ఫాల్గుణ చైత్ర వైశాఖ ములు శ్రేష్ఠమైనవి. జ్యేష్ఠమందు కాని ఆశ్వయుజ మాసమందు కాని శ్రావణ మాసమందు కాని చేయవచ్చును, అని. బౌద్ధాయన సూత్రమందు విష్ణు ప్రతిష్ఠను అరంభించి ఇట్లా చెప్పారు - ద్వాదశి యందు శ్రవణ నక్షత్రమందు కాని ఇతరమైన పుణ్య నక్షత్రములందుకాని, అని కృత్తిక మొదలు విశాఖ వరకు గల నక్షత్రములలో అని అర్థము.

మూ॥ సర్వదేవేషు మూసుఖితేషాం హేమాద్రౌ విష్ణుధర్మ - మాఘ కర్తుర్వినాశాయ ఫాల్గునే శుభదా భవేత్. లోకానంద కరీచైత్రే వైశాఖే వరసంయుతా, ఆజ్ఞాయుతా సదాజ్యేష్ఠే ఆషాడే ధర్మ వృద్ధిదా, శ్రావణేధన హీనాస్మాత్ ప్రోవృపాదే వినశ్యతి. ఆశ్వినే నాశమాప్నోతి వహ్నినాకారితేతథా, శౌమ్యే శౌభాగ్యమతులం ఔషేషస్థి రమతమా, దోషాన్వితాధి మాసేస్యాత్ కర్తూత్మన ఏవ చ, ఇతి. అత్ర శ్రావణా శ్వినయోర్నిషేధో మార్గశీర్ష విధిశ్చ విష్ణు వ్యతిరిక్త విషయః, పూర్వోక్ష వచనాదిని హేమాద్రిః. మాఘ శ్రావణ భాద్రపద నిషేధః శివ వ్యతిరిక్త విషయః, తత్ర తస్మాక్తే. దేవీష్టావనే తత్రైవ విశేషో దేవీపురాణే - దేవ్యా మాఘేశ్వినే మాసే ఉత్తమా, సర్వకామదా. తథా - న తిథిర్నచ నక్షత్రం నోపవాసోఽత్రకారణం, సర్వకాలం ప్రకర్తవ్యం కృష్ణపక్షే విశేషతః. అన్యశ్చాత్ర విచారో హేమాద్రౌ జ్ఞేయః. నారదః - హంత్వర్గహీనా కర్తారం మంత్రహీనాశు ఋత్విజం, స్త్రియం లక్షణ హీనాశు న ప్రతిష్ఠా నమోదిషుః. అత్ర అధికారిణ ఉక్తాః కృత్యకల్పతతో దేవీపురాణే - వర్ణాశ్రమ విభేదేన దేవాః స్థాప్యాస్తు నాన్యథా. బ్రహ్మకు బ్రాహ్మణైః స్థాప్యే గాయత్రీ సహితః ప్రభుః. చతుర్వర్ణైః తథావిష్ణుః ప్రతిష్ఠాప్యః సుఖార్థిభిః. భైరవోఽపి చతుర్వర్ణైరం త్యజానాం తథా మతః. మాతరః సర్వలోకైస్తు స్థాప్యాః పూజ్యాః సురీత్రమాః.

లింగం గృహీయతిర్వాపి సంస్థాప్యతు యజేత్సదా. శివసర్వస్వే భవిష్యే - యస్తు పూజయతేలింగం దేవాదిం మాం జగత్పతిం, బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః శూద్రో వా మత్పరాయణః. తస్యవ్రతః ప్రదాస్యామి శుభాల్లోకానమత్రమాన్.

అను॥ దేవతలందరి విషయంలోనూ మాన విశేషము గూర్చి హేమాద్రియందు విష్ణు ధర్మోక్తి ఇట్లా - మాఘ మాసమైతే కర్తృనాశకము, ఫాల్గునము శుభము నిచ్చేది. చైత్రమాసంలో ప్రతిష్ఠ లోకానందకారకము. వైశాఖము పరప్రసాదిని. జ్యేష్ఠము ఎల్లప్పుడు జ్ఞానాన్ని కల్గించేది. ఆషాఢము ధర్మమును వృద్ధి పొందించేది. శ్రావణము ధనము లేకుండా చేస్తుంది. భాద్రపదము నాశకము. ఆశ్వియుజము నాశకారి, కార్తికముందు వహ్నివల్ల నాశము. మార్గశీర్షముందు లెక్కలేనంత సౌభాగ్యం కలుగుతుంది. పుష్యమందు గొప్పమైన సృష్టి లభిస్తుంది. అధికమాసమైతే అధికర్తకు తనకు దోషాన్ని కలిగిస్తుంది, అని. ఇక్కడ శ్రావణ, ఆశ్వియుజములకు నిషేధము, మార్గశీర్షమాసమునకు విధి ఇందలా విష్ణుదేవతకన్న ఇతరమైన దేవత ప్రతిష్ఠకు చెందినది, ముందు చెప్పిన వచనాన్ననుసరించి, అని హేమాద్రి. మాఘ, శ్రావణ, భాద్రపదల నిషేధము శివునకన్న ఇతరమైన దేవతల ప్రతిష్ఠ విషయకము. అక్కడ ఆ విషయాన్ని చెప్పారు కనుక. దేవీ స్థాపన యందు అక్కడే విశేషాన్ని దేవీపురాణ మందిట్లా చెప్పారు - దేవీ ప్రతిష్ఠ మాఘమాసం, ఆశ్విన్ మాసములలో ఉత్తమము, అన్ని కోరికల తీరుస్తుంది, అని. అట్లాగే తిథిగాని, నక్షత్రంకాని, ఉపవాసంకాని ఇక్కడ కారణం కాదు అన్ని కాలములలో చేయవచ్చును, విశేషించి కృష్ణపక్షంలో. ఇక్కడ ఇంతేదైనా తెలుసు కోవాల్సి ఉంటే హేమాద్రి యందు చూచి తెలుసుకోవాలి. నారదుడిట్లా - ధనహీనమైతే కర్త నశిస్తాడు, మంత్రహీనమైతే ఋత్విజుడు నశిస్తాడు. లక్షణ హీనమైతే స్త్రీ నాశకమౌతుంది. కనుక ప్రతిష్ఠతో సమానమైన శత్రువు లేదు. ఇక్కడ, అధికారులను గూర్చి కృత్యకల్పతరువు యందు దేవీపురాణోక్తి ఇట్లా ఉంది - వర్ణాశ్రమ విభేదాన్ననుసరించి దేవతలను స్థాపించాలి, మరో రకంగా కాదు. బ్రాహ్మణు బ్రహ్మను స్థాపించాలి. ఆతనితోపాటు గాయత్రి కూడా ఉండాలి. నాలుగు వర్ణములవారు, సుఖము పొందే కొరకు విష్ణువును స్థాపించాలి. నాలుగు వర్ణముల వారు అట్లాగే అంత్యజులు భైరవుని స్థాపించాలి. మాతలను, సురోత్తములైనవారిని, అన్నిలోకములవారు (అందరు) స్థాపించాలి, పూజించాలి గృహస్థుకాని, సన్యాసికాని లింగమును స్థాపించి ఎల్లప్పుడు పూజించాలి, అని. శివసర్వస్వ మందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - జగత్పతియైన దేవతల కాదియైన లింగరూపియైన నన్ను పూజించిన బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య శూద్రులకు, నాయందే ఆసక్తి గలవారికి, సంతసించి ఉత్తమమైన శుభకరమైన లోకములను వారికి కల్గిస్తాను, అని.

మూ॥ తిథితత్వస్యాందే - శూద్రః కర్మాణి యోనిత్యం స్వీయాని కురుతేప్రియే, తస్మాహ మర్చాం గృహ్లామి చంద్రఖండ విభూషితే. బ్రహ్మచారి గృహస్థోవా, వానప్రస్థశ్చ సువ్రతే, ఏవందినే దినే దేవం పూజయే దంతికావతిం. సన్యాసీ దేవదేవతం ప్రణవేనైవ పూజయేత్ నమోంతేన శివేనైవ స్త్రీదాం పూజావిధీయతే. విశచ్చపురాణ ప్రసిద్ధ జీర్ణలింగపూజా విషయం. యోనితు

త్రిస్థలీ సేతా నారదీయ -యఃశూద్రేదార్పితం లింగం విష్ణుంవా ప్రథమేన్నరః, సతస్య నిష్కృతిర్
 ధృష్టా ప్రాయశ్చిత్తాయ తైరపి. నమేద్యః శూద్ర సంస్కృష్టం లింగం వా హరిమేవవా, ససర్వయాతనా
 భోగీ యా వదాచంద్రహారకం. పాఖంధ పూజితంలింగం నత్యాపాఖంధతాం ద్రజేత్, ఆభీర పూజితం
 లింగం నత్యా నరకమశ్నుతే, యోషిద్భిః పూజితం లింగం విష్ణుం వాపినమేత్తుయః, సకోటికుల
 నంయుక్త మాకల్పం రౌరవం వసేత్, ఇత్యాదీని, తాని, నూతన స్థాపిత లింగాది విషయాదీ. యదా ప్రతిష్ఠితం లింగం మంత్ర విధిః యథావిధి, తదా ప్రభృతి శూద్రశ్చ యోషిద్వాపి న
 సంస్కృతే, ఇతి తత్త్రైవేక్తే. వ్రతిష్ఠాయాంతు శూద్రాదీనాం నాధికారః. స్త్రీణాం అనుపసీతానాం
 శూద్రాణాం చ నరేశ్వర, స్థాపనే నాధికారోఽస్తి విధిర్నాశంకరస్యవా. యఃశూద్ర సంస్కృతం
 లింగం విష్ణుం వాపినమేన్నరః, ఇహైవాత్యంత దుఃఖాని పశ్యత్యా ముష్మికేకిమ. శూద్రో వాసు
 పసీత్ వాస్త్రయోవా పతితోఽపివా, కేశవం వాళివం వాపిస్సృష్టా నరకమశ్నుతే, ఇతి బృహ
 న్నారదీయ స్కాందోక్తేరితి త్రిస్థలీసేతా పితామహచరణాః. చతుర్వర్ణేరితి పూర్వోక్త వచనాత్ విష్ణ్వాది
 ప్రతిష్ఠాయాం శూద్రస్య వికల్పఇతి తు యుక్తం పశ్యామః.

అను|| తిధితత్వమందు స్కాందోక్తి ఇట్లా - ఓఽప్రియ! ఏ శూద్రుడు తన నిత్యకర్మను
 ఆచరిస్తాడో, ఓ చంద్రఖండ భూషితరాల! ఆతని అర్చనను నేను గ్రహిస్తాను, అని. బ్రహ్మచారి,
 గృహస్థు, వానప్రస్థు ఎవరైనా కాని వారు ఈ విధముగా ప్రతిరోజు దేవుని, అంబికాపతిని
 పూజించాలి. సన్యాసి దేవదేవేశుని ప్రణవముతోనే పూజించాలి. స్త్రీలు నమః చివర గల
 శివ శబ్దంతో పూజించాలి (శివాయనమః). ఇది పురాణములలో ప్రసిద్ధమైన జీర్ణ లింగ
 పూజా విషయము. త్రిస్థలీ సేతువు యందు నారదీయ వచనాలు ఏవున్నాయో ఇట్లా -
 శూద్రుడు అర్పించిన లింగాన్ని, విష్ణురూపాన్ని కాని, నమస్కరించిన నరుడు పదివేల
 ప్రాయశ్చిత్తములను చేసుకున్నా వానికి నిష్కృతి లేదు. శూద్రుడు స్పృశించిన లింగమును
 కాని హరిని కాని నమస్కరించినవాడు, సూర్యచంద్రులున్నంతకాలము సర్వయాతనలను
 అనుభవిస్తాడు. పాఖండుడు పూజించిన లింగానికి నమస్కరిస్తే పాఖండుదొతాడు. ఆభీరులు
 పూజించిన లింగమునకు నమస్కరించిన, నరకమునకు పోతాడు. ఆడవారు పూజించిన
 లింగమును కాని విష్ణువును కాని నమస్కరించిన నరుడు కోట్ల సమూహములతో కూడిన
 నరకము నందు ఆకల్పాంతము ఉంటాడు అని, ఇవి మొదలుగా ఉన్న మాటలన్నీ
 నూతనముగా స్థాపించిన లింగము మొదలగు వాని విషయకములు. మంత్రము లెరిగిన
 వారు శాస్త్ర ప్రకారము లింగాన్ని ప్రతిష్ఠించాక, నాటి నుండి శూద్రుడు కాని స్త్రీ కాని
 లింగాన్ని తాకరాదు, అని అక్కడే చెప్పారు. ప్రతిష్ఠ యందు మాత్రము శూద్రాదులకు
 అధికారము లేదు. స్త్రీలకు, ఉపనయనం కాని వారికి, శూద్రులకు, ఓనరేశ్వర! విష్ణువును
 కాని శంకరునికాని స్థాపించుటలో అధికారము లేదు. శూద్రుడు సంస్కరించిన లింగాన్ని
 కాని విష్ణువును కాని నమస్కరించిన నరుడు ఇక్కడే మిక్కిలి దుఃఖములను చవిచూస్తాడు.
 అముష్మికంలో చెప్పేదేముందు. శూద్రుడు కాని అనుపసీతుడుకాని స్త్రీకాని పతితుడు కాని
 వీరెవరైనా కేశవునిగాని శివునిగాని స్పృశిస్తే నరకాన్ని పొందుతారు, అని బృహన్నారదీయంలో

స్కాందోక్తి అని త్రిస్తలీసేతువు యందు మాతాతగాడు చెప్పారు. నాలుగు వర్ణముల వారు అని ముందు చెప్పిన దానిని బట్టి విష్ణువు మొదలగు దేవతల ప్రతిష్ఠ యందు శూద్రునకు అధికారము వికల్పము (ఉండవచ్చు, ఉండకపోవచ్చు) అనే దానినైతే తగినదని మేము భావిస్తాము.

మూ॥ తతైవ గౌతమః - శివార్చనం సదాష్ట్యం శుచిః కుర్యాత్ ఉదజ్జముఖః వాచస్పతి ధృతం (మతం) - ప్రాకృల్పిమోదగాస్యస్తు ప్రాతః సాయంనిశాసుచ, ఇతి ప్రయోగ పారిజాతే. గృహ్యపరిశిష్టే - ప్రతిమాః ప్రాజ్ఞముఖిః ఉదజ్జముఖోయజ్ఞేత అన్యత్ర ప్రాజ్ఞముఖః

ఏతచ్చ స్థిర ప్రతిమా విషయం. అన్యత్ర చలార్చనం. అథప్రతిమాః భార్గవార్చన దీపికాయాం భవిష్య - సౌమర్తీ రాజతీతామీ మృన్మయా చతథా భవేత్, పాషాణ ధాతు యుక్తా చ రీతికాన్య మయా తథా (రీతిః = పితృలం) శుద్ధదారుమయీవాపి దేవతార్చా ప్రశస్యతే. అంగుష్ఠపర్యా దారభ్య ఏతస్మిం యావ దేవత, గృహేషు ప్రతిమా కార్యానాధికా శస్యతేఽబుధైః. పంచరాత్రేతు - మృద్ధారురాక్షా గోమేద మధూచ్ఛిష్టమయీనతు, ఇతి నిషేధ ఉక్తః భాగవతే - శైలీ, దారుమయీ, లాహీ, లేప్యా, లేఖ్యా చ సైకతీ, మనోమయీ, మణిమయీ ప్రతిమాస్త విధాన్ముతా. కాష్ఠం మధూకస్తవ. తత్ర కాష్ఠేషు మధుకమానీయ చ వసుంధరే, కృత్వాతత్ప్రతిమాం చైవ ప్రతిష్ఠా విధినార్చయేత్, ఇతివారాహ్మకే. దేవీపురాణే-సప్తాంగులం సమారభ్య యావచ్చ ద్వాదశాంగులం, గృహేచ్ఛర్చా సమాఖ్యాతా ప్రాసాదేవాధికా శుభా. తిథితత్వకాలికాపురాణే - ప్రతిమాయాః కపోలోద్వే స్ఫుష్టా దక్షిణ పాదినా, ప్రాణ ప్రతిష్ఠాం కుర్వీత, తస్య దేవస్య వాహరేః. అన్వేషా మపి దేవానాం ప్రతిమాసు చ సార్జిత, ప్రాణ ప్రతిష్ఠా కర్తవ్యా తస్యాందేవత్సనిర్దయే. వాసుదేవస్య వీజేన తదిష్ట్యో రిత్యనేనవా, తదైవ హృదయేంగుష్ఠం దత్వాశశ్యచ్చ మంత్రవిత్. ఏభిర్మంత్రైః ప్రతిష్ఠాంతు హృదయేఽపి సమాచరేత్. అస్త్వై ప్రాణాః ప్రతిష్ఠంతు అస్త్వై ప్రాణాః క్షరంతు చ, అస్త్వై దేవత్వమర్చయై మా మహేతి చ కల్పన. హయశీర్షపంచరాత్రే - అర్చకస్య తపోయోగాత్ అర్చనస్యాతి శాయనాత్, అభిరూప్యాచ్చ బింబానాం దేవః సాన్నిధ్యమృచ్ఛతి.

అను॥ అక్కడే గౌతముడిట్లా - శివార్చనను ఎల్లప్పుడు శుచియై ఉత్తరముఖుడై ఆచరించాలి, అని. వాచస్పతి మతమిట్లా - ఉదయం పూట తూర్పుముఖం కలవాడై సాయం కాలము పశ్చిమముఖం కలవాడై, రాత్రి ఉత్తరముఖం కలవాడై పూజించాలి, అని ప్రయోగ పారిజాతమందు కలదు. గృహ్యపరిశిష్ట మందిట్లా - విగ్రహాలు తూర్పుముఖముగా ఉంటే ఉత్తరంవైపు ముఖం కలవాడై అర్చించాలి. లేకపోతే (ఇతరత్ర) తూర్పుముఖము కలవాడై అర్చించాలి, అని. ఇది స్థిరమైన విగ్రహ విషయకము; చలప్రతిమలకన్న ఇతరమైనచోట. ఇక ప్రతిమల గూర్చి భార్గవార్చన దీపిక యందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - బంగారముది, వెండిది, రాగిది, మట్టిది, రాయిది, గైరికాదిధాతువులది, ఇత్తడిది, కంచుది. స్వచ్ఛమైన కర్రతో చేసినది వీనిలో ఏదైనా దేవవిగ్రహము (పూజకు) ప్రశస్తమైనది. బొటనవేలు కణుపు అంత పరిమాణము మొదలు పన్నెండు అంగుళముల వరకు ఇంటి యందలి విగ్రహములు

ఉండవచ్చును ఇంతకన్న పెద్దవి ఉత్తమము కాదని పెద్దలన్నారు. పాంచ రాత్రమందైతేనో ఇట్లా - మట్టిది, చెక్కది, లత్తుకది, గోమేదమను రత్నముతో చేసినది, తుమ్మెదల జిగురు వీనితో విగ్రహము చేయరాదని నిషేధము చెప్పబడింది. భాగవతమందిట్లా - రాయిది, చెక్కది, లోహముది, పూతది, చిత్రితమైనది, ఇసుకది, మానసికమైనది, మణులతో చేసినది అని విగ్రహము ఎనిమిది విధములు అని చెప్పారు. కట్టెది అనగా ఇప్పు కట్టెది. అక్కడ కట్టెలలో ఇప్పుకట్టెను తెచ్చి, ఓభూదేవి! దానితో ప్రతిమచేసి, ప్రతిష్ఠావిధితో పూజించాలి, అని వారాహపురాణోక్తి. దేవీపురాణమందిట్లా - ఏడు అంగుళములు మొదలు పన్నెండంగుళముల వరకు గృహములందు పూజా విగ్రహము ఉండాలని చెప్పారు. ప్రాసాదములందు ఇంకా పెద్ద విగ్రహము శుభమైనది, అని. తిథి తత్వమందు కాలికాపురాణోక్తి ఇట్లా - ప్రతిమ యొక్క చెంపలు రెంటిని కుడిచేతితో స్పృశించి ఆ దేవుని లేదా హరి యొక్క ప్రాణ ప్రతిష్ఠను చేయాలి, అని. ఓపార్థివ! ఇతర దేవతల ప్రతిమలందును, వానిలో దేవత్య సిద్ధి కొరకు ప్రాణ ప్రతిష్ఠను ఆచరించాలి వాసుదేవుని యొక్క బీజాక్షరములతోకాని “తద్విష్ణోః” అనే ఋక్కులతో కాని. అట్లాగే హృదయమందు నిరంతరము అంగుష్ఠము నుంచి మంత్రవేత్త, ఈ మంత్రములతో హృదయమందు కూడా ప్రతిష్ఠను ఆచరించాలి. ఈ మూర్తియందు ప్రాణములు ప్రతిష్ఠితము కాని, ఈ మూర్తియందు ప్రాణములు సంచరించనీ, దీనిలో పూజకొరకు దేవత్యం ఏర్పడని. దీనితో, ఎవరైనా దీనిని పూజించని అని. హయశీర్ష పంచరాత్రమందిట్లా - అర్చకుని తపశ్శక్తివల్ల, పూజల యొక్క ఆధిక్యం వల్ల, బింబముల సౌందర్యమువల్ల, దేవుడు (దేవత) సాన్నిధ్యాన్ని పొందుతారు (అనుభవిస్తారు), అని.

మూ॥ పుయోగ పారిజాతే వ్యాసః - ప్రతిమా పట్టయంత్రాణాం నిత్యం స్నానం న కారయేత్, కారయేత్సర్వ దినసే యదావా మలధారణం. లింగే లిశేష స్థితి తత్వే భవిష్యే - మృచ్ఛస్మ గోశక్యత్ పిష్టతామ్ర కాంస్యమయం తథా, కృత్వాలింగం సకృత్ పూజ్య వసేత్ కల్పాయాతం దివి వారీక్షం విత్తప్రదం లింగం స్సాటికం సర్వకామదం, కృత్వాపూజయవిప్రేంద్ర లప్తృసే వాంఛితం ఫలం. తత్రైవ కాలకౌముద్యాం స్నాందే - అక్షాదల్ప పరీమాణం నలింగం కుత్రచిన్నరః, కుర్వీతాం గుప్తతే ప్రాస్యం వ కదాచిత్సమారభేత్. అక్షో అశీతిర్గుంజాః. గుంజాః పంచాద్యమోషకః. తేషోద శాక్షః కర్షో అస్త్రీ; ఇత్య సురకోశాత్. పుయోగ పారిజాతే క్రియాసారే - నవాష్ట సప్తాంగులికం లింగం శ్రేష్ఠ మిహోచ్యతే, షట్ పంచక చతుర్మాసం చుద్యమంత్రవిధం స్మృతం త్రిద్వ్యైకాంగుల మానయత్ త్రివిధం తక్ కనీయసం, ఏవం నవ విధం ప్రోక్తం చరలింగం యథాక్రమం. అథపంచ సూత్ర నిర్ణయః - గౌతమీతంత్రే - లింగమస్తక విస్తారో లింగోద్భ్రాయ సమోమతః, పరిధిస్తక్ త్రిగుడితః తద్యత్ పీఠం వ్యవస్థితం. ప్రణాలికా తదైవ స్యోత్ పంచసూత్ర వినిర్ణయః. అత్రేదం తత్త్వం. లింగమస్తకవిస్తారం లింగోచ్చతా సమంకృత్వాతత్ త్రిగుణసూత్ర వేష్టనార్ధలింగ స్థాల్యం కృత్వా తత్సమం వృత్తం చతురస్రం వా పీఠ విస్తార మధశ్చీర్ఘం చ కుర్యాత్. పీఠోచ్చతాత

లింగోచ్ఛతాతో ద్విగుణా. పీఠమధ్యే లింగాత్ ద్విగుణ స్థూలం పీఠోచ్ఛతా తృతీయాంశేన కంఠం కృత్వాతస్యోర్ధ్వ మధశ్చ సమంవ ప్రద్యయం త్రయం వా కృత్వా లింగ విస్తార వృష్టింశేన పీఠోపరి బాహ్యమేఖలాం కృత్వా తదంతః సంలగ్నం తత్సమంభాతం చ కృత్వా పీఠాచ్ఛపిః లింగ సమదీర్ఘాం, పీఠార్థదీర్ఘాం వా మూలే దైర్ఘ్య సమవిస్తారాం తృతీయాంశేన మధ్యే ఖాతాం పీఠవత్సమేఖలాం ప్రణాలికాం కుర్యాదితి. అత్రమూలం సిద్ధాంతశేఖరే వైవాగమే చ జ్ఞేయం.

అను॥ ప్రయోగ పారిజాతమందు వ్యాసుడిట్లా - ప్రతిమలు, పట్టు వస్త్రంపై రాసిన యంత్రములకు రోజు స్నానం చేయించరాదు. పర్వదివస మందుకాని లేదా ఎప్పుడైనా మాలిన్యము మొదలగునవి ఉంటే చేయించాలి, అని. లింగమందు విశేషము గూర్చి తిథి తత్వమందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - మట్టి, భస్మము, అవుషేద, పిండి, రాగి, కంచు వీనిలో దేనితోనైనా లింగం చేయించి ఒకసారి పూజించిన, దేవలోకమందు పదివేల కల్పములు నివసించవచ్చును, అని. కట్టెతో చేసిన లింగము దబ్బును సమకూర్చేది. స్ఫటికలింగము అన్ని కోర్కెల నిచ్చేది. ఓ విప్రశ్రేష్ఠ! అట్లా చేసి పూజించు. నీఇష్టమైన కోరికను సొందుతావు. అక్కడే కాలకౌముది యందు స్వాందోక్తి ఇట్లా - నరుడు ఎక్కడైనా అక్షముకన్నా అల్ప పరిమాణముకల లింగాన్ని చేయరాదు. అంగుష్ఠము కన్నా చిన్నదైన లింగమును ఎప్పుడూ మొదలు పెట్టరాదు. అక్షమనగా ఎనుబది గుంజల ఎత్తు ఐదు గుంజలు ఒక మానం. పదహారు మాషములు ఒక అక్షము అదే కర్షము. అని అమర కోశము. ప్రయోగ పారిజాత మందు క్రియాసారోక్తి ఇట్లా - తొమ్మిది, ఎనిమిది, ఏడు, అంగుళముల లింగము శ్రేష్ఠమని ఇక్కడ చెప్పారు. ఆరు, ఐదు, నాలుగు అంగుళములది మధ్య రకము మూడు రకాలు. మూడు, రెండు, ఒక అంగుళముల పొడవు గలవి. ఈ మూడు రకాలు అవి కనిష్ఠమైనవి. ఈ విధముగా చరలింగము క్రమానుసారము తొమ్మిది విధాలని అన్నారు. ఇక పంచ సూత్రీ నిర్ణయము. గౌతమీ తంత్ర మందిట్లా - లింగము యొక్క తల భాగము విస్తీర్ణము లింగము ఎత్తుతో సమంగా ఉండాలి. పరిధి దానికి మూడింతలుండాలి (గుండ్రని తనము). అట్లాగే పీఠము కూడా ఉండాలి. ప్రణాళిక (మోరి) కూడా అట్లాగే ఉండాలని పంచ సూత్రీ నిర్ణయము. ఇక్కడ అసలు విషయమిది. లింగముయొక్క తల విస్తీర్ణాన్ని లింగము ఎత్తుతో సమానంగా చేసి దానికి మూడింతలు సూత్రము చుట్టలానికి తగిన విధముగా లింగ స్థాల్కమును చేసి దానికి సమానంగా గుండ్రముగా గాని, నాలుగుమూలలుగా గాని పీఠ విస్తారాన్ని క్రింద, మీద చేయాలి. పీఠము యొక్క ఎత్తైతే లింగము ఎత్తు కన్న రెట్టింపు ఉండాలి పీఠమధ్యమందు లింగముకన్న రెట్టింపులావు, పీఠముయొక్క ఎత్తులోని మూడవ భాగమంత కంఠము చేసి, దానికి పైన క్రింద సమంగా రెండుగాని మూడుగాని తీరములు చేసి, లింగవిస్తారముయొక్క అరవభాగమంత పీఠముపై బాహ్యమేఖలను చేసి దానిలోపల, సంలగ్నమైన, దానితో సమానమైన ఖాతమునుచేసి (పుష్కరిణీ), పీఠమునకు బయట లింగమునకు సమానమైన పొడవు లేదా పీఠములో సగభాగమంత పొడువైన, మూలమందు

దైర్ఘ్యమునకు సమానమైన విస్తారముకల, మూడవ భాగముతో సమంగా మధ్య లోభాతమును చేసి, పీఠమువలె మేఖలతో కూడిన ప్రణాళిక (నాలను)ను చేయాలి, అని. దీనికి మూలమును సిద్ధాంత శేఖర మందు, శైవాగమమందు చూచి తెలుసుకోవాలి.

మూ॥ తిథితత్వే బ్రాహ్మే - సర్వత్రైవప్రళస్తోఽక్షైః శివ సూర్యార్చనంవినా. తత్రైవ వారాహా పాద్యయోః - గృహేలింగద్వయం నార్ఘ్యం శాలగ్రామద్వయంతథా, ద్వేవత్రే ద్వారకాయాస్తు నార్ఘ్యం సూర్యద్వయంతథా. శక్తిత్రయంతథా నార్ఘ్యం గణేశత్రయమేవవా, ద్వైతంభో నార్ఘ్యేనైవ భగ్నాం చ ప్రతిమాం తథా నార్ఘ్యేచ్ఛ తథా మత్స్యకూర్మాది దశకం తథా, గృహేఽగ్ని ద్యౌ భగ్నాశ్చ నార్ఘ్యా పసుంధరే. ఏతాసాం పూజనాన్నిత్య ముద్దేశ్యం ప్రాప్నుయా ద్గుహీ, శాలగ్రామాః సమాః పూజ్యాః సమేషు ద్వితయం నహి. విషమానైవ పూజ్యాస్తు విషమేష్వేక ఏవహి, శాలగ్రామ శిలాభగ్నా పూజనీయాస చక్రకా, ఖండితా స్ఫుటితావాపి శాలగ్రామ శిలాశుభా. వారాహే - దర్శ్యాత్ భక్తాయయోదేవి శాలగ్రామ శిలాంసరః, సువర్ణసహితాం దివ్యాం పృథ్వీదావ ఫలం లభేత్. తత్రైవ - యః పునః పూజయేద్భక్త్యా శాలగ్రామ శిలాశతం, తత్ఫలంనైవ శక్తోఽహం వక్తుం వర్షశక్తైరపి, విష్ణుపురాణే - బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః శూద్రశ్చ పృథివీవతే, స్వధర్మ తత్పరేవిష్ణుమార్ధయతి నాన్యథా. అభిధక్తానామపి పృథగ్గృహపూజా మాతా ప్రయోగ పారిజాతే అశ్వలాయనః - పృథగ్పేక్షకపాకానాం బ్రహ్మయజ్ఞో ద్విజాతినాం, అగ్నివోత్రం సూరార్చా చ సంధ్యా నిత్యం భవేత్ పృథక్. తత్రైవ విష్ణుధర్మే - శాలగ్రామ శిలాంవాపి చక్రాంకిత శిలాంతథా, బ్రాహ్మణః పూజయేన్నిత్యం క్షత్రియాదిర్న పూజయేత్, ఇదం స్మర్య సహిత పూజా విషయం. శూద్రోఽవాసుషీతో, వా స్త్రియోవాపతితోఽపివా, కేశవం వా శివం వాపి స్మృన్వై సరకమక్ష్మతే, బ్రాహ్మణ్యవి హరం విష్ణుం న స్మృతేత్ శ్రేయ ఇచ్ఛతీ, సనాథామృతనాథా వాతస్యానాస్తీ హనిష్ఠుతిః స్త్రీణా మనుషవీతానాం శూద్రాణాం చ జనేశ్వర, స్మర్యనేనాధికారోఽస్తి విచ్ఛేద్యాశంకరస్యేవా, ఇతి స్మాందాత్. స్మర్యరహితా తుతయోర్భవత్యేవ. శాలగ్రామం న స్మృతేత్ హిసవర్ణే వసుంధరే. స్త్రీ శూద్రకర సంస్మర్యే వజ్రస్మర్యాదికోమతః. మోహోద్భవ సంస్మృతేచ్ఛుద్రో యోషిద్వాపి కదాచన, స్వపతే నరకే ఘోరే యావదాభాత సంప్రవం. యదిభక్తిర్భవేత్ స్వస్త్రీణాం వాపి వసుంధరే, దూరాదేవా స్మృతన్, పూజాం కారయేత్సు సమాహితః, ఇతి వారాహోక్తేః. శాలగ్రామ శిలామాత్ర నిషేధే, న ప్రతిమాదౌ, సర్వపక్షేస్తు సంపూజ్యా ప్రతిమాః సర్వదేవతాః. లింగాన్య పితు పూజ్యాని మణిభిః కర్పితానిచ, ఇతి తత్రైవోక్తేః.

అను॥ తిథితత్వమందు బ్రాహ్మమందు ఇట్లా - శివ, సూర్యుల అర్చన యందు తప్ప అంతట శంఖము ప్రశస్యమైనది (వాడవచ్చు)అని. అక్కడే వారాహ పాద్యము లందిట్లా - ఇంటిలో, రెండు లింగములను, రెండు శాల గ్రామములను, ద్వారకయందలి రెండు చక్రములను, ఇద్దరు సూర్యులను పూజించరాదు. మూడు శక్తి మూర్తులను ముగ్గురు గణేశులను పూజించరాదు. రెండు శంఖములను, భగ్నుమైన ప్రతిమను పూజించరాదు, అని. అట్లాగే మత్స్యకూర్మాది దశావతారములను పూజించరాదు. ఓ వసుంధర ! గృహమందు అగ్ని దగ్గమైన, భగ్నుమైన ప్రతిమలను పూజించరాదు. వీటిని పూజించటం వలన యజమాని

ప్రతిరోజు ఉద్యోగాన్ని పొందుతాడు. శాలగ్రామములను సమ సంఖ్యను పూజించాలి. సమమందును రెంటిని మాత్రమే పూజించరాదు (నాలుగు, ఆరు, అట్లా). విషమసంఖ్యను పూజించరాదు. విషమ మందు ఒకదానిని పూజించవచ్చును. శాలగ్రామ శిల ఒకవేళ భగ్గుమైనా చక్రం కలదైతే దానిని పూజించాలి. ఖండితమైనా, విరిగినా కాని శాలగ్రామ శిల శుభమైనది. వారాహమందిట్లా - ఓ దేవి! నరుడు, శాలగ్రామ శిలను భక్తునకు దానం చేసినవాడు, సువర్ణ సహితమైన, దివ్యమైన దానిని ఇచ్చినవాడు పృథ్వీ దానఫలాన్ని పొందుతాడు, అని. అక్కడే - భక్తితో శాలగ్రామ శిలను నూటిని పూజించినవాని ఫలితమును (పుణ్యమును) నూరు సంవత్సరాలకైనా చెప్పటానికి నేను అనమర్మణ్ణి, అని. విష్ణుపూజమందిట్లా - బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రులు, ఓమహారాజు! వీరు స్వధర్మ తత్పరులైతే విష్ణువు నారాధిస్తారు, లేనిచో ఆరాధించరు, అని. విభక్తులు కాని వారికి కూడా (విడిపోని) విడిగా దేవపూజను ప్రయోగ పారిజాతమందు ఆశ్వలాయనులిట్లా చెప్పారు - విడిగా ఉన్నా ఒకే పాకం (వంట) కలవారికి బ్రాహ్మణులకు బ్రహ్మయజ్ఞము, అగ్నిహోత్రము, దేవతార్చన, సంధ్య ప్రతిరోజు విడిగానే ఉంటాయి, అని. అక్కడే విష్ణుధర్మ మందిట్లా - శాలగ్రామ శిలను కాని, చక్ర చిహ్నితమైన శిలనుగాని బ్రాహ్మణుడు ప్రతిరోజు పూజించాలి, క్షత్రియారులు పూజించరాదు, అని. ఇది ముట్టుకొని చేసే పూజకు చెందిన విషయము. శూద్రుడు కాని అనుపనీతుడు కాని స్త్రీలు కాని పతితుడు కాని వీరు కేశవునిగాని శివుని గాని ముట్టుకుంటే నరకమును పొందుతారు. శ్రేయస్సును కోరే బ్రాహ్మణస్త్రీ గూడా శివుని విష్ణువును స్పృశించరాదు. భర్త ఉన్నా, గతించినా ఆమెకు ఇక్కడ నిష్కృతి లేదు. స్త్రీలకు అనుపనీతులకు, శూద్రులకు, ఓరాజు! శివునిగాని విష్ణువునుగాని ముట్టుకోవటంలో అధికారం లేదు, అని స్కాందోక్తి. ముట్టుకోకుండా ఐతే వారికి పూజకు అధికారం ఉందికదా. ఓ వసుంధర! హీన వర్ణము వారు సాలగ్రామమును ముట్టరాదు. స్త్రీ శూద్రులచేతి స్పర్శ వజ్ర స్పర్శకన్న అధికమైనదిగా భావిస్తాము. శూద్రుడు మోహం వల్ల సాలగ్రామాన్ని తాకితే, ఎప్పుడైనా స్త్రీగాని తాకితే వారు ప్రళయకాల పర్యంతము ఘోరమైన నరకమందు పడిపోతారు. అతనికి గాని స్త్రీకిగాని భక్తి ఉంటే, ఓ వసుంధర! దూరము నుండే తాకకుండా సావధాన మనస్సుతో పూజచేయించాలి, అని వారాహోక్తి. శాలగ్రామ శిలామాత్ర స్పర్శ నిషేధము ప్రతిమారుల విషయంలో కాదు. అన్ని వర్ణముల వారు అన్ని దేవతల ప్రతిమలను బాగా పూజించవచ్చును, మణులతో చేసిన లింగములను కూడా పూజింపవచ్చును, అని అక్కడే చెప్పారు.

మూ॥ చత్వరోర్జామృతైః పూజ్యః త్రయోరాజన్యజాతిభిః, వైవ్ర్యైః ద్వావేవ సంపూజ్యే తదైకః శూద్రజాతిభిః, ఇతి స్కాందాచ్చ. అన్యేతుదీక్షితా దీక్షిత విషయత్వేన వ్యవస్థామాహుః. విష్ణుధర్మే - తయోరసంభవేత్తర్కా వైసాచేహ నవధాన్యుతా. రత్నజా, హేమజా వైవ రాజతీ తామ్రజా తథా, రైతికృర్నా తథాలోహీ శైలజాద్రుమ జాతథా, అధమాధమాచ విక్షేయా మృన్ముం

ప్రతిమానయా, ఏషాం ఫలాని తత్రైవ జ్ఞేయాని. నార్వాగృహోఽశ్వశామార్తిః చతురంగులతోఽధికా, నవితస్త్వధికా ధాతు సంభవాశ్రేయ ఇచ్ఛతా. ఏవం లక్షణ సంపన్నా పారంపర్యక్రమాగతా, ఉత్తమాసాతు విజ్ఞేయా గురుదత్తావతత్త్వమా. తత్రైవపాద్యై కాలిగ్రామం ప్రక్రమ్య - తత్రాస్యామల కీతుర్యా పూజ్యా సూక్ష్మైవయా భవేత్, యథా యథా శిలాసూక్ష్మాతథాస్యాత్తు మహాత్మలం. తథా - యవమాత్రం తు గర్వః స్యాత్ యవార్థం లింగముచ్యతే, శివనాభిరితిభ్యాతః త్రిషు లోకేషు దుర్లభః తత్రైవ - కాలగ్రామమయముద్రా సంస్థితా యత్ర కుత్రచిత్, వారణస్యాయ వాధిక్యం సమంతా ద్యోజిత త్రయం. యోగ్యమృతః తత్తుమీపేతు మృతోవానీయతేఽంతికం, సవైమోక్షమవాప్నోతి సత్త్వం సత్త్వం చ వాస్యథా. తత్రైవ - చక్రాంక మిథునం పూజ్యం చైకం చక్రాంక మభ్యయేత్, చక్రాంకమిథునాత్నా ర్థం కాలగ్రామం ప్రపూజయేత్. తత్రైవ వారాహే - ష్టేచ్ఛదే శేతుచావాపి చక్రాంకో యత్ర తిష్ఠతి, యోజనానాం తథా శ్రీణి మమక్షేత్రం వసుంధరే. తత్రైవ కాలగ్రామం - ప్రక్రమ్య - క్రయశ్రీతాపరిజ్ఞేయా మధ్యమా యాచితాఽధమా ప్రయోగపారిజాతే వారాహే - ఏవం లక్షణ సంపన్నా పారంపర్య క్రమాగతా, ఉత్తమాసాతు విజ్ఞేయా గురుదత్తావతత్త్వమా.

అను|| బ్రాహ్మణులు నాలుగు లింగములను, పూజించాలి. క్షత్రియులు మూడు లింగములను, వైశ్యులు రెంటిని, శూద్రుడు ఒక లింగమును పూజించాలి, అని స్థాపించిరి. ఇతరులైతే దీక్షితము, దీక్షితముకాని అనే భేదంతో నిర్ణయము అని అన్నారు. విష్ణు ధర్మ మందిల్లా - అవి (రెండు) సంభవించని పక్షంలో అర్చావిగ్రహము ఇక్కడ తొమ్మిది రకాలుగా చెప్పబడింది. రత్నముది, బంగారుది, వెండిది, రాగిది, ఇత్తడిది, ఇసుముది, రాతిది, కర్రది మట్టిది. అధమాధమమైనది, మట్టితో చేసిన ప్రతిమ అని గ్రహించాలి అని. వీటి ఫలితములను అక్కడే తెలుసుకోవాలి. ఇళ్ళలో రాతితో చేసిన మూర్తిని, నాలుగు అంగుళముల కంటె పెద్దదైన దానిని పూజించరాదు. శ్రేయస్సు కోరే నరుడు, పన్నెండు అంగుళముల కంటె అధికమైన, ధాతువుతో చేసిన మూర్తిని పూజించరాదు. ఇట్లా లక్షణములు కలిగిన పరంపరగా వచ్చిన దానిని ఉత్తమమైన దానినిగా గుర్తించాలి. గురువు ఇచ్చిన దానిని గూడా దానితో సమానమైనదని గ్రహించాలి. అక్కడే పాద్యమందు కాలిగ్రామమును గూర్చి ఆరంభించి - అక్కడ కూడా ఉసిరికాయతో సమానమైన, సూక్ష్మమైనదైనా దానినే పూజించాలి. శిల ఎంతెంత చిన్నగా ఉంటే అంత ఎక్కువ ఫలం లభిస్తుంది, అని. అట్లాగే - గర్భము యవ గింజంత మాత్రము, లింగము యవగింజలో సగభాగము. అది శివనాభి అని ప్రసిద్ధమైంది. ముల్లోకములలో దుర్లభమైంది. అక్కడే - ఎక్కడైనా కాలగ్రామమయమైన చివ్వులు కన్పిస్తే అది చుట్టుముట్టు మూడు యోజనముల వరకు వారణాసికన్న ఒక యవగింజ ప్రమాణము అధికమైనది, అని. దాని సమీపంలో మరణించినవారు, మరణించాక దాని సమీపమునకు తీసుకుపోబడ్డవారు మోక్షాన్ని పొందుతారు, ఇది నిజము, నిజము, మరో విధముగా కాదు. అక్కడే - చక్రవిహ్నము కలిగిన వాటిని రెంటిని (జంటగా) పూజించాలి. ఒక, చక్రాంకము గల దానిని పూజించరాదు. చక్రాంకముల జంటతోపాటు కాలగ్రామమును పూజించాలి.

అక్కడే వారాహమందిట్లా - ఓ వసుంధ! మేచ్చదేశమందు కాని శుచిప్రదేశమందు కాని చక్రాంకుడున్నదోట మూడు యోజనముల వరకు నా క్షేత్రము, అని. అక్కడే శాలగ్రామము అని అరంభించి- డబ్బిచ్చి కొన్నట్టిది మధ్యమమని, యాచింపబడ్డది అధమమని గ్రహించాలి, అని అన్నాడు. ప్రయోగ పరిజాతమందు వారాహోక్తి ఇట్లా - ఈ విధముగా లక్షణములతో కూడిన, పరంపరాక్రమముగా వచ్చిన దానిని ఉత్తమమైన దాన్నిగా భావించాలి. గురువు ఇచ్చిన దానిని కూడా దానితో సమానమైన దానినిగా భావించాలి, అని.

మూ॥ అథపార్థివపూజా - నందిపురాణే - ఆయుష్మాన్ బలవాన్ శ్రీమాన్ పుత్రవాన్ ధనవాన్ మఖీ, వరమిచ్ఛం లభేల్లింగం పార్థివం యః సమర్థయేత్. తస్మాత్తు పార్థివం లింగం క్షేయం సర్వాస్పాదకం. తత్రైవ - గోభూహిరణ్య వస్త్రాది బలిపుష్పనివేదనే, క్షేయో నమః శివాయేతి మంత్రః సర్వాస్పాదకః. సర్వమంత్రాధికశ్చాయం ఓంకారాద్యః పదక్షరః. భవిష్యే - మూర్తయోఽశ్చి శ్చి శివస్త్వతాః పూర్వాదిక్రమ యోగతః. అగ్నేయ్యంతాః ప్రపూజ్యాస్తు వేద్యాం లింగే శివంయతేత్. అత్ర, వస్త్రాచీ మగ్రతః శంభోః, ఇతి రుద్రయామలే నిషేధాత్ నాంతరాలం శివం ప్రాచీ, కింతు ప్రసిద్ధేవ. తిథి తత్వే దేవీపురాణే - మృదాహరణ సంఘట్టే ప్రతిష్ఠాహ్వనమేవ చ, స్తుపనం పూజనం చైవ విసర్జనమతః పరం. హరోమహేశ్వరత్వైవ శూలపాణిః పింకధృక్, శివః పశుపతిత్వైవ మహాదేవ ఇతి క్రమాత్. స్కాందే-శుష్కాజ్ఞాపి చ పత్రాణి శ్రీవృక్షస్య నివేదయేత్, తత్రైవ భవిష్యే - ధత్తరై తైశ్చయోలింగం సక్యత్ పూజయతేనరః, సగోలక్షఫలం ప్రాప్యశివలోకే మహీయతే. యోగీనీతంత్రే - శివాగారే ఝల్లకంవ సూర్యాగారే చ శంఖకం, దుర్గాగారే వంశవాద్యం మధూరీం చ నవాదయేత్. త్రాధహమాత్రో స్కాందే - ప్పుష్పైరుద్రస్య నిర్మాల్యం సవాసా అపుతః శుచిః. ప్రయోగపారిజాతే శ్రియాసారే - మధ్యమామామికా మధ్యే పుష్పం సంగృహ్య పూజయేత్, అంగుష్ఠ తర్జనగ్రాభ్యాం నిర్మాల్య మపనోదయేత్. అపనీతం చ నిర్మాల్యం చందేశాయ నివేదయేత్, అశున్య మస్తకం లింగం నదా కురీత పూజకః. శూలపాణిశ్చ లైంగే - వరం ప్రాణ పరిత్యాగః శిరసోవాపి కర్తవ్యం, న చైవా పూజ్యభుంజీత శివలింగే మహేశ్వరం. సూతకే మృతకే చైవ నర్త్యాజ్యం శివపూజనం. తిథితత్వే లైంగే - వివాభస్య త్రిపుండ్రేణ వివాదుద్రాక్ష మాలయా, పూజితోపి మహాదేవోనస్త్వత్స్య ఫలప్రదః. తస్మాన్నుదాపి కర్తవ్యం లలాటే వైత్రిపుండ్రకం.

అను॥ ఇక పార్థివపూజ. నంది పురాణమందిట్లా - పార్థివ లింగాన్ని పూజించిన వాడు ఆయుష్మంతుడు, బలవంతుడు, శ్రీమంతుడు, పుత్రవంతుడు ధనవంతుడు, సుఖి ఔతాడు. ఇష్టమైన వరమును పొందుతాడు. అందువల్ల, పార్థివ లింగము అన్ని పనులను సాధించేది అని తెలుసుకోవాలి, అని. అక్కడే - గోవు, భూమి, బంగారము, వస్త్రము మొదలగునవి, బలి అట్లాగే పుష్ప నివేదనమందు నమఃశివాయ అనుమంత్రము అన్ని కోరికలను సాధించేది అని తెలుసుకోవాలి. ఇది సర్వమంత్రములకన్న అధికమైనది, ఓంకారము తొలుత కలిగిన ఈ షడక్షరము. భవిష్యమందిట్లా - శివుని మూర్తులు ఎనిమిది. వీటిని పూర్వదిక్కు మొదలుగా క్రమముగా ఆగ్నేయ దిశ వరకు (చివర) పూజించాలి.

వేదిక యందు లింగమందు శివుని పూజించాలి (మధ్యలో). ఇక్కడ శివుని ముందు పూర్వదిక్కు (మొగం) కాదు అని రుద్రయామల మందు నిషేధించి నందువల్ల పూర్వదిక్కు అంతరాలము (మూల) శివునకు చెందింది కాదు, కాని ప్రసిద్ధమైనదే గ్రహించాలి. తిథితత్వమందు, దేవీ పురాణమందలి వాక్యమిట్లా - మట్టిని తీసుకు వచ్చేప్పుడు హరాయనమః అని పఠించాలి. మహేశ్వరాయనమః అని ఆ మట్టిని కలిపి లింగం చేయాలి, శూలపాణయే నమః అని ప్రతిష్ఠ చేయాలి, పినాకదృతయే నమః అని ఆహ్వానము చేయాలి. శివాయనమః అని స్నానం చేయించాలి, పశుపతయే నమః అని పూజించి, మహాదేవాయ నమః అని విసర్జన చేయాలి, అని. స్నాంద మందిట్లా - శ్రీవృక్షము యొక్క ఎండుటాకులనైనా నివేదన చేయాలి, (మారేదు) అని. అక్కడే భవిష్యోక్తి ఇట్లా - ధర్మూరకములతో లింగమును ఒక్కసారి పూజించిన (ఉష్మత్త) నరుడు లక్ష్మ గోవుల దాన ఫలాన్ని పొంది శివలోకమందు వెలుగొందుతాడు, అని. యోగినీ తంత్రమందిట్లా - శివాలయమందు పెద్ద కంచు తాళములు, సూర్యమందిరమందు శంఖమును, దుర్గమందిరమందు వేణువును, మధూరిని (నోటితో ఊదేదిచిల్లులది) వాయించరాదు, అని. శ్రాద్ధ హోమాద్రి యందు స్నాందోక్తి ఇట్లా - రుద్రుని నిర్మాల్యాన్ని ముట్టుకుంటే, వస్త్రములతో కూడా అట్లాగే స్నానం చేస్తే శుచి బెటాడు, అని. ప్రయోగ పారి జాతమందు క్రియాసారోక్తి ఇట్లా - మధ్యవేలు ఉంగరపు వేలు వీని మధ్య యందు పూవును తీసుకొని (ఉంచి) పూజించాలి. బొటనవేలు చూపుడు వేలు వీనితో నిర్మాల్యమును తీసి వేయాలి, అని. తీసివేసిన నిర్మాల్యాన్ని చందేశునకు నివేదించాలి. పూజకుడు ఎల్లప్పుడూ లింగం మస్తకముపై (తల) తిలకముంచాలి (శూన్యము లేకుండా). శూలపాణియందు లైంగోక్తి ఇట్లా - ప్రాణములు వదలుట ఉత్తమము, తల తెగకోసుకొనుట ఉత్తమము, కాని శివలింగమందు మహేశ్వరుని పూజించకుండా తినరాదు. సూతకమందు కాని మృతకమందు కాని (జాత, మృత) శివ పూజను వదలరాదు, అని. తిథితత్వమందు లైంగోక్తి ఇట్లా - భస్మ త్రిపుండ్రములు లేకుండా, రుద్రాక్షమాల లేకుండా మహాదేవుని పూజించినా అతడు, అతనికి ఫలితమివ్వడు, అని. అందువల్ల లలాటమందు మట్టితోనైనా త్రిపుండ్రమును ధరించాలి.

మూ॥ రుద్రాక్ష ధారణే ఏకేషః శివరహస్యే - ఏక వక్త్రః శివః సాక్షాత్ బ్రహ్మ వాత్మాం వ్యపోహతి, అవధ్యత్వం ప్రతిప్రోతో వహ్నిస్తంభం కరోతి చ. ద్వివక్త్రో హరగోరీస్యాత్ గోవధాద్యః నాశకృత్, త్రివక్త్రోహ్యగ్ని జన్మాభి పాపరాశిం ప్రణాశయేత్. చతుర్వక్త్రః స్వయం బ్రహ్మ సరహత్మాం వ్యపోహతి, పంచవక్త్రస్య కాలాగ్ని రగమ్య భక్త్య పాపనుత్. షడ్ వక్త్రస్య గుహోజ్జ్వయో భ్రూణ వాత్మాది నాశయేత్. సప్తవక్త్రస్య సంతస్యాత్ స్వర్ణస్తే యాదిపాపహ్యత్. వినాయకోఽప్తవక్త్రః స్యాత్ సర్వాసృత వినాశకృత్. ఔరవో నవ వక్త్రస్య శివసాయుజ్య కారకః. దశవక్త్రః స్మృతో విష్ణుః భూతప్రేతభయాపహః. ఏకాదశముఖో రుద్రో నానాయజ్ఞ ఫలప్రదః. ద్వాదశాస్యః తథాదిత్యః సర్వరోగనిబద్ధః. త్రయోదశముఖః కామః సర్వకామ ఫలప్రదః. చతుర్దశాస్యః శ్రీకంరోపంకోద్ధారకరః పరః. ఇతి. తథా-ఖినామంత్రేణ యోధతే రుద్రాక్షంభువిమానవః సయాతి సరకాన్ ఘోరాన్ యావదింద్రాశ్చతుర్దశ. పంచామృతం పంచగవ్యం స్నానకాలే ప్రయోజయేత్, రుద్రాక్షస్య

ప్రతిష్ఠాయాం మంత్రం పంచాక్షరంతథా. యద్వా-ఓం అఘోర ఓం హ్రోం అఘోరతర ఓం వ్రౌం వ్రౌం నమస్తే రుద్ర రూపాయ హ్రోం స్వాహా అనేనాభిమంత్ర్య ధారయేత్. తథా-అష్టోత్తరశతం కార్య చతుష్పంచాశదేవవా, సప్తవింశతి మానవా తతో హీనాధమా స్మృతా. ప్రజాపతిః - మోక్షార్థీ పంచవింశత్యా ధనార్థీ త్రింశతా జపేత్, పుష్కర్ణీ పంచవింశత్యా పంచదశ్యాభిధారకే. సప్తవింశతి రుద్రాక్షమాలయా దేహసంస్థయా, యత్కదోతి సరః పుణ్యం సర్వం కోటిగుణం భవేత్. యోదదాతి ద్విశేభ్యశ్చ రుద్రాక్షం భువి సమృఖం, తస్య ప్రీతో భవేద్రుద్రః స్వపదం చ ప్రయచ్ఛతి, ఇతి. పదార్థాదర్శ్యబోపదేవః - రుద్రాక్షాన్ కందేశే దశవ పరిమితాన్ మస్తకే వింశతి ద్వేషబేషలే తద్ధ ప్రదేశే కరయుగల కృతే ద్వాదశద్వాదశైవ, బాహ్వోరిందోః కలాభిః సయనయుగకృతే ఏకమేకం శిఖాయాం వక్షస్యస్థాదికం యః కలయతి శతకం సస్వయం నీలకంఠః.

అను! రుద్రాక్ష ధారణ యందు విశేషము శివ రహస్య మందిల్లా చెప్పబడింది- ఒక ముఖము గలది సాక్షాత్తు శివుడే. బ్రహ్మహత్య పాపమును తొలగిస్తుంది. ప్రవాహానికి ఎదురీదినపుడు చావు రాకుండా కాపాడుతుంది. అగ్ని స్తంభన కూడా చేస్తుంది. రెండు ముఖములది హరగౌరీ అనబడుతుంది. గోవధ మొదలగు పాపముల నశింప చేసేది. మూడు ముఖములది అగ్ని జన్మ అను పేరు గలది. మన పాప రాశిని నశింప చేస్తుంది. నాలుగు ముఖములది స్వయముగా బ్రహ్మయే. నరహత్య పాపమును తొలగిస్తుంది. ఐదు ముఖములది కాలాగ్ని అగమ్యగమనము, అభక్త్యభక్షణము వల్ల కలిగే పాపాలను నశింప చేస్తుంది. ఆరు ముఖములది కుమార స్వామియే. క్రూణహత్యాది పాపముల నశింపచేసేది. ఏడు ముఖములది అనంతుడు. బంగారము దొంగిలించుట మొదలగు వానివల్ల కలిగే పాపముల హరించేది. ఎనిమిది ముఖములది వినాయకుడు. అసత్యదోషములనన్నిటిని నశింపచేస్తుంది. తొమ్మిది ముఖములు గలది భైరవము. శివసాయుజ్యమును కలిగించేది. పదిముఖులది విష్ణువు. భూతప్రేతముల భయనాశకము. పదకొండు ముఖములు గలది రుద్రుడు. అనేక యజ్ఞముల ఫలమునిచ్చేది. పన్నెండు ముఖములది ఆదిత్యుడు. అన్ని రోగములను మింగేది. పదమూడు ముఖములది కామము. అన్ని కోరికల ఫలము నిచ్చేది. పదునాలుగు ముఖములది శ్రీకంఠము, వంశమును ఉద్ధరింపచేసేది. ఉత్తమమైనది, అని. అట్లాగే - ఏనరుదైనా ఈ లోకంలో మంత్రం (పూతం) లేకుండా రుద్రాక్షను ధరిస్తాడో, అతడు పదునాలుగురు ఇంద్రులున్నంతకాలము ఘోరమైన నరకములకు వెళ్తాడు. పంచామృతము, పంచగవ్యము వీటిని స్నానకాల మందు ఉపయోగించాలి. రుద్రాక్ష ప్రతిష్ఠ యందు మంత్రము పంచాక్షరి లేదా ఓం అఘోర, ఓం హ్రోం అఘోరతర, ఓం వ్రౌం వ్రౌం నమస్తే రుద్ర రూపాయ హ్రోం స్వాహా, అను మంత్రముతో అభిమంత్రించి ధరించాలి. అట్లాగే - నూట ఎనిమిది రుద్రాక్షలది మాల లేదా ఏబది నాలుగు రుద్రాక్షలది లేదా ఇరువది ఏడు రుద్రాక్షలది కాని కావాలి అంతకన్న తక్కువైనది అధమమైనదన్నారు. ప్రజా పతి ఇట్లా-మోక్షమును కోరేవాడు ఇరువది ఐదు పూసలుగల ధనమును కోరేవాడు ముప్పది

పూసలు గల, పుష్టినికోరేవాడు ఇరువది ఐదు పూసలుగల, అభిచారకర్మకైతే పరిహాసు రుద్రాక్షలు కలదానితో జపించాలి, అని. ఇరువది ఏడు రుద్రాక్షలు గల మాలను దేహముపై ధరించిన నరుడు చేసే పుణ్యము అంతా కోటి గుణితము ఔతుంది. ఏ నరుడు రుద్రాక్షను ఈ భువియందు (శివుని) ఎదురుగా బ్రాహ్మణుల కిస్తాడో, అతనికి రుద్రుడు సంతుష్ఠుడౌతాడు, తన పదవిని గూడా ఇస్తాడు, అని. పదార్థా దర్శనముందు బోపదేవుడిట్లా - కంఠముందు రుద్రాక్షలను ముప్పది రెండు ధరించాలి, తల యందు నలుబది, చెవులందు ఆరేసి, చేతులకు వన్నెందేసి భుజములకు పదహారేసి, కళ్ళకు ఒకటొకటి శిఖయందు వక్షస్థలముందు నూటెనిమిది రుద్రాక్షలను ధరించినవాడు స్వయంగా నీలకంఠుడే, అని.

మూ॥ హోమాద్రోణిపధర్మే - స్నానం పలశతంక్షేయం అభ్యంగం పంచవింశతిః, పలానాంధ్యే సహస్రేతు మహాస్నానం ప్రక్షీర్తితం. పంచవిశత్పులలింగే త్వభ్యంగంకారయేదభ, శివస్య సర్విషాస్నానం ప్రోక్షం పలశతేన చ. తాపతా మధునాచైవ దధ్నా చైవతతః పునః, తాప శైవచక్షీరం గచ్ఛేనైవ భవేత్తతః. భూయః సార్థ సహస్రేణ పలానామైక్షవేదచ, రసేన కారయే త్స్నానం భక్త్యా బోధ్యంబునాతతః. విష్ణోదౌతు స్నాందే - క్షీరార్థ శగుణంద్వాఘ్నతే నైవదశోత్తరం, ఘృతార్థశగుణం క్షైద్రం క్షైద్రాచైక్షవేదచ తథా. బ్రాహ్మ - దేవానాం ప్రతిమాయత్ర ఘృతా భ్యంగక్షమా భవేత్, పలాని తత్ర దేయాని క్రద్ధయా పంచవింశతిః. ఇదంక్రోడీకృతాభిప్రాయేణ. తక్షైవ సంగ్రహే-విష్యక్సేనాయ దాతవ్యం నైవేద్యస్య శతాంశకం, పాదోదకం ప్రసారం చలింగే చందేశ్వరాయకు. పంచాయతన సన్నివేశ మాహబోపదేవః - పదార్థాదర్శన - శంభో మధ్యగతే హరీ సహరభా దేవ్యహరౌ శంకరే, భాస్వే నాగసుతారవౌహర గణేశాజాంబికాః స్థాపితాః, దేవ్యా విష్ణుహస్తైక దంతర వయో లంబోదరై జేత్సరే నాంబాః శంకరభాగతోఽతి సుఖదా వ్యస్తాస్తహాని వ్రదాః, శంకర భాగతః ఈశాన కోణాదారభ్య వ్రదక్షిణ మిత్త్యర్థః. అత్రదిక్ స్వరూపముక్తం ప్రయోగ పారిశాతే మంత్రశాస్త్రే - దేవస్య ముఖమారభ్య దిశం ప్రాచీం ప్రకల్పయేత్, తదాది పరివారాణాం అంగాద్యావరణ స్థితిః. అత్రక్రమః పాద్యే - రవిర్వినియోకశ్చందీ ఈశోవిష్ణుస్త పంచమః, అనుక్రమేణ పూజ్యంతే వ్యవ్రత్యమేతు మహాద్భయం. తథా- పూజ్యపూజకయోర్మధ్యే ప్రాచీప్రోక్తా విచక్షణైః.

అను॥ హోమాద్రి యందు శివధర్మోక్తి ఇట్లా - నూరు పలముల (ప్రమాణం)తో స్నానము, ఇరువది ఐదు పలముతో అభ్యంగము, రెండు వేల పలములతో మహా స్నానము అని చెప్పబడింది. లింగమునకు ఇరువది ఐదు పలముతో అభ్యంగం చేయించాలి. శివునకు నూరు పలముల నేతితో స్నానము చేయించాలని చెప్పారు. అంతే ప్రమాణం గల తేనెతో, పెరుగుతో, అంతే ప్రమాణం గల ఆవు పాలతో (నూరు) స్నానం చేయించాలి. వేయి ఐదు వందల పలముల చెరుకు రసముతో స్నానం చేయించాలి. పిదప భక్తితో వేడినీటితో స్నానం చేయించాలి. విష్ణువు మొదలగు వారి విషయంలో ఐతే స్నాందోక్తి ఇట్లా - పాల కన్న పదంతలెక్కువ పెరుగు, దానికన్న పదంతలెక్కువ నేయి, దానికన్న పదింత లెక్కువ తెనె, దానికన్న పదింతలెక్కువ చెరుకురసము, అని. బ్రాహ్మమందిట్లా - దేవతల ప్రతిమ నేయితో అభ్యంగం చేయించటానికి అనువుగా ఉంటే, అక్కడ ఇరువది ఐదు పలములతో

శ్రద్ధగా చేయించాలి, అని. ఇది క్రోడీకరించిన అభిప్రాయము. అక్కడే సంగ్రహమందిట్లా - నైవేద్యంలోని సూరవభాగాన్ని విష్ణుశ్నేసునకివ్వాలి. లింగమందు చందేశ్వరునకు పాదోదకము, ప్రసాదము ఇవ్వాలి, అని. పంచాయతన సన్నివేశాన్ని బోధదేవుడిట్లా చెప్పాడు. పదార్థాదర్శనము కూడా ఇట్లా - శివుడు మధ్యలో ఉంటే విష్ణువు, సూర్యుడు, గణపతి, దేవి వీరిని స్థాపించాలి. విష్ణువు మధ్యలో ఉంటే శివుడు, గణపతి, సూర్యుడు, పార్వతి ఉండాలి. సూర్యుడు మధ్యలో ఉంటే శివుడు, గణపతి, విష్ణువు, దుర్గ స్థాపించబడాలి. దుర్గ మధ్యలో ఉంటే విష్ణువు, శివుడు, గణపతి, సూర్యుడుండాలి. గణపతి మధ్యలో ఉంటే విష్ణువు శివుడు, సూర్యుడు దుర్గప్రకృత ఉండాలి. శంకరుని భాగం నుండి, ఈశానకోణం నుండి అరంభించి ప్రదక్షిణ క్రమంలో ఉండాలి, అని అర్థము. ఇక్కడ దిక్ స్వరూపమును గూర్చి ప్రయోప పారిజాతమందు మంత్రశాస్త్రోక్తి ఇట్లా ఉంది - దేవత ముఖము ఏ వైపు ఉందో అదే ప్రాచీ అని భావించాలి. అక్కడి నుండి పరివారగణమునకు అంగాది అవరణ స్థితి ఉంచాలి, అని. ఇక్కడ పార్థ మందు క్రమం ఇట్లా - సూర్యుడు, వినాయకుడు, దుర్గ, శివుడు, విష్ణువు అని క్రమము. ఈ క్రమంలో పూజించాలి. వివరీతక్రమంలో పూజిస్తే గొప్ప భయం కలుగుతుంది, అని. అట్లాగే - పూజించతగిన వాని యొక్క పూజయొక్క మధ్యలో తూర్పుదిక్కు ఉంటుంది అని విద్వాంసులన్నారు, అని.

మూ॥ అథ కేశవాదిమూర్తయః - బోధదేవః - కేవిగోవాదాపు హృదయ ప్రజాచ్యుత్పమ మాత్రినా, వాఽథో నృపాశాన శ్రీపాశాపు గేవిగవే చపే. అత్రకేవిగవిత్వాద్వై కేశవ విష్ణోరీ చతుర్వింశతి మూర్తయోఽభి ధీయంతే శాత్ శంఖాత్ చగే చక్రగదే జ్ఞేయే ఇత్యర్థః. శిష్టేభవే పద్మం తస్యతః సిద్ధం. అత్ర దక్షిణోర్ధ్వకర క్రమేణ జ్ఞేయం. దక్షిణోర్ధ్వకరక్రమాత్, ఇతి హేమాద్రౌ వచనాత్ తేన హేమాద్రిదా సంవాదః. విశదేన వివరీతం గదే ఇత్యర్థః. అత్రాపి శాదిత్యను వృత్తిః శంఖార్థగా చక్రే ఇత్యర్థః. గవే ఇత్యత్రాపి శాదను వర్తతే. శంఖాత్ గదా పద్మే ఇత్యర్థః. వివరీతే పద్మగదే ఇత్యత్రాపి శంఖాత్ జ్ఞేయే. చపే చక్రపద్మే శంఖాత్ చక్రపద్మే ఇత్యర్థః. ఏ ఇతి అత్రాపి పద్మచక్రే ఇత్యర్థః. తేనచగే ఇత్యత్రా మూర్తయః. గవే ఇత్యత్రా మూర్తయః. చపే ఇత్యత్ర చ అత్ర మూలం హేమాద్రౌ జ్ఞేయం.

అను॥ ఇక కేశవాది మూర్తులు. బోధదేవుడిట్లా - కే (కేశవ)వి (విష్ణు) గో (గోవింద) వా (వామన) దా (దామోదర) పు (పురుషోత్తమ) హృ (హృషీకేశ) య (యజ్ఞపురుష ప్రద్యుమ్న) ప్ర (ప్రజాపతి) జ (జగన్నాథ) అచ్యుత, కృష్ణ, మధుసూదన, మాధవ, త్రివిక్రమ, నారాయణ, వాసుదేవ, అధోక్షజ, నృసింహ, హరి, శాలిగ్రామ, నరపతి, శ్రీశ, పద్మనాభ ఈ ఇరువది నాలుగుమూర్తు లుంటాయి, అని. ఇక్కడ కేవిగ అని మొదలగు వానితో కేశవ విష్ణు మొదలగు ఇరువది నాలుగు మూర్తులు చెప్పబడుతాయి. శాత్ అనగా శంఖము నుండి చగే అనగా చక్ర గదలు అని తెలుసుకోవాలని అర్థము. మిగిలిన భుజమందు పద్మము అని ఆర్థాత్ సిద్ధమైంది. ఇక్కడ కుడిపై చేయినుండి అనే క్రమము అని తెలుసు కోవాలి. దక్షిణోర్ధ్వకర క్రమము ననుసరించి, అని హేమాద్రి యందు వచనము. దానితో

హోమాద్రితో సరిపోయింది (అమాట) విశబ్దంవల్ల విపరీతము గద, చక్రము అని అర్థము. ఇక్కడ కూడా శాత్ అని అనువృత్తి. శంఖము నుండి గద చక్రములు అని అర్థము. గపే అను చోట కూడా శాత్ అనువర్తిస్తుంది. శంఖము నుండి గద పద్మములు అని అర్థము. విపరీతమందు పద్మగదలు అని ఇక్కడ కూడా శంఖము నుండి అని తెలుసుకోవాలి. చపే అనగా చక్రపద్మములు. శంఖము నుండి చక్ర పద్మములు అని అర్థము. విపరీతము అని ఇక్కడ కూడా గ్రహించాలి. పద్మ చక్రములు అని అర్థము. అందువల్ల చగే అని ఎనిమిది మూర్తులు. గపే అని ఎనిమిది మూర్తులు. చపే అనే చోట కూడా (ఎనిమిది మూర్తులు). ఇక్కడ మూలాన్ని హోమాద్రి యందు తెలుసుకోవాలి.

మూ॥ అథబౌధాయన సూత్రం - త్రైవిక్రమం చానుసృత్య లింగార్చా ప్రతిష్ఠావ్యతే. యజమానః పూర్వోక్షకాః పూర్వేష్యుః దశద్వాదశవోదశాన్యతర హస్తం మండపం కృత్వా అగ్నేయే హస్తమాత్రం చతురస్రం కుండం స్థండిలంవా పూర్వతో హస్తమాత్రాం వేదీం నైర్ఋతే వాస్తుమండలం మధ్యే వేదీం తదుపరి సర్వతో భద్రం చ కృత్వా ప్రాణా నాయమ్యస్యాం మూర్తౌ లింగే వా దేవస్య సాన్నిధ్య సిద్ధ్యం దీర్ఘాయుర్లక్ష్మీ సర్వకామ సమృద్ధ్యక్ష్యం సుఖకామోఽ ముకమూర్తి ప్రతిష్ఠాం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య గణేశ పూజన పుణ్యాహ వాచన మాతృకా పూజన నాందీ శ్రాద్ధాని కృత్వాచార్యం చతురః ఋత్విజశ్చ పృథ్వావస్త్రాద్వైః పూజయేత్. అథాచార్యో యదత్ర సంస్థితం, ఇతి సర్వపానో విక్రీర్య ఆపోహిష్యేతి కుశోదకేన భూమిం ప్రోక్ష్య, దేవా ఆయాస్తు యాతుధానా అపయాంతు, విష్ణోదేవయజనం రక్షసేతి భూమౌ ప్రాదేశం కృత్వా అస్మత్పుత తులావర్ధి మాగ్ధేణ మండప ప్రతిష్ఠాం కృత్వా అకృత్వా వా పూర్వరాత్రౌ హిరణ్యో పధానం దేవం పంచగవ్య హిరణ్య యవ దూర్యాశ్వత్థ పలాశపర్ణాన్యద కుంభే ప్రక్షిప్య తాభిరగ్ని రాపోహిష్యేతి తిన్మభిః హిరణ్యవర్ణేతి చతస్పభిః పవమానః సువర్ణన ఇత్యనువాకేన అభిషిచ్య వ్యావృతిభిశ్చ జడం విష్కరితి పుష్పఫల యవదూర్యాః సమర్చ్య నమస్తే రుద్రమన్యవ ఇతి రుద్రే తతో రక్షోహణ మితి హస్తే కంకణం ఐర్ద్వానసాచార్ద్య అవతేహేద, ఉదుత్తమ మితి చ జతే అధివాసయేత్. ఇదం బౌధాయనోక్తం.

అను॥ ఇక బౌధాయన సూత్రము. త్రైవిక్రమిని కూడా అనుసరించి లింగము యొక్క పూజ, ప్రతిష్ఠలను చెబుతున్నాను. యజమానుడు ముందు చెప్పిన కాలమందు ముందు రోజు, పది, పన్నెండు, పదహారు (వీనిలో ఏదేని ఒక కొలత గల) హస్తముల మండపాన్ని చేసి, అగ్నేయ కోణమందు హస్తమాత్ర ప్రమాణముతో చతురస్రముగా కుండముగాని స్థండిలముగాని ఏర్పరచి, తూర్పునుండి హస్తమాత్ర ప్రమాణముగల వేదిని, నైఋత భాగమందు వాస్తుమండలమును మధ్యయందు వేదిని, దానిపైన సర్వతోభద్రను ఏర్పరచి, ప్రాణాయామంచేసి ఈ మూర్తియందు కాని లింగమందు కాని దేవతాసాన్నిధ్య సిద్ధి కొరకు, దీర్ఘాయు, లక్ష్మీ, సర్వకామసమృద్ధి, అక్షయ్య సుఖము వీటినికోరి ఈ మూర్తి ప్రతిష్ఠను చేస్తున్నాను, అని సంకల్పించేసి గణేశపూజ, పుణ్యాహవాచనం, మాతృకాపూజన, నాందీ శ్రాద్ధములు చేసి, ఆచార్యుని, నలుగురు ఋత్విక్కులను వరణించేసి వస్త్రాదులతో

పూజించాలి. ఇక ఆచార్యుడు, యదత్రసంస్థితం, అని పరిస్తూ ఆవాలు చల్లాలి. అపోహిష్ట, అను మంత్రంతో కుశ ఉదకంతో భూమిని ప్రోక్షించాలి, దేవతలు రండి, యాతుధానులు తొలగిపోండి, ఓ విష్ణు ఈ దేవయజ్ఞాన్ని రక్షించు, అని భూమి యందు ఒక ప్రదేశాన్ని నిర్ణయించి, నేను చెప్పిన తులా పద్ధతి మార్గంతో (కొలతలు) మండప ప్రతిష్ఠను చేసి, లేదా చేయకకాని పూర్వరాత్రియందు ధనము (బంగారముపై) పై ఉంచబడినదేవుని, పంచగవ్యము బంగారము, యవలు, దూర్వారావి ఆకులు మోదుగ ఆకులు వీటన్నిటిని నీళ్ళు గల కుంభమందు వేసి, ఆనీటితో, అపోహిష్ట, అనే మూడు మంత్రాలతో హిరణ్యవర్ష అనే నాలుగు మంత్రాలతో, పవమానః సువర్ణనః అనే అనువాకంతో (అదేవుని) అభిషేకించి, వ్యాహృతులతోను అభిషేకించి ఇదం విష్ణుః అనే మంత్రంతో పుష్ప, ఫల, యవ దూర్వా ఇవన్నీ సమర్పించి, సమస్తే రుద్ర మన్యవ అనే మంత్రంతో రుద్రునియందు (సమర్పించి) ఆ పిదప రక్షోహణమనే మంత్రంతో హస్తమందు కంకణం కట్టి, గుడ్డతోకప్పి, అవతేహేద, ఉదుత్తమ అనే మంత్రాలతో మూర్తిని జలాధివాసం చేయాలి. ఇది బోధాయనోక్త ప్రకారము.

మూ॥ తతశ్చల లింగే అర్చాయాంవా అత్రాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య గోక్షేరే నీవార చరుం కృత్వా విష్ణుశ్చేత కృసరమపి శ్రవయిత్వా అజ్యభాగాంతే పరాశ ఉదుంబర అశస్త్య శమ్య పామర్గ సమిద్ధిః అశ్వేన చరుడా తిరైర్వా ప్రత్యేక మష్టా వింశతి మష్టేవా అహోతిః లోకపాల మూర్తి పతిభ్యో హంత్వాస్థాప్య దేవ మంత్రేణ పూర్వోక్త సమిర్చితనైవార చర్వాజ్యైః అష్ట సహస్రం, అష్టశతం, అష్టవింశతి వాహంత్యా, అగ్నిర్వజార్ఘ్నిః, ఇత్యను వాకేన దశాహుతీర్ఘహయ్యాత్. ప్రతిద్రవ్యం హోమాంతే దేవం పాదనాభిశిరః స్పృశేత్. అజ్యహోమే చోత్తరతః సజలకుంభే సంపాతాన్ గయేత్. తేషాం మంత్రాః ఇంద్రాయేంద్రో ఇతింద్రస్య, సోమో విపుధివీమూర్తేః, అఘోరేభ్యః ఇతి తత్వతేః శర్వస్య అగ్ని యహోహత్యగ్నేః, అగ్నిందూతం పురోదధేత్యగ్ని మూర్తేః, నమః శర్వాయ చ పశుపతయే చేతి పశుపతేః యమాయ సోమమితి యమస్య, అనిహి వీరితి యజమానమూర్తేః స్తుతిా శ్రుతం తత్వతే ఉగ్రస్య, అనున్వంతం నైర్ ఋతేః, ఆ కృష్ణేన సూర్య మూర్తేః, యోరుద్రో అగ్నే ఇతి తత్వతే రుద్రస్య, ఇమం మే పరుణస్య, శన్నోదేవీ జలమూర్తేః, నమో భవాయేతి భవస్య, అనోని యుద్ధిరితి వాయోః, వాత ఆవాతు వాయుమూర్తేః, తమీశానం తత్వతేరీశానస్య, అప్యాయస్సేతి కుబేరస్య, వయం సోమ ఇతి సోమమూర్తేః, రత్నరుషాయ మహాదేవస్య, అభిత్వా ఈశానస్య, అదితీ ప్రత్యస్తే త్యాకాశస్య, నమ ఉగ్రాయ చేతి తత్వతేః భీమస్య, తతో దేవస్య పాదౌ స్పృశేత్. ఏవం ద్వియేతే హంత్వా నాభిం, తృతీయే మధ్యం, చతుర్థే ఉరః, పంచమేశిరః స్పృష్టా ప్రతి పర్యాయం సంపాత జలేన దేవమభిషించేత్. తతః స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాప్య అర్చాం శోధయేత్. స్థిరలింగార్చాదౌతం నేదానీమగ్నిస్థావన హోమాది కార్యం.

అను॥ ఆ పిదప, చలించే లింగమందు కాని అర్చా విగ్రహమందు కాని అగ్నిని ప్రతిష్ఠించి, అవుపాలయందు నీవార ధాన్యపు చరువుచేసి, విష్ణువు ఐసట్టైతే పులగమును వండి, అజ్యభాగం అంతమందు, మోదుగ, మేడి, రావి, శమి, ఉత్తరేణి సమిధలతో అజ్యంతో చరువుతో లేదా నువ్వులతోకాని ప్రత్యేకముగా ఇరువది ఎనిమిదికాని అహుతులను లోకపాల

మూర్తి పతులకు ఇచ్చి, స్థాపించబోయే దేవత మంత్రముతో ముందు చెప్పినట్లు సమిధలు, తిలలు, నీవారచరువు, ఆజ్యము వీనితో ఎనిమిదివేలు లేదా ఎనిమిది నూర్లు లేదా ఇరువది ఎనిమిది కాని హోమం చేసి, అగ్నిర్యజుర్విః అనే అను వాకంతో పది ఆహుతులను హోమం చేయాలి. ప్రతి ద్రవ్యముతో చేసిన హోమం చివర దేవుని పాదనాభి శిరస్సులను స్పృశించాలి. ఆజ్యహోమమందైతే ఉత్తరమందున్న నీళ్ళు గల కుంభమందు సంపాతములు ఉంచాలి (చుక్కలు వదలాలి) వాని మంత్రములివి. ఇంద్రాయేంద్రో అని ఇంద్రునకు, సోమో అని వృధివిమూర్తికి, అహోరేభ్యః అని తత్పతిశర్వునకు, అగ్న ఆయాహి అని అగ్నికి, అగ్నిం దూతం పురోధథే అని అగ్నిమూర్తికి, నమః శర్వాయచ పశుపతయే చ అని పశుపతికి, యమాయ సోమం అనే మంత్రంతో యమునకు, అనిహివీరని యజమానమూర్తికి, స్తుహి శ్రుతం అని తత్పతి ఉగ్రునకు అసున్వంతం అని నిర్ణముతికి, ఆకృష్టేన అని సూర్యమూర్తికి, యోరుద్రో అగ్నో అని తత్పతిరుద్రునకు, ఇమంమే అని వరుణునకు, శన్నోదేవీ అని జలమూర్తికి, నమోభవాయ అని భవునకు, అనోనియుద్ధిః అని వాయువునకు వాత ఆవాతు అని వాయుమూర్తికి, తమీశానం అని తత్పతి ఈశానునకు అప్యాయస్వ అని కుబేరునకు, వయంసోమ అని సోమమూర్తికి, తత్పురుషాయ అని మహాదేవునకు, అభిత్వా అని ఈశానునకు, అదిత్ప్రత్యస్య అని ఆకాశమునకు, నమఃఉగ్రాయచ అని తత్పతి భీమునకు. ఆ పిదప దేవుని పాదములు స్పృశించాలి. ఈ విధముగా రెండవమారు హోమంచేసి నాభిని, మూడవసారి హోమం చేసి మధ్య భాగమును, నాలుగవసారి ఉరమును, ఐదవసారి శిరమును స్పృశించి, ప్రతిసారి, సంపాత జలముతో దేవుని అభిషేకించాలి. ఆ పిదప స్విష్టకృత్ మొదలగు హోమ శేషమును సమాప్తి చేసి అర్చామూర్తిని శుద్ధిపరచాలి. స్థిరలింగ అర్చన విషయమందైతే, ఇప్పుడు అగ్నిస్థాపన హోమాదులు చేయరాదు.

మూ॥ తతో దేవం సత్యా ఓం స్వాగతం దేవదేవేత విత్సరూప సమోఽస్తుతే, శుద్ధేఽపి త్వదధిష్ఠానే శుద్ధింకుర్మః సహస్వతాం. ఇతి సంప్రాప్త్య ఉత్తిష్ఠ బ్రహ్మణస్తతే, ఇతి సణ్ముత్స్వగుత్సాప్య పూర్వమకృతేగ్మ్యతారదే అధువానాకార్యం. అగ్నిః సప్తిం, ఇతి సూక్తమగ్ని పదహీనం పఠిత్యాతత్స హితం పునః పఠేత్. ఏవ మష్ట సహస్ర మష్ట శత మష్టావింశతి వాపఠన్ జలం పాతయేత్. తతోఽర్చాం ద్వాదశవారం మృదాజలేన చ ప్రక్షాల్య మంత్రవత్ పంచగవ్యం కృత్వా, పయః పృథివ్యాం, అవోరాశానం, ఇతిప సంస్థాప్య, అప్యాయస్వ దధిక్రాష్ట్రః, తేజోఽసి, మధువాతా, అయంగోః, ఇతి పంచామృతైః సంస్థాప్యలింగంచేత్, సమస్తే రుద్రమన్యతే, ఇత్యప్తాభిఃసంస్థాప్యఘృతే నాభ్యజ్య ఉద్వర్తనేన ఉద్వర్త్య ఉద్ధోదకేన ప్రక్షాల్యగంధం దత్వా సంపాతోదకేన అభిషిచ్య సపల్లవైః చతుర్భిః కుంభైః అపోహిష్ఠేతి, త్రిభిః అకలశేష ఇతి ప్రత్యేకం, సముద్రజ్యేష్ఠా, ఇతి చతుర్భిః, అకలశేష ఇతి చమిలితైః సంస్థాప్య జిడుంబరాదివీరే అర్చామువవేత్య పరితోఽష్టదిక్షు నజలకుంభాన్ సంస్థాప్య, తేషు గంధపుష్ప దూర్వాక్షిప్తా ఆద్యే సప్తమృదః, ద్వితీయే - పుష్పర పర్జతమీ వికకతాశ్శంతక త్వచః పల్లవాశ్చ, తృతీయాదిషు సప్తధాన్యం, పంచరత్న ఫల పుష్పాణి, కుశదూర్వాగోరోచన సంపాతోదక సర్వోషధీః క్షిప్తాక్రమేణ అపోహిష్ఠేతి తిన్ద్రుభిః, హిరణ్యవర్షాః

ఇతి చతుర్థిః, పవమానానువాకేన చాభిషిచ్య, ఏకకుంభే శమీపలాశ వటుఖదిర బిల్వాశ్చర్థ విశంక త పనసామ్రు శరీష ఉదుంబరాదాం పల్లవాన్ కషాయాంశు క్షిప్వా అశ్వత్థేవః, ఇత్యభిషిచ్య, పంచరత్నదకేన హిరణ్యవర్ణః, ఇతి సంస్పాద్య వాసనీ దత్వా ఉపవీతాది దీపాంతం కృత్వా, హిరణ్యగర్భః, యతత్పదా, యఃప్రాణతః, యస్యేమే, యేనద్యౌః, యం క్రందనీ, ఆపోహయత్, యశ్చిదాపో, ఇత్యభిషిచ్యదీపాన్ దత్వా సువర్ణశలాకయా తైజసపాత్రస్థం మధుఘృతం చ గృహీత్వా చిత్రం దేవానాం తేజోఽసి, ఇతి మంత్రాభ్యాం, ఓం నమో భగవతే శుభ్యం శివాయహరయే నమః, హిరణ్యరేతసే విష్ణో విశ్వరూపాయతేనమః, ఇతి చ దక్షిణసమ్మే దేవనేత్రౌ మంత్రావృత్త్యాభిశేత, అంజంతిత్యా ఇత్యంజనేన, మధునావాఽజీక్ష్వా దేవస్యత్వా సపితుః ప్రసవే ఇంద్రస్యేంద్రియేణానశ్చ, ఇతిమధ్యాహ్నా తర్హరూపిణీక్ష్వా తేనైవాంజనేన పునరంజయేత్. అత్రానశ్చితీశేషః. స్థిరలింగేతు - స్వస్థూచ్యా గంధేన. ఓం నమో భగవతే రుద్రాయ హిరణ్య రేతసే పరాయ పరమాత్మనే విశ్వరూపాయ ఉమాద్రియాయ నమః ఇత్యంజనాదినా అంజయేత్. తతః అదర్భ భక్ష్యాది దర్భయేత్. తతః కర్తా అచార్యాయ గాంఋత్విశ్వశ్చ దక్షిణాందద్యాత్. అథాచార్యః పశ్యుపమాదౌ ప్రణవం వదన్ పురుష మాత్మే నమ్రత్వా పంచపాత్రే పంచవర్ణేదనేన దేవస్య నీరాజనం కారయిత్వా రుద్రాయ చతుష్పు థాదౌ దద్యాత్. మంత్రస్తు - ఓం నమో రుద్రాయ సర్వభూతాధిపతయే, దీప్త శూలధరాయ, ఉమార యితాయ విశ్వాధిపతయే రుద్రాయనై నమో నమః శివమ గర్భితం కర్మాస్తు స్వాహా, ఇతి. అశ్వత్థవర్ణే భూతేభ్యో నమ ఇతి. కేచిదేత ద్రాత్రౌ స్థిరప్రతిష్ఠాయాం ఇచ్ఛంతి.

అను॥ ఆ పిదప దేవునకు నమస్కారముచేసి, ఓం దేవదేవేత నీకు స్వాగతము, విశ్వరూప నీకు నమస్కారము. నీ సింహాసనము శుద్ధమైనదైనా మేము శుద్ధిని చేస్తాము. దానిని సహించు, అని ప్రార్థించి, ఉత్తిష్ఠ బ్రహ్మణ స్తుతే అను మంత్రంతో ఋత్విక్కులతో కూడా లేచి, ఇది వరకు అగ్ని ఉత్తారణ చేయని పక్షంలో ఇప్పుడైనా చేయాలి. అగ్నిః సప్తిం అనే సూక్తమును అగ్ని పదం లేకుండా పఠించి, పిదప, తిరిగి అగ్నిపదంతో కూడా పఠించాలి. ఈ విధముగా వేయిపై ఎనిమిది మార్లు, నూట ఎనిమిది మార్లు లేదా ఇరువది ఎనిమిది మార్లు కాని చదువుతూ నీరు చల్లాలి. పిదప అర్చా విగ్రహాన్ని పన్నెండు మార్లు మట్టితో - నీటితో ప్రక్షాళన చేయాలి. మంత్రం చదువుతూ పంచగవ్యం చేసి, పయః పృథివ్యాం, ఆచోరాజానం, అను మంత్రము లతోను స్నానం చేయించి, అప్యాయస్వదధిక్రాష్టః, తేజోఽసి, మధువాతా, ఆయంగోః, అనుమంత్రములతో పంచామృతముతో స్నానం చేయించి, లింగం ఐన యెడల, నమస్తే రుద్రమస్యవే, అను ఎనిమిది మంత్రములతో స్నానం చేయించి, నేటితో అభ్యంజనము, ఉద్యర్తనముతో ఉద్యర్తనముచేసి, వేడినీటితో కడిగి గంధము పెట్టి, సంపాతపు నీటితో అభిషేకం చేసి, చిగురుటాకులు గలిగిన, నాలుగు కుంభములతో ఆచోహిష్ఠ అనే మూడు మంత్రాలు పఠిస్తూ, ఆకలశేష అనేమంత్రం సముద్ర జ్యేష్ఠా అనే నాలుగు మంత్రాలతో ఆకలశేష అనుదానితోను కలిపి స్నానం చేయించి, బెదుంబర మొదలగునవి కలవీర మందు అర్చా విగ్రహమును కూర్చోబెట్టి చుట్టు ఎనిమిది దిక్కులందు నీరు కలిగిన కుంభములను ఉంచి, వావిలో గంధపుష్ప దూర్వలు వేసి, తొలి కలశమందు

సప్తమృత్తికలు వేసి, రెండవదానియందు పుష్కరం (మెట్టతామర లేదా కుప్ప) మోదుగశమీ, పుల్లవెలగ, అశ్వంతక (ముంజుకు చెందింది నదుముకు కట్టునది)ము, వీని చర్మమును చిగుళ్ళను వేసి, మూడు మో॥ ఆ తరువాతి కలశములందు సప్తధాన్యములు, పంచరత్నములు ఫల పుష్పాలు, కుశ, దూర్వ, గోరోచన, సంపాతోదక, సర్వ ఓషధులు వేసి క్రమంగా, ఆపోహిష్ఠ అను మూడు మంత్రాలతో, హిరణ్యవర్ణాః అను నాలుగు మంత్రాలతో పవమాన అనువాకంతో కూడా అభిషేకంచేసి, ఒక కుంభమందు శమి,పలాశ, వట, ఖదిర (చంద్ర) బిల్వ, అశ్వత్థ, వికంకత, పనస, ఆమ్ర, శిరీష, ఉదుంబర (మేడి) ములపల్లవములను, కషాయములను వేసి, అశ్వత్థేషః, అను మంత్రంతో అభిషేకంచేసి, పంచరత్నములు గల ఉదకంతో, హిరణ్య వర్ణాః అనుమంత్రంతో స్నానం చేయించి వస్త్రములు సమర్పించి, ఉపవీతం మొదలు దీపాంతము వరకు పూజ నిర్వర్తించి, హిరణ్యగర్భః, య ఆత్మదా, యః ప్రాణతః, యస్యేమే, యేనద్యౌః, యంక్రందనీ, ఆపోహయత్, యశ్చిదాపో అను మంత్రములతో ఎనిమిది పిండి దీపముల నుంచి బంగారు కడ్డీతో తైజసపాత్రయందున్న తేనె, నేయి తీసుకొని, చిత్రం దేవానాం, తేజోఽసి, అను మంత్రములతో, ఓం భగవంతుడవైన నీకు, శివునకు, హరునకు నమస్కారము, నమస్కారము. హిరణ్య రేతస్సు, విష్ణో, విశ్వరూప నీకు నమస్కారము, అని కూడా పఠించి కుడి, ఎడమలైన దేవనేత్రములందు మంత్రమును అవృత్తి చేస్తూ లిఖించాలి. అంజంతిత్వా అని కాటుకతో లేదా తేనెతో గుర్తుపెట్టి (వ్రాసి), దేవస్యత్వా సవితుః ప్రసవే - ఇంద్రస్యేంద్రియేణ లిఖిస్తున్నాను అని తేనె, నేయి, శర్కరలతో లిఖించి అదే కాటుకతో తిరిగి లిఖించాలి. ఇక్కడ గుర్తిస్తున్నాను అనేదిశేషము. స్థిరలింగమందైతే - బంగారు సూదితో గంధంతో, ఓం భగవంతునకు, రుద్రునకు, హిరణ్య రేతసునకు, పరునకు, పరమాత్మకు, విశ్వరూపునకు, ఉమాప్రియునకు నమస్కారము, నమస్కారము అని కాటుక మొదలగు వానితో గుర్తించాలి. పిదప అద్వయ, భక్త్యాదులు చూపించాలి. పిదప కర్త ఆచార్యునకు అవును ఋత్విక్కులకు దక్షిణను ఇవ్వాలి. పిదప ఆచార్యుడు ప్రతి ఋక్కుకు మొదట ప్రణవాన్ని పఠిస్తూ పురుష సూక్తంతో స్తుతిస్తూ వెదురు పాత్ర యందు బదురంగులు గల అన్నముతో దేవునకు నీరాజనం చేసి రుద్రునికొరకై చతుష్పథాదులందు ఉంచాలి. మంత్రమైతే - ఓం రుద్రునకు సర్వభూతాధిపతికి, దీప్తశూలమును ధరించినవానికి, ఉమా పతికి, విశ్వాధిపతికి, రుద్రునకు నమస్సులు, నమస్సులు, నమస్సులు. మంగళశకరము, గర్భితముకాని, కర్మ ఈ స్వాస్థకారము కానిమ్ము. (అందువల్ల ఇది సుహృతం కాని)అని. అశ్వత్థపర్ణమందు భూతములకు నమస్కారము, అని ఇవ్వాలి. దీనిని కొందరు రాత్రియందు స్థిరప్రతిష్ఠకాలమందే ఇష్టపడతారు.

మూ॥ అథ ఆచార్యః సర్వతోభద్రే దేవానా వాహయేత్. మధ్యే బ్రహ్మణం, పూర్వాదిదిక్కు ఇంద్రాదిలోకపాలాన్, ఇతాన ఇంద్రాద్యంతరాలేషు వసూన్, రుద్రాన్, ఆదిత్యాన్, అశ్వినౌ, విశ్వాన్ దేవాన్, పితృన్, నాగాన్, స్వదవృషౌ బ్రహ్మ ఈశానాద్యంతరాలేషు - దక్షం విష్ణుం, దుర్గాం,

స్వధాకారం, మృత్యురోగాన్, సముద్రాన్, సరితః, మరుతః, గణపతిం, చేతి. మధ్యే ఏవ పృథివీం
 మేదుంసంస్థాప్య దేవదావావ్య ప్రాగాదిక్రమేణ - వజ్రం, శక్తిం, దండం, ఖడ్గం, పాశం, అంకుశం,
 గదాం, శూలం, తద్బాహ్యే - గౌతమం, భరద్వాజం, విశ్వామిత్రం, కశ్యపం, జమదగ్నిం వసిష్ఠ
 మత్రీ, మరుంధతీం చ, తద్బాహ్యే - నవగ్రహాన్, తద్బాహ్యే - ఇంద్రీం, కౌమారీం బ్రాహ్మీం,
 వారాహీం, దామందాం, చైత్రవీం, మాహేశ్వరీం, వైనాయకీమితి ఏతాః నామభిరావాహ్య సంపూజ్య
 అర్చాయాం దేవం తస్మంక్రేడావాహ్య మండలమధ్యే అర్చాం, సుప్రతిష్ఠో భవ, ఇతి నివేశ్య సంపూజ్య
 మహ్నో మండల దేవతానాం నామభిః తిలాశ్లేష దశదశాహం తీర్థత్యా పుష్పాంజలిం సమర్చ్య
 నమో మహాత్ ఇతి దేవం నత్వా మండలాదుత్తరతః స్పృశేత్ మంచకం తదుపరిశయాం కృత్వా
 ఉత్తిష్ఠ ఇతి దేవముత్థాప్య మంగళభోజైః శయ్యాయాం దేవమారోప్య పురుష సూక్త ఉత్తర
 వారాయదాభ్యాం స్తుత్వా దేవేన్యా సంకుర్యాత్. పురుషోత్తమే నమః. ప్రాణోత్తమే నమః,
 ప్రకృతితత్వాయనమః, బుద్ధితత్వాయ నమః అహంకారతత్వాయనమః, మనస్తత్వాయ నమః ఇతి
 సర్వాంగే. తద్భూత- ప్రకృతితత్వాయ నమః. బుద్ధితత్వాయనమః - హృది శబ్దతత్వాయనమః -
 శిరసి స్పృశతత్వాయనమః - త్వచి రూపతత్వాయనమః హృది ఏవం హృద్వేదరసగంధ శ్రోత్ర
 త్వక్తే చక్షురే జిహ్వే ప్రాణవాక్ పాణిపాద పాయూపస్థ పృథివ్యప్రేక్షో వాయుకాశ తత్సరజసమో
 దేవతత్వా ని విస్మయేత్. తతః పురుష సూక్తాద్యం ఋగ్వేదం కరయోః తదుత్తరం జానూనోః
 తదుత్తరం కర్ణోః, తం యజ్ఞం ఇతి తిస్రః నాభివృత్తంరేషు, తస్మాదశ్వా ఇతి ద్వయం బాహోః,
 బ్రాహ్మణోఽస్య ఇతి ద్వయం నాసయోః, నాభ్యా ఇతి ద్వయమక్షోః అంత్యాం శిరసి. కేచిత్త
 త్వన్వాన మన్వరా అహాః పురుష ప్రకృతి మహంకారతత్వాని, శబ్దస్పర్శ రూపరస గంధ తన్మాత్రాణి,
 అకాశాయు రేణో పృథివీ శ్రోత్రత్వక్తే చక్షు రసనాప్రాణవాక్పాణి పాద పాయూపస్థ మనస్తత్వా
 నీతి. కేచిదేతాని స్థిరలింగాదా వేదేచ్ఛంతి. తతః సుఖశాయీభవ ఇతి శయ్యాయాం దేవం స్వావ
 యిత్యా మండల శయ్య యోరం తరాలే నగంతవ్యమితి ప్రైషం దత్వా స్పిష్ఠ కృదాది హోమకేషం
 సమాప్య మండల దేవతాభ్యో నామభిః పాయసేన చరుడావా బలిం దద్యాత్. నీవార చరుకేషేణ
 దిగ్బలిం. నేదం స్థిర ప్రతిష్ఠా యాం. స్థిరలింగా దౌత్వయం విశేషః. అగ్నిస్థాపన హోమ వర్జ్యం
 సర్వం పూర్వవత్ కృత్వా ఇదా నీమగ్ని స్థాపనం కృత్వా పూర్వోక్త హోమం కుర్యాత్ నాత్ర నైవారళురుః

అను॥ ఇక ఆచార్యుడు సర్వతో భద్రమందు దేవతలను ఆవాహన చేయాలి.
 మధ్యయందు బ్రహ్మను, తూర్పు మొదలగు, దిక్కులందు ఇంద్రుడు మొదలగు లోకపాలరును,
 ఈశాన ఇంద్రాదుల మధ్యలో, వసువులను, రుద్రులను, అదిత్యులను, అశ్వినులను,
 విశ్వేదేవతలను, పితరులను, నాగులను, స్వందవృషులను, బ్రహ్మఈశానాదుల మధ్యలో
 దక్షుని, విష్ణువును, దుర్గను, స్వధాకారుని, మృత్యురోగములను, సముద్రములను, నదులను,
 మరుత్తులను, గణపతిని, కూడా, అని. మధ్యలోనే పృథివిని, మేరువును, ఉంచి దేవుని
 కూడా ఆవాహనచేసి తూర్పు మొదలగు క్రమంలోనే వజ్రము, శక్తి, దండము, ఖడ్గము,
 పాశము, అంకుశము గద, శూలము వీనిని ఆవాహన చేసి దానికవతల గౌతముని,
 భరద్వాజుని, విశ్వామిత్రుని, కశ్యపుని, జమదగ్నిని, వసిష్ఠుని, అత్రిని, అరుంధతిని కూడా
 ఆవాహనచేసి, దానికివతల నవగ్రహాలను, దానికివతల బంధికౌమారి, బ్రాహ్మి, వారాహి,

చాముండ, వైష్ణవి, మాహేశ్వరి, వైనాయకి అని వీరిని నామమంత్రముల (పేర్ల)తో ఆవాహన చేసి, పూజించి, అర్చావిగ్రహముందు దేవుని ఆతని మంత్రముతో ఆవాహనచేసి మండల మధ్యనుండు అర్చావిగ్రహమును, సుప్రతిష్ఠితుడిగాఉండు, అని ఉంచి, పూజించి, అగ్నియందు మండలదేవతల నామమంత్రములతో తిలలతో నేయిలో పదేసి ఆహుతులు హోమంచేసి, పుష్పాంజలిని సమర్పించి, నమో మహాత్ అను మంత్రంతో దేవుని నమస్కరించి మండలమునకు ఉత్తర భాగంలో స్వస్థికముపై మంచమును, దానిపై శయ్యను ఏర్పరచి, ఉత్తిష్ఠ అను మంత్రంతో దేవుని లేపి మంగళ వాద్యములతో శయ్యయందు దేవుని ఉంచి పురుష సూక్త, ఉత్తర నారాయణ సూక్తములతో స్తుతించి దేవుని యందు న్యాసముంచాలి. పురుషాత్మకు నమస్కారము. ప్రాణాత్మకు నమస్కారము. ప్రకృతి తత్వమునకు నమస్కారము. బుద్ధితత్వమునకు నమస్కారము. అహంకారతత్వమునకు నమస్కారము. మనస్తత్వమునకు నమస్కారము అని సర్వాంగములందు న్యాసము. అదెట్లా అంటే- ప్రకృతితత్వమునకు నమస్కారము, బుద్ధితత్వమునకు నమస్కారము అని హృదయమందు న్యాసము. శబ్దతత్వమునకు నమస్కారము అని శిరస్సు యందు, స్పర్శతత్వమునకు నమస్కారము అని చర్మమందు, రూపతత్వమునకు నమస్కారము అని హృదయమందు ఈ విధముగా హృదయమందే రసగంధ క్రోత్రత్వక్ చక్షుర్ జిహ్వ ప్రాణవాక్ పాణి పాదపాయూపస్థ పృథివ్యప్రేక్షో వాయుకాశ సత్త్వరజస్తమో దేహతత్వములను న్యాసం చేయాలి. పిదప పురుష సూక్తము తొలి రెండు ఋక్కులు కరములకు, ఆ తరువాతివి జానువులకు, ఆ తరువాతవి కటి భాగములకు తం యజ్ఞం అని మూడు మంత్రాలు నాభివృత్తంరములందు, తస్మాదశ్వా అని రెండు మంత్రాలు బాహువులకు, జ్రాహ్మణోస్య అనే రెండు నాసికలకు నాభ్యా అని రెండు కళ్ళకు, చివరిది శిరస్సు యందు న్యాసముంచాలి. కొందరు తత్వన్యాసమును మరో రకంగా చెప్పారు. పురుష ప్రకృతిని, అహంకారతత్వములు, శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధ తన్మాత్రలు, ఆకాశ వాయుతేజో అప్ పృథివి, క్రోత్రత్వక్ చక్షురసన ప్రాణ, చాక్పాణిపాద పాయూపస్థ మనస్తత్వములు అని. కొందరు వీనిని స్థిరలింగము మొదలగు వానియందే ఇష్టపడుతారు. ఆ పిదప, హాయిగా నిద్రించు, అని శయ్యయందు దేవుని నిద్రపుచ్చి, మండల శయ్యల మధ్యలో వెళ్ళరాదు అని ఆజ్ఞ ఇచ్చి సిద్ధిప్రకృద్ మొదలగు హోమ శేషమును సమాప్తి చేసి మండల దేవతలకు పేర్లతో పాయసంతోకాని చరువుతోకాని బలిని ఇవ్వాలి. నీవార చరుశేషముతో దిక్కుల బలి నాచరించాలి. స్థిర ప్రతిష్ఠ యందు ఇది కాదు స్థిరలింగము మొ||వాటి యందైతే విశేషమిట్లా - అగ్నిస్థాపన, హోమం ఇవి తప్ప మిగిలినదంతా పూర్వం వలెనే చేసి, ఇష్టుడు అగ్నిస్థాపన చేసి ముందు చెప్పిన హోమాన్ని చేయాలి. ఇక్కడ నీవార (ధాన్యపు) చరువు లేదు.

మూ|| విష్ణుశ్లోక పూర్వోక్త హోమం కృత్వా పురుష సూక్తేన ప్రతప్తవ మాజ్ఞం హుత్వా ఇదం విష్ణుః, ఇతిపాదో స్ఫుప్త్యై పునస్తా ఏవహుత్వావిధ్యోర్ముకం ఇతివానిం స్ఫుశేత్. పునస్తా

ఏవ హత్యా అతో దేవా ఇతి శిరః స్పృష్టా పునస్తా ఏవహత్యా పురుష సూక్తేన సర్వాంగం స్పృశేత్. స్థిరలింగంచేత్ అగ్నిస్థాపనాది పూర్వోక్త సమిధాజ్య తిలాహితీర్ హత్యా యాత ఇమ ఇత్యనువాకాంతం, ద్రాపే, సహస్రాదీ, ఇత్యనువాకాభ్యాం ప్రత్యుచ మాజ్యం హత్యా, సర్వో వైరుద్రః, ఇతి మూలం స్పృశేత్. పునస్తా ఏవ హత్యా కద్రుద్రాయ ఇతి మధ్యమం, పునస్తా ఏవ హత్యా నమో హిరణ్యబాహవే - ఇత్యుగ్రం, పునస్తా ఏవహత్యా, సర్వరుద్రేణ సర్వాంగం స్పృశేత్. తతో, ధామంత ఇతి పూర్ణాహుతిం జహాయాన్నవా. ఏవ మధి వాసనం కృత్యా పరేద్యుః సద్యోవా వీరికాం స్థాపయిత్వా, మహీమాఘ, ఇత్యావాప్య, అదితిర్ద్యౌః ఇతిస్తుత్వా హీంనమః ఇతి సంపూజ్య తేనైవ పూర్ణాహుతిం హత్యా, ఉత్తిష్ఠ బ్రహ్మణస్తతే, ఇతిదేవముత్థాప్య పుష్పాంజలిం దత్వా పురుష సూక్తేనస్తుత్వా ఉదుత్యపిత్యుత్థాప్య, కనిక్రదత్ ఇతిసూక్తేన విష్ణుం, సద్యోజాతం, ఇతి పంచామవాక్యైః లింగం గృహం ప్రవేశ్య వీరికాయాం ఇంద్రాది నామభిరష్టరత్నాని క్షిప్త్వా సప్తధాన్యరూప్య వృషమనః శిలాః క్షిప్త్వా పాయసేన సంలిప్య ప్రదవేనాంగన్యా సంకృత్యా సువర్ణ శలాకామంతరితాం కృత్యా సులగ్నే ప్రతిష్ఠ పరమేశ్వర ఇత్యుక్త్యా అతోదేవా ఇతి విష్ణుం రుద్రేణ చ లింగం స్థాపయేత్.

అను॥ విష్ణు విగ్రహమైనచో ముందు చెప్పిన హోమాన్ని చేసి పురుష సూక్తంతో ప్రతి ఋక్కును ఆజ్యంతో హోమం చేసి, ఇదం విష్ణుః అనే మంత్రంతో పాదములు స్పృశించి తిరిగి వాటితోనే హోమంచేసి విష్ణోర్ముకం అను మంత్రంతో నాభిని స్పృశించాలి. తిరిగి వానినే హోమంచేసి అతోదేవాః అనే దానితో తలను స్పృశించి, తిరిగి వానినే హోమంచేసి, పురుషసూక్తముతో సర్వాంగమును స్పృశించాలి. స్థిరలింగమైనట్లైతే అగ్ని స్థాపన మొదలగు ముందు చెప్పిన సమిధ ఆజ్యతిల అహతులను హోమంచేసి, యాతఇమ, అనే అనువాకం చివరదాకా, ద్రాపే,, సహస్రాదీ అను అనువాకములతో ప్రతి ఋక్కుతో ఆజ్య హోమంచేసి, సర్వో వైరుద్రః అనుమంత్రంతో మూలమును స్పృశించాలి. తిరిగి వానినే హోమంచేసి కద్రుద్రాయ అని మధ్యమమును (స్పృశించి) తిరిగి వానినే హోమంచేసి, నమో హిరణ్య బాహవే అని అగ్రభాగమును స్పృశించి, తిరిగి వానినే హోమంచేసి, సర్వరుద్రేణ, అనుదానితో సర్వాంగమును స్పృశించవలెను. ఆ పిదప, ధామంతమను దానితో పూర్ణాహుతిని హోమం చేసినాసరే, లేకున్నాసరే. ఈ విధంగా అధివాసనం చేసి తరువాతి రోజు లేదా అప్పుడే వీరికను స్నానం చేయించి, మహీమాఘ అనుదానితో ఆవాహనంచేసి, అదితిర్ద్యౌః, అని స్తోత్రంచేసి, హీం నమః అని పూజించి, దానితోనే పూర్ణాహుతిని హోమంచేసి, ఉత్తిష్ఠ బ్రహ్మణస్తతే అనుదానితో దేవునిలేపి, పుష్పాంజలిని ఇచ్చి పురుష సూక్తంతో స్తుతించి, ఉదుత్యం అనుదానితో లేపి, కనిక్రదత్ అనుసూక్తంతో విష్ణువును, సద్యోజాతం, అను ఐదు అనువాకములతో లింగమును ఇంట్లో ప్రవేశింపచేసి వీరమందు ఇంద్రాదుల పేర్లతో ఎనిమిది రత్నములను ఉంచి, సప్తధాన్యములను, రూప్యము (వెండి), వృష, మనఃశిలలను ఉంచి పాయసం, పూసి ప్రణవంతో అంగన్యాసముచేసి బంగారు కడ్డీని మధ్యలో ఉంచి, మంచి లగ్నమందు పరమేశ్వర ప్రతితిష్ఠ. అని పలికి అతోదేవా అను మంత్రంతో విష్ణువును, రుద్రముతో లింగమును స్థాపించాలి.

మూ॥ తతః ప్రాణప్రతిష్ఠా. చలార్చా దౌత్వధివాసనాతో పరేద్యుః ఉత్తిష్ఠ బ్రహ్మణస్సతే, ఇతి దేవముత్థాప్య పురుషసూక్త ఉత్తర నారాయణాభ్యాం స్తుత్యా ఘృతే ప్రీహి చరుంకృత్యానర దేవతా మంత్రేణ దశాహవీరహుత్యా నామభిః జాహుయాత్. అగ్నేయస్వాహా. సోమాయస్వాహా. ధన్వంతరయే స్వాహా. కుహస్వాహా. అనుమత్యైస్వాహా. ప్రజాపతయే స్వాహా, బ్రహ్మణే స్వాహా, అగ్నేయే స్వాహా, సోమాయస్వాహా, అగ్నేయే అన్నాదాయ స్వాహా, అగ్నేయే అన్నపతయేస్వాహా, ప్రజాపతయే స్వాహా, విశ్వభ్యోదేవేభ్యఃస్వాహా, సర్వేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహా, భూర్భువః స్వః స్వాహా. అగ్నేయే సిన్ధుకృతే స్వాహా, ఇతి. తతఃసప్తతే అగ్నే పునస్త్వి ఇత్యాభ్యాం పూర్ణాహుతిః. తత ఆచార్యో యా ఓషధీః, ఇతి పుష్పసం సర్వోషధీః సమర్చ్య సంపాతోదకం తామ్రపాత్రం ఆదాయదేవమంత్రేణ తతవారచుభిమంత్ర్య తేన్ద్రాభిషించేత్. తతః ఉత్తిష్ఠ ఇతి దేవముత్థాప్య, విశ్వతశ్చక్షుః ఇత్యుపస్థాయ దేవంధ్యాత్వాజపేత్. బ్రహ్మణేనమః. ఏవం విష్ణవే నమః, రుద్రాయ నమః, తతః ఇంద్రాదీన్ అశ్టైవసభ్యో రుద్రేభ్య ఆదిత్యేభ్యోత్పితృభ్యాం మరుద్భ్యః కుబేరాయ గంగాది మహానదీభ్యో అగ్నిదో మాభ్యాం ఇంద్రాగ్నిభ్యాం ద్యావాప్యధివిభ్యాం ధన్వంతరయే సర్వేశాయ విశ్వేభ్యోదేవేభ్యో బ్రహ్మణే నమ ఇతి. తతః సంపాతోదకేనయజమానమభిషిచ్య దేవంధ్యాత్వా ఓం ప్రతితిష్ఠ పరమేశ్వర, ఇతి పుష్పాంజలిం నివేద్య సచ్చిదానందం బ్రహ్మైవ భక్తానుగ్రహాయ గృహీతవిగ్రహం కరచరణాద్యవయ వినం శంఖచక్రద్యాయుధ వంతం నిజవాహనాద్యపేతం నిజవృత్తమలై అవస్థితం సర్వలోక సాక్షిణం అఙ్గీదాంసం, పరమేష్ఠసి పరమాంక్రియం గమయ, ఇతి మంత్రేణ పుష్పాంజలా వాగతం విభావ్యాత్పూర్ణాయాం విన్యస్య ప్రాణ ప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్.

అను॥ పిదప ప్రాణప్రతిష్ఠ కదిలే విగ్రహములు మొదలగు వానియందు ఐతే అధివాసనం చివర తరువాతి రోజున, ఉత్తిష్ఠ బ్రహ్మణస్సతే, అని దేవునిలేపి పురుష సూక్త ఉత్తరనారాయణ సూక్తములతో స్తుతించి నేయియందు (తో) ప్రీహి చరువును చేసి, ఆ దేవతా మంత్రంతో, పది ఆహుతులు హోమంచేసి పేర్లతో హోమంచేయాలి. అగ్నికి స్వాహా సోమునకు స్వాహా. ధన్వంతరికి స్వాహా కుహకుస్వాహా అనుమతికి స్వాహా. ప్రజాపతి కొరకు స్వాహా. బ్రహ్మకొరకు స్వాహా అగ్నికి స్వాహా. సోమునకు స్వాహా అగ్నికి అన్నాదనకు స్వాహా. అగ్నికి అన్నపతికి స్వాహా ప్రజాపతికి స్వాహా. విశ్వేదేవతలకు స్వాహా. దేవత లందరికి స్వాహా భూభువః స్వః స్వాహా. అగ్నికి సిన్ధుకృత్తునకు స్వాహా అని పిదప సప్తతే అగ్నే పునస్త్వి అను మంత్రాలతో పూర్ణాహుతి. పిదప ఆచార్యుడు యాఓషధీః అనేమంత్రంతో పుష్ప ఫల సర్వ ఓషధులను సమర్పించి సంపాతోదకము (గల) తామ్ర పాత్ర తీసుకొని దేవమంత్రముతో నూరుమార్లు అభిమంత్రించి దానితోనే అభిషేకం చేయాలి. పిదప, ఉత్తిష్ఠ అనుమంత్రంతో దేవునిలేపి, విశ్వతః చక్షుః అను దానితో దగ్గర ఉంచి, దేవుని ధ్యానించి జపించాలి. బ్రహ్మకు నమస్కారము. ఇట్లాగే విష్ణువునకు నమస్కారము, రుద్రునకు నమస్కారము. పిదప ఇంద్రాదులకు, ఎనిమిది మంది వసువులకు రుద్రులకు ఆదిత్యులకు అశ్వినీ దేవతలకు మరుత్తులకు, కుబేరునకు గంగాది మహానదులకు అగ్నిదోములకు (ఇద్దరు) ఇంద్రాగ్నులకు ద్యావాప్యధివులకు ధన్వంతరికి సర్వేశునకు విశ్వేదేవతలకు బ్రహ్మకు

నమ్మస్సు అని.పిదప సంపాతోదకముతో యజమానిని అభిషేకించి, దేవుని ధ్యానించి, ఓంప్రతితిష్ఠ పరమేశ్వర అని పుష్పాంజలిని అర్పించి సచ్చిదానందబ్రహ్మయే భక్తులపై అనుగ్రహించేకొరకు రూపం ధరించిన కాళ్ళు చేతులు మొదలగు అవయవములు గల,శంఖచక్రాదిఆయుధములు గల,తన వాహనాదులతో కూడిన, తన వృద్ధయ కమలంలో ఉన్న, సర్వలోకసాక్షియైన,అణియుడైన,పరమేశ్వరి ఉన్నావు.పరమశ్రీని పొందింపవేయి అని మంత్రంతో పుష్పాంజలి యందు వచ్చిన వానినిగా భావించి అర్చాయందు ఉంచి (పూజలో) ప్రాణప్రతిష్ఠ చేయాలి.

మూ॥ యథా - అస్మత్ప్రీతప్రాణప్రతిష్ఠామంత్రస్య బ్రహ్మవిష్ణురుద్రా ఋషయః ఋగ్యజుః సామాని ఛందాంసి క్రియామయవపుః ప్రాణాభ్యా దేవతా అంబీజం. క్రోంశక్తిః ప్రాణ ప్రతిష్ఠాయాం వినియోగః. తతో ఋష్యాదీన్ క్రమేణ శిరోముఖ వృద్ధయగుహ్యపాదేషు వివ్యస్య ఓం కం ఖం గం ఘం జం అం పృథివ్యపేజో వాయుకాశాత్మనే ఆం వృద్ధయాయ నమః. ఓం చం ఛం జం ఝం ఞం ఇం శబ్దస్పర్శ రూపరస గంధాత్మనే ఈం శిరసే స్వాహా. ఓం టం ఠం డం ఢం ణం ఉం శ్రోత్రత్వక్ చక్షుర్ జిహ్వప్రాణాత్మనే ఊం శిఖాయోషట్ ఓం తం ధం దం ధం నం ఏం వాక్పాణిపాద పాయూపస్థాత్మనే ఇం కవచాయ హం. ఓం పం ఫం బంభం మం ఓం వచనా దానవిహారణోత్సర్గా సందాత్మనే ఐం వేత్రత్రయాయ వోషట్. ఓం యం రం లం వం శం షం సం హం లం క్షం అం మహా బుద్ధిహం కారచిత్రాత్మనేః అస్త్రాయుధట్. ఏవం ఆత్మని దేవేన కృత్వా దేవం స్ఫుష్టా జపేత్ ఓం హ్రీం క్రోం యం రం లం వం శం షం సం హం సః దేవస్య ప్రాణా ఇహ ప్రాణాః ఓం ఆం హ్రీం క్రోం ఆం యం రం లం వం శం షం సంహం సఃహంపః దేవస్య జీవ ఇహ స్థితః. ఓం ఆం హ్రీం క్రోం యం రం లం వం శం షం సం హం సః దేవస్య సర్వేంద్రియాణి. ఓం ఆం హ్రీం క్రోం ఆం యం రం లం వం శం షం సం హం సః దేవస్య వాజ్ మనశ్చక్షుః శ్రోత్రపూణప్రాణాఇహోగత్య స్పృశ్యే సుఖేన సుచిరం తిష్ఠంతు స్వాహేతి. తతో అర్చావృద్ధ్యంగుష్ఠం దత్వా జపేత్ - అస్మై ప్రాణాః ప్రతిష్ఠంతు అస్మై ప్రాణాః క్షరంతు చ అస్మై దేవత్వ మర్చాయైమామహోతి చ కళ్ళన,ఇతి. తతః ప్రణవేన సంరుద్ధ్య సజీవంధ్యాత్వా, క్రువాద్యో,ఇతి ఋచం జప్త్వాకర్ణే గాయత్రీం దేవమంత్రం చ జప్త్వా పురుష సూక్తే నోపస్థాయ పాదనాభి శిరః సు స్ఫుష్టా ఇహై వైధి, ఇతి త్రిర్జపేత్.

అను॥ ఎట్లనగా - ఈ ప్రాణ ప్రతిష్ఠ మంత్రమునకు బ్రహ్మ విష్ణురుద్రులు ఋషులు, ఋగ్యజుస్స సామములు ఛందములు, క్రియామయ శరీరము, ప్రాణమనునది దేవత, ఆం బీజము, క్రోంశక్తి. ప్రాణప్రతిష్ఠయందు వినియోగము. పిదప ఋష్యాదులను క్రమంగా శిరస్సు ముఖము వృద్ధయ గుహ్య పాదములు వీనియందుంచి ఓం కం ఖం గం ఘం జం అం పృథివ్యపేజో వాయు కాశాత్మగా గల ఆం వృద్ధయమునకు నమస్సులు. ఓం చం ఛం జం ఝం ఞం ఇం శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధాత్మగా గల ఈం శిరస్సునకు స్వాహా. ఓం టం ఠం డం ఢం ణం ఉం శ్రోత్ర త్వక్ చక్షుర్ జిహ్వప్రాణాత్మయైన ఓం శిఖా

కొరకు వషట్. ఓం తం ధం దం ధం నం ఏం వాక్ పాడి పాద పాయు ఉపస్థ అత్యగా గల ఐం కవచాయ (మునకు) హం. ఓం పం ఫం బం భం మం ఓం వచన, ఆదాన విహరణ, ఉత్సర్గ ఆనందముల అత్యగా గల ఔం నేత్రత్రయమునకు వౌషట్. ఓం యం రం లం వం శం షం సం హం లం క్షం అం మనోబుద్ధి అహంకార చిత్తముల అత్యగా గల ఊ అస్త్రాయ (ముకొరకు) ఫట్. ఈ విధముగా తనయందు దేవుని యందును చేసి దేవుని స్ఫురించి జపించాలి. ఓం హ్రీం క్రోం యం రం లం వం శం షం సం హం సః దేవుని ప్రాణములే ఇక్కడ ప్రాణములు. ఓం ఆం హ్రీం క్రోం అం యం రం లం వం శం షం సం హం సః దేవుని జీవమే ఇక్కడ ఉంది. ఓం ఆం హ్రీం క్రోం యం రం లం వం శం షం సం హం సః దేవుని సర్వేంద్రియములు. ఓం ఆం హ్రీం క్రోం అం యం రం లం వం శం షం సం హం సః దేవుని వాక్ మనస్ చక్షుస్ శ్రోత్ర ప్రూణ ప్రాణములు ఇక్కడికి వచ్చి స్పృశి కొరకు సుఖంగా సుచిరకాలము ఉండని స్వాహా అని. పిదప అర్చావిగ్రహం హృదయ మందు అంగుష్ఠమును ఉంచి జపించాలి. దీనికి ప్రాణములు ఉండని దీనికి ప్రాణములు నంచరించని, ఈ అర్చా విగ్రహమునకు దేవత్వము కలగని దీని అర్చకొరకు సన్నెవరు కూడా అడ్డగించకుండురుగాక, అని. పిదప ప్రణవంతో అడ్డగించి సజీవమైన దానినిగా ధ్యానించి ద్రువాద్యో అను మంత్రమును (ఋక్సు) జపించి కర్ణమందు గాయత్రిని దేవ మంత్రమును జపించి పురుష సూక్తంతో ఉపస్థానము చేసి పాదనాభి శిరస్సులు స్ఫురించి ఇహై వైధి, అను మంత్రాన్ని మూడు మారులు జపించాలి.

మూ॥ తపఃకర్తా - స్వాగతం దేవదేవేత మద్భాగ్యాత్వ మిహాగతః. ప్రాకృతం త్వమ ధృష్టా హం బాల పశురిపాలయ. ధర్మార్థ కామసిద్ధ్యర్థం స్థిరోభవ శుభాయనః, సాన్నిధ్యంతు నదా దేవస్వర్గాయాం పరికల్పయ. యావ చ్చంద్రావసీ సూర్యా తిష్ఠం త్య ప్రతిఘాతినః, తావత్త్వ యాత్ర దేవేత స్థేయంభక్తాను కంపయా భగవన్ దేవదేవేతత్వం పితా సర్వదేహీనాం, యేన రూపేణ భగవన్ త్వయా వ్యాప్తం చరాచరం. తేన రూపేణ దేవేత స్వర్గాయాం సన్నిధోభవ, జపిమేతత్. ఏతదంతం సర్వదేవానాం సమానం. దేవమంత్రశ్చ మూలమంత్రో వైదికోవాగ్రాహ్యః అథార్యు కర్తావా లింగమర్చాంవా ఓం భూః పురుష మాసాహయామి, ఓం భువః పురుష మావాహయామి, ఓం సువః పురుష మావాహయామి. ఓం భూర్భువఃసువః పురుష మావాహయా మీత్వావాన్య ప్రణవేన ఆనందరత్నాతే నైవ దూర్వాశ్యామకవిష్ణుక్రాంతా పద్మమిత్రంపాద్యం. ఇమా అపః శాంతా శ్రీవాశీవతమాః పూతా పూత తమామేధ్యామేధ్య తమా అమృతా అమృతరసాః పాద్యా అచమనీయా అర్చాస్తాజాషంతాం ప్రతిగృహ్యంతాం ప్రతిగృహ్యంతు భగవాన్ మహో విష్ణుః, విష్ణవే నమః, ఇతి పాద్యం, భగవాన్ మహాదేవో రుద్రాయనమః ఇతి లింగే, ఏవందేవతాం తదేహాన్యం. ఇమా అపః అచమనీయాస్తా జాషతాం, ఇతి ఏలాలవంగకం కోల కర్పూరమిత్రమా చమనీయం, అపః క్షీరకుశాగ్రీశ్చాక్షరైః యవతందులైః, యవైః సిద్ధార్థకైశ్చైవ అర్చ్యా ఇత్యర్చ్యం. తతో వేదమంత్రైః సంస్థాప్య ప్రణవేన చ రత్నాం బుకలతేవ సంస్థాప్య ఇదం విష్ణుః, ఇతి విశ్వే, నమో అస్తు నీలగ్రీవాయ, ఇతి లింగే ప్రతిసరం విప్రంస్య వస్త్రం యజ్ఞోపవీతం చ దత్తా -

అను॥ ఆ పిదప కర్త - ఓ దేవదేవేశ స్వాగతము. నా భాగ్యం వల్ల నీవు ఇక్కడికి వచ్చావు. నన్ను ప్రాకృతునిగా భావించకుండా నీవు బాలునివలె పరిపాలించు. ధర్మార్థ కామ సిద్ధి కొరకు మాకు శుభం జరిగే కొరకు స్థిరంగా ఉండు. ఓ దేవ నా అర్చా విగ్రహమందు ఎల్లప్పుడు సన్నిధిని పరికల్పించు (ఉండు). చంద్రుడు, భూమి, సూర్యుడు వీరు ఎదురు లేకుండా ఎంత వరకుంటారో అంతకాలం నీవు ఇక్కడ ఉండాలి, ఓ దేవేశ, భక్తులపై అనుగ్రహం చూపే కొరకు, ఓ భగవన్, దేవదేవేశ, నీవు ప్రాణులందరికి తండ్రివి ఓ భగవన్, నీవు ఏ రూపంతోనైతే చరాచరమందు వ్యాపించి ఉన్నావో అదే రూపంతో, ఓ దేవేశ, నా అర్చా విగ్రహమందు సన్నిధిలో ఉండు, అని నమస్కరించాలి. ఇంతవరకు అన్ని దేవతలకు సమానము. దేవమంత్రమునైతే మూల మంత్రమో వైదికమో గ్రహించాలి. పిదప ఆచార్యుడు కాని కర్తగాని లింగమును కాని అర్చా విగ్రహమునుకాని ఓం భూః పురుషుని ఆవాహిస్తున్నాను, ఓం భువః పురుషుని ఆవాహిస్తున్నాను. ఓం సువః పురుషుని ఆవాహిస్తున్నాను. ఓం భూర్భువః సువః పురుషుని ఆవాహిస్తున్నాను అని ఆవాహన చేసి ప్రణవముతో ఆసనం సమర్పించి దానితోనే దూర్వాశ్యామాక(తృణడాన్యం) విష్ణుక్రాంత పద్మ మిశ్రితమైన పాద్యము, ఈనీరు, శాంతమైనది, శివమైనది, శివతమమైనది, పూతమైనది, పూతతమమైనది, పవిత్రమైనది, మేఘ్యతమమైనది అమృతమైనది, అమృతరసముకల పాద్య, ఆచమనీయ అర్ఘ్యములను వానిని సేవించండి స్వీకరించండి, భగవాన్ మహా విష్ణువు స్వీకరించని మహావిష్ణువునకు నమస్కారము, అని పాద్యము. భగవాన్ మహాదేవుడు ఐన రుద్రునకు నమస్కలు, అని లింగమందు, అట్లాగే ఇతర దేవతలందు ఊహించుకోవాలి. ఈ నీరు ఆచమనీయము వానిని సేవించండి, అని ఏలాలవంగకంకోల కర్పూర మిశ్రితమైన ఆచమనీయము, నీరు, పాలు, కుశాగ్రములు అక్షతలు యవ, బియ్యము యవలు తెల్ల ఆవాలు వీనితో అర్ఘ్యము అని అర్ఘ్యము. ఆ పిదప వేదమంత్రములతో స్థాపించి ప్రణవంతో రత్నములు నీరు గల కలశంతో స్నానం చేయించి ఇదం విష్ణుః అని విష్ణువు యందు, నమో అస్తు నీల గ్రీవాయ, అని లింగమందు ప్రతిసరమును వదలి వస్త్రము, యజ్ఞోపవీతమును కూడా ఇచ్చి -

మూ॥ ఇమే గంధాః శుభాః దివ్యాః సర్వగంధై రలంకృతాః పూతాః బ్రహ్మ పవిత్రేణ పూతాః సూర్యస్వరశ్మిభిః, ఇతి గంధం. ఇమే మాల్యాః శుభాః దివ్యాః సర్వమాత్యైరలంకృతాః పూతాః బ్రహ్మ పవిత్రేణ పూతాః సూర్యస్వ రశ్మిభిః ఇతి మాల్యం ఇమే పుష్పాః శుభాః దివ్యాః సర్వగంధై రలంకృతాః, పూతా బ్రహ్మ పవిత్రేణ పూతా సూర్యస్వ రశ్మిభిః, ఇతి పుష్పం. వనస్పతి రసోద్భూతో గంధాఢ్యో గంధ ఉత్తమః, అగ్రేయః సర్వదేవానాం ధూపోఽయం ప్రతిగృహ్యతాం ఇతి ధూపం, జ్యోతిః శుక్రశ్లేజశ్చ దేవానాం సతతంప్రియః, భాస్వరః సర్వభూతానాం దీపోఽయం ప్రతిగృహ్యతాం, ఇతి దీపం దత్వా విజ్ఞి సంకర్షణ వాసుదేవ ప్రద్యుమ్నా నిరుద్ధ పురుషోత్తమాధోక్షజ సృసింహాచ్యుత జనార్దనోపేంద్ర పారికృష్టేతి ద్వాదశనామభిః కేశవాది ద్వాదశనామభిర్యా పుష్పాది పమర్చ్యతై రేవతర్పణం కృత్వా పాయసఘృతాఘృతపూర్ణకరావగుడౌదన పారిద్రోదనాది, పవిత్రంతే

వితతం, ఇతినివేద్య సంకర్షణాది పూర్వోక్త నామభిః ద్వాదశ కృతానామభిః మంత్రాంతే నైవ శార్ఙ్గిణీస్సాహో, శ్రీయైస్సాహో, సర్వసత్త్వైస్సాహో, విష్ణవేస్సాహో ఇతి మంత్రాన్ విష్ణోర్ముఖం వీర్యాణి, తదస్యప్రియమభిపాథో, ప్రతద్విష్ణుస్తవతే, పరోమాత్రయా తన్నా వృధానః, విచక్రమే పృథివీమేష ఏతాం, త్రిర్దేవ పృథివీ మేష ఏతాం ఇతి జామాయాత్. పునః ద్వాదశనామభిః జామాయాత్.

అను॥ ఈ గంధము శుభమైనది, దివ్యమైనది, అన్ని గంధములతో అలంకరింపబడినది. బ్రహ్మ పవిత్రతో పవిత్రమైనది, సూర్యకిరణములతో పవిత్రమైనది, అని గంధము ఇవ్వాలి. ఈ మాలలు శుభమైనవి, దివ్యమైనవి, అన్ని మాలలతో అలంకరింపబడినవి, బ్రహ్మ పవిత్రతో పవిత్రమైనవి. సూర్యరశ్మితో పవిత్రమైనవి, అని మాలలు ఇవ్వాలి. ఈ పుష్పములు శుభమైనవి దివ్యమైనవి సర్వగంధములతో అలంకరింపబడినవి. బ్రహ్మ పవిత్రతో పవిత్రమైనవి. సూర్యకిరణములతో పవిత్రమైనవి, అని పుష్పములు ఇవ్వాలి. వనస్పతి రనంతో పుట్టింది. గంధము కలది. ఉత్తమ గంధము. దేవతలందరికి ఆప్రహాణించతగినది. ఈ ధూపమును స్వీకరించు అని ధూపమివ్వాలి. ఈ జ్యోతి శుక్రము తేజస్సు దేవతలకెల్లప్పుడు ప్రియమైనది ప్రాణులందరికి వెలుగైనది ఈ దీపమును స్వీకరించు, అని. దీపిమిచ్చి విష్ణువు యందు సంకర్షణ వాసుదేవ ప్రద్యుమ్న అని రుద్ర పురుషోత్తమ అధోక్షజ నృసింహ అచ్యుత జనార్దన ఉపేంద్రవారి, కృష్ణ అని పన్నెండు పేర్లతో కేశవ మొదలగు పన్నెండు పేర్లతో గాని పుష్పములు సమర్పించి వానితోనే తర్పణం చేసి పాయసము, నేయ కలిపిన మూకుడు నిండుగా ఉన్న బెల్లపు అన్నము చిత్రాన్నము మొదలగునవి, పవిత్రంతే వితతం, అను మంత్రంతో నివేదన చేసి, సంకర్షణాది ముందు చెప్పిన పేర్లతో పన్నెండు మార్లు కృతసర ఆహుతులు ఇచ్చి (చిత్రాన్నము) దానితోనే శార్ఙ్గికి, శ్రీకి, సరస్వతికి, విష్ణువునకు స్సాహో అని హోమంచేసి, విష్ణోర్ముఖం వీర్యాణి, తదస్యప్రియమభి పాథో, ప్రతద్విష్ణుస్తవతే, పరో మాత్రయా తన్నావృధానః, విచక్రమే పృథివీమేష ఏతాం, త్రిర్దేవపృథివీమేష ఏతాం అను మంత్రములతో హోమం చేయాలి. తిరిగి పన్నెండు నామములతో హోమం చేయాలి.

మూ॥ లింగేశు దీపాంతం కృత్వా భవాయ దేవాయనమః, శర్వాయ నమః, ఈశాయ నమః, పశుపతయేనమః, రుద్రాయనమః, ఉగ్రాయనమః, భీమాయనమః, మహతే దేవాయనమ ఇతి పుష్పాణి రత్నాంతరేపతర్పణం కృత్వా పవిత్రంతే, ఇతి పాయసంగుదౌదనం చ నివేద్య పూర్వోక్త నామభిః కృతసరం పూర్వ భవస్య దేవస్య వత్స్యై స్సాహో, ఇత్యాద్యష్టభిః గుదౌదనం చ నివేద్య పూర్వోక్త నామభిః భవాయ దేవాయ సుతాయ స్సాహో, ఇత్యాద్యై హరిద్రౌదనం మంత్రాన్ త్ర్యంబకం యజామహే, మానోమహింత ముతమానో, మానస్తోకే, ఆరాత్రే గోఘ్నముత పూరుషఘ్న, వికిరిద్రవిలోహిత, సహస్రాణి సహస్రశః, ఇతి ఏతైః మంత్రా శివాయ స్సాహో, శంకరాయస్సాహో, సహమానాయస్సాహో, శివి కంఠాయస్సాహో, కపర్దినే స్సాహో, తామ్రాయస్సాహో, అరుణాయస్సాహో, అవగరుమాణాయస్సాహో, హిరణ్యబాహవేస్సాహో, సస్పింజరాయస్సాహో, బద్ధుకాయ స్సాహో ఇతి చ జామాయాత్. తతః సింహ కృపాదిశేషం సమాప్య పూర్వోక్త సర్వపావ్యభిః విష్ణవే లింగాయ వా బలిం దద్యాత్.

అను॥ లింగమందు దీపాంతము వరకు చేసి భవునకు దేవునకు, శర్వునకు ఈశునకు, పశుపతికి, రుద్రునకు, ఉగ్రునకు, భీమునకు, మహాదేవునకు నమః అని (విడివిడిగా) చెప్పి పుష్పములు అర్పించి ఆ పేర్లతోనే తర్పణముచేసి, పవిత్రంతే అను మంత్రంతో పాయసము, బెల్లపు అన్నమును నివేదించి ముందు చెప్పిన నామములతోనే కృషరములతో (ఉప్పు తప్పు ఇతర పదార్థములతో) హోమంచేసి, దేవుడైన భవుని పత్నికి స్వాహా అని మొదలుగా ఎనిమిది నామములతో స్వాహా కారము చేసి, గుడ ఓదనమును నివేదించి ముందు చెప్పిన నామములతో దేవుడైన భవుని సుతునకు స్వాహా, అని మొదలగు వానితో హరిద్ర ఓదనమును (పసుపన్నం) హోమం చేసి, త్ర్యంబకం యజామహే, మానో మహంత, మానస్తోకే, ఆరాత్యేగోఘ్న, వికిరిద్ర, సహస్రాణి, అను ఈ మంత్రములతో హోమం చేసి శివునకు, శంకరునకు, సహమానునకు, శితికంఠునకు, కపర్దికి, తామ్రునకు, అరుణునకు, అవగరుమాణునకు (వీరందరికి విడివిడిగా) స్వాహా హిరణ్యబాహువునకు, సస్పింజరునకు, బభ్రుశునకు స్వాహా అని విడివిడిగా హోమం చేయాలి. ఆ పిదప స్విష్టకృత్ మొదలగు వాని శేషమును సహస్త్రి చేసి ముందు చెప్పిన అన్ని హవిస్సులతో విష్ణువునకు గాని, లింగమునకు గాని బలి ఇవ్వాలి.

మూ॥ మంత్రస్తు - త్వాం ఏకమాద్యం పురుషం పురాతనం నారాయణం విశ్వ సృజం యజామహే త్వమేవ యజ్ఞో విహితో విధేయః త్వమాత్మనాత్మన్ ప్రతిగృహ్ణీష్యహవ్యం, ఇతి. లింగేతు నారాయణ పదే రుద్రం శివమితివదేత్. తతోఽశ్వత్థపర్ణే, భూర్భువః స్వరోం, ఇతి హుతశేషం నిధాయ అగ్ని నా సహస్రదక్షిణీ కృత్య విశ్వభుజే ఆత్మనే పరమాత్మనే నమః ఇతి సత్త్వా (అంగురీయం కుండం ద్వయవస్త్రయుగ్మేన ఆచార్యం పూజయిత్వా) ఆచార్యాయ శతం తదర్థం తదర్థం ద్వాదశతిస్ర ఏకాంవా గాందత్వా ఋత్విగ్వ్యోఽపి దక్షిణాం దత్వా శతం ద్వాదశవా విప్రాన్ భోజయే దితి సంక్షేపః. ప్రాసాదమాత్రనాతనేతు మాతోస్సేక్త జలాశయ ప్రతిష్ఠా విధిమేవ కుర్వాత్. గోరుత్తారణ పాత్రీప్రక్షేపాదితు నభవతి ద్వారలోపాత్. వారుణ హోమ స్థానే వాస్తు హోమః. అన్యత్తద్వదేవ. ఇతి లింగారా ప్రతిష్ఠావిధిః.

అను॥ మంత్రమైతే - నిన్ను ఒక్కణ్ణే, మొదటి వాణ్ణి, పురాతన పురుషుణ్ణి విశ్వసృష్టను నారాయణుని హోమం చేస్తున్నాము. నీవే యజ్ఞముగా విహితమైనావు. నీవే చేయించేవాడివి. నీవు నీనుండి నీ హవ్యాన్ని స్వీకరించు, అని. లింగమందైతే నారాయణపదం స్థానంలో రుద్ర, శివ అని చెప్పాలి. ఆ పిదప రావి ఆకు యందు, భూర్భువః స్వరోం, అని హోమ శేషమును ఉంచి, అగ్నితోపాటు ప్రదక్షిణం చేసి, విశ్వభుక్, ఆత్మస్వరూపుడైన పరమాత్మకు నమస్సు అని నమస్కరించి (ఉంగరము, రెండు కుండలాలు, వస్త్రయుగ్మము ఆచార్యునికిచ్చి పూజించి) ఆచార్యునకు నూరు, అందులో సగం, అందులో సగం, పన్నెండు, మూడు, ఒక్కటైనా ఆవును దానంచేసి, ఋత్విక్కులకు గూడా దక్షిణిచ్చి నూరు లేదా పన్నెండుగురు బ్రాహ్మణులకైనా భోజనం పెట్టాలి అని సంక్షేపము. ప్రాసాదం యందైతే మాత్రం కొత్త దానిలో మత్స్యపురాణంలో చెప్పిన జలాశయ ప్రతిష్ఠా విధినే చేయాలి. గోవు ఉత్తారణము,

పాత్రప్రక్షేపాదులైతే కుదరవు ద్వారం లేదు కాబట్టి. వారుణహోమం స్థానంలో వాస్తు హోమం చేయాలి మిగిలినదంతా అలాగే అని లింగార్చా ప్రతిష్ఠా విధి

మూ॥ అథపునః ప్రతిష్ఠా. తామధి కృత్య హయశీర్ష పంచరాత్రే - చాందాల మధ్య సంస్కర్ష దూషితా వహ్ని నాఽభవా, అపుణ్య జన సంస్కృష్టా విప్రక్షతజ దూషితా. సంస్కార్యేతి తేషు. పరార్ధాదర్శ్య బ్రాహ్మ - ఖండితే స్ఫుటితే దగ్ధే భ్రష్టే మాన వివర్జితే, యాగహీనే పశు స్పృష్టే పతితే దుష్టభూమిషు, అన్యమంత్రార్చితే చైవ పతిత స్పర్శదూషితే, దశస్వేతేషు వోచక్రుః సన్నిధానం దివౌభవః. యాగః=పూజా. పశుః=గర్భభాది. పంచరాత్రే- ఖండిత స్ఫుటితా దగ్ధయస్మాదర్పా భయావహా, తస్మాత్సముద్ధరేత్తాంశు పూర్వోక్త విధినా నరః. అర్పాభంగాదాపువవాసః కార్యః. సరాక్షో విష్ణవేఽగ్నియాత్ సురార్చా విష్ణవేతథా. ఇతి విష్ణుభర్గోక్తేః సిద్ధాంతతేభిరే - చౌరచందాల పతిత క్వేదక్యాస్పర్శనే సతి, శివార్ధ్యవహతౌ చైవ ప్రతిష్ఠాం పునరాచరేత్. పంచరాత్రే - అంగాదంగాది సంధానే ప్రతిష్ఠాం పునరాచరేత్, జలాధి వాసవిహిత సేత్రోస్థిలనవద్దితాం. శుద్ధి వివేకే విష్ణుః - ద్రవ్యవత్ కృతశ్చిదావాం దేవతార్చనాం భూయః ప్రతిష్ఠాపనేశుద్ధిః, ఇతి. అర్చాః=ప్రతిమాః. తద్రవ్యస్య తామ్రాదేరుక్తశాచం కృత్వా పునః ప్రతిష్ఠాం కుర్యాదిత్యర్థః. స్పృత్యర్థసారేఽప్యేవం తద్యధాః తౌధాయనసూక్తే - పూర్వ ప్రతిష్ఠితస్య అబుద్ధిపూర్వమేకరాత్రం ద్వితాత్రమేక మాసం ద్వితాసం వా అర్చనాది విచ్ఛేదే శూద్ర రజస్వలాది ఉపస్పర్శనే పూర్వోక్తే కాలే పుణ్యాహం వాచయిత్వా యుగ్మాన్ బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా నిశాయాంజలాధివాసంకృత్వా క్వేభూతే కలశపూర్ణేన పంచగవ్యేన తత్తన్మంత్రైః స్నాపయిత్వాఽన్యం కలశం శుద్ధోదకేనాపూర్వతస్సిన్న వరత్నాని ప్రక్షిప్యతం కలశం తత్తద గాయత్ర్యా అష్ట సహస్ర మస్తవతం అష్టాదించతి వారం వా అభిమంత్ర్య తేనోదకేనదే వంస్పానయేత్తతః శుద్ధో దకేన స్నాపయే దష్ట సహస్రమస్తవ తవమష్టా వింశతివా పురుష సూక్తేన మూంమంత్రేణ చ. తతః పుష్పాడి యథా సంభవ మర్చయిత్వా గురౌదనం నివేదయేత్, ఇతి. ఐద్ధిపూర్వం శు విచ్ఛేదే పూర్వోక్తాం ప్రతిష్ఠాం పునః కుర్యాత్ పూర్వోక్త విష్ణు వచనాత్. ఇదం మలమాస శుక్రాస్తాదావపి కార్యమితి మదనరత్నే పోమాద్రౌ చ.

అను॥ ఇక పునః ప్రతిష్ఠ గూర్చి. దానిని గూర్చి హయశీర్ష పాంచరాత్ర మందిట్లా ఉంది - చండాలుడు, మధ్యము వీరి స్పర్శతో దూషితమైనా, అగ్నితో దూషితమైనా, పుణ్య హీనులైన జనులతో తాకబడినా, విఘ్నని గాయపు రక్తంతో దూషితమైనా తిరిగి సంస్కరించాలి అని తేవము, అని. పరార్థ అదర్శముందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - ఖండితమైనా, పగిలినా, కాల్చబడినా, భ్రష్టమైనా, ప్రమాణమునకు తక్కువైనా, పూజాహీనమైనా, గాడిద మొదలగు వానితో ముట్టబడినా, దుష్టభూములందు పడినా ఇతర మంత్రములతో పూజింపబడినా, పతిత స్పర్శ దూషితమైనా, ఈ వది సందర్భములందు దేవతలు ఆయా ప్రతిమలకు సన్నిధానంలో ఉండరు, అని. పంచరాత్రమందిట్లా - ఖండితమైనా, విరిగినా, కాల్చబడినా, ఈ సందర్భాలలో ఆ విగ్రహ పూజ భయమును కల్గిస్తుంది. అందువల్ల ప్రతిమలను నరుడు ముందు చెప్పిన విధి ప్రకారము సముద్ధరణ చేయాలి, అని. అర్చావిగ్రహము భగ్గుమైన పక్షం లో ఉపవాసం చేయాలి. రాజ్యవిప్లవమందు భుజించరాదు. అట్లాగే దేవతా విగ్రహ

నాశమందు భుజించరాదు, అని విష్ణుధర్మోక్తి. సిద్ధాంత శేఖరమందిట్లా - దొంగ, చండాలుడు, పతితుడు, కుక్క, రజస్వల వీరు తాకిన యెడల అట్లాగే నక్క మొదలగు వాని స్పర్శ జరిగిన యెడల (శివాదులు భిన్నమైన యెడల (విగ్రహం)) తిరిగి ప్రతిష్ఠ చేయాలి, అని. పంచరాత్ర మందిట్లా శరీరానికి మరో శరీరం మొదలైనవి తగిలితే (విగ్రహాలు పరస్పరం) తిరిగి ప్రతిష్ఠ నాచరించాలి, కాని తిరిగి జలాధివాసము, చేసిననేత్రోన్మీలనాన్ని తిరిగి చేయరాదు, అని. శుద్ధివివేకమందు విష్ణువు ఇట్లా - ద్రవ్యమునకెట్లా శుద్ధియో అట్లాగే శౌచము చేయబడిన దేవతార్చా విగ్రహాలకు తిరిగి ప్రతిష్ఠ చేస్తే శుద్ధి, అని. అర్చ అనగా ప్రతిమలు. ఆ ద్రవ్యమును, రాగి మొదలగు వానిని చెప్పిన విధంగా శుద్ధిచేసి తిరిగి ప్రతిష్ఠ చేయాలి, అని అర్థము. స్మృత్యర్థ సారమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. బౌద్ధాయన సూత్రమందు దాని విధి ఇట్లా ఉంది - ముందు ప్రతిష్ఠించిన విగ్రహానికి అనుకోకుండానే ఒకరాత్రి కాని రెండు రాత్రులు కాని, ఒకనెల, రెండు నెలలు కాని అర్చనాదుల లోపం జరిగితే (భంగం), శూద్రుడు, రజస్వల మొదలగువారు తాకితే, ముందు చెప్పిన, సమయమందు పుణ్యాహ వాచనము చేసి, ఇద్దరు బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టి, రాత్రి జలాధివాసం (విగ్రహాలకు) చేసి, తెల్లవారాక, కలశం నిండా ఉన్న పంచగవ్యంతో ఆయా మంత్రములతో స్నానం చేయించి, మరో కలశాన్ని మంచి నీటితో నింపి అందులో నవరత్నాలు ఉంచి, ఆ కలశమును ఆయా గాయత్ర్యులతో వేయి ఎనిమిదిమార్లు లేదా నూట ఎనిమిదిమార్లు లేదా ఇరవై ఎనిమిదిమార్లు కాని అభిమంత్రించి, ఆ నీటితో విగ్రహానికి స్నానం చేయించాలి. ఆ పిదప శుద్ధ ఉదకముతో స్నానం చేయించాలి, వేయి ఎనిమిది సార్లు కాని, నూట ఎనిమిది మార్లు కాని లేదా ఇరువది ఎనిమిది సార్లు కాని పురుష సూక్తంతో, మూల మంత్రంతోనూ (స్నానం చేయించాలి). ఆ పిదప పుష్పములతో వీలైనంత పూజచేసి బెల్లపు అన్నాన్ని (పాయసాన్ని) నివేదన చేయాలి, అని. బుద్ధిపూర్వకముగా విచ్చేదము జరిగితే (పూజ), ముందు చెప్పిన ప్రతిష్ఠను తిరిగి ఆచరించాలి, ముందు చెప్పిన విష్ణువు మాటనను సరించి. దీనిని మలమాన శుక్రఅస్తాదులందు కూడా చేయాలి, అని మదనరత్నమందు, హేమాద్రి యందు కూడా చెప్పారు.

మూ॥ దేవార్చాప్రసాదభేదనేతు శూలపాదౌ కాశ్యపః - వాసీకూపారామనేకు సభా తదాగవప్రదేవతాయతన భేదనే ప్రాయశ్చిత్తం చతస్ర ఆజ్ఞాహుతీః జాహుయాత్ - ఇదం విష్ణుః మానసోక్తే, విష్ణోః కర్మాదీ, పాదోఽస్య, ఇతి యాందేవతాముత్పాదయతి తస్య దేవతాయై బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్, ఇతి. శంఖలిఖితౌ - ప్రతిమారామ కూప సంక్రమధ్యజనేకు, విపాత భంగేషు తత్సముత్థానం ప్రతి సంస్కారోఽస్థ శతం చ నిపాతితానాం ఇతి. సముత్థానం = ప్రతిక్రియా. అస్తశతంపణా (తాంబేకా టుతదా) దండశ్చేత్యర్థః. అథ జర్జిర్జిర్జిరజ - స చ లింగాదౌ దగ్ధేభగ్నౌ చలితే వాకార్య. అయం చ అవాది సిద్ధ ప్రతిష్ఠిత లింగాదౌ భంగాదిదుష్టేషు వ వాకార్య. శత్రు మహాభీషేకం కుర్యాదీతి త్రివిక్రమః. కర్తా అముకదేవస్య జీర్ణోద్ధారం కరిష్యే ఇతివ్యాఖ్యం

వాచయిత్వా నాందీ శ్రాద్ధం కృత్వా అచార్యం ఋత్విజశ్చవృత్వా వీరే మండల దేవతా ఆవాహ్యం లింగే - ఓం వ్యాపకేశ్వర హృదయాయనమః ఓం వ్యాపకేశ్వర శిరసే స్వాహా, ఇతి. ఏవం షడంగం కృత్వా దేవతాంతరే మూలమంత్రేణ షడంగం కృత్వా అర్చయేత్. అఘోర మంత్రం అద్వైతర శతం జప్తాఽగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య అఘోరేణ పునఃసర్వప్రైః సహస్రం హుత్వా ఇంద్రాధిభ్యో నామ్నా బలింధత్వా జీర్ణదేవం ప్రణవేన సంఘాఙ్మ బ్రహ్మాది మండల దేవానాం హోమం పూర్వోక్తం కృత్వా దేవం ప్రార్థయేత్ - జీర్ణ భగ్నమిదం నైవ సర్వదోషావహం నృణాం, అన్యోద్ధారేశ్వరే శాంతిః శాస్త్రేఽస్మిన్ కథితాత్మయా, జీర్ణోద్ధార విధానం చ నృపరాష్ట్ర హితావహం. తదధస్తవృతాం దేవ ప్రహరామి తవాఙ్మయా, ఇతి. తతః క్షీరాఙ్మ మధుదూర్వాభిః సమిద్భిశ్చ అద్వైతర సహస్రం శతం వాదేవ మంత్రేణ హుత్వా, అంగానాం, దశాంశేన అంగచాలనార్థం సహస్రం శతం వాపాయసేన హుత్వా లింగం ప్రార్థయేత్. లింగరూపం సమాగత్యయేనేదం సమధిష్ఠితం, యాయాస్త్రం సమీకృతం స్థానం సమస్తైవ శివాఙ్మయా అత్ర స్థానేచ యా విద్యా సర్వవిద్యేశ్వరైర్యుతా, శివేన సహసంతిష్ఠ ఇతి మంత్రితశ్చదేవ అభిషిచ్య విసర్జయేత్. తతోఽస్త్ర మంత్రితేనభినిత్రేణ భాత్వా లింగమదాయ నర్వాదౌ వామదేవేన లింగం ప్రణవేన మూర్తిం క్షిపేత్. దారుజంతు మధునాఽభ్యుఙ్మ అఘోరేణదహోత్. హేమరత్నాది మయంతు దగ్ధం చలితంవా పునస్త్ర త్రైవ స్థాపయేత్. తతః శాంత్వై అఘోరేణ తిలైః సహస్రం హుత్వా ప్రార్థయేత్. భగవన్ భూత భవ్యేశలోకనాథ జగత్పతే. జీర్ణలింగ సముద్ధారః కృతస్తవాఙ్మయా మయా. అగ్నినా దారుజం దగ్ధం క్షిప్తం శైలాదికం జలే ప్రాయశ్చిత్తాయ దేవే అఘోరాస్త్రేణ తర్పితం. జ్ఞానతోఽజ్ఞానతోవాపి యథోక్తం స కృతం యది, తత్సర్వం పూర్ణమేవాస్తు త్వత్ప్రసాదాన్మహేశ్వర. తతోయజమానః ప్రార్థయేత్ - గోవిందశిర్షి భూతానాం అచార్యస్య చ యజ్ఞస్య శాంతిర్భవతు దేవేత, అచ్ఛిద్రం జాయతామిదం.

అను! దేవత, ఆర్చన మరియు ప్రసాదము భిన్నమైతేనో చూపాడియందు కాశ్యపు డిట్లా అన్నాదు-దిగుదుబావి, బావి, తోట, ఆనకట్ట, సభ, చెరువు, కోట, దేవాలయము ఇవి భిన్నమైతే ప్రాయశ్చిత్తము, నాలుగు ఆఙ్మ ఆహుతులను హోమం చేయాలి; ఇదం విష్ణుః, మానస్తోతే, విష్ణోః కర్మాణి, పాదోఽస్య అను మంత్రములతో. ఏ దేవతను తీసివేస్తున్నామో ఆ దేవత కొరకై బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టాలి, అని. శంఖలిఖితులిట్లా - ప్రతిమ, తోట బావి నీటికట్ట, ధ్వజము ఆనకట్ట ఇవి పడిపోతే చెడిపోతే దానికి ప్రతిక్రియ పునః ప్రతిష్ఠ పడిపోయిన వానికి నూట ఎనిమిది అని. నూట ఎనిమిది పణములు దండనము కూడా అని అర్థము. ఇక జీర్ణోద్ధారము. అది లింగాదులు దగ్ధమైతే భగ్నమైతే, కదిలితే కాని చేయాలి. ఇది అనాది సిద్ధముగా ప్రతిష్ఠితమైన లింగాదులు భంగాదులపల్ల దుష్టమైనా చేయరాదు. అక్కడైతే మహాభిషేకము చేయాలి అని త్రివిక్రముడు. కర్త ఈ దేవునకు జీర్ణోద్ధారము చేస్తున్నాను అని చెప్పి పుణ్యాహవాచనము చేయించి, నాందీ శ్రాద్ధము చేసి ఆచార్యుని ఋత్విజులను వరించి వీరమందు మండల దేవతలను ఆవాహన చేసి లింగమందు, ఓం వ్యాపకేశ్వర! హృదయమునకు నమస్కారము, ఓం వ్యాపకేశ్వర శిరస్సునకు స్వాహా అని. ఇట్లా షడంగన్యాసము చేసి, ఇతర దేవతలందు మూల మంత్రంతో షడంగము

చేసి అర్పించాలి. అఘోర మంత్రమును నూట ఎనిమిది మార్లు జపించి, అగ్నిని ప్రతిష్ఠ చేసి అఘోర మంత్రంతో, నేయి, ఆవాలతో వేయిసార్లు హోమం చేసి ఇంద్రాది దేవతలకు పేరు పేరున బలి ఇచ్చి జీర్ణమైన దేవుని ప్రణవముతో పూజించి బ్రహ్మది మండల దేవతలకు హోమమును ముందు చెప్పినట్లు చేసి దేవుని ప్రార్థించాలి ఇట్లా - జీర్ణమైనది భగ్నమైనది ఈ శరీరము, నరులకు అన్ని రకముల దోషముల కల్గించేది, దీనిని ఉద్ధరిస్తే శాంతి అని ఈ శాస్త్రంలో మీరు చెప్పారు. జీర్ణోద్ధార విధానము రాజునకు రాష్ట్రమునకు మేలు చేసేది. అందువల్ల ఓ దేవ మీరు క్రింద ఉండండి మీ ఆజ్ఞతో దీనిని తీసి వేస్తాను, అని. ఆ పిదప పాలు నేయి తేనె గరిక వీనితో సమిధలతో కూడా నూట ఎనిమిది, వేయి నూట ఎనిమిది కాని దేవత మంత్రంతో హోమంచేసి అంగములకు అందులో దశాంశముగా (హోమంచేసి) లింగదాలనము కొరకు వేయిసార్లు కాని నూరుసార్లు కాని పాయసంతో హోమం చేసి లింగమును ప్రార్థించాలి. లింగరూపమును పొంది ఎవరైతే దీనిని అధిష్టించాలో అట్టి నీవు శివుని ఆజ్ఞతో దీనిని వదలి నీకిష్టమైన స్థానానికి వెళ్ళు. ఈ స్థానమందు ఏవిద్య, సర్వవిద్యే శ్చరులతో కూడి ఉండిందో అది శివునితో కూడి ఉండని, అని మంత్రిత జలంతో అభిషేకించి వదలాలి. ఆ పిదప అస్త్ర మంత్రితమైన గడ్డపారతో తవ్వి లింగాన్ని తీసుకొని నది మొదలగు వానియందు వామదేవ మంత్రంతో లింగమును ప్రణవంతో మూర్తిని పారవేయాలి. కట్టి లింగాన్నితే నేయితో అంభ్యజన చేసి అఘోరమంత్రంతో కాల్రాలి. బంగారుది, రత్నాదులది ఐతే కాళినా, కదిలినా దానిని తిరిగి అక్కడే ఉంచాలి. ఆ పిదప శాంతి కొరకు అఘోర మంత్రంతో, నువ్వులతో వేయిసార్లు హోమంచేసి ప్రార్థించాలి. భగవన్, భూత భవ్యములకు ఈశ, లోకనాథ, జగత్పతి, నీ ఆజ్ఞతోనే నేను జీర్ణ లింగ సముద్ధారాన్ని చేశాను. దారు దానిని అగ్నితో కాల్రాను. శిలాదులను నీటిలో పారవేశాను. ఓదేవేశ ప్రాయశ్చిత్తం కొరకు అఘోరాస్త్ర మంత్రంతో తర్పణ చేశాను. తెలిసి కాని తెలియక కాని శాస్త్ర ప్రకారం చేయని పక్షంలో అదంతా ఓ మహేశ్వర ! నీ అనుగ్రహంతో పురిపూర్ణం కాని, అని. ఆ పిదప యజమానుడు ప్రార్థించాలి - ఓ దేవేశ, గోవులు, విప్రులు, శిల్పులు, ప్రాణులు వీరికి ఆచార్యునకు యజ్ఞకు శాంతి కలుగని. ఇది (కర్మ) దోష రహితం కానిమ్ము, అని.

మా॥ మూర్తాశు విశేషః - త్వత్పసాదేన నిర్విఘ్నం దేహం నిర్మాయయత్యసౌ, వాసం కురుసురశ్రేష్ఠ తావత్త్వం చాలాకేగృహే. వసన్ క్షేతం సహితేషా మూర్తిం వై తవ పూర్ణవత్, యావత్కారయతే భిక్షః కురుతస్య చ వాంఛితం, ఇతి. తతోనవాం మూర్తిం లింగం వాక్యత్యా ఉక్త విధినా స్థాపయేత్. మూలం తస్మిన్ పురాణే స్పష్టం. ఇతి జీర్ణోద్ధారః. అథ తులసీ గ్రహణం - దేవయాజ్ఞిక కృతే స్మృతిసారే - వైద్యతౌ చ వ్యతీపాతే భౌమభార్గవభానుభు, పర్వద్వయే చ సంక్రాంతౌ ద్వాదశ్యాం సూతకద్వయే, తులసీం యే విచిన్యంతి తేచిందంతి హరేః శిరః. విష్ణుధర్మోత్తరే - ర వివారం వినాదూర్వాం తులసీం ద్వాదశీం వినా, జీవితస్యా వినాశాయ ప్రవిచిన్విత ధర్మవిత్. తథా - సంక్రాంతావర్క పక్షాంతే ద్వాదశ్యాం నిశి సంధ్యయాః, ధ్రువీన్నం తులసీపత్రం తైశ్చిన్నం

పారిమస్తకం. పాద్యే - ద్వాదశ్యాం తులసీ పత్రం ధాత్రీ పత్రం చ కార్తికే, బునాతి సనరోగవృక్ష
నిరయానతి గర్భితాన్. రుద్రయామలే - ద్వాదశ్యాం చ దివాస్వాసః తులస్య వచయస్తథా, విష్ణోశ్చైవ
దివాస్వానం వర్జయేయం సదాబుధైః. విష్ణుధర్మ - నచ్చింద్యాత్ తులసీం విప్రో ద్వాదశ్యాం వైష్ణవః
కృచ్ఛిత్, దేవార్థే తులసీచ్ఛేరోహోమార్థే సమిధాం తథా. ఇందు క్షయే న దుష్కృత గవార్థేతు తృణస్య
చ. గ్రహణ మంత్రస్త పాద్యే - తులస్యవృతనామాసి సదాత్వం కేశవ ప్రియే, కేశవార్థం విచిన్వామి
వరదా భవశోభనే, ఇతి.

అను॥ మూర్తియందైతే విశేషము - నీ అనుగ్రహంతో ఏ అడ్డంకి లేకుండా
ఈతడు దేహాన్ని నిర్మిస్తున్నాడు (తీర్చి). అందువల్ల ఓసురశ్రేష్ఠ! అంతవరకు నీవు ఈ చిన్న
గృహంలో నివసించు వనీస్తూ ఇక్కడ క్షేతాన్ని నహిస్తూ, మునుపటిలా నీమూర్తిని భక్తుడు
చేసేంతవరకు, అతని అభీష్టాన్ని నెరవేర్చు, అని. ఆ వీరప కొత్త మూర్తిని కాని లింగాన్ని
కాని చేసి శాస్త్రంలో చెప్పినట్లు స్థాపించాలి. దీనికి మూలము (ఆధారము) అగ్ని పురాణంలో
స్పష్టంగా ఉంది. అని జీర్ణోద్ధారము. ఇక తులసిని తెంపుట. దేవయాజ్ఞకులు చేసిన స్మృతి
సారమందిట్లా - వైర్భుతి, వ్యతీపాతము, భౌమ (మంగళ) శుక్ర, ఆదివారములు పూర్ణిమ,
అమావాస్యలు, సంక్రమణం, ద్వాదశి తిథి, జననాశౌచ, మృతా శౌచములు వీనియందు
తులసిని తెంపిన వారు విష్ణువు శిరస్సును తెంపినట్లే, అని. విష్ణుధర్మోత్తర మందిట్లా -
ఆదివారం తప్ప ఇతర రోజులలో దూర్వను, ద్వాదశి తప్ప ఇతర తిథులలో తులసిని
ధర్మమెరిగినవాడు తన జీవితం వినాశం కాకుండా ఉండేందుకై తెంపాలి, అని. అట్లాగే -
సంక్రమణమందు, ఆదివారమందు పూర్ణిమ అమావాస్యలందు, ద్వాదశి యందు, రాత్రిపూట,
సంధ్యాకాలము లందు తులసి పత్రమును తెంపినవారు విష్ణువు తలను తెంపినట్లే. పార్థ
మందిట్లా - ద్వాదశియందు తులసి ఆకును, కార్తిక మాసమందు ఉసిరి ఆకును తెంపిన
నరుడు అతి గర్భితమైన నరకములకు పోతాడు, అని. రుద్రయామల మందిట్లా - ద్వాదశి
తిథి యందు పగటి నిద్ర, అట్లాగే తులసిని తెంపుట విష్ణువునకు పగలు స్నానము చేయించుట
వీనిని బుధుడైనవాడు ఎప్పుడూ విడిచిపెట్టాలి (చేయరాదు) అని. విష్ణుధర్మ మందిట్లా -
ద్వాదశి తిథియందు విప్రుడు అందునా వైష్ణవుడు తులసిని తెంపరాదు. దేవునకై తులసిని
తెంపటం హోమమునకై సమిధలను తేవటం ఆవునకై గడ్డి కోయటం అమావాస్య రోజు
తప్పిదం కాదు. పాద్యమందు గ్రహణ మంత్రమిట్లా - ఓ తులసి నీనామము అమృతం(తం)త
మైంది ఎల్లప్పుడు నీవు కేశవునకు ప్రియమైన దానివి. ఓ శోభన ! కేశవుని కొరకై
తెంపుతున్నాను. వరదప్రకమ్ము, అని.

మూ॥ పారిజాతే రక్షః - సమిత్పుష్పకు శాదీనాం ద్వితీయః ప్రహరోమతః.
అభయప్రదేః పర్యుషితత్వం. భార్గవార్చనే భవిష్యే - ప్రహరంతివృతేజాతీకర వీర మహర్షీశం,
తులస్యాం బిల్వపత్రేషు సర్వేషు జలతేషు చ. వ పర్యుషిత రోషోఽస్తి మాలాకార గృహోఽపిచ.
బృహన్నారదీయే - వర్జ్యం పర్యుషితం పుష్పం వర్జ్యం పర్యుషితంజలం, న వర్జ్యం తులసీపత్రం
న వర్జ్యం జాహ్నువీ జలం. తత్రైవపాద్యే - తులసీపర్యుషితం నైవ బిల్వంతు త్రిదినావధి, పథ్యం

పంచదినా త్వాఞ్శం కేషం పర్యుషితం విదుః. స్కాందే - పాలాశంబిం మేకంతు పంకజంవ
దినత్రయం, పంచాహం బిల్వపత్రం చ దశాహం తులసీదళం. పదార్థాదర్శే బోపదేవస్వస్వభావా
- బిల్వ అపామర్గ జాతీ, తులసి, శమి, శతా కేతకీ భృంగదూర్వానుంచాం భోజాహి దర్శాముని
తలతనర బ్రహ్మ కల్హరమల్లయః, చంపాశ్వారాతి కుంభీరమన మరు ఐశా బిల్వతోహి వృక్షత్రింశత్
30 త్ర్యంశా 1 ర్యు 6 రీ 6 శో 11 దధి 4 నిధి 9 వసు 8 భూ 1 భూ 1 యమా 2 భూయ ఏవం.
అస్సార్థః శతా= శతావరీ. మందః=మందారః, అహి=నాగకేసరః, మునిః = అగస్త్యః, అశ్వారాతిః
= కరవీరః, కుంభీః = పాటలేతి కైదేవ నిఘంటుః. అరయః=షట్, ఈశాః = ఏకాదశ, ఉదధయః
చత్వారః, నిధయోనవ, వనవోఽశ్చై, భూః ఏకః, యమోద్వా, బిల్వమారభ్య అహి పర్యంతం
గదాయత్వా దర్శమారభ్య పునస్త్రించదాది గణయేదిత్యర్థః. ఏతద్దినోత్తరం పర్యుషితానీత్యర్థః. తోడరా
నందే స్కాందేరమన ముచక్రమ్య - తస్యమాలా భగవతః పరమ ప్రీతికారిణీ, తుష్కా పర్యుషితా
వాసి న దుష్టా భవతి క్షుచికే. తిథి తత్వే మాత్యే - బిల్వ పత్రం చ మాఘ్యం చ తమాలా మల
కీదరే, కల్హరం తులసీ వైవ పద్మం చ మునిపుష్పకం, ఏతత్పర్యుషితం సస్యైత్ కుశాశ్చరీతిశాస్త్రభా.
స్మృతిపారాలంకార - జలజానాం చ సర్వేషాం పత్రాణా మహతస్సత, కుశపుష్పస్య రజత సువర్ణ
కృతయోరపి, సపర్యుషిత దోషోఽస్తి తీర్థతోయస్య చైవహి, ముకులైర్నార్యయేద్దేవం చంపక్షైః జల
జైర్విహా.

అనుః పారిజాతమందు దక్షుడిట్లా - సమిధలు, పుష్పములు, కుశలు వీనిని
తెంపుటకు ద్వితీయ ప్రహర మందిచి, అని. ఇక పుష్పాదులకు పర్యుషితత్వం ఇట్లా -
(చద్వి) భార్గవార్చన యందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - జాతి పుష్పము (మల్లె) జామునేపు, కరవీరము
(గన్నేరు) రాత్రింబగళ్ళు ఉంటుంది. (ఆపై చద్వి) తులసి, బిల్వపత్రము, అన్ని జలపుష్పాలు,
మాలాకార గృహంలోనివి వీనికి పర్యుషిత దోషంలేదు, అని. బృహన్నారదీయ మందిట్లా
- పర్యుషితమైన (చద్వి) పుష్పాన్ని, పర్యుషితమైన జలాన్ని వదలాలి. తులసీపత్రాన్ని, జాహ్నవీ
జలాన్ని వదలరాదు, అని. అక్కడే పాద్యోక్తి ఇట్లా - తులసి పర్యుషితం కాదు. బిల్వము
మూడు రోజుల వరకు (పర్యుషితం) కాదు. పద్మాన్ని ఐదు రోజుల తరువాత వదలాలి.
మిగిలినవన్నీ పర్యుషితములని గ్రహించాలి, అని. స్కాందమందిట్లా - మోదుగ ఒకరోజు,
తామరపువ్వు మూడు రోజులు, బిల్వపత్రము ఐదు రోజులు, తులసి పదిరోజులు చద్వివికాపు
(ఆపైన పూజకు తగవు) అని. పదార్థ ఆదర్శమందు బోపదేవుడు మరో రకంగా చెప్పాడు -
బిల్వము, ఉత్తరేణి, మల్లె, తులసి, శమి, శతావరి (పిల్లివీసర), మొగిలి,, గుంటగలిజేరు,
గరిక, మందారం, తామర, నాగకేసరం, దర్భ, అగస్త్యము (అవిశ), సువ్వలు, తగర
(నందివర్ధనం), గంగరావి, కలువ, మల్లె, చంపకం, గన్నేరు, పాటలము, దమనం, మరువం
ఇవి క్రమంగా 30, 3, 1, 6, 6, 11, 4, 9, 8, 1, 1, 2 ఈ ఈ రోజుల వరకు పాచివికావు. (బిల్వము
30 రోజుల వరకు ఇట్లా చదవాలి) బిల్వం నుండి నాగ కేసరం వరకు మళ్ళీ దర్భ 30
రోజుల ఇట్లా మరువం వరకు అన్వయించాలి. ఆ పైన ఆయా రోజుల తరువాత పాచి
వౌతాయని అర్థము, అని. తోడరానంద మందు స్కాందోక్తి దమనం అని ఆరంభించి దాని

మూలలు భగవంతునకు ప్రీతిపాత్రమైనవి మిక్కిలిగా, ఎండినా పర్యుషితమైనా అవి దుష్టమైనవి ఎప్పుడూ కావు. అని. తిథి తత్వమందు మాత్స్యక్తి ఇట్లా - బిల్వపత్రము, కుందపుష్పము (మాఘము), తమాల, ఆమలక దళములు, కలువ, తులసి,, పద్మము, అగస్త్య పుష్పము, కుశలు, మొగ్గలు ఇవి పాచివికావు. అని. స్మృతి సారావళి యుందిట్లా - సీదీయందు కలిగే అన్ని పూలకు ఆకులకు, తెంపని వానికి కుశపుష్పమునకు, వెండి, బంగారములతో చేసిన వానికి, తీర్థతోయమునకు పర్యుషిత దోషం లేదు. చంపకము, జలజము ఈ రెండు తప్ప మిగిలిన పూల మొగ్గలతో దేవుని పూజించరాదు. అని.

మూ॥ అథశివవిర్మాణ్య నిర్ణయః. సిద్ధాంతశేఖరే - ధరాహరణ్య గోరత్న తామ్ర రొప్పాం శుశాదికాన్, విహాయ శేషం నిర్మాణ్యం చండేశాయ నివేదయేత్. అన్యదన్నాది పానీయం తాంబూలం గంధపుష్పకం, దద్యాచ్చందాయ నిర్మాణ్యం శివభుక్తంతు సర్వకం. ఆచార్య శివచందానాం అజ్ఞాభంగేతు లక్షకం, ధనస్య భక్షణే తేషాం పాదోనం లక్షమీరితం. నిర్మాణ్యే భక్షితే లక్ష పాదతః శుద్ధిరీరితా, దానం చ భక్షణ సమంత దర్శం తదుపేక్షణే. అకామాద్యక్షణే యద్వా నిర్మాణ్యస్య జపేత్తుషిః. బ్రహ్మ పంచక సాహస్ర మర్చన సహితం తతః, కామతో భక్షణే దీక్షా ప్రాయశ్చిత్తం న చాన్యతః, నిర్మాణ్య లంఘనేఽ ఘోరం ప్రజపేదయుతం తతః. స్మర్యశ్చ లంఘనసమో విక్రయో భక్షణే చ. స్మృత్యర్థసారేఽపి - తైవ సౌర నిర్మాణ్యే నైవేద్య భక్షణే చాంద్రం, అభ్యాసే ద్విగుణం, అత్యాభ్యాసే ప్రతపనం, అన్యనిర్మాణ్యేఽన్యనాపద్యేషం ఇతి. ఇదం చ జ్యోతిర్లింగా ద్యుతిరిక్త విషయం. తథా చ పురుషార్థ ప్రబోధే భవిష్యే - జ్యోతిర్లింగం వినాలింగం యః పూజయతి సత్తమః, తస్య నైవేద్య నిర్మాణ్య భక్షణ తప్త కృచ్ఛకం. తాలగ్రామోద్భవేలింగే బాణలింగే స్వయంభువి, రసలింగే తథార్చన మరసిద్ధ ప్రతిష్ఠితే, హృదయే చంద్రకాంతే చ స్వర్తరూప్యాది నిర్మితే, శివదీక్షా వతా భక్తేనదం భక్త్యమితిర్వతే. తథా - బాణలింగే స్వయంభూతే చంద్రకాంతే హృదిస్థితే, చాంద్రాయణ సమంజ్ఞేయం శంభోర్నైవేద్య భక్షణం. లింగే స్వయంభువే బాణే రత్నజే రస నిర్మితే, సిద్ధప్రతిష్ఠితే చైవ న చందాధి కృతిర్భవేత్. యత్ర చందాధికారోఽస్తి తద్భోక్తవ్యం నమానవైః. చందాధికారోనో యత్ర భోక్తవ్యంతత్ర భక్తితః. త్రైవిక్రమ్యాం - బాణలింగే చ లోహాచ సిద్ధలింగే స్వయంభువి, ప్రతిమానుచ సర్వాసు న చంఢోఽధిక్యతోభవేత్.

అను॥ ఇక శివనిర్మాణ్య నిర్ణయము. సిద్ధాంతశేఖరమందిట్లా - భూమి, బంగారము, అవు, రత్నము, రాగి, వెండి, వస్త్రము మొదలగు వానిని వదలి మిగిలిన నిర్మాణ్యాన్ని చండేశునకు నివేదించాలి. ఇతరమైన అన్నము మొదలగునవి, పానీయము. తాంబూలము గంధపుష్పములు శివభుక్తమైన నిర్మాణ్యాన్ని అంతా చందునకివ్వాలి. ఆచార్య శివ, చందుల అజ్ఞాభంగమందు ఒక లక్ష (జపంచేయాలి). వారి ధనాన్ని భక్షిస్తే పాదం తక్కువ లక్ష (డబ్బైయిదువేలు) చేయాలి. నిర్మాణ్యం భక్షిస్తే లక్షపాతిక (వేలు) జపంచేస్తే శుద్ధి ఔతుందని చెప్పారు. దానము భక్షణతో సామనమైందే, దానిని ఉపేక్ష చేయటం అందులో సగం తప్పిదం వంటిది. (సగం జపం చేయాలి). నిర్మాణ్యాన్ని అనుకోకుండా తిన్న పక్షంలోనూ బుద్ధిమంతుడు ఓంకారమును (అథవా గాయత్రిని) ఐదువేల ఐదు

వందల సార్లు జపం చేయాలి. కావాలని బుద్ధిపూర్వకంగా నిర్మాల్యం భక్తిస్తే, దీక్ష, ప్రాయశ్చిత్తముగా ఆచరించాలి. మరో విధంగా శుద్ధి లేదు. నిర్మాల్యమును దాటితే ఆపిద అఘోర మంత్రాన్ని పదివేలమార్లు జపించాలి. ముట్టుకోవటము దాటటంతో సమానం. అమ్మటము తినటంతో సమానము. స్వృత్యర్థ సారమందు కూడా ఇట్లా - శివ, సూర్యుల నిర్మాల్యము నైవేద్యము భక్తిస్తే చాంద్రాయణ మాచరించాలి. మాటి మాటికి భక్తిస్తే రెట్టింపు, అతిగా తింటే “ప్రతపన” ప్రాయశ్చిత్తము, ఇతర దేవతల నిర్మాల్య భక్షణమైనా ఆపద లేని పక్షంలో ఇట్లే ప్రాయశ్చిత్తము, అని. ఇది జ్యోతిర్లింగాదులకన్న వేరైన వాని విషయము. అట్లాగే పురుషార్థ ప్రబోధమందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - జ్యోతిర్లింగం కాకుండా ఇతర లింగమును పూజించు ఉత్తముడు, ఆ లింగమునైవేద్య నిర్మాల్య భక్షణము చేస్తే తప్త కృచ్ఛ్ర ప్రాయశ్చిత్త మాచరించాలి, అని. శాలగ్రామము నుండి పుట్టిన లింగము, బాణ లింగము స్వయంభువము, రసలింగము, ఆర్షలింగము, సురులు సిద్ధులు ప్రతిష్ఠించినది హృదయలింగము, చంద్ర కాంతమణిలింగము, బంగారు వెండి వీనితో చేసినది ఈ లింగముల నిర్మాల్యమును శివదీక్ష కలిగిన భక్తుడు తినవచ్చును అని చెప్పారు. అట్లాగే - బాణలింగము, స్వయంభువు, చంద్రకాంతము, హృదయలింగము, ఈ శివలింగముల నైవేద్య భక్షణము చాంద్రాయణ సమంగా భావించాలి, అని అన్నారు. స్వయంభులింగము, బాణలింగము, రత్నజము, రస నిర్మితము, సిద్ధప్రతిష్ఠితము వీనిపై చందుని అధికారము లేదు. చందుని అధికారము ఉన్నచోట ఆ లింగము నిర్మాల్యమును మనుజులు భుజించరాదు. చందుని అధికారములేని లింగము నిర్మాల్యమును భక్తితో భుజించాలి. త్రైవిక్రమమందు ఇట్లా - బాణలింగము, లోహ లింగము, సిద్ధలింగము, స్వయంభువు, అన్ని ప్రతిమలు, వీనిపై చందుడు అధికారి కాడు, అని.

మూ॥ అత్ర - బ్రహ్మ హాపి శుచిర్భూత్వా నిర్మాల్యం యస్తు ధారయేత్, తస్య పాపం మహాచ్ఛ్రేణం వాశయిష్యే మహావ్రతే, ఇతి స్వాందాత్ అశుచినా న గ్రాహ్యం శివ నిర్మాల్యం, కింతు స్నాత్యేతి స్మార్తాః, అనుషన్తేన నగ్రాహ్యమితి శ్రీదత్తః. శివదీక్షాహీనైర్న గ్రాహ్యమితి శైవాః తిథి తత్వ హేమాద్రా చ పరిశిష్టే - అగ్రాహ్యం శివనైవేద్యం పత్రం పుష్పం జలం ఫలం, శాలగ్రామ శిలాసంగాత్ సర్వంయతి పవిత్రతాం. పంచాయతన పూజాయాం తంత్రేణ నివేదిత మిత్త్యర్థః. శివపురాణే - యే వీరభద్రశపితాః శివభక్తి పరాజ్ఞముఖాః, శంఖోరస్య త్రదేవేషు యే భక్తాయే, నదీక్షితాః, తేషా మనర్హ మీశస్య తత్ప్రసాద చతుష్టయం. కాశీఖండే - జలస్యధారణం మూర్ఖా విశ్వేశ స్నాన జన్మనః ఏవజాలం ధరోబంధః సమస్త సుర వల్లభః. తథా - స్నానయంత్యా విధానేన యోలింగ స్పృశనోదకం, త్రిపిటేత్ త్రివిధం పాపం తస్యే హాశు వినశ్యతి. లింగ స్పృశన వార్ధిర్యః కుర్యాన్మూర్ఖ్య భీషణనం, గంగాస్నాన ఫలం తస్య జాయతేత్ర విపాప్తనః. ఇదం పూర్వ వాక్యవశాత్ విశ్వేశ్వర విషయమితికేచిత్. కాశీస్థ పురాణ ప్రసిద్ధ సర్వలింగ విషయం కాశీఖండే రత్నేశ్వరాఖ్యానే తదైవ దర్శనాదిత్యన్యే.

అను|| ఇక్కడ - నిర్మాల్పమును ధరించినవాడు బ్రాహ్మణ హంతకుడైనా తువి యౌతాడు. ౬ మహావ్రత ! అతని పెద్ద పాపాన్ని కూడా త్వరగా నశింపజేస్తాను, అనే స్కాంద వచనం వల్ల అశుచిగా శివ నిర్మాల్పాన్ని తీసుకోరాదు, కాని స్నానం చేసి తీసుకోవాలని స్ఫూర్తులన్నారు. శ్రీదత్తుడు, ఉపయనం కానివాడు తీసుకోరాదని అన్నాడు. శైవులు, శివదీక్షలేనివారు తీసుకోరాదని అన్నారు. తిథి తత్వమందు హేమాద్రి పరిశిష్టమందు ఇట్లా - శివ నైవేద్యమైన వత్రము, పుష్పము, జలము, ఫలము తీసుకోరాదు. శాలగ్రామ శిలానంగము వల్ల అంతా పవిత్రమౌతుంది, అని. పంచాయతన పూజయందు (విష్ణు, శివ, నూర్య గణేశ, దుర్గ పంచదేవతలు) ఒకేసారి అందరికి నివేదించాలి అని అర్థము. శివ పురాణమందిట్లా - వీరభద్రునితో శపించబడ్డవాళ్ళు, శివభక్తి పరాజ్ఞముఖులు, శివుని కన్న ఇతరమైన దేవతలందు భక్తి కలవారు, దీక్షితులు కానివారు వారికి ఈశుని ఆప్రసాద చతుష్టయము అర్చము కాదు, అని. కాశీఖండమందిట్లా - విశ్వేశుని స్నానంవల్ల వచ్చిన జలాన్ని తలపై ధరించాలి. ఇది జాలంధర బంధము దేవతలందరికి ప్రియమైనది, అని. అట్లాగే - లింగమునకు శాస్త్ర ప్రకారము స్నానం చేయించి, ఆ నీటిని మూడుమార్లు తాగిన వారి త్రివిధ పాపములు ఇక్కడ త్వరగా నశిస్తాయి, అని. లింగస్నానపు నీటితో తన తలను తడుపుకున్న వానికి, ఆ పుణ్యాత్మునకు (పాపరహితునకు) ఇక్కడ గంగాస్నాన ఫలము కలుగుతుంది. ఇది ముందరి వాక్యాన్ననుసరించి, విశ్వేశ్వర విషయమని కొందరు అన్నారు. ఇది కాశీలో ఉన్న పురాణ ప్రసిద్ధమైన అన్ని లింగముల విషయము, కాశీఖండమందు రత్నేశ్వర ఆభ్యాసమందు అట్లాగే ఉంది. అని ఇతరులన్నారు.

మూ|| అథక్షేపిః రాజమార్తండు - ఋక్షేపాత్తర పౌష్ట వైష్టవ మఘామూలాసు రాధాశ్వినీ ప్రాజావత్య కరదివైవత గురుప్రాలేయ పాదేమచ, నిర్దోషైర్వృష భైర్వలైశ్చ మ మనోమూలాభిరభ్యుర్చి తైర్వత్వా క్షేత్రప తేర్పలిం హరిధరః క్షేత్రం తతః కర్షయేత్. ప్రాజేత శ్రవణోత్తరాదితి మఘా మార్తండు తిష్ఠాశ్వినీ పౌష్టానుష్ట మరీచయః. శతభిషక్ స్వాతీ విశాఖా తథా, జీవాశ్లేందు పితేందు నందనదివే లగ్నీ చ సౌమ్యోదయే, సస్యానాంవపనే తత్తవ లవనే శస్త్రస్త్రా రోపణే. చందేత్వరః - హస్త చిత్రాదితి స్వాతీ రేవత్యాం శ్రవణ త్రయే, స్థిరలగ్నీ గురోర్వారే బీజం ధార్యంజ్ఞ కుక్షయోః ఓం ధనదాయ సర్వలోక హితాయ దేహిమే ధాన్యం స్వాహా. రేఖయత్యా ఇమం మంత్రం ధాన్యా గారే నిధాపయేత్. సస్యవృద్ధిం పరాంకుర్యాత్ పూజితం ప్రతిపూజయేత్. దక్షిణ దిశ్చముఖ గమనం గమన మభిన వాసునారీపు, వ్యయమపి సస్యధనానాం న బుధాబుధవా సరే కుర్వ్య. శనివారే చ నోకార్యో ధనధాన్య వ్యయోబుధైః. అథవస్త్రం శ్రీపతిః - రోహిణీమ కరపంచకేశ్వరే త్రుత్త రాసు చ పునర్వ సుద్యయే, రేవతీమ వ సుదేవతే చ ఖే నవ్యవస్త్ర పరిధాన మిష్యతే. జీర్ణం రవౌ సతతమం బుభిరార్థ మిందౌ భౌమేశువే బుధ దినేతు భవేద్ధనాయ, జ్ఞానాయ మంత్రితీ భృగోప్రియ సంగమాయ మందే మలాయ చ నవాంబర ధారణం స్వాత్. రోహిణీ గురు పునర్వసూత్తరయో బిభర్తి నవవస్త్ర భూషణే, సానయోషిదవలంబితే పతిం స్నానమాచరతివారుణేషివీయ.

అను|| ఇక కృషి, రాజమార్తందుడు ఇట్లా - ఉత్తరత్రయము, రేవతి, శ్రవణం, మఘ, మూల, అనురాధ, అశ్విని, రోహిణి, హస్త, విశాఖ, పుష్యమి, మృగశిర (శతభిషం) ఈ నక్షత్రములందు దోషరహితమైన వృషభములు, నాగలి వానిని పూలమాలలతో అలంకరించి క్షేత్రపతికి బలి ఇచ్చాక, ఆ పిదప వానితో కర్షకుడు క్షేత్రమును దున్నాచి, అని. రోహిణి, శ్రవణం, ఉత్తరత్రయం, పునర్వసు, మఘ, హస్త, పుష్యమి, అశ్విని, రేవతి, మృగశిర, శతభిషం, స్వాతి, విశాఖ ఈ నక్షత్రములందు, గురు, ఆది, సోమ, శుక్ర, బుధవారములందు వీని లగ్నమందు, లగ్నంలో శుభగ్రహాలు ఉండగా (బుధుని ఉదయంలో) వీజవపనము (విత్తనంచల్లుట) లవనము (కోయుట) రోపుట (నాటటము) ఇవి చేయటం ప్రశస్తము. చందేశ్వరుడిట్లా - హస్త, చిత్త, పునర్వసు, స్వాతి, రేవతి, శ్రవణం, ధనిష్ఠ, శతభిషం ఈ నక్షత్రములందు, స్థిరలగ్నమందు, గురువారమందు అట్లాగే బుధశుక్రవారము లందును విత్తనములు చల్లుట చేయాలి, అని. ఓం ధనము నిచ్చేవాడ, సర్వలోకహితుడ, నాకు ధాన్యము నివ్వ నీకిదే స్వాహా (సమస్కారము) అని వ్రాయించి ఆ కాగితాన్ని (ఈ మంత్రం గల దాన్ని) ధాన్యాగారంలో ఉంచాలి. సస్యవృద్ధిని అధికంగా చేస్తాడు పూజించిన వానిని గౌరవిస్తాడు కూడా. బుధవారం రోజున, దక్షిణ దిక్కువైపు పోవటం, కొత్త స్త్రీలతో కలవటం, సస్యధాన్యములను ఖర్చు చేయటం పండితులైనవారు చేయరాదు. బుధుడు, శనివారమందు ధనధాన్య వ్యయము చేయరాదు. ఇక వస్త్రము - శ్రీపతిఇట్లా - రోహిణి, హస్త, చిత్త, స్వాతి, విశాఖ, అనురాధ, అశ్విని, మూడు ఉత్తరలు, పునర్వసు, పుష్యమి, రేవతి, ధనిష్ఠ ఈ నక్షత్రములందు నూతన వస్త్రాన్ని ధరించటం మంచిది. ఆదివారం నాడు నూతన వస్త్రధారణ జరిగితే అది త్వరలో చినిగిపోతుంది. సోమవారం ధరిస్తే అది ఎప్పుడూ నీటితో తడిసి ఉంటుంది. మంగళవారం ధరిస్తే శోకం కలుగుతుంది. బుధవారం ధరిస్తే ధనం సమకూరుతుంది. గురువారం నూతన వస్త్రం ధరిస్తే జ్ఞానం లభిస్తుంది. శుక్రవారం ధరిస్తే ప్రియజన సమాగమం కలుగుతుంది. శనివారం ధరిస్తే మలినమౌతుంది. రోహిణి, పుష్యమి, పునర్వసు, మూడు ఉత్తరలు, వీనిలో నవ వస్త్రములను భూషణములను ధరించిన స్త్రీ, శతభిషా నక్షత్రమందు స్నానం చేసిన స్త్రీ (ప్రసూతి స్నానం) భర్త అవలంబనమును పొందదు.

మూ|| అథాలంకారవలయాది దైవజ్ఞ వల్లభః - నా సత్య పూషవ సుఖిః కరపంచకేన మార్తాండ భౌమ గురుదాన వమంత్రివారే, ముక్తా సువర్ణ మణి విద్రుమ శంఖదంత రక్తాంబరాణి విభృతాని భవంతిపిద్యై. జ్యోతిర్నిబంధే - హస్తాను రాధ మృగపూష ధనిష్ఠ యుక్త చిత్రోత్తరాసు చ పునర్వసు రోహిణీషు, లగ్న స్థిరేరవిసుతేందుజ జీవవారే హేమాది ధారణ విధిః కథితో నరాణాం. తత్రైవ శ్రీపతిః-హస్తాశ్విన్ వసుకరాదిషు పంచభేష కౌసుంభ హేమమణి విద్రుమ కాచ శంఖాః , నార్యాధృతాః సుత సుఖార్థకరా భవంతి బ్రాహ్మోత్తరాదితి గురుష్వసుఖాయభర్తుః. తత్రైవ - శంఖాది వరరత్నాని పుష్పాదిత్యుత్త రాసుచ, రోహిణ్యాం వైవ గృహ్లాత భర్తు ర్దీప్తిత కాంక్షిణీ.

అథసూచికర్షు - వాసవాదితి భగవద్వైతైః చందాశ్విసేష చ, సూచికర్ష తనుత్రాణమే భిర్బుద్ధైః ప్రశస్యతే. **అథశయ్యా** - హస్తాదితి బ్రహ్మ గురూత్తరాణి పౌష్ట్యా మూలేందు భచిత్రభాని, వారేషు జీవేందు సితేందుజానాంశయ్యాసనారంభణ ముత్తమం స్యాత్. **అథశస్త్రధారణం** - పుష్పే దాదితి చిత్రపద్మ తనయే శక్రీత్రరా రేవతి స్వాతి వాజి విశాఖ మిత్ర సహితే భానౌ గురౌ భార్గవే, కుంభే కీట గృహే వృషే మృగపతౌ చేందౌ శుభైర్వక్షితే సన్నాహాః శరభగ్ధ కుంభ ఘరికా ధార్యా నృపాదాంహితాః. **అథస్వామిసేవా** - చందేశ్వరః - రోహిణ్యుత్తర పౌష్టేషు వసు వారుణ యోరపి. సేవేశస్వామిమం భృత్యః శుభవారోదయే తథా. **జ్యోతిర్నిబంధే** - దాసీదాసాది భృత్యా నాం కుర్యాత్సం గ్రహణం బుధే. స్థిరలగ్నై శుభైర్ దృష్టే మంద వారే విశేషతః.

అను|| ఇక అలంకార వలయాదుల ధారణ గూర్చి - దైవజ్ఞ వల్లభుడిట్లా - అశ్విని, రేవతి, ధనిష్ఠ, హస్త, చిత్ర, స్వాతి, విశాఖ, అనురాధ, నక్షత్రములందు ఆది, మంగళ, గురు, శుక్రవారములందు ముత్యములు, బంగారము, మణులు, పగడములు, శంఖములు, దంతపు వస్త్రపులు, ఎర్ర వస్త్రములు వీనిని ధరించిన ఇవి సిద్ధిని కల్గిస్తాయి, అని. **జ్యోతిర్నిబంధమందిట్లా** - హస్త అనురాధ, మృగశిర, రేవతి, ధనిష్ఠ, చిత్ర, మూడు ఉత్తరలు, పునర్వసు, రోహిణీ ఈ నక్షత్రములందు స్థిరలగ్నమందు, శని, బుధ, గురువారము లందు బంగారము మొదలగు వాని ధారణ విధి నరులకు ప్రశస్తమని చెప్పబడింది. **అక్కడే శ్రీపతి ఇట్లా** - రేవతి, అశ్విని, ధనిష్ఠ, హస్తాది ఐదు నక్షత్రాలు వీనియందు ఎర్రని వస్త్రములు బంగారము మణులు, పగడములు, గాజు, శంఖము వీనితో చేసిన ఆభరణములు ధరించిన స్త్రీలు, సుతులు, సుఖము, ధనము వీనికి చేకూర్పు వారౌతారు. రోహిణి, ఉత్తర, పునర్వసు, పుష్యమి ఈ నక్షత్రములందు ధరించిన స్త్రీలు భర్తకు అ సుఖం కూర్పువారౌతారు. (భర్త వల్ల అసుఖం పొందుతారు), అని. **అక్కడే** - శంఖము మొదలగు శ్రేష్ఠ రత్నములను పుష్యమి, పునర్వసు, మూడు ఉత్తరలు, రోహిణి ఈ నక్షత్రములందు ధరించిన స్త్రీ భర్త దీర్ఘాయుస్సును కోరినదౌతుంది. **ఇక సూచికర్షు** - (బట్టలు కుట్టటం) ధనిష్ఠ పునర్వసు, చిత్ర, అనురాధ, మృగశిర, అశ్విని ఈ నక్షత్రములందు చేసిన అంగి (తనుత్రాణం) ప్రశస్తమైంది, అని. **ఇక శయ్య** - హస్త, పునర్వసు, రోహిణి, పుష్యమి, మూడు ఉత్తరలు రేవతి, అశ్విని, మూల, మృగశిర, చిత్ర ఈ నక్షత్రములందు, గురు, సోమ, శుక్ర, బుధవారములందు, శయ్య ఆసనము మొదలగువాని ఆరంభము ఉత్తమమైనది. **ఇక శస్త్రధారణము** - పుష్యమి, పునర్వసు, చిత్ర, రోహిణి, జ్యేష్ఠ, మూడు ఉత్తరలు, రేవతి, స్వాతి, అశ్విని, విశాఖ, అనురాధ ఈ నక్షత్రములతో కూడిన, ఆది, గురు, శుక్రవారము లందు కుంభ, వృశ్చిక, వృషభ, సింహ ఈ లగ్నములందు చంద్రుని శుభ వీక్షణ మందు సన్నాహము, శరము, ఖడ్గము, కుంతము, చిన్నకత్తి (ఘరిక) వీని ధారణము రాజులకు క్షేమకరము. **ఇక స్వామి సేవ** - చందేశ్వరుడిట్లా - రోహిణి, మూడుత్తరలు, రేవతి, ధనిష్ఠ, శతభిషం ఈ నక్షత్రములందు శుభమైన వారములో ఉదయ కాలమందు భృత్యుడు,

యజమాని సేవను ఆరంభించాలి, అని. జ్యోతిర్లిబంధమందిట్లా - దాసి, దాసుడు మొదలగు భృత్యుల సంగ్రహణము బుధవారమందు చేయాలి. విశేషించి, శనివారమున స్థిరలగ్నమందు శుభగ్రహముల వీక్షణ ఉండగా సంగ్రహణ చేయాలి, అని.

మూ॥ అథగజాశ్చదోలాః - స ఏవ - పౌష్టప్రజే శాదితి భద్రయాని హస్తాదిషట్క శ్రవణోత్తరాశి, దోలాది మాతంగ తురంగమాదా మారోహణేఽభీష్ట ఫలప్రదాని. అథ నృత్యం - హస్తః పుష్కరాసవం రోహిణీ చ జ్యేష్ఠా పౌష్టం వారుణం చోత్తరాశ్య. పూర్వాచార్యైః కీర్తితశ్చ క్రవరీ నృత్యారంభే శోభనోఽయం భవర్గః. అథరాజదర్శనం - శ్రీపతిః - మృగాశ్వి పుష్క శ్రవణ శ్రవిష్ఠా హస్త ద్రువత్వాస్త్ర భ పూషభాని, మైత్రేయ యుక్తాని నరేశ్వరాణాం విలోకన భావశుభప్రదాని. అథక్రయ విక్రయౌ - భాద్రద్వయ త్రిదశ మంత్రి దివాకరేషు మూలా విలోతరతురంగమరేవతీషు, సారంగపాణి రజనీకర మైత్రభేషులాభాః సదైవ భవతి క్రయ విక్రయాభ్యాం. వస్త్రేశు-చిత్రాశతభిషా స్వాతీ రేవతీ చాశ్వినీ శుభా శ్రవణశ్చ తథా ప్రోక్తో వస్త్రాణాం క్రయణే శుభః. అథ సేతుః - స్వాతీయుక్తే మందవారే వృషలగ్నే శుభేదినే సేతూనాం బంధనం కార్యం ద్రువభే చార్ధ జీవయోః అథపశుకృత్యం - శ్రీపతిః - చిత్రోత్తరా వైష్ణవ రోహిణీషు చతుర్థశీ దర్శదిహస్తవిషు, స్థాన ప్రవేశం గమనం విదధ్యాత్ పుమాన్ పశూనాం న కదాచిదేవ. చందేశ్వరః - హస్తమూల విశాఖాసు రేవత్యాం శ్రవణే తథా, మైత్రేవ వారుణే శ్రేష్ఠం పశుక్రయణ ముచ్ఛతే, పూర్వాత్రయామృత మయూఖ హుతాశనేషు, ఇంద్రాగ్ని వాజివసువారుణ శంకరేషు, ఏతేషు గోమహిషదంతి తురంగమాది నానా ప్రకార పశుజాతి గతిః ప్రశస్తా. అథగజదంతశ్చేదనః - జ్యోతిర్లిబంధే - త్యాస్త్రై వైష్ణవ అశ్విన్యామాదిత్యే వసుదైవతే, దంతినాం శుభదం కర్మ పుష్కే హస్తే చ కీర్తితం. అథనిక్షేపః - భరణీ త్రిణి పూర్వాశి ఆర్ద్రా శ్రేష్ఠా సుపూతథా. చిత్రా జ్యేష్ఠా విశాఖా చ మూలం మృగ పునర్వసూ, ఏభిర్దత్తం ప్రయుక్తం చ యద్యన్నిక్షిప్యతే ధనం, పృష్ఠతో ధావమానస్య ధనినోనోపపద్యతే. అథ ఋణమోక్షః - శ్రీధరః-వాగీశ మంద దివసాంశక లగ్న యుక్తే రిక్తాసు మందదివసే కుంకోదయే చ మైత్రద్వితీయ పదమైత్ర ముహూర్త యుక్తే రాశ్యర్గమే చ ఋణమోక్షముశంతి సంతః. అథరాజముద్రా - మృదు ద్రువ క్షిప్రవరేషు భేషు యోగే ప్రశస్తే శనిచంద్ర వర్తం, వారో తిథౌ పూర్ణ జయాహ్నయేచ ముద్రా ప్రతిష్ఠా శుభదాపారాజ్ఞాం. అథసౌః - చందేశ్వరః - పౌష్కాశ్వినీ తురంగ వారుణ మిత్ర చిత్రా శీరోష్ఠ రశ్మి వసవోనల వంశ్యమాని, వారేవ జీవభృగువందనకే ప్రశస్తే నౌకాది సంఘటన వాహనమేషు కుర్యాత్. అథభోగః - గురుభ రవిభా నురాధా విధాతృపౌష్కాశ్వి రోహిణీషుస్యాత్, స్వాత్యుత్త రాసుకుర్యాత్ శయనాశ (స)న భోగభోగాది.

అను॥ ఇక గజ అశ్వదోలా రోహణముల గూర్చి - అతడే - రేవతి, రోహిణి, పునర్వసు, పుష్యమి, హస్త మొదలు ఆరు, శ్రవణ, మూడు ఉత్తరలు ఈ నక్షత్రములలో పల్లకి మొదలగునవి, ఏనుగు, గుర్రము, వీనిని అధిరోహించటమువల్ల ఇవి అభీష్ట ఫలముల నిస్తాయి, అని. ఇక నృత్యము - హస్త, పుష్యమి, ధనిష్ఠ, రోహిణి, జ్యేష్ఠ, రేవతి, శతభిషం

మూడు ఉత్తరాలు, ఈ నక్షత్రములలో నృత్యారంభము చేస్తే మంచిది అట్లా చేసిన వ్యక్తి నృత్యకులంలో చక్రవర్తి ఔతాడు అని పూర్వాచార్యులు కీర్తించినారు. ఇక రాజదర్శనము - శ్రీపతి ఇట్లా - మృగశిర, అశ్విని, పుష్యమి, శ్రవణం, ధనిష్ఠ, హస్త, మూడు ఉత్తరాలు, రోహిణి, చిత్ర, రేవతి అనురాధ ఈ నక్షత్రములలో రాజదర్శనం చేసుకుంటే మేలు, అని. ఇక క్రయ విక్రయములు - పూర్వాభాద్ర, ఉత్తరాభాద్ర, పుష్యమి, హస్త, మూల, స్వాతి, మూడు ఉత్తరాలు, అశ్విని, రేవతి, శ్రవణం, మృగశిర, అనురాధ, ఈ నక్షత్రములలో క్రయ, విక్రయములు చేస్తే ఎప్పుడూ లాభం కలుగుతుంది. వస్త్ర విషయంలో ఐతే - చిత్ర, శతభిషం, స్వాతి, రేవతి, అశ్విని, శ్రవణం ఈ నక్షత్రములలో వస్త్రములను కొంటే శుభ మౌతుంది. ఇక సేతువిషయం (ఆనకట్టకట్టటం) స్వాతి నక్షత్రంతో కూడిన శనివారం, వృషభ లగ్నం, శుభదినమందు సేతు బంధనం చేయాలి రవి గురువుల వారములలో ద్రువ నక్షత్రములందు సేతు బంధనం చేయాలి. ఇక పశువుల గూర్చి శ్రీపతి ఇట్లా - చిత్ర, ఉత్తరాలు, శ్రవణం, రోహిణి, ఈ నక్షత్రములందు, చతుర్దశి, అమావాస్య అష్టములందు ఎవరైనా సరే పశువులుండే స్థాన ప్రవేశము, పోవటము ఎప్పుడూ చేయరాదు అని చందేశ్వరుడిట్లా - హస్త, మూల, విశాఖ, రేవతి, శ్రవణం, అనురాధ, శతభిషం ఈ నక్షత్రములలో పశువులను కొనుట శ్రేష్ఠము అని అంటారు. మూడు పూర్వలు, మృగశిర, కృత్తిక, విశాఖ, అశ్విని, ధనిష్ఠ, శతభిషం, ఆర్ద్ర ఈ నక్షత్రములలో గోవు, దున్నపోతు, ఏనుగు, గుర్రం మొదలగు నానా ప్రకారములైన పశుజాతుల సేకరణ ఉత్తమము, అని. ఇక ఏనుగుదంతచ్ఛేదనము - జ్యోతిర్విబంధమందిట్లా - చిత్ర, శ్రవణం, అశ్విని, పునర్వసు, ధనిష్ఠ, పుష్యమి హస్త ఈ నక్షత్రములలో ఏనుగుల దంతచ్ఛేదన కర్మ శుభకరమని చెప్పారు, అని. ఇక విక్షేపము - భరణి, మూడు పూర్వలు, ఆర్ద్ర, అశ్లేష, మఘ, చిత్ర, జ్యేష్ఠ, విశాఖ, మూల, మృగశిర, పునర్వసు ఈ నక్షత్రములలో ఇచ్చిన, పనిలో వినియోగించిన, ఉంచబడిన ధనముకై ఆ ధనవంతుడు వెనుక పరుగెత్తినా అది ఆతనికి తిరిగి అందదు. ఇక ఋణ మోక్షం - శ్రీధరుడిట్లా - గురు, శనివారములలోని అంశక లగ్నముతో కూడినప్పుడు రిక్త తిథులలో, శనివారమందు, కులికోదయమందు (ఆదివారం నాల్గవభాగం, సోమవారం అరవభాగం, మంగళవారం ఎనిమిదవభాగము, బుధవారము పదవభాగము, గురువారము పన్నెండవభాగము, శుక్రవారం పదునాల్గవభాగము, శనివారము రెండవముహూర్తము ఇవి కులికలు) అనురాధ రెండవ పాదం మైత్ర ముహూర్తంతో కూడి ఉండగా, రాశి ఉద్గమ (ఉదయం) మందు ఋణమోక్షణము మంచిదని పెద్ద లంటారు, (ఉశ=కోరుట) అని. ఇక రాజముద్ర - మృదు (మృగశిర, చిత్ర, అనురాధ, రేవతి) ద్రువ (రోహిణి, మూడు ఉత్తరాలు) క్షిప్ర (పుష్యమి, అశ్విని, అభిజిత్, హస్త) ఈ నక్షత్రములలో ప్రశస్త యోగమందు, శని సోమవారములు కాకుండా వేరే వారములలో పూర్ణ (పంచమి, దశమి, పూర్ణిమ) జయ (తృతీయ, అష్టమి, త్రయోదశి) తిథులలో రాజులకు, రాజముద్రను

ప్రతిష్ఠించుట క్షేమకరము. ఇక నావ విషయము - చందేశ్వరుడిట్లా - రేవతి, అశ్వినీ, స్వాతి, శతభిషం, అనురాధ, చిత్ర, మృగశిర, హస్త, ధనిష్ఠ, కృత్తిక, ఈ నక్షత్రములు, గురు, శుక్ర వారములు వీనిలో నొకాదులను కూర్చుట, వీనిని ఎక్కుట చేయాలి. ఇవి ప్రశస్తము అని అన్నారు. ఇక భోగము - పుష్యమి, హస్త, అనురాధ, రోహిణి, రేవతి, అశ్వినీ (విధాత్య, రోహిణి నక్షత్రాలు రెండు ఒకటే రిపీట్ ఐందా?) స్వాతి మూడుత్తరలు ఈ నక్షత్రములలో శయనము, భోజనము (ఆసనభోగము) ఇతర భోగాదులు ఆచరించుట శుభకరము.

మూ॥ అథక్షత్రుకర్తృ శ్రీపతిః - పుష్యపౌష్ఠే చాశ్వినీ సైందవే చ శాత్రేహ సాద్యేతితే భేష్ఠదిత్యాం, కైరం కార్యం నైష్ఠవాదిత్రయే చ ముక్త్యా భౌమాదిత్య పాతంగివారాన్. నన్నాత భుక్తృభుట భూషితానా మభ్యంగ యాత్రా సమరోత్సుకానాం, కైరం విదధ్యాన్నితి సంధ్యయో ర్వాజితే విషాణాం నవమే న చాహ్ని త్రిఫలీ సేతౌ వృద్ధగార్హ్యః - రవ్యారసౌరవారేషు రాత్రౌ పాతే ప్రతాపాని, త్రాధాపాః ప్రతిపత్తిక్తా భద్రాః కైరేషు వర్షయేత్. గార్హ్య - పుష్యమా పూర్ణిమా పాతో చమర్దశ్శుష్ఠమీ తథా, ఆసు సన్నిహితం పాపం త్రిపు తైలేభగ్క్షరే. రాజమార్దంః - దేవకార్యే పితుః క్రాధే రవే రంశ పరిక్షయే, కైరకర్మ నకుర్వీత జన్మమాసే చ జన్మభే. బృహస్పతిః - రాజకార్యే నియుక్తానాం సరాణాం భూపజీవినాం, శ్మశ్రులోమనభచ్చేదే నాస్తి కాలవికోధనం. తథా - కైరం నైమిత్తి కంకార్యం నిషేధే సత్యపిద్రువం, పిత్రాది మృతి దీక్షా సుప్రాయశ్చిత్రే చతీర్థతే. కేచిత్పూత్రార్థ మన్యధా పరంతి - ముండనస్య నిషేధేఽపి కర్తవ్యంతు విధీయతే, ఇతి. నారదః - సృపవిప్రాజ్ఞయా యజ్ఞే మరణేబంధమోక్షదే, ఉద్యాహైఽఖిల వారర్ క్షేతిధి ముక్తైర మిష్టదం. భారతే - ప్రాజ్ఞముఖః శ్మశ్రుకర్మాణి కారయీత సమాహితః ఉదజే ముఖోఽథవా భూత్వా తథాయుర్విందతే మహత్. అవతార్క - ఉదజే ముఖోప్రాజ్ఞ ముఖో వావసనం కారయేత్సుధీః కేశశ్మశ్రులోమనభాన్యుదక్ సంస్థాని వాపయేత్. దక్షిణం కర్తవ్యమర్భ భర్తార్థం పాపసంక్షయే, శిఖాద్యే నవ సంస్థానే శిఖాద్యంతం శిరోవపేత్. యతీనాంతు విశేషోనిగమే - కక్షోపస్థ శిఖావర్ణం ఋతు సంధిషు వాపయేత్, ఇతి. అన్యేపి విధి ప్రతిషేధాః ప్రాగుక్తాః. అథ ఇందన సంగ్రహాః - బ్రహ్మోనిలార్క మఘ మూల త్రిపూర్వ రౌద్ర పౌష్కానురాధ గురు విష్ణు విశాఖ యుక్తే, వారే కుజార్క భృగు వందన సోమజానాం శ్రేష్ఠేం ధనస్యకరణం భవతి ప్రశస్తం. అథనవాన్నం - శ్రీపతిః - రేవతీ శ్రుతి పునర్వసు హస్త బ్రాహ్మతః పృథగ విద్విత్తయే చ త్ర్యుత్తరేషు గదితం పృథుకానాం ప్రాశనం చన, నవాన్న విధానం. అథ నవ భోజనపాత్రం - జ్యోతిర్నిబంధే - భోజ్యపాత్రం సుధాసింధౌ ఘటయే ద్యా సమాహరేత్, తత్రాన్నప్రాశన ప్రోక్తే చాలే భోజన మాచరేత్. అథ నవ పర్ణ ఫలాది భక్షణం చందేశ్వరః - మూలాశ్వినైత్ర కరతిష్ఠ హరీంద్ర భేష పౌష్కాత్రందవ పునర్వసు వాసవేషు , వారేషు భూమి తన యార్కజ వారవర్ణం తాంబూల నూతన ఫలాద్యశనం హితాయ.

అను॥ ఇక కైరమును గూర్చి - శ్రీపతి ఇట్లా - పుష్యమి, రేవతి, అశ్వినీ, మృగశిర, జ్యేష్ఠ, హస్త, చిత్ర, స్వాతి, పునర్వసు ఈ నక్షత్రాలలో, శ్రవణం, ధనిష్ఠ, శతభిషం, ఈ నక్షత్రాలలోను కైరం చేసుకోవచ్చును. మంగళ, ఆది, శనివారములలో కైరం తగదు

(గడ్డం గూర్చి).అని. స్నానంచేసి, భుజించాక, బాగా అలంకరించుకున్నాక, అభ్యంజనం తర్వాత, యాత్ర, యుద్ధోత్సాహముక లిగాక, రెండు సంధ్యలు, రాత్రి తొమ్మిదవ (నవమి) కొత్త (పాద్యమి) రోజున వీటిలో, దీర్ఘకాలం జీవించాలని కోరుకునేవారు క్షౌరం చేసుకోరాదు. త్రిస్తలీ సేతువు యందు వృద్ధగార్హుడిట్లా - ఆది, మంగళ, శనివారములందు, రాత్రియందు, వ్యతీపాతమందు (రాహు కాలమా), వ్రతపురోజున, శ్రాద్ధం రోజున, ప్రతిపద, రిక్త, భద్ర తిథులు వీనిలో క్షౌరం చేసుకోరాదు,అని. గార్హుడిట్లా - షష్ఠి, అమా, పూర్ణిమ, వ్యతీపాతము, చతుర్దశి అష్టమి ఈ తిథులలో పాపము, నూనె, స్త్రీ, క్షౌరము ఈ మూడిలో సన్నిహితముగా ఉంటుంది,అని. (వీనిలో క్షౌరం తగదు,అని). రాజమార్తందుడిట్లా - దేవకార్యమందు, తండ్రి శ్రాద్ధమందు, సూర్య అంశ తగ్గాక (సూర్యగ్రహణమా అసంపూర్ణంగా), జన్మమాస మందు, జన్మనక్షత్రమందు క్షౌరం చేసుకోరాదు,అని. బృహస్పతి ఇట్లా - రాజకార్యమందు నియుక్తుడైన, రాజు నాశ్రయించి బ్రతికే, వారు గడ్డం, శరీరంపైని వెంట్రుకలు, గోళ్ళు వీటిని భేదించుకొనటానికి మంచి సమయం కోసం చూడాల్సిన పనిలేదు,అని. అట్లాగే - పిత్రాదులు మరణించినప్పుడు, దీక్షయందు ప్రాయశ్చిత్తమందు, తీర్థమందు, నైమిత్తిక క్షౌరం చేసుకోవాల్సిందే, నిషేధం తప్పకుండా ఉన్నా కూడా. కొందరు ఉత్తరార్ధమును మరో రకంగా చదువుతారు (పారాంతరం) ముండనం నిషేధమైనా, కర్తనము చేయించు కోవచ్చు,అని. నారదుడిట్లా - రాజు, బ్రాహ్మణుడు వీరి అజ్ఞతో యజ్ఞమందు, మరణమందు, బంధ విముక్తియందు, వివాహమందు అన్ని తిథివార నక్షత్రములలోను, క్షౌరము ఇష్టాన్ని కూరుస్తుంది,అని. భారతమందిట్లా - ఏకాగ్రంతో తూర్పు ముఖంగా కూర్చొని గడ్డం చేయించుకోవాలి లేదా ఉత్తర దిక్కుగా ముఖం పెట్టినా. అట్లావతే గొప్ప ఆయుస్సును పొందుతాడు,అని. అపరార్థమందిట్లా - బుద్ధిమంతుడు ఉత్తర దిక్కు ముఖం పెట్టినా క్షౌరం చేయించుకోవచ్చు. కేశములు, గడ్డం శరీరంపైని వెంట్రుకలు గోళ్ళు నీటితో తడిపి గొరిగించుకోవాలి,అని. పాపనాశం కొరకు ధర్మం కొరకు కుడిచెవిని ఆరంభించి శిఖ మొదలు వరకు, నవ సంస్కారమందు (కొత్తగా) శిఖ యొక్క ఆది అంతముల వరకు శిరస్సును కొరిగించుకోవాలి. (ప్రాయశ్చిత్త తీర్థములందు రాత్రి క్షౌరం తగును మృతి నిమిత్తమైన శ్విస్తనీ వపన క్రియ వగలే నిషిద్ధ కాలంలో క్షౌరం చేయాల్సి వస్తే చేసి ఆ దోష శాంతి కొరకు మంచి రోజు తిరిగి క్షౌరం చేయాలి,అని, గడ్డుడు,క్షౌరమందు వీరిని స్మరిస్తే దోషములన్నీ పోతాయి. వారి పేర్లు ఆనర్తదేశం వాడు అహిచ్చత్రుడు, పాటలిపుత్రుడు దితి, దినుడు, శ్రీకుడు,అని). యతులకు విశేషంగా నిగమమందు ఇట్లా ఉంది -చంక, ఉపస్థ, శిఖ వీటిని వదలి ఋతు సంధులలో క్షౌరం చేయించుకోవాలి,అని. ఇతరమైన విధి, ప్రతిషేధములను ముందే చెప్పాము. ఇక ఇంధన సంగ్రహము - రోహిణి స్వాతి, హస్త, మఘ, మూల, మూడు పూర్వలు, ఆర్ద్ర, రేవతి, అనురాధ, పుష్యమి, శ్రవణం, విశాఖ ఈ నక్షత్రములతో కూడిన మంగళ, ఆది, శుక్ర, బుధవారములలో శ్రేష్ఠమైన కట్టెలను

సేకరించుట ఉత్తమము. ఇక కొత్త భోజనము - శ్రీపతి ఇట్లా - రేవతి, శ్రవణం, పునర్వసు, హస్త, రోహిణి, మృగశిర, ఆర్ద్ర, మూడు ఉత్తరలు ఈ నక్షత్రములలో పృథుకముల (అటుకలు) ప్రాశనము చెప్పబడింది. అది నవ అన్న విధానము, అని. ఇక కొత్త భోజన పాత్రము - జ్యోతిర్విబంధమందిట్లా - భోజన పాత్రమును అమృత వేళ యందు కూర్చాలి లేదా తీసుకురావాలి. అందు అన్న ప్రాశనకై చెప్పిన సమయమందు భోజన మాచరించాలి, అని. ఇక కొత్త ఆకులను పండ్లను మొఱవానిని భుజించుట - చందేశ్వరుడిట్లా - మూల, అశ్విని, అనురాధ, హస్త, పుష్యమి, శ్రవణం, జ్యేష్ఠ, రేవతి, మూడుత్తరలు, మృగశిర, పునర్వసు, ధనిష్ఠ. ఈ నక్షత్రములందు మంగళ, శనివారములు కాక ఇతర వారములందు తాంబూలము, కొత్త పండ్లు మొదలగు వానిని తినుట క్షేమకరము, అని.

మూ॥ అథహోమే ఆహుతి పాతః - జ్యోతిషే - తరచి విద్ భృగు భాస్కరి చంద్రమాః కుజసురేజ్య విధుంతుదకేతవః, రవిభతోదినభం గణయేత్త్రమాత్ ప్రతిభగం త్రితయంత్రితయం న్యసేత్. దినకరార్చితమః కుజకేతవో హతభుజే, న శుభాస్త్వితరే శుభాః దహన చక్రవిధం ప్రవిలోక్యతాం దహన కర్మచి సర్వసమ్మర్థయే. అథశాంతిరుక్తా విష్ణుధర్మ - క్రూరగ్రహ ముఖే వైవ సంజాతే హవే శుభే, శాంతిం విధాయ గాంధర్వాత్ బ్రాహ్మణాయ కుటుంబినే, ఆయసేం ప్రతిమాం కృత్వా మక్షిపేత్తా మధోముఖీం, గోమాత్ర మధు గంధార్వైః అర్చితాం ప్రతిమాంతతః స్వస్థాం విధాయ సంపూజ్య తత్ర హోమో విధీయతే. అత్తాపవాదః క్రియాసారే - నిశ్చే నైమిత్తకే దుర్గా హోమాదౌ న విచారయేత్. అథజ్వరాదౌ ఫలం - శ్రీపతిః - స్వాత్మాశ్చేషా రౌద్ర పూర్వాసు శాక్రే రోగోత్పత్తిః బాధతేయస్య పుంసః, తద్వైవజ్య వ్యాప్యతో నిద్రుయత్కుః స్వాశ్చే దుగ్ధాజ్ఞేః లబ్ధజన్మాపి నైర్ధ్య వ్యాధ్యుత్పత్తిర్యస్య షోష్ఠే సమిత్రే ప్రాణ త్రాణం జాయతే తస్య కృద్వాన్తే నైశ్చే షోష్ఠ్యే రోగముక్తిస్తు మాసా ద్వింశత్యాస్వాద్వానరాణాం మహాసు. పక్షాద్వై వానవే సద్విదైవే మూలాశ్విన్యోగ్ని ధిష్ఠ్య నవాహోత్, యామ్యేత్వాస్తే నైశ్చేవే, వారుడేవ నైర్ధ్యం స్వాత్ నూనమే కాదశాహోత్. ఆపిర్భుధ్యేలిప్య సంక్షేప ర్యమాభ్యే ప్రాజాపత్యాదిత్యయో సప్తరాత్రాత్, రోగాన్ముక్తి ర్భాయతే మానవానాం నిః సందిగ్ధం జల్పితంగర్గ ముఖ్యైః. జ్యోతిషే - ఏకాహోనిధనం దశాహమన (ని) లాద్వాణావియత్ పర్యతాః, సప్తాంకా (గా) విలయశ్చ మాసయుగలం మాసోమ్మతిః పక్షకః ద్వైమాసానపద వింతర్దశనిశాః పక్షాంతపక్షానభామాసౌ పక్షదశాంతపక్ష, కకుభః పీదాదినాన్య శ్చిభాత్. దైవజ్ఞః - ఉరగవరుణ రౌద్రౌ వానవేంద్ర త్రిపూర్వాయమదహన విశాఖాః పాపవారేణ యక్షాః, తిథిషు నవమి షష్ఠీ ద్వాదశీవా చతుర్థీ భవతి మరణ యోగో రోగిణాం కాంషోతుః అథశాంతిః - కుంభే హేమిం నక్షత్ర దేవతా ప్రతిమాం సంపూజ్య ద్వాదశ దలేషు సంకర్షణాది ద్వాదశమూర్తిః ద్వాదశాదిత్యాన్వా సంపూజ్య దూర్వా సమిత్రిలక్షీరాజ్యైర్గాయ త్రాతద్దేవతాయై అర్చితౌత్తర శతం హుత్వా దధ్యౌదనం బలిం దత్వా అచార్యాయ గాం ప్రతిమాం చ దత్వా విప్రాన్ భోజయే దితి సంక్షేపః. విశేషస్తు వ్రత హేమాద్రౌ పదార్థా దర్శేచ క్షేయః. అథభేషజం - చందేశ్వరః - మూలానురాధ మృగశిష్ట పునర్వ సౌచ పౌష్ణాశ్విన్ శ్రవణ శక్ర కరత్రయే చ, వారేషు వాక్తురి దినేషు సి తేందు శస్త్రే బైవజ్య భక్షణ మమిషు హితం సరాణాం. అథ అర్హ్యస్వానం

- శ్రీపతి: - ఇందోర్వారే భార్గవే చ ద్రువేషు సార్వాదిత్య స్వాతి యుక్తేషు భేషు, పిత్ర్యే చాంతే వాపి కుర్యాత్మ దాచిన్నైవ స్నానం రోగ నిర్ముక్త జంతుః. చరేవిలగ్నో రవి భౌమవాసరే రిక్త తిథౌ స్నాద్ బహులే చ పక్షే, దిష్ట్య చరే రోగని పీడితానాం స్నానం సరాణాం నిరుజత్సకారి.

అను|| ఇక హోమమందు ఆహుతిపాతమిట్లా - జ్యోతిష మందు - సూర్యుని నక్షత్రం నుండి దిన నక్షత్రం వరకు లెక్కించాలి. క్రమంగా మూడేసి నక్షత్రములుగా (తరువాత) ఈ గ్రహముల ముఖంలో ఆహుతి చేయాలి. సూర్యుడు నక్షత్రం నుంచి మూడు నక్షత్రాలు సూర్యునకు, తర్వాతి మూడు నక్షత్రాలు బుధునకు, తరువాతి మూడు శుక్రునకు, ఆ తర్వాతి మూడు శనికి, తర్వాతి మూడు చంద్రునకు తర్వాతి మూడు కుజునకు, తరువాతి మూడు గురునకు తరువాతి మూడు రాహునకు, తర్వాతి మూడు కేతు ముఖమందు ఆహుతి పాతం చేయాలి, అని. సూర్యుడు, శని, రాహు, కుజ, కేతువులు వీరి ముఖంలో ఆహుతి పడితే అశుభులు ఇతరులు శుభమైనవారు. ఇది దహన చక్రము. దహన కర్మలో సర్వ సమృద్ధికొరకు దీనిని జాగ్రత్తగా గమనించండి. ఇక విష్ణుధర్మమందు శాంతి ఇట్లా చెప్పబడింది - శుభమైన హవనము క్రూరగ్రహము ముఖమందు పడితే శాంతిని చేసి కుటుంబియైన బ్రాహ్మణునకు గోదానం చేయాలి. లోహ ప్రతిమను చేసి దానిని తల క్రిందులుగా ఉంచాలి. ఆ పిదప ప్రతిమను గోమూత్రము, తేనె, గంధముమొదలగు వానితో పూజించి, చక్కగా ఉంచి పూజించి అక్కడ హోమం చేయాలి, అని. దీనికి అపవాదము క్రియాసారమందిట్లా - నిత్యమైన, నైమిత్తికమైన వానియందు దుర్గా హోమాదులందు దహన చక్రం చూడవలసిన వనిలేదు, అని. (ముహూర్తం). ఇక జ్వరాదులందు ఫలమిట్లా - శ్రీపతిఇట్లా - స్వాతి, ఆశ్లేష, ఆర్ద్ర, మూడు పూర్వలు, జ్యేష్ఠ ఈ నక్షత్రములలో రోగోత్పత్తి బాధించిన నరుని పాలసంద్రంలో నుంచి జన్మించిన వైద్యుడైనా అతని మందుతో శరీరమంతా వ్యాపించినా (బిడికించలేదు) అతని ప్రయత్నం వ్యర్థం. రేవతి, అనురాధలలో వ్యాధి ఉత్పత్తి జరిగిన వానికి ప్రాణ రక్షణ అతి కష్టం మీద. ఉత్తరాషాఢ, మృగశిరలలో వ్యాధివస్తే రోగముక్తి నెల తరువాత, మఘల యందైతే ఇరవై రోజుల తరువాత రోగముక్తి హస్త, ధనిష్ఠ విశాఖ ఈ నక్షత్రములలో రోగమొస్తే పదిహేనురోజులలో, మూల, అశ్విని, కృత్తికలలో నైతే తొమ్మిదిరోజుల తరువాత, భరణి, చిత్త, శ్రవణం, శతభిషం వీనిలోనైతే పదకొండు రోజుల తరువాత రోగవిముక్తి జెతుంది. ఉత్తరాభాద్ర, పుష్యమి, భరణి, ఉత్తర, రోహిణి, పునర్వసు వీనిలోనైతే ఏడు రాత్రుల తర్వాత రోగవిముక్తి జరుగుతుంది, నరులకు అని గర్భుడు మొదలగు పెద్దలు నిస్సంకోచంగా పలికారు. జ్యోతిషమందిట్లా - ఇరువది ఏడు నక్షత్రాలకు వరుసగా రోగముక్తి దినాలు చెప్పబడ్డాయి. అశ్వినిలో రోగం వస్తే ఒక రోజులో రోగముక్తి. భరణికి చావు. కృత్తికపది, రోహిణి మూడు, మృగశిరలో ఐదు, ఆర్ద్రలో సున్ను, పునర్వసులో ఏడు రోజులు, పుష్యమిలో ఏడురోజులు, ఆశ్లేషలో తొమ్మిది రోజులు, మఖలో మృత్యువు, పుబ్బలో రెండు నెలలు, ఉత్తరలో ఒకనెల, హస్తలో మృతి, చిత్తలో

పదిహేనురోజులు, స్వాతిలో రెండు నెలలు, విశాఖలో రెండు నెలలు (ఇరవైరో) అనురాధలో ఇరవై రోజులు (పదిరో) జ్యేష్ఠలో పదిరోజులు. (పక్షము) మూలలో ఒక రాత్రి (అంతము) పూర్వాషాఢ పదునైదు రోజులు, ఉత్తరాషాఢలో పక్షం రోజులు (ఇరవై) శ్రవణంలో ఇరవై రోజులు (రెండు నెలలు) ధనిష్ఠలో రెండు నెలలు (పక్షం) శతభిషంలో పక్షం (పదిరో) పూర్వాభాద్రలో పదిరోజులు, (అంతం) ఉత్తరాభాద్రలో పక్షము, రేవతిలో పదిరోజులు అశ్విన్యాది నక్షత్రములలో రోగంవస్తే ఇవి పీడదినములు, అని. దైవజ్ఞుడిట్లా - అశ్లేష, శతభిషం, ఆర్ద్ర, జ్యేష్ఠ, పుబ్బ, మూడుపూర్వలు, భరణి, కృత్తిక, విశాఖ ఈ నక్షత్రములు పాపవారముతో కూడిన యెడల, నవమి, పన్నీ, ద్వాదశి, చతుర్థి తిథులైతే రోగులకు మరణ యోగము. కాలమునకు కారణము బెతుంది, అని. ఇక శాంతి - కుంభమందు బంగారుదైన నక్షత్ర దేవతా ప్రతిమను పూజించి పన్నెండు దశములలో సంకర్షణాదు మొదలగు పన్నెండు మూర్తులను లేదా పన్నెండుగురు సూర్యులను కాని పూజించి, గరిక, సమిధలు, నువ్వులు, పాలు, నేయి వీనితో గాయత్రీ మంత్రంతో ఆ దేవత కొరకు నూట ఎనిమిది మార్లు హోమం చేసి, పెరుగు అన్నమును బలిఇచ్చి (నివేదన), ఆచార్యునకు ఆవును ప్రతిమను దానంచేసి, బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టాలి అని సంక్షేపంగా చెప్పాము. విశేషమైతే ప్రతాపామృదియందు పదార్థా దర్శనమందును చూచి తెలుసుకోవాలి. ఇక మందు విషయం - చందేశ్వరుడిట్లా - మూల, అనురాధ, మృగశిర, పుష్యమి, పునర్వసు, రేవతి, అశ్విని, శ్రవణం, జ్యేష్ఠ, హస్త, చిత్ర, స్వాతి ఈ నక్షత్రములలో గురు, శుక్ర, సోమవారములలో మందు తినుట నరులకు మేలు చేకూరుస్తుంది ప్రశస్తమైంది, అని. ఇక అరోగ్యస్నానము. శ్రీపతి ఇట్లా - సోమవారము, శుక్రవారము, మూడు ఉత్తరలు, రోహిణి, అశ్లేష, పునర్వసు, స్వాతి, మఘ, రేవతి నక్షత్రములలో రోగవిముక్తుడైన ప్రాణి స్నానం చేయాలి. ఎప్పుడువడితే అప్పుడు చేయరాదు, అని. చరలగ్నం (మేష, కర్క, తుల, మకర) ఆది, మంగళ, వారాలు, రిక్తతిథి, కృష్ణపక్షంలో కూడ శ్రవణం, ధనిష్ఠ, శతభిషం, స్వాతి, పునర్వసు ఈ నక్షత్రాలలో రోగపీడితుడైన నరుడు స్నానం చేస్తే రోగముక్తుడౌతాడు.

మూ॥ అథదంతక ధావనం - పృథ్వీచంద్రోదయే విష్ణుః - ప్రతిపద్ధర్మపట్టిషు చతుర్దశ్యష్ట మీషు చ, నవమ్యాం భానువారే చ దంతకాష్ఠం వివర్ణయేత్. నారదః - చతుర్దశ్యష్టమీ షౌర్ధమాసే సంక్రమణేషు చ, నందాసు చ నవమ్యాం చ దంతకాష్ఠం వివర్ణయేత్. శ్రాద్ధేయజ్ఞే చ నియమే తథా ప్రోషిత భర్తృకా, వ్యతీపాతేచ సంక్రాంత్యాం నందా భూతాష్టపర్వసు, తైలంకైరంరంతి మాంసం దంతకాష్ఠం చ వర్ణయేత్. వసిష్ఠః - శన్యర్క శుక్రవారేషు కుజాహే ప్రతవాసరే, జన్మాహే శ్రార్థ దివసే దంతకాష్ఠం వివర్ణయేత్. హేమాద్రౌ స్నాందే - అభ్యంగే జలధిస్నానే దంతధావన మైధన, జాతే చ నిధనే చైవ తత్కాల వ్యాపిసీతిధిః. సంవర్తః - రహా వివాహ ఆశాచే వర్ణయేత్ దంతధావనం. వ్యాసః - అలాభేదంతకాస్థానాం. నిష్కాయాం తథా తిథౌ, అపాం ద్వాదశగంధూష్టై విదధ్యార్థంతధావనం. ఆధామలకస్నానం - వ్యాసః - శ్రీకామః సర్వదా స్నానం కురీషామలకై ర్నరః, సప్తమీం నవమీం చైవ పరకాలం వివర్ణయేత్. చంద్ర సూర్యో పరాగే చ స్నానమామల

తైస్యజేత్. - క్రతుః - షష్ఠీ చ సప్తమీ చైవ నవమీ చ త్రయోదశీ, సంక్రాంతౌ రవివారే చ స్నాన మామలతైస్యజేత్. యచ్చ - నవమీ దశమీ చైవ తృతీయా చత్రయోదశీ, ప్రతిపద్ ద్వాదశీ కృష్ణా స్నానం తాసు వివర్ణయేత్. యచ్చ -దర్శే స్నానం న కుర్వీత మాతా పిత్రోస్తు జీవతోః, పుత్రః కుర్వన్ నిరాచష్టే పిత్రోరున్నతి జీవితే, ఇతి కణ్వాయమాద్వైః స్నానమాత్రం నిషిద్ధం. తద్వోగార్థ స్నానపరం న నిత్యవైమిళిక పరమితి హేమాద్రిః. అథ తైల స్నాన నిషేధః - కాత్యాయనః - షష్ఠా దౌ చ రవోషష్ఠ్యాం రిక్తాయాం చ తథా తిథౌ, తైలేనాభ్యజ్ఞ మానస్తు చతుర్థిః పరిహీయతే. గర్భః - పంచదశ్యాం చతుర్దశ్యాం అష్టమ్యాం రవిసంక్రమే, ద్వాదశ్యాం సప్తమీషష్ఠ్యైః తైలస్పర్శం వివర్ణయేత్. న చ కుర్వాత్తృతీయాయాం త్రయోదశ్యాం తిథౌతథా, శాశ్వతీం గతిమ న్నిచ్చన్ దశమ్య మపి పండితః. తత్రేవాయుర్వేదే - షష్ఠ్యాం దినక్రయేఽష్టమ్యమేవా దశ్యాం చ పరస్య, ద్వాదశ్యాం చ, చతుర్దశ్యాం పంచమ్యాం ప్రతిపత్తిథౌ, వ్రతే శ్రార్థదినే జన్మ త్రితయే శ్రవణార్థయోః జ్యేష్ఠోత్తరా ఫల్గావీషు వ్యతీపాతే చ వైద్యతౌ, విష్ణియోగే చ సంక్రాంతౌ మన్వాదిషు యుగాదిషు, నాభ్యంగం తత్ర బాలానాం వృద్ధానాం న దోషకృత్, ఇతి. వ్యవహారతత్వ - సంక్రాంతి భద్రా వ్యతీపాత వైద్యతౌ షష్ఠ్యష్టమీ పరస్య నాఽర్హభాసుతే, స్నానే ద్వితీయా దశమీ చ గర్భితా షష్ఠ్యాద్వి మాద్యా ర్థ దావనేఽధమాః.

అను! ఇక దంత ధావనమును గూర్చి - పృథ్వీచంద్రోదయమందు విష్ణువు ఇట్లా - ప్రతిపద, అమా, షష్ఠి, చతుర్దశి, అష్టమి, నవమి, ఆదివారం వీటిలో దంత కాష్ఠమును విడువాలి, అని. నారదుడిట్లా - చతుర్దశి, అష్టమి, పౌర్ణమాసి, సంక్రమణం, నంద (ప్రతిపద, షష్ఠి, ఏకాదశి) నవమి వీనిలో దంతకాష్టాన్ని వదలాలి, అని. శ్రార్థము, యజ్ఞము, నియమము, దేశాంతరగతుడైన భర్త గల స్త్రీ, వ్యతీపాతం, సంక్రాంతి, నంద, చతుర్దశి, అష్టమి, పర్వ దినములు (అమా, పూర్ణిమలు) ఈ రోజులలో తైల స్నానము, జ్వరం, రతి, మాంసము, దంతకాష్ఠము విడువాలి. వసిష్ఠుడిట్లా - శని, ఆది, శుక్రవారములందు మంగళవారమందు వ్రతము రోజున పుట్టినరోజున, శ్రార్థంరోజున దంతకాష్ఠమును విడువాలి, అని. హేమాద్రి యందు స్నాందోక్తి ఇట్లా - అభ్యంగము, సముద్రస్నానము, పుట్టిన, చచ్చినరోజులు, దంత ధావన మైథునములు వీటిలో అప్పుడున్న తిథినే గ్రహించాలి, అని. సంవత్సరమందిట్లా - ఆదివారం, వివాహం, ఆశౌచం వీనిలో దంతధావనాన్ని విడువాలి, అని. వ్యాసుడిట్లా - దంత కాష్ఠములు లభించకపోతే అట్లాగే నిషిద్ధ తిథియందు నీటిని పన్నెండు సార్లు పుక్కిలించి దంతధావనమాచరించాలి, అని. (అమా, ఏకాదశి తప్ప ఇతర రోజులలో గడ్డి ఆకులతో దంతధావనం చేయాలి). ఇక పునీరికాయ స్నానము - వ్యాసుడిట్లా - శ్రీకాముడైన నరుడు ఎల్లప్పుడు ఆమలకములతో స్నానం చేయాలి. సప్తమి, నవమి, పర్వకాలములు వీనిని వదలాలి. సూర్యచంద్రుల గ్రహణమందును ఆమలక స్నానం చేయరాదు, అని. క్రతువిట్లా - షష్ఠి, సప్తమి, నవమి, త్రయోదశి, సంక్రాంతులు, ఆదివారము వీనిలో ఆమలకములతో స్నానాన్ని చేయరాదు, అని. నవమి, దశమి, తదియ, త్రయోదశి, ప్రతిపద, ద్వాదశి (బహుళంలో) వీనిలో స్నానం చేయరాదు, అని.

అట్లాగే దర్శనమందు స్నానం చేయరాదు, తలిదండ్రులు జీవించిఉంటే. ఒకవేళ పుత్రుడు చేస్తే తలిదండ్రుల ఉన్నతి, జీవనములను ఆతడు నశింపజేస్తాడు, అని కణ్వయమారులు చేసిన స్నానమాత్ర నిషేధము అది భోగము కొరకైన స్నాన విషయకము, నిత్య నైమిత్తికమైన స్నానవిషయకము కాదు అని హేమాద్రి. ఇక తైలస్నాన నిషేధము - కాత్యాయనుడిట్లా - పక్షము ఆదియందు (ప్రతిపద) రవివారం పక్షియందు రిక్తితిథియందు, తలంటి స్నానం (నూనెతో) చేస్తే నాల్గింటిని పోగొట్టుకుంటాడు (పురుషార్థములు ధర్మ, ఆర్థ, కామ, మోక్షములు), అని. గర్భుడిట్లా - పూర్తిమా, చతుర్దశి, అష్టమి, సూర్య సంక్రమణం, ద్వాదశి, సప్తమి, పక్షి వీనిలో తైల స్పర్శను విడిచిపెట్టాలి, అని. తృతీయ, త్రయోదశి, దశమి తిథులందు శాశ్వత గతిని కోరుకొనువారు, పండితులు తైలస్పర్శ చేయరాదు. అక్కడే ఆయుర్వేదమందిట్లా - పక్షియందు దినక్షయ మంటు, అష్టమి, ఏకాదశి, పర్వము, ద్వాదశి, చతుర్దశి, పంచమి, ప్రతిపద ఈ తిథులలో ప్రతము శ్రాద్ధము, జన్మదినం నుండి మూడు రోజుల వరకు శ్రవణం, ఆర్థ, జ్యేష్ఠ, ఉత్తర, వ్యతీపాతము, వైదృతి, విష్ణయోగం, సంక్రాంతి, మన్వాది, యుగాది వీనిలో చిన్నపిల్లలకు అంభ్యంగ స్నానం చేయించరాదు. వృద్ధులకు దోషంలేదు, అని. వ్యవహారతత్వమందిట్లా - సంక్రాంతి, భద్ర, వ్యతీపాతం, వైదృతి, పక్షి, అష్టమి, పర్వము, అది మంగళవారములు, ద్వితీయ దశమి ఇవి తైలస్నానమునకు తగవు. పక్షి, శుద్ధ ప్రతిపద, దంతధావనమందు అధమమైనవి, అని.

మూ॥ అస్యపవాదమాచూ తత్రైవ ప్రచేతాః - సార్వభం గంధ తైలంచ యతైలం పుష్ప వాసితం, అన్యుదవ్యయుతం తైలం నదుష్యతి కదాచన. ఆయుర్వేదే - నిషిద్ధ తిథి వారర్క గ్రహణే ష్టపి రాత్రిషు, కించిత్ గోఘృతయుక్తంవా విప్రపాద రజోన్మితం. భానౌదుర్యాన్మితం భౌమే భూయుక్తం పుష్పయుగ్గౌ, సర్వేషాం సర్వదా తైల మభ్యంగేషు నదుష్యతి. మంగళేశ్వర్య దోషాః - మాంగళ్యం విద్యతే స్నానం వృద్ధి పూర్వోత్సవేషు చ, స్నేహ పాత్ర సమాయుక్తం మధ్యాహ్నాత్ ప్రాక్షదిష్యతే. ఇతి మదన పారిజాతే కాత్యాయనోక్తే. హేమాద్రి భృహస్పనుః - తైలాభ్యంగో నార్యవారే నభౌమే నోపంక్రాంతౌ వైదృతౌవిష్ణి షష్ఠ్యే పర్వప్రమ్యాం చ నేష్టః స ఇష్టః ప్రోక్తాన్ ముక్త్వా వాసరే సూర్యసూనోః. తిలస్నాన నిషేధస్తు షట్ త్రింశన్మతే - తథా సప్తమ్య మావాస్యా సంక్రాంతి గ్రహజన్మసు, ధనపుత్ర కళత్రాల్లి తిలపిష్టం న సంస్పృశేత్. అథగృహారంభః - జ్యోతిర్నిబంధో బాదరాయణః - వైశాఖే ఫాల్గునేపౌషే శ్రావణే మార్గశీర్షణే, సూత్రారంభః శిలాన్యాసః స్తంభారంభః ప్రశస్యతే. నారదః - సౌమ్య ఫాల్గున వైశాఖ మాఘ శ్రావణ కార్తికాః. మాసాః స్యుః గృహ నిర్మాణే పుత్రారోగ్య ధనప్రదాః. అత్రపుష సింహ వృశ్చికాః వైశాఖ శ్రావణ కార్తికాః సౌరాజ్ఞేయాః ఇతి కాలాదర్శుః. తత్రైవ కారణతంత్రే - స్థిరమాసే స్థిరరాశౌ స్థిరైశ్చ సవవేశ్యనాం, కుర్వీత స్థాపనం తంకోః తంభుస్థాపనమేవచ. కార్తిక నిషేధస్తురాపరః. కుంభే మాసేషి సర్వేషాం మందిరాణాముపక్రమమ్, మహర్షయః ప్రశంసంతి ధాన్యాగారం విహాయ చ. నిషేధో ధాన్యగృహ పరః. పాక భోజన శాలాదౌ మార్గశీర్షణ ఫాల్గునః, రథ్యాగేహ మరాదౌచ సహస్ర్యః శుచిరేవతు పౌషాషాఢ నిషేధస్తు ప్రధాన గృహపరః, స ప్రధాన గృహారంభం కుర్యాత్ పౌషేషు చాపవీ, ఇతి

తత్తేవోక్తే: జ్యోతిషస్తత్వ - పూర్వాపరాస్యస్త సభోఽన్య పౌషే యామ్యోత్తరాస్యం సహసి ద్వితీయే, కార్యం గృహం జీవముధర్క్షగార్యే నీవాస్తగో జీవానితా చహిత్యా - రత్నమాలాయాం - కర్మనక్రమారి కుంభగతేర్క పూర్వసశ్చిమ, ముఖానిగృహాడి, తౌలిమేష వృష వృశ్చికపాతే దక్షిణోత్తర ముఖాని వదంతి. దైవజ్ఞ వల్లభ: - శోకం ధాన్యం పంచతాం ని: పశుత్వం స్వాపం నై: స్వం సంగరం భృత్యవాశం, స్వం శ్రీ ప్రాప్తిం వహ్ని భీతిం చ లక్ష్మీం కుర్య: చైత్రాద్యా గృహారంభకాలే (రత్నం ధాన్యం కాలాదర్శే పార:). గర్భ: - త్ర్యుత్తరా మృగరోహిణ్యాం పుష్యేమైత్రే కరత్రయే, ధనిష్ఠా ద్వితీయే పౌష్యే గృహారంభ: ప్రశస్యతే. రోహిణ్యాం శ్రవణత్రయే దితియుగే హస్తత్రయే మూలకే రేవత్యుత్తర పాల్లావీ పురగభే మైత్రోత్తరాషాధయో:, శస్తంవాస్త కుజార్కవర్జితదినే గోకుంభ సింహ ముఖే కన్యాయాం మిథువే సభ: శుచి సహారాధోర్జకే ఫాల్గునే. కాలాదర్శే ససత్కుమార: - అదిత్య భౌమ వర్జంశు సర్వే వారా: శుభిప్రదా:.

అను|| దీనికి అవవాదాన్ని (విరుద్ధం) అక్కడే ప్రచేతనమడిట్లా చెప్పాడు - అవాల తైలము, గంధ తైలము, పూలవాసన గల తైలము, ఇతర ద్రవ్యములతో కూడిన తైలము ఎప్పుడూ దోషం కాదు, అని. ఆయుర్వేదమందిట్లా - నిషిద్ధమైన తిథి వార నక్షత్రములు గ్రహణములందు కూడా రాత్రులందు, కొద్దిగా అవు నేయితో కలిసిన లేదా బ్రాహ్మణుని పాద ధూళితో కూడిన తైలము దూషితము కాదు, అని. ఆదివారం నాడు గరికతో కూడిన, మంగళవారం మట్టితోకూడిన, గురువారం పూలతో కూడిన తైలము అందరికి ఎల్లప్పుడూ అభ్యంగమందు దూషితం కాదు (నిషిద్ధంకాదు). మంగళ కార్యములందు కూడా దోషం లేదు. వృద్ధిపూర్వక ఉత్సవములందు (ముందు) మాంగళ్యస్నానము ఉంది. మధ్యాహ్నముకన్న ముందే, స్నేహ పాత్రతో కూడిన స్నానం, ఇష్టమైంది, అని మదనపారిజాతమందు కాత్యాయనుడు చెప్పాడు. హేమాద్రి యందు బృహస్పతువు ఇట్లా - ఆదివారం, మంగళవారం, సంక్రాంతి, వైశాఖి, విశ్వి, షష్ఠి, పర్వము, అష్టమి వీనిలో తైలముతో అభ్యంగస్నానము మంచిదికాదు. పై వాటిని వదలి, శనివారమందు తైలాంభ్యంగము అభిమతమైనది, అని. తిలస్నాన నిషేధమైతే పట్టాభిషేకస్మతమందిట్లా - అట్లాగే సప్తమి, అమా, సంక్రాంతి, గ్రహణం, జన్మదినం వీనిలో ధనవుత్ర కళత్రములను కోరువాడు పిండి తీయబడ్డ నువ్వుల నూనె (తిలపిష్ట)ను ముట్టారాదు, అని. ఇక గృహారంభము - జ్యోతిర్నిబంధమందు బాద రాముణుడిట్లా - వైశాఖం, ఫాల్గుణం, పుష్యము, శ్రావణం, మార్గశీర్షం ఈ నెలలో ముగ్గు పోయటం, శిలాన్యాసము, స్తంభములు పాతటం శ్రేష్ఠము, అని. నారదుడిట్లా - ఓ సౌమ్యుడ, ఫాల్గుణ వైశాఖ, మాఘ, శ్రావణ కార్తిక మాసములు గృహ నిర్మాణమునకు మంచివి. పుత్ర ఆరోగ్య, ధనములను ఇచ్చేవి, అని. ఇక్కడ వృష సింహ వృశ్చికములు వైశాఖ శ్రావణ కార్తికములు. (వైశాఖం వృషభ సంక్రమణంఅట్లా) అని సౌరమాసములుగా గ్రహించాలి అని కాలాదర్శోక్తి. అక్కడే కారణ తంత్రమందిట్లా - స్థిరమాసము, స్థిరరాశి, స్థిరఅంశము వీనిలో కొత్త ఇంటికి శంకుస్థాపన (మొల) చేయాలి లేదా శంభుస్థాపన చేయాలి, అని. కార్తిక నిషేధము అనగా తుల సంక్రమణ కార్తికం తగదు, అని. కుంభమాసమందు కూడా (మాఘం) అందరు

గృహనిర్మాణము ఆరంభించవచ్చు. దీనిని మహర్షులు మెచ్చుకున్నారు ధాన్యాగారమును మాత్రం ఆరంభించరాదు. ఇక్కడ నిషేధము ధాన్య గృహం వరకే. పాక భోజన శాలాదుల విషయంలో మార్గశీర్ష ఫాల్గుణములు, రథశాల, మరము వీని విషయంలో పుష్య అషాఢములు పవిత్రమైనవి. ప్రధాన గృహ నిర్మాణం మాత్రం పుష్య, అషాఢ మాసములలో చేయరాదు. ప్రధాన గృహారంభమును పుష్య, అషాఢములలో చేయరాదు, అని అక్కడే చెప్పారు. జ్యోతిషతత్వమందిట్లా - తూర్పు, పడమర ముఖంగల ఇళ్ళను శ్రావణ, ఫాల్గుణ, పౌష మాసములలో దక్షిణం ఉత్తరం ముఖం గల ఇళ్ళను మార్గశీర్ష, వైశాఖ మాసములలోను నిర్మించాలి. గురువు, బుధుడు వీరి (నక్షత్రములుగల) రాశిలో సూర్యుడుండగా, గురువు, శుక్రుడు నీచుడు అస్తగుడు ఐనప్పుడు విడిచిపెట్టి గృహ కార్యం చేయాలి, అని. రత్నమాల యందిట్లా - కర్కశుకం, మకరం, సింహం, కుంభం వీనిలో సూర్యుడుండగా తూర్పు పడమర ముఖం గల ఇళ్ళను, తుల, మేషం, వృషభం, వృశ్చికంలలో సూర్యుడుండగా దక్షిణం, ఉత్తరం ముఖంగల ఇళ్ళను నిర్మించాలి, అని. దైవజ్ఞ వల్లభుడిట్లా - చైత్ర మాసంలో గృహారంభం కోకం, వైశాఖం ధాన్యకారి (ఇవి రత్న, ధాన్యములని కాలాదర్శకారుడు) జ్యేష్ఠం మఝణం, అషాఢం పశుహాని, శ్రావణం ధనకారి (నిద్రా), భాద్రపదం దరిద్రం, ఆశ్వయుజం యుద్ధం, కార్తికం భృత్యనాశము, మార్గశీరం ధనప్రాప్తి, పుష్యం లక్ష్మీప్రాప్తి, మాఘం అగ్నిభయం, ఫాల్గుణం లక్ష్మీప్రాప్తి. అని అన్నారు. గర్భుడిట్లా - మూడు ఉత్తరలు, మృగశిర, రోహిణి, పుష్యమి, అనురాధ, హస్త చిత్ర స్వాతి. ధనిష్ఠ శతభిషం, రేవతి ఈ నక్షత్రములలో గృహారంభము మంచిది, అని. రోహిణి శ్రవణం, ధనిష్ఠ శతభిషం, పునర్వసు, పుష్యమి, హస్త, చిత్ర, స్వాతి, మూల, రేవతి ఉత్తర ఫల్గుని, ఆశ్లేష, అనురాధ, ఉత్తరాషాఢ ఈ నక్షత్రములలో మంగళ అదివారములు తప్ప వేరు వారములలో, వృషభం, కుంభం, సింహం, వృశ్చికం (ముఖం) కన్య, మిథున రాశులలో, శ్రావణ, అషాఢ, పుష్య, వైశాఖ, కార్తిక, ఫాల్గుణ మాసములలో గృహారంభము (వాస్తు) శ్రేష్ఠము. కాలాదర్శమందు సనత్కు మారుడిట్లా - ఆది, మంగళ వారాలు విడిచి అన్ని వారములు శుభప్రదమైనవి, అని.

మూ॥ వాస్తు శాస్త్రే - మార్గశీర్షే తథా పౌషే వైశాఖే శ్రావణే తథా, ఫాల్గుణే చ కృతం వేళ నర్హ సంపత్ప్రదం భవేత్. కార్తికే మాఘ మాసే చ చైత్రే జ్యేష్ఠే తథాశ్వినే, మాస్యాషాఢే భాద్రపదే న కుర్యాత్సర్వథా గృహం, ద్వితీయా చ తృతీయా చ పంచమీ సప్తమీ తథా, త్రయోదశీ చ దశమీ పూర్ణా చైకాదశీ తథా, వేశ్మారంభే శుభాయస్యః విశేషః శుక్లపక్షగాః. వ్యవహారసారే - శిలాన్యాసః ప్రకర్తవ్యో గృహాం శ్రవణే మృగే, పౌష్యే హస్తే చ రోహిణ్యాం పుష్యశ్విన్యత్రరాత్రయే. వాస్తు ప్రదీపే - అధోముఖైః ఖైర్విదధీత భాతం శిలాన్య దైవోర్హ ముఖైశ్చ పట్టం, తిర్హణముఖైః ద్వార కపాటయానం గృహ ప్రవేశో మృదుభిర్ ద్రువైశ్చ. లబ్ధః - స్నానం చ పాకం శయనం చ భోజ్యం గజాలయం వాజి గృహం ధనస్య, దేవస్య పూర్వాది దివి క్రమేణ మధ్యే సఖా భూప నివేశనాయ. శిల్పశాస్త్రే - కన్యా సింహాతులాయాం భుజగపతి ముఖం శంభు కోణేగ్నిభాతం వాయవ్యే స్వాత్ర దాన్యం త్వలిధన మకరే ఈశభాతం వదంతి, కుంభే మీనే చ మేషే నిరేణుతి

దిశిముఖం భావ వాయువు కోడే, చాగ్నే: కోడే ముఖంపై వృష విధునగతే కర్మబే రక్షభావం. తత్సచింతామదౌ - యత్ర దైర్ఘ్యం గృహదీనాం ద్వాత్వింశత్ హస్తతోఽధికం న తత్రచింతయేద్దీమాన్ గుణానామ వ్యయాదిశాన్. రాజమార్గాదు: - ఆయవ్యయో మాన శుద్ధిం తృణాగారేన చింతయేత్, శిలాన్యాసాది నో కుర్వాత్ తథాగారే పురాతనే. వ్యవహారతత్వే - నిషిద్ధేష్వపి కాలేషు స్వానుకూలే శుభేదినే, తృణకాష్ఠ గృహారంభే మానదోషోన విద్యతే. చందేశ్వర: - పూర్వాది తత్సప్తమాం యావత్ పూర్వాస్యం వర్జయేత్ గృహం, ఉత్తరాస్యం నకుర్వీత నవమ్యాది చతుర్థశీం, అమావాస్యాస్త మీం యావత్, పశ్చిమాస్యం వివర్జయేత్. నవమ్యాదౌ తథాయామ్యం యావత్సృష్టా చతుర్థశీం. ధ్రువం ధృష్ట్వా ధవా స్మృత్యా కర్తవ్యం వాస్తురోపణం, సాయాపన్న వర్జ్య దివసే రాత్రౌ తృక్త్వా మహానిశం. చరానా: - దక్షిణ పూర్వ కోడే కృత్యా పూజాం శిలాన్యసే త్రుప్తమాం, శేషా: ప్రదక్షిణేన స్తంభాశ్రైవం నముల్లాస్యా: కాలాదర్భే వాస్తుశాస్త్రే - భాతే చైవ శిలాన్యాసే వృష చక్రం ప్రశస్యతే. తచోక్తం శాంతిరత్నే - చతుర్వస్త ప్రమాణంతు భాత్యాగర్తం నమంతతః, కుంభోదకై: సేవయేయు: శాంతి పాత పురస్కరం, తత ఈశాన దిగ్భాగే సాక్షతం రత్న పంచకం, సాజ్యం కుంభం స్థిరం ముక్త్యా వాస్తు పూజవ పూర్వకం కుంభే పరిశిలాన్యాస: కర్తవ్యస్త దనంతరం.

అను|| వాస్తు శాస్త్రమందు - మార్గశీర్షం, పుష్యం, వైశాఖం శ్రావణం, ఫాల్గుణం ఈ నెలలలో వేసిన ఇల్లు అన్ని సంపదలను ఇచ్చేదిగా జెతుంది, అని. కార్తికం, మాఘం, చైత్రం, జ్యేష్ఠం, ఆశ్వియుజం, అషాఢం, భాద్రపదం, ఈ నెలలలో ఎప్పుడూ గృహనిర్మాణం చేయరాదు. ద్వితీయ, తృతీయ, పంచమి, సప్తమి, త్రయోదశి, దశమి, పూర్ణిమ, ఏకాదశి ఈ తిథులు గృహారంభమునకు, అందున శుక్లపక్ష తిథులు విశేషించి శుభకరములు. వ్యవహారసారమందిట్లా - గృహములకు శిలాన్యాసమునకు శ్రవణం, మృగశిర, రేవతి, హస్త, రోహిణి పుష్యమి, అశ్విని, ఉత్తరాత్రయం ఈ నక్షత్రములు తగినవి, అని. వాస్తు ప్రదీప మందిట్లా - అధోముఖ నక్షత్రములలో (మూల, ఆశ్లేష, మఘ, పుబ్బ, పూర్వాభాద్ర, పూర్వాషాఢ, విశాఖ, భరణి, కృత్తిక) భూమిని తవ్వాలి. ఉర్ధ్వముఖ నక్షత్రములలో (ఆర్ద్ర, మూడు ఉత్తరలు, రోహిణి, పుష్యమి, శ్రవణం, ధనిష్ఠ, శతభిషం) శిలాన్యాసము చేయాలి. పట్టము (పైకప్పు ద్వారాలపై కప్పు) ప్రక్క ముఖము గల నక్షత్రాలలో చేయాలి (హస్త, అనురాధ, స్వాతి, పునర్వసు, జ్యేష్ఠ, అశ్విని, చిత్ర, మృగశిర, రేవతి). ద్వారపు దర్వాజాలు (తలుపులు), ప్రయాణపు బండి మృదు నక్షత్రములలో (మృగశిర, చిత్ర, అనురాధ, రేవతి) చేయాలి. గృహప్రవేశము ధ్రువ నక్షత్రములలో చేయాలి (మూడు ఉత్తరలు, రోహిణి) అని. లల్లుడిట్లా - స్నానగృహము, పాకగృహము, శయనగృహము, భోజనగృహము, గజాలయము, గుఱ్ఱపు శాల, ధనాగారము, దేవగృహము తూర్పుదిక్కు మొదలుకొని క్రమంగా ఎర్పరచాలి. మధ్యలో రాజు కూర్చునే రాజసభను నిర్మించాలి, అని. శిల్పశాస్త్రమందిట్లా - కన్య, సింహం, తుల, వీనిలో ఆదిశేషుని ముఖము ఈశాన కోణంలో ఉంటుంది కనుక అగ్ని కోణంలో పునాది వేయాలి. వృశ్చికం, ధనుస్సు మకరములలో వాయువులో ఉంటుంది కనుక ఈశాన్య కోణంలో తవ్వాలి. కుంభం, మీనం, మేషంలలో నిర్ముతి దిక్కులో ముఖం

ఉంటుంది కనుక వాయువ్య కోణంలో తవ్వాలి. ఆగ్నేయ కోణంలో వృషభం, మిథునం, కర్కటములలో ఉంటుంది కనుక నిర్ముతికోణంలో పునాది త్రవ్వాలి, అని. తత్వచింతామణి యందిట్లా-ఇంటి (మొదలగువాని) పొడవు ముప్పది రెండు హస్తములకన్న ఎక్కువగా ఉంటే అట్టి సందర్భములందు ఆయవ్యయాదికగుణములను బుద్ధిమంతుడు ఆలోచించరాదు, అని. రాజమార్తందుడిట్లా - గడ్డిపెట్టెకాల విషయంలో ఆయవ్యయములు మానశుద్ధి విచారించరాదు శిలాన్యాసం చేయరాదు. పురాతనమైన ఇంటి విషయంలోనూ, శిలాన్యాసం చేయరాదు, అని. వ్యవహారతత్వమందిట్లా - నిషిద్ధమైన కాలములందు కూడా, తనకు అనుకూలమైన శుభదినమందు తృణ, కాష్ఠ, గృహముల ఆరంభము చేసిన మానదోషము లేదు, అని. చందేశ్వరుడిట్లా - పూర్ణిమ నుండి అష్టమి వరకు తూర్పు ముఖం గల ఇల్లును కట్టరాదు. నవమి నుండి చతుర్దశి వరకు ఉత్తర ముఖం గల ఇల్లును నిర్మించరాదు. అమావాస్య నుండి అష్టమి వరకు పశ్చిమ ముఖంగల ఇల్లును చేయరాదు. నవమి మొదలు కృష్ణ చతుర్దశి వరకు దక్షిణ దిక్కు ముఖం గల ఇల్లును నిర్మించరాదు, అని. ఆకాశం, వాతావరణం చూచి, ద్రువనక్షత్రాన్ని స్మరించి (ద్రువనక్షత్రం రోజున) చూచి వాస్తు ఆరోపణ చేయాలి. రాత్రి యందు మహానిశను (12గం|| నుండి 2వరకు) వదలి, దివసమందు సాయాహ్నమును వదలి, వర్ణ్య (విదువతగిన) దివసములను వదలి వాస్తురోపణ చేయాలి. వరాహ పురాణమందిట్లా - దక్షిణం తూర్పు వీటి మధ్యమూల (ఆగ్నేయం)లో పూజచేసి తొలుత శిలాన్యాసం చేయాలి. మిగిలినవి ప్రదక్షిణం రీతిలో ఉంచాలి. స్తంభములను కూడా ఇట్లాగే లేపాలి, అని. కాలాదర్శమందు వాస్తు శాస్త్ర ప్రకరణమందిట్లా - (పునాది) తవ్వటమందు, శిలాన్యాసమందును వృషచక్రము చూడతగినది, అని. (సూర్యనక్షత్రం నుండి ఏడు నక్షత్రములు తగవు. ఆ తరువాతి పదకొండు నక్షత్రములు ఇష్టమైనవి. ఆ తరువాతి పది నక్షత్రములు ఇష్టంకావు). అది శాంతిరత్నమందిట్లా చెప్పబడింది - నాల్గు హస్తముల ప్రమాణం గల గోతిని నాల్గువైపుల తవ్వి శాంతి పాఠ పూర్వకముగా బిందెతో నీళ్ళు చల్లాలి. ఆ పిదప ఈశాన దిగ్భాగంలో అక్షతలు, ఐదు రత్నములు ఘృతము గల కుండను స్థిరంగా ఉంచి (పాతి) వాస్తుపూజ చేసి, ఆ కుంభంపైన ఆ పిదప శిలాన్యాసము చేయాలి, అని.

మూ॥ అథగృహప్రవేశః - బృహస్పతిః - నందాయాం దక్షిణద్వారం భద్రాయాం పశ్చిమేన తు జయాయా ముత్తరం ద్వారం పూర్వాయాం పూర్వతోవిశేతే. వసిష్ఠః - కృత్వా శుక్రం పృథ్వీతో వామతోఽర్కం విప్రాన్ పూజ్యానగ్రతః పూర్ణకుంభం. హర్యం రమ్యం తోరణ ప్రగ్నితానైః స్త్రీభిః ప్రగ్నీ గీతవాద్యై ర్విశేచ్ఛ. వ్యవహారతత్వే - సౌమ్యాయనే శ్రావణమార్గ పౌషే జన్మరీక్ష లగ్నైష చయోదయేఽంశే, వామంగతేఽర్కే గృహవాస్తు పూజాం కృత్వా విశే ద్యేత్వభ కూటశుద్ధం. వాస్తు శాస్త్రే-లగ్నాత్ ప్రాగాదితో దిక్ష ద్వైవ్యరాశీ నియోజయేత్, ఏకమేకం న్యసేత్ కోశే సూర్యం వామం విచింతయేత్. వసిష్ఠః - చంద్ర జార్యసిత వాసరేషు చ శ్రీకరం సుత మహార్థ లాభదం, సూర్య సూను దివసే స్థిరప్రదం కింతు చౌర భయ మత్ర నిర్దిశేత్, రత్నకోశే - పుష్కే ధనిష్ఠా

మృగవారుడేను స్వాయం భువన్ త్రేలిమ చోత్తరాసుచ, అక్షిణ చంద్రే శుభదో నృపస్యతిధా వరితై
చ గృహ ప్రవేశః. నారదః - ప్రవేశో మధ్యమోజ్ఞేయః సౌమ్య కార్తిక మాసయోః, మాఘ ఫాల్గున
వైశాఖ జ్యేష్ఠ మాసేషు శోభనః. అకపాటమనాచ్చన్న మదత్త బలిభోజనం, గృహం న ప్రవిశేత్
ధీమాన్ ఆపదా మాకరోహితత్. జ్యేష్ఠః క్షుద్రగృహపరః. పృథ్విగార్జ్యః - భానోశ్చ భోమస్య
విహాయదౌ, శూలాదియోగా నశుభాన్నవాపి, రిక్తాధిశ్చాపి మృదు ద్రువర్ క్షే సౌమ్యాయనేచ
ప్రవిశేత్ గృహాది. రత్నమాలాయాం - త్యాష్టమిత్ర శశి పూజదేవతా న్యామనంతి మునయో
మృదూన్యథ, మైత్రగోహ, రతి భూషణం బరోద్గీత మంగళ విధానమేవ చ, రోహిణ్య త్రరాత్రయం
చ ధృవాని. ప్రవేశశ్చ వాస్తు పూజాం కృత్వా కార్యః - జీర్ణోద్ధారే తథో ధ్యానే తథా గృహ నివేశనే
సవప్రాసాదభవనే ప్రాసాద పరివర్తనే, ద్వారాభివర్తనే తదన్తే ప్రాసాదేషు గృహేషు చ వాస్తు
ప్రశమనం కుర్యాత్ పూర్వమేవ విచక్షణః, ఇతి మాత్స్యకైః. తత్రైవ - కృత్యాగ్రతో ద్విజవరానధ
పూర్వకుంభం దధ్యక్షతావ్రుదశ పుష్ప ఫలోప శోభనం, దత్వాహిరణ్య వసనాని తథా ద్విజేభ్యో
మాంగల్య కాంతి నిలయం స్వగృహం విశేచ్ఛ. గృహోక్త హోమవిధిని బలికర్మ కుర్యాత్ ప్రాసాదవాస్తు
శమనేచ విధిర్యక్తకః, సంతర్పయేత్ ద్విజవరానధ భక్త్యభోజ్యైః. శుక్లాంబరః స్వభవనం
ప్రవిశేష్యరూపం. అథశలివిర్జ్వాని - బృహన్నారదీయే - సముద్రయాతుః స్వీకారః కమండలు
విధారణం, ద్విజానామ సవర్ణాసు కన్యాసూపయ మస్తథా. దేవరాచ్చ సుతోత్పత్తిః మధుపర్మే
పశోర్ధ్వః, మాంసదానం తథా శ్రాద్ధే వాన ప్రస్థాశ్రమస్తథా, దత్తాక్షతాయాః కన్యాయాః పునర్దానం
పరస్య చ, దీర్ఘకాలం బ్రహ్మచర్యం సరమేధాశ్వమేధకౌ, మహా ప్రస్థాన గమనం గోమేధశ్చ తథా
మఖః, ఇమాన్ ధర్మాన్ కలియగే వర్జ్యానామార్హసిషిడిః. కమండలుః = సోదకం చ కమండలుం
ఇత్తుక్షః, మృన్మయోవా. దత్తా = ఊదాః ఊధాయాః పునరుద్వాహం జ్యేష్ఠాంశం గోవధస్తథా
కలౌపంచ, న కుర్వీత శ్రాతుజాయాం కమండలుం, ఇతి హేమాద్రౌ వచనాత్. ఊదాయాః -
పూరపుషపసంయోగావృతే దేయేతి కేచన. ఇత్యాదిభిః వివాహ్యతోక్తా.

అను|| ఇక గృహ ప్రవేశము. బృహస్పతి ఇట్లా - నంద యందు దక్షిణ ద్వారం
గుండా భద్రయందు పశ్చి ద్వారం గుండా, జయయందు ఉత్తర ద్వారం గుండా పూర్వ
యందు పూర్వ ద్వారం గుండా గృహప్రవేశం చేయాలి, అని. వసిష్ఠుడిట్లా - వెనుక అగ్ని
హోత్రము ఎడమ ప్రక్కన మంగళ హారతి దీపాలు, పూజించ తగిన విప్రులు పూర్వ కుంభము
ముందర (శుక్రుడు వెనుక అస్తమించాక, సూర్యుడు ఎడమగా (ఎదురుగా) ఉదయించ
బోతుండగా) ఉండగా, తోరణములు, పూలమాలలు, చాందినీలతో కూడిన అందమైన
మేడను ఆడవారితో కూడి, పూలమాలలు ధరించి, గీత వాద్యములతో కూడి ప్రవేశించాలి,
అని. వ్యవహారతత్వమందిట్లా - ఉత్తరాయణంలో (మంచికాలంలో) శ్రావణ మార్గశీర్ష
పుష్యమాసములలో జన్మనక్షత్రంలో లగ్నం వృద్ధి దశలో ఉదయాంశ యందు, సూర్యుడు
వామగతుడు (శుభుడు) కాగా, నక్షత్ర కూటశుద్ధిని చూచి గృహ వాస్తు పూజను చేసి గృహ
ప్రవేశం చేయాలి, అని. వాస్తుశాస్త్రమందిట్లా - లగ్నము నుండి తూర్పు దిక్కు మొదలుగా
దిక్కులలో రెండు రెండు రాసులను ఏర్పరచాలి. కోణములందు ఒక్కొక్క రాసిని వదలాలి.

సూర్యుడు శుభప్రదుడైనదిగా చూడాలి, అని. వసిష్ఠుడిట్లా - బుధ, గురు, శుక్రవారములు శ్రీకరములు, సుతులను మహా అర్ధరాభములను ఇచ్చేవి. శనివారం గృహప్రవేశము స్థిరమైనదే కాని ఇక్కడ చోరభయం ఉంటుంది, అని. రత్నకోశమందిట్లా - పుష్యమి, ధనిష్ఠ, మృగశిర, శతభిషం, రోహిణి, మూడు ఉత్తరలు, ఈ నక్షత్రములలో క్షీణచంద్రుడు కానప్పుడు, అరిక్త తిథి యందు రాజునకు గృహప్రవేశము శుభకరము, అని. నారదుడిట్లా - మార్గశిర, కార్తిక మాసములలో గృహ ప్రవేశము మధ్యమమని గ్రహించండి. మాఘ ఫాల్గున వైశాఖ జ్యేష్ఠ మాసములలో శోభన ప్రదము. ద్వారములు లేని కప్పులేని, బలి ఇవ్వబడని, భోజనం పెట్టబడని ఇంటిలోనికి బుద్ధిమంతుడు ప్రవేశించరాదు. అది ఆపదలకు స్థానము, అని. జ్యేష్ఠమాసంలో చిన్న ఇంట్లోకి ప్రవేశం తగును. వృద్ధ గార్హుడిట్లా - ఆది మంగళ వారములు విడిచి, చూరది అశుభయోగములను (వైధృతి వ్యతీపాతాది) తొమ్మిదిటిని వదలి, రిక్త తిథులను వదలి మృదు ద్రువనక్షత్రములందు, ఉత్తరాయణమందు గృహ ప్రవేశం చేయాలి, అని. రత్నమాలయందిట్లా - చిత్ర, అనురాధ, మృగశిర, పుష్యమి, ఈ దేవతలను మునులు మృదు నక్షత్రములని అంగీకరించారు. మిత్రుడు, ఇల్లు, భోగము, భూషణములు, వస్త్రములు, ఉత్తమగానము, మంగళకార్యము ఈ నక్షత్రములలో ఆచరించాలి, అని. రోహిణి మూడుత్తరలు ద్రువ నక్షత్రాలు. ప్రవేశమనగా వాస్తు పూజచేసి చేయాలి. జీర్ణ ఉద్ధారమందు, ఉద్ధానమందు, గృహప్రవేశమందు, నవప్రాసాద భవనములందు, ప్రాసాదమును మార్చినప్పుడు, ద్వారములు మార్చినప్పుడు అట్లాగే ప్రాసాద, గృహములందును బుద్ధిమంతుడు తొలుతనే వాస్తు శాంతి చేయాలి, అని మత్స్యపురాణోక్తి. అక్కడే - ముందట బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠులను, పూర్ణకుంభమును ఉంచుకొని, పెరుగు అక్షతలు, మామిడాకులు, పుష్పములు, ఫలములు వీనితో శోభితుడై, హిరణ్యము, వస్త్రములు బ్రాహ్మణులకు ఇచ్చి మంగళములకు శాంతికి నిలయమైన తన ఇంటిలో ప్రవేశించాలి. గృహ్యసూత్రమందు చెప్పబడిన విధముగా హోమము, బలికర్మ చేయాలి. ప్రాసాద వాస్తు శాంతి విషయంలో ఏది చెప్పారో అది చేయాలి. భక్త్య భోజ్యములతో బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠులను సంతృప్తి పరచాలి. తెల్లని వస్త్రములు ధరించి, చక్కని రూపంతో తన ఇంటిలోకి ప్రవేశించాలి, అని. ఇక కలిలో విడువతగినవి - బృహన్నారదీయమందిట్లా - సముద్రయాత్ర, సన్యాస స్వీకారము ఉదకంతో కూడిన కమండలు ధారణము, బ్రాహ్మణులు అసవర్ణ కన్యలను వివాహమాడుట, నియోగపద్ధతిలో మరిది ద్వారా సంతానాన్ని పొందుట, మధుపర్యమందు పశువధ, శ్రాద్ధమందు మాంసమిచ్చుట అట్లాగే వాసప్రస్థాశ్రమము (అక్షతయైన (కన్యాత్వము చెడనిది) పెళ్లైన కన్యను మరొకనికిచ్చి మళ్ళీ పెళ్ళిచేయుట, దీర్ఘకాలము బ్రహ్మచారిగా ఉండుట, సరమేధ, అశ్వమేధములు, (గొప్ప వ్యాధి పీడిత వ్యక్తి చావుకై) మహాప్రస్థానమునకు వెళ్ళటం (హిమాలయములకు) గోమేధ యజ్ఞము ఈ ధర్మములను కలియుగమందు విడిచిపెట్టాలి, అని బుద్ధిమంతులన్నారు. కమండలువు మట్టిది కూడా కావచ్చు (48 ఏళ్ళ వరకు వేద బ్రహ్మ చర్యము). వివాహమైన స్త్రీకి తిరిగి వివాహము

చేయుట జ్యేష్ఠాంశము, గోవధ (మధుపర్వంలో) బ్రాతృపత్నిని స్వీకరించుట, సన్యాసము ఈ ఐదింటిని కలిలో ఆచరించరాదు, అని హోమాద్రి యందు వచనము. (కన్యకు వివాహం చేశాక, భర్తతో సంయోగం పొందాక, ఆతడు మరణిస్తే ఆ కన్యను మరొకనికి వివాహం చేసి ఇవ్వవచ్చునని కొందరన్నారు. ఈ మొదలగు మాటలవల్ల ఊధ అనగా వివాహమైంది అని అర్థమౌతోంది.

మూ॥ హోమాద్రోబ్రావెత్త - గోత్రాన్యాయః సపిందాచ్చ వివాహో గోవధస్తథా, నరాశ్చ మేధా మధ్యంవ కలౌవర్జ్యం ద్విజాతిభిః, గోత్రాత్ గోత్రజాయాః పితృష్వసుః మాతృసపిందాన్ మాతులాత్ తత్యాయాః వివాహః కలౌనకార్యః. తేనయాని తద్విధాయకాని తాని యుగాంతర విషయాది. తథాచ వ్యాసుః - తృతీయాం మాతృతః కన్యాం తృతీయాం పితృతస్తథా. శుర్యేన చోద్వహస్యంతి విప్రాః పాప విమోహితాః, ఇతి కలౌ తస్మిందామాహ. మాతృతః తృతీయాం మాతుల కన్యాంశత్యర్థః. ఉక్తం చైతత్ ప్రాక్. మధ్యం స్త్రీభ్యశ్చ సురామా చామం ఇత్యాదినా విహితమపి వర్జ్యం. హోమాద్రో ఆదిత్యపురాణే - విధవాయాః ప్రజోత్పత్తౌ దేవరస్య నియోజనం, బాలాయాః క్షతయోన్యాస్తు వరేణాశ్చేన సంస్కృతిః, కన్యానామసవర్జానాం వివాహాశ్చ ద్విజన్మభిః. ఆతతాయద్విజాగ్ర్యాణాం ధర్మయుద్ధేన హింసనం, ద్విజ స్వాబ్ధౌతు నాయాతుః శోధితస్యాపి సంగ్రహః, సుత్ర బీజాచ సర్వేషాం కమండలు విధారణం, మహాప్రస్థాన గమనం గోసంక్షిప్తిశ్చ గోసవే. సౌజ్ఞామణ్య మపి సురాగ్రహణస్య సంగ్రహః. అగ్నివశోత్తమావన్యాశ్చ లేహోరీధా పరిగ్రహః, వృత్ర స్వాధ్యాయ సాపేక్ష మఘ సంకోచనం తథా. ప్రాయశ్చిత్తవిధానం చ విప్రాణాం మరణాంతికం, సంసర్గదోషస్తే యన్య మహాపాతక నిష్క్రుతిః, సంసర్గ దోషః తత్సంసర్గే చ పంచమః ఇత్యుక్తః. స్త్రేయం చ తదన్యాని మహా పాతకాని బ్రహ్మహత్యా సురాపాన గురుతల్పాని త్రిదీ, తేషాం కామకృతానాం మరణాంతికం ప్రాయశ్చిత్తం విప్రాణాం కలౌనెత్త్యర్థః. మరణాంతికేహి జాతివధ నిమిత్తం ద్వాదశాబ్దం ద్విగుణం బ్రహ్మవధ నిమిత్తం చ ద్విగుణం భవతితత్ చతుర్థే నాస్తి నిష్క్రుతిః, ఇతి నిషిద్ధం. న చాత్మహత్యా విధినా తద్బాధః, తేన హ్యేత్మ హత్యా నిమిత్త స్త్రైవ బాధో నజాతి వధ నిమిత్తస్య. భిన్న విషయత్వాత్. సంసర్గణస్తు కామతోఽపి ప్రతస్త్వేవోక్తేః సమరణాంతికం. వాపిస్త్రేయే తత్ర రాజ్ఞో వధకర్తృకత్వాత్. తేన తయోర్మరణం తికాభావాత్తయో రేవ నిష్క్రుతి ర్వాన్యేషాం త్రయాణాం. యుగాంతరే తుకలౌ నిషేధ ఇలాదేవ ప్రవృత్తిః. ఏతద్వి ప్రవరం. నక్షత్రీయాదేః తదుక్తం విప్రాణాం మరణాంతికం ఇతి. విశేషస్సన్మృత్యుతే ప్రాయశ్చిత్త రత్నోజ్జేయః. వరాతిథి పితృభ్యశ్చ పశుపాకరణక్రియా. దత్తైరసేతరేషాంతు పుత్రత్వేన పరిగ్రహః. సవర్జాన్యాం గనాదుష్టైః సంసర్గః శోభితైరపి. అయోనౌ సంగ్రహోవృత్తే పరిత్యాగో గురుస్త్రియః పరోద్దేశాత్మ సంత్యాగః ఉద్దిష్టస్యాపి వర్జనం. ప్రతిమాభ్యర్చనార్థాయ సంకల్పశ్చ సధర్మకః అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వ మంగస్తర్చన మేవచ.

అను॥ హోమాద్రి యందు బ్రహ్మ పురాణోక్తి ఇట్లా - తల్లిగోత్రం నుండి, సపిందుల నుండి వివాహము, గోవధ, నరమేధ, అశ్వమేధములు, మద్యము వీటిని బ్రాహ్మణులు

కలిలో వదలాలి, అని. గోత్రాత్ అనగా గోత్రం వల్ల కలిగిన తండ్రిగారి చెల్లెలు అట్లాగే మాతృ సపిండం నుండి అనగా మేనమామ వీరి కూతురుతో వివాహం కలిలో చేయరాదు. దీనివల్ల వీనిని విధించే సూత్రాలన్నీ (వచనాలు) యుగాంతరములకు చెందిన విషయాలని గ్రహించాలి. అట్లాగే వ్యాసుడిట్లా - తల్లినుండి మూడవతరం కన్యను, అట్లాగే తండ్రి నుండి మూడవతరం కన్యను విప్రులు పాపవిమోహితులై దభ్యుచ్చి(తో) వివాహమాడుతున్నారు, అని. కలిలో దానిని నిందించారు. తల్లి నుండి మూడవది అంటే మేనమామ కూతురును అని అర్థము. దీనిని ముందే చెప్పాము. మధ్యము, స్త్రీలు మదిరతో ఆచమనం చేయాలి అని మొదలుగా విధింపబడినది కూడా విడిచిపెట్టాలి, అని. హోమాద్రి యందు ఆదిత్య పురాణోక్తి ఇట్లా - విధవకు సంతానోత్పత్తి కొరకు మరిదిని నియోగించటం, క్షతయోనియైన బాలికను (కన్య) మరో వరునికిచ్చుట (వివాహం), అనవర్త కన్యలకు బ్రాహ్మణునితో వివాహము తగదు, అని. చంపటానికి సిద్ధమైన బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠులను ధర్మ యుద్ధంతో హింసించటం (చంపుట), సముద్రంలో నౌక ద్వారా వెళ్ళే, బ్రాహ్మణునితో వ్యవహారము, ప్రాయశ్చిత్తమైనప్పటికిని తగ్గించాలి. అందరికి సత్ర యజ్ఞంలో దీక్ష సన్న్యాసము స్వీకరించుట మహా ప్రస్థానమునకు వెళ్ళుట, గోయజ్ఞంలో గోవధ, సౌత్రామణి యజ్ఞమందు సురను గ్రహించుట తగ్గించాలి (వలదు), అగ్నిహోత్రమందు హోమము చేయబడిన దానిని, నాకుట, భోజనముగా స్వీకరించుట చేసిన , వేదాధ్యయనము వీనిని ఆధారం చేసుకొనే ఉంటుంది, పాప సంకోచనము కూడా. బ్రాహ్మణులకు ప్రాయశ్చిత్త విధానము మరణాంతము. సంసర్గదోషము, దొంగతనము, ఇతరమైన మహాపాతకముల నుండి నిష్క్రమి మరణాంతము. సంసర్గదోషము, అతనితో సంసర్గము చేయువాడు కూడా ఐదవవాడు అని చెప్పారు. దొంగతనము దానికన్న ఇతరమైన మహాపాతకములు బ్రహ్మహత్య సురాపానము, గురుతల్ప గమనము ఇవి మూడు. వాటిని ఇష్టపూర్తిగా చేస్తే మరణాంతము ప్రాయశ్చిత్తము అది విప్రులకు కలిలో లేదు అని అర్థము. మరణాంతమందైతే జాతివధ నిమిత్తముగా పన్నెండు సంవత్సరములకు రెట్టించుగా, బ్రహ్మవధ నిమిత్తమైతే రెట్టించుగా ప్రాయశ్చిత్త మౌతుంది. అక్కడ నాల్గవ దానికి నిష్క్రమి లేదు, అని నిషేధించారు. ఆత్మహత్య విధితో దానికి బాధలేదు. దానితో ఆత్మహత్యా నిమిత్తమునకే బాధ, జాతి వధ నిమిత్తమునకు కాదు. భిన్నవిషయం కనుక. సంసర్గకైత్రే వ్రతమే చెప్పారు, ఇష్టపూర్తిగానైనా. మరణాంతకము కాదు. దొంగ తనమందును లేదు. అక్కడే రాజే వధ చేసేవాడు. అందువల్ల వారికి మరణాంతికం లేనందువల్ల వారికి నిష్క్రమి మిగిలిన ముగ్గురికి లేదు. యుగాంతరమందైతే కలిలో నిషేధ బలం వల్లనే ప్రవృత్తి. ఇది విప్రుల విషయకము. క్షత్రియారులకు కాదు. దానినే ఇట్లా చెప్పారు, విప్రులకు మరణాంతికము, అని. విశేషమైతే మేము వ్రాసిన ప్రాయశ్చిత్త రత్నము నుండి తెలుసుకోవాలి. వరుడు, అతిథి, పితరులు వీరి కొరకు పశు ఉపకరణం చేయటం, దత్త బిరసుల కన్న ఇతరులైన వారిని పుత్రులుగా స్వీకరించుట, సవర్ణులకన్న ఇతరులైన

స్త్రీల సహవాసంతో దుష్టులైన వారితో, ప్రాయశ్చిత్తం చెయబడినప్పటికి, సహవాసం చేయటం, అధారం లేనప్పుడు, భరణం ఇవ్వాలి వచ్చినప్పుడు గురు స్త్రీ పరిత్యాగము, పరుల నుద్దేశించి తన అత్యుత్కాగము, ఉద్దేశించిన దానిని వదులుట, ప్రతిమాభ్యర్థన కొరకు సదర్భక సంకల్పము (తగదు) అస్థిసంచయనం తరువాత అంగ స్ఫుర్తనమే (తగదు)

మూ॥ శామిత్రంవైవ విప్రజాం సోమ విక్రయణం తథా, షడ్భక్తా నశనే చాన్నహరణం హీనకర్మణః. మాధవీయే పృథ్వీచంద్రోదయేచ - శూద్రేషు దాసగోపాల కులమిత్రార్థ సీరిజాం, భోజ్యాస్తూతా గృహస్థ స్వతీర్థ సేవాతి దూరతః, శిష్యస్య గురుదారేషు గురువత్ పృత్తి శీలతా, అవదే పుత్రిః ద్విజాగ్ర్యాణాం అశ్వస్త నికతా తథా, ప్రజార్థం తుద్విజాగ్ర్యాణాం ప్రజారణి పరిగ్రహః బ్రాహ్మణానాం ప్రవాసిత్వం ముఖ్యాన్ని ధమనక్రియా. బలాత్కారాదిదుష్టా స్త్రీ సంగ్రహేనా విధి చోదితః. యతేశ్వ నర్సవర్ధేషు భిక్షా చర్యా విధానతః. నవోదతే దశాహం చ దక్షిణా గురుచోదితా, బ్రాహ్మణాదిషు శూద్రస్య పచనాది క్రియాపి చ, భృగవ్నగ్ని పతనచైవ వృద్ధాది మరణం తథా, గోతృప్రశస్టేపయసి, శిష్టైరచమున క్రియా, పితా పుత్రవిరోధేషు సాక్షిజాం దండకల్పనం, యతేః సాయం గృహత్వం చ సూరిభిః తత్స దర్శిభిః. ఏతానిలోకగుప్తుర్థం కలెరాదౌ మహాత్మభిః. నివర్తితాని విద్యద్భిః ప్యవస్థా పూర్వకం బుద్ధైః. సురాగ్రహణస్య తత్కర్మః సంగ్రహోవ్యవహారకః. న చ మద్యం చేతి సామాన్యేన నిషిద్ధస్యానే నోపసంహర ఇతి వాచ్యం. నిషేధ స్య నివృత్తి మాత్ర ఫలత్వేన విశేషాన పేక్షత్వాత్. 'న హింస్యాత్' ఇత్యున్యసబ్రాహ్మణం హన్యాత్ ఇత్యనేన ఉపసంహరే హింసాంతరన్య అదోషత్యాపత్తేశ్చ. నిరూపితం చైతత్ హేమాద్రిహస్యత్ర ఇత్యుపరమ్యతే. సురాగ్రహస్యోద్దేశ్యస్య సౌత్రామది విశేషణా వివక్షయా వాజపేయేషు నిషేధః. సౌత్రామణ్యాంతు పయోగ్రహవాన్యూ ఇత్యాపస్తంబోక్తేః వైకల్పిక పయోగ్రహై రవ్యధికారః. వాజపేయేషు తత్రాప్తౌ మాఖావాత్ సోమసురయోః సహత్యాగే నాంతే సురాద్రవ్యత్వాత్ తత్ప్రభృతయా, యాగనామత్వేన తాం వినా సంజ్ఞాయోగాత్ కలెరాధికార ఇతి యుక్తం ప్రతీమః. త్రికాండమండనాది లిఖనం తు నిర్మాం మనాకరం చ. వృత్తేతి - ఏకాహాద్ బ్రాహ్మణః శుద్ధేద్యోగ్ని వేదనమన్వితః, ఇత్యుక్తే. అశుష్కాశోచస్య సంకోచః. సతస్య నిష్పుతిర్ దృష్టా భృగవ్నగ్ని పతనాదృతే. ఇత్యుక్తస్య ప్రాయశ్చిత్త స్య విధానము పదేశః. కలెకర్తైవ లిప్యతే, ఇతి వ్యాసోక్తే. ఽతిత సంసర్గే దోషసత్వేషు పి పాపిత్యం నేత్యర్థః. అపవధా 'సంసర్గః కోధి తైరపి ఇతి విరోధావత్తేః ప్రేయభిన్నే మహాపాపే రహస్యకృతే ప్రాయశ్చిత్తం నేత్యర్థః. సమర్థాన్యా అపవర్ణా క్షుతియాదిః తయాదుష్టే అయోనా శిష్టాదౌ, చతస్రస్త్వ పరిత్యాజ్యాః శిష్యగా గురు గాచయా, ఇత్యుక్తః త్యాగః. పరోద్దేశేన బ్రాహ్మణాద్యర్థం అత్యుత్కాగః యద్వా పరోద్దేశాత్మ త్యాగోదాసం 'మనసా పాత్ర ముద్దిశ్య' ఇత్యుక్తం. ఉద్దిష్టస్యత్యక్త స్యవర్తనం 'ప్రతిగ్రహ సమర్థోఽపి' ఇత్యుక్తం. వేతనగ్రహణేన ప్రతిమపూజా. స్వాశౌచ కాలాత్ విజ్ఞేయం స్ఫుర్తనంతు త్రిభాగతః ఇత్యుక్తః స్ఫుర్తః

అను॥ విప్రలకు శామిత్రము (పశువిశననము (వధ) సోమలత విక్రయణము, ఆరుకాలములందు (మూడు రోజులు) భోజనం లేకపోవటం (వల్ల) హీనకర్మణి అన్నమును గ్రహించటం తగవు. మాధవీయమందు, పృథ్వీచంద్రోదయ మందిట్లా - శూద్రులలో

దాస, గోపాల, కులమిత్రులు, వ్యవసాయంలో సగము పంట పంచుకునే వారు వీరి అన్నమును గృహస్థుడు భుజింపవచ్చును, అతిదూరమందున్న తీర్థసేవనము, శిష్యుడు గురు భార్యలయందు గురువు యందువలె వ్యవహరించుట తగును బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠులకు ఆపదలో సేవచేయుట, రేపటికై అన్నాదులను ఏర్పరచుకొనకుండుట, ప్రజల కొరకు బ్రాహ్మణుల ప్రజా అరణిని స్వీకరించుట తగును. బ్రాహ్మణులకు ప్రవాసము, ముఖంతో అగ్నిని ఊదుట తగదు. బలాత్కారాదుల వల్ల దూషితలైన స్త్రీలను శాస్త్రోక్తముగా స్వీకరించుట తగును, అని. యతి అన్ని వర్ణముల వారి నుండి శాస్త్రోక్తముగా భిక్షను గ్రహించాలి. కొత్త నీటియందు పదిరోజులు (సూతకం, అశుద్ధి అని), గురువు అనుజ్ఞతో దక్షిణ స్వీకరించుట, బ్రాహ్మణులకు శూద్రుడు పాకం మొదలగునవి చేయుట, భృగుపాతము (పర్వతంపై నుండి దుంకుట) అగ్ని పాతము వృద్ధాదుల మరణము, గోవులు తృప్తి చెందగా మిగిలిన నీటితో శిష్టలు ఆచమనము చేయుట, పితృపుత్రుల విరోధమందు సాక్షులకు దండనము విధించుట, యతి సాయంకాలమందు గృహస్థుని ఇంటనుండుట వీటిని తత్వదర్శనమైన పండితులు విద్వాంసులు, బుధులు, మహాత్ములు వీనిని లోకరక్షణ కొరకు కలి ఆదిలో నిషేధించారు, వ్యవస్థా పూర్వకముగా (శాస్త్ర నియమంగా). సుర అనటం వల్ల ఆ యజ్ఞకర్త, కారయిత ఇద్దరికి చెందినదనుట న్యాయము మధ్యం అనుదానితో చేసిన సామాన్య నిషేధమునకు దీనితో ముగింపు అని అనరాదు నిషేధమునకు నివృత్తి మాత్రమే ఫలము అది విశేషాన్ని అపేక్షించదు. హింసించరాదు అనే మాటకు బ్రాహ్మణుని హింసించరాదు (చంపరాదు) అనేమాటతో ముగింపు ఏర్పడితే, మరొకరిని చంపితే దోషం లేకుండా పోతుంది. దీనినే హేమాద్రి మరో చోట చెప్పారు. అని ముగిస్తున్నాము. సుర్యగ్రహణమును దానికి ఉద్దేశ్యము సౌత్రామణి యజ్ఞ విశేషం వివక్ష కాదు వాజపేయమందును సురనిషేధము. సౌత్రామణి యందైతే, పాలనైనా గ్రహించవచ్చు అని ఆపస్తంబోక్తి ఉన్నందువల్ల వికల్పంగా పయస్సు గ్రహించే వారికి అధికారముంది (పాలు లేదా సుర అని). వాజపేయమందైతే పాలప్రాప్తికి ప్రమాణం లేదు కనుక సోమము, సుర ఈ రెంటిని ఒకేసారి వదలవలసిరావటం వల్ల సుర అందులో అంశ ఐనందువల్ల, ఆ పేరుతోనే ప్రసిద్ధమైనందువల్ల అది లేకుండా పేరు కుదరనందువల్ల కలిలో అధికారం లేదని సమంజసంగా భావిస్తున్నాము. త్రికాండమండ నాదులు రాసినచైతే నిర్మూలము ఆకరములు లేనిది. (వృత్త అనగా అగ్నిహోత్రాది అనుష్ఠానం, వేదాధ్యయనం) అగ్నివేద సమన్వితమైన బ్రహ్మణుడు ఒకరోజులో శుద్ధి నందుతాడు అని చెప్పినందువల్ల పాపమునకు ఆశోచమునకు సంకోచము (తగ్గింపు). దానికి నిష్పృతి భృగు, అగ్నిపాతములు లేకుండా లేదు, అని చెప్పిన దానికి ప్రాయశ్చిత్తమును విధించుట ఉపదేశము. కలిలో కర్తనే పాపదూషితుడౌతాడు అని వ్యాసోక్తి. పతిత సంసర్గంవల్ల దోషం కలిగినా పాతిత్యం కాదు (రాదు) అని అర్థము. లేనిచో శోధితులతో సంసర్గము అనే దానికి విరోధం వస్తుంది. స్త్రేయ (దొంగతనం) భిన్నమైన మహాపాపమందు, రహస్యంగా చేసిన దానికి

ప్రాయశ్చిత్తం లేదని అర్థము. సవర్ణ ఇతరమైనది అసవర్ణ క్షత్రియాదులు వారి వల్ల దుష్టమైతే, అయోనులైన శిష్యాదుల విషయంలో (అక్రమంగా పుట్టినవారు), శిష్యులు, గురువును పొందిన వారు అట్టి వారిని ఈ నలుగురిని వదలాలి అని త్యాగం చెప్పారు. పరోద్దేశ్యం అనగా బ్రాహ్మణుల కౌరకు ఆత్మత్యాగము లేదా పరుల నుద్దేశించి ఆత్మత్యాగముతో దానము, మనస్సులో యోగ్యుడైన పాత్రనుద్దేశించి అని చెప్పారు. ఉద్దేశించిన అనగా విడిచిపెట్టిన దానిని విడుచుట ప్రతిగ్రహ సమర్థుడైనా (హక్కు ఉన్నా) అని చెప్పారు. డబ్బు తీసుకొని (జీతం) ప్రతిమ పూజ చేయటం. తన అశోచకాలం నుండి మూడవ భాగంలో స్పర్ధనము అని తెలుసుకోవాలి అని స్పర్ధను గూర్చి చెప్పారు.

మూ॥ షటితి-ఉపోషితః త్ర్యహం స్థిత్యా ధాన్యం అబ్రాహ్మణాత్ హరేత్. ఇత్యుక్తం అన్న చౌర్యం. ఆపది - క్షాత్రాదివృత్తిః, ముఖే నైవధమే దగ్నిం ఇత్యుక్తంధమనం. దశాహేనైవ శుద్ధేత భూమిష్ఠం చ నవోదకం ఇత్యుక్తో దశాహః. గురవేతు వరందత్వా ఇత్యుక్తా దక్షిణా. శూద్రేషు దానగోపాతేతి. కందూపకన్యం స్నేహ పక్వం యచ్చ దుగ్ధేన పాపితం, ఏతాన్య శూద్రాన్ను భుజో భోజ్యాని మమరబ్రవీత్. ఇత్యుపరాల్మే సుమం తూక్తా శూద్రస్య పాకక్రియా. ఏతాపుత్ర వివాదేషు సాక్షిణాం త్రివదోదమః, ఇత్యుక్తః. సాయంగృహత్వం 'ఏధూమే నన్న ముసలే ఇత్యుక్తం. పృథ్వీచం ద్రేణు - అటంతి వసుధాం విప్రాః పృథివీ దర్శనాయతు, అనికేతాహ్వానాహారాయత్ర సాయం గృహస్థతే, ఇతి విష్ణుపురాణోక్తో నిషిద్ధః. తేన అజ్ఞాత శీల పంథాదేః క్రాధాదౌ వినియోగోన కార్యః కలా విత్యర్థ ఉక్తః. ఏతానివర్జ్యానీత్యర్థః. నిగమః - అగ్నిచోత్రం గవాలంబం సంన్యాసం వంపైత్యకం. దేవరాచ్చ సుతోత్పత్తిః కలౌపంచ వివర్ణయేత్, అగ్నిచోత్రం తదర్థపాధానం, ఏతచ్చ సర్వాధానం వరం. అర్థాధానం స్మృతం త్రౌతస్మార్తా గోష్ఠీస్తు పృథక్కుటిః. సర్వాధానం తయోరైక్య కృతిః పూర్వయుగాశ్రితేతి లోగాక్షి వచనాదితి స్మృతి చంద్రికాయాం. ఏతేన చత్యార్యజ్ఞ సహస్రాణి చత్యార్యజ్ఞ శూనిచ, కలేర్ధరాగమిష్యంతి. తదాశ్రేతా పరిగ్రహః. సంన్యాసచ్చ నకర్తవ్యో బ్రాహ్మణేన విజానతా, ఇతి వ్యాసవచనం వ్యాఖ్యాతం. సర్వాధానేఽపి విశేష మాహదేవలః - యావద్వర్త విభాగోఽస్తి యావద్దేవః ప్రవర్తతే, సంన్యాసం చాగ్నిచోత్రం చ తావత్పూర్వాయేత్ కలౌయుగే, ఇతి. అత్ర పూర్వయుగాశ్రితేతి లోగాక్షివాక్యే పూర్వయుగాని కృతాదీనీత్యేకోఽర్థః. అన్యేతు యుగస్య పూర్వం కలేః పూర్వభాగః. న "చత్యార్యజ్ఞ సహస్రాణి" ఇతి పూర్వోక్త వాక్యాత్ చతుశ్చత్యారింశత్ శతవర్షావచ్చిన్నః. తస్మిన్ భాగే సర్వాధానం కార్యం. తదుత్తరంతు యావద్వర్త విభాగోఽస్తితి వాక్యాత్ వర్త విభాగ వర్యంతం అర్థాధానమిత్యాహః. సంన్యాసః త్రిదండః.

ఇతి తృతీయ పరిచ్ఛేదస్య పూర్వభాగః సమాప్తః

అను॥ ఆరు, అని. ఉపవసించి మూడు రోజులు ఉండి బ్రాహ్మణేతరని నుండి ధాన్యమును (అన్నమును) హరించాలి (ఆపత్కాలంలో), అని అన్నచౌర్యమును గురించి చెప్పారు. ఆపదయందు క్షత్రియుడు మొదలగువారి వృత్తిని చేయాలి. ముఖముతోనే అగ్నిని ఊదాలి, అని ధమనము చెప్పబడింది. భూమియందున్న నీరు పదిరోజులైతేనే శుద్ధి నందుతుంది, అని దశాహము చెప్పబడింది. గురువునకు వరము ఇచ్చి అని చెప్పారు

అనగా దక్షిణ ఇచ్చి, అని. శూద్రుల యందు అనగా దాస, గోపాలురు అని. కడాయి (బాండ్లి) యందు వండినది, నేయితో వండినది, పాలతో వండినది. వీటిని శూద్రాన్నమును తినని వారు తినాలి అని మనువు చెప్పాడు, అని అపరార్థమందు శూద్రపాక క్రియను గూర్చి సుమంతుడు చెప్పాడు. పితాపుత్ర వివాదమందైతే సాక్షులకు మూడు పణములు శిక్ష (ఫలంలో నాల్గవ భాగం పణము లేదా తులం) అని చెప్పారు. సాయంకాలం గృహంలో ఉండటం సన్యాసికి, పొగ, రోకలిపోటు తగ్గాక జరగాలి, అని చెప్పారు. పృథ్వీ చంద్రుడైతే బ్రాహ్మణులు భూమిని దర్శించే కొరకు భూమిపై తిరుగుతున్నారు. స్థానంలేదు, ఆహారం లేదు. ఎక్కడ, ఆసన్యాసులు సాయంకాలం ఉంటారో అది సాయం గృహము అని, విష్ణు పూజాక్షేత్ర నిషేధమును చెప్పాడు. అందువల్ల శీలము, వారి దారి, తెలియని వారిని శ్రాద్ధాదుల యందు వినియోగము చేయరాదు, కలిలో అని అర్థము చెప్పబడింది. వీటిని విడిచి పెట్టాలి అని అర్థము. నిగమమందిట్లా - అగ్నిహోత్రము, గవాలంభము, సన్యాసము, శ్రాద్ధమందు మాంసము, మరిదివల్ల సంతానోత్పత్తి ఈ ఐదింటిని కలిలో విడిచిపెట్టాలి. అగ్నిహోత్రం అనగా దానికొరకు ఆధానము (ఉంచుట) ఇది అన్ని ఆధానములకు అర్థము : శ్రోతస్వార్థ అగ్నులను విడివిడిగా ఉంచుటను అర్థ ఆధానమని అంటారు. వాటిని ఒకటిగా చేయుట సర్వాధానమని, ఇది పూర్వ యుగములకు చెందినది, అని లోగాక్షి వచనము అని స్మృతి చంద్రికయందు కలదు. దీనివలన నాలుగువేల, నాలుగువందల సంవత్సరాలు కలిలో గడిస్తే అప్పుడు శ్రేత అని గ్రహించాలి. బ్రాహ్మణుడు తెలిసి తెలిసి సంన్యాసము స్వీకరించరాదు, అనే వ్యాసవచనాన్ని వ్యాఖ్యానించారు. సర్వాధానమందు కూడా విశేషమును దేవలుడిట్లా చెప్పాడు - వర్ణ విభాగం ఉన్నంతవరకు, వేదపఠనమున్నంతవరకు, సంన్యాసము, అగ్నిహోత్రము కలియుగంలో ఆచరించాలి, అని. ఇది పూర్వయుగా శ్రితమని అన్న లోగాక్షి వాక్యమందు పూర్వయుగములు కృతాదులు అని ఒక అర్థము. ఇతరులు యుగమునకు పూర్వము అనగా కలిలో పూర్వ భాగము అది నాలుగువేల సంవత్సరాలు, అని ముందు చెప్పిన మాటవల్ల నలుబది నాలుగు వందల సంవత్సరాల వరకు అని అర్థము. ఆ కాల మందు అన్ని ఆధానములను చేయాలి. ఆ తరువాతైతే, ఎంత వర్ణ విభాగం ఉంటుందో అనే వాక్యముననుసరించి వర్ణ విభాగపర్యంతము అర్థాధానము అని అన్నారు. సన్యాస మనగా త్రిదండము. (వాక్, మనో, కాయ, దండము (దమనం) చేయగలవాడు. యోవన వతి భార్య, తలిదండ్రులు ఉండగా దండధారణ చేయరాదు) అని తృతీయ పరిచ్ఛేద పూర్వభాగము సమాప్తము.

నిర్ణయసింధువు

తృతీయపరిచ్ఛేదము - ఉత్తరార్థం

శ్రాద్ధప్రకరణం

మూ॥ నానానిబంధవైమత్స్య క్రాంతచిత్తోద్దిగ్ధిర్నయా, కమలాకరసంజ్ఞేనక్రియతే శ్రాద్ధ నిర్ణయః. తత్త్వరూపమాహా పృథ్వీచంద్రోదయేమరీచిః - ప్రేతం పితౄంశ్చ నిర్దిశ్య భోజ్యం యస్త్రియ మాత్మనః, శ్రద్ధయా దీయతేయత్ర తచ్చాద్ధం పరిక్రీడితం బ్రాహ్మణ స్వీకారాం తత్తురుష్టుంత పదో పసేత్ పిత్రాద్యుద్దేశ్యకస్యాగః శ్రాద్ధమిత్త్యర్థః. తత్ర యద్యపి హోమ పిండ భోజనాని ప్రధానమితి హేమాద్రిః - హోమశ్చ పిండదానం చ తథా బ్రాహ్మణ భోజనం, శ్రాద్ధ శబ్దాభిధేయం స్యాదేకస్మిన్నై వచారికం, ఇతిశ్రీధరశ్చ తథాపి కృచిద్విశేషం వక్ష్యామః. నిమిత్త భేదేభోజనస్య పిందానాంవా నిషేధో న ప్రాధాన్యం విరుణద్ధి అసోమయాజినోదధిపయో యాగవత్.

అను॥ నానా నిబంధములలోని వివిధ మతభేదములచే బ్రాంతి నొందిన చిత్తము కలవారిని ఉద్ధరించే కొరకు, కమలాకరుడను పేరు గల నేను శ్రాద్ధ నిర్ణయమును చేస్తున్నాను. దాని స్వరూపమును పృథ్వీ చంద్రోదయమందు మరీచి ఇట్లా చెప్పాడు-ప్రేతను, పితరులను ఉద్దేశించి తనకిష్టమైన దానిని, భుజించతగిన పదార్థమును, శ్రద్ధతో ఇచ్చుటయే శ్రాద్ధము అని చెప్పాడు. బ్రాహ్మణుడు స్వీకరించుట చివరగా గల చతుర్థ్యంత పదముతో తీసుకు రాబడిన, పితరులు మొదలగువారి నుద్దేశించి చేసే త్యాగము శ్రాద్ధము అని అర్థము. అక్కడ హోమ, పిండ, భోజనములు ప్రధానము అని ఉన్నప్పటికి, హేమాద్రి ఇట్లా - హోమము పిండదానము, అట్లాగే బ్రాహ్మణభోజనము ఇవి శ్రాద్ధ శబ్దముతో చెప్పబడేవే ఐనా ఒక దానినే చెప్పుట జైవచారికము, అని. శ్రీధరుడు కూడా ఇట్లాగే చెప్పాడు. ఐనా ఒకచో విశేషాన్ని చెబుతాము. నిమిత్త భేదం వల్ల భోజనము లేదా పిండములు కానీ నిషేధింపబడ్డా వానికి ప్రాధాన్యము తగ్గదు. సోమయాజి కాని వానికి దధిపయో యాగమువలె.

మూ॥ యచ్చశూల పాదః - నిత్య శ్రాద్ధ మదైవం స్యాత్ అర్చ్యపిండవివక్షితం, ఇతి హోరీతీయే నిత్య శ్రాద్ధ మఘాదౌ పిండవిషేధోఽస్తి. న చ ప్రాప్తిం వినాసః. నచ అతిదేశం వినా ప్రాప్తిః. నచ అంగత్వేన వినా అతిదేశః. ప్రధానస్య అనతి దేశాత్. నప్రమే ఉపకారకత్వేన అతిదేశోక్తః. తేన భోజనం ప్రధానం, పిండోఽంగం. పిండదానమాత్ర విధిస్తు అంగభూతాత్ కర్మాంతరమేవ, ప్రకరణాంతర న్యాయాదితి, తస్మిన్జాతశ్రాద్ధే నదద్యాత్తు పక్వాన్నం బ్రాహ్మణేష్యపి. నపక్వం భోజయే ద్విపాన్ నచ్చంద్రోఽపి కదాచన. ఇత్యాద్యైః జాతశ్రాద్ధే శూద్రశ్రాద్ధాదౌ భోజనస్య నిషేధేన అంగత్వావరేః. నతౌ పశౌకరోతి, ఇతివత్ ఉపజీవ్య విరోధేన వికల్పావత్రేశ్చ. తేన శ్రాద్ధ శబ్దా భిధేయత్వేన ఉభయప్రాప్తౌ నిషేధః పర్యుదాసో, వా దీక్షితో న దదాతి న జహోతి, నాసోమయాజీ

సన్నయేత్, ఇతి వదితితత్త్వం. ధర్మపదీపేషి - యజుషాం పిండదానంతు బహ్మ చానాం ద్విజార్చనం, శ్రాద్ధశబ్దాభిధేయం స్వాదు భయం సామవేదినాం. తచ్చ పితౄన్ యజేత్, పితృభ్యోరధ్యాయే, ఇత్యుభయప్రయోగ దర్శనా ద్యాగదానోభయాత్మకం పితరో దేవతా, ఇతి పితృద్వైశ్వక త్యాద్యాగత్వం, విప్రాపేక్షయాచ దాన త్వమిత్యవిరుద్ధం. ఏతేన నాయం యాగః. (దేవతోద్దేశేన త్యాగో యాగః). యాగోద్దేశ్యాచ దేవతే త్యాగ్యాశ్రయాదితి గౌడమత మపాస్తం. వైదశబ్ద విశేషోద్దేశ్యకత్వస్య తస్య ఇదమితి స్మర్యారోప ప్రతియోగిత్యస్య వా దేవతా త్యాత్.

అను॥ శూలపాణి - నిత్యశ్రాద్ధమందు విశ్వేదేవతలుండరు, అర్చ్యపిండము లుండవు. అని హరితీయమందు నిత్యశ్రాద్ధ, మఘాదులందు పిండనిషేధముంది. ప్రాప్తి లేకుండా నిషేధం ఉండదు. అతిదేశం లేకుండా ప్రాప్తి ఉండదు. అంగం కాకుండా అతిదేశ ముండదు. ప్రధానమైన దాన్ని అతిదేశం చేయరు కనుక. ఏదవ ప్రకరణమందు - ఉపకార కత్వంగా అతిదేశం చెప్పారు. అందువల్ల భోజనం ప్రధానము, పిండము అంగము. పిండ దానం మాత్రం విధిస్తే అంగభూతమైన దానికంటే భిన్నమైనదే, కర్మాంతరమే, ప్రకరణాంతర న్యాయాన్ననుసరించి, అని అంటే అట్లా కాదు - జాతశ్రాద్ధమందు బ్రాహ్మణులకు వండిన అన్నాన్ని పెట్టరాదు, సచ్చాగ్రుదైనాకూడా, ఎప్పుడూ బ్రాహ్మణులకు వండిన అన్నాన్ని పెట్టరాదు. అని మొదలగు వాని చేత జాతశ్రాద్ధ మందు శూద్ర శ్రాద్ధాదులందు భోజనం నిషేధించినందున అది అంగం కావలసి వస్తుంది. సతౌపశౌకరోతి, అనే దానివలె ఉపజీవ్య విరోధమైనందువల్ల వికల్పం కావలసివస్తుంది. అందువల్ల శ్రాద్ధ శబ్దం అన్నందు వల్ల రెండు వస్తే నిషేధమో, పర్యుదాసమో కావలసి వస్తుంది. దీక్షితుడు ఇవ్వటంలేదు. హోమం చేయటంలేదు, అసోమ యాజి సన్మయనం చేయరాదు అనే దానివలె అని తెలుసు కోవాలి. ధర్మపదీపమందు కూడా - యజుర్వేదీయులకు పిండదానము, ఋగ్వేదీయులకు (బహ్మచులు) బ్రాహ్మణ అర్చనము, సామవేదీయులకు ఈ రెండును శ్రాద్ధమనే శబ్దంతో చెప్పబడుతాయి. అది ఎట్లా అంటే పితరుల గూర్చి పూజించాలి, పితరులకొరకు ఇవ్వాలి, అని రెండు ప్రయోగములు కన్పిస్తున్నాయి కనుక యాగము, దానము అను ఉభయాత్మక మైనది శ్రాద్ధము. పితరులు దేవతలు అని పితరులను ఉద్దేశించినందువల్ల యాగము. విప్రులనుద్దేశించి దానము అని రెంటికి విరోధం లేదు. అందువల్ల ఇది యాగం కాదు దేవతల నుద్దేశించి చేసే త్యాగము యాగము. యాగమునకు ఉద్దేశ్యమైంది దేవత అని ఆత్మాశ్రయమైనందువల్ల అనే గౌడమతము అపాస్తమైంది. విధి బోధిత శబ్ద విశేషమునకు ఉద్దేశ్యమైన దానికో, ఇది అని (చెప్పబడ్డ) స్వత్వ ఆరోప ప్రతియోగిత్యమునకో (సంబంధించిన) దేవతాత్వం ఐనందువల్ల.

మూ॥ తత్తైవసుమంతుః - శ్రాద్ధాత్మరతరం నాన్యత్ క్రియన్మర ముదాహృతం. అదిత్య పురాణే - ససంతి పితరశ్రేణి కృత్యామనసి యోసరః, శ్రాద్ధం సకురుతే తత్ర తస్యరక్తంపి బంధితే. తద్భేదానామా విశ్వామిత్రః - నిత్యం వైమిత్తికం కామ్యం పృథ్విశ్రాద్ధం స పిండనం,

పార్వణం చేతి విక్షేయాగోష్ఠ్యాం శుద్ధ్యర్థమష్టమమ్; కర్మాంగం నవమం ప్రోక్తం దైవికం దశమం కృతం, యాత్రాస్వకారశం ప్రోక్తం పుష్కర్థం ద్వాదశం స్మృతం, ఇతి. ఏషాంలక్షణానిభవిష్యే - అహస్య హని యద్రాద్ధం తస్మిత్కమితి కీర్తితం, నైశ్వదేవ విహీనం తదకశ్చాపుదకేనతు. ఏకోద్దిష్టంతు యద్రాద్ధం తస్మిత్కమితి కమన్యతే, తదస్య దైవం కర్తవ్యం అయుగ్మాన్ భోజయేత్ ద్విజాన్. కామాయ విహీతం కామ్యం అభిప్రేతార్థ సిద్ధయే. వృద్ధౌయత్రియతే శ్రాద్ధం వృద్ధి శ్రాద్ధం తదుచ్యతే. గంధోదక తిర్చిత్వం కుర్యాత్పాత్ర చతుష్టయం, అర్ఘ్యార్థం పితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రం ప్రసేచయేత్, యేసమానా, ఇతి ద్వాభ్యాం ఏతద్దక్షయం స పిండనం నిత్యే న తుల్యం శేషంస్యాత్ ఏకోద్దిష్టం స్త్రియా అపి. ఏత రుభయమేవస్త్రియాః. తేన స్త్రీ కర్తుకం, స్త్రీ సంప్రదానకం చేత్య భయ నియమ ఇతి కల్పతరుః. అమావాस्याం యత్రియతే తత్పార్వణమితి స్మృతం. క్రియతే పర్వణి యద్వా తత్పార్వణ మితిస్థితిః ఆత్మపర్వ - చతుర్దశ్యప్రమీ చైవ అమావాస్య చ పూర్ణిమా, పర్యాజ్యేతాని రాజేంద్ర రవి సంక్రమణం తథా. ఇతి తు విష్ణుపురాణోక్తం సంక్రాంత్యాది. గోష్ఠ్యాం యత్రియతే శ్రాద్ధం గోష్ఠీశ్రాద్ధం తదుచ్యతే, బహూనాం విదుషాం సమ్యక్ సుఖార్థం పితృత్వప్రయే. క్రియతే శుద్ధయే యత్తు బ్రాహ్మణానాం తు భోజనం, శుద్ధ్యర్థమితి తత్ప్రోక్తం వైసతేయమనీషిణిః. నిషేక కాలే సోమే చ సీమంకోన్నయనేతథా, జ్ఞేయం పుంసవనే చైవ శ్రాద్ధం కర్మాంగ మేవచ. దేవానుద్దిశ్య యద్రాద్ధం తత్తుదైవిక ముచ్యతే. గచ్ఛన్ దేశాంతరం యస్తు శ్రాద్ధం కుర్యాత్తు సర్విషా. యాత్రార్థమితి తత్ప్రోక్తం ప్రవేశేచ, న సంశయః శరీరోపచయే శ్రాద్ధం అర్చోపచయ ఏవచ, పుష్కర్థమేత ద్విజ్ఞేయం ఔపవాయిక ముచ్యతే. గోష్ఠ్యాం శ్రాద్ధకర్తృ సముదాయే సంభూయ సామగ్రి సంపాదనేన (శ్రాద్ధమిత్యర్థః) యుగపత్తీర్థాదిప్రాప్తౌ విదుషాం శ్రాద్ధం సంపదాం సుఖార్థం భిన్న పాశాశక్తౌ బహుపితృక శ్రాద్ధమేకః కుర్యాదితి కల్ప తరుః శంఖధరశ్చ. శుద్ధిశ్రాద్ధం ప్రాయశ్చిత్తాంగ మితి మైథిలాః. అత్ర పార్వణై కోద్దిష్ట వృద్ధి సపిండీకరణాత్మకం చతుర్విధమేవ ముఖ్యం. తస్మిన్వాయం ప్రపంచః.

అను! అక్కడే సుమంతుడిట్లా - శ్రాద్ధమును మించినది క్రేయస్మరమైనది మరొకటి లేదు అని చెప్పారు. ఆదిత్య పురాణ మందిట్లా - మనస్సులో పితరులు లేరు అని భావిస్తూ అక్కడ శ్రాద్ధం చేయని నరుని రక్తమును పితరులు తాగుతారు, అని. వాని భేదమును విశ్వామిత్రుడిట్లా చెప్పారు - నిత్యము, నైమిత్తికము, కామ్యము, వృద్ధిశ్రాద్ధము, సపిండనము, పార్వణము, గోష్ఠీశ్రాద్ధము, శుద్ధిశ్రాద్ధము, కర్మాంగ శ్రాద్ధము, దైవికము, యాత్రా శ్రాద్ధము, పుష్టి శ్రాద్ధము అని పన్నెండురకాలు, అని. వీని లక్షణములు భవిష్యపురాణమందిట్లా - రోజు, రోజు, చేసే శ్రాద్ధము నిత్యశ్రాద్ధము. ఇందు విశ్వేదేవులు లేరు. అశక్తుడైతే దీనిని జలంతో చేయాలి (నిత్యతర్పణం). ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధమును నైమిత్తిక శ్రాద్ధమంటారు. దానికి కూడా విశ్వేదేవులు లేరు. (ఒకటి, మూడు, అట్లా) అయిగ్గు బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టాలి. ఇష్టమైన కోరిక నెరవేరటంకొరకు, కోరిక కొరకు చేసే శ్రాద్ధం కామ్యశ్రాద్ధము. వృద్ధి యందు చేసే శ్రాద్ధము వృద్ధిశ్రాద్ధము. గంధము, ఉదకము, నువ్వులు వీటితో మిశ్రితంగా నాలుగు పాత్రలను చేయాలి. అర్ఘ్యము కొరకు పితృపాత్రలలో ప్రేత పాత్రను, యే సమానాః అను రెండు మంత్రములతో తదుపాలి (కలపాలి). ఇది సపిండనము. నిత్య శ్రాద్ధముతో

సమానమైనది మిగిలినదంతా. ఏ కోర్టిష్టమున్నీకీ కూడా (సంపిండికరణం) ఉంటుంది. ఈ రెండే స్త్రీకి. అందువల్ల స్త్రీ చేసే, స్త్రీ కొరకు చేసేదీను అని ఈ రెండు విధముల నియమము అని కల్పితరువు. అమావాస్యమందు చేసే శ్రాద్ధము పార్వణమని అన్నారు. పర్వమందు చేయబడేది కాని పార్వణమని నిర్ణయము. ఇక్కడ పర్వమనగా - చతుర్దశి అష్టమి, అమావాస్య, పూర్ణిమ, రవి సంక్రమణము ఇవి పర్వములు, ఓరాజా! గోష్ఠి యందు చేయబడే శ్రాద్ధము గోష్ఠీశ్రాద్ధము. ఇది మంచి సుఖం కొరకు, పితృతృప్తి కొరకు అనేక మంది బ్రాహ్మణులకు పెట్టే శ్రాద్ధము. ఓ వైనతేయుడ ! విద్వాంసులిట్లా అన్నారు, శుద్ధి కొరకు బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టిన అది శుద్ధిశ్రాద్ధమని అన్నారు. నిషేకకాలమందు, (శ్రోతస్వార్థ కర్మలకు సూచకము) సోమమందు, సీమంతోన్నయనమందు, పుంసవనమందు చేయబడే శ్రాద్ధము కర్మాంగశ్రాద్ధము. దేవతల నుద్దేశించి చేసే శ్రాద్ధము దైవిక శ్రాద్ధము (ద్వాదశి మొదలగు తిథులలో నిత్యశ్రాద్ధం వలె చేయాలి) (ఉత్పాతాదులు కలిగే సూచన లుంటే, విశ్వాది దేవతలనుద్దేశించి విప్ర భోజనం పెట్టాలని శ్రాద్ధ సాగరంలో) దేశాంతరం వెళ్తూ నేయితో చేసే శ్రాద్ధమును యాత్రాశ్రాద్ధమని అంటారు. దానిని తిరిగి వచ్చాక కూడా చేయవచ్చును, అనుమానం లేదు. శరీర అభివృద్ధి కొరకు ధనం పెరిగే కొరకు చేసే శ్రాద్ధము, వృష్టి శ్రాద్ధము. దీనిని ఔషధాయకమని అంటారు. (విద్వాంసుల) గోష్ఠియందు, శ్రాద్ధకర్తల సమూహం కలిసి, సామగ్రీ సంపాదనతో శ్రాద్ధం చేయాలని అర్థము. ఒకేసారి తీర్థాదులు వస్తే విద్వాంసులు శ్రాద్ధము సంపదల సుఖం కొరకు, భిన్నపాకమందు అశక్తుడైనప్పుడు బహుపితృక శ్రాద్ధము ఒకటే చేయాలి అని కల్పితరువు, శంఖధరుడు చెప్పారు. శుద్ధి శ్రాద్ధము ప్రాయశ్చిత్రమునకు అంగమని మైథిలు అన్నారు. ఇక్కడ పార్వణము, ఏకోర్టిష్టము, వృద్ధిశ్రాద్ధము, సపిండికరణము ఈ నాలుగు రకములవే ముఖ్యము. దాని విస్తారమే ఇదంతా.

మూ॥ అథశ్రాద్ధదేశాః మనుః - శుచిందేశం వివిక్తంశు గోమయేనోప లేపయేత్, దక్షిణా ప్రవణం వైవ ప్రయత్నే నోపపాదయేత్. పృథ్వీచంద్రోదయే విష్ణుధర్మే - దక్షిణా ప్రవణే దేశే తీర్థాదౌ చ గృహోఽపివా, భూసంస్కారాది సంయుక్తే శ్రాద్ధం కుర్యాత్ప్రయత్నతః. తత్రైవ ప్రభాస ఖండే - తీర్థాదష్ట గుణం పుణ్యం స్వగృహోదదతః శుభే. భారతే - తస్య దేశాకరుక్షేత్రం గయా గంగా నరనృతీ, ప్రభాసం పుష్కరం చేతి తేషు శ్రాద్ధం మహాఫలం. స్థాందే - తులసీకాననచ్చాయా, యత్రయత్ర భవేద్విజ, తత్రశ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం పితృభాం తృప్తిహేతవే. మాధవీయే శ్రాద్ధోపకరణే వ్యాసః - మహోదధౌ ప్రయోగేచ కాశ్యాంచ కురు జాంగలే. శంఖః - గంగాయముసయోస్తీరే పయోష్టుమరకంటకే, నర్మదా బాహు దాతీరే భృగు లింగే హిమాలయే, గంగాద్వారే ప్రయోగే చ నైమిషే పుష్కరే తథా, సన్నిహత్యాం గయాయాం చ దత్తమక్షయ్యతాం ప్రజేత్. విష్ణువ్యా బహుహః పుత్రా యద్యేకోపి గయాం ప్రజేత్, యజేత్ వాశ్వమేధేన నీలం వా పృషముత్సుజేత్. ఆదిత్యపురాణే - పంచకోశం గయా క్షేత్రం క్రోశమే కంగయాశిరః, మహానద్వాః

పశ్చిమేన యావత్ గృధ్రేశ్వరోగిరిః ఉత్తరే బ్రహ్మాయూపస్వయావద్రక్షిణమానసం, పితృధయా శిరోనామ
త్రిపులోకేషు విక్రతుం, ఇతి. శూలపాణి బృహస్పతిః - గయాయాం ధర్మపుష్టే చ సరసి
బ్రహ్మణస్తదా, గయా శీర్షే అక్షయవదే పితృదాం దత్తమక్షయం, ధర్మారణ్యం ధర్మపుష్టం ధేను
కారణ్య మేవచ, దృష్టైశాని పితౄంశ్చార్ధన్ వంశాన్ వింశతి ముద్ధరేత్. త్రిస్థలీసేతావాయుబీయ
- శమీపత్ర ప్రమాణేన పిందం దద్యాత్ గయాశీరే, ఉద్ధరేత్సప్త గోత్రాణి కులమే కోత్తరం శతం.

అను|| ఇక శ్రాద్ధ దేశములు, మనువిట్లా - నిర్జనమైన, శుచియైన (అస్తి,
అంగారములులేని) ప్రదేశమును పేదతో అలకాలి. దక్షిణం వైపు వంపు ఉండేట్లుగా ప్రయత్న
పూర్వకముగా చేయాలి, అని. పృథ్వీ చంద్రోదయ మందు విష్ణుధర్మోక్తి ఇట్లా - దక్షిణం
వైపు వంపు గలిగిన ప్రదేశమందు, తీర్థాలందు, గృహమందుకాని, భూసంస్కారము
మొదలగునవి (దుమ్ముగడ్డి లేకుండా) కల్గిన చోట ప్రయత్న పూర్వకముగా శ్రాద్ధము చేయాలి,
అని. అక్కడే ప్రభాసఖండమందిట్లా - ఓ శుభ! తీర్థముకన్న తన ఇంటిలో శ్రాద్ధము
చేయుట, ఎనిమిదిరెట్లు ఎక్కువ పుణ్యము నిస్తుంది, అని. భారతమందిట్లా - దానికి కురు
క్షేత్రము, గయ, గంగ, సరస్వతి, ప్రభాసము పుష్కరము, ఈ ప్రదేశములు శ్రేష్ఠము. ఇక్కడ
శ్రాద్ధము చేసిన మహాఫలము లభిస్తుంది, అని. స్కాందమందిట్లా - ఓద్విజ! ఎక్కడెక్కడైతే
తులసీకాననము ఛాయ ఉంటుందో అక్కడ పితరుల తృప్తి కొరకు శ్రాద్ధము ఇవ్వాలి, అని.
మాధవీయమందు శ్రాద్ధమును గూర్చి చెప్పేప్పుడు వ్యాసోక్తి ఇట్లా - సముద్రము యందు,
ప్రయాగయందు కాశీయందు, కురు, జాంగలమందు శ్రాద్ధము చేయాలి, అని. శంఖుడు
ఇట్లా - గంగయమునల తీరమందు పయోష్టి, అమరకంటకము, నర్మద, బాహుద ఈ
నదుల తీరమందు, భృగులింగమందు, హిమాలయమందు, గంగాద్వారము, ప్రయాగము
నైమిషము, పుష్కరము, గయ వీని సమీపమందు చేసిన శ్రాద్ధము అక్షయ్య ఫలమును
ఇస్తుంది, అని. మా కులంలో ఒక నరోత్తముడు జన్మించాలి. ఆతడు గయాశీర్ష మందు,
వటవృక్ష సమీపమందు సావధానంగా మాకు శ్రాద్ధ మాచరించాలి అనేకమంది పుత్రులను
కోరాలి (కనాలి). అందులో ఒకడైనా గయకు వెళ్ళొచ్చు. శ్రాద్ధం చేయొచ్చు. అశ్వమేధ
యాగమో లేదా నీలవృషమును దానము చేయుటో చేయాలి. ఆదిత్య పురాణ మందిట్లా -
గయా క్షేత్రము ఐదు కోసులు విస్తీర్ణము. గయ శిరస్సు ఒక కోసు పరిమితము. పడమర
మహానది (యొక్క పశ్చిమం) నుండి గృధ్రేశ్వర గిరి వరకు, ఉత్తరంలో బ్రహ్మాయూపం
(యొక్క ఉత్తర భాగం) నుండి దక్షిణం మానసము వరకు దీనిని గయాశిరమని అంటారు.
ఇది ముల్లోకములలో ప్రసిద్ధమైంది, అని. శూలపాణి యందు, బృహస్పతి వచనమిట్లా -
గయ యందు, బ్రహ్మకూపమందు, ధర్మపుష్ట యందు గయాశీర్షయందు, అక్షయ వటమందు
పితరులనుద్దేశించి చేసిన శ్రాద్ధము అక్షయ్యమైనది, అని. ధర్మారణ్యము, ధర్మపుష్టము, ధేను
కారణ్యము, వీనిని చూచి, పితరుల నర్పిస్తే ఇరువది వంశములను తరింపజేస్తాడు
(తరములు). త్రిస్థలీ సేతువు యందు వాయుపురాణోక్తి ఇట్లా - గయాశిరమందు శమీపత్ర

ప్రమాణంతో పిండము పెట్టాలి. అట్లా చేస్తే ఏడు గోత్రములను, నూటొక్క కులములను ఉద్ధరిస్తాడు, అని.

మూ॥ సప్తగోత్రాణితు - విరామాతా చభార్యా చ భగినీ రుహితాతథా, పితృమాతృష్య సా వైవ సప్తగోత్రాణి వైవిదుః, ఇతి. ఏషాం గోత్రాణాం ఏకోత్తర శతంకులం పురుషా ఇవ్యర్థః. తేచ ఉక్తాస్త్రైవ - తత్వాని వింశతి స్వపాద్వాదశైకా దశాదశ అష్టావితి చ గోత్రాణాం కులమేకోత్తరం శతం తత్వాని = చతుర్వింశతిః. తేచ ద్వాదశ పూర్వాద్వాదశ పరాః. ఏవమగ్రేపి. ప్రయోగపారిజాతే పాద్యే - శాలగ్రామమయ్యాముద్రా సంస్థితా యత్రకుత్రచిత్, వారాణస్యానువాధిక్యం సమంతా ద్విజనత్రయం. తథా-యత్నించితీ, పైతృకం కుర్యాత్ సమిందం వాతదంతితే, విష్ణులోకం సగచ్ఛేత్తు లభతే శాశ్వతం పదం. తత్రైవ వారాహే - మ్లేచ్ఛదేశే శుచివాపి చక్రాంకో యత్ర తిష్ఠతి, యోజనానాం తథా త్రిణి మమక్షేత్రం వసుంధరే. చక్రాంకస్యతు సాన్నిధ్యే యత్సృక్రియతే నరైః స్నానందానంతఃపః శ్రాద్ధం సర్వమక్షయతాం ప్రజేత్. అథనిషేద్ధదేశాః - పృథ్వీచంద్రోదయే స్నాందే - త్రిశంకోర్వర్ణయేద్దేశం సర్వంద్వాదశయోజనం, ఉత్తరేణ మహాసద్యా దక్షిణేన తు కీకటాత్. దేశ సై శంకవో నామ శ్రాద్ధ కర్మణి చర్చితః. వాయవీయే - ప్రణష్టా త్రమ ధర్మాశ్చదేశా వర్ణాః ప్రయత్నతః యమః - రూక్షం కృమిహతం క్షిన్నం సంకీర్ణానిష్ఠగంధికం, దేశంత్యనిష్ఠ శబ్దం చ పర్వయేద్ద్రాద్ధకర్మణి తత్రైవ శంఖః - గోగజాశ్వాది జాన్తేషు కృత్రిమాయాం తథాభువి, న కుర్యా ద్రాద్ధమేతేషు పారక్క్యాను చ భూమిషు యమః - పరకీయ ప్రదేశేషు పితృజాం నిర్వపేత్తుయః తద్భూమిస్సామి పితృభిః శ్రాద్ధకర్మ విహస్యతే. బ్రాహ్మ భారతయోరపి - పరకీయ గృహాయస్తు స్నానో పితౄం స్త్రయేద్ద్యది, తద్భూమిస్సామి సస్తస్యపారంతి పితరోబలాత్. అగ్రభాగం తతస్తేష్యే దధ్యాన్మూల్యం చ జీవితం. శ్రాద్ధార్థాణాం అగ్రభాగం శ్రాద్ధం తదనర్థాణాం శూద్రాణాంతు మూల్యమితి కేచిత్. షోడశీమిందే అబాంధవానా మపి పిండోక్తేః. యే అబాంధవా బాంధవా, ఇత్యాది. తర్హణ బాధా పత్యేచ్ఛ. నామగోత్ర పూర్వం శ్రాద్ధ నిషేధో నాన్యత్రేతి గోదాః. విప్రాసు తస్య శూద్రా పుత్ర శ్రాద్ధ నిషేధో నాన్యత్ర. అగ్రదానం చ అన్నత్యాగాహూర్వం కార్యమితి మైథిలః తస్య, అగ్ర భాగస్య శ్రాద్ధ పరత్వే మానా భావాత్ అన్నదానే చ నిషేధా భావాత్. త్యాగా హూర్వం కరణే అనంగేనవ్యవధానా పత్యేః. అంగత్వే చ మానా భావాత్. ఇదం చ స్వామ్యనుజ్ఞాఅభావే. తదుక్తం తత్రైవ బ్రాహ్మ-స్వనులిప్తేషు గేహేషు స్వేష్యను జ్ఞాపి తేషుచ శ్రాద్ధమే తేషు దాతవ్యం పర్వమేతేషు నోచ్యతే.

అను॥ సప్తగోత్రములైతే - తండ్రి, తల్లి, భార్య, చెల్లెలు, కూతురు, తండ్రి తోబుట్టువు, తల్లితోబుట్టువు ఇవి సప్తగోత్రములు అని తెలుసుకోవాలి, అని. ఈ గోత్రముల వారి నూటొక్క మంది పురుషులను, కులమని అంటారు అని అర్థము. వారిని అక్కడే చెప్పారు - ఇరువది నాలుగు, ఇరువది, పదహారు, పన్నెండు, పదకొండు, పది, ఎనిమిది అని గోత్రముల కులము ఏ కోత్తర శతము, అని. తత్వములు ఇరువది నాలుగు. అవి పన్నెండు పూర్వము పన్నెండు పరమువి. ఇట్లాగే ముందు కూడ గ్రహించాలి. ప్రయోగ పారిజాతమందు పాద్యోక్తి ఇట్లా - వారాణసి యొక్క చట్టుముట్టు మూడు యోజనముల విస్తీర్ణములో శాలగ్రామ

మయమైన ముద్ర ఎక్కడో ఒకచోట 1/8 అంగుళముకన్న (యవ) అధికంగా ఉంది, అని. అట్లాగే - దాని సమీపంలో ఏదో ఒక పితృకార్యమును లేదా సపిండమును చేయాలి. ఆతడు విష్ణులోకమునకు వెళ్తాడు. శాశ్వతమైన పదమును పొందుతాడు, అని. అక్కడే వారాహోక్తి ఇట్లా - ఓ వసుంధర! మైచ్చదేశమందు లేదా శుచి ప్రదేశమందు కాని చక్రాంక నుడున్నచోట, మూడు యోజనముల విస్తీర్ణము నా క్షేత్రము, అని. చక్రాంకుని సన్నిధానంలో స్నానము, దానము, తపము, శ్రాద్ధము ఇందులో ఏ కర్మచేసినా నరుని ఆకర్మ అంతా అక్షయ మౌతుంది. ఇక నిషిద్ధ దేశములు - పృథ్వీ చంద్రోదయ మందు స్పృంధోక్తి ఇట్లా - పన్నెండు యోజనముల విస్తీర్ణమైన త్రిశంకుదేశమును పూర్తిగా విడిచి పెట్టాలి. ఉత్తరంలో మహానది నుండి దక్షిణంలో కీకటం వరకు త్రిశంకు దేశం అని పేరు. అక్కడ శ్రాద్ధకర్మ చేయరాదు, అని. వాయుపురాణమందిట్లా - ఆశ్రమధర్మములు నశించిన దేశములను ప్రయత్న పూర్వకముగా విడిచిపెట్టాలి, అని. యముడిట్లా - రూక్షము, పురుగులతో నష్టమైనది, బురదతో కూడినది, అనేక జాతులతో కూడినది, ఇష్టం కాని వాసన గలది, అనిష్ట శబ్దము గలది, ఇట్టి ప్రదేశములను శ్రాద్ధకర్మయందు విడిచిపెట్టాలి, అని. అక్కడే శంఖుడిట్లా - గోవులు, ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు మొదలగు వానితో సేవింపబడిన, అట్లాగే కృత్రిమమైన ప్రదేశమందు (వేదిక), ఇతరుల భూములందు, వీటిలో శ్రాద్ధము చేయరాదు, అని. యముడిట్లా - ఇతరుల ప్రదేశములందు పితరులకు తర్పణ మిచ్చినచో, ఆ భూమి యజమాని పితరులు ఆ శ్రాద్ధకర్మను నశింపచేస్తారు, అని. బ్రహ్మపురాణము భారతము వీనియందిట్లా - ఇతరుల గృహమందు తన పితరులకు తర్పణమిచ్చినచో, ఆ భూమి యజమానుల పితరులు దానిని బలవంతంగా హరిస్తారు. అందువల్ల వారికి అగ్రభాగమును ఇవ్వాలి జీవవానికి మూల్యమన్నా ఇవ్వాలి, అని. శ్రాద్ధార్హులైన వారికి శ్రాద్ధపు అగ్ర భాగాన్ని ఇవ్వాలి. అనర్హులైన వారికి శూద్రులకు మూల్యము అని కొందరు లేనిచో షోడశీ పిండమందు బంధువులు కాని వారికి కూడా పిండం చెప్పబడింది. బంధువులు కానివారు, బంధువులైన వారు ఎవరున్నారో, అని మొదలుగా, తర్పణమునకు బాధ కలగవచ్చు కూడా. కాన నామగోత్ర పూర్వక శ్రాద్ధమునకు నిషేధము, ఇతరమైనది కాదు అని గౌడులు. బ్రాహ్మణీ పుత్రునకు శూద్ర స్త్రీ పుత్రుని శ్రాద్ధము నిషేధము, ఇతరత్ర కాదు. అగ్రదానమైతే అన్నత్యాగముకన్న ముందే చేయాలి, అని మైథిలులు అన్నారు. అదికాదు అగ్రభాగమనేది శ్రాద్ధ విషయకమే అనటంలో ప్రమాణంలేదు. అన్నదానంలో నిషేధం లేదు కాబట్టి. త్యాగం కన్నాముందే చేస్తే, అంగం కానందువల్ల వ్యవధానం ఏర్పడుతుంది. అంగం అనటానికి ప్రమాణంలేదు. ఇదంతా స్వామి అనుజ్ఞ లేనిపక్షంలో. అదే విషయాన్ని అక్కడే బ్రాహ్మమందిట్లా - బాగా అలకబడిన (పవిత్ర) గృహములందు, యజమానులు అనుజ్ఞ ఇచ్చాక శ్రాద్ధము వీనిలో ఇవ్వాలి. వీనియందు పర్ణము చెప్పబడలేదు (విదుచుట) అని.

మూ॥ కిరాతేషు కలింగేషు కొంకణేషు ఖషేషుపి, సింధోరుత్తరకూలేషు నర్మదా యాశ్చ దక్షిణే. పూర్వేణకరతోయాయా న దేయం శ్రాద్ధముచ్యతే. ఇదం కామ్యవిషయం అన్యథా తత్రత్యా నాం సర్వశ్రాద్ధా కరణాపత్తేః. నర్మదా దక్షిణేఽపవాదః స్నాందే - సహ్యాస్య చోద్భవో యత్ర యత్ర గోదావరీ నదీ, పృథివ్యామపి కృత్యానాం సప్రదేకోఽతి పావనః. పరకీయత్వాపవాద ఆదిత్యపురాణే - అటవీ పర్వతాః పుణ్యానదీ తీరాది యానిచ, సర్వాణ్య స్వామి కాన్యాహః సమీ తేషు పరిగ్రహః. వనాని గిరయో నద్యః తీర్థాన్యాయతనానిచ, దేవభాతాశ్చ గర్భాశ్చన స్వామ్యం తేషు విద్యతే. స్మృతిసారే - నైకవాసాన చద్యపే నాంశరిక్షేకదాచన, క్రుతి స్మృత్యుదితం కర్మన కుర్యాద తుచిః క్వచిత్. బిహోదాసీయే - మ్లేచ్ఛదేశే తథారాత్రా సంధ్యాయాం విప్రవర్జితే, సశ్రాద్ధమాచరే ద్విద్వాన్ న చాకాశే కథంచన అభత్రాద్ధకాలాః - తేచ సంక్రాంతి యుగాది మహాలయారయః ప్రాయేణ పూర్వ పరిచ్ఛేదద్వయే ఉక్తా ఏవ కేచిత్పూజ్యంతే. పృథ్వీ చంద్రోదయే వృద్ధపరాశరః - శ్రాద్ధం వృద్ధాచ చంద్రే భచ్చాయాగ్రహణ సంక్రమే, నవోదతే, నవాన్నేచ నవచ్చన్నే తథాగృహే. న వైక్షవేషు చే హస్తే పితరోహి మఘాస్యపి, పితరః స్పృహాయంత్యన్నమృచ్చకాసు మఘాసు చ ఇతి శాతాశపహరః. నవోదతే నవకూపాదావిరితేచిత్. వరోపక్రమే అర్థా ప్రవేశే ఇతి గోదాః. నవాన్న శ్రాద్ధే విశేషో జ్యోతిషే - జ్యేష్ఠా శేషార్థగే సూర్యే మృగశీరానిశాభ్యుతే, నవాస్త్రైః భోజన శ్రాద్ధం జన్మ చంద్ర తిథాన చ. అక్షేషా కృత్తికా జ్యేష్ఠా మూలాః పదగోమచ, భృగు భౌమదినే రిక్షే తిథా నాద్యాన్న వౌదనం. తత్రైవ - వృశ్చికే శుక్ల పక్షేతు నవాస్తం శస్యతే ఐర్జైః, అతః కృష్ణ పక్షే నేతి గోదాః. మైథిలాస్తు - అకృతాగ్రయణం చైవ ధాన్యజాతం సరోత్రమ, ఇతి వారాహోక్తేః ప్రతిధాన్యం శ్రాద్ధమాహః, తన్న జాతపదస్య శ్రాద్ధయోగ్యసమూహ పరత్వాత్.

అను॥ కిరాతములందు, కలింగములందు, కొంకణదేశములందు ఖశమందు, సింధునది ఉత్తరపు ఒడ్డులందు, నర్మదకు దక్షిణమందు, కరతోరునదికి పూర్వభాగమందు శ్రాద్ధము పెట్టరాదని అన్నారు. ఇది కామ్య విషయపరము. లేనిచో అక్కడ ఉన్నవారు ఏ శ్రాద్ధము చేయలేని పరిస్థితి వస్తుంది. నర్మదనదికి దక్షిణమందు అన్నదానికి అపవాదం స్నాందమందిట్లా - సహ్యా పర్వతం పుట్టినచోటు, గోదావరి ప్రవహించేచోటు, ఈ భూమి మొత్తం మీద ఆ రెండు ప్రదేశాలు అతి పావనమైనవి, అని. పరకీయత్వమునకు అపవాదము ఆదిత్యపురాణ మందిట్లా - అదవులు, పర్వతములు, నదీతీరములన్ని పుణ్యప్రదమైనవి. ఇవన్నీ అస్వామికములు అని అన్నారు. వానియందు పుచ్చుకొనుట (పరిగ్రహము) లేదు, (వన్ను) అని. వనములు, పర్వతములు, నదులు, తీర్థములు, దేవాలయములు, దేవభాతములు (యజ్ఞస్థానములు, కొలనులు) గర్తములు (బిలములు) వీటిపై ఎవరికి స్వామ్యము లేదు (స్వామిత్వం) స్మృతిసారమందిట్లా - ఒంటి వస్త్రంతో, దీప్తపమందు, అంతరిక్షమందు, క్రుతి స్మృతులలో చెప్పబడిన కర్మను. అశుచియై ఎప్పుడూ చేయరాదు, అని. దివోదాసీయ మందిట్లా - మ్లేచ్ఛదేశమందు, రాత్రియందు, సంధ్యాకాలమందు బ్రాహ్మణుడు లేనిచోట, ఆకాశమందు (మేడమీద) (కప్పులేనిది) విద్వాంసుడు శ్రాద్ధం చేయరాదు, అని. ఇక శ్రాద్ధ కాలములు - సంక్రాంతి, యుగాది, మహాలయములు, తరమగా

పూర్వ ప్రకరణములు రెంటిలో అవి చెప్పబడ్డాయి. కొందరిట్లా అంటారు - పృథ్వీ చంద్రోదయమందు వృద్ధ పరాశరుని మాట - వృద్ధి యందు, అమావాస్యయందు, గజచ్ఛాయ, గ్రహణ, సంక్రమణములందు, వర్ష ఆరంభకాలమందు (తీర్థోదకమందు), నవఅన్నకాలమందు, గృహమునకు కొత్తగా కప్పువేశాక, కొత్త చెరకు గడల కాలమందు, మఘానక్షత్ర ములందు పితరులు శ్రాద్ధమును కోరుతారు. పితరులు అష్టకములందు మఘులందు అన్నమును ఆశిస్తారు. అని శాతాతపునిపాఠము. కొత్త ఉదకం అనగా కొత్తగా బావి తవ్వినప్పుడు అని కొందరంటారు. మర్నాకాల ఆరంభమందు ఆర్ద్రనక్షత్ర (కార్తి) ప్రవేశమందు అని గౌడులు అంటారు. నవాన్న శ్రాద్ధమందు జ్యోతిషమందు విశేషమిట్లా - జ్యేష్ఠ నక్షత్రం ఉత్తర భాగంలో సూర్యుడుండగా చంద్రుడు మృగశీర్ష నక్షత్రమందుండగా, చంద్రుడు జన్మనక్షత్రంలో తిథిలోను ఉండగా కొత్త అన్నముతో శ్రాద్ధ భోజనము పెట్టెదరు. అక్షేష కృత్తిక, జ్యేష్ఠ మూల, పూర్వాభాద్ర ఈ నక్షత్రములందు, శుక్ర మంగళవారములందు, రిక్త తిథి యందు కొత్త అన్నము తినెదరు. (శ్రాద్ధం చేయరాదు, అని). అక్కడే - వృశ్చిక మాసం శుక్లపక్షంలో కొత్త అన్నము తినాలి అని పండితులన్నారు. అందువల్ల కృష్ణపక్షంలో పనికి రాదని గౌడు లన్నారు. మైథిలులైతే - ఆగ్రయణం చేయకుండా (బలివిషమకుండా, నివేదన లేకుండా) ధాన్య జాతమును తినరాదు ఓ సరోత్తమ ! అని వరాహ పురాణపు మాటననుసరించి, ప్రతి ధాన్యమునకు శ్రాద్ధ మాచరించాలి అని అన్నారు. కాని అది కాదు 'జాతము' అన్న పదము శ్రాద్ధయోగ్య సమూహపరకము (వాచకము).

మూ॥ హేమూద్రో బాతూతర్కః - గ్రహోపరాగే చ సుతేచ జాతే పిత్రేగ్రయాయా మయదన్వయేచ, విశ్వం చ శంఖే చ తదైవ పద్మే దత్తం భవేన్నిష్ఠ సహస్ర తుల్యం. శంఖం ప్రాహ రమా వాస్యాం క్షీణ చంద్రాం ద్విజోత్తమాః అష్టకాసుభవేత్సర్వం తతదత్తం తథాఽక్షయం. తుతైవ శంఖః - యదావిప్లి: వ్యతీపాతో భానువారస్త రైవచ, పద్మకం నామ తత్సోక్తం అయవాచ్చ చతుర్థాం, యాజ్ఞవల్క్యః - అమావాస్యాష్టకా వృద్ధి: కృష్ణపక్షోఽయనద్వయం, ద్రవ్యం బ్రాహ్మణ సంపత్తి: విఘ్నక సూర్యసంక్రమః. వ్యతీపాతో గజచ్ఛాయా, గ్రహణం చంద్ర సూర్యయో: శ్రాద్ధం ప్రతిరుచిస్తే శ్రాద్ధకాలాః ప్రక్షీర్తితా: కృష్ణపక్ష: సర్వోఽపి శాకేనావ్యపర పక్షం నాతిక్రమేత్ మాచి మాచిన్మాత్రం ఇతి స్మృతే: ఉర్ధ్వం వా చతుర్థా యదహ: సంపద్యతే ఋతే చతుర్థతం, ఇతి కాత్యాయనోక్తే, మాచి మాచి కార్యమ పరపక్షస్యా పరాచ్ఛా: శ్రేయాన్, ఇత్యాసప్రసంగోక్తేషు ఏషుయాసర్వం కృష్ణపక్షేషు నిశ్చయం. తేనోప సంహారాన్మహాయ పరత్వం పరాస్థం. అత ప్రత్యూహం. సంపద్యతే, యదహ: సంపత్తిర్వా ఇతిత్రయ: పక్షా: యదైకదినే శ్రాద్ధం తదా దార్థ్యం పృథగేవ. యాజ్ఞవల్క్యే నామావాస్యాయా పృథజ్ విధేశాత్. ఏతేన కృష్ణపక్షేయదహ: సంపద్యతే అమావాస్యాయాంతు విశేషేణ, ఇతి విగమోక్తే గుడోఽవరపక్ష శ్రాద్ధస్యామా వాస్యేతి శూలపాదీ మతమపిస్తం. అతకౌ దర్శేనాచి మాచి శ్రాద్ధసిద్ధి: ఇతి నారాయణపుత్రి: నిరగ్ని కానాం కన్ఠిం శ్రీధినే, అపాతాగ్నేస్తు దర్శేపివ, నదర్శేన వివా శ్రాద్ధ మాహితాగ్నే: ద్విజన్మన: ఇతి మనూక్తే: సుర్యకృష్ణపక్షాంతకౌమూత్త్యే - అనేన విధివా శ్రాద్ధం త్రిరత్నస్యేవా నిర్వపేత్. కన్యా

కుంభ వృషస్థేఽర్కే కృష్ణపక్షే చ సర్వదా. కర్కశి - అహితాగ్నిః సంవత్సరే త్రిశతార్థవియమః, ఇతి. దేవలః - అనేన విధినా శ్రాద్ధం కృర్యాత్సంవత్సరం సకృత్, ద్విశ్చతుర్యాయథా శ్రాద్ధం మాసే మాసే దినే దినే, కృష్ణపక్షేష్వపి మహాలయస్య శ్రేష్ఠత్వం, తచ్ఛక్తం ప్రాచీ. వ్యతీపాతమితేషి మాహ హేమాద్రౌ శంఖః - ఫలం లక్షం సముత్పత్తౌ భ్రుమదే కోటిరుచ్యతే, పతవే శతకోట్స్యస్తు పాతేనై దత్తమక్షయం. జ్యోతిఃశాస్త్రే - ద్వావింశతి స్తభోత్పత్తౌ భ్రుమదేచైక వింశతిః, పతనేదశ వాద్యస్థు పతితే సప్తనాడికాః. అంత్యో చ ద్వా వ్యతీపాతౌ ప్రాగుక్తౌ. హేమాద్రౌ మార్కండేయః - యదాచ శ్రోత్రియేఽభ్యేతి గృహం వేద విదగ్నిచిత్, తేనైతే నాపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం చ విధి వచ్చుభం. ఇదం చాపిందం కార్యమితి హేమాద్రిః. ఏతజ్జీవప్రతిభుకోఽపి కుర్యాత్, ఉద్వాహో పుత్రజననే పుత్ర్యేష్ట్యాం సౌమికే మథే తీర్థే బ్రాహ్మణ ఆయాతే షడేతే జీవహః పిహః, ఇతి మైత్రాయణీయ పరిశిష్టోక్తేః.

అను॥ హేమాద్రి యందు జాతూకర్ణుడిట్లా - గ్రహణకాలమందు సుతుడు కల్గిన ప్పుడు, రెండు (ఉత్తర,దక్షిణ) అయిన కాలములందు, గయలోను, శంఖమందు, పద్మమందును పితరుల కొరకివ్వబడ్డ శ్రాద్ధము వేయి నిష్కములతో సమానము,అని. ఓ ద్విజోత్తములారా! చంద్రుడు క్షీణించిన అమావాస్యను శంఖమంటారు. అష్టకములు పద్మము అక్కడ ఇచ్చినది అక్షయమౌతుంది. అక్కడే శంఖుడిట్లా - విష్ణి, వ్యతీపాతము, అదివారము ఉన్న రోజును పద్మకమంటారు. అయినములకన్న నాలుగు రెట్లు శ్రేష్ఠమైనది,అని. యాజ్ఞ వల్క్యుడిట్లా - అమావాస్య, అష్టకములు (హేమంత శిశిరముల కృష్ణాష్టములు నాలుగు) వృద్ధి (పుత్రజన్మ కాలం జననాశౌచం), కృష్ణపక్షము, రెండు అయినములు, ద్రవ్యము, బ్రాహ్మణసంపత్తి, మేష తులారాశులలో సూర్య సంక్రమణం, సూర్యసంక్రమణం, వ్యతీపాతము, గజచ్ఛాయ, సూర్యచంద్రుల గ్రహణం, శ్రాద్ధమును గూర్చి శ్రద్ధ ఇవన్నీ శ్రాద్ధ కాలములు అని చెప్పారు. కృష్ణపక్షములన్నియు, శక్తిమంతుడైనా సరే కృష్ణ పక్షాన్ని దాటరాదు ప్రతిమాసంలోను భోజనము పెట్టాలి,అని స్మృతి కృష్ణపక్ష ప్రతిపద నుండి లేదా చతుర్థి తర్వాత ఏ రోజు వస్తుందో అనగా పంచమి నుండి చేయాలి, చతుర్దశిని విడిచి పెట్టి, అని కాత్యాయనోక్తి. ప్రతిమాసం చేయాలి, కృష్ణపక్షం అపరాహ్ణకాలం శ్రేయస్కర మైనది, అని ఆపస్తంబోక్తి కూడా. నెలనెల అని ఆవృత్తిచేసి చెప్పటం వలన అన్ని కృష్ణ పక్షములలోనిత్యము. అందువల్ల ఉపసంహారం వల్ల మహాలయ పరకము అనునది తొలగి పోయింది. ఇక్కడ ప్రతిరోజు, పంచమి మొదలుగా, సంపత్తి కల్గిన.రోజు అని మూడు పక్షములు. ఒకవేళ ఒకరోజు శ్రాద్ధమయ్యే పక్షంలో అప్పుడు అమావాస్య శ్రాద్ధము ప్రత్యేకమే. యాజ్ఞవల్క్యుడు అమావాస్యను ప్రత్యేకించి నిర్దేశించాడు, కనుక. దీనితో, కృష్ణపక్షంలో ఏ రోజు ప్రాప్తమౌతుందో (దానిలో) విశేషించి అమావాస్యయందు,అని నిగమోక్తి కనుక గౌడమైన అపరపక్ష శ్రాద్ధమనగా అమా శ్రాద్ధము అని చెప్పిన చూలపాణి మతము తొలగి పోయింది. శక్తి లేనప్పుడు అమా శ్రాద్ధం వల్లనైనా మాన శ్రాద్ధనిధి, అని నారాయణవృత్తి. నిరగ్ని కులైతేఏదో ఒకరోజు చేయొచ్చు. ఆ హితాగ్నికైతే అమావాస్యయందే, అహితాగ్నియైన

జ్ఞాపకమునకు దర్శన లేకుండా శ్రాద్ధం లేదు, అని మనూక్తి. అన్ని కృష్ణపక్షములలో అశక్తుడైతే మాతృమందిట్లా - ఈ విధానంతో శ్రాద్ధము సంవత్సరమునకు మూడు మారులు (తర్పణ) చేయాలి. కన్యకుంభ, వృషభములలో సూర్యుడుండగా కృష్ణపక్షమందు ఎల్లప్పుడు అవరించాలి, అని. కర్కుడు కూడా ఇట్లా - అహితాగ్నికి సంవత్సరంలో మూడుమారులు శ్రాద్ధ నియమము, అని. దేవలుడిట్లా - ఈ విధితో సంవత్సరంలో ఒకమారు శ్రాద్ధమాచరించాలి. రెండు మార్లు, నాలుగు మారులు, వీలు ననుసరించి ప్రతిమాసమందు కాని, ప్రతి దినమందు కాని శ్రాద్ధ మాచరించాలి. కృష్ణపక్షములందు కూడా మహాలయము శ్రేష్ఠము. దీనిని ముందే చెప్పాము. వ్యతీపాతమందు విశేషమును హేమాద్రి యందు శంఖుడిట్లా చెప్పాడు - (అరవై గడియం విభాగంలో) సముత్పత్తి యందు లక్ష ఫలము, భ్రమణమందు కోటిగుడిత ఫలము. పతనమందు సూరుకోట్ల ఫలము. పద్మాక ఇచ్చిన శ్రాద్ధము, దానము అక్షయ ఫలాన్నిస్తుంది, అని. జ్యోతిః శాస్త్రమందు ఇట్లా - ఉత్పత్తి యందు ఇరువది రెండు గడియలు, భ్రమణమందు ఇరువది ఒక్క గడియలు, పతనమందు పదిగడియలు పద్మాక ఏడుగడియలు అని. చివరి రెండు (గడియలు) వ్యతీపాతములు, ముందే చెప్పాము. హేమాద్రి యందు మార్కుండేయుడిట్లా - శ్రోత్రియుడు, వేదవిదుడు, అగ్నివోక్త్రీ ఇంటికి వచ్చినప్పుడు, ఆ ఒక్కనితోనైనా శ్రాద్ధమును శాస్త్రప్రకారము చేయాలి, తుభకరము, అని. దీనిని పిండం లేకుండా చేయాలని హేమాద్రి. దీనిని తండ్రి బ్రతికున్నవాడైనా చేయాలి, వివాహము, పుత్ర జననము, తండ్రిగారి ఇష్టి, సోమయాగము, తీర్థము, జ్ఞాపకము ఇంటికి రావటం, ఈ అరు వీటిలో ఏది సంభవించినా తండ్రి బ్రతికున్నవారు శ్రాద్ధం చేయాలి, అని సైత్రాయజీయ పరిశిష్టోక్తి.

మూల అథా విశేష ఫలవిశేషో యజ్ఞవల్క్యేనోక్తః - కన్యాం కన్యావేదివచ్చు పశూన్ నై నశ్చకామసి, ద్భూతం కృశించ వాణిజ్యం ద్విశపైకకపాం ప్రథా. బ్రహ్మవర్చస్విన్ః పుత్రాన్ స్వర్ణరాష్ట్రే నకుష్ఠకే, జ్ఞాతి శ్రేష్ఠం సర్వకామా వాస్నోతి శ్రాద్ధదః సదా. ప్రతిపత్రభృతిష్టేకాం వర్షయిత్వా చరుగ్గతం, ఏతాః కృష్ణపక్షస్థాః ఏవ. మహాలయేశు ఫలభూమేతి పృథ్వీచంద్రోదయః. తాంబూలార్పణం హేమాద్రిౌ నిశామహా. అమావాస్య వ్యతీపాత పౌర్ణ మాస్యష్టకాసు చ, విద్వాన్ శ్రాద్ధ మకుర్వాత్ సరతం ప్రతివర్షకే. ఏకన్యాస్యాదివరం. ద్రిపి వాతేచ కర్తవ్యం యవపాతే చ పార్థివ, పౌర్ణమాసీ తథా మాఘ శ్రావతీ చ వృషోత్తమ, త్రౌష్ఠవర్షామతికాయాం తథా కృష్ణాశ్రయోదశీ, ఏతాంస్త్ర శ్రాద్ధకాలాన్వై నిత్యానాహ ప్రకాశతిః, ఇతి విష్ణుధర్మశ్తేః. విష్ణుః - మాఘ త్రౌష్ఠపర్వాక్ష్యం కృష్ణా శ్రయోదశీ, ఇతి. ఆశ్ర మాఘపౌర్ణమాసీతి కల్పతరుః, క్రావణ్యార్థ ముచి మహాయాగ సంభవాత్ శ్రయోదశీ విశేషణం ఇతి గౌడా. యాజ్ఞవల్క్యైః - స్వర్గం హృవత్క మోఅశ్చ శౌర్యం క్షేత్రం బలం తథా, పుత్రం శ్రేష్ఠం చ పౌభాగ్యం సమృద్ధిం ముఖ్యతాం శుభం. ద్రవ్యత్ర చక్రతాం నైవ వాణిజ్య ద్రవ్యదీపసి. అరోగిత్వం యశోవీతశోకతాం పరమాంగతిం, ధనం వేదాన్ భిషక్ సిద్ధిం శుభ్యం గామవ్య జావికం, అత్స నాయుశ్చ విధివతే యః శ్రాద్ధం సంధయచ్ఛతి, కృత్రికాది భుజ్యంతం మతామాన్ ప్రాప్నుయదిమాన్, ఫలాంతరాద్యసి భారతే

కాదాదో జ్ఞేయాని. మాధవీయే మరీచిః - కృత్రికాదిషు ఋక్షేషు శ్రాద్ధే యథుల మీరితం, విష్ణుంభాదిషు యోగేషు తదేవ ఫలమిష్యతే. బృహస్పతిః - ఆరోగ్యం వైవ సౌభాగ్యం, శత్రూదాం చ పరాజయం, సర్వాన్యామాన్ ప్రియాం విద్వాం ధనమాయుర్వధా క్రమమ్ సూర్యాదిదివనేష్యే తత్ శ్రాద్ధకృత్తభ్యతే ఫలం, బవాది కరణే ష్యేతత్ శ్రాద్ధ కృత్తభ్యతేనరః అన్యాని చపజ్జవతి శ్రాద్ధాదీని ప్రాగుత్వాని. మూర్ఖండేయపురాణే - శ్రాద్ధార్థ ద్రవ్యసంపత్తౌ తథా దుః స్వప్న దర్శనే, జన్మర్ త్క్షేపహనీ దాసు శ్రాద్ధం కుర్వీత చేచ్ఛయా. అథశ్రాద్ధాధికారిణః - చంద్రికాయాం సుమంతః - మాతుః పితుః ప్రకుర్వీత సంస్థితస్యోరసః సుతః పైతృమేధిక సంస్కారం మంత్ర పూర్వక మాద్యతః. తత్రైవ హోమాద్రో శంఖః - పితుః పుత్రేణ కర్తవ్యా పిండదానోదక క్రియా పుత్రాభావేషు పత్నీ స్వాత్ర దభావేషు సోదరః. అత్ర యద్యపి పుత్రపదం క్షేత్రజాది ద్వాదశవిధ పుత్రపరం. తచద్యుదయశపుత్రా యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తాః - ఔరసో ధర్మపత్నీజః తత్సమః పుత్రీకాసుతః. క్షేత్రజః క్షేత్రజాతస్త సగోత్రేజేతరేదవా, గృహే ప్రచ్ఛన్న ఉత్పన్నీ గూఢజస్తుసుతః స్పృశః. కానీనః కన్యకాజాతో మాతామహసుతో మతః అక్షతాయాం క్షతాయాం వాజాతః ఔనర్భవః సుతః, దద్యాన్మాతా పితావా, యంస పుత్రోదతోక్తో భవేత్. క్షీతశ్చతాభ్యాం విక్రీతః కృత్రిమః స్యాత్ స్వయం కృతః, దత్తాత్మాతు స్వయందత్తో గర్భేవిన్యః సహోధజః, ఉత్పన్నో గృహ్యతే యస్తు సోపవిద్ధోభవేత్పుత్రః, పిండదోఽపి చహరత్ప్రేషాం పూర్వాభావే పరః పరః,ఇతి.

అను|| - తిథివిశేషమందు ఫలవిశేషాన్ని యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా చెప్పాడు - కన్యను, అల్లుడిని, పశుపులను, మంచిపుత్రులను, ద్యూతమందు విజయాన్ని, మంచి పంటను, వాణిజ్యంలో లాభాన్ని, గోవు మొదలగు వానిని (రెండు గిట్టలవి) గుట్టము మొదలగు వానిని (ఒక గిట్టవి), బ్రహ్మవర్చస్సు గల పుత్రులను, బంగారము వెండి, ఇతర లోహ పదార్థములను, జ్ఞాతులలో గొప్పతనాన్ని, అన్ని కోరికలను శ్రాద్ధమునిచ్చువాడు ఎల్లప్పుడు పొందుతాడు,అని. ప్రతిపద మొదలుకొన్న వానిలో ఒక చతుర్దశిని వదిలితే (వదలాలి). ఇవన్నీ కృష్ణపక్షములోనివే. మహాలయమందైతే ఫలాధిక్యము అని వృద్ధీచంద్రోదయము. పౌర్ణమాసియందు, హోమాద్రియందు పితామహుడిట్లా - అమావాస్య, వ్యతీపాతము, పౌర్ణమాసి, అష్టకములు వీనిలో శ్రాద్ధమాచరించని విద్వాంసుడు నరకాన్ని పొందుతాడు,అని. ఇది మాఘాది మాసపరకము. ఓరాజ! వ్రీహాలు పండాక, యవలు పండాక మాఘపూర్ణిమ, శ్రావణ పూర్ణిమ, భాద్రపద పూర్ణిమ గడిచాక కృష్ణపక్ష త్రయోదశి వీనియందు శ్రాద్ధ మాచరించాలి. ఇవి శ్రాద్ధమునకు నిత్యమైన కాలములు అని ప్రజాపతి చెప్పాడు,అని విష్ణు ధర్మోక్తి. విష్ణువిట్లా - మాఘము, భాద్రపదము వీనిలోని పూర్ణిమ తరువాతి కృష్ణపక్ష త్రయోదశి,అని. ఇక్కడ మాఘ మాస పౌర్ణిమ అని కల్పతరువు. శ్రావణ పూర్ణిమ తరువాత కూడా మఘయోగము సంభవము కనుక త్రయోదశి విశేషణము, అని గౌడులు. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - స్వర్ణము, సంతానము, శక్తి, శౌర్యము, భూమి, బలము, పుత్రుడు, శ్రేష్ఠత్వము, సౌభాగ్యము, ధనాది సమృద్ధి, నాయకత్వము, శుభము, ఆరంభించిన దానిలో

అత్యంత, వాటిజ్యము మొదలగునవి, అరోగిత, కీర్తి,దుఃఖం లేకుండుట, ఉత్తమగతి, ధనము, వేదములు, వైద్యవృత్తిలో విజయం, లోహాదులు, గోవులు, పశువులు, అత్తములు, అయుస్సు, శాస్త్ర ప్రకారము శ్రాద్ధమాచరించినవారు, కృత్తికాది భరణి నక్షత్రాంతములలో ఈ ఫలములను వరుసగా పొందుతారు. ఇతర ఫలితములను కూడా భారతమందు కూర్మ పురాణం మొదలగు వానియందు తెలుసుకోవాలి. మూడవీయమందు మరీచి ఇట్లా - కృత్తికాది నక్షత్రములలో శ్రాద్ధం చేస్తే ఏ ఫలితాన్ని చెప్పారో, అదే ఫలితము విష్ణుంభాది యోగములలో లభిస్తుంది, అని. ఋహస్సుతి ఇట్లా - అరోగ్యము, సౌభాగ్యము శత్రు మహాయము, అన్ని కోరికలు భీయమైనవి, విద్య, ధనము, అయుస్సు ఈ ఫలములను వరుసగా అదివారం మొదలుగా ఏడు రోజులలో, శ్రాద్ధమాచరించిన వారు పొందుతారు. భద్రాదికరణములలో శ్రాద్ధ మాచరించినవారు ఈ ఫలితముల పొందుతారు, అని. ఇతరములైన శౌంబి అరు శ్రాద్ధములు మొదలగు వానిని ముందే చెప్పాము. మార్కండేయ పురాణమందిట్లా - శ్రాద్ధా ర్హితైన ద్రవ్యము చేకూరినాక, అట్లాగే చెడుకలను చూచాక, జన్మసమస్తమును భ్రాహ్మణుల వేద ఉన్న సందర్భములలో, తన ఇచ్చుతో శ్రాద్ధ మాచరించాలి, అని. ఇక శ్రాద్ధాధికారులు - చంద్రికయందు సుమంతుడిట్లా - చనిపోయిన వ్యక్తి యొక్క దైన పుత్రుడు తన తల్లి దండ్రులకు అదరంతో మంత్ర పూర్వకముగా పితృమేధ సంస్కారము వాచించాలి, అని. అక్కడే హేమాద్రి యందు శంభోక్తి ఇట్లా - కొడుకు, తండ్రికి పిండదాన ఉదక త్రియలను అవసరించాలి. కొడుకు లేని పక్షంలో భార్య ఆచరించాలి, అమె లేకపోతే పోదరుడైన రింబాలి, అని. ఇక్కడ పుత్ర శబ్దము క్షేత్రజుడు మొదలుగా పన్నెండు రకముల పుత్రుల మధ్యేకించెడి. ఆ పన్నెండు విధముల పుత్రుల గూర్చి యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా చెప్పాడు - **తొలిపొలితగా** ధర్మపత్ని యందు తనకు జన్మించినవాడు, అతనితో సమానమైన వాడు కూతురు కొడుకు (మనవడు) క్షేత్రజుడు (క్షేత్రమందు పుట్టినవాడు) అనగా సగోత్రుని వలన లేదా సమీపిని వలన సృష్టేతమందు పుట్టినవాడు, గృహమందు ప్రచ్ఛన్నముగా పుట్టినవాడు గూర్ధజుడు, తన భార్య కన్యగా ఉండగా ఆ కన్యకు కల్గినవాడు కానీనుడు వారు మూలా మహానుభువులవారు. **తొలిభర్త** (అక్షత) వంచించాక, లేదా తొలుత యోని సంబంధాన్ని అనుభవించింది (క్షత) బాక (మారు మనువు)నో పుట్టినవాడు **పాపవర్మపుత్రుడు**. తల్లికాని తండ్రికాని ఇస్తే వచ్చినవాడు దత్తకుడు. వాళ్ళ దగ్గర అమ్మగా కొనబడ్డవాడు క్రీతుడు. గుణజుడని పెంచుకొనబడినవాడు కృత్తిమూతు. స్వయంగా ఇవ్వబడిన అత్యుత్తమ వారు వ్యయించబడ్డారు, వివాహ సమయమందు గర్భమందుండి ఆ తర్వాత పుట్టినవాడు పవోధుడు. విదువబడగా, స్వీకరింపబడ్డవాడు అపవద్ధుడు ఈ పన్నెండు రకముల పుత్రులలో మొదటివారు లేకపోతే తరువాతి, తరువాతివారు పిండమునిచ్చేవారు, భాగము తీసుకొనేవారు లెతారు.

మూ॥ తథాపి - దత్తారణసేతరేషాంతు పుత్రత్వేన పరిగ్రహః ఇతి హేమాద్రా వాదిత్య
 పురాతే కలా వితరేషాం పుత్రత్వ నిషేధా దౌరసదత్తక పరమేవ. యద్యపి - పిందదోఽంత
 పారశ్చేషాం పూర్వాభావే పరః పరః, ఇతి యజ్ఞపర్వోక్తేః. జిరసాభావేదత్తక ప్రాప్తిః, తథా
 బ్యూరసా భావే పౌత్రః తదభావే ప్రపౌత్రః తదభావే దత్తకాదయ ఇతి క్షేయం, పుత్రేణ లోకాన్
 జయతి పౌత్రేణా సంత్యమశ్నతే. అథ పుత్రస్య పౌత్రేణ బ్రహ్మస్యాపిహి విప్లవం, ఇతి తమూత
 వాహన ధృత పసిష్ఠ హారీత శంఖలిఖితోక్తేః, లోకాసంత్యం దివః ప్రాప్తిః పుత్రపౌత్ర ప్రపౌత్ర కైరితి
 యజ్ఞపర్వోక్తేశ్చ. పుత్రః పౌత్రశ్చతత్పుత్రః పుత్రికా పుత్ర ఏవచ, పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా
 మాతాన్మషా తథా. భగవీ భాగినేయశ్చ సపిందః సోదకప్రభా, అసమ్మిదానే హుర్వేషాం ఉత్తరే
 పిందవాః స్మృతాః, ఇతిస్మృతి సంగ్రహే ప్రపౌత్రానంతరం పుత్రికా పుత్రోక్తేః తత్సమత్వాన దత్తకస్య
 యద్యపి బృహస్పతివా - పౌత్రశ్చ పుత్రికా పుత్రః స్వర్గప్రాప్తికరావ భౌరిక్తే చ పిందదానే చ
 సచాతా పరికీర్తితా. ఇతి పౌత్ర సామ్యముక్తం. యజ్ఞపర్వేనచ జిరసోధర్మ పత్నీజః తత్సమః
 పుత్రికా సుతః, ఇతి జిరస సామ్యముక్తం, తథాపి లోకే రాజసమో మంత్రి, ఇత్యాదౌ కించి
 మ్మానేన నమ శర్ధ ప్రయోగాత్ గౌఠముఖ్యయోః సామ్యయోగాచ్చ స్తత్కర్తృం తత్ నతు నమ
 వికల్ప ఇతి భ్రమితవ్యం. పుత్రఃపౌత్రః ప్రపౌత్రోవా భ్రాతావా భ్రాతృసంతతిః (పిందర సంతతి
 ర్వాపి క్రియార్థా నృవజాయతే, తేషా మ భావే సర్వేషాం సమానోదక సంతతిః). మాతృసంక్ష
 సపిందేన సంబంధోయో, జరేనవా, కులద్యయేఽపి చోచ్చిన్నే ద్రోహి కార్యా క్రియా నృవ తత్సంఘాత
 గతైర్వాపి తద్రిక్తాత్ కారయేన్ముపః, ఇతి విష్ణు పురాణాచ్చ. ప్రపౌత్రానంతరం దత్త కాదయ ఇతి
 పుశ్నీ చంద్ర మదనరత్న కాలార్యుదయః, మదన పారిజాతేఽప్యేవం బోపదేవ రుద్ర ధరాదయస్త
 - పుత్రేషు విద్యమానేషు వాన్మోవైకారయేత్సర్వధాం, ఇతి సుమంతూకై - పితామహః పితూ
 పశ్చాత్ పంచత్వం యది గచ్ఛతి, పౌత్రేణై కాదకాహాది కర్తవ్యం క్రాధ్ యోదశం. నైతత్పౌత్రేణ
 కర్తవ్యం పుత్రవాంశ్చేతితామహః, ఇతి ఛందోగపరిశిష్టేన పుత్ర తత్వస్య ద్వాదశ విధ సుత పరత్వాత్.
 పూర్వా భావేపరః పరః, ఇత్యస్య అనన్య పరత్వాచ్చ, దత్త కాద్యభావే పౌత్రాదీనా మన్యధాకార
 ఇత్యాహః, తద్దౌఢ ముఖ్యయోః సామ్యయోగాత్ దత్తకేనతి పౌత్రస్య అంశహరత్వస్యాన్య భావాపత్తేః
 పుత్రపదస్య జిరసమాత్ర పరత్వాత్ చింత్యం. అత ఏవ నిషేధాదుపనీత పౌత్ర సత్వేన అనుపనీత
 పుత్రస్త్వ వాధికారః, జిరసశ్చానుపనీతోఽపి కుర్యాత్, ఇత్యాహ.

అను॥ ఐనప్పటికి - దత్తుడు, జిరసుడు వీరికన్న ఇతరులైన వారిని పుత్రులుగా
 స్వీకరింుట, అని హేమాద్రియందు ఆదిత్య పురాణమందు కలికాలమందు ఇతరులను
 పుత్రులుగా స్వీకరించుటను నిషేధించి నందువలన ఇది జిరస దత్తకపరమే. పిందదుడు,
 అంశహరుడు కూడా. వీరిలో పూర్వులు లేని పక్షంలో వరుడు, పరుడు అని యజ్ఞవల్క్యుని
 ఉక్తి వలన జిరసుడు లేని పక్షంలో దత్తకుని ప్రాప్తి అని ఉన్నా జిరసుడు లేకపోతే పౌత్రుడు
 అతడు లేకపోతే ప్రపౌత్రుడు అతడు లేకపోతే దత్తకాదులు అని తెలుసుకోవాలి. పుత్రుని
 వలన లోకములను జయిస్తాడు, పౌత్రుని వలన అనంత లోకములను పొందుతాడు. ఇత
 పుత్రుని పౌత్రునితో బ్రహ్మలోకమును చేరుతాడు, అని జీమూత వాహన మందు చెప్పబడిన
 వసిష్ఠ, హారీత, శంఖలిఖితల వచనముల వల్ల తెలుస్తోంది. అనంతలోక ప్రాప్తి, స్వర్గ

ప్రాప్తి ఐది పుత్ర, పౌత్ర, ప్రపౌత్రకులవల్ల లభిస్తాయని యాజ్ఞవల్క్యుని వచనము. పుత్రుడు, పౌత్రుడు, వానిపుత్రుడు, పుత్రికాపుత్రుడు, భార్య, భ్రాత, భ్రాతృపుత్రుడు, తల్లి, తండ్రి, భోదలు, చెల్లెలు, చెల్లెలు కొడుకు సపిందుడు, సోదకుడు ముందు ముందు వారు సమీపంలో లేకపోతే ఉత్తరోత్తరులు పిండదులొకారు, అని స్మృతి సంగ్రహమందు ప్రపౌత్రుని తరువాత, పుత్రికాపుత్రుని చెప్పినందువల్ల, దత్తకుడు అతనితో సమానమైనవాడు. బృహస్పతితో - పౌత్రుడు, పుత్రికాపుత్రుడు ఇద్దరు స్వర్ణమును పొందించేవారు. అందువల్ల వీరిద్దరు ధన గ్రహణమందు, పిండదానమందును సములు అని చెప్పబడ్డారు అని పౌత్ర సామ్యం చెప్పబడింది. ఐనా - అట్లాగే యాజ్ఞవల్క్యుడు బెరసుడు ధర్మపత్నియందు జన్మించినవాడు వానితో సమానమైనవాడు పుత్రికా పుత్రుడు అని బెరస సామ్యం చెప్పాడు. ఐనా లోకంలో, రాజుతో సమానమైనవాడు మంత్రి, అనుచోట్లలో కొద్ది తక్కువ అనే అర్థంలో సమశబ్దాన్ని ఉపయోగిస్తున్నారు. కనుక గౌణముఖ్యములకు సామ్యం కుదరదు కాబట్టి అదిస్మృతి కొరకు మాత్రమే. కాని సమ వికల్పముని భ్రమించరాదు. పుత్రుడు, పౌత్రుడు, ప్రపౌత్రుడు, భ్రాత, భ్రాతృ సంతతి (సపిండ సంతతి వారైనా క్రియార్థురాలొతుంది, వారు లేకపోతే అందరికీ సమానోదక సంతతి అర్హులు) మాతృపక్షమైన సపిందులతో సంబంధము లేదా జలముతో కాని. రెండు కులములు సశీస్తే (మాతృ, పితృ) క్రియ అంతా స్త్రీలు చేయాలి, ఓ రాజు! వారి సమూహంలోని వారితోకాని, వారి ద్రవ్యంతో రాజు చేయించాలి, అని విష్ణు పురాణోక్తి. ప్రపౌత్రుని తరువాత దత్తకాదులు అని వృద్ధీచంద్ర మదనరత్న, కాలాదర్శాదులు అన్నారు. మదనపారిజాతమందు కూడా అట్లాగే ఉంది. బోవదేవమద్రధరాదులైతే - పుత్రులుండగా ఇతరులు స్వధాకారాన్ని చేయరాదు (చేయించరాదు)అనే, సుమంతూక్తి యందు తండ్రి తరువాత పితామహుడు మరణిస్తే పౌత్రుడు పదకొండవరోజు మొదలుకొని పదహారు శ్రాద్ధములు చేయాలి. పితామహునకు పుత్రులుంటే పౌత్రునితో దీనిని చేయించ రాదు. అని ఛందోగ వరిశిష్ట మందును వన్నెందు రకముల పుత్రుల పరముగా పుత్ర శబ్దము చెప్పబడ్డందువల్ల, పూర్వమువారు లేకపోతే తరువాతి తరువాతివారు అని అనుదానికి ఇతర పరకముగా అర్థం కానందువల్ల, దత్తకాదులు లేకపోతే పౌత్రాదులకు గూడా అధికారము అని అన్నాడో అది గౌణముఖ్యములకు సామ్యం కుదరనందువల్ల దత్తకుడుండగా పౌత్రునకు అంశపారత్వ అభావము వచ్చే అవకాశముంది పుత్రపదమునకు బెర ససమాత్రపరము అందువల్ల అలోచించాలి. అందువల్లనే నిషేధంవల్ల ఉపనీత పౌత్రుడున్నా అనుపనీత పుత్రునకే అధికారము. బెరసుడు అనుపనీతుడైనా ఆచరించాలి అని చెప్పారు.

మూ॥ పృశ్నీచంద్రోదయే మమంతూః - శ్రాద్ధం కుర్యాదవత్యంతు ప్రమీత పితృకోద్విజః ప్రతస్థోవా ప్రతస్థోవా ఏకవివభవేద్భుది. పృథమమః - కుర్యాదను పనీతోపి శ్రాద్ధమే కోహయః సుతః, పితృయజ్ఞాపాతిం పాఠో జాహయాత్ బ్రాహ్మణస్యసః. ఏకో ముఖ్య బెరస ఇత్యర్థః. మమః - సహ్యాన్నియే యజ్ఞతే కర్మ కించి దామోంజి బంధవాత్ వాభివ్యాహరయేత్

బ్రహ్మ స్వధా నిసయాద్యుతే. బ్రహ్మ = వేదః సమంతురపి - నాభివ్యాచారయేత్ బ్రహ్మయావహ్మంజే నిబద్ధతే, మంత్రానను పనీతోఽపి పరేదేవైక జిరసః. అయం మంత్ర పాఠః త్రివర్ష కృత చూడన్యైవ. అనుపేతోఽపి కుర్వీత మంత్రవత్ సైత్యమేధికం. యద్య సౌ కృతచూడః స్వాత్ యదిస్వాచ్చ త్రివత్సరః, ఇతి సుమంతూక్తేః. యత్త వ్యాధుః - కృతచూడస్సు కుర్వీత ఉదకం పిండమేవచ, స్వధాకారం ప్రయుంజీత వేదోచ్ఛారం న కారయేత్, ఇతి. యచ్చస్మృతి సంగ్రహో - కృతచూడోఽనుపేతశ్చ పిత్రోః శ్రాద్ధం సమాచరేత్, ఉదాహరేత్ స్వధాకారం, నకువేదాక్షరాద్భాసో, ఇతి. తత్ ప్రథమ వర్ష చూడా విషయమితి మాధవ మదనరత్న పృథ్వీచంద్రాః, త్రివర్షోర్ధ్వం మంత్ర వత్సప్య వికల్ప ఇతి చంద్రికా బోపదేవశ్చ. దత్తకా దిపరో నిషేధ ఇతి వయం. మదనరత్నే స్థాందే - యజ్ఞేషు మంత్రవత్సర్వసత్త్వీ కుర్యాద్భాద్యనువ, తథార్థదైవికం కర్మకుర్యాత్సాధర్మ సంస్కృతా. అశ్తోశు కాత్యాయనః - అసంస్కృతేన పత్వా చవ్యాగ్ని దానం సమంత్రకం, కర్తవ్యమిత రత్సర్వం కారయే దన్యమేవహి. పుత్రశ్చ నజన్మతోఽకారీకింతు వర్షోత్తర మిత్యాహ కాలాదర్భః - కౌలాదాద్భాది కాదర్వాక్ న కుర్యాత్ సైత్యమేధికం. మదనరత్నే సుమంతురపి - పుత్రశ్చేత్సత్త్రి మాశ్రేణ సంస్కార్యదృణ మౌచనాత్, పితరం నాభి కాచ్యెలాత్ సై త్యమేధేన కర్తవ్యం. ఏతన్నజిరస స్తైవ. దత్తకాదీనాం తూప నీతా నామేవాధికార ఇతి కాలాదర్భః.

అను! పృథ్వీ చంద్రోదయమందు సుమంతువాక్యమిట్లా - తండ్రి మరణించి నప్పుడు బ్రాహ్మణుడు వ్రతమందున్నా, వ్రతమందు లేకున్నా, ఒక్కడే కొడుకు ఐనట్లైతే తప్పక శ్రాద్ధ మాచరించాలి, అని. పృథమనువు ఇట్లా - ఒక్కడే కొడుకు ఐనట్లైతే, ఉపనీతుడు కాకపోయినా, శ్రాద్ధమాచరించాలి. అతడు పితృయజ్ఞపు అహుతిని బ్రాహ్మణుని చేతిలో అహుతి చేయాలి, అని. ఏక అనగా ముఖ్యమైన జిరసపుత్రుడు అని అర్థము. మనువిట్లా - మౌంజీ బంధనం జరిగే వరకు, ఈతడు ఏవనీ చేయరాదు. వేదమును ఉచ్చరించరాదు, స్వధాకారము తప్ప, అని. బ్రహ్మ అనగా వేదము. సుమంతు కూడా - మౌంజీ బంధము జరిగే వరకు వేదముచ్చరించరాదు. ఉపనీతుడు కాకపోయినా, జిరసుడు ఒక్కడే, మంత్రములను చదవాలి, అని. ఈ మంత్ర పాఠము, మూడు సంవత్సరాలకు పుట్టు వెంట్రుకలు తీయబడ్డవాడే చేయాలి. ఉపనీతుడు కాకపోయినా, మంత్రములతో పితృమేధ కర్మను ఆచరించాలి, అతడు పుట్టు వెంట్రుకలు తీయబడ్డవాడైతే, మూడు సంవత్సరాల వయసువాడైతే, అని సుమంతు వచనము. వ్యాధుడు - చూడాకర్మ జరిగినవాడు తర్పణము, పిండదానము, స్వధాకారోచ్ఛారణము చేయాలి, వేదోచ్ఛారణ చేయరాదు, అని అన్నాడో, స్మృతిసంగ్రహ మందు - పుట్టువెంట్రుకలు తీయబడ్డవాడు, ఉపనీతుడు కానివాడు పితృశ్రాద్ధాన్ని ఆచరించాలి. స్వధాకారమును చెప్పాలి, వేదాక్షరములను ఉచ్చరించరాదు, అని అన్నాడో అది మొదటి సంవత్సరంలో చేసే పుట్టు వెంట్రుకలకు చెందినది అని మాధవ మదనరత్న పృథ్వీ చంద్రాదులమతము. మూడ సంవత్సరాల తర్వాత, మంత్రోచ్ఛారణము వీనికి వికల్పము, (చేయొచ్చు, చేయకపోవచ్చు) అని. చంద్రికాకారుడు, బోపదేవుడు అన్నారు. ఇది దత్తపుత్రులు మొదలగు వారి విషయక నిషేధము అని మేము (నిర్ణయకారుడు)

భావిస్తున్నాము. మదనరత్న మందు స్కాందోక్తి ఇట్లా - భార్యయజ్ఞములలో మంత్రములతో కర్మ ఎట్లా చేస్తాందో (చేయాలో) ఓరాజు! అట్లాగే ఆమె బిడ్డదైహిక కర్మను ధర్మసంస్కృతయై అచరించాలి (పుత్రుని పుట్టు వెంట్రుకలు బనా కూడా అని. శక్తిలేనప్పుడు కాత్యాయనుడిట్లా - పుత్రునకు సంస్కారం కానప్పుడు కూడా అతడు మంత్రములతో అగ్నిదానం చేయాలి. అట్లాగే భార్య కూడా చేయాలి. మిగిలిన దంతా ఇతరుల ద్వారా చేయించాలి. పుత్రుడు పుట్టుకతోనే అధికారి కాదు కాని సంవత్సరం తరువాత అధికారి బెటాడు, అని కాలాదర్శకారుడన్నాడు ఇట్లా - మొదటి సంవత్సరం కన్న ముందు చౌలారులు, పితృమేధము చేయారు, అని. మదనరత్నమందు సుమంతుడు కూడా - పుత్రుడు పుట్టినంత మాత్రంతోనే ఋణమోచనం కొరకు సంవత్సరం కన్న ముందు చౌలంకన్న ముందు పితృమేధ సంస్కారమును తండ్రికి చేయారు, అని. ఇది బెరసపుత్రుని విషయము. దత్తకాదులకైతే ఉపనయనం బసవారికే అధికారము అని కాలా దర్శము.

మూ॥ పృథ్వీ చంద్రోదయే౨పి స్కాందే - పిత్రోరసు పనీతో౨పి విదధ్యా దొరసు సుతః బిడ్డదేహికమమ్యేకు సంస్కృతాః క్రార్థకారిణః, ఇతి. అన్యతాపి దర్శమహాలయా దావమపనీత ప్రియితారో౨స్థానిః పూర్వముక్తః ప్రబోత్రా భావేదత్త కారయ ఏకాదశపుత్రాః తద భావేభర్తుః పత్నీ తస్యైశ్వర్య, అపుత్రాశయనం భర్తుః పాలయంతీప్రతేష్ఠితా, పత్న్యేవద ద్వాతత్పిండం కృత్స్న మంతం లభేతన, ఇతి పుద్గమమాక్షేః భార్యా పిండం పతిర్దధ్యాత్ భర్తృర్భార్యాత బైవచ, శ్వశ్వా దేశ్య స్మృషాదైవ తదభావేపిండకా, ఇతి. పుత్రాభావేకు పత్నీస్యాత్ పత్న్యభావేకు సోదరః, ఇతి చ హేమాద్రౌ శంభోక్తేః. పృథ్వీ చంద్రోదయస్తు - కాసీనగరథ సహజ పునర్భూ తనయాశ్చయే, పత్న్యభావే౨ధి కురుత్సత్ అప్రశస్తా స్మృతాహితే. ఇతి స్మృతి సంగ్రహోత్ పత్న్యభావే కాసీనాదయ ఇత్యాదౌ. పత్న్యరూపి నపత్నీపుత్రే సతి నాధికారః, పితృపత్న్యః సర్వామాతరః, ఇతి సుమంతుశ్చేః. విద ధ్యాదొరసుః పుత్రో౨వన్యాబిడ్డ దేహికం, తదభావే నపత్నీః క్షేత్రజాన్యాః తథాస్మృతాః, తేహీశుభావేకు పతిః తదభావే సపిండకా, ఇతి మదనరత్నే కాత్యాయనోక్తేశ్చ. బహ్వివామేక పత్నీవా మేవ ఏవ విధిః స్మృతః, ఏకాదేకుక్తితాసాం సర్వాసాం పిండదస్తు సః, ఇతి బృహస్పతి పమాధ్య అవరణ్యే౨ స్మేపం. తేనయచ్చుద్ధి వివేకే ఉక్తం - సత్సవి నపత్నీ పుత్రే పత్న్యరేవాధికారః, ఇతి తస్మిదస్త్రం యజుర్వేదశ్చైవ కాత్యాయనుః - న భార్యాయాః పతిః దధ్యాత్ అపుత్రాయా అపితృరిత్. యజుర్వేదశ్చైవపురాణం - కుంభయే౨పి చోశ్మన్నే ప్రీతిః కార్యాక్రియాన్యవ, ఇతి. యచ్చ మార్కుండేయ పురాణం - సర్వాభావేస్థియః కురుః స్వభర్తృభావ మంత్రతకం. ఇతి తదానురారి వివాహోధా విషయం. భర్తృబ్రహ్మహైరూథాయా సాపత్నీ పరికీర్తితా, శ్రయశ్రీకాకు యనారి ససా పత్న్యలి ధీయతే. పసాదైవే నవాపిత్ర్య దాసీంశాంమునయో విదుః ఇతి మాధవీయే శాతాశరీక్షే.

అను॥ పృథ్వీ చంద్రోదయమందు కూడా స్కాందోక్తి ఇట్లా - ఉపనయనంకాక పోయినా, బెరస సుతుడు తండ్రికి తల్లికి బిడ్డ దైహిక క్రియలు చేయాలి. ఇతరులు మాత్రం సంస్కారమయ్యాకే క్రాద్ధాధికారులౌతారు, అని. ఇతరత్ర కూడా దర్శము,

మహాలయము వీనియందు, అనుపనీతునకు అధికారాన్ని మేము ముందే చెప్పాము. ప్రహేత్రుడు లేని పక్షంలో దత్తకాదులు పదకొందుమంది పుత్రులు, వారు లేకపోతే భర్తకు, భార్య, భార్యకు భర్త, సంతానం లేనిదైతే భర్త శయ్యను ప్రతమందుండి పాలిస్తూ ఉండి, పత్నియే ఆ పిండమునివ్వాలి. సంపూర్ణమైన ధనమును పొందుతుంది కూడా (భాగాన్ని). అని వృద్ధ మనూక్తి. భార్యకు పిండదానమివ్వాలి భర్త, భర్తకు భార్య అట్లాగే ఇవ్వాలి. అత్త మొదలగు వారికి కోడలు పిండదానమివ్వాలి. వారు లేకపోతే సపిండకులివ్వాలి, అని. పుత్రుడు లేకపోతే భార్య, భార్య లేకపోతే సోదరుడు ఇవ్వాలి అని హేమాద్రియందు శంఖోక్తి. పృథ్వీ చంద్రోదయ మందైతే - కానీన గూఢ సహోధజ, పునర్భూతనయులు వీరంతా పత్ని లేని పక్షంలో అధికారులు. ఎందుకంటే వారంతా ప్రశస్తులు కారని చెప్పబడ్డారు, అని స్మృతి సంగ్రహమందు ఉన్నందువల్ల పత్ని లేకపోతే కానీనాదులు అని చెప్పాడు. భార్య కూడా, సపత్ని పుత్రుడు ఉంటే అధికారికాదు. తండ్రిగారి భార్యలందరు తల్లులే అని సుమంతూక్తి. తల్లికి బిరసపుత్రుడు బిర్లుదేహిక క్రియలు ఆచరించాలి. అట్లా లేనప్పుడు సపత్నీకుమారుడు, ఆ పిదప క్షేత్రజాదులు అట్లాగే అని చెప్పారు వారు లేకపోతే భర్త, ఆతడు లేకపోతే సపిండకులు, అని మదనరత్నమందు కాశ్యానోక్తి కూడా. బృహస్పతి వచనమిట్లా-ఒకే భర్తకు అనేక మంది భార్యలైతే ఇదే విధానము చెప్పబడింది. వారిలో ఒక స్త్రీకి మాత్రమే సంతానముంటే ఆతడు ఆ స్త్రీలందరికి పిండదానమిచ్చువాడు, అని. అపరార్థమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. అందువల్ల శుద్ధివివేకంలో - సపత్ని పుత్రుడు న్నా భర్తకి అధికారము అని అన్నమాట కొట్టివేయబడింది. అక్కడే కాశ్యానునుడు - భార్యకు భర్త ఎప్పుడూ పిండదానం చేయరాదు, ఆమెకు సంతానం లేకపోయినా, అని అన్నాడో, విష్ణుపురాణమందు - రెండు కులములు నాశమైనప్పుడు, క్రియలను స్త్రీలు ఆచరించాలి, అని ఉందో మార్కండేయ పురాణ మందు - ఎవ్వరూ లేని పక్షంలో, తమ భర్తలకు స్త్రీలు మంత్రం లేకుండా క్రియలు ఆచరించాలి, అని చెప్పబడిందో అవన్నీ అసుర మొదలగు వివాహముల ద్వారా పెండ్లాడ బడినవారి విషయకము. ధర్మమైన వివాహ పద్ధతిలో పెండ్లాడబడిన స్త్రీ పత్ని అని పిలువబడుతుంది. కొనితేబడిన స్త్రీ పత్ని అని పిలువబడదు. ఆమె దైవకార్యములందు వీశ్వ కార్యములందు పనికి రాదు. ఆమెను దాసి అని మునులు అన్నారు, అని మాధవీయ మందు శాతాతపోక్తి.

మూ॥ యత్తుశుద్ధిరత్నాక్షరః శూనిపాడిశ్చ - అపుత్రస్యచయా పుత్రీ సాపి పిండ ప్రదా భవేత్, తస్య పిందాన్ దక్షైకం వా ఏకావోనైవ నిక్షేపేత్, ఇతి జాబాలోక్తిః, భర్త్యః ధనహరాపత్నీ తాంవివా దుహితాస్త్వతా. అంగాదంగాత్సంభవతి పుత్రవతీ దుహితా స్వదాం ఇతి బృహస్పతిని, దుహితుః ధనహారిత్వేత్తేశ్చ పుత్రాభావే కన్యా, తదభావే సపత్నీ పుత్ర ఇత్యాహతః, తత్ పూర్వ విరోధాత్. మాతుః దుహితరః కేషం ఋణాత్తాభ్యః ఋణేన స్వయః, ఇతి దుహితుః మాతృ ధన్యాహితేన పుత్రస్య తద్రాధ్నా నధికారాపత్తే శ్చ ఉపేక్ష్యం. పనసంతు ప్రాశ్నపుత్రాద్య భావ

విషయం పశ్చాత్తాపే అవిభక్త స్వ సోదరః పూర్వోక్త శంఖవచనాత్. విభక్త స్వయం దుహితా, ధనహారి త్వాత్, పూర్వోక్త జాబాల వచనాచ్చ. తత్రాపి ఊహనాథ సమవాయే జుడైవ. దుహితా పుత్రవత్ కుర్యాత్ మాతా పిత్రోస్తు సంస్కృతా, అశౌచ ముదకం పిండం ఏకోద్దిష్టం సదాతయోః, ఇతి భరద్వాజోక్తిః తదధానే దౌహిత్యం, ధనహారిత్వాత్, మాతాపిత్రోరుపాధ్యాయాద్యాయోః బిర్లుదేహికం, కుర్వన్ మాతామహస్యాని ప్రతీ, సభశ్శతేవతాత్, ఇతి చంద్రికాయాం వృద్ధమనూక్తేయథా వ్రతస్థోఽపి సుతఃపితృః కుర్వాత్ప్రియాం స్వప, ఉదకాద్యాం మహాబాహోదౌ హిత్రోఽపితధార్మతి, ఇతి అమరాళ్ళే భవిష్యోక్తేశ్చ. ఏతద్ధనహారిణ, అవశ్యకం నాస్యస్య ఇత్యాపాతత్రైవస్యందః - శ్రాద్ధం మాతా మహానాంతు అవశ్యం ధనహారిణా, దౌహిత్రేద్యార్థ నిష్క్రుత్యై కర్తవ్యం పూర్వముత్తరం, ఇతి. తేష దౌహిత్రోఽత్ర పుత్రీశ్శతః, ఇతి దేవయాజ్ఞోక్తిః పరాస్తా. అత్రపతీ దౌహిత్ర సమవాయేఽంత పరత్వాత్ పత్యేవకుర్యాత్. దౌహిత్ర భావ్యపుత్ర సత్యే విభక్తస్వదౌహిత్రః అవి భాగే శ్రాత్యపుత్రః శ్రాత్యభివృద్ధుత సత్యే కవివృత్తే త్రాతైవ. శ్శేష్కృత్యేతత్పుత్రః కుర్యాదితి దాక్షిణ్యాత్పరంధాః.

అనుః శుద్ధిరత్నాకరమందు శూలపాణి కూడా ఇట్లా - పుత్రులు లేనివానికి పుత్రిక కూడా పిండదానం చేయొచ్చు. వానికి పిండములను పదికాని, ఒకటికాని ఒకరోజే పెట్టాలి, అనే జాబాలోక్తి ననుసరించి, భర్త ధనమును హరించే భార్య ఆమె కాకుండా, కూతురు కూడా చెప్పబడింది. నరులకు భార్యభర్తల శరీరము నుండి కొడుకువలె ఉద్భవించేది దుహిత అని బృహస్పతి దుహిత ధనాన్ని హరించేది అని చెప్పినందువల్ల², పుత్రుడు లేకపోతే కన్య, ఆమె లేకపోతే సపత్నికొడుకు అని ఏది చెప్పారో, అది పూర్వము చెప్పిన దానికి విరుద్ధమైనది. తల్లి ఋణములకు పోగా మిగిలిన దానిని కూతుళ్ళు తీసుకోవాలి. కూతుర్లు లేని పక్షంలో వంశమువారు పొందాలి, అనే దానివల్ల కూతురు తల్లి ధనాన్ని స్వీకరించేది ఐనందువల్ల పుత్రునకు ఆమె శ్రాద్ధం చేయటానికి అధికారం లేకుండా పోతుంది అందువల్ల ఈ మాటను ఉపేక్షించాలి. మాట ఐతే (భార్యపిండం, పతిఇవ్వాలి) శ్రాత్య, పుత్రాదులు లేనిపక్షంలో చెప్పబడింది. పత్నిలేని పక్షంలో అవి భక్తునకు సోదరుడు చేయాలి, ముందు చెప్పిన శంఖ వచనాన్ని అనుసరించి, విభక్తునకైతే కూతురు చేయాలి, ధనమును తీసుకుంటుంది కాబట్టి, ముందు చెప్పిన జాబాలి వచనాన్ననుసరించి ఇక్కడ కూడా ఊధ, అనూధ ఈ ఇద్దరు కూడితే వివాహితతే అధికారము. వివాహితయైన దుహిత, కొడుకు చేసినట్లు తల్లిదండ్రులకు పిండదానాదులు చేయాలి. ఎల్లప్పుడు వారికి అశౌచము ఉదకము, పిండము, ఏకోద్దిష్టము చేయాలి, అని భరద్వాజోక్తి. (పుత్ర పౌత్ర సంతానం లేనప్పుడు దౌహిత్రులు ధనానికర్తులు. పూర్వులకు స్వధాకారం చేయటానికి దౌహిత్రులు పౌత్రుల సమం అని). కుమార్తెలు లేకపోతే దౌహిత్రుడు, ధనాన్ని స్వీకరిస్తాడు కనుక. తలిదండ్రులకు, ఉపాధ్యాయ, అచార్యులకు బిర్లు దైహికమును మాతామహనకును చేయటంవల్ల, వ్రతి వ్రతము నుండి భ్రష్టుడకాదు, అని చంద్రికయందు వృద్ధమనూక్తి. ఓరాజ! వ్రతస్థుడైనా పుత్రుడు తండ్రికి ఎట్లా ఉదకము మొదలగు క్రియాలు నిర్వహిస్తాడో, అట్లాగే ఓ మహాహూ దౌహిత్రుడు కూడా అర్హుడౌతాడు, అని అపహర్యమందు భవిష్యోక్తి కూడా. ఇది ధనం తీసుకునే

వానికే అవశ్యకమైనది, ఇతరులకు కాదు అని అక్కడే స్కాండ్లోకి ఇట్లు - ధనం తీసుకునే వాడు మాతామహా శ్రాద్ధమును తప్పక ఆచరించాలి, దౌహిత్రుడు ధనం నుండి నిష్పృతి కొరకు పూర్వ, ఉత్తరక్రియలు ఆచరించాలి, అని. అందువల్ల దౌహిత్రుడు పుత్రుడుగా చేయబడ్డాడు, అనే దేవయాజ్ఞికొకటి తొలగిపోయింది. ఇక్కడ భార్య, దౌహిత్రుడు ఇద్దరు కూడినప్పుడు, భాగాన్ని తీసుకునేది కనుక భార్యయే చేయాలి. దౌహిత్రుడు బ్రాతృపుత్రుడు ఇద్దరున్న పక్షంలో విభక్తునకు దౌహిత్రుడు, అవి భక్తునకు బ్రాతృపుత్రుడు. బ్రాత తత్పుత్రుడు ఇద్దరున్న పక్షంలో చేసేవాడు చిన్నవాడైతే (మృతుడు పెద్దఅతే) బ్రాతనే చేయాలి. చేసేవాడు పెద్ద వయస్సు వాడయ్యే పక్షంలో అతని పుత్రుడు చేయాలి అని దాక్షిణాత్య గ్రంథములు చెబుతున్నాయి.

మూ॥ హారలతాదౌతు - బ్రాతుర్బ్రాతా స్వయం చక్రే తద్భార్యా చేన్నవిద్యతే, తస్యబ్రాతృ సుతశ్చక్రేయస్యనాస్తి సహోదరుః, ఇతి బ్రాహ్మోక్తేః. పత్నీకుర్యాత్పుత్రా భావే తదభావేసహోదరుః, ఇతి కౌర్మ్యాన్న జ్యేష్ఠబ్రాత్రేవ కుర్యాన్న తత్పుత్రః, యత్సవాసుజస్య తద్భాగ్రజః, ఇతితత్ కవిష్ఠ బ్రాతృ సత్సవిదయం. యచ్చమనుః - సర్వేషామేకపత్నీనాం ఏకశ్చేతే పుత్రవాన్ భవేత్, సర్వాంస్తాం స్తేన పుత్రేణపుత్రిదో మనురబ్రవీత్, ఇతి. తత్సదరాభావ విషయవిత్పక్షం. ఏతేన పుత్రత్వాతి దేశోఽయం. అతఃతస్మిన్ నతి ఏకారశ పుత్రాః ప్రతినిధయోనకార్యాః. న ఏవ పిండదోఽంత హరశ్చ ఇతి వాచస్పతి మనుదీశా కల్పశరు రత్నాతరాదయః పరాస్తాః, ద్వాదశ విభుష్టాభావే, పత్నీ దుపీతరుః, ఇతి యాజ్ఞవల్క్యేక్షేచ్ఛ. తస్మాద్భత్ర పుత్ర ప్రశంసేయమితి విజ్ఞానేశ్వరుః, అవి భక్త విషయంవా. మదసరత్న స్మృతి సంగ్రహే - పుత్రః కుర్యాత్పుత్రుః శ్రాద్ధం పత్నీ చతదవస్మిధౌ, ధన హార్యధ దౌహిత్రః తతో బ్రాతా చతత్పుత్రః, బ్రాతుః సహోదరో బ్రాతా కుర్యాద్దాహేది తత్పుత్రః తతస్తస్మాదరో బ్రాతా తదభావేన తత్పుత్రః, ఇతి. బ్రాతృపుత్రాభావే క్రమేణ విభుమాతృస్మృషా స్పృశతత్పుత్రాదయః ధనహారిత్వాత్. భగినీ తత్పుత్రయోః విశేష మాహ మదసరత్న కాత్యాయనః - అనుజా వాగ్రజా, వాపి బ్రాతుః కుర్వీత సంప్రీయాం, తతః స్వసోదరాః తద్వత్ క్రమేణ తన యస్తయోః. అపరాగ్నే కారీష్టాజినః - పుత్రః శిష్యోఽథవాపత్నీ పితాబ్రాతాస్మృషా గురుః, స్త్రీ హరీ ధనహరీ చ కుర్యాత్ పిండోదక క్రియాం. మార్యందేయపురాణే - పుత్రోబ్రాతా చ తత్పుత్రః పత్నీమాతా తథాపితా, ఏతా భావేఽపి శిష్యశ్చ కుర్వీరన్వోర్ధ్వ దైవికం. తేనధనహరీ ఏకచ్ఛిన్న ఇతి కాలారధ్యః. అత్రపాతక్రమోన వివక్షితః పూర్వవాక్యేస్యత తతః శబ్దాదిభిః శ్రౌతక్రమోక్తేః. అథ జిహ్వయా అథవక్షుః, ఇతివత్. పృథ్వీచంద్రోదయే వృద్ధమనుః - స్మృషాన్వసేయ తత్పుత్ర జ్ఞాతి సంబంధి బాంధవాః పుత్రాభావేతు కుర్వీరన్ సపిందాంతం యథావిధి. మార్యందేయ పురాణే :- పుత్రాద్యుత్పన్న బంధోశ్చ సభాపి శ్వశురస్య చ జామాతా స్నేహవత్ కుర్యాదభిం సైశ్వమేధికం. చంద్రికాయాం వృద్ధశాతాతపః :- మాతులో భాగినీయస్య స్వసేయోమాతులస్యత శ్వశురస్య గురోశ్చైవ సఖ్యాః మాతామహస్యచ. ఏతేషాం నైవభార్యాణాం స్వనుః మాతుః పితృప్రభా శ్రాద్ధ మేషాంతు కర్తవ్యమితి వేదవిదో విదుః.

అను॥ హారలతాదులందైతే - అతని భార్య లేకపోతే బ్రాతకు బ్రాత స్వయంగా కర్మ చేయాలి. సహోదరుడు లేని వానికి అతని బ్రాతృపుత్రుడు చేయాలి, అని బ్రాహ్మోక్తి.

సుతుడు లేని పక్షంలో భార్య చేయాలి అమె లేకపోతే సహోదరుడు చేయాలి. అనే కూర్మ పురాణవాక్యాన్ననుసరించి జ్యేష్ఠ భ్రాతనే చేయాలి, తక్కువైనా చేయరాదు. అనుజానకు అగ్రజుడు అట్లా కాదు అన్న మాట కనిష్ఠ భ్రాత డన్న సందర్భంలోది (అధికార నిషేధ విషయక పైనది). మనువు - భర్త ఒక్కరై ఉండి భార్యలు అనేకమంది ఉన్న వారిలో ఒక్కరికి సంతానమున్నా వానితో వారంతా స్త్రీలు పుత్ర వంతులైనట్లే అని మనువు చెప్పాడు. అని అనేది సోదరులు లేని పక్షంలో అని చెప్పారు. దీనితో ఇది పుత్రత్వ అతిదేశము (ఒకదాని ధర్మమును మరొక దానిలో ప్రయోగించుటకు అదేశము) అందువల్ల బెరుసుడుండూ పడకొందుగురు పుత్రులను ప్రతినీదులుగా చేయరాదు. అతడే 2 - డుడుడు, భాగవారి కూడా, అని వాచస్పతి, మనుదీత, కల్పకరు, రత్నాకరాదులు నివారింపబడ్డారు. వన్నెందు రకాల పుత్రులు లేని సందర్భంలో భార్య, కన్యలు అధికారులు అని యాజ్ఞవల్క్యు ఉక్తి కూడా. అందువల్ల ఇది రత్త పుత్ర ప్రశంస అని విజ్ఞానేశ్వరుడు, లేదా ఇది అవిభక్త విషయకము. మదనరత్నముందు స్మృతి సంగ్రహమందు - తండ్రి క్రాద్ధాన్ని పుత్రుడు చేయాలి. అతడు దుగ్గరలో లేకపోతే భార్య చేయాలి. ధనమును స్వీకరించే దౌహిత్రుడు చేయాలి. ఆ పిదప భ్రాత ఆ తరువాత అతని పుత్రుడు. భ్రాతృసంస్కారాన్ని సహోదరుడైన భ్రాత చేయాలి లేదా అతని (భ్రాతృ) సుతుడు చేయాలి ఆ పిదప అసహోదరుడైన భ్రాత అతడు లేని పక్షంలో అతని సుతుడు చేయాలి, అని. భ్రాతృ పుత్రుడు లేని పక్షంలో క్రమంగా తండ్రి, తల్లి, కోడలు, చెల్లెలు, అమె పుత్రాదులు ధనాన్ని తీసుకునే వాళ్ళు కాబట్టి కర్మ చేయాలి. చెల్లెలు, అమె పుత్రులకు విశేషాన్ని మదనరత్నంలో కార్యాయనుడిట్లా చెప్పాడు - చెల్లెలు కాని, అక్కడని అమ్మగారి సంస్కారాన్ని చేయాలి, ఆ పిదప తమ సహోదరి సుండి అలాగే క్రమంగా వారి పుత్రులు చేయాలి, అని. అపరార్థముందు కార్యోపాదాని ఇట్లా - పుత్రుడు, శిష్యుడు, భార్య, తండ్రి, భ్రాత, కోడలు, గురువు ఎవరైనా స్త్రీని కాని ధనమును కాని హరించేవారు పిందోరక క్రియను చేయాలి, అని. మార్కండేయ పురాణమందిట్లా - పుత్రుడు(లు) భ్రాత (సహోదర, అసహోదర) అతని పుత్రుడు, భార్య, తల్లి, తండ్రి, ధనం లేకపోయినా శిష్యుడు వీరు బౌద్ధ దైవిక క్రియలను చేయాలి (చవల్లదౌహిత్రాదులు, కోడలు) అని. అందువల్ల ధనహారి బంధుకు భిష్ణుమైనవాడు అని కాలార్థము అందోంది. ఇక్ష్వాకు పాతక్రమాన్ని వివక్షించలేదు. పూర్వవాక్యములందు అధ, తతః అనుశబ్దములు మొదలగు వానితో ప్రోత్సక్రమం చెప్పబడింది. అధజిహ్వయా అధవక్షసః, అనేదానివలె. వృధీ చంట్లోరయ మందు వృద్ధ సుమనిట్లా - కోడలు, మేనల్లుడు, అతనికొడుకు, జ్ఞాతి సంబంధులు, బాంధవులు వీరంతా పుత్రులు లేని పక్షంలో సపిందాంతమైన కర్మను యథావిధిగా చేయాలి, అని. మార్కండేయపురాణమందిట్లా - పుత్రాదులు బంధువులు సశించినవానికి మిత్రుడు మామగారికి అల్లుడు స్నేహం కలవానివలె సంపూర్ణ పైతృ మేధికమును చేయాలి, అని. చంద్రికయందు వృద్ధ తాతాతప్పడిట్లా - మేనమామ, చెల్లెలు కొడుకు యొక్క క్రాద్ధాన్ని

మేనమామ యొక్క క్రాధాన్ని మేనల్లుడు చేయాలి. మామ యొక్క గురువు యొక్క స్నేహితుని యొక్క మాతామహుని యొక్క వీరి భార్యల యొక్క తల్లిదండ్రుల యొక్క చెల్లెలి యొక్క (వీరందరి) క్రాధాన్ని అచరించాలి అని వేదవిదులు చెప్పారు, అని.

మూ॥ శుద్ధి వివేక పుట్టిన చంద్రోదయే చ బ్రాహ్మ - దత్తానాం వాష్టదత్తానాం కన్యానాం కురుత వితా, చతుర్థే పాని తాస్తేషాం కురీస్సరవీ సుపమాహితాః దత్తాః = వాగ్దత్తా మాతామహానాం దౌహిత్రాః కురుస్త్య పాని చావరే. తేఽపి తేషాం ప్రకుర్వంతి ద్వితీయేఽపి సర్వదా. తామాతుః శ్మశురః పక్షుః తేషాం తేఽపి చ సంయుతాః, మిత్రాణాం తదపత్న్యానాం శ్రోత్రియాణాం గురోస్తథా. భాగివేయసుతానాం చ సర్వేషాం త్వసరేఽపి. రాజ్ఞోఽపి నపి నపిందేతు నిరవత్యే పురోహితః మంత్రితా తదశౌచంతు పురాచీర్వా కరోతి సః అత్ర ద్వితీయా హౌదౌ క్రాధ విధాన మప్యసంచయ పరం. కాలాదర్శే - రాహుది మంత్రవత్ పిత్రోః విదధ్యా దౌరసః సుతః, తదభావేతు పౌత్రశ్చ ప్రపౌత్రః పుత్రికాసుతః. దౌహిత్రో ధనహరీచ బ్రాతా తత్పుత్ర ఏవచ, వితామాతా స్మృషాదైవ స్ససా తత్పుత్ర ఏవచ, నపిందః సోదకో మాతుః నపిందశ్చ సహోదకః, స్త్రీ చ శిష్టర్షి గార్యా తామాతా చ సభాపిత. ఉత్పన్న ఖంధో రిక్తేన కారయే దవనీవతిః. గౌతమః - పుత్రాభావే నపిందా మాతృ నపిందాః శిష్యాశ్చ దద్యుః తదభావే ఋత్విగారాః, యత్తు చంద్రికాయాం పృథకాతామః - ప్రీత్యా క్రాధం ప్రకర్తవ్యం సర్వేషాం వర్జయింశివాం, ఇతి తత్ సవర్ణవిషయం. బ్రాహ్మణా స్త్యన్య వర్ణానాం న కుర్యాత్కర్మ కించన, కామాలో భాధ్యయాన్వౌహితే కృత్యానృ జ్ఞాతికాం ప్రతేత్, ఇతి బ్రాహ్మోక్తేః న బ్రాహ్మణేన కర్తవ్యం శూద్రస్య ప్శ్వాన్య దైహికం, శూద్రేణ వా బ్రాహ్మణస్య వివాహరహిత కృచిత్, ఇతి పారస్కర్యోక్తేశ్చ. పారశమః = ఊధమాద్రాపుత్రః.

అను॥ శుద్ధి వివేకమందు, పుట్టినచంద్రోదయమందును గల బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - వాగ్దత్తములైన, వాగ్దత్తములు కాని వారైనా ఆ కన్యల క్రాధమును తండ్రి చేయాలి. నాల్గవ రోజు ఆ కన్యలు, వారి (పితృ) కర్మను సావధానంగా చేయాలి, అని. మాతామహుల క్రాధాన్ని దౌహిత్రులు తరువాతి రోజున చేయాలి. వారు కూడా, వారి కర్మను ఎప్పుడు రెండవరోజున చేయాలి. అల్లుడి క్రాధాన్ని మామ చేయాలి. వారి కర్మను, వారు చేయాలి సావధానంగా. మిత్రుల, వారి సంతతియొక్క శ్రోత్రియుల యొక్క గురువు యొక్క చెల్లెలి సంతతి యొక్క అందరి కర్మను తర్వాతి రోజున చేయాలి. రాజుగారికి నపిందులు లేని పక్షంలో , సంతానంలేని పక్షంలో పురోహితుడు కర్మ ఆచరించాలి లేదా మంత్రి ఆచరించాలి, తొలుత ఆ అశౌచాన్ని గడిపాక (గడిచాక) కర్మ చేయాలి. ఇక్కడ రెండవ రోజు మొదట క్రాధవిధానమనుగా అన్య సంచయన విషయకము. కాలాదర్శమందిట్లా - జెంప సుతుడు తలిదండ్రులకు దాహం మొదలుకొని కర్మను మంత్రములతో ఆచరించాలి. అతడు లేకపోతే పౌత్రుడు లేదా ప్రపౌత్రుడు లేదా పుత్రికా సుతుడు ఆచరించాలి. దౌహిత్రుడు, ధనంను గ్రహించేవాడు, బ్రాత, అతనిపుత్రుడు, తల్లిదండ్రులు, కోడలు, చెల్లెలు, ఆమెకొడుకు, నపిందుడు, సోదకుడు, తల్లిసపిందుడు, తల్లిసహోదకుడు, స్త్రీ, శిష్య, అచార్యులు, ఋత్విక్కు అల్లుడు, స్నేహితుడు వీరు కర్మ చేయాలి. ఏ బంధములేనట్టి వారికి కర్మను రాజుధనమిచ్చి

ఇతరులతో చేయించాలి, అని. గౌతముడిట్లా - కొడుకు లేకపోతే సపిండులు, తల్లి సపిండులు, శిష్యులు కర్మచేయాలి. వారు లేకపోతే ఋత్విక్, ఆచార్యులు ఆచరించాలి, అని. చంద్రికయందు వృద్ధ శాతాశపుడిట్లా - వర్ణ చిహ్నము కలవాళ్ళందరికి ప్రీతితో శ్రాద్ధం చేయాలి, అని అన్నమాట సవర్ణ విషయక మైనది. బ్రాహ్మణుడు అన్యవర్ణముల వారి కర్మ పిరీ చేయరాదు. కామంవల్ల కాని, లోభం వల్ల కాని, భయం వల్ల కాని మోహం వల్ల కాని ఒకవేళ అచరిస్తే ఆ జాతిత్వాన్ని పొందుతాడు, అని. బ్రహ్మపురాణోక్తి. శూద్రుని ఊర్వు దేహక్రియలను బ్రాహ్మణుడు చేయరాదు. బ్రాహ్మణుని కర్మను దేనిని శూద్రుడు చేయరాదు, పారశవమునకు తప్ప, అని పారశ్యరోక్తి. పారశవ అనగా బ్రాహ్మణునకు శూద్రుని యందు కల్గినవాడు (వివాహమాడగా).

మా|| అశ్రీరంజత్వం. వర్ణత వృత్తాదే పూర్వస్య భావే పశ్యాదే రధికార ఉక్తః. తత్రా భావో అపన్నిధి ర్వాతశ్చ ఉన్యతే. అత ఏవ పూర్వత అపన్నిధానే హర్షేషాం, ఇత్సక్తం. తత్రా నన్నిధా పశ్యాదే పర్యతాధికారే ప్రాప్తి - ప్రోషితా వసితే పుత్రః కాలాదని చిరదపి. ఏకాదశాధ్యాయే శ్రీమదేవేంద్రేంద్రే విధివత్ప్రియాః శ్చేష్టే నైవతు యత్సృతం ఇత్యధ్యై దేశాంతరే అపవాదాత్ పుత్రనాశ ఏవ మత్వాదేః సపింద వారాపధికారః. అపన్నిధౌ తు తత్పూర్వమనేర్హ్యం. అతో అనధికారిణా త్రాత్రా దివా కృతముపి అకృతమేవేతి పునరావర్తనీయం. మాసికాపకర్షోఽప్యావర్తనీయః. ఏకాదశాచమాసికాని వావర్తతే. తత్త్వాయపాపి కర్తవ్యం సపిందీకరణంపునః. ఇతి వదావృత్తి విధానా భావాత్ ఇతికేరిత్ తన్న - అన్య నిర్ములత్వాత్. అతస్తదపి కనిష్ఠ కృతమావర్తతే. పృథ్విశ్రౌత పింద పిత్త యజ్ఞాం తుక్కుతం నావర్తతే. నాసపింద్యాగ్నిమాన్ పుత్రః పితృయజ్ఞం సమాచరేత్, సపార్వణం నాథ్యుదయం కుర్వన్న లభతే ఫలం. ఇతి పృథ్వుత్రర విషేధనాత్, ఇతి బ్రాతావా బ్రాతృపుత్రోవా ఇత్యాది వారీతాని సవేర్హ కవిష్టాదేర వ్యధికారాత్. యథాత్ర శ్చేష్ట కర్తృత్వభావః తథా పుత్రతర్క తృప్తిశ్చ పి బాధః సపిందవేతు బహువక్తవ్యం తవిష్టయే వక్తాము. అధికార విశేషేషక్రియావ్య-సర్వోక్తా విష్యపూరాత్ - పూర్వా క్రియామధ్యమాశ్చ తథాచైవోత్తరాః క్రియాః త్రిప్రకారాః క్రియాః హ్యతాత్రిపింధేదాన్ శ్చయన్తు. ఆదాహదారశాచోచ్యమధ్యేయాః మ్య క్రియా వృష, తాః పూర్వా మధ్యమాచూపి మాన్వేకోద్ధిష్టసంక్షితాః. ప్రేతేపితృత్వమావన్నేసపిందీకరణా దను, క్రియంతేయాః క్రియాః పుత్రైః ప్రోచ్యంతేతాపురోత్తరాః పితృమాతృసపిందైశ్చ సమాసపరిచైవైధా, తత్సంఘాతగతై శ్చైవరాజ్ఞాభాదవహారిణా పూర్వామధ్యాశ్చతర్తవ్యాః పుత్రాద్యైరేవోత్తరా. దౌహితైర్వా, సర ప్రేతకారాన్వత్సవైర్వై వైధా, మృతాచాపితుతర్తవ్యాః ప్రీతామవ్యుతరాః క్రియాః దౌహిత్రతత్కృతయోర్ధ సహారోరీరం. ఏవమవ్యుత్సవపార్శ్వ, యశ్చాన్యపారః సపిందదాయా, ఇత్యావస్తంబోక్తేః.

అను || ఇత్కర్త అనలు విషయమిది. అంతట పుత్రాదులు ముందుముందువారు లేనిపక్షంలో పశ్యాదులకు అధికారము చెప్పబడింది. ఇత్కర్త అభావమనగా దగ్గరలో లేకపోవటం, నాశమవలము చెప్పారు. అందువల్లనే పూర్వత్రఅన్నవోట (ఇదివరలో) పూర్వలైన వారుదగ్గరలో లేనప్పుడు, అవి చెప్పారు. ఇత్కర్తవారు సన్నిధిలో లేనప్పుడు పశ్యాదులకు సర్వాధికారము లభిస్తే, పుత్రుడు పరదేశంలో మరణిస్తే, చాలాకాలం గడిస్తేనే.

శ్రేష్ఠునకు క్రమంగా ఏకాదశ మొదలగు క్రియలు విధిప్రకారం (చేయటానికి అర్హత). శ్రేష్ఠుని చేతనే ఏదిచేయబడిందో అనుమొదలగు మాటలచే దేశాంతరమందు (దానికి) అపవాదమైనందు వల్ల పుత్రనాశమైనప్పుడే పత్నీదులకు సపిండనాదులందు అధికారము. సన్నిధిలో లేనప్పుడైతే దానికన్న ముందుక్రియలే ఆపైవికావు. అందువల్ల అసాధికారులైన బ్రాత్రాదుల వల్ల ఏ క్రియ చేయబడ్డాచేయబడనట్లే అని, తిరిగి చేయాలి. మాసిక క్రాద్ధం కూడా అపకర్షచేసి తిరిగి చేయాలి. పదకొండవ రోజు మాసికాలు ఆవృత్తి కావు. దానిని పెద్దవాడైనా తిరిగి సపిండికరణం చేయాలి. అనే దానివలె ఆవృత్తి విధానం లేదు కాబట్టి అని కొందరన్నారు. అదికాదు దీనికి ఆధారం లేదు కనుక. అందువల్ల అది కూడా చిన్నవాడు చేస్తే ఆవృత్తిని పొందుతుంది. వృద్ధి, శ్రౌతము, పిండపితృయజ్ఞము వీటికొరకు చేసినదైతే తిరిగిఆవృత్తిపొందదు. అసపింద్యుడు, అగ్నిమంతుడైన పుత్రుడు పితృయజ్ఞము చేయరాదు. పార్వణమును, అభ్యుదయక్రాద్ధమును చేయరాదు. ఒకవేళ చేసినా ఫలితాన్ని పొందదు (లభించదు) అని, వృద్ధ్యుత్రరకార్యములనిషేధించటం వల్ల అని, బ్రాతకాని బ్రాతృపుత్రుడు కాని అని మొదలుగా హరితాదులవచనములతో కనిష్ఠాదులకుగూడ అధికారముంది. ఎట్లాగైతే ఇక్కడ జ్యేష్ఠకర్తృత్వబాధ ఉందో అట్లాగే పుత్రకర్తృత్వమునకు బాధ ఉంది. సపిండనమందైతే చాలా చెప్పాలి వాటిని దాని నిర్ణయమందు చెప్తాము. విష్ణుపురాణమందు అధికారులవిశేషాన్ననుసరించి క్రియావ్యవస్థ చెప్పబడింది ఇట్లా - పూర్వక్రియలు, మధ్యమక్రియలు, ఉత్తరక్రియలు అని క్రియలు మూడు రకాలు. ఆక్రియల భేదములను వినుచేను చెప్తాను. ఓ రాజు! దహనం నుండి పదవరోజు వరకు మధ్యలో చేసే క్రియలు పూర్వమువి. నెలనెలకు ఏకోదీప్తసంజ్ఞకములైన క్రియలు మధ్యమమువి. సపిండికరణం తరువాత ప్రేత పితృత్వంపొందటానికి చేయబడే క్రియలు, పుత్రులు చేసేవి ఉత్తరక్రియలు, ఓరాజు తండ్రి, తల్లి, సపిందులు, సమానోదకులు, అసమూహంలో చేరినవారు, రాజు, ధన హరి వీరంతా పూర్వ మధ్యక్రియలను చేయాలి. ఉత్తర క్రియలను పుత్రాదులే చేయాలి ఓనరత్రేష్ఠ! దౌహిత్రులు కాని వారి పుత్రులు కాని చేయాలి. చనిపోయిన రోజైతే ఉత్తర క్రియలను స్త్రీలకు కూడా చేయాలి. దౌహిత్ర, తత్పుత్రులు ధనహరులైతే ఇది (కర్మ) చేయాలి. ఇట్లాగే ఇతరులైనా ధనహరులకే. ఎవడు దబ్బుతీసుకుంటాడో వాడే పిండం పెట్టేవాడు, అని అపస్తంబోక్తి.

మూ॥ ప్రేతస్య ప్రేత కాశ్యాణి అశ్వత్సా ధనహరకః, వర్ధానాం యద్వధేప్రోక్షం తద్వ్రతం ప్రయతశ్చరేత్॥ ఇతి పృథ్వీచంద్రోదయే వ్యాఘ్రం పాదోక్తే. మదనరత్నే స్కాందేఽపి - మలమేతన్న సుష్కాణాం ద్రవిణం యత్రక్రీర్షితం, ఇత్యుక్తాః ఋషిభిస్సస్య నిర్దిష్టా నిష్పుతః (పావనీ)వరా, అదేహ పతనాత్తస్య కుర్యాత్పిండోదకక్రియాం, ఇత్యుక్తం క్రియాని బంధే కాశ్యాయునః - సచ మాతాన చపితాకుర్యాత్, పుత్రస్య పైతృకం, వాగ్రజశ్చ తథా బ్రాతా బ్రాతృజాంతు కనీయసాం. పృథ్వీ చంద్రోదయే జౌధాయనః - పిత్రాక్రాద్ధం నకర్తవ్యం పుత్రాణాం తుకథంచన బ్రాతా

నైవేద్యకర్తః శ్రాతాః చ కపీయసాం. యదిస్నేహేన కుర్యాత్తాం సంపదీకరణం వివా, గదాయాంతు విశేషా జ్ఞాయాన పిసమాచరేత్. అన్యథావేపి పిజ్జాదిరపి కుర్యాత్ - ఉత్పన్న భాంధమం ప్రేతం విశాద్రాతాః ధవాః గ్రహః, జననీ చాపి సంస్కర్యాత్ మపాదేనోఽన్యథా భవేత్, ఇతి సుమం తూక్తిః.

అనుః ధనమును హరించినవాడు ప్రేతమునకు ప్రేత కార్యాలు చేయకపోతే, వ్యవసాయ పథముందు దేన్ని చెప్పారో ఆ వ్రతాన్ని ప్రయత్న పూర్వకంగా ఆచరించాలి, అని వృద్ధీ చంద్రోదయమందు వ్యాఖ్య పాదుల ఉక్తి. మదనరత్నమందు స్వాందమందు కూడా - రజ్జు అని చెప్పబడింది ఇది మనుష్యుల మలము, అని. చెప్పి - ఋషులు దీనికి నివృత్తిని పావనమైన రానిని, పరమైన రానిని జల్లా, వారి శరీరం పోయిన దగ్గర నుండి వారికి పిండోదక క్రియలను చేయాలి, అని చెప్పారు. క్రియా నిబంధమందు కాత్యాయనోక్తి జల్లా - తల్లికాని తండ్రికాని పుత్రునకు పైతృక క్రియలు చేయరాదు. అగ్రజుడు, తనకన్న చిన్నవారైన బ్రాతల పైతృకములు చేయరాదు, అని. వృద్ధీచంద్రోదయ మందు బౌధాయనడిట్లా - ఎట్టి స్థితిలోనూ పుత్రుల శ్రాదాన్ని తండ్రి చేయరాదు. బ్రాత అగ్రజుడు, తనకన్న చిన్నవారైన బ్రాతల శ్రాదం చేయరాదు, అని. ఒకవేళ స్నేహపూర్వకంగా చేయదలిస్తే రాన్ని సంపదీకరణం లేకుండా చేయాలి. విశేషించి గయయందైతే పెద్దవాడైనా, చిన్నవాళ్ళ శ్రాధమాచరించాలి. ఇతరులు లేకపోతే పిత్రాదులు కూడా ఆచరించాలి (ధనం తీసుకొనని బ్రాత్యనుకులు లేకపోతే). బంధువులు లేని ప్రేతకు తండ్రి, బ్రాత, లేదా అగ్రజుడు, తల్లి వీరివరైనా సంస్కారం చేయాలి. లేనిచో చాలా పాపం సంభవిస్తుంది, అని సుమంతూక్తి.

మూః బ్రహ్మచారిణాంతు శుద్ధి వివేకే వృద్ధీ చంద్రోదయే చ బ్రాహ్మ - అనమాప్త ప్రతర్హి కర్తవ్యం బ్రహ్మచారిణః, శ్రాధంతు మాతా పితృభిః నకు తేషాం కరోతి సః శ్రాధం మాసికాధికారి పర్యం కార్యమిత్త్యర్థ. సత్సతి విషేధోఽన్యసత్వే యత్తు ధందోగపరిశిష్టే - నత్యతేత్ సుతేత్ కర్మ బ్రహ్మచారి వ్యయం క్షుచిత్ వ దీక్షణాత్మరం యజ్ఞే నకృచ్ఛాదిత పశ్యరన్. పితర్యపి వృతనైషాం రోదో భవతి కర్మచిత్, అశౌచం కర్మజోంతేస్యాత్ త్ర్యహం వా బ్రహ్మచారిణాం. యచ్చ యాజ్ఞవల్క్యః - వ బ్రహ్మచారిణః కుర్వ్య ఉదకం పతితాస్తథా, ఇతి. తదన్యన్య సత్వే అన్యథావేతు బ్రహ్మచారిణాః పి శాఢ్యం, పూరోక్ష వృద్ధమను పచమాత్, అచార్య పితృపాధ్యాయాన్నిర హ్యత్వాపి ప్రతీప్రతీ. సంకటాన్నంచ వాక్త్రయాత్ న చ త్రే స్సహ సంవసేత్, ఇతి తేనైవోక్తేః బ్రహ్మచారిణః శవకర్మణో ప్రతాన్నిష్ఠత్తి రన్యత్ర మాతాపిత్రోః, ఇతి మమోక్తేః. అత్ర శౌచమకాపాం వక్ష్యామః. ప్రాగువచయ వాస్త్వతస్యకు మంచర్యోత్తరం సంపదీకరణ వర్త్యం పోదక శ్రాదాది సర్వం కార్యమిత్త్యర్థం దేవజానీయే. అనంశ్చుతానాం భూమా పిందం దద్యాత్ సంస్కృతా వాంకుశేష. ఇతి వ్రతేతో పచనాచ్చ ఏతచ్ఛ్రావో వక్ష్యామః.

అనుః బ్రహ్మచారులకైతే శుద్ధి వివేకమందు వృద్ధీ చంద్రోదయ మందు బ్రహ్మ పూరాదోక్తి జల్లా - వ్రతసమాప్తి కానివాడైనా అలాంటి బ్రహ్మచారి శ్రాధమును మాతా పితరులు చేయాలి. వారి శ్రాధమును ఆతడు చేయరాదు. శ్రాధమనూ మాసిక, అబ్ధికములు

మొదలగునవి అన్ని చేయాలి అని అర్థము. చేయరాదు అనే నిషేధము ఇతరులున్న పక్షంలో ఛందోగ పరిశిష్ట మందు - సూతకమందైనను ఎక్కడా బ్రహ్మచారి తన కర్మను వదలరాదు. యజ్ఞమందు దీక్షితుడయ్యాక కర్మవదల రాదు. కృత్రాది తపమాచరిస్తూను తనకర్మ వదల రాదు. తండ్రి చనిపోయినాకనైనా వీరికి దోషమెక్కడా లేదు. బ్రహ్మచారులకు కర్మాంతమందు మూడు రోజులు ఆశౌచం ఉంటుంది, అని ఉందో, యాజ్ఞవల్క్యుడు - బ్రహ్మచారులు, పతితులు ఉదకదానం (నివాపము) విడువరాదు అని అన్నాడో అది కూడా ఇతరులున్న పక్షంలో. ఇతరులు లేకపోతే బ్రహ్మచారి కూడా చేయాలి, ముందు చెప్పిన వృద్ధ మనువు మాట ననుసరించి. ఆచార్యులను, పితరులను, ఉపాధ్యాయులను దహనం చేసి కూడా ప్రతి, వ్రతీయే (పతితుడు కాదు). సంకటాన్నమును (సూతకం) తినరాదు, వారితో కలిసి వసించరాదు, అని అతడే చెప్పాడు. మాతా పితరులకన్న ఇతరులైన వారి శవకర్మ చేసే బ్రహ్మచారి వ్రతము భగ్నమౌతుంది, అని వసిష్టోక్తి ఇక్కడ ఆశౌచం ఒక్కరోజు అని చెప్పన్నాము. ఉపనయనం కన్న ముందు చనిపోయిన వానికైతే ఐదు సంవత్సరములకన్న ఎక్కువ వయస్సు కల వానికి సపిండీకరణాన్ని వదలి పోడశ శ్రాద్ధములు మొదలుగా అన్ని చేయాలి అని దేవజానీయమందు చెప్పబడింది ఆ సంస్కృతులైన వారికి భూమి యందు, సంస్కృతులైన వారికి కుశలపైన పిండం ఇవ్వాలి. అని ప్రాచేతో వచనాన్ననుసరించి కూడా. దీనిని ముందు చెప్పాము.

మూ॥ అవిభక్తానాం విశేషమాహ పృథ్వీచంద్రోదయే మరీచిః - బహుః స్వః యదాఘత్రాః పితురే కత్రవాసినః, సర్వేషాంతు మతం కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవతు యత్పృథం ద్రవ్యేణ దావిభక్తేన సర్వేవేవ కృతం భవేత్. జ్యేష్ఠస్య కర్తృత్వేపి సర్వేఫలభాగిన ఇత్యర్థః. తేనయే బ్రహ్మచర్య పరాన్న పక్షనాదయః ఫల సంస్కారాః తేసర్వేషాం భవంతీతి సిద్ధమ్. సంస్కృష్టి నామజ్యేషం, తుల్యత్వాత్. విభక్తానాం విశేష మాహ ఉతనాః - నవశ్రాద్ధం సపిండత్వం శ్రాద్ధాన్య పితపోడశ, ఏకేనైవతు కార్యాణి సంవిభక్త ధనేష్యపి. లఘుహారితః - సపిండీకరణాంతానియాని శ్రాద్ధాని పోడశ, పృథజ్ నైవ సుతాః కుర్యుః పృథగ్ ద్రవ్యాఘపి క్వచిత్. ఉర్ధ్వం సపిండీకరణాత్ సర్వకుర్యుః పృథక్ పృథక్. మదనరత్న - విభక్తాస్సు పృథకుర్యుః ప్రతి సంవత్సరాదికం, ఏకేనైవా విభక్తేషు కృతే సర్వస్య తత్పృథం. ఏతేన అభిక్తాదిషు అవిభక్తానామనియమ ఇతివదన్ తూలపాడిః పరాస్తః.

అను॥ అవి భక్తుల విషయంలో (విడిపోని) విశేషాన్ని మరీచి వృధ్వీ చంద్రోదయంలో ఇట్లా చెప్పాడు - తండ్రికి కొడుకులు ఒకేచోట ఉండేవారు అనేకమంది ఉంటే, అందరి అభిప్రాయంతో, పెద్దవాడే చేసినట్లైతే, వారు ద్రవ్యం పంచుకోలేదు కాబట్టి అందరూ ఆ కర్మను చేసినట్టౌతుంది, అని. పెద్దవాడు చేసినా అందరు ఫలాన్ని పొందుతారు అని అర్థము. (అంగీకరించినందువల్ల). దీనితో బ్రహ్మచర్య పరాన్నపక్షన మొదలగు ఫల సంస్కారములు అందరికీ వర్తిస్తాయి అని సిద్ధమైంది. కలిసి ఉండే వారికి కూడా ఇట్లాగే తుల్యమైనందువల్ల, విభక్తుల విషయంలో విశేషాన్ని ఉతనుడిట్లా చెప్పాడు - నవశ్రాద్ధము,

సాపిండ్యము. పదహారు శ్రాద్ధములు కూడా ఒక్కడే ఆచరించాలి, ధనాన్ని పంచుకున్నవాళ్ళైనా, అని. లఘు హోరీతుడిట్లా - సపిండీకరణాంతములైన, పదహారు శ్రాద్ధములేదైతే ఉన్నాయో వానిని సుతులు విడివిడిగా చేయరాదు ఒకవేళ ధనం పంచుకున్న వారైనా. సపిండీకరణం తర్వాత అందరూ విడివిడిగా చేయాలి, అని. మదనరత్నమందిట్లా - విధక్తులైనవాళ్ళు ప్రతి సంవత్సరాదికమును విడివిడిగా చేయాలి. అవిభక్తులందైతే ఒక్కరు చేస్తే అది అందరు చేసినట్లే అని. దీనితో అట్టికాదులందు అవి భక్తులకు నియమం లేదు అని అనిన కులపాణి మాట పరాస్తమైంది.

మూ॥ దత్తకస్తు జనకస్య పుత్రాద్యభావే దర్శాన్న తత్సత్సే. గోత్రరిక్తే జనకతుః స భేద్య త్రిమః సుతః, గోత్ర రిక్తానుగుః పిండోచ్ఛస్తైతి దదతః స్వధా, ఇతి మనూక్తేః. ఇదం జనకస్య పుత్ర సత్వ విషయం తచ్చ ప్రవర మంజర్యాం కాత్యాయన లౌగాక్షిభ్యాం సృష్టముక్తం. అథయేదత్త క్షతీక కృత్రిమ పుత్రికా పుత్రాః పర పరిగ్రహేణా నార్జేయాజాతాస్తే ద్వాముష్కాయణా భవంతి. యథా - శౌంగ శైలీరీణాం యానిచాన్యాన్యేషాం సమవృత్తీని కులాని భవంతి, ఇత్యాదినా ద్వయోః పిత్రోః ప్రవరానుక్త్యంతం. అథయద్యేషాం స్వామ భార్యాస్య పత్యంనస్యాత్ రిక్తం హరేయుః పిందం నైశ్యః త్రిపురుషం దద్యు యద్యుభయోర్నస్యాత్ ఉభాభ్యామేవ దద్యుః ఏకస్మింధ్రాద్ధే పృథగుద్విత్వైక పిండే ద్వానుమతీర్థయేత్ పరిగ్రహీతారం చోత్పాదయితారం చా తృతీయాత్ పురుషాత్, ఇతి. హేమాద్రౌ కార్యోజనిః - యాచంతః పితృవర్ణాః స్వః తావద్భిః దత్తకాదయుః, ప్రేతానాం యోజనం కుర్యుః స్వగృహైః పితృభిః సహ ద్వాభ్యాం సహాధతత్పుత్రాః పౌత్రాస్త్యేతేన తత్సమం చతుర్థపురుషే ఛందః తస్మాదేషా త్రిపురుషే. సాధారణేషు కాలేషు విశేషోనాస్తి వర్ణిణాం (మృతాహోత్యైక ముద్దిశ్య కుర్యుః శ్రాద్ధం యథావిధి) ఇతి. అస్యార్థమాహ హేమాద్రిః-దత్తకాదయుః జనకపాలకయోః కులే ప్రేతానాం స్వస్య వర్గగృహైః సపిందనం కుర్యుః దత్తకానాం పుత్రాస్తు పితృర్దత్తకస్య పితృభ్యాం జనక పాంశాభ్యాం స్వపితామహాభ్యాం సపిందనం కుర్యుః. తేషాం పౌత్రాః స్వపితరం దత్తకేన పితామహేన తజ్జననేన చ సపిందయేయఃచతుర్థోపి తత్కులస్థవివ. తేషాం ప్రపౌత్రస్తు దత్తకస్య ప్రపితామహస్య పాంశకులస్థం చతుర్థం యోజయేన్నవా. ఛందఃఇచ్ఛా. దర్శమహాలయాదౌతు ద్వయోః పిత్రోః పితామహయోః ప్రపితామహయోర్వా శ్రాద్ధం దేయం. తత్రద్వయోః పిత్రాద్యోః వృథా పిందదానం ద్వయోరుద్ధేతేన ఏకోవేతి.

అను॥ దత్తపుత్రుడైతే జనకునకు పుత్రాదులు లేకపోతే ఇవ్వాలి, వారుంటే ఇవ్వరాదు. దత్తపుత్రుడు తనకు జన్మనిచ్చిన తండ్రి గోత్రధనములను పొందదు. ఆతనిచ్చే పిందము, స్వధ అతనిని స్వీకరించిన గోత్ర ధనముల వారికే చెందుతాయి, అని మనూక్తి. ఇది జనకునకు పుత్రులు ఉన్న సందర్భంలోనైతే. దానిని ప్రవర మంజరి యందు కాత్యాయన లౌగాక్షులు సృష్టంగా చెప్పారు. ఇక దత్తకుడు, క్రీతుడు, కృత్రిముడు. పుత్రికాపుత్రుడు వీరంతా ఇతరులచే గ్రహించబడటంవల్ల (తండ్రి ఋషి ప్రవరలు లేక) అనార్జేయులైనారు. వారు ద్వాముష్కాయణులైనారు. ఎట్లాంటే - శౌంగశైలీరులకు, ఇంకా ఇతరమైనవి ఏవి ఇట్లా ఉన్నాయో (అవి) ఉద్భవించిన కులాలు బెతాయి, అనేమొదలగు దానితో ఇద్దరు

తండ్రుల ప్రవరను చెప్పి, చెప్పారు ఇట్లా - ఇక ఒకవేళ వీరికి తమ భార్యల యందు సంతానం లేని పక్షంలో ధనాన్ని స్వీకరిస్తారు వీరికి మూడు పురుషాంతరముల వరకు పిండదానం చేస్తారు. ఒకవేళ ఇద్దరికి లేకపోతే ఒకే శ్రాద్ధమందు ఇద్దరికి ఇస్తారు. ఒకే శ్రాద్ధమందు ఇద్దరి నుద్దేశించి ఒకే పిండమందు ఇద్దరిని స్వీకరించిన వానిని, పుట్టించిన వానిని స్మరించాలి మూడు పురుషాంతరముల వరకు, అని హోమాద్రియందు కార్షాజిని ఇట్లా - పితృవర్గీయులు ఎంతమంది ఉన్నారో అంతమందితో ప్రేతల యోజనను, దత్తకాదులు, చేయాలి, తమ తండ్రులతో సహా. వారి పుత్రులు ఇద్దరితో, పౌత్రులు ఒకరితో సమం చేయాలి. నాలుగవ పురుషాంతరమందు తన ఇష్టము అందువల్ల ఇది త్రిపూరుషి (మూడు తరాల వరకే) సాధారణకాలము లందు వర్గీయులకు విశేషం లేదు [చనిపోయిన రోజున మాత్రం శాస్త్ర ప్రకారము ఒకనిని ఉద్దేశించే శ్రాద్ధం చేయాలి (కర్మ)] అని. దీని అర్థాన్ని హోమాద్రి ఇట్లా చెప్పాడు - దత్తకాదులు జనక, పాలకుల కులములందు ప్రేతలకు తమతమ వర్గీయులతో సపిండనంచేయాలి. దత్తకులపుత్రులైతే, తండ్రికి దత్తకతండ్రికి స్వంతతండ్రి, పాలకతండ్రి వీరితో తమ పితామహులతో సపిండనమాచరిస్తారు. వారి పౌత్రులైతే తమతండ్రిని దత్తకుడైన పితామహునితో ఆతనిస్వంతతండ్రితో సపిండన మాచరిస్తారు. నాల్గవవాడు కూడా (జనక) వారికులస్థుడే. వారి ప్రపౌత్రులైతే దత్తకుడు తమప్రపితామహుడైన వానిని, పాలకకులస్థుడైన నాల్గవ వానితో కలపాలిలేదా. అది ఆతని జ్ఞము. దర్శనమహాలయాదులందైతే ఇద్దరు తండ్రులకు ఇద్దరు పితామహాలకు, ఇద్దరు ప్రపితామహులతో శ్రాద్ధమాచరించాలి. అక్కడ ఇద్దరిద్దరు పితరులు మొదలగువారికో విడివిడిగా పిండదానము, లేదా ఇద్దరినుద్దేశించి ఒకటో ఇవ్వాలి.

మూ॥ అత్రకేచిత్ ఆవయోరయమితి పరిభాష్యయోదత్తస్య స్వేదంద్యయోః పిత్రోః శ్రాద్ధం, యస్తస్పరిభాష్యదత్తం సగ్రహీతరేవ సపాలకాయైవ దద్యాదిత్యాహః. అత్రమూలం సపిత ప్రస్తవ్యాః వస్తుతస్తు జనకస్య పుత్రపత్న్యాద్యభావేదత్తకోద్దయోః దద్యాత్ అన్యథాపాల కాయైవ ప్రాగుక్తకాత్యాయ న వచనాత్. మానవీయమప్యేతద్విషయమేవ. గోత్రంతు శ్రాద్ధే పాలకస్త్వవ వివాహాదౌతా భయోరి త్యాదిమత్స్యత ప్రవరదర్శనే జ్ఞేయం. యస్త మూల్యక్రీతాయాం పరభార్యాయాం దాస్యాంచోత్సన్నః సఖీజనవినదద్యాత్. మూల్యంవినా స్వయమువసతాయాం తుక్తేత్రిణివ. తదుక్తం వృద్ధీ చంద్రోదయేకార్కే - అవియోగాత్సుతో యస్తశుక్లతోజాయతేత్సిహ, ప్రదద్యాత్ ఖీజే పిండం త్రేత్రిణేతు తతోఽన్యథా, ఇతి త్రేతజాదేః విశేషస్తు కలౌతద భావాన్నో వ్యతఇతిదీక్షే.

అను॥ ఇక్కడ కొందరు మీ ఇద్దరికి ఇది అని పలికి దేన్ని ఇచ్చామో దానికి చెందిన ఇది ఇద్దరు పితరుల శ్రాద్ధము. అట్లా చెప్పుకుండా ఇచ్చిన శ్రాద్ధము అది గ్రహీతదే అది పాలకుని కొరకే ఇవ్వాలి అని అన్నారు. దీనికి ఆధారపచనాన్ని వారినే అడగాలి. నిజానికైతే జనకునకు పుత్రపత్న్యాదులు లేని పక్షంలో దత్తకుడు ఇద్దరికి ఇవ్వాలి లేనిచో పాలకుని కొరకే ముందుచెప్పిన కార్యాయనుని మాటననుసరించి. మనువుచెప్పినది కూడా ఈ విషయమే. శ్రాద్ధమందు గోత్రము పాలకునిదే. వివాహాదులందైతే ఇద్దరిది అని

మొదలగునవి, నేను వ్రాసిన ప్రవరదర్శనము నుండి తెలుసుకోండి. ఎవడైతే మూల్యక్రీత యందు, పరభార్య యందు, దాసియందు పుట్టాడో అతడు బీజమిచ్చినవానికే క్రాధ మివ్వాలి. ధనంలేకుండా స్వయంగా వచ్చిన స్త్రీయందలి పుత్రుడైతే క్షేతికి ఇవ్వాలి. అదే విషయం వృద్ధీచంద్రోదయ మందు కౌర్వోక్షి ఇట్లా ఉంది -నియోగంలేకుండా శుల్కంవల్ల పుత్రుడు కల్గినట్లైతే అతడు బీజికి పిండమివ్వాలి. దీనికి ఇతరవిధంగా (నియోగం) కల్గినవాడైతే క్షేతికి ఇవ్వాలి, అని. క్షేత్రజాదుల విశేషమైతే కలిలో అది లేదు కాబట్టి చెప్పటం లేదు, అని ఇక చాలు.

మూః జారజాలాంతిశేష మహా అపరార్థనారదః - జాయంతేత్సనియుక్తాయా మేవేవ బహుభుజా, అవిభజితస్తే సర్వేనీజనామేవతేసుతాః దద్యున్తే బీజనేపిందంమాతాచేచ్ఛుల్కతో హ్యతా అతులోమహితాయాంకు పిండవానోధురేవతే. భర్త్యార్థంశ్రాద్ధభరణేఫల మాహంచంద్రికా యాం శాతాతమః- ప్రీత్యాశ్రాద్ధంకు కర్తవ్యం సర్వేషాం వర్జలింగినాం, ఏవంకుర్వస్తురః సమ్యజే మహతీం శ్రియమాప్నూయాత్. గయాయామపితృతైవ బ్రహ్మవైవర్తే - అత్యజోవాఽభవాన్యోఽపి గయాజ్జే యదాతదా, యన్నామ్నాపాతయేత్సిందం తన్నయేవ్ బ్రహ్మ శాశ్వతం. ఏతచ్ఛ యదా సు భూచూర్ధ్వా నాద్విస్త్రైర్నాకియతేతదా ప్రేతశిలాశ్రాద్ధవర్జ్యం కుర్యాత్, తస్యప్రేతత్వవిమోక్షార్థ త్యాగవ్యం చ శాతత్యా దితితేచిత్. వస్తుతస్తునన్యాపిశ్రాద్ధవదత్రాపిసర్వంకార్యంసాంగేఽధికారాదియత్తం ప్రతీమః. సవ్యవృత్తిత్రాదిస్తుపితకుః పిత్రాదిభ్యః సర్వశాద్ధేషుదద్యాదిదిత్యుక్తంప్రాక్, వక్ష్యతేవ జేవన్మృత్యుకశ్రాద్ధే. అథక్షేమాద్రాణాం శ్రాద్ధం మంత్ర వర్జ్యం తూష్టీం భవతి. స్త్రీదామ మంత్రతం శ్రాద్ధం, తదాభూట్లా మత్వం, ప్రాస్త్రైశాశ్చవతాదేశాత్తే చకుర్వస్తుదైవతత్, ఇతిహేమాద్రి మరీచి నమాత్. అయమేవ నిధిః ప్రోక్తః శూద్రాణామంత్ర వర్జితః, అమంత్రస్యకుశూద్రస్య విభో మంత్రేజగృహ్యతే, ఇతి బ్రాహ్మోక్షేశ్చ. గృహ్యతే = సంబధ్యతే. అస్యశ్రాద్ధప్రకరణేపాతేఽపి నరీశాపాశ్చాన్యవృత్తభరణేన సంకోదోయుక్తః తేనశూద్రస్యస్సానదానా దావపివిప్రేణ మంత్రపాఠః శాశ్వ. అమంత్రస్య ఇతి విశేషాత్ స్త్రీయా అపీతిశూలపాడి.

అనుః జారజాలసుగూర్చి విశేషాన్ని అపరార్థమందునారదవచనమిట్లా - నియుక్తము కాని స్త్రీయందు ఒకనివల్లకాని, లేదా అనేకులవల్లకాని పుత్రులు కలిగితే వారు ధనంలోభాగస్వాములుకాలేరు. వారంతా బీజం సుతులే. తల్లి శుల్కంతో స్వీకరింప బడితే వారు బీజానికే పిందాన్ని ఇవ్వాలి. తల్లిధనం ద్వారా స్వీకరించబడనిదైతే ఆ సుతులు వివాహం చేసుకున్న వానికి పిందాన్నివ్వాలి, అని. ధర్మము కొరకు శ్రాద్ధం చేస్తే ఫలాన్ని చంద్రిక యందు శాతాతపుడిట్లా చెప్పారు- అన్ని వర్ణముల వారికి ఆశ్రమముల వారికి ప్రీతితో శ్రాద్ధమాచరించాలి. ఈ విధంగా చక్కగా చేసిన సరుదు గొప్ప శ్రీని పొందుతాడు, అని. అత్యధే గయ యందు కూడా అవి బ్రహ్మవైవర్తమందిట్లా-అత్యజుడు కాని లేదా ఇతరుడు కాని గయాశీర్షమందు ఎప్పుడైనా కాని ఏ పేరుతో పిందానం చేస్తాడో, అది అతనికి శాశ్వత బ్రహ్మవదాన్ని కల్గిస్తుంది, అని. ఇది, అధికఫలాన్ని కోరేవాడు రెండు, మూడు సార్లు చేసినట్లైతే అప్పుడు ప్రేతశిలాశ్రాద్ధాన్ని వదలి మిగిలినదంతా చేయాలి. అది ప్రేతత్వ

విమోక్ష నార్థము కొరకు అది ఐహోయింది కాబట్టి, అని కొందరన్నారు నిజానికైతే సన్యాసి శ్రాద్ధమువలె ఇక్కడ కూడా అన్నీ చేయాలి. అంగములతో కూడిన దానియందు (సంపూర్ణముగా) అధికారం ఉన్నందువల్ల, అని యుక్తంగా భావిస్తాము. తండ్రి సంస్కరించినపుడు, తండ్రి యొక్క తండ్రి మొదలగు వారి కొరకు, అన్ని శ్రాద్ధములలో ఇవ్వాలి అని ముందు చెప్తాము. జీవత్పితృక శ్రాద్ధమందు ముందు చెప్తాము కూడా. ఇక్కడ స్త్రీ శూద్రులకు శ్రాద్ధాన్ని మంత్రాలు లేకుండా మౌనంగా ఇవ్వాలి. స్త్రీలకు మంత్రములు లేకుండా శ్రాద్ధము అట్లాగే శూద్రస్త్రీ పుత్రునకు కూడా. ఉపనయనం కన్న ముందు ద్విజులకు కూడా అట్లాగే అమంత్రకంగా శ్రాద్ధం చేయాలి, అని హేమాద్రి యందు మరీచి వచనము. ఇదే విధి, శూద్రులకు మంత్ర వర్జితంగా అని చెప్పబడింది. శూద్రునకు అమంత్రకంగా ఐనా విప్రుడు మంత్రంతో గ్రహింపబడుతాడు. గ్రహణం అనగా సంబంధింపబడుతాడు. ఇది శ్రాద్ధ ప్రకరణమందు పాఠమైనా పరిభాష ఐనందువల్ల ప్రకరణం నుండి సంకోచం చేయటం తగదు. అందువల్ల శూద్రునకు స్నానదానాదులందు కూడా విప్రునితో మంత్రం పఠింపజేయాలి. అమంత్రునకు అనేది విశేషణ మైనందువల్ల స్త్రీకి గూడా అని శూలపాణి. (బ్రాహ్మణుడు స్త్రీకి గూడా మంత్రం పఠించాలి, అని).

మూ॥ యత్త తేనోక్తం మంత్ర జన్య నియమా దృష్ట సిద్ధిస్తు నమస్కారేణ అను మతోఽస్య నమస్కారో మంత్రః, ఇతి గౌతమోక్తే రితి. తన్ను, దృష్ట ద్వారైవహి తత్రాప్తివ స్వాతంత్ర్యేణ. అన్యథా నభివిహతే పువసూత జన్యాదృష్టార్థం సోఽపి క్రియేతేతి యత్నించితేతత్. తేన పితౄణాం నామగోత్రతః, ఇత్యాదౌ యత్ర ద్విజానామపి నామమంత్ర ఉక్తః తత్ర ప్రతిప్రసవమాత్రార్థం యుక్తం న తిలావపనాదావపి. అత్రకేవిత్ - వైదికమంత్రోవిప్రస్య, పౌరాణస్తు శూద్రైః పఠనీయః, నహివేదేష్యధి కారః క్వవిచ్ఛాద్రస్య విద్యతే, పురాణేష్యధికా రోమే దర్శితే బ్రాహ్మణైరిహ. ఇతి తత్రైవ పాదోక్తే రిత్యాహుః. గౌడాఅపేక్షం. తన్న నాధ్యేతస్య మిదం శాస్త్రం వృషలస్యతు సన్నిధౌ, ఇతి కౌర్మపురాణ నిషేధేన వేదస్య దురాపాస్తత్సాత్. అధ్యేతవ్యం బ్రాహ్మణేన వైశ్యేన క్షత్రియేదవ, శ్రోతవ్యమేవ శూద్రేణ నాధ్యేతవ్యం కదాచన. శ్రౌతం స్మార్తం చవైధర్మం ప్రోక్తమస్మి న్మృదోత్తమ. తస్మాచ్ఛుద్ధైర్విన్నా, విప్రన శ్రోతవ్యం కదాచన, ఇతి తత్రైవ పురాణాధికారే భవిష్యోక్తేశ్చ ఏతేన, నాధ్యేతవ్యం, ఇతి నిషేధో మంత్రే తర పురాణ పర ఇతి శ్రీదత్తాది మతమపాస్తం. తేన పౌరాణ మంత్రాణామేవ విప్రేణ పారోన వైదికానామితి. ద్విజస్త్రీయస్తు సంకల్ప మాత్రం స్వయం కృత్వా వైదిక మంత్రయుక్తం సర్వం బ్రాహ్మణ ద్వారా కారయేయుమితి ప్రయోగపారిజాతః. అత ఏవ స్త్రీణాం ఇత్యుక్తృత వివాహ స్త్రీ పరిమితి హేమాద్రి రాహ. అనుపసితస్సు వైదికమంత్రయుక్తం సర్వం స్వయమేవ కుర్యాత్, ఇత్యుక్తం ప్రాక్. యత్తు, ప్రాగ్ద్విజాశ్చ వ్రతాదేశాత్, ఇతి తదశక్త విషయమ చూడ విషయం వేదిదిక్.

అను॥ మంత్రజన్య నియమ అదృష్ట సిద్ధి మాత్రం నమస్కారంతోనే, ఈతనికి (శూద్రునకు) నమస్కారము మంత్రము అని అనుమతించాము అని గౌతమోక్తి ఉంది అని ఏదన్నారో అది తప్పు. దృష్టము ద్వారానే అది లభిస్తుంది. స్వతంత్రంగా కాదు. లేనిచో

గోళ్ళతో పొట్టుతీసినా అవఘాతం వల్ల కలిగిన అదృష్టం కొరకు అది కూడా చేయాల్సి వస్తుంది అని ఇదేదో ఒకటి. అందువల్ల, పితరులకు నామ గోత్రములతో, అను మొదలగు వాని యందు ఎక్కడ బ్రాహ్మణులకు కూడా నామమంత్రము చెప్పబడిందో అక్కడ ప్రతిప్రసవ మాత్రం కొరకు తగును (మినహాయింపునకు మినహాయింపు తిరిగి విధానం). తిలావపనా దులందు కూడా కాదు. ఇక్కడ కొందరు - బ్రాహ్మణులకు వైదికమంత్రము, శూద్రుడు పురాణ వాక్యములు చదువాలి. శూద్రులకు ఎక్కడా వేదములందు అధికారము లేదు. బ్రాహ్మణుల ద్వారా ఇక్కడ పురాణములందు అధికారాన్ని నేను చూపాను, అని అక్కడే పద్మ పురాణోక్తి అని కొందరన్నారు. గౌడులు కూడా ఇదేమాట అన్నారు. కాని అట్లా కాదు. వ్యవధిని ఎదుట ఈ శాస్త్రాన్ని చదువరాదు, అని, కౌర్యపురాణం నిషేధిస్తున్నందు వల్ల వేదం రూరం నుండే తొలగిపోయింది. బ్రాహ్మణవైశ్య క్షత్రియులు వేదాధ్యయనం చేయాలి. శూద్రుడు మాత్రం వినాలి. ఎప్పుడూ చదువరాదు. ఓ రాజా దీనిలో శ్రౌత స్వార్థ ధర్మాను చెప్పాను. అందువల్ల ఎప్పుడూ బ్రాహ్మణుడు లేకుండా శూద్రులు వినరాదు. (బ్రాహ్మణుని ద్వారానే వినాలి) అని అక్కడే పురాణాధికారమందు భవిష్యోక్తి కూడా. దీనివలన చదువరాదు, అనే నిషేధము మంత్రములకన్న ఇతరమైన పురాణపరము అనే శ్రీరత్నాదుల మతము తొలగిపోయింది. అందువల్ల పురాణమంత్రములనే బ్రాహ్మణుడు చదవాలి, వైదిక మంత్రములను కాదు అని. బ్రాహ్మణ స్త్రీలైతే తాము సంకల్పం మాత్రం చేసి వైదిక మంత్రములతో కూడిన దాన్నంతా బ్రాహ్మణునితో చేయించాలి, అని ప్రయోగపారిజాతము. అందువల్లనే స్త్రీలకు అనే శబ్దము వివాహం కాని స్త్రీ పరమని హోమాది చెప్పాడు. ఉపనయనం కాని వాడైతే వైదిక మంత్రములతో కూడా అంతా తానే చేయాలి అని ముందే చెప్పాము. ఉపనయనం కాకముందు బ్రాహ్మణులు కూడా అని చెప్పామో అది అశక్తుని విషయమో చూడాకరణం కాని వాని విషయమో, అని ఇక చాలు.

మూః శూద్రవ్యతునుదా ఆచక్రాధ్యమేవ, నదా వైవతు శూద్రాణా మామ క్రాధ్యం విధీయతే. ఇతి సుమంతూక్తిః. పృథ్వీచంద్రోదయే మాత్యేషి - విపం శూద్రోఽపి సామాన్యం పృథ్వి క్రాధ్యం చ వర్షదా, నమహ్మరేణ మంత్రేణ కుర్యాదా మాన్వవత్పదా. తత్రైవ పృథ్వపరాశరః - అమాన్వేనతు శూద్రస్య తుష్టింతు ద్విజపూజనం, కృత్వా క్రాధ్యంతు నిర్వాప్యపజాతీనాశయేదధః. స విచ - ఆమం శూద్రస్య వక్త్యాన్నం వక్త్యముచ్చివ్యమచ్యతే. హోమాద్రౌ భవిష్యే - ధర్మేచ్ఛనమృధర్మశ్చాయది శూద్రాః ప్రకుర్యతే. అగ్నోకరణ మంత్రశ్చ నమస్కారో విధీయతే. అవాహనాది కర్తవ్యం తథాశూద్రేణ తచ్ఛ్రుణు దేవానాం దేవనామ్నాతు పితౄణాం నామగోత్రతః , పిందారీన్నిర్వపే ద్వీర వామతో గోత్ర తస్తథా. శూద్రాణాంగోత్రాభివేషి - కాశ్యపం గోత్రం క్షేయం తస్మాదాహః సర్వా వ్రణాః కాశ్యప్య ఇతివ్రతేః. గోత్రనాశేతు కాశ్యపః, ఇతి వ్యాఘ్రు పాదోత్తేఘ్నీ హోమాదిః. విచమచ్యత గోత్రాశ్చానే. విపం తర్పదాదిమ చ క్షేయం. తత్రైవభవిష్యే - శూద్రస్తు గృహపాశేన పపిందాన్నిర్వ పేత్తథా, పక్తు మూలం ఫలం తస్య పాయసంవా భవేత్

స్మృతం. గౌతమః - అనుమతోఽస్య సమస్యారో మంత్రః, ఇతి. దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ, ఇత్యాయం నమస్కారమంత్ర ఇతికేచిత్. విజ్ఞానేశ్వరోఽప్యేవమాచూ. హేమాద్రిస్తు శూద్రోఽప్యమంత్రవత్ కుర్యాత్ అనేన విధినా బుధః, ఇతి, మాత్యే మంత్ర నిషేధాన్నామ మంత్రేతే త్వాహ.

అను॥ శూద్రునకు ఎప్పుడూ అమత్రాధ్యమే. ఎల్లప్పుడూ శూద్రులకు అమత్రాధ్యము విధించబడుతోంది, అని సుమంతూక్తి పృథ్వీచంద్రోదయమందు మత్స్యపురాణమందుకూడా ఇట్లా - ఈ విధముగా శూద్రుడుకూడా సామాన్యవృద్ధిత్రాధ్యములను ఎల్లప్పుడూ అమాన్యమువలె నమస్కారమంత్రముతో ఆచరించాలి, అని. అక్కడే వృద్ధపరాశరుడిట్లా - శూద్రుడు అమాన్యంతో (బియ్యంతో) త్రాధ్యమాచరించి, నిర్వాపంచేసి (దానం) మౌనంగా ద్విజుని పూజించి, తన వారిని భుజింపచేయాలి, అని ఆతడే - శూద్రునకు బియ్యమే వండిన అన్నము. పక్వాన్నము ఉచ్చిష్టమనబడుతుంది (వండిన అన్నము) అని. హేమాద్రి యందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - ధర్మంకావాలనుకునే, ధర్మమెరిగిన శూద్రులు త్రాధ్య మాచరిస్తే, అగ్నికరణమంత్రమైతే, సమస్కారము అని విధించారు (అగ్నేయేకవ్య వాహనాయనమః) శూద్రుడు ఆవాహనాదులు ఎట్లా చేయాలోచెప్తాను దాన్ని విను. దేవతలకు దేవతలపేర్లతో పితరులకు నామగోత్రములతో పిండదులను వదలాలి, ఓ వీరుడ! పేరుతోను, గోత్రంతోను కూడా. శూద్రులకు గోత్రం లేకపోయినా కూడ కాశ్యపగోత్రమని తెలుసుకోవాలి అందువల్లనే, ప్రజలందరు కాశ్యప్యులు అని, అన్నారు అని. శ్రుతి గోత్రం నాశమైతే కాశ్యపుడు, అని వ్యాఘ్రపాదోక్తి వల్ల కూడా అని హేమాద్రి. ఈ రకంగానే గోత్రం తెలియనిచోట, ఇతరత్రాకూడా. ఈ విధంగా తర్కబాదులందుకూడా తెలుసుకోవాలి. అక్కడే భవిష్యమందిట్లా శూద్రుడు గృహపాకంతో పిండములను వదులరాదు, అట్లాగే సత్తుపిండి, మూలములు (గడ్డలు) పండ్లు, పాయసంవీనిలో ఏదైనా వీనితో పిండములు వదలాలి అని చెప్పారు, అని. గౌతమడిట్లా - శూద్రునకు నమస్కారము మంత్రముగా అనుమతించాము, అని. దేవతలకొరకు, పితరులకొరకుకూడా, అనేఇది నమస్కార మంత్రమని కొందరన్నారు. విజ్ఞానేశ్వరుడు కూడా ఇట్లాగే అన్నాడు. (దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ మహాయోగిభ్య ఏవచ, నమః స్వధాయైస్సాహాయైనిత్యమేవనమోనమః అని) హేమాద్రివతే-బుద్ధిగల శూద్రుడుకూడా మంత్రంలేని దానివలె ఈవిధి ప్రకారం చేయాలి, అని మాత్స్యమందు మంత్రాన్ని నిషేధించినందువలన నామమంత్రంతో అని చెప్పాడు.

మూ॥ వృశ్చీచంద్రోదయే స్కాందే - రాజకార్యే నియుక్తస్యబంధనిగ్రహవర్తినః, వ్యసనేషుచ సర్వేషు త్రాధ్యం ఏప్రేణ కారయేత్. యశ్చభారతరాజధర్మేషు - యవనాః కిరాతాగాంధారాశ్చీనాః శబరబర్హరాః శకాస్తుషారాః కంకాశ్చపల్లవాశ్చాంధ్రమద్రకాః, ఇత్యుక్త్వా బ్రహ్మక్షత్ర ప్రసూతాశ్చ వైశ్యాఃశూద్రాశ్చమానవాః, కథంధర్మాశ్చరీవ్యంఠి సర్వేవిషయవాసినః, ఇతిచోక్త్వా-వేదధర్మక్రియాశ్చైవ తేషాం ధర్మోవిధీయతే, పితృయజ్ఞాస్థాకాపాః ప్రపాశ్చశయనానిచ, దానానిచయథాకాలంద్విజేభ్యో విసృజేత్సదా. తథా - దక్షిణాసవయజ్ఞానాంధాతవ్యాభూతిమిచ్ఛతా, పాకయజ్ఞామహర్వాశ్చకర్తవ్యాః సర్వదమ్యభిః ఇతిష్టేచ్ఛాదీనాంశ్రాధ్యవిధానం తదపి సజాతీయ భోజన

ప్రవృత్తి దానిదివరం నకుత్రార్థ పరమితి. అభిప్రాయవితరణ హేమాద్రామాత్మ్య దేవలో - నామ గోత్రం విత్తాచారం ప్రావకం హవ్యకవ్యమోః, అగ్నిష్వాత్మాదయస్తేషాం అధిపత్యే వ్యవస్థితాః. నామ మంత్రాస్తరాదేతాభవాంతర గతానపి, ప్రాచీనః ప్రేయంత్యేవతదాహరత్యమాగతాన్. దేవోయదివితాతాః శుభకర్మామయోగతః, తస్మాన్నమమృతంభూత్వాదేవత్వేవ్యసంగచ్ఛతి. గాంధర్వభోగరూపేణ పశుత్వేనభృతం భవేత్, శ్రాద్ధాన్నం వాయురూపేణ నాగత్వేన పృథివీస్థతి. పానంభవతియక్షత్వరాక్షసత్వే తథామిషం, దమజత్వే తథామద్యంప్రేతత్వేరుధిరోదకం. మమవృత్తేన పానాదివానాభోగతరం భవేత్. అశ్రుప్రతా దిశ్చైః జనకాదీనామేవ దేవతాత్మముచ్చతే న మన్వదీనాం, అపాచేతతే ఇతియజమానస్య పితే, ఇతి శతపథశ్రుతిః. యస్యపితాప్రేతస్యాత్ పవిత్రేపిండంవిధాయ ఇతి విష్ణేవిష్ణుతేశ్చ.

అను || వృద్ధీనంద్రోదయమందు స్కాందోక్తి ఇట్లా - రాజకార్యమందు వియుక్తుడైనవానికి, బంధనము, బైది వీనియందున్నవానికి వ్యసనములందున్నవానికి వీరందరికి శ్రాద్ధము బ్రాహ్మణునితో చేయించాలి. భారతమందురాజధర్మములందు - యవనులు, కిరాతులు, గాంధర్వులు చీనులు, శబరులు, బర్హరులు, శకులు, తుషారులు, కంకులు, పక్షావులు, అంధ్రులు, మద్రకులు, అని చెప్పి, బ్రహ్మ క్షత్రియులవల్ల కలిగినవారు నైత్యులు, కూడ్రులు ఐన మానవులు ఈ విషయవాసులందరు ధర్మాన్ని ఎట్లా ఆచరిస్తారు. అని కూడా పలికి వేదధర్మక్రియలు వారికి ధర్మము అని విధించబడుతోంది. పితృయజ్ఞములు, బావులు తవ్వించడం, చలివేంద్రాలు పెట్టించడం, పడకలు ఏర్పరచటం (సత్రాలు) కారామసారంగా బ్రాహ్మణులకు ఎప్పుడూ దానాలు చేయటం ఆచరించాలి, అట్లాగే ఐశ్వర్యం కోరేవారు సవనయజ్ఞములందు దక్షిణలు ఇవ్వాలి. దన్యుగదమంతా గొప్పనైన, యోగ్యమైన పాతయజ్ఞములు ఆచరించాలి అనిష్టేచ్ఛులు మొదలగు వారికి శ్రాద్ధవిధానము అని చెప్పబడిన దంతా కూడా నశాతులైనవారికి భోజన, ద్రవ్యదానములు మొదలైన వాని పరకము (అవి చేయాలి) శ్రాద్ధపరముకాదు అని. ఇక శ్రాద్ధపితరులు హేమాద్రియందుమాత్స్యదేవలుల నచనమిట్లా - పితరులకు హవ్యకవ్యములను చేర్చేవి నామగోత్రములే. అగ్నిష్వాత్మాదులు వాని అధిపత్యమందు వ్యవస్థితమై ఉన్నాయి, అని. నామమంత్రములు, వాని ఆదేశములు భవాంతర (జన్మాంతర) గతులైనవారిని కూడా, వారి (ఆ) యోగం ఆహారం కొరకు వచ్చిన ప్రాణులను సంకృప్తి పరుస్తాయి కూడా. తండ్రి శుభకర్మవల్ల దేవత్వాన్ని పొందితే అతన్ని అన్నము అమృతంగా మారిదేవత్వమందు కూడా అనుసరిస్తుంది. గాంధర్వమందు భోగరూపంగా, పశువుగా మారితేనో తృణమౌతుంది. నాగుడుగా మారితే శ్రాద్ధాన్నము వాయురూపంగా కూడా చేరుతుంది. యక్షుడైతే పానంగా, రాక్షసుడైతే మాంసంగా, దమజుడైతే మధ్యరూపంలో, ప్రేతమైతే రక్తపువీరుగా, మనుష్యుడైతే అన్నపానాది రకరకాల భోగముల కూర్చేదిగా బొతుంది. ఇక్కడ పిత్రాది శబ్దములతో తండ్రులు మొదలగువారికే దేవతాత్వం చెప్పబడింది, మన్వాదులకు కాదు అసౌ, ఏతత్, తేఅనే మంత్రంతో యజమానుని తండ్రికొరకు, అవి శతపథశ్రుతి వాక్యం. ఎవని తండ్రి ప్రేత ఐవాద్ అతండ్రి కొరకు

పిందాన్ని ఉంచి, అని విష్ణ్వాదిస్మృతివల్లనూ తెలుస్తోంది.

మూ॥ యత్తుమనుదేవరౌ - వసవఃపి తరోక్షేయాః రుద్రాక్షేయాః పితామహాః ప్రపితామహస్తథా దిత్యాఃశ్రుతిరేషానవాతనీ యచ్ఛయాజ్ఞవల్క్యః - వసురుద్రా దితిసుతాః పితరః శ్రాద్ధదేవతాః ఇతితదభేద ధ్యానార్థం. యావితుహేమాద్రౌసందిపురాణే - విష్ణుః పితాఽస్యజగతోదివ్యో యజ్ఞః సవీవచ, బ్రహ్మపితామహోక్షేయోహ్యాహం చ ప్రపితామహః ఇతి, యచ్ఛవిష్ణే - అనిరుద్ధః స్వయంక్షేయః ప్రద్యుమ్నాశ్చపితాస్మృతః, సంకర్షణ ప్రజ్ఞనకో వాసుదేవస్తుతత్పితా, స్వయం = కర్తా. యత్తుతత్రైవ - ప్రథమోవరుడోక్షేయః ప్రాజాపత్య తథాపరః తృతీయోఽగ్నిః స్మృతఃపిందోహ్యేషపింద విధిః స్మృతః, యచ్ఛమనుః - సోమపానామచిప్రాణాం క్షత్రియాణాం హవిర్బుజః, వైశ్యానామూజ్యహానామశూద్రాణాంతు సుకాలినః, యచ్ఛతిథ్యపూరాణే మాపాశ్చపిత రోక్షేయాః ఋతవశ్చపితామహాః, సంవత్సరః ప్రజానాంచసుప్త్యక్ష ప్రపితామహా, యచ్ఛనందిపురాణే అగ్నిహోత్ర్యాబ్రాహ్మణానాం పితరః పరికీర్తితాః, రాజ్ఞాంబర్హిషదోనామవిశాంకావ్యాః ప్రకీర్తితాః, సుకాలినస్తు శూద్రాణాం వ్యామాషే చ్చాన్యజాదిషు. అత్రావాహనాదిషుపిత్రాదయః సముచ్ఛయేన వికర్తేనవా యథాచారంతతద్దేవతారూపేణ వాచ్యా ఇతి హేమాద్రౌరాహి - పార్వణం కురుతేయస్తు కేవలం పితృహేతుకం, మాతామహ్యంనకురుతే పితృహేనప్రజాయతే. ధౌమ్యః - పితరోయత్రహుజ్ఞంతేతత్రమాతామహోద్రువం, అవిశేషేణకర్తవ్యం విశేషాన్ని రకంప్రతేకే. అస్యాపవాదమాహకాత్యాయనః - కర్మాసమన్వితంముక్తాతథాఽద్యం శ్రాద్ధసోదశం, ప్రశ్నార్థకంన శేషేషపిందాః స్వః పడితిస్థితిః. కర్మాసమన్వితం = సపిందీకరణం. దర్శాదౌ నచత్వీకానామేవ దేవతాత్వం, సేవనభిర్రానమంశ్రాద్ధం మాతాభుంక్తేనాధానమం. పితామహీచపిన్వైవ తద్దైవప్రపితామహీ, ఇతితత్రైవోక్తేః చంద్రికాయాం చతుర్వింశతిమతే - క్షయాహేవర్ణయత్కేళకం ప్రీడాంనాస్తివృధక్ క్రియా, కేలిదిచ్చంతి నారీణాం వృధక్శ్రాద్ధం మహర్షయః అన్యస్తకామ వృద్ధౌచగయాయాంచక్షయేఽహని. అత్రమాతాః వృధక్శ్రాద్ధం అన్యత్రవతినాననా, ఇతికాత్యాయనోక్తేశ్చ అన్యనిర్ములతాం వదంతో గౌడాన్యజ్ఞావివ. అత్రభాగః, ఇత్యధ్యాహరః అన్యధానపతి కాయైమాత్రే, ఇతిప్రయోగాపత్తేః అత్రమాతృ శబ్దోజనన్యామేవముఖ్యః, తేనసపత్నీ మాతృభ్యోనదద్యాత్ ఏవంపితామహ్యోదిశజ్ఞైః పితృజనన్యారయవివోచ్యంతేఇతితత్సప్తీభ్యోనదేయం, ఇతిహేమాద్రిః. కారుణ్యేనతుమహేలయాదౌ దేయం, ఇతిసవివ.

అను॥ మనుదేవలులు ఇట్లా - వసువులు పితరులు, రుద్రులు పితామహులు, ఆదిత్యులు ప్రపితామహులుగా తెలుసుకొవాలి ఇది సనాతనమైన శ్రుతి. అని అన్నారో, యాజ్ఞవల్క్యులిట్లా - వసురుద్రాదిదితిసుతులు పితరులు శ్రాద్ధదేవతలు, అని అన్నాడో ఇది అభేదధ్యానము కొరకే. హేమాద్రియందునంది పురాణమందు ఇట్లా - ఈజగత్తుకు విష్ణుపుతండ్రి దివ్యుడు ఆతడే యజ్ఞము. బ్రహ్మపితామహుడు, నేను (శివుడు) ప్రపితామహుణ్ణి. అని ఏ వాక్యాలున్నాయో, భవిష్యమందిట్లా - కర్త అనిరుద్ధుడు ప్రద్యుమ్నాడు పిత, సంకర్షణుడు పితామహుడు వాసుదేవుడు ప్రపితామహుడు, అని ఏదుందో, అక్కడే ఇట్లా - తొలుతవాడు వరుణుడు, తరువాతివాడు ప్రాజాపత్యుడు, మూడవవాడు అగ్ని ఇట్లా పిండము, ఇట్లా పిండవిధిఅని ఏదుందో మనువు ఇట్లా - విష్ణులకు సోమపుడు, క్షత్రియులకు

హవిర్భుజాదు. వైశ్యులకు అజ్యపుడు శూద్రులకు సుకాలినులు, అని ఏది చెప్పాడో, అదిత్యపురాణమందిట్లా - పితరులు మాసములు, పితామహులు ఋతువులు, ప్రజలకు సంవత్సరము ప్రవితామహులు అని చక్కగా ఏది చెప్పబడిందో నందిపురాణమందిట్లా - బ్రాహ్మణులకు అగ్నిష్వాత్తాపితరులుగా చెప్పబడ్డారు, రాజులకు బర్హిషదులు, వైశ్యులకు కాన్యలు, శూద్రులకు సుకాలినులు, మేచ్చ అంత్య జాదులందు వ్యాములు. అని ఏది చెప్పబడిందో ఇవన్నీ ఇక్కడ అవాహవాదులందు వీత్రాదులు సమూహంగాకానీ, విడిగాకాని అచారాన్వనుసరించి అయాదేవతలరూపంతో చెప్పతగిన వారు, అని హేమాద్రియములు. హేమాద్రియందుబ్రాహ్మోక్తిజట్లా - తండ్రికొరకు మాత్రమే ఎవడు పార్వణమాచరిస్తాడో మాతా మహానికొరకు చేయడో అతడు పితృహంతకుడుగా జన్మిస్తాడు, అని. ధౌమ్యుడిట్లా - తండ్రులు పూజించబడినచోట మాతామహులు తప్పకుండా ఉంటారు. ఇద్దరికి సమానంగా పూజచేయాలి భేదంగా పూజచేస్తే (పాచ్చు, తగ్గుగా) నరకాన్ని పొందుతాడు, అని. దీనికి అవవారాన్ని కాత్యాయనుడిట్లా చెప్పాడు - నవీందీకరణాన్ని వదలి అట్లాగే తొలిపోదశశ్రాద్ధములను వదిలి ప్రత్యాబ్ధికమును వదలి మిగిలిన వాటిలో పిండములు అరుంటాయి, అని నియమము. దర్బాదులలో నపశ్శీకులకే దేవతాత్వము. తన భర్త తో సమానంగా తల్లి (భార్య) శ్రాద్ధమును అమృతసమానంగా భుజిస్తుంది. పితామహికుడాతన భర్తతోనే, అట్లాగే ప్రవితామహికుడా, అని అక్కడే చెప్పారు. చంద్రికయందు చతుర్వింశతి మతమిట్లా - క్షయాహశ్రాద్ధమును ఒకదాన్ని వదిలితే వేరేచోట్ల స్త్రీలకు విడిగా క్రియలేదు. కొందరు మహర్షులు స్త్రీలకు విడిగా శ్రాద్ధాన్ని, అని. అన్నష్టకములందు వృద్ధియందు గయయందు క్షయాహమందు ఇక్కడ మాతకు విడిగా శ్రాద్ధము ఇతరమైనచోట్ల భర్తతో సహావేశ్రాద్ధము, అని కాత్యాయనోక్తి కూడా. దీనికి ఆధారంలేదనే గొడులమాలు అజ్ఞాతాపూర్వకమైనదే. ఇక్కడ భాగః అనేది అధ్యాహారము లేనిచో పతితో కూడిన తల్లి గారికి అని చెప్పబడినప్పటి ఇక్కడ మాత అనే మాట కన్న తల్లియందే ముఖ్యము. అందువల్ల సవతితల్లిలకు ఇవ్వరాదు. అట్లాగే పితామహిమొదలగు శబ్దములతో తండ్రితల్లిమొదలగు వారు మాత్రమే చెప్పబడుతారు అని. ఆమె సవతులకు ఇవ్వరాదు, అని హేమాద్రి, కారుణ్యంతో ఐతే మాత్రం మహాల యాదులందు ఇవ్వాలి (సపత్నులకు) అని ఆతడే చెప్పాడు.

మాః అభవిశ్చేదేవాః-హేమాద్రి శంఖభూహస్పతి-ఇన్దిత్యాదైక్రమాదక్షై సత్యేనాందీ ముతే వహ, నైమిత్రి కేవామకాలౌ కామ్యేచధురిలోమో, పురురవార్థవైచైవ పార్వదేసముదావ్యాతౌ. తత్రైవ- ఉత్పత్తింనామనైతైషాం సవిదుర్యేద్విజాతయః, అయముచ్చారణీయస్మై : శ్లోకః శ్రద్ధా సమర్పిత్. అగచ్ఛంతు మహాభాగా విశ్వేదేవా మహాబలా, యేయత్ర విహితాః శ్రాద్ధే సావధానా భవంతుతే, ఇతి. ఇన్ది శ్రాద్ధం శ్రాద్ధం (ఇచ్ఛాశ్రాద్ధం) ప్రతిచరిత్యుక్తం, ఇతి చ కల్పతరుః. అథానాది కర్మాం గమిత్వశ్చ నైమిత్తిక మేకోద్దిష్టం, ఏకోద్దిష్టంతు యచ్ఛ్రాద్ధం తస్మై మిత్తిక ముచ్చతే, ఇతి భవిష్యత్కే. ఏతద్ యద్యపి ఏకోద్దిష్టం దేవహీనం, ఇతి తత్ర విశ్వేదేవ నిషేధః, తథాపి సవ

శ్రాద్ధే ద్వాదశమాసికేవ కామకాలాశ్చేయో. నవ శ్రాద్ధం దశాహిని, నవ మిత్రంతు షడ్ ఋతుమ్. అతఃపరం పురాణంనై త్రివిధం శ్రాద్ధముచ్యతే యస్మిన్నేవ పురాణేవా విశ్వేదేవానరభిరే, ఆసురం తద్భవేన్ద్రాద్ధం వృషలం మంత్రవర్జితం, ఇతి బహ్వాచ పరిశిష్టాత్. ఏతచ్ఛ బహ్వాచా నామేవ, తేషామేవోక్తే. అన్యేషాంతు నాత్ర విశ్వేదేవాః ఇతి కాత్యాయనోక్తేః తస్మిన్షేష ఏవేతి పృథ్విచంద్రోదయః అన్యేతు నైమిత్తికం సపిండికరణ మాహుః. భవిష్యే యద్యుష్యే కోద్దిష్టం తచ్చభేదోక్తం, తథాపి - తదవ్యుదయం కర్తవ్యమయుగ్మాన్ భోజయేత్ ద్విజాన్, ఇతి తత్రైవ విశ్వేదేవ నిషేధాత్. యద్యపి సపిండికరణేశచ ఏకోద్దిష్టత్వం తథాపి - సపిండికరణం శ్రాద్ధం దైవ పూర్వం నియోజయేత్, ఇతి వచనాత్తత్పరత్వం. హేమాద్రా వాదిత్యపురాణే - విశ్వేదేవో క్రతుర్దక్షః సర్వాస్సేష్టిషు కీర్తితౌ, నిత్యం నాందీముఖే శ్రాద్ధే వసూసత్యౌ చసైత్యుతే. నచాన్యులంభదే దేవకాలకామో నదైవహి, అవీక న్యాగతే సూర్యే కామ్యేన ధురిలోచనౌ, పురూర వాద్రవౌ చైవ విశ్వే దేవౌతు పార్వతే క్షుద్ధివిశ్వేదేవా పవార మాహ హేమాద్రౌ శాతా తపః - నిత్యం శ్రాద్ధం అదైవం స్వాత్ ఏకోద్దిష్టం తదైవవ, మాతుః శ్రాద్ధంచ యుగ్మైః స్వాత్ అదైవం ప్రాజేముఖైః పృథక్. యోజయేద్దేవపూర్వాదీ శ్రాద్ధాన్యన్యాని యత్నతః నాందీ శ్రాద్ధే భిన్న ప్రయోగపక్షే మాతృశ్రాద్ధం అదైవమితి హేమాద్రీః.

అను॥ ఇక విశ్వే దేవతలు. హేమాద్రీ యందు శంఖ బృహస్పతులిట్లా - ఇష్టి శ్రాద్ధమందు క్రతువు, దక్షుడు. నాందీ ముఖమందు వసు, సత్యులు, నైమిత్తికమందు కామకాలులు, కామ్యమందు ధురిలోచనులు, పురూరవ ఆర్త్యులు పార్వణమందు విశ్వేదేవతలుగా చెప్పబడ్డారు, అని. అక్కడే - వీరి ఉత్పత్తిని, పేర్లను తెలియని బ్రాహ్మణులు శ్రద్ధ కలవారై ఈ శ్లోకమును ఉచ్చరించాలి. మహా భాగులు, మహాబలులైన విశ్వేదేవులారా, రండి. ఏ శ్రాద్ధమందు ఎవరు నియమింపబడ్డారో వారు అక్కడ సావధానులుకండి, అని (ఈ శ్రాద్ధయోగ్యులు రండి). ఇష్టి శ్రాద్ధం. అనగా (ఇచ్చాశ్రాద్ధము) శ్రాద్ధమును గూర్చిన కోరిక అని చెప్పారు, అని కూడా కల్పతరువు చెప్పింది. ఆధానాది కర్మాంగమని కొందరన్నారు. నైమిత్తికము అనగా ఏకోద్దిష్టము. ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధమేదైతే ఉందో అది నైమిత్తికమని చెప్పబడుతోంది, అని భవిష్యోక్తి. ఇది ఏకోద్దిష్టము దేవహీనము అని చెప్పినప్పటికీ అక్కడ విశ్వేదేవ నిషేధము అయినప్పటికీ నవశ్రాద్ధమందు ద్వాదశ మాస మాసిక మందు కూడా కామకాలులు విశ్వేదేవులు అని తెలుసుకోవాలి. (ఆధానం మొదలగునవి అనగా సోమయాగం, నిషేకాది సంస్కారం. కర్మాంగం అనగా నిషేక కాలమందు, సోమయాగమందు, సీమంతోన్నయనమందు, పుంసవనమందు శ్రాద్ధమును కర్మాంగముగా వృద్ధివలె ఆచరించాలి (చేయబడింది) పారస్కరాచార్యులే 'వృద్ధి', ఈ చేయాల్సిన దాన్ని అతి దేశంతోకర్మాంగకణ్డంతో చెప్పారు). పదిరోజుల వరకు నవ శ్రాద్ధము (మరణం నుండి పదవరోజు వరకు నవ శ్రాద్ధమంటారు. ఒకటి, మూడు, ఐదు, ఏడు, తొమ్మిది, పదకొండు ఈ ఆరు నవశ్రాద్ధ శ్రాద్ధములు) నవ, మిత్రమైతే ఆరు ఋతువుల వరకు ఆ పిదప పురాణము (అనగా కనిష్ఠ, బ్రాతృ వార్షిక శస్త్ర హత చతుర్దశీ శ్రాద్ధా దీని పురాణ సంజ్ఞాని, సపిండి తర్వాత చేయబడే పార్వణములు కూడా పురాణములు అని కొందరన్నారు).

ఈ శ్రాద్ధము మూడు రకాలు. ఏ పురాణమందైనా విశ్వేదేవులు లభించని పక్షంలో ఆ శ్రాద్ధము అనుర శ్రాద్ధము. మంత్రము లేనిచో అది వృషలమౌతుంది (శూద్రం) అని బహ్మచ పరిశిష్టం నుండి తెలుస్తోంది. ఇది బహ్మచులకే. వారికే చెప్పబడింది కనుక. ఇతరులకైతే, ఇక్కడ విశ్వేదేవులు లేరు, అని కార్యాయనోక్తి వల్ల వారి నిషేధమే అని పృథ్వీ చంద్రోదయము చెప్తోంది. ఇతరులకైతే నైమిత్తికం అనగా సపిండికరణమన్నారు. భవిష్య మందు, తచ్చుట్టంతో ఏకోద్దిష్టం చెప్పబడింది ఐనా అది కూడా దైవం లేకుండా చేయాలి అయ్యగ్న (ఒకటి, మూడు, ఐదు) బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టాలి, అని అక్కడే విశ్వేదేవులను నిషేధించారు. సపిండికరణమందు ఒక భాగంగా ఏకోద్దిష్టత్వము ఐనా సపిండికరణ శ్రాద్ధమును దైవ పూర్వకముగా నియమించాలి, అని ఉన్నందువల్ల అది దాని పరకమే. హేమాద్రి యందు అదిత్యపూజోక్తి ఇట్లా - క్రతు, దక్ష అను విశ్వేదేవులు అన్ని ఇష్టలందు కీర్తింపబడ్డారు. నాందీముఖ శ్రాద్ధమందు వసుసత్యులు నిత్యంగా విశ్వేదేవులు. పైతృకమైన నవాన్నలంభనమందు (కొత్త అన్నం తినేముందు పితృకార్యం) కాలకాములు ఎల్లప్పుడూ విశ్వేదేవులు. సూర్యుడు కన్యాశాశిలో ప్రవేశించినపుడు, కామ్యమందును ధురిలోచనులు విశ్వే దేవులు. పార్వణమందు పురూరవ ఆర్ద్రపులు విశ్వేదేవులు. ఒకచోట విశ్వేదేవ అవవాదమును హేమాద్రి యందు శాతాతపుడిట్లా చెప్పాడు - నిత్య శ్రాద్ధము అదైవము. ఏకోద్దిష్టము అట్లాగే. తల్లి శ్రాద్ధము యుగ్మములతో అదైవంగానే జెతుంది. ప్రాజ్ఞముఖ (తూర్పు) బ్రాహ్మణులకన్న భిన్నంగా జెతుంది. ఇతర శ్రాద్ధములన్నింటిలోను ప్రయత్నపూర్వకముగా దేవ పూర్వకముగా కూర్చాలి. నాందీశ్రాద్ధమందు భిన్న ప్రయోగ పక్షమందు మాతృశ్రాద్ధము అదైవము అని హేమాద్రి మతము.

మూ. అభివృత్తి: - తేజ ఉత్తమ మధ్యమ అథమ భేదన త్రివిధాః. తత్రాధ్యాః. అత్ర మరీయాః భోజాః - త్రిదాచితేతః త్రిమధుశ్చ బహ్మచోఽప్యాధర్యడో యాజుష సామగోచ, వదంగ విచ్చ త్రిమవ్యవేత్తాః వ్యవస్య తీర్థోఽధ్యయవేరతశ్చ. శశాయుర్వేదార్థ విదౌ ప్రవక్తాస్యాత్ బ్రహ్మచారి చ తథాగ్ని చిచ్ఛ. పీదదవృత్తిః. పత్యవాక్ పూరుషైః సైర్మాతా పిత్రోః పంచభిః ణ్యాత వంశః. పత్నీయతో త్యేష్ఠ సామా పురాణవేత్తా పుత్రీ చేతివాసేవ్యభిజ్ఞః. యోగీభిక్షుః సామగో బ్రహ్మవేత్తా పందాగ్నిశ్చ త్రోత్రియస్తత్తుతోవా శంభుధ్యాయా శ్రీశహరాద్భ సేవీ పాంధవైతే తూత్రమాః సంప్రదిష్టాః. భిక్షురోగీ పాంధ ఏతత్కల భ్యాభ్యాగ్నాల్లాశ్చేత్రదా భోజనీయాః. శ్రాద్ధే విప్రేషూ పవిష్ఠేషు పశ్చాత్ సంప్రాప్తాశ్చేతే విప్రపంక్తౌతు భోజ్యాః. అత్రమూలం హేమాద్రౌ జ్ఞేయం. తత్రైవ నారదుః - యోనైయతీవనాధృత్యభోజయేదితరాన్ ద్విజాన్, విజానన్ పవతో గ్రామే కన్యం తద్యాతి రాక్షసాన్. దీవతలికాయాం దక్షః - వివాహంసేన మధువా వివా దక్షిణాయాఽశిషా, పరిపూర్ణం భవేత్పూర్ణం యతిమ శ్రాద్ధభోజమ. ఏతచ్చజ్ఞాని (దు) విషయం. త్రిదాచితేతః త్రిమపర్ణో యజుశ్వేదైకదే శౌతదే ప్రతేవ తదధ్యాయినో, యవ్య సప్త పూర్వే సోమపాః సుతిమపర్ణాః ఇతి బోపదేవః సుత్రి మధుర్ ఋగీదైకదేతః తదధ్యాయా. కేచిన్నాచితేతం చయనంత్రిః కృతవానిత్యర్థమాచాః తదేహేమాద్రి విరుద్ధం. హేమాద్రౌ గౌతమః - యువభ్యో దావం ప్రథమం పితృవయసుః, ఇత్యేకే.

మాత్యే మనుః - యశ్చవ్యాకురుతే వాచం యశ్చ మిమాంసంతే ధ్వంసం, సామన్యర విధిజ్ఞశ్చ పంక్తి సావన సావనాః. కౌర్మే - అసమాన ప్రవరకోహ్యస గోత్రవర్తైవన, అసంబంధీన విజ్ఞేయో బ్రాహ్మణః శ్రాద్ధ సిద్ధయే. గారుడే - శ్రాద్ధేషు వినియోజ్యాస్తే బ్రాహ్మణా బ్రహ్మ విత్తమాః, యేయోని గోత్ర మంత్రాంతేవాని సంబంధ వర్తితాః. మనుః - నమిత్రం భోజయే ద్రాద్ధే ధన్యైః కార్యోఽస్య సంగ్రహాః, నారిం న మిత్రం యంచద్భాత్రం శ్రాద్ధే భోజయే ద్విజం. ర్భయోః శ్రాత్రోః శ్రాద్ధే భోజనం నిషిద్ధం. పితృపుత్రా శ్రాతరౌద్వే నిరగ్నిం గుర్విదీ వతం, నగోత్ర ప్రవరం చైవ శ్రాద్ధేషు పరివర్ణయేత్, ఇతి శ్రాద్ధ దీపకలికాయాం జాతూకర్పశ్చేత్.

అను|| ఇక శ్రాద్ధ భోక్తలైన బ్రాహ్మణుల గూర్చి వారు ఉత్తమ మధ్యమ అధమ భేదంతో మూడు రకాలు. అందులో మొదటివారు. ఇక్కడ నా శ్లోకములు - (త్రినాచికేతులు (వీతోదకాజగ్దత్తృణా, అను మొదలగు త్రి (తృ)ణాచికేత మనుపేరుగల వేదభాగం చదివిన వారు, జ్ఞాని, రాగద్వేష వర్జితుడు, నిస్పృహుడు. ఉతనవానై వాజః త్రవస అను మొదలగు మూడు అను వాకములతో చెప్పబడ్డ నాచికేతాగ్నులను ఎరిగినవాడు) త్రిమధువు (మధు వాతా ఋతాయతే అను మొదలగు మూడు ఋక్కులను అధ్యయనం చేసినవాడు త్రిమధు అను ప్రతం ఆచరించినవాడు, ఆ పేరుగల ఋగ్వేదంలోని ఒక భాగాన్ని చదివినవాడు) ఐవ్యమదు (ఋగ్వేదం తెలిసినవాడు) అధర్వవేది, యజుర్వేది, సామవేదార్యాయ, షడంగము రెరిగినవాడు (శిక్షావ్యాకరణాలు). త్రిసుపర్ణవేత్త (మధుమేతుమాం అదిగా గల తైత్తిరీయ, యజుస్ త్రితయ అధ్యేత. చతుష్పపదీయువతిః సుపేతా, అని ఋగ్వేదాంతర్గత సుపర్ణ పదంగల ఋక్త్రయముని కొందరు) అధర్వశీర్ష అధ్యయన మందు ఆసక్తి గలవాడు, శతవర్ష ఆయుస్సు కలవాడు (జ్యోతిష, జాతకరీత్యా కలవాడు లేదా వృద్ధతమును అని) వేదార్థ మెరిగినవాడు, మంచివక్త బ్రహ్మచారి అగ్నిచిత్ (నిత్యాగ్ని), జీవికలేనివాడు, సత్యవాది, తన తలిదండ్రుల నుండి ఐదుపురుషాంతరముల పూర్వము వరకు ప్రసిద్ధి చెందిన వంశీకుడు, భార్య సహితుడు, జ్యేష్ఠ అను సామవేద భాగాన్ని చదివేవాడు, పురాణవేత్త, పుత్రవంతుడు, ఇతిహాసముల నెరిగినవాడు, యోగి, భిక్షువు (భగవద్ధ్యానమగ్నుడు), సామస్వరమెరిగినవాడు, బ్రహ్మవేత్త ఐదు అగ్నులు కలవాడు (గార్హపత్య, దక్షిణ, ఆహవనీయ, సభ్య, ఆవసర్య లేదా ఛాందోగ్యంలోని పంచాగ్ని విద్యను పఠించేవాడు) వేదపాతి లేదా ఆతని కుమారుడు, శివుని ధ్యానించేవాడు, విష్ణుపాదసేవకుడు, అతిథి (పాంథుడు) వీరు ఉత్తములుగా చెప్పబడ్డారు. భిక్షువు, యోగి, పాంథులు వీరు లభించరు. ఒకవేళ అదృష్టవశాత్తు లభిస్తే వారిని భుజింప చేయాలి. శ్రాద్ధమందు బ్రాహ్మణులు కూర్చున్నాక పై వారు తరువాత వస్తే వారిని విప్ర పంక్తి యందే భుజింప చేయాలి. దీనికి మూల వచనాలను హేమాద్రి యందు గ్రహించాలి. అక్కడే నారదుడిట్లా - గ్రామ మందున్న యతుల గురించి తెలిసివారిని అనాదరించి ఇతర గ్రామ బ్రాహ్మణులను భుజింప చేసిన వాని, కవ్యము రాక్షసులకు చెందుతుంది, అని. (శిఖి = బ్రహ్మచారి; ధాతురక్త వస్త్రధారులు, ధ్యానులు వాసప్రస్థులు; త్రిదండి = కాయ, వాక్, మనోదండులు, యతులు త్రిదండులు) దీపకలికమందు దక్షుడిట్లా

- మాంసము, మధువు, దక్షిణ, ఆశీస్సులు ఇవి ఏవి లేకపోయినా యతులు శ్రాద్ధ భోజనం చేస్తే ఆ శ్రాద్ధం పరిపూర్ణమౌతుంది, అని. ఇది జ్ఞానియైన వాని విషయము. త్రిసాచికేత, త్రిసుపర్ణ ఇవి యజుర్వేదంలో ఒక భాగాలు, దానిని, నియమంగా, పఠించేవారు ఎవని వంశీకులు పూర్వజులైనవారు ఏడుతరాల వరకు సోమపురో వారు త్రిసుపర్ణులు, అని బోధిస్తేవుడు సుతిమధుః, ఋగ్వేదంలో ఒక భాగం దానిని చదివే వారు. కొందరు, నాచికేత చయనమును మూడుమార్లు ఆచరించిన వారు అని అర్థం చెప్పారు, అది హేమాద్రికి విరుద్ధమైనది. హేమాద్రి యందు గౌతముడిట్లా - యువకులకు దానము తొలుత. తండ్రి అంత వయస్సు కలవారికి, అని కొందరు, అని. మాత్స్యమందు మనువిట్లా - వాక్యము వివరించగలవారు (వక్త), యజ్ఞమును గూర్చి చర్చించగలవారు, సామన్వర విధిని యేరిగినవారు, వీరంతా పంక్తిని పవిత్రం చేసేవారిని పావనం చేయగలవారు, అని. కొర్రమందిట్లా - సమాన వ్రతరలు లేని సగోత్రులు కాని సంబంధము లేని బ్రాహ్మణుడు శ్రాద్ధ ఫలసిద్ధికి తగును అని తెలుసుకోవాలి, అని. గారుడమందిట్లా - యోని, గోత్ర, మంత్ర, శిష్య, సంబంధములు లేని బ్రాహ్మణులను బ్రహ్మవిత్తములను శ్రాద్ధమందు నియోగించాలి, అని. మనువిట్లా - శ్రాద్ధమందు మిత్రునకు భోజనం పెట్టరాదు. ధనముతో మిత్ర సంగ్రహం చేయాలి. శత్రువు, మిత్రుడుకాని వానిగా తెలిసిన (గుర్తించిన) బ్రాహ్మణుని శ్రాద్ధమందు భుజింప చేయాలి, అని. ఇద్దరు స్వంత అన్నదమ్ములు ఒకే శ్రాద్ధమందు భోజనం చేయరాదు తండ్రి కొడుకులు, ఇద్దరన్నదమ్ములు, నిరగ్ని, గర్భిణి భర్త, సగోత్రుడు, సమాన వ్రతరలు కలవాడు వీరిని శ్రాద్ధమందు విడిచిపెట్టాలి, అని శ్రాద్ధదీప కలికయందు జాతూకర్ణాక్షి.

మూ: అభిమధుమూః - హేమాద్రో కౌర్మ గార్హే - నైకగోత్రే హవిర్బద్ధ్యాత్ యథాకన్యా తథా హవిః, అభావే హ్యన్యగోత్రాణాం ఏకగోత్రాంస్తు భోజయేత్. అత్రకేచిత్ స్వశాఖీయాన్ ముఖ్య నానా వరంతిన - విమంత్రయాత్ పూర్వేద్యః స్వశాఖీయాన్ ద్విజోత్తమాన్, స్వశాఖీయ ద్విజాభావే ద్విజానన్యా స్థిమంత్రయేత్, ఇతి. ఇదంతం నిర్మూలత్యాత్ హేమాద్రిణా దూషితత్వాద్యోపేక్ష్యం. మనుయ - యత్నేన భోజయేద్బ్రాహ్మణే బ్రాహ్మణం వేదపారగం, శాఖాంతగ మధాధ్యర్యం ఛందోగంతు సమాప్తిగం. ఏషామన్యతమో యన్య భుంజేత్ శ్రాద్ధ మర్చితః, పితౄణాంతస్య తృప్తిః స్వాప్నాత్వతీ సాప్త తీరుషీ. అత్రమామకః శ్లోకః - మాతా మహోమాతుల భాగివేయ దోహిత్ర జామాతృగురు ప్సకిష్ట్యా, ఋత్విక్ వయాజ్యత్వకౌ న్నబంధు క్యారా గుడాధ్యా స్త్రమ కర్మభూతాః. బాంధవో మాతృస్య స్పృశ్యస్సస్పృశ్య మాతుల పుత్రాః, ఇతి బోధదేవః. అత్రమూలం హేమాద్రో జ్ఞేయం. సగంధ పన్నీయా ద్యజిత్రమిదోషమివ. సప్త పూర్వాన్ సప్త పరాన్ పురుషా నాతృనా సహ. అతిక్రమ్య ద్విజావేతాన్ సరత్ సాతయేత్ ఖగ. సంబంధినస్తథా సర్వాన్ దోహిత్రం ఏత్సత్తిం తథా, భాగివేయం ఏకేషా తథా బంధుంభగాధిప, ఇతి మదవరత్నే భవిద్విత్తే. అతఏవ యాజ్ఞవల్క్యుః - బ్రాహ్మణ ప్రాతివేత్త్యానాం ఏకదేవా విమంత్రణే, ఇతి గుర్యాతి క్రమే దశపదం దండమాహ. అసన్న మాత్ర పరమిదం. మూర్ధ్ధతువ దోషః. బ్రాహ్మణాతిక్రమోనాస్తి మూర్ధ్ధేచైవ (వేద) విపక్షితే. జ్వలంత

మగ్ని ముత్పజ్వనహి భస్మనిహాయతే, ఇతి కాత్యాయనోక్తేః. విప్రస్యాపి దోషః, అవిద్యాన్ ప్రతిగృహ్యేన్ భస్మి భవతి దారువత్, ఇతి మనూక్తేః. అపరార్థే అతిః - షడ్వస్తు పురుషేభ్యోఽర్హ్యాగ్రాధ్యేయాస్తు గోత్రిణః, షడ్వస్తు పరతోభోజ్యాః శ్రాధే స్వ్యుగోత్రజా అపి. ఏతచ్చ బ్రాహ్మణా లాభే, అపి శబ్దాత్ అనుంభవే హోమాద్రో గౌతముః - శిష్టాంప్రైకేసగోత్రాంశ్చ భోజయే దూర్ధ్వం త్రిభ్యోగుడవతః. ఆవస్తంబః - బ్రాహ్మణాన్ భోజయేద్యోని గోత్ర మంత్రాంతేవా స్వసంబంధినః, గుడవన్యాంతు పరేషాం సముదితః సోదర్యోఽపి భోజయితవ్యః. ఏతేన అంతేవాసిన్ వ్యాభ్యాతాః, ఇతి. అత్ర విశేష మూహాత్రి - పితాపితా మహిష్కాతా పుత్రోవాఽథ సపీండకః, వ పరస్పర మర్హ్యా స్వ్యు న శ్రాధే ఋత్విజస్తథా, ఋత్వికే పుత్రాదయోఽప్యేతే సకుల్యబ్రాహ్మణాః స్వృతాః వైశ్వదేవే నియోక్తవ్యాయద్యేతే గుడవత్తరాః సగోత్రాన నియోక్తవ్యాః స్త్రియశ్చైవ విశేషతః.

అను॥ ఇక మధ్యముల గూర్చి - హోమాద్రి యందు కూర్మపురాణ గర్ల పురాణ వచనోక్తులిట్లా - ఒకే గోత్రమందు హవిస్సు ఇవ్వరాదు. కన్య ఎట్లాగో హవిస్సు అట్లాగే. అన్యగోత్రముల వారు లేని పక్షంలో ఒకే గోత్రము వారిని భుజింప చేయాలి. ఇక్కడ కొందరు తమ శాఖవారే ముఖ్యులని అన్నారు. శ్లోకం పరిస్తారు కూడా - తమ శాఖీయులైన బ్రాహ్మణోత్తములను ముందు రోజే నిమంత్రణ చేయాలి. తమ శాఖీ యుద్విజులు లేని పక్షంలో ఇతర బ్రాహ్మణులను నిమంత్రణ చేయాలి, అని. ఇదైతే మూలవచనాలు లేనందువల్ల, హోమాద్రి దూషించాడు కనుకనూ ఉపేక్ష వహించాల్సిన అంశము. మనువు కూడా - వేద పాఠగుడైన బ్రాహ్మణుని, శ్రాధ్యమందు ప్రయత్నహర్షకముగా భుజింపచేయాలి, వేద శాఖాంతము వరకును (పరన) సమాప్తి చేసిన, అధ్యర్హుని, వేదములను పఠించి సమాప్తము చేసిన బ్రాహ్మణుని భుజింపచేయాలి. వీరిలో ఒకరిని శ్రాధ్యమందు పూజించి భుజింపచేసిన వాని పితరులకు ఏడుతరములవరకు శాశ్వతమైన తృప్తి లభిస్తుంది, అని. ఇక్కడ నా శ్లోకాలు - మాతామహుడు (తల్లి తండ్రి), మేనమామ, చెల్లెలు కొడుకు, బిడ్డకొడుకు, అల్లుడు, గురువు, తన శిష్యుడు, ఋత్విక్కు, యజ్ఞము చేయువాని మామ, తనబంధువు, భావమరిది, వీరంతా గుణవంతులైతే అనుకల్పాలు (మధ్యములు, వ్రధానులు లేని పక్షంలో స్వీకరించతగినవారు). బాంధవులనగా తల్లి చెల్లెలు, తండ్రి చెల్లెలు, మామ వీరి పుత్రులు, అని బోపదేవుడన్నాడు. ఇక్కడ మూల వచనాన్ని హోమాద్రి యందు చూడాలి. సగుణులైన చెల్లెలి కొడుకు మొదలగు వారిని వదలటం చేస్తే దోషమే. తనతో కూడా ఏడుగురు పూర్వులను ఏడుగురు తర్వాతి వారిని నరకంలో పడేస్తుంది ఓఖగ ! ఈ బ్రాహ్మణులను అతిక్రమిస్తే. సంబంధులు అందరిని, దౌహిత్రుని, కూతురుభర్త అల్లుడు, విశేషించి చెల్లెలు కొడుకు అట్లాగే బంధువులు వీరందరిని విడువరాదు, ఓ ఖగాధిప ! అని మదనరత్నమందు భవిష్యోక్తి. అందుకే యాజ్ఞవల్క్యులిట్లా - బ్రాహ్మణులను ఇంటి ప్రక్కవాళ్ళను అందువల్లనే నిమంత్రణ చేయరాదన్నాడు, అన్ని గుణములు కలవానిని అతిక్రమిస్తే పదిపణములు దండన అని చెప్పాడు. ఇది దగ్గరలో ఉన్న వాని విషయము. మూర్ఖునియందు దోషం లేదు.

మూర్ఖుని యందు వేదమును విడిచిన వానియందు బ్రాహ్మణాతిక్రమ దోషం లేదు. మందుతున్న అగ్నిని వదలి బూడిదలో హోమం చేయం కదా, అని కాత్యాయనోక్తి. విప్రనకు కూడా దోషమే. అవిద్వాంసుడై ఉండి ప్రతిగ్రహం చేసేవాడు కట్టవలె బూడిదైపోతాడు, అని మనుక్తి. అపరార్థముందు అత్రి ఇట్లా - తన గోత్రంలో ఆరుగురు పురుషాంతరములకన్న పూర్వము వారిని శ్రాద్ధమందు గ్రహించరాదు. ఆరుగురు పురుషాంతరముల తరువాతి వారిని శ్రాద్ధమందు భుజింపచేయాలి, గోత్రజులైనా సరే, అని. ఇది బ్రాహ్మణులు లభించని పక్షంలో, అని అవి శబ్దం వల్ల తెలుస్తోంది. అసంభవమందు హోమాదియందు గౌతమోక్తి ఇట్లా - మూడు తరముల తరువాత ఐతే గుణవంతులైన శిష్యులైనా, సగోత్రులైనా భుజింప చేయాలి, అని. అపస్తంబుడిట్లా - యోని, గోత్ర, మంత్ర, అంతే వాసి సంబంధాలు లేని బ్రాహ్మణులను భుజింపచేయాలి గుణహాని ఉన్న పక్షంలో, ఇతర బ్రాహ్మణుల సముదాయం లోంచి సహోదరుని కూడా భుజింపజేయాలి. దీనితో అంతేవాసులు వ్యాఖ్యానింప బడ్డారు, అని. ఇక్కడ విశేషాన్ని అత్రి ఇట్లా చెప్పాడు - తండ్రి, తండ్రితండ్రి, త్రాత, పుత్రుడు సపిండకుడు వీరు పరస్పరం పూజించతగిన వారు కారు, శ్రాద్ధమందు వీరు ఋత్విజులు కూడా కారు. ఋత్విక్ పుత్రాదులు వీరు కూడా సకుల్య బ్రాహ్మణులుగా చెప్పబడ్డారు. (ఒక కుటుంబీకులుగా). వీరు గుణవత్తరులైతే వైశ్వదేవమందు వీరిని నియోగించాలి. (విశ్వదేవులుగా) సగోత్రులను, విశేషించి స్త్రీలను గుణవత్తరులైనా నియోగించరాదు, అని.

మూ॥ అథవర్ణాః అత్రమామకాః శ్లోకాః - వర్ణాన్ ప్రవక్ష్యే త్వథ రోగివైరి హీనాధిహంగాన్ కితవాన్ కృతఘ్నాన్, నక్షత్ర శాస్త్రణ చ జీవమానాన్ భైషజ్య వృత్త్యాపి చ రాజభృత్వాన్. సంగీత కాయస్థకుపీద వృత్త్యావేదక్రయేణాపి కవిత్వవృత్త్యా దేవార్చనేనా పిచ జీవమానాన్, స్వాధ్యాయదారాగ్ని సుతోజ్ఞకాణాన్. దుర్బాలఖల్వలకునఖ్యధర్మిన టంశ్చ పౌనర్భవ కృష్ణదంతాన్, అగారదాహీ గరదః సముద్ర యాయాచ కుందాశ్వథ కూటకారీ. బాలాంశ్చయోఽన్యైశ్చవయతే స్వసృత్రా దవాత్త విద్యస్వథ కుందగోశా, అగ్రే దిధిష్యాః పతిరస్త కర్తాసోమక్రయై రైరిక కేతరాక్షై. యుద్ధా చార్య వక్షిణాం పోషకశ్చ ప్రోతోభేత్తా వృక్షసంరోపకశ్చ. మేషాణాం వా మాహిషాణాం చ పుష్పా స్వీయ స్త్రీషు ప్రాహితైర్యశ్చ జాతైః. జీవత్వశ్చేతుశ్చ దగ్రానుయోగాద్ ద్రవ్య ప్రాప్త్యై వేదముద్బాధయంతః గ్రామయాజిపశుకేక విక్రయోస్తేనశ్చిత్తి పితృవాదకారకాన్, అథ్వామ రత శూద్ర యాజకశ్శుశు హీన జటిముందవిరో ఘ్నాణాన్. యస్య వైవ గృహిణీ రజస్వలా స్సార్థ పాకరత శాపదాయకాన్, క్షీర కృష్ణ తివిరోహితే క్షణాన్ కుజ్జవామవ మృషాఫి శాపినః. పుత్రహీన మధకూటసాక్షిణం ప్రాతి హోవికమ యాజ్యయాజకం స్వాత్మ దాతృపరివేత్తయాజకస్తేన హింధ్రకముఖాన్ వివర్ణయేత్. అత్రమూలం హోమాద్రౌ పృథ్వీచంద్రోదయే చ క్షేయం.

అను॥ ఇక విడువ తగినవారు. ఇక్కడ నా శ్లోకములు - ఇక విడువతగిన వారిని గూర్చి చెబుతాను. రోగి (ఉన్మాదాది), శత్రువు, తక్కువ లేదా ఎక్కువ అంగములు కలవాడు (సంఖ్యతో పరిమాణంతోకాని) జూదరి, కృతఘ్నుడు, జ్యోతిష్ముడు (నక్షత్రశాస్త్రం

చెప్పి బ్రతికేవాడు) వైద్యంతో జీవించేవాడు, రాజభృత్యుడు, సంగీతంచే బ్రతికేవాడు, కాయస్థవృత్తి (క్షత్రియ తండ్రి చూడతల్లికి జన్మించినవాడు వ్రాయసకాడు, ముద్రా రాక్షసంలో) కునీద వృత్తి (వడ్డీవ్యాపారం) వీనితో జీవించేవాడు, వేదం అమ్మి కవిత్వం వ్రాసి జీవించేవారు, దేవార్చన చేసి జీవించేవారు, వేదము, భార్య, అగ్ని, సుతుడు వీరిని వదలిన వారిని, ఒక కన్ను లేనివానిని (బధిర, మూగలు వగైరా) కుత్సిత కేశములవాడు, బట్టతలవాడు, కుత్సితనఖములవాడు, అధార్మికుడు, నటుడు, పౌనర్భవుడు (రెండుసార్లు వేవాహమాడిన స్త్రీకి భర్త, వానికి పుట్టినవాడు) సహజంగా నల్లనిదంతములవాడు, ద్వేషంతో ఇంటిని, (ధనం కొరకు ప్రేతమును) తగులబెట్టేవాడు (అగారదాహీ) కృత్రిమమైన లేదా అకృత్రిమమైన విషం నిచ్చేవాడు, సముద్రంపై ప్రయాణించేవాడు, కుండుని భోజనం తినేవాడు (భర్త బ్రతికుండగా మరొక పురుషునితో ఆ స్త్రీకి కల్గినపుత్రుడు కుండుడు. వాని ఇంటిలో భుజించేవాడు) కూట (కార్యంచేసి) సాక్ష్యం చెప్పేవాడు, పిల్లలను చదివించేవాడు, తన కొడుకు ద్వారా విద్య పొందినవాడు, కుండ, గోళులు (గ్రామ మందు అక్షరాలు చదివించేవాడు లేదా పుత్రుని నుండి విద్య పొందినవాడు పుత్రాచార్యుడు) (ఇతరుల భార్యలకు పుట్టినవారు కుండగోళకులు, అమృతే జారజః కుండః మృతే భర్తరిగోళకః) అక్కకు పెళ్ళి కాకుండా చెల్లెలు పెళ్ళి జరిగితే ఆమె అగ్రేది ధిష్ణ ఆమె భర్త, అస్తములు చేసేవాడు, సోమంకొనే(అమ్మే)వాడు (ఓషధి విశేషం) (సోమ యాగసాధ్య అపూర్వ విశ్రేణి అని కొందరు) గాండ్ల వృత్తి వాడు లేదా నూనె అమ్మేవాడు (నువ్వులు), కేకరుడు (అధ్యర్థదృష్టి, సగంధృష్టి లేదా పిల్లి చూపులు గలవాడు) యుద్ధవిద్య నేర్చేవాడు, పక్షి పోషకుడు, జలమును భేదించేవాడు, చెట్లుపెట్టేవాడు. మేషములను లేదా మహిషములను పెంచేవాడు. తన భార్య దగ్గరకు వచ్చే జారుల ధనం వల్ల జీవించేవాడు, చదివేవారు, విచారణ చేసి అనుమతించాక ద్రవ్య ప్రాప్తి కొరకు వేద ముచ్చరించేవాడు, గ్రామమందు యజ్ఞం చేసేవాడు, పశువుల వెంట్రుకలను (గొంగళ్ళను లేదా) అమ్మేవాడు బ్రాహ్మణుల బంగారము దొంగతనము చేసేవాడు శిల్పము చేసేవాడు, తండ్రితో వాదించేవాడు, అర్థకామరతుడు, శూద్రులతో యాగం చేయించేవాడు, గడ్డాలు లేనివాడు, జటలు గలవాడు, ముండనము గలవాడు (సంన్యాసి) దయలేనివారు, భార్య రజస్వల ఐనవాడు, (పంచమహాయజ్ఞములు లేకుండా) తనకొరకు వండుకునేవాడు, శాపమిచ్చేవాడు, నవుంసకుడు, కుపువ్యాధివాడు ఎక్కువ ఎరువు గల కన్నులవాడు, గూని, పొట్టివారలు, అబద్ధపు శాపాలు ఇచ్చేవాడు, పుత్రులు లేనివాడు, కూటసాక్ష్యములు చెప్పేవాడు (అబద్ధపు), గారడీ చేసేవాడు, యజ్ఞానర్హునితో యజ్ఞం చేయించేవాడు, తన ఆత్మను అమ్ముకున్న వాడు, అన్నకన్న ముందు పెళ్ళి చేసుకున్న (తమ్ముడు పరివేత్రవాడు, అట్టి) యాజకుడు, (వెండి బంగారం కన్న ఇతర) లోహముల చేసి దొంగిలించేవాడు, హింసకుడు మొదలగు వారిని శ్రాద్ధమందు విడిచిపెట్టాలి (భుజింప చేయరాదు). దీనికి ఆధారము హేమాద్రి యందు, పృథ్వీ చంద్రోదయమందును గ్రహించాలి (అధ్యాపన బ్రహ్మయజ్ఞము, తర్పణం, పితృయజ్ఞం, హోమం, దేవయజ్ఞం, బలి, భూతయజ్ఞం,

అతిధిపూజ, నరయజ్ఞం ఇవి పంచమహాయజ్ఞాలు.

మూ॥ భారతేదానధర్మము (శ్రాద్ధపర్వ విప్రాధికార - కిరవో భూదహో యక్ష్మి సకుపాదో నిరాకృతిః, గ్రామప్రద్యో వార్థుషికో గాయకః సర్వవిక్రయా, సాముద్రికో రాజభృత్యః తేలికః కూట కారకః, పితౄ వివద మానశ్చ యస్య చోపపతిర్ గృహో, అభిశస్తస్థ ధాస్తేనః శిల్పం యశోవ జీవతి, పర్వకారశ్చ సూచీచ మిత్రద్రుక్ పారదారికః, అవ్రతానా ముపాధ్యాయః కాండపుష్పస్తయేవ, శ్శుభిశ్చయః పరిత్రామేత్ యః శునాదష్ట ఏవచ, పరివిత్తిస్తథా స్తేనో దుశ్శర్మా గురుతల్పగుః, కుశీలవో దేవలకో నక్షత్రేయశ్చ జీవతి, ఈద్యశా బ్రాహ్మణా జ్ఞేయా అపాజీక్తేయా యుధిష్ఠిర. తథా - ఋణ కర్తావయో రాజన్ యశ్చ వార్థుషికోనరః, కాండ పృష్ఠః స్వశాఖాంత్యక్వా వరశాఖాయోచనీతః తద ధ్యాయాచ, క్షత్రియ వైశ్య వృత్తౌ నారదస్తు - తస్యై మేవమ యో వృత్తౌ బ్రాహ్మణో వసతేరసాత్, కాండ పృష్ఠమ్యతో మార్గాతో నోఽపాజీక్తయః ప్రక్షిరీతః, ఇత్యాహ. హారీతః - శూద్రాపుత్రాః స్వయం దత్తాయేదైతే క్రితకాః సుతాః, తే సర్వే మనునా ప్రోక్తాః కాండపుష్టా న పంచయః.

అను॥ భారతమందు దానధర్మములందు శ్రాద్ధమందు విదువతగిన బ్రాహ్మణుల అధికరణమందు ఇట్లా ఉంది - జూదరి, భూదహత్య చేసేవాడు, రాజయక్ష్మిరోగం కలవాడు, పశుపాలకుడు, నిరాకృతి (వేదంచదివి దాన్ని మరచిన బ్రాహ్మణుడు నిరాకృతి అనబడుతాడు. అధికారం ఉండి పంచ మహాయజ్ఞాలు అనుష్ఠించనివాడు దురాకృతి) దూత (వార్తలు చేరవేసే పోస్టుమాన్) వడ్డీవ్యాపారి, గాయకుడు, అన్ని రకాల వస్తువులు అమ్మేవాడు, హస్తరథుల చూచేవాడు (వృత్తి), రాజభృత్యుడు, నూనె అమ్మేవాడు కూటసాక్షి, తండ్రితో వాదించేవాడు, జార పురుషుడు ప్రవేశించే గృహస్థుని ఇల్లు, (పరస్త్రీ గమనాదులచే) కళంకితుడు, దొంగ, శిల్పి, అమావాస్య మొదలగు రోజుల్లో చేయాల్సిన విధులను సాధారణ రోజుల్లో ధన సంపాదన కొరకు చేసే బ్రాహ్మణుడు (పర్వకారి) దర్జి, మిత్రద్రోహి, పరస్త్రీ లంపటుడు, ప్రతరహితులకు ఉపాధ్యాయుడైనవాడు ఆయుధోపజీవి, కుక్కలతో తిరిగేవాడు, కుక్కతో కరువపడ్డవాడు, పరివిత్తి, చోరుడు, చర్మరోగి, గురుతల్పగుడు, నాలకాలు వేసేవాడు, పూజారి, జ్యోతిష్యుడు, ఇటువంటి బ్రాహ్మణులు పంక్తి బాహ్యులు అని గ్రహించాలి, ఓ యుధిష్ఠిర, అని. అట్లాగే - అప్పుచేసేవాడు, వడ్డీవ్యాపారి, కాండపుష్టుడు (తన శాఖ వదలి ఇతర శాఖల ద్వారా ఉపనయనం చేసుకొని దాన్ని అధ్యయనం చేసేవాడు) అని వీరు ఓ రాజ శ్రాద్ధానర్థులు. క్షత్రియ వైశ్యవృత్తి యందు నారదుడిట్లా - తత్పరుడై వారి (ఇతరుల) వృత్తి యందు బ్రాహ్మణుడు ఉన్న యెడల ఆతడు కాండ పృష్ఠమ్యతుడు, మార్గమ్యతుడు ఆతడు పంక్తి బాహ్యుడు అనబడ్డాడు అని అన్నాడు. హారీతుడిట్లా - శూద్రస్త్రీ పుత్రులు, స్వయంగా దత్తులు (వచ్చిన పుత్రుడు) క్రితకుడు (కొనబడ్డవాడు) ఈ పుత్రులంతా కాండపుష్టులు అని మనువు చెప్పాడు, అనుమానంలేదు, అని.

మూ॥ అన్యేషాం పి షోమోద్రో మాత్యే - త్రిశంకూన్ బధ్రరా నాంద్రాన్ చీన ద్రావిడ కౌంకణాన్, కర్ణాటకాం ప్రథాఽభీరాన్ కలింగాంశ్చ విసర్జయేత్. తత్రైవ సౌర పురాణే - అంగ

వంక కళింగాంశు సౌరాష్ట్రాన్ గూర్జరాంస్తథా, ఆ భీరాన్ కౌంకణాంశ్రైవ ద్రావిడాన్ దాక్షిణాయనాన్, అవన్యాన్ మాగధాంశ్రైవ బ్రాహ్మణాంస్తు వివర్ణయేత్. చంద్రికాయాం యమః - కాఢాః కుబ్జాశ్చ పండాశ్చ కృతఘ్నా గురుతల్పగాః, మానకూటస్తులా కూటాః శిల్పినో గ్రామ యాజకాః, రాజభృత్యాంధ బధిర మూక బల్బుల పంగవః, వణిజో మధుహరారో గరదావనదాహకాః సమయానాం చ భేత్తారః ప్రదానే యేనివారకాః ప్రవక్ష్యోపనివృత్తాశ్చ వృధా ప్రవక్షితాశ్చయే యశ్చ ప్రవక్షితాజ్ఞాతః ప్రవ్రజ్యా వసితశ్చయః, అవక్కిర్ణి చ వీరఘ్నో గురుఘ్నః పితృదూషకః. శ్రాద్ధకాశికాయాం కాత్యాయనః - ద్విర్నగ్నః కీలదుశ్చర్మా శుక్లోఽతి కపిలస్తథా, ఛిన్నోష్ఠ ఛిన్న లింగశ్చ నైవకేతన మర్హతి. ద్విర్నగ్నః పిత్రోఃపంకే త్రిపురుషం విచ్చిన్న వేదాగ్నిః హేమాద్రౌ మరీచిః - అవిద్యకర్తః కృష్ణశ్చలంబ కర్ణస్త దైవవ, వర్ణవీర్యాః ప్రయత్నేన బ్రాహ్మణాః శ్రాద్ధకర్మణి. బ్రాహ్మీ - మూకశ్చపూతి నాసశ్చ ఛిన్నాం గచ్ఛాధికాంగుళి, గల రోగీచ గదుమాన్ స్ఫుటితాంగశ్చ సజ్వరః, షండతూవర మందాంశ్చ శ్రాద్ధేష్వేతాన్ వివర్ణయేత్. లంబ కర్ణం చాహ తత్రైవ గోభిలః - హనుమూలాదధః కర్ణాలంబౌతు పరిక్రిత్తౌ, ద్వ్యంగుళౌ త్ర్యం గుళౌ శస్త్రావితి శాతా తపోఽబ్రవీత్. చంద్రికాయాయమః - ద్వ్యంగుళౌ తీతకర్ణస్య భుంజతే పి తరోనతు. షండశ్చాత్ర చంద్రికోక్తః సప్రవిధోగ్రాహ్యః - యథా - షండకోవాతజః షంధః పంధః క్షీణో నపుంసకః కీలకశ్చేతి సప్రైవం క్షీణభేదాః ప్రీక్రిత్తితాః. పరాశరమాధవీయేతు చతుర్దశ విధా ఉక్తాః తేషాం స్వరూపాణి తత్రైవ జ్ఞేయాని.

అను|| ఇతరులు కూడా హేమాద్రి యందు మాత్యోక్తి ఇట్లా - త్రిశంకులను (పర్వత ప్రాంతం) బర్హురులను (వర్ణాశ్రమహీనులు), అంధ్రులను, చీనద్రావిడ, కొంకణులను, కర్ణాటకులను, ఆభీరులను, కలింగులను, ఈదేశాల బ్రాహ్మణులను శ్రాద్ధ భోజనమందు వినర్జించాలి, అని. అక్కడే సౌరపురాణమందిట్లా - అంగవంగ కళింగులను, సౌరాష్ట్రులను, గూర్జరులను, ఆభీరులను, కోంకణులను, ద్రావిడులను, దాక్షిణాయనులను అవన్య, మాగధులను ఈ దేశాల బ్రాహ్మణులను భోజనమున వినర్జించాలి, అని. చంద్రిక యందు యమోక్తి ఇట్లా - ఒంటికన్నువాడు, గూనివాడు, షండుడు, గురుతల్పుడు, కృతఘ్నుడు, కొలవటంలో మోసగించేవాడు (ధాన్యం), త్రాసుద్వారా జోకటంలో మోసగించేవాడు, శిల్పులు గ్రామమందలి అనేక వర్ణముల వారితో యజ్ఞం చేయించేవాడు, రాజభృత్యులు, అంధ, బధిర, మూక, బట్టతల, ఈచబోయినకాలువాడు (కుంటి), వ్యాపారి (వైశ్యవృత్తికలవాడు), తేనే దొంగిలించేవాడు, విషమిచ్చేవాడు, అడవిని కాల్చేవాడు, ఆచారాన్ని ఎదిరించేవాళ్ళు, దానం ఇచ్చేవాణ్ణి నివారించేవాడు, సన్యసించి తిరిగి వచ్చినవారు వైరాగ్యం లేకుండా వ్యర్థంగా సన్యసించినవాడు సన్యాసికి పుట్టినవాడు, సన్యసించి భ్రష్టుడైనవాడు, స్థలిత బ్రహ్మచారి, అగ్నిహోత్రం వదలినవాడు గురువును వధించినవాడు పితృదూషకుడు వీరిని శ్రాద్ధమందు నియోగించరాదు, అని. శ్రాద్ధకాశిక యందు కాత్యాయనుడిట్లా - ద్విర్నగ్నడు (సున్నతి కలవాడు, లింగమూలమందు చిల్లిచేసి దానికి బంగారు ఉంగరం, ముత్యాలు వగైరా కట్టుకునేవాడు) నపుంసకజాతి (ఒకరకం) మండుతున్న చెడు చర్మం కలవాడు, అతి తెలుపువాడు, అతి నలుపువాడు, తెగిన పెదవివాడు, తెగిన లింగము కలవాడు, వీరు

అహస్వనమునకు (పూజకు) అనర్హులు, అని. ద్విర్నగ్నః అనగా పితృవంశమందు మూడు పురుషాంతరముల వరకు వేదము, అగ్ని వీని విచ్చిత్తి గలవారు. షోమాద్రి యందు మరీచి ఇట్లా - చెవులు కుట్టబడనివాడు, నల్లనివాడు, పొడుగు చెవులవాడు, వీరు శ్రాద్ధకర్మ యందు ప్రయత్నపూర్వకముగా విడువతగిన బ్రాహ్మణులు, అని. బ్రాహ్మమందిట్లా - మూగవాడు, దుర్గంధము గల ముక్కు గలవాడు, తెగిన అంగము కలవాడు, అధికమైన వేళ్ళు కలవాడు, కంఠరోగి, కణితి గలవాడు, స్ఫుటిత అంగుడు, జ్వరం కలవాడు, నపుంసకుడు, సకాలంలో గడ్డలు మీసాలు రానివాడు, మందుడు వీరిని శ్రాద్ధములందు పిలువరాదు, అని. లంబకర్ణమనగా అక్కడే గోభిలుడిట్లా చెప్పాడు - చెక్కిలి మూలం నుండి ఇంకా కిందికి చెవులుంటే వాడు లంబకర్ణుడని చెప్పబడ్డాడు. రెండు అంగుళములు లేదా మూడు అంగుళములు ఉంటే ప్రశస్తము అని శాతాతపుడు చెప్పాడు, అని. చంద్రికయందు యముడిట్లా - రెండంగుళములకన్న పెద్ద చెవులుంటే వాని శ్రాద్ధమును పితరులు భుజింపరు, అని. చంద్రికయందు షండులు ఏడు రకాలుగా చెప్పబడ్డారు వాటిని ఇక్కడ గ్రహించాలి. ఎట్లాంటే - షండక, వాతజ, షండ, పండ, క్షీబ, నపుంసక, కీలకులని ఈ విధముగా ఏడు రకాల క్షీబ భేదాలు చెప్పారు, అని. పరాశర మాధవీయమండైతే పదునాలుగు విధాలుగా చెప్పబడ్డారు వారి స్వరూపాలను అక్కడే తెలుసుకోవాలి. (నీళ్ళపై వీర్యం తేలుతూ మెరుపులా మెరుస్తుంటే, మాత్రం నురుగు వస్తే వాడు పురుషుడు. ఇట్లా కాకపోతే షండుడు అని ఒక శ్లోకం)

మూ. బంధితాయాంశాతాతపః - అగ్నిష్టో మాదిభిర్యజ్ఞైః యేయజంత్యల్ప దక్షిణైః , తేషా మహ్నంవ తోక్షణం అపాంశాస్తే ప్రక్షిప్తితాః. ఏతచ్చ శక్తౌ సత్యాం. అపరాశ్చే భారతే - అప్రతీతికవస్తేనః ప్రాచీవిక్రయతోఽపివా, సశ్చాచ్ఛేత్సిత వాన్సోయం సోఽపి కేతవ మర్హతి. శ్రాద్ధ దీపికలితాయాం యమః - అపత్నీ కశ్యపర్హ్యః స్యాత్ సపత్నీకౌఽప్య నగ్నికః. తత్రైవాశ్చ లాయామః - ప్రతిమా విక్రయం యోవై కరోతి పతితతస్తునః, జీవనార్థం పరాస్థీని ధృత్వా తీర్థం ప్రయాతియః. మాతా పితౄర్హివా సోఽపి పతితః పరిక్షిప్తితః. తత్రైవ జాతాకర్ణిణ్యః - యత్ర మాతుం జోద్వాహీ యత్రవా పృషతీపతిః, శ్రాద్ధం సగచ్ఛేత్త ద్విప్రాః కృతం యచ్చ నిరామిషం. పితృపుత్రౌ క్రాతౌ ద్వినిరగ్నిం గుర్విజీవతిం, సగోత్ర ప్రవరం చైవ క్రాద్ధేషు పరివర్తయేత్. బృహన్నాదరదియే - శంఖవక్త్రం మృదాయస్తు కుర్వాత్ ప్రాయసేనవా, సశూద్రవత్ బహిష్కార్యః సర్వస్థాష్ట్యైః కర్మణః. శంఖవక్త్రాద్యంకనంచ గీతవృత్త్యాదికం తథా, ఏకజాతేరయం ధర్మోన జాతుస్యో ద్విజవృత్తః. తేవయే తప్తమాద్రాది విధయః తే శూద్ర విషయా ఇతి. పృథ్వీ చంద్రోదయే - తివతేశవయోరంశాన్ శూచచక్రాదికాన్ ద్విజః సధారయేత మతిమాన్ చైదికే వర్తన్తి స్థితః, ఇత్యాశ్వరాయనోక్తేశ్చ. పృథ్వం చోదరాదర్థం నిషిద్ధమితి త్రీధరస్యామీ. అన్యేఽపి నిషిద్ధా నిబంధేషు త్లేయా ఇతిదిక్. అథవిప్రాదాం గ్రాహ్యత్వేన్యైవ తదీవర్జ్యానాం నిషేధే సిద్ధే పునర్వర్జ్య పరిగణనం నిషిద్ధవర్జ్య నిర్గణ ప్రాప్త్యమితి విశ్వానేశ్వరః.

అను॥ చంద్రికయందు శాతాతపుడిట్లా - అల్ప దక్షిణలతో అగ్నిష్టోమాది యజ్ఞములు చేసేవారి అన్నము తినరాదు. వారు పంక్తి బాహ్యులు అనబడ్డారు, అని. ఇది శక్తి ఉన్న పక్షంలో. అపరార్థ మందు భారతోక్తి ఇట్లా - అవ్రతి (విద్యా, వ్రత, విద్యావ్రత స్నాతకుడు), జూదరి, దొంగ, ప్రాణి విక్రయకారి వీరంతా తరువాత సోమ (యాగ) రసం సేవించిన యెడల వీరు నిమంత్రణకు అర్హులు, అని. శ్రాద్ధదీప కలిక యందు యముడిట్లా - భార్య లేనివానిని, భార్య ఉన్నా అగ్నిలేని వానిని శ్రాద్ధంలో విడిచి పెట్టాలి, అని. అక్కడే ఆశ్వలాయనుడిట్లా - ప్రతిమలను అమ్మేవాడు పతితుడు, తలిదండ్రుల అస్థికలు లేకుండా బ్రతుకుదెరువు కొరకు ఇతరుల అస్థికలు ధరించి తీర్థానికి పోయేవాడు కూడా పతితుడు అనబడ్డాడు, అని. అక్కడే జాతుకర్షి ఇట్లా - మేనమామ కూతురును వివాహ మాడినవాడు శూద్ర స్త్రీని వివాహమాడినవాడు వీరి శ్రాద్ధమునకు విప్రులార వెళ్ళరాదు మాంసం లేకుండా చేయబడ్డ శ్రాద్ధమునకు వెళ్ళరాదు, అని. తండ్రికొడుకు, అన్నదమ్ములు, అగ్ని లేనివాడు, గర్భిణి భర్త, సగోత్రుడు, సమాన ప్రవరుడు వీరిని శ్రాద్ధమందు విడిచిపెట్టాలి. బృహన్నారదీయమందిట్లా - శంఖచక్రములను మట్టితో కాని కాల్చిన ఇసుముతో కాని ధరించిన వానిని శూద్రునివలె అన్ని ద్విజకర్మల నుండి బహిష్కరించాలి, అని. శంఖచక్రాది చిహ్నధారణ, గీత నృత్యాదులు ఇవి శూద్ర ధర్మములు. బ్రాహ్మణ ధర్మములు ఎప్పుడూ కావు. అందువల్ల తప్త ముద్రాది విధులన్ని శూద్ర విషయములు అని. పృథ్వీ చంద్రోదయ మందిట్లా - శివేశవుల చిహ్నాలను శూల చక్రాదులను ద్విజుడు, బుద్ధిమంతుడు ధరించరాదు, వైదిక మార్గమందున్నవాడు, అని. అని ఆశ్వలాయనోక్తి కూడ. సృత్యమును ఉదరపోషణాదుల కొరకు నిషిద్ధము అని శ్రీధరస్వామి. ఇతరమైన నిషిద్ధములు కూడా నిబంధములందు చూచి తెలుసుకోవాలి, అని. ఇక చాలు ఇక్కడ విప్రులలో స్వీకరించతగినవారు అని చెప్పటం ద్వారానే, విదువతగిన వారి నిషేధం సిద్ధించగా, తిరిగి విదువతగిన వానిని గూర్చి చెప్పటం, నిషిద్ధములు, విదువతగినవి పోగా నిర్గుణములైన వాని ప్రాప్తి కొరకే అని విజ్ఞానేశ్వరుడు అన్నాడు.

మూ॥ కుష్టికాణో దేరపవాదో హేమాద్రో వసిష్ఠః - అపి చేన్మంత్ర విద్యుక్తః శారీరైః పంక్తి దూషణైః, అదూష్యంతం యమః ప్రాహ పంక్తి పావన ఏవసః క్వచిద్విప్రాణాం జాతిమాత్రేణ గ్రాహ్యత్యముక్తం. చంద్రికాయామాగ్నీయే - యదిపుత్రోగయాంగచ్ఛేత్ కదాచిత్ కాలపర్యయాత్, తానేవ భోజయేద్విప్రాన్ బ్రాహ్మణాయే ప్రకల్పితాః. బ్రాహ్మణాకృత సంస్థానా విప్రా బ్రహ్మ సమాః స్పృతాః. అమానుషాగయా విప్రా బ్రహ్మణాయే ప్రకల్పితాః. తేషు తుష్టేషు సంతుష్టాః పితృభిః సహదేవతాః. తత్రైవ - ననిబార్యం కులం శీలం విద్యావ తప ఏవచ. పూజితైః తైస్త్ర సంతుష్టా దేవాః స పితృగుహ్యకాః. గయాయాం నిర్గుణాఅపితే ఏవభోజ్యా ఇతి హేమాద్రిః. అక్షయవటశ్రాద్ధే ఏవ తన్నియమో నాన్యత్రేతి త్రిస్థలిసేతో పితామహచరణాః. పృథ్వీ చంద్రోదయేఽపి పాద్యే-తీర్థేషు బ్రాహ్మణం నైవ పరీక్షేత కదాచన, అన్నాద్ధిన మను ప్రాప్తం భోజ్యంతం మనుర బ్రవీత్. స్యాదేఽపి - బ్రాహ్మణాన్ పరీక్షేత తీర్థే తైత్ర నివాసినః. మనుః

- న బ్రాహ్మణం పరీక్షేత దైవకర్మణి ధర్మవిత్, పితృకర్మణితు ప్రాప్తే పరీక్షేత ప్రయత్నతః. అసంభవ పరమే తదితిమేధా తిథిః. హేమాద్రియానుః - గాయత్రీ సారమాత్రోఽపి వరం విప్రః సుమంత్రితః నాయంత్రితశ్చతు ర్వేదే సర్వాశీ సర్వవిక్రయా. కాణాః కూటాశ్చ కుబ్జాశ్చ దరిద్రా వ్యాధిశాస్త్రధా. సర్వే శ్రాద్ధేనియోక్త వ్యామిశ్రితా వేదపారగైః.

అను|| కుష్మరోగి, ఒంటికన్నువాడు మొదలగు వారికి అపవాదాన్ని హేమాద్రి యందు పశిష్టుడిట్లా - శరీర కారణాలవల్ల పంక్తి దూషణులైనా వేద మంత్ర విదులై యోగ్యులైతే వారు అదూష్యులే అని యముడన్నాడు. అ తడు పంక్తి పావనుడే, అని ఒకచోట విప్రులకు జాతిమాత్రం వల్లనే స్వీకార్యత అని చెప్పారు. చంద్రికయందు ఆగ్నేయపురాణోక్తి ఇట్లా - ఎప్పుడైనా కాల ప్రభావంవల్ల కుమారుడు గయకు వెళ్ళినట్లైతే, అక్కడ ఏ బ్రాహ్మణులు కల్పింపబడ్డారో (ఏర్పాటు) ఆ బ్రాహ్మణులనే భుజింపచేయాలి. ఆ బ్రాహ్మణులు బ్రహ్మచే విర్పరచబడ్డారు. వారు బ్రహ్మతో సమానమైన వారు అనబడ్డారు. బ్రహ్మతో విర్పరచబడ్డ ఆ గయ బ్రాహ్మణులు మనుష్యమాత్రులు కారు (దేవతా స్వరూపులు అని). వారు సంతోషపడితే పితరులతో సహా దేవతలంతా సంతృప్తి నందుతారు, అని. అక్కడే - వారికుల, శీలములను విద్య, తపశ్శక్తులను విచారించరాదు. వారిని పూజిస్తే దేవతలు, పితరులు, గుహ్యకులు (నిధిరక్షకులు) ఆనందిస్తారు, అని. గయలో నిర్బణులైనా వారినే భుజింపచేయాలి. అని హేమాద్రి. అక్షయవట శ్రాద్ధమందే ఆనియమము ఇతరచోట్లకాదు అని త్రిస్థలీ సేతువు యందు పితామహచరణులన్నారు. పృథ్వీచంద్రోదయ మందు కూడా పాదోక్తి ఇట్లా - తీర్థములందు బ్రాహ్మణుని ఎప్పుడూ పరీక్షించరాదు. అన్నార్థియై వచ్చిన వానిని భుజింపచేయాలి, అని మనువు చెప్పాడు, అని. స్నాందమందు కూడా - తీర్థమందు, క్షేత్రమందున్న బ్రాహ్మణులను పరీక్షించరాదు, అని. మనువిట్లా - ధర్మమెరిగినవాడు, దైవకర్మయందు బ్రాహ్మణుని పరీక్షించరాదు. పితృకర్మ ప్రాప్తించినట్లైతే ప్రయత్న పూర్వకముగా పరీక్షించాలి, అని. ఇది అసంభవపరము అని మేధాతిథి. హేమాద్రి యందు వ్యాసుడిట్లా - సంయమంగల, గాయత్రీసారాన్ని మాత్రమైన ఎరిగిన బ్రాహ్మణుడు శ్రేష్ఠుడు సంయమం లేనివాడు, అన్నిటినేవాడు, అన్ని అమృతవాడు చతుర్వేద పారగుడైనా శ్రేష్ఠముకాదు, అని. ఒంటికన్నువాడు, కుటిలులు, గూనివారు, దరిద్రులు, వ్యాధితులు, వీరందరిని వేదపారగులతో కలిపి దైవిక శ్రాద్ధమందునియోగించాలి, అని.

మూ|| అభవిపునిమంత్రణం - చంద్రికాయాంవారాహే- వస్త శౌచాదికర్తవ్యం శ్చ కర్తా స్థితి జానతా, స్థానోపలేపనం కృత్వా తతోవిప్రాన్నిమంత్రయేత్. దంతకాష్ఠం వినృజేత్ బ్రహ్మచారి శుచిర్భవేత్. తత్రైవ బ్రుచేత్తాః - దక్షిణం చరణం విప్రః సవ్యంవై క్షత్రియస్తధా పాదా వాదాయ నైశ్యే ద్వౌశూద్రః ప్రణతి పూర్వకం. బృహస్పతిః - ఉపవీతి తతో భూత్వా దేవార్కంతు ద్విజోత్తమాన్, అపసవ్యేన పిత్రేఽథ స్వయం శిష్యోఽథవా సుతః. ప్రచేతాః - సవర్ణం ప్రేషయే దాస్తం ద్విజానాంతు నిమంత్రణే. వృశ్చీ చంద్రోదయే స్నాందే - రాజకార్యే నియుక్తస్య

బంధ నిగ్రహ వర్తనః, వ్యసనేషు చ సర్వేషు శ్రాద్ధం విపేణ కారయేత్. చంద్రికాయాం యమః - అభోజ్యం బ్రాహ్మణ స్వాన్నం వృషలేన నిమంత్రితం, తదైవ వృషలస్వాన్నం బ్రాహ్మణేన నిమంత్రితం. తత్తైవ ఫైలీనసః - సప్త పంచద్వ్యావాక్రోతియాన్నిమంత్రియేత్. ఆశ్వలాయన గృహ్యసూత్రే-ఏకైకం ఏకైక స్వద్వ్యాద్వైతీన్ స్త్రీ స్వావృద్ధౌ ఫల భూయస్యం, ద్వావితి వృద్ధిశ్రాద్ధే. గౌతమః - నవావరాన్ భోజేయేద యుజోవా యథోత్సాహమ్. యాజ్ఞవల్క్యుః. ద్వౌ రైవేప్రాక్ త్రయః పితృ్యే ఉదగేకైక మేవ వామాతా మహానామఘ్నేవంతంత్రం వా వైశ్వదేవికం. దీపకలికాయాం పరాశరః - సంపత్నా వధ పాత్రాణాం ఏకైకస్య త్రయస్త్రయః, పిత్రాదేః బ్రాహ్మణాః ప్రోక్తాశ్చత్వారో వైశ్వదేవికే. వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యుః - దశైకం పంచ వా విప్రాన్ పార్శ్వణే వినియోజయేత్. అత్ర వైశ్వదేవేద్వౌ చతురోవోప వేశ్య పితృ్యాదీనామైకైకస్యస్థానే ఏకంత్రిన్ పంచ సప్తనవ వోపవేశయే దితి నిక్షణ్దోఽర్థః. మనుః - ద్వాదశే పితృశ్చత్వేతీన్ ఏకైక ముభయత్రవా, భోజయేత్సు సమృద్ధోఽపి న ప్రసజ్యేత విస్తరే. సత్త్రియాం దేశకాలౌచ శౌచం బ్రాహ్మణ సంపదం, పంచైతాన్ విస్తరో హంతి తస్మాన్నేహేత విస్తరం. పృథ్వీచంద్రోదయే శాతా తపః - ద్వౌ రైవేఽధర్వణౌ విప్రౌ ప్రాజేముఖావుపవేశయేత్, పితృ్యేతాదజ్ ముఖాం స్త్రీంశ్చ బహ్వాచాధ్వర్యు సామగాన్. అత్యక్తౌ హేమాద్రౌ దేవలః - ఏకేనాపి హి విపేణ షట్ పిండం శ్రాద్ధమాచరేత్, షడర్ ఘ్నాన్ దాపయేత్తత్ర షడ్వ్యే దద్వాత్తదా హవిః. గోభిలః - యద్యేకం భోజయే ద్రాద్ధే ఛందోగం తత్ర భోజయేత్, ఋచోయజ్ఞాం షి సామాని త్రితయంతత్ర విద్యతే.

అను॥ ఇక బ్రాహ్మణ నిమంత్రిణము. చంద్రికాయందు వారాహోక్తి ఇట్లా - వస్త్రములు ఉతుకుట మొదలగునవి ముందు రోజు చేయాలి. నేనే కర్తను అని జ్ఞప్తి యందుంచుకొని చేయాలి. శ్రాద్ధ స్థలాన్ని అలకాలి. ఆ పిదప బ్రాహ్మణులను నిమంత్రిణ చేయాలి. దంత కాస్థమును వాడరాదు. బ్రహ్మచారిగా ఉండాలి, శుచిగా ఉండాలి. (ఇదంతా ముందురోజే) అని. అక్కడే ప్రచేతుడిట్లా - విప్రుడు కుడిపాదమును (మోకాలువద్ద) స్పృశించి, క్షత్రియుడు ఎడమ పాదమును స్పృశించి, వైశ్యుడు రెండు పాదముల గ్రహించి, శూద్రుడు నమస్కార పూర్వకముగా బ్రాహ్మణుని నిమంత్రిణ చేయాలి, అని. బృహస్పతి ఇట్లా - పిదప సవ్యంగా (ఉపవీతుడై) దేవార్థము బ్రాహ్మణోత్తములను నిమంత్రిణ చేయాలి. ఇక పితరులకొరకైతే అపసవ్యంగా (తో) స్వయంగా కాని శిష్యుని ద్వారాగాని, లేదా సుతుని ద్వారా కాని నిమంత్రిణ చేయాలి, అని. ప్రచేతుడిట్లా - ద్విజ నిమంత్రిణ యందు సపర్ణుడైన, అప్త (బ్రాహ్మణు)ని పంపాలి, అని. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు స్కాందోక్తి ఇట్లా - రాజకీయ కార్యంలో నియోగింప బడేవాని బంధన, నిగ్రహము లందున్నవాని (కట్టు, అరెస్టు), అన్ని వ్యసనములందున్నవాని శ్రాద్ధమును బ్రాహ్మణునితో చేయించాలి, అని. చంద్రికాయందు యముడిట్లా - వృషలుడు నిమంత్రిణచేస్తే ఆ అన్నమును బ్రాహ్మణుడు తినరాదు. అట్లాగే బ్రాహ్మణుడు నిమంత్రిణ చేస్తే ఆ అన్నమును వృషలుడు తినరాదు, అని. అక్కడే ఫైలీనసి ఇట్లా - (పార్శ్వణమందు) ఏదుగురు లేదా ఐదుగురు లేదా ఇద్దరు బ్రాహ్మణులను నిమంత్రిణ చేయాలి, అని. ఆశ్వలాయన గృహ్యసూత్రమందిట్లా - ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్కణ్ణి లేదా ఇద్దరిద్దరిని

లేదా ముగ్గురు ముగ్గురిని (పితరులకొరకు) నిమంత్రణ చేయాలి. ఎక్కువైతే ఫలితమెక్కువ. వృద్ధి శ్రాద్ధమందు ఇద్దరు అనేది, అని. గౌతముడిట్లా - తొమ్మిదిలోపు లేదా బేసి సంఖ్యగానో బ్రాహ్మణులను భుజింప చేయాలి, ఉత్సాహానుగుణంగా, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - (విశ్వే) దేవులకైతే ఇద్దరు ప్రాజ్ ముఖంగాను, పితరులకైతే ముగ్గురు ఉత్తర ముఖంగానూ లేదా దైవ పితరులకై ఒక్కొక్కడే కాని, బ్రాహ్మణుడు ఉండాలి. మాతా మహాలకు కూడా ఇట్లాగే. వైశ్నవదేవికమును శాస్త్ర ప్రకారము ఆచరించాలి, అని. దీప కలికయందు పరాశరుడిట్లా - సంవత్సరము, యోగ్యులైన బ్రాహ్మణులు దొరికితే, ఒక్కొక్క స్థానానికి ముగ్గురు, ముగ్గురు బ్రాహ్మణులను పిత్రాదులకై ఏర్పరచాలి. వైశ్నవదేవికమందు నలుగురు బ్రాహ్మణులు అని చెప్పారు, అని. వృద్ధ యాజ్ఞ వల్క్యుడిట్లా - పార్వణమందు పదకొండు లేదా ఐదుగురు బ్రాహ్మణులను ఏర్పరచాలి. ఇక్కడ వైశ్నవదేవికమందు ఇద్దరు లేదా నలుగురో కూర్చోపెట్టాలి. పిత్రాదులకు ఒక్కొక్కరి స్థానంలో ఒక్కజ్జో, ముగ్గురినో, ఐదుగురినో, ఏడుగురినో తొమ్మిది మందినో కూర్చోబెట్టాలి, అని తేలివ సారాంశము, అని. మనువు ఇట్లా - దైవులకై ఇద్దరు, పితరులకై ముగ్గురు లేదా రెండు చోట్ల ఒక్కొక్కడే కాని ఉండాలి. ఎంత సమృద్ధికలవాడైనా ఇట్లాగే భుజింప చేయాలి. విస్తారం చేయరాదు. సత్త్రియను దేశకాలములను, శుచిని, బ్రాహ్మణ (రాక) సమృద్ధిని ఈ ఐదింటిని విస్తారము చంపుతుంది. కనుక విస్తారముగా చేయాలని కోరుకోరాదు, అని. పృథ్వీవంద్రోదయమందు శాతాతపుడిట్లా - దైవులకై అధర్వణ వేద బ్రాహ్మణులను ఇద్దరిని ప్రాజ్ ముఖంగా కూర్చోపెట్టాలి. పితరులకై ఉదజ్ ముఖులుగా ముగ్గురిని బహ్మవ (ఋక్) అధర్వణ (యజుర్) సామవేదాలను బ్రాహ్మణులను కూర్చోపెట్టాలి, అని. అత్యంత అశక్తుడైతే హేమాద్రి యందు దేవలుడిట్లా - ఒక్క బ్రాహ్మణునితోనే షట్ పిండ శ్రాద్ధ మాచరించాలి. అక్కడ ఆరు అర్హములను ఇప్పించాలి. అట్లాగే అరుగురికి హవిస్సు ఇవ్వాలి, అని. (అశక్తి అంటే అన్నాభావం, బ్రాహ్మణాభావం) (తీర్థమందు మహాలయ మందు ఒక్కనికే అన్నము. అర్హము పిండము, విడివిడిగా ఇవ్వాలి). గోభిలుడిట్లా - ఒకవేళ ఒక్కనికే భోజనం పెద్దే శ్రాద్ధంలో, అక్కడ సామవేదిని భుజింప చేయాలి (ఛందోగం) అక్కడ ఋక్, యజుస్, సామములు ఈమూడు ఉన్నాయి, అని.

మూ॥ అత్తవైశ్నవదేవే విశేషమాహా తత్రైవ పసిష్టః - యద్యేకం భోజయేద్బ్రాహ్మణే దైవం తత్ర కథం భవేత్, అన్నం పాత్రే సమద్భుత్య సర్వస్య ప్రకృతస్సవ, దేవతా యతనో కృత్యాతతః శ్రాద్ధం సమాచరేత్. ప్రాస్యేదగ్ని తదన్నంతు దద్యాద్వా బ్రహ్మచారిణే. వితచ్ఛ సపిండికరణ వర్జంజ్ఞేయం, “సత్వే వైకం సర్వేషాం, కామమనా(న్నా)ద్యే”. ఇత్యాత్పరాయనోక్తేః. అస్యార్థ ఉక్తో నారాయణ పుత్రై - అధ్యం సపిండకరణం తదన్వేష్టుం (సర్వ) శ్రాద్ధేషు కామంత్రయాణా మేకం భోజయేత్, సపిండికరణేషు నియతం త్రిభిర్వాప్యమితి. అనాద్యేభోజనే పార్వణ వర్జితేవా ఆ మహామత్రాద్వా దేవా. అన్నాభావేవేతి వ్యాఖ్యానరం తత్రైవ జ్ఞేయం. కారికాఽపి - దైవే పితృణాం తత్రైకం సపిండికరణం వినా, ఇతి. అత్రైక విశేషే సాగ్నేర్వి శేషమాహ పృథ్వీ చంద్రోదయే ప్రవేశాః - ఏకస్మిన్ బ్రాహ్మణేదైవే సాగ్నేరగ్నిర్భవేత్సదా. అసగ్నేః కుశముష్టిః స్యాత్ శ్రాద్ధకర్మణి

సర్వతః. సర్వధా విప్రోలాభే తత్రైవ హేమాద్రౌ సత్యవ్రతః - నిధాయ దర్శనిచయ మాననేషు సమాహితః, ప్రైషాసు ప్రైష సంయుక్తం సర్వం శ్రాద్ధం ప్రకల్మయేత్. అత్రాన్య భావాన్ సత్రే ఋత్విక్యార్థే యజమాన విధౌన దక్షిణా, ఇతికేచిత్ తన్మ, అదృష్టాద్ధాయాః దక్షిణాయాః ప్రాప్తేః - సర్వం సత్ త్రిజటేతుభ్యం యచ్చ శ్రాద్ధ మదక్షిణం, ఇతి పాద్మాత్, విదధ్యాద్ధౌత్రమన్య శ్చే దక్షిణార్థ హరోభవేత్, స్వయం చేదుభయం కుర్యాదన్యస్మై ప్రతిపాదయేత్, ఇతి ఛందోగ పరిశిష్టాచ్చ. ఏవం యతిశ్రాద్ధేఽపి. కాత్యాయనః - యజ్ఞవన్తుని ముఖైచ స్తం జేదర్భవతో తథా, దర్భసంఖ్యా న విహితా విష్టరాస్తరదేషుచ. మాతృశ్రాద్ధేతు - విప్రోలాభే సువాసిన్యోఽపి భోజనీయా ఇత్యాహ పరాశ్రే వృద్ధ వసిష్ఠః - మాతృశ్రాద్ధేతు విప్రోణా మలాభే పూజయేదపి, పరిపూత్రాన్వితా భవ్యా యోషికోఽష్టై కులోద్భవాః, ఇతి. అష్టావితి వృద్ధిశ్రాద్ధ విషయం. పార్వే ఉత్తరఖండే - సకృద భ్యర్చితం లింగం శాలగ్రామ శిలాంచయః, ితే సంస్థాపయిత్వాతు శ్రాద్ధం చ కురుతేనరః, పితరః తస్య తిష్ఠంతి కల్పకోటిచతందివి.

అను॥ ఇక్కడ వైశ్వదేవమందు విశేషాన్ని అక్కడే వసిష్ఠుడు ఇట్లా చెప్పాడు - శ్రాద్ధమందు ఒకవేళ ఒకనికే భోజనం పెడితే అక్కడ దైవమెట్లా ఉంటాడు. ప్రకృతమైన అన్నం మొత్తాన్ని (విశేషదేవ బ్రాహ్మణ భోజనానికి సరిపోయే అన్నాన్ని) పాత్రయందు తీసి, దానిని దేవతా మందిరమందుంచి, పిదప శ్రాద్ధ మాచరించాలి. ఆ అన్నాన్ని అగ్ని యందు వేయాలి. (భోజన అభ్యనుజ్ఞపిదప) లేదా బ్రాహ్మచారికి గాని వ్వాలి. దీనిని (ఏక బ్రాహ్మణ నిమంత్రణ)సపిండీకరణమందు చేయరాదని తెలుసుకోవాలి. ఆశ్వలాయనోక్తి ననుసరించి దాని అర్ధాన్ని నారాయణవృత్తి యందిట్లా చెప్పారు - తొలుతది సపిండీకరణము, దానిని వదలి అన్ని శ్రాద్ధములందు కామం అనగా ముగ్గురికై ఒకనినే భుజించవేయాలి. సపిండీకరణమందైతే తప్పకుండా ముగ్గురుండాలి, అని. అనాద్యమనగా భోజనం లేనిదాని యందు, పార్వణ వర్జితమైన దానియందుకాని ఆమ హేమ శ్రాద్ధాదులందు కాని. అన్నాభావ మందు కూడా (సంపద అభావం, దుర్నిక్షం) అని మరో వ్యాఖ్య అక్కడే, తెలుసుకోవాలి. కారిక కూడా - దైవమందు కాని పితృమందు కాని ఒక్కొక్కడే సపిండీకరణంలో తప్ప, అని. ఇక్కడ ఒకే విప్రదైతే సాగ్నికునకు పృథ్వీ చంద్రోదయమందు ప్రవేతుడు విశేషాన్ని చెప్పాడిట్లా - ఒకే బ్రాహ్మణుడున్నట్లైతే దైవకార్యమందు అగ్నికలవానికి అగ్ని ఎల్లప్పుడు ఉంటాడు. అగ్ని లేనివానికి కుక ముష్టి అంతటా శ్రాద్ధకర్మ యందు ఉంటుంది, అని. అన్ని విధముల బ్రాహ్మణుడు లభించకపోతే అక్కడే హేమాద్రి యందు సత్యవ్రతుడిట్లా - ఆసన పీఠములందు దర్బల సమూహమును ఉంచి సావధానుడై ప్రైష అనుప్రైషలతో కూడా సంపూర్ణ శ్రాద్ధాన్ని ఆచరించాలి, అని. (ప్రైష = తృప్తాస్థః - తృప్తాస్థః అదగటం, చెప్పటం వీడు వాడికి అజ్ఞ. వాడు మరొకడికి అజ్ఞ ఇవ్వటం అను ప్రైష) ఇక్కడ మరొక్కరు లేరు కనుక సత్రయాగమందు వలె ఋత్విక్యార్థమందు యజమాన విధియందు దక్షిణ లేదు, అని కొందరంటారు. అట్లాకాదు, అదృష్టార్థము కొరకు దక్షిణా ప్రాప్తి. ఓ త్రిజట ! అదంతా, దక్షిణలేని శ్రాద్ధమంతా

సీకారకు, అని పద్యపూరాదోక్తి. హోత్రం మరొకరు చేసినట్లైతే ఆతడు దక్షిణలో సగభాగం తీసుకుంటాడు. తానే స్వయంగా రెండు చేస్తే ఇతరులకు దక్షిణ నివ్వాలి, అని. ఛందోగ పరిశిష్టంలోంచి తెలుస్తోంది. ఇట్లా యతి శ్రాద్ధమందు కూడా. కాత్యాయనుడిట్లా - యజ్ఞవల్క్యమందు, ముష్టియందు (అందలి కుశలు) స్తంభ మందు (వరిగంట), దర్భవటువు యందు, ఆననంపై పరచబడే దర్భల విషయంలోను వీటన్నింటిలో దర్భసంఖ్య చెప్పబడలేదు, అని. మాతృశ్రాద్ధమందైతే బ్రాహ్మణుడు లభించని పక్షంలో సువాసీనులను కూడా భుజింప చేయాలి, అని అవరార్కమందు వృద్ధవసీష్టుడిట్లా చెప్పాడు - మాతృశ్రాద్ధమందు బ్రాహ్మణులు లభించని పక్షంలో, పతిపుత్రులు గల, శరీర ఆచారములతో సుందరులైన, మంచి కులమందు జన్మించిన ఎనిమిది మంది స్త్రీలను పూజించాలి, అని. ఎనిమిది మంది అనటం వృద్ధి శ్రాద్ధ విషయకము. పార్శ్వ ఉత్తర ఖండమందిట్లా - ఒకసారి పూజించిన లింగాన్ని లేదా సాలగ్రామ శిలనుకాని పీఠమందుంచి శ్రాద్ధమాచరించినచో, ఆతని పితరులు నూరుకోట్లకల్పముల కాలము స్వర్గమందుంటారు, అని.

మూ॥ చంద్రాక్షాయాంమాత్యే - పరన్నిమంత్ర్య నియమాన్ శ్రావయేత్ పైత్తుకాన్ బుధః, అక్రోధస్తైః తౌవరైః సతతం బ్రహ్మచారిభిః, భవితవ్యం భవద్విశ్న మయూచ శ్రాద్ధకారిణా. యత్తు మనుః - సర్వాయా నవి నిరుక్తైః కామక్రోధ విపర్జితైః, భవితవ్యం భవద్విర్ముః శ్వేభూతే శ్రాద్ధకర్మణి, అతి తత్పూర్వేద్యైః నిమంత్రణ పరం న తదహః. తత్రైవ దేవలః - అనంభవే పరేద్యుర్వా బ్రాహ్మణాం స్నాన్నిమంత్రయేత్, అజ్ఞాతీన సమానార్వాసయుగ్మా నాత్యశక్తితః. కాత్యాయనః - అవింద్యేన ఆ మంత్రితో వాపక్రమేత్. కేతనం గృహ్యశక్తః. అథశ్రాద్ధకర్తృభోక్తృనియమః - తత్త్ర నిమంత్రిత విప్రశ్వాగేఽపరార్థే యమః - కేతనం కారయిత్వాతు యోఽతి పాతయతి ద్విజాం, బ్రహ్మహత్యామహాహ్నితి శూద్రయోనౌచ జాయతే. ఆమంత్ర్య బ్రాహ్మణం యస్తు యథా న్యాయం న పూజయేత్, అతి కృద్రాను ఘోరాసు తిర్యగ్యోనిషు జాయతే. ప్రమాదా త్త్వాగేతు హరీతః - ప్రమాదా ద్విస్మృతం జ్ఞాత్వా ప్రసాద్యేనం ప్రయత్నతః, తర్పయిత్వా యథాన్యాయం సర్వంత త్వల మక్నుతే. ప్రమాదా భావేతు నారాయణః - ఏతస్మిన్నే నసిప్రాప్తే బ్రాహ్మణో నియతః శుచిః, యతిచాం ద్రాయణం కృత్వా తస్మాత్పాత్రముచ్చతే. యమః - ఆమంత్రితస్తు యోవిప్రో భోక్తు మన్వత్ర గచ్ఛతి, నరకాణాంతతం గత్వా చాందారేష్వలిజాయతే. తత్రైవదేవలః - పూర్వం నిమంత్రితోఽన్యేన కుర్యాత్ అన్యవతిగ్రహం, భక్తాహరోఽధవా భుక్తే సుకృతం తస్యనశ్యతి. యదివిప్రో విలంబితే, తదోక్త మాదిత్యపూరాడే - ఆమంత్రితశ్చిరం నైవ కుర్యాద్విప్రః కదాచన దేవతానాం పితౄణాం చ దాతురన్నయ్య నైవహి. చిరకారీ భవద్ద్రోహీ పచ్యతే నరకాగ్నినా. పృథ్వీ చంద్రోదయే యమః - నిమంత్రితస్తుయో విప్రోహ్యధ్యానం యాతి దుర్మతిః, భవంతి పితరస్తస్యతం మానం పాంశు భోజనాః. ఆమంత్రితస్తుయః శ్రాద్ధే హింసాం వై కురుతే ద్విజః, తంమాసం పితరస్తస్య భవంతి రుధిరాశవాః. నిమంత్రితః ప్రకుర్యాత్తు కలహం చేత్ ద్విజః క్వచిత్, భవంతి పితరస్తస్యతం మానం మలభోజనాః, ఆ మంత్రితస్తు యః శ్రాద్ధే భారము ద్భవతే ద్విజః,

పితరస్త స్యతం మాసం భవంతి స్వేద భోజనాః.

అను|| చంద్రికయందు మాతృస్వక్తి ఇట్లా. - నిమంత్రణ చేసి, నియమములను పరిస్తూ వండితుడు (పితృ) శ్రాద్ధ బ్రాహ్మణులను గూర్చి వినిపించాలి ఇట్లా - అక్రోధములు, శుచిపరులు, ఎల్లప్పుడు బ్రహ్మచారులుగా మీరుండాలి, శ్రాద్ధంచేసే నేను కూడా ఉండాలి, అని. మనువిట్లా - అన్ని ఆయాసముల నుండి వినిర్ముక్తులు, కామక్రోధ వివర్జితులుగా మీరుండాలి, రేపు జరుగబోయే మా శ్రాద్ధకర్మయందు, అని పలికినది ముందు రోజు నిమంత్రణ చేసిన విషయము, కాని ఆరోజు నిమంత్రణ చేస్తే కాదు. అక్కడే దేవలుడిట్లా - ముందురోజు సాధ్యం కానిచో తరువాతి రోజుకాని, జ్ఞాతులుకాని, సమాన ఋషులు లేని (ప్రవరలో), యుగ్మం కాని అట్టి బ్రాహ్మణులను తన శక్తి కొలది నిమంత్రించాలి, అని. కాత్యాయనుడిట్లా - నింద్యుడు కాని వానితో ఆమంత్రింపబడి తొలగిపోరాదు (స్వీకరించాలి). ఆహ్వనాన్ని స్వీకరించాలి శక్తుడు (నింద్యుడు పిలిస్తే, భోక్త అసామర్థ్యమందు ఆస్వీకారం తగును). ఇక శ్రాద్ధకర్త భోక్తల నియమాలు అక్కడ నిమంత్రితులైన బ్రాహ్మణులను విడిచిపెడితే అపరార్థమందిట్లా యముడు - ఆహ్వనాన్ని ఇచ్చి, ఆ బ్రాహ్మణుని విడిచిపెడితే కర్త బ్రహ్మహత్యా పాపాన్ని పొందుతాడు. శూద్రయోని యందు జన్మిస్తాడు, అని. బ్రాహ్మణుని ఆమంత్రిణ చేసి శాస్త్ర ప్రకారము పూజించనిచో, మిక్కిలి కఠినములైన, ఘోరములైన తిర్థిక్ యోనులయందు జన్మిస్తాడు. ఒకవేళ ప్రమాదంవల్ల విడిచి పెడితేనో హరితుడిట్లా - ప్రమాదం వల్ల మరిచిపోయిన విషయాన్ని గ్రహించి, ఆ బ్రాహ్మణుని ప్రయత్న పూర్వకముగా ప్రసన్నం చేసుకొని, శాస్త్ర ప్రకారముగా తృప్తిపరుస్తే అదంతా ఫలితాన్ని పొందుతుంది, అని. ప్రమాదం వల్ల కాక (మరోరకంగా మరిస్తే) పోతేనో నారాయణుడిట్లా - ఈ రకమైన పాపం సంభవిస్తే బ్రాహ్మణుడు నిగ్రహంతో, శుచియై యతి చాంద్రాయణంచేస్తే ఆపాపం నుండి ముక్తుడౌతాడు, అని. యముడిట్లా - ఆమంత్రిణ తీసుకున్నాక ఆ విప్రుడు తిండికై మరోచోటికి పోతే ఆతడు నూరు నరకములు అనుభవించి, చాండాలురయందు జన్మిస్తాడు, అని. అక్కడే దేవలుడిట్లా - ముందు ఇతరునితో నిమంత్రింపబడి, తిరిగి మరోచోట ప్రతిగ్రహం చేస్తే లేదా భుజించి తిరిగి భుజిస్తే వాని సుకృతము నశిస్తుంది, అని. ఒకవేళ బ్రాహ్మణుడు ఆలస్యం చేస్తే అప్పుడు ఆదిత్య పురాణంలో ఇట్లా చెప్పారు - నిమంత్రిణ చేయబడి బ్రాహ్మణుడు ఎప్పుడూ ఆలస్యము చేయరాదు. దేవతలకు, పితరులకు, దాతయొక్క అన్నమునకు ఆ ఆలసించేవాడు ద్రోహి బౌతాడు. నరకాగ్నిలో వండుబడుతాడు, అని. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు యముడిట్లా - నిమంత్రింపబడిన బ్రాహ్మణుడు దుర్బుద్ధి కలవాడై ప్రయాణం చేస్తే (సీమదాటితే) ఆనెల అంతా ఆతని పితరులు దుమ్మునే భోజనంగా గ్రహిస్తారు, అని. బ్రాహ్మణుడు శ్రాద్ధమందు ఆమంత్రింపబడి, హింస చేస్తే వాని పితరులు ఆనెలలో రుధిరాశనులౌతారు. బ్రాహ్మణుడు నిమంత్రిణ చేయబడినాక, ఎక్కడైనా కలహం పెట్టుకుంటే, వాని పితరులు ఆ నెలలో మల భోజనులౌతారు. బ్రాహ్మణుడు శ్రాద్ధమందు

ఆమంత్రణ చేయబడ్డక బరువును మోస్తే వాని పితరులు ఆ నెలలో స్వేద భోజనులొత్తారు.

మూ॥ శంఖః - నిమంత్రితస్తుయః శ్రాద్ధే మైథునం సేవతే ద్విజః, శ్రాద్ధం దత్వా చ భుక్త్వా చ యుజ్యతే మహతైససా. మైథునం ఋతావపి నిషిద్ధం - ఋతుకాలే నియుక్తోవా నైవ గచ్ఛేత్ స్త్రీయంక్వచిత్, తత్ర గచ్ఛన్న వాప్నోతి హ్యనిష్ఠాని ఫలానితు, ఇతి తత్రైవ మూఢవీయే వృద్ధమనూక్తేః. శ్రాద్ధం కరిష్యన్ కృత్యానా భుక్త్వాపిని మంత్రితః, ఉపోష్య చ తథా భుక్త్వా నోపేయాచ్చ ఋతావపి. భోక్త్యన్ కరిష్యన్శ్చః శ్రాద్ధం పూర్వరాత్రౌ ప్రయత్నతః, వ్యవాయం భోజనం చాపి ఋతావపి వివర్జయేత్, ఇతి తత్రైవాత్పలాయనోక్తేశ్చ. విజ్ఞానేశ్వరేణతు శ్రాద్ధే ఋతౌ గచ్ఛతోపి నదోష ఇత్యుక్తం తత్తు అగతికగతిశ్చేజ్జేయం. బృహస్పతిః - ద్వినిశంబ్రహ్మచారిస్యాత్ శ్రాద్ధకృద్బ్రాహ్మణైః సహ, అన్యథా వర్తమానౌతు స్యాతాం నిరయ గామినౌ. పునర్భోజన మధ్యానం భారమాయాస మైథునం, శ్రాద్ధకృత్ శ్రాద్ధభుక్త్యైవ సర్వమేతత్ వివర్జయేత్. స్వాధ్యాయం కలహం చైవ దివాస్యా పంత రైవచ. యత్తు శ్రాద్ధకాలికాయాం పురాణ సముచ్చయే - కృత్యాతు రుధిర స్రావం నవిధ్వాన్ శ్రాద్ధమాచరేత్, ఏకం దేవతీణివా విధ్వాన్ దినాని పరివర్జయేత్, ఇతి. తన్నిర్మూలం. పృథ్విచంద్రోదయే యముః - పునర్భోజన మధ్యానం భారాధ్యయన మైథునం, సంధ్యాం ప్రతిగ్రహం హోమం శ్రాద్ధభోక్తాఽప్త వర్జయేత్. తత్ర సంధ్యానిషేధః ప్రాయశ్చిత్తాత్ పూర్వం జ్ఞేయః. యథాఽపి హోశనాః - దశకృత్యపి బేదాపోగాయత్ర్యా శ్రాద్ధభుక్ ద్విజః, తతః సంధ్యా ముపాసిత జపేచ్చ జాహుయాదపి. గౌదాస్తు - సాయం సంధ్యా పరాన్నం చ ఛేదనం చవన పృతేః, అమావాస్యాం నకురీత రాత్రి భోజనమేవచ. ద్యుతం చ కలహం చైవ సాయం పథ్యాందివాశయం, శ్రాద్ధ కర్తా చ భోక్తా చ పునర్భుక్తిం చ వర్జయేత్, ఇతి కామధేనౌ వారాహ్మద్యుక్తేః శ్రాద్ధ కర్తరపి సాయం సంధ్యా నిషేధమాహుః. శిష్టాస్తస్య నిర్మూలత్వమాహుః. హోమ నిషేధస్తు స్సవిషయః. సూతకచ ప్రవాసేచ అశక్తౌ శ్రాద్ధ భోజనే, ఏవమాది నిమిత్తేషు హోమయేన్నతు హోమయేత్, ఇతి ఛందోగ పరిశిష్టేత్. తత్రైవాదిత్యపురాణే - నిమంత్రితస్తు న శ్రాద్ధే కుర్యాద్భార్యాది తాండనం. చంద్రికాయాం ప్రచేతాః - శ్రాద్ధభుక్ ప్రాతరుత్థాయ ప్రకుర్యాద్దంత ధావనం, శ్రాద్ధకర్తాన కురీష్వత దంతానాం ధావనం బుధః.

అను॥ శంఖుడిల్లా - ద్విజుడు శ్రాద్ధమందు నిమంత్రితుడై మైథున మాచరిస్తే, శ్రాద్ధం చేసి లేదా శ్రాద్ధ భోక్తబ అట్లాచేస్తే గొప్ప పాపాన్ని పొందుతాడు, అని. మైథునము ఋతుకాలమందు కూడా నిషిద్ధము - భార్య ఋతుకాలమందు, నియుక్తుడైనా తన భార్యను ఎప్పుడూ పొందరాదు. అక్కడికి వెళ్తే అనిష్ట ఫలములను పొందుతాడు, అని అక్కడే మూఢవీయ మందు వృద్ధమనూక్తి. శ్రాద్ధం చేయబోతూ లేదా చేసి, భుజించికాని, నిమంత్రితుడై కాని, ఉపవసించికాని, తినికాని ఋతుకాలమందు కూడా స్త్రీని పొందరాదు. రేపు తినబోతూ కాని శ్రాద్ధం చేయబోతూ కాని ఉన్నట్టేతే పూర్వరాత్రుమందు ప్రయత్న పూర్వకముగా భోజనము, ఋతుకాలమైనా మైథునము వదిలిపెట్టాలి, అని అక్కడే ఆశ్వలాయనోక్తి కూడా. విజ్ఞానేశ్వరుడైతే శ్రాద్ధమందు, ఋతుకాలమందు స్త్రీని చేరితే కూడా దోషం లేదు అని అన్నాడు, అది అగతికగతి ఐతే అని తెలుసుకోవాలి (మరోదారిలేక అని) బృహస్పతి ఇట్టా

- శ్రాద్ధకర్త బ్రాహ్మణులతో సహా రెండు రాత్రులు బ్రహ్మచారిగా ఉండాలి. మరో రకంగా ఉంటే, వారు నరకానికి వెళ్తారు, అని. మళ్ళీ భోజనం చేయటం, ప్రయాణం, భారం మోయటం, శ్రమ చేయటం, మైథునము వీటిని శ్రాద్ధకర్త, భోక్త విడిచిపెట్టాలి. స్వాధ్యాయము, తగాదా, పగటినిద్ర వీటిని కూడా విడువాలి, అని. శ్రాద్ధకాశిక యందు పురాణ సముచ్చయోక్తి ఇట్లా - రుధిర స్రావం చేసి బుద్ధిమంతుడు శ్రాద్ధం చేయరాదు. ఒకటి లేదా రెండు లేదా మూడు రోజులను విద్వాంసుడు విడువాలి, అని అన్నది. అది ఆధార రహితమైన మాట. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు యముడిట్లా - తిరిగి భుజించుట, ప్రయాణము, బరువెత్తుట, అధ్యయనము, మైథునము, సంధ్య, ప్రతిగ్రహము హోమము ఈ ఎనిమిదింటిని శ్రాద్ధ భోక్త విడిచిపెట్టాలి. అక్షుడ సంధ్యా నిషేధము ప్రాయశ్చిత్తముకన్న ముందు అని గ్రహించాలి. ఉశనుడిట్లా చెప్పాడు - శ్రాద్ధభోక్త ఐన బ్రాహ్మణుడు పదిమార్లు గాయత్రి పఠించి నీరు తాగాలి. ఆ పిదప సంధ్యోపాసన చేయాలి, జపం చేయాలి, హోమం చేయాలి కూడా, అని. గౌడులైతే - సాయంసంధ్య, పరాన్నము, వనస్పతి ఛేదనము, రాత్రిభోజనము వీనిని అమావాస్య యందు చేయరాదు. ద్యూతము, కలహము, సాయంసంధ్య, పగటినిద్ర, తిరిగి భోజనము, వీటిని శ్రాద్ధకర్త భోక్త ఇద్దరు విడువాలి, అని కామధేనువు యందు వారాహోదుల వచనముండి కనుక శ్రాద్ధకర్త కూడా సాయంసంధ్య చేయరాదు అని ఏదన్నారో దానికి శిష్టులు ఆధారం లేదని అన్నారు. హోమ నిషేధమనునది స్వంత విషయము. సూతకమందు ప్రవాసమందు అశక్తి యందు, శ్రాద్ధభోజనమందు ఇవి, మొదలగు కారణములందు స్వయంగా హోమం చేయరాదు ఇతరులతో చేయించాలి, అని ఛందోగ పరిశిష్టం నుండి తెలుస్తోంది. అక్కడే ఆదిత్యపురాణమందిట్లా - శ్రాద్ధమందు నిమంత్రించబడ్డాక భార్యులును కొట్టరాదు, అని. చంద్రికయందు ప్రచేతుడిట్లా - శ్రాద్ధ భోక్త ప్రాద్దున్నే లేచి దంతధావనము చేయాలి. శ్రాద్ధకర్త, బుధుడైనవాడు దంతధావనము చేయరాదు, అని.

మూ॥ హేమూద్రా జాబాలిః - దంతధావన తాంబూలే తైలాభ్యంగం అభోజనం, రత్నోషధం పరాన్నం చ శ్రాద్ధ కృత్సప్త వర్ణయేత్, ఇతి. బిష్ణురహస్యే - శ్రాద్ధోపవాసదివసే ఖాదిత్వా దంతధావనం, గాయత్ర్యా శతసంపూత మంబు ప్రాశ్న విశుద్ధ్యతి. పునరోజ్జన మధ్యాహనం యాన మాయాసమైథునం, దానం ప్రతి గ్రహో హోమః శ్రాద్ధ భుక్ తస్య వర్ణయేత్. సోమోత్పత్తౌ - వనస్పతిగతే సోమే యత్తు హింస్యాద్వన స్పతిం, ఘోరాయాం భూణహత్యాయాం యుజ్యతేనాత్ర సంశయః. విశత విహిత ఇద్ధ్యాది వ్యతిరేకేణ. వనస్పతి గతే సోమే నదుహోయస్తు వాచాయేత్, నాశ్నంతి పితరస్తస్య దశవర్షాణి పంచవ, వనస్పతి గతే సోమే మంధనం యస్తు కారయేత్, గావస్తస్య వినశ్యంతి చిరకాల ముపస్థితాః. వనస్పతి గతస్సరూపమోహా పృథ్వీచంద్రోదయే వ్యాసః - త్రిముహూర్తం వసేదర్శే త్రిముహూర్తం జలేవసేత్, త్రిముహూర్తం వసేత్ గోమ త్రిముహూర్తం వనస్పతౌ. కాలికాయాం వృద్ధమనుః - నిమంత్ర్య విప్రాంస్తదహః వర్ణయేన్మైథునం

క్షరం, ప్రమత్తతాం చ స్వాధ్యాయం క్రోధాశో చేతధాన్యతం. కేచిన్ని మంత్రజాత్ పూర్వం శుద్ధ్యం పూర్వేఽపి కైరం కుర్వంతి తత్రమూలం మృగ్యం. మరీచిః - షష్ఠైః పర్వసు పక్షాదౌ, రిక్తా భిరా తిధిష్యవీ, హతే శ్రాద్ధే వ్రతాహే చ కైరం వర్జ్యం నిశాసు చ. యదా కర్తర శక్త్యా తత్పుత్ర శిష్యాదిః శ్రాద్ధం కరోతి తదా కర్తా ప్రతినిధినా చ వ్రాగుక్త నియమాః కార్యాః. న శక్నోతి స్వయం కర్తుం యదాహ్య నవకాశతః, శ్రాద్ధం శిష్యేణ పుత్రేణ తదాఽన్యేనాపి కారయేత్. నియమానాచరేత్సోఽపి నియతాంశ్చ వసుంధరే, యజమానోఽపి తాన్సర్వానాచరేత్సు సమాహితః జతి హేమాద్రౌ వారాహోక్తేః.

అను! హేమాద్రియందు జాబాలి ఇట్లా - దంతధావనము, తాంబూలము, తైలాభ్యంగము, ఉపవాసము, రతి, బైషధము, పరాన్నము శ్రాద్ధకర్త ఈ విధింటిని విడిచి పెట్టాలి, అని. విష్ణు రహస్యమందిట్లా - శ్రాద్ధ ఉపవాస దివసమందు, తిని, దంతధావనము చేసిన, గాయత్రితో నూరుసార్లు పవిత్రమైన జలాన్ని తాగి శుద్ధిపందుతాడు, అని. మళ్ళీ భోజనము, ప్రయాణము, పల్లకిలో ప్రయాణము, శ్రమ, మైథునము, దానము, ప్రతి గ్రహణము, హోమము, శ్రాద్ధభోక్త ఈ ఎనిమిదింటిని విడిచిపెట్టాలి. సోమోత్పత్తి యందు ఇట్లా - సోముడు వనస్పతిని చేరాక, వనస్పతిని హింసించినవాడు, ఘోరమైన క్రూరహత్య యందు (ఆపాపముతో) యుక్తుడౌతాడు. ఇందులో అనుమానంలేదు, అని. ఇది విధించబడిన ఇధాదులకు వ్యతిరేకంగా (దానిని వదలి). సోముడు వనస్పతిగతుడు కాగా ఎవడైతే ఎడ్లను బండికి కడ్తాడో, వాని పితరులు పదిహేను సంవత్సరముల వరకు భుజించరు. సోముడు వనస్పతిగతుడు కాగా ఎవడు మంథనం (పెరుగు చిలకటం) చేయిస్తాడో ఆతని ఆవులు, చాలా కాలము నుండి ఉన్నవి కూడా నశిస్తాయి. వనస్పతి గతుడనగా దాని స్వరూపాన్ని పృథ్విచంద్రోదయమందు వ్యాసుడిట్లా చెప్పాడు - మూడు ముహూర్తముల కాలం సూర్యుని యందు, మూడు ముహూర్తముల కాలం జలము యందు, మూడు ముహూర్తముల కాలము గోవులందు మూడు ముహూర్తముల కాలము వనస్పతియందు సోముడుంటాడు, అని. కాలికయందు వృద్ధమనువిట్లా - బ్రాహ్మణులను నిమంత్రణచేసి ఆ రోజు మైథునము, కైరము, (నఖకృంతనం) సోమరితనం, స్వాధ్యాయం, క్రోధ, అశౌచములు, అన్యతము వీటిని వదలాలి, అని. కొందరు నిమంత్రణకన్న ముందు శుద్ధికోరకు పూర్వాహ్లామందు కైరం చేసుకుంటున్నారు. అక్కడ మూల వాక్యములు కన్పించటంలేదు. మరీచి ఇట్లా - షష్ఠిపర్వములు, పక్షాదులు రిక్తభిద్ర తిథులు, వ్యతీపాతము శ్రాద్ధము, వ్రతాహము, రాత్రులు వీని యందు కైరకర్మ చేసుకోరాదు, అని. కర్త అశక్తుడైనప్పుడు ఆతని పుత్ర శిష్యాదులు శ్రాద్ధ మాచరిస్తే, అప్పుడు కర్త, ప్రతినిధి వీరిద్దరు ముందు చెప్పిన నియమాలను ఆచరించాలి. అవకాశం లేనందువల్ల స్వయంగా చేయటానికి అశక్తుడైతే అప్పుడు శ్రాద్ధమును శిష్యునితోనో, పుత్రునితోనో, ఇతరునితోకాని చేయించాలి. ఆతడు కూడా నియమములను ఆచరించాలి, తప్పకుండా ఉన్నవానిని, ఓ వసుంధర ! యజమానుడు కూడా సావధానుడై వాటన్నింటిని

ఆచరించాలి, అని. హేమాద్రి యందు వారాహోక్తి.

మూ॥ స్త్రియాస్తుపాద్మే - ముక్త కచ్చా తుయానారీ ముక్తకేతీ తద్దైవవ, హసతే
పదతే చైవ నిరాశాః పితరోగతాః. అశ్వలాయనః - శ్రాద్ధేఽహ్ని భోజయేద్వాస్త్రా
నబాలానపియత్నతః, ప్రాక్ పిండదానాద్ గంధాద్వైః నాలంకుర్యాత్ స్వవిగ్రహం. వాస్త్రా = గృహే.
అభశ్రాద్ధ వస్త్రాని - తత్రాదౌకుశాః పృథ్వీచంద్రోదయే దక్షః - సమిత్పుష్పకుశాదీనాం ద్వితీయః
పరికీర్తితః. అష్టధా భక్షేదినే ద్వితీయోభాగ ఇత్యర్థః. తత్రైవ యమః - సమూలస్తు భవద్దర్శనః
పితౄణాం శ్రాద్ధకర్మణి, మూలేన లోకాన్ జయతి శక్రస్యసు మహాత్మనః. వ్యాసః - తర్హణా దీని
కార్యాది పితౄణాం యానికాని చిత్, తానిస్యః ద్విగుణైర్దర్శ్యైః సప్త పత్రైర్విశేషతః. శాలంకాయనః
- సపండికరణం యావత్ ఋజుదర్శ్యైః పితృక్రియాః, సపిండికరణాదుర్హం ద్విగుణైః విధిపద్యవేత్.
శంఖః - అనంతగర్భిణం సాగ్రం కౌశం ద్విదలమేవవ, ప్రాదేశ మాత్రం విజ్ఞేయం పవిత్రం
యత్రకుత్రచిత్. హరీతః - పవిత్రం బ్రాహ్మణస్త్వేవ చతుర్భిః దర్శ పింజులైః, ఏకైకం న్యూనముద్దిష్టం
వర్ణే వర్ణే యథాక్రమం. సృష్ట్యర్థసారే - సర్వేషాం వా భవేద్వాఙ్మయం పవిత్రం గ్రంథితం సవం.
రత్నాచల్యాం - ద్వయోస్తు పర్యవోర్మధ్యే పవిత్రం ధారయేత్ బుధః. హేమాద్రౌ స్థాందే -
అనామికార్థతా దర్శాప్యేకా నామిక యాపివా, ద్వాభ్యామ నామికాభ్యాంతు ధార్యే దర్శ పవిత్రతే.
పవిత్రా భావేతు తత్రైవ సుమంతః - సమూలాగ్రా విగర్భౌతు కుశాద్వా దక్షిణేకరే, సప్తే చైవతథా
త్రీన్వైది భృయాత్ సర్వకర్మసు. బౌధాయనః - హస్తయో రుభయోర్ ద్వైర్వావాసవేఽపి తద్దైవవ.

అను॥ స్త్రీలకైతే పాద్మమందిట్లా - కచ్చలేక (వెనుకవైపుగోచి) వెంట్రుకలను
విరబోసుకుని, నవ్వుతూ, మాట్లాడే స్త్రీ యొక్క పితరులు నిరాశులై వెళ్ళిపోతారు, అని.
అశ్వలాయనుడిట్లా - తన గృహమందు శ్రాద్ధమురోజున పిల్లలనైనా ప్రయత్నపూర్వకముగా
భోక్తలకన్నముందు భుజింపచేయరాదు. తన శరీరాన్ని పిండదానం కన్నముందు
గంధాదులతో అలంకరించుకోరాదు, అని. ఇక శ్రాద్ధ వస్తువులు - అక్కడ తొలుత కుశలు,
పృథ్వీచంద్రోదయమందు దక్షుడిట్లా - సమిధలు, పుష్పములు, కుశలు మొదలగు వానిని
రెండవదిగా అన్నారు, అని. దివసాన్ని ఎనిమిది భాగాలు చేస్తే రెండవ భాగము అని అర్థము.
అక్కడే యముడిట్లా - పితరుల శ్రాద్ధకర్మ యందు దర్శ, మూలంతో సహా ఉండాలి.
మూలంతో మహాత్ముడైన శక్రుని, లోకములను కూడా జయించవచ్చు, అని. వ్యాసుడిట్లా -
పితరులకు చెందిన తర్హణాది కార్యములేవైనా వానిని రెట్టింపు దర్శలతో చేయాలి, విశేషించి
ఏడు ఆకులతో ఉండాలి, అని. శాలంకాయనుడిట్లా - పితృక్రియలు సపిండికరణము వరకు
ఋజుదర్శలతో చేయాలి. సపిండికరణం తరువాత రెట్టింపు దర్శలతో శాస్త్ర ప్రకారము
చేయాలి, అని. శంఖుడిట్లా - అంతర్గర్భములేని (మధ్యలోని కుశలు తీసేసి), అగ్రముగల,
కుశలు రెండు దశములు (కుశలు) గలది ప్రాదేశమాత్ర పవిత్రమైనదిగా గ్రహించాలి,
అది ఎక్కడున్నా, అని. (ఏడాకులు గల దర్శలు శుభమైనవి. ప్రసవించినవి దర్శలు.
ప్రసవించినవి కుశలు, మూలంగలవి, కుతపములు, అగ్రములు చిన్నమైతే తృణములు)

బ్రహ్మయజ్ఞమందు జపమందు బ్రహ్మగ్రంథి. భోజనమందు వర్తల గ్రంథి. హారీతుడిట్లా - బ్రాహ్మణునకు నాలుగు కుశపత్రములతో చేసిన పవిత్రము ఉండాలి. ఒక్కో వర్తము వారికి క్రమముగా ఒక్కొక్కటి తక్కువగా చెప్పబడింది, అని. స్మృత్యర్థసారమందిట్లా - అందరికి, రెండు దర్బలతో, కొత్తగా ముడివేయబడ్డ పవిత్ర చెప్పబడింది, అని. రత్నావలియందిట్లా - బుధుడు రెండు పర్వముల మధ్య పవిత్రను ధరించాలి, అని. (జప, హోమ, దాన, స్వాధ్యాయ, పితృకర్మలందు పవిత్ర ఉండాలి, రెండు చేతులకు). హోమాద్రి యందు స్నాందోక్తి ఇట్లా - అనామికయందు దర్బలను ధరించాలి. అనామిక యందు ఒకదమ్మైనా ధరించాలి. రెండు అనామికలకు రెండేసి దర్బలు గల పవిత్రలు ధరించాలి, అని. పవిత్ర లేకపోతే - అక్కడే సుమంతువు ఇట్లా - మూల, అగ్రములు గలిగిన, గర్భములేని రెండు కుశలను దక్షిణకరమందు, సవ్యకరమందు మూడు దర్బలను అన్ని కర్మలయందు, ధరించాలి, అని. భౌధాయనుడిట్లా - రెండు చేతులలో రెండేసి, ఆసనమందు కూడా అట్లాగే ధరించాలి, అని.

మూ॥ దర్భగ్రహణే మంత్రమోహ శంఖః - విరించినా సహోత్పన్న పరమేష్ఠి నిసర్గజ, మద సర్వాణి పాపాని దర్భసస్తి కరోభవ. స్మృత్యర్థసారే - హంఘట్ కారణ మంత్రేణ సకృచ్చిత్వా సముద్ధరేత్. భారద్వాజః - ప్రేతక్రియార్థం పిత్రర్థం అభిచారార్థమేవచ, దక్షిణాభిముఖం శ్చిద్యాత్ ప్రాచీనావీతికో ద్విజః. కుశాభావే చ రూర్కే సుమంతుః - కుశాః కాశాః శరో గుండ్రోయవా దూర్వాః ధ బిల్వజాః, గోకేశ ముంజకుండాశ్చ పూర్వాభావే పరః పరః. కాశాదౌ విశేషమోహ శంఖః - కాశసస్తస్త్వ నాచామేత్ కదాచిద్విధి శంకయా, ప్రాయశ్చిత్రేన యుజ్యేత దూర్వాహస్తస్త్వ తైవచ. వృద్ధీచంద్రోదయే యమః - మాసిమాస్సుర్ధృతా దర్భామాసిమాస్యేవ చోదితాః. షట్ త్రింశచ్ఛతే - మాసేన స్వాదమావాస్యాదర్భో గ్రాహ్యోనవః స్పృశః. గృహ్యపలిశిష్టే - యే చ పిందా క్రితా దర్భాయైః కృతం పితృతర్పణం, ఆమేధ్యాః శుచి రిప్తాయే తేషాం త్యాగో విధీయతే. లఘు హారతః - పథిదర్భాశ్చిత్ దర్భాయే దర్భాయజ్ఞభూమిషు, స్తరణాసన పిండేషు షట్ కుశాన్ పరివర్జయేత్. హోమాదౌ - అన్యానిచ పవిత్రాణి కుశదూర్వాత్య కానిచ, హోమాత్మక పవిత్రస్య హోమాం నార్హంతి వైకలాం.

అను॥ దర్భగ్రహణమందు (తెంపుట) శంఖుడు మంత్రాన్ని ఇట్లా చెప్పాడు - విరించితో కూడ పుట్టినదాన, పరమేష్ఠి స్వభావంతో పుట్టినదాన, ఓదర్భ! మాకు మంగళం చేయి. మా పాపములన్ని తొలగించు, అని. స్మృత్యర్థసారమందిట్లా - “హంఘట్”, ఈ మంత్రంతో ఒక్కసారి తెంపి పైకి పీకాలి, అని. భారద్వాజుడిట్లా - ప్రేతక్రియకొరకు, పితరుల కొరకు, అభిచారం కొరకు వీటికై దక్షిణాభిముఖుడై, ప్రాచీనావీతితో, బ్రాహ్మణుడు దర్భను ఛేదించాలి, అని. కుశలు లేకపోతే అపరార్థమందు సుమంతువు ఇట్లా - కుశలు, కాశము, శరము, గుండ్రము (నాగమునై, సర్పకండ) యవము, దూర్వ, మారేడుది, ఆవు వెంట్రుకలు, ముంజ (దర్భ), కుందములు తొలుతవి లేకపోతే తరువాతి తరువాతివి స్వీకరించతగినవి, అని.

కాశాదులందు విశేషాన్ని శంఖుడిట్లా చెప్పాడు - శాస్త్రము అనే శంకతో ఎప్పుడూ కాశ (గడ్డి)మును హస్తమందు ధరించి ఆచమనం చేయరాదు. దూర్వము చేతధరించినా అట్లా చేయరాదు ప్రాయశ్చిత్తం కలవాడౌతాడు, అని. (పవిత్ర గలచేతితో ఆచమనం చేయొచ్చు). పృథ్వీ చంద్రోదయమందు యముడిట్లా - దర్బలు ప్రతిమాసం తేవాలి, ఆ మాసంలోనే అవి పెరిగినవై ఉండాలి, అని. షట్‌త్రింశన్మతమందిట్లా - మాసమనగా అమావాస్యనాడు తీసింది నెలవరకు కొత్తదని గ్రహించాలి, అని. గృహ్యపరిశిష్టమందిట్లా - పిండము నాశ్రయించిన దర్బలు, పితృతర్పణం చేసిన దర్బలు, అమేధ్యము అకుచి కలిగిన దర్బలు, అట్టి దర్బలను విడిచిపెట్టాలి, అని. లఘు హారీత మందిట్లా - దారిలోని దర్బలు, చితిలోని దర్బలు, యజ్ఞభూమి దర్బలు, పరచిన, ఆసన మందు పిండమందు వినియోగించిన ఈ ఆరు రకాల దర్బలను (కుశలను) విడిచి వేయాలి, అని. బ్రహ్మయజ్ఞ మందలి దర్బలు పితృతర్పణమందలి దర్బలు మూత్రపురీషములంటిన దర్బలు వీటన్నిటిని విడిచి వేయాలి. హేమాద్రి యందిట్లా - కుశ, దూర్వాత్మకములైన ఇతర పవిత్రలు, బంగారుతో చేసిన పవిత్రయొక్క ఒక కళను గూడా పొందలేవు, అని.

మూ॥ అథహవిః. హేమాద్రో ప్రచేతాః - కృష్ణమాశాస్తిలామైవ శ్రేష్ఠాః స్యుః యవశాలయః మహాయవాః ప్రహియవాః తథైవ చ మధూలికాః, కృష్ణాః శ్వేతాశ్చ లోహాశ్చ గ్రాహ్యః స్యుః శ్రాద్ధ కర్మణి. మహాయవా = వేణుబీజం. మధూలికా = యావనాలా ఇతి హేమాద్రిః కల్పతరుశ్చ. భారతే - వర్ధమానతలం శ్రాద్ధమక్షయ్యం మనురబ్రవీత్, సర్వకామైః సయజతే యస్మిలైర్వజతే పితౄన్. చంద్రికాయాందేవలః - ఇష్టాపూర్తే పుత్రాహేచ దర్శవృద్ధ్యుక్తాసుచ, పాత్రేభ్యస్తేషు కాలేషు దేయం నైవకుభోజనం. సాయణీయే - అగోధూమం చ యద్రాద్ధం మాషముగ్ధ విపర్జితం, తైలవత్సేన రహితం కృతమప్యకృతం భవేత్. హేమాద్రావత్రిః - అగోధూమం చ యద్రాద్ధం కృతమప్యకృతం భవేత్, తత్రైవ బ్రాహ్మ - యవైః ప్రహితైర్మాపైః గోధూమైశ్చ కైస్తథా, సంతర్పయే త్పితౄన్ ముద్గైః శ్యామాకైః సర్షపద్రవైః నీవారైః హరిశ్యామాకైః ప్రియంగుభిరధార్చయేత్. హేమాద్రో కార్షిష్టాజనిః - యదిష్టం జీవితశ్చానీతృద్దద్యాత్ తస్యయత్నతః. సత్సప్తాదుస్తరం మార్గం తతో యాతిన సంశయః. కాలికాయా మాశ్వలాయనః - కదల్యాది ఫలైః శస్త్రైః మూలై రార్ద్రాదికైరపి, గోరసైర్మధునాదధ్వా శ్రాద్ధే సంత్పరయే త్పితౄన్. కదల్యామ్ర ఫలాదీని శ్రాద్ధే సంపాదయేత్సుధీః హేమాద్రో పృథ్వీచంద్రోదయే చ మార్గందేయః - గోధూమైరిక్షుభిర్ముద్గైః సతీ నైశ్చణకైరపి, శ్రాద్ధేషు దత్తైః శ్రీయంతే మానవే కంపితా మహాః. విదార్యా చ భయందైశ్చతైః శృంగాటకై స్తథా. కంచుకైశ్చతథా కందైః కర్కంధూ బదరైరపి. పాలేవతైరా రుకైశ్చా వ్యక్షిటైః పనసైస్తథా. కాకోల్యా క్షీరకాకోల్యా తథా పిందాలకైశ్చభైః. లాజాభిశ్చ సధానాభిః త్రపుసోర్వాసు చిర్బుటైః. సర్షపారాజ శాకాభ్యా మింగుదై రాజ జంబుభిః. ప్రియాలామలకైర్ముత్తైః ఫల్గుభిశ్చ తిలంబకైః. వేత్రాంకు రైస్తాలకందైః చుక్రికాక్షీరికావనైః, లోచైః సమోచైః లకుచైః తథా వైబీజపూరకైః ముంజాతకైః పద్మఫలైః భక్ష్వభోక్తైశ్చ సంస్కృతైః. రాగ ఖాండవచోష్టైశ్చ త్రిజాతక సమన్వితైః దత్తైస్త మాసం శ్రీయంతే శ్రాద్ధేషు పితరోన్మణాం.

అను|| ఇక హవిస్సు, హేమాద్రి యందు ప్రచేతుడిట్లా - నల్ల మినుములు, నువ్వులు, యవలు, శాలి ధాన్యము శ్రేష్ఠములు. మహాయవలు, వ్రీహీయవలు, మధూలి కలు ఇవి నల్లనివి తెల్లనివి ఎర్రనివి శ్రాద్ధకర్మయందు గ్రహించాలి, అని. మహాయవ అనగా వెదురు ధాన్యం. మధూలిక అనగా యావనాలములు (జొన్న) అని హేమాద్రి కల్పతరువు కూడా. భారతమందిట్లా - శ్రాద్ధమందు తిలలు అధికంగా ఉంటే దానిని అక్షయ్యమని మనువు అన్నాడు. తిలలతో పితరులకు హోమం చేస్తే ఆతడు అన్ని కోరికలతో హోమ చేసినట్లే, అని. చంద్రికయందు దేవలుడిట్లా - ఇష్టాపూర్తమందు, మృతాహమందు, దర్శమందు వృద్ధి శ్రాద్ధమందు అష్టకములందు ఆ కాలములందు పాత్రులైన వారికి కుభోజనము ఇవ్వరాదు, అని. సాయజీయమందిట్లా - గోధుమలులేని, మినుములు, పెసలు లేని తైలపక్వములేని శ్రాద్ధము చేసినా చేయకపోయినట్లే, అని. హేమాద్రి యందు అత్రి ఇట్లా - గోధుమలు లేని శ్రాద్ధము చేసినా చేయనట్లే, అని. అక్కడే బ్రాహ్మమందిట్లా - యవలు, వ్రీహాలు, తిలలు, మినుములు, గోధుమలు శనగలు, పెసలు, శ్యామాకములు, ఆవాలు, నీవారములు, హరిశ్యామాకములు, ప్రియంగు (కొర్రలు) వీనితో అర్పించాలి, అని. హేమాద్రియందు కార్షాప్తాజిని ఇట్లా - ఆతడు బ్రతికుండగా ఆతనికేది ఇష్టమో వానికి దాని ప్రయత్న పూర్వకముగా ఇవ్వాలి. ఆతడు తృప్తుడై ఆ పిదప దుస్తరమైన మార్గంగుండా ఆతడు వెళ్తాడు, అనుమానంలేదు, అని. కాలిక యందు ఆశ్వలాయనుడిట్లా - మంచి అరటి మొదలగు ఫలములు, గడ్డలు, పచ్చిగా ఉన్న ఇతరములతో కూడా, పాలు, తేనె, పెరుగు వీనితో శ్రాద్ధమందు పితరులను తృప్తి పరచాలి. అరటి మామిడి మొదలగు పండ్లను శ్రాద్ధమందు బుద్ధిమంతుడు నంపాదించాలి, అని. హేమాద్రి యందు వృధ్వీచంద్రోదయమందును మార్కండేయోక్తి ఇట్లా - గోధుమలు, చెరకుగడలు, పెసలు, బరాణి శనగలు వీటిని శ్రాద్ధంలో ఇస్తే ఒక నెలవరకు పితామహులు ఆనందిస్తారు, అని. విదారి (ఒకకంద). భరుండి, తిలలు, శృంగాటకములు, కంచుకములు, కందలు, కర్కంధు, బదరి, పాలేపత, ఆరుకములు, అక్షోటములు, పనసలు, కొకోలి, క్షీరకాకోలి, పిండాలకము రాజలు (పేలాలు) ధనియాలు, త్రపుస, ఉర్వారు, చిరీభటులు, ఆవాలు, రాజశాకము, ఇంగుడి రాజజంబు, ప్రియాలు, వునీరి, ఫల్గు, తిలంబకము, వెదురు ధాన్యం (ముందు భాగం), తాలకందము, చుక్రిక క్షీరిక, వచము, లోచము, మోచ, లకుచములు, బీజపూరకము ముంజాతకం, పద్మఫలము వీనితో చేయబడ్డ, భక్ష్యభోజ్యములు, రాగ ఖాండవచోష్యములు, త్రిజాతకములతో కూడినవి, వీటిని శ్రాద్ధంలో ఇస్తే పితరులు నెలవరకు తృప్తి చెందుతారు. (రాజశాకము = ఓషధి, ఇంగుడి = గారఫలము, రాజజంబు = పెద్ద అల్లనే రెడు, లోచం = అరటి, మోచం = అరటి, లకుచం = పనసపంటి పండు, బీజపూరక = ఒక రకమైన నిమ్మ;

మూ॥ ఏషాం కోశహేమాద్ర్యాది వ్యాఖ్యా వైద్యశాస్త్రము సారేణ మధ్య దేశభాషయా నామాన్యుచ్యంతే - సతీవైః = కలాయైః, కలాయస్సు సతీనక ఇత్యమరః పటూరీతి ప్రసిద్ధైః విదార్యా తత్కందేన, భరుందం జలజం మఖాణా ఇతి ప్రసిద్ధం శ్రాద్ధ మంజర్యాం, భూకూష్మాండ మిత్యన్యే, శృంగాటకం = సింఘాదా, కంచుకః = కంచనారః, కందః = సూరణః, అర్హోఽఘ్నః సూరణః కందః, ఇత్యమరః. కర్కంధూః వన్యం సూక్ష్మం బదరం, పాలేవతం కోశాతకీ, ఆరుకం = అరు ఈ; అక్షోటం = అఖరోటః, కాకోలీ క్షీర కాకోల్యా గౌడేషు ప్రసిద్ధే, పిండాలకం = సుధనీ, (మహారాష్ట్రాణాం మోహల కంద ఇతి ప్రసిద్ధం), త్రపుసాదయః త్రయః కర్మటీభేదాః చిర్బటం = ఖర్బుజం, సర్వపా ఇతి దీర్ఘః ఛాందసః, ప్రియాలం = చిరంజీ; ఫల్గు = ఉదుంబరం, తిలంటకం = పటోలం, తాలకందః = కందవిశేషః, చుక్రికా తింత్రిణీబింబా (బింబీ), క్షీరికా = ఖిరణీ, మోచం = కదలీఫలం, లకుచం = బడహరం, ముంజాతకం = గౌడదేశే ప్రసిద్ధం, పద్మాఫలం = గట్టా, రాగఖాందవః = పానాదివిశేషః, పిప్పలీశుంఠియుక్తస్య ముద్గయూషస్సు ఛాందవః, రాగఖాందవతాం యాతి శర్మదా సంయుతంతుతత్, ఇత్తుక్తః పానవిశేషః, త్రిజాతం = లవంగ ఏలా పత్రకాణి మదసరత్నై కౌర్మే - కాలశాకం చ వాస్తూకం మూలకం కృష్ణనాలికా, ప్రశస్తా నీతిశేషః. హేమాద్రౌ పృథ్వీచంద్రోదయే చ వాయుపురాణే - కాలశాకం మహాశాకం, ద్రోణశాకం తథాధ్రకం, బిల్వామలక మృద్వీకాపన సామ్రాత దాడిమం, చవ్యం పాలివతాక్షోటం ఖర్జూరం చ కసేరుకం, కోవిదారశ్చ కందశ్చ పటోలం బృహతీఫలం, పిప్పలీ శుంఠిచం చైవ ఏలాశుంఠీ చ సైంధవం, శర్మదా గుడకర్పూర బదరీ ద్రోణ పత్రకం తథా - మధుకం రామరం చైవ కర్పూరం గుడమేవచ, శ్రాద్ధకర్మణి శస్త్రాని సైంధవం త్రపుసం తథా.

అను ॥ నిఘంటువులు, హేమాద్ర్యాదులవ్యాఖ్య, వైద్యశాస్త్రము మొదలగు వానిని అనుసరించి మధ్యదేశభాషలో వీని పేర్లను వివరిస్తున్నారు. సతీనము = బఠాని అనిప్రసిద్ధము. సతీనకము అనగా కలాయముఅని అమరకోశము. విదార్య = ఒకరకమైన కంద భరుందము = నీటియందు పుట్టినమఖాణాఅనుపేరుగల వస్తువు ప్రసిద్ధమైనది అని శ్రాద్ధమంజరియందు కలదు. భూకూష్మాండమని కొందరన్నారు. శృంగాటకం అనగా సింఘాదా (పరికేగడ్డ), కంచుకము = కంచనార కందః = సూరణము (కందగడ్డ) అర్హోఽఘ్నము సూరణము, కంద అని అమరము కర్కంధు అనగా అడవిలోని చిన్న బదరి (రేగు) పాలేవతమనగా కోశాతకీ (పొట్లకాయ) ఆరుకమనగా అరు ఈ (చామదుంప), అక్షోటము అనగా అఖరోట. కాకోలీ క్షీరకాకోలులుగౌడదేశంలో ప్రసిద్ధమైనవి. పిండాలకం = సుధనీ (మహారాష్ట్రలో మోహల కంద అని ప్రసిద్ధము) త్రిపుస, ఉర్వారు, చిర్బటీ ఈ మూడు దోసకాయభేదములు. చిర్బటము = ఖర్బుజము, సర్వపాఅని దీర్ఘాంతము వైదికమైన శబ్దప్రయోగము. ప్రియాలము = చిరంజీ; ఫల్గు = ఉదుంబరము (మేడి) తిలంటకము = పొట్ల, తాలకందము = కందవిశేషము, చుక్రిక = చింతపండు, క్షీరిక = దోసపండు, మోచం = అరటిపండు, లకుచము = గజనిమ్మ, ముంజాతకము = గౌడదేశంలో ప్రసిద్ధము, పద్మఫలము =

అను॥ ఇక హవిస్సు. హేమాద్రి యందు ప్రచేతుడిట్లా - నల్ల మినుములు, నువ్వులు, యవలు, శాలి ధాన్యము శ్రేష్ఠములు. మహాయవలు, ప్రీహియవలు, మధూలి కలు ఇవి నల్లనివి తెల్లనివి ఎర్రనివి శ్రాద్ధకర్మయందు గ్రహించాలి, అని. మహాయవ అనగా వెదురు ధాన్యం. మధూలిక అనగా యావనాలములు (జొన్న) అని హేమాద్రి కల్పశ్రువు కూడా. భారతమందిట్లా - శ్రాద్ధమందు తిలలు అధికంగా ఉంటే దానిని అక్షయ్యమని మనువు అన్నాడు. తిలలతో పితరులకు హోమం చేస్తే ఆతడు అన్ని కోరికలతో హోమ చేసినట్లే, అని. చంద్రికయందు దేవలుడిట్లా - ఇష్టాపూర్తమందు, మృతాహమందు, దర్శమందు వృద్ధి శ్రాద్ధమందు అష్టకములందు ఆ కాలములందు పాత్రులైన వారికి కుభోజనము ఇవ్వరాదు, అని. సాయజీయమందిట్లా - గోధుమలులేని, మినుములు, పెసలు లేని తైలపక్వములేని శ్రాద్ధము చేసినా చేయకపోయినట్లే, అని. హేమాద్రి యందు అత్రి ఇట్లా - గోధుమలు లేని శ్రాద్ధము చేసినా చేయనట్లే, అని. అక్కడే బ్రాహ్మమందిట్లా - యవలు, ప్రీహాలు, తిలలు, మినుములు, గోధుమలు శనగలు, పెసలు, శ్యామాకములు, ఆవాలు, నీవారములు, హరిశ్యామాకములు, ప్రియంగు (కొర్రలు) వీనితో అర్పించాలి, అని. హేమాద్రియందు కార్షాజిని ఇట్లా - ఆతడు బ్రతికుండగా ఆతనికేది ఇష్టమో వానికి దాని ప్రయత్న పూర్వకముగా ఇవ్వాలి. ఆతడు తృప్తుడై ఆ పిదప దుస్తరమైన మార్గంగుండా ఆతడు వెళ్తాడు, అనుమానంలేదు, అని. కాలిక యందు ఆశ్వలాయనుడిట్లా - మంచి అరటి మొదలగు ఫలములు, గడ్డలు, పచ్చిగా ఉన్న ఇతరములతో కూడా, పాలు, తేనె, పెరుగు వీనితో శ్రాద్ధమందు పితరులను తృప్తి పరచాలి. అరటి మామిడి మొదలగు వండ్లను శ్రాద్ధమందు బుద్ధిమంతుడు నంపాదించాలి, అని. హేమాద్రి యందు పృథ్వీచంద్రోదయమందును మార్కండేయోక్తి ఇట్లా - గోధుమలు, చెరకుగడ్డలు, పెసలు, బరాణి శనగలు వీటిని శ్రాద్ధంలో ఇస్తే ఒక నెలవరకు పితామహులు ఆనందిస్తారు, అని. విదారి (ఒకకంద). భరుండి, తిలలు, శృంగాటకములు, కంచుకములు, కందలు, కర్కంధు, బదరి, పాలేవత, అరుకములు, అక్షోటములు, వనసలు, కొకోలి, క్షీరకాకోలి, పిండాలకము లాజలు (పేలాలు) ధనియాలు, త్రపున, ఉర్వారు, చిరీభలులు, ఆవాలు, రాజశాకము, ఇంగుది రాజజంబు, ప్రియాలు, వుసీరి, ఫల్గు, తిలంటకము, వెదురు ధాన్యం (ముందు భాగం), తాలకందము, చుక్రిక క్షీరిక, వచము, లోచము, మోచ, లకుచములు, బీజపూరకము ముంజాతకం, పద్మఫలము వీనితో చేయబడ్డ, భక్ష్మభోజ్యములు, రాగ ఖాండవచోష్యములు, త్రిజాతకములతో కూడినవి, వీటిని శ్రాద్ధంలో ఇస్తే పితరులు నెలవరకు తృప్తి చెందుతారు. (రాజశాకము = ఓషధి, ఇంగుది = గారఫలము, రాజజంబు = పెద్ద అల్లనే రెండు, లోచం = అరటి, మోచం = అరటి, లకుచం = వనసవంటి పండు, బీజపూరక = ఒక రకమైన నిమ్మ)

మూ॥ ఏషాం కోశహేమాద్ర్యాది వ్యాఖ్యా వైద్యశాస్త్రము సారేణ మధ్య దేశభాషయా నామాన్యవ్యంతే - సతీనైః = కలాయైః, కలాయస్తు సతీనక ఇత్యమరః పటూరీతి ప్రసిద్ధైః విదార్యా తత్కందేన, భరుందం జలజం మఖాణా ఇతి ప్రసిద్ధం శ్రాద్ధ మంజర్యాం, భూకూష్మాండ మిత్యన్యే, శృంగాటకం = సింఘాదా, కంచుకః = కంచనారః, కందః = సూరణః, అర్శోఽఘ్నః సూరణః కందః, ఇత్యమరః. కర్కంధూః వన్యం సూక్ష్మం బదరం, పాలేవతం కోశాతకీ, ఆరుకం = అరు ఈ; అక్షోటం = అఖరోటః, కాకోలీ క్షీర కాకోల్యా గౌడేషు ప్రసిద్ధే, పిండాలకం = సుధనీ, (మహారాష్ట్రాణాం మోహల కంద ఇతి ప్రసిద్ధం), త్రపుసాదయః త్రయః కర్కటీభేదాః చిర్బటం = ఖర్బూజం, సర్షపా ఇతి దీర్ఘః ఛాందసః, ప్రియాలం = చిరంజీ; ఫల్గు = ఉదుంబరం, తిలంటకం = పటోలం, తాలకందః = కందవిశేషః, చుక్రికా తింత్రీకీబింబా (బింబీ), క్షీరికా = ఖిరణీ, మోచం = కడలిఫలం, లకుచం = బడహరం, ముంజాతకం = గౌడదేశే ప్రసిద్ధం, పద్మాఫలం = గట్టా, రాగఖాండవః = పానాదివిశేషః, పిప్పలీశుంఠియుక్తస్తు ముగ్ధయాషస్తు ఖాండవః, రాగఖాండవతాం యాతి శర్కరా సంయుతంతుతత్, ఇత్యుక్తః పానవిశేషః, త్రిజాతం = లవంగ ఏలా పత్రకాణి మదనరత్నై కౌర్మే - కాలశాకం చ వాస్తూకం మూలకం కృష్ణనాలికా, ప్రశస్తా నీతిశేషః. హేమాద్రౌ పృథ్వీచంద్రోదయే చ వాయుపురాణే - కాలశాకం మహాశాకం, ద్రోణశాకం తథాశ్రకం, బిల్వామలక మృద్వీకాపన సామ్రాత దాడిమం, చన్యం పాలితాక్షోటం ఖర్జూరం చ కసేరుకం, కోవిదారశ్చ కందశ్చ పటోలం బృహతీఫలం, పిప్పలీ మరిచం చైవ ఏలాశుంఠీ చ సైంధవం, శర్కరా గుడకర్పూర బదరీ ద్రోణ పత్రకం తథా - మధుకం రామరం చైవ కర్పూరం గుడమేవచ, శ్రాద్ధకర్మణి శస్త్రాని సైంధవం త్రపుసం తథా.

అను ॥ నిఘంటువులు, హేమాద్ర్యాదులవ్యాఖ్య, వైద్యశాస్త్రము మొదలగు వానిని అనుసరించి మధ్యదేశభాషలో వీని పేర్లను వివరిస్తున్నాను. సతీనము = బఠాని అనిప్రసిద్ధము. సతీనకము అనగా కలాయముఅని అమరకోశము. విదార్య = ఒకరకమైన కంద భరుందము = నీటియందు పుట్టినమఖాణాఅనుపేరుగల వస్తువు ప్రసిద్ధమైనది అని శ్రాద్ధమంజరియందు కలదు. భూకూష్మాండమని కొందరన్నారు. శృంగాటకం అనగా సింఘాదా (పరికేగడ్డ), కంచుకము = కంచనార కందః = సూరణము (కందగడ్డ) అర్శోఽఘ్నము సూరణము, కంద అని అమరము కర్కంధు అనగా అడవిలోని చిన్న బదరి (రేగు) పాలేవతమనగా కోశాతకీ (పొట్లకాయ) అరుకమనగా అరు ఈ (చామదుంప), అక్షోటము అనగా అఖరోటు. కాకోలీ క్షీరకాకోలులుగౌడదేశంలో ప్రసిద్ధమైనవి. పిండాలకం = సుధనీ (మహారాష్ట్రలో మోహల కంద అని ప్రసిద్ధము) త్రిపున, ఉర్వారు, చిర్బటీ ఈ మూడు దోసకాయభేదములు. చిర్బటము = ఖర్బూజము, సర్షపాఅని దీర్ఘాంతము వైదికమైన శబ్దప్రయోగము. ప్రియాలము = చిరంజీ; ఫల్గు = ఉదుంబరము (మేడి) తిలంటకము = పొట్ల, తాలకందము = కందవిశేషము, చుక్రిక = చింతపండు, క్షీరిక = దోసపండు, మోచం = అరటిపండు, లకుచము = గజనిమ్మ, ముంజాతకము = గౌడదేశంలో ప్రసిద్ధము, పద్మఫలము =

తామరవిత్తు. రాగఖాండవము = పానవిశేషము పిప్పలి, శౌంరి వీటితో కూడిన పెసరపప్పు రసము ఖాండము అని. అందులో చక్కెర కలిపితే అది రాగఖాండవ మౌతుంది, అని చెప్పబడిన పానవిశేషము. త్రిజాతములు = లవంగము, ఇలాచి, లవంగపుచెక్క (ఇలాచిచెక్క) మదనరత్న మందుకొర్వోక్తిఇట్లా - కరివేము, ఒకకూరదినుసు, మూలకము, కృష్ణనాలిక, ఇవి ప్రశస్తమైనవి అని ముగింపు. హేమాద్రియందుపృథ్వీచంద్రోయమందును వాయుపురాణోక్తి ఇట్లా - కాలశాకము, మహాశాకము, ద్రోణశాకము అల్లము, బిల్వఫలము, ఉసిరికాయ, మృద్ధీక, పనస, ఆమ్రాతకము, దాడిమము, చవ్వము, పాలీవతము, అక్షోటము, ఖర్జూరము, కసేరుకము, కోవిదారము, కంద, పొట్ల, బృహతీఫలము, పిప్పలి, మరీచము, ఇలాచి, శుంఠి, సైంధవలవణము, శర్కర, గుడము, కర్పూరము, బదరీ, ద్రోణపత్రము, ఇవిశ్రేష్ఠములని ఉంది. అట్లాగే - ఇప్పపువ్వు, ఇంగువ, కర్పూరము, బెల్లము, సైంధవలవణము, దోసకాయ ఇవి శ్రాద్ధకర్మయందు ప్రశస్తములు.

మూ॥ రామరం = హింగుః, కసేరుః కోవిదారశృతాలకందః తథాబిసం, తమాలంశర కందశృమధ్యాలుః శీతకందకం. కాలేయం కాలశాకంచనునిషణ్ణం సువర్చలం. మాంసంశాకందధి క్షీరంచాంబువేతాంకురస్తథా. కటిఫలం కౌంకణీద్రాక్షాలకుచంమోచమేవచ. తిందుకంగ్రీవకంచారం. కర్మంధుర్మధు సాహ్వయం, వైకంకతంనారికేలం శృంగాటకపరూషకం, పిప్పలీమరిచే చైవ పటోలం బృహతీపలం ఏవమాదీని చాన్యాని స్వాదూని మధురాణిచ. నాగరం చార్ద్రకందేయం దీర్ఘమూలక మేవచ, ఇతి. తథా-శర్కరాక్షీర సంయుక్తాః పృథుకా నిత్యమక్షయః ద్రోణశాకం = గూమ ఇతి ప్రసిద్ధం. మృద్ధీకా=ద్రాక్షా ఆమ్రాతకం= అంబాదా ఇతి ప్రసిద్ధో వృక్షః తత్ఫలం. పాలివతం=జంబీరం, పాలి అలమితిగౌడ ప్రసిద్ధంవా. ఖర్జూరం = ఖజూర ఇతి ప్రసిద్ధం. కసేరుః = జలజః కందః, కోవిదారః = కంచనారః (కచనార) తాలకందః = తాలమూలీబిసం = భిసీదం. శతకందః = శతావరీ, శీతకందః = శాలూకం, సేరుకీతి ప్రసిద్ధం. కాలేయం = కరాల సంజ్ఞః శాకః, దారుహరిద్రావేతి పృథ్వీచంద్రోదయః. సునిషణ్ణం కర్మటి సదృశం సులటియా ఇతి గౌడ ప్రసిద్ధం. సువర్చలం శాక విశేషః, కటిఫలం శ్రీపర్ణి వృక్షఫలం. కౌంకణీ=అమల సాద్రాక్షా. తిందుకం = డిండి సమితికైదేవః తిందు ఫలంవా. గ్రీవకం = ఫలవిశేషః. చారం = క్షుద్రతాలం. మధుసాహ్వయం= మధుశాపుష్పం. ఫలంవా. వైకంకతం చైం వీతి గౌడాఖ్యాతం. పరూషకం పరూషమితి ప్రసిద్ధం. నాగరం = శుంఠి పృథ్వీ చంద్రోదయే బ్రాహ్మే- (ఆమ్రమామ్రాతకం బిల్వం దాడిమం బీజపూరకం ప్రాచీనామలకం క్షీరం నారికేలం పరూషకం) నారంగకం చ ఖర్జూరం ద్రాక్షా నీలకపిత్థకం. ఏతాని ఫలజాతాని శ్రాద్ధేదేయాని యత్నః. మాత్యే - అన్నంతు సదధిక్షీరం గోఘృతం శర్కరానిత్యం మాసం ప్రీణంతి సర్వాన్వై పితౄనిత్యాహ కేశవః. యాజ్ఞవల్క్యః - (ఆచారాధ్యాయ 258 - 260) హవిష్యాన్నేనవై మాసం పాయసేనతు వత్సరం, మాత్య వారిణకౌ రక్తచ్ఛాకుసచ్ఛాగపార్శ్వః, ఐణరౌరవ వారాహ శాస్త్ర్యాంసైర్వధా క్రమ. మాస వృద్ధ్యాఽభిత్వంతు దత్తేరిహ పితామహః. ఖద్గామిషం మహాశల్కం మధు మున్యన్నమేవ చ లోహామిషం కాలశాకం మాంసం వార్ద్రీణసన్యచ.

అను॥ రామరము = ఇంగువ, కనేరు, కోవిదార, తాలకంద, బిసము, తమాలము (కరివేపాకు) శతకందము, తీయతలుగడ్డ, శీతకందకం, కాలేయము, కాలశాకము, సునిషణ్ణము, సువర్చలము, మాంసము, శాకము, పెరుగు, పాలు, నీటి వేత్రాంకురము, కట్‌ఫలం, కౌంకడీ, ద్రాక్షగజనిమ్మ, అరటి, తిందుకము, గ్రీవకము, చారము. గంగరేగు, మధుసాహ్వయము, వైకంకతం, నారికేళము, పరికెడబ్బ, పరూషకము, పిప్పలి, మిరప, పొట్ల, ములకపండు, ఇవి మొదలుగా గలవి, ఇతరములైన రుచికరమైన మధురములను, కొంతి, అల్లము, పెద్ద ముల్లంగి వీటిని ఇవ్వాలి, అని. అట్లాగే - చక్కెర పాలతో కూడిన అటుకులు ఎల్లప్పుడూ అక్షయకరమైనవి, ద్రోణశాకము. తుమ్మికూర అని ప్రసిద్ధము. మృద్ధీక = ద్రాక్ష. ఆమ్రాతకము అనగా అంబాడపండు, పాలివతముఅనగా నిమ్మ, పాలి ఆలమని గౌడ దేశంలో ప్రసిద్ధమైనదో. ఖర్జూరము ఖజూరమని ప్రసిద్ధమైనది. కనేరు = నీటికంద, కోవిదార = కంచనారము, తాలకందము = తాలమూలము (తాటిగడ్డ) బిసము = కమలం మూలము, శతకందము = పిల్లపీచర, శీతకందము = తామరదుంప, (నేరుకి అని ప్రసిద్ధము). కాలేయము అనగా నల్లగగ్గెర శాకము. ప్రాని పసుపు కాని, అని పృథ్వీ చంద్రోదయము అంది. సునిషణ్ణము దోసలాంటిది సులటియ అని ప్రసిద్ధమైంది గౌడ దేశంలో. సువర్చలం = శాకవిశేషము. కట్‌ఫలం = శ్రీపర్ణి (పెడగుమ్మడు) వృక్షఫలము. కౌంకడీ=పుల్లద్రాక్ష. తిందుకం = డిండిన మనికైదేవుడు (తుమికి)తిందుఫలముకాని గ్రీవకం=ఫలవిశేషము. చారము=క్షుద్రతాలము. మధుసాహ్వయము= మధూక పుష్పం లేదా పండు. వైకంకతం = చైంచి అని గొడులంటారు. పరూషకం = పరూసమని ప్రసిద్ధము. నాగరము = శుంఠి. పృథ్వీచంద్రోదయమందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - (మామిడి, అంబాడ, బిల్వము, దానిమ్మ, మాదిఫలము, పాతపుసిరి, పాలు, నారికేళము, ఖర్జూరము) నారింజ, ఖర్జూరము, ద్రాక్ష, నల్లవెలగపండు, ఈపండ్లను శ్రాద్ధమందు ప్రయత్నపూర్వకముగా ఇవ్వాలి. మాత్స్యమందిట్లా - పెరుగు, పాలు, వీనితో కూడిన అన్నము శర్మరతో కూడిన ఆవునేయి వీటిని ఇస్తే పితరులంతా నెలరోజులు ఆనందిస్తారు అని కేశవుడు చెప్పాడు, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - (ఆచారాధ్యాయమందు 258-260) హవిష్యఅన్నముతో నెలరోజులు, పాయసంతో సంవత్సరము తృప్తిసందుతారు. చేపలు, జింక, పొటేలు, నల్లపిచ్చుక, మేక, చుక్కలజింక, నల్లజింక, నల్లచారల దుప్పి అడవి పంది, కుందేలు వీటి మాంసంతో యథాక్రమంగా మానవృద్ధిగా ఇస్తే ఇక్కడ, పితామహులు బాగా తృప్తి చెందుతారు. ఖడ్గమృగము మాంసము మహాశల్కము (చేప) తేనె మున్యన్నము (నీవారధాన్యము), ఎర్ర గొట్టెమాంసము, కరివేము, వార్ధ్రిణస, మాంసము వీనితో తృప్తులౌతారు, అని.

మూ॥ నిగమః - త్రిః పిబంత్యంద్రియక్షీణం శ్చేతం వృద్ధమజాపతం, వార్ధ్రిణ సంతుతం ప్రాహుః యాజ్ఞికాః శ్రాద్ధకర్మణి. వార్ధ్రిణసోజరచ్చాగ ఇతిమేధాతిథిః. కాశ్యాయునః - ఛాగోప్రమేషా నాభ్యశేషాణి క్రీత్వా లబ్ధ్వా వాస్వయం మృతాన్ వా హృత్యపచేత్. కౌర్మ - క్రీత్వా

లబ్ధా స్వయం వాఽథ మృతానాహృత్యవా ద్విజః, దద్యాచ్చాధ్దే ప్రయత్నేన తదస్మాక్షయ మశ్నుతే. శ్రాద్ధేరత్యస్యమాంసస్యాభక్షణే దోషమాహమనుః - నియుక్తస్థు యథాన్యాయం యోమాంసం వాత్తి మానవః సప్రేత్య పశుతాంయాతి సంభవానేక వింశతిం. అత్రబహుషువచనేషు శ్రాద్ధేమాంసమధునోః ప్రాశస్త్యోక్తేః. వినామాంసేన యద్రాద్ధం కృతమప్యకృతం భవేత్, ఇతి హేమాద్రో దేవలోక్తేః. యద్రాద్ధం మధునాహేనం తద్రస్తిః సకలైరపి, మిష్టాన్నైరపి సంయుక్తం పితౄణాం నైవత్పప్యే. అణుమాత్రమపి శ్రాద్ధేయది నస్యా చ్చ మాక్షికం, నామాపి కీర్తనీయం స్యాత్ పితౄణాం ప్రీతయేతతః ఇతి హేమాద్రో బ్రాహ్మోక్తేచ్ఛ మాంసమధునోః శ్రాద్ధే నియతత్వం గమ్యతే. గౌడ నిబంధే మాత్య సూక్తే - మధ్వభావే గుడోదేయః క్షీరస్య చ తథాదధి, నలభ్యతే ఘృతం యత్రకుర్యాత్ ఘృతపతీ జపం. శ్రాద్ధకలికాయాం నాగరఖండే - కథంచి ద్యదివిప్రేభ్యోన దత్తం భోజనే మధు, పిందాస్తు నైవదా తవ్యాః కదాచిన్మధునావినా. బృహత్పరాశరస్తు మాంసం విషేధయతి - యస్త ప్రాచీ వధం కృత్వా మాంసై స్తర్చయతే పితౄన్, సవిద్యాన్ చందనందగ్ధా కుర్యాదంగార విక్రయం. క్షిప్త్వా కూపేయథా కించిద్బాల అదాతు మిచ్ఛతి, పతత్యజ్ఞానతః సోఽపి మాంసేన శ్రాద్ధకృతధా. నవవ - సుర్వథాన్నం యదానస్యాత్ తదైవామిషమాశ్రయేత్, బ్రాహ్మణశ్చ స్వయం నాద్యాత్ తచ్చశ్వాదిహతం యది. భాగవతేఽపి - (స్కం7అ.15శ్లో7) నదద్యాదామిషం శ్రాద్ధే న చాద్యాద్ధర్మశత్సవిత్, మున్యన్తైః స్వాత్మరాప్రీతిః యథా న పశుహింసయా తథేభిశ్చ. అత్రతేచిత్ - మున్యన్నం బ్రాహ్మణస్యోక్తం మాంసం క్షత్రియవైశ్యయోః, మధుప్రధానం శూద్రస్య సర్వేషాం చా విరోధియత్. ఇతి హేమాద్రో పులస్త్యోక్త్యా వ్యవస్థామాహుః.

అను|| నిగమమిట్లా - మూడు ఇంద్రియములతో తాగుతూ, క్షీణించిన ఇంద్రియములుగలది, తెల్లనిది, ముసలిది, అగు అజాపతిని (ఆడమేక) శ్రాద్ధకర్మలందు యాజ్ఞికులు దానిని వార్ద్రీణనమని అన్నారు,అని. వార్ద్రీణనము ముసలిమేక అని మేధాతిథి. కాత్యాయనుడిట్లా - మేకపోతు, ఉప్ర (వృషభ) ము,పొట్టేలు వీటిని ఆధారం చేసుకొని (పొంది) మిగిలిన వాటిని కొనిలేదా పొంది లేదా స్వయంగా చచ్చిన వానిని తెచ్చి వందాలి, అని. కౌర్మమందిట్లా - కొని, పొందిలేదా స్వయంగా చచ్చిన వానినైనా తెచ్చి ద్విజుడు శ్రాద్ధమందు ప్రయత్న పూర్వకముగా ఇవ్వాలి. అది ఇతనికి అక్షయ్యమును కల్గిస్తుంది,అని. శ్రాద్ధమందిచ్చిన మాంసమును తిననిచో దోషమును మనువిట్లా చెప్పాడు - విధి ప్రకారముగా నియోగింపబడి మాంసమును (ఇచ్చి) తినని మానవుడు మరణించాక పశుత్వమునందు తాడు. ఇరువది ఒక్క జన్మలను పొందుతాడు,అని. ఇక్కడ అనేక వచనాలలో శ్రాద్ధమందు మాంసము మధువు వీటి ప్రాశస్త్యం చెప్పబడింది. మాంసము లేకుండా చేయబడ్డ శ్రాద్ధము చేసినా చేయనట్లే బెతుంది,అని. హేమాద్రి యందు దేవలుని ఉక్తి. మధువు లేనటువంటి శ్రాద్ధము అది సకలరసములతో (తీయని) రుచికరమైన అన్నములతో కూడి ఉన్నా అది పితరులకు తృప్తికరము కాదు. తేనె అణుమాత్రమైనా శ్రాద్ధంలో లేకపోతే అప్పుడు పితరుల ప్రీతికారకు దాని పేరైనా కీర్తించాలి,అని హేమాద్రి యందు బ్రాహ్మోక్తి కూడా కనుక

శ్రాద్ధమందు మాంస మధువులు తప్పక ఉండాలని తేలింది. గౌడనిబంధమందు మాత్ర్య సూక్తమందిట్లా - మధువు లేని పక్షంలో గుడము ఇవ్వాలి పాలు లేకపోతే పెరుగు ఇవ్వాలి. నెయ్యి లేకపోతే (లభించనిచోట) ఘృతవతీ జపం చేయాలి, అని. శ్రాద్ధకలిక మందు నాగరఖండమందిట్లా - ఏదో రకంగా బ్రాహ్మణులకు భోజనంలో మధువు ఈయని పక్షంలో, ఎప్పుడూ మధువు లేకుండా పిండములను ఇవ్వరాదు, అని. బృహత్పరశరుడు మాంసాన్ని నిషేధిస్తున్నాడు - ప్రాణి వధ చేసి పితరులను మాంసంతో తృప్తి పరిచేవాడు, ఆవిధ్యాంసుడు చందనాన్ని కాల్చి ఆ బొగ్గులను (నిప్పులను) అమ్మినట్లు. పిల్లవాడు బావిలో ఏదో ఒకటి పారవేసి తీసుకోవటానికి ప్రయత్నిస్తాడు, అజ్ఞానంవల్ల వాడుకూడా పడిపోతాడు. అట్లాగే మాంసంతో శ్రాద్ధంచేసేవాడు కూడా పతితుడౌతాడు, అని. ఆతడే - అన్నివిధముల అన్నం లేని పక్షంలో అప్పుడే మాంసాన్ని ఆశ్రయించాలి. అది కుక్క మొదలగు వానిని చంపినట్లైతే ఆ మాంసాన్ని బ్రాహ్మణుడు తాను తినరాదు, అని. భాగవత మందుకూడా - శ్రాద్ధమందు మాంసమును ఇవ్వరాదు. ధర్మతత్వ మెరిగినవాడు మాంసం తినరాదు, పశుహింస వల్ల అంత ప్రీతి రాదు. కాని నీవార ధాన్యము ఇవ్వటంవల్ల ఎంతో గొప్ప ప్రీతి లభిస్తుంది అట్లా అని ముగింపు. ఇక్కడ కొందరు - బ్రాహ్మణులకు మున్యన్నము చెప్పబడింది (నీవారధాన్యపు అన్నము). క్షత్రియ వైశ్యులకు మాంసము. శూద్రునకు మధువు ప్రధానము. ఈ మధువు అందరికి విరోధము కానిది, అని హేమాద్రి యందు పులస్త్యుని వచనం ఉన్నందువల్ల శాస్త్ర నియమంను చెప్పారు.

మూ॥ పృథ్వీ చంద్రోదయస్తు - అక్షతా గోపశుక్రైవ శ్రాద్ధేమాంసం తథా మధు. దేవరాచ్య సుతోత్పతిః కలౌ పంచ వివర్ణయేత్, ఇతి నిగమాక్తేః. పరాశి తిథి పితృభ్యశ్చ పశుపాకరణ క్రియా, ఇతి కలి వర్ణిషు హేమాద్రా వాదిత్య పురాణాత్. మాంసదానం తథా శ్రాద్ధే వాన ప్రస్థాశ్రమ స్తథా, ఇత్యుక్త్యా ఇమాన్ ధర్మాన్ కలియగే వర్ణానాహార్యనీః, ఇతి బృహన్నారదీయే॥ ౪౧ ధానాచ్య మాంసవిధిః కలివ్యతిరిక్త విషయః. కలౌ మాంస నిషేధానాం చ దేశాచారా ద్స్వవస్థా. తథా చ బృహన్నారదీయే శ్రాద్ధం ప్రకృత్య - యథాచారం ప్రదేయంతు మధుమాంసాదికం తథా, దేశాచారాః పరిగ్రాహ్యః తత్తద్దేశీయ జైర్నరైః. అన్యథా పలితో జ్ఞేయః సర్వధర్మ బహిష్కృతః ఇతి. యస్మిన్ దేశే పురిగ్రామే త్రైవిద్యైః సగరేషు పివా, యోయత్ర పలితో ధర్మస్తంధర్యం నవిచారయేత్. ఇతి భృగుక్తేశ్చే త్యాహ. తన్న, హోలాకాధికరణ న్యాయేన దేశవిశేష వ్యవస్థాపక పదకల్పనాయోగాత్, నిరూపితం చైతత్ పితామహచరణైః మాంసమిమాం సాయామితిదిత్. మనుః - సంవత్సరంతు గవ్యేన పయసాపాయసేనచ, వార్ ధ్రీణ సస్యమాంసేన తృప్తిర్వాదక వార్షిక్. త్రిపింబిన్ద్రి యక్షీణం శ్వేతం వృద్ధమజాపతిం, వార్ధ్రీణ సంతుతం ప్రాహుః యాజ్ఞికాః శ్రాద్ధ కర్మణి. క్షీరాదౌ విశేష మాహ హేమాద్రౌ సుమంతుః - పయోదధి ఘృతం చైవ గవాంశ్రాద్ధేషు పాపనం మహిషీణాం ఘృతం ప్రాహుః శ్రేష్ఠం నతుపయః క్వచిత్. యాజ్ఞవల్క్యుః - (అచారాధ్యాయ - శ్లోక 170) సంధిసన్ధ్యార్ధశాలవర్ణా గోపయః పరివర్ణయేత్, ఔష్ఠమైక శఫంస్రైణ మారణ్య కమధావికం.

హేమాద్రో హారతః - నవసూతాయాః సప్తరాత్రాదిత్యేకే, మాసేనోపే యుషం భవతీతి ధర్మవిదః
ఏతద్రజోభావపరం దేవతా - అజాత - ౨ బి మహిషీణాంతు పయః శ్రాద్ధేషు వర్జయేత్, వికారాన్
సయనత్వేన మాహిషంతు ఘృతం హితం. తత్రైవ బ్రాహ్మ - మాహిషం చామరం మార్గమా
వికైక శభోద్భవం, స్త్రీణా మౌష్ఠం పాచితం చ దధిక్షీరం ఘృతం త్యజేత్. సగుడం మరిచాక్రంతం
తథా పర్యుషితం దధి, దీర్ఘం తక్రమపేతం చ నష్టాస్వాదం చఫేనవత్.

అను॥ పృథ్వీచంద్రోదయమైతే - అక్షత (యోని) కన్య, గోపచువుతో యజ్ఞము,
శ్రాద్ధమందు మాంసము, భోజనమందు తెనె, భర్తతో బుట్టినవానితో (బావ,మరిది)
సంతానాన్ని పొందుట ఈ ఐదింటిని కలిలో విడిచిపెట్టాలి,అని నిగమోక్తి, అని ఉంది.
వరుని కొరకు, అతిథి కొరకు, పితరులకొరకు, పశు ఉపకరణ క్రియ (వధ) చేయరాదు
అని కలిలో విడువ వలసినవానిని హేమాద్రియందు ఆదిత్యపురాణం నుండి ఉట్టంకించారు.
శ్రాద్ధమందు మాంసదానము అట్లాగే వానప్రస్థాశ్రమము అని చెప్పి ఈ ధర్మములను
కలియుగమందు విడిచిపెట్టాలని బుద్ధిమంతులు చెప్పారు, అని బృహన్నారదీయమందు
చెప్పినందువల్ల మాంసవిధి కలియుగం కన్న వ్యతిరిక్తమైన విషయము. కలిలో మాంస
నిషేధములకు దేశాచారాన్ననుసరించి నిర్ణయము. అట్లాగే బృహన్నారదీయమందు శ్రాద్ధం
గూర్చి ఆరంభించి - మధుమాంసాదికమును ఆచారాన్ననుసరించి ఇవ్వాలి. దేశాచారములను
స్వీకరించాలి, ఆయా దేశములందు పుట్టిన నరులు. లేకున్న అన్ని ధర్మములనుండి
బహిష్కృతుడై పతితుడౌతాడని తెలుసుకోవాలి,అని. త్రైవిద్యలు (మూడు వేదాల నెరిగినవారు)
ఏదేశమందుగాని, పురమందుగాని, గ్రామమందుగాని, నగరమందుగాని ఏధర్మాన్ని ఎక్కడ
ఏర్పడుస్తారో, ఆధర్మాన్ని గూర్చి ప్రశ్నించరాదు,అని భృగూక్తి కూడా అని చెప్పాడు,అది
కాదు హేమాలకాధికరణ న్యాయాన్ననుసరించి దేశ విశేష వ్యవస్థాపక పదకల్పన తగదు
(దేశాచారం అనరాదు). మాహితా మహాచరణులు మాంస మీమాంస యందు (చర్చ)
దీనిని నిరూపించారు అని ఇక చాలు. మనువిట్లా - సంవత్సరము (గోమాంసముతో)
గోవుపాలతో (చేసిన) పాయసంతో వార్ధ్రిణ సమాంసంతో శ్రాద్ధం చేస్తే వన్నెందు
సంవత్సరముల తృప్తి కలుగుతుంది,అని. మూటితో తాగేది (రెండు చెవులు నాలుకతో),
ఇంద్రియములు క్షీణించినది, తెల్లనిది, ముసలిది, మేకలలోపతి దీనిని యాజ్ఞికులు
శ్రాద్ధకర్మయందు వారోద్రీణసమని అన్నారు. పాలు మొదలగు వానిలో విశేషమును
హేమాద్రియందు సుమంతుడిట్లా చెప్పాడు - ఆవులపాలు, పెరుగు, నేయి శ్రాద్ధములందు
పావనము, బిడ్డల నేయి శ్రేష్ఠము, పాలు మాత్రం ఎక్కడా కాదు అని అన్నారు,అని.
యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - (ఆచార అధ్యాయమందు శ్లోకం 170) గర్భిణి ఆవు, ఈని పదిరోజులు
కాని, దూడలేని ఇడ్డి గోవుపాలను తాగరాదు ఒంటె, ఒంటి గిట్ట కలది (గాడిద, గుఱ్ఱం)
స్త్రీ, అడవి పశువు, గొట్టె వీని పాలను శ్రాద్ధమందు వాడరాదు,అని. హేమాద్రి యందు
హారీతుడిట్లా - కొత్తగా ఈనిన దానిపాలు ఏడు రాత్రుల తర్వాత అని కొందరు, పదిరాత్రుల

తరువాత తాగాలి అని ఇతరులు అన్నారు. మానం తరువాతనే దానిని చేరాలి అని ధర్మవిదులన్నారు. ఇది రజో భావపరమైనది (దర్శన) రజోనివృత్తి కాకపోతే ఆ గోవుపాలు తాగరాదు, అని. దేవలుడిట్లా - మేక, గొట్టె, బట్టె వీని పాలను విడిచిపెట్టాలి. పాల వికారములను గూడా (పెరుగు వగైరా) విడువాలి. బట్టె నేయి హితమైనది, అని. అక్కడే బ్రాహ్మమందిట్లా - బట్టె, చమరి మృగం, లేడి, గొట్టె, ఒంటి గిట్ట గలవి, వీని పాలను స్త్రీ, ఒంటె, కాగిన, ఈ పాలను వీని పెరుగును నేయిని విడిచిపెట్టాలి, అని. బెల్లము, మిరియాలు ఇవి కలిసిన అట్లాగే పాచిన పెరుగును, పగిలిన, రుచిపోయిన మజ్జిగను నురుగువలె తీసివేయాలి.

మూ॥ మాహిషాపదవాదోఽపరాధ్యై బ్రాహ్మ - దేయం తక్రంతు సద్యస్థం నవనీతా దనుష్ఠతం, ఆరణ్య మహిషీక్షీరం శర్కరాస్రతిసం యుతం, మధ్వక్రతు హితం చైవ దద్యాత్తదమృతం యతః. స్రుతిః = క్షీరశరః. శ్రాద్ధ కౌముద్యాం చైవం. యద్యచ్ఛి యాజ్ఞ్య వర్త్యేన - (ఆచారాధ్యాయ 169) అన్నం పర్యుషితం భోజ్యం స్నేహోక్తం చిర సంస్థితం, అన్నేహో అపి గోధూమ యవగోరస విక్రియాః, ఇతి. పర్యుషితం దధ్యాది భోజ్యముక్తం. తథాపి - గుడమరీచాక్షస్య పర్యుషిత దోషోఽత్రోచ్యత ఇతి హేమాద్రిః తత్తైవ బ్రాహ్మే - కాలశాకం తందులీయం వాస్తుకం మూలకం తథా. శాకమారణ్యకం చైవ దద్యాద్బ్రాహ్మేషు నిత్యశః. తందులీయం = సూక్ష్మపత్రమితి హేమాద్రిః. మహారాష్ట్రాణాం మాత ఇతి ప్రసిద్ధం. ఆరణ్యకం ఫాంజీ చూకాది తత్రైవ - దాడిమం మాగధీ చైవ వాగరార్త కతింత్రిడీ, ఆ ప్రాతకం జీరకం చ కుంబరం చైవ యోజయేత్. మాగధీ = పిప్పరీ. (నాగరం = శుంఠి) కుంబరం కుస్తుంభరంధనియా ఇతి ప్రసిద్ధం. వాయవీయే - ఆగస్త్యస్య శిఖాస్యామాః కాషాయాః సర్వపివచ. శిఖా = నవపల్లవాః. ప్రభాసఖండే - ఆరామస్యతు సీమంతాః కలాయాః సర్వ పివచ సీమంతాః = నవపల్లవాః. కౌర్మే - తమాలంశతకందం చ మధ్యాలుః శీత కందలీ. మధ్యాలుః = మోహలకందః. శీతకందలీ = రతాలు ఇతి ప్రసిద్ధం

అను ॥ మాహిషమునకు అపవాదము అపరార్థమందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - వెన్ననుండి తీయబడని తాజా మజ్జిగను ఇవ్వాలి. శర్కర (శ్రుతి వీనితో కూడిన అదవిమహిషి క్షీరమును ఇవ్వాలి. అది అమృతము. మధ్వక్రము (నేయి) ఐతే హితకారికూడా అని. శ్రుతి అనగా పాలమీగడ. శ్రాద్ధకౌముది యందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. యాజ్ఞవల్క్యులు ఇట్లా (ఆచార అధ్యాయమందు) నూనెమొదలగు వానితో కలుపబడిన, చాలాసమయమందు నుంచిఉన్న పర్యుషితాన్నమును భుజించవచ్చును. నూనెతో కలపబడక పోయినా, గోధము, యవ, పాలు వీనితో చేయబడ్డవి పర్యుషితమైనా తినవచ్చును అని. పర్యుషితమనగా పెరుగుమొదలగు తినుపదార్థము చెప్పబడింది అని చెప్పినా బెల్లము మిర్యాలు వీనితో కూడిన దానికి పర్యుషితదోషము ఇక్కడ చెప్పబడుతోంది అని హేమాద్రి. అక్కడే బ్రాహ్మమందిట్లా - కరివేము , తందులీయము, వాస్తుకము, మూలకము ఆరణ్యకశాకము వీనిని శ్రాద్ధమందు నిత్యము తప్పక ఇవ్వాలి, అని. తందులీయమనగా సూక్ష్మపత్రమని

హోమాద్రి మహారాష్ట్రలకు మారమని ప్రసిద్ధము. ఆరణ్యకము = పాంజీమా కాదులు. అక్కడే దాడిముము, మాగధి, నాగర, ఆర్ధక, తింత్రిడి, అమ్రాతకము, జీరకము, కుంబరము వీనిని కలపాలి, అని. మాగధి = పిప్పలి, నాగరం = శుంఠి (అమ్రాతకం = అంబాడ) కుంబరం కుస్తుంబరం ధనియాలు అని ప్రసిద్ధము. వాయవీయమందిట్లా - అగస్త్యవృక్షము యొక్క శిఖలు (నవపల్లవములు) ఎఱ్ఱనైనవి అన్నీ కాషాయములని పేరుగలవి అని. ప్రభాసఖండమందిట్లా - ఆరామమందలి సీమంతములు (నవపల్లవములు) అన్నీ కలాయములను పేరుగలవి, అని. కౌర్మమందిట్లా - తమాలము, శతకందము, మధ్యాలు శీతకందలి ఇవి ఇవ్వాళి అని. మధ్యాలు = మోహలకందము శీతకందలి = తాలు అని ప్రసిద్ధము.

మా ॥ అథవర్ణం మార్కండేయపురాణే - యచ్ఛోభాదినా ప్రాప్తం పతితాద్యదు పార్జితం, అన్యాయకన్యాశుల్కార్థం ద్రవ్యంచాత్ర విగర్హితం. పితర్థంమే ప్రయచ్ఛస్వత్కుత్వా యచ్ఛాప్యపా హృతం చంద్రోదయేశంఖః - భూస్త్వం సురసాశిగ్రు పాలంకీమృచకంతథా, కూష్మాండాలాబునారాకకోవిదారాంశ్చ వర్ణయేత్, పిప్పలీమరిచం చైవతథాచై పిండమూలకం. కృతంచలవణం సర్వం వంశాగ్రంచవివర్ణయేత్. రాజామాషాన్ సుసూరాంశ్చకీద్రవాన్ కోరదూషకాన్, లోహితాన్వక్ష నిర్యాసాన్ శ్రాద్ధకర్మణి వర్ణయేత్. భూస్త్వం కాశ్మీరదేశేప్రసిద్ధం. సురసానిర్ఘండీతి మాధవః తులసీతి పృథ్వీచంద్రః సాచభిక్షుత్వేన నిషిద్ధా పుష్పత్సేనీగోదాః పాలంకీ = పాలక ఇతి ప్రసిద్ధా. మృచకం = జలజః శాకః ససుకం, ఇతి పారేఖదిరశాక ఇతి హోమాద్రిః మరీచాన్యార్థాణి హోమాద్రిః. కృతలవణం సాంభరభిన్నం సైంధవం లవణంచైవ తథామానస సంభవం, యచ్ఛసాముద్రికంభవేత్, ఇతి శూలపాణాపారః పవిత్రే పరమేహ్యతే ప్రత్యక్షేతి నిత్యః ఇతి వాయవీయోక్తేః మానసః = సాంభరం. యత్తుభవిష్యం - తర్జన్యాదంతకాన్తం చప్రత్యక్ష లవణంతథా, ఇతితత్రప్రత్యక్షలవణం క్షారలవణంఖారీతిప్రసిద్ధం నిషిద్ధం, భుక్త్యామృక్షారలవణం త్రిరాత్రంతువనేవసేత్. ఇతి బ్రాహ్మీక్షేరితి శూలపాణిః. క్షీరలవణమితి పారాత్ క్షీరమిత్రలవణం నిషిద్ధమితి వాచస్పతిః రాజమాషారతరా ఇతి ప్రసిద్ధాః. కోరదూషకాః = వన కోద్రవాః చంద్రికాయాంశంఖః - పిండాలకంచతుండీరం కరమర్దంచనాలికాం, కూష్మాండంబహు బీజాని శ్రాద్ధందత్వావ్రజత్యధః. పిండాలకం మహారాష్ట్రేషు పెండరమితిప్రసిద్ధం. తుండీరంబింబీ ఫలమితికైదేవః కరమర్దం కరవందమితి ప్రసిద్ధం. తత్రైవ - బిదాలోచ్ఛిష్ట మామ్రాతం శ్రాద్ధేయత్సేన వర్ణయేత్ కూష్మాండం మహిషీక్షీరమాధక్యో రాజసర్వపాః చణకారాజమాషాశ్చపన్నంతిశ్రాద్ధం నసంశయః బ్యామత్పరాశరః - కరీరఫలపుష్పాణి విడంగమరిచానిచ, జంభారికా సజంబీరా సుపక్వం బీజపూరకం, జంబులాబానిపిప్పల్యః పటోలంపిండమూలకం. మసూరాంజన పుష్పంచ శ్రాద్ధే దత్వావ్రతత్యధః. జంబూ = సూక్ష్మం మాధవీయే చతుర్వింశతి మతే - యావనాలాన్ కులత్థాంశ్చ వర్ణయంతి విపశ్చితః. యావనాలాః = జ్ఞోధలాఇతి. అత్రయానివణకాదీని విహితనిషిద్ధాని తేషాం వికల్పః. అన్యధాశ్వామనైశ్చణకైః శాకైః నివారైశ్చప్రియంగుభిః. గోధూమైశ్చబిల్వైర్మృగైః మాసంప్రీణయతేపిశ్యాన్, ఇతి. గోధూమైరిక్షుభిర్మృగైః సతీనైశ్చణకైరపి, ఇతిహోమాద్రాకౌర్మవిష్ణు

ధర్మాదివిరోధః స్యాత్. పిప్పలీమరీచాదేస్తు ప్రత్యక్షస్యనిషేధోనత్యన్యద్రవ్యమిత్రస్య. సౌవీరతిక్తైః
లవణాదిభిస్తు పాకస్యనీధ్విరహతీహయైస్తు, తద్భీజపూరాన్మరిచాది యోగాత్ సిద్ధిప్రదేయం
నతుదుష్కరీహ, ఇతి పృథ్వీచంద్రోదయేబృహత్పూరాశరోక్తేః. తత్రైవ - చాతుశ్చయస్మిన్మనసోఽ
భిలాషః శ్రద్ధాభవేద్వ్యతచదీయమానే. శ్రాద్ధేషుదేయం విధివత్తదేవతతద్గతమక్షయ్య మితిబ్రువంతి.
ఏతన్నిషిద్ధేతర విషయం.

అను॥ ఇకవిడువతగినవి - మార్కండేయపురాణమందిట్లా - ఉత్కేచాదులవల్ల
వచ్చింది (లంచం), పతితునివల్ల సంపాదించింది అన్యాయంగాకన్యను అమ్మటం వల్ల
వచ్చిన ధనము, ఇవన్నీ ఇక్కడ నిందించతగినవి. నాపితరుల కొరకు ఇవ్వండి అని అడిగి
తెచ్చిన ధనము తగదు, అని. చంద్రోదయమందుశంఖుడిట్లా - భూస్త్పణము (ఒకకూర),
తులసి, మునగ, పాలంకీ, మృచుకము, కూష్మాండము, సొరకాయ, వంకాయ, కాంచనము,
వీనిని విడిచి పెట్టాలి. (తులసితినరాదు). పిప్పళ్ళు మిరియము, ఎర్రముల్లంగి,
తయారుచేయబడ్డ ఉప్పు వెదురు అగ్రభాగము వీనిని వదలాలి. అలిచెంతలు, చిరుసెనగలు,
ఆళ్ళు (కొర్రలు), కోరదూషకములు, ఎర్రనివాటిని, వృక్షములనుండి వచ్చిన జిగురును
శ్రాద్ధకర్మలందు వినర్జించాలి. భూస్త్పణము కాశ్మీర దేశమందు ప్రసిద్ధము. సురసఅనగ
నిర్గుండి అని మాధవుడు. తులసి అని పృథ్వీచంద్రోదయము. అది తినటానికి తగదుకాని
పుష్పంగా పనికివస్తుందని గొడులన్నారు. పాలంకీ అనగా పాలక్అని ప్రసిద్ధమైంది.
మృచుకము అనగా నీటినుండి వచ్చే ఒక కూర. ససుకం అని చెప్పినచోట ఖదిరశాకమని
హేమాద్రి. మరీచములు పచ్చివి అని హేమాద్రి. కృతలవణమనగా సాంభరము కన్న
వేరైనది సైంధవలవణము అట్లాగే మానససంభవ మైనది, సముద్రమునుండి వచ్చింది
అని శూలపాణి యందుపాఠము ఇవి ప్రత్యక్షమందైనా, ఎప్పుడూ పరమపవిత్రమైనవి,
అని వాయవీయోక్తి. మానసమునగా సాంభరము (నప్రత్యక్షులవణం దద్యాత్ వైష్ణవఅపవాదం
ఇది) భవిష్యమందు - తర్జనితో (చూపుడు వ్రేలు) పలుతోముకర్రను, అట్లాగే
ప్రత్యక్షలవణమును నిషేధించారు అని ఉన్నా అక్కడ ప్రత్యక్షలవణమనగా క్షౌరలవణమును
ఖారా అని ప్రసిద్ధమైన దానిని నిషేధించారు. క్షౌరలవణమును తిన్నచో మూడు రాత్రులు
అడవియందు వసించాలి, అని బ్రాహ్మకీ అని శూలపాణి. క్షీరలవణమని చెప్పే పక్షంలో
పాలతో మిశ్రితమైన లవణము నిషిద్ధమని వాచస్పతి. రాజమాషఅనగా రతర అని
ప్రసిద్ధమైనవి. కోరదూషకములనగా అడవి కోద్రవములు. చంద్రికయందు శంఖుడిట్లా -
ఆలుగడ్డ, తుండీరము (దొండతీగ), వాక్కాయ, కమలదండము, కూష్మాండము,
బహుబీజములుకలవి (సీతాఫలము) వీటిని శ్రాద్ధమందు ఇచ్చినచో అధః పతితుడౌతాడు,
అని. పిండాలకమనేది మహారాష్ట్రయందు పెండారమని ప్రసిద్ధము. తుండీరమనగా
బింబీఫలమని కైదేవుడన్నాడు. కరమర్దముకరవందమని ప్రసిద్ధమైంది. అక్కడే - పిల్లి తినగా

హోమాద్రి మహారాష్ట్రలకు మాతమని ప్రసిద్ధము. ఆరణ్యకము = పాంజీచూ కాదులు. అక్కడే దాడిమము, మాగధి, నాగర, ఆర్ద్రక, తింత్రిణి, ఆమ్రాతకము, జీరకము, కుంబరము వీనిని కలపాలి, అని. మాగధి = పిప్పలి, నాగరం = శుంఠి (ఆమ్రాతకం = అంబాద) కుంబరం కుస్తుంబరం ధనియాలు అని ప్రసిద్ధము. వాయవీయమందిట్లా - అగస్త్యవృక్షము యొక్క శిఖలు (నవపల్లవములు) ఎఱ్ఱనైనవి అన్నీ కాషాయములని పేరుగలవి అని. ప్రభానఖండమందిట్లా - ఆరామమందలి సీమంతములు (నవపల్లవములు) అన్నీ కలాయములను పేరుగలవి, అని. కౌర్మమందిట్లా - తమాలము, శతకందము, మధ్యాలు శీతకందలి ఇవి ఇవ్వాలి అని. మధ్యాలు = మోహలకందము శీతకందలి = రతాలు అని ప్రసిద్ధము.

మూ || అథవర్ణం మార్కండేయపురాణే - యచ్ఛోతోవాదినా ప్రాప్తం పఠితాద్యదు పార్థితం, అన్యాయకన్యాశుల్కార్థం ద్రవ్యంచాత్ర విగర్హితం. పితృర్థంమే ప్రయచ్ఛస్వేత్యక్వా యచ్చావృషా హృతం చంద్రోదయేశంఖః - భూస్పృణం సురసాశిగ్రు పాలంకీమృచకంతథా, కూష్మాందాలాజువారాకకోవిదారాంశు వర్ణయేత్, పిప్పలీమరిచం చైవతథావై పిండమూలకం. కృతంచలవణం నర్వం వంశాగ్రంచవివర్ణయేత్. రాజామాషాన్ మనుసారాంశుకోద్రవాన్ కోరదూషకాన్, లోహితాన్వృక్ష నిర్యాసాన్ శ్రాద్ధకర్మణి వర్ణయేత్. భూస్పృణం కాశ్మీరదేశేప్రసిద్ధం. సురసానిర్గుండీతి మాధవః తులసీతి పృథ్వీచంద్రః సాచభక్త్యత్సేన నిషిద్ధా పుష్పత్సేనేతిగదాః పాలంకీ = పాలక ఇతి ప్రసిద్ధా. మృచుకం = జలజః శాకః ససుకం, ఇతి పారేఖదిరశాక ఇతి హోమాద్రిః మరీచాన్వర్ణాణీతి హోమాద్రిః. కృతలవణం సాంభరభిన్నం సైంధవం లవణంచైవ తథామానస సంభవం, యచ్చసాముద్రికంభవేత్, ఇతి శూలపాణిపారః పవిత్రే పరమేహ్యేతే ప్రత్యక్షేతిపి నిత్యశః ఇతి వాయువీయోక్తేః మానసః = సాంభరం. యత్పథవివ్యం - తర్జన్యాదంతకాన్యం చప్రత్యక్ష లవణంతథా, ఇతితత్రప్రత్యక్షలవణం క్షారలవణంఖారీతిప్రసిద్ధం నిషిద్ధం, భూక్వాతుక్షారలవణం త్రిరాత్రంతువననీత్. ఇతి బ్రాహ్మోక్తేరితి శూలపాణిః. క్షీరలవణమితి పాలాత్ క్షీరమిశ్రంలవణం నిషిద్ధమితి వాచస్పతిః రాజమాషారతరా ఇతి ప్రసిద్ధాః. కోరదూషకాః = వన కోద్రవాః చంద్రికాయాంశంఖః - పిందాలకంచతుండీరం కరమర్థంచనాలికాం, కూష్మాండంబహు బీజాని శ్రాద్ధందత్వాప్రజత్యభః. పిందాలకం మహారాష్ట్రేషు పెండరమితిప్రసిద్ధం. తుండీరంబింబీ ఫలమితికైదేవః కరమర్థం కరవందమితి ప్రసిద్ధం. తత్రైవ - బిదాలోచ్ఛిష్ట మాప్రూతం శ్రాద్ధేయత్సేన వర్ణయేత్ కూష్మాండం మహిషీక్షీరమాధక్యో రాజనర్షపాః చణకారాజమాషాశుష్ణంబిశ్రాద్ధం నసంతయః బృహత్పూతరః - కరీరఫలపుష్పాణి విదంగమరిచానిచ, జంభారికా సజంబీరా సువక్త్యం బీజపూరకం, జంబూలాబానివిప్పల్కః పటోలంపిండమూలకం. మనుసారాంజన పుష్పంచ శ్రాద్ధే దత్వాప్రత్యభః. జంబూ = సూక్ష్మం మాధవీయే చతుర్వింశతి మతే - యావనాలాన్ కులత్థాంశు వర్ణయంతి విపశ్చితః. యావనాలాః = జోంధలాఇతి. అత్రయానిచణకాదీని విహితనిషిద్ధాని తేషాం వికల్పః. అపథ్యాశ్వామాకైశ్చణకైః శాకైః నివారైశ్చప్రియంగుళిః. గోధూమైశ్చతిలైర్ముగ్ధైః మానంప్రీణయతేపితృనా, ఇతి. గోధూమైరిక్షుభిర్ముగ్ధైః సతీనైశ్చణకైరపి, ఇతిహోమాద్రాకౌర్మవిష్ణు

ధర్మాదివిరోధః స్యాత్. పిప్పరీమరీచాదేస్తు ప్రత్యక్షస్యనిషేధోనత్యన్యద్రవ్యమిత్రస్య. సౌవీరతిక్తైః
లవణాదిభిస్తు పాకస్యనిర్దిర్భహతీహయైస్తు, తద్భీజపూరాన్మరిచాది యోగాత్ సిద్ధిప్రదేయం
నతుదుష్కరీహ, ఇతి పృథ్వీచంద్రోదయేబృహత్పరాశరోక్తేః. తత్రైవ - చాతుశ్చయస్మిన్మనసోఽ
భిలాషః శ్రద్ధాభవేద్యత్రవేద్యమానే. శ్రద్ధేషుదేయం విధివత్తదవత్తత్తమక్షయ్య మితిబ్రువంతి.
ఏతన్నిషిద్ధేతర విషయం.

అను॥ ఇకవిడువతగినవి - మార్కండేయపురాణమందిల్లా - ఉత్కేచాదులవల్ల
వచ్చింది (లంచం), పతితునివల్ల సంపాదించింది అన్యాయంగాకన్యను అమ్మటం వల్ల
వచ్చిన ధనము, ఇవన్నీ ఇక్కడ నిందించతగినవి. నాపితరుల కొరకు ఇవ్వండి అని అడిగి
తెచ్చిన ధనము తగదు, అని. చంద్రోదయమందుశంఖుడిల్లా - భూస్త్పణము (ఒకకూర),
తులసి, మునగ, పాలంకీ, మృచుకము, కూష్మాండము, సొరకాయ, వంకాయ, కాంచనము,
వీనిని విడిచి పెట్టాలి. (తులసితినరాదు). పిప్పళ్ళు మిరియము, ఎర్రముల్లంగి,
తయారుచేయబడ్డ ఉప్పు వెదురు అగ్రభాగము వీనిని వదలాలి. అలిచెంతలు, చిరుసెనగలు,
ఆళ్ళు (కొర్రలు), కోరదూషకములు, ఎర్రనివాటిని, వృక్షములనుండి వచ్చిన జిగురును
శ్రద్ధకర్మలందు విసర్జించాలి. భూస్త్పణము కాశ్మీర దేశమందు ప్రసిద్ధము. సురసఅనగ
నిర్గుండి అని మాధవుడు. తులసి అని పృథ్వీచంద్రోదయము. అది తినటానికి తగదుకాని
పుష్పంగా పనికివస్తుందని గొడులన్నారు. పాలంకీ అనగా పాలక్అని ప్రసిద్ధమైంది.
మృచుకము అనగా నీటినుండి వచ్చే ఒక కూర. ససుకం అని చెప్పినచోట ఖదిరశాకమని
హేమాద్రి. మరీచములు పచ్చివి అని హేమాద్రి. కృతలవణమనగా సాంభరము కన్న
వేరైనది సైంధవలవణము అట్లాగే మానససంభవ మైనది, సముద్రమునుండి వచ్చింది
అని శూలపాణి యందుపాఠము ఇవి ప్రత్యక్షమందైనా, ఎప్పుడూ పరమపవిత్రమైనవి,
అని వాయవీయోక్తి. మానసమనగా సాంభరము (నప్రత్యక్షలవణం దద్యాత్ వైష్ణవఅపవాదం
ఇది) భవిష్యమందు - తర్జనీతో (చూపుడు వ్రేలు) వలుతోముకర్రను, అట్లాగే
ప్రత్యక్షలవణమును నిషేధించారు అని ఉన్నా అక్కడ ప్రత్యక్షలవణమనగా క్షౌరలవణమును
ఖారా అని ప్రసిద్ధమైన దానిని నిషేధించారు. క్షౌరలవణమును తిన్నచో మూడు రాత్రులు
అడవియందు వసించాలి, అని బ్రాహ్మ్యోక్తి అని శూలపాణి. క్షీరలవణమని చెప్పే పక్షంలో
పాలతో మిశ్రితమైన లవణము నిషిద్ధమని వాచస్పతి. రాజమాషఅనగా రతర అని
ప్రసిద్ధమైనవి. కోరదూషకములనగా అడవి కోద్రవములు. చంద్రికయందు శంఖుడిల్లా -
ఆలుగడ్డ, తుండీరము (దొండతీగ), వాక్కాయ, కమలదండము, కూష్మాండము,
బహుబీజములుకలవి (సీతాఫలము) వీటిని శ్రద్ధమందు ఇచ్చినచో అధః పతితుడౌతాడు,
అని. పిండాలకమనేది మహారాష్ట్రయందు పెండారమని ప్రసిద్ధము. తుండీరమనగా
బింబీఫలమని కైదేవుడన్నాడు. కరమర్దముకరవందమని ప్రసిద్ధమైంది. అక్కడే - పిల్లి తినగా

మిగిలింది వాసనచూసింది వీనిని శ్రాద్ధమందు ప్రయత్నపూర్వకముగా విడిచిపెట్టాలి. కూష్మాండము (బూడిదగుమ్మడి) బట్టెపాలు, కందులు, చిన్న ఆవాలు, శనగలు, అలిచెంతలు ఇవి శ్రాద్ధమును నశింపజేస్తాయి. అనుమానంలేదు, అని. బృహత్పరాశరుడిట్లా - కరీరఫలపుష్పములు విడంగము, మరిచములు, నిమ్మ, దబ్బ, పండిన మాదిఫలము, అల్లనేరెడు, సోరకాయ, పిప్పలి, పొట్లకాయ, పిండమూలకం (లావుపాటిముల్లంగి) మసూరము (ఒకపప్పు) అగరుపుష్పము వీనిని శ్రాద్ధమందు ఇచ్చిన అధః పతితుడౌతాడు అని జంబుఅనగా సూక్ష్మమైనది. మాధవీయమందు చతుర్వింశతిమత మందిట్లా - జొన్నలు ఉలవలు పండితులు వీనిని వీడిచిపెడతారు. యావనాళములనగా జొంధలా అని పేరు. ఇక్కడ శనగలు మొదలగునవి విహితమైనవి నిషిద్ధంగా చెప్పబడ్డాయో అవి, వికల్పమని అర్థము. లేనిచో చామలు, శనగలు, వీనిశాకము, నీవారధాన్యము, కొఱ్ఱలు, గోధుమలు, నువ్వులు, పెసలు వీనితో పితరులను నెలరోజులు తృప్తి పరుస్తున్నాడు, అని చెప్పటం కుదరదు. అట్లాగే గోధుమలు, చెరకు, పెసలు, బరాణి, శనగలు వీనితో కూడా అని హేమాద్రియందు చూపిన కూర్మ, విష్ణుధర్మాది గ్రంథ ప్రమాణములకు విరోధము కల్గుతుంది. పిప్పలి, మరిచముమొదలగు వానికి ప్రత్యక్షంగా వాడటం నిషేధము. వేరే ద్రవ్యంలో కలిపివాడితే నిషేధం లేదు. పులపు, చేదు, ఉప్పు మొదలగు వానితో పాకసిద్ధి ఇక్కడ గొప్పది ఆ బీజపూరములను (నిమ్మ) మరిచి మొదలగువాని యోగముతో చేసిన వారికి ఇది సిద్ధిప్రదమైంది. ఇక్కడ ఇది దోషప్రదమైంది కాదు అని పృథ్వీచంద్రోదయమందు బృహత్పరాశరోక్తి. అక్కడే - ఇచ్చేవాడికిదేనిమీదమనోఽభిలాష ఉందో, దేనిని ఎక్కడ ఇస్తున్నప్పుడు శ్రద్ధ ఉందో, దానినే శ్రాద్ధములందు విధిగా ఇవ్వాలి. అట్లా ఇవ్వబడింది అక్షయ్యమని అంటారు. ఇది నిషేధించబడినవానికన్న ఇతరమైన వాని విషయకము.

మూ॥ చంద్రికాయాం - కృష్ణధాన్యానిసర్వాణి వర్జయేచ్ఛార్థకర్మణివర్జయేత్రిలాంత్తైవ ముగ్ధమాషాంసదైవచ. మాత్యే-మసూరశణిష్టావరాజమాషకుసుంభికాః, పద్మబిల్వార్కధత్తూర పారిభద్రాలూషకాః. నదేయా పితృకార్యేషు పయశ్చాజావికం తథా, కోద్రావోద్ధారవరక కపిత్థమధు కాశవీ, విశాకపి వదేయాని పితృభ్యః శ్రాద్ధమిచ్ఛతా. నిష్టావాః = వల్లూ. యత్తుమార్కండేయః - ప్రియంగవః కోవిదారానిష్టావాచ్ఛాత శోభనాః ఇతి తత్రనిష్టావః = శ్వేతశింబీతి దానసాగరే శ్రాద్ధప్రకాశేచోక్తం. బిల్వంచరక్తనిషిద్ధం. జంబీరచరక్తబిల్వంశాలస్యాపిఫలంత్యజేత్, ఇతి త్రాచోక్తే. పారిభద్రే నింతరుః, ఇష్టమరః రక్తమందారఇతిహేమాద్రిః. అలరూపోవాసాతత్పుష్పం. ఉద్ధారః = కాంచనారః మధుకం = జ్యేష్ఠీమధ్వితిచంద్రికా. వరకా = వనముద్గా. హేమాద్రో బ్రహ్మాండే - ఆసనారూఢమన్నాద్యంపాదో పహతమేవచ, అమేద్యైః జంగమైః స్పృష్టం శుష్కం పద్యషితచందయత్, ద్విః స్విన్నం పరిదగ్ధంచ తదైవాగ్రావరేహితం, శర్రూ టీలపాషాణైః కేతైర్యచ్చా ప్పువద్రుతం. పిణ్డాంకం మధితం చైవతథా తిలవణంచయత్, సిద్ధాః కృతాశ్చయేభక్ష్యాః ప్రత్యక్షలవణీకృతాః వాససాచావధూతానివర్జ్యాని శ్రాద్ధకర్మణి. ద్విః స్విన్నంయత్సకృత్

పాకేనభక్త్యమపి హింగు జీరకాది సంస్కారార్థం పునః పవ్యతే తత్ వర్జ్యం. యత్పత్తిక్త శాకాన్న వికారాది ద్విః పాకేనైవభక్షణార్థం నతన్నిషిద్ధం. అగ్రావలేహిత మాస్వాదిత పూర్వం. పర్యుషితస్య సదానిషేధేఽపి పునర్వచనం. అపూపాశ్చకరంభాశ్చధానావటక సక్తవః, శాకంమాంస మఘాపంచ సూపం కృసర మేవచ, యవాగూః పాయసంచైవయచ్చాన్యత్ స్నేహ సంయుతం, సస్యం పర్యుషితం భోజ్యం శుక్తంచేత్ పరివర్ణయేత్, ఇతిమాధవీయే. యమోక్త వటకాదేరపి పర్యుషితస్యనిషేధార్థమితి చంద్రికాదయః.

అను || చంద్రికయందిట్లా - అన్నికృష్ణధాన్యములను శ్రాద్ధకర్మయందు విసర్జించాలి. కానినువ్వులను, పెసలు, మినుములను విడువరాదు, అని. మాత్స్యమందిట్లా - మసూరము (పప్పు), పణము, (జనుము), అనుములు, అలిచంతలు, కుసుములు, పద్మము, బిల్వము, జిల్లేడు, ఉమ్మెత్త, వేప, అద్దసరము, మేకపాలు గొట్టె (ఆవి) పాలు వీనిని పితృకార్యములందు ఇవ్వరాదు. ఆళ్ళు, కోవిదారము, అడవిపెసలు, వెలగ, ఇప్పు, అవిశె, వీనిని పితరులకై శ్రాద్ధమును కోరువారు ఇవ్వరాదు, అని నిష్పావమనగా వల్లలు. మార్కండేయుడు - ప్రియంగు, కోవిదారములు, నిష్పావములు ఇక్కడ మంచివి, అని అన్నాడో అక్కడ నిష్పావమనగా తెల్లపెసలు అని దానసాగరమందు, శ్రాద్ధప్రకాశమందు చెప్పారు. ఎర్రనిబిల్వమునిషిద్ధము. జంబీరము, రక్త బిల్వము, సాలవృక్షఫలము వీటిని విడిచిపెట్టాలి, అని బ్రాహ్మకీ. పారిభద్రమనగా వేపచెట్టు అని అమరము. రక్తమందారమని హేమాద్రి. ఆటరూపము అనగా వాస. దాని వుప్పుము. ఉద్దారమనగా కాంచనారము. మధుకమనగా యష్టిమధుకము అని చంద్రిక. వరకా అనగా అడవి పెసలు. హేమాద్రియందు బ్రహ్మాండోక్తి ఇట్లా - అననమందుంచబడిన అన్నము మొదలగునవి కాలితో తాకబడినవి, అమేధ్య (అపవిత్రము) మైనవానితో జంగమ (తిరిగే) జీవులతో తాకబడినది, ఎండినది, చద్దిది, రెండుసార్లు వండబడినది, అంతా మాడినది, అట్లాగే ముందుభాగము నాకబడినది ఇలాంటి అన్నము, శర్కర, కీటములు రాళ్ళు, వెంట్రుకలు వీనితో హాని నొందించబడినది తెలక పిండి, చిలుకబడినది(పెరుగు), ఉప్పుచాలాకలది, తయారుచేయబడిన భక్ష్యములలో ఉప్పుపడినవి, వస్త్రముచే వీవబడినవి వీనినన్నిటిని శ్రాద్ధకర్మలందు విడిచిపెట్టాలి అని. ద్విః స్విన్నమనగా ఒకసారి వండగా తినతగినది ఐనా ఇంగువ జిలకర్ర మొదలగు వాని సంస్కారముకొరకు తిరిగి వండబడినది అట్టిదానిని విడువాలి. చేదుశాకములు అన్నముతో తయారైనవి మొదలగునవి రెండు సార్లు వండడం వల్లనే తినతగిన వౌతాయి కాబట్టి అట్టివానికి నిషేధములేదు. అగ్రావలేహితమనగా ముందే ఆ స్వాదించబడినది. చలిదిదానిని ఎప్పుడూ నిషేధించారు ఐనా తిరిగి చెప్పారు. అపూపములు, పెరుగుతో కలిపిన పేలపిండి, పేలాలు, మినుములు మొదలగు వాని పిండితో చేసిన వడలువగైరా, పేలపిండి, శాకము, మాంసము, అపూపము (బియ్యపుపిండితో చేసినవి) పప్పు, నువ్వులపిండి (నువ్వులు బియ్యంకలిపిందికృసరం), యవలతో చేసింది (జావ), పాయసము, నూనెతో చేసిన ఇతర

పదార్థము (నెయిత్ పెరుగుతోను) ఇవన్ని పురుషితమైనా తినవచ్చును. మిక్కిలిపులుపు బనదైతే వదిలివెట్టాలి, అని మాధవీయమందు యమునిచే చెప్పబడ్డ వటకాదులకు గూడా పురుషితమైనదానికి నిషేధము కొరకు అని చంద్రిక మొదలగునవి అన్నాయి.

మూ॥ వర్జ్యమిశ్యామిత్ర - కపిత్థంకురుకంచైవనారికేలంచపైనికం, జంబూఫలాది పక్వంచపిష్యాకంతండుబీయకం. హేమాద్రోషట్ప్రింశన్మతే - వర్జ్యామర్కటకాః శ్రాద్ధేరాజమాషాస్త రైవచ, మర్కటకాః లాకాఇతి ప్రసిద్ధాః. సైరీనసీ - వృంతాకంనలికాపోతకుసుంభాశ్శంతకానిచ, శాకానామభక్ష్యా, ఇతి. పోతంపోతాఇతిప్రసిద్ధం (కుసుంభంకురుకంఇతి మహారాష్ట్రప్రసిద్ధం). మార్కండేయ - వర్జ్యాశ్చాభిషమానిత్యం శతపుష్పాగవేధుకాః జంబీరకఫలం వర్జ్యం కోవిదారాశ్చ నిశ్శకః. అభిషమః శుక్లమితి చంద్రికా. సంధానకమితి పృథ్వీచంద్రః శతపుష్పా ఓంవాఇతి ప్రసిద్ధం. శాఖాయనః - మారిషంనాలికా చైవరక్తాయా చకలంబికా, అసురాన్న మిదం సర్వం పితౄణాం నోపతివృతే. మారిషంమధ్యదేశేమరసాఇతి మహారాష్ట్రేరాజగిరాఇతిచ ప్రసిద్ధం. కలంబికావేణ్యకృతి పత్రం. తత్రైవ - గాంధారికా పదోలని శ్రాద్ధకర్మణి వర్జయేత్. గాంధారికా తండుబీయమితి చంద్రికా. జవాసాఖ్యాదురాలభా, ఇతికైదేవః. భారతే - హింగుద్రవ్యేమశాకేషు అలాబులచునం తథా, కుకుందకాన్యాలాబునికృష్ణంపవణమేవచ, పునరలాబుగ్రహణం ఉభయాలాబునిషేధార్థమితి పృథ్వీచంద్రః. కుకుందకం - వర్జులంఛత్రాకం. తత్రైవ-కుస్తుబురుం కలింగోత్థం వర్జయేదష్టువేతసం. హేమాద్రోత్రాహ్మ - వార్తాకంపంచశింబంచలోమశాని ఫలానిచ; కలింగంరక్తచారం చవీణాకం ధృతచారకం, కపాలం కాచమారీచ కరంజం పిండమూలకం. గృంజనం చుక్రికాం చైవ గాజరం జీవకం తథా. వృంతాకం=శ్వేతం. కందూరాం శ్వేతవృంతాకం కుంభాండంచవివర్జయేత్. ఇతిదేవదోక్తేః తేనకృష్ణస్యానిషేధ ఇతి చంద్రికామాధవౌ. వస్తు తస్తు సదాశ్వేతనిషేధాత్ పునః శ్రాద్ధే నిషేధోన్యః తేనభక్ష్యస్య కృష్ణవృంతాకస్యాపి నిషేధార్థ మితివయం. కందూరా = కపికచ్చుః (కందూరం ప్రాచ్యషేషీఫలం) కుంభాదం = వృత్తాబాణః. పంచశింబంపల్ల మసూరరాజ మాష మతకులిశ్లాః. లోమశాని = కపిత్థాని. రక్తచారం లోహితచారఫలం వీణాకం = దీర్ఘకృష్ణకర్మణీ. ధృతచారకం = చిరస్థిత చారఫలంచారోబీతిప్రసిద్ధం. కపాలం = నారికేలం, కాచం = కచువృక్ష ఫలం. మారీచం = అర్థమరీచాని. గృంజనం పలాండుభేదః. పశ్చిమదిశిప్రసిద్ధః నతుగాజరం. తన్యస్యధుగక్తే. హేమాద్రికాశు గృంజనంగాజరమేవోక్తం. గౌడశ్రాద్ధకౌముద్యా మప్యేవంతచ్చింత్యం. చుక్రికాచిరకాలశుక్లంపానకం. చంద్రికాయాం హారీతః - న వటవృక్షేదుంబర శేలు దధిత్తనీపమాశులింగానిభక్షయేత్. శేలుఃశ్వేష్మాంతకః భోంకరసంజ్ఞః దధిత్తం = కపిత్థం.

అను ॥ విదువతగినవానిలో విశ్వామిత్రుడిట్లా - వెలగ, కురుకము కొబ్బరికాయ పండినజామ, పండిన అల్ల నేరెడువగైరా, గానుగపిండి, వాయువిదంగము వీనినన్నింటిని విదువాలి, అని. హేమాద్రియందుషట్ప్రింశన్మతమందిట్లా - మర్కటకము (ధ్యానం), అలిచెంతలు వీనిని శ్రాద్ధమందు విడిచిపెట్టాలి. మర్కటకమనగా లాకఅని ప్రసిద్ధమైనవి. సైరీనసీ ఇట్లా - వంకాయ, నాలికకూర, పోతకూర, కుసుమకూర, అశ్వంతకకూర వీని కూరలను తినరాదు, అని. మార్కండేయు డిట్లా - కల్లుతేట, సదాప, అడవి గోధుమలు వీటిని ఎల్లప్పుడు వదలాలి. పెద్దనిమ్మ ఫలము, కోవిదారము వీనిని ఎల్లప్పుడు విదువాలి, అని.

అభిషవమనగా తెల్లనిదని చంద్రిక. కారునది అని పృథ్వీ చంద్రుడు. శతపుష్ప అనగా ఓం అని ప్రసిద్ధమైనది. శార్యాయనుడిట్లా - తోటకూర, నారకూర, ఎఱ్ఱతీగ బచ్చలి, ఇదంతా అసురుల అష్టము పితరులకు చెందదు, అని. మారిషమనగా మధ్య దేశమందు మరన, అని మహారాష్ట్ర మందు రాజగిర అని కూడా ప్రసిద్ధము, కలంబిక అనగా వేణువు ఆకారంగల ఆకు. అక్కడే - గంజాయి, పొట్లకాయ, వీనిని శ్రాద్ధకర్మ యందు విడిచి పెట్టాలి. గాంధారిక అనగా తందులీయమని చంద్రిక. జవాస అనుపేరు గల, దురాలభ అని కైదేవుడు. భారతమందిట్లా - ద్రవ్యములందు ఇంగువ, శాకములందు సొరకాయ, వెల్లుల్లి కుక్క గొడుగు, సొరకాయ, నల్ల ఉప్పు వీనిని విడిచి పెట్టాలి. తిరిగి సొరకాయ పేరును చ్చెట వలన రెండు రకములైన (గుండ్రని, పొడవు) సొరకాయల నిషేధము కొరకు అని పృథ్వీచంద్రుడు. కుకుండకము = గుండ్రని పుట్టగొడుగు. అక్కడే - ధనియాలు, కలింగమందు జన్మించిన అష్టవేతనమును (ఒకరకమైనపులుపుతీగ) విడిచిపెట్టాలి, అని. హేమాద్రియందు బ్రాహ్మోక్తిఇట్లా - వారాకము, ఐదుశింబములు, లోమశఫలములు, కలింగము, రక్తచారము, వీణాకము, ధృతచారకము కపాలము, కాచము, మారీచము, కానుగు, పచ్చముల్లంగి, గృంజనము, చుక్రిక గాజరము, వేగినవీనిని విడిచిపెట్టాలి. వృంతాకము అనగా తెల్లవంకాయ దూలగొండి తెల్లవంకాయలు, గుండ్రని సొరకాయలు వీనిని వదలాలి, అని దేవలోక్తి. కనుక నల్లవంకాయల నిషేధములేదని చంద్రికా, మాధవులు. నిజానికైతే ఎప్పుడూ తెల్లదాన్ని నిషేధిస్తున్నాం కనుక తిరిగి శ్రాద్ధంలో నిషేధము వ్యర్థము. అందువల్లతినతగిన నల్లవంకాయలకు కూడా నిషేధం రావాలని ఇది అని మేము భావిస్తున్నాము. కందూరమనగా దూలగొండి (కందూరము వర్షాకాలంలో వచ్చే ఫలము). కుంభాండము అనగా గుండ్రని అనపకాయ. పంచశింబములనగా వల్లము, చిరుసెనగలు, అలిచెంతలు, మరము, ఉలవలు లోమశములు అనగా వెలగపండ్లు, రక్తచారము = ఎర్రచార ఫలము (పప్పు), వీణాకము = పొడుగాటి నల్లనిదోసకాయ. ధృతచారకం = చాలాకాలమున్న చారఫలము చారోలీ అని ప్రసిద్ధము. కపాలము = నారికేళము కాచము = కచువృక్షఫలము. మారీచం = పచ్చిమిరపకాయలు. గృంజనము = ఉల్లిగడ్డలో ఒక భేదము. ఇది పడమటి దిక్కులో ప్రసిద్ధమైంది. గాజరముకాదు దానిని వేరుగా చెప్పారుకనుక. హేమాద్రిమాత్రం గృంజనమనగా గాజరమనే అన్నాడు. గౌడశ్రాద్ధకౌముదియందుకూడా ఇట్లాగే ఉంది. దానిని ఆలోచించాలి. చుక్రిక = చాలాకాలముండి పుల్లనైనపానకము. చంద్రికయందుహోరుడిట్లా - మర్రి, రావి, మేడి, విరిగి, దధిత్తము. కడిమి, మాదిఫలము వీటినితినరాదు, అని. శేలువు అనగా శ్లేష్మాంతకము భోంకరమని ప్రసిద్ధము. దధిత్తము = కపిత్థము.

మా || స్మృతిసారే - క్షీరే తులవణందత్యా ఉచ్చిష్టేఽపిచయత్ ఘృతం స్నానం రజశీర్థేషు తామ్రేకవ్యంసురానమం. గౌడనిబంధసాగరే స్మృతిః - నారికేలోదకంకాంస్యేతామ్రపాత్రే స్థితంమధు, గవ్యంచతామ్రపాత్రస్థంమద్యతుల్యం ఘృతంవినా. తామ్రపాత్రేఘృతం మాంసం యచ్చ

గవ్యం ఘృతేతరత్, ఆమిషంతుగవాం మాంసం దధిమద్యం పయోరజః. ద్రవ్యాంతరయుతం మాంసం పయసాసంయుతం దధి పయోఽనుద్భుతసారంచ తామ్రపాత్రేనదుప్యతి. అథజలం - యాజ్ఞవల్క్యుః (అచారాధ్యాయ - 192) శుచిగోతృప్తికృత్వోయం ప్రకృతిస్థంమహీగతం. వర్షం జలముక్తం హేమాద్రావ్రహ్మాండే - దుర్గంధి ఫేనలంక్షారం పంకిలం వల్వలోదకం, వభవేద్యుతగోతృప్తిర్నక్షం యచ్ఛాప్యపాహృతం. యన్న సర్వాధ్యముత్పృష్టయచ్ఛాభోజ్య నిపానజం తద్యద్యుతం సలిలంతాతనదైవ శ్రాద్ధకర్మణి, నిపానో = జలాశయః. శుద్ధితత్వేతంభః - స్నానమాచమనందానందేవతాపితృతర్పణం, శూద్రోదక్తైర్నకురీవ తథామేఘాద్వినిః సృతైః హేమాద్రావాదిత్య పురాణే - చిరంపర్యుషితంవాఽపి శూద్రస్సృష్టమథాపివా, జాహ్నవ్యాః స్నాన దానాదౌ పునాత్యేవనదాపయః కాత్యాయనః - అపోనిశినగృహ్ణీయాన్నపిభేచ్ఛకదాచన ఉద్భక్త్యాగ్ని ముపర్యగ్నేర్ధామ్నా ధామ్నాజతీరయేత్. రజోదోషేషప్రాగుక్తం. నారదీయే - త్యజేత్పర్యుషితం పుష్పం త్యజేత్పర్యుషితంజలం, నత్యజేత్సాహ్వనీతోయం తులసీం పద్మబిల్వకం. అన్యాన్యమి పృథ్విచంద్రోదయే మాత్యే - మధ్యాహ్నాః ఖగ్గపాత్రంచతథానేపాలకంబలః, రౌవ్యందర్భాః తిలా గావోదౌపాత్రాశ్చ ప్రమః స్పృశఃపాపం కుత్సితమిత్థ్యాహః తస్య సంతాపకారిణః అప్తావేతేయతస్తస్మాత్ కుతపాజతిచిత్రతాః. బ్రాహ్మే - యతిస్త్రిదండః కరుణారాజతంపాత్రమేవచ, దౌహిత్రంకుతపః కాలః ఛాగం కృష్ణజనం తథా. శస్త్రానీతి శేషః దౌహిత్రం ఖగ్గపాత్రమతికల్పతరుః.

అను || స్మృతిసారమందిట్లా - పాలలో ఉప్పు ఉచ్చిష్టమైన నేయి చాకలితీర్థమందు స్నానము, రాగిపాత్రలో పాలు ఇవిసురతో సమానమైనవి, అని. గౌడనిబంధసాగరమందు స్మృతి ఇట్లా - కాన్యపాత్రయందు నారికేళపునీరు, తామపాత్రయందున్న తేనె, తామ్రపాత్రమందున్న పాలు, (నేయితప్ప) మద్యముతో సమానము. తామ్రపాత్రయందలి మాంసము, నేయితప్ప ఇతరమైన గవ్యము పాలువగైరా పనికిరావు. మాంసము గోమాంస తుల్యము పెరుగుమద్యముతో సమానము. పాలు రక్తముతో సమానము. మాంసం వేరే ద్రవ్యంతో కలిసి ఉంటే పాలతో కూడిన పెరుగు, సారముతీయబడని పాలు ఇవి తామ్రపాత్ర యందున్నచో దూషింపబడవు, అని ఇక జలము గూర్చి - యాజ్ఞవల్క్యుడు ఆచారఖండ మందిట్లా - ఆవులను తృప్తిపరచిన నీరు పవిత్రమైంది. సహజనీధ్ధంగా ఉన్న, భూమి యందున్న నీరు పవిత్రమైంది, అని. హేమాద్రియందు బ్రహ్మ ఖండమందు విదువ తగిన నీటిని గురించి చెప్పారు ఇట్లా - దుర్వాసనగల, నురుగుగల కారపునీరు, బురదనీరు, గుంటయందలినీరు, గోతృప్తినివ్వని నీరు, రాత్రిపూటతెచ్చిన నీరు అందరికొరకు విదువబడని నీరు, ఏనీరు తాగటానికి యోగ్యంకాదో, ఏనీరు పశువులు మొదలగు అంతా త్రాగుటకు అనువైనది కాదో అట్టి జలాన్ని ఎల్లప్పుడు శ్రాద్ధకర్మలందు విడిచి పెట్టాలి, అని. నిపానము = జలాశయము. శుద్ధితత్వమందు శంఖుడిట్లా - స్నానము, అచమనము, దానము, దేవతలకు పితరులకు తర్పణము శూద్రుని ఉదకముతో చేయరాదు. అట్లాగే మేఘము నుండి వచ్చిన నీటితో చేయరాదు, అని. హేమాద్రి యందు ఆదిత్య పురాణోక్తి ఇట్లా -

చాలా కాలపు నీరు, పాచినీరు చూడ్ర స్పర్శ కల్గిన నీరు ఐనా గంగనీరు ఎల్లప్పుడు స్నానదానములు మొదలగు వాని యందు పవిత్ర మొనర్చునదే, అని. కాత్యాయనుడిట్లా - నీటిని రాత్రి పూట తీసుకురారాదు. ఎప్పుడూ తాగరాదు. అగ్నిని స్థాపించి, అగ్నిపైన ఉంచి ధామ్నో ధామ్నో అను మంత్రమును పఠించాలి, అని. రక్షో దోషం జలానికి ఉంటే ఇంతకు ముందే చెప్పాము. నారదీయమందిట్లా - పాచి పుష్పాన్ని విడిచిపెట్టాలి. పాచి జలాన్ని విడిచిపెట్టాలి. కాని గంగా జలమును, తులసిని, పద్మము, బిల్వము వీటిని విడువరాదు, అని. ఇంకా ఇతరమైనవి కూడా పృథ్వీ చంద్రోదయమందు మత్స్యపురాణోక్తి ఇట్లా - మధ్యాహ్నకాలము, ఖడ్గపాత్ర (దున్నపోతు కొమ్ములతో చేయబడ్డపాత్ర) నేపాలదేశపు కంబళము, వెండి, దర్బలు, తిలలు, గోవులు, దౌహిత్రుడు (త్రము) వీరు ఎనిమిది. వీటిని పావము, కుత్సితము (నింద) అని అన్నారు. సంతాపాన్ని కల్గించేవి. ఈ ఎనిమిది తాపం కల్గించేవి కనుక కుతవములని పిలువబడ్డాయి, అని. బ్రాహ్మమందిట్లా - యత్రి, త్రిదండి, దయ, వెండిపాత్ర, దౌహిత్రము, కుతపకాలము, మేక, నల్లజింకచర్మము ఇవి ప్రశస్తమైనవి అని ముగింపు. దౌహిత్రమనగా ఖడ్గపాత్ర యని కల్పతరువు.

మూ॥ అపరార్థస్మృత్యంతరే - అపత్యం దుహితృవైవ ఖడ్గపాత్రం తదైవచ, ఘృతంచ కపిలాయ గో దౌహిత్రమితి కీర్తితం. బ్రహ్మాండే - అమావాస్యగతే సోమే యాశుభాదతి గౌస్తృణం, తస్యాగోర్యధ్వనేత్ క్షీరం తద్దౌహిత్రముదాహృతం. స్మృతిసంగ్రహే - ఉచ్చిష్టం శివనిర్మాల్యం వాంతం చ మృతకర్పటం, శ్రాద్ధే సప్త పవిత్రాణి దౌహిత్రః కుతపఃతిలాః. ఉచ్చిష్టం వత్సస్య దుర్గమిత్యర్థః శివనిర్మాల్యం = గంగోదకం. వాంతం = మధు మృతకర్పటం = తనరీపట్టం. తిలేష్యైవసంబంధః - అటవ్యాంయే సముత్పన్నా అక్షప్త ఫలితాస్తథా, తేనైశ్రాద్ధే పవిత్రాః స్వః తిలాస్తే న తిలాః స్మృతాః. అభావే గ్రామ్యః. గౌరాః కృష్ణాః తథారణ్యాః తదైవ త్రివిధాస్తీలాః. ఇతి బ్రాహ్మోక్తేః అథపరార్థాని చంద్రికాయాం యమః - కుక్కుటోపిత్ వరాహాశ్చ కాకశ్చాథ బిడాలకః, వృషలీపతిశ్చ వృషలః షండోఽపిరా రజస్వలా. ఏతేతు శ్రాద్ధకాలేనై వర్జనీయాః ప్రయత్నతః. ఖంజః కాణః కుడిః శ్వేతీదాతుః ప్రేష్వకరస్తథా, న్యూనాంగోఽప్యతి రిక్తాంగః తమవ్యవసయేత్రతః. వాయుబీయే - అన్నంపశ్యే యురేతేతు యదినై హవ్యకవ్యయోః, ఉత్పృష్టవ్యం ప్రధానార్థం సంస్కారస్యా వదిస్మృతః. సుమంతూః - చాందాలాది వీక్షితమన్నమ భోజ్య మన్యత్ర మృద్ధస్య హిరద్యోదక స్పర్శాత్. తత్తైవజమదగ్నిః - శుద్ధవత్సోఽథ కూష్మాండ్యః పావమాన్యస్తరత్సమాః పూతేన వారిణా దర్శ్యః అన్నదోషమపోసుదేత్. చంద్రోదయే - పాడుకోపచహా ఛత్రం చిత్రరక్తాం బరం తథా, రక్తపుష్పంచ మార్జారం శ్రాద్ధభూమౌ వివర్ణయేత్. నిర్ణయదీపీ - ఘంటా నినాదో హయసన్నిధానం శంఖాశ్చ శంఖౌ కదరీదలంచ, ఉన్నత జాత్యర్హహ యారిజాని శ్రాద్ధస్య వైగుణ్య కరాణ్యమూని. హయారిజం = మహిషీ క్షీరాది.

అను॥ అపరార్థమందు స్మృత్యంతరవచనమిట్లా - అమ్మాయికొడుకు, ఖడ్గపాత్ర, కపిలగోవు నేయి ఇవి దౌహిత్రమని చెప్పబడ్డాయి, అని. బ్రహ్మాండమందిట్లా - చంద్రుడు

అమావాస్య యందు రాగా ఏ అవు గడ్డిని మేస్తుందో ఆ గోవు యొక్క పాలు అది దౌహిత్రమని చెప్పబడింది, అని. స్మృతి సంగ్రహమందిట్లా - దూడతాగగా మిగిలిన పాలు (ఉచ్ఛిష్టము) శివ నిర్మాణము, తేనె, మృతకర్పటము, దౌహిత్రుడు, కుతవకాలము, తిలలు ఈ ఏడు శ్రాద్ధమందు పవిత్రమైనవి, అని. ఉచ్ఛిష్టమనగా దూడతాగిన పాలు అని అర్థము. శివ నిర్మాణమనగా గంగాజలము. వాంతము = తేనె. మృతకర్పటము = తనరీపట్టము (వస్త్రము) ఒకరకమైన పురుగు నుండి వచ్చేదారము బెస్తవారి వలల దారం. నువ్వుల గూర్చి ఆపస్తంబు డిట్లా - అడవి యందు పుట్టిన, దున్నకుండానే పండిన నువ్వులు శ్రాద్ధమందు పవిత్రమైనవి. అవి మామూలు తిలలు కావు, ఉత్తమమైనవి. లేని పక్షంలో గ్రామంనకు చెందినవి. తెలుపు, వలుపు, అడవివి అని నువ్వులు మూడు రకాలు, అని బ్రాహ్మకీ. ఇక విడువ తగిన వాటిని గూర్చి చంద్రిక యందు యమోక్తి ఇట్లా - కోడి, విద్వరాహము, కాకి, బిడాలము, వృషలీపతి, వృషలుడు, నపుంసకుడు, భర్త, సంతానము లేనిది, రజస్వల వీరిని శ్రాద్ధ కాలమందు ప్రయత్న పూర్వకముగా విడిచిపెట్టాలి, అని. కుంటివాడు, ఒంటికంటివాడు, ఈచబోయిన చేయగలవాడు, తెల్లమచ్చలు గలవాడు యజమాని యొక్క సేవకుడు, తక్కువ అవయవములవాడు, ఎక్కువ అవయవములవాడు వారిని కూడా అక్కడి నుండి తొలగించాలి. వాయవీయమందిట్లా - ఒకవేళ వీరు హవ్యకవ్యముల అన్నాన్ని చూచిన యెడల ప్రధానార్థమును విడిచిపెట్టాలి. లేదా ఆపత్తికాలమందు సంస్కారం చేయాలి అని చెప్పారు. సుమంతువిట్లా - చాండాలాదులు చూచిన అన్నమును తినరాదు, మట్టి, భస్మము, బంగారము వీని జలస్పర్శ కలదాని కన్న ఇతరమైనది (తినరాదు), అని. అక్కడే జమదగ్ని - శుద్ధవతీ కూష్మాంధ సంజ్ఞ కల ఋక్కులు, పావమాన్య, తరత్సమ ఈ ఋక్కులతో పవిత్రమైన నీటితో, దర్భలతో అన్న దోషమును తొలగించాలి, అని. చంద్రోదయమందిట్లా - పాడుకలు, చెప్పులు, గొడుగు, చిత్ర వర్ణముగల ఎర్రని వస్త్రము, ఎఱ్ఱని పుప్పము, పిల్లి శ్రాద్ధ భూమి యందు ఇవి ఉండరాదు, అని. నిర్ణయదీపమందిట్లా - ఘంటానారము, గుఱ్ఱము, అలిచిప్ప, శంఖము, అరటిఆకు, ఉమ్మెత్త, మల్లె, జిల్లేడు పూలు బఱ్ఱపాలు మొదలగునవి, ఇవి శ్రాద్ధమునకు విరోధమును చేసేవి (నీచత్వం), అని. హయారిజము = బఱ్ఱపాలు మొదలగునవి.

మూ॥ అథశ్రాద్ధదినకృత్యం - చంద్రోదయ ఉతనాః - గోమయోదకైర్భూమి భాజన శౌచం కుర్యాత్. పరాశరః - కాంజికం దధితక్రం చ శ్రుతం ద్వాశ్రుతమేవచ, పూర్వమేవనదాతవ్యం ఏకోద్ధిష్ఠై ధపార్యతే. వేదమూర్తౌ పరాశరః - గృహగ్ని శిశుదేవానాం బ్రహ్మచారి తపస్వినాం, తావన్నదీయతే కించిత్ యావత్ప్రీతాన్న నిర్వపేత్. కౌర్మే - తిలానవకరేత్రత్ర నర్వతో బంధయేదజాన్. తత్తైవదేవలః - తద్దైవ యంత్రితో దాతా ప్రాతః స్నాత్వా సహంబరః, అరభేతనమైః పాత్రైః అన్నారంభం చ బాంధవైః. అత్ర అత్యనేపదాత్ స్వయమేవ పాకః కార్యః. అశక్తౌ పత్వా తదభావే బాంధవైః, తతస్త్రివి పపాచాచు సీతాజనక నందినీ, ఇతి పార్థవింగాదితి హేమాద్రిః.

శ్రాద్ధ దీపకలికాయా మాశ్వలాయనః - సమాన ప్రవరైర్విశ్రే: సపిందైశ్చ గుణాన్వితై: కృతోపకారిభిశ్చైవ పాకకార్యం ప్రశస్యతే. వ్యాసః - గృహిణీ చైవసమస్తాః పాకం కుర్యాత్ప్రయత్నః నిష్కన్నేషు చ పాకేషు పునః స్నానం సమాచరేత్. వృత్తి చంద్రోదయే బ్రాహ్మే - రజస్వలాం చ పాషండాం పుంశ్చలీం పతితాం తథా, త్యజేమ్మద్రాం తథా వంధ్యాం విధవాంచాస్య గోత్రజాం. వ్యంగకర్తీం చతుర్థాహః స్నానామపి రజస్వలాం, వర్తయేత్ శ్రాద్ధ పాకార్థం అమాత్యపితృవంశజాం. మాతృపితృ వంశజభిన్నాం త్యజేదిత్యర్థః. స్మృతిసారే - స పాకంకారయేత్సుత్రీం అన్యాంచాప్యన్య గోత్రజాం, మృతవంధ్యాంచ గర్భష్ఠీం గర్భిణీం చైవ దుర్ముఖీం. పాకభాండానితుషేమాద్రౌ నాగరఖండే - సౌపర్యవృథరౌప్యాణి కాంస్య తామ్రాద్భవానిచ, మార్మికాన్యపి భవ్యాని నూతనాని దృఢానిచ. తత్రేవాదిత్య పురాణే - పచేదన్నానిసు స్నాతః పాత్రేషు శుచిషు స్వయం, స్వర్ణా దిధాతు జాతేషు మృన్మయేషుపి వా ద్విజః. అచ్చిద్రేష్వ విలిప్తేషు తథాఽనుపహతేషుచ, నాయసేషు స భిన్నేషు దూషితేషుపి కర్షిచిత్. పూర్వం కృతోపయోగేషు మృన్మయేషు సమకృచ్ఛిత్. వాయుపురాణే - సకదాచిత్పచేదన్నం అయః స్థాలీషు పైత్వకం, అయసోదర్శనా దేవపితరోఽపి ద్రవంఠిపి. కాలాయనం విశేషేణ నిందంతి పితృకర్మణి, ఫలానాం చైవ శాకానాం ఛేద నార్థానియానితు, మహానసేఽపి శస్త్రాణి తేషామేవపి సన్నిధిః. ఇష్యతే నేతరస్యాత్ర శస్త్రమాత్రస్య దర్శనం. (శ్రాద్ధ దేశేతు విదుషా పితృభాం తృప్తి మిచ్చతా) మహానసేని యుక్తానామపి కార్యం నదర్శనం. తత్రైవ - పశుమానస్త్ర భండేషు భక్ష్యాతామ్ర మయేషుచ, సముద్గరలివైహారాత్ పితృనీ దుఃఖ మహార్జవాత్. తైజసానామ భావేతు పితరే మృన్మయేపిచ, సవేశుచౌ ప్రకుర్వీత్ పాకం పితృత్రమాదరాత్. తత్రే వా ణి - పశ్వాన్న స్థాపనార్థేతు శస్యంతే దారుజాన్యపి, దర్వాద్దీన్యపి కార్యాణి యజ్జయైరపి ద గుమూ - వివాహప్రేతకార్యేచ మాతా పిత్రోః క్షయేఽహని, సవభాందాని కుర్వీత్ యజ్జకాలే విశేషతః.

అను॥ ఇక శ్రాద్ధ దినమందు చేయాల్సినది. చంద్రోదయమందు ఉశనునివాక్కు ఇట్లా - గోమయ ఉదకములతో భూమిని పాత్రలను శుద్ధి చేయాలి, అని. పరాశరుడిట్లా - ఆరనాళము (కలి), పెరుగు, మజ్జిగ, వండినది లేదా వండనిదైనా ఏకోద్దిష్టమందు కాని పార్వణమందు కాని మొదలే ఇవ్వరాదు, అని. హేమాద్రి యందు పరాశరుడిట్లా - గృహగ్నికి (ప్రాతర్ హవనము లేక) పిల్లలకు దేవతలకు, బ్రహ్మచారులకు, తపస్సులకు వీరందరికి పిండని ర్వాపం జరిగేదాకా ఏమీ ఇవ్వరాదు, అని. కౌర్మమందిట్లా - వంటశాల మొదలగు చోట్ల అంతట సువ్వులను చల్లాలి. అన్ని విధముల మేకలను కట్టివేయాలి, అని. అక్కడే దేవలుడిట్లా - అట్లాగే దాత నియమపూర్వకంగా (సంయమంతో) ప్రొద్దున్నే సచేల స్నానము చేసి, కొత్త పాత్రలతో, బంధువులతో కూడి అన్నారంభమును (పాకమును) ఆరంభించాలి, అని. ఇక్కడ ఆత్మనేపదం వాడినందువల్ల స్వయంగానే పాకం చేయాలి, అని. శక్తి లేనప్పుడు భార్యతో చేయించాలి. వీలు కాకపోతే బంధువులతో చేయించాలి. ఆ విధవ వాటిని జనక నందిని సీత త్వరగా వండింది, అని పాద్యమందలి మాటలవల్ల తెలుస్తోంది అని హేమాద్రి. శ్రాద్ధ దీప కలికయందు ఆశ్వలాయనోక్తిఇట్లా - సమాన ప్రవర కలవారితో మిత్రులతో,

సపిందులతో, గుణవంతులతో, ఉపకారం చేసినవారితో వీరిలో ఎవరితోనైనా పాక కార్యము చేయించుట మంచిది, అని. వ్యాసుడిట్లా - గృహిణి చక్కగా స్నానం చేసి ప్రయత్నపూర్వకముగా వంటచేయాలి. వంట అయ్యాక తిరిగి స్నానం చేయాలి, అని. పృథ్వీచంద్రోదయమందు బ్రాహ్మకీ ఇట్లా - రజస్వల, పాషండి (వేదబాహ్యురాలు) కులట, పతిత, శూద్ర, గొడ్డాలు, విధవ, అన్యగోత్ర మందు పుట్టినది, చెవులు సరిగా లేనిది నాలుగవ రోజుటి స్నానం చేసిన రజస్వల, మాతృ పితృవంశజురాలు కానిది ఇట్టి వారిని శ్రాద్ధపాకమందు త్యాగం చేయాలి (ఉంచరాదు), అని. మాతృపితృవంశజ భిన్నను విడిచి పెట్టాలి అని అర్థము. స్మృతి సారమందిట్లా - పుత్రికతో (కన్యతో) అన్య పుత్రికతో, అన్య గోత్రజతో, పిల్లలు పుట్టి చనిపోవటంతో వంధ్యులన ఆమెతో, గర్భం తీయించుకున్న స్త్రీతో, గర్భిణీతో, చెడు మాటలు మాట్లాడే స్త్రీతో (దుర్ముఖి) వీరితో పాకం చేయించరాదు, అని. పాకభాండములైతే హేమాద్రి యందు నాగరఖండమందిట్లా - బంగారువి, వెండివి, కాంస్యము, రాగి, మట్టివి ఏవైనా సుందరమైనవి, కొత్తవి, దృఢమైనవి కావాలి, అని. అక్కడే ఆదిత్యపూరాణమందిట్లా - చక్కగా స్నానం చేసి శుచియైన పాత్రలందు స్వయంగా అన్నం మొదలగునవి వండాలి. ద్విజుడు సువర్ణము మొదలగు ధాతువుల వల్ల కల్గిన పాత్రలందు కాని మట్టిపాత్రలందు కాని వంట చేయాలి. చిల్లులు లేనివి, పూయబడనివి, అపవిత్ర వస్తు సంబంధంలేనివి, లోహమువికానివి (ఇనుము), పగులనివి, ఏవిధంగానూ దూషితం కానివి ఇట్టివి కావాలి. ఆ పాత్రలు. ఇదివరలో ఉపయోగించిన మట్టి పాత్రలందు ఎక్కడా వంట కూడదు, అని. వాయుపూరాణమందిట్లా - పైతృకమైన అన్నమును ఇనుప పాత్రలందు ఎప్పుడూ వండరాదు. ఇనుము కప్పిస్తేనే చాలు పితరులు కూడా పరుగెత్తుతారు, అని. పితృకర్మలందు ప్రత్యేకించి నల్ల ఇనుప పాత్రలను నిందిస్తారు. పండ్లు శాకములు కోయటానికి ఏవి ఉన్నాయో వంటకాల యందు శస్త్రములు, అవే ఉండాలి. ఇతరమైన శస్త్ర మాత్రముల దర్శనము ఇక్కడ తగదు. (ఇష్టంకాదు). విద్వాంసుడు పితరులకు తృప్తిని కోరుతూ శ్రాద్ధ ప్రదేశమందు వంటకాల యందుంచిన వాని దర్శనమైనా చేయరాదు. అక్కడే - భక్తితో తామ్రమయ ఇతర పాత్రలందు వందుతూన్నందువల్ల పితరులను ఘోరమైన దుఃఖ మహర్థవము నుండి ఉద్ధరిస్తున్నాడు. తైజసమైనవి (ధాతువి) లేని పక్షంలో మృన్మయమైన వంట కుండయందు కూడా చేయవచ్చు. కొత్తది, శుచియైనది ఐన మట్టి పాత్రయందు ఆదరంతో పితరుల కొరకు పాకం చేయాలి. శుచియైన ప్రదేశమందు, అని. అక్కడే ఆదిత్య పూరాణమందిట్లా - వండిన వంటకాన్ని ఉంచే కొరకైతే కట్టతో చేసిన పాత్రలు కూడా ప్రశస్తమైనవి. యజ్ఞియమైన కర్రలతో దర్వి మొదలగునవి కూడా చేయాలి, అని. యముడిట్లా - వివాహమందు, ప్రేతకార్యమందు, మాతపితరుల మరణదినమందు, విశేషించి యజ్ఞకాలమందు కొత్త పాత్రలు ఉండాలి, అని.

మూ॥ అథపాకాగ్నిః - అథపాకాగ్నిః - హేమాద్రి ప్రజాపతిః - ఔషసే నాన్న సిద్ధిః అగ్నికరణమేవచ. పృథ్వీచంద్రోదయే అంగిరః - శాలాగ్నైశుపచేదన్నం లౌకికే వాపినిత్యతః

, యస్మిన్న గ్నౌ పచేదన్తం తస్మిన్ హోమోవిధీయతే. మను: (63-67) వైవాహికేఽగ్నౌ కుర్వత గృహ్యం కార్యం యథావిధి, పంచయజ్ఞ విధానంచ పంక్తిం చాన్వాహి కీం ద్విజః. శ్రాద్ధస్య గృహ్యత్వం చోక్తమ పరార్థేణ. అత్రైవితేషాఃకర్మప్రతిపే - ప్రాతర్ హోమంతు నిర్వృత్య సముద్భుత్య హుతాశనాత్ శేషం మహానసే కృత్వా తత్రపాకం సమాచరేత్ పాకాంతేఽగ్నిం తమాహ్వాత్య గృహ్యగ్నౌతు పునః క్షిపేత్. తతోఽస్మిన్ వైశ్వదేవాది కర్మకుర్యాత్ అతంద్రితః. తదభావే లౌకికే తతః పచేయురన్నాని నిర్వాపానంతరం శనైః, వైవాహికేఽగ్నౌ వన్యత్ర లౌకికే వాపి పంచయతః, ఇతి కలికాయాం సంగ్రహోక్తేః. పిత్రర్థం నిర్వాపం కృత్యేత్త్యర్థః. అత ఏవహోమాద్రౌ వాయుపురాణే పిత్రర్థం నిర్వపే ద్యుమౌ కూర్మేవా దర్భ సంస్కృతే, ఇతి. తత్రైవ పార్థ మాత్మయోః - అగ్నిమాన్నిర్వపేత్యైత్రం చరుంవా సమముష్టిభిః, పితృభ్యో నిర్వపామితి సర్వం దక్షిణతో న్యసేత్. చరుగ్రహణా(ద)న్న కాకాదావితి హోమాద్రిః. పిండపితృయజ్ఞార్థ పాకవిషయోఽయం నిర్వాప ఇతి తు యుక్తం. అయం చ ఇతరోపా మగ్నిః. అత్వలాయనానాం (అ4.ఖ5.సూ.9) ఈ గురుణాఽ భివృతా అన్యతోవా అపక్షీయమాణా అమావాస్యాయాం శాంతి కర్మ కుర్వీదన్, ఇత్యాది సూత్రేణ పచనాగ్నేః త్యాగముక్త్యా, ఇహై వాయుమితరో జాతవేదా, ఇత్యర్థర్యేన, శమీమయూభ్యా మరణీభ్యా మగ్నిం మంథేత్ సపచనాగ్నిర్భవతి, ఇతి సూత్రే వృత్తౌ చోక్తేః పచనాగ్నావేవపాకః. బౌధాయనేనా వ్యుక్తం - అహ్వాత్యపచనాగ్ని మౌపాసనం వా అభిప్రవ్రజంతి, ఇతి. స్మార్తాగ్నౌ పాకస్తస్య తాభా విషయ ఇతికేచిత్. వస్తు తస్య పూర్వోక్తస్య సర్వాధాన విషయత్వం యుక్తం. శిష్టాచారేఽపి నప చనేద్యుత్తే. అందవిలాయామపి సర్వాధానపక్షే వైశ్వదేవం శ్రాద్ధం చ పచనేఽగ్నౌ కుర్యాత్. అన్యథా ఔపాసనే ఇత్యుక్తం. అగ్నైకరణంతు ప్రయోగ పారిజాతాదిభిః అల్పికాది సర్వశాద్దేషు పిండ పితృయజ్ఞవ్యతిషం గోక్తేః లౌకికే పచనేవా పాకే కృతేఽపి గృహ్యగ్నౌ పక్షచరుడైవ కార్యమితి ప్రతిభాతి. మదనరత్నేఽప్యేవం. విధుకోల్పిన్నాగ్నాదేస్తు పృష్టోదివి విధానేన అగ్నిసంపాదన మిత్యుక్తం హరిహరభాష్యే, ఇతిపాకాగ్నిః.

అను|| ఇక పాకాగ్ని, హోమాద్రి యందు ప్రజాపతి ఇట్లా - ఔపాసనంవల్ల అన్నసిద్ధి అగ్నికరణము కూడా, అని. పృథ్వీచంద్రోదయమందు అంగిరుడిట్లా - శాలాగ్ని యందు అన్నమును వందాలి (గృహ్యగ్ని) (అర్థాధాని, సర్వాధాని ఇద్దరు. శ్రౌత స్మార్తాగ్నులు రెండు ఇవి చేస్తే సర్వాధాని. ఒకటి చేస్తే అర్థాధాని) లేదా ఎప్పుడూ లౌకికాగ్ని యందు కాని అన్నం వందాలి. ఏఅగ్ని యందు అన్నం వందుతారో ఆ అగ్ని యందే హోమం చేయాలి, అని. మనువిట్లా - గృహ్యకార్యమును శాస్త్ర ప్రకారము వైవాహికాగ్ని యందు చేయాలి. పంచయజ్ఞ విధానము, ప్రతిదిన, పాకము, వీని నన్నిటిని వైవాహికాగ్ని యందు చేయాలి, బ్రాహ్మణుడు, అని. అపరార్కుడు శ్రాద్ధమును గృహ్యకర్మగా చెప్పాడు. ఇక్కడ విశేషము కర్మ ప్రదీప మందిట్లా - ప్రొద్దుటి హోమాన్ని పూర్తి చేసి అగ్ని నుండి (కొంత అగ్ని) తీసి మిగిలిన దానిని వంటశాల యందుంచి అక్కడ వంట చేయాలి, అని. వంట అయ్యాక చివర అగ్నిని తెచ్చి గృహ్యగ్ని యందు తిరిగి ఉంచాలి. ఆ పిదప దీనియందు వైశ్వదేవాది కర్మ సోమరితనం లేకుండా చేయాలి. అదిలేని పక్షంలో లౌకికాగ్ని యందు. ఆ పిదప నిర్వాపము తరువాత

మెల్లగా వంట చేయాలి, వైవాహికాగ్ని యందు కాని లేదా లౌకికాగ్ని యందుకాని నిగ్రహంతో, అని కాలిక యందు సంగ్రహోక్తి. పితరుల కొరకు నివాపాంజలి ఇచ్చాక అని అర్ధము అందువల్లనే హోమాద్రి యందు వాయుపురాణోక్తి ఇట్లా - పితరుల కొరకు భూమి యందు కాని దర్బులతో సంస్కృతమైన కూర్చుపై కాని (పిడికెడు కుతలు)నిర్వాపం చేయాలి, అని అక్కడే పాద్యమాత్యముల పచనమిట్లా - అగ్నికలవాడు పితృసంబంధమైన అన్నాన్నిలేదా చరువును కాని సమానమైన పిడికిళ్ళతో, పితరులకై నిర్వాపం చేస్తున్నాను, అని నిర్వాపం చేయాలి. దానినంతా దక్షిణ దిక్కువైపు ఉంచాలి. చరుగ్రహణము అన్నశాకాదులందు సూచన అని హోమాద్రి. పిండ పితృయజ్ఞం కొరకైన పాక విషయమీ నిర్వాపము అనేది తగినమాట. ఇది ఇతరుల అగ్ని ఆశ్వలాయనులకైతే, గురుణా అభిమృతా, అనే సూత్రంవల్ల పచనాగ్ని త్యాగాన్ని చెప్పి, ఇషావాయం, అనే సగం ఋక్కుతో, శమీ మయీభ్యాం, అనిసూత్రమందు వృత్తియందు చెప్పినందు వల్ల పచనాగ్ని యందే పాకము. బౌధాయనుడు కూడా చెప్పాడిట్లా - పచనాగ్నిని కాని జిహ్వానాగ్నిని కాని తెచ్చి, అని. స్మార్తాగ్ని యందు పాకము అనేది ఇతర శాఖల విషయము అని కొందరు నిజానికైతే ముందు చెప్పినది సర్వాధాన విషయకమనుట తగును. శిష్టాచారమందు కూడా పాకం కన్పించటం లేదు. 'అండవిలా' యందు కూడా సర్వాధాన పక్షమందు వైశ్వదేవమును, శ్రాద్ధమును పచనాగ్ని యందు చేయాలి లేని పక్షంలో జిహ్వానన యందు అని చెప్పారు. అగ్ని కరణమైతే, ప్రయోగ పారిజాతాదులవల్ల, ఆభికాది సర్వశ్రాద్ధములందు పిండ పితృ యజ్ఞముల కలయిక చెప్పబడింది కనుక లౌకికాగ్ని యందైనా పచనాగ్ని యందైనా పాకం చేయబడ్డా గృహ్యగ్ని యందు పక్షమైన చరువుతోనే చేయాలని తోస్తోంది. మదనరత్నంలో కూడా ఇట్లాగే ఉంది విధురునికి అగ్ని ఉత్పిన్నమైన వారికైతే పృష్ఠోదివి, విధానంతో అగ్ని సంపాదనము అని హరిహర భాష్యంలో చెప్పబడింది. అని పాకాగ్ని గూర్చి.

మా॥ చంద్రికాయాం మార్కండేయః - అష్టాః షట్సు ముహూర్తే షుగలేషు
ప్రయతాన్ ద్విజాన్, ప్రత్యేకం ప్రేషయేత్తేషాం ప్రదాయామలకోదకం. దేవలః - తతో నివృత్తే
మధ్యాహ్నే కృతరోమన భాన్ ద్విజాన్, అభిగమ్య యథాన్యాయం ప్రయచ్ఛేద్దంత ధావనం.
తైలమభ్యంజనం స్నానం స్నానీయం చ వృధగ్విధం, పాత్రైరౌదుంబరైర్ద్రవ్యో వైశ్వదేవిక పూర్వకం,
జిడుంబరైః తామ్రమయైః. అత్రక్షౌరామలక స్నానాది నిషిద్ధతి ధ్యాదివ్యతిరిక్త విషయం, ఇతి
హోమాద్రిః మాధవశ్చ. యత్త చంద్రికాయాం ప్రవేశాః - తైలముద్యర్తనం స్నానం దద్యాత్
పూర్వాహ్నా ఏవతః, శ్రాద్ధ భాగ్యేనభిశ్చుచ్యేదనం తునకారయేత్, ఇతి. తన్నిషిద్ధతిధ్యాది విషయం
నిషిద్ధ తిధ్యాదిచుప్రాగుక్తం. అభ్యంగేతు కలికాయాం కాత్యాయనః - తైలముద్యర్తనం దేయం
బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయత్నతః, తైరభ్యంగశ్చ కర్తవ్యో వర్ణకాలం నచింతయేత్. అపరార్థేప్రవేశాః
- స్నాతోఽపి ధికారోభవతి దైవే పితౄణాం చ కర్మణి, శ్రాద్ధకృచ్ఛ క్షవాసాః స్యాన్యాని చ విజిత్తేదియః
హోమోద్రౌ జాబాలిః - తాంబూలం చంతకాష్ఠంచ స్నేహ స్నాన మభోజనం, రత్నోషధం

పరాన్నాని శ్రాద్ధ కర్తా విపర్ణయేత్. వస్త్రే బిశేషమాహా తదైవ భృగుః - నగ్నస్యాన్మలవ ద్వాసా నగ్నః కౌపీన కేవలః ద్వికచ్ఛోఽనుత్తరీయశ్చ అకచ్ఛోఽవస్త్ర వివచ. నగ్నః కాషాయవాసాః స్యాన్మగ్నశ్చార్థపటః స్మృతః నగ్నోద్విగుణ వస్త్రః స్యాన్మగ్నో రక్తపటః స్మృతః. నగ్నస్తు సిద్ధవస్త్రః స్యాన్మగ్నః స్మృత పటస్తథా. తతః కర్తా ఊర్ధ్వ పుండ్రం కుర్యాత్. జపేహోమే తథాదానే స్యాన్మగ్నయే పితృకర్మణి, తత్పర్వం నశ్యతి క్షిప్రం ఊర్ధ్వ పుండ్రం వినాకృతం, ఇతి హేమాద్రావుక్తేః యజ్ఞేదానం జపోహోమః స్యాన్మగ్నయః పితృకర్మచ పృథా భవతి విప్రేంద్రా ఊర్ధ్వపుండ్రం వినాకృతం, ఇతి బృహన్నారదీయాత్. ఊర్ధ్వం చ తిలకం కుర్యాత్ దైవే పిత్రేవ కర్మణి, ఇతి వృద్ధ పరాశరీక్షేళ్ళ. అన్యేతు - ఊర్ధ్వ పుండ్రం ద్విజాతీనాం అగ్నిహోత్ర సమోవిధిః, శ్రాద్ధకాలేతు సంప్రాప్తే కర్తా భోక్తా చ తత్ప్రజేత్. వామహస్తే చదర్బాంస్తు గృహేరంగావలింశథా, లలాటే తిలకం దృష్త్వా నిరాశాః పితరోగతాః, ఇతి సంగ్రహోక్తేః.

అను॥ చంద్రిక యందు మార్గందేయుడిట్లా - దివసంలో ఆరు ముహూర్తాలు గడిచాక పరిశుద్ధులైన ద్విజులను, వారికి ఆమలక ఉదకాన్ని ఇచ్చి ప్రత్యేకంగా పంపాలి (భోక్తలందరికీ), అని. దేవలుడిట్లా - మధ్యాహ్నం గడిచాక కొరిగించుకున్న రోమములు నఖములు గల బ్రాహ్మణులను చేరి విధి ప్రకారము వారికి దంత ధావనమునకై ఇవ్వాలి. తైలము అభ్యంజనము కొరకు, స్నానమునకు జలము, విడివిడిగా జలాదులు ఉండాలి. విశ్వేదేవుల పూర్వకముగా ఔదుంబర పాత్రములతో జల మివ్వాలి. ఔదుంబరమనగా తామ్ర మయమైనవి. ఇక్కడ క్షౌర ఆమలక స్నానాదులు నిషిద్ధ తిథులు మొదలగునవి కానివాని విషయము, అని హేమాద్రి, మాధవుడు కూడా. చంద్రిక యందు ప్రచేతుడు ఇట్లా - పూర్వాష్టమందే తైలము, ఉద్వర్తనము స్నానము ఇవ్వాలి, శ్రాద్ధ భోక్తలకు నఖశృ శ్రుచేదనము చేయించరాదు అని ఏదన్నాడో అది నిషిద్ధ తిథ్యాది విషయము. నిషిద్ధ తిథ్యాదులనైతే ముందే చెప్పాము. అభ్యంగ విషయంలో కలికయందు కాత్యాయనుడిట్లా - బ్రాహ్మణులకు ప్రయత్న పూర్వకముగా తైలము ఉద్వర్తనము ఇవ్వాలి. వారు అభ్యంగ స్నానం చేయాలి. వర్ణ కాలం గూర్చి ఆలోచించరాదు, అని. అపరార్థమందు ప్రచేతుడిట్లా - స్నానం చేస్తే దైవ, పితృ కర్మలందు అధికారి ఔతాడు. శ్రాద్ధకర్త తెల్లని వస్త్రములు ధరించాలి, మౌనంగా ఉండాలి. విజితేంద్రియుడు కావాలి, అని. హేమాద్రి యందు జాబాలి ఇట్లా - తాంబూలము, దంతకాష్ఠము. స్నేహ స్నానము, అభోజనము, రతి, ఔషధము, పరాన్నము వీనిని శ్రాద్ధకర్త విడిచిపెట్టాలి, అని. అట్లాగే వస్త్రమందు విశేషాన్ని భృగువిట్లా చెప్పాడు - మలినమైన వస్త్రములు ధరిస్తే నగ్నమన్నట్టే కేవలం కౌపీనం ధరించినా, రెండు కచ్చెలు ధరించినా, ఉత్తరీయం లేకపోయినా, కచ్చలేకపోయినా, వస్త్రం లేకపోయినా, కాషాయ వస్త్రాలు ధరించిన, తడి బట్టలు ధరించినా వీరంతా నగ్నమైన వారిగా చెప్పబడ్డారు. రెట్టింపు వస్త్రాలు ధరించినా, ఎర్రబట్టలు ధరించినా, సునుపు గల వస్త్రాలు ధరించినా, కుట్టబడిన వస్త్రాలు ధరించిన వీరంతా నగ్నలే, అని. ఆ పిదప కర్త ఊర్ధ్వ పుండ్రం ధరించాలి. జపము, హోమము,

దానము, స్వాధ్యాయము, పితృకర్మ ఇవన్నీ ఊర్ధ్వపుండ్రం లేకుండా చేస్తే అదంతా వెంటనే నశిస్తుంది, అని హేమాద్రి యందు చెప్పారు. యజ్ఞము దానము, జపము, హోమము, స్వాధ్యాయము, పితృకర్మ ఇవి ఊర్ధ్వపుండ్రం లేకుండా చేస్తే వ్యర్థమౌతాయి. ఓ విప్రేంద్రులారా! అని బృహన్నారదీయమందు ఉంది. ఆ పైన, దైవ పితృ కర్మలందు తిలకం కూడా ధరించాలి, అని వృద్ధపరాశరోక్తి కూడా. ఇతరులైతే - బ్రాహ్మణులకు ఊర్ధ్వపుండ్రము అగ్ని హోత్రముతో సమానమైన విధి. శ్రాద్ధకాలం వస్తే కర్త, భోక్త వీరిద్దరు దానిని విడిచిపెట్టాలి, అని అన్నారు. ఎడమచేతి యందు దర్బలు ఇంటిముందు ముగ్గులు, నొసట బొట్టు వీనిని చూచి పితరులు నిరాశతో వెళ్తారు, అని సంగ్రహోక్తి.

ము॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిపుండ్రం వా చంద్రాకారమథాపివా, శ్రాద్ధకర్తా న కుర్యీత యా వర్చింధాన్షు నిర్వపేత్, ఇతి విశ్వప్రకాశే వచనాచ్చ న కార్యమిత్యాహుః. అత్ర ఆచారాద్భవస్థా. అత ఏవ బృహన్నారదీయే - ఊర్ధ్వపుండ్రం చ తులనీం శ్రాద్ధేనేచ్ఛంతితేచన, ఇతి. ఊర్ధ్వపుండ్ర విధిః విప్రవిషయః. నిషేధాః కర్తుపర ఇతి పుద్గీసచంద్రః. యత్తపోమాద్రో దేవలః - లలాటే పుండ్రకం దృష్ట్వా స్మంధే మాల్యంత ధైవచ, నిరాశాః పితరో యాంతి దృష్ట్వా చ వృషలీ పతిం, ఇతి. తక్ గంధేన త్రిపుండ్ర విషయం. ప్రాక్ పిండదానాత్ గంధాద్వైః నాలం కుర్యాత్ స్వవిగ్రహం, ఇత్యాశ్చరాయనోక్తిః. పుండ్రం వర్చుల మిశ్య పరాల్కే మదనరత్నే చ. పుద్గీస చంద్రస్థు పుండ్రం = త్రిపుండ్రం. ఊర్ధ్వం చ తిలం కుర్యాత్ న కుర్యాద్వై త్రిపుండ్రకం, నిరాశాః పితరోయాంతి దృష్ట్వా దైవ త్రిపుండ్రకం, ఇతి వృద్ధపరాశరోక్తిః. భోక్తః తిర్భగ్గేదో భవత్యేవ. వర్ణయేత్తిలకం ఫాలే శ్రాద్ధకాలేచ సర్వదా, తిర్భగ హ్యర్థ్య పుండ్రం వాధారయేత్తు ప్రయత్నతః, ఇతి వ్యాసోక్తే రిత్యాహ. పృథ్వీ చంద్రోదయే బ్రాహ్మ-సదర్శేణతు హస్తేన యః కుర్వాత్తిలకం బుధః, ఆచమ్యస విశుద్ధ్యేత ధ్యత్వాగేన దైవహి. శ్రాద్ధారంభే కాలమాహాపరాల్కే గౌతమః - అభ్యర్చకుతపి శ్రాద్ధం పర్యాదా రౌహిణం బుధః, విధిశ్చ విధిమా స్థాయ రౌహిణంతు నలంఘయేత్, ఏతదేకోద్దిష్ట. పార్శ్వజేతూక్షం మాత్యే - ఊర్ధ్వం ముహూర్తాత్ కుతపాత్ యస్సుహూర్త చతుష్టయం, ముహూర్త పంచకం హేతత్ సర్వా భవన మిష్యతే, మధ్యాహ్న సర్వదా యస్మాన్మందీ భవతి భాస్కరః, తస్మాదనంత ఘండు తత్రా రంభో విశిష్యతే. అథ శ్రాద్ధపరిభాషా - చంద్రికాయాం కాత్యాయనః - దక్షిణం పాతయే జ్ఞానం దేవాన్ పరిచరన్ సదా, పాతయే దిశరం జానం పితౄన్ పరిచరన్ సదా. బౌధాయనః - ప్రదక్షిణం తుదేవానాం పితౄణామ ప్రదక్షిణం, దేవానాం ఋజువో దర్భాః పితౄణాం ద్విగుణా స్తథా. వృథ్విచంద్రోదయే శంఖః - అవాహనార్ఘ్య సంకల్పే పిండదానాన్నదానయోః, పిండార్ఘ్యం జనకాలేతు తథైవాంజన కర్మణి, అక్షయ్యాసనయోః పాద్యే గోత్రం నామప్రకాశయేత్. తత్రైవ పరిశిష్ట - క్షణేచ పిండదానేచ గంధధూపాక్షయే తథా, సంకల్పేదానసే దీపే అంజనార్ఘ్యంజనే తథా. అన్నార్ఘ్య దానాద్యంతేషు గోత్రం నామ చ కీర్తయేత్. కాలికాయాం సంగ్రహో - అననావాహనే పాద్యే అన్నదానే తథైవచ, అక్షయ్యే పిండదానేచ షట్ సునామాని కీర్తయేత్. మాత్యే - సంబంధం ప్రథమం బ్రూయాత్ గోత్రం నామ తథైవచ, పశ్చాద్రూపం విజానీయాత్ క్రమ ఏష సనాతనః.

అను॥ ఊర్ధ్వపుండ్రము లేదా త్రిపుండ్రము లేదా చంద్రాకారము కాని శ్రాద్ధకర్త పిండ నిర్వాపం అయ్యేదాకా వానిని ధరించరాదు, అని. విశ్వప్రకాశంలో చెప్పినందువల్ల ధరించరాదు అని అన్నాడు. ఇక్కడ ఆచారాన్ననుసరించి నిర్ణయము. అందువల్లనే బృహన్నార దీయమందు, కొందరు శ్రాద్ధమందు ఊర్ధ్వ పుండ్రమును తులనిని ఇష్టపడరు, అని అన్నాడు. ఊర్ధ్వపుండ్ర విధి బ్రాహ్మణ విషయము. నిషేధము కర్తృ పరము అని పృథ్వీచంద్రోదయ మందు చెప్పాడు. హేమాద్రి యందు దేవలుడు ఇట్లా - నొసటి యందు పుండ్రమును చూచి భుజమందు మాలను చూచి, వృషలీపతిని చూచి పితరులు నిరాశులై పోతారు అని, అన్నమాట అదిగంధముతో కూడిన త్రిపుండ్ర విషయము. పిండదానము కన్న ముందు గంధాదులతో తన శరీరాన్ని ఆలంకరించుకోరాదు, అని ఆశ్వరాయనోక్తి. పుండ్రము వర్తులముగా అని, అపరార్థమందు మదనరత్నమందును. పృథ్వీచంద్రుడైతే పుండ్రము అనగా త్రిపుండ్రము అని అన్నాడు. పైన తిలకము నుంచాలి, త్రిపుండ్రకము నుంచరాదు. త్రిపుండ్రకమును చూచి పితరులు నిరాశులైపోతారు, అని వృద్ధహారోక్తి. భోక్తకు అడ్డముగా లేపనము జరుగుతుంది కదా. శ్రాద్ధకాలమందు ఎల్లప్పుడు నొసటి తిలకము నుంచరాదు. అడ్డముగా లేదా ఊర్ధ్వపుండ్రమును కాని ప్రయత్న పూర్వకముగా ధరించాలి, అని వ్యాసోక్తి అని అన్నాడు. పృథ్వీచంద్రోదయమందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - బుధుడు దర్భతో కూడిన హస్తంతో తిలకాన్ని ధరిస్తే ఆతడు ఆచమనంతో పరిశుద్ధుడౌతాడు, దర్భనుత్యాగం చేశాకనే, అని. శ్రాద్ధారంభమందు కాలమును అపరార్థమందు గౌతముడిట్లా చెప్పాడు - బుధుడు కుతపకాలమందు శ్రాద్ధము నారంభించి రౌహిణియు వరకు చేయాలి. విధిని ఎరిగినవాడు విధిని అనుసరించి రౌహిణియును దాటరాదు, అని. ఇది ఏకోద్దిష్టమందు. పార్వణం విషయంలో మాత్స్యోక్తి ఇట్లా - కుతప ముహూర్తం తరువాత ఉన్న నాలుగు ముహూర్తములు, అనగా ఈ ఐదు ముహూర్తములు స్వర్గా భవనమని అన్నాడు. మధ్యాహ్న మందు ఎప్పుడూ సూర్యుడు మందగిస్తాడు కనుక అక్కడ అనంత ఫలాన్ని ఇస్తాడు. అక్కడ ఆరంభించటం విశేషము, అని. ఇక శ్రాద్ధ పరిభాష-చంద్రికయందు కాత్యాయనుడిట్లా - ఎల్లప్పుడు దేవతల పూజ చేస్తున్నప్పుడు కుడిమోకాలును వంచాలి. పితరుల పూజ చేస్తున్నప్పుడు ఎప్పుడైనా ఎడమ మోకాలును వంచాలి, అని. బౌధాయనుడిట్లా - దేవతలకు ప్రదక్షిణముగా, పితరులకు అప్రదక్షిణముగా ఆచరణ. దేవతలకు ఋజువైన దర్భలను ఇవ్వాలి. పితరులకు అట్లాగే రెట్టింపు దర్భలనివ్వాలి, అని. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు శంఖుడిట్లా - ఆవాహన, అర్ఘ్యము, సంకల్పము, పిండదానము, అన్నదానము, పిండ అభ్యంజన కాలము, అంజనకర్మ, అక్షయ్యము, ఆసనము, పాద్యము ఈ సందర్భములందు గోత్ర నామములను చెప్పాలి, అని. అక్కడే పరిశిష్టమందిట్లా - క్షణమందు, పిండదానమందు, గంధము, ధూపము, అక్షయము వీనియందు, సంకల్పము, ఆసనము, దీపము, అంజనము, అభ్యంజనము, అన్నము, అర్ఘ్యము, దానము మొదలగువాని అంతములందు గోత్రము,

నామము చెప్పాలి, అని. కాలికయందు సంగ్రహోక్తి ఇట్లా - ఆసనము, అవాహన, పాద్యము, అన్నదానము, అక్షయ్యము, పిండదానము ఈ ఆరింటియందు నామోచ్చారణ చేయాలి, అని. మాత్యమందిట్లా - తొలుత సంబంధాన్ని చెప్పాలి అట్లాగే గోత్రము, పేరు చెప్పాలి. పిదప రూపమును తెలుసుకోవాలి. ఇది సనాతనమైన క్రమము, అని.

మూ॥ తత్తైవ - సకారేణతు వక్తవ్యం గోత్రం సర్వత్ర ధీమతా, సకారః కుతపోజ్జేయః తస్మాద్భుత్వేన తంవదేత్. యథా కాశ్యపస గోత్రేతి. పరాశరస గోత్రస్య వృద్ధస్యతు మహాత్మనః, భిక్షోః పంచశిఖస్యాహం శిష్యః పరమధార్మికః, ఇతి మోక్షధర్మే ప్రయోగాచ్చ. తేన గోత్ర సగోత్రయోః పర్యాయత్యాత్ కాళా భేదాత్ వ్యవస్థేతి చూలపాడి: (ఏతద్వేషా మామన్వతం తేషామేవ). హేమాద్రా భృహత్సవేతాః - గోత్రం స్వరాంతం సర్వత్ర గోత్రస్యాక్షయకర్మణి, గోత్రస్తు తర్పణే ప్రోక్త ఏవం దాతా నముచ్చ్యతి. సర్వత్రైవ పితః ప్రోక్తః పితా తర్పణకర్మణి, పితౄ రక్షయ్యకాలేతు పిత్రే సంకల్పనే తథా. శర్మపూర్వాదికే కార్యం శర్మతర్పణ కర్మణి శర్మణోఽక్షయ్య కాలేతు పితౄణాం దత్త మక్షయం. స్వరాంతం సం బుద్ధంతమితి హేమాద్రి: తత్తైవ చంద్రికాయాం స్మృత్యంతరే - గోత్రస్య త్వపరిజ్ఞానే కాశ్యపం గోత్రముచ్చ్యతే, తస్మాదాహ క్రుతిః సర్వాః ప్రజాః కశ్యప సంభవాః యత్తు సుత్యాపాధాః - అథా జ్ఞాతబంధో పురోహిత గోత్రేణ ఆచార్య గోత్రేణవా, ఇతి తద్వివాహ పరం. నామోచ్చారణే బిరేషమూహ హేమాద్రో బొధాయనః - శర్మాంతం బ్రాహ్మణస్సోక్తం వర్మాంతం క్షత్రియస్యతు, గుప్తాంతం చైవ నైశ్యస్య దాసాస్తం శూద్రజన్మనః. పిత్రాది నామాజ్ఞానే తత్రైవ - వృథివీషత్ పితావాచ్యః తత్పితా చాంతరిక్షసత్, అభిధానా పరిజ్ఞానే దివిషత్ ప్రపితామహాః. పిత్రాదీనాం నామ యదాపుత్రైర్నజ్ఞాయతే తదా. ఆవస్తంబ సూత్రేఽపి వ్యవం. ఏతదన్యకాళా పరం. అశ్వరాయనానాం తూక్తం తత్సూత్రే - యదినామాన్య విద్వాంసః తత్ పితృపితామహ ప్రపితామహేతి బ్రూయాత్. తత్కారికాపి - నామాని చేన్నజానీయాత్ తత్త్రైర్నాది వదేత్ క్రమాత్. తత్తేతి సంబంధ మాత్రపరం. తేన పితృన్యాదావపి తథేతి గౌదాః. స్త్రీణాం దాంతం నామజ్ఞేయం. దాంతం నామ స్త్రీదామితి వృధీన్సంధోదయే గోభిరోక్తః. కేచిదేవీ శబ్దాంతమాహుః. అన్యేతు దేవీ, దా ఇతిద్యయోః సముచ్చయ మాహుః. హేమాద్రో నారాయణః - విభక్తి భిస్తు యత్కించి ద్దీయతే పితృచైవతే. తత్పర్వం పఫలం జ్ఞేయం విపరీతం నిరర్థకం. చంద్రికా స్మృత్యర్థసారయోః నారదీయేచ - అక్షయ్యాపనయోః పక్షీ ద్వితీయా వాహనేతథా, అన్నదానే చతుర్థీ చ శేషాః సంబుద్ధయః స్మృతాః యత్తు వ్యాసః - చతుర్థీ చాసనే నిత్యం సంకల్పే చ విధీయతే, ప్రథమాతర్పణే ప్రోక్తా సంబుద్ధి మవరేజగుః, ఇతి. అత్ర శాఖా భేదాత్ వ్యవస్థేతి హేమాద్రి: హేమాద్రో భృగుః - అర్హవనే జనం పిండమన్నం ప్రత్యవనే జనం, సంబుద్ధిం తత్ర కుర్వీత శేషే పక్షీ విధీయతే. తత్రైవ మాతుర్విశేషో నాగరఖండే - మాతర్మాత్రే తథా మాతురాపనే కల్పనేఽక్షయే, గోత్రే గోత్రాద్వి గోత్రాయాః ప్రథమాద్యా విభక్తయః (దేవి దేవ్యై తథా దేవ్యా ఏవం మాతుశ్చ కీర్తయేత్).

అను॥ అక్కడే - బుద్ధిమంతుడు అంతటా గోత్రాన్ని సకారం చేర్చి చెప్పాలి. సకారము కుతపమని తెలుసుకోవాలి. అందువల్ల ప్రయత్న పూర్వకముగా దాన్ని చెప్పాలి. ఎట్లాంటి కాశ్యపస గోత్ర, అని. పరాశరస గోత్రునియొక్క వృద్ధుడైన మహాత్మునియొక్క

భీష్మకునియొక్క పంచశిఖలు గలవాని యొక్క శిష్యుణ్ణి నేను, పరమ ధార్మికుణ్ణి, అని మోక్ష ధర్మమందు ప్రయోగించినందువల్లను. అందువల్ల గోత్ర సగోత్రములు పర్యాయమై నందువల్ల శాఖా భేదము ననుసరించి నిర్ణయము అని శూలపాణి. దీనిని ఎవరికైతే, చెప్పారో వారికే వర్తిస్తుంది. హేమాద్రి యందు బృహత్పత్రచేతులిట్లా - గోత్రము అంతట స్వరాంతము (అచ్). అక్షయ కర్మయందు గోత్రస్య అనాలి. తర్పణమందు గోత్రః అనాలి. ఇట్లా చేస్తే దాతమోహమందదు. అంతట పితః అనాలి. తర్పణ కర్మయందు పితా అనాలి. అక్షయ్య కాలమందు పితః అనాలి. సంకల్పమందు పిత్రే అనాలి. అర్వాదిక మందు శర్యన్ అనాలి. తర్పణ కర్మయందు శర్యా అనాలి. అక్షయ్య కాల మందు శర్పణః అనాలి. ఇట్లా పితరులకిచ్చింది అక్షయ్య మౌతుంది. స్వరాంతమనగా సంబుద్ధ్యంతమని హేమాద్రి. అక్కడే చంద్రికయందు స్మృత్యంతరోక్తి ఇట్లా - గోత్రం తెలియనప్పుడు కాశ్యప గోత్రం చెప్పాలి. అందుకే శ్రుతులన్ని ప్రజలు కాశ్యప సంభవులు అని అన్నాయి, అని. సత్యాషాధుడు ఇట్లా - ఇక అజ్ఞాత బంధువునకైతే పురోహిత గోత్రమో ఆచార్య గోత్రమో చెప్పాలి అని అన్నది అది వివాహ పరము. నామోచ్చారణమందు విశేషాన్ని హేమాద్రి యందు బోధాయనుడిట్లా చెప్పాడు - బ్రాహ్మణునకు శర్మ చివర ఉండాలి, క్షత్రియునకు వర్మాంతము, వైశ్యునకు గుప్తాంతము, శూద్రునకు దాసాంతము, అని. తండ్రి మొదలగు వారి పేరు తెలియకపోతే అక్కడే - తండ్రిపేరు దగ్గర వృథివీషత్ అని, పితామహునిచోట అంతరిక్షసత్ అని, ప్రపితామహుని పేరు చోట దివిషత్ అని పేరు తెలియకపోతే చెప్పాలి, అని. పిత్రాదుల పేరు పుత్రులకు తెలియనప్పుడు. అపస్తంబ సూత్రమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. ఇది ఇతర శాఖల పరమైనది. అశ్వలాయనులకైతే ఆ సూత్రమందు ఇట్లా చెప్పబడింది - ఒకవేళ అన్యవిద్వాంసులైతే దానిని పితృపితామహ ప్రపితామహ అని చెప్పాలి, అని. దాని కారిక కూడా - పేర్లు తెలియనట్లైతే తత్, తే అని మొదలుగా క్రమంగా చెప్పాలి. తత్, తే అనేది సంబంధ మాత్రాన్ని తెల్పుతుంది. అందువల్ల పితృవ్యాదులందు కూడా అట్లాగే అని గొడులన్నారు. స్త్రీలకు దా అంతము పేరు చివర అని తెలుసుకోవాలి. స్త్రీలకు దాంతం నామము అని పృథ్వీచంద్రోదయమందు గోభిలోక్తి. కొందరు దేవి శబ్దము అంతముగా అని చెప్పారు. ఇతరులైతే దేవీ, దా అని రెంటిని చేర్చి చెప్పారు. హేమాద్రి యందు నారాయణుడిట్లా - పితృదేవ కార్యములందు విభక్తులతో ఇవ్వబడేది అంతా సఫలమైంది. విపరీతమైనది నిరర్థకమైనది, అని. చంద్రికా స్మృత్యర్థసారములలో నారదీయ మందును ఇట్లా - అక్షయ్య అసనములందు షష్ఠి, ఆవాహన యందు ద్వితీయ, అన్నదాన మందు చతుర్థి. మిగిలినవన్ని సంబోధనలు అని తెలియాలి, అని. వ్యాసుడిట్లా - అసన, సంకల్పములందు ఎప్పుడూ చతుర్థి విభక్తి వస్తుంది. తర్పణ మందు ప్రథమ, ఇతరులు సంబుద్ధిని చెప్పారు, అని. ఇక్కడ శాఖాభేదము ననుసరించి నిర్ణయము అని హేమాద్రి. హేమాద్రి యందు భృగువిట్లా - అర్ఘ్యము, అవనేజనము (దర్భలు పరిచి పిండదానం

ఇవ్వడానికన్న ముందిచ్చే జలం) పిండము, అన్నము, ప్రత్యవనేజనము (తరువాతి జలం) వీనియందు సంబుద్ధి ఉండాలి (సంబోధనవిభక్తి). మిగిలిన చోట్ల షష్ఠి విధించబడింది, అని. అక్కడే తల్లి విషయంలో విశేషము నాగరఖండమందిట్లా - ఆసనం అనుచోట మాతః (సంబోధన), కల్పనమందు (ప్రస్తావనానాం) మాత్రే, అక్షయమందు మాతః అట్లాగే వరుసగా గోత్రే, గోత్రాయై, గోత్రాయః అని ప్రథమాది విభక్తులు చెప్పాలి. (అట్లాగే దేవి, దేవ్యై, దేవ్యా అని ఇట్లా తల్లికి చెప్పాలి, అని).

మూ॥ హేమాద్రో ప్రభాసఖండే - యజ్ఞోపవీతి నాకార్యం దైవం కర్మ ప్రదక్షిణం, ప్రాచీనావీతి నా కార్యం పితృకర్మాప్రదక్షిణం. అనుచుగీత స్త్రీ శూద్రాదే స్మృతరీయేదైవ సవ్యావ సవ్యేత్యేయే, తస్మిన్పవిత్ర స్థానీయత్వాత్, అపసవ్యం క్రమాదస్త్యం కృత్వాకల్పిత సగోత్రజః ఇతి బ్రాహ్మచేరి వాచస్పతిః. యత్పితేవీత - సదోపవీతినా భావ్యం, ఇత్యన్య పురుషార్థత్వాత్ ప్రాచీనా వీతకారేషు వ్యవహితాంతరేణ తత్కార్య మేవేతి. తన్న విశేషణ (విశేష) బాధాత్. జమదగ్నిః - సూక్త స్తోత్ర జపం త్వక్వా పిందాప్రాణం చ దక్షిణం, అహ్వనం స్వాగతం చార్ఘ్యం వినాచ పరివేషణం. వినర్జనం గౌమనస్య మాశిషాం ప్రార్థనం తథా, విప్ర ప్రదక్షిణం చైవ స్మస్తీవా చనకం వివా. పితృనుద్దిశ్య కర్తవ్యం ప్రాచీనావీతి నా సదా. హేమాద్రో సంగ్రహే - అదౌ విప్రాంఘ్రి శౌచాంతేషు భ్యర్చనే వికిరేకృతే, పిందానవ్యర్చయిత్వా చ విస్మజ్య బ్రాహ్మణాంస్తథా. అదామేద్రార్థ కర్తవ్యం స్థానేష్యేతేషు సప్తషు. అద్యంతయోః ద్వీరాచామేత్ శేషేషు తు సకృత్ సకృత్. తత్తైవ - క్రాధారంబేషు వసానేచ పాదశౌచార్చనాంతయోః, వికిరే పిందదానే చ షట్ స్వావమవ మివ్యతే. అశ్వలాయనః - దానాధ్యయన దేవార్చా జపహోమ ప్రతాదికాన్, నకుర్వాచ్చార్థ దివసే ప్రాగ్విప్రాణాం వినర్జనాత్. ఏతన్నిత్యవర్జ్యమితి బోధదేవః. ఇదం విష్ణుభిన్న దేవపరం. విష్ణోర్ని వేదితాన్నేన యష్టవ్యం దేవతాంతరం. పితృభ్యక్వాపి తద్దేయం తదానంత్యాయ కల్పతే. పితృశేషంతు యో దద్యాత్ హరయే పరమాత్మనే, రేతోధాః పితరస్తు న్యభవంతి క్షేతభాగినః ఇతి స్మృందాత్. పితరః సర్వే మనుష్యా విష్ణు నాశిత మశ్నంతి ఇతి శ్రుతేః. యః క్రాధకారే పారిభుక్త శేషం దదాతి భక్త్యా పితృదేవతానాం. తే నైవ పిందాస్తులసీ విమిత్రానా కల్పకోటిం పితరస్తు తృప్తాః, ఇతి బ్రాహ్మోక్షేశ్శ్రీతీ శ్రీధర స్వామి నృసింహ పరిచర్యదయః. ఏతత్సర్వం నిబంధ విరోధాన్నిర్మూలం. అత్రుత్తోషో హేమాద్రో విష్ణుధర్మే - క్రాధాన్నిమ మవభ్యర్చ్య నృపరాహం జనార్జనం, శివపూజే - పూజయిత్వా శివం భక్త్యా పితృక్రాధం ప్రకల్పయేత్. పూర్వ సివేధస్తు విహితభిన్నపరః. తథా హేమాద్రో - దేవార్చా దక్షిణాంగాదిః పాదజాన్యం సమూర్ధమ, శిరోఽంపజాను పాదేషు వామాంగాది చ పైతృకే.

అను॥ హేమాద్రి యందు ప్రభాస ఖండమందిట్లా - యజ్ఞోపవీతం కలవాడు ఉపవీతంగా దైవకర్మను ప్రదక్షిణ పూర్వకముగా చేయాలి. అతడు పితృకర్మను అప్రదక్షిణంగా ప్రాచీనా వీతితో చేయాలి, అని. అనువసిత స్త్రీ శూద్రాదులకైతే ఉత్తరీయంతోనే సవ్యావ సవ్యములు అని తెలుసుకోవాలి. అది యజ్ఞోపవీత స్థానంది కనుక. ఒక సగోత్రజుడు క్రమంగా వస్త్రమును అపసవ్యం చేసి, అని బ్రాహ్మము నుండి వాక్యము అని వాచస్పతి.

కొందరు ఇట్లా - ఎప్పుడూ ఉపవీతిగా ఉండాలి, అనేది పురుషార్థమైనందువల్ల ప్రాచీనవీత కాలమందు కూడా మరొక ఉపవీతముతో దాన్ని చేయవలసిందే, అని అన్నమాట తప్పు. విశేషణమునకు బాధ బెతుంది కనుక. జమదగ్ని ఇట్లా - సూక్తస్తోత్ర జపములను వదలి, పిందాఘ్రాణము, దక్షిణ వీనిని, ఆహ్వానము, స్వాగతము, అర్ఘ్యము వీనిని పరివేషణము తప్ప (అన్నం వడ్డించుట తప్ప), వినర్జనము, సౌమనస్యము (పిండదానం తర్వాత బ్రాహ్మణునికిచ్చే పుష్పదాన మంత్రం), ఆశీస్సుల ప్రార్థన వీనిని, స్వస్తి వాచన లేకుండా విప్రదక్షిణ వీనిని ఎప్పుడూ పితరులనుద్దేశించి ప్రాచీనా వీతితో చేయాలి, అని. హేమాద్రి యందు సంగ్రహోక్తి ఇట్లా - తొలుత, బ్రాహ్మణ పాదశౌచము చివర, పూజ తరువాత వికిరం అయ్యాక (నిమంత్రితులు భుజించాక విస్తరి ముందరవేసే అన్నం), పిండముల కూడా పూజించాక వదలి బ్రాహ్మణుల కూడా అట్లాగే వదిలాక, ఈ ఏడు స్థానములందు శ్రాద్ధకర్త ఆచమనం చేయాలి. మొదట చివర రెండు సార్లు ఆచమనం చేయాలి. మిగిలిన చోట్ల ఒక్కొక్కసారే, అని. అక్కడే శ్రాద్ధ ఆరంభమందు అవసానమందు పాదశౌచ, అర్చనల చివర, వికిరం అయ్యాక, పిండదానమందు ఈ ఆరుచోట్ల ఆచమనము ఇష్టమైనది, అని. ఆత్మరాయనుడిట్లా - దానము, అధ్యయనము, దేవతార్చన, జపము, హోమము, వ్రతము మొదలగు వాటిని శ్రాద్ధ దివసమందు బ్రాహ్మణులను విసర్జించటంకన్న ముందు చేయరాదు, అని. ఇది నిత్యం చేసే వానికి వర్తించదు అని బోపదేవుడు. ఇది విష్ణువు కన్న భిన్నమైన దేవతల విషయకము. విష్ణువునకు నివేదించిన అన్నంతోనే ఇతర దేవతలను పూజించాలి, పితరులకు గూడా అదే ఇవ్వాలి అది అనంత ఫలాన్నిస్తుంది. పరమాత్మయైన హరికి పితృశేషాన్ని ఇస్తే వాని పితరులు వీర్యపానం చేస్తారు. దుఃఖమునకు పాత్రులౌతారు. అని స్కాందోక్తి. పితరులంతా మనుష్యులు విష్ణువు తిన్న దానిని తింటారు అని శ్రుతి. శ్రాద్ధకాలమందు హరిభుక్త శేషమును పితృదేవతలకు భక్తితో ఇచ్చిన వాటితోనే, తులసితో కూడిన పిండములతోనే కల్పకోటి కాలము వరకు పితరులు తృప్తులౌతారు, అని బ్రాహ్మోక్తి కూడా అని శ్రీధరస్వామి, నృసింహ పరిచర్య మొదలగునవి అన్నాయి. ఇదంతా నిబంధములకు విరుద్ధము కనుక మూలాధారము లేనిది. ఇక్కడ విశేషాన్ని హేమాద్రి యందు విష్ణుధర్మోక్తి ఇట్లా - శ్రాద్ధము రోజున నృసింహ, వరాహ స్వాములను, జనార్దనుని చక్కగా పూజించాలి, అని. శివపురాణమందిట్లా - శివుని భక్తితో పూజించి పితృశ్రాద్ధాన్ని ఏర్పరచాలి, అని. ముందు విధించిన నిషేధము శాస్త్రము విధించిన గానికన్న ఇతరమైన వాని విషయము, అని. అట్లాగే హేమాద్రి యందు - దేవతార్చన దక్షిణ అంగము నుండి మొదలు పెట్టాలి. సహజంగా కుడిపాదం, మోకాలు, భుజము, శిరస్సు, కాని ఎడమవైపు నుండి శిరస్సు భుజము, మోకాలు, పాదములు ఈ వరుసలో పితృకర్మ లందు పూజ చేయాలి, అని.

ఇవ్వదానికన్న ముందిచ్చే జలం) పిండము, అన్నము, ప్రత్యవనేజనము (తరువాతి జలం) వీనియందు సంబుద్ధి ఉండాలి (సంబోధనవిభక్తి). మిగిలిన చోట్ల పశ్చి విధించబడింది, అని. అక్కడే తల్లి విషయంలో విశేషము నాగరఖండమందిట్లా - ఆసనం అనుచోట మాతః (సంబోధన), కల్పనమందు (ప్రస్తావించానం) మాత్రే, అక్షయమందు మాతః అట్లాగే వరుసగా గోత్రే, గోత్రాయై, గోత్రాయాః అని ప్రథమాది విభక్తులు చెప్పాలి. (అట్లాగే దేవి, దేవ్యై, దేవ్యాః అని ఇట్లా తల్లికి చెప్పాలి, అని).

మా॥ హేమాద్రో ప్రభాసఖండే - యజ్ఞోపవీతి నాకార్యం దైవం కర్మ ప్రదక్షిణం, ప్రాచీనావీతి నా కార్యం పితృకర్మాప్రదక్షిణం. అనుపనీత స్త్రీ శూద్రాదే స్తుతరీయేణైవ సవ్యాప సవేణ్ణేయే, తస్యోపవీత స్థావీయత్వాత్, అపసవ్యం క్రమాద్వస్తం కృత్వాకశ్చిత్ సగోత్రజః ఇతి బ్రాహ్మ్యచ్చేతి వాచస్పతిః. యత్తుకేచిత్ - సదోపవీతినా భావ్యం, ఇత్యస్య పురుషార్థత్వాత్ ప్రాచీనా వీతకాలేఽప్యపవీతాంతరేణ తత్కార్య మేవేతి. తన్న విశేషణ (విశేష) బాధాత్. జమదగ్నిః - మాత్ర స్తోత్ర జపం త్యక్త్వా పిందాప్రాణం చ దక్షిణం, అప్యసం స్వాగతం చార్హం వినాచ పరివేషణం. విసర్జనం సౌమనస్య మాశిషాం ప్రార్థనం తథా, విప్ర ప్రదక్షిణం చైవ స్వస్తివాచనకం వివా. పితృనాద్విత్య కర్తవ్యం ప్రాచీనావీతి నా సదా. హేమాద్రో సంగ్రహే - అదౌ విప్రాంఘ్రి శౌచాంతేఽభ్యర్చనే వికిరేకృతే, పిందానవ్యర్చయిత్వా చ విస్మజ్య బ్రాహ్మణాంస్తధా. అదామేవ్రార్థ కర్తౌచ స్థానేష్యేతేషు సప్తషు. అద్యంతయోః ద్విరాచామేత్ శేషేషు తు సకృత్ సకృత్. తత్రైవ - క్రాధారంబేఽవసానేచ పాదశౌచార్చనాంతయోః, వికిరే పిండదానే చ షట్ స్వౌచమన మివ్యతే. ఆశ్వలాయనుః - దానాధ్యయన దేవార్చా జవహోమ వ్రతాదికాన్, సకుర్వాచ్చార్థ దివన్ ప్రాగ్నిహిణాం విసర్జనాత్. ఏతన్నిత్యవర్త్యమితి బోధదేవః. ఇదం విష్ణుభిన్న దేవపరం. విష్ణోర్ని వేదితాన్నేన యస్తవ్యం దేవతాంతరం. పితృభ్యశ్చాపి తద్దేయం తదానంత్యాయ కల్పతే. పితృశేషంతు యో దధ్యాత్ హరయే పరమాత్మనే, రేతోధాః పితరస్తు స్యభవంతి క్షేత్రభాగినః ఇతి స్థాందాత్. పితరః సర్వ మనుష్యా విష్ణు నాశిత మత్నంతి ఇతి శ్రుతేః. యః క్రాధకాలే పారిభుక్త శేషం దదాతి భక్త్వా పితృదేవతానాం. తే నైవ పిందాస్తులన్ విమిత్రానా కల్పకోటిం పితరస్తు తృప్తాః, ఇతి బ్రాహ్మ్యక్షేత్రేతి త్రీధర స్వామి నృసింహ పరిచర్యాదయః. ఏతత్సర్వం నిబంధ విరోధాన్నిర్మూలం. అత్రవిశేషో హేమాద్రో విష్ణుధర్మే - క్రాధాహ్నితు సమభ్యర్చ్య నృపరాహం జనార్దనం, శివపురాణే - పూజయిత్వా శివం భక్త్వా పితృక్రాధం ప్రకల్పయేత్. పూర్వ విషేధస్తు విహితభిన్నపరః. తథా హేమాద్రో - దేవార్చా దక్షిణంగాదిః పాదజాన్యం సమూర్థసు, శిరోఽంపజాను పాదేషు వామాంగాది చ సైత్యకే.

అను॥ హేమాద్రి యందు ప్రభాస ఖండమందిట్లా - యజ్ఞోపవీతం కలవాడు ఉపవీతంగా దైవకర్మను ప్రదక్షిణ పూర్వకముగా చేయాలి. ఆతడు పితృకర్మను అప్రదక్షిణంగా ప్రాచీనా వీతితో చేయాలి, అని. అనుపనీత స్త్రీ శూద్రాదులకైతే ఉత్తరీయంతోనే సవ్యాప సవ్యములు అని తెలుసుకోవాలి. అది యజ్ఞోపవీత స్థానంది కనుక. ఒక సగోత్రజుడు క్రమంగా వస్త్రమును అపసవ్యం చేసి, అని బ్రాహ్మము నుండి వాక్యము అని వాచస్పతి.

కొందరు ఇట్లా - ఎప్పుడూ ఉపవీతిగా ఉండాలి, అనేది పురుషార్థమైనందువల్ల ప్రాచీనవీత కాలమందు కూడా మరొక ఉపవీతముతో దాన్ని చేయవలసిందే, అని అన్నమాట తప్పు. విశేషణమునకు బాధ బెతుంది కనుక. జమదగ్ని ఇట్లా - సూక్తస్తోత్ర జపములను వదలి, పిండాఘ్రాణము, దక్షిణ వీనిని, ఆహ్వానము, స్వాగతము, అర్ఘ్యము వీనిని పరివేషణము తప్ప (అన్నం వడ్డించుట తప్ప), వినర్జనము, సౌమనస్యము (పిండదానం తర్వాత బ్రాహ్మణునికిచ్చే పుష్పదాన మంత్రం), ఆశీస్సుల ప్రార్థన వీనిని, స్వస్తి వాచన లేకుండా విప్రదక్షిణ వీనిని ఎప్పుడూ పితరులనుద్దేశించి ప్రాచీనా వీతితో చేయాలి, అని. హేమాద్రి యందు సంగ్రహోక్తి ఇట్లా - తొలుత, బ్రాహ్మణ పాదశౌచము చివర, పూజ తరువాత వికిరం అయ్యాక (నిమంత్రితులు భుజించాక విస్తరి ముందరవేసే అన్నం), పిండముల కూడా పూజించాక వదలి బ్రాహ్మణుల కూడా అట్లాగే వదిలాక, ఈ ఏడు స్థానములందు శ్రాద్ధకర్త ఆచమనం చేయాలి. మొదట చివర రెండు సార్లు ఆచమనం చేయాలి. మిగిలిన చోట్ల ఒక్కొక్కసారే, అని. అక్కడే శ్రాద్ధ ఆరంభమందు అవసానమందు పాదశౌచ, అర్చనల చివర, వికిరం అయ్యాక, పిండదానమందు ఈ ఆరుచోట్ల ఆచమనము ఇష్టమైనది, అని. ఆశ్వరాయనుడిట్లా - దానము, అధ్యయనము, దేవతార్చన, జపము, హోమము, వ్రతము మొదలగు వాటిని శ్రాద్ధ దివసమందు బ్రాహ్మణులను విసర్జించటంకన్న ముందు చేయరాదు, అని. ఇది నిత్యం చేసే వానికి వర్తించదు అని బోపదేవుడు. ఇది విష్ణువు కన్న భిన్నమైన దేవతల విషయకము. విష్ణువునకు నివేదించిన అన్నంతోనే ఇతర దేవతలను పూజించాలి, పితరులకు గూడా అదే ఇవ్వాలి అది అనంత ఫలాన్నిస్తుంది. పరమాత్మయైన హరికి పితృశేషాన్ని ఇస్తే వాని పితరులు వీర్యపానం చేస్తారు. దుఃఖమునకు పాత్రులౌతారు. అని స్కాందోక్తి. పితరులంతా మనుష్యులు విష్ణువు తిన్న దానిని తింటారు అని శ్రుతి. శ్రాద్ధకాలమందు హరిభుక్త శేషమును పితృదేవతలకు భక్తితో ఇచ్చిన వాటితోనే, తులసితో కూడిన పిండములతోనే కల్పకోటి కాలము వరకు పితరులు తృప్తులౌతారు, అని బ్రాహ్మోక్తి కూడా అని శ్రీధరస్వామి, నృసింహ పరిచర్య మొదలగునవి అన్నాయి. ఇదంతా నిబంధములకు విరుద్ధము కనుక మూలాధారము లేనిది. ఇక్కడ విశేషాన్ని హేమాద్రి యందు విష్ణుధర్మోక్తి ఇట్లా - శ్రాద్ధము రోజున నృసింహ, వరాహ స్వాములను, జనార్దనుని చక్కగా పూజించాలి, అని. శివపురాణమందిట్లా - శివుని భక్తితో పూజించి పితృశ్రాద్ధాన్ని ఏర్పరచాలి, అని. ముందు విధించిన నిషేధము శాస్త్రము విధించిన దానికన్న ఇతరమైన వాని విషయము, అని. అట్లాగే హేమాద్రి యందు - దేవతార్చన దక్షిణ అంగము నుండి మొదలు పెట్టాలి. సహజంగా కుడిపాదం, మోకాలు, భుజము, శిరస్సు, కాని ఎడమవైపు నుండి శిరస్సు భుజము, మోకాలు, పాదములు ఈ వరుసలో పితృకర్మ లందు పూజ చేయాలి, అని.

మూ॥ కలికాయాంస్మృత్యంతరే - శ్రాద్ధారంభే తుయే దర్భాః పాదశౌచే విసర్జయేత్, అర్చనాదౌతుయే దర్భాః ఉచ్చిష్టాంతే విసర్జయేత్. మార్జనాదౌ తుయే దర్భాః పిండోత్థానే విసర్జయేత్. ఉత్థానాదౌతుయే దర్భాః దక్షిణాంతే విసర్జయేత్, ప్రార్థనాదౌతుయే దర్భాః నమస్కారే విసర్జయేత్. ఊహమాహా విష్ణుః - మాతామహా నామప్యేవం శ్రాద్ధం కుర్యాద్విపక్షణః, మంత్రోహేన యథా న్యాయం కేషాణాం మంత్ర వర్జితం. యథా న్యాయమితి యత్ర బహువచనాంతః పితృశబ్దః తత్ర సర్వ పితృనాచిత్వాన్నోహః. తత్రాపి, శుంధంతాం పితరః, ఇత్యథోహ ఏవ. సర్వ పితృనాచిత్వే ఉత్తర మంత్ర ద్వయ వైయర్థ్యాత్. బహువచనంతు నోహ్యతే, ప్రకృతావ సమర్థత్వాత్ పాశానితివత్. ఋగంతేచనోహః. తస్మాద్భవం నోహత్, ఇతి నిషేధాత్. ఏకోద్దిష్టేషు ప్యేవం. ప్రేతైకోద్దిష్టేషు ఏకవన్మాతానా హైతైకోద్దిష్టే, ఇతి విష్ణుక్తే రూహః. అత్ర బహువచన స్వాగత్యుహో వచనాత్. వృద్ధాదౌతు విశేషం వక్ష్యమః. కేషాణామితి పితృన్యాద్యేకోద్దిష్టే ఆవాహనాది మంత్ర వర్జ్యం కార్యమితి కల్పతరుః. ఊహ యోగ్యపితృపదవాన్ మంత్ర ఏవ తత్ర ప్రయోజ్యః, నతూహః. నాపి పితృపద రహితః ప్రయోజ్య ఇతి శూలపాడిః. అర్ధాంతరం చోక్తం ప్రాక్. బహ్వుచకారికాఽపి - అర్హ ప్రధాన మంత్రేకు మాత్రాది పదమావపేత్, శుంధం తామితి పిత్రాదౌ మాత్రాది పదమావపేత్. మాతృశాద్దే పిండదానే - యేవత్వా మత్రాను, ఇత్యత్ర నోహ ఇతివృత్తికృత్. తథా - మాతుః శ్రాద్ధేషు ప్యహహేన కుర్యాత్పిందాను మంత్రణం. దశాదానముపస్థానం తద్వత్ కార్యమితి స్థితిః. ప్రవాహా మహాహేన తద్వత్ ప్రాశనమిష్యతే. తథా - ఆయంతున స్తీరేషు నీతి ఉచస్తస్యేతి యానితు, అనూహ్యః పితృశబ్దోఽత్ర పితృసామాన్య వాచకః. అపస్తంబానాం తు వక్ష్యతే.

అను॥ కలిక యందు స్మృత్యంతర వచనమిట్లా - శ్రాద్ధారంభమందలి దర్బలను పాదశౌచమందు విడిచేయాలి. అర్చనాదులందలి దర్బలను ఉచ్చిష్టాంతమందు విడువాలి. మార్జనాదులందలి (శుద్ధి) దర్బలను పిండోత్థానమందు విడువాలి. ఉత్థానాదులందలి దర్బలను దక్షిణ తరువాత విసర్జించాలి. ప్రార్థన యందలి దర్బలను నమస్కార మందు విసర్జించాలి, అని. ఊహను గూర్చి విష్ణువిట్లా చెప్పాడు - విపక్షణ కలవాడు మాతామహులకు కూడా ఇట్లాగే శ్రాద్ధం చేయాలి. మంత్రోహతో యథా న్యాయంగా ఇతరులకు మంత్రము లేకుండా యథా న్యాయముగా అని. పితృశబ్దము బహువచనాంతముగా ఉన్నచోట అందరు పితరులను సూచిస్తుంది. కనుక ఊహ అవసరం లేదు. అక్కడ కూడా శుంధంతాం పితరః అనే చోట ఊహనే. పితరులందరిని సూచిస్తే తరువాతి రెండు మంత్రాలు వ్యర్థమౌతాయి. బహువచనమైతే ఉంటే, ఊహింపబడదు. ఇక్కడ అసమర్థమైనందువల్ల (ప్రకృతి శ్రాద్ధమందు (ఏకోద్దిష్టం) ఇద్దరు లేరు కాబట్టి బహువచనం ఊహరాదు) పాశాన్ అనే దానివలె. ఋగంతమందును ఊహలేదు. అందువల్ల ఋక్కును ఊహించరాదు, అని నిషేధం ఉన్నందువల్ల. ఏకోద్దిష్టమందు కూడా అట్లాగే. ప్రేత ఏకోద్దిష్టమందైతే ఏకవత్ మంత్రములను ఊహించాలి, ఏకోద్దిష్టమందు, అని విష్ణుక్తి ఉన్నందువల్ల ఊహ. ఇక్కడ, వచనాన్నను సరించి బహువచనమునకు గూడా ఊహ. వృద్ధాదులందైతే విశేషమును చెప్తాము. మిగిలిన వారికి అనేది చిన్నాయన మొదలగు వారి ఏకోద్దిష్టమందు ఆవాహన మొదలగునవి మంత్రాలు

లేకుండా చేయాలి అని కల్పితరువు. ఊహ యోగ్యమైన పితృపదంగల మంత్రాన్నే అక్కడ ప్రయోగించాలి, అందువల్ల ఊహలేదు. పితృపద రహితమైంది కూడా ప్రయోగించరాదు అని చూలపాణి. అర్థాంతరాన్ని ముందే చెప్పాము. బహ్వచ కారిక కూడా - అర్హ్య ప్రదాన మంత్రమందైతే మాత్రాది పదములను చెప్పాలి. శుంధం తామితి మంత్రంలో పిత్రాది శబ్దములందు మాత్రాది పదమును చేర్చాలి, అని. మాతృశ్రాద్ధమందు పిండదాన మందు ఇట్లా - యే చత్వామత్రాను అనే చోట ఊహలేదు అని వృత్తికారుడు (యే పుంలింగం యాః స్త్రీలింగం కదా). అట్లాగే - మాతృశ్రాద్ధమందు కూడా పిండ అనుమంత్రణమును ఊహ లేకుండా చేయాలి, దశదానము, ఉపస్థానము అట్లాగే చేయాలి, అని నిర్ణయము. ముందర రాబోయే వాటిని, అట్లాగే ప్రాశనమును కూడా ఊహ లేకుండా చేయాలి. అదే ఇష్టము, అని. అట్లాగే - ఆయంతునః, తిలోఽసి, ఉపంతస్వా అను మంత్రములందు పితృ శబ్దము అనూహ్యము. ఇక్కడ పితృశబ్దము పితృ సామాన్య వాచకము, అని. ఆపస్తంబులకైతే చెప్పాము.

మూ॥ హేమాద్రౌ మార్కండేయః - స్నాతః స్నానాత్ సమాహుతాన్ స్వాగతే నార్మయేత్ పృథక్. కలికాయాం నారదీయే - ప్రాయశ్చిత్త విశుద్ధ్యాత్మేభ్యోఽనుజ్ఞాం ప్రగృహ్యచ, దద్వాత్వైబ్రహ్మ దండార్థం హిరణ్య కుశమేవచ. తత్తైవ సంగ్రహే - తిథి వారాదికం జ్ఞాత్వా సంకల్ప్య చ యథావిధి, ప్రాచీనా వీతి నా కార్యం సర్వం సంకల్పనాదికం. సంబంధం ప్రథమం బ్రూయాత్ నామగోత్రే తత్తైవచ, వస్త్వాది రూపతాం చాపిన్య పితృణా మనుక్రమాత్. చంద్రోదయే నారదీయే - శ్రాద్ధార్థం సమను ప్రాప్తాన్ విప్రాన్ భూయో నిమంత్రయేత్. ఆపస్తంబస్త - పూర్వేద్యుర్ని మంత్రణం, పరేద్యుర్ ద్వితీయం, తృతీయ మామంత్రణం, ఇత్యాహ. యాయం మయాని మంత్రణీయా ఇతి నివేదకరూపమార్ధ్యం. తద్విధి మాహశౌనకః - గృహీత్వా ముకసంజ్ఞ న్యాముక గోత్రస్య చాముకే, శ్రాద్ధేతు వైశ్వదేవార్థం కరణీయః క్షణస్తయూ. ఇత్యేవం శ్రాద్ధకృత్ బ్రూయాదోం తథేతి వదేత్సునః, శ్రాద్ధస్యకర్తా సబ్రూయాత్తం ప్రాప్నోతు భవానితి. సవదేత్ప్రాప్నూనావీతి ఇతరస్తం ప్రతిదిన్జః. దేవౌ పార్వణే పురూర వాద్రవౌ వాచ్యౌ పిత్రా దేరహ్యనే నైవ వృణీత విధినా ద్విజాన్. తతః కర్తా బహ్వచోఽనాపితాగ్నిః పిండపితృ యజ్ఞం పరిస్తరణాదీధ్వా ధానాంతం కుర్యాత్. అర్థాధానినోఽప్యేవం, ఇతి ప్రయోగ పారిజాతే పరిశిష్టే చ. భాష్యకారమతే అభిక్తేఽప్యేవం. వృత్తికారమతే నేదం. హేమాద్రౌ శంభుః - సంమార్జితో పరిష్టేతు ద్వాని కురీవిత మందరే, ఉదక్ స్రవముదీచ్యం స్వాద్దక్షిణం దక్షిణాష్టవం. వ్యాఘ్రః - ఉత్తరేఽక్షత సంయుక్తాన్ పూర్వాగ్రాన్ విన్యసేత్ కుశాన్, దక్షిణే దక్షిణాగ్రంస్తు సలిలాన్ విన్యసేత్ కుశాన్. తత్రైవ బౌధాయనః - చతురస్రం త్రికోణం చ వర్తులం చార్థచంద్రకం, కర్తవ్య మాను పూర్వేణ బ్రాహ్మణాదిషు మండలం. తత్రైవ లౌగాక్షిః - హస్తద్యయ మితం కార్యం వైశ్వదేవిక మండలం, దక్షిణే చతుర్ హస్తం పితృణా మంఘ్రిశోధన. కలికాయాం సంగ్రహేతు - ప్రాదేశ మాత్రం దేవానాం చతురస్రంతు మండలం, త్యక్త్వా షడంగులం తస్మాత్ దక్షిణే వర్తులంతథా, ఇత్యక్షం. స్ఫుత్యంతరే - గర్తః పంచాంగులో విప్రే, జానుమాత్రో మహీ భుజి, ప్రాదేశమాత్రో

వైశ్యేన సాధికః నతు శూద్రకే. తిర్యగూర్ధ్వ ప్రమాణేన వ్యాఖ్యాతో దైవ పితృయోః, చతురస్రం వర్తులం చ కథితం గర్భలక్షణం. పాద ప్రక్షాళనం ప్రోక్తముపవేశ్యాసనే ద్విజాన్, తిష్ఠం శ్చేత్ క్షాలనం కుర్యాత్. నిరాశాః పితరోగతాః, ఇతి. తత్సమాలత్యే మండలాగ్రే పృథక్ జ్ఞేయం.

అను! హేమాద్రి యందు మార్కండేయుడిట్లా - తాను స్నానంచేసి, స్నానంచేసిన, పిలువ బడిన, వారిని స్వాగతించి విడివిడిగా పూజించాలి, అని. కలికయందు నారదీయోక్తి ఇట్లా - ప్రాయశ్చిత్తంతో పరిశుద్ధమైన ఆత్మకలవాడై వారి నుండి ఆజ్ఞను తీసుకొని, బ్రహ్మాండము కొరకు పారణ్యమును, కుశమును ఇవ్వాలి, అని. అక్కడే సంగ్రహమందిట్లా - తిథి వారాదులను తెలుసుకొని యథావిధిగా సంకల్పం చేయాలి. సంకల్పనాదికమంతా ప్రాచీనావీతితో చేయాలి. తొలుత సంబంధం చెప్పాలి. అట్లాగే నామ గోత్రములు చెప్పాలి. తన పితరుల అనుక్రమంగా వస్తాది రూపతను కూడా చెప్పాలి, అని. చంద్రోదయమందు నారదీయ వాక్యమిట్లా - శ్రాద్ధము కొరకై వచ్చిన బ్రాహ్మణులను తిరిగి నిమంత్రణ చేయాలి, అని. ఆపస్తంబుడైతే - తొలిరోజు నిమంత్రణ, తరువాతి (ఆ) రోజు నిమంత్రణ రెండవది, మూడవది అమంత్రణము (అనుజ్ఞ) అని అన్నాడు. మీరు నాచే నిమంత్రించ తగినవారు అనే నివేదన రూపమైనది తొలిది. ఆ విధిని శౌనకుడిట్లా చెప్పాడు - గ్రహించి (చేతిని) ఈ పేరుగల, ఈ గోత్రంగల, ఈతని శ్రాద్ధమందు విశ్వేదేవుల కొరకు మీరు క్షణం స్వీకరించాలి అని ఈ విధముగా శ్రాద్ధకర్త పలుకాలి. ఆతడు (భోక్త) ఓం తథా అని చెప్పాలి. శ్రాద్ధకర్త అతనితో దానిని మీరు పొందండి అని అనాలి. ఆతడు పొందుతాను అని అనాలి. ఇతరుడు ద్విజుడు వానితో అనాలి. పార్వణమందు దేవులు పురూరవ ఆర్తవులు అని చెప్పాలి. పిత్రాదులకు గూడా ఈ ప్రకారమైన పద్ధతిలో ద్విజులను వరణం చేయాలి, అని. పిదప కర్త ఋగ్వేది, అనాపితాగ్ని, పిండ పితృయజ్ఞమును, పరిస్తరణం మొదలు ఇడ్డా ధానాంతము వరకు చేయాలి. అర్ధాధాని కూడా ఇట్లాగే చేయాలి, అని. ప్రయోగ పారిజాతమందు పరిశిష్టమందును కలదు. భాష్యకారమత మందైతే అభిక్తమందు కూడా ఇట్లాగే చేయాలి. వృత్తికారమత మందు ఇట్లాకాదు. హేమాద్రి యందు శంభువిట్లా - ఊడువబడి (గోమూత్రయుక్త గోమయంతో) అలుకబడ్డ ద్వార ప్రదేశమందు మండలములు చేయాలి. ఉత్తరం వైపుది (దేవము) ఉత్తరం వంతగా (పల్లము) దక్షిణం (పితృ) వైపుది దక్షిణం పల్లంగా ఉండాలి, అని. వ్యాఘ్రుడిట్లా - ఉత్తరమందు అక్షతలతో కూడిన, పూర్వాగ్రములుగా దర్భులను వేయాలి. దక్షిణమందు, నువ్వులతో కూడిన, దక్షిణాగ్రములుగా కుశలను వేయాలి, అని. అక్కడే బౌద్ధాయనుడిట్లా - చతురస్రము, త్రికోణము, వర్తులము, అర్థచంద్రాకారము, క్రమముగా బ్రాహ్మణాది జాతులందు మండలం చేయాలి, అని. అక్కడే లోగాక్షి ఇట్లా - విశ్వేదేవుల మండలమును రెండు చేతుల పరిమితంగా చేయాలి. దక్షిణ మందు పితరులకు పాద ప్రక్షాళనకైతే నాలుగు చేతుల పరిమాణంగా మండలం చేయాలి, అని. కలికయందు సంగ్రహోక్తి ఇట్లా - దేవతలకు చతురస్రంగా మండలమును ప్రాదేశ

మాత్రంగా చేయాలి. (చూపుడు వ్రేలు బొటనవేలు చాచిన వచ్చే కొలత). ఆరు అంగుళాలు వదిలి దానికి దక్షిణంలో అట్లాగే వర్తులం చేయాలి, అని చెప్పారు. స్మృత్యంతరమందు ఇట్లా - బ్రాహ్మణునకైతే ఐదంగుళముల గుంత, క్షత్రియునకైతే మోకాలి లోతు, వైశ్యునకు ప్రాదేశమాత్రము, శూద్రునకైతే దానికన్న ఎక్కువది. అద్దము, పొడవు ఈ ప్రమాణంతో దేవతలకు పితరులకు చెప్పబడింది. గర్భము చతురస్రము, వర్తులము అని చెప్పబడింది, అని. బ్రాహ్మణులను అసనమందు కూర్చోబెట్టి పాదప్రక్షాళన చేయాలి. నిలబడగా పాద ప్రక్షాళన చేస్తే పితరులు నిరాశులై వెళ్ళిపోతారు, అని. అది సమూలమైతే మండలాగ్రమందు విడిగా అని తెలియాలి.

మూ॥ తత్తగోమయే హేమాద్రో భృగుః - అవ్యంత జీర్ణదేహయాః పంధ్యాయాశ్చ విశేషః, ఆర్థాయా నపమాతాయాన గోర్థో మయమాహరేత్. మాత్యే - అక్షతాభిః సపుష్పాభిః తదభ్యర్చ్యో ౨ పసవ్యవత్, విప్రాణాం క్షాలయేత్పాదావభి వంద్య పునః పునః. ప్రత్యజ్ ముఖస్థితః కుర్యాత్ విప్ర పాదాభిషేచనం. తత్రైవ భవిష్యే - ప్రక్షాలయే ద్విప్రపాదాన్ తన్నో దేవీరితి తృచా. పృథ్వీ చంద్రోదయే వృద్ధ పసిష్ఠః - న కుశ గ్రంథి హస్తస్తు పాద్యం దద్యా ద్విపక్షజః. కలికాయాం సంగ్రహే - తతః ప్రక్షాలయేత్పాదౌ భార్యా స్రావిత వారిణా. తథా - శ్రాద్ధకాలే యదాపశ్చి వామే నీర ప్రదా భవేత్, అసురం తద్భవేద్ధ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతే. తత్రైవ - నాభః ప్రక్షాలయేత్పాదౌ కర్తా పిత్రాది కర్మసు పాద్యానంతర మర్ఘమపి దద్యాదితి హేమాద్రిః. తత్రైవ లోగాక్షిః - మండలాదుత్తరే దేశే దద్యా దాచమనీయకం. తత్రైవ - విధాయ క్షాలనం తేషాం ద్వీరాచమన మిష్యతే, న్యయం చాపిద్వీరా చామేత్ విధిజ్ఞః శ్రద్ధయాన్వితః. హేమాద్రోవారణీయే - యత్రా చమన వారిణి పాద ప్రక్షాళనోదకైః, సంగచ్ఛంతే బుధాః శ్రాద్ధమాసురం తత్ప్రచక్షతే. హేమాద్రో వ్యాసుః - సవ్యేనైవాసనం ధృత్వా దక్షిణే దక్షిణంకరం, వ్యాహృతీభిః సమస్తాభిః అసనేషా పవేతయేత్. సమాధ్యమితి చైవోక్త్యా దక్షిణం జానుసంస్పృశన్, ఆస్యరామితిశాన్ బ్రాయాత్ అసనం సంస్పృశన్నపి (హేమాద్రో శాతా తమః ద్వౌదేవౌ అభర్వణౌ విప్రౌ ప్రాజ్ముఖా పుపవేతయేత్, పితౄతూదజ్ ముఖాం స్త్రీం శ్చ బహ్వాచాధ్వర్యు సౌమగాన్). యాజ్ఞవల్క్యః - (అచారాధ్యాయ 28వో) ద్వౌదేవే ప్రాజ్ త్రయః పితౄ ఉదక ఏకైక మేవవా. యత్తు హేమాద్రౌ హరీతః - దక్షిణాగ్రదర్శేషు ప్రాజ్ ముఖాన్ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ ఉదజ్ముఖానిత్యేతే, ఇతి తస్మైత్రాయణీయ విషయం. ప్రాజ్ ముఖాన్ భోజయే దుదజ్ ముఖానిత్యేతే, ఇతి తత్పరిశిష్టౌ వికల్ప ఇతి హేమాద్రిః.

అను॥ అక్కడ గోమయం విషయంలో హేమాద్రి యందు భృగువచనమిట్లా - మిక్కిలి క్షీణించిన దేహం కల దాని విశేషించి గొడ్డుబోయిన దాని, రోగగ్రస్తయైన, కొత్తగా ప్రసవించిన ఈ గోవుల, పేదను తీసుకరారాదు, అని. మాత్యమందిట్లా - అక్షతలు, పుష్పములు వీనితో అపసవ్యంగా దానిని పూజించాలి. మళ్ళీ మళ్ళీ నమస్కరించి బ్రాహ్మణుల పాదములను కడగాలి. పశ్చిమ ముఖుడై విప్ర పాదాభిషేచన చేయాలి, అని. అక్కడే భవిష్య

మిందిట్లా - విప్రుల, పాదములను శన్నే దేవీ రితి మంత్రము చదువుతూ కడగాలి, అని. పృథ్వీచంద్రోదయమందు పృథ్వీ వసిష్ఠుడిట్లా - విచక్షణ కలవాడు చేతిలో కుశ గ్రంధిని ధరించి పాద్యము ఇవ్వరాదు, అని. కలిక యందు సంగ్రహోక్తి ఇట్లా - భార్య నీరు పోస్తుండగా బ్రాహ్మణుల పాదములను కడగాలి, అని. అట్లాగే - శ్రాద్ధకాలమందు భార్య ఎడమ భాగంలో ఉండి నీరు పోసినట్లే ఆ శ్రాద్ధము ఆసుర మౌతుంది. పితరులకు చెందదు, అని. అక్కడే - పిత్రాది కర్మలలో కర్త పాదముల కింద కడుగురాదు. పాద్యం తరువాత అర్ఘ్యం కూడా ఇవ్వాలని హేమాద్రి, అని. అక్కడే లౌగాక్షి ఇట్లా - మండలమునకు ఉత్తర భాగంలో ఆచమనీయ మివ్వాలి, అని. అక్కడే - వారికి క్షాలనం అయ్యాక రెండు సార్లు వారు ఆచమనం చేయాలి. విధిజ్ఞుడు శ్రద్ధ కలవాడై తాను కూడా రెండుసార్లు ఆచమనం చేయాలి, అని. హేమాద్రి యందు నారదీయోక్తి ఇట్లా - ఆచమనం నీరు పాద ప్రక్షాలన జలంతో కలిస్తే బుధులు దానిని ఆసుర శ్రాద్ధమన్నారు, అని. హేమాద్రి యందు వ్యాసుడిట్లా - కుడిచేతితో ఆసనం ఉంచి, కుడిచేతితో వారి కుడిచేతిని పట్టుకొని అన్ని వ్యాప్యతులతో ఆసనము లందు కూర్చోపెట్టాలి. కుడిమోకాలును తాకుతూ సమాధ్వం అని పలుకాలి, ఆసనమును ముట్టుకుంటూ వారితో కూర్చోండి అని అనాలి, అని. (హేమాద్రి యందు శాతాతప్యుడిట్లా - దైవములకై అధర్వవేద మెరిగిన ఇద్దరు బ్రాహ్మణులను తూర్పు ముఖముగా కూర్చోపెట్టాలి. పితరులకై ఉత్తరముఖంగా ఋక్, యజుస్, సామవేదులైన ముగ్గురు బ్రాహ్మణులను కూర్చోపెట్టాలి, అని). యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - (అచారాధ్యాయం 28శ్లో) విశ్వేదేవులకై ఇద్దరు తూర్పు ముఖంగా, ముగ్గురు పితరుల స్థానంలో ఉత్తరముఖంగా లేదా ఒక్కొక్కరైనా ఉండాలి, అని హేమాద్రి యందు హరితుడిట్లా - దక్షిణాగ్రం గల దర్భములందు ప్రాజ్ ముఖంగా ఉన్న బ్రాహ్మణులను భుజింప చేయాలి. ఉత్తర ముఖం వారిని అని కొందరు అని అన్నది అది మైత్రాయణీయ విషయము. తూర్పుముఖంగల వారిని భుజింప చేయాలి, ఉత్తర ముఖం గల వారిని అని కొందరు, అని ఇది పరిశిష్టంలోది. వికల్పమని హేమాద్రి.

మూ॥ మాధవీయే యమః - భిక్షుకో బ్రహ్మచారి వా భోజనార్థ ముపస్థితః, ఉపవిష్టే వ్యసం ప్రాప్తః కామం తపపి భోజయేత్. తౌర్నే - అతిథి ర్యస్య నాశ్నాతి సతత్ శ్రాద్ధం ప్రచక్షత్.
విప్రులియమా మాధవీయే - పవిత్రపాణయః సర్వేతప మాన వ్రతాన్వితాః, ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్ట సంస్పర్శం వర్జయంతః పరస్పరం. తత్రాసనాని వృత్న్య చంద్రోదయేయమః - ఆసనం కుశ పంచద్యౌత్ ఇతరద్యౌ పవిత్రకం హేమాద్రౌ చమత్కార ఖండే - పితృణాం ఘటితం హైమం రాజతం వాపి చాసనం, యేన తామ్ర మయం దత్తమాసనం పితృకర్మణి. సవై దివ్యాసనా రూఢో నహి ప్రచ్ఛవ తేదివః. హేమాద్రౌ నాగరఖండే - అయః శంకుమయం పీఠం ప్రదేయం నోపవేశనే. కలికాయాం సంగ్రహే - క్షైమం దుకూలంనే పాలమావికం దారుజం తథా, పార్థం తార్థం బృసీం చైవ విష్ణుదా చ విస్వసేత్. అగ్నిదగ్ధాన్యాయ సానిభగ్నాని చ వివర్జయేత్. హేమాద్రౌ ఛాగలేయః - పశ్చాద్భాగా దుపక్రమ్య ప్రాచ్ఛాం పంక్తిర్యథా భవేత్, దక్షిణా సంస్థితాహ్యేషా

పితృణాం శ్రాద్ధ కర్మణి. పులస్త్యః - శ్రీపర్షి వారుడీ, క్రీరీ, జంబు, కామ్రుకదంబకం, సప్తమం బాకులం పీఠం పితృణాం దత్తమక్షయం. సంగ్రహే - 'శమీ' వ కాశ్యరీశేలు: కదంబో వారుడస్తధా, పంచాసనా నిశస్తాని శ్రాద్ధే దేవార్చనే తథా. (కాలికా - ద్వాదైవే ప్రాజ్ ముఖా పిత్ర్యే త్రీన్ విప్రాను దగాసనాన్, పైరీనసిః - కుతపః శ్రాద్ధ వేలాయాం శ్రోత్రియాయది దృశ్యతే). అశ్వలాయనః - నీవీవాసో దశాంతేన స్వరక్షార్థం ప్రబంధయేత్. వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యస్థు - దక్షిణే కటిదేశేతు తిలైః సహకుశత్రయం యత్తు కాఠీయం - నీవీకార్యా దశాగుప్తిః వామకుక్షౌ కుక్షైః సహ, ఇతి. తత్ పృథి శ్రాద్ధే. పితృణాం దక్షిణే పార్శ్వే విపరీతాతు రైవితే, ఇతి స్ఫుత్యం తూత్. వామే దక్షిణే వేత్యాచారాత్ స్వవస్తేతి మదన పారిజాతే. ఆచార్యః - ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా గాయత్రీ స్మరణం తథా, శ్రాద్ధం కర్తా స్మీతి వదేత్ విప్రైర్వాచ్యం కురుష్వవ. బ్రాహ్మే - తతస్తిలాన్ గృహేహస్మిన్ వికిరేచ్ఛా ప్రదక్షిణం, శ్రద్ధయా పరయా యుక్తో జపే దపహతా ఇతి. స్ఫుత్యర్థసారే - అపహతా ఇతి తిలాన్ వికిర్య, ఉదీరతా మిత్యువా ప్రోక్షేత్.

అను॥ మాధవీయమందు యముడిట్లా - భిక్షుకుడు లేదా బ్రహ్మచారి, కాని భోజనం కొరకు ఉపస్థితులైతే, బ్రాహ్మణులు కూర్చున్నాక వస్తే వారికిష్టమైతే వారికి కూడా భోజనం పెట్టాలి, అని. కౌర్మమందిట్లా - ఎవని అతిథి భుజించడో అది శ్రాద్ధమని అని పించుకోదు, అని. విప్ర నియమములు మాధవీయమందిట్లా - వారంతా పవిత్ర పాణులై, మౌన వ్రతం కలవారై, పరస్పరము ఉచ్చిష్ట ఉచ్చిష్ట సంస్పర్శను వదలాలి. అక్కడ ఆసనముల గూర్చి పృథ్వీ చంద్రోదయమందు యముడిట్లా - కుతప (నేపాలకంబళి) ఆసనం ఇవ్వాలి లేదా పవిత్రమైనది వేరే ఏదైనా ఇవ్వాలి, అని. హేమాద్రి యందు చమత్కార ఖండమందిట్లా - బంగారుతో, వెండితో రాగితో దేనితోనైనా, చేసిన ఆసనాన్ని పితృకర్మయందు ఇస్తే, ఆతడు దివ్యాసనా రూఢుడై దివము నుండి కిందికి రాదు, అని. హేమాద్రి యందు నాగర ఖండమందిట్లా - కూర్చోపటానికి, లోహంతో చేసిన శంకుమయమైన పీఠమును ఇవ్వరారు (మేకులది). కలిక యందు సంగ్రహోక్తి ఇట్లా - నారచీర, సన్న వస్త్రము, నేపాల వస్త్రము, గొఱ్ఱె (వెంట్రుకల)ది, కర్రది, ఆకులతో చేసింది, దూడవర్మంతో చేసింది, ఋషులు మేనుకునేది, విష్ణురము (కుశలతో చేసింది) మొదలగు ఆసనములను వేయాలి. అగ్ని దగ్ధమైనవి, లోహపువి, భగ్గుమైనవి వేయరారు, అని. హేమాద్రి యందు ఛాగలేయాక్తి ఇట్లా - పడమర నుండి మొదలుపెట్టి తూర్పు ముఖంగా పంక్తి ఎట్లా ఉంటుందో అట్లాచేసి, పితరులకు దక్షిణ మందు ఉండేట్లు వేయాలి, ఇది శ్రాద్ధకర్మలో చేయాల్సింది, అని. పులస్త్యుడిట్లా - లేకు, గరికది, దేవదారు, నేరెడు, మామిడి, కడిమి, పొగడ ఈ ఏడు పీఠములలో ఏది పితరులకు వేసినా అది అక్షయ ఫలితాన్నిస్తుంది, అని. సంగ్రహ మందిట్లా - జమ్మి, గుమ్మడు, విరిగి, కడిమి, గరిక ఈ ఐదు ఆసనములు శ్రాద్ధమందు దేవార్చన యందు ప్రశస్తమైనవి, అని. కారిక - దైవతలకై ఇద్దరిని తూర్పు ముఖంగా, పితరులకై ముగ్గురిని బ్రాహ్మణులను ఉత్తర ముఖంగా కూర్చో బెట్టాలి, అని. పైరీనసి ఇట్లా - శ్రాద్ధవేళ యందు ఒకవేళ బ్రాహ్మణుడు

(వేదపాఠి) కన్నెనై అది కుతపవేళ అనాలి, అని. అశ్వలాయనుడిట్లా - వస్త్రము చివరతో నీవి వస్త్రమును తన రక్షణ కొరకు కట్టుకోవాలి, అని. దక్షిణకటి దేశమందైతే నువ్వులతో సహా మూడుకుశలను ధరించాలి, అని. కాఠీయమందు - నీవి, దశాగుప్తి (వస్త్రపు అదిని దాచటం) కుశలతో పాటు ఎడమ కడుపుయందే చేయాలి, అని అన్నమాట వృద్ధిశ్రాద్ధమందు. పితరులకైతే దక్షిణ భాగమందు, దైవికమందైతే దానికి విరుద్ధంగా (ఎడమయందు) అని, స్మృత్యంతరం నుండి. ఎడమనా కుడా అనేది అచారముననుసరించి నిర్ణయము, అని మదన పారిజాత మందు. ఆచార్యుడిట్లా - ప్రాణాయామ త్రయము చేసి, గాయత్రిని స్మరించి, శ్రాద్ధం చేస్తాను అని అనాలి, విప్రులతో, వారు చేయి అని అనాలి, అని. బ్రాహ్మ మందిట్లా - పిదప ఆ ఇంటి యందు అప్రదక్షిణంగా నువ్వులను చల్లాలి మిక్కిలి శ్రద్ధతో కూడి అపహతా అనే మంత్రం చదవాలి, అని. స్మృత్యర్థసారమందిట్లా - అపహతా అనే మంత్రంతో నువ్వులను చల్లి ఉదీరణం అనే ఋక్కుతో ప్రోక్షించాలి, అని.

మూ॥ పరాశరః - తద్విష్ణోరితి మంత్రేణ గాయత్ర్యాచ ప్రయత్నః, ప్రోక్షయేదన్న
జాతం శూద్ర ధృష్ట్వా శుద్ధయే. హేమాద్రోబ్రహ్మండే - శ్రాద్ధభూమి గయంధ్యాత్వా ధ్యాత్వా దేవం గదా ధరం, వస్త్వాదీం శ్చ పితౄన్ ధ్యాత్వా తతః శ్రాద్ధం ప్రవర్తతే. దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ మహాయోగిభ్య ఏవచ, నమః స్వధామై స్వాహామై నిత్యమే వనమో నమః. అదిమధ్యావసానేషు త్రిరావృత్తం జపేత్ ఐధః పితరః క్షిప్రమాయాంతి రాక్షసాః ప్రద్రవంతి చ. తత్రేవ స్నాందే - తిలారక్షం తస్యరాన్ దర్భారక్షంతు రాక్షసాన్, పంక్తిం నై శ్రోత్రియో రక్షేత్ అతిథిః సర్వరక్షకః. **వసిష్ఠః - శుద్ధవతీభిః కూష్మాండిభిః పాపమానీభిశ్చ పాకాది ప్రోక్షయేత్, ఇతి. అథదేవార్వా**
- తతః ప్రత్యవచార మాద్యంతయో రాచోదద్యాదిక్కుక్తం వృత్తై స్మృత్యర్థసారేచ. హేమాద్రా బ్రాహ్మ - అసనేష్వే సనందద్యాత్ వామేవా దక్షిణేపివా, పితృకర్మణి వామే చ దైవే దద్యాత్తు దక్షిణే. **ప్రనేతాః - అసనేష్వేసనం దద్యాత్ నతు పాచా కదాచన, ధర్మోపేత్యథ మంత్రేణ**
గృహ్మాయస్తేకుతాన్ కుతాన్, ధర్మోపే విశిరాజా ప్రతిస్థితః, ఇతి మంత్రః. గాలవః - దర్భానాదాయ హస్తాభ్యాం గృహ్మత్వా దక్షిణకరే, దేవే క్షణః క్రియతాంతు నిరంగుష్ఠంకరం తతః. ఓంతథేతి ద్విజాబ్రాయుస్తే ప్రాప్నోతు భవానీతి. కర్తా బ్రాయాత్రతో విప్రః ప్రాప్నువానీతి వైవదేత్. పుణ్యసంద్రోదయే బృహస్పానైరదీయే-యచైః దగ్ధైశ్చ విశ్వేషాం దేవానా మిదమాననం, దత్వేతి భూయా దద్యాదైస్తే వేక్షణ ఇతిక్షణం. తచ్చ షష్ఠ్వి చతుర్థావా కార్యం ఇతి స ఏవ. తతోర్థ్యం కల్పయేదితి మన్వాదయః శౌనక జయంతాభ్యాం అర్హరహితస్య దేవార్చన స్సోక్తేః - **అశ్వలాయనానాం దైవేర్హదానం, ఇతి బోపదేవః. తస్మై పరిశిష్ట ప్రయోగ పారిజాత విరోధాత్.**
వృద్ధిశ్రాద్ధేషు దైవేర్హర్హం దద్యాత్. దేవేభ్యోపి పృథక్ దద్యాది హర్హం శ్రుతిబోధనాత్, ఇతి శౌనకోక్తేః.

అను॥ పరాశరుడిట్లా - తద్విష్ణోః అనే మంత్రంతో గాయత్రి మంత్రంతోనూ ప్రయత్న పూర్వకముగా అన్నము మొదలగు వానిని ప్రోక్షించాలి, శూద్రదృష్టి మొదలగు వాని నుండి శుద్ధి కొరకు అని. హేమాద్రి యందు బ్రహ్మాండోక్తి ఇట్లా - శ్రాద్ధ భూమి యందు గయను

ధ్యానించి, గదాధర దేవుని ధ్యానించి, వస్వాదులైన పితరులను ధ్యానించి ఆ పిదప శ్రాద్ధం ఆరంభించాలి. దేవతలకు, పితరులకు, మహాయోగులకు స్వాహా, స్వధలకు నమస్తానము. ఎల్లప్పుడు వీటన్నిటికి నమోనముః. ఆది మధ్య అవసానములందు బుధుడు మూడు మారులు వల్లె వేస్తూ జపం చేయాలి. దీనివల్ల పితరులు తొందరగా వస్తారు, రాక్షసులు పరుగెత్తుతారు, అని. అక్కడే స్కాందోక్తి - తిలలు అసురుల నుండి రక్షిస్తాయి. రాక్షసుల నుండి దర్భలు రక్షిస్తాయి. పంక్తిని శ్రోత్రియుడు రక్షిస్తాడు. అతిథి అన్ని విధాల రక్షించేవాడు, అని. వసిష్ఠుడిట్లా - శుద్ధవతీ, కూష్మాండి, పావమానీ ఈ ఋక్కులతో పాకము మొదలగు వానిని ప్రోక్షించాలి, అని. ఇక దేవతార్చన - అక్కడ ప్రతి ఉపచారము (పూజ) ఆది అంతములందు నీరు ఇవ్వాలి, అని వృత్తియందు, స్మృత్యర్థ సారమందును చెప్పబడింది. హేమాద్రి యందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - ఆసనములందు ఆసనమును (దర్భతో) అది ఎడమవైపు కాని కుడివైపు కాని, పితృకర్మయందు ఎడమభాగంలో దైవకర్మలందు దక్షిణ (కుడి) భాగంలో ఇవ్వాలి, అని. ప్రచేతుడిట్లా - ఆసనములందే ఆసన (దర్భ)ము ఇవ్వాలి చేతికి ఎప్పుడూ ఇవ్వరాదు. ధర్మోసి, అనే మంత్రంతో వారు ఆ కుశలను స్వీకరించాలి. ధర్మోసి విశిరాజా ప్రతిష్ఠితః, అని మంత్రం. గాలవుడిట్లా - చేతులతో దర్భలను తీసుకొని కుడిచేతిలోకి తీసుకొని దైవులకై క్షణం స్వీకరించండి, అని అంగుష్ఠాన్ని వదలి ఇతర వేళ్ళను తాకాలి. ఆ పిదప ఓం తథా అని ఆ ద్విజులు అనాలి. ప్రాప్నోతు భవాన్ అని కర్త అనాలి. ఆ పిదప విప్రుడు ప్రాప్నువాని, అని అనాలి, అని. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు బృహన్నారదీయమందలి వాక్యమిట్లా- యవలతో దర్భలతో విశ్వేదేవులకు ఈ ఆసనము అని ఇచ్చి తిరిగి దైవమునకు క్షణము అని క్షణము ఇవ్వాలి. దానిని షష్ఠి విభక్తితో కాని చతుర్థి విభక్తితో కాని చేయాలి అని ఆతడే చెప్పాడు ఆ పిదప అర్హ్యము కల్పించాలని మన్వాదులు. శౌనక జయంతులు అర్హ్యం లేకుండా దేవార్చన అని చెప్పారు. ఆశ్వలాయనులకు, విశ్వేదేవులకు అర్హ్యదానము లేదు అని బోపదేవుడు. కాని అట్లాకాదు ఇది పరిశిష్ట ప్రయోగ పారిజాతాదులకు విరోధము. వృద్ధిశ్రాద్ధమందైతే దైవమందు కూడా అర్హ్యమివ్వాలి. దేవతలకు కూడా విడిగా ఇక్కడ అర్హ్యం ఇవ్వాలి, అని శ్రుతిచోదన, అని శౌనకోక్తి.

మూ॥ అథార్హ్యమ్. పృథ్వీబంధ్రోదయే మాతృపాద్యయోః - పాత్రం వనస్పతి మయం తథా పర్ణమయం పునః, జలజం వాపికుర్వీత తథా సాగర సంభవం. బ్రాహ్మ - సౌవర్ణ తామ్ర రౌప్యశ్చ స్థాటికం శంఖ తుక్రయః, భిన్నానపి హియోజ్ఞాని పాత్రాశి పితృకర్మణి. హేమద్రౌ ప్రజాపతిః - సౌవర్ణం రాజతం తామ్రం భాగ్గం మణిమయం తథా, యజ్ఞీయం చమసం వాపి అర్హ్యార్థం పూరయేత్ బుధః. అత్ర విప్రైక త్వద్విత్వ చతుష్త్వై దావపి అర్హ్యపాత్రే ద్వే ఏవ. మానవసూత్రేతు - ద్వేవైశ్వదేవితే, త్రిణి పిత్రే ఏకైక ముభయత్రవ, ఇత్యుక్తం తదేక ఏప్రవరం, పాత్రా లాభవరం వేతి హేమాద్రిః. మదనరత్నేతు దైవే ఏకం పాత్రముక్తం. పృథ్వీ చంద్రోదయే॥ పి - త్రిణిపైతృక పాత్రాశి ద్వేద్వైవైశ్వదేవితే, ఇతి బృహత్పరాశర్యోక్తేః ద్వేవేత్యపా. బహ్మచానాంతు దైవేవిప్రద్వైత్వేకే మర్హ్యపాత్ర మర్హకోదద్యాదిత్యుక్తం పరిశిష్టే ప్రయోగపారిజాతే చ. కలికాయాం

హారీతః - దత్తమక్షయతాం యాతి ఖగ్దేనార్థంతు యత్పుతం. వృద్ధమనుః - మృన్మయం దారుజంపాత్రం అయః పాత్రం చ యద్భవేత్, రాజతం దైవికే కార్యే శిలా పాత్రం వివర్ణయేత్. పురాణ సముచ్చయే - మృత్స్నాభవం త ధాకాంస్య మారక్తం జటు సంభవం, త్రపుసీసలోహ భవం సదాపాత్రం వివర్ణయేత్. తత్రైవ - అష్టాంగులం భవేత్ పాత్రం పితృణాం రాజతం శుభం, డశాంగులంతు దేవానాం సౌవర్ణం శక్తితః కృతం. స్థాపయేదర్థపాత్రేద్వే న్యుజ్జే తత్రకుశోపరి, ద్వేద్వే పవిత్రే విధివత్ పాత్రయో శస్త్రపరిక్షిపేత్. యజ్ఞ పార్శ్వః - పవిత్రే స్థేతి మంత్రేణ పవిత్రే ఛేదయేత్తుతే, ఓషధీమంతరే, కృత్వా అంగుష్ఠాంగులి పర్వణోః స్వేన కాష్ఠేన లోహేన, నమ్యన్మయనఘాదిభిః. వసిష్ఠః - తూష్టిం ప్రోక్ష్యాం భసాపాత్రే కుర్యా దూర్ఘ్న బిలేతతః, పూరయేత్పాత్రయుగ్మంతు కృత్వా పరిపవిత్రకే.

అనుః॥ ఇక అర్ఘ్యపాత్రము - పృథ్వీచంద్రోదయమందు మాత్ర్య పాద్యముల వచన మిట్లా - పాత్ర వనస్సుతిది (పూలు లేని పండ్లచెట్లు) లేదా ఆకులది, జలజముది, సముద్ర మందు పుట్టిన ఆకులదో చేయాలి, అని. బ్రాహ్మమందిట్లా - సువర్ణం తామ్రము. వెండి, రాయి, స్పటికం, శంఖము, శుక్తి (ముత్యపు చిప్ప) వీనిలో ఏదైనా పాత్ర భిన్నమైనా సరే పితృకర్మ యందు వినియోగించాలి, అని. హోమాద్రి యందు ప్రజాపతి ఇట్లా - సువర్ణము, రజతము, తామ్రము, ఖద్గపుది, మణిమయము, ముంజదర్పది, చమసము (యజ్ఞపాత్ర) వీనిలో దేనిదైనా అర్ఘ్యము కొరకు బుధుడు పూరించాలి, అని. ఇక్కడ విప్రులు ఒకదైనా, ఇద్దరైనా నలుగురైనా అర్ఘ్యపాత్రలు రెండే. మానవ సూత్ర మందైతే - వైశ్వదేవిక మందు రెండు పితరులకై మూడు రెండు చోట్ల ఒక్కొక్కటో అని చెప్పారు. అది ఒక బ్రాహ్మణుని విషయము. పాత్రలు లభించని పక్షంలోనో అని హోమాద్రి. మదనరత్నమందైతే దైవమందు ఒకే పాత్రను చెప్పారు. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు కూడా - పితరులకైన పాత్రలు మూడు వైశ్వ దేవులకై రెండు రేండే అని బృహత్పరశరోక్తి ఉన్నందువల్ల రెండే అని అన్నాడు. ఐహ్యమలకైతే దైవమందు ఇద్దరు బ్రాహ్మణులున్నా ఒకే అర్ఘ్యపాత్ర సగం సగమివ్వాలి అని పరిశిష్టమందు, ప్రయోగ పారిజాతమందును చెప్పారు. కలికయందు హారీతుడిట్లా - ఖద్గ పాత్రతో చేసిన అర్ఘ్యము, అట్లా ఇచ్చింది అక్షయ్య మౌతుంది, అని. వృద్ధమనువిట్లా - మట్టిది (అపక్వమృత్తిక) కట్టెది, లోహపుది, వెండిది (శివనేత్రోద్భవము అమంగలము, పితృవల్లభము) శిలాపాత్ర వీనిని దైవకార్యమందు వినర్జించాలి, అని. పురాణ సముచ్చయ మందిట్లా - మట్టిది, కాంస్యము, ఎర్రరంగుది, లక్ష్మిది, తగరము, సత్తు లోహము వీటిని ఇట్టి పాత్రలను ఎల్లప్పుడు వినర్జించాలి, అని. అక్కడే - పితరులకు ఎనిమిది అంగుళముల రజత పాత్ర శుభకరమైనది. దేవతలకు శక్తి కొలది చేయబడ్డ పది అంగుళముల బంగారు పాత్ర శుభకరమైనది, అని. అక్కడ కుశములపై రెండు అర్ఘ్య పాత్రలను తలకిందులుగా ఉంచాలి. పాత్రములపైన రెండేసి పవిత్రలను శాస్త్రప్రకారము ఉంచాలి. యజ్ఞ పార్శ్వమిట్లా

- పవిత్రేస్త అనే మంత్రముతో వారు పవిత్రలను చేదించాలి. ఓషధిని మధ్యలో ఉంచి అంగుష్ఠ, అంగుళి పర్వములంత తునకలుగా స్వేదనమును కర్రతో, లోహంతో కాని చేయాలి, మట్టితో, గోళ్ళతో చేయరాదు, అని. వసిష్ఠుడిట్లా - పాత్రలను, మౌనంగా నీటితో ప్రోక్షించి ఆ పిదప పై ముఖంగా చేయాలి. పైన పవిత్రల నుంచి రెండు పాత్రలను నీటితో నింపాలి, అని.

మూ॥ వృద్ధపరాశరః - పాత్ర ద్వయమధార్యార్థం తైజసం చైకవస్తునః, ప్రాజ్ఞముఖో మరతీర్ధేన శన్దేదేవ్యోదకం క్షిపేత్. యవోఽనీతి యవాంస్తత్ర తూష్టిం పుష్పాణి చందనం. మానవసూత్రే - సుమనసః ప్రక్షిప్యోత్పూయయవాన్ ప్రక్షిప్య, ఇతి. యవోఽనీతి మంత్రః. పాద్యే-యవోఽనీ ధాన్యరాజోవా (ధాన్యరాజోఽనీ) వారుడో మధుమంతుతః, నిర్ద్దేదః సర్వపాపానాం పవిత్రం ఋషిభిః స్మృతం. రాజోవా వారుడో మధు సంయుతః, ఇతి పరిశిష్టే పారః. గోభిదేనతు - యవోఽనీ సోమదైవత్యః, ఇతి. తిలమంత్రోఽత్ర స్వాహాయుక్త ఉక్తః. హేమాద్రోయముః-యవహస్తస్తతో దేవాన్ విజ్ఞాప్యవాహనం ప్రతి, ఆవాహయేదనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాన ఇత్వౌచా. వృద్ధపరాశరః - తతః సవ్యకరంస్యస్య విప్రదక్షిణ జానుని, దేవానా వాహయిష్యేహ మితి వాచ ముదీరయేత్. ఆవాహయే త్యనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాన ఆగతః, విశ్వేదేవాః శృణుతేయమితి మంత్రద్వయం పఠేత్. శ్రాద్ధ విశేషే విశ్వేదేవానామజ్ఞానే హేమాద్రో బృహస్పతిః - ఉత్పత్తి ర్నామచైతేషాం న విదుర్యేద్విజాతయః, అయముచ్చా రణీయస్తైః మంత్రః శ్రద్ధా సమన్వితైః. అగచ్ఛంతు మహాభాగా విశ్వేదేవా మహాబలాః, యే అత్ర విహితాః శ్రాద్ధే సావధానా భవంతుతే. ఇదం చా వాహన మర్ఘపాత్రా సాదనాత్ ప్రాక్ హేమాద్రిడోక్తం. తత్ర కాతీయైః ప్రాక్కార్యం. తదైవ తత్సూత్రాత్. అన్వైస్తదుత్తరం.

అను॥ వృద్ధపరాశరుడిట్లా - అర్ఘ్యము కొరకు రెండు పాత్రలు ఒకే వస్తువుతో చేసినవి ధాతువువి కావాలి (బంగారు, వెండి, రాగివగైరా) తూర్పుముఖంగా నిలబడి దేవ తీర్థంతో శంసో దేవీ అను మంత్రంతో నీరు పోయాలి. యవోఽనీ అనుమంత్రంతో యవలను, మౌనంగా పూలు చందనము వేయాలి, అని. మానవ సూత్రమందిట్లా - పూలు ఉంచి, నీరు కదిలించి యవలు ఉంచి, అని. యవోనీ అనేది మంత్రము. పాద్యమందిట్లా - యవోనీ.... స్మృతం. అని. పరిశిష్టమందు రాజోవా వారుడో మధుసంయుతః అని పారము. గోభిలుదైతే - యవోనీ సోమ దైవత్యః, అని తిలమంత్రాన్ని ఇక్కడ స్వాహాయుక్తంగా చెప్పాడు, అని. హేమాద్రి యందు యముడిట్లా - యవలు చేత ధరించి పిదప దేవతలకు ఆవాహనను గూర్చి విజ్ఞాపన చేసి వారి అనుజ్ఞ పొంది, విశ్వేదేవాన, అను ఋక్కుతో వారిని ఆ వాహన చేయాలి, అని. వృద్ధపరాశరుడిట్లా - విప్రుని కుడి మోకాలుపై తన కుడి చేతి నుంచి నేను దేవతను ఆవాహిస్తున్నాను, అనే మాట చెప్పాలి. ఆవాహించు అని వారి అనుజ్ఞ పొంది, విశ్వేదేవాన ఆగత, విశ్వేదేవాః శృణుతేయం అను రెండు మంత్రాలు పఠించాలి, అని. శ్రాద్ధ విశేషమందు విశ్వే దేవతలు తెలియని పక్షంలో హేమాద్రి యందు బృహస్పతి ఇట్లా

- వీరి ఉత్పత్తిని నామములను తెలియని బ్రాహ్మణులు శ్రద్ధకలవారై వారు ఈ మంత్రమును ఉచ్చరించాలి. ఆ గచ్చంతు..... భవంతుతే, అని. ఈ ఆవాహన అర్ఘ్యపాత్ర ఆసాదనకన్న ముందు అని హోమాద్రి అన్నాడు. అక్కడ కాతీయులు ముందు చేయాలి. ఆ సూత్రం వల్ల అట్లాగే తెలుస్తోంది. ఇతరులు దాని తరువాత చేయాలి, అని.

మూ॥ పృథ్వీచంద్రోదయేశంఖః - సయవం పుష్పమాదాయ చరణాది శిరోంఠకం, అర్చయే త్వర్చనం కుర్యాత్ అంతరేచోదకం తథా. పితృత్యేతు - మూర్ధాదిపాదాంతం, పాదప్రభృతి మూర్ధాంతం దైవికే పూజనం భవేత్. శిరః ప్రభృతి పాదాంతం నమోవ ఇతి పైతృకే. ఇతి మదన రత్న ప్రవేశోక్తిః. కలికాయాం సంగ్రహ - తిష్ఠన్ కృతాంజలిర్భూత్వాపరేన్ మంత్రో సమాహితః. విశ్వేదేవాః శృణుతే ఇత్యా గచ్ఛన్తస్పరం తతః. హేమాద్రో జాబూకర్ణః - తతోఽర్ఘ్యపాత్ర సంవత్తిం వాచయిత్వా ద్విజోత్తమాన్, తదగ్రే చార్ఘ్యపాత్రాణి స్వధార్వా ఇతి విస్మసేత్. గార్ణః - దత్త్యాహస్తే పవిత్రం చ కృత్వా పూజాం చ పాదతః, యాదివ్యా ఇతి మంత్రేణ హస్తేష్వర్ణం వినిక్షిపేత్. సంగ్రహ - విశ్వేదేవా ఇదంవోఽర్ఘ్యమితి దానం సమాదిశేత్, తదంతే, స్వాహా నమః, ఇతి వాచ్యం. యాదివ్యా ఇతి మంత్రేణ స్వాహాకారం నమోంతకం, ఇతి హేమాద్రో నాగరఖంచాత్. అభర్ణా సూత్రేతు, పాద్యసర్వమాచమనీయ మితి ద్విజకరే నినయేత్, ఇత్యస్త్రైవ త్రయముక్తం. గభస్టా - అర్చం పిండ ప్రదానం చ స్వస్త్వయ్యే తథైవచ, గంధపుష్పాదికం సర్వం హస్తే నైవతు దాపయేత్. ప్రతివిప్రం యాదివ్యేత్యావృత్తిః. బహ్వాదానాం త్వనేన దత్తార్వానుమంత్రణం. తతః పాత్రం, దేవేభ్యః స్థానమసి, ఇతి న్యుల్లిముత్తానం వాకార్యమితి గారుడే ఉక్తం. ఏతదాపస్తంబానాం నియతమన్యేషాం. హేమాద్రో బిష్ణుధర్మే - గంధైః పుష్పైశ్చ ధూపైశ్చ వస్త్రైశ్చ పృథభావజైః అర్చయేత్ బ్రాహ్మణాన్ శక్త్యా శ్రద్ధధానః సమాహితః. పృథ్వీచంద్రోదయే మార్కండేయః - చంద నాగరు కర్పూర కుంకుమాని ప్రదాపయేత్. విష్ణుః - చందన కుంకుమ కర్పూరాగరు వద్య కాన్యను లేపనాయ, ఇతి. వ్యాసః - అవవిత్ర కరోగంధైః గంధధ్వారేతి పూజయేత్. కలికాయాం స్మృతిః - గంధధ్వారేతివై గంధమాయనేతే చ పుష్పకం. ధూరసీత్యమునా ధూపం ఉద్దీప్య స్మేతి దీపకం, యవం వస్త్రాణి మంత్రేణ వస్త్రం దద్యాత్ప్రయత్నతః, ఆసనే స్వాస సంబ్రూయాత్ అర్ఘ్యేఽర్ఘ్యం ద్విజోత్తమః. సుగంధిశ్చ సుష్పాణి సుమాల్యాని సుధూపకః, సుశ్యోతిత్రైవదీపేతు స్వాచ్ఛా దనమితిక్రమః.

అను॥ పృథ్వీచంద్రోదయ మందు శంఖుడిట్లా - యవలు, పూలు తీసుకొని పాదముల నుండి శిరస్సు వరకు పూజిస్తాను అని పూజ చేయాలి. మధ్యలో నీరు ఇవ్వాలి, అని. పితరులకైతే - తల నుండి పాదాల వరకు, దైవికమైతే - పాదాల నుండి తల వరకు పూజ చేయాలి, అని. శిరస్సు నుండి పాదాల వరకు పితరులకు, నమోవ, అనే మంత్రంతో చేయాలి, అని మదనరత్న ముందు ప్రచేతోక్తి. కలిక యందు సంగ్రహోక్తి ఇట్లా - నిలబడి చేతులు జోడించి ఈ రెండు మంత్రములను ఏకాగ్ర చిత్తంతో చదవాలి. విశ్వేదేవాః శృణుతే, అని పిదప ఆగచ్ఛంతు అని మరొకటి, అని. హోమాద్రి యందు జాతూకర్ణి ఇట్లా - పిదప అర్ఘ్యపాత్ర సంపత్తిని బ్రాహ్మణులచే చెప్పించి (అర్ఘ్యపాత్రం సుసంపన్నం) వారి ముందు

అర్హపాత్రములను, స్వధార్మ్యా అను మంత్రం చదువుతూ ఉంచాలి, అని. గార్హపాత్రము - హస్త మందు పవిత్రముంచి, పాదాది పూజ చేసి, యాదివ్యా అనుమంత్రంతో హస్తము లందు అర్హముంచాలి, అని. సంగ్రహమందిట్లా - విశ్వేదేవులార ఇది మీకు అర్హము అని దానమును చెప్పి, చివర స్వాహానమః అని చెప్పాలి. యాదివ్యా అను మంత్రంతో స్వాహా కారము, చివర నమః అని చెప్పాలి, అని హేమాద్రి యందు నాగర ఖండమందు కలదు. ఆధర్వణ సూత్ర మందైతే - పాద్యము, అర్హము, అచమనీయము అని ద్విజుని చేతియందు ఇవ్వాలి అని ఈ మూడింటినే చెప్పారు. గభస్తి ఇట్లా - అర్హము పిండప్రదానము, స్పస్తి, అక్షయ్యము, గంధపుష్పాదికము అన్నీ చేతితోనే ఇవ్వాలి. ప్రతి బ్రాహ్మణునకు యాదివ్యా, అను మంత్రాన్ని చదవాలి. బహ్మచర్యములకైతే దీనితో ఇచ్చిన అర్హమునకు సంస్కారము ఆ పిదప పాత్రను, దేవేభ్యః స్థానం అసి, అని బోర్లించుటో లేదా ఎత్తుటో చేయాలని (చక్క చేయుటో) గారుడంలో చెప్పారు. ఇది ఆపస్తంబులకు తప్పదు. ఇతరులకు కాదు. హేమాద్రి యందు విష్ణుధర్మమందిట్లా - గంధ ధూప పుష్ప వస్త్రభూషణములతో బ్రాహ్మణులను శ్రద్ధతో, ఏకాగ్రంతో శక్తి కొలది పూజించాలి, అని. పృథ్వీచంద్రోదయమందు మార్కండేయోక్తి ఇట్లా - చందన, అగరు, కర్పూర, కుంకుమములను ఇవ్వాలి, అని. విష్ణువిట్లా - చందన కుంకుమ, కర్పూర, అగరు, పద్మకములను (ఏనుగు ముఖమందలి బిందువులు) వీనిని అనులేపనం కొరకు, అని. వ్యాసుడిట్లా - పవిత్ర లేని చేతులతో గంధద్వారాం అని గంధముతో పూజించాలి, అని. కలికయందు స్మృతి ఇట్లా - గంధద్వారాం అని గంధము, ఆయనేతే అని పుష్పములు, ధూపనీ అను దానితో ధూపము, ఉద్దీప్యస్వ అని దీపము, యువం వస్త్రాణి అనే మంత్రంతో వస్త్రము ప్రయత్న పూర్వకముగా ఇవ్వాలి. ఆనన మందు ఆసనం అని చెప్పాలి. అర్హమందు అస్త్యర్హమని, సుగంధం, సుపుష్పాణి, సుమాల్యాని, సుధూపకం, సుజ్యోతిః అని దీపమందు, సుఆచ్చాదనమని క్రమంగా చెప్పాలి బ్రాహ్మణులు.

మూ॥ వివ్రాణాం గంధేన వర్తులం త్రిపుండ్రం వానకార్యం. హేమాద్రి దేవలః - లలాటే పుండ్రకం దృష్ట్వా స్కంధేమాలాంత దైవచ, నిరాశాః పితరో యాంతి దృష్ట్వా చ వృషభీపతిం పుండ్రకం = వర్తులం ఇత్యపరాచ్యే, మదనరత్నే చ - పుండ్రం త్రిపుండ్రం వర్తులం అథ చంద్రం చ. ఉర్ధ్వం చ తిలకం కుర్యాత్ న కుర్యాద్వై త్రిపుండ్రకం, ఉర్ధ్వం చ తిలకం కుర్యాత్ దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి. నిరాశాఃపితరోయాంతి దృష్ట్వా చైవ త్రిపుండ్రకం, ఇతి వృద్ధ పరాశరీక్తేః. తిర్థగృహే భవత్యేవ - వర్ణయేత్తిలకం ఫాలే శ్రాద్ధకాలేచ సర్వదా, తిర్థగూర్ధ్వం త్రిపుండ్రం వాహారయేత్తు ప్రయత్నతః, ఇతి వ్యాసోక్తే రితి పృథ్వీచంద్రః. యేత్తు బృహన్నాగరబియే - ఉర్ధ్వ పుండ్రం చ తులసీం శ్రాద్ధే నేచ్ఛంతి కేచన, ఇతి తత్ కర్మపరం. హేమాద్రిబ్రాహ్మణైః - పూతకం మృగనాభిం చ రోచనాం రక్తచందనం, కాలేయకం తూగ్ర గంధం తురుష్టుం చాపి వర్ణయేత్. కస్తూర్యాం వికల్ప ఇతి హేమాద్రిః. వృద్ధశాతాతమః - పవిత్రంతు కరేకృత్యాయః సమాలభతే ద్విజాన్, రాక్షసానాం భవేచ్ఛార్ధం నిరాశైః పితృభిర్గతైః. పుష్పంతు బ్రాహ్మణైః - జాతి చంపకలోద్రాశ్చ మర్రికా బాణబర్హదీ,

చేసిన వారితో వారి పితరులు చంద్రుడు, సూర్యుడు, భూమి ఉన్నంత కాలం సంతోషింప చేయబడ్డారు, అని మార్గంజేయొక్తి.

మూ॥ ధూపస్తత్రైవ బిష్ణుభర్తే - ధూపస్తు గుగ్గులు ర్దేయః తథా చందన సారజః , అగరుశ్చ స కర్పూరః తురుష్కం తస్య తదైవచ. విష్ణుః - ఘృతమధుయుక్తం గుగ్గులం శ్రీ ఖండ దేవదారుసరలాది దద్యాత్ ఇతి. తత్రైవ దేవలః - యేహి ప్రాణ్యం గ జాధూపా హస్త వాతాహ తాశ్చయే, నతే శ్రాద్ధేనియోక్తవ్యాయేవ కేవో గ్రగంధయః. ఘృతం న కేవలం దద్యాత్ దుష్టం వా త్పూ గుగ్గులం. దీపమోహాబిష్ణూః ఘృతేన దీపోదా తవ్య తిలకైలేన వాపునః, వసామేదోద్భవం దీపం ప్రయత్నేన వివర్ణయేత్. వస్త్రం బ్రాహ్మణ్యే - కౌశేయం క్షౌవకార్యాసం దు కూల మహతం తథా, శ్రాద్ధేష్వేకాని యోదధ్యాత్ కామానాప్నోతి చోత్రమాన్. హేమాద్రో బ్రహ్మవైవర్తే యజ్ఞోపవీతం దాతవ్యం వస్త్రాభావే విజానతా, పితృభ్యో వస్త్ర దానస్య ఫలంతే నాశ్చులకే ఫలం. తత్రైవపాద్యే - నిష్కయోవా యథాశక్తి వస్త్రాభావే ప్రదీయతే. అన్యన్యపి బదేయాని తత్రైవ కాలికాపురాణే - ధాత్యాది నిర్మితా రమ్యా దీపికాః శ్రాద్ధకర్మణి పితృనాద్దిత్యయో దద్యాత్ సభవేద్భావం శ్రియఃయోధూపదాన పాత్రంతు పాత్ర మారాత్రికస్యచ, దద్యాత్ పితృభ్యః ప్రయతః తస్య స్వర్గేక్షక్షయా గతిః.

అను॥ ధూపమక్కడే విష్ణు ధర్మమందిట్లా - గుగ్గులుధూపము, అట్లాగే చందన సారము నుండి వచ్చింది లేదా కర్పూరంతో అగరు ధూపము, చిల్లమడ్డి, లవంగపు పట్ట వీని ధూపము వేయాలి, అని. విష్ణువిట్లా - నేయి, తేనె వీనితో కూడిన గుగ్గులు, ధూపము, చందనము, దేవదారువు, సరల వృక్షధూపము ఇవ్వాలి, అని. అక్కడే దేవలుడిట్లా - ప్రాణ్యంగము నుండి పుట్టిన ధూపము (కస్తూరి) చేతిగాలిచే మండించబడ్డవి, ఉగ్రమైన వాసన కలవి, ఇట్టి ధూపములను శ్రాద్ధమందు వేయరాదు కేవలము నేయిని ధూపంగా ఇవ్వరాదు. దుష్టమైన తృణం కల గుగ్గులును ఇవ్వరాదు, అని. దీపమును గూర్చి విష్ణువిట్లా - నేతితో దీపంను కాని నువ్వుల నూనె దీపంను కాని ఇవ్వాలి. వన, మేధ, వీని నుండి వచ్చిన నూనె దీపమును ప్రయత్న పూర్వకముగా త్యజించాలి, అని. వస్త్రము బ్రాహ్మమందు ఇట్లా - పట్టది, వారచీర, దూదిది, సన్న వస్త్రము, కొత్తది వీనిని శ్రాద్ధములందు ఇవ్వాలి. ఇట్లా ఇచ్చిన వారు ఉత్తమమైన కోరికలను పొందుతారు, అని. హేమాద్రి యందు బ్రహ్మవై వర్తోక్తి ఇట్లా - తెలిసినవారు వస్త్రములేని పక్షంలో యజ్ఞోపవీత మివ్వాలి. పితరులకు, వస్త్ర దానంవల్ల వచ్చే ఫలాన్ని అంతా దానితో పొందుతాడు, అని. అక్కడే పాద్యమందిట్లా - వస్త్రంలేని పక్షంలో, శక్తి కొలది వస్త్రమూల్యం ఇవ్వాలి, అని. అక్కడే ఇవ్వవలసినవి ఇతరమైనవి కాలికా పురాణమందు చెప్పబడ్డాయి ఇట్లా - శ్రాద్ధకర్మ యందు ధాతువులు మొదలగు వానితో నిర్మితమైనవి రమ్యమైనవి ఐన దీపములివ్వాలి. పితరులను ఉద్దేశించి ఇచ్చినవారు సంపదను పొందుతారు, అని. ధూపమునిచ్చే పాత్రను హారతి పాత్రను ప్రయత్న పూర్వకముగా పితరులకై ఇచ్చేవారు స్వర్గమందు అక్షయమైన స్థానమును పొందుతారు.

మూ॥ బిష్ణుధర్మ - యః కంచుకం తథో స్తీషం పితృభ్యః ప్రాతిపాదయేత్, జ్వరోద్భవాని
దుఃఖాని సకదాచిన్న పశ్యతి. స్త్రీణాం శ్రాద్ధేషు సింధూరం దద్యుశ్చందా తకానిచ, నిమంత్రితాభ్యః
స్త్రీభ్యోయేతేష్యః సౌభాగ్య సంయుతాః. హేమూద్రావాదిత్య పురాణే - నకృష్ణవర్ణం
దాతవ్యం నాపికార్వాస సంభవం, పితృభ్యో నాపిమరినం నోపభుక్తం కదాచన నచిద్రితం నాపద
శంస ధౌతం కారుణాపిచ. కార్వాస నిషేధో అన్యసంభవే. తత్రైవ - పితౄన్ సత్పుత్య వాసోభిః
దద్యాత్ యజ్ఞోపవీతకం, యజ్ఞోపవీతదానేన వివాక్రాద్ధంతు నిష్ఫలం. ఏతద్భూతి స్త్రీ శూద్ర శ్రాద్ధేష్టసి
దేయమితి హేమాద్రిః తత్రైవ నృసింహపురాణే - కమండలుం తామ్రమయం శ్రాద్ధేషు
ప్రదదా తియః కాష్ఠేన నిర్మితం చాపి నారికేల మథాపివా దద్యాత్ కమండలుం శ్రాద్ధే సత్రీమాం
నభిఖాయతే. తత్రైవ - ఉపాసన భక్తి వస్త్రాణి భుక్తిపాత్రం కమండలుం, శయనాననయానాని
దర్పణ వ్యజనాని చ అస్త్రం సుసంస్కృతం గంధాన్ తాంబూలం దీప చామరం, పితృభ్యోయః
ప్రయశ్చేత్తు విష్ణులోకం సగచ్ఛతి. సౌరపురాణే - చామరంతాలవృంతం చ క్షేత ఫత్రం చదర్పణం,
దర్శ్యా పితౄదామేతాని భూమిపాలోభవేదిహ.

అను॥ విష్ణుధర్మమందిట్లా - కవచము, తలపాగ వీనిని పితరులకై ఇచ్చినవారు
జ్వరం వల్ల కలిగే దుఃఖమును ఎప్పుడూ పొందరు, అని. స్త్రీల శ్రాద్ధమందు సింధూరము,
సగం లంగా (చందాతకం)ను నిమంత్రితులైన స్త్రీలకై ఇచ్చేవారు సౌభాగ్యం కలవారై
ఉంటారు, అని. హేమాద్రి యందు ఆదిత్యపురాణోక్తి ఇట్లా - నల్లని రంగు దానిని ఇవ్వరాదు,
పత్తితో తయారైన దానిని ఇవ్వరాదు, పితరులకై మలినమైన దానిని, వాడిన దానిని ఇవ్వరాదు
చిల్లిబోయినది, అంచులేనిది, ఉతికినది, దయతోకాని ఇవ్వరాదు అని. పత్తిని నిషేధించుట
వేరేది ఉన్న పక్షంలోనే. అక్కడే - పితరులను సత్కరించి వస్త్రములతో యజ్ఞోపవీతమివ్వాలి.
యజ్ఞోపవీతదానం లేకుండా శ్రాద్ధం నిష్ఫలము, అని. ఇదియే, స్త్రీ శూద్ర శ్రాద్ధములందు
కూడా ఇవ్వాలి అని హేమాద్రి. అక్కడే నృసింహ పురాణమందిట్లా - రాగి కమండలును
శ్రాద్ధమందిచ్చిన, కట్టె దానినిగాని, నారికేల కమండలముగాని శ్రాద్ధమందు ఇచ్చిన వారు
శ్రీమంతులౌతారు. శ్రాద్ధమందు మట్టితో చేసిన శుభమైన ఘటములను లేదా గిండి (సన్నపు
మెడ గలచెంబు)ని గాని ఇచ్చినవారు అక్షయ సుఖాన్ని పొందుతారు, అని. అక్కడే - పాదుకలు,
ఫత్రము, వస్త్రములు, కంచము, కమండలువు, శయనము, ఆసనము, యానము, అద్దము,
విసనకర్ర, మంచితన్నము, గంధము, తాంబూలము, దీపము, చామరము, వీనిని పితరులకై
ఇచ్చినవారు విష్ణులోకమునకు వెళ్తారు, అని. సౌరపురాణమందిట్లా - చామరము, తాటాకు
విసనకర్ర తెల్లని గొడుగు, అద్దం, వీనిని పితరులకిచ్చినవారు ఇక్కడ భూపాలురౌతారు,
అని.

మూ॥ తత్రైవనందిపురాణే - అలంకారాః ప్రదాతవ్యాః యథాశక్తి హిరణ్యయాః,
కేయూరహార, కటక, ముద్రికా, కుండలదయః. తథా - స్త్రీ శ్రాద్ధేషు ప్రదేయాః స్వః అలంకారాస్తు
యోషితాం, మంజీర మేఖలాదామ కర్ణికా కంకణాదయః. తథా - ఆదర్శవ్యజన ఫత్ర శయనాసన

పాదుకా.. మనోజ్ఞా పట్ట వాసాళ్ళ సుగంధాః చూర్ణముప్తయః. అంగారధానికాః శీతేయోగ పట్టాళ్ళ
యస్తయః, కటిసూత్రాడి రోప్యాడి మేఖలాత్మైవ కంబలాః. కర్పూరాదిళ్ళ భాందాని తాంబూలా
యతనం తథా. భోజనాధార యంత్రాడి పతత్ గ్రాహంస్తదైవవ. తథాంజన శలాకాళ్ళ కేశానాం
చ ప్రసాధనం, ఏతాన్ దద్యాత్తుయః సమ్యక్ సోశ్యమేధ ఫలం లభేత్. స్నాందే - సౌవర్ణం
రాజతం వాపి కాంస్యేనా వ్యధ నిర్మితం, దత్త్యా భోజన పాత్రంతు సప్రూట్ భవతి భూతలే.
వాచునపురాణే - వందీ కృతాస్తుయే కేచిత్ స్వయం వా యదివాపరైః, యేనకేనా ఘృపాయేన
యస్తాన్మోచయతే నరః. పితరస్తస్య గచ్ఛంతి శాశ్వతం పదమవ్యయం. పురాశరక- వాచయేత్
పరిపూర్ణం వాసోదత్త్యా విధానతః. నారదీయే - దేవైళ్ళ సమనుజ్ఞాతో యజ్ఞేత్పితృగణం
త్వధ, తతపిత్ర్యే ఆపనాద్యకేష మర్చన కాండం వైశ్వదేవికం జ్ఞేయం. విశేష స్తూత్యతే. తత్రాసనే
ద్విగుణభగ్నాఃకుశా. అత్రావాహన మాసనాత్పూర్వంవా అర్చ్యపూరణోత్తరంవా, అగ్నికరణోత్తరం
వేతి స్మృతిషు పక్షా ఉక్తాః. ఏషాం శాఖాభేదేన వ్యవస్థా. ద్వితీయ పక్ష ఏవ బహు సంమతః.

అను|| అక్కడే నందిపురాణమందిట్లా - శక్తి కొలది బంగారు అలంకారములను
ఇవ్వాలి. భుజములవి, హారములు, అందెలు, ఉంగరములు, కుండలాదులు ఇవ్వాలి, అని.
అట్లాగే - స్త్రీ శ్రాద్ధములందు స్త్రీలకు అలంకారము లివ్వాలి, అందెలు, ఒడ్డాణము, హారము,
చెవి అలంకారము (కమ్మ) కంకణాదులు ఇవ్వాలి, అని. అట్లాగే - అర్ధము, విననకర్ర
ఛత్రము, శయనము, ఆసనము, పాదుకలు, సుందరమైన పట్టుబట్టలు, వాసన పొదులు
పిడికిలితో ఇవ్వాలి. శీతకాలమందు కుంపట్లు, యోగపట్టము, చేతికర్ర, వెండివికటి
సూత్రములు ఒడ్డాణము, కంబళము, కర్పూరము భాండములు, తాంబూలము, పాన్‌దాన్,
భోజనము ఉంచే పాత్రలు (తిరుగలి) తమలపాకు ఉమినేది, కాటుకపుల్ల, కేశాలంకరణ
సాధనాలు (దువ్వెన) వీటిని చక్కగా ఇచ్చినవారు అశ్వమేధ ఫలాన్ని పొందుతారు, అని.
స్నాందమందిట్లా - బంగారుదో, వెండిదో, కంచుదో ఏదో ఒక భోజన పాత్రను ఇవ్వటం
వల్ల భూతలమందు సప్రూట్లు జైతాదు, అని. వాచున పురాణమందిట్లా - ఎవరైనా తమంత
తాముగా బందీలైనా, ఇతరుల కారణంగా బందీయినా, ఏ ఉపాయంతోనైనా వారిని విడిపించిన
వారి పితరులు శాశ్వతమైన అవ్యయమైన స్థానాన్ని పొందుతారు, అని. పరాశరుడిట్లా -
విధి ప్రకారము వస్త్రములనిచ్చి శాస్త్రం పరిపూర్ణమైంది అని చెప్పించాలి, అని. నారదీయ
మందిట్లా - దేవతలతో అనుమతి పొంది పిదప పితరులను పూజించాలి, అక్కడ పితరులకు
ఆసనం మొదలగు మొత్తం అగ్గనకాండను విశ్వదేవులకువలె చేయాలి. విశేషాన్ని చెప్తన్నాము.
అక్కడ ఆసనమందు రెట్టింపు భుగ్గుములు (తుంచిన) కుశలు ఉంచాలి. ఇక్కడ ఆవాహన,
ఆసనముకన్న ముందా, అర్చ్యపూరణ తరువాతనా, అగ్నికరణం తరువాతనా, అని స్మృతు
లందు భేదములు చెప్పబడ్డాయి. వీటిని శాఖాభేదము ననుసరించి నిర్ణయము రెండవ
పక్షమే అనేక మందికి నచ్చింది.

మూ॥ తత్తార్థమూహాత్మలాయనః - తైజసాత్మమయ మృన్మయేషు త్రిమపాత్రేష్వక
ద్రవ్యేషు వా దర్శాంతర్నిత్యేషు అనిత్య, శన్నదేవీ రభిష్టయ, ఇత్యమ మంత్రాసులిలానావపతి
తిలోఽని సోమదేవత్యో గోసవో దేవనిర్మితః, ప్రత్నవద్భిః ప్రతః స్వధయా పితృనిమాన్ లోకాన్
ప్రేయాహినః స్వధానమః, ఇతి. అత్మమయం = స్ఫాటికాది. మృన్మయం = వాస్తవ్యతమేవ. కులాల
చక్రనిష్కన్న మాసురం దైవికం నతత్, తదేవహస్త ఘటితం దైవికిం లౌకికంతథా, ఇతి ఛందోగ
పరిశిష్టాత్. అన్యన్యవి పాత్రాణి పూర్వముక్తాని. మనుః - అన్యభావే ద్విజాభావే యద్యేకో
బ్రాహ్మణో భవేత్, పాత్రాణ్యసాదయేత్ప్రీతి నతు బ్రాహ్మణ సంఖ్యయా. దత్తకాదేః కర్తుః ద్విపితృన్
దాపసి వచనాత్ త్రిణ్యేవ పాత్రాణి హరిహరః మార్ధవీయే బైజవాపః - అర్హే పితౄణాం త్రిణ్యేవ
కుర్యాత్ పాత్రాణి ధర్మవిత్ ఏకస్మిన్ వా బహుషువా బ్రాహ్మణేషు యథావిధి, హేమాద్రావ్యేషు.
అత్రాను మంత్రణం సక్యత్. తిలోఽని, ఇత్యస్య ప్రతిపాత్రమావృత్తిః. పితృశబ్దస్య అనూహాత్పేతి
వృత్తికృత్. దర్శశ్చత్రిగుణం పవిత్రం.

అను॥ అక్కడ అర్హాన్ని గూర్చి అశ్వలాయనుడిట్లా - తైజసపాత్ర, స్ఫటికాదిపాత్ర,
మట్టిపాత్ర ఈ మూడు పాత్రలలో లేదా ఒకే ద్రవ్యంతో నిర్మించిన మూడు పాత్రలలోకాని
వానిలో దర్శించి అందులో నీరు ఉంచి, శన్నదేవీరభిష్టయ, అను మంత్రములతో
నువ్వుల నుంచాలి, వానిలో. తిలోఽని సోమదేవత్యో..... నమః, అను మంత్రంతో వేయాలి,
అని. అత్మమయం = స్ఫటికం మొదలైనది. మృన్మయం = చేతితో చేసినట్టిదే. కుమ్మరి
చక్రం పల్ల నిర్మితమైంది అనురమైనది, దైవికము కాదు. అదే మట్టితో చేతితో చేస్తే అది
పాత్ర కేవలం దైవిక మౌతుంది, అని ఛందోగ పరిశిష్టమందు కలదు. ఇతర పాత్రలను
గూర్చి ముందే చెప్పాము. మనువిట్లా - అన్నం లేకపోయినా, బ్రాహ్మణులు లేకపోయినా,
ఒకవేళ ఒక్కడే బ్రాహ్మణుడున్నా, మూడు పాత్రలను ఆసాదన చేయాలి. బ్రాహ్మణ సంఖ్యతో
నిమిత్తం లేదు. దత్తకాదులు కర్తలైనప్పుడు వారికి ఇద్దరు తండ్రులైనప్పటికీ ఈ మొదలగు
వాటిలో కూడా మూడే పాత్రలు, వచనము ననుసరించి అని హరిహరుడన్నాడు. మార్ధవీయ
మందు బైజవాపుడిట్లా - ధర్మమెరిగినవాడు పితరులకు అర్హమందు మూడు పాత్రలనే
చేయాలి, బ్రాహ్మణుడు ఒక్కడున్నా చాలా మంది ఉన్నా శాస్త్ర విధిగా, అని. హేమాద్రి
యందు కూడా ఇట్లాగే. ఇక్కడ అనుమంత్రణ ఒకేసారి. తిలోఽని, అను మంత్రాన్ని
ప్రతిపాత్ర యందును ఆ వృత్తిచేయాలి. పితృశబ్దము యొక్క ఊహ అవసరం లేదు అని
వృత్తి కారుడన్నాడు దర్శలు మూడింత లెక్కువ పవిత్రము.

మూ॥ తిస్త్రఃతిస్త్రః శలాకాన్తు పితృపాత్రేషు పార్వణే, ఏకోద్దిష్టే శలాకైకాం
నిధాయోదక మాహరేత్, ఇతి హేమాద్రౌ చతుర్వింశతి మతాత్. తత్రైవ విష్టుః - దక్షిణాగ్నేషు
దర్శేషు దక్షిణావ నగ్లో చమసేషు పవిత్రాం తర్జితే ష్వప అసించేత్. శన్నదేవీ, ఇతి మంత్రేణ
జలాసేచనం బహుచ భిన్న విషయం. అత్రాస్మి న్నక్షే ప్రతిపాత్రం మంత్రావృత్తిః. కారికాయాం -
గంధ పుష్పాది చైతేషు పాత్రేషు ప్రక్షిప్తే దధ. బ్రాహ్మ - జలం క్షీరం దధిఘృతం తిలశండుర
సర్షపాన్, కుశాగ్ర మధు పుష్పాది దర్శాఽఽ చామేత్రతః స్వయం. జాతుశర్క్వః - తతోర్హపాత్ర

సంపత్తిం వాచయిత్వా ద్విజోతమాన్, తదగ్రే చార్థృ పాత్రాడి స్వధార్వా ఇతి విన్యసేత్. తతః తిలహస్తో విప్ర సవ్యజానౌ దక్షిణ కరం న్యస్య ఆవాహనం పృచ్ఛేత్. అత్రగోత్ర సంబంధ నామాని ద్వితీయాంతత్వం చ ప్రాగుక్తం. బైజవాపగృహ్యో - తిష్ఠన్ పితౄ నావాహయిష్యామి, ఇత్యామంత్ర్య. కౌర్మే - అపసవ్యంతతః కృత్యా పితౄణాం దక్షిణాముఖః, అవాహనంతతః కుర్యాత్ ఉశస్తప్తేత్పుచా బుధఃఆవాహ్య తదనుజ్ఞాతో జపేదాయంతు సస్తతః. అత్రసవ్యస్యాపి ప్రాగుక్తేః వికల్పః. అత్రాద్య మంత్రా వృత్త్యా అన్యత్పితర మముక శర్మాణం అముకగోత్రం వసురూపమా వాహయామీత్యా ద్యుక్త్యా మూర్ధాది పాదాస్తం తిలాన్ వికీర్ణ, ఆయంతునః, ఇతి సర్వాంతే సకృజ్జపేదితి నిబంధాః. అత్రవేతన సంవేతన పాద్యార్థ్యా చమనీయాన్యపి హేమాద్రిఙ్కాని తాన్యభర్తృ వేదినాం నియతాని నాన్యేషాం. తేషాం చ ప్రవీతా మహాది పిత్రంతం ప్రాతిలోమ్నేన సర్వః ప్రయోగః.

అను! పార్వణమందు పితృపాత్రలలో మూడేసి శలాకలు దర్బలవి ఉండాలి. ఏకోద్దిష్ట మందు ఒక్కొక్క శలాక నుంచి ఆపైన నీరు పోయాలి (వదలాలి) అని హేమాద్రి యందు చతుర్వింశతి మతాన్ననుసరించి తెలుస్తోంది. అక్కడే విష్ణువిట్లా - దర్బలు దక్షిణా గ్రంగా ఉంచి దక్షిణ భాగం చివర చమన పాత్ర ఉంచి వానిలో పవిత్రం మధ్యలో ఉంచి నీరుతో తడపాలి. శన్నోదేవీః, అను మంత్రంతో నీటితో తడపటం అనేది బహ్మచులకన్న ఇతర వేదస్థుల విషయము. ఇక్కడ ఈ పక్ష మందు ప్రతి పాత్ర యందును మంత్ర ఆవృత్తి జరగాలి. కారికయందిట్లా - ఇక ఈ పాత్రలలో గంధపుష్పములను వేయాలి, అని. బ్రాహ్మ మందిట్లా - నీరు, పాలు, పెరుగు, నేయి, నువ్వులు, బియ్యం, ఆవాలు, కుశాగ్రములు, తేనె, పుష్పములు ఈ పాత్రలలో వేసి ఆ పిదప స్వయం ఆచమనము చేయాలి, అని. జాతూకర్ది ఇట్లా - ఆ పిదప బ్రాహ్మణులతో అర్ఘ్యపాత్ర సంపత్తిని చెప్పించి (అర్ఘ్యపాత్రం సుసంపన్నం అని) వారి ముందు అర్ఘ్యపాత్రలను స్వధార్వ్యాః అని ఉంచాలి, అని. ఆ పిదప తిలలు చేత ధరించి బ్రాహ్మణుల కుడిమోకాలిపై తన కుడిచేయి నుంచి ఆవాహనమును అడగాలి. ఇక్కడ గోత్ర సంబంధ నామములను ద్వితీయా విభక్త్యంతముగా చెప్పాలని ముందే చెప్పాము. బైజవాప గృహ్య మందిట్లా - నిలబడి, పితరులను ఆవాహన చేస్తున్నాను, అని ఆ మంత్రణ చేయాలి, అని. కౌర్మమందిట్లా - బుధుడు ఆ పిదప అపసవ్యంతో దక్షిణ దిక్కు నిలబడి పితరులను ఆవాహన చేయాలి, ఉశస్త స్వా అను ఋక్కుతో. ఇట్లా ఆవాహన చేసి వారి అనుజ్ఞ పొంది ఆ పిదప, ఆయంతునః పితరః, అను మంత్రాన్ని జపించాలి. ఇక్కడ సవ్యంగా కూడా అని ముందు చెప్పాం కనుక ఇది వికల్పము. ఇక్కడ తొలి మంత్రాన్ని అవృత్తి చేస్తూ అన్యత్ పితరం, అముక శర్మాణం, అముక గోత్రం, వసురూపం కలవానిని ఆవాహన చేస్తున్నాను అని మొదలుగా చెప్పి తల నుండి పాదముల వరకు నువ్వులను చల్లి ఆయంతునః, అను మంత్రాన్ని అన్నిటి చివర ఒకసారి జపించాలి, అని, నిబంధములందు ఉంది. ఇక్కడ ఉపవేతనం (కూర్చొనుట) సంవేతనం (కుశాది ఆసనము) పాద్యం అర్ఘ్యం, ఆచమనీయం ఇవి కూడా హేమాద్రి చెప్పాడు. అవి అధర్వవేదులకు తప్పనిసరి. ఇతరులకు

కాదు. వారికి కూడా ప్రపితామహుడు మొదలుకొని తండ్రి వరకు ప్రాతిలో మంగా (పైనుంచి కిందికి) అంతా ప్రయోగించాలి.

మూ॥ వారాహే - గంధపుష్పైర్వనం కృత్వా దద్యాత్ హస్తే తిలోదకం గార్జుః - శిరస్య పాదతో వాఽపి సమ్యగభ్యర్థయేతత్తః. తతః - స్వధార్జ్వాః ఇతి పితృపితామహాది విప్రాగ్రే ప్రత్యేకం నివేదయేత్, ఇతి కారికాయాం వృత్తౌ చ. ఆశ్వలాయనః - (అ4 ఖ-7.నూ9-13) ప్రసవ్యేన ఇతర పాణ్యం గుప్త్యాంశరేణోపవీతి త్వాదక్షిణేన వాసవ్యోప గృహీతేన - పితరేదంతే అర్ఘ్యం, పితా మహేదంతే అర్ఘ్యం ప్రపితామహేదంతే అర్ఘ్యమితి అప్పుర్వం, తాః ప్రతి గ్రామాయుష్యన్ సకృత్ సకృత్ స్వధా అర్ఘ్యా ఇతి, ప్రసృష్టా అనుమంత్రయేత. యాదివ్యా అపః పృథివి సంబభూవుః యా అంతరిక్ష్యా ఉతపార్థివీర్యా, పీఠర్యా వర్షాయజ్జయాస్తా న ఆపః శంసోన్మా భవంతు ఇతి. అర్ఘ్యాది ప్రాగ్గంధాదేః యజ్ఞోపవీతమేవ. అర్ఘ్యదానాత్పాగన్యా అపోదద్యాత్. యద్యప్యత్ర సవ్యేన దక్షిణేన వాఽర్ఘ్యం దద్యాదిత్యుక్తం, తథాపి దక్షిణేనేత్య భినుతోర్థః. కారికాయాం వృత్తౌ చైవం. పిత్రాదేః త్రిభిః పాత్రైః దద్యాత్. పీఠః స్థానే విప్రత్రయం చేదే కార్ఘ్యం విభజ్యదద్యాత్. త్రయాణాం, స్వధా అర్ఘ్యా, ఇతి సకృత్ ప్రశ్నః. ఏవం పైతా మహాదావాపి. అన్య జలదాన మర్ఘ్య మంత్రాశ్చ ప్రతి విప్రమా వర్తంతే. తేషా గంధా దౌ చ ప్రతి విప్రం వదర్థాను సమయః కాందాను సమయోవా. పిత్రాదిత్రయాణామేక విప్రపక్షే త్రిభిః పాత్రైః ఏకస్యే వార్ఘ్యం దద్యాత్ ఇతి వృత్తిః. కారికాపి- స్వధార్జ్వా ఇత్యపోర్జ్వాస్తా ఉపవీతీ నివేదయేత్. నివేదనాత్పాక్ ప్రాచీనావీతయే వేతవర్తః. అర్ఘ్యం సతేషమాదాయ దక్షిణేన, తుపాదీనా, సవ్యహస్త గృహీతేన నిసయేచ్ఛితృతీర్థతః. దత్వాదత్వా నిసితాస్తా, యాదివ్యార్థాను మంత్రయేత్. యత్తుయాదివ్యా ఇతి మంత్రేణ హస్తే ష్వర్ఘ్యం వినిక్షిపేత్, ఇతి, యచ్చ వారాహే- తిలాంబునా చాపసవ్యం దద్యాదర్ఘ్యాదికం ద్విజః, ఇతి, యచ్చవ్యాసః - గోత్ర సంబంధనామాని పితౄణా మనుక్తిరయన్, ఏకైకస్యతు విప్రస్య అర్ఘ్యపాత్రం వినిక్షిపేత్, ఇతి తత్ ఐచ్ఛాచారి రిక్త విషయం. తత ఆ చామేత్. ఏవం మాతా మహేష్వపి.

అను॥ వారాహమందిట్లా - గంధపుష్ప, అర్చనంచేసి చేతిలో తిలోదకం ఇవ్వాలి, అని. గార్జుడిట్లా - ఆ పిదప శిరస్సు నుండి కాని లేదా పాదముల నుండి ఆరంభించి ఐనా చక్కగా పూజించాలి, అని. ఆ పిదప- స్వధా అర్ఘ్యా, అని పితృపితామహులు మొదలగు బ్రాహ్మణుల ఎదుట ప్రత్యేకంగా (విడివిడిగా) నివేదించాలి, అని కారికయందు వృత్తి యందు కూడా. ఆశ్వలాయనుడిట్లా- అపసవ్యంతో కుడిచేయి అంగుష్ఠం మధ్య నుంచి (అర్ఘ్యమివ్వాలి). ఉపవీతి ఐనందువల్ల, ఎడమ చేతితో తాకబడిన కుడిచేతితో కాని, పితరులకు మీకు ఈ అర్ఘ్యము, పితామహులకు మీకు ఈ అర్ఘ్యము, ప్రపితామహ మీకు ఈ అర్ఘ్యము అని నీటిధార పూర్వకముగా అర్ఘ్యం ఇవ్వాలి. వారు స్వధా అర్ఘ్యా, అని ఒక్కొక్కసారి స్వీకరించాలి (పితరుల కొకసారి, పితామహుల కొకసారి అట్లా) చేతితో విడిచిన అర్ఘ్యాన్ని (వేళ్ళ ద్వారా విడువబడ్డది ప్రసృష్టము) స్వీకరించాలి బ్రాహ్మణులు యాదివ్యా అపః... భవంతు, అని మంత్రం. అర్ఘ్యం మొదలగునవి గంధాదులు మొదలగునవి వీనికన్న ముందు యజ్ఞోపవీతమే ఇవ్వాలి. అర్ఘ్యదానం కన్న ముందు వేరే నీళ్ళు ఇవ్వాలి. ఇక్కడ ఎడమ లేదా కుడితోగాని

(సవ్య, అపసవ్య) అర్హమివ్వాలి. అని చెప్పారు ఐనా దక్షిణంతో అన్నదే అభిమతార్థము. కారికయందు వృత్తి యందును ఇట్లాగే ఉంది. పిత్రాదులకు మూడు పాత్రలతో ఇవ్వాలి. పితృస్థానమందు ముగ్గురు బ్రాహ్మణులుంటే ఒక అర్హమును విభజించి ఇవ్వాలి. ముగ్గురికి, స్వధా అర్హాః అని ఒకేసారి ప్రశ్నించాలి. ఈ విధంగా పితామహాదులందు కూడా. ఇతర జలము నిచ్చుట అర్హ మంత్రములు ప్రతి బ్రాహ్మణుని దగ్గర ఆ వృత్తి చేయాలి. వారికి గంధాదులు ఇచ్చేప్పుడు ప్రతి బ్రాహ్మణుని దగ్గర పదార్థాను సమయమో కాండాను సమయమో ఆచరించాలి. ముగ్గురు పిత్రాదులకై ఒకే బ్రాహ్మణుడుంటే మూడు పాత్రలతో ఒకనికే అర్హమివ్వాలి, అని వృత్తికారుడు. (గణేశ పూజలో ఆవాహనాది పుష్పాంజలి చివరిదాకా ఆచరించి ముగించి గౌరీపూజ చేయటం ఇది కాండాను సమయం ఒకరికి అన్ని పూజలు. గణపతి ఆవాహన, గౌరి అవాహన గణపతికి ఆసనం గౌరికి ఆసనం ఇది ఒక్కొక్క పూజ అందరికి పదార్థాను సమయం). కారిక కూడా - స్వధా అర్హాః అని జలముతో అర్హము వానిని ఉపవీతిగా నివేదించాలి. నివేదించటంకన్న ముందు ప్రాచీనావీతమే అని అర్థము. కుడిచేతితో మిగిలిన అర్హాన్ని తీసుకొని, పితృతీర్థంలో సవ్యహస్తంతో తీసుకున్న దానిని కలపాలి. ఇచ్చి ఇచ్చి పోయబడినవి అవి, యాదివ్యా అను మంత్రంతో పూజించి అనుమంత్రణ చేయాలి. ఏదైతే - యాదివ్యా అను మంత్రంతో హస్తములందు, అర్హముంచాలి ఉంచాలి, అని అన్నారో, ఏదైతే వారాహమందు - ద్విజుడు నువ్వుల నీళ్ళతో అపసవ్యుడై అర్హాదికమివ్వాలి. అని ఉందో, వ్యాసుడు ఏదైతే - పితరుల గోత్ర సంబంధ నామములను కీర్తించాలి, ఒక్కొక్క బ్రాహ్మణునకు అర్హపాత్ర మివ్వాలి, అని అన్నాడో ఇదంతా బహుమలకన్న వేరైన వారల విషయము. ఆ పిదప ఆచమనం చేయాలి. ఈ విధంగా మాతామహులందు కూడా.

మూ॥ ఆశ్వలాయనః - (64ఖ7. సూ13.) సంప్రవాన్ సమవనీయ తాభిరద్విః పుత్ర కామో ముఖమనక్తి. సంప్రవః = శేషః సంప్రవోహి పరిశిష్టో భవతి, ఇతి శతపథబ్రహ్మణే. కేచిత్తు హస్తగలితాంఘ్ర వదంతి. సమవనీయాంత్యే ద్వేపాత్రే పితృపాత్రే అసించేదితివృత్తిః ప్రథమే పాత్రే సంప్రవాన్ సమవనీయ ఇతి కాతీయ సూత్రాచ్చ. బ్రాహ్మణ - ప్రతిబింబానులోక నముక్తం. స్కాందే త్వాయుః కామస్య నేత్రాసేచన ముక్తం. పితృవిప్రైః ప్రాజ్ఞముఖస్య కర్తుః అభిషేకః కార్య ఇతి కేచిత్. ఆశ్వలాయనః - (అ4.ఖ.7.సూ.7) నోద్ధరేత్ ప్రథమం పాత్రం పితృణామర్హపాతీతం, ఆపృతాస్త్రత తిష్ఠంతి పితరః శౌనకోఽబ్రవీత్. యావద్వి ప్రవినర్థనం, ఇతి తుర్యపాదే యమీయః పాతః. అత్రవృత్తిః - పితృపాత్రం సమవనయన దేశాన్నచాలయేత్ అక్రాద్ధ సమాప్తే, యస్మాత్పత్ర తృతీయ పాత్రేణావృతః, ఇతి. యద్వా ప్రథమ పాత్రమేవస్యగ్నిలం కుర్యాత్, ఇతి. కామాభావేఽపీదమేవశేష ప్రతిపాదనం. హేమాద్రౌ కౌర్మే-సంప్రవాంశ్చతః సర్వాన్ పాత్రే కుర్యాత్సమాపాతః. పితృభ్యః స్థానమసీతి న్యుజ్జం పాత్రం నిధాపయేత్. చూలపాణాయమస్త - పైతృకం ప్రథమం పాత్రం తస్మిన్ పైతామహం న్యసేత్. ప్రపితామహం తతోన్యస్య నోద్ధరేత్ స చ చాలయేత్, ఇత్యాహ.

అను॥ అశ్వలాయనులిట్లా - శేషమును తీసుకొని ఆ నీటితో పుత్రకాముని ముఖమును తడపాలి. (యజమానియొక్క) సంప్రవమనగా శేషము. సంప్రవమనగా పరిశిష్టము అని శతపథ శ్రుతి. కొందరు చేతి నుండి జారిన నీరు అని అంటారు. సమవ నీయం చివర, రెండు పాత్రలను పితృపాత్ర యందు ఉంచాలి అని వృత్తి. ప్రథమ పాత్ర యందు సంప్రవములను చేర్చి అని కాతీయ సూత్రం నుండి తెలుస్తోంది. బ్రాహ్మమందైతే - ప్రతి బింబమును చూడాలి, అని చెప్పారు. స్కాందమందైతే ఆయుఃకామునకు నేత్ర సేవన చేయాలి, అని. పితరులైన విప్రులు ప్రాజ్ఞముఖుడైన కర్తకు అభిషేకం చేయాలని కొందరన్నారు. అశ్వలాయనుడిట్లా - పితరుల అర్ఘ్యము నుంచిన ప్రథమ పాత్రను అక్కడి నుండి లేపరాదు, అక్కడ పితరులు చుట్టుకొని ఉంటారు, అని శౌనకుడు చెప్పాడు. విప్రుల విసర్జన వరకు, అని నాల్గవ పాదమందు యముడు చెప్పిన వాక్యముంది అని. ఇక్కడ వృత్తి ఇట్లా - పితృపాత్రను సమవనయన ప్రదేశం నుండి (ఒకటిచేసిన) శ్రాద్ధ సమాప్తి వరకు కదల్చరాదు, ఎందువల్ల నంటే అక్కడ మూడవపాత్రతో దాన్ని కప్పారు, అని. లేదా ప్రథమపాత్రనే బోర్లించాలి, అని. కోరిక లేకపోయినా శేషమును గూర్చి ఇదే ప్రతిపాదన. హేమాద్రి యందు కౌర్వోక్తి ఇట్లా - శ్రద్ధతో అన్ని సంప్రవములను పాత్ర యందుంచాలి. నీవు పితరులకు స్థానము అని బోర్లించి పాత్రను ఉంచాలి, అని. శూలపాణి యందు యమోక్తి ఇట్లా - తొలిపాత్ర పితరులది దానిలో పైతామహంను ఉంచాలి. ఆ పిదప ప్రపితా మహ పాత్ర నుంచాలి. లేపరాదు కదిలించరాదు, అని అన్నారు.

మూ॥ అతిః - గంధాదిభిః తదభ్యర్చ్య తృతీయేనా విధాపయేత్, పితృభ్యః స్థాన మసీతి శుచౌదేశేఽర్చితేఽర్చయేత్, అర్చనం న్యుజ్జీకృతేఽపి తుల్యం. న్యుజ్జముత్తరతోన్యసేత్, ఇతిప్రచేత సోక్తేః. సర్వవిప్రోత్తరతో న్యసేత్, ఇతి హేమాద్రి కల్పతరూ. విప్రవామే, ఇతి హలాయుధః. కర్పూమే ఇతి శూలపాణిః. ఉత్తానం వివృతం వాఽపి పితృపాత్రే, నతద్భవేత్, ఇత్యుశనసోక్తేః న్యుజ్జైవ సాధుః. మాతామహాది సంప్రవానపి పితృపాత్ర ఏవగృహీత్వా ప్రయాజవత్తం త్రేణ న్యుజ్జీ కుర్యాది తిశూలపాణిః. ఏకోద్దిష్టే తూహేన న్యుజ్జితేతి పితృభక్తౌ త్రీదత్తః. యమోఽపి - స్పృష్ట ముత్తాన మన్యత్ర నీతముద్వాటితం తథా, పాత్రందృష్ట్వా ప్రజంత్యాశు పితరస్తం శపంతి చ. వైశ్వదేవే ఉత్తానమితి మదన పారిజాతః. బైజవాపః - తస్యో పరికుశాన్ దత్వా ప్రదద్యాద్దేవ పూర్వకం, గంధపుష్పాణి ధూపం చ దీపం వస్త్రోపవీతకే. అత్రగంధాదేః దైవే పితృ వ పదార్థాను సమయస్య యాజ్ఞవల్క్యేక్ష కాందాను సమయేన వికల్పోజ్జేయః. బహ్మచానాంతు సూత్రే దైవానుక్తేః కాందాను సమయ ఏవ. అత్ర ప్రాచీనావీతి. నామగోత్ర సంబుధ్యాద్యుక్తం ప్రాక్. అన్యద్దేవ వత్తదంతే ఆచమనంచ. హేమాద్రౌ కాలికాపురాణే - నిర్వర్త్య బ్రాహ్మణా దేశాక్ క్రియామేవం యథావిధి, భాజనాని తతోదద్యాత్ వాస్త శౌచం పునఃక్రమాత్. అదేశాత్పాత్రాణి దద్యాదిత్యన్వయః. . తేన తత్రాపి ప్రశ్నానుజ్ఞే జ్ఞేయే.

అను॥ అతిఃఇట్లా - గంధాదులతో దానిని పూజించి మూడవ పాత్రతో కప్పేయాలి. పితరులకు స్థానమువు ఉన్నావు అని శుచి ప్రదేశమందు, అర్పించినచోట, అర్పించాలి,

అని. అర్చన, బోధించిన పాత్ర యందునూ సమానమే. బోధించిన దానిని ఉత్తరదిక్కున ఉంచాలని ప్రచేతనోక్తి. బ్రాహ్మణులందరికి ఉత్తరదిక్కులో ఉంచాలని హేమాద్రి కల్పతరువులు. విప్రులకు ఎడమ భాగంలో, అని హలాయుధుడు. కర్తకు ఎడమ భాగంలో అని చూలపాడి. సరిగ్గా ఉంచినా (వెల్లికిలగా) తెరవబడినా పితృపాత్రయందు అదికాదు అని ఉశనసుని మాట ఉన్నందువల్ల బోధించి ఉంచుటే మంచిది. మాతామహాది శేషములను కూడా పితృపాత్రయందే తీసుకొని ప్రయాజం వలె (ఒకేసారి ఏక కాలంలో) తంత్రంతో బోధించాలి, అని చూలపాడి. ఏకోద్దిష్టమందైతే ఊహతోనే న్యుజ్జిత అని పితృభక్త మందు శ్రీదత్తుడన్నాడు. యముడు కూడా - ముట్టుకోబడి, వెల్లికిలగా, మరొచోటికి తీసుకుపోబడి, భేదంపబడి, ఏది జరిగినా అట్టి పాత్రను చూచి పితరులు త్వరగా వెళ్ళిపోతారు, అతనిని శపిస్తారు కూడా, అని. వైశ్వదేవ మందైతే ఉత్తానమని మదనపరిజాత మందు ఉంది. బైజవాపుడిట్లా - దానిపై కుశలనుంచి దేవపూర్వకముగా ఇవ్వాలి. గంధము, పుష్పములు, ధూపము, దీపము, వస్త్రము, ఉపవీతము ఇవ్వాలి, అని. ఇక్కడూ గంధాదులు దైవులకు పితరులకును పదార్థాను సమయము యాజ్ఞవల్క్యులు చెప్పిన కాండాను సమయము రెండు ఉన్నందువల్ల వికల్పమని గ్రహించాలి. బహ్వుచులకు సూత్రంలో దైవం చెప్పనందువల్ల కాండాను సమయమే. ఇక్కడ ప్రాచీనావీతి ఉండాలి. నామగోత్ర సంబంధాదులు ముందే చెప్పాము. ఇతరమైనదంతా దైవంనకు లాగానే ఆ చివర ఆచమనం చేయాలి కూడా. హేమాద్రియందు కాలికాపురాణోక్తి ఇట్లా - బ్రాహ్మణుల ఆజ్ఞతో ఈ విధముగా శాస్త్ర ప్రకారము క్రియ నిర్వర్తించి ఆ పిదప అన్న పాత్రలను (ఇస్తక్కు) ఇవ్వాలి. తిరిగి హస్త శౌచము క్రమంగా చేయాలి, అని. ఆదేశంతో పాత్రల నివ్యాలి అని అన్వయము. అందువల్ల అక్కడ కూడా ప్రశ్న, అనుమతి (ఈ రెండు) ఉండాలని గ్రహించాలి.

మూ॥ తత్త్వవల్లూషే - మండలాని చ కార్యాణి నైవారై శ్చూర్తకైః శుభైః గౌరవ్యుతి కయా వాపి భిన్నా గోమయేనవా. భృగుః - భిన్నా వారిణావాపి కారయేన్నండలం తతః, చతుర్దోశం ద్విజాగ్ర్యస్య త్రికోణం క్షత్రియస్యతు, మండలాకృతి వైశ్యస్య శూద్రస్యా భుక్షణం స్పృశం. బహ్వుచ పరిశిష్టేతు దైవే చతురస్రం పిత్ర్యే పర్వలం మండలంకృత్వా క్రమేణ సయవాన్ సతిలాం శ్చదర్శాన్ దర్శాత్ ఇత్తుక్షం. మూర్ఖండేయః - యాచుధానా పికాచాశ్చ క్రూరాద్యే వైవ రాక్షసాః, హరంతి రసమన్నస్య మండలేన వివర్జితం. హేమాద్రౌహళీతః - భూమావేవ నిదధ్యాన్నో పరిపాత్రాడి, ఇతి. తాని చ హేమాద్రావత్రి రాహ - భోజనే హైమ రౌప్యాడి దైవే పిత్ర్యే యథాక్రమం. హరితః - రాజవ పార్థరాద్రు కాంస్య పాత్రాడి భోజనే, ఇతి. తత్రైవ వారాహ - శౌవర్దానీహ రౌప్యాడి కాంస్యాని తదనంభవే, అన్యాన్యపి హికార్యాణి దారుజాన్యపి జానతా. నాయసాన్యపి కార్యాణి పైత్రలాని నతుక్వచిత్. న చ సీసమయాపి హాశన్యంతే త్రపుజాన్యపి. అత్రః - పంచాశతే పరికం కాంస్యం ద్వ్యధికం భోజనాయవై, గృహస్థైస్తు సదాకార్యమభావే హైమరౌప్యయోః పాలాశేభ్యో వినానన్యః పర్జపాత్రాడి భోజనే.

అను|| అక్కడే బ్రాహ్మమందిట్లా - మంచివైన నీవార ధాన్యపు పిండితో లేదా తెల్లమట్టితో లేదా భస్మంతో లేదా అవుపేదతోనైనా మండలములు చేయాలి, అని. భృగువిట్లా - భస్మంతో లేదా నీటితో ఆ పిదప మండలము చేయాలి, అని. బ్రాహ్మణ త్రేష్ఠునకు నాలుగు మూలలుగా, క్షత్రియునకు త్రికోణంగా, వైశ్యునకు మండలాకారముగా, శూద్రునకు నీరు చల్లటం. ఈ విధంగా మండలం చేయాలి, అని. బహ్మచ పరిశిష్టమందైతే దైవమునకు చతురస్రంగా పితరులకు గుండ్రంగా మండలాలు చేసి క్రమంగా యవలతో కూడిన దర్బలను తిలలతో కూడిన దర్బలను ఇవ్వాని, అని చెప్పబడింది. మార్కండేయుడిట్లా - యాతుధానులు, పిశాచులు, క్రూరులైన ఇతర రాక్షసులు, మండలం లేకపోతే, అన్నము యొక్క రసమును హరిస్తారు, అని. హేమాద్రి యందు హారీతుడిట్లా - పాత్రలను భూమిపైనే ఉంచాలి పైన కాదు, అని. ఆ పాత్రల గూర్చి హేమాద్రియందు అత్రి ఇట్లా పలికాడు - భోజన పాత్రలు దైవములకు బంగారమువి, పితరులకు వెండివి (హేమరౌఘ్య, దైవ పితృ వరుసగా) అని. హారీతుడిట్లా - వెండివి, ఆకులతో కుట్టినవి, రాగివి, కాంస్యపువి భోజన పాత్రలు, అని. అక్కడే వారాహమందిట్లా - బంగారపువి, వెండివి, కంచువి, అవిలేకపోతే ఇతరమైనవైనా కర్రతో చేసినవైనా చేయించాలి, తెలిసిన వారు. ఇనుముది పనికిరాదు. ఇత్తడివి పనికి రావు. సీసమయమైనవి కూడా ఇక్కడ ప్రశస్తం కాదు. లక్క పాత్రలు కూడా తగవు అని. అత్రి ఇట్లా - ఏబది రెండు పలముల బరువుగల కాంస్య పాత్రను భోజనమునకై గృహస్థు ఎల్లప్పుడూ చేయించాలి, బంగారువి, వెండివి లేని వక్షంలో. భోజనమునకు మోదుగ ఆకులు తప్ప ఇతరమైన ఆకుల పాత్రలు (ఇస్తక్క) తగవు అని.

మూ|| వృద్ధీచంద్రస్తు - కాంస్య పాత్రే హవిర్యజ్ఞై నిరాశాః పితరోగతాః, ఇతి బ్రాహ్మోక్తేః కాంస్యపాత్ర నిషేధమాహ. బోపదేవస్తు స్మృతి సంగ్రహముదాజహార - శ్రాద్ధే పలాశపాత్రాడి మధాకోదుంబరాడిచ, పారికాకుట జనక్షత్తకకచాని క్రమాజ్ఞాగుః, కదలీ చూతవనన జంబు పున్నాగ (పత్రార్క) చంపకాః, అలాభేముఖ్య పాత్రాణాం గ్రాహ్యేః స్వః పితృకర్మణి, ఇతి హేమాద్రోతు కదలీపాత్ర నిషేధమాహంగిరాః - నజాలీ కుసుమాని దద్యాత్ నకదలీ పత్రం, ఇతి. క్రతుః - అసురాణాంకులే జాతా రంభా పూర్వపరిగ్రహే, తస్యైదర్శన మాత్రేణ నిరాశాః పితరోగతాః విచంపాస్త్రాణాంపాద్య భస్మమర్యాదాంకృత్వా విప్రహస్తకోధనం కుర్యాత్ అత్ర పితంగ, రక్షాణో, ఇతిమంత్రద్వయంకేచిత్కరంతి. మాత్యే - అశ్వత్థాభస్మమర్యాదాం యః కుర్యాత్ పాడికోధనం, అసురం తద్ధవేద్రాధ్యంపితృణాంనోపరిష్కతే. తత్రేవబ్రహ్మాండే -ప్రక్షాల్న హస్తపాత్రాడి పశ్చాదధిర్విధానవత్, ప్రక్షాలన జలం దర్శ్యే తిలైర్విశం క్షీ పేచ్చు చౌ. మండలో పరితి హేమాద్రిః

అను|| వృద్ధీచంద్రుడైతే ఇట్లా - కాంస్యపాత్రయందు హవిస్సును చూచి పితరులు నిరాశులై వెళ్తారు, అని బ్రాహ్మోక్తి ఉన్నందువల్ల కాంస్యపాత్ర నిషేధము, అని అన్నాడు. బోపదేవడైతే స్మృతి సంగ్రహాన్ని ఉదహరించాడు ఇట్లా - శ్రాద్ధమందు మోదుగ పాత్రలు, ఇప్పాకులు, మేడిఆకులు, నీరు ప్రబ్బలి ఆకులు, కొండమర్మై, జువ్వి, వెణుతురు ఇవి

క్రమంగా చెప్పారు. అరటి, మామిడి, పనస, అల్లినేరేడు, పున్నాగ, చంపకములు ఇవి, ముఖ్యపత్రములు లభించని పక్షంలో పితృకర్మయందు గ్రహించతగినవి, అని. హేమాద్రి యందైతే పాత్రముల నిషేధమును అంగిరుడు చెప్పాడిట్లా - జాతిపుష్పములను, కదలీ పత్రములను ఇవ్వరాదు, అని. క్రతువిట్లా - అరటి, రాక్షసకులమందు తొలి పరివారంలో పుట్టినట్టిది. దాని దర్శన మాత్రంతో పితరులు నిరాశులై, పోతారు అని. ఈ విధంగా పాత్రాపాదన చేసి భస్మమర్యాదను చేసి బ్రాహ్మణహస్త శోధనమును చేయాలి. అక్కడ పితరుగ, అని రక్షాణో, అని రెండు మంత్రములను కొందరు చదువుతారు. మాత్యమందిట్లా - భస్మమర్యాదను చేయకుండా పాణి శోధన చేసుకున్న యెడల ఆ క్రాధము ఆసుర క్రాధ మౌతుంది. పితరులకు చెందదు, అని. అక్కడే బ్రహ్మాండమందిట్లా - ఆ పిదప నీటితో శాస్త్రప్రకారముగా హస్త పాత్రాదులను ప్రక్షాళన చేసి, తిలదర్శనతో మిశ్రితమైన ప్రక్షాళన జరాన్ని శుచి ప్రదేశంలో చల్లాలి, అని. మండలములపైన అని హేమాద్రి.

మా॥ అథాగ్నికరణం - హేమాద్రో మార్కండేయః - ఆహితాగ్నిస్తు జహుయాత్ దక్షిణాగ్ని సమాహితః, అహితాగ్ని త్వోపాసనేఽగ్న్యభావేద్విజ్ఞేఽపునా. వాయవీయే - ఆహృత్య దక్షిణాగ్నింతు వోహన్తం వైప్రయత్నతః, అగ్న్యర్థం లౌకికంవాపి జహుయాత్కర్మ సిద్ధయే. ఆహితాగ్నిః = సర్వాధానీ. అర్థాధానీతు గృహ్యవివేచి చంద్రికా పరార్క మితాక్షరా మాధవాదయఃతస్మాపి దక్షిణాగ్నో లౌకికో గృహ్య ఇతి హేమాద్రిః కల్పతరుశ్చ. అద్యపక్ష ఏవతు యుక్తో బహు సమ్మతశ్చ. యదపి సార్వమగ్నో కరణం త్రోతే దక్షిణాగ్ని నయుక్తం, తథాపి వచనాద్భవతీతి హేమాద్రి చంద్రికాదయః. ఇదం దర్శ క్రాధఏవ అర్థికాదిషుతు సర్వాధానీపాణో, అర్థాధానీ గృహ్యే కుర్యాదితి హేమాద్రి ర్భాదశ్చ. పక్షాంతంకర్మ నిర్వర్త్య వైశ్వదేవం చ సాగ్నికః, పిండయజ్ఞం తఃకుర్యాత్ తతోఽన్యాచార్యకం ఐధః. ఇతిలోగాక్ష్యాదిభిః, క్రమోక్తేః విప్రౌత దక్షిణాగ్ని సత్వాత్. అత ఏవాత్ర సచవ సాగ్నికః ఆహితాగ్ని రుక్తో హేమాద్రిణా. ఏతదాపస్తం బాదీనామేవ. అశ్వరాయన స్వాహితాగ్నేః పాణావేవేతి వృత్తిః. అర్థాధానీనో గృహ్యే ఏవ వ్యతిషంగేణేతి ప్రయోగపరిజ్ఞాతే పరిశిష్టేచ. బోపదేవస్తాహ వోమశట్టః పిండ పితృయజ్ఞపరః. పితృయజ్ఞేతు జహుయాత్ దక్షిణాగ్ని సమాహితః క్రాధే త్వోపాసనాగ్నింతు నిరగ్నిర్లౌకికేఽవలే. అనగ్నిర్మార భార్యశ్చ పార్వణే సముపస్థితే, సంధాయాగ్నిం తఃకుర్యాత్ వోమమగ్నిం సముత్పజ్జేత్, ఇతి త్రికాండ మండనోక్తేః క్రాధే గృహ్యాగ్ని వేవేతి. లౌకికాగ్న్యాది విధానంవ తైత్తిరీయాది విషయం. బహ్మచస్యత్సవగ్నే రపి పాణిహోమవివ. అగ్నిపాణీ వినామాత్ర విధానాంతరానుక్తేః. అగ్న్యభావేతు విప్రస్య పాణావేవోపపాదయేత్, ఇతి (63 శ్లో 212) మనుజ్జేశ్చ. పుత్రావప్యేవం. క్వచిత్సాగ్నేరపి పాణిహోమ ఉక్తే గృహ్యపరిశిష్టే - అన్యస్తత్త్వం చ పూర్వేష్యః మాసిమాన్యథ పార్వణం, కామ్యమభ్యుదయేఽప్తమ్యా మేకోద్దిష్టం తథాప్తమం. చతుర్వాద్యేషు సాగ్నేనాం వహ్నో హోమోవిధీయతే. పితృబ్రాహ్మణహస్తే స్వాదుత్తరేషు చతుర్వపి, ఇతి. ఏకోద్దిష్టం నపిండికరణం, శుద్ధేతన్నిషేధాత్. బహ్మచ భావ్యకారాస్తు సర్వై శోద్ధిష్టేషు పాణిహోమ మాహుః ఇదం బహ్మచానామేవ.

అను॥ ఇక అగ్నియందు చేయటం. హేమాద్రియందు మార్కండేయుడిట్లా - ఆహితాగ్ని ఐతే మాత్రం దక్షిణాగ్నియందు స్వస్థ చిత్తంతో హోమం చేయాలి. ఆహితాగ్ని కానివారు జైపోసనాగ్నిలో (గృహాగ్ని) చేయాలి. అగ్ని లేని పక్షంలో బ్రాహ్మణుని చేతిలో కాని, నీటి యందు కాని చేయాలి, అని. వాయవీయమందిట్లా - హోమము కొరకు, అగ్నికొరకు ప్రయత్నపూర్వకముగా దక్షిణాగ్నిని కాని లోకికాగ్నిని కాని తెచ్చి కర్మసీద్ధి కొరకు హోమం చేయాలి, అని. ఆహితాగ్ని అనగా సర్వాధాని. అర్థాధాని మాత్రం గృహాగ్నియందే అని చంద్రిక, అపరార్థమితాక్షరమాధవాదులన్నారు. అతనికి కూడా దక్షిణాగ్నియందే. లోకికమనగా గృహాగ్ని అని హేమాద్రి కల్పతరువులు. తొలిపక్షమే తగినది, చాలామందికి సమ్మతమైంది. సార్వము అగ్నియందు చేయటం, శ్రోతమందు దక్షిణాగ్నియందు చేయటం తగదు, ఐనా వచనం వల్ల జైతుంది. అని హేమాద్రి, చంద్రికాదులన్నారు. ఇది దర్శశ్రాద్ధమందే. ఆట్టికాదులందైతే సర్వాధాని చేతియందు, అర్థాధాని గృహాగ్నియందు చేయాలి. అని హేమాద్రి, మాధవుడు అన్నారు. సాగ్నికుడు పక్షాంతమైన (దర్శశ్రాద్ధమాసశష్టి) కర్మచేసి వైశ్వదేవమును ముగించి ఆ విదప విండయజ్ఞం చేయాలి. ఆ విదప బుధుడు అన్వాహార్యకము చేయాలి, అని లోగాక్త్యాదులు క్రమం చెప్పారు. విస్మరించిన దక్షిణాగ్ని ఉన్నందువల్ల. అందువల్లనే ఇక్కడ వచనంలో సాగ్నికుడు ఆహితాగ్ని చెప్పబడ్డాడు హేమాద్రితో. ఇది అవస్తంబాదులకే. అశ్వలాయనునకు ఆహితాగ్నికి పాణియందే అని వృత్తి. అర్థాధానికైతే గృహాగ్నియందే (వృతిషంగంతో) అని ప్రయోగ పారిజాతమందు పరిశిష్టమందు కలదు. బోపదేవుడిట్లా - హోమశబ్దము విండ పితృయజ్ఞపరము. పితృయజ్ఞమందైతే స్థిరమైన మనస్సుతో దక్షిణాగ్ని యందు హోమం చేయాలి. శ్రాద్ధమందైతే జైపోసనాగ్నియందు, అగ్నిలేనివాడు లోకికాగ్నియందు చేయాలి. అగ్నిలేని వాడు (సీక్ష్కారం లేనివాడు, విచ్చిన్నాగ్నికుడు) భార్యదూరంలో కలవాడు వీరు పార్వణం వస్తే (శ్రాద్ధం) అగ్నిసంధానం చేసి ఆ విదప హోమం చేయాలి. ఆ అగ్నిని పారవేయాలి, అని త్రికాండమండనుడు చెప్పినందువల్ల, శ్రాద్ధమందు గృహాగ్నియందే అని. లోకిక అగ్ని మొదలగు వాని విధానము తైత్తిరీయాదుల విషయము. బహ్వుచనకైతే అగ్నిలేని వానికి కూడా పాణిహోమమే. అగ్ని, పాణి ఇవితప్ప సూత్రమందు మరొక విధానం చెప్పినందువల్ల. అగ్నిలేకపోతే విప్రునకు చేతియందే నిర్వహించాలి, అని మను ఉక్తి కూడా. వృత్తి యందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. ఒక చోట అగ్ని కలవానికి కూడా పాణిహోమం చెప్పబడింది. గృహాపరిశిష్టంలో - అన్వష్టకం కన్న ముందు రోజు (హేమంత, శిశిర కృష్ణ పక్ష నవమి) (అష్టమి) ప్రతివెలలో పార్వణ ముంటుంది. పుత్రాది కామనయందు, పుత్రజన్మమందు అష్టమియందు ఏకోద్దిష్టము. అట్లా ఎనిమిది సార్లు, తొలినాల్గింటిలో సాగ్నులకు వహ్నియందు హోమం విధించబడింది. తరువాత నాల్గింటిలో పితృబ్రాహ్మణ హస్తమందు హోమము, అని. ఏకోద్దిష్టమనగా సపిండీకరణము. శుద్ధమందు దాన్ని నిషేధించారు. బహ్వుచ భాష్యకారులైతే అన్ని ఏకోద్దిష్టములందు పాణిహోమాన్ని చెప్పారు. ఇది బహ్వుచులకే.

మూ॥ అత్రేదంతత్వం. స్థాలీపాకేన సహ పిందార్థముద్భుత్య, ఇతి సూత్రే, నాత్రాపూర్వః స్థాలీపాకత్వేచ్ఛతే. పర్వశాద్దేమప్రసంగాత్తేనానువాదోఽయం, ఇతివృత్తికారోక్తిః. పార్వణే ఆర్థికస్యానంగస్య వ్యతిషంగస్య వార్షికాదివ్యవతి దేశాదర్థాధానినోఽపి పాణిహోమ ఏవేతివృత్తి స్వరసః. ఏవం మాసికాదావపి, షోడశమాసేతే త్రాద్దే సపిందీ కరణే తథా, పాణావేవతు హోతవ్య మన్యతాగ్ని తుహూయతే, ఇతిబోపదేవో దాహ్యత వచనాచ్చ. భాష్యకారమతేతు సూత్రే స్థాలీపాకే వేతికరణత్వాన్నిత్య వచ్చువదాచ్చ పార్వణేసోంగం. తతః కామ్యూదిమ తదభావే కార్యస్య పిందదానస్య వ్యభావః ఏతదేవాను సృత్య వికృతా వపివార్షికాదౌ వ్యతిషంగ ఉక్తః ప్రయోగ పారిజాతే పరిశిష్టేవ. తేనైతవ్యతే అర్థాధానినోఽగ్నివేవ. వస్తు తస్తు స్థాలీపాకేన, సహశాఖయా ప్రస్తరం ప్రవారితి, ఇతివత్ సహభావమాత్ర శ్రుతిః. పత్నీవతే త్వష్ట రుపలక్షణమివ నాంగత్వం. తత్వేవా నాంగాను రోధేవ ప్రధాన భూత పిందదానత్వా గోయుక్తః తేన వ్యతిషంగా భావేఽప్యగ్నౌ హోమోభవతీతి బోపదేమ. అవాహితాగ్నేః గృహ్యగ్ని మతస్తు సర్వమతే అగ్నివేవ. వార్షికాదౌ వృత్తిమతే వ్యతిషంగోన, అన్యమతేత్వస్తి. అత్రయథాధార మనుష్టేయం. అశ్వలాయనః - (అ॥ ౪౮ సూ 24) ఉద్భుత్య ఘృతాక్రమన్మం అను జ్ఞానయత్యగ్ని కరిష్యే కరన్తే కరవాణీతివా. ప్రత్యభ్యనుజ్ఞా క్రియతాం కురుష్యకుర్సితి. అథాగ్నౌ జుహోతి యథోక్తం పురస్తాత్, ఇతి. వ్యతిషంగ పక్షే ఇదమితివృత్తిః. కరన్తే కరవాణీ త్వతఅగ్ని విత్యనుషంగః. పురస్తాత్ పిందపితృయజ్ఞే.

అను ॥ ఇక్కడ ఇది సిద్ధాంతము. స్థాలీపాకంతో సహ పిందము కొరకు తీసి, అను సూత్రమందు ముందు చెప్పని స్థాలీపాకము ఇక్కడ చెప్పబడటం లేదు. అన్ని త్రాద్దములందు ప్రస్తావించినందువల్ల ఇది అనువాదము అని వృత్తికారులు చెప్పారు. పార్వణమందు, అర్థాత్ సిద్ధమైనది అంగము కానిది పరస్పర సంబంధము కలది దానిని వార్షికాదులలో అతిదేశం చేయ వీలులేదు కనుక (అతి దేశం ఒకచోట చెప్పినదానిని సామ్యమును బట్టి మరోచోట ఉపయోగపరచుట) అర్థాధానికి కూడా పాణిహోమమే అని వృత్తికారుని అభిప్రాయము. ఇట్లా మాసికాదులలో కూడా షోడశ మాసికత్రాద్దమందు అట్లాగే సపిందీ కరణమందు పాణియందే హోమం చేయాలి. ఇతరత్ర అగ్నియందు హోమం చేయాలి అని బోపదేవుడు ఉదహరించిన వచనం వల్ల తెలుస్తోంది. భాష్యకారమతమందైతే సూత్రమందు స్థాలీపాకంతో అని కరణముగా నిత్యముగా విన్పించినందువల్ల పార్వణమందు అది అంగము. ఆ పిదప కామ్యూదులందు అది లేకపోతే కార్యమైన పిందదానము కూడా లేకుండా పోతుంది. దీనిని అనుసరించే వికృతియందు కూడా వార్షికాదులందు వ్యతిషంగము చెప్పబడింది. ప్రయోగ పారిజాతమందు, పరిశిష్టమందును అందువల్ల వీరి మతమందు అర్థాధానికి అగ్నియందే. నిజానికైతే స్థాలీపాకంతో, శాఖతో పాటు ప్రస్తరమును (దర్భముష్టి) అగ్నిలో వేస్తున్నాడు అను దానివలె సహభావమాత్రశ్రుతి. పత్నీవతునకు త్వష్టఉపలక్షణంవలె అంగత్వం కాదు. (శాఖసాధనం కాదు, త్వష్టదేవత కాదు) నిజానికట్లా ఐనా అంగానురోధం లేనందువల్ల ప్రధానమైన పిందదానత్వాగము తగును. అందువల్ల వ్యతిషంగం లేకపోయినా అగ్నియందు హోమం జెతుంది. అని బోపదేవుడు అన్నారు. అనాహితాగ్నికి గృహ్యగ్నిమతమైతే

అన్ని మతములందు (అందరి ఇష్టంలో) అగ్నియందే. వార్షికాదులందు వృత్తి కారమతమందు వ్యతిషంగం లేదు. ఇతర మతములందు ఉంది. ఇక్కడ ఆచారాన్ననుసరించి అనుష్ఠించాలి. ఆశ్వరాయనులిట్లా - స్థానిపాకంనుండి అన్నం తీసి నేతితో తడిపి, ఆ అన్నాన్ని పితరులకై బ్రాహ్మణులనుండి అనుజ్ఞ తీసుకుంటాడు, అగ్నిలో వేస్తాను అని, బ్రాహ్మణానుమతి ఇట్లా, చేయండి, అని. ఇక అగ్నిలో హోమం చేస్తాడు, ముందు చెప్పిన విధంగా, అని ఇది వ్యతిషంగ పక్షమందు అని వృత్తి కారుడు. కరవై అనుచోట అగ్నియందు అనేది అనుషంగము (చేర్పు) ముందు చెప్పిన పిందపితృయజ్ఞమందు చెప్పినట్లు.

మూ|| తప్తవం - మేక్షణవాచాదు అవదాన సంపదాజాహయాత్సేమాయ పితృమతే స్వధా నమోఽగ్నేయే కవ్యవాహనాయ స్వధానమ ఇతి స్వాహాకారేణ వాఽగ్నే పూర్వం యజ్ఞోపవీతీ మేక్షణ మను ప్రహృత్య ఇతి. అవదాన సంపదా ఉపస్తరణా ద్యపేక్షయేత్కర్త. వ్యతిషంగపక్షే అతిప్రణీతేఽయం హోమోఽన్యధాముఖ్యే. అతిప్రణీతేఽగ్నావిధ్యముప సమాధాయ ఇతి బహ్వాచ పరిశిష్టాత్. కేచిత్ స్వరక్షోని బర్హణార్థ్యాత్ ముఖ్యేవదంతి. తదేత ద్విరోధాచ్చింత్యం. ప్రయోగ పారిజాతేఽప్యవం. శౌనకః - స్వాహాకారేణ హోమేతుభవేత్ యజ్ఞోపవీత వాన్, తత్రప్రాగగ్నేయే హుత్యా పశ్చాత్సేమాయ హూయతే. అగ్నే యజ్ఞోపవీత్యేవ ప్రక్షిపేన్నేక్షణంతతః. ఛందోగ పరిశిష్టే - అగ్నేకరణ హోమశ్చ కర్తవ్య ఉపవీతినా, అపసవ్యేనవాకార్యో దక్షిణాభిముఖేనచ. కాతియానాం త్వపసవ్యే నైవ. పిందపితృ యజ్ఞవర్హత్యేతి సర్వాతి దేశాత్. సవ్యంతు ఛందోగపరం. గోభిరేవైత రుత్తర మేవావసవ్యోక్తే. ఛందోగా జాహయః సవ్యేనావసవ్యేనయాజాపాః, ఇతి పృథ యాజ్ఞవల్క్యేక్షేచ్ఛ.

అను || అది ఇట్లా - మేక్షణముతో అవదానం చేసి, (ఖండించి) అవదానసంపదతో హోమం చేయాలి. సోమాయపితృమతే స్వధానమః అగ్నేయేకవ్యవాహనాయ స్వధానమః అని స్వాహాకారంతో కాని అగ్నియందు చేయాలి. ముందు యజ్ఞోపవీతియైమేక్షణమును (అగ్నిలో) వేసి, అని. అవదాన సంపద ఉపస్తరణాది అపేక్షతో అని అర్థము. (మోదుగ ఆకుపైనేయి పూసి, పురోదాశముంచి తిరిగినేయి వేసి ఇది అవదాన సంపద) వ్యతిషంగ పక్షమందు అతి ప్రణీతమందు ఈ హోమము, లేనిచో ముఖ్యాగ్ని యందీ హోమము. అతి ప్రణీత అగ్నియందు ఇర్హమును చక్కగా ఉంచాలి. అని బహ్వాచ పరిశిష్టం నుండి తెలుస్తోంది. (దక్షిణాగ్నికుండము నుండి అగ్నిని వేరు చేయటం అతి ప్రణీతం). కొందరు దానిని, రాక్షసనిబర్హణం కొరకు బంది కనుక ముఖ్యమందు చేయాలని అన్నారు. ఇది విరుద్ధమైనందు వల్ల (సప్రమి) ఆలోచించాలి. ప్రయోగపారిజాతమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. శౌనకుడిట్లా - స్వాహాకారముతో హోమమైతే యజ్ఞోపవీతి కావాలి. అక్కడ మొదట అగ్నికి హోమం చేసి పిదప సోమనకు హోమం చేయాలి. అగ్నియందు, యజ్ఞోపవీతి అయ్యుండే పిదప మేక్షణమును వేయాలి. (మేక్షణము చరును కదలించటానికి, తీయటానికి, హవనం చేయటానికి పాత్ర విశేషము. ఇది గరిటె ఆకారంలో నాల్గు అంగుళముల వెడల్పుతో ముందుకు సాగి ఉండేది). ఛందోగపరిశిష్టమందిట్లా - అగ్నియందు చేయాల్సిన హోమాన్ని

(అగ్నేకరణహోమం) ఉపవీతిగాచేయాలి, అపసవ్యంగానైనా, దక్షిణాభిముఖుడై చేయాలి. కాతీయులకైతే అపసవ్యంగానే పిండపితృయజ్ఞంవలె హోమం చేసి అని (సంపూర్ణ పదార్థముల విధానం) సర్వాతిదేశం ఉన్నందువల్ల, సవ్యంగా అనేది ఛందోగుల విషయకము. గోభిలుదు దీని వెంటనే (తరువాతనే) అపసవ్యం అని చెప్పాడు. ఛందోగులు సవ్యంగా, అపసవ్యంగా యజుర్వేదీయులు హోమం చేయాలి, అని వృద్ధయాజ్ఞవల్క్య ఉక్తి కూడా.

మూ॥ అధపాణిహోమము - అశ్వలాయనః (అ4 ఖ8 సూ5) అభ్యనుజ్ఞాయాం పాణిస్సేవమా ఇతి. పిండపితృయజ్ఞ కల్పాభావే నాగ్న్య భావేకామ్యుదిష్టిత్యర్థః. తేనబహ్వాచానా మేకోద్దిష్ట పాణిహోమో భవత్యేన నిషేధోఽన్యపరః పాణిస్సేతి బహువచనా త్వర్వవిప్రపాణిషు హోమ ఇతివృత్తిః ఏవం మాతామహేఽపి. శౌవకోఽపి - సర్వేషా ముపవిష్టానాం విప్రాణా మధపాణిషు, విభజ్య జహూయాత్వర్వం సోమాయేత్వాది మంత్రపః యత్తు హేమాద్రో కాత్యాయనః - పితృయఃపంక్తి మూర్ధస్యః తస్య పాణావనగ్నికః, హుత్వా మంత్రపదస్యేషాం తూష్టీం పాత్రేషు నిక్షిపేత్, ఇతి తద్యచ్ఛాదాతి దిక్తానాం. యత్తు తత్రైవ మాఘ్న - అగ్న్య భావేతు విప్రస్య పాణౌ వాపిశలేఽపివా, అజకర్తేఽశ్వకర్తేవా గోష్ఠేవాఽథ శిలాంకితే, ఇతి తత్తీర్థ శ్రాద్ధ విషయం. తద్యదాపాం సమీపే స్వాద్రాద్ధం జ్ఞేయో విధిస్తదా, ఇతి తత్రైవ కాత్యాయనోక్తేః. నిర్జలే త్వజకర్తాదా. యత్తు చంద్రోదయే యమః - దైవ విప్రకరేఽనగ్నిః కృత్వాగ్నౌ కరణం ద్విజః, ఇతి తదభార్య పరం. అపత్నీ కోయ రావిప్రః శ్రాద్ధం కురీత పార్వణం, పితృ విప్రైరనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవేషు హూయతే, ఇతి తత్రైవ కాత్యాయనోక్తేః. హూయతే ఇతి ఛాందసోవ్యత్యయః. హేమాద్రో వాయువీయే - విధురోదైవికే కుర్యాత్ కేపం పితృ నివేదయేత్.

అను ॥ ఇక పాణిహోమము. అశ్వలాయనుడిట్లా - అభ్యనుజ్ఞయందు పాణులయందై(ఐ)నా, అని. పిండపితృయజ్ఞ కల్పం లేనందువల్ల అగ్ని లేకపోతే, కామ్యుదు లందు అని అర్థము. అందువల్ల బహ్వుచులకు ఏకోద్దిష్టమందు పాణిహోమం తప్పక ఉంటుంది. నిషేధము ఇతరుల విషయకము. పాణులందు అని బహువచనం చెప్పినందువల్ల అందరు బ్రాహ్మణుల చేతులందు హోమము అని వృత్తికారులు. ఈ రకంగా మాతామహుల విషయంలో కూడా. శౌనకుడు కూడా - ఇక కూర్పున్న అందరు బ్రాహ్మణుల చేతులందు విభజించి, సోమాయ అను మొదలుగాగల మంత్రంతో (సోమాయపితృమతేస్సాహో) అంతా హోమం చేయాలి, అని. హేమాద్రి యందు కాత్యాయనుడిట్లా - పితృకార్యమందు పంక్తిలో మూర్ధన్యుడైన బ్రాహ్మణుని చేతిలో, అనగ్నికుడు మంత్ర పూర్వకముగా హోమంచేసి, ఇతర బ్రాహ్మణుల పాత్రలలో మౌనంగా ఉంచాలి అని అన్న మాట బహ్వుచులకన్న ఇతరమైన వారి విషయము. అక్కడే మాత్యమందిట్లా - అగ్నిలేకపోతే బ్రాహ్మణుని చేతి యందు కాని జలమందు కాని, మేకచెవియందు కాని, గుఱ్ఱం చెవియందు కాని, గోశాలయందు కాని, శిలాసమీపమందు కాని, అని అన్న మాటతీర్థ శ్రాద్ధ విషయకము. ఆ చెప్పిన విషయం నీటి సమీపంలో శ్రాద్ధం ఉంటే అప్పటి విధిగా గ్రహించాలి. అని అక్కడే కాత్యాయనుడు

చెప్పాడు. జలం లేకపోతే మేక చెవి మొదలగు వానిలో. చంద్రోదయమందు యముడు ఇట్లా-బ్రాహ్మణుడు అనగ్నికుడు, అగ్నేకరణమును దైవ బ్రాహ్మణుని చేతియందు చేసి, అని చెప్పినమాట అది భార్యలేని వాని విషయకము. బ్రాహ్మణుడు, భార్యలేనివాడైతే పార్వణ శ్రాద్ధం చేయాల్సి వస్తే పితృబ్రాహ్మణుల అనుమతి పొంది విశ్వేదేవుల హస్తమందు హోమం చేయాలి, అని అక్కడే కాత్యాయనుడు చెప్పాడు. హూయతే అనేది వైదిక సంబంధమైన తడబాటు. హేమాద్రియందు వాయవీయోక్తి ఇట్లా - విధురుడు దేవబ్రాహ్మణులచేతులందు చేయాలి. మిగిలినదానిని పితృ బ్రాహ్మణులకు నివేదన చేయాలి, అని.

మూ॥ దైవవిప్రాసేకత్వేతత్రైవ - వైశ్వదేవే యదైకస్మిన్భవేయుః ద్వాదయోద్విజాః తదైవ పాణో హోతవ్యం స్యాద్విధిః విహితస్తదా. సోఽప్యార్ధ్యః ప్రథమంచాయమ్యేత, ఇతిన్యాయాత్, తేనమృత భార్యస్యదైవే హోమః. అనువనీత బ్రహ్మచర్యాదేస్తుపితృ, అగ్న్యభావః స్మృతస్తావద్యావ ద్భార్యాయ నవిందతి, ఇతిహేమాద్రో జాతూకర్ణోక్తేః సభార్యస్యనస్తాగ్నేరపి పితృవిప్రకరే ఇతిప్యధీన చంద్రః ఉపవీతేనదైవే హోమః ప్రాచీనావీతేన పితృ యద్వాసర్యతదైవ పితృకరయోర్వికల్ప ఇతి హేమాద్రో మదనరత్నే పారిజాతేన. యదాతుపితృ మాతామహాయాః దైవ పితృవిప్రభేదస్తదాభేదేన పాణిహోమ ఇత్యపరార్థ చంద్రికారయః యదాతుదైవంతంత్రం తదాతంత్రేన సక్తదేవపాణి హోమ ఇతికేచిత్ హేమాద్రిస్తు - మాతామహస్యభేదే పి కుర్వాతంత్రేణ సాగ్నికః ఇతికాతీయస్మృతేర్భేద మాహ ఏవం పితృపి మాధవీయేష్యేవం. ఏవం సాగ్నే రపి విదేశాదౌపాణి హోమోక్షేయః యత్తు కర్మణాగ్నిం వివా శ్రాద్ధమేవనాస్తీతుక్తం తత్సంపిండికరణ వార్షికాద్యకరణా పత్రేర్యత్కించదేవ. యత్తు బృహన్నారదీయే-అనగ్నిదూరభార్యశ్చ పార్వణేనముపస్థితే, భ్రాతృభిః కారయేద్భ్రాద్ధం సాగ్నికైః విధివత్విజః. క్షయాహుదివసే ప్రాప్తే స్వస్యాగ్ని ర్దురగోయది, తదైవభ్రాతరః స్మృతేభీ లోకికాగ్నావి తిస్థితిః ఔపాసనాగ్నౌ దూరస్థే సమీపే భ్రాతరిస్థితే, యద్యగ్నౌజుహవాయా ద్వావిపాణోవాసవిపాతకీ ఔపాసనాగ్నౌ దూరస్థేకేచిదిచ్ఛంతిసత్రమాః, పాణావేవతు హోతవ్యమితివైతన్య మంజనం, ఇతితత్ వృద్ధానాదరాదుపేక్ష్యం. హేమాద్రోయమః - అగ్నేకరణవత్త్రైవహోమో విప్రకరేభవేత్, పర్యుక్త్య దర్శనాస్తీర్యయతో హ్యగ్నినమోద్విజః. మేక్షణేన, కరేణ వాహోమః మేక్షణ ప్రహరణం నేతి వృత్తిః స్మృతిరత్నావల్యాం - నానుజ్ఞాపాణిహోమే స్యాన్నస్త్రుః ఫర్యుహనోక్షణే, నాగ్నే తమద్వాదితి చనస్యాతా మిద్ధమేక్షణే. కర్మాచార్యోఽప్యేవమాహ. మాధవీయే చంద్రికాయాంచ అనుజ్ఞాది సర్వం భవీతుక్తం.

అను ॥ దైవ విప్రులు చాలామంది ఉంటే అక్కడే ఇట్లా - ఒక వైశ్వదేవ శ్రాద్ధమందు ఇద్దరు మొదలుగా బ్రాహ్మణులు ఉంటే అప్పుడే పాణి యందు హోమం చేయాలి, అప్పుడే విధివిహితమైంది అని. అది కూడా తొలుత వానికే. తొలి వానికైనా ఏర్పాటు చేయాలి, అనే న్యాయాన్ననుసరించి, అందువల్ల మృతభార్యనుకు దైవ బ్రాహ్మణుని యందు హోమము. అనువవీతునకు బ్రహ్మచారికి మొదలగు వారికైతే పితృబ్రాహ్మణ హస్తమందు, భార్యను పొందనంతవరకు (పిండికాక) అంతదాక అగ్నిలేకపోవటం ఉంటుందని అన్నారు అని హేమాద్రియందు జాతుకర్ణోక్తి. భార్య ఉండి, అగ్నినశించిన వానికి కూడా పితృబ్రాహ్మణుని చేతియందే అని పృథ్వీ చంద్రుడన్నాడు. దైవమందు ఉపవీతంగా హోమము. పితరులందు

ప్రాచీనావీతిగా హోమము. లేదా అంతటదైవ, పితృకరములందు చేయుట వికల్పము అని హేమాద్రియందు, మదనరత్నమందు, పారిజాతమందును కలదు. పితరులకు, మాతామహాలకు దైవ పితర బ్రాహ్మణ భేదము ఉన్నప్పుడు విడివిడిగా (భేదంగా) పాడి హోమము అని అపరార్కవంద్రికాదులు అన్నారు. దైవం, తంత్రమైనట్లైతే అప్పుడు తంత్రంతో ఒక్కసారే పాడిహోమమని కొందరన్నారు. హేమాద్రి ఐతే - మాతామహా భేదమున్నా సాగ్నికుడు తంత్రంతో చేయాలి అని కాతీయస్మృతి ఉన్నందువల్ల భేదమును (అవృత్తి) చెప్పాడు. ఈ రకంగా పితృవిషయంలోనూ చేయాలి. మాధవీయమందు కూడా ఇట్లాగే వుంది. ఇట్లా సాగ్నికుడైన వానికి కూడా విదేశాదులందు పాడి హోమమని గ్రహించాలి. కర్మడు అగ్నిలేకపోతే శ్రాద్ధమే లేదని అన్నమాట అదిసపిండికరణం, వార్షికం మొదలగునవి చేయకూడని పరిస్థితి వస్తుంది. కనుక ఇది ఏదో అల్పవిషయమే ఉపేక్షించ తగినదే. బృహన్నారదీయమందిట్లా - అగ్నిలేనివాడు, భార్యదూరమందున్నవాడు పార్వణం సమీపించినపుడు ఆ బ్రాహ్మణుడు సాగ్నికులైన సోదరులతో శాస్త్రప్రకారము శ్రాద్ధం చేయించాలి, అని అన్నమాట; క్షయాపాదివసం వచ్చినపుడు తన అగ్ని దూరంలో ఉన్న యెడల, అట్లాగే భ్రాతలు దూరంగా ఉన్న పక్షంలో లౌకికాగ్నియందు చేయాలి అని నిర్ణయము ఔపాసనాగ్ని దూరంగా ఉన్నప్పుడు, భ్రాత సమీపంలో ఉండగా ఒకవేళ అగ్ని (లౌకికాగ్ని) యందు లేదా పాడి యందు హోమం చేస్తే ఆతడు పాతకి అని. ఔపాసనాగ్ని దూరంగా ఉండగా కొందరు ఉత్తములు పాడి యందే హోమం చేయాలని ఇష్టపడతారు, ఇది సమంజసం కాదు, అని. ఇది వృద్ధులకు అనాదరమైనందువల్ల ఉపేక్షించతగినది. హేమాద్రి యందు యముడిట్లా - అగ్నేకరణము వలె అక్కడ హోమము బ్రాహ్మణుని చేతిలో జరగాలి. నీళ్ళు ప్రోక్షించి దర్బలు పరిచి హోమం చేయాలి. బ్రాహ్మణుడు అగ్నిసముడు కనుక ఆతని పాడిలో హోమము. మేక్షణంతో కాని చేతితో కాని హోమము. మేక్షణ ప్రహరణము (పారవేయటం) కూడదు అని వృత్తికారుడు. స్మృతిరత్నావలియందిట్లా - పాడిహోమమందు అనుజ్ఞ లేదు. పర్యూహన, ఉక్షణములు లేవు. అగ్నిదానిని భక్షించాలని లేదు. ఇద్యమేక్షణ ములు లేవు, అని. కర్మాచార్యుడు గూడా ఇట్లాగే చెప్పాడు. మాధవీయమందు, చంద్రికయందును, అనుజ్ఞ మొదలగునదంతా ఉంటుంది అని చెప్పారు.

మూ॥ పాడిహోమే ప్రశ్నాద్యాహో పరార్కశాసకః - అనగ్నిక శ్వేదా జ్యంగమీత్యా భవత్స్వేనాగ్ని కరణమితి పూర్వపత్తభాస్తు ఇతి. అశ్వలాయనః (అ4 ఖ8 సూ 7-9) యది పాడిప్యా రాంతేషాఅన్యదన్నమమదిశతిఅన్నమన్నే అస్యస్థందత్తమృద్ధుకం (స్యస్థందత్త మద్రువమితి) ఇతిపాదాహతం (అస్సం) పాత్రేనిధాయవి ప్రైరాచమ్యభోజనార్థమన్నేపరిశిష్టే హాతశేషం పాత్రేష దద్యాదిత్యర్థః. స్యస్థం ప్రభాతం. నైమిత్తికం చేదమాచమనం నహతభిక్షణ నిమిత్తం. అన్నంపాడితలే దత్తం పూర్వమశ్నంత్యుద్ధయః పితరస్సేన, తృప్యంతి శేషాన్నం న లభంతితే. యచ్చపాడితలేదత్తం యచ్చాన్యమపకర్తితం, ఏకీభవేన భోక్తవ్యం పృథగ్భావోనవిద్యతే, ఇతిబహ్వాచపరిశిష్టాత్. హేమాద్రా వప్యోచమనే హేత్వర్థవాద ఉక్తః పాణ్యాన్యోహిద్విజః స్మృతః, ఇతిభాష్యేత్వాదాంతేషు భక్తితేషు.

చముభక్తజే భక్తజోత్తరంచనాచమనం అగ్నిసామ్యూత్. పూర్వనిషేధస్తు సపిండికరణేజ్జేయః
దదాతిచోదితత్వాత్ సత్సత్తజహోతి చోదితత్వాదిత్యుక్తం. సత్సత్తజహాసమ్యుతం. యత్తుబౌధాయనేన
- తస్మిన్ప్రప్రాశితే దద్యాత్ యదన్యం ప్రకృతంభవేత్, ఇతిభక్తజముక్తం తత్తచ్చాభీయానామేవేతి
హేమాద్రిః. తత్రైవయమః - పితృ పాణిహతాఢ్యేషం పితృపాత్రేషు నిక్షిపేత్, అగ్నోకరణశేషంతు
సదద్యాద్యైశ్చదేవికే. వితదగ్నిహోమేపిసమం. కర్మస్తు సూత్రే హుతశేషం దత్వాఇత్యవిశేషాత్
సర్వవిప్రేషుదద్యాదిత్యాహ. తత్రైవ వృద్ధవసిష్ఠః - పితృవిప్రకరే హుత్యాశేషంపాత్రేషునిక్షిపేత్,
పిండేభ్యః శేషయేత్పించిన్నదద్యాద్యైశ్చదేవికే. అధావస్తంబధర్మసూత్రే - (సూ 18, 19)
ఉద్రియతామగ్నోచక్రియతాం, ఇత్యామంత్రయతే. కామముద్రియతాంకామమగ్నోచక్రియతాం,
ఇత్యతిన్నస్త ఉద్ధరేజ్ఞ మాయాచ్చ.

అను! పాణి హోమమందు, అపరార్థమందు శౌనకుడు ప్రక్కాదులు చెప్పాడిట్లా
- అనగ్నికుడైతే నేయిని తీసుకొని, మీయందే అగ్నోకరణము అని అంటే బ్రాహ్మణులు -
ముందులాగే తథాస్తు, అని చెప్పాలి, అని. ఆత్మలాయనుడిట్లా - ఒకవేళ పాణిహోమం
ఐతే ఆచమనం అయ్యాక ఇతర అన్నమును ఇస్తాడు. అన్నముయందు అన్నమును. అల్పంగా
ఇవ్వబడింది. సమృద్ధిని చేసేది, అని. పాణి యందు హోమం చేయబడిన అన్నమును
పాత్రయందుంచి, విప్రులు ఆచమనం చేశాక భోజనం కొరకు అన్నమును పరివేషించాక,
హుతశేషమును పాత్రలందు ఇవ్వాలి అని అర్థము. సృష్టమనగా అధికము ఈ ఆచమనము
నైమిత్తికము హుతభక్షణ నిమిత్తకమైనది కాదు. పాణి తలమందుంచిన అన్నాన్ని బద్ధిహీనులు
తొలుత తింటారు. దానితో పితరులు తృప్తిపడరు. వారికి మిగిలిన అన్నము లభించదు.
పాణి తలమందు ఇవ్వబడినది, ఇతర విధముగా ఏర్పరచబడినది ఈ రెంటిని ఒకేసారి
(కలిపి) భుజించాలి. వృధగ్యావము లేదు వానిలో, అని బహ్వాచ పరిశిష్టము నుండి
తెలుస్తోంది. హేమాద్రియందు కూడా ఆచమన విషయంలో ప్రశంస మాత్రం చెప్పబడింది.
బ్రాహ్మణుడు పాణియే ముఖంగా కలవాడు అని చెప్పబడ్డాడు అని. భాష్యమందైతే ఆచాంతము
అనగా భుజించాక అని చెప్పారు. చముధాతువునకు భక్షణ అర్థము భుజించాక ఆచమనం
లేదు, అగ్ని సామ్యమైనందు వల్ల (సమము). ముందు చెప్పిన నిషేధమైతే సపిండికరణమందని
తెలుసుకోవాలి. దదాతి అని చెప్పబడ్డందువల్ల, ఇక్కడ జహోతి అని చెప్పబడనందువల్ల
అని చెప్పారు. ఇది చాలా మందికి సమ్మతమైంది కాదు. బౌధాయనుడైతే - (అగ్నోకరణ
శేషాన్నమును) దాన్ని తిన్నాక ప్రకృత (వాస్తవిక) అన్నమును ఇవ్వాలి, అని భక్తజమును
చెప్పాడు. అది ఆశాఖవారితే అని హేమాద్రి. అక్కడే యముడిట్లా - పితరుల పాణియందు
హోమం చేశాక, దానినుండి శేషమును పితృపాత్ర లందుంచాలి. అగ్నోకరణశేషమునైతే
వైశ్వదేవికపాత్ర మందుంచరాదు. (దేవతలకు ఇవ్వరాదు అని) ఇది అగ్నిహోమమందు
కూడా సమానము. కర్మదైతే సూత్రమందు హుత శేషమును ఇచ్చి అని విశేషం లేకుండా
అందరు బ్రాహ్మణులకు ఇవ్వాలి అని చెప్పాడు. అక్కడే వృద్ధవసిష్ఠుడిట్లా - పితరుల

(బ్రాహ్మణుల) కరమందు హోమం చేసి మిగిలినదానిని పాత్రలందుంచాలి. పిండములకై కొంచెం మిగల్చాలి. విశ్వేదేవతా బ్రాహ్మణులకు ఇవ్వరాదు అని. ఇక ఆపస్తంబ భర్తృసూత్ర మందు (సూత్ర 18,19) ఉద్రియతాం, అగ్నే చక్రియతాం, అని ఆజ్ఞనుకోరుతాడు. వారు కామం ఉద్రియతాం, కామమగ్నే చక్రియతాం, అని ఆజ్ఞాపించగా అధిక అన్నాన్ని ఉద్ధరించాలి, హోమం చేయాలి కూడా (బ్రాహ్మణులకైన అన్నం లోంచి చాలా అన్నాన్ని ఇతర పాత్రలో విడిగా ఉంచాలి.)

మూ॥ నష్టాన్ని విధురా దేర్చితే బ్రాహ్మణులదేమే - నష్టాన్ని : దూరభార్యశ్చ పార్శ్వజే నమువస్థితే, సంధాయాగ్నింతతో హోమంకృత్వాతం వినృజేత్తునః. అయాశ్చేతితత్కాలేగ్నిం సంధాయమాత్వాత్మజేదిత్యర్థః ఏతదాపస్తంబానామేవ. పాణిహోమస్తు ఛందోగాదీనాం, విశ్వప్రకాశేపి - సాగ్నిహోమపక్షే వగ్నిరగ్నేకుర్వీతలౌకికే, పాణిహోమం ప్రశంసలినత్వాపస్తంబశాఖినాం. స్నాతకా విధురావాప్య్య యది నా బ్రహ్మచారిణః అగ్నేకరణహోమంతు కుర్వన్తే లౌకికేనలే. అయాశ్చాగ్నే మవోజ్యోతిరుద్బుధ్యన్యన్యహోమోహనేత్. తతోన సుజ్ఞాతో అగ్నింధనాద్యాజ్యభాగాంతేయన్మేమాతే త్యాద్యై జహాయాత్. తత సప్తాన్నావతయః, షడాజ్యస్యేతిత్రయోదశః. వ్యత్యయోవా. యథా - యన్మే మాతాప్రచులోభతన్మేరేతః పితావృంక్తాం యస్తి స్థంతి, ఇతి ద్యాభ్యానముష్ణి స్నాహేలిపితుర్నా మ్నాద్యహోమోయన్మేపితామహీప్రచులో భతన్మేరేతః పితామహోవృంక్తామంతర్దధే పర్వతేభిరితి తన్నామ్నాపితామహోయ, ద్యౌ యన్మేప్రపితామహీప్రచులోభతన్మేరేతః ప్రపితామహో వృంక్తామం తర్దధేముతుభిరితన్నామ్నా ప్రపితామహోయ ద్యౌ. మాతామహేషుతూహః యన్మే మాతామహీ ప్రచులోభ తన్మేరేతోమాతామహోవృంక్తాం, అన్యం మాతామహోద్దధే, ఇత్యాదౌయన్మే మాతుః పితా మహీప్రచులోభ తన్మేరేతో మాతుఃపితామహోవృంక్తాం. అన్యం మాతుఃపితామహోద్దధే. యన్మే మాతుః ప్రపితామహీప్రచులోభతన్మేరేతో మాతుః ప్రపితా మహోవృంక్తాం. అన్యం మాతుః ప్రపితామహోద్దధే. సర్వత్ర అముష్ణాత్మత్ర జేంతం తత్తన్నామయోజ్యం.

అను॥ అగ్నినష్టమైన వారికి, విధురునకు మొదలగు వారికి విశేషము బ్రాహ్మణులదేమందిట్లా - అగ్నినష్టమైనవాడు, భార్యదూరమందున్నవాడు, పార్శ్వజం వచ్చాక, అగ్నిసంధానం చేసి వీదప హోమం చేసి తిరిగి దానిని విడువాలి అని అయాశ్చ అనే మంత్రంతో అప్పుడే అగ్ని సంధానం చేసి హోమం చేసి వదలాలి అని అర్థము. ఇది ఆ పస్తంబులకే పాణి హోమమైతే ఛందోగాదులకు. విశ్వప్రకాశమందు కూడా - అగ్ని కలవాడు ఔపాసనాగ్ని యందు అనగ్నికుడు లౌకికాగ్ని యందు హోమం చేయాలి. పాణి హోమమును ప్రతంసిస్తున్నాడు కాని ఆపస్తంబ శాఖులకు మాత్రం కాదు, అని. స్నాతకులు, విధురులు, బ్రహ్మచారులు వారు అగ్నేకరణ హోమమును లౌకికాగ్నియందు చేయాలి. అయాశ్చాగ్నే మవోజ్యోతిః, ఉద్బుధ్య ఈమంత్రములతో మరివాహ్మతులతో (ఓంభూర్భువః స్వః) హోమం చేయాలి. వీదప ఆజ్ఞను పొంది, అగ్నిని జ్వలంపచేయటం వగైరా చేసి ఆజ్యభాగాంతమందు యన్మేమాతా మొదలగు మంత్రములతో హోమం చేయాలి. అక్కడ ఏడు అన్న పుష్పములు, ఆరు నేతితో ఆహుతులు, అని మొత్తం పదమూడు. విపరీతంగా

నైనా చేయొచ్చు. (ఏడు నేతివి, ఆరు అన్నమువి) ఎట్లాంటే - యన్నేమాతా, యాస్తిష్ఠంతి, అను రెండు మంత్రములతో ఈ పేరుగల వానికి స్వాహా అని తండ్రిపేరుతో రెండు హోమములు, యన్నేపితామహీ, అంతర్ధధే పర్వతేభిః అను మంత్రములతో ఆతని పేరుతో పితామహునకు రెండు ఆహుతులు, యన్నేప్రపితామహీ, అందర్దధేముతుభిః అను మంత్రములతో ఆతని పేరుతో ప్రపితా మహునకు రెండు ఆహుతులు, మాతామహుల విషయంలో ఊహించుకోండి. యన్నేమాతా మహీయాస్తిష్ఠంతి ఈ మంత్రాలతో మాతామహునకు హవనము రెండుసార్లు, యన్నే మాతూః పితామహీ, అంతర్ధధే పర్వతేభిః ఈ మంత్రాలతో మాతూః పితామహునకు రెండుసార్లు హవనము, యన్నేమాతూః ప్రపితామహీ, అంతర్దధేముతుభిః ఈ మంత్రాలతో మాతూః ప్రపితా మహునకు రెండుసార్లు హవనము. అంతట ఈతనికి (అముష్మై) అను చోట వారి వారి పేర్లను చెప్పాలి.

మూ॥ తద్ధవ్యాసంగ్రహ - యోజ్యఃపిత్రాదిశబ్దానాంస్థానే మాతామహాదికః, అన్న హోమేతథాస్పర్శే జలపిందాదిదానకే, యన్నే మాతామహీత్యాది తత్రో దాహరణంభవేత్ తతో యే చేత్యేకాన్వాహుతిః తతఃస్వాహోపిత్రే ఇత్యాద్యైః ఆజ్యంహుత్యాస్సిష్ఠకృతం హుత్యాసర్వభక్త్యం కించిదా దాయ ఉదగుప్తం భస్మాహోహృతత్రతూష్టీం స్వాహోకారేణజహోతి పరిషేవనాంతం స్థానీపాకవత్. అయమగ్నిక్షరణహోమోమామానకత్రాద్ధేవ. తచ్చస్మార్తాగ్న్య భావే న కార్యం, ఇతికేచిత్ కార్యమేవేతి ఐహవః అత ఏవ సర్వాదానినో హోమవర్ణం మాసిక త్రాధ్ ముక్తం సుదర్శన భాష్యే. మహాలయేతద్వ దిత్యేకే. ప్రశరణాంతరత్వాత్. కర్మాంతరత్వేన స్మార్తపార్వణవత్ కార్యమితితు అస్మద్గురవః. ఆల్లి కాదిమతు స్మార్తపార్వణవిధిరేవ. ఏవం మాతృవార్షికాదిషు. మాసిత్రాధ్ వికృతావస్థకాయాం మాతృత్రాద్ధేవైకృత హోమేన ప్రాకృత హోమ బాధః. అన్వష్టకాసు మాతృత్రాధ్ధం, ఇతిభాష్యే. తత్రాపి త్రాధ్ధాంతరవత్ క్రియమాడేతు, యన్నే మాతేత్యాదౌ గుణత్వేనైవ మాతృ ప్రాధాన్యం వివక్షితం. మాసి త్రాధ్ధేన కల్పేవ్యాఖ్యాతః ఇతి సూత్రాత్ అగ్నేయ్యేవమనోతాకార్యా, వచనాదగ్నిశబ్ద స్రేవ వైకృత దేవతాభిధాయిత్వం ఇతితేనా ముష్మాఇత్యత్ర, అముక శర్మాభ్యాం పితృభ్యాం, ఇత్యాద్యుపాః కార్యః. తచ్చమాసిత్రాధ్ధం జీవత్పిత్రాదీనాం వ్యుత్క్రమ మృతపిత్రాదీనాంచ కార్యం, ఇత్యుక్తం సుదర్శన భాష్యే. తత్రకారస్తు వక్ష్యతే. మాతాపిత్రోః ద్విత్వాదౌతునోపాః తస్మాద్భవం నోపాత్, ఇతినిషేధాత్. ప్రకృతా పూహాభావాచ్చ పత్నీం సన్నప్యేతివత్. ఉపదేశమతేతూహః యథా-యన్నే మాతరాప్రణలోభతుః చరత్యావననువ్రతే, ఇత్యాద్యుత్పత్తి తృకృత మాసిక త్రాధ్ధనిర్ణయే జ్ఞేయ మితిదిక్. అన్యత్రప్రాగ్నత్.

అను॥ అదిగృహ్యసంగ్రహమందిల్లా - పిత్రాదిశబ్దముల స్థానంలో మాతా మహాదిశబ్దములను చేర్చాలి, అన్నహోమముందు, అన్న స్పర్శయందు, జల దాన, పింద దానాదులందు చేర్చాలి. యన్నే మాతా మహీ అని మొదలుగా అక్కడ ఉదాహరణంగా గ్రహించాలి. ఆ పిదప యేదేహపితరో అను మంత్రంతో ఒక అన్నపు ఆహుతి ఇవ్వాలి. ఆ పిదప స్వాహా పిత్రే అను మొదలగు వానితో ఆజ్యహోమం చేసి స్సిష్ఠకృత్తు హోమం చేసి సర్వవిధ అన్నమును (తినతగిన పదార్థమును) కొంచం తీసుకుని అగ్నికి ఉత్తర దిక్కులోని వేది భస్మమును తొలగించి అక్కడ మౌనంగా స్వాహాకారంతో హోమం చేయాలి, పరిసేచ

నాంతము వరకు స్థావరపాకము వలె చేయాలి. ఈ అగ్నేక్షరణహోమము మాసిక శ్రాద్ధమందే దానిని స్మారాగ్ని లేని పక్షంలో చేయరాదు అని కొందరు. చేయాలని చాలామంది అన్నారు. అందువల్లనే సర్వాధానులకు హోమము వదలి మాసిక శ్రాద్ధము అని సుదర్శన భాష్యమందు చెప్పబడింది. అట్లాగే మహాలయమందును అని కొందరన్నారు. ఇది ప్రకరణాంతరము ఐనందువల్ల. కర్మాంతరమువలె (మరో) స్మార్తపార్వణమువలె ఆచరించాలని మా గురువులు చెప్పారు. అట్టికాదులందరైతే స్మార్తపార్వణ విధియే. ఈ రకంగానే మాతృవార్షికాదులందు చేయాలి. మాసిక శ్రాద్ధ వికృతమైన అష్టకయందు మాతృశ్రాద్ధమందు వైకృతహోమంతో ప్రాకృత హోమమునకు బాధ అన్వష్టకములందు మాతృశ్రాద్ధము లేదు, అని భాష్యమందు కలదు. అక్కడ కూడా మరో శ్రాద్ధం వలె చేయబడుతుండగా నైతే యన్నే మాతా ఇత్యాదులందు గుణమున్నా మాతృ ప్రాధాన్యము వివక్షితమైనది. మాసిక శ్రాద్ధంతో కల్పమని వ్యాఖ్యానించ బడింది, అనే సూత్రంవల్ల. అగ్నేయ్యేవమనోతాకార్యాఅనే సుంత్రంతో అగ్ని శబ్దంతోనే వైకృత దేవతను చెప్తున్నారు, అని. అందువల్ల అముష్మై అనే చోట ఈ పేర్లు గల పితరులకు అని మొదలుగా ఊహ చేయాలి. ఆ మాసిక శ్రాద్ధం తండ్రి బ్రతికున్నవారికి, వ్యుత్త్రమంగా మృత పిత్రాదులకు చేయాలి అని సుదర్శన భాష్యమందు చెప్పారు. ఆ ప్రకారాన్ని చెప్తాను. మాతా పితరులు ఇద్దరిద్దరుంటే ఊహ అవసరం లేదు. అందువల్ల ఋక్కుగు ఊహించరాదు, అని నిషేధించినందువల్ల. ప్రకృతిలో ఊహ లేనందువల్ల, పత్నీంసన్నవ్యా అనేదానివలె. (పత్నీని) ఉపదేశిమతమందైతే ఊహ ఎట్లాంటి - యన్నే మాతరౌ, అని మొదలుగా మా తండ్రి గారు రచించిన మాసిక శ్రాద్ధ నిర్ణయమందున్న దానిని తెలుసుకోవాలి, అని ఇక చాలు మిగిలినదంతా పూర్వం లాగానే.

మూ॥ అధవరివేషణం - తచ్చోపవీత్యే వాజ్మేనదేవపూర్వం, ఆయాసుపక్వం, ఇతిపాత్రాద్యసస్త్రిర్యకుర్యాత్ ఇతి హేమాద్రిః భారతేదానధర్మే॥ ౧౭౧ - అజ్ఞాహుతింవిన్నానైవ యత్కించిత్పరివివృతే, దూరాచారైశ్చయద్భుక్తంతం భాగం రక్షసాంవిదుః తత్రైవ శౌనకః - విధినాదేవ పూర్వంతు పరివేషణమాచరేత్. తత్రైవ ధర్మః - ఫలస్యానంతతాప్రోక్తాస్వయం చపరివేషణే. తత్రైవ వాయుభవిష్యయోః - భార్యయా శ్రాద్ధకాలేతు ప్రశస్తం పరివేషణం బ్రహ్మాండే - నా పవిత్రేణనైకేనహస్తేన పవనాకుతం, వాయుసేనాయసేనైవ శ్రాద్ధేషుపరివేషయేత్. వసిష్ఠః - ఆయనే నకుతాత్రేణయదన్నం సంప్రదీయతే, భోక్తావిష్టానమంభంక్తే దాతాచనరకం వ్రజేత్ పైరీనసిః - సీనకాయనరీతి పాత్రాద్యయజ్ఞియాని తత్రైవ హారీతః - సౌవర్ణ రాజతాభ్యాంచఖడ్గేజౌ దుంబరేణవా, దత్తమక్షయ్యతాంయాతిఫల్గుపాత్రేణవాపునః కారీష్టాజనిః - దర్వాదేయం ఘృతం చాన్నం సమస్త వ్యంజనానిచ, ఉదకం చైవ పక్వాన్నం నోదర్వాత్కుతాచన యముః - పంక్త్యాం విషమదాతుశ్చ నిష్పుతి ర్భవద్వివృతే. వృద్ధీచంద్రోదయేపరాశరః - సర్వదాచతిలాగ్రాహ్యః పితృకృత్యే వితేషతః భోజ్యపాత్రేతిలాన్ దృష్ట్వా నిరాశాః పితరోగతాః

అను || ఇక పరివేషణము దానిని ఉపవీతిగానే, నేతితో, దేవ పూర్వకముగా, ఆయాసుపక్వం, అనే మంత్రంతో పాత్ర (లయందు) వడ్డించి పరివేషణ చేయాలి అని హేమాద్రి. భారతమందు దానధర్మమందు కూడా - ఆజ్ఞాహుతి లేకుండా ఏ కొంచము వడ్డించరాదు. దురాచారులు ఒకవేళ భుజించిన యెడల ఆ భాగము రాక్షసులకు చెందుతుంది, అని. అక్కడే శౌనకుడిట్లా - శాస్త్ర ప్రకారము దేవపూర్వకముగా పరివేషణ చేయాలి, అని. అక్కడే ధర్ముడిట్లా - స్వయంగా వడ్డిస్తే అనంతఫలమని చెప్పారు. అక్కడే వాయు భవిష్యములందిట్లా - శ్రాద్ధకాలమందు భార్యతో పరివేషణ చేయిస్తే ప్రశస్తమన్నారు, అని. బ్రహ్మాండమందిట్లా - అపవిత్రంగా, ఒక చేతితో, కుశలు లేకుండా వడ్డించరాదు. శ్రాద్ధమందులోహపాత్రయందు, లోహ పాత్రతో వడ్డించరాదు అని. వసీష్ఠుడిట్లా - లోహపాత్రతో వడ్డించబడిన అన్నము తినువాడు మలమును తిన్నట్లే ఇచ్చువాడు నరకానికి వెళ్తాడు, అని. పైతీనసి ఇట్లా - గాజు, లోహము, ఇత్తడి పాత్రలు యజ్ఞమందు యోగ్యమైనవి కావు (శ్రాద్ధంలో వాడరాదు) అని. అక్కడే హరీతుడిట్లా - సువర్ణపుది, వెండిది, ఖద్గమృగపు కొమ్ముతో చేసినది, రాగిది, కుక్కమేడిది వీనితో చేసిన పాత్రతో ఇచ్చినది అక్షయ్యమౌతుంది. అని. కార్షాపిని ఇట్లా - ఘృతము, అన్నము, సమస్తవ్యంజనములు వీనిని దర్శితో ఇవ్వాలి (గండ్రి). నీరు పక్కాన్నము వీనిని గరిటెతో ఎప్పుడూ ఇవ్వరాదు, అని. యముడిట్లా - పంక్తిలో విషమంగా వడ్డించినవానికి నిష్ఫులి లేదు, అని. పృథ్వీచంద్రోదయమందు పరాశరుడిట్లా - ఎప్పుడు తిలలను గ్రహించాలి. విశేషించి పితృకృత్యమందు. కాని భోజన పాత్ర యందు తిలలను చూచి పితరులు నిరాశులై పోతారు, అని.

మూ|| బంధికాయాం వృద్ధశాతాతపః - హస్త దత్తాస్త్ర యేన్నేహోపవణవ్యం జనాదయః పితృణాంనోపవీత్యంతి భోక్తా భుంజీత కిచ్చిషం. ఘృతపాత్రే విశేషో గ్రంథాంతరే - ఓదనే పరమాన్నేచపాత్రమాసాద్యముగ్ధధీః, ఘృతేన పూరయేత్పాత్రం తద్ఘృతం రుధిరంభవేత్. ఘృతాదిపాత్రంభూమౌ స్థాపయేన్న భోజనపాత్రే ఇతి మదనరత్నే సంగ్రహే - హస్త దత్తం తునాశ్చీయాత్ లవణం వ్యంజనాదికం, అపక్వం తైలవక్వంచ హస్తే నైవ వ్రదీయతే పాత్రాలంభనముక్తం చతుర్వింశతిమతే - ఉత్తానందక్షిణం సవ్యం నీచం పాత్రా ణ్యుపస్సుతేత్. యాజ్ఞవల్క్యః (ఆచార్యాధ్యాయశ్లో 238). - దత్తాన్నంపుధీపాత్రమితి పాత్రాభిమంత్రణం, కృత్యేదం విష్కరిత్యన్నే ద్విజాంగువ్యం నివేశయేత్. బౌధాయనః - (ద్వితీయప్రశ్నోదశమాధ్యాయే) బ్రాహ్మణానాం=విప్రాంగుష్ఠేనానభేవానుదిశతి, పుధివీతేపాత్రం ద్వౌరపిదానం బ్రహ్మణస్త్వా ముఖేఽమృతేఽమృతం జాహోమి. బ్రాహ్మణానాంత్వాపాణానయోజహోమ్యక్షిత మసిమే పితృణాం పితామహానాం ప్రపితామహానాం క్షేప్తా అముత్రాముష్మిన్లోకే ఇతి. ఆద్యజుహోమ్యగ్రే స్వాహోశబ్దః కారీయసూత్రే ఉక్తః పైత్రేస్వధాశబ్దః.

అను || చంద్రిక యందు వృద్ధ శాతాతపుడిట్లా - చేతితో ఇచ్చిన వెయ్యి, ఉప్పు, వ్యంజనాదులు పితరులకు చెందవు. భుజించు వాడు పాపాన్ని భుజించినట్లే, అని. ఘృతపాత్ర

విషయంలో విశేషము మరో గ్రంథమందిట్లా- మూడుదు అన్నమును పరమాన్నమును పాత్రయందుంచి, పాత్రను ఘృతముతో నింపిన యెడల, ఆ ఘృతము రుధిరమౌతుంది, అని ఘృతాది పాత్రమును భూమియందుంచాలి, భోజన పాత్రయందుంచరాదు, అని మదనరత్నమందు కలదు. సంగ్రహమందిట్లా- చేతితో ఇచ్చిన ఉప్పును వ్యంజనాదులను తినరాదు, అపక్వమైనా (పండ్లు) తైలపక్వమైనా చేతితో ఇవ్వరాదు, అని. చతుర్వింశతి మతమందు పాత్రాలంభనము ఇట్లా చెప్పబడింది- కుడిపాత్రను ఎత్తి స్పృశించాలి, ఎడమ పాత్రను క్రింద ఉంచి స్పృశించాలి, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా- (ఆచారాధ్యాయమందు శ్లో 238) అన్నం వడ్డించాక పృథ్వీపాత్రం అను మంత్రంతో పాత్రాభిమంత్రణము చేసి, ఇదం విష్ణుః అనే మంత్రంతో అన్నమందు బ్రాహ్మణుని అంగుష్ఠమును ఉంచాలి, అని. బౌధాయనుడిట్లా- (ద్వితీయ ప్రశ్నయందు దశమాధ్యాయమందు) బ్రాహ్మణుల యొక్క = బ్రాహ్మణుని అంగుష్ఠంతో, గోళ్ళు లేని దానితో, స్పృశింపవేయాలి. పృథివీతే పాత్రం అను మంత్రంతో అని. అమృతం జుహోమి అనే దాని తరువాత కాతీయ సూత్రమందు స్వాహా శబ్దము చెప్పబడింది. పిత్తల(కార్య)మందు స్వధాశబ్దము అని.

మూ॥ అంగుష్ఠే విశేషమాహ హేమాద్రాధామ్యః- పరివృత్తనచాంగుష్ఠంద్విజః స్థానేనివేశయేత్. తథా-ఉత్తావేనతు హస్తేన ద్విజాంగుష్ఠ నివేశనం, యఃకరోతి ద్విజోమహాత్తదైరైర్ జ్ఞాసిభుంజితే. తత్రైవయముః-విష్టోరహవ్యం చ కవ్యం చ బ్రూయాద్రక్ష స్వవక్రమాత్, దైవేపిత్యే చేత్యర్ఘః. తత్రైవాత్రిః-సంబంధనామగోత్రాణి ఇదమన్నంతతః స్వధాపిత్తక్రమాదుదీర్ఘేతి స్వసత్తాం వినివర్తయేత్. హస్తేనా భుక్త మన్నాద్యపిదమన్న ముదీరయేత్. అత్ర-అన్నదానేచతుర్థీస్యాత్, ఇత్యాది విశేషః పూర్వముక్తః; అత్రపూర్విక్షేప్త మంత్రాంతే పురురవాక్రవసంజ్ఞావిశ్వేదేవాదేవతా ఇదమన్నం సపరికరం హవ్యం. అయం బ్రాహ్మణస్తాపావ సీయార్థేదత్తం దాప్యమానం చాత్మప్తేః గయేయం భూఃగదాధరోభోక్తా ఇదమన్నం బ్రహ్మ సౌవర్ణ పాత్రస్థమన్నమక్షయ్య వటచ్ఛాయాస్థ మముకేభ్యో విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమన్న మమృత రూపం పరివేక్ష్యమాణం చాత్మప్తేః స్వాహాసమోవా, మమ, ఇతి బహ్వాచ పరిశిష్ట హేమాద్రాధ్యనుమతః ప్రయోగః విపంచిత్యే అమకగోత్రవసురూ పాది తత్తన్నామజ్ఞేయం. తతోయేదేవానః, ఇతిదైవే, యేదేవాపితరః, ఇతి పిత్యే కేచిజ్ఞపంతి.

అను॥ అంగుష్ఠమందు విశేషమును హేమాద్రియందు ధౌమ్యుడిట్లా-అంగుష్ఠమును పరివర్తనము చేయకుండా, చక్కగా, బ్రాహ్మణుడు, అన్నములో స్థానమందు ఉంచాలి అని. అట్లాగే-వెలికిలిగా ఉన్న హస్తంతో బ్రాహ్మణుని అంగుష్ఠ నివేశనము మోహంతో చేసిన బ్రాహ్మణుని త్రాడ్డాన్ని రాక్షసులు భుజిస్తారు, అని. అక్కడే యముడిట్లా - ఓ విష్ణు! హవ్యమును, కవ్యమును రక్షించు, అని క్రమంగాదైవ, పితృకార్య మందును చెప్పాలి, అని. క్రమము=దైవ, పితృ కార్యమని అర్థము. అక్కడే అత్రి ఇట్లా - సంబంధనామ గోత్రములు. ఇదం అన్నం, ఆ పిదప స్వధా అని పితృక్రమంగా చెప్పి అని తన సత్తను నివర్తించవేయాలి. (తాను

కొలగాలి). హస్తంతో భుజించని అన్నం మొదలగు వానిలో ఇదం అన్నం అని చెప్పాలి. ఇక్కడ అన్నదానమందు చతుర్థివి భక్తి ఉండాలి, అని మొదలగునవి విశేషములను ముందే చెప్పాము. ఇక్కడ ముందు చెప్పిన మంత్రం చివర, పురూరవార్ధక సంజ్ఞకా అని ఆరంభించిన, మమ అనేదాక చెప్పాలి అని బహ్వాచపరిశిష్టం, హేమాద్రాదులు అనుమతించిన ప్రయోగము. ఈ విధంగా పితరులకు కూడా. ఈ గోత్రం వసురూపాది ఆయానామములు అని తెలుసుకోవాలి. ఆ పిదప, యేదేవానః, అని దైవతం దగ్గర, యే చేహ పితరః, అని పితరుల దగ్గర పరించటం కొందరు చేస్తారు(జపం).

మూ॥ తతోఅచ్చిద్రం వాయేత్ తత్రైవప్రచేతాః-అపోశనకరే విప్రే సంకల్ప్యాచ్చిద్ర భాషణాత్, నిరాశాఃపితరో యాంచిదేవైఃసహ ససంశయః పారస్పరః-సంకల్ప్య పితృదేవేభ్యః సావిత్రిమధుమజ్జపః, శ్రాద్ధం నివేద్యాపోశనం జుషప్రైజోఽధ భోజనం. నివేద్యేతి బ్రహ్మర్షణం కృత్యేత్యర్థః అత ఏవ బృహన్నారదీయే అన్న త్యాగ ముక్త్యం - దత్తంపావిశ్వతత్యవిష్టవేనై సమర్చయేత్, ఇతి. యత్తు కృత్యతేక్షాకార్షాజనిః అపసవ్యేన కర్తవ్యం పితృకృత్యమకేషతః, అన్నదానాదృతే సర్వమేవంమాతామహేష్వపి, ఇతి. తదప్యేతత్పరం. తత్రబహ్మర్షణం బ్రహ్మహవిః పారిర్థా పారిర్భక్తా, చతుర్భుశ్చచతుర్భుశ్చ, ఇతికేచిత్పరంతి. ధర్మపదీపే - తతోఽన్నం పితృదేవేభ్యః సంకల్ప్య యథావిధి, దత్తం యద్దాస్యమానంచ ఆత్మప్రేర్షమమేతిచ. తథా - శ్రాద్ధియాన్నస్య సంకల్పభూమావేవ ప్రదియతే, హస్తే పుదీయమానంతు పితౄణాం నోపతిష్ఠతే. వైశ్వదేవస్యవామేతు పితృపాత్రస్య దక్షిణే, సంకల్పేదకదానం స్వాత్ నిత్యశ్రాద్ధేయధారుచి. వైదేతాః-అపోశనం ప్రదాయాధసావిత్రింతిజపేదధ, మధువాతా ఇతిఋచం మధ్విత్యేతతీత్రికం తథా. మితాక్షరాయాం (ఆశ్లో 239) పారస్పరః- సంకల్ప్య పితృదేవేభ్యః సావిత్రి మధుమజ్జపః, శ్రాద్ధం నివేద్యాపోశనం జుషప్రైజోఽధ భోజనం గాయత్రీంత్రిఃసకృద్వాపి జపేద్వ్యాహృతి పూర్వికాం. మధువాతా ఇత్పువంమధ్విత్యేతత్రికంతథా, యజ్జవల్క్యః-(ఆ.శ్లో 239) సావ్యాహృతించగాయత్రీం మధువాతా ఇతిత్రప్తచం, జప్త్వాయథానుఖంవాచ్యం భుంజీరన్ తేఽపివాగ్యతాః. యథానుఖం జుషస్యమితివాచ్యం. అత్రిశ-అసంకల్పిత మన్నార్ద్యం పాణిభ్యాం యద్యుపస్సృశేత్, అభోజ్యం తద్భవేదన్నం పితౄణాంనోపతిష్ఠతే. అన్నందత్తం సగృష్టియా ద్యావత్త్రాయన సంపితేత్.

అను॥ ఆ పిదప బ్రాహ్మణునితో అచ్చిద్రం చెప్పించాలి (అచ్చిద్రం జాయతాం అని, మంత్రహీనం క్రియాహీనం..... మమ, చదివాక). అక్కడే ప్రచేతుడిట్లా-బ్రాహ్మణునకు చేతియందు ఆపోశనమిచ్చి, సంకల్పం చేసి, అచ్చిద్ర భాషణం వలన, పితరులు దేవతలతో సహా నిరాశురై వెళ్ళిపోతారు, అనుమానం లేదు, అని. పారస్పరుడిట్లా- పితరులు, దేవతలకై సంకల్పం చేసి (అన్నం) గాయత్రి, మధుమతి ఋక్కులను జపించి శ్రాద్ధమును నివేదించి ఆపోశనం చేసి, ఆ పిదప తన ఇష్టం వచ్చిన రీతిలో భుజించాలి. నివేదించి అనగా బ్రహ్మర్షణము చేసి అని అర్థము. అందువల్లనే బృహన్నారదీయమందు అన్నత్యాగాన్ని చెప్పి ఇట్లా చెప్పారు-ఇవ్వబడిన హవిస్సు, అందుకు చెందిన కర్మను విష్ణువునకై సమర్పించాలి,

అని. కృత్యరత్నముందు కార్ష్యాజిని ఇట్లా - పితృ కర్మ అంతా అపసవ్యంగా చేయాలి, అన్నదానంతపు అంతా. ఇట్లా మాతామహులందు కూడా, అని. అది కూడా దీని విషయకమే. అక్కడ బ్రహ్మర్పణం బ్రహ్మహవిః, హరిర్దాతా హరిర్హిక్తా, చతుర్భిశ్చచతుర్భిశ్చ, అనేవాటిని కొందరు చదువుతారు. ధర్మప్రదీపమందిట్లా - ఆ పిదప, శాస్త్ర ప్రకారము అన్నమును పితృదేవతలకు సంకల్పం చేసి, ఇవ్వబడినది. మీకు తృప్తి కలిగేవరకు ఇవ్వబడేది, నాది కాదు, అనికూడా చెప్పాలి, అని. అట్లాగే - శ్రాద్ధీయ అన్న సంకల్పము భూమిపైనే వేయాలి. చేతులందు ఇచ్చినదైతే పితరులకు చేరదు, అని. విశ్వదేవులకు ఎడమభాగంలో పితృపాత్రకు దక్షిణభాగంలో (కుడి) సంకల్ప ఉడకదానం చేయాలి. నిత్య శ్రాద్ధమందైతే మీ ఇచ్చవచ్చిన రీతిలో సంకల్ప జలదానం చేయొచ్చు. ప్రచేతుడిట్లా - అపోశనం ఇచ్చాక గాయత్రి మంత్రాన్ని మూడుమార్లు జపించాలి. ఆ పిదప మధువాతా అనే మూడు ఋక్కులను, మధు అనే దానిని మూడుమార్లు (మధు, మధు, మధు) జపించాలి, అని. మితాక్షరమందు పారస్కరుడిట్లా - పితరులకు దేవతలకై సంకల్పం చేసి గాయత్రిని, మధువాత అనే మంత్ర జపం చేసి, శ్రాద్ధ నివేదన చేసి, అపోశన స్వీకరించి భోజనాన్ని మీకు నచ్చిన రీతిలో చేయండి. గాయత్రిని మూడుమార్లు లేదా ఒకసారైనా వ్యాహృతిపూర్వకముగా జపించాలి. మధువాత అనే ఋక్కును మధు అనే ఈ మూటిని అట్లాగే జపించాలి, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - వ్యాహృతులతో కూడిన గాయత్రిని మధువాత అనే ఋక్కును జపించి, మీకు సుఖం కలిగే రీతిలో భుజించండి అని చెప్పాలి. వారుకూడా మౌనంగా భుజించాలి అని యథాసుఖంజుషద్వమని చెప్పాలి. అత్రి ఇట్లా - సంకల్పం చెప్పని అన్నం మొదలగు వానిని ఒకవేళ చేతులతో స్పృశిస్తే ఆ అన్నం తినతగింది కాదు. పితరులకు చెందదు, అని. పెట్టిన అన్నాన్ని తినరాదు, అపోశన జలపానం కానంత వరకు.

మూ॥ అపోశనే విశేషమాహస్మతి సముచ్చయే-అపోశనం వామభాగే సురాపాన వసుంభవేత్, దక్షిణాగ్రేతుయః కుర్యాత్ సోమపానసమంభవేత్. తథా-పునరాహార్యాపోశనం సురాపాన సమంభవేత్. హేమాద్రియవత్తి-దత్తేవాప్యథవాఽదత్తే భూమోయోనిక్షిపేద్ధలిం, తదన్నం నిప్పుం యతినిరాస్తాః పితృభ్యోఽన్తి. తేచిదాన్త్యేనకుర్వంతి, తస్య పాయసేన తథాశ్మేన మాషాశ్మేన తథైవన, నకుర్యాత్ ఐదిదానంతు, ఓదనేన ప్రకల్పయేత్, ఇతిస్మృతి సారే నిషేధాత్. శంఖః-శ్రాద్ధేనియుక్తాన్ భుంజానాన్ నవ్యచ్ఛేదనణాదిషు ఉచ్చిష్టాః పితరోయాంతి పృచ్ఛతోనాత్ర సంశయః తాత్కాల్యమః-అన్నవత్సుజపేత్సవ్యాహృతికాం గాయత్రిం సకృత్త్రిర్వారక్షోఽఘ్నిః పురుషసూక్త మప్రతిరథం, ఇతి. హేమాద్రౌ పౌర పురాణే-ఇంద్రం పౌరుషం సూక్తం శ్రావయేద్వ్రాహ్మణాంస్తతః మాత్యుపార్శ్వయోః-బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాంనోత్రాణివివిధానిన, ఇంద్రేణసోమసూక్తాని పాపమానీశ్వ తక్షితః. మందరం బ్రాహ్మణంతద్యత్ ప్రీతికారివయత్సునః అభావే సర్వవిద్యానాం గాయత్రి జవమాచరేత్. వృద్ధీనంద్రోదయే బ్రాహ్మ-వీణాంవంశధ్వనించాధ విప్రభ్యఃసన్నివేదయేత్. జపేచ్ఛపౌరుషం సూక్తం నానికేత త్రయంతథా. త్రిమధు త్రిసువర్ణం పాపమానీశ్వజాంషిన.

అను॥ ఆపోశనమందు విశేషము స్మృతి సముచ్చయమందిట్లా చెప్పబడింది. ఆపోశనము ఎదమ భాగమందు చేస్తే అది సురాపానంతో సమానము. అది కుడిభాగంలో చేస్తే సోమాపానంతో సమానమౌతుంది, అని. అట్లాగే - తిరిగి నింపుకొని ఆపోశన చేస్తే సురాపానసమమౌతుంది, అని. హేమాద్రియందు అత్రి ఇట్లా- అన్నం ఇచ్చాక లేదా ఇవ్వకముందైనా భూమియందు బలి నిక్షేపం చేస్తే (ఇస్తే), ఆ అన్నము నిష్ఫలమౌతుండు. పితరులు నిరాశతో వెళ్తారు కనుక, అని. (బలికూడదు). కొందరు నేతితో బలి చేస్తారు. అది తగదు. పాయనంతో నేతితో, మినుముల అన్నంతో బలిదానం చేయరాదు. అన్నంతోనే చేయాలి అని స్మృతిసారమందు నిషేధించినందువల్ల. శంఖుడిట్లా-శ్రాద్ధమందు నియుక్తులైన భుజిస్తున్న బ్రాహ్మణులను లవణాదులగూర్చి అడుగరాదు. అడిగితే పితరులు అశుద్ధులై వెళ్ళిపోతారు. ఇందులో అనుమానం లేదు, అని. కాత్యాయనుడిట్లా- బ్రాహ్మణులు భోంచేస్తుండగా వ్యావృతులతో కూడా (ఓంభూర్భువఃస్వః) గాయత్రిని మూడుసార్లు కాని ఒకసారి కాని జపించాలి. ధక్షోఘ్న మంత్రములను పురుష సూక్తమును, అప్రతిరధసూక్తమును జపించాలి, అని. హేమాద్రియందు సౌర పురాణమందిట్లా- ఆ పిదప బ్రాహ్మణులకు ఇంద్రసూక్తమును పురుష సూక్తమును వినిపించాలి, అని. మాత్స్య పార్థములందిట్లా - బ్రహ్మ విష్ణు అర్ధరుద్రుల స్తోత్రములను వివిధమైన వానిని, ఇంద్ర, ఈశ, సోమసూక్తములను పవమాన సూక్తములను శక్తికొలది వినిపించాలి. అట్లాగే ఆనందాన్ని కల్గించే మండల బ్రాహ్మణాన్ని చదువాలి. ఇవి ఏవి రాని పక్షంలో (సర్వవిద్యల అభావంలో) గాయత్రీ జపాన్ని చేయాలి, అని. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా-బ్రాహ్మణులకు వీణను, వేణుద్వనిని వినిపించాలి. పురుష సూక్తాన్ని నాచికేతుని మూడు మంత్రములను, త్రిమధు, త్రిసువర్ణ, పవమాన సూక్తములను (యజుర్వేద) వినిపించాలి, అని.

మూ॥ హేమాద్రియావత్తిః-హుంకారేణాపియోబ్రాయాద్యస్తాద్వాపివదేత్ గుణాన్. భూతలాచ్యోద్ధరేత్పాత్రం ముంచేర్దస్తేన వాపివేత్ ప్రౌఢ పాదోబహిఃకచ్ఛోబహిర్వాసుకరోపివా, అంగుష్ఠేన వినాశ్చాతిముఖశబ్దేనవాపునః. పీతావశిష్టతోయానిపునరుద్భుత్యవాపివేత్. ఖాదితార్థాత్ పునఃఖాదన్మోదకాని ఫలానిచ. ముఖేనవాధమేదన్నం నిస్థివేద్యాజనపేపివా, ఇత్థమత్సన్ ద్విజః శ్రాద్ధం హత్వా గచ్ఛత్యుభోగతిం. జాబాలిః - ఇష్టముష్టం హవిష్టం చ దద్యాదన్నం శనైః శనైః . వృద్ధ శాతావహః-అపేక్షితవ్యం యాచితవ్యం శ్రాద్ధార్థముపకల్పితం, నయాచితద్విజోమూఢః సభవేత్పుత్ర ఫూతకః. యత్తు యమః-శ్రాద్ధే ద్విజోనైవదద్యాత్సయాచేన్నై వదాపయేత్, ఇతితద సంపాదిత వస్తు విషయమితి హేమాద్రిః హోరీతః-ఉర్ధ్వపాడిత్య విహసన్సక్రోధోవిస్మయాన్వితః, భగ్నపుష్పశ్చ యదభుంక్తే సతతప్రీతాతివై పితౄన్. ప్రచేతాః-నస్సుశేద్వాసు హస్తేన భుంజానోఽన్నంకదాచన. సపాదౌనశిరోబస్తింసవదాభాజనం స్మృతేత్.

అను॥ హేమాద్రి యందు అత్రి ఇట్లా-హుంకారంతో కాని చేతితో కాని అన్నము యొక్క గుణాన్ని చెప్పిన, అన్న పాత్రను భూమినుండి పైకెత్తినా, విడిచినా, చేతితో తాగినా,

ప్రాదపాదుడైనా (పాదాలను ఆసనంకింద ఉంచిన, మోకాలు, పిక్కలందుంచిన, కాలుమీద కాలు ఉంచిన) బహిషచ్ఛదు (కక్షదు=చంకలు), మోకాలికి బయట చేతులుంచిన, అంగుష్ఠం తగల్గుకుండా తిన్నా ముఖంతో శబ్దం చేస్తూ తిన్నా, తాగగా మిగిలిన నీటిని తిరిగి ఎత్తితాగినా, తినుగా మిగిలిన సగం నుండి తిరిగి తిన్నా లడ్డూలు లేదా పండ్లు కాని, ముఖంతో అన్నాన్ని తిడినా, పాత్రలో ఉమ్మేసినా, ఈ రకంగా తిన్న బ్రాహ్మణుడు శ్రాద్ధాన్ని నాశనం చేసి అధోగతిని పొందుతాడు, అని. జాబాలి ఇట్లా - ఇష్టమైనది, వేడిగా ఉన్న హవిష్యము, అన్నమును మెల్లమెల్లగా ఇవ్వాలి అని. వృద్ధశాతాతపుడిట్లా-శ్రాద్ధము కొరకు ఏర్పరచిన దానిలో కావలసిన దానిని అడిగి పెట్టించుకోవాలి. మూఢుడై అడగని బ్రాహ్మణుడు పితృపూతకుడౌతాడు, అని. యముడిట్లా-శ్రాద్ధమందు ద్విజుడు ఇవ్వరాదు, యాచించరాదు, ఇప్పించరాదు అని అన్నమాట అది సంపాదించని వస్తువుల విషయకము అని హేమాద్రి (దత్త, సంపాదిత =ఇవ్వబడిన, సంపాదించబడిన అని కూడా) హరీతుడిట్లా - పైకి చేతులెత్తి నవ్వుటం, కోపగించటం, ఆశ్చర్యపడటం, సరిగా కూర్చోకపోవటం చేస్తూ ఇట్లా ఏం తింటారో, ఆ భోజనము పితరులను, తృప్తిపరచదు, అని. ప్రచేతుడిట్లా - అన్నం తింటూ ఎడమ చేతితో ఎప్పుడూ అన్నాన్ని తాకరాదు. పాదములు, తల, బొడ్డు క్రింది భాగం వీనిని పాదములతో పాత్రను తాకరాదు, అని.

మా॥ శంఖః-శ్రాద్ధపంక్తైభుంజానో బ్రాహ్మణోబ్రాహ్మణం స్పృశేత్, తదన్నమత్యజన్ భక్త్వా గాయత్ర్యర్ఘ్యతం జపేత్. ఉతనాః-భోజనం తు వ నిఃశేషకుర్వాత్ప్రాజ్ఞఃకథంచన, అన్యతదధ్వుః క్షీరాద్వాక్షైరాతసక్తభ్యవిన. బ్రాహ్మ-నాచాశ్రుపాతయేజ్ఞాతు సకుప్మాం గిరమీరయేత్, సచోద్వీక్షేత భుంజానాన్ సచకుర్యేతమత్సరం. యమః- స్వాధ్యా యంత్రాపయేత్ సమ్యక్ ధర్మశాస్త్రాదిచైవహి, ప్రచేతాః-భుంజానేషుతు విప్రేషు ఋగ్వజ్రాసామలక్షణం, జపేదభిముఖోభూత్వా పితృం చైవ విశేషతః. యజాంషి చైవ రుద్రంచ రక్షోఘ్నః ఋచవివచ, రక్షోఘ్నః=కృణుష్యపాజః రక్షోహణ మిత్యార్ధా. తత్రైవనిగమః-భుంజత్సుజపేత్ పాపమానీరుదీరతా మధ్వన్నవతీశ్చ. అన్నవత్సః పితుం సుస్తోషుతి. పృథ్వీచంద్రోదయేభరద్వాజుః- భుంజానేషుతువిప్రేషు ప్రమాదాత్ ప్రవతే గుదం, పాదకృచ్ఛం తతఃకృత్వా అన్యం విప్రం నియోజయేత్. క్షణ, పాద్యాది దత్తావత్యర్ఘ్యః విప్రవమనే తత్రైవ దక్షః-నిమంతితస్తయః శ్రాద్ధేభోజనే ముఖనిఃస్పృశే, తదైవ హోమంకుర్యేత స్వాగ్నోవిప్రః సమాహితః. ప్రాణాదిపంచభిఃమంత్రైః యావత్ ద్వాతింశ సంఖ్యయా (ద్వాతింశ దాహతీరవత్యా హోమశేషం సమాపయేత్) బ్రాహ్మణస్తు తతః కృత్వా (స్నాత్వా) ఘృతప్రాశనమాచరేత్.

అను॥ శంఖుడిట్లా - శ్రాద్ధ పంక్తి యందు భుజిస్తూ బ్రాహ్మణుడు మరో బ్రాహ్మణుని తాకితే, ఆ అన్నాన్ని వదలకుండా తిని గాయత్రీ మంత్రాన్ని నూట ఎనిమిది మారులు జపించాలి, అని. ఉతనుడిట్లా-ప్రాజ్ఞుడు ఏమి మిగలకుండా(ఇస్తల్లో)ఎప్పుడూ భోజనం చేయరాదు. పెరుగు, పాలు, తేనె, సత్తు పిండి వీటిని పారవేయరాదు (ఇవితప్ప). బ్రాహ్మమందిట్లా - కన్నీరు కార్చరాదు. వట్టిమాటలు పలుకరాదు. భుజిస్తున్న వారిని

చూడరాదు. ఈర్ష్య పనికిరాదు అని. యముడిట్లా- వేదములను వినిపించాలి, చక్కగా ధర్మశాస్త్రములను కూడా వినిపించాలి, అని. ప్రచేతుడిట్లా-బ్రాహ్మణులు భుజిస్తుండగా ఋక్, యజుష్, సామవేదమంత్రాలను, విశేషించి పితృదేవతల మంత్రాలను, వారికి అభిముఖుడై పఠించాలి. యజుర్వేదమురుద్రమును రక్షోఘ్ని (ఋగ్వేద) ఋక్కులను జపించాలి అని. రక్షోఘ్నిః కృణుష్వపాజః అట్లాగే రక్షోహణం అను మొదలుగా మంత్రాలు జపించాలి. అక్కడే నిగమమిట్లా-భుజిస్తుండగా పావమానీ, ఉదీరతా, మధువాతా, అన్నవతీ ఋక్కులను పఠించాలి, అని. అన్నవత్యః అనగా పితుంనస్తోషం అను మంత్రాలు. పృథ్వీచంద్రోదయమందు భరద్వాజేక్తి ఇట్లా-బ్రాహ్మణులు భుజిస్తుండగా ప్రమాదం వల్ల గుద ప్రావమైతే (మూత్రం వగైరా) ఆ పిదప పాదకృచ్ఛ్రమను ప్రాయశ్చిత్తమును చేసి (ఇదికర్తకు) మరో బ్రాహ్మణుని నియోగించాలి. క్షణము, పాద్యాదులు ఇచ్చి, నిమంత్రణ చేయాలి అని అర్థము. విప్రుడు కక్కుకున్న పక్షంలో అక్కడే దక్షుడిట్లా- శ్రాద్ధంలో, నిమంత్రణ జరిగాక శ్రాద్ధభోజనమందు వమనమైతే, అప్పుడే తన లౌకికాగ్నియందు సమాహితమనస్సుతో విప్రుడు హోమం చేయాలి. ప్రాణాది ఐదుమంత్రములతో ముప్పది రెండు ఆహుతులివ్వాలి (ముప్పది రెండు ఆహుతులిచ్చి హోమ శేషమును ముగించాలి) బ్రాహ్మణుడైతే ఆ పిదప స్నానం చేసి ఘృత ప్రాశన చేయాలి. (తొలి రోజు ఒక పూట భోజనం, రెండవ రోజు రాత్రి మాత్రమే భోజనం, మూడవ రోజు అడగకుండా వచ్చినదితిని ఉండాలి, నాల్గవ రోజు ఉపవాసం ఇది పాదకృచ్ఛ్రము).

మూ॥ ఋగ్వీధానేతు - ఇంద్రాయ సామసూక్తేన శ్రాద్ధవిఘ్నో యదాభవేత్, అగ్న్యాదిభిఃభోజనేన శ్రాద్ధంసంపూర్ణమేవహి, ఇత్యుక్తం. అగ్న్యాదిభిరితి లౌకికాగ్ని స్థాపన చరునిర్వాపాద్యాజ్య భాగాంతే నామ గోత్రపూర్వమగ్నే పితౄనావాప్య సంపూజ్యాన్తత్త్వా గంకృత్వా ప్రాణాదిభిః ద్వాత్రింశదామతీః హునే దిత్వర్థః. భోజనేన= పునఃశ్రాద్ధేన. తేన హోమః పునః శ్రాద్ధం వేతి పక్షద్వయముక్తం. సూక్త జపస్థ ఉభయానుగతః. సంగ్రహే - ప్రాధాన్యం పిండదానస్య భోజన స్వతదంగతా, అతోభుక్తి క్రియాహనౌశ్రాద్ధావృత్తింనమన్యతే. పిండదానోత్తరంవాంతో హోమ ఏవనా వృత్తిః పిండదానాత్ప్రాగ్వాంతో తద్దినే ఉపవాసంకృత్వాపరేద్యుః పునఃశ్రాద్ధం కార్యమిత్యర్థః. తత్రైవ - శ్రాద్ధ పంక్తై తుభుంజానో బ్రాహ్మణోవమతేయది, లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య అర్యయేచ్ఛహుతా శనం. తథా-ఏక ఏవయదావిప్రో భోజనే ఛర్దితోయది, తదైవాగ్నిం సమాధాయహోమం కుర్యాద్యధా విధి. ద్వితీయపక్షే ఋగ్వీధానే - భోజనోపక్రమాదూర్ధ్వం ప్రక్రమా త్సూర్యతో యది, శ్రాద్ధ విఘ్నో పునఃకార్యం జపహోమానత్పత్తిదౌ. స్మృతి సంగ్రహే - అకృతేపిండదానేతుభుంజానో బ్రాహ్మణోవమేత్, పునఃపాకాత్ కర్తవ్యం పిండదానం యధావిధి. పిండదానం=శ్రాద్ధం. అత్యతే పిండదానేతు పితా యదివమేతదా, పునః పాకం ప్రకుర్వీత శ్రాద్ధం కుర్యాద్యధావిధి, ఇతి తత్రైవోక్తే. తథా - పిత్రర్థానాం త్రయాణాం హిపితా చవమతేయది, తద్దినే చోపవాసః స్మృతే పునఃశ్రాద్ధం పరేహని. వమనేవా విరేకేవా తద్దినం వర్జయేత్. ఏషువచనేషు మూలంబింత్యం ఇదంమాసికాత్లిక విషయం. దర్శాదౌతు వాస్తా వామేన తదైవ కార్యం.

అను॥ ఋగ్వేదానమందైతే - శ్రాద్ధం విఘ్నం జరిగిన పక్షంలో ఇంద్రాయసామ, అనే సూక్తంతో, అగ్నిదులతో, భోజనంతో శ్రాద్ధం సంపూర్ణమౌతుంది అని చెప్పారు. అగ్నిదులతో అనగా లోకికాగ్ని స్థాపన, చరు నిర్వాపం (ఇవ్వటం) మొదలుగా అజ్య భాగాంతమందు నామ గోత్ర పూర్వకముగా అగ్ని యందు పితరుల నావాహన చేసి చక్కగా పూజించి, అన్నత్యాగం చేసి, ప్రాణాపానాదులతో ముప్పది రెండు ఆహుతులు హోమం చేయాలి అని అర్థము. భోజనంతో అనగా తిరిగి శ్రాద్ధం చేసి అని. అందువల్ల హోమము, పునః శ్రాద్ధము అని రెండు పక్షాలను చెప్పారు. సూక్త జపము అనేది రెంటికి వర్తించేది సంగ్రహమందిట్లా - పిండదానము ప్రధానము. భోజనము దానికి అంగము. అందువల్ల భుక్తి క్రియకు హోమ జరిగితే శ్రాద్ధపు ఆవృత్తిని అంగీకరించరు అని. పిండదానం తరువాత వమనమైతే హోమమే శ్రాద్ధ ఆవృత్తి లేదు. పిండదానం కన్నముందు వమనమైతే ఆ రోజు ఉపవాసం చేసి తరువాతి రోజు తిరిగి శ్రాద్ధం చేయాలి అని అర్థము. అక్కడే - శ్రాద్ధ పంక్తి యందు భుజిస్తున్న బ్రాహ్మణుడు ఒకవేళ వమనం చేసుకుంటే లోకికాగ్నిని స్థాపించి, అగ్నిని పూజించాలి, అని. అట్లాగే - భోజనమున ఒకే బ్రాహ్మణుడు వమనం చేసుకున్న పక్షంలో అప్పుడే అగ్నిని స్థాపించి శాస్త్రప్రకారము హోమం చేయాలి, అని. రెండవ పక్షమందు ఋగ్వేదానమందిట్లా - భోజనం ఉపక్రమించిన తరువాత పిండదానం ఆరంభం కన్న ముందు శ్రాద్ధ విఘ్నం జరిగితే తిరిగి శ్రాద్ధం చేయాలి. జపహోమములు తృప్తినివ్వవు అని. స్మృతి సంగ్రహమందిట్లా - పిండ దానం చేయకముందే భుజించే బ్రాహ్మణుడు వమనం చేసుకుంటే, తిరిగి వంట చేసి పిండదానాన్ని శాస్త్ర ప్రకారం చేయాలి, అని. పిండదానం శ్రాద్ధము. పిండదానం చేయటం కన్న ముందు పితృస్థానం బ్రాహ్మణుడు ఒకవేళ వమనం చేసుకుంటే అప్పుడు తిరిగి వంటచేయాలి. శ్రాద్ధమును శాస్త్రప్రకారము ఆచరించాలి, అని అక్కడే చెప్పారు. అట్లాగే - పితరులైన ముగ్గురు బ్రాహ్మణులలో పితృస్థానీయుడు వమనం చేసుకుంటే ఆరోజు ఉపవాసం ఉండాలి. తరువాతి రోజు తిరిగి శ్రాద్ధం చేయాలి. వమనమైనా విరేచనమైనా ఆరోజును విడిచిపెట్టాలి, అని. ఈ మాటలకు మూలవచనాలను గూర్చి ఆలోచించాలి. ఇది మానీక ఆర్థిక విషయకము. అమావాస్యదులందైతే వమనమైతే అప్పుడే ఆమశ్రాద్ధం చేయాలి (అన్నముతో).

మూ॥ శ్రాద్ధ విఘ్నేద్విజాతీనాం అమశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితం, అమావాస్యద్వినియతం మాస సంవత్సరాదృతే, ఇతివారీచ స్మృతేః శ్రాద్ధేపిండదానమేవ ప్రధానమితి కర్మాచార్యాః. తస్మత్ దక్షోక్తే హోమ ఏవనా వృత్తిః విప్ర భోజనమితిమేధాతిథిః భోజన పిండదాన అగ్నేకరణానీతి కపర్ధి ధూర్తస్వామి హేమాద్వారయః తస్మత్ పూర్వోక్త నిర్ణయః. అన్నత్యాగమాత్రం ప్రధానం. భోజనంతు ప్రతిపత్తి రూపమంగం. అతోవానై తద్ధానేపి నావృత్తి రితిగౌడ మైథిలాదయః. తస్మై శ్రాద్ధస్య యాగదానోభయరూపత్యానంపూర్ణదానాభివాత్ భోజనస్యాంగతేస్తై పి సోమవమనే జవనైమిత్తి కవిధానమితియక్తం ప్రతీమః. అత్రేదంతత్వం వైశ్వదేవి కన్యవమనే హోమ ఏవనావృత్తిః

అంగత్వాత్ తస్యర క్షార్థత్వాత్ ఇష్టిశ్రాద్ధేక్రమాదక్షా విత్వాది స్మృతేశ్చ. తత్రజయాన్జమో యాది తివత్. పితామహాదేరపితథా, పితేత్సుక్తేరితికేచిత్. తస్మాపి ప్రధానత్వాత్ పితృపదితి తుయుక్తం. సపిండీకరణాదౌ, వార్షికవత్. సపిండీకరణాదీనియానిశ్రాద్ధాని షోడశ, తత్రపిండ ప్రధానత్వం ప్రేతత్వ వినివర్తకం, ఇతిస్మృతేః. మహైకోద్దిష్టాదౌతు ఉభయప్రాధాన్యాదావృత్తిరేవ. ఏక ఏవ ద్విజ్భోజ్యపిండోఽప్యేకో విధీయతే, ఇతి స్మృతేః వృద్ధి సంకల్ప నిత్యశ్రాద్ధా దౌతు భోజన ప్రాధాన్యాత్ వాస్తాదావావృత్తిరేవ. వృద్ధి శ్రాద్ధే వికల్పేన పిండదానం బుద్ధైః స్మృతం. నిత్యశ్రాద్ధమదైవంస్యాత్ పిండదాన వివర్తితం, ఇతిస్మృతేః. భుక్తి క్రియాయాః ప్రాధాన్యం శ్రాద్ధే సంకల్ప సంజ్ఞకే, తత్రైవ పితృ విప్రస్య తూపఘాతే పునః క్రియా ఇతి సంగ్రహోక్తేశ్చ. మఘాదావప్యేవం. తీర్థమహాలయాదౌ దర్శవత్ ఇతి ఆశ్రాద్ధ్యాలోచనన ప్రతిమః.

అను || శ్రాద్ధం విఘ్నమైతే బ్రాహ్మణజాతికి అమ శ్రాద్ధము అమావాస్యోదులందు నియతము అని చెప్పారు. మాసిక, సంవత్సర శ్రాద్ధములలో తప్ప, అని మరీచిస్మృతి. శ్రాద్ధమందు పిండదానమే ప్రధానమని కర్మాచార్యులు అన్నారు. అతని మతమందు దక్షుడు చెప్పిన హోమమేచాలు. అవృత్తి లేదు. విప్రభోజనమనిమేధాతిధి. భోజన పిండదాన, అగ్నేకరణములని కపర్ది ధూర్త స్వామిహేమాద్ర్యాదులన్నారు. వారి మతమందు ముందు చెప్పినదే నిర్ణయం. అన్నత్యాగము మాత్రమే ప్రధానము. భోజనమైతే ప్రతిపత్తి రూపమైన అంగము, (ఆచరణ) అందువల్ల వమన మందు గాని దాని హోనియందుగాని అవృత్తి లేదు అని గౌడమైథిలారులన్నారు. అది కాదు. శ్రాద్ధం, యాగము దానము అను రెంటి రూపమైనట్టిది. కనుక సంపూర్ణదానం లేనందువల్ల భోజనం అంగమైనా సోమవమనమందు వలె నైమిత్తిక విధానము, అని దీనిని యుక్తంగా భావిస్తాము. ఇక్కడ యదార్థమిది. విశ్వేదేవ బ్రాహ్మణుడు వమనం చేసుకుంటే హోమమే, అవృత్తి లేదు. అంగమైనందువల్ల. అది రక్షకొరకైనట్టిది కనుక. ఇష్టిశ్రాద్ధమందు క్రతుదక్షులు విశ్వేదేవులు, అని మొదలుగా స్మృతి కూడా అక్కడ జయ అను మంత్రములతో హోమం చేయాలి అనేదానివలె. పితా మహాదులకు గూడా అట్లాగే. పితా అని మాత్రమే చెప్పారని కొందరంటారు. అతడు కూడా ప్రధానమైనందువల్ల పితరునివలె అని చెప్పటం యుక్తము. (పితామహాది) (ఆ రోజు ఉపవాసం తర్వాతి రోజు శ్రాద్ధము). సపిండీకరణాదులందైతే వార్షిక శ్రాద్ధంవలె (ఉభయ ప్రాధాన్యం). సపిండీకరణం మొదలైనవి పదహారు శ్రాద్ధములే వున్నాయో, అక్కడ పిండము ప్రధానము. అది ప్రేతత్వంను నివర్తింపచేసేది, అని స్మృతి. మహైకోద్దిష్టాదులందైతే రెండు ప్రధానమైనవే, కనుక అవృత్తియే ఒక బ్రాహ్మణునికే భోజనం పెట్టాలి, పిండము కూడా ఒకటే విధింపబడుతుంది, అని స్మృతి. వృద్ధి సంకల్పనిత్య శ్రాద్ధాదులందైతే భోజనం ప్రధానం కనుక వమనాదియైతే అవృత్తియే. వృద్ధి శ్రాద్ధమందు పిండదానము వికల్పము (ఇవ్వచ్చు ఇవ్వకపోవచ్చు అని)బుధులు అంటారు. నిత్యశ్రాద్ధము, దైవం లేకుండా పిండదానము లేకుండా ఉంటుంది, అని స్మృతి. సంకల్ప శ్రాద్ధమందు భోజనమునకు ప్రాధాన్యము అక్కడే పితృబ్రాహ్మణునకు ఉపఘాతం (బాధ) కలిగితే తిరిగి ఆచరించాలి,

అని సంగ్రహోక్తి కూడా. మఘాదులందు కూడా ఇట్లాగే. తీర్థ, మహాలయాదులందు అమావాస్యయందువలె అని ఆశాస్కాదుల ఆలోచన వల్ల తెలుస్తోంది.

మూ॥ ఆశ్వలాయనః - (అ4 ఖ.8 సూ 10-12) తృప్తాన్జ్ఞాత్వా మధుమతీః శ్రావయేదక్షన్తు మీమదన్తేతిచ. సంవత్సంపుష్పా యద్యదన్నము పభుక్తం తత్తత్ స్థానిపాకేనసహ పిందార్థముద్భుత్వశేషంనివేదయేత్ అభిమతే అనుమతేవా, ఇతి. అత్రగాయత్రీ మధ్యతి త్రికజపోఽపిశ్చేయః, తృప్తాన్ బుద్ధాన్నమాదాయ సతిలం పూర్వపజ్జపేత్, ఇతిప్రచేత సోక్తే. వ్యాసుః - తృప్తాః స్థేతిశుష్కాస్తే బ్రాయుఃతృప్తాఃస్థాశ్చ, అభిమతే విప్రైఃస్వీకర్తు మిష్టే. శౌనకోఽపి - అన్న శేషశుక్లింకార్యమితిచ్యేచ్యతాంస్తలఃతే ఇష్టే సహభోక్త వ్యమితి ప్రత్యుక్తిపూర్వకం. ప్రదద్యుః సకంఠశ్చ స్వీకర్యుర్వాయాధారుని. శ్రాద్ధబిశేషేప్రశ్న భేదమాహ హేమాద్రౌ విష్ణుః - పితృస్వదిత మితి, గోష్ఠ్యానశ్రుతం సంవత్సమితి, అభ్యుదయేదైవే రోచతే ఇతి, ఆయుష్యమితిస్వైరేషు, స్వైర మిచ్ఛాశ్రాద్ధం. యాజ్ఞవల్క్యః-(అచాశ్లో 241) అన్నమాదాయ తృప్తాః స్థతేషంవై వాసు మాన్యవ, తదన్నం ప్రకిరేద్యాహౌదర్యాచ్ఛాసకృత్సకృత్. ఇదంచాత్ర వికిరదానమన్యశాశీనాం. ఆశ్వలాయనా నాంతు పిందదానాంత ఏవ సూత్రకృతోక్తం. కాత్యాయనస్తు వికిరోత్తరం గాయత్ర్యాది జపం తృప్తి ప్రశ్నంచాహ. హేమాద్రౌ దేవలః- తతః సర్వాశనం పాత్రే గృహీత్వా వివిధం బుధః, తేషాముచ్చేషాస్థానే వికిరం భువి క్షిపేత్ మాధవీయే ప్రతేతాః- సార్వవర్జికమాదాయ యేఅగ్నీతి భువిక్షిపేత్, సచకుశేర్య, దర్శేషువికిరశ్చయః ఇత్సుక్తేః మంత్రఃకాలీయః-అగ్నిదగ్ధాశ్చయే జీవాః యేష్వదగ్ధాః కులేషుమ, భూమౌదత్తేనతృప్యంతు తృప్తాయాంతు పరాంగతిం.

అను॥ ఆశ్వలాయనుడిట్లా - బ్రాహ్మణులు తృప్తులైనది ఎరిగి మధుమతీః అనే మంత్రాన్ని వినిపించాలి(మధువాతా, మూడు), అక్షన్నమీమదంత అనేదీ వినిపించాలి. సంవత్సం అని అడిగి, ఏ ఏ అన్నాన్ని భుజించారో అది అది స్థానిపాకంతో సహ పిందము కొరకు తీసుకొని, మిగిలిన దానిని నివేదించాలి. స్వీకరించుటకు విప్రులు ఇష్టపడితే, నిమంత్రిత బ్రాహ్మణులు అనుమతించాక, అని. ఇక్కడ గాయత్రీ, మధువాతా అను మంత్రత్రిక జపము కూడా చేయాలి, అని గ్రహించాలి. వారు తృప్తి పడ్డారని తెలుసుకొని, అన్నము తీసుకొని నువ్వులతో పాటు, ముందులాగ, జపించాలి అని ప్రచేత సోక్తి. వ్యాసుడిట్లా - తృప్తాఃస్థ అని వారిని అడిగితే వారు తృప్తాఃస్థ అని చెప్పాలి అని. అభిమతమనగా బ్రాహ్మణులు స్వీకరించటానికి (తినటానికి) ఇష్టపడితే, శౌనకుడు కూడ ఆ పిదప అన్న శేషంతో ఏమి చేయాలి అని వారిని అడగాలి. వారు ఇష్టులతో కలిసి భుజించాలి అని సమాధానం చెప్పాలి. ఈ విధంగా ఆ అన్నాన్ని అంతా అతనికి ఇవ్వటమో లేదా తామే స్వీకరించటమో ఇష్టప్రకారం చేయాలి, అని. శ్రాద్ధ విశేషమందు ప్రశ్న భేదాన్ని హేమాద్రి యందు విష్ణువిట్లా చెప్పాడు. - పితృ శ్రాద్ధమందు స్వదితం అని, గోష్ఠి శ్రాద్ధమందు సుశ్రుతమని, వృద్ధి శ్రాద్ధమందు సంవత్సమని, దైవ శ్రాద్ధమందు రోచతే అని, ఇచ్చా శ్రాద్ధమందు ఆయుష్యమని ప్రశ్న భేదం చెప్పారు. స్వైరమనగా ఇచ్చా శ్రాద్ధము యాజ్ఞ వల్క్యుడిట్లా - అన్నం తీసుకొని తృప్తి నందారా అని అడిగి, మిగిలిన అన్నానికై అనుమతి

నొంది, ఆ అన్నాన్ని భూమిపై ఉంచాలి, అప్పుడప్పుడు (ఒక్కొక్క సారి) నీరుపోయాలి అని. ఇక్కడ ఇది వికిరదానము ఇతర శాఖల వారికి. ఆత్మలాయనులకైతే పిండదానాంతము వరకే సూత్రకారుడు చెప్పాడు. కాత్యాయనుడైతే వికిరదానం తరువాత గాయత్రి మొదలగు జపాన్ని తృప్తి ప్రశ్నను చెప్పాడు. హేమాద్రి యందు దేవలుడిట్లా - ఆ పిదప బుధుడు వివిధమైన అన్నము నంతా పాత్రయందు తీసుకొని, వారి ఉచ్చేషణ(అవశేష) స్థానమందు వికిరమును భూమియందు ఉంచాలి, అని. మాధవీయమందు ప్రచేతుడిట్లా - అన్ని రకములైన అన్నమును తీసుకొని యే అగ్ని దగ్గా; అనే మంత్రం చదువుతూ భూమియందు ఉంచాలి, అని. దానిని కుశలపై ఉంచాలి. వికిరం ఏదైతే ఉందో దాన్ని దర్బలందు అని చెప్పినందువల్ల. కాతీయమంత్రమిట్లా - అగ్నిదగ్గులైన జీవులు, నా కులంలో దగ్గుం కానివారు భూమియందుంచిన దానితో తృప్తినందని. తృప్తినందినవారు పరమగతికి వెళ్ళనీ, అని.

మూ॥ అన్యేతు-అసోమ పాశ్చయేదేవాయజ్ఞ భాగవివర్తితాః, తేషామన్నం ప్రదాస్యామి వికిరం వైశ్వదేవికం, ఇతిహేమాద్రోగోభిలోక్తేన దైవే, అసంస్కృతప్రవీతాయే త్యాగిన్యాయాః కులస్త్రియః, దాస్యామి, తేభ్యోవికిరమన్నంతాభ్యుచ్చసైత్యకం, ఇత్యగ్నిపురాణోక్తేనపిత్ర్యే అన్నం వికిర్య యే అగ్నిదగ్గాః, ఇత్యుచ్చిష్టపిండంకుకోపరిపృథక్దద్యాదిత్యాహః. పృథ్వీచంద్రోదయేష్యేవం. బ్రాహ్మ-తతఃప్రక్షాల్నపాశ్చాచద్యిరాచమ్య హరింస్మరేత్. మాధవీయేగౌతమః-వికిరముచ్చిష్టైః ప్రతిపాదయేత్. హేమాద్రోవ్యాసః-ఉచ్చిష్టైరేవ వికిరం సదైవప్రతిపాదయేత్. భృగుః-పిండవత్ ప్రతిపత్తి స్సాత్ వికర స్యేతి తౌల్నలిః క్రాద్ధ కారికాయాం-యజమానస్యదాసాదీనుద్దిశ్య ద్విజసత్రమ, తస్మాదన్నం త్యజేద్భూమౌవామభాగేషుపైత్యకే. మనుః-(అ1శ్లో 246) ఉచ్చేషణం భూమి గతం అజిహ్వాన్యా శరస్యన, దానవర్షస్య తత్ప్రత్యే భాగధేయం ప్రచక్షతే. విష్ణుః-ఉదజీముఖేష్వా చ మనమాదౌ దద్యాత్రతః ప్రాజీముఖేషు. పిత్రేదైవేచేత్యర్థః. శాతాతపః-విశ్వేదేవనివిష్టానాంచరమం హస్తధావనం, హేమాద్రోవారాహే-హస్తంప్రక్షాల్నయత్కాపః పిబేద్ భక్త్వాద్విజఃసదా, తదన్న మనురైర్భుక్తం నిరాశాః పితరోగతాః, మురీచిః-హస్తం ప్రక్షాల్నగంధూషం యఃపిబేదవిచక్షణాః, ఆసురంతధ్వచేద్రాద్ధం పితృణాంనోపతిష్ఠతే. తత్రైవసంగ్రహే-పవిత్ర గ్రంథిము త్సృజ్యమందలేభువి నిక్షిపేత్, హస్తాదీన్క్షాలయేద్విద్యాన్ శరావాదౌతుకుత్రచిత్ వ్యాసః- తాంబూలోద్ధిరణంచైవ గంధూషోద్ధిరణంతథా, కాంస్యపాత్రే తథా తామ్రేన కురీవ తదాచన. ఉష్ణో దక్షైః ధాన్య చూర్ణైః కరాశ్శుశ్రూడిశోధయేత్.

అను॥ ఇతరులైతే - అసోమపులైన యేదేవతలున్నారో, యజ్ఞభాగం రాని వారెవరున్నారో (లో విడువబడిన) వారికి వైశ్వదేవిక అన్న రూపమైన వికిరమును ఇస్తున్నాను, అని హేమాద్రియందు గోభిలుడు చెప్పిన రీతిలో దైవమందు, సంస్కారం నొందకుండానే మరణించిన వారు, త్యాగం చేసిన కులస్త్రీలు ఎవరున్నారో వారికై (పురుషులు స్త్రీలు వారికై) పితరులకు చెందిన, వికిరాన్నమును ఇస్తున్నాను అని అగ్ని పురాణంలో చెప్పిన రీతిగా పితరులకై అన్నం పెట్టి (అగ్ని దగ్గులైన వారెవరున్నారో) యే అగ్ని దగ్గా; అను మంత్రంతో, ఉచ్చిష్ట పిండమును కుశలపై విడిగా (ఉంచాలి) ఇవ్వాలి, అని అన్నారు.

పుద్గీవంధ్రోదయమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. బ్రాహ్మమందిట్లా - ఆ పిదప చేతులు కడుగుకొని, రెండుసార్లు ఆచమనం చేసి హరిని స్మరించాలి, అని. మాధవీయమందు గౌతముడిట్లా - వికిరమును ఉచ్చిష్టాన్నముతో చేయాలి, అని. హేమాద్రియందు వ్యాసుడిట్లా - ఎల్లప్పుడూ వికిరమును ఉచ్చిష్టములతోనే ఇవ్వాలి, అని. భృగువిట్లా - వికిరమునకు పిండముతో సమానమైన ప్రతిపత్తి (గౌరవము) అని తొల్పలి అన్నాడు, అని. శ్రాద్ధ కారికయందిట్లా - ఓ ద్విజసత్రమ! అందువల్ల యజమానికి చెందిన దాసాదులనుద్దేశించి, పితరుల వామ భాగమందు భూమిపై అన్నమును విడువాలి, అని. మనువిట్లా - భూమి యందున్న ఉచ్చేషణమైన అన్నము, అజిహ్మదు(అకుటిలుడు) శరుడు కాని దాసవర్గమునకు పితృమైన దాని యందు భాగము అని అంటారు, అని. విష్ణువిట్లా - ఉదబ్జముఖులైన వారికి తొలుత ఆచమనమివ్వాలి, ఆ పిదప తూర్పుముఖమైన వారికి అని. పితరులకు దేవులకు అని అర్ఘ్యము. శాతాతపుడిట్లా - విశ్వేదేవులైన బ్రాహ్మణులకు (కూర్పున్న) చివరగా వాస్తూవనమునకై ఇవ్వాలి, అని. హేమాద్రియందు వారాహోక్తి ఇట్లా - చేతులు కడుగుకొని ఎల్లప్పుడూ కిన్నాడ నీళ్ళు తాగినీతే బ్రాహ్మణుడు, ఆ అన్నము రాక్షసులు తిన్నట్టు బెతుంది. పితరులు నిరాశులై వెళతారు, అని. మరీచి ఇట్లా - చేతులు కడుగుకున్నాగ, అవి చక్కణుడై పుక్కిలింతను తాగినచో ఆ శ్రాద్ధము ఆసురశ్రాద్ధమౌతుంది. పితరులకు చెందదు అని. అక్కడే సంగ్రహమందిట్లా - పవిత్రగ్రంథిని విడిచి భూమిపై మండలమందు వేయాలి. విద్వాంసుడు చేతులు మొదలగు వానిని మూకుడు మొదలగు వానిలో, ఎక్కడో కడుగుకోవాలి, అని. వ్యాసుడిట్లా - తమలపాకును ఉమ్మేయుట పుక్కిలింతను ఉమ్మివేయుట వీనిని ఎప్పుడూ కంచు, రాగి పాత్రలందు చేయరాదు. వేడినీటితో ధాన్యపు పొడితో చేతులు గడ్డం మీసాలు శుద్ధిపరచుకోవాలి, అని (బియ్యం పిండి).

మూ॥ ఆథ పిండదానం-తచ్చార్చనోత్తరమగ్నోత్తరతోత్తరం భోజనోత్తరం వికిరోత్తరం స్వదానావనోత్తరం విప్రవిపర్ణనోత్తరం వేతి హేమాద్రౌ స్మృతిపుష్కలకక్తాః తేషాంశాభాభేదేన వ్యవస్థా. (ఏత శ్రాద్ధేషు పూర్వం అప్యేషు భోజనోత్తరం, ఇతి చంద్రికా మాధవౌ. సర్వత్ర భోజనోత్తర మితి బహుళం. అశ్వరాయనః-(అ4 ఖ 8 సూ 12,13) భుక్త పశ్య అనాచారతేషు పిందా నిదధ్యాత్ అచారతేష్యై. భుక్త పశ్యితి పూర్వవిషేదార్థం. సాగ్ని రితి ప్రణీత సమీపే. అనగ్నిర్ ద్విజ సమీపే. హేమాద్రౌ శాతాతర్హ్య - వ్యామనూత్రం సముత్పజ్య పిందాస్తత ప్రదాపయేత్. ప్రసారితభుజాంతరం వ్యామనః. సంకటేతువ్యాసః-అరత్నిమాత్రముత్పజ్యేతి. యత్తు తత్రైవ-సికతాభిః మృదావాపి వేదీరక్షిణిమ్నూగా, ఇతితదన్యశాభివరం. దేవలః- తతస్సైరభ్యనుజ్ఞాతో దక్షిణాందిశమేత్యన. చంద్రికాయాం- పిందవిసర్పణంకార్యంకుశాభావేచిచ్ఛజ్ఞైః, కాతేషురాజ దూర్వానుపపిత్రైః పరమేహితే. అశ్వరాయనః-స్వేనరేఖాముఖిభేత్, అపహతా అసురారక్షాంధివేదిష్యఃఇతితామభ్యుక్త్యనకృదాచ్చిన్ద్రైః ద్యౌః అవస్త్యర్థ ప్రాచీనావీతి రేఖాంత్రిరుదతేనోపనయేత్ శుంధంతాంపితరః శుంధంతాంపితామహః శుంధంతాంప్రవీతామహః ఇతితస్మాం పిందాన్ నివృణో యాత్ పరాచీన పాణిః పిత్రే పితామహోయ

ప్రపితామహోదయేతేతేసాయే చత్వామత్రాను ఇతి. హేమాద్రౌ పారస్కరః - కరాభ్యాముల్లి ఘోస్వేనకు శైర్యాపిమహీంద్విజః, బహ్వుచానాంకరేణైవ లేఖా చాగ్నేయ్యభిముఖేతివృత్తిః. దక్షిణాంప్రాచీంవేది ముద్భుత్య ఇత్యావస్తం భోక్తేశ్చ. దేవలః-ఆవాహయిత్యాదర్శాగైః తేషాంస్థానానికల్పయేత్, తేష్యాసేనేషుపాత్రేణ ప్రయచ్ఛేత్సలిరోదకం పరాచీనేన నిమ్న పితృతీర్థేన. వాయునీయే - మధుసర్పిన్తి లయుతాన్ త్రీన్ పిందాన్ నిర్వపేత్ బుధః. త్రిస్థలిసేతౌ - తిలమన్నంచ పానీయం ధూపం దీపం పయస్త థా, మధు సర్పిఃఖండ యుక్తం పింద మష్టాంగముచ్యతే.

అను॥ ఇక పిందదానము. అది అర్చన తరువాత, అగ్నోకరణం తరువాత, భోజనం తరువాత, వికిరం తరువాత, స్వధావాచనం తరువాత, విప్ర వినర్జన తరువాత అని హేమాద్రియందు స్మృతులందు చాలా పక్షములు చెప్పబడ్డాయి. (విధాలుగా) వానికి శాఖాభేదంతో నిర్ణయము. ప్రేత శ్రాద్ధములందు భోజనం కన్నముందు, ఇతరచోట్ల భోజనం తరువాత, అని చంద్రికా మాధవులన్నారు. అంతటా భోజనం తరువాతనే అని చాలా మంది భావించారు. ఆశ్వలాయనుడిట్లా - భుజించాక ఆచమనం చేయకముందు పిందములను ఉంచాలి, అని కొందరు, ఆచమనం తరువాత అని కొందరు అన్నారు. తిన్నాక అనేమాట అంతకన్న ముందు నిషేధం కొరకు. అగ్ని కలవాడు అన్నది సంస్కరింపబడిన అగ్ని సమీపముందు చేయాలి. అగ్నిలేనివాడు ద్విజ సమీపముందు చేయాలి. హేమాద్రియందు జాతూకర్ణి ఇట్లా - వ్యామమాత్ర దూరమును వదలి, పిందములను అక్కడ పెట్టాలి అని. వ్యామమనగా చాపిన భుజముల మధ్య భాగము. సంకటము యందు వ్యాసుడిట్లా - (చిటికెన చాచిన మూర) అరత్ని మాత్రం వదలి, అని. అక్కడే - ఇసుకతో కాని, మట్టితో కాని వేదికను దక్షిణంవైపు పల్లంగా చేయాలి, అని చెప్పింది ఇతర శాఖలకు చెందినది. దేవలుడిట్లా - పిందవ వారి అనుమతి పొంది దక్షిణం వైపు వచ్చి, అని అన్నాడు. చంద్రిక యందట్లా - విచక్షణులు పింద నిర్వాపణము కుశలపై చేయాలి. కుశలు లేకపోతే కాశగడ్డిపైన, రాజదూర్వలయందు, పరమహితమైన పవిత్రయందు చేయటం తగును, అని. (ఉత్పృష్టమైన హితకరమైన తామ్రమందుచేయాలి, అని). ఆశ్వలాయనులిట్లా - ఖడ్గపాత్రతో రేఖను వ్రాయాలి. అపహతాఅసురారక్షాంసి వేదిపదః, అను మంత్రంతో ఆ రేఖపై నీరు చల్లి, ఒక్కసారికే తెంపిన దర్బలతో దానిని కప్పి (పరచి) ప్రాచీనావీతుడై రేఖపై మూడుసార్లు జలము (తిల సహిత) చిలకరించాలి. శుంధంతాం పితరః శుంధంతాం పితామహాః శుంధంతాం ప్రపితామహా అని (చుడ్చులు కాని). ఆ రేఖపై పరాచీన పాణియై (వ్యతిరేక దిక్కులో ముడిచిన చేయి) పిందములనుంచాలి, పితరునకు, పితామహునకు, ప్రపితామహునకు ఇది ఈ పేరుగల నీకు, ఎవరైతే నిన్ను ఇక్కడ అనుసరిస్తున్నారో వారికి కూడ, అని. హేమాద్రి యందు పారస్కరుడిట్లా - కరములతో, ఖడ్గాకారంగల పాత్రతో, లేదా కుశలతో కాని ద్విజుడు భూమిపై వ్రాయాలి. బహ్వుచులకైతే చేతితోనే (చేతితో) (ఋగ్వేదం) రేఖ, అగ్నేయదిశ అభిముఖంగా అని వృత్తి. తూర్పువైపు ఎత్తు దక్షిణం వైపు

పల్లంగల వేదిపై రేఖలుంచాలి, అనే ఇది ఆవస్తం బోక్తి. దేవలుడిట్లా - ఆవాహన చేసి దర్శుల అగ్రభాగముతో వారికి స్థానములు కల్పించాలి. వారు కూర్చున్నాక పాత్రతో తిలోదకమివ్వాలి. పరాచీనంగా - క్రింది పితృతీర్థంతో. వాయవీయమందిట్లా - తేనె నేయి నువ్వులు కలిపిన మూడు పిండములను బుధుడు ఇవ్వాలి, అని. త్రిస్త్రలీ సేతువుయందిట్లా - నువ్వులు, అన్నము, నీరు ధూపం, దీపం, పాలు, తేనె, నేయి వీని భాగములతో కలిసిన పిండము అష్టాంగమనబడుతుంది, అని.

మూ॥ యాజ్ఞవల్క్య - (అచా 242) సర్వమన్నము పాదాయ సతిలం దక్షిణాముఖః ఉచ్చిష్టసన్నిహితాన్ దద్యాద్దైవితృయజ్జవత్ తేతిత్సిందేషుమాషాన్ వర్జయంతి. మాషాః శ్రాద్ధేషునైగ్రాహ్యౌ పర్యాప్తేనాగ్ని పిండయోః బ్రాహ్మణేషు యథామద్యంతథామాషాగ్ని పిండయోః ఇతిష్టుతి సాగరాత్. మాషాన్ సర్వతవైదద్యాత్ పిందే ౨గ్నౌ చవివర్జయేత్, ఇతి స్మృతేశ్శ. అత్రమూలంచింత్యం. హేమాద్రావపినర్వతబ్జస్య ప్రకృతార్థత్వాత్ సర్వాన్న గ్రహణ ముక్తం. అత్రతేషమన్నమనుజ్ఞాప్యసర్వమేకత్రోద్భుతృఉచ్చిష్ట సమీపే దర్శేషుత్రీన్ త్రీన్ పిందాన్ దద్యాత్ ఇతిగోలిలహత్రే. సర్వాస్మాత్ ప్రకృతా దన్నాత్ పిందాన్ మధు తిలాన్యితాన్. ఇతిచ తేషనియమాత్తద భావే పింద నివృత్తి రితి ప్రాప్నోతీతి మైథిలవాచస్పతీ. తన్న, తుషోప వాపవత్ పరప్రయుక్త ద్రవ్య వత్సేష్టకర్మత్వాత్ సమానోధేన ప్రధానాత్మాగాచ్చతేషలోపేఽపిదప్రయంతరణకార్యం. అగోనేయం ప్రతిపత్తిః కింతు ప్రధానమిభుక్తం ప్రాక్. అన్యథా సపిందీకరణాదౌ సంయోజనాదేః ప్రధానస్య లోపావత్తే రితిదిక్. అథపింద ప్రమాణం హేమాద్రావంగిరాః - కపిత్థబిల్వ మాత్రాన్వా పిందాన్ దద్యాద్విధానతః, కుక్కుటాండ ప్రమాణాన్వామలకైర్భ దరైః సమాన్, ఇతి. తత్రైవ ధూమ్రః - కపిత్థస్య ప్రమాణేన పిందాన్ దద్యాత్ప్రమాణితః, తత్సమం వికిరం దద్యాత్ పిందాంతే తు షడంగులే. అంత్యేష్టి పర్థతౌ భిక్షాస్తు - ఏకోద్దిష్టే సపిందే చ కపిత్థంతు విధీయతే, నారికేల ప్రమాణంతు ప్రత్యుత్తే మాసితే తథా. తీర్థే దర్శేన సంప్రాప్తే కుక్కుటాండ ప్రమాణతః. మహాలయే గయాశ్రాద్ధే కుర్వారామలకోపమం, ఇత్యాహుః. కలికాయాం ఆచార్యః - యత్రస్యః బహవఃపిందాః తత్రబిల్వ ఫలో పమా, యత్రచైకో భవేత్పిందఃతత్ర ఖర్జూరసన్నిభః. ప్రేత పిందస్తుద్దైర్ఘ్యేణ ద్వాదశాంగుల ఉచ్యతే ఇతి. వాయవీయే, పశ్చిమిందాంస్తు మృద్నీయాత్ త్రివర్గస్య సహాయినీ. హేమాద్రా లౌగాక్షిః - మహాలయేగయాయాంచ ప్రేత శ్రాద్ధేదశాహితే, పిందశబ్ద ప్రయోగఃస్యాత్ అన్నమన్యత్ర కర్తయేత్ శాట్వాదునిః-అసావేతత ఇత్యుక్తాతదంతేన స్వధానము, అసావిత్యత్ర సంబంధరూపగోత్రాది విశిష్టం పిత్రాది నామపం ఋక్సాంతు ముక్త్యా పునశ్చతుర్థ్యంతం. తదంతేఽయం పింద ఇదమన్నంవా స్వధానమోనమమేతి వదేదితి హేమాధిః

అను॥ యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - అన్నిరకరముల అన్నము తీసుకొని, అందులో నువ్వులు కూడా వేసి, దక్షిణముఖుడై, ఉచ్చిష్టం సమీపమందు పిండములను పెట్టాలి. పితృయజ్ఞం వలె, అని. కొందరు పిండములపై మినుములను విడిచి పెడ్తారు. శ్రాద్ధము లందు మినుములు గ్రహించతగినవి, అగ్ని పిండములందు విడువతగినవి (వద్దు). బ్రాహ్మణులకు

మధ్యంవలె(వద్దు) అగ్నిపిండములందు మినుములు వద్దు, అని స్మృతి సాగరం నుండి. అంతటా మాషములనివ్వాలి, పిండము, అగ్నివీనియందు కూడదు, అని స్మృతి కూడా ఇక్కడ మూల వాక్యాలను గూర్చి ఆలోచించాలి. హేమాద్రి యందు కూడా సర్వశబ్దమునకు ప్రకృత అర్థమైనందువల్ల (ప్రకరణార్థం) అన్ని రకముల అన్న గ్రహణము చెప్పబడింది. ఇక్కడ మిగిలిన అన్నమును, బ్రాహ్మణ అనుజ్ఞ పొంది, అంతా ఒకచోట చేర్చి ఉచ్చిష్ట సమీపమందు దర్బలపై మూడేసి పిండములను ఉంచాలి, అని, గోభిల సూత్రమందు కలదు. అన్నిరకములైన ప్రకృత అన్నము నుండి, తేనె, నువ్వులు కలిపి పిండములను ఇవ్వాలి. అని కూడా శేష నియమము ఐనందువల్ల అది లేకపోతే పిండ (ప్రవృత్తి లేదు అని) నివృత్తి వస్తుందని మైథిల వాచస్పతులన్నారు. అట్లాకాదు. తుపోపవాసము వలె పరప్రయుక్త ద్రవ్యముకలదైనా, అర్థకర్మ ఐనందువల్ల గుణానురోధం వల్ల ప్రధానమైన దాన్ని విడువ వీలు లేదు కనుక శేషం లోపించినా మరో ద్రవ్యంతో చేయాలి. అందువల్ల ఇది ప్రవేశం కాదు ఇంకా ప్రధానమని చెప్పబడింది ముందే. లేని పక్షంలో సపిండికరణాదు లందు సంయోజనాదులు ప్రధానమైనవి. వానికిలోపం రావలసి వస్తుంది, అని ఇక చాలు. ఇక పిండ ప్రమాణము - హేమాద్రి యందు అంగిరుడిట్లా - వెలగపండు, లేదా మారేడు పండు పరిమాణం కాని పిండములను శాస్త్రప్రకారం ఇవ్వాలి. కోడిగుడ్డు పరిమాణం, ఉసిరి, లేదా రేగు పండు పరిమాణంలోనైనా, అని. అక్కడే ధూమ్రుడిట్లా - చక్కని మనస్సుగలవాడై వెలగపండు ప్రమాణంతో పిండములనివ్వాలి. దానితో సమానంగా వికిరమివ్వాలి. పిండముల అంతమందు ఆరు అంగుళముల దూరంలో వికిరము, అని. అంత్యేష్టి పద్ధతియందు భట్టులిట్లా - ఏకోద్దిష్టమందు, సాపిండ్యమందును కపిత్థ పరిమాణం గల పిండముందాలి ఆర్థికము (వార్షికము) మాసికమందైతే నారికేళ ప్రమాణంగా పిండముందాలి. తీర్థము అమావాస్య వస్తే కోడిగుడ్డు ప్రమాణమంత పిండం, మహాలయ మందు గయాశ్రాద్ధమందు ఉసిరికాయంత పిండం చేయాలని చెప్పారు. కలికయందు ఆచార్యులిట్లా - అనేక పిండములున్న చోట మారేడు పండ్లంత పిండములివ్వాలి. ఒకే పిండం ఉన్నచోట ఖర్జూరఫలమంత పిండమివ్వాలి. ప్రేత పిండమైతే పొడవులో పన్నెండు అంగుళములని చెప్పారు, అని. వాయవీయమందిట్లా - పత్తి పిండములనైతే చిదుమూలి త్రివర్గమునకు (ధర్మార్థ కామములకు) సహాయం చేసేది ఆమె, అని. హేమాద్రియందు లౌగాక్షి ఇట్లా - మహాలయమందు, గయయందు, ప్రేతశ్రాద్ధమందు పదవ రోజు శ్రాద్ధమందు పిండ శబ్ద ప్రయోగముంటుంది. ఇతర సందర్భము లందు అన్నము అని చెప్పాలి, అని. శాత్యాయని ఇట్లా - ఈ పేరుగల నీకు ఇది అని చెప్పి దాని చివర స్వధానము, అని చెప్పాలి, అని. అసౌ అన్నప్పుడు అక్కడ సంబంధరూప గోత్రాదులతో కూడిన పిత్రాదుల పేరును సంబోధనాంతముగా చెప్పి తిరిగి చతుర్థ్యంతమును దాని చివర ఈ పిండము, లేదా ఈ అన్నము స్వధానము: నమమ అని చెప్పాలి అని హేమాద్రి.

మూ॥ పిత్రాది నామ అజ్ఞానేత్వాపస్తంబః-యదినామాని నవవిద్యాత్ స్వధాపితృభ్యః పృథివీషద్భ్య ఇతి ప్రథమంపిండందద్యాత్, స్వధా పితృభ్యో అంతరిక్ష సద్భ్య ఇతిద్వితీయం, స్వధాపితృభ్యోదివిషద్భ్య ఇతి తృతీయం ఏవం మాతామహేషు మాతృషుచ బహ్వాదానాం మాతృప్రాక్. కలికాయాం స్మృతిః- యావదేవోచ్చరేన్మంత్రంతా వత్ప్రాణం నిరోధయేత్, యేషాంతుగృహ్యేదర్థే మాతృశ్రాద్ధం పృథగుక్తం తేషాం పితృభ్యః పశ్చిమే మాతృభ్యః తత్పశ్చిమే మాతామహేభ్యః పిందాదిదేయమితి సాంఖ్యాయనః. అస్మిన్ పక్షేతత్పశ్చిమేమాతా మహేభ్యో ౨ పింద్యాదితి హేమాద్రిః. పూర్వాను పితృభ్యోదద్యాదపరాను స్త్రీభ్యః ఇతి సూత్రాచ్చ. ఏవం యత్ర తీర్థమహాలయాదా - కేచిదచ్చంతినా రీణాం పృథక్ శ్రాద్ధం మహర్షయః ఇతి చతుర్వింశతి మతాత్. పిత్రాదినవదైవత్యం తథాద్వాదకదైవతం, ఇత్యగ్ని పురాణాచ్చ మాతృశ్రాద్ధం పృథగుక్తం. యత్రనా- ఆచార్యగురుశిష్యే భ్యః సఖిజ్ఞాతిభ్య ఏవచ, తత్పత్రీభ్యశ్చ సర్వాభ్యః తదైవ చ జలాంజలీన్, పిందాంస్త్రీభ్యః సదాదద్యాత్ పృథక్ భాద్రపదే నరః తీర్థేషు చైవ సర్వేషు మాఘమాసే మఘానుచ, ఇతి చతుర్వింశతిమతే. దౌహిత్రపుత్ర దారాశ్చయే కనిష్ఠాః సహోదరాః, నిస్సంతానామృతాయేచ తేభ్యోవ్యత్ర ప్రదీయతే ఇతి భవిష్యే. ఏకోద్దిష్టాన్యక్తాని తత్రాపి తత్పశ్చిమే పిండదానం జ్ఞేయం. యేషాంన పృథక్ తైస్సపత్నీకాః పిత్రాదయోవాచ్యా అన్యష్టకాగ్రయామాతృశ్రాద్ధం చైవ మృతే ౨ హని, ఏకోద్దిష్టం తథాముక్త్యా స్త్రీమనాన్యత్ పృథగృచేత్, ఇతి శంఖోక్తేశ్చ. మునుః - (అ3 శ్లో 216) తేషుదర్శేషుతం హస్తం నిమృజేదైవ భాగినాం. హస్తే లేపాభావే ౨ పిహస్తం నిమృజ్యాదేవేతి మేధాతిథిః విష్ణుః - అత్ర పితరోమాదయధ్యమితి దర్శమూలే కరావ ఘర్షణం. కలికాయాం సుమంతుః - ఏకోద్దిష్టేషు వర్షాను దర్శలేపోన విద్యతే, సపిండీకరణాదౌతు లేపః సర్వత్ర శస్యతే.

అను॥ పిత్రాదుల నామం తెలియనిచో ఆపస్తంబుడిట్లా - ఒకవేళ పేర్లు తెలియని పక్షంలో స్వధాపితృభ్యః పృథివీషద్భ్య అని తొలి పిందాన్ని ఇవ్వాలి. స్వధాపితృభ్యః అంతరిక్షసద్యః అని రెండవది, స్వధాపితృభ్యః దివిషద్య అని మూడవది ఇవ్వాలి. ఈ రకంగా మాతామహాలందు, మాతలందు కూడా చేయాలి. బహ్వాచులకైతే ముందే చెప్పాము. కలికాయందు స్మృతి ఇట్లా - మంత్రాన్ని ఉచ్చరించినంతసేపు ప్రాణాన్ని నిరోధించాలి (ఒకే శ్వాసతో మంత్రోచ్చారణ). ఎవరికి గృహ్య సూత్రమందు, అమావాస్య యందు మాతృశ్రాద్ధం విడిగా చెప్పబడిందో వారికి, పితరులకు పశ్చిమంలో మాతలకు, వారికి పశ్చిమంలో మాతామహాలకు పిందాదులు ఇవ్వాలని సాంఖ్యాయనులన్నారు. ఈ పక్షమందు వారికి పశ్చిమంలో మాతా మహాలకు (స్త్రీలకు) కూడా ఇవ్వాలని హేమాద్రి. పూర్వమందు పితరులకు ఇవ్వాలి. అపరమందు స్త్రీలకు అని సూత్రాన్ననుసరించి. ఇట్లా ఎక్కడ తీర్థమహాలయాదులందు - కొందరు మహర్షులు స్త్రీలకు విడిగా శ్రాద్ధమును ఇష్టపడుతారు, అని చతుర్వింశతి మతాన్ననుసరించి, పిత్రాదినవదైవత్యము, అట్లాగే ద్వాదశక దైవతము, అని అగ్ని పురాణాన్ననుసరించి మాతలకు విడిగా చెప్పారో, ఎక్కడైతే- ఆచార్యగురు శిష్యులకు సఖులకు జ్ఞాతులకు, వారి భార్యలకు అందరికి (స్త్రీలకు) అట్లాగే జలాంజలులను వారికి

పిండములను ఎప్పుడూ, విడిగా, భాద్రపదమందు నరుడు ఇవ్వాలి. అన్ని తీర్థములందు మాఘ మాసమందు మఘా నక్షత్రములందు ఇవ్వాలి అని చతుర్వింశతి మతమందు కలదో, దౌహిత్రులు, పుత్రులు, భార్యలు, కనిష్ఠ సహోదరులు, సంతానం లేకుండా మరణించిన వారు ఎవరు ఉన్నారో వారికి కూడా ఇక్కడ పిండం ఇవ్వబడుతుంది, అని భవిష్యమందు ఏకోద్దిష్టములు చెప్పబడ్డాయో, అక్కడ కూడా దానికి పశ్చిమ మందు పిండదానమని తెలుసుకోవాలి. ఎవరికి విడిగా చెప్పబడలేదో వారికి భార్యలతో కూడిన పిత్రాదులను చెప్పాలి. అన్వష్టక, గయ, మాతృశ్రాద్ధములు, మరణించిన రోజున ఏకోద్దిష్టం వీనిని వదలి స్త్రీలకు ఇతరమైన శ్రాద్ధము విడిగా లేదు, అని శంఖోక్తి కూడా. మనువిల్లా - ఆదర్శులందు లేవ భాగులకై అహస్తముతో తుడువాలి. హస్తమందు లేపం లేకపోయినా హస్తముతో తుడువాల్సిందే అని మేధాతిథి అన్నాడు (తొలి ముగ్గురు పిందార్జులు, తరువాతి ప్రవితామహుల తర్వాతి ముగ్గురు 4,5,6 వీరు లేపభాజులు). విష్ణువిల్లా - ఇక్కడ పితరో మాధయధ్వం, అని దర్శములమందు చేతితో ఘర్షణ చేయాలి, అని. కలికయందు సుమంతు విల్లా - ఏకోద్దిష్టములందు, వార్షికములందు దర్శలేపము లేదు. సపిండీకరణాదులందైతే లేపము అంతటా ఉంటుంది, అని.

మా|| మనుః - (అ3 శ్లో 217) అచమ్యోదకే పరావృత్య త్రిరాయమ్య శనైరసూన్, షడ్ ఋతూంశ్చ నమస్కర్యాత్ పితృనే వచ మంత్రవత్. ఉదకం నినయేచ్ఛేషం శనైః పిందాంతికే పునః, త్రిః ప్రాణాయామం కృత్వేతి మేధాతిథిః. అమంత్రం ప్రాణాన్నిరుద్యేతి కర్మాధ్యాయ. మంత్రవత్ - వసంతాయనమః. నమోవః పితర ఇత్యాద్యైః. శేషం పూర్వావసయన శేషం. అశ్వలాయనః - నిప్పులా ననుమంత్రయే తాత్ర పితరోమాద యధ్వం యథా భాగమా వృషాయధ్వమితి సవ్యా వృదుదగా వృత్త్య యథాశక్తి ప్రాణాన్నాసిత్వా అభిపర్యా వృత్త్వా అమీ మదస్త పితరో యథా భాగమా వృషాయ షతేతి చరోః ప్రాణ భక్త్వం భక్షయేన్నిత్యం నినయనం, ఇతి. నిత్య గ్రహణం శేషా భావేఽపి కుర్యాదిత్యర్థః. శౌనకః - అదైషామత్ర పితర ఇత్యాద్యే నానుమంత్రణం. అమీమదంతే త్యాద్యేన మంత్రేణా ప్యను మంత్ర్యతాన్. పిండశిష్టచరోరన్నం కించిదాహ్రయతత్త్వజేత్. ప్రక్షాల్యా చమ్య కుంధంతా మిత్యాద్యై లేపపూర్వవత్. మంత్రైః పిందేష పానీయం నిషించేత్పితృతీర్థతః. వ్యాఘ్రః - అద్భిఃప్రక్షాల్య తత్పాత్రం ప్రతి పిండంతు పూర్వవత్, కృత్వావనే జనం కుర్యాత్ పిండ పాత్ర మధోముఖం. పితృత్వాతీయాదీనాం

అను|| మనువిల్లా - అచమనం చేసి ఉత్తరం వైపు తిరిగి మూడు సార్లు మెలమెల్లగా ప్రాణములను నిరోధించి, ఆరు ఋతువులను నమస్కరించాలి. పితరులను మంత్రం వలె నమస్కరించాలి. మిగిలిన జలాన్ని మెల్లగా పిండముల సమీపమునకే తీసుకెళ్ళాలి, అని. మూడుమార్లు ప్రాణాయామం చేయాలి అని మేధాతిథి. మంత్రం లేకుండా ప్రాణములను నిరోధించి అని కర్మారులు అన్నారు. మంత్రం వలె అనగా వసంతాయ నమః, నమోవః పితరః, అను మొదలగు విధంగా. శేషమనగా ముందు తీసుకున్న

జలశేషము. ఆశ్వలాయను లిట్లా - కూర్చున్న పితరులను ప్రార్థించాలి, అత్ర పితరోమాధయధ్వం, యథా భాగమా వృషాయధ్వం, అని సవ్యంగా ఉత్తరం వైపు తిరిగి (సవ్యపద్ధతిలో) శక్తి కొలది ప్రాణముల నిరోధించి (నాసిక నుండి లాగి) యథా విధిగా తిరిగి, అ మీ మదంత పితరో యథా భాగమావృషాయషత అని చరు ప్రాణభక్షణం చేసి (గాలిలోనే అస్వాదించి) నిత్య కార్యాన్ని ఆచరించాలి, అని. నిత్యం అని చెప్పటం వలన శేషం మిగలకపోయినా ఆచరించాలని అర్థము. శౌనకుడిట్లా - పిదప వీరికి అత్రపితరః అను మొదలగు ఋక్కుతో ఆవాహన చేయాలి. అమీ మదంత అను మొదలగు మంత్రంతో కూడా వారిని అనుమంత్రించాలి. పిండమునకు కాగా మిగిలిన చరు అన్నమును కొంచెంగా వాసన చూసి దానిని విడిచేయాలి. చేయకదుగుకొని ఆచమనంచేసి శుంధంతాం అని మొదలుగా గల మంత్రములతోనే పూర్వంలాగా పితృతీర్థం నుండి పిండములపై నీటిని చల్లాలి, అని. వ్యాఘ్రుడిట్లా - ఆ పాత్రలోని నీటితో పూర్వంలాగా ప్రతిపిండమును ప్రక్షాళన చేసి, ఆ పాత్రను కడిగి పిండపాత్రను అధోముఖంగా చేయాలి, అని. ఇది కాతీయాదులకు చెందినది.

మూ॥ ఆచార్యుః - తతః సవ్యక్ ద్వీరాచమ్య నీవీం విస్రస్య వాగ్యతః. ఆశ్వలాయనః - అసాచభ్యంక్ష్య సాచభ్యంక్ష్యేతి పిండేష్వభ్యంజనాంజనే వాసోదద్యార్థశా మూర్ధాస్తు కాంవా పంచాషడ్వర్ణతాయా, ఊర్ధ్వం స్వరోమైతద్వ్యః పితరో వాసోమానోతోఽన్య త్పితరో యుంగ్ భ్యమితి. క్రార్ధ చింతామణి బ్రాహ్మీ - ఏతద్వ్యః పితరోవాస ఇతి జల్పన్ పృథక్ పృథక్, అముకాముక గోత్రై తత్తుభ్యం వాసః పరేద్భ్యుః. ఇదం కాతీయానాం. ఏతద్వ ఇత్యుపాస్య సూత్రాణి ప్రతిపిండం, ఇతి తత్పుత్రాత్. షోమాద్రో బ్రాహ్మే - శ్రేష్ఠమాహం స్రైక్కుదమంజనం నిత్యమేవహి, తైలం కృష్ణతిలేభ్యశ్చ దద్యాదభ్యంజనంహితత్. త్రైక్కుదం సురమా ఇతి ప్రసిద్ధం. అంజన ప్రాథమ్యం అపస్తంబాది విషయం. తత్రైవ వ్యాఘ్రుః - గంధపుష్పాణి ధూపం చ దీపం చ వినివేదయేత్. దేవలః - దక్షిణం సర్వభోగాంశ్చ ప్రతిపిండం ప్రదాపయేత్, భక్త్యాగ్నా పూపానీక్షాంశ్చవ్యం జనాన్యశనానిచ. తత్రైవ శంఖః - యత్కించితృచ్ఛతేగేహే భక్త్యం భోజ్య మగర్హితం, అనివేద్య నభోత్తవ్యం పిండమూలే కథంచన. ఏతత్సవ్యే నేతికేచిత్. యుక్తంతు అపసవ్యేన.

అను॥ ఆచార్యుడిట్లా - ఆ పిదప చక్కూ రెండుసార్లు ఆచమనం చేసి, నీవినివదలు చేసి, మౌనంగా ఉండాలి అని. ఆశ్వలాయనుడిట్లా - అసౌ అభ్యంక్ష్య, అని పిండములందు అభ్యంజన, అంజన, వాసములను ఇవ్వాలి. దశను కాని (నేనీనబట్ట తునక చివర ముదులు వేసి), మేషరోమనిర్మితమైన రజ్జువు కాని, ఏబై ఏళ్ళు దాటిన వయస్సైతే తన రొమ్ము వెంట్రుకలతో కాని, ఏతద్వ్యః పితరోవాసః మానోతోఽన్యతో పితరోయుజ్జీర్ణం, అని ఉంచాలి, అని. క్రార్ధ చింతామణి యందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - ఏతద్వ్యఃపితరోవాసః, అని పలుకుతూ విడివిడిగా, ఈ ఈ గోత్రముల వారికి ఇది మీకు వస్త్రము అని బుధుడు పఠించాలి, అని. ఇది కాతీయులకు చెందినది. ఏతద్వ్యః అని పూజించి ప్రతి పిండమునకు సూత్రములు,

అని వారి సూత్రాన్ననుసరించి, హేమాద్రి యందు బ్రాహ్మీక్షి ఇట్లా - త్రికకుత్ అను పేరుగల పర్వతం నుండి లభించిన కాటుక ఎల్లప్పుడూ శ్రేష్ఠమని చెప్పారు. నల్లని సువ్వల నుండి లభించిన తైలమును ఇవ్వాలి. ఆ అభ్యంజనము హితమైనది, అని. త్రికకుదమనగా సురమా అని ప్రసిద్ధమైనది. అంజనమునకు ప్రథమస్థానమిచ్చుట ఆపస్తంబాదుల విషయకము. అక్కడే వ్యాఘ్రుడిట్లా - గంధపుష్పములు ధూపము దీపము నివేదించాలి, అని. దేవలుడిట్లా దక్షిణను, అన్ని భోగములను ప్రతి పిండమునకు ఇవ్వాలి. భక్త్యములు, అపూపములు, చెరుకుగడలు, వ్యంజనములు అశనములు ప్రతిపిండమునకివ్వాలి, అని. అక్కడే శంఖుడిట్లా - ఇంటియందు వండబడినది ఏదైనా అగర్భితమైన ఏ భక్త్యభోజ్య పదార్థమైనా ఏ విధంగాను పిండ మూలమందు నివేదించకుండా భుజించరాదు, అని. దీనిని సవ్యంగా చేయాలని కొందరంటారు. దీనిని అపసవ్యంతో చేయటమే యుక్తము.

ముః॥ మనుః-అవజిఘ్రేచ్ఛతాస్పిందాన్ యథాన్యస్తాన్ సమాహితః, తతో, నమోః పితరఇషే, ఇత్యాదినా ఉపస్థానం. మోక్షే- అథా చాంతేమచా చమ్య వారిదద్యాత్ సకృత్ సకృత్. తిల పుష్పాక్షతాన్పుశ్చాత్ అక్షయ్యోదకమేవచ. అత్రదైవేసవ్యం పితృత్వసవ్యమితికర్మః పరిభాషోక్త వచనాత్ సవ్యమితియుక్తం. అత్రశివా ఆపః సంతు సౌమనస్యమస్మిత్వాది ప్రయోగోక్షేయః మాత్యే-దత్వాః ప్రతిగృహ్మీయాత్ ద్విజేభ్యః ప్రాజ్ఞేముఖోబుధః, అఘోరాః పితరఃసంతు సన్నిత్యక్తే పునర్ద్విజైః, గోత్రం తథా వర్ణతాం నమస్తరేత్యుక్తః సత్రైః పునః, దాతారోనోఽభివర్ణంతా మన్వంచైవేత్యుదీరయేత్. స్వస్తివాచనకం కుర్యాత్, పిందాసుద్భుత్య భక్తితః. స్వస్తివాచనాత్ప్రాక్ పాత్రచాలనంకార్యం. హేమాద్రోబృహస్పతిః- భాజనేషుపతిష్ఠత్పు స్వస్తి కుర్యంతియేద్విజాః తదన్నమసురైర్భుక్తం నిరాకైఃపితృభిర్గృతైః. జాతూకర్ణుః- పాత్రాది చాలయేద్రాద్దే స్వయం శిష్యోఽధవాసుతః సప్రీతిఃనవబాలేన, నా నజాత్యాకథంచన. యాజ్ఞవల్క్యః-(ఆచార శ్లో 242) స్వస్తివాచ్యంతతః కుర్యాత్ అక్షయ్యోదకమేవచ. తత్రైవ వృద్ధశాతాతపః- పితృణాం నామగోత్రేణ కరే దేయం తిలోదకం, వ్రత్యేకంపితృ తీర్థేన అక్షయ్యమిదమన్వీతి అత్రవస్త్రిప్రాగుక్తా. తత్రైవనాగరభండే-ఉత్తానమర్చ్య పాత్రంతుకృత్యా దద్యాచ్చ దక్షిణం, హిరణ్యం దేవతానాంచ పితృణాం రజతం తథా. బృహస్పతిః - తస్మాత్పాత్రం కాకిదేవా ఫలం పుష్ప మథాపివా, ప్రదద్యాద్దక్షిణం యజ్ఞే తయాసనఫలోభవేత్. అత్ర పితృద్దేశేన దక్షిణాదానే అపసవ్యం విప్రోద్దేశేన సవ్యమితి మాధవః. కలికాయామాచార్యః-దద్యాద్యజ్ఞోపవీత్యేవ తాంబూలం దక్షిణంతథా. అతిః-వదేచ్ఛతాంస్తతో విప్రాన్ పిత్రాదిభ్యః స్వధోచ్ఛతాం. గోభిలః-అఘోరాః పితరః సన్నిత్యక్త స్వధాం వాయుష్య ఇతి పృచ్ఛతి పితృభ్యః స్వధోచ్ఛతామితుక్తేఽస్తు స్వరేత్యుచ్య మానే ధారాండద్యాదూర్ణం పవాన్తి, ఇతి.

అను॥ మనువిట్లా- ఉంచిన క్రమంగా ఆ పిండములను స్థిరచిత్తంతో వాసన చూడాలి. ఆ పిదప, నమోః పితర ఇషే అను మొదలుగాగల మంత్రంతో ఉపస్థానము, అని. మాత్యమందిట్లా - ఆచాంతమయ్యాక (తిని చేయి కడుగుకున్నాక) ఆచమనంకై

వారికి ఒక్కొక్కసారి నీరు ఇవ్వాలి. పిదప తిల పుష్ప అక్షతలను అక్షయోదకమును ఇవ్వాలి, అని. ఇక్కడ దైవమందు సవ్యంగా పితరులకైతే అపసవ్యంగా అని కర్కుడు. పరిభాషయందు చెప్పిన విధముగానైతే సవ్యముగా అనుట తగును. ఇక్కడ, శివా ఆపసవ్యం సౌమసవ్యమస్తు, అని మొదలుగాగల ప్రయోగము అని తెలుసుకోవాలి. మాత్యమందిట్లా - బుధుడు ప్రాజ్ఞముఖుడై బ్రాహ్మణులకు వానిని ఇచ్చి ఆశీర్వాదమును స్వీకరించాలి. అఘోరాః పితరః సంతు అని బ్రాహ్మణుల నడిగి తిరిగివారు, సస్తు అని అన్నాక, అట్లాగే గోత్రం అభివృద్ధి చెందని, అని నమస్కరించగా తిరిగి వారు ఈతనితో అట్లాగే కాని అని చెప్పగా, దాతారోనోఽభివర్ధంతాం అన్నంచైవ అని పలకాలి. పిండములనెత్తివేసి భక్తితో స్వస్తివాచనకము చేయాలి. స్వస్తి వాచనకన్న ముందు పాత్రములను చాలన చేయాలి (కదిలించాలి). హేమాద్రియందు భృహస్పతి ఇట్లా - తిన్న విస్తళ్ళు అలా ఉండగా స్వస్తి వాచనముద్విజులు చేసినచో, ఆ అన్నమును అసురులు తింటారు, పితరులు నిరాశులై వెళ్తారు. (వెళ్ళాక అసురులు తింటారు) అని. జాతూకర్తి ఇట్లా - శ్రాద్ధమందు పాత్రలను తానే తీయాలి, లేదా శిష్యుడు తీయాలి లేదా కొడుకు తీయాలి. స్త్రీలు కాని పిల్లలు కాని అసజాతీయులు కాని ఎప్పుడూ తీయరాదు, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - స్వస్తివాచనం ఆ పిదప అక్షయోదకము చేయాలి, అని. అక్కడే వృద్ధ శాతాతపుడిట్లా - పితరుల నామ గోత్రములతో (చెప్పి) తిలోదకమును వారి చేతిలోకివ్వాలి. విడివిడిగా, పితృతీర్థంతో, అక్షయ్యం ఇదమస్తు అని, ఇవ్వాలి అని. ఇక్కడ షష్ఠి అని ముందే చెప్పాము. అక్కడే నాగరఖండమందిట్లా - అర్హప్రాత్రను ఉత్తానం చేశాక (బోర్లించింది సరిచేశాక) దక్షిణను ఇవ్వాలి. దేవతలకు హిరణ్యమును, పితరులకు రజతమును ఇవ్వాలి, అని. భృహస్పతి ఇట్లా - అందువల్ల పణమును కాని కాకిణిని కాని ఫలము కాని పుష్పము కాని యజ్ఞమందు దక్షిణను ఇవ్వాలి. దానితో ఆతడు సఫలుడౌతాడు, అని. ఇక్కడ పితరులనుద్దేశించి దక్షిణ ఇస్తే అపసవ్యంగా బ్రాహ్మణులనుద్దేశించి దక్షిణ ఇస్తే సవ్యంగా అని మాధవుడన్నాడు. కాలికయందు ఆచార్యుడిట్లా - తాంబూలము, దక్షిణ వీటిని యజ్ఞోపవీతిగానే ఇవ్వాలి, అని. (సవ్య, అపసవ్య). అత్రి ఇట్లా - ఆ పిదప ఆ బ్రాహ్మణులతో పిత్రాదిభ్యఃస్వధా, అని పలకండి అని చెప్పాలి, అని. గోభిలుడిట్లా - అఘోరాః పితరఃసంతు అని పలికి సంతు అన్నాక స్వదాంవాచయిష్యే అని పలికి అదుగుతాడు ఏతృభ్యః స్వధా అని చెప్పండి అని అదుగగా అస్తు స్వధా అని వారన్నాక, ఊర్జంవహంతీ అను మంత్రంతో జలధారను (తిలోదకంను కాని) ఇవ్వాలి, అని.

మూ. అమృతందేవత - (అపస్తంబమంత్ర బ్రాహ్మణే) పుత్రాన్ పౌత్రానభిశర్మయంతీ ఇత్యపి పరిషేవతే మంత్ర ఉక్తః. అశ్వలాయనః - అదైతాన్ ప్రవాచాయేత్ - పరేతన పితరస్సామ్యాసోగంభీరేభిః పథిభిః పూర్విజేభిః. దత్వాయాస్కృభ్యంధ్రవిదేహభద్రం రయింప నస్తుర్వనరం నియచ్ఛతేతి. మోక్షే-వాతే నాశే ఇతిజపన్ కుశాగ్రేణ విసర్జయేత్. ప్రచేతాః - స్వస్తి వాచ్యం తతఃకృత్వా పితృపూర్వం విసర్జయేత్. అశ్వలాయనః- అన్నం ప్రక్షిర్యేపవీత్వా

ఓంస్వధోచ్యతామితి విస్మజేదస్తు స్వధేతివా. బ్రహ్మనైవరే - ఆమావాశేతిమంత్రంతు పరిత్యాచప్రదక్షిణం, ద్వారోపాంతేతతఃకృత్యాసంయతః ప్రవిశేత్గృహం. ప్రాంజలిశ్చ తతః ప్రావాతాన్ విప్రాన్ సత్యవాదినః, దాతారోనోఽభివర్ధంతాం అన్నం చన ఇతివహి. ఏవ మస్తితితేతంచ కథయంతి సమాహితాః ఏతన్నందల దేశే కార్యమితి హేమాద్రిః. మనుః-దాతారోనోఽభివర్ధంతాం వేదాస్సంతతిరేవచ, శ్రద్ధావనోమావ్యగమత్ బహుదేయంచనోఽస్తు, ఇతి. బౌధాయనః- అన్నం చనో బహుభవేత్ అతిధీంశ్చ లభేమహి, యాచితారశ్చనస్సంతు మాచయాచిష్కంచన, ఇతి. అత్రదాతారోవోఽభివర్ధంతాం-లభధ్వంమా, యాచిధ్వం ఇత్యాద్యౌ హేపరిత్యా విప్రైః ప్రతివచనం కార్యమితి సుదర్శన భాష్యే. స్వాదుషం సదః, ఇతి బ్రాహ్మణా సఃపితరః, ఇతి మంత్రద్వయంచ పఠంతి, శౌనకః- బ్రాహ్మణాసథనిర్యాతాన్ పఠిత్వతిః ప్రదక్షిణం, సద్రీకః స్వజనైస్సార్ధం ప్రణమేద్ర చితాంజలిః, కనిష్ఠ ప్రథమాశ్శేష్ఠ చరమాఃస్యః ప్రదక్షిణే. హేమాద్రి బృహస్పతిః- అధ్యమే సఫలం జన్మభవత్పాదాజ్జవందనాత్, అధ్యమే పంచజాః సర్వేయాతావోఽనుగ్రహోద్ధివం. పత్రశాకాదిదానే నక్షేశితాయూయమీద్యశాః తరిక్షేతజాతం చిత్తాత్తు విస్మృత్యక్షంతు మర్తభ. ప్రచేతాః- విస్మజేద్భక్తి సంయుక్తః సీమాంతే చావ్యనుప్రజేత్, ఇతి.

అను॥ ఆవస్తంబుడైతే (ఆవస్తంబ మంత్ర బ్రాహ్మణమందు) వుత్రాన్ పౌత్రానభితర్చయంతీ, అని కూడా పరిషేచనమందు మంత్రం చెప్పబడింది. ఆశ్వలాయనుడిట్లా - ఇక ఈ పిండములను పఠేతన పితరః, అను మంత్రంతో ప్రవాహాణం చేయాలి (ముందుకు నడిపించాలి పితృలోకానికి) అని. మాత్యమందిట్లా - వాజే వాజే అని జపిస్తూ కుశాగ్రంతో విసర్జన చేయాలి, అని. ప్రచేతుడిట్లా - ఆ పిదప స్వస్తి వాచన చేసి పితరులు ముందుండునట్లుగా వారిని విడిచి పెట్టాలి, అని. ఆశ్వలాయనుడిట్లా - అన్నాన్ని వెదజల్లి ఉపవీతియై ఓంస్వధా, అని చెప్పండి అని లేదా అస్తుస్వధా అని కాని పలికి విడిచి పెట్టాలి, అని. బ్రహ్మవైవర్తమందిట్లా, ఆమావాజ అను మంత్రమును పఠించి, ప్రదక్షిణంను ద్వారసమీపమందు చేసి, పిదప సావధానుడై ఇంటిలోకి ప్రవేశించాలి. చేతులు జోడించి ఆ బ్రాహ్మణులతో ఇట్లనాలి. సత్యవాదులు మీరు దాతారోనో అభివర్ధంతాం అన్నంచనః అని ఇట్లాగా చెప్పాలి. వారు సమాహిత చిత్తులై ఆతనితో అట్లాగే కాని అని అంటారు. దీనిని మండల దేశంలో చేయాలని హేమాద్రి. మనువిట్లా - దాతారోనోభివర్ధంతా.... అస్తు అని, బౌధాయనుడిట్లా - అన్నంచనో బహు.... కంచన, అని. ఇక్కడ, దాతారోనోఽభివర్ధంతా..... అని ఆతడనగా వారు లభధ్వం అని యాచితారశ్చ.... అని అనగామా, యాచిధ్వం అని మొదలుగా వారు అనటాన్ని (ఊహలో), చదివి బ్రాహ్మణులు ప్రతివచనం చేయాలి అని సుదర్శన భాష్యమందు. స్వాదుషం సదః అని బ్రాహ్మణాసః పితరః అని మంత్రములు రెంటిని చదువుతారు. శౌనకుడిట్లా - బయలుదేరిన బ్రాహ్మణులను సమీపించి, స్త్రీలతో కూడి, తన వారితో కూడి మూడు ప్రదక్షిణాలు చేసి చేతులు జోడించి నమస్కరించాలి. చిన్నవారు మొదటగా (ఆవరుసలో) పెద్దవారు చివరగా ఉండాలి ప్రదక్షిణం చేసేప్పుడు, అని. హేమాద్రియందు బృహస్పతి

ఇట్లా - అద్యమే సఫలం జన్మ.... క్షంతుమర్హ, అని చెప్పాలి అని. ప్రచేతుడిట్లా - భక్తితో వారిని విడిచిపెట్టాలి, వెళ్ళేవారిని సీమాంతము వరకు అనుసరించాలి, అని. (ఎనిమిదడుగులని కారికాభాష్యం).

మూ॥ అథపిండ ప్రతిపత్తిః - హేమాద్రావ్రహ్మాండే - పిండమగ్నై సదాదద్యాత్ భోగాశీ పరమంనరః, పత్న్యైప్రజార్థదద్యాద్వైమధ్యమం మంత్రపూర్వకం. ఉత్తమాం గతిమన్విచ్ఛన్ గోషు నిత్యం ప్రయచ్ఛతి. ఆజ్ఞాం ప్రజ్ఞాం యశఃకీర్తిం అప్పుపిండం ప్రవేశయేత్ ప్రార్థయన్ దీర్ఘమాయుష్యం వాయుసేభ్యఃప్రయచ్ఛతి. ఆకాశం గమయేదపు స్థితో వాదక్షిణాముఖః ఆశ్వలాయనః - వీరంమేదత్త పితర, ఇతి పిందానాం మధ్యమంపత్నీం ప్రాశయేత్ ఆ ధత్త పితరోగర్భం కుమారం పుష్కరప్రజం. యథాయ మరపా అసదితి, భర్రాదత్తస్య అద్యే నాదాయద్విశీయేన ప్రాశనం. అపస్తంబస్త దానే మంత్రమాహ - అపాంకోష్ఠపథీనాంరసంప్రాశయామి, భూతకృతం గర్భంధత్స్వేతి మధ్యమం పత్న్యై ప్రయచ్ఛతి. ప్రాశనేపి, యథేహ పురుషోఅసది, తితదీయః పారః. అన్యేషాం తత్రదా భాయాంజ్ఞేయః తత్రైవ శంఖః - పత్నీవామధ్యమం పిండమశ్మీయాత్ ఆర్తవాన్వితా కలికాయాంఛా గరేయః - ప్రాచీనావీతిహ మంత్ర్యపత్నీం పిండో విభజ్యతే, ప్రతిపత్న్యస్య మంత్రస్య కర్త వ్యాప్తుత్తరత్రతు. మాధవీయేవిష్ట ధర్మ - తీర్థశ్రాద్ధేసదాపిందాన్క్షిపేత్తీర్థేసమాహితః. యాజ్ఞ వల్క్యః - పిందాస్త గోఽజావిప్రేభ్యోదద్యాదగ్నై జరేఽపివా. భృహస్పతిః - అన్యదేశగతాపత్నీరోగిణీ గర్భిణీ తథా, తదాతం జీర్ణవృషభః భాగోవాభోక్తుమర్హతి. అథపిండోపపూతే - హేమాద్రా ప్రాయశ్చితకాండే దేవలః - శ్వస్గుకాలఖరైః పిండోస్సుష్టోభిన్నః ప్రమాదతః, కర్తృరాయుష్యనాశస్యాత్ ప్రేతస్తంబోపసర్పతి. జాతూ కర్ణుః - పూర్వక్షోకాంతే - తద్దోషపరిహారార్థం ప్రాజాపత్యం ప్రకల్మయేత్, పునస్సాత్వాతదాకర్తాపిండం కుర్యాద్యధావిధి. కాకస్సర్వేతున దోషః - పిండోపపూతం ప్రత్రమ్య-ధనస్య చవిశాశస్యాత్ కాక స్పర్శాదికం విసేతి. తత్రైవ శ్లోకేగాతమాక్షేః స్మృతిదర్శణేఽతి - మార్కాదమూషక స్పర్శే పిండేపద్విదళీకృతే పునఃపిందాః ప్రదాతవ్యాఃతేనపాకేనతతక్షణాత్. బౌధాయనః - శ్వచాందాలాదిభిః స్పృష్టః పిండోయద్యుపహన్యతే, ప్రాజాపత్యం చరిత్యాథ పునఃపిండం సమాచరేత్.

అను॥ ఇక పిండ ప్రతిపత్తి (వినియోగము) హేమాద్రియందు బ్రహ్మాండోక్తి ఇట్లా - భోగమును కోరే నరుడు మొదట ఎప్పుడూ పిండమును అగ్నియందు ఇవ్వాలి, సంతానము కోరువాడు మంత్రపూర్వకముగా మధ్యమ పిండమును భార్యకివ్వాలి, అని. ఉత్తమం గతిని కోరువాడు ఎప్పుడూ గోవులకు ఇవ్వాలి. ఆజ్ఞ, ప్రజ్ఞ, యశస్సు, కీర్తి వీటిని కోరువాడు పిండమును నీటియందు విడువాలి దీర్ఘాయుస్సును కోరువాడు కాకులకు ఇవ్వాలి. దక్షిణాభిముఖుడై నీటియందు నిలబడి ఆకాశమందు విడువాలి. ఆశ్వలాయనుడిట్లా - వీరంమేదత్త పితర, అను మంత్రంతో పిండములలోని మధ్యమ పిండమును భార్యకు ప్రాశనకై ఇవ్వాలి (తీనుటకు). ఆధత్తపితరో.... అసత్, అను ఈ మంత్రంతో భర్త ఇచ్చిన దానిని, తొలి మంత్రంతో స్వీకరించుట, రెండవ మంత్రంతో ప్రాశనము, అని. అపస్తంబుడు వానమందు మంత్రాన్ని ఇట్లా చెప్పాడు - అపాంకోష్ఠపథీనాం..... ధత్స్య, అనే మంత్రంతో

మధ్యమ పిందాన్ని భార్యకివ్వాలి, అని. ప్రాశనమందు కూడా, యథేహ పురుషో అసత్, అనే మంత్రం ఆతని పాఠమందు కలదు. ఇతరులకు ఆయాశాఖలయందు తెలుసుకోవాలి. అక్కడే శంఖుడిట్లా - ఋతుమతి అయ్యాక భార్య మధ్యమ పిండమును భుజించాలి, అని. కలిక యందు ఛాగలేయుడిట్లా - ప్రాచీనావీతుడై ఆమంత్రణ చేసి భార్యల, పిండమును విభజించి ఇవ్వాలి. ఇక్కడ ప్రతి భార్య దగ్గర ఈ మంత్రమును ఆవృత్తి చేయాలి, అని. మాధవీయమందు విష్ణు ధర్మోక్తి ఇట్లా - తీర్థ శ్రాద్ధమందు ఎప్పుడూ పిండములను సావధానమనసుడై తీర్థమందు వేయాలి, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - పిండములను గోవునకు మేకకు, బ్రాహ్మణునకు, అగ్నియందు, నీటియందు వీటిలో ఎక్కడైనా ఇవ్వాలి, అని. బృహస్పతి ఇట్లా - భార్యవేరే దేశమునకు పోయిన ఎడల, రోగిణియైన, గర్భిణి యైనా, అప్పుడు దానిని మునలి ఎద్దు కాని మేకపోతు కాని తినుటకర్హమైనది, అని. ఇక పిండోపఘాతమందు-హేమాద్రియందు ప్రాయశ్చిత్త కాండమందు దేవలుడిట్లా - కుక్క నక్క గాడిద ఇవి పిండమును ముట్టినా, వీటి స్పర్శతో ప్రమాదం వల్ల భిన్నమైనా దీనివల్ల కర్తకు ఆయుష్య నాశమౌతుంది. ప్రేత దానిని చేరదు, అని. జాతూ కర్షుడు - పూర్వశ్లోకం చివర - ఆ దోష పరిహారం కొరకు ప్రాజా పత్యవ్రతమాచరించాలి, తిరిగి స్నానం చేసి అప్పుడు కర్త శాస్త్ర ప్రకారం పిండం చేయాలి, అని. (మూడు రోజులు ప్రార్థన, మూడు రోజులు రాత్రి పూట, మూడు రోజులు ఆయాచితంగా వచ్చిన దానిని తినాలి. తరువాత మూడు రోజులు ప్రాజాపత్యమాచరిస్తూన్న ద్విజుడు తినరాదు. ఇది ప్రాజాపత్యవ్రతం). కాక స్పర్శయందు దోషం లేదు. పిండోపఘాతాన్ని గూర్చి ఆరంభించి - కాకస్పర్శాదికము లేకపోతే ధన నాశమౌతుంది, అని. అక్కడే శ్లోకమందు గౌతమోక్తి కలదు. స్మృతి దర్పణమందు అత్రి ఇట్లా - పిల్లి, ఎలుక వీటి స్పర్శవల్ల పిండం రెండు భాగాలైతే అదే పాకంతో ఆ క్షణంలోనే తిరిగి పిండముల నివ్వాలి, అని. బౌధాయనుడిట్లా - కుక్క చండాలుడు మొదలగు వారితో ముట్టబడి పిండము నాశమైతే, ప్రాజాపత్యవ్రతాన్ని ఆచరించి, ఇక తిరిగి పిండమునుంచాలి, అని.

మూ|| బోపదేవోఽ ప్యేవమాహ - అధదినాంతరేషు ప్రాజాపత్యమాత్రం. శేషప్రతిపత్తిత్వేన పిందావృత్తౌ మానాభావాదితి మైథిలాః. తస్మి సపిండికరణాదౌ శేషనాశే సంయోజనాది లోపాపత్తేః . తేన, నచనాద్యమనే ఇమాత్రాపితన్మాత్ర పిండదానావృత్తిః. అతఏవ, నచనక్తం శ్రాద్ధంకుర్వీత, అరభేచాఽభోజన మాసమావనాత్, ఇత్యాపస్తంబధర్మసూత్రం. రాత్రౌ భోజన మాత్రం పూర్వేద్యుః కార్యం. శ్రాద్ధ సమాప్తిస్తు పరదినే ఏవ. సమాప్తి పర్యంతం కర్తు రుపవాసశ్చేతి హరిద్రతేన వ్యాఖ్యాతం. తస్మాత్పాకాంతరేణ పిండదాన మాత్రం కార్యం. అథ పిండ నిషిద్ధ కాలః - సచ ప్రాయేణ మహేల యాది నిర్దయే పూర్వముక్తః. హేమాద్రౌ బృహత్పూరశః - యుగా దిమమ ఫూయాంచ విషువత్యయనేతథా, భరణీమ చకుర్వీత పిండ నిర్వపణంనహి. స్మృతిరత్నావళ్యాం - పుత్రేజాతేవ్యతీపాతే గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః, శ్రాద్ధం కుర్యాత్ప్రయత్నేన పిండ నిర్వపణాద్యతే. తత్రైవకార్యాయనః - వృద్ధైరనంతరంచైవ యావన్యాసస్సమాప్యతే, తావత్పిందావైవదద్యాత్స

కుర్యాత్తిల తర్పణం. బౌధాయనః - సంస్కారేషు తథాన్యేషు మాసం మాసార్థమేవచ, తథా - భానౌభౌమేత్రయౌ దశ్యాం నందా భృగు మఘాసుచ, పిండదానం మృదాస్నానం, సకుర్యాత్తిల తర్పణం. త్రిస్థలీసేతౌకార్షాజినిః - వివాహప్రతచూడాసువర్ణమర్థం తదర్థకం, ఉత్తరార్థంప్రాగ్భుత్. వృద్ధిమాత్రేతథాన్యత పిండదాన నిరాక్రియా, కృతాగర్గాదిభిర్బుభైః మాసమేకంతుకర్మణాం, హేమాద్రాజ్యోతిః పరాశరః - వివాహేవిహితే మాసాన్య జేయుః ద్వాదశైవహి, సపిందాః పిండ నిర్వాసం హంజీబంధేషదేవహి. తత్రైవ - మహాలయే గయూశ్రాద్ధే మాతా పిత్రోఃక్షయేఽహని, యన్య కన్యపిమర్త్యస్య సపిండీకరణే తథా, కృతో ద్వాహోఽపికుర్వీత పిండ నిర్వాపణం సదా, ఇతి. మాతాపిత్రోరితిక్షయా హవిశేషణం. హవిరుభయత్సవదవివక్షితం. తేన క్రాతృపితృవ్యాది వార్షికేఽపి పిండ దానం కార్యమితికేచిత్. సపిండీకరణం నవ శ్రాద్ధ ర్షోదశశ్రాద్ధోపలక్షణార్థమితి నిర్ణయామృతే ఉక్తం. క్షయాహేలిశేషః సంగ్రహే - మాతాపిత్రౌరాభీకేతు వివాహిదిషు సర్వదా, తిలైఃపిందాః ప్రదాతవ్యాః అన్యశ్రాద్ధే వివర్జయేత్. అత్రమూలం చింత్యం. రామకౌతుకే - నందాశ్చకామర వ్యారభృగ్నగ్ని పితృకాలభే, గండేవైభృతి పాతేవ పిందాఃత్యాజ్యాః సుతే ష్ఠభిః. విశ్వరూపనిబంధే - తిథివార ప్రయుక్తోయో దోషోవై సముదావృతః, సశ్రాద్ధే తన్నిమిత్రే స్యాత్ నాన్య శ్రాద్ధే కదాచన. అన్యత్సూక్తం ప్రాక్.

అను॥ బోవదేవుడు కూడా ఇట్లాగే చెప్పాడు. ఇక దినాంతరమందైతే ప్రాజాపత్యమాత్రము. శేష (కర్మ) ప్రతిపత్తితో (ప్రాప్తి) పిండ ఆవృత్తి యందు ప్రమాణం లేదు కనుక అని మైథిలులన్నారు. అది కాదు. సపిండీకరణాదులందు శేషనాశమైతే సంయోజనాదుల లోపం జరగాల్సి వస్తుంది. అందువల్ల వచనం వల్ల వమనం యందు వలె ఇక్కడ కూడా అంత మాత్రం పిండదాన ఆవృత్తి. అందువల్లనే, నక్షమందు శ్రాద్ధం చేయరాదు, ఆరంభిస్తే సమాప్తి వరకు భోజనం చేయరాదు, అని. ఆపస్తంబ ధర్మ సూత్రమందు కలదు. రాత్రి భోజన మాత్రము, ముందు రోజు చేయాలి శ్రాద్ధ సమాప్తి మాత్రము పరదినమందే సమాప్తి వరకు కర్త ఉపవాసం చేయాలి అని హరదత్తుడు వ్యాఖ్యానించాడు. అందువల్ల మరో పాకంతో పిండదాన మాత్రం చేయాలి. ఇక పిండ నిషిద్ధ కాలము - దానిని తరచుగా మహాలయాది నిర్ణయమందే ముందే చెప్పాము. హేమాద్రియందు బృహత్పరాశరుడిట్లా - యుగాదులందు, మఘయందు, విషువదయన మందు (మేషతులలు) భరణులందు పిండ నిర్వపణము చేయరాదు, అని (దానం). స్మృతిరత్నావళియందిట్లా - పుత్రుడు జన్మిస్తే వ్యతిరేకమందు, చంద్ర సూర్యుల గ్రహణమందు, ప్రయత్నపూర్వకముగా శ్రాద్ధం చేయాలి, పిండదానం లేకుండానే అని. అక్కడే కాత్యాయనుడిట్లా - వృద్ధి తరువాత (జన్మదినం) ఒక మాసనమాప్తి వరకు పిండములివ్వరాదు, తిలతర్పణం విదువరాదు, అని. బౌధాయనుడిట్లా - సంస్కారములందు అట్లాగే ఇతరమైన వాటియందు మాసం కాని మాసార్థం కాని తర్పణం చేయరాదు, అని (పదిహేను రోజులా? ఆరు నెలలా). అట్లాగే - ఆదివారం, మంగళవారం, త్రయోదశి, నంద, (ప్రతిపద, షష్ఠి, ఏకాదశి), శుక్రవారం, మఘనక్షత్రం వీనియందు పిండదానము, మట్టిస్నానము, తిలతర్పణము

చేయరాదు, అని. త్రిస్తలీసేతువుయందు కార్షాజిని ఇట్లా - వివాహ, వ్రత (ఉపవీతం), చూడాకరణం వీనియందు సంవత్సరము, ఆరునెలలు, మూడు నెలలు (వరుసగా) పిండదానం, మృత్తికాస్నానము తిలతర్పణము చేయరాదు, అని. వృద్ధి మాత్రమందు, అట్లాగే ఇతరమైన చోట్ల పిండదాననిరాకరణమును గర్గాది ముఖ్యులు చేశారు, కర్మలకు ఒక నెలవరకు నిరాకరణము. హేమాద్రియందు జ్యోతిః పరాశరుడిట్లా - వివాహం జరిగితే పన్నెండు మాసములను వదలాలి. మౌంజీ బంధమందు ఆరుమాసములను సపిండులు పిండ నిర్వాపమును, వదలాలి అని (పెట్టరాదు) అక్కడే-మహాలయమందు గయాశ్రాద్ధ మందు, తలిదండ్రులు మరణించిన రోజున, ఏదో ఒక మనిషి యొక్క సపిండికరణమందును, వివాహమైనప్పటికీ, పిండ నిర్వపణాన్ని ఎప్పుడూ చేయాలి, అని. మాతాపితరుల అనేది క్షయాహమునకు విశేషణము, హవిరుభయత్నము వలె, వివక్షితము కాదు. అందువల్ల భ్రాత, పితృవ్యాదుల వార్షిక మందు పిండదానం చేయాలని కొందరంటారు. సపిండికరణము నవశ్రాద్ధ, షోడశ శ్రాద్ధములకు ఉపలక్షణార్థమని, నిర్ణయామృతమందు చెప్పారు. క్షయాహమందు విశేషాన్ని సంగ్రహమందిట్లా - మాతపితరుల ఆభిషేకమందు, వివాహదులందు ఎప్పుడూ సువ్యవలతో పిండములనివ్వాలి, ఇతర శ్రాద్ధములందు ఇవ్వరాదు, అని. దీనికి మూలాన్ని విచారించాలి. రామ కౌతుకమందిట్లా - నంద (ప్రతిపత్, షష్ఠి, ఏకాదశి) అశ్వ (ద్వితీయ) కామ (త్రయోదశి) తిథులందు ఆదివారం, మంగళవారం, శుక్రవారం లందు కృత్తిక, పితృ (మఘ) కాల(భరణి) ఈ నక్షత్రములందు గండము, వైద్యుతి, వ్యతీపాతము వీనియందు పుత్రులను కోరేవాడు పిండములను వదలరాదు, అని. విశ్వరూప నిబంధమందిట్లా - తిథివార ప్రయుక్తమైన దోషం ఏది చెప్పబడిందో, అది ఆ నిమిత్తక శ్రాద్ధమందు మాత్రమే ఉంటుంది. ఎప్పుడూ ఇతర శ్రాద్ధములందు ఉండదు అని. ఇతరమైన వాటిని ముందే చెప్పాము.

మూ॥ ఉచ్చిషేద్యానసన మాహాహేమాద్రౌపసివ్యః - శ్రాద్ధేనోద్వానసనీయాని ఉచ్చిషేన్యాదితః క్షయాత్, క్షౌతంతేనై సుధాధారాస్తాఃపి బంత్యకృతోదకాః. వ్యాసః-ఉచ్చిష్టం నప్రమృజ్యాత్తు యావన్నాస్తమితో రవిః, ఇదం గృహంతర సత్సే. ఏకగృహేతు మనుః - ఉచ్చేషణంతు తత్తస్మై ద్యావద్యిప్రావిసర్జితాః, తతోగృహబలింకుర్యాత్ ఇతిధర్మోవ్యవస్థితః. బలి వైశ్వదేవాదినిత్యకర్మేతి మేధావిధిః. బ్రహ్మాండే - శూద్రాయచానుపేతాయ శ్రాద్ధో చ్చిష్టం నదాపయేత్. తథా - కామంద్యావృ నర్వంతు శిష్యేయ చనుతాయచ, భోక్తవ్యమితి శేషః జాతూ కర్షణః - ద్విజభక్తావశిష్టంతు శుచిభూమౌ నిఖానయేత్. అథవైశ్వదేవాది - అత్రమామకఃశ్లోకః - శ్రాద్ధే అనగ్నిక కర్తృతే అగ్నికరణాత్ పశ్చాజ్ఞాపోతిర్గురిస్త్వంతే స్వానధవాభదేద్వికిరతః పశ్చాత్పృథక్త్యే పచేః, శ్రాద్ధాన్తే త్వథవా మహాలయ విధా పూర్వంభుజేః స్వాత్క్షయే, త్వన్తే మాసుచ మధ్యతః శుభవిధా వాదే తథా సాగ్నికే. అస్సార్ఘ్యః. సాగ్నేః పృథక్ పాకేన సర్వతాదా వైశ్వదేవః పక్షాంతం కర్మనిర్యర్థ వైశ్వదేవంచ సాగ్నికః, పిండయజ్ఞంతతః కుర్యాత్తతోన్వాహార్యకంబుధః పితర్యం నిర్వపేత్సాకం వైశ్వదేవార్థమేవచ, వైశ్వదేవం సపితర్యంసదార్థం వైశ్వదేవికమితి లౌగాక్షిస్మృతేః.

అత్ర సాగ్నిక అహితాగ్ని రితి హేమాద్రిః. శ్రాద్ధా త్రాగేవకురీన్విత వైశ్వదేవంతు సాగ్నికః, ఏకాదశాహికం ముక్వాతత్రహ్యంతే విధీయతే, ఇతి హేమాద్రోశాలం కాయనోక్తేశ్చ. తత్రైవపరిశిష్టే-సంప్రాప్తే పార్వణ శ్రాద్ధే ఏకోద్దిష్టేత వైవచ, అగ్ర తోవైశ్వదేవస్యాత్ పశ్చాదేకాదశేహని. స్మారాగ్నిమతాం తద్రహితానాం వాగ్నీ కరణోత్తరం వికిరోత్తరం వా హోమమాత్రం పృథక్వాకేన. భూతయజ్ఞాదితుశ్రాద్ధాంతే ఏవ. అత్రమూలం హేమాద్రి చంద్రికాదౌ స్పష్టం. సర్వేషాం శ్రాద్ధాంతేవా తత్వాకేన వైశ్వదేవనిత్య శ్రాద్ధాదీతితృతీయః. శ్రాద్ధం నిర్వృత్య విధివత్ వైశ్వ దేవాదికంతతః, కుర్యాద్విక్షాంతతోదధ్యాత్ హంతకారాదికం తథా, ఇతి పైరీససి స్మృతేః. తతః = శ్రాద్ధకేషేత్. శ్రాద్ధాహ్ని శ్రాద్ధకేషేష వైశ్వదేవం సమాచరేదితి చతుర్వింశతి మతాచ్చ. ఏవం వైశ్వదేవకాలత్రయస్య అశార్కే సాంఖ్యాయన పరిశిష్టముదా హ్యత్యైవం వ్యవస్థాంతా. అదౌపుద్ధౌక్షయే చాస్తేదర్శయద్యే మహాలయే, ఏకోద్దిష్టేనివృత్తేతు వైశ్వదేవోవిధీయతే, ఇతి బహుస్మృత్యుక్తత్వాత్ సర్వేషాంశ్రాద్ధానై వేతే మేధాతిథి స్మృతిరత్నా వల్పదయో బహవః.

అను॥ ఉచ్చిష్టమును పారేయటం గూర్చి హేమాద్రియందు వసిష్ఠుడు ఇట్లా అన్నాడు - శ్రాద్ధమందు ఉచ్చిష్టమును (దినసమాప్తి వరకు) తొలి నుండి చివరదాకా పారవేయరాదు. తర్పణము పొందనివారు (చేయబడని) ఆ అమృత రూపధారలను, కారుతున్న వానిని పానం చేస్తారు అని. వ్యాసుడిట్లా - సూర్యుడు అస్తమించేదాక ఉచ్చిష్టమును శుద్ధి చేయరాదు, అని. ఇది మరో ఇల్లు ఉన్న పక్షంలో ఒకే ఇంట్లో ఐతే మనువిట్లా - బ్రాహ్మణ విసర్జన జరిగే వరకు ఆ ఉచ్చిష్టము ఉండాలిందే. ఆ పిదప గృహబలి చేయాలి, అని ధర్మవ్యవస్థ (బ్రాహ్మణ విసర్జన, ఉచ్చిష్ట విసర్జన అని) అని. బలి వైశ్వదేవాదులు నిత్యకర్మ అని మేధా తిథి అభిప్రాయం. బ్రహ్మాండ పురాణమందిట్లా - శూద్రునకు ఉపనయనం కానివారికి శ్రాద్ధోచ్చిష్టమును ఇవ్వరాదు (పెట్టరాదు) అని. అట్లాగే - శిష్యునకు సుతునకు స్వేచ్ఛగా అంతా ఇవ్వచ్చు అని. వారు తినవచ్చు అని అర్థము. (ఇష్టపడితే). జాతుకర్ణి ఇట్లా - బ్రాహ్మణులు తినగా మిగిలిన దానిని శుద్ధమైన ప్రదేశమందు పాతిపెట్టాలి, అని. ఇక వైశ్వదేవాదులు ఇక్కడ నా శ్లోకము - శ్రాద్ధమందు అనగ్నికుడు (అగ్నిహోత్రికాని వాడు) కర్త ఐతే ఆతడు అగ్ని కరణం తరువాత హోమము, బలి (వైశ్వదేవం) చివర ఉంటుంది. లేదా పాకం విడిగా ఉంటే వికిరం తరువాత, ఉంటుంది. లేదా మహాలయ విధిలో శ్రాద్ధం చివర, క్షయాహమందు భోజనం తరువాత, అమావాస్యయందు చివర, శుభకార్యములందు మధ్యలో. సాగ్నికునకు అదిలో అని. దీని అర్థమిట్లా - సాగ్నికుడు విడి వంటతో అన్ని చోట్ల తొలుతనే వైశ్వదేవమాచరించాలి అని. పక్షాంత కర్మనాచరించి, వైశ్వదేవమాచరించి, సాగ్నికుడై ఆ పిదప పిండ పితృయజ్ఞమాచరించాలి. ఆ పిదప బుధుడు అన్వాహార్యక కర్మ ఆచరించాలి. (పితరుల మానీకాగ్ని అన్వాహార్యమన్నారు. అదే అమావాస్య వాటి నెల శ్రాద్ధం). పితరుల కొరకు పాకం చేయాలి. వైశ్వదేవం కొరకు చేయాలి. వైశ్వ ణీవపాకం పితరుల కొరకు కాదు. అమావాస్య పాకము వైశ్వదేవికము కాదు, అని త్రోగాక్షిస్మృతి. ఇక్కడ సాగ్నిక పదము అహితాగ్ని పరకమని హేమాద్రి. సాగ్నికుడు శ్రాద్ధము

కన్నముందే వైశ్నవేపమాచరించాలి. ఏకాదశా (పదకొండవ రోజు) హక్రాద్ధమందైతే, అక్కడ చివర వైశ్నవేపము చెప్పబడుతోంది, అని హేమాద్రి యందు శాలంకాయనేస్త్రీ కూడా. అక్కడే పరిశిష్టమందిట్లా - పార్వణ శ్రాద్ధం వచ్చినా, ఏకోద్దిష్టమందైనా క్రమంగా తొలుత వైశ్నవేపముంటుంది, పదకొండవ రోజు శ్రాద్ధమందైతే తరువాత వైశ్నవేపం అని. (ఏకోద్దిష్టం = 11 రోజు శ్రాద్ధం). స్మార్తాగ్నికలవారికి, అదిలేనివారికి అగ్నికరణం తరువాతనో వికిరం తరువాతనో, విడిపాకంతో హోమం మాత్రమే. భూత యజ్ఞదులైతే శ్రాద్ధాంతమందే. వీటికి మూలాన్ని హేమాద్రిచంద్రికాదుల్లో స్పష్టంగా చూడవచ్చు. అందరికీ (స్మార్తాగ్నికల, లేని) శ్రాద్ధాంతమందు కాని, అదే పాకంతో వైశ్నవేపనిత్యశ్రాద్ధాలు, అని మూడోమార్గం. శ్రాద్ధ మాచరించి విధిప్రకారము ఆ పిదప వైశ్నవేపాదికము, చేయాలి. ఆ పిదప భిక్ష ఇవ్వాలి. అట్లాగే హంతకారులు ఇవ్వాలి, అని పైతీనసి స్మృతి. ఆ పిదప అనగా శ్రాద్ధ శేషంతో. శ్రాద్ధం రోజున శ్రాద్ధ శేషంతో వైశ్నవేపమాచరించాలి, అని చతుర్వింశతి మతం వల్ల కూడా తెలుస్తోంది. ఈ రకంగా వైశ్నవేపం యొక్క మూడుకాలాలను, అశార్కమందు సాంఖ్యాయన పరిశిష్టాన్ని ఉదహరిస్తూ ఈ రకంగా నియమ వ్యవస్థ చెప్పబడింది. - వృద్ధి శ్రాద్ధమందు అగ్నికరణం తరువాత ఆదిలోను, క్షయశ్రాద్ధమందు చివరలోను, అమావాస్య మహాలయములందు మధ్యలోను, ఏకోద్దిష్టమందు, అయ్యక వైశ్నవేపం విధించబడింది, అని. అనేక స్మృతుల్లో చెప్పబడింది కనుక అందరికీ, శ్రాద్ధాంతమందే అని మేధావిధి స్మృతి రత్నావర్యాదులు అనేకనిబంధకారులు భావించారు.

మూ॥ బోపదేవస్త్రి, వృత్తికారేణ విసర్జనాంతం శ్రాద్ధముక్త్యా ఉచ్చేషణంతు, ఇతి పూర్వోక్త మనువాక్యోదాహరణాత్ ఐచ్ఛాచానాం శ్రాద్ధాంతవివ. మధ్య పక్షస్వస్య శాఖా పరఃపాతాహ. హేమాద్రిస్త్రి వృద్ధావప్సంతే ఏవ వైశ్నవేపమాహ. కాతీయానాంతు శ్రౌతస్మార్తాగ్నిమతాం ఆదావేకేనైవ పాకేన తిక్కర్య అన్యేషాం మతే తైః రీయాణాంతు సాగ్నికానాం సర్వతాదౌవైశ్నవేపః, పంచయజ్ఞాశ్చ అంతే చేతి సుదర్శన భాష్యే ఉక్తం. అస్యపక్షద్వయస్య పూర్వవర్త్యవస్థా. హేమాద్రోమార్కందేయః - తతోనిత్యక్రియాంకుర్యాత్ భోజయేచ్చ తతోఽతిథీన్, తతస్తదన్తం భుంజీతనవాభ్యుత్థాదిభిర్నరః తతః = శ్రాద్ధశేషాత్ నిత్యక్రియాం=నిత్యశ్రాద్ధం. తత్ర - పృథక్ పాకేననైత్యకం, ఇతితే నైవోక్తేః. పాకైశ్చైవకల్పః అథనిత్యశ్రాద్ధం - హేమాద్రో వ్యాసః - ఏకమప్యశయేద్విప్రంషణ్ణామప్యన్యహం గృహీ, అపీత్యనుకల్పః. ప్రచేతాః - నా మంత్రణంనహోమంచ నాహ్వనం నవిసర్జనం, నపిందదానం వికిరం నదద్యాదత్రదక్షిణాం. అత్ర - నిర్దిశ్యభోజయిత్వాతుకించి ద్దత్వా విసర్జయేత్, ఇతితేనైవోక్తేః దక్షిణావికల్పః. యత్తు - నిత్య శ్రాద్ధం దైవ హీనం నియమాది వివర్జితం, దక్షిణారహితం నైవ దాతృ భోక్తృ ప్రతోజేరిఘతం, ఇతి కాశీఖండే. తద్విషాభావ పరమితి. పృథ్వీచంద్రః. భవిష్యే - అవాచానం స్వధాకారం పిందాగ్నౌ కరణాదికం, బ్రహ్మచర్యాదినియమా విశ్వేదేవానవైవహి. దాతృవాచామధభోక్తృవాచాం నియమోనచవిద్యతే. ఏ తద్ధి వాఽసంభవే రాత్రావపికార్యం. దివోదితాని కర్మాణి ప్రమాదాదకృతానినై యామిన్యాః ప్రహరం యావత్ తావత్కర్మాడికారయే ది తి బృహన్నారదీయోక్తేః. రాత్రోప్రహరపర్యంతం దివాకృత్యానికారయేత్ బ్రహ్మయజ్ఞంచ సౌరంచ

వర్ణయత్నా విశేషత ఇతి పుట్నీచంద్ర ధృత సంగ్రహోక్తేచ్ఛ. నచ దార్పికాబ్ధి కాద్యపి రాత్రౌ స్వాదితి వాచ్యం - ఇహాపత్తేః. తస్య తిథి సంబంధిత్వాత్. సంధ్యారాత్రౌ నకర్తవ్యం శ్రాద్ధంఖలు విచక్షణైః ఇతి విష్ణాద్వైః రాత్రౌ నిషేధాత్. అత ఏవ అల్పద్వాదశ్చా ముషః కాలేద్వయం కుర్యాత్ ప్రాతరధ్యాన్యాకం తదా ఇత్యాద్వైః వాక్యైః త్రయోదశీ శ్రాద్ధం నా పక్వప్యతే. భిన్న విషయత్వాదిబుద్ధ్యం మదనరత్నే. నిత్యం త్వపక్వప్యతే. అన్యహ మిత్తుక్తే స్థితి సర్వాధికాభావాత్. యథాచనుదర్శనభాష్య - పరపక్షేపిత్యాదీతి నియమేఽపి నిత్యశ్రాద్ధత్వే సంవత్సరమిత్యత్యంత సంయోగే ద్వితీయా బలాచుక్తపక్షేఽపి ఇత్యుక్తం. తథారాత్రా వపి. తథాచమాధవేన ప్రతిపత్ ప్రకరణే స్పష్టముక్తం. వయంచాగ్రే వక్ష్యామః అస్యదినే అకరణే లోప ఏవ. రాత్రౌ శ్రాద్ధం నకురీత, ఇతి నిషేధాదితి పుట్నీచంద్రః.

అను॥ బోపదేవుడిట్లా - పృథ్వికారుడు, విసర్జనాంతము వరకు శ్రాద్ధాన్ని చెప్పి ఉచ్చేషణం ఐతే, అని ముందు చెప్పిన మనువు వాక్యాన్ని ఉదాహరించినందువల్ల బహ్వుచులకైతే (ఋక్) శ్రాద్ధాంతమందే, మధ్యపక్షమైతే ఇతర శాఖల పరమైనది, అని అన్నాడు. హేమాద్రి ఐతే వృద్ధి యందుకూడా అంతమందే వైశ్వదేవాన్ని చెప్పాడు. కాశీయులకైతే శ్రౌతస్మార్తాన్ని కలవారికి తొలుత ఒకే పాకంతోనే అని కర్ముడన్నాడు. ఇతరుల మతమందు తెత్తిరీయాలకు, సాగ్నికులకు అంతటా తొలుత వైశ్వదేవము, పంచయజ్ఞములైతే అంతమందు అని సుదర్శన భాష్యంలో చెప్పారు. ఈ రెండు పక్షముల వారికి ముందు చెప్పినట్లు నిర్ణయము. హేమాద్రియందు మార్కండేయుడిట్లా - ఆ పిదప నిత్యక్రియను (శ్రాద్ధం) ఆచరించాలి, ఆ పిదప శ్రాద్ధశేషంతో అతిథులను భుజింపచేయాలి. ఆ పిదప ఆ అన్నమునే భృత్యులు మొదలగు వారితో కలిసి కర్త భుజించాలి. తతఃఅనగా శ్రాద్ధ శేషంతో అని. నిత్య క్రియ అనగా నిత్య శ్రాద్ధము. అక్కడ - విడి పాకంతో నిత్యశ్రాద్ధము, అని అతడే చెప్పాడు. ఒకే పాకము అనే విషయంలో వికల్పం చెప్పాడు. ఇక నిత్య శ్రాద్ధము - హేమాద్రియందు వ్యాసుడిట్లా - గృహస్థుడు షట్దైవత్యపితరులకై ప్రతిరోజు ఒక బ్రాహ్మణునకైనా భుజింపచేయాలి, అని. అపి అనే శబ్దము అను కల్పము (గౌణము), (ఆరుగురు లేదా ఇద్దరు ముఖ్యము). ప్రచేతుడిట్లా - నిత్య శ్రాద్ధమందు, ఆ మంత్రణ, హోమము, అవాహన, విసర్జనము, పిండదానము, వికిరము ఇవన్నీ ఉండవు. ఇక్కడ దక్షిణ కూడా ఇవ్వవద్దు, అని అన్నాడు. ఇక్కడ, నిమంత్రణ చేసి, భుజింపజేసి, కొంచెం ఇచ్చి విడువాలి, అని అతడే చెప్పాడు కనుక దక్షిణ వికల్పము. కాశీ ఖండమందు - నిత్య శ్రాద్ధము వైశ్వ దైవం లేకుండా, నియమాదులు లేకుండా, అట్లాగే దక్షిణారహితమై దాత, భోక్తలకు వ్రత నియమం లేకుండా ఉంటుంది, అని అన్నమాట అది విప్రుడు లేని పక్షంలో అవి పుట్నీచంద్రుడన్నాడు. (నిత్య శ్రాద్ధం - అన్యత్ పితృపితామహ ప్రపితామహానాం, గోత్రాదీనాం, సపత్నీకానాం, అన్యత్ మాతామహ, మాతుః పితామహ, మాతుః ప్రపితామహానాం, గోత్రాదీనాం, సపత్నీకానాంచ నిత్య శ్రాద్ధం కరిష్యే, ఇతి సంకల్ప్య, విప్రముదత్ ముఖ ముపవేశ్య క్షణాది సంపూజ్య పాత్రమభిభార్య అన్నం పరివిష్య, పుట్నీతే

పాత్రం ఇత్యాది బ్రహ్మర్పణం కృత్వా భోజయత్వా విసర్జయేత్. భవిష్యమందిల్లా - అవాహన, స్వధాకారము, పిండము, అగ్నికరణము మొదలగునవి, బ్రహ్మచర్యాదినియమములు, విశ్వేదేవులు ఇవన్ని ఉండవు అని. దాతలకు, మరి భోక్తలకు నియమము ఉండదు. ఇది పగలు, కుదరని పక్షంలో రాత్రి యందు కూడా చేయాలి. బృహన్నారదీయమందిల్లా - పగటిపూటకై చెప్పిన కర్మలను ప్రమాదం వల్ల చేయని పక్షంలో రాత్రి అయ్యాక ప్రహర కాలం (రూము)లోపల కర్మలు చేయాలి (3 గంటలు) అని అన్నాడు. రాత్రి యందు ప్రహర వరకు పగటి పనులను చేయాలి, (బ్రహ్మయజ్ఞము, సౌరము (సూర్యసంబంధికర్మ) విశేషించి వీనిని వదలిపెట్టి, అని పృథ్వీచంద్ర మందు సంగ్రహోక్తులు కూడా. అమావాస్య, సాంవత్సరిక మొ॥ శ్రాద్ధములు కూడా రాత్రిపూట చేయాల్సి వస్తుంది, అని ఆనరాదు. ఇష్టం నెరవేరినట్లే. అంటే అది తిథి సంబంధమైంది. సంధ్య, శ్రాద్ధము బుద్ధిమంతుడు రాత్రిపూట చేయరాదు, అని వైష్ణవాదులు రాత్రి నిషేధించారు. అందువల్లనే ద్వాదశి స్వల్పంగా ఉన్నప్పుడు - ఉషఃకాలమందే, ప్రాతర్ మాధ్యాహ్నికములు రెండు చేయాలి, అని మొదలుగాగల వాక్యములతో త్రయోదశీ శ్రాద్ధము అవకర్షింపబడదు. భిన్న విషయమైనందువల్ల అని మదనరత్నంలో చెప్పారు. నిత్య శ్రాద్ధమైతే అవకర్ష జైతుంది. ప్రతి రోజు ఆనటం వల్ల, తిథి అన్నటికన్న గొప్పది కాలేదు. సుదర్శన భాష్యమందిల్లా - పితృకర్మలన్ని పరపక్షమందే (కృష్ణ) అని నియమమున్నప్పటికిని నిత్య శ్రాద్ధమందు, సంవత్సరము అని అత్యంత సంయోగమందు ద్వితీయా విభక్తి బలము వల్ల శుక్లపక్షమందు కూడా అని చెప్పబడింది. అట్లాగే రాత్రి విషయములో కూడా అట్లాగే మాధవుడు, ప్రతి పితృకరణమందు సృష్టంగా చెప్పాడు. మేము కూడా ముందు చెప్పాము. దీనిని (నిత్యశ్రాద్ధం) పగలు చేయకపోతే లోపమే రాత్రియందు శ్రాద్ధం చేయరాదు, అని నిషేధమున్నందువల్ల అని పృథ్వీచంద్రుడన్నాడు.

మూ॥ పాత్రాభావేశార్దే - ఉద్భవనాయధాశక్తికించిదన్నం ప్రకల్పయేత్ తత్ప్రతిపత్తి మాహవిష్ణుః - భిక్షుకాభావేశన్నం గోభ్యోదద్యాదగ్నైవాప్రక్షిపేదితి. హేమాద్రానాగరఖండే - నిత్యశ్రాద్ధంనకుర్వీత ప్రసంగాద్యత సిద్ధ్యతి, శ్రాద్ధాంతరేకృతేన నృత నిత్యత్వాత్తన్నహాపయేత్. షట్దైవతేపుధజనేత్యర్థః, మాత్యే - తతస్తువైశ్వదేవాంతే సభృత్యనుతబాంధవః, భుంజీతాతిథి సంయుక్తః సర్వంపితృ నిషేవితం. సర్వం పర్వనిషిద్ధం మాంస మాషాద్యపితృర్థః ఏవంకృష్ణైకా దశ్యాదౌగృహీణోఽపి భోజనం. అస్తవైధత్వేన, నిషేధాప్రవృత్తేః. ఏవం గ్రహణవేధేఽపి. యత్త్వనా హితాగ్నే రమాషమమాంసంప్రత యేది త్యక్తం, తద్దేయమేవ. శ్రోతత్వేనతస్యబల వత్త్వాత్. దేవలః - శ్రాద్ధం కృత్వాయో మర్త్యేనతుభుంక్తేకదాచన, దేవాహవ్యం నగృహ్లాంతి కన్యాని పితరస్తథా. శివరాత్త్యే కాదశ్యాదౌ త్వవప్రూణమేతేత్యుక్తం ప్రాక్. యత్రతాపవాసోనావశ్యకః తత్రైక భక్త మయాచితం వాకార్య మితి హేమాద్రిః. జాతూకర్ష్య - అహన్యేపతుభోక్తవ్యం కృతే శ్రాద్ధే ద్విజన్మభిః అన్యథా హ్యేసురం శ్రాద్ధం, పరపాకేవనీవే. శ్రాద్ధ శేషభోజనస్య క్వచిన్నిషేధ మాహ హేమాద్రౌ ప్రాయశ్చిత్ర కాండే మార్కండేయః - పిత్రాదీనామధాన్యేషాం శ్రాద్ధ శేషాన్న భోజనం, వృణోనా

విధవానాంచయతీనాంచ విగర్హితం, అన్యే = భిన్న గోత్రాః ప్రతినో=బ్రహ్మచారిణః. శ్రాద్ధా వశస్థ భోక్తారస్తేనై నిరయగామినః, సగోత్రాణాం సకుల్యానాం జ్ఞాతీనాం చ నదోషకృదితి తత్రైవోక్తః. తత్రైవ జాబాలిః - విప్రస్తుస్యగృహేశ్రాద్ధేశిష్టాన్నం భోజనం చరేత్, ప్రాజాపత్య విశుద్ధిస్సౌత్ జ్ఞాతిగోత్రేన, దోషకృత్ యతీనాంవపనం లక్షప్రణవజపశ్చేతి తత్రైవోక్తం. అస్మాద్వివాదమూహా స ఏవ. శ్వచరస్య గురోర్వాపి మాతులస్య మహాత్మనః, శ్వేష్టబ్రాతుశ్చ పుత్రస్య బ్రహ్మనిష్ఠస్యయోగినః ఏతేషాం శ్రాద్ధేశిష్టాన్నం, భుక్వాద్దోషోన విద్యతే, ఇతికేచిత్రశంసతి మునయస్తదసాంప్రతం. ఏతేషాంతరం తత్రైవక్షేయం. హేమాద్వైజాబాలిః - తాంజూలందంత కాష్ఠం చన్నే హస్నానము భోజనం, రత్యౌపధ పరాన్నాని శ్రాద్ధ కర్తా ఏవర్హయేత్. వృక్ష్యచంద్రోదయే ఆచార్యః - నచూద్రం భోజయేత్సౌక్ గృహేయత్సేన, తద్దినే, శ్రాద్ధతేషంన చూద్రేభ్యః ప్రదద్యాదభిలేష్యపి. ఇతి పార్శ్వశ్రాద్ధం.

అను॥ పాత్ర(బ్రాహ్మణుడు) అభావమందు కూర్మ పురాణమందిట్లా - యథాశక్తి కొంచం అన్నాన్ని తీసి వేయాలి (ఏర్పరచాలి) అని. దాన్ని ఆచరించేవిధానాన్ని విష్ణువిట్లా చెప్పాడు - భిక్షుకుడు, భిక్షుకుడు లేని పక్షంలో అన్నాన్ని ఆవులకు పెట్టాలి. లేదా అగ్నిలోనైనా వేయాలి, అని. హేమాద్రి యందు నాగరఖండమందిట్లా - ఎక్కడ ప్రసంగం వల్ల నిత్య శ్రాద్ధం వస్తుందో అక్కడ (దర్శ ఆర్చికాదుల్లో), వేరే శ్రాద్ధం చేసే పక్షంలో (చేసిన), నిత్య శ్రాద్ధము చేయవద్దు. (అక్కడ మొదట లేదా చివర వైశ్వదేవం చేయాలి). ఇతరమైన చోట్ల నిత్యమైనందు వల్ల దానిని విడిచి పెట్టరాదు, అని. షట్ దైవతమందు విడిగా కాదు అని అర్థము. మత్స్య పురాణమందిట్లా - ఆ పిదప వైశ్వదేవాంతమందు భృత్యులు బాంధవులు, సుతులు వీరితో కూడి, అతిథులతో కూడి, పితరులు సేవించిన దాన్నంతా భుజించాలి అని. అంతా అనగా పర్వమందు నిషిద్ధమైన మాంసము, మినుములు మొదలగునవి కూడా అని అర్థము. ఈ విధముగా కృష్ణపక్ష ఏకాదశి మొదలగు వాని యందు గృహస్థునకు కూడా భోజనము సిద్ధమైంది. ఇది శాస్త్ర విధి ఐనందువల్ల, నిషేధం ప్రవర్తించదు. ఈ విధంగా గ్రహణ వేధయందు కూడా అని గ్రహించాలి. అనాపితాగ్ని (అపితాగ్ని కాదు) మినుములు, మాంసం లేకుండా వ్రతం ఆచరించాలి అని అన్నారో అది విదువతగినదే. శృతి సిద్ధమైనందువల్లపైది బలవత్తమైంది. (మాంసం భుజించాలి అని). దేవలుడిట్లా - శ్రాద్ధం చేసి ఏ నరుడు ఎప్పుడూ తివడో అతని హవ్యమును దేవతలు గ్రహించరు, అట్లాగే పితరులు కవ్యమును గ్రహించరు. శివరాత్రి ఏకాదశులు మొదలగు వానియందైతే వాసన చూడటమే భోజనాన్ని అని ముందే చెప్పాము. ఉపవాసం అవసరం లేని చోట అక్కడ ఏక భక్తము, లేదా అయాచితము చేయాలని హేమాద్రి. జాతూకర్ణి ఇట్లా - బ్రాహ్మణుడు శ్రాద్ధం చేశాక పగటి పూటే భోంచేయాలి. లేని పక్షంలో అది ఆసుర శ్రాద్ధము జైతుంది. పరుల పాకం సేవించినా (తిన్నా). హేమాద్రి యందు ప్రాయశ్చిత్త కాండమందు మార్కండేయుడు - శ్రాద్ధ శేషభోజనమునకు ఒక చోట నిషేధాన్ని చెప్పాడు. ఆ వాక్యమిట్లా

- ఏత్రాదులది, ఇక ఇతరులది శ్రాద్ధ శేషాన్న భోజనము, వ్రతులకు, విధవలకు, యతులకు తగనిది అని. ఇతరులు అనగా భిన్నగోత్రములవారు. వ్రతి అనగా బ్రహ్మచారి. శ్రాద్ధావశిష్టాన్ని భుజించినవారు, నరకానికి వెళ్తారు. సగోత్రులకు, దూరపు బంధువులకు, జ్ఞాతులకు దోషకారి కాదు అని అక్కడే చెప్పారు. అక్కడే జాబాలి ఇట్లా - ఏవృద్ధైతే ఇతరుల గృహమందలి శ్రాద్ధమందు మిగిలిన అన్నాన్ని భోజనం చేయాలి. ప్రాజాపత్యం వల్ల శుద్ధుడౌతాడు. జ్ఞాతి, గోత్రములు దోషకారులు కావు అని. యతులకు వపనము, లక్ష్మ ప్రణవమంత్ర జము అని అక్కడే చెప్పారు. దీనికి అవవాదాన్ని ఆతడే చెప్పాడు. ఇట్లా - మామ, గురువు మహాత్ముడు, (ఐన) మేనమామ, జ్యేష్ఠభ్రాత(యొక్క) పుత్రుడు, బ్రహ్మనిష్ఠుడైన యోగి వీరి యొక్క శ్రాద్ధశేషాన్నాన్ని భుజిస్తే దోషం లేదు, అని కొందరు మునులు ప్రశంసిస్తారు. అదితగదు. విశేషాంతరాన్ని అక్కడే తెలుసుకోవాలి. హేమాద్రి యందు జాబాలి ఇట్లా - తాంబూలము, పళ్ళ పుల్ల ఉపయోగించటం, నూనెతో స్నానము, భోజనం చేయకపోవటం, రతి, ఔషధము, ఇతరుల అన్నం తినటం వీనిని శ్రాద్ధకర్త విడిచి పెట్టాలి, అని. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు ఆచార్యుడిట్లా - ఆ దినమందు ఆ ఇంటియందు ప్రయత్నించి ఐనా శూద్రుని భుజింప చేయరాదు. శ్రాద్ధ శేషాన్నమును శూద్రులకు ఇవ్వరాదు. అన్ని జాతుల వారికి కూడా ఇవ్వవద్దు. అని ఇంతటితో పార్వణ శ్రాద్ధం ముగిసింది.

మూ॥ అథానుకల్పః - తత్రవిప్రాలాభే - భోజయేదధవాప్యేకం బ్రాహ్మణం పంక్తి పావనం, దైవేకృత్యాతునైవేద్యం పశ్చాత్తస్యతునిర్వపే దితి శంభోక్తే రేకో విప్రఃపూర్వముక్తః విప్రాభావే దర్శపటుః నిధాయవాదర్శపటూనానసేషు సమాహితః, ప్రేషాసుప్రేషసంయుక్తం విధానం ప్రతిపాదయేదితి దేవలోక్తేః. అశక్తానామశ్రాద్ధం అపద్యనగ్నోతీర్థే చప్రవాసే పుత్రజన్మని, అమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత భార్యారణినంక్రమే. ఇతికాత్యాయనోక్తేః. పృథ్వీచంద్రోదయేజమదగ్నిః - యావత్పూర్వేనాగ్ని సంయుక్త ఉత్పన్నాగ్నిరధాపివా, అమశ్రాద్ధంతదాకుర్యాత్ హస్తేగ్నైకరణంభవేత్, కౌర్మే-అనగ్ని రధనో వాపితదైవ వ్యసనాన్వితః, అమశ్రాద్ధం ద్విజఃకుర్యాత్ వృషలస్తుపదైవహి. అహితాగ్నే ప్రవాసస్థే తత్పత్నీగృహేదర్శంఋ త్విగాదినా కారయేత్. అమావాస్యాదినియతం ప్రోషితే ధర్మచారిణీ, వత్యోతు కారయేన్నిత్యం అన్యేనా వృత్తిన్విగాదినా, ఇలిలపుహరీతోక్తేదితి పృథ్వీచంద్రోదయః. ఆదిపదమాల్పికాది సర్వపార్వణపరమితి శూలపాణిః. సుమంతః - పాశాభావే ఓధికారస్వోత్విప్రాదీనాం సరాధిప, అపత్నీనాం మహాబాహో విదేశగమనాదిభిః. సదాచైవతు శూద్రాణామమశ్రాద్ధం విదుర్భుధాః ప్రచేతాః - స్త్రీ శూద్రక్షుపచమైవ జాతకర్మణి చాప్యధ, అమశ్రాద్ధం సదాకుర్యాత్ విధినాపార్వణేనతు. స్వయం పచతీతిశ్వపచః. అపత్నీకః. విష్ణూశనసౌ - అత్యనోదేశకాలాభ్యాం విభవే సముపస్థితే, అపద్యనగ్నోతీర్థేచ ప్రవాసే పత్యసంభవే. చంద్రసూర్య గ్రహచైవదద్యాదామం విశేషతః, సపక్షం భోజయేద్విద్యాన్ సచ్చూద్రోఽపి కదాచన, భోజయన్ ప్రత్యవాయాస్యాత్ నచతస్యఫలంలభేత్. అత్రప్రవాస తీర్థగ్రహణాదావామహేమశ్రాద్ధమేవ.

పాక్షశ్రాద్ధంతు సభవత్యేవేతి హేమాద్రి రత్నావళ్యా దయః. అపరార్క విజ్ఞానేశ్వరాదయస్తు - పాకాభావే ద్విజాతీనాం ఆమశ్రాద్ధం విధీయతే, ఇతి సుమంతూకేః సాగ్నికైర్నిరగ్నికైశ్చ ప్రవాసాదౌసర్వత్ర పాకాభావే ఆమాదికార్యం. పాకసంభవే త్వన్నే నైవేత్యాహుః. అత ఏవ పాక శ్రాద్ధముక్త్యా - ఏతచ్ఛానుపసీతోఽపి కుర్యాత్సర్వేషు పర్వసు. భార్యవిరహితో ౨ ప్యేతత్ప్రవాసస్థోఽపి నిత్యశః, ఇతి మాత్యే నిరగ్నిరపి పాకేనోక్తమితి శూలపాడి, కల్పతరూ. ఏతచ్ఛ్రాద్ధః శ్రాద్ధమాత్ర పర ఇత్యన్యే. ఏకోద్దిష్టంతు కర్తవ్యం పాకేనైవ సదాస్వయం, ఇతి లఘు హోతీయమపి సాగ్ని రేవ. నిరగ్నేః మహాకోద్దిష్టమపి ఆమేన. శూద్రస్య తుదశాహ పిందాద్యామేనేతి హిలాయుధః. ఉత్సన్నాగ్నినాంత్యామ శ్రాద్ధమేవ, పూర్వోక్త జమదగ్ని వాక్యాత్. మరీచిః - శ్రాద్ధ విఘ్నోద్విజాతీనా మామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితం, అమావాస్యాద్నియతం మాన సంవత్సరాద్భవే.

అను॥ ఇక అనుకల్పము (ముఖ్యమైనది చేయలేనప్పుడు చేయవలసిన రెండో (గౌణ) మార్గం అనుకల్పము). అక్కడ బ్రాహ్మణుడు దొరకని పక్షంలో - లేనిచో పక్షి పావనుడైన ఒక బ్రాహ్మణుడైనా భుజింపచేయాలి, దైవమునకు నైవేద్యం చేసి ఆ పిదప అతనికి నిర్వపణం చేయాలి, అని శంఖోక్తి ఉన్నందువల్ల ఒక విప్రుడు అని ముందు చెప్పాము, విప్రుడు లేని పక్షంలో దర్భతో చేసిన వటువు. ఆసనములందు దర్భవటువులను చక్కగా ఉంచి, పంపటము అనుసరించి వెళ్ళటం వీటితో కూడిన విధానమంతా చేయాలి అని దేవలోక్తి. (ప్రేష=ఉత్తర, కరిష్యే, సంపన్నం అను ప్రేషప్రత్యుత్తర, కురుష్వ, సుసంపన్నం). అశక్తి యందు ఆమశ్రాద్ధము - ఆపదయందు, అగ్నిలేని పక్షంలో, తీర్థమందు, ప్రవాసమందు, పుత్రుడు జన్మించినపుడు, భార్యకు రజోధర్మం ఐనప్పుడు ఆమశ్రాద్ధము ఆచరించాలి, అని కాత్యాయనోక్తి. పృథ్వీచంద్రోదయయందు జమదగ్ని ఇట్లా - అగ్ని సంయుక్తుడు కానంతవరకు, అగ్ని నశించినవాడైనా అప్పుడు ఆమశ్రాద్ధం చేయాలి అగ్నికరణ హోమము చేతయందు చేయాలి, అని. కూర్మపురాణమందిట్లా - అగ్నిలేనివాడు, ధనం లేనివాడు (పాకసాధన సామగ్రి లేకపోతే) అట్లాగే వ్యసనములందు లగ్నమైన బ్రాహ్మణుడు, ఆమశ్రాద్ధము చేయాలి. వృషలుడైతే ఎల్లప్పుడు ఆమశ్రాద్ధం చేయాలి, అని. ఆహితాగ్ని ప్రవాసంలో ఉంటే, అతని భార్య గృహమందు, ఋత్విక్కులు మొదలగు వారితో అమావాస్య శ్రాద్ధం చేయించాలి. అమావాస్య మొదలగు నియత శ్రాద్ధములను, ధర్మచారిణి ఐన భార్య, భర్త పరదేశంలో ఉంటే ఇతరులైన ఋత్విగాదులతోనైనా తప్పకుండా చేయించాలి, అని లఘుహోతీలోక్తి అని పృథ్వీ చంద్రోదయని వచనం. ఆదిపదము అభిక్రమ మొదలుగా అన్ని పార్వణముల పరకమైనది అని శూలపాడి. సుమంతువిట్లా - పాకం (చేసేవాళ్ళు) లేని పక్షంలో విప్రదులకు అధికారముంటుంది, ఓ రాజ! ఓ మహాబాహు! అపత్నీకులకు, విదేశగమనాదులవల్లనూ. ఎల్లప్పుడూ శూద్రులకు, ఆమశ్రాద్ధము అని బుధులు చెప్పారు. ప్రచేతుడిట్లా - స్త్రీలు, శూద్రులు, శ్వపచుడు, జాతకర్మయందును, ఎల్లప్పుడు పార్వణవిధితో

ఆమశ్రాద్ధం చేయాలి, అని స్వయంగా వండుకునేవాడు శ్వపచుడు అనగా భార్యలేనివాడు. విష్ణు ఉశనసులిట్లా - దేశకాలాదుల వల్ల, తనకును విష్ణవం సంభవిస్తే, ఆపదయందు, అగ్ని లేనప్పుడు, తీర్థమందు, ప్రవాసమందు, భార్యలేని పక్షంలో, చంద్రసూర్య గ్రహణము లందు విశేషించి ఆమ శ్రాద్ధము చేయాలి. విద్వాంసుడు పక్షమైన అన్నమును భుజింప చేయరాదు. సచ్చాద్రుడైనా కూడా వండిన అన్నాన్ని ఎప్పుడూ పెట్టరాదు. ఒకవేళ పక్షమైన అన్నాన్ని భుజింపచేస్తే ప్రత్యవాయం (పాపం) జెతుంది. అతనికి ఫలితం లభించదు. ఇక్కడ ప్రవాసము, తీర్థము, గ్రహణము వీనియందు ఆముము మరియు హేమశ్రాద్ధములే. పాకశ్రాద్ధము మాత్రం కానే కాదు. అని హేమాద్రి రత్నావళ్యాదులన్నారు. అపరార్థవిజ్ఞానేశ్వ రాదులైతే - పాకం లేని పక్షంలో ద్విజాతులకు ఆమశ్రాద్ధము విధించబడుతోంది, అని సుమంతుని వాక్యమున్నందువల్ల సాగ్నికులైనా, నిరగ్నికులైనా ప్రవాసాదులందు అంతట పాకం లేకపోతే ఆమాది శ్రాద్ధం చేయాలి. పాకం సంభవించే పక్షంలోనైతే అన్నంతోనే అని అన్నారు. అందువల్లనే పాకశ్రాద్ధాన్ని చెప్పి, దీనిని ఉపసయనం కానివాడు కూడా అన్ని పర్వములలో ఆచరించాలి. భార్యావిరహితుడు (లేని) కూడా దీనిని ఆచరించాలి. ప్రవాసమందున్నవాడైనా ఎప్పుడూ చేయాలి, అని మత్స్య పురాణమందు అగ్నిలేనివానికి కూడా పాకంతో చెప్పబడింది, అని శూలపాణి కల్పతరువులన్నారు. ఇది లేదా దీనిని అనే శబ్దము శ్రాద్ధమును మాత్రమే సూచిస్తుంది అని ఇతరులన్నారు. ఏకోద్దిష్టానైతే ఎప్పుడూ, స్వయంగా పాకం చేసే చేయాలి, అని లఘుహరీతంలోని మాట కూడా సాగ్నికునకే. అగ్నిలేని వానికి మహా ఏకోద్దిష్టం కూడా ఆమంతోనే. శూద్రునకు దశాహ (పదవరోజు) పిండాదులు ఆమంతో అని హలాయుధుడన్నాడు. అగ్ని నశించినవారికైతే ఆమశ్రాద్ధమే, ముందు చెప్పిన జమదగ్ని వాక్యాన్ననుసరించి. మరీచి ఇట్లా - శ్రాద్ధమునకు విఘ్నమేర్పడితే ద్విజాతులకు ఆమశ్రాద్ధము చెప్పబడింది. మాససంవత్సరాదులు మినహా అమావాస్యాది నిత్య శ్రాద్ధములు ఆమశ్రాద్ధమే.

మూ॥ స్మృతిదర్పణే - మృతా హంచ నపిండంచగయాశ్రాద్ధం మహాలయం, అపన్నోపన కురీష్ట శ్రాద్ధమామేన కర్త్తిచిత్. హేమాద్రివ్యాసః - ఆమందదశకౌంఠేయదద్యాదామంచతుర్గుణం, ద్విగుణం త్రిగుణం వాపినత్వేకగుణమర్చయేత్. సిద్ధాన్నేతువిధిర్యస్వాదామ శ్రాద్ధేష్టసోవిధిః. ఆవాహనాది నర్వం స్యాత్ పిండదానంచ భారత. దద్యాద్భృచ్చద్విజాతిభ్యఃశృతం వాఽశృతమేవవా, తేనాగ్నికరణం కుర్యాత్ పిందాంస్తేనైవనిర్వపేత్. పక్షాంతరమాహన ఏవ - ఆమందద్యాది కౌంఠేయ తద్దానంద్విగుణం చరేత్, త్రిగుణం చతుర్గుణంవాపినత్వేకగుణమర్చయేత్, స్పృశ్యర్థసారే సమమ వ్యక్తం (విష్ణుపురాణే, వారాహీచ - అసమర్థోఽన్నదానస్య ధాన్య మాశం స్వశక్తితః ప్రదద్యాత్తు ద్విజాతిభ్యః స్వల్పాల్పా మపిదక్షిణాం. అత్ర శక్తితః ఇత్యస్మాత్ సమలాభః అశృత ఇతి ఆశం). షట్త్రింశన్మతే - ఆమశ్రాద్ధం యదాకుర్యాత్ పిండదానం కథంభవేత్, గృహపాతాత్సముద్భుత్య

సక్తుభిః పాయసేనవా పిందాస్తద్యాద్యధాలాభం తిలై స్పహవిమత్సరః. పృథ్వీచంద్రోదయేవ్యాసః - అమశ్రాద్ధం యదాకర్యాత్ విధిజ్ఞః శ్రాద్ధదః సదా, హస్తేఽగ్ని కరణం కుర్యాత్ బ్రాహ్మణస్య విధానతః. ఏతత్సాగ్నేః. నిరగ్నేః సదా తత్సత్వాత్ యత్తు - ఆమేన పిందం దద్యాచ్చేత్ విప్రాన్ పాతేన భోజయేత్, పత్వేనకురుతేపిందం అమాన్నయః ప్రయచ్ఛతి, తావభృమను జ్ఞాప్రోక్తా నరకార్హాన సంశయః, ఇతి తత్దద్యాదిపరం. దేశాచారాద్యవస్థా ఇతియుక్తం. మరీచిః - అవాహనే స్వధాకారే మంత్రా ఊహ్యవిసర్జనే, అన్యకర్మణ్య నూహ్యఃస్వః అమశ్రాద్ధ విధిః స్మృతః. అవాహనే, హవిషేఅత్తవ ఇత్యత్ర స్వీకర్తవే, ఇత్యుహః స్వధాకారే, నమోహపితర ఇషే ఇత్యత్ర ఇషేపదస్థానే అమద్రవ్యాయేత్యుహః. విసర్జనేవాజేవాజే ఇత్యత్ర తృప్తాః ఇతిస్థానే తర్హిత, తృప్తవ ఇతి వా ఊహః. యద్యపితస్సాద్యవం నోపేదితి ఋచ్యుహోనిషిద్ధః, తదాపితవనాద్యవతి. తృప్తి ప్రశ్నీవ గాహశ్చ జప్తప్రశ్నీ యదాసుఖమ్. అమశ్రాద్ధే భవేన్నైతత్ ఆపోశానంచ పంచమం. అయంచాను వాదః భలేభాల్యాం ఛేదనా దీనామివార్థాభావాల్లోపసిద్ధేః. ధర్మ ప్రదీపేతు - అమంచతుర్గుణందర్యాత్ అధవాద్విగుణం తదా, హేమంచాష్టగుణంతద్వత్ ఆమే హైమేఽపృషోవిధిః.

అను॥ స్మృతిదర్పణమందిట్లా - మరణించినరోజు శ్రాద్ధాన్ని, సపిందాన్ని, గయాశ్రాద్ధాన్ని, మహాలయాన్ని వీనిని ఆపదలో నున్నవాడు కూడా అమశ్రాద్ధాన్ని ఎప్పుడూ చేయరాదు, అని. హేమాద్రి యందు వ్యాసుడిట్లా - ఓ కొంతేయ! అమాన్ని ఇవ్వండి (బియ్యం). అమాన్ని పురుషాహారం కన్న నాల్గింతలెక్కువగా ఇవ్వాలి. రెండింతలు, మూడింతలైనా ఇవ్వాలి. ఒక గుణం ఇవ్వరాదు. సిద్ధాన్నమందు ఏవిధి ఉందో అమ శ్రాద్ధమందును అదే విధి. అవాహన మొదలుకొని పిందదానం అంతా ఉంటుంది, ఓ భారత. ద్విజాతులకై వండినది కాని వందనిదికాని ఏది ఇస్తామో దానితోనే అగ్నికరణము చేయాలి. దానితోనే పింద నిర్వాపణము చేయాలి. మరో పక్షాన్ని (మార్గాన్ని) అతడే ఇట్లా చెప్పాడు - ఓ కొంతేయ ఆ మాన్ని ఇవ్వాలి ఇచ్చేప్పుడు ఆదానము రెట్టింపుగా ఇవ్వాలి. త్రిగుణంగాని నాల్గింతలుగాని ఇవ్వాలి. ఒక గుణాన్ని మాత్రం ఇవ్వరాదు, అని. స్మృత్యర్థసారమందు సమము అని గూడా చెప్పబడింది. (విష్ణుపురాణమందు, వరాహపురాణమందిట్లా - అన్న దానమివ్వటానికి సమర్థుడు కాని పక్షంలో తన శక్తితో తినతగినంత ధాన్యాన్ని ద్విజాతులకు ఇవ్వాలి. కొంచమైన, కొంచంలో కొంచమైనా దక్షిణ కూడా ఇవ్వాలి, అని. ఇక్కడ శక్తితో అనే మాట వల్ల సమలాభం కన్పిస్తుంది. అశ్యతే (తినబడేది) కనుక ఆశ. షట్త్రింశస్మతమందిట్లా - అమశ్రాద్ధం చేసినప్పుడు పిందదానము ఎట్లా ఉంటుందంటే, గృహపాకంనుండి కొంత తీసి, సత్తుపిండితో కాని పాయసంతో కాని, తిలలతో కూడా, కోపం లేనివాడై దొరికినంత పిందములను ఇవ్వాలి, అని. పృథ్వీచంద్రోదయమందు వ్యాసుడిట్లా - విధివెరిగినవాడు, శ్రాద్ధం పెట్టేవాడు అమశ్రాద్ధము చేసినప్పుడు, ఎల్లప్పుడు బ్రాహ్మణునకు విధానప్రకారము చేతియందు అగ్నికరణము చేయాలి. ఇది సాగ్నికునకు. నిరగ్నికునకు ఎల్లప్పుడూ అది ఉండనే ఉంది. - ఆమంతో పిందం

ఇచ్చినట్టే బ్రాహ్మణులను వంటతో భుజింపజేయాలి, అన్నంతో పిండం చేసినట్టే ఆమాన్సుమును ఎవడిస్తాడో, వీళ్ళిద్దరు నరులు నరకమునకు అర్హులని చెప్పబడ్డారు. అనుమానం లేదు అనే ఈ మాట దర్బాద్విశ్రాద్ధపరము. దేశాచారముననుసరించి నిర్ణయము అని చెప్పుట తగును. మరీచి ఇట్లా - ఆవాహనము, స్వధాకారము, వినర్జనము వీనియందు మంత్రములను ఊహించాలి. ఇతర కర్మల్లో ఊహించవలసిన పని లేదు. ఇది ఆమశ్రాద్ధ విధి అని చెప్పారు. ఆవాహన మందు, హవిషే ఆత్మవే, అను చోట స్వీకర్తవే అని ఊహ. స్వధాకారమందునమోహః పితర ఇషే, అనుచోట ఇషే పదస్థానమందు ఆమద్రవ్యము కొరకు అని ఊహ. వినర్జనమందు వాజే వాజే అను చోట తృప్తా అనుచోట తర్పుత, తృప్యత అని కాని ఊహ. అందువల్ల ఋక్కును ఊహించరారు అని ఋక్కుల ఊహనిషిద్ధమైనప్పటికైనా వచనం వల్ల (ఊహ) బెటుంది. తృప్తి ప్రశ్న (తృప్తాఃస్థః) అవగాహము (బ్రాహ్మణ అంగుష్ఠనివేశనం) సుఖం కలిగేట్లు, జుషధ్వం అనుట ఐదవదైన ఆపోశనము (ఆచమనం) ఇవి ఆమశ్రాద్ధమందు కలగవు. దాని భావమిది. ఖలేవాలి పాతిన యూపస్తంబం. కాని యవక్షేత్రమందు కూడా ఖలే వాలీస్తంభముంది. దాన్ని యూపంగా అంగీకరిస్తే ఛేదనాదికం ఉండదు. ఖలేవాలి యందు ఛేదనాదులు లేనట్లు అర్థం లేనందువల్ల పై ఉందికి లోపం సిద్ధిస్తుంది. ధర్మప్రదీపమందైతే - ఆమమును నాల్గింతలు ఇవ్వాలి లేదా రెట్టింపైనా ఇవ్వాలి. అట్లాగే హేమమును ఎనిమిదింతలివ్వాలి. ఆమమందు హేమహందును ఇది విధి.

మూ॥ ఆమే హైమే తథానిత్యేనాందీ శ్రాద్ధేతదైవచ, వ్యతీపాతాదితేశ్రాద్ధే నియమాన్పురి పర్వయేత్. గృహ పాకాశ్చముద్భుత్య సక్తుభిః పాయసేనవా, పిండదానం ప్రకుర్వీత ఆమే హైమేకృతే సతి. ఆమశ్రాద్ధేచ వృద్ధాచప్రేతశ్రాద్ధేతదైవచ, వికిరంనైవకుర్వీత మునిఃకాత్యాయనోఽబ్రవీత్. ఆమశ్రాద్ధమనంగుష్ఠమగ్నైకరణవర్జితం, తృప్తిప్రశ్నవిహీనంతుకర్తవ్యం మానవైర్ధ్రువం. ఆవాహనాగ్నైకరణం వికిరం పాత్ర పూరణం, తృప్తి ప్రశ్నంనకుర్వీత ఆమేహైమే కదాచనేత్యుక్తం. ఏతచ్చ ఆవాహనం భవేత్కార్యమర్హదానం తదైవచ, ఇతి హేమాద్రాభవిష్యాది విరోధాచ్చింత్యం శాఖాంతర విషయం వాస్తు. వికిరో ౨ ప్యామేనేతి హేమాద్రిః. శూద్రస్యతుతత్రైవోక్తం. అగ్నైకరణమంత్రశ్చనమస్మార్తోవిధీయతే. అగ్నయే కవ్యవాహనాయనమః. నోమాయపితృమతే నమ ఇత్యయం మంత్రః, మాత్యే - మంత్రవర్ణ్యం హిశూద్రస్య పర్వమేవవిధీయతే, ఏవం శూద్రో౨ పి సామాన్యం వృద్ధి శ్రాద్ధంచ సర్వదా. నమస్మారేణ మంత్రేణ కుర్యాదామాన్సవద్బుధః. తచ్చ పూర్వాష్టే కార్యం. ఆమశ్రాద్ధంతు పూర్వాష్టే ఏకోద్దిష్టంచమధ్యతః, పార్వణం చాపరాష్టేమిత్రాతరో వృద్ధి నిమిత్తకం, ఇతిహోరీతోక్తే. ఏతద్ ద్విజ విషయం. శూద్ర కర్తృకంతు అపరాష్టే ఏవ. మధ్యాహ్నోత్ పరతో యస్తు కుతపఃస ఉదాహృతః, ఆమశ్రాద్ధంతు తత్రైవ పితృణాందత్తమక్షయం. ఇతి సుమం తూక్తేఃఇత్య పరార్థే హేమాద్రాచోక్తం. తదభివాచేహేమశ్రాద్ధమాహహేమాద్రా మరీచిః - ఆమాన్సుస్యాప్య భావేతు శ్రాద్ధం కుర్వీత బుద్ధిమాన్, ధాన్యాశ్చతుర్గుణే నైవ హిరణ్యేనసురోచితా. ధర్మః - ఆమంతు ద్విగుణం ప్రోక్తం హేమతదవచ్చతుర్గుణం స్మృత్యర్థసారే - హిరణ్యమష్టగుణం

చతుర్థుణం సమం వాదద్యౌః. హేమాద్రౌ భవిష్యే - అన్నా భావేద్విజాభావే ప్రవాసే పుత్రజన్మని, హేమశ్రాద్ధం సగ్రహ చతధా స్త్రీ శూద్రయోరపి. షట్ త్రింశన్మతే తుర్యపాదే - వర్జయత్వాక్షయేఽహని, ఇతి పారః యస్య భార్య రజస్వలేతి వ్యాసపారిః. పుత్రోత్పత్తౌత్తేషు హేమనియమమాహ సంవర్తః - పుత్రజన్మనికుర్వీత శ్రాద్ధం హేమైవ బుద్ధిమాన్, నపక్షేన, నచామేన కళ్యాణాన్యభి కామయన్. భవిష్యే - గృహపాకాత్ సముద్భుత్య సప్తభిః పాయసేన, వా, పిండదానం ప్రకుర్వీత హేమశ్రాద్ధేకృతే సతి. శూద్రస్తుగృహపాకేన తత్ప్రిందాన్నిర్వపేతధా, సక్తమూలం ఫలంతస్య పాయసం వాభవేత్ స్ఫుతం. హేమశ్రాద్ధే పిండదానం నేతి దివోదాసః. స్ఫుత్యర్థ సారేతు వికల్ప ఉక్త న్నదా శయనవిద్యః షట్ త్రింశన్మతే - నామంత్రణాగ్నికరణం వికిరోనైవదీయతే, తృప్తిప్రశ్నోఽపినైవాశ్ర కర్తవ్యః కేనవిద్యవేత్ అశ్రమరీచినా ఆమాభావే హేమ విధానేన స్థానాపత్యాధర్మప్రాప్తేః పూర్వవత్ మంత్రోపాః పూర్వాహ్లాకాలతాచక్షేయేతిదిక్. పూర్వోక్త ధర్మప్రదీపోక్తేశ్చ. వ్యాసః - హిరణ్యమా మంశ్రాద్ధీయం లబ్ధంయత్ క్షత్రియాదితః, యధేష్టం వినియోజ్యం స్వాత్ భుంజీయాత్ బ్రాహ్మణా త్స్వయం. విప్రాల్లబ్ధం భుంజీయాత్. క్షత్రియాది లభ్యేతుయధేష్టం వినియోగః తేనా పిశ్రాద్ధనైశ్చదేవాది, సకార్యం. దేవోద్దేశేన త్యక్తస్య దేవతాంతరాయత్యాగాయోగాదితి దేవయాజ్ఞకః.

అను॥ ఆమశ్రాద్ధమందు, హేమశ్రాద్ధమందు, నిత్యశ్రాద్ధము, నాంది శ్రాద్ధము వ్యతీపాతాదులకు, చెందిన శ్రాద్ధము వీని యందు నియమములను వదిలివేయాలి. ఆమం కాని హైమం కాని వీటి శ్రాద్ధం చేసినప్పుడు గృహపాకం నుండి తీసి సత్తుపిండితో కాని పాయసంతో కాని పిండదానం చేయాలి. ఆమశ్రాద్ధమందు, వృద్ధి శ్రాద్ధమందు, ప్రేత శ్రాద్ధమందును వికిరం చేయరాదు అని కాయాయనముని చెప్పాడు. ఆమశ్రాద్ధము, అంగుష్ఠం లేకుండా, అగ్నికరణం లేకుండ, తృప్తి ప్రశ్న లేకుండ, మానవులు తప్పకుండా చేయాలి. ఆవాహన, అగ్నికరణము, వికిరము, పాత్రపూరణము, తృప్తి ప్రశ్నము వీనిని ఆమమందు, హైమమందును ఎప్పుడూ చేయరాదు, అని చెప్పారు. ఇది, ఆవాహనము ఔతుంది అట్లాగే అర్ఘ్య దానం చేయాలి, అని హేమాద్రి యందు భవిష్య పురాణాదులకు విరోధమైనందువల్ల ఆలోచించాలి. శాఖాంతర విషయమైనా కావచ్చు. వికిరం కూడా ఆమంతో అని హేమాద్రి. శూద్రుని విషయమైతే అక్కడే చెప్పాము. అగ్నికరణ మంత్రము నమస్కారమని విధించబడింది. అగ్నికీ, కవ్యవాహనునకు నమస్కారము. సోమునకు పితృముతునకు నమస్కారము, అని ఇది మంత్రము. మత్స్యపురాణమందిట్లా - మంత్రాన్ని వదలి శూద్రునకు అంతా కూడా విధించబడుతుంది. ఈ విధంగా బుద్ధిమంతుడైన శూద్రుడు కూడా సామాన్య శ్రాద్ధము, వృద్ధి శ్రాద్ధము వీటిని ఎల్లప్పుడు ఆమాన్వమువలె నమస్కారమంత్రంతో చేయాలి. దానిని పూర్వాహ్లామందు చేయాలి. ఆమశ్రాద్ధము పూర్వాహ్లా మందు, ఏకోద్దిష్టము మధ్యాహ్నకాలమందు, పార్వాణము అపరాహ్నకాలమందు, వృద్ధి నిమిత్తక శ్రాద్ధాన్ని ప్రాతః కాలమందు చేయాలి, అని హోరీతోక్తి. ఇది బ్రాహ్మణుల విషయము. శూద్రుడు కర్త ఐతే

అశ్రాద్ధాన్ని ఆపరావ్హమందే చేయాలి. మధ్యాహ్నంతరువాత ఉన్నకాలాన్ని కుతపకాలము అని దాన్ని అన్నారు. ఆ కాలంలో ఆశ్రాద్ధము పితరులకిస్తే అది అక్షయమౌతుంది, అని సుమంతుని ఉక్తి అని అపరార్థమందు, హేమాద్రి యందును చెప్పారు అది లేని పక్షంలో హేమాద్రియందు మరీచి హేమశ్రాద్ధాన్ని చెప్పాడు - బుద్ధిమంతుడు, అమాన్మమును కూడా లేని పక్షంలో ధాన్యముకన్న నాల్గింతదైన, మంచి కాంతిగల హిరణ్యంతోనే శ్రాద్ధమాచరించాలి, అని. ధర్మడిట్లా - ఆమమైతే రెట్టింపు అని చెప్పారు. అట్లాగే హేమము నాల్గింతలు, అని. స్మృత్యర్థసారమందిట్లా - హిరణ్యము ఎనిమిదింతలు, నాల్గింతలు లేదా సమంగా కాని ఇవ్వాలి, అని. హేమాద్రి యందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - అన్నం లేకపోతే, బ్రాహ్మణుడు లేకపోతే, ప్రవాసమందు, పుత్రుడు కల్గినప్పుడు గ్రహణమందు హేమశ్రాద్ధము చేయాలి. స్త్రీ, శూద్రులుకూడా అట్లాగే హేమశ్రాద్ధం చేయాలి, అని. షట్ త్రింశన్నతమందు నాల్గవ పాదమందిట్లా - (మరణదివసంలో మాత్రం హేమశ్రాద్ధం చేయరాదు, అని) మరణదివసాన్ని వదిలి అని పాఠము, ఎవని భార్య రజస్వలనో అని వ్యాస పాఠము. (అప్పుడు హేమశ్రాద్ధం). పుత్రుని ఉత్పత్తి యందు మాత్రం హేమ నియమాన్ని సంపర్తుడు చెప్పాడిట్లా - బుద్ధిమంతుడు పుత్రుడు జన్మించినపుడు హేమంతోనే శ్రాద్ధం చేయాలి, అన్నంతో కాని ఆమంతో కాని చేయరాదు, కళ్యాణకాంక్షకలవాడు, అని. భవిష్యమందిట్లా - హేమశ్రాద్ధం చేసినపుడు గృహపాకం నుండి తీసి సత్తుపిండితోగాని పాయసంతో కాని పిండదానం చేయాలి, అని. శూద్రుడైతే అట్లాగే గృహ పాకంతో ఆ పిండ నిర్వాసం చేయాలి (దానం). సత్తుపిండి, మూలము (గడ్డలు) పండ్లు, పాయసము ఇవి ఏవైనా వానికి ఉండాలని చెప్పారు. హేమశ్రాద్ధమందు పిండదానం లేదు అని దివోదాసు అన్నాడు. స్మృత్య సారమందైతే వికల్పము అని చెప్పబడింది. అతని అభిప్రాయమేమిటో తెలియదు. షట్ త్రింశన్నతమందిట్లా - అమంత్రణం, అగ్నేకరణము, వికిరము, తృప్తి ప్రశ్న ఇవన్ని ఇక్కడ ఏ విధంగానూ చేయరాదు, అని. ఇక్కడ మరీచి అమం లేకపోతే హేమాన్ని విధించాడు కనుక, దాని స్థానంలో వచ్చినందువల్ల దాని ధర్మాలు దీనికొస్తాయి కనుక ముందు చెప్పినట్లు మంత్రముల ఊహ, పూర్వావ్హకాలమున ఆచరించుట అని తెలుసుకోవాలి, అని ఇక చాలు ముందు చెప్పిన ధర్మప్రదీపోక్తి కూడా. వ్యాసుడిట్లా-క్షత్రియాదులనుండి లభించిన శ్రాద్ధీయమైన హిరణ్యమును లేదా ఆమమును యథేష్ఠముగా వినియోగించుకోవచ్చును బ్రాహ్మణుని నుండి లభించినదానిని స్వయంగా అనుభవించాలి (తినాలి) అని. బ్రాహ్మణుని నుండి లభించిన దానిని అనుభవించాలి. క్షత్రియాదులనుండి లభిస్తే మాత్రం యథేష్ఠంగా వినియోగించాలి. దానితో కూడా శ్రాద్ధవైశ్యదేవాదులు చేయరాదు. ఒక దేవతనుద్దేశించి విడిచిపెట్టిన (ఇచ్చిన) దానిని మరో దేవత కొరకు త్యాగం చేయటం తగదు అని దేవయాజ్ఞకుడు అన్నాడు.

మూ॥ శూద్రులభేతూక్తుం తత్రైవ షట్ప్రితంశన్మతే - అమం శూద్రస్య యత్కించితే
 శ్రాద్ధికం ప్రతిగృహ్యతే, తత్సర్వంభోజనాయాలం నిత్యనైమిత్తికేనచ, ఇతి. శుద్ధితత్సే అంగిరాః
 - శూద్రవేత్సని విప్రేక్షీరం వాయదివాదధి, నివృత్తేన నభోక్తవ్యం శూద్రాన్నంతదపిస్సృతం. శూద్రాద్వి
 ప్రగృహేష్యన్నం ప్రవిష్టంతు సదాశుచి పరాశరః - తావద్భవతి శూద్రాన్నం యావన్న స్పృశతి
 ద్విజః, ద్విజాతి కరసంస్పృష్టం సర్వం తన్న విరుద్ధతే. విష్ణుపురాణే - సంప్రోక్షయిత్వా గృహ్ణాయాచూ
 ద్రాన్నం గృహమాగతం అంగిరాః - పాత్రాంతరగతంగ్రాహ్యం దుర్గం స్వగృహమాగతం.
 సపిండశ్రాద్ధాశక్తా వాహపేమాద్రోసంవర్తం. - సమగ్రం యస్తు శక్నోతికర్తుం నైవేహపార్యణం,
 అపిసంకల్ప విధినాకాలేతస్య విధీయతే., పాత్రే భోజ్యస్యదాన్నస్యత్యాగః సంకల్ప ఉచ్యతే. వ్యాసః
 - సాంకల్పంతు యదావర్యాన్నకర్యాత్పాత్ర పూరణం, నావాహనాగ్నికరణే పిందాంత్రైవనదామయేత్.
 పాత్రమర్చ్యస్య. సమంత్రకావాహనస్య నిషేధః తూష్టీంతుభవత్సేవేతి హేమాద్రిః. స్మృత్యర్థసారే -
 వికిరంతునదాతవ్యం, ఇతి తృతీయపాదే పారః, స్మృత్యంతరే - త్యజేదా వాహనం చార్వ
 మగ్నికరణమేవచ, పిందాంత్రే వికిరాక్షయ్యే శ్రాద్ధే సాంకల్ప సంజ్ఞకే. హేమాద్రౌ వృద్ధ శాతాశపస్తు
 - పిండ నిర్వాసరహితం యత్తు శ్రాద్ధం విధీయతే, స్వధావాచనలోపిత్ర వికిరస్తు నలుప్యతే,
 ఇత్యాహ. వృద్ధీబంధ్రోబయేవసిన్ధుః - అవాహనం స్వధాశబ్దం పిందాగ్నికరణం తథా,
 వికిరం పిండ దానం చసాంకల్పే షడ్విపర్ణయేత్ వికిరే వికల్పః. స్మృత్యంతరే - అంగాని పితృయజ్ఞస్య
 యదాకర్తుం నశక్నుయాత్, సతథావాచయేద్విప్రాన్ సంకల్పాత్ సిద్ధిరస్తితి. (భాగలేయః -
 పిండోయత్రవివర్తత మఘాదిషు కథంచన, సాంకల్పంతుతదా కార్యం నియమాత్ బ్రహ్మవాదిభిః
 . కార్ష్యాజనిః - మౌంజబంధాద్వత్సూర్యం వత్సరం పాణిపీడనాత్, పిందాన్సంపిందా, నోదమ్యః
 ప్రేతపిండం వినాత్రతు. అస్థిపవాదః పిత్రోరాత్రికాదౌ పూర్వముక్తః. త్యక్తాగ్నేరిపి సంకల్పముక్తం
 షట్ ప్రింశన్మతే - అనగ్నికోయదావిప్రఉచ్చిన్నాగ్నిస్తదైవచ, తథా వృద్ధిషు సర్వాసు సంకల్ప శ్రాద్ధ
 మాచరేత్. అశక్తైశు పృథ్వీ చంద్రోదయే బృహన్నారదీయేచ - ద్రవ్యా భావేద్విజ్ఞాభావే అన్నమాత్రంతు
 పాచయేత్. పైతృకేనతు సూక్తేన మోమం కుర్యాద్విపక్షణః.

అను॥ శూద్రుని నుండి లభించిన పక్షంలోనైతే అక్కడే షట్ప్రితంశన్మత మందు
 ఇట్లా చెప్పబడింది - శూద్రుని అమమును ఏ కొంచమైనా శ్రాద్ధమునకు చెందినదానిని
 స్వీకరిస్తే అదంతా భోజనమునకు చాలు నిత్యనైమిత్తికములందు ఉపయోగించతగదు,
 అని. శుద్ధి తత్వమందు అంగిరుడిట్లా - శూద్రుని ఇంటి యందు బ్రాహ్మణుడు పాలుగాని
 పెరుగు గాని, నివృత్తుడౌతూ తాగరాదు. అది కూడా శూద్రాన్నమని చెప్పబడింది. శూద్రుని
 ఇంటినుండి బ్రాహ్మణుని ఇంటికి ప్రవేశించిన అన్నము అది ఎల్లప్పుడూ శుచి, అని.
 పరాశరుడిట్లా - బ్రాహ్మణుడు ముట్టనంతవరకు అది శూద్రాన్నము బెతుంది. బ్రాహ్మణుని
 చేతితో ముట్టబడిన పిదప అదంతా విరోధము కాదు (దోషరహితము) అని. విష్ణుపురాణ
 మందిట్లా - శూద్రాన్నము ఇంటికి వచ్చినట్లైతే, దానిని సంప్రోక్షణ చేసి తీసుకోవాలి, అని.
 అంగిరుడిట్లా - తన ఇంటికి వచ్చిన శూద్రుని పాలనుమరొక పాత్రలో (పోయించి)

తీసుకోవాలి, అని. సపిండ శ్రాద్ధము చేయటానికి అశక్తుడైతే హేమాద్రియందు సంవర్తుని మాట ఇట్లా - పార్వణమును సమగ్రముగా చేయుటకు చేతకాని వారు దానిని సకాలంలో సంకల్ప విధితో చేయాలి, అని. సంకల్పమనగా పాత్రమందు తినతగిన అన్నమును త్యాగం చేయుట. వ్యాసుడిట్లా - సంకల్పం చేసినప్పుడు పాత్రపూరణ చేయరాదు. ఆవాహనము, అగ్నీకరణము, పిండదానము చేయరాదు, అని పాత్రమనగా అర్హపాత్రము. మంత్రిముతో కూడిన ఆవాహన, నిషిద్ధము. మౌనంగానైతే ఆవాహన ఉంటుంది అని హేమాద్రి . స్మృత్యర్థసారమందిట్లా - తృతీయపాదమందు, వికిరమైతే ఇవ్వరాదు, అని పారము. స్మృత్యంతరమందిట్లా - సంకల్ప శ్రాద్ధమందు, ఆవాహన, అర్హము, అగ్నీకరణము, పిండములు, వికిర అక్షయ్యములు ఇవన్నీ విడిచి పెట్టాలి, అని. హేమాద్రి యందు వృద్ధ శాతాతపుడిట్లా - పిండ నిర్వాపం లేకుండా చెప్పబడిన శ్రాద్ధమందు, స్వధావచనలోపం కూడా ఉంటుంది, వికిరలోపం మాత్రం ఉండదు, అని అన్నాడు. పృథ్వీచంద్రోదయమందు వసిష్ఠుడిట్లా - సాంకల్పమందు, ఆవాహన, స్వధాశబ్దము, పిండము, అగ్నీకరణము, వికిరము, పిండదానము ఈ ఆరింటిని విడిచిపెట్టాలి, అని. (పిండము=ఉచ్చిష్ట పిండము అని). వికిరమందు వికల్పము. స్మృత్యంతరమందిట్లా - పితృయజ్ఞము యొక్క అంగములను చేయడానికి చేతగాని పక్షంలో ఆతడు అప్పుడు బ్రాహ్మణులతో, సంకల్పంతో సిద్ధి కలుగని, అని చెప్పించాలి, అని. ఛాగలేయుడిట్లా - మహాదులలో ఏదో రకంగా పిండముల నివృత్తి ఐన పక్షంలో అప్పుడు బ్రహ్మవాదులు నియమంగా సంకల్పశ్రాద్ధం చేయాలి, అని. కార్ష్యాజిని ఇట్లా - ఉపనయనం అయ్యాక అర్థ సంవత్సరం వరకు వివాహం అయ్యాక సంవత్సరం వరకు ప్రేత పిండం తప్పనపిండులు పిండములను ఇవ్వరాదు, అని. దీనికి అపవాదము, పితరుల (తల్లి, తండ్రి) అభిక్షము మొదలగు వానియందు, ముందు చెప్పాము. షట్ త్రింశస్తృతమందు త్యక్తాగ్నికునకు కూడా సంకల్పం చెప్పబడింది. - అగ్ని లేనప్పుడు అలాగే అగ్ని నశించినప్పుడు అట్లానే అన్ని వృద్ధి శ్రాద్ధములందు సంకల్ప శ్రాద్ధమాచరించాలి, అని. శక్తి లేని పక్షంలో పృథ్వీచంద్రోదయమందు, బృహన్నారదీయమందును ఇట్లా - ద్రవ్యం లేకపోతే, బ్రాహ్మణుడు లేకపోతే, అన్నం మాత్రమే వండించాలి. బుద్ధిమంతుడు పితృసూక్తంతో హోమం చేయాలి, అని.

మూ॥ దేవలః - పిండమాత్రం ప్రదాతవ్యం అభావేద్రవ్య విప్రయోః శ్రాద్ధీయా హని సంప్రాప్తే భవేన్నరకనోపివా. వృద్ధ వసిష్ఠః - కిందిర్దద్వాదశక్తస్తు ఉదకుంభాదికంద్యజే, తృణానివా, గవేదద్వాత్ పిందాన్వాప్యధనిర్వపేత్. తిలదయైఃపితౄన్వాపి తర్భయేత్ స్నాన పూర్వకం. హేమాద్రోభవిష్ణే - అగ్నినా, వాదహేత్వక్షం శ్రాద్ధ కాలే సమాగమే, తస్మిన్వోపవసేదపిన్ద జపేదన్వాశ్రాద్ధ సంహితాం. శ్రాద్ధ సంహితా సమంత్ర శ్రాద్ధ సంకల్పః. విష్ణు వరాహ పురాణయోః - అసమర్థోన్నదానస్యధాన్య మామం (మాంసం) స్వశక్తితః, ప్రదానస్యతి తిలాన్వాపిన్సర్వాం

వాపిదక్షిణం. సుర్యభావే వనంగత్యా కక్షామూల ప్రదర్శకః, సూర్యాదిలోకపారానామిదముచ్చైః పరివృతః. నమేస్తివిత్తం నధనం నచాన్నం శ్రాద్ధోపయోగి స్వపితృన్నతోఽస్మి, తృప్యంతభక్త్యా పితరోమయేతో భుజౌకృతో వర్తని మారుతస్య. ఇత్యేతత్ పితృభిగ్గీతం భావాభావ ప్రయోజనం యఃకరోతికృతంతేన శ్రాద్ధం భవతి భారత. ప్రభాసఖండే - గత్యానరణ్యమమానుష్యం ఊర్జుభాహుర్వి రౌత్యుః, నిరన్యోన్యిర్ధనోదేవాః పితరో మాఽన్యథం కృధాః. నమేస్తి విత్తంనధనం నభార్యా శ్రాద్ధం కధంః పితరఃకరోమి, వనం ప్రవిశ్యేహతు తన్మయోచ్చైః భుజౌకృతోవర్తని మారుతస్య శ్రాద్ధర్థమే తద్ధనశాంప్రదత్తం మహ్యందయధ్వంపితృదేవతాద్వాః అభ్యాయచోత్ క్షిప్రభుజౌ తతోవైదివాచరాత్రిం సముచోష్యతిస్థేత్. భవేత్సైతేన కృతేన తేషాం ఋణేనముక్తః పితృదేవతానాం, ఇత్యనుకల్పః.

అధశ్రాద్ధభోజనే ప్రాయశ్చిత్తం - దర్శేషట్ప్రాణాయామాః. వృద్ధోత్రయః, సంస్కారేషు జాతకర్మాది చూడాంతేషుసాంతవనం. ఆద్యేచాంద్రంవా అన్య సంస్కారేషుపవాసః. సీమంతే చాంద్రమితి విజ్ఞానేత్పురః. అపది నవశ్రాద్ధఏకాదశాహేషు భోజనేకాయః. ద్వాదశాహే ఊనమాసేచ పాదోనః ద్విమాసే త్రిపక్షే ఊన పక్ష ఊనాఖ్యయోశ్చార్థ కృత్ప్రయః. త్రిమాసాద్యాఖ్యికాంతేషు సంపిదేషు పాదకృత్ప్రయః ఉపవాసోనా గురుద్రవ్యార్థ భోజనే అర్థం. జపశీలేతదర్థం. అనాపది తూన మాసాంతేషు చాంద్రంకా యంవా. ద్విమాసాదౌపాదోనం. త్రిమాసాదావర్థకాయః. అభిక్తే పాదోనకాయః. పునరాభిక్తే ఏకాహః క్షత్రియాది శ్రాద్ధేషు ద్విత్రి చతుర్థాణానిజ్ఞేయాని. చందాల సర్వశ్వాది హతపతి తక్షిబాది నవశ్రాద్ధే చాంద్రం అద్యమాసికాంతే చాంద్రం పరాకశ్చ ద్వాదశాహో దౌపరాకః. ద్విమాసాదావతి కృత్ప్రయః. త్రిమాసాదౌకాయః అభిక్తేపాదః అభ్యాసేనర్హం ద్విగుణం. అమహేషు సంకల్పశ్రాద్ధేషు తత్తదర్థాని. యతిబ్రహ్మచారి చోక్తం ప్రాయశ్చిత్తం కృత్యాత్మీసుపవాసాన్ ప్రాణాయామాన్ ఘృతాశనం చాధికంకృత్యావతశేషం నమాపయేత్. అనాపది ద్విగుణం. దర్శాదౌదశగాయత్రీమంత్రితా అపఃపిబేత్ షట్ ప్రాణాయామావా. సంస్కారేషు చౌలేకృత్ప్రయః. సీమంతేచాంద్రం. అన్యేషుపవాస ఇతిదిక్. అత్ర మాధవమితాక్షరాదౌ కృపిద్విరోధోవిషయ భేదాత్పరిహర్యః. ఏకాదశాహే చాంద్రం పునః సంస్కారశ్చేతి ప్రాయశ్చిత్త కాండే హేమాద్రిః.

అను|| దేవలుడిట్లా - శ్రాద్ధపు రోజు వచ్చినప్పుడు ద్రవ్యము, విప్రప్రదు లేనప్పుడు పిండమాత్రమైనా ఇవ్వాలి. లేదా ఉపవాసమైనా ఉండాలి, అని. వృద్ధ వసిష్ఠుడిట్లా - అశక్తుడైతే, జ్రాహ్మణునకు ఉదకుంభాదికము ఏదో ఒకటి ఇవ్వాలి. ఆవునకు గడ్డిపోచలైనా ఇవ్వాలి. పిండనిర్వాపమైనా చేయాలి. స్నానం చేసి తిలదర్పణతో పితృతర్పణం ఐనా చేయాలి, అని. హేమాద్రి యందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - శ్రాద్ధ కాలం వచ్చినప్పుడు అగ్నితో గడ్డిని కాల్రాలి, లేదా ఆరోజు పగలు ఉపవాసముండాలి, లేదా శ్రాద్ధ సంహితను జపించాలి, అని. శ్రాద్ధ సంహిత అనగా మంత్ర పూర్వకముగా శ్రాద్ధ సంకల్పము చేయుట. విష్ణు వరాహ పురాణములందిట్లా - అన్నదానం చేయటానికి సమర్థుడు కాకపోతే తన శక్తి కొలది అమము (మాంసము) ధాన్యము కాని లేదా నువ్వులను గాని, కొంచమైనా దక్షిణ గాని ఇవ్వాలి, అని. ఏదీ లేని పక్షంలో అడవికి పోయి, కక్షమూలమును ప్రదర్శిస్తూ, సూర్యాది లోక పాలురకు ఇట్లా గట్టిగా వినిపిస్తాడు. నాకు ధనం లేదు (బంగారం మొ||

చలనంపత్తి), విత్తం లేదు (అస్తి, స్థిరమైనది), అన్నము లేదు. శ్రాద్ధమునకు ఉపయోగించేది ఏది లేదు. నా పితరులకు నమస్కరిస్తున్నాను. నేను నా భుజములను గాలిమార్గంలో ఉంచాను. తల్లి తండ్రులార (నాపితరులు) భక్తితో తృప్తి చెందని, అని అనాలి (చేతులు పైకెత్తి). అనే, ఇది పితృగృతము. భావ (ఉన్నది) అభావ (లేదు) ముల ప్రయోజనము కల్గించేది. దీన్ని ఆచరించిన వాడు శ్రాద్ధాన్ని ఆచరించినట్లే జెతుంది., ఓ భారత (ఉండవల్సినవి లేవు దాని ప్రయోజనాన్ని కల్గిస్తుంది). ప్రభాస ఖండమందిట్లా - మనుష్యులు లేని అరణ్యమునకు వెళ్ళి, చేతులుపైకెత్తి ఇట్లా ఏదవాలి. అన్నం లేనివాణ్ణి, ధనం లేనివాణ్ణి, ఓ దేవతలారా ఓ తలిదండ్రులార, నన్ను ఋణవిముక్తుణ్ణి చేయండి, అని. నాకు విత్తము లేదు ధనము లేదు భార్య లేదు, ఓ పితరులార, మీకు శ్రాద్ధము నేనెట్లా చేయను. అడవిని ప్రవేశించి ఇక్కడ నేను చేతులు పైకెత్తి, గాలి మార్గంలో ఉంచాను. శ్రాద్ధరూపమైన ఋణమును దీనిని మీకిచ్చాను. పితరులారా, మరి దేవతలారా (మొదలగు) మీరంతా నాపై దయ చూపండి. అని పలికి, భుజములు పైకెత్తి పగలు రాత్రి ఉపవసించి నిలిచి ఉండాలి. అతడిట్లా చేశాకనే ఆపితృ, దేవతల ఋణమునుండి అతడు ముక్తుడౌతాడు అని అనుకల్పము (ముఖ్యమైనది చేయలేని పక్షంలో ఇది అని). ఇక శ్రాద్ధభోజనమందు ప్రాయశ్చిత్తము చెప్తున్నాడు. అమావాస్య శ్రాద్ధభోజనం చేస్తే ఆరు ప్రాణాయామములు చేయాలి. వృద్ధి శ్రాద్ధమందు మూడు ప్రాణాయామములు చేయాలి. జాతకర్మ మొదలుకొని చూడాకర్మ అంతముగా గల సంస్కారములందు సాంతవనము ప్రాయశ్చిత్తము. జాతకర్మయందు చాంద్రాయణవ్రతం కానీ ఇతర సంస్కారములందు ఉపవాసము. సీమంతమందు చాంద్రాయణమని విజ్ఞానేశ్వరుడు. (చాంద్రాయణ వ్రతమనగా పూర్ణిమనాడు కోడిగుడ్డంత చొప్పున పదిహేను ముద్దలు అన్నము పాడ్యమినాడు పద్నాలుగు ఇట్లా తగ్గి అమావాస్య నాటికి ఏ ముద్ద ఉండదు శూన్యం. మళ్ళీ పాడ్యమి నాటికి ఒక ముద్దతో ఆరంభమై పూర్ణిమ నాటికి పదిహేను ముద్దల అన్నం ఇట్లా ఉండటం చాంద్రాయణవ్రతం) **ఆపద యందు**, నవశ్రాద్ధము, పదకొండవరోజు భోజనము వీనియందు కాయము ప్రాయశ్చిత్తము పన్నెండవరోజు, ఊనమాసము ఈ భోజనములందు పాద ఊనము. రెండవ మాసము, త్రైపక్షికము, ఊనషష్ఠము, ఊనఅబ్దిము ఈ భోజనములందు అర్థకృచ్ఛము. మూడవ మాసము మొదలు ఆబ్దికంచివరి వరకు, సపిండములు వీనియందు పాదకృచ్ఛము లేదా ఉపవాసము గురుద్రవ్య అర్థభోజనమందు అర్థకృచ్ఛము. జపము చేసేవానికైతే అందులో సగము. **ఆపదలేనప్పుడు**, ఊనమాసాంతములందు చాంద్రాయణం లేదా కాయము ప్రాయశ్చిత్తము. ద్విమాసాదులందు పాదఊనము. త్రిమాసాదులందు అర్థకాయము. ఆబ్దికమందు పాదఊనకాయము. పునరాబ్దికమందు ఒకరోజు ఉపవాసము. క్షత్రియాది

శ్రాద్ధములందు రెండింతలు, మూడింతలు, నాల్గింతలు ప్రాయశ్చిత్తమని తెలుసుకోవాలి. చండాలడు, సర్పము, కుక్క మొ॥ వీనితోహతుడు, పతితుడు, క్షీబుడు మొదలగు వారి నవశ్రాద్ధమందు చాంద్రాయణప్రతము తొలిమాసికాంతమందు చాంద్రము, పరాకకూడా. పన్నెండవ రోజు మొదలగువాని యందు పరాక. ద్విమాసాది యందు అతి కృచ్ఛ్రము. త్రిమాస ఆది యందు కాయము. ఆర్ధికమందు పాదముప్రాయశ్చిత్తము. అభ్యాసమైతే అన్నీ రెట్టింపే. (మాటిమాటికి భుజిస్తే). ఆమ హేమ సంకల్ప శ్రాద్ధములందు వాని, వాని ప్రాయశ్చిత్తములలో ఆయా సగం సగంలు చేయాలి. యతి బ్రహ్మచారులైతే చెప్పిన ప్రాయశ్చిత్తాన్ని చేసి, మూడు ఉపవాసములను, ప్రాణాయామములను చేసి, ఘృత ప్రాశనము అధికంగా చేసి ప్రత శేషమును సమాప్తి చేయాలి. ఆపదలేనప్పుడు రెట్టింపు ప్రాయశ్చిత్తము. దర్బాదులందు దశగాయత్రితో మంత్రితమైన నీటిని, తాగాలి లేదా ఆరు ప్రాణాయామములైనా చేయాలి. సంస్కారములందు చౌలమందు కృచ్ఛ్రము ప్రాయశ్చిత్తము సీమంతమందు చాంద్రాయణము మిగిలిన వాటియందు ఉపవాసము, అని ఇక చాలు ఇక్కడ మాధవమితాక్షరాదులందు ఒక్కోచోట విరోధము, విషయ భేదముననుసరించి విరోధ పరిహారం చేయాలి. పదకొండవ రోజు యందు చాంద్రాయణము తిరిగి సంస్కారము అని ప్రాయశ్చిత్త కాండయందు హేమాద్రి. (నవశ్రాద్ధములు అనగా మొదటి రోజు, మూడవ, ఐదవ, ఏడవ, తొమ్మిదవ, పదకొండవ రోజుల శ్రాద్ధములు. ఇవి ఆరు.) (కాయశోధన మనగా కోడిగుడ్డంత ప్రమాణముగలయవలను తిని, ఉండుట అని అర్థము.)

మూ॥ యత్పాతనాః - దశకృత్యః పిబేదాపోగాయత్రా శ్రాద్ధభుక్తద్విజః, ఇతితదనుక్త ప్రాయశ్చిత్త శ్రాద్ధ పరమితి విజ్ఞానేత్వః. అథక్షయారాశ్రాద్ధం. తత్సర్వరూప మాహాహేమాద్రోవ్యాసః - మానవక్షతిథి స్ఫుష్టే యాయస్మిన్ మ్రియతే॥ హని ప్రత్యుజ్జంతుతథాభూతంక్షయాహం తస్యతం విదుః. నారదీయే - పారణే మరణేన్మాణాం తిథిఃతాత్కాలిక్సస్మృతా. అత్ర చాంద్రమాసం జ్ఞేయం. ఆర్ధికే పితృ కార్యే చాంద్రోమాసః ప్రశస్యతే, ఇతిగర్గోక్తేః మల మాసమృత స్యతుసౌరం. మలమాసమృతానాంతుసౌరమాసం సమావ్రయేత్, ఇతి హేమాద్రావృక్షే. ఏతస్మృతి మాసస్త్వయాధిత్వే జ్ఞేయం. బ్రాహ్మ - ప్రతి సంవత్సరం కార్యం మాతా పిత్రోః మృతే॥ హని, పితృస్య స్వాప్యపుత్రస్య బ్రాతుః జ్యేష్ఠస్య చైవపి అపుత్రస్యైతి బ్రాహ్మైష్యస్యయః. జ్యేష్ఠస్యైతి కనిష్ఠస్య అనావశ్యక త్వాత్తం. మదనరత్నే భవిష్యే - సర్వేషామేవ శ్రాద్ధానాం శ్రేష్ఠం సాంవత్సరంమతం. తథా - భోజకాయస్తు చైశ్రాద్ధం నకరోతి ఖగాధిప, మాతాపితృభ్యాం సతతం వర్షే వర్షే మృతే॥ హని సయతి సరకం ఘోరం తామిద్రం నామనామతః తచ్చనానాస్మృతిష్యే కోద్ధిష్టం పార్వణం చోక్తం.

అను॥ శ్రాద్ధభోక్త ఐన బ్రాహ్మణుడు గాయత్రితో పదిమార్లు మంత్రించబడిన జలమును తాగాలి, అని ఉతనుడన్న మాట ప్రాయశ్చిత్తం చెప్పబడని శ్రాద్ధపరము అని విజ్ఞానేత్వరుదన్నాడు. ఇక చనిపోయిన నాటి శ్రాద్ధము. దాని స్వరూపాన్ని హేమాద్రి యందు

వ్యాసుడిట్లా చెప్పాడు. - ఎవడు ఏ మాసము, పక్షము, తిథి స్ఫుర్త కలిగిన రోజున మరణిస్తాడో వానికి ఆ మాస, పక్ష, తిథి కలిగిన రోజును ప్రతి సంవత్సరము క్షయాహముగా గ్రహించాలి, అని. నారదీయమందిట్లా - పారణమందు, మరణమందు నరులకు తిథి ఆ సమయమందలి తిథి చెప్పబడింది, అని. ఇక్కడ చాంద్రమానాన్ని గ్రహించాలి. ఆభిక్రమందు పితృ కార్యమందును చాంద్రమాసము ప్రశస్తమైంది, అని గర్భోక్తి. మలమాసంలో మరణించిన వానికైతే సౌరమాసము గ్రహించాలి. మలమాసమందు మరణించినవారికైతే సౌరమాసమును ఆశ్రయించాలి, అని. హేమాద్రియందు చెప్పబడింది. దీనిని మరణమాసం యొక్క ఆధిక్యమందే అని గ్రహించాలి. బ్రహ్మపురాణమందిట్లా - ప్రతిసంవత్సరము మాతాపితరులు చనిపోయిన రోజున శ్రాద్ధం చేయాలి. సంతానములేని తండ్రి తోబుట్టువునకు (పెదనాన్న అట్లా) సంతానము లేని పెద్ద అన్నయ్యకు కూడా శ్రాద్ధం సాంవత్సరికము మరణదినమందు చేయాలి, అని. అపుత్రస్య అనే శబ్దము భ్రాతృశబ్దంతో కూడా అన్వయిస్తుంది. జ్యేష్ఠునకు అని చెప్పటం వల్ల కనిష్ఠుడికి చేయనవసరం లేదు అని అర్థము (పుత్రునకు తండ్రి, అనుజునకు అగ్రజుడు చేయరాదు. ఒక వేళ స్నేహం వల్ల చేసినా సపిండికరణం లేకుండా చేయాలి అని ఉక్తి). మదనరత్నమందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - శ్రాద్ధములన్నింటిలో సంవత్సర శ్రాద్ధము శ్రేష్ఠము, ఇష్టమైంది, అని (చేస్తే కళ్యాణకారి, లేకపోతే నరక ప్రాప్తి తప్పక చేయాలి). అట్లాగే - ఓఖగాధివ! ఏ భోజకుడు (అస్తి అనుభవించేవాడు) ప్రతి సంవత్సరము తన తల్లిదండ్రులకు వారు చనిపోయిన రోజున ఎల్లప్పుడు వారికై శ్రాద్ధం చేయడో, ఆతడు తామిస్రమును పేరుగల ఘోరనరకమునకు వెళ్తాడు. అది కూడా ఏకోద్దిష్టవిధానంగాను పార్వణవిధిగాను చేయాలి అని అనేక స్మృతులయందు చెప్పబడింది.

మూ॥ అధ్యమాహాయమః - సపిండికరణదూర్షణం ప్రతి సంవత్సరం సుతైః, మాతా పిత్రోః పృథక్పాఠ్యం ఏకోద్దిష్టం మృతేఽపి వ్యాసః - ఏకోద్దిష్టంతుకర్తవ్యం పిత్రోశ్చైవ మృతేఽపి వాని, ఏకోద్దిష్టం పరిత్యజ్యపార్వణం కురుతేనరః, అకృతం తద్విజానీయాత్ భవేచ్ఛ పితృఘాతకః అంత్యమాహాతాతపః - సపిండికరణంకృత్యాకుర్యాత్పార్వణవత్సదా, ప్రతి సంవత్సరం శ్రాద్ధం ఛాగలేయోదితో విధిః. యఃసపిండికృతం ప్రేతం పృథక్కిందే నియోజయేత్, విధిఃశుస్తేనభవతి పితృహోచోపజాయతే. అత్రైరసక్షేత్రజయోః పార్వణం దత్తకాదీనామేకోద్దిష్టమిత్యేకః పక్షః. సాగ్నైః పార్వణం నిరగ్నైకోద్దిష్టమిత్యపరః. తద్భూషణం మితాక్షరాదౌజ్ఞేయం. కల్పతరుస్తు - సాగ్నైరౌరస క్షేత్రజయోః పార్వణం, నిరగ్నైకోద్దిష్టమేకోద్దిష్టం, ఇత్యాహ. అపరార్కే ష్యవం. దత్తకాదయో దశపుత్రాస్తు సాగ్నయో నిరగ్నయశ్చైకోద్దిష్టమేవకుర్యుః, ప్రత్యర్థం పార్వణేనైవ విధినా క్షేత్రజైరసౌ, కుర్యాత్మితాతరే కుర్యురేకోద్దిష్టంసుతాదశ. ఇతి జాతూకర్షోక్తిః. యదాతు దత్త కన్యసితాదయే మహాలయేనా మృతః తత్ర పార్వణ ఏకోద్దిష్టయోః వికల్పః. వస్తు తస్తు సర్వేషాం పార్వణైకోద్దిష్టయోః ప్రీహియవప ద్వికల్పః. సవదేశాచారాద్వ్యవస్థిత ఇతి సర్వనిబంధ సిద్ధాంతః. అత ఏవ పృథ్వీ చంద్రోదయే వృద్ధ పరాశరః - మాతాపిత్రోః పృథక్పాఠ్యమే కోద్దిష్టం మృతేఽపి వాని, ఇత్యుక్తాహ

దేశధర్మం సమాశ్రిత్యవంశధర్మం తథావరే, సూరయః శ్రాద్ధమిచ్ఛంతి పార్వణంచక్షయాహన్యపి. ఇతితచ్చ కేవలంపితౄణాంన, సపత్నీకానామితి హేమాద్రిః. అత్రమాతా మహాన కార్యః. కర్మా సమన్వితం ముక్త్యా తథాధ్యంశ్రాద్ధవిధితం. ప్రత్యాబ్ధికంచ శేషేషు పిందాః స్వఃపదీతిస్థితిః, ఇతికాత్యాయనోక్తేః కర్మాసమన్వితం=సపిందనం. యేరేకోద్దిష్టంక్రియతే తేషామపిక్వచిత్పార్వణమేవ అమావాస్యాయ క్షయాయస్య ప్రేత పక్షేఽధవా పునః, పార్వణం తస్య కర్తవ్యం నైకోద్దిష్టం కదాచన, ఇతి శంఖోక్తేః ఏవంసన్యాసినోఽపి. ఏకోద్దిష్టంయతేర్వాస్తీ త్రిదండ గ్రహణాదిహ, సపిందీకరణా భావాత్ పార్వణంతస్య సర్వదా, ఇతి ప్రచేత సోక్తేః. వాయవీయే - సంన్యాసినోఽప్యబ్ధికాది పుత్రకుర్యాద్యథావిధి. మహాయే తుయద్రాద్ధం ద్వాదశ్యాం పార్వణంహితత్. పృథ్వీచంద్రోదయే పృథ్వీ చరాశు - సంగ్రామే సంస్థితానాంచ ప్రేతపక్షే శశిక్షయే, తేషాం పార్వణమేవోక్తం క్షయాహపివ సత్ప్రైః. చంద్రక్షయానా శకనంయుగేషు యఃప్రేతపక్షే మృతవాన్ నపిందః, సపిందీతానామపివాబ్ధికాని భవంతి తేషామిహ పార్వణాని. తథా - భ్రాతుః జ్యేష్ఠస్య కురీత జ్యేష్ఠో భ్రాతా నుజస్యవ, దైవహీనంతు తతీకుర్యాత్ ఇతి ధర్మ విదబ్రవీత్. దైవహీనమేకోద్దిష్టం. జ్యేష్ఠోభ్రాతా అనాద్యగర్భజః తథాచత్రైవతాతాతవః - అనాద్యగర్భజ్యేష్ఠో పిత్రాతా సద్విర్నిగద్యతే, ఋతే సపింద నాత్రస్య నైవ పార్వణ మాచరేత్. ఆద్యగర్భేషు పార్వణమేకోద్దిష్టం వేత్తవ్యః.

అను|| యముడు తొలిదాన్ని గూర్చి (ఏకోద్దిష్టం) ఇట్లా చెప్పాడు - సపిందీకరణం తరువాత ప్రతి సంవత్సరము, పుత్రులు, మాతాపితరులు చనిపోయిన రోజున, మాతాపితరుల ఏకోద్దిష్టమును విడివిడిగా చేయాలి, అని. వ్యాసుడిట్లా - తల్లిదండ్రులకు, వారు చనిపోయిన రోజున ఏకోద్దిష్టమునాచరించాలి. ఏకోద్దిష్టాన్ని వదలి పార్వణాన్ని ఆచరించిన నరుడు, వాడు శ్రాద్ధంచేయనట్లే అని గ్రహించాలి. పైగా వాడు పితృపూతకుడు కూడా ఔతాడు, అని. పార్వణాన్ని గూర్చి శాతాతపుడిట్లా - సపిందీకరణాన్ని చేసి, ఎల్లప్పుడు ప్రతి సంవత్సరము పార్వణం వలె శ్రాద్ధమాచరించాలి, ఇది ఛాగలేయుడు చెప్పిన విధి. ఎవడు సపిందీకృతం చేయబడ్డ ప్రేతను, వేరే పిందంలో కలుపుతాడో, వాడు విధిని చంపిన వాడు ఔతాడు, వాడు పితృ హంతకుడు ఔతాడు అని. ఇక్కడ ఔరస క్షేత్రజులకు పారణము, దత్తకారులకు ఏకోద్దిష్టము అని ఒక వర్గము వారు. సాగ్నులకు పార్వణము, నిరగ్నులకు ఏకోద్దిష్టము అని మరో వర్గము. అది దూషించతగినది. దీనిని (దాని నిందను) మితాక్షరారులందు చూచి తెలుసుకోవాలి. కల్పతరువైతే - సాగ్నులైన ఔరసక్షేత్రజులకు పార్వణము, నిరగ్నులకు ఏకోద్దిష్టము, అని అన్నాడు. అపరార్కమందు కూడా ఇట్లాగే. దత్తకారులు పదిరకాల పుత్రులు సాగ్నులైన నిరగ్నులైనా ఏకోద్దిష్టమే ఆచరించాలి. ప్రతి సంవత్సరము పార్వణ విధిలోనే క్షేత్రజు ఔరసులు చేయాలి. ఇతరులు పది మంది కుమారులు ఏకోద్దిష్టమాచరించాలి, అని జాతాకర్షి ఉక్తి. ఒక వేళ దత్తకుని తండ్రి అమావాస్య యందు, మహాలయమందు కాని మరణిస్తే అక్కడ పార్వణ, ఏకోద్దిష్టములు వికల్పము నిజానికైతే అందరికి పార్వణ ఏకోద్దిష్టములకు ప్రహీయవలవలె వికల్పము అది (వికల్పం) దేశాచారాన్ననుసరించి

నిర్ణయము ఐంది. అని అన్ని నిబంధముల సిద్ధాంతము. అందువల్లనే పృథ్వీచంద్రోదయ మందు వృద్ధ పరాశరుడిట్లా - మాతాపితరులకు వారు చనిపోయిన రోజున ఏకోద్ధిష్టాన్ని విడివిడిగా చేయాలి, అని. మళ్ళీ ఇట్లా చెప్పాడు, దేశధర్మాన్ని ఆశ్రయించి, కొందరు వంశధర్మాన్నా శ్రయించి, పండితులు శ్రాద్ధం చేయాలని ఇష్టపడుతారు. క్షయాహమందు కూడా పార్వణముకూడా, అని. ఇది కేవలం పితరులకు మాత్రమే భార్యలతో కూడిన పితరులకు కాదు అని హేమాద్రి. ఇక్కడ మాతామహాలకు చేయరాదు. కాత్యాయనుడిట్లా - కర్మాసమన్వితమైన తొలి పదహారు శ్రాద్ధములను, అట్లాగే ప్రత్యాభిక్రమును వదలి మిగిలిన వానియందు పిండములు ఆరు ఉంటాయి అని నిర్ణయము, అని కాత్యాయనోక్తి. కర్మాసమన్వితమనగా సపిండనము. ఎవరైతే ఏకోద్ధిష్టము చేస్తారో వారికి కూడా ఒకచో పార్వణమే. ఎవడు అమావాస్యయందు మరణిస్తాడో, లేదా ప్రేతపక్షమందు మరణిస్తాడో ఆతనికి పార్వణమాచరించాలి. ఏకోద్ధిష్టము ఎప్పుడూ చేయరాదు అని శంఖోక్తి. ఈవిధంగా సన్యాసులు గూడా. త్రిపిండమును గ్రహించినందువల్ల యతికి ఏకోద్ధిష్టం లేదు. సపిండీకరణం లేనందువల్ల ఆతనికి ఎల్లప్పుడు పార్వణమే, అని ప్రచేతనోక్తి. వాయవీయమందిట్లా - సన్యాసికైనా అభిక్తాదులు, పుత్రుడు శాస్త్రప్రకారమాచరించాలి. మహాలయమందు ఏ శ్రాద్ధముందో అది ద్వాదశి రోజున పార్వణంగా చేయాలి, అని పృథ్వీ చంద్రోదయ మందు వృద్ధ పరాశరుడిట్లా - యుద్ధమందున్న వారికి ప్రేత పక్షమందు, శశిక్షయ మందు (అమా) మరణించిన వారికి క్షయాహ మందు కూడా పార్వణమే అని సజ్జనులన్నారు, అని. చంద్ర క్షయము (అమావాస్య) అనశనప్రతము (అనాశక) యుద్ధము వీటియందు, ప్రేత పక్షంలో సపిండుడు మరణిస్తే అట్టి సపిండులకు కూడా ఇక్కడ అభిక్రములు (వారికి) పార్వణములే ఔతాయి. అట్లాగే - పెద్ద అన్న యొక్క వార్షిక శ్రాద్ధమును చిన్న తమ్ముడు చేయాలి అట్లాగే తమ్ముని వార్షిక శ్రాద్ధమును పెద్ద అన్న చేయాలి. దానిని విశ్వేదేవులు లేకుండా చేయాలి, అని ధర్మమెరిగిన వారన్నారు దైవహీనమనగా ఏకోద్ధిష్టము అని. జ్యేష్ఠభ్రాత అనగా తొలి గర్భంలో జన్మించనివాడు. అట్లాగే అక్కడే శాతాతవుడిట్లా - తొలి గర్భంలో జన్మించని జ్యేష్ఠుడు కూడా భ్రాత అని సజ్జనులచే చెప్పబడ్డాడు. ఆతనికి సపిండనము తప్ప పార్వణము ఆచరించరాదు అని. తొలి గర్భజనితునకైతే పార్వణము కాని ఏకోద్ధిష్టం కాని ఆచరించొచ్చు అని అర్థము.

మూ॥ మాతుస్తు హేమాద్రౌ కాత్యాయనః - ప్రత్యక్షం యోయథాకుర్యాత్సుతః పిత్రే సదాద్విజ, తదైవ మాతుశ్చక్రవ్యం పార్వణంచాన్యదేవవా, యత్తుతే నైవోక్తం- సపిండీకరణాదూర్హం పిత్రోరేవహిపార్వణం, పితృవ్యత్రాత్మమాత్మాణామేకోద్ధిష్టం సదైవతు, ఇతితత్సావత్స మాత్మపరం. యత్తు వృద్ధ పరాశరః - అపూత్రస్య పితృవ్యస్య తత్సుత్రో భ్రాతృతోభవేత్, స ఏవాన్య కురీవత పిండదానాదికాంక్షియాం. పార్వణం తేన కార్యం స్వాత్ పుత్రపతీ భ్రాతృజేవతు, పితృస్థానేతుతంకృత్వా

తేషం పూర్వపదుచ్చరేత్, ఇతి తత్ పితృవదేశాచారాద్యవస్థితమితి పుద్గీచంద్రః శ్రాద్ధదీపకలికా
యాం చతుర్వింశతిమతేతు - పితృష్టభ్రాతృమాతృజాంజ్యేష్ఠానాం పార్వణంభవేత్, ఏకోద్దిష్టం
కనిస్థానాందంపత్యోః పార్వణంమిథః, అపుత్రస్య పితృష్టస్త్వభ్రాతృమత్రైవాగ్రజన్మనః, మాతామహ
స్యతత్పత్న్యాః శ్రాద్ధం పార్వణవద్భవేత్, ఇత్యుక్తం తత్పతన్యాః కర్తృత్వేనైవ పిపార్వణమేవ. సర్వాభావే
స్వయంపత్న్యః స్వభ్రాతృజామమంత్రకం సపిండీకరణంకుర్యుః తతఃపార్వణమేవచ, ఇతి
లొగాక్షిస్ఫుటేః. తత్ర పత్న్యపి కురీన్యత సాపిండ్యం పార్వణం తథా, ఇతి సుమం తూక్తేశ్చేతి
నిర్ణయామృతే ఉక్తం. అన్యేతేనాక్షిక పార్వణ పరమాహం. అతఏవ - భర్తుః శ్రాద్ధంతు
యానారీమోహోత్ పార్వణ మాచరేత్, సతేనతృప్యతే భర్తాకృత్యాను సరకం ప్రజేత్, ఇతి వచనం
క్షయాహేపాక్షికేద్దిష్ట ప్రశంసార్థం, నపార్వణ నిషేధార్థ మిత్త్యుక్తం త్రిస్థలీసేతాభట్టచరణైః. స్వభర్తృ
ప్రభృతి శ్రిభ్యః ఇత్యనేన, విరోధాచ్చ. ఆపుత్రాణాం తామహాహేమాద్రావాపస్తంబః - అపుత్రాయే
మృతాః కేచిత్స్థియోవా పురుషాశ్చయే, తేషామపి చదేయంస్యాత్ ఏకోద్దిష్టంన పార్వణం. మిత్ర
బంధుసంపదే భ్యః స్త్రీకుమారి భ్యవేవచ, దద్యాద్దైవమాసికం శ్రాద్ధం సాంపత్సర మతోన్యథా.
పారిజాతేతు, అన్యథాపార్వణమిత్త్యుక్తా సర్వత్ర పార్వణమిత్త్యుక్తం. ఏకోద్దిష్టవాక్యానితు తీర్థ
మహాలయ పరాశీత్త్యుక్తం. పుద్గీ చంద్రోదయేవృద్ధగార్హ్యః - మాతుః సహోదరా యాచపితుస్సహ
భవాచయా, తయోశ్చనైవకురీన్యత పార్వణం పిండనాదృతే. ప్రచేతాః - సపిండీకరణాదూర్హం
ఏకోద్దిష్టం విధేయతే, అపుత్రాణాంచసర్వేషాం అపత్నీనాంతధైవచ. అపత్నీనాం=బ్రహ్మచార్యాదీనాం.
మార్గదేయ పురాణే - ప్రతి సంవత్సరం కార్యం ఏకోద్దిష్టం నరైః స్త్రీయాః. మృతాహనియథాన్యాయం
న్యూణాయద్యదిహోదితం. వృణామితి దృష్టాంతాత్ గోవి ప్రహత పాపంద్యాదీనాంసపిండ నాభావే
ఽవిపాంవత్సరమే కోద్దిష్టం కార్యమేవేతి చూలపాడిః. అత్రివృద్ధపసిచ్చే - సపిండీకరణాదూర్హం
యత్రయత్ర ప్రదీయతే. భ్రాతృ భగిన్యై పుత్రాయస్సామినేమాతులాయచ, పితృష్టగురవే శ్రాద్ధమే
కోద్దిష్టం, నపార్వణం. యత్తు జాతూ కర్త్యః - పితృష్టభ్రాతృమాతృజామపుత్రాణాంతధైవచ, మాతా
మహస్యాసుతస్యశ్రాద్ధాది పితృవద్భవేదితి తదావశ్యకత్వాత్తం నతు పార్వణార్థమితి హేమాద్రిః.
యుక్తంతేషం - మాతుఃపితర మారభ్యత్రయోమాతామహాఃస్ఫుటాః, తేషాంతు పితృ వప్రచార్థం
కుర్యుః దుహితృసానవః, ఇతిపుంస్తోత్రేః మాతామహస్యపార్వణమేవ, తత్సాహచర్యాత్పితృవదౌతథా.
పితృష్టభ్రాతృమాతృజామేకోద్దిష్టంచపార్వణమితి క్షయా హోపక్రమే పులస్త్యోక్తేశ్చ వికల్పః.

అను॥ తల్లికైతే హేమాద్రియందు కాత్యాయనుడిట్లా - ద్విజుడైన పుత్రుడు ప్రతి
సంవత్సరము తండ్రి కొరకు ఎల్లప్పుడు ఎట్లా చేస్తాడో, అట్లాగే తల్లికి కూడా పార్వణం
కాని మరేదైనా కాని చేయాలి అని. అతడే చెప్పింది ఇట్లా - సపిండీకరణం తరువాత
తండ్రికే పార్వణము, తండ్రికో బుట్టినవాడు, భ్రాత, మాత వీరందరికి ఎల్లప్పుడు ఏకోద్దిష్టమే,
అని అన్న ఆ మాట సవత్సరమైన మాతల పరకము. వృద్ధ పరాశరుడు ఇట్లా-పుత్రులు లేని
పితృష్టనకు భ్రాతృజా(ని పుత్రుడు)డు, పుత్రుడౌతాడు. అతడే ఈతనికి పిండదానాది క్రియను
చేయాలి. భ్రాతకొడుకు స్వంత కొడుకు లాగ ఆతనికి పార్వణమాచరించాలి. తండ్రిస్థానమందు

చిన్నాన్న పేరు చెప్పి మిగిలినదంతా పూర్వంలాగా ఆచరించాలి, అని చెప్పిన మాట, అది తండ్రిలాగ, దేశాచారముననుసరించి వ్యవస్థను గ్రహించాలి (నిర్ణయము) అని పృథ్వీచంద్రుడన్నాడు. శ్రాద్ధ దీపకలికయందు చతుర్వింశతి మతోక్తి ఇట్లా - పితృవ్యుడు, భ్రాత, మాత, వీరికి పెద్దవారికి పార్వణమౌతుంది, కనిష్ఠులకు ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధము చేయాలి. దంపతులకు పరస్పరం (ఒకేసారి) పార్వణ శ్రాద్ధం చేయాలి, అని పుత్రుడు లేని పితృవ్యునకు, పెద్దవాడైన భ్రాతకు, మాతామహునకు, అతని భార్యకు (మాతామహికి) వీరికి శ్రాద్ధము పార్వణం వలె చేయాలి, అని చెప్పారు. అదికర్త యొక్క భార్య చేసినా (ఆమె కర్త ఐనా) పార్వణమే ఆచరించాలి, అని ఎవ్వరు లేని పక్షంలో స్వయంగా వారి భార్యలు తమ భర్తలకు, మంత్రం లేకుండా సపిండికరణ మాచరించాలి. ఆ పిదప పార్వణము కూడా, అని లౌగాక్షిస్మృతి. అక్కడ భార్యలు కూడా సాపిండికరణము, పార్వణము అట్లాగే ఆచరించాలి, అని సుమంతుని ఉక్తి కూడా అని నిర్ణయామృతమందు చెప్పబడింది. ఇతరులు దీనిని పాక్షిక పార్వణపరమని అన్నారు. అందువల్లనే - ఏ స్త్రీ ఐతే భర్త శ్రాద్ధమును మోహంతో పార్వణ మాచరిస్తుందో, దానితో ఆమె భర్త తృప్తినందదు, ఆచరించి, ఆమె నరకమునకు వెళ్తుంది. అనేమాట క్షయాహమందు పాక్షికమైన ఏకోద్దిష్ట ప్రశంసకొరకు కాని, పార్వణ నిషేధం కొరకు కాదు అని త్రిస్తలీసేతువు యందు భట్టచరణులన్నారు. తన భర్త మొదలుకొని ముగ్గురికి ఇవ్వాలి. అనే మాటతో విరోధమౌతుంది కూడా. పుత్రులు లేనివారికైతే హేమాద్రి యందు ఆపస్తంబుడిట్లా చెప్పాడు - పుత్రులు లేకుండా ఏ కొందరు మరణించారో, పురుషులు కాని స్త్రీలు కాని వారికి కూడా ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధమివ్వాలి. పార్వణ శ్రాద్ధము కాదు. మిత్రులు, బంధులు, సపిండులు, స్త్రీలు కుమారితలు, వీరికి మాసిక శ్రాద్ధమివ్వాలి. సాంవత్సరము దీనికన్న (పార్వణం కన్న) మరో రకంగా (ఏకోద్దిష్టం) చేయాలి అని. పారిజాతమందైతే, మరోరకం అనగా పార్వణం అని చెప్పి అంతట పార్వణము అని చెప్పారు. ఏకోద్దిష్ట వాక్యములైతే తీర్థమహాలయ పరములు అని చెప్పారు. పృథ్వీ చంద్రోదయ మందు పృథ్వీగర్భుడిట్లా, తల్లి నహోదరి, తండ్రి తోబుట్టువు (స్త్రీ) వారికి పార్వణం చేయరాదు, సపిండికరణం (తప్త) చేయాలి, అని. ప్రచేతుడిట్లా - సపిండికరణం తరువాత ఏకోద్దిష్ట మాచరించాలి, ఇది పుత్రులు లేని వారికి, అపత్నీకులైన వారందరికి, అని. అపత్నీకులనగా బ్రహ్మచారి మొదలగువారు. మార్కండేయ పురాణమందిట్లా - నరులు స్త్రీలకు ప్రతి సంవత్సర శ్రాద్ధాన్ని ఏకోద్దిష్టంగా చేయాలి. చనిపోయిన రోజు నందైతే న్యాయానుసారము పురుషులకు వలె అని ఇక్కడ చెప్పబడింది, అని. నృణాం (నరులకు) అనే దృష్టాంతమువల్ల గోవులతో విప్రులతో చంపబడ్డవారికి పాషండాదులకు సపిండసం లేకపోయినా సాంవత్సరికము ఏకోద్దిష్టమాచరించాలి, తప్పదు, అని శూలపాణి అన్నాడు. అత్రివృద్ధ వసిష్ఠులిట్లా -

సపిండికరణం తరువాత ఎక్కడెక్కడైతే భ్రాత, భగిని, పుత్రుడు, స్వామి, మాతులుడు పితృవృద్ధుడు, గురువు వీరికొరకు శ్రాద్ధం చేయబడుతుందో అది ఏకోద్దిష్టం కావాలి, పార్వణం కూడదు, అని. జాతాకర్షి ఏదైతే - పితృవృద్ధ, భ్రాతృ, మాతలకు, అపుత్రులకు, సంతానం లేని మాతా మహునకు శ్రాద్ధాదులు తండ్రికివలె చేయాలి, అని అన్నారో అది ఆవశ్యకత కొరకే చెప్పబడింది, పార్వణం కొరకు కాదు, అని హేమాద్రి అన్నాడు. ఇట్లా చేయటం యుక్తము - ఎట్లాంటి - తల్లి యొక్క తండ్రిని ఆరంభించి ముగ్గురు మాతామహులని చెప్పబడుతారు. వారికి, కూతురు యొక్క కొడుకులు తండ్రికి లాగా శ్రాద్ధమాచరించాలి, అని పులస్త్యుని మాట ఉన్నందువల్ల మాతామహునకు పార్వణమే. ఆ సాహచర్యం వల్ల పితృవృద్ధులందును అట్లాగే. పితృవృద్ధభ్రాతృ మాతలకు ఏకోద్దిష్టము, పార్వణము కూడా అని క్షయాహ ఉపక్రమమందు, పులస్త్యుని ఉక్తి కూడా ఉన్నందువల్ల వికల్పము.

మూ॥ కేచిత్సాపస్తంబాదివాక్యాని - షష్ఠ్యత్వమాచ్యుప్రమీతానానైవ కార్యాసపిండతా, ఇత్యుష్ఠ పితృవృద్ధి పరత్వాత్ అత్యుత సపిండన పితృవృద్ధి పరాచీత్యాహఃమాతా=సపత్నమాతా. ఏకోద్దిష్టంతు కవిష్టపరమితి. పృథ్వీచంద్రోదయేఽప్యేవం, విశేషస్వధికారి నిర్ణయేప్రాగుక్తః. కేచిత్పుత్రాంతరాభావే పితామహవాధికమప్యవశ్యకం. పుత్రా భావేచతత్పుత్రః పత్నీమాతా తదాపితా, విత్తాభావేఽపిసన్ధివ్యః కుర్యాత్పృథ్వీదేహికం. ఇతి మార్కండేయ పురాణాదిత్యాహః. తన్ను పౌత్రేదై కాదశాహాది కర్తవ్యం శ్రాద్ధదోషకం, ఇతికాశీయే విశేషోక్తేః. అత్రక్షయ్యాహద్వైధేవిర్ణయః - తత్ర ఏకోద్దిష్టం మధ్యాహ్నా కార్యం. మధ్యాహ్నాశ్చ పంచధా విభక్తే దినే తృతీయ భాగ ఇతి మాధవః. అమశ్రాద్ధంతు పూర్వాహ్నే ఏకోద్దిష్టంతు మధ్యమే, పార్వణం చాపరాహ్ణేతుప్రాతర్వృద్ధి నిమిత్తకం, ఇతిహారీతోక్తా ప్రాతఃశబ్ద సాహచర్యాత్. తత్రాపికుతపాది ముహూర్త ద్వితయే జ్ఞేయం. ప్రారభ్యకుతపే శ్రాద్ధం, కుర్యాదారోహిణం బుధః, విధిజ్ఞోవిధిమాస్థాయరోహిణంతునలంఘయేత్. ఇతిగౌతమోక్తేః ఏతత్పు రత్వాత్. రోహిణో=నవమోముహూర్తః. మైథిలాశ్రాద్ధకొముదీచైవం. అన్యథా - ఉర్ధ్వం ముహూర్తా తృత పాద్యన్ముహూర్త చతుష్టయం, ముహూర్తపంచకం హ్యేతత్స్వధాభవన మివ్యతే, ఇత్యాది విరోధాత్. దీపికాపి - ఏకోద్దిష్టముపక్రమే త్యుతపే, ఇతి. మాధవీయే వ్యాసోఽపి - కుతప ప్రథమభాగే ఏకోద్దిష్టముపక్రమేత్, అవర్తన సమీపేవాతత్రైవ నియతాత్మవాన్. పృథ్వీ చంద్రోదయేఽప్యేవం. తేనకుతపాదిరోహిణంతోముఖ్యకాలః. దినద్వయేత ద్వాస్త్రై సమవ్యాప్తైవ పూర్వా విషమ వ్యాప్తై వాధిక్యేన నిర్ణయః. అవ్యాప్తైపూర్వైవ. పరవిద్ధాయానిషేధాత్. సాచపూర్వాదినే రోహిణంఘనావత్తేః పర్వతే గౌదాః శుక్లవృష్ణ వశాత్ ఖర్బరర్పాద్యైర్వాప్తవస్త్రేత్యస్తే, తన్ను పరవిద్ధా నిషేధప్రాబల్యాత్. అత్రమూలంకాలమాధవీయే జ్ఞేయం. పార్వణంతస్వపరాహ్ణేకార్యం పూర్వోక్త పంచనాత్. మధ్యాహ్నావ్యాపివీయాస్యాత్ సైకోద్దిష్టే తిధిర్భవేత్, అపరాహ్ణావ్యాపివీయా పార్వణే సాధిధిర్భవేత్, ఇతి పృథ్వీ చంద్రోదయే పృథగ్గౌతమోక్తేశ్చ. పూర్వేద్యురేవపరేద్యురేవమాఽపి పరాహ్ణావ్యాప్తై సైవగ్రాహ్యే. దినద్వయే తద్వాస్త్రై తద స్పర్శేఽంతః సమ వ్యాప్తై వాపూర్వైవ. విషమ వ్యాప్తై త్వధికాగ్రాహ్యే. ద్విపరాహ్ణావ్యాపివీయాద్వికస్య యదా తిథిః, మహతీయత్రతద్విద్ధాం

ప్రశంసంతి మహర్షయః, ఇతి మరీచస్పృశేః. దర్శంచ పౌర్ణమాసంచ పితూఃసాంవత్సరందినం, పూర్వవిధమకుర్వాణోనరకం ప్రతివద్యతే, ఇత్యవరాక్ష్ నారదోక్తేః. ద్వ్యహేతువ్యాపినీ చేత్యాత్మమృతాహస్యదాతిధిః, పూర్వవిద్యాప్రకర్తవ్యాతిముహూర్తాభవేద్యది, ఇతిసుమంతూక్తేః పూర్వస్యాం నిర్వపేత్సిందా నిత్యాంగిరసభాషితం, ఇతిహేమాద్రో పారః. తత్రైవ వృద్ధమనుః - నద్వ్యహావ్యాపినీ చేత్యాత్మ మృతాహస్యదాతిధిః, పూర్వవిద్యైవ కర్తవ్యాతిముహూర్తాచయాభవేత్. మదనరత్నేష్యైవం.

అను|| కొందరైతే ఆవస్తంబాది వాక్యములను - వివరీతక్రమంతో, మరణించినవారికి సపిండీకరణం చేయరాదు, అనే మాటకు పితృవ్యాదిపరకమైన అర్థం కనుక, సపిండనం చేయబడని పితృవ్యాదుల పరములు, అని ఇట్లా అన్నారు. మాత అనగ సవత్సమాత. ఏకోద్దిష్టమైతే కనిష్ఠ విషయకము అని. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. విశేషాన్నైతే అధికారి నిర్ణయమందు ముందు చెప్పాము. కొందరు, పుత్రాంతరుడు లేని పక్షంలో పితామహుని వార్షిక శ్రాద్ధము కూడా ఆవశ్యకము, అని అన్నారు. పుత్రుడు లేకపోతే, ఆతని పుత్రుడు (పౌత్రుడు), భార్య, తల్లి, తండ్రి, పిత్రం లేకపోయినా మంచి శిష్యుడు, ఆతనికి ఔర్ష్యదైహిక క్రియను చేయాలి, అని మార్కండేయ పురాణం వల్ల తెలుస్తోంది అని అన్నారు. అదికాదు పౌత్రుడు పదకొండవ రోజు మొదలుకొని పదహారు శ్రాద్ధములను చేయాలి, అని కాతీయమందు విశేషోక్తి ఉంది. ఇక క్షయాహం రెండురోజులైతే నిర్ణయం గూర్చి - ఏకోద్దిష్టాన్ని మధ్యాహ్నమందు చేయాలి. మధ్యాహ్నమనగా పగలును ఐదుభాగాలు చేస్తే మూడవ భాగము అని మాధవుడు. అమశ్రాద్ధమైతే పూర్వాహ్నమందు ఏకోద్దిష్టము మధ్యాహ్నమందు పార్వణము అపరాహ్నమందు, వృద్ధిశ్రాద్ధము ప్రాతః కాలమందు అని హరీతోక్తి యందు ప్రాతఃశబ్దసాహచర్యం వల్ల. అక్కడ కూడా కుతపాది రెండు ముహూర్తముల కాలమందు, అని తెలుసుకోవాలి. కుతపమందు శ్రాద్ధాన్ని ఆరంభించి రోహిణి వరకు బుధుడు శ్రాద్ధం చేయాలి. విధిని ఎరిగినవాడు. విధియందు (శాస్త్రం) విశ్వాసముంచి రోహిణి ముహూర్తాన్ని మాత్రం దాటరాదు, అనేగౌతమోక్తి ఈ విషయకమైనదే. రోహిణిము=తొమ్మిదవ ముహూర్తము. మైథిలులు, శ్రాద్ధకౌమిది వీరు కూడా ఇట్లాగే అన్నారు. లేనిచో - కుతపం ముహూర్తం తరువాత, ఉన్న నాలుగు ముహూర్తముల కాలము, ఈ ఐదు ముహూర్తముల కాలము స్వధాభవనమనుట ఇష్టము, అనే మొదలగు మాటలకు విరుద్ధమౌతుంది. (దినాన్ని ఐదు భాగాలు చేస్తే మూడు ముహూర్తములకు ఒక భాగం. ప్రథమం అంశం, ద్వితీయం సంగవం, తృతీయం మధ్యాహ్నం, చతుర్థం అపరాహ్నం, పంచమం సాయాహ్నం దినాన్ని పదిహేను భాగాలు చేస్తే ఒక భాగం ఒక ముహూర్తం. అందులో ఏడవది గంధర్వం, ఎనిమిది కుతపం, తొమ్మిది రోహిణి), దీపిక కూడా - కుతప మందు ఏకోద్దిష్టాన్ని ఆరంభించాలి, అని.

మాధవీయ మందు వ్యాసుడు కూడా ఇట్లా - కుతపం యొక్క మొదటి భాగ మందు ఏకోద్ధిష్ఠాన్ని ఆరంభించాలి లేదా దాని వెనుక నున్న సమీప కాలమందు కాని అక్కడే ఆత్మను నియమించుకొని ఆరంభించాలి, అని. పృథ్వీచంద్రోదయమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. అందువల్ల కుతపం నుండి ఆరంభమై రౌహిణంతో ముగిసే కాలము ముఖ్యమైంది రెండు రోజులు తిథికి ఆకాలవ్యాప్తి ఉంటే, సమవ్యాప్తి ఉన్నా పూర్వదినమందే విషమ వ్యాప్తి ఉంటే (ఒకరోజు తిథి, కాలవ్యాప్తి ఎక్కువ, తక్కువ ఉంటే) ఏరోజు అధిక వ్యాప్తి ఉంటే ఆ రోజున అని నిర్ణయము. వ్యాప్తి లేకపోతే పూర్వదినమందే. పరవిద్ధయైన దాన్ని నిషేధించారు కనుక. అది, పూర్వ దినమందు రౌహిణాన్ని దాటుతుంది కనుక, పరమైనదే అని గొడులన్నారు. (దాని వివరణ ఇట్లా - మొదటి రోజును గ్రహిస్తే రౌహిణ లంఘన ప్రమాదం వస్తుంది కనుక పరదినమే). శుక్ల కృష్ణపక్ష భేదాన్ననుసరించి లేదా ఖర్వ దర్పాదులతో కాని నిర్ణయము అని ఇతరులన్నారు, అంటే అట్లా కాదు, పరవిద్ధయొక్క నిషేధము ప్రబలంగా ఉంది. దీనికి మూల వాక్యాలను కాలమాధవీయమందు చూచి తెలుసుకోవాలి. పార్వణమైతే అపరాహ్ణమందు చేయాలి, ముందు చెప్పిన మాట ననుసరించి మధ్యాహ్న వ్యాప్తినియైన తిథియే ఏకోద్ధిష్ఠమందు తిథి జెతుంది. అపరాహ్ణవ్యాపినియైన తిథియే పార్వణమందు తిథి జెతుంది, అని పృథ్వీ చంద్రోదయమందు వృద్ధగౌతమోక్తి కూడా. ముందు రోజు కాని తరువాతి రోజు కాని అపరాహ్ణ వ్యాప్తి కలదానినే గ్రహించాలి. రెండు రోజులు దాని వ్యాప్తి ఉంటే, దాని స్పర్శ లేకపోతే, అంశంగా స్పర్శ ఉంటే సమవ్యాప్తి ఉన్నా పూర్వదినమందే. విషమవ్యాప్తి యందు అధిక వ్యాప్తి కలదానిని గ్రహించాలి. రెండు రోజులు, అపరాహ్ణ వ్యాపినిగా తిథి ఉంటే, ఆర్భిక్ మందు, ఎక్కువ భాగం ఏ రోజు ఉందో ఆ విధనే మహర్షులు ప్రశంసించారు, అని మరీచ స్మృతి. దర్భము, పౌర్ణమాసము, తండ్రి సాంవత్సరదినము వీనికి, పూర్వవిద్ధను ఆచరించని వారు నరకాన్ని పొందుతారు, అని అపారాహ్ణమందు నారదోక్తి. రెండు రోజులు వ్యాప్తి చెంది ఉన్నట్లైతే, మృతాహమందలి తిథి, పూర్వవిద్ధయందే ఆచరించాలి, మూడు ముహూర్తముల కాలం తిథి ఉన్న పక్షంలో, అని సుమంతూక్తి. పూర్వదినమందు పిండ నిర్వాపం చేయాలి, అని. ఆంగిరసుని మాట, అని హేమాద్రి యందు పాఠముంది. అక్కడే వృద్ధమనువు ఇట్లా - మృతాహమునకు చెందిన తిథి రెండు రోజుల వ్యాప్తి లేని పక్షంలో, పూర్వవిద్ధనే ఆచరించాలి, అది మూడు ముహూర్తముల కాలమున్న పక్షంలో, అని. మదనరత్న మందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది.

మూ॥ యత్తుకారోష్ఠాజని వ్యాసౌ - అవోష్ఠప్రమయవేళాయాం కలామాత్రా యదాతిథిః సైవ ప్రత్యాఖ్యితే క్షేయా నాపరా పుత్రహానిదా, ఇతి త్రిముహూర్త స్తుతిః. పూర్వేద్యుః సాయంత్ర ముహూర్తా భావేతు పరైవ. త్రిముహూర్తాన చేద్రాగ్య పరైవ కుతపేహిసా, ఇతి. కాలాదర్శ్య గోభిలోక్తేః కాలాదర్శ్యేఽపి - ప్రత్యాఖ్యితేఽప్యేవ మేవతిథి ర్గ్రాహ్య పరాప్తికీ, ఉభయత్ర తథా

తేనెను మహాతేనెన వినిర్ణయః. సమతేనె పూర్వవిధైవహ్యత ధాతేనైపి సాయది, త్రిముహూర్తా భవేత్సాయం సర్వేష్టైః యం వినిర్ణయః. అన్యత్రాపి - సాయం తస్యపరత్రచేత్ మృతతిధిః సైవాల్లికే మానికే గ్రాహ్యసాద్యుపరాహ్తయోర్భది తదా యత్రాధికా సామతా, తుల్యావేదు భయాపరాహ్త సమయే పూర్వాన చేత్తుద్వయే పూర్వైవ త్రిముహూర్త గాస్త సమయేనోచే త్పరైవోచితా. మాధవ పృథ్వీ చంద్రౌతు - దినద్వయే పరాహ్తవ్యాప్తౌ అంశతస్సమవ్యాప్తౌ చక్షయే పూర్వా - పృథ్వీపరా. ఖర్వ దర్శౌ పఠౌ పూజ్యా విత్త్యక్తే. అపరాహ్త ద్వయ వ్యాపిన్య తోతస్య చయా తిధిః, క్షయే పూర్వా చ కర్త వ్యా పృథ్వీ కార్యా తథోత్తరా, ఇతి. బౌధాయనోక్తే. క్షయాహస్య తిధిర్యాతు అపరాహ్తద్వయే యది, పూర్వక్షయేతు కర్తవ్యా పృథ్వీకార్య తథోత్తరా ఇతి బృహస్పాద్విధియాచ్చే త్యాహః. పృథ్వీ క్షయోచాత్ర పరితిధేః, నతు గ్రాహ్య తిధేః. తస్యాః క్షయేపరాహ్త ద్వయే వ్యాప్తే రసంభవాత్. తదాహ మాధవః - న గ్రాహ్య తిధిగా పృథ్వీ క్షయా పూర్వతిధేస్తతౌ, ఇతి. యత్తు పృథ్వీ చంద్రః - పూర్వోక్ష వచనేషు యత్ర సాయాహ్న స్తమయ యోగిన్ తిధి రుక్తా తత్రాపరాహ్త వ్యాపిన్ జ్ఞేయా, సాయాహ్నః త్రిమూర్తస్యాత్ తత్రశ్రాద్ధం న కారయేదితి మాత్యాదౌ సాయాహ్న నిషేధాత్. యచ్చ - త్రిమూర్తాది గ్రహణం, తచ్చాద్ధార్తా పరాహ్త రూప త్రిముహూర్త పరమిత్యాహ. తద్దేమాద్రి మదనరత్న కాలదర్శాది గ్రంథ విరోధాత్ లక్షణా పతేశ్చ చింత్యం. తస్మా త్పూర్వోక్షమేవ సాధు. యదా విఘ్నవ శాద్దినే సాంవత్సరం శ్రాద్ధం నకృతం తదా రాత్రా వపికార్యం. మృతాహం సమతి క్రమ్య చందాతే షష్టిజాయతే, ఇతి మరీచినా మృతాహోతిక్రమే దోషోక్తే. నచనక్తం శ్రాద్ధం కుర్వీత ఆరభ్యేవా భోజన సమాపన మిత్యాపస్తంబేన గౌణ కారోక్తేశ్చేతి మాధవః. ఆరభ్యే శ్రాద్ధే విఘ్నవశాత్ రాత్రి భాగేపాతే భోజన సమాప్తంతం రాత్రౌ కార్యం. శేష సమాప్తిః పరదినే ఏవేతిహర దత్తః. గ్రహణదినే వార్షిక ప్రాప్తౌ తద్దిన ఏ వాన్నేన అమేన హేమ్నా వా కుర్యాత్, నోత్తరదినే ఇత్యుక్తం ప్రాక్ గ్రహణ నిర్ణయే. తచ్చ ప్రథమాల్లికం త్రయోదశే మలమాసే కార్యమన్యధాన. ప్రత్యుజ్జం ద్వాదశే మాసి కార్యాపిందక్రియా, సుతైః, క్వచిత్త్రయోదశేపి స్యాత్ అద్యం ముక్త్యాతువత్సర మితి లఘుహోరీ తోక్తే. ఇద మంత్యాధిక మాసపరం. ద్వాదశేత్రయోదశే వాతీత ఇత్యర్థః. తేనయత్ర ద్వాదశ మాసికం శుద్ధమాసే భవతి తత్ర త్రయో దశేపి ఏవాల్లికం కార్యం. యత్రాధిక మధ్యే ద్వాదశం మాసికం తత్ర తస్య ద్విరా వృత్తిం కృత్వా చతుర్దశే శుద్ధే ఏవ ప్రథమాల్లిక మితి నిష్కర్షః. మాధవీయే, హేమాద్రౌ చైవం ద్వితియాల్లికంతు శుద్ధమాసే ఏవనాధికే, నాప్యశ్రయోః మలమాస మృతానాంతు యదా స ఏవాధిక స్యాత్ తదా తత్రైవ కార్యం అన్యథా శుద్ధే ఏవేతి ప్రాగుక్తం, దర్శే వార్షికం చేత్ తదా పూర్వం వార్షికం కృత్వాతతః పింద పితృయజ్ఞో దర్శశ్రాద్ధం చేతి నిర్ణయ దీపే క్రమ ఉక్తః.

అను|| కార్షాజిని వ్యాసులిట్లా - దివసము యొక్క అస్తమయ వేళయందు తిథి కలా మాత్రమున్నా అదే ప్రత్యాల్లిక మందు అని తెలుసుకోవాలి. పరమైంది కాదు పరమైంది పుత్రహానిని కల్గించేది, అని. అది త్రిముహూర్త కాలమును స్తుతించేది. ముందు రోజు సాయంకాలము మూడు ముహూర్తములు లేని పక్షంలో పరమైనదే. మూడు ముహూర్తముల

కాలం లేని పక్షంలో (ముందురోజు) పరమందే. అది కుతప కాలమందలి తిథి అని కాలాదర్శమందు గోభిలోక్తి. కాలాదర్శమందు కూడా - ప్రత్యాభిక్తి మందును ఇట్లాగే అపరాహ్ణ కాల తిథిని గ్రహించాలి. రెండు చోట్ల తిథి ఒకే రకంగా ఉంటే ఏ రోజు ఎక్కువగా ఉందో ఆ రోజును గ్రహించాలి, అని. సమంగా ఉన్న పక్షంలో పూర్వ విధనే గ్రహించాలి. అసమంగా ఉన్నప్పటికీ ఆరోజే చేయాలి, సాయంకాలమందు ఆ తిథి మూడు ముహూర్తముల కాలముంటే చాలు. ఈ నిర్ణయము అందరికీ ఇష్టమైనది. వేరే చోట కూడా - తరువాతి రోజు సాయంకాలమందు మృత తిథి ఉన్న పక్షంలో దానినే ఆత్మిక మందు మాసిక మందును గ్రహించాలి. ఆ తిథి రెండు రోజులు అపరాహ్ణకాలమందుంటే ఎక్కడ తిథి ఎక్కువగా ఉంటే ఆ రోజు గ్రహించాలి. రెండు రోజులు అపరాహ్ణ కాల మందు సమంగా ఉంటే పూర్వముది గ్రహించాలి. రెండు రోజులు అపరాహ్ణకాలమందు లేకపోయినా అస్తమయ సమయ మందు మూడు ముహూర్తముల కాలముంటే పూర్వమందే. అట్లా లేనిపక్షంలో పరమైన రోజుయందే ఆచరణ తగును, అని. మాధవ పృథ్వీ చంద్రులిట్లా - రెండు రోజులు అపరాహ్ణ వ్యాప్తి ఉన్నా అంశంగా ఉన్నా సమవ్యాప్తి ఉన్నా క్షయాహమందు తిథి, క్షయమందు పూర్వపు రోజును గ్రహించాలి. తిథి వృద్ధి యందు పరమును గ్రహించాలి. ఖర్వ దర్శములందు పరమే పూజ్యము, అని చెప్పారు, అని. క్షయాహ తిథి రెండు రోజులు అపరాహ్ణ వ్యాపిని ఐతే తిథిక్షయమందు పూర్వమందే ఆచరించాలి. తిథి వృద్ధియందు, పర మందు చేయాలి, అని బౌధాయనోక్తి. క్షయాహతిథి రెండు రోజులు అపరాహ్ణము లందుంటే తిథిక్షయమందు పూర్వమందు చేయాలి. తిథి వృద్ధియందు పరమందు చేయాలి, అని బృహన్నారదీయము నుండి, అని అన్నారు. వృద్ధి క్షయములనేవి ఇక్కడ పర తిథికి కాని, గ్రహించతగిన తిథికి కాదు. క్షయాహతిథి, క్షయమయ్యే పక్షంలో రెండు రోజులు అపరాహ్ణ వ్యాప్తి కుదరదు కదా. దానినే మాధవుడిట్లా అన్నాడు - వృద్ధిక్షయములు గ్రాహ్యతిథికి చెందినవి కావు. అవి ఊర్ధ్వ తిథికి చెందినవి, అని. పృథ్వీచంద్రోదయుడు ఇట్లా - ముందు చెప్పిన మాటల్లో సాయాహ్న అస్తమయయోగం గల తిథి అని చెప్పిన చోట, అపరాహ్ణ వ్యాపిని అని గ్రహించాలి. సాయంకాల సమయము, మూడు ముహూర్తముల కాలం ఉన్నట్లైతే, అక్కడ శ్రాధము చేయరాదు, అని మాత్స్యది పురాణములందు సాయాహ్నాన్ని నిషేధించారు కనుక, అని అన్నారో ఏదైతే ఇట్లా - త్రిముహూర్తము మొదలగు వాని గ్రహణము (చెప్పటం) అది శ్రాద్ధార్థమైన అపరాహ్ణరూప త్రిముహూర్త కాలపరము, అని అన్నారో అది వోమాద్రి మదనరత్న కాలాదర్శాది గ్రంథములకు విరుద్ధమైనందువల్ల లక్షణ వస్తుంది. కనుక ఆలోచించాలి. అందువల్ల ముందు చెప్పిందే తగినది. విశ్ను వశం వల్ల దినమందు సాంపత్సర శ్రాధము చేయని పక్షంలో అప్పుడు రాత్రి యందు కూడా చేయాలి. మృతాహ మును ఆతిక్రమిస్తే చందాలు లందు జన్మిస్తాడు, అని మరీచి, మృతాహ అతి క్రమణ

మందు దోషాన్ని చెప్పాడు. రాత్రి పూట శ్రాద్ధం చేయరాదు, ఒకవేళ ఆరంభిస్తే భోజనం ముగించాలి, అని ఆపస్తంబుడు గౌణకాలాన్ని చెప్పాడు అని మాధవుడన్నాడు. శ్రాద్ధం ఆరంభించాక విఘ్న వంశం వల్ల రాత్రి భాగం ప్రవేశిస్తే భోజన సమాప్తి చివర వరకు రాత్రి యందు చేయాలి. మిగిలిన దాని సమాప్తి పరదినమందే అని హరదత్తుడు అన్నాడు. గ్రహణ దినమందు వార్షిక శ్రాద్ధం వస్తే ఆరోజే అమాన్వముతో కాని హేమంతో కాని శ్రాద్ధం చేయాలి. తరువాతి రోజు చేయరాదు, అని. ముందే గ్రహణ నిర్ణయమందు చెప్పాము. ఆ ప్రథమాభిక్తాన్ని పదమూడవదైన మల మాసమందు చేయాలి, లేనిచో చేయరాదు. ప్రతి సంవత్సరము పన్నెండవ మాసమందు, సుతులు, పిండ క్రియలను చేయాలి. ఒక్కోసారి త్రయోదశ మాస మందు కూడా జెతుంది, తొలి సంవత్సరాన్ని వదలి, అని లఘు హరితోక్తి. ఇది అంత్య మందలి అధిక మాస పరము. పన్నెండు గాని పదమూడవ నెలగాని గడిచాక అని అర్థము. అందువల్ల, పన్నెండవ మాసము శుద్ధ మాసంలో ఐనప్పుడు అక్కడ పదమూడవ, అధిక మాసమందే అభిక్తం చేయాలి. ఎక్కడ అధిక మధ్యమందు ద్వాదశ మాసక మౌతుందో అక్కడ దానిని రెండవ మారు చేసి పదునాల్గవ శుద్ధమాసమందే ప్రథమాభిక్తము అని నిష్కర్ష మాధవీయమందు హేమాద్రి యందును ఇట్లాగే ఉంది. ద్వితీయాభిక్తమైతే శుద్ధమాసమందే, అధికమాస మందు కాదు. రెండుసార్లు (నెలలందు) కూడా కాదు. మలమాస మందు మరణించిన వారికి ఒకవేళ అదే అధిక మాసమైతే (వస్తే) అప్పుడు అక్కడే చేయాలి లేని పక్షంలో శుద్ధమందే అని ముందు చెప్పాము. అమావాస్య యందు వార్షికము ఉంటే అప్పుడు తొలుత వార్షిక శ్రాద్ధాన్ని చేసి, ఆ పిదప పిండ పితృ యజ్ఞము, దర్శశ్రాద్ధము, అని నిర్ణయ దీపమందు క్రమము చెప్పబడింది.

మూః స్మృతిసారేఽపి - దర్శే క్షయాహే సంప్రాప్తే కథం కుర్వంతి యాజ్ఞికాః, ఆదౌక్షయా హం నిర్వర్త్య పశ్చాద్దర్శో విధీయతే, ఇతి యుక్తంత్యవం. తద్వచనే మూలాభావాత్. పిండయజ్ఞం తతః కుర్యాత్ తతోఽన్యాహార్యకం బుధః. ఇతి దర్శశ్రాద్ధే పిండ పితృయజ్ఞానం తర్వాత్సాక్షిత్వేఽపి స్యుతిదేశాత్ప్రాప్తేః. పితృయజ్ఞాంతరం వార్షికం తతో దర్శశ్రాద్ధం, ఇతి వ్యతిషం గమ్యవ భవతి. తస్మాద్వికత్వాత్. కాలాదర్శేఽపి - నిమిత్తానియతిశ్చాత్ర పూర్వానుష్ఠాన కారణం, ఇతి సర్వాన్వ యైక రూప్యాభావాత్ క్షయాహనిమిత్తస్య అనియతత్వం. దేవజానీయేఽప్యేవం. ఏవం మాసికాదిష్యసి జ్ఞేయం. ప్రత్యజ్ఞం యో యథాకుర్యా త్తథా కుర్యాత్ తాన్యపి, ఇతి సర్వానిదేశాత్. మృతాహే వృషోత్సర్గ ఉక్తో హేమాద్రో విష్ణుధర్మే - అయన ద్వితయే వైవ మృతాహే బాంధవస్య చ, ఉత్ప జ్ఞేన్నిల వృషభం కౌముద్యాః సముపాగమే. కౌముదీ = కార్తికీ. అథశుభ్ర శ్రాద్ధం - దివోదానీయే - సపిండికరణదూర్షణం యావదజ్ఞ త్రయం భవేత్, తావదేవన భోక్తవ్యం క్షయేఽహని కదాచన. వర్షాంతసపిండనేఽప్యే తత్పత్యం. మృతాహనితు సంప్రాప్తే యావదజ్ఞ చతుష్టయం, బహిః శ్రాద్ధం ప్రకుర్వేత్ స కుర్యా ద్దర్శ భోజనం. ప్రథమే స్థీని, మజ్ఞా చ ద్వితీయే మాసన భక్షణం, తృతీయే రుధిరం ప్రోక్తం శ్రాద్ధం శుద్ధం చతుర్థకం. ఇతి శ్రాద్ధ కారికోక్తేః, శుద్ధం కించిదితి జ్ఞేయం.

స్మృత్యంతరే - సప్రతింశచ్చ యోమాసాన్ శ్రాద్ధే భుంక్తే తమోహతః, సపంక్తి దూషితః పాపః ప్రేతాః చ భవేత్సునః. తత్ర ప్రథమేఽథై వర్షాంత సపిండన పక్షే మృతాహోత్సూర్వేఽపి సపిండన మబ్జపూర్తి శ్రాద్ధం చ కృత్యా పరే ద్యుర్వార్షికం కుర్యాదితి స్మృత్యర్థసారే ఉక్తం. కాలకాండే హేమాద్రి స్తు మృతాహో సపిండికరణే నైవ వార్షిక సిద్ధిః. పూర్ణే సంవత్సరే పిండచ్ఛేదశః పరిక్షీర్తితః. తేనైవచ సపిండత్వం తేవైవాభిక్త మివ్యతే, ఇతి వచనాదిత్యాహ. ఇదమేవ చ యుక్తం. అథక్షయోహంశ జ్ఞానేమరిచిః - శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే అవిజ్ఞాతేమృతేఽహని, ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం కృష్ణపక్షే విశేషతః, ఇత్యక్షేః శుక్లేకాదశ్యామపి. భృహస్పతిః - నజ్ఞాయతే మృతాహశ్చేత్ ప్రమీతే ప్రోషితేసతి, మాసశ్చేత్సతి విజ్ఞాతః తద్దర్శ్యే ప్యాదధాభిక్తం. దినమాసౌ న విజ్ఞాతౌ మరణస్య యదాపునః, ప్రప్యాన మాసది వసౌ గ్రాహ్యౌ పూర్వోక్తయా దిశా.

అను॥ స్మృతిసారమందు కూడా ఇట్లా - దర్శమందు క్షయాహం వస్తే యాజ్ఞికులు ఎట్లా చేస్తున్నారు, తొలుత క్షయాహాన్ని నిర్వర్తించి ఆ పిదప దర్శము (అమా శ్రాద్ధము) విధించబడుతుంది, అని. ఇట్లా చేయటం యుక్తమే. ఆ మాటలకు మూల ఆధార వచనం లేదు. ఆ పిదప పిండ యజ్ఞం చేయాలి. ఆ పైన బుద్ధిమంతుడు అన్వాహార్యము చేయాలి, అని. దర్శశ్రాద్ధమందు పిండ పితృయజ్ఞం తరువాత, ఉన్నందువల్ల అది అభిక్తమందు కూడా అతిదేశం వల్ల వస్తుంది. పితృయజ్ఞానంతరము వార్షికము ఆ పిదప దర్శశ్రాద్ధము, అని. వ్యతిషంగమైతే కాదు. అది అర్ధాత్ సిద్ధము. (దానిలాగా దీన్ని చేయండి అనటం అతిదేశం) (పరస్పరం కలిసిపోవటం వ్యతిషంగం). కాలాదర్శమందు కూడా - ఇక్కడ నిమిత్తము యొక్క నియమము లేదు. పూర్వ అనుష్ఠానమును ఆచరించుటే కారణము, అని. అందరి విషయంలో సమానత (ఏకరూప్యత) లేనందువల్ల క్షయాహ నిమిత్తమునకు అనిశ్చితత్వము ఉంది. దేవజానీయమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. ఈ విధంగా మాసికాదులందు కూడా గ్రహించాలి. ఎవడు ఎట్లా ప్రత్యబ్జమును (అభిక్తం) ఆచరిస్తాడో అట్లాగే అతడు మాసికాదులను కూడా ఆచరించాలి, అని. ఇది అందరికీ అతిదేశము. మృతాహ మందు వృషోత్సర్గము హేమాద్రియందు విష్ణుధర్మమందిట్లా చెప్పబడింది. రెండు అయనములందు బంధువుని మృతాహమందును కార్తికమాసం (పూర్ణిమ) వచ్చినప్పుడు నీల వృషభమును వదలాలి, అని. కౌముది అనగా కార్తికమాసం. ఇక శుద్ధి శ్రాద్ధము దివోదాసీయమందిట్లా - సపిండికరణం తరువాత మూడు సంవత్సరముల వరకు క్షయాహమందు ఎప్పుడూ భుజించరాదు. సంవత్సరాంత సపిండనమందు కూడా ఇది సమానమే, అని. మృతాహం వచ్చాక నాలుగు సంవత్సరముల వరకు శ్రాద్ధమును బయట (ఇంటి బయట) పెట్టాలి. శ్రాద్ధ భోజనము చేయరాదు. ప్రథమ సం॥మందు ఆస్థులు, మజ్జ, తిన్నట్లు ద్వితీయ సం॥ మందు మాంసభక్షణము, తృతీయ సం॥ శ్రాద్ధమందు రుధిరపానము చేసినట్లాతుంది. నాలుగవ సంవత్సర శ్రాద్ధము శుద్ధమైనది, అని శ్రాద్ధ కారిక ఉక్తి కనుక శుద్ధమైన దానిని

కొంచెము తెలుసుకోవాలి. స్మృత్యంతరమందిట్లా - ముప్పది ఏడు మాసములవరకు తమోహతుడై ఎవడు భుజిస్తాడో శ్రాద్ధమందు, ఆతడు పంక్తి దూషితుడు, పాపుడు. ఆతడు ప్రేతమును తిన్నవాడౌతాడు. అక్కడ మొదటి సంవత్సరమందు వర్షాంత సపిండన పక్షమందు మృతాహం కన్న ముందు రోజు సపిండనము అబ్ధి పూర్తి శ్రాద్ధముచేసి, తరువాతి రోజున వార్షికాన్ని చేయాలని స్మృత్యర్థ సారమందు చెప్పారు, అని. కాలాకాండ యందు హేమాద్రి ఐతే ఇట్లా - మృతాహమందు సపిండీకరణం వల్లనే వార్షికసిద్ధి. పూర్తి సంవత్సర మందు పదహారు పిండములని చెప్పారు. దానితోనే సపిండత్వము, దానితోనే ఆబ్ధికము అన్నారు అనే వచనంవల్ల అని అన్నాడు. ఇదియే తగినమాట. ఇక క్షయాహం తెలియని పక్షంలో మరీచి ఇట్లా - మృతాహము (చనిపోయినరోజు) తెలియనప్పుడు, శ్రాద్ధ విఘ్నము ఏర్పడితేనూ, విశేషించి కృష్ణపక్ష ఏకాదశి యందు ఆచరించాలి, అని ఉన్నందువల్ల శుక్ల ఏకాదశి యందును ఆచరించవచ్చును. బృహస్పతి ఇట్లా - మృతాహం తెలియనప్పుడు, మరణించినవాడు దూరదేశమందున్నప్పుడు మాసం తెలిసిన పక్షంలో ఆ అమావాస్య యందు ఆబ్ధిక శ్రాద్ధం చేయాలి. మరణించినవానియొక్క మరణ దినము మాసము తెలియని పక్షంలో, బయల్దేరిన మాసదివసములను గ్రహించాలి. ముందు చెప్పిన విధంగా.

మూ॥ మదనరత్నే భవిష్యే - మృతాహం యోనజానాతి మానవోవినతాత్మజ, తేన కార్యమ మావాస్యాం శ్రాద్ధం సాంపత్సరం సదా. దినమేవతు జానాతి మాసంనైవతుయోనరః, మార్గశీర్షే తథాభాద్రే మాఘేవా తద్దినం భవేత్. నిర్ణయామృతేతు - యదామాసోనవిజ్ఞాత్ విజ్ఞాతం దినమేవతు, తదా చాషాధకేమాసిమాఘేవా తద్దినం భవేత్, ఇతి బృహస్పతి స్మృతే రాషాధ్యోష్యుక్తః . కాలాదర్శిపి - మాసాజ్ఞానే, దినజ్ఞానే కార్యమాషాధమాఘయోః, ఇత్యుక్తం. హేమాద్రౌ ప్రభాసఖండే - మృతాహం యోనజానాతి మాసం వాపి కథంచన, తేనకార్యమమాయాంస్యాత్ శ్రాద్ధం మాఘేషధ మార్గశీ. భవిష్యే - మృతవార్తాశ్రుతేర్ గ్రాహ్యౌతౌ పూర్వోక్త క్రమేణతు పూర్వోక్తే తి ప్రస్థాన దినా జ్ఞానే మాసజ్ఞానే చ తద్దర్శే మాసాజ్ఞానే దిన జ్ఞానేచ మార్గాదావతి తప్రవణదినేషి పిక్షేయమి త్యర్థః. శ్రవణదిన మాసాజ్ఞానే మాఘమార్గదర్శికార్యంపూర్వోక్త ప్రభాసఖండాత్. అతోషత్ర లోప ఇతి శూలపాణ్యుక్తం హేయం. తిథితత్వేయమః - గతస్యనభవద్వార్తా యావద్ ద్వాదశ వార్షికీ, ప్రేతావ ధారణం తస్యకర్తవ్యం సుతబాంధవైః. యన్యానియ దహర్యాత స్తన్యానితదవాః క్రియా, దినాజ్ఞానే కుహాస్రస్యశిషాధస్యాథవాకుహూః అధశ్రాద్ధ విఘ్నే నిర్ణయః - తత్ర విప్రస్య నిమంత్ర ఙోత్రరం సూతకే మృతకే చాశౌచాభావః. నిమంత్రితేషు విప్రేషుప్రారభే శ్రాద్ధకర్మణి నిమంత్రణార్థి విప్రస్య స్వాధ్యాయాది రతస్యన. దేహపితృపుత్రితత్సనాశౌచంవిద్యతేకృచిత్, ఇతి బ్రాహ్మోక్తేః. కర్తున్తు విష్ణు రామా - వ్రతయజ్ఞ వివాహేషుశ్రాద్ధేహో మేషర్చనజపి, అరణ్యం సూతకంనస్యాత్ అనారభేతు సూతకం. శ్రాద్ధే ప్రారంభస్తే నైవోక్తః - ప్రారంభో వరణం యజ్ఞే సంకల్పవ్రత సత్రయోః, నాందీముఖం వివాహౌదౌశ్రాద్ధే పాకపరిక్రియా, ఇతి. మాధవీయేబ్రాహ్మీషి - శ్రాద్ధాదౌ పితృయజ్ఞేచ కన్యాదానేచనోభవేత్. మితాక్షరాయాం స్మృత్యంతరే సద్యఃశౌచం

ప్రకృత్య - యజ్ఞే సంభృత సంభారేవివాహేశ్రాద్ధ కర్మణి, ఇతి. తిథితత్వాది గౌడ గ్రంథాస్తు నిమంత్రణోత్తరం కర్తుః భోక్తుశ్చనాశౌచం నిమంత్రణోత్తరం శ్రాద్ధే ప్రారంభః స్వాదితి స్మృతిః, ఇతి విష్ణుత్వే. యత్తు శ్రాద్ధే పాక పరిక్రియా, ఇతి తద్దర్శ శ్రాద్ధ విషయమిత్యాహుః. దాతృగృహే మురణాదౌ బ్రాహ్మే ఉక్తం - బోజనార్థేతు సంభుక్తే విప్రుః దాతుః విపద్యతే, గృహేఇతి శేషః. యదాకల్పితదో చ్చిష్టం శేషంత్యక్త్వా సమాహితాః, ఆచమ్యపరకీయేన జలేన శుచయౌ ద్విజాః, ఇతి అన్యశ్రాద్ధ విషయత్వం హేమాద్రి దోక్తం. పృథ్వీచంద్రోదయేఽప్యేవం. మమతుప్రతిభాతి - ఇదం వివాహోది విషయం నకుశ్రాద్ధ విషయం తత్సదాభావాత్, వివాహోత్సవ యజ్ఞేషు, ఇత్యుపక్రమ్య - భంజామేమతు విప్రేషు త్వంతరామృత సూతతే. అన్యగేవోదకాచాంతాః సర్వేతేశుచయః స్మృతాః ఇతిషట్ త్రింశన్నైకే వాక్యత్వాత్. నిమంత్రితేషు విప్రేషుప్రారభేశ్రాద్ధ కర్మణి, ఇతి పూర్వోక్త విరోధాచ్చ. శ్రాద్ధేతు యద్యపి విష్ణునా పాకోత్తరమాశౌచాభావ ఉక్తః తథాపికర్తురేవసః భోక్తుస్తు దోషోఽస్మేవ.

అను|| మదనరత్నమందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - ఓ గరుత్మంత! ఏనరుడు మృత దివసమును తెలుసుకోలేడో. ఆతడు అమావాస్యయందు సంవత్సర శ్రాద్ధమును ఎల్లప్పుడు చేయాలి, అని. ఏ నరుడు, మరణదినం మాత్రం తెలిసి మాసం తెలుసుకోలేడో ఆతడు మార్గశీర్షమందు లేదా భాద్రపదమందు లేదా మాఘమాసమందు కాని ఆ శ్రాద్ధమాచరించాలి. నిర్ణయామృతమందైతే - మాసం తెలియక మృతదినం మాత్రమే తెలిస్తే అప్పుడు ఆషాఢమాసమందు లేదా మాఘమాసమందు కాని ఆ శ్రాద్ధము చేయాలి, అని భృహస్పతి స్మృతియందున్నందువల్ల ఆషాఢం కూడా చెప్పబడింది, అని. కాలాదర్శమందు కూడా - మాసం తెలియక, దినం మాత్రమే తెలిస్తే ఆషాఢమందో, మాఘమందో చేయాలి, అని చెప్పబడింది. హేమాద్రియందు ప్రభాసఖండమందిట్లా - మృతాహము తెలియదు, మాసం కూడా తెలియదు. అట్టివాడు శ్రాద్ధమును మార్గశీర్షం లేదా మాఘమాసం అమావాస్యయందు చేయాలి, అని. భవిష్యమందిట్లా - ముందు చెప్పిన ప్రకారం మృతవార్తా శ్రవణసంబంధి దిన, మాసమును గ్రహించాలి. పూర్వోక్తం అనటం వల్ల బయల్దేరిన రోజు తెలియక మాసం తెలిసిన పక్షంలో ఆ అమావాస్యయందు, మాసము తెలియక దినము తెలిసిన పక్షంలో మార్గశీర్షాదిమాసములందు, అని మరణవార్త శ్రవణసంబంధి దినస్మరణమున్నా మార్గశీర్షమందే అని తెలుసుకోవాలి అని అర్థము. మరణవార్త శ్రవణ సంబంధి దినమాసములు తెలియని పక్షంలో మార్గశీర్ష మాఘ అమావాస్యలయందే చేయాలి, ముందుచెప్పిన ప్రభాసఖండ వాక్యాన్ననుసరించి. అందువల్ల ఇక్కడ శూలపాణి అన్నట్టి లోపము అనేది విడువతగింది, అని. తిథితత్వమందు యముడిట్లా - విదేశం పోయినవాడివార్త పన్నెండు సంవత్సరాలదాకా లేకపోతే, వాడు మరణించినట్లుగా భావించాలి, సుతులు, బంధువులు. ఏ మాసమందు, ఏ అహస్సులో వెళ్ళాడో, ఆ మాసంలో ఆ దినం

శ్రాద్ధం చేయాలి. దినం తెలియకపోతే ఆ నెల అమావాస్యయందు లేదా అషాఢ అమావాస్యయందు చేయాలి, అని. ఇక శ్రాద్ధ విఘ్నమందు నిర్దయము. అక్కడ విప్రుని, నిమంత్రణ తరువాత సూతకం గాని మృతాశౌచంగాని వస్తే అశౌచం లేనట్లే. బ్రాహ్మణుల నిమంత్రణ జరిగాక, శ్రాద్ధ కర్మ ఆరంభించాక, స్వాధ్యాయాదులందు ఆసక్తి గల విప్రుని, నిమంత్రణ వల్లనే, దేహమందు పితరులు ఉంటుండగా ఎక్కడ అశౌచం ఉండదు, అని బ్రహ్మపురాణోక్తి. కర్తవ్యే విష్ణువిట్లా అన్నాడు - వ్రతము, యజ్ఞము, వివాహము, శ్రాద్ధము, హోమము, అర్చన, జపము వీనిని ఆరంభించాక సూతకం వస్తే, సూతకం లేనట్లే. ఆరంభించక ముందు సూతకం వస్తే సూతకమున్నట్లు, అని. శ్రాద్ధమందు ప్రారంభాన్ని ఆతడే ఇట్లా చెప్పాడు - యజ్ఞమందు వరణము ప్రారంభము, వ్రత, సత్ర యాగములకు సంకల్పమే ఆరంభము. వివాహాదులందు నాందీముఖము ఆరంభము. శ్రాద్ధమందు పాకారంభము (పరిక్రియ) ఆరంభము, అని. మాధవీయమందు బ్రాహ్మమందు కూడా - శ్రాద్ధాదులందు, పితృయజ్ఞమందు, కన్యాదానమందును సూతకముండదు, అని మితాక్షర మందు, సద్యః శౌచము అని వ్రకరణం ఆరంభించి స్మృత్యంతర వచనములిట్లా ఉన్నాయంటా-యజ్ఞమందు సంభారములు సమకూర్చుకున్నాక, వివాహమందు, శ్రాద్ధకర్మయందు, అశౌచం లేదు, అని. తిథితత్వం మొదలగు గౌడ గ్రంథములైతే, నిమంత్రణ తర్వాత కర్తకు భోక్తకు అశౌచం లేదు. నిమంత్రణ తరువాత శ్రాద్ధమందు ప్రారంభము జరుగుచుంది, అని. స్మృతి అని విష్ణుక్తి. శ్రాద్ధమందు పాక ప్రారంభము శ్రాద్ధ ప్రారంభము అని చెప్పిన మాట దర్శశ్రాద్ధ విషయము, అని అన్నాడు. ఇచ్చేవాడి ఇంట్లో మరణాదులు సంభవిస్తే బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - బ్రాహ్మణుల సగం భోజనం అయ్యాక దాతకు మృతివస్తే (దాత గృహమందు అని కేషము) ఎవరైనా మరణించినప్పుడు, బ్రాహ్మణులు, తినగా మిగిలిన దంతా వదలి సావధానులై వేరే ఇంటి జలంతో ఆచమనం చేస్తే ఆ బ్రాహ్మణులు శుచులౌతారు, అని. ఇది శ్రాద్ధ విషయమని హేమాద్రి అన్నాడు. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. కాని నాకు ఏమనిపిస్తోందంటే - ఇది వివాహాది విషయము, శ్రాద్ధ విషయము కాదు, ఆపదం లేనందువల్ల. వివాహ ఉత్సవ యజ్ఞేషు, అని ఆరంభించి, బ్రాహ్మణులు భుజిస్తుండగా మృతివల్ల సూతకం వల్లనో అంతరాయమేర్పడితే, ఇతరగృహమందలి నీటితో ఆచమనం చేస్తే వారంతా శుచులౌతారు అని. షట్కృతినశ్వత వాక్యంతో సరిపోయినందువల్ల. పైగా బ్రాహ్మణ నిమంత్రణ జరిగాక, శ్రాద్ధకర్మ ఆరంభించాక, అని ముందు చెప్పిన వాక్యానికి విరోధమైంది కూడా. శ్రాద్ధమందు, విష్ణువు, పాకారంభం తరువాత అశౌచం లేదు అని చెప్పినప్పటికీ అది కర్తకే, భోక్తకే దోషం ఉందనే ఉంది.

మూ॥ అపిరాత్యగృహోత్సవ సూతకేషు తథా, అవిజ్ఞాతే నదోషః స్వాత్ శ్రాద్ధాదిషు కథంచన. విజ్ఞాతే భోక్తరేవ స్వాత్ప్రాయశ్చిత్తాది కం క్రమాత్, ఇతి మాధవీయే బ్రాహ్మోక్తే. అది

శత్రునాశచముచ్యతే. తచ్చాహవిష్ణుః - బ్రాహ్మణాదీనామాశౌచేయఃసకృదేవాన్నమశ్నాతి తస్యతావదాశౌచం యావత్తేషాం. ఆశౌచవ్యవగమే ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాదితి. యత్తు - దేహ పితృపుత్రస్థత్సా నాశౌచం విద్యతేక్షచిత్, ఇతి బ్రాహ్మం తచ్చార్థ కాలీనస్య నిషేధకం, నతదుత్తర కాలీనస్య శుద్ధి దీపస్తు నిమంత్రితే ప్షిత్వామశ్రాద్ధపరం, భోజనార్థే త్సిత్వాది త్వన్నశ్రాద్ధ పరమిత్వాహ. ప్రాయశ్చిత్తం త్వాహ మార్గందేయః - భుక్వాతు బ్రాహ్మణాశౌచే చరీతే సాంతపనంద్యజః. పితత్వామతః. అభ్యాసేశంఖః - బ్రాహ్మణస్యతథాభుక్వామాసమే కంప్రతీభవేత్, ఇతి. అజ్ఞానాత్తు ఛాగలేయః - ఏకాహంచత్ర్యహం పంచసప్తరాత్రమభోజనం, తతః శుచిర్నవేద్విద్రః పంచగవ్యంపి జేష్ఠః, ఇతి వర్ణక్రమేదేదం. అభ్యాసేతు ద్వైగుణమిత్యాది మితాక్షరామాధవీయాదాక్షేయం. మితాక్షరామాధవాదౌతు శ్రాద్ధే కర్తుర్ భోక్తుశ్చ సర్వథా దోషాభావ ఉక్తః. ఆశౌచమధ్యే శ్రాద్ధ దిన ప్రాస్తౌతు మాధవీయే కాలాదర్చేచ ఋష్యశృంగః - దేయే పితృణాం శ్రాద్ధేతు ఆశౌచంజాయతేయదా, ఆశౌచేతు వ్యతిక్రాంతే తేభ్యః శ్రాద్ధం ప్రదీయతే. శ్రాద్ధ చింతా మణాక్షోతిషే - ప్రతిసాంచత్సరం శ్రాద్ధం ఆశౌచాత్పుతి తంచయత్, మలమాసేఽపితత్వార్థం ఇతి భాగురిభాషితం. ఆశౌచాత్పు దినత్సేన నిమిత్త్యా దిత్యర్థః. పితన్యాసికాదిపరం, నదార్హికాదౌ. అతఏవ సుదర్భన భాష్యే - అపరవక్షే పిత్ర్యాడీతి నియమాత్, కృష్ణవక్షశ్రాద్ధలోపే ప్రాయశ్చిత్తమేవ, నతుగౌడకాలేకరణం. తచ్చపవాసః. వేదోదితానాం నిత్యానాం కర్మణాం సమత్రిక్రమే, స్నాతకప్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్తమ భోజనం, ఇతిమనూక్తేః ఇత్యుక్తం. ఆశౌచేతు ప్రాయశ్చిత్తమపిన ముఖ్యకారే అనధికారాత్. ఆశౌచాంతే అసంభవేతువ్యాసః - శ్రాద్ధ విఘ్న సముత్పన్నే త్వంతరామృత సూతకే, అమావాస్యాం ప్రకర్మాద్వై శుద్ధావేకే మనీషిణః. హేమాద్రౌపదీ త్రింశన్నతేఽపి - మాసితేచాభ్యే త్వహ్ని సంప్రాప్తే మృతసూతకే, వదంతి శుద్ధౌతత్వార్థం దర్భేవాపి విచక్షణాః. గోభిః - దేయే ప్రత్యాభ్యేతేశ్రాద్ధే అంతరామృతసూతకే ఆశౌచానంతరం కుర్యాత్తన్యాసేందుక్షయేఽపి. మరీచిః - శ్రాద్ధ విఘ్న సముత్పన్నేఽప్య విజ్ఞాతే మృతేఽహని, ఏకాదశ్యాంతుకర్తవ్యం కృష్ణవక్షే విశేషతః విశేషత ఇత్యుక్తేః శుక్తైకాదశ్యామపి. ఆశౌచేతర విఘ్న వితదితి మాధవ పుద్గీప్రసంగౌ. యత్సత్తిః - తదహాశ్చేత్త్ర రుష్యేతతేన చిత్సృత కాదినా, సూతకానంతరం కుర్యాత్ పునస్తదహారేవ, ఇతి తత్ పూర్వకాలాభావేక్షేయం. ఏతదాభి కేతర శ్రాద్ధపరం.

అను॥ దాతకు, గ్రహీతకు, సూతకంగాని మృతాశౌచంగానివస్తే శ్రాద్ధాదులందు, తెలియకపోతే ఏ రకమైన దోషంలేదు. ఆశౌచం తెలిస్తే భోక్తకే ప్రాయశ్చిత్తాదికముక్రమంగా ఉంటాయి, అని మాధవీయమందు బ్రాహ్మోక్తి. అదిశబ్దంతో ఆశౌచం చెప్పబడుతోంది. దానిని విష్ణువిట్లా చెప్పాడు. - బ్రాహ్మణులు ఆశౌచమందు ఎవడు ఒక్కసారి భోజనం చేస్తాడో వానికి ఆశౌచము, వారికి ఆశౌచం ఉన్నంతవరకు. ఆశౌచం వెళ్ళిపోయాక ప్రాయశ్చిత్తం చేయాలి, అని. దేహమందు పితరులు ఉండగా ఎక్కడ ఆశౌచం ఉండదు, అని చెప్పిన బ్రాహ్మోక్తి, అది శ్రాద్ధకాలమందు మాత్రమే నిషేధాన్ని చెప్పేది, కాని అది ఆ తరువాత కాలమునకు కాదు. శుద్ధి దీపమందైతే నిమంత్రణ అయ్యాక అన్నది ఆమ.

శ్రాద్ధపరము, సగం భుజించాక అని మొ॥ అన్నదైతే అన్న శ్రాద్ధ పరము అని అన్నారు. ప్రాయశ్చిత్తాన్నైతే మార్గందేయిడిట్లా చెప్పాడు - బ్రాహ్మణా శౌచమందు భుజిస్తే బ్రాహ్మణుడు సాంతపన ప్రాయశ్చిత్త మాచరించాలి, అని. ఇది తన ఇష్టంతో ఒకసారి భుజిస్తే చేయాలి. మాటిమాటికి భుజిస్తే శంఖోక్తి ఇట్లా - అటువంటి బ్రాహ్మణుని భోజనం చేస్తే ఒక నెలరోజులు వ్రత మాచరించాలి, అని. అజ్ఞానంతో (తెలియక) ఇతే ఛాగలేయిడిట్లా - ఒక రోజు, మూడురోజులు, ఐదు, ఏడురాత్రులు భుజించకుండా ఉండటమే. ఆ పిదప విప్రుడుచుచి ఔతాడు. అతడు పంచగవ్యాన్ని సేవించాలి. ఇది బ్రాహ్మణాది వర్ణక్రమంగా ప్రాయశ్చిత్తము. మాటిమాటికి భుజిస్తే రెట్టింపు ప్రాయశ్చిత్తమని మొ॥నని మితాక్షరా, మాధవీయాదులనుండి గ్రహించాలి. మితాక్షరా మాధవాదులందరైతే శ్రాద్ధమందు కర్తకు భోక్తకు, అన్ని విధముల దోషం లేదని చెప్పబడింది. ఆశౌచమధ్యమందు శ్రాద్ధదినము వస్తేనో, మాధవీయమందు కాలాదర్శమందును ఋష్యశృంగోక్తి ఇట్లా - పితరులకు శ్రాద్ధము ఇవ్వవలసిన సందర్భంలో, ఒకవేళ ఆశౌచం వస్తే, ఆశౌచం అయ్యాక వారికి శ్రాద్ధం పెట్టాలి, అని. శ్రాద్ధ చింతామణియందు జ్యోతిషోక్తి ఇట్లా - ప్రతి సాంవత్సర శ్రాద్ధము, ఆశౌచం వల్ల ఆగిపోయిన పక్షంలో, దానిని మలమాసంలో కూడా ఆచరించవచ్చు అని భాగురి చెప్పాడు, ఆశౌచ అంత్యదినము నిమిత్తమైంది కనుక (హద్దు) అప్పుడే చేయాలి, అని అర్థము. ఇది మాసికాదుల పరము, దర్బాదులలో కాదు. అందువల్లనే సుదర్శన భాష్యమందిట్లా - అపర పక్షమందు పితృకర్మలు అని నియమము ఉన్నందువల్ల, కృష్ణపక్షమందు శ్రాద్ధ లోపం జరిగితే ప్రాయశ్చిత్తమే. గౌణకాలంలో చేయరాదు. అది ప్రాయశ్చిత్తం ఉపవాసము, వేదోదితములైన నిత్యకర్మల అతిక్రమణం జరిగితే (చేయకపోతే). స్నాతకప్రత్యలోపమందు ఉపవాసము ప్రాయశ్చిత్తము (తినరాదు) అని మనూక్తి అని చెప్పాడు. ఆశౌచమందైతే ప్రాయశ్చిత్తం కూడా లేదు, ముఖ్యకాలంలో అధికారంలేనందువల్ల. ఆశౌచాంతమందు కుదరకపోతే నో వ్యాసుడిట్లా - శ్రాద్ధమునకు, మధ్యలోమృతాశౌచం, జాతాశౌచం వల్ల విఘ్నమేర్పడితే అమావాస్యయందు ఆచరించాలి. కొందరు బుద్ధిమంతులు శుద్ధి అయ్యాక చేయాలంటారు, అని. హేమాద్రి యందు షట్ త్రింశత్సతమందును ఇట్లా - మాసికము, అర్ధికము చేయాల్సిన రోజున మృతాశౌచమో, జాతాశౌచమో వస్తే శుద్ధి అయ్యాక ఆశ్రాద్ధాన్ని ఆచరించాలి, లేదా అమావాస్యయందు కాని ఆచరించాలి, అని బుద్ధిమంతులు అంటారు, అని. గోభిలుడిట్లా - ప్రత్యార్థిక శ్రాద్ధము పెట్టాల్సిన రోజున మృత సూతకముల వల్ల అంతరాయమేర్పడితే ఆశౌచం తర్వాత చేయాలి, లేదా ఆ నెలయొక్క అమావాస్యయందు కాని చేయాలి, అని. మరీచి ఇట్లా - శ్రాద్ధమునకు విఘ్నమేర్పడితే, లేదా మృతాహం తెలియకపోతే ఏకాదశియందు ఆచరించాలి. విశేషించి కృష్ణపక్షమందు, అని. విశేషించి అన్నందువల్ల శుక్లపక్ష ఏకాదశియందు కూడా ఆచరించవచ్చు. ఆశౌచము కన్న ఇతరమైన

(పాక) విఘ్నమేర్పడితే ఇది అని మాధవ పృథ్వీచంద్రులన్నారు. అత్రి ఇట్లా - ఏదో ఒక సూతకాదులవల్ల ఆరోజు దోషమేర్పడితే, సూతకం తరువాత మళ్ళీ ఆ రోజే చేయాలి, అని. అన్నమాట అది, అంతకన్న ముందు కాలం లభించకపోతే అని గ్రహించాలి. ఇది ఆభిశేకము కన్న ఇతరమైన శ్రాద్ధ విషయము.

మూ॥ యుచ్చదేవలః - ఏకోద్ధిష్టేతు సంప్రాప్తే యది విఘ్నఃప్రజాయతే, మాసేఽ
వ్యష్టం ప్రోభాత్సన్ శ్రాద్ధం కుర్యాత్పుయత్తుతః, ఇతి. తదపి మాసిక పరమితి మదనరత్నే హేమాద్రౌవ.
ఇదమపి పూర్వకాలా సంభవే వ్యాధ్యాదౌ విస్మరణే చైవం జ్ఞేయం. అధభార్యారణో దర్శనే తత
దార్శిక మామేవ కార్యం శ్రాద్ధ విఘ్నద్విజాతీనాం అమ శ్రాద్ధం ప్రకీర్తితం, అమావాస్యది నియతం
మానసంవత్సరద్వితీ, ఇతి హేమాద్రౌ హరీశ్కేతః. వ్యాఘ్రపాదోఽపి - ఆర్ద్రవే దేశకాలానాం విష్ణవ
సముపస్థితే, అమశ్రాద్ధం ద్విజైః కార్యం శూద్రః కుర్యాత్ దైవహి. దీపికాపి - దర్శేతు భార్యారవేఽ
ప్యామ శ్రాద్ధ విధిం ప్రవాసి విధురాద్యాశ్చాచరే యుర్ద్విజాః. పుస్తతస్సు - పాకాభావేద్విజాతీనాం
అమశ్రాద్ధం విధీయతే, ఇతి సుమం తూత్రేః పాకకద్దంఠరేనతేఽపి న్నేనాన్యధాఽమేనేతియుక్తం.
మాసికాని సపిందాని అమావాస్య తథాత్మికం, అన్నేనైవతు కర్తవ్యం యస్య భార్యారజస్వలా, ఇతి
కలికాయాం వచనాచ్చ. కాలాదర్శేతుస్త్రీయాః రణోదర్శనే దర్శశ్రాద్ధం పంచమేఽహనీతి పక్షాంతర
ముక్తం. పారిజాతే ఽప్యేవం. ఏవం మహాలయ యుగాదావపి. అత్థికంతు రణోదర్శనేఽపి
తద్ధినే ఏవతావ్యం. పుష్పవత్సపిదారోష విదేశస్థోఽవ్యసగ్నికః, అన్నేనైవాత్మికం కుర్యాద్దేవమనాఽ
ఽమేన, చక్రచిత్, ఇతి మాధవీయేలోగాక్షిస్మృతేః. సురచిరపి - అసగ్నిశ్చప్రవాసో చ యస్య
భార్యారజస్వలా, అమశ్రాద్ధం ప్రకర్మీత, నతత్కుర్యాన్మృతేఽహని, ఇతి. కారీష్టాజినిః - అపన్నో
ఽప్యాత్మికం నైవ కుర్యాదామేన కుత్రచిత్, అన్నేన తదమాయాంతు కృష్టేవాహరివాసరే. ప్రయోగ
పారిజాతే - రజస్వలాయాం భార్యాయాం క్షయాహంయః పరిత్యజేత్, సవైనరకమాప్నోతి యావదా
భూతపంష్టవం. మాసికాని సపిందాని అమావాస్యతథాత్మికం, అన్నేనైవతుకర్తవ్యం యస్య భార్య
రజస్వలా. దేవయాజ్ఞిక నిబంధేఽపి - భర్తృశ్రాద్ధం పంచమేఽహి కుర్యాద్భార్యారజస్వలా, పు
త్రత్రుమిత్రేః ప్రకర్మీత మృతాహనిశుచిర్ముతః. కాలాదర్శేఽపి - రజస్వలాంగ నోఽసగ్నిః విదేశస్థోఽ
ధవాత్మికే, దర్శాదావనామేనతస్మిన్నేనశ్రాద్ధమాచరేత్. అన్యత్రాపి - విదేశకోవా విగతాగ్నికోవా
రజస్వలాయామపిదర్శవత్త్వాం. శ్రాద్ధేమృతాహనిచిదధీతపాత్రైః నామేన హేమ్నానతమ పంచమేఽ
హిని ఏవం మాసికేఽపి. యత్తుమరీచిః - అత్థితే సమసుప్రాప్తే యస్య భార్యారజస్వలా పంచమేఽ
హని తద్రాద్ధం నతత్కుర్యాన్మృతేఽహని. మాధవీయే - శ్రాద్ధంతదానకర్తవ్యం కర్తవ్యం పంచమేఽ
హని, ఇత్సుత్రార్థం. తదపుత్రాస్త్రీ కర్తృక శ్రాద్ధ విషయం. అపుత్రామయదాభార్య సంప్రాప్తే
భర్తృరాత్మికే, రజస్వలా భవేత్తామ కుర్యాత్తుతంపంచమేఽహని, ఇతిశ్లోకఃగోతమోక్షేః.

అను|| దేవబుడిట్లా - ఏకోద్దిష్టము సంప్రాప్తించినప్పుడు ఒకవేళ విఘ్నము కలిగితే, మరోమానమందు ఆతిథియందు ప్రయత్నపూర్వకంగా శ్రాద్ధం చేయాలి, అని. చెప్పినమాట, అదికూడా మానక పరమని మధవరత్నమందు హేమాద్రియందు చెప్పబడింది. ఇదికూడా

తొలుత (అంతకన్న ముందు కాలంలో) సంభవించకపోతే, వ్యాధి మొదలగునవి వస్తే, మరిచిపోతే ఇట్లా అని తెలుసుకోవాలి. ఇక భార్యకు రజోదర్శనమైనప్పుడు, అక్కడ అమావాస్య శ్రాద్ధాన్ని ఆమశ్రాద్ధంగాచేయాలి. శ్రాద్ధమునకు విఘ్నమేర్పడితే బ్రాహ్మణులకు ఆమశ్రాద్ధము చెప్పబడింది, అమావాస్యాది నియత శ్రాద్ధములకు: మాస, సంవత్సర శ్రాద్ధములకు మాత్రం కాదు, అని హేమాద్రియందు హోరీతోక్తి. వ్యాఘ్రపాదుడుకూడా - రజోదర్శనమందు, దేశకాలములందు విప్లవం వస్తే ద్విజులు ఆమశ్రాద్ధం చేయాలి. శూద్రుడు ఎప్పుడూ ఆమశ్రాద్ధం చేయాలి, అని. దీపిక కూడా - అమావాస్యయందు, భార్య రజోవతి ఐతే, ప్రవాసి, అట్లాగే విధురుడు (భర్తపోయినవాడు) మొదలగు ద్విజులు కూడా ఆమశ్రాద్ధవిధిని ఆచరించాలి, అని. నిజానికైతే - పాకం చేయటం వీలుకాని పక్షంలో ద్విజాతులకు ఆమశ్రాద్ధము విధించబడింది, అని సమంతూక్తి. పాకం చేసేవాళ్ళు మరొకరు ఉంటే అన్నంతో లేకుంటే ఆమంతో అని చెప్పుట తగినది. మాసికములు, సపిందములు, అమావాస్య, అట్లాగే అబ్ధికము వీనిని భార్య రజస్వల ఐన వాడు (ఆమ) అన్నంతోనే చేయాలి, అని కాలికయందు పచనం కూడా కాలాదర్శనమందైతే స్త్రీకి రజోదర్శనమైతే ఐదవరోజున దర్శశ్రాద్ధం చేయాలి, అని మరో పక్షం కూడా చెప్పబడింది. పారిజాతమందు కూడా ఇట్లాగే. ఇట్లా మహాలయ యుగాది శ్రాద్ధములందు కూడా. అబ్ధికాన్ని రజోదర్శనమైనా ఆరోజే చేయాలి. భార్య పుష్పవతి ఐనా, విదేశస్థుడైనా, అనగ్నికుడైనవాడు అన్నంతోనే అబ్ధికం చేయాలి లేదా హేమంతో చేయాలి, ఆమంతో ఎప్పుడూ చేయరాదు, అని మాధవీయమందు లౌగాక్షిస్మృతి. మరిచి కూడా ఇట్లా - అనగ్నికుడు, ప్రవాసి, భార్య రజస్వల ఐన వాడు వీరు ఆమశ్రాద్ధాన్ని ఆచరించాలి. మృతాహమందైతే దానిని చేయరాదు, అని (అబ్ధికంతగదు). కార్షాజిని ఇట్లా - ఆపన్నుడైనా, అబ్ధికమును ఆమంతో ఎప్పుడూ చేయరాదు. (రజోదర్శనం, పాకాభావం అపత్తి). దానిని అమావాస్యయందు లేదా కృష్ణపక్ష ఏకాదశియందు అన్నంతో చేయాలి, అని. ప్రయోగ పారిజాతమందిట్లా - భార్య రజస్వల ఐనందువల్ల క్షయాహాన్ని ఆచరించనివాడు, ప్రళయకాలం దాకా నరకాన్ని పొందుతాడు, అని. మాసికములు, సపిందములు, అమావాస్య, అబ్ధికము వీనిని, భార్య రజస్వలైనా, అన్నంతోనే చేయాలి. దేవయాజ్ఞిక నిబంధమందు కూడా - రజస్వలైన స్త్రీ (భార్య), తన భర్త శ్రాద్ధాన్ని ఐదవరోజున చేయాలి, పుత్రుడు, మాతాపితరుల శ్రాద్ధాన్ని మృతాహమందు ఆచరించాలి, ఆతడు శుచి కనుక (భార్య రజస్వల ఐనా), అని. కాలాదర్శనమందు కూడా - భార్య రజస్వల ఐనవాడు, అనగ్నికుడు, విదేశస్థుడు కాని అబ్ధికమును, అమావాస్యాది శ్రాద్ధములందువలె ఆమశ్రాద్ధం చేయక అన్న శ్రాద్ధమాచరించాలి, అని. మరోచోట కూడా - విదేశకుడైనా, అగ్నిలేనివాడైనా, భార్య రజస్వల ఐనా మృతాహశ్రాద్ధాన్ని వంటచేసి ఆచరించాలి, ఆమంతోకాని, హేమంతో కాని పంచమ దివసమందు కాని చేయరాదు,

అని. ఇట్లా మాసికమందు కూడా అని గ్రహించాలి. మరీచి ఇట్లా - ఆట్టికం వచ్చినప్పుడు, భార్య రజస్వల ఐతే ఆ శ్రాద్ధాన్ని ఐదవరోజు చేయాలి, మృతాహమందు ఆ శ్రాద్ధం చేయరాదు, అని చెప్పిన మాట, మాధవీయమందు ఇట్లా - శ్రాద్ధం అప్పుడు చేయరాదు, ఐదవ రోజున చేయాలి, అని పై శ్లోక ఉత్తరార్థము అని చెప్పినమాట పుత్రులులేని స్త్రీ ఆచరించే శ్రాద్ధ విషయము, అని గ్రహించాలి. పుత్రులు లేని స్త్రీ (భార్య) తన భర్త ఆట్టికం వచ్చినప్పుడు, ఆమె రజస్వల ఐ ఉంటే, ఆ శ్రాద్ధాన్ని ఐదవరోజుచేయాలి, ఆమె, అని ఈ శ్లోకాన్ని గౌతముడు చెప్పాడు.

మూ॥ దైవే కర్మణి పితృవ పంచమేఽహనిశుద్ధతి, ఇతి ప్రభాసఖండాచ్చ. నను అశుచిత్యాదేవ తత్ర పంచమేహన్యర్థాత్ శ్రాద్ధం ప్రాప్తమితి వచనంవ్యర్థం. మైవం, గర్భిణీసూతికాదిశ్చ కుమారీవాధరోగిణీ, యదాశుద్ధాతదాన్వేనకారయేత్రయతాస్వయం, ఇతి హేమాద్రౌ భవిష్యత్తేః అనుపనీత స్త్రీ శూద్రాశ్చ శ్రాద్ధమృత్యుజావాకారయేయుః, స్వయంవాఽమంత్రకం కుర్యుః, ఇతిస్మృత్యర్థసారాత్ ప అన్యద్వాదాకరణ నివృత్త్యర్థత్వాత్తస్య, త్వదుక్త దిశా ఆశౌచానంతరం శ్రాద్ధ కర్తవ్యతాఽవేదక వాక్యవైయ్యర్థాచ్చ. అతఃప్రాగుక్త మరీచ్యుక్తేః పత్నీపంచమేఽహనీతి యుక్తం. యత్తు - సప్తాహాభిత్వదేవానాంభవేద్యోగ్యావ్రతార్చనే, ఇతితత్ రజోనివృత్తి పరమితి హేమాద్రి భిన్న సర్వనిబంధ సిద్ధాంతః హేమాద్రిస్తు - శ్రాద్ధాదౌతు స్త్రియాసహైవాధికారాత్ తస్యాం రజోదష్టాయాం తన్నివృత్తేరేక భార్యణ పంచమేఽహని కార్యం ప్రాగుక్త మరీచ్యుక్తేః. భార్యాంతర సత్వేతు పుష్పవత్సవీతి వచనాత్తద్దినే ఏవేత్యాహ. దీపికాపి - భార్యలైనవి పంచమే చదివసే స్వాద్వార్షికం మాసికం పశ్యాన్వైర్భూమభార్యకస్త్యధిక్యతేపత్న్యంతరే తివృతి, కుర్యాత్తద్విశయం స్వముఖ్యదివసే, ఇతి తచ్చింత్యం. సహాధికారః సహాత్మకుత్యావా ఏకఫల భాక్ష్యేన వాపాక కర్తవ్యేనవా? నాద్యః తదభావాత్ పాడిగ్రహణాద్ధి సహత్వం కర్మమ, ఇత్యస్య అగ్నిసాధ్య కర్మవిషయ త్యాత్. అట్టికస్యసరగ్గృహపి పాతేనైవోక్తేః స్వార్థాగ్ని సాధ్యత్వాని యమాత్, తామపరుధ్య, ఇతివత్ పుష్పవత్సవీతి పూర్వోక్తవచన సత్త్వాచ్చ. కథంచ భర్యాంతరే సత్వేఽధికారః. జ్యేష్ఠయా, నవినేతరా, ఇతినియమాత్. జ్యేష్ఠాపరత్వేచతేనైవ సిద్ధేః. వచనవైయర్థ్యాత్. నద్వితీయః. అవిభక్తభ్రాతృమ ఏక స్వాశుచిత్యేఽన్యస్యాసధికారాపత్తేః. సతృతీయః. ప్రవాస నిర్దేశసూతికారోగిణ్యాదిష్వప్యకరణాపత్తేః. అరభేతనవైః పాత్రైః అన్నారంభంచ బాంధవైః, ఇతిదేవలోక్తావాత్సవే వదాత్స్వస్య బాంధవానాంచ పాకకర్తవ్యోక్త్యా విరోధాచ్చ. అథ-తతస్తా నిపపాచాశు సేతా జనక నందినీ, ఇతి పాద్యాదిలింగాత్ ప్రాశస్త్యం భార్యాపాకస్యోన్యతే. సతతృస్యాప్యనిష్ఠం. తే నైతద్వచనం యుక్త్యాద్యభావాత్ పూర్వోక్తవచోవిరోధాచ్చయత్నించితేవ. యదపి - శ్రాద్ధీయాహనిసంప్రాప్తీ యస్యభార్యారజస్వలా, శ్రాద్ధం తత్రనకర్తవ్యం కర్తవ్యం పంచమేఽహని, ఇతి శ్లోక గౌతమ పారోఽన్యధావద్భిః. మాధవీయే చతద్వకాత్పక్షాంతర ముక్తం. తేనాపి నాభిప్రేతార్థసిద్ధిః యస్యప్రేతస్యేత్యర్థాత్. తేనాత్రహేమాద్రిః బ్రాహ్మణే బహువక్తవ్యేఽపినోచ్యతే.

అను॥ దైవకర్మయందు పితృకర్మయందును ఐదవరోజున శుద్ధురాలౌతుంది. (రజస్వలైనస్త్రీకి అర్హత), అని ప్రభాసఖండమువల్లనూ తెలుస్తోంది. అశుచి ఐనందువల్లనే,

అక్కడ ఐదవరోజున అని అర్థం వల్లనే శ్రాద్ధం ప్రాప్తమైంది కనుక అని మళ్ళీ ఈ వచనం వ్యర్థము అని అంటే అట్లా అనరాదు. గర్భిణి సూతకాదులు కలవారు, కుమారి, రోగిణి వీరు శుద్ధులు అయ్యాక అప్పుడు ఇతరులతో చేయించాలి లేదా పరిశుద్ధలై స్వయంగా చేయాలి, శ్రాద్ధం అని హేమాద్రియందు భవిష్యోక్తి. అనుపనీతులు, స్త్రీలు, శూద్రులు శ్రాద్ధమును ఋత్విజునితో చేయించాలి లేదా స్వయంగా మంత్రం లేకుండా ఆచరించాలి, అనిస్మృత్యర్థసారం వల్లను తెలుస్తోంది కనుక ఇతరులతో చేయించటాన్ని నివర్తించేకొరకు అది. నీవు చెప్పిన ప్రకారం ఐతే ఆశోచానంతరము శ్రాద్ధకర్తవ్యతను తెలిపే వాక్యమైతే వ్యర్థ మౌతుంది. అందువల్ల ముందు చెప్పిన మరీచి వాక్యాన్ననుసరించి భార్య ఐదవరోజు యందు చేయాలి, అని చెప్పటం యుక్తము. ఏడురోజుల తరువాత పితరుల దేవుళ్ళ వ్రత అర్చన యందు యోగ్యురాలౌతుంది, అని చెప్పిన మాట అది (ఐదవరోజు) రజోనివృత్తి పరమైనది అని హేమాద్రి కన్న భిన్నమైన అందరు నిబంధకారుల సిద్ధాంతము. హేమాద్రిజితే - శ్రాద్ధాదులందు స్త్రీతో పాటే అధికారమైనందువల్ల ఆమె రజోదుష్ట ఐతే, ఆ దోష నివృత్తి తర్వాత ఒకే భార్య కలవాడు, ఐదవ రోజున శ్రాద్ధ మాచరించాలి ముందు చెప్పిన మరీచివాక్యాన్ననుసరించి. మరో భార్య ఉన్న పక్షంలో పుష్పవతులు ఐనప్పటికీ, అనే వచనాన్ననుసరించి ఆ రోజే అని అన్నాడు. దీపిక కూడా - భార్య ఋతుమతి ఐతే ఐదవరోజున వార్షికము, మాసీకము పక్వాన్నములతో జైతుంది. బహుభార్యులు కలవాడైతే మరోభార్యను అధికారిగా కూర్చోబెట్టుకొని ఆ మాసీక, వార్షికములను తాను ముఖ్యదివనమందు ఆచరించాలి, అని అంది, దానిని విచారించాలి. సహాధికారము అనేది సుహృత్సుతుతీ వల్లనా, ఏకఫల భాక్ష్వం వల్లనా, పాకకర్తృత్వం వల్లనా. తొలిది కాదు. సహృత్సుతుతీలేదు కనుక. పాణిగ్రహణం వల్లనే కర్మలలో కలిసి ఉండటం, అని ఇది అగ్నితో చేయతగిన కర్మల విషయము. అట్టికమైతే అగ్నిహోత్రం లేనివాడు కూడా పాకంతోనే చేయాలి, అని చెప్పారు. స్మార్తాగ్ని సాధ్యమనే నియమం లేనందువల్లను, తామపరుధ్య అనేదానివలె పుష్పవతులైనా అనే పూర్వోక్త వచనం ఉన్నందువల్ల (తామపరుధ్య అనగా పుష్పవతి యైన స్త్రీని మరో ఇంట్లో ఉంచి ఆరంభించిన శ్రోతయజ్ఞం, మరి అట్టిక శ్రాద్ధాన్ని నిర్వహించాలి అని) మరోభార్య ఉండగా అధికారం ఎట్లా వస్తుంది. పెద్ద భార్యతో తప్ప ఇతర స్త్రీ వద్దు అనే నియమమున్నందువల్ల. పైమాట జ్యేష్ఠాపర్వతమైతే దానివల్లనే సిద్ధిస్తుంటే మరో వచనం వ్యర్థమౌతుంది. రెండోది కాదు. అన్నదమ్ములు విడిపడనప్పుడు ఒకనికి అశుచిత్వం వస్తే మరొకనికి అధికారం లేకుండా పోతుంది. మూడవది కాదు. ప్రవాసి, ప్రత్యేకించి నియమింపబడ్డవాడు, సూతిక, రోగిణి వీరందరు కూడా చేయవీలులేకుండా పోతుంది. కొత్త పాత్రలతో ఆరంభించాలి, బాంధవులతో కలిసి అన్నారంభం చేయాలి, అనే దేవలుని మాటయందు ఆత్మనే పదప్రయోగం ఉన్నందువల్ల తనకు బాంధవులకు

పాకకర్తృత్వం చెప్పబడింది కనుక దానికి విరోధము ఇది. ఇక, జనకుని కూతురు సీత వాటిని త్వరగా వండిది అనే పద్మపురాణాదుల వచనాన్ననుసరించి భార్యాపాకమునకు ప్రాశస్త్యము చెప్పబడుతోంది. అది ఎవనికీ అనిష్టం కాదు. అందువల్ల ఈ మాట యుక్తాదులు లేనందువల్ల, ముందుచెప్పిన మాటలకు విరోధమైనందువల్ల, ఇదేదో ఒకటి (పనికిరానిది). శ్రాద్ధం రోజువస్తే, భార్య రజస్వలైనట్లైతే, ఆ రోజు శ్రాద్ధం చేయరాదు, ఐదవ రోజు చేయాలి, అని చెప్పిన శ్లోకము గౌతముని పాఠము మరొకరకంగా చూపబడింది. మాధవీయమందును, ఆకారణంగానే మరో పక్షం చెప్పబడింది. దానివల్ల కూడా అభిప్రేతమైన అర్థము సిద్ధించలేదు. ఏ ప్రేతము యొక్క (మృతునియొక్క) అని అర్థమైనందువల్ల. అందువల్ల ఇక్కడ హేమాద్రికి భ్రమ ఏర్పడింది అని చాలా చెప్పాల్సి ఉన్నా, చెప్పటం లేదు.

మూ॥ అథాన్వారోహణే నిర్ణయః - లొగాక్షిః - మృతాహని సమాసేన పిండ నిర్వపణం పృథక్, నవశ్రాద్ధం చదంత్యోః అన్వారోహణ ఏవతు. సమాసేనతంత్రేణ ద్వివిత్పృక శ్రాద్ధవత్ ద్వయోరేకఃపిండో ఏవశ్చ. పిండశబ్దఃశ్రాద్ధ పరః. నవశ్రాద్ధం పృథగితి హేమాద్రి పృథ్వీచంద్రౌ. అత్రమృతా హనీత్యేకత్వాద్దినభేదేదినైక్యేవా మృతతిథే రేకత్యే కాలైక్యం కర్తైక్యం పాతైక్యంచ. ఏకచిత్త్య ధిరో హేతు తిథిరే త్రైవజాయతే. ఏకపాకేనపిండైక్యే ద్వయోర్ గృహ్తాత నామనీ, ఇతిస్మృత్యంతరాచ్చ. అంత్యేష్టిపర్వతాభ్యైరప్యదామృతం - అన్వారోహేతునారీణాం పత్న్యశ్చై కోదక క్రియా, పిండదాన క్రియాతద్వచ్చాద్ధం ప్రత్యాఖ్యికంతథా. నవశ్రాద్ధానిసర్వాణి సపిండికరణం పృథక్. ఏక ఏవపుషోత్పర్గో గౌరీకాతత్రదీయతే ఇతి. తిథిభేదేతు వార్షికం పృథగేవ. తథావార్షికే సమాస విధానాదన్యత్ర సర్వత్ర పృథక్త్వే ప్రాప్తే నవశ్రాద్ధమేవ పృథగితి పరిసంఖ్యయాన్యత్ర పృథక్త్వేషుపి వార్షిక షోడశ శ్రాద్ధ తీర్థసపిండనాన్యష్టక్వాదిషు సమాస ఏవేతి మదన పారిజాత నిర్ణయామృతాదయః. అతః సమాసవిధిబలాత్ జ్యేష్ఠపుత్రస్యకర్తృత్వే సపత్న్యమాతురన్వారోహణే తత్పుత్రే సత్యపితద్యుర్వికాదికమ ఏభక్తః సాపత్న్యపుత్ర ఏవ జ్యేష్ఠః కుర్యాన్నౌరసః. వక్ష్యమాణపుష్నీ చంద్రాది మతేతు జిరస ఏవమాతుః పృథక్ కుర్యాత్. ఏవం బహ్వీపుషి మాతృషుజ్ఞేయం. త్రిష్ఠవీసేతా పితామహచరణైరప్యేవముక్తం. యుత్తగార్యః - ఏకచిత్వాం సమారూపదంపతీ నిధనం గతౌ, పృథక్ శ్రాద్ధంతయోః కుర్యాత్ ఓదనం చపృథక్ పృథక్. ఓదనం=పిండః. తన్న వశ్రాద్ధ విషయం. యత్తు భృగుః - యాసమారో హణం కుర్యాద్భర్తుఃచిత్వాం పతివ్రతా, తాంమృతా హని సంప్రాప్తే పృథక్ పిండైః నియోజయేత్. ప్రత్యజ్ఞం చ నవ శ్రాద్ధం యుగపత్యై సమాపయేత్. తద్యోషాం వార్షిక మేకోద్దిష్ట ముక్తం తద్విషయం. ప్రత్యజ్ఞంమృతాహనీత్యన్వయః. నవశ్రాద్ధం యుగపదితదర్శే వర్గద్వయవదేకతంత్రేణ పృథగిత్యర్థమాహ హేమాద్రిః. ఏ తస్మృతతిథేః భేద విషయమితి పృథ్వీచంద్ర నిర్ణయామృతాద్యాః. దేవయాజ్ఞోక్తి ప్యేవం. పరాశరమాధవస్తు - గార్భభృగ్వాది వచనాలైగాక్షివాక్యే సమాసేన పాకాది తంత్ర్యేన, దర్శవర్గద్వయవత్పృథక్ శ్రాద్ధం కుర్యాత్, నవశ్రాద్ధం చతథాఇత్యాహ. పృథ్వీచంద్ర చంద్రికాదయస్తు - ద్వయోరేకపిండదానం లొగాక్షివచనం చావద్విషయం. పృథక్పిండదానంతు ముఖ్యః కల్పః. తదాహబృహత్పరాశరః - అరువ్యా భర్తుశ్చితి మంగనా,

యా ప్రాప్తోతి మృత్యుంఖలు సత్వయుక్తా, ఏకాదశాహతుతయోర్విధేయం శ్రాద్ధం పృథక్ స్వర్ణమపేక్ష్యసద్ధిః. ఏకత్వమిచ్ఛంతి మతి ప్రహీణా ఏకాదశాహదిషు యేన్యనార్యోః, తే స్వర్ణమార్గం వినిహత్యకుర్యుః స్త్రీ సత్వమాతాన్నరకాధివాసం. భర్రాసహమ్మతాయాతు నాకలోక మభీష్వతీ, సార్వేచ్ఛార్ధం పృథక్ పిందాన్ నైకత్వంతు స్మృతంతయోః పృథగేవహికర్తవ్యం శ్రాద్ధమే కాదశాహికం, యానిశ్రాద్ధాని సర్వాణి తాన్యక్తాని పృథక్ పృథక్, ఇతి. విశ్వాదర్శేఽపి - మాతుర్గయాష్ట కావృద్ధిమ్మతా హేచు మహాలయే, శ్రాద్ధం కుర్యాత్ పృథక్ దైవం తంత్రంచానుగతావపి. ఏకచిత్వాం సమూరుహ్యమృతయోరేకబరహిషః, పిత్రోః పిందాన్ పృథక్ దద్యాత్ పిందం త్యాపత్సు తత్పుత్రః, ఇత్యగ్నిస్మృతే రిత్యాహుః.

అను॥ ఇక అన్వారోహణమందు నిర్ణయము. లౌగాక్షి ఇట్లా - దంపతుల అన్వారోహణమందు, మృతాహమందు తలిదండ్రులకు ఇద్దరకు కలిపియే శ్రాద్ధము పింద నిర్వాపము నవశ్రాద్ధము మాత్రము విడిగా చేయాలి. (సహగమనం చాపు) అని. సమాసమనగా తంత్రము(కలిపి) ఇద్దరు తండ్రులుగల శ్రాద్ధమందు వలె ఇద్దరికి ఒకటే పిందము (శ్రాద్ధము) బ్రాహ్మణుడు కూడా ఒక్కడే. పిందమనగా శ్రాద్ధము. నవశ్రాద్ధము విడిగా అని హేమాద్రి పృథ్వీచంద్రులన్నారు. ఇక్కడ చనిపోయిన రోజు అని ఏకవచనం చెప్పినందువలన దినభేదమందుకాని దిన ఐక్యమందుకాని మరణ తిథి ఒకటైతే కాలము, కర్త, పాకము ఇవి ఒకటొ తాయి ఒక చితి యందు స్త్రీపురుషులిద్దరు అధిరోహిస్తే ఆ తిథి ఒకటే జెతుంది. ఒకే పాకంతో ఒకే పిందమైతే ఇద్దరి పేర్లను చెప్పాలి, అని స్మృత్యంతరం వల్ల తెలుస్తోంది. అంత్యేష్ఠి పద్ధతి యందు భట్టులు కూడా ఇట్లా ఉదహరించారు. - అన్వారోహణమందు స్త్రీలకు భర్తకు ఒకే ఉదక క్రియ పిందదానక్రియ, అట్లాగే శ్రాద్ధము, ప్రత్యాట్టికము కూడా నవశ్రాద్ధములు అన్ని ఒకే తంత్రంతో (కలిపి) చేయాలి. సపిండికరణము మాత్రము విడివిడిగా చేయాలి. వృషోత్సర్గము ఒక్కటే. ఒక ఆవుదానం చేస్తారక్కడ, అని. తిథి భేదమైతే వార్షికము విడివిడిగా చేయాలి. అట్లాగే వార్షికమందు సమాసము (కలివిడి) విధించినందువల్ల మిగిలిన చోట్ల అంతటా విడివిడిగా అని వస్తుంటే నవశ్రాద్ధమే విడిగా అని పరిసంఖ్య వల్ల నియమము ఇతరత్ర తంత్రము. విడిగా చెప్పినప్పటికీ వార్షిక, షోడశశ్రాద్ధ, తీర్థశ్రాద్ధ, సపిందన, అన్నష్టకాదులందు సమాసమే, అని మదన పారిజాత నిర్ణయామ్మతాదులన్నాయి. అంధువల్ల సమాస విధి బలం వల్ల జ్యేష్ఠపుత్రుడు కర్త ఐనప్పుడు సవతి తల్లి అన్వారోహణ చేస్తే, ఆమె కొడుకు ఉన్నా ఆమె వార్షికాదులను అవిభక్తుడైన సవతి పుత్రుడే జ్యేష్ఠుడే చేయాలి, ఔరస పుత్రుడు చేయరాదు. చెప్పబోయే పృథ్వీ చంద్రాదులను తమందైతే ఔరసుడే తల్లికి విడిగా శ్రాద్ధం చేయాలి. ఇట్లాగే అనేక మంది తల్లుల విషయంలోనూ గ్రహించాలి. త్రిస్థలీ సేతువు యందు పితామహచరణులు కూడా ఇట్లాగే చెప్పారు. గార్హపతిట్లా - ఒక చితియందు ఎక్కి దంపతులు మరణిస్తే వారికి విడిగా శ్రాద్ధం

చేయాలి. ఓదనం కూడా విడివిడిగానే ఓదనమనగా పిండము, అని అన్నమాటనవశ్రాద్ధ విషయము భృగువిక్లా - ఏ పతివ్రత భర్త చితిని ఆరోహణ చేస్తుందో, అమెకు మృతాహమందు విడిగా పిండములతో నియోజన చేయాలి. ప్రతి సంవత్సరము శ్రాద్ధము, నవశ్రాద్ధము ఒకే సారి సమాప్తి చేయాలి, అని చెప్పిన మాట ఎవరికైతే వార్షికము ఏకోద్దిష్టము చెప్పబడిందో వారి విషయము. ప్రత్యబ్దము అనగా మృతాహమందు అని అన్వయము. నవశ్రాద్ధము ఒకేమారు అని అమావాస్యయందు రెండు వర్ణములవలె ఒకే తంత్రంతో విడిగా అనే అర్థాన్ని హేమాద్రి చెప్పాడు. ఇది మరణ తిథి భేద విషయకము అని పృథ్వీచంద్ర నిర్ణయామృతాదులన్నారు. దేవయాజ్ఞికుడు కూడా ఇట్లాగే చెప్పాడు. పరాశర మాధవులైతే - గార్హభ్యగ్నాదుల వచనాన్ననుసరించి, లౌగాక్షి వాక్యమందు సమాసంగా, పాకాదితంత్ర ఐక్యంతో, అమావాస్యయందు వర్ణద్వయమువలె విడిగా శ్రాద్ధము ఆచరించాలి. నవశ్రాద్ధము కూడా అట్లాగే అని అన్నాడు. పృథ్వీ చంద్ర చంద్రికాదులైతే - ఇద్దరికి ఒకే పిండమివ్వటం, లౌగాక్షివచనము ఆపద్విషయకము. విడిగా పిండమివ్వటమనేది ముఖ్యకల్పము, అని. దానిని బృహత్పరాశరుడిట్లా అన్నాడు - ఏ సత్వ గుణం కల స్త్రీ స్వర్ణాన్నికోరి భర్త చితిని ఆరోపించి మృత్యువును పొందుతుందో, అట్టి దంపతులకు, పదకొండవ రోజు యందు విడిగా శ్రాద్ధ మాచరించాలి, సజ్జనులు, అని. ఏ బుద్ధి హీనులు, స్త్రీ పురుషులకు ఏకాదశాహాదులందు ఏకత్వాన్ని కోరుతారో, వారు స్వర్ణమార్గమును నాశం చేసి స్త్రీ సత్వాన్ని చంపటం వల్ల నరకాధివాసాన్ని చేస్తారు. స్వర్ణలోకాన్ని కోరుతూ భర్తతో సహా మరణించిన స్త్రీ విడి పిండములకు శ్రాద్ధమునకు అర్హురాలు (కోరుతుంది) వాటికి ఏకత్వములేదు. ఏకాదశాహమను (శ్రాద్ధమును) విడిగానే ఆచరించాలి. ఉన్న శ్రాద్ధములనన్నిటిని విడివిడిగా చేయాలి అని. విశ్వాదర్శమందు కూడా-తల్లియొక్క అన్వారోహణమందు, గయాశ్రాద్ధం, అష్టకావృద్ధి, మృతాహ, మహాలయ శ్రాద్ధములు వీనియందు విడిగా శ్రాద్ధమాచరించాలి, దైవ శ్రాద్ధము తంత్రముతో ఆచరించినా, అని. ఒకే చితి యందు ఆరోపించి ఒక దర్శన యందు మరణించిన మాతాపితరులకు పిండములను విడిగా ఇవ్వాలి. ఆపదయందు వారి కుమారుడు పిండము ఒకటి ఇస్తే చాలు, అని అగ్ని స్మృతినుండి, అని అన్నారు.

మూ. యత్పవతీ త్రింశస్యతే - ఏకత్వం సాగతాభర్తుః, పిండేగోత్రే చ సూతతే, న పృథక్ పిండదానంతు తస్మాత్ పశ్చీషు విద్యతే, ఇతి తద్గర్భాదిపదం. చంద్ర ప్రకాశేఽపి - ఏకచిత్వాం సమారూఢౌ దంపతీ ప్రవృత్తాయది, పృథక్ శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత పశ్యరేవక్షయేఽహని. మృతానామ పితృత్వానాం భార్యణాం పతినా సహ, పూర్వకస్యమృతస్యాదౌ ద్వితీయ స్వతః పునః. తంత్రేణ శ్రవణం కృత్వా శ్రాద్ధం స్వామిక్షయేఽహని, తృతీయస్య తతః కుర్యాత్ సన్నిహితే క్రమః స్మృతః ఇతి. సహగమనే సర్వత్ర శ్రాద్ధార్థ మేకపాక ఇత్యాహ మదనరత్నే ప్రచేతాః - ఏకచిత్వాం సమారూఢౌ మ్రియేతే దంపతీయది, తంత్రేణ శ్రవణం కుర్యాత్ పృథక్ పిండం సమావపేత్. పృథ్వీ చంద్రోదయే

౨ ప్యేవం. అత్ర భర్తు రాశౌచ మధ్యే అన్యదినే అనుగమనేన స్త్రీ మరణే పతి మరణదినగణన యా అశౌచ పిండదానై కాదశాపాది కార్యం. నాత్రపక్షిణీ వృద్ధిః. మృతం పతి మను ప్రజ్యపత్నీ చేదన లంగలా, నతత్ర పక్షిణీ కార్యా పైత్రికా దేవశుద్ధతి. పుత్రో౨న్యో వాగ్ని దస్తస్యాః తావదేవా శుచిస్తయోః, నవశ్రాద్ధం స పిండం చ యుగపత్య సమాపయేత్, ఇతి షడశీతి చుతాత్. యదా నారీ విశేదగ్నిం ప్రియస్య ప్రియవాంఛయా, తదా శౌచం విధా తవ్యం భర్తా శౌచ క్రమేణహి, ఇతి లఘు హారితోక్తేశ్చ. భర్తాశౌచోత్తర మన్వారోహణేతు త్ర్యహ మాశౌచం. ఋగ్వేద వాదాత్ సాధ్వీస్త్రీ నభవేదాత్మ ఘాతినీ, త్ర్యహశౌచేతు నిర్వృతే శ్రాద్ధం ప్రాప్నోతి శాస్త్రతః, ఇతి బ్రాహ్మీకై రితి పృథ్వీ చంద్రాపరార్కౌ ఏతదన్వ్యా రోహణే ఏవ నత్యేకచిత్. ఋగ్వేదవాదః, ఇమా నారీర విధవాః, ఇత్యాదిః. ఏతత్సవర్ణాపరమిత్యన్యే (అసవర్ణాపరం?). స్మార్త గౌడాస్త్ర - దేశాంతరే మృతే పత్యే సాధ్వీ తత్పాదుకద్యయం. ఇత్యుపక్రమ్య, బ్రాహ్మ - త్ర్యహశౌచే తునిర్వృతే, ఇత్యుక్తేః భర్తా శౌచోత్తర మన్వ్యా రోహణే త్ర్యహః, సహగమనే తుహార్ధం దశాహాది. పిందాస్త్ర దశాపి సహైవ. తథా చ జనక శూలపాణి చుద్ధితత్వ ధృతవ్యాసః - సంస్థితం పతిమాలింగ్య ప్రవిశేద్యా హుతాశనం, తస్యాః పిందాదికం దేయం క్రమశః పతి పిండపత్. అన్వితా పిండదానంతు యథాభర్తుర్దినే దినే. తదన్వారోహణీ యస్మాత్ తస్మాత్సానాత్మహతినీ, ఇతి విష్ణుకేశ్చ. పృథక్ చితౌతు భర్తా శౌచమధ్యే తదార్ధం వా సత్యాం త్ర్యహేణ దశపిందాః. అన్వితాయాః ప్రదాతవ్యా దశపిందాస్త్ర హేణతు, స్వామ్యా శౌచే వ్యతీతేతు తస్యాః శ్రాద్ధం ప్రదియతే, ఇతి తత్రైవ పైరీససి స్ఫుతేః. భర్తా శౌచోత్తరం మృతాతు చతుర్దేహిన్ని శ్రాద్ధం. శూలపాణినాత్విదమగ్ని పురాణీ యత్సేవోక్తం - యుద్ధ హతస్య సద్యః (అ) శౌచే తన్వారోహణే త్రిరాత్రం, ఏకచితౌతు, సంస్థితం పతిం, ఇతి ప్రాగుక్త వ్యాసోక్తేః సద్యః అశౌచమిత్యాహుః. అన్య(స్య)స పిందా శౌచమధ్యే విదేశ మృతాన్వారోహణం తనూశ (ం)క్యమేవ. (అ)శుచితాయా అ(న)ంగ(త)త్వాత్. అన్యేతు రజోపత్యాః సూతికాయాశ్చ గమన నిషేధాదితరాశౌచ స్వానిషేధః. అన్యథా ప్రత్యక్ష భర్తృమరణే కాగతిరిత్యాహుః. తన్మూల వచనం వినాచింత్యమేవ. స్మృత్యర్థసారే౨పి - సహగమనే సర్వత్ర శ్రాద్ధపిందాదౌ పాక్షైక్యం కాలైక్యం కర్తైక్యంచేతి. యాతుపతి ముద్ధిశ్య అన్య కాలే అన్యతిథౌ అన్వారూధా తస్యాః శ్రాద్ధం తత్ క్షయతిథౌ కార్యం న భర్తుతిథౌ. పారణే మరణే నృజాం తిథి స్తాత్మాణిక్ స్ఫుతా, ఇతి స్మాందాత్. తిథి రేక్షైవ జాయతే, ఇత్యాది వచనాచ్చేతి మదనరత్న పారిజాత పృథ్వీ చంద్రాదయః. అన్యేతు తస్యాః పతి మరణేన మృతప్రాయత్వాత్, సహగ్రతః పృష్ఠతోవా తద్భక్త్యా మ్రియతేయది, తస్యాః శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం పృథక్ పత్యః క్షయే౨హని, ఇతి స్మృత్యంతరాత్. అగ్రతః పృష్ఠతోవాపి తద్భక్త్యా మ్రియతేయది, తస్యాః శ్రాద్ధం సుప్తేః కార్యం పత్యరేవక్షయే౨ హని. ఇతి పురాణ సముచ్చయాచ్చ భర్తృ తిథా వేవేత్త్యాహుః. అత్ర మూలంచింత్యం. అత్ర విశేషో హేమాద్రౌ స్మృత్యంతరే - మాతా మంగళ సూత్రేణ మ్రియతే యది తద్దినే, ఉద్ధిశ్య విప్ర పంక్తౌతాం భోజయేచ్చ సువాసినీం.

అను॥ పట్ త్రింశన్మత మందు ఇల్లా - పిండ, గోత్ర, సూతకములందు: అమె (స్త్రీ) తన భర్తతో కలిసిపోయింది కనుక విడిగా పిండదానము లేదు, భార్యలకు, అని

అన్నమాట అది దర్బాది శ్రాద్ధ పరకము. చంద్ర ప్రకాశమందు కూడా - ఒక చితియందు అధిరోపించి దంపతులు మరణిస్తే, భర్త యొక్క క్షయాహ మందే విడివిడిగా శ్రాద్ధం చేయాలి, అని. యజమానితో సహా మరణించిన భృత్యులకు, భర్తతో సహా మరణించిన భార్యలకు, ఒకేసారిగా వంటచేసి యజమాని క్షయాహమందు శ్రాద్ధమాచరించాలి. మొదట మరణించిన వానికి మొదలు, ఆ పిదప రెండవ వానికి, ఆ పిదప మూడవ వారికి శ్రాద్ధము. ఇట్లా - అందరూ ఒకేసారి మరణిస్తే క్రమమిది శ్రాద్ధమందు అని చెప్పబడింది, అని. సహాగమనమందు అంతట శ్రాద్ధము కొరకు ఒకే పాకము అని మదనరత్నమందు ప్రచేతుడిట్లన్నాడు - ఒక చితి యందు అధిరోపించి దంపతులు మరణిస్తే పాకము ఒకేసారి చేయాలి (అందరికీ కలిపి) పిండమును విడిగా సమవాపం చేయాలి (వదలాలి), అని. పృథ్వీ చంద్రోదయ మందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. ఇక్కడ భర్తయొక్క ఆశౌచ మధ్యమందు మరో దినమందు అనుగమనంగా స్త్రీ మరణిస్తే భర్త మరణించిన దినములను లెక్కించి, ఆశౌచము, పిండదానము, ఏకాదశాహదులు ఆచరించాలి. ఇక్కడ పక్షిణీ వృద్ధిలేదు. (దినంసర పక్షిణి). మరణించిన భర్త ననుసరించి భార్య అగ్ని ప్రవేశం చేస్తే, అక్కడ పక్షిణి చేయకూడదు, **పైత్రికాదులు** వల్లనే ఆమె శుద్ధి నందుతుంది. పుత్రుడు కాని ఇతరుడు కాని ఆమెకు అగ్ని పెట్టేవాడు, వారికి అశుచి ఎంతవరకంటే, నవశ్రాద్ధము, సపిండము ఒకేసారి ముగించేవరకే, (ఆదంపతులకై) అని షడశీతిమతాన్ననుసరించి తెలుస్తోంది. ప్రియమైన కోరికతో స్త్రీ ప్రియుని అగ్నిని ప్రవేశిస్తే అప్పుడు ఆశౌచము, భర్త ఆశౌచ క్రమంతోనే ఆచరించాలి, అని లఘు హోతోక్తి కూడా. భర్త ఆశౌచం తర్వాత అన్వారోహణం చేస్తేనో మూడు రోజులు ఆశౌచము. ఋగ్వేదం మాటల వల్లనైతే ఉత్తమమైన స్త్రీ ఆత్మభూతిని కారాదు. మూడు రోజులు ఆశౌచం అయ్యాక, శాస్త్ర ప్రకారం శ్రాద్ధాన్ని పొందుతుంది, అని బ్రహ్మ పురాణోక్తి అని పృథ్వీ చంద్ర అపరార్కులన్నారు. ఇది అన్వారోహణమందే. ఏక చితియందైతేకాదు. ఋగ్వేదవాదము, ఈ స్త్రీలు అవిధవలు, అని మొదలుగా ఉంది. ఇది సవర్ణ స్త్రీ పరమని ఇతరులన్నారు. (అసవర్ణాపరం?) స్ఫూర్తగోడులైతే - భర్త దేశాంతరమందు మరణిస్తే, సాధ్యమైన స్త్రీ ఆతని (భర్తయొక్క) రెండు పాదుకలను, అని ఆరంభించి - **త్రాహ్మమందు** - మూడు రోజుల ఆశౌచం గడిచాక అని చెప్పినందువల్ల, భర్త ఆశౌచం తర్వాత, అన్వారోహణమైతే మూడు రోజులు, భర్తతో సహాగమనమందైతే పూర్తిగా దశాహదులు. (పదిరోజుల ఆశౌచం) ఉంటాయి. పిండములైతే పదికూడా కలిపి ఉంటాయి, అని. ఇంకా జనక శూలపాణి శుద్ధితత్వములందు వ్యాసోక్తి ఇట్లా - మృతుడై ఉన్న భర్తను కౌగిలించుకొని అగ్ని ప్రవేశం చేసిన స్త్రీకి పిండాదికములను పతి పిండమువలె క్రమంగా ఇవ్వాలి, అని. అనుగమనం చేసిన స్త్రీ ప్రతిదినము భర్తతో పాటు (సమానంగా) పిండదానంను పొందు తుంది. ఆమె, ఇందువల్లనే అన్వారోహిణీ. అట్లా ఐనందువల్ల

అమె ఆత్మపూతిని కాదు అని విష్ణుక్తి కూడా. విడిగా చితియందు మరణిస్తే భర్త అశౌచమధ్యమందు కాని ఆపైన కాని ఐతే మూడు రోజుల ఆశౌచం పదిపిండములు. అన్వితకు (తరువాత మరణిస్తే) మూడు రోజులలో దశపిండములివ్వాలి. స్వామి ఆశౌచం గడిస్తేనో ఆమెకు శ్రాద్ధం ఇవ్వాలి అని అక్కడే పైతీనని స్మృతి. భర్త ఆశౌచం తరువాత మరణిస్తే నాల్గవరోజున శ్రాద్ధము కూలపాటి దీనిని అగ్నిపురాణమందలిది అని చెప్పాడు ఇట్లా - యుద్ధహతునకు వెంటనే (ఆ) శౌచము, అన్వారోహణమందు త్రిరాత్రము, ఏకచితి యందైతే మరణించి ఉన్న పతిని, అని ముందు చెప్పిన వ్యాసోక్తి ననుసరించి సద్యః ఆశౌచమని అన్నారు. అన్య సపింద ఆశౌచ మధ్యమందు, విదేశమందు మరణించినందుకు చేసే అన్వారోహణమైతే శంకించదగినదే కాదు. శుచికి అంగమున్న(మైన)ందువల్ల (అశుచికి అంగత్వములేదు) ఇతరులైతే రజోపతి, సూతిక వీరలకైతే సహగమన నిషేధము. ఇతరాశౌచములకు నిషేధం లేదు లేని పక్షంలో ఎదురుగా భర్త మరణిస్తే దిక్కేమిటి అని అన్నారు. ఆ మాట మూలాధార వచనం లేకుండా అంగీకరించటం ఆలోచించ తగినదే. స్మృత్యుపారమందు కూడా - సహగమనమందు అంతటా శ్రాద్ధ పిండాదులందు పాక్షైక్యము, కాలైక్యము, కర్తైక్యము, అని. భర్త నుద్దేశించి ఏ స్త్రీ అన్యకాలమందు, అన్యతిథియందు అన్వారూఢమైందో ఆమె శ్రాద్ధమును ఆమె క్షయ తిథియందు చేయాలి, భర్త తిథియందు చేయరాదు. పాణిమందు మరణమందు తిథి నరులకు ఆ సమయంలో ఉన్నదే అని చెప్పారు, అని స్మాందోక్తి. తిథి ఒకటే ఉంటుంది, అని మొదలగు మాటలవల్ల కూడా అని మదనరత్న పారిజాత పృథ్వీ చంద్రాదులన్నారు. ఇతరులైతే, భర్త మరణించినందువల్ల ఆ స్త్రీ మృతప్రాయురాలు. సహ, లేదా ముందో, వెనకో పతి మీది భక్తితో మరణిస్తే, ఆమెకు భర్తయొక్క క్షయాహమందు విడిగా శ్రాద్ధం ఆచరించాలి, అని మరోస్మృతి చెబుతోంది. ముందుకాని వెనుకకాని భర్తమీది ప్రేమతో మరణిస్తే ఆమె శ్రాద్ధాన్ని పుత్రులు భర్తయొక్క క్షయాహమందే చేయాలి, అని పురాణ సముచ్చయం నుండి కూడా అందువల్ల భర్త తిథి యందే అని అన్నారు. ఇక్కడ మూల వచనాలను గురించి ఆలోచించాలి. ఇక్కడ విశేషము హోమాద్రి యందు స్మృత్యంతరోక్తి ఇట్లా - తల్లి (సుమంగళిగా) మంగళ సూత్రంతో ఆరోజే మరణించినట్లైతే, ఆమె నుద్దేశించి బ్రాహ్మణ పంక్తి యందు సువాసినిని భుజింపచేయాలి, అని.

మూ॥ అభర్తాధ్యసంపాతే నిర్ణయః - అత్రపిత్రోః పృథ తిధ్యేకత్వే మరణ క్రమేణదర్శ్యే వర్గ ద్వయవత్తం త్రేణ శ్రాద్ధం కుర్యాత్. పౌర్వాపర్యా జ్ఞానేతు పితృపూర్వం కుర్యాదితి హోమాద్రిః మాధవాదయస్త - పితృశ్రాద్ధే సమంప్రాప్తే నవే పర్యవితేఽపివా, పితృపూర్వం సుతః కుర్యాత్ అన్యత్రా సన్నియోగతః, ఇతి కారోపాజని స్మృతేః. సర్వత్ర పితృపూర్వం భిన్నం ప్రయోగమాహుః. పార్వణైకో ద్విష్టయోః సంపాతే మాధవీయే జాబాలిః - యద్యేకత్ర భవేయాతా మేకోద్విష్టం చ

పార్వణం. పార్వణం తృతీనిర్వర్త్య ఏకోద్దిష్టం సమాచరేత్. గృహ దాహాదినా యుగ పస్కరణే భృగుః - ఏకకాలే గతా సూనాం బహూనా మథవాద్యయోః, తంత్రేణ శ్రవణం కృత్వా కుర్యాచ్చార్ధం పృథక్ పృథక్. పూర్వకస్య మృతస్యాదౌ ద్వితీయస్యతతః పునః, తృతీయస్య తతుః కుర్యాత్ సన్నిపాతే వ్యయం క్రమః. ఋష్యశృంగః - భవేద్బుధి సపిందానాం యుగపస్కరణంతదా, సంబంధాసత్తి మాలోచ్య తత్రమాప్రార్థమాచరేత్. గారుడే - ఏకేనేపతు పాకేన శ్రాద్ధాని కురుతేఽత్రహి, వికిరంత్యేకతః కుర్యాత్ పిందాన్ దద్యాత్ పృథక్ పృథక్. అత్రాసుగమనే చదాహ సపిందనాదౌ విశేషం వక్ష్యమః. అగ్నిః - బహూనామథ, వాద్యాభ్యాం శ్రాద్ధం చేత్వాత్పమేఽహని, తంత్రేణ శ్రవణం కృత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్ పృథక్ పృథక్. పులస్త్యః - మహాలయే గయా శ్రాద్ధే గతాసూనాం క్షయేఽహని, తంత్రేణ శ్రవణం కృత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్ పృథక్ పృథక్. ఇదం చ పృథక్పాకేన భిన్న శ్రాద్ధాద్ధాకైః. పృథక్పాకేన సంబంధాసత్యా శ్రాద్ధ భేదస్తు ముఖ్యః పక్షః, ఏకత్రైవ దివే శ్రాద్ధ ద్వయం ప్రాప్తం యదాతదా, చరేదేవ పురావర్తాన్ని తుర్మాతుశ్చ తత్పుతః. ఏకస్మిన్యః కరోత్యహ్ని ద్వయోః శ్రాద్ధం యదాద్విజః, తదా పూర్వం మృతస్యాదౌ కృత్వా స్నాత్వా యథావిధి. పశ్చాత్పశ్చాత్ స్మృతస్త్రైవ పృథక్ పాకేః సమాచరేత్, నైకస్మిన్ దివసే శ్రాద్ధం త్రయాణాం కుత్రచిత్ ద్విజః. ఏకః కుర్యాత్తథా ప్రాప్తే అన్యో భ్రాతా సమాచరేత్. భ్రాతర్య ఏద్య మానేతు తత్పరేఽహ్ని సమాచరేత్. అన్యథా శ్రాద్ధ హంతాస్యాత్ శ్రాద్ధ సంకర కృద్భవేత్, ఇత్యాత్పలాయనోక్తే రితి పుద్గీపంద్రః. కాత్యాయనః - ద్వేహహని నిమిత్తాని జాయే రన్నేకవాసరే, నైమిత్తికాని కార్యాణి నిమిత్తోత్పత్త్యను క్రమాత్ జాబాలిః - శ్రాద్ధం కృత్వాతు తస్యైవ పునః శ్రాద్ధం న తద్దినే, నైమిత్తికంతు కర్తవ్యం నిమిత్తాను క్రమోదయం. కాలారభ్య - నిత్యదార్శికయోశ్చేద కుంభమాసిక యోరపి, దార్శిక స్యయుగాదేశ్చ దార్శికా లభ్యయోగయోః. దార్శికస్య చ మన్వాదేః సంపాతే శ్రాద్ధకర్మాణః, ప్రసంగా దితరస్యా పిసిద్ధేరుత్తర మాచరేత్. అస్య దేవతాభేదేఽపవాద మాహ స ఏవ - నిత్యస్య చోదకుంభస్య నిత్య మాసికయోరపి, దర్శస్య చోదకుంభస్య దర్శమాసికయోరపి నిత్యస్య చాబ్దికస్యాపి దార్శికాబ్దియోరపి, యుగాద్యాబ్దిక యోక్తైవ మన్వాద్యాబ్దికయో స్తథా, ప్రత్యాబ్దికస్య చాలభ్య యోగేష విహితస్యచ. సంపాతే దేవతాభేదాత్ శ్రాద్ధం యుగ్మం సమాచరేత్. నిమిత్తా నియతిశ్చాత్ర పూర్వానుష్ఠాన కారణం. పిత్రోస్తు పితృపూర్వత్వం సర్వత్ర శ్రాద్ధకర్మణి. మాధవీయే స్మృతి సంగ్రహే - కామ్యతం త్రేణనిత్యస్య తంత్రం శ్రాద్ధస్య సిద్ధతి.

అను॥ ఇక శ్రాద్ధ సంపాతమందు నిర్ణయము (ఒకేసారి రెండు) - ఇక తల్లిదండ్రుల మృత తిథి ఒకటి అయిన పక్షంలో మరణ క్రమంగా అమావాస్య యందు వర్గద్వయం వలె తంత్రంగా శ్రాద్ధ మాచరించాలి. ముందు వెనుకలు తెలియని పక్షంలో తండ్రికి మొదలు శ్రాద్ధం చేయాలి, అని హేమాద్రి. మాధవాదులైతే - మాతా పితరుల శ్రాద్ధము సమంగా వస్తే కొత్తది, పాతది కూడా కలిసి వస్తే సుతుడు, తండ్రిది మొదలు చేయాలి ఇతరులదైతే విడివిడిగా చేయాలి, అని కార్షాజిన స్మృతి వల్ల తెలుస్తోంది, అని. అంతట పితృపూర్వము, భిన్న ప్రయోగము అని అన్నారు. పార్వణ ఏకోద్దిష్టములు ఒకేసారి వస్తే

మాధవీయ మందు జాబాలి వచనమిట్లా - ఏకోద్దిష్టము పార్వణము ఒకేరోజు వస్తే, పార్వణాన్ని ముగించి, పిదప ఏకోద్దిష్ట మాచరించాలి, అని. గృహదాహదులవల్ల ఒకేసారి మరణిస్తే భృగువిట్లా - ఒకే కాలమందు ప్రాణం పోయిన చాలా మందికిగాని ఇద్దరికి గాని పాకం కలిపి చేసి, శ్రాద్ధాన్ని విడివిడిగా చేయాలి, అని. మొదలు మరణించిన వానికి మొదట, ఆ పిదప మరణించిన రెండవవానికి, ఆ పిదప మూడవ వానికి సమూహ మరణమందు ఇది క్రమము (మరణ క్రమాన్ననుసరించి) ఋష్యశృంగుడిట్లా - సపిందులు ఒకేసారి మరణిస్తే, అప్పుడు దగ్గరి సంబంధాన్ని ఆలోచించి, ఆక్రమంగా శ్రాద్ధ మాచరించాలి, అని. గారుడమందిట్లా - ఒకే పాకంతోనే ఇక్కడ శ్రాద్ధములు చేయాలి. వికరమూ ఒక్కటే, పిండములను విడివిడిగా ఇవ్వాలి, అని. ఇక్కడ అనుగమనమైతే దాహస పిండనాదులందు విశేషాన్ని చెప్తాము. అత్రి ఇట్లా - అనేకుల యొక్క లేదా ఇద్దరి శ్రాద్ధము సమదినమందు వస్తే, తంత్రంతో పాకం చేయాలి. శ్రాద్ధం విడివిడిగా చేయాలి, అని. పులస్త్యుడిట్లా - మహాలయమందు, గయాశ్రాద్ధమందు మరణించిన వారి క్షయాహ మందు, కలిపిం పాకం చేయాలి. శ్రాద్ధం విడివిడిగా చేయాలి, అని. ఇది విడివిడిగా పాకంతో భిన్న శ్రాద్ధము చేయటానికి శక్తి లేకపోతే (తంత్రపాకం). (ఉంటే విడిపాకం) విడిపాకంతో దగ్గరి దూర సంబంధాన్ననుసరించి, శ్రాద్ధ భేదము (గమనించాలి ఇది) ముఖ్య పక్షము. ఒకేరోజు రెండు శ్రాద్ధాలు వస్తే వారి పుత్రుడు తొలుత మరణించిన వారి శ్రాద్ధ మాచరించాలి తల్లిది గాని, తండ్రిది గాని ఒకేరోజు ఇద్దరి శ్రాద్ధములను బ్రాహ్మణుడు చేస్తే, అందు తొలుత, మొదలు మరణించిన వారి శ్రాద్ధం చేసి యధావిధిగా స్నానం చేసి, తరువాత, తరువాత మరణించిన వారి శ్రాద్ధమును విడిపాకంతో ఆచరించాలి. ఒకేరోజు మూడు శ్రాద్ధములను బ్రాహ్మణుడెప్పుడూ చేయరాదు. అట్లా వస్తే ఒకటి చేయాలి. ఇంకొకటి భ్రాతతో చేయించాలి. భ్రాత లేకపోతే దానిని తరువాతి రోజు ఆచరించాలి. లేనిచో శ్రాద్ధహంత జెతాడు. శ్రాద్ధ సంకరం చేసిన వాడెతాడు, అని. ఆశ్వలాయనోక్తి అని పృథ్వీ చంద్రుడన్నాడు. కాత్యాయనుడిట్లా - ఒకే రోజు రెండు కాని అనేకం కాని నిమిత్తాలు కలుగొచ్చు. అప్పుడు నైమిత్తికమైన ఆ కార్యములను (శ్రాద్ధం) నిమిత్త ఉత్పత్తి ననుసరించి చేయాలి, అని. జాబాలి ఇట్లా - శ్రాద్ధ మాచరించాక, ఆరోజు ఆతని శ్రాద్ధాన్నే మళ్ళీ ఆచరించరాదు. నిమిత్త క్రమాన్ననుసరించి నైమిత్తిక శ్రాద్ధమైతే చేయొచ్చు, అని. కాలాదర్శమందిట్లా - నిత్య, అమావాస్య శ్రాద్ధములు, ఉదకుంభమాసిక శ్రాద్ధములు, అమావాస్య యుగాది శ్రాద్ధములు, అమావాస్య, అలభ్యయోగంవల్ల వచ్చిన శ్రాద్ధంలు (కూర్పువల్ల), అమా మన్వాది శ్రాద్ధము, ఇట్లా జంటలుగా (కలిసి) శ్రాద్ధ కర్మలు వస్తే ప్రసంగంవల్ల (సందర్భవశాత్తు) మరొకటి కూడా సిద్ధిస్తే ఒకటి ప్రసంగ మాత్రంగా ఆచరించి ఉత్తరమైన దానికి శ్రాద్ధ మాచరించాలి, అని. దీనికి దేవతా భేదమున్న పక్షంలో, ఆతదే

అపవాదాన్ని ఇట్లా చెప్పాడు - నిత్యము మరి ఉదకుంభము, నిత్యము మరిమాసికము, దర్శము మరి ఉదకుంభము, దర్శము మరి మాసికము, నిత్యము మరి ఆబ్లికము, దర్శము మరి ఆబ్లికము, యుగాది మరి ఆబ్లికము, మన్వాది మరి ఆబ్లికము, ప్రత్యాబ్లికము మరి అలభ్య యోగవిహిత శ్రాద్ధము, ఇట్లా రెండేసి శ్రాద్ధాలు కలిసి వస్తే దేవతా భేదమైనందువల్ల రెండు శ్రాద్ధములను ఆచరించాలి. నిమిత్తముల (అ) నియమము ముందు ఆచరించటానికి కారణము. మాతా పితరులకైతే అంతట తొలుత పితృశ్రాద్ధమచరించాలి, శ్రాద్ధకర్మలందు, అని. మాధవీయమందు స్మృతి సంగ్రహాక్తి ఇట్లా - కామ్యశ్రాద్ధ తంత్రంతో నిత్యశ్రాద్ధ తంత్రము సిద్ధిస్తుంది, అని.

మా॥ అథ శ్రాద్ధాంగతర్పణం - పారిజాతే పృథ్వీచంద్రోదయే చ గర్గః - పూర్వం తిలోదకం కృత్వా అమాశ్రాద్ధంతు కారయేత్. ప్రత్యక్షేన భవేత్పూర్వం పరేఽహని తిలోదకం. పక్ష శ్రాద్ధే హిరణ్యే చ అనువృజ్యతిలోదకం. న చ నిత్యతర్పణస్త్వేవాయంపరేఽహ్నిత్యర్హః, సతు శ్రాద్ధాంగ తర్పణ మస్తీతి వాచ్యం, యస్తర్ప యతితాన్ విప్రః శ్రాద్ధం కృత్వా పరేఽహని, పితరస్తేన తృప్యంతి న చేతుప్యంతి వైభృశం, ఇతి గర్గేణ ఫలనిందార్థ వాదాభ్యామం గతేనోక్తే. శ్రాద్ధప్రకమా ద్భూర్నికం. భృహన్నారదీయేఽప్యబ్లికం ప్రకృమ్య - పరేద్యుః శ్రాద్ధకృన్మర్త్యేయో న తర్పయతే పితౄన్, తస్యతే పితరః కృద్ధాః శా పందత్వా ప్రజంతిహి. పితృశబ్దశ్చ శ్రాద్ధే జ్యవగ్గపరః. తేన తర్పణస్య పశుపురోదాశయాగవత్ ప్రస్తర ప్రహరణవచ్చేష్ట దేవతా సంస్కారకతా. తేనాబ్లిక దినే నిత్యం స్వప్నతాది తర్పణం కార్యమేవ శ్రాద్ధాంగ భూతస్త్వేవ పరేద్యురుక్తే. తదుక్తం - ప్రత్యబ్లికం తిలందద్భాన్నిషేధేఽవిపరేఽహని, వర్జకస్యవ చోయేషాం అన్యేషాం తు వివర్ణయేత్. క్షృణిద్భుశేష మాహుగర్గః - కృష్ణేభాద్రపదేమాసి శ్రాద్ధం ప్రతిదినం భవేత్, పితౄణాం ప్రత్యహం కార్యం నిషిద్ధా హేఽపి తర్పణం. తర్పణం = తిలతర్పణం, నిషిద్ధాహేఽపి ఇత్యుక్తే. సకృన్మహాయేశ్వ స్వాదృష్ట కాన్యంత వివహి, అత్ర సప్తమీ నిర్దేశాత్ అంగితాస్మదైవ. తత్ర జయాన్ జాహుయాత్, మంద్రం ప్రాయడీయాయాం మంద్రం ప్రాతః సవనే ఇత్యాదివత్. అస్యాపవాదో భృహన్నారదీయే - వృద్ధి శ్రాద్ధే సపింద్యాం చ ద్రేత శ్రాద్ధేఽను మాసికే, సంవత్సర విమోకే చ న కుర్యాత్తిల తర్పణం. తదయమగ్నః - దర్శే విప్రనిమంత్రణోత్తరం పాకారం భోతరం వా శ్రాద్ధ ప్రయోగస్య రబ్ధత్వాత్ బ్రహ్మ యజ్ఞోత్తరం నిత్యతర్పణేనైవ శ్రాద్ధాంగ తర్పణస్య తంత్రేణ ప్రసంగేన వాసిద్ధిః. తతః పూర్వంవైశ్వు దేవోత్తరం వా బ్రహ్మయజ్ఞ కరణే శ్రాద్ధాంగ తర్పణం పృథక్ కార్యం. పిత్రోర్భూర్నికేతు నిత్యతర్పణం తిలవర్ణ్యం కార్యం. నైవ శ్రాద్ధదినే కుర్యాత్తి లైస్తు పితృతర్పణం, శ్రాద్ధం కృత్వా సరాష్టే చ తర్పణం తు తిలైః సహ, ఇతి వచనాత్. సప్తమ్యాం భానువారే చ మాతా పిత్రోః మృతేఽహని, తిలైర్వస్తర్పణం కుర్యాత్పభవేత్పి తృహతుకు, ఇతి స్మృతిరత్నావల్యాం వృద్ధమనుకృత్య అత్ర నిత్య తర్పణే తిలమాత్ర నిషేధో న తుతర్పణస్య తిలైరిత్యస్య వైయర్థ్యవత్తే. యత్తు కాశీయం - ఉపరాగే పితుః శ్రాద్ధేహితేఽమాయాం చ సంక్రమే, నిషిద్ధేఽపి హి సర్వత్ర తిలైస్తర్పణ మాచరేత్,

ఇతి. తత్పరేద్యుః శ్రాద్ధాం గతర్పణ విషయమితి కేచిత్. శ్రాద్ధా శక్త్యుపశత్ స్థానాపన్న తర్పణ విషయమితి తు యుక్తం. సకృన్మహాయే పరేద్యుస్తర్పణం. అష్టకాసుతు సప్తమ్యుష్టమీ శ్రాద్ధయోరంతే తదైవ వర్గద్వయస్య, అన్వస్తకేష్వతు మాత్మవర్గస్యాపి. తీర్థశ్రాద్ధే దర్శవత్. మాఘాద్వాదిమ అష్టకవచంతే. అనేక శ్రాద్ధ సంపాతేతు యది ప్రసంగాత్పిద్ధిః తదా తదీయమేవ తర్పణం. తంత్ర శ్లేశు శ్రాద్ధ సమ సంఖ్యశ్చే ఆదావంతే వా. విషమ సంఖ్యాయాం బహ్వనురోధ, ఇతి. తస్మాత్ శ్రాద్ధాంగ తర్పణం సిద్ధం.

అను॥ ఇక శ్రాద్ధాంగతర్పణము. పారిజాతయందు పృథ్వీచంద్రోదయ మందును గర్గుడిట్లా - మొదలు తిలోదకంచేసి ఆ పిదప అమాశ్రాద్ధం చేయాలి. వార్షికమందైతే కొలుత కాదు. తరువాతి రోజు తిలోదకము. పక్షశ్రాద్ధము, హిరణ్య శ్రాద్ధమందును తిలోదకం తరువాత ఇవ్వాలి, అని. నిత్యతర్పణమునకే ఈ తరువాతిరోజు అనే ఉత్కర్ష (దూరంగా తోలటం), శ్రాద్ధాంగ తర్పణము లేదు అని అనరాదు. ఏ బ్రాహ్మణుడు, శ్రాద్ధంచేసి, తరువాతి రోజున వారిని తృప్తి పరుస్తాడో, దానితో ఆతని పితరులు తృప్తినందుతారు, లేనిచో మిక్కిలి కోపగించగలరు అని గర్గుడు ఫలనింద, అర్థవాదముల (స్తుతి) తో అంగంగా చెప్పాడు. శ్రాద్ధ ప్రకరణం ఐనందువల్ల వార్షిక శ్రాద్ధము చెప్పబడింది. బృహన్నారదీయమందు కూడా ఆర్థికం అరంభించి - శ్రాద్ధము చేసే నరుడు తరువాతి రోజున పితృతర్పణం చేయకపోతే, వానిపై ఆ పితరులు కోపించి శాపమిచ్చి వెళ్ళిపోతారు, అని. పితృశబ్దము శ్రాద్ధమందు పూజించతగినవారి పరకము. అందువల్ల తర్పణము, పశుపురోడాశయాగంవలె, ప్రస్తర ప్రహరణములవలె ఇష్టదేవతలకు సంస్కారము కల్గించేది. అందువల్ల ఆర్థిక దినమందు నిత్యమైన స్వపిత్రాది తర్పణము ఆచరించాల్సిందే. (నిత్యతర్పణం) శ్రాద్ధాంగ భూతమైన దానికే తరువాతి రోజున అని చెప్పబడింది. అది ఇట్లా చెప్పబడింది - వార్షికాంగమైన తిలతర్పణము, నిషేధమున్నా (అది, మంగళ త్రయోదశి నిషేధం) తరువాతి రోజున ఇవ్వాలి, ఒకే వర్గము (వంశ) యందైతే చేయాలి (చెప్పాలి). ఇతరులకైతే విడిచిపెట్టాలి, అని. ఒకచోట గర్గుడు విశేషాన్ని ఇట్లా చెప్పాడు - భాద్రపద కృష్ణపక్షమందు శ్రాద్ధము ప్రతిరోజు ఉంటుంది. పితరులకు ప్రతిరోజు తర్పణం చేయాలి, నిషిద్ధ దినమందు కూడా, అని. తర్పణము అనగా తిలతర్పణము. నిషిద్ధాహమందు కూడా అని చెప్పారు. మహాలయమందు ఒకసారి రేపు (తరువాతిరోజున) ఉంటుంది, అష్టకములందైతే అంతమందే. ఇక్కడ సప్తమి విభక్తిలో చెప్పినందువల్ల అంగిత (అమా) (తర్పణం అంగం) సృష్టమే. అక్కడ జయనామక మంత్రములతో హోమం చేయాలి, మంద్ర స్వరంలో ప్రాయశ్చీయమందు మంద్రస్వరము ప్రాతః సవనమందు అని మొదలుగా గల దానివలె సప్తమిచే అంగి చెప్పారు. దీనికి అపవాదము బృహన్నారదీయమందిట్లా - వృద్ధి శ్రాద్ధమందు, సాహింద్యమందు, ప్రేత శ్రాద్ధమందు. అనుమానిక యందు, సంవత్సర విమోకమందు (అంతం) తిలతర్పణము

చేయరాదు. దాని అర్థమిట్లా - అమాశ్రాద్ధమందు బ్రాహ్మణ నిమంత్రణ తరువాత లేదా పాకం ఆరంభమయ్యాకనుో శ్రాద్ధ ప్రయోగము ఆరంభము కనుక బ్రహ్మయజ్ఞం తరువాత నిత్య తర్పణం వల్లనే శ్రాద్ధంగతర్పణమునకు తంత్రంవల్ల కాని ప్రసంగం వల్ల కాని సిద్ధి. ఆ పిదప (నిమంత్రణకన్న) ముందు కాని వైశ్వదేవం తరువాతకాని బ్రహ్మయజ్ఞంచేస్తే శ్రాద్ధంగతర్పణం విడిగా చేయాలి. పితరుల వార్షికమందైతే నిత్య తర్పణము, నువ్వులు లేకుండానే చేయాలి. శ్రాద్ధ దినమందు, నువ్వులతో పితృతర్పణం చేయరాదు, అపరాహ్ణమందు శ్రాద్ధం చేశాక నువ్వులతో కూడా తర్పణము చేయాలి అనే వచనాన్ననుసరించి. సప్తమి, భానువారము, తలిదండ్రుల మరణదినము వీనియందు తిలలతో తర్పణం చేసినవాడు పితృపూతకుడౌతాడు అని స్మృతి రక్షావళి యందు వృద్ధమనూక్తి కూడా. ఇక్కడ నిత్యతర్పణ మందు తిలలు మాత్రమే నిషేధము తర్పణ నిషేధం కాదు. లేనిచో తిలలు అనే పదం వ్యర్థమౌతుంది. కాతీయమందిట్లా - గ్రహణము, పితరుల శ్రాద్ధము, వ్యతీపాతము, అమావాస్య, సంక్రమణము, నిషిద్ధదినమైనా అంతట నువ్వులతో తర్పణమాచరించాలి, అని. అది తరువాతి రోజున చేయబోయే శ్రాద్ధంగ తర్పణ విషయమని కొందరన్నారు. శ్రాద్ధమందు అశక్తుడైన వానికి దాని స్థానంలో వచ్చిన తర్పణ విషయమని చెప్పటం తగును. ఒక్కోసారి మహాలయమందు తరువాతి రోజున తర్పణము అష్టకాదులందైతే, సప్తమి అష్టమి శ్రాద్ధముల అంతమందు అప్పుడే రెండు వర్గముల వారికి తర్పణము అన్నవ్యక్త్యమందైతే మాతృవర్గము వారికి కూడా. తీర్థ శ్రాద్ధమందు అమాశ్రాద్ధమందువలె. మాఘం మొదలుగా గల వానియందైతే అష్టాకాదులందువలె అంతమందు. అనేక శ్రాద్ధములు ఒకేసారివస్తే ఒకవేళ ప్రసంగంవల్ల ఎవరిది సిద్ధిస్తే (వస్తే) అప్పుడు అతనిదే తర్పణము. తంత్రమందైతే శ్రాద్ధములు సమసంఖ్య ఐతే ఆదియందో, అంతమందో తర్పణము. విషమసంఖ్య ఐతే బహు అనురోధము. అందువల్ల శ్రాద్ధంగతర్పణమని సిద్ధించింది. (బహుతోంకా అనురోధసేకరే).

మా॥ తద్విధిః సంగ్రహే - స్నాత్వాతీరం సమాగత్య ఉపవిశ్యకుశాననే, సంతర్పయేత్పితౄన్ సన్యాన్ స్నాత్వా వస్త్రంచ ధారయేత్. తర్పణోత్తరం నిత్యస్నానం కృత్యేత్యర్థః. అపసవ్యం తతః కృత్వాసవ్యం జాన్వాన్య భూతలే, నామగోత్రస్వధాకారైః ద్వితీయాంతేన తర్పయేత్. **అత్ర వస్నాదిరూపతోక్షా** స్మృత్యసారే - వసుదుద్రాదితి సుతాన్ శ్రాద్ధార్థే తర్పయేత్పితౄన్. తచ్చ బహ్వానాం దక్షిణేనైవ. దక్షిణం ప్రతీయాదనాదేతే, ఇతి సూత్రాత్. అత్ర ప్రత్యంజలి మంత్రా వృత్తిః. నిర్వాపవత్తత్ సంధ్యార్థ్య దానవచ్చ ద్రవ్యభేదాత్. అవఘాతవేది ప్రోక్షణాదౌఘ ద్రవ్యై కత్యాన్న మంత్రావృత్తిః. కేచిత్తు పరివ్యాద మంత్రవత్ క్రియమాణాను వాదిత్యేన కరణత్వా భావాత్ సకృదిచ్చంతి. తస్మై యత్రయో పద్రవ్యైక్యాత్ పరివీరసీతి కరణభూత మంత్రాంతర సత్వాదస్య తరేణ వ్యవధానా పత్వా ఉభయోః కరణ త్వాయోగాత్ కర్తృభేదేన వికల్పాయోగాచ్చ క్రియమాణాను వాదిత్వం వత్సత తథా బౌధాయనాది వచనాత్ కరణత్వమేవ. తేనావృత్తి రేవయుక్తా.

ఏవం నిత్యేఽపి. యచ్చ సంగ్రహో నామ్నా పరంతి - పిత్రోః క్షయాహే సంప్రాప్తయః కుర్యాన్నిత్య తర్పణం, అసురంతర్భవేద్రాద్ధం తత్త్వేయం రుధిరం భవేత్. సర్వదా తర్పణం కుర్యాత్ బ్రహ్మాయజ్ఞ పురః సరం, మృతాహే నైవ కర్తవ్యం కృతం చేన్నిష్ఫలం భవేత్, ఇతి. తత్సమూలత్వేన తిలవిషయం. యచ్చపరతి కపిలః - మన్వాదిషు యుగాద్యాసు దర్శ్యే సంక్రమణేషుచ, పౌర్తమాస్యాం వ్యతీపాతే దద్యాత్ పూర్వం తిలోదకం. అర్ధోదయే గజచ్ఛాయే షష్ఠ్యాం చైవ మహాలయే, భరణ్యాం చ మఘా శ్రాద్ధే తదంతే తర్పణం విదుః. శౌనకః - మాతాపిత్రోః మృతాహేతు పరేఽహని తిలోదకం, కారుణ్య శ్రాద్ధ విషయేనద్యో దద్యాత్తిలోదకం, ఏతన్నిర్మూలం. అథతిల తర్పణ నిషేధః - గార్ఘ్యః - భానౌభౌమేత్రయోదశ్యాం నందా భృగుమఘాసుచ, పిండదానం, మృదాస్నానం న కుర్యాత్తిల తర్పణం స్మృత్యర్థసారే - వివాహ వ్రతచూడాసువర్ష మర్థం తదర్థకం, అర్థం తదేవ. వృద్ధౌ సత్యాం చ తన్వాసి నేత్యాహుః తిలతర్పణం. హేమాద్రౌ మరీచిః - సప్తమ్యాం రవివారే చ గృహే జన్మదినే తథా, నిశా సంధ్యా సు పుత్రార్థే న కుర్యాత్తిలతర్పణం యచ్చ సంగ్రహో - నందాయాం భార్గవదినే కృత్తికాసు మఘాసు చ భరణ్యాం భానువారే చ గజచ్ఛాయా యాహ్వాయే తథా. అయనద్వితయే చైవ మన్వాదిషు యుగాదిషు, పిండదానం మృదాస్నానం న కుర్యాత్తిల తర్పణం, ఇతి తచ్చింత్యం. పానీయ మప్యత్ర తిలైర్విమిశ్రం దద్యాత్పితృభ్యః ప్రయతో మనుష్యః, ఇత్యాది విరోధాత్. అజ్ఞాపవాదః - పృథ్వీచంద్రోదయే - తీర్థేతి విశేషే చ గయాయాం ప్రేతపక్షతే, నిషిద్ధేఽపి దినే కుర్యాత్తర్పణం తిల మిశ్రితం. స్మృత్యర్థసారేఽపి - తిథి తీర్థ విశేషేషు కార్యం ప్రేతే చ సర్వదా, ఇతి. గోభిలః - తిలాభావే నిషిద్ధాహే నువర్ష రజతాన్వితే, తదభావే నిషిం చేత్త దర్శమంత్రేణవా పునః. పతి తస్య తిలోదకం వక్ష్యామః.

అను॥ దాని విధి సంగ్రహమందిట్లా - స్నానం చేసి ఒడ్డుకు చేరి కుశాసన మందు కూర్చొని, పితరులందరికి తర్పణ చేయాలి, తిరిగి స్నానం చేసి, వస్త్రం ధరించాలి, అని తర్పణం తరువాత నిత్యస్నానం చేసి అని అర్థము. ఆ పిదప అపసవ్యం చేసుకొని కుడిమోకాలును భూమిపై ఉంచి, నామము, గోత్రము స్వధాకారము వీనితో ద్వితీయా విభక్త్యంతంగా తర్పణ చేయాలి. ఇక్కడి వస్త్వాదుల రూపము స్మృత్యర్థ సారమందిట్లా చెప్పబడింది - వసు, రుద్ర, అదితి సుతులను పితరులను శ్రాద్ధం కొరకు తర్పణ చేస్తున్నాను. అది బహ్వాచులకైతే (ఋక్వేది) దక్షిణం నుండే. అనాదేశమందు దక్షిణం నుండి చేయాలి, అని సూత్రం. ఇక్కడ ప్రతి అంజలికి మంత్రము యొక్క ఆ వృత్తి. నిర్వాపమువలె అది సంధ్యార్థ దానమువలెను ద్రవ్యభేదమువల్ల. అవఘాత, వేది ప్రోక్షణాదులందు ద్రవ్యం ఒకటి ఐనందువల్ల మంత్ర అవృత్తి ఉండదు. కొందరు పరివ్యాణ మంత్రమువలె చేస్తున్న దాని అనువాది ఐనందువల్ల కరణత్వం లేనందువల్ల ఒకేసారి ఇష్టపడుతారు. అంటే అట్లా కాదు, అక్కడ, యూషద్రవ్యం ఒకటైనందువల్ల, పరివీరసీ అని కరణభూతమైన మరోమంత్రం ఉన్నందువల్ల ఏదో ఒకదానితో వ్యవధానం రాబోతుంటే, రెండు కరణం కావటానికి వీల్లేనందువల్ల, కర్తృభేదంతో వికల్ప మనటానికి వీలు లేనందువల్ల, చేస్తున్న దాని

అనువాదిత్వం అక్కడ. ఇక్కడ అట్లాకాదు బౌద్ధాయనాది వచనముల వల్ల కరణత్వమే. అందువల్ల ఆవృత్తియే తగును. ఇట్లా నిత్య శ్రాద్ధమందు కూడా. సంగ్రహమందు పేరుతో చదువుతారు ఇట్లా - పితరుల క్షయాహం ప్రాప్తమైనప్పుడు, నిత్య తర్పణం చేస్తే, ఆ శ్రాద్ధము అనురమౌతుంది, ఆ నీరు రక్తమౌతుంది. ఎప్పుడూ తర్పణాన్ని బ్రహ్మయజ్ఞ పురః సరంగా చేయాలి. మృతాహమందు చేయరాదు, చేస్తే నిష్ఫలమౌతుంది, అని అన్నారో అది సమూలమైనందువల్ల తిలవిషయమని గ్రహించాలి. కపిలుడిట్లా - మన్వాదులు, యుగాదులు, దర్భము, సంక్రమణము, పూర్ణిమ వ్యతీపాతము, వీనియందు మొదట తిలోదకమివ్వాలి, అని అన్నారు. అర్ధోదయమందు, గజచ్ఛాయయందు, పష్టి, మహాలయములందు, భరణి యందు, మఘా శ్రాద్ధమందు వీని అంతమందు తర్పణమివ్వాలని గ్రహించాలి. శౌనకుడిట్లా - తల్లిదండ్రుల మృతాహమందు మాత్రం తరువాతి రోజుననే తిలోదకము కారుణ్య శ్రాద్ధమందైతే అప్పుడే తిలోదకమివ్వాలి అని అన్నమాట ఇది ఆధారం లేని మాట. ఇక తిలతర్పణ నిషేధము. గార్ఘ్యుడిట్లా - అది, మంగళ వారములు, త్రయోదశి, నంద, భృగువారం, మఘానక్షత్రం వీనియందు పిండదానము మట్టితో స్నానము, తిలతర్పణము చేయరాదు, అని. (నందః=ప్రతిపత్తు, పష్టి, ఏకాదశి) స్మృత్యర్థ సారమందిట్లా - వివాహము వ్రతము. చూడాకరణము సంవత్సరము, ఆరు నెలలు, మూడు నెలలు పిండదానం, మట్టిస్నానం, తిలతర్పణం చేయరాదు, అని. సగము అదే (మూడు కాదు ఆరు అనే). వృద్ధి ఉన్న పక్షంలో ఆ మాసమందు తిలతర్పణం లేదు అని అన్నారు. హేమాద్రి యందు మరీచి ఇట్లా - సప్తమి ఆదివారము, ఇంట్లో, జన్మదినమందు, రాత్రియందు, సంధ్యాకాల మందు పుత్రులను కోరేవాడు తిలతర్పణము చేయరాదు, అని. సంగ్రహమందిట్లా - నంద, శుక్రవారము, కృత్తిక, మఘ, భరణి, ఆదివారం, గజచ్ఛాయ రెండు ఆయనములు, మన్వాదులు, యుగాదులు, వీనియందు పిండదానము, మట్టిస్నానము, తిలతర్పణము చేయరాదు, అని అన్నమాటను దానిని విచారించాలి. (యుగాది నిషేధము చింత్యము) ప్రయత్న పూర్వకముగా నరుడు, పితరులకు నీరు కూడా ఇక్కడ సువ్యవలతో కలిపి ఇవ్వాలి, అను మొదలగు వచనములకు విరుద్ధమౌతుంది కనుక (కూడా శ్రాద్ధము అని). దీనికి అపవాదము పృథ్వీచంద్రోదయమందిట్లా - తీర్థమందు తిథి విశేషమందు (మహాలయ, అష్టక అది) గయయందు, ప్రేత పక్షమందు, నిషిద్ధ దినమందు కూడా సువ్యలు కలిపిన జలంతో తర్పణం ఇవ్వాలి, అని. స్మృత్యర్థసారమందు కూడా - తిథి, తీర్థ విశేషములందు ప్రేత కర్మయందు ఎల్లప్పుడు తిలమిశ్రిత జలంతో తర్పణ చేయాలి, అని. గోభిలుడిట్లా - సువ్యలు లేకపోతే నిషిద్ధ దినమందు సువర్ణం రజతం వీనితో చేయాలి అది లేకపోతే దర్భ మంత్రం వీనితోనైనా సేవనం (తర్పణం) చేయాలి, అని. పతితునకు తిలోదకాన్ని ముందు చెప్తాము.

మూ॥ అథవృద్ధిశ్రాద్ధం - తన్నిమిత్రం పృథ్వీ చంద్రోదయే బ్రాహ్మ -
జన్మన్మథోపసయనే వివాహో పుత్రశశ్యచ, పితౄన్నాందీముఖాన్నామ తర్పయేద్విధిపూర్వకం.
దేవప్రతేషు చాధాన యజ్ఞ పుంసవనేషు చ, నవాన్నభోజనేన్నానే ఉదాయాః ప్రథమార్తవే, దేవారా
మతదాగాది ప్రతిష్ఠా సూక్ష్మవేషుచ, రాజ్యాభిషేకే బాలాన్న భోజనే వృద్ధి సంజ్ఞాకాన్, వసస్థాద్వాశ్రమం
గచ్ఛన్ పూర్వేద్యుః సద్య ఏవవా, పితౄన్ పూర్వోక్త విధినా తర్పయేత్కర్మ సిద్ధయే. ఆది పదాత్
పన్యాసః. విష్ణుపూజ - యజ్ఞోద్వాహ ప్రతిష్ఠాసు మేఖలా బంధమోక్షయోః, పుత్రోత్పత్తౌ వృదోత్పత్తౌ
వృద్ధి శ్రాద్ధం సమాచరేత్. తత్రైవ - నామకర్మణి బాలానాం చూడాకర్మాదికే తథా, ఇత్యుక్తేః.
నిష్కమాన్న ప్రాశనయోః న శ్రాద్ధమితి మైఖిలాః. తన్న పూర్వోక్త విరోధాత్. నానిష్ఠా, ఇతి
నిషేధాత్. సుతోత్పత్తౌ తథా శ్రాద్ధ మన్న ప్రాశనికే తథా, ఇతి రాజమార్తందాచ్చ యత్తు ఛందోగ
పరిశిష్టం - సూర్యేంద్యోః కర్మణి, యే చ తయోః శ్రాద్ధం న విధ్యతే. బహ్వాపకారికాయాం -
స్వారాభ్యుదయకం శ్రాద్ధం వృద్ధి పూర్వేషు కర్మసు, పుంసః సవన సీమంత చౌలోపసయనే ప్రియా,
వివాహో చానలాధేయ ప్రభృతి క్రౌతకర్మసు, ఇదం శ్రాద్ధం ప్రకుర్వంతి ద్విజా వృద్ధి నిమిత్తకం.
అన్యైః షోడశ సంస్కార శ్రావణ్యాదిన్య పీష్వతే, వాప్యాయుర్వాపనా దౌతు కుర్వ్య పూర్వనిమిత్తకం.
బోపదేవ కాలాదర్హ - సీమంతప్రత చౌలనామకరణాన్నప్రాశనో పాయన స్నానాధాన వివాహ
యజ్ఞ తనయోత్పత్తి ప్రతిష్ఠాసుచ, పుంసూత్యావసథ ప్రవేశన సుతా ద్యాస్యావరోకా శ్రమ స్వీకారక్షితి
పాభిషేక దయితాద్యర్థైచ నాందీముఖం. యత్తు కామధేనీ - జలాశయ ప్రతిష్ఠాయాం
వృదోత్పన్నాదికర్మసు, వత్సరాభ్యంతరే పిత్రోః పృషస్యోత్పన్న కర్మణి, వృద్ధి శ్రాద్ధం న కురీత తదన్వత
సమాచరేత్, ఇతి. తత్ర జలాశయే వృద్ధి శ్రాద్ధస్య నిషేధో నతు కర్మాంగస్యేతి కేచిత్. అన్యేతస్య
నిర్ములాతా మాహుః. శ్రాద్ధకౌ ముద్భాం నిర్జయామృతేచ మాత్యే - అన్న ప్రాశేచ సీమంతే
పుత్రోత్పత్తి నిమిత్తకే. పుంసవేచ నిషేకే చ నవవేత్స ప్రవేశనే. దేవ వృక్ష జలాదీనాం ప్రతిష్ఠాయాం
విశేషతః, తీర్థయాత్రా వృదోత్పన్నే వృద్ధి శ్రాద్ధం ప్రకీర్తితం, ఇదం చావశ్యకం. వృద్ధౌ న తర్పితాయే
వైపితరో గృహమే ధిభిః తద్దీన మఫలం క్షేయ మాసురో విధి రేవసః, ఇతి శాతా తపోక్తేశ్చ.

అను॥ ఇక వృద్ధి శ్రాద్ధము. దానికి కారణము పృథ్వీ చంద్రోదయముందు బ్రాహ్మోక్తి
ఇట్లా - పుత్ర జన్మముందు, ఉపసయన, వివాహములందు నాందీముఖలు అనే పేరుగల
పితరులను విధి పూర్వకముగా తర్పణ చేయాలి, అని. దేవప్రతములందు, ఆధాన, యజ్ఞ,
పుంసవనములందు, నవాన్నభోజనము, స్నానము వీనియందు (సమావర్తనం, విద్య సమాప్తి
యైరావటం), వివాహిత స్త్రీ తొలిగా పుష్పవతి ఐనప్పుడు, దేవ, ఆరామ, తలకాడుల
ప్రతిష్ఠయందు, ఉత్సవమందు, రాజ్యాభిషేకమందు, అన్నప్రాశనమందు (ఇవన్నీ వృద్ధిసంజ్ఞ
కలవి) వాన ప్రస్థం మొదలుగా గల ఆశ్రమములకు వెళ్తూ ముందురోజుకాని, అప్పుడే
కాని కర్మసిద్ధి కొరకు పితరులను ముందు చెప్పిన విధి ప్రకారము తర్పణ చేయాలి (తృప్తి
పరచాలి) ఆది పదం వల్ల సన్యాసము. విష్ణుపురాణమందిట్లా - యజ్ఞం, వివాహము,
ప్రతిష్ఠ, మేఖలాబంధనం మరియు త్యాగము పుత్రోత్పత్తి, వృదోత్పన్నము వీనియందు వృద్ధి

శ్రాద్ధ మాచరించాలి, అని. అక్కడే - పిల్లలకు నామకరణం చేసేప్పుడు, చూడాకర్మాదికమందు వృద్ధి శ్రాద్ధం చేయాలి. అని చెప్పినందువల్ల నిష్క్రమణ, అన్న ప్రాశనములందు వృద్ధి శ్రాద్ధం లేదంటారు మైథిలులు, కాని అట్లాకాదు, ముందు చెప్పిన దానికి విరోధం కనుక. అనిష్టాన, అని నిషేధం వల్లనూ (శ్రాద్ధం లేకుండలేదు) సుతోత్పత్తి యందు, అన్న ప్రాశనమందునూ వృద్ధి శ్రాద్ధము, అని రాజమార్తండం వల్ల తెలుస్తోంది. ఛందోగ పరిశిష్టమందిట్లా - సూర్య చంద్రుల కర్మలేవైతే ఉన్నాయో వానికి శ్రాద్ధం లేదు, అని అన్నారో అది వారికే (ఛందోగులకే) అని కల్పతరువు. బహ్వాచారికయందిట్లా - వృద్ధి మరియు పూర్త కర్మలందు ఆభ్యుదయిక శ్రాద్ధము ఉంటుంది. పుంసవన, సీమంత, చౌల, ఉపనయనములందు ఆభ్యుదయిక శ్రాద్ధము, వివాహము, అగ్న్యాధానము మొదలగు శ్రౌతకర్మలందు వృద్ధి నిమిత్తక ఆభ్యుదయిక శ్రాద్ధమును ద్విజులు చేస్తారు, అని. ఇతరులు, షోడశ సంస్కార శ్రావణ్యాదులందు కూడా ఇష్ట పడుతారు. వాపి మొదలగు వాని ఉద్యాపన యందైతే పూర్త నిమిత్తక శ్రాద్ధం చేస్తారు. బోపదేవుడు, కాలాదర్శముల యందిట్లా - సీమంత, వ్రత, చౌల, నామకరణ, అన్నప్రాశన, ఉపాయన (శిష్యుడగుట), స్నాన, ఆధాన, వివాహ, యజ్ఞ, తనయోత్పత్తి, ప్రతిష్ఠలు వీనియందు, పుంసవన, ఆవసద (గృహ) ప్రవేశన, సుతాదుల వ్రధమ ముఖ దర్శన, ఆశ్రమ స్వీకార రాజాభిషేక, భార్య తొలిరజస్వల వీనియందును నాందీ ముఖ మాచరించాలి, అని. కామధేనువు యందిట్లా - జలాశయ ప్రతిష్ఠయందు, వృషోత్సర్గాది కర్మలందు, సంవత్సరం మధ్యలో మాతాపితరులకై చేసే వృషోత్సర్గ కర్మయందు వృద్ధి శ్రాద్ధము చేయరాదు. దీనికన్న ఇతరమైనచోట ఆచరించాలి, అని అన్నమాట ఏ దుందో అక్కడ జలాశయమందు వృద్ధిశ్రాద్ధము నిషేధము కాని కర్మాంగమైన దానికి నిషేధము లేదు. అని కొందరన్నారు. మరికొందరైతే దీనికి మూల వచనం లేదన్నారు. శ్రాద్ధ కౌముది యందు నిర్ణయామృతమందును మాతోక్తి ఇట్లా - అన్న ప్రాశన మందు, సీమంత మందు, పుత్రోత్పత్తి నిమిత్తకమైన దానియందు, పుంసవనము, నిషేకము (గర్భాధానం) నూతన గృహ ప్రవేశము వీనియందు విశేషించి దేవత, వృక్షములు, జలము మొదలగు వాని ప్రతిష్ఠ యందు, తీర్థయాత్ర, వృషోత్సర్గము వీనియందు వృద్ధి శ్రాద్ధము చేయాలని ఉంది ఇది అవశ్యకమైనది. గృహ మేధులు పితరులను వృద్ధి శ్రాద్ధంతో తర్పితులను చేయనట్లైతే అది హీనమైంది ఫలరహితమైందిగా గ్రహించాలి. అది ఆసురమైన విధియే, అని శాతా తపోక్తి కూడా.

మూ॥ అత్రశ్రాద్ధ త్రయం సవివాహ - మాతృశ్రాద్ధంతు పూర్వం స్వాతీ పితౄణాం తథనంతరం, తతో మాతా మహానాంచ వృద్ధౌ శ్రాద్ధ త్రయం స్మృతం. తతాల మాహ పృక్షీ చంద్రోదయే గార్హ్యః - మాతృ శ్రాద్ధంతు పూర్వే ద్యుః కర్మాహనితు పైతృకం, మాతామహాచోత్తరే ద్యుః వృద్ధౌ శ్రాద్ధ త్రయం స్మృతం. అశక్తో వృద్ధశాతాపః - పూర్వాహ్నే మాతృకం శ్రాద్ధం మధ్యాహ్నే పైతృకం తథా, తతో మాతామహా నాంచ వృద్ధౌ శ్రాద్ధ త్రయం స్మృతం. అత్రా

వ్యక్తా స ఏవ - పృథక్ దినేష్వనుక్తశ్చేత్ ఏకస్మిన్ పూర్వవాసరే, శ్రాద్ధత్రయం ప్రకుర్వీత వైశ్వాదేవంతు తాంత్రికం. వృద్ధ మనురపి - అలాభే భిన్న కాలానాం నాందీ శ్రాద్ధత్రయం బుధః, పూర్వేద్వయై ప్రకుర్వీత పూర్వాహ్నే మాతృపూర్వకం. అత్ర మహాత్మ్య పూర్వేద్వయః తదహరల్పేషు, ఇతి గృహ్య పరిశిష్టాత్ వ్యవస్థాజ్ఞేయా. తచ్చ ప్రాతరేవ. పార్వణం చా పరాహ్ణేతు ప్రాతర్ వృద్ధి నిమిత్తకం, ఇతి శాతా తపోక్తేః. అత్ర ప్రాతః శబ్దః సార్థ ప్రహరపరః, ప్రహరోష్ఠ్య సంయుక్తః ప్రాతరి త్యభిధీయతే, ఇతి గార్హోక్తే రితి పృథ్వీ చంద్రః. ఇదం చ పుత్రజన్మాతిరిక్త విషయం. తదాహోక్తిః - పూర్వాహ్నే వైభవేద్వయైః వివాజన్య నిమిత్తకం, పుత్రజన్యని కుర్వీత శ్రాద్ధం తాత్కాలికం బుధః, ఇతి. ఏతదనియత నిమిత్త పరం. నియతేషు నిమిత్తేషు ప్రాతర్వృద్ధి నిమిత్తకం. తేషామని యత్యేషు తదానంతర్యమిష్యతే. ఇతి లోగాక్షి స్మృతేః. ఆధానాంగం, నాందీ శ్రాద్ధం త్వపరాహ్నే ఏవ. ఆమ శ్రాద్ధంతు పూర్వాహ్నే సిద్ధాస్తేనతు మధ్యతః, పార్వణం చాపరాహ్నే తు వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాగ్నికం, ఇతి. నిర్ణయామృతే గాలవోక్తేః. నాందీముఖాహ్వానం ప్రాతరాగ్నికం త్వపరాహ్ణతః, ఇతి విష్ణుక్తేశ్చ ఇదం చ మాతృపితృ మాతామహాది క్రమేణ నవదైవత్యం కార్యం. తత్ర మాతామహాః సపత్నీకాః వృద్ధప్రమాతా మహాప్రమాతామహ మాతామహానాం సపత్నీకానాం, ఇతి పృథ్వీచంద్రోదయే గారుడే గద్యరూపేణ పారాత్.

అను॥ ఇక్కడ మూడు శ్రాద్ధములు అని ఆతడే అన్నాడు ఇట్లా - మాతృశ్రాద్ధము మొదట పితరుల శ్రాద్ధము తరువాత, ఆ పిదప మాతామహుల శ్రాద్ధము వృద్ధి యందు మూడు శ్రాద్ధములు చెప్పారు, అని. ఆ కాలాన్ని పృథ్వీ చంద్రోదయమందు గార్హస్థిడిట్లా చెప్పాడు - మాతృశ్రాద్ధము పూర్వమందుండాలి (ముందురోజు) పితరులది ఆ తరువాత రోజు ఆ పిదప మాతామహులది, మూడవరోజున వృద్ధియందు మూడు శ్రాద్ధములు అని. శక్తి లేనప్పుడు వృద్ధ శాతాతపడిట్లా - పూర్వాహ్ణమందు మాతృశ్రాద్ధము, మధ్యాహ్న మందు పైతృకము, ఆ పిదప మాతామహులది అని వృద్ధియందు శ్రాద్ధ త్రయము, అని. ఇందుకు కూడా శక్తి లేకపోతే ఆతడే ఇట్లా - వేరువేరు దినములలో చేయటానికి శక్తి లేకపోతే ఒక దినమందే పూర్వ వాసరమందు మూడు శ్రాద్ధములు ఆచరించాలి, వైశ్వాదేవమును తాంత్రికంగా చేయాలి, అని. వృద్ధ మనుషు కూడా - బుధుడు నాందీ శ్రాద్ధ త్రయము ఆచరించటానికి భిన్న కాలములు లభించని పక్షంలో ముందురోజు పూర్వాహ్ణమందు మాతృ పూర్వకముగా ఆచరించాలి, అని. ఇక్కడ అనేకమంది అభిప్రాయంలో ముందురోజు అని, కొద్దిమంది అభిప్రాయంలో ఆరోజు, అని గృహ్య పరిశిష్టం నుండి నిర్ణయమును గ్రహించాలి. అది కూడా ఉదయమే. పార్వణము అపరాహ్ణమందు, వృద్ధి నిమిత్తక శ్రాద్ధము ప్రాతః కాలమందు, అని శాతాతపోక్తి. ప్రాతః కాలమనగా ప్రహరపై అర్థ ప్రహర (ప్రహరన్నర) కాలము. ప్రహరతో ఇంకా అర్థ ప్రహరను కలిగి ఉంటే (ప్రహరన్నర) ప్రాతః కాలము అని అంటారు, అని గార్హోక్తి అని పృథ్వీచంద్రుడు. ఇది కూడా పుత్రజన్య కన్న ఇతరమైన విషయకము. దానినే అత్రి ఇట్లా - జన్మ నిమిత్తకం లేకుండా పూర్వాహ్ణ

మందే వృద్ధి శ్రాద్ధము చేయాలి. పుత్ర జన్మయందైతే బుధుడు తాత్కాలిక శ్రాద్ధాన్ని చేయాలి, అని. ఇది అనియతనిమిత్త పరమైనది. నియతమైన నిమిత్తములందు ప్రాతఃకాలము వృద్ధి శ్రాద్ధమునకు నిమిత్తకము. అవి అనియతంగా ఉంటే ఆ వృద్ధి శ్రాద్ధము అనంతర కాలమందు చేయాలి, అని, లోగాక్షిస్మృతి. ఆధానాంగమైన నాందీ శ్రాద్ధాన్ని అపరాహ్ణమందే చేయాలి. అమ శ్రాద్ధమైతే పూర్వాహ్ణమందు, సిద్ధాన్నంతోనైతే మధ్యాహ్నమందు, పార్వణమైతే అపరాహ్ణమందు, ఆగ్నికమైన వృద్ధి శ్రాద్ధం కూడా అపరాహ్ణమందే, అని నిర్ణయామృతమందు గాలవోక్తి. నాందీ ముఖమనే దాన్ని ప్రాతఃకాలంలో ఆగ్నికమైతే అపరాహ్ణం నుండి, అని విష్ణుక్తి కూడా. ఇది కూడా మాతృ, పితృ, మాతామహదుల క్రమంలో నవదైవత్యంగా చేయాలి. అక్కడ మాతా మహాలు సపత్నీకులుగా చేయాలి. వృద్ధ ప్రమాతామహ, ప్రమాతామహ, మాతామహాలకు సపత్నీకులకు, అని పృథ్వీ చంద్రోదయమందు, గరుడ పురాణ వచనం గద్య రూపంగా పారం ఉన్నందువల్ల తెలుస్తోంది. (మాత, పితామహి, ప్రపితామహీ, పితృ, పితామహ, ప్రపితామహులు మాతామహ, ప్రమాతామహ, ప్రప్రమాతామహః ఇది నవదైవత్యం).

మూ॥ హేమాద్రోశంః - నాందీముఖే సత్యవసూ సంకీర్త్యై వైశ్వదేవికే, వృద్ధపరాశరః - నాందీముఖేభ్యో దేవేభ్యః ప్రదక్షిణ కుశాసనం, పితృభ్యః తస్మాభేభ్యశ్చ ప్రదక్షిణమితి స్మృతిః. యత్తు వృద్ధవసిష్ఠః - నాందీముఖే వివాహో చ ప్రపితామహ పూర్వకం, నామ సంకీర్తయే ద్విద్వాన్ అన్యత్ర పితృపూర్వకం. యచ్ఛ స్మృత్యర్థసారే - వృద్ధముఖాస్తు పితరో వృద్ధి శ్రాద్ధేషు భుంజతే, ఇతి. యచ్ఛగారుడే - వృత్తశ్చ ప్రతిపాదనం తచ్చా భాంతర విషయం, పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః, ఇతి బహ్వాన పరిశిష్టే కాత్యాయనేన చానులోక్యామ్నానాత్. వృద్ధి చంద్రోదయేఽప్యేవం. యత్తు కేచిద్వృద్ధి పదం పిత్రాదిషు ప్రయుజ్యంతే తస్మై అనన్యత్ వృద్ధ శబ్దానాం అరుపాణాం అగోత్రాణాం, అనామ్నామితి లాద్యైశ్చ నాందీ శ్రాద్ధంతు సవ్యవత్, ఇతి వృద్ధిచంద్రోదయే సంగ్రహోక్తేః న చ నిషేధాదేవ విధిః కల్పత ఇతి నాచ్యం, ప్రౌఢ పదీ శ్రాద్ధే ప్రపితా మహాత్మరేషాం వృద్ధ పిత్రాదీనాం దేవతాత్వాన్నాందీ శ్రాద్ధ త్వసామ్యేనే హేపిత్రాప్తౌ నిషేధాత్. గోత్ర నామాది నిషేధస్తు - శుభార్థీ ప్రథమాంతేన వృద్ధా సంకల్ప మాచరేత్, ఇత్యుపక్రమ్య, అన స్మద్వృద్ధ శబ్దానాం ఇత్యుక్తేః సంకల్పః శ్రాద్ధపరః, సపేదకేతు సర్వంభవతి, ఇతి ప్రయోగ పారిజాతాత్. గోత్ర నామభి రామంత్ర్య పితృభ్యోఽర్ఘ్యం ప్రదాపయేత్, ఇతి ఛందోగపరిశిష్టే తద్విధానాత్. యత్తు బ్రాహ్మ - పితాపితామహమైన తదైవ ప్రపితామహః, ప్రయోవ్యక్తం, ముఖాహ్మితే పితరః పరికీర్తితాః. తేభ్యః పూర్వపరాయేవ ప్రజాపతంః సుతైధితాః, తేతు నాందీముఖా, నాందీ సమృద్ధిరితి కద్యతే, ఇతి. యచ్ఛ మార్కండేయపురాణే - యేస్యః పితా మహాదూర్ఘం తేతు నాందీముఖాః స్మృతాః, ఇతి, తత్ జీవత్పిత్రాది త్రికర్తృక వృద్ధిశ్రాద్ధవిషయం. తేన తస్యేదమా వశ్యకం. యత్తు విష్ణుః - పితరి పితా మహాప్రపితామహో చ జీవతి నైవ కుర్యాత్, ఇతి. తద్దర్శాది విషయమితి కల్పతరుః. మదనపారిజాతేఽప్యేవం. హేమాద్రిస్తు - నాందీ ముఖానాం శ్రాద్ధంతు కన్యారాశి గతేరవో,

పౌర్ణమాస్యాం తుకర్తవ్యం వరాహ వచనం యథా. ఇతి ప్రౌష్ఠ పదీ శ్రాద్ధిక వాక్యత్వాత్ తత్రైవ పూర్వేషాం దేవతాత్వ మిత్యాహ. అత్ర సత్యవసూ విశ్వేదేవా విత్యక్తం ప్రాక్. యత్తు శాతాతపః - మాతృశ్రాద్ధంతు యుగ్మైః స్వాత్ అదైవం ప్రాజ్ ముఖైః పృథక్, ఇతి తద్విన్న ప్రయోగ మాతృశ్రాద్ధ పరం. యచ్చ మార్కండేయ పూణే - విశ్వే దేవ విహీనంతు కేచిదిచ్చంతి మానవాః, ఇతి తద్విన్న ప్రయోగ మాతృ శ్రాద్ధ భిన్న శ్రాద్ధ ద్వయే విశ్వేదేవ వికల్పార్థం. ప్రయోగైక్యేషు దేవ నియమః ఇతి హోమాద్రిః పితృషు మాతృ పూజా పూర్వకం కార్యం. అకృత్వా మాతృకాయాగం యః శ్రాద్ధే పరివేషయేత్, తస్య క్రోధ సమావిష్టా హింసా మిచ్చంతి మాతరః, ఇతి శాతా తపోక్తేః. కౌర్మే పి - పుష్పే ర్హృషేః సనైవేద్యైః గంధాద్యైః భూషణైః, పూజయిత్వా మాతృగృహం కుర్యాచ్చార్థ త్రయం బుధః. ఛందోగ పరిశిష్టే - కర్మాదిషు తు సర్వేషు మాతరః సగణాధిపాః, పూజనీయాః ప్రయత్నేన పూజితాః పూజయంతితాః ప్రతిమాసు చ శుద్ధా సులిఖితా వాపలాదిషు, అపి వాక్షత పుంజేషు నైవేద్యేశ్చ పృథగ్విస్తైః. కుండ్యలగ్నాం వసోర్ధారాం సప్తధారాం ఘృతేన, తు, కారయేత్పుం చ, ధారాం వానాది నీచాం సచోచ్చితాం. ఆయుష్యాణి చ శాంత్యర్థం జప్త్వా తత్ర సమాహితః , షడ్గుః పితృభ్యస్త దను శ్రాద్ధ దాన ముపక్రమేత్. అత్ర సర్వేష్యుని గ్రహణాత్ గ్రహాయజ్ఞ తద్వికారోష్మపి నిత్యం శ్రాద్ధం. నానిష్ఠాషు పితౄణాం శ్రాద్ధే కర్మ కించిత్తు మాచరేత్, ఇతి శాతాతపోక్తేశ్చ. ఇయం చ వసోర్ధారా తచ్చాభీయానాం నియతా, అన్యేషాం తస్మిన్యతా, బహ్వల్బం వా స్వగృహోక్త మిత్యుక్తేః. కరణే త్వభ్యుదయః, యన్నాన్నూతం స్వశాఖాయా మిత్యుక్తేః. ఆయుష్యాణి, అనోభద్రాః ఇత్యాదీని. షడ్భ్య ఇతి మాత్రాది త్రికోప లక్షణ మితి పృథ్వీ చంద్రః. ఛందోగానాం షడ్ దైవత్య మన్యేషాం నవ దైవత్యమిత్యా శార్క. మమతు మతం కోకిల మతాను సారిణాం మాతృ మాతామహా ప్రమాతా మహా ఇతి మాత్రా సహైవ మాతా మహా శ్రాద్ధకరణాత్ తద్విషయ మిదం షడ్గుః ఇతి.

అను॥ హోమాద్రి యందు శంఖుడిట్లా - నాందీముఖమందు సత్య, వసు అను ఇద్దరు విశ్వేదేవులుగా చెప్పబడ్డారు, అని. వృద్ధపరాశరుడిట్లా - నాందీముఖమైన దేవతలకు ప్రదక్షిణ క్రమంగాకుశాసన మివ్వాలి. తన్ముఖమైన పితరులకు కూడా ప్రదక్షిణ కుశాసనము లని చెప్పారు, అని. వృద్ధ వసిష్ఠుడిట్లా - నాందీముఖమందు, వివాహమందు ప్రపితా మహనితో ఆరంభింపు పేర్లు చెప్పాలి. విద్వాంసుడు ఇతరత్ర పితృపూర్వకంగా పేర్లు చెప్పాలి, అని ఏది అన్నాడో, స్మృత్యర్థసారమందిట్లా - వృద్ధిశ్రాద్ధమందు వృద్ధముఖమైన పితరులు భుజిస్తారు, అని ఏది అన్నాడో గరుడపురాణమందిట్లా - విపరీత క్రమంలో ప్రతిపాదనం, అని ఏది ఉందో, ఇవి, శాఖాంతర విషయకములు, పితరులకు, పితామహులకు, ప్రపితామహులకు, అని బహుచ పరిశిష్టమందు కాత్యాయనుడు, అనులోమంగా పఠించాడు. పృథ్వీ చంద్రోదయ మందు కూడా అట్లాగే ఉంది. కొందరు వృద్ధి పదాన్ని పిత్రాదులందు ప్రయోగిస్తారు, అని ఏది అన్నారో, అది అట్లా కాదు. అస్మత్, వృద్ధ శబ్దములు లేనిచోట, రూప, గోత్ర, నామములు లేని వారికి నాందీ శ్రాద్ధమును నువ్వులు లేకుండా సవ్యంవలె చేయాలి అని పృథ్వీ చంద్రోదయ మందు సంగ్రహోక్తి. నిషేధంవల్లనే విధి వచ్చిందని

భావించరాదు. ప్రౌఢ పద శ్రాద్ధమందు (భాద్రపద పూర్ణిమ) ప్రపితామహులకన్న పరులైన వృద్ధ పిత్రాదులు దేవతలైనందువల్ల నాందీ శ్రాద్ధత్వం వచ్చినట్లు ఆసామ్యంతో ఇక్కడ కూడా అది వస్తే నిషేధించారు. గోత్ర నామాదుల నిషేధమైతే - శుభం కోరేవాడు, ప్రథమా విభక్తి అంతంగా వృద్ధియందు సంకల్పం చేయాలి అని ఆరంభించి, ఆస్మత్, వృద్ధ ఈ శబ్దములు లేనిచోట అని చెప్పినందువల్ల సంకల్పము శ్రాద్ధపరమైనది. సపిండమందైతే సర్వం జెతుంది, అని ప్రయోగ పారిజాతంవల్ల తెలుస్తోంది. గోత్రనామములు చెప్పి పితరులకు అర్ఘ్యమివ్వాలి, అని ఛందోగ పరిశిష్టమందు దాన్ని విధించారు (సపిండం). బ్రాహ్మమందిట్లా - పిత, పితామహ, ప్రపితామహులు వీరు ముగ్గురు అశ్రుముఖులై పితరులని చెప్పబడ్డారు. వారికన్న ముందున్న వారు, సంతానవంతులు, సుఖవృద్ధికలవారు, వారు నాందీముఖులు. నాంది అనగా సమృద్ధి అని అన్నారు, అని ఏది అన్నారో, మార్కండేయపురాణమందిట్లా - పితామహులకన్న ముందున్న వారు నాందీ ముఖులనబడ్డారు, అని ఏమాట ఉందో అది, పిత్రాదులు ముగ్గురు జీవించి ఉండి, వారు చేసే వృద్ధి శ్రాద్ధ విషయము. అందువల్ల అతనికి ఇది అవసరమైనది. విష్ణువిట్లా - తండ్రి, పితామహ, ప్రపితామహులు బ్రతికుండగా, ఆచరించరాదు, అని ఏదన్నాడో అది దర్బాది విషయమని కల్పతరువులో ఉంది. మదనపారిజాతమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. హోమాద్రి ఐతే - నాందీ ముఖులకు శ్రాద్ధమైతే సూర్యుడు కన్యరాశి యందుండగా పౌర్ణమాసి యందు చేయాలని వరాహ పురాణ వచనము, అని ఇది భాద్రపద పూర్ణిమ శ్రాద్ధంతో ఏక వాక్యం ఐనందువల్ల అక్కడే పూర్వులకు దేవతాత్వము అని హోమాద్రి అన్నాడు. ఇక్కడ సత్య, వసు, వీరిద్దరు విశ్వేదేవులని ముందే చెప్పాము. శాతాతపుడిట్లా - మాతృశ్రాద్ధమైతే, ఇద్దరు బ్రాహ్మణులతో (సరిసంఖ్య) విశ్వేదేవతలు లేకుండ పూర్వాభి ముఖంగా బ్రాహ్మణులతో, విడిగా ఆచరించాలని అన్నారో, అది భిన్న ప్రయోగం కలిగిన మాతృ శ్రాద్ధ పరము. మార్కండేయ పురాణమందిట్లా - విశ్వేదేవులు లేకుండా కొందరు మనుజులు ఇష్టపడుతారు, అని ఏదన్నాడో అది భిన్న ప్రయోగం గల మాతృశ్రాద్ధంకన్న భిన్నమైన శ్రాద్ధద్వయమందు, విశ్వేదేవుల వికల్పం కొరకు, అని. ప్రయోగ ఐక్యమందైతే దేవ నియమము, అని హోమాద్రి. దీనిని మాతృపూజా పూర్వకముగా ఆచరించాలి. మాతృ యాగం చేయకుండా ఎవడు శ్రాద్ధంలో పరివేషణ చేస్తాడో. వానిపై కోపం గలవారై మాతలు, వానిని హింసించటానికి ఇష్టపడుతారు, అని శాతాతపోక్తి. కూర్మపురాణమందుకూడా - పుష్పములతో, ధూపములతో, నైవేద్యములతో, గంధాదులతో, భూషణములతో మాతృ గణమును పూజించి, బుధుడు శ్రాద్ధ త్రయాన్ని ఆచరించాలి, అని. ఛందోగ పరిశిష్టమందిట్లా - అన్ని కర్మలలోను, గణాధిపులతో కూడిన మాతలను పూజించాలి. ప్రయత్నంగా వారు పూజింపబడితే, వారు గౌరవిస్తారు మనల్ని అని. శుద్ధ ప్రతిమల యందో, బట్టలపై చిత్రములు గీసో, అక్షతల యందు వ్రాశో, రకరకాల నైవేద్యములతో పూజించాలి, అని అన్నారు. గోడపై అంత పైకి కాకుండా అంత క్రిందికి

కూడా కాకుండా నీటి ధారను పోసి, ఏడు ధారలుగానో ఐదు ధారలుగానో నేతితో పోయాలి, అని. అక్కడ సావధానచిత్తుడై శాంతి కొరకు ఆయుష్ష మంత్రములను జపించి ఆ పిదప ఆరుగురు పితరుల కొరకు శ్రాద్ధ దానమారంభించాలి. ఇక్కడ, అన్నిచోట్ల అని చెప్పినందువల్ల గ్రహ యజ్ఞములందు, దాని వికారములందును శ్రాద్ధము నిత్యము. శ్రాద్ధమందు పితరులను పూజించకుండా, ఏ పనీ చేయరాదు, అని శాతాతపోక్తి కూడా. ఈ వసుధార, ఆశాభీయులకు మాత్రమే తప్పనిసరి, ఇతరులకు తప్పని సరికాదు. అధికం కాని అల్పంకాని కర్మ తమ గృహ్యసూత్రమందు చెప్పిందే ఆచరించాలి, అని చెప్పారు కనుక చేస్తే అభ్యుదయమే, తమశాఖ యందు చెప్పనిదేదైతే ఉండో, అని చెప్పారు కనుక (ఆచరించరాదు). ఆయుష్షమంత్రములు, అనోభద్రాః, అని మొదలగునవి. ఆరుగురు పితరులు అనేది మాత్రాదులు ముగ్గురికి సూచకమని పృథ్వీ చంద్రుడన్నాడు. ఛందోగులకు ఆరుగురు దేవతలు, ఇతరులకు తొమ్మిది మంది దేవతలు, అని ఆశార్వాదున్నాడు. నా అభిప్రాయమైతే - కోకిల మతానుసారులకైతే, మాత, మాతా మహా, ప్రమాతా మహా అని తల్లులతోనే మాతామహా శ్రాద్ధం చేస్తాం కనుక వారి విషయమే ఇతి షడ్భ్యః అనే మాట అని.

మూ॥ మాతరస్స తైవోక్తాః - గౌరీపద్మా శబీమేధా సావిత్రి విజయా జయా దేవసేనా స్వధా స్వాహా మాతరోలోక మాతరః ధృతిః (వృష్టిః) పుష్టి స్తధా తుష్టిః అత్యదేవతయాసహ, గణేశేనాధి కాహ్యేతా వృద్ధౌ పూజ్యాశ్చతుర్దశ. మాతరో లోకమాతర ఇతి సర్వవిశేషణం. తేన చతుర్దశత్వం. యదాషోడశేతి పాఠస్తదాదేవతాంతరం. చంద్రికాయాం చతుర్వింశతి మతేత్వన్యా ఉక్తాః. తిస్రః పూజ్యాః పితుః పక్షేతిస్తో మాతామహోతధా ఇత్యేతా మాతరః ప్రోక్తాః పితుః మాతుః స్వసాష్టమీ. ఆసాంజీవనే ప్రత్యక్షం పూజనం. మృతానాం త్వక్షత పుంజేష్వితి హోమాద్రి. బ్రహ్మణ్యద్వాః తథా సప్త దుర్గాక్షేత్ర గణాధిపాన్, వృద్ధాదౌ పూజయిత్వాశు పశ్యాన్నాందీ ముఖాన్ పితౄన్, మాతృపూర్వాన్ పితౄన్ పూజ్య తతో మాతామహాసపి, మాతామహీస్తతః కేచిత్ యుగ్మా భోజ్యాద్విజాతయః, ఇతి. అత్ర ద్వాదశ దైవతస్య దేశాచారతో వ్యవస్థా. బ్రహ్మణ్యద్వాః - బ్రాహ్మీ మాహేశ్వరీ చైవ కౌమారీ వైష్ణవీతథా, వారాహీ చ తదంధ్రాణీ చాముండా సప్తమాతరః, ఇత్య పరార్థే ఉక్తాః అత్త చౌలాటినాం యోగపద్యే తంత్రతోక్తా ఛందోగ పరిశిష్టే - గణః క్రియ మాణానాం మాతృభ్యః పూజనం సకృత్, సకృదేవభవేంద్రార్థ మాదౌ, సప్తథగాదిషు. మాతృభ్యః ఇతి షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ. గణః ఏకానేక పుత్రాణాం సంస్కారే స్వేక దినే ఏకదేశ కాలకర్తృశ్చాదిత్యర్థః తథా - అసకృద్వాని కర్మాడి క్రియేరన్ కర్మకారిభిః, ప్రతి ప్రయోగం నైవస్యః మాతరః సగణాధిపాః . కర్మా వృత్తావపి కుత్ర శ్రాద్ధం కార్యం కుత్రనేతుక్తం తత్రైవ - ఆధాన హోమయోమైవ నైశ్చదేవేత్యైవ, బలికర్మణి దర్శచ పౌర్ణమాసే తద్దైవచ, నవయజ్ఞేన యజ్ఞ జ్ఞానదంత్యేనం మనీషిణః ఏకమేవ భవేంద్రార్థం ఏతేషున పృథక్ పృథక్. ఏషు ప్రతి ప్రయోగం నావర్తతే కింత్వాదౌ, ఏతద్భిన్నే సోమ యాగాదౌతు ప్రతి ప్రయోగ మావర్తత ఏవశ్రాద్ధ మిత్యర్థః. కృపిదాదావపి నిషేధ మాహ

న ఏవ - నాన్వ కాసుభవేచ్ఛార్థం న శ్రాద్ధే శ్రాద్ధ మిష్యతే, న సోష్యంతీజాత కర్మ ప్రోషితాగత కర్మసు వివాహాదికర్మగడోయ ఉక్తే గర్భాధానం శుశ్రుమో యస్యహంతే, వివాహో దావేక మేవాత్ర కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం నాదౌ కర్మణః కర్మణః స్యాత్. సోష్యన్త్యా ఆసన్న ప్రసవాయాః, సోష్యంతీ మభ్యుక్త్య ఇభ్యుక్తం కర్మ. కాత్యాయనోక్తస్య శ్రాద్ధస్య పాక ప్రాధాన్యాత్సస్య - జాతశ్రాద్ధే నదద్యాత్తు పక్వాన్నం త్రాహ్మణేషుపి, ఇతి నిషేధాన్న జాతకర్మణి నాందీ శ్రాద్ధమిత్యా శార్కః ఆమాన్నేన వా కార్యమిత్యపితే నైవక్తం. గౌడాస్త్ర జాత కర్మజ్యేవ నిషేధః. పుత్రజన్మ నిమిత్తకంతు కార్యమేవ. జన్మన్య ధోషనయనే, ఇత్యజ్ఞేః నైమిత్తిక మథో వక్ష్యే శ్రాద్ధమభ్యుదయాత్మకం, పుత్రజన్మని తత్కార్యం జాతకర్మ సమంనరైః . ఇతి మార్కండేయపురాణాచ్చేత్యాహుః. హారలతాయాం శ్రాద్ధ వివేకే చైవం. ఏతేన జాతకర్మణి కాలాంతరే శ్రాద్ధ నిషేధో న పుత్ర జన్మదినే ఇతి వాచస్పతి మతం పరాస్తం. అథ నిషేకకాలే, ఇతి వచనాత్ గర్భాధానే ననిషేధః నిషేక కాలే సోమేవ సీమంతోన్నయనే తథా జ్ఞేయం పుంసవనే శ్రాద్ధం కర్మాంగం విధి వత్పుత్రం ఇతి పారస్కరః. ప్రోషితేతి ప్రోష్యత్వ గృహ సుపతివృత్తే పుత్రం దృష్త్వా జపతి, ఇతి విహితం కర్మ. వివాహాదిః గర్భాధానాంతో యోగ్యహ ప్రవేశదృతి హోమ చతుర్థి కర్మాది కర్మ సమాహ ఉక్తః, సూత్రకారేణ, తత్రాపి ప్రతికర్మనేత్యర్థః. అన్యేఽపి హలాభియో గాదయోఽపవాద విషయస్త త్రైవజ్ఞేయాః. అప్రచారాన్నోచ్చతే. అధాత్రాధికారిణః - విష్ణు పురాణే - జాతస్య జాతకర్మాది క్రియా కాండమ శేషతః, పితాపుత్రస్య కురీత శ్రాద్ధం చాభ్యుదయాత్మకం. అత్రకేచిత్ జీవత్పుత్రః సాగ్నే రేవ వృద్ధి శ్రాద్ధేఽధికారః నమ నిరగ్నేః, న జీవత్పుత్రకః కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధ మగ్నివృత్తే ద్విజః, యేభ్య ఏవ పితాదద్యాత్తేభ్యః కురీత సాగ్నికః. పితా మహోష్యేన మేవకుర్యాజ్జీవతి సాగ్నికః, సాగ్నికోఽపి న కురీత జీవతి ప్రపితామహో, ఇతి చంద్రికాయాం సుమంతూక్తే రిత్యాహుః. ప్రయోగపారిజాతేఽప్యనాపితాగ్ని న కుర్యాదితి యద్ వ్యాఖ్యాతం, తన్న, అనగ్నికోఽపి కురీత జన్మాదౌ వృద్ధికర్మణి యేభ్య ఏవపితా దద్యాత్ తానేవోద్దిశ్య తర్పయేత్, ఇతి హారీ తోక్తే. సౌమంత వంతు వృద్ధి శ్రాద్ధభిన్న శ్రాద్ధ పరమిత్యుక్తం మదనరత్నే. శ్రాద్ధపదం పిండ పిత్తయజ్ఞ పరమితి వృద్ధీ చంద్రః. నిర్ణయామృతేతు హారీతీయే అనగ్నికో అనాపితాగ్ని రభి ప్రేతః. పూర్వవచనేతు సాగ్నిః స్మారాగ్నిశ్చేచ్ఛతే. తేనో భయాగ్నిహీనస్య నేత్యుక్తం. తన్న, పూర్వోక్త దిశాగతి వంభవే అగ్నిపదస్య స్మారాగ్ని పరత్వే మానాభావాత్. వక్ష్యమాణ నిత్యానిత్య సంయోగ విరోధాత్.

అను|| మాతలు అక్కడే చెప్పబడ్డారు - గౌరీ, పద్మ, శచి, మేధ, సావిత్రి, విజయ, జయ, దేవసేన, స్వధ, స్యాహమాతలు, లోకమాతలు. ధృతి (హృష్టి) పుష్టి, తుష్టి, ఆత్మదేవత ఆ పైన గణేశుడు (గణేశుడుకాక) పదునల్లరు మాతలు వృద్ధిశ్రాద్ధమందు పూజించ తగినవారు అని. మాతలు, లోకమాతలు అనేమాట అందరికి విశేషణము. అందువల్ల పదునల్ల రకాలు. ఒకవేళ పదహారుగురు అనే పాఠం ఉంటే అప్పుడు ఇతర దేవతలు మాతర, లోకమాతర శబ్దాలు. చంద్రిక యందు చతుర్వింశతి మత మందు మాత్రం వేరేవారు చెప్పబడ్డారు. పితరుల పక్షం నుండి ముగ్గురు, మాతామహ పక్షం నుండి ముగ్గురు,

తండ్రి తోడ బుట్టినది, తల్లి తోడ బుట్టినది, అని ఈ ఎనిమిది మంది మాతలు, పూజించతగినవారు అని చెప్పబడ్డారు, అని. వీరు బ్రతికి ఉంటే వీరికి ప్రత్యక్షంగా పూజ చేయాలి. మరణిస్తే అక్షత పుంజమందు పూజ చేయాలి, అని హోమాద్రి అన్నాడు. బ్రహ్మాణీ మొదలగు మాతలు ఏడుగురు దుర్గ, క్షేత్రపాలుడు, గణాధిపదు వీరిని వృద్ధి శ్రాద్ధ మందు పూజించి ఆ పిదప నాందీముఖులైన పితరుల పూజించి, మాతృపూర్వకంగా పితరుల పూజించి ఆ పిదప మాతామహులను ముగ్గురిని పూజించి, ఆ పిదప మాతమహి (స్త్రీలను) లను పూజించాలి. కొందరు ఇద్దరు బ్రాహ్మణుల భోజనాన్ని ఇష్టపడతారు, అని. ఇక్కడ పన్నెండు దేవతల పూజ శ్రాద్ధమందు దేశాచారాన్ననుసరించి నిర్ణయము. బ్రహ్మాణీ మొదలగువారు - బ్రాహ్మీ, మహేశ్వరీ, కౌమారీ, వైష్ణవీ, వారాహీ, ఇంద్రాణీ, చాముండ వీరు ఏడుగురు మాతలు, అని అపరార్థమందు చెప్పబడ్డారు. ఇక్కడ చౌలాదులు ఒకేసారి కలిసివస్తే ఛందోగ పరిశిష్టమందు తంత్రంగా అని చెప్పబడిందిట్లా - ఒకరోజు, ఒక పుత్రునకో, అనేక పుత్రులకో నామకరణ అన్న ప్రాశనాది సంస్కారములు ఒకేసారి (కాలంలో) చేయవలసినస్తే మాతల పూజనము ఒకేసారి చేయాలి, వృద్ధి శ్రాద్ధము కూడా తొలుతనే ఒకసారి చేయాలి విడివిడిగా కాదు, అది తంత్రంగా, అని. మాతల కొరకు అనే చతుర్ధి విభక్తి పక్షి విభక్తి అర్థంలో వాడబడింది. ఒకేసారి ఒకడు లేదా అనేక మంది పుత్రులకు సంస్కారములు చేసే సందర్భమందు ఒక దినమందు ఏకదేశం మాత్రమే జరుగుతుంది. స్థలము కాలము, కర్త ఒకటైనందువల్ల అని అర్థము. అట్లాగే - కర్మలు చేసేవారు ఒకేసారి ఏ ఏ పనులు చేస్తారో వానిలో గణాధిపతితో కూడిన మాతలు ప్రతి ప్రయోగ మందు (పూజ ఉండదు) ఉండరు, అని. కర్మ ఆ వృత్తి ఐనా ఎక్కడ శ్రాద్ధం చేయాలి ఎక్కడ కూడదు అనే దాన్ని అక్కడే చెప్పారట్లా - ఆధానము, హోమము, వైశ్వదేవము, బలికర్మ, దర్శము, పౌర్ణమాసీ, నవయజ్ఞము (అగ్రయజ్ఞేష్టి) వీనియందు శ్రాద్ధము ఒకటే ఉంటుంది, విడివిడిగా కాదు, అని యజ్ఞము విషయమెరిగిన బుద్ధిమంతులు ఇట్లా చెప్పారు, అని. వీనిలో ప్రతి ప్రయోగము ఆ వృత్తి కాదు, కాని తొలుతనే ఒకసారి దీనికన్న వేరైన సోమయాగాదులందు మాత్రం ప్రతి ప్రయోగ మందు శ్రాద్ధము ఆ వృత్తి ఔతుంది అని అర్థము. ఒకచోట తొలుత కూడా నిషేధము అని ఆతడే చెప్పాడు ఇట్లా - అష్టకములందు శ్రాద్ధముండదు. ఒక శ్రాద్ధమయ్యాక మరో శ్రాద్ధముండదు, ప్రసవం దగ్గర కొచ్చినప్పుడు జాతకర్మయందు, పరదేశం నుండి వచ్చిన సందర్భంలో చేసే కర్మలందును శ్రాద్ధముండదు, అని. వివాహం మొదలుగా కర్మల సమూహం ఏదైతే చెప్పబడిందో, దేనికి చివర గర్భాధానం అని చెప్పగా వింటున్నామో ఇట్టి వివాహాదు లందు ఒకే శ్రాద్ధాన్ని ఇక్కడ చేయాలి, ప్రతికర్మయొక్క ఆదిలో కాదు. సోమ్యన్తి అనగా వ్రనూతి నమీపానికి వచ్చిన స్త్రీ. సోమ్యన్తిని (ప్రసవకూలగలదానిని) భర్త జలంతో ప్రోక్షించాలి, అని కర్మను చెప్పారు. కాత్యాయనుడు చెప్పిన శ్రాద్ధము పాక ప్రాధాన్యము గలది. దానిని - జాత శ్రాద్ధమందు పక్వాన్నమును

బ్రాహ్మణుల కిష్టమారు, అని నిషేధమున్నందువల్ల జాతకర్మయందు నాందీ శ్రాద్ధము లేదు అని ఆశాపడ్డన్నాడు. ఆమాన్యుతోనైనా చేయాలని కూడా ఆతడే చెప్పాడు. గొడుగులైతే జాతకర్మయందే నిషేధమన్నారు. పుత్ర జన్మ నిమిత్తకమైనదైతే ఆచరించాలి, జన్మని ఇంకా ఉపసయనమందు చేయాలి అని చెప్పారు. ఇక నైమిత్తికమైన అభ్యుదయాత్మక శ్రాద్ధాన్ని చెప్తాను. పుత్ర జన్మమందు నరులు జాతకర్మతో పాటు దాని నాచరించాలి, అని మార్కండేయ పురాణంవల్ల తెలుస్తోంది అని అన్నారు. హారలత యందు శ్రాద్ధ వివేకమందును ఇట్లాగే ఉంది. దీనితో జాతకర్మయందు, కాలాంతర మందు శ్రాద్ధ నిషేధము పుత్ర జన్మదినమందు కాదు, అని అన్న వాచస్పతి మతము తిరస్కరింపబడింది. ఇక నిషేక కాలమందు, అనే వచనంవల్ల గర్భాధానమందు నిషేధంలేదు. నిషేక కాలము సోమము, సీమంతము, ఉన్నయనము, పుసవనము, వీనియందు శ్రాద్ధము కర్మాంగముగా, వృద్ధి శ్రాద్ధమువలె చేయాలి, అని గ్రహించాలి. ప్రోషిత, అని దేశాంతరం వెళ్ళి, వచ్చి ఇంటియందున్న భార్య పుత్రాదులను ప్రార్థిస్తాడు. పుత్రుణ్ణి చూసి జపం చేస్తాడు, అని విహితమైన కర్మ ఇది. వివాహము అదిగా గర్భాధానం తము ఏదైతే గృహ ప్రవేశము, దృతి హోమము, చతుర్థి కర్మము మొదలగు కర్మ సమూహము చెప్పబడిందో సూత్రకారునితో, అక్కడ కూడా ప్రతికర్మయందు లేదు అని అర్థము. ఇతరమైనవి కూడా హలాభి యోగాదులు అపవాద విషయములు అక్కడే తెలుసుకోవాలి ప్రచారంలో లేవు కనుక చెప్పలేదు. ఇక్కడ అధికారులు - విష్ణుపురాణమందిట్లా - పుట్టినవానికి, జాతకర్మ మొదలుగా క్రియా కాండ మంతా తండ్రి పుత్రునకు చేయాలి. అభ్యుదయాత్మక శ్రాద్ధము చేయాలి, అని. ఇక్కడ కొందరు - తండ్రి బ్రతికి ఉన్న సాగ్నికుడైన వానికే వృద్ధి శ్రాద్ధమందు అధికారమూ, అగ్ని లేని వానికి కాదు. అగ్నిని (హోత్రం కలవాణ్ణి) వదలి, తండ్రి బ్రతికి ఉన్న బ్రాహ్మణుడు శ్రాద్ధము చేయరాదు. సాగ్నికుడైనవాడు, తండ్రి ఎవరికి శ్రాద్ధం పెట్టాడో తానూ వారికే శ్రాద్ధం పెట్టాలి. పితామహుడు కూడా బ్రతికి ఉంటే సాగ్నికుడు ఇట్లాగే చేయాలి. ప్రపితా మహుడు బ్రతికుండగా సాగ్నికుడు కూడా చేయరాదు, అని చంద్రికయందు సుమంతూక్తి అని అన్నారు. ప్రయోగ పారిజాతమందు కూడా అనాహితాగ్ని శ్రాద్ధం చేయరాదు అని ఏది వ్యాఖ్యానించారో, అదికాదు. అనగ్నికుడైనా జన్మదులందు వృద్ధి కర్మలందు చేయాలి. తండ్రి ఎవరికైతే ఇచ్చేవాడో వారికే తాను తర్పణం చేయాలి అని హారీతోక్తి. సుమంతుని వాక్యమైతే వృద్ధి శ్రాద్ధభిన్నమైన శ్రాద్ధపరము అని మదనరత్నమందు చెప్పారు. శ్రాద్ధపరము పిండ పితృ యజ్ఞపరము అని పృథ్వీచంద్రుడన్నాడు. నిర్ణయామృతమందైతే, హారీతుని వచనాన్నను సరించి, అనగ్నికుడనగా అనాహితాగ్ని (ఆధానంలేని) అని అభిప్రాయం అని ఉంది. పూర్వ వచనమందైతే సాగ్ని అనగా శ్రౌత, స్మార్తాగ్నికులు చెప్పబడ్డారు. అందువల్ల ఉభయాగ్ని హీనుడు చేయరాదు అని చెప్పారు అంటే అట్లాకాదు, ముందు చెప్పిన విధంగా (వృద్ధి శ్రాద్ధ భిన్న శ్రాద్ధం) గతి ఉంటే అగ్ని పదమునకు స్మార్తాగ్ని పరం అనటంలో

ప్రమాణం లేదు. చెప్పబోయే నిత్యానిత్య సంయోగమునకు విరోధమాతుంది కూడా. (జాతకర్మనిత్యం, వృద్ధి అనిత్యం).

మూ॥ పితరోజనకస్య జ్యాయా వద్రవత మనాహితం, సమాహిత వ్రతః పశ్చాత్ స్నాన్ యజేతపితా మహాన్, ఇతి పృథ్వీ చంద్రోదయే యమ వచో విరోధాచ్చ. అవరార్థేఽపి - సమావర్తనే బ్రహ్మచారీ స్వయమేవ నాందీ శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ఇత్యాహ. అతః పూర్వమేవ సాధుః. బోపదేవో ష్వేవమాహ. యత్తుమతం జీవత్పుత్రః పుత్ర నామ కర్మాదౌ న వృద్ధి శ్రాద్ధం, హోరీతీయే జన్మాదౌ ఇత్యాది శబ్దేన తత్రాప్రాప్తావపి - ఉద్వాహో పుత్ర జననే పిత్రేష్వాం సౌమికే మఖే, తీర్థ బ్రాహ్మణ అయాతే వదేతే జీవతః పిత్రః, ఇతి. మైత్రాయణీయ పరిశిష్టే - ఉద్వాహ ఏవ తస్యాపి సంహారాత్. ఏవం యత్ర సుతసంస్కారాది పదం తదప్యుద్వాహాది పరమేవ ఇతి. తన్ను, ఉద్వాహ పరస్య స్వవివాహ పరత్వస్యాపి సంభవాత్ పుత్ర వివాహ పరత్వే మానాభావాత్. (నామకర్మణి బాలానాం చూడాకర్మాదికే తథా, ఇత్యాదిభిః నిత్యశ్రాద్ధస్య చౌలాద్యం గత్యావగతో నిత్యానిత్య సంయోగ విరోధాచ్చ). అతో జన్మాదావపి సర్వ సంస్కార సంగ్రహః. తథా చ కార్యాయనః - స్వపితృభ్యః పితాదద్యాత్పుత్ర సంస్కార కర్మసు పిందానోద్వాహ నాత్రేషాం తస్యాభావేన తత్రమాత్. సుతానాం చౌలాది సంస్కారేషు పితా స్వ పితృభ్యః పిందాన్ శ్రాద్ధం, పిందదోఽచ హరత్రైషాం, ఇతి దర్శనాత్ ఉద్వాహనా ద్వివాహ పర్యంతం దద్యాత్. వివాహాశ్చ ప్రథమః. నాందీ శ్రాద్ధం పితా కుర్యాదాద్యేషాచి గ్రహిషుః. అతః ఊర్ధ్వం ప్రకూర్ణిత స్వయమేవతు నాందికం, ఇతి స్మృతేః తస్య పితరు భావేతత్రమాత్ - అసంస్కృతాస్తు సంస్కార్యా త్రాతృభిః పూర్వ సంస్కృతైః, ఇతియః కర్మక్రమస్తేన క్రమేణ క్షేప్త త్రాత్రాదిః దద్యాదితి చంద్రికాదయః. హోమాద్రిస్తు తస్య పితరు భావే యః పితృవ్య మాతులాదిః సంస్కూర్యాత్ తత్రమాత్ సంస్కార్యపితృక్రమార్థద్యాన్నతు స్వపితృభ్య ఇతి వ్యావఖ్యౌ. సమావర్త నస్యాపి వివాహ ప్రాచీన సుత సంస్కార్యాత్ పితైవ నాందీ శ్రాద్ధం కుర్యాత్. తదభావే క్షేప్తత్రాత్రాదిః తదభావే స్వయమేవ కుర్యాత్. ఉపనయనేన కర్మాధికారస్యజాతత్వాత్. ఏవమాద్య వివాహోఽ పీతి పృథ్వీచంద్రోదయ చంద్రికాదయః. మదన రత్నే ష్వేవం. యదాతు పితరిసన్యస్తే ప్రోక్షితే పతితేవా ధర్మార్థం తత్పుత్ర మన్యః సంస్కూర్వాత్రదా సంస్కార్యపిత్రః పితామహాదిభ్యోదద్యాత్. పితరోజనక స్వేజ్యాయా వద్రవత మనాహితం, సమాహిత వ్రతః పశ్చాత్ స్నాన్ యజేత పితామహాన్, ఇతి పృథ్వీచంద్రోదయే యమోక్తేః. జీవత్పుత్రకస్య విశేష మాహ కార్యాయనః - వృద్ధాతీర్థే చ సన్యస్తే తాతేవ పతితే తథా, యేభ్య ఏవ పితాదద్యాత్ తేభ్యో దద్యాత్స్వయం సుతః. యత్తు ఇచ్ఛాచ పరిశిష్టే - జీవత్పుత్రా సుత సంస్కారేషు మాతృమాతా మహాయోః కుర్యాత్ తస్యాం జీవన్యాం మతామహస్త్వైవ ఇతి, తతో తచ్చాఖీయానామేవేతి దిక్. స్మృతితత్వాది గౌడ గ్రంథేషు జీవన్మాతృకః పితామహ్యదిభ్యో వృద్ధాదద్యాత్, జీవంత మపిదద్యాద్వా ప్రేతాయాన్నదకే ద్విజః, ఇతి కార్యాయనోక్తేః. జీవేతస్మిన్ సుతాః కుర్యుః పితామహ్యః ససైవతు తస్యాం చైవతు జీవంత్యాం తస్యాః శ్వశూరేవేతి నిశ్చయః, ఇతి హోరీతోక్తే శ్చేత్సుక్షం. తస్మిన్ = భర్తృ దాక్షిణ్యాత్పాస్తు పూర్వోక్త స్య సపిందీకరణాది విషయత్వాత్. జీవేత్తుయది వర్గార్థస్యం వర్గంతు పరిత్యజేత్, ఇతి వచనాత్తదర్శస్య లోప ఏవేత్యాహుః. యత్తు చంద్రికాయాం పారస్పరః - నిషేక కాలేనోమేవ సీమంతోన్నయనే

తథా, క్షేయం పుంసవనే శ్రాద్ధం కర్మాంగం వృద్ధి వపుతత్, ఇతి. తత్ర గర్భాధానాదౌ కర్మాంగం జాతకర్మాధానుక్రమం వృద్ధి శ్రాద్ధం పృథగేవ వృద్ధి వదిత్యుక్తేః. గౌడ నిబంధే మాత్యే - అన్న ప్రాశేవ సీమంతే పుత్రోత్పత్తి నిమిత్తకే, పుంసవేచ నిషేకేచ నవవేశ్య ప్రవేశనే, దేవప్రతే జలాదీనాం ప్రతిష్ఠాయాం తదైవచ, తీర్థయాత్రా వృషోత్సర్గే వృద్ధి శ్రాద్ధం ప్రకీర్తితం.

అను! ఎంతదాకా పితరుల పూజను తండ్రి చేస్తాడో అంతవరకు సావధానంగా పుత్రుడవరించాలి, ఆ పితర పతన పితా మహులను పూజించాలి, అని పృథ్వీచంద్రోదయ మందు యముని వాక్కులకు విరోధంగా ఉంది. అపరార్కుడు కూడా - సమావర్తన మందు బ్రహ్మచారి స్వయంగానే నాందీ శ్రాద్ధాన్ని ఆచరించాలి, అని అన్నాడు. అందువల్ల మొదటిదే బాగుంది. బోవదేవుడు కూడా ఇట్లాగే అన్నాడు ఇట్లా తండ్రి బ్రతికున్నవాడు పుత్ర నామకర్మాదులందు వృద్ధి శ్రాద్ధం చేయరాదు, హోరీతీయ మందు జన్మాదులందు అనుచోట ఆది శబ్దంవల్ల అది వచ్చినా, ఉద్వాహము, పుత్ర జననము, పితరుల ఇష్టి, సోమయాగం, తీర్థము, బ్రాహ్మణుడు తటస్థించటం, ఈ ఆరింటియందు తండ్రి బ్రతికి ఉన్నవాడు, అని మైత్రాయణీయ పరిశిష్టమందు ఇట్లా వివాహ మందే అది ఉపసంహరింపబడింది అని చెప్పబడింది. ఇట్లా ఎక్కడ సుత సంస్కారాది పద ముందో అది కూడా ఉద్వాహోదపరమే, అని, ఏది అన్నారో, అది తప్పు ఉద్వాహపదము, తన వివాహ పరకం కూడా కావచ్చు, పుత్ర వివాహ పరకమే అనటంలో ప్రమాణం లేదు. పిల్లలకు నామకర్మయందు, చూడాకర్మాదిక మందు కూడ, అని మొదలగు వచనములతో నిత్యశ్రాద్ధము చొలాదులకు అంగమని తెలుస్తోంది. అప్పుడు నిత్య అనిత్య కర్మల సంయోగమై విరుద్ధ మౌతుంది కూడా. అందువల్ల జన్మాదులందు అనేది అన్ని సంస్కారములకు సంగ్రహము. కాత్యాయనుడిట్లా - తమ సుతుల సంస్కార కర్మ యందు తండ్రి, తన పితరులకై పిండములను వివాహ పర్యంతము ఇవ్వాలి. తండ్రి లేకపోతే సుతుడు అదే క్రమంలో పితరుల కివ్వాలి, అని. పుత్రుల చొలాది సంస్కారములందు తండ్రి తన పితరులకు శ్రాద్ధం పెట్టాలి. పిండమును పెట్టేవాడు, వీటి అంశమును హరించువాడు, అని కన్సిస్తు న్నందువల్ల ఉద్వాహనాత్ అనగా వివాహము వరకు, పెట్టాలి. వివాహము కూడా మొదటి వివాహమే. తొలి వివాహమందు బుధుడైన తండ్రి నాంది శ్రాద్ధము చేయాలి, తరువాత కొడుకు (రెండో వివాహంలో) నాందిని స్వయంగానే చేసుకోవాలి, అని స్మృతి. అతనికి తండ్రి లేకపోతే, తండ్రి చేసిన క్రమంలోనే. ముందు సంస్కారం పొందిన భ్రాతలు సంస్కారం కాని వారికి సంస్కారం చేయాలి, అని ఏ కర్తృ క్రమముందో, ఆ క్రమంతో పెద్ద అన్నలు మొదలగు వారు ఇవ్వాలి అని చంద్రికాదు లన్నాయి. పోమాద్రి మాత్రం అతనికి తండ్రి లేకపోతే, పితృవృద్ధుడు మాతులుడు మొ॥ వారు ఎవరు సంస్కారంచేయాలో, వారు ఆ క్రమంగా అనగా సంస్కరించవలసిన వాని

వివృతమంగా ఇవ్వాలి. కాని కర్త తన పితరుల క్రమంగా కాదు అని వ్యాఖ్యానించారు. సమావర్తనం కూడా వివాహం కన్న ముందు సుతునకు చేయవలసిన సంస్కారం కనుక తండ్రి నాందీ శ్రాద్ధం చేయాలి. తండ్రి లేకపోతే జ్యేష్ఠ భ్రాతాదులు, వారూ లేకపోతే స్వయంగానే నాంది ఆచరించాలి. ఉపనయనంతో కర్మాధికారం వచ్చింది కనుక. ఈ రకంగా తొలివివాహమందు కూడా, అని పృథ్వీ చంద్రోదయ, చంద్రికాదులన్నారు. మదనరత్న ముందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. ఒకవేళ తండ్రి సంన్యాసం చేస్తే, దేశాంతర గతుడైతేనో, పతితుడైతేనో, ధర్మముకొరకు అతని పుత్రుని మరొకరు సంస్కరించాలి, అప్పుడు సంస్కరించ తగిన వాని పితకు పితామహాదులకు ఇవ్వాలి. ఎంతవరకు తండ్రి పితరుల పూజ చేస్తున్నాడో, అంతవరకు సావధానుడై పుత్రుడు చేయాలి. ఆ తరువాత తన పితామహాదులను పూజించాలి, అని పృథ్వీచంద్రోదయముందు యమోక్తి. తండ్రి బ్రతికి ఉన్న వాని విషయంలో విశేషాన్ని కాత్యాయనుడిట్లా చెప్పాడు - తండ్రి సన్యసిస్తే, పతితుడైనా వృద్ధి శ్రాద్ధముందు తీర్థశ్రాద్ధముందు తండ్రి ఎవరికైతే శ్రాద్ధం పెట్టాడో, కొడుకు వారికే స్వయంగా శ్రాద్ధం పెట్టాలి, అని. బహుచ పరిశిష్టముందు ఇట్లా - తండ్రి బ్రతికి ఉన్నవాడు, తన పుత్రులకు సంస్కారం చేసేప్పుడు మాతృమాతామహుల శ్రాద్ధం చేయాలి. ఆమె బ్రతికి ఉంటే మాతామహునకే అని, అన్నమాట అది అశ్వలాయన శాఖ వారికే అని ఇకచాలు. స్మృతితత్వం, మొదలగు గౌడ గ్రంథములందు తల్లి బ్రతికి ఉన్నవాడు, వృద్ధి యందు, పితామహి మొదలగు వారికి ఇవ్వాలి. బ్రతికి ఉన్నా లేదా ప్రేతైనా అన్నదకములు ద్విజుడు ఇవ్వాలి, అని కాత్యాయనోక్తి. భర్త బ్రతికి ఉంటే, పితామహితో కూడా పుత్రులు చేస్తారు. ఆమె బ్రతికి ఉంటే, ఆమె అత్త చేస్తుంది, అని నిశ్చయము, అనే హరితోక్తి వల్లను అని చెప్పారు. తస్మిన్ అనగా భర్త అని. దాక్షిణాత్యులైతే ముందు చెప్పింది స పిండికరణాదుల విషయమన్నారు. బ్రతికి ఉంటే మొదటి వర్గం, ఆ వర్గాన్ని విడిచిపెట్టాలి, అని చెప్పటం వల్ల ఆ వర్గమునకు లోపమే అని అన్నారు. చంద్రికయందు పారస్కరుడిట్లా - నిషేక కాలం, సోమయాగం, సీమంతము, ఉన్నయనం, పుంసవనము వీనియందు శ్రాద్ధము కర్మాంగము అని గ్రహించాలి. దానిని వృద్ధి శ్రాద్ధంవలె ఆచరించాలి, అని ఏదన్నాడో అక్కడ గర్వాధానాదుల్లో కర్మాంగము. జాతకర్మార్థుల్లో ఐతే అన్నారు, వృద్ధి శ్రాద్ధము విడిగానే, వృద్ధిశ్రాద్ధమువలె అని చెప్పారు. గౌడ నిబంధముందు మత్స్యపురాణోక్తి ఇట్లా - అన్నప్రాశనము, సీమంతము, పుత్రోత్పత్తి నిమిత్తకమైనది, పుంసవనం, నిషేకం, నూతన గృహప్రవేశం, దేవప్రతం, జలాదుల ప్రతిష్ఠ, తీర్థయాత్ర, వృషోత్సర్గము వీనియందు వృద్ధిశ్రాద్ధము ఆచరించాలి, అని.

మూ॥ అత్యుభయ నిమిత్తానాం వృద్ధిత్యం, భావి నిమిత్తానామం గత్యం వృద్ధి శబ్దః తద్ధర్మాతి దేశార్థ ఇతి గౌడాః. అన్యేషు నిషేకాదౌ కర్మాంగ వృద్ధి శ్రాద్ధయోః నముపుయ

మాహుః. నాందీ త్రార్థ సంజ్ఞామా భయానుగతా. అధేతి కర్తవ్యతా -

వృద్ధమరాళః - మాలత్యాః శత పత్యావా ముల్లికాకుబ్జయోరపి, కేతక్యాః పాటలాయా, వాదేయా
మాలా, న లోహితాః త్రార్థేమాలా నిషేధ స్థాయ మపవాదః. తథా - సువేష భూషణై స్తత్ర
సాలంకారై స్తదానరైః, కుంకుమార్ధ్య నుతిప్రాంగైః భావ్యం సుబ్రాహ్మణైః సహ. ద్రియోఽపి సుస్వప్నధా
భూతా గీతవృత్త్యాది పార్శ్వికాః. హేమాద్రౌ బ్రహ్మండే - కుశస్థానేషు దూర్వాః స్వః మంగళస్యాభి
వృద్ధయే, కుశాఅపి పక్ష్యంతే. భండోగపరిశిష్టే - ప్రాతరామంత్రితాన్ విప్రాన్
యుగ్మానుభయతప్తధా (ఉపవిశ్యకుశాన్ దద్యాత్ ఋజునైవహి పాతితాన్) ఉభయతః దైవేపితృచ.
నైశ్వదేద్యోవిప్రా, పిత్రాదీనామేకైకస్య ద్యౌర్వావితి వింశతిః, త్రికేవా ద్యావిత్యుష్టైవిప్రాః. అత్ర
విప్రాలోకేస్త్రయోఽపి భోజ్యాః ఇత్యాహ పరాశ్రే వృద్ధ పసిప్తః. మాతృత్రార్థేను విప్రాణామలాభే
పూజయేదపి, పతిప్రత్యానితా భవ్యయోషితోఽభైకులోద్భవాః. మాతృత్రికే, చతస్రఃమాతామహీత్రికే
చేత్యుష్టై వితి హేమాద్రిః. అత్రపితృ ప్రాజ్ఞముఖాః విప్రాః పాద్యే పితృ చతురస్రం మండల మితి
జయంతః. హేమాద్రౌ బ్రాహ్మ - విప్రాన్ ప్రదక్షిణావర్తం ప్రాజ్ఞముఖానుప వేశయేత్. భండోగ
పరిశిష్టే - గోత్ర నామభి రామంత్ర్య పితృభ్యోఽర్ఘ్యం ప్రదాపయేత్, నాత్రాపసవ్యకరణం న
పితృం తీర్థమివ్యతే. త్యేష్టోత్తర కరాన్యుగ్మాన్ కరాగ్రాగ్ర పవిత్రకాన్, కృత్నార్ఘ్యం సంప్రదాతవ్యం
నైకకస్పృత దీయతే. పిత్రాదేర్వా ద్యౌవిప్రాతయోః దక్షిణ హస్తౌ సంయోజ్య ప్రథమోపవేశిత
విప్రకరోపరి తంత్రేణద్యయోరర్ఘ్యం దద్యాదిత్యర్థః. బహ్వాచ కారికాయాంతు - దత్తార్ఘ్యాదేకదేశః
స్వాదర్ఘ్యదానం ప్రతిద్విజం, ఆవృత్తిరపి మంత్రస్య ప్రతి బ్రాహ్మణ మివ్యతే. ప్రతిద్విజం పృథక్కుర్వాన్న
వీత్యర్ఘ్యాను మంత్రణం, ఇత్యుక్తం. మధుమద్వితి యస్తత్ర త్రిర్దపోఽశితు మిచ్ఛతాం
గాయత్ర్యసంతరం స్తోత్రం మధుమంత్ర విపర్జితం, నచాశ్చన్స్త్ర జపేదత్ర కదాచిత్పితృ సూక్తకం.
తథా - సంపన్నమితి తృప్తాః స్థ ప్రశ్నస్థానే విధీయతే, సుసంపన్నమితి ప్రోక్తే శేషమన్నం నివేదయేత్.
అక్షయ్యౌ దక్షదానం చ అర్ఘ్యదానపదివ్యతే, షష్టైవ నియతం కుర్యాన్న చతుర్థా కదాచన.
చంద్రోదయే బ్రాహ్మ - పతేచ్ఛకువి నూక్తంతు సన్నీ సూక్తం కుభం తథా, నాందీముఖాన్ పితృన్
భక్త్యా సాంజలిశ్చ సమాహ్వాయేత్. తథా - శాల్యన్నం దధిమధ్యక్షం బదరాణి యవాం స్తథా,
మిశ్రీకృత్వాతు చతురుః పిందాన్ శ్రీఫల సన్నిభాన్, దద్యాన్నాందీముఖేభ్యశ్చ పితృభ్యో విధి పూర్వకం,
ద్రాక్షామలక మాలా నియవాంశ్చ వినియోజయేత్. తాన్యేవ దక్షిణార్థంతు దద్యాద్విషేష సర్వదా.
తత్రైవ చతుర్వింశతిమతే - ద్యౌర్వా చాభ్యుదయే పిందావేకైకస్మి వినిక్షిపేత్, ఏకం నామ్నాం
పరం తూక్షీం దద్యాత్పిందాన్ పృథక్ పృథక్. పసిప్తః - ప్రాజ్ఞముఖో దేవతీర్థేన ప్రాకూలేషు
కుశేషు చ, దత్తాపిందాన్న కుర్వీత పిండ పాత్ర మధోముఖం. నాందీముఖేభ్యః పితృభ్యః స్వాహాతివా
పిండదాన మంత్ర ఇతి వృత్తిః. అత్ర పిందాః కృతాకృతా ఇత్యుక్తం తత్రైవ భవిష్యే - పిండ
నిర్వపనం కుర్యాన్నవా కుర్యాద్విచక్షణః. వృద్ధి త్రార్థే మహాబాహూ కులధర్మానవేక్ష్యతు. భాగలేయః
అగ్నోకరణం అర్ఘ్యం వాఽవాహనం చావనేజనం, పిండత్రార్థే ప్రకుర్వీత పిండహీనే విపర్జతే.
తేనాత్ర భోజనస్త్వేవ ప్రధానత్యాత్ యది విప్రస్య వసునం తదా తస్యైవ పార్వణస్య పునరావృత్తి
రితి సిద్ధం. అత్రసంకల్పేవిశేషః ప్రయోగపారిజాతే సంగ్రహే - శుభార్థే ప్రథమాంతేన వృద్ధౌ

సంకల్ప మాచరత్, నషస్త్వాయదివా కుర్యాత్ మహాదోషోఽభి జాయతే. నామగోత్రాది నిషేధోఽప్యుద్రేవ నమ సపిండక శ్రాద్ధే ఇతి ప ఏవ.

అను॥ ఇక్కడ నిమిత్తం గతించిన వానికైతే వృద్ధి శ్రాద్ధము, భావి నిమిత్తకమైతే అంగత్వము. వృద్ధి శబ్దము అధర్మముల అతిదేశం కొరకే అని గొడులన్నారు. ఇతరులకైతే నిషేధాదులందు కర్మాంగము మరియు వృద్ధి శ్రాద్ధములకు సముచ్చయమును చెప్పారు. నాందీ శ్రాద్ధమును సంజ్ఞమాత్రం రెంటిలోనూ అనుసరించేది (వచ్చేది). ఇక చేయాల్సినది. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు వృద్ధపరాశరుడిట్లా - మాలతి, తామర, మల్లె, కుబ్జము, మొగిలి, పాటలము వీని మాలలను అర్పించాలి. ఎర్రని మాలలను ఇవ్వరాదు, అని శ్రాద్ధ మందు మాలల నిషేధమునకు ఇది అవవాదము. అట్లాగే - నరులు మంచివేషము, భూషణములు అలంకారములు, కుంకుమాదులు అవయములకు పూసుకొని ఉండాలి. శ్రాద్ధమందు మంచి బ్రాహ్మణులతో సహా ఉండాలి. స్త్రీలు కూడా గీత, నృత్యాదులతో హర్షితులై మగవారిలాగే అలంకరించుకొని ఉండాలి. పోహాద్రియందు బ్రహ్మాండోక్తి ఇట్లా - కుశముల స్థానమందు దూర్వులు ఉండవచ్చును, మంగళాభివృద్ధి కొరకు, అని. కుశలను కూడా చెప్పారు, ముందు. ఛందోగ పరిశిష్ట మందిట్లా - ప్రొద్దున, రెండు వైపుల ఆమంత్రణ చేసిన ఇద్దరేసి విప్రులకు కూర్చోవటానికి, వంగిన వానిని, కుశలను ఋజువుగానే ఇవ్వాలి, అని. ఉభయతః అనగా దైవ పితృ కార్యములందు వైశ్వదేవులకై ఇద్దరు విప్రులు, పిత్రాదులకు ఒక్కొక్కరికి ఇద్దరేసి చొప్పున ఇరువది మంది ముగ్గురికైతేనే ఇద్దరేసి చొప్పున అని ఎనిమిది మంది విప్రులు. ఇక్కడ విప్రులు లభించని పక్షంలో స్త్రీలను కూడా భుజింప చేయవచ్చు, అని అపరార్థమందు వృద్ధ వసిష్ఠుని వచనముంది. మాతృశ్రాద్ధమందు బ్రాహ్మణులు లభించని పక్షంలో, పతి పుత్రులతోకూడిన, యోగ్యమైన మంచికులములో జన్మించిన ఎనిమిది మంది స్త్రీలను భుజించాలి కూడా, అని. మాతృత్రిక మందైతే నలుగురు మాతామహిత్రికమందైతే కూడా ఎనిమిదిమంది అని పోహాద్రి అన్నాడు. ఇక్కడ పితరుల శ్రాద్ధమందు తూర్పుముఖంగా బ్రాహ్మణులుండాలి. పితరులకు పాద్య మండలము చతుర్థస్రము అని జయంతుడు అన్నాడు. పోహాద్రి యందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - బ్రాహ్మణులను ప్రదక్షిణ క్రమంగా తూర్పుముఖంగా కూర్చోబెట్టాలి, అని. ఛందోగ పరిశిష్ట మందిట్లా - గోత్ర నామములతో ఆ మంత్రణ చేసి (చెప్పి) పితరులకు అర్ఘ్యమివ్వాలి. ఇక్కడ అపసవ్యం లేదు. పితృ తీర్థములేదు, అని. ఇద్దరేసి బ్రాహ్మణులలో పెద్దవాని చేతిని పైన ఉంచి, వారి కరాగ్రములందు పవిత్రల (దర్భ) అగ్ర భాగముంచి అర్ఘ్యమివ్వాలి. ఇక్కడ ఒక్కొక్కరికి విడిగా ఇవ్వరు. పిత్రాదులకై ఇద్దరేసి బ్రాహ్మణులు. వారి కుడిచేతులు కలిపి మొదలు కూర్చోబెట్టిన బ్రాహ్మణుని చేతిమీద తంత్రంగా ఇద్దరికి అర్ఘ్యమివ్వాలి అని అర్థము. బహ్వచ కారికయందైతే - ఇచ్చే అర్ఘ్యంలో ఒక భాగము అర్ఘ్యదానము ప్రతి బ్రాహ్మణునికివ్వాలి. మంత్రము ఆవృత్తి కూడా ప్రతి బ్రాహ్మణునికి

చెప్పాలి. ప్రతి బ్రాహ్మణునకు విడిగా నివీతిగా అర్హును మంత్రము చేయాలి, అని చెప్పారు. భోజనం చేయటానికి ఇష్టపడితే, అక్కడ మధుమధు, అనేమంత్రాన్ని మూడుమార్లు జపించాలి. గాయత్రి తరువాత స్తోత్రము, మధు మంత్రము లేకుండా ఉండాలి. వాళ్ళు తింటుండగా, ఎప్పుడూ పితృసూక్తమును అక్కడ చదువరాదు. అట్లాగే - సంపన్నం అని తృప్తాః స్థః అని ప్రశ్నించాలి. సుసంపన్నం అని బ్రాహ్మణులన్నాక శేషమన్నం ఏం చేయాలి అని అడిగితే నివేదించండి అని అంటారు, అని. అక్షయ్య ఉదకదానము, అర్హదానం వలె చెప్పబడింది. షష్ఠీ విభక్తినే తప్పక వాడాలి. చతుర్థి విభక్తిని వాడరాదు ఎప్పుడూను. చంద్రోదయ మందు త్రాహోక్తి ఇట్లా - శకుని సూక్తాన్ని పఠించాలి. అట్లాగే శుభ స్వస్తి సూక్తములు శభకరమైంది. నాందీ ముఖులైన పితరులను భక్తితో చేతులు జోడించి ఆహ్వానించాలి, అని. అట్లాగే - శాల్యన్నము, పెరుగు, తేనె, రేగుపండు, యవలు వీటిని కలగలిపి, మారేడు పండుతో సమానమైన నాలుగు పిండములు చేసి నాందీ ముఖులైన పితరులకు విధి పూర్వకముగా ఇవ్వాలి, ద్రాక్ష ఉసిరి, మూలములు (గడ్డలు) యవలు వీనిని ఉపయోగించాలి (పిండములకు నివేదించాలి). వానినే దక్షిణ కొరకు ఎప్పుడూ విప్రులకు ఇవ్వాలి. అక్కడే చతుర్వింశతి మత మందిట్లా - అభ్యుదయ శ్రాద్ధమందు ఒక్కొక్కరి కొరకు రెండేసి పిండాలను పెట్టాలి. ఒకటి పేరుతో రెండవది మౌనంగా, పిండాలను విడివిడిగా పెట్టాలి, అని. వసిష్ఠుడిట్లా - తూర్పుముఖంగా దేవతీర్థంతో తూర్పు ముఖంగల కుశలపై పిండములపెట్టి (వంపు), పిండపాత్రమును అధోముఖము చేయరాదు, అని. నాందీముఖులైన పితరులకు స్వాహా అని పిండదాన మంత్రము, అని వృత్తి కారుడన్నాడు. ఇక్కడ పిండములు చేయాలి, చేయొద్దు అని అక్కడే భవిష్యమందిట్లా చెప్పారు - బుద్ధిమంతుడు పిండ నిర్వపనము చేయాలి, చేయకున్నారే. ఓ మహాబాహు, కులధర్మాన్ననుసరించి వృద్ధి శ్రాద్ధమందు ఇట్లా, అని. ఛాగలేయుడిట్లా - అగ్నేకరణము, అర్హము, ఆవాహనము, అవనేజనము (పాదప్రక్షాళనం) వీనిని పిండ శ్రాద్ధమందు చేయాలి, పిండములేనిచోట చేయరాదు, అని. అందువల్ల ఇక్కడ భోజనమే ప్రధానమైనందువల్ల ఒకవేళ బ్రాహ్మణుడు వమనం చేసుకుంటే అప్పుడు ఆపార్వణమే తిరిగి ఆ వృత్తి చేయాలి, అని సిద్ధించింది. ఇక్కడ సంకల్పమందు విశేషము ప్రయోగ పారిజాతమందు సంగ్రహోక్తి ఇట్లా ఉంది - వృద్ధియందు, శుభమును కోరేవాడు ప్రథమా విభక్తి అంతముగా సంకల్పం చెప్పాలి. షష్ఠీ విభక్తితో చేయరాదు. ఒకవేళ చేస్తే గొప్ప దోషం కల్గుతుంది, అని. నామగోత్రాది నిషేధము కూడా ఇక్కడే, సపిండక శ్రాద్ధమందు కాదు అని అతడే చెప్పాడు.

మూ॥ అత్తాయంత్రముః. నాందీ శ్రాద్ధే దైవేక్షణః క్రియతామి తిద్వో యుగపన్ని మంత్ర్య ఓం తథేతి విప్రాభ్యాం యుగపదుక్షే ప్రాప్నుతాం భవంతౌ ప్రాప్నువావ ఇతి వైశ్వ దేవవత్సిత్యేన ద్విపచనాంతేన, విప్రద్వయే ప్రయోగం కుర్యాత్. ఆపాతాగ్నిస్తవ హేమాద్రౌ బ్రాహ్మ

- యోగైశ్వర్య విద్యమానేపి వృద్ధౌ పిందాన్న నిర్వపేత్, పతంతి పితరన్తస్య సరకేపచవచ్చతే. బహ్వాచ పరిశిష్టే - ద్వంద్వే పవిత్రే, పవిత్రాణి చత్వారి. శన్నో దేవీరిత్యమ మంత్రితామ యవానావపతి. యవోఽసి సోమదేవత్యోగోసవో దేవ నిర్మితః, ప్రతనవద్భిఃప్రతః పుష్ట్యా నాందీముఖాన్ పితౄ నిమాన్ లోకాన్ప్రీడాహినః స్వాహాతి స్వాహార్హ్వాః ఇతి పృచ్ఛతి. విశ్వేదేవా ఇదం వోఽర్ఘ్యం నాందీ ముఖాః పితర ఇతి యథా లింగ మర్ఘదానం గంధాదిదానం ద్విర్వి పాణౌ హోమోఽగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వాహో, సోమాయ పితౄమతే స్వాహో, ఇతి. అతోదేవా అనంతనుః ఇత్యంగుష్ఠ గ్రహణం పాపమానీః శంపతీరైంద్రీర ప్రతిరథం చ శ్రావయేత్. మథువాతే త్వం స్థానే ఉపాస్మై గాయతేతి పంచ మధుమతీః శ్రావయే దక్షన్న మీమదంతేతి చ వ్యంభుత్త శేషేక్షకకస్య ద్వంద్వే పిందౌ దద్యాదితి. చంద్రికాయాం వృద్ధ వనీష్ఠః - త్వద్ ప్రశ్నేతు సంవన్మం దైవేచిత మిత్యపి, దధికర్మంధు మిత్రాశ్చ పిందాః కార్యాః యథా క్రమం. కాత్యాయనః - త్యమూచ వాజినం, ఇతి విప్రాంశ్చైవ విసర్జయేత్. నాందీముఖాః పితరః పీయంతాం, ఇత్యక్షయ్యస్థానే స్వధాం వాచయిష్య ఇత్యస్థస్థానే, నాందీముఖాన్ పితౄన్ వాచయిష్యే, ఇతి సస్వధాం ప్రయుంజీతేతి. అత్ర సాగ్ని రనగ్నిర్యా అదౌ వైశ్వదేవం కుర్యాత్. అదౌ వృద్ధే క్షయే చాంతే మధ్యే శ్రాద్ధేతు పార్శ్వతే, ఏకాద్విద్వే నివృత్తేతు వైశ్వదేవో విధీయతే. ఇత్యా శార్కే శాంఖాయన పరిశిష్టాత్. హేమాద్రోతు - శేషమన్న మమజ్ఞాప్య వైశ్వదేవ క్రియాంతతః, శ్రాద్ధాన్ని శ్రాద్ధశేషేణ వైశ్వదేవం సమాచరేత్, ఇతి చతుర్వింశతి మతం నాందీ శ్రాద్ధే వ్యంతే వైశ్వదేవ ఉక్తః. బహ్వాచానామపి వృత్తాలోచనాత్తైవ. పూరోక్షం తుయేషాం పరిశిష్టం తద్విషయమన్య విషయం వాక్తేయం. అత్ర శ్రాద్ధాంగతర్కణం నేత్యక్షం ప్రాక్. ఇతి వృద్ధి శ్రాద్ధం.

అను॥ ఇక్కడ క్రమమిట్లా - నాందీ శ్రాద్ధమందు దైవకర్మయందు ఇద్దరు బ్రాహ్మణులను ఒకేసారి దైవేక్షణః క్రియతాం అని నిమంత్రణ చేసి, ఓంతథా అని విప్రులిద్దరు ఒకేసారి చెప్పక మీరు ప్రాప్నుతాం అనగా వారు పొందాము అని అనాలి ఇది వైశ్వదేవ మందు. అట్లాగే పితృకర్మ యందు కూడా ద్విపచనాంతంగా ఇద్దరు విప్రులయందు ప్రయోగం చేయాలి. అపితాగ్నియైతే హేమాద్రియందు బ్రహ్మపురాణోక్తి ఇట్లా - అగ్ని ఉన్నప్పటికి వృద్ధి శ్రాద్ధమందు ఎవడు పిండ నిర్వాపం చేయడో, వాని పితరులు సరకమందు పడుతారు. వాడు సరకమందు వందబడుతాడు, అని. బహ్వాచ పరిశిష్టమందిట్లా - పవిత్ర మందు రెండు దర్బలు, పవిత్రలు నాలుగు. శన్నో దేవీః అను మంత్రంతో అను మంత్రణ చేశాక యవలను చల్లుతాడు. యవోఽసి....నః స్వాహో (నీవు యవపు, సోమదేవతాకమవు. స్వర్గంలో పుట్టావు, విష్ణు నిర్మితవు జలంతో కలిసిన దానివి. నీ సామర్థ్యంతో నాందీముఖులైన పితరులను మా ఈ లోకములతో ప్రసన్నులను చేయి స్వాహా) అని స్వాహార్థములు అని అడుగుతాడు. విశ్వేదేవులార ఇది మీ అర్ఘ్యము, నాందీ ముఖులైన పితరులార ఇది, అని లింగాన్ని (స్త్రీ, పురుష) అనుసరించి చెప్తూ అర్ఘ్యము, గంధాదులు దానం చేయాలి రెండేసి మార్లు. చేతియందు (అగ్నికరణ) హోమం అగ్నయే కవ్య వాహనాయ స్వాహో, సోమాయ

పితృమతే స్వాహా, అని. అతోదేవాః అవంతునః అనుమంత్రంతో అంగుష్ఠ గ్రహణము చేయాలి. పవమాన సూక్తములు, శంపతీ, రైంద్రీః మంత్రములు అప్రతిరథమంత్రములు (ఆతుః శిశానో..... అనాధ్యప్త్యాయధానధ 12) విన్పించాలి మధువాతా అనే ఋక్ స్థానంలో ఉపాస్త్రేగాయత అను ఐదు మధుమతి మంత్రముల విన్పించాలి. అక్షన్న మీ మదంత అను ఆరవ మంత్రం కూడా, భుక్తశేషంతో ఒక్కొక్కరికి రెండేసి పిండములివ్వాలి, అని. చంద్రికయందు వృద్ధ వసిష్ఠుడిట్లా - తృప్తి ప్రశ్నమైతే సంపన్నం, అని దైవమందైతే రుచితం, అని కూడా అడుగొచ్చు. పెరుగు, రేగు పండ్లు కలిపి యథాక్రమంగా పిండాలు చేయాలి, అని. కాత్యాయనుడిట్లా - తృమాష వాజినం, అను మంత్రంతో బ్రాహ్మణులను విసర్జన చేయాలి, అక్షయ్య స్థానమందు, నాందీ ముఖులైన పితరులు ఆనందించని అని, స్వధాం వాచయ్యే అనే ధాని స్థానంలో నాందీ ముఖులైన పితరులను వాచయ్యే, అని, చెప్పాలి. స్వధాంను ప్రయోగించరాదు, అని. ఇక్కడ సాగ్నికుడైనా, నిరగ్నికుడైనా తొలుత వైశ్వుదేవం చేయాలి. వృద్ధి శ్రాద్ధమందు తొలుత, క్షయ శ్రాద్ధమందు అంతంలో, పార్వణ మందు శ్రాద్ధ మధ్య మందు, ఏకోద్దిష్టం ఆయ్యాక, వైశ్వు దేవము విధించబడింది, అని ఆశార్క మందు శాంఖ్యాయన పరిశిష్ట వచనంవల్ల తెలుస్తోంది. హోమాద్రి యందైతే - బ్రాహ్మణుల అనుజ్ఞ పొంది, శేష అన్నమును గ్రహించి అప్పుడు వైశ్వుదేవం ఆచరించాలి. శ్రాద్ధాన్న మందు శ్రాద్ధ శేషంతో వైశ్వుదేవం ఆచరించాలి, అని. నాందీ శ్రాద్ధమందు కూడా చివర వైశ్వుదేవం చెప్పబడింది, చతుర్వింశతి మతమందు బహుచులకు కూడా వృత్తి ఆలోచన వల్ల అట్లాగే జెతుంది. (మృతోద్దేశ్యక ద్రవ్య త్యాగః శ్రాద్ధం అని). ముందు చెప్పినదైతే ఎవరికి పరిశిష్టము యందు ఉందో వారి విషయము, లేదా ఇతర విషయము అని గ్రహించాలి. ఇక్కడ శ్రాద్ధాంగ తర్పణము లేదు, అని ముందు చెప్పాము, అని వృద్ధి శ్రాద్ధము.

మూ॥ అథజవత్పితృక శ్రాద్ధం. తత్రానేక పక్షాః దృశ్యంతే జీవంతం పితరం భోజయిత్వా పరయోః శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యేకః. హోమాంతమేవ కుర్యాదిత్యన్యః. హోమాంతః పితృ యజ్ఞః స్వాశ్లేషేపిత రిజానతః. పితరం భోజయిత్వా వా పిందౌ నివృణుయాత్పరౌ, ఇతి యజ్ఞ పారోక్ష్యేయది జవత్పితా నదద్యాదహోమాత్పుత్వా విరమేత్, ఇత్యాపస్తంబోక్తేశ్చ. జీవతాం పిందానగ్నౌ హత్వా వరేభ్యః దేయం ఇత్యపరః. జాహయాశ్లేషేభ్యః, ఇత్యాశ్వలాయనోక్తేః. జీవతామజీవతాం చ పిండదానమితీతరః. జీవతా మజీవతాంవాదే యమే వేది హిరణ్య కేతురితిని గమాత్. తస్మాజ్జీవత్పితా కుర్యాద్వాఙ్మమేవ న సంశయః. ఇతి భవిష్యోక్తేః ద్వాఙ్మమే వేత్యన్యః ఏతేపక్షాః కలౌనిషిద్ధాః. ప్రత్యక్ష మర్చనం శ్రాద్ధే నిషిద్ధం మనుర బ్రహ్మిన్, పిండ నిర్వపణం చాపి మహాపాతక సమ్మితం, ఇతి పృథ్వీచంద్రోదయే భవిష్యోక్తేః. చంద్రికాప్యేవం. తస్మాత్పితరి జీవతి శ్రాద్ధానారంభ ఏవేత్యేకః పక్షః. సపితుః పితృకృత్యేషు అధికారోన విద్యతే, ఇతి కాత్యాయనోక్తేః. జీవే పితరినైపుత్రః శ్రాద్ధ కాలం వివర్ణయేత్, ఇతి హరీతోక్తేశ్చ. పితుః పిత్రాదిభ్యో దద్యాదితి సిద్ధాంతః. త్రియమాణేతు పితరి పూర్వేషా మేవ నిర్వపేత్, ఇతి మనూక్తేః. పితుః పితృభ్యోవా దద్యాత్ సపితేత్య పరాశ్రుతిః

ఇతి కాత్యాయనోక్తేశ్చ. అయంబహు సమ్మతః పక్షః అన్యేతు శాఖాభేదసజ్జేయాః. ఏవం జీవన్మాతా మహానాప్యహాన కార్యం. మాతామహానామప్యేవం శ్రాద్ధం కుర్యాద్విపక్షణః, మంత్రోహాన యథా న్యాయం తేషాం మంత్ర వర్జితం, ఇతి విష్ణుక్తేః ఏవం మంత్రాధికస్యాపి తథా మాతామహాదితే. ఇతి పృథ్వీ చంద్రోదయే అగ్ని పురాణాచ్చ పితరీజీవతి స్వమాతరి మృతాయామపి పితరేవ మాతృమాతా మహాయోః కుర్యాత్. యేభ్య ఏవపితాదద్యాత్ ఇతి వక్ష్యమాణ వచనాత్, ఇతి పితామహ చరణాః. మదనరత్నేతు - జీవత్పితాస్వ మాతృ మాతా మహాయోర్దద్యాత్ ఇష్టుక్తం. కాలాదర్శేష్యేవం. పృథేతు పితరీ జీవన్మాతృకః పితామహ్యోదిభ్యో వృద్ధౌ దద్యాదితి స్మృతి తత్వాది గౌడగ్రంథాః.

అను॥ జీవత్పితృక శ్రాద్ధము. ఇక్కడ అనేక పక్షములు (భేదములు) కన్పిస్తున్నాయి. బ్రతికున్న తండ్రికి భోజనం పెట్టి, ఇతరులకు పై ఇద్దరికి శ్రాద్ధం పెట్టాలి, అని ఒకడన్నాడు. హోమాంతం వరకే చేయాలి, అని మరొకడన్నాడు. తండ్రి బ్రతికున్నట్లుగా తెలిస్తే పితృయజ్ఞం హోమాంతము వరకే లేదా తండ్రికి భోజనంపెట్టి, ఆపై ఇద్దరికి పిండ నిర్వాపం చేయాలి, అని యజ్ఞ పార్శ్వోక్తి బ్రతికున్న తండ్రి ఇవ్వని పక్షంలో, హోమం వరకు చేసి విరమించాలి, అని ఆపస్తంబోక్తి కూడా. బ్రతికిన వారి పిండములను అగ్నిలో హోమంచేసి, ఆపై వారికి పిండము లివ్వాలి, అని మరొకడు, జీవించినవారికై హోమంచేయాలి, అని ఆశ్వలాయనోక్తి. బ్రతికిన వారికైనా, బ్రతికిలేనివారికైనా పిండదానము అని ఇతరుడన్నాడు. జీవించి ఉన్న వారికి లేకపోయిన, వారికైనా ఇవ్వాలిందే, అని హిరణ్యకేతు వన్నాడు, అని నిగమోక్తి. అందువల్ల బ్రతికున్న తండ్రి ఇద్దరికే చేయాలి, అనుమానంలేదు, అని భవిష్యోక్తి కనుక ఇద్దరికే అని ఇతరుడన్నాడు. ఈ పక్షములు కలిలో నిషిద్ధమైనవి. శ్రాద్ధమందు ప్రత్యక్షంగా పూజ నిషిద్ధము అని మనువన్నాడు, అని. పిండ నిర్వాపము కూడా మహా పాతకంతో సమానమైంది, అని. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు భవిష్యోక్తి. చంద్రిక కూడా ఇట్లాగే చెప్పింది. అందువల్ల తండ్రి బ్రతికి ఉండగా శ్రాద్ధం మొదలు పెట్టకపోవటమే మంచిది, అని ఒక పక్షము. తండ్రి గల వాడికి పితృకృత్యములందు అధికారం లేదు అని కాత్యాయనోక్తి. తండ్రి బ్రతికున్నప్పుడు పుత్రుడు శ్రాద్ధకాలాన్ని విడిచిపెట్టాలి, అని హరీతోక్తి కూడా. తండ్రిగారి తండ్రి మొదలగు వారికి ఇవ్వాలి అని సిద్ధాంతము. తండ్రి బ్రతికుండగా పూర్వమైన వారికే (ఇద్దరికే) నిర్వాపము, అని మనూక్తి. తండ్రిగలవాడు, తండ్రిగారి తండ్రి మొదలగు వారికి ఇవ్వాలి అని మరో శ్రుతి, అని కాత్యాయనోక్తి కూడా. ఇది చాలా మందికి నచ్చిన (అంగీకరించిన) పక్షము. ఇతరమైనవి శాఖాభేదంగా అని గ్రహించాలి. ఈ రకంగా మాతామహుడు బ్రతికున్న సందర్భంలోనూ, ఊహతో చేయాలి. మాతామహులకు కూడా ఈ రకంగా బుద్ధిమంతుడు శ్రాద్ధమాచరించాలి. యథాన్యాయముగా, మంత్రముల ఊహతో, ఇతరులకు మంత్రములు లేకుండా, అని విష్ణుక్తి. ఈ రకంగా మంత్రాదులకు కూడా

అట్లాగే మాతామహాదులందు చేయాలి, అని వృద్ధీశచంద్రోదయమందు అగ్నిపురాణ వచనం ఉంది. తండ్రి బ్రతికి ఉండగా తమ తల్లి మరణిస్తే, తండ్రిగారి మాతృమాతా మహాలకు శ్రాద్ధం చేయాలి. తండ్రి ఎవరికిస్తాడో వారికే పుత్రుడివ్వాలి అని చెప్పబోయే వచనాన్ననుసరించి అని పితామహ చరణులు అన్నారు. మదనసర్వమందైతే - తండ్రి బ్రతికున్నవాడు, తనతల్లికి, మాతామహాలకు ఇవ్వాలి, అని ఉంది. కాలాదర్శమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. తండ్రి చనిపోగా తల్లి బ్రతికి ఉన్నవాడు పితామహి మొదలగు వారికి వృద్ధియందు ఇవ్వాలి అని స్మృతి తత్వాదిగౌడ గ్రంథములంటున్నాయి.

మూ॥ దాక్షిణ్యాత్మాస్తు - పితృవర్గే మాతృవర్గే తథా మాతామహస్య చ జీవేత్తు యది వర్గాద్ధాః తం వర్గంతు పరిత్యజేత్, ఇతి వచనాత్ తదర్హత్యాగ ఏవేత్వాహః. ఏవం పరిత సస్యస్థ పితృకాదేరపి క్షేయం. వృద్ధాతీర్థే చ సంస్యస్తే తాతే చ పతితే సతి, యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యో దద్యాత్స్వయం సుతః, ఇతి షట్ త్రింశన్మతాత్. సంస్యస్తే జీవతీత్యర్థః. మృతేతు సంస్యస్తే తదాద్యేవదేయం. మృతేఽపి సరేభ్య ఏవేతి గౌడాః. కాత్యాయనోఽపి - బ్రాహ్మణా దిపాతే తాతే పతితే సంగవర్జితే, వ్యుత్తమాచుమృతే దేయం యేభ్యఏవ దదాత్యసౌ. అయంచ సంస్యస్త పిత్రా దేర విశేషాత్ సర్వశ్రాద్ధేఽధికారః ఏతత్త్రిదండి పరం. ఏకాదశామ పార్వణ వార్షికా ద్యపి తస్యైవ. అపాన్యే కాదనే ప్రాప్తే పార్వణంతు నిధియతే, ఇత్యుక్త్వా త్రిదండ గ్రహణాదేవ ప్రేతత్వం నైవజాయతే, ఇత్యుషస సావిశేషోక్తే. బ్రాహ్మణాదిపాతే ఇత్యాది నిషేధస్తు ఏకదందాదిపరఃఅతః పరమహంసానాం వార్షికాదిక మపివ కార్యమితి శూలపాణి శ్రాద్ధ తత్త్వాదయో గౌడ గ్రంథాః. ఇదమేవ యుక్తం. యుక్తు హేమాద్రౌ కౌండిన్య - దర్శశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధం చావర పక్షకం, నజీవత్పితృకః కుర్యాత్తిరి తర్హణమేవన, ఇతి, తత్ సంస్యస్త పిత్రాద్యతి రిక్త విషయం. మైత్రాయణీయ పరిశిష్టే - ఉద్వాహ పుత్ర జనవే ప్రైత్యేష్ట్యాం సౌమికే మథే, తీర్థే బ్రాహ్మణ ఆయాతే షడేతే జీవతః పితుః . తత్రైవ - మహానదీషు సర్వాసు తీర్థేషు చ గయామృతే జీవత్పితృకే కుర్వీత శ్రాద్ధం పార్వణ ధర్మవత్. గయామృతే ఇతి మాతృవ్యతిరిక్త విషయం అన్యష్టక్యం గయాప్రాప్తౌ సత్త్వాం యచ్చమృతేఽపాని, మాతుః శ్రాద్ధం సుతః కుర్యాత్పి తర్హపిచ జీవతి ఇతి తత్రైవోక్తే. గయాప్రాప్తౌ ప్రాసంగిక్యాం, గయాం ప్రసంగతో గత్వా మాతుః శ్రాద్ధం సమాచరేత్, ఇతి వచనాత్. తేన మృతమాతృకో గయాయాం తత్పార్వణ ముత్తరం కుర్యాత్. తజ్జీవనేతు తీర్థశ్రాద్ధ మపివేతి కాలాదర్శ స్మృతి దర్శనాదయః. అన్యేషు గత్వా శ్రాద్ధం నేతి నిషేధార్థః. సామాన్యతః ప్రాప్తం తీర్థ శ్రాద్ధం భవత్యేవ గయాయా మిత్యాహః. యదాపితుః ప్రతినిధిత్యేన గయాయాతి, తదా యజమానస్య పితృపితామహ ప్రపితామహ ఇత్యేవం శ్రాద్ధం. తత్ర స్వమాతుః పితృపతీత్యే నైకోద్దిష్టం కృత్వా మాతృత్యేన పునః పార్వణం కుర్యాదితి త్రిష్టబీసేతౌ. తచ్చ ఫల్గు విష్ణు పదాక్రమ్య వటేష్యే వేదికేచిత్. ఆద్యంతే ఏవేత్యన్యే. మధ్యమాంతే ఇత్యవరే. సంకోచహేత్యుభావాత్ తత్రత్య సర్వశ్రాద్ధాని మాతుః కార్యాణీతి యుక్తం ప్రతిభాతి. యుక్తు మదన పారిజాతే - న జీవత్పితృకః కుర్యాత్ శ్రాద్ధమగ్ని మృతేద్విజః, యేభ్యఏవ పితాదద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత సాగ్నికః ఇతి సుమంతూక్తే సాగ్నీరేవజీవత్పితృకస్య

తీర్థాది శ్రాద్ధముక్తం. సాగ్నేరపి మైత్రాయణీయ శాఖీయస్తైవ నాన్యేషాం. షడతే జీవతః పినుః, ఇతి తత్పరిశిష్టే ఏవోక్తే రితి రత్నావలీ దివోదా సాధ్యాః. తదయుక్తం. సౌమస్తవం పింద పితృయజ్ఞ విషయం. సంస్కస్త పిత్రాద్యుతి రిక్త విషయం వేతి పృథ్వీ చంద్రోదయోక్తేః వృద్ధౌ తీర్థే చేత్యాదేః సాధారణ్యే నాస్యాపి త ధాత్వాచ్చ. తథా నిరగ్నే రపి నాందీ శ్రాద్ధముక్తం ప్రాక్. ఏవం పితామహ జీవనేఽపిక్షేయం. విశేషః పితృకృత జీవత్పితృక నిర్ణయేక్షేయః.

అను! దాక్షిణాత్ములైతే - పితృవర్గమందు, మాతృవర్గమందు, అట్లాగే మాతామహవర్గ మందును ఒకవేళ వర్గాద్యుడు జీవిస్తే ఆ వర్గాన్ని విడిచిపెట్టాలి, అనే వచనాన్ననుసరించి ఆ వర్గ త్యాగము చేయాల్సిందే అని అన్నాడు ఈ రకంగా పతితుడు లేదా సంస్కసించినవాడు తండ్రివితే ఈ మొదలగు వారికి కూడా ఇట్లాగే అని గ్రహించాలి. వృద్ధియందు, తీర్థ శ్రాద్ధమందు, తండ్రి సంస్కసిస్తే లేదా పతితుడైతే, తండ్రి ఎవరికి శ్రాద్ధమిచ్చేవాడో, సుతుడు కూడా స్వయంగా వారికే ఇవ్వాలి, అని షట్ త్రింశన్మతం వల్ల తెలుస్తోంది. సంస్కస్తమనగా బ్రతికి ఉండగా అని అర్థం. సంస్కసించిన తండ్రి మరణిస్తే అతనిని మొదలుకొనే ఇవ్వాలి. మరణించినా ఆపై వారికే అని గొడులన్నారు. కాత్యాయనుడు కూడా - బ్రాహ్మణాదులవల్ల (గోవువల్లనో) తండ్రి మరణిస్తే, పతితుడైతే, సన్యాసివితే, వ్యుత్త్రమంవల్ల మరణిస్తే, అతడు ఎవరికిచ్చేవాడో ఈతడు కూడా వారికే ఇవ్వాలి. ఇది, సంస్కస్త పితరులకు విశేషంగా లేనందువల్ల అన్ని శ్రాద్ధములందు అధికారము, ఇది త్రిదండి పరము. ఏకాదశాహము, పార్వణము, వార్షికాదులు కూడా అతనికే. పదకొండవ రోజు వస్తే పార్వణాన్ని విధిస్తున్నారు సన్యాసికి. అని చెప్పి త్రిదండ గ్రహణంవల్లనే ప్రేతత్వం పుట్టదు, అని ఉచనసుడు విశేషంగా చెప్పాడు. బ్రాహ్మణాదులతో హతుడైతే అని మొదలుగా గల నిషేధము ఏకదండాది పరము. అందువల్ల పరమహంసలకు వార్షికాదులు కూడా చేయరాదు అని శూలపాణి, శ్రాద్ధ తత్వాదులగు గౌడ గ్రంథములన్నాయి. ఇదియే తగినది. హేమాద్రి యందు కొండిన్యూడిట్లా - దర్భ శ్రాద్ధము, గయాశ్రాద్ధము, మహాలయశ్రాద్ధము, వీనిని తండ్రి బ్రతికి ఉన్నవాడు చేయరాదు, తిలతర్పణం కూడా చేయరాదు, అని ఏదన్నాడో, అది సంస్కస్త పిత్రాదులకన్న ఇతరమైన వారి విషయము మైత్రాయణీయ పరిశిష్ట మందిట్లా - వివాహము, పుత్రజననము, పిత్రేష్టి, సోమయాగం, తీర్థము, బ్రాహ్మణుడు తటస్థపడటము, ఈ ఆరింటి యందు, తండ్రి బ్రతికి ఉన్నా చేయాల్సిందే, అని. (శ్రాద్ధము). అక్కడే - అన్ని మహానదులందు, తీర్థములందు, గయయందు మరణిస్తే, తండ్రి బ్రతికి ఉన్నవాడు కూడా పార్వణ ధర్మంవలె శ్రాద్ధ మాచరించాలి, అని. గయామృతశబ్దము తల్లికన్న వేరైన వారి విషయము. అన్వష్టకృము, తల్లి మరణించినరోజున (మృతాహం) గయా ప్రాప్తి సంభవిస్తే, తండ్రి బ్రతికి ఉన్నా పుత్రుడు తల్లి శ్రాద్ధాన్ని గయలో చేయాలి, అని అక్కడే చెప్పారు. గయాప్రాప్తి అనగా ప్రసంగవశాత్తు గయవెళ్ళటం సంభవిస్తే, గయకు ప్రసంగవశంవల్ల వెళ్తే పుత్రుడు తల్లి శ్రాద్ధాన్ని ఆచరించాలి,

అనే వచనంవల్ల. అందువల్ల తల్లి మరణించినవాడు గయమందు ఆమె పార్వణాన్ని మాత్రం చేయాలి. ఆమె బ్రతికి ఉంటే, తీర్థ శ్రాద్ధం కూడా చేయరాదు, అని కాలారంభ స్మృతి దర్శనాదులన్నారు. ఇతరులైతే వెళ్ళి శ్రాద్ధం చేయరాదు, అని నిషేధార్థము అని అన్నారు. సామాన్యంగా వచ్చిన, తీర్థ శ్రాద్ధము చేయాల్సిందే, గయయందు అని అన్నారు. తండ్రికి ప్రతినిధిగా గయకు వెళ్ళితే, యజమానుని పితృపితామహ ప్రపితామహులు అని ఈ రకంగా శ్రాద్ధం చేయాలి. అక్కడ తనతల్లికి, తండ్రికి భార్య ఐనందువల్ల ఏకోద్దిష్టాన్నిచేసి, తనకు తల్లి ఐనందువల్ల మళ్ళీ పార్వణం చేయాలి అని త్రిస్థలీ సేతువు యందు ఉంది. దానిని ఫల్గుని నది, విష్ణుపద, అక్షయ్య వటములందే చేయాలని కొందరన్నారు. అది, అంతములందే అని ఇతరులన్నారు. మధ్య, అంతములందని ఇంకొకరన్నారు. తగ్గించటానికి కారణం లేనందువల్ల గయ యందలి అన్ని శ్రాద్ధములను తల్లికి చేయాలి అనేది యుక్తంగా తోస్తుంది. మదన పారిజాతమందిల్లా - తండ్రి బ్రతికి ఉన్నవాడు, బ్రాహ్మణుడు అగ్ని లేకుండా శ్రాద్ధం చేయరాదు. సాగ్నికుడైన వాడు తండ్రి ఎవరికిస్తాడో వారికే ప్రతుడివ్వాలి, అని సుమంతు వచనం ఉన్నందువల్ల, అగ్ని కలవానికే, తండ్రి బ్రతికి ఉన్నవానికే తీర్థాది శ్రాద్ధము చెప్పబడింది. అగ్ని కలవానికి కూడా, మెత్రాయజీయ శాఖ వారికే ఇతరులకు కాదు, షడేతే జీవతః పితుః, అని వారి పరిశిష్ట మందు మాత్రమే చెప్పారు అని రత్నావలి దివోదాసులన్నారు, అని ఏదన్నాడో అది తగని మాట. సుమంతు వచనము పిండ పితృయజ్ఞ పరమైనదో లేదా సన్యసించిన పిత్రాదులకన్న ఇతరమైన వారి విషయమో అని పృథ్వీచంద్రో దయోక్తి. వృద్ధియందు తీర్థమందును అను మొదలగునవి సాధారణమైనందువల్ల ఇది కూడా అటువంటి సాధారణమైనదే. (జీవ, అజీవ). అట్లాగే నిరగ్నికి కూడా ఇదివరలో నాంది శ్రాద్ధం చెప్పబడింది. ఇట్లాగే పితామహుడు బ్రతికి ఉన్నా, అట్లాగే గ్రహించాలి. విశేషాన్ని మా తండ్రిగారు రచించిన జీవత్పితృక నిర్ణయం నుండి తెలుసుకోవాలి.

మూ॥ అథ పితామహో జీవతి మృతే చ పితరి యద్యపి - పితామహోవా తచ్చాద్దే భుంజేతేత్యు బ్రవిస్మసుః, ఇతి మనునా జీవితః పితామహస్య భోజనముక్తం తథాపి ప్రత్యక్షార్చనస్య పూర్వ నిషిద్ధత్వాత్ పితామహం విహాయ పితృ ప్రపితామహ పృథ్వి ప్రపితామహభ్యోదేయం. పితాయస్య నివృత్తః స్వాక్షేపేచ్ఛాపి పితామహః, పితుః సనామ సంకీర్త్య కీర్తయే త్రప్రపితామహం, ఇతిమనూక్తే. అయమేవ సర్వ సమృతః పక్ష్యయత్తు ఛందోగపరిశిష్టే - పితామహేద్రియమాణే పితుః ప్రేతస్య నిర్వపేత్, పితుః తస్య చ వృత్తస్య జీవేచ్ఛేత్రప్రపితామహః, ఇతి ఏక పురుషం ద్విపురుషంపా పార్వణమాహ, తత్తీర్థ పితృయజ్ఞ పరం. వృద్ధౌ పూర్వోక్తమేవ. ఏవం పూర్వయోః మృతయోః ప్రపితామహో జీవతి పితృమాత్రే మృతే పరయోః జీవతయోశ్చ పృథ్వి ప్రపితామహాదిభ్యో జ్ఞేయం. జీవంతమపి దద్యాద్వా ప్రేతాయాన్నేదతే ద్విజః (పితుః పితృభ్యో వాదద్యాత్ సవితేత్యు పరాశ్రుతిః) ఇతి కాత్యాయనోక్తేశ్చ. ఏతత్పర్వం మనసి కృత్వాహ హేమాద్రౌ విష్ణుః - పితరి

జీవతియః శ్రాద్ధం కుర్యాద్ధేషాం పితాకుర్యాత్తేషాం, పితరి పితామహో చ జీవతి యేషాం పితామహాః పితరి పితా మహో ప్రపితామహో చ జీవతి నైవకుర్యాత్; యస్య పితాప్రేతః స్వాత్ సప్రేతే పిండం నిధాయ ప్రపితామహోత్పరాభ్యాం ద్వాభ్యాందద్వాత్. యస్య పితా ప్రపితా మహాశ్చ ప్రేతో స్వాతాం సప్రేతే పిండం నిధాయ పితామహాత్ పరాభ్యాం దద్వాత్ యస్య పితా పితామహాశ్చ ప్రేతోస్వాతాం సతాభ్యాం పిండౌదత్వా పితామహా పితామహాయదద్వాత్. మాతామహానామస్వేపం శ్రాద్ధం కుర్యాద్విచక్షణః మంత్రోహోన యథా న్యాయం శేషాణాం మంత్ర వర్జితం, ఇతి. అత్ర పితృ వన్మాతా మహోజీవతి తత్ప్రతిభాభ్యః. యథా తత్రప్రతిభా జీవత్తునైవ కుర్యాత్తథాత్రా పీత్యాది సర్వమతిదేశ్యం. ఏవం మాతృజీవనేఽపీతి కూలపాణి కాలాదర్హౌ. తన్న, యేభ్యః ఏవ, ఇత్యాదౌ యచ్ఛబ్దాదేః వ్యక్తి వివేచ వాచిత్వేన తదప్రసంగాదిదిడిక్. ఉత్తరార్థం వ్యాఖ్యాతం ప్రాక్.

అను॥ ఇక పితామహుడు బ్రతికి ఉండి తండ్రి మరణిస్తే ఇట్లా - ఆ శ్రాద్ధమందు పితామహుడు భుజించాలి, అని మనువు చెప్పాడు, అని మనువు, బ్రతికి ఉన్న పితామహునకు భోజనం చెప్పాడు అని అన్నా అట్టైనా ప్రత్యక్ష అర్చనము అంతకు ముందు నిషేధించాడు కనుక పితామహుని వదలి, పితృ, ప్రపితామహ, వృద్ధ ప్రపితామహులకు ఇవ్వాలి. ఎవని తండ్రి మరణించాడో, పితామహుడు బ్రతికి ఉన్నాడో, వాడు తండ్రిపేరును చెప్పి ప్రపితా మహులను కీర్తించాలి, అని, మనువచనం ఉన్నందువల్ల ఇదే అందరికీ ఇష్టమైన మార్గము. ఛందోగ పరిశిష్టమందిట్లా - పితామహుడు బ్రతికుంటే పుత్రుడు, ప్రేత ఐన తండ్రికి నిర్వాపం చేయాలి. ప్రపితామహుడు బ్రతికి ఉంటే, గతించిన ఆతని తండ్రికి ఇవ్వాలి, అని ఒక పురుషునికో, ఇద్దరు పురుషులకో పార్వణం చెప్పాడు, అని ఏదుందో అది తీర్గ పితృయజ్ఞ పరము. వృద్ధియందు ముందు చెప్పిందే చేయాలి. ఇట్లా ముందువాళ్ళు మరణించి ప్రపితామహుడు జీవించి ఉంటే, తండ్రి మాత్రం మరణించి, పై వాళ్ళు ఇద్దరు జీవించి ఉంటే వృద్ధ ప్రపితామహులకు అని తెలుసుకోవాలి. బ్రతికి ఉన్నా, లేదా మరణించినా, తండ్రికి, అన్నోదకములివ్వాలి. బ్రాహ్మణుడు, అని కాత్యాయనోక్తి కూడా. (తండ్రిగారి పితరులకో ఇవ్వాలి, ఆతడు తండ్రి అని మరోశ్రుతి). ఇదంతా మనసులో ఉంచుకొని హోమాద్రి యందు విష్ణువిట్లా అన్నాడు - తండ్రి బ్రతికి ఉంటే శ్రాద్ధం చేసే (పుత్రుడు) వాడు, తండ్రి ఎవరికి చేసేవాడో, వారికే చేయాలి. పిత, పితామహుడు బ్రతికి ఉంటే, పితామహుడు ఎవరికి చేస్తాడో వారికి చేయాలి. పితృ, పితామహ, ప్రపితామహులు బ్రతికి ఉంటే చేయరాదు. తండ్రి మరణిస్తే, ఆతడు తండ్రికి పిండం పెట్టి ప్రపితామహునికంటే పరులైన ఇద్దరికి ఇవ్వాలి. తండ్రి ప్రపితామహుడు ఇద్దరు మరణిస్తే, ఆతడు తండ్రికి పిండం పెట్టి పితామహుని తరువాత వారికి ఇవ్వాలి. పితామహుడు మరణిస్తే, ఆతనికి పిండం పెట్టి, ప్రపితామహుని తరువాతి వారికి ఇవ్వాలి. పిత, పితామహుడు ఇద్దరు

మరణిస్తే వారికి పిండములు పెట్టి పితామహ పితామహునికీవ్వాలి. మాతామహులకు గూడా ఇట్లాగే క్రాధం బుద్ధిమంతుడు చేయాలి. మంత్రముల ఊహతో యధాన్యాయంగా చేయాలి. ఇతరులకు మంత్రములు లేకుండా, అని. ఇక్కడ తండ్రికి లాగా మాతామహుడు జీవిస్తే అతని తండ్రి మొదలగు వారికి ఇవ్వాలి. ఎట్లా అక్కడ ముగ్గురు జీవించి ఉంటే చేయరాదో ఇక్కడ కూడా అట్లా ఉంటే చేయరాదు, అని మొదలుగా అంతా అతిదేశ్యము. ఇట్లా తల్లి బ్రతికి ఉంటే కూడా అని శూలపాణి కాలాదర్శములన్నాయి. అట్లాకాదు యేభ్య ఏవ, అమ మొదలగు వానియందు యచ్చబ్ధిము, మొదలగునవి వ్యక్తి విశేషాన్ని తెలిపేవి కనుక అట్లా ఇక్కడ కుదరదు అని చాలు. ఉత్తరాధ్యాన్ని ముందే వ్యాఖ్యానించాము.

మూ॥ యత్సత విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం, పిత్రే పిండం నిధాయ, ఇతి పితరేకోద్దిష్ట విధివా క్రాధం కృత్వా ప్రపితామహోదిభ్యః పార్షణం కుర్యాత్. తత్ పుష్కత్రమ మృత సపిండీకరణా భావపక్షే సపిండీకరణ స్థానావన్నం జ్ఞేయం. పుష్కత్రమాత్మ ప్రమీతానాం నైవ కార్యా సపిండతా, ఇతి వచనాత్. దర్శాదౌతు పితరేకోద్దిష్టమేవ కార్యం. సజీవంత మతి దదాతి, ఇతి శ్రుతేః. జీవేత్ప్రితా మహోయస్య పితా చాంతరితో భవేత్. పితరేకస్య దాతవ్యమే వమాహుర్మనీషిః ఇతి యజ్ఞపారోక్ష్యేః పితామహో జీవతి నై పితర్యేవ సమాపయేత్, ఇతి హోతోక్తేశ్చ. శిష్టాస్తు - పుష్కత్రమాత్మ ప్రమీతానాం నైవకార్యా స పిండతా యది మాతాయది పితా భర్తానైవ విధిః స్మృతః ఇతి మాధవీయే స్మాందోక్తేః పుష్కత్రమమృత స పిండీకరణాభావః పితృవ్యాది విషయ ఇత్యాహుః. ఏవ విధిర్విషేధ రూపః. త్రిమ జీవత్పు విష్ణురావ - త్రిమజీవత్పు నైవకుర్యాత్, ఇతి ఏతద్దర్శాది విషయం. నాందీ క్రాధంకు పరేభ్య స్త్రిభ్యో భవత్యే వేది కల్పతరుః. పృథ్వీతండ్రోదయస్తు - దద్యాత్త్రిభ్యః పరేభ్యస్తు జీవేన్మేత్రి తయం యది, ఇతి మనూక్తేః. సర్వత వికల్పః స చ దేశాచారాద్వ్యవతిష్ఠత ఇత్యాహుః సుదర్శన భాషేతుః మాసిక క్రాధం జీవత్ప్రితాదినా పుష్కత్రమమృత పిత్రాదినా చ కార్యమే వేత్తుక్తం. మదసరత్నే క్రతుః - అప్రకాదిమ సంక్రాంతౌ మన్వాదిమ యుగాదిమ, చంద్రసూర్య గ్రహే పాతే స్వేచ్ఛయా లభ్యయోగతః. జీవత్ప్రితానైవ కుర్యాత్ క్రాధం కామ్యం తథాఖిలం, అన్యే విశేషాః శ్రీ పితృకృత జీవత్ప్రితృక నిర్ణయే భట్ట కృతతి స్థలీసేతౌ చ జ్ఞేయాః.

అను॥ విజ్ఞానేశ్వరుడిట్లా - పిత్రే పిండం నిధాయ, అని తండ్రికి ఏకోద్దిష్ట విధితో క్రాధం చేసి ప్రపితామహులకు పార్షణం చేయాలి, అని ఏదన్నాడో, అది పుష్కత్రమంగా మరణించిన వారికి సపిండీకరణం లేని పక్షంలో సపిండీకరణ స్థానంలో వచ్చిన దానినిగా గ్రహించాలి. పుష్కత్రమంగా మరణించిన వారికి సపిండీకరణం చేయరాదు, అనే వచనాన్నను సరించి దర్శాదులందైతే పితకు ఏకోద్దిష్టమే చేయాలి. బ్రతికి ఉన్న వానికి ఎక్కువ ఇవ్వరాదు, అని శ్రుతి. ఎవని పితామహుడు బ్రతికి ఉన్నాడో, తండ్రి మరణించాడో, అక్కడ తండ్రికి ఒక్కనికే ఇవ్వాలి, అని బుద్ధిమంతు లన్నారు, అని యజ్ఞ పార్శ్వని మాట. పితామహుడు బ్రతికి ఉంటే తండ్రియందే సమాప్తి చేయాలి, అని హోతోక్తి వల్లనూ. శిష్టలైతే- పుష్కత్రమంగా మరణించిన వారికి సపిండత చేయరాదు ఒకవేళ తల్లో, తండ్రో, భర్త

మరణిస్తే ఈ విధిలేదు. అని మాధవీయమందు స్కాందోక్తి ఉన్నందువల్ల వ్యత్యమంగా మరణించినవారికి సపిండికరణం లేదు అనేది పితృవ్యాధి విషయకమని అన్నారు. ఈ విధి, నిషేధరూపము. ముగ్గురు బ్రతికుండగా విష్ణు వచనమిట్లా - ముగ్గురు బ్రతికుండగా చేయరాదు, అని. ఇది దర్శాది విషయకము. నాందీ శ్రాద్ధమైతే పరులైన ముగ్గురికి జెతురది, అని కల్పతరువు. పృథ్వీ చంద్రోదయమైతే - ముగ్గురు బ్రతికి ఉంటే ముగ్గురికి పరమైన వారికి ఇవ్వాలి, అనే మనువు ఉక్తి వల్ల అని అంది. అంతట వికల్పము. అది దేశాచారాన్ననుసరించి వ్యవస్థ అని అన్నారు. సుదర్శన భాష్యమందైతే మానక శ్రాద్ధమైతే బ్రతికున్న పిత్రాదులైనా వ్యత్యమ మృతపిత్రాదులు కలవారైనా చేయాల్సిందే అని చెప్పారు. మదనరత్నమందు క్రతువిట్లా - అష్టకాదులు, సంక్రాంతి మన్వాదులు, యుగాదులు, చంద్ర సూర్య గ్రహణములు, వ్యతీపాతము, వీనియందు స్వేచ్ఛగా లభించిన యోగం (పూజ్య)వల్ల, తండ్రి బ్రతికి ఉన్నవాడు, అట్లా సంపూర్ణ కామ్యపరమైన శ్రాద్ధమును చేయరాదు, అని. ఇతర విశేషములు శ్రీమా తండ్రిగారు రచించిన జీవత్పితృక నిర్ణయమందు, భట్టులు రచించిన త్రిస్తోత్రీసేతువు యందును చూచి తెలుసుకోవాలి. (అని జీవత్పితృకాది శ్రాద్ధం).

మూ॥ అథవిభక్తా విభక్త నిర్ణయః - పృథ్వీచంద్రోదయే మరీచిః - బహవః స్వః యదా పుత్రాః పితరే కత్ర వాసినః, సర్వేషాంతు మతం కృత్వా జ్యేష్ఠే నైవతు యత్పుత్రం, ద్రవ్యేణ చా విభక్తేన సర్వేషాం కృతం భవేత్. జ్యేష్ఠస్య కర్తృత్వేనైవ సర్వేణ లభాగిన ఇత్యర్థః. తేనయే బ్రహ్మ చర్యాది నియమాస్తే ఫలిత సంస్కారత్వాత్ సర్వైః కార్యాః. ఏవం సంస్మృష్టినామపి తుల్యత్వాత్. మిత్రాక్షరాయాం నారదః - బ్రాత్యూణా మవిభక్తానాం ఏకోధర్మః ప్రవర్తతే, విధాగేనతిధర్మోపి భవేత్తేషాం పృథక్ పృథక్. బృహస్పతిరపి - ఏకపాతేన వసతాం పితృదేవ ద్విజాధ్వనం, ఏకం భవేద్వి భక్తానాం తదేవస్యాత్ గృహే గృహే. అత్ర యద్యవ్య ఏకేషమాత్ బ్రహ్మయజ్ఞ సంధ్యాదిష్టపి అవిభక్తానాం పృథక్ నిషేధః ప్రాప్నోతి, తథాపి ద్రవ్యసాధ్య శ్రాద్ధ వైశ్వదేవా ఓషేవసః. ద్రవ్యస్య అనేక స్వామి కత్వేన ఏకస్యవ్యయే అనధికారాత్. యానితు ద్రవ్యాసాధ్యాని మంత్ర జపోపవాస సంధ్యా బ్రహ్మ యజ్ఞ పారాయణాదీని నిత్య నైమిత్తిక కామ్యానితేషు పృథగేవాధికారః, ద్రవ్యవ్యయా భావేనను మత్యనపేక్షణాత్. ద్రవ్యేణ చాపి భక్తేన ఇత్యస్యా విషయత్వాత్. పృథగేష్యేక పాకానాం బ్రహ్మ యజ్ఞోద్విజస్మానాం, అగ్నిహోత్రం సురారాచ సంధ్యా నిత్యం భవేత్తథా, ఇతి ప్రయోగ పారిజాతే అశ్వలాయన స్ఫుటేచ్ఛ. అగ్నిహోత్ర శబ్దోగ్ని సాధ్య క్రౌతసార్వ నిత్యకర్మ పరః తేష్యస్య న్యాను మత్యై వాధికారేణ న్యాయసామ్యాత్. పితృశ్రాద్ధాదిషు తుల్యధర్మేషు నిత్యవ్యనుమతిం వినాష్యే కస్యాధికారః, ఏకోపి స్థాపరే కుర్యాద్దా నాధ్యయన విక్రయం. అపత్యాలే కుటుంబార్థే ధర్మార్థే చ విశేషతః, ఇతి వచనాత్. ధర్మాధ్యై వశ్య కర్తవ్యే పితృశ్రాద్ధాదావితి విజ్ఞానేశ్వరః. తేవిత్వ విభక్తానామపి పృథక్ పాకత్వే దేశాంతరే చ దార్శికాభిక్రయోః పృథక్త్వమాహః. బ్రాత్యూణామవిభక్తానాం పృథక్పాకోభవేద్ధది, వైశ్వదేవాదికం శ్రాద్ధం కుర్యన్నై వై పృథక్ పృథక్ ఇతి హోతీతే. అవిభక్తేనపుత్రేణ పితృమేధో మృతాహని, దేశాంతరే పృథక్కుర్మరే

దర్శు శ్రాద్ధం తదైవచ, ఇతియమోక్షే శ్రేతి. తత్రమూలం చింత్యం. తదయమర్థః. పంచ మహాయజ్ఞమధ్యే దేవభూత పితృసునుష్య యజ్ఞానన్యానుమత్యా జ్యేష్ఠ ఏవకుర్యాత్. హోమాగ్రదాన రహితం నభోక్తవ్యం కూచన, అవిభక్తేషు సంస్కృష్టేష్వేకేనాపి కృతేకృతం, ఇతి వ్యాసోక్తేచ్ఛ. యస్యతు శ్వేష్టానకృతే వైశ్వదేవేఽన్నం సిద్ధ్యేత్తేన తుష్టిమగ్నో కించిత్ క్షిప్తా భోక్తవ్యం, యస్య త్వేషామగ్రతోఽన్నం సిద్ధ్యేత్త నియుక్త మగ్నో కృత్యాగ్రం బ్రాహ్మణాయ దత్వాభుంజేతేత్య విభక్తాధికారే పుష్టీచంద్రోదయే గోభిలోక్తే. అశ్వరాయనస్తు పాక పార్థక్యే పృథక్త్వం తదేకత్వేఽపృథక్త్వ మాహ - పనామేక పాకేన విభక్తా నామపి ప్రభుః, ఏకస్తు చతురో యజ్ఞాన్ కుర్యాద్వాగ్మ్యజ్ఞ పూర్వకాన్ అవి భక్తా విభక్తా వా పృథక్ పాకా ద్విజాతయః కుర్యుః పృథక్ పృథక్ యజ్ఞాన్ భోజనాత్పాక్ దివే దివే, ఇతి.

అను॥ ఇక విభక్త అవిభక్త నిర్ణయము. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు మరీచి ఇట్లా - తండ్రికి, అనేక మంది పుత్రులు ఒకేచోట ఉండేవారు ఉన్నట్లైతే, అందరి అభిప్రాయాన్ని గ్రహించి, పెద్దవాడు అవిభక్త ద్రవ్యంతో ఏది చేస్తాడో, అది అందరు చేసినట్టాతుంది, అని. పెద్దవాడు కర్త ఐనా అందరు ఫలాన్ని పొందేవారు, అని అర్థము. అందువల్ల బ్రహ్మచర్యాది నియమము లేవి ఉన్నాయో వాటిని ఫలించే సంస్కారము లైనందువల్ల అందరు ఆచరించాలి. ఈ రకంగా సంస్కర్మలకు గూడా (భాగస్వామి) తుల్యమైనందువల్ల. మితాక్షరమందు నారాదుడిట్లా - అవిభక్తులైన బ్రాతలకు ఒకే ధర్మం ఉంటుంది. విభాగులైతే వారికి ధర్మం కూడా విడివిడిగా ఉంటుంది, అని. బృహస్పతి కూడా - ఒకేపాకంతో ఉండేవారికి పితృదేవ, ద్విజార్చన ఒకటే ఉంటుంది. విభక్తులకైతే అదే తమతమ ఇళ్ళల్లో విడిగా ఉంటుంది, అని. ఇక్కడ విశేషణం లేనందువల్ల, బ్రహ్మయజ్ఞ సంధ్యాదులందు కూడా, అవి భక్తులకు విడిగా నిషేధము వచ్చినప్పటికీ, ఐనా అది ద్రవ్యసాధ్యమైన శ్రాద్ధ వైశ్వదేవాదులందే. ద్రవ్యమునకు అనేకమంది అధికారులైనందువల్ల ఒక్కడు ఖర్చు చేయటానికి అధికారంలేదు, ద్రవ్య సాధ్యములు కానివి, మంత్రజప, ఉపవాస సంధ్యా బ్రహ్మయజ్ఞ పారాయణాదులు ఉన్నాయో నిత్య నైమిత్తిక కామ్య కర్మలు వానియందు విడిగానే అధికార ముంది. ద్రవ్య వ్యయం లేనందువల్ల అనుమతి అపేక్ష లేదు. ద్రవ్యేణ చా విభక్తేన, అనే దానికి విషయం కానందువల్ల. ఒకే పాకమైనా అన్నదమ్ములైన బ్రాహ్మణులకు, బ్రహ్మ యజ్ఞము, అగ్నిహోత్రము, దేవతార్చన, సంధ్య నిత్యము విడిగా ఉంటాయి అని ప్రయోగ పారిజాత మందు అశ్వలాయన స్మృతిఉక్తి. అగ్ని హోత్ర శబ్దము, అగ్ని సాధ్యమైన క్రౌతస్సార్థ నిత్యకర్మ పరము. వానియందు కూడా ఇతరుల అనుమతితోనే అధికారము న్యాయసామ్యం వల్ల. పితృశ్రాద్ధాదులు తుల్య ఫలములు కలవి, నిత్యమైనవి. వీనియందు అనుమతి లేకున్నా ఒకనికి అధికార ముంటుంది. ఒక్కడైనా, స్థాపరమందు, దాన అధ్యయన, విక్రయము చేయాలి, అపత్కాలమందు, కుటుంబం కొరకు, విశేషించి ధర్మం కొరకు, అనే వచనాన్ననుసరించి ధర్మార్థములు తప్పక చేయవలసినవి

పితృ శ్రాద్ధాలందు అని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. కొందరైతే, అవిభక్తులకు కూడా విడిగా పాకముంటే, దేశాంతరమందుంటేనూ దార్శిక, ఆర్థికములను విడిగా అని చెప్పారు. అవిభక్తులైన బ్రాతలకు విడిగా పాకముంటే, వైశ్వ దేవాదికము, శ్రాద్ధము వారు విడివిడిగా చేయాలి, అని హఠీతోక్తి. అవిభక్తుడైన పుత్రుడు పితృమృతాహమందు పితృమేధమును, దర్భ శ్రాద్ధమును దేశాంతర మందు విడిగా చేయాలి, అని యమోక్తి కూడా, అని. అక్కడ మూలాన్ని విచారించాలి. దాని అర్థమిది. పంచమహా యజ్ఞ మధ్యమందు దేవభూత పితృ మనుష్య యజ్ఞములను ఇతరుల అనుమతితో పెద్దవాడే చేయాలి, అని. ఎప్పుడు హోమ, అగ్రదానము చేయకుండా భుజించ రాదు. (మృతక శ్రాద్ధమందు దానం తీసుకునే పతితుడు అగ్రదానం). అవిభక్తులైనా, సంస్కృష్టులుఁనా (విడిగా) ఒకరు చేసినా అందరు చేసినట్లే అని వ్యాసోక్తి కూడా. పెద్దవాడు వైశ్వదేవం చేయకుండానే, చిన్నవానికి అన్నం లభిస్తే వాడు మౌనంగా అగ్నిలో కొంచెం విడిచి, భుజించాలి. ఎవనికి, అందరికన్న ముందుగా అన్నము సిద్ధిస్తే, ఆతడు నియుక్తమును అగ్ని యందు వేసి ఆ తరువాత బ్రాహ్మణునకు ఇచ్చి భుజించాలి అని అవిభక్తాధికార మందు, పృథ్వీచంద్రోదయ మందు గోభీలోక్తి. ఆశ్వరాయనులైతే పాకం విడిగా ఉంటే విడిగా చేయాలి. పాకం ఒకటైతే విడిగా కాదు, అని అన్నాడు. విభక్తులైనవారైనా ఒకే పాకంతో ఉన్న వారైతే, ఒకడే నాలుగు యజ్ఞములను వాక్ యజ్ఞ పూర్వకముగా చేయాలి. ప్రభువు. అవిభక్తులైనా విభక్తులైనా ద్విజాతులు, విడివిడి పాకం కలవారైతే, భోజనంకన్న ముందు, ప్రతిదినము విడివిడిగా యజ్ఞాలు చేయాలి, అని.

మూ॥ బ్రహ్మయజ్ఞ సంధ్యా స్నాన తర్పణాది తూక్త హోతోః పృథగేవ. దేవపూజా తూక్త వచన, ద్వయా దేకత్ర పృథగ్వా. దర్శనగ్రహణ శ్రాద్ధాది త్వేకస్త్వేవ. తీర్థ శ్రాద్ధాద్యపి యుగసత్సర్వేషా మవిభక్తానాం ప్రాప్తావేకస్య. భేదేన ప్రాప్తాభిన్నం గయా శ్రాద్ధేఽప్యేవం. విష్ణువ్యా బహువః పుత్రాః శీలవంతో గుణాన్వితాః, తేషాంతు సమవేతానాం యద్యేకోఽపి గయాం వ్రజేత్. తారితాః స్తోవయం తేన సయాతి పరమాంగలిం. ఇతి హేమాద్రౌ కౌరోక్షేః కామ్యేఽపి దానహోమా దావన్యామ మత్స్యేవాధికారః. ద్రవ్యాసాధ్యజపాదౌతాం వివాపి. అపరాధ్యేషైలిసనిః - విభక్తైస్తు పృథక్పాత్యం ప్రతి సంవత్సరాదికం, ఏకేనేవా విభక్తేషు కృతేసర్వైస్తు తత్సృతం. సంవత్సరాహ్నర్వాణి మాసికాన్వేక త్రైవ. తదాహులఘ్న హారితః - సపిండికరణాంతాని యాని శ్రాద్ధా నిషోదక, పృథక్ నైవ సుతాః కుర్యుః పృథక్ ద్రవ్యా అపిక్వచిత్. సపిందనం మాసి కోప లక్షణం. అర్వాక్ సంవత్సరాశ్మేష్టః శ్రాద్ధం కుర్యాత్సమేత్యు, ఉర్ధ్వం సపిండికరణాత్సర్వే కుర్యుః పృథక్ పృథక్, ఇతి వ్యాసోక్షేః. ఉశనాః - నవశ్రాద్ధం సపిందత్వం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ, ఏకేనైవచ కార్యాణి సంవిభక్త ధనేష్యపి మహావ్రయోదశీ శ్రాద్ధం త్వవిభక్తానా మపి పృథక్ ఇత్యుక్తం ప్రాక్. యత్తు

వృద్ధ వసిష్ఠః - మాసికం చ వృషో త్వర్గం సపిండికరణం తథా, జ్యేష్ఠే నైవ ప్రకర్తవ్యం అబ్ధికం ప్రధమంతథా, ఇతి. తన్నిర్మూలం బహ్వుచ పరిశిష్టే నవశ్రాద్ధం సహదద్యుః ఇతి. అథ తీర్థ శ్రాద్ధం - తత్ర యద్యవస్సస్మితామహా కృత త్రిస్థలీ సేతు రేవజాగర్తి, తథాపి కించిదుచ్యతే. తత్త్ర యాత్రాయాం - సహగ్ని ర్వా సపత్నీకో గచ్ఛేత్తీర్థాని సంయతః. ప్రాయశ్చిత్తి ప్రజేత్తీర్థం పత్నీ విరహితోఽపివా, యజ్ఞేస్య నధికారీ చ యశ్వవా మంత్ర సాధకః, ఇతి కౌర్మవచనాత్ సాగ్నీః సపత్నీకస్త్వేవాధికారః. భారతే - బ్రాహ్మణః క్షత్రియోవైశ్యః శూద్రో వారాజ సత్తమ, నవియోనిం ప్రణంత్యే తే స్నానా తీర్థే మహాత్మనః స్నానందే విధివా ధర్మైశు - స్నానం దానం తీర్థయాత్రా విష్ణు నామగ్రహం ముహూః, ఏతత్పుత్రాద్యనుమత్యైవ.

అను|| బ్రహ్మ యజ్ఞ సంధ్య స్నాన తర్పణాదులు ముందు చెప్పిన కారణంగా విడిగానే చేయాలి. దేవపూజ మాత్రం పైన చెప్పిన రెండు మాటల ననుసరించి కలిసి కాని విడిగా కాని చేయాలి. దర్భగ్రహణ శ్రాద్ధాదులైతే ఒకనికే. తీర్థ శ్రాద్ధాదులు కూడా ఒకేసారి, అవి భక్తులైన సోదరులందరికీ ప్రాప్తిస్తే ఒకడే చేయాలి. భేదంగా వస్తే భిన్నంగా చేయాలి. గయా శ్రాద్ధమందు కూడా ఇట్లాగే. శీలవంతులు, గుణవంతులు చాలామంది పుత్రులు కావాలని కోరాలి. వారందరిలో ఒక్కడైనా గయకు వెళ్ళితే, వానితో మేమంతా తరించినాము, వాడు ఉత్తమ గతికి పోతాడు, అని హేమాద్రి యందు కూర్మపురాణోక్తి. కామ్యమందు కూడా దానహోమాదులందు ఇతరుని అనుమతితోనే అధికారము. ద్రవ్య అసాధ్యములైన జపాదులందైతే అనుమతి లేకుండానే అధికారము. అపరార్థమందు పైఠీననీ ఇట్లా - విభక్తులైనవారైతే ప్రతిసంవత్సరాదికమును విడిగా చేయాలి. అవిభక్తులైతే, ఒకడు చేసినా (జ్యేష్ఠుడు) అది అందరు చేసినట్లే, అని. సంవత్సరముకన్న ముందున్న మాసికములు ఒకటోటనే చేయాలి. లఘుహారీతు డిట్లా అన్నాడు - సపిండికరణాంతమైన పదహారు శ్రాద్ధములు ఏవున్నాయో వానిని పుత్రులు విడివిడిగా చేయరాదు. ఒక్కోసారి పృథక్ ద్రవ్యులైనా (విభజనైనా), అని. సపిండికరణ మనేది మాసికములకు ఉపలక్షణము. సంవత్సరముకన్న ముందు జ్యేష్ఠుడు కలిసి శ్రాద్ధం చేయాలి. సపిండికరణం తరువాత అందరు విడివిడిగా చేయాలి, ఉశనుడిట్లా - నవ శ్రాద్ధము, సపిందత్వము, పదహారు శ్రాద్ధములు వీనిని ఒకడే చేయాలి. ధను పంచుకున్నా కూడా, అని. మఘా త్రయోదశీ శ్రాద్ధము, అవిభక్తులకైనా విడిగానే, అని ముందు చెప్పాము. వృద్ధ వసిష్ఠుడు ఇట్లా - మాసికము, వృషోత్వర్గము, సపిండికరణము, ప్రథమాబ్ధికము వీనిని జ్యేష్ఠుడే చేయాలి, అని ఏదన్నాడో అది మూలము లేనిది. బహ్వుచ పరిశిష్టమందు, నవశ్రాద్ధమును కలిసి ఇవ్వావి, అని అన్నాడు. ఇక తీర్థ శ్రాద్ధము. అక్కడ, మాపితామహులు వ్రాసిన త్రిస్థలీ సేతుపు ఈ విషంలో జాగ్రత్తి కల్గించినా, ఐనా కొంచెం చెప్తాము. అక్కడ యాత్రయందు - అగ్నితో, సపత్నీకుడై, సంయతుడై

తీర్థములకు వెళ్ళాలి, అని. ప్రాయశ్చిత్తం (కొరకు) చేసుకోవలసినవాడు, భార్యలేనివాడు, యజ్ఞములందు అధికారం లేనివాడు మంత్రసాధకుడు వీరు తీర్థములకు వెళ్ళాలి, అనే కూర్మపురాణ వచనం ఉన్నందున అగ్ని, పత్తికలవాడే అధికారి, అని. భారతమందు - బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, చూద్రులు ఎవరైనా కాని ఓరాజనత్తమ! మహాత్ముల(లు) తీర్థమందు స్నానం చేస్తే వీరు నిందితయోని యందు జన్మించరు, అని. స్నాందమందు - విధవ ధర్మములందు - స్నానము, దానము, తీర్థయాత్ర, మాటిమాటికి విష్ణునామ గ్రహణము అని చెప్పారు. ఇది పుత్రాదుల అనుమతితోనే.

మూ॥ సుధవాయాః పత్యాససైవేతి ప్రాగుక్తం. కాశీఖండే - మాతః పితః క్షేప్త మనా స్రాధాన్తి సుతస్త కుర్యాత్ ఖలు తీర్థయాత్రాం, తద్విధిః స్నాందే - తీర్థయాత్రాం చ కీర్ష్య ప్రాగ్విధాయో పోషణం గృహే, గణేశం చ పితౄన్ విప్రాన్ సాధూన్ శక్త్యా ప్రహజ్యచ కృతపారణకో వృద్ధో గచ్ఛేన్నియమధ్యక్ పునః, అగత్యాభ్యర్చ్య చ పితౄన్ యథోక్త ఫలభాక్ భవేత్. ఉపవాసాత్త్వాక్ ముండనం చ కార్యం. ప్రయాగే తీర్థ యాత్రాయాం పితృమాతృ వియోగతః కదానాం వచనం కుర్యాత్ వృధాన వికచోభవేత్. ఇతి విష్ణుక్షేః. ప్రాయశ్చిత్తార్థ యాత్రాయాం గంగాయాం వైతదిత్యేకే. కేచిత్తు హేమాద్రౌ మహాభారతే - కేశశ్శుశునఖాదీనాం వచనం స చ శస్యతే, అతోన కార్యం వచనం గయా శ్రాద్ధాద్ధినా సదా. యే భారతేఽస్మిన్ పితృ కర్మతత్పరాః సంధార్యకేశానతి భక్తి భావితాః, ఋణక్షయార్థం పితృతీర్థమా గతాః తేషాం ఋణం సంక్షయ మేష్యతి ద్రువం, ఇతి నిషేధాత్ గయా యాత్రాంగం వచనం స కార్యమిత్యాహుః. పస్తతస్తు గయాధికరణస్యే వాయం నిషేధః. నతు యాత్రాంగస్య. శ్రాద్ధాద్ధినా ఇత్యుక్తేః. విశాలం, విరజం, గయాం ఇత్యనేక వాక్యత్యాప్త. శ్రాద్ధం చ వృద్ధీన నవ ద్వాదశ దైవతం వాఘృతేన కార్యం. గచ్ఛేద్దేశాంతరం యస్తు శ్రాద్ధం కుర్యాత్ సర్విషా, ఇతి విష్ణుపురాణాత్. యాత్రాంగ వృద్ధి శ్రాద్ధోక్తేశ్చ. శ్రాద్ధం చ పారణాదినే ఏవ. ఉపోష్య రజనీ మేకాం ప్రాతః శ్రాద్ధం విధాయ చ, గణేశం బ్రాహ్మణాన్తత్యా భుక్త్యా ప్రస్థితవాన్ సుధీః, ఇతి స్నాంద లింగాత్. గౌడ నిబంధే గౌతమః - తీర్థయాత్రా సమారంభేతీర్థాత్ ప్రత్యా గమేఽపిచ, వృద్ధి శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత ఇహాసర్వః సమన్వితం. వృద్ధివదం తద్గర్భార్థం. శ్రాద్ధోత్తరం యాత్రా సంకల్ప ఇతి భట్టః. వాయువీర్యే - ఉద్యతస్తు గయాంగంతుం శ్రాద్ధం కృత్వా విధానతః, విధాయ కర్తురీ వేషం గ్రామం కృత్వా ప్రదక్షిణం. తతో గ్రామాంతరం గత్వా శ్రాద్ధ కేష్య భోజనం. ఘృతస్య భోజనం. తచ్చ క్రోశమధ్యే. శ్రాద్ధోత్తరం క్రోశగమవ నిషేధాత్. తతః ప్రతిదినం గచ్ఛేత్ ప్రతిగ్రహ విపత్తితః, గయాయా మేవైతన్నాస్య త్రితికేచిత్. హేమాద్రిస్తు - గయాయాం శ్రాద్ధదినే ఏవ ప్రస్థానం. తీర్థాంతరేతు శ్రాద్ధోత్తర దినే ఇత్యాహ.

అను॥ భర్త కల స్త్రీ ఐతే, భర్తతోపాటే యాత్రఅని ముందు చెప్పాము. కాశీఖండ మందైతే - అట్లాగే, తలించుదుల అస్థులను క్షేపం చేయాలనుకుంటే అప్పుడు పుత్రుడు

తీర్థయాత్ర చేయాలి, అని. దాని విధానము స్కాందమందు - తీర్థయాత్ర చేయాలనుకునేవాడు, తొలుత ఇంటిలో ఉపవాసం చేయాలి. గణేశుని, పితరులను, బ్రాహ్మణులను, సాధువులను శక్తి కొలిచి పూజించాలి. అపై పారణ చేసి, సంతోషంగా, తిరిగి నియమముల ధరించి బయటైతే. యాత్ర నుండి తిరిగి వచ్చి పితరుల పూజిస్తే చెప్పబడిన ఫలమును పొందుతాడు, అని. ఉపవాసంకన్న ముందు ముండనము కూడా చేసుకోవాలి. ప్రయాగయందు, తీర్థయాత్రయందు, పితృమాతృ వియోగమందు (మరణం) వెంట్రుకలకు వపనం (క్షౌరం) చేయాలి. వ్యర్థంగా వికచుడు కారాడు, అని విష్ణుక్తి. ప్రాయశ్చిత్తము కొరకైన యాత్ర యందు, గంగయందును (ముండనము) ఇది అని కొందరన్నారు. హేమాద్రి యందు మహాభారతోక్తి ఇట్లా - కేశములు, మీసములు, గడ్డము, నఖములు మొదలగువాని వపనము తగదు. అందువల్ల గయాత్రాధ్యర్మి ఎల్లప్పుడు వపనం చేసుకోరాదు, అని ఉంది, అని అన్నారు. ఈ భారతదేశమందు ఎవరు పితృకర్మ తత్పురులో, కేశముల ధరించి, అతి భక్తి భావం కలవారై ఋణవిముక్తి కొరకు పితృ తీర్థం వస్తారో వారి ఋణము తప్పకుండా నశిస్తుంది, అని నిషేధమున్నందువల్ల గయాయాత్రాంగమైన వపనము చేసుకోరాదు, అని అన్నారు కొందరు. కాని, నిజానికైతే ఇది గయాధి కరణమునకే (గయాధికార అంగము) నిషేధము. యాత్రాంగమునకు నిషేధము కాదు. త్రాధ్యర్మినా, అని చెప్పినందువల్ల వికాలము (బద్ధి) విరజ (ఉత్తల) గయ అనే దానితో ఏకవాక్యమై నందువల్ల, (యత్రాధి అనలేదు) త్రాధ్యమైతే ఆరు దేవతలు లేదా తొమ్మిది మంది దేవతలు లేదా పన్నెండు మంది దేవతలు కలది. ఘృతంతో చేయాలి. దేశాంతరం వెళ్ళేవాడు నేయితో త్రాధ్యం చేయాలి, అని విష్ణుపురాణ వచనం. ఇది యాత్రాంగ వృద్ధి త్రాధ్య మన్నారు. పారణ దినమందే త్రాధ్యము. ఒకరాత్రి ఉపవసించి, తెల్లవారి త్రాధ్య మాచరించి, గణేశుని బ్రాహ్మణులను నమస్కరించి, భోజనంచేసి, బుద్ధిమంతుడు బయలు దేరాలి, అని స్కాంద మందు వచనము. గౌడ నిబంధమందు గౌతముడిట్లా - తీర్థయాత్ర ఆరంభమందు, తీర్థయాత్ర నుండి వచ్చాక చాలా నేయితో వృద్ధి త్రాధ్య మాచరించాలి, అని. వృద్ధి పదము ధర్మము కొరకు త్రాధ్యం తరువాత యాత్రా సంకల్పము అని భట్టులన్నారు. వాయవీయమందైతే - గయకు వెళ్ళటానికి ఆరంభిస్తే, విధాన పూర్వకముగా త్రాధ్యం చేసి, కర్పటీ వేషాన్ని ధరించి (కాషాయం) గ్రామ ప్రదక్షిణం చేసి, ఆపిదప మరో గ్రామానికి వెళ్ళి, త్రాధ్య శేషాన్ని భుజించాలి, అని. ఘృతము భుజించుట (పారణం) అది కోసుమధ్యలో, త్రాధ్యం తరువాత కోసుదూరం వెళ్ళరాదని నిషేధించారు. ఆ తరువాత ప్రతిరోజు ప్రతిగ్రహం చేయకుండా వెళ్ళాలి (దానం పట్టకుండా) ఈ ప్రతి గ్రహ నిషేధం గయలోనే వేరేచోట కాదు అని కొందరన్నారు. హేమాద్రి ఐతే - గయా ప్రయాణమైతే త్రాధ్య దినమందే బయలు దేరాలి, అని. వేరే తీర్థమునకైతే త్రాధ్యము చేసిన తరువాతి దినమున బయలు దేరాలి, అని అన్నాడు.

మూ॥ ప్రభాసఖండే - యచ్చాన్యం కారయే చక్వా తీర్థయాత్రాం నరేశ్వరః, స్వకీయ ద్రవ్యయావాభ్యాం తస్య పుణ్యం చతుర్థణం. యాత్రామధ్యే ఆశౌచే రజసి చా శుద్ధి పర్యంతం స్థిత్యా తదంతే గచ్ఛేత్. మార్గవైషమ్యే త్వ దోషః. యాత్రామధ్యే తీర్థాంతర ప్రాప్తి శ్రాద్ధాది కార్యమేవ. వాణిజ్యాద్యర్థం గతేతు ముండనోపవాసాది, న కార్యమితి ప్రయాగ సేతౌ భట్టాః. వస్తు తస్తు తత్రాపి ముండనోపవాస శ్రాద్ధాది కార్యం. అర్థం తీర్థ ఫలంతస్యయః ప్రసంగేన, గచ్ఛతి, ఇతి బ్రాహ్మకేః. స్కాందే - ద్విర్వోజనం తృతీయాంశే హరేత్తీర్థ ఫలస్యచ, వాణిజ్యం శ్రీం ప్రధా భాగాన్ హంతి సర్వం ప్రతిగ్రహః. యానమర్థం చతుర్థాంశం ఛత్తో పానహమేవచ, ఇత్యుత్తరాధి పాఠాంతరం. అత్తనదీషు బిశేషః - మార్గేంతరా నదీ ప్రాప్తి స్నానాది పరపారతః అర్వాగేవ సరస్వత్యా ఏష మార్గగతోవిధిఃయత్తు - పితౄన తర్పయిత్వాతు నదీస్త రతియోనరః తస్యా సృక్వాన కామాస్తే భవంతి భృశ దుఃఖితాః, ఇతి తత్సరస్వతీ పరం. శంఖః - తీర్థం ప్రాప్త్యానుషంగేన స్నానం తీర్థే సమాచరేత్, స్నానజం ఫలమాప్నోతి తీర్థయాత్రాకృతం నతు స ఏవ - న ప్రసంతీమతి క్రామేదనవ సిచ్చ. తీర్థప్రాప్తౌతు ప్రభాసఖండే - యానానిచ పరిత్యజ్య భావ్యం పాదచరైర్గురః, బరిత్వా లోరనీం తత్ర కృత్వా కార్పడికా కృతిం. కృత్వేతి గృహాన్నిర్గమ సమయేకరణే ఇదం. ప్రథమం చాలభేత్తీర్థం ప్రణవేన జలం శుచి, అవగాప్య తతః స్నాయాత్ యథావన్యం త్రయోగతః.

అను॥ ప్రభాసఖండమందిట్లా - ఏనరేశ్వరుడు, తన ద్రవ్యంతో, తన యానంతో శక్తి కొలది ఇతర నరుని తీర్థయాత్ర చేయిస్తాడో, అతనికి నాలుగింతల పుణ్యం లభిస్తుంది, అని. యాత్ర మధ్యలో ఆశౌచంవస్తే, రజోధర్మంవస్తేనో అశుద్ధి పోయేవరకు అక్కడే ఉండి, ఆ తరువాత వెళ్ళాలి. మార్గం విషమంగా ఉంటే దోషం లేదు. యాత్రా మధ్యంలో మరో తీర్థం వస్తే శ్రాద్ధాదులు చేయాల్సిందే. వాణిజ్యాదుల కొరకు వెళితే ముండన ఉపవాసాదులు చేయరాదు, అని ప్రయాగసేతువు యందు భట్టులన్నారు. నిజానికైతే అక్కడ కూడా ముండన ఉపవాస శ్రాద్ధాదులు చేయాలి. ప్రసంగవశాత్తు వెళ్ళిన వానికి తీర్థ ఫలము సగం లభిస్తుంది, అని బ్రాహ్మకీ. స్కాందమందిట్లా - తీర్థయాత్రలో రెండుసార్లు భోజనం చేస్తే అది ఫలితంలో మూడవ భాగాన్ని హరిస్తుంది. వాణిజ్యము కూడా మూడు భాగాలను హరిస్తుంది. ప్రతి గ్రహము మొత్తం ఫలితాన్ని హరిస్తుంది, అని. యానము సగం ఫలమును నాల్గవభాగమును గొడుగు చెప్పులు హరిస్తాయి, అని శ్లోక ఉత్తరార్థమునకు పాఠాంతరము ఇక్కడ నదులలో విశేషము - మార్గమధ్యంలో నదివస్తే స్నానాదులు అవతలి ఒడ్డుకు వెళ్ళి చేయాలి. సరస్వతి నదికైతే ఆ ఒడ్డుననే చేయాలి. ఇది మార్గగతమైన విధి, అని. పితరులకు తర్పణం చేయకుండా నదులను ఎవడు దాటుతాడో, వాడి రక్తాన్ని తాగే కోరిక గల వారౌతారు, బాగా దుఃఖితులౌతారు. పితరులు, అని. ఇది సరస్వతీ నది పరకమైన మాట. శంఖుడిట్లా - తీర్థమును ఆనుషంగంగా (ప్రసంగవశంగా) చేరి తీర్థమందు స్నానం చేస్తే,

అతనికి స్నానఫలం లభిస్తుంది. తీర్థయాత్రా ఫలం లభించదు, అని. అతడే ఇట్లా - అవసేచనం చేయకుండా ప్రవహించే నదిని చాటరాదు, అని. (చల్లుకోవటం), తీర్థమునకువస్తే ప్రభాసఖండమందిట్లా యానములను వదలి నరులు పాదచారులు కావాలి. పొర్లుతూ, ఇటు నుండి అటు పాద చారులై తిరుగుతూ (లోరలుత), సన్యాసి వస్త్రములు ధరించి, ఉండాలి, అని. చేసి, అనగా ఇంటినుండి బయలు దేరినప్పుడు చేయకపోతే ఇప్పుడు ఆ వస్త్రం ధరించాలి (సాష్టాంగ ప్రణామం చేస్తూ ముసుగు, అంగి, మాల్క శస్త్రాదులు వదలాలి). శుచియైన జలాన్ని, కొలుత ప్రణవంతో తీర్థాన్ని పొందాలి. ఆ తరువాత మునిగి స్నానం చేయాలి, యథావత్తుగా, మంత్రముకలవాడై, (సచేలము, నీటిని కదల్చి) చేయాలి. (సాగరస్థన నిర్హోష దండహస్త సురాంతక, జగత్ స్రష్ట జగన్మిత్ర నమామిత్వాం సురేశ్వర. తీక్షణంస్త్ర మహాకాయ కల్పాంత దహనోపమ, భైరవాయ నమస్తుభ్యం అనుజ్ఞాం దాతుమర్హసి తీర్థస్నాన మంత్రం. ప్రణవంతో స్పర్శ సచైలస్నానం, వపనం, సమంత్రకస్నానం అముకతీర్థాయనమః పుష్ప, అక్షత, ఫల, దక్షిణ ఆదితో అంజలి ఘటించాలి. వట్టి చేతులతో కూడదు అని).

మూ॥ మంత్రశ్చ ప్రణాసఖండే - సమోస్తు దేవ దేవాయ శితి కంఠాయ దండినే, రుద్రాయ దాపహస్తాయ చక్రిణే వేదసే నమః. సరస్వతీ చ సావిత్రి వేదమాతా గరియసీ, సన్నిధాత్రీ భవత్కృత తీర్థే పాప ప్రణాశినీ, ఇతి మంత్రవత్ స్నానం చ వపనోత్తరం కార్యం. పూర్వ మూవాహూనం తీర్థ ముండనం తదనంతరం, తతః స్నానాదికం కుర్యాత్ పశ్చాత్త్రాధ్యం సమాచరేత్, ఇత్యుక్తే. యత్తు - గత్వా స్నానం ప్రకుర్వీత వపనం తదనంతరం, ఇతి తన్ముఖం స్నానపరం. కాశీఖండే - తీర్థోపవాసః కర్తవ్యః శిరసో ముండనం తథా. ఉపవాసే తత్రైవోక్తం - యదస్మి తీర్థ ప్రాప్తిః స్వాత్మదహ్నా పూర్వవాసరే, ఉపవాసః ప్రకర్తవ్యః ప్రాప్తేఽస్మి శ్రాద్ధదోభవేత్. అత్ర ఉపవాసంతతః కుర్యాత్ తస్మిన్నహని సుప్రతః, ఇతి ప్రాప్తిదినే వ్యవహాసోక్తేర్వికల్పః. ముండనేతు స్నానం దేవలో - ముండనం చోపవాసం చ సర్వతీర్థేష్వయం విధిః, వర్ణయిత్వా కురుక్షేత్రం విశాలం విరజాంగయాం. విరజం=లోచారం. ప్రసిద్ధ మహాతీర్థపరః సర్వతీర్థకల్పః. అత్రవిశేషః స్మృత్యంత రే - ఊర్ధ్వమల్కాత్ ద్విమాసోనాత్ పునస్తీర్థం ప్రజేద్యది, ముండనం చోపవా సంచతతోయత్సేన, కారయేత్. తదా తద్వపనేశస్తం ప్రాయశ్చిత్యమృతే ద్విజ, ఇతి వాపాతః. ప్రయాగే ప్రతియాత్రంతు యోజన త్రయవిష్వతే, కైరం కృత్వాతు విధివత్ తతః స్నాయాత్ సితాసితే. తథా చ భువాస్పతిః - కైరం నైమిత్తికంకార్యం నిషేధే సత్యపి ద్రువం, పిత్రాది మృతి దీక్షాసు ప్రాయశ్చిత్యే ధ తీర్థతే. అవరార్యే స్నాందే - ఉదజ్ముఖః ప్రాజ్ముఖోవాప పనం కారయేత్సుధిః తేజశ్శుశు లోమనఖాన్య దత్ సంస్థాని వాపయేత్. ఇదం ప్రయాగే సధవానామపి సమూలం భవంతీ భట్టాః. సర్వాన్ కేశాన్ సముర్భుత్య ఛేదయే దంగుళద్వయం. ఏవమేవహి నాతీలాం శస్త్రతేవపన క్రియా, ఇతి. తద్వాక్యత చూడానాం నకార్యమితి కేచిత్. తత్సంతు నైమిత్తికత్వాత్ పిత్రాదిమృతవత్ కార్యమేవేతి. తదాపి ప్రయాగే నిత్యం నాన్యత్ర. తచ్చ యతిభిః తీర్థేఽపి జాతు

సంధిష్టన కార్యం నాన్యదా. కక్షోపస్థ శిఖా వర్జం ఋతు సంధిమ వాపయేత్, ఇతి స్మృతేః ఇదం తేవర్చిత్యకేనాపి తీర్థే కార్యం. న చ ముండనం పిండదానం చ, ఇతి దక్షవచనేన నిషేధః, వినాతీర్థం వినాయజ్ఞం మాతాపిత్రోః మృతంవినా, యోవాపయతిదోమాని సప్తత్రః పితృనూతుకః ఇతి స్మృత్యాతత్సంకోచాత్. తదపి ప్రయాగే ప్రతియాత్రం. అన్యతీర్థే ఆధ్యయాత్రా యామేవేతిశిష్టాః పతః స్నానం.

అను॥ ప్రభాసఖండంలో మంత్రమిట్లా - దేవ దేవునకు నమస్కారము. శితి కంటునకు, దండధారికి, రుద్రునకు, చాపహస్తనకు, చక్రధారికి, వేధకు నీకు నమస్కారము, అని. సరస్వతి, గొప్పదైన వేదమాతయైన సావిత్రి, ఇక్కడ తీర్థమందు సన్నిధానంలో ఉండి, పాపములను నశింపజేయనీ, అని. మంత్రముగల స్నానంను వపనం తర్వాత చేయాలి. తొలుత తీర్థమందు ఆవాహనము ఆ పిదప ముండనము ఆ పిదప స్నానాదికము చేయాలి. ఆ పిదప క్రాద్ధమాచరించాలి, అని వచనము. వెళ్ళి స్నానం చేయాలి, ఆ పిదప వపనము, అనే మాట ఏదుందో అది ముశలస్నాన పరము. (సమూహస్నానం). కాశీఖండమందిట్లా - శిరోముండనము తీర్థోపవాసము చేయాలి, అని. ఉపవాసమందు అక్కడే ఇట్లా చెప్పారు - తీర్థప్రాప్తి ఏ రోజు ఉంటుందో దానికన్న ముందు రోజు ఉపవాసం చేయాలి. తీర్థానికి వచ్చిన రోజున క్రాద్ధమును ఇవ్వవచ్చు, అని. ఇక్కడ - సువ్రతుడు, ఆ పిదప ఆరోజు ఉపవాసం చేయాలి, అని వచ్చిన రోజున కూడా ఉపవాసం చెప్పారు కనుక అది వికల్పము. ముండనమందైతే స్నాంద, దేవలులిట్లా - ముండనము, ఉపవాసము సర్వతీర్థములందు ఇదే విధి. కురుక్షేత్రము విశాలము (బాద్రి) విరజ (ఉత్పలదేశం) గయ వీటియందు తప్ప. విరజ అనగా లోతారము సర్వతీర్థ శబ్దము ప్రసిద్ధ మహాతీర్థపరము. ఇక్కడ విశేషము స్మృత్యంతరమందిట్లా - సంవత్సరంకన్న రెండు నెలలు తక్కువగా ఉన్నప్పుడే తిరిగి తీర్థానికి వెళితే, ప్రయత్న పూర్వకముగా ముండనము, ఉపవాసము ఆచరించాలి అట్లాబితే ఆవపనము ప్రాయశ్చిత్తము లేకుండాబితే ప్రశస్తము, ఓద్విజ! అని కాని పాఠము. ప్రయాగయందు ప్రతియాత్ర కూడా మూడు యోజనములు ఇష్టమైంది (పన్నెండుకోసులు) వచ్చాకనే క్షౌరము (ప్రయాగంలో ఒక సం॥లో రెండుసార్లు క్షౌరం తగదు కనుక) విధి ప్రకారము క్షౌరం చేసుకొని ఆ పిదప గంగ యమునల యందు స్నానం చేయాలి. బృహస్పతి ఇట్లా - నిషేధమున్నప్పటికి నైమిత్తికమైన క్షౌరాన్ని తప్పక చేసుకోవాలి. పిత్రాదుల మృతి యందు దీక్షయందు, ప్రాయశ్చిత్తమందు, తీర్థమందు, అని. అవరార్కమందు స్నాందోక్తి ఇట్లా - బుద్ధిమంతుడు ఉత్తరముఖంగాని, తూర్పుముఖంగా కాని కూర్చొని క్షౌరం చేయించుకోవాలి. కేశశృంగునఖములను ఉత్తరమున ఉన్నవి కొరిగించుకోవాలి. ఇది ప్రయాగయందు భర్తలు కల స్త్రీలకు కూడా సమూలం ఔతుంది అని భట్టలన్నారు అన్ని కేశములను ఎత్తిపట్టి రెండు అంగుళములు చేధించాలి. ఈ రకంగానే స్త్రీలకు వపనక్రియ ప్రశస్తమైంది, అని.

అది పుట్టువెంట్రుకలు తీయని వారికి వపనం చేయరాదని కొందరన్నారు. యధార్థమైతే - నైమిత్తికమైనందువల్ల తలిదండ్రులు మరణిస్తే చేసినట్టు చేయాల్సిందే, అని అది కూడా ప్రయాగయందు తప్పనిసరి. ఇతరత్ర కాదు. అది కూడా యతులైతే తీర్థమందు కూడా ఋతువుల సంధియందే ఆచరించాలి, మరొకప్పుడు కాదు. చంక, ఉపస్థ, శిఖ వీనిని వదలి, ఋతు సంధులందు వపనం చేయించుకోవాలి, అని స్మృతి. దీనిని జీవత్పితృకుడైనా తీర్థమందు చేయించుకోవాలి. ముండనము పిండదానము, అనే దక్ష వచనంతో నిషేధము లేదు. తీర్థము, యజ్ఞము, మాతాపితరుల మృతి ఇవి లేకుండా రోమములను వపనం చేయించుకునేవాడు ఆ పుత్రుడు పితృఘాతుకుడు అని స్మృతి వచనం ఉన్నందువల్ల పై వాక్యమునకు సంకోచము. అది కూడా ప్రయాగయందు ప్రతియాత్ర యందు చేయాలి. ఇతర తీర్థములందైతే తొలియాత్ర యందే అని శిష్టులన్నారు. ఆ విధప స్నానము.

మూ॥ పురాణేతు మార్కండేయపురాణే - మాతరం పితరం జాయాం త్రాతరం సుహృదం గురుం, యముద్దిశ్య నిమజ్జేత అష్టమాంశం లభేత్సనః. పైరీససిః - ప్రతికృతిం కుశమయాం తీర్థ వారిణిపజ్జయేత్. మజ్జయేచ్చయముద్దిశ్య సోష్టభాగం ఫలం లభేత్. తతస్తర్పణ త్రాధే వృద్ధీ చంద్రోదయే బ్రహ్మదేవీపురాణ కాశీఖండాదిషు - అకాలేఽప్యథవా కాలేతీర్థే త్రార్థం చ తర్పణం, అవిలంబేన కర్తవ్యం నైవవిఘ్నం సమాచరేత్. మాత్యే - పితృణాం చైవతర్పణం ఇతి తుర్యపాదః అత్రదేవతా మహాలయనిర్ణయే ప్రాగుక్తాః. శంఖదేవతా - తీర్థద్రవ్య పసత్తై చవకాల మవధారయేత్, పాత్రం చ బ్రాహ్మణం ప్రాప్య సద్యః త్రార్థం సమాచరేత్. చోరీతః - దివావా యది వారాత్రా భుక్తోవో పోషితోఽపివా, నకాల నియమస్తత్ర గంగాం ప్రాప్య సరిద్వరాం. భారతే - భుక్తో వాప్యథవా భుక్తో రాత్రో వాయదివాదివా, పర్వకాలేఽథవా కాలేఽపిచిర్యా వ్యథవా శుచిః. యదైవ దృశ్యతే తత్ర నదీచ త్రిపథగా ప్రియా, ప్రణామం దర్శనం తస్మాన్న కాలస్తత్ర కారణం. ఆశౌచేఽపి కార్యం. వివాహ దుర్గ యజ్ఞేషు యాత్రాయాం తీర్థకర్మణి, నతత్ర సూతకం తద్యత్ కర్మయజ్ఞాది కారయేత్, ఇతి పైరీససి స్మృతేః. తదానీ మకరణే త్వాశౌచాంతే ఏవకుర్యాత్. ప్రభాసఖండే - నవారం న చ నక్షత్రం న కాలస్తత్రకారణం, యదైవ దృశ్యతే తీర్థం తదా పర్వ నవాప్రకం. మలమాసేఽపి కార్యం నిత్య నైమిత్తికే కుర్యాత్ ప్రయతః సన్మలిమ్నచే, తీర్థత్రార్థం గజచ్ఛాయాం ప్రేత త్రార్థం తథైవచ, ఇతి బృహాస్పతి స్మృతేః. ఏతచ్ఛా శౌచేకృత భోజనస్య రాత్రోవా స్నాన త్రాద్ధాదిక మాకస్మిక తీర్థ ప్రాప్తౌ వామహేమ త్రార్థ విషయం గ్రహణాదివత్, నతు బుద్ధిపూర్వ మాశౌచాదౌ తీర్థప్రాప్తికార్యా మలమాసేతుమాసద్వయేతీర్థ త్రార్థంకార్యమితి.

అను ॥ ఇతరుల కోసమైతే మార్కండేయ పురాణమందిట్లా - తల్లి, తండ్రి, భార్య, భ్రాత, స్నేహితుడు, గురువు వీరిలో ఎవరినుద్దేశించిమునిగినా, ఆతడు ఎనిమిదవభాగాన్ని పొందుతాడు, అని. పైరీససిఇట్లా - కుశలతోచేసిన ప్రతిమను (ముడి)

తీర్థజలమందు ముంచాలి. ఎవరినుద్దేశించి ముంచుతాడో ఆతడు ఎనిమిదవభాగం ఫలాన్ని పొందుతాడు. ఆపిదవతర్పణ శ్రాద్ధమందు అని. పృథ్వీచంద్రోదయ మందు, బ్రహ్మపురాణ దేవీపురాణ కాశీఖండాదులందును ఇట్లా - అకాలమైనా కాలమైనా తీర్థమందు, శ్రాద్ధము తర్పణము, ఆలసించకుండాఆచరించాలి, విఘ్నంచేయరాదు, అని (అకాలంరాత్రి, భోజనం చేశాక, కాలం అపరాహ్ణం, ఉపవాసం. స్నానం - తర్పణం దేవర్షితర్పణం - పితృతర్పణం) మాత్యమందిట్లా - పితరులకు తర్పణము అని నాల్గవపాదము, అని. అక్కడదేవతలను మహాలయ నిర్ణయమందు ముంచుచెప్పాము. శంఖదేవలులిట్లా - తీర్థము, ద్రవ్యములభిస్తే కాలమునకై నిశ్చయం చేయరాదు. యోగ్యుడైనబ్రాహ్మణుడులభిస్తే అప్పుడే శ్రాద్ధ మాచరించాలి, అని. హారీతుడిట్లా - పగలుకాని రాత్రికాని, తినికాని తినకకాని, సరిత్తులలో శ్రేష్ఠమైనగంగనుచేరాక అక్కడ కాలనియమంలేదు, అని భారతమందిట్లా - తినికానితినకకాని, రాత్రికాని పగలుకాని, పర్వసమయంకాని కాకపోసి, శుచిగా ఉండని, తాను అశుచిగా ఉండని గంగానది ఎప్పుడుకనిపిస్తే అప్పుడు అక్కడ చూడాలి ప్రణామం చేయాలి, ఓ ప్రియ! అందువల్ల అక్కడ కాలము కారణంకాదు, అని. ఆశౌచమందుకూడా చేయాలి. వివాహము, కఠినమార్గము, యజ్ఞము, యాత్ర అట్లాగే తీర్థకర్మవీనియందు సూతకం లేదు. అట్లాగే యజ్ఞాదికర్మచేయాలి, అని పైరీనసిస్కృతి. అప్పుడుచేయకపోతే, అశౌచాంత మందేచేయాలి. ప్రభాసఖండమందిట్లా - వారము, నక్షత్రము, కాలము అక్కడ కారణం కాదు. తీర్థము ఎప్పుడు కన్పిస్తే అప్పుడే వేయిపర్వములతో సమానం అని. మలమాసమందు కూడా చేయాలి. ప్రయత్నపూర్వకంగా మలమాసమందు నిత్యనైమిత్తికకర్మలను తీర్థశ్రాద్ధము, గజచ్చాయ, పేతశ్రాద్ధములను చేయాలి, అని బృహస్పతిస్మృతిఅన్నాడు ఇది, ఆశౌచమందు, భుజించినప్పటికీ, రాత్రియందైనా, స్నానశ్రాద్ధాదికము, ఆకస్మికతీర్థప్రాప్తియందు ఆమంతోగాని హేమంతోగాని శ్రాద్ధం చేయాలి గ్రహణాదులవలె. బుద్ధిపూర్వకమైన ఆశౌచాదులందు తీర్థప్రాప్తికలిగితేచేయరాదు. మలమాసమందైతే మాసద్వయమందుతీర్థ శ్రాద్ధం చేయాలి, అని

మూ || చంద్రికాయాం దేవీపురాణే - శ్రాద్ధంచత్రకర్తవ్యమర్హావాహనపక్షితం, హేమాద్రో - అర్హమావాహనంచైవద్విజాంగుష్ఠనివేశనం, తృప్తిప్రశ్నంచవికిరంతీర్థశ్రాద్ధేవిసర్జయేత్. భవిష్యే - అవాహనంవిస్మృత్తృత్రతేషాంనవిద్యతే, అవాహనంతీర్థస్యాన్నార్హదానంతథాభవేత్. ఆచారాఃపితరస్తీర్థకృత్యాన్యాసంతివైయతః. అగ్నేకరణంచేతిరత్నావల్యాం అత్రషటిదైవతేశశ్రాద్ధేఽపిమూత్రాదీనాంపిండమాత్రందేయం. హవిఃశేషంతతోముష్టిమాదాయైకైకమాదృతఃక్రమశఃపితృసత్నీ నాంపిండం నిర్వసణం చరేత్. ఇతి తీర్థోపక్రమే దేవలోక్తే రితి పృథ్వీచంద్రః. తతః సామాన్య పిండం దద్యాత్ తతః పిండముపాదాయహవిషః సంస్కృతస్యచ, జ్ఞాతివర్గస్యసర్వస్యసామాన్యం పిండముత్పజేత్. ఇతితేనైవోక్తే. పాద్యే - తీర్థశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతపక్వాన్నేనవిశేషతః, ఆమాన్యేనహిరణ్యేన

కందమూల ఫలైరపి. పిండద్రవ్యాణిదేబీపురాణే హేమాద్రోబ్రాహ్మచ - సక్తుభిఃపిండదానం
చ సంయాచైః పాయసేనవా, కర్తవ్యంఋషిభిఃప్రోక్తంపిణ్యాకేనగుదేనవా. పిండానాంతీర్థపుక్షేవ
ఏవచాన్యా ప్రతిపత్తిరిత్యక్తంప్రాక్. ఏతచ్చవిధవయా, అపుత్రయాకార్యంన, సపుత్రయా ఇత్యక్తం
ప్రాక్ సపుత్రయా నకర్తవ్యం భర్తుః శ్రాద్ధంకదాచన, ఇతిస్మృతేశ్చ. అనుపనీతేనాపికార్యం.
ఏతచ్ఛానుపనీతోఽపికుర్యాత్సర్వేషువర్షసు, ఇతిపాద్యే తీర్థశ్రాద్ధముపక్రమ్యైక్షే. ఏతజ్జీవత్సృతేడాపి
కార్యమిత్యక్తం ప్రాక్. యతిశాతానునకార్యం - నకుర్యాత్సృతకంభిక్షుః శ్రాద్ధపిండోదక్రియాం,
త్యక్తంసన్యాసయోగేన గృహంధర్మాదికంప్రథం, గోత్రాదిచఋణంసర్వంపితృమాతృకులంధనం,
ఇతిస్మృతేః గయాయాంతాక్తం వాయవీయే - దండంప్రదర్శయేద్భిక్షుః గయాంగత్యానపిండదః,
దండంస్పృశ్యై విష్ణువదేపితృభిః సహముచ్యతే. గయాయాంధర్మపుష్టేవకూపేయాపేవతేతథా,
దండంప్రదర్శయన్ భిక్షుః పితృభిః సహముచ్యతే. కృత్యరత్నేప్రభాసఖండే - తీర్థచేత్త్రుతి
గృహ్మతి బ్రాహ్మణోపుత్రిదుర్లభః దశాంశమార్జితందద్యా దేవంకుర్వన్నపీయతే, ఇతివిశేషాంతరాచి
భట్టకృతత్తిర్థసీతాక్షేయా నీతిదిక్. ఇతితీర్థశ్రాద్ధవిధిః. శ్రాద్ధప్రకరణంసమాప్తం.

అను || చంద్రికయందుదేవీపురాణవచనమందిల్లా - అక్కడశ్రాద్ధాన్ని అర్చ్య
ఆవాహనములు లేకుండానేచేయాలి, అని (తీర్థమందు) హేమాద్రియందిల్లా - తీర్థశ్రాద్ధ
మందు, అర్చ్యము, ఆవాహనము, ద్విజఅంగుష్ఠనివేశనము, తృప్తిప్రశ్న, వికిరము ఇవన్నీ
విడిచిపెట్టాలి, అని భవిష్యమందిల్లా - ఆవాహన, విసర్జనము అక్కడవారికిలేవు. తీర్థమందు
ఆవాహనలేదు, అట్లాగేఅర్చ్యదానములేదు ఎందువల్లనంటే తీర్థమందుపిలువబడిన పితరులు
అర్చ్యంచేయబడి ఉన్నారు కనుక, అని. అగ్నేకరణములేదు అని రత్నావళి యందుకలదు.
ఇక్కడ షట్చైవతశ్రాద్ధమందుకూడా మాత్రాదులకుపిండంమాత్రమేఇవ్వాలి. ఆపిదపహవిః
శేషమును ఒక్కొక్కపడికెదుతీసుకొని, గౌరవంతో క్రమంగా పితరులపత్నులకు పిండనిర్వాపము
చేయాలి, అని తీర్థోపక్రమమందుదేవలోక్తి అని పృథ్వీచంద్రుడన్నాడు ఆ పిదప సామాన్యపిండ
మివ్వాలి. ఆపిదప సంస్కరింపబడిన హవిస్సుయొక్క పిండాన్ని తీసుకొని, జ్ఞాతివర్గాని కంతకూ
సామాన్యపిండంవదలాలి, అనిఆతడే చెప్పాడు పాద్యమందిల్లా - తీర్థశ్రాద్ధమును, విశేషించి
వక్యాన్నముతోచేయాలి. ఆ మాన్నము, హిరణ్యము, కందమూలఫలములు వీనితో కూడా
చేయొచ్చు, అని పిండద్రవ్యములుదేవీపురాణమందు హేమాద్రియంద్రాహ్మమందిల్లా -
సత్తుపిండి, సంయావము (నేయి, ఆవుపాలు, గోధుమలు మొదలగువానితో చేసిన తినే
వదార్థము) పాయనము, తెలికపిండి (నువ్వులపిండి) బెల్లము, వీనిలోదేనితోనైనా
పిండదానము చేయవచ్చునని ఋషులన్నారు, అని పిండములను తీర్థంలోవేయటమే,
వేరేమార్గంలేదు, అని ముందుచెప్పాము. ఇదివిధవ, సంతానంలేనిది చేయాలి, పుత్రులు
కలది చేయరాదు, అని ముందుచెప్పాము. పుత్రులు కలది భర్త శ్రాద్ధాన్ని ఎప్పుడూ చేయరాదు,
అని స్మృతి కూడా. అనుపనీతుడు కూడా ఆచరించాలి. అన్ని పర్వములందు దీనిని

అనుపనీతుడు కూడా ఆచరించాలి, అనిపాద్యమందుతీర్థశ్రాద్ధాన్నిగురించి ఆరంభించిచెప్పారు. దీనిని తండ్రిబ్రతికున్నవాడుకూడా ఆచరించాలి, అని ముందుచెప్పాము. యతిచేయరాదు, భిక్షువు (సన్యాసి) సూతకము, శ్రాద్ధపిండ, ఉదకక్రియలు ఆచరించరాదు. సన్యాసయోగంతో, గృహము, ధర్మాదికప్రతముఅన్నీ విడువబడ్డాయి. గోత్రాదులు, ఋణము, పితృమాతృకులము, ధనము అన్నీ త్యక్తము, అని స్మృతి. గయయందైతే వాయవీయోక్తిఇట్లా - గయకువెళ్ళిభిక్షువు దండంప్రదర్శించాలి, పిండమివ్వరాదు. విష్ణుపదమందుదండమును స్పృశించిభిక్షువు పితరులతోసహముక్తుడౌతాడు, అని. గయయందు, ధర్మస్మృత్య మందు కూపయూప వటములందు దండమును చూపించి, భిక్షువు, పితరులతోసహముక్తుడౌతాడు, అని. కృత్యరత్నమందు ప్రభాసఖండోక్తిఇట్లా - వృత్తిలభించనందువల్ల బ్రాహ్మణుడుతీర్థమందుదానం స్వీకరిస్తే, సంపాదించినదానిలోపదవభాగము దానంచేయాలి. ఇట్లాచేస్తే దూరదగినవాడుకాదు, అని. ఇతర విశేషములను భట్టులురచించిన త్రిస్తోత్రీసేతువు నుండి తెలుసుకోవాలి, అని ఇకచాలు. అని తీర్థశ్రాద్ధ విధి. శ్రాద్ధ ప్రకరణసమాప్తి.

అథాశౌచప్రకరణం

నారాయణాత్మజశ్రీమద్రామకృష్ణసూనునా, కమలాకర సంజ్ఞేశాశౌచంనిర్ణయితే॥
 ధూనా మరీచిః ఆచతుర్థాత్భవేత్ స్రావః పాతఃపంచమషష్ఠయోః, అతః ఊర్ధ్వం ప్రసూతిః స్వాత్
 దశాహంసూతకంభేవత్. (బృహత్పరాశరః - గర్భస్రావేతునైరుక్తారాత్రయోమాససమ్మిథాః, స్రావం
 గర్భస్పందిద్వాంసోమాసాదర్వాకృతుర్థకాత్. పాతమూర్ధ్వంపదంత్యేకేతత్రాధికంతుసూతకం)
 స్రావేమాతూఃత్రిరాత్రం స్వాత్ సపిందాశౌచపర్వనం, పాతేమాతుర్యథామాసం సపిందానాందిన
 త్రయం. అత్రసర్వతమాంబమితాక్షరాయాంజ్ఞేయం. అత్రమాసత్రయేత్రిరాత్రంస్యాదిత్యనువాదః
 రజస్వలాత్వే నైవతత్సిద్ధేః యద్యచ్ఛనేన చతుర్థమాసేఽపిత్రిరాత్రంప్రాప్నోతితథాపి - షణ్మాసాభ్యంత
 రంయావత్గర్భ స్రావోభవేద్భూతి, తదామాససమైస్సాసాందివస్తైః శుద్ధిరీష్యతే, ఇత్యాదిపురాణాత్.
 రాత్రిభిః మాసతుర్యాభిః గర్భస్రావేవిశుద్ధతీ, ఇతిమనూక్తేః. గర్భస్రావే యథా మాస మచిరేతూత్రమ్
 త్రయః, ఇతి మరీచ్యుత్తేశ్చ చతురాత్రం జ్ఞేయం. అచిరే = త్రిమాసమధ్యే. ఉత్తమే బ్రాహ్మణే.
 అత్రసపిందానాంస్నానం, సద్యఃశౌచంసపిందానాంగర్భస్యపతనేనతి, ఇతిచత్రైవోక్తేః. ఏతదాచతుర్థ
 మాసాత్, పాతేత్రిదినస్సోక్తేః. అకారణాయాః శుద్ధేరసంభవాత్ సద్యః పదంస్నానపరం. ఏవమగ్రేఽ
 పి. గర్భస్రావేస్నానమాత్రంపురుషస్య, ఇతివృద్ధవనీషోక్తేః. పురుషస్యేతిసపిందోపలక్షణంపూర్వోక్త
 వచనాత్. ఆ చతుర్థమాసం సపిందానాంసస్నానంకింతుపుంసవివ. పాతేత్రిదినం నిర్గుణపరం.
 గుణవతస్తు - అజాతదంతే తనయే శిశౌగర్భమృతే తథా, సపిందానాంతు సర్వేషాం ఏకరాత్ర
 మశౌచకం, ఇతి యమోక్తేః ఏకాహమితిమదనపారిజాతః సప్తమమాసాదిదశాహం. ఏతత్సర్వ
 పర్వవిషయం. తుల్యం వయసినర్వేషాం అతిక్రాంతేతదైవచ, ఇతివ్యాఖ్యోక్తేః పరాశరః
 జాతేవిప్రోదశాహేన, ద్వాదశాహేన భూమిపః వైశ్యః పంచదశాహేనశూద్రోమాసేనశుద్ధతీ.
 సంవర్తతః జాతేపుత్రేపీతః స్నానంనచైలంతం విధీయతే, మాతాశుద్ధ్యేద్దశాహేన,
 స్నానాత్సప్తర్కనంపీతః పుత్రవదాత్ కన్యోత్పత్నౌనసీతఃస్నానమితి హోరలతాయాం,
 తన్నపుత్రపదస్యపౌత్రీమాతామహస్నేన, ఇతికన్యాయామపిప్రయోగాత్.

అను ॥ నారాయణాత్మజు(పుత్రు)దైన శ్రీమద్రామకృష్ణనికుమారుడైన కమలాకరుడను
 పేరుగలనాచే (నేను) ఇప్పుడుఆశౌచంనిర్ణయించబడుతోంది. మరీచిఇట్లా నాల్గవమాసం
 వరకు, గర్భనాశాన్ని స్రావమంటారు ఐదారునెలలలోనైతే పాతమంటారు, అని ఆపైన ప్రసూతి
 అంటారు. పదిరోజులసూతకంఉంటుంది. (బృహత్పరాశరుడిట్లా - నిరుక్తాన్ని అంగీకరించే
 వారైతే, గర్భస్రావమందుపన్నెందురాత్రులుఆశౌచమన్నారు. విద్వాంసులు నాల్గవమాసముల
 కన్నముందు గర్భనాశాన్ని గర్భస్రావమన్నారు. ఆపైదానిని కొందరు పాతమన్నారు. అక్కడ
 అధికులు (ఎక్కువమంది సూతకమన్నారు) స్రావమందు తల్లికిమూడు రాత్రులు, ఆశౌచము,
 సపిందులకు ఆశౌచంలేదు. పాతమైతే తల్లికి ఎన్నోనెలలోఐతే అన్నిరోజులు ఆశౌచము,

సపిండులకు మూడురోజులు ఆశౌచము. ఇక్కడ అంతటా మూలవచనముమితాక్షరమందు చూసి తెలుసుకోవాలి. ఇక్కడ మాసత్రయమందైతే త్రిరాత్రము ఉంటుంది అని అనువాదము. రజస్వలవనందువల్లనే (త్రిరాత్రం) అది సిద్ధిస్తుంది. దీనితో చతుర్థమాసమందుకూడా మూడు రాత్రులే (ఆశౌచం) వస్తాయి అట్లా ఐనా ఆరుమాసములలోపల గర్భప్రావమైతే అప్పుడు నెలలతోసమానమైన అన్ని రోజులతోశుద్ధి తగును, అని ఆదిత్యపురాణంనుండి తెలుస్తోంది. గర్భప్రావముయందు మాసతుల్యములైన రాత్రులతోశుద్ధి లభిస్తుంది, అని మనూక్తి. గర్భప్రావమందైతే మాసములను సరించి మూడు మాసములమధ్య మూడు రాత్రులు ఉత్తములకు, అనిమరీచి ఉక్తి ఉన్నందువల్ల నాల్గు రాత్రులని గ్రహించాలి, అచిరమనగా మూడు మాసములమధ్య. ఉత్తమే అనగా బ్రాహ్మణునియందు అని ఇక్కడ సపిండులకు స్నానము గర్భపాతమైతే సపిండులకు వెంటనే శుచిత్వము, అని అక్కడే చెప్పారు. ఇది నాల్గవ మాసంవరకు, పాతమందు మూడురోజులు చెప్పారు కనుక. కారణంలేకుండా శుద్ధి ఉండదు కనుక సద్యః అన్న పదము స్నానపరమైనది ఇట్లా ముందుకూడా. గర్భప్రావమందు స్నానమాత్రము పురుషునకు, అనివృద్ధవసిష్టోక్తి. పురుషశబ్దము సపిండమనుదానికి సూచనముమందు చెప్పినవచన్నానుసరించి. చతుర్థమాసంవరకు సపిండులకు స్నానంలేదు కాని పురుషునకే (వతి) పాతమందు మూడురోజులనుమాట నిర్గుణవరమైనది గుణవంతులకైతే (ప్రధానులు) - పండ్లు ఇంకారానిపుత్రుడు మరణిస్తే గర్భస్థశిశువుచ్యు తుడైతేనూ, సపిండులందరికి ఒకరాత్రి ఆశౌచము, అని యమోక్తి ఉన్నందువల్ల ఒకరోజు అని మదన పారిజాతము అంది. సప్తమ మాసాదినుండి పదిరోజులు అని. ఇది అన్ని వర్ణములవారి విషయము గర్భప్రావము, గర్భపాతములవయసుదాటాక అందరికి ఆశౌచము తుల్యంగానే ఉంటుంది, అని వ్యాఘ్రోక్తి. పరాశరుడిట్లా - ప్రసవమందు విప్రునకు పదిరోజులు, క్షత్రియునకు పన్నెండురోజులు, వైశ్యునకు పదిహేనురోజులు, శూద్రునకు నెలరోజులు ఆశౌచము ఆపిదపశుద్ధి అని. సంవర్తుడిట్లా - పుత్రుడు కలిగాక తండ్రికి సచేలస్నానము విధించబడింది. తల్లిపదిరోజులతో శుద్ధిపొందుతుంది. స్మృశిస్తే తండ్రి, స్నానంతో శుద్ధుడౌతాడు అని పుత్రపదంవల్ల, ఒకవేళ కన్యజన్మిస్తే తండ్రికి స్నానం అవసరం లేదు, అని హారలతయందు అన్నారు అట్లా కాదు పుత్రపదమునకు పుత్రికకూడా ఉపలక్షకము. పౌత్రి ఐనందువల్ల మాతామహాదు అని ప్రయోగముం.

మూ॥ యుత్యతతైవోక్తం - సూతకేతుమృతం దృష్ట్యా తస్య జనకస్తతః, కృత్యానచైలం స్నానంతు శుద్ధోభవతి తత్క్షణాత్. ఇత్యాదిత్యపురాణాత్ ముఖదర్శనోత్తరమేవ పితుః స్నానమితి. తన్న, విదేశే ముఖదర్శనావధ్యస్సృశ్యతాపతేః ముఖదర్శనోత్తరంపునః స్నానార్థమిదమిహిస్మార్త గౌడాః, తన్న మూలైక్యేనజ్ఞానమాత్రపరత్వాత్. ఇదంసర్వవర్ణసమం. సూతి కాసర్వవర్ణేషు దశరాత్రేణ శుద్ధతి, ఋతౌచనవృధక్ శౌచంసర్వవర్ణేష్యయంవిధిః, ఇతిహారలతాయాం ప్రచేత

సోక్తే: యత్తు బ్రాహ్మ - బ్రాహ్మణీ క్షత్రియా వైశ్యా ప్రసూతా దశభిర్దైవైః, గతైః శూద్రాచసంస్మృ
శ్చాతయోదశ భేదేవచ, ఇతి. ప్రయోగపారిజాతేపారస్పర: - ద్విజాతేఃసూతికాయాస్యాత్ సాదశావేస
శుద్ధ్యతి. శ్రయోదశేఽపి సంప్రాప్తే శూద్రాశుద్ధ్యత్యసంశయం. ఇతి తదసమ్మద్రావరం.
అంగీరాః - సూతతే సూతికావర్ణంసంస్మర్యేననిషిద్ధ్యతే, సంస్మర్యేసూతికాయాస్తున్నానమేవ
విధీయతే. నాశౌచం సూతతే పుంసః సంసర్గంచేన్నగచ్ఛతి, రజస్త్రాశుచిజ్ఞేయంతచ్చపుంసినవిద్యతే,
నంసర్గేమైధువం స్మర్మ ఇత్యన్యే. మాతురేవసూతకం, తాంస్సుశతశ్చ, ఇతిహారలతాయాం
సుమంతూక్తే రితి, తన్న సంస్మర్యే సూతికాయాస్తు న్నానమేవ విధీయతే, ఇతి న్నానమాత్రోక్తేః
సౌమంతవచన స్మృత్వా పర్యంతమ స్మృశ్యత్వమాత్రబోధకత్వాత్, ఏవకారోబాలస్మృశ్యత్వార్థః.
మాధవస్తు - యస్తైస్తువా సపిండోఽపి ప్రకుర్యాచ్చ యనాసనం, బాంధవో వాపరోవాపి సదశాహస
శుద్ధ్యతి. ఇతిబ్రహ్మసూతి స్మృతే: శయనాననాబి రూపం సంసర్గమాహపరాశర: -
యదివత్త్వాంప్రసూతాయాం ద్విజ: సంపర్కమిచ్ఛతి, సూతకంతు భవేత్తస్య యది ఏప్ర: షడంగవిత్.
ఏత్యవత్ సావత్సమాహు: ప్రాక్సానాద స్మృశ్యత్వం. సూతికా న్మర్శేతు యావదాశౌచం,
అన్యస్తుమాతరస్తస్యత్ తద్భూపాంసప్రజంతిచ, ఇతి బ్రాహ్మోక్తే రితిశుద్ధి తత్వాదయ: తన్న తద్భూపంగ
త్వాసూతికాయం దినస్మృశంతి తదా స్మృశ్యా: అన్యథానఇతితస్యార్థ: కర్మాన్సభికారమాహ
పైరీవసి: - సూతికాంపుత్రవతీంవింశతిరాత్రేణ కర్మాణికారయేత్ మాసేన స్త్రీజననీం,
ఇదమాశౌచోత్తరం. అన్యథాశూద్ర్యా: సపిండానామాశౌచే తదభావ:స్యాత్ విధ్వంస వాద
విరోధశ్చఏతచ్చసేమయాగాదిశ్రోతభిన్నపరం. ప్రజాతాయాశ్చదశరాత్రా దూర్ఘంస్నానాది, ఇతి
కాత్యాయ నోక్తశ్చ. వ్యాసుః ప్రథమేదివసేషష్టేదశమేచైవసర్వదా, త్రిష్యేతేషునకుర్వీత
సూతకంపుత్రజన్మని, పుత్రశబ్దోఽచత్యమాత్రవర: బ్రాహ్మ - దేవాశ్చ పితరప్యైవ
పుత్రేజాతేద్విజన్మనాం, ఆయాంఠి తస్మాత్తదహ: పుణ్యంషష్ఠంచసర్వదా జననేవిశేష: ప్రాగుక్తః.

అను || అక్కడే చెప్పింది ఇట్లా - తండ్రి, పుట్టిన వాని ముఖాన్ని సూతకమందు
చూసి, ఆపిదపనచేలస్నానంచేస్తే ఆక్షణమందేచుద్దుడౌతాడు, అనే ఆదిత్య పురాణవచనం
వల్ల పిల్లవానిముఖంచూచాకనేతండ్రికి స్నానము, అని ఏదైతే ఉందో అదికాదు. విదేశమందు
న్నప్పుడు ముఖదర్శనంకలిగేవరకు అస్మృశ్యతఏర్పడేఅవకాశముంది ముఖదర్శనంతరువాత
తిరిగిస్నానంకొరకు ఇది అనిస్మార్తగౌడులన్నారు. అదికాదు మూలం ఒకటే ఐనందువల్ల
జ్ఞానమాత్రపరము. ఇది అన్నివర్ణములవారికి సమానము. అన్ని వర్ణములలోను, సూతిక
పదిరాత్రులతో శుద్ధి నందుతుంది. ఋతుమతివతే (నాల్గవరోజున దీనికై) వేరేశుద్ధిలేదు.
అన్నివర్ణముల వారికి ఇదే విధి, అని హారలత యందు ప్రవేశసుని వచనము. బ్రాహ్మమందిట్లా
- బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యస్త్రీలు ప్రసూతలైతే పదిరోజులయ్యాక ముట్టుకోదగినవారౌ తారు.
శూద్రస్త్రీవతేపదమూడురోజులకేస్మృశించతగినదౌతుంది అని ఉందో, అట్లాగే ప్రయోగ
పారిజాతమందు పారస్మరుడిట్లా - బ్రాహ్మణజాతిస్త్రీసూతిక వతే ఆమె పదిరోజులకు
శుద్ధి నందుతుంది. పదమూడవరోజువస్తే శూద్రస్త్రీశుద్ధి నందుతుంది సంశయంలేదు, అని

ఏదన్నాడో ఈరెండు అసత్కూద్రస్త్రివిషయకమైనవి. (అదిఅస్పృశ్యత్వ పరము అనిమరో పారం) అంగిరుడిట్లా - సూతకమందుప్రసూతనువదలి, ఇతరులను స్పృశిస్తే దోషం లేదు. సూతికను స్పృశిస్తే స్నానమేవిధి. సూతకమందు పురుషుడు స్త్రీ సంసర్గాన్ని పొందకపోతే ఆశౌచం లేదు. అక్కడ అశుచికి రజస్సుకారణము అని గ్రహించాలి, అది పురుషునిలో లేదు. సంసర్గ మనగామైధునము అని. కాదు స్పర్శ అని ఇతరులన్నారు. తల్లికే సూతకము ఆమెను ముట్టుకున్నందువల్ల అని హారలతయందుసుమంతూక్తి అని. అట్లాకాదు, సూతికను ముట్టుకుంటే స్నానమేవిధించబడింది, అని స్నానం మాత్రమే చెప్పినందువల్ల సుమంతువచనము స్నానమువరకే అస్పృశ్యతనుమాత్రమేబోధించేది. ఏవకారముపిల్ల వాణ్ణిముట్టుకునే అర్థ పరమైనది మాధవుడైతే - సపిందుడైనా, వారితో కలిసి శయన ఆసనములు చేస్తే బాంధవుడైనా పరుడైనా వాడుపదిరోజులలో శుద్ధినందుతాడు, అని బృహస్పతి స్మృతి వల్ల తెలుస్తోంది, అని. శయన ఆసనాదిరూపమైన సంసర్గాన్ని మాత్రమే పరాశరుడుచెప్పాడు ఇట్లా - భార్యప్రసూతికాగాబ్రాహ్మణుడు సంపర్కాన్ని కోరితే, ఆతడు షడంగవిరుడైన బ్రాహ్మణుడైతే, ఆతనికి సూతకముఉంటుంది. అని తండ్రికిలాగా సవతితల్లికి స్నానం కన్న ముందు అస్పృశ్యతఉంటుంది. ఆశౌచమున్నంతవరకు సూతికను స్పృశిస్తే స్నానము (స్నానం వరకు ఆశౌచము) ఇతరతల్లులైతేఅట్లాగే ఆగృహంలోకివెళ్ళరు, అని బ్రాహ్మోక్తిఅని శుద్ధి తత్వాదులవచనం. అంటేఅట్లాకాదు. ఆ ఇంట్లోకి వెళ్లి సూతికను ముట్టకపోతే అప్పుడు స్పృశించతగిన వారు లేకుంటే అస్పృశ్యులు అని దాని అర్థము. కర్మకు అనధికారులైన వారిని గూర్చిపైరీనసిఇట్లా - పుత్రునికన్న సూతికను ఇరువది రోజుల తరువాత పని చేయించాలి. అడపిల్లను కన్నతల్లిని నెలరోజుల తరువాత ఇంటిపనులు చేయించాలి. ఇది ఆశౌచంతరువాత లేకుంటే, శూద్రస్త్రియొక్క సపిందులకుఆశౌచంఉంటే ఆమెకు లేకుండా పోతుంది, విధికి అనువాదానికి విరోధమేర్పడుతుంది. ఇది సోమయాగం మొదలగు శ్రౌత కర్మలకన్వృణ్మయైనవానివిషయము ప్రసూతియైన స్త్రీకి పదిరాత్రులతరువాత స్నానాదులు, అనికాత్యాయనోక్తి కూడా. వ్యాసుడిట్లా - ప్రథమదినమందు, ఆరవ, పదవదినము లందు, ఎప్పుడూ ఈ మూడింటిలో పుత్రజన్మలో జాతకర్మారులు చేయరాదు, సూతకం ఉంటుందికనుక, అని పుత్రశబ్దముసంతానమాత్రపరము. బ్రాహ్మమందిట్లా - దేవతలు, పితరులు, బ్రాహ్మణులకు పుత్రుడు జన్మిస్తే వస్తారు కనుక ఆరోజు, ఆరవరోజు ఎల్లప్పుడూ పుణ్యప్రదమైనవి, అని జననమందు విశేషాన్ని (పశ్చిమాజనము) ముందు చెప్పాము.

మా॥ అత్తప్రయోగపారిజాతః - పుంప్రసవేదశాహః, స్త్ర్య పత్యేతుత్రహః, పుంజన్మని సపిందానాందశాహోచ్చధ్ధిరుచ్యతేత్రహదేకోదకానాంపవకాహంసూతకంక్షనితే. స్త్రీజన్మని సపిందానాం సోదకానాం త్రహోచ్చుచిః. స్త్రీషు త్రిపురుషం క్షేయం సపిందత్వం ద్విజోత్తమాః,

ఇత్యగ్ని స్మృతేరిత్యాహ. మేధాతిధిరపి - అప్రత్యానాంతసన్త్రాణాంతిపురుషీవిజ్ఞాయతే, ఇతివాసిష్ఠముక్తాఅశౌచే వివేతత్. వివాహేతుఅవధిః దర్శితవేద, ఇత్యాహ అన్యేతు త్రిపురుష సాపిండస్య కానీన కన్యాపరశ్చమాహుః అప్రత్యానాంతసన్త్రాణాంతిసాపిండ్యంసాప్తపౌరుషం, ప్రత్యానాం భర్తృసాపిండ్యంప్రాపదేవః ప్రజాపతిః, ఇతికౌర్మవిరోధాచ్చ. అత్రేదంతత్వం - పంచమాత్మప్ర మాధీమాన్యః కన్యాముద్యహోద్విజః, గురుతల్పీసవిజ్ఞేయః, ఇత్యాదివిరోధా త్రిపురుషం ప్రకరణాన్మ రణాశౌచం, వసిష్ఠేతదగ్రేదకదానోక్తేః తేనకన్యాప్రసవేఽపిసాప్తపురుషందశరాత్రమేవ నచ కన్యాపుత్రకృతంప్రసవేదలాబలంక్యావృక్షం. అగ్నిస్మృతిస్యను కల్పోవిగితాచేతి. సర్వసిద్ధాంతః. అన్యథాత్రిపురుషంసపిందానాంఅష్టమాదిసోదకానాంచత్రహసామ్య యోగాత్. చతుర్థాది సప్తమాంతా నాంచకీ మపిసన్యాత్ (తేన, కన్యా ప్రసవేదశాహవివ) కించస్త్రీజన్మో ద్వేకేన త్రిపురుషం సాపిండ్యం తేషాం చ త్రిరాత్రమిత్యనేకార్థవిధిఃకథంస్యాత్వాకృతేదావత్తేః న చచతుర్థా దీనాం సోదకత్వంక్వాపి సిద్ధం తేనత్రిపురుషంచతుర్థాదీనాంచస్త్రీజన్మనిసోదకత్వంవిధాయపునస్తేషాం త్రిరాత్రాశౌచ విధౌవిద్యను వాదవిరోధో వాక్యభేదద్వయంచేత్యసంవాదార్థాగ్ని స్మృతిర్వేయా అథమ్మతాశౌచం - హరీః - జాతమృతేమృతజాతేవాసపిందానాందశాహం, ఇతి స్వాశౌచపరం. జాతమృతేనాలచ్చే దోర్హం. యావన్నచిద్యతేనాలంతావన్నాహ్నితీసూతకం, చిన్నేనారేతతఃపశ్యత్ సూతకంతువిధీయతే, ఇతిజైమిన్యుక్తేః. నాద్యాంఛిన్నాయామాశౌచం, ఇతిహారీతోక్తేశ్చ. ఏతస్మృతా శౌచపరమేవ. జననాశౌచంతునాలచ్చేదోత్కర్షేఽపిజననాద్యేవ. మృతజాతేనాలచ్చేదాభావాత్ షష్ఠీ పూజాత్యుత్సాహత్రేశ్చ. తేననాదీధేదాత్వాజ్జేమాతుః సుర్వే న దోషఇతిచుద్ధితతోక్తిః పరాస్త్రి. నాభాచ్చే దాత్వాజ్జేమ్మతౌ తుభ్వాహన్మనుః - జీవన్జాతోయదితతో మృతః సూతకవివతు, సూతకంసకలం మాతుః పిత్రాదీనాంతిరాత్రకం. ఇదంచప్రసవాశౌచమేవ. శావనిమిత్రం స్నానమాత్రం. ప్రాజ్ఞానామ కరణాత్ సర్వః శౌచం, ఇతిశంఖోక్తేః అత్రకశ్చిదాహ - నామకరణం ఆశౌచాం తకాలోప లక్షణం. ఆశౌచస్యపగమేనామధేయం, ఇతి విష్ణుక్తేః, ఆశౌచేతువ్యతి క్రాంతే నామకర్మ విధీయతే, ఇతిమనుశ్తేశ్చనామ్నోనియతకాలత్వాత్. న చ - నామధేయం దశమ్యాంతుద్వాదశ్యాంపావీకారయేత్, పుణ్యేతిథౌముహూర్తేవానక్షత్రేవాగుణాన్సితే, ఇతిమనుశ్తేరనియతకాలత్వం. దశమ్యామతీతాయాం విద్రుః, ద్వాదశ్యామతీతాయాం క్షుతియః వైశ్యః షోడశే. శూద్రపితృలింకే ఇత్యపిజ్ఞేయం. పుణ్యఇత్యాద్య కల్పః తేననామ్నః కారోపలక్షణం. ఏవందంతజననేఽపి, దంతజన్మ సప్తమేమాసి, ఇత్యుపనిషది నియతకాలత్వాత్. చౌలేతునకారోపలక్షణం, ప్రథమేఽభ్యేత్యతీయేవాకర్తవ్యం క్రుతిచోదనాత్, ఇతిమనుశ్తేః.

అను || ఇక్కడప్రయోగపారిజాతమిట్లా - మగపిల్లవాడుపుట్టిన పదిరోజులు, ఆదపిల్లైతే మూడురోజులు ఆశౌచం. పురుషుడు జన్మిస్తే సపిండులకుపదిరోజుల తరువాత శుద్ధి అన్నారు. ఏకోదకులకు మూడురోజులతరువాత శుద్ధి ఒక్కోహోట (ఆపత్తియందు) ఒకరోజు సూతకము. స్త్రీజన్మయందు, సపిండులకు, సోదకులకు మూడు రోజుల తరువాత శుద్ధి. ఓ ద్విజోత్తములారా! (కన్యలందు) స్త్రీలందు సపిండత్వము త్రిపురుషం (మూడుతర

ములు) అని గ్రహించాలి, అని అగ్నిస్మృతినుండి అని అన్నాడు. మేధాతిథికూడా - వివాహం కాని స్త్రీలకైతే (కన్య) మూడుతరములు స పిండత అని గ్రహించాలి, అని వసిష్ఠవచనాన్నిచెప్పి, ఇది ఆశౌచమందే, వివాహమందైతే అవధినిముందే చెప్పాము, అని ఇట్లా అన్నాడు ఇతరులైతే మూడు తరముల సపిండత్వమును కన్యకు కల్గిన కన్యాపరంగా చెప్పారు. వివాహం కాని కన్యలకైతే సాపిండ్యము ఏడుతరములవరకు వివాహితలైన స్త్రీలకు సాపిండ్యము భర్తతోనే ఔతుంది, అని ప్రజాపతి దేవుడు అన్నాడు, అని ఇది కూర్మపురాణ విరోధం కూడా, (ఎక్కడ కన్యాపదంలేదుకూడా) ఇక్కడ తత్వమిది - ఐదవతరం తరువాతి లేదా సప్తమతరంతరువాతి (బుద్ధిమంతుడేవదైనా ద్విజుడు) కన్యను వివాహమాడితే వాడు గురుతల్పుగుడౌతాడు. (అంతపాపం) అని గ్రహించాలి, అనే మొదలగు దానికి విరోధమైనందువల్ల త్రిపురుషం అనేమాట ప్రకరణాన్నను సరించి మరణాశౌచపరమైంది వసిష్ఠమందు దానికన్నముందు ఉదకదానాన్ని చెప్పాడు. అందువల్ల కన్యాప్రసవమందుకూడా ఏడుతరములవరకు పది రాత్రులే సూతకము. ప్రసవమందు కన్యగాని పుత్రుడుగాని జన్మిస్తే వీరిలోబలాబలవిచారాన్ని ఎక్కడా చేయలేదు. అగ్నిస్మృతిమాత్రం అనుకల్పము (తరువాత వచ్చింది) నిందితముకూడా అని అందరి సిద్ధాంతము. లేనిచో మూడుతరములవరకు, సపిండులకు, అష్టమతరం ఆదిగాగల సోదకులకు మూడురోజుల సూతక సామ్యము కుదరదుకనుక. నాల్గునుండి ఏడు తరముల వరకు ఏమీలేకుండా పోతోంది (అందువల్లకన్యాప్రసవమందు అశౌచం పదిరోజులే) ఇంకను స్త్రీ జన్మ ఉద్దేశ్యంతో మూడుతరాలు సాపిండ్యము, వారికిత్రిరాత్ర అశౌచము, అనిఅనేకార్థముల విధి ఎట్లాకుదురుతుంది, వాక్యభేదాపత్తివస్తుంది నాల్గవతరం మొదలైన వారికి సోదకత్వము ఎక్కడాసిద్ధించలేదు, అందువల్ల మూడుతరములవరకు చతుర్థాదులకు గూడా స్త్రీ జన్మమందు సోదకత్వం విధించి, తిరిగివారికి త్రిరాత్ర అశౌచము విధిస్తేవిధి అనువాదములకు విరోధము వాక్యభేదద్వయముకూడా ఔతుంది, అని పొసగని (అసంబద్ధ) అర్థాన్ని బోధించేఅగ్నిస్మృతి పోయమైనది (విదువాలి) అని. ఇకమృతాశౌచము - హరీతుడిట్లా - శిశుపుపుట్టిచచ్చినా, చచ్చిపుట్టినాసపిండులకుపదిరోజులు ఆశౌచము, అని. ఇది స్వఆశౌచపరము. పుట్టినాక మరణిస్తే నాలచ్చేదం అయ్యాకమరణిస్తే ఇది. ఎంతదాకానాలచ్చేదము కాదో అంతవరకు సూతకంరాదు నాలచ్చేదమయ్యాక ఆపిదప సూతకం ఉంటుంది అని జైమినిఉక్తి, నాడిచిన్నమైనాక ఆశౌచము, అని హరీతోక్తికూడ. ఇదిమృతాశౌచపరమే జననాశౌచమైతే నాలచ్చేదఉత్పత్తమందుకూడా పుట్టినప్పటినుండే ఆశౌచం. చచ్చినవాడైపుడైనాకచ్చేదంలేదు కనుకషష్టిపూజమొదలగువాని ఉత్కర్షాపత్తి కూడా రావచ్చు. అందువల్లనాడిచ్చేదంకన్నముందు తల్లినిస్పృశిస్తేదోషంలేదు, అనే శుద్ధితత్వోక్తి వీగిపోయింది.నాభిచ్చేదంకన్నముందుమరణిస్తే బృహస్పనువిట్లా - ప్రాణంతోపుట్టి, ఆ పైమరణిస్తేసూతకమే. సూతకమంతా తల్లికే, పిత్రాదులకు మూడురాత్రులు. ఇదిప్రసవా

శౌచమే, శవనిమిత్తమైతే స్నానంమాత్రమే నామకరణంకన్న ముందువెంటనేశౌచము, అని శంఖోక్తి. (సద్యః అనేది శిశువుమరణిస్తే, జననమైతే పదిరాత్రులు) ఇక్కడ ఒకడన్నాడిట్లా - నామకరణం అని చెప్పటం, ఆశౌచం యొక్కఅంత్యకాలాన్ని సూచించటంబైతుంది. ఆశౌచముఊయాకే నామధేయము, అని విష్ణుక్తి. ఆశౌచం గడిస్తే నామకర్మ విధించబడుతుంది, అని మనూక్తికూడా నామకర్మకు నియంతకాలముంది నామధేయము దశమియందు, లేదా ద్వాదశియందు కానిచేయాలి, పుణ్యతిథి, మూహూర్తం, నక్షత్రం, గుణం కలవాని యందుచేయాలి, అనిమనూక్తి కనుక నామకర్మకు అనియంతలకాత్వముఅని అనరాదు. పదవరోజు అయ్యాక బ్రాహ్మణుడు, పన్నెండవరోజు అయ్యాక క్షత్రియుడు, షోడశమున (పదహారవరోజున) వైశ్యుడు, ముప్పది ఒకటవరోజున శూద్రుడు, అనికూడా తెలుసుకోవాలి. పుణ్యముఅనేది అనుకల్పము అందువల్ల నామ కర్మకు అనేది కాలమునకు సూచనము ఇట్లాగే పళ్ళుశిశువునకు వస్తే కూడా, పంటిరాకపదవనెలయందు, అని ఉపనిషత్తు యందు నియంతకాలంచెప్పబడింది. చౌలమందుకాలసూచనలేదు మొదటి సంవత్సరమందు కాని, తృతీయమందుకాని (మూడో యేట) ఆచరించాలి అని వేదం చెప్పింది కనుక, అని మనూక్తి.

మూ॥ తతః సంవత్సరే పూర్ణేచూడాకర్మవిధీయతే ద్వితీయేవాత్పతీయేవా కర్తవ్యం స్మృతిదర్శనాత్, ఇతియమోక్తేశ్చతస్యఅనియంతకాలత్వాదితి. తస్మాదం చౌలవత్నామదంతజనన యోరపిన్వరూపేణనిమిత్తత్వోపపత్తేః తద్విశిష్టకాలానువాదేవాక్యభేదాత్ సప్తమమాసా దర్వాక్షంత జనవే తదథావ ప్రసంగాచ్చ. యస్తా పనిషద్దర్శనేన నిర్ణయం కుర్యాత్సమానం, శతాయుః పురుషః ఇతి శ్రుతేః అర్వాక్ పిత్తమరణే తదంత్య కర్మాపిత్తజేత్. ననుకాలానుపలక్షణేనామోత్పన్నే తదభావేవా స్నానమా త్రాచ్యుద్ధిః స్యాత్. తతః కిం అస్తు అత ఏవోక్తం. ఆదంతజన్మనా త్పద్యః, ఇతి. సాచవిష్ణు వచనాద్దాహా భావవిషయేతిపక్షామః. త్రివర్ణాదావపిస్యాదితిచేత్, న. దాహాదంతాదినిమిత్తైః విశేషాశౌచేః పూర్వస్యబాధాత్, తదుక్తం - పూర్వాబాధేన నోత్పత్తిః ఉత్తరస్యహిసిద్ధ్యతి, ఇతి. జననార్దశరాత్రే వ్యుష్టేతరాత్రేసంవత్సరేవా, ఇతి పరిశిష్టే. ద్వాదశ్యామపరేరాత్ర్యాం, మాసేపూర్ణే తథాపరే, అష్టాదశే చానితథావదంత్యస్యేమనీషిణః, ఇతి భవిష్యవనామ్నః కాలానియమాచ్చ. న చప్రాథమ్యా ద్దశరాత్రేఽతీతే ఇతిముఖ్యః కాలః అన్యస్త్వనుకల్పఇతివాచ్యం. చౌలేఽపితథాపత్తేః సచదంతజననకాలానుపలక్షణేనదంతజాతమృతస్యదాహైకాహాప్రసంగః దశాహేనబాధాత్. నామకరణోత్తరమేవదాహాప్రవృత్తేః. దశాహాభ్యంతరే బాలేప్రమితేతస్యబాంధవైః, శావాశౌచం నకర్తవ్యంసూత్యాశౌచంవిధీయతే, ఇతిబృహస్పనుమాక్తేశ్చ. ఆశౌచందాహోపలక్షణం. సూతకవదితి పారస్కరోక్తేః. యత్పరిష్టః - అనివృత్తేదశాహోతుపంచత్వంయదిగచ్ఛతి, సద్యః ఏవ విశుద్ధిః స్యాత్ సప్రేతం నోదకక్రియాః, ఇతి తదపి ప్రేతా శౌచ నిషేధార్థం నతు సద్య స్తవరం వాక్యభేదాత్ కించ, నామకాలాత్ ప్రాజ్ఞమృతస్యస్నానం, తదుత్తరంత్యేకాహాది. నామకాలేత్వేకాదశాహే

మృతస్యనకి మపిస్యాత్. అధశంఖవచనేల్కభోపే పంచమీ, తదాప్రాగితి నోపపద్యతే నామ్నివాపి కృతేనతి, ఇతిమన్వాదివిరోధాత్. కృతనామ్న ఇతి మాధవ మితాక్షరాది విరోధాచ్చ నకాలోప లక్షణం క్వాపీతిదిక్.

అను || పిదపసంవత్సరంనిండాకమాడాకర్మవిధించబడింది. స్మృతిననుసరించి రెండవలేదా మూడవసంవత్సరమందుచేయాలి, అనియమోక్తి కూడా. దానికి కాలనియమం లేదు, అని ఇట్లాఅనటంతెలిచితక్కువ. చౌలంవలెనామకర్మదంతజననమువీనికికూడా స్వరూపంతో కారణత్వంకల్గుతుందికనుక దానితోకూడిన కాలానువాదమందువాక్యభేద మేర్పడుతుంది. ఏడునెలలకన్నాముందేపండ్లొస్తే (దంతం) అది లేకుండా పోతుంది. ఉపనిషద్ధర్మంతో నిర్ణయించేసేవాడైతే, ఆతడు, తప్పకుండా, శతాయుఃపురుషః, అనేశ్రుతి వాక్యార్థంకన్నముందే తండ్రిమరణిస్తే ఆ తండ్రి అంత్యకర్మ కూడా వదలాల్సి వస్తుంది. ఒకవేళ కాలంనకు ఉప లక్షణం కాకపోతే నామఉత్పన్నమందుకాని, అదిలేకున్నాకాని స్నానమాత్రం వల్లనే శుద్ధికలుగుతుంది. కదా అంటే ఐతే ఏమౌతుంది, కాని. అని అందువల్లనే ఇట్లా అన్నారు దంతములోచ్చేవరకు సద్యఃశౌచము, అని. విష్ణువచనంవల్లదానిని దాహౌభావ విషయం అని అంటాము మూడవసంవత్సరం మొదలగు వానియందుకూడా జైతుంది అని అంటే, అట్లా కాదు. దాహదంతాదినిమిత్రములైన విశేషాశౌచములతో పూర్వమునకు బాధ. అందుకే అన్నారు - పూర్వమునకు బాధలేకుండా ఉత్తరమైనదానికి ఉత్పత్తి సిద్ధించదు కదా, అని. జననం తరువాత పదిరాత్రులుకాని నూరురాత్రులుకాని సంవత్సరంకానిగడిచాక, నామకర్మ అని పరిశిష్టమందన్నారు. కొందరు పన్నెండవ రాత్రి యందు అని, మరికొందరు నెలనిండాక, అని ఇంకొందరు బుద్ధిమంతులు పద్దెనిమిదవరోజున నామకర్మఅని అన్నారు. భవిష్యమందును నామకర్మకాలనియమం లేదు. ప్రథమమైనందువల్ల (తొలిది) పదిరాత్రులు గడిచాక, అనేది ముఖ్యకాలము, ఇతరమైనవి, అనుకల్పము, అని అంటే అట్లా అనరాదు. చౌలమందుకూడా అట్లాగే వస్తుంది కనుక. దంతజననకాలమునకు ఉపలక్షణం కాకపోతే దంతములతోనేపుట్టిమరణించినవాని దాహమందు ఏకాహాశౌచమువస్తుందికదా అని అంటే అట్లాకాదుఅక్కడ దశాహంతో బాధకల్గుతుంది. నామకరణంఅయ్యాకనేదాహప్రవృత్తి, పుట్టి పదిరోజులలోపల పిల్లవాడు మరణిస్తే ఆతనిబంధువులుశవాశౌచాన్ని చేయరాదు. సూత్యాశౌచముఆచరించాలి, అని భృహన్మనూక్తి. ఆశౌచమనేది దాహమునకు ఉపలక్షణము. సూతకంవలె అని పారస్కరోక్తి. (ఆశౌచంఅని) విష్ణువుఇట్లా - పదిరోజులుగడవకుండానే మరణిస్తే అప్పుడే శుద్ధికలుగుతుంది, ప్రేతలేదు ఉదకక్రియలులేవు అని ఏదన్నాడో అదికూడా ప్రేతయొక్క అశౌచనిషేదార్థము. సద్యఃశౌచంకొరకుకాదు వాక్యభేదమైనందువల్ల. ఇంక - నామకర్మకన్న ముందేమరణించినవానికిస్నానము, ఆపైన అయితే ఏకాహాశౌచము మొదలగునవి. నామకాలమందు పదకొండవరోజున చనిపోయిన వానికి ఏమీలేదు

శంఖవచనమందు, ల్యబ్లోపమందుపంచమి. అందువల్ల ప్రాగ్ (ముందు) అనిఅనటం కుదరదు నామకర్మ కాని చేతాక, అనే మనువు మొదలగు వానికి విరోధమౌతుంది. పేరు పెట్టబడిన, అనే మాధవమితాక్షరాలుకు విరోధమౌతుంది. కనుకకాలమునకు సూచనకాదు ఎక్కడకూడా. అని ఇక చాలు.

మూ॥ నామోత్తరందంతో త్పల్నేప్రాక్ దాహోసత్యహః అదం తజాతేనయేశిహో గర్భవ్యతే తథా, సపిందానాంతుసర్వేషామహోరాత్రమశౌచకం, ఇతియమోక్షేః. దాహోభావేతు స్నానమాత్రం. అదంతజాతేప్రేతేనద్యవినాస్యాగ్నిసంస్కారః, ఇతివిష్ణునాదాహోభావేతదుక్షేః అదంత జననాత్పద్యః ఇతియాజ్ఞవల్క్యీయాచ్య. దాహావికల్పందాహాలోగాక్షిః-తూష్టీమేవేదకం కుర్యాత్ తూష్టీం సంస్కార మేవచ, సర్వేషాంకృతచూదానాంఅన్యత్రాపీచ్చయాద్యయం. అన్యత్రఅకృతచూదే. అత్రచూదాకరణం తృతీయవర్షరూపకలోప, లక్షణార్థమితి మేధాతిథిపరదత్తై మనురపి - నాత్రి వర్షస్య కర్తవ్యాబాంధవై రుదక్రియా, జాతదంతతస్యవాకుర్యుః నామ్నివాపికృతేసతి, ఇతి ఉదకందా హోపలక్షణం దంతోత్పత్త్యనంతరం ప్రాక్త్రివర్షానై మృతేఽహః, దంతజాతేఽప్యకృతచూదే త్వహోరాత్రేణశుద్ధిః ఇతివిష్ణుక్షేః త్రివరోర్ధ్వం కృతచూదేఽప్యకృతచూదేవాప్రాగుపనయనాత్త్రహః యద్యప్యకృత చూదోవైజాతదంతస్య సంస్థితః, తథాపిదాహయితైసనమాశౌచంత్రహమాచరేత్, ఇతి అంగిరసోక్షేః (అకృతాయామపి చూదాయాం త్రివరోర్ధ్వం దాహోది నియతం. నాత్రివర్షస్యేతి వచనాత్. మృతాయాం వర్షత్రయాత్పాపితం తూష్టీమేవ) అత్రజాతదంతతస్య ముద్దేశ్య విశేషణత్వాద వివక్షితం. దాహయిత్యే త్వస్యనువాదః ఉభయవిధోవాక్యభేదాత్. త్రివర్షాత్పాక్, చూదాభావేఽగ్నిదానేత్రహస్తదభావేవిష్ణుక్షే రేకాహితి మాధవః యత్తుకల్పిదాహ - అత్రత్రివర్ష విషయాదస్మాదే వార్థాత్ త్రివరోర్ధ్వమపితత్పిద్ధిః విజ్ఞానేత్వరో క్షేప్రత్రివరోర్ధ్వమకృతచూదావిషయత్వంచింత్యం, జాతదంతపదవైయర్థాదితి. తత్తుచ్ఛం. దాహస్యావిధేయత్వాత్. నృదామకృతచూదానాం అచవిర్హైశికీ స్ఫుటా, ఇతిమనూక్షేః త్రివరోర్ధ్వమేకాహోపత్యై రర్థాత్త్రహోసిద్ధేః త్వయాప్యగ్రేత ధాంగీకారాత్పద వైయర్థ్యస్య సామ్యాద్వాక్యార్థా జ్ఞానాచ్చేత్యలంఘితాక్షరార్థానభిజ్ఞదూషణేన. ప్రథమవర్షాదౌ కృతచూదస్య సదాత్మహః, నిష్పత్రచూద కానాంతుత్రిరాత్రాచ్చుద్ధిరిష్టతే, ఇతిమనూక్షేః వితత్పర్వం ప్రాగుక్తం సపిందానాం. మాతాపిత్రోస్తు దశాహోర్ధ్వం మృతేసర్వత్ర త్రిరాత్రం బాలానామ జాతదంతానాం త్రిరాత్రేణశుద్ధిః ఇతికశ్యపిక్షేః. బైజికాదభినంబంధాత్అనురుంధ్యాదఘంత్రహం, ఇతి మనూక్షేత్స. శుద్ధితత్వాదయోగౌ దాస్తు - అజాతదంతమరణేపిత్రోరేకాహమిష్టతే, దంతజాతం త్రిరాత్రం స్వాద్యదిస్యాతాంతునిర్గుణే, ఇతి కౌర్యాత్కాశ్యపంశూద్రవరం త్రిరాత్రంతుభవేచ్ఛాద్రే షడ్మాసేఽపిశిశౌమృతే, ఇతి మత్స్య, సూక్తాచ్య. దంతజాతేశూద్రేషుపంచాహః యథాహంగిరాః - శూద్రే త్రివర్షాన్యునేతుమృతే శుద్ధిస్తుపంచభిః అతఃపర్వంమృతేశూద్రేద్వాదశాహోవిధీయతే. షడ్వర్షాంతమతీతో, యః శూద్రః సంమ్రియతేయది, మాసికంతుభవేచ్ఛేచమిత్యాంగిరసభాషితం, ఇతి.

అను॥ నామకర్మ అయ్యక దంతాలు రాకముందు దాహమైతే ఒకరోజు ఆశౌచము. శిశువునకు దంతములు రాకముందే మరణిస్తే లేదా శిశువు గర్భంనుండి పడిపోతేనూ

సపిందులందరికి అహోరాత్రము ఆశౌచము (రోజు) అని యుమోక్తి. దాహం లేకపోతే స్నాన మాత్రము. దంతములు రాకముందు మరణిస్తే వెంటనే శుద్ధి. వానికి అగ్ని సంస్కారము లేదు, అని విష్ణువు దాహం లేకపోతే ఆ మాట అన్నాడు. దంతములు రానందువల్ల సద్వ్యః శుద్ధి అని యాజ్ఞవల్క్యియోక్తి కూడా. లౌగాక్షి దాహవికల్పాన్ని చెప్పాడు. మౌనంగానే ఉదకమివ్వాలి, మౌనంగానే సంస్కారము, చూడాకర్మ ఐన వారైనా, కానివారైనా అందరికి, ఇచ్చననుసరించి రెండు అని. అన్యత్ర అంటే చూడాకర్మ కానివారికి ఇక్కడ చూడాకరణమనేది మూడవ సంవత్సర రూపమైన కాలసూచకము కొరకు, అని మేధాతిథి హరదత్తులన్నాడు. మనవు కూడా - మూడు సంవత్సరములు రాని వానికి (మరణిస్తే) బంధువులు (తండ్రి) ఉదకదానం చేయరాదు. దంతములు వచ్చిన వానికి లేదా నామకర్మ ఐన వానికి కాని ఉదకదానం చేయవచ్చు, అని. ఉదకశబ్దము దాహమునకు సూచనము. దంతములు వచ్చాక మూడు సంవత్సరాలు ముగిసేకన్న ముందు మరణిస్తే ఒకరోజు ఆశౌచము దంతములు వచ్చినా చూడాకర్మ కాకపోతే ఒకరోజుతో శుద్ధి అని విష్ణుక్తి. మూడు సంవత్సరాల తర్వాత చూడాకర్మ ఐనా కాకపోయినా, ఉపనయనం కన్న ముందు మూడురోజులే ఆశౌచం. చూడాకర్మ కాక పోయినా దంతములు వచ్చినట్లైతే, అట్టేనా (మరణించినా) వానిని దాహంచేసి మూడురోజులు ఆశౌచం పాటించాలి, అని అంగిరసోక్తి. (చూడాకర్మ కాకపోయినా ఐనా మూడు సంవత్సరాలు దాటాక దాహాదికర్మ తప్పదు, మూడు వర్షములు రానివానికి లేదు అనే వచనాన్ననుసరించి మూడు సంవత్సరాలకే మరణిస్తే, చూడాకర్మ ఐనా మౌనంగానే క్రియ ఆచరించాలి. ఉదకదానంలేదు). ఇక్కడ దంతములు రావటంఅనేది ఉద్వేగమునకు విశేషణం ఐనందువల్ల అవివక్షితము. దహనం చేయించి అనికూడా అనువాదము. రెండు విధిస్తే వాక్యభేదమౌతుంది. మూడు సంవత్సరాలకన్న ముందు చూడాకర్మకాకముందు, అగ్నిదానమందు మూడు రోజులు, అది లేకపోతే విష్ణువచనాన్ననుసరించి ఒకేదినము ఆశౌచం అని మాధవుడన్నాడు ఒకడిట్లా - ఇక్కడ మూడు సంవత్సరాలు అనే విషయం వల్ల ఈ అర్థం వల్లనే మూడు సంవత్సరాలపైన అనేది కూడా సిద్ధిస్తుంది. విజ్ఞానేశ్వరుని వచనం వల్లను మూడు సంవత్సరాల తర్వాత చూడాకర్మ చేయనివాని విషయము ఆలోచించాలి. లేకపోతే దంతములు వచ్చిన అనే పదం వ్యర్థమౌతుంది, అని. ఏదన్నాడో అది తుచ్ఛము. దాహమునకు విధేయంకాదు కనుక చూడాకర్మ చేయనివాని మరణమందు నరులకు అశుచి ఒకరాత్రి ఔతుంది, అని మనుక్తి. మూడు సంవత్సరముల తరువాత ఏకాహ అశుచి వస్తుంది. అంటే మూడు రోజుల అశుచి సిద్ధించదు. నీవు కూడా ముందు అట్లా అంగీకరించినందువల్ల, పదవైయర్థ్యసామ్యం ఉన్నందువల్ల, వాక్యార్థ జ్ఞానం లేనందువల్లను అని ఇక మితాక్షర అర్థాన్ని తెలుసుకోకుండా నింధించడం చాలు అని. తొలి సంవత్సరం అది యందైతే చూడాకర్మ ఐన వానికి ఎప్పుడూ మూడు రోజులు

అశౌచము. చూడాకర్మ ఐన వారికి మూడు రాత్రులతో శుద్ధితగును, అని మనుక్తి. ఇదంతా సపిండులకు ముందు చెప్పాము. మాతాపితరులకైతే పదిరోజుల తరువాత మరణిస్తే అంతట మూడు రాత్రులు అశౌచము. పిల్లలకు దంతములు రాని వారికి (వారు మరణిస్తే) మూడు రాత్రులతో శుద్ధి అని కశ్యపాక్తి. బీజ సంబంధంవల్ల మరొకని స్త్రీయందు సంతానం కల్గితే మూడు రోజులు అశౌచము (అఘము) ఉంటుంది, అని మనుక్తి కూడ. శుద్ధి తత్వాదులలో గొడులైతే - దంతములు రాకుండా మరణిస్తే తల్లి, తండ్రికి ఒక రాత్రి అశౌచం తగును. దంతములు వస్తే మూడు రాత్రులు అశౌచము, ఒకవేళ వీరిద్దరు నిర్గుణులైతే అనే కూర్మపురాణ వచనంవల్ల కాశ్యపవచనము శూద్రపరము అని గ్రహించాలి. వివాహం కాని శూద్రునివల్ల జన్మించిన కన్యలు మరణిస్తే మూడు రోజులు అశౌచము అని మూడు రోజుల అనువృత్తి అని శంఖాక్షి ఉంది. ఆరు నెలల శిశువు మరణించినా శూద్రునకు త్రిరాత్ర అశౌచము, అని మత్స్యసూక్తం వల్లను. దంతములు వచ్చి మరణిస్తే శూద్రుడు ఐదు రోజుల అశౌచము, తండ్రికి. ఆంగిరుడిట్లా - శూద్రుడు మూడు సంవత్సరాలకన్న తక్కువ వయసులో మరణిస్తే ఐదురోజులకు శుద్ధి అపై వయసులో మరణిస్తే శూద్రునకు పన్నెండురోజులు అశౌచం విధించబడుతోంది. ఆరు సంవత్సరములు గడిచిన పిదప శూద్రుడు మరణిస్తే నెలరోజులు అశౌచము, అని ఆంగిరసుని వచనము, అని.

మూ॥ యత్తు - అనూధభార్యః శూద్రస్తు, ఇతి శంఖాక్షం మాసాశౌచం తత్సగుణ శూద్ర పరం. నిర్గుణేత్యు మాధ భార్యే శూద్రే త్రివరోధ్యం ద్వాదశాహః షడబ్దోధ్యం మాసః. షడబ్దాత్త్రా గమి కృతోద్వాహమాస ఇత్యాహః. ఏతత్, తుల్యం వయసి సర్వేషాం, ఇతి విరోధాత్ శిష్ట విగానాత్ నా దర్శవ్యమితి విజ్ఞానేత్పరా దయః. రాక్షిణాత్మానాం తదైవ. అన్యదేతే ప్రాగుక్త మితిగోదాః. ఏవం కన్యాస్తపి. తాస్తవ్యజాత దంతాసు పిత్రో రేకరాత్రమితి మాధవః. యత్తు విజ్ఞానేత్సరోధ్యోక్తం. ఊనద్వివర్ష ఉభయోః సూతకం మాతురేవపి, ఇతి యాజ్ఞవల్క్యైః. గర్భస్థే ప్రేతే మాతుర్దశాహం, జాతే ఉభయోః, కృతేనామ్ని సోదరాణాం చ , ఇతి పైంగ్యక్షేప పిత్రోః సోదరాణాం చ దశాహ మన్యుశ్యత్వమితి. తన్నేదానీం వ్రచరతి. అత ఏవ న్యుత్యర్థ సారే తన్నాదృశం. కన్యాసుచోలాత్త్రాక్ మృతాస్నానం. అమాదాయాంతు కన్యాయాం సద్యః శౌచం విధియతే, ఇత్యావస్తంబోక్తేః ఇదం త్రిపురుషమధ్యే, అప్రమత్తానాం తు స్త్రీణాం త్రిపురుషీ విజ్ఞాయతే, ఇతి వసిష్టోక్తేః ఇదం వాగ్దానోత్తర మితిగోదాః. తన్న అప్రమత్తానాం తథా స్త్రీణాం సాపిండ్యం సాప్త పౌరుషం, ఇతి వచనాత్. చౌలోత్తరం వాగ్దానోత్తరం తాస్తేకాహః, అవిశేషేణ వర్ధానామర్యాక్ సంస్కార కర్మణః. త్రిరాత్రాత్తు భవేచ్ఛుద్ధిః. కన్యాస్తవన్న విధియతే, ఇత్యం గిరసా త్రిరాత్ర విషయే అహోవిధానాత్. (అహస్త్యదత్తకన్యాసు బాలేషు చ విశోధనం, ఇతి యాజ్ఞవల్క్యే యచ్చ). అతః శూద్రస్యోపనయన స్నానియ వివాహోత్సర్వం త్రిరాత్రం. వివాహోత్సర్వేషు షోడ శాల్పమధ్యే త్రిరాత్రమే వేత్యపరారాధ్యః శూద్రేషు నిర్గుణే త్ర్యబ్దోధ్యం పంచాహం. షడబ్దోధ్యం వివాహోభావే ద్వాదశాహమితి గోదాః. సగుణానాం షోడశాబ్దోధ్యంతు వివాహోభావేపి పూర్ణాశౌచం వక్త్యతే తదుత్తరం

ప్రాగ్వివాహాత్ భర్తృకులే పితృకులేన సప్త పురుషావధిత్రి రాత్రం. అవారిపూర్వం వ్రతాతుయా, నైవ ప్రతిపాదితా, అసంస్కృతాశు సాక్షేయాత్రిరాత్రముభయః స్మృతం ఇతి మరీచ్యుక్తేః రత్నాకరే శుద్ధితత్వే చ శంఖాః - పితృవేత్సనియా నారీరజః పశ్యత్య సంస్కృతా, తస్యాం మృతాయాం నాశౌచం కదాచిద పితామ్యుతి. యావత్తేన మశౌచ మితివాచస్పతిమిత్రాః. అథానుపగతే కించిదుచ్ఛతే. నామ్నః పూర్వం భననమేవ. తదుర్ధ్వం వర్షత్రయాత్పూర్వం చౌలాభావే అగ్న్యదక దానవికల్పః. నాత్రి వర్షస్య కర్తవ్యా బాంధవై రుదకక్రియా, జాతదంతస్య వాకుర్యు ర్నామ్నావాపి కృతేసతి, ఇతి మనూక్తేః ఉదకక్రియా సాహచర్యాద్దాహోప లక్షణం.

అను|| ఇట్లా వివాహితుడు కాని శూద్రుడు మరణిస్తే అని శంఖుడు చెప్పిన మాస ఆశౌచము అది సగుణ శూద్ర పరము. నిర్గుణుడు వివాహం కాని శూద్రుడు మరణిస్తే మూడు సంవత్సరాలపై వయస్సైతే వన్నెందు రోజులు ఆశౌచం, ఆరు సంవత్సరాలపైన ఐతే ఒక మాసాశౌచము. ఆరు సంవత్సరాలముందైనా వివాహమై మరణిస్తే మాసము ఆశౌచము, అని ఏది అన్నారో ఇది వయస్సు యందు అందరికి సమానమే, అనే దానికి విరుద్ధమైనది, శిష్టులు నిందించినది, దీనిని ఆదరించరాదని విజ్ఞానేశ్వరారులన్నారు. దాక్షిణాత్యులు కూడా అట్లాగే అన్నారు. వేరేచోట ముందు చెప్పాము అని గొడులన్నారు. ఇట్లా కన్యలందు కూడా వారికి కూడా దంతములు రాకపోతే, మరణిస్తే తలిదండ్రులకు ఒకరాత్రి ఆశౌచము అని మాధవు డన్నాడు. విజ్ఞానేశ్వరుడిట్లా - రెండు సంవత్సరాలకన్న తక్కువ వయస్సులో మరణిస్తే తలి దండ్రులకు ఆశౌచము జన్మమందు సూతకము తల్లికే, అనే యాజ్ఞవల్క్యుఉక్తి వల్లను గర్భమందే మరణిస్తే తల్లికి పదిరోజులు ఆశౌచం, జన్మిస్తే తల్లికి తండ్రికి ఇద్దరికి ఆశౌచం, నామకర్మ ఐతే సోదరులకు గూడా, అనే, పైంగ్యోక్తి వల్లను తలిదండ్రులకు సోదరులకు పదిరోజులు అస్పృశ్యత్వము అని ఏదన్నారో అది అట్లాకాదు అది ఇప్పుడు ప్రచారంలో లేదు. అందువల్లనే స్మృత్యర్థ సారమందు దాన్ని గౌరవించలేదు. కన్యలు చౌలంకన్న ముందే మరణిస్తే స్నానము కన్య చూడాకర్మ కాకుండానే మరణిస్తే సద్యః శౌచము ఉంటుంది (స్నానం) అని అపస్తంబోక్తి. ఇది మూడు తరముల మధ్య. వివాహం కాని స్త్రీలకు మూడు తరముల వరకు అని గ్రహించాలి, అని వసిష్టోక్తి. ఇది వాగ్దానం తరువాత అని గొడులన్నారు. అంటే అట్లాకాదు. వివాహం కాని స్త్రీలకు సాపిండ్యము ఏడు తరముల వరకు అనే వచనంవల్లను. చూడాకర్మ తరువాత, వాగ్దానం కన్న ముందు మరణిస్తే వారి ఆశౌచము ఒకదినము. సంస్కార కర్మకన్నముందు వర్ణములకు విశేషం లేనందువల్ల, మూడు రాత్రులతో శుద్ధి అని అన్నారు. కన్యలకు ఒకరోజు ఆశౌచం విధించాము, అని అంగిరుడు మూడు రాత్రులచోట ఒక రాత్రిని విధించాడు (వివాహం కాక చూడాకర్మ ఐ మరణించిన బాలురు వాగ్దానం కాకుండా మరణించిన కన్యల విషయంలో ఒకరోజు ఆశౌచముతో శుద్ధి, అని యాజ్ఞవల్క్యు వచనము) అందువల్ల శూద్రుడు, ఉపనయన

స్థానీయమైన వివాహం కాకముందు మరణిస్తే త్రిరాత్రుము ఆశోచము. వివాహోత్సవముందును పదహారు సంవత్సరాల మధ్య మరణిస్తే మూడు రాత్రులే అని అపరార్థాదులన్నారు. శూద్రుడు నిర్గుణుడైతే మూడు సంవత్సరాలపై వయస్సైతే, మరణిస్తే ఐదు రోజులు ఆశోచము. ఆరుసంవత్సరాల వయస్సుపైన, వివాహం కాకుండా మరణిస్తే పన్నెండు రోజులు, అని గౌడులన్నారు. సగుణులకైతే పదహారు సంవత్సరాలపై వయస్సై, వివాహం కాకున్నా మరణిస్తే పూర్ణా శోచమన్నారు. దాని తరువాత వివాహం కన్న ముందు(వాగ్దత్తయై) భర్త కులమందు పితృకులమందు ఏడు తరముల వరకు త్రిరాత్రో శోచము. వాగ్దత్తయై జలదాన పూర్వకముగా ఇవ్వబడిన ప్రతిపాదించబడిన, వివాహం కాని కన్యను అసంస్కృత అని అంటారు. ఆమె మరణిస్తే, మూడు రాత్రులు భర్త, తండ్రికుల ములందు (రెండిటిలో) ఆశోచము, అని మరీచి వచనము. రత్నాకరమందు, శుద్ధి తత్వమందు శంఖుని వచనమిట్లా - తండ్రి ఇంటియందు, సంస్కారం కాకుండా (వివాహం) రజస్సును పొందిన స్త్రీ (కన్య) మరణిస్తే ఆ ఆశోచము ఎప్పుడూ శమించదు, అని. జీవితాంత మాశోచము అని వాచస్పతి మిత్రులన్నారు. ఇక అనుపనీతుని విషయంలో కొంచెం చెప్తాము. నామకర్మకన్న ముందు మరణము చెందితే ఖననమే. ఆ పైన మూడు సంవత్సరాల కన్నముందు, చూడాకర్మ కాకముందు మరణిస్తే అగ్ని ఉదకదానములు వికల్పము. మూడు సంవత్సరములు రాకుండా మరణిస్తే బంధువులు ఉదకక్రియ చేయకూడదు అని. దంతములు వచ్చిన వానికి లేదా నామకర్మ ఐన వానికైనా చేయాలి, అని మనుక్తి. ఉదక క్రియా సాహచర్యం వల్ల దాహ ముపలక్షణము (నిషేధం ఆపైన మళ్ళీ విధి).

మూ॥ ఖననేతు నాస్యదౌర్ధ్వైహికం. ఊనద్వివర్షం నిఖనేత్ నకుర్యాదుదకం తతః, ఇతి యాజ్ఞవల్క్యే. ఉదకమంత్యకర్మ పరమిత్య పరార్థః. యమః - ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం పృథాక్తం నిఖనేద్భువి, యమగాధాం గాయ మానో యమసూక్తమనుస్మరన్. మాధవీయే బ్రాహ్మే. పి - స్త్రీదాంతు పతితోగర్భః సద్యోజాతో మృతోఽధవా, అజాతదంతో మాసైర్వా మృతః షడ్విః గతైర్భూహిః పస్త్రైర్వైః భూషితం కృత్వా నిక్షిపేత్తంతం కాష్ఠవత్, ఖనిత్వాశనకైర్భూమోనద్యః శౌచం విధీయతే. అలంకరణమపి వక్ష్యతే. కృతచూడస్యతు త్రివర్షాత్ ప్రాగూర్ధ్వం వాగ్మృదకదానం నియతం. యత్తు వసిష్ఠః - ఊనద్వివర్షే ప్రేతే గర్భపతనే వా నపిందానాం త్రిరాత్రం, ఇతి తత్ ప్రథమాద్వై చూడావరం. వర్షత్రయాయ దూర్ష మకృత చూడస్యాపి నియతం, వర్షత్రయోర్ధ్వ ముపనయనాత్పూర్వం చ తూష్టి మగ్మృదకదానం. తూష్టిమేవోదకం కుర్యాత్తూష్టిం సంస్కారమేవ చ, ఇతి పూరోక్ష్ర లోగాక్షి స్మృతేః. పిందదానమపి కార్యం. అసంస్కృతానాం భూమౌ పిండం దద్యాత్ సంస్కృతానాం కుశేష, ఇతి ప్రచేతసోక్తేః. ఉదకదానం నపిందైః కృతచూడస్య ఇతి గౌతమేశ్వరే. ఉదక గ్రహణ మోర్ధ్వ దేహిక పరమితి హరదత్తః. ద్వాదశాద్యత్స రాదర్వాక్ పౌ గండమరణేనతి, నపిండీకరణం నస్యాత్ నైకోద్దిష్టానికారయేత్, ఇతి హరదత్త ధృతదేవలోకేశ్వ. మరీచిరపి - ప్రేతపిండం బహిర్ దద్యాత్ దర్శ మంత్ర వివరితం. ఇతి. ఏత దమనసీత పరమితి

విజ్ఞానేశ్వరః. అత్రచూడైవ పూర్వావధిః పూర్వవాక్యేషు తద్ గ్రహణాత్, ఉదకగ్రహణస్య ఉపలక్షణత్వాత్ దాహః పూర్వా వధిరితికేచిత్. ద్వాదశాత్ వత్సరాత్ ఇత్యనుపనీత ద్విజ్ఞానూధ శూద్ర విషయం. త్ర్యహశౌచే పిండదాన విధి మాహ పారస్కరః - ప్రథమే దివసేదేయాః త్రయః పిండాః సమాహితైః, ద్వితీయే చతురోదధ్యాత్ అస్థినంచయనం తథా, త్రిం స్తు దధ్యాత్పృథీయేఽహ్ని వస్త్రాదిక్షాలయేత్తతః, ఇతి.

అను|| ఖననమైతే, ఇతరమైన ఊర్ధ్వ దేహక్రియాకలాపం అవసరం లేదు. రెండు సంవత్సరాలకన్న తక్కువ వయస్సులో శిశువు మరణిస్తే ఖననం చేయాలి. ఆ పిదప ఉదకం చేయారు, అని (దహనం) యజ్ఞవల్క్యేక్తి. ఉదకమనగా అంత్యకర్మ అని అపరార్థ్యుడన్నాడు. యముడిట్లా - రెండు సంవత్సరాల కన్న తక్కువ వున్న ప్రేతకు నేయి పూసి భూమి యందు పాతిపెట్టాలి. యమ నూక్తాన్ని న్యరిస్తూ, యమగాధను పాడాలి, అని. మాధవీయమందు బ్రాహ్మమందు కూడా - స్త్రీలకు గర్భపాతమైతే అప్పుడే జన్మించిన శిశువు మరణిస్తే, దంతములు రాకుండా ఆరుమాసములు దాటి మరణిస్తే, వానిని వస్త్రాదులతో అలంకరించి వానిని కట్టెవలె పారేయాలి. లేదా భూమిని మెల్లమెల్లగా త్రవ్విపాతిపెట్టాలి, అప్పుడు వెంటనే శౌచము అని చెప్పారు. అలంకరణం కూడా చెప్పారు. చూడాకర్మ ఐన వానికి మూడు సంవత్సరములకు ముందు కాని తరువాత కాని మరణిస్తే అగ్ని ఉదకదానము తప్పుదు. వసిష్ఠుడిట్లా - రెండు సంవత్సరాల లోపు మరణిస్తే గర్భపాతమైతే సపిండులకు త్రిరాత్రము అశౌచము, అని ఏదన్నాడో అది తొలి ఏడాదిలో చూడాకర్మ చేసినవాని విషయము. మూడు సంవత్సరాల తరువాత చూడాకర్మ కాకున్నా మరణిస్తే త్రిరాత్రా శౌచము దాహోది తప్పుదు. మూడు సంవత్సరాల తరువాత ఉపనయనం కన్న ముందు మరణిస్తే మౌనంగా అగ్ని ఉదక దానము చేయాలి. ఉదకం మౌనంగా, సంస్కారం కూడా మౌనంగానే చేయాలి, అని ముందు చెప్పిన లోగాక్షి స్మృతి వచనము. పిండదానం కూడా చేయాలి. సంస్కారం లేని వారికి (మరణిస్తే) భూమిమీద, సంస్కారం ఐన వారికి కుశలపై పిండముంచాలి, అని ప్రచేతసోక్తి. చూడాకర్మ ఐనావానికి సపిండులు ఉదక పిండదానంలు చేయాలి, అని గౌతమోక్తి. ఉదక శబ్ద గ్రహణము, బెర్డు దేహికపరమని హరదత్తుడన్నాడు. పన్నెండు సంవత్సరాలకన్న ముందు, పౌగండమరణం ఐతే (5-16వరకు) సపిండికరణం గాని, ఏకోద్దిష్టములుగాని చేయరాదు, అని హరదత్తుడు చెప్పిన దేవలోక్తి కూడా. మరిచికూడా - దర్భలు మంత్రములు లేకుండా ప్రేత పిండాన్ని బయటట ఇవ్వాలి, అని అన్నాడు. ఇది ఉపనయనం కాని వాని విషయమని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. ముందు వాక్యములందు చూడాకర్మ అన్నాడు కనుక ఇక్కడ చూడా కర్మనే పూర్వావ (వి)ధి అని కొందరన్నారు. పన్నెండవ సంవత్సరం నుండి అనేది ఉపనయనం కాని బ్రాహ్మణునకు,

వివాహం కాని శూద్రునకు చెందిన విషయము. మూడు రోజుల ఆశౌచమందు పిండదాన విధిని పారస్కరుడిట్లా చెప్పాడు - సావధానులై మొదటిరోజు మూడు పిండములివ్వాలి. రెండవరోజు నాలుగు ఇవ్వాలి. అట్లాగే అన్ని సంచయనం కూడా. మూడవరోజు మూడు పిండములివ్వాలి. ఆ పిండప వస్త్రాదుల క్షాళన చేయాలి, అని.

మూ॥ అత్రదేవయాజ్ఞిక నిబంధే విశేషః - శిశురారం తజననాద్బాలః స్వాధ్యావధా శిఖః, కర్ణతే సర్వశాస్త్రేషు కౌమారో మౌఞి బంధనాత్, అపంచవర్షాత్, కౌమారః పౌగండ్లో నవమాయనః. తథాగర్భేనష్టే క్రియానాస్తి దుగ్ధందేయం శిశౌష్మతే, పరం చ పాయసంక్షీరం దధ్యాద్బాల విపత్తితః. ఏకాదశం ద్వాదశాహం వృషోత్పర్ణ విధింవిना. తథా - యత్ర ప్రమీయతే బాలః తత్ర ప్రాయః ప్రదీయతే, కించిత్సమాన వ యసాం సంస్కృత్యాన్నం యథావిధి. భక్త్వం భోజ్యం చ రాతవ్యం తథా చ సుఖభక్షికా తద్యస్తాడి ప్రదేయాని సోపానత్యాని తత్సమే. కుమారాణాం చ బాలానాం భోజనం వస్తవేష్టనం, యచ్ఛేషజీవతే బాలః తత్రద్విప్రాయదీయతే. తథా - భూమి నిఃక్షేపణం బాలే అవర్ష ద్వయమాశిఖం, తతః పరం ఖగశ్రేష్ఠ దేహ దాహో యథావిధి. ఆ చూడేఽపూర్వం ఖనన నివృత్త్యర్థ మావర్ష ద్వయమితి. ప్రాగపిక్విత చూడస్య తన్నివృత్త్యర్థ మాశిఖమితి. తథా - చూడాకర్మడి సంజాతే విపత్తిస్తు యథాభవేత్, సూతకాంతే ప్రకర్తవ్యం వృషస్యోత్పర్ణం తదా. తత్ర దాహః ప్రకరవ్యః ఉదకం తత్రనిశ్చితం, శ్రాద్ధా నిష్ఠోడ శాపిన్యః సపిండీకరణం విना. ఇదం పంచవర్షోచ్ఛరం. జన్మతః పంచవర్షాడి భుంక్తే దత్తమ సంస్కృతం, పంచవర్షాధికే బాలే విపత్తిర్య దిజాయతే, వృషోత్సర్గాదికం కర్మ కర్తవ్య ముదకం తతః. అమాన్య హని సంప్రాప్తే కుర్యా త్రాద్ధాని షోడశ, పాయసేన గుడే నైవ పిండం దధ్యాద్యధాక్రమం, ఉదకుంభ ప్రదానం చ పరదానానియానిచ, దీపదానాని యత్కించిత్ పంచవర్షాధికే సదా. కర్తవ్యంతు ఖగశ్రేష్ఠ ప్రతార్యాక్ ప్రేత తృప్తయే. స్వాహాకారేణైవ కార్యాణ్యే కోద్దిష్టాని షోడశ. ఋజుదర్శ్యైః తిలైః శుక్లైః ప్రాచీనాచీతినా తథా, ఇతి తత్రేవోక్తే. అత్రమూలం చింత్యం. వార్షికాది న భవత్యేవ. సపిండసత్వా భావే పితృత్వాయాగాత్ వచనా భావాచ్చ. దివోదాసీయే - అవ్రతే నిధనంప్రాప్తే విప్రాదే శూద్రజాతివత్, క్రియాః సర్వాః సముద్దిష్టాః సపిండీకరణంవిना. ఉదకం పిండదానంచ కృతచూడే విధీయతే, ఇతి. స్త్రీణాంతూద్వాహశత్రాక్ ఉదక పిండదాన వికల్పః స్త్రీణాం చైతేఽ ప్రత్రానాం, ఇతి గౌతమోక్తేః స్త్రీ శూద్రాశ్చ సభర్మాణః, ఇతి వచనాచ్చుద్రేఽప్యేవం. ఏత(ద్)ద్వయో (ర్) నిమిత్తా శౌచం సర్వవర్జనమం. తుల్యే వయసి సర్వేషామితి క్రాంతే తదైవచ, ఇతి వ్యాఖ్యానాదోక్తేః యానితు - నిర్వృత్త చూడకే విప్రే త్రిరాత్రాచ్చుద్దిరిష్యతే, నివృత్తే క్షత్రియే షడ్విః వైశ్యేనవభిరుచ్యతే శూద్రే త్రివర్షే న్యూనేశు మృతేశుద్దిస్తు పంచభిః. అతః ఊర్ధ్వం మృతే శూద్రే ద్వాదశాహో విధీయతే. షడ్వర్షాంత మతీతేశు శూద్రే మాసమశౌచకం, ఇత్యాంగిరసాదీని, తానిశిష్ట విగానాన్నాదర్థవ్యానితి విజ్ఞానేత్సర్వ మదనపారిజాతాదయః. తే నై తద్యశాచ్చుద్రాణాం వ్యవస్థా ప్రాగుక్తా హేయైవ. తుల్యే వయసి సర్వేషామితి దాక్షిణాత్యపరం. అన్యదేకే కౌర్వోక్తా వ్యవస్థా ఇతి శుద్ధి తత్వే.

అను॥ ఇక్కడ దేవయాజ్ఞిక నిబంధమందు విశేషమిట్లా - దంతములు వచ్చే వరకు శిశువు, బాలుడనగా శిఖాధారణ వరకు, మౌంజీ బంధనం వరకు కుమారుడు

అని అన్ని శాస్త్రములలో చెప్పబడ్డాడు. ఐదు సంవత్సరాలవరకు మూఢుడు, అక్కడి నుండి తొమ్మిది సంవత్సరాల వరకు పొగండమనిపేరు, అని. అట్లాగే - గర్భం నష్టమైతే ఏ క్రియలేదు, శిశువు మరణిస్తే పాలు పోయాలి (దంతజన్మవరకు), ఆపైన (చూడాకర్మకన్నముందు) బాలుడు మరణిస్తే పాయసము, క్షీరము ఇవ్వాలి. పదకొండు, పన్నెండవ రోజుల కర్మ వృషోత్సర్గ విధి చేయరాదు. అట్లాగే - ఏ వయసులో మరణిస్తాడో బాలుడు ఆ వయసు వారికి దానమివ్వాలి. (మరణించిన చోట దీపము. ప్రాయః బదులు దీపః అని) కొద్దిగా సమాన వయస్సులైన బాలురకు అన్నం వండి యధావిధిగా పెట్టాలి. భక్త్యములు భోజ్యములు, ఇవ్వాలి అట్లాగే మరణించినవాడు ఉపయోగించినట్టిది తిన్నటు వంటివి ఇవ్వాలి. అట్లాగే వస్త్రములు ఇవ్వాలి. వానికి సమానమైన వారికి, సమానమైన చెప్పలు ఇవ్వాలి. కుమారులకు బాలురకు భోజనము, ధరించే వస్త్రాలు ఇవ్వాలి. దేనితో బాలుడు జీవించేవాడో (ఉపయోగం, తిండి) అవన్నీ విప్రునకు ఇవ్వాలి. అట్లాగే - రెండు సంవత్సరాల వరకు, శిఖపెట్టే వరకు (చూడాకర్మ) బాలుని (మరణంలో) భూమియందే పాతిపెట్టాలి. ఓ ఖగశ్రేష్ఠ! ఆ పదవ శాస్త్ర ప్రకారము దేహదాహము (కాల్చటం). చూడాకర్మ కాకపోయినా కూడా ఆపైన, ఖననం లేకుండా ఉండటంకొరకు, రెండు సంవత్సరాలవరకు అనేపదం అని. ముందుకూడా చూడాకర్మ ఐనవానికి అది లేకుండా ఉండే కొరకు (ఖననం) ఆ శిఖం అనే పదం. అట్లాగే - చూడాకర్మ అయ్యాక ఆపదవస్తే సూతకాంతమందు, అప్పుడు వృషోత్సర్గన చేయాలి. అక్కడ దాహం చేయాలి. అక్కడ ఉదకదానం తప్పదు. షోడశశ్రాద్ధములు ఉంటాయి. సపిండీకరణం ఉండదు. ఇది ఐదు సంవత్సరాల వయసయ్యాక మరణిస్తే. జన్మనుండి ఐదు సంవత్సరాలవరకు (మరణంలో) సంస్కరించిన దాన్ని ఇస్తే తింటాడు. ఐదు సంవత్సరాల పైవయసు గల బాలునకు విపత్తి కలిగితే (మరణం) వృషోత్సర్గము మొదలగు కర్మ ఉదకదానము చేయాలి. ఆయా (రోజు) రోజున వచ్చే పదహారు శ్రాద్ధములను చేయాలి. యధాక్రమంగా పాయసంతో కాని గుడంతో కాని పిండం పెట్టాలి. ఉదకుంభదానము, పదదానము, దీపదానము ఇవ్వాలిన్న వన్నీ ఐదు సంవత్సరముల వయస్సు దాటిన వారికి ఎల్లప్పుడు చేయాలి. ఓ ఖగశ్రేష్ఠ! ప్రేత తృప్తికొరకు యజ్ఞోపవీతం కన్న ముందు (మరణిస్తే) చేయాలి. పదహారు శ్రాద్ధములను ఏకోద్దిష్ట విధితో స్వాహాకారంతోనే చేయాలి. దర్బలు ఋజువుగా (చక్కగా) ఉండాలి. తెల్ల నువ్వులతో, ప్రాచీనావీతిగా ఆచరించాలి. అని అక్కడే చెప్పారు. ఇక్కడ మూల వచానాన్ని గూర్చి ఆలోచించాలి. వార్షికాదులు ఉండవు. సపిండనం లేకపోతే పితృత్వం కలగదు కనుక. అధారవచనం లేదు కూడా. దివోదాసీయ మందిట్లా - ఉపనయనం కాకుండా మరణిస్తే విప్రాదులకు శూద్రజాతికి వరి అన్ని క్రియలు ఉద్దేశించబడినవి. స పిండీకరణం మాత్రం లేదు. చూడాకర్మ ఐతేనే ఉదకము, పిండదానము విధించబడింది, అని. స్త్రీలకైతే, వివాహం కన్న ముందైతే

(మరణం) ఉదకపిందదానములు వికల్పము. వివాహం కాని కన్యలకు కొందరు అంగీకరిస్తారు, అని గౌతమోక్తి. స్త్రీలు శూద్రులు సమాన ధర్మం కలవారు, అనే వచనం వల్ల శూద్రుని విషయంలోనూ, ఇట్లాగే. ఇది వయోనిమిత్రకమైన ఆశౌచము. (ఇద్దరి నిమిత్రకాశౌచము) అన్ని వర్ణముల వారికి సమానము. అన్ని వర్ణముల వారికి సమాన వయస్సు ఉన్నప్పుడు అయిపోయాక (మరణించాక) అట్లాగే ఆశౌచము సమానము, అని వ్యాఘ్రపాదోక్తి. చూడాకర్మణన విప్రుని మరణమందు మూడు రాత్రులతో శుద్ధి ఏర్పడుతుంది. క్షత్రియునకు చూడాకర్మ జరిగి మరణిస్తే ఆరు రోజులతో శుద్ధి. వైశ్యునకు తొమ్మిది రోజులతో శుద్ధి. మూడు సంవత్సరాలకన్న తక్కువ వయస్సులో ఉన్న శూద్రుడు మరణిస్తే ఐదు రోజులతో శుద్ధి. ఆ పై వయస్సులో మరణిస్తే శూద్రుడు, పన్నెండు రోజులతో శుద్ధి విధించారు. ఆరు సంవత్సరాల వయసు గడిచాక మరణిస్తే శూద్రుడు నెలరోజులు ఆశౌచము అనే అంగిరసాదుల మాటలేవి ఉన్నాయో అవి శిష్టలచే నిందించబడ్డాయి. కనుక వాటిని ఆదరించరాదు. అని విజ్ఞానేశ్వర మదన పారిజాతాదులన్నారు. అందువల్ల ఈ (వచనం) కారణంగా ముందు చెప్పిన శూద్రులకు చెందిన నిర్ణయము (వ్యవస్థ) నిందించతగినదే. తుల్యే వయసి సర్వేషాం, అనేది దాక్షిణాత్య పరమైన మాట. ఇతరదేశమందు కూర్మపురాణమందు చెప్పినట్లే వ్యవస్థ అని శుద్ధి తత్వమందు చెప్పారు.

మూ॥ అథజాత్యాశౌచం. తచ్చ ద్విజపుంసాం ఉపనయనోర్ధ్వం ప్రవర్తతే త్రిరాత్ర మావ్రతా దేశాత్ దశరాత్రమతః పరం. క్షత్రస్య ద్వాదశాహోని విశః పంచదశైవతః, త్రింశద్దినాని శూద్రస్య తదర్థం న్యాయవర్తినః, ఇతి యాజ్ఞవల్క్యేక్షేః. యత్తు స ఏవ - త్రిరాత్రం దశరాత్రం వా శాపమాశౌచమిచ్ఛతే, ఇత్యాహ. తత్ర దశాహో త్రిరాత్ర మస్తుశ్చత్వం. ఏకదినోత్పన్నే ఆశౌచద్వయే దశాహ మస్తుశ్చత్వం. మరణం యదితుల్యంస్యాత్ మరణేన కథంచన, అస్తుశ్చత్వంతు భవేద్దోత్రం సర్వమేవ సబాంధవం ఇత్యంగిరసోక్తేః. దశాహో శౌచపరత్వే, దశరాత్రమతః పరం, ఇత్యనేన పౌనదుక్త్యాపత్తే రితి శుద్ధి వివేకాదయః. తన్న స్మృతి భేదాత్, త్రిరాత్రం దశరాత్రం వేతి వికల్పాయోగాచ్చ. యస్తుపుత్రాణాం వేదానధ్యావ్య వృత్తిం విదధాతి తత్రాహోత్సవాయనః. ద్వాదశరాత్రం వా మహాగురుషు దానాధ్యయనే వర్జయేరన్, ఇతి. అత్రయా వదుక్త నిషేధోవాఽ స్తుశ్చత్వ మాత్రంచ, నతుకర్మా (న) ధికారః. ఏకాదశాహంతే వైశ్వదేవోక్తేః. ఏకాదశాహికే ముక్త్యాత్రవ్యాంతే విధీయతే, ఇతి. శుద్ధితత్వేతు - త్రయః పురుషస్యాతి గురవో భవంతి మాతా పితాచార్యశ్చ, ఇతి విష్ణుక్షేః పిత్రాదయో మహాగురవః భర్తావృక్షో రామాయణే - పతిర్బంధుర్బతిర్భర్తా దైవతం గురురేవచ. శాతాతపః - పతిరేకోగురుః స్త్రీణాం సర్వస్యాభ్యాగతో యుః. ఏకపద విమూఢానాం పితృమాతృ నిషేధార్థం. సోదకానాం త్రిరాత్రం, త్ర్యహోదుదక దాయనః ఇతి మనుశ్తేః. అగ్నిపురాణే - సుపిండజాతు - పురుషే సప్తమే వినివర్తతే, సమానోదక భావస్తు నివర్తత చతుర్థతే జన్మ నామన్మతే ర్వేకే తత్పరం గోత్రముచ్యతే. భృహస్పతిః - దశాహోన

నపిందాస్తు శుద్ధ్యంతి ప్రేత సూతకే. త్రిరాత్రేణ సకుల్యాస్తు స్నాత్వా శుద్ధ్యంతి గోత్రజాః. స్త్రీ శూద్రయోస్తు వివాహోర్ధ్వం జాత్యాశౌచం. వైవాహికోవిధిః స్త్రీణాం జైవనాయనికః స్మృతః ఇత్యక్షేః దత్తానాం భర్తరేవహి. స్వజాత్యుక్త మశౌచం స్వాస్మృతకే జాతకే తథా, ఇతి మాధవీయే బ్రాహ్మిచ్చ. శూద్రస్య వివాహోపేక్షాపి షోడశవర్షోర్ధ్వం మాసుః, అనుభ భార్యః శూద్రస్తు షోడశాద్వ్యుపరాత్పరం, మృత్యుం సమధిగచ్ఛేచ్ఛే న్మాసాత్రస్యపి బాంధవాః, శుద్ధిం సమధి గచ్ఛంతి నాత్రకార్యా విచారణా, ఇత్యపరాశ్చ శంఖోక్తేః. నిర్ణయామృత మదన పారిజాతాదౌ త్వస్యధోక్తం. హారితః - అహంజీ బంధనాద్విప్రః క్షత్రియశ్చ ధనుర్గ్రహాత్. అప్రతోదగ్రహాత్ వైశ్యః శూద్రో వస్తద్వయ గ్రహాత్. ధనుః ప్రతోదా వస్తమేజ్జే ద్వాదశే వస్త ద్వయమితి. మేధాతిథిస్తు - త్రిరాత్ర మావ్రతాదేశాత్ - ఇత్యతః వ్రతం కాలోపలక్షణార్థం. సవకాలః స్వకీయః సర్వేషాం చాష్టమవర్షరూపః. తేన చతుర్థాపి వర్ణానాం ఉపనయనాభివేక్షా పృష్టమాదూర్ధ్వం పూర్ణమేవాశౌచం. తథాపి ప్రాగష్టమాచ్ఛిశవః ప్రోక్తాః ఇతి స్మృత్యంతరా దూర్ధ్వం సంపూర్ణ మర్వాక్ త్రిరాత్రం, యేజ్జపి, అషోడశాద్వ్యవేద్బాలః, ఇత్యాహుః తేషామప్యష్ట మాదూర్ధ్వం శూద్రే మాస ఏవ, ఊర్ధ్వ మష్టభ్యో వర్షేభ్యః శుద్ధిః శూద్రస్య మాసికీ ఇతి వచనాదిత్యాహ. హారలతా శుద్ధి తత్వాది గౌడగ్రంథేషు పుష్కం.

అను॥ ఇక జాతి ఆశౌచాన్ని చెబుతున్నాడు. అది బ్రాహ్మణ పురుషులకు ఉపనయనం తరువాత (స్త్రీలకు వివాహం) వర్తిస్తుంది. ఉపనయనంకన్న ముందు మరణిస్తే మూడు రాత్రులు, ఆ పిదప పదిరాత్రులు క్షత్రియునకు పన్నెండు రోజులు, వైశ్యునకు పదిహేను రోజులు శూద్రునకు ముప్పది రోజులు. న్యాయవర్తి శూద్రునకు పదిహేనురోజులు, అని యాజ్ఞవల్క్యేక్తి. (న్యాయమనగా శూద్రునకు చెప్పిన ద్విజ శుశ్రూషాదులు చేస్తూ స్వధర్మంలో ఉండటం). ఆతడే - మరణా శౌచము మూడు రాత్రులు కాని పదిరాత్రులు కాని ఉంటుంది, అని ఏదన్నాడో, అక్కడ పదిరోజులలో మూడు రోజులు అస్పృశ్యత. ఒకరోజు రెండు ఆశౌచములు వస్తే పదిరోజులు అస్పృశ్యత ఉంటుంది. ఒక మరణంతోపాటు ఎప్పుడైనా మరొకరు అప్పుడే మరణిస్తే బంధువులందరితో పాటు నగోత్రుడు అస్పృశ్యుడౌతాడు, అనే ఆంగిరసోక్తి వల్ల పదిరోజుల ఆశౌచమైతే, ఆ పిదప దశరాత్రము, అనే దానితో పునరుక్తి వస్తుంది అని శుద్ధి వివేకాదులన్నాయి. అంటే అట్లాకాదు స్మృతి భేదమైనందువల్ల. మూడు రాత్రులు లేదా పది రాత్రులుకాని అని వికల్పం లేకుండా పోతుంది. పుత్రులకు వేదం చెప్తూ వృత్తి నిగదుపుతున్న వారికి అశ్వలాయనుడిట్లా చెప్పాడు - మహాగురువులందు (మరణిస్తే) పన్నెండు రాత్రులు కాని దాన అధ్యయనములు విడిచిపెట్టాలి, అని. ఇక్కడ చెప్పిన నిషేధమందు కాని అస్పృశ్యత్వమాత్ర (మేకాదు) మందు కాని కర్మ చేయటానికి అధికారంలేదు. పదకొండవరోజు అంతమందు వైశ్యదేవం చెప్పారు. పదకొండరోజులు వదలి అక్కడ చివరియందు విధించబడుతోంది, అని. (తలిదండ్రులు, ఉపనయనం చేసి వేదాలన్ని చెప్పేవాడు వీరు మహాగురువులు. పన్నెండు రాత్రులుకాని

అనే కానిపదం సపిండులకైతే పదిరోజులే అని). శుద్ధి తత్వమందైతే - పురుషునకు అతి గురువులు ముగ్గురున్నారు. తల్లి, తండ్రి, ఆచార్యుడు అని విష్ణుక్తి. పిత్రాదులు మహాగురువులు. రామాయణ మందు భర్త కూడా ఇట్లా - పతి బంధువు గతి దైవతము, గురువు కూడా, అని చెప్పబడ్డారు స్త్రీలకు. శాతాతపుడిట్లా - స్త్రీలకు భర్త ఒక్కడే గురువు. అందరికి అభ్యాగతుడు గురువు. హఠాత్తుగా భ్రమపడే వారికి తలిదండ్రుల నిషేధం కొరకు. సోదకులకు త్రిరాత్రము ఆశోచము. ఉదకదానం చేసే వారికి మూడు రోజులతో శుచిత్వం అని మనూక్తి. అగ్నిపురాణ మందిట్లా - సపిందత ఐతే పురుషులందు ఏడవ తరమందు ఐపోతుంది. సమానోదక భావమైతే పదునాల్గవ తరమందు ముగ్గుస్తుంది, అని. కొందరు, జన్మ నామస్మృతి యందు కాని సమానోదకమన్నారు. ఆపైన గోత్రం చెప్పబడుతుంది. బృహస్పతి ఇట్లా - ప్రేత సూతకమందు సపిండులకైతే పదిరోజులతో శుద్ధినందుతారు. నకుల్యులకైతే మూడు రాత్రులతో, గోత్రజులు స్నానంతో శుద్ధినందుతారు, అని. స్త్రీ, శూద్రులకైతే వివాహం తరువాత జాత్యాశోచము. స్త్రీలకు వైవాహిక విధి, ఉపనయనము వంటిదన్నారు, అని చెప్పారు. ఇవ్వబడ్డ వారికైతే (కన్యాదానం) భర్తదే ఆశోచము వర్తిస్తుంది. తన జాతికి చెప్పబడ్డ ఆశోచమే ఉంటుంది మరణమందైనా, ప్రసవమందైనా, అని మాధవీయమందు బ్రాహ్మోక్తి. శూద్రునకు వివాహం కాకపోయినా పదహారు సంవత్సరాల తరువాత మరణిస్తే మాసాశోచము. వివాహం కాని శూద్రుడు పదహారు సంవత్సరాల తరువాత, మరణిస్తే వానికి కూడా బంధువులు మాసం తరువాత శుచులౌతారు. ఇందులో అనుమానం లేదు. అని అపరార్యమందు శంభోక్తి. నిర్ణయామృత మదన పారిజాతాదులందైతే మరో విధంగా చెప్పారు. హోతుడిట్లా - విప్రుడు మౌంజీబంధనం నుండి క్షత్రియుడు ధనుస్సును గ్రహించినప్పటినుండి, వైశ్యుడు ములుగర్ర పట్టినప్పటినుండి, శూద్రుడు రెండు వస్త్రములు దరించినప్పటినుండి ఆశోచము, అని ధనుస్సుప్రతోదములు ఎనిమిదేళ్ళకు ధరిస్తారు. రెండు వస్త్రాలు పన్నెండేళ్ళకు ధరిస్తాడు అని. మేధాతిథియైతే - వ్రతాదేశం (ఉపనయనం) వరకు మూడు రాత్రులు, అనేచోట వ్రతము కాలసూచనకొరకు. ఆ కాలము తమతమది అందరికి కూడా ఎనిమిది సంవత్సరాల రూపమైనది. అందువల్ల నాల్గు వర్ణముల వారికి ఉపనయనం లేకపోయినా ఎనిమిదేళ్ళ తరువాత పూర్ణమైన ఆశోచము. అట్లాగైనా, అష్టమం కన్న ముందు శిశువులనబడ్డారు, అనే స్మృత్యంతరవచనాన్ననుసరించి ఎనిమిది తర్వాత సంపూర్ణాశోచము ఎనిమిదేండ్ల కన్న పూర్వము మూడు రాత్రుల ఆశోచము. పదహారేళ్ళవరకు బాలుడే, అని ఎవరన్నారో వారికి కూడా ఎనిమిదేళ్ళ తరువాత శూద్రుని మరణమందు నెలరోజుల ఆశోచము. ఎనిమిదేళ్ళ తరువాతైతే శూద్రునకు మాసం రోజులతో శుద్ధి అనేవచనంతో అని అన్నారు. హారలతా శుద్ధి తత్వాది గౌడ గ్రంథములలో కూడా చెప్పిరిది.

మూ॥ అనుపనీతో విప్రఇత్యుక్త్వా - మ్రియతే యత్ర తత్ర స్వాధాశౌచంశ్రుతామేవహి. ద్విజన్మనామయంకాలస్త్ర యాజాంతుషదాల్లికః, ఇత్యాది పురాణోక్తేః ఉపనయనకా లోపలక్షణం. షడర్థవదం మానత్రయాధిపరం. గర్భాస్తమే అస్తమే వాల్మే ఇత్యుక్తేః. యత్తుజాబాలః - వ్రతచూడాద్విజానాంచప్రతీతిమయధాక్రమం, దశాహేత్రహ ఏకాహేతుద్వ్యంత్యపి హి నిర్గుణా, ఇతి. ద్విజాదంతాః, ఇదంప్రతీతిప్రీత్యుక్తేః పంచాభ్యోపనీత పరిమితి. తదేతన్నాద్రియంతే వృద్ధాః, యానితు పరాశరః - ఏకాహోద్ బ్రాహ్మణః శుద్ధ్యేత్ యోగిగ్నేదసమన్వితః, త్ర్యహోత్కేవలవేదస్తు ద్విహీనోదశభిర్నినైః కేవలవేదః కేవలత్రౌతాగ్నేరప్యవలక్షణం. అయం సంకోచోహోమాధ్యయన వర ఏవ నతు సంధ్యాదావితి హోరలతాయాం. అంగీరాః - సర్వేషామే వవర్ధానాం సూతకేమృతకేతథా, దశాహేచ్ఛుద్ధిరేతేషామితి శాతాతపోబ్రవీత్. దేవలః - అచుప్యందశరాత్రంతు సర్వేషామ పరేవిదుఃనిధనే ప్రసవేచైవ పశ్యంతఃకర్మణఃక్షయం. అత్యంతోత్పృష్టస్య కర్మహీనా పిందవతో విప్రపరిచర్యా పరస్యశూద్రే దశరాత్రమితి హోరలతాయాం. దక్షః - సద్యశౌచం తద్దైశాహత్ర హేతురహస్తధా, షడ్ దశ ద్వాదశాహేతు పక్షో మానస్తద్దైవచ, మరణాంతం తథాచాన్యత్ దశపక్షాస్తు సూతకే మితాక్షరాయాంస్పృత్యంతరే - చతుర్థే దశరాత్రం స్యాత్ షడ్వి శాః పుంసిపంచమే, పశ్యే చతురహేచ్ఛుద్ధిః సప్తమే తు దినత్రయం. అష్టమే దినమేకం స్యాత్ సవమే యామకద్యయం, దశమే స్నానమాత్రేణ చైతత్ గౌణంతు సూతకం, ఇత్యాదీని తాన్యాపదనాపద్గణ వదగుణవద్విష యాడి దేశాచారభేదాద్వాక్షేయాని. సద్యశౌచాది షడహంతాః పక్షాః యాయావరాదిపరాః. అత్రమరణాంతం జననాది నిమిత్తాద్భిన్నం. (అస్వస్థ్యంలోక విద్విష్టం ధర్మమప్యేచరేన్నతు, ఇత్యుక్తత్యాత్ మధుపర్వపశ్చాలంభవత్) శిష్టవిగానాత్ నాదర్తవ్యానీతి విజ్ఞానేశ్వరః. అస్నాత్వావాప్యహుత్వావా అదత్వాశ్చక్షుస్తదాద్విజః, ఏవం విధస్య విప్రస్య సర్వదా సూతకం సదా, ఇతి దక్షోక్త్యా. అన్యపూర్వాయస్యగేహేభార్యాస్వాత్సన్యనిత్యకః, ఆశౌచం సర్వకార్యేషు దేహేభవతి సర్వదా, ఇతి బ్రాహ్మదినశాత్ వ్యవస్థే త్యపరార్థమదన పారిజాతాదయః. మాధవస్తు - వృత్త స్వాధ్యాయ సాపేక్షమ ఘ(ద్య)సంకోచ నంతథా, ఇతికలివర్ణ్యే మాత్రేః. దశాహ ఏవ విప్రస్య సపింద మరణే సతి, కల్పాంతరాడి కుర్వాణః కలౌభవతి కిచ్చిషీ. ఇతి హోతోక్తేశ్చన్యూనాశౌచ పక్షా యుగాంతర విషయాఃమరణాంతాది పక్షాస్తు నిందార్థవాదః. అన్యధానామధారక విప్రస్తు దశాహం సూతకీభవేత్, ఇతి విరోధః స్వాదిత్యాహ.

అను॥ ఉపనయనం కాని విప్రుడు అని చెప్పి - మరణిస్తే అక్కడ ఆశౌచము మూడు రాత్రులే ఉంటుంది. బ్రాహ్మణులకు ఇది కాలము. మిగిలిన ముగ్గురికి ఆరు సంవత్సరములు కాలము, అని అదిపురాణమందు చెప్పినందువల్ల ఉపనయన కాలమునకు ఉపలక్షణమిది. ఆరు సంవత్సరాలు అనే శబ్దం ఆరు సంవత్సరాల మూడు అధిక మాసములకు సూచకము. గర్భాష్టమ మందు కాని లేదా ఎనిమిదవ సంవత్సరమందు కాని, అని చెప్పారు. జాబాలుడిట్లా - ఉపనయనము, చూడాకర్మ, దంతములు కన్పిస్తే క్రమంగా పదిరోజులు, మూడు రోజులు ఒకరోజులో నిర్గుణులు శుద్ధులౌతారు, అని ఏదన్నాడో

దానిని వృద్ధులు ఆదరించుటలేదు. ద్విజాః అనగా దంతములు. ఇక్కడ ప్రతీతి అన్నాడు కనుక ఇది ఐదు సంవత్సరాలకే ఉపనయనం ఐన వాని విషయము, అని. పరాశరుడిట్లా - అగ్ని వేదములు కలిగిన బ్రాహ్మణుడు ఒకరోజుతో శుద్ధి నందుతాడు. కేవలం వేదపాఠకుడైతే మూడు రోజులతో శుద్ధి. ఈ రెండూ లేనివాడు పదిరోజులకు శుద్ధి నందుతాడు. కేవల వేద శబ్దముకేవల శ్రోతాగ్నికీ గూడా సూచనము. అన్నది, ఈ సంకోచము హోమ అధ్యయన పరము మాత్రమే, సంధ్యాదులందు కాదు, అని హోరలతయందన్నారు. అంగిరుడిట్లా - అన్ని వర్ణముల వారికి సూతక మృతాశౌచములందు పదిరోజులతో శుద్ధి వీరికి, అని శాతాతపుడన్నాడు, అని. దేవలుడిట్లా - ఇతరులు, మరణమందు, ప్రసవమందు, కర్మక్షయాన్ని చూస్తున్నవారై అందరికీ పది రాత్రులు ఆశౌచమన్నారు, అని. అంత్యత ఉత్పృష్టమైన శూద్రుని కర్మ హోనియందు, పీడింప బడుతున్న (పీడగల) బ్రాహ్మణుని సేవాపరుడైన శూద్రుని మరణమందు పదిరాత్రులు ఆశౌచమని హోరలత యందు కలదు. దక్షుడిట్లా - వెంటనే శుచిత్వం, ఒకరోజు, మూడు రోజులు, నాలుగోజులు, ఆరురోజులు, పదిరోజులు, పన్నెండు రోజులు, పదిహేను రోజులు, నెలరోజులు, మరణంవరకు అని సూతక ఆశౌచమందు పదిపక్షములున్నాయి. మితాక్షర మందు స్మృత్యంతరోక్తి ఇట్లా - నాల్గవ పిడి యందు (విప్రునకు) పదిరాత్రులు, ఐదవ తరమందు ఆరు రాత్రులు, అరవతరమందు నాలుగారాత్రులతో శుద్ధి, ఏడవ తరమందు మూడు రాత్రులు, ఎనిమిదవ పిడియందు ఒకరోజు, నవమపిడి యందు ఆరుఘంటలు, దశమమందు స్నాన మాత్రంతో శుద్ధి. ఈ సూతకము గౌణమైంది, అని మొదలగు వచనములు, అవి అపద, అనాపత్తి గుణవత్, అగుణవత్ విషయములు. దేశాచార భేదంవల్లకాని తెలుసు కోవాలి, సద్యః శౌచము మొదలుకొని ఆరు రోజులవరకు అనేంతవరకు ఉన్న పక్షములన్ని యాయ వారాదిపరములు. (యాజన, అధ్యయన, ప్రతిగ్రహములతో హీనమైన వారి పరము) ఇక్కడ మరణాంత ఆశౌచము జననాది నిమిత్తము కన్నభిన్నమైంది. (స్వర్గకారికానిది, లోకము ద్వేషించేది, అలాంటిది, ధర్మమైనా ఆచరించరాదు, అని చెప్పినందువల్ల మధువర్మ పశ్చాలంభము వలె) శిష్టులు నిందించినందువల్ల ఆదరించరానిది అని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. స్నానం చేయకుండా లేదా హోమం చేయకుండా, దానం చేయకుండా ద్విజుడు భుజిస్తే అలాంటి విప్రునకు ఎల్లప్పుడు సూతకము అన్ని కాలములందు, అనే దక్షోక్తి వల్ల, ఎవనింటి యందు, భార్యగా, ఇది వరలో మరొకనికి భార్యయైన స్త్రీ ఎప్పుడూ ఉంటుందో వానికి సర్వకార్యములందు ఆశౌచము, శరీరంలో ఎప్పుడూ ఆశౌచం ఉంటుంది. అని బ్రహ్మ పురాణాదుల వచనములవల్ల నిర్ణయము గురైరగాలి, అని అపరార్థ మదనపారిజాతాదు లన్నాయి. మాధవుడైతే - కలిలో విడువతగిన వాటిలో ఇట్లా చెప్పాడు - వృత్తి (అగ్నిహోత్ర అనుష్ఠానం) వేదాధ్యయనం వీనిని గౌరవిస్తూండాలి పాప సంకోచము (భీతి) ఉండాలి (మధ్య సంకోచము) తగ్గింపు, అని.

సపిందుడు మరణిస్తే విప్రునకు పదిరోజులే ఆశౌచము కల్పాంతరములను ఆచరిస్తే కలియందు, పాపాత్ముడౌతాడు, అని హాసితోక్తి. తక్కువ ఆశౌచ పక్షములన్ని యుగాంతర విషయములు. మరణాంతాది పక్షములైతే నిందార్థవాదము లేనిచో నామధారక బ్రాహ్మణుడు పదిరోజులు సూతకుడౌతాడు, అని విరోధమౌతుంది అని అన్నాడు. (బ్రహ్మబీజోత్పన్నుడు, మంత్ర సంస్కారం లేనివాడు, జాతిమాత్రోపజీవి నామధారకుడు, కర్మ, తెలియదు, అధ్యయనం లేదనాడు, వాడే) (మధుపర్వ సమయంలో, అర్హ ప్రదానమందు (మాంసం లేకుండా అర్హం లేదన్నాడు) మాంసవిధి ఉన్నా లోకంలో ఈ పశు వధ స్థానంలో తృణచ్ఛేదనం చేస్తారు. ధర్మమైనా పశువధ ఆచరించరు. లోకం కూడదు అన్నది. కనుక).

మూ॥ యత్తుదేవలః - దశాహ్ దిత్రిభాగేన కృతే సంచయన్ క్రమాత్, అంగ స్పర్శన మిచ్ఛంతి వర్ణానాం తత్సదర్శినః, ఇతి. పూర్ణాశౌచే స్పృశ్యతామామా. యచ్ఛాను పనీతాతి క్రాంతా శౌచే త్రిరాత్రాదౌ తేనైవోక్తం - స్వాశౌచ కాలా ద్విజ్ఞేయం స్పర్శనంతు త్రిభాగతః, ఇతి తదపి యుగాంతరేషు. అస్తి సంచయనా దూర్ఘ్ణం అంగస్పర్శనమేవచ, ఇతి మాధవీయే కలౌతస్సిషేధాత్. యత్తు హారలతాయాం - చతుర్థేహని కర్తవ్యః సంస్పర్శ్న బ్రాహ్మణస్యతు, ఇతి ప్రచేతసోక్తేః త్ర్య హైకాహశౌచేపి చతుర్థాహ ఏవాంగ స్పర్శ ఇతి, తస్మిన్ దేవల దివతేనాస్య దశాహ గోచరత్వాత్. యేతు వర్ణ సంకరజా మూర్ధాసనిష్ఠాద్వా తేషామా శౌచ విశేషః కలౌ నోపయక్త ఇతి నోచ్యతే. ప్రతిలో మజానాం నాశౌచం మలావకర్షణార్థంతు స్నానమాత్ర మితి విజ్ఞానేశ్వరః. మాధవస్తు - శౌచాశౌచే ప్రకుర్వీరన్ శూద్రవద్వర్ణ సంకరాః, ఇతి బ్రాహ్మోక్తేః శూద్ర వదాహ. హారలతాపి ప్యేవం దత్త శ్రీత కృత్రిమాది పుత్రేషు అహీన వర్ణగాను స్త్రీషు చ సపిందత్వేపి ప్రసవే మరణేచ. పూర్వాపర పిత్రోః భ్రూరోశ్చ త్రిరాత్రమేవ నదశాహ్ది. అనారసేషు పుత్రేషు జాతేషు చ మృతేషు చ. పరపూర్వాసుభార్యాసు ప్రసూతాసు మృతాసుచ, ఇతి త్రిరాత్రాసువృత్తౌ విష్ణుక్తేః. సపిందానాంత్యేకాహః. పరపూర్వాసుభార్యాసు పుత్రేషు కృతకేషు చ. భర్తృ పిత్రో స్త్రీ రాత్రం స్వాత్ ఏకాహస్తు స పిందతః, ఇతి మాధవీయే హాసితోక్తేః. సూతకే మృతకే చైవ త్రిరాత్రం పర పూర్వయోః, ఏకాహస్తు సపిందానాం త్రిరాత్రం యత్రనై పితుః, ఇతి మరీచ్యుక్తేశ్చ. శంఖాః - అనారసేషు పుత్రేషు భార్యాస్వస్యగతాసుచ, పరపూర్వాసు చ స్త్రీషు త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే. పరపూర్వా = పునర్యుః. ఇదం నవర్ణాసు. హీన వర్ణాసుతు శంఖలిఖితౌ - పర పూర్వాసు భార్యాసు పుత్రేషు కృతకేషుచ, నానధ్యాయో భవేత్త స్యనాశౌచం నోదక క్రియా. బ్రాహ్మీపి - ఆశౌచంతు త్రిరాత్రంస్వాత్ సమవర్తేషు నిశ్చితం. యత్తు వదతీతౌ - అన్యపూర్వాపరద్వాసు త్రిదినాచ్ఛుద్ధి రిష్యతే తాస్యేవానన్య పూర్వాసు పంచాహోభిర్ని శుద్ధ్యతి, ఇతి. తత్ర పంచాహ మూలం చింత్యం - యత్తు యాజ్ఞవల్క్యః - అనారసేషు పుత్రేషు భార్యా స్వస్యగతాసుచ, ఇత్యేతాహమాహ. తద సన్నిధౌ జ్ఞేయం. యదా పితురేకాహస్తదా సపిందానాం స్నానం. అన్యాశ్రితేషు దారేషు పరపత్నీ సుతేషుచ, గోత్రిణః స్నాన శుద్ధాఃస్యః త్రిరాత్రేనైవతత్ప్రితా, ఇతి ప్రజా పత్యుక్తేః. పితేలి వోధు రుప లక్షణం, తథోప క్రమాత్.

అను! దేవలుడిట్లా - దశాహాదులను ఆశౌచక్రమంగా మూడు భాగాలు చేస్తే, దాని క్రమంగా అస్థిసంచయనం చేస్తే, ఆ పిదప, వర్ణముల (బ్రా.క్ష.వై.) అంగస్పర్శనమును తత్సదర్శులు ఇష్టపడుతారు అని ఏదన్నాడో; పూర్ణాశౌచమందు స్పృశ్యతను ఇట్లా చెప్పాడు. అనుపనీతుడై ఆశౌచం ఐపోతే, త్రిరాత్రాదులందు స్పృశ్యత ఆతడే చెప్పాడు. తమ ఆశౌచం కాలం యొక్క మూడవ భాగం నుండి స్పర్శనము అని తెలుసుకోవాలి, అని. ఏదన్నాడో అది కూడా యుగాంతరములందు. అస్థి సంచయనం తరువాత అంగ స్పర్శనము, అని మాధవీయమందు కలిలో దాన్ని నిషేధించారు. హోరలతయందు ఇట్లా - బ్రాహ్మణుని స్పర్శను నాల్గవ రోజున చేయవచ్చును. అని ప్రాచీతసోక్తి ఉన్నందువల్ల మూడు రోజుల రేదా ఒకరోజు ఆశౌచమందును నాలుగవ రోజుననే అంగస్పర్శ అని ఏదన్నారో, అది తప్పు. దేవలాదుల ననుసరించి ఇది దశాహా శౌచంగా కన్పిస్తోంది. వర్ణ సంకరం వల్ల పుట్టిన మూర్ఖావ సిక్తాదులున్నారో వారికి ఆశౌచ విశేషము కలిలో ఉపయోగించదు, అని చెప్పటంలేదు. ప్రతిలోమజులకు ఆశౌచంలేదు (సూతాదులు). మలాపకర్షణ కొరకు స్నాన మాత్రము అని విజ్ఞానేశ్వరునిమాట. మాధవుడైతే - వర్ణసంకరులు శూద్రునివలె శౌచా శౌచము లాచరించాలి, అని బ్రాహ్మ్యోక్తి ఉన్నందువల్ల శూద్రునకువలె అని అన్నాడు. హోరలత కూడా ఇట్లాగే చెప్పింది. దత్తుడు క్రీతుడు కృత్రిముడు మొదలగు పుత్రులందు, హీన వర్ణాన్ని పొందని స్త్రీలందును (ప్రతిలోమభిన్న) సపిండత్వమున్నా ప్రసవమందు, మరణ మందును పూర్వా పరపితరుల, భర్తల ఆశౌచము త్రిరాత్రమే, పదిరోజులు కాదు,, అనౌరస పుత్రులు పుట్టినా చచ్చినా, పర పూర్వభార్యలు ప్రసవించిన పుత్రులు ఉన్నా, మరణించినా అని మూడు రాత్రుల ఆశౌచ అను వృత్తే అని విష్ణుక్తి. సపిండులకు ఒకరోజు. పర పూర్వ భార్యలందు, కృతక పుత్రులందును (మరణంలో) భర్తలకు పితరులకు మూడు రాత్రుల ఆశౌచము సపిండత ఐతే ఏకాహము (రోజు) అని మాధవీయమందు హారీతోక్తి. సూతకమందు, మృతాశౌచమందు పర పూర్వులకు త్రిరాత్రాశౌచము (పిత, పతులకు) తండ్రికి మూడు రాత్రులున్నచోట, సపిండులకు ఒకరాత్రి, అని మరీచి వచనం కూడా. శంఖుడిట్లా - పుత్రులు అనౌరసులు, భార్య అన్యాసక్త ఇట్టి వారియందు పరపూర్వ స్త్రీలందును మూడు రాత్రులతో శుద్ధి తగును, అని. పరపూర్వా అనగా మారు మనువు. ఇది సవర్ణ స్త్రీలందు అని. హీనవర్ణ స్త్రీలందైతే శంఖలిఖితులిట్లా - పర పూర్వభార్యలందు (ఇతరుని దగ్గరకు భార్యపోవటం పరం, భర్త దగ్గర ఉండటం పూర్వం) (మారు మనువు) కృతక పుత్రులందు (మరణమందు) అనన్యాయంలేదు, ఆశౌచములేదు, ఉదక క్రియలేదు అతనికీ, అని. బ్రాహ్మమందు కూడా - సమాన వర్ణములందు మూడు రాత్రుల ఆశౌచము నిశ్చయము, అని. షడశీతి యందు ఇట్లా - అన్యపూర్వ (పూర్వం ఇతరులకు వాగ్దత్తం చేయబడ్డది) విషయంలో ఆగిపోయిన వారికి మూడు రోజులతో శుద్ధి. వారే అన్యపూర్వులు కాకపోతే

వారియందు ఐదు రోజులతో శుద్ధి, అని ఏదన్నాడో అక్కడ ఐదు రోజుల శుద్ధి విషయంలో మూల వచనాలు విచారించాలి. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - అనారస పుత్రులు (జన్మ) భార్యలు అన్యగతలు ఐతే వీరి ప్రసవ మరణమందు ఆశౌచం ఏకాహము అని ఏదన్నాడో, అది అసన్నిధి యందు అని గ్రహించాలి. తండ్రికి ఏకాహమైతే సపిందులకు స్నానంతో సరి. (విన్నపప్రతినుండే సన్నిధి మొదటిరోజు వింటే మూడు రోజులు, రెండవనాడు వింటే తరువాతి ఒక్కరోజు, నాల్గవనాడు వింటే ఆశౌచంలేదు. అసన్నిధి వివరం ఇది). దారలు ఇతరుల నాశ్రయించారు, సుతులు పరపత్నులకు చెందినవారు. ఇట్టిచోట గోత్రంవారు స్నానంతో శుద్ధి నందుతారు. వారి తండ్రి మూడు రాత్రులతో శుద్ధి నందుతాడు అని ప్రజాపతి వచనం. పితా అనేది మోసే వాడికి (భర్తకు) ఉపలక్షణము. అట్లానే ఆరంభించాడు కనుక.

మూ॥ యత్తు దత్తతే పాలక ప్రతియోగిక పుత్రత్వాత్ పూర్వపితుః న త్రిరాత్రం. పూర్వ సంబంధ నివృత్తేచ్ఛన దశాహ దీపికల్పిత. తన్ను జనకేఽపి లైజికదభి సంబంధాత్ అనురుంధ్యాద ఘంత్యహం, ఇతి వాచనికా శౌచస్యాని వార్యత్వాత్. పితృమరణేఽపి దత్తకాదీనాం త్రిరాత్రం. శుద్ధితత్వే త్రాపౌ - దత్తకశ్చ స్వయందత్తః కృత్రిమః క్షీత ఏవచ, ఇతి ఉపకమ్య, సూతకేమృతే చైవ త్రృహ శౌచస్య భాగినః, ఇత్యుక్తే. స్మృతితొముద్వ్యాం హరలతాయా మస్యేవం. దత్తకస్య పుత్ర పౌత్రాణాం జననే మరణేనా సపిందానామేకాహః, బీజినశ్చ ఇతి గౌతమేన సాప్త పౌరుష సాపింద్యోక్తేః సపిందానాం చైకాహస్సోక్తత్వాత్. సపిందేతు పుత్రీకృతే దశాహ ఏవ. తత్రా కాంక్షా భావాత్ సపిందత్వేన దశాహ ప్రాబల్యాచ్చ. పూర్వార్వామర భర్తృత్వస్సయోః పుత్రయో స్సావ మాధవీయే మరీచిః - మాతురైక్యాత్ ద్విపితృకౌ త్రాతరావన్యగోత్రజౌ, ఏకాహం సూతకం తత్ర త్రిరాత్రం మృతకేతయోః, ఇతి దిక్. ఊడకన్యాయాంతు విష్ణురాహ - సంస్కృతాసు స్త్రీఘనాశౌచం పితృపక్షే తత్ర సవమరణేచేత్తి తృగృహే స్వాతంత దేకరాత్రం త్రిరాత్రంచ, ఇతి. ప్రసవే ఏకరాత్రం మరణే త్రిరాత్ర మితి విజ్ఞానేశ్వరా పరార్కా మాధవమ్ను - ప్రసవేఽపి త్రిరాత్రం పిత్రోః, ఏక రాత్రం త్రాత్రాది బంధువర్గస్య, దత్తా నారీ పితృగృహే సూయే తాభిమయేతనా, తద్గుంధు వర్గస్మి కేన శుచి స్తజ్జనక స్త్రీభిః, ఇతి బ్రాహ్మీక్షే రిశ్యాహ. యత్తు కల్పిదాహ - పక్షపదేన త్రాతరో గృహ్యంతే. వాక్యాంతరేణ భగినీ మృతౌ త్రిరాత్రోక్షే రితి తచ్చింత్యం. తదభావా దేత ద్విరోధాచ్చ. త్రాతుః ప్రసవే ఏకాహః. మృతౌ త్రిరాత్రమితికించిత. యుక్తాకు పక్షిణీ. పరస్పర మృతౌ త్రాతృ భగిన్యోః పక్షిణీ భవేత్, ఇతి బ్రాహ్మీక్షే. త్రాతృభిన్నా నామేకాహః. వరోక్షేః, ఇతరేషాం యథావిధి, ఇతి వక్ష్యమాణ వచనాచ్చ. యత్తు ప్రధాన గృహే మాతాపిత్రోః పూర్వం త్రాతుః త్రృహ ఇతి కల్పిచ్చ నిర్ములత్వాత్ నాశౌచం పితృపక్షే ఇత్యేత ద్విరోధాచ్చ త్రాంతః. దత్తా నారీ పితృగృహే ప్రధానే సూయతే యదా, మ్రియతే వాత దాతస్యా పితా శుద్ధ్యైత్రిభిర్ద్విజైః, ఇతి కల్పతరౌ శుద్ధితత్వేన. పతిగృహే ప్రసవేతు పిత్రాదీనాం ఆశౌచం నాస్తి. మృతౌపిత్రోః త్రిరాత్రమస్యేవ. ప్రతాప్రతాసు యోపితృ సంస్కృతా సంస్కృతాసుచ, మాతాపిత్రోః త్రిరాత్రం స్వాత్ ఇతరేషాం

యథావిధి. అదత్తాను పిత్రోరేక రాత్రమిది మాధవీయే శంఖ కాంక్షాజిని స్మృతేః. బైజికాదభి సంబంధాత్ ఇత్యుక్తేశ్చ. స్మృత్యర్థసారేఽప్యేవం. మాధవస్తు ఇదం త్రిరాత్రం జాతదంతపరం. దంతోత్పత్తేః ప్రాగేకరాత్రం పిత్రోః, సద్యస్త్వ ప్రౌఢక న్యాయాం ప్రౌఢాయాం వాసరాచ్ఛుచిః, ప్రదత్తాయాం త్రిరాత్రేణ దత్తాయాం పక్షిణీ భవేత్ ఇతి పులస్త్యుక్తేః.

అను! దత్తకుడు పెంచే వాని ప్రతియోగ పుత్రుడైనందువల్ల కన్న తండ్రికి త్రిరాత్రము ఆశౌచము కాదు. పూర్వసంబంధం నివృత్తమైంది కనుక దశాహదుల కూడా లేవు అని ఒకడు ఏదన్నాడో అది తప్పు. కన్నతండ్రికి గూడా - బీజసంబంధంవల్ల మూడు రోజులు పాపానురోధం ఉంటుంది, అనే వచనంవల్ల ఆశౌచము అనివార్యము. పితృమరణమందును దత్తకాదులకు మూడు రాత్రులు ఆశౌచము. శుద్ధితత్వమందు బ్రాహ్మ్యోక్తి ఇట్లా - దత్తకుడు, స్వయందత్తుడు, కృత్రిముడు, క్రీడుతు, అని అరంభించి సూతకమందు, మరణమందును త్రిరాత్రాశౌచమునకు వీరు భాగస్వాములు, అని చెప్పారు. స్మృతికొముది యందు హారలత యందును ఇట్లాగే ఉంది. దత్తుకునకు పుత్రులు పౌత్రులు జన్మించినా, మరణించినా సపిందులకు ఒకరోజు, ఆశౌచము, బీజికిగూడా, అని గౌతముడు ఏడు తరముల సాపింద్యాన్ని చెప్పాడు. సపిందులకు ఒకరోజు ఆశౌచం చెప్పాడు. సపిందుని పుత్రునిగా స్వీకరిస్తే పదిరోజుల ఆశౌచము. అక్కడ ప్రశ్నే లేదు సపిందుడైనందువల్ల, పదిరోజుల ప్రాబల్యమంది. మొదటి రెండవ భర్తల వల్ల కలిగిన పుత్రులకైతే మాధవీయ మందు మరీచి వచనవిట్లా - తల్లి ఒకతి, తండ్రులిద్దరు, భ్రాతలు ఇతర గోత్రముల వారు అందువల్ల అక్కడ సూతకమైతే ఒకరాత్రి, వారిద్దరు మరణిస్తే త్రిరాత్రము ఆశౌచము, అని ఇక చాలు. వివాహితయైన కన్య విషయంలో విష్ణువిట్లా అన్నాడు - సంస్కరింపబడితే (శాస్త్రీయంగా వివాహం) స్త్రీలు, తండ్రి పక్ష మందు ఆశౌచమండదు. ఆ స్త్రీలు ప్రసవించినా, మరణించినా పితృగృహ మందు అవిజరిగితే ఒక రాత్రి, మూడు రాత్రులు, ఆశౌచము ఉంటుంది తండ్రి పక్షమందు, అని. ప్రసవమందు ఒకరాత్రి, మరణమందు మూడురాత్రులు, అని విజ్ఞానేశ్వర అపరార్కులన్నారు. మాధవుడైతే - ప్రసవమందును తలిదండ్రులకు మూడురాత్రులు, భ్రాత్రాది బంధు వర్గము నకు ఒకరాత్రి ఆశౌచము వివాహిత స్త్రీ, తండ్రి ఇంట్లో ప్రసవించినా, మరణించినా, ఆమె బంధువర్గమునకు ఒకరోజు ఆశౌచము, తండ్రికి మూడు రోజులతో శుద్ధి. అని బ్రాహ్మ్యోక్తి ననుసరించి, అని అన్నాడు. ఒకడిట్లా - పక్షమందు అనే పదంతో భ్రాతలు గ్రహింప బడతారు. మరో వచనంతో భగిని (తోడబుట్టినది) మరణిస్తే మూడు రాత్రులు ఆశౌచమని చెప్పాడు కనుక అని ఏదన్నాడో దానిని ఆలోచించాలి. ఆపై వచనంలేదు ఈ బ్రాహ్మ్యోక్తికి విరుద్ధము కూడా భ్రాత ఇంటిలో ఆమె ప్రసవమందు భ్రాతకు ఒకరాత్రి ఆశౌచము, మరణిస్తే మూడు రాత్రులు అని కొందరన్నారు. రోజున్నర ఐతే తగును. భ్రాత మరియు భగిని మరణిస్తే పరస్పరము పక్షిణీ ఆశౌచము, అని బ్రాహ్మ్యోక్తి. భ్రాతృభిన్నుడైనవారికి

ఒకరోజు ఆశోచము, అని వర్ణిస్తే, ఇతరులకు యథావిధి, అని చెప్పబోయే వచనాన్ననుసరించి, ప్రధాన గృహమందు మరణిస్తే తలిదండ్రులకు సంపూర్ణంగా భ్రాతకు మూడు రోజుల ఆశోచము, అని ఒకడేది అన్నాడో, అది నిర్మూలము ఐనందువల్ల, పితృపక్షమందు ఆశోచం లేదు, అనే దానికి విరుద్ధమైనందువల్లనూ, భ్రాంతి నొందినాము. ఇవ్వబడ్డ కన్య (కన్యాదానం వివాహిత) తండ్రి ప్రధాన గృహమందు ప్రసవించినా, మరణించినా అప్పుడు ఆమె తండ్రి మూడు రోజులతో శుద్ధిగందుతాడు, అని కల్పతరువు యందు శుద్ధితత్వమందును చెప్పారు. పతిగృహమందు ప్రసవిస్తే పిత్రాదులకు ఆశోచము లేదు. ఆమె మరణిస్తే తలిదండ్రులకు త్రిరాత్రా శోచము ఉండనే ఉంది. వివాహమైనా కాకపోయినా స్త్రీలకు సంస్కృత (వాగ్దత్త) యైనా కాకపోయినా వారి మరణమందు తలిదండ్రులకు త్రిరాత్రా శోచము ఇతరులకు యథావిధి ఆశోచము. ఇవ్వబడనప్పుడు తలిదండ్రులకు ఒకరాత్రి ఆశోచము, అని. మాధవీయమందు శంఖ కాఠ్‌ష్ఠాజిని స్మృతి. బీజ సంబంధం వల్లనూ, అని చెప్పారు కూడా. స్మృత్యర్థ సారమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. మాధవుడైతే, ఇది, త్రిరాత్రా శోచము దంతములు వచ్చిన వారి విషయము. దంతోత్పత్తి కన్న ముందు మాతాపితరులకు ఒక రాత్రి ఆశోచము, అని. ఆప్రాధ కన్య విషయంలో సద్యః శోచము ప్రాధ కన్య ఐతే ఒక రోజుతో శుద్ధి. వివాహిత ఐతే త్రిరాత్రా శోచము (వాక్) దత్త మరణమందు రోజున్నర ఆశోచము, అని. పులస్తోక్తి.

మూ॥ అన్నత్ర కన్యామృతౌ పిత్రోః పక్షిణీత్యాహ. షడశీతాపసి - పితృగోహదతోఽన్యత్ర యది పుత్రీ ప్రమీయతే, పక్షిణీ తత్ర పిత్రోః స్యాన్నాన్యేషామితి నిశ్చయః. గ్రామాంతరే ఇయమితి స్మృత్యర్థసారే. భ్రాతుస్తు పక్షిణీ. శ్వశురుయోర్భగిన్యాం చ మాతులాన్యాం చ మాతులే, పిత్రోః స్వసరితదవృత్తపక్షిణీం క్షిపయేన్నిశాం, ఇతివృద్ధబృహస్పతిస్మృతేః శుద్ధితత్వకార్యే - అదంతాత్సందరేసద్యః అచూడాదేకరాత్రకం అప్రదానాత్రిరాత్రంస్యాత్షడశరాత్రమతఃపరం. పిత్రోః మృతౌస్త్రీణాం త్రిరాత్రం, పిత్రోరుపరమేస్త్రీణామూధానాంతం కథంభవేత్, త్రిరాత్రేణైవ శుద్ధిః స్యాదిత్యాహ భగవాన్యమః ఇతిమాధవీయేవృద్ధమనూక్తేః ఇదందశాహంతః. ఉద్వంతుపక్షిణీ భ్రాతుఃభగినుగృహే, తస్యావాతద్ధవోమృతౌత్రిరాత్రం. అన్యత్రపక్షిణీ షడశీతాపక్షః బ్రాహ్మిణి - పరస్పరం మృతౌభ్రాతృ భగిన్యోః పక్షిణీభవేత్, మాతులాశోచవత్పుత్ర్యాః పితృవ్యాశోచమిష్యతే, ఇతి శిష్టాస్త్యస్యనిర్మూలత్యాత్ పితృవ్యేస్సానమాత్రమాహుః త్రింశధేచ్ఛోక్త్యాం - ప్రేతేష్వబార్హ మాతామహుహిత్వసుత, త్రోత్రియర్హిక్ సయాజ్యసన్త్రయేషు త్రిరాత్రంత్రిదివసమశుచిః సోదకస్తూభయత్ర. పక్షిణ్యాశోచమృత్విగ్, దుహితృసుత, సహాధ్యాయబంధుత్రయాం తే వాసిశ్శశూ సుమిత్ర శ్వశురభగినికాభాగినేయప్రయాణే. మాతామహ్యంచపిత్రోః స్వసరిచపరితామాతులే మాతులాన్యాంచాధోస జ్యోతిరేవస్య విషయస్యవతో గ్రామనాథేచనప్తే, శిష్టోపాధ్యాయ బంధు త్రయగురుతనయా చార్యధార్యాసగితానూచానత్రోత్రియేషు స్వగృహపరమృతౌమాతులేచైకరాత్రం.

రాత్రిసంప్రహ్మచారిజ్యోధకుకథమపి స్వల్పసంబంధయ్యై స్నానంవాసోయుతం స్వాదిదమపినకలం
పర్వవర్ణపశుల్యం, ఇతి ఆత్రఘాలం మితాక్షరాదౌ స్పష్టం.

అను! వేరేచోట (తనఇంట్లోకాదు) కన్యమరణిస్తేతలిదండ్రులకు దినంనర
ఆశోచము అని అన్నారు. షడశీతియందుకూడా - తండ్రిఇంట్లోకావేరేచోట పుత్రికమరణిస్తే
తల్లిదండ్రులకుదినంనరఆశోచము. ఇతరులకులేదు అని నిశ్చయము. ఇది, వేరే గ్రామమందు
అని స్మృత్యర్థసారమందుకలదు. బ్రాతకైతేపక్షిణిఆశోచము. అత్త, మామ, భగిని, మేనత్త
మేనమామ, తండ్రి చెల్లెలు, తల్లిచెల్లెలు మరణిస్తే అట్లాగే దినంనరఅశోచంగడపాలి, అని
వృద్ధబృహస్పతి స్మృతిపచనము. శుద్ధితత్వమందుకూర్మపురాణోక్తిఇట్లా - దంతములు
వచ్చేవరకు సోదరునకు (సపిండుడు) వెంటనే శుద్ధి చూడాకర్మవరకు ఒకదినము,
ప్రదానంవరకు తలిదండ్రీకి (వార్గత్త ఐతేభర్తకు త్రిరాత్రము) త్రిరాత్రా శోచము ఆ పిదప
(వివాహమయ్యాక) దశరాత్రాశోచము (భర్తకు) అని. తలిదండ్రులు మరణిస్తే కన్యలకు
త్రిరాత్రాశోచము తలిదండ్రులు మరణిస్తే వివాహితలైన స్త్రీలకు ఆశోచంఎట్లా అని అంటే
త్రిరాత్రాశోచముతో శుద్ధి అనిభగవాన్ యముడుఅన్నాడు. అని మాధవీయమందు
వృద్ధమనూక్తి. ఇదివదిరోజుల వరకే. ఆపైనఐతేదినంనరఅని. బ్రాతభగినిగృహమందు,
భగిని బ్రాతగృహమందుమరణిస్తే త్రిరాత్రాశోచము. వేరేచోట మరణిస్తే దినం నర ఆశోచము
అని షడశీతియందు చెప్పారు. బ్రాహ్మమందు కూడా - బ్రాత భగిని వీరీద్ధరు పరస్పరం,
పరస్పర గృహము లందుమరణిస్తే ఇద్దరికి పక్షిణి ఆశోచము మేనమామఆశోచంవరి పుత్రికకు
పితృవ్య (చిన్నాన్న) ఆశోచముఉంటుంది, అని శిష్టులైతే దీనికిమూలవచనంలేనందువల్ల
చిన్నాన్న విషయంలో స్నానం మాత్రమే చెప్పారు, త్రింశత్ శ్లోకియందిట్లా - ఆ'చార్యుడు
'మాతామహుడు' బిడ్డకొడుకు, శ్రోత్రియుడు, యజ్ఞం చేయించే ఋత్విక్కుతోబుట్టువు'కొడుకు
(మేనల్లుడు) వీరుమరణిస్తే మూడురాత్రులు మూడు పగళ్ళు ఆశోచం ఉంటుంది. సోదకుడైతే
ఉభయత్ర ఆశోచము. ఋత్విక్కు, బిడ్డకొడుకు 'సహాధ్యాయి, బంధుత్రయం, 'అంతేవాసి,
అత్త, మిత్రుడు, మామ, భగిని, భాగినేయుడు వీరుమరణిస్తే రోజున్నర ఆశోచము
(పక్షిణిచెందు పగళ్ళతోకూడినరాత్రి) మాతామహి, తలిదండ్రులతో బుట్టువులు, మేనమామ,
మేనత్త, వీరుమరణిస్తే, తనదేశంరాజు, గ్రామనాథుడు మరణిస్తేసజ్యోతి ఆశోచము మాత్రమే
(పగలుమరణిస్తే రాత్రిస్నానంతో శుద్ధి రాత్రిమరణిస్తే పగలు స్నానంతో శుద్ధి ఇదే సజ్యోతి.
'శిష్టుడు', 'ఉపాధ్యాయుడు, బంధుత్రయము, గురుపుత్రుడు, అచార్యుని భార్య, సగోత్రుడు',
అనూచానశ్రోత్రియుడు' (అంగములతో వేదాధ్యయనం చేసిన బ్రాహ్మణుడు) మేనమామ
వీరలు, వీరికన్న వేరైన అసపిండుడు, పరుడు స్వగృహమందు, మరణిస్తే కూడా ఒక
రాత్రి ఆశోచము సప్రహ్మచారిమరణిస్తే మరొక సప్రహ్మచారి ఒకదినం ఆశోచం పాటించాలి.
ఏదో రకంగా మ¹⁰నతో కొద్ది సంబంధం కలవాడు మరణిస్తే సవస్త్వ స్నానము చేయాలి.

ఇదంతా అన్ని వర్ణములవారికిసమానము, అని దీనికి మూలవచనములు మితాక్షరాదులందు స్పష్టంగా ఉన్నాయి [(1) శిష్యునకు అశౌచం, (2) మనుషుడికి (3) ఉపనీతులిద్దరు (4) ఒకేగురువుదగ్గర చాలానాళ్లువేదం కలిసి చదివారు, సహాధ్యాయువలె బహుకాలవాసి అంతేవాసి (5) మృతకాలీనేన సూర్య నక్షత్ర రూపేణజ్యోతిషా సహవర్తతత్వేనజ్యోతిః దినమృతేదినం రాత్రిమృతేరాత్రిః (6) ఒకభాగం చదివినవాడు (ఏకదేశం) లేదా వేదవిద్యార్థి ఏకదేశ అధ్యాపకుడు ఉపాధ్యాయుడు (7) పదునాల్గుతరములతర్వాత (ముందు) జన్మనామ జ్ఞానము ఉన్నంతవరకు సగోత్రం (8) శ్రోత్రియుడు సమానగ్రామీణుడు (9) ఏకాచార్య ఉపనీతుడు సబ్రహ్మచారి (10) ఏదోరకంగా స్వల్పేన ఏకాహాద్యా శౌచ ప్రయోజనక అనుక్త సంబంధేన జామాతృ శ్యాలకాదౌనష్టే (భార్యతోబుట్టువు) సచేలస్నానము ప్రతియోగులకు. ఈమూడు శ్లోకాలు అసపిందాశౌచం, చెప్పబోయే సన్నిపాతా శౌచము ఈ రెండు సర్వవర్ణ సమానం. ఉపనీతాశౌచంవలె వర్ణవిశేషోపాదానంతో అవిహితమైంది.]

మూ || దౌహిత్రభాగినీయయో రుపనీతయోస్త్రిరాత్రం అనుపనీతయోః పక్షిడీ. సంస్థితే పక్షిడీంరాత్రిం దౌహిత్రేభగినీనుతే, సంస్పృతేతుత్రిరాత్రంస్యాదితిధర్మోవ్యవస్థితః ఇతివృద్ధమనూక్తేః సంస్పృతేదాహేన. తేనదాహేత్రిరాత్రం నాన్యధేతిగౌడాః, తస్మి విశేషవైయర్థ్యాత్. మాతులాదౌ సన్నిధివిదేశాభ్యాం పక్షిడ్యేకాహయోర్వ్యవస్థా. మనుః - త్రిరాత్రమాహు రాశౌచమాచార్యే సంస్థితేసతి,తస్యపుత్రేచ పత్యాంచదివారాత్రమిన్ద్రాతిః శ్రోత్రియే స్వగృహేవ్యుతే త్రిరాత్రం - శ్రోత్రియే తూవనంపన్నేత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్, ఇతి స్పృతేరితి మాధవః ఏకగ్రామీడేశ్యేకాహః ఋత్విజబవ్యల్పకాల త్రౌతస్సార్దయాజనవరేత్రిరాత్రైకరాత్రేజ్జేయే. యద్యపికుర్య కుర్యతవిషవాచకః శబ్దోభవతీతిశంబరాచార్యైః కర్మమధ్యేముఖిత్వముక్తంతథాపికర్మద్యా శౌచనిషేధాత్తదుత్తరమేవైతత్ జ్ఞేయం. గౌడాస్తు - సమానోదకానాంత్వహోగోత్రజానామహః, స్పృశం, మాతృబంధౌగురౌమిత్రే మందలాధిపతౌతథా, ఇతి జాబాలోక్తేః మాతృబంధోరేకాహమాహుః శిష్యకూపనీతేత్ర్యహః శిష్యసతీర్థసబ్రహ్మచారిపుక్రమేణాత్రిరాత్రమహోరాత్రమేకాహః ఇతిమాధవీయే బౌధాయనోక్తేః. అన్యత్రమనుః- మాతులేపక్షిడీం రాత్రిం శిష్యర్విగ్నాంధవేమచ, ఇతి. బంధుక్రయం - అత్యపిత్వస్య సృమాతృవ్యసృమాతులపుత్రాః పితుః పితృవ్య సృమాతృవ్య సృమాతులపుత్రాః, మాతుః పితృవ్య సృమాతృవ్యసృమాతుల పుత్రాశ్చేతి విజ్ఞానేత్వరః అత్రపక్షిడీ పితృవ్యస్రాదికానా మూధానాం త్వేకాహః తద్బంధువర్గస్తేనేన, ఇతిహారోక్షబ్రాహ్మదీతికేచిత్ యత్తు పదశీత్యాం - ఏవంప్రితోః భగిన్యాయే, యేపితామహ యోప్రధా, యేమాతామహయోమైవ భగిన్యౌతత్రుజాశ్చయాః మాతులాః స్వస్యపిత్రోశ్చపత్వ్యశ్చై పాంప్రజాశ్చయాః, త్రాతరశ్చేతి సర్వేషు పక్షిడీ స్వగృహేత్వహం. ఏవంశ్యకుర జామాతృదౌహిత్రవిపదిస్పృశం. యచ్ఛయముఃజామౌ తరిమృతేతుద్ధిః త్రిరాత్రేడోభయోః స్పృశా, పక్షిడీకాలకానాం స్యాత్ ఇతి శాతాతపోబ్రవీత్. ఇతి తన్నిర్మూలత్వాత్ మితాక్షరాదివిరోధాచ్చ పేక్ష్యం ముదసపారిజాతే విష్ణుః అసపిందేస్సవేత్సని

మృతేపికరాత్రం అత్రహరదత్తః అంతఃశవేచ, ఇత్యా పస్తంబసూత్రతః శవేగ్రామే ధనుః శతాదర్వాగ్నుమభోజ్యం. దీపముదకుంభంచోపని ధాయభుంజిత యది సమాన వంశం నగృహమేవ సూతికాయామిత్యాహ.

అను || దౌహిత్రభాగినేయులు ఉపనీతులైతే త్రిరాత్రము ఆశౌచము, అనుపనీతులైతే పక్షిణి ఆశౌచము దౌహిత్రుడు, భగినీసుతుడు మరణిస్తే పక్షిణిరాత్రి ఆశౌచము. దహనంచేస్తే త్రిరాత్రౌశౌచము అనిధర్మమువిర్పరచారు, అని వృద్ధమనూక్తి. (మనవరాలు, మేనకోడలైతే స్నానం మాత్రమే) సంస్కృతమనగా దాహము అందువల్ల దాహమందుత్రిరాత్రములేకపోతే లేదు, అనిగొడులన్నారు. అట్లాకాదు, విశేషం వ్యర్థమౌతుంది కనుక (ఖననమందు, దంతాలరాకున్నాపక్షిణిఆశౌచం వస్తుంది. కాని దాహమైతే త్రిరాత్రంరావల్సివస్తుంది. (పక్షిణి బదులు) అదితగదు) మాతులుడు మొదలగువారు దగ్గరలోమరణిస్తే పక్షిణి ఆశౌచము, దూరమందు (విదేశ) మరణిస్తే ఒకదినము ఆశౌచము అని నిర్ణయము. మనువిట్లా - ఆచార్యుడుమరణిస్తే మూడురాత్రులు ఆశౌచము అన్నారు. ఆతని భార్య, లేదా పుత్రుడు మరణిస్తే ఒకపగలురాత్రి ఆశౌచముఅని నిశ్చయము, అని శ్రోత్రియుడు తనగృహమందు మరణిస్తే త్రిరాత్రము ఆశౌచము. శ్రోత్రియుడు సమీపంలోమరణిస్తే మూడురాత్రులు ఆశౌచము, అనిస్మృతి, అని మాధవుడన్నాడు. తనగ్రామమందైతే ఏకాహము చాలాకాలం నుండి లేదా అల్పకాలం నుండి శ్రౌతస్మార్త యజ్ఞములు చేయించే ఋత్విక్కు విషయంలో త్రిరాత్రము (శ్రౌత) ఏకరాత్రము (స్మార్తయజ్ఞం) ఆశౌచము అని గ్రహించాలి కర్మచేయిస్తున్న వానికే ఈ శబ్దము వాచకమౌతుందని శంబరాచార్యులు కర్మమధ్య యందు ఋత్విక్కుమని చెప్పారు ఐనా కర్మయందు ఆశౌచనిషేధమున్నందువల్ల ఆతరువాతనే ఇది అనిగ్రహించాలి (నిషేధము) గొడులైతే - సమానోదకులకు మూడురోజులు, గోత్రజులకు ఒకరోజుఆశౌచము, మాతృ బంధువుయందు, గురువుయందు, మిత్రునియందు, మండలాధిపతివీరుమరణిస్తే అట్లాగే, అనేజాబాలోక్తి వల్లమాతృబంధువునకుఒకరోజుఅనిఅన్నారు. ఉపనీతుడైన శిష్యుని విషయంలో మూడురోజులు ఆశౌచము. శిష్యుడు, సతీర్థుడు, సబ్రహ్మచారి వీరిమరణమందు క్రమంగా మూడురాత్రులు అహోరాత్రము, ఏకాహము ఆశౌచము అనిమాధవీయ మందుబౌధాయనోక్తి. మరోచోటమనుపుణ్ణ - మేనమామ, శిష్యుడు, ఋత్విక్కు, బాంధవులు వీరిమరణమందు పక్షిణిరాత్రిఆశౌచము, అని. బంధుత్రయము - తనతండ్రి స్వసా (చెల్లెలు, లేదా అక్క) తనతల్లిస్వస తనమేనమామవీరిపుత్రులు ఆత్మ బంధువులు, తండ్రితండ్రి స్వస, తండ్రితల్లిస్వస, తండ్రిమేనమామవీరిపుత్రులు పితృబంధువులు, తల్లితండ్రి స్వస, తల్లితల్లిస్వస, తల్లిమేనమామ వీరిపుత్రులు మాతృ బంధువులు అని బంధుత్రయమని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. ఇక్కడ పుత్రుల విషయంలో పక్షిణిఆశౌచము తండ్రి స్వస మొదలగువారికి వివాహమైతే వారిమరణంలో ఒకరోజు ఆశౌచము ఆతనిబంధువర్గమైతే

ఒకదినంతో, అని ముందు చెప్పిన బ్రాహ్మవాక్యం వల్ల అని కొందరన్నారు. షడశీతియందు ఇట్లా-ఈరకంగా తండ్రిభగినులు (చెల్లె, అక్కలు) అట్లాగే పితామహులభగినులు, మాతామహుల భగినులు, వారి సంతానము, తన, తన తలిదండ్రులమేనమామలు, వీరిభార్యలు, వీరిసంతానముభ్రాతలుఅని అందరివిషయంలో పక్షిణి ఆశౌచము, తనగృహమందైతే మూడురోజులుఆశౌచము. ఈరకంగామామ, అల్లుడు, దౌహిత్రుడు వీరిమరణమందును చెప్పారు, అని ఏదన్నారో, యముడిట్లా- అల్లుడుమరణిస్తే మాతాపితలకు మూడురాత్రులతో శుద్ధిఅన్నారు, శాలకులకైతే (భావమరిది, భార్యతోబుట్టువు) పక్షిణిఆశౌచము అని శాతాతపుడు అన్నాడు, అని ఏదన్నాడో అదినిర్మూలమైనది, మితాక్షరారులకువిరోధమైనది. అందువల్ల ఉపేక్షించదగినది. మదనపారిజాతమందు విష్ణువిట్లా - అసపిందుడు తనగృహమందు మరణిస్తే ఒకరాత్రిఆశౌచము అని. ఇక్కడ హరదత్తు డిట్లా - అంతఃశవేచ, అనేఆపస్తంబ సూత్రంవల్ల గ్రామమందుశవముసూరు ధనువుల లోపల ఉంటే అన్నము తినరాదు. దీపము జలకుంభము పెట్టుకొని భుజించాలి, ఒకవేళసమానవంశం, సమానగృహం కాకపోతే అని సూతిక యందు, అని అన్నాడు.

మూ. ప్రధానగృహమృతౌతు - గృహేయస్యమృతః కృత్వీతానపిండఃకథంచన, తస్యాప్యశౌచంవిక్షేయంత్రిరాత్రంనాత్రసంశయః, ఇత్యంగిరసోక్తమితిమాధవః ఏతేన - త్రిరాత్రమసపిందేషస్వగృహేసంస్థితేషుచ, ఇతికౌర్మంవ్యాఖ్యాతం. **శుద్ధితత్వేబృహన్నునుః** - శ్వశూద్రపతితాశ్చాంత్యామృతాశ్చేద్యజమందిరే, శౌచంతత్రప్రవక్ష్యామిమను నాభాషితంయథా. దశరాత్రాచ్చనిమృతేమాసాచ్చాద్రేభవేచ్ఛుచిః. ద్వాభ్యాంతుపతితేగేహమంత్యేమాసపచుష్టయాత్. అత్యంత్యేవర్షయేత్ గేహమింత్యేవంమనురబ్రవీత్. అంత్యో = వేద్యః. అత్యంత్యః = శ్వపాకఇతివాచస్పతిః. తత్రైవయమః - ద్విజస్యమరణేవేళవిచుద్ధృతి దినత్రయాత్. సంవర్తః - గృహపరిధిప్రవక్ష్యామి అంతస్థశవదూషితే, ప్రోత్సృజ్యమృత్యుంభాండంసిద్ధమన్నంతదైవచ. గోమయేనోపలిప్యాథఛాగేనప్రాపయేద్దుధః; బ్రాహ్మణైర్మంత్రపూజైశ్చపారణ్యకుశవారిభిః. సర్వమథ్యక్షయేద్యేత్యతః శుద్ధ్యత్యసంశయం. **బృహద్విష్ణుః** - గ్రామమధ్యగతోయావత్శవస్త్వతి కస్యచిత్, గ్రామస్యతావదాశౌచంనిర్గతేశుచితామియాత్ **గృహేపశ్చాదౌమృతేషు** ష్టేవం. యత్తుమాధవీయేప్రచేతసామాతృప్యసాదిషుత్రిరాత్రముక్తం - మాతృప్యసామాతులయోఃశ్వశూశ్వ శురయోర్గురోః, మృతే చ ర్విజియాశ్చేవ త్రిరాత్రేణ విచుద్ధృతి, ఇతి. గురురాచార్యః ఋత్విక్కులాగతః తత్స్వగృహమృతౌజ్ఞేయం. శ్వశురయోరన్యత్రమృతావపి సన్నిధౌత్రిరాత్రంఅసన్నిధౌ పక్షిణీదేశాంతరే వికరాత్రం, వక్ష్యమాణవిష్ణుతేరితిమాధవగౌడాదయః అన్యత్రమమాతృప్యసాదిషు పక్షిణీ, పిత్రోః స్వసరితదవచ్చపక్షిణీం క్షవయేన్నిశాం, ఇతివృద్ధమనూక్తిః. యత్తువృద్ధమనుః - భగిన్యాంసంస్థితా యాంతు (సంస్కృతాయాంతు) భ్రాతృశ్చపిచసంస్థితే (సంస్కృతే) మిత్రజామాతరి ప్రేతేదౌహిత్రే భగినీసుతే. శాలకేతత్పుత్రేవపద్యఃస్నానేన శుద్ధృతి, ఇతి తద్బ్రాతృదౌహిత్రాదౌదేశాంతరే,

శాలకసుతజామాత్రోః స్వదేశేక్షేయం. శాలకేతుస్వదేశేవికాహః ఆచార్యపత్నీ పుత్రోపాధ్యాయమాతుల శ్వశురుశ్వశూశ్వశుర్యసహాధ్యాయశిష్యేషువికరాత్రం, ఇతి మాధవీయే విష్ణుక్షేత్రే. హరదత్తీయే - దశక్షోక్త్యామప్యేవం. శ్వశుర్యః = శ్యాలకః దేశాంతరేస్నానం. శ్వశురుయోద్దేశాంతరేవికాహః. జాబాలః - ఏకోదశానాంతుత్ర్యహోగోత్రజానామహఃస్మృతం. సర్వత్రమూలాభావేఽపిక్రియాకర్తుర్దశాహః గురోః ప్రేతస్యశిష్యస్తపిత్యమేధంసమాచరేత్, ప్రేతాహారైః సమంతత్రదశరాత్రేణశుద్ధతి, ఇతిమనూక్తేః శిష్యశత్యపలక్షణం. నిరస్వయేనపిందేతుమృతేనలిదయాన్వితః, తదశౌచంపురాచీర్వాకుర్యాత్తు పితృపత్నియాం, ఇతిమాధవీయేబ్రాహ్మోక్తేః. దివోదాసీయే - సగోత్రావాఽసగ్రోతావాయోఽగ్నిం దద్యాత్సఖేనరః సోఽపికుర్యాన్నవశ్రాద్ధంశుద్ధ్యేచ్ఛదశమేఽహని. యత్రైక విషయే పక్షిణ్యే కాహాది పక్షద్యయ ముక్తం, తత్రసన్నిధివిదేశమైత్ర్యాదికృతావ్యవస్థా.

అను || ప్రధానగృహమందుమరణిస్తేఇట్లా - ఏదోవిధంగా అసపిందుడుఒకడు ఇంటోమరణిస్తే ఆఇంటివానికిత్రిరాత్రము ఆశౌచముఅనితెలుసుకోవాలి. ఇందులో అనుమానం లేదు, అని ఆంగిరసోక్తమనిమాధవుడన్నాడు. దీనితో అసపిందులు స్వగృహ మందుమరణిస్తే త్రిరాత్రాశౌచము, అని కౌర్మమువ్యాఖ్యానించింది. శుద్ధితత్వమందు బృహన్మనువిట్లా - బ్రాహ్మణునిఇంటియందుకుక్క, శూద్రుడు, పతితుడు, అంత్యుడు వీరు మరణిస్తే అక్కడ మనువుచెప్పినట్టి శౌచాన్ని అట్లాగే చెప్తున్నాను, అని. కుక్క మరణిస్తే పదిరాత్రులతో శుద్ధి, శూద్రుని విషయంలో నెలతో శుచిత్వంవస్తుంది. పతితునిమరణ మందురెండునెలలతో శుద్ధిఅంత్యుని విషయంలోనాల్గునెలలతోగేహశుద్ధి. అత్యంత్యుని మరణమందుఇంటినివిడిచి పెట్టాలి, అనిఇట్లామనువుచెప్పాడు. అంత్యఅనగాఘ్నేచ్ఛుడు. అత్యంత్యుడనగాశ్వపాకుడు అని వాచస్పతి. అక్కడేయముడిట్లా - ద్విజుడుమరణిస్తే, ఇల్లుమూడురోజులతో శుద్ధినందుతుంది, అని. సంవర్తుడిట్లా - లోపలిభాగం శవంవల్ల దూషితమైతేగృహశుద్ధిని గూర్చిచెప్తున్నాను, మృణ్మయపాత్రలనుపారేయాలి, అట్లాగేతయారైన అన్నాన్నిపారేయాలి, అని. పిదపగోమయంతో ఇల్లుఅలికిమేకతో ఇంటిని వాసనచూపించాలి యిట్లా. బ్రాహ్మణులతో మంత్రపూతమైన హిరణ్యకుశ,జలములతో ఇల్లంతా ప్రోక్షణ చేయించాలి. అప్పుడుశుద్ధిఅవుతుంది, అనుమానంలేదు. బృహద్విష్ణువిట్లా - గ్రామమధ్య మందు ఎవనిదైనాశవమున్నంతవరకుగ్రామమునకా శౌచము, శవంపోతేశుచిజేతుంది, అని గృహమందుపశ్వాదులుమరణిస్తేకూడాఇట్లాగే. మాధవీయ మందు ప్రచేతసుడిట్లా -మాతృష్వసమేదలగువారివిషయమై త్రిరాత్రముఆశౌచము చెప్పాడో, ఇట్లామాతృష్వస, మాతులుడు, అత్త, మామ, గురువు, ఋత్విక్ యజ్ఞంచేయించేవాడు (యజమాని) వీరు మరణిస్తే త్రిరాత్రాశౌచము, ఆపైశుద్ధి, అని. గురువనగా ఆచార్యుడు. ఋత్వుక్కు కుల వంశపరం పరగా వచ్చినవాడు. అది తమగృహమందుమరణిస్తే అని తెలుసుకోవాలి. అత్తమామలు వేరేచోట మరణించినా, దగ్గరలో ఉంటే త్రిరాత్రాశౌచము. సన్నిధిలోలేకుంటే

పక్షిణి ఆశౌచము. దేశాంతరమందైతే ఒకరాత్రి చెప్పబోయేవిష్ణుక్తి ననుసరించి, అనిమాధవ గొదాదులన్నారు. వేరోచోటమరణమైతే మాతృష్వసమొదలగువారి యందు పక్షిణిఆశౌచము తండ్రి స్వసవిషయంలోను అట్లాగే పక్షిణిరాత్రిగడపాలి, అనివృద్ధమ నూక్తి. వృద్ధమను విట్లా- వివాహితభగినిమరణిస్తే, వివాహిత భ్రాతమరణిస్తే, మిత్రుడు, జామాత, దోహిత్రుడు, భగినీసుతుడువీరుమణిస్తే, శాలకుడు, వానిసుతుడుమరణించినాసద్యః స్నానంతోశుద్ధి, అని ఏదన్నాడో అదిభ్రాతృదోహిత్రాదులైతేదేశాంతరమందుమరణిస్తే, అని. శాలకసుతుడు, జామాతవీరైతే స్వదేశమందనిగ్రహించాలి. శాలకునకైతేస్వదేశమందైతేఏకాహము. **ఆచార్యపత్నిపుత్రుడు**, ఉపాధ్యాయుడు, మాతులుడు, అత్తమామలు, భావమరిది, సహోద్యాయి, శిష్యుడు వీరిమరణ మందు ఏకరాత్రముఆశౌచము. అనిమాధవీయ మందువిష్ణుక్తి. హరదత్తీయమందలి దశశ్లోకియందుకూడాఇట్లాగేఉంది. శ్వశుర్యుడు = భావమరది. దేశాంతర మందు మరణిస్తేస్నానముఅని. అత్తమామలుదేశాంతర మందుమరణిస్తే ఏకాహ శౌచము. జాబాలుడిట్లా - ఏకోదకులకు మూడురోజులు, గోత్రజులకు ఒకరోజు ఆశౌచ మన్నారు. అంతట మూలవచనంలేకపోయినా క్రియ అచరించేవానికి దశాహము ఆశౌచము ఔతుంది, అని. గురువుమరణిస్తే (అసపిండ) ఆతనికి శిష్యుడు పితృమేధంతచరించాలి (అంత్యేష్టి) ప్రేతాగ్ని తీసుకుపోయే వారితో సమానంగా పదిరాత్రులతో శుద్ధిపందుతాడు. అని మనూక్తి. శిష్యపదము ఉపలక్షణము. తనవంశంకన్న భిన్నమైనవాడు, సపిండుడు మరణిస్తే దయ గలవాడై ఆ ఆశౌచాన్ని మొదట స్వీకరించి పితరునకువలె క్రియను నిర్వహించాలి, అని మాధవీయ మందు బ్రాహ్మీక్తి. దివోదాసీయ మందిట్లా - ఓసఖ! సగోత్రుడైనా, అసగోత్రుడైనా ఏనరుడు (దాహకర్మ) అగ్నిపెద్దాడో (మరణమందు), ఆతడు కూడ నవశ్రాద్ధాన్ని చేయాలి (దశపిండం), పదవరోజున శుద్ధిపందుతాడు, అని (గడిచాక) ఒకేచోట పక్షిణి, ఏకాహాదిరెండుపక్షములుచెప్పే, అది, సన్నిధి, విదేశ, మైత్రి అదిగా వ్యవస్థచేయాలి.

మూ || త్రింశత్శ్లోకాం - వానప్రస్థీయశౌచో పరమతిశఃలజ్జేషంధకేవాక్షవఃస్యాద్వ్యోషితో గోవిషగుప్త్యైమృతపతితుదినంయుద్ధవిధేచనద్యః. అత్రమూలమాకరేస్సుప్తం. యుద్ధమూర్ఖిమృతస్య స్నానం. ఉద్యతైరాహవేశస్తైః క్షతధర్మహతస్యచ, సద్యఃసంలిప్తతేయజ్ఞః తథాశౌచమితిస్థితిః, ఇతి మనూక్తేః యజ్ఞోంత్యకర్మ. సర్వంపదైవేత్యర్థః. యస్తుభారతేరాజధర్మేషు-అతీద్యోహితః శూరః స్వర్గలోకే మహీయతే, సహ్యస్సముదకంతస్యనస్నానంనాప్యశౌచకం, ఇతిశ్రాద్ధాదినిషేధః సప్తశ్రాద్ధభావపరః. అతఏవతత్రకర్ణాదీనాంశ్రాద్ధముక్తం. అన్యేతుదశపిండనిషేధమాహుర్యతివత్. యత్సుపరాశరః-ఆహవేలపి హితానాంచఏకరాత్రమశౌచకం, ఇతితథీయుద్ధక్షతేనకాలాంతర మృతేజ్జేయం. అసన్నిధౌస్నానమితిమాధవః. **శుద్ధితత్వేఅగ్నిపురాణే -** దంష్టిభిఃశృంగిభిర్వాపి హతాష్టేచైశ్చతస్సర్వైః, యేస్వామ్యుర్దేహతాయాంతిరాజన్స్వర్గంనసంశయః సర్వేషామే వర్ణానాం

క్షత్రియస్య విశేషతః. యత్తుబ్ధహస్పతిః డింబాహవేవిద్యుతాంచరాజ్ఞాంగోవిప్రపాలనే, సద్యః శౌచంమృతస్యాహుః త్రహంచాన్యేమహర్షయః. తచ్ఛస్త్రంవినాపరాజేముఖహతేచత్రిరాత్రం, రాజ్ఞావధ్యేహతేసద్యః శౌచమన్యత్రత్రిరాత్రం. తత్రైవవ్యాఘ్రః - క్షతేనమియతే యస్తతస్యా శౌచం భవేద్బుధా, ఆసప్తాహేత్రి రాత్రం స్యాద్దశరాత్రమతః పరం. శస్త్రాఘాతేత్త్రహాదూర్ఘం యదికశ్చిత్ప్ర మీయతే, ఆశౌచంప్రాకృతం తస్యసర్వపర్జేషునిత్యతః. శస్త్రఘాతేక్షతంవినా. శవస్సర్వేతుహాలీతః - శవస్సుకోగ్రామంసప్రవిశేత్పు రానక్షత్రదర్శనాత్ రాత్రౌచేదాదిత్యస్య. యత్తుమనుః - అహ్వచైకేన రాత్ర్యాచ త్రిరాత్రైరేవచత్రిభిః, శవస్సుకోవిశుద్ధంతి త్రహాదుదకదాయినఃఇతి. అహ్వరాత్ర్యాచేత్య హోరాత్రమక్తం త్రిభిస్త్రైరాత్రైరితీ నపరాత్రమేవందశరాత్రమిత్యర్థః. తత్తదన్నాశనేతద్గృహేవాసేన నాపదిచక్షేయం. అనదస్పన్నమహ్నైవ, నచేత్తస్మిన్ గృహేవసేత్, ఇతితేనైవోక్తేః. అంగిరాః - ఆశౌచం యస్య సంసర్గాదావతేత్గృహమేధినః క్రియాస్తస్యనలుప్యంతేగృహ్యణాంచనతద్భవేత్ అధనిర్దరణాద్యా శౌచం. స్నేహేనసపర్జనిర్హరే తదన్నాశనేతద్భహవాసేనచశాహః తదన్నాశనేతద్ భహవాసేత్యహః గృహవాసేనైవభక్షణేచైకాహః.

అను || త్రింశత్ శ్లోకియందిట్లా - వానప్రస్థుడు, యతి, కులజుడైనపంధకుడువీరు మరణిస్తేస్నానంతోశుద్ధి. స్త్రీ, గోవు, విప్రుడువీరలరక్షణకొరకుమరణిస్తే ఒకరోజుతో శుద్ధి యుద్ధమందు మరణిస్తేసద్యఃశుద్ధి, అని. ఇక్కడమూలవచనాలు ఆకరగ్రంథాలందు స్పష్టంగా ఉన్నాయి. యుద్ధంలోముందుభాగంలో (మూర్ధ)మరణిస్తే స్నానముతోశుద్ధి. యుద్ధమందు ఎత్తబడిన శస్త్రములతో క్షతధర్మంగా ఎదిర్చిహతుడైతే (పారిపోక) వెంటనే (యజ్ఞఫలం) యజ్ఞమాచరించాలి. అట్లాగే వెంటనేశుద్ధి అని నిర్ణయము, అనిమనూక్తి. యజ్ఞము అనగా అంత్యకర్మ అన్నీ అప్పుడే అని అర్థము. భారతంలో రాజధర్మమందు ఇట్లా - శూరుడు మరణిస్తే శోకించరాదు స్వర్గలోకమందు గొప్పవాడౌతాడు. అతనికి అన్నము, ఉదకము, స్నానము, ఆశౌచము ఏవీ లేవు. అని ఏ శ్రాద్ధాది నిషేధముందో అది పుత్రాదులు లేకపోతే చెప్పారు. అందువల్లనే అక్కడ కర్ణాదులకు శ్రాద్ధంచెప్పబడింది. ఇతరులైతే యతికి వలె, దశశింద నిషేధాన్ని చెప్పారు. పరాశరుడిట్లా - యుద్ధమందు మరణించిన వారికైనా ఒకరాత్రి ఆశౌచము, అని ఏదన్నాడో అదియుద్ధక్షతుడైనవాడు కాలాంతర మందు మృతి చెందితే అని గ్రహించాలి. సన్నిధిలో లేకపోతే స్నానము అని మాధవుడన్నాడు. శుద్ధితత్వ మందు అగ్నిపురాణోక్తి ఇట్లా - కోరతో, కొమ్ములతో, మ్లేచ్ఛులతో, దొంగలతో, యజమాని కొరకును మరణం చెందినవారు స్వర్గానికి పోతారు, అనుమానంలేదు. ఓరాజు! అని. అన్నివర్ణములలో, విశేషించి క్షత్రియుడు స్వర్గం వెళతాడు. బృహస్పతి ఇట్లా - పిల్లల యుద్ధమందు మరణించిన వారికి, పిడుగులతో, మరణించిన వారికి రాజుల గోవులను విప్రులను రక్షించుటలో మరణించినవారికి వెంటనే శౌచము లభిస్తుంది. ఇతరమహర్షులు

త్రిరాత్రాశౌచము అని అన్నారు, అని. శస్త్రంతోకాకయుద్ధవరాజ్ముఖుడై మరణిస్తే త్రిరాత్రాశౌచము. రాజుచేవధ్యుడైమరణిస్తేసద్యఃశౌచము, వేరేచోటబతేత్రిరాత్రా శౌచము. అక్కడే వ్యాఘ్రుడిట్లా - గాయంవల్ల మరణించిన వానికి ఆశౌచము రెండు విధాలు. ఏడు రోజులలో మరణిస్తే త్రిరాత్రము, ఆపైన మరణిస్తే దశరాత్రా శౌచము అని. శస్త్రాఘాతం తరువాత మూడురోజులతరువాతమరణిస్తే వానికి అశౌచము, సర్వ వర్ణములందు ఏది నిత్యమైనదో అది వానికి ప్రకృతము, అని. శస్త్రాఘాతమందు అనగా కొమ్ములకోరల మొదలైనవాని క్షతములు కాక. శవ స్పర్శమందు హారీతుడిట్లా - శవాన్ని ముట్టిన వాడు నక్షత్ర దర్శనం కన్న ముందు గ్రామంలో ప్రవేశించరాదు. రాత్రి ఐతే సూర్యదర్శనమయ్యాక రావాలి, అని. మనువిట్లా - పగలు ఒక రాత్రి, మూడు రాత్రులు మూడింటితో శవ స్పర్శ చేసిన వారు శుద్ధులౌతారు. ఉదకదాయులు మూడు రాత్రులతో శుద్ధులౌతారు, అని. పగలు రాత్రి కలిసి అహోరాత్రము మూడు, మూడు రాత్రులు అని తొమ్మిది రాత్రులు ఈ విధముగా పది రాత్రులని అర్థము అని ఏదన్నాడో అది, వారి అన్నం తింటే, వారి ఇంట్లో ఉంటే, వివత్తు లేనప్పుడు అని గ్రహించాలి. వారి అన్నం తినకపోతే, వారి ఇంట్లో వుండకపోతే ఒక రోజుతోనే శుద్ధి, అని ఆతడే చెప్పాడు. అంగిరుడిట్లా - గృహమేధికి సంసర్గం వల్ల ఆశౌచం వస్తే, ఆతని క్రియలు లోపించవు, గృహ కర్మలకు ఆశౌచం సంభవించదు, అని. ఇక **నిర్వహరణాది** ఆశౌచము (**పీనుగను కాల్చుట**) - స్నేహంతో సవర్ణుని శవాన్ని మోస్తే, వారి అన్నం తింటే, వారి ఇంట్లో ఉంటే పదిరోజులు ఆశౌచము. వారి అన్నం తినక వారి ఇంట్లో ఉంటే మూడు రోజులు ఆశౌచము. గృహంలో ఉండక, అన్నం మాత్రం తింటే ఒక రోజు ఆశౌచము.

మూ॥ **భృతిగ్రహణేన, నిర్వారదాహేన తజ్జాత్యాశౌచం.** యదినిర్వరతిప్రేతం ప్రలోభాక్రాంత మానసః, దశాహేనద్విజఃశుద్ధ్యే ద్వాదశాహేన భూమిపః, మాసార్ధేనతువైశ్యస్య శూద్రోమాసేన శుద్ధ్యతి, ఇతికౌర్మోక్తేః. **విజాతీయనిర్వారేతు** శవజాతీయమశౌచం. అత్రభృతిగ్రహేద్యగుణం. అవరశ్చేర్వరం వర్ణం వరోహాప్యవరంయది, వహేచ్ఛవంతదాశౌచంద్రవ్యాధేద్విగుణంభవేత్, ఇతి వ్యాఘ్రోక్తేః. **కౌర్మమేవదితిగౌదాః.** దాహేఽప్యేవం. యతుబ్రాహ్మీ - యేఽసవర్ణంతు మూర్ఖేన నీత్యాచైవదహేన్నరః, ఆశౌచంతుభవేత్తస్య ప్రేతజాతి సమంస్యవ, ఇతి. తదాపదిక్షేయం. సోదక నిర్వారేతు దశాహ ఇతి మాధవః. **అలంకరణేతుశంఖః** - కృత్త్రపాదోఽసపిండస్యప్రేతాలం కరణేకృతే, అజ్ఞానాదుపనాసంస్యాత్ అకేతౌ స్నానమిష్యతే. ధర్మార్థమనాధ సవర్ణహరణే క్రియాకరణే చ ద్విజస్య అనంతయజ్ఞ ఫలం. స్నానం ప్రాణాయామోఽగ్ని స్పర్శశ్చ, ఇతిమాధవీయే. అగ్నిదేఽప్యేవం. ప్రేతసం స్పర్శ సంస్పృశైఃబ్రాహ్మణో నైవదుష్యతి, వోహాచైవాగ్నిదాతాచ నద్యః స్నాత్వా విశుద్ధ్యతి, ఇతి అపరార్కేవృద్ధ పరాశరోక్తేః. మాతులత్వాది సంబంధేత్రిరాత్రం. అసంబంధి ద్విజాన్వహీత్వాదహిత్వా చ నద్యఃశౌచం, సంబంధేత్రిరాత్రం, ఇతిపైరినసి స్మృతేః. గౌతమమితా

క్షరాయాం వృద్ధాః - సూతకాత్ ద్విగుణేశావం శావాత్ ద్విగుణ మూర్తవః, అర్తవాత్ ద్విగుణాసూతిః తతోఽపి శవదాహకః. అతః పూర్వేణోత్తర నివృత్తిరిత్యర్థః విష్ణుః. బిష్ణుః - మృతంద్విజంసశూద్రేణ హరయేన్నశూద్రంద్విజేన. దేవలః - బ్రహ్మచారి నకుర్వీత శవవాహాదికక్రియాం, యదికుర్యాచ్చరే త్పుచ్చం పునః సంస్కారమేవచ. యాజ్ఞవల్క్యః - ఆచార్య పితృపాధ్యా యాన్నిర్వృత్యాపి ప్రతీప్రతీ, అనుగమనేతు సపిండే నదోషః. విహితంహి సపిందానాం ప్రేతనిర్వరణాదికం, తేషంకరోతియః కశ్చిత్ తస్యాధిక్యం నవిద్యతే, ఇతిదేవలోక్తేః. దోషంస్యాత్త్వసపిండస్య తత్రానాధక్రియాంవినా, ఇతిహరీకోక్తేః. సమోత్కృష్టవర్గేతుమాధవీయే కణ్వః - అనుగమ్య శవంబుద్ధ్యా స్థాత్వా స్పృష్ట్యా మారాశనం, సర్పిఃపాశ్య పునఃస్థాత్వాపాణాయామైర్నికుర్వతి. హీనవర్గే తుక్షత్రియేఽపి వైశ్యే పక్షిణీ, శూద్రేత్రిరాశ్రం, క్షత్రియస్యవైశ్యేఽపి, శూద్రే పక్షిణీ, వైశ్యస్యశూద్రేఽపి ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః, మాధవస్తు విప్రస్యవైశ్యేద్వ్యపి, క్షత్రియస్యశూద్రేఽపి పేషం. అన్యత్ ప్రాగ్భవత్. స్థానాగ్నిసృగ్గుఘృతాశనాని సర్వతేత్యాహ.

అను॥ దబ్బు తీసుకొని శవం తీసుకుపోవటం, కాల్చటం చేస్తే, వాని (తన) జాత్యాశౌచము ఉంటుంది. ప్రలోభంతో నిండిన మనస్సుకలవాడై (ప్రేతాన్ని తీసుకుపోతే) బ్రాహ్మణుడు పదిరోజులతో క్షత్రియుడు పన్నెండురోజులతో, వైశ్యుడు పదిహేనురోజులతో, శూద్రుడు మాసాశౌచంతో శుద్ధి నందుతారు, అని కౌర్మోక్తి. విజాతీయ శవాన్ని తీసుకువెళితే, శవజాతీయమైన ఆశౌచముంటుంది. ఇక్కడ దబ్బు తీసుకుంటే రెట్టింపు ఆశౌచము. తక్కువ జాతివాడు, ఎక్కువ జాతి శవాన్ని మోసినా, ఎక్కువ జాతివాడు తక్కువ జాతి శవాన్ని మోసినా ద్రవ్యం కోసమైతే, అప్పుడు, ఆశౌచం రెట్టింపు జెతుంది, అని వ్యాఖ్యోక్తి. ఇది కౌర్మవచనమని గొడులన్నారు. దాహమందుకూడా ఇట్లాగే. బ్రాహ్మమందిట్లా - అసవర్ణుని శవాన్ని దబ్బుతీసుకొని, తీసుకుపోయి దహనం చేస్తే వానికి ఆశౌచము ప్రేతజాతి సమంగా ఉంటుంది, ఓ నృప అని ఏదన్నారో. అది ఆపదలో అని గ్రహించాలి. సోదకుని శవం తీసుకుపోతే పది రాత్రులు ఆశౌచమని మాధవుడన్నాడు. అలంకారం చేయటమైతే శంఖుడిట్లా - అసపిందుని ప్రేతాలంకరణం చేస్తే కృచ్ఛ్రపాదము శిక్ష. తెలియకచేస్తే ఉపవాసము, శక్తి లేకపోతే స్నానము మాత్రము, అని. ధర్మంకొరకు, అనాధుడైన సవర్ణుని శవం తీసుకుపోతే, క్రియా కర్మ చేస్తే ద్విజునకు అనంత యజ్ఞఫలము. స్నానము, ప్రాణాయామము, అగ్నిస్తవ్య చేయాలి అని మాధవీయమందు ఉంది. అగ్ని పెట్టినా కూడా ఇట్లాగే (ప్రేత సంస్కర్ష సంస్కారములతో, బ్రాహ్మణుడు దూషితుడు కాదు. మోసేవాడు, అగ్నిదాత వీరలు స్నానం చేసిన వెంటనే శుద్ధులౌతారు, అని అపరార్థమందు వృద్ధ పరాశరోక్తి. మాతులుడు మొదలగు సంబంధముంటే త్రిరాత్రాశౌచము. సంబంధములేని ద్విజులను, మోసి నందువల్ల, కాల్చినందువల్ల వెంటనే శుద్ధి. సంబంధముంటే త్రిరాత్రము, ఆశౌచము అని. పైతీనసిస్మృతి. గౌతముని మితాక్షరయందు వృద్ధ అత్రివచనమిట్లా - జననాశౌచం కన్న రెట్టింపు

మృతాశౌచమెక్కువ. దానికన్న రెట్టింపు రజోదర్శనాశౌచం ఎక్కువ. అర్థవం కన్న రెట్టింపుదోషం సూతి (ప్రసూతి). దానికన్న ఎక్కువ దోషం శవదాహంవల్ల అని. ఇక్కడ. పూర్వపు దానితో ఉత్తరమైనది అగిపోతుంది, అని అర్థము, అని విష్ణువన్నాడు. విష్ణువిట్లా - చనిపోయిన బ్రాహ్మణుని శవాన్ని శూద్రుడు తీసుకుపోరాదు. శూద్రుని శవాన్ని బ్రాహ్మణుడు తీసుకుపోరాదు, అని. దేవలుడిట్లా - బ్రహ్మచారి శవవాహాదిక్రియలను చేయరాదు, ఒక వేళ చేస్తే కృచ్ఛ్రవ్రతమాచరించాలి. తిరిగి సంస్కారము, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - ఆచార్యుని, తండ్రిని, తల్లిని, ఉపాధ్యాయులను (శవములను) మోసినా వ్రతి, వ్రతియే (బ్రహ్మచారే). సపిండుని శవాన్ని అనుసరిస్తే దోషం లేదు, అని. సపిండుల ప్రేతములను మోయుట మొదలగునవి విహితమైనవి. (అనుగమన, రోదన, దాహ ఉదకదానం ఆది పదంతో) ఎవడైనా, సపిండులకు చేస్తే వానికి అధిక దోషం లేదు, అని దేవలోక్తి, అసపిండునకు చేస్తే దోషం, అనాధునికి చేసే క్రియ తప్పు, అని హరితోక్తి. సమ, ఉత్కృష్ట వర్ణమందైతే మాధవీయమందు కణ్వుడిట్లా - బుద్ధి పూర్వకంగా శవాన్ని అనుసరించి వెళ్ళి, స్నానం చేసి, అగ్నిని తాకి, నేయితిని, తిరిగి స్నానం చేసి, ప్రాణాయామంలు చేస్తే శుద్ధుడౌతాడు, అని. హీనవర్ణుడైతే (బ్రాహ్మణునకు) క్షత్రియుని శవమందు ఒక రోజు, వైశ్యునియందు పక్షిణీ, శూద్రుని యందు త్రిరాత్రము. క్షత్రియునకు వైశ్యునియందు ఒక రోజు, శూద్రునియందు షక్షిణీ. వైశ్యునకు శూద్రునియందు ఒక రోజు ఆశౌచము అని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. మాధవుడైతే విప్రునకు వైశ్యునియందు రెండురోజులు, క్షత్రియునకు శూద్రునియందు కూడా ఇట్లాగే అని. ఇతరమంతా ముందు చెప్పినట్లే స్నాన, అగ్ని స్పర్శపుతాశనములు అంతటా ఉంటాయి అని చెప్పారు.

మూ॥ హీనవర్ణస్య దాహార్హ దేహికకరణేతుబ్రాహ్మే - బ్రాహ్మణోహీనవర్ణస్య నకుర్యాదార్హదేహికం, కామాల్లోభాత్త ధామోహోత్పత్త్యాతజ్ఞాతితాంవ్రజేత్ మనుః - వ్రాత్యానాం యాజనం కృత్యాపరేషామంత్యకర్తవ్య, అభిచారమహీనంచత్రిభిః కృత్యైఃవ్యపోహతి. పరేషాం నవర్ణానాం హీనేషు తదేవైస్సగుణ్యత్రైగుణ్యవాతసర్గణ్యాద్యాహ్యం. అథరోదనే సమోత్తమపర్ణయోః సంచయనాత్పూర్వం స చైలస్నానమూర్ధ్వమాచమనం. హీనవర్ణేతు సంచయాత్పూర్వం సచేలమూర్ధ్వం స్నానమాత్రం. బిభ్రస్యక్షత్రవైశ్యవిభయేతు బ్రాహ్మే - అస్థిసంచయనే విప్రోరౌచిచేత్ క్షత్రవైశ్యయోః, సదాస్నాతః సచైలస్స ద్వితీయేహని శుద్ధ్యతి, కృతేతు సంచయే విప్రుః స్నానే వైవ శుచిర్భవేత్. క్షత్రస్య వైశ్యేష్యేవం. శూద్రేతు సంచయాత్పూర్వం విప్రస్యత్రిరాత్రం. క్షత్రవైశ్యయోః ద్విరాత్రం. ఉర్ధ్వంతుద్విజానామేకాహః. శూద్రస్య శూద్రేస్సర్ధం వినాసంచయాత్పూర్వమేకాహః. ఉర్ధ్వంనజ్యోతి రితిమాధవీయేజ్జేయం. శుద్ధితత్వేపారస్పరస్సు - అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వం మాసంచయావత్ ద్విజాతయః, దివసేనైవ

శుభ్యంతి వాససాం క్షాలనేనచ సజాతేర్దివసేనైవత్ర్యహోతేక్షత్రియవైశ్యయోః, ఇత్యుక్తం. సపిందానాం రోదననిర్దారాదావదోషఇత్యుక్తం ప్రాక్. విజ్ఞానేశ్వరస్సు - మృతస్యబాంధవై స్సార్థం కృత్యాను పరిదేవనం, వర్ణయేత్తదహోరాత్రందానశ్రాద్ధాదికర్మచ, ఇతిపారస్పరీక్షేః సర్వత్రైకరాత్రమాహ. అథ ఆశౌచాన్నభక్షణే నిష్ఠుః - బ్రాహ్మణాదీనామాశౌచేయః సకృదేవాన్నమశ్నాతి తస్యతాపదాశౌచం యావత్తేషామా శౌచవ్యవగమే ప్రాయశ్చిత్తం, ఇతి. అజ్ఞానేతు అంగిరాః - అంతర్దశాహేభుక్త్వాన్నం సూతకేమృతకేఽపివా, అస్యాశౌచం భవేత్తావద్యావదన్నం ప్రజత్యధః. ప్రాయశ్చిత్తం త్వమత్యా విప్రస్య వర్ణక్రమే దైకాహుత్ర్యహి పంచాహసప్తా హోపవాసాః, దశ, వింశతిః పక్షిః, శతంచ ప్రాణాయామాః పంచగవ్యాకనంచ. అభ్యాసే ద్విగుణం ఆపదితు ప్రాణాయామశతం పంచశత మష్టశత మష్ట సహస్రం గాయత్రీ జపశ్చ. మత్యాపదితు సవర్ణాశౌచే త్రిరఘమర్షణం గాయత్ర్యష్ట సహస్రంచ. క్షత్రియాశౌచే ఉపవాసః వైశ్యాశౌచేత్రైరాత్రోపవాసశ్చ. శూద్రాశౌచే కృప్రః. క్షత్రవైశ్యయోః పంచశతమష్టశతం గాయత్రీజపః. ఉత్తమేషుశూద్రస్య సర్వతస్సానం. మత్యానాపది విప్రస్యవర్ణేషు సాంతవన కృప్ర, మహాసాంతవన చాంద్రాడి. అభ్యాసేతు మాసిక ద్వైమాసిక త్రైమాసిక షాడ్మాసికానీ త్యాదిమాధవీయాదౌ జ్ఞేయం.

అను॥ హీనవర్ణునకు దాహౌర్ధ్వదేహిక కరణమందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - బ్రాహ్మణుడు హీనవర్ణునకు బైర్ధ్వదేహికము చేయరాదు. కామం వల్ల కాని లోభం వల్ల కాని మోహం వల్ల కాని ఆచరిస్తే ఆ జాతి త్యాన్ని పొందుతాడు, అని మనువిట్లా - వ్రాత్యులకు (ఉపనయన సంస్కారములేని) యాజనము (యజింపచేయుట) చేసి, పరులకు అంత్యకర్మ చేసి (సవర్ణ), ఉత్పృష్ట వర్ణులందు అభిచారం (మారణాది) చేసి ఉన్నట్లైతే మూడు కృప్రములతో శుద్ధుడౌతాడు, అని. పరులకు అనగా సవర్ణులకు, హీనులందైతే దోషము రెట్టింపు మూడింతలు, నాల్గింతలు మొదలుగా ఊహించాలి. ఇక ఉత్తమ వర్ణ సవర్ణులకై ఏడిస్తే, సంచయనం కన్న ముందైతే సచైల స్నానము ఆ తరువాతైతే ఆచమనము. హీనవర్ణమందైతే, సంచయం కన్న ముందైతే సచేల స్నానము, ఆపైన స్నాన మాత్రము(ఏడిస్తే). విప్రునకు క్షత్రియ వైశ్యుల విషయమందైతే బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - క్షత్రియ వైశ్యుల అస్థి సంచయనమందు బ్రాహ్మణుడు ఏడిస్తే, అప్పుడు సచైల స్నానం చేస్తే తరువాతి రోజున శుద్ధినందుతాడు. సంచయనం అయ్యాక విప్రుడు రోదిస్తే స్నానంతోనే శుద్ధినందుతాడు, అని. క్షత్రియునకు వైశ్యుని విషయంలోను అంతే. శూద్రుని విషయంలోనైతే, సంచయం కన్న ముందైతే విప్రునకు త్రిరాత్రము క్షత్రవైశ్యులకు ద్విరాత్రము. ఆ పైన ద్విజులకు ఏకాహము (ఏడిస్తే). శూద్రుని విషయంలో శూద్రునకు స్పర్శలేకున్నా సంచయం కన్న ముందు ఒక రోజు ఆశౌచము. ఆ పైన ఐతే సజ్యోతి అని మాధవీయమందు అని గ్రహించాలి. శుద్ధితత్వమందు పారస్పరుడిట్లా - అస్థిసంచయనం తరువాత నెలవరకు బ్రాహ్మణుడులు ఏడిస్తే(ముగ్గురు) ఒక రోజుతోనే శుద్ధినందుతారు. బట్టలను క్షాళనము (ఉతుకుకొనుట) చేసుకొనుటతో,

సజాతికైతే దివసంతో, క్షత్రియ వైశ్యలకైతే మూడు రాత్రులతో శుద్ధి అని చెప్పారు. సపిందులకై ఏడవటం, వారి శవం మోయటం మొదలగు వాటియందు దోషం లేదు అని ముందు చెప్పాము. విజ్ఞానేశ్వరుడైతే - మృతుని బంధువులతో పాటు ప్రేతను గూర్చి ఏడ్చినాక ఆ అహోరాత్రములు దాన శ్రాద్ధాది కర్మలు లేకుండా ఉండాలి. (చేయొద్దు) అని పారస్మరీక్తి కనుక అంతటా ఒకేరాత్రి అన్నారు. ఇక ఆశౌచాన్నము తింటే విష్ణువిట్లా - బ్రాహ్మణుల ఆశౌచ మందు ఎవరైనా ఒక్కసారైనా అన్నం తింటే వానికి ఆశౌచము వారికి ఆశౌచమున్నంతవరకు. వారికి ఆశౌచం పోతే ప్రాయశ్చిత్తము, అని. (బుద్ధిపూర్వకమిది). తెలియకపోతే, అంగిరుడిట్లా - సూతకమందు కాని మరణమందుకాని పదిరోజులలోపల, వారి అన్నం తింటే, ఆ అన్నము క్రిందికి పోయేవరకు వీనికి ఆశౌచముంటుంది, అని. ప్రాయశ్చిత్తమైతే, తెలియక ఐతే బ్రాహ్మణునకు వర్తక్రమంగా ఒక రోజు, మూడు రోజులు, ఐదురోజులు, ఏడు రోజులు ఉపవాసము, పది, ఇరవై, అరవై నూరు ప్రాణాయామములు, పంచగవ్యము భుజించుట. అభ్యాసమైతే రెట్టింపు. ప్రాయశ్చిత్తము ఆపదయందైతే నూరు ప్రాణాయామములు, ఐదువందలు, ఎనిమిది వందలు, ఎనిమిది వేలు, గాయత్రీజపము కూడా. ఆపదయందు, తెలిసి ఐతే సవర్ణాశౌచమందు మూడు సార్లు అఘమర్షణములు, ఎనిమిదివేల గాయత్రీజపము. క్షత్రియాశౌచమందు ఉపవాసము. వైశ్యాశౌచమందు మూడు రాత్రులు ఉపవాసము. శూద్రాశౌచమందు కృచ్ఛ్రము. క్షత్రవైశ్యులకు ఐదుసార్లు, ఎనిమిది సార్లు గాయత్రీ జపము. ఉత్తములయందు శూద్రునకు అంతట స్నానము. తెలిసి ఆపదలేనప్పుడైతే భోజనమందు విప్రునకు ఇతర వర్ణముల విషయంలో సాంతపన కృచ్ఛ్రమహాసాంతపన, చాంద్రాయణ వ్రతములు ప్రాయశ్చిత్తము. అభ్యాసమందైతే నెల, రెండు నెలలు, మూడు నెలలు, ఆరునెలలు అని మొదలుగా ప్రాయశ్చిత్తమని మాధవీయారులందు గ్రహించాలి.

మూ॥ అథదాసస్సన్య దాస్యత్సన్యస్య స్వసపిండమృతో స్నానమాత్రేణ స్వామికార్యే స్పృశ్యత్వం. భక్తదానస్యత్రహోర్ధ్వం. సద్యః స్పృశ్యే గర్భదానఃభక్తదానఃత్ర్యహోచ్ఛుచిః, ఇలిస్పృశ్యంతరోక్తేః. మూల్యకర్మకరః శూద్రాదాసీదాసాస్తదైవవ, స్నానే శరీర సంస్కారే గృహకర్మణ్య దూషితాః, ఇలిశాతతపోక్తేశ్చ. ఏతచ్చానస్యసాధ్యే తత్కార్యమాత్రే ఆన్యతమాసాద్యాశౌచమస్తేవ. ఏవందాస్యాఽపి. సూతికాయాస్తస్యా అస్పృశ్యత్వమపి మాస మాత్రం. దాసీదాసశ్చ సర్వవైయస్యవర్ణస్య యోభవేత్. తద్వర్ణస్యభవేచ్ఛాచందాస్యామాసస్తసూతకం, ఇత్యంగిరసోక్తేః. షడశీతా పవీ - స్వామికౌచేన దాసాద్యాః స్పృశ్యామాసాత్తు కర్మసు, యోగ్యాః స్వః మాసతోదాసీసూతి శ్చేత్సర్వతా మియాత్. దత్త దా సాదీనాం స్వసపిండమరణాదాస్వామ్యాశౌచ సమసంఖ్యదినోర్ధ్వం సత్యపి మాసాద్యాశౌచే స్వామికార్యేస్పృశ్యతేతిహరదత్తః. దాసాంతేవాసిభృతకాః శిష్వాశ్చై కత్రవాసినః స్వామితుల్యేనశౌచేన శుద్ధ్యంతి మృతసూతకే, ఇలిబృహస్పతి స్మృతేః. దాసాశ్చాత్త - గృహజాతః

పథాక్రీతో లబ్ధోదాయదుపాగతః, అన్నాకాల భృతస్తద్వదాహితః, స్వామినాచయః, మోక్షీతో మహతశ్చర్ధాత్ యుద్ధప్రాప్తః పణేజితః భక్తదాసశ్చవిజ్ఞేయః తదైవ పదవాచ్యతః తవాపామిత్యుపగతః ప్రవ్రజ్యావసీతఃకృతః విక్రేతా చాత్మనః శాస్త్రేదాసాః పంచదశస్మృతాః, ఇతినారదోక్తేషు గర్భదాసభక్తదాసౌ వినాజ్ఞేయాః, పదవాదాసీ తయావృతస్తాముద్వాహ్యదాసో జాత ఇత్యర్థః అన్తే వాస్యపితేనైవోక్తేః. స్వశిల్ప మిచ్చన్నాహర్తుం బాంధవానామనుజ్జయా, ఆచార్యస్యవసేదంతే కృత్యాకాలంతునిశ్చితం. ఆచార్యః శిక్షయేదేనం స్వగృహేదత్త భోజనం, ఇతి. శిష్యస్తత్పర్యోవిద్యార్థీ. దాసాదేః స్వామితత్వపిండ మరణేతు విప్లుః - పత్నీనాందాసానాం ఆసురోమ్యేన స్వామితుల్య మాశౌచం. మృతే స్వామిన్యాత్మీయం, ఇతి.

అను॥ ఇక దాసునకు తన దాసియందు పుట్టినవానికి తననపిందుడు మరణిస్తే స్నానమాత్రంతో స్వామికార్యమందు స్పృశ్యత్వము. భక్తదాసునకైతే మూడు రోజుల పిదప స్పృశ్యత. గర్భదాసుడు సద్యః స్పృశించగతినవాడు, భక్తదాసుడు మూడురోజుల తరువాత శుచిబాడు, అని స్పృశ్యంతరమందు చెప్పబడింది. మూల్యం తీసుకొని పనిచేసే శూద్రులు, దాసిదాసులు స్నానమందు, శరీరసంస్కారమందు, గృహకర్మయందు దూషితులు కారు, అని శాతాతపుడన్నాడు. ఇది, ఇతరులవల్ల కాకపోతే, ఆ ఆపనియందు మాత్రమే. వేరే చోట మాత్రం మాసాది ఆశౌచము ఉండనే ఉంది. ఈ రకంగా దాసికి కూడా. సూతికయైన దాసికి అస్పృశ్యత కూడా మానమాత్రమే. దాసి, దాసులు అందరూ ఎవడు ఏ వర్ణంవాడో ఆ వర్ణానకు ఆ వర్ణాశౌచమే వస్తుంది. దాసి కైతే మాసం సూతకము, అని అంగిరసోక్తి. షడశీతియందు కూడా - స్వామికౌచంతో దాసాదులు స్పృశ్యులౌతారు. స్వామి అశుచియైతే దాసాదులు కర్మలందు మాసం తరువాత స్పృశ్యులౌతారు. యోగ్యులౌతారు. దాసి, సూతికబితే మాసంతో స్పృశ్యయోగ్యులౌతుంది, అని. దత్తదాసులకు (ఇవ్వబడిన క్రిత) తమ, సపిందుల మరణాదులందు, తమ స్వామికి ఆశౌచం ఎన్నిరోజులో అన్ని రోజులతో సమానమైన సంఖ్యగల దినముల తరువాత, మాసాది ఆశౌచము ఉన్నా స్వామి కార్యమందు స్పృశ్యత అని హరదత్తుడన్నాడు. దాస, అంతే వాసి, భృతకులు, శిష్యులు, ఒకేచోట ఉండేవారు జనన మృతసూతకమందు స్వామికితుల్యమైన ఆశౌచంతో శుద్ధులౌతారు, అని. భృహస్పతిస్మృతి. ఇక్కడ దాసులు ఇట్లా - గృహజాతుడు (తన దాసికి కల్గినవాడు) క్రీతుడు, లబ్ధుడు (ప్రతిగృహంవల్ల) దాయాదుల (విభాగంవల్ల) ఉపగతుడు (ప్రాప్తుడు) అన్నములేక దుర్నిక్షం వల్ల దాసుడుగా వస్తే భృతుడు, డబ్బు క్రింద తనను అప్పగించుకున్నవాడు, (స్వామి చేర్చుకున్నవాడు) గొప్పబుణం నుండి విడిపింపబడ్డవాడు, యుద్ధంవల్ల వచ్చినవాడు, పణమందు గెలువబడ్డవాడు, భుక్తమునకై దాసుడైనవాడు, బ్రాహ్మణదాసికి (తనవల్ల వివాహంతో)పుట్టినదాసుడు, నీవాణ్ణి చేరిన దాసుడు, సన్యాసం నుండి చ్యుతుడై

దాసుడైనవాడు, జీతగాడు, ఆత్మవిక్రేత ఈ రకంగా శాస్త్రమందు దాసులుగా పదిహేనుమంది చెప్పబడ్డారు, అని నారదుడు చెప్పిన వానిలో గర్భదాస, భక్తదాసులను వదలి మిగిలిన వారిని గ్రహించాలి వడవాదానీ, ఆమెను హరించి, వివాహమాడి దాసుడైనాడు అని అర్థము. అంతే వాసినికూడా ఆతడే చెప్పాడు. బంధువుల అనుజ్ఞతో, శిల్పాన్ని (కళానైపుణ్యాన్ని) నేర్చుకోవాలనే ఇచ్చుతో, కొంతకాలాన్ని నిశ్చయించుకొని, ఆచార్యుని దగ్గర ఉంటాడు. ఆచార్యుడు తన ఇంట్లో భోజనం పెట్టి ఈతనికి శిక్షణ ఇస్తాడు, అని. శిష్యుడనగా అటువంటి విద్యార్థి. దాసాదులకు, స్వామి, ఆతని సపిందుల మరణమందు విష్ణువిట్లా - పత్నులకు, దాసులకు (పద్ధతి ప్రకారం) ఆసులోమంగా, స్వామితో సమానంగా ఆశౌచము స్వామి మరణమందు తమ జాతి ఆశౌచము, అని.

మూ॥ ప్రతిలోమదాసానాం ఆశౌచాభావః వర్జనామాసులోమ్యేన, దాస్యేన ప్రతిలోమతః ఇతి యాజ్ఞవల్క్యేక్షేః. అథరాత్రౌ జననేమరణేవా రాత్రిం త్రిభాగాంకృత్యాఽద్యభాగద్వయే చేత్సూర్యదినం, అన్వేతూత్తరమితి మితాక్షరాయాం. యత్తు ప్రాగర్థ రాత్రాత్ ప్రాగ్వా సూర్యోదయాత్సూర్యం దినమిత్యుక్తం తత్ర తత్తద్దేశాచారతో వ్యవస్థా. సర్వమాశౌచమాహితాగ్నేర్దాహం తద్విన్నస్య మరణమారభ్యజ్ఞేయం. అనగ్నిమతఉత్క్లాంతే రాశౌచాది ద్విజాపిష, దాహోదగ్నిమతో విద్యాదిదేశశ్చ మృతే సతి, ఇతి. పైరీనసి స్మృతేః. సాగ్నిరాహితాగ్నిః. ఆహితాగ్నిశ్చేత్త్రవసన్ప్రియేత పునఃసంస్కారం కృత్వాశవదాశౌచం ఇతి వసిష్ఠే విశేషోక్తేః. దాహోదేవతు కర్తవ్యం యస్య వైతానికోవిధిః, ఇతి బ్రాహ్మచ్య. యత్తుధూర్త స్వామినా రామాందారేణచోక్తం - ఆహితాగ్నీరపి మరణాద్యేవ దశరాత్రం, దశాహంశావ మాశౌచం ఇతిమరణ నిమిత్త త్యాత్సయ. యత్తు దాహోదేవ తస్మాశౌచముక్తం. తత్సంస్కారనిమిత్తాశౌచం పృథగేవ. తేనగ్నవ్యగ్నేః సంస్కారాంగం త్రిరాత్రం. శ్రౌతాగ్నేస్తు దశరాత్రం. మరణ నిమిత్తం తూభయోః దశాహం దాహోత్సాగపీతి. తద్వచన విరోధా త్సూర్య స్రైవోత్సూర్యులకల్పనా లాఘవాచ్చింత్యం. అథ అతిక్రాంతాశౌచం. తత్రాశౌచమధ్యే జననాదౌజ్ఞాతే తచ్చేషేణ శుద్ధిః. విగతంతు విదేశస్థం శృణుయాద్యోహ్యనిర్దేశం, యచ్చేషం దశరాత్రస్యతావదేవాశుచిర్భవేత్, ఇతి మనూక్తేః. అత్రకేచిత్ పితృపుత్రాదిక్రవషయం తేషాంత్యా శౌచమధ్యేత్రవణేఽపి తదాద్యేవ దశాహాది. పితరౌచేన్మృతౌస్యాతాందూరస్థోఽపిహిపుత్రకః, శ్రుత్యాతద్దిన మారభ్యదశాహంసూతకీభవేత్, ఇత్యన్యసర్వావదాదత్వాదిత్యాహుః, తన్ను జ్ఞాతమరణస్యనిమిత్తత్యాతే, అనగ్నిమత ఉత్క్లాంతేః, ఇత్యాదివిరోధాచ్చ. స్మృత్యర్థసారేఽపి - జననే మరణే వా ప్రథమ దినాదూర్ధ్వం జ్ఞాతే పుత్రాదీనాం శేషేణైవశుద్ధిః, ఇతి. షడశీతావ వరార్యేవైవం. దశాహోదూర్ధ్వంజ్ఞాతేతు వృద్ధ వసిష్ఠః - మానత్రయేత్రిరాత్రంస్యాత్ షణ్మాసేపక్షిణీతథా అపాస్తుననమాదర్వాగూర్ధ్వం స్నానేనశుద్ధతి.

అను॥ ప్రతి లోమ దాసులకైతే ఆశౌచం లేదు. వర్ణములకు అనులోమ్యంగా దాస్యము, ప్రతిలోమంగా కాదు అని యాజ్ఞవల్క్యేక్షి. (అనులోమం, అనుక్రమం = తండ్రి

ఉత్తమ వర్ణం తల్లి అతనికన్న హీనవర్ణ (దాస్యం). ప్రతిలోమం = తండ్రి హీన వర్ణం తల్లి అతనికన్న ఉత్తమ వర్ణ ఐతే దాస్యం లేదు). ఇక రాత్రియందు జననమైనా మరణమైనా, రాత్రిని మూడుభాగాలు చేస్తే తొలి రెండు భాగాలందైతే పూర్వదినము, చివరియందైతే తరువాతి దినమని మిఠాక్షర యందు కలదు. ఇట్లా అర్ధరాత్రి కన్న ముందు, లేదా సూర్యోదయం కన్న ముందైనా జననమరణములందు పూర్వదినమని ఏదన్నారో అది అక్కడ ఆదేశాచారముననుసరించి నిర్ణయము. ఇక్కడ ఆశౌచమంతా ఆహితాగ్నికి దాహం నుండి (దహనం) ఆరంభము. ఇతరులకు మరణం నుండి ఆరంభమని గ్రహించాలి. ద్విజాతులందు అగ్నిహోత్రంలేని వారికి మరణం నుండే ఆశౌచాలు. అగ్నిహోత్ర విదేశమందు మరణమైతే దాహం నుండే ఆశౌచము, అని పైరీనసి స్మృతి. సాగ్ని అనగా ఆహితాగ్ని. ఆహితాగ్ని ప్రవాసమందు మరణిస్తే, తిరిగి సంస్కారం చేసి, శవం వలె ఆశౌచము, అని పసిష్ఠుడు విశేషించి చెప్పాడు. ఎవనికి వైతానిక విధి ఉందో (మూడగ్నుల విధి) వానికి దాహం నుండే ఆశౌచం ఆచరించాలి, అని బ్రాహ్మకీ. ధూర్వాస్వామి రామాండాడు ఇట్లా - ఆహితాగ్నికి కూడా మరణం నుండే పదిరాత్రులు, పదిరాత్రులు శవాశౌచము, అని దానికి మరణం నిమిత్తము కనుక, అని ఏదన్నారో, దాహంనుండే ఆతనికి ఆశౌచము అని ఏది చెప్పబడిందో అది సంస్కార నిమిత్తాశౌచము, వేరే కర్మ. అందువల్ల గృహ్యగ్నికి సంస్కారాంగముగా తిరాత్రము ఆశౌచము ఉంటుంది. శ్రౌతాగ్నికైతే దశరాత్రమాశౌచము. మరణనిమిత్తమైనదైతే ఇద్దరికి దశాహము ఆశౌచము దాహం కన్న ముందు కూడా అని. అది వచన విరోధమైనందువల్ల (హోరీతునకు) పూర్వమైన దానికే (మరణ నిమిత్తానికే) ఉత్కర్ష ఉన్నందువల్ల మూలకల్పన లాఘవమైనందువల్ల, అలోచించాలి. ఇక అతి క్రాంతా (గదచిన) శౌచము (ఆశౌచం మధ్య జననం తెలిస్తే, దేశాంతరమందు అతి క్రాంతా శౌచమందు, పదిరోజులమధ్య వింటేనూ చర్చ). అక్కడ ఆశౌచమధ్యమందు జననాదులు తెలిస్తే కేవలం శుద్ధి అని. విదేశమందుండి మరణించిన, వాని వార్తను పదిరోజులు గడవకముందే వింటే వానికి పది రాత్రులకు ఇంకా ఎంత ఆశౌచం మిగిలి ఉంటే, అన్ని రోజులే ఆశౌచము, అని మనూక్తి(జననమందు ఇదే రీతి). ఇక్కడ కొందరు ఇది పుత్రునకన్న ఇతరమైన వాని విషయము. వారికైతే ఆశౌచమధ్యమందు విన్నా ఆ రోజునుండే పదిరాత్రులు మొదలగునవి. తలిదండ్రులు మరణిస్తే, పుత్రుడు దూరంగా ఉంటే, మరణవార్త విన్నాక ఆ రోజు మొదలు పదిరోజులు సూతకుడౌతాడు, అని. ఇది అన్నిటికీ అపవాదము అని ఏది అన్నారో అది కాదు. మరణం తెలియటమే నిమిత్తము ఆశౌచానికి. అనగ్నిహోత్రకి మరణం నుండి, అని మొదలగుదానికి విరుద్ధమౌతుంది కూడా. స్మృత్యర్థసారమందు కూడా - జననమందు కాని లేదా మరణమందు కాని, తొలిరోజు తరువాత పుత్రాదులకు తెలిస్తే మిగిలిన రోజులతోనే శుద్ధి, అని. షడశీతి యందు, అపరార్కమందును ఇట్లాగే.

పదిరోజుల తరువాత తెలిస్తే వృద్ధ వసిష్ఠుడిట్లా - మూడునెలలలోపైతే త్రిరాత్రము ఆరునెలలలోపలైతే పక్షిణీ, తొమ్మిది నెలలలోపైతే ఒకరోజు, ఆపైన ఐతే స్నానంతో శుద్ధి, అని (జన్మమందు అతిక్రాంతాశౌచం లేదు).

మూ॥ జననేతు అతిక్రాంతాశౌచంనాస్త్వేవ. నాశుద్ధిః ప్రసవాశౌచేవ్యతీతేషుదినేష్యపి, ఇతిదేవలోక్తేః. పితుఃస్నానంతత్రాపిభవత్యేవ. నిర్దశం జ్ఞాతిమరణం క్రుత్వా పుత్రస్యజన్మచ, సవాసాజలమాఘృశుద్ధోభవతిమానవః, ఇతి మనూక్తేః. తచ్చాతిక్రాంతాశౌచం దశాహాదిజాత్యాశౌచ విషయం నత్యనుపసీతాది నిమిత్తత్రైరాత్రాదౌ. ఉపనీతేతు విషయం తస్మిన్నేవాతికాలజం, ఇతి వ్యాఘ్రోక్తేః. నిర్దశం జ్ఞాతిమరణం, అతిక్రాంతేదశాహేతు, ఇతి మనూక్తేశ్చ. మాధవీయే దేవలస్సు - అతిపక్షాత్ త్రిరాత్రం స్నాత్ షణ్మాసాత్పక్షిణీతతః, పరమేకాహమావర్షాత్ ఊర్ధ్వం స్నాతో విశుద్ధుతి, ఇత్యాహ. తత్రాపదనాపద్విషయత్వేన వ్యవస్థా. ఇదంచైకదేశే. దేశాంతరేతు స్నానమాత్రం దేశాంతరమృతంక్రుత్వాక్షీణే వైశామసే యతా, మృతేస్నానేన శుద్ధ్యంతి గర్భస్రావేచ గోత్రజః, ఇతి పరాశర్యోక్తే రితి, విజ్ఞానేశ్వరః. స్నానంవత్సరాంతే. అర్వాక్త్రిపక్షాత్ త్రినిశంషణ్మా సాచ్యదివానిశం, అహఃసంవత్సరాదర్వాగ్దేశాంతరమృతేష్యపి. ఇతి విష్ణుక్షేరితి మాధవః. ఇదం సపిందానాం దేశాంతరే స్నానం సోదకానామితియుక్తం. తల్లిక్షణంత్యాహబృహస్పతిః. - మహానద్యంతరం యత్ర గిరిర్వాప్యవధాయకః, చావ్యయత్రవిభిద్యంతే తద్దేశాంతర ముచ్యతే. దేశాంతరం వదంత్యేతే షష్ఠి యోజనమాయతం, చత్యారించద్యదంత్యే త్రించదన్యేతదైవచ, ఇతి. ఏతత్సర్వం మాతాపితృభిన్న విషయం, తయోస్తు, పితరౌచేత్, ఇతిపూర్వ పైతీనసి వాక్యాత్ సదాపూర్ణమేవ దశాహాది. స్మృత్యర్థసారేఽపి - మాతాపితృమరణే దూరదేశేఽపి సంవత్సరార్థమపి పుత్రోదశాహాదికం పూర్ణమాశౌచం కుర్యాత్, స్త్రీపుంసయోః పరస్పరం సపత్నీషుచైవమితి. శుద్ధి తత్వాదయోగోదాస్తు - ఊర్ధ్వం సంవత్సరాదాద్యాత్ బంధుశ్రేత్ శ్రూయతేమృతః, భవేదేకాహమేవాత్ర తచ్చసన్యాసినాం నతు. ఇతి దేవలోక్తేః పిత్రోరజమధ్యే త్రిరాత్ర మూర్ధ్వమేకాహః, బంధుర్యాపిశా భర్తావ, పూర్వోక్తదశాహాస్తు కలింగాదిదేశపర ఇత్యాహుః. తే బంధుపదన్య పిత్రాదిపరత్వే మానాభావాత్ ఉపేక్ష్యాః. సాపత్న్యమూతుస్తు దక్షః - పితృపత్న్యమపేతాయాం మాతృవర్జ్యం ద్విజోత్తమాః. సంవత్సరేవ్యతీతేఽపి త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్. హీనవర్ణమాతృషు సపత్నీషుచైవం, ఇతిస్మృత్యర్థసారే.

అను॥ జననమందైతే అతిక్రాంతాశౌచము లేదు. ప్రసవాశౌచమందు, ఆశౌచము రోజులు గడిచిపోతే, ఆపై అశుద్ధి లేదు. అక్కడ కూడా తండ్రికి స్నానం ఉండనే ఉంటుంది. (స్నానం చేయాలి). పుత్రజన్మను అట్లాగే జ్ఞాతి మరణమును పదిరోజులలో వింటే, సచేల స్నానమాచరిస్తే నరుడు శుద్ధుడౌతాడు, అని మనూక్తి. అది ఆశౌచం ఐపోయిన విషయం. దశాహం మొదలైనది జాత్యాశౌచ విషయము. అనుపసీతాది నిమిత్తమైన త్రిరాత్రాదుల విషయం కాదు. ఉపనీతుని విషయమందైతే విషమము (ఆశౌచముంటుంది). దానియందే, అతికాలజ ఆశౌచము ఉంటుంది. అని వ్యాఘ్రోక్తి. నిర్దశం జ్ఞాతి మరణం, అతి క్రాంతే దశాహేతు, (పదిరోజులు గడిచాక జ్ఞాతి మరణంవింటే, ఆశౌచం పదిరోజులు కాదు) అని

మనూక్తి కూడా. మార్గవీయమందు దేవలుడిట్లా - మూడు పక్షముల వరకు త్రిరాత్రాశౌచము, ఆరుమాసముల వరకు పక్షిణి ఆశౌచము ఆపై సంవత్సరం వరకు ఒక దినము ఆశౌచము. సంవత్సరం తరువాత స్నానంతో శుద్ధి, అని అన్నాడు. ఇక్కడ అపదయందు, అపద లేకపోవటం వీటిననుసరించి నియమము, ఇది ఒక దేశమందు. దేశాంతరమందైతే స్నానము మాత్రమే (ఉదకదానంచ) క్షీబుడు, వైభానసుడు, యతివీరలు దేశాంతరమందు మరణిస్తే, ఆ మరణవార్తను విన్నాక, గర్భస్రావము వార్త విన్నాకను గోత్రీకులు స్నానంతో శుద్ధినందుతారు. అని పరాశరోక్తి అని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. స్నానము వత్సరాంతమందు అని. మూడు పక్షములకన్న ముందు తెలిస్తే మూడు రాత్రులు, ఆరు నెలలలోపలైతే రాత్రి పగలు, సంవత్సరం కన్న ముందైతే పగలు ఆశౌచము దేశాంతరమందు మరణించినవారి విషయంలోనైనా అని విష్ణుక్తి అని మార్గవుడన్నాడు. ఇది సపిండులకు. దేశాంతరమందైతే, స్నానం, సోదకులకు అనుట యుక్తము అని. ఆ లక్షణాన్ని బృహస్పతి ఇట్లా - మహానదులు మధ్యలో ఉంటే, రెండు ప్రాంతాల మధ్య పర్వతాలు అడ్డైతే, భాష ఏ రెండు ప్రాంతాల మధ్యమారితే, అది దేశాంతరమనబడుతుంది, అని. దేశాంతరమంటే అరవై యోజనముల దూరమన్నారు కొందరు. ఇంకొందరు నలభై యోజనములు అన్నారు. కొందరు అట్లాగే ముప్పైయోజనములన్నారు, అని. పైదంతా మాతాపితరులకన్న ఇతరులైన వారి విషయము. వారికైతే, పితరులైతే, అని ముందు చెప్పిన పైతీనసి వాక్యాన్ననుసరించి, ఎప్పుడూ దశాహారులు పూర్ణమే(నిండుగా) అని. సృత్యర్థసారమందు కూడా - మాతాపితృమరణ మందు దూరదేశమందున్నా, సంవత్సరముగడచిపోయినా పుత్రుడు దశాహం ఆదిగా పూర్ణముగా ఆశౌచం పాటించాలి. స్త్రీ పురుషులకు పరస్పరము. సవత్సరం అందును ఇట్లాగే అని. శుద్ధి తత్వాదులు గొడులైతే ఇట్లా - మొదటి సంవత్సరం తరువాత బంధువు మరణించినాడని తెలిస్తే ఒకరోజే ఇక్కడ ఆశౌచముంటుంది. అది కూడా సన్యాసులకు లేదు, అనే దేవలోక్తిననుసరించి పితరులకు అబ్ధమధ్యమందైతే త్రిరాత్రా శౌచము, ఆపైన ఒకరోజు ఆశౌచము. బంధువులనగా మాత, పిత, భర్త వీరు బంధువులు అని. ముందు చెప్పిన పదిరాత్రుల విషయము కళింగాది దేశపరము, అని అన్నారు. ఆ వచనములు ఉపేక్షించ(విడువ)తగినవి, ఎందువల్లనంటే బంధుపదమునకు పిత్రాదులు అర్థము అనటంలో ప్రమాణం లేదు కనుక. సవతితల్లి విషయంలోనైతే దక్షుడిట్లా - తండ్రి భార్యలు, తల్లి తప్ప ఇతరులు (సవతి తల్లులు) మరణిస్తే, ఓ ద్విజులారా! సంవత్సరం గడిచినా, మూడు రాత్రులు ఆశౌచము ఉంటుంది. పుత్రునకు, అని. మాతలు హీనవర్ణలైనా, సవతితల్లులైతే ఇట్లా, అని సృత్యర్థసారమందు కలదు.

మూ॥ కేటిక్ - పితృపత్న్యాం ప్రమీతాయాం ఔరసేతనయే తథా ఇతి బ్రాహ్మోక్తే స్మార్తరసేఽపీదమాహుః. షడశీతాపవ్యవం. ఏతత్సర్వవర్ణతల్యం. తల్యంవయసి సర్వేషామతిక్రాంతేతదైవచ, ఇతి వ్యాఘ్రోక్తే. అథాశౌచ సంపాతే ఉచ్చతే. తథశాపే శావం.

సూతకే, సూతకం. శావే సూతకం, సూతకే శావం వా తత్రాప్యత్రరం కాలతః పూర్వేణ సమం న్యూనమధికం చేతి ద్వాదశభేదాః యదైకదినే సమ న్యూనమధికం వాఽశౌచద్వయం. తత్ర తంత్రేణాస్యసిద్ధిః, ద్వయారేకకాలత్వాత్. యదాతుద్వితీయాదిదినే ఘాత్రరం సజాతీయం శావే జననంవా సమకాలం న్యూనకాలంవా పరంస్యాత్తదాషట్సమ పక్షేషు పూర్వశేషేణ శుద్ధిః. అంతరాజన్మమరణే శేషాహోభిః విచుద్భుతి, ఇతి యాజ్ఞవల్క్యే. అంతరాజ్ఞాతే ఇత్యర్థం. జ్ఞాతస్త్వేప జననాదేః నిమిత్తత్వాత్ పూర్వాశౌచోత్తరం తన్మద్యోత్యన్నే జ్ఞాతేతూత్తరమేవ కార్యం శుద్ధితేష్యై ప్పుక్షం పూర్వాశౌచం తరుత్పన్నం సమానం లఘువా నిమిత్తం తత్కాలాదుపరిశ్రుతం స్వాశౌచ హేతురేవ. అజ్ఞాతంతున. అవిజ్ఞాతే, నదోషః స్వాప్నాద్ధాదిషు కథంచన, ఇత్యస్యాశౌచ సాంకర్యేషి పి ప్రవృత్తేః తేనా జ్ఞానాత్ పృష్టోత్సర్గాదౌకృతే పశ్చాత్ జ్ఞాతేషి పి నావృత్తిరితి. మాధవీయేయమోషి పి - జననే జననంచేత్ స్వాన్యరణే మరణం తథా పూర్వశేషేణశుద్ధిః స్వాదుత్తరాశౌచవర్జనం. అత్రకేచిత్ - అంతర్దశాహే స్వాతాం చేత్పునర్మరణ జన్మనీ, తావత్స్వాదశుచిర్విప్రోయావత్త త్వాదనిర్గతమితి మనుః. పరాశరాద్వైః దశాహా గ్రహణాత్ పూర్వాశౌచే ఏవ పూర్వ శేషేణశుద్ధిః. త్ర్యహోద్యల్పాశౌచ సంపాతేతూత్తరేషైవ శుద్ధిరిత్యాహుః. హరదత్తేషి ప్యేవమాహ గౌదా అప్యేవం. తన్న. యాజ్ఞవల్క్యాదివశేన దశాహస్య తుల్యకాలాశౌచో పలక్షణత్వాత్. సమానాశౌచ సంపాతే ప్రథమేన సమావయేత్. అనమానం ద్వితీయేన ధర్మరాజవచో యథా, ఇతిమాధవీయే శంభోక్తేః. అపరార్కమితాక్షరాదివిరోధాచ్చ యదాతు సూతకే శావం సమంన్యూనమధికంవా తదా నపూర్వశేషాచ్ఛుద్ధిః. తదాహంగిరాః - సూతకేమృతకం చేత్వాత్ మృతకేత్వధసూతకం, తత్రాధికృత్యమృతకం శావం కుర్యాన్నసూతకం. షట్త్రింశన్మతే - శావా శౌచేసముత్పన్నే సూతకంతు యదాభవేత్, శావేన శుద్ధతే సూతీ న సూతీశావకోధినీ. చతుర్వింశతి మతేషి పి - మృతేనశుద్ధతే జాతం నమృతం జాతకేనతు. అతోయదాదశాహజననమధ్యేతదంతే వాత్ర్యహోది శావం తదా పూర్వేణ శుద్ధావపి తన్నిమిత్రమస్పృశ్యత్వం భవత్సేవ. మరణోత్పత్తి యోగీతుగరియో మరణంభవేత్, ఇతికౌర్మాచ్చ. గౌతమవ్యాఖ్యాయాం వృద్ధాత్రిపి - సూతకాత్ ద్విగుణం శావం శావాత్ ద్విగుణమార్ద్రవం, ఆర్ద్రవాత్ ద్విగుణాసూతిః తతోషి పి శవదాహుకః. అత్రపూర్వ పూర్వేణ నోత్తరోత్తర నివృత్తి రస్పృశ్యత్వాధిక్యా దిత్త్యర్థః. షడశీతావపి - స్వభావ బహుసూతిస్సన్యూనశావవికోధినీ, ఇతి. రాత్రి శేషాదౌ వర్ధితద్విత్రిదిన్వై రాగంతుకైః సూతే ర్భూతాత్వం నస్వభావేన. అతస్తత్ర న్యూనశావస్యాపిన పూర్వేణశుద్ధిరితివక్తుం స్వభావే త్యుక్తం. బ్రాహ్మేషి పి - నాగంతుకై రధాహోభిః ఆశౌచమవసద్యతే, నచ పాతనిమిత్రేన శావస్యాన్యస్యకోధనం, ఇతి. ఏవం నవపక్షాః యదాతుత్ర్యహోద్యల్పాశౌచమద్యే సజాతీయం విజాతీయం వా దీర్ఘకాల ముత్తరం తదాప్యత్రరం పూర్ణం కార్యం నపూర్వేణ శుద్ధిః.

అను || కొందరిట్లా - తండ్రి భార్య మరణిస్తే (సవతితల్లి) బెరసతనయునకు అట్లాగే ఆశౌచము అని బ్రాహ్మోక్తి ఉన్నందువల్ల బెరసునియందు కూడా ఇది వర్తిస్తుంది అని అన్నారు(త్రిరాత్రం), షడశీతియందుకూడా ఇట్లాగే ఉంది. ఇది అన్ని వర్ణముల వారికి తుల్యము అతిక్రాంత దశాహోది ఆశౌచము అన్ని వర్ణముల వారికి తుల్యము. దంతములు

వచ్చేవరకు సద్యఃశుచి అని ఏది విధించారో (త్రివర్ణాది రూపమందు ఆశౌచం వచ్చినప్పుడు) అది అన్ని వర్ణములకు సమానము, అని వ్యాఘ్రోక్తి. అతిక్రాంతే తుల్యే వయసి సర్వేషాం తుల్యం. ఇక ఆశౌచ సంపాతమందు చెప్తున్నాడు. (రెండు ఆశౌచములు ఒకేసారి వస్తే అని) మరణమందు మరో మరణాశౌచము, సూతకమందు మరోసూతకాశౌచము, మరణాశౌచ మందు సూతకాశౌచము సూతకమందు మరణాశౌచము కాని. (సూతకం = జనన సంబంధి). అక్కడ కూడా ఉత్తరమైనది (తరువాతది) కాలదృష్ట్యా పూర్వమైన దానితో సమం కాని తక్కువ కాని అధికం కాని ఐనది అని పన్నెండు రకములు. ఒక దినమందు సమ, న్యూన, అధికములలో ఏవైనా రెండు ఆశౌచాలు వస్తే అక్కడ తంత్రంతో అన్యమైనది సిద్ధిస్తుంది. రెండు ఒకే కాలమువి ఐనందువల్ల. ఒకవేళ ద్వితీయాది దినములందు ఉత్తరమైన సజాతీయమైన శావమందు సమకాలమో న్యూనకాలమో ఐన జననాశౌచం వస్తే అప్పుడు ఆరు పక్షములందు పరమైనది ఔతుంది. పూర్వమైన దానికి, శేషంతో శుద్ధి అని(పూర్వాశౌచ కాలశేషం). ఒక ఆశౌచం మధ్యలో జన్మసంబంధో మరణ సంబంధో మరో ఆశౌచం వస్తే మొదటిది మిగిలినరోజులతో శుద్ధి, అని. యాజ్ఞవల్క్యోక్తి. మధ్యలో తెలిస్తే అని అర్థము జననాదులలో తెలిసిన దానికే నిమిత్తత్వము పూర్వాశౌచం తరువాత దాని మధ్యలో ఉత్పన్నమైతే (జననం) తెలిస్తే మాత్రం ఉత్తరమైనదే ఆచరించాలి. శుద్ధితత్వంలో కూడా చెప్పబడింది. ఇట్లా మొదటి ఆశౌచం మధ్యలో జనన సంబంధి (కల్గిన) సమానమైన లేదా అల్పమైన కారణంగల ఆశౌచము ఆ కాలం తరువాత విన్నట్లైతే అది తనకు ఆశౌచ హేతువే. తెలియకపోతే మాత్రం కారణం కాదు. తెలియకపోతే శ్రాద్ధాదులలో ఏ విధంగానూ దోషకారి కాదు, అని దీనికి ఆశౌచ సాంకర్యమందును (మిశ్రణం) ప్రవృత్తి. అందువల్ల తెలియక వ్యపోత్పర్గాదులు చేసినా తరువాత తెలిసినా ఆవృత్తి లేదు, అని. మాధవీయమందు యముడు కూడా - జననమందు మరో జన నాశౌచం, మరణమందు మరో మరణాశౌచము వస్తే పూర్వశేషంతోనే శుద్ధి. ఉత్తర ఆశౌచము ఉండదు, అని. ఇక్కడ కొందరు - పదిరోజుల ఆశౌచం మధ్యలో తిరిగి జన్మసంబంధో మరణ సంబంధో ఆశౌచం వస్తే విప్రునకు ఆశౌచం ఎంతవరకంటే, మొదటి పదిరోజులు కానంతవరకే, అని మనువు, పరాశరుడు మొదలగు వారు పదిరోజులు గ్రహించినందువల్ల. పూర్వాశౌచమైతేనే పూర్వశేషంతో శుద్ధి. మూడు రోజులు మొదలుగా అల్ప ఆశౌచం సంభవిస్తేనే ఉత్తరంతోనే శుద్ధి అని అన్నారు. హరదత్తుడు కూడా ఇట్లాగే అన్నాడు. గౌడులు కూడా ఇట్లాగే అన్నారు. అంటే అట్లా కాదు. యాజ్ఞవల్క్యుల వశం గానైతే (అనుసరించి) దశాహమునకు సమానకాల ఆశౌచము ఉపలక్షణము. సమానాశౌచం వస్తే తొలిదానితోనే ముగించాలి. అసమానమైతే రెండవదాని (ఆశౌచం)తో అని ధర్మరాజు వచనము ప్రకారము, అని మాధవీయమందు శంఖోక్తి. అపరార్థ మితాక్షరాదులకు విరుద్ధమైంది కూడా. సూతకమందు, మరణాశౌచము సమమో,

న్యూనమో, అధికమో వస్తే అప్పుడు పూర్వశేషంతో శుద్ధి కాదు. దానినే ఆంగిరుడిట్లా - సూతకమందు మృతాశౌచం వస్తే మృతాశౌచమందు జననాశౌచం వస్తే అక్కడ, మృతాశౌచమునకు ఆధిక్యత కల్పించి శావాశౌచమాచరించాలి, జననాశౌచమాచరించరాదు, అని. షట్ప్రింశస్మతమందిట్లా - శావాశౌచమందు జననాశౌచం వస్తే, జననాశౌచము శావాశౌచంతో (పాటే పోతుంది.) శుద్ధమౌతుంది. జననాశౌచము, శావాశౌచాన్ని శుద్ధిపరచదు, అని. చతుర్వింశతిమతమందు కూడా - జననాశౌచము, మరణాశౌచంతో శుద్ధమౌతుంది. జననాశౌచంతో మరణాశౌచశుద్ధికాదు. అందువల్ల పదిరోజుల జననాశౌచం మధ్యలో, లేదా చివరనో మూడు రోజులు మొదలుగా మరణాశౌచం వస్తే అప్పుడు పూర్వంతో(శేషం) శుద్ధి ఐనా, దాని నిమిత్తమైన అస్పృశ్యత్వం ఉందనే ఉంటుంది, అని. మరణ, జననముల యోగంలో మరణం గరియమైంది, అని కూర్మోక్తి. గౌతమ వ్యాఖ్యయందు వృద్ధాత్రి కూడా - సూతకం కన్న (సద్యఃప్రసూత) రెట్టింపు దోషం మరణాశౌచమందు, దానికన్నా రెట్టింపు అర్థవం, దాని కన్న రెట్టింపు సూతి. దానికన్నను దోషమైనది శవదాహము, అని. ఇక్కడ పూర్వ పూర్వంతో ఉత్తరోత్తర నిర్వృత్తి కాదు. అస్పృశ్యతాదోషం అధికంగా ఉంది కనుక, అని అర్థము. షడశీతియందు కూడా - స్వభావబహుసూతి ఐతే న్యూనమృతాశౌచాన్ని శుద్ధి చేస్తుంది. రాత్రి శేషాదులందు, పెరిగిన రెండు మూడు రోజుల రాకతో సూతియందు బహుత్వము. స్వభావంతో కాదు అందువల్ల అక్కడ న్యూనశావాశౌచాని కైనా పూర్వంతో శుద్ధిలేదు అని చెప్పుటకు స్వభావమని చెప్పారు. బ్రాహ్మమందు కూడా - ఆగంతుకములైన దినములతో ఆశౌచం పోదు. పాత(క) నిమిత్తం వల్ల శావాశౌచము మరొక ఆశౌచాన్ని శుద్ధి చేయదు, అని. (మరొకదానితో శుద్ధి కాదు). ఈ రకంగా తొమ్మిది పక్షాలు. మూడు రోజులు ఆదిగాగల అల్పాశౌచమధ్య మందు సజాతీయమో విజాతీయమో దీర్ఘకాలికమైన ఉత్తరభాగం కల ఆశౌచం వస్తే అప్పుడైనా ఉత్తరం పూర్ణంగా చేయాలి పూర్వశేషంతో శుద్ధికాదు, అని.

మూ॥ స్వల్పాశౌచమధ్యేతు దీర్ఘాశౌచం భవేద్భుద్ధి, నపూర్వేణ విచుద్ధిః స్వాత్మకారేవ శుద్ధతి, ఇతి ఉచనసోక్తేః. తేనత్రసోది శావమధ్యే దశాహేది సూతకేఽపి నపూర్వేణ శుద్ధిరిత్యపరార్థః శావనిమిత్తమస్పృశ్యత్వంచభవత్కేవ. శుద్ధివివేకేతు - శావేనశుద్ధ్యతే సూతి, ఇతి ప్రాగుక్తేః తత్రాప్యత్త రాశౌచనివృత్తి రుక్తా. తన్న ఉత్తరస్యకాలాధిక్యేన బలవత్త్వాత్. మాధవీయే యమోఽపి - అఘవృద్ధిమదాశౌచం పశ్చిమేన సమాపయేత్, యథాత్రిరాత్రే ప్రక్రాంతే దశాహం ప్రవిశేద్భుద్ధి, ఆశౌచం పునరాగచ్ఛేత్ తత్సమాప్యవిచుద్ధతి, ఇతి. హారీతోఽపి - గురుణా లఘు శుద్ధ్యేత్తు లఘునానైవతదీగురు, ఇతి. గురుత్వంచ లఘుత్వంచ కాలకృతమేవ, పూర్వానురోధాత్ ఏతచ్చపారదత్తేన, సృష్టముక్తం. మితాక్షరాయామప్యేవం. యత్తు - అఘానాం యోగ పద్యేతు జ్ఞేయాశుద్ధిర్గరియసి, మరణోత్పత్తి యోగేతు గరీయో మరణం భవేత్. ఇతి హారీతకార్యాది. తత్రా

స్పృశ్యత్వాభిప్రాయం శావస్యగురుత్వంజ్ఞేయం. క్షుబ్ధిదల్పకాలేనాపి దీర్ఘకాలాశౌచనివృత్తి మూహా, దేవలః - పరతః పరతోఽశుద్ధిరఘవృద్ధౌ విధీయతే, స్వాప్నేత్వంచతమాదహ్నాః పూర్వేణవాత్ర శిష్యతే. అస్యార్థః - అఘవృద్ధౌ దీర్ఘకాలే పరతోఽశుద్ధిః పరమాశౌచం. యది పూర్వాశౌచము తరస్య పంచమదినాత్పరతోఽశువర్తతే, తదాపూర్వేణైవశుద్ధిః పూర్వస్వాప్నారా శౌచార్థాధిక కాలవ్యాపిత్యే పూర్వశేషాచ్యుద్ధిరిత్యర్థః. యథాషష్ఠమాసే గర్భపాత నిమిత్త షడహశౌచమధ్యేదశాహ పాతే పూర్వేణోత్తరనివృత్తిః యథావాత్ర్యహమధ్యేసావపాతనిమిత్త చతురహపంచాహయోరితి కశ్చిత్. తన్నదశాహోవధి పూర్వశేషశుద్ధ్యా దావేకవాక్య విరోధాత్. షష్ఠాదిదినే పూర్వాశౌచమంత్య రాత్రౌతు ద్వ్యహ ఇత్యనౌచిత్యాచ్చ. అస్మద్గురవస్తు పంచతమాదహ్నా ఆశౌచం తతోన్యూనంత్ర్యహోది చేత్వస్యాద్రాస్మాన్ విషయే పూర్వేణైవశుద్ధిః శిష్యతే. దశాహోది రాత్రి శేషేత్యహోదల్పాశౌచానాం పరస్పరం రాత్రి శేషే సంపాతే చ న ద్వ్యహోది వృద్ధిరిత్యర్థమాహః. క్షుబ్ధిత్పూర్వశేషశుద్ధే రపవాదమాహ గౌతమః - రాత్రి శేషేనతి ద్వాభ్యాం ప్రభాతే తి సృభిః, ఇతి ప్రభాతే అంత్యయామే. రాత్రి శేషేద్వ్యహోచ్చుద్ధిః యామశేషేచచ్చిప్తహోత్, ఇతి శాతాతహోక్తేః. ఇదంతావాంతే సూతకపాతే సజాతీయేవాతుల్యం. అత్రకేచిత్ రాత్రి శబ్దోఽహో రాత్రపరః. అహఃశేషేద్వాభ్యాం. ప్రభాతే తి సృభిః, ఇతి శంఖలిఖితోక్తేః. అథయదిదశరాత్రాః సన్నిపతేయు రాద్యం దశరాత్ర మాశౌచ మానవమాద్దివసాదత ఉర్ధ్వం ద్విత్రేణ వ్యష్టాయాంత్ర రాత్రేణ, ఇతి బౌధాయనోక్తేః. పునః పాతే దశాహోత్రాక్ పూర్వేణ సహగచ్ఛతి. దశమేఽపి పతేద్యస్యాహర్వ యాత్సవిశుద్ధ్యతి ఇతి. ప్రభాతేతు త్రిరాత్రేణ దశరాత్రేష్వయంవిధిః, ఇతి దేవలోక్తేశ్చ.

అను॥ స్వల్పాశౌచం మధ్యయందు దీర్ఘాశౌచం వస్తే, పూర్వ(మొదటి) ఆశౌచముతో శుద్ధికాదు. తన సమయంతోనే శుద్ధమౌతుంది, అని ఉచితసోక్తి. అందువల్ల మూడురోజులు అదిగాగల మరణాశౌచమందు దశాహోదుల సూతకమందు (వస్తే) కూడా పూర్వంతో శుద్ధికాదు, అని అపరార్కుడన్నాడు. శావనిమిత్రమైన అస్పృశ్యత్వము ఉండనే ఉంటుంది. శుద్ధి వివేకమందైతే - మరణాశౌచంతో జాతాశౌచం శుద్ధమౌతుంది, అని ముందు చెప్పారు కనుక అక్కడ కూడా ఉత్తరాశౌచ నివృత్తి చెప్పబడింది. కాని అట్లా కాదు. ఉత్తరమైన దానికి కాలాధిక్యం ఉన్నందువల్ల బలవంతమైనది (శక్తికలది) అని. మాధవీయమందు యముడు కూడా - పాప వృద్ధిగల ఆశౌచమును తరువాత సమాప్తి చేయాలి. ఎట్లాంటే త్రిరాత్రాశౌచం ఆరంభించాక దశాహోశౌచం ప్రవేశిస్తే, ఆశౌచం తిరిగివస్తే, దానిని సమాప్తి చేసి శుద్ధుడౌతాడు, అని. హోరీతుడు గూడా - గురు ఆశౌచంతో లఘు ఆశౌచం శుద్ధమౌతుంది. లఘువుతో గురువుకాదు, అని. గురుత్వము లఘుత్వము అనేవి కాలకృతమైనవే (కాలాన్ని బట్టే) పూర్వులను అనుసరించటమే ఇది దీనిని హరదత్తుడు స్పష్టంగా చెప్పాడు. మితాక్షరయందు కూడా ఇట్లాగే చెప్పారు. పాపములు (ఆశౌచములు) ఒకే సారి వస్తే శ్రేష్ఠమైన దానితో శుద్ధి కల్గుతుందని తెలుసుకోవాలి. మరణజననా

శౌచములందు మరణము ప్రధానమైనది, అని హోరీతుడు, కౌర్మపురాణం మొదలైనవి ఏది చెప్పారో అక్కడ అస్పృశ్యత అనే భావము మరణాశౌచంలో గురుత్వ కారణమని గ్రహించాలి. ఒకచోట అల్పకాలంతో కూడా దీర్ఘకాలాశౌచము నివృత్తమౌతుంది. అని దేవబుడిట్లా చెప్పాడు - అఘవృద్ధియందు పరమమైన ఆశౌచము తర్వాత వస్తే, ఐదవరోజు తర్వాత వస్తే, పూర్వమైనదానితోనే శుద్ధి అని. దాని అర్థము ఇట్లా - అఘవృద్ధి అనగా దీర్ఘకాలిక ఆశౌచము, పరతః అశుద్ధిః అనగాపరమాశౌచము, పూర్వమున్న ఆశౌచము, ఉత్తరాశౌచాన్ని ఐదవరోజు తర్వాత అనుసరిస్తే అప్పుడు పూర్వముతోనే శుద్ధి. పూర్వమునకు, ఉత్తరాశౌచకాలంలోని అర్ధకాలం కన్న అధికకాల వ్యాపిత్వం ఉంటే, పూర్వశేషంతోనే శుద్ధి. అని అర్థము. ఎట్లా అంటే ఆరవమాసమందు గర్భ పాతనిమిత్త ఆరురోజుల ఆశౌచం మధ్యలో దశాహం వస్తే పూర్వాశౌచంతో ఉత్తరాశౌచనివృత్తి అని. మరొకటి ఇట్లా - మూడు రోజుల ఆశౌచం మధ్య ప్రావపాత నిమిత్తకమైన నాల్గరోజుల ఐదురోజుల ఆశౌచనివృత్తి అని ఒకడన్నాడు. అట్లాకూడా దశాహఅవధియందు పూర్వశేషశుద్ధ్యాదులందు ఏకవాక్య విరోధముంది. షష్ఠాదిదినమందు పూర్వాశౌచము అంత్యరాత్రుమందైతే రెండురోజులు వృద్ధి అనేది అనౌచిత్యమైనందువల్లను మా గురువులైతే ఐదవరోజు తర్వాతి ఆశౌచం అంతకన్న తక్కువది మూడురోజులది ఐతే ఇక్కడ ఈ విషయంలో పూర్వంతోనే శుద్ధి మిగులుతుంది. దశాహదిరాత్రిశేషమందు మూడురోజులతో అల్పాశౌచములకు పరస్పరము రాత్రి శేషమందు సంపాతమందు ద్వ్యహాదివృద్ధి ఉండదు, అనే అర్థాన్ని చెప్పారు. ఒకచోట పూర్వశేషంతో శుద్ధి అనే దానికి అపవాదాన్ని గౌతముడు ఇట్లా చెప్పాడు. - రాత్రి శేషమందైతే రెండు రోజులు ప్రభాతమందైతే మూడు దినముల వృద్ధి అని. ప్రభాతమనగా అంత్యయామము. రాత్రి శేషమందు రెండు రోజులతో శుద్ధి. యామశేషమందు మూడు రోజులతో శుచి, అని శాతాతపోక్తి ఇది మరణాశౌచాంతమందు జననాశౌచం వస్తే లేదా సజాతీయమందైనా తుల్యము. ఇక్కడ కొందరు, రాత్రి శబ్దము అహోరాత్రపరకము అని అన్నారు. అహః శేషమైతే రెండురోజులు, ప్రభాతమందైతే మూడు రోజులతో శుద్ధి అనే శంఖ లిఖితోక్తి అని అన్నారు. ఇకను, ఒకవేళ పదిరాత్రుల ఆశౌచమందు మరో పదిరోజుల ఆశౌచం వస్తే మొదటి పది రాత్రుల ఆశౌచము నవమ దివసం వరకు ఆపైన పదిన రెండవది ఆశౌచం వస్తే రెండు రాత్రుల ఆశౌచము(పదకొండవ) ప్రభాతమందైతే ఆశౌచం మూడు రాత్రుల వృద్ధితో నివృత్తి అని బౌధాయనోక్తి. దశమదినం కన్న ముందు తిరిగి ఆశౌచం వస్తే తొలిదానితోనే రెండవది సమాప్తి. ఎవనికైనా పదవరోజున రెండవ ఆశౌచం తెలిస్తే రెండురోజులతో(వృద్ధి) ఆతడు శుద్ధిసంపాదాడు, అని. ప్రభాతమందైతే మూడు రాత్రుల అని పదిరాత్రులయందు ఇది శాస్త్రవిధి, అని దేవలోక్తి కూడా.

మూ॥ నవమదశమశబ్దో చోపాంత్యాంత్యదినపరౌ తేనక్షత్రియాదావపి తథేత్యాహుః
 మాధవీయోఽప్యేవం. అన్యేత్యాహుః - అంతర్గత శాహేస్యాతాంచేత్ పునర్గరణ జన్మనీ,
 తావత్త్వాదకుచిర్నిద్రో యావత్తత్త్వాదనిర్దశం. ఇతి మనుపరాశరాద్వైః దశమదినోత్తరస్యకుద్ధేః
 ఉక్తత్వాద్విరోధః స్పష్టపివ. విరోధేన యదైక్యించన మనురవదత్తతద్దేషజం, కలౌ పారాశ రస్పృతిః
 ఇత్యనేనచపూర్వ వచసాంబాధః. అతవివ వాచస్పతినా తేషామనాకరత్వముక్తం సాకరత్వేఽపి
 జాతిమాత్రవిప్రాదివిషయం, దేశాంతర విషయం యుగాంతర విషయం వాస్తు తేనగౌతమీయే
 రాత్రి శబ్దేనా హోరాత్రపరః. రాత్రిమాత్రావశీష్టే. ఇతిమితాక్షరోక్తేచ్ఛ నకుకవికృతేరివాన్యధా
 వ్యాఖ్యాయుక్తా. మాధవస్తు, అనిర్గత దశాహం, ఇతి పూర్వస్వగ్రంథ విరోధాదుపేక్ష్య ఇతి.
 అస్మత్పితృచరణాస్తు భాధాయనీయే అనవమాద్దివసాత్, ఇతిద్వితీయాశౌచస్యనవమం దినం
 ప్రథమస్యదశమమేవాహుః. ద్వ్యహోదివృద్ధేః పూర్వశేషావపాదత్వాత్ తస్యచన్యాయతో ద్వితీయ
 దినాదే వప్రవృత్తేః అత ఉద్భవితీ దశమరాత్రిపరం. శంఖలిఖితోక్తౌ దేవరోక్తౌచ అహః శేషదశమేఽ
 హ్నిచాతీతే రాత్రౌపతేదిత్యర్థః. దశమ్యాం పితానామకుర్వాదివత్. తేన న మన్వాద్వైః విరోధోనాపి
 మితాక్షరాద్వైరిత్యాహుః అపరార్కే నిర్ణయామృతే స్వరసోఽప్యేవం. యత్తు తత్రైవబ్రాహ్మే -
 అద్యం భాగద్యయం యావత్ సూతకస్యతు సూతకే, ద్వితీయేవతతి త్యాద్యాత్సూతకా చ్చుద్ధిరిష్టతే.
 అత ఉద్భవం ద్వితీయాత్తు సూతకాంతాత్ కుచిః స్పృశః, ఏవమేవచి చార్యం స్వాత్ మృతకేమృత
 కాంతరం, మృతకస్యాంతరేయత్ర సూతకంయత్రవిద్యతే, సూతకస్యాంతరేవాధమృతకం యత్రవిద్యతే,
 మృతకాంతేభవేత్రతకుద్ధిఃవప్రప్త సర్వతః, ఇతి. అస్యార్థః తత్రైవోక్తః. పూర్వాశౌచచరమాహోరాత్రస్య
 దినరూపే, అద్యభాగద్యయేఽన్యాశౌచపాతేపూర్వేణ కుద్ధిః. భాగద్యయోర్ధ్వం రాత్రౌసూతకాంతరే
 ద్వితీయాత్ పూర్వభిన్నాత్ సూతకాంతాత్ద్వ్యహో దిరూపాచ్ఛుద్ధిరితి. అపరార్కే త్యాశౌచకాలం
 త్రేధా విభజ్య నిర్గుణవిషయత్వేనేదముక్తం. అస్యవచనస్య నిర్మూలత్వోక్తి రక్షోక్తిరేవ అతః
 పూర్వాశౌచాంత్యరాత్రావన్యాశౌచేఽహోరాత్రద్వయమధికం రాత్రేరంత్యయామేతు దినత్రయమితి
 భట్టచరణో పదిష్టః పంథాః. ఏతత్సంపూర్ణాశౌచసంపాతే ఏవ. రాత్రి శేషే త్రిరాత్రాదిసంపాతేతు
 పూర్వశేషేదైవకుద్ధిః. ద్విరాత్రాదివృద్ధేః పూర్వవాక్యైః దశాహవిషయత్వాదపవాదాభావేశేషకుద్ధేరేవ
 సామాన్యతః ప్రవృత్తేః. పదశీతౌతు దశాహంతే త్ర్యహపాతేఽపి ద్విత్రిదినవృద్ధిరుక్తా. రాత్రి
 శేషేయదాశౌచం పూర్వాసధికమావతేత్, ఉద్భవదినద్యయం పూర్వాత్ యామశేషదినత్రయం,
 ఇతి. అసధికం సమం న్యూనం వా. తత్తుచ్ఛం. నిర్మూలత్వాదంతే పక్షిణ్యాది పాతేఽపి ద్విరాత్రాది
 వృద్ధా పతేచ్ఛ. పూర్వాశౌచాంత ర్వృద్ధిత ద్విత్రిదినమధ్యేఽధికాశౌచాంతర పాతేతువర్ధితస్యాల్పత్వా
 దధికేనైవకుద్ధిః. నచవర్ధితస్య పూర్వశేషత్వం శంకనీయం. రాత్రి శేషే పూర్వశేషకుద్ధుపవాదే నైమిత్తిక
 వృత్తిన్యాయో జ్ఞేవనాత్ అపవాదాభావే ఉత్సర్గస్యప్రాప్తేః

అను॥ నవమదశమ శబ్దములు అంత్య సమీపదినము, అంత్యదినములను
 సూచించేవి. అందువల్ల క్షత్రియాదులందుకూడా అట్లాగే అని అన్నారు. మాధవీయ
 మందుకూడా ఇట్లాగే వుంది. ఇతరులిట్లా అన్నారు. పదిరోజులమధ్యలో, తిరిగి
 మరణజన్మములైతే ఏప్రసాదానికి ఎంతవరకు ఆశాచమంటే అది ఎంతవరకైతే పది రోజులు

కాదో అంతవరకు, అని మను పరాశరులు మొదలగు వారు దశమదినంతో ఉత్తరమైన దానికి శుద్ధిని చెప్పారు కనుక విరోధము స్పష్టమే. విరోధమైతే, మనువేదైతే ఏదో ఒకటి చెప్పాడో అది ఔషధరూపమైనట్టిది. కలిలో పారాశరస్మృతి గ్రహించాలి. అనేదానితోనూ ముందు చెప్పిన మాటలకు బాధ అందువల్లనే వాచస్పతి ఆ వచనములకు ఆధారం లేదన్నాడు. ఆధారమున్నా అవి జాతి మాత్ర విప్రులు మొదలగువారి విషయము, దేశాంతర విషయము లేదా యుగాంతర విషయమో కావచ్చు. అందువల్ల గౌతమీయమందు రాత్రి శబ్దము అహోరాత్రపరము కాదు. రాత్రి మాత్రం అవశిష్టం కాగా, అని మితాక్షరీక్తి ఉన్నందువల్లను, కుకవికృతికి వలె విపరీత వ్యాఖ్యచేయటం తగదు అని. మాధవుడైతే - పదిరోజులు గడవనందువల్ల అని అన్నది ముందు చెప్పిన తన గ్రంథమునకు విరోధమైనందు వల్ల ఉపేక్షించతగినది, అని. మా పితృచరణులైతే, బౌధాయన గ్రంథమందు, నవమ దినవం వరకు (లోపల) అని ద్వితీయాశౌచమునకు నవమ దినము ప్రథమమునకు దశమమని చెప్పారు. రెండు రోజులు మొదలగు వృద్ధికి పూర్వశేషము అపవాదమైనందువల్ల, దానికి న్యాయప్రకారము రెండవరోజునుండే ప్రవృత్తి కల్గినందువల్ల, అత ఊర్ధ్వం అన్నది దశమదినపరము. శంఖ లిఖితుల ఉక్తియందు, దేవలోక్తి యందును, అహః శేషమందు అనగా పదవరోజు పగలు కూడా గడిచాక రాత్రి పాతమైతే అని అర్థము. దశమియందు తండ్రి నామకర్మ చేయాలి అనే దానివలె (అంటే దశమ(పదవ)రోజు గడిచాక అని అర్థం). అందువల్ల మన్వాదులతో విరోధం లేదు, మితాక్షరాదులతోను విరోధం లేదు అని అన్నారు. అపరార్కమందు నిర్ణయామృత మందును ఇట్టి అభిప్రాయమే ఉంది. అక్కడే బ్రాహ్మమందు - ఒక సూతకం యొక్క రెండు భాగముల కాలమున్నంతలో రెండవ సూతకం పతితమైతే (వస్తే) తొలిసూతకంతోనే శుద్ధి తగును. ఆ తరువాత ఐతే రెండవ ఆశౌచసూతకాంతం వల్ల శుచి కల్గుతుంది. ఈ రకంగానే, మృతాశౌచమందు మరో మృతాశౌచం వస్తే గ్రహించాలి. ఎక్కడ మృతా శౌచం మధ్య సూతకం వస్తుందో లేదా సూతకాశౌచం మధ్య మృతాశౌచం వస్తుందో అట్టిచోట అన్ని వర్ణములందు మృతకాశౌచాంతమందే శుద్ధి, అని. దీని అర్థాన్ని అక్కడే వివరించాము. తొలి ఆశౌచం (యొక్క చివరి) అహోరాత్రముగల దినరూపమందు ఆద్యభాగద్వయమందు రెండవ ఆశౌచం వస్తే పూర్వంతో శుద్ధి రెండు భాగముల తరువాత రాత్రియందు రెండవ సూతకం వస్తే రెండవదైన పూర్వం కన్న భిన్నమైన సూతకాంతంవల్ల రెండు రోజులు మొదలుగాగల రూపం కలదానితో శుద్ధి అని. అపరార్కమందైతే ఆశౌచకాలాన్ని మూడుభాగాలు చేసి నిర్గుణవిషయంగా దీన్ని చెప్పారు. ఈ వచనము నిర్మూలమైంది అనటం అజ్ఞోక్తియే. అందువల్ల పూర్వాశౌచం యొక్క చివరిరాత్రియందు (అహోరాత్రం) రెండవ ఆశౌచం వస్తే అహోరాత్రములు రెండు (రోజులు) అధికము. రాత్రి అంత్యయామమందు వస్తేనో, మూడు రోజులు అని భట్టచరణులు ఉపదేశించిన

మార్గము. ఇది సంపూర్ణాశౌచముల సంపాతమందే. రాత్రి శేషమందు (అహోరాత్రం) త్రిరాత్రాది ఆశౌచం వస్తేనే పూర్వశేషంతోనే శుద్ధి ద్విరాత్రాదివృద్ధి, పూర్వవాక్యములతో దశాహవిషయమైనందువల్ల అపవాదంలేకపోతే, శేషశుద్ధి సామాన్యంగా ప్రవృత్తమౌతుంది. షడశీతియందు ఇట్లా దశాహంతమందు మూడు రోజులాశౌచం వచ్చినా, రెండుమూడురోజులవృద్ధి చెప్పబడింది. రాత్రి శేషమందు, మరో ఆశౌచము పూర్వం వంటిదో, అధికం కానిదో వస్తే (పూర్వాత్ అనధికం) పూర్వం తరువాత రెండురోజులెక్కువ వృద్ధి. యామశేషమందువస్తే దినత్రయవృద్ధి, అని. అనధికం అనగా పూర్వంతో సమమైందో తక్కువైందో అని. ఇట్లా చెప్పింది తుచ్చమైనది. దీనికి మూలవచనం లేదు. చివర పక్షిణి ఆదులు వచ్చినప్పటికిని (సంపాతము) ద్విరాత్రాదివృద్ధి వస్తే ఆపత్తి గదా. పూర్వాశౌచం మధ్య పెరిగిన రెండు మూడు రోజుల మధ్యయందు ఆశౌచం మరొకటి అధికంగా వస్తేనే పెరిగింది తక్కువగా ఉన్నందువల్ల, అధికం తోనే శుద్ధి, వర్ధితమైనది. పూర్వశేషమని భావించారు. రాత్రి శేషమందు, పూర్వశేషశుద్ధి అపవాదమందు, నైమిత్తిక వృత్తిన్యాయాన్ని ఆశ్రయించినందువల్ల బ్రతికినది కనుక. అపవాదం లేకపోతే ఉత్పర్గమే ప్రాప్తిస్తుంది.

మూ॥ అపవాదాంతరమాహాశంఖః - మాతర్యగ్నే ప్రవీతాయాం అశుద్ధామ్రయతే॥ పివా, పితుఃశేషేణశుద్ధిఃస్యాత్, మాతుఃకుర్యాత్ పక్షిణీ పాదత్రయం స్పృష్టం తుర్యస్పృత్యయమర్ఘః - పిత్రాశౌచమధ్యేమాత్మమృతౌ పిత్రాశౌచాంతే మాతుః పక్షిణీమధికాంకుర్యాదితి. తత్రాశుద్ధావిత్కుక్షేః ఆత్మహదేః పితురాశౌచాభావాన్మాత్మమరణే, నపక్షిణీ కింతు పూర్ణమే వాశౌచం. ఇయంచపక్షిణీభృతీయాది పరా, నాద్యదినద్యయే ప్రతినిమిత్త నైమిత్తి కావృత్తి న్యాయావవాద పూర్వశేషావవాదత్వా దితిపితృచరణాః సపిందాద్యశౌచేన మాతాపితౌరాశౌచో పరమోనాస్త్వేవ. ఏవం భర్తరపీతి ఇయంచపక్షిణీ దశమదినాత్పూర్వ మాత్మమరణేక్షణ్యేయా. దశమ్యారాత్రౌ తత్రభాతేవా మాత్మమరణేద్వ్యహత్రహానముచ్చితావక్షిణీ తికళిత్, తన్న సంఖ్యాంత రోపజననాపత్యాత్మహదీ క్రుతిబాధాపత్తేః. అత ఏవైకాదేయా షట్ దేయా ఇత్యాదౌక్రుత సంఖ్యా బాధాపత్తేః సముచ్చయోనిరస్తో ద్వాదశే. గురుణిలఘోరంతర్గతేః, గురుణాలఘు శుద్ధ్యేత, ఇత్యుక్తేశ్చ మాతురన్యారోహణేతు నపక్షిణీ. యదానారీ విశేదగ్నిం, ప్రియస్య ప్రియ వాంఛయా, తదా శౌచం విధాతవ్యం భద్రాశౌచక్రమేణపి, ఇతి పృథ్వీచంద్రోదయేలఘు హారీతోక్తేః తత్రైవ షడశీతిమతే॥ పి - మృతం పతిమను వ్రజ్యపత్నీ చేదనలంగతా, సతత్రపక్షిణీ కార్యపైతృకా దేవశుద్ధ్యతి. పుత్రోన్యోవాగ్ని దస్తస్యాస్తావదే వాశుచిస్తయోః, నవత్రాద్ధంచ పిందంచ యుగవత్తు సమాపయేత్ గృహీతాశౌచానాం పుత్రాణాం పితుః సంస్కారేమాతుః సపిందస్యవా మరణేనాయం నిర్ణయః. అతి క్రాంతకాలాద్విద్యమాన నిమిత్తస్యచ బలవత్సాత్. ద్వాదశ వరోత్తరం సంస్కారా శౌచమధ్యే సపిందమరణే॥ ష్టేపం. యత్తు అపరాల్పేభాష్ణా - ఋగ్వేద వాదాత్ సాధ్వీస్త్రీ సభవేదాత్మ ఘాతీన్త్రహాశౌచేతు నివృత్తే క్రాద్ధం ప్రాప్నోతి శాస్తవత్. ఇతి, తరోభర్త రాశౌ చోత్తరమన్వారోహణే త్రిరాత్రాశౌచపరమితి పృథ్వీచంద్రః. బ్రాహ్మణాదేః క్షత్రియాద్యనుగమనే॥ ల్పాశౌచపరమిత్తపరార్థః

శుద్ధి తత్వాదయోగోదాస్తు - భర్త కోచోత్తరమన్యారోహణే త్రిరాత్రం. సహగమనేతు సంపూర్ణం. యుద్ధహతస్య సద్యః శౌచేఽన్యారోహణే బ్రాహ్మోత్తేః. త్రిరాత్రత్వాత్ భర్తరపితృహేణపిందదానం. ఏకచితౌతు సద్యఃశౌచం ఇత్యాహః. అన్యత్రాగుక్తం. పూర్వశేషేణ శుద్ధిరపవాదాం పరముక్తం షడశీత్యాం - పూర్వాశౌచేన, యాశుద్ధిః సూతకే మృతకేఽపిచ సూతికామగ్ని దంహిత్యా ప్రేతస్య చనుతానపి. నిర్ణయామృతేస్మృతి సంగ్రహేఽపి - ఇయం విశుద్ధిరుదితా సూతికామగ్ని దంహినా, ఇదం మూర్త్యేన, దాహకరణే మాతులాది సంబంధే దాహమాత్ర కరణేతు త్రిరాత్రమేవేత్సుక్తం ప్రాక్.

అను॥ మరో అపవాదాన్ని శంఖుడిట్లా చెప్పాడు - తొలుత తల్లి మరణించాక, ఆమె ఆశౌచమందు తండ్రి మరణిస్తే, తండ్రికి శేషంతో శుద్ధి తల్లికి పక్షిణి ఆశౌచ వృద్ధి, అని మూడు పాదములు స్పష్టంగా ఉన్నాయి. నాల్గవ పాదానికి ఇది అర్థము - పితృ ఆశౌచంమధ్యలో తల్లి మరణిస్తే పితృ ఆశౌచం అంతమందు తల్లికి, పక్షిణి ఆశౌచంను అధికంగా చేయాలి, అని. అక్కడ అశుద్ధా అని చెప్పినందువల్ల ఆత్మహత్య చేసుకున్న తండ్రికై ఆశౌచం లేనందువల్ల మాతృ మరణమందు పక్షిణి అవసరంలేదు. పూర్వాశౌచమే. ఈ పక్షిణి తృతీయదినం మొదలగాగల వాని పరము. తొలి రెండు దినములందు కాదు. ప్రతి నిమిత్త (తల్లి మరణం) నైమిత్తిక (తండ్రి మరణం) ఆ వృత్తి న్యాయమునకు అపవాద (ఆత్మహత్య) రూపపూర్వశౌచపాపవాదమైనందువల్ల, అని పితృచరణులన్నారు. సపిందాద్యాశౌచంతో మాతాపితరుల ఆశౌచం తొలగిపోదు. ఇట్లాగే భర్తకు కూడా, అని. ఈ పక్షిణి దశమదినం కన్న ముందు తల్లి మరణిస్తే అని గ్రహించాలి. దశమిరాత్రియందో దాని ప్రభాతమందో మాత మరణిస్తే రెండు మూడు రోజులతో కూడిన పక్షిణి, అని ఒకరన్నారు. అట్లాకాదు. సంఖ్యాంతరం పుట్టటమనే ఆపత్తి వస్తుంది. (ఏ సంఖ్య ఆచరించని స్థితి). మూడు రోజులు మొదలుగా అనే శ్రుతివాక్యమునకు భాధకల్గుతుంది. అందువల్లనే ఒకటి ఇవ్వాలి, ఆరు ఇవ్వాలి అను మొదలగు వానియందు విన్న సంఖ్యకు భాధకల్గుతుంది. న్యాయమాల పన్నెండవ అధ్యాయమందు జైమిని సముచ్చయాన్ని నిరసించాడు. గురువు యందు లఘువు అంతర్భవిస్తుంది కనుక. గురువుతో లఘువు శుద్ధిస్తుంది, అని చెప్పారు కూడా. మాతృ అన్యారోహణమందు పక్షిణి లేదు. ప్రియవాంఛతో ప్రియుని (పతి) చిత్తాన్నిని స్త్రీ (భార్య) ప్రవేశిస్తే, అప్పుడు, భర్త ఆశౌచక్రమంతోనే పత్నికి ఆశౌచం ఆచరించాలి, అని పృథ్వీ చంద్రోదయమందు లఘుహారీతోక్తి. అక్కడే షడశీతి మతమందు కూడా - మరణించిన భర్తననుసరించి భార్య అగ్నిప్రవేశం చేస్తే అక్కడ పక్షిణి అవసరం లేదు. పితృకర్మతోనే శుద్ధినందుతుంది, అని. పుత్రుడు కాని మరొకడు కాని నిప్పు పెట్టేవాడు ఆమె అశుచి ఆతనికి ఎంతవరకంటే, వారికి (ఇద్దరికి) నవశ్రాద్ధము సపిందము ఒకేసారిముగించేవరకే. ఆశౌచం స్వీకరించిన పుత్రులకు - పితృ సంస్కారమందు, తల్లి కాని సపిందుడు కాని మరణిస్తే ఈ నిర్ణయం కాదు. అతిక్రాంతకాలముకన్న విద్యమాన నిమిత్తమే బలమైనది

కనుక. పన్నెండు సంవత్సరాల తరువాత సంస్కార ఆశోచమధ్యమందు సపిండుని మరణమందు కూడా ఇట్లాగే అని. అపరార్థమందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - ఋగ్వేద వాదాన్ననుసరించి, సాధ్యయైన స్త్రీ, ఆత్మఘాతినీ కారాదు. మూడు రోజుల ఆశోచం ముగిస్తే శాస్త్రప్రకారం శ్రాద్ధం పొందుతుంది, అని. ఏదన్నారో అది భర్త ఆశోచము తరువాత అన్వారోహణము చేస్తే త్రిరాత్రాశోచపరము అని పుట్టినందుడన్నాడు. బ్రాహ్మణాదులయొక్క క్షత్రియాదులఅను గమనమందు, అల్పాశోచపరమని అపరార్థమన్నాడు. శుద్ధితత్వాదులు గొడులైతే - భర్త ఆశోచం తరువాత అన్వారోహణ చేస్తే మూడు రాత్రుల ఆశోచము, సహగమనమైతే సంపూర్ణాశోచము. యుద్ధహతునకు సద్యఃశోచమైతే, అన్వారోహణమందు, బ్రాహ్మోక్తి ననుసరించి మూడు రాత్రులు ఆశోచం ఐనందువల్ల భర్తకు కూడా మూడురోజులలో పిండదానము చేయాలి. ఒక చితియందైతే సద్యఃశోచము, అని అన్నారు. మిగిలినది ముందు చెప్పాము. పూర్వశేషంతో శుద్ధి అనేదానికి అపవాదాంతరమును షడశీతియందిట్లా చెప్పారు - సూతక, మృతక ఆశోచములందు పూర్వ ఆశోచముతో శుద్ధి అని. ఏదన్నారో అక్కడ సూతకను, అగ్నిదాతను, ప్రేతయొక్క పుత్రులను కూడా వదలి (ఇతరులకు శుద్ధి) అని. నిర్ణయామృతమందు స్మృతి సంగ్రహమందు కూడా ఇట్లా - సూతకను, అగ్నిదాతను వదలి ఈ విశుద్ధిని చెప్పాము. మూల్యం తీసుకొని దాహం చేస్తే మాతులాది సంబంధమందు దాహం మాత్రం చేస్తే మాత్రం త్రిరాత్రాశోచమే, అని ముందే చెప్పాము.

మూ॥ వృద్ధాశ్రమః - సూతకాత్ ద్విగుణం శావం శావాద్విగుణమూర్తవం, ఆర్తవాద్విగుణాసూతిః తతోఽపిశవదాహకః, తథాశోచసంపాతేఽపి న శావజనన నిమిత్త కార్యప్రతిబంధః. ఆశోచేతుసముత్పన్నే పుత్ర జన్మయదాభవేత్, కర్తుః తాత్కాలికీకుర్ధిః పూర్వాశోచేన, శుద్ధుతి, ఇతి ప్రజాపతిస్మృతేః. ఆశోచేద్వివిధేఽపిశాతాతమః - అంతర్దాహే జననాత్పశ్చాత్సాన్మరణంయది, ప్రేతముద్దిశ్యకర్తవ్యం పిండదానం యదావిధి. ప్రారబ్ధేప్రేతపిందేతు మధ్యే చేజ్జననంభవేత్, తద్దైవా శోచ పిందాంస్తు శేషాన్తద్యాద్యదావిధి. మాతుః పక్షిణీమధ్యే పితురే కాదశా హంచకుర్యాత్ - ఆద్యంత్రాద్ధమశుద్ధోఽపికుర్యాదే కాదశేఽహని, ఇతిస్మృతేః. కేచిత్పిందం క్షత్రియాది పరం, విప్రాదేస్త్వా శౌచాంతర ఏకాదశాహశ్రాద్ధం నేత్యాహుః. అత ఏవ విజ్ఞానేశ్వరేణ - దశమం పిండము త్సుజ్య రాత్రిశేషేశుచిర్భవేత్, ఇతిశుచిత్వం మహైకోద్దిష్టాంగ విప్రనిమంత్రణ పరమితి వదతాతత్రశుద్ధేరంగత్వం దర్శితం. ఏవం వృషోత్సర్గశయ్యాదావపి. దేవయాజ్ఞకేనత్వా శౌచాంతరేఽపిభవత్యేవేత్సుక్తం. అథాశోచావపవాదః. సపంచదా. కర్తృతః, కర్మతః, ద్రవ్యతః, మృత దోషతః, విధానాచ్చ. ఆద్యో బ్రహ్మచారియత్యాదిషు. నైష్ఠికానాం వసస్థానాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణాం, నాశోచం కీర్తితంసద్ధిః పతితేవతథామృతే, ఇతి కౌర్మకే. తుర్యపాదే శావేహపితృదేవ చేతిదేవలపారః. ఆశోచమంత్య కర్మోపలక్షణం. బ్రహ్మచారీనకుర్వీత శవదాహాదికాః క్రియాః, యదికుర్యాచ్చరేత్సృచ్చం పునః సంస్కారమేవచ, ఇతి దేవదోక్తే. ఏ తత్ప్రత్యాద్యతిరిక్త విషయం

అచార్యం స్వముపాధ్యాయం మాతరంపితరంగుడుం, నిర్వహ్యత్యతుప్రతిప్రేతం నప్రతేన వియుజ్యతే, ఇతి మనూక్తే. హరితః - మాతాపిత్రోస్తు యత్రోక్తం ప్రత చారీతు పుత్రకః, ప్రతస్థోఽపి హిమర్షిత పిండదానోదకక్రియాం. భవత్యశౌచం నైవాస్య నైవాగ్నిస్తస్యలుప్యతే. స్వాధ్యాయంచ ప్రకుర్వీత పూర్వవత్ విధి దర్శితం. సంవత్రః - అన్యగోత్రోపసంబంధః ప్రేతస్యాగ్నిం దదాతియః, పిండం చోదక దానంచ సదశాహం సమాచరేత్. నిర్వరణమంత్యకర్మపరం ఏవం మాతామహస్య యథావ్రతస్థోఽపి సుతః పితుఃకుర్యాత్క్రియాం నృప. తథామాతామహస్యాపిదోహిత్రః కర్తుమర్హతి, ఇతి అవరార్కేభవిష్యోక్తేః. మాతాపిత్రోః ఉపాధ్యాయాచార్యయోః ఔర్వుదేహికం, కుర్వన్మాతామహస్యాపిప్రతి సప్రత్యతే వ్రతాత్, ఇతి కాలాదర్శాచ్చ. తత్రాంత్య కర్మనిమిత్తమస్మృత్యత్యం దశాహమస్త్యేవ. నగోత్రోవాఽనగోత్రోవా యోఽగ్నింద్వాత్ నభేనరః, సోఽపికుర్యాన్నవశ్రాద్ధంకుర్వేత్తు దశమేఽహని, ఇతిదివో దానోక్త వచనాత్, అత ఏవ బ్రహ్మచారిణః శవకర్మిణో వ్రతాన్ని వృత్తిరన్యత్ర మాతాపిత్రోర్గరోశ్చేతి గౌతమీయే వ్రతనివృత్తేరేవ పర్యుదాసోనాశౌచస్య.

అను! వృద్ధ అత్రి ఇట్లా - సూతకం కన్న రెట్టింపు శావము, దానికన్న రెట్టింపు ఆద్రవము, దానికన్న రెట్టింపు ప్రసూతి. దానికన్న శవదాహకుడు రెట్టింపు ఆశౌచం కలవాడు. అట్లా ఆశౌచం సంపాతమైనా, శావ, జనన నిమిత్తమైన కార్య ప్రతిబంధము ఉండదు, అని. ఆశౌచం వచ్చినప్పుడు పుత్రుడు జన్మిస్తే, కర్తకు తాత్కాలిక శుద్ధి ఏర్పడుతుంది. పూర్వాశౌచంతో శుద్ధుడౌతాడు, అని. ప్రజాపతిస్మృతి. రెండు రకాలైన ఆశౌచమందును శాతాతప్తుడిట్లా - జననాశౌచపు పదిరోజుల మధ్యలో, మరణాశౌచం వస్తే, ప్రేతనుద్దేశించి పిండడానాన్ని శాస్త్రప్రకారం ఆచరించాలి, అని. ప్రేత పిండం ప్రారంించాక, మధ్యలో జననాశౌచం వస్తే అట్లాగే ఆశౌచ పిండాలను మిగిలిన వాటిని శాస్త్ర ప్రకారము ఇవ్వాలి. తల్లి పక్షిణీ మధ్యంలో, తండ్రి ఏకాదశాహాన్ని చేయాలి. తొలి శ్రాద్ధము అశుద్ధమైనా (ఉన్నా) ఏకాదశాహమందు ఆచరించాలి, అని స్మృతి. కొందరు ఇది క్షుతియిదిపరము. విప్రాదులకైతే ఒక ఆశౌచం మధ్యలో ఏకాదశాహ శ్రాద్ధం కూడదు అని అన్నారు. అందువల్లనే విజ్ఞానేశ్వరుడిట్లా - పదవ పిండమును వదలి, రాత్రి శేషమందు శుద్ధి ఔతాడు, అని శుచిత్వాన్ని మహాఏకోద్దిష్ట అంగమైన విప్రనిమంత్రణపరమని చెప్పటం ద్వారా అక్కడ శుద్ధికి అంగత్వం చూపబడింది. ఇట్లా పృషోత్సర్గ శయ్యాదులందును. దేవయాజ్ఞికుడైతే, ఆశౌచాంతరమందును ఔతుంది అని చెప్పారు. ఇక, ఆశౌచమునకు అపవాదము - అది ఐదురకాలు - కర్తనుండి, కర్మనుండి, ద్రవ్యంనుండి, మృతదోషం వల్ల విధానం వల్ల అని. తొలిది బ్రహ్మచారియతి మొదలగు వారియందు. నైస్థికులకు, వానప్రస్థులకు, యతులకు, బ్రహ్మచారులకు ఆశౌచం లేదు. పతితుని మృతియందు ఆశౌచం పట్టనవసరం లేదు అని సజ్జనులు చెప్పారు, అని కౌర్మోక్తి. నాల్గవ పాదమందు, శావమందును అట్లాగే, అని దేవలుని పారము. ఆశౌచ శబ్దము అంత్యకర్మకు సూచకము. బ్రహ్మచారి శవదాహాదికమైన

కర్మలను చేయరాదు. ఒకవేళ చేస్తే కృప్రచంచరించాలి. తిరిగి సంస్కారాన్ని (మే) కూడా పొందాలి, అని దేవలోక్తి. ఇది పితృదులకన్న అతిరిక్త విషయము. తన ఆచార్యుడు, తన ఉపాధ్యాయుడు, తల్లి, తండ్రి, గురువు వీరి మరణమందు బ్రహ్మచారి, శవదాహం మొదలుగా చేసినా, వ్రతం నుండి తొలగడు, అని మనూక్తి. హోరీతుడిట్లా - వ్రతచర్యయందున్న పుత్రుడు మాతాపితరులకు, శాస్త్రోక్తంగా వ్రతస్మదైనా పిండదాన ఉదక క్రియలను ఆచరించాలి. ఆతనికి ఆశోచం ఉండదు. అతని అగ్నిలుప్తం కాదు అని శాస్త్రమందు చెప్పారు. మునుపటిలాగ స్వాధ్యాయం కూడా ఆచరించాలి, అని అన్నారు, అని. సంవర్తడిట్లా - అన్యగోత్రంతో ఉపసంబంధం కల వాడు ప్రేతకు అగ్నిపెట్టిన పిండ ఉదకదానములు చేసినవాడు, పదిరోజులు కూడా (సదశాహము) ఆచరించాలి, అని. నిర్వరణమనగా అంత్యకర్మ విషయము. ఈ రకంగా మాతామహునకు చేయాలి. వ్రతస్మదైనా సుతుడు తండ్రికి ఎట్లా క్రియ చేయలో, ఓ రాజా! అట్లాగే మాతామహునకు గూడా క్రియను దౌహిత్రుడు చేయటానికి అర్హుడౌతాడు, అని అపరార్థమందు భవిష్యోక్తి. మాతాపితరులకు, ఉపాధ్యాయ, ఆచార్యులకు, మాతామహునకు కూడా ఉర్ధ్వదైహికమును ఆచరించి వ్రతి, వ్రతము నుండి భ్రష్టుడు కాదు, అని కాలాదర్శోక్తి కూడా. అక్కడ అంత్యకర్మ నిమిత్తమైన అస్పృశ్యత్వము పదిరోజులు ఉందనే ఉంటుంది. ఓ సఖా! సగోత్రుడైనా, అసగోత్రుడైనా ఏ నరుడు అగ్నిదాహం చేస్తాడో, ఆతడు కూడా నవశ్రాద్ధమాచరించాలి, పదవరోజున శుద్ధి జైతాడు అని దివోదాసుడు చెప్పిన వచనం. అందువల్లనే బ్రహ్మచారికి శవకర్మ ఆచరించినానికి వ్రతమునుండి నివృత్తి, మాతాపితరులు, గురువు వీరికన్న ఇతరులైన వారి విషయంలో అని గౌతమీయమందు. పర్యదానము వ్రత నివృత్తికే ఆశోచమునకు కాదు అని.

మూ! సంధ్యాదికర్తలోపస్తునాస్తి, నత్యజేహ్న తకేకర్మ బ్రహ్మచారీ స్వయం క్వచిత్, ఇతి ఛందోగపరిశిష్టాత్. పిత్రోఃగురోర్విపత్నైశు బ్రహ్మచార్యపియఃసుతః, సవ్రతశ్చాపికుర్వీత అగ్ని పిండోదకక్రియాం తేనా శౌచంనకర్తవ్యం సంధ్యాచైవనలుప్యతే. అగ్ని కార్యంచకర్తవ్యం సాయం ప్రాతశ్చ నిత్యతః, ఇతి చంద్రికాయాం సంవర్తోక్తేశ్చ. అథ కర్మానధికార రూపాశౌచ నిషేధ ఏవ. అవరార్యమాధవాదయస్త ఏకాహమాశౌచమాహుః - ఆచార్యం వామ్యుపాధ్యాయం గురుంవాపితరంచవా, మాతరం వాస్వయం దగ్ధావ్రతస్థస్తత్ర భోజనం కృత్వాపతతితో తస్మాత్ ప్రేతాన్నంతత్రభక్షయేత్. అన్యత్రభోజనం కుర్యాన్నచతైస్సహ సంవసేత్. ఏకాహమశుచిర్భూత్వా ద్వితీయేహనిశుద్ధ్యతి, ఇతి బ్రాహ్మోక్తే. తదన్నభోజనేశు ప్రాయశ్చిత్రం పునరుపనయనమా శౌచంచ. దివోదాసాదయస్త బ్రాహ్మోక్తేః ప్రథమేహిన్ని సంధ్యాది లోపః. బ్రహ్మచారియదా కుర్యాత్పిండ నిర్వపణం పిత్రః, తావత్కాలమ శౌచం స్యాత్ పునఃస్నాత్వాచికుద్ధ్యతి, ఇతి ప్రజాపతి వచనాత్ ద్వితీయాహాదౌ పిండదానకాలే ఏవాన్నుశ్యత్వమాత్రం నాన్యదేత్యాహుః దశాహ మస్పృశ్యత్వేహిపి కర్మాంగ స్నాన విధానార్యమేతదితియక్తం. అంత్య కర్మాకరణేశు బ్రహ్మచారిణః

పిత్రాది మరణేఽప్యశౌచాభావ ఏవ. సోఽపి బ్రహ్మచర్యకాల ఏవ సమావర్తనోత్తరం తు పూర్వ మ్మృతానాంత్రియ హాశౌచం భవత్యేవ. ఆదిష్టినోదకం కుర్యాదావ్రతస్య సమాపనాత్, సమాప్తేతూదకం దత్వా త్రిరాత్ర మశుచిర్భవేత్, ఇతిమనుశ్తేః. తత్రాపి వికల్పః. పితర్యపి మృతేనైషాం దోషోభవ తికర్షిచిత్, ఆశౌచం కర్మణోతే స్వాత్మత్యహం వాబ్రహ్మచారిణాం, ఇతి ఛందోగపరిశిష్టాత్. తథాకృత జీవచ్ఛాదేన కి మప్యశౌచంనకార్యమితిహేమాద్రిః. శుద్ధితత్వే కౌర్మే - సద్యశౌచం సమాఖ్యాతం దుర్భిక్షే చాప్యపద్రవే, దింభాహవమాతానాంచ విద్యుతాపార్థివైర్ద్రిజైః. ఉపద్రవే అత్యంతమరతే. ఉపసర్గమృతేనైవ సద్యశౌచం విధీయతే, ఇతి పరాశరోక్తేః. ఉపసర్గోఽత్యంతమరక ఇతిశూల పాణ్య నిదుర్ధ భట్టాదయః

అను॥ సంధ్యాది కర్మలోపము లేదు. సూతకమందు, బ్రహ్మచారి స్వయంగా ఏ కర్మ ఐనాతనది ఎప్పుడూ విడువరాదు, అని ఛందోగ పరిశిష్టం నుండి తెలుస్తోంది. తల్లికి తండ్రికి గురువుకు వివత్తు వస్తే (మరణం) బ్రహ్మచర్యంలో ఉన్న కొడుకైనా, వ్రతస్థుడైనా వారికి అగ్ని, పిండ, ఉదకక్రియలను ఆచరించాలి. ఆతడు ఆశౌచం ఆచ రించరాదు. సంధ్యాలోపం లేదు. ప్రతిరోజు సాయంకాలము, ప్రొద్దున అగ్నికార్యంకూడా ఆచరించాలి, అని చంద్రిక యందు సంవర్ణోక్తి కూడ. ఇక్కడ కర్మకు అనధికార రూపమైన ఆశౌచ నిషేధమే. అవరార్క మాధవాదులైతే ఒకరోజు ఆశౌచాన్ని చెప్పారు. ఆచార్యుని, ఉపాధ్యాయుని, గురువును, తండ్రిని, తల్లిని వీరిలో ఎవరినైనా వ్రతస్థుడైన వాడు స్వయంగా దగ్ధం చేసి, అక్కడ భోజనం చేస్తే పతితుడౌతాడు. అందువల్ల అక్కడ ప్రేతాన్నాన్ని భుజించరాదు. మరో చోట భుజించాలి. వారితో కలిసి ఉండరాదు. ఒకరోజు అశుచియై రెండవరోజున శుద్ధిసండుతాడు, అని బ్రాహ్మోక్తి. ఆ అన్నం తింటే మాత్రం ప్రాయశ్చిత్తము. తిరిగి ఉపనయనము, ఆశౌచము కూడా. దివోదాసాదులైతే, బ్రాహ్మోక్తి ననుసరించి తొలిరోజున సంధ్యాదిలోపము, అని అన్నారు. బ్రహ్మచారి, తన తండ్రికి పిండనిర్వాపం చేసినప్పుడు, అంతవరకే ఆశౌచముంటుంది. తిరిగి స్నానం చేసి శుద్ధుడౌతాడు, అనే ప్రజాపతి వచనాన్ననుసరించి రెండవరోజు మొదలగు వానియందు పిండదాన కాల మందు మాత్రమే అస్పృశ్యత్వం మాత్రము. మరో సమయంలో కాదు అని అన్నారు. పదిరోజులు పిండదానకాల అస్పృశ్యత ఉన్నా కర్మాంగ స్నాన విధికొరకు ఇది, అని అనటంయుక్తము. అంత్యకర్మ చేయకపోతే బ్రహ్మచారులకు పిత్రాది మరణమందుకూడా ఆశౌచం లేనేలేదు. అది కూడా బ్రహ్మచర్య కాలమందే సమావర్తనం తరువాతనైతే ముందు మరణించినవారికై మూడు రోజుల ఆశౌచము ఉండనే ఉంటుంది. వ్రతసమాప్తి వరకు బ్రహ్మచారి ఉదకదానం చేయరాదు. వ్రత సమాప్తి అయ్యాక ఉదకదానం చేసి ప్రేతకార్యం(తర్పణం) మూడురాత్రులు అశుచియౌతాడు, అని మనుశ్రి. అక్కడ కూడా వికల్పము - తండ్రి మరణించినా ఈ బ్రహ్మచారులకు ఎప్పుడూ దోషం రాదు. కర్మాంత మందు ఆశౌచము మూడు రోజులుంటుంది. బ్రహ్మచారులకు, అని ఛందోగపరిశిష్టం నుండి తెలుస్తోంది. అట్లాగే

జీవచ్ఛాద్యం చేసుకున్నవాడు ఏరకమైన ఆశౌచాన్ని ఆచరించ రాదు, అని హేమాద్రి. శుద్ధితత్వమందు కౌర్మోక్తి ఇట్లా - దుర్నిక్షమందు, ఉపద్రవమందు (మహామారి)సద్యః శౌచము చెప్పబడింది. పిల్లల యుద్ధంలో హతులైన వారికి, పిడుగుపడి మరణించినవారికి, రాజుగారిచే బ్రాహ్మణులచే హతులైన వారికి సద్యః శౌచము అని. ఉపద్రవమనగా అత్యంత మరకము, మహామారి, సంక్రామరోగం, ప్లేగు అని. ఉపసర్గమందు మరణించినా వెంటనే శౌచం విధించబడుతుంది, అని పరాశరోక్తి. ఉపసర్గము అనగా మహామారి అని శూలపాణి అనిరుద్ధభట్టాదులన్నారు.

మూ॥ యాజ్ఞవల్క్యేఽపి - ఆపద్యపిచకష్టాయాం సద్యఃశౌచం విధీయతే, ఇతి మరణసమయేఽపినాశౌచం. తథాచశుద్ధి రత్నాకరేదక్షః - స్వస్థకాలేత్సిదం సర్వం సూతకే పరికీర్తితం, ఆ పద్ధతస్య సర్వస్య సూతకేఽపి నసూతకం. అతఃసతి వైరాగ్యేసన్యాసోఽప్యాయురస్య భవతీతేచిత్. అథ కర్మతః త్రింశత్కోక్త్యాం - తత్తత్కార్యేషు సత్ప్రతినిష్ఠప న్నప వద్దీక్షితర్షిన్ స్వదేశభ్రంశా పశ్యవ్యసేక శ్రుతి పరసభిషక్యారు శిల్పితురాణాం. సంప్రాసృజ్యేషుదానోపనయనయ జనశ్రాద్ధయుద్ధ ప్రతిష్ఠాచూడాతీర్థార్థ యాత్రాజప పరిణయనాద్యుత్పవేష్యేతదర్థే. నాశౌచమితికేషుః సత్రీఅన్నసత్రవాన్. ముఖ్యసత్రస్య దీక్షితపదాత్పిద్యేః. వ్రతీ అనంతవ్రతాది నియమవాన్, నవ్రతీనాం వ్రతే, ఇతి విష్ణుక్తేః. వ్రతేతాః - కారవఃశిల్పినో వైద్యాదాసీదాసాస్త దైవచ, రాజానోరాజభృత్యాశ్చ సద్యఃశౌచాః ప్రకీర్తితాః కారవః సూపకారాద్యాః. శిల్పినః చైల నిర్దేశకాద్యాః. ఆతురస్య వ్యాధినాశార్థే దానాదౌ. తులాదానాదేః ప్రారంభోనాందీశ్రాద్ధం సంకల్పోవా. యజనం తదా గోత్సర్గ కోటిహోమాది లఘువిష్ణుః - వ్రత యజ్ఞవివాహేషుశ్రాద్ధే హోమేఽర్చనేఽపి, అర్థే సూతకం నస్యాత్ అనారభ్యేషు సూతకం ప్రారంభోపరణయజ్ఞే సంకల్పవ్రతసత్రయోః, నాందీశ్రాద్ధం వివాహాదౌశ్రాద్ధే పాక పరిక్రియా ఇతి. పాకస్యపరిసమంతాత్ క్రియా పాకప్రోక్షణమితి శుద్ధి ప్రదీపః. తస్యందం, రూఢేః యోగాత్ బలపత్వాత్. తీర్థే ి ఆశౌచే ఆకస్మిక తీర్థప్రాప్తౌ. వివాహదుర్గ యజ్ఞేషుయాత్రాయాం తీర్థకర్మణి, నతత్ర సూతకం తద్వత్ కర్మయజ్ఞా దికారయేత్, ఇతి పైరినసి స్మృతేః అత్ర వికేషః ప్రాగుక్తః జపపురశ్చరణాదిః స్తోత్ర పాఠః అవిచ్ఛేదేన సంకల్పిత హరివంశ శ్రవణాదిశ్చ అతవివోక్తం బ్రాహ్మీ - గృహీత, నియమస్యాపి, నస్యాదస్యస్యకస్యచిత్, ఇతి. ఏవందేవపూజాది. మదన పారిజాతే యమోఽపి - శివవిష్ణుర్చనం దీక్షాయస్యదాగ్ని పరిగ్రహః శ్రౌతకర్మాణి కుర్వీత స్నాతః శుద్ధిమవాప్నుయాత్

అను॥ యాజ్ఞవల్క్యుడు కూడా - ఆ పత్తి యందు (రోగం) కష్టమందు సద్యః శౌచము విధించబడింది, అని. మరణసమయమందు కూడా (చావాలనే కోరిక, ముమూర్షయందు, ఆపత్తి అది) ఆశౌచము లేదు. శుద్ధి రత్నాకరమందు దక్షుడిట్లా - స్వస్థకాలమందు ఇదంతా సూతకం గురించి చెప్పాము, ఆపద్గతుడైన వాళ్ళకందరికి సూతకమందు కూడా సూతకం లేదు, అని. అందువల్ల వైరాగ్యముంటే ఆతురునకు గూడా (వ్యాధిగ్రస్తునకు) సన్యాసముంటుంది, అని ఒకరన్నారు. ఇక కర్మననుసరించి ఆశౌచము

త్రింశత్ శ్లోకియందిట్లా - అయాకార్యములందు, అన్నసత్రమువాడు, ప్రతి (అనంత ప్రతోద్భావన మొదలగు వానిలో నియమంలో ఉన్నవాడు), రాజు, రాజులాగ దీక్ష తీసుకున్న ఋత్విక్కు, తమదేశం భ్రంశం కావటం మొదలుగాగల అపదలందుకూడా అనేక శ్రుతులను చదివే వైద్యుడు, చిత్రకారుడు, శిల్పి, ఆ తురుడు వీరికి ఆశౌచం లేదు. ఆరంభించిన దానము, ఉపనయనము, యజనము, శ్రాద్ధము, యుద్ధము, ప్రతిష్ఠ, చూడాకర్మ, తీర్థమునకైన యాత్ర, జపము, పరిణయనము మొదలగు ఉత్సవములందు, ఈ ఈ పనులందు ఉన్నవారికి ఆశౌచము లేదు, అని ముగింపు. సత్రి అనగా అన్నసత్రము వాడు. సత్రమునే శబ్దాన్ని ముఖ్యమైన దాన్ని దీక్షితపదంతో వ్యవహరిస్తారు. (సత్రయాగి = దీక్షితుడు). ప్రతి అనగా అనంత ప్రతాది నియమం కలవాడు. ప్రతులకు ప్రతమండు లేదు అని విష్ణుక్తి. ప్రచేతుడిట్లా - కారువులు (సాలె, మంగలి, చాకలి, చర్మకార, శిల్పి(వడ్రంగి) ఐదుగురు) శిల్పులు, వైద్యులు, దాసి, దాసుడు, రాజులు, రాజభృత్యులు, వీరికి సద్యశౌచము(కలవారు అని). కారువులు అనగా వంటవారు మొదలగువారు. శిల్పులు అనగా చాకలి మొదలగువారు. ఆతురునకు వ్యాధినాశం కొరకు దానాదుల విషయంలో, తులాదానాది ప్రారంభము. నాందీ శ్రాద్ధములేదా సంకల్పము. ఆరంభించుట, యజనమనగా (హోమం యాజనము) తటాక(ము)దానము, కోటి హోమములు వీనియందు సద్యశౌచము లఘువిష్ణువిట్లా - ప్రతము, యజ్ఞము, వివాహము, శ్రాద్ధము, హోమము, అర్చన, జపము వీటిని ఆరంభిస్తే సూతకం లేదు. ఆరంభించకపోతే సూతకము, అని. యజ్ఞమందు వరణము ప్రారంభము, ప్రతసత్రములకు సంకల్పము ప్రారంభము. వివాహాదులందు నాందీశ్రాద్ధము ఆరంభము. శ్రాద్ధమందు పాక పరిక్రియ, ఆరంభము, అని పాకమునకు చెందిన సంపూర్ణక్రియ, పాక పరిక్రియ. పాక ప్రోక్షణమని శుద్ధప్రదీపమందు కలదు. అది తెలివి తక్కువ. యోగముకన్న రూఢి బలవంతమైనది కనుక. తీర్థమనగా ఆశౌచమందు ఆకస్మిక తీర్థప్రాప్తి ఐతే, అని. వివాహము, దుర్గరక్షణ, యజ్ఞమందు శాంతి ఉచ్చాటనము, యాత్ర, తీర్థకర్మ వీనియందు సూతకం లేదు. అట్లాగే యజ్ఞాదికర్మ చేయాలి, అని పైతీనసి స్మృతి. సంకల్పిత యాత్ర అర్థయాత్ర అని. ఇక్కడ విశేషాన్ని ముందు చెప్పాము. జపమనగా పురశ్చరణ మొదలగునవి. స్తోత్రపారము. ఎదతెగకుండా, సంకల్పించిన హరివంశాదుల శ్రవణము కూడా. అందువల్లనే బ్రాహ్మమందిట్లా - స్వీకరించిన నియమాన్ని దేన్నైనా అచరిస్తుంటే అన్య ఆశౌచం రాదు, అని. ఇట్లా దేవపూజాదులు కూడా. మదన పారిజాతమందు యమోక్తి కూడా ఇట్లా - దీక్షకలవాడు, అగ్ని పరిగ్రహం కలవాడు శివవిష్ణుర్చన చేయాలి. శ్రౌతకర్మలు చేయొచ్చు. స్నానంచేసి శుద్ధుడౌతాడు, అని.

మా॥ గౌడశుద్ధితత్వేమంత్రముక్తావల్యాం - జపోదేవార్చనవిధి:

కార్యోదీక్షానితైర్నైః, నాస్తిపాపం యతస్తేపాం సూతకం వా యతాత్మనాం. రాఘవభట్టయే

నారదః - అధనూతకినః పూజాం వక్ష్యామ్యాగమవోదితాం. స్నాత్వానిత్యంచ నిర్వర్త్య మానస్యాక్రియయాతుచై. బాహ్యపూజా క్రమేదైవ ధ్యానయోగేన పూజయేత్, యదికామోన చేత్కామీ నిత్యం పూర్వపదాచరేత్. యత్తుస్మింహకల్పే - సదామంత్రజపం ముక్త్యాదుదిస్సాదశుచిర్నరః, మనసావహిత స్తత్ర స్మరేన్మంత్రం నతూచ్ఛరేత్. తన్మూత్రాద్యాశౌచపరం. రామార్చన చంద్రికాయాం - అశుచిర్వాశుచిర్వాపి గచ్ఛంస్తి ప్థస్త్వపన్నపి, మంత్రైక స్మరణం విద్వాన్ మనసైవసదాభ్యసేత్. కాలనియమాభావేతు స్తోత్ర హరివంశాద హేయమేవ. ఉత్సవోరథయాత్రాది పిషునాశౌచం. అయమాశౌచాభావో అనన్యగతిత్వే అర్చితజ్ఞేయః. అత్రమూలమాకరే స్పష్టం ఆత్మదీక్షితస్య అవభృతాత్మార్చ్యమే వాశౌచాభావః. తదాదిత్వాశౌచమస్త్యేవ. తేన వైతానోపాసనాఃకార్యా ఇతి వైతానశ్లేష్వపభృథాదినభవత్వేన. అతఏవోక్తం మాధవీయే బ్రాహ్మీ - తద్వత్ గృహీత దీక్షస్య త్రైవిద్యస్య మహామథే, స్నానం త్వపభృథే యావత్ తావత్ స్వనసూతకం, ఇతి వైతానోపాసనాః కార్యాః ఇత్యనే నైవసిద్ధేః ఋత్విజాం దీక్షితానాం చేతి పునర్దీక్షిత గ్రహణం యజమానే స్వయంకర్తృత్వార్థం స్నానప్రాప్త్యర్థం వేదివిజ్ఞానేశ్వరః. పస్తతస్తు దీక్షణీయా సంస్కృతస్య ప్రాగవభృథాత్మార్చ్యప్రాప్త్యర్థం దీక్షిత గ్రహణం, తేనతతః పూర్వం నిషేధ ఏవ. యత్తు ప్రారంభోపరణం యజ్ఞే, ఇతి తదృత్విక్ పరం.

అను॥ గౌడశుద్ధితత్వమందు మంత్రముక్తా వలి వచనమిట్లా - దీక్షయందున్న నరులు, జపము దేవార్చన విధిచేయవచ్చును. వారు యతాత్ములు కనుక వారికి పాపం లేదు, సూతకం కూడా లేదు అని. రాఘవభట్టియమందు నారదుడిట్లా - ఇక అగమములందు చెప్పిన సూతకి యొక్క పూజా క్రమాన్ని చెబుతాను. స్నానం చేసి నిత్యకర్మను ఆచరించి, మానసిక క్రియద్వారా బాహ్యపూజాక్రమంతో ధ్యానయోగంతో పూజించాలి. కోరికగలవాని కోరిక తీరకపోతే, నిత్యం పూర్వంలాగా చేయాలి, అని. నృసింహకల్పమందుఇట్లా - ఎప్పుడూ మంత్ర జపాన్ని వదలి నరుడు అశుచిగా ఉంటే, మనస్సుతో సావధానుడై (అవహిత) అక్కడ మంత్రాన్ని స్మరించాలి, ఉచ్చరించరాదు, అని ఏదన్నాడో అది మూత్రాదుల మూలకమైన ఆశౌచపరము. రామార్చన చంద్రికయందిట్లా - అశుచియైనా శుచియైనా వెళ్తూ, కూర్చున్నప్పుడు, (నిలిచినప్పుడు) నిద్రిస్తూ కూడా మంత్రము నొక్కడాన్నే స్మరించటాన్ని, విద్వాంసుడు మనస్సుతోనే ఎల్లప్పుడు అభ్యసించాలి, అని. కాలనియమం లేకపోతే స్తోత్ర హరి వంశాదులు విడువతగినవే. ఉత్సవమనగా రథయాత్ర మొదలగునవి. వీనియందు ఆశౌచం లేదు. ఈ ఆశౌచాభావము గత్యంతరం లేకపోతే (రాజకర్మ) ఋగ్వేదస్వమందున్న అని గ్రహించాలి. ఇక్కడ మూలవచనములు ఆకరమందు స్పష్టము. ఇక్కడ దీక్షితునకు అవభృథంకన్నముందే ఆశౌచం లేకపోవటం. అప్పటినుండైతే ఆశౌచమే ఉండనే ఉంది. అందువల్ల వైతానఉపాసనలు చేయవలసినవే, అని. (అగ్నులు). వైతానతత్వమందును అవభృథాదులు ఉండవు. అందువల్లనే మాధవీయమందు బ్రాహ్మీకి ఇట్లా - ఋత్విక్కునివలె

దీక్ష గ్రహించిన, మూడు వేదములు తెలిసిన వారు మహామఖమందు ఎంతవరకు అవభృథస్నానం చేయరో అంతవరకు ఆ తనికి సూతకం లేదు, అని. వైతానోపాసనలు ఆచరించాలి. అనే దానివల్లనే సిద్ధిస్తుంటే ఋత్విజులు, దీక్షితులు అని మళ్ళీ (చెప్పటం) దీక్షిత శబ్ద గ్రహణము యజమానుడు స్వయంగా చేయటం (కర్తృత్వం) కొరకే, లేదా స్నానప్రాప్తి కొరకో అని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. నిజానికైతే దీక్షణీయ ఇష్టియందు సంస్కృతుడైన ఆతనికి అవభృథం కన్న (స్నానం) ముందుకర్మ ప్రాప్తి కొరకు దీక్షితగ్రహణము. అందువల్ల అంతకన్న ముందు నిషేధమే. యజ్ఞమునకు వరణము ప్రారంభము అని ఏదన్నారో అది ఋత్విక్తురమైనది.

మూ॥ తథాచ ఛందోగపరిశిష్టే - నదీక్షిణ్యాపరంయజ్ఞే నకృద్వాది తపశ్చరన్, ఇతి. శుద్ధితస్యేష ప్యేవం. ఋత్విజాంచమధుపర్వోత్తర మాశౌచాభావః. గృహీత మధుపర్వస్య యజమానాత్తు ఋత్విజః, పశ్చాదశౌచే పతితే నభవేదితినిశ్చయః, ఇతిబ్రాహ్మణే. అతఏవ రామాందారః - చతుర్థాంపరణవక్షే అన్యేషామాశౌచే అన్యథగముయతస్య, ఇత్యాహ. ఏవం స్మార్తేషు పి తులాకోటిహోమాదౌ మధుపర్వే సతి దోషాభావోజ్ఞేయః యత్తు ప్రారంభోపరణం యజ్ఞ, ఇతి తత్రాపి మధుపర్కాంతం జ్ఞేయం. తేనాధానేష్టి పశుబంధాదౌ తదభావాదన్యే భవంతీ తిసిర్ధం. అపవాదాంతరమాహయాజ్ఞవల్క్యః - వైతానోపాసనాఃకార్యాః క్రియాశ్చక్రతి చోదనాత్, తత్రత్యాగమాత్రం స్నానోత్తరం స్వయం కర్తృత్వం. శ్రాతేకర్మణి తత్కాలం స్నాతశ్చుద్ధి మవాప్నుయాత్ ఇతిస్మృతేః. త్యాగా తిరిక్తే తుశ్రాతే స్మార్తే చాన్య స్తైవకర్తృత్వం. సూతకే వృథాకే చైవ అశక్తౌ క్రార్థ భోజనే ప్రవాసాది నిమిత్తే ఘహవయేన్నతుహాపయేత్, ఇతిబృహస్పత్యక్తేః. నిత్యాని నివర్తే రన్వైతాన వర్త్యం, కాలాగ్నౌచైకన్య ఏతాని కుర్యుః ఇతి సైతీనసి స్మృతేశ్చేతి విజ్ఞానేశ్వరః. ఏకగ్రహణం పూజార్థం. తేనస్మార్తం కార్యమేవే తిహారంలాయాం. దాక్షిణాత్యాస్తు ఏకల్ప మాహుః అపరార్థాది నిబంధాస్తు - శ్రౌతం సర్వం స్వయం కార్యం స్మార్తేషు త్యాగాతిరిక్తే అన్యస్తైవకర్తృత్వం. త్యాగమాత్రేషు స్వస్య - కర్మవైతానికం కార్యం స్నానోప సృభవాన్స్వయం, ఇతిహారీతోక్తేః. దర్శంచ పూర్ణమా సంచకర్మ వైతానికంచయేత్, సూతకేషు పి త్యజన్ మోహాత్ ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః, ఇతిమరీచ్యక్తేః. జన్మహాన్యోర్నితానన్య కర్మత్యాగోనవిద్యతే కాలాగ్నౌతేవలోహోమః కార్యవివాన్య గోత్రజైః ఇతి జాబాలోక్తే శ్చేత్యాహుః. అపరార్థేషు ప్యేవం. యాజ్ఞికాఅప్యేవం. సూతకేషు సముత్పన్నే స్మార్తం కర్మకథంభవేత్, పిందయజ్ఞం చరుం హోమమసగోత్రేణ కారయేత్, ఇతిజాతాకర్త్యచ. చరుః=స్మార్త స్థాఠిపాకః. శ్రవణాకర్మాదిశ్చేతి విజ్ఞానేశ్వరః. ప్రారబ్ధంతు నపిందే నాపి కార్యం. నచతత్కర్మకర్వాణః సనాభ్యేషుప్యశుచిర్భవేత్, ఇతిమనూక్తేః. ఛందోగ పరిశిష్టేషు - హోమః శ్రాతేషు కర్తవ్యః శుష్కాన్నేనఫలేనవా, అకృతం హావయేత్ స్మార్తే తదభావేకృతాకృతం. అకృతం వ్రీహ్యది. కృతాకృతంతండులాది. స్మార్తహోమాదౌతు ఏకలోజ్ఞేయః. కాలాగ్నౌచైక ఇతి ప్రాగుక్తే. యదాకరణం తదాన్యధ్వారా. అత్రేదం తత్త్వం యేషాం బహ్మవాదీనాం ద్వాదశరాత్రమ హోమేషు పినాగ్ని విచ్ఛేదః. తైర్నకార్యం తైరిరీయాద్వైకార్యం. తిరాత్ర(చతు) మహూయమానోగ్నిర్దై కికస్సంపద్యతే, ఇతి సుదర్శనభాష్యే వచనాత్ సమారూఢేత్వగ్నౌతేనాపినకార్యం. కింతు పునరాధాన

మేవ. సమూహో పప్రత్యవరోహయోరాశౌచాపవాదాభావాదనన్యకర్తృ కత్వాచ్చ. అన్యథా పునరాధాన మపి స్యాత్.

అను! ఇంకా, ఛందోగపరిశిష్టమందు-దీక్షిణి ఇష్టికన్న పరమైనది లేదు. ఆ యజ్ఞమందు కృచ్ఛాదితప మాచరించినా ఆశౌచం లేదు, అని. శుద్ధి తత్వమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. ఋత్విక్కులకు మధుపర్కం తరువాత ఆశౌచం లేదు. యజమానుని నుండి ఋత్విక్కులు మధుపర్కం తీసుకున్న తరువాత, ఆశౌచం వస్తే, ఆశౌచముండదు, అని నిశ్చయము అని బ్రాహ్మోక్తి. అందువల్లనే రామాండారుడిట్లా - నలుగురిని వరణంచేసే సందర్భంలో ఇతరులకు ఆశౌచం వస్తే మరోబ్రాహ్మణుని ఆహ్వానం చేయాలి, అని అన్నారు. ఇట్లా స్మార్తమందు కూడా తులకోటిహోమాదులందు మధుపర్కమిస్తే దోషం లేదు అని గ్రహించాలి. యజ్ఞమునకు వరణము ప్రారంభము, అని ఏదన్నారో అక్కడ కూడా మధుపర్కాంతము అని గ్రహించాలి. అందువల్ల ఆధానేష్టి పశుబంధాదులందు అది (మధుపర్కం) లేనందువల్ల ఇతరులు (బ్రాహ్మణులు) ఔతారని సిద్ధమైంది. యాజ్ఞవల్క్యుడు మరో అపవాదాన్ని చెప్పారు ఇట్లా - శ్రుత ఆదేశానుసారము, వైతాన ఉపాసన క్రియలు (అగ్నిహోత్రం అదిగాగల వైతానికాలు, గృహ్యగ్నివల్ల ఉపాసనకర్మలు, సాయఃప్రాతఃహోమాలు) ఆచరించాలి. అక్కడ త్యాగం మాత్రము స్నానం తరువాత స్వయంగా చేయాలి అని. శ్రౌతకర్మయందు, అప్పుడే స్నానం చేసి శుద్ధి నందుతాడు, అని స్మృతి. త్యాగముకన్న వేరైనదైనచో శ్రౌతమందు స్మార్తమందు ఇతరునకే కర్తృత్వము, సూతకమందు మరణాశౌచమందు, అశక్తియందు, శ్రాద్ధభోజనమందు, ప్రవాసాది నిమిత్తములందు ఇతరులతో హోమం చేయించాలి. స్వయంగా చేయరాదు, అని బృహస్పతి వచనం. నిత్యకర్మలను ఆచరించాలి, వైతానకర్మలు తప్ప. ఇతరుల త్యాగాతిరిక్తమైన వానిని శాలాగ్నియందు చేయాలి, అని ఒకరన్నారు, అని పైరీనసిన్మృతి యందు, అని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. ఏకశబ్ద గ్రహణము గౌరవసూచకము. దీనితో స్మార్తకర్మలు చేయాలి. అని హోరలతయందు చెప్పారు. దాక్షిణాత్యులైతే వికల్పం చెప్పారు అపరార్కం అదిగాగల నిబంధములైతే శ్రౌతకర్మలన్ని స్వయంగా ఆచరించాలి. స్మార్తకర్మలైతే త్యాగాతిరిక్తమైన వానిని ఇతరులతో చేయించాలి, అని. త్యాగము నందు మాత్రము తనకు (అధికారం) ఉంది. స్నాన ఉపస్పర్శ కలవారే స్వయంగా వైతానిక కర్మ చేయాలి, అని హోరీతోక్తి. దర్శము, పౌర్ణమాసము, వైతానిక కర్మ వీనిని సూతకమందైనా మోహంతో వదిలిపెడితే బ్రాహ్మణుడు ప్రాయశ్చిత్తం కావలసినవాడౌతాడు, అని మరీచివచనం. జన్మ మరణాశౌచములందు వితాన కర్మత్యాగము (గార్హపత్యాది అగ్ని) లేదు అన్యగోత్రజులు శాలాగ్ని యందు కేవలం హోమం మాత్రమే చేయాలి, అని జాబాలోక్తి కూడా, అని అన్నారు. అపరార్కమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. యాజ్ఞికులు గూడా ఇట్లాగే చెప్పారు. సూతకం వస్తే స్మార్తకర్మ ఎట్లా చేయాలి.

పిందపిత్తయజ్ఞం, చరుహోమము, అసగోత్రునితో చేయించాలి, అని జాతూకర్ణియందు కలదు. చరువనగా స్వార్థ స్థాళిపాకము శ్రవణాకర్మాది అని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. ఆరంభించిన దాన్నైతే సపిందునితోనైనా చేయించవచ్చు. ఆ పనిచేస్తున్నవారు జ్ఞాతులైనా (గర్భసంబంధం, తల్లి ఒకటి తండ్రులిద్దరు) (పితృసపింద) అపవిత్రులు కారు, అని మనూక్తి. ఛందోగ పరిశిష్టమందు కూడా - శ్రౌతమందు, శుష్కాన్నముతో కాని, ఫలముతో కాని హోమం చేయాలి. స్వార్థమందు అకృతం హోమం చేయాలి. అదిలేకపోతే కృతాకృతముతో హోమము అకృతమనగా ప్రీహ్యదులు, కృతాకృతమనగా తండులాదులు. స్వార్థహోమాదులందు వికల్పమని గ్రహించాలి. శాలాగ్ని యందును అని ఒకరన్నారు. అని ముందు చెప్పాము ఒకవేళ చేస్తే అప్పుడు ఇతరులతో చేయించాలి. ఇక్కడ ఇది తత్వము - బహ్వుచులకు పన్నెండు రాత్రులు హోమం లేక పోయినా అగ్నివిచ్చేదం లేదు కనుక వారు చేయాల్సిన పనిలేదు. తైత్తిరీయాదులు ఆచరించాలి. మూడు (నాల్గు)రాత్రులు హోమం చేయకపోతే అగ్ని లొకకమైపోతుంది. అని సుదర్శనభాష్యమందు వచనము. (సమారూఢ) అగ్ని ఉంటే వారుకూడా చేయరాదు. కాని తిరిగి ఆధానం మాత్రమే చేయాలి. సమారోప, ప్రత్యవరోహములకు ఆశౌచపవాదం లేదు కనుక, మరొకరు కర్త అయ్యే వీలులేదు కనుక. లేకుంటే పునరాధానం గూడా ఉండేది.

మూ॥ యత్వాత్సలాయనః - తౌవాపిసూతకేశావే పర్వదీప్తిం మహాపది, పుష్పవత్సాంచ భార్యాయాం నకుర్యాత్తుకదావన. స్మారాగ్నిఃసూతకేశావే స్వయం నజాహుయాద్విజః, శ్రౌతాగ్నిస్తు నకృద్ధుత్వాసమాప్తే వాస్వయంహునేత్, ఇతి. తదపిసమారూఢపరం - తదాహస ఏవ - స్మారాగ్నిరాత్మనోఽన్యేషామ భావే సూతకాదిషు, సమారోహ్యతదంతేతు విహృత్య జాహుయాత్స్వయం, ఇతి. తదామనః - ప్రత్యూహన్నాగ్ని ముక్రియాః, ఇతివైశ్వదేవస్మృత్యగ్ని సాధ్యత్వేఽపి వచనాన్నివృత్తిః . విధేదశాహుమాసీతవైశ్వదేవవివర్జితః, ఇతి సంవర్తకైః. యద్యపి - పంచయుజ్జ విధానంతు నకుర్యాన్మృత్యుజన్మనోః, ఇతితేనైవోక్తేః పూర్వనిషేధోవ్యర్థః, తదాప్యాపస్తం బాదీనాం వైశ్వ దేవస్వపంచయుజ్జభిన్నత్వాత్ పృథజ్ నిషేధః. హరదత్తస్త్వాశౌచేఽపి బహ్వువైర్వైశ్వదేవః కార్యః, తస్యద్యావనధ్యాయౌ యదాత్మాః శుచిర్విర్దేశః, ఇతి బ్రహ్మ యజ్ఞస్త్వైవాశౌచే విశిష్టనిషేధాత్. సంధ్యాదీనామమృతపాదమూహా అపరార్కేపులస్త్యః - సంధ్యామిష్టించరుం హోమం యావజ్జీవం సమాచరేత్, సత్యతేత్సూతకేవాపిత్యజన్ గచ్ఛేదధోద్విజః. సూతకేమృత కేదైవ సంధ్యాకర్మ సమాచరేత్, మనసోచ్చారయేన్మంత్రాన్ ప్రాణాయామమృతేద్విజః. యత్తు చంద్రికాయాంజాబాలః - సంధ్యా పంచమహాయజ్ఞానైత్యకం స్మృతి కర్మచ, తస్యధ్యహోపయే తేషాందశాహంతే పునఃక్రియా, ఇతి యచ్చసంవర్తేః - సూతకేకర్మణాం త్యాగః సంధ్యాదీనాం విధీయతే, యచ్చ విష్ణుపూజే - సర్వకాల ముపాస్యాతు సంధ్యయోః పార్థివేష్వతే అన్యత్రసూతకాశౌచ విభ్రమాతురభీతితః, ఇతితత్పూర్వ సంధ్యాపరం. అర్వాంతా మానసీ సంధ్యాకుశవారివివర్జితా, ఇతి శుద్ధి దీపచ్ఛవనోక్తేః. పైరీససిన్దర్భే మంత్రోచ్చారణమాహ. సూతకే సావిత్ర్యాంజలిం ప్రక్షిప్య

సూర్యంధ్యాయన్నమస్సుర్యాత్ ప్రయోగ పారిజాతే భరద్వాజోఽపి - సూతకే మృతకేకుర్యాత్ ప్రాణాయామమంత్రకం. తథా మార్జన మంత్రాంస్తు మన సోచ్ఛార్య మార్జయేత్. గాయత్రీం సమ్యగుచ్ఛార్య సూర్యాయార్జ్వం నివేదయేత్, మార్జనంతునవాకార్యం ఉపస్థానం న వైవహి గ్రహణే శ్రాద్ధా దావపెశ్య శౌచావ వాదమా హవ్యాఘ్రుః - స్ఫార్తకర్మ పరిత్యాగో రాహోరన్యత్ర సూతకే, ఇతి. లైంగేఽపి - సూతకేమృతకేచైవ న దోషోరాహుదర్శనే, తావదేవభవేచ్ఛుద్ధిః యావన్ముక్తిర్న దృశ్యతే. ప్రయోగపారిజాతే బృహస్పతిః - కన్యావివాహే సంక్రాంతౌ సూతకం నకదాచన. వృద్ధ శాతాతపః - యదాభోజనకాలేతు అశుచిర్భవతి ద్విజః, భూమోనిక్షిప్యతం గ్రాసం స్నాత్వావిప్రో విశుద్ధతి.

అను॥ ఆశ్వలాయనుడిట్లా - శ్రౌతస్మార్తాగ్నులను, సూతకమందు, మరణాశౌచ మందు, పర్వమందలి ఇష్టియందు, మహాపద మందు, భార్య పుష్పవతియైనప్పుడు ఎప్పుడూ చేయరాదు. ద్విజుడు, సూతకమందు కాని శావమందు కాని స్మార్తాగ్నిని స్వయంగా హోమం చేయరాదు. శ్రౌతాగ్నిని ఒకసారి హోమం చేసి లేదా సమాప్తి యందు స్వయంగా హోమం చేయాలి అని. అదిగూడా సమారూఢపరమే. దానిని ఆతడే ఇట్లా చెప్పాడు. - సూతకాదులందు, స్మార్తాగ్ని తనది, ఇతరులది లేకపోతే, ఆ అగ్నిని స్థాపించి దాని అంతమందు ఆనందంగా స్వయంగా హోమం చేయాలి. అని. అట్లాగే మనువు - అగ్నులందు చేయాల్సిన క్రియలను ఆపరాదు, అని వైశ్వ దేవం అగ్ని సాధ్యమైనా వచనంతో నివృత్తి. విప్రుడు వైశ్వదేవం లేకుండా పదిరోజులుండాల్సి. అని సంవర్తేక్తి. మరణ, జననాశౌచము లందు పంచయజ్ఞ విధానము చేయరాదు, అని ఆతడే చెప్పినందువల్ల పూర్వనిషేధమువ్యర్థము కదా అంటే అట్లాగేనా ఆపస్తంబాదులకు వైశ్వదేవం పంచయజ్ఞబిన్నమైనందువల్ల విడిగా నిషేధము. హరదత్తుడైతే, ఆశౌచమందును బహ్మచులు వైశ్వదేవమాచరించాలి. వారికి రెండు అసంధ్యాయములు. ఆత్మ అశుచియైతే ఒకటి. దేశం అశౌచమైతే మరొకటి, అని బ్రహ్మయజ్ఞాన్నే ఆశౌచమందు విశేషించి నిషేధించారు. సంధ్యాదులకు గూడా అపవాదాన్ని చెప్పాడు. అసంధ్యాయమందు పులస్త్యుడు - సంధ్యను, ఇష్టిని, చరువును హోమమును బ్రతికినంత కాలం ఆచరించాలి. సూతకమందును వానిని విడువరాదు. విడిచిపెడితే, బ్రాహ్మణుడు పతితుడౌతాడు, అని సూతకమందు మృతాశౌచమందు సంధ్యాకర్మ చేయాలి. ద్విజుడు ప్రాణాయామాన్ని వదలి, మంత్రములను మనస్సుతో ఉచ్చరిస్తూ, సంధ్య చేయాలి. చంద్రికయందు జాబాలి ఇట్లా - సంధ్య, పంచమహాయజ్ఞములు. స్మృతులందు చెప్పబడిన నిత్యకర్మ వీనిని సూతకం మధ్యలో విడిచిపెట్టాలి. దశాహ అంతమందు తిరిగి ఆచరించాలి, అని ఏదన్నాడో, సంవర్తడిట్లా - సూతకమందు సంధ్యాదికర్మల త్యాగం విధించబడుతుంది, అని అన్నాడో, విష్ణుపురాణమందిట్లా - సూతకము, ఆశౌచము, మతిభ్రమణము కలవాడు ఆతురుడు, భయస్థుడు వీరు తప్ప సంధ్యను అన్ని కాలములందు ఉపాసించటం తగును,

ఓ రాజు!, అని ఏదన్నారో ఈ మూడు అంశములు ఇవి పూర్ణసంధ్యా విషయకములు. అర్హంతమువరకు, మానసికమైన సంధ్య, కుశలు, నీళ్ళు లేకుండా ఆచరించాలి, అని శుద్ధి దీపమందు చ్యవనోక్తి. ఫైరీనసియైతే అర్థమందు మంత్రోచ్చారణాన్ని చెప్పాడు. ఇట్లా - సూతకమందు సావిత్రి (గాయత్రీ)తో అంజలిని వదలి సూర్యుణ్ణి ధ్యానిస్తూ నమస్కరించాలి, అని. ప్రయోగ పారిజాతమందు భరద్వాజుడు కూడా - జనన మరణశౌచములందు మంత్రం లేకుండా ప్రాణాయామం చేయాలి. అట్లాగే మార్జన మంత్రములను మనస్సుతో ఉచ్చరించి మార్జనం చేయాలి, అని. గాయత్రిని చక్కగా ఉచ్చరించి సూర్యునకు అర్ఘ్యమివ్వాలి. మార్జనం చేయవచ్చు లేదా వదలొచ్చు. ఉపస్థానం లేదు. గ్రహణమందు శ్రాద్ధాదులందు కూడా ఆశౌచమునకు అపవాదాన్ని వ్యాప్రుడిట్లా చెప్పాడు - గ్రహణం కన్న ఇతరమైన సూతకమందు స్వార్థకర్మ పరిత్యాగము, అని. లైంగమందు కూడా - జనన మరణశౌచ మందు, గ్రహణం చూస్తే దోషం లేదు. ఎంతవరకైతే గ్రహణమోక్షం చూడరో అంతవరకే శుద్ధి వుంటుంది, అని. ప్రయోగ పారిజాతమందు బృహస్పతి ఇట్లా - కన్యావివాహమందు, సంక్రమణమందు ఎప్పుడూ సూతకం లేదు, అని. (మరో ముహూర్తం దొరకకపోతే). వృద్ధ శాతాతపుడిట్లా - ద్విజుడు భోజనకాలమందు అశుచియైతే, ఆ ఆహారాన్ని భూమిపై ఉంచి స్నానం చేసివస్తే విప్రుడు శుద్ధుడౌతాడు అని (పారేసి).

మూ॥ భక్తయిత్యాదు తంగ్రాసమహోరాత్రేణశుద్ధతి, అశీత్యాసర్వమేవాన్నం త్రిరాత్రేణ విశుద్ధతి. ఇదమ విశేషాత్ సూతకాది పరమపీతి శుద్ధి తత్వేపాలపాణేచ. అథధ్రువ్యతఃమలీచిః - లవణే మధుమాంసేచ పుష్పమూలఫలేషుచ, శాకకాష్టతృణేష్యష్ణుదధిసర్పిః పయఃసుచ. తిలౌషధాజినేచైవ పక్వాపక్ష్యేస్వయంగ్రహః, పణ్యేషుచైవ సర్వేషునాశౌచం మృతసూతకే. స్వయమేవ స్వామ్యునుజ్జయగ్రాహ్యంవసత్సప్తాదిత్యర్థః. క్రయేతు తర్థస్తాదపినదోషః. పక్వం లద్దుకాది. అపక్వం తందులాది. ఏతదన్న సత్రపరం. అన్నసత్రే ప్రవృత్తానాం ఆముమన్నమగర్హితం, భుక్త్వాపక్వాన్నమే తేషాం త్రిరాత్రంతుప్రతీభవేత్ ఇత్యంగిరసోక్తేః పక్వాన్నం మోదకాది సతుభక్త్యం. షడ్వ్రతించన్యతే - ఉభాభ్యామ పరిజ్ఞాతే సూతకం నైవదోషకృత్, ఏకే నాపి పరిజ్ఞాతే భోక్తుర్దోషముపాపహాత్ వివాహోత్సవయజ్ఞేషుత్వంతరామృతసూతకే పరైరన్నం ప్రదాతవ్యం భోక్తవ్యంచద్విజోత్తమైః. భుంజానేషుతు విప్రేషు త్వంతరామృతసూతకే, అన్యగేహోదకాచాంతాః సర్వేతేకుచయస్పృశాః. బృహస్పతిః - వివాహోత్సవ, ఇత్యాద్యుక్త్వా - పూర్వ సంకల్పితాన్నేషు నదోషః పరికీర్తితః షడశీతా - సంసర్గాద్యస్యవాశౌచం యస్మాత్రికాంతకాలతా, తదీయస్వపదార్థస్యనాశౌచం విద్యతేక్షచిత్. శుద్ధితత్వే - శుద్ధ్యేత్ ఇత్యనువృత్తే. విష్ణుః - ప్రోక్షణేనచ పుస్తకం, ఇతి. అథమృతదోషేహేమాద్రౌ షడ్వ్రతించన్యతే కౌర్వేచ - వ్యాపాదయేద్య ఆత్మానం స్వయమగ్నుదకాదిభిః, విహితం తస్యనాశౌచం నాపికార్యోదక క్రియా. శవదర్శనం యావదాశౌచమస్త్యేవ, హతానాం నృపగోవిప్రైరన్యక్షంచాత్మ ఘాతినాం, ఇతియాజ్ఞవల్క్యేక్తేః. శుద్ధితత్వేకౌర్వే - సద్యఃశౌచం సమాఖ్యాతం శాపాది మరణేతథా, ఆదిపదాదభి చారహతే. భవిష్యే - స్వేచ్ఛయామరణం విప్రాప్రుంగి దంష్ట్రసరీస్పృశైః, అంశ్యాంత్యజ

విషోద్ధుండైరాత్మనాచైవ తాదనైః. పాఖండ మాశ్రితాత్మైవ మహాపాతకినస్తథా, ప్రియశ్చవ్యభిచారిణ్యః ఆరుద్రపతితాస్తథా. నతేషాం స్థానసంస్కారో నశ్రాద్ధం నసపిండనం. గౌతమః - ప్రామోక్ష నాశక శస్త్రాగ్ని విషోదకోద్ధుంధనప్రపత్తనైశ్చేచ్ఛతాం, ఇతి. నాశౌచ మితిశేషః. అంగిరాః- చందాలా దుదకాత్సర్వాత్ బ్రాహ్మణాద్వైద్యుతాదపి, దంష్ట్రీభ్యశ్చ పశుభ్యశ్చమరణం పాపకర్మణాం, ఉదకం పిండదానం చ ప్రేతేభ్యోయత్ప్రదీయతే, నోపతిష్ఠతితత్సర్వం అంతరిక్షేవినశ్యతి. షట్ప్రింశన్మతేషాం పేషం.

అను॥ ఆగ్రాసమును తింటే అహోరాత్రంతో శుద్ధుడౌతాడు (గ్రాసము అనగా మూతినిండా) మొత్తం అన్నాన్ని తింటే మూడు రాత్రులతో శుచిబౌతాడు. ఇందులో విశేషం లేనందువల్ల ఇది సూతకాది పరము కూడా అని శుద్ధితత్వమందు, శూలపాణి యందును చెప్పారు. ఇక ద్రవ్యంతో ఆశౌచమిట్లా - మరీచి ఇట్లా - ఉప్పు, తేనె, మాంసము, పూలు, పండ్లు, మూలములు (దుంపలు), శాకములు, కట్టెలు, గడ్డి, నీరు, పెరుగు, నెయ్యి, పాలు, నువ్వులు, మందులు, జింకచర్మము, పక్షము (లడ్డు మొదలగునవి), అపక్షము (బియ్యము మొదలగునవి) ఇవన్నీ మృతాశౌచమందు, జననాశౌచమందు బజారునుండి స్వయంగా తెచ్చుకుంటే ఆశౌచం లేదు. అని స్వయంగా, స్వామి ఆజ్ఞతో తెచ్చుకోవాలి. స్వామి హస్తంనుండి కాదు అని అర్థము. దుకాణం నుండి (వెల ఇచ్చి) తెస్తే ఆతని చేతి నుండి తెచ్చుకున్నా దోషం లేదు ఇది అన్నసత్ర పరము. అన్న సత్రమందున్నవారికి (ప్రవృత్తులు) అమ అన్నము నిందితము కాదు. వీరిపక్వాన్నము తింటే మూడు రాత్రులు వ్రతీకావాలి, అని అంగిరసోక్తి. పక్వాన్నములడ్డ మొదలగునవి. ఇతర భక్ష్యము కాదు. షట్ప్రింశన్మతమందిట్లా - ఇద్దరికి (ఇచ్చి, పుచ్చుకొను) తెలియకపోతే సూతకము దోషకారి కాదు. ఒకరికి తెలిసినా భోక్తకు దోషం కల్గుతుంది. వివాహము, ఉత్సవము, యజ్ఞము వీనిమధ్యలో మృతాశౌచం లేదా జననాశౌచం వస్తే వేరే గోత్రం వాళ్ళు (పరులు) అన్నం పెట్టాలి (పక్షమో, అపక్షమో) ద్విజోత్తములు భుజించాలి, అని. బ్రాహ్మణులు భుజిస్తుండగా మధ్యలో ప్రసూతి లేదా మరణంనకు చెందిన ఆశౌచం వస్తే, వేరే ఇంటినీటితో ఆచమనం చేసిన వారంతా శుచులౌతారు. బృహస్పతి - వివాహ ఉత్సవ అని మొదలుగా చెప్పి, పూర్వ సంకల్పితాన్నమందు దోషం లేదన్నాడు. (మొదలే వారికై తీసిపెడితే). షడశీతియందిట్లా - ఎవనికి సంసర్గంవల్ల ఆశౌచమో, దేని కాలం గడిచిపోయిందో, వాని పదార్థమందు ఆశౌచం ఎప్పుడూ ఉండదు, అని. శుద్ధితత్వమందిట్లా - శుద్ధినందుతుంది, అని అను వృత్తి చేసుకుంటే, అని అనగా విష్ణువిట్లా అన్నాడు - ప్రోక్షణంతో పుస్తకం (శుద్ధినందుతుంది) అని. ఇక మృతదోషమందు - హేమాద్రియందు, షట్ప్రింశన్మతమందు, కౌర్మమందిట్లా - తనను తాను అగ్ని ఉదకం మొదలగు వాటితో ఎవడు చంపుకుంటాడో, వానికి ఆశౌచం లేదు. వానికి ఉదకక్రియ చేయటమూ విధించలేదు, అని శవదర్శనం అవుతున్నంతవరకు ఆశౌచమే. నృపుడు, గోవు, విప్రుడు వీరిచే మరణించినవారికి, ఆత్మహత్య చేసుకున్నవారికి

(చెందిన ఆశౌచంలో) వెంటనే శుద్ధి (విప్రుడు చందాలుని శిక్షిస్తే) అని యాజ్ఞవల్క్యక్రిశ్చుడు శుద్ధి తత్వమందు కౌర్వోక్తి ఇట్లా - శాపాది మరణమందును సద్యఃశౌచము అని చెప్పారు, అని. ఆదిపదంవల్ల అభిచారహతుడైతే అని. భవిష్యమందిట్లా - తనంత తాను మరణిస్తే, విప్రుని వల్ల మరణిస్తే, కొమ్ములు కోరలు గల జంతువులతో పాకే జంతువులతో మరణిస్తే, అంత్య, అంత్యజులవల్ల, విషము, తనంత తాను ఉరేసుకొనటం, తనంత తాను కొట్టుకోవటం వీటివల్ల మరణిస్తే పాఖండమతాన్ని ఆశ్రయించిన వారు, మహాపాతకులు, వ్యభిచారం చేసే స్త్రీలు వీరు మరణిస్తే, ఎత్తుకెక్కి క్రిందపడటం వల్ల మరణిస్తే, ఇలాంటి మరణాలకు స్నాన సంస్కారములు లేవు, శ్రాద్ధము లేదు. సపిండనము లేదు అని. గౌతముడిట్లా - ప్రాయోపవేశము, ఆహారం లేకపోవటం వీటివల్ల, శస్త్రము, అగ్ని, విషము, ఉదకము, ఉరి, పడటం, వీటివల్లనూ మరణించేవారికి, అని. ఆశౌచము లేదు అని ముగింపు. అంగిరుడిట్లా - చందాలుడు, నీరు, సర్పము, బ్రాహ్మణుడు, పిడుగు, వీటివల్ల కోరలుగల వానితో పశువులతోనూ పాపకర్ములకు మరణము. ఈ ప్రేతలకై ఉదకం పిండదానం ఏదైనా ఇస్తే అదంతా అంతరిక్షంలోనే నశిస్తుంది. వారికి చేరదు అని. షట్ త్రింశస్మత్ మందు కూడా ఇట్లాగే చెప్పబడింది.

మూ॥ బ్రాహ్మీపి - శృంగి దంష్ఠ్రి నభివ్యాల విషవహ్నిక్రియాజలైః, వ్యాలోగజః. సుదూరాత్పరిహర్యః కుర్వన్ క్షీదాంమృతస్తుయః, నాగానాం విప్రియంకుర్వన్ హత శ్చావ్యధవిద్యుతా నిగృహీతః స్వయంరాజ్ఞా చౌర్వోషణ కుత్రచిత్, పరదారాన్ హరంతశ్చ ద్వేషాత్ తత్పరిభిర్వతాః అసమానైశ్చ సంకీర్ణైః దాందాలాద్వైశ్చ విగ్రహం, కృత్వాత్తైర్విహతాః తద్వచ్చాందాలాదీన్ సమా శ్రితాః. శస్త్రాగ్నిగరదాత్రైవ పాఖండాః క్రూరబుద్ధయః, క్రోధాత్రాయం విషం వహ్నిం శస్త్ర ముద్బంధనం జలం. గిరివృక్ష ప్రపాతంచ యే కుర్వంతినరాధమాః, కుశిల్పజీవినోయేచ సూనాలంకార ధారిణః, ముఖేభగాస్త్ర యేకేచిత్క్షీబ్రప్రాయనపుంసకాః, బ్రహ్మాదండహతాయేచయేచాపి బ్రాహ్మణై ర్వుతాః, మహాపాతకినోయేచ పతితాస్తేప్రకీర్తితాః. పతితానాం నదాహఃస్యాత్ నాంత్యేష్టిః నాస్తి సంచయః, నదాశ్రుపాతం పిండోవాకార్యం శ్రాద్ధాదికంకృచిత్. ఏతాని పతితానాంతుయః కరోతి విమోహితః. తప్త కృచ్ఛ్రద్వయేనైవతస్య శ్యుద్ధిర్న చాన్యథా. ఏతద్బుద్ధి పూర్వం సర్వే షాంకరణేషు మాధవీయే వనీష్ఠః-యః అత్యుత్కాగినాం కుర్యాత్ స్నేహాత్మేతక్రియాంద్విజః, సతప్తకృచ్ఛ్ర సహితంచరేచ్ఛాంద్రా యణం ప్రతం. అజ్ఞానేతు - కృత్వాగ్ని ముదకం స్నానం సంస్మర్యం వహనం కథాం, రజ్జుచ్ఛేదాశ్రుపాతంచ తప్త కృచ్ఛ్రేణకుద్భుతి, ఇతిజ్ఞేయం. ప్రత్యేకం బుద్ధిపూర్వే ఏ తదితి మదన పారిజాతః. ప్రత్యేకంతు స్మర్యాశ్రుదోః మితాక్షరాయాం - తచ్చవం కేవలం స్పృష్ట మశ్రుయావతితం యది, పూర్వోక్తనామకారీ చేదైకరాశ్రమభోజనం. ఏకరాశ్రమకూనాశ్చీయాశ్రైరాశ్రం బుద్ధిపూర్వకం, ఇతిమాధవీయే ఉత్తరార్థం. అన్యేషుసంవర్తః - విషామన్యతమం ప్రేతం యోవహేత దహేతవా, కటోదకక్రియాంకృత్వా కృచ్ఛ్రం సాంతపనంచరేత్ అజ్ఞానేతప్తం. ఏతదనాహిరాగ్నేః కృచ్ఛ్ర ఏవేతి మాధవః. మితాక్షరాయాం - అత్యుపస్థిగి నాంనాస్తి

పతితానాంతధాక్రియా, తేషామపితథా గంగాతోయే సంస్థాపనం హితం. ఆహితాగ్నేస్తు విశేషోహమాద్రోభవిష్యే - చైతానం ప్రక్షిపేదపు అవసర్యంచతుష్పదే, పాత్రాణి చదహేదగ్నా సాగ్నికే పాపకర్మణి.

అను|| బ్రాహ్మమందు కూడా - శృంగములతో, కోరలతో, గోళ్ళతో, వ్యాళముతో, విష, వహ్ని, జలక్రియలతో మరణిస్తే పిండజలదానాదులిస్తే అంతరిక్షంలో నష్ట మౌతాయి, ఆతనికి చేరవు. వ్యాళము అనగా గజము. మృతుని ఆట ఆడుతూ మరణించిన వానిని సుదూరం నుండే విడువాలి. పాములకు అపకారం చేయబోయి మరణించిన, పిడుగువల్ల మరణించిన, రాజు వీడు దొంగ అని స్వయంగా ఎక్కడైన పట్టుకున్నచో వాడు మరణించిన పరస్త్రీలను హరించు వానిని వారి భర్తలు ద్వేషంతో చంపినచో అట్లా మరణించిన వారికి దూరంగా ఉండాలి. అసమానులతో సంకీర్ణాలతో చాండాలాదులతో తగాదా పెట్టుకొని వారితో చంపబడినవారికి, అట్లా చాండాలాదులను సమాశ్రయించినవారికి, దూరంగా ఉండాలి. శస్త్రము, అగ్ని, విషము పెట్టువాడు, పాఖండుడు, క్రూరబుద్ధి కలవారు వీరికి దూరంగా ఉండాలి. కోపంతో ప్రాయోపవేశము, విషము, అగ్ని, శస్త్రము, ఉరి, నీరు గుట్టలమీంచి చెట్ల మీంచి పడటం చేసే నరాధములు, కుత్సితమైన శిల్పవిద్యతో జీవించేవారు (చర్యశిల్పి) వధ్యస్థానమునందలి అలంకారములు ధరించేవారు, ముఖమందు భగముగలవారు ఎవరోకొందరు క్లీబప్రాయులు, నపుంసకులు, బ్రహ్మదండహతులు, బ్రాహ్మణహతులు మహాపాతకులు, వీళ్ళంతా పతితులని పిలువబడ్డారు. పతితులకు దాహముండదు. అంత్యేష్టి, అస్థి సంచయము, ఏడవటము పిండము ఇవేవీ ఉండవు. త్రాధాడికము ఇవన్నీ చేయరాదు. పతితులకు, వీటిని మోహితుడై ఎవడైనా ఆచరిస్తే వానికి రెండు తప్త కృచ్ఛములతో శుద్ధి. మరోరకంగా లేదు. దీనిని బుద్ధిపూర్వకముగా అందరికి చేస్తే మాధవీయమందు పసిష్టోక్తి ఇట్లా - ఆత్మహత్య చేసుకున్నవారికి స్నేహంతో ప్రేతక్రియను ద్విజుడు చేస్తే, వాడు తప్తకృచ్ఛంతో పాటు చాండ్రాఘ్నణవ్రతాన్ని ఆచరించాలి, అని. తెలియకచేస్తే - అగ్ని ఉదకము, స్నానము, స్పర్శమోయటం వాని వృత్తాంతము, రజ్జుచ్చేదము, ఏడ్పుట ఇవన్నీ పాతకి మరణమందు తెలియక చేస్తే, తప్తకృచ్ఛంతో శుద్ధుడౌతాడు, అని తెలుసుకోవాలి. ప్రత్యేకించి బుద్ధిపూర్వకమైతే, ఇది అని మదనపారిజాతమందుంది. స్పర్శ, కన్నీరు వీనికై ప్రత్యేకించి మితాక్షరయందిట్లా - పై శవానుశేవలం ముట్టటం లేదా వానికై కన్నీరు కార్పటం, మిగిలినవి ముందు చెప్పినవేవీ చేయకుండా ఈ రెండే చేస్తే ఒక రాత్రి భుజించకుండా ఉంటే చాలు. తెలియకచేస్తే ఒక రాత్రి తినకుంటే చాలు బుద్ధిపూర్వకంగా చేస్తే మూడు రాత్రులు భుజించరాదు. అని మాధవీయమందు ఉత్తరార్థము వేరేవానియందు సంవర్తుడిట్లా - వీనిలో ఒక ప్రేతను మోసినా కాల్చినా, కటోదకక్రియ (ప్రేతకై నీళ్ళొదలటం) చేసినా కృచ్ఛ సాంతపనమాచరించాలి, అని. తెలియకవతే సగం

(అర్థకృప్ర సాంతపనం). ఇది, అనాహితాగ్నికైతే కృప్రమే అని మాధవుడన్నాడు. మితాక్షరమందిట్లా ఆత్మహత్య చేసుకున్నవారికి పతితులకు క్రియలేదు. వారిని గంగాజలమందు ఉంచటం హితము, అని ఆహితాగ్నికైతే విశేషాన్ని హేమాద్రి యందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - వైతానమును (అగ్ని) నీటిలో పారవేయాలి. ఆవసధ్యమును (స్మారాగ్ని) కూడలి మార్గంలో (చతుష్పథం) వేయాలి. సాగ్నికుడు పాపకర్మచేస్తే పాత్రలను అగ్నిలో కాలివారి, అని. (ఆత్మహత్య చేసుకుంటే).

మూ॥ ఛందోగపరిశిష్టేఽపి - మహాపాతక సంయుక్తోదౌరాత్మాదగ్నిమాన్యది, పుత్రాదిఃపాలయేదగ్నిన్ యుక్త ఆదోష సంక్షయాత్. ప్రాయశ్చిత్తంనకుర్యాద్యఃకుర్యన్ వామ్రియతే యది. గృహ్యం నిర్వాపయేచ్ఛైత మప్సుస్యేత్ సపరిచ్ఛదం. ప్రాణాదీదద్యాద్విప్రాయదహేదప్యేవ వాక్తిపేత్. మాధవీయే పరాశరః - ఆహితాగ్నిర్భుతో విప్రశ్చందాలేనాత్మహతకః, దహేత బ్రాహ్మణం విప్రోలౌకాగ్నౌ మంత్రపర్జితం. ప్రాజాపత్యం చరేత్పశ్చాద్విప్రాణామనుశాసనాత్, దగ్ధ్యాన్యేని పునర్నవ్యాక్తేరేణ క్షాలయేత్తతః. సేనాగ్నినా స్వమంత్రేణ పృథగేనం పునర్దహేత్. హేమాద్రేతు - దాహయిత్వాశవంతేషాం శూద్రైరవిధి పూర్వకం, ఇత్సుక్తం. ఏతద్దర్పాదినా మరణేక్షేయం. తాంస్తే ప్రేత్యాపి గచ్ఛంతియేకే చాత్మహతోజనాః, ఇతి శ్రుతావాత్మహానే ఏవదోషోక్తేః. ప్రమాదమరణేశు ఆశౌచాది సర్వంభవత్యేవ. తదాహంగిరాః - అధకశ్చిత్రమాదేన మ్రియే తాగ్న్యదకాదిభిః, తస్యశౌచం విధాతవ్యం కర్తవ్యాచోదకక్రియా. బ్రాహ్మేఽపి - ప్రమాదాదపినిః శంకస్త్యకస్మాద్విధి చోదితః, శృంగిదం త్రినభివ్యాలవిషవిద్యుజ్జలా దిభిః, చాంద్రైరధవాచౌరైర్విహతో వాపికుత్రపిత్ తస్యదహేదికం కార్యం యస్మాన్న పతితస్తుసః, ఇతి. ప్రమాదమరణే త్రిరాత్ర మాశౌచమితి గౌదాః, శుద్ధితత్వాదయః, దశాహేదితిదాక్షిణాత్యాః. అన్యైవవాదోహేమాద్రౌ భవిష్యే - ప్రమాదాదిచ్ఛయావాపి నకుర్యాత్సర్వతోమృతే. నాగపూజాం వినా నకుర్యాదిత్యర్థః. బౌధాయనోఽపి - బుద్ధిపూర్వాత్మ హంతృణాం క్రియాలోపో విధీయతే. క్రియాంత్యకర్మ. తత్రదుర్మరణ నిమిత్తం దానాది కార్యం. తచ్చ విశ్వ ప్రకాశాదౌ శాతాతపీయేచ - వ్యాఘ్రేణనిహతే విప్రే విప్రకన్యాం వివాహయేత్, సర్పదస్త్రే నాగబలిఃదేయః సర్పశ్చ కాంచనః. చతుర్విషమితం హైమం గజందద్యాద్గజైర్దతే, రాజ్ఞా వినిహతే దద్యాత్ పురుషంతు హిరణ్మయం. చోరేణనిహతే ధేనుం వైరిణానిహతేవృషం. వృషేణ నిహతే దద్యాత్యధాశక్త్వా తుకాంచనం. శయ్యామృతే ప్రదాతవ్యాశయ్యతూలీసమన్వితా, నిష్కమాత్ర సువర్ణస్య విష్టనాసమధిష్ఠితా. శౌచహీనే మృతే చైవ ద్వినిష్ఠం స్వర్ణ జంపారిం, సంస్కారహీనే చమృతేకుమారము పనాయయేత్. నిష్కత్రయ స్వర్ణమితం దద్యాదశ్వం హయాహతే, శునాహతే క్షేత్రపాలం స్థాపయేన్నిజశక్తిరః. సూకరేణ హతేదద్యాత్ మహిషం దక్షిణాన్వితం, కృమిభిశ్చహతే దద్యాద్గోధూమాన్సుంచూరికాః, వృక్తం వృక్ష హతే దద్యాత్ సౌపర్ణం వస్త్రసంయుతం, శృంగిణా నిహతే దద్యాత్ వృషభం వస్త్రసంయుతం.

అను॥ ఛందోగపరిశిష్టమందు కూడా - అగ్నిహోత్ర, దురాత్ముడైనందు వల్ల మహాపాతకముక్తుడైతే, ఆ అగ్నులను తండ్రి దోషసంక్షయం అయ్యేవరకు పుత్రులు రక్షించుట

తగును, అని. ప్రాయశ్చితం చేసుకోకపోతే, లేదా చేసుకుంటుండగా మరణిస్తేనో, గృహ్యగ్నిని నాలుగుదారుల కూడలిలో శాంతపరచాలి, శ్రోతాగ్నిని అన్ని వస్తువులతో పాటు నీటిలో వేయాలి పాత్రలను విప్రునకివ్వాలి, లేదా కాల్రాలి, లేదా నీటియందైనా పారవేయాలి, అని. మాధవీయమందు పరాశరక్తి ఇట్లా - ఆహితాగ్నియైన విప్రుడు చండాలుని ద్వారా లేదా ఆత్మహత్య చేసుకొనో మరణిస్తే అట్లాంటి బ్రాహ్మణుని మరో బ్రాహ్మణుడు లోకికాగ్నియందు మంత్రములు లేకుండా దహనం చేయాలి, అని. ఆ పిదప బ్రాహ్మణుల అనుజ్ఞతో ప్రాజా పత్యం ఆచరించాలి. కాలిన అస్థులను తిరిగి తీసుకొని, పిదప పాలతో కడగాలి. తన అగ్నితో, తన మంత్రంతో విడిగా ఈతనిని (అస్థులను) తిరిగి దహించాలి. హోమాద్రి యందైతే - వారి శవాన్ని శూద్రులతో శాస్త్ర ప్రకారం కాకుండా, దహింప చేయాలి, అని, చెప్పారు. ఇది అభిమానంతో మరణిస్తే, అప్పుడు అని గ్రహించాలి. ఆత్మహత్య చేసుకునే వారెవరైనా వారు మరణించి కూడా నరకానికి పోతారు, అని శ్రుతియందు ఆత్మహనన మందే దోషం చెప్పబడింది. ప్రమాద మరణమందైతే ఆశోచాది అన్నీ ఉంటాయి. దానిని ఆంగిరుడిట్లా చెప్పాడు - ఇక ఎవడైనా ప్రమాదవశాత్తు అగ్ని ఉదకాదులతో మరణిస్తే, అతనికి ఆశోచం, పాటించాలి. ఉదక క్రియ ఆచరించాలి, అని. బ్రాహ్మమందు కూడా - ప్రమాదంవల్లకాని, ముందు అనుమానంరాక లేక భయంలేకపోవటంవల్లకాని, విధిప్రేరణవల్ల కాని, అకస్మాత్తుగా కాని కొమ్ములు, కోరలు, గోళ్ళు గల వాటితో కాని వ్యాల, విష విద్యుత్, జలాదులవల్లకాని, చండాలరతో లేదా దొంగలతోకాని ఎక్కడైనా చంపబడితే అతనికి దాహాదికము చేయాలి. ఎందువల్లనంటే అతడు పతితుడు కాడు, అని. ప్రమాద మరణమందు త్రిరాత్రాశోచము అని శుద్ధితత్వాదులు గొడులన్నారు. పదిరోజులతో శుద్ధి అని దాక్షిణాత్యులన్నారు. దీనికి అపవాదము హోమాద్రి యందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - ప్రమాదంవల్ల కాని ఇచ్చా పూర్వకంగా కాని పామువల్ల మరణిస్తే చేయరాదు, అని. నాగపూజ లేకుండా చేయరాదని అర్థము. బోధాయనుడు కూడా - బుద్ధిపూర్వకంగా ఆత్మహత్య చేసుకున్న వారికి క్రియాలోపం విధిస్తున్నాము, అని. క్రియ అంటే ఆంత్యకర్మ. అక్కడ దుర్మరణ నిమిత్తమునకై దానాదులు చేయాలి. అవి విశ్వప్రకాశాదులందు శాశాతపీయమందును ఇట్లా - విప్రుడు, వాప్రుంవల్ల మరణిస్తే విప్రకన్యకు వివాహం చేయాలి. పాము కరిచి మరణిస్తే నాగబలి ఇవ్వాలి. సర్పం దానమివ్వాలి. ఏనుగులతో చంపబడితే నాల్గు నిష్కముల పరిమితమైన బంగారు ఏనుగును దానం చేయాలి. రాజుతో చంపబడితే బంగారు పురుష విగ్రహాన్ని దానం చేయాలి. దొంగతో చంపబడితే గోవును, శత్రువుచే చంపబడితే వృషభమును, వృషభముచే చంపబడితే, శక్తికొలది బంగారం దానం చేయాలి. పడక యందు మరణిస్తే దూదిగల శయ్యా దానం చేయాలి. నిష్క మాత్రం బంగారంతో విష్ణు విగ్రహాన్ని చేయించిన శయ్యపై ఉంచి ఇవ్వాలి. శోచహీనుడు మరణిస్తే రెండు నిష్కముల

బరువుగల బంగారు విష్ణువును దానమివ్వాలి. సంస్కార హీనుడు మరణిస్తే కుమారుని ఉపనయనం చేయించాలి. గుర్రంతో మరణిస్తే మూడు నిష్కముల పరిమితిగల బంగారు గుఱ్ఱాన్నివ్వాలి. కుక్కచేత మరణిస్తే తన శక్తి కొలది విగ్రహాన్ని చేయించి క్షేత్రపాలుణ్ణి స్థాపించాలి. పందివల్ల మరణిస్తే, దక్షిణతోపాటు మహిషదానం చేయాలి. పురుగుల వలన మరణిస్తే ఐదు ఖారికల (కొలత) గోధుమలను దానమివ్వాలి. వృక్షంవల్ల మరణిస్తే వృక్షదాన మివ్వాలి. దానితో బంగారము, వస్త్రములు కూడా ఇవ్వాలి. కొమ్మలు గల దానితో మరణిస్తే వస్త్రములతో కూడా ఒక వృషభమును దానమివ్వాలి.

మూ॥ శకటేన హతే దద్యాత్ ద్రవ్యం సోపస్కరాన్వితం, భృగుపాత మృతేచైన ప్రదద్యాద్దాన్య పర్యంతం. అగ్నినా నిహతే కార్యం ఉదపానం స్వశక్తితః, దారుణానిహతే చైన కర్తవ్యా నదనే సఖా. శస్త్రేణ నిహతే దద్యాన్మహిషీం దక్షిణాన్వితాం, అశ్వనా నిహతే దద్యాత్సవత్సాంగాం పయస్వినం. వృషేణ చ మృతే దద్యాత్ మేదినీం హేమ నిర్మితాం, ఉచ్చంధనేన చ మృతే కపింకనక నిర్మితం. మృతే జలేన వరుణం హైమం దద్యాత్ ద్వినిష్కజం. విఘాచికామృతే స్వాదుభోజయేచ్చ శతం ద్విజాన్. ఘృతధేనుః ప్రదాతవ్యా కంఠాంతకవలేమృతే, కాసరోగేణ చ మృతే అప్తకృచ్ఛం ప్రతం చరేత్. అతిసారమృతే లక్షం గాయత్ర్యాః ప్రయతోజపేత్, శాకిన్యాది గ్రహగ్రస్తే జపేద్రుద్రం యథోదితం. విద్యుత్సాతేన నిహతే విద్యుదానం సమాచరేత్, అంతరిక్ష మృతేకార్యం వేద పారాయణం తథా. సచ్చాస్త్ర పుస్తకందద్యాత్ అస్పృశ్య స్పృశ్యో మృతే, పతితే చ మృతే కుర్యాత్ ప్రాజాపత్యాంస్తు షోడశ. మృతేచాప త్వరహితే కృద్రాణాం నవతిం చరేత్, ఏవం కృతే విధానేతు విదధ్యాదౌర్ధ్వ దేహికం. తథావైధిమరణేఽపి న దోషః. తచామాతృః మనుష్యధగారోఽ - వృద్ధః శౌచమృతే బుప్రప్రత్యా ఖ్యాతభిష క్రియః, ఆత్మానం ఘాతయేద్వస్తు భృగ్వగ్న్య నశనాంబుభిః తస్య త్రిరాత్ర మాశౌచం ద్వితీయే తస్మి సంచయః. తృతీయే తూదకం కృత్వా చతుర్థే శ్రాద్ధ మాచరేత్, ఇతి. హేమాద్రో బిష్ణుధర్మైః పి - నరస్తు వ్యాధి రహితో నత్యజేదాత్మనస్తనం, అసుర్యా నామయేలోకా అంధేన తమసా వృతాః. తాంస్తే ప్రేత్యాభి గచ్ఛంతి యేకే చాత్మవానోజనాః అలిప్తై రాత్మనోజ్ఞాత్వా మృత్యుకాల ముపస్థితం. వ్యాధితో భిషజాత్వక్తః పూర్ణే వాయుషిచాత్మనః యథా యుగాను సారేణ సంత్య జేదాత్మనస్తనం. తస్మిన్ కాలే తను త్యాగాద్యధేష్టం ఫలమాప్నుయాత్. ఆయుషస్త పురాదృష్టం మరణం బ్రాహ్మణస్యతః. నేతి గౌదా నామపపారః. ఉత్తరార్థే అసంగతేః క్షత్రియస్యతు సంగ్రామే మృతే భర్త రియోషితః. అపరార్యే బ్రహ్మగర్భః - యోజీవతుం న శక్నోతి మహా వ్యాధ్యుప పీడితః, సోఽగ్న్యదకం మహా యాత్రాం కుర్వన్నాత్ర న దుష్కతి. అత్రోక్త వక్ష్యమాణ వచోనిచయాత్ ప్రయాగాతి రిక్తే అవికిత్స్య రోగాద్యుపహతా నామధికారః సోఽపి జీర్ణ వానప్రస్థ స్త్రైవేభి విజ్ఞానేశ్వర దేవయాజ్ఞికాదయః. అత ఏవ మితాక్షరాదౌ భృగుపాతాన శనాదికం వానప్రస్థస్త్రైవోక్తం. మనురపి - ఆసాం మహర్షి చర్యాణాం త్యక్తాన్య తమయా తనుం, ఏత శోకభయో విప్రో బ్రహ్మ భూయాయ కల్పతే, ఇతి. తేనాన్యత్రాపి తద్విషయతైవ, మూలైక్యాదితి కేచిత్ తస్మై వాన ప్రస్థ మరణే అశౌచ నిషేధాత్.

తేన గృహస్థాది పరమే వేదం. తేన యతేర్నాధికారః కామ్యేనాధికారాచ్చ. నైమిత్తికత్వే త్యకరణే దోషో నిత్య తాచస్యాత్. ప్రయాగేత్య రోగిణాం రోగిణాం చ.

అను|| బండి చేత మరణిస్తే సామగ్రితో సహా ద్రవ్యమివ్వాలి. పర్వతంపై నుండి పడి (భృగుపాతం) మరణిస్తే గుట్టంత ధాన్యం ఇవ్వాలి. అగ్ని వలన మరణిస్తే తన శక్తి కొలది నీళ్ళ దానం చేయాలి. కట్టెవల్ల మరణిస్తే గృహమందు సభ చేయాలి. శస్త్రం వల్ల మరణిస్తే దక్షిణతోపాటు (బట్టె) మహిష దానం చేయాలి. రాయివల్ల మరణిస్తే, దూడ గలిగిన, పాలిచ్చే ఆవును దూడతో సహా ఇవ్వాలి. వృషభం వల్ల మరణిస్తే బంగారంతో చేసిన భూమిని దానమివ్వాలి. ఉరి వేసుకొని మరణిస్తే బంగారు కోతినీ దానమివ్వాలి. జలంతో మరణిస్తే రెండు నిష్కముల బంగారు వరుణున్ని దానమివ్వాలి. విషాచి వల్ల మరణిస్తే నూరుమంది బ్రాహ్మణులకు చక్కగా భోజనం పెట్టాలి. గొంతులో ముద్ద తట్టుకొని మరణిస్తే నేయితో చేసిన ధేనువును ఇవ్వాలి. కాస రోగంతో మరణిస్తే (దగ్గు) అష్టకృత్రు ప్రత మాచరించాలి. అతిసారంవల్ల మరణిస్తే గాయత్రి మంత్రమును లక్షసార్లు ప్రయత్న పూర్వకముగా జపించాలి. శాకిని మొదలగు గ్రహముల వల్ల మరణిస్తే శాస్త్ర ప్రకారము రుద్రము జపించాలి. పిడుగు వల్ల మరణిస్తే విద్యా దాన మాచరించాలి. అంతరిక్షమందు మరణిస్తే వేద పారాయణ చేయాలి. అస్పృశ్య స్పర్శ వల్ల మరణిస్తే మంచి శాస్త్ర గ్రంథాన్ని దాన మివ్వాలి. పతితుడు మరణిస్తే పదహారు సార్లు ప్రాజా పత్య వ్రతమాచరించాలి. సంతానం లేకుండా మరణిస్తే తొంబదిసార్లు కృత్రు మాచరించాలి. ఈ విధంగా చేసినట్లైతే ఔర్వు దోహకమును ఆచరించవచ్చు, విధి వల్ల మరణిస్తే దోషం లేదు (నియమానుసారం). దానినే మనువుద్ద గార్లులు ఇట్లా చెప్పారు - వృద్ధుడు, వైద్యుడు చెప్పిన క్రియలు చేయక, తిరస్కరించి, శౌచ ఆచమనాది కర్మలవల్ల మరణిస్తే, భృగుపాత, అగ్ని, జలములవల్ల ఆహారం లేక తనను తాను చంపుకుంటే, ఆతనికి త్రిరాత్రము ఆశౌచము రెండవరోజు అస్థిసంచయము, మూడవరోజు ఉదకదానము, నాల్గవరోజున శ్రాద్ధము చేయాలి, అని. హేమాద్రియందు విష్ణుధర్మోక్తి కూడా ఇట్లా - (విష్ణుపురాణం) మనుష్యుడు రోగం లేకుండా తన శరీరాన్ని విడువరాదు. అసూర్యా అనే ఏ లోకములున్నాయో, చీకటితో తమస్సుతో ఆవరింపబడి ఉన్నాయో ఆ లోకమును చేరుతారు. తమను తాము చంపుకున్న వారు ఎవరైనా వారు మరణించాక ఆలోకములకు వెళ్తారు, అని. అరిష్టములవల్ల, తనకు మృత్యుకాలము వచ్చిందని తెలుసుకొని, వ్యాధితుడై, వైద్యునిచే విడువబడ్డవాడై లేదా తన పూర్ణ ఆయుస్సుయందో, యుగాన్ననుసరించి తన శరీరాన్ని విడిచిపెట్టాలి. ఆకాలమందు తను త్యాగం చేస్తే యదేష్టమైన ఫలాన్ని పొందుతారు. జీవితకాలం కన్నముందు బ్రాహ్మణుని మరణం చూడబడింది. లేదు అని గొడుల అపపాదము. ఉత్తరార్ధం పొసగలేదు కనుక. క్షత్రియునకు యుద్ధమందు మరణము, భర్త మరణమందు భార్య మృతి చూడబడింది.

అపరార్థమందు బ్రహ్మ గర్భదీప్తా - మహా వ్యాధితో పీడితుడై జీవించ శక్తి లేనివాడు, అగ్ని యందో జలమందో మహాయాత్ర చేస్తూనో (కాశీ) మరణిస్తే దోషంలేదు, అని. ఇక్కడ చెప్పిన చెప్పబోయే మాటల సమూహంతో, ప్రయాగకన్న వేరైన చోట్లకు, చికిత్సకు యోగ్యం కాని రోగాదులతో పీడితులైన వారికి వెళ్ళే అధికారం ఉంది. అది కూడా చాలా వృద్ధులైన వానప్రస్థులకే అని విజ్ఞానేశ్వర దేవయాజ్ఞికాదులన్నారు. అందువల్లనే మితాక్షరాదులందు భృగుపాత, అనశ నాదులు వానప్రస్థునకే చెప్పబడ్డాయి. మనువు కూడా - ఈ మహర్షుల చర్యలలో ఏదో ఒక దానితో శరీరాన్ని వదలిన, శోక భయములు వదలిన విప్రుడు బ్రహ్మలోకమందు పూజనందుతాడు, అని. అందువల్ల వేరే చోటనైనా అదే విషయము మూలం ఒకటైనందువల్ల అని కొందరన్నారు. అంటే అట్లా కాదు. వానప్రస్థుడు మరణిస్తే ఆశౌచము, నిషేధము. అందువల్ల ఇది గృహస్థాది పరమైనదే. అందువల్ల యతికి అధికారం లేదు. కామ్యమందు అధికారం లేదు కనుక. నైమిత్తికమైతే చేయకపోతే దోషము నిత్యమైనది ఉండనే ఉంటుంది. ప్రయాగ యందైతే రోగులకు రోగం లేని వారికీ చెప్పబడింది.

మూ॥ చూద్రాళ్ళ క్షత్రియా వైశ్యా అంత్యజాశ్చ తథాధమాః, ఏతేత్య జేయు: ప్రాణాన్వై సర్వయత్నా ద్విజం సృప. పతిత్వా బ్రాహ్మణ స్తత్ర బ్రహ్మచారిత్వహా భవేత్, ఇతి తస్మిన్ముల మితి భట్టా: తత్సంతు హేమాద్రౌ వ్రతకాండే అలిఖనా న్నిర్ములత్వం చింత్యమేవ. ప్రక్రమాత్తు పతిత్వేతి భృగుపాత మాత్ర పరం యుక్తం. బ్రాహ్మణ స్వాప్యనుజ్ఞాతమితి వక్ష్యమాణ విరోధాచ్చ. యత్నాద్విత్వపురాణే - అబ్రాహ్మణోవా స్వర్గాది మహా ఫలజీగీషయా, ప్రవిశేజ్జులనం తోయం కరోత్య నశనం తథా, ఇతి తత్ప్రయాగాతి రిక్త పరమితి కేచిత్. హేమాద్రౌ త్వేతదగ్రే, ప్రయాగవట శాఖాగ్రాత్, ఇత్యుక్తే: బ్రాహ్మణస్య ప్రయాగేఽపి నేతి ప్రతీయతే. మాధవీయేఽపరాగ్యే చాదిత్యపురాణే - దుశ్చికిత్స్యై: మహారోగై: పీడితస్త్వ పుమానపి, ప్రవిశేజ్జులనం దీప్తం కరోత్య నశనం తథా, అగాధతోయ రాశిం చ భృగో: పతనమేవ చ. గచ్ఛేన్మహాపథం వామితుషారగిరి మాదరాత్. ప్రయాగ వటశాఖాగ్రాత్ దేహత్యాగం కరోతి చ, స్వయం దేహ వినాశస్య కాలే ప్రాప్తే మహామతి: ఉత్తమాన్ ప్రాప్నుయాద్లోకాన్ నాత్యఘాతీ భవేత్స్వచిత్, మహా పాపక్షయాత్స్వర్గే దివ్యాన్ భోగాన్ సమశ్నుతే. ఏతేషా మధికారస్త్వ సర్వేషాం సర్వజంతుషు, నరాణా మధనారీణాం సర్వవర్జేషు సర్వదా, ఈ దృశం మరణం యేషాం జీవతాం కుత్రచిద్భవేత్. ఆశౌచం స్వాత్మ్య హంతేషాం వజ్రానలహతే తథా, వారాణస్యాం మ్రియేద్యస్త్వ ప్రత్యాఖ్యాత భిషక్క్రియే: కాష్ఠ పాషాణ మధ్యస్థో జాహ్నువీ జలమధ్యగః, అవిముక్తస్మృత్యస్తస్య కర్ణమూలగతోహర: ప్రణవం తారకం బ్రాతే నాన్యధా కుత్ర చిత్స్వచిత్. హేమాద్రౌ చైవం. అత్ర ప్రాప్తకాలే ఇత్యుక్తే: అప్రాప్త మరణ కాలాయా: స్త్రియా: అన్వారోహణే సంహృద్వే వాశౌచం. పృథ్వీ చంద్రస్వత్రా పితృహమాహ. శుద్ధి తత్వాది గౌడగ్రంథేష్య ప్యేవం. ఏతచ్చ వృద్ధాది మరణం కలౌ నిషిద్ధం. భృగుగ్ని పతనైశ్చైవ వృద్ధాది మరణే తథా, ఇతి మాధవేన పృథ్వీ చంద్రేణ చ కలివర్జ్యేషాక్తే: న చాత్ర యా వదుక్త నిషేధ: విశిష్టోద్దేశే వాక్యభేదాత్. నచకలౌ వానప్రస్థాశ్రమ నిషేధాదేవ సిద్ధే: మరణ నిషేధో వర్జ్య ఇతి

వాచ్యం. సర్వవర్తే ప్రిత్యాదిభిః తద్భిన్నస్యాపి ప్రాప్తేః. కామ్యం భవత్కేవలం, యేవైతన్యం విస్మయంతి, ఇతి శ్రుతేః స్మృత్యా సంకోచా యోగాత్. నచేయం స్వాభావిక మృత్యుపరా. భీరపదోక్తేః. మాత్ర్య భారతాదిషు - నలోక వచనాత్తత నవేదవచనాదపి, మతిరుత్తమణీయాతే ప్రయాగ మరణంప్రతి, ఇత్యుక్తేః. అత ఏవ విష్ణుధర్మే - రౌగ్యాది మరణ ముక్త్యైకం - యథాయుగానుసారేణ సంత్య జేదాత్మనస్తనుం, ఇతి. కాశ్యామృత్యుక్తం మాత్ర్యై - అగ్ని ప్రవేశం యే కుర్యుర విముక్తే విధానతః ప్రవేశంతి ముఖంతేమే నిః సందిగ్ధం వరాననే, హేమాద్రో నివస్యాన్ - సర్వేంద్రియ విముక్తస్య స్వస్వాపారాక్రమస్య చ ప్రాయశ్చీత మనుజ్ఞా తమగ్నిపాతో మహాపథః. ధర్మార్జనా సమర్థస్య కర్తుః పాపం కిత్తస్య చ, బ్రాహ్మణ స్వాప్యనుజ్ఞాతం తీర్థే ప్రాణ విమోక్షణం. అపరార్థే చైవం.

అను॥ కూర్మలు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, అంత్యజులు అధములు వీరు ప్రాణములను వదలవచ్చును. ఓరాజు! ద్విజుడు ప్రాణములను వదలరాదు. బ్రాహ్మణుడు అక్కడ పడితే బ్రహ్మహత్య, ఆత్మహత్య చేసుకున్న వాడౌతాడు, అని. ఏదన్నారో అది నిర్మూలమని భట్టులన్నారు. యధార్థానికైతే హేమాద్రి యందు వ్రతకాండమందు వ్రాయనందువల్ల, మూల వచనం లేనందువల్ల ఆలోచించాల్సినదే ప్రకరణాన్ననుసరించి పతిత్వా అనేది భృగుపాత మాత్రపరమనుట యుక్తము. బ్రాహ్మణునకు గూడా అంగీకరించారు, అని చెప్పబోయే దానికి విరుద్ధమౌతుంది కూడా. ఆదిత్యపురాణమందిట్లా - బ్రాహ్మణుడు కానివాడైనా స్వర్గాది మహా ఫలములనుకోరి, అగ్ని నీరు వీనియందు ప్రవేశించటం, భుజించకుండా ఉండటం, చేయాలి అని ఏదన్నారో అది ప్రయాగకన్న తిరిక్త పరమని కొందరన్నారు. హేమాద్రి యందు, ఇక ముందు అని ప్రయాగ వటవృక్షశాఖ అగ్రభాగం నుండి, అని చెప్పటంవల్ల బ్రాహ్మణునకు ప్రయాగయందు కూడా పాతం లేదు, అని, తెలుస్తోంది. మాధవీయమందు, అపరార్థ మందును ఆదిత్యపురాణ వచనమిట్లా - చికిత్సకు లొంగని మహారోగములతో పీడింపబడిన పురుషుడు కూడా, మందుతున్న అగ్ని ప్రవేశం చేయాలి. భుజించకుండా ఉండవచ్చు. అగాధతోయ రాశిని ప్రవేశించవచ్చు. భృగుపాతం చేయవచ్చు. మహాప్రస్థానం చేయవచ్చు. ఆదరంతో తుషారగిరికి వెళ్ళవచ్చు. ప్రయాగ వట శాఖాగ్రం నుండి దేహత్యాగం చేయవచ్చు. స్వయంగా దేహనాశకాలం వస్తే బుద్ధిమంతుడు పైచి చేసినా ఉత్తమ లోకములకు చేరుతాడు, ఆత్మఘాతాడు. మహా పాపములు క్షయమై స్వర్గమందు దివ్యభోగములను అనుభవిస్తాడు. వీనిని చేయటంలో అందరికి అన్ని ప్రాణులలోను అధికారముంది. నరులకు, మరి నారిలోకానికి, అన్ని వర్ణముల వారికి, అన్ని కాలములందు అధికారముంది. ఇలాంటి మరణం జీవించి ఉన్న వారికెవరికో ఎక్కడో లభిస్తుంది. పిడుగు అగ్నివల్ల మరణిస్తే వారికై మూడు రాత్రులు ఆశోచం ఉంటుంది. వైద్యుడు చికిత్స చేయటానికి నిరాకరించాక కట్టెలాగరాయి లాగ ఉన్న దశలో, గంగాజలం మధ్యలో, వారణాసి యందు మరణిస్తే అవిముక్త క్షేత్రమునకు ఉన్ముఖుడై యుంటే, అట్టివాని

చెవిలో హరుడు ప్రణవంతో సహా తారక మంత్రాన్ని బోధిస్తాడు, మరోరకంగా కాదు. మరోచోట ఎక్కడా ఇట్లా కాదు. హేమాద్రి యందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. ఇక్కడ ప్రాప్తకాల మందు అని అన్నారు. కనుక మరణకాలం రాని స్త్రీ అన్వారోహణం చేస్తే సంపూర్ణంగా (పదిరోజులు) ఆశౌచము. పృథ్వీచంద్రుడు ఇక్కడ కూడా మూడు రోజులే చెప్పాడు. శుద్ధి తత్వాది గౌడ గ్రంథములందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. ఈ విధంగా వృద్ధాదుల మరణాన్ని కలియందు నిషేధించారు. భృగుపాతం, అగ్నిపాతము, వీనితో వృద్ధాదులు మరణిస్తే, అని మాధవుడు, పృథ్వీచంద్రుడు కలివర్జ్య విషయములందు చెప్పినారు కనుక. ఇక్కడ చెప్పిన(ది) నిషేధమైతే (కాదు) రాదు. విశిష్టోద్దేశమందైతే వాక్యభేదమౌతుంది. కలియందు వానప్రస్థా శ్రమ నిషేధంవల్లనే సిద్ధిస్తుంటే మరణ నిషేధం వర్జ్యము, అని, అనరాదు. అన్ని వర్జ్యములందు, అను మొదలగు వానితో, దానికన్న భిన్నమైన వానికి కూడా ప్రాప్తిస్తుంది కనుక. కామ్యమైతే జెతుంది. యేవైతన్వం విస్మజంతి, అని శృతికి స్మృతివల్ల సంకోచం లేదు కనుక ఇది స్వాభావిక మృత్యు పరమైంది కాదు. ధీరపదం చెప్పాడు కనుక. మాత్స్యము భారతాదులందిట్లా - ఓతాత (తండ్రి) లోకవచనం వల్లగాని, వేద వచనంవల్లగానీ, నీ బుద్ధిని ప్రయాగ మరణం నుండి మార్చుకోరాదు, అని చెప్పారు. అందువల్లనే విష్ణుధర్మమందు రోగి మొదలగువారి మరణాన్ని చెప్పి ఇట్లా చెప్పారు - యుగాన్నునుసరించి తమ శరీరాన్ని విడువాలి, అని. కాశీయందు కూడా, మాత్స్యేక్షి ఇట్లా - అవిముక్తమందు (వారణాసి) విధిప్రకారము అగ్ని ప్రవేశం చేసినవారు, ఓ వరానన! నిస్సంశయంగా వారునా ముఖంలో ప్రవేశిస్తారు, అని. హేమాద్రి యందు వివస్వంతుని వాక్యమిట్లా - ఇంద్రియములన్నీ పనికి రాకుండా ఐనాయి. తన పనులు చేసుకోటానికి అసమర్థుడైనాడు, అట్టి వానికి ప్రాయశ్చిత్తము, అగ్నిపాతము లేదా మహా ప్రస్థానము. ధర్మార్జునకు అసమర్థుడైనవానికి పాపము న కంకితుడు ఐన కర్తయైన బ్రాహ్మణునకు కూడా తీర్థమందు ప్రాణవిమోక్షణము అనుమతించ బడింది, అని. అపరార్థ మందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది.

మూ॥ సహగమనంకలౌభవత్వేవ. కలౌనాన్య గతిః స్త్రీణాం సహానుగమనాదృతే, ఇతి. బ్రహ్మ వైవర్తతే. ఏతేన మరణాంతిక ప్రాయశ్చిత్తం కాశీఖండాదౌ చాచుర్వర్జ్యస్య తనుత్యాగ విధయశ్చ యుగాంత పరా, ఏవ. వ్రయాగేఽపి త్రిస్థులి సేతౌ స్కాందే - యథాకథం చిత్తీర్థేస్మిన్. ప్రాణత్యాగం కరోతియః, తస్యైత్య ఘాతదోషేన ప్రాప్నుయా దీప్సితాన్యపి. పాద్యే విష్ణుః - దేవత్యాగం తథా ధీరాః కుర్వంతి మమ సన్నిధౌ, మత్తనుం ప్రవిశన్వేవ న పునర్జన్మ తేనరాః. కౌర్మ - వ్యాధికో యది వాదీనో (క్రుద్ధో) వృద్ధో వాపిభవేన్నరః, గంగా యమున మాసాద్య యస్తు ప్రాణాన్ పరిత్యజేత్. ఈప్పిలాన్ లభితే కామాన్ వదంతి మునిపుంగవాః. తథా - యాగతి ర్యోగ యుక్తస్య సత్సంస్థస్య మనీషిణః, సాగతిః త్యజతః ప్రాణాన్ గంగాయమున సంగమే వారాహే - తత్రయో ముంచతి ప్రాణాన్ వటమూలేషు సుందరి, సర్వలోకా నతిక్రమ్య మమలోకం ప్రపద్యతే. తథా - అకామోవా

సకామోవా వటమూలేషు సుందరి, శీఘ్రం ప్రాణాన్ ప్రముంచేత యదీచ్ఛేత్ పరమాంగతిం.
తథా - పంచ యోజన విస్తీర్ణే ప్రయాగస్యతు మండలే, వ్యతీతాన్ పురుషాన్ సప్త భవిష్యాంశ్చ
 చతుర్దశ. నరస్తారయతే సర్వాన్ యస్తు ప్రాణాన్ పరిత్యజేత్. **బ్రాహ్మే - ధ్యాత్వా** విష్ణు పదాం
 భోజం ప్రయాగే విష్ణుతత్పరః, తనుం త్యజతివై మాఘేతస్య ముక్తిర్న సంచయః. **దుష్ప్రత్యోఽపి**
పి దురాచారో బ్రహ్మహత్యాది పాతకీ, హరింధ్యాత్వా త్యజేద్దేహం ప్రయాగే (ప్రాయకో) ముక్తిమాన్
 భవేత్. **భవిష్యత్కరే - సమాః సహస్రాదీతు** సప్త వైశలే దక్షైక మగ్నో పతనే చ పోదశ.
 మహాహవే షష్ఠిరశీగోగ్రహే అనాశకే భారత చాక్షయాగతిః, ఇతి సామాన్యతోఽపి ఫలం.
 ఏవమన్యేఽపి విధయోజ్ఞయాః.

అను॥ సహగమనము కలిలో ఉండనే ఉంటుంది. కలిలో స్త్రీలకు సహగమనం తప్ప మరో మార్గంలేదు, అని బ్రహ్మ వైవర్త్యోక్తి. దీనితో మరణం తరువాతి ప్రాయశ్చిత్తములు కాశీఖండాదులందు, నాల్గు వర్ణముల వారికి తను త్యాగవిధులు ఇవి యుగాంతరమునకు చెందినవే, అని. ప్రయాగను గూర్చి త్రిస్తలీ సేతువు యందు స్కాందోక్తి ఇట్లా - ఏదో రకంగా ఈ తీర్థమందు ప్రాణత్యాగం చేసినవాడు ఆత్మపూరికాడు. వానికా దోషం రాదు. కోరికలను కూడా పొందుతాడు, అని. పాద్యయందు విష్ణువచనమిట్లా - నా సన్నిధి యందు ధీరులై దేహ త్యాగం చేసినవారు, నా శరీరంలో ప్రవేశిస్తారు. వారికి పునర్జన్మ లేదు కూడా, అని. కౌర్మ మందిట్లా - నరుడు, వ్యాధితుడైనా, దీనుడైనా వృద్ధుడైనా (క్రుద్ధుడైనా) గంగయమునలకు (సంగమం) వచ్చి ప్రాణములను వదిలితే, ఇష్టమైన కోరికలను పొందుతాడు, అని మునిపుంగవులంటారు, అని. అట్లాగే - సత్సగుణం కలిగిన యోగ యుక్తుడైన వానికి మనీషికి ఏగతో ఆగతే గంగాయమున సంగమ మందు ప్రాణం వదలిన వారికి, అని. వారాహమందిట్లా - ఓ సుందరి! వట మూలమందు అక్కడ ప్రాణం వదలిన వానికి, అన్ని లోకములనుదాటి, నాలోకం లభిస్తుంది. అట్లాగే ఓ సుందరి! అకాముడైనా సకాముడైనా పరమగతిని కోరువాడు వటమూలమందు, త్వరగా ప్రాణం వదలాలి, అని. అట్లాగే - పంచ యోజన విస్తీర్ణమైన ప్రయాగ మండలమందు ప్రాణములు వదలినవాడు గదచిన ఏడు తరముల వారిని, రాబోయే పదునాల్గు తరముల వారిని అందరిని తరింప జేస్తాడు, నరుడు, అని. బ్రాహ్మమందిట్లా - విష్ణుతత్పరుడై ప్రయాగయందు విష్ణువు పాదాంబుజ ములను ధ్యానించి, మాఘమాస మందు ప్రాణములను వదిలితే వానికి ముక్తి లభిస్తుంది అనుమానము లేదు, అని. దుష్ప్రత్యములు చేసినవాడు, దురాచారుడు, బ్రహ్మహత్యాది పాతకములు చేసినవాడు, ప్రయాగయందు హరిని ధ్యానిస్తూ ప్రాణాలను వదిలితే ముక్తి మంతుడౌతాడు. (వానసలు, పాపములు లేనివాడు). భవిష్యత్కరమందిట్లా - ఓ భారత! జలమరణమందు ఏడు వేల సంవత్సరాలు, అగ్ని మరణమందు పదకొండు వేల సంవత్సరాలు, పాతమందు పదహారు వేల సంవత్సరాలు, యుద్ధమందు మరణిస్తే అరవై

వేల సంవత్సరాలు, గోవుల పట్టుట యందు మరణిస్తే, ఎనభై వేల సంవత్సరాలు, భుజించ కుండా మరణిస్తే అక్షయమైన గతి, అని. ఇది సామాన్యముగా కూడా ఫలము. ఈ రకంగా ఇతరమైన విధులనూ గ్రహించాలి.

మూ॥ యత్తు గౌడాః - ప్రయాగాది మరణం బ్రాహ్మణ భిన్న విషయం, ఇత్యాహుః

శ్రద్ధాపణం పితామహ చరణైః ప్రయాగవిధౌ కృతమితి నాత్రోచ్యతే. అత్తరశాహమూ శౌచం. త్రిరాత్రస్య ప్రాప్త కాల గోచరత్వాదితి భట్టాః. యుక్తంతు త్రిరాత్రం. దివోదాసీయేష్వేవం శుద్ధితత్వేపి కాశ్యపః - అనశన మృతానాం అశనిహతానాం అగ్ని జల ప్రవిష్టానాం భృగు సంగ్రామ దేశాంతర మృతానాం జాత దంతానాం చ త్రిరాత్రమితి. ఏవం మరణాంత ప్రాయశ్చిత్యేపి. పూర్వోక్తశ్చాత్మహో దేర్ద్రహో శౌచాది నిషేధస్తదానీమేవ. వత్సరాంతేతు సర్వహార్ష్య దేహికం కుర్యాత్. గోబ్రాహ్మణ హతానాం చ పతితానాం తదైవచ. ఊర్ధ్వం సంవత్సరాత్కుర్యాత్ సర్వమేవార్ష్య రైహికం, ఇతి హేమాద్రౌ షట్ త్రింశన్మతాత్. ఏవం ఘ్నేచ్ఛిచ్ఛతానా మపి గయా శ్రాద్ధ మపి కార్యం. బ్రహ్మహో చ కృతఘ్నుశ్చ గోఘాతీ పంచ పాతకీ, సర్వే తే నిష్క్రుతిం యాంతి గయాయాం పిండ పాతనాత్. ఇత్యగ్ని పురాణాత్. ఏవం బ్రాహ్మేపి - క్రియతే పతితానాంతు గతే సంవత్సరే క్వచిత్, దేశధర్మ ప్రమాణత్వాత్ గయా కూపే స్వబంధుభిః. మార్తంధ పాదమూలే వా శ్రాద్ధం హరిహరౌ స్మరన్. సూర్యపదే ఇత్యర్థః. తత్త్రవర్షమధ్యే కృత్యముక్తమ పరార్థే వాయుపురాణే - శుక్లపక్షేతు ద్వాదశ్యాం కుర్యాచ్చార్ధం తువత్సరం, ద్వాదశాహని వాకుర్యాత్ శుక్లే చ ప్రథమేపి హని.

అను॥ గౌడులు - ప్రయాగాది మరణము బ్రాహ్మణ భిన్న విషయము అని ఏదన్నారో దానిని పితామహ చరణులు ప్రయాగ విధానమందు దూషించారు, కనుక ఇక్కడ చెప్పటం లేదు. ఇక్కడ పదిరోజులు ఆశౌచము ప్రాప్త కాలనుకు త్రిరాత్రము గోచరమైనందువల్ల అని భట్టులన్నారు. త్రిరాత్రమే యుక్తమైనది. దివోదాసీయ మందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. శుద్ధి తత్వమందు కూడా కాశ్యపుడిట్లా - భోజనం లేక మరణించిన వారికి, పిడుగుపడి మరణించిన వారికి, అగ్ని జలము లందు ప్రవేశించిన వారికి, భృగుపాతము, యుద్ధము, దేశాంతరములందు మరణించిన వారికి, దంతములు వచ్చి మరణించిన వారికి మూడు రాత్రులు ఆశౌచము, అని. ఈ రకముగా మరణాంత ప్రాయశ్చిత్త మందును గ్రహించాలి. అత్యహననం మొదలగునవి చేసుకున్న వారికి దాహ ఆశౌచాదుల నిషేధము అప్పుడే, ముందే చెప్పాము. వత్సరాంతమందైతే ఔర్ష్య దేహికం అంతా చేయాలి. గోబ్రాహ్మణ హతులకు, పతితులకు, సంవత్సరం తరువాత, ఔర్ష్య దేహిక కర్మ అంతా చేయాలి, అని హేమాద్రి యందు షట్ త్రింశన్మతం వల్ల తెలుస్తోంది. ఈ రకంగా ఘ్నేచ్ఛులుగా ఐనప్పుడు కూడా గయా శ్రాద్ధం కూడా చేయాలి. బ్రాహ్మణ హంతకుడు, కృతఘ్నుడు, గోఘాతకుడు, పంచ పాతకులు, వీరంతా గయ యందు పిండదానంవల్ల నిష్క్రుతి

నందుతారు, అని. అగ్ని పురాణంవల్ల తెలుస్తోంది. ఇట్లా బ్రాహ్మ మందు కూడా - పతితులకైతే ఒక సంవత్సరం గడిచాక, దేశ ధర్మముల ప్రమాణాను సారము, గయా కూపమందు తమ బంధువులు మార్తాండ పాదమూలమందు కాని హరిహరులను స్మరిస్తూ శ్రాద్ధం చేయాలి. సూర్య పదమందు అని అర్థము. అక్కడ వర్ష మధ్యమందు చేయవలసిన దానిని అపరార్థ మందు వాయుపురాణ వచనం ఇట్లా చెప్పింది - వత్సర శ్రాద్ధాన్ని శుక్లపక్ష ద్వాదశియందు చేయాలి. శుక్లపక్షపు తొలిరోజున కాని పన్నెండవ రోజున కాని చేయాలి, అని.

మూ॥ ఛాగలేయః - నారాయణబలిః కార్యోలోక గర్వా భయాన్నరైః, తథాతేషాం భవేచ్ఛౌచం నాన్యధేత్య బ్రవీద్యమః. వ్యాసః - నారాయణం సముద్దిత్య శివం వాయుత్ప్రదీయతే, తస్య శుద్ధి కరం కర్మ తద్భవేన్నై తదన్యథా, ఇతి. సచాత్మ ఘాతాది ప్రాయశ్చిత్తంకృత్యాకార్యః తదుక్తం హేమాద్రో షట్ త్రింశన్మతే - కృత్వా చాంద్రాయణం పూర్వం క్రియా కార్యాయథావిధి, నారాయణ బలిః కార్యో లోక గర్వా భయాన్నరైః. పిండోదక క్రియాః పశ్చాత్ పుణ్యోత్పన్నాది కంచయత్, ఏకోద్దిష్టాని కుర్వీత సపిండీకరణం తథా. దివోదాసీయే వృద్ధ శాతాతపస్సు - పతితే చ మృతే శుద్ధ్యై ప్రాజాపత్యాంస్తు షోడశ, మృతే చాపత్య రహితే కృచ్ఛాణాం సవతించరోత్, ఇత్యాహ. ఇదం ప్రాయశ్చిత్తార్త పిత్రాది విషయం. ఇంద్రియైర పరిత్యక్తా యే చ మూఢా విషాదినః ఘాతయంతి స్వమాత్మానం చాందాలాది హతాశ్చయే, తేషాం పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ దయయా సమభిషుతాః, యథా శ్రాద్ధం ప్రతస్సంతి విష్ణు నామ ప్రతిష్ఠితం, తథాతే సంప్రవక్ష్యామి నమస్స్మృత్య స్వయం భువే, ఇతి హేమాద్రో తేనైవోక్తే. తత్రైవ బౌధాయనోఽపి - నారాయణ బలిం వ్యాఖ్యాన్యోమః (చందాలాదుదకాత్సర్వాత్ బ్రాహ్మణాదైవద్యుతాదపి దంష్ట్రభృశ్చ పశుభృశ్చ మరణం పాపకర్మణాం. విశశస్త్ర రజ్జుపాషాణా దేశాంతర మృతేవా) అభిశస్త పతిత సురాపాత్య త్యాగినాం బ్రాహ్మణ హతానాం చ ద్వాదశ వర్షాణి త్రీణి వాయుత్ర మరణం యస్య తత్ర తత్ర కుర్వీత, ఇతి. గృహ్య పరిశిష్టేతు చాందాలాదిత్యాద్యుక్త్యా - ధగ్ధ శరీరం ప్రేతస్య సంస్థాప్యాస్థీని యత్నతః, ప్రాయశ్చిత్తం తు కర్తవ్యం పుత్రై శ్చాంద్రాయణ వ్రతం, ఇత్యుక్తం. (మదనరత్నే - బ్రాహ్మణ హతానాం ద్వాదశ వర్షాణి త్రీణివా కుర్వీత, ఇతి). మదనరత్నే బ్రాహ్మ - ప్రమాదా దపినిః శంకస్త్య కన్యాద్విధి చోదితః, చాందాలై ర్రాహ్మణై శ్చైరైః నిహతో యత్ర కుత్ర చిత్. తస్య దాహోదకం కార్యం యస్మాన్న పతితస్తుసః. చాంద్రాయణం తప్త కృచ్ఛం ద్వయంతస్య విశుద్ధయే. యద్వాకృచ్ఛా న్నంచ దశ కృత్వాతు విధినా దహోత్. బుద్ధి పూర్వ మృతానాంతు త్రింశత్కృచ్ఛం సమాచరోత్, ఇత్యుక్తం. స్మృతి రత్యావల్యాంతు ద్విగుణం ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వా అర్వాగప్యజ్ఞాత్సర్వం కార్యం ఇత్యుక్తం. అత్యో ఘాత శుద్ధ్యర్థం చరేచ్ఛాంద్రాయణ ద్వయం, తప్త కృచ్ఛ చతుష్టం చ త్రింశ త్కృచ్ఛాణి వాపునః, అర్వాన్సంచత్సూత్యుర్వాద్ద హనాది యథోదితం. కృత్వా నారాయణ బలిం అనిత్యత్యాత్త దాయుషః, ఇతి.

అను॥ ఛాగలేయుడిట్లా - లోకనింద భయంతో నరుడు నారాయణ బలిని ఆచరించాలి. అట్లా చేస్తే వారికి శుచి ఏర్పడుతుంది, మరో రకంగా కాదు అని

యముడన్నాడు, అని. వ్యాసుడిట్లా - నారాయణుని ఉద్దేశించి లేదా శివుని ఉద్దేశించియైనా ఏదైనా ఇస్తే, అది వానికి (ఆత్మపూతికి) శుద్ధికరమైన కర్మ ఔతుంది. ఇది మరో రకంగా కాదు, అని. దానిని ఆత్మపూతాది ప్రాయశ్చిత్తం చేశాక చేయాలి అదే విషయం హేమాద్రి యందు షట్ త్రింశస్తత మందిట్లా చెప్పబడింది. తొలుత చాంద్రాయణ మాచరించి తరువాత యథావిధిగా క్రియలు ఆచరించాలి. లోకనింద భయంతో నరులు నారాయణ బలి ఆచరించాలి. వృషోత్పర్గాదికము, పిండోదక క్రియలు తరువాత ఆచరించాలి. ఏకోద్దిష్టము, సపిండీకరణము అట్లాగే చేయాలి, అని. దివోదాసీయ మందు వృద్ధ శాతాతపు డిట్లా - పతితుడు మరణిస్తే శుద్ధికొరకు పదహారు ప్రాజాపత్యముల ఆచరించాలి. సంతానం లేకుండా మరణిస్తే తొంబది కృత్యము లాచరించాలి, అని అన్నారు ఇది ప్రాయశ్చిత్తమున కర్నులైన పిత్రాదుల విషయము. ఇంద్రియములచే వదలబడనివాళ్ళు (ఇంద్రియ లోలురు) మూఢులు, విషాదులు తమను తాము చంపుకునేవారు, చందాలాది హతులు వారి పుత్రులు, పౌత్రులు దయతో నిండినవారై, విష్ణు నామంతో ప్రతిష్ఠితమైన దానిని శ్రాద్ధాన్ని ఎట్లా చేస్తారో దానిని, బ్రహ్మకు నమస్కరించి నీకు చెబుతున్నాను, అని హేమాద్రి యందు ఆతడే చెప్పాడు. అక్కడే బోధాయనుడు కూడా - నారాయణ బలిని వివరిస్తున్నాము (చండాలుని వల్ల, నీరువల్ల, సర్పంవల్ల బ్రాహ్మణునివల్ల, పిడుగువల్ల కోరలవల్ల, పశువులతోను పాపకర్ములకు మరణము, విష శస్త్ర రజ్జు పాషాణములతో, దేశాంతర మరణమందుకాని) శాపంవల్ల, పతితుడై, సూర్యుడై, ఆత్మత్యాగియై, బ్రాహ్మణహతుడై మరణించిన వారికి వన్నెందు వర్షములు కాని, మూడు సంవత్సరాలు గాని ఎవడు ఎక్కడ మరణించాడో అక్కడక్కడ చేయాలి, అని. గృహ్య పరిశిష్టమందైతే చాండాలుని వల్ల అని మొదలుగా చెప్పి - ప్రేత శరీరాన్ని దగ్ధం చేసి, అస్థులను యత్న పూర్వకముగా ఉంచి, పుత్రులు ప్రాయశ్చిత్తము చేయాలి, చాంద్రాయణ వ్రత మాచరించాలి, అని చెప్పారు. మదనరత్నమందు ఇట్లా - బ్రాహ్మణ హతులకు వన్నెందువత్సరములు లేదా మూడు సంవత్సరాలు ప్రాయశ్చిత్తం చేయాలని చెప్పారు. మదనరత్నమందు బ్రాహ్మమందిట్లా - ప్రమాదంవల్ల కాని భయం లేనందువల్ల కాని అకస్మాత్తుగా కాని విధి ప్రేరణవల్ల కాని దేని వల్లనైనా చాండాలురతో కాని బ్రాహ్మణులతోకాని దొంగలతోకాని ఎక్కడో ఒకచోట నిహతుడైతే వానికి హవోదికము చేయాలి. ఎందువల్లనంటే ఆతడు పతితుడు కాదు. ఆతని విశుద్ధికై చాంద్రాయణము, రెండు తప్త కృత్యములు ఆచరించాలి లేదా పదిహేను కృత్యములను ఆచరించి విధిపూర్వకముగా దహించాలి. బుద్ధిపూర్వకముగా మరణించిన వారికైతే ముప్పది కృత్యములు ఆచరించాలి, అని చెప్పారు. స్మృతి రత్నావళి యందైతే జ్ఞానపూర్వకమైతే రెట్టింపు ప్రాయశ్చిత్తం చేసి, సంవత్సరంకన్న ముందే అంతా చేయాలి అని చెప్పారు. ఆత్మపూత శుద్ధి కొరకు రెండు చాంద్రాయణము లాచరించాలి. నాలుగు తప్త కృత్యములు

కాని లేదా ముప్పుది కృచ్ఛములు కాని ఆచరించి, సంవత్సరం కన్న ముందు, దహనాదులు శాస్త్రంలో చెప్పినట్లు చేయాలి. ఆయుష్యం అనిత్యమైనందువల్ల నారాయణ బలిని ఆచరించాలి, అని.

మూ॥ ఇదం చ ఆత్మ వధ నిమిత్తం తజ్జాతి వధ ప్రాయశ్చిత్తే న సముచితం కార్యం అత ఏవ బౌధాయనే నోక్తం ద్వాదశ వర్షాణి, త్రిణి వా ఇతి. మదన పారిజాతే స్మృత్యర్థ సారే చ - బ్రహ్మ హాదీనాం తద్యోగ్యం ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వా నారాయణబలిః కార్యః ఇత్యుక్తం. ఏవం ష్టేచ్ఛీ కృతానామపి. యత్తు కశ్చి దాహ - పుత్ర కృతేన ప్రాయశ్చిత్తేన పితుః పాపనాశే మానా భావః, ఆత్మ ఘాతేతు వచనాదస్తు, మహాపాతకేతు కథంస్యాత్, ఇతి. సస్వయమేవ ఆత్మ వధ ప్రాయశ్చిత్త స్యజాతి వధ నిమిత్తేన సముచ్చయం వదన్ హృదయ శూన్యఏవ. సహి జాతి వధనిమిత్తం పుత్రైః కార్యమితి వచనమస్తి. పుత్ర కర్తృక సర్వప్రాయశ్చిత్తాది విషవా పతేః ప్రాగుక్త బోధాయన వచనాచ్చేతిదిక్ ఇదం ప్రాయశ్చిత్తార్హణామేవ. ప్రాయశ్చిత్త నర్హణాంతు పతితోదక మాత్రం కార్యం, ఇతి కేచిత్. మదన పారిజాతాది స్వరసోపేక్షం. వస్తువస్తు తదర్హనర్హయోర్వచనేనైవ పాదానాత్. అవి కేషోత్త త్రాపి నారాయణ బలిః గయా శ్రాద్ధం చేయుక్తం. పతితోదక నిధిస్తు. పిత్రాదృతి రిక్తవిషయః, ఇత్యపరే సయధా హేమాద్రౌ బ్రాహ్మ - పతితస్యతు కారుణ్యద్య స్తప్తిం కర్తు మిచ్ఛతి, సహి దాసీం సమాహూయ సర్వగాందతవేతనాం. అశుద్ధ ఘటహస్తాంతాం యథా వృత్తం బ్రవిత్సపి, హేదాసీ గచ్ఛ మూల్యేన తిలనానయ సత్సరం. తోయపూర్ణం ఘటం చేయం సతిలం దక్షిణాముఖీ, ఉపవిష్టాతు వామేన చరణేన తతః క్షిప్. కీర్తయేః పాతకీ సంజ్ఞాం త్వం పిబేతి ముహూర్వద, నికమ్య తస్య వాక్యం సాలబ్ధిమూల్యా కరోతి తత్ ఏవం కృతే భవేత్తృప్తిః పతితానాం చ నాన్యథా, ఇతి. ఇదం చ మృతాహే, కార్యం, పతితస్య దాసీ మృతాహ్ని యదా ఘటమపి వర్తయే దేతావతాఽయ ముపచరితో భవతి, ఇతి, మదనరత్నే విష్ణుక్తే. ఇదం చాత్మ త్యాగి విషయం, ఆత్మత్యాగినః పతితాస్తే నాశోదోదక భాజః స్యుః ఇత్యుపక్రమ్య విష్ణునా ఏతస్యాభి ధానాదితి గౌదాః. (ఉపలక్షణత్యాత్ సర్వేషా మితితు యుక్తం). యత్తు కశ్చిదాహ - యః పతితో ఘటస్ఫృటేన బాంధవైః బహిష్కృతః తద్విషయాణి క్రియా నిషేధ వాక్యాని. జీవత్వేన తస్మిన్న్నంత్య కర్మణః కృతత్యాత్తత్తునః కరణాభావాత్, ఇతి సస్వబంధు త్యాగేన జాతివైరాగ్య స్య కృత ప్రాయశ్చిత్త స్వాప్య కరణాపతేః మితాక్షరాది విరోధ మపశ్య న్మూర్ఖ ఇత్యుపేక్షణీయః. నచ కృతఘట స్ఫృటస్య సంగ్రహ విధిర్నేతి వాచ్యం. మనునాఽ కృతస్య ఘటస్ఫృటస్య త్యాగముక్త్యా - ప్రాయశ్చిత్తేతు చరితే పూర్ణ కుంభ మపాంసవం, తే నైవ సార్థం పాస్యేయుః స్నాత్వా పుణ్యే జలాశయే, ఇత్యుక్తేః (మనుః). అన్యథా ప్రాయశ్చిత్త మాత్రే ఏతత్ప్ర సంగాత్. అతో ఘట స్ఫృటేన బహిష్కృతస్యాపి పిత్రాదేరబ్ధాంతే నారాయణ బలిః కార్యః నిషేధాస్తు పితృవాది వరా ఇతితత్వం. కేచిత్తు నారాయణబలౌ కృతేఽప్యంత్య కర్మ సపిందన వర్జ్యం కార్యం. గోబ్రాహ్మణ హతానాం చ పతితానాం తద్దైవచ, వ్యుత్త్రమాచ్చ ప్రమీతానాం నైవ కార్యా సపిందతా, ఇతి వచనాత్. బ్రాహ్మణాది హతే తాతే పతితే సంగవర్జితే, ఇతి. శ్రాద్ధ ప్రకారోక్తే శ్రేత్యాహుః. తే హేమాద్రి స్థ పూర్వోక్త షట్ త్రింశన్మత విరోధాన్నిరూలత్వాచ్చార్ధ ప్రకారస్య వృద్ధి శ్రాద్ధ విషయత్వా దుపేక్ష్యాః.

అను|| ఆత్మవధ నిమిత్తమైన దీనిని ఆ జాతి వధ ప్రాయశ్చిత్తముతో (కలిపి) సముచితంగా చేయాలి. అందువల్లనే బోధాయనుడు చెప్పాడిట్లా - పన్నెండు సంవత్సరములు లేదా మూడు సంవత్సరములు, అని. మదన పారిజాతమందు, స్మృత్యర్థ సారమందును ఇట్లా - బ్రహ్మ హంతకులు మొదలగు వారికి వారికి తగిన ప్రాయశ్చిత్తం చేసి నారాయణ బలి చేయాలి, అని చెప్పారు. ఇట్లా మ్లేచ్ఛులు ఐన వారికి కూడా చేయాలి. ఒకడిట్లా - పుత్రుడు ప్రాయశ్చిత్తం చేస్తే తండ్రికి పాపనాశం జెతుంది అనటంలో ప్రమాణం లేదు. ఆత్మ ఘాతమందైతే వచనం వల్ల ఐతే కాని మహాపాతక మందైతే ఎట్లా జెతుంది, అని ఏదన్నాడో వాడు (అది) స్వయంగా ఆత్మ వధ ప్రాయశ్చిత్తమును జాతి వధ నిమిత్తమైన దానితో సముచ్చయం చేసి చెప్పిన వృద్ధయశూన్యుడే. జాతివధ నిమిత్తమైన దానిని పుత్రులు చేయాలి అనే వచనం లేదు. పుత్రుడు చేసే సర్వప్రాయశ్చిత్తాదుల విప్లవం రావొచ్చు. పైన చెప్పిన బోధాయన వచనం వల్లను అని ఇక చాలు. ఇది ప్రాయశ్చిత్తార్థులకే. ప్రాయశ్చిత్తా నర్హులకైతే పతితోదక మాత్రం చేయాలి, అని కొందరన్నారు. మదన పారిజాతాదులందు స్వారస్యము ఇదే. నిజానికైతే - దానికి అర్హులు అనర్హులను గూర్చి వచనంలో చెప్పనందువల్ల విశేషం లేనందువల్ల అక్కడ కూడా నారాయణబలి, గయా శ్రాద్ధం చేయాలి, అని అనటం యుక్తము. పతితోదక విధి, పిత్రాదులకన్న అతిరిక్తమైన వారి విషయము, అని ఇతరులన్నారు. అది ఇట్లా హోమాద్రి యందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - పతితునకు దయతో తృప్తి చేయటానికి ఇష్టపడేవాడు అందరితో సంగమించే దానిని వేతనమిచ్చి పిలిపించాలి. అశుద్ధమైన ఘటము చేతియందు గల ఆమెతో అచార ప్రకారము చెప్పాలి కూడా. ఓ దాసి ! వెళ్ళు మూల్యంతో త్వరగా నువ్వులను తీసుకురా. ఈ నీళ్ళతో నిండిన కుండను, నువ్వులు గల దానిని నువ్వు దక్షిణ దిక్కు ముఖం చేసి కూర్చొని ఆ పిదప ఎడమ చరణం ద్వారా (కూర్చొని) పారవేయి. పాతకి యొక్క పేరును చెప్పాలి. ఓపాతకి! నీవు త్రాగుఅని, మాటి మాటికి అనుఅని. ఆతని మాటను విని ఆమె మూల్యం తీసుకున్నది కనుక అట్లాగే చేస్తుంది. ఇట్లా చేస్తే పతితులకు తృప్తి కలుగుతుంది, మరో రకంగా కలుగదు, అని. దీనిని మృతాహమందు చేయాలి. పతితునకు, దాసి, మృతాహమందు ఎప్పుడు కుండను వదులుతుందో అప్పుడు ఈ మాత్రంతో ఆతడు ఉపచారం పొందిన (కృతార్థు) వాడౌతాడు, అని మదనరత్నమందు విష్ణుక్తి. ఇది ఆత్మత్యాగి విషయము. ఆత్మ త్యాగులు పతితులు వారు ఆశోచ ఉదకం పొందే వారు కారు, అని అరంభించి విష్ణువు దీనిని చెప్పాడని (లేదని) గొడులన్నారు. (ఉప లక్షణమైనందువల్ల అందరికి అని అనటం తగును). ఒకడిట్లా - ఏ పతితుడు ఘటస్ఫోటంతో బంధువులతో బహిష్కృతుడైనాడో, ఆతని విషయములు, క్రియా నిషేధ వాక్యములు. బ్రతికుండగానే ఆతడు అంత్యకర్మ చేసుకున్నందువల్ల, అది మళ్ళీ చేయటంలేదు. అని ఏదన్నాడో అది తగదు. తన బంధువులు త్యజించినందువల్ల, వైరాగ్యం కలిగినవాడు,

ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకుంటే ఆతనికి కూడా చేయకుండ ఉండవలసి వస్తుంది. మితాక్షరారులకు విరోధము దీనిని గ్రహించకుండా మాట్లాడిన ఆతడు మూర్ఖుడు అని ఉపేక్షించాలి. ఘటస్ఫోటమైన వానికి సంగ్రహ విధి లేదు అని అనరాదు. మనువు ఇట్లా ఘటస్ఫోటం జరగని వాని త్యాగమును చెప్పి - ప్రాయశ్చిత్తం చేశాక, నీళ్ళు గల కొత్త కుండను, వానితో పాటే, పుణ్య జలాశయమందు స్నానం చేసి ప్రాశన చేయాలి, (పారేయాలి) అని చెప్పాడు. లేకుంటే ప్రాయశ్చిత్త మాత్రంతోనే ఇది రావలసి వచ్చేది. అందువల్ల ఘటస్ఫోటంతో బహిష్కృతుడైన వానికి కూడా పిత్రాదులకు అబ్ధాంతమందు నారాయణ బలిచేయాలి. నిషేధములైతే పితృవ్యాధి పరములు అనేది తత్వము. కొందరైతే నారాయణ బలిచేసినా అంత్య కర్మ సపిండనం లేకుండా చేయాలి అని అన్నారు. ఇట్లా - గోబ్రాహ్మణ హతులకు, పతితులకు, వృశ్చత్కంగా మరణించిన వారికి, సపిండము చేయరాదు అనే వచన్నానుసరించి బ్రాహ్మణాది హతుడైతే, పతితుడైతే, సంగవర్జితుడైతే, సపిండం లేదు తండ్రీ! అని శ్రాద్ధ ప్రకారాన్ని చెప్పారు కనుక అని ఏదన్నారో అవి చెప్పినవి పోమాది యందలి, ముందు చెప్పిన షట్ త్రింశస్తత విరోధములు కనుక నిర్మూలము లైనందువల్ల, శ్రాద్ధ ప్రకార వచనములు వృద్ధి శ్రాద్ధ విషయమైనందువల్ల ఉపేక్షించాలి, అని.

మూ॥ నారాయణబలిస్తు - పోమాద్రాధ్యను సారోజోచ్యతే. తత్రాదౌ క్రియా నిబంధే గారుడే తర్పణ ముక్తం - కార్యం పురుష సూక్తేన మంత్రైర్వా వైష్ణవైరపి. దక్షిణాభిముఖో భూత్వా ప్రేతం విష్ణుమితి స్మరన్. అనాది నిధనోదేవః శంఖ చక్రగదాధరః, అక్షయః పుండరీకాక్షః ప్రేతమోక్ష ప్రదోభవ, ఇతి శుక్లైకాదశ్యాం దేశకాలౌ సంకీర్త్య అముక గోత్రస్య అముకస్య దుర్మరణాత్మ ఘాతజ దోషనాశార్థ మార్హ్య దేహిక సంప్రదానత్వ యోగ్యతా సిద్ధ్యర్థం నారాయణ బలిం కరిష్యే - ఇతి సంకల్ప్యా బ్రహ్మాణం విష్ణుం శివం యమం ప్రేతం పంచకుంభేషు - విష్ణుః స్వర్గ మయః కార్యో రుద్రస్తామమయ స్తథా, బ్రహ్మారోహ్య మయస్తత్ర యమో లోహ మయో భవేత్. ప్రేతోదర్శ మయః కార్యః ఇతి దేవ ప్రకల్పనా, ఇతి. గారుడోక్తాసు సర్వాసు హైమీషు వా ప్రతిమాసు షోడశోపచారైః పురుష సూక్తే నాభ్యర్చ్యాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య చరుం పురుష సూక్తేన ప్రత్యవచం నారాయణాయేదమితి హుత్వా దేనానామగ్రే దక్షిణాగ్ర దర్శేషు విష్ణురూపం ప్రేతం స్మరన్ నామగోత్రాభ్యాం మధు ఘృత తిలయుతాన్ దశపిండాన్ యజ్ఞో పవీత్యేవ, అముకగోత్ర అముకశర్మన్ ప్రేత విష్ణు రూపాఽయంతే పిండ ఉపలిప్తతాం, ఇతి దత్వా పురుష సూక్తే నాభిమంత్ర్య, యతే యమం, ఇతి సూక్తేన పిండా ననుమంత్ర్య శంభోదతేన చాభిషిచ్య అభ్యర్చ్య అముక శర్మాణ మముకగోత్రం విష్ణురూపం ప్రేతం తర్పయామి, ఇతి. పురుషసూక్తేన ప్రత్యవచం తర్పయిత్వా ఏకమామాన్నం బ్రహ్మాది పంచభ్యోదద్యాత్.

అను॥ నారాయణ బలియైతే పోమాది మొదలగు వారి ననుసరించి చెబుతున్నాము. అక్కడ తొలుత క్రియా నిబంధమందు గారుడోక్తిగా తర్పణం చెప్పబడింది ఇట్లా - పురుష సూక్తంతోగాని, విష్ణు మంత్రములతోగాని, దక్షిణాభిముఖుడై, ప్రేతను విష్ణువని స్మరిస్తూ

తర్పణము చేయాలి, అని. అద్యంత రహితుడ, దేవ, శంఖచక్ర గదాధర, అక్షయ (నాశరహిత), పుండరీ కాక్ష ప్రేతమునకు మోక్ష ప్రదుడవుకమ్ము, అని ప్రార్థించాలి. శుక్ల వికాదశియందు, దేశ కాలములుచ్చరించి అముక గోత్రునకు ఈ పేరుగల వానికి దుర్మరణ అత్యుపాతం వల్ల కలిగిన దోష నాశం కొరకు జైర్వుదేహిక సంప్రదానమున (ఇవ్వటం)కైన యోగ్యతానిద్ది కొరకు నారాయణ బలిని చేస్తున్నాను, అని సంకల్పం చేసి, బ్రహ్మవిష్ణు, శివ, యమ ప్రేతలను ఐదు కుంభములందుంచి - విష్ణువు బంగారంది, రుద్రుడు తామ్రముది, బ్రహ్మ రౌప్యముది, యముడు లోహము, ప్రేత దర్భలది చేయాలి, అని దేవతల ప్రకల్పన, అని. గారుడోక్తములైనవి అన్నీ బంగారువో ప్రతిమలు. వానిని షోడశోపచారములతో, పురుష సూక్తంతో పూజించి, అగ్నిని ప్రతిష్ఠించి చరువును పురుష సూక్తంతో ప్రతి ఋక్కును నారాయణునకు ఇది అని హోమం చేసి, దేవతల ఎదుట దర్భలను దక్షిణాగ్రంగా ఉంచి విష్ణు రూపుడైన ప్రేతను స్మరించి, నామగోత్రములతో, మధుఘృత తిలలతో కూడిన పది పిండములను యజ్ఞోపవీతిగానే, ఈ గోత్రం, ఈ పేరుగల ఓప్రేత! విష్ణురూప, ఈ పిండము నీకు స్వీకరించు అని ఇచ్చి “పురుష సూక్తంతో అభిమంత్రించి, యత్తేయమం, అనే సూక్తంతో పిండములనను మంత్రించి (ఆవాహనం) శంఖోదకంతో అభిషేకించి, పూజించి, ఈ పేరుగల ఈ గోత్రుడైన విష్ణురూప ప్రేతను తర్పయామి అని పురుష సూక్తంతో ప్రతి ఋక్కుతో తర్పణ చేసి ఒక ఆమాన్యమును బ్రహ్మాది ఐదు దేవతలకివ్వాలి.

మూ॥ మంత్రస్తు - బ్రహ్మవిష్ణు మహాదేవాయమమ్రైవ సకింకరః, బలిం గృహీత్వా కుర్వంతు ప్రేతస్య చ శుభాంగతిం, ఇతి. మితాక్షరాయాంతు హోమ బల్యాదినోక్తం. తతఃప్రతి దైవతం త్రివిధం ఫలం శర్మరామధు ఘృతగుదాని చ నివేద్య పిందాన్యభ్యర్చ్య నద్యాం క్షిప్వా రాతౌ నవసప్త పంచవా విప్రా స్నిమంత్ర్యో పోషితేన జాగరణం కృత్వా శ్లోభాతే పునర్విష్ణుం యమం సంపూజ్యైకోద్దిష్ట విధినా శ్రాద్ధ పంచకం కరిష్య ఇత్యుక్త్వా బ్రహ్మవిష్ణుశివయమ ప్రేతాన్ స్మరన్ విప్రాన్ ఉపవిశ్య ప్రేతస్థానే చైకం విష్ణుం స్మరన్నా వాహనార్ఘ్యయంతం తృప్తి ప్రశ్నాంతం కృత్వోల్లేఖనాది కృత్వాన్నకేషేణ బ్రహ్మణే విష్ణవే శివాయయమాయ సపరివారాయ చతురః పిందాన్ దత్వా ప్రేత నామగోత్రే స్మృత్వా విష్ణు నామ్నా పంచమందత్వా అభ్యర్చ్యాచాంతే భ్యోదక్షిణాందత్వైకంప్రేతం స్మృత్వా విశేషతః సంకోష్యవిప్రైః ప్రేతాయ, ఇదం తిలోదక ముపతిష్ఠాం, ఇతి సరిలక ముదకం దాపయిత్వా భుంజీతేతి. అత్ర విశేషాంతరం భట్టకృత అంత్యేష్టి పద్ధతౌజ్ఞేయం.

అను॥ మంత్రమైతే - బ్రహ్మ విష్ణు మహాదేవుడు కింకర సహిత యముడు వీరంతా బలిని గ్రహించి ప్రేతకు శుభమైన గతిని ఇవ్వండి, అని. మితాక్షరయందు హోమ బల్యాదులు చెప్పబడలేదు. ఆ పిదప ప్రతిదేవతకు మూడు రకాలపండ్లు, శర్మర మధు ఘృత గుడములు నివేదన చేసి పిండముల పూజించి, నదిలో పారవేసి, రాత్రికి తొమ్మిది లేదా ఏడుగురు లేదా ఐదుగురు బ్రాహ్మణులను నిమంత్రించేసి, ఉపవాసముండి జాగరణ చేసి, తెల్లవారిన పిదప తిరిగి విష్ణువును యముని పూజించి ఏకోద్దిష్ట విధితో ఐదు

క్రాధములను చేస్తున్నాను అని చెప్పి బ్రహ్మవిష్ణు, శివ,యము, ప్రేతములను స్మరించి బ్రాహ్మణుల కూర్చోబెట్టి ప్రేత స్థానమందు ఒక విష్ణువును స్మరించి ఆవాహన అర్చములతో కూడా తృప్తి ప్రశ్న చివరి వరకు ఆచరించి ఉల్లేఖనాదులు చేసి అన్న శేషంతో బ్రహ్మ, విష్ణు, శివులకు, సపరివార యమునకు, నాల్గు పిండములిచ్చి ప్రేతయొక్క నామగోత్రములు స్మరించి విష్ణు నామంతో ఐదవది ఇచ్చి పూజించి ఆచాంతమందు దక్షిణనిచ్చి ఒక ప్రేతను స్మరించి విశేషంగా సంతోష పరచి, విప్రులతో, ప్రేతకొరకై, ఈ తిలోదకం స్వీకరించు, అని తిలలతో కూడిన ఉదకం ఇప్పించి భుజించాలి,అని. ఇక్కడ ఇతర విశేషాలు, భట్టులు వ్రాసిన అంత్యేష్టి పద్ధతి నుండి గ్రహించాలి.

మూ॥ సర్వమాతేతు వర్షపర్వంతం పూర్వేష హ్వాక భక్త పూర్వం శుక్ల పంచమ్య ముప వాసనం నక్తం వా కృత్యాపిష్టమయం నాగ మనంతవాసుకి శంఖ పద్మ కంబలకర్కటకాశ్వతర ధృతరాష్ట్ర శంఖపాలకాలియ తక్షక కపిలేతి నామభిః ప్రతిమాసం సంపూజ్య పాయసేన విప్రాన్ సంభోజ్య వత్సరాంతే హైమం నాగం గాంచ ప్రత్యక్షాం చ దత్వా నారాయణ బలిం కుర్యాత్. మూలంతు హేమాద్రౌ జ్ఞేయం. బౌధాయన సూత్రే సర్వమృతానాం, నమోస్తు సర్వేభ్యః, ఇతి తిస్ర అపూతీర్హత్యా, ఉదత్త మృతానాం, సముద్రాయవయునాయ, ఇతి హుత్యేతి క్రియాం కుర్యాదితి శేషః. వ్యాసః - సౌవర్త భార నిష్పున్నం నాగం కృత్యా తద్దైవగాం, వ్యాసాయ దత్వా విధి పర్మితు రాన్యజ్ఞ మాహ్నుయాత్. హేమాద్రౌ భవిష్యే - పంచమ్యం పన్నగం హైమం స్వర్ణేనైకేన కారయేత్, క్షీరాజ్య పాత్ర మధ్యస్థం పూజ్య విప్రాయ దాపయేత్, ప్రాయశ్చిత్త మిదం ప్రోక్తం నాగదష్టస్య శంభునా, ఇతి. అపరార్కే స్మృత్యంతరేఽపి - తదేవ శుద్ధుతి ప్రేతో నారాయణ బలౌకృతే, యోదదాతి క్రియా పిండం తస్మై ప్రేతాయవై సుతః తస్మైవా శౌచముద్దిష్టం త్ర్యపామేవ, నసం శయః, విష్ణు క్రాద్ధ సమాభౌతు త్రయోదశ్యాం దినవ్రతం. అశౌచం పిండదః కుర్యాన్నతు తద్గుంధు గోత్రజాః. యస్యవై మృత్యుకాలేతు వ్యుచ్చిన్నానంత తిర్భవేత్, సవసేన్నరకే నిత్యం పంకమగ్నః కరీయదా, ఇత్యుపక్రమ్య బలిం నారాయణం కుర్యాత్ సోర్ధేనైకేన భక్తిమాన్, ఇతి గారుడోక్తేః అపుత్రస్యాపి పత్న్యాద్యై కార్య ఇత్యుక్తం దేవయాజ్ఞకేన. అథ విధానాదా శౌచాభావః. యథా యతి యుద్ధమృతాదిషు - త్రయాణా మాశ్రమాణాం చ కుర్యాద్ధావదీకాః క్రియాః. యతేః కించిన్నకర్తవ్యం వచాన్యేషాం కరోమిసః. ఇతి బ్రాహ్మిన్. ఉశనాజ - ఏకోద్దిష్టం పశురీప్త యతీనాం చైవ సర్వదా, అపాన్యే కాదశే ప్రాప్తే పార్వణంతు విధియతే. సపిండికరణం తేషాం నకర్తవ్యం సుతాదిభిః, త్రిదండగ్రహణాదేవ ప్రేతత్వం నైవజాయతే.

అను॥ సర్పంతో మరణిస్తే సంవత్సరం వరకు (ముందు రోజు) ఏకభక్త పూర్వకముగా శుక్లపంచమి యందు ఉపవాసం కాని నక్తం కాని చేసి పిండితో చేసిన నాగమును అనంత వాసుకి శంఖ పద్మ, కంబల, కర్కటక, అశ్వతర, ధృతరాష్ట్ర, శంఖపాల, కాళియ, తక్షక, కపిల అనే పేర్లతో ప్రతినిల పూజించి పాయసంతో విప్రులకు భోజనం పెట్టి సంవత్సరం చివర బంగారు నాగాన్ని, నిజమైన గోవును దానం చేసి నారాయణ బలిచేయాలి. మూలమైతే

హోమాద్రి యందు గ్రహించాలి. బౌధాయన సూత్రమందు సర్వమృతులకు, నమోఅస్తు సర్వేభ్యః అను మంత్రంతో హోమం చేసి నీట మరణించిన వారికి, సముద్రాయవయు నాయ, అనే మంత్రంతో మూడు ఆహుతులు హోమం చేసి ఇట్లా క్రియ నాచరించాలి అని ముగింపు. వ్యాసుడిట్లా - బంగారు భారంతో (రెండు వేల పలాలు భారము) (నూరు పలములు ఒక తులం. ఇరవై తులములు ఒక భారం) తయారైన నాగ విగ్రహాన్ని తయారు చేయించి, దానితో గోవును (చేయించి) శాస్త్ర ప్రకారం వ్యాసునకు ఇచ్చి, తండ్రి ఋణం నుండి విముక్తిని పొందాలి, అని. హోమాద్రి యందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - పంచమి తిథి యందు బంగారు నాణాన్ని ఒక పడగ గలదాన్ని చేయించి క్షీరము నేయపాత్ర వీనియందు ఉంచి ఆ నాగాన్ని పూజించి బ్రాహ్మణున కివ్వాలి. నాగదమ్మనకు శంభువు దీనిని ప్రాయశ్చిత్తంగా చెప్పాడు, అని. అపరార్థమందు స్మృత్యంతర మందు వచనమిట్లా - నారాయణ బలిచేస్తే ప్రేత అప్పుడే శుద్ధి నందుతుంది. ఆ ప్రేతకు ఏ పుత్రుడు క్రియా, పిండము ఇస్తాడో వానికి ఆశౌచము మూడు రోజులే, అనుమానంలేదు. విష్ణు శ్రాద్ధ సమాప్తి యందు త్రయోదశి యందు మూడు రోజులు పిండం పెట్టేవాడు ఆశౌచాన్ని పాటించాలి. ఆతని బంధువులు గోత్రజులు కాదు, అని. ఎవనికి మృత్యుకాల మందు సంతతి నష్టమైందో, ఆతడు ఎల్లప్పుడు నరకమందుంటాడు, బురదలో మునిగిన ఏనుగులా, అని ఆరంభించి, ఆతని నుద్దేశించి నారాయణ బలిని భక్తి కలవాడు చేయాలి, అని గారుడోక్తి కనుక పుత్రులు లేని వానికికూడా పత్ని మొదలగువారు చేయాలి, అని చెప్పాడు దేవయాణ్ణికుడు. ఇక విధానంవల్ల ఆశౌచంలేదు. ఎట్లాంటే యతికి, యుద్ధమృతుడు మొదలగువారికి. మూడు ఆశ్రమముల వారికి దాహాదిక క్రియలు చేయాలి. యతికి ఏమీ చేయరాదు. ఆతడూ ఇతరులకు చేయదు, అని బ్రాహ్మోక్తి. ఉశనుడిట్లా - యతులకు ఎప్పుడూ ఏకోద్దిష్టం చేయరాదు. ఏకాదశి రోజున వారికి పార్వణ విధి చేయాలి, అని. సుతాదులు యతులకు సపిండికరణం చేయరాదు. త్రిదండ గ్రహణం వల్లనే ప్రేతత్వము కలుగదు, అని.

మూ॥ తత్సంస్కారం వక్ష్యామః - దత్తాత్రేయః - ఏకోద్దిష్టం జలం పిండమా శౌచం ప్రేత సత్త్రియాం, న కుర్యాద్వార్షికాదన్యత్ బ్రహ్మ భూతాయ భిక్షవే. వార్షికాదితి పూర్వభావి మాసికాది నిషేధో సతుదర్శాదే. సంన్యాసినోఽప్యభిక్షాది పుత్రః కుర్యాద్భగా విధి, ఇతి వాయవీయోక్తే. పృథ్వీ చంద్రోదయే వ్రజాపతిః - అపాన్యేకాదశే ప్రాప్తే పార్వణంతు విధీయతే సపిండికరణం తస్యన కర్తవ్యం సుతాదిభిః. ఏషు సపిండనాది నిషేధాను వాదేన, పార్వణోక్తేః తత్ స్థానా పన్నతస్య పార్వణస్య గమ్యతే సగిరాగిరే తిబ్రాయా దైరం కృతోష్ణేయం, ఇతివత్. ఇదం వార్షికాది విధానం చ త్రిదండి నామేవ. ఏకదండి పరమ హంసాదీనాంతు సకిమపి కార్యం. పూర్వోక్తో శనోవాక్యే త్రిదండి గ్రహణా దితి శూలపాణ్యా దయోగౌదాః. త్రిదండి శబ్దేన మనోదందాది

దండత్రయోక్తే: యస్త్యైతే నియతా దండా: సత్రిదండితి చోచ్యతే, ఇతి స్మృతే: బౌధాయనః - నారాయణ ఇలిశ్వాస్య కర్తవ్యో ద్వాదశేహని, అస్య పార్వణేన, సముచ్చయోజ్ఞేయ: తం చ స ఏవాహ - కృత్వా విష్ణోర్భూహో పూజాం పాయసం వినివేదయేత్, అగ్నిహోత్యాతు తచ్చేషం వ్యాప్యతీభి: సమాహిత:యతీన్ గృహస్థాన్ సాధూన్వా నిమంత్ర్య ద్వాదశావరాన్, అభ్యర్చ్య గంధపుష్పద్వై: మంత్రై: ద్వాదశ నామభి: సంభోజ్య హవ్యేనాన్నేన దక్షిణాం చ నివేదయేత్. త్రయోదశం ద్విజ శ్రేష్ఠ మాత్మ సంజ్ఞం యతేంద్రియం. విష్ణుం యథా తథాఽభ్యర్చ్య పాద్యాద్వైశ్చ విధానత: దద్యాత్సురుష సూక్తేన గంధ పుష్పాదికం క్రమాత్. వస్త్రాలంకరణాదీని యథాశక్తి ప్రదాపయేత్, ఉచ్చిష్ఠ సన్నిధౌతస్య దర్శనాస్తీర్య భూతలే. భూర్భువ: స్వ: స్వధాయుక్తై: తస్మై దద్యాత్ బలిత్రయం. అశ్వమేధ సహస్రస్య వాజపేయ శతస్యచ. యత్ఫలం తల్లభేదేవం యత్కరోతి యతిక్రియాం.

అను|| ఆ సంస్కారాన్ని చెప్తున్నాము. దత్తాత్రేయుడిట్లా - ఏకోద్దిష్టము, జలము, పిండము, ఆశౌచము, ప్రేత సత్క్రియ ఇవన్నీ బ్రహ్మ భూతుడైన భిక్షువునకు చేయరాదు. వార్షికం తప్ప మరొకటి చేయరాదు. వార్షికాత్ అని అనటంవల్ల దానికన్న ముందుందే మాసికాదుల నిషేధము కాని దర్శాది నిషేధం కాదు. సన్యాసికికూడా ఆభికారులు, పుత్రుడు శాస్త్ర ప్రకారం ఆచరించాలి, అని వాయవీయోక్తి. పృథ్వీచంద్రోదయమందు ప్రజాపతి ఇట్లా - పదకొండవ రోజున పార్వణ మాచరించాలి. సుతాదులు ఆతనికి సపిండికరణాదులు చేయరాదు. ఈ వాక్యములలో సపిండనాది నిషేధ అనువాదం వల్ల పార్వణం చెప్పినందువల్ల దాని స్థానంలో వచ్చినట్లుగా పార్వణము అన్నిస్తోంది. గిరాగిరా అని చెప్పరాదు ఐరం పదంను చేర్చి గానం చేయాలి, అనే దానివలె. ఈ వార్షికాది విధానము త్రిదండి పరము. ఏకదండి, పరమ హంసాదులకైతే ఏమీ చేయరాదు. ముందు చెప్పిన ఉశనుని వాక్యమందు త్రిదండి పదం గ్రహించాడు అని శూలపాణ్యాదులు గొడులన్నారు. త్రిదండి శబ్దంతో మనో దండాది దండత్రయం చెప్పబడ్డాయి. ఎవనికి ఈ దండములు నియతంగా ఉన్నాయో వాడు త్రిదండి అని కూడా చెప్పబడ్డాడు, అని స్మృతి వచనం. బౌధాయనుడిట్లా - పన్నెండవ రోజున యతికి నారాయణ బలి ఆచరించాలి. దీనిని పార్వణంతో కలిపి చేయాలి, అని గ్రహించాలి. దానిని ఆతడే చెప్పాడు ఇట్లా - విష్ణువునకు మహా పూజ చేసి పాయసం నివేదించాలి. సావధానుడై వ్యాప్యతులతో కూడా దాని శేషమును అగ్ని యందు హోమం చేయాలి, అని. యతులను గృహస్థులను, సాధువులనుకాని శ్రేష్ఠులైన పన్నెండు మందిని పిలిచి (నిమంత్రణ) గంధ పుష్పాదులతో పూజించి, ద్వాదశ నామములతో మంత్రములతో పూజించి హవ్యాన్నంతో భోజనంపెట్టి దక్షిణ కూడా ఇవ్వాది. పదమూడవ వానిని ద్విజశ్రేష్ఠుని, ఆత్మజ్ఞానం కలవానిని, ఇంద్రియ సంయమనం కలవానిని విష్ణుమూర్తిని పూజించిన విధంగా శాస్త్ర ప్రకారం, పాద్యాదులతో పూజించి, క్రమంగా గంధ పుష్పాదికము లను పురుష

సూక్తం పరిస్తూ ఇవ్వాలి. వస్త్ర అలంకరణాదులను శక్తి కొలది ఇవ్వాలి. ఆతని ఉచ్చిష్టం దగ్గర భూమిపై దర్బలు పరిచి, భూః భువః స్వః అను స్వధాకారములతో ఆతనికి మూడు బలులు ఇవ్వాలి. వేయి అశ్వమేధముల, నూరువాజపేయముల, ఫలమును పొందుతారు, ఇట్లా యతిక్రియను నిర్వర్తించినవారు, అని.

మూ॥ శౌనకస్మృ - శౌనకోఽహం ప్రవక్త్యామి నారాయణ బలిం పరం, చాందాలా దుదకాత్పర్వాత్ బ్రాహ్మణాదైవ్యుత్పాదపి. దంష్ట్రీభృశ్చ పశుభృశ్చ రజ్జు శస్త్ర విషాత్కృభిః, దేశాంతర మృతానాం చ మృతానాంవాఽన్య సాధనైః. జీవద్రాక్ష మృతానాం చ కనిష్ఠానాం తదైవచ, యతీనాం యోగినాం పుం సామన్యేషాం మోక్ష కాంక్షిణాం, పుణ్యయాఘ క్షయార్థాయ ద్వాదశేఽహానికారయేత్. ద్వాదశ్యాం శ్రావణేఽబ్ధాంతే పంచమ్యాం పర్వదోస్తువా. ఇత్యుక్తా పూర్వోక్తం సర్వం విధిముక్త్యా అతోదేవేతి షడ్భిః పురుష సూక్తేన చ ప్రత్య చం పాయ సంహృత్వా కేశవాది ద్వాదశ నామభిః తద్రూపిణే పిత్రే ద్వాదశ విప్రాన్ సంభోజ్య తైరేవ ద్వాదశ పిందాన్ దద్యాది తృధిక మాహ. యుద్ధమృతేతు ప్రాగుక్తం. కృతజివన్యైశ్చైవమృతే సపిందై రాశౌచాది కార్యం నవా. తదుక్తం హేమాద్రా లైంగే - మృతే కుర్యాన్న కుర్యాద్వా జీవన్ముక్తో యతః స్వయం, కాలేగతే ద్విజై భూమౌ ఖనే ద్వాపి దహతవా, పుత్ర కృత్యమకేషంచ కృత్వా దోషాన విద్యతే. **జీవత్కృది విశేషః తత్రైవోక్తః** - నిత్యం నైమిత్తికం యత్తు కుర్యాద్వా సంత్య జేతవా, బాంధవేఽపి మృతేతస్య నైవాశౌచం విధీయతే. సూతకం చ న సందేహః స్నాన మాత్రేణ శుద్ధతి. ఏతద్వోగి విషయం యోగ మార్గరతోఽపి చ, ఇతి తస్యోప్యక్షే. తథా అహితాగ్నౌ ప్రోషితమృతే తదస్థిదాహోత్పర్వం పుత్రాదీనా మాశౌచం. సంధ్యాది కర్మలోపశ్చనాస్తి. అనగ్ని మత ఉత్థాంతే రాశౌచాది ద్విజాతిఘ, దాహోదగ్ని మతో విద్యాద్విదేశస్థే మృతేసతి, ఇతి స్మృతేః. అహితాగ్నిః దాహోత్థాగ్ని దహాహః, సంస్థానాంగం చ భిన్నే దహా ఇతి ధూర్త స్వామీ రామాందారశ్చ తచ్చింత్యం. మూలైక్యాద్వచో విరోధాచ్చ. ఏతత్ప్రాగుక్తం. అత్రదేహస్త్వేవ సంభవే దాహః, అహితాగ్నౌ విదేశస్థ మృతేసతి కలేవరం, నిధేయం నాగ్నిభిర్యా వత్తదీయైరపి దహ్యతే, ఇతి బ్రాహ్మోక్తే. తదభావే ఛందోగవరిశిష్టే - విదేశ మరణేఽస్థీని అపౌత్యాభ్యజ్య సప్రిషా, దాహయేద్ధుర్విషాచ్ఛాద్య పాత్రన్యా సాది పూర్వవత్. అన్యైమలాభో పర్థాని శకలాన్ముక్త యావృత్యా, దాహయే దస్థి సంఖ్యాని తతః ప్రభృతి సూతకం. హేమాద్రా షట్ త్రింశస్తే - కుర్యాద్దర్భమయం ప్రేతం దర్భైః త్రింశతషష్టిభిః, పాలాశీభిః సమిద్ధిర్వా సంఖ్యా చైవం ప్రశక్తితా.

అను॥ శౌనకుడిట్లా - శౌనకుడనైన నేను పరమైన నారాయణబలిని గూర్చి చెబుతున్నాను. చాందాలుని వల్ల, జలంవల్ల సర్పంవల్ల బ్రాహ్మణునివల్ల పిడుగువల్ల కోరలతో, పశువులతో, త్రాడు, శస్త్రము, విషము, రాయివీనితో కాని వేరే సాధనములతోకాని మరణించిన వారికి, దేశాంతర మృతులకు, జీవద్రాక్షం చేసుకొని మరణించిన వారికి, చిన్నతనంలో మరణించినవారికి, యతులకు యోగులకు, మోక్ష కాంక్షులైన ఇతర

పురుషులకు, పుణ్యం రావటం కొరకు, పాపనాశం కొరకు పన్నెండవ రోజున చేయాలి. శ్రవణా నక్షత్రం గల ద్వాదశి యందు సంవత్సరాంతమందు పంచమి యందుకాని, వర్షమందు కాని నారాయణ బలి చేయాలి. అని చెప్పి ముందు చెప్పిన విధినంతా చెప్పి, అతడేవా, అను ఆరు మంత్రములతో, పురుష సూక్తంతో ప్రతి ఋక్కును పాయసంతో హోమంచేసి కేశవాది ద్వాదశ నామములతో తద్రూపుడైన తండ్రి కొరకు పన్నెండు మంది బ్రాహ్మణులను భుజింపచేసి, ఆ నామములతోనే పన్నెండు పిండముల నివ్వాలి అని ఎక్కువగా చెప్పాడు. యుద్ధమందు మృతి చెందిన వానికి ముందే చెప్పాము. జీవచ్ఛార్ధం చేసుకున్న వాడు మరణిస్తే సపిందులు ఆశోచాదులు చేయాలా వద్దా. అదే విషయం హేమాద్రి యందు లైంగోక్తి ఇట్లా - ఆతడు స్వయంగా జీవన్ముక్తుడు. కనుక మరణిస్తే ఆశోచాది చేయొచ్చు లేదా మానవచ్చు. కొంత కాలానికి ద్విజుడు మరణిస్తే భూమి యందు పాతి పెట్టుటయో లేదా కాల్చుటయో చేయాలి. పుత్ర కృత్యాన్నంతా చేస్తే దోషం లేదు, అని. బ్రతికి ఉన్నా విదేశము అక్కడే చెప్పారు - నిత్యము నైమిత్తికము ఐన కర్మను ఆచరించ వచ్చు లేదా విడిచి పెట్టవచ్చు. ఆతడు మరణిస్తే బాంధవులకు గూడా ఆశోచం లేదు. సూతకం గూడ లేదు స్నానం మాత్రంతో శుద్ధి నందుతారు. అనుమానంలేదు. ఇది యోగి విషయము. యోగ మార్గరతుడైనా, అని ఆతనిని కూడా చెప్పారు. అట్లాగే ఆహితాగ్ని విదేశం వెళ్ళి మరణిస్తే ఆతని అస్థికలదాహం కన్న ముందు పుత్రాదులకు ఆశోచము, సంధ్యాధి కర్మ లోపంలేదు. అగ్నిలేని వాని మరణమందు ద్విజాతులకు ఆశోచాదులు. అగ్ని కలవాని మరణము విదేశమందు జరిగితే దాహం నుండి ఆశోచము ఉంటుంది. అని స్మృతి. ఆహితాగ్నికి దాహం కన్న ముందు కూడా దశాహ శోచము సంస్కారాంగము. వేరే దశాహము అని ధూర్త స్వామి రామాంధారులన్నారు. అది ఆలోచించాలి. మూలం ఒకటైనందువల్ల వచో విరోధమైనందువల్లనూ దీనిని ముందు చెప్పాము. ఇక్కడ శరీరముంటేనే దాహము ఆహితాగ్ని విదేశస్థుడై మరణిస్తే, ఆతని కళేబరాన్ని, ఆతనివారు అగ్నితో కాల్చే దాకా జాగ్రత్త పరచాలి, అని బ్రాహ్మోక్తి అది లేకపోతే ఛందోగ పరిశిష్టమందిట్లా - విదేశ మరణమందు, ఎముకలు తెచ్చి, నేయితో స్నానం చేయించి, దర్బలతో కప్పి కాల్రాలి. పాత్రన్యాసాదులు పూర్వంవలెనే చేయాలి. అస్థులు లభించకపోతే మోదుగు ఆకులు ముక్కలతో తమశాఖానుసారముగా కాల్రాలి. అస్థి సంఖ్యలు తమ శాఖకు చెప్పిన రీతి ఉండాలి. అప్పటి నుండి సూతకము. హేమాద్రి యందు షట్కృతిసంస్కృత మందిట్లా - మూడు వందల అరవై దర్బలతో దర్బమయమైన ప్రేతను చేసి మోదుగు సమిథలతో కాల్రాలి. సమిథల సంఖ్య కూడా అంతే అని చెప్పారు, అని.

మూ॥ భవిష్య - చత్వారింశత్ శిరః స్థానే గ్రీవాయాం చ దక్షిణతు, బాహ్యోస్తైన శతం దద్యాత్ వింశతించ తథోరసి ఉదరే వింశతిం దద్యాత్ త్రింశతం కటిదేశయోః, ఊర్వోస్తైన

శతందద్వాత్ త్రింశతం జాను జంఘయోః. పాదాంగుళీషు దశవై ఏషా చ ప్రేతకల్పనా. మదన రత్న యజ్ఞ పార్శ్వః - శిరస్య శీర్ష్యర్థం దద్వాత్ గ్రీవాయాం తు దశైవతు, బాహ్యోచ్చైవ శతం దద్వాత్ దశచైవాంగుళీషుచ, ఉర సి త్రిం శతం దద్వాద్వింశతిం జరరోదరే, ద్వాదశార్థం వృషణయోః అష్టార్థం శిశ్న ఏవతు ఊర్వోచ్చైకశతం దద్వాత్త్రిం శతం జంఘయోర్ద్వయోః పాదాంగుళీషు ద్వేదద్వా దేతత్ ప్రేతస్యకల్పనం. ముస్తకే నారికేరంతు అలాబుంతాలుకే తథా. పంచరత్నం ముఖేన్యస్య జిహ్వయాం కదలీ ఫలం. చక్షుషోస్తు కపరౌద్వౌ నాసికాయాంతు కాలకం, కర్ణయోః బ్రహ్మపత్రాణి కేశేషు ప్రరోహకాః, నాలకం కమలానాంతు అంత్ర స్థానే వినిర్దిశేత్. మృత్తికాతు వసాధాతుః హరితాలక గంధకౌ, శుక్రేషు పారదం దద్వాత్ పురీషే పిత్తలంతథా, సంధీషు తిలపిష్ఠంతు మాంసే స్వాద్యవ పిష్టకం, మధుస్యాద్దోహితస్థానే త్వదాస్థానే మృగశ్వచా. స్తనయోః గుంజకే (జంబీరే) దేయే నాసాయాం శతపత్రకం. కమలం నాభిదేశస్యాత్ వృంతాకే వృషణాశ్రితే. లింగే చరక్త మూలంతు పరిధానం దుకూలకం. గోమూత్రం గోమయం గంధం సర్వౌషధ్యాది సర్వతః ఇతి.

అను॥ భవిష్యమందిట్లా - తల స్థానమందు నలభై దర్బలు, కంఠభాగ మందు పది దర్బలు, చేతులకు (బాహువులు) నూరు, ఉరస్సున ఇరవై, ఉదరమందు ఇరవై, కటి ప్రదేశమందు ముప్పై, ఊరువులకు నూరు, జాను జంఘలకు ముప్పై దర్బలు, పాద అంగుళులందు పది దర్బలు ఇట్లా చేర్చి ప్రేత కల్పన చేయాలి, అని. మదనరత్నమందు యజ్ఞపార్శ్వడిట్లా - శిరస్సు యందు ఎనభైలో సగం (నలభై) కంఠమందు పది, బాహువులకు నూరు, అంగుళులకుపది, ఉరస్సు యందు ముప్పై, జఠర ఉదరములందు ఇరవై, వృషణములకు ఆరు, శిశ్నమునకు నాలుగు, ఊరువులకు నూరు, రెండు జంఘలకు ముప్పై, పాదాంగుళులందు రెండు ఈ రకంగా దర్బలు చేర్చి ప్రేత కల్పన చేయాలి, అని. మస్తక మందు కొబ్బరికాయ, తాలువులందు సొరకాయ, ముఖమందు పంచరత్నములు, నాలుకపై అరటిపండు, కళ్ళపై రెండు గవ్వలు, నాసికయందు కాలకము (కలిగొట్టు), కర్ణములందు బ్రహ్మపత్రములు, కేశములందు మర్రి మొలకలు, పేగుల స్థానమందు కమల నాళము లుంచాలి. వస స్థానమందు మృత్తిక, ధాతు స్థానమందు హరితాళ గంధకములు, శుక్ర మందు పాదరసము, పురీషమందు ఇత్తడి, సంధులందు తిలపిష్ఠము, మాంసమందు యవలపిండి, రక్తస్థానమందు మధువు, చర్మస్థానమందు మృగచర్మము, స్తనము లందు గుంజకములు, ముక్కు యందు శతపత్రము, నాభిదేశ మందు కమలము, వృషణములందు వృంతాకములు, లింగస్థానమందు రక్తమూలము, కప్పుకోవటానికి పట్టువస్త్రము, గోమూత్రము, గోమయము, గంధము, సర్వ ఓషధులు మొదలగునవి అంతటా వేయాలి, అని.

మూ॥ క్రియా నిబంధే గారుడేఽ ష్టేవ ముక్త్యాన్యదపి - ఘృతం నాభ్యాంతు దేయం స్వాత్మోషేనే చత్రపు స్పృశం. మౌక్తికం స్తనయోర్మార్కార్చి కుంకుమేన విలేపనం, సింధూరం వేత్రకోణేషు తాంబూలాద్యుపహరక్తైః, సర్వౌషధి యుతం కృత్వా పూజాం చైవ యథోదితాం. ఇదం నిర్గర్హి

తత్తైవ వృద్ధమనుః - ప్రోషితస్య తథా కాలోగతశ్చేద్వా దశాబ్ధికః, ప్రాప్తే త్రయో దశేవర్షే ప్రేత కర్మాణి కారయేత్. బృహస్పతిః - యస్యన శ్రూయతే వార్తాయావద్ ద్వాదశవత్సరాత్, కుశపత్రక దాహేన తస్య స్వాదవధారణా భవిష్యే - పితరిప్రోషితేయస్య న వార్తానైవ చాగమః, ఊర్ధ్వం పంచదశాద్వర్షాత్ కృత్వా తత్రుతి రూపకం, కుర్వాతస్యతు సంస్కారం యధోక్త విధినా తతః, తదాదీన్యేవ సర్వాణి ప్రేతకర్మాణి కారయేత్. ద్వాదశాబ్ద ప్రతిక్షా పితృభిన్న విషయేతి మదనరత్నే ఉక్తం. గృహ్య కారికాయాంతు - తస్య పూర్వవయస్సస్య వింశత్యోర్ధ్వం తతః క్రియా, ఊర్ధ్వం పంచ దశాబ్దాత్తు మధ్యమేవయసి స్మృతా, ద్వాదశాద్వత్సరా దూర్ధ్వముత్తరే వయసి స్మృతా, చాంద్రాయణ త్రయం కృత్వా త్రింశత్సృద్ధాణి వాసుతైః, కుశైః ప్రతికృతందగ్ధ్వా కార్యాశౌచాదికా క్రియా, ఇత్సుక్తం. పరాశరః - దేశాంతరగతో నష్టః తిధిర్నజ్ఞాయతే యది, కృష్ణాష్టమి హ్యమావాస్యా కృష్ణా చైకాదశీ తథా, ఉదకం పిండదానం చ తత్ర శ్రాద్ధం నకారయేత్, ఇదం మాసజ్ఞానే. తత్రాహితాగ్నేః పూర్ణాశౌచం. అనాహితాగ్నేస్తు త్రిరాత్రం, అనాహితాగ్నేర్దే హస్తు దాహ్యో గృహ్యగ్నినా స్వయం. తదలంబేపలంబాశానాం వృంచైః కార్యః పుమానపి, వేష్టితవ్వస్తధా యత్నాత్ కృష్ణ సారస్య చర్మణా, ఊర్ధా సూత్రేణ బద్ధాతు ప్రలేప్తవ్యో యవైస్తధా, సుపిష్టైః జలసమ్మిశ్రైః దగ్ధవ్యశ్చ తథాగ్నినా, అసౌ స్వర్గాయలోకాయ స్సాహే త్యక్త్వా స్వబంధవైః. ఏవం పర్వశవందగ్ధ్వా త్రిరాత్ర మకుచిర్భవేత్, ఇతి బ్రాహ్మ్యేక్షే. ఇదం త్రిరాత్రం న దశాహ మధ్యే దాహే, తత్ర ప్రోషితే కాలశేషః స్యాత్, ఇత్సుక్షే, కింతు తదూర్ధ్వం. తత్ర పత్నీ పుత్రయోః పూర్వమ గృహీతా శౌచయోః దశాహద్వేవ. గృహీతా శౌచయోస్తు త్రిరాత్రం. పత్నీమృతౌ భర్తృ త్రైవం సపత్న్యేవైవమితి స్మృత్యర్థసారే. అన్య సపిందానాంతు సర్వత్ర పర్ణ శరదాహే త్రిరాత్రం. తదాహంగిరాః - దేశాంతర మృతం క్రుత్వా నా శౌచం చేత్సర్వధంచన, గృహీత మితి శేషః. కాలాత్యయేఽపి కుర్వీత దాహకాలే దినత్రయం, ఇతి. స్మృత్యర్థసారేతు - గృహీతా శౌచానాం స్నానమాత్ర ముక్తం.

అను॥ క్రియా నిబంధమందు, గారుడమందును ఇట్లా చెప్పి వేరేది కూడా ఇట్లా - నాభియందు ఘృతమును, కౌపీనమందు తగరము, స్తనములందు ముత్యము, తలపై కుంకుమతో విలేపనము, నేత్రకోణములందు సింధూరము, తాంబూలాది ఉపహారములతో (సామాగ్రి) అని ఓషధులయుతంగా చేసి చెప్పిన ప్రకారము పూజ చేయాలి, అని. ఇది అగ్ని రహితునకు కూడా. అక్కడే వృద్ధమనువిట్లా - దేశాంతరగతుడైన వానికి పన్నెండు సంవత్సరాల కాలం గడిచిపోతే, పదమూడవ సంవత్సరం వస్తే ప్రేతకర్మ చేయాలి, అని. బృహస్పతి ఇట్లా - పన్నెండు సంవత్సరాల వరకు, పోయిన వాని వార్త తెలియకపోతే, కుశపత్రక దాహదంతో (బొమ్మ), వాని క్రియ నిశ్చయించండి అని. భవిష్యమందిట్లా - తండ్రి దేశాంతరగతుడైతే, వాని వార్తగాని, వాని ఆగమనం కాని లేకపోతే పదిహేను సంవత్సరాల తరువాత అతని ప్రతిరూపాన్ని చేసి, శాస్త్ర ప్రకారం దానికి సంస్కారం చేయాలి. ఆ పిదప అప్పటి నుండే అన్ని ప్రేత కార్యములు చేయాలి. పన్నెండు సంవత్సరాల నిరీక్షణ

తండ్రికన్న వేరైన వారి విషయమని మదనరత్నమందు చెప్పారు. గృహ్యకారికయందైతే - వాడు తొలి వయస్సు వాడైతే ఇరవై సంవత్సరాలపైన ఆ పిదప క్రియ, మధ్యమ వయస్సుడైతే పదిహేను సంవత్సరాల తరువాత అని అన్నారు. ఉత్తర వయస్సులో ఐతే వన్నెందు సంవత్సరాల తరువాత అని అన్నారు. సుతులు చాంద్రాయణం కాని ముప్పై కృచ్ఛములు కాని ఆచరించాలి, అని. కుశలతో ప్రతి కృతిని చేసి (బొమ్మ) దాహం చేసి శౌచాదిక క్రియలు చేయాలి, అని చెప్పారు. పరాశరుడిట్లా - దేశాంతరగతుడై మరణించినాడు. తిధి తెలియదు. అట్లా ఐతే. కృష్ణపక్ష అష్టమి, అమావాస్య, ఏకాదశి వీనిలో ఉదకము, పిండదానము, శ్రాధము చేయాలి, అని. ఇది మాసం తెలిస్తే అని అర్థం. అక్కడ ఆహితాగ్నికి పూర్ణాశౌచము. అనాహితాగ్నికి త్రిరాత్రము. అనాహితాగ్ని దేహాన్ని స్వయంగా గృహ్యగ్నితో దాహం చేయాలి. శరీరం లభించకపోతే మోదుగు అకుల తొడిమలతో పురుష రూపం చేయాలి. ప్రయత్నించి కృష్ణసార చర్యంతో దానిని కప్పి వేయాలి. ఉన్నిదారంతో కట్టివేసి బాగా విసిరిన యవల పిండిని నీళ్ళతో తడిపి దానికి పూయాలి. అట్లాగే అగ్ని దాహం చేయాలి, అసౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహా, అని చెప్పి తమ బంధువులతో కలిసి దానిని కాల్రాలి. ఇట్లా పర్ణ శవాన్ని కాల్చి మూడు రాత్రులు అశుచి ఔతాడు అని బ్రాహ్మకీ. ఈ త్రిరాత్రము దశాహ మధ్య మందు దాహం చేస్తే కాదు. అక్కడ ప్రోషితుని విషయంలో కాల శేషము (శుద్ధి) ఉంటుంది, అని చెప్పారు కనుక. కాని ఆపైన. అక్కడ పత్తిపుత్రులకు ముందు ఆశౌచం తెలియదు కనుక దశాహమలే. మరణ నిర్ణయమందు త్రిరాత్రమే. భార్య మరణిస్తే భర్తకు ఇట్లాగే సవత్సరాలకు కూడా ఇట్లాగే, అని స్మృత్యర్థసారమందు చెప్పారు ఇతర సపిందులకైతే అంతటా పర్ణశరదాహమందు త్రిరాత్రము ఆశౌచము దానినే ఆంగిరుడిట్లా చెప్పాడు - దేశాంతర మరణాన్ని వినగానే ఆశౌచ గ్రహణం ఎట్లైనా ఉండదు, అని. గృహీతమని శేషము (ముగింపు). కాలాత్యయ మందైనను దాహకాలమున, దినత్రయాశౌచం ఆచరించాలి, అని. స్మృత్యర్థ సారమందు మాత్రం - ఆశౌచం, గ్రహించిన వారికి స్నానం మాత్రమే చెప్పబడింది, అని.

మూ॥ బహ్వచపలిశేష్ఠేఽపి - అధాతీత సంస్కారః సచే దంతర్గతాహం స్వాత్మైవ
సర్వం సమాపయే దూర్భ్య మాహితాగ్ని ర్దాహాత్సర్వ మాశౌచం కుర్యాత్సర్వం యథాకాల మన్యేషు పత్నీ పుత్రయోః పూర్వ మగ్రహీతా శౌచయోః కర్మాంగం త్రిరాత్ర మితి. షడశీతాపవ్యేవం.
విశ్వాదర్శేతు - ప్రతికృతి దహనేత్సగ్ని దేస్యాత్రి రాత్రం, ఇత్యుక్తం. ద్వాదశ వర్షాది ప్రతిక్షోత్తరం దాహేతు పుత్రాదీనాం సర్వేషాం త్రిరాత్రమేవేతి కల్పతరు దివోదానాదయః. 1. అథ ప్రేతసంస్కారే
కాలః - హేమాద్రో గార్భ్యః - ప్రత్యక్షశవ సంస్కారే దినం నైవ వికోధయేత్, ఆశౌచ మధ్యే సంస్కారే దినం శోధ్యంతు సంభవే. ఆశౌచ వినివృత్తౌ చేత్సునః సంస్క్రియతే మృతః సంకోడ్వై పదినం గ్రాహ్య మూర్ధ్వం సంవత్సరాద్యది. ప్రేత కార్యాణి కురీత్వ శ్రేష్ఠం తత్రోత్తరాయణం, కృష్ణపక్ష శ్రుతగ్రాపి వర్ణయేత్తు దినక్షయం (దినత్రయం). వారాహో - చతుర్థాష్టమగే చంద్రే

ద్వాదశే చ వివర్ణయేత్. ప్రేతకృత్యం వ్యతిపాతే వైధృతౌ పరిఘేతధా, కరణే విష్టి సంజ్ఞే చ శస్త్రే శృరదినే తథా, త్రయోదశ్యాం వికేషేణ జన్మ తారాత్రయే తథా. జన్మదశమై కోన వింశాని జన్మతారాః. భారత - నక్షత్రేషు న కుర్వీత యస్మిన్ జాతో భవేన్నరః, న శ్రౌష్టపదయోః కార్యం తథాఽగ్నేయే చ భారత. దారుణేషు సర్వేషు ప్రత్యరే చ వివర్ణయేత్ కత్యపః - భరణ్యార్ద్రామ ఘాక్షేషా మూలం ద్విచరణాని చ, ప్రేతకృత్యేఽతిదుష్టాని ధనిష్ఠాద్భ్యం చ పంచకం. ఫాల్గునీ ద్వితీయం రోహిణ్యను రాధా పునర్యసూ ఆషాఢే ద్వేవిశాఖా చ భాని ద్విచరణానిచ, ఏతానికించిద్దుష్టాని సంభవేసతి వర్ణయేత్. జ్యేష్ఠిర్నారదః - చతుర్దశీం తిథిం నందాం భద్రాం శుక్రారవాసరౌ, సితేజ్యయౌ రస్త మయం ద్వ్యంప్రిభం విషమాంప్రిభం, శుక్లపక్షం చ సంత్యజ్య పునర్దహన ముత్తమం వసూత్తరార్ధతః పంచ నక్షత్రేషు త్రిజన్మసు, పౌష్ణ బ్రహ్మర్ క్షయోమైవ దహనాత్ కులనాశనం. అస్యావవాద మాహ తత్రైవ బైజవాహః - ప్రేతస్య సాక్షాద్దగ్ధస్యప్రాప్తే త్యేకాదశేఽహని, నక్షత్ర తిథి వారాది శోధనీయం న కించన. యుగమన్నాది సంక్రాంతి దర్శ్యప్రేత క్రియాయది, దైవాదా పతితా తత్ర నక్షత్రా ది న, శోధయేత్, విశ్వప్రకాశేఽపి - గురు భాగవయోర్మాధ్యే పౌషమాసే మలిమృతే, నాతీతః పితృమేధః స్వాధ్యాయం గోదావరీం వినా, దానమపి తత్తైవోక్తం - భద్రాయాం భూమిదానం స్యాత్ త్రిపాదరీక్షే హిరణ్యః, చారేషు తత్తద్వర్ణంతు వాసోదానం విధీయతే.

అను॥ బహ్వాచ పరిశిష్టమందు కూడా - ఇక, అతీత సంస్కారము, అది పది రోజుల ఆశౌచం మధ్యలో వస్తే, అక్కడే అంతా సమాప్తి చేయాలి. ఆహితాగ్నికైతే, ఆ పైన, దాహం తరువాతనే ఆశౌచం అంతా కర్మ ఆచరించాలి, యథా కాలమందు. ఇతరులకైతే, ముందు ఆశౌచం గ్రహించని పత్నీపుత్రులకైతే కర్మాంగముగా త్రిరాత్ర మాశౌచము, అని షడశీతి యందు కూడా ఇట్లాగే. విశ్వాదర్శమందైతే - ప్రతికృతి దహనమందు మాత్రం అగ్నిదుని విషయంలో త్రిరాత్రా శౌచము అని చెప్పారు. వన్నెందు సంవత్సరాలు మొదలుగా నిరీక్షణ తరువాత దహనంచేస్తే పుత్రాదులందరికీ త్రిరాత్రమే, అని కల్పతరు దివోదాసాదు లన్నారు, అని. ఇక ప్రేత సంస్కారమందు కాలవిషయము - హేమాద్రి యందు గార్ఘ్యడిట్లా - ప్రత్యక్షంగా శవదాహం చేస్తుంటే దినము గూర్చిన విచారణ లేదు. ఆశౌచం మధ్య సంస్కారం చేయాల్సివస్తే సంభవమైతే మంచిరోజు చూడాలి, అని. ఆశౌచం నిష్పత్తి అయ్యాక మృతునకు తిరిగి సంస్కారం చేస్తే మంచి రోజును చూసే చేయాలి. సంవత్సరంపైనది ఐతే కర్మ. ఆ ప్రేత కార్యాలు చేస్తే ఉత్తరాయణమందు చేయటం ఉత్తమము. అక్కడ కూడా కృష్ణపక్షము శ్రేష్ఠమైనది. దిన క్షయాన్ని విడిచిపెట్టాలి (దినత్రయం వదలిఅని). వారాహ మందిట్లా - చంద్రుడు నాల్గవ, ఎనిమిదవ, పన్నెండవ ఇంట్లో ఉంటే విడిచి పెట్టాలి. వ్యతిపాతము, వైధృతి పరిఘ యోగములందు విష్టి సంజ్ఞ గల కరణమందు, శనివారము, వికేషించి త్రయోదశియందు, అట్లాగే జన్మతారా త్రయమందు ప్రేత కృత్యము చేయరాదు, అని. జన్మనక్షత్రం, పదవ, పందొమ్మిదవ నక్షత్రాలు జన్మతారలు. భారతమందిట్లా -

నరుని జన్మ నక్షత్రమందు చేయరాదు. పూర్వాభాద్ర, ఉత్తరాభాద్రలందు, కృత్తిక యందును చేయరాదు దారుణ నక్షత్రములందు, (ఆరుద్ర, ఆశ్లేష, జ్యేష్ఠ, మూల) ప్రత్యర్థి తారలందు (జన్మనక్షత్రం, దాని ఐదవ, పదునాల్గవ, ఇరువది మూడవ నక్షత్రాలు) విడిచిపెట్టాలి, ఓ భారత! అని. కశ్యపుడిట్లా - భరణి, ఆర్ద్ర, మఘ, ఆశ్లేష, మూల, ద్విచరణ నక్షత్రాలు, ధనిష్ఠాది పంచకము ప్రేత కృత్యమందు అతిదుష్టములు. పూర్వఫల్గుని, ఉత్తరఫల్గుని, రోహిణి, అనురాధ, పునర్వసు, పూర్వాషాఢా, ఉత్తరాషాఢా, విశాఖ ద్విచరణ నక్షత్రములు ఇవి కొంచెం దుష్టమైనవి. వీలైతే విడిచి పెట్టాలి, అని. జ్యోతిర్నారదుడిట్లా చతుర్దశ తిథిని, నంద, భద్ర (ప్రతిపద, షష్ఠి, ఏకాదశి, ద్వితీయ సప్తమి, ద్వాదశి) తిథులను, శుక్ర మంగళ వారములను, గురు శుక్రల అస్తమయమును, ద్విచరణ నక్షత్రాలను, విషమాంధ్రు నక్షత్రాలను, శుక్ల పక్షమును వదలి మళ్ళీ దహనం చేయటం ఉత్తమము. ధనిష్ఠా ఉత్తరార్ధం నుండి పంచకమందు (నక్షత్రాలు) త్రిజన్మ నక్షత్రాలందు, రేవతి, రోహిణి నక్షత్రములందు దహనం చేస్తే కులనాశము, అని. దీనికి అపవాదాన్ని అక్కడే బైజవాపుడిట్లా - సాక్షాత్తు గాదగ్గమైన ప్రేతకు ఏకాదశాహం వస్తే నక్షత్ర తిథి వారాలు ఏ మాత్రం చూడరాదు, అని. యుగాది, మన్వాది సంక్రాంతి, దర్శము వీనియందు ప్రేత క్రియ దైవంపల్లవస్తే కనుక అక్కడ నక్షత్రాలు చూడరాదు, అని. విశ్వ ప్రకాశమందు కూడా - గురు శుక్రల మూఢమందు, పౌషమాసమందు, మలమాస మందు, అతీత పితృమేధము గయాగోదావరులందు తప్ప వేరేచోట కాదు, అని. దానం కూడా అక్కడే చెప్పబడింది - భద్ర యందు భూమిదానము, త్రిపాద నక్షత్రమందు సువర్ణదానము, వారములందు ఆయా రంగుల వస్త్ర దానమును విధించారు, అని.

మూ॥ ధనిష్ఠా పంచకమృతే పంచరత్నాని దాపయేత్, ఏకాశీతి పలం కాంశ్యం తదర్థం వా తదర్థకం, నవషట్ త్రిపలం వాపి దద్యాద్వి ప్రాయశ్చిత్తః, ఇత్యం ప్రసంగేన. హేమాద్రౌ వృద్ధమనుః - అమృతం మృతమా కర్త్య కృతం యస్మాద్ధ్వ దేహికం, ప్రాయశ్చిత్త మసౌస్మార్తం కృత్యాగ్ని నాదధీత చ. జీవన్ముది సమాగచ్ఛేత్ ఘృత కుంభేనిమజ్జతం, ఉద్భుత్యస్నాపయిత్వాస్య జ్ఞాతక్వాది కారయేత్. ద్వాదశాహం వ్రతచర్యా త్రిరాత్ర మధవాస్యతు, స్నాతోస్య ద్వపాత్రతో భార్యా మన్యాం వా తదభావతః అగ్ని నాధాయ విధివత్ వ్రాత్యసోమేన, వాయజేత్. అథేం ద్రాగ్నేన పశునా గిరిం గత్వా చ తత్రేతు ఇష్టిమాయుష్మంతీం కుర్యా దీప్సితాంశ్చ క్రమాంస్తతః. అనాహితాగ్నేస్తు చరుః. మృతవార్తా శ్రవణే త్వాత్పలాయనః - సురభయ ఏవయస్మిన్ జీవేమృత శబ్దః, ఇతి. యస్యతు జీవత ఏవ మృతివార్తాం శ్రుత్వాస్త్రీయా సహగమనం కృతం తథా తద్వైధమేవ, భర్తృమరణ జ్ఞానస్తైవ నిమిత్త త్వాత్తు మాత్స్య గౌరవేణా యుక్తత్వాచ్చేతికేచిత్ తస్య మరణ జ్ఞానస్య నిమిత్తత్వైతీతా నాగతయోరపి తథాత్వావత్తే. భర్తృవైధ దాహాభావేన తస్యాః సహగమనాభావాచ్చ. తస్మాదాశౌచవత్ జ్ఞాత మరణ స్తైవ నిమిత్తత్వం. నచాత్ర తదస్తి పరం కామ్యం మరణమస్తు. అత అత్య హనన దోషోఽస్తితి తాతపాదాః.

అను॥ ధనిష్ఠా పంచక మందు మరణిస్తే ఐదు రత్నములు దానమిప్పించాలి. ఎనుబది పలముల కాంశ్యము, అందులో సగం లేదా అందులో సగం కాని తొమ్మిది, ఆరు లేదా మూడు పలములు కాని శక్తి కొలది విప్రునకు దాన మివ్వాలి, అని. ఇక ఈ విషయం చాలు. హేమాద్రి యందు వృద్ధమనువిట్లా - చావని వానిని గూర్చి చచ్చినాడని విని, వానికి బిర్లుదేహిక క్రియలు చేస్తే, అట్టి వానికి స్వార్థ ప్రాయశ్చిత్తము చేసి అగ్నుల ఆధానము చేయాలి, అని. ఆతడు తిరిగి బ్రతికి వస్తే వానిని ఘృతకుంభమందు ముంచి, తీసి స్నానం చేయించి వానికి జాతకర్మాదులు చేయించాలి. పన్నెండు రోజులు వ్రతచర్య కాని లేదా త్రిరాత్రము కాని వ్రతచర్య వీనికి ఆ పిదప స్నానం చేసి భార్యను లేదా ఆమె లేకపోతే మరో స్త్రీని వివాహ మాడాలి. అగ్నిని ఆ ధానం చేసి, విధి ప్రకారము వ్రాత్య స్తోమ యజ్ఞంతో కాని హోమం చేయాలి. ఇక ఇంద్రాగ్ని పశువుతో పర్వతమునకు వెళ్ళి అక్కడ, ఆయుః కామేష్ఠి చేయాలి. ఆ పిదప ఇష్టమైన క్రతువులను చేయించును. అనాహితాగ్నికి చరువుతో హోమము. మరణవార్త విన్నప్పుడు ఆశ్వలాయనుడిట్లా - ఎవడు బ్రతికుండగా మృత శబ్దం వినటం జరుగుతుందో అది మంచిదే, అని. ఎవడు బ్రతికుండగానే వాని మరణవార్తను విని వాని భార్య సహగమనం చేస్తే అది అప్పుడు శాస్త్రీయమే భర్త మరణ జ్ఞానమే నిమిత్తము. ప్రమా (జ్ఞానము) మాత్రము దీని గౌరవము (గురుత్వం) వల్ల అవసరం లేదు, అని కొందరన్నారు. అంటే అట్లా కాదు. మరణ జ్ఞానమే నిమిత్తమైతే గడచిన, రాబోయే వాటిలో గూడా అట్లాగే కావలసి వస్తుంది. భర్తకు విధి ప్రకారం దాహం కాలేదు కనుక అమెకు సహగమనాభావము. అందువల్ల ఆశౌచంవలె జ్ఞాతమరణమునకే నిమిత్తత్వము. ఇక్కడ ఆదిలేదు. కామ్య మరణమైతే కావచ్చు. అందువల్ల ఆత్మహనన దోషమున్నదని మా తండ్రిగారన్నారు.

మూ॥ తథాసర్వ సంస్కారకృతే త్రిరాత్ర మాశౌచం. తద్విధిం చాహ శౌనకః - అథ వక్ష్యామి సర్వస్య సంస్కార విధి ముత్తమం, సినీ వాల్యాం పౌర్ణమాస్యాం పంచమ్యాం వాపి కారయేత్, కృత సర్వవధో విప్రుః పూర్వజన్మని వాయది, వధం ప్రభావయేత్తా పీచరే తృప్త్యాం శ్చతుర్థక విప్రాయలోహ దండం చ తన్మాల్కం వాపిదాపయేత్. యజ్ఞవల్క్యేఽపి, ఉరగేష్వా యసోపండః, ఇతి. మూల్యమాహ - నిపుత్రయం ద్వినిష్ఠంవా నిష్ఠమేకం కనీయసం, అనుమత్త్యాది కర్తూణాం నిష్ఠమర్థం తదర్థకం. ఇదం స్వర్తరూప్యయోః శక్త్యాజ్ఞేయం. సంస్కారమాహ - త్రియంగుప్రీహి గోధూమైః తిలపిష్టేన వాపునః, కృత్వా సర్వా కృతిం శూర్వే నిధాయ ప్రార్థయే దహిం ఏహి పూర్వమతః సర్వ అస్మిన్ పిష్టే సమావిశ, సంస్కారార్థ మహం భక్త్యా ప్రార్థయామి సమాహితః వస్త్రో పవీత గంధాద్యైః సంపూజ్య చ హరేద్దూహిః, కుర్యాత్సం స్కార సంకల్పం ప్రాణాయామ పురః సరం. యజ్ఞోపవీతి నా కార్యం సర్వ సంస్కార కర్మచ, లోకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య సమిదాధాన మాచరేత్, తతోఽగ్నే రగ్నిదిగ్భాగే భూమిం సంప్రోక్ష్య వాదిభిః, చితిం కృత్వాధ

సంస్తీర్యకుకై రాగ్నేయ కాగ్రక్షేః, పర్యుక్త్యాగ్నిం పరిస్తీర్య పరిషిచ్య సమర్చయేత్, కృత్యేధ్యాధాన మాఘా రౌచాక్షుషీ చ యథావిధి. సర్పం గృహీత్వా యత్నేన చితి మారోపయేత్పుధిః. స్రువేణ జహుయాదాజ్యమగ్ని వ్యాహృతిభిర్నిధిః. సర్వాస్యేజహుయా దాజ్యం వ్యాహృత్యా చ సమగ్రయా, ఆజ్య శేషం సృవేణైవ సర్పదేహే నిషేచయేత్.

అను॥ అట్లాగే సర్ప సంస్కారం కొరకు త్రిరాత్రము ఆశౌచము. ఆ విధానాన్ని శౌనకుడిట్లా - ఇక సర్పమునకు ఉత్తమ సంస్కార విధిని చెప్తున్నాను. అమావాస్య, పౌర్ణమి, పంచమి యందు ఏదో ఒక రోజు ఆచరించాలి. ఈ జన్మ యందుకాని, పూర్వ జన్మయందు కాని సర్పవధ చేసిన విప్రుడు ఆ వధను గూర్చి అందరికీ చెప్పాలి. పాపి, పదునాలుగు కృత్రములను ఆచరించాలి. బ్రాహ్మణునకు లోహ దండము కాని దానికి సరిపోయే మూల్యము కాని ఇవ్వాలి. యాజ్ఞవల్క్యుడు కూడా - ఉరగములందు ఆయన దండ మివ్వాలి, అని. మూల్యమును చెప్పాడు - మూడు నిష్కములు, రెండు నిష్కములు, తక్కువలో తక్కువ ఒక నిష్కము. కర్తల అనుమతితో అర్థ నిష్కము లేదా అందులో సగము (అర్ధార్థ) నిష్కము ఇవ్వాలి, అని. ఇది స్వర్ణముదో వెండిదో శక్తి కొలదిగా గ్రహించాలి. సంస్కారాన్ని చెప్పాడిట్లా - కొర్రలు, వడ్లు, గోధుమలు, నువ్వులు వీనిలో ఏదేని ఒకదాని పిండితో సర్వాకృతిని చేసి చాటయందుంచి సర్పాన్ని ప్రార్థించాలి ఓ సర్పమా! ఇదివరలో మరణించినదాన, ఈ పిండియందు ప్రవేశించు ఏకాగ్రదనై నీ సంస్కారము కొరకు నేను భక్తితో ప్రార్థిస్తున్నాను, అని. వస్త్ర ఉపవీత గంధాదులతో పూజించి బయటికి తీసుకెళ్ళాలి. ప్రాణాయామ పురః సరముగా సంస్కార సంకల్పము చేయాలి. సర్ప సంస్కార కర్మను యజ్ఞోపవీతిగా చేయాలి. లోకికాగ్నిని ప్రతిష్ఠించి సమిదా ధాన మాచరించాలి. ఆ పిదప అగ్నికి ఆగ్నేయ దిగ్భాగ మందు నీటితో భూమిని సంప్రోక్షణ చేసి చితిని చేసి ఆగ్నేయం వైపు అగ్రముందునట్లుగా కుశలను పరచి నీళ్ళు చల్లి అగ్నిని పరిచి పరిషేచనం చేసి పూజించాలి. ఇధ్యాధాన ఆఘారములు చేసి, చక్షుషి కూడా యథావిధి చేసి ప్రయత్నంగా సర్పాన్ని తీసుకొని, బుద్ధి మంతుడు దాన్ని చితిపై ఉంచాలి. స్రువంతో అగ్నియందు ఆజ్యమును మూడు వ్యాహృతు లతో హోమం చేయాలి. సర్పం ముఖమందు సమగ్ర వ్యాహృతులతో ఆజ్యమును హోమం చేయాలి. ఆజ్యశేషమును స్రువంతోనే సర్పదేహమందుంచాలి.

మూ॥ చమసస్థైః జలైః సర్పం వ్యాహృత్యాభ్యుక్త్య పాణినా, అగ్నే రక్షాణ ఇత్యనయా, సర్పాయాగ్నిం ప్రదాపయేత్. ఉపతిష్ఠేద్దహ్యమానం నమోఽస్తు సర్పమంత్రతః, జ్ఞానతోఽజ్ఞానతో వాపి కృతః సర్పవధోమయా, పూర్వజన్మని వాసర్ప తత్సర్వం క్షంతు మర్హసి. క్షీరాజ్యేన తతశ్చాగ్నిం ప్రోక్ష్య వ్యాహృతిభిర్దలైః. నాస్తి సంవయనం కుర్యాత్ స్నాత్వా చమ్య గృహం వ్రజేత్, బ్రహ్మ చర్యాదికం కార్యం త్రాత్రా శౌచమిష్కతే. సచైలం తు చతుర్థేఽన్ని స్నాత్వా విప్రాన్ సమర్చయేత్. సర్వసంతస్తదా శేష కపిలో నాగ ఏవచ. కాలికః శంఖపాలశ్చ భూధరశ్చేలి నామభిః. గంధపుష్పాకృతై ర్దుండపీపాద్వైరర్చయే ద్విజాన్, ఘృతపాయస భక్ష్యైశ్చ ద్విజా నభ్యై చ భూజయేత్. ఏవం కృతే

విధానేన, సర్ప సంస్కార కర్మణి, సర్పహింసా కృతాత్మాపాత్ ముచ్యతే నాత్ర సంశయః ఇతి సర్ప సంస్కారః. క్షుచిత్తుజీవతోష్ణంత్వ కర్మాశౌచం కార్యం. యథా ప్రాయశ్చిత్తానిచ్ఛోః పతితస్యఘట స్సోదే, పతితస్యోదకం కార్యం సపిందైర్బాంధవైర్బహిః. నిందితేహని సాయాహ్నేజ్ఞాత్పు త్విగ్గురు సన్నిధి౯ దాసీ ఘటమ పాంపూర్ణం పర్యస్యేత్తైత వత్సదా, అహోరాత్రము పాసీరన్నా శౌచం బాంధవైస్సహ,ఇతి. మనుక్తేః. నిందితే - రిక్తాదౌ. అపరాధ్యే వసిష్ఠోఽపి - వేదవిషాదక శూద్ర యాజ్ఞకోత్తమ వర్ణవర్గపతి తాస్తేషాం పాత్రనినయన మపాత్ర సంస్కారాద కృత్స్నం పాత్రమాదాయ దాసోఽసవర్ణ పుత్రోవా బంధుర సద్యకోవా గుణహీనః సవ్యేన పాదేన ప్రవృత్తాగ్రాన్ దర్భాన్ తోహితాన్ వోపస్తీర్యాపః పూర్ణం పాత్రమస్తై నినయేత్ నివేతారం చాస్య ప్రక్షిప్త కేశ జ్ఞాతయోఽన్యా లభేరన్నప సవ్యం కృత్వా గృహేషు స్వైరమా పద్యేరన్తతః ఊర్ధ్వంతేన తం ధర్మయేయుః తద్ధర్మాణస్తం ధర్మయంతఃఇతి. ఉత్తమవర్ణా - బ్రాహ్మణాదయః తేషాంవర్గః సమూహస్తస్మాత్పతితా బ్రహ్మహృదయః. అపాత్ర సంస్కారః = కుత్సిత పాత్ర సమూహః. ప్రవృత్తాగ్రాః = ఛిన్నాగ్రాః స్వైరం = యధేచ్ఛం ధర్మాది కార్యం కుర్యుః. అస్మాద్వచన సామర్థ్యాత్ పాత్ర నినయనాత్ ప్రాకృతిక జ్ఞాతీనాం ధర్మకార్యేష్వధికారో నాస్తీ త్యపరార్థః.

అను॥ చమనస్థ జలముతో (నాలుగు మూలలు గల పాత్ర) సర్పమును, చేతితో వ్యాహృతితో అభ్యుక్షణం చేయాలి (ప్రోక్షణం). అగ్నే రక్షాణ, అను మంత్రంతో సర్పానికి అగ్ని ఇవ్వాలి. పాము కాలుతుండగా లేచి నిలబడి, నమోఽస్తు సర్పేభ్యో, అను మంత్రాన్ని చదువుతూ చెప్పాలి ఇట్లా - తెలిసో తెలియకో నేను సర్పవధ చేశాను ఈ జన్మలోనో పూర్వ జన్మలోనో. ఓ సర్ప! దానినంతా క్షమించుటకు యోగ్యురాలవు,అని చెప్పి పాలు, నేయి, జలముతో, వ్యాహృతులతో ఆ పిదప అగ్ని ప్రోక్షణ చేయాలి. అస్తి సంచయనం చేయరాదు. స్నానం చేసి ఆచమించి ఇంటికి వెళ్ళాలి. బ్రహ్మ చర్యాదులు పాటించాలి. మూడు రాత్రులు ఆశౌచము చెప్పారు. నాల్గవ రోజున సచేల స్నానం చేసి బ్రాహ్మణుల పూజించాలి. సర్ప, అనంత, కేష, కపిల, నాగ, కాలిక, శంఖపాల, భూధర అను పేర్లతో గంధ ధూప పుష్ప అక్షత దీపాదులతో బ్రాహ్మణుల పూజించాలి. ఘృతపాయస భక్ష్యములతో ఎనిమిది మంది బ్రాహ్మణులను భుజింప చేయాలి. సర్ప సంస్కార కర్మను ఈ విధముగా విధాన ప్రకారముచేస్తే సర్పహింస చేసిన పాపంనుండి ముక్తడౌతాడు. ఇందులో అనుమానం లేదు.అని సర్ప సంస్కారము. ఒకచోట బ్రతికున్న వానికి కూడా అంత్యకర్మా శౌచము పాటించాలి ఎట్లాంటే - ప్రాయశ్చిత్తాన్ని ఇష్టపడని, పతితుని ఘట స్సోటమందు, పతితునకు సపిందులు బాంధవులు గ్రామం బయట, నిందితమైన దినమందు, సాయంకాలమందు జ్ఞాతి ముత్విక్ గురువుల సన్నిధియందు ఉదక కార్యము చేయాలి. దాసి నీళ్ళతో నిండిన కుండను ప్రేతకు వలె (అపసవ్యం, దక్షిణముఖం) పాదం నుండి బయటకు వేయాలి. బాంధవులతో కూడా అహోరాత్రము కూర్చోవాలి దీనితో ఆశౌచం ఉండదు అని మనుక్తి. నిందితము = రిక్తాది తిథి. అపరార్థమందు వసిష్ఠుడు కూడా - వేదనాశకుడు, శూద్రునితో

యజ్ఞం చేయించేవాడు ఉత్తమ వర్ణమైన వారి వర్గం నుండి పతితులైనవారు, వారి పాత్రను తీసుకుపోవటం అపాత్ర సంస్కారమైనందువల్ల, నీళ్ళులేని పాత్రను తీసుకొని దాసుడో, అసవర్ణపుత్రుడో, బంధుర సదృశుడో (వేశ్యజాతి వంటి నీచగుణుడో) గుణహీనుడు కుడిపాదంతో చిన్న భాగములు కల దర్బలను లేదా ఎర్రని దర్బలను పరచి నీళ్ళు నిండిన పాత్రను వీనికై తీసుకెళ్ళాలి. తీసుకుపోయే వాని వెంట్రుకలు విప్పి ఉండాలి. వానిని (కేశముల) జ్ఞాతులు (విప్పి) ముట్టాలి అపసవ్యం చేసుకొని గృహములకు రావాలి. ఆపైన స్వేచ్ఛగా ఆతనిని చేరవచ్చును. ఆతనితో ధర్మ వ్యవహారం చేయవచ్చును. ఆతనితో ధర్మ వ్యవహారం చేయటంవల్ల వారి ధర్మం కలవారౌతారు (సమానం), అని. ఉత్తమవర్ణాః = బ్రహ్మణాదులు వారి వర్ణము సమూహము, దాని నుండి పతితుడైనవారు బ్రహ్మ హాదులు. అ పాత్ర సంస్కారము = కుత్సిత పాత్ర సమూహము. ప్రవృత్తాగ్రములు = చిన్నమైన అగ్రములు కలవి స్వైరం = ఇష్టమైన రీతి ధర్మాదికార్యము చేయవచ్చును. ఈ వచన సామర్థ్యంవల్ల పాత్ర నినయనంకన్న ముందు (బోర్లించటం) = పారబోయటం, పతితుని జ్ఞాతులకు ధర్మకార్యములందు అధికారం లేదు అని అవరూఢుడన్నాడు.

మూ॥ తస్య విద్యా గురూన్ యోనిసంబంధాశ్చ సన్నిపాత్య సర్వాణ్యుదకాది ప్రేత కార్యాణి కుర్యుః పాత్రం చాస్య విపర్యస్థేయః దాసః కర్మకరోవాఽప కరాదమేధ్యం పాత్ర మానీయ దాసీఘ టాత్పరయత్నా దక్షిణాముఖః పదా విపర్యస్థేద ముదకం కరోమితి నామగ్రహం సర్వేఽన్యాలభేరన్ ప్రాచీనావీతినో ముక్త శిఖా విద్యాగురవో యోని సంబంధాశ్చ వీక్షేరన్. అప ఉపస్సుత్య గ్రామం ప్రవిశేయః, ఇతి గౌతమోక్తేశ్చ. ఉదకాదీత్యుక్తేః. దాహనివృత్తిః. ప్రేతకార్యాణి ఏకాదశాపాత్రాద్ధాంతాని. దాస్యాహృతోఽంబుఘటో దాసీఘటః. తేనోదకే నామేధ్యం పాత్రం పూరయత్నా దాసాది ర్ముజ్జం వామపాదేన కుర్యాదితి హరదత్తః. అత్రనామ గ్రాహ వచనముదకాది ప్రేతకార్యే తద్యత్సార్థం. తేనతత్పక్షిం భవతి. ఏతచ్చ ప్రాయశ్చిత్తానిచ్ఛోః. తస్య గురోర్బాంధవానాం రాజ్ఞశ్చ సమక్షం దోషా నభిఖ్యాప్య తమను భాప్య పునః పునరాచార్యం లభస్వేతి సయద్యేవ మప్యనవస్థిత మతిః స్వాత్రతోఽస్య పాత్రం విపర్యసేత్, ఇతి శంభోక్తేః. జీవంతమేవోద్దిశ్య పిండోదక శ్రాద్ధాని నామ్నాదద్యాదిత్య పరార్థః. కృతప్రాయశ్చిత్తస్యఘటస్ఫోటే కృతేఽపి సంగ్రహ విధిమాహ గౌతమః - యన్త ప్రాయశ్చిత్తేన శుద్ధ్యేత్తస్మిన్ శుద్ధే శాతకుంభమయం పాత్రం పుణ్యప్రాదాత్పరయత్నా ప్రవంతీభ్యోవా, తత ఏన ముపస్సర్పయే యురధాన్తై తత్పాత్రం దద్యుస్త త్రుతి గృహ్య జపేత్ - శాంతాద్వ్యోః శాంతా వృధివీ శాన్తం విశ్వమంతరిక్షంయో రోచన స్తమిహ గృహ్లామి, ఇత్యే తైర్యజుర్భిః పాపమానీభి స్తరత్నమందీభిః కూష్మాంధైశ్చాజ్యం జుహూయాద్ధిరణ్యం దద్యాద్గాం చాచార్యాయ. యస్యతు ప్రాణాంతికం ప్రాయశ్చిత్తం సమృతః శుద్ధ్యేత్ సర్వాణ్యేవ తస్మిన్నుద కాదీని ప్రేత కర్మాణి కుర్వూరే తదేవ శాంతుదకం సర్వే శూపపాతకేషు, ఇతి. ఘట స్ఫోటోత్తరం ప్రాణాంతిక ప్రాయశ్చిత్తే కృతేతు మృత ఏవ శుద్ధ్యేన్న తత్ర సంగ్రహ విధిః. అతస్తే నవినాపి ప్రేతకర్మ కుర్యాదిత్యర్థః. ఉపపాతకేష్వపి ఘటస్ఫోటే కృతే ఏవం కార్యమిత్యర్థః.

యాజ్ఞవల్క్యః - చరిత ప్రత ఆయాతే నినయేరన్న వంఘటం, జుగుప్సేరన్న చాప్యేనం సంవసేయుశ్చ సర్వశః. కృతఘటస్ఫోటస్యైవాయం పరిగ్రహ విధిరితి మితాక్షరాయామ పరార్థే చ. అన్యథా ప్రాయశ్చిత్తమాత్రే ఏతత్ప్రసంగాత్. మనురపి ఘటస్ఫోట ముక్త్యా నివర్తేరం స్తతస్తస్మాత్తు సంభాషణ సహసన్దైః, ఇత్యుక్త్యా ప్రాయశ్చిత్తేతు చరితే పూర్ణం కుంభ మపాననవం. తేనైవ సార్థం ప్రాప్యేయుః స్నాత్వా పుణ్యే జలాశయే, ఇతి తచ్ఛబ్దం ప్రాయుంక్త.

అను॥ ఆతని విద్యా గురువులను యోని సంబంధులను (చిన్నాయన, తండ్రి) అందరిని ఒకచోట చేర్చి, ఉదకాది సర్వప్రేతకార్యములు చేయాలి. ఈతని పాత్రను తల క్రిందులు చేయాలి, దాసుడు కాని, కర్మకరుడు (కూలి)కాని చేయాలి. చెత్తనుండి అపరి శుభ్రమైన పాత్రను తేగా దాసి అఘటమును నీటితో నింపగా, దక్షిణముఖుడై కాలితో బోర్లించాలి. ఈ నీటిని ఇస్తున్నాను అని పేరు చెప్పాలి. అందరు ప్రాచీనావీతులై వెంట్రుకలను విప్పేసి ఆతనిని స్పృశించాలి. విద్యా గురువులు యోని సంబంధులు అందరు చూడాలి. నీటిని స్పృశించి గ్రామంలోకి ప్రవేశించాలి, అని గౌతమోక్తికూడా. ఉదకాది అని చెప్పినందువల్ల దాహ నివృత్తి. ప్రేతకార్యములు పదకొండవ రోజు శ్రాద్ధాంతములు. దాసి తెచ్చిన నీటి కుండ దాసి ఘటము. ఆ నీటితో అమేధ్య (అశుద్ధ) పాత్రను పూరించి, దాసాదులు ఎడమ కాలితో బోర్లించాలి అని హరదత్తుడన్నాడు. ఇక్కడ నామ గ్రహణమనుమాట ఉదకాది ప్రేతకార్యములందు ఆలక్షణం వచ్చే కొరకు. అందువల్ల అది మౌనంగానే చేయాలి. ఇది, ప్రాయశ్చిత్తం ఇష్టపడని వానికి. ఆతడు, గురువు, బంధువులు రాజు వీరి ఎదుట దోషములను చెప్పి మళ్ళీమళ్ళీ చెప్పి, తిరిగి ఆచార్యుని పొందు అని వారితనితో అంటే, అట్లాగైనా వీడు నిలకడలేని మనస్సు గలవాడైతే అప్పుడు వీని పాత్రను బోర్లించాలి, అని శంఖోక్తి. బ్రతికి ఉన్న వానిని ఉద్దేశించే పిండ ఉదక శ్రాద్ధాలు పేరుతో ఇవ్వాలి అని అపరార్థుడన్నాడు ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకున్న వానికి ఘటస్ఫోటము చేసినా సంగ్రహ విధిని గౌతముడిట్లా చెప్పాడు - ప్రాయశ్చిత్తముతో ఎవడు శుద్ధి నందాడో ఆతడు శుద్ధుడయ్యాక శాతకుంభమయమైన పాత్రను పుణ్యమైన హ్రదపు నీటితో నింపి లేదా పారే నదుల నీటితో నింపి, ఆ పిండప ఈతనిని ముట్టాలి. ఇక ఈతనికి ఆ పాత్ర నివ్వాలి. దానిని తీసుకొని జపం చేయాలి. శాంతాద్యౌః... గృహ్లామి, అని ఈ యజుర్ మంత్రములతో పావమాన సూక్తములతో, తరత్సమందీ కూష్మాండీ ఋక్కులతో, నేయతో హోమం చేయాలి. హిరణ్యమును గోవును ఆచార్యునకు దానమివ్వాలి. ప్రాణాంతిక ప్రాయశ్చిత్తమైతే వాడు మరణంతోనే శుద్ధి నందుతాడు. ఉదకాదులు ప్రేతకర్మలు అన్నీ అక్కడ చేయాలి. ఇదే శాంతుదకము, అన్ని ఉపపాతకములలో ఆచరించాల్సింది. ఘటస్ఫోటం తరువాత ప్రాణాంతిక ప్రాయశ్చిత్తంచేస్తే మరణంతోనే శుద్ధి నందుతాడు. అక్కడ సంగ్రహవిధిలేదు. (గ్రహణంకై) అందువల్ల అతడు లేకుండ కూడా ప్రేతకర్మ చేయవచ్చు, అని అర్థము.

ఉపపాతకములందును ఘటస్ఫోటం చేస్తే ఇట్లా చేయాలి అని అర్థము. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - వ్రతమాచరించి (బంధువులదగ్గరకు) వస్తే, కొత్తకుండను తేవాలి. ఇతనిని అసహ్యించుకోరాదు. అన్నివిధములు కలిసి ఉండాలి. ఇది ఘటస్ఫోటం చేసినవానికే ఈ పరిగ్రహ విధి అని మితాక్షర, అపరార్థములందు కలదు. లేకున్న ప్రాయశ్చిత్త మాత్రంతోనే ఇది రావలసి వస్తుంది (స్వీకరణం). మనువు కూడా ఘటస్ఫోటాన్ని చెప్పి - ఆ పిదప ఆతనితో సంభాషణ సహా సనముల నుండి విరమించాలి, అని చెప్పి ప్రాయశ్చిత్త మాచరిస్తే నీటితో నిండిన కొత్త కుండను (దాని బోర్లించాలిఅని) అతనితోపాటే సపిందులు పుణ్యజలాశయమందు స్నానంచేసి (జల) ప్రాశన చేయాలి, అని. తచ్చబ్ధాన్ని ప్రయోగించాడు.

మూ॥ అపరార్థే వసిష్ఠోఽపి - పతితానాం చరిత ప్రతానాం ప్రత్యుద్ధారోఽ
ధాప్య దాహరంతి - అగ్నిష్వర్ధరతాం గచ్ఛేత్ క్షీదన్నివహా సన్నివ, పశ్చాత్పాతయతాం గచ్ఛేచ్ఛ
చన్నివ రుదన్నివ. ఇత్యాచార్య మాతృపితృహం తారస్తత్త్ర సాదాదపగత పాపా ఏహంతేహం
ప్రత్యావతి: పూర్ణవ్రా దాత్త్ర వృత్తాద్వా కాంచనం పాత్రం మాహేయం వాఽద్భి: పూరయిత్వా
పోహస్థీయా భీరనమద్ధిరభిషించేయు: సర్వ ఏవాభిషిక్తస్య ప్రత్యుద్ధార: పుత్రజన్మనావ్యాఖ్యాత:,
ఇతి. ప్రత్యుద్ధార: = పరిగ్రహ:, తత్రోద్ధరతాం హసన్నివాగ్రేసర: స్యాత్. పాతయతాం ఘటస్ఫోటం
కుర్యతాం శోచన్నివ పశ్చాద్గచ్ఛేత్. మాతా పిత్రాదిహంత్యాణాం పరిగ్రహోన కార్య: తత్రప్రాదే
సతీచీర్ణ ప్రతానాం కార్య:. ప్రవృత్తం = నిరేదుర:. పుత్రజన్మనేత్యభిషేకోత్తరం. జాతకర్మాదయ: సంస్కారా: పుత్రజన్మ వత్సార్యా ఇత్యపరార్థే వ్యాచఖ్యౌ. అత ఏవ విజ్ఞానేశ్వర: - ఘటేఽపవర్జితే
జ్ఞాతి మధ్యస్థాయవసం గవాం, ప్రదద్యాత్ప్రథమం గోభి: సంస్పృతస్యహి సత్త్రియా, ఇత్యత్ర
గవాం భక్షణాభావే పునర్వ్రతం చరేదిత్యేతత్ప్రకృతే, ఏవం చరిత వ్రత విధౌ విశేషోఽయమితి
వదన్ ఘటస్ఫోటోత్తరం పరిగ్రహా ఏవైత న్న సర్వతేత్యాహ. తస్మాత్పుతేఽపి ఘటస్ఫోటే ప్రాయశ్చిత్తం
పరిగ్రహవిధి: పున: సంస్కారో భవతీతి సిద్ధం, తథా జీవన్ముక్తే కృతే హేమాద్రౌ బౌధాయన: -
తత్రా శౌచం దశాహం స్యాత్, ఇత్యలం ప్రసంగేన ఏవం సావహదే ఆశాచే ఉక్తే ప్రతిభాఖం
భిన్నేష్టంత్య కర్మణి సాధారణం కించిదుచ్యతే. తత్రాధికారిణ: శ్రాద్ధ ప్రకరణే ప్రాగుక్తా: సుర్యాభావే
ధర్మపుత్రోవాకార్యై. అపుత్రేణ సుత: కార్యోయాద్యక్ తాదృక్ ప్రయత్నత:, పిందోదక
క్రియాహేతో: నామ సంకీర్తనాయచ, ఇతి వ్యాసవచనాత్. గృహ్యపరిశిష్టే - అసగోత్ర: సగోత్రోవా
యదిస్త్రి యది వాపుమాన్ ప్రథమేఽహనియో దద్యాత్ సదశాహం సమావయేత్. దద్యాత్పిండమితి
శేష: భవిష్యే - యత్రాద్యే దీయతే పిండస్తత్ర సర్వం సమావయేత్. బ్రాహ్మేఽపి - ప్రథమేఽ
హని యోదద్యాత్ప్రేతా యాన్నం సమాహిత:, అన్నం సవసుదాన్యేషు స ఏవ ప్రదదాత్పి. వి
జ్ఞానేశ్వరాదయస్త్ర - కేచిత్తు అగ్నిందద్యాత్, ఇతి వ్యాచక్షతే. సగోత్రోవాఽసగోత్రో వాయోఽ
గ్నిందద్యాత్సభేనర:, సోఽపి కుర్యాన్నవ శ్రాద్ధం శుద్ధైత్తు దశమేఽహని, ఇతి దివోదాసీయే
వచనాచ్చ. తత్రైవ - దృష్ట్వాస్థానస్థ మాసన్న మర్ధోన్మీలిత లోచనం, భూమిష్ఠం పితరం పుత్రోయది
దానం ప్రదాపయేత్. తద్విశిష్టం గయా శ్రాద్ధాదశ్వమేధ శతాదపి. తానియథా - మోక్షం

దేహి హృషీకేత మోక్షం దేహి జనార్దన, మోక్షధేను ప్రదానేన ముకుందః ప్రీయతాంమమ, ఇతిమోక్ష ధేను మంత్రః.

అను|| అపరార్థమందు వసిష్ఠుడు కూడా - పతితులకు, చరిత ప్రతులకు పునః స్వీకారాన్ని ఇక ఉదహరిస్తున్నారు. ఉద్ధారం చేసేవారి ముందు ఆడుతున్నట్టు, నవ్వుతున్నట్టుగా ఉంటూ, పతితుల వెనుక దుఃఖిస్తున్నట్టు, ఏడుస్తున్నట్టుగా ఉంటూ వెళ్ళాలి (నడవాలి). ఇది, ఆచార్య, మాతృ, పితృ హంతకులెవరున్నారో వారు, వారి అనుగ్రహంతో పాపం తొలగినవారై ఎవరున్నారో వారికి ప్రత్యాపత్తి. (వారిని తిరిగి స్వీకరించటం). పూర్ణమైన ప్రాదము నుండి లేదా ప్రవాహం నుండి కాని, బంగారు పాత్ర లేదా మట్టిది కాని నీళ్ళతో నింపి, అపోహిష్టా, మొదలగు ఋక్కులతో ఈతనిని ఆజలంతో అభిషేకం చేయాలి అందరు, అభిషిక్తుని పరిగ్రహాన్ని (స్వీకరణ) పుత్రజన్మగా వ్యాఖ్యానించారు, అని. ప్రత్యుద్ధారము అనగా పరిగ్రహము అక్కడ ఉద్ధారం చేసే వాళ్ళ ముందరవెళ్ళేవాడు నవ్వుతూన్నట్టుండాలి. పతితులకు (పాపులకు) ఘటస్ఫోటం చేసేవారికై ఏడుస్తున్నట్టువలె వెనక వెళ్ళాలి. మాతా పిత్రాది హంతల పరిగ్రహము చేయరాదు. వాళ్ళను అనుగ్రహిస్తే చీర్ణప్రతులకు చేయాలి. (ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకుని వారిని). ప్రవృత్త మనగా ప్రవాహము పుత్రజన్మతో, అని అభిషేకం తర్వాత చెప్పినందువల్ల జాతకర్మాది సంస్కారములు పుత్రజన్మయందువలె చేయాలి, అని అపరార్థమందు వ్యాఖ్యానించారు. అందువల్లనే విజ్ఞానేశ్వరుడిట్లా - ఘటము విడిచాక జ్ఞాతి మధ్యస్థుడై గోవులకు గడ్డిని ఇవ్వాలి. తొలుత గోవులతో సంస్కరించబడిన వానికే సత్కారము, అని. అనేచోట గోవులకు భక్షణ లేకపోతే తిరిగి వ్రతము చరించాలి, అని ఇది ప్రకృతమందు అంశము. ఈ విధముగా వ్రత విధి ఆచరించాక ఇది విశేషము అని చెప్తూ ఘటస్ఫోటం తరువాత పరిగ్రహమే కాని, ఇది, అంతటకాదు అని చెప్పారు. అందువల్ల చేసినా ఘటస్ఫోటంలో ప్రాయశ్చిత్తము పరిగ్రహ విధి తిరిగి సంస్కారము జేతుందనేది సిద్ధమైంది. అట్లాగే జీవచ్ఛార్దము చేశాక హోమాది ముందు బౌధాయనుడట్లా - అక్కడ ఆశోచము పది రోజులు ఉంటుంది, అని. ఇక ఈ విషయంచాలు. ఈ రకంగా అపవాదంతో కూడిన ఆశోచం చెప్పాక, ప్రతిశాఖ భిన్నమైనా, అంత్యకర్మ యందు సాధారణమైన దానిని కొంచెం చెబుతాను. అక్కడ అధికారులెవరో శ్రాద్ధ ప్రకరణ మందు ముందు చెప్పాను. ఎవ్వరూ లేకపోతే ధర్మపుత్రుడు చేయాలి. పుత్రులు లేనివారు, పిండ ఉదక క్రియల హేతువు కొరకు, నామ సంకీర్తన కొరకు (పేరు చెలామణి) ప్రయత్నించి ఏదో ఒక రీతిగల పుత్రుని గ్రహించాలి, అని వ్యాసపవనము. (ధర్మకార్య నిమిత్తక పుత్రుడు అని). గృహ్య పరిశిష్ట ముందిట్లా - అనగోత్రుడో, సగోత్రుడో, ఆడదో, మగవాడో మొదటి రోజు ఎవడు పిండ మిస్తాడో వాడే పదిరోజులు ముగించాలి. ఇవ్వాలి అనగా పిండము అని ముగింపు. భవిష్యముందిట్లా - ఎక్కడైతే తొలిరోజు పిండమిస్తారో అక్కడే, ఆతడే అంతా సమాప్తి

చేయాలి, అని. బ్రాహ్మ మందు కూడా - సావధానంగా ప్రేతకై తొలి రోజు ఎవడు అన్నం ఇస్తాడో, మిగిలిన తొమ్మిది రోజులలో వాడే అన్నం ఇస్తాడు కూడా అని విజ్ఞానేశ్వరుడలైతే - కొందరైతే, అగ్నిని ఇవ్వాలి ఎవ్వరైనా, అని వ్యాఖ్యానించారు. సగోత్రుడో, అసగోత్రుడో ఏవ్వకీ అగ్ని దాహం చేస్తాడో, ఓసఖ! అతడు కూడా నవశ్రాద్ధము చేయాలి పదవరోజున శుద్ధి జెతాడు, అని దివోదాసీయమందు వచనము అక్కడే - తన స్థానమందున్న చావు సమీపించిన, సగం కళ్ళు తెరిచి ఉన్న, భూమిపై పడి ఉన్న తండ్రిని చూచి పుత్రుడు, ఆ తండ్రితో దాన మిప్పిస్తే అది గయాశ్రాద్ధముకన్న, నూరు అశ్వమేధములకన్న విశిష్టమైనది, అని ఆదానములు ఎట్లాంటే - హృషీకేశ మోక్షము నివృత్త, జనార్దన మోక్షమునివృత్త, మోక్ష ధేనువును ఇచ్చినందువల్ల నాపై ముకుందుడు ప్రసన్నుడుకాని, అని మోక్ష ధేను మంత్రము

మూ॥ ఐహికా ముష్టికం యచ్ఛ సప్త జన్మార్జితం ఋణం, తత్సర్వం శుద్ధిమాయాతు గామేతాం దదతౌమమ, ఇతి ఋణధేనోః. ఆజన్మత్ పార్జితం పాపం మనోవాక్కాయ కర్మభిః తత్సర్వం నాశమాయాతు గోప్రదానేన కేశవ, ఇతి పాపధేనోః. భారతే - శుక్లపక్షే దివాభూమౌ గంగాయాం చోత్తరాయణే, ధన్యాః తాత మరిష్యంతి హృదయస్థే జనార్దనే. హేమాద్రౌ వారాహే - వ్యతిపాతోఽథ సంక్రాంతిః తదైవ గ్రహణం రవేః, పుణ్యకాలాస్తదా సర్వే యదా మృత్యు రుపస్థితః వ్యాసుః - ఆసన్న మృత్యునా దేయాగౌః సవత్సాతు పూర్వవత్, తద భావేతు గౌరేవ నరకోత్తరణాయవై. తదాయది న, శక్నోతి దాతుం వైతరణీం తుగాం శక్నోతి న్యోఽరుక్తగాం దత్వాదద్యాచ్ఛ్రేయో మృతస్యతు. మదనరత్నే జాతూకర్ణుః - ఉత్క్రాంత్యాదీని దానాని దశదద్యాన్మృతస్యతు గోభూతిలహిరణ్యాజ్యం వాసోధాన్యం గుదాని చ, రౌఘం లవణ మిత్థామః దశదానాన్మను క్రమాత్. ఏతాని దశ దానాని సరాణాం మృత్యుజన్మనోః. కుర్యాదభ్యుదయార్థంతు ప్రేతేఽపిహి పరత్రవై. బ్రాహ్మే - తామ్రపాత్రం తిలైః పూర్ణం ప్రస్థమాత్రం ద్విజాయతు, సహిరణ్యం చయోదద్యాత్ శ్రద్ధావిత్తానుసారతః. సర్వపాప విశుద్ధ్యాత్ లబతే గతి ముత్తమాం, ఉత్క్రాంతి వైతరణ్యాం చ దశదానాని చైవహి. ప్రేతేఽపి కృత్యాతం ప్రేతం శవధర్మణ దాహయేత్. తత్రైవ పరిశిష్టే - మ్రియ మాణస్య కర్తేతు పుణ్య ఘంటానాం జపేత్తతః. క్రియానిబంధే గారుడేత్త్యుష్ణే దానాన్మృతాని - తులసీ సన్నిధౌ కృత్యా శాలగ్రామ శిలాంతథా, తిలలోహం హిరణ్యం చ కార్పాసం లవణం తథా, సప్త ధాన్యం క్షితిర్ధావ ఇత్యేకం పాపనం స్ఫుతం, ఇతి. దశదాన వైతరణీ ధేనూత్కాంతి ధేనుదానాది భట్టకృత అంత్యేష్టి పద్ధతౌ జ్ఞేయం. కర్తాన్త కర్త్యాభికారార్థం శ్రీన్ కృచ్చాన్ కుర్యాదితి తత్రైవోక్తం. అత్రదేవ యాజ్ఞకేన ముమూర్షీష మధుపర్క దానముక్తం. తదుక్తం వరాహే - దృష్త్వాసు విహ్వలంహ్యో నం యమ మార్గాను సారిణం, ప్రయాణ కాలేతు నరో మంత్రేణ విధి పూర్వకం. మధుపర్కం త్వరన్ గృహ్య ఇమం మంత్రముదాహరేత్. ఓం గృహేణ దేమం మధుపర్క మాద్యం సంసార నాశనకరం త్వమ్మతేవ తుల్యం, నారాయణేన రచితం భగవత్ప్రియాణాం దాహేచ శాంతి క్షరణం నారోక పూజ్యం.

అనే నైవ సుమంత్రేణ దద్యాచ్చ మధుపర్వకం, నరస్య మృత్యుకాలేతు పరలోక సుఖావహం.

అను|| ఐహికమైనది ఆముష్మికమైనది, ఏడు జన్మలలో చేకూరిన ఋణమేదుందో, అదంతా ఈ గోవును దానం చేస్తున్న నాకు శుద్ధి నొందనీ, అని ఋణ ధేనుదానమందు చెప్పాలి. మనోవాక్యాయ కర్మలతో జన్మ ఆరంభం నుండి సంపాదించిన పాపము, అదంతా ఈ గోప్రదానంతో నాశమొందని, ఓ కేశవ, అని పాపధేనువు యందు చెప్పాలి భారత మందిట్లా - శుక్లపక్షమున పగలు, భూమిపైన, గంగయందు, ఉత్తరాయణ మందు హృదయమందు జనార్దనుని ఉంచుకొని (ధ్యానిస్తూ) మరణించిన వారు ధన్యులు ఓ తండ్రి! అని. హేమాద్రి యందు వారాహాక్షి ఇట్లా - మృత్యువు వచ్చినప్పుడు వ్యతీపాతము, సంక్రమణము, సూర్యగ్రహణము ఇవి ఏవైనా అప్పుడు ఉంటే మంచిది. ఇవన్నీ పుణ్య కాలములు, అని. వ్యాసుడిట్లా - మృత్యువు సమీపిస్తే దూడతో కూడిన ధేనువును ముందు లాగా దానమివ్వాలి. అది లేకపోతే నరకోత్తరణ కొరకు ఆవునే ఇవ్వాలి, అని. ఒకవేళ అప్పుడు వైతరణి గోవును ఇవ్వటానికి అశక్తుడైతే, శక్తుడైన మరొకడు రోగహీనుడు, మంచి ఆవును (ఆరోగ్యం, పూర్వోక్తము) ఇచ్చి మృతునకు శ్రేయస్సును కలిగించాలి, అని. మదనరత్న మందు జాతూకర్ణి ఇట్లా - మృతునకై ఉత్కాంతి మొదలగు వానికై పదిదానము లివ్వాలి. గో, భూ, తిల, హిరణ్యములు, నేయి, వస్త్రములు, ధాన్యము, బెల్లము, వెండి, ఉప్పు, అని దశదానములను క్రమంగా చెప్పారు. ఈ దశ దానములను నరుల మృత్యు, జన్మములందు, ప్రేతగా ఉన్నప్పుడు పరమందును అభ్యుదయము కొరకు ఇవ్వాలి, అని. బ్రాహ్మమందిట్లా - ప్రస్థమాత్రపు (కొలత) తిలలతో నిండిన తామ్ర పాత్రను, హిరణ్యముతో కూడా శ్రద్ధతో విత్తానుసారముగా బ్రాహ్మణునకు ఎవడిస్తాడో, వాడు సర్వపాపములతో విడిపడి శుద్ధాత్మ కలవాడై ఉత్తమ గతిని పొందుతాడు. మృత్యు సమయంలో ఉత్కాంతి వైతరణి యందును దశదానములను, ప్రేతమందును చేసి, ఆ ప్రేతను శవధర్మ ప్రకారం దహించాలి, అని. అక్కడే పరిశిష్ట మందిట్లా - ఆ పిదప చనిపోబోతున్న వాని చెవులలో పుణ్యమంత్రములు జపించాలి, అని. క్రియా నిబంధమందు, గారుడమందును ఎనిమిది దానములు చెప్పారు - తులసిని, శాలగ్రామ శిలను దగ్గరుంచుకొని తిలలు, ఇనుము, బంగారము, పత్తి, ఉప్పు, సప్తధాన్యములు, భూమి, గోవు ఈ ఎనిమిది దానములు చేయాలి, ఒక్కొక్కటి పవిత్రమైనది అని అన్నారు, అని. దశదానములు, వైతరణి ధేను, ఉత్కాంతిధేను దానాలు భట్టులు రచించిన అంత్యేష్టి పద్ధతియందు చూచి గ్రహించాలి. కర్త, అంత్యకర్మ అధికారం కొరకు మూడు కృత్రము లాచరించాలని అక్కడే చెప్పారు. ఇక్కడ దేవయాజ్ఞకుడు చావనిచ్చుగల వానికై మధుపర్వ దానాన్ని చెప్పాడు. అది వారాహమందిట్లా చెప్పబడింది - బాగా విహ్వలడైన యమ మార్గాన్ని అనుసరిస్తున్న వీనిని చూచి, మరణకాలమందు నరుడు విధి పూర్వకముగా మంత్రముతో, వేగముగా మధుపర్వమును తీసుకొని ఈ మంత్రాన్ని.

ఉదహరించాలి. ఈ మధు పర్యాన్ని గ్రహించు, ఇది ఆద్యమైనది, సంసార నాశనకరము, అమృత తుల్యము, నారాయణుడు రచించాడు. భగవత్ప్రియులకు దాహమందు శాంతిని చేకూర్చేది, సురలోక మందు పూజ్యమైనది. ఈ మంత్రంతోనే మధుపర్యమివ్వాలి. నరునకు, మృత్యుకాలమందలి ఈ దానము, పరిలోకమందు సుఖం కల్గించేది, అని. (సప్తధాన్యాలు - యవ, ధాన్య, తిల, కంగు, (కొర్రలు), శ్యామాక, చణక, ముద్గలు/గోధూమ) ఆజ్య మేకపలం గ్రాహ్యం దధ్నుః త్రిపలమేవచ మధునః పలమేకంతు మధుపర్య స్స ఉచ్యతే. దధి / పాలు. మధు / గుడం.

మూ॥ అథదుర్లరణే దివోదాసీయే - చందాలాది మృతేవిప్రే త్వంపరిక్షేమృతే॥
 పివా, కృత్రాతి కృప్ర చాంద్రైస్తు శుద్ధిస్తత్ర ప్రక్షీర్తితా, దేవజానియేజాబాలిః - శూద్రేణ దగ్ధోయా విప్రో నలభేచ్ఛాశ్యతీంగతిం, ప్రాయశ్చిత్రం ప్రకుర్వీత బ్రాహ్మణః పాపశుద్ధయే, చాంద్రాయణం పరార్కం చ ప్రజాపత్యం విశోధనం. గృహ్యకారికాయాం - ఉదక్యా సూతికావాపి యదిప్రేతం స్పృశంతిహి, తస్మైవ విధి రాదిష్ఠో వాత్స్వే నైవ మహాత్మనా, ఏషః సూతికోక్తః. మదనరత్నే స్తుత్యంతరే - ఊర్వోచ్ఛిష్టాధరోచ్ఛిష్టాభయోచ్ఛిష్టస్తదైవచ, అస్సుశ్య స్పర్శనేచైవ ఖల్వాది మరణే॥ పిచ, శ్వాన క్రవ్యాద సంస్పర్శే కృమీకీలోద్భవే॥ పిచ, ఏతద్దోషాను సారేణ ప్రాయశ్చిత్రం సమావరేత్. కృత్రాం స్త్రిషట్ పంచదశాం శ్చాంద్ర త్రయ మధాపివా, శుద్ధైతదానీం సంపాద్య శవధర్మేణ దాహయేత్. గృహ్యకారికాయాం - ఖల్వాయాం మరణే నైవ త్రింస్త్రీన్ కృత్రాన్ప్ర కల్పయేత్, సప్తాంత్యజైస్తు సంస్పృష్టో మృతోదైవాత్కథంచన. ఏకత్రింశతా కృప్రైస్తు శుద్ధిరుక్తా మనీషిభిః, కుణపేతస్వర్ణ దగ్ధేతు చితా స్పృష్టాంత్య జాదిభిః, తతోస్పర్శనం దూషణం చతిభిః కృప్రైః విశుద్ధతి. ధర్మ ప్రదీపేతు - చాందాల సూతికోదక్యా స్పృష్టే ప్రేతే తదైవచ, తస్య పాప విశుద్ధ్యర్థం కృత్రాన్ పంచ దశాచరేత్, ఇత్యుక్తం. మనుః - అస్సర్వాహ్యహుతిః సాస్యాత్ శూద్ర సంపర్శ దూషితా. అత్రాపి కృప్రత్రయం, అస్సుశ్య స్పర్శనే చైవ, ఇత్యుక్తే. తతైవ కర్తవ్యమిదం - రాత్రౌ వా రాత్రిశేషే వామ్రియంతే॥ ధ ద్విజాతయః, దాహం కృత్యాయ ధాన్యాయం ద్వేపిందౌ నిర్వపేత్పుతః. రజస్వలా గర్భిణ్యాదౌ మృతౌతు వక్ష్యామః. నిర్ణయామ్నతే పారిజాతే చయముః - సంధ్యాయాం వా తథా రాత్రౌ దాహః పాధేయ కర్మచ, నవత్రాధ్యం చ నోకుర్యాత్పుతం నిష్ఫలతాం ప్రజేత్. ఏతత్తేదీనే మృతస్య రాత్రి నిషేధార్థం. యత్తుస్మాందే - యదిరాత్రౌ దహోత్తస్య సమాప్తిర్దహనస్యతు, పరే॥ హన్యతితే సూర్యే కార్యాతస్యోదక క్రియా దగ్ధస్యతు నవైకార్యా రాత్రౌ జాతూదక క్రియా, ఇతి. తస్మిన్మూలం.

అను॥ ఇక దుర్మరణమందు దివోదాసీయమందిల్లా - విప్రుడు చందాలాదుల వల్ల మరణిస్తే, అంతరిక్షమందు (ఆకాశంభూమిమధ్య) మరణించినా, కృప్ర, అతికృప్ర, చాంద్రాయణ వ్రతములచరిస్తే అక్కడ శుద్ధి అని చెప్పారు, అని. దేవజానియమందు జాబాలి ఇట్లా - శూద్రుని వల్ల విప్రుడు దగ్ధమైతే, ఆతడు శాశ్వతగతిని పొందడు. బ్రాహ్మణుడు

పాప శుద్ధికొరకు ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకోవాలి. చాంద్రాయణము, పరాకము (పన్నెండు రోజుల ఉపవాసము), ప్రాజాపత్యము శుద్ధిచేసేవి. (పరాకకు మూడింతలు)అని. గృహ్యకారిక యందిట్లా - రజస్వల సూతిక వీరు ప్రేతను ముట్టుకుంటే మహాత్ముడైన వాత్సుడే వానికి ఈ విధిని ఆదేశించాడు,అని. ఇది సూతికకై చెప్పబడింది. మనదరత్నమందు స్మృత్యంతరోక్తి ఇట్లా - ఊర్ధ్వఉచ్చిష్టము, అధరఉచ్చిష్టము, ఉభయ ఉచ్చిష్టము మరణమందు, అస్పృశ్యస్పర్శమందు, ఖట్వాదులలో మరణమందును, కుక్క మాంస భక్షకుడు వీరి స్పర్శయందు, కృమి కీటములుత్పనమై మరణిస్తే, ఈ దోషముల ననుసరించి ప్రాయశ్చిత్త మాచరించాలి,అని. మూడు, ఆరు, ఐదు, పది కృచ్ఛములను గాని మూడు చాంద్రాయణ ములుగాని శుద్ధికొరకు సంపాదించి అప్పుడు శవ ధర్మాన్ననుసరించి దాహం చేయాలి. గృహ్యకారిక యందిట్లా - ఖట్వమందు మరణిస్తే మూడేసి కృచ్ఛములను కల్పించాలి. అంత్యజ స్పర్శయందు ఏడు కృచ్ఛములు, దైవయోగంవల్ల ఏదో రకంగా మరణిస్తే ముప్పది ఒకటి కృచ్ఛములతో శుద్ధి అని బుద్ధిమంతులు చెప్పారు. శవం సగం కాలాక అంత్యజాదులు చితిని స్పృశిస్తే, ఆస్పర్శ దూషితమైనది మూడు కృచ్ఛములతో శుద్ధి,అని. ధర్మపదీపమందిట్లా - చండాలుడు, సూతిక, రజస్వల వీరు ప్రేతను స్పృశిస్తే, ఆతని పాప విశుద్ధి కొరకు పదిహేను కృచ్ఛము లాచరించాలి, అని చెప్పారు. మనువిట్లా - శూద్ర సంపర్కంతో దూషితమైన మృతుని శవము కాలుతున్నా ఆ ఆహుతి స్వర్గం కొరకైనది కాదు అని ఇక్కడ కూడా కృచ్ఛత్రయమే. అస్పృశ్యుని స్పర్శయందును కూడా అని చెప్పారు కనుక. అక్కడే కర్మ ప్రదీప మందిట్లా - ద్విజాతులు రాత్రి కాని రాత్రి శేషమందు కాని మరణిస్తే, శాస్త్ర ప్రకారము దాహం చేసి సుతుడు రెండు పిండములు వదలాలి. రజస్వల గర్భిణి మొదలగు వారు మరణిస్తే చెప్తాము. నిర్ణయామృతమందు పారిజాతమందును యముడిట్లా - సంధ్యయందు, అట్లాగే రాత్రియందు దాహం పాధేయకర్మ, నవశ్రాద్ధము చేయరాదు, చేస్తే నిష్ఫలమౌతుంది,అని. దినమందు మరణించిన వానికి రాత్రి యందు నిషేధముకొరకు ఇది. స్నాందమందిట్లా - ఒకవేళ రాత్రి దహనంచేస్తే ఆదహనం సమాప్తియైతే, తరువాతిరోజు సూర్యోదయం కాగానే వానికి ఉదకక్రియ చేయాలి. దగ్గమైన వానికి రాత్రియందు ఉదకక్రియ ఎప్పుడూ చేయరాదు,అని అన్నమాట నిర్మూలము.

మూ॥ రాత్రిమృతస్మృతు తత్రైవ సంగ్రహే - రాత్రౌదగ్ధాతు పిందాంతం కృత్వా వపన వర్జితం, వపనం నేష్యతే రాత్రాశ్చస్తనీవపన క్రియా, ఇతి. వపనంతు ప్రాతః. తప్తసర్వైః పుత్రైః కార్యం. గయాయాం భాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోః గురోర్భృతే, ఆధానే సోమయాగే చ వపనం సప్తస స్మృతం, ఇతి మితాక్షరాయాం స్మృతేః. మరణస్నానం గిత్వాన్వైమిత్రిక మిదం. తదేవ సంగ్రహవచనన పరేద్యురుత్పస్యతే తీర్థవత్. తేనకస్యచిద్దాహంగత్వోక్తి శ్చింత్యా. ముదనరత్న గాలవః - ప్రథమేహి వాని కర్తవ్యం వపనం చాను భావినాం, ప్రేతస్య కేశశ్చ శ్రావ్ది వాపయిత్వాహి

ధ దాహయేత్. ఆశౌచాంతే తు పునః కార్యం విధి బలాత్. మదన పారిజాతేఽప్యేవం. తేన సర్వస్యాస్య నిర్మూలతోఽక్షిః అక్షోక్తి రేవ. స్మృతిరత్నావలక్యం- శవం రాత్ర్యపితం చేత్రీన్ కృచ్ఛాన్ కృత్వాదహోత్సుతః. మదనరత్నేంగిరాః - ఊర్ధ్వోచ్చిష్టాధరోచ్చిష్టేహ్యంతరిక్షమృతేఽపిచ, కృచ్ఛ్రత్రయంప్ర కుర్వీత ఆశౌచే మరణేఽపిచ. అధసాగ్నోర్విశేషః - కారికాయాం - కృష్ణపక్షే ప్రమీయేత యద్యపి ప్రాతరాహుతీః, కేషాస్థ జహూయాద్దర్శ పర్యంతాః పక్ష హోమవత్. ప్రతిపత్నా తర్హమాంతాః ఇత్యర్థః. యద్యాపి తాగ్నిర పరపక్షే మ్రియేతాహుతి భిరేనం పూర్వపక్షం హారేయుః ఇత్యాశ్వలాయనోక్తేః. తదానీమేవ జహూయాత్ప్రాతః కాలాహుతీరపి. సాయంమ్రియేత చేత్నాయ మాహుతీర్జహూయాదధ. తదానీమేవ జహూ యాత్ప్రాతః కాలాహుతీరపి, సకృత్ గృహీతమత్రేష్టం భిన్నం తంత్రం చ హౌమయోః. దర్శంచాపి ప్రకుర్వీత స్థాలిపాకం తదైవమ. ఛందోగపరిశిష్టే - హుతాయాం సాయమాహుత్యాం దుర్బలశ్చే ద్ధృహీభవేత్. ప్రాతర్ హోమస్తదైవ స్వాజ్ఞవేచ్చస పునర్నవా. ఇదం శుక్లపరం. దుర్బలోముమూర్షుః.

అను॥ రాత్రి మరణించిన వానికి అక్కడే సంగ్రహ మందిట్లా - రాత్రి శవాన్ని దగ్గం చేసి పిండాంతం కర్మ చేయాలి, వపనం చేయరాదు. రాత్రి పూట వపనం తగదు. వపనక్రియ రేపటికి చెందినది (ఉదయం), అని. వపనము ఉదయమందు దానిని అందరు పుత్రులు చేసుకోవాలి. గయయందు, భాస్కర క్షేత్రమందు (ప్రయాగ) తలిదండ్రులు గురువు వీరు మరణిస్తే, ఆధానమందు, సోమయాగమందు ఈ ఏడు సందర్భములందు వపనమని చెప్పారు, అని మితాక్షరమందు స్మృతివచనం. మరణమునకు ఇది అంగంకాదు ఇది నైమిత్తికము. అదే సంగ్రహ వచనంతో, తీర్థమందువలె తరువాతి రోజున బాగుంటుంది అని చెప్పారు. అందువల్ల ఒకడు దాహంగముగా చెప్పాడు. అది విచారించాలి. మదనరత్న మందు గాలవుడిట్లా - ప్రేతకన్న చిన్న (తమ్ములు) వాళ్ళు, తొలిరోజు క్షౌరం చేయించు కోవాలి. ప్రేతకు తలవెంట్రుకలు, గడ్డం వగైరా కొరిగించి ఆ పిదప దాహం చేయాలి. విధి ప్రాబల్యం ఉంది కనుక ఆశౌచాంతమందు తిరిగి వపనము, అని. మదన పారిజాతమందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. అందువల్ల ఇదంతా మూల వచనాలు లేనట్టిది అని అన్నమాట అజ్ఞాని మాటయే. (అశుభంలో ఎడమ చెవినుండి, శుభంలో కడి నుండి). స్మృతి రత్నావలి యందిట్లా - శవం రాత్రి ఉంటే మూడు కృచ్ఛ్రము లాచరించి సుతుడు దహనం చేయాలి, అని. మదనరత్నమందు అంగిరుడిట్లా - ఊర్ధ్వోచ్చిష్ట, అధరోచ్చిష్ట, అంతరిక్ష మృతులందు మూడు కృచ్ఛ్రము లాచరించాలి. ఆశౌచమందు మరణమందును, అని. ఇక సాగ్నికీ విశేషము - కారికయందిట్లా - కృష్ణపక్షమందు పగలు మరణిస్తే ప్రాతఃకాల ఆహుతులిచ్చి మిగిలిన ఆహుతులను పక్షహోమం వలె అమావాస్య వరకు హోమం చేయాలి. ప్రతిపత్ అంటే ప్రాతర్ హోమాంతక్రియలు, అని అర్థము. ఒకవేళ ఆహితాగ్ని అపర పక్షమందు మరణిస్తే ఆహుతులతో ఈతనిని పూర్వ పక్షం తీసుకెళ్ళాలి, అని ఆశ్వలాయనోక్తి. అప్పుడే ప్రాతః

కాల ఆహుతులను కూడా హోమం చేయాలి. సాయంకాల మందు మరణిస్తే సాయం ఆహుతులను హోమం చేయాలి. అప్పుడే ప్రాతః కాల ఆహుతులు కూడా హోమం చేయాలి. ఇక్కడ ఒకేసారి గ్రహించటం ఇష్టము. రెండు హోమములు తంత్రంగా, భిన్నంగాను ఇష్టము. దర్శం కూడా ఆచరించాలి. అప్పుడే స్థాలీపాకం కూడా చేయాలి. ఛందోగ పరిశిష్టమందిల్లా - సాయమాహుతుల హోమం అయ్యాక గృహస్థు దుర్బలుడైతే (మరణించే పరిస్థితి వస్తే) ప్రాతర్ హోమము అప్పుడే చేయాలి. ఆతడు బ్రతికితే అది తిరిగి చేయాలి లేదా లేదు, అని ఇది శుక్లపక్ష పరము. దుర్బలుడు - చావు దగ్గర కొచ్చినవాడు. (పరివాపణం = పరిత్యజ్యశిఖాం వాపనం. అనుభావితః = ప్రేతకనిష్ఠాః లేదా ప్రేత దుఃఖానుభావినః సర్వే.)

మూ॥ త్రికాండమండనః - దర్శస్థిం చ తదాకర్యాత్ ఇష్టిర్యది, నసంభవేత్, దేవతానాం ప్రధానా నామేకైకస్య హునేత్ పృథక్. పురోసు వాక్యా యాజ్ఞాభ్యాం చతురాత్త ఘృతాహుతీః తథా - అగ్నావరద్యోరారాధే ప్రమీయేత పతిర్యది ప్రేతం స్పృచ్ఛై మధిథ్యాగ్నిం జప్త్వా చోపావ రోహణం, ఘృతం చద్వాదకోపాత్రం తూష్టిం హుత్వాశవక్రియా. విభిన్న శ్రోతాగ్నేర్న తౌతు ప్రేతాధానం తత్రైవోక్తం, ప్రేతం స్వాగ్ధ్వాలయేక్షిప్త్వా మధిథ్యాగ్నిం నలెఽరణీ, సన్నిధా ప్యారణీం మంధేద్ యస్యేతి యజుషాతతః. యస్వాగ్ధ్వాగ్నోజాపవ్యతి తే మాంసకామాః సంకల్పయంతే యజమాన మాంసం, జాయంతు తేవావిషేసాదితాయ స్వర్గంలోక మిమం ప్రేతం నయంతు, ఇతి మంత్రతః. ప్రణీయ పావకం తూష్టిం ద్వాదశోపాత్ర సర్విషా, తూష్టిం హుత్వాతతః కుర్యాత్ప్రేతే మాల్యా ఇతి క్రియాం. నప్తేష్వగ్నిష్వధారణిత్యర్థాతే స్వామీ మ్రియేతచేత్, ఆచారే దరణీద్వంద్వం మనోజ్యోతిర్ ఋచాతతః. యజ్ఞపార్వః - యజమానే చితారూధే పాత్రన్యాసేకృతేసతి, వర్షాద్భివౌతే వహ్నీ కథం కుర్వంతి యాజ్ఞికాః. తదర్థ దగ్ధ కాష్ఠేన మంధనం తత్ర కారయేత్. తచ్చేషా లాభతోఽన్యేన దగ్ధశేషేణ వాపునః. హుత్వాభ్యాం లోకికే వహ్నీ దగ్ధశేషం దహేత్తువా అత్రాగ్నిషు సత్పు పర్ణశరైః శరీరోత్పత్తిః శరీరేవా సతి ప్రేతాధానేనా గ్భూతృత్తిః. ఉభయా భావేతు ప్రేతాధానేఽనధికారాద్దాహేది సంస్కారలోపః. ఉదకదానాద్యేవ కార్యమితి కేశవీకార శతద్వయా ప్రముఖాః. తన్ను. నిషేకాద్యాః శ్మశానాంతా యేషాం వైమంత్రతః క్రియా, ఇతి విరోధాత్, క్రియాలోపగతాయే చ ఇతి నిషేకాత్, తదభావే పలాశానాం వృంతైః కార్యః పుమానపి. ఇత్యభావే విధానస్యాగ్న్య భావేఽపి సామ్యాచ్చ. తేన ప్రాతరాహుత్యభావేఽపి స్విష్టకృతే ద్రవ్యాంతరోక్తేర ధృష్టార్థత్వాత్ ప్రేతాధానం దాహోఽపి భవత్తేన. ప్రతికృతేరగ్నినాం చ ప్రేతాధాన ప్రయోజకత్వాక్షతేః పశ్చాత్తాప్యేవం. దాహయిత్యాగ్ని చోత్రేణ స్త్రియం వృత్రవతీం పతిః. ఇతి యాజ్ఞవల్క్యేత్రేః యత్తు - ద్వితీయాం ఛైవయో భార్యాం దహేద్వైతానికాగ్నిభిః, జీవత్యాం ప్రథమా యాంతు సురాపాన సమం స్మృతం. ఇతి తదాధానే సహనధికృతా ఫిషయమితి విజ్ఞానేశ్వరః. ముదనరత్నే బ్రాహ్మేత్తేఽపి - ఆహితాగ్నేశ్చ దంపత్యోర్యస్వాదౌ మ్రియతే భువి, తస్యదేహః సపిందైశ్చ దగ్ధవ్యః త్రిభిరగ్నిభిః.

అను॥ త్రికాండమండనుడిట్లా - అప్పుడు (చావు దగ్గరికొచ్చినప్పుడు) ఇష్టి సంభవించకపోతే దర్శింపి చేయాలి. ప్రధాన దేవతలకు ఒక్కొక్కరికి విడిగా హోమం చేయాలి. పురోను వాక్య యాజ్ఞములతో నాలుగు ఘృతాహుతులు తీసుకొని చేయాలి. (దేవతను పిలిచే మంత్రాలు హోత చదివేవి - అగ్నిర్యూర్ధ్వా పురోను వాక్య దేవతకు హవిస్సు ఇచ్చేప్పుటి ఋక్కు యాజ్ఞా). అట్లాగే - అగ్నియందు అరణి, అధరార్ణి ఈ రెండు ఆరూఢమైనాక పతి ఒకవేళ మరణిస్తే, ప్రేతను స్పృశించి, అగ్నిని మధించి, ఉపావరోహణ మంత్రాన్ని జపించి, నేయిని పన్నెండుసార్లు తీసుకొని మౌనంగా హోమం చేసి శవక్రియ చేయాలి, అని. శ్రోతాగ్ని విచ్చిన్నమైనవాడు మరణిస్తే ప్రేతాధానము అక్కడే చెప్పాడు. ప్రేతను ఆతని అగ్నియందు మంచించి, మధితాగ్నితో, అనలమందు అరణినుంచి పిదప యస్య అనే యజు మంత్రంతో అరణిని చిలకాలి. యస్యైగ్నయో... నయంతు, అనే మంత్రంతో, అగ్నిజ్వాల చేసి మౌనంగా, పన్నెండుసార్లు నేయి తీసుకొని మౌనంగా హోమంచేసి ఆ పిదప మాల్య అని ప్రేతక్రియను చేయాలి. అగ్నులు నష్టమయ్యాక అరణులు నశించాక స్వామి మరణిస్తే ఆ పిదప, మనోజ్యోతిః అను ఋక్కుతో అరణులు రెంటిని (అరణి మరియు అధరార్ణి) తేవాలి. యజ్ఞ పార్శ్వుడిట్లా - యజమాని చితి యందు ఆ రూపదైనాడు, పాత్రన్యాసం చేశారు. అప్పుడు వర్షాదులవల్ల అగ్ని నాశమైతే యాజ్ఞికులు ఎట్లా చేస్తారు, అని. ఆ సగం కాలిన కర్రతో అక్కడ మంధనం చేయాలి. తచ్చేషము లభించకపోతే ఇతరమైన దగ్ధశేషంతో కాని (బూడిద) తిరిగి చేయాలి. లేదా నేయితో హోమంచేసి లౌకికాగ్ని యందు దగ్ధశేషాన్ని దహనం చేయాలి. ఇక్కడ అగ్నులు ఉంటే పర్వశరములతో శరీరోత్పత్తి. శరీరముంటే ప్రేతాధానంతో అగ్నిఉత్పత్తి. రెండు లేకపోతేనే ప్రేతాధానమందు అధికారం లేదు కనుక దాహాది సంస్కారలోపము ఉదకదానాదికమే చేయాలి, అని కేవల కారశతద్వయా ప్రముఖులన్నారు. అంటే అది అట్లా కాదు. నిషేకం నుండి మొదలై శ్మశానాంతములైన వాటన్నిటికి మంత్రములతోనే క్రియలు, అనే దానికి విరుద్ధమౌతుంది. ఏవి క్రియాలోపాన్ని పొందాయో అని నిషేధమున్నందువల్ల, దాని (శరీరం) అభావ మందు మోదుగాకుల తొడిమలతో పురుషుని కూడా తయారు చేయాలి. అది కూడా లేకపోతే, విధాన ప్రయోజనం, అగ్నిలేకపోయినా సమత్వము కొరకు అందువల్ల ప్రాతరాహుతులు లేకపోయినా స్విష్టకృత్తు కొరకు ద్రవ్యాంతరం చెప్పినట్లు, అదృష్టార్థమున్నందువల్ల అట్లాగే ఇక్కడ కూడా ప్రేతాధానము, దాహము ఔతుంది, ప్రతికృతి, అగ్నులు ఈ రెండు ప్రేతా ధాన ప్రయోజకములే కనుక క్షతి లేదు. భార్యకు గూడా ఇట్లాగే - మంచి నడవడిక గల భార్యను భర్త అగ్ని హోత్రంతో దాహం చేసి, అని యాజ్ఞవల్క్యీక్తి. ఇట్లా - ఎవడు ప్రథమ భార్య బ్రతికుండగా రెండవ భార్యను వైతానికాగ్నులతో దాహం చేస్తాడో, వాడు సురూపానం చేసిన వానితో సముడు అని అన్నారు, అని ఏదన్నాడో అది ఆధానమందు, ఏ భార్యతో కలిసి చేయటంలో అధికారంలేదో. ఆమె విషయము అని

విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. మదనరత్న మందు బ్రాహ్మమందు కూడా ఇట్లా - అహిహిత్తులైన దంపతుల మధ్యలో భూమిపై ఎవరు మొదలు మరణిస్తే, ఆతని శరీరాన్ని సపిండులు మూడగులతో (దక్షిణ గార్వపత్య, అహవనీయ) దహనం చేయాలి, అని.

మూ॥ పశ్చాన్మతస్యదేహం దగ్ధవ్యో లోకికాగ్నినా, అనాహితాగ్ని దేహం దాహ్యో గృహ్యగ్నినా ద్విజైః. త్రికాండమండనస్తు వికల్పమాహ - జ్యేష్ఠాయాం విద్యమానాయాం ద్వితీయామై స్వయోషితే, కామ్యం నిత్యాగ్ని హోత్రం వాన కధంచిత్రయచ్ఛతి. స్త్రీమాత్ర మవిశేషేణ దగ్ధాన్యైః వైదికాగ్నిభిః, వివాహ్యదధతే యద్వాధానమే వాస్తవే ద్వధూః, ఇతి. అత్రేదంతత్యం. సాగ్నేః పత్నీ మృతౌ ద్వాపక్షౌ. పునర్వివాహేచ్ఛాయాం పూర్వాగ్నిభిః దహేదిత్యేకః పక్షః. భార్యాయై పూర్వమారిద్యై దత్వాగ్నినా త్యకర్మణి, పునర్దార క్రియాం కుర్యాత్పునరాధాన మేవచ. ఇతి మనూక్తేః దాహయిత్వాగ్ని హోత్రేణ స్త్రియం పృత్రవతీః పతిః, ఇతి యాజుపల్మ్యేక్షేచ్ఛ. పునర్వివాహశక్తౌ. నిర్భంధేన తాండగ్ధా పూర్వాగ్నిష్వే వాగ్ని హోత్రాది కార్యమిత్యన్యః. ఆహార్యేణా హితాగ్నిం పత్నీంచ, ఇత్యాశ్వలాయనక్తేః. భరద్వాజోఽపి - నిర్భంధేన పత్నీం, ఇతి. పూర్వాగ్నేష్వ కదేశేన దహేదితి యజ్ఞ పార్శ్వదేవయాజ్ఞకారయః. యానిచ - తస్మాద్దేవత్వేకోఽప్యగ్ని హోత్రమాహరత్, ఇతి శ్రుతిః. విష్ణుః - ఛందోగపరిశిష్టే - మృతాయా మపి భార్యాయాం వైదికాగ్ని నహిత్యజేత్, ఉపాధి నాపితత్కర్మ యావజ్జీవం సమాచరేత్. ఉపాధిః హేమ కుశపత్నాదిః. అన్యే కుశమయీం పత్నీం కృత్యాను గృహమేధినః, అగ్నిహోత్రము పాసంతే యావజ్జీవ మనువ్రతాః, ఇత్యపరార్థే స్మృత్యంతరత్. కాత్యాయనోఽపి - రామోఽపి కృత్యా సౌపర్దీం సీతాంపత్నీం యశస్వినీం, ఈజ్యే ఐమవిదైర్వజ్జైః సహవ్రాతృభిరచ్యుతః, ఇత్యాదీని, తాని పూర్వాగ్నిష్వేవాగ్ని హోత్రాది పరాణి నత్వపత్నీక స్యాధానార్థాని, క్రతు విధీనామాధానా ప్రయోజకత్వాత్, అపత్నీకస్యాధా నాప్రవృత్తి రితి మానవ పరిశిష్టాచ్ఛ. సోమోన భవత్యేవ, అపత్నీకోఽప్య సోమపః, ఇతి శ్రుతిః. యత్తు భారద్వాజాపస్తంబ సూత్రం - దారకర్మణి యద్యశక్త ఆత్మార్థ మగ్న్వాధేయం, ఇతి. అస్సార్థః - పునర్వివాహ శక్తౌ యదగ్న్వాధేయం పూర్వకృతమస్తి తదాత్మార్థమేవ నపత్న్యే దద్యాదితి. బ్రాహ్మణ భాష్యేపరార్థా శార్క రామాందారాది తత్వమప్యేవం. త్రికాండ మండనస్తు పక్షద్వయ మాహ - అన్యేఽప్య పత్నీక స్యాధాన మాహస్త దాశయం నవిద్యః వృద్ధయాజ్ఞవల్క్య - అహితాగ్ని ర్యథాన్యాయం దగ్ధవ్య స్త్రిభిరగ్నిభిః, అనాహితాగ్ని రేకేన లోకికేనాపరోజనః.

అను॥ తరువాత మరణించిన వాని శరీరాన్ని లోకికాగ్నితో కల్పాలి. అనాహితాగ్ని శరీరాన్ని గృహ్యగ్నితో దాహం చేయాలి, ద్విజులు, అని. త్రికాండమనుడైతే వికల్పం చెప్పాడు - పెద్ద భార్య ఉండగా తన రెండవ భార్యకు, కామ్యం కాని నిత్యాగ్ని హోత్రం కాని ఎట్లాగూ ఇవ్వడు, అని. స్త్రీ మాత్రమే విశేషం లేనందువల్ల ఇతర వైదికాగ్నులతో దాహం చేసి, వివాహం చేసుకొని ఆధానం చేస్తాడు లేదా మరో భార్య ఉంటే ఆధానమే, అని. ఇక్కడ విషయమిది - సాగ్నికు నకు భార్య మరణిస్తే రెండు పక్షాలు. మళ్ళీ వివాహం

చేసుకోవాలనుకుంటే పూర్వాగ్నులతో దహనం చేయాలి, అని ఒక పక్షము. ముందు మరణించిన భార్యకై అంత్యకర్మ యందు దాహము అగ్నులను ఇచ్చి, తిరిగి వివాహ మాదాలి తిరిగి ఆధానము, అని మనూక్తి. మంచి నడవడిక గల భార్యను భర్త అగ్నిహోత్రంతో దాహం చేసి, అని యాజ్ఞవల్క్యక్తి. పునర్వివాహం చేసుకోవటానికి శక్తిలేకపోతే నిర్యంత్యాగ్నితో ఆమెను దహనం చేసి, ముందున్న అగ్నుల యందే అగ్ని హోత్రాదులు (ఇష్టి) చేయాలని ఇతరులన్నారు. అహార్యంతో అహితాగ్నిని పత్నిని, అని ఆశ్వలాయనోక్తి. భారద్వాజుడు కూడా - నిర్యంత్యముతో భార్య దాహము, అని. పూర్వపు అగ్నుల ఒక భాగంతో దాహం అని యజ్ఞ పార్శ్వ దేవయాజ్ఞాకాదులన్నారు. ఇట్లా - అందువల్ల అపత్నీకుడైనా అగ్నిహోత్రం చేయాలి, అని శ్రుతి, అని ఏదన్నాడో, విష్ణువు, మరి ఛందోగ పరిశిష్టమందును ఇట్లా - భార్య మరణించినా వైదికాగ్నిని వదలరాదు. ఉపాధితోనైనా ఆ పనిని బ్రతికినంతకాలం చేయాలి. ఉపాధి అనగా బంగారు లేదా కుశలతో చేసిన పత్వాది. అని ఏదుందో, ఇతరులు గృహమేధులు కుశలతో చేసిన పత్నితో, బ్రతికినంతకాలం వ్రతమందుంటూ అగ్నిహోత్రాన్ని ఉపాసిస్తున్నారని, అని అపరార్థమందు స్మృత్యంతరవచన మేదుందో, కాశ్యానునుడు కూడా ఇట్లా - అచ్యుతుడు రాముడు కూడా యశస్వినియైన భార్యయైన సీతబంగారు విగ్రహాన్ని చేయించు కొని, తమ్ములతో కూడి అనేక యజ్ఞములను చేశాడు, అని మొదలగునవి ఇవన్నీ ఏవున్నాయో అవి పూర్వాగ్నులయందే అగ్నిహోత్రాదులు అనే విషయము కాని. అపత్నీకునకు ఆధానార్థాలు కావు. క్రతు విధి వాక్యాలకు ఆధానమందు ప్రయోజనం లేదు. అపత్నీకునకు అధానం ప్రవృత్తం కాదు, అని మానవ పరిశిష్టం వల్లను తెలుస్తోంది. సోమము కానేకాదు. అపత్నీకుడు కూడా అసోమపుడు, అని శ్రుతి. భారద్వాజ ఆపస్తంబ సూత్రం ఇట్లా - దార కర్మయందు అశక్తుడైతే అత్యకౌరకై అగ్న్యాధానము, అని ఏదన్నాడో దాని అర్థమిది. పునర్వివాహ మందు అశక్తుడైతే అగ్న్యాధేయము ముందు చేసినది ఏదుందో అది తన కొరకే భార్యకు ఇవ్వరాదు, అని. బ్రాహ్మణ, భాష్య, అపరార్థ ఆశార్క రామాంధారాదుల తత్వము కూడా ఇదే. త్రికాండమండనుడైతే రెండు పక్షములు చెప్పాడు. ఇతరులు కూడా భార్యలేని వానికి ఆధానాన్ని చెప్పారు, వారి అభిప్రాయ మేమిటో తెలియదు. వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - తగిన రీతిగా అహితాగ్నిని మూడగ్నులతో దహనం చేయాలి. అనాహితాగ్నిని ఒక అగ్నితో (స్మారాగ్నితో) దాహం చేయాలి. ఇతరులను సాధారణ జనులను లొకికాగ్నితో దహనం చేయాలి, అని.

మూ॥ మనుః - వివం వృతాం సవర్ణాం స్త్రీం ద్విజాతిః పూర్వమరిణీం, దాహేయే దగ్ని హోత్రేణ యజ్ఞపాత్రైశ్చ ధర్మవిత్. కారికాయాం - పత్నీ మపిదహే దేవం భర్తః పూర్వం మృతాయది, అనగ్ని కాం దహేదేవం కాపాలేన హవిర్భుజా. (భందోగపరిశిష్టే - అనయైవా మృతానారీ దగ్ధవ్యా యా వ్యవస్థితా, అగ్ని ప్రదానమంత్రోఽస్య న ప్రయాజ్య ఇరిన్ధితి. ఇదం

ఛందోగానామేవ. తథా అగ్నినైవ దహోద్భార్యాం స్వతంత్రాం పతితానచేత్, తదుత్తరేణ పాత్రాణి దాహయేత్పుధగంతికే. ఇదమపి తేషామేవ). ఆశౌచపుకాశేక్రతుః - విధురం విధవాం చైవ కపాలస్యాగ్నినా దహోత్, బ్రహ్మచారి యతీచైవ దహ్యేతోత్తపనాగ్నినా. తుషాగ్నినా చ దగ్ధవ్యః కన్యకా బాల ఏవవ, అగ్నివర్ణం కపాలంతు కృత్వాతత్ర వినిక్షిపేత్. కరీషాది తతోపహ్నిః జాతోయః సకపాలజః. అనుపనీతే యద్యపి జాతారణ్యగ్నిః కైశ్చిదుక్తః తథాపి తస్యకలౌ నిషిద్ధత్స్వక్తేః అయమేవజ్ఞేయః. స్మృత్యంతరే - గృహస్థో బ్రహ్మచారి చ విధురో విధవాః స్త్రీయః జైహసనశ్చోత్తపన స్తుషాగ్ని శ్చ కపాలజః. ఉత్తపనస్తు - దర్భాగ్రైః గ్నింతు ప్రజ్వాల్య పునర్దర్భేస్తు సంయుతః, పునర్దర్భైః తృతీయాగ్ని రేష ఉత్తపన స్మృతః. యముః - యస్మాన యతి శూద్రోఽగ్నిం తృణం కాష్ఠం హవీంషివ, ప్రేతత్వం చ సదాతస్య సచాధర్మేణ లిప్యతే, దేవలః - చండాలాగ్ని రమేధ్యాగ్నిః సూతకాగ్ని శ్చకర్షిచిత్, పతితాగ్ని శ్చితాగ్నిశ్చన శిష్టగ్రహణోచితః. మనుః - దక్షిణేన మృతం శూద్రం (పూర్వపుర ద్వారేణ నిర్వరేత్, పశ్చిమోత్తర పూర్వైస్తు యథా సంఖ్యం (యథాయోగం) ద్విజాతయః (ద్విజన్యసః). అత్ర ప్రాతి లోమ్యేన క్రమః. పూర్వాముఖస్య నేతవ్యో బ్రాహ్మణో బాంధవైర్మహాత్, ఉత్తరాభిముఖో రాజా వైశ్యః పశ్చాన్ముఖస్తథా. దక్షిణాభిముఖః శూద్రోనిరే పూర్వవ్యః స్వబాంధవైః. ఇత్యాదిపురాణాదిత్య పరార్కః. తేనత్రింశత్ క్లోక్కుక్తోఽనులోమ క్రమోహేయః. ఆశ్వలాయనః - జ్యేష్ఠ ప్రథమాః కనిష్ఠ జఘన్యాగచ్ఛేయః. అథాధానోత్తరం ద్వితీయ వివాహేకృతే యజమాన మరణే శ్రౌత స్మార్తాగ్న్యోః సంసర్గః.

అను|| మనువిట్లా - ఇలాంటి మంచి నడవడిక గల సవర్ణ స్త్రీని ముందు మరణించిన దానిని ద్విజాతులు ధర్మమెరిగినవారు యజ్ఞపాత్రలతో అగ్నిహోత్రాగ్నితో దాహం చేయాలి, అని. కారికయందిట్లా - భర్త కన్న పూర్వం భార్య మరణిస్తే ఆమెను కూడా ఇట్లాగే దాహం చేయాలి. అనగ్నికనైతే కాపాలాగ్నితో (పిడుకలది) ఇట్లా దహించాలి, అని. ఛందోగ పరిశిష్టమందిట్లా - శుద్ధ ఆచరణ గలిగి ఏ స్త్రీ ఉందో, ఆమెను అట్లాగే ఇదే పద్ధతిలో దాహం చేయాలి. అగ్ని ప్రదాన మంత్రము ఆమెకై చదువరాదు అని నియమము. ఇది ఛందోగులకే. అట్లాగే - పతిత కానిచో స్వతంత్రమైన భార్యను అగ్నితోనే దాహం చేయాలి. ఆమె శరీరం సమీపమందు ఉత్తర భాగంలో విడిగా పాత్రలు దాహం చేయాలి. ఇది కూడా వారికే. ఆశౌచ ప్రకాశమందు క్రతువిట్లా - విధురుడు విధవ వీరిని కపాలాగ్నితో దాహం చేయాలి. బ్రహ్మచారి, యతి వీరిని ఉత్తపనాగ్నితో దాహం చేయాలి. (కుశాగ్రంలో అగ్ని ముట్టించి, కుశలు కలపాలి, మళ్ళీ కుశలు కలపాలి మూడవది ఉత్తపనాగ్ని) కన్య, బాలురు వీరిని తుషాగ్నితో దాహం చేయాలి, (ఉంకంతో), కపాలమును అగ్గిలాగా చేసేసి దానిని పిడకలతో పారేయాలి. ఆ పిడప పిడకల నుండి పుట్టిన అగ్నిని కపాలజ అగ్ని అంటారు. అపనీతుని విషయంలో అరణ్యంలో పుట్టిన (అరణిపుట్టిన) అగ్ని వాడాలి అని ఎవరో చెప్పినప్పటికి దానిని కలిలో, నిషిద్ధమన్నాదు కనుక ఇదే అని తెలుసుకోవాలి. స్మృత్యంతరమందిట్లా - గృహస్థుడు, బ్రహ్మచారి, విధురుడు, విధవ స్త్రీలు వీరు క్రమంగా

ఔపాసన, ఉత్తపన, తుషార, కపాలజ అగ్నులతో దాహమందాలి, అని. ఉత్తపనమిట్లా - దర్పాగ్రమందు అగ్ని ముట్టించి మళ్ళీ దర్పలు కలిపి, మళ్ళీ దర్పలు కలిపి ఇట్లా మూడవ అగ్నియే ఉత్తపన మన్నాడు, అని. యముడిట్లా - ఎవనికై శూద్రుడు, అగ్నిని, తృణమును, కట్టెలను, హవిస్సు తెస్తాడో వానికి ఎల్లప్పుడూ ప్రేతత్వమే. వాడు అధర్మంతో ఉంటాడు, అని. దేవలుడిట్లా - చందాలాగ్ని అపవిత్రాగ్ని, ఒకచో సూతకాగ్ని, పతితాగ్ని చితాగ్ని ఇవి శిష్టులు గ్రహించుటకు తగినవికావు, అని. మనువిట్లా - చనిపోయిన శూద్రుని పురపు దక్షిణ ద్వారం నుంచి తీసుకెళ్ళాలి. వైశ్యుని పశ్చిమ ద్వారం నుండి, క్షత్రియుని ఉత్తర ద్వారం నుండి, బ్రాహ్మణుని తూర్పు ద్వారం నుండి క్రమంగా ద్వీజాతులను తీసుకెళ్ళాలి. ఇక్కడ క్రమము క్రింది నుండి (శూద్ర - బ్రాహ్మణ) బ్రాహ్మణుని బంధువులు గృహం నుండి తూర్పుముఖంగా తీసుకెళ్ళాలి. రాజును ఉత్తరాభిముఖంగా, వైశ్యుని పశ్చిమాభిముఖంగా శూద్రుని దక్షిణాభిముఖంగా తమ బంధువులు తీసుకెళ్ళాలి. (చనిపోయినప్పుడు) అని ఆదిపురాణమందు అని అపరార్కు డన్నాడు. అందువల్ల త్రింశత్ శ్లోకిలో చెప్పిన అనులోమ క్రమము విడువతగినది. ఆశ్వలాయనుడిట్లా - పెద్దవాళ్ళు ముందర చిన్నవాళ్ళు వెనక వెళ్ళాలి. ఇక ఆధానం తరువాత ద్వితీయ వివాహం చేసుకుంటే యజమానుడు మరణిస్తే శ్రౌతస్మారాగ్నులను కలపాలి.

మూ॥ బౌధాయనసూత్రే - అధయ ద్యాహితాగ్నిః ద్వేభార్యే విందేత ప్రాక్ సంయోగాత్ మ్రియేత, ఔపాసనం సంపరిస్థిర్యాజ్యం విలాపోత్పూయ స్రుచి చతుర్థ హీతం గృహీత్యా సమిధ త్యగ్నౌ జుహోతి, సమితం సంకల్పేధాం, ఇతి మిందాహూతీ వ్యాహృతీశ్చ హుత్యాతమగ్నిం, అయంతేయోనిర్ ఋత్విజ, ఇతి సమిధి సమారోవ్య గార్తవ్యే సమిధ మభ్యాదధాతి, భవతంసః సమనసౌ, ఇతి. గార్తవత్య అజ్యం విలాప్య (ఉత్పూయస్రుక్ స్రువం నిష్ఠప్య సమృజ్య) స్రుచి చతుర్ గృహీతం గృహీత్యా గార్తవత్యే జుహోతి, అగ్నావగ్ని శ్చరతిప్రవిప్తః, ఇతి. అపరం చతుర్ గృహీత్యా గార్తవత్య ఏవ, చిత్రిః స్రుక్, ఇతి. అధగార్తవత్యే స్రువాహూతీర్జుహోతి, బ్రాహ్మణ ఏకహోతా ఇతి దశభిః. అధ ప్రాచీనావీతం కృత్యాన్వాహార్యపచనే జుహోతి. యే సమానాః యే సజాతాః ఇతి ద్వ్యాభ్యాం అధ (అన్వాహార్య పచనే ఏవ) తత్రైవ స్రువాహూతీర్జుహోతి అగ్నయే కవ్యవాహనాయ సిన్ధుప్రతే స్వధానమః స్వాహో ఇతి. అధ యజ్ఞోపవీతం కృత్యా ద్వాదశ గృహీతేన స్రువం (చం) పూరయత్యా పురుష సూక్తే నాహవనీయే జుహోతి. అధస్రువాహూతీర్జుహోతి అగ్నయే వివిచయే స్వాహోఽగ్నయే ప్రతపతయే స్వాహోఽగ్నయే పవమానాయ స్వాహోఽగ్నయే పావకాయ స్వాహోఽగ్నయే శుచయే స్వాహోఽగ్నయే పథివృతే స్వాహోఽగ్నయే తంతుమతే స్వాహోఽగ్నయే వైశ్వానరాయ స్వాహో ఇతి. అధ (స్రుచి) చతుర్ గృహీతం జుహోతి, మనోజ్యోతి రిత్యత ఊర్ధ్వం పైతృకం కర్మ ప్రతిపద్యతే, ఇతి.

అను॥ బౌధాయన సూత్రమందు - ఇక ఆహితాగ్ని ఇద్దరు భార్యలు కలిగి ఉంటే సంయోగము కన్న ముందు మరణిస్తే ఏం చేయాలంటే, ఔపాసనాగ్నిని స్థాపించి నేయిని కదిలించి వేరు పరచి నాలుగు మార్లు స్రుక్కుయందు తీసుకొని జ్వలిస్తున్న అగ్నియందు

హోమం చేయాలి. సమితం సంకల్పేధాం, అని మిందాహుతి, వ్యాఘృతులను హోమంచేసి, ఆ అగ్నిని అయంతే యోనిర్ ఋత్విజ, అను మంత్రంతో సమిధల యందు సమారోపం చేసి (ఉంచి), గార్హపత్యాగ్ని యందు సమిధను ఆధానం చేస్తున్నాడు, భవతం నః సమనసా, అను మంత్రంతో, గార్హపత్యమందు అగ్నిని కదిలించి, (వేరు పరిచి స్రుక్ స్రువము లుంచి తుడిచి) స్రుక్కు యందు నాలుగు మార్లు తీసుకొని గార్హపత్య మందు హోమం చేస్తున్నాడు. అగ్నావగ్నిశ్చరతి ప్రవిష్టః, అని. మళ్ళీ నాలుగు మార్లు తీసుకొని గార్హపత్యమందే, చిత్తిః స్రుక్, అనుమంత్రంతో హోమం చేస్తున్నాడు. ఇక గార్హపత్యమందు స్రువాహుతులను హోమం చేస్తున్నాడు, బ్రాహ్మణా ఏకహోతా, అని పది మంత్రాలతో ఇక ప్రాచీనావీతి చేసుకొని అన్వాహర్య పచనమును హోమం చేస్తున్నాడు. యేనమానాః, యేనజాతాః, అను రెండు మంత్రాలతో. ఇక (అన్వాహర్య పచనమందే) అక్కడే స్రువాహుతులు చేస్తున్నాడు, అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్విష్టకృతే స్వధానమః స్వాహా, అని. ఇక ఉపవీతియై పన్నెండు సార్లు తీసుకొని స్రువంను (స్రుక్) నింపి పురుష సూక్తంతో ఆహవనీయమందు హోమం చేస్తున్నాడు. ఇక స్రువాహుతులు హోమం చేస్తున్నాడు, అగ్నయే వివిచయే స్వాహా, అగ్నయే ప్రతపతయే స్వాహా అగ్నయే పవమానాయ స్వాహా, అగ్నయే పావకాయ స్వాహా, అగ్నయే శుచయే స్వాహా అగ్నయే పథికృతే స్వాహా అగ్నయే తంతు మతే స్వాహా అగ్నయే వైశ్వానరాయ స్వాహా అని ఇక స్రుక్కు యందు నాలుగుసార్లు తీసుకొని హోమం చేయాలి మనోజ్యోతి రను మంత్రంతో ఆ పిదప పై తృకకర్మ సిద్ధమౌతుంది, అని.

మూ॥ ఆహితాగ్నో బిదేశమృతే పథికృతీష్టిర్ మృతాగ్ని హోత్రం తద్దాహః
పాత్రయోజనశ్చ కల్ప సూత్రాదిభ్యోఽన్యత్కృతామహా కృతపథతేశ్చ జ్ఞేయమితి బహువక్తవ్యేఽ-
ప్యపరమృతే. స్మార్తాగ్నే సూక్తం మదనరత్నే ఛందోగ పరిశిష్టేన - దుర్బలం స్థాపయత్వాతు
శుద్ధ చౌలాభి సంవృతం, దక్షిణా శిర సంభూమౌ బర్హిష్మత్యాం నివేశయేత్. ఘృతేనాభ్యక్త మాప్తావ్య
శుద్ధవస్త్రోపవీతినం, చందనోక్షిత సర్వాంగం సుమనోభిర్విభూషయేత్. పారణ్య శకలాన్యన్య
ఛిప్వాఛిద్రేషు సప్తసు, ముఖేష్వాపిధామైనం నిర్ధరేయుః సుతారయః. అమ పాత్రేన్న మాదాయ
ప్రేత మగ్నిపురః సరం, ఏకోఽను గచ్ఛేత్ స్యాద్ధ మర్ధవధుత్పజ్జేద్భువి. ఊర్ధ్వ మాదహనం
కార్యం ఆసీనో దక్షిణాముఖః, సవ్యం జాన్యావ్యశననైః సతిలంపింద దానవత్. అధపుత్రాదిరా
పుత్యచరేద్దారు చయంమహత్, తత్రోత్తానం నిపాత్యేనం దక్షిణా శిరసం ముఖే. ఆజ్యపూర్వం
స్రువం దద్యాత్ దక్షిణాగ్రాం ససిస్రువం, పాదయోరధరాం ప్రాచీమరదీ మురసీతరాం, పార్శ్వయోః
శూర్ప చమసౌ సవ్య దక్షిణయోః క్రమాత్, సుసమేతు స్వసే న్ముజ్జ మంతరూర్వీరు లూఢలం.
చాత్రోవిలిధమత్రైవ అనగ్నేరప్యయం విధిః. అపసవ్యేన కృత్యైత ద్వాగ్యుతః పితృదిజ్జేముఖః అథాగ్నిం
సవ్యమావృత్తో దద్యాద్దక్షిణతః శనైః అస్మాత్స్వ మధిజాతోఽసి త్వదయం జాయతాం పునః,
అసౌస్వర్గాయలోకాయ స్వాహా, తి పరికీర్తయన్.

అను॥ అహితాగ్ని విదేశమందు మరణిస్తే పధిక్కుతీప్తి, మృతాగ్ని హోత్రము, ఆతని దాహము, పాత్రయోజన, కల్ప సూత్రాదుల నుండి ఇవన్నీ మాహితామహులు చేసిన పద్ధతి నుండి తెలుసుకోవాలి, అని. చాలా చెప్పాల్సి ఉంది ఇనా విరమిస్తున్నాము. స్మారాగ్నికైతే (తోదాహం) మదనరత్న మందు, ఛందోగ పరిశిష్టమందును ఇట్లా - దుర్బలునికి (మరణం ఆసన్నమైందనిపిస్తే) స్నానం చేయించి, శుద్ధమైన వస్త్రాన్ని కప్పి, దక్షిణ దిక్కుగా తలపెట్టి భూమిపై కుశలపై ఉంచాలి, అని. నేయిని శరీరంపై పూసి స్నానం చేయించి, శుద్ధ వస్త్రము కప్పి, యజ్ఞోపవీతం వేయాలి. ఒంటి నిండా చందనం పూసి (చల్లి) పూలతో అలంకరించాలి. ఈతని ఏడు రంధ్రములందు బంగారు తునకలు ఉంచి, ఇక ముఖాన్ని మూసివేసి ఈతనిని సుతాదులు శృణానంకు తీసుకుపోవాలి. అమ పాత్రమందు (కాల్చిని మట్టిపాత్ర) అన్నము తీసుకొని, ప్రేత అగ్ని ఈ రెండు ముందు వెళ్ళగా ఒకడు వెంట వెళ్ళాలి. ఆ అన్నములో సగభాగమును మార్గ మధ్యలో భూమిపై వదలాలి. ఆపైన దహన పర్యంతము దక్షిణ ముఖుడై కూర్చొని పిండదానమువలె కుడిమోకాలును వంచి మెల్లమెల్లగా నువ్వులతో చేయాలి. ఇక పుత్రాదులు స్నానం చేసి బాగా కట్టెల కుప్పలను కూర్చాలి. అక్కడ దక్షిణ దిక్కుతలగా ఈశవాన్ని వెల్లకిల ఉంచి ముఖమందు దక్షిణంవైపు అగ్రంకల ఆజ్యపూర్ణంగా ఉన్న స్రువంసు ఉంచాలి. స్రువంసు ముక్కు యందు ఉంచాలి. పాదముల కింద అధరాద్దీని, ఉరస్సు యందు ఉత్తరాద్దీని ఉంచాలి. పక్కభాగాలందు చాట, చమసము (నాల్గు మూలలు గల యజ్ఞపాత్ర) లుంచాలి. ఎడమవైపు చాట, కుడివైపు చమసము ఉంచాలి. చక్కగా సమంగా ఉన్న ప్రదేశంలో, తొడల మధ్య రోలును తలక్రిందలుగా ఉంచాలి. చాత్ర విలీధము (దంచేదా?) లిక్కడే ఉంచాలి. అనగ్నికి కూడా ఇదే విధి. (మాటలను అదుపులో ఉంచుకొని) మౌనంగా, దక్షిణాభిముఖుడై దీనిని అపసవ్యంగా చేసి ఇక అగ్నిని, ఎడమవైపు తిరిగి, దక్షిణం వైపు నుండి మెల్లగా ఇవ్వాలి. ఇచ్చేప్పుడు ఈతని వల్ల నీవు పుట్టావు. నీ నుండి (అగ్ని) ఈతడు తిరిగి జన్మించని, ఈతడు స్వర్గలోకమునకు వెళ్ళని, స్వాహా అని పరించాలి. పరిస్తూ అగ్నితో చితిని ముట్టించాలి.

మా॥ తథా - ఏవమే వాహితాగ్నేశ్చ పాత్రన్యాసాదికం భవేత్. కృష్ణాజినాదికం చాత్ర విశేషోఽధ్వర్యుచోదితః. తత్రైవ - అనయైవా వృతానారీ దగ్ధవ్యా యావ్యవస్థితా, అగ్ని ప్రధాన మంత్రోఽస్యాన ప్రయోజ్య ఇతి స్థితిః. ఇదం ఛందోగా నామేవ. పాత్రన్యాసోక్తే రుత్రానదేవాత్మం సాగ్నికపరం, నిరగ్నిస్తు పుమానథో ముఖః స్త్రీతూత్రానా దాహ్యే. సగోత్రజ్ఞైః గృహీత్వాతు చితామారోహ్యతే శవః, అథోముఖో దక్షిణ దిక్ చరణస్తుపుమానితి. ఉత్తాన దేహో నారీతు సపిండైరపి బంధుభిః, ఇత్యాది పురాణాదితి శుద్ధి తత్వ హేరలతాదయః. ఉత్తర శిరస్తం సామగతేర పరం. వారాహేశ్వరగ్నిదానశైల నౌశ్య మంత్రః - కృత్వాతు దుష్పుతం కర్మ జానతావాప్య జానతా, మృత్యుకాల వశం ప్రాప్యనరం పంచత్వమాగతం. ధర్మాధర్మ సమాయుక్తం లోభమోహ సమావృతం

దహోయం సర్వగాత్రాణి దివ్యాన్ లోకాన్ సగచ్ఛతు. జ్వలమానం మహావహ్నిం శిరః స్థానే ప్రదాపయేత్, చతుర్వర్ణేషు సంస్థానమేవం భవతి పుత్రకే. అత్రక్రియానిబంధే గారుడే షట్ పిండదాన ముక్తం - మృతస్యోత్థాంతి సమయే షట్ పిండాన్రుమహోదదేత్, మృతిస్థానే తథాద్వారి చవ్వరేతార్ క్షృకారణాత్. విశ్రామే కాష్టవయనే తథా సంచయనే చషట్ తథా - ఆదాదేయాతు షట్ పిండా దశదేయా దశాహికాః, స్థానేచార్ధపదేఽతీ తే చితాయాం శవహస్తకే. శ్మశాన వాసి భూతేభ్యః షష్టం సంచయనే తథా. తతః - త్వం భూత కృజ్జగద్వేనే త్వంలోక పరిపాలకః, ఉక్తః సంహారకస్త స్థాదేనం స్వర్గం మృతంనయ. ఇత్యగ్నిం దత్వా అస్మాత్ప్రమతి మంత్రేణార్థ దగ్ధే ఆజ్ఞాహుతిరుక్తా. ఆహితాగ్నే పరాశరః - శమ్యాం శిష్నే వినిక్షిప్య అరణిముష్ణయోరపి, జుహూం చ దక్షిణే హస్తే వామేతూ పభృతం స్యసేత్. ఓష్ఠే తూ లూఖలం దద్యాత్ పృష్ఠే చమునలం స్యసేత్, ఉరసిక్షిప్య దృషదం తందులాజ్ఞుతిలాన్ముఖే. శ్రోత్రే చ ప్రోక్షణీం దద్యాత్ ఆద్య స్థాలీంచ చక్షుః. కర్ణే నేత్రే ముఖే ప్రూణే హిరణ్య శకలం స్యసేత్. అగ్నిహోత్రోపకరణ మకేషం తత్ర నిక్షిపేత్.

అను॥ అట్లాగే - ఆహితాగ్నికి కూడా ఇట్లాగే పాత్ర న్యాసాదిక ముందాలి. అధ్వర్యువు చెప్పిన విశేషము ఇక్కడ కృష్ణాజినాదికము ఉండాలి, అన్నది. అక్కడే - వ్యవస్థితంగా ఉన్న స్త్రీ నిగూడా (శుద్ధ ఆచరణంగల) ఇదే పద్ధతిలో దహనం చేయాలి, అగ్ని ప్రదాన మంత్రము ఈమెకు ప్రయోగించరాదు అని. నిర్ణయము. ఇది ఛందోగులకే. పాత్రన్యాసం చెప్పినందువల్ల ఉత్తాన దేహం (వెల్లికిల) అనేది సాగ్నికులకు చెందినది. నిరగ్నికైతే పురుషుడైతే అధోముఖము, స్త్రీ ఐతే వెల్లికిలగా దహించాలి. సగోత్రజులు శవాన్ని తీసుకుపోయి చితియందుంచాలి. అధోముఖుడు, దక్షిణంవైపు పాదములు కలవానిగా పురుషుని ఉంచాలి. స్త్రీని ఐతే వెల్లికిలగా శరీరాన్ని ఉంచి నపిందులు, బాంధవులు కూడా, అని ఆదిత్య పురాణం నుండి, అని శుద్ధితత్వహారలతాదులన్నారు. ఉత్తరం వైపు శిరమనేది సామవేదులకన్న ఇతరులైన వారి విషయము. వారాడూ మందైతే అగ్నిదానమందు - శురో మంత్రము ఇట్లా - తెలిసో, తెలియకో దుష్కృత కర్మను చేసి, మృత్యు కాలాధీనుడై నరుడు మరణిస్తే ఆతనిని ధర్మాధర్మములతో కూడిన వానిని లోభ మోహములతో నిండిన వానిని ఆతని సర్వశరీరమును కాలుస్తున్నాను. ఆతడు దివ్యలోకములకు వెళ్ళనీ, అని చదవాలి. మందుతున్న అగ్నిని శిరః స్థానమందుంచాలి. పుత్రులుండగా (ఉంటే) నాలుగు వర్ణములందు ఇట్లాగే విధాయకమౌతుంది, అని. ఇక్కడ క్రియా నిబంధమందు, గారుడ మందలి షట్ పిండదానము చెప్పబడింది ఇట్లా - మృతుని తీసుకు పోయేప్పుడు ఆరు పిండములను క్రమంగా ఇవ్వాలి. కారణమైనందువల్ల మృతిస్థానమందు, ద్వారమందు నాల్గు దారుల కూడలి యందు, మధ్యదారిలో విశ్రామ మందు, చితి స్థానమందు, అట్లాగే అగ్ని సంచయన మందు, అని ఆరు స్థానాలు ఓతార్ క్షృ! అని (శవ - పాంధ (వాస్తు దేవతకై)-భోచర

(భూత)-భూత(పికాచ)-సాధక(మోక్ష)- అస్తి (ప్రేత) అట్లాగే - తొలుత ఆరు పిండము లివ్వాలి. పదిరోజులు పది పిండములివ్వాలి. మరణ స్థానమందు, సగం దారి గడిచాక, చితియందు, శవం చేతియందు, శ్మశాన మందలి భూతములకు, ఆరవది సంవయనమందు అట్లా, అని. ఆ పిదప - నీవు భూత సృష్టి కర్తవు, సంసార కారణమువు ఐన ఓ అగ్ని! నీవు లోక పరిపాలకుడవు, సంహారకుడవు, అని అన్నారు. అందువల్ల ఈ మరణించిన వానిని స్వర్గానికి తీసుకెళ్ళు, అని అగ్నిపెట్టి, అస్మాత్త్వం అనే మంత్రంతో, శవం సగం కాలాక ఆజ్ఞాహుతు లివ్వాలని చెప్పారు. ఆహితాగ్ని విషయంలో పరాశరుడిట్లా - శమ్య పాత్రను శిశ్నమందు , అరణి వృషణములందు, జుహూ పాత్రను కుడిచేతియందు, ఉపభృత పాత్రను ఎడమ చేతియందు, పెదవి యందు రోలు, వీపుయందు రోకలి, రామ్ముపై శిలను ఉంచి, తండుల, ఆజ్ఞుతిలను ముఖ మందుంచి, శ్రోత్రమందు ప్రోక్షణి పాత్రను, కళ్ళపై ఆజ్ఞుస్థానిని ఉంచాలి. కర్ణములు, నేత్రములు, నాసిక, ముఖము వీని యందు బంగారు తునక లుంచాలి. అగ్నిహోత్ర ఉపకరణములన్ని అక్కడ పెట్టాలి, అని.

మా॥ ప్రచేతాః - స్నానం ప్రేతస్య పుత్రాద్వైః వస్త్రాద్వైః పూజనం తతః, నగ్నదేహం దహేన్నైవ కిందిధేయం పరిత్యజేత్. యమః - ప్రేతం దహేచ్ఛు జైర్గంధైః స్నాపితం ప్రగ్నిభూషితం. అశ్వలాయనసూత్రే - సంస్థితే (తీర్థేన నిర్వహ్యత్వాప భృతే) ప్రేతా లంకారాన్ కుర్వంతి కేశ శృఙ్గుణోమనఘాని వాపయంతి నలదేనాను లింపంతి నలదమాలాం ప్రతి ముంచంతి ఇతి మూఢవీయే బ్రాహ్మే - దరిద్రోఽపి నదగ్ధవ్యో నగ్నః కస్యాంచి దాపది. తథా - నిఃశేషస్త్వ న దగ్ధవ్యః శేషం కించిత్ త్యజేన్నరః. దాహకాలేఽగ్ని నాశేతు మదనరత్నే యజ్ఞపార్శ్వః - యజమానో మృతః క్వాపిచితాదౌవా ప్రవేశితః, వర్షాద్యభిహతేఽగ్నౌతు కథం ప్రేత వికల్పనా. శేషం దగ్ధా ప్రదగ్ధేషు నిర్మంద్యైవతు కారయేత్. (క్రియా నిబంధే - ఉదధారామవిచ్ఛిన్నాం సించేత్తర్వా ప్రదక్షిణం, స్మంధాప సిక్త కుంభేన పాదతః పరితళితేః) అథపర్ణశరాలి దాహేనాగ్ని నాశే పశ్చాత్తద్దేహ లాభే మదనరత్నే బ్రాహ్మ - అధపర్ణ శరదగ్ధే పాత్రన్యాసే కృతేసతి, గతేష్వగ్నిషు తద్దేహో యద్యుర్వం లభతే క్వచిత్, తదాఽర్థ దగ్ధ కాష్ఠాని తాని నిర్మద్య తందహేత్. యదర్థ దగ్ధకాష్ఠం తదీయం వైసలభ్యతే. తదా తదస్థి ఖండంతు నిఃక్షిప్తవ్యం మహాజలే. దంపత్యైరే కదామ్యుతౌ విశేష మాహ అపస్తంబః - తద్దేవ ప్రేతే సహైవ పితృమేధో ద్వివచన లింగాన్ మంత్రాన్ సంధారయతి. పితృమేధో దాహంతం కర్మ, దాహంతమేక తంత్రత్వం, ఇతి బౌధాయనోక్తేః అస్తి సంవయన మప్యేకం. ఉదక పిండదానాది పృథగేవ. సహాగమనేఽప్యేవం. తదాహ మదనరత్నే భాష్యార్థ సంగ్రహకారః - ఏకకాల మృతౌ భార్యా భర్తా చయదిచేత్ ద్వయోః, తంత్రేణ దహనం కుర్యాత్ పిండ క్రార్ధం పృథక్ పృథక్. ఏకకాలే మృతౌజాయాపతీ యది తదాపితుః, విభజ్యాగ్నిం క్రియాం కుర్యాదితి యత్త దసాం ప్రథం.

అను॥ ప్రచేతుడిట్లా - పుత్రాదులు ప్రేతకు స్నానము వస్త్రాదులతో పూజనం చేసి ఆ పిదప దాహం చేయాలి. నగ్నదేహాన్ని దహించరారు. కొంచెం వస్త్రాన్ని ఇచ్చి

వేయాలి, అని యముడిట్లా - ప్రేతకు స్నానం చేయించి, పూలతో అలంకరించి శుభమైన వాసనగల వానితో ప్రేతను దహించాలి అని ఆశ్వలాయన సూత్రమందిట్లా - మరణించాక (మోసుకు పోయి, తీర్థంతో అవభృతం అయ్యాక) ప్రేత అలంకారాన్ని చేస్తున్నారు. కేశ శృతు లో మనఖములను కొరిగించా (లోమ = శరీరంపైవి)లి. వట్టివేళ్ళతో అనులేపనం చేయాలి, వట్టి వేళ్ళమాలను వేయాలి, అని మాధవీయమందు బ్రాహ్మీక్తి ఇట్లా - ఎటువంటి ఆపద యందైనా దరిద్రుడు కూడా ప్రేతను నగ్నంగా దహనం చేయరాదు. అట్లాగే - ప్రేతను నిశేషంగా దహనం చేయరాదు. నరుడు కొంచెం శేషం వదలాలి. దాహ కాలమందు అగ్ని నాశమైతే మదనరత్న మందు యజ్ఞపార్శ్వడిట్లా - యజమానుడు మరణిస్తే లేదా ఎక్కడైనా చితి మొదలగు వానిలో ప్రవేశిస్తే, అగ్ని వర్షాదులవల్ల ఆరిపోతే ప్రేతకు చేయదమెట్లా అంటేకాల్చగా (పోగా) ఘిగిలిన దాహాగ్నిని మధనం చేసే చేయాలి, అని. (క్రియా నిఖంధమందిట్లా - కర్త ప్రదక్షిణంగా అవిచ్ఛిన్న ఉదకధారను, భుజముపైనున్న సేవన కుంభంతో ప్రేత పాదం నుండి చితి చుట్టుముట్టు విడువాలి, అని.) ఇక పర్ణశరాది దాహంతో అగ్ని నాశమైతే, పిదప ఆతని దేహం లభిస్తే మదనరత్నమందు బ్రాహ్మీక్తి ఇట్లా - ఇక పర్ణశరం దగ్గమై పాత్ర న్యాసం చేశాక, అగ్నులు చల్లారిపోతే ఆతని దేహం ఆపైన ఒకవేళ లభిస్తే అప్పుడు సగంకాలిన కట్టెలను వానిని మధనంచేసి ఆ ప్రేతను దహించాలి. ఒకవేళ ఆతని, సగం కాల్చిన కర్ర కూడా లభించకపోతే అప్పుడు ఆతని అస్తిఖండమును మహాజలమందు వేయాలి, అని. దంపతులు ఒకేసారి మరణిస్తే విశేషం చెప్పాడు ఆపస్తంబుడిట్లా - అప్పుడే కలిసి మరణిస్తే పితృమేధం (దాహాది) చేయాలి, మంత్రములను ద్విష్టవన లింగములతో చదువాలి. పితృమేధమనగా దాహంతమైనకర్మ. దాహంతము ఏకతంత్రంతో, అని బౌధాయనోక్తి. అస్తి సంచయనం కూడా ఒకటే. ఉదకపిండదానాదులు విడివిడిగా సహగమన మందు కూడా ఇట్లాగే, అని. దానిని మదనరత్నమందు భాష్పార్థ సంగ్రహ కారుడిట్లా చెప్పాడు - ఒకవేళ భార్యాభర్తలు ఒకేకాలంలో మరణిస్తే ఇద్దరికి తంత్రగా (ఒకేసారి) దాహం చేయాలి. పిండ శ్రాద్ధము విడివిడిగా చేయాలి, అని. ఒకవేళ ద్రంశవులు ఒకే కాలంలో మరణిస్తే అప్పుడు తండ్రికి అగ్నిని విభజించి క్రియను చేయాలి అనేదేరుంధో అది తగదు.

మూ॥ దాహాంతవేకతం త్రత్యమితి యాజ్ఞిక సమ్మతం, మృతం పశుమనుప్రజ్వ యానారీ జ్వలిభంగణా. అస్తి సంచయనాంతోఽస్యాభర్తుః సంస్కార ఏవహి. కీకసానాంతు సంస్కారో న్యాయ సిద్ధోఽపి యోమతః. ఏకకాలే మృతేఽప్యేవం కీకసానాం విధిః స్మృతః, నవ శ్రాద్ధం ససీంశ్రాంతం భిన్న కాలస్మృతౌ యథా. కపర్దికారికాపి - మృతే భర్త రితద్దాహాత్రాక్ పతీ ప్రయుతే యది, షత్కాం వా ప్రాక్ ప్రమీతాయాం దాహదర్శాకపతి ర్భృతః. తత్ర తంత్రేణ దాహః స్వాన్యంత్రేషు ద్విత్వముహ్యతే, కీక సానాంతు సంస్కారః పృథగేవతయోర్భవేత్. ఏకాహ

మృత్యోయుగపన్నవ శ్రాద్ధాది కంతయోః మృతం పతి మను ప్రజ్యపత్నీ చేదనలం గతా. తత్రాపి దాహస్యంత్రేణ పృథగస్థి క్రియా భవేత్. అస్థి సంచయన పృథక్త్యే వికల్పః సహగమనే సర్వత్ర పాక్షైశ్చ మాహ ప్రవేతాః - ఏకచిత్త్యాం సమారూఢా మ్రియేతే దంపతీయది, తంత్రేణ శ్రవణం కుర్యాత్ పృథ క్పిందం సమాచరేత్. అథోదక దానం వసిష్ఠః - శరీరమగ్నై సంయోజ్యాన వేక్షమాణా అపోభ్యవయంతి సవ్యేత్రరాభ్యాం పాణిభ్యా ముదక క్రియాం కుర్వంత్య యుగ్మామ్. అవస్తంబః - మాతుశ్చయోని సంబంధేభ్యః పీతుశ్చా నప్రమా త్పురుషా ద్యావతాం వాసంబంధోజ్ఞాయతే తేషాం ప్రేతే దూషక క్రియా, ఇతి. యాజ్ఞవల్క్యః - సప్రమాద్యశ మాద్వాపి జ్ఞాతయోభ్యుపయంత్యపః, అపనః శోకుచదఘమనేన పితృదిజ్ముఖాః. సకృత్త్ర సింహస్త్వదకం నామగోత్రేణ వాగ్మతాః. సప్ర మాద్యశమాద్వా దివసాదర్వాగితి విజ్ఞానేశ్వరః. కాతీయాస్త్ర సప్రమాద్ దకమాద్ వా పురుషాదిత్యాః సప్రమాద్యశ మాద్వా పురుషాత్సమాన గ్రామవాసే యావత్సంబంధ మనుస్మరేయుః ఇతి ఫారస్య రోక్షేః. మంత్ర స్నానాంగమే వేది హోమాద్రిః. ప్రవేతాః - ప్రేతస్య బాంధవా యథా వృద్ధ ముదక మవతీర్య నోద్వర్షయేయుః ఉదకాంతే ప్రసించేయుః అపసవ్య యజ్ఞోపవీత వాససో దక్షిణ ముఖా బ్రాహ్మణస్సోదజ్ ముఖాః ప్రాజ్ ముఖాశ్చ రాజస్య వైశ్యయోః . సవీవ, నదీ కూలం తతో గత్వా ఇత్యుక్త్వా - సచైలస్తు తతః స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః పాషాణం తత్ర ఆదాయ విప్రేదద్యాత్ దశాంజలీన్. ద్యాదశ క్షత్రియే దద్యాదైశ్చే పంచదశ స్పృతాః. త్రింశతో శూద్రాయ దాతవ్యస్త తస్తు ప్రవిశేద్ధృహం. తతః స్నానం పునః కార్యం గృహ శౌచం చ కారయేత్. ప్రేతస్నానే విశేషః శుద్ధిత్యే ఆదిపూజే - ఆదా వస్త్రం చ ప్రక్షాల్యతే నైవాచ్ఛాదితస్తతః, కర్తవ్యంతైః సచైలంతు స్నానం నర్యమలాపహం పూర్వం పరిహితం వస్త్రం ప్రక్షాల్యపునః పరిధాయ స్నాయాది త్యర్థః. అపనః, ఇతి మంత్రేణ వామహస్తానామిక యా జలాలోదనం. అవతరణే వృద్ధపురః సరతోక్షేః. యథాబాలం పురస్సుత్య ఇతి బౌధాయనీయం జలాదుత్థాన పరమితి హారలతా దయః.

అను॥ దాహంతము వరకు ఏకతంత్రంగా అని యాజ్ఞికులకు సమ్మతమైనది. చనిపోయిన భర్తననుసరించి ఏ స్త్రీ చితి ప్రవేశించిందో, అస్థి సంచయనాంతము వరకు ఈమె కర్మ భర్త సంస్కారముతోనే. ఆ అస్థి సంస్కారము న్యాయసిద్ధము అంగీకారము కూడా, ఒకేసారి మరణించినా ఇట్లా అస్థిసంచయన విధి చెప్పారు. నవ శ్రాద్ధము సపిండాంతము మాత్రము. భిన్నకాలమందు మరణించిన వారికి వలె చేయాలి. కపర్ది కారిక కూడా - భర్త మరణించాక అతని దాహం కన్న ముందు భార్య మరణిస్తే, భార్య మొదలు మరణించి, ఆమె దాహం కన్న ముందు భర్త మరణిస్తే, అక్కడ దాహము తంత్రంగా ఉంటుంది. మంత్రములందు ద్విపచనం చెప్పారు. అస్థి సంస్కారమైతే వారికి విడిగానే ఉంటుంది. ఒకే రోజు మరణిస్తే వారికి నవశ్రాద్ధాదికములు ఒకేసారి జేతుంది మరణించిన భర్త ననుసరించి భార్య అగ్ని ప్రవేశం చేస్తే, అక్కడ కూడా దాహము తంత్రంగా, అస్థిక్రియ మాత్రం విడిగా జేతుంది, అస్థి సంచయనము విడిగా అనటంలో వికల్పముంది.

సహగమనమందు అంతటా ప్రచేతుడు పాకైక్కాన్ని చెప్పాడు ఇట్లా - ఒక చితియందు ఆరోహించి దంపతులు మరణిస్తే పాకము తంత్రంగా (ఒకేసారి) చేయాలి. పిండములు విడిగా పెట్టాలి, అని. ఇక ఉదక దానము వసిష్ఠుడిట్లా - శరీరాన్ని అగ్ని యందు కలిపి, చూడకుండా జలమును సమీపించి కుడి ఎడమల చేతులతో అయుగ్యంగా ఉదక క్రియ చేయాలి, అని. ఆవస్తంబుడిట్లా - తల్లి యోని సంబంధులకు తండ్రి వర్గము వారికి ఏడు తరముల వరకు ఎందరి సంబంధము గుర్తుందో వారికి ప్రేత కర్మయందు ఉదక క్రియ అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - ఏడవది లేదా పదవరోజు కన్నముందు (నుండి) కాని జ్ఞాతులు (సగోత్ర, సపిండ) నీటిని సమీపించి, అపసః శోశుచదఘం, అనే ఈ మంత్రాన్ని చదువుతూ దక్షిణముఖులై మౌనంగా ప్రేత నామ గోత్రములు చెబుతూ ఒకసారి నీటిని వదులుతారు, అని (లేదా) మూడుసార్లు) ఏడు లేదా పదవరోజుల కన్న ముందు అని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. కాతీయులైతే ఏడవ లేదా పదవతరం నుండి అని అన్నారు. ఏడవ లేదా పదవ పురుషుని నుండి ఒకే గ్రామము నందు ఉన్నట్లైతే, ఎంత వరకు సంబంధముందో (జ్ఞాపకం) అంతా స్మరించాలి, అని పారస్కరాక్తి. మంత్ర స్నానాంగమే అని హేమాద్రి. ప్రచేతుడిట్లా - ప్రేతయొక్క బంధువులు వృద్ధుల నుండి ఆరంభమై (పిల్లల వరకు అని క్రమం) నీటియందు దిగి స్నానం చేయాలి (నీటిని వర్షించు కోరాదు, చల్లుకోవాలి నీటి సమీపం చేరి) యజ్ఞోపవీతము, వస్త్రములను అపసవ్యం చేసుకొని, దక్షిణ ముఖులై శూద్రునకు, బ్రాహ్మణునకు ఉత్తరముఖంగా, క్షత్రియ వైశ్యులకు తూర్పుముఖంగా ఉదకదానం చేయాలి, అని. ఆతడే ఆ పిదప నదీకూలమునకు వెళ్ళి, అని చెప్పి సచేల స్నానం చేసి సావధానుడై ఆపిదప మనః శుచియై అక్కడ నుండి రాతిని తీసికొని దానిపై విప్రునికై పది అంజలులను, పన్నెండు అంజలులను క్షత్రియునకై వైశ్యునికై పదిహేను అంజలులను శూద్రునకు ముప్పది అంజలులను ఇవ్వాలి. ఆ పిదప గృహమునకు చేరాలి. ఆ పిదప తిరిగి స్నానం చేయాలి. గృహ శౌచము చేయాలి, అని. ప్రేత స్నానమందు విశేషము. శుద్ధితత్వమందు ఆదిత్యపురాణోక్తి ఇట్లా - తొలుత వస్త్రమును పిండి ఆ పిదప ఆ వస్త్రాన్నే కప్పుకొని వారు సర్వమలములను తొలగించే సచేల స్నానమును చేయాలి. ముందు ధరించిన వస్త్రాన్ని ఉతికి తిరిగి ధరించి స్నానం చేయాలి అని అర్థము. అపసః, అను మంత్రంతో ఎడమచేయి అనామికతో నీటిని కదిలించాలి. దిగేప్పుడు నీటిలో పెద్దలు మొదలుగా దిగాలని చెప్పారు. బాలుడు మొదలుగా అని చెప్పిన బౌధాయనీయోక్తి నీటినుండి పైకి వచ్చేటప్పుడు, అని హారలతాదులన్నాయి.

మూ॥ ఆత్మలాయసః - సవ్యావృతో ప్రజం త్యనవేక్షమాణః, యత్రోదక మవహధ్వవతి తత్రాస్య సక్యదున్మజ్య ఏకాము దశాంజలి ముత్యజ్య తస్యగోత్రం నామ గృహీత్వా ఇతి. ప్రచేతసాఽన్యహ మంజలి త్రయమ పృథక్త తత్ర, త్రిః ప్రసేకం కుర్వ్యః ప్రేతస్త్వవ్యత ఇతి. తథా - దినే దినేంజలిన్ పూర్ణాన్ ప్రదద్వాత్మైశ్చ కారణాత్. తావద్వృద్ధిశ్చ కర్తవ్యాయావత్పిండం సమాప్యతే.

ఏకవృద్ధిః త్రికవృద్ధిరేత్యర్థః. మదనరత్నే భారద్వాజ గృహ్యేతు ద్విక వృద్ధిరప్యుక్తా. ఆశౌచాంతే ప్రదద్యాత్తు ప్రేత పుత్రస్థిలాంజలిన్. ప్రథమేఽహ్ని సకృద్దద్యాత్ పింద యజ్ఞావృతాదివా. త్రింశ్చ దద్యాత్ ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయే పంచ ఏవచ. చతుర్థే సప్త సంఖ్యాస్తు పంచమే సవచోత్సజేత్. షష్ఠేఽహ్ని చైకాదశకాః సప్తమేతు త్రయోదశ అష్టమే పంచదశకో నవమే దశ సప్తచ, ఏకోన వింశతించాగ్రే శతాంజలి మతం స్మృతం. కేచిద్దశాంజలిన్ ప్రోచుః కేచిదాచుః శతాంజలిన్ పంచ పంచాశతం చాన్యే స్వశాఖోక్త వ్యవస్థయా. ఛందోగ పరిశిష్టే - అధానవేక్షయంత్యాపః (యేత్థాపః) సర్వేవైవ శవస్సృశః, గోత్ర నామ పదాంతేతు తర్హయామీ త్యనంతరం, దక్షిణాగ్రాన్ కుశాన్ కృత్వా సతిలంతు పృథక్ పృథక్. విష్ణుపురాణే - సపిందీకరణం యావత్ ఋజుదర్భైః పితృక్రియా, సపిందీకరణాదూర్ధ్వం ద్విగుణం విధి వధ్వవేత్. రామాయణే - ఇదం పురుష శార్దూల విమలం దివ్యమక్షయం, పితృలోకేషు పానీయం మద్గతముప తిష్ఠతాం. దానభాక్యే ఏకల్పః. యాజువల్క్యః - కామోదకం సఖిప్రతా స్వసీయత్సశురర్విజాం, కామ - ఇచ్ఛా. ప్రేత తృప్తిచ్ఛాయాం దేయ మస్యధానేత్యర్థః. శంఖ పారస్మదౌ - ఆచార్యే చైవం మాతామహ యోశ్చ స్త్రీణాం చా ప్రతానాం కుర్వీరం స్తాశృతేషాం, ఇతి. ద్వివచనాన్మాతా మహ్యతిపి. శంఖలిఖితౌ - ఉదకక్రియా కామం శ్వశుర మాతులయోః శిష్యే సహాధ్యాయినీ రాజనిచ, ఇతి. వృద్ధమనుజ - క్షీబాద్యా నోదకం కుర్యుః తేనావ్రాత్యా విధర్మిణః, గర్భ భర్తృద్రుపాశ్చైవ సురాప్యశ్చైవ యోషితః. యాజువల్క్యః - సబ్రహ్మచారిణః కుర్యుః ఉదకం పతితాస్తథా. షడశీతౌ - స్వీయాచారా దపి భ్రష్టాః పతితాశ్చైవ దూషితాః సకుర్యురుదకంతే వైతేభ్యోఽప్యన్యేన చైవహి. మదనరత్నే హరీతః - పతితానామపవి (అవృ)ద్ధానాం చరంతీనాంచ కామతః, ప్రతానాం చైవకన్యానాం నిర్వర్యా సలిల క్రియా అపరార్థే శంఖలిఖితౌ - అపపాత్రితస్యదిక్ష్ పిందోదకానివ్యా వర్తంతే. అపపాత్రితః - కృతఘటస్థిలః తస్యోపి సంగ్రహ విధౌ కృతే ఆశౌచోదకాది కుర్యాదేవేత్యా శౌచ ప్రకాశః. అథాశౌచేనియమూః - యాజువల్క్యః - ఇతి సంశ్రుత్యగచ్ఛేయుః గృహం బాలపురః సదా, విదశ్య నింబపత్రాణి నియతా ద్వారివేశ్యనః, అచమ్యాగ్వాది సలిలంగోమయం గౌరసర్వపాన్, ప్రవిశేయుః సమాలభ్య కృత్వాఽశ్వని పదం శనైః.

అను॥ ఆశ్వలాయనుడిట్లా - సవ్యంగా తిరిగి (సంస్కారం తర్వాత చితికి అప్రదక్షిణ ప్రదక్షిణంచేసి) శవంను చూడకుండా వెళ్ళాలి. నీరు ప్రవహించకుండా నిలకడగా ఉన్నచోటికి (చెరువు అట్లా) వెళ్ళి ఒకసారి మునిగి స్నానం చేసి, ప్రేత గోత్ర నామములను చెప్పు ఒక జలాంజలిని వదలాలి, అని. ప్రచేతనుడు ప్రతిరోజు మూడు జలాంజలులను వదలాలని కూడా చెప్పాడు. అక్కడ - ప్రేతత్వప్తి చెందని అని మూడుమార్లు నీరు వదలాలి, అని. అట్లాగే - ప్రేత కొరకు ప్రతిరోజు జలపూర్ణముగా అంజలులను ఇవ్వాలి. పింద సమాప్తి వరకు వీని వృద్ధిని కూడా చేయాలి, అని. ఒకటి చొప్పున గాని మూడింతల చొప్పున గాని వృద్ధి అని అర్థం. మదనరత్నమందు భారద్వాజ గృహ్యసూత్రమందును రెట్టింపు కూడా అభివృద్ధి చెప్పబడింది. ప్రేత యొక్క పుత్రుడు ఆశౌచాంతమందు తిలాంజలులను ఇవ్వాలి,

మొదటిరోజు పింద యజ్ఞము ప్రక్రియతో పగలు ఒకసారి తిలాంజలి ఇవ్వాలి. రెండవ రోజు మూడుసార్లు ఇవ్వాలి. మూడవరోజు ఐదుసార్లు ఇవ్వాలి నాల్గవరోజు ఏడుసార్లు, ఐదవరోజు తొమ్మిది సార్లు ఆరవరోజు పదకొండుసార్లు ఏడవరోజు పదమూడుసార్లు, ఎనిమిదవరోజు పదిహేను సార్లు, తొమ్మిదవరోజు పదిహేడుసార్లు, ఆపైన పందొమ్మిదిసార్లు పదిన, ఆపైన నూరుసార్లు ఇవ్వాలన్నారు. కొందరు పది అంజలులు అని అన్నారు కొందరు నూరు అంజలులు చెప్పారు. కొందరు ఏబది ఐదు అంజలులన్నారు. తమ శాఖ యందు చెప్పిన విధంగా చేయటం నిర్ణయము. ఛందోగ పరిశిష్టమందిట్లా - ఆపిదప శవమును ముట్టుకున్న వారంతా శవాన్ని చూడకుండా, గోత్రనామ పదం చివర తర్పయామి అని చెప్పి పిదప కుశలను దక్షిణాగ్రంగా చేసి నువ్వులతో విడివిడిగా జలదానం చేయాలి, అని. విష్ణుపురాణ మందిట్లా - సపిందీకరణం వరకు ఋజుదర్శలతో పితృక్రియ చేయాలి, సపిందీకరణం తరువాత రెట్టింపు దర్శలతో శాస్త్రం ప్రకారం చేయాలి, అని. రామాయణమందిట్లా - ఓ పురుష శార్దూల ! ఈ విమలమైన దివ్యమైన అక్షయమైన పానీయమునునే నిచ్చే దానిని పితౄలోకములందు ప్రాప్తం కానీ (పొందండి), అని. దాన వాక్యమందు వికల్పము. (ప్రేతస్మృత్యు, అముష్మైస్వధా, అసౌఏతత్తే ఉదకం, అసౌతృప్యతాం గోత్రనా మాంతే తర్పయామి ఇట్లా). యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - స్నేహితుడు, వివాహిత కన్య లేదా చెల్లెలు, మేనల్లుడు, మామ, ఋత్విక్ వీరికై ఉదకదానము ఇష్టముంటే ప్రేతకు తృప్తి కలగాలనిపిస్తే ఇవ్వచ్చు, అని. కామ మనగా ఇచ్చు. ప్రేత తృప్తి కలగాలనుకుంటే ఇవ్వాలి లేదా అవసరంలేదు అని అర్థం. శంఖ పారస్కరులిట్లా - ఆచార్యునకు, మాతామహులకు, అవివాహిత స్త్రీలకు జలదాన మివ్వాలి వారు కూడా వారికివ్వాలి, అని. ద్వివనం వల్ల మాతామహికి కూడా, అని. శంఖలిఖితులిట్లా - శ్వశురుడు, మాతులుడు, శిష్యుడు, సహాధ్యాయి, రాజు వీరికి ఉదక క్రియ చేయటము ఇచ్చానుసారము, అని. వృద్ధమనువిట్లా - క్షీబాదులు, సువర్ణహార్యాదిచోరులు, ఉపనయనం కానివారు, ఇతర ధర్మాన్ని అనుసరించినవారు, గర్భపాతం (చేసుకునే కన్యలు పుత్రుడు కూడా) తో భర్తకు ద్రోహం చేసే స్త్రీలు, సురపానం చేసే స్త్రీలు వీరంతా ఉదకదానము చేయరాదు, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - బ్రహ్మచారులు, పతితులు ఉదకదానం చేయరాదు, అని. షడశీతియందిట్లా - తమ ఆచారము నుండి భ్రష్టమైనవాళ్ళు, పతితులు, దూషితులు వీరు ఉదకదానం చేయరాదు. వారికి కూడా ఇతరులివ్వరాదు, అని. మదనరత్నమందు హరీతుడిట్లా - పతితులకు, తల్లిదండ్రులతో విదువబడ్డవారికి (వృద్ధులు కాకుండానే) ఇష్టానుసారం తిరిగే వారికి, ఇట్టి వివాహితలైనకాని కన్యలకు (చెల్లెలు) సలిల క్రియను నిర్వర్తించరాదు, అని. (స్త్రీల పరమీవాక్యాలు). అపరార్థమందు శంఖలిఖితులిట్లా - అప పాత్రితునకు ధనము పిండోదకాలు లేవు, అని. అపపాత్రితుడనగా ఘటస్ఫోటమైనవాడు. వానికి కూడా సంగ్రహ

విధి చేస్తే ఆశౌచ ఉదకాదులు చేయాల్సిందేనని ఆశౌచ ప్రకాశము చెప్పింది. ఇక ఆశౌచమందు నియమాలు. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - అని (పెద్దల మాటలు) బాగా విని చిన్నలు మొదలు (ముందు)కొని అంతా ఇంటికి వెళ్ళాలి. వెళ్ళి గృహ ద్వార మందు సంయత మనస్సులై నిలబడి వేపాకులను కొరికి (ఉమిసి) ఆచమనం చేసి, అగ్న్యాదులు జలము, గోమయము, తెల్ల ఆవాలు వీనిని స్పృశించి (ఆది దూర్వాంకురం, ఎద్దు), రాయిపై పాదముంచి మెల్లమెల్లగా గృహమందు ప్రవేశించాలి, అని.

మూ॥ ప్రవేశనాదికం కర్మ ప్రేత సంస్కర్షణామపి, క్రితలబ్ధాశనా భూమౌ స్వపేయస్తే పృథక్ క్షితౌ. ఇదం చాద్యేహ్నిః వసిష్ఠః - అథః ప్రస్తరేత్త్రయా మనశ్శంత ఆసీరన్ క్రితోత్పన్నేన వావర్తేరన్. శుద్ధితత్వే - బైజవాపః - శమీ మాలభంతే శమీపాపం శమయత్పతి. అశ్శాన మాలభంతే అశ్వే వస్తిరోభూయా సమితి. అగ్నిమగ్నిర్నః శర్యయచ్చత్వతి. హ్యోగిత్యంతరా గామ జమువన్స్పృశంతః క్రిత్యాలబ్ధ్వా వా ప్రాప్య గృహ(తే) మేకాన్న మలవణమేక రాత్రం దివాభోక్తవ్యంత్రిరాత్రం కర్కషరమణం, క్రితాద్యశనముప వానాశక్త్యు. ఆత్మాయనస్తు - నైతస్యాం రాత్ర్యమస్తుం పచేరన్. క్రితోత్పన్నేన వా వర్తేరన్. త్రిరాత్ర మక్షార లవణాశినః స్యుః, ద్వాదశ రాత్రంవా, ఇత్యాహ. అశక్తౌరత్నాకరే ఆపస్తంబః - భార్యా పరమ గురు సంస్థాయాం చాకాల భోజనాని కుర్వేరన్ యదా మృతిః, పరదినే తావత్కాల మిత్యర్థః. బృహస్పతిః - అథః, శయ్యాసనా దీనా మలినా భోగవర్జితాః, అక్షార లవణాన్వాః స్యుః లబ్ధి క్రితాశనాస్తథా. భోగోఽభ్యంగతాం బూలాదిః క్షారాః పరిభాషాయా ముక్తాః. యత్తు మార్కండేయపురాణే - తైలాభ్యం గోబాంధవానామం గసంవాహనం చయత్. తేన చాప్యాయతే జంతుః యచ్ఛాశ్నంతి సఖాంధవాః ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే చ సప్తమే నవమే తథా, వస్త్ర త్యాగం ఐహిః స్నానం కృత్వా దద్యాత్రిలోదకం, ఇతి. తదంత్యదినపరం. ఆశౌచాంతే తిలకలైః స్నాత్వా గృహం ప్రవిశేయుః, ఇతి విష్ణుక్షేః. విష్ణుపురాణే త్వస్థి సంచయోర్ధ్వం భోగోఽప్యక్తః - శయ్యాసనోపభోగస్తు సపిందానామ పీష్యతే. అస్థి సంచయనాదూర్ధ్వం సంచయోగస్తు నయోషితాం. భారతే - తిలాన్ దదతు పానీయం దీపందదతు జాగ్రతు, జ్ఞాతిభి స్సహ భోక్తవ్యం ఏతత్రేతేషు దర్శభం. మనుః - మాంసాశనం చనాశ్చీయుః శయారంశ్చ పృథక్ క్షితౌ.

అను॥ ప్రవేశనాదులందలి కర్మ ప్రేతను స్పృశించిన వారందరికి గూడా, వస్తువులు కొని వండుకుతిని, (ఆయాచితంతిని) వారు భూమిపై పడుకోవాలి, విడిగా భూమి యందు, అని. ఇది తొలిరోజు. వసిష్ఠుడిట్లా - కింద రాయిమీద మూడురోజులు, ఉపవాసంగా ఉండాలి. కొన్నదానిపైననో, వారి కోసమే చేసిన దానిపైననో పరుండాలి, అని. శుద్ధితత్వ మందిట్లా - బైజవాపుడు - శమీ, పాపమును శమింప చేయని అని శమిని స్పృశిస్తారు. రాతిని స్పృశిస్తారు, రాయివలె స్థిరంగా ఉండాలి, అని. అగ్నిని ముడ్తారు, అగ్ని మాకు సుఖాన్ని ఇవ్వనీ అని. హ్యోగితి, అనే మంత్రాన్ని అప్పుడప్పుడు చదువుతూ గోవును మేకను

స్ఫురించాలి. ఇతరుల గృహం నుండి కొని కాని అయాచితంగా కాని పొందిన, ఉప్పులేని ఒక్క అన్నాన్ని (జలం) రోజుకు ఒక రాత్రిపూటే తినాలి. మూడు రోజులు కర్కలు ఏవి లేవు. కొని తినటం అనేది ఉపవాసం ఉండే శక్తిలేని వానికి, అని. ఆశ్వలాయనులైతే - ఆ రాత్రి అన్నం వండరాదు లేదా కొన్న (వండిన) దానితో ఉండాలి. మూడు రాత్రులు క్షారం లవణం లేకుండా భుజిస్తూ ఉండాలి, పన్నెండు రాత్రులు కాని, అని అన్నారు. అశక్తి యందు రక్షాకరమందు ఆపస్తంబోక్తి - భార్య, పరమగురువు మరణిస్తే అకాల భోజనములు చేయాలి, అని. మృతి చెందితే, పరదినమందు అంతవరకు అని అర్థము. బృహస్పతి ఇట్లా - క్రింద భూమిపై శయ్య, కూర్చోవటము, దీనంగా ఉండటం (హర్షంలేక) మలినంగా (వస్త్ర క్షాలనాది) బోగవద్విధులుగా ఉండటం, క్షార లవణములులేని అన్నం తినటం, చేయాలి. అన్నము లబ్ధిమోక్షీతమో కావాలి ఇట్లా ఉండాలి, అని. భోగమనగా అభ్యంగ, తాంబూల, మాల, చందనాదులు, క్షారములను పరి భాషయందు చెప్పాము. మార్కండేయ పురాణ మందిట్లా - తైలాభ్యంగము, బాంధవులకు అంగ సంవాహనము, బాంధవులు భుజించటం, వీనితో ప్రేత తృప్తి నందుతాడు, అని. తొలిరోజు, మూడవ, ఏడవ, తొమ్మిదవ రోజులందు వస్త్రం త్యాగంచేసి, బయట స్నానం చేసి తిలోదక మివ్వాలి, అని ఏది చెప్పారో, అది అంత్యుదిన పరమైనది. ఆశోచాంత మందు నువ్వుల పిండితో (మట్టి) స్నానం చేసి ఇంట్లోకి రావాలి, అని విష్ణుక్తి. విష్ణుపురాణ మందైతే అస్తి సంచయనంపైన భోగం కూడా చెప్పబడింది - అస్తి సంచయనం తరువాత శయ్య, ఆసనముల ఉపభోగము నపిందులకు కూడా చెప్పారు. స్త్రీలకు సంయోగం మాత్రం తగదు, అని. భారతమందిట్లా - నువ్వులివ్వండి, నీళ్ళివ్వండి. దీపం పెట్టండి, మెలకువగా ఉండండి. జ్ఞాతులతో కలిసి భుజించండి. ఇది ప్రేతలయందు దుర్లభము, అని. మనువిట్లా - మాంసము భుజించరాదు. విడిగా భూమిపై పడుకోవాలి, అని.

మూ॥ దేవజానీయే కారికాయాం - లవణ క్షీర మాషాన్నా పూపమాం సాని పాయసం వర్షయే దాహ్యతాన్నేషు లాలపుద్గాతు రైర్విసా. ఉపవాసోగురౌప్రేతే పత్వాః పుత్రస్య వా భవేత్. మరీచిః - ప్రథమేఽపి తృతీయేఽపి (చతుర్థే) సప్తమే, దశమే తథా. జ్ఞాతిభిః సహ భోక్తవ్యమే తత్రేతేషు దర్శభం భోజనం చ దివైవ. దివాచైవతు భోక్తవ్యమ మాంసం మనుజర్షభ, ఇతి విష్ణు పురాణాత్. క్రీత్యా లబ్ధవా దివాన్న మశ్నీయుః, ఇతి పారస్కరోక్తేశ్చ. మదనరత్నే హరీతః - పాణిష మృగ్యయేషు పర్ణపుటేషు వాశ్నీరన్. దేవజానీయే బ్రాహ్మే - (శుద్ధితత్వ ఆదిపురాణేచ) ఆశోచమధ్యే యత్నేన భోజయేచ్చ స్వగోత్రజాన్. అంత్యుదినేతు మదనరత్నే బ్రాహ్మే - యస్యయస్యతు వర్షస్య యద్యత్ స్యాత్పశ్చిమం త్వహః, సతత్ర గృహ శుద్ధించ వస్త్ర శుద్ధిం కరోత్యపి. అంత్యకర్మకాలిన వస్త్రయోస్త త్రైవోక్తం - గ్రామాద్భూమిస్తతో గత్వా ప్రేత స్ఫుష్టేతు వాససీ, అంత్యా నామాశ్రితానాం చ త్యక్త్వా స్నానం కరోత్యధ, ఇతి. శంఖః-దానం

ప్రతిగ్రహా హోమః స్వాధ్యాయః పితృకర్మచ, ప్రేత పిండ క్రియా వర్తమా శౌచే వినివర్తతే. కారకగృహేశ్వ - యత్రప్రాణోత్త మస్తత్రాన్యహం మహాబలిం కుర్యాత్, ఇతి. పారస్కరః - తదానీమేవ వస్తం తందులం దీపం కాంస్య భాజనం ప్రేతాయ దద్యాత్. ఆశౌచ ప్రకాశే భరద్వాజః - వాసోఽన్నం చ జలం కుంభం ప్రదీపం కాంస్య భాజనం, నగ్న ప్రచ్ఛాదనే శ్రాద్ధే బ్రాహ్మణాయ నివేదయేత్. భృగుః - తిలోదకం తథా పిందాన్ నగ్న ప్రచ్ఛాదనాదికం, రాత్రౌన కుర్యాత్సంధ్యాయాం యది కుర్యాన్నిరర్థకం. అథ ప్రేతపిండః - యద్యపి హేమాద్రౌ పారస్కరేణ - బ్రాహ్మణేదశ పిందాస్తు క్షత్రియే ద్వాదశ స్పృతాః, వైశ్యే పంచదశప్రోక్తాః శూద్రేత్రింశత్ప్రక్షేద్రితాః ఇత్యుక్తం. తథాపి - ప్రేతేభ్యః సర్వవర్తేభ్యః పిందాన్ దద్యాత్ దత్తైవతు, ఇతితే నైవోక్తేః సర్వేషాం దత్తైవ జ్ఞేయః. మదనరత్నేఽప్యేవం. తథాచ హేమాద్రౌ బ్రాహ్మపాద్యయోః - జాత్యుక్తా శౌచతుల్యాంస్తు వర్జానాం క్వచిదేవహి, దేశధర్మాన్ పురస్సుత్య ప్రేతపిందాన్ వపంత్యపి. ఇత్యుక్త్వా విప్రాన్యేషు దశపిండ్వర్ష ఉక్తః. దేయస్తు దశమః పిండ్వరాజ్ఞాం వైద్వాదశేఽపాని, వైశ్యానాంవై పంచదశే దేయస్తు దశమస్తథా, శూద్రస్య దశమః పిండ్వ మాసే పూర్ణేఽపిన్నాదీయతే, ఇతి.

అను|| దేవజానీయమందు కారికా వచనమిట్లా - తెప్పించిన అన్నములో ఉప్పు, పాలు, మినుములు, అన్నంతో చేసిన అపూపములు (మాలిపూద), మాంసము, పాయసము, వీనిని బాల వృద్ధ, ఆతురులు తప్ప మిగిలిన వారు విడిచిపెట్టాలి. గురువు మరణిస్తే పత్ని లేదా పుత్రుడు ఉపవాసముండాల్సి. మరీచి ఇట్లా - తొలిరోజు, మూడవ (నాల్గవ) ఏడవ, పదవ రోజులలో జ్ఞాతులతో కలిసి భుజించాలి. ప్రేతలకిది దుర్లభము. పగటియందే భోజనము. పగలే భుజించాలి, అది మాంసం లేకుండా, ఓ మనుష్య శ్రేష్ఠ ! అని విష్ణు పురాణము నుండి. కాని లేదా ఉచితంగా లభిస్తే పగలు అన్నము భుజించాలి, అని పారస్కరీక్తి కూడా. మదనరత్నమందు హారీతుడిట్లా - చేతులందు, మట్టిపాత్రలందు, ఆకుల దొప్ప లందుకాని తినాలి, అని. దేవజానీయమందు బ్రాహ్మీక్తి - (శుద్ధితత్వమందు, అది పురాణమందును) - ఆశౌచ మధ్యమందు ప్రయత్న పూర్వకముగా తన గోత్రజులను భుజింప చేయాలి, అని. అంత్యదినమందు మదనరత్నమందు బ్రాహ్మీక్తి ఇట్లా - ఏ ఏ వర్ణము వారికి ఏదేది చివరి దినమో (ఆశౌచమందు) ఆతడు అక్కడ గృహ శుద్ధిని వస్త్ర శుద్ధిని చేయించాలి కూడా, అని. అంత్యకర్మకాలీన వస్త్రముల గూర్చి అక్కడే చెప్పాము ఇట్లా - ఆ పిదప గ్రామము నుండి బయటికి వెళ్ళి, ప్రేతను స్పృశించి వస్త్రములను అంత్యులకు ఆశ్రితులకు ఇచ్చి ఇక స్నానం చేయాలి, అని. శంఖుడిట్లా - ఆశౌచకాలమందు ప్రేతపిండ క్రియ తప్ప దానము, ప్రతి గ్రహము, హోమము, స్వాధ్యాయము, పితృకర్మ ఇవి అన్నీ ఆగిపోతాయి. కారక గృహ్యమందిట్లా - ప్రాణం పోయినచోట ప్రతిరోజు మహాబలి చేయాలి, అని. పారస్కరు డిట్లా - అప్పుడే వస్త్రము, తందులము, దీపము కాంస్యపాత్ర ప్రేతకొరకు ఇవ్వాలి, అని. ఆశౌచ ప్రకాశమందు భరద్వాజుడిట్లా - వస్త్రము అన్నము,

నీరు, కుంభము, దీపము, కాంస్యపాత్ర వీనిని నగ్న ప్రచ్ఛాదన శ్రాద్ధమందు బ్రాహ్మణునకు ఇవ్వాలి, అని (ఏకచ్ఛః కచ్చశేషశ్చ ముక్తకచ్ఛః తథైవచ, ఏకవాసా అవాసాశ్చ నగ్నః పంచవిధః స్మృతాః). భృగువిట్లా - తిలోదకము, పిండములు, నగ్న ప్రచ్ఛాదనాదులు వీటిని రాత్రిపూట చేయరాదు. సంధ్యయందు చేసినా నిరర్థకమే, అని. ఇక ప్రేత పిండము - హేమాద్రి యందు పారస్మరుడిట్లా - బ్రాహ్మణునకు పది పిండములు క్షత్రియునకు పన్నెండు, వైశ్యునకు పదిహేను, శూద్రునకు ముప్పది పిండములు, అని చెప్పినప్పటికీ, అట్లైనా - అన్ని వర్ణముల వారు ప్రేతకై పది పిండములనే ఇవ్వాలి, అని ఆతడే చెప్పాడు కనుక అందరికి పదే అని గ్రహించాలి. మదనరత్న మందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. అట్లాగే హేమాద్రి యందు బ్రాహ్మపద్మోక్తులిట్లా - ఆయా వర్ణముల వారికి వారి జాతికి చెప్పిన ఆశోచత్యుల్యమైన పిండములను ఎక్కడో ఒకచోట ఇస్తారు. దేశ ధర్మాన్ననుసరించి ప్రేత పిండములను ఇస్తారు కూడా. అని చెప్పి విప్రులకన్న ఇతరులైన వారి విషయంలో పది పిండముల ఉత్కర్ష చెప్పారు. క్షత్రియులకు పన్నెండవ రోజున పదవ పిండ మివ్వాలి. వైశ్యులకు పదిహేనవ రోజున పదవ పిండమివ్వాలి. శూద్రునకు నెలనిండాక పగటి పూట పదవ పిండమివ్వాలి, అని (కనుక పదిపిండములే శ్రేష్ఠము అని)

మూ॥ యుద్ధమృతాదేరాశౌచేత్త్రహదౌచతే నైవోక్తః - సద్యః శౌచే ప్రదాతవ్యా సర్వేఽపి యుగపత్రధా. త్ర్యహశౌచే ప్రదాతవ్యః ప్రథమేఽహ్నేక ఏవహి, ద్వితీయేఽహని చత్వారిః తృతీయే పంచచైవహి. త్ర్యహ ప్రకారాంతరం ప్రాగుక్తం శాశాతమః - ఆశోచస్యహి ప్రాసేఽపి పిందాన్ దద్యాదక్షైవతు, తత్రైకపాత్రే సకృత్తప్తా దశపిందాన్ దద్యాత్. ఉత్తరీయశీలాపాత్ర కర్తృద్రవ్య విపర్యయే, పూర్వదత్తాంజలిన్, దద్యాత్ పూర్వపిందాం సుధైవచ, ఇతి గృహ్యకారికాయాం పాత్ర విపర్యయే, దోషోక్తేః. శిలో విపర్యయే ఘటస్సోటాదేః నావృత్తిః. అక్షాఙ్గుణనాది పదకర్మణః ఏకహాయనీ, నయన పద ప్రయోజకత్వాత్. తద్వచ్చాత్ర లౌకిక గ్రహణం. కేచిత్తున వానాత్మదాయ భాందాని ఆరుకం చరుకం తథా, ఇతి ప్రచేతసోక్తేః. పాత్రానే కత్వమాహుః. క్షీయాకోర్తుర్నాశేఽన్యేన శేషః సమాపనీయః. ఏవం క్రియా ప్రవృత్తానాం యదికశ్చిద్విపర్యయే, తద్ బంధునా క్రియా కార్యా సర్వైర్వా సహకారిభిః ఇతి శుద్ధి తత్వే భృహస్పతి స్మృతేః. పశ్చాత్త కర్తృత్వ రజోదర్శనే చ తదంతే కుర్యాత్, శావాద్ ద్వీగుణ మార్తవం, ఇమ్యుక్తేః. ఆశోచాంతే అర్తవే కర్తురస్సాస్థ్యే వాన్యేన క్రియా సర్వాపర్యనీయా, కర్తుర్వి పర్యయాత్ కాలా తిక్రమాయోగాచ్చ. వారాహే - స్థంధీలే ప్రేత భాగంతు దద్యాత్పూర్వాష్టా ఏవతు, కృత్వాతు పిండ సంకల్పం నామగోత్రేణ సుందరి. మురీచిః - ప్రేత పిందం బహిర్దద్యాత్ దర్శ మంత్ర వివక్షితం, ప్రాగుదీప్యాం చరుం కృత్వా స్నాతృ ప్రయతమానసః. దర్శనర్జన మనుపనీత పరం. అసంస్కృతానాం భూమౌ పిందం దద్యాత్, సంస్కృతానాం కుశేషు, ఇతి. ప్రచేతసోక్తేః. మితాక్షరాయాం స్మృత్యంతరే -

భూమో మాల్వం పిండం పానీయము పలే వాదద్యుః. (హారీతః - అక్షుప్త చూడాయే బాలాయే చ గర్భాద్వినిః సృతాః అనుపనీతాయే అనూఢా అవీకన్యకాః. యేమృతాశ్చాప్య సంస్కారాస్తేభ్యో భూమో ప్రదీయతే).

అను॥ యుద్ధములో మరణించిన వారికి ఆశౌచమందు మూడు రోజుల ఆశౌచమందును ఆతడే చెప్పాడు - సద్యః శౌచమందు అన్ని పిండములను ఒకేసారి ఇవ్వాలి. మూడు రోజుల ఆశౌచమందు మొదటి రోజు ఒక పిండమివ్వాలి, రెండవరోజు నాలుగు పిండములివ్వాలి. మూడవరోజు ఐదు, అని. మూడు రోజుల విషయంలో మరో పద్ధతిని ముందే చెప్పాము. (మూడు - నాలుగు - మూడుఅని). శాతాతపుడిట్లా - ఆశౌచము తగ్గినా, పిండములను పదే ఇవ్వాలి. అక్కడ ఒక పాత్రయందు ఒకేసారి వండి పది పిండములనివ్వాలి, అని. ఉత్తరీయము, శిల, పాత్ర, కర్త, ద్రవ్యము ఇవి మారితే ముందిచ్చిన అంజలులను తిరిగి ఇవ్వాలి పూర్వపిండములను అట్లాగే ఇవ్వాలి, అని గృహ్యకారిక యందు పాత్ర విపర్యయమందు దోషం చెప్పబడింది. శిలా విపర్యయమందు ఘటస్ఫోటదులు అవృత్తికావు. అక్ష్యాభ్యంజనాది పదకర్మకు ఏకహాయనీ, నయనంవరే అప్రయోజకత్వము. అట్లాగే ఇక్కడ కూడా లౌకికం గ్రహించాలి. కొందరు - కొత్త కుండలు తెచ్చి ఆరుకము, చరుకము పాత్రలను అట్లాగే, అని ప్రాచీతసుదు చెప్పాడు కనుక పాత్రలు అనేకమన్నారు. క్రియాకర్త నశిస్తే మరొకనితో మిగిలింది పూర్తి చేయించాలి. ఈ రకంగా క్రియ యందు ప్రవృత్తులైన వారిలో ఎవరైనా మరణిస్తే ఆతని బంధువు, క్రియ చేయాలి లేదా అందరు సహకారులతోనో చేయాలి, అని శుద్ధితత్వమందు భృహస్పతి వచనము. పత్నికర్తయై రక్షోదర్శనమైతే మధ్యలో, దాని చివర చేయాలి. శవా శౌచం కన్న రెట్టింపు ఋతుమతిది, అని చెప్పారు కనుక. ఆశౌచాంతమందు ఋతుమతివితే, కర్తకు అస్పృశ్యత కల్గితేనో ఇతరునితో అన్ని పనులు చేయించాలి, కర్త మారి నందు వలన కాలాతిక్రమం జరుగరాదు. వారాహ మందిట్లా - స్థండిల మందు (ప్రేత భాగాన్ని పూర్వాష్టా మందే ఇవ్వాలి. ఓ సుందరి ! నామ, గోత్రములతో పిండ సంకల్పం చేసి ఇవ్వాలి, అని. మరీచి ఇట్లా - స్నానం చేసి సావధాన మనస్సుడై ఈశాన్య మందు చరువును చేసి, దర్భ, మంత్రములు లేకుండా ప్రేత పిండమును బయట ఇవ్వాలి, అని. దర్భ లేకుండా అనేది అనుపనీతుని విషయము. అసంస్కృతులకు భూమియందు సంస్కృతులకు కుశలపై పిండ మివ్వాలి, అని, ప్రచేతసోక్తి. మితాక్షర మందు స్మృత్యంతరోక్తి ఇట్లా - మాల్వము, పిండము, పానీయము వీనిని భూమియందు కాని రాతిపై కాని ఇవ్వాలి (హారతుడిట్లా - చూడాకర్మ కాక మరణించిన పిల్లలు, గర్భం నుండి పడిపోయినవారు, అనుపనీతులై మరణించినవారు, వివాహంకాకనే మరణించిన కన్యకలు, సంస్కారం లేకుండా మరణించిన వారు వీరందరికి భూమి యందు పిండము ఇవ్వాలి, అని). (ఒక సంవత్సరం దూడ, బంగారు రంగు కళ్ళది.

దాన్ని, సోమం కొనాలి. దాన్ని తెచ్చేటప్పుడు దాని ఏదవ అడుగులో బంగార ముంది హోమం చేయాలి (పదహోమం). ఆ దుమ్మును తెచ్చి హవిర్దాన శకటపు అక్షమందుంచాలి (అక్షాభ్యంజనం). సోమ క్రయం ముఖ్యం దానికి ఏకహాయ నీయనం ప్రధానం. పదహోమ అక్షాభ్యంజనం అప్రధానం. శిలప్రధానం, ఘటస్ఫోటం అప్రధానం).

మూ॥ పైలీనసిః - శాలినాం సక్తు భిర్వాపి పిణ్డాకైర్వాపి నిర్వపేత్, శునః పుచ్చః - ఫలమూలైశ్చ పయసాశాకేన చ గుడేనచ, తిలమిశ్రంతు దర్భేషు పిండం దక్షిణతో హరేత్. తూష్టిం ప్రసేకం పుష్పం చ ధూపం దీపం తదైవచ, శాలినా సక్తుభిర్వాపి శాకైర్వా ప్యథ నిర్వపేత్. పుథమేఽఘాని యద్రవ్యం తదేవ స్వాద్దశాహికం, మదనరత్నేమాత్మే - తైజసం మృణ్మయం చాథ పాత్రం సంకోఢ్య యత్నతః, లోకికాగ్నావధి శ్రిత్యప చేదన్నం ఘృతప్లుతం. స్నాత్వాథ తిలసమ్మిశ్రం ప్రదద్యాత్ దర్భ సంస్తరే. శుద్ధితత్వేదేవజానీయే బ్రాహ్మే - ప్రథమేఽఘానియో దద్యాత్ ప్రేతాయాన్నం సమాహితః, అన్నం నవసుదాన్యేషు స ఏవ ప్రదదాత్యపి.

అను॥ పైలీనసి ఇట్లా - శాలిధాన్యపు పిండితో లేదా నువ్వుల పిండితోకాని పిండ దానం చేయాలి, అని. శునః పుచ్చుడిట్లా - ఫలములు, మూలములు, పాలు, శాకము, గుడము వీనిని తిలలతో కలిపి దర్బలందు పిండమును దక్షిణంవైపు ఇవ్వాలి. మౌనంగా ప్రసేకము, పుష్పము, ధూపము, దీపము కూడా ఇవ్వాలి. శాలిధాన్యం, సత్తుపిండి, శాకముతో పిండం ఏదానితోనైనా పిండ నిర్వాపం చేయాలి. మొదటిరోజు ఏ ద్రవ్యమో పది రోజులు అదే ద్రవ్యముండాలి, పిండానికై (పదార్థం). మదనరత్నముందు మాత్స్యేక్తి ఇట్లా - (బంగారు మొదలగు ధాతువులతో చేసిన) తైజసపాత్ర లేదా మృణ్మయపాత్ర దానిని ప్రయత్న పూర్వకముగా శుద్ధిచేసి, లోకికాగ్ని యందుంచి అన్నమును నేయి కప్పించేట్లు కలిపి వండాలి. ఆపై స్నానం చేసి నువ్వులతో కలిపి పరచిన దర్బలపై ఉంచి ఆ అన్నపు పిండమివ్వాలి, అని. శుద్ధి తత్వముందు దేవజానీయముందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - సావధానుడై మొదటిరోజు ప్రేతకై ఎవడు అన్నాన్ని ఇస్తాడో మిగిలిన తొమ్మిది రోజులలో ఆతడే అన్నమును ఇవ్వాలి కూడా, అని.

మూ॥ మృణ్మయంభాండ మాదాయ నవం స్నాతః సుసంయతః, తండుల ప్రస్థపిం తత్ర త్రిః ప్రక్షాల్య పచేత్స్వయం. సపవిత్తైః తిలైః మిశ్రం కృమికేక వివర్జితం, ద్వారోపాంతేతవః క్షిప్త్వా శుద్ధాంవా గౌరమృత్రికాం, భూప్యస్థే సంస్తరేద్దర్భాన్ యామ్యుగ్రాన్ దేశసంభవాన్, తతోఽ వనే జనందద్యాత్ సంస్కరన్ గోత్రనామనీ. తిలసద్విర్భుక్తిరైః సంసిక్తం తప్తమేవహి, దద్యాత్ప్రేతాయ పిండంతు దక్షిణాభిముఖ స్థితః. అర్హైః పుష్పైః తథాధూపైః దీపైస్తోమైశ్చ శాలిభిః (శీతలైః) ఊర్ధ్వా తం తుమయైః శుద్ధైః వాసోభిః పిండమర్చయేత్. బివసే బివసే దేయః పిండ ఏవం క్రమేణతు, సద్యః శౌచం ప్రదాతవ్యా సర్వేఽపి యుగపత్రధా. త్ర్యహశేచేఽపి దాత వ్యాస్తయఃపిందాః సమాహితైః ద్వితీయే చతురో దద్యాత్ అస్థి సంచయనం తథా, త్రింస్తు దద్యాత్త్వతీయేఽపి వస్త్రాది క్షాలయేత్తవః దశాహేఽపి చ దాతవ్యః ప్రథమేత్వేక ఏవహి. ఏకస్తోయాం జలిస్తేనం పాత్రమేకం చ దీయతే.

ద్వితీయే ద్వైత్యతీయేత్రీన్, ఇత్యాద్యుక్తా - ఏవంస్యః పంచ పంచాశత్తే యస్యాంజలయః క్రమాత్. తోయప్రాతాడి తావంతి సంయుక్తాని తిలాదిభిః, ఇతి. పాత్రం కుంభః. అత్రాహాః పదమహా రాత్ర పరం. తేన రాత్రా వపి దేయ ఇతి గౌడాః. దివ సపదా ద్రాత్రానేతి మైథిలాః, స ఏవేత్యుక్తేః సపిందేన దశపిందే ప్రక్రాంతే పుత్రాగమేఽపి ససదద్యాత్. అసగోత్రః సగోత్రోవా, ఇతి ప్రాగుక్తేః దాహకర్తవ్య దశాహం కుర్యాదితి మితాక్షరాయాం. శుద్ధితత్వే వాయవీయే - అసగోత్రః సగోత్రోవా యదీస్త్రీయది వాపుమాన్. యచ్చాగ్నిదాతా ప్రేతస్య పిందం దద్యాత్ పవహి, ఇతి.

అను॥ కొత్త మట్టికుండను తీసుకొని స్నానం చేసి ఇంద్రియ నిగ్రహంతో దోసడి నిండా బియ్యాన్ని తీసుకొని మూడుసార్లు కడిగి అక్కడ స్వయంగా వండాలి, అని. పవిత్ర గలిగి, నువ్వులతో కూడిన, పురుగులు కేశములులేని, శుద్ధమైన తెల్లమట్టిని ద్వార సమీపమందు వేసి, ఆ పిదప భూపుష్టమందు (పై) దేశమందు పుట్టిన వానిని దక్షిణా గ్రములుగా దర్బలను పరచి, గోత్ర నామములను స్మరిస్తూ ఆ పిదప అవనేజన మివ్వాలి. (పాదప్రక్షాళనకై) నువ్వులు, నెయ్యి, తేనె, పాలు వీనితో కలిపి తపింప చేయబడిన (వేడి) పిండమును, దక్షిణాభిముఖంగా ఉండి ప్రేతకు ఇవ్వాలి. అర్భుము, పుష్పము, ధూపము, దీపము, చల్లని జలము, (ధాన్యము) ఉన్న దారంలో చేసిన శుద్ధ వస్త్రములు వీనితో పిండమునర్పించాలి. ఈ రకంగా క్రమంగా ప్రతిరోజు పిండమివ్వాలి. అందరు కూడా ఒకేసారి పిండము లివ్వాలి. అట్లాగే సద్యః శౌచమును అందరు ఒకేసారి పొందుతారు. మూడు రోజుల ఆశౌచమందు కూడా సావధానంగా మూడు పిండములివ్వాలి. రెండవరోజు నాలుగు పిండములివ్వాలి, అస్థి సంచయనం కూడా మూడవ రోజు మూడు పిండములివ్వాలి. ఆ పిదప వస్త్రాదులను శుభ్రపరచుకోవాలి. పదవరోజున కూడా ఇవ్వాలి. తొలిరోజున ఒక్కటే ఇవ్వాలి. ఒకతోయాంజలి, అట్లాగే ఒక పాత్రను ఇవ్వాలి. రెండవ రోజు రెండు, మూడవ రోజు మూడు, అని మొదలుగా చెప్పి, ఈ రకముగా తోయాంజలులు ఏబదిఐదు, క్రమంగా తిలారులతో కూడిన తోయ పాత్రములు అన్నే, అని. పాత్రం అనగా కుంభము. ఇక్కడ అహమనే శబ్దము అహోరాత్ర పరము అందువల్ల రాత్రి కూడా ఇవ్వాలి అని గౌడులన్నారు. దివస పదంవల్ల రాత్రియందు కాదు అని మైథిలులన్నారు. ఆతడే అని చెప్పినందువల్ల సపిందుడు దశపిండములివ్వటం ఆరంభించాక పుత్రుడు వచ్చినా ఆతడు ఇవ్వరాదు. అసగోత్రుడో సగోత్రుడో కాని అని ముందు చెప్పినందువలన దాహకర్తయే పదిరోజులు చేయాలని మితాక్షరయందు అన్నారు. శుద్ధితత్వమందు వాయవీయోక్తి ఇట్లా - అసగోత్రుడో, సగోత్రుడో పురుషుడో, స్త్రీయో, ప్రేతకు అగ్నిదానం చేసినవాడే పిండమివ్వాలి, అని.

ఘా॥ తత్రైవ - పూరకేణతు పిందేన దేహోనిష్పద్యతేయతః, కృతస్య కరణాయోగాత్ పునర్నావర్తయేత్రియాం. శుద్ధి ప్రకాశే వాయవీయేఽపి - నివర్తయతియో మోహాత్ క్రియామన్య నివర్తితాం, విధిఘ్నస్తే నభవతి పితృహాచోపజాయతే. తస్మాత్త్రైత క్రియాయేనకేనాపివ కృతాయది,

నతాం నివర్తయేత్ప్రాజ్ఞః సతాం ధర్మమనుస్మరన్, ఇతి. అభిపురాణే - పితృశబ్దం స్వధాం చైవ న ప్రయుంజీత కర్త్తిచిత్, అను శబ్దం తథాచేహ ప్రయత్నేన వివర్తయేత్. ఉపతిష్ఠతామయం పిండః ప్రేతామేతి సముచ్చరేత్. క్రియానిబంధే వ్యాసః - ప్రేతాయ పిండం దత్వాతు తతోఽశ్చాయాద్ధి నాత్మయే.

అను॥ అక్కడే - పూరక పిండంతోనే దేహం నిష్పున్నమౌతుంది కనుక చేసిన దాన్ని చేసే వీలు లేదు కనుక క్రియను తిరిగి ఆవృత్తి చేయరాదు, అని. శుద్ధి ప్రకాశమందు వాయవీయ వచన మందు కూడా - ఇతరులు నిర్వర్తించిన క్రియను మోహంతో తిరిగి నిర్వర్తించేవాడు, ఆతడు విధిని నాశం చేసేవాడు ఔతాడు. పితృహంతకుడౌతాడు, అని. అందువల్ల ప్రేత క్రియను ఎవడో ఒకడు చేసినట్లైతే, దానిని సజ్జనుల ధర్మాన్ని అనుసరిస్తూ ప్రాజ్ఞుడు తిరిగి చేయరాదు, అని. అదిపురాణ మందిట్లా - పితృశబ్దమును, స్వధా శబ్దమును ఎక్కడా ప్రయోగించరాదు. అను శబ్దమును (యేచత్వామను) అట్లాగే ఇక్కడ ప్రయత్న పూర్వంగా విడువాలి. ప్రేతాయ, అయంపిండః ఉపతిష్ఠతాం అని ఉచ్చరించాలి, అని. క్రియా నిబంధ మందు వ్యాసుడిట్లా - ప్రేతమునకు పిండమిచ్చి ఆపిదప దినం (పగలు) అయ్యాక (రాత్రి) భుజించాలి, అని.

మూ॥ భవిష్యే - ఓద నామిష సక్తానాం శాకమూల ఫలాదిషు, ప్రథమేఽహని యద్యద్యాత్ తద్యద్యదుత్తరేఽహని. గృహద్వారేశ్చశాన వాతీర్థే చైవగృహేఽపివా, యత్రాద్వైర్దీయతే పిండస్తత్ర సర్వం సమాచరేత్. బ్రాహ్మే - శిరః స్నాన ద్వేన పిండేన ప్రేతస్య క్రియతే సదా, ద్వితీయేన తు కర్మాక్షి నాసికాశ్చ సమాసతః, గలాంస భుజ వక్త్రాంసి తృతీయేన యథా క్రమం. చతుర్థేన తు పిండేన నాభిలింగ గుదానిచ, జానూ జంఘే తథా పాదౌ పంచమేన తు సర్వదా, సర్వమర్మాణి షష్ఠేన సప్తమేనతునాదయః. దంతలోమాన్యష్టమేన వీర్యంతు నవమేనచ. దశమేనతు పూర్ణత్వం తృప్తతాక్షుద్విపర్యయః, ఇతి. యజ్జవల్క్యేనతు - పిండ యజ్ఞావృతాదేయం ప్రేతాయాన్నందిన త్రయం, ఇత్యక్షేః. అత్ర ఫలతారతమ్యం జ్ఞేయమితి విజ్ఞానేత్సరః. తేనత్రహాశౌచ పరత్వం దేవయాజ్ఞకోత్తం చింత్యం. ఆశౌచస్యచ ప్రోసేఽపి పిందాన్ దద్యాద్ధ శైవతు, ఇతి వచనాచ్చ దినత్రయా వశ్యకత్వాద్ధ మితిహారలతాదయః. శాతాతమః - జలమే కాహ మాకాశే స్థాప్యం క్షీరం చ మృన్మయే. పారస్కరః - మృన్మయేతాం రాత్రిం క్షీరోదతైః విహాయసి నిదధ్యుః ప్రేతాత్ర స్నాహీత్యుదకం, పిబచేదం క్షీరం, ఇదం రాత్రా వితిగౌడాః.

అను॥ భవిష్యమందిట్లా - అన్నము, మాంసము, సత్తుపిండి, శాకము, మూలము ఫలము వీనిలో మొదటిరోజు దేనినిస్తారో, దానినే తరువాతి రోజు కూడా ఇవ్వాలి, అని. గృహద్వార మందు, శ్మశానమందు, తీర్థమందు, దేవగృహమందు, ఎక్కడ తొలివారు పిండ మిస్తారో అక్కడే అంతాచేయాలి. బ్రాహ్మమందిట్లా - తొలి పిండంతో ఎప్పుడూ ప్రేతయొక్క శిరస్సు చేయబడుతుంది. రెండవ దానితో చెవులు, కళ్ళు, ముక్కులు సంక్షేపంగా

చేయబడుతాయి. యథా క్రమంగా మూడవ దానితో కంఠము, స్కంధము, భుజము, వక్షము చేయబడుతాయి. నాల్గవ పిండంతో నాభి, లింగము, గుదము చేయబడుతాయి. ఐదవ దానితో ఎప్పుడూ మోకాలు, పిక్కలు, పాదములు చేయబడుతాయి. ఆరవ దానితో మర్మ స్థానములన్నీ, ఏడవదానితో నాడులు, ఎనిమిదవ దానితో దంతరోమములు, తొమ్మిదవ దానితో వీర్యము, పదవ పిండంతో పూర్ణత్వము, తృప్తి, ఆకలి నాశము కలుగుతాయి, అని యాజ్ఞవల్క్యుడైతే - పిండ పితృ యజ్ఞవిధితో ప్రేతకు అన్నమును మూడు రోజులు ఇవ్వాలి, అని చెప్పినందువలన, అని. ఇక్కడ ఫలతార తమ్యాన్ని గ్రహించాలని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. అందువల్ల మూడు రోజుల ఆశోచము పరముగా ఇది అని దేవయాజ్ఞకుడు చెప్పిన దాన్ని ఆలోచించాలి. ఆశోచం రోజులు తక్కువైనా పది పిండములే ఇవ్వాలి, అనే వచనము వల్లను మూడు రోజుల అవశ్యకత కొరకు, అని హేరలతాదులన్నాయి. శాతాతపుడిట్లా - మృన్మయ పాత్రలయందు, ఆకాశమందు ఒకరోజు జలము, పాలు ఉంచాలి, అని. పారస్కరుడిట్లా - మృన్మయపాత్ర యందు ఆ రాత్రి క్షీర ఉదకములను ఆకాశమందు ఉంచాలి. ప్రేత! ఇక్కడ స్నానం చేయి, అని నీరు ఈ పాలు త్రాగు అని పాలు ఉంచాలి, అని. ఇది రాత్రియందు అని గొడులన్నారు.

మూ॥ గారుడేతు - అపత్వే మృన్మయే పాత్రే దుగ్ధం దద్యాద్దిన త్రయం, ఇతి ఉక్తం. హేమాద్రౌ పాద్యేతు దశాహ ముక్తం - తస్మాన్నిదేయ మాకాశే దశరాత్రం పయోజలం, సర్వ తాపోప శాంత్యర్థ మధ్వశమ విశాసనం. దేవజాగ్రయే కాలికాయాం - తత్ర ప్రేతోప కృతయే దశరాత్రమ ఖండితం, కుర్యాత్ప్రదీపం తైలేన వారి పాత్రం చమార్చికం. భోజ్య ద్ధృజిన కాలేతు భక్త ముష్టిం చ నిర్వపేత్, నామగోత్రేణ సంబుద్ధ్యా ధరిత్ర్యాం పితృ యజ్ఞవత్. శాతాతపః - భూలోకాత్త్రే తలోకంతు గంతుం శ్రాద్ధం సమాచరేత్, తత్పాదేయం హి భవతి మృతస్య మనుజస్యతు. అథ దశాహ మధ్యే దర్శపాతే నిర్ణయః - భవిష్యే - ప్రవృత్తా శౌచ తంత్రస్తు యది దర్శప్రపద్యతే, సమాప్య చోదకం పిందాన్ స్నాన మాత్రం సమాచరేత్. ఋష్యశృంగః - ఆశౌచమంతరా దర్శయది స్వాత్సర్వ వర్జినాం, సమాప్తిం ప్రేతతంత్రస్యకుర్యాదిత్యాహ గౌతమః పైరీనసిః - ఆద్యేందావేవ కర్తవ్యా ప్రేత పిందోదక క్రియా, ద్విరైందవేతు కుర్వాణః పునః శాపం సమశ్నుతే. మాతా పిత్రోస్తు శ్లోకగౌతమః - అంతర్దశాహేదర్శ శ్చేత్రత్ర సర్వం సమాపయేత్, పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిందాన్ జలాంజలీన్, ఇదమపి త్రవహ మధ్యే దర్శపాతే, తదార్హ్యం దర్శేతు పిత్రోరపి తంత్రం సమాప్యమేవ. పిత్రోరాశౌచ మధ్యేతు యదిదర్శః సమాపతేత్, తావదేవోత్తరం తంత్రం పర్యవస్యే త్త్రహోత్తరం, ఇతి గాలవోక్తేః. అన్యేషాంతు త్రవహ మధ్యే - పి సమాప్తి రితి పరాశర మాధవీయే నిర్ణయామృతే చోక్తం. కాలాదర్శే - పి - దర్శే దశాహ మధ్యే స్వాదార్హ్యం తంత్రం సమాపయేత్, త్రిరాత్రాదుత్తరం పిత్రోః మృతావతి వినిశ్చయః. మదనపావిజాతేతు గాలవీయ మాపదనౌరస పుత్రాది విషయం, త్రవహోర్హమపి పిత్రోర్న తంత్ర సమాప్తి రిత్తుక్తం. మదనరత్నే - ప్యేవం. మమతు దేశాచారాద్వ్య వస్థేతి ప్రతిభాతి. అథాస్మి

సంచయః - తత్రాశ్వలాయనేన కృష్ణపక్షే ఏకాదశీ త్రయోదశీ దర్శేషు, అపాధా ఘల్గ్ని శ్రౌష్ఠ పదాభిన్నరీక్షే ఉక్తం. తదాశౌచ మధ్యేఽసంభవే తత ఉర్ధ్వం చ ప్రాగబ్జాభ్యరణే జ్ఞేయం. ఆశౌచ మధ్యేషు మదనరత్నే సంవర్తః - ప్రథమేఽహ్ని తృతీయేవా సప్తమే నవమే తథా, అస్థి సంచయసం కార్యం దినే తద్గోత్రజైః సహ.

అను|| గారుడమందిట్లా - కాల్పని మట్టి పాత్రయందు పాలను మూడు రోజులు ఇవ్వాలి, అని చెప్పారు. హేమాద్రి యందు పాద్య వచన మందైతే పదిరోజులని చెప్పారట్లా - అందువల్ల ఆకాశమందు పది, రాత్రులు, పాలు, నీరు ఉంచాలి. అవి సర్వతాప శాంతి కొరకు, అధ్వ శ్రమను నశింప చేసేవి, అని. దేవజానీయమందు కారికా వచనమిట్లా - అక్కడ ప్రేతకు ఉపకారం కొరకు పదిరాత్రులు తప్పకుండా (వరుసగా) తైలంతో దీపము, మట్టి పాత్రయందు నీరు ఉంచాలి. భోజన కాలమందైతే తినే పదార్థం నుండి, పిడికెడు అన్నాన్ని, నామ గోత్రములు చెప్పి, భూమియందు, పితృయజ్ఞంవలె వదలాలి, అని. శాతాతపుడిట్లా - భూలోకం నుండి ప్రేత లోకం వెళ్ళటానికి శ్రాద్ధ మాచరించాలి, మరణించిన మనుజునకు అది బాట బత్తెము ఔతుంది, అని. ఇక పదిరోజుల మధ్యలో దర్శం వస్తే, నిర్ణయము - భవిష్యక్తి ఇట్లా - ఆశౌచతంత్రం ఆరంభం కాగా మధ్యలో దర్శం (అమావాస్య) వస్తే ఉదకము, పిండములను సమాప్తి చేసి స్నానం మాత్రం (అన్నిరోజులు) చేయాలి, అని. ఋష్యశృంగుడిట్లా - ఆశౌచం మధ్యలో అన్ని వర్ణముల వారికి అమావాస్య వస్తే, ప్రేత తంత్రాన్ని సమాప్తి చేయాలి, అని గౌతముడన్నాడు, అని. పైతీనసి ఇట్లా - ప్రేత పిండోదక క్రియలను తొలి చంద్రుని యందే (అమావరకు) చేయాలి. రెండవ చంద్రుని యందు (అమా తర్వాత) చేస్తే తిరిగి శవసూతకం వస్తుంది, అని. మాతా పితృలకైతే గౌతమశ్లోకమిట్లా - పది రోజుల ఆశౌచం మధ్య అమావాస్య వస్తే అక్కడ అంతా ముగించాలి. తల్లిదండ్రులకైతే ఆశౌచమున్నంతవరకు పిండములను జలాంజలులను ఇవ్వాలి, అని. ఇది కూడా మూడు రోజుల మధ్య దర్శం వస్తే ఆపైన అమావస్తే పితరులకు గూడా తంత్రంతో ముగించాలి, అని. పితరుల ఆశౌచం మధ్య దర్శం వస్తే మూడు రోజుల కన్న పరమైన ఉత్తర తంత్రాన్ని అక్కడే ముగించాలి (అంతవరకే) అని గాలవోక్తి. ఇతరులకైతే త్ర్యహ మధ్యమందును సమాప్తి అని పరాశర మాధవీయమందు మరి నిర్ణయామృతమందును చెప్పారు. కాలాదర్శ మందు కూడా - పదిరోజుల మధ్య అమా తిథి వస్తే ఆపై కర్మను (తంత్రం) ముగించాలి. తల్లిదండ్రుల మరణమందు మూడు రాత్రుల తరువాత ముగించాలి అని నిశ్చయము, అని. మదన పారిజాతమందైతే, గాలవుడు చెప్పింది, ఆపదయందు, అనౌరస పుత్రాదుల విషయము. మూడు రోజుల తరువాత కూడా తల్లిదండ్రులకు తంత్ర సమాప్తి లేదు. అని చెప్పారు. మదనరత్న మందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. నాకైతే దేశాచారము ననుసరించి నిర్ణయము అని తోస్తోంది. ఇక అస్థి సంచయము - అక్కడ ఆశ్వలాయనుడు కృష్ణపక్షమందు,

ఏకాదశి, త్రయోదశి, అవావాస్య యందు పూర్వాషాఢ, ఉత్తరాషాఢ, పూర్వఫల్గుని, ఉత్తర ఫల్గుని పూర్వాభాద్ర ఉత్తరాభాద్ర వీనికన్న ఇతరమైన నక్షత్రములందు అని చెప్పారు. అప్పుడు ఆశోచ మధ్యమందు అసంభవమైతే ఆ పిదప, సంవత్సరం కన్న ముందు సపిండికరణమందు అని తెలుసుకోవాలి. ఆశోచ మధ్యమందైతే మదనరత్నమందు సంవర్తుడిట్లా - తొలిరోజున లేదా తృతీయ, సప్తమ, నవమములలోనైనా ఆ దినమందు ఆ గోత్రజులతో కూడా అస్తి సంచయనం చేయాలి, అని.

మూ॥ ఛందోగ పరిశిష్టే - అపరేద్యుః తృతీయేవా అస్తి సంచయనం భవేత్, ఇతి ద్వితీయైశ్చక్షం. విష్ణు కాత్యాయనౌ - సంచయనం చతుర్థ్యాం, ఇతి. మాధవీయే యమః - భౌమార్క మంద వారోష తిథి యుగ్మే వివర్ణయేత్, వర్ణయే దేకపాదరీక్షేద్వి పాదరీక్షేన్ద్రి సంచయం, ప్రదాతృజన్మ నక్షత్రే త్రిపాదరీక్షే విశేషతః. బ్రాహ్మే - చతుర్థే బ్రాహ్మణా నాంతు పంచమేహని భూభృతాం, నవమే వైశ్యజాతీనాం శూద్రాణాం దశమాత్మరం. దశమేహని, ఇతివాపారః. శౌనకః - పులాశేష్మన్ద్రి దాహో చ సద్యః సంచయనం భవేత్. కామ్యమరణేశు - తస్యత్రిరాత్ర మాశోచం ద్వితీయే తస్మిన్ సంచయః, ఇత్యుక్తం. అంగిరాః - ప్రేతీ భూతం తదోద్దిశ్యయః శుచిర్న కరోతిచేత్ దేవతా నాంతు యజనం తం శవంతృధ దేవతాః, తద్విధిః స్వస్వసూత్రే భట్టకృతాజ్ఞేయః. హేమాద్రౌ నాగరఖండే - త్రీణి సంచయన స్సార్థే తానివై శ్రుణు సాంప్రతం, యత్ర స్థానే భవన్ముఖ్యః తత్ర శ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్. ఏకోద్దిష్టం తతో మార్గే విశ్రామో యత్ర కారితః, తతః సంచయన స్సార్థే తృతీయం శ్రాద్ధమిష్టతే. అపరాగ్నే మదనరత్నే చ బ్రాహ్మే - సద్యః శౌచేతదైకాహో సద్యః సంచయనం భవేత్, త్ర్యహో శౌచే తృతీయేహిని కర్తవ్యస్వస్తి సంచయః. తత్రైవ శ్శుశాన దేవతాయాగం చతుర్థే దివసేచరేత్, మృన్మయేషు చ భాండేషు కుంభేషు రుచకేషు, సుపక్వైః భక్ష్యభోజ్యైశ్చ పాయసైః పానకైస్తదా, ఫలైర్మూలైర్వనోత్తైశ్చ పూజ్యః క్రవ్యాద దేవతాః. ధూపో దీపస్తూతామాల్యమర్చనం దేయం త్వరాన్వితైః, తత్ర పాతాణి పూర్ణాని శ్శుశానాగ్నేః సమంతతః. నివేద యద్విర్వక్తవ్యం తైస్సర్వైర నహం కృతైః నమః క్రవ్యాదముఖ్యేభ్యో దేవేభ్య ఇతి సర్వదా. యేత్ర శ్శుశానే దేవాః స్యుః భగవంతః సనాతనాః, తేత్ర సృతృకాశాన్ గృహ్లాంతు బలిమష్టాంగ మక్షయం. ప్రేతస్యాస్య శుభాన్ లోకాన్ ప్రయచ్ఛంతుచ శాశ్వతాన్, అస్మాక మాయురారోగ్యం సుఖం చ దదతాం చిరం. ఏవం కృత్వా బలిం సర్వాన్ క్షీరేణాభ్యుక్త్య వాగ్యతః, ఏవం దత్వా బలిం చైవ దద్యాత్పుండ్ర త్రయం బుధః. ఏకం శ్శుశాన వాసిష్ఠ్యః ప్రేతాయైవతు మధ్యమం, తృతీయం తత్సఖిభ్యశ్చ దక్షిణాసంస్థమా దరాత్. తతో యజ్ఞాయ వృక్షోత్థాం శాఖామదాయ వాగ్యతః, ప్రేతస్యాస్థీని గృహ్లాతి ప్రధానాంగోద్భవానిచ. శిరసోవక్త్రసుః పొణిశ్శిః పార్శ్వాభ్యాం చైవ పాదతః, పంచగవ్యేన సంస్థాప్యక్తౌమ వస్త్రేణ వేష్టయేత్, ప్రక్షిప్య మృన్మయే భాండేనవేసాచ్ఛాదనే శుభే, అరణ్యే వృక్షమూలేవా శుద్ధే సంస్థాపయత్వపి.

అను॥ ఛందోగ పరిశిష్టమందిట్లా - రెండవరోజు లేదా మూడవ రోజున అస్తి సంచయనము చేయాలి, అని. రెండవ రోజును కూడా చెప్పారు. విష్ణు కాత్యాయను

(స్మృతులు)లిట్లా - సంచయనము నాల్గవరోజున,అని. మాధవీయమందు యముడిట్లా - మంగళ, ఆది, శనివారములందు రెండు తిథులున్న రోజు వదలాలి. ఏకపాద, త్రిపాద, నక్షత్రములు వీనియందు అస్థిసంచయనం వదలాలి, ఇచ్చేవాని (కర్త) జన్మ నక్షత్రమందు విశేషించి త్రిపాద నక్షత్రమందు తగదు,అని. బ్రాహ్మమందిట్లా - నాల్గవరోజున బ్రాహ్మణులకు, ఐదవ రోజున క్షత్రియులకు, తొమ్మిదవ రోజున వైశ్యజాతికి శూద్రులకు దశమం తరువాత అస్థి సంచయనము,అని. దశమం రోజున అనికూడా పారము. శౌనకుడిట్లా - పలాశములందు అస్థి దాహం చేస్తే అప్పుడే సంచయనం చేయాలి,అని. కామ్య మరణమందైతే - ఆతనికి త్రిరాత్రము ఆశౌచము, రెండవ రోజున అస్థి సంచయము, అని చెప్పారు. అంగిరుడిట్లా - ప్రేతగా మారిన వాని నుద్దేశించి, శుచియై ఎవడు అట్లా చేయడో, దేవతల పూజను వానిని శ్మశాన దేవతలు ఇక శపిస్తాయి,అని. ఆవిధి తమ తమ సూత్ర గ్రంథము లందు భట్టుల కృత్యమందును చూచి గ్రహించాలి. హేమాద్రి యందలి నాగర ఖండమందిట్లా - సంచయనం కొరకు మూడు శ్రాద్ధములు. ఇప్పుడు వాటిని విను. ఏ స్థానమందు మరణించాడో అక్కడ శ్రాద్ధం చేయాలి. పిదప మార్గమందు ఎక్కడ విశ్రాంతి చేశారో అక్కడ ఏకోద్దిష్టం చేయాలి. ఆ పిదప సంచయనం కొరకు మూడవ శ్రాద్ధము చెప్పాము,అని. అపరార్థమందు మదనరత్నమందును బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - సద్యః శౌచమందు, ఏకాహ మందును, అప్పుడే సంచయనం చేయాలి. మూడు రోజుల ఆశౌచమందు మూడవరోజు అస్థి సంచయనము చేయాలి,అని. అక్కడే - నాల్గవరోజున శ్మశాన దేవతా యాగం చేయాలి. మట్టి పాత్రలలో అందమైన గిన్నెలలో కుంభములందుకాని, బాగా పక్వమైన భక్ష్యభోజ్యములతో పాయసములతో అట్లాగే పానకములతో, ఫలములు, మూలములు, వనములందు లభించే వానితో అపక్వమాంస భక్షకులైన దేవతలను పూజించాలి,అని. ధూపము, దీపము, మాలలు, అర్ఘ్యము వీనిని త్వరగా ఇవ్వాలి. అక్కడ నిండిన పాత్రలను శ్మశానాగ్నికి చుట్టూ పెట్టాలి. వారంతా అనహంకృతులై నివేదన (విజ్ఞాపన) చేస్తూ చెప్పాలి. క్రవ్యాదముఖ్యులైన దేవతలకు సర్వదా నమస్కారము,అని. ఇక్కడ శ్మశానంలో ఎప్పుడూ ఉండే పూజ్యులైన దేవతలు మీరున్నారో, అట్టి మీరు మా దగ్గరి నుండి అప్రాంగమైన అక్షయమైన ఈ బిని తీసుకోండి,అని. ఈ ప్రేతకు శాశ్వతమైన పుణ్యరోకములను ఇవ్వండి, అట్లాగే మాకు, ఆయువు, ఆరోగ్యము, సుఖము చిరంగా ఇవ్వండి,అని. ఈ రకంగా బలిచేసి, మౌనంగా అన్నిటిపై పాలను చిలకరించి, ఈ రకంగా బలి ఇచ్చి బుధుడు మూడు పిండము లివ్వాలి. ఒక పిండము శ్మశాన వాసులకు, మధ్యమ పిండము ప్రేత కొరకు, మూడవది ఆతని స్నేహితులకొకకు దక్షిణంవైపు తిరిగి (అవసవ్యంగా) ఆదరంగా ఇవ్వాలి. ఆ పిదప యజ్ఞీయ వృక్షం నుండి వచ్చిన శాఖను తీసుకొని మౌనంగా, ప్రధాన అంగముల నుండి వచ్చిన ప్రతాస్థులను తీసుకోవాలి. శిరస్సు, వక్షము, చేతులు, పక్కలు, పాదములు ఈ

అస్థికలు తీసుకొని పంచగవ్యంతో స్నానం చేయించి పట్టు వస్త్రంలో చుట్టాలి. వానిని శుభమైన కొత్త మట్టి కుండలో ఉంచి, బట్టతో కప్పి కుండను అరణ్యమందో శుద్ధమైన వృక్షమూల మందో ఉంచాలి కూడా.

మూ॥ గృహీతాస్థ్యేని తద్గుప్త్య నీత్యాతోయే వినిక్షిపేత్. తతః సమ్మార్జనం భూమేః
కర్తవ్యం గోమయాం బుభిః. పూజాచ పుష్ప ధూపాద్వైః బలిభిః పూర్వ వత్త్రమాత్, ఇతి. అథతీర్థైః
స్థిక్షేప విభిః. తత్రైవ - తత్ స్థానాచ్చస్త కైర్నీత్వా కదాచిజ్ఞాన్నా వీజలే, కశ్చిత్ క్షిపతి సత్పుత్రో
దౌహిత్రో వాసహోదరః. మాతూః కులం పితృకులం వర్జయిత్వా నరాధమః, అస్థీన్యస్య కులస్థస్య
నీత్యా చాంద్రాయణం చరేత్. తత్రైవ బ్రహ్మాండపురాణే - అస్థీనిమాతా పితృ పూర్వజానాం నయంతి
గంగామపియే, కథంచితే, సద్బాంధవస్యాపి దయాభి భూతాస్తేషాంతు తీర్ధాని ఫలప్రదాని.
స్నాత్వాతతః పంచ గవ్యేన సిక్త్వా హిరణ్య మధ్వాజ్యతిలైశ్చయోజ్యః. తతస్తు మృత్పిండపుటే నిధాయ
పశ్యన్ దిశం ప్రేతగణో పరూధాం. నమోఽస్తు ధర్మాయ వదత్రవిశ్వజలం సమేత్రిత ఇతి క్షిపేచ్చ.
ఉత్థాయ భాస్వంతమవేక్ష్య సూర్యం సదక్షిణం విప్రముఖ్యాయ దద్యాత్. ఏవం కృతే ప్రేత పురః
స్థితస్య స్వర్గేగతిః స్యాత్తు మహేంద్ర తుల్య. యమః - గంగాతోయేషు యస్యాస్థి క్షిప్యతే శుభకర్మణః
సతస్య పునరావృత్తిః బ్రహ్మలోకాత్పనాతనాత్. తథా - అస్తంగతేగురౌశుక్రేతథా మాసే
మలిమ్ముచే, గంగాయా మస్థినిక్షేపం నకుర్యాదితి గౌతమః దశాహంతర్నదోషః - దశాహంభ్యంతరే
యస్యగంగాతోయేఽస్థిమజ్జతి, గంగాయాం మరణం యాదృశ్య దృక్ఫల మవాప్నుయాత్, ఇతి
మదనరత్నే వృద్ధమనూక్తేః. శౌనకః - శౌనకోఽహం ప్రవక్ష్యామి అస్థిక్షేప విధిం క్రమాత్, అదౌ
గ్రామాద్గుహార్గత్వా స్నానం కృత్వాస చైలకం, ప్రోక్షయేత్సం చ గవ్యేన భువం మంత్రైర్నిచక్షణః
గాయత్ర్యాద్వైః పంచగవ్య మంత్రైః నిఖాతాస్థి భూమిం ప్రోక్ష్యేత్త్యర్థః ఉపసర్పాదిభిర్మంత్రైః ప్రార్థనం
ఖననం తథా, మృత్తికోద్ధరణం చా స్నానం గ్రహణం చ యథాక్రమం, ఉపసర్పేతి చతుర్భిర్మంత్రైః
క్రమేణ ప్రార్థనాది క్షేయం.

అను॥ అస్థులను, వాని బూడిదను తీసుకొని పోయి నీటియందు పారవేయాలి. పెండ నీళ్ళతో ఆ పిదప భూమిని సమ్మార్జన చేయాలి. పుష్ప ధూపాదులతో బలులతో ముందరివలె క్రమంగా పూజ చేయాలి. ఇక తీర్థమందు అస్థిక్షేప విధి - అక్కడే - ఆపాతిన స్థానము నుండి మెల్లగా తీసుకుపోయి ఎప్పుడైనా గంగా జలమందు ఒక మంచి పుత్రుడో, దౌహిత్రుడో, సహోదరుడో వేయాలి, అని. మాతృకులము, పితృకులము వదలి, న రాధముదు అన్యకులస్థుని అస్థులను తీసుకుపోతే చాంద్రాయణ వ్రతమాచరించాలి. అక్కడే బ్రహ్మాండ పురాణమందిట్లా - మాతాపితరుల, పూర్వజుల అస్థులు ఎవరైనా ఏదో విధంగా గంగకు తీసుకుపోతే, దయగలవారై సద్బాంధువులవి కూడా తీసుకుపోతే వారికి తీర్థములు ఫలప్రదము లౌతాయి. (తీర్థఫలం), అని. స్నానంచేసి, పిదప పంచగవ్యంతో తడిపి, బంగారం, తేనె, నెయ్యి, నువ్వులతో కలపాలి. ఆ పిదప మృత్పిండము యొక్క పుటమందుంచి దక్షిణ

దిక్కును చూస్తూ, ధర్మమునకు సమస్కారము అని అంటూ నీటిలో ప్రవేశించి, ఆతడు నాయందు ప్రసన్నుడు కాని (సమేప్రీతః) అని పారవేయాలి కూడా లేచి వెలిగే సూర్యుని చూచి దక్షిణతో కూడా సూర్యుని విప్రముఖ్యునకు ఇవ్వాలి. ఇట్లా చేస్తే ప్రేత పురమందున్న వానికి స్వర్గమందు మహేంద్రునితో సమానమైన గతి లభిస్తుంది. యముడిట్లా - శుభకర్మ గలవాని అస్థికలు గంగాతోయమందు వేసిన యెడల వానికి సనాతనమైన బ్రహ్మ లోకం నుండి పునరావృత్తి లేదు, అని. అట్లాగే - గురు శుక్రులు అస్తమించాక, అట్లాగే మలమాసమందు గంగ యందు అస్థి నిక్షేపము చేయరాదు, అని గౌతమోక్తి, అని. దశాహముల లోపల దోషం లేదు, అని. ఆశౌచం పది రోజులలో ఎవని అస్థికలు గంగాతోయమందు మునుగుతాయో వాడు గంగయందు మరణిస్తే ఎంత పుణ్యం లభిస్తుందో అంత ఫలమును పొందుతాడు, అని మదనరత్నమందు వృద్ధమనూక్తి. శౌనకుడిట్లా - శౌనకుణ్ణి నేను క్రమంగా అస్థి క్షేప విధిని చెబుతున్నాను. తొలుత గ్రామం నుండి బయటికి వెళ్ళి, సచేల స్నానం చేసి, విచక్షణుడు మంత్రములతో పంచగవ్యంతో భూమిని ప్రోక్షించాలి. గాయత్రి మొదలగు మంత్రములతో పంచ గవ్యమును, ఎముకలు పాతిన భూమిపై ప్రోక్షించి, అని అర్ధము. ఉపసర్పాది మంత్రములతో ప్రార్థనము, ఖననముకూడా. క్రమానుసారంగా మృత్తికను తీయటం, అస్థికలను తీసుకోవటం ఉపసర్ప అనే నాల్గు మంత్రములతో క్రమంగా ప్రార్థనాదులు అని తెలుసుకోవాలి.

మూ॥ స్నాత్వాఽస్థి శుద్ధిం కుర్వీత ఏతోన్సింద్రేతి సూక్తతః, స్ఫుష్టా స్ఫుష్టా తతః స్నానం పంచగవ్యేన శుద్ధ్యతి. దశస్నానాని కుర్వీత తప్తస్కందైర్విచక్షణః. గోమూత్రం గోమయం క్షీరం దధిసర్పిః కుశోదకం, భస్మ మృన్మధువారీణి మంత్ర తస్మాని వైదక. కుశైః సమ్మూర్తయే దస్థీవ్యతో దేవేతి మంత్రతః, ఏతోన్సింద్రం శుచీవేతి నతమంహ ఇతితీచ, పాపమానీర్యమాగ్నీచ రుద్ర సూక్తం యథా క్రమం. ఏతైః కుశైర్వార్ధనం. హేమశ్రార్ధం తతః కుర్యాత్ప్రభాసుద్దిశ్య యత్తతః పిండదానం ప్రకుర్వీత తతశ్చ తిలతర్పణం. అన్తిక్షేపాంగం చేదం. అజనం కంబలా దర్భాగోకేశాః శాణమేవ చ, భూర్బవత్రం తాదపత్రం సప్తధావేష్టనం స్ఫుతం. హేమం చమోక్షికం రూప్యం ప్రవాలం నీలకంఠధా, నిక్షిపేదస్థి మధ్యేతు శుద్ధిర్భవతి నాన్యథా. తతోహోమం పుకుర్వీత తిలాజ్యేన విచక్షణః, ఉదీరతేతి సూక్తేన హునే దప్తోత్తరం శతం. తతోగత్వాక్షిపేత్తీర్థే స్పర్షదోషోన విద్యతే. మూత్రం పురీషా చమనం కుర్వన్నాస్థీ నిధారయేత్. అత్ర దశదానం వైతరణీ ఋణమోక్ష పాపధేను దానముక్తం. దివోదాసీయే కాశీఖండే - ధనం జయోఽపి ధర్మాత్మా మాతృభక్తి పరాయణః ఆదాయాస్థీన్యథో మాతుః గంగా మార్గస్థితోఽభవత్. పంచగవ్యేన సంస్నాప్య తథా పంచామృతేనచై, యక్షకర్ణమలేపేన లిప్త్వా పుష్పైః ప్రపూజ్య చ, ఆవేష్ట్య తత్ర వస్త్రేణ తతః పట్టాంబరేణచ, తతః సురస వస్త్రేణ తతోమాంజిష్ఠ వాససా, నేపాల కంఠలేనాథ మృదాదాథ విశుద్ధయా, తామ్ర సంపుటకే కృత్వా మాతురంగా న్యథో వహేత్. వ్యాసః - పట్టవస్త్రం చ

కౌశేయం మాంజిష్ఠం శేష్త వస్త్రకం, కంబలం శాణ పత్రం చ అజినం చ తథోత్తరం. ఏషాం ఏకల్పః. అన్యశ్చాత్ర విశేష స్త్రి స్థలిసేతౌ దివోదాసీయే చ జ్ఞేయః. సంచయనోత్తరం శ్రాద్ధ మాశ్శలాయనః - శ్రాద్ధ మస్త్రైదద్యుః ఇతి. స్మృత్యర్థసారే - సంచయనే కృతే మనుష్యలోకాత్ ప్రేతలోకం గచ్ఛతః పాథేయ శ్రాద్ధ మామేన కార్యమితి. అనుపశీతస్య సంచయనం.

అను॥ స్నానం చేసి, ఏతోన్స్విద్రం, అను సూక్తంతో అన్తి శుద్ధిని చేయాలి మంత్రంతో స్పృశించి స్పృశించి ఆ పిదప స్నానం చేసి పంచ గవ్యంతో శుద్ధి నందుతుంది. విచక్షణుడు ఆయా మంత్రములతో పది స్నానములు చేయాలి. గోమూత్రము, గోమయము, క్షీరము, పెరుగు, నేయి, కుశల నీరు, భస్మము, మట్టి, తేనె, నీరు, మంత్రములు వీనికి చెందినవి. అవి పది. కుశలతో అస్థులను సమార్జన చేయాలి, అతోదేవ అనుమంత్రముతో, ఏతోన్స్విద్రం, శుచీవ, నతమంహ (పదమూడివి) పావమానీ, మమాగ్నే, రుద్రసూక్తం వీనితో క్రమాంగా కుశలతో మార్జన చేయాలి. (ఆయాపై జెప్పిన మంత్రాలతో మార్జన). ఆ పిదప ప్రయత్న పూర్వకముగా పితరుల నుద్దేశించి హోమ శ్రాద్ధం చేయాలి. పిండదానం చేయాలి. ఆ పిదప తిలతర్పణము. ఇది అస్థిక్షేపమునకు అంగము. జింకచర్మము, గొంగడి, దర్బులు, గోకేశములు, శాణపత్రము, భూర్జపత్రములు, తాదపత్రములు ఈ ఏడు రకములైన వాటితో అస్థులను చుట్టాలన్నారు. బంగారము, ముత్యము, వెండి, పగడము, నీలము వీనిని అస్థుల మధ్యలో పెట్టాలి. అట్లాణతే శుద్ధి జెఱాయి. లేకుంటే కావు. విచక్షణుడు, ఆ పిదప తిల ఆజ్యములతో హోమం చేయాలి. ఉదీరత, అను సూక్తంతో (అష్టోత్తర శతం) నూటా ఎనిమిది మార్లు హోమం చేయాలి. ఆ పిదప, తీర్థ సమీపమునకు వెళ్ళి అందులో వేయాలి. అప్పుడు స్పర్శ దోష ముండదు. మూత్రము, పురీషము, ఆచమనము చేస్తూ అస్థులను పట్టుకోరాదు. ఇక్కడ దశదానములు, వైతరణీదానం, ఋణధేను, మోక్షధేను, పాపధేను దానములను చేయాలని చెప్పారు. దివోదాసీయమందు కాశీఖండోక్తి ఇట్లా - ఆ పిదప ధర్మాత్ముడు, మాతృభక్తి పరాయణుడు ధనంజయుడు కూడా తల్లి అస్థికలను తీసుకొని గంగా మార్గమందున్న వాడాయెను, అని. పంచగవ్యంతో, అట్లాగే పంచామృతంతోను స్నానం చేయించి యుక్త కర్మమ లేపనము పూసి (కర్పూరదులతో చేసిన లేపనం) పూలతో పూజించి, అక్కడ వస్త్రంతో చుట్టి ఆ పిదప పట్టు వస్త్రంతోను చుట్టి ఆ పిదప లాలిత్యము గల వస్త్రముతో చుట్టి, ఆ పిదప మాంజిష్ఠ వస్త్రముతో చుట్టి (ఎరుపు మించిన పసుపు రంగు గల), అపై నేపాలకంబళముతో చుట్టి, విశుద్ధమైన మట్టి లేపనం చేసి, రాగి సంపుట మందుంచి (దబ్బు) ఆపై మాతృ అంగములను (అస్థికలను) తీసుకుపోవాలి. వ్యాసుడిట్లా - పట్టువస్త్రము, కౌశేయము, మాంజిష్ఠము, శ్వేతవస్త్రము, కంబలము, శాణపత్రము (సూత్రం) అజినము ఆ తరువాత, అని. ఇవి వికల్పము. ఇంకను ఇక్కడ విశేషములను త్రిస్థలీ సేతువు యందు దివోదాసీయమందును చూచి గ్రహించాలి. సంచయనం తరువాత శ్రాద్ధాన్ని

అశ్వలాయనుడు చెప్పాడు - వీనికి శ్రాద్ధమివ్వాలి, అని. స్మృత్యర్థ సారమందిట్లా - సంచయనం చేశాక మనుష్య లోకం నుండి ప్రేత లోకానికి వెళ్ళేవారికి పాధేయ (చద్దిమూట, బాటబత్తెం) శ్రాద్ధమును ఆమంతో చేయాలి, అని. అనుపనీతునకు అస్థిసంచయనం లేదు.

మూ॥ అథ నవశ్రాద్ధం. పృథ్వీ చంద్రోదయే అంగిరాః - ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే చ పంచమే సప్తమే తథా, నవమైకాదశే చైవ తన్నవ శ్రాద్ధ ముచ్యతే. శివస్వామి - నవశ్రాద్ధాని పంచమాహు రాశ్వలాయన శాఖినః, ఆవస్తంబా షడిత్యాహుః విభాషాత్ప్రితరేషుహి. పంచ ఏకాదశాహికంవినా, మరణాద్విష మేషు దినేష్యకైకం నవశ్రాద్ధం కుర్యాదానవమాత్, యదినవమం విభిద్యే తైకాదశే తత్యూర్వాత్, ఇతి మదనరత్నే బౌధాయనోక్తేః. భవిష్యే - నవ సప్త విశాం రాజ్ఞాం నవ శ్రాద్ధాన్యను క్రమాత్, ఆద్యంతయో ర్వర్తయోస్తు షడిత్యాహుర్భూర్వాయః. హేమాద్రౌ వృద్ధ వసిష్ఠః - అలబ్ధాశు నవశ్రాద్ధం ప్రేతత్వాప్తైవ ముచ్యతే, అర్వాకీమ ద్వాదశాహస్య లబ్ధాతరతి దుష్కృతం. అతఃపదేవ. ఏతాన్యేవ విషమ శ్రాద్ధానీత్యుచ్యంతే. నాగరఖండేతు - పంచమే సప్తమే తద్వదస్తమే నవమే తథా, దశమైకాదశే చైవ నవశ్రాద్ధాని తానిచ, ఇత్యుక్తం. కాత్యాయనస్తు - చతుర్థే పంచమే చైవ నవమైకాదశే తథా, యదత్ర దీయతే జంకోః తన్నవ శ్రాద్ధముచ్యతే. ప్రథమే సప్తమే చైవే త్యాద్యపాదే వ్యాసపారః. బహ్మచానాంతు - నవశ్రాద్ధందశాహాని నవవిశ్రంతు షడ్వతూనిత్యుక్తం నారాయణ వృత్తే. దీపికాయాం - అథ తనయా దాద్యే చతుర్థే దినే శ్రాద్ధం పంచమ సప్తమాష్ట నవదశి రుద్రేషు యుగ్యుద్విజైః. ప్రథమేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని పంచసప్తనవస్సపి, ద్వాద్వా పిందౌ ప్రరాతవ్యౌ కేషేష్యేకేతు విన్యసేత్. ఏకోవిషమ శ్రాద్ధే అవయవ పిండశ్చైక ఇతి ద్వావిత్కర్తృః. అత్ర శాఖాభేదాద్వ్యవస్థా. అపరాగ్నే భవిష్యే - నవశ్రాద్ధం త్రిపక్షంవ షణ్మాసం మాసికానిచ, నకరోతి సుతౌ యస్తు తస్యోధః పితరోగతాః, వారాహే - గతోఽహి దివ్యలోకంత్యం కృతాంత విహితాత్పరః, మనసా వాయుభూతేన విప్రత్వాహం నియోజయే, పూజయిష్యామి భోగైస్త్యామేవం విప్రం నిమంత్రయేత్. ఆవాహనేఽపి తత్రైవ - ఇహ లోకం పరిత్యజ్య గతోఽహి స పరమాంగతిం, మనసా వాయుభూతేన విప్రేత్వాహం నియోజయే, ఇతి. తత్రైవ బహ్మచ పరిశిష్టే - అనూదకమధూపం చ గంధమాల్య వివర్జితం, నవశ్రాద్ధమ మంత్రం చ పిందోదక వివర్జితం, ఉదక మర్చ్యః. పిందోదకం శుంధంతాం పితరః, ఇత్యవనే జనాది. ఏకోద్దిష్టేషు సర్వేషు సస్వధానాభి రమ్యతాం, నాగ్నోక్తరణ మంత్రశ్చ ఏకం వాధ తిలోదకం. అనపత్యేషు సర్వేషు సస్వధా నాభిరమ్యతాం, స్వస్త్వస్తు విస్త్వజే దేవం సకృత్ప్రణవ వర్జితం. ఏకోద్దిష్టేషు పిందేతు అత్రశబ్దేన విద్యతే, పితృశబ్దం నకుర్వీత పితృహోవోపజాయతే. సపిందనాత్ప్రాగితి హేమాద్రిః తేన నచ స్వధాం ప్రయుంజీత ప్రేతశ్రాద్ధే దశాహికే. ఇతి ఋష్యశృంగోక్తే దశాహికోక్తేః ఏకాదశాహే స్వధా ప్రయోగ ఏవేతి హారలతా పరాస్తా.

అను॥ ఇక నవశ్రాద్ధము. పృథ్వీ చంద్రోదయమందు అంగిరోక్తి ఇట్లా - ప్రథమ దినము, తృతీయ, పంచమ, సప్త, నవమ, ఏకాదశ దినములందలి శ్రాద్ధములు నవశ్రాద్ధ మనబడుతాయి, అని. శివస్వామి ఇట్లా - అశ్వలాయన శాఖవారు నవశ్రాద్ధములు ఐదు అని అన్నారు. ఆవస్తంబులు ఆరు అని అన్నారు. ఇతరులు వికల్పమన్నారు. (ఐతరేయులు ఐదో అరో అన్నట్లు), అని. ఐదు అన్నది పదకొండవ రోజు శ్రాద్ధాన్ని వదలి. మరణం

తరువాత విషమ దినములందు ఒక్కొక్కటి తొమ్మిదవ రోజు వరకు నవశ్రాద్ధము చేయాలి. ఒకవేళ తొమ్మిదవది విచ్చిత్రివతే దానిని పదకొండవ రోజున చేయాలి, అని మదనరత్నమందు బౌధాయనోక్తి. భవిష్యమందిట్లా - తొమ్మిది వైశ్యులకు ఏడు క్షత్రియులకు పరుసగా నవ శ్రాద్ధములు బ్రాహ్మణ, శూద్రులకైతే ఆరు అని మహర్షులన్నారు, అని. హేమాద్రి యందు వసిష్ఠుడిట్లా - నవశ్రాద్ధాన్ని పొందకుండా ప్రేతత్వం నుండి ముక్తినందదు. పన్నెండవ రోజు కన్న ముందు నవశ్రాద్ధాన్ని పొంది దుష్పుతం నుండి తరిస్తాడు, అని. అందువల్ల ఆరే. వీనినే విషమ శ్రాద్ధములని అంటారు. నాగర ఖండమందైతే - ఐదవ, ఏడవ, ఎనిమిదవ, తొమ్మిదవ, పదవ, పదకొండవ రోజుల శ్రాద్ధాలను నవ శ్రాద్ధాలు అంటారు అని చెప్పారు. కాత్యాయనుడైతే - నాల్గవ, ఐదవ, తొమ్మిదవ, పదకొండవ రోజులందు ప్రాణికి దేన్ని ఇక్కడ ఇస్తామో, అది, నవ శ్రాద్ధమంటారు, అని. తొలిపాదంలో ప్రథమము, సప్తమము అని వ్యాసపారము. బహ్వుచులకైతే - నవశ్రాద్ధము పదిరోజులు చేయాలి నవ మిశ్రమమును (మాసికాది) ఆరు ఋతువులందు చేయాలి, అని నారాయణ వృత్తియందు చెప్పారు. దీపిక యందిట్లా - ఇక ప్రథమ దినము, నాల్గవ దినము, ఐదు, ఏడు, ఎనిమిది, తొమ్మిది, పది, పదకొండు రోజులందు శ్రాద్ధమును ఇద్దరు బ్రాహ్మణులతో చేయాలి, అని (ఏకోద్దిష్టవిధిగా) ప్రథమ, తృతీయ, పంచమ, సప్తమ, నవమ దినములందు, రెండేసి పిండములివ్వాలి. మిగిలిన రోజులలో ఒక పిండమివ్వాలి. విషమ శ్రాద్ధమందు ఒకటి, ఒకటి అవయవ పిండము, అని రెండు అని అర్థము. ఇక్కడ శాఖ భేదము ననుసరించి నిర్ణయము. అపరార్కమందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - నవశ్రాద్ధము, త్రిపక్షము, షణ్మాసము, మాసికములు, వీనిని పుత్రుడు ఆచరించకపోతే వాని పితరులు అధఃపతితులౌతారు, అని (నరకం) వారాహ మందిట్లా - యముడు ఏర్పరచిన మార్గం గుండా నీవు దివ్య లోకమునకు వాయువుగా ఐన మనస్సుతో వెళ్ళావు. ఓ విప్ర, నిన్ను నేను నియోగిస్తున్నాను. భోగములతో నిన్ను పూజిస్తాను, అని ఈ విధంగా విప్రుని నిమంత్రించాలి, అని. ఆవాహనమందు కూడా అక్కడే - ఈ లోకమును వదలి, వాయువుగా ఐన మనస్సుతో ఉత్తమ గతికి వెళ్ళావు ఓ విప్ర నిన్ను నేను నియంత్రిం (ఏర్పరచటం) చేస్తున్నాను, అని. అక్కడే బహ్వుచ పరిశిష్ట మందిట్లా - ఉదకం, ధూపము, గంధము, మాలలు, మంత్రము, పిండోదకము వీనిని నవ శ్రాద్ధమందు చేయరాదు, అని. ఉదకమనగా అర్ఘ్యము, పిండోదకమనగా శుంధంతాం పితరః, అని పాద ప్రక్షాళనం మొదలైనవి. ఏకోద్దిష్టములన్నింటా స్వధా, అభిరమృతాం, అగ్నైకరణ మంత్రం, ఒక తిలోదకము ఇవేవీ ఉండవు. (ఉంటే తిలోదకం ఉంటుంది). సంతానం లేని వారికందరికి స్వధా, అభిరమృతాం అను శబ్దాలు లేవు ఒక్కసారి ప్రణవం లేకుండా, స్వస్త్వస్తు అని పలికి ఇట్లా వదలాలి. ఏకోద్దిష్ట పిండమందు, అత్ర పితరోమాధయధ్వం, అనే శబ్దం ఉండదు. పితృశబ్దం పలుకరాదు. పలికితే పితృ

హంతకుడౌతాడు. ఇది సపిండనం కంటే ముందు అని, హేమాద్రి. అందువల్ల - ప్రేత శ్రాద్ధమందు, దశాహిక మందు స్వధా శబ్దం ప్రయోగించరాదు, అని చెప్పిన ఋష్యశృంగోక్తి యందు దశాహిక శబ్దమున్నందువల్ల, పదకొండవ రోజు యందు స్వధా ప్రయోగమే, అని హారలతాదుల వచనం పరాస్తమైంది.

మూ॥ రత్నావల్యాం - ఆశిషో ద్విగుణాదర్భాజయాశీః స్వస్తి వాచనం, పితృశబ్దః, స్వసంబంధః, శర్యశబ్దః తదైవచ. పాత్రాలంభోఽవగాహశ్చ ఉల్కాభోలేఖ నాదికం, తృప్తి ప్రశ్నశ్చ వికిరః, శేష ప్రశ్నః తదైవచ, ప్రదక్షిణా, విసర్గశ్చ, సీమాంత గమనం తథా, అష్టాదశ పదార్థాశ్చ ప్రేత శ్రాద్ధే వివర్ణయేత్. అత్ర స్వధా పితృనమః శబ్దానాం, తిలోనీ ఇతి మంత్రే ప్రేత శబ్దోహన తూష్టింవా తిలావచనం. తూష్టి పర్వదానమ్. అముష్మే స్వాహాతి ప్రేత నామ్నా పాడిహోమః, నామ్నా ఏకః పిండః, నివయన మంత్రే ఊహః. అనుమంత్రణాది త్వమంత్రకం. అభిరమ్యతామితి విసర్జనం, ఏవం నవశ్రాద్ధ వర్జకోద్దిష్టేషు. నవశ్రాద్ధేషు అమంత్రకం సర్వం, ఇతి నారాయణ వృత్తిః. క్రియానిబంధే - ఉత్సానం స్థాపయేత్పాత్రమేకోద్దిష్టే సదాబుధః, స్యుజ్జంతు పార్శ్వజే కుర్యాత్ స్తోపరి కుశాన్ న్యసేత్. నవశ్రాద్ధం గృహేకుర్యాత్ భార్యా యత్రాగ్నయోఽపివా, సపిండీకరణంతాని ప్రేత శ్రాద్ధాని యానివై, తాని స్యుర్దైకితే వవన్ విత్యాహ త్యాశ్వలాయనః. ఇదం సంభవేఽన్నేన కార్యం. నవశ్రాద్ధేషు యచ్ఛిష్టం గ్రహ పర్యుషితం చయత్, దంపత్యోర్ముక్త శేషం చ నతద్ భుంజీత కర్పిచిత్, ఇతి అంగిరోవచన లింగాత్. ద్వాభ్యాం సదాశు కృచ్ఛాభ్యాం శుద్ధిః స్యాత్తు వివేకినాం, ఇతి బ్రాహ్మీ ఉక్తం. విఘ్నేశు నిర్ణయామృతే కణ్వః - నవశ్రాద్ధం మాసికం చయద్యదం తరితం భవేత్, తత్తదుత్తరసాతం శ్రాద్ధనుష్ఠేయం ప్రవక్షతే. హేమాద్రోగాలపః - శవేతు సూతకం చేత్వాన్ని శాయాం చమ్యతౌతయా నవశ్రాద్ధాని దేయాది యథాకాలం యథాక్రమం నిశాయా మాశౌచాంతే ద్వ్యహ వృద్ధౌ. అన్యారోహణేశు - నవశ్రాద్ధాని సర్వాణి సపిండీకరణం పృథక్, ఏక ఏవ వృషోత్సర్గ గౌరేకా తత్రదియతే. ఆశౌచాంత్యుదనే కార్యముక్తం బ్రాహ్మీ - యస్యయస్యశు వర్జస్య యద్యత్సాత్పశ్చమం త్వహః సతత్ర వస్త్ర శుద్ధించ గృహ శుద్ధిం కరోత్యపి. సమాప్య దశమం పిండం ప్రేత స్సుప్తేతు వాసనీ, అంత్యా నామాశ్రితానాం చ త్యక్త్వా స్నానం కరోతిచ. శ్మశ్రులో మన భానాం చ యత్యాజ్యం తజ్జహేత్యపి, గౌరసర్వపకల్పేన తిలకల్పేన సంయుతం. శిరః స్నానం తతః కృత్వాతో యేనా చమ్య వాగ్యతః, వృషభంగాం సువర్ణం చ స్ఫుష్టా శుద్ధో భవేన్నరః క్రియా నిబంధే గృహ్య కారికాయాం - అత్రపిండ త్రయందద్యుః తత్పశిభ్యస్తదాదిమం. ప్రేతాయ మధ్యమం తదన్వత్పతీయం చయమాయవై.

అను॥ రత్నావలియందిట్లా - ఆశీస్సులు, రెట్టింపు దర్పలు, జయాశీస్సులు, స్వస్తి వాచనము, పితృశబ్దము, స్వసంబంధము, అట్లాగే శర్య శబ్దము, పాత్ర స్పర్శ, ద్విజాంగుష్ఠ నివేచనము, ఉల్కాభము (జ్వలదంగారము), ఉల్లేఖనము మొదలగునవి, తృప్తి ప్రశ్న మిగిలిన అన్నం ఏం చేయాలి అనే ప్రశ్న, వికిరము, శేష ప్రశ్న ప్రదక్షిణం, విసర్జనము, సీమాంత

గమనము, ఈ పద్దెనిమిదింటిని ప్రేత శ్రాద్ధమందు విడిచి పెట్టాలి, అని. ఇక్కడ స్వధా, పితృ, నమః శబ్దములు, తిలోసి, అను మంత్రమందు ప్రేత శబ్దము ఊహతో లేదా మౌనంగా తిలాపాపము మౌనంగా అర్ఘ్య దానము. అముష్మై స్వాహా, అని ప్రేత నామంతో పాణి యందు (తో) హోమము. నామంతో ఒక పిండము. నినయన మంత్రమందు ఊహ. అను మంత్రణాదులు (మంత్రం చదువుతూ సంస్కారం) మంత్రములు లేకుండా చేయాలి. అభిరమ్యతామని వినర్జనము. ఈ విధంగా నవశ్రాద్ధం కాక మిగిలిన ఏకోద్దిష్టములందు చేయాలి. నవశ్రాద్ధమందైతే మంత్రం లేకుండానే అంతా, అని నారాయణ వృత్తి చెప్పింది. క్రియా నిబంధమందిట్లా - బుధుడు, ఏకోద్దిష్ట మందు ఎల్లప్పుడు, పాత్రను వెల్లకిలగా ఉంచాలి. పార్వణమందు బోర్లించాలి దానిపై కుశలనుంచాలి, అని. నవశ్రాద్ధమును గృహమందు, భార్య, అగ్నులుకాని ఉన్నచోట చేయాలి. సపిండికరణాంతములైన ప్రేత శ్రాద్ధములను లౌకికాగ్నియందు చేయాలి, అని ఆశ్వలాయనుడు చెప్పాడు. ఇది వీలైతే అన్నంతో చేయాలి. నవశ్రాద్ధములందు మిగిలింది, వాడగా మిగిలింది ఉందో, భార్యాభర్తలు తినగా మిగిలినందుందో దాన్ని ఎట్టిస్థితిలోనూ తినరాదు, అని అంగిరుని వచన ప్రమాణం. వివేకులకు అప్పుడు రెండు కృత్రములతో శుద్ధి అని బ్రాహ్మమందు చెప్పారు. విఘ్నమైతే నిర్దయామృత మందు కడ్డోక్తి ఇట్లా - నవశ్రాద్ధము, మాసికము ఒకవేళ విఘ్నమైతే దానిని తరువాతి ప్రధానమైన దానితో చేయాలని అన్నారు, అని. హోమాద్రి యందు గాలవోక్తి ఇట్లా - శవా శౌచమందు సూతకం వస్తే, ఆమె నిశియందు మరణిస్తే నవశ్రాద్ధాదులు యథాకాలమందు యథాక్రమంగా ఇవ్వాలి, అని. నిశాయామనగా ఆశౌచాంత మందు రెండు రోజుల వృద్ధియందు (చేసి) ఇవ్వాలి. అన్వారోహణమందైతే - అన్ని నవ శ్రాద్ధములు, సపిండికరణము విడివిడిగా చేయాలి. ఒక వృషోత్సర్గమే ఉంటుంది. ఒక ఆవు ఇవ్వబడుతుంది, అని. ఆశౌచాంత్యదినమందు చేయవలసిన దానిని బ్రాహ్మమందిట్లా చెప్పారు - ఏవ వర్ణము వారికి ఏదేది ఆశౌచమునకు చివరిరోజో వారు ఆరోజు వస్త్ర శుద్ధి, గృహశుద్ధి చేసుకోవాలి, అని. పదవ పిండాన్ని సమాప్తి చేసి ప్రేతను ముట్టిన (తాకిన) వస్త్రములను అంత్యులకు ఆశ్రితులకు ఇచ్చి స్నానం చేయాలి, విడువతగిన శ్మశ్రులో మనఃఖములను విడువాలి. తెల్ల ఆవాల మడ్డి, నువ్వుల మడ్డి (పిండి) కలిపి (సదానితో) శిరః స్నానం చేసి ఆ పిదప నీటితో ఆచమనం చేసి మౌనంగా వృషభమును, ఆవును, బంగారాన్ని ముట్టినట్లైతే నరుడు శుద్ధుడౌతాడు. క్రియా నిబంధమందు గృహ్యకారిక యందిట్లా - ఇక్కడ మూడు పిండము లివ్వాలి. స్నేహితులకు మొదటిది ప్రేతకు మధ్యమ పిండము అట్లాగే మూడవది యమునకు, అని.

మూ॥ తథా - కర్తృశ్ర ప్రార్థితాః సంతోజ్ఞాతి సంబంధి బంధవాః, దద్యురభ్యంగతః పూర్వం త్రీం స్త్రీన్ ధర్మ్యకాంజలీన్. పూర్వవన్నామ గోత్రాభ్యాం నియమోనేహ కశ్చన. మధనరత్నే

పునరేవసః, ఇతి హేమాద్రౌ శంఖోక్తేః. పైరీనసిః - ఏకాదశేఽహ్ని యద్రాధం తత్సామాన్య ముదాహృతం, చతుర్థామపి వర్ణానాం సూతకం తు పృథక్ పృథక్. యత్తు మరీచిః - ఆశౌచాంతే తతస్సమ్యక్ పిండదానం సమాప్యతే. తతః శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్జేష్యయం విధిః, ఇతి. తత్సర్వ వర్ణానాం దాహశౌచపరం. యత్తు విష్ణుః - అథాశౌచాపగమే, ఇతి. యచ్చ గౌడగ్రంథే హరీతః - శ్వేభూతే ఏకోద్దిష్టం కుర్యాత్. యచ్చ బైజవాపః - ఊర్ధ్వం దశమ్యా అపరేద్యుః, ఇతి తద్విప్రవిషయం. ఏతేన దశమ పిండోత్పన్న పక్షే అవయవ పిండా సమాప్తౌ కథమేకాదశాహే శ్రాద్ధమితి మూర్ధోక్తిః పరాస్తా. వచనాదా శౌచమధ్య ఇవతత్రాప్య విరోధాత్. భవిష్యే - ఏకాదశేభ్యో విప్రేభ్యో దద్వాదేకాదశేఽహని, భోజనం తత్ర చైకస్మై బ్రాహ్మణాయ మహాత్మనే.

అను॥ శుద్ధితత్వమందు దేవలుడిట్లా - పాపపు రోజులు గడిచాక, చక్కగా స్నానం చేసి, శుభకరమైనవి నిర్వర్తించుకొని, బ్రాహ్మణుని వలన స్పృశి వాచనము పొందినచో ఆశౌచము నుండి బ్రాహ్మణులు దూరమౌతారు, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - చనిపోయిన రోజున సంవత్సరము వరకు ప్రతినెలలో శ్రాద్ధం చేయాలి. ప్రతివత్సరము కూడా. తొలిది పదకొండవ రోజున, అని క్షత్రియాదులు ఆశౌచమందును పదకొండవ రోజున శ్రాద్ధం చేయాలి. తొలి శ్రాద్ధము అశుద్ధ దినమందైనా పదకొండవ రోజున చేయాలి. కర్తకు తాత్కాలికమైన శుద్ధి. తిరిగి ఆతడు అశుద్ధుడే, అని హేమాద్రి యందు శంఖోక్తి. పైరీనసి ఇట్లా - పదకొండవ రోజున ఏ శ్రాద్ధం చెప్పామో అది సామాన్యంగా చెప్పాము. కాని నాలుగు వర్ణముల వారికి సూతకం మాత్రం విడివిడిగానే, అని మరీచి ఇట్లా - ఆశౌచాంత మందు పిదప చక్కగా పిండదానము సమాప్తి చేయాలి. ఆ పిదప శ్రాద్ధ మాచరించాలి. అన్ని వర్ణముల వారికి ఇది విధి, అని ఏదన్నాడో అది సర్వవర్ణములకు పదవరోజు ఆశౌచ పరము. విష్ణువిట్లా - ఇక ఆశౌచం ఐపోయాక, అని ఏదన్నాడో, గౌడగ్రంథమందు హరీతుడిట్లా - రేపు ప్రొద్దున ఏకోద్దిష్టం చేయాలి, అని ఏదన్నాడో, బైజవాపుడిట్లా - దశమిపైన తరువాతిరోజున, అని ఏదన్నాడో, ఇవన్నీ విప్ర విషయకములు, అని. దీనితో దశమ పిండము యొక్క ఆధిక్యత పక్షమందు, అవయవ పిండం సమాప్తి కాకుండానే పదకొండవ రోజున శ్రాద్ధం ఎట్లా కుదురుతుంది, అనే మూర్ధోక్తి తొలగిపోయింది. వచనంవల్ల ఆశౌచ మధ్యమందు వలె అక్కడ కూడా విరోధం లేదు. భవిష్యమందిట్లా - పదకొండవ రోజున పదకొండుమంది బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టాలి. అక్కడ ఒక మహాత్ముడైన బ్రాహ్మణునకు భోజనం పెట్టాలి, అని.

మూ॥ యత్తు మాత్యే - ఏకాదశేఽహని తథా విప్రానేకాదశైవతు క్షత్రాదిః సూతకాంతేషు భోజయే దయజోద్విజాన్, ఇతి. తద్రు ద్రగణ శ్రాద్ధ పరమితి మదన పారిజాతః గౌడస్త్వస్యాద్వపనాత్ క్షత్రియాదీనా మాశౌచాంత ఏవేత్యాహః. రామాయణేఽపి - సమీతే దశాహేతు కృతశచో యధావిధి, చక్రే ద్వాదశికం శ్రాద్ధం త్రయోదశిక మేవచ. ద్వాదశికం ద్వాదశాహేన నిర్వర్త్యం త్రయోదశాహ శ్రాద్ధం. త్రయోదశికం చతుర్దశాహ విధేయం సపిండన పాధేయాది. క్షత్రియాణాం

ద్వాదశాహా శౌచే త్రయోదశే మహైకోద్దిష్టం చతుర్దశే సపిండనం. ద్వివిధ వాక్యా దేకాదశాహా శౌచాం త(ర)యోర్వికల్ప ఇత్యేతే. సద్యః శౌచాదౌ యుద్ధహతాదే రేకాదశాహా అన్యేషాం అశౌచాంత ఇతి వయం. కౌర్మ - ఏకాదశేఽహ్ని కుర్వీత ప్రేత ముద్దిశ్య భావతః, ద్వాదశే వాఽహ్ని కర్తవ్య మనింద్యే ప్యధవాఽహని. నింద్యం ప్రేత క్రియా కాలే ఉక్తం. ఏకాదశేతు ననిషేధ ఇత్యుక్తం ప్రాక్. భృహస్పతిః - వస్త్రాలంకార శయ్యాది పితుర్యద్వాహ నాదికం, గంధమాల్యైః సమభ్యర్చ్య శ్రాద్ధ భోక్తే తదర్చయేత్. శ్రోత్రియా భోజనీయాస్తు నవ సప్తత్రయోదశ, జ్ఞాతయో బాంధవానిః స్వాస్తధా చాతిథయోఽపరే. దేవయాజ్ఞిక నిబంధే - ఏకాదశ సువిప్రేషు ప్రేత మావాహ్య భోజయేత్, తత్రాద్యాయ చ శయ్యాది దద్యా దాద్యమితి స్మృతం. విష్ణుః. ఏకవన్మంత్రా నూహితైకోద్దిష్టే, బహు వచనాం తానేక వచనాంతాన్ వదే దిత్వర్థః. ఏతద్బుష్టార్థత్వే. అస్సవిష్ణే గౌణకాల మాహ హేమాద్రౌ బౌధాయనః - ఏకోద్దిష్టం శ్చ ఏవస్యాత్ ద్వాదశేఽహని వాపునః, అత ఊర్ధ్వమయుగ్మేషు కుర్వీతాహః సుశక్తిభః. అర్థమాసేఽధవా మాసి ఋతౌ సంవత్సరేఽపివా, ఇతి. తత్తైవ లఘుహరితః - ఏకోద్దిష్టంతు కుర్వీత పాకే నైవ సదాస్వయం, అభావే పాక పాత్రాణాం తదహః సముపోషణం. గోభిలః-బ్రాహ్మణం భోజయేదాద్యే హోతవ్యమనలేఽధవా, పునశ్చ భోజయేదేకం ద్విరావృత్తి ర్భవేదితి. ఏతదాద్య మాసికాద్యాల్లికయోః సిద్ధ్యర్థమితిభట్టాః. (తేన మహైకోద్దిష్టం షోడశ శ్రాద్ధాన్ని మేవ. అత ఏ వాద్యం సర్వైకోద్దిష్ట ప్రకృతి భూతమే కాదశ ఇతి విజ్ఞనేశ్వరః. అన్యేత్వాద్య మాసికాల్లికయోః, అద్యమేకాదశేఽహని, ఇతి నియమాదభేద మాహుః ద్వయోస్తం త్రత్వ బాధార్థం గోభిరియ మిత్యన్యే). యుద్ధహతాదౌతు హేమాద్రౌ పృథ్వీచంద్రోదయే పైరీనసిః - సద్యః శౌచేఽపి దాతవ్యం ప్రేతస్త్రికాదశేఽహని, సవీవదివసస్తస్య శ్రాద్ధ శయ్యాననాదిషు. ఏవమేకా హాదౌ. అతోఽత్ర ద్విరీయేఽహ్ని ఏకాదశాహాం వదన్ ధోంధుః శూలపాణిః స్మార్త గౌడాశ్చ పరాస్తాః. ఏతేన, అద్యమేకాదశేఽహని, ఇత్యాశౌచాంతర దినపరమితి విష్ణుశ్రేః ప్రాగుక్త శంఖాది వచనానాం చానాకరత్వాదితి వదంతః కల్పతరువాచస్పతి ప్రముఖాః సర్వే నిబంధవిరోధా దుపేక్ష్యాః. ఉతనాః - త్ర్యహాశౌచేఽపి కర్తవ్యం. అద్యమేకాదశేఽహని, అతీత విషయేసద్యః త్ర్యహోర్ధ్వం వా తదిష్టతే.

అను॥ మాత్యమందిట్లా - పదకొండవ రోజున పదకొండు మంది బ్రాహ్మణులను భుజింప చేయాలి. క్షత్రియాదులైతే సూతకాంతమందు అయుగ్మ బ్రాహ్మణులను భుజింప చేయాలి, అని ఏదన్నారో అది రుద్రగణ శ్రాద్ధపరమని మదన పారిజాతోక్తి. గౌడులైతే ఈ వచనంతో క్షత్రియాదులకు అశౌచాంతమందే, అని అన్నారు. రామాయణ మందు కూడా - పదవరోజు గడిచాక యధావిధిగా శుచియై ద్వాదశిక శ్రాద్ధమును చేశాడు. త్రయోదశిక శ్రాద్ధమును కూడా చేశాడు, అని. ద్వాదశికమనగా వన్నెండవరోజు తరువాత చేసే త్రయోదశాహ శ్రాద్ధము, త్రయోదశికం అనగా పదునాల్గవ రోజున చేయవలసిన సపిండన పాధేయాదులు. క్షత్రియులకు వన్నెండు రోజుల ఆశౌచము కనుక త్రయోదశమున మహాఏకోద్దిష్టము, చతుర్దశిన సపిండనము. ఇక్కడ రెండు రకాలైన వాక్యమున్నందువల్ల,

పునరేవసః, ఇతి హేమాద్రౌ శంఖోక్తిః. పైరీనసిః - ఏకాదశేఽహ్ని యచ్చార్థం తత్సామాన్య ముదాహృతం, చతుర్థమపి వర్ణానాం సూతకం తు పృథక్ పృథక్. యత్తు మరీచిః - ఆశౌచాంత తత్సన్నమ్యక్ పిండదానం సమాప్యతే. తతః శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్యయం విధిః, ఇతి. తత్సర్వ వర్ణానాం దాహశౌచపరం. యత్తు విష్ణుః - అథాశౌచాపగమే, ఇతి. యచ్చ గౌడగ్రంథే హరీతః - శ్వేభూతే ఏకోద్దిష్టం కుర్యాత్. యచ్చ బైజవాపః - ఊర్ధ్వం దశమ్య అపరేద్యుః, ఇతి తద్విప్రవిషయం. ఏతేన దశమ పిండోత్పన్న పక్షే అవయవ పిండా సమాప్తి కథమేకాదశాహ శ్రాద్ధమితి మూర్ఖోక్తిః పరాస్తి. వచనాదా శౌచమధ్య ఇవతత్రాప్య విరోధాత్. భవిష్యే - ఏకాదశేభ్యే విప్రేభ్యే దధ్యాదేకాదశేఽహని, భోజనం తత్ర చైకస్మై బ్రాహ్మణాయ మహోత్సవే.

అను॥ శుద్ధితత్వమందు దేవలుడిట్లా - పాపపు రోజులు గడిచాక, చక్కగా స్నానం చేసి, శుభకరమైనవి నిర్వర్తించుకొని, బ్రాహ్మణుని వలన స్నన్ని వాచనము పొందినచో ఆశౌచము నుండి బ్రాహ్మణులు దూరమౌతారు, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - చనిపోయిన రోజున సంవత్సరము వరకు ప్రతినెలలో శ్రాద్ధం చేయాలి. ప్రతివత్సరము కూడా. తొలిది పదకొండవ రోజున, అని. క్షత్రియాదులు ఆశౌచమందును పదకొండవ రోజున శ్రాద్ధం చేయాలి. తొలి శ్రాద్ధము అశుద్ధ దినమందైనా పదకొండవ రోజున చేయాలి. కర్తకు తాత్కాలికమైన శుద్ధి. తిరిగి ఆతడు అశుద్ధుడే, అని హేమాద్రి యందు శంఖోక్తి. పైరీనసి ఇట్లా - పదకొండవ రోజున ఏ శ్రాద్ధం చెప్పామో అది సామాన్యంగా చెప్పాము. కాని నాల్గు వర్ణముల వారికి సూతకం మాత్రం విడివిడిగానే, అని మరీచి ఇట్లా - ఆశౌచాంత మందు పిదప చక్కగా పిండదానము సమాప్తి చేయాలి. ఆ పిదప శ్రాద్ధ మాచరించాలి. అన్ని వర్ణముల వారికి ఇది విధి, అని ఏదన్నాడో అది సర్వవర్ణములకు పదవరోజు ఆశౌచ పరము. విష్ణువిట్లా - ఇక ఆశౌచం ఐపోయాక, అని ఏదన్నాడో, గౌడగ్రంథమందు హరీతుడిట్లా - రేపు ప్రాద్ధున ఏకోద్దిష్టం చేయాలి, అని ఏదన్నాడో, బైజవాపుడిట్లా - దశమిపైన తరువాతిరోజున, అని ఏదన్నాడో, ఇవన్నీ విప్ర విషయకములు, అని. దీనితో దశమ పిండము యొక్క అధికృత పక్షమందు, అవయవ పిండం సమాప్తి కాకుండానే పదకొండవ రోజున శ్రాద్ధం ఎట్లా కుదురుతుంది, అనే మూర్ఖోక్తి తొలగిపోయింది. వచనంవల్ల ఆశౌచ మధ్యమందు వలె అక్కడ కూడా విరోధం లేదు. భవిష్యమందిట్లా - పదకొండవ రోజున పదకొండుమంది బ్రాహ్మణులకు భోజనం పెట్టాలి. అక్కడ ఒక మహోత్సవైన బ్రాహ్మణునకు భోజనం పెట్టాలి, అని.

మూ॥ యత్తు మాత్యే - ఏకాదశేఽహని తథా విప్రానేకాదశైవతు క్షత్రాదిః సూతకాంతేతు భోజయే దయుజోద్విజాన్, ఇతి. తద్రు ద్రగణ శ్రాద్ధ పరమితి మదన పారిజాతః గౌడస్సస్మాద్వచనాత్ క్షత్రియాదీనా మాశౌచాంత ఏవేత్యాహః. రామాయణేఽపి - సమరీతే దశాహేతు కృతశౌచో యథావిధి, చక్రే ద్వాదశికం శ్రాద్ధం త్రయోదశిక మేవచ, ద్వాదశికం ద్వాదశాహేన నిర్వర్త్యం త్రయోదశాహ శ్రాద్ధం. త్రయోదశికం చతుర్దశాహ విధేయం సపిండన పాధేయాది. క్షత్రియాణాం

ద్వాదశాహ శౌచే త్రయోదశే మహైకోద్దిష్టం చతుర్దశే సపిందనం. ద్వివిధ వాక్యా దేకాదశాహ శౌచాంత(ర)యోద్వికల్ప ఇత్యేకే. సద్యః శౌచాదౌ యుద్ధహతాదే రేకాదశాహ అన్యేషాం ఆశౌచాంత ఇతి వయం. కౌర్మే - ఏకాదశేఽహ్ని కుర్వీత ప్రేత ముద్దిశ్య భావతః, ద్వాదశే వాఽహ్ని కర్తవ్య మనింద్యే పృథవాఽహని. నింద్యం ప్రేత క్రియా కాలే ఉక్తం. ఏకాదశేతు ననిషేధ ఇత్యుక్తం ప్రాక్. బృహస్పతిః - వస్త్రాలంకార శయ్యాది పితుర్బద్ధాహ నాదికం, గంధమాల్యైః సమభ్యర్చ్య శ్రాద్ధ భోక్తే తదర్చయేత్. క్రోత్రియా భోజనీయాస్తు నవ సప్తత్రయోదశ, జ్ఞాతయో బాంధవానిః స్వాస్తధా చాతిధయోఽపరే. దేవయాజ్ఞిక నిబంధే - ఏకాదశ సువిప్రేష ప్రేత మాహవాభ్యోజయేత్, తత్రాద్యాయ చ శయ్యాది దద్యా దాద్యమితి స్మృతం. విష్ణుః. ఏకవన్మంత్రా నూహైకైకోద్దిష్టే, బహు వచనాం తానేక వచనాంతాన్ వదే దిత్యర్థః. ఏతద్భూత్యే అన్యథిష్ణే గౌణకాల మాహ హేమాద్రౌ బౌధాయనః - ఏకోద్దిష్టం శ్చ ఏవస్మ్యాత్ ద్వాదశేఽహని వాపునః, అత ఊర్వమయుగ్మేషు కుర్వీతాహః సుశక్తితః. అర్థమాసేఽథవా మాసి ఋతౌ సంవత్సరేఽపివా, ఇతి. తత్రైవ లఘుహోలితః - ఏకోద్దిష్టంతు కుర్వీత పాకే నైవ సదాస్వయం, అభావే పాక పాత్రాణాం తదహః సముపోషణం. గోభిలః-బ్రాహ్మణం భోజయేదాద్యే హోతవ్యమనలేఽథవా, పునశ్చ భోజయేదేకం ద్విరావృత్తి ర్భవేదితి. ఏతదాద్య మాసికాద్యాత్రికయోః సిద్ధ్యర్థమితిభట్టాః. (తేన మహైకోద్దిష్టం షోడశ శ్రాద్ధాద్భిన్న మేవ. అత ఏ వాద్యం సర్వైకోద్దిష్ట ప్రకృతి భూతమే కాదశ ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః. అన్యేత్యాద్య మాసికాత్రి కయోః, అద్యమేకాదశేఽహని, ఇతి నియమాదభేద మాహుః ద్వయోస్తం త్రత్య బాధార్థం గోభిరీయ మిత్యన్యే). యుద్ధహతాదౌతు హేమాద్రౌ పృథ్వీచంద్రోదయే పైరీనసః - సద్యః శౌచేఽపి దాతవ్యం ప్రేతస్త్రికాదశేఽహని, సవివదివసస్తస్య శ్రాద్ధ శయ్యసనాదిషు. ఏవమేకా హౌదౌ. అతోఽత్ర ద్వితీయేఽహ్ని ఏకాదశాహం వదన్ ధోంధుః శూలపాషిః స్మార్త గౌడాశ్చ పరాస్తాః. ఏతేన, ఆద్యమేకాదశేఽహని, ఇత్యాశౌచాంతర దినపరమితి విష్ణుక్తేః ప్రాగుక్త శంభాది వచనానాం చానాకరత్వాదితి వదంతః కల్పతరువాచస్పతి ప్రమాఖాః సర్వే నిబంధవిరోధా దుపేక్ష్యాః. ఉతనాః - త్ర్యహోశౌచేఽపి కర్తవ్యం. ఆద్యమేకాదశేఽహని, అతీత విషయేసద్యః త్ర్యహోర్థం వా తదిష్యతే.

అను॥ మాత్యమందిట్లా - పదకొండవ రోజున పదకొండు మంది బ్రాహ్మణులను భుజింప చేయాలి. క్షత్రియాదులైతే సూతకాంతమందు అయుగ్మ బ్రాహ్మణులను భుజింప చేయాలి, అని ఏదన్నారో అది రుద్రగణ శ్రాద్ధపరమని మదన పారిజాతోక్తి. గౌడులైతే ఈ వచనంతో క్షత్రియాదులకు ఆశౌచాంతమందే, అని అన్నారు. రామాయణ మందు కూడా - పదవరోజు గడిచాక యథావిధిగా శుచియై ద్వాదశిక శ్రాద్ధమును చేశాడు. త్రయోదశిక శ్రాద్ధమును కూడా చేశాడు, అని. ద్వాదశికమనగా వన్నెందవరోజు తరువాత చేసే త్రయోదశాహ శ్రాద్ధము, త్రయోదశికం అనగా పదునాల్గవ రోజున చేయవలసిన సపిందన పాధేయాదులు. క్షత్రియులకు పన్నెండు రోజుల ఆశౌచము కనుక త్రయోదశమున మహాఏకోద్దిష్టము, చతుర్దశిన సపిందనము. ఇక్కడ రెండు రకాలైన వాక్యమున్నందువల్ల,

ఏకాదశాహ ఆశౌచ అంత(ర)ములకు వికల్పమని కొందరన్నారు. మాకిట్లా అన్నిస్తోంది - సద్యః శౌచాదియందైతే యుద్ధహతాదులకు పదకొండవరోజున, ఇతరులకు ఆశౌచాంత మందు, అని. కౌర్మమందిట్లా - ప్రేతమునుద్దేశించిన భావనతో పదకొండవరోజున, చేయాలి. పన్నెండవరోజున కాని లేదా అనింద్యమైన రోజున కాని చేయాలి, అని నింద్యమైన దాని గూర్చి ప్రేత క్రియా కాలమందు చెప్పాము. ఏకాదశ మందైతే నిషేధం లేదని ముందే చెప్పాము. భృహస్పతి ఇట్లా - వస్త్రము, అలంకారములు, శయ్యాదులు తండ్రిగారి వాహనాదికము వీరిని గంధమాల్యాదులతో పూజించి శ్రాద్ధ భోక్తకు దాని నర్పించాలి, అని. శ్రోత్రియులను తొమ్మిదిమంది, ఏడుగురు లేదా పదముగ్గురిని భుజింప చేయాలి. జ్ఞాతులు, బంధువులు, ధనహీనులు ఇతర అతిథులు వీరిని కూడా భుజింపచేయాలి, అని. దేవయాజ్ఞిక నిబంధమందిట్లా - పదకొండు మంది బ్రాహ్మణులపై ప్రేతమును ఆవాహన చేసి భుజింప చేయాలి. అందులో ఆద్యునకు శయ్యాదులు ఇవ్వాలి. అందుకనే ఆద్యమని చెప్పారు, అని. విష్ణువిట్లా - ఏకోద్దిష్టమందు ఏకవచనంగా మంత్రములను ఊహించాలి. బహువచనాంతములను బహువచనంగా ఏకవచనాంత ములుగా ఏకవచనాంతములను చెప్పాలి అని అర్థము. ఇది దృష్ట అర్థమందు, అని. (ఉన్నట్లుగా). దీనికి విఘ్నమైతే గౌణకాలాన్ని హేమాద్రియందు బౌధాయనోక్తి ఇట్లా - ఏకోద్దిష్టము రేపే ఔతుంది లేదా తిరిగి పన్నెండవ రోజున ఔతుంది. ఆపైన శక్తి కొలది అయుగ్మ (బేసి) దినములందు ఔతుంది లేదా పదిహేను రోజులకు, నెలకు (రెండు) ఋతువుయందు, సంవత్సరమందు కాని చేయాలి, అని. అక్కడే లఘు హారీతుడిట్లా - ఏకోద్దిష్టాన్ని ఎప్పుడూ స్వయంగా పాకంతోనే చేయాలి. పాక, పాత్రములు లేకపోతే ఆరోజు ఉపవాసము, అని. గోభిలుడిట్లా - తొలుత శ్రాద్ధమందు ఒక బ్రాహ్మణునకు భోజనం పెట్టాలి. లేదా అగ్నియందు హోమం చేయాలి. తిరిగి ఒకరికి భోజనం పెట్టాలి. ద్వితీ వృత్తి కావాలి, అని. ఇది ఆద్యమాసిక, ఆద్య ఆభిషేకముల సిద్ధికొరకు అని భట్టులన్నారు. (అందువల్ల మహా ఏకోద్దిష్టము, పోడత శ్రాద్ధము కన్న భిన్నమైనదే. అందువల్లనే తొలిది అన్ని ఏకోద్దిష్టములకు ప్రకృతి ఐనట్టిది పదకొండవది అని విజ్ఞానేశ్వరుడన్నాడు. ఇతరులైతే ఆద్య మాసిక ఆభిషేకములకు, తొలిది ఏకాదశ దినమందు, అనే నియమాన్ననుసరించి, అభేదాన్ని చెప్పారు. రెంటికి తంత్ర త్వబాధ కొరకు ఈ గోభిలీయమని ఇతరులన్నారు. (బాధ = నిషేధం). యుద్ధహతాదుల విషయంలో హేమాద్రియందు, పృథ్వీ చంద్రోదయమందు పైతీనసోక్తి ఇట్లా - సద్యః శౌచమందైనా, ప్రేతకు ఏకాదశాహమందు ఇవ్వాలి. శ్రాద్ధ, శయ్య, ఆసనాదులందు, ఆతనికి అదే దివసము అని. ఇట్లా, ఏకాహదులందు (ఒకరోజు). అందువల్ల ఇక్కడ రెండవరోజున, ఏకాదశాహ మును చెప్పిన ఛోండు, శూలపాణి, స్పార్త గౌదులు తిరస్కరింపబడ్డారు. దీనితో తొలిది ఏకాదశాహ మందు, అనేది ఆశౌచానం తర దిన పరము అని విష్ణుక్తి ఉన్నందువల్ల

ముందు చెప్పిన శంఖాదుల వచనములకు ఆధారం లేనందువల్లను, అని చెప్పిన కల్ప తరువాత స్పృతి ప్రముఖులంతా, నిబంధ గ్రంథములకు విరుద్ధమైనందువల్ల ఉపేక్షించ తగినవారు. ఉశనులిట్లా - మూడు రోజుల ఆశోచమందును తొలి శ్రాద్ధము పదకొండవ రోజున చేయాలి. అతీత విషయమైతే వెంటనే కాని మూడు రోజుల తరువాత కాని అది చేయాలి, అని.

మూ॥ యాజ్ఞవల్క్యః - ఏకోద్దిష్టం దైవహీనం ఏకార్థైక పవిత్రకం, ఆవాహనాగ్నౌ కరణ రహితం త్వపసవ్యవత్. ఉపలిప్తతా మిత్త్యక్షయ్య స్థానే విప్ర విసర్జనే, అభిరమ్యతా మితి వదేత్ బ్రాయుస్తేభిరతాః స్మహ. ఇత్యగ్నౌ కరణ నిషేధోఽన్యపరః. బహ్వాచానాం సర్వైకోద్దిష్టేషు తద్వపత్యే చేత్సుక్తం ప్రాక్. స్వదిత మితి తృప్తి ప్రశ్న ఇతి కాత్యాయనః. ప్రథమే పాత్రే సంస్రవానిత్యస్య తృతీయేనాపి ధానస్య చ బాధాన్న పాత్రన్యజ్జలేతి శూలపాణిః ప్రచేతాః - నాత్ర పాత్రా లంభో నాశిషః ప్రార్థయేత్. అత్రబితేషో హేమాద్రా వారాహే - శ్శుశుకర్యశు కర్తవ్యం నభచ్ఛేదస్తదైవచ, స్నపనాభ్యంజనం దద్యా ద్విప్రాయ విధి పూర్వకం. తథా - ఉపవేశ్యాసనే భద్రే ఛత్రం తత్ర ప్రకల్పయేత్. పశ్చాదపానచౌ దద్యాత్సర్వాభ్యా భరణాని చ. విష్ణుః - దక్షిణాంతం శ్రాద్ధముక్వా దత్తాక్షయ్యోదకేషు చతురంగుల పృథ్వీ స్తావదంతరాలాస్తావదధః భాతావితస్త్వాయతాస్త్ర ప్రః కర్మాః కుర్యాత్ కర్మాణాం సమీపే అగ్ని త్రయ మాధాయ పరిస్థాన్యైకైక స్థిన్నాహుతి త్రయం జహుయాత్. సోమాయ పితృమతే స్వధా సమోఽగ్నయే కవ్య వాహనాయ, యమాయాంగిరస్యతే, ఇతి. స్థానత్రయే ప్రాగ్భవే పిండ నిర్వపణం దధి మధుఘృతమాంసై కర్మాత్రయం పూరయిత్వై తత్ర ఇతి జపేత్. శేషం నవశ్రాద్ధవత్. అత్ర సాగ్నీరవ్యంతే వైశ్వదేవ ఇత్సుక్తం ప్రాక్. ఇదం దశాహ కల్త్రా పుత్రేణ వా కార్యమిత్సుక్తం. క్రియా నిబంధే గృహ్యకారికాయాం - తిలోఽని ప్రేత దైవత్యః ప్రేతం లోకాన్ హినోంతకం, మంత్ర ముక్త్వాతిలానేవం ప్రక్షిపే దర్శ్య పాత్రతః. దక్షిణా ముదకుంభం చ సాన్నం దత్వా తదైవగాం. తస్మైదద్యాద్భుక్తశేషం తద్బాండాన్యపి భాజనం. విప్రాభావే అగ్నావేకోద్దిష్టం, అగ్నైవాయసం శ్రవయిత్వా ఆజ్యభాగాంతే తదగ్రే శ్రాద్ధ ప్రయోగం కృత్యాగ్నౌ ప్రేతమా వాహ్య గంధాద్వైః సంపూజ్య పృథివీతే పాత్రం, ఇత్యాదినాఽన్నం సంకల్ప్య, ఉదీరతా మవర ఇత్యప్తాభిశ్చతురావృతాభిర్వా త్రింశదాహుతీర్తుత్వా పిండదానాది శ్రాద్ధం సమాపయేత్, ఇతి. యాజ్ఞవల్క్యః - ఏతత్సపిండీకరణమేకోద్దిష్టం స్త్రియా అపి.

అను॥ యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - ఏకోద్దిష్టము విశ్వేదేవం లేకుండా ఒక అర్చ్యపాత్ర, ఒక పవిత్ర ఉండి, ఆవాహన, అగ్నొకరణం లేకుండా, అపసవ్యం వలె చేయాలి, అని. అక్షయ్య (ఉదక) స్థానమందు ఉపలిప్తతాం, అనాలి. విప్ర విసర్జనమందు, అభిరమ్యతాం, అని అనాలి. విప్రులు, అభిరతాః స్మః అని అనాలి. అని అగ్నొకరణ నిషేధము ఇతరుల (మరోదాని) విషయము. బహ్వామలకు అన్ని ఏకోద్దిష్టములందు అది (అగ్నొకరణం) ఉంటుందని ముందే చెప్పాము. స్వదితం, అని తృప్తి పశ్చ అని కాత్యాయనుడన్నాడు. ప్రథమపాత్ర యందు సంస్రవాలను (పోయటం) అనే దానికి తృతీయంతో మూయటానికి

బాధ ఐనందువల్ల పాత్రముల బోర్లింపు లేదు అని శూలపాణి అన్నారు. ప్రచేతుడు - ఇక్కడ పాత్ర స్వర్ణ, అశీః ప్రార్థన లేవన్నాడు. ఇక్కడ విశేషాన్ని హేమాద్రి యందు వరాహోక్తి ఇట్లా - శృశ్రుకర్మ అట్లాగే నఖచ్ఛేదము చేయాలి. విప్రునకు విధి పూర్వకముగా స్నానము అభ్యంజనమునకు ఇవ్వాలి, అని. అట్లాగే - ఆసనమందు కూర్చోబెట్టి అక్కడ గొడుగు ఏర్పరచాలి, పిదప పాదుకలు, అన్ని ఆభరణములు ఇవ్వాలి. విష్ణువిట్లా - దక్షిణ వరకు శ్రాద్ధాన్ని చెప్పి అక్షయ్యోదకం ఇచ్చిన చోట, నాలుగంగుళముల భూమి గలవి అంతరాళము అంతయే, లోతు తవ్వటము అంతే, జానెడు పొడవు గల మూడు కర్నూలు చేయాలి. కర్నూవుల సమీపమందు మూడు అగ్నులను స్థాపించి, కుశల పరిస్తరణం చేసి ఒక్కొక్క దానిలో మూడాహుతులు హోమం చేయాలి. సోమాయ పితృమతే స్వధా, నమో అగ్నయే కవ్య వాహనాయ, యమాయ అంగిరస్వతే స్వాహా అని, మూడు చోట్ల ముందు చేసినట్లు పిండ నిర్వాపము చేయాలి. దధి మధు ఘృత మాంసములతో మూడు కర్నూవులను నింపి ఏతత్తే అను మంత్రం జపించాలి. మిగిలినది, నవ శ్రాద్ధంవలె చేయాలి. ఇక్కడ సాగ్నికునైనా అంతమందు వైశ్వదేవము అని ముందు చెప్పాము. ఇది దశాహకర్తగాని పుత్రుడుగాని చేయాలని అన్నారు. క్రియా నిబంధమందు గృహ్యకారిక యందిట్లా - తిలోనీ, అనుమంత్రాన్ని చెప్పి, అర్ఘ్య పాత్ర నుండి ఇట్లా తిలలను వేయాలి, అని. దక్షిణ, అన్నముతో పాటు ఉదకుంభము, అవును అట్లాగే ఇచ్చి, ఆ బ్రాహ్మణునకు తినగా మిగిలినది, ఆ పాత్రలు, ఆ భాండములు కూడా ఇవ్వాలి. విప్రుడు లేకపోతే అగ్ని యందు ఏకోద్దిష్టము. అగ్నియందు పాయసాన్ని వండి ఆజ్య భాగాంతమందు దాని తరువాత శ్రాద్ధ ప్రయోగం చేసి, అగ్నియందు ప్రేతను ఆవాహన చేసి, గంధాదులతో పూజించి, పృథివీతే పాత్రం, అను మంత్రంతో అన్న సంకల్పం చేసి ఉదీరతామవర, అను ఎనిమిది మంత్రాలతో నాలుగు అవృత్తులతో ముప్పది రెండు ఆహుతులను హోమం చేసి పిండదానాది శ్రాద్ధమును ముగించాలి, అని. యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - ఈ సపిండికరణము, ఏకోద్దిష్టము స్త్రీలకు కూడా, అని. (ప్రాదేశ మాత్ర దీర్ఘః చతురంగుళ విస్తారః తావ దేవనిమ్నోగర్తః కర్నూః)

మూ॥ అధవుషోత్సర్గః - సచనిత్యః కామ్యశ్చ. నకరోతి వృషోత్సర్గం సుతీర్థేవా జలాంజలిం, నదదాతిసుతోయస్తు పీతురుచ్చార ఏవసః ఉచ్చారః పురీషం. ఏష్టవ్యా బహవః పుత్రా యద్యేకోఽపి గయాం వ్రజేత్, యజేత వాశ్వమేధేన నీలంవా వృషముతృజేత్, ఇతి మాతృకార్యక్షేః. ఏకాదశేఽపి ప్రేతస్య యస్య నోత్పజ్యతే వృషః. ప్రేతత్వం సుస్థిరం తస్య దత్తైః శ్రాద్ధ శతైరపి, ఇతి షట్ త్రింశన్మతే నిందాశ్రుతేః. ఏవం కృత్వాహ్య వాప్నోతి ఫలం వాజి మభోదితం, యముద్దిశ్యో తృణేన్నీలం సలభేతపరాంగతిం. వృషోత్పష్టః పునాత్యేవ దశాతీతాన్ దశాపరాన్, ఇతి దేవీపురాణే భవిష్యదౌ ఫలశ్రుతేశ్చ. అయం ద్వాదశాహో ఉక్తో భవిష్యే. చైత్యాం వాపి తృతీయాయాం వైశాఖ్యాం ద్వాదశేఽపి, ఇతి. విష్ణుధర్మేషు మృతాహో ష్టక్షః. విషువ ద్వితయే వైవ మృతాహో బాంధవస్యచ, ఇతి. అయం గృహో న కార్యః. నగృహో మోచయేన్నీలం

కామ యన్ముప్పులం ఫలం ఇతి కాలికా పురాణాత్. కామధేనా - వత్సరాభ్యంతరే పిత్రోర్వృషస్యోత్సర్గ కర్మణి, వృద్ధి శ్రాద్ధం న కుర్వీత తదన్వత్ర సమారభేత్. తల్లక్షణంతు బ్రాహ్మే - లోహితో యన్ము వర్జేన ముఖేవుచ్చే చ పాండురః శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం సనీలో వృష ఉచ్యతే. శ్వేత వర్ణస్య ముఖాదీని శ్యామాని. శ్యామస్య వా శ్వేతాని యన్ముసోఽపి నీల ఉక్తో మాత్స్యాదౌ. దేవీపురాణే - చతస్రోవత్సికా భద్రాద్వేనా సంభవతోఽపివా. యత్తు పరతి - వృషోత్సర్గన వేణాయాం వృషాభావః కథంచన, మృద్ధిః పిష్టేశ్చదర్శిర్యా వృషం కృత్వా విమోచయేత్, నశక్యతే వృషోత్సర్గో హోమం వా తత్రకారయేదితి తస్మిన్మాటం. తద్విధిః హేమాద్రౌ భట్టకృతౌ చ జ్ఞేయః. అత్ర దేవయాజ్ఞకేన వృషోత్సర్గత్కార్యం పురుషసూక్తేన విష్ణు రూపి ప్రేతోద్దేశేన విష్ణు తర్పణ ముక్తం. తత్ర మూలం చింత్యం, పారస్పరః - సవ్యేన పాణినా పుచ్చం సమాలంబ్య వృషస్యతు, దక్షిణేనాప ఆదాయ సతిలా స్సకుశాస్తతః. ప్రేతగోత్రం సముచ్చార్య అముకస్మై ఇతి బ్రువన్, వృష ఏవ మయాదత్త స్తంతారయతు సర్వదా. సహోమ సలిలం భూమా విత్యుచ్చార్య వినిక్షిపేత్. తథా - విధారయేన్నతం కశ్యత్ న చ కశ్యన వాహయేత్ నదోహ యేచ్చ తాదేనూర్న చ కశ్యన బంధయేత్. స్త్రీషు విశేషః - సంగ్రహే - పతిపుత్రవతీ నారీ భర్తరగ్రే మృతాయది, వృషోత్సర్గం నకుర్వీత గాండద్యాచ్చ పయస్వినీం. పతిపుత్రయో స్సాహిత్యం వివక్షితం. అన్వారోహణేఽపి గోదాసమే వేత్సుక్తం ప్రాక్. ఆశౌచాంతరోఽపి వృషోత్సర్గాద్య మాసిక శయ్యాది దద్యాదేవేత్సుక్తం. క్రియానిబంధే స్మృత్యంతరే - సూతకే మృతకే చైవ ద్వితీయం మృతకం యది, పిండదానం ప్రకుర్వీత వృషోత్సర్గం తదైవచ.

అను|| ఇక వృషోత్సర్గము. అది నిత్యము కామ్యము కూడా. మంచి తీర్థమందు జలాంజలిని ఇవ్వని వృషోత్సర్గమును చేయని కొడుకు ఎవడున్నాడో వాడు తండ్రి ఉచ్చారమే, ఉచ్చారమనగా పురీషము. అనేకమంది పుత్రులను కోరుకోవాలి. ఒకవేళ ఒక్కడైనా గయకు వెళితే, అశ్వమేధ యాగం చేయాలి, నీల వృషభమునైనా వదలాలి, అని మాత్రమే కొర్రోక్తి. పదకొండవరోజున ఏ ప్రేతకై వృషభము విడువబడదో, అతనికి ప్రేతత్వము సుస్థిరము, నూరు శ్రాద్ధములిచ్చినా కూడా, అని షట్త్రింశన్మతమందు నిందాశ్రుతి. ఈ రకంగా చేస్తే అశ్వమేధ యాగంవల్ల వచ్చే ఫలితాన్ని పొందుతాడు. ఎవని నుద్దేశించి నీల వృషభమును వదలుతారో అతడు ఉత్తమగతిని పొందుతాడు. వృషభము విడువబడినవాడు గతించిన పదితరముల వారిని, పవిత్రులను చేస్తాడు, అని దేవీపురాణమందు భవిష్యాదులందు ఫలశ్రుతి కూడా. దీనిని పన్నెండవరోజున అని భవిష్యోక్తి - చైత్రమాసం తృతీయమందో, వైశాఖం తృతీయనో, పన్నెండవరోజునో, అని. విష్ణుధర్మమండైతే మృతాహ మందు కూడా చెప్పారు - రెండు విషవత్తులందు, బాంధవుని మృతాహమందును, అని. దీనిని ఇంట్లో చేయరాదు. అధిక ఫలాన్ని కోరుకునేవారు గృహమందు నీల వృషభమును విడువరాదు, అని. కాలికా పురాణం నుండి తెలుస్తోంది. కామధేనువు యందిట్లా - సంవత్సరం లోపల తల్లిదండ్రులకై వృషోత్సర్గ కర్మయందు వృద్ధిశ్రాద్ధం చేయరాదు. అది మరోచోట ఆరంభించాలి, అని. ధాని లక్షణము బ్రాహ్మమందిట్లా - ఎరుపు రంగుది, ముఖము, తోకతెల్లది, గిట్టలు, కొమ్మలు

తెల్లది ఇట్టి దానిని, నీలవృషభమని అంటారు, అని. తెల్లని దానికి ముఖాదులు శ్యామములు లేదా శ్యామమైన దానికి ముఖాదులు తెల్లనివి దేనికున్నాయో అది కూడా నీలమని మాత్రాదులందు చెప్పారు. దేవీపురాణమందిట్లా - నాలుగు సంవత్సరముల దూడగల ఆవు, రెండు సంవత్సరాల దూడదో, దూడను కనబోయేదో కావాలి, అని. ఇట్లా - వృషభ ఉత్సర్జన వేళలో వృషభం లేకపోవటం సంభవిస్తే ఏదో విధంగా, అప్పుడు మట్టితోగాని పిండితోగాని, దర్బలతోగాని వృషభాన్ని చేసి వదలాలి, అని. వృషోత్సర్గం చేయటం చేతకాకపోతే అక్కడ హోమం గాని చేయాలి, అని. ఏమి పరిస్థాలో అది నిర్మూలమైనది. దాని విధిని హేమాద్రి యందు భట్టుల కృత్యయందును చూచి తెలుసుకొనవచ్చును. ఇక్కడ దేవయాజ్ఞికులు, వృషోత్సర్గము కన్న ముందు పురుష సూక్తంతో, విష్ణురూపియైన ప్రేతనుద్దేశించి విష్ణు తర్పణం చేయాలని చెప్పారు. అక్కడ మూలాధారము విచారించతగినది. పారస్కరుడిట్లా - ఎదమ చేతితో వృషభము యొక్క తోకను పట్టుకుని, కుడిచేతితో నీరు తీసుకొని, నువ్వులు, కుశలతో సహా తీసుకొని ఆ పిదప ప్రేత గోత్రమునుచ్చరించి ఈతనికై అని పేరు చెప్పి నేను వృషభము నిచ్చాను, ఇది ఆతనిని ఎల్లప్పుడు తరింప జేయని, అని పలికి బంగారము నువ్వులతో సహా నీటిని భూమిపై వదలాలి, అని. అట్లాగే - దానినెవరూ (ధరించ) చంపరాదు. ఎవడూ దానిని ఎక్కరాదు. ఆ ధేనువులను ఎవరూ పితుకరాదు, ఎవరూ దానిని బంధించరాదు, అని. స్త్రీల యందు విశేషము. సంగ్రహమందిట్లా - పతిపుత్రులు గలనారి భర్త ఎదుట (కన్నతొలుత) మరణిస్తే అప్పుడు వృషోత్సర్గము చేయరాదు. పాలిచ్చే ఆవును దానం చేయాలి, అని. పతిపుత్రులకూడిక చెప్పదలచినది. అన్యారోహణ మందును గోదానమే, అని ముందు చెప్పాము. ఆశౌచాంతరమందును వృషోత్సర్గము అధ్యమాసికము శయ్యాదులు ఇవ్వవలసినవే అని చెప్పారు. క్రియా నిబంధమందు స్మృత్యంతర వచనమిట్లా - సూతక మందు మరణాశౌచమందును రెండవ మరణాశౌచం వస్తే, పిండదానము చేయాలి అట్లాగే వృషోత్సర్గము కూడా, అని.

మూ॥ సహస్యాత్మతే కర్మ ద్వాదశైకా దశాహికం, శుద్ధోవా యదివాఽశుద్ధః కుర్యాదే వాప చారయన్, ఇతి. అత్రపద దానముక్తం దేవజానీయే గారుడే ఏకాదశాహం ప్రక్రమ్య - తదహ్ని దీయతే సర్వే ద్వాదశాహే విశేషతః, పదాని సర్వ పహ్నాని పరిస్థాని త్రయోదశ. యోదదాతి మృతస్యేహ జీవన్మవ్యాత్మహేతవే, సుఖీ భూత్వా మహామార్గే వైస తేయ సగచ్ఛతి. తథా - అసహోపాస హోఽఛత్రం ముద్రికాచ కమండలుః, భోజనం భోజనాధారో వస్త్రాణ్యస్త విధం పదం. తథా - భాజనాసన దానేన ముద్రికా భోజనేన చ, ఆజ్యయజ్ఞోపవీతేన పదం సంపూర్ణతాం ప్రజేత్. మహిషీరథ గోదానా త్సుఖీభవతి నిశ్చితం, సర్వోపస్కర యుక్తాని పదాన్యత్ర త్రయోదశ. యోదదాతి మృతస్యేహ జీవన్మవ్యాత్మ హేతవే, సగచ్ఛతి పరంస్థానం మహాకష్ట విపత్తితః. త్రయోదశ పదానీత్యం ప్రేతాయోకాదతేహని, దాతవ్యాని యథాశక్తి తేనా సౌప్రీణితో భవేత్. అన్నం చైవోదకం చైవోపాస హోపక మండలుః, ఛత్రం వస్త్రం తథా యష్టిం లోహదండం తథాష్టమం. అగ్నిష్టికాంచ దీపంచ

తిలాస్తాంబాలమేవచ, చందనం పుష్పదానం చోపదానాని చతుర్థక. యోఽశ్వరథం గజంవాపి బ్రాహ్మణే ప్రతిపాదయేత్, స్వమహిమ్నోనుసారేణ తత్తత్సుఖ మవాప్నుయాదితి. అత్రమూలం చింత్యం. అధశయ్యాదానం - హేమాద్రో భవిష్యే - తస్మాచ్ఛయ్యాం సమాసాద్య సారదారు మయీం దృఢాం, దంతపత్ర చితాం రమ్యాం హేమ పక్షిరలం కృతాం, హంసతూలీ ప్రతిచ్ఛన్నాం శుభ దండోపధానికాం, ప్రచ్ఛాదన పటీయుక్తాం గంధ ధూపాది వాసితాం, తస్యాం సంస్థాపయేద్దేమం హరిం లక్ష్మ్యానమన్వితం అత్రహరిస్థానే ప్రేతం. ఉచ్చీర్షకే ఘృతభృతం కలకం పరికల్పయేత్. తాంబూలం కుంకుమక్షోద కర్పూరాగరు చందనం దీపికో పానహృచ్చత్రం చామరాసన భాజనం పార్శ్వేషు స్థాపయే దృక్త్వా సప్త ధాన్యాని చైవహి, శయనస్థస్య భవతి యదన్యదుపకారకం, భృంగారకరకాద్యంతు పంచపర్ణవితానకం. మంత్రస్తు - యథానక్షత్ర్య శయనం శూన్యం సాగరజాతయా, శయ్యమవాప్యశూన్యాస్తు తథాజన్మని, జన్మని, యస్మాదశూన్యం శయనం కేకవస్య శివస్య చ. అర్థంతదేవ. దత్తేవం తస్య సకలం ప్రణిపత్య విసర్జయేత్. ఏకాదశాఽహేపి తథా విధిరేష ప్రకీర్తితః. విశేషం చాత్ర రాజేంద్ర కథ్యమానం నిశామయ. తేనోపభుక్తం యత్కించిత్ వస్త్ర వాచన భాజనం, యద్యదిష్టం చతస్యా సీత్రత్సర్వం పరికల్పయేత్. తమేవ పురుషం హైమం తస్యాం సంస్థాపయేత్తదా, వూజుయత్యా ప్రదాతవ్యా మృతశయ్యా యథోదితా.

అను॥ సూతకమందు పన్నెండవ, పదకొండవ రోజుల కర్మను అపరారు. శుద్ధమైనా అశుచియైనా ముందుకు నడిపిస్తూ చేయాల్సిందే, అని. ఇక్కడ దేవజానీయమందు, గారుడ మందు పదకొండవ రోజును గూర్చి ఆరంభించి పదదానం చెప్పారు ఇట్లా - ఆరోజు విశేషించి పన్నెండవ రోజున అన్ని ఇవ్వాలి. అన్ని వస్తువులను శ్రేష్ఠమైన వానిని పదములను ఇవ్వాలి. అవి పదమూడు మృతించెందిన వానికై ఇక్కడ ఎవడిస్తాడో, జీవించి ఉన్న తనకోస మైనా ఎవడిస్తాడో, ఆతడు సుఖవంతుడై మహా మార్గమైన వైన తేయ మార్గంలో వెళ్తాడు, అని. అట్లాగే - ఆసనము, పాదుకలు, ఛత్రము, ముద్రిక, కమండలువు, భోజనము, పాత్రల ఆధారము, వస్త్రములు, అని పదము ఎనిమిది విధములు. అట్లాగే - భాజన, ఆసన, దానములు, ముద్రిక, భోజనము, అజ్యము, యజ్ఞోపవీతము వీనితో పదము సంపూర్ణ మౌతుంది. బిట్టె, రథము, గోవు వీని దానంతో తప్పుకుండా సుఖవంతుడౌతాడు. అన్ని సంభారములతో కూడిన పదములను ఇక్కడ పదమూడింటిని దానం చేస్తే సుఖియౌతాడు. మృతునకై ఎవడు వీటిని దానం చేస్తాడో ఇక్కడ, జీవితుడైన తనకొరకై ఎవడు దానం చేస్తాడో, వాడు మహాకష్టములన్ని పోయి ఉత్తమగతికి పోతాడు. ఈ త్రయోదశ పదములను ఇట్లా ప్రేతకొరకై పదకొండవరోజు (అయ్యాక) యథాశక్తి దానం చేయాలి. దీనితొ ఆతడు సంతుష్టుడౌతాడు. అన్నము, నీరు, పాదుకలు, కమండలువు, ఛత్రము, వస్త్రము, కర్ర, లోహదండము, అగ్గిష్టిక, దీపము, తిలలు, తాంబూలము, చందనము, పుష్పములు, అని దానములు చేయాల్సినవి ఉపదానములు పదునాలుగు. ఎవరైనా బ్రాహ్మణునకై గుట్టము, రథము, ఏనుగు ఏదైనా ఇస్తే తమ గొప్పతనాన్ననుసరించి ఆయా

సుఖములను పొందుతారు, అని. దీనికి ఆధార వచనాలు అలోచించాలి. ఇక శయ్యాదానము. హేమాద్రి యందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - అందువల్ల సారము గల దారువుతో చేసిన దృఢమైన శయ్యను పొందాలి. అది దంతపత్రములు కూర్చబడి, అందమైనదై, బంగారు పట్టములతో (పాదములతో) అలంకృతం కావాలి. హంస ఈకలతో కప్పబడి, శుభమైన రెండు మెత్తలు కలిగి ఉండాలి. ప్రచ్ఛాదన వస్త్రం కలది, గంధము ధూపము మొదలగు వాని వాసన కలది, అట్టిదానిపై లక్ష్మితో కూడిన విష్ణువును బంగారు రూపాన్ని ఉంచాలి. ఇక్కడ హరిస్థానమందు ప్రేత నుంచాలి. తలభాగమందు నేతితో, నింపిన కలశమును, పెట్టాలి. తాంబూలము, కుంకుమము, సాన, కర్పూర, అగరు చందనములు, దీపములు, పాదుకలు, ఛత్రము, చామర, ఆసనములు, పాత్రలు, సప్తధాన్యములు, భక్తితో పార్వములందుంచాలి. శయనమందున్న వానికి ఉపకరించేది ఇతరమైనదేదైనా సరే ఉంచాలి. బంగారుపాత్ర. (మూతి దగ్గర చిన్నగా ఉండేది, కరకం) మొదలైనవి, ఐదు రంగుల చాందిని ఉండాలి. మంత్రమైతే - యథానకృష్ణ... శివస్వచ. అర్థము అదే శ్లోకము ఇట్లా ఆతనికి అంతా ఇచ్చి నమస్కరించి వదిలిపెట్టాలి. ఏకాదశాహమందును అట్లాగే ఈ విధి చెప్పబడింది. ఓ రాజేంద్ర! ఇక్కడ చెప్పబోయే విశేషాన్ని విను. ఆ ప్రేత అనుభవించిన వస్త్రము, వాహనము, పాత్రలు ఏదైనాసరే అవి, ఆతనికి ఏదేది ఇష్టముండెనో, అదంతా ఏర్పరచాలి. ఆ పురుషునే బంగారు రూపంలో ఆశయ్య యందు అప్పుడు ఉంచాలి. పూజించి, పైన చెప్పినట్లుగా మృతశయ్యను దానం చేయాలి.

మూ॥ పాద్యే - మృతకాంతే ద్వితీయేఽహ్ని శయ్యాందద్యాత్సలక్షణం, కాంచనం పురుషం తద్వత్, ఫలవస్త్ర సమన్వితం, సంపూజ్య ద్విజదాంపత్యం నానామణి విభూషితం, ఉపవేశ్యతు శయ్యాయాం మధువర్మంతతోవదేత్. రజతస్యతు పాత్రేణ దధిదుగ్ధ సమన్వితం, అస్థిలాలాటికం గృహ్య సూక్ష్మం కృత్వా సపాయనం, భోజయేద్ద్విజ దాంపత్యం విధి రేషస్సనాతనః. ఏష వివ విధిర్దృష్టః. పార్శ్వీయైః ద్విజోత్తమైః. ఏతత్రులి గ్రహోతత్రైవోక్తం. గృహీతాయాంతు తస్యాంవై పునస్సంస్కార మర్హతి. శయ్యాదాన ఫలం భవిష్యే - స్వర్గే పురందరపురే సూర్యపుత్రాలయే తథా, సుఖం వసత్య సౌజంతుః శయ్యాదాన ప్రభావతః. అభూత సంప్రపం యావత్ తిష్ఠత్యాతంకవద్ధితం, ఇతి. అధోదకుంభః - హేమాద్రౌ స్ఫులి సముచ్చయే - ఏకాదశాహోత్రభృతి ఘటస్తోమాన్న సంయుక్తః, దినీదినే ప్రదాతవ్యో యావత్సంవత్సరం సుతైః, లోగాక్షిః - యస్య సంవత్సరా దర్వాక్ సపిండీకరణం భవేత్, మాసికం చోదకుంభంచ దేయంతస్యాపివత్సరం. ఉత్తరాధ్యే - తస్యాప్యన్నం సోదకుంభం దద్యాత్సంవత్సరం ద్విజే ఇతి యాజ్ఞవల్క్యపారః. సపిండనాప కర్మేఽస్యాపకర్మ ప్రాప్తే బాధక మిదమితి శూలపాణిః. తన్న. ప్రకృతి వికారా భావేన తదంతస్యాయా విషయత్వాత్. మాత్యే - యావదర్థం చయో దద్యాత్ ఉదకుంభం విమత్సరః, ప్రేతాయాన్న సమాయుక్తం సోశ్యమేధ ఫలం లభేత్. కేచిత్రయోదశాహ మారభ్యాహ స్తన్నిర్మూలం. దేవయాజ్ఞకః - సపిండనాపకర్మే సంవత్సరం యావదుదకుంభం అర్వాగేవదద్యాన్సీర్ధ్వం. ప్రేతలోక గతస్యాన్నం సోదకుంభం ప్రయచ్ఛత, ఇతి గోవిందరాజ భృత విమూక్షే.

అను॥ పార్థమందిట్లా - మృతకాంతమందు రెండవరోజున సలక్షణమైన శయ్యను ఇవ్వాలి. బంగారు పురుషుని, అట్లాగే పండ్లు వస్త్రములు కూడా ఇవ్వాలి. ద్విజ దంపతులను పూజించి, రకరకాల మణులతో అలంకరించి, శయ్యయందు కూర్చోబెట్టి ఆ పిదప మధుపర్కము ఇవ్వాలి. వెండిపాత్ర యందు పాలుపెరుగు తీసుకొని, లలాటాస్థిని తీసుకొని సూక్ష్మంగా చేసి పాయసంతోపాటు ద్విజదంపతులను భుజింపచేయాలి. ఇది సనాతనమైన విధి. పార్వతీయులైన ద్విజోత్తములు ఇదే విధిని చెప్పారు. దీనిని గ్రహిస్తే, అక్కడే చెప్పారట్లా - దానిని స్వీకరిస్తే తిరిగి సంస్కారాన్ని పొందాలి, అని. శయ్యాదాన ఫలము - భవిష్య మందిట్లా - శయ్యా దాన ప్రభావంవల్ల ఈ ప్రాణి స్వర్గమందు పురందరుని పురమందు, యముని ఆలయమందును సుఖంగా ఉంటాడు అని. ప్రళయకాలండాక ఆటంకములు లేకుండా ఉంటాడు, అని. ఇక ఉదకుంభము - హేమాద్రి యందు స్మృతి సముచ్చయ మందిట్లా - ఏకాదశాహం నుండి ఘటస్తోమములందు నీరు అన్నం కలవారై, ప్రతిరోజు సంవత్సరం వరకు సుతులు దానమివ్వాలి, అని. లోగాక్షి ఇట్లా - ఎవనికి సంవత్సరం కన్న ముందు సపిండికరణము జెతుందో వానికి కూడా మాసికము, ఉదకుంభము, వత్సరమివ్వాలి, అని. ఉత్తరార్థమిట్లా - వానికి కూడా ఉదకుంభముతోపాటు అన్నము బ్రాహ్మణునకు సంవత్సర మివ్వాలి, అని. యాజ్ఞవల్క్యుని పారము. సపిండన అపకర్షవల్ల దీనికి అపకర్షవస్తే ఇది బాధకమౌతుంది (పోతుంది) అని శూలపాణి అన్నాడు. అంటే అట్లా కాదు. ప్రకృతి వికారం లేనందువల్ల అది అంతన్యాయ విషయము కానందువల్ల, అని. మాత్స్యమందిట్లా - సంవత్సరం వరకు విమత్సరుడై ఎవడు ప్రేతకు అన్నముతోపాటు ఉదకుంభము నిస్తాడో వాడు అశ్వమేధ ఫలమును పొందుతాడు, అని. కొందరు పదమూడవ రోజు నుండి ఆరంభించి అని అన్నారు. దానికి ఆధారములేదు. దేవయాజ్ఞకుడిట్లా - సపిండన అపకర్షమందు సంవత్సరం వరకు ఉదకుంభమును ముందు వరకే ఇవ్వాలి, ఆపై ఇవ్వారు, అని. ప్రేత లోకం వెళ్ళిన వానికి ఉదకుంభంతో అన్నాన్ని ఇవ్వండి, అని గోవిందరాజు చెప్పిన విషాక్తి.

మూ॥ అన్నం చైవ స్యతక్రౌతు సంఖ్యాం కృత్యాజ్ఞికావధి, దాతవ్యం బ్రాహ్మణేస్సంద, ఘటాదౌ నిష్క్రియంతువా. అపి శ్రాద్ధశతైర్దత్తైః ఉదకుంభం వినాసరాః, దరిద్రా దుఃఖిన స్తాత త్రమంతి చ భవార్జవం. తేనా పకృష్ట దాతవ్యం ప్రేతస్యాప్యద కుంభకమితి గోఖిల భాష్యే స్సాందాచ్చ. సపిండనాత్రాగే వతస్య విధానాదూర్జ్వం నిషేధాదిత్యాహ, తన్న. ఉదకుంభే పార్వణ విధినా నుపపత్తే రేవం వ్యాఖ్యాయం మానాభావాన్నితాక్షరాది విరోధాచ్చ. వచనం చయది సమూలం తదా వృద్ధావపకర్ష విధతే. ప్రేత శ్రాద్ధాని సర్వాణి సపిండికరణం తథా, ఇతి హేమాద్రౌ శార్యాయనోక్తేః. తస్యాప్యన్నం సోదకుంభమితి యాజ్ఞవల్క్యు విరోధాచ్చ. మదనరత్నే గౌతమః - తదైవం పార్వణం శ్రాద్ధం సోదకుంభమధర్మకం, కుర్యాత్త్రత్యాజ్ఞి కాచ్రాద్ధాత్ సంకల్పవిధినాన్యహం. అధర్మకం బ్రహ్మచర్యాది నియమహీనం. ఏతన్మాసిక వదేకోద్దిష్టం పార్వణం వా కార్యం. అపూర్వస్తు - సపిండికరణే వృతే పృథక్త్యే నోపపద్యతే. పృథక్త్యేతు కృతే పశ్చాత్ పునః కార్యా సపిందతా,

ఇతి లఘు హారితోక్తావపి. తస్మాప్యన్నం సోదకుంభం దేయం సంవత్సరం ద్విజే ఇతి యాజ్ఞవల్క్యే హస్యేత్యేకత్యోక్తే. సపిండనోత్తర మప్యేకోద్దిష్ట మేవేత్యాహ. ఆత్రపిండదానం కృతాకృతం. అహరహ రన్న మస్మై బ్రాహ్మణాయోదకుంభం చ దద్యాత్ప్రిండ మప్యేకే నిపుణం తీతి హేమాద్రౌ పారస్మ రోక్తే. శ్రాధాశక్తౌ పిండ మాత్ర మితిగోదాః. తన్న. అపిశబ్ద బాధావత్తే. హారితః - మృతేపితరివైపుత్రః పిండమర్చం సమాచరేత్, అన్నం కుంభం చ విప్రాయ ప్రేత నిర్దేశ ధర్మతః ప్రేత శబ్దోచ్చారణే నేతి హాలాయుధః యద్వాపేతస్య నిర్దేశో యత్ర తదేకోద్దిష్టం తద్ధర్మకమిత్యర్థః. అత్రా శౌచాం తదినాద్యబ్ధాంతం యావద్వత్సరాపూర్తేః శౌచం నాధికారి విశేషణం. తేన మృతిదిన మారబ్దై తత్కార్యమితికేచిత్. తన్న. హేమాద్రి ధృతవచో విరోధాత్. మధ్యే ఆశాచాదినా బాధేతు రోప ఏవదార్పవత్. తథా ప్రథమాభ్యే దీపదానముక్తం దేవజానీయే గాఋదే. ప్రత్యహం దీపకోదేయో మార్గేతు విషమేనదైః. యావత్సంవత్సరం వాపి ప్రేతస్య సుఖలిప్సయా, ప్రాజ్ఞుభోదజ్ఞుఖం దీ పందేవాగారే ద్విజాలయే, కుర్యాద్యామ్య ముఖంపిత్ర్యే అధ్విః సంకల్ప సంతృప్తం, అథ మాసికాని తానిచ కృత్యైవ సపిండనం కార్యం. తథా గోభిల లోగాక్షీ - శ్రాధానిపోదశాదత్వా నైవకుర్యాత్స పిండనం, శ్రాధాని పోదశా ప్యాద్య విదధీత సపిండనం. తాని త్యాహ జాతూకర్ణః - ద్వాదశ ప్రతిమాస్యాని ఆద్యషాణాసికం తథా, త్రైపక్షికాభ్యిక్తే చేతి శ్రాధాన్యే తాని పోదశ.

అను॥ అన్నమైన తన శక్తి కొలది సంవత్సరం వరకు లెక్కించి ఓ స్కంద ! ఘటాదులందు కాని వెలయుచుకొని కాని బ్రాహ్మణునకు ఇవ్వాలి. నరులు ఉదకుంభం లేకుండా శ్రాధతత్తములు ఇచ్చినా, దరిద్రులు దుఃఖితులై భవార్థవమందు తిరుగుతుంటారు, ఓతండ్రి! అందువల్ల ప్రేతకు కూడా ఉదకుంభాన్ని అపకర్షణ చేసి (తక్కువ) ఇవ్వాలి అని గోభిల భాష్యమందు స్థాంధోక్తి కూడా. సపిండనం కన్న ముందే దాన్ని విధించినందువల్ల, ఆపైన నిషేధించినందువల్ల అని అన్నారో. అట్లాకాదు. ఉదకుంభమందు పార్వణ విధి కుదరదు, ఇటువంటి వ్యాఖ్య యందు ప్రమాణం లేదు, మితాక్షరాదులకు విరోధమైనందు వల్లను, ఈ వచనము ఒకవేళ సమూలమైతే అప్పుడు వృద్ధియందు అపకర్ష విధించాలి. ప్రేత శ్రాధములన్ని, అట్లాగే సపిండీకరణం కూడా అని. హేమాద్రి యందు శాఖ్యాయనోక్తి అతనికి కూడా అన్నము సోదకుంభము, అనే యాజ్ఞావల్క్య వచనమునకు విరోధము కూడా. మదనరత్న మందు గౌతముడిట్లా - అదైవంగా (వినివిశ్వేదేవ) పార్వణ శ్రాధము, సోదకుంభము చేయటం అధర్మముగా, ప్రత్యాభిక్త శ్రాధము నుండి సంకల్ప విధితో ప్రతిరోజు చేయాలి, అని. అధర్మకమనగా బ్రహ్మచర్యాది నియమములు లేకుండా. దీనిని మాసికంవలె ఏకోద్దిష్టము లేదా పార్వణము చేయాలి. అపరార్కుడైతే - సపిండీకరణం అయ్యాక విడిగా చేయటం తగదు. విడిగా చేస్తే తరువాత తిరిగి సపిండత చేయాలి, అని. లఘు హారితోక్తి యందు కూడా ఉంది. ఇట్లా అతనికి కూడా అన్నము సోదకుంభము బ్రాహ్మణునకై సంవత్సరం ఇవ్వాలి, అని యాజ్ఞవల్క్యేయ వాక్యమందు (తస్య) వానికి అని ఏకవచనం చెప్పినందువల్ల, సపిండనం తరువాత కూడా ఏకోద్దిష్టమే అని అన్నాడు. ఇక్కడ పిండదానము చేసే చేయనట్లు. ప్రతిరోజు అన్నము ఈ బ్రాహ్మణునకు, ఉదకుంభము కూడా ఇవ్వాలి

పిండము కూడా అని కొందరు అన్నారు అని హేమాద్రి యందు పారస్మర్థోక్తిః శ్రాద్ధం చేత కాకపోతే పిండం మాత్రమే అని గొడులన్నారు. అంటే అట్లాకాదు. కూడా అనే శబ్దానికి బాధ కలుగుతుంది. హరితుడిట్లా - తండ్రి మరణిస్తే పుత్రుడు సంవత్సరం వరకు పిండం పెట్టాలి, అన్నము, ఉదకుంభము విప్రునకు ప్రేత నిర్దేశ ధర్మంతో ఇవ్వాలి, అని. ప్రేతశబ్దోచ్చారణతో అని హలాయుధుడన్నాడు. లేదా ప్రేత శబ్ద నిర్దేశం ఎక్కడుంటుందో అది ఏకోద్దిష్టము ఆధర్మం కలది అని అర్థము. ఇక్కడ ఆశౌచం అంత దినం మొదలుకొని సంవత్సరం చివర వరకు వత్సరంపూర్తి అయ్యేవరకు శౌచము అధికారి విశేషణం కాదు. అందువల్ల మృతదినం మొదలుకొని దీనిని చేయాలని కొందరన్నారు. అంటే అట్లాకాదు హేమాద్రి యందు ఉట్టంకించిన వాక్యమునకు విరోధమౌతుంది. మధ్యలో ఆశౌచాదులవల్ల బాధ కల్గితే లోపమే దార్శమువలె. అట్లాగే ప్రథమాబ్దమందు, దేవజానీయమందు గౌరవోక్తిగా దీపదానం చెప్పబడింది ఇట్లా - సంవత్సరం వరకైనా, ప్రేతకు సుఖం కలిగే కొరకు ప్రతిరోజు దీపమివ్వాలి, విషమ మార్గమందు తోడుగా, నరులివ్వాలి. ప్రాజ్ఞముఖుడై, ఉదజ్ఞముఖంగా దీపాన్ని దేవాలయమందు ద్విజుని గృహమందు ఉంచాలి. గతించిన పితరులకై జలంతో సంకల్పించేసి దక్షిణముఖంగా ఉంచాలి. ఇక ఆమాసికములు అవి చేసే, సపిండనం చేయాలి. అట్లాగే గోభిల లౌగాక్షులిట్లా - పదహారు శ్రాద్ధములిచ్చి సపిండనం చేయరాదు. షోడశ శ్రాద్ధములకన్న ముందు సపిండనం చేయాలి, అని. వాటిని జాతూకర్ణి ఇట్లా చెప్పాడు - ప్రతినెలవి వన్నెందు, ఆద్యము, షాణ్మాసికము, త్రైవక్షికము, ఆబ్దికము అని ఈ శ్రాద్ధములు పదహారు.

మూ॥ ఆద్యషాణ్మాసికాబ్దిక శబ్దాః ఊనమాసికోన షష్ఠో నాబ్దికపరాః. హేమాద్రోతు సపిండీకరణంచైవ ఇత్యేతత్ శ్రాద్ధషోడశ మిత్తుత్తరార్థే పారః. తథా ఆద్యమాస మాసికంద్వా దశాహే. షాణ్మాసికం ఊన షష్ఠోనాబ్దికే ఇత్యర్థః. కాత్యాయనస్వస్వధాహే. ద్వాదశ ప్రతిమాస్యాని ఆద్య షణ్మాసికే తథా, సపిండీకరణం చైవ ఇత్యేత చ్చార్ధ షోడశం. ఏకాహేన తుషణ్మాసా యదా స్మృరపి వాత్రిభిః, న్యూన సంవత్సర త్రైవ స్యాతాం షణ్మాసికే తథా. ద్వివచనా దూన షష్ఠోనాబ్దికే ఇత్యర్థ మాహ పృథ్వీచంద్రః. వ్యాసస్వస్వధాహే - ద్వాదశాహేత్రి పక్షే చ షణ్మాసే మాసికాబ్దికే, శ్రాద్ధాని షోడశైతాని సంస్కృతాని మనీషిభిః. ద్వాదశాహే పదం ఊన మాసికం పరం. తస్య ద్వాదశాహే పృక్షేరితి కాలాదర్శః. మదనరత్నే బ్రాహ్మేత్వస్వధోక్తం. నృణాంతు త్వక్తదేహీనాం శ్రాద్ధః షోడశసర్వదా, చతుర్థే పంచమే చైవ నవమైకాదశం తథా. తతో ద్వాదశ భిర్మాసైః శ్రాద్ధా ద్వాదశ సంఖ్యయేతి. చతుర్థా దీని దానాని. భవిష్యే త్వస్వధోక్తం. అస్థి సంచయనం శ్రాద్ధం త్రిపక్షే మాసికానితు, రిక్తయోశ్చ తథా తిథ్యోః ప్రేత శ్రాద్ధా నిషోడశ, ఇతి. రిక్తయోః తిథ్యోరితి న్యూన షష్ఠో నాబ్దిక పరమితి హేమాద్రిః. అత్రదేశ కులశాఖా భేదాద్వ్యవస్థేభి సర్వనిబంధాః. గాలవః - ఊనషాణ్మాసి కంపశ్యే మాసేవా న్యూనమాసికం, త్రైవక్షికం త్రిపక్షే స్వాదూనాబ్దిం ద్వాదశే తథా. ఊనమాసికేతు గోభిలః - సురణాద్వాదశాహే స్వాన్మాన్మాసే చోనమాసికం. మదనరత్నే కాలాదర్శచ చ్చోక గౌతమః - ఏకద్వితిది నైరూనే త్రిభాగే నోన ఏవవా, శ్రాద్ధాన్మాన్మాసికా

దీని కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః. క్రియానిబంధే క్రతుస్తు - సార్థ ఏకాదశే మాసే సార్థవై పంచమేతథా, ఊనాబ్జమాన షణ్మాసంభవేతాం శ్రాద్ధకర్మాణీ త్యుక్తం. తత్ర మూలంచింత్యం. ఊనేషు వర్జాన్యాహ మరీచిః - ద్విపుష్పరేచనండా సునీనివాల్యాం భృగోర్దినే, చతుర్థశ్శాం చనోనాని కృత్తికాసు త్రిపుష్పరే. జ్యోతిషే - త్రిపాదర్థక్షం తిధిర్భ ద్రాభౌమేజ్య రవిభిన్నహ తదా త్రిపుష్పరే యోగోద్వయోర్యోగే ద్విపుష్పరః గాలవః - త్రిభిర్వాదివసై రూనే త్వేనేన ద్వితయేనవా, అద్వాదిషు చ మాసేషు కుర్యాదూనాబ్జి కాదికం. ఏకన్యూన పక్షే పంచమ్యాం మృతస్య తృతీయాయాం త్రిభిర్వానే ప్రతిపది ద్యూనే ద్వితీయా యామితికేచిత్. మాధవస్తు - షాణ్మాసికాబ్జి కే శ్రాద్ధేస్యాతాం పూర్వేద్వయరేవతే, మాసికాని స్వకీయేతు దివసే ద్వాదశేషి చ, ఇతి పైరీనసి వాక్యే ఊనషణ్మాసికం నప్తమ మాసగత మృతాహోత్పూర్వేద్వయః కార్యం, ఊనాబ్జికంతు ద్వితీయాభ్యే మృతాహాదినా త్పూర్వేద్వయః కార్యమిత్యర్థ మాహ. మాసికాని స్వకీయేతు దివసే ఇత్యుక్తే. ఇదమేవ యుక్తం. మదనరత్నే ప్యేవం.

అను॥ ఆద్యషాణ్మాసిక, ఆబ్దిక శబ్దములు ఊనమాసిక, ఊనషష్ఠ ఊన ఆబ్దిక పరములు హేమాద్రియందైతే - ఉత్తరార్థమందు, నపిండికరణము కూడా అనే ఇవి శ్రాద్ధ షోడశము, అని ఉత్తరార్థమందు పారము అని అన్నాడు. అప్పుడు తొలి ఊన మాసికము పన్నెండవరోజున, షాణ్మాసికం అనగా ఊనషష్ఠ ఊన ఆబ్దికములు అని అర్థము. కాత్యాయనుడు మరోరకంగా చెప్పాడు - ప్రతినెలవి పన్నెండు, ఆద్యము, షాణ్మాసికములు (రెండు) నపిండికరణము, అని ఇవి. షోడశశ్రాద్ధములు, అని. ఒక రోజుతో ఆరు నెలలు కాని లేదా మూడు రోజులతో కాని (తక్కువ) (తర్వాతి) షాణ్మాసిక మందు కావాలి. అట్లా న్యూన సంవత్సరము. ద్వివచనం వల్ల ఊనషష్ఠము, ఊన ఆబ్దికము, అని అర్థాన్ని చెప్పాడు పృథ్వీచంద్రుడు. వ్యాసుడు మరోరకంగా చెప్పాడు - ద్వాదశాహము, త్రిపక్షము, షణ్మాసము, మాసిక ఆబ్దికములు, అని. ఇవి పదహారు శ్రాద్ధములు అని బుద్ధిమంతులు చెప్పారు, అని. ద్వాదశాహ పదము ఊన మాసిక విషయము. దానిని పన్నెండవ రోజున కూడా చెప్పారు, అని కాలదర్శము. మదనరత్న మందు బ్రాహ్మ వచన మందు మరోరకంగా చెప్పారట్లా - మరణించిన నరులకు ఎల్లప్పుడు శ్రాద్ధములు పదహారు, నాల్గవ, ఐదవ, తొమ్మిదవ, పదకొండవ (రోజులలో) ఆషిదప పన్నెండు మాసములలో శ్రాద్ధములు పన్నెండు అని. చతుర్థాదులు దినములు భవిష్యత్తులో మరోరకంగా ఉంది - అస్తి సంచయన శ్రాద్ధము, త్రిపక్షము, మాసికములు, అట్లాగే రిక్త తిథులవి రెండు, అని ఇట్లా ప్రేత శ్రాద్ధములు పదహారు, అని. రిక్త తిథులవి అనగా ఊనషాణ్మాసిక, ఊనాబ్జిక పరములు అని హేమాద్రి. ఇక్కడ దేశకుల శాఖా భేదము ననుసరించి నిర్ణయము అని అన్ని నిబంధములన్నాయి. గాలవుడిట్లా - ఆరవ నెలలో ఊనషాణ్మాసికము, నెలలో ఉనమాసికము, త్రైపక్షికము త్రిపక్షమందు పన్నెండవ మాసమందు ఊనాబ్జము, అని. ఊన మాసికమందు గోభిలుడిట్లా - మరణం తరువాత పన్నెండవ రోజున, మాసంకన్న తక్కువ కనుక ఊనమాసికం, అని. మదనరత్నమందు, కాలదర్శమందును గౌతముని శ్లోకమిట్లా - ఒకటి, రెండు మూడు రోజులు తక్కువైనా మూడవ భాగంతో ఊనమైనా, న్యూనాబ్జికాది శ్రాద్ధములను చేయాలి

అని గౌతముడన్నాడు. క్రియా నిబంధమందు క్రతువైతే ఇట్లా - పదకొండున్నర నెలలకు, ఐదున్నర నెలలకు ఊనాబ్దము, ఊన షణ్మాసము శ్రాద్ధ కర్మ యందు ఔతాయి, అని చెప్పారు. అక్కడ మూల వచనాలు విచారించాలి. ఊనమందు విడువ తగిన వానిని మరీచి ఇట్లా చెప్పాడు - ద్విపుష్కరము, నందతిథులు, సినీవాళి వీనియందు శుక్రవారము, చతుర్దశి తిథి, కృత్తిక లందు, త్రిపుష్కరమందు ఊనములు తగవు, అని. జ్యోతిషమందిట్లా - త్రిపాద నక్షత్రాలు భద్ర తిథి, మంగళ, గురు, ఆదివారములు ఈ మూటియొగము త్రిపుష్కర యోగం, రెండు కలిస్తే ద్విపుష్కరము, అని. గాలవుడిట్లా - మూడు రోజులు తక్కువైనా, ఒకటి, రెండు తక్కువైనా ఆది (తొలి) మొదలగు మాసములందు, ఊనాబ్దికము మొదలగునవి ఆచరించాలి, అని. ఒకరోజు తక్కువ పక్షంలో, పంచమి రోజున మరణించిన వానికి తృతీయమందు, మూడు రోజులు తక్కువ అన్నప్పుడు ప్రతిపద యందు రెండు తక్కువ అన్నప్పుడు ద్వితీయ యందు అని కొందరన్నారు. మాధవుడైతే - షాణ్మాసక ఆబ్దిక శ్రాద్ధములు, ముందు రోజే అవి ఔతాయి, పన్నెండు మాసికములు మాత్రం తమ దినమందే ఔతాయి ద్వాదశమందును అంతే, అని. పైరీనసి వాక్యమందు, ఊనషాణ్మాసకము సప్తమ మాసమందుండే మృతాహం కన్నముందు రోజు చేయాలి, ఊనాబ్దికమైతే రెండవ అబ్దమందు మృతాహదినం కన్న ముందు రోజు చేయాలి, అనే అర్థాన్ని చెప్పాడు. మృతాహం కన్న ముందు రోజు అని అర్థం. మాసికములు స్వకీయ దివసమందు అని చెప్పినందువల్ల ఇదే సరియైనది. మదనరత్న మందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది.

మూ॥ యాజ్ఞవల్క్యః - మృతేహనితు కర్తవ్యం ప్రతిమాసంతువత్సరం, ప్రతి సంవత్సరం చైవ మాద్యమేకాదశేహని. అత్రాద్య మాసిక మాబ్దికం చైకాదశేహిహి నిర్ణయామృతాదయఃప్రావృణం భోజయే దాద్యే హోతవ్యమనలేల ధవా, పునశ్చ భోజయే ద్విప్రం ద్విరావృత్తి ర్భవే దితితి గోభీరీయం చ తద్విషయమాహః. అన్యేతు మాసపక్ష తిథి స్ఫుష్టే ఇత్యాది విరోధా దాబ్దికం వర్నాంతమేవ. మాసికంతు మాసాదౌ. ద్విరావృత్తిస్తు ఏకాదశాహి కాద్యమాసిక పరా. దేవయాజ్ఞకోషేవ మాహ. లౌగాక్షిరపి - మాసాదౌ మాసికం కార్యం ఆబ్దికం వత్సరే గతే, ఆద్యమేకాదశే కార్యం అధికే త్పదికం భవేత్. దీపికాయాంతు - ఆద్యం రుద్రమితేలర్క సమ్మిత దినే వాస్యాదిత్యుక్తం. గౌడాస్తు - మృతతిథ్య వధికే ఏకదినాధికే మాస సంవత్సర పదం గౌణం. పూర్ణేలై ఇతి ఈషద సమాప్త పరత్వమితి చూలపాణిః. తేన ద్వితీయ, మాసాదౌ వాద్యమాసికా దీని - తస్మాద్భుక్తం. అతక్తౌతు హరీతః - ముఖ్యం శబ్దం మాసిమాసి అపర్యాప్తా వృతుం ప్రతి. ద్వాదశాహేన వాభోజ్యా ఏకాహే ద్వాదశాహివా. ఋతుం ప్రతిద్వేద్యే ఇత్యర్థః. యదా పితృర్మరణా త్రయో వింశతి తమే దినే దర్శౌ వృద్ధి ర్వాస్యాత్తదా ద్వాదశదినేషు ద్వాదశ మాసికాని కార్యాదీత్యర్థః త్రైవక్షికంతు త్రివక్షేల తితే మృతాహే కార్యం. త్రైవక్షికం భవేద్భూతే త్రివక్షే తదనంతరమితి భవిష్యత్తే రితి మదనరత్నే ఉక్తం. పృథ్వీచంద్ర కాలాదర్భ నిర్ణయా మృతాదయస్తు - ఊనాన్యూనేషు మాసేషు విషమాహే సమేపివా, త్రైవక్షికం త్రివక్షే స్వాస్మృతాహేభ్యి తరాణితు, ఇతి కార్షాపాణి స్మృతేః. పూర్వత వృతే ప్రవృతే ఇత్యర్థమాహః. తేతదనం తరశబ్ద విరోధాత్. త్రైవక్షిక ద్వితీయ మాసికయోః

సంకరా పత్రే రేవం వ్యాఖ్యానం మానాభావాచ్యపేక్షాః. త్రిపక్ష సపిండనే త్వేవం శబ్దా భావా దధికరణత్వ మేవజ్ఞేయం. యత్తు క్రియానిబంధే గారుడే - త్రైపక్షికం త్రిపక్షేతు ప్రవృత్తే విషమేదినే, మాసికాన్య పివోనాని అప్తా వింతతి మేదినే, ఇతి తన్నిరూపం. స్మృతి రత్నావళ్యాం - ద్వాదశాహాయదా కుర్యాత్పుటః పుత్రః సపిండనం, ఏకాదశేఽపిని కుర్వీత ప్రేత శ్రాద్ధాని షోడశ. పైతీనసిః - సపిండీకరణా దర్వాక్ కుర్వన్ శ్రాద్ధాని షోడశ, ఏకోద్దిష్ట విధానేన కుర్యాత్సర్వాణి తానితు. సపిండీకరణా దూర్వం యదా కుర్యాత్తదాపునః, ప్రత్యక్షం యో యథా కుర్యాత్తదా కుర్యాత్ తాన్యపి. మదనరత్నే కాత్యాయనః - శ్రాద్ధ మగ్నిమతః కార్యం దాహాదేకాదశేఽహని, ధ్రువాణితు ప్రకుర్వీత ప్రమితాహని సర్వదా. ధ్రువాణి త్రైపక్షికా దూర్వాని.

అను॥ యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా - చనిపోయిన రోజున, ప్రతినెలలో వత్సరం వరకు శ్రాద్ధం చేయాలి. అట్లాగే ప్రతినంవత్సరం కూడా. ఇక్కడ తొలిది పదకొండవరోజున. ఇక్కడ అద్యమాసికము, ఆర్భికము పదకొండవరోజున అని నిర్ణయామృతాదులన్నాయి. తొలుత బ్రాహ్మణుని భుజింప జేయాలి లేదా అగ్నిలో హోమం చేయాలి. తిరిగి బ్రాహ్మణుని భుజింప జేయాలి. రెండుసార్లు ఆవృత్తి కావాలి, అని. అనే గోభిలీయ వచనము దాని విషయమన్నారు. ఇతరులైతే మాసపక్ష తిథి స్ఫుష్టే అనే మొదలైన దానికి విరోధమైనందు వల్ల ఆర్భికము వర్షాంతమందే. మాసికమైతే మాసం మొదట. ద్వీరావృత్తి ఐతే ఏకాదశాహిక, అద్యమాసిక పరమే. దేవ యాజ్ఞికుడు గూడా ఇట్లాగే అన్నాడు. లౌగాక్షికాదా - మాసాది యందు మాసికము చేయాలి. వత్సరం గడిచాక ఆర్భికం చేయాలి. ఏకాదశాహ మందు తొలిది చేయాలి. అధికమందైతే అధికమౌతుంది, అని. దీపికయందైతే - తొలిదైతే రుద్రమిత మందో (పదకొండు)కాక ఆదివారంనాడో ఉంటుంది, చెప్పారు, అని. గౌడులైతే - మృత తిథి అవధిగా గలిగి ఒకదినం అధికమైనది మాస, సంవత్సర పదము గౌణమన్నారు. పూర్ణ అబ్దము, అనేది కొంచెం సమాప్తికాని పరకము, అని శూలపాణి అన్నాడు. అందువల్ల ద్వితీయ మాసాది యందు, తొలి మాసికాదులు ఔతాయి. అనే అది మూర్ఖుని పని. అశక్తి యందు హోరీతుడిట్లా - ముఖ్య శ్రాద్ధము ప్రతిమాసం చేయాలి. అట్లా చేతకాకపోతే ఋతువును గూర్చి చేయాలి. పన్నెండురోజులలో రోజు కొక్కరిని లేదా ఏకాహమందు (ఒకరోజు) పన్నెండు మందిని కాని భుజింప చేయాలి, అని. ఋతుం ప్రతి అనగా ఇద్దరిద్దరు అని అర్థము. తండ్రి మరణం తరువాత ఇరవై మూడవ రోజున దర్శము కాని వృద్ధి కాని ఉంటే అప్పుడు పన్నెండు రోజులలో పన్నెండు మాసికాలు చేయాలి, అని అర్థము. త్రైపక్షికాన్ని త్రిపక్షం ఐపోయినాక మృతాహమందు చేయాలి. త్రైపక్షికము, త్రిపక్షం ఐపోయాక ఆ తరువాత ఔతుంది, అని భవిష్యోక్తి అని మదనరత్నంలో అన్నారు. పృథ్వీచంద్ర కాలాదర్శ నిర్ణయామృతాదులైతే - మాసములు తక్కువదాక ఉండగానే ఊసములు చేయాలి, విషమాహమైనా సమాహమైనా కూడా చేయాలి. త్రైపక్షికము త్రిపక్ష మందు చేయాలి ఇతరములు మృతాహమందు, అని కార్షాజిని స్మృతి ననుసరించి అని అన్నారు. పూర్వత్రవృత్తే (ఐపోతే) అనగా ప్రవేశిస్తే అనే అర్థాన్ని చెప్పారు. అవి తదనంతర శబ్దానికి

విరుద్ధమై, త్రైపక్షిక ద్వితీయ మాసికములకు సంకరమేర్పడుతుంది కనుక ఇటువంటి వ్యాఖ్య యందు ప్రమాణం లేదు కనుక ఉపేక్షించాలి. త్రిపక్ష సపిండన మందు ఇట్లా శబ్దం లేనందువల్ల అధికరణ త్వమే అని తెలుసుకోవాలి. క్రియా నిబంధమందు గారుడోక్తి ఇట్లా - త్రైపక్షికములు త్రిపక్షం వచ్చాక విషమ దినమందు అని. మాసికములు కూడా ఊనములు ఇరువది ఎనిమిదవ రోజున, అని ఏదన్నారో అది ఆధారం లేని వచనము. స్మృతి రత్నావళి యందిట్లా - ద్వాదశాహ మందు పుత్రుడు తండ్రికి సపిండనము చేస్తే, ఏకాదశాహ మందు ప్రేత శ్రాద్ధములు పదహారు చేయాలి, అని. పైరీనసి ఇట్లా - సపిండీకరణం కన్న ముందు పదహారు శ్రాద్ధములు చేస్తే, వాటన్నిటిని ఏకోద్దిష్ట విధానంతో చేయాలి, అని. సపిండీకరణం తర్వాత ఇవి చేస్తే అప్పుడైతే ప్రతి సంవత్సరం ఎవడు ఎట్లా చేస్తాడో అట్లాగే వాటిని వాడు చేయాలి, అని. మదనరత్నమందు కాత్యాయనుడిట్లా - దాహం తరువాత పదకొండవ రోజున శ్రాద్ధమును అగ్నికల వానికి చేయాలి ఎప్పుడూ మరణించిన దినమందు ద్రువములు చేయాలి, అని. ద్రువములనగా త్రైపక్షికంకన్న ఆపైవి (తరువాతవి)

మూ॥ క్రియా నిబంధే గారుడే - త్రిపక్షాత్పూర్వత స్సాగ్నేః భవేత్సం స్సారవాసరే, ఊర్ధ్వం మృత దినేన సగ్నే స్సర్వాణ్యేవ మృతాహతః, ఏతాని చ యదా సపిండనాత్పూర్వం యుగపత్ కుర్యాత్ దా దేశ కాలకర్త్రే క్షేత్రంత్రత్యాదేశః పాక ఇతికేచిత్. పాకభేద ఇతి భట్టచరణాః, అత్ర కేచిదాహుః - దేశకాల దైవతైక్యే తంత్రత్యాత్ - శ్రాద్ధకాలాతి క్రమావత్తేః. ద్వాదశాహోఽధ సర్వాణి సంక్షేపేణ సమాపయేత్. ఇతి కాత్యాయనోక్తేః నైక శ్రాద్ధ ద్వయం కుర్యాత్ - సమానేహని కుత్ర చిదిత్య స్మదైవతైక్య పరత్వేష్వత్ర తత్సత్యాత్. శ్రాద్ధం కృత్వాతు తస్యైవ పునః శ్రాద్ధం నకారయేదితి జాబాల్యక్తేః. షోడశ సంఖ్యాయాశ్చ వాజపేయే ప్రాజాపత్య యాగసప్త దశత్వపత్. సాన్న్యాయ్య యాగద్విత్వ వచ్చ దర్శపాత సంక్రాంతి శ్రాద్ధ వద్యుగ పదనుష్ఠానే ప్లుపవత్తేః ఆద్యమాసికా ద్యునాబ్జికాం తేషు షోడశ శ్రాద్ధేషు విచక్షణః క్రియతామిత్యేవం ప్రయోగేదైక్యే విప్రః పిండోఽర్హ్యశ్రేణి విరుద్ధ విధి విద్వంసేష్టవం. తన్నందం - ద్వాదశాహోన వాఢోజ్ఞా ఏకాహో ద్వాదశాపివేతి హోమాద్రా హారిత వచో విరోధాత్. తేన విప్రభేదాత్ పిందార్హ్యద్యపి భిన్నమితి సిద్ధం. ఏతాని ద్వాదశాహోదౌ సపిండనాత్పూర్వం. కృతాన్యపి వృద్ధిం వివాపకర్తేపునః - స్వకాలే కార్యాణి. యస్య సంవత్సరా దర్హ్యక్ సపిండీకరణం కృతం, మాసికం చోదకుంభం చ దేయం తస్యాపి వత్సరమితి మదనరత్నేంగిరసోక్తేః. నచేదం మాసికానామ పకర్షం విధత్తే. కింతు సపిండనోర్ధ్వం. స్వకాలేనుష్ఠానమే వేతి వాప్యం. శ్రాద్ధాని షోడశా అదత్వా సతుకుర్యాత్స పిండతా మితి విరోధాత్. యస్య సంవత్సరా దర్హ్యక్ విహితాతు సపిండతా, విధి వత్తాని కురీష్వత పునఃశ్రాద్ధాని షోడశేతి మాధవీయే గోభిలోక్తేశ్చ. అర్హ్యక్సంవత్సరాద్యస్య సపిండీకరణం కృతం, షోడశానాం ద్వీరావృత్తిం కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ఇతి తత్రైవ గాలవోక్తేః. షోడశత్వం చైకాదశాహ సపిండన పక్షే. తత్రాద్య మాసికస్య కాలసత్యాత్. అన్యపక్షేషు యథా సంభవం జ్ఞేయం. యత్తు దీపికాయాం - అనుమాసికాని తు చరేత్సాన్యేవ సాపింద్యుతః పశ్యాత్. ద్వాదశే త్యుక్తే రూనానాం పునః కృతి రిత్యుక్తం. తదేత ద్వీరోద్ధాచ్ఛింత్యం యత్తుగదాః - సపిండీకరణంతామ జ్ఞేయా ప్రేత క్రియా బుధైరితి శాతా తపోక్తేః మాసికానాం ప్రేతత్వ విమోక్షార్హత్యాత్ సపిండనాపకర్తే తదంతన్యాయేన తేషా మప్యప

కర్మాన్యాసికానాన పునః కృతిః. యత్తు మాసికం చోదకుంభం చేతి లౌగాజ్ఞాది వచనంతన్నిరూలం. సమూలత్వేన పి దార్భవరం చేత్యానాః. తే ఉక్త వక్ష్యమాణ వచోని బంధ విరోధాన్మూర్ఖా ఇత్యు పేక్ష్యాః.

అను|| క్రియా నిబంధ మందు గారుడ వచనమిట్లా - సాగ్నికునకు త్రిపక్షం కన్న ముందుండే శ్రాద్ధము మృతదినమందు, సంస్కారవాసరము నుండొతాయి. అనగ్నికునకు మృతాహం నుండి అన్నీ జెతాయి, అని. వీనిని సపిండనం కన్న ముందు ఒకేసారి చేయాల్సి వస్తే అప్పుడు దేశ, కాల, కర్తల ఐక్యమందు, తంత్రమైనందువల్ల ఒకే పాకమని కొందర న్నారు. పాకభేదమని భట్టచరణులన్నారు. ఇక్కడ కొందరిట్లా - దేశకాల కర్తృ దైవతముల ఐక్యమైనందువల్ల, తంత్ర మైనందువల్ల శ్రాద్ధ కాలమతి క్రమించే ప్రమాదముందని అన్నారు. ద్వాదశాహమందు అన్ని సంక్షేపంగా ముగించాలి. వానినే తిరిగి చేయాలి. ప్రేత శబ్ద ముచ్చరించరాదు, అని కాశ్యానోక్తి ఉన్నందువల్ల, ఒకడు రెండు శ్రాద్ధాలు చేయరాదు. సమానాహ మందు ఎక్కడో ఒకచోట, అనే దానికి దైవతైక్య పరత్వమున్నా ఇక్కడ అది ఉన్నందువల్ల. శ్రాద్ధం చేసి అతనికే తిరిగి శ్రాద్ధం చేయరాదు, అని. జాబాలి ఉక్తి ఉన్నందువల్ల. షోడశ సంఖ్యకు, వాజపేయమందు ప్రాజాపత్య యాగ సప్తదశత్వం వలె, సాన్నాయ్య యాగద్విత్యం వలెను, దర్శమందు వచ్చిన సంక్రాంతి శ్రాద్ధం వలెను ఒకేసారి అనుష్ఠానం చేయవచ్చును కనుక ఆద్యమాసికం మొదలుగా ఊనాబ్ధికాంతమైన పదహారు శ్రాద్ధములందు విచక్షణ చేయండి, అని ఇట్లా ప్రయోగం వల్ల ఒక విప్రదు, పిండము అర్ఘ్యము, అని విరుద్ధ విధి విధ్వంసమందును ఇట్లాగే, అని అంటే అది తప్పు ద్వాదశాహములందు భుజింప చేయాలి లేదా ఒకేరోజు పన్నెండు మంది కాని అని హేమాద్రి యందున్న హారిత వచన విరోధ మౌతుంది. అందువల్ల విప్రభేదమైనందువల్ల పిండ అర్ఘ్యములు కూడా భిన్నము, అని సిద్ధమైంది. ఇవి ద్వాదశాహదులందు సపిండనం కన్న ముందు చేయబడ్డవైనా వృద్ధి లేకుండా అపకర్షణతో తిరిగి స్వకాలమందు చేయాలి. ఎవనికి సవత్సరం కన్న ముందు సపిండీకరణం చేయబడిందో వానికి కూడా మాసికము ఉదకుంభము ఇవ్వాలి, వానికి కూడా వత్సరము అని మదనరత్నమందు అంగిరసోక్తి ఉన్నందువల్ల. ఇది మాసికములను అపకర్ష చేయదు. కాని సపిండనం తర్వాత తమ కాలమందు చేయాల్సిందే అని చెప్పాలి. శ్రాద్ధములు పదహారు ఇవ్వకుండా సపిండతను చేయరాదు, అనే దానికి విరోధమౌతుంది. ఎవనికి సంవత్సరం కన్న ముందు సపిండత చేయబడిందో, వానిని తిరిగి విధి ప్రకారము షోడశ శ్రాద్ధములను చేయాలి, అని. మాధవీయమందు గోభిలోక్తి ఉన్నందువల్ల సంవత్సరం కన్న ముందు ఎవనికి సపిండీకరణం చేశామో, వానికి షోడశములను ద్విరావృత్తి చేయాలి, అని గౌతముడన్నాడని అక్కడే గాలవోక్తి. షోడశత్వమనేది ఏకాదశాహ మందు సపిండన పక్షమందు అక్కడ ఆద్యమాసికమునకు కాలమున్నది కనుక. ఇతర పక్షములందు సంభవించిన విధంగా అని గ్రహించాలి. దీపిక

యందిట్లా - అనుమాసికములైతే ఆచరించాలి, వానినే సాపిండ్యం తరువాత ఆచరించాలి, ద్వాదశ అని చెప్పినందువల్ల ఊనములను తిరిగి చేయవలసిన పనిలేదు అని ఏది చెప్పారో అది దీనికి విరోధమైనందు వల్ల ఆలోచించాలి. గొడులిట్లా - ప్రేతక్రియలు, సపిండీకరణంతమైనవే అని బుద్ధులు గ్రహించాలి, అని శాతాతపుని ఉక్తి ఉన్నందువల్ల మాసికములు ప్రేతత్వ విమోక్షం కొరకు కనుక, సపిండనం తగ్గితే తదంత న్యాయంతో అవి కూడా తగ్గితే మాసికములను తిరిగి చేయటం లేదు. మాసికము, ఉదకుంభము, అని లోగాక్ష్యాదుల వచనము ఏది ఉందో, అది నిర్మూలము, దానికి ఆధారమున్నా దర్శనము అని ఏదన్నారో, అమాటలు చెప్పిన చెప్పబోయే వచనములకు, నిబంధములకు విరోధములైనందువల్ల వారు మూర్ఖులు, అని ఉపేక్షించాలి, అని.

మూ॥ యత్తు మితాక్షరాయాం - సపిండనోర్ధ్వం స్వకాలే ఏవ కార్యాడి, అపకర్షస్త్వను కల్ప ఇత్యక్షం, తదపి పూర్వ విరోధాచ్చింత్యం. తేన వృద్ధిం వినాపకర్షే పునః కృతిః. అర్హ్యం పత్నరాదస్య సపిండీకరణం భవేత్, ప్రేతత్వ మిహతస్యాపి జ్ఞేయం సంవత్సరం నృప, ఇత్యగ్ని పురాణాత్. వృద్ధి నిమిత్తా పకర్షేతు అస్త్యేవతన్ని వృత్తిః. అన్యథా పృథ్వా సంభవాదితి చూలపాడిః - కార్ష్యాజినిః - సపిండీకరణదర్శనం పకృష్ట కృతాన్యపి, పునరప్య పకృష్టంతే వృద్ధ్యుత్తర నిషేధనాత్. నిషేధం చాహ కార్యాయనః - నిర్వృత్త వృద్ధి తంత్రంతు మాసికాని సతంత్రయేత్. అయాతయామం మరణం నభవేత్తున రస్యతు, ఇతి. ద్విరనుష్ఠానం చోత్తరేషా మేవ స పూర్వేషాం స్వస్య కాలకృతానాం - తదాహ మాధవీయే కార్ష్యాజినిః - అర్హ్యగర్భాద్య త్రయత్ర సపిండీకరణం కృతం, తదూర్ధ్వ మాసికానాం స్యాద్భూత కాలమనుష్ఠితః. హేమాద్రా శార్మాయనః - ప్రేత శ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిండీకరణం తథా, అపకృష్టాపి కుర్వీత కర్తుం నాందీముఖం ద్విజః. వృద్ధిం వినాపకర్షే దోష మాహోశనాః - వృద్ధి శ్రాద్ధ విహీనస్తు ప్రేత శ్రాద్ధాని యశ్చరేత్, స శ్రాద్ధీనరకే ఘోరే పితృభి స్సహ మజ్జతి, ఇతి. ఆధానేఽపకర్ష మాహ హేమాద్రాపు శనాః - పితుః సపిండీకరణం వార్షికే మృతివాసరే, ఆధానా ద్యుప సంప్రాప్తా వేతత్రాగపి వత్సరాత్. విశేష స్తుక్తో వివాహ నిర్ణయే - కణ్వః - నవశ్రాద్ధం మాసికం చయద్యదంతరితం భవేత్, తత్త దుత్తర సా తంత్ర్యాద్యనుష్ఠేయం ప్రవక్షతే. గారుడేఽపి - అపదాద్యకృతం యత్తు కుర్యాదుర్ధ్వం మృతాహని. అథ సపిండీకరణం - మాధవీయే హారీతః - యాతు పూర్వ మవావాస్యా మృతాహోర్దకమిహ భవేత్, సపిండీకరణం తస్యాం కుర్యా దేవసుతోఽగ్నిమాన్. మృతాహో దూర్ధ్వం దశమీ ఏకాదశీత్యర్థః. సపిండీకరణం కుర్యాత్పూర్వ వచ్చా(పూర్వదర్శ్యే)గ్నిమాన్సుతః, పరతో దశరాత్రా చేత్సుపూరజ్జే(బ్ధి)పరే(రీ)తరః, ఇతి కార్ష్యాజిని స్మృతేః - అహిశాగ్నేస్తేన విన్యాతౌత పిండ పితృయజ్ఞసిద్ధేః. తదాహ గాలవః - సపిండీకరణాత్మేతే పైతృకం పదమాస్థితే, అహిశాగ్నేః సిసీవాల్యాం పితృయజ్ఞం ప్రవర్తతే. మదనరత్న ప్రజాపతిః - నాస పింద్యాగ్ని మాన్యుత్రః పితృయజ్ఞం సమాచరేత్. అపరార్థే కార్యాయనః - ఏకాదశాహం నిర్వృత్త పూర్వం దర్శాద్యధా విధి, ప్రకుర్వీతాగ్ని మాన్విదో మాతాపిత్రో స్ఫుపిండతాం. ఆశౌచాంత ప్రథమ దర్శయోః మధ్యేక స్మింశ్చ దక్షీత్యర్థః. పిత్రాదీనాం సపత్నీకానాం దేవతాత్వేన మాతురపి ప్రాగ్దర్శాత్ పిండనం యుక్త మిత్యపరార్థః. ఏవం పితామహో దేరపి సపిండనం ప్రాగ్దర్శాత్పూర్వం. తేన వివాహిర్యణా యోగాత్, ద్వాదశాహోవా కార్యం.

అను॥ మితాక్షరయందు ఇట్లా - సపిండనం తరువాత వానివాని కాలములందే చేయాలి. అపకర్షము అనుకల్పమన్నారో, అది గూడా ముందు చెప్పిన దానికి విరుద్ధమై నందువల్ల ఆలోచించాలి. అందువల్ల వృద్ధిలేకుండా అపకర్ష ఐతే మళ్ళీ ఆచరించాలి. సంవత్సరం కన్న ముందు ఎవనికి సపిండీకరణ మౌతుందో వానికి గూడా ఇక్కడ సంవత్సరం వరకు ప్రేతత్వము, అని తెలుసుకోవా. ఓరాజు! అని అగ్నిపురాణ వచనము. వృద్ధి నిమిత్తక అపకర్ష ఐతే దాని నివృత్తిమార్గం ఉండనే ఉంది. లేకపోతే వృద్ధి సంభవించదు, అని శూలపాణి. కార్ష్యాజిని ఇట్లా - సపిండీకరణం కన్న ముందు అపకర్షించి చేసినప్పటికీ, వృద్ధి తర్వాత నిషేధించినందువల్ల తిరిగి అపకర్ష నందుతాయి, అని. కాత్యాయనుడు నిషేధాన్ని చెప్పాడు. ఇట్లా వృద్ధి తంత్రంగా నిర్వర్తించాలి, కాని మాసికములు తంత్రంగా చేయరాదు. తిరిగి ఈతనికి అయాత యామ మరణము (గడవని, ఫైవ్ మరణము) జరగదు, అని. రెండుసార్లు ఆచరించుట ఉత్తరమైన వానికే తమ తమ కాలములందా చరించిన పూర్వమైన వానికి కాదు. దానినే మాధవీయమందు కార్ష్యాజిని ఇట్లా అన్నారు. - సంవత్సరం కన్న ముందు ఎక్కడెక్కడ సపిండీకరణం చేశారో, అక్కడ ఆపైన చేసే మాసికములను సకాలమందు ఆచరించాలి, అని. హేమాద్రి యందు శార్యాయని ఇట్లా - మిగిలిన ప్రేత శ్రాద్ధములు, అట్లాగే సపిండీకరణము వీనిని ద్విజుడు నాందీ ముఖం చేయటానికి అపకర్ష చేసి ఐనా చేయాలి, అని. వృద్ధి లేకుండా అపకర్ష ఐతే దోషము, అని ఉశనులన్నారు. వృద్ధి శ్రాద్ధములు లేకుండా ప్రేత శ్రాద్ధములు ఎవడాచరిస్తాడో, ఆ శ్రాద్ధ కర్త ఘోర సరకమందు పితరులతో సహా మునుగుతాడు, అని. ఆ ధాన మందు అపకర్షను హేమాద్రి యందు ఉశనుడు చెప్పాడిట్లా - వార్షికమైన మృతివాసరమందు పితరుల సపిండీకరణమందు, ఆధానాదులు సంప్రాప్తమైతే, ఇది వత్సరం కన్న ముందే, అని. విశేషమైతే వివాహ నిర్ణయమందు చెప్పాము. కణ్వుడిట్లా - నవశ్రాద్ధము మాసికము ఏదేదైతే ఆగిపోతుందో, అది అది ముందరి దానితో తంత్రాధిగా చేయాలని చెప్పారు, అని. గారుడమందు కూడా - ఆపద మొదలగు వానియందు చేయని దానిని, పైన మృతాహ మందు చేయాలి, అని. ఇక సపిండీకరణము - మాధవీయమందు హరితుడిట్లా - అమావాస్య మృతాహం నుండి దశమి నాటికి ముందే వస్తే సపిండీకరణం, అగ్ని కలిగిన పుత్రుడు ఆరోజు (అమా) అది చేయాలి, అని. (అనాహితాగ్ని ముందు చేయాలి) మృతాహం పైన దశమి అనగా ఏకాదశి అని అర్థము. అమావాస్య మరణం తర్వాత పదిరాత్రులకైతే, అప్పుడు సాగ్నికుడైన పుత్రుడు, ముందువలె అమాయందు సపిండీకరణ మాచరించాలి, అమావాస్య పది రాత్రుల తర్వాత ఐతే సంవత్సరం అంతా (తర్వాత) చేయాలి ఇతరుడు(ము) అని కార్ష్యాజిని స్మృతి. ఆహితాగ్నికి అది లేకుండా శ్రౌతమైన పిండ పితృయజ్ఞములు సిద్ధించవు కనుక. దానినే గాలవుడిట్లున్నాడు - సపిండీకరణం వల్ల ప్రేత, పితృ స్థానాన్ని పొందాక, ఆహితాగ్నికి సినీ వాలి యందు పితృయజ్ఞం ఉంటుంది (వస్తుంది), అని.

మదనరత్నమందు ప్రజాపతి ఇట్లా - (అ) స పిండ్య శ్రాద్ధం చేయకుండా, అగ్ని కలపుత్రుడు పితృయజ్ఞం చేయరాదు, అని. అపరార్థమందు కాత్యాయనుడిట్లా - ముందు (వెనుక) దర్శం నుండి యధావిధిగా ఏకాదశాహాన్ని నిర్వర్తించి, అగ్నికల విప్రుడు మాతాపితరులకు సపిండతన నిర్వర్తించాలి, అని. ఆశోచాంతము, ప్రథమ దర్శము వీని మధ్య ఏదో ఒకరోజున అని అర్థము. పిత్రాదులు, సపత్రీకులైన దేవతలు ఐనందువల్ల తల్లికి అక్కడ ప్రవేశం ఉన్నందువల్ల తల్లికి కూడా దర్శం కన్న ముందు సపిండనము తగును, అని అపరార్థమన్నాడు. అట్లాగే పితామహులకు గూడా దర్శం కన్న ముందు సపిండనం చేయాలి, అది లేకుండా పార్వణం కుదరదు కనుక. పన్నెండవ రోజుననైనా చేయాలి.

మూ॥ సాగ్నికస్తు యదాకర్తా ప్రేతశ్చా నగ్నిమాన్యువేత్. ద్వాదశాహో భవేత్పార్వణం సపిండీ కరణం సుతైః ఇతి గోభిలోక్తేః. సాగ్నేః ప్రేతస్యతు త్రిపక్షే ప్రేతశ్చేదాహిశాగ్ని స్స్యాత్ కర్తా నగ్ని ర్యదాభవేత్, సపిండీకరణంతస్య కుర్యాత్పక్షే తృతీయతే, ఇతి సుమంతాక్తేః. మదనరత్నే లఘు హారీతోఽపి - అనగ్నిస్తు యదావీర భవేత్కుర్యాత్తదా గృహీ, ప్రేతశ్చే దగ్నిమాంస్తు స్యాత్రి పక్షేనై సపిండనం. ద్వయోస్సాగ్నిత్యే ద్వాదశాహ ఏవ. సాగ్నికస్తు యదాకర్తా ప్రేతో వాప్యగ్నిమాన్ భవేత్, ద్వాదశాహో తదా కార్యం సపిండీకరణం పితుః ఇతి తేనైవోక్తేః. ద్వయోరగ్ని త్వేతు భవిష్యే - సపిండీకరణం కుర్యాద్భ జమానస్త్వనగ్నిమాన్, అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పూర్ణేభ్యై భరతర్షభ. ద్వాదశాహాని షష్ఠాసే త్రిపక్షేవా త్రిమాసివా, ఏకాదశేఽపివా మాసి మంగళస్యాప్యపస్థితౌ. కాత్యాయన గోభిలో - యదహర్వా వృద్ధి రావద్యేత, ఇతి తచ్చ వృద్ధిదినే ఏవ, ఇతి వాచస్పతిః. తన్న - ప్రాతర్వృద్ధి నిమిత్తక మితి నియమాత్స పిండనస్య చాపరాహ్లా కాలినత్వేన పూర్వత్వ బాధాపక్షే. వృద్ధిదినే తత్సూర్య దినే చేతి శ్రీదత్తః. స్మార్త గౌడాస్తు వృద్ధిపూర్వః. వర్షాంత్యశ్చ క్షణః సపిండనస్య ప్రేతత్వ నాశే సహకారీ తేన పరేద్యుర్విష్ణు ద్భద్రభావేఽపి తత్పర వ్యతా నిశ్చయ సహితమేవ కాలాంతర క్రియమాణ వృద్ధి పూర్వక్షణ సహకృతం ప్రేతత్వ నాశకమిత్యాహ. తన్న. అకాలేకృతస్య ఫలాజన కర్తాత్. ఏతేన నిమిత్త నిశ్చయవత ఏవాధికారాత్. వృద్ధభావేఽపి నక్షతి రితి మిశ్రోక్తిః పరాస్మా. వృద్ధి పూర్వదినస్య వర్షాంతస్య చ కాలస్యాంగత్వేన నిమిత్తత్వా భావాత్. తేన పునః కార్యమిత్యన్వే. మదనరత్నే పులస్త్యః - నిరగ్నిక సపిండత్వం పితృర్మాతుశ్చ ధర్మతః, పూర్ణే సంవత్సరే కుర్యాద్వృద్ధి ర్వాయదహర్భవేత్. చతుర్వింశతి మతే - సపిండీకరణం చాభ్యే సంపూర్ణేభ్యదయేఽపి వా ద్వాదశాహోతుకేషాం చిన్మతం చైకాదశే తథా. పృథ్వీచంద్రోదయే బౌధాయనః - అథ సపిండీకరణం - త్రిపక్షేవా తృతీయేవా మాసిషష్ఠే చేకాదశే వా ద్వాదశే వా ద్వాదశాహో చేతి. ఏతత్ప్రక్రమే విష్ణుః - మాసికార్థం ద్వాదశాహం శ్రాద్ధం కృత్వా త్రయోదశేఽపి వా కుర్యాన్మంత్ర వర్జం హి శూద్రాణాం ద్వాదశేఽపి న సంవత్సరాభ్యంతరే యద్యధి మాసోభవేత్తదా మాసికార్థం దినమేకం వర్తయేదితి. ఆశోచోత్తరం ద్వాదశ స్వహస్సు మాసికాని తేష్వేదాద్య షష్ట ద్వాదశ దినేషు మాసికా దీని కృత్వా త్రయోదశేఽపి సపిండనం కుర్యాత్. అధిమాసేతు చతుర్దశేఽపి కుర్యాత్. శూద్రస్త్రయో దశే ద్వాదశేఽపి ప్నీత్యస్య మాసికాం తృదిన పరత్వాదితి పృథ్వీచంద్రః. పైరీనసిః - సంవత్సరాంతే సంసర్జనం. నవమే మాసీత్యేతే.

అను|| కర్త సాగ్నికుడై ప్రేత అనగ్నికుడైతే అప్పుడు పన్నెండవ రోజు వస్తే సుతులు సపిండికరణం చేయాలి, అని గోభిలోక్తి. ప్రేత సాగ్నికుడైతే త్రిపక్షమందు. ప్రేత ఆహితాగ్నియై కర్త అనగ్నికుడైతే, ఆతనికి సపిండికరణమును తృతీయ పక్షమందు చేయాలి, అని సుమంతూక్తి. మదనరత్నమందు లఘు హోతుడు కూడా - ఓవీర! గృహస్థ అనగ్నికుడైతే అప్పుడు, ప్రేత సాగ్నికుడైతే ఆతనికి సపిండనము త్రిపక్షమందు చేయాలి, అని. ఇద్దరు సాగ్నికులైతే పన్నెండవ రోజు యందే: కర్త సాగ్నికుడై, ప్రేతకూడా సాగ్నికుడైతే అప్పుడు పితరుల సపిండికరణాన్ని పన్నెండవరోజున చేయాలి, అని ఆతడే చెప్పాడు. ఇద్దరు అనగ్నులైతే, భవిష్యమందిట్లా - యజమాని అనగ్నికుడైతే, అనాహితాగ్నియైన ప్రేతకు సపిండికరణాన్ని పూర్తి సంవత్సరం నిండాక చేయాలి, ఓ భరతర్షభ, అని. ద్వాదశాహ మందు, షణ్మాసమందు, త్రిపక్షమందు, త్రిమాసమందు, ఏకాదశమాసమందు, ఏదైనా మంగళము వచ్చినప్పుడు వీనిలో ఎప్పుడైనా అని. కాత్యాయన గోభిలులిట్లా - ఏ రోజైతే వృద్ధి వస్తుందో, అని చెప్పినందుందో అది వృద్ధి దినమందే అని వాచస్పతి అన్నారు. కాని అట్లా కాదు. వృద్ధి నిమిత్తక పరిమితి నియమము ప్రాతః కాలమునకు కాగా, సపిండనము అపరాహ్ణకాలీనమైనందువల్ల పూర్వత్వమునకు బాధ కల్గుతుంది. వృద్ధి దినమందుకాని దాని పూర్వ దినమందుకాని అని శ్రీదత్తుడన్నాడు. (స్మార్తగౌడులైతే వృద్ధి పూర్వమన్నాడు) వర్షము యొక్క అంత్యము సమయము. ముందురోజున, ప్రేతత్వ నాశమందు సపిండనమునకు సహకారి. అందువల్ల తెల్లవారి రోజున విఘ్నంవల్ల వృద్ధి లేకపోయినా దాన్ని చేయాలనే నిశ్చయంతో కూడిన అంశమే, కాలాంతరమందు చేయబోయే వృద్ధి పూర్వక్షణంతో సహకరించి (కలిసి) ప్రేతత్వాన్ని నశింప చేస్తుంది, అని అన్నాడు. అంటే, అట్లా కాదు. అకాలంలో చేసింది ఫలాన్ని కల్గించదు కనుక. అందువల్ల నిమిత్త నిశ్చయం కలవానికే అధికారము. వృద్ధిలేకపోయినా నష్టం లేదు అని పల్కిన మిశ్రుల వచనం వీగిపోయింది. వృద్ధి పూర్వదినము వర్షాంతము కూడా కాలమునకు అంగమైనందువల్ల, నిమిత్తత్వం కాలేదు. అందువల్ల తిరిగి చేయాలి, అని ఇతరులన్నారు. మదనరత్నమందు పులస్త్యుడిట్లా - నిరగ్నికుడు సపిండనమును తల్లిదండ్రులకు ధర్మం ప్రకారం పూర్ణ సంవత్సరమందు చేయాలి. వృద్ధి ఏ రోజు జెతుందో ఆరోజు చేయాలి, అని. చతుర్వింశతి మతమందిట్లా - అబ్దిము సంపూర్ణ మయ్యాక సపిండికరణము, అభ్యుదయమందుకాని, చేయాలి. కొందరు ద్వాదశాహ మందు అన్నారు. అట్లాగే ఏకాదశాహ మందని కొందరన్నారు, అని. పృథ్వీచంద్రోదయమందు బౌధాయనుడిట్లా - ఇక సపిండికరణము - త్రిపక్షము, మూడవ, ఆరవ, పదకొండవ (పన్నెండవ) మాసమందుకాని ద్వాదశాహమందు కాని, ఏకాదశాహమందుకాని, దీని ఆరంభమందు విష్ణువిట్లా - మాసికము కొరకు ద్వాదశాహ శ్రాద్ధాన్ని చేసి లేదా శ్రయోదశ (పదమూడవ) రోజున చేయాలి. శూద్రులకు మంత్రం లేకుండా పన్నెండవరోజున. సంవత్సరం మధ్యలో ఒకవేళ అధిమాసమైతే అప్పుడు మాసికం

కొరకు ఒకరోజును పెంచాలి, అని. ఆశౌచం తర్వాత వన్నెందు రోజులలో మాసికములు, వానిలోనే మొదటి, ఆరవ, పన్నెండవ దినములలో మాసికాదులు చేసి పదమూడవ రోజున సపిండనం చేయాలి. అధిమాసమందైతే పదునాల్గవరోజున చేయాలి. శూద్రుడు త్రయోదశమందు, పన్నెండవ రోజు అనే దానికి మాసిక (నెల) అంత్యదిన పరము అని పృథ్వీ చంద్రుడన్నాడు. పైరీససి ఇట్లా - సంవత్సరాంతమందు సంసర్జనము, అని. నవమ మాసమందు అని కొందరన్నారు. (చేరిక).

మూ॥ అత్రసాగ్నీ రనగ్నీ ర్నక్ష కాలాభావే త్రిపక్షాది సంవత్సరాంతా అనుకల్పాజ్ఞేయాః , కల్పతరుస్త్యగ్నే వృద్ధి నిశ్చయ ఏవ సర్వేషాం పకర్ష ప్రకారా ఇత్యాహ. తన్న యద హర్వేతి స్వాతంత్ర్య శ్రుతేః. యద్యపి వృద్ధి నిమిత్తాపకర్షో నిరగ్నీ రేవోక్త స్తథాపి సాగ్నావపి జ్ఞేయః. ఉక్త కాలాసంభవే వర్షాంతాది గౌణకాల వద్యుద్ధే రపిప్రాప్తేః. వక్ష్యమాణ గోభిల వచనాత్. అయాతయామం మరణం సభవేత్పునరస్య త్వితి దోష శ్రుత్య విశేషాచ్చ. అపరార్థా వృద్ధ్య చంద్రాది స్వరసోష్ఠ్యేవం. అత్ర వృద్ధి పదం చూడోపనయన వివాహ మాత్ర పరం. సీమంతాదౌతు వృద్ధి శ్రాద్ధతోప వివేత్వాచార్య చూడామణిః. పుంసవనాద్యన్న ప్రాశనాం తేషాం వశ్యకేష్వపకర్ష ఇతి శ్రాద్ధ వివేకః. శ్రుతి సాగరేఽపి బృహస్పతిః - ప్రత్యవాయో భవేద్యస్మి న్నకృతో వృద్ధికర్మణి, తన్నిమిత్రం సమాకృప్య పిత్రోః కుర్యాత్పిండనం. గర్భాధానస్యత్వంతరేఽపి సంభవాత్. అన్నశ్రాద్ధం పరాన్నం చ గంధమాల్యం చ మైధునం, ఇతి దేవలేన ప్రథమాజ్ఞే మైధున నిషేధాచ్చ. సతత్రాపకర్ష ఇతి శ్రాద్ధ కౌముద్యాదయః తన్న. ఋతుస్నాతాంతు యోభార్యామితి నిషేధాద్రుహ్యచార్యేవ పర్యాణ్యాద్యాశ్చత స్రశ్చ వర్షయే దితి మైధునే దోషా భావాచ్చ. పితామహ మరణే పౌత్రస్య వృద్ధానాపకర్షః. తస్య మహా గురుత్వా భావాత్. తత్ర తదుర్వేష్యో వృద్ధి శ్రాద్ధమితి శ్రాద్ధ చంద్రికా. తన్న. బ్రాతా చేత్యాదౌ తదభావేష్య పకర్షోక్తేః. తేన నిర్దేశోష్ఠ్య పలక్షణం. వ్యాఘ్రః - ఆనంత్యా త్కుల ధర్మాణాం పుంసాం చైవాయుషః క్షయాత్, అస్థితేశ్చశరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే. వితదాశౌచాంతోప లక్షణం. సర్వేషామేవ వర్షానాం ఆశౌచాంతే సపిండసమితి నిర్ణయామృతే కాత్యాయనోక్తేః. సర్వేషామితి త్రివర్ణిక పరం. శూద్రాణాం త్యాశౌచమధ్యే. మంత్ర వర్ణంహి శూద్రాణాం ద్వాదశేఽహనికీర్తిత మితి విష్ణుక్తేః. పితర్దర్శన శ్రాద్ధకారి శూద్ర విషయమిత్య పరార్థే కల్పతరోచ. వృద్ధమనుః - ద్వాదశేఽహని విప్రాణాం ఆశౌచాంతేషు భూభుజాం, వైశ్యానాంతు త్రిపక్షాదా వధవాస్యాత్పిండనం. నిర్ణయామృతేగోభిలః - ద్వాదశాహాది కాలేషు ప్రమాదా దననుష్ఠితం, సపిండీకరణం కుర్యాత్కాలే మాత్రర భావిషు. ఇదం సాగ్నీరుక్త కాలాసంభవే గౌణకాల విధానార్థమితి మదనపారిజాతః. మదనరత్నోష్ఠ్యేవం. ఋష్యశృంగః - సపిండీకరణం శ్రాద్ధముక్త కాలే న చేత్పుతం, రాద్రే హస్తే చ రోహిణ్యాం మైత్రభేదా సమాచరేత్. కాలాదర్శేఽపి - ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని త్రిపక్షేవాత్రిమాసివా, షష్ఠేచైకాదశేఽహ్నే సంపూర్ణేవా శుభాగమే. సపిండీకరణ స్వేత్సమష్టే కాలాః ప్రకీర్తితాః సాగ్నీకర్తర్యుభా వాద్యా వ్రేతే సాగ్నీ తృతీయకః. అనగ్నీస్తు ద్వితీయాద్యాః సప్తకాలా మునీరితాః. రోహిణీ రాద్రహస్తేషు మైత్రభేవాఽపి తచ్చరేత్.

అను॥ ఇక్కడ సాగ్నికి లేదా నిరగ్నికి ఉక్తకాలం లేకపోతే త్రిపక్షం మొదలు సంవత్సరాంతమైనవి (కాలములు) అనుకల్పములుగా గ్రహించాలి. కల్పతరువైతే - ముందు

వృద్ధి నిశ్చయమందే, అన్ని అపకర్ష ప్రకారములు అని అన్నాడు (పద్ధతులు). అంటే అట్లాకాదు. ఏరోజైతే, అని స్వాతంత్ర్య శ్రుతి ఉన్నందువల్ల. వృద్ధి నిమిత్త అపకర్షము నిరగ్నితే చెప్పారు. ఐనా సాగ్నికీ కూడా అని తెలుసుకోవాలి. ఉక్త కాలమందు కుదరకపోతే వర్షాంతమందు మొదలైన గౌణకాలమువలె వృద్ధికి కూడా ప్రాప్తిస్తుంది. చెప్పబోయే గోభిల వచనాన్ననుసరించి. ఈతనికి తిరిగి అయాతయామ (ఫైష్) మరణము కలగదు, అని ఉత్తరునకు ఐతే అని దోష శ్రుతి విశేషం లేనందువల్ల, అపరార్క పృథ్వీచంద్రాదుల స్వారస్యమిదే. ఇక్కడ వృద్ధి పదము చూడాకర్మ ఉపనయన వివాహముల మాత్రపరము. సీమంతాదులందైతే వృద్ధి శ్రాద్ధ లోపమే, అని ఆచార్య చూడామణి అన్నారు. పుంసవనం మొదలు అన్న ప్రాశనాంతమైన ఆవశ్యక కర్మలందు అపకర్ష అని శ్రాద్ధ వివేకమందు. శ్రుతి సాగర మందుకూడా బృహస్పతి ఇట్లా - ఏ వృద్ధికర్మయందు చేయకపోతే ప్రత్యవాయం కల్గుతుందో, దానికొరకు సమాకర్ష చేసి పితరుల సపిండన చేయాలి, అని. గర్వాధానమునకైతే ఋతువుల మధ్యలో గూడా కుదురు తుంది. అన్నశ్రాద్ధము, పరాన్నము, గంధము, మాలలు, మైధునము, అని ప్రథమాభ్యమందు దేవలుడు మైధునాన్ని నిషేధించాడు. ఇక్కడ అపకర్షలేదని శ్రాద్ధ కౌముది మొదలైన వన్నాయి కాని అట్లాకాదు. ఋతుస్నాతయైన భార్యను ఎవడు అని నిషేధించినందు వలన బ్రహ్మచారియే. పర్వములు (మొదలైనవి) తొలి నాల్గింటిని విడువాలి, అని. మైధునమందు దోషం లేనందువల్ల. పితామహ మరణమందు పౌత్రునకు వృద్ధియందు అపకర్షలేదు. ఆతనికి (దానికి) మహాగురుత్వం లేనందువల్ల. అక్కడ ఆపైవారికి వృద్ధి శ్రాద్ధమని శ్రాద్ధ చంద్రిక వచనం అంటే అట్లాకాదు. భ్రాతకూడా అను మొదలగు వాని యందు అది లేకపోయినా అపకర్ష చెప్పినందువలన. అందువల్ల నిర్దేశం కూడా (చెప్పటం) కూడా సూచకమే. వ్యాఘ్రుడిట్లా - కులధర్మములు అనంతములు పురుషుల ఆయుస్సు నశించేది. శరీరం అస్థిరమైంది కనుక పన్నెండవ రోజు ప్రశస్తమైంది, అని. ఇది ఆశౌచ అంతమునకు సూచనము. అన్ని వర్ణముల వారికి ఆశౌచాంతమందు సపిండనమని నిర్ణయామృతమందు కాత్యాయనోక్తి. సర్వేషాం అనే పదం మూడు వర్ణముల వారికే సూచకము. శూద్రులకైతే ఆశౌచ మధ్యమందే. శూద్రులకు మంత్రం లేకుండా పన్నెండవ రోజున చెప్పారు అని విష్ణుక్తి అని. ఇది దర్పశ్రాద్ధం చేసే శూద్ర విషయమని అపరార్క మందు, కల్ప తరువు యందును అన్నారు. వృద్ధమనువిట్లా - విప్రులకు పన్నెండవ రోజున, క్షత్రియులకు ఆశౌచాంతమందు, వైశ్యులకు త్రిపక్షాదులందు సపిండనము, అని. నిర్ణయామృత మందు గోభిలోక్తి ఇట్లా - ద్వాదశాహాది కాలములందు ప్రమాదం వల్ల అనుష్ఠించకపోతే, ముందు రాబోయే కాలములందు సపిండీకరణం చేయాలి, అని. ఇది సాగ్నికునకు చెప్పిన కాలమందు కుదరకపోతే గౌణకాల విధానము కొరకు అని మదనపారిజాతమందు. మదనరత్న మందు కూడా ఇట్లాగే ఉంది. ఋష్యశృంగుడిట్లా - సపిండీకరణ శ్రాద్ధము చెప్పిన కాలమందు చేయకపోతే అర్ధ, హస్త,

రోహిణి, అనురాధ నక్షత్రములందో ఆచరించాలి, అని. కాలాదర్శమందు కూడా - ఏకాదశం రోజు, పన్నెండవరోజు, త్రిపక్షం, త్రిమాసం, ఆరవది, పదకొండవది, అబ్దం పూర్ణమయ్యాక. వీటియందో శుభం చేకూరినప్పుడో, అని సపిండీకరణానికి ఈ విధముగా ఎనిమిది కాలములు చెప్పబడ్డాయి. కర్త సాగ్నికుడైతే తొలి రెండు, ప్రేత సాగ్నికుడైతే మూడవది. ప్రేత అనగ్ని ఐతే ద్వివీర్యాదులు, అని సప్తకాలములు అని మునులు చెప్పారు, అని. రోహిణి, ఆరేద్ర, హస్త, అనురాధ, నక్షత్రము లందు కాని దానిని ఆచరించాలి, అని.

మూ॥ నారద సంహితాయాంతు - సపిండీకరణం కార్యంవత్సరే వార్ధవత్సరే, త్రిమాసే వాత్రివక్తేవా మాసివా ద్వాదశేఽపివా, ఇత్యుక్తం, వత్సరేఽతీతేఽపిజ్ఞేయం. తతస్సపిండీకరణం వత్సరాత్సరః స్థితం, ఇతి భవిష్యోక్తేః. పితుః సపిండీకరణం వత్సరాదూర్జుత స్థితః, ఇతి నాగర ఖండోక్తేః పితుః సపిండీకరణం వార్షికేమృతవాసరే, ఇత్యుక్తం నాక్షత్రే. పూర్ణే సంవత్సరే పిండ షోడశః పరిక్షిరీతః, తేనైవ చ సపిండతంత్రే నైవాత్మిక మిష్యత ఇతి హేమాద్రౌ వచనాచ్చ అస్యానాకరణోక్తి ర్భూర్భోక్తి రేవ. యత్తు - పూర్ణే సంవత్సరే కుర్యాత్సపిండీ కరణం సుతః, ఏకాదశిష్టం చ తత్రైవ మృతాహని సమాపయేదితి ధవళ నిబంధే జాబాల్యుక్తేః. పుత్రః సపిండనం కృత్వా కుర్యాత్సానం సచైలకం, ఏకాదశిష్టః తతః కుర్యాత్సుతపం నవిచారయేదితి స్వల్పమాల్సీస్వేత్సాత్మికం తద్దినేపునః కార్యమితికేచిత్. తేనిర్భూలత్వాద్దేమాద్వి విరోధాచ్చో పేక్షాంతే. షోడశతంత్రం చ సపిండనస్య షోడశ క్రాద్ధాంతర్యావపక్షే. స్ఫుత్కర్తృసారేతు వర్షాంత్యదినే సంవత్సర విమోక్ష క్రాద్ధం సపిండనం చ కృత్వా పరే ద్యుర్భూతాహో వార్షికం కార్య మిత్యుక్తం. గౌడా అపేక్షనమాహుః. తత్పూర్వ విరోధాచ్చింత్యం. తచ్చ పుత్రే సతినాన్యః కుర్యాత్. క్రాద్ధానిషోడ శాదత్వా నతు కుర్యాత్స పిండతాం, ప్రోహితా వసితే పుత్రః కాలాదపిచిరాదపి, ఇతి వాయవీయోక్తేః. షోడశ క్రాద్ధానాం వర్షాదూర్జుం కాలాభావేఽపి తాన్యదత్వానకుర్యాత్. కింతుదత్వైవ. తానియది కనిష్ఠ భ్రాత్రాది నాకృతాని తదాఽ సపిండనమేవ కుర్యాదిత్యపరార్థః. సపిండనేతు కనిష్ఠానాం నైవాధికార ఇత్యర్థః తత్రైవ - అజ్ఞానా దధవా మోహాన్న కృతా చేత్సపిండతా. తత్రాపి విధి వత్సార్యా కాలాదపి చిరాదపి తేషుపి జ్యేష్ఠ స్వైవాధికారః. జ్యేష్ఠేన జాతమాత్రేణ పుత్రీభవతి మానవ ఇతి మనూక్తేః. అపరార్థే ప్రచేతాఅపి - ఏకాదశాద్యాః క్రమకోజ్యేష్ఠస్థు విధి వత్త్రియాః, కుర్యాన్మై కైకళ క్రాద్ధ మాత్మికంతు పృథక్ పృథక్. మరీచిః - సర్వేషాంతు మతం కృత్వా జ్యేష్ఠే నైవతు యత్కుతం, ద్రవ్యేణవాఽవిభక్తేన సర్వై రేవకృతం భవేత్. యత్తు వాచస్పతి శూలపాణిభ్యా ముక్తం ద్రవ్య దానాను మత్య భావే కనిష్ఠః పృథక్కార్యమితి, తన్న. ఏవకారస్య తదభావేఽపి పృథక్కరణాఽభివార్థ త్యాత్. అంధాదేరివ జ్యేష్ఠే సతి కనిష్ఠానా మనధికారాచ్చ. అతస్తేషాం ప్రత్యవాయ మాత్రం. ఆహితాగ్నిః కనిష్ఠస్థు కుర్యాదేవ అన్యథా పితృయజ్ఞసిద్ధేః. ఏవమావశ్యక పృథ్వాపి కనిష్ఠోఽన్యః సపిండోవా కుర్యాత్.

అను॥ నారద సంహితాయందైతే - సపిండీకరణాన్ని వత్సరమందుకాని ఆర్ధవత్సర మందుకాని చేయాలి. త్రిమాసమందు, త్రిపక్షమందుకాని, నెలకుగాని పన్నెండవరోజున కాని, అని చెప్పారు. వత్సరం అతీతమైనా కూడా అని తెలుసుకోవాలి. ఆ పిదప సపిండీ కరణము, వత్సరం తరువాత ఉంటుంది అని భవిష్యోక్తి. పితరుల సపిండీకరణము వత్సరం తర్వాత ఉంటుంది, అని నాగరఖండోక్తి. పితరుల సపిండీకరణము వార్షికమందు, మృతవాసర

మందు అని ఉతనసోక్తి. పూర్ణ సంవత్సరమందు షోడశపిండములు అని చెప్పారు. దానితోనే సపిండత్వము దానితోనే ఆబ్దికము చేయాలి, అని హేమాద్రి యందు వచనము. దీనికి ఆధార వచనము లేదని చెప్పిన వాని మాట మూర్ఖోక్తియే. ఇట్లా - సంవత్సరం పూర్ణంగా అయ్యాక సపిండీకరణాన్ని కొడుకు చేయాలి, అక్కడే ఏకోద్దిష్టము చేసి, మృతాహమందు సమాప్తి చేయాలి, అని ధవళ నిబంధమందు జాబాలి వచనం కనుక. పుత్రుడు సపిండనం చేసి సచ్చైల స్నాన మాచరించాలి. ఆ పిదప ఏకోద్దిష్టము చేయాలి. కుతపాన్ని విచారించరాదు, అని స్వల్ప మాతోన్నోక్తి ఉన్నందువల్లను ఆబ్దికమును ఆరోజు మళ్ళీ చేయాలని కొందరన్నారు, అని ఇట్లా ఈ మాటలేవైతే ఉన్నాయో అవి నిర్మూలమైనందువల్ల హేమాద్రి విరోధములైనందు వల్ల ఉపేక్షించాలి, అని. షోడశత్వమైతే సపిండనము షోడశ శ్రాద్ధములందు అంతర్భావ మయ్యే పక్షంలో. స్మృత్యర్థసారమందైతే - వర్ష అంత్య దినమందు సంవత్సర విమోక్ష శ్రాద్ధము, సపిండనము చేసి, తెల్లవారి మృతాహమందు వార్షికం చేయాలని చెప్పారు. గౌడులు కూడా దీనినే చెప్పారు. అది ముందు చెప్పిన దానికి విరుద్ధమైనందువల్ల ఆలోచించాలి. దానిని పుత్రుడుంటే మరొకరు చేయరాదు. షోడశ శ్రాద్ధములు ఇచ్చేయ కుండా సపిండతను చేయరాదు, పుత్రుడు ప్రోషితుడుగా (దూరంగా) తెలిస్తే (ఉంటే), చాలా కాలం నింది ఉన్నా, చేయరాదు, అని వాయవీయ ఉక్తి. కనుక షోడశ శ్రాద్ధములను సంవత్సరంపైన కాలం లేకపోయినా, అవి ఇవ్వకుండా చేయరాదు. కాని ఇచ్చే చేయాలి. వాటికి ఒకవేళ కనిష్ఠ భ్రాతలు మొదలైన వారు చేస్తే అప్పుడు సపిండనమే చేయాలి, అని అపరార్కుడన్నారు. సపిండన మందైతే కనిష్ఠులకు అధికారం లేదు అని అర్థము. అక్కడే - అజ్ఞానం వల్ల కాని లేదా మోహం వల్ల కాని సపిండత చేయకపోతే చాలా కాలానికైనా దానిని అక్కడ కూడా విధి ప్రకారం చేయాలి, అని. వానియందు కూడా జ్యేష్ఠునకే అధికారము. జ్యేష్ఠుడు పుట్టుటతోనే నరుడు పుత్రువంతుడౌతున్నాడు, అని మనూక్తి. అపరార్కుమందు ప్రచేతుడు కూడా ఇట్లా ఏకాదశం మొదలైన క్రియలను క్రమంగా జ్యేష్ఠుడు విధి ప్రకారం చేయాలి. ఒక్కొక్కటి (ఒకటి... ఒకటి సింగిల్గా) చేయరాదు, శ్రాద్ధాన్ని ఆబ్దికాన్ని విడివిడిగా చేయాలి, అని. మరిచి ఇట్లా - అందరి అనుమతితో జ్యేష్ఠుడు చేస్తే అవిభక్తమైన ద్రవ్యంతో, అది అందరు చేసినట్టౌతుంది, అని. వాచస్పతి శూలపాణులు ఇట్లా - ద్రవ్యదాన అనుమతి లేకపోతే కనిష్ఠులు విడిగా చేయాలి, అని ఏదన్నాలో అది కాదు, ఏవకారమునకు అభిప్రాయమిది, అది లేకపోయినా (అనుమతి) పృథక్పరణం లేదు అనేదే అర్థము. అంధాదులకు వలె జ్యేష్ఠుడుండగా కనిష్ఠులకు అధికారము లేనట్లుగా. అందువల్ల వాళ్ళకు ప్రత్యవాయం మాత్రమే. ఆహితాగ్ని కనిష్ఠుడైతే, చేయాల్సిందే. లేకపోతే పితృయుజ్జం సిద్ధించదు. ఈ రకంగా అవశ్యక వృద్ధి యందును కనిష్ఠుడో, అన్యుడు సపిండుడో చేయాలి.

మూ॥ భ్రాతావా భ్రాతృపుత్రోవా సపిండ శ్రీష్ట ఏవచ, సహ పిండ క్రియాం కృత్వా కుర్వాదభ్యుదయం తతః, తదైవ కామ్యం యత్యర్థ వత్సరాత్రుర్ మాదృతే, ఇతి మదనరత్నే లఘు

హారీత వచనాత్. వృద్ధ్యనం తరం ప్రథమాబ్జ మద్యేపి కామ్యం కుర్యాత్, వృద్ధ్య భావేతు ప్రథమాబ్జా దూర్జమేవేత్యర్థః. కామోక్తే రనావశ్యతేష్టా పూర్వాదౌ నాపకర్షః. ఏతద్భాత్య పుత్రాది సంస్కారే ప్రాప్తాధికారస్య నాందీ శ్రాద్ధాధి కార్యం, అభ్యుదయ పదం చ నాందీ శ్రాద్ధ నిమిత్త కర్మ మాత్ర పరమితి హేమాద్రిః. తేన జ్యేష్ఠే దేశాంతరస్థే కనిష్ఠః, సపిండనం విన్నెవ వృద్ధిం కృత్వా ప్రేత సంస్కారం కుర్యాదితి శ్రీదత్తోక్తిః పరాస్మా. భ్రాతృ శిష్యాదుశ్చేర్నాందీ శ్రాద్ధేజ్య దేవతా మాత్ర పరోపకర్ష ఇత్యపాస్తం. అస్యక్రమ మాత్ర పరత్వాత్ వృద్ధికర్తవ్య సపిండనం కుర్యాదితిన నియమ ఇతి గౌడాః. అత ఏవ కన్యాయా మాతృమరణే బ్రాత్రా సపిండనే కృతే పితర్నాధికారః శూలపాణిస్తు మహాగురౌ ప్రేత భూతే వృద్ధి కర్తృన యుజ్యత ఇతి నిషేధాత్. మృతస్య బ్రాత్రాదిః సపిండనం కృత్వా తత్పుత్ర కన్యాదేరభ్యుదయం కుర్యాన్నతు స్వపుత్ర సంస్కారే సంస్కార్య పితృ స్సపిండనం వినా వృద్ధౌ దేవతాత్వా భావాదిత్యాహ. తన్న. దేవతా ప్రయుక్తావ కర్షస్య నిరసత్వాత్ వృద్ధిం వినాకనిష్ఠేన కృతే విదేశస్థేన జ్యేష్ఠేన పునః కార్యం. యవీయ సాకృతం కర్మ ప్రేత శబ్దం విహాయతు, తజ్ఞాయ సాపికర్ష్యం సపిండికరణం పునః, ఇతి స్మృతేః. జ్యేష్ఠేన వా కనిష్ఠేన సపిండికరణే కృతే, అద్యుపాదే మాతాపిత్రోః కనిష్ఠే నేతి వాపారః. దేశాంతర గణానాం చ పుత్రాణాంతు కథం భవేత్, శ్రుత్వాను వచనం కార్యం దశాహంతం తిలోదకం. తతస్సపిండికరణం కుర్యాదే కాదశేఽ హని. ద్వాదశాహే న కర్తవ్యమితి శాతాతపోఽ బ్రహ్మీ, ఇతి వచనాచ్చేతి భట్టాః. లింగాభర్త్యయే ప్యేవం. పూర్వవచనేత్ర చ మూలం చింత్యం. స్మృత్యర్థ సారేతు - విభక్తా బుద్ధి కామాశ్చేత్పుత్రాః పృథక్ పిండికరణం కుర్యురిత్యుక్తం. అత్ర దత్త కస్యతత్పుత్రాదీనాం విశేషః ప్రాగుక్తః. కేచిత్తు వృద్ధిం వినాపి కనిష్ఠస్య సపిండన మాహుః. మాతాపిత్రోర్మృతే కాలే జ్యేష్ఠే దేశాంతరస్థితే, కనిష్ఠేన ప్రకర్తవ్యం సపిండికరణం తథా, ఇతి కార్షాజని స్మృతేః. గతేవారోధితే జ్యేష్ఠే పిత్రా వాప్రేమితే సతి, షణ్మాసాన్నని వర్తేత తదాకార్యం కనీయసా. సంవర్తః - పునస్సపిండికరణం శ్రాద్ధం పార్వణ వచ్చరేత్, అర్హ్యం సంయోజనం చైవ పిండ సంయోజనం న చ, ఇతి తేషాం వచనానాం నిర్మూలత్వాత్. ప్రోషితా వసితే పుత్ర ఇత్యాది విరోధాచ్చోపేక్ష్యాః. వ్యుత్క్రమ మృతౌతు హేమాద్రౌ బ్రాహ్మ - మృతేపితరియస్యాధ విద్యంతే చ పితామహాః, తేన దేయాస్త్రయః పిందాః ప్రపితామహ పూర్వకాః.

అను॥ బ్రాతకాని బ్రాత పుత్రుడు కాని సపిండుడు కాని శిష్యుడు కాని సపిండ క్రియను చేసి, ఆ పిదప అభ్యుదయం చేయాలి. అట్లాగే కామ్య కర్మను చేయాలి. ప్రథమ వత్సరమందు తప్పు అని మదనరత్నమందు లఘు హారీత వచనం. వృద్ధి తరువాత ప్రథమాబ్జ మధ్యమందును కామ్యం చేయాలి. వృద్ధిలేకపోతే ప్రథమాబ్జం తరువాతనే అని అర్థము. కామమని చెప్పినందువల్ల అనావశ్యకమైన ఇష్టాపూర్వాలందు అపకర్షలేదు. ఇది భ్రాతృ పుత్ర మొదలైన వారికి సంస్కారమందు అధికారం పొందిన వారికి నాందీ శ్రాద్ధమందు అధికారం కొరకు. అభ్యుదయపదము నాందీ శ్రాద్ధ నిమిత్త కర్మమాత్ర పరమని హేమాద్రి. అందువల్ల జ్యేష్ఠుడు దేశాంతరమందుంటే కనిష్ఠుడు, సపిండనం లేకుండానే వృద్ధిని చేసి ప్రేత సంస్కారాన్ని చేయాలి అని చెప్పిన శ్రీదత్తోక్తి పరాస్తమైంది. భ్రాతృశిష్యాదులు అని చెప్పినందువల్ల నాంది శ్రాద్ధమునకు చెందిన పూజించతగిన దేవతామాత్రపరకమైన (అ)

ఉపకర్ష అనేది తొలగిపోయింది. ఇది క్రమమాత్ర పరమైనందువల్ల వృద్ధి కర్తయే సపిండనం చేయాలి, అని నియమం లేదని గొడులన్నారు. అందువల్లనే కన్యయొక్క తల్లి మరణిస్తే, భ్రాత సపిండనం చేస్తే తండ్రికి అధికారంలేదు, అని. శూలపాణియైతే, మహాగురువు ప్రేతగా ఐతే వృద్ధి కర్మ తగదు, అని నిషేధించారు కనుక మృతునకు భ్రాతాదులు సపిండనం చేసి ఆతని పుత్రకన్యాదులకు అభ్యుదయం చేయాలి, కాని తమ పుత్ర సంస్కారమందు కాదు. సంస్కార్య పితకు సపిండనం లేకుండా వృద్ధియందు దేవతాత్వం లేదు కదా అని అన్నారు. అంటే అట్లా కాదు. దేవతా ప్రయుక్త అపకర్షను తొలగించారు కనుక వృద్ధి లేకుండా కనిష్ఠుడు చేస్తే విదేశమందున్న జ్యేష్ఠుడు తిరిగి చేయాలి. చిన్నవాడు చేసిన కర్మ ప్రేత శబ్దం లేకుండా. దానిని పెద్దవాడు కూడా చేయాలి. సపిండీకరణం తిరిగి చేయాలి, అని స్మృతి. జ్యేష్ఠుడు కాని, కనిష్ఠుడు కాని సపిండీకరణం చేస్తే, ఇక్కడ తొలిపాదమందు మాతాపితరులకు కనిష్ఠుడు, అని పారము. దేశాంతరగతులైన పుత్రులకు ఎట్లా బెతుంది, అంటే వినగానే వపనం చేసుకోవాలి పదిరోజుల చివర (వరకు) తిరోదక మివ్వాలి. ఆ పిదప పదకొండవ రోజున సపిండీకరణం చేయాలి. ద్వాదశాహమందు చేయరాదని శాతాతపదన్నాడు అనే పవనం వల్లను అని భట్టలన్నారు. సింగా (లిం)భట్టియమందును అంతే ఉంది. పూర్వపవనం విషయంలో ఇక్కడ మూలం విచారించాలి. స్మృత్యర్థసారమందైతే - విడివడ్డవారు, బుద్ధిని కోరుకునే వారైతే పుత్రులు విడిగా సపిండీకరణం చేయాలి, అని చెప్పారు. ఇక్కడ దత్తునకు ఆతని పుత్రులు మొదలగు వారికి విశేషాన్ని ముందు చెప్పాము. కొందరు వృద్ధి లేకున్నా కనిష్ఠునకు సపిండనమును చెప్పారు. మాతాపితరులు మరణించిన కాలమందు, జ్యేష్ఠుడు దేశాంతరమందుంటే కనిష్ఠుడు సపిండీకరణం చేయాలి, అని కార్షాజిని స్మృతి ఉన్నందువల్ల అని. జ్యేష్ఠుడు తండ్రి పంపించగా, దేశాంతరం వెళితే, అక్కడే అడ్డగింపబడితే, ఆరు మాసములలో రాకపోతే, అప్పుడు చిన్నవాడు చేయాలి. సంవర్షుడిట్లా - తిరిగి సపిండీకరణ శ్రాద్ధమును పార్వణంలాగా చేయాలి. అర్హు సంయోజన ఉండదు, పిండసంయోజన ఉండదు, అనే వారి వచనములకు మూలం లేనందువల్ల ప్రోషితావసితే పుత్ర అని మొదలైన దానికి విరోధమైనందువల్ల ఉపేక్షించాలి. వ్యుత్క్రమ మృతియందైతే హోమాద్రి యందు బ్రాహ్మోక్తి ఇట్లా - తండ్రి మరణించగా ఎవనికిం కాపితామహులున్నారో, ఆతడు ప్రపితామహ పూర్వకముగా మూడు పిండములివ్వాలి, అని.

మూ॥ తేభ్యశ్చ సైత్యకః పిండోనియోక్త వ్యస్తృ పూర్వవత్. మాతర్యధ మృతాయాం చ విద్యతే చ పితామహీ. ప్రపితామహీ పూర్వస్తు కార్యస్త్రాప్యయం విధిః. ఏవం ప్రపితా మహజీవనే తత్ప్రీతాది భిర్ జ్ఞేయం. తదాహ సుమంతుః - త్రయాణామపి పిందానాం ఏకేనాపి సపిండనే, పితృత్వమచ్ఛుతే ప్రేత ఇతి ధర్మో వ్యవస్థితః. యత్తు - వ్యుత్క్ర మాత్తు ప్రమితానాం నైవకార్య సపిండతా, ఇతి తన్మాతా పితృభర్తృభిన్న విషయం. వ్యుత్క్రమేణ మృతానాం నసపిండీకృతి రివ్యతే, యది మాతాయది పితాభర్తా నైవవిధిః స్మృతః, ఇతి మాధవీయే స్సాందోక్తేః. మదనరత్నాదౌ చైవం. అత్ర ప్రపితామహాదీభిః పితుః సపిండనే కృతే పితామహేమృతే తత్సపిండనే నభివృణస్తేన

సహపితుః సపిందనం కార్యమితి హేమాద్రి మతమాహ. అన్నేనైవ తస్మాన్యంతే. తత్సంతు పితుః సపిందనాభావే పితామహేన సహపునః కార్యం సతత్సత్త్వే. త్రయాణామపి పిందానాం ఏకేనాపి సపిందనే, పితృత్వ మక్షుతే ప్రేత ఇతి ధర్మో వ్యవస్థితః. ఇతి విష్ణుధర్మోక్తేః. పితా మహే ప్రపితామహే వా పుత్రాంతరైర సంస్కృతేష్య సంస్కృతాభ్యా మేవ పితుస్సపిందనం కుర్యాత్. అసంస్కృతో న సంస్కార్యో పూర్వో పౌత్ర ప్రపౌత్రకౌ, పితరం తత్ర సంస్కర్యాత్ ఇతి కాత్యాయనోబ్రహ్మీయే ఇతి ఛందోగ పరిశిష్టాత్. అసంస్కృతో దాహోద్వేరితకేచిత్. అసపిందీకృతావితరు తత్సం. అత ఏవోక్తం తత్రైవ - పాపిష్ఠ మపిశుద్ధేన శుద్ధం పాపకృతాపివా, పితామహేన పితరం సంస్కర్యాదితి నిశ్చయః పాపిష్ఠమ కృత సపిందనం నతు పతితాది. అభిశస్త పతిత క్రూరాఘ్నాః ద్రియశ్చాతి చారిణీర్న సంస్కజేదితి బైజవాపోక్తేః. పాపకర్మిణోన సంస్కజేరన్నితి గౌతమోక్తేశ్చ, ఇచ్ఛుక్తం నిర్ణయామ్యుతే. పూర్వయోః పుత్రాభావేతు పౌత్రః కుర్యా దేవ. పితామహః పితుః పశ్చాత్సం చత్సం యది గచ్ఛతి. పౌత్రేదైకాదశాహాది కర్తవ్యం శ్రాద్ధ ఛోదశం నైత త్సౌత్రేణ కర్తవ్యం పుత్రవాంశేచ్ఛిరామహః, పితుః సపిందతాం కృత్యాకుర్యాన్యాసాను మాసికమితి కాత్యాయనోక్తేః. అపరాధ్యే శూలపాణౌ చైవం. తేన సపిందన స్యానిత్యత్వాద కృత సపిందనయో రేవ పార్వణాను ప్రవేశ ఇతి మూర్ఖోక్తిః పరాస్యా. కృతే సపిందీకరణే ప్రేతః పార్వణ భాగ్యవేదితి హరీత విరోధాచ్చ. కేచిత్పుత్రాంతరా భావే పితామహ వార్షిక మప్యహః. తన్న శ్రాద్ధ ఛోదశమితి నియమాత్. ఇచ్ఛయాభవత్యేవ. పితామహస్య చేద్రద్యాత్ ఏకోద్దిష్టం న పార్వణం ఇతి వాచస్పతి ధృతగర్హోక్తేః. త్రయాణాం యోగపద్యేతు ప్రాధాన్యాత్పితుస్సపిందనం కృత్యా పూర్వయోః కుర్యాత్.

అను॥ వారికి పైతృక పిందము పూర్వంలాగా ఏర్పరచాలి. మాత మరణించి, పితామహి బ్రతికి ఉంటే ప్రపితామహి పూర్వకముగా చేయాలి. అక్కడ కూడా ఇదే విధి. ఈ విధంగా ప్రపితామహుడు బ్రతికి ఉంటే ఆతని పిత్రాదులతో అని తెలుసుకోవాలి. దానినే సుమంతువిట్లా - ఒకదానికి సపిందంతో మూడు పిందములలో ప్రేత పితృత్వాన్ని పొందుతాడు అని ధర్మ నిర్ణయము. అని. ఇట్లా - వ్యత్రమంగా మరణించినవారికి సపిందీకృతి ఇష్టంకాదు, ఒకవేళ, తల్లి, తండ్రి, భర్త ఐతే ఈ విధి లేదు, అని మాధవీయమందు స్కాందోక్తి. మదనరత్నాదులందు కూడా ఇట్లాగే ఇక్కడ ప్రపితామహుడులతో పితృసపిందనం చేశాక, పితామహుడు మరణిస్తే ఆతని సపిందముండగా తిరిగి ఆతనితోసహ పితృసపిందనం చేయాలి, అని హేమాద్రి మతమన్నారు. ఇతరులు దానిని ఒప్పురు. నిజానికైతే పితృసపిందనం లేక (కాక)పోతే పితామహునితో సహ తిరిగి చేయాలి, అది ఉంటే కాదు, మూడు పిందములలో ఒకనితో నైనా సపిందనమైతే ప్రేత పితృత్వమును పొందుతాడు, అని ధర్మ నిర్ణయము అని విష్ణు ధర్మోక్తి. పితామహుడు కాని ప్రపితామహుడు కాని ఇతర పుత్రులతో సపిందీకృతులు కాక (సంస్కరింపబడక) పోయినా ఆ అసంస్కృతులతోనే పితరునకు సపిందనం చేయాలి. అసంస్కృతులైన పూర్వులైన వారిని పౌత్ర ప్రపౌత్రకులు సంస్కరించ రాదు. అక్కడ తండ్రిని సంస్కరించాలి, అని కాత్యాయను డన్నాడని ఛందోగ పరిశిష్టం నుండి. అసంస్కృతులనగా దాహులతో అని కొందరన్నారు. సపిందీకృతులు కాకపోతే,

అనేదైతే యధార్థము. అందుకే చెప్పారు అక్కడే - పాపిష్టునైనా శుద్ధునితో, శుద్ధుని పాపం చేసినవానితోనైనా పితామహునితో పితరుని సంస్కరించాలి, అని నిశ్చయము. పాపిష్టుడనగా సపిండనము కానివాడు అంతేకాని పతితాదులు కారు. శవుడు, పతితుడు, భ్రూణఘ్నుడు, అతిచారిణులైన స్త్రీలు వీరిని కలవరాదు, అని, బైజవాపోక్తి. పాప కర్ములను కలువరాదు అని గౌతమోక్తి కూడా అని నిర్ణయామృతమందు చెప్పారు. ముందు వారికి పుత్రులు లేకపోతే పౌత్రుడు చేయాలి. పితామహుడు, తండ్రి తరువాత ఒకవేళ మరణిస్తే, పౌత్రుడు ఏకాదశాహదులు, షోడశ శ్రాద్ధములు చేయాలి, అని. పితామహునకు పుత్రులుంటే దీనిని పౌత్రుడు చేయరాదు. తండ్రికి సపిండతను చేసి మాస అనుమాసకములు చేయాలి, అని కాత్యాయనోక్తి. అపరార్థమందు శూలపాణి యందును ఇట్లాగే ఉంది. అందువల్ల సపిండనం అనిత్యమైనందువల్ల సపిండనం చేయకుండానే పార్వణంలోకి ప్రవేశించవచ్చు అని పల్కిన మూర్ఖుని వచనము తొలగిపోయింది. సపిండీకరణం అయ్యాక ప్రేత పార్వణమునకు అర్హుడౌతాడు అని చెప్పిన హరిత వచనానికి విరోధమౌతుంది కూడా కొందరు మరో పుత్రుడు లేకపోతే పితామహుని వార్షికం కూడా చెప్పారు. అంటే అట్లా కాదు శ్రాద్ధ షోడశము అనే నియమం పెట్టారు కనుక. ఇచ్చితో ఐతే ఔతుంది. పితామహునకు ఏకోద్దిష్టము ఇవ్వాలి. పార్వణమివ్వరాదు, అని వాచస్పతి చెప్పిన గర్భోక్తి ననుసరించి. ముగ్గురిది ఒకేసారి ఐతే ప్రాధాన్యాన్ననుసరించి పితకు (తండ్రికి) సపిండనంచేసి తర్వాత పూర్వులకు చేయాలి.

మూ॥ పితామహో మృతే దశాహంతః పితృమృతౌ పితుః సంస్కారం కృత్వా పితామహా స్వపునః సర్వమావర్తయేత్ వృత్రే దశాహనైవం. అశక్త్యా పిత్రానుజ్ఞాతేన పౌత్రేణ పితామహా శ్రాద్ధే ప్రక్రాంతే పితృమృతౌ తదాశౌచం వహన్తేవపౌత్రః, పితామహాకర్మ కుర్యాత్ప్రక్రాంతత్వాదితి మదన పారిజాత వృద్ధీచంద్రౌ. యత్తు - ఉత్తరాత్రి తయ రౌద్ర రోహిణీ యామ్య సర్వ పితృభేషు చాగ్నిభే, శ్వశుకర్మ సకలం చ వర్జయే త్రైత కార్యమపి బుద్ధిమాన్మరః ఇతి సపిండన ప్రకరణే పారాన్యుఖ్య కాలే నిషిద్ధరీక్తే సపిండనాపకర్మః. సర్వకాలేషు తద్వత్త్యే తద్వర్జ్యాన్యేషు. పూర్వోక్త బ్రాహ్మ్యోక్తాని షోడశ శ్రాద్ధాని కార్యాణీతి వాచస్పతి మిత్రాః. తన్న అస్య పరిభాషాత్వేన వాక్యాత్సావకాశ కర్మ పరత్వాత్. అస్యపైత మాత్ర దైవత్యా భావాచ్చ. అథ స్త్రీపూజ్యతే. హేమాద్రౌ భూవాస్పతిః - భర్తృ గోత్రేణ నామన్వయ మాతుః కుర్యాత్సపిండనం యత్తు భవిష్యే - పితృగోత్రం సంమత్సృజ్యస కుర్యాద్భర్తృ గోత్రతః ఇతి తదాసురాది వివాహోధా పరం. అసురాది వివాహేషు పితృగోత్రేణ ధర్మవిత్. ఇతి వృద్ధ శాతాతపోక్తే. తద్వానక వచనేషు పితామహ్యే పత్యా మాతా మహేన వాసహోక్తం. తత్ర వ్యవస్థోక్తా భవిష్యే - జీవత్పితా పితామహ్యే మాతుః కుర్యాత్సపిండనం, ప్రమిత పితృకః పిత్రా తత్పిత్రా పుత్రికాసుతః. తత్పిత్రా మాతుః పిత్రా. లౌగాక్షిః - పితామహ్యోదిభిస్సార్ధం మాతరంతు సపిండయేత్. పితిరిద్రియమాణేతు తేనైవోపరతే సతి. శంఖః - మాతుః సపిండీకరణం కథం కార్యం భవేత్సుతైః. పితామహ్యోదిభిస్సార్ధం సపిండీకరణం స్మృతం. యేనకేనాపి మాతు స్సపిండయే యత్రాస్వప్తకాదౌ మాతు శ్రాద్ధం పృథగుక్తం, తత్ర పితామహ్యే సహకార్యం. నాండిమఘేష్వకాశ్రాద్ధే

గయాయాం చ మృతేహని, పితామహ్యదిభిస్సార్ధం మాతృ శ్రాద్ధం సమాచరే దితి శాతతపోక్తేః అపుత్రాయాంతు పైరీససిః - అపుత్రాయాం మృతాయాంతు పతిః కుర్యాత్సపిండనం శ్శ్రాదిభిః సుహౌ వాస్యా సపిండీకరణం భవేత్. యత్తు లఘుహారీతః - పుత్రేజైవతు కర్తవ్యం సపిండీకరణం స్త్రియాః, పురుషస్య పునస్త్వన్యే భ్రాతృపుత్రాదయోఽపియే, ఇతి. యచ్చ మార్కండేయ పురాణే - సపిండీ కరణం స్త్రీణాం పుత్రాభిభావే న విద్యతే ఇతి, తత్పుత్ర పత్యభావేజ్జేయం అత్ర సపత్నీ పుత్రోఽపి జ్ఞేయః. బహ్వీనామేక పత్నీనాం ఏకాచేత్పుత్రిణీ భవేత్, సర్వాస్తాస్తేన పుత్రేణ ప్రాహు పుత్ర వతీర్యనుః ఇతి మనూక్తేః ఏతత్పురత్యాత్. యత్తు శాతాతపః - మృతే పితరీమహుస్తున కార్యా సహ పిండతా, పితరుదేవ సపిండత్వే తస్యా అపికృతం భవేత్, ఇతి తదశక్తపరం. కేషాం చిద్వామతమితి హేమాద్రిః.

అను॥ పితామహుడు మరణిస్తే ఆతని దశాహం లోపల పితృమరణమందు పితృ సంస్కారాన్ని చేసి పితామహుని కార్యాన్ని తిరిగి ఆవర్తనం చేయాలి. ఐపోతే దశాహం ఇట్లా కాదు. అశక్తి యందు తండ్రి అనుజ్ఞతో పౌత్రుడు పితామహ శ్రాద్ధం ఆరంభించాక, ఇంతలో తండ్రి మరణిస్తే, ఆ ఆశోచం వహిస్తూనే పౌత్రుడు, పితామహ కర్మను చేయాలి, ఆరంభించాడు కనుక, అని మదనపారిజాత పృథ్వీచంద్రులన్నారు. ఇట్లా - మూడు ఉత్తరలు, ఆర్ధ, రోహిణి, భరణి, ఆశ్లేష కృత్తిక, మఖ ఈ నక్షత్రములందు శ్మశ్రుకర్మ అంతా వదలాలి, ప్రేతకార్యం కూడా బుద్ధిమంతుడైన నరుడు, అని సపిండన ప్రకరణమందు పారమున్నందువల్ల ముఖ్యకాలమందు నిషిద్ధ నక్షత్రమందు సపిండనము అపకర్ష జేతుంది. అన్ని కాలాల్లో అట్లాగే ఐతే వాటిని విడిచేయాల్సిందే. ముందు చెప్పిన బ్రాహ్మకర్మ పోడశ శ్రాద్ధములు చేయాలి, అని వాచస్పతి మిత్రులన్నారు, అని అంటే అట్లాకాదు. ఇది పరిభాష (ఐనందువల్ల) వాక్యమైనందువల్ల ఇది సావకాశకర్మపరము. ఇది, ప్రేత మాత్రమే దేవతగా లేనిది. ఇక స్త్రీల గూర్చి చెప్తాము. హేమాద్రి యందు బృహస్పతి ఇట్లా - భర్త గోత్ర నామంతో తల్లికి సపిండనం చేయాలి, అని భవిష్యమందిట్లా - పితృగోత్రాన్ని వదలి, భర్త గోత్రంతో చేయరాదు, అని ఏదన్నారో అది ఆసురాది వివాహ పద్ధతితో వివాహమాడిన ఆమె విషయము. ఆసురాది వివాహములందు ధర్మమెరిగినవాడు పితృగోత్రంతో చేయాలి, అని వృద్ధశాతాతపోక్తి. అది అనేక వచనములందు పితామహితో పతితో మాతామహునితోను కలిపి చెప్పబడింది. అక్కడ వ్యవస్థ భవిష్యంలో ఇట్లా చెప్పబడింది - తండ్రి బ్రతికి ఉంటే పితామహితో తల్లికి సపిండనము చేయాలి, తండ్రి మరణించినవాడైతే తండ్రితో చేయాలి. పుత్రికాసుతుడైతే ఆమె తండ్రితో చేయాలి, అని తత్పిత్రా అంటే తల్లి యొక్క తండ్రితో అని. లోగాక్షి ఇట్లా - పితామహి మొదలగు వారితో కలిపి తల్లికి సపిండనం చేయాలి, తండ్రి బ్రతికి ఉంటే మరణిస్తే ఆతనితోనే, అని. శంఖుడిట్లా - మాతృసపిండీకరణాన్ని సుతులు ఎట్లా చేయాలి, పితామహి మొదలగు వారితో కూడా సపిండీకరణమన్నారు, అని. ఎవరైనా మాత యొక్క సపిండనం కొరకు, అన్యష్టకాదులందు మాతృశ్రాద్ధము విడిగా చెప్పబడి ఉంటే, అక్కడ పితామహితో కలిపి చేయాలి. నాందీముఖ మందు, అష్టకా శ్రాద్ధం,

గయా శ్రాద్ధం, మృతాహము వీనియందు మాతృ శ్రాద్ధాన్ని పితామహి మొదలగు వారితో కలిపి ఆచరించాలి, అని. శాతాతపోక్తి. సంతానం లేని స్త్రీకి పైరీనసి ఇట్లా - సంతానం లేని స్త్రీ మరణిస్తే పతి సపిండనము చేయాలి. మామగారు మొదలగువారితో కూడానే ఈమెకు సపిండీకరణ మౌతుంది, అని. లఘుహారీతుడిట్లా - స్త్రీకి పుత్రుడే సపిండీకరణం చేయాలి. పురుషునకైతే ఇతరులు బ్రాతృ పుత్రాదులెవరున్నారో, వారు, అని. మార్కండేయ పురాణమందిట్లా - పుత్రులు లేకపోతే స్త్రీలకు సపిండీకరణం లేదు, అని. ఏదన్నారో ఈ రెండు అవి పుత్రుడు, పతి లేనప్పుడు అని గ్రహించాలి. ఇక్కడ సపత్నీ పుత్రుడు కూడా అని గ్రహించాలి. ఒకనికి అనేక మంది భార్యలుంటే వారిలో ఒకామె పుత్రపతి ఐతే, వారంతా ఆ పుత్రునితో పుత్రపతులైనారు, అని మనువన్నాడు, అనే మనుష్యుడి దీని విషయకమే. శాతాతపుడిట్లా - తండ్రి మరణిస్తే మాతకు సపిండత చేయరాదు, పితకు సపిండత ఐతే ఆమెకు గూడా చేసినట్లే, అని ఏదన్నాడో అది అశక్తుని పరము, అని. ఇది ఏ కొందరి మతమో లేదా, అని హేమాద్రి అన్నాడు.

మూ॥ అన్వారోహణేతు భద్రైవ సాపిండ్యం. మృతాయాను గతానాథం సాతేన సహపిండతాం, అర్హతి స్వర్గవాసం చ యావదాభూత సంప్లవం, ఇతి శాతాతపోక్తేః. పత్యాచైతేన కర్తవ్యం సపిండీకరణం స్త్రీయాః, సామృతాపి హి తే నైక్యం గతా మంత్రాహుతి ప్రత్యైతియ మోక్షేశ్చ. అత్రైక శబ్దః పితామహ్యది పక్ష నివృత్త్యః. పతిపదం వర్గపరం. సపిండనస్య పార్శ్వణ్కోద్దిష్ట రూపత్యాదితి మాధవ కల్పతరు మదనరత్నాదయః. అన్యేతు భద్రైవైతేనాహుః. స్వేన భద్రా సహైవా స్యా స్సపిండీకరణం భవేదిత్యేవకారశ్రవణాత్. పృథ్వీ చంద్రోదయేఽపి వికల్ప ఉక్తః ఇదంతతుత్సవం - యదా హేమాద్రియాది మతే ద్యయోరేకః పిండస్తదావర్గేణసహ. యదా మాధవ పృథ్వీచంద్రాది మతే పృథ్వీచంద్రదైవేన పత్యేక వచనా చైతేనాపి. అతో మాతృపిండ మసపిండీకృతే నైవ పతిపిండేన సంయోజ్యైకీకృతం పిండద్యయం తత్ప్రత్యాది భిన్నయోజయేత్. అంత్యపక్ష ఏవ యుక్తః. స్మృత్యర్థసారేతు - అన్వారోహణేనైక దినమరణే స్త్రీయాః పృథక్సపిండనం నాస్తి భర్తుః కృతే స్త్రీయా అపి కృతం భవతీత్యుక్తం. తన్మంతార మస్తు. ఇదం బ్రాహ్మీది వివాహేషు జ్ఞేయం. ఆసురాదిపురు శాతాతపః. తన్మాత్రా తత్పితామహ్య తచ్చ్య క్షావా సపిండనం ఆసురాదివివాహేషు విన్నానాం యోషితాం భవేత్. మాతామహ్య మాతుః పితామహ్య తత్రపితా మహ్య చేత్యర్థః. సుమంతః - పితాపితామహే యోజ్యః పూర్వ సంవత్సరే సుతైః, మాతామాతా మహే తద్యత్ ఇత్యాహ భగవాన్ శివః. ఇదం ఆసురాది పరం పుత్రికా పుత్ర పరం చోక్తం ప్రాక్. హేమాద్రిస్తు బ్రాహ్మీదిష్టపి సర్వత్ర దేశభేదాద్వికల్ప మాహ, అతః గుర్జరేషు కోకిల మతానుసారిణాం మాతృమాతా మహా ప్రమాతా మహా ఇతి శ్రార్థ ప్రయోగ సపిండనం చ దృశ్యతే. హేమాద్రా వాపసంబోధిపి - కోకిల స్వయంధా పుత్రా అన్యసంచయ జీవినః, పుష్పాస్తే స్వకులం యాంతి ఏవం నారీమృతాసతీ, యదపి విజ్ఞానేశ్వరో మాతామహేనమాతుః సాపింద్యే పితృశ్రార్థ వన్నాత్మ శ్రార్థం నిత్యమిత్యాహ. యచ్చ ఛందోగ పరిశిష్టం - షడ్భ్యుః పితృభ్యుః తదను శ్రార్థ దానముపక్రమేత్. ఇతి తదేతద్విషయమేవ. మాతుః పృథక్ శ్రాద్ధాభివాత్. అత ఏవహేమాద్రో భవిష్యే మాతుః సపిండనం ప్రక్రమ్య - ఉదితేను దితే చైవ హోమభేదో యథా భవేత్, తథా కుల క్రమాయాత మాచారం చ చరేద్భుధః

ఇత్యుక్తం. అస్యవృద్ధావపవాద మాహతత్రైవ వ్యాప్రుపాత్. కుర్యాన్మాతా మహాశ్రాద్ధం సర్వదా మాతృపూర్వకం, విధిజ్ఞో విధిమాస్థాయ వృద్ధో మాతామహాదివత్. కేచిదేత త్పుత్రికా పుత్ర పరమాహుః పత్యుస్సా పిండ్య మాహ లౌగాక్షిః. సర్వాభావే స్వయం పత్యుః స్వభర్తృణామ మంత్రకం, సపిండీకరణం కుర్యుః తతః పార్వణమేవచ, ఇతి.

అను॥ అన్వారోహణ మందైతే - భర్తతోపాటే సాపిండ్యము. మరణించినదై ఏ స్త్రీ భర్తను అనుసరిస్తుందో ఆ స్త్రీ ఆతనితోపాటు సహపిండతను పొందుతుంది. ప్రళయం దాకా ఆమె స్వర్గ వాసానికి అర్హురాలౌతుంది. అని శాతాతపోక్తి. స్త్రీకి భర్త ఒక్కనితోనే సాపిండ్యం చేయాలి, ఆమె మరణించినా మంత్ర అహుతి వ్రతములతో ఆతనితో ఐక్యాన్ని పొందుతుంది, అని. యమోక్తి కూడా. ఇక్కడ ఏకశబ్దము పితామహ్యదుల పక్ష నివృత్తి కొరకు. పతి అనే పదము వర్గపరమైనది. సపిండనము పార్వణ, ఏకోద్దిష్ట రూపమైనది అని మాధవ కల్పతరు మదనరత్నాదులన్నాయి. ఇతరులైతే భర్త ఒక్కనితోనే అని అన్నారు. తన భర్తతో కూడానే ఈమెకు సపిండీకరణము ఉంటుంది అని ఏవకార శ్రవణమువల్ల తెలుస్తోంది. పృథ్వీచంద్రోదయమందు కూడా వికల్పం చెప్పబడింది. ఇదైతే నిశ్చయము. హేమాద్వాది మతమందు ఇద్దరికి ఒకే పిండమైతే అప్పుడు వర్గంతో కూడా. మాధవ పృథ్వీ చంద్రాది మతమందైతే పృథక్పిండమైతే అప్పుడు తన భర్తతో అనే ఏకపదనంవల్ల ఒక్కనితో కూడా. అందువల్ల మాతృపిండాన్ని, అసపిండీకృతంగానే పతిపిండంతో కలిపి, రెండు పిండములను ఒక్కటిగా చేసి దానిని పిత్రాదులతో కలపాలి. అంత్యపక్షమే తగును. స్మృత్యర్థసారమందైతే - అన్వారోహణమందు, ఒకేదినం మరణమైతే స్త్రీకి విడిగా సపిండనం లేదు. భర్తకు ఆచరిస్తే స్త్రీకి కూడా చేసినట్లౌతుంది అని అన్నారు. ఈ మతాంతరముండని. ఇది బ్రాహ్మది వివాహములందు అని గ్రహించాలి. ఆసురాదులందైతే శాతాతపుడిట్లా - ఆమె తల్లితో, ఆమె పితామహితోనో, ఆమె అత్తతోనో సపిండనము, ఆసురాది వావాహములందు వివాహితులైన స్త్రీలకు ఉంటుంది, అని. తల్లికి మాతామహితోనో, పితామహితోనో, ఆప్రపితా మహితోనో అని అర్థము. సుమంతువిట్లా - నిందుగా సంవత్సరమైనాక సుతుడు పితరుని పితామహుని యందు యోజన చేయాలి. తల్లిని మాతామహుని యందు అట్లాగా అని భగవాన్ శివుడన్నాడు, అని. ఇది ఆసురాదిపరము పుత్రికా పుత్రపరము కూడా అని ముందు చెప్పాము. హేమాద్రి యైతే బ్రాహ్మదులందు కూడా అంతట దేశ భేదాన్నానుసరించి వికల్పము, అని అన్నాడు. అందువల్ల గూర్జర దేశమందు కోకిల మాతానుసారులకు మాతృమాతామహా, ప్రమాతామహా, అని శ్రాద్ధ ప్రయోగమందు సపిండనము కన్పిస్తోంది. హేమాద్రి యందు అపస్తంబుడు కూడా - కోకిల యొక్క సంతానము ఎట్లా ఇతరుల సంపాదన మీద బ్రతకుటయో, అవి పరిపుష్టమై తమ కులానికి వెళ్తాయో అట్లాగే స్త్రీ మరణిస్తేనూ, అని. విజ్ఞానేశ్వరుడిట్లా - మాతకు, మాతామహునితో సహా సాపిండ్యమందు పితృశ్రాద్ధం వలె మాతృశ్రాద్ధం నిత్యమని ఏదన్నాడో,

వృద్ధి శ్రాద్ధమందు ఛందోగ పరిశిష్టమిట్లా - ఆరుగురు పితరుల కొరకు, ఆ పిదప అను శ్రాద్ధ దానాన్ని ఆరంభించాలి అని ఏదన్నాడో అది దీని విషయమే. తల్లికి విడిగా శ్రాద్ధం లేదు కనుక అందువల్లనే హోమాద్రి యందు భవిష్య పురాణ వచనంలో మాతకు సపిండన మారంభించి (విషయం) - చెప్పినా చెప్పకపోయినా హోమ భేదం ఎట్లా జెతుందో, అట్లాగే కులక్రమంగా వచ్చిన ఆచారాన్ని కూడా బుధుడు ఆచరించాలి, అని చెప్పారు. దీనికి వృద్ధి యందు అపవాదాన్ని అక్కడే వ్యాప్రుపాదుడిట్లా చెప్పాడు - మాతామహ శ్రాద్ధాన్ని ఎప్పుడూ మాతృపూర్వకంగా చేయాలి. విధి తెలిసినవాడు విధి ననుసరించి వృద్ధి ఐతే మాతామహాది వలె, అని. కొందరు ఇది పుత్రికాపుత్ర పరమన్నారు. లౌగాక్షి భర్తతో సాపిండ్యమన్నాడు. ఏమీ లేకపోతే స్వయంగా భార్యలు, తమ భర్తలకు, మంత్రం లేకుండా సపిండీకరణం చేయాలి. ఆ పిదప పార్వణమే, అని.

మూ. యత్తువచనం - అపుత్రస్య పరేతస్య నైవకుర్యాత్సపిండతామితి, యచ్చాపస్తంబః - అపుత్రాయే మృతాః కేచిత్ పురుషా వాస్త్రియోఽపివా, తేషాం సపిందనా భావాదేకోద్దిష్టం నపార్వణ మితి తత్పుత్రోత్పాదన విధి ప్రశంసార్థమితి మాధవః. సపిండీకరణా దూర్వం ఏకోద్దిష్టం విధీయతే, అపుత్రాణాం చ సర్వేషాం అవత్సీనాం తద్దైవచ, ఇతి హేమాద్రా ప్రచేతనోక్తేష్వ అన్యేతు ద్వివిధ వాక్యధర్మానా ద్వికల్ప మాచూః. స్మృత్యర్థసారేఽపి - బ్రహ్మచారిణా మనపత్యానాం చ సపిందనం నాస్తి సదైకోద్దిష్టమేవ. పుత్రత్వమ మృతానాం సాపిండ్యం కార్యం, న వాకేచి త్వర్వత సపిందన మాచూరితి. అపుత్రే పుత్రత్వమమృతే చిశేషో రేణుకారి కాయాం - భ్రాతావాభ్రాతృపుత్రో వా సపిందశ్చిష్య ఏవవా, సపిండీకరణం కుర్యాత్పుత్రహీనే మృతేసతి. సర్వబంధు విహీనస్య పత్నీ కుర్యాత్సపిండతాం, ఋత్విజం కారయేద్వాపి పురోహిత మధాపివా. వసురుద్రాదితి సుతైః కార్యతేషాం సపిందతా, పుత్రత్వమాచ్చ ప్రమాతాయే తద్విదా ప్రేతతా ధ్రువం. పునస్సపిందనం తేషాం కుర్యాత్ప్రేతే పితామహ, ఇతి. అత్రమూలం మృగ్యం. యతీనాం సపిందనం నాస్తి కింత్యే కాదశేఽపి పార్వణం కార్యం. తదపి త్రిదండినః. ఏకదంద్యా దీనాం తదపినే త్యుక్తం ప్రాక్. దండగ్రహణ త్పూర్వం మృతేతు దాహోది సపిందనాంతం సర్వం కార్యమితి భట్టచరణాః. సపిందన విధి మాహ జైజవాహః. సమాప్తే సంవత్సరే చత్వార్యుద పాత్రాణి ప్రయునక్తేకం ప్రేతాయ త్రిణి పితృభ్యః ప్రేతపాత్రం పితృపాత్రే ష్వాసించతి యే సమాన ఇతి ద్వాభ్యామేవం పిండోఽధాభి మృతతి. ఏష వోసు గతః ప్రేతః పితరస్తం దదామివః. శివం భవతు శేషాణాం జాయంతాం చిరజీవినః. సమానీవ స్యంగచ్ఛద్వం సంవదధ్యమితి. యద్యపి - తచ్చాపి దేవరహిత మేకార్థిక పవిత్రకం, నైవాగ్నే కరణం తత్ర తచ్చావాహన వర్జితం, ఇతి మార్కండేయే నోక్తం. తథాపి - సపిండీకరణం శ్రాద్ధం దైవపూర్వం నియోజయేదిత్యాది విరోధా ద్వికల్పః. ప్రేతాంశేవా జ్ఞేయం. అత్ర కామ కాలౌ వైశ్వదేవా వపీత్యుక్తం ప్రాక్ మైత్రాయణీయ పరిశిష్టే - పితృవిప్రకరే హోమస్యాగ్నేరపి భవేదిహ. యత్తు గోభిలః - అనుక్త కాలేష్వ పితృ పుత్రత్వమేణ మృతావపి, అమేన వాపి సాపిండ్యం హోమ్నావాపి ప్రకల్పయేత్, ఇతి. తదాయది మాతా పితృభిన్నపరం. అవన్నీపి నకుర్వీత శ్రాద్ధ మామేన కర్త్రిచిత్ ఇతితే నైవోక్తేః. శుద్ధితత్వే కామధేనౌ చ లఘుహారీతః - సపిండీకరణం యావత్ప్రేత శ్రాద్ధంతు యోదశం, పక్వాన్వేదైవకర్తవ్యం సామిషేణ ద్విజాతిభిః.

అను॥ వచనమిట్లా - పుత్రులు లేకుండా మరణించినవానికి సపిండతను చేయరాదు, అని ఏదన్నారో, ఆపస్తంబుడిట్లా - పుత్రులు లేకుండా మరణించిన స్త్రీలు కాని పురుషులు కాని ఎవరున్నారో వారికి సపిండనం లేదు కనుక ఏకోద్దిష్టమే పార్వణం లేదు అని ఏదన్నారో, ఇవి (రెండు) ఈ మాటలు పుత్రోత్పాదన విధిని ప్రశంసించే కొరకైనవి అని మాధవుడన్నాడు. సపిండీకరణం తరువాత ఏకోద్దిష్టాన్ని పుత్రులు లేనివారికి అందరికి పత్నిలేని వారికి అట్లాగే విధిస్తున్నాము అని హేమాద్రి యందు ప్రచేతన వచనము కూడా. ఇతరులైతే రెండు రకాలైన వాక్యములు కన్పిస్తున్నందువల్ల వికల్పాన్ని చెప్పారు. స్మృత్యర్థసారమందు కూడా - బ్రహ్మచారులకు సంతానం లేనివారికి సపిండనంలేదు వారికి ఎప్పుడూ ఏకోద్దిష్టమే. వ్యుత్తమంగా మరణించిన వారికైతే సాపిండ్యం చేయాలి లేదా వద్దు. కొందరు అంతటా సపిండనమన్నారు, అని. పుత్రులు లేని వారు వ్యుత్తమంగా మరణించిన వారికి విశేషము రేణుకారికయందిట్లా - భ్రాతృకాని భ్రాతృపుత్రుడు గాని సపిండుడు లేదా శిష్యుడు కాని, పుత్ర హీనుడు వ్యుత్తమంగా మరణిస్తే సపిండీకరణం చేయాలి, ఏ బంధువులు లేని వారికి పత్ని సపిండత చేయాలి, అని. ఋత్విజునితో లేదా పురోహితునితో చేయించాలి. వసురుద్రాదితి సుతులతో వారికి సపిండత చేయాలి. వ్యుత్తమంగా మరణించిన వారికి అదిలేకపోతే ప్రేతత ధ్రువము. పితామహుడు మరణిస్తే వారికి తిరిగి సపిండనం చేయాలి, అని. ఇక్కడ మూలం ఆరోపించాలి. యతులకు సపిండనం లేదుకాని పదకొండవ రోజున పార్వణం చేయాలి. అది కూడా త్రిదండికి. ఏకదంద్యాదులకు అది కూడా లేదు అని ముందు చెప్పాము. దండశబ్దం గ్రహించినందువల్ల దండగ్రహణం కన్న ముందు మరణిస్తే దాహం నుండి సపిండనం చివరి దాకా అంతాచేయాలి, అని భట్టచరణులన్నారు. సపిండన విధిని బైజవాపుడు చెప్పాడిట్లా - సంవత్సరం సమాప్తి అయ్యాక నాలుగు ఉదక పాత్రలు ప్రయోగిస్తున్నాడు. ఒకటి ప్రేతకు మూడు పితరులకు ప్రేత పాత్రను పితృపాత్రల యందు ఆసేచన చేస్తున్నాడు, యే సమానా అను రెండు మంత్రాలతో ఈ రకంగా ఇక పిండమును స్పృశిస్తున్నాడు. ఈ ప్రేత మిమ్మల్ని అనుసరిస్తున్నాడు. ఓ పితరులార! ఆతనిని మీకు ఇస్తున్నాను. మిగిలిన వారికి మంగళం జరగని, చిరజీవులు పుట్టినీ ! సమానీవః సంగచ్ఛద్వం సంవదధ్వం, అనే మంత్రాలతో ఇట్లా - అది కూడా దేవరహితంగా ఏకఅర్ఘ్యము, ఏక పవిత్ర కలిగి, అక్కడ అగ్నేకరణం లేకుండా, అది కూడా ఆవాహన లేకుండా, అని. మార్కండేయుడు చెప్పినప్పటికీ, అట్టేనా సపిండీకరణ శ్రాద్ధము దైవపూర్వకంగా నియోగించాలి. అనే మొదలగు వానికి విరుద్ధమైనందువల్ల వికల్పము. ప్రేతాంత యందు కాని అని తెలుసుకోవాలి. ఇక్కడ కామకాలులు వైశ్వాదేవులు అని కూడా ముందు చెప్పాము. మైత్రాయణీయ పరిశిష్టమందిట్లా - పితరునకు చెందిన విప్రుని కరమందు హోమము సాగ్నికునైనా ఇక్కడ జెతుంది, అని. గోభిలుడిట్లా - చెప్పని కాలములందు కూడా వ్యుత్తమంగా మరణించినా, సాపింద్యాన్ని

అమంతోకాని, హోమంతో కాని ఏర్పరచాలి, అని ఇది ఆపది మాతా పితరులకన్న ఇతరుల విషయమైనప్పుడు, ఆపన్నుడైనా శ్రాద్ధమును అమంతో ఎప్పుడూ చేయరాదు, అని ఆతడే చెప్పాడు. శుద్ధితత్వమందు కామధేనువు యందును లఘు హారీతుడిట్లా - సపిండికరణం వరకు ధోదశ ప్రేత శ్రాద్ధములను పక్క అన్నంతోనే చేయాలి, మాంసంతో ద్విజాతులు చేయాలి, అని

మూ॥ విశ్వప్రకాశే - ప్రేతస్సపిండికరణం దూర్వం పితృలోకేను గచ్ఛతి కుర్యాత్సృతు పాధేయం ద్వితీయేఽపి సపిండికాత్. స్మృత్యర్థసారే ష్యేవం. తతో వృద్ధి శ్రాద్ధం కుర్యాత్. వితన్యలమాసేఽపి కార్యం. అధిమాసే స కర్తవ్యం శ్రాద్ధ మాఖ్యుదయం తథా, తద్దైవ కామ్యం యత్కర్మ వత్సరా త్రుధమా దృతే, ఇతి హేమాద్రో హారీతోక్తేః. ఇతి సపిండికరణం అథ ప్రథమాభ్యే నిషిద్ధాని - హేమాద్రో - స్నానం చైవ మహాదానం స్వాధ్యాయం చాగ్నితర్పణం, ప్రథమేభ్యై స కుర్వీత మహాగురునిపాతనే, అగ్ని తర్పణం లక్ష హోమాది నత్వాధానం. తత్త ప్రథమాభ్యేభవత్యేవ. తదాహ హేమాద్రావుకనాః. పితుస్సపిండికరణం వార్షికేమృతవాసరే. ఆధానాద్యుప సంప్రాప్తావే తత్రాగపి వత్సరాత్. అన్యతర్పణమితి శుద్ధితత్వేపారః అదివదం వృద్ధినిమిత్త నిత్య కర్మవరం. దివోదాసీయే - మహాతీర్థస్యగమన ముపవాస వ్రతానిచ, సంవత్సరం నకుర్వీత మహాగురు నిపాతనే. ఇదం శ్రాద్ధ కౌముద్యాం దేవీపురాణస్తముక్తం. గౌడనిబంధే మాత్యై - సపిండికరణా దూర్వం ప్రేతః పార్షణ భుగ్భవేత్, వృద్ధిష్టా పూర్తయోగ్యశ్చ గృహస్థశ్చ సదాభవేత్. వర్నాంత సపిండికాభావే నాధికారీత్యర్థః. గృహస్థ స్సపిండిఃఽపి పీత్యర్థః. అత ఏవ - ప్రేతకర్మాణ్య నిర్వర్త్య చరేన్నాఖ్యుదయ క్రియాం ఆ చతుర్థం తతః పునీ పంచమే శుభదం భవేత్, ఇతి జ్యోతిషే ఉక్తం. మాధవీయే దేవలః - ప్రమాతో పితరో యస్య దేవాస్త స్వాశుచిర్భవేత్, నదైవం నాపి వాపిత్ర్యం యావత్సూర్యేన వత్సరః. ఇదం వర్నాంత సపిండికరణం. తద్దైవకామ్యం యత్కర్మ వత్సరాత్రుధమా దృతే, ఇతి లఘుహారీతాద్యేక వాక్యత్వాత్. వృద్ధి నిమిత్తాపకర్మేణ కామ్యాది భవత్యేవేతిగోదాః. పిత్ర్యం సపిండికరణం. అత ఏవ లోగాక్షి - అన్యేషాం ప్రేతకర్మాణి మహాగురు నిపాతనే కుర్యాత్సవంశ్య రాదర్వాక్ శ్రాద్ధమే కంతు వర్జయేత్. రాహద్యేకా దశాహంతం కార్యం. తత్రా శౌచాంతర స్వాప్రతి బంధ కత్వాత్. ఆర్యం శ్రాద్ధ మశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽపి హనీత్యుక్తేశ్చ ఏకం సపిండికరణం. పత్వాదౌత్వ పవాదమాహ మాధవీయే ఋష్యశృంగః - పత్వాః పుత్రస్య తత్పుత్ర భ్రాతౌస్త త్రనయేషు చ, స్మృషా స్వసోశ్చ పిత్రోశ్చ సంఘాత మరణం యది. అర్యాగభ్యా న్మాతృపితృపూర్వం సాపిండిక మాచరేత్. లోగాక్షి - పత్నీపుత్రప్రధా పౌత్రోభ్రాతా తత్పుత్రకా అపి, పితరౌచయదై కన్వీన్ స్త్రీయే రన్వాసరే తదా. ఆర్యమే కాదశే కుర్యాత్రిపక్షేషు సపిండికరణం. ధవశ నిబంధే - మహాగురు నిపాతేషు ప్రేతకార్యం యదావిధి, కుర్యాత్సవత్సరా దర్వాగే కోద్దిష్టం సపార్వణం.

అను॥ విశ్వప్రకాశమందిట్లా - ప్రేత, సపిండికరణం తరువాత పితృలోకానికి వెళ్తాడు, కనుక అతనికి బాటబిజ్జాన్ని రెండవరోజు సపిండికరణంతో చేయాలి, అని. స్మృత్యర్థసారమందు కూడా ఇట్లాగే ఆ వీధిప వృద్ధి శ్రాద్ధం చేయాలి. దీనిని మలమాసంలో కూడా చేయాలి. అధిమాసమందు అఖ్యుదయ శ్రాద్ధము కూడదు. అట్లాగే కామ్యకర్మ చేయరాదు. ప్రథమవత్సరంలో తప్ప, అని హేమాద్రి యందు హారీతోక్తి. అని సపిండికరణము. ఇక ప్రథమాభ్యమందు నిషిద్ధములైనవి. హేమాద్రి యందిట్లా - మహాగురువు మరణమందు

ప్రథమాబ్జమందు స్నానము, మహాదానము, స్వాధ్యాయము, అగ్ని తర్పణము చేయరాదు, అని. అగ్నితర్పణ మనగా లక్షహోమాదులు, ఆధానము కాదు. అది ప్రథమాబ్జమందైతే ఔతుంది కదా. దానినే హోమాది యందు ఉశనుడిట్లా - వార్షిక మృతవాసరమందు పితృ సపిండీకరణము, ఆధానాదులు వస్తే ఇది వత్సరం ముందునుంచీ ఉంది. (వస్తే) (చేయాలి) అని. అన్య తర్పణమని శుద్ధి తత్వమందు పారము. ఆదిపదము వృద్ధి నిమిత్తమైన నిత్యకర్మపరము. దివోదాసీయమందిట్లా - మహాతీర్థ గమనము, ఉపవాసము, వ్రతములు, మహాగురు మరణమందు సంవత్సరం దాకా చేయరాదు, అని. ఇది శ్రాద్ధ కౌముదియందు దేవీపురాణమందలిదిగా చెప్పబడింది. గౌడ నిబంధమందు మాతోన్నక్తి ఇట్లా - సపిండీకరణం తర్వాత ప్రేత పార్వణం భుజిస్తాడు, వృద్ధి, ఇష్టాపూర్తములకు యోగ్యుడుగా ఎప్పుడూ గృహస్థుడౌతాడు, అని. వర్షాంతమందలి సపిండనం లేకపోతే అధికారికాదు అని అర్థము. గృహస్థుడు సపిండుమకూడా అని అర్థము. అందువల్లనే - ప్రేతకర్మలు నిర్వర్తించ కుండా అభ్యుదయ క్రియ ఆచరించరాదు. నాల్గవ తరం వరకు, ఆ పిదప ఐదవ తరం పురుషుని నుండి శుభదమౌతుంది, అని జ్యోతిషమందు చెప్పారు. మాధవీయమందు దేవలుడిట్లా - తల్లిదండ్రులు మరణించినవాని దేహం అశుచి ఔతుంది. సంవత్సరం పూర్తి దాకా ఆతడు దైవ కార్యము, పితృ సంబంధికార్యము కాని చేయరాదు, అని. ఇది వర్షాంతమందలి సపిండన విషయము. అట్లాగే కామ్యమైన కర్మ ప్రథమవత్సరంలో తప్ప, అని లఘుహారీతాదుల(తో) ఏకవాక్యమైనందువల్ల. వృద్ధి నిమిత్త అపకర్షమందైతే కామ్యాదులు ఔతాయి గదా అని గౌడులన్నారు. పితృమనగా సపిండనము అందుకే లౌగాక్షి ఇట్లా - మహాగురు నితాతమందు ఇతరుల ప్రేత కార్యములను సంవత్సరం కన్న ముందే చేయాలి. శ్రాద్ధమును మాత్రం వదలాలి, అని. దాహాది అనగా ఏకాదశపు రోజు వరకు అంతమయ్యే కర్మ. అక్కడ మరో ఆశౌచమునకు ప్రతిబంధకం లేదు కనుక. తొలి శ్రాద్ధమును అశుద్ధుడైనా ఏకాదశాహమందు చేయాలి, అని చెప్పారు కనుక. ఏకం అనగా సపిండనము. పత్ని మొదలగు వారి విషయంలో అపవాదాన్ని చెప్పాడు మాధవీయమందు ఋష్యశృంగుడిట్లా - పత్ని, పుత్రుడు, వాని పుత్రుడు, భ్రాత, వాని తనయులు, కోడలు, చెల్లెలు, తల్లిదండ్రులు, వీరందరు సంఘాతంగా (ఒకేసారి) మరణిస్తే, సంవత్సరం కన్న ముందు మాతాపితల నుండి ఆరంభించి సాపిండ్య మాచరించాలి, అని. లౌగాక్షి ఇట్లా - పత్ని, పుత్రుడు, పుత్ర పుత్రుడు లేదా పౌత్రుడు, భ్రాత, ఆతని పుత్రులు, తల్లిదండ్రులు వీరంతా ఒకేవేళ ఒకేసారి ఒకే వారమున (రోజు) మరణిస్తే అప్పుడు తొలిది పదకొండవరోజున చేయాలి. త్రిపక్షమందు సపిండనం చేయాలి, అని. ధవళ నిబంధమందిట్లా - మహాగురువు మరణమందు ప్రేత కార్యాన్ని యథావిధిగా చేయాలి, సంవత్సరం కన్న ముందు ఏకోద్దిష్టం చేయాలి, పార్వణం కాదు, అని.

మూ॥ భృగుః - మాతాచైవ తథా భ్రాతా భార్య పుత్రస్తథాస్నూషా, ఏషాం మృతౌచరేచ్ఛా
ర్థం అన్యస్యన పునః పితుః. ఏతదపి సపిండన పరం. పితృర్ముతావన్యస్య శ్రాద్ధం నచరే దిత్యర్థః

శుద్ధితత్వే దేవలః. అన్యశ్రాద్ధం పరాన్నం చ గంధమాబ్జం చ మైథునం, వర్షయే ధ్గురుపాతేశు యావత్పూర్ణోనవత్సరః. పారస్కర భాష్యే బృహస్పతిః - పితర్యుపరతే పుత్రో మాతు శ్రాద్ధాన్ని వర్తతే, మాతర్యుపివ వృతాయాం పితృశ్రాద్ధాద్యతేనమం. సమంపితరం వినాస్య శ్రాద్ధం నేత్యర్థః. శుద్ధితత్వే దేవలః - మహాగురు నిపాతేశు కామ్యం కించిన్న చాచరేత్, ఆర్హిజ్యం బ్రహ్మచర్యం చ శ్రాద్ధం దేవక్రియాం తథా. ఏతత్పి పిండనాత్ప్రాగితి కేచిత్. తదుత్తర మపీత్యన్యే. శ్రాద్ధ కౌముద్ధ్యాం కాలికాపురాణే పూర్వార్ధే - విశేషత శ్చివపూజాం ప్రమిత పితృకోనరః యావద్వత్సర పర్యంతం మనసాపిన చాచరేత్. కేచిత్తు - పిత్రోరబ్ధ మశౌచం స్వాత్ షణ్మాసం మాతురేవచ త్రైమాసికం తు భార్యా యాస్తదర్థం బ్రాతృపుత్రయోరితి స్మృతేః. సపత్నీమాతురబ్ధార్థమాహుః. శ్రాద్ధ కౌముదీకారస్తు - ద్మయోరేవ మహాగుర్వో అబ్ధిమేక మశౌచకం, నాన్యేషా మధికాశౌచం స్వజాతి విహితాల్పిల, ఇతి సమూల జాతుకర్షణ విరోధా నిర్మూల మహ. హేమాద్రో భవిష్యే - గయా శ్రాద్ధం మృతానాంతు పూర్ణేత్యభ్యే ప్రశస్యతే. త్రిస్థలీసేతౌ గారుడే - తీర్థశ్రాద్ధం గయాశ్రద్ధం శ్రాద్ధమన్యచ్చ పైతృకం, అబ్ధిమధ్యే న కుర్వీత మహాగురు వివత్తిషు. ఇదం వృద్ధ్యర్థ సపిండనా భావేవృద్ధా సపిండనాపకర్షే_ బ్ధిమధ్యే_పి దర్శాది కార్యమేవ. పితృసపిండనం కృత్వా కుర్యాన్నా సానుమాసికం, ఇతి ఛందోగ పరిశిష్టాత్. సపిండీకరణా దూర్ఘం ప్రేతః పార్వణ భుగ్భవేదితి మాత్స్యాత్. తతః ప్రభృతి వైప్రేతః పితృ సామాన్యమశ్నుతే, విందతే పితృలోకం చ తత శ్రాద్ధం ప్రవర్తతే, ఇతి హారీతాచ్చేతి చూల పాణిః. యత్తుకాలీయం - సపిండీకరణా దూర్ఘం న దద్యాత్ప్రతి మాసికం, ఏకోద్దిష్ట విధానేన దద్యాదిత్యాహ కౌశిక ఇతి, తత్రేకోద్దిష్ట విధానాన దద్యాదిత్యన్వయః. తుర్యపాదేన పార్వణే వికల్ప ఉక్తః. బ్రహ్మకైవరే - ఉద్వాహశ్చో పనయనం ప్రథమేభ్యే మహిపతే, కృతే సపిందనే పూర్వ మస్థ్నాం చోద్ధరణం త్యజేత్. తథాపి కర్తు మిచ్ఛంతి త్రిణి వైతాని వైసుతాః, మాసికాన్యవ శిష్టాని చాపకృష్ట చరేత్సునః. అత్రే దంతత్వం - వృద్ధిం వినార్యాగిషి సపిండనాపకర్షే పితృత్వ ప్రాప్తిర్వర్జిత ఏవ. కృతే సపిండీకరణే సరస్సంవత్స రాత్సరం, ప్రేత దేహం పరిత్యజ్య భోగ దేహం ప్రవద్యత, ఇతి విష్ణుధర్మోత్తే.

అను॥ భృగువిల్లా - తల్లి, భ్రాత, భార్య, పుత్రుడు, కోడలు, వీరు మరణిస్తే శ్రాద్ధ మాచరించాలి. తిరిగి తండ్రికి తప్ప ఇతరులకు కాదు, అని. ఇది కూడా సపిండన పరము తండ్రి మరణిస్తే ఇతరుల శ్రాద్ధాన్ని ఆచరించరాదు, అని అర్థము. శుద్ధితత్వమందు దేవలుడిల్లా - అన్యశ్రాద్ధము, పరాన్నము, గంధము, మాలలు, మైథునము, ఇవన్నీ గురు మరణమందు సంవత్సరం పూర్ణమయ్యేదాక విడిచి పెట్టాలి, అని. పారస్కర భాష్యమందు బృహస్పతిఇల్లా - తండ్రి మరణిస్తే పుత్రుడు తల్లి శ్రాద్ధం నుండి మరలాలి. తల్లికూడా మరణిస్తే పితృ శ్రాద్ధం లేకపోయి నానుమమే, అని. సమమనగా తండ్రిది తప్ప ఇతరుల శ్రాద్ధం వద్దు అని అర్థము. శుద్ధితత్వమందు దేవలుడిల్లా - మహాగురువు మరణిస్తే కామ్యమైనదేదీ ఆచరించరాదు, అర్హిజ్యము, బ్రహ్మచర్యము, శ్రాద్ధము, దేవక్రియ వీని నాచరించాలి, తప్పవేరు కాదు. ఇది సపిండనము కన్న ముందు అని కొందరన్నారు. ఆ దాని తరువాత కూడా, అని ఇతరులన్నారు. శ్రాద్ధ కౌముది యందు కాలికా పురాణ వచనంలో పూర్వార్ధమిల్లా - విశేషించి శివపూజను తండ్రి మరణించినవాడు, సంవత్సరం

వరకు మనస్సులో కూడా ఆచరించరాదు, అని. కొందరైతే - తండ్రి ఆశోచము సంవత్సరము, తల్లికి చెందిన ఆశోచము ఆరు నెలలు, భార్య మరణిస్తే ఆశోచము మూడు నెలలు, భ్రాత, పుత్రుల మరణమందు ఆశోచము అందులో సగము (నెలన్నర) అనిస్మృతి, అని. సపత్న మాతకు ఆశోచము ఆరునెలలు అని అన్నాడు. శ్రాద్ధ కౌముదీకారుడైతే - మహాగురువులిద్దరికే ఒక సంవత్సరము ఆశోచము, ఇతరులకు అధికాశోచము కాదు, స్వజాతికి విహితమైన దానికన్న అని సమూలమైన జాతూకర్ణి వచనమునకు విరోధమైనందువల్ల నిరూలమన్నాడు. హేమాద్రి యందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - మృతులకు గయోశ్రాద్ధము సంవత్సరం పూర్తై నాకైతే బాగుంటుంది, అని. త్రిస్థలీ సేతువు యందు గారుడోక్తి ఇట్లా - తీర్థ శ్రాద్ధము, గయో శ్రాద్ధము, పైతృక శ్రాద్ధము, వీనిని మహాగురువు మరణిస్తే అబ్జమధ్యంలో చేయరాదు, అని ఇది వృద్ధుర్రమైన సపిండనం లేకపోతే, వృద్ధియందు సపిండనం అపకర్షణతే, అబ్జమధ్యమందు కూడా దర్శారులు చేయాల్సిందే. తండ్రికి సపిండనం చేసి మాన అనుమానికములు చేయాలని ఛందోగ పరిశిష్టం నుండి సపిండీకరణం తరువాత ప్రేత పార్వణభుక్ జెతాడు, అని మాతోస్వోక్తి. అప్పటి నుండి ప్రేత పితరులలో సామాన్యుడు (సమానుడు) జెతాడు (పొందుతాడు). పితృలోకాన్ని పొందుతాడు. ఆ పిదప శ్రాద్ధం ఆరంభ మౌతుంది, అని హారీతం నుండి అని శూలపాణి అన్నాడు. కాతీయమందిట్లా - సపిండీకరణం తర్వాత ప్రతిమాసికము ఇవ్వరాదు, ఏకోద్దిష్ట విధానంతో ఇవ్వాలని శౌనకుడన్నాడు, అని ఏదుందో అక్కడ, ఏకోద్దిష్ట విధితో ఇవ్వరాదు అని అన్యయుము. నాల్గవ పాదంతో పార్వణ మందు వికల్పము చెప్పారు. బ్రహ్మకైవర్తమందిట్లా - ఓ మహీపతి, ప్రథమ అబ్జమందు వివాహము, ఉపనయనము వీనిని చేయవచ్చు. సపిండనం చేసినా ఆపైన అస్థుల ఉద్ధరణము విడువాలి. ఐనా సుతులు ఈ మూడింటిని చేయాటానికి ఇష్టపడుతారు. అవశిష్ట మాసికములను అపకర్షచేసి చేయాలి, అని. ఇక్కడ తత్వమిది - వృద్ధిలేకుండా ముందుగా కూడా సపిండన అపకర్ష చేస్తే పితృత్వ ప్రాప్తి మాత్రం వర్షాంతమందే. సపిండీకరణం చేసినా నరుడు సంవత్సరం తరువాతనే ప్రేత దేహాన్ని వదలి భోగదేహాన్ని పొందుతున్నాడు, అని విష్ణుధర్మోక్తి.

మూ॥ అర్వాక్సంవత్సరాద్యస్య సపిండీకరణం భవేత్, ప్రేతత్వమపి తస్యాపి విజ్ఞేయం వత్సరం నృప, ఇత్యగ్ని పురాణాచ్చ. తేన తత్సత్వేపి వృద్ధిదైవపితృస్వసంధికారః. వృద్ధి నిమిత్తే త్వసంతరమేవ. అర్వాక్సం వత్సరాద్యుద్ధౌ పూర్ణే సంవత్సరేఽపివా, యే సపిండీకృతాః ప్రేతాః న తేషాంతు పృథక్క్రియా, ఇతి శాతాతపోక్తేః. తదైవ కామ్యమితి హేమాద్రి ధృత హారీతాది వశాచైవమితి. తథా - అస్థిక్షేపం గయో శ్రాద్ధం శ్రాద్ధం చాపర పక్షికం, ప్రథమేజ్ఞే. న కుర్వీత కృతేఽపితు సపిండనే అస్థాపవాదః - అస్థిక్షేపం గయో శ్రాద్ధం శ్రాద్ధం చాపర పక్షికం ప్రథమేజ్ఞే జ్ఞేప కుర్వీత యదిస్యాద్భక్తిమాన్ సుతః, భక్త్యాభ్యం శ్రాద్ధం తద్వానితి మదనపారిజాతాదయః. అన్యేయధాశ్రుత మాహుః. తత్సంతు యదీదం సమూలం తదా వృద్ధిం వివాపకర్షే పూర్వం వృద్ధ్యర్థేతు పరమితి యోజ్యం. పతితానాం గయాయాం విశేషో బ్రాహ్మ - క్రియతే పతితానాం చ గతే సంవత్సరే క్వచిత్, దేశధర్మ ప్రమాణత్వాద్గయా శ్రాద్ధం స్వభంధుభిః. అథవిధానాని - తత

పంచక మృతే మదనరత్నే గారుడే - అదౌకృత్వా ధనిష్ఠా ర్థమేతన్న క్షత్ర పంచకం, రేవత్యంతం సదా దూష్యం అశుభం దాహకర్యణి. శవస్యతు సమీపేతు క్షేప్తవ్యాః పుత్రలాస్తదా. దర్శమయాస్తు చత్వార ఋక్ష మంత్రాభి మంత్రితాః. తతో దాహః ప్రకర్తవ్యస్తైశ్చ పుత్రలక్ష్మిసహ, సూతకాంతే తతః పుత్రైః కార్యం శాంతి కపాష్టికం. పంచకేషు మృతోయోవైన గతిం లభతే నరః, తిలంత్రైవ హిరణ్యం చ త ముద్దిశ్య ఘృతం దహోత్. క్రియానిబంధే - భాజనోపాన మౌ ఛత్రం హైమ ముద్రాం చ వాససీ, దక్షిణా దీయతే విప్రే సర్వపాతక మోచనీ. మదనరత్నే గార్హ్యః - యదిభద్రా తిథీనాంస్యా ద్యానుభౌమ శనైశ్చరౌ, త్రిపాదర్థిక్షైశ్చ సంయోగో ద్వయోర్యోగే ద్విపుష్కరః. ద్వితి పుష్కరయోగేతు మృతిర్మృత్యంత రావహ్. దహనే మరణే చైవ త్రిగుణం స్యాత్రి పుష్కరే. ఖననేఽ ప్యేవమేవస్యా దేతద్దోషోప శాంతయే. తిలపిష్టైర్య వైరావపి శరీరం కారయేత్తతః, శూర్పేనిధాయా లంకృత్య దాహయేత్తుకౌపరి. తద్దాహో మంత్ర మాహ బౌధాయనః - అస్మాత్త్వమితి మంత్రేణ తిలపిష్టం ప్రదాహయేత్. ద్వితిపుష్కరయో ర్దోషః త్రిభిః కృచ్చైర్యవోహతి. వాసవే మరణం చేత్వాన్యహోవాపి పునర్మృతిః, సువర్ణం దక్షిణం దద్యాత్ కృష్ణవస్త్ర మధాపివా. వాసవం ధనిష్ఠా. బ్రాహ్మ - కుంభమీన స్థితే చంద్రే మరణం యస్య జాయతే, నతస్యోర్ధ్వగతి ర్భుష్టా సంతతాన శుభం భవేత్. నతస్యదాహః కర్తవ్యో వినాశాస్త్రేషు జంతుషు. అథవాతద్దినే కార్యోదాహస్తు విధి పూర్వకం. ధనిష్ఠా పంచక జీవోమృతో యదిక ధంచన, త్రిపుష్కరే యామ్య భేమాకులజాన్మారయే ద్రువం.

అను॥ సంవత్సరం కన్న ముందు ఎవనికి సపిండికరణం చేస్తారో, వానికి ప్రేతత్వం కూడా వత్సరకాలం ఉంటుంది అని గ్రహించాలి, ఓ నృప! అని అగ్నిపురాణం వల్ల, అందువల్ల అది ఉన్నా వృద్ధి దైవ పితృకార్యములందు అధికారము లేదు. వృద్ధి నిమిత్తమైతే తర్వాతనే. సంవత్సరం కన్న ముందు లేదా పూర్వ సంవత్సర మందు కాని వృద్ధియందు, సపిండికృతులైన ప్రేతలకు విడిగా క్రియలేదు, అని శాతాతపోక్తి. అట్లాగే కామ్యము అని హోమాద్రి యందున్న హోరితాదుల వచనం వల్లను ఇట్లాగే అని. అట్లాగే - అస్థిక్షేపము, గయాశ్రాద్ధము అపర పక్ష శ్రాద్ధము వీనిని సపిండికరణంచేసినా ప్రథమాబ్జమందు చేయరాదు, అని. దీనికి అపవాదము - అస్థిక్షేపము, గయా శ్రాద్ధము అపర పక్ష శ్రాద్ధము వీనిని సుతుడు భక్తి మంతుడైతే ప్రథమాబ్జమందునూ చేయవచ్చును, అని. భక్తి అని పేరుగల శ్రాద్ధమును, అది కలవాడై అని మదనపారిజాతాదులన్నాయి. ఇతరులైతే విన్న ప్రకారం (ఉన్న) చెప్పారు. నిజానికైతే - ఒకవేళ ఇది సమూలమైతే అప్పుడు వృద్ధి లేకుండా అపకర్షమైతే పూర్వమందు. వృద్ధ్యర్థమందైతే పరమందు అని గ్రహించాలి. పతితులకు గయ యందు విశేషాన్ని బ్రాహ్మమందిట్లా - ఒకచోట సంవత్సరం గడిచాక పతితులకు దేశధర్మ ప్రమాణాను సారం తమ బంధువులు గయా శ్రాద్ధాన్ని చేస్తున్నారు, అని. ఇక విధానాలు - అక్కడ పంచకమృతమందు మదనరత్నమందు గారుడోక్తి ఇట్లా - ధనిష్ఠార్థం నుండి ఆరంభమై ఆ ఐరు నక్షత్రములు రేవతి చివరి వరకు దాహకర్యయందు ఎల్లప్పుడూ దూషించ తగినవి, అశుభమైనవి, అని. అప్పుడు శవ సమీపమందు, దర్బలతో చేసిన నాలుగు బొమ్మలను నక్షత్రమంత్రములతో అభిమంత్రించి ఉంచాలి. ఆ పిదప ఆ బొమ్మలతో సహా దాహం

చేయాలి. ఆ పిదప పుత్రులు సూతకాంతమందు శాంతిక పౌష్టిక హోమం చేయాలి. ఆ ఐదు నక్షత్రములలో మరణించిన నరుడు ఉత్తమ గతిని పొందదు. తిలలు, హిరణ్యము వీనితో వాని నుద్దేశించి ఘృతముతో హోమం చేయాలి. (దహించాలి)అని. క్రియా నిబంధమందిట్లా - భాజనము, పాదుకలు, ఛత్రము, బంగారుముద్ర, వస్త్రములు, దక్షిణ ఇవి బ్రాహ్మణునకు దానం చేస్తే అన్ని పాపముల నుండి ముక్తి అని. మదనరత్నమందు గార్హస్థిట్లా - తిథులలో భద్ర, ఆది, మంగళ, శనివారములు, త్రిపాద నక్షత్రముల యోగము వీనిలో రెండు కూడితే ద్విపుష్కరం. ద్విత్రిపుష్కరముల యోగమందైతే మరణం సంభవిస్తే మరో మృతిని తీసుకు వస్తుంది. త్రిపుష్కరమందైతే దహనమందు లేదా మరణమందైనా మూడింతలు దోషం. ఖనన మందును ఇట్లాగే దోషముంటుంది. ఈ దోష ఉపశాంతి కొరకు, నువ్వుల పిండితో లేదా యవలతో కాని శరీరాన్ని చేయాలి ఆ పిదప చాలయందుంచి, ఆలంకరించి పైతృకంపై (పితృశరీరం) ఉంచి దహనం చేయాలి, అని. ఆదాహమందు మంత్రాన్ని బోధాయనుడిట్లా - అస్మాత్త్వం అనుమంత్రంతో తిలపిష్టాన్ని దాహం చేయాలి. ద్వి, త్రిపుష్కర యోగ దోషము మూడు కృత్రుములతో పోతుంది, అని. వాసవమందు మరణమైతే గృహమందుకాని మరణిస్తే, సువర్ణము, దక్షిణ, దానం చేయాలి. లేదా కృష్ణ వస్త్రాన్నైనా దానం చేయాలి, అని. వాసవ మనగా ధనిష్ఠ నక్షత్రం. బ్రాహ్మమందిట్లా - చంద్రుడు కుంభ మిశనములందుండగా మరణించిన వానికి ఊర్ధ్వగతి లేదు, సంతతియందు శుభం కలుగదు, అని. తమ జాతి జంతువు ల నాశ భయంతో వాని దాహము చేయరాదు లేదా ఆరోజే విధి పూర్వకముగా దాహం చేయాలి. ధనిష్ఠ పంచకమందు ప్రాణి మరణిస్తే త్రిపుష్కర మందు లేదా యామ్య నక్షత్రమందు మరణిస్తే (భరణి) కులజులను చంపుతాడు, నిశ్చయము.

మూ॥ తత్రా నిష్ఠ వినాశార్థం విధానం సముదీర్యతే. దర్శాణాం ప్రతిమాః కార్యాః పంచోర్ధా సూత్రవేష్టితాః యవపిష్టే నానులిప్తాః తాభిస్సహ శవందహోత్. ప్రేతవాహః ప్రేతసఖః ప్రేతపః ప్రేత భూమిపః, ప్రేతహర్తా పంచమస్తు నామాన్యే తాని చ క్రమాత్. అత్ర ప్రతిమా గంధపుష్పైః పూజయిత్వా ప్రధమాం శిరసి ద్వితీయాం నేత్రయోః తృతీయాం వామ కుక్షౌ చతుర్థిం నాభౌ పంచమిం పాదయోః స్యస్య తదుపరి నామభిః ఘృతం హుత్వా యమాయ సోమం త్ర్యం ఐక మితి మంత్రాభ్యాం ప్రత్యేకం తా స్వాజ్యం హునేదితి భట్టాః. సూతకాంతే తతః పుత్రః కుర్యాద్ధాంతిక పౌష్టికం. కాంస్య పాత్ర స్థితం తైలం వీక్త్య దద్యాద్ద్విజన్యనే. బ్రహ్మవిష్ణు మహేశేంద్ర వరుణ ప్రేతయే తతః, మాషముగ్ధయ వప్రీహి ప్రియంగాద్వి ప్రయచ్ఛతి. స్వర్ణ దానం రుద్ర జాప్యం లక్ష్మ హోమో ద్విజార్చనం, గోభూదానం షడంశేన కుర్యాద్దోషోప శాంతయే. అపరార్కే - ధనిష్ఠా పంచక మృతే పంచరత్నాని తన్ముఖే ప్రాశ్యాహుతి త్రయంతత్ర హునేద్ధహువహమితి. తతో నిర్వరణం కుర్యాదేష సాగ్నేద్విధిః స్మృతః. ఇతరంని ఖనే దేవజలేనా ప్రతిపాదయేత్. త్రిపాదర్క్ష మృతే తద్గర్ధిరణ్య శకలం ముఖే. తస్యపిష్టమయం కుర్యాత్పురుష త్రితయంతతః, హోమః ప్రతిముఖం కుర్యాత్తదా వహవ పామితి. కారేష్వాయ సంహకార్యానంకు సుంభం ప్రతిపాద్యువ, నిర్యాత్య సాగ్నిం

సంస్కర్యాద్భువ్యగ్నై వాన్య ముత్పజ్జేత్. తత్రైవ - కనకం హీరకం నీలం పద్మరాగం చ మౌక్తికం, పంచరత్న మిదం ప్రోక్తం ఋషిభిః పూర్వదర్శిభిః. రత్నానాం చావ్యభావేతు స్వర్ణం కర్పూరమేవచ, సువర్ణ స్యావ్యభావేతు ఆజ్యం క్షేయం విచక్రణైః. మదనరత్నే స్వేపం. తథా - ఏకాశీతి పలంకాంశ్యం తదర్థం వా తదర్థకం, నవషట్ త్రివలం వాపి దద్యాద్విప్రాయశక్తిరః, తథాన్యత్ర - స్వగృహోక్త విధానేన కృత్యాగ్నేః స్థాపనం తతః, అన్యాధానం నిర్వపణం దేవతానాం తథాహుతిః. యమాయ ధర్మరాజాయ మృత్య వేదాంత కాయచ, వైవస్వతాయ కాలాయ సర్వభూత క్షయాయచ, ఔదుంబరాయ దధ్నాయ నీలాయ పరమేష్ఠినే, వృకోదరాయ చిత్రాయ చిత్ర గుప్తాయచై క్రమాత్, విధిసాశ్రవణం కృత్యా ఏకైకా మాహుతిం హునేత్. కృష్ణాంగాం కృష్ణ వస్త్రాం చ హైమనిష్ఠ సమన్వితాం, దద్యాద్విప్రాయ శాంతాయ ప్రీతో భవతు మేయమః. త్రిపాదర్ క్షేప్యేతదేవ. అపరార్కే - పునర్వసూత్రరాషాదా కృత్రికోత్తర ఫాల్గునీ, పూర్వాభాద్రా ఏకాశా చ క్షేయమే తత్త్రిపాదభం.

అను॥ అక్కడ అనిష్ట వినాశం కొరకు విధానాన్ని చెప్తున్నాను. ఐదు, ఉన్ని దారములతో చుట్టబడిన దర్బల ప్రతిమలను చేయాలి. యవపిండితో వానిని పూయాలి. వానితో పాటు శవాన్ని దహించాలి. ఈ ఐదు ప్రతిమలు ప్రేతవాహుడు, ప్రేత సఖుడు, ప్రేతను రక్షించేవాడు, ప్రేత భూమియందుండేవాడు, ప్రేతను తీసుకుపోయేవాడు, క్రమంగా ఇవి వీనిపేర్లు. ఇక్కడ ప్రతిమలను గంధపుష్పములతో పూజించి, తొలిది శిరస్సున, రెండవ దానిని కళ్ళయందు, మూడవ దానిని ఎడమ కడుపువైపు, నాల్గవ దానిని నాభీయందు, ఐదవ దానిని పాదములందుంచి దానిపై పేర్లతో నేతితో హోమం చేసి, యమాయ సోమం, త్ర్యంబకం అను మంత్రాలతో ప్రత్యేకంగా వానిపై ఆజ్యంతో హోమం చేయాలి, అని భట్టులన్నారు. సూతకాంతమందు ఆ పిదప పుత్రుడు శాంతిక పౌష్టిక హోమం చేయాలి. కాంశ్య పాత్రయందున్న నూనెను చూచి, ద్విజస్మృతకు ఇవ్వాలి (దానిని) ఆ పిదప బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ ఇంద్ర వరణుల ప్రీతి కొరకు మినుములు, పెసలు, యవలు, ప్రీహి (ధాన్యం). కొర్రలు మొదలైనవి దానం చేయాలి. స్వర్ణదానము, రుద్రజపము, లక్షహోమము, ద్విజార్చనము, గోభూదానము, దోష ఉపశాంతి కొరకు ఆరవ భాగంగా ఇవ్వాలి. అపరార్కమందిట్లా - ధనిష్ఠ పంచకమందు మరణిస్తే పంచరత్నములను ఆతని ముఖమందుంచి, ఆహుతి త్రయము ఉంచి (పోసి) అక్కడ బహువపాం (అను మంత్రంతో) అని హోమం చేయాలి. ఆ పిదప శవాన్ని తీసుకుపోవాలి. ఇది సాగ్నికునకు విధి అని అన్నారు, అని. ఇతరమైన వాటిని పాతాలి, లేదా నీటిలో పారవేయాలి. త్రిపాద నక్షత్రమందు మరణిస్తే అట్లాగే హిరణ్య శకలాన్ని (తునక) ముఖమందుంచి, వానికి ముగ్గురు పురుషులను పిండితో చేయాలి. ఆ పిదప ప్రతిముఖమందు అట్లాగే హోమం చేయాలి, వహువపాం అను మంత్రంతో, ఇనుము, పత్తి (వస్త్రము) బంగారు ఇచ్చి తీసుకుపోయి సాగ్నికుని భూమియందు, అగ్నియందుకాని సంస్కరించాలి, ఇతరుని వదలాలి, అని. అక్కడే - కనకము, హీరము (వజ్రం) నీలము, పద్మరాగము, ముత్యము ఇవి ఐదు రత్నములు (పంచరత్న) అని పూర్వదర్శులైన ఋషులన్నారు. రత్నములు లేకపోతే సగంకర్మ బంగారము, సువర్ణం

కూడా లేకపోతే విచక్షణలు అజ్యము, అని తెలుసుకోవాలి. మదనరత్నమందును ఇట్లాగే. అట్లాగే - ఎనుబది ఒక్క పలముల కాంస్యాన్ని అందులో సగం లేదా ఇంకా అందులో సగం లేదా తొమ్మిది లేదా ఆరు లేదా మూడు పలముల కాంస్యమును శక్తి కొలిచి బ్రాహ్మణున కివ్వాలి, అని. అట్లాగే మరోచోట - తమ గృహ్య సూత్రమందు చెప్పిన విధంగా అగ్నిస్థాపన చేసి ఆ పిదప అన్వాధానము, నిర్వపణము, అట్లాగే దేవతలకు అహుతి ఇవ్వాలి. యమాయ ధర్మరాజాయ.... క్రమాత్ విధి ప్రకారము వినిపించి (చదివి) ఒక్కొక్క అహుతిని హోమం చేయాలి. నల్లని అవును, నల్లని వస్త్రంతో కూడా, బంగారు నిష్కములతోపాటు, శాంతుడైన విప్రునకు, నాయందు యముడు సంతుష్టుడు కాని అని అంటూ, ఇవ్వాలి. త్రిపాద నక్షత్ర మందును ఇదే. అపరార్థమందిట్లా - పునర్వసు, ఉత్తరాషాఢ, కృత్తిక, ఉత్తరఫల్గుని, పూర్వాభాద్ర, విశాఖ ఇవి త్రిపాద నక్షత్రాలని గ్రహించాలి, అని.

మూ॥ మయూర చిత్రే గర్గః - మృతః శ్మశానం యోనీత ఉపజీవతి మానవః. గృహే యస్య ప్రవిష్టోఽసౌ తిష్ఠేదధికదాచన. అచిరాస్పృశ్య మాయాతి మృతదార పరిగ్రహః. తత్ర శాంతిం ప్రవక్ష్యామి ధర్మ రాజమతం యథా. సక్షీరాణాం ఘృతాక్తానాం అగ్నిర్వృత్త్యా ముఖేబుధః ఔదుంబరీణాం విధివత్ తతశ్శాంతిః కృతాభవేత్. సావిత్ర్యష్ట సహస్రేణ క్షీరశాంతిం చ కారయేత్. కపిలాం తిలకాంస్యం చమూతాంతే భూరిదక్షిణా, ఇతి. అథ బ్రహ్మచారి మృతౌ శౌనకః - బ్రహ్మచారి మృతౌ రీతిం కథయామి సమాసతః, తత్రా వక్షీర్థ దోషస్య ప్రాయశ్చిత్తం ప్రశాంతయే. ద్వాదశాబ్దం షడబ్దం వాత్ర్యబ్దం శక్త్యాథ వాచరేత్. స్నాతకో బ్రహ్మచారి చ నిధనం ప్రాప్నుయాద్యది. సంయోజ్య చార్మ విధినా సంయోజ్యౌ తౌతతః పరం. దేశకాలౌ స్మృత్యా అముక గోత్రా ముక నామ్నౌ మృతస్య బ్రహ్మచారిణో వ్రత విసర్గం కరిష్యే, ఇత్యుక్త్వా హేమ్నా నాందీ శ్రాద్ధం కృత్యాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ఆఘారాంతే, చత సృభిర్యావృతిభిరగ్నయే వ్రత పతయే వ్రతానుష్ఠాన సంపాదనాయ విశ్వేభ్యో దేవేభ్య శ్చాజ్యం హుత్యాస్యేష్ట కృదాది సమాప్య పునర్దేశకాలౌ స్మృత్యాఽర్చ వివాహం కరిష్యే, ఇత్యుక్త్వా హేమ్నా నాందీ శ్రాద్ధం కృత్యార్చ శాఖాం శవం చ హరిద్రయా లిప్త్వా పీతసూత్రేణ వస్త్ర యుగ్మేన చావేష్ట్య అగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ఆఘారాంతేఽగ్నయే బృహస్పతయే వివాహ విధియోజకాయ చ యస్మైత్వం కామం కామాయేతి కామాయ వ్యావృతిభిశ్చాజ్యం హుత్వా సిష్టకృదాది సమాప్య అర్చశాఖాం శవంచ దహేత్. విధాన మాలాయాం - యేషాం కులే బ్రహ్మచారి నిధనం ప్రాప్నుయాద్యది, తత్కులం క్షయమాప్నోతి సోఽపి దుర్గతి మాప్నుయాత్. మృతస్య మ్రియ మాణస్య షడబ్దం వ్రతమా దిశేత్. త్రింశద్వ్యో బ్రహ్మచారిభ్యో దద్యాత్సోపీన కాన్నానాన్, హస్త మాత్రాః కర్ణ మాత్రా దద్యాత్సృష్టా జినాని చ, పాదుకా చత్ర మాల్యాని గోపీచందనమేవచ, మణి ప్రవాళ మాలాశ్చ భూషణాది సమర్పయేత్. ఏవం కృతే విధానే చ విఘ్నః కోపిన జాయతే. అత్ర మూలం మృగ్యం. కుష్టి మృతౌతు యమః - మృతస్య కుష్ఠినోదేహం నిఖన దోష్టభూమిషు, వాసరత్రి తయం పశ్యాత్ ఉద్భుత్యా న్యత్ర తందహేత్. నగంగా ప్లవనం కార్యం నిక్షేపే విధి రుచ్చతే, షడబ్దవ్రత పూర్తేన విధినాంత్యం క్రతుం చరేత్. తతోఽస్థి సంచయం తస్య గంగాయాం ప్రక్షిపేత్పుధీః. మాసిమాసి తతః కుర్యాన్నాసి శ్రాద్ధాని పార్వణాత్. ఇత్యేతత్కుష్టి మరణే కథితం శాస్త్రకోవిదైః. శుద్ధిత్యే భవిష్యే - శృణుకుష్టి గణం విప్ర ఉత్తరోత్తరతో గురుం, విచర్చి కాతు

దుశ్శర్మా చర్మరీయ స్తుతీయకః. వికచ్యుర్వణ తామ్రాచ కృష్ణ శ్వేతే తథాష్టక మిత్యుక్వా - మృతేషు ప్రాపయేత్తీర్థ మధవాతరు మూలకం, సపిండనోదకం కార్యం స చ దానక్రియాం చరేత్.

అను|| మయూర చిత్రమందు గర్గుడిట్లా - మరణించాడని శ్మశానందాకా తీసుకుపోతే ఆతడు బ్రతికితే, ఆతడు ఎవరి ఇంటికి చేరి ఉంటాడో, ఆతడు ఇక ఎప్పుడో త్వరలోనే మృత్యువు నందుతాడు, భార్యపరివారము కోల్పోతాడు. అక్కడ, ధర్మరాజు మతము రీతిగా శాంతిని చెబుతున్నాను. పాలు గలిగిన నేతితో తడిపిన మేడి (శాఖ) సమిధలను, విధి ప్రకారము బుధుడు అగ్ని ముఖ మందు హోమం చేయాలి. ఆ పిదప శాంతి చేసినట్లా తుంది. సావిత్రి మంత్రము వేయి మీద ఎనిమిది సార్లు హోమము, అట్లాగే క్షీరశాంతిని చేయించాలి, కపిలను, తిలలు, కంచు వీనిని హోమాంతమందు భూరి దక్షిణను ఇవ్వాలి, అని. ఇక బ్రహ్మచారి మరణిస్తే శౌనకుడిట్లా - బ్రహ్మచారి మృతి యందు పద్ధతిని సంక్షిప్తంగా చెప్తాను. అక్కడ లోపించిన బ్రహ్మచర్యం కలవానికి (అవకీర్తి) ఆదోషానికి ప్రాయశ్చిత్తాన్ని ప్రశాంతికి చెప్తాను. పన్నెండు సంవత్సరాలు లేదా ఆరు లేదా మూడు లేదా శక్త్యానుసారం ప్రాయశ్చిత్త మాచరించాలి. స్నాతకుడు బ్రహ్మచారి మరణిస్తే అర్కవిధితో సంయోజన చేసి, ఆ పిదప వారిద్దరిని కలపాలి, అని. దేశకాలములు స్మరించి ఈ గోత్రం ఈ పేరు గలిగి మరణించిన బ్రహ్మచారి యొక్క వ్రత విసర్గను చేస్తున్నాను అని చెప్పి హోమంతో నాందీ శ్రాద్ధం చేసి అగ్ని ప్రతిష్ఠచేసి ఆఘారాంతమందు నాలుగు వ్యాహృతులతో అగ్నికి వ్రతపతికి, వ్రత అనుష్ఠాన సంపాదన కొరకు విశ్వేదేవతలకు ఆజ్యం హోమంచేసి స్విష్ట కృదాదులు సమాప్తిచేసి తిరిగి దేశకాలములు స్మరించి ఔర్ధ్వ దేహిక అధికారం కొరకు అర్క వివాహం చేస్తున్నాను. అని చెప్పి హోమంతో నాందీ శ్రాద్ధం చేసి, అర్కశాఖను, శవమును, పసపుతో పూసి పచ్చని దారంతో రెండు వస్త్రములతో కప్పి అగ్ని ప్రతిష్ఠచేసి ఆఘారాంత మందు (అగ్నికి, బృహస్పతికి, వివాహ విధి యోజకునకు) అగ్నయే... కామాయ, అని కామునకు వ్యాహృతులతోను ఆజ్యం హోమం చేసి, స్విష్ట కృదాదులు సమాప్తిచేసి, అర్కశాఖను శవాన్ని దహించాలి. విధాన మాలయందిట్లా - ఎవని కులమందు బ్రహ్మచారి మరణిస్తే ఆ కులం నశిస్తుంది, వాడు కూడా దుర్గతి నందుతాడు. మరణించిన వానికి, మరణించబోయే వానికి ఆరు సంవత్సరాలు వ్రతాన్ని ఆదేశించాలి. ముప్పది మంది బ్రహ్మచారులకు కొత్త గోచులను దానమివ్వాలి. చెవి నుండి చేతిదాకా అంతపొడవుందే కృష్ణ అజినములను ఇవ్వాలి. పాదుకలు, చిత్రము, మాలలు, గోపీచందనము, మణులు, ప్రవాళములు కూర్చిన మాలలు భూషణాదులు సమర్పించాలి. ఇట్లా విధానంగా చేస్తే విఘ్నమే దీకలు గదు ఇక్కడ మూల వాక్యాలను వెదకాలి. కుష్మరోగి మరణిస్తే యముడిట్లా - మరణించిన కుష్మవాని దేహాన్ని కొర్రము ప్రదేశమందు పాతాలి. మూడు రోజుల తరువాత తీసి మరోచోట ఆ శవాన్ని కాల్రాలి. గంగా ప్లవనము చేయరాదు. పూడుట్చుయందు విధి చెప్పబడుతోంది. షడబ్ది పూర్ణమైన వ్రత విధితో అంత్యక్రతువు నాచరించాలి. ఆ పిదప ఆతని అస్థి సంచయాన్ని బుద్ధిమంతుడు గంగలో వేయాలి. ఆ పిదప వ్రతి మానమందు మాసి శ్రాద్ధములను

పార్వణంతో చేయాలి. ఇది కుష్మని మరణమందు శాస్త్ర కోవిదులు చెప్పినమాట. శుద్ధి తత్వమందు భవిష్యోక్తి ఇట్లా - ఓ విప్ర! ఉత్తరోత్తరము గురువైన కుష్ఠి గుణాన్ని విను. గజ్జి, దుశ్శర్మ, చర్మరీయం (ముదత చర్మం), వికచ్చువు (అధికంగోకుడు, తామర), పుండ్లు, ఎర్రబడటం, నలుపు, తెలుపు (గా చర్మం మారటం) ఇట్లా చర్మంలో కలిగే మార్పిడిని బట్టి కుష్మపును ఎనిమిది రకాలుగా చెప్పి దీనితో మరణిస్తే తీర్థమునకు తీసుకెళ్ళాలి (నీరు) లేదా చెట్టు మొదటికి తీసుకెళ్ళాలి. సపిండము, ఉదకము చేయరాదు. దాన క్రియ ఆచరించరాదు, అని.

మూ॥ షణ్మాసీయ త్రిమాసీయ మృతః కుష్ఠీ కదాచన, యదిస్నేహోచ్చరేద్దాహం యతి శ్చాంద్రాయణం చరేత్. అకృత ప్రాయశ్చిత్త కుష్ఠ్యాది దాహో ఇదం ప్రాయశ్చిత్తం. అత ఏవ కుసఖ్యా దివత్కుష్ఠి నోపి ద్వాదశ రాత్రం శూలపాణి నోక్తం. అత ఏవాస్య దీయం కుష్ఠినో మరణాంత మాశౌచ ముక్తం కూర్మే - క్రియాహీనస్య మూర్ధస్య మహారోగిణ ఏవచ, యథేష్టాచరణ స్వాహుః మరణాంత మశౌచకం - మహారోగాస్తు - వాతవ్యాధ్యశ్చరీకుష్ఠ మేహోదర భగందరాః అర్ఘ్యాని గ్రహణీ తృప్తౌ మహారోగాః ప్రక్షీర్తితా ఇతి. రజస్సలాయాస్తు పృథ్థ శాతావపః - రజస్సలాయాః ప్రేతాయాః సంస్కారా దీని నాచరేత్, ఉర్ధ్వం త్రిరాత్రా త్త్వాతాంతాం శవధర్మేణ దాహయేత్. అతః ప్రక్షాళకాప్తవద్గ గ్న్వా త్ర్యహోర్ధ్వం దహేత్. సంకటేతు మదనరత్నే స్మృత్యంతరే - ఉదక్యా సూతికావాపి మృతాస్సాద్యదితాం తదా. అశౌచే త్వనతి క్రాంతే దాహయేదం తరాయది. ఉద్భతేనతు తోయేన స్నాపయిత్వాతు మంత్రతః, అపోహిష్ఠేతి తిన్మభిః హిరణ్యవర్ణాశ్చతస్మభిః. పవమానాను వాకేన యదంతీతి చ సప్తభిః. తతో యజ్ఞ పవిత్రేణ గోమూత్రేణాథతే ద్విజాః. స్నాపయిత్వాన్యవసనే నాచ్చాద్య శవధర్మతః, దాహోదికం తతః కుర్యాత్ ప్రజాపతి వచోయథా. యజ్ఞపవిత్ర మాహో అస్మానితి. మితాక్షరాయాం - పంచభిః స్నాపయిత్వాతు గన్వైః ప్రేతాం రజస్సలాం, వస్త్రాం తరా వృతాం కృత్వా దాహయేద్విది పూర్వకం. గృహ్యకారికాయాం - అంతరిక్ష మృతాయే చ వహ్ని వప్పు ప్రమాదతః, ఉదక్యా సూతికా నారీ చరేచ్ఛాంద్రాయణ త్రయం. తతో యవపిష్టే నాను లిప్యాష్టోత్తర శతం శూర్నోదకైః సంస్నాప్త్య భస్మ గోమయ మృత్కుశోదక పంచగవ్య శుద్ధోదకై రాపోహిష్టా పావమానీభిః సంస్నాప్త్యాన్య వస్త్రే భృతేదహేదితి భట్టాః. అత్ర ప్రాయశ్చిత్త మాహ బౌధాయనః - ఉదక్యా సూతికా మృత్యోవరే ఛాంద్రాయణ త్రయమితి. సూతికాయాస్తు మితాక్షరాయాం - సూతికాయాం మృతాయాంతుక ధంకుర్వంతి యాజ్ఞికాః, కుంభే సలిల మాదాయ పంచగవ్యం క్షిపేత్తతః, పుణ్యగ్నిరభి మంత్ర్యాధో వాచిమద్ధిం లభేత్తతః, తేనైవ స్నాపయిత్వాతు దాహం కుర్యాద్ధర్మా విధి, అబ్జింగాభిః మంత్రితాభిః వామదేవ్యాభిరేవచ, అన్వైశ్చవారుణై ర్యంత్రై స్సంస్నాప్త్య విధినాదహేత్. గృహ్యకారికాయాం - సూతికా మరణే ప్రాప్తి సర్వాష ధ్యను లేపనం అసూతకీతు సంస్కృష్ట శ్చూర్నాణాంతు శతం క్షిపేత్. ప్రాయశ్చిత్తే విశేష స్తత్రైవ. సూతికాతు యథా సాధ్వీ విస్తాతా మరణం గతా, త్రివర్ష పూర్ణ పర్యంతం శుద్ధ్యే త్కృత్రేణ సర్వదా. ఇదం చాద్యత్యహే.

అను॥ ఆరు నెలల క్రితం మరణించిన లేదా మూడు నెలల క్రితం మరణించిన కుష్ఠి ఉంటే ఆతనికి ఎప్పుడైనా ఒకవేళ స్నేహంతోకాని దాహ మాచరిస్తే యతి ఛాంద్రాయణ

మాచరించాలి. ప్రాయశ్చిత్తం లేకుండా కుష్టాదులను దహనం చేస్తే ఇది ప్రాయశ్చిత్తము. అందువల్లనే కునఖి మొదలగు వారికి వలె కుష్టికి కూడా ద్వాదశరాత్రము, అని శూలపాణి అన్నాడు. అందువల్లనే ఇతరులదైన కుష్టికి మరణాంత మాశౌచము చెప్పారు. కౌర్మంలో - క్రియాహీనుడైన మూర్ఖునకు మహారోగికి, యధేష్ట మాచరించే వాడికి (చరించే) మరణాంత మాశౌచమని అన్నాడు. మహారోగములైతే - వాత వ్యాధి (కీళ్ళు), మూత్రాశయంలో రాళ్ళు, కుష్టు, మూత్రవ్యాధులు, ఉదర వ్యాధులు, భగందరము, అరిశ మొలలు, గ్రహణి అని ఎనిమిది మహారోగములుగా చెప్పబడ్డాయి, అని. రజస్వలకైతే వృద్ధ శాతాతపుడిట్లా - రజస్వలయైన ప్రేతకు సంస్కారాలు ఆచరించరాదు. మూడు రాత్రుల తరువాత స్నానం చేసిన ఆమెను శవధర్మంతో దాహం చేయాలి. అందువల్ల కడిగి కట్టెవలె మూడు రోజుల తరువాత దాహం చేయాలి. సంకట మందైతే మదనరత్నమందు స్మృత్యంతరోక్తి ఇట్లా - రజస్వల కాని ప్రసూతి ఐన స్త్రీ కాని మరణిస్తే ఆమెను అప్పుడు ఆశౌచం గడిచాక దాహం చేయాలి. ఒకవేళ అంతరాయంలో (మధ్య) ఐతే చేదిన నీటితో మంత్ర పూర్వకంగా స్నానం చేయించి, ఆపోహిష్టా, అని మూడు మంత్రాలు, హిరణ్యవర్షా అని నాలుగు మంత్రాలు, పవమాన అనువాకంతో యదంతి అను ఏడు మంత్రాలతో స్నానం ఆ పిదప యజ్ఞంలో పవిత్రమైన గోవు మూత్రంతో ఇక ఆదిష్టాలు స్నానం చేయించి మరో వస్త్రం కప్పి శవ ధర్మంగా ఆపిదప దహనము మొదలైనవి చేయాలి, అని ప్రజాపతి వచనము. యజ్ఞ పవిత్రమనగా ఆపోహిష్మాన్ అనే మంత్రంతో, మితాక్షర మందిట్లా - ప్రేతయైన రజస్వలను గోసంబంధమైన ఐదింటితో స్నానం చేయించి, మరో వస్త్రం చుట్టి విధి పూర్వకంగా దాహం చేయాలి, అని. గృహ్యకారిక యందిట్లా - అంతరిక్షమందు మరణించిన లేదా అగ్నియందు లేదా నీటియందు ప్రమాదం వల్ల మరణించిన రజస్వల, ప్రసూతియైన నారి మూడు చాంద్రాయణము లాచరించాలి. ఆ పిదప యవపిష్ఠంతో పూసి నూట ఎనిమిది సార్లు రెండు ముంతల పరిమితిగల మానికతో స్నానం చేయించి భస్మము, గోమయము, మట్టి, కుశోదకము, పంచగవ్యము, శుద్ధోదకము వీనితో స్నానం చేయించి, ఆపోహిష్టా, పావమానీ మంత్రాలు, మరో వస్త్రం ధరింపచేసి దాహం చేయాలి అని భట్టులన్నారు. ఇక్కడ ప్రాయశ్చిత్తాన్ని బోధాయనుడిట్లా చెప్పాడు - ఉదకి, సూతిక వీరి మరణమందు మూడు చాంద్రాయణములు చరించాలి, అని. సూతికకైతే మితాక్షర మందిట్లా - సూతిక మరణిస్తే యాజ్ఞీకులు ఎట్లా చేస్తారు. కుంభమందు నీరు తెచ్చి అందులో పంచగవ్యం వేయాలి, ఆ పిదప పుణ్యమైన ఋక్కులతో అభిమంత్రించి ఇక వాక్కులతో శుద్ధి పొందాక ఆ పిదప దానితోనే స్నానం చేయించి యథావిధిగా దాహం చేయాలి, అని. అప్ (నీరు) లింగములు గల మంత్రములతో, వామదేవ్యా మంత్రములతో, ఇతరమైన వారుణ మంత్రములతో మంత్రించబడిన నీటితో స్నానం చేయించి, విధి పూర్వకంగా దహించాలి. గృహ్య కారికయందిట్లా - సూతిక మరణాన్ని పొందితే అన్ని ఓషధులను పూయాలి.

అసూతకిని ముట్టుకుంటే సూరు శూర్పములను పోయాలి, అని. ప్రాయశ్చిత్త మందు విశేషమక్కడే ఇట్లా - సూతిక సాధ్వీయై స్నానం లేకుండా మరణిస్తే, మూడు సంవత్సరములు నిండేదాకా కృప్రమాచరిస్తే ఎల్లప్పుడు శుద్ధి నందుతుంది, అని. ఇది తొలిమూడు రోజులందు.

మూ॥ సూతికాతు యదానారీ రజసాతు పరిష్కృతా మ్రియేతచేత్తు సానారీ ద్వివర్షం కృప్ర మాచరేత్. ఇదం ద్వితీయ త్ర్యహే. సూతికాతు యదాసాధ్వీ విస్సౌతా మరణంగతా, అబ్జకృప్రేణ శుద్ధ్యేత వ్యాసస్య వచనం యథా. ఇదం తృతీయ త్ర్యహే. అత్రాశక్తో వక్షాంతర ముక్తం తత్రైవ - సూతికాతు యదానారీ విస్సౌతా మరణం గతా త్రిషణ్ణ వదినాదర్వాగ్ ఏకాజ్ఞేన విశుద్ధ్యతి. ఉద్భవతు - సూతికాతు యదానారీ ప్రాణాం త్రైవ పరిత్యజేత్, మాసమే కావధిం యావత్రిభిః కృప్రైః విశుద్ధ్యతి. గర్భిణీ మృతౌతు మదనరత్నే శౌనకః - గర్భిణ్యుక్త్యా సంస్కారం శిశు సంస్కార మేవచ, ప్రవక్ష్యామి సమాసేన శౌనకోఽహం ద్విజన్మనాం. గర్భిణీ మరణే ప్రాప్తే గోమూత్రేణ జలైస్సహ, ఆపోహిష్ఠాది భిర్భంత్రిః ప్రోక్ష్య భర్తా సమాస్థితః, ప్రేతం శ్మశానే నీత్వా ధోర్బిణ్య సవ్యోదరం తతః. పుత్రమా దాయజీవంశేత్ స్రవం దత్వా సుతాయతు. యస్తేస్త నశ్చశయ ఇత్సవాయామే నిధాయచ, ఉదరం చావ్రణం కుర్యాత్పుష దాజ్యేన పూర్వచ, మృద్ధస్మ కుశ గోమూత్రైః ఆపోహిష్ఠాదిభి స్త్రీభిః. స్నాప్యచాద్ధాద్య వానోభి శ్శవధర్మేణ దాహయేత్. తత్రైవ షడశీతి మతే గద్వాని - గర్భిణ్యాం మృతాయాం దక్షిణా శిరసం నిధాయ తస్యానాభి రంధ్రా త్వవ్య ముదరం చతురంగుళం హిరణ్యగర్భ స్సమ వర్తతేతి ఛిత్వాగర్భచ్ఛేద ప్రాణస్తం - ప్రక్షాళ్యని ఖనేత్సయది జీవన్వీవత్సం మమ పుత్రకేత్యుక్త్యా క్షేత్రియేత్సేతి పంచభి స్సానువయిత్వా పిరణ్య మంతర్ధాయ భూమౌ నిధాయ వ్యాహృతిభిః అభిమంత్ర్య యస్తేస్త నశ్చశయ ఇతి స్తనం పాయయిత్వా శిశుం గ్రామం ప్రాపయేత్. గర్భచ్ఛేదస్థలే శతాయుధాయేతి పంచాహుతీర్ హుత్వా ప్రాణాయ స్సాహో ఘాస్టేస్సాహేత్యను వాకాభ్యాం వ్యాహృత్యా వాజ్యం హుత్వాభిన్నముదరం సూత్రేణ సంగ్రధ్య పృతేనాను లిప్య బ్రాహ్మణాయ తిలాన్ గాం భూమిం సువర్ణం దద్వాద ధయధోక్షేన కత్సేనదహేత్. బోధాయనేన తు శతాయుధాయేతి పంచహోమానంతరం ప్రయాసాయ యాసాయ వియాసాయ సం యాసాయో ద్యాసాయ శుచే శోకాయ తప్యతే తపత్యై బ్రహ్మహత్యాయై సర్వస్మై ఇతి స్సాహో తైరాహు తయోష్ఠధికా ఉక్తాః. గృహ్యకారికాయాం - యదాగర్భవతీ నారీ సశల్యాసంస్థితా భవేత్, కుక్షింభిత్వా తతశ్చల్యం నిర్దర్ద్యది జీవతి. ప్రమితం నిఖనేత్తంతు ప్రాయశ్చిత్తమతః పరం. సాత్రయస్త్రిం శతా కృప్రైః శుద్ధ్యతే శల్యదోషతః. సగర్భ దహనే తస్యా వర్ణజం వధపాతకం, ప్రాయశ్చిత్తం చరిత్వాను శుద్ధ్యం తేపాపకారిణః. దగ్ధ్వాతు గర్భసంయుక్తాం త్రిరజ్ఞం కృప్రమాచరేత్. అథాన్యారోహణం స్త్రీణాం అత్యున్ భర్తురేవచ. సర్వపాపక్షయకరం నిరయోత్తరణాయచ, అనేక స్వర్గ ఫలదం ముక్తిదం చ తదైవచ. జన్మాంతరే చ సౌభాగ్య ధనపుత్రాది వృద్ధిదం.

అను॥ సూతికయైన నారి రజస్సుతో మునిగిపోతే, ఆమె మరణిస్తే, రెండు సంవత్సరాలు కృప్రమాచరించాలి, ఇది రెండవ మూడు రోజులందు సూతికయైన స్త్రీ స్నానం లేకుండా మరణిస్తే సంవత్సర కృప్రంతో శుద్ధి నందుతుంది, వ్యాస వచనం ప్రకారం, ఇది మూడవ మూడు రోజుల విషయం. ఇందుకు శక్తి లేకపోతే మరో మార్గాన్ని అక్కడే చెప్పారితల్లా - సూతికయైన స్త్రీ స్నానం లేకుండా మరణిస్తే మూడు, ఆరు, తొమ్మిది దినముల

కన్న ముందే ఒక అబ్బంతో (కృచ్చం) శుద్ధినందుతుంది, అని. ఆపైన - సూతికయైన నారి ప్రాణములను వదలితే ఒక నెలవరకు మూడు కృచ్చములతో శుద్ధినందుతుంది. గర్భిణి మరణిస్తే మదనరత్న మందు శౌనకుడిట్లా - గర్భిణి, ఉదకి శిశువు వీరి సంస్కారాన్ని సంక్షిప్తంగా శౌనకుడనైన నేను బ్రాహ్మణులకై చెప్తున్నాను. గర్భిణి మరణిస్తే గోమూత్రం జలము కలిపి, అపోహిష్ఠాది మంత్రములతో ప్రోక్షించి, భర్త వెంబడి ఉండి, ప్రేతను శ్మశానానికి తీసుకువెళ్ళి ఇక ఉదరం సవ్య భాగంలో రాచి, అపిదప, పుత్రుడు బ్రతికి ఉంటే తీసుకొని పిల్ల వానికి స్తనమిచ్చి, యస్తే స్తన శృశయ అనే ఋక్కుతో యామ (గ్రామ) మందుంచి (దూరం), ఉదరంపైగాయము చేసి వృషదాజ్యేన అనుమంత్ర పూర్వకముగా, మట్టి భస్మము, కుశలు గోమూత్రములతో, అపోహిష్ఠాది మూడు మంత్రములతో స్నానం చేయించి, వస్త్రములతో కప్పి, శవధర్మంగా దాహం చేయాలి. అక్కడే షడశీతి మతమందు గద్యములు - గర్భిణి మరణిస్తే దక్షిణం వైపు శిరముంచి, ఆమె నాభి రంధ్రం నుండి కుడి ఉదరమును నాలుగు అంగుళములు, హిరణ్యగర్భ స్సమ వర్తత అను మంత్రంతో కోసి, గర్భచ్ఛేదం వల్ల వచ్చిన ప్రాణిని కడిగి పాతాలి. ఒకవేళవాడు జీవిస్తే బ్రతుకురా నీవు నా పుత్రుడవు అని చెప్పి క్షేత్రియేత్వా అను ఐదు మంత్రాలతో స్నానం చేయించి హిరణ్యమును (బంగారం) కప్పి ఉంచి, భూమి యందుంచి, వ్యాహృతులతో అభిమంత్రించి యస్తేస్తనశృశయ, అని స్తనం తాగించి శిశువును గ్రామమునకు తీసుకుపోవాలి. గర్భం ఛేదించినచోట శతా యుధాయ అని ఐదు అహుతులు హోమం చేసి ప్రాణాయ స్వాహా, పూష్టే స్వాహా అను అనువాకములతో, వ్యాహృతులతో ఆజ్యంహోమంచేసి, చీల్చినగర్భాన్ని దారంతో కుట్టినేయి పూసి బ్రాహ్మణునకు నువ్వులు, గోవు, భూమి, సువర్ణము దానమివ్వాలి. ఇకయధోక్తమైన కల్పంతో దహించాలి, అని. బోధాయనుడైతే శతాయుధాయ అని ఐదుహోమములతరువాత ప్రయాసాయ, యాసాయ, వియాసాయ, సంయాసో సర్వస్మై, అని స్వాహంతములతో ఆహుతులు అధికంగా చెప్పబడ్డాయి. గృహ్యకారికయందైతే - నారిగర్భవతియైనప్పుడు సశల్యగా ఉంటేకడుపుచీల్చి ఆపిదపశల్యన్నిబ్రతికిఉంటే తీసివేయాలి. చనిపోతే దానినిపాతి పెట్టాలి. ఆపిదప ప్రాయశ్చిత్తము. ఆమె ముప్పదిమూడుకృచ్చములతో శల్యదోషంనుండి శుద్ధినందుతుంది. సగర్భదహనమందు ఆమెవధయందు ఆమె వర్ణమునకు చెందినపాతకమును పొంది; ప్రాయశ్చిత్తమును ఆచరించి పాపకారులుశుద్ధులౌతారు. గర్భయుక్తురాలినిదగ్గంచేస్తే మూడుసంవత్సరాలు కృచ్చమాచరించాలి. ఇక అన్వారోహణము స్త్రీలకు ఆమెభర్తకు అన్నిపాపములనశింపచేసేది నరకం నుండి ఉత్తరణ చేసేది. అనేక స్వర్గఫలమిచ్చేది అట్లాగే ముక్తినిచ్చేది కూడా. జన్మాంతరమందును సౌభాగ్యధనపుత్రాదుల వృద్ధినికల్గించేది, అని.

మూ॥ దేశకాలాస్పృశ్యారుంధతీసమాచరత్వస్వలోకమహీయమానత్వమనుష్ఠలోమ సంఖ్యాబ్ధావచ్చిస్తస్వధానభర్తృసహితచతుర్థశేంద్రావచ్చిస్తకాలితక్రీడమానత్వమాత్మవిత్వశురుకులత్రయ

పూతత్వబహుష్టుమిత్రఘ్నకృతఘ్నపతిపూతత్వపత్వవియోగకామాభర్తృజ్ఞులచ్చితారోహణంకరిష్యే. అనుగమనేతు ఫలముబ్లిఖ్యాన్వారోహణం కరిష్యే ఇత్యుక్త్వా హరిద్రా కుంకుమాంజనాది యుత శూర్పాణి సువాసి నీభ్యోదద్యాత్. మంత్రస్తు-లక్ష్మీనారాయణోదేవోబలసత్కసణాశ్రయః, గాఢసంతప్తంచమదేయాత్ వాణకైఃపరితోషితః, సోపస్మరాణిశూర్పాణివాణకైస్సంయుతానిచ, లక్ష్మీనారాయణప్రీత్యైసత్వకామాదదామ్యహం. అగ్నేస్సమిషమాగత్యపంచరత్నానివల్లవే, నీలాంజనంతథా బద్ధాముఖేముక్తా ఫలంన్యసేత్, తతోఽగ్నిప్రార్థనంకృత్యామంత్రణానేనమిశ్రితం, స్వాహాసంశ్లేషనిర్విణ్ణసర్వగోత్రహతాశన, సత్వమార్గప్రదానేన, నయమాంభర్తురంతికం. తతోగ్నావాజ్యేనాగ్నయే, తేజోధిపతయే, విష్ణవేసత్వాధి పతయే, కాలాయధర్మాధిపతయే, పృథిత్యైలోకాధిష్ఠాత్ర్యై, అద్వీరసాధిష్ఠాత్రీభ్యః, వాయవేబలాధి పతయే, ఆకాశాయసర్వాధి పతయేకాలాయ ధర్మాధిష్ఠాత్రేఽద్భ్యుస్సర్వసాక్షిణీభ్యః, బ్రహ్మణేవేదాధిపతయే, రుద్రాయ శ్శకానాది పతయే, చ హుత్యాగ్నింప్రదక్షిణీకృత్యర్చ్యషడముపలాంచ సంపూజ్య పుష్పాం జలింగృహీత్యాగ్నిం ప్రార్థయేత్. త్వమగ్నేసర్వభూతానామంతశ్చరసిసాక్షివత్త్వమేవదేవజానీషేన విదుర్యాని మానుషాః, అనుగచ్ఛామి భర్తారంవైదవ్యభయపీడితా, సత్వమార్గప్రదానేన, నయమాంభర్తురంతికం, మంత్రముచ్ఛార్త్యశనకైఃప్రవిశేచ్ఛపూతాశనం. గౌడాస్తు-ఇమానారీరవిధవా, ఇతి ఓం, ఇమాః పతివ్రతాః పుణ్యాఃస్త్రియాయా యాస్సుశోభనాః, సహభర్తుశ్శరీరేణసందిశంతు విభావసుం. ఇతిచవిష్ణుః పరేదిత్యాహుః కాతరాంతు -ప్రేతోత్తరేసుప్తాందేవరభృష్యోవాడిర్వైతిద్వాభ్యా ముత్థాపయేత్. ఏతన్మహిమామితాక్షరా దౌజ్ఞేయః పృథీవీచంద్రోదయేస్కాందే-అనువ్రజతిభర్తారంగృహో త్పితృవనంముదా, పదేపదేశ్వమేధస్య ఫలంప్రాప్నోత్యనుత్రమంయస్త్యంగిరాః-యాస్త్రీబ్రాహ్మణజాతీ యామృతంతతి మనువ్రజేత్, సాస్వర్గమాత్మఘాతేననాత్మనంసపతింసయేదితి. యచ్ఛవాప్రపాతో-నమియేత సమంభర్తా బ్రాహ్మణీ శోకకర్షితా, నబ్రహ్మ గతిమాప్నోతిమరణాదాత్మఘాతినీ, ఇతిపుధక్తిపరం.

అను || దేశకాలములుస్మరించిఅరుంధతిసమంగాఅయ్యేందుకు, స్వర్గలోకంలో వసించేందుకుతగ్గశక్తిపొందేందుకు, మనుష్యులరోమములసంఖ్యాకమైన సంవత్సరాల వరకు స్వర్గవాసము భర్తతోపాటుచతుర్దశఇంద్రులకాలమంతవరకుక్రీడించేకొరకు, మాత, పిత, శ్వశుర ఈ మూడుకులములను పవిత్రంచేసేకొరకు, బ్రహ్మహత్య, మిత్రహత్య, కృతఘ్నత ఇలాంటి దోషములు గల పతిని పవిత్రంచేసేకొరకు, భర్తవియోగాన్ని కోరనిదై భర్తయొక్క మందుతున్న చితిని ఆరోహిస్తున్నాను అని. అనుగమనమందైతే ఫలాన్నివాసి అన్వారోహణం చేస్తున్నాను, అని చెప్పిపనుపుకుంకుమ, కాటుక మొదలగువానితోకూడిన చాటలను సువాసినులకు ఇవ్వాలి. మంత్రమైతే-లక్ష్మీనారాయణుడుదేవుడు, బలసత్కసణములకు ఆశ్రయుడు, గాఢంగాసత్వమునునాకివ్వాలి, ఈవాయిసములతో సంతోషించి, అని. సామగ్రితో కూడిన చాటలను వాణకములతోకూడినవానిని లక్ష్మీనారాయణుల ప్రీతికొరకు, సత్వమును కోరినేనుఇస్తున్నాను. అగ్నిదగ్గరకు వచ్చి పంచరత్నములను చీరచెరగుయందు అట్లాగే నల్లకాటుకను కట్టుకొని, ముఖమందుముత్యముంచుకోవాలి. ఆపిదపఅగ్నిప్రార్థన చేసి (దీనితో కూడి) ఈ మంత్రంతో, స్వాహాదేవిసంశ్లేషతోత్పత్తినొందిన, సర్వగోత్రుడవైన

ఓ అగ్నినాకు సత్వమార్గాన్ని ఇస్తూ, నన్నునాభర్తదగ్గరకుతీసుకువెళ్ళు. అని ప్రార్థించాలి. ఆపిదపఅగ్నిలో అజ్యంతో అగ్నేయే.... శృశానాధిపతయేచ, అనుమంత్రాలతో ఆయాదేవతకు హోమంచేసి, అగ్నికిప్రదక్షిణంచేసి రోలుపాత్రములకుపూజచేసి పుష్పాంజలి తీసుకొని అగ్నినిప్రార్థించాలి. ఓ అగ్ని! నీవు సాక్షిలాగా అందరుప్రాణులలోపలఉన్నావు. మనుష్యులకు తెలియనివన్నీ ఓదేవ! నీకేతెలుసు. వైధవ్యభయంతోపీడితనై భర్తను అనుసరిస్తున్నాను. సత్వమార్గాన్ని ఇస్తూ నన్నునాభర్త దగ్గరకు తీసుకువెళ్ళు, అని మంత్రముచ్చరించి మెల్లగా అగ్నినిప్రవేశించాలి. గొడులైతే-ఈస్త్రీలు అవిధవలు, అని ఓం! ఈవతిప్రతలైన పుణ్యలైనసుశోభనలైన స్త్రీలు వెళ్ళని, భర్త శరీరంతోపాటు అగ్నినిప్రవేశించని, అనికూడా విప్రుడుచదవాలి అని కూడా అన్నారు. భయస్థురాలైతే-ప్రేతఉత్తరమందు నిద్రపోయినఆమెను దేవరుడు కాని శిష్యుడు కాని ఉదీర్ఘఅనేరెండు మంత్రాలతోలేపాలి. దీనిమహిమను మితాక్షరాదులందు చూచి గ్రహించాలి. పృథ్వీచంద్రోదయ మందు స్కాందోక్తి ఇట్లా - భర్తను అనుసరిస్తోంది. ఆనందంగా గృహం నుండి పితృవనంవెళ్తోంది. కనుకఅడుగుడుగునా ఉత్తమమైనఅశ్వమేధఫలాన్ని పొందుతుంది అని. అంగరుడిట్లా-బ్రాహ్మణ జాతిస్త్రీ, మరణించినభర్తనుఅనుసరిస్తే ఆమెతననుచంపు కోవటం ద్వారాతానుస్వర్గానికిపోవటంలేదు తన భర్తను తీసుకుపోవటంలేదు, అని ఏదన్నాడో; వ్యాఘ్ర పాదుడిట్లా- బ్రాహ్మణి శోకకర్షితయై భర్తతోపాటుమరణించరారు, ఆమె మరణంవల్ల తనను చంపుకుంటోంది కాని బ్రహ్మగతిని పొందటంలేదు, అని ఏదన్నాడో; ఇవి రెండువిడిగా చితిపెట్టుకున్న వారిపరము, అని

మూ॥ పృథక్పీఠింసమారుహ్యనవిప్రాగంతుమర్హతి, అన్యాసాంచైవనారీణాం స్త్రీధర్మోఽయం పరః స్మృతః, ఇత్యుశనసోక్తిః. పృథక్పీఠిస్తుక్రతియాదిపరాతద్విధిర్నాహ్నే-దేశాంతరమ్మతేపత్యే సాధ్వితత్వాదుకాద్వయం, నిధాయోరసిసంశుద్ధాప్రచికేజ్ఞాతేవేదసం, ఋగ్వేదవాదాత్సాధ్వీస్తీన భవేదాత్య ఘాతినీ, త్ర్యహశోచేనిపుత్రేతు శ్రాద్ధంప్రాప్నోతి శాస్తవత్. ఇమానారీరవిధవా, ఇతిఋగ్వేద వాదః త్ర్యహశోచమన్వారోహణపరమితి స్మార్తః. నిషేధవాక్యానిప్రాయశ్చితార్థంమృతేన, పతితేన వాసహమరణనిషేధపరాణీత్యప్యాయః అస్తిదాహేపలాశదాహేవా, నపుథక్పీఠిదోషః అంగత్వేన స్థానావత్యావాశరీరతుల్యత్వాత్. యత్తు-బ్రహ్మఘోషాకృతఘోషామిత్రఘోషాభవేత్పుతిః, పునాత్యవిధవానారీతమాదాయమృతాతుయా, ఇతిహారీతీయంతపుతితదాహోదినీషేధేనసహగమనస్య దూరతోఽపాస్త్యాదధర్వాదమాత్రమితిపృథ్వీచంద్రః. జన్మాంతరీయపాపపతానహమరణేనోద్ధారఇతి స్మార్తగౌదాః శుద్ధితత్వేవ్యాసః-దివైకగమ్యదేశస్థాసాధ్వీచేతీకృతనిశ్చయా, నదహేత్వామినంతస్యా యావదాగమనంభవేత్. తత్రైవభవిష్యే-తృతీయేహ్నిఉదక్యాయామృతేభర్తరివైద్విజాః, తస్యాను మరణార్థాదు స్థాపయేదేకరాత్రకం. ఏకాంచితాంసమాసాద్యభరారంయానుగచ్ఛతి, దధ్గుర్దుర్యః క్రియా కర్తాన తస్యాశ్చక్రియాంచరేత్. ఏతద్దశాహంతరం. యశ్చాగ్నిదాతాప్రేతస్యపిండందద్యాత్స ఏవహి, ఇతివాదువీయోక్తేః. ఆపస్తంబః-చితిభ్రష్టాతుయానారీమోహోద్విచరితాభవేత్, ప్రాజాపత్యేన శుద్ధేత, తస్యోద్విపాపకర్మణః. తథా-అన్వారోహేతునారీణాం పత్యుక్తేకోదకక్రియాం, పిండదాన క్రియా తద్వత్శ్రాద్ధంప్రత్యాభిశంతధా. అన్వారోహేకృతేపత్వాః పృథక్పీండాంస్తీలాంజరీన్, పృథక్పీలే న కురీతదద్యాదేకశిలేతధా. అన్యత్సాగుక్తం-ఇదంగర్హిణీబాలావత్యా సూతికారజస్వలా

వృభిచారిణీభిర్న కార్యం సైవరిణీనాంగర్భిణీనాంపతితానాంచయోషితాం, నాస్తిపత్యాగ్నిసంవేశః
పతితాహితధాఉభౌ, ఇతిమదనరత్నేస్మృతిసంగ్రహోక్తేః. మదనరత్నేబృహస్పతిః-బాలసంవర్ధనం
ముక్త్యాబాలపత్యాన గచ్ఛతి, ప్రతోపవాసనియతారక్షేధర్థంచగర్భిణీ. తృతీయపాదే రజస్వలాసూతికా
చేతి పృథ్వీచంద్రో దయేగాఢీయశుద్ధితత్వవపారః. తత్రైవబృహన్నార దీయేఽపి-బాలపత్యాన
గర్భిణ్యోహ్యదృష్ట ఋతవస్త ధా, రజస్వలారాజసుతే నారోహంతి, చితాంతతా, ఇతి.
అత్రపతివ్రతాసుసందీప్తప్రవిశేద్యాహుతా శనం, ఇతిభారతాత్. ఋగ్వేద వాదాత్సాధ్వస్తీతి.
బ్రాహ్మచ్ఛ - పతివ్రతానామేవాధికారోనదుర్బుత్తానాం.

అను || పృథక్చితినిఆరోహించి విప్రస్త్రీమరణించరాదు. ఇతరస్త్రీలకు ఈ స్త్రీ
ధర్మముపరమమైనదిగా చెప్పబడింది, అని ఉతనసోక్తి. పృథక్చితిఅనేది క్షత్రియాదిపరమైనది.
దానివిధిబ్రాహ్మమందిట్లా-పతిదేశాంతరమందుమరణిస్తే, సాధ్వితనిరెండు పాదుకలను
ఉరమందుంచుకొనిశుద్ధురాలై అగ్నిప్రవేశంచేయాలి, అని ఋగ్వేదవాదాన్ననుసరించి సాధ్వీ
యైన స్త్రీ ఆత్మఘాతనికారాదు. మూడురోజులఆశౌచం ముగిస్తే, శాస్త్రంప్రకారం శ్రాద్ధాన్ని
పొందుతుంది. ఈ స్త్రీలు అవిధవలు అని ఋగ్వేదవాదం. మూడురోజుల ఆశౌచం
అన్వారోహణ పరమని స్మార్తుడన్నాడు. నిషేధవాక్యములైతే ప్రాయశ్చితం కొరకు మృతి
చెందిన పతితునితో సహమరణ నిషేధ పరములు అనికూడా అన్నారు. అస్తిదాహమందు
పలాశదాహమందును పృథక్చితిదోషంలేదు. అంగమైనందువల్ల స్థానంలో వచ్చినందువల్ల
నైతేనేమి శరీరతుల్యమైనందువల్ల. ఇట్లా- భర్త, బ్రహ్మఘ్నుడో, కృతఘ్నుడో, మిత్రఘ్నుడో
ఐతే, అతనితోపాటు మరణిస్తే ఆఅవిధవస్త్రీ, ఆతనిని పవిత్రుని చేస్తుంది, అని హోరీతీయమైన
వచనం. ఆ పతితుని దాహదులు నిషేధమైనందువల్ల, సహగమనమనేది దూరంగా
పోయినందువల్ల ఇది అర్థవాద మాత్రము అని పృథ్వీచంద్రుడన్నాడు. జన్మాంతరమందు
పాపంగల వానితో సహమరణంవల్ల ఉద్ధారంలేదు అనిస్మార్తగౌడులన్నారు. శుద్ధితత్వమందు
వ్యాసుడిట్లా- ఒకరోజుపోదగినంతదూరంలోఉండి, సాధ్వీపోవటానికి నిశ్చయస్తే,
ఆమెవచ్చేవరకు, ఆమెభర్తను దహించరాదు, అని. అక్కడేభవిష్యమందిట్లా- ఋతుమతియైన
స్త్రీమూడవరోజునందుండగా, ఆమెభర్తమరణిస్తే, ఓద్విజులారా! ఆమెభర్తతోపాటు
మరణించాలనుకుంటే, ఆమెకొరకు ఒకరాత్రి ఆమె భర్తశవాన్ని ఉంచాలి, ఒకేచితిని
చేరిభర్తనువస్త్రీ అనుసరిస్తుందో, ఆమె భర్తకు, క్రియాకర్త ఎవరో ఆతడే ఆమెక్రియను
ఆచరించాలి. ఇది దశాహంశుధ్యలో. ప్రేతకు ఎవడు అగ్నిదాత యోవాదేపిండమివ్వాలి,
అనివాయవీయోక్తి. అపస్తంబుడిట్లా-మోహంతో వివలితయై, చితినుండి భ్రష్టమైననారి,
ఆమెఆపాపకర్మనుండిప్రాజాపత్యంతో శుద్ధివస్తుంది, అని అట్లాగే-స్త్రీఅన్వారోహణచేస్తే,
ఆభార్యాభర్తలకుఉదకక్రియలుఒక్కటే, పిండదానక్రియ, శ్రాద్ధము, ప్రత్యాభీకము అన్ని
కలిపియే, అన్వారోహంచేస్తే, పత్నికీ విడిగాపిండములు తిలాంజలులు పృథక్ శిలయందు
చేయరాదు. అట్లాగే ఏకశిలయందు ఇవ్వాలి ఇతరమైనది ముందు చెప్పాము. దీనిని గర్భిణి,
చిన్నపిల్లలతల్లి, సూతిక, రజస్వల, వృభిచారిణి వీరలుచేయరాదు. స్వైరిణులకు, గర్భిణులకు,

పతితలకు, పతితో అగ్నిసంవేశంలేదు. ఇద్దరు పతితులుకదా, అని మదనరత్నమందు స్మృతిసంగ్రహోక్తి. మదనరత్నమందు బృహస్పతి ఇట్లా - పిల్లలపెంపకాన్ని వదలి, బాల, పతితోవెళ్ళరాదు. గర్భిణీప్రతక్షిపవాసములతో నియతంగా గర్భాన్నిరక్షించాలి, అని. తృతీయపాదమందిట్లా - రజస్వల, సూతికఅని పృథ్విచంద్రోదయ మందు, గౌడీయశుద్ధితత్వ మందునుపాఠము. అక్కడే బృహన్నారదీయమందుకూడా - చిన్నపిల్లల తల్లి, గర్భిణి, ఋతుమతికానివారు, రజస్వల రాజుకూతురు వారు రజోగుణమందు వారిచితిని ఆరోపించ రాదు, అని. ఇక్కడ పతివ్రత ఐనట్టిది బాగాజ్వలిస్తున్న అగ్నిని ఏస్త్రీప్రవేశిస్తుందో, అని భారతంనుండి. ఋగ్వేదవాదంనుండి సాధ్వీస్త్రీ అని. బ్రాహ్మంనుండి కూడా - పతివ్రతలకే అధికారము, దుర్వృత్తులకు కాదు, అని

మూ || యత్తు - అవమత్యచయః పూర్వంపఠిందుష్టేనచేతసా, వర్తంతేయాశ్చసతతం భర్తృణాం ప్రతికూలతః. తత్రానుమరణంకాలేయాఃకుర్వంతితథావిధాః, కామాత్మోధాద్భయాన్మో హాభ్యుర్యాః పూతాః భవంత్యుత. ఇతిభారతం. తత్ కైముతికన్యాయేన స్తావకమితి పృథ్విచంద్రః. బ్రాహ్మణ్య ఏకచితిరేవ, నవృధక్లితిః. క్షత్రియాదీనాంపృధగేకావేతి కల్పతరురత్నా కరమదనపారిజాతాదయః. శుద్ధిచింతామణోచైవం. తత్రాన్వారోహణేభర్తృశౌచ మధ్యేతదూర్హంవా, కృతే త్రితాత్రమధ్యేపివ దశపిందాః. సహగమనేతు భర్తృశౌచమల్యమాశౌచంపిందదానంచ. అన్వితాయః ప్రదాతవ్యాదశ పిందాస్త్రిహేణతు, స్వామ్యాశౌచే వ్యతీతేతు తస్మాత్కార్థం ప్రదీయతే, ఇతిశుద్ధితత్వేకూలపాణోచ పైరీనసిన్ధుతేః. సంస్థితం పతిమాలింగ్య ప్రవిశేద్భ్యామాతాశనం, తస్యః పిందాదికందేయం క్రమశః పతిపిందవత్, ఇతి శూలపాణీశుద్ధితత్వద్భవవ్యాసోక్తిః. అన్యత్సాగుక్తం. యదాతురజస్వలాపి పత్నీమృతేపత్న్యాదేశకాలవశాత్తదైవానుగచ్ఛతి, నశుద్ధింప్రతీక్షతే, తత్రవిధిః దేవయాజ్ఞకనిబంధే - యదాన్రియాముదక్యాయాంపతిఃప్రాణాన్ సముత్సృజేత్, ద్రోణమేకంతండు లానా మవహన్యాద్వి శుద్ధయే, ముసలాఘాతై స్తదస్పృక్ష్మవతేయోనిమందలాత్ విరజస్మాంమన్య మానాస్వేచితేతదస్మక్ క్షయం దృష్త్వాశౌచంప్రకుర్వీతపంచమృతికయాపృధక్, త్రింశద్వింశతిర్దశచ గవాందత్సాత్వహః క్రమాత్, విప్రాణాం పచనాచ్చద్ధాసమారోహేద్దుతాశనం నారీణాంసరజస్నానా మియంశుద్ధి రుదాహృతా. అత్రశ్రాద్ధాదౌ నిర్ణయఃపూర్వముక్తః ఇతి అంత్యకర్మనిర్ణయః అగ్నిప్రవేశాశక్తోరువిష్టః - మృతేభర్తరిబ్రహ్మచర్యం తదన్వారోహణంవేతి. బ్రహ్మకైవర్తే - సహానుగమనం శస్త్రంవైధవ్యసౌభ పాలనం. యత్తుతత్రైవ - కలౌనాన్యాగతిఃస్త్రీణాంసహానుగమనాదృతే, ఇతి బ్రహ్మచర్యశక్యత్వపరం. తథాచమనుః - బ్రహ్మచర్యం చరేద్భ్యాప్రిప్రవేశేద్భ్యామాతాశనం. కాశీఖండే ౨ పి - పత్నీమృతేపియా యోషీత్ వైధవ్యం పాలయేత్సృచిత్, సాప్తసప్తప్రాప్యభర్తారంస్వర్గలోకంసమశ్నుతే. అనుయాతిన భర్తారంయది దైవాత్మ ధంచన, తత్రాపిశీలంసంరక్షేత్ శీలభంగాత్పతత్యధః తద్వైశ్వణ్యాదపిస్వర్గాత్పతిః పతతినాన్యథా, తస్యాపితాచ మాతాచక్రాత్పతర్హస్తధైవచ. అధవిధవాధర్మాః - మదనరత్నే స్థాందే - విధవాకబరీబంధో భర్తృబంధాయజాయతే, శిరసోపసంసంతస్మాత్కార్యంవిధవ యాసదా. ఏకావరస్సదా కార్యోనద్యతీయః కదాచన, మాసోపవాసంవాకుర్యాచ్చాంద్రాయణ మధాపివా. పర్యంక శాయినీనారీవిధవాపాతయే త్పతిం, నైవాంగోద్వర్తనంకార్యంస్త్రీయావిధవయా క్వచిత్, గంధద్రవ్యస్య సంభోగో నైవకార్యస్తయా పునః, తర్హణంప్రత్యహంకార్యంభర్తుస్తిలకు

శోదకై: తత్పితృస్తత్పితృశ్చా పినామగోత్రాదిపూర్వకం. ఇదమపుత్రాపరమిమదనపారిజాతః నాధిరోహదన ద్వాహంప్రాణైః కంగరగతైరపి, కంచుకంసపరీ దద్యాద్వాసోనవికృతంవసేత్. వైశాఖేకార్దికేమాఘే విశేషనియమంచరేత్, ప్రచేతాః-తాంబూలా భృంజనంచైవకాంశ్యపాత్రేచభోజనం. యతిశ్చబ్రహ్మచారి చవిధవాచవివర్జయేత్. శ్రాద్ధాదౌతువిశేషః ప్రాగుక్తః యత్తుజౌధాయనః -సంవత్సరంప్రేతపత్నీ మధు మాంసంవివర్జయేత్, అధశ్చయీతషణ్మాసానితి మౌద్గల్యభాషితమితి తదసవర్ణాపరమిత్యపరార్థః.

అను || ఇట్లా-ఎవతెముందుడుష్టచిత్తంతోభర్తనుఅవమానంచేసిందో, ఏస్త్రీలు ఎల్లప్పుడు భర్తలకువ్యతిరేకంగాఉన్నారో, అటువంటిస్త్రీలు అక్కడభర్తమరణకాలమందు అనుమరణంచేస్తారో, కామంవల్లకానిక్రోధంవల్లకాని భయంవల్లకాని మోహంవల్లకాని వారంతా పవిత్రులౌతారు, అని భారతమందు. అదికైముతికన్యాయాన్ననుసరించిస్తుతిపరము అని పృథ్విచంద్రుడన్నాడు. బ్రాహ్మణస్త్రీకిఒకేచితి. పృథక్చితిలేదు. క్షత్రియాదులకువేరుకాని లేదా ఒకటికాని అని కల్పతరురత్నాకరమదనపారిజాతాదులు అన్నాయి. శుద్ధిచింతామణి యందును ఇట్లాగేఉంది. అక్కడఅన్వారోహణమందు, భర్తఆశౌచంమధ్యయందు కాని ఆపైన కాని అన్వారోహణచేస్తే త్రిరాత్రుమధ్యమందేదశపిందాలు. సహగమనమందైతే భర్తఆశౌచానికి సమానంగా ఆశౌచముపిండదానముకూడా. అన్వారోహణంచేస్తే ఆమెకుపదిపిండములు మూడురోజులలోఇవ్వాలి. భర్త ఆశౌచం దాటిపోతే ఆమెకు శ్రాద్ధమాచరించాలి, అని శుద్ధితత్వమందు, శూలపాణియందునుపైలేననిస్మృతి. మరణించిన పతిని ఆలింగనంచేసు కొని ఏస్త్రీ అగ్నినిప్రవేశిస్తుందో ఆమెకు పిండాదికమును, క్రమంగా పతికిపిండములవలె ఇవ్వాలి అని శూలపాణి శుద్ధితత్వమందు చెప్పిన వ్యాసునివచనము-ఇతరమైనది ముందు చెప్పాము. పత్నిరజస్వలజనప్పటికీ, భర్తమరణిస్తే దేశకాలవశంవల్ల ఆమె అప్పుడే అనుసరిస్తే, శుద్ధికై ఎదిరి చూడకపోతే, అక్కడవిధిదేవయాజ్ఞిక నిబంధమందిట్లా -స్త్రీఋతుమతియైనప్పుడు భర్తప్రాణాలువదిలితే, విశుద్ధికోరకు ఒకద్రోణము తందులములను ఆమెదంచాలి. రోకలిదెబ్బలవల్లయోని మండలంనుండి ఆరక్తం కారుతుంది. ఆరక్తంపోవటంద్వారా తన్నుతాను ఆమె తనచిత్తమందు విరజస్కగాభావించుకొని రక్తక్తయ మవటంచూచి పంచమృత్తికతో విడిగా శౌచమాచరించాలి, ముప్పుది, లేదా ఇరువది లేదా పది ఆవులను రోజులక్రమానన్నుసరించి దానంచేసి, విప్రులవచనముతో, శుద్ధయై, అగ్నినిఅధిరోహించాలి. సరజస్వలైన స్త్రీలకు ఈ శుద్ధి ఉదహరించబడింది. ఇక్కడ శ్రాద్ధాదులందు నిర్ణయాన్ని ముందు చెప్పాము. అని అంత్యకర్మనిర్ణయము. అగ్నిప్రవేశ మందు అశక్తమైతే విష్ణువిట్లా-భర్తమరణిస్తే బ్రహ్మచర్యము, ఆతని అన్వారోహణము లేదా అని. బ్రహ్మకైవర్త మందు ఇట్లా-సహానుగమనము ప్రశస్తమైంది. ఇంకావైధవ్యపాలనము, అని. అక్కడేఇట్లా-కలిలోస్త్రీలకు సహానుగమనము తప్పమరోమార్గం లేదు. అనేది ఏదన్నారో అది బ్రహ్మచర్యం అశక్యమైన వారివిషయము. మనువిట్లా-బ్రహ్మచర్యం ఆచరించాలి లేదా అగ్నినైనాప్రవేశించాలి, అని. కాశీఖండమందుకూడా-భర్తమరణించిన ఏస్త్రీవైధవ్యాన్ని

పాలిస్తుందో, ఆమెఒకసారి తిరిగిభర్తను పొంది స్వర్గలోకాన్ని చేరుతుంది. ఒకవేళ దేవవశాత్తు ఏదో విధంగా భర్తను అనుసరించకపోయినా అప్పుడుకూడా తనశీలాన్ని రక్షించుకోవాలి. శీలభంగంవల్ల అధః పతితురాలౌతుంది. ఈమెవైగ్రుణ్యంవల్లను (చేడుతనం) భర్తస్వర్గమునుండి పతితుడౌతాడు, మరోరకంగాకాదు. ఆమెతండ్రి, తల్లి, భ్రాతృవర్గము పతితులౌతారు అట్లాగే అని. ఇకవిధవ ధర్మాలు మదనరత్నముందుస్కాందోక్తిఇట్లా- విధవయొక్కకేశబంధముభర్తృబంధనమౌతుంది, అందువల్ల శిరోముండనముచేసుకోవాలి విధవ, ఎప్పుడూను. ఒక్కపూటభోజనంచేయాలి ఎప్పుడూ, ఎప్పుడూ రెండో పూటచేయ రాదు. మాసోపవాసంచేయాలి, లేదా చాంద్రాయణ మాచరించాలి. మంచంమీద పడుకుంటే విధవస్త్రీ భర్తను పతతుణ్ణిచేస్తుంది. విధవస్త్రీ ఎప్పుడూ నలుగురిపిడిపెట్టుకోవటం చేయరాదు. ఆమె గంధద్రవ్యానుభవమును చేయరాదు. తిలకుకోదకములతోభర్తకు ప్రతిరోజుతర్పణం చేయాలి. నామగోత్రాదుల పూర్వకముగా భర్త తండ్రికి ఆతని తండ్రికి (భర్తతాత) కూడా తర్పణం చేయాలి. ఇది పుత్రులులేని స్త్రీ పరమని మదనపారిజాతముందు ప్రాణాలు కంఠంలోకి వచ్చినా (పోతున్నా) ఎద్దును ఎక్కురాదు. కంచుకము ధరించరాదు. వికృతవస్త్రములను (బహుశారంగులవి) ధరించరాదు. వైశాఖము, కార్తికము, మాఘము ఈమాసములందు విశేషనియమములూచరించాలి. ప్రచేతుడిట్లా- తాంబూలము, అభ్యంజనము, కంచుపాత్ర యందుభోజనము వీనిని యతి, బ్రహ్మచారి విధవ వీరువిడిచిపెట్టాలి, అని. శ్రాద్ధము ఆదియందు విశేషాన్ని ముందుచెప్పాము. బౌధాయనుడిట్లా- ప్రేతయొక్కపత్ని సంవత్సరం వరకు మధు, మాంసము విడిచిపెట్టాలి, ఆరునెలలు భూమిపై పడుకోవాలి, అని మౌర్గల్యుడన్నాడు అని ఏదన్నాడో అది అసవర్ణస్త్రీ పరమని అపరార్కు డన్నాడు.

మా ॥ అధసన్యాసః యాజ్ఞవల్క్యః- వనాద్భవోద్వాకృత్యేష్టింసార్యవేదసదక్షిణం ప్రాజాపత్యాంతదంతేతానగ్నినారోహ్యదాత్మని. అధీతవేదోజపకృత్ పుత్రవాసన్నదోగ్నిమాన్. శక్త్వాచ యజ్ఞక్యనోక్షేమనఃకుర్యాత్పనాన్యథా. ఏతదాశ్రమసముచ్చయపక్షే జాబాలశ్రుతౌత్సన్యేఽపిపక్షాడిక్తాః - యదిచేతరథాబ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేద్భవోద్వనాద్వా అధవునరప్రతివాస్సాతకోవాఽస్సాతకోవోభు న్నాగ్ని కోవాయ దపారేవ విరజేత్తదహరేవప్రవ్రజేదితి. అంగిరాః- ప్రవ్రజేద్భవోద్వచ ర్యాద్వా ప్రవ్రజేచ్ఛ గృహేదపి, వనాద్వా ప్రవ్రజేద్విద్వానాతురోవాధదుఃఖితః. ఆతురోముమూర్షుః దుఃఖితశ్చోర వ్యాఘ్రాదిభీతః. భారతే- ఆతురాణాం చ సన్యాసే న, విధిర్నైవచక్రియా, ప్రేషమాత్రం సముచ్చార్యా సన్యాసంతత్ర పూరయేత్. జాబాల శ్రుతావపి-యద్వాతురస్యాన్యన సాచాచాసన్న్య సేదితి అత్రవిప్రస్యవాధికారః బ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజంతీ తిజాబాలశ్రుతేః ఆత్మన్యగ్నిన్న మారోవ్యబ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజేద్భవోద్విమమూక్షేత్తేతి విజ్ఞానేశ్వరాదయః చత్వారోబ్రాహ్మణస్యోక్తా ఆశ్రమాశ్రుతిచోదితాః, క్షత్రియస్యత్రయఃప్రోక్తా ద్వావేకోవైశ్య ఛూద్రయోరితి. బ్రాహ్మణాః క్షత్రియోవాధవైశ్యోవాప్రవ్రజేద్భవోద్వికేర్యాద్యుక్తేఃపర్వత్రయస్యాప్యధికారః పూర్వవాక్యంతు కాపాయదందాది నిషేధార్థం. ముఖశానా మయంధరోద్వద్విదోర్నింగధారణం, రాజన్య వైశ్యయోర్నేతిదత్తాత్రేయమునేరన్య, ఇతిబౌధాయనో క్తేరితిపక్షాంతరమాహ. తత్సంతుకుటీచకాది పరమేతదితి. యోఽపి సన్న్యాసంపలపైతృకమితి కలౌనిషేధః, సోఽపిప్రదిందాదిపరఇత్యుక్తంప్రాక్.

అను || ఇకసన్యాసము యాజ్ఞవల్క్యుడిట్లా-వనము నుండి (వానప్రస్థం) కాని గృహస్థ ఆశ్రమంనుండి కాని సర్వవేదములతో, దక్షిణతో కూడిన ఇష్టిని చేసి, ప్రాజాపత్యం చేసి, దాని చివర ఆ అగ్నులను ఆత్మయందు సమారోపణచేసినవాడు, వేదమున భృసించిన వాడు, జపమాచరించినవాడు, సంతానవంతుడు (పుత్ర) అన్నదానంచేసేవాడు, అగ్నికలవాడు, శక్తి కొలది యజ్ఞములాచరించినవాడు ఇట్టివాడు మోక్షమందుమనస్సుంచాలి. మరోరకంగానైతేకాదు. ఈ నాలుగు ఆశ్రమములకూడిక పక్షమందు జాబాలశ్రుతియందు ఇతరపక్షములు కూడా చెప్పబడ్డాయి. ఒకవేళ మరోరకంగా ఐతే ఇట్లా- బ్రహ్మచర్యంనుండే సన్యాసము గృహస్థునుండేలేదా వానప్రస్థమునుండే సన్యాసము. ఆ తరువాత ఇంకా, వ్రతి కాకుండానో అస్మాతుకుదైయో, స్నాతకుడై కాని ఉత్పన్న అగ్నికుడై కాని ఏరోజువైరాగ్యం కలిగితే ఆరోజే సన్యసించాలి, అని అంగిరులన్నారు. బ్రహ్మచర్యం నుండి సన్యసించవచ్చులేదా గృహస్థాశ్రమం నుండి సన్యసించవచ్చు. విద్వాంసుడు వానప్రస్థంనుండైనా సన్యసించవచ్చు, ఆతురుడైనా దుఃఖితుడైనా సన్యసించవచ్చు, అని. ఆతురుడనగా చావసిద్ధమైనవాడు. దుఃఖితుడనగా చోరవ్యా ప్రూదులవల్ల భీతుడైనవాడు. భారతమందిట్లా-ఆతురులకుసన్యాసం విషయంలోవిధికాని క్రియకానిలేదు. ప్రేషమాత్రాన్ని పలికి (వెళ్తున్నా) సన్యాసాన్ని అక్కడ పూర్తి చేయాలి అని. జాబాలశ్రుతియందు కూడా. ఆతురుడైతే, మనస్సుతోకాని మాటతోకాని సన్యసించవచ్చుఅని. ఇక్కడవిప్రునకేఅధికారము బ్రాహ్మణులుసన్యసీస్తున్నారు, అని జాబాలశ్రుతి. తమయందు అగ్నిని సమారోపించుకొని బ్రాహ్మణుడు గృహమునుండి సన్యజించాలి, అని మనూక్తి కూడా అని విజ్ఞానేశ్వరారులన్నారు బ్రాహ్మణునకు నాలుగూఆశ్రమములు శ్రుతి చోదితమైఉన్నాయి, అని చెప్పారు. క్షత్రియునకు మూడు చెప్పబడ్డాయి, రెండు వైశ్యునకు శూద్రునకు ఒకటి, అని బ్రాహ్మణుడు, క్షత్రియుడు, వైశ్యుడుకాని గృహమునుండి సన్యసించవచ్చు అని కౌర్మాది వచనంఉన్నందువల్ల మూడువర్ణముల వారికి అధికారముంది. ముందుచెప్పిన వాక్యము కాషాయ దండాదుల నిషేధంకొరకు బ్రాహ్మణులకిదిధర్మము ఏమిటంటే విష్ణుచిహ్నాన్ని ధరించటం. రాజన్యవైశ్యులకు లేదు అని దత్తాత్రేయమునివచనము, అని బౌధాయనోక్తి అని మరో పక్షాన్నిచెప్పారు. తత్వమైతే ఇది కుటీచకాదుల పరము, అని. పలపైత్రుకమని ఏసన్యాస ముందో అది కలిలో నిషేధముఅని ఏదన్నారో అదికూడా త్రిదండూదులపరము అని ముందు చెప్పాము.

మూ || సచసన్న్యాసశ్చతుర్థాఞ్శాహహారీతః, కుటీచకోఽపహదకోహంసమై వత్సతీ యకః, చతుర్వఃపరమోహంసోయోయఃపశ్చాత్సఉత్తమః అధ్యఃపుత్రాదినాకుటీంకారయిత్వాత త్రగృహేవా వనన్ కాషాయవాసాః, శిఖోవవీతత్రిదండవాన్బంధంషున్యగృహే వాభుంజానాత్యుజ్జోభవేత్. ఏతద త్యంతా శక్తపరం. ద్వితీయస్తుబంధాన్హిత్వాసప్తగారాణీభైక్త్యం చరన్పూర్వోక్తవేషస్సౌత్. హంసస్తపూర్వోక్త వేషోష్ఠ్యేకదండః. ఏకంతువైణవందండంధారయేన్నిత్య మాదరాదితస్మాదాత్. విష్ణురపి-యజ్ఞోపవీతం దండంచవస్తంజంతునివారణం, తావాన్పరిగ్రహః

ప్రోక్టోనాన్యోహంస పరిగ్రహఃచతుర్థోఽపిస్మాందే- పరహంసస్త్రిదండంచరజ్జుంగోబాలనిర్మితాం, శిఖాయజ్ఞోపవీతంచ నిత్యంకర్మపరిత్యజేత్. అయమప్యే కదందపివ. యేతుశిఖోపవీతాదిత్యాగ నిషేధాస్సేకుటీచకాదివరాః. యత్తుమేధాతిథిః-యావన్నన్యుప్రయోదందాస్తావదేకేనవర్తయేదితి. తదపితత్పరమేవ. యచ్చాత్రిః-చతుర్థాభిక్షవః ప్రోక్తాస్సర్వేచైవత్రిదండినఃఇతి. తద్వాగ్దందాదిపరం నయప్తివరం. వాగ్దండోఽథమనోదండః కర్మదండస్తదైవచ. యస్మైతేనియతాదందాస్స త్రిదండీతిచోచ్యతేఇతిమనూక్తేః తస్మాత్పరమహంసస్త్రికదండపివ. సోఘ్య విదుషః విదుషస్సుసోఽపి నాస్తి. నదందంశిఖాం నాచ్చాదనంచరతి పరమహంస ఇతిమహోపనిష దుక్తేః. జ్ఞానమేవాస్యదండ ఇతి వాక్యతేషాం. యత్తుయమః-కాష్ఠదండోఽధ్యతోయేన సర్వాశీజ్ఞాన వర్జితః, సయాతినరకాన్వరాన్మహారౌవ సంజ్ఞితానితి. తద్వైరాగ్యంవినాజీవనార్థసన్యాసపరం. ఏకదండంసమాశ్రిత్యజీవంతి బహునారాః, నరకారవేహోరేకర్మత్యాగాత్పతంతితే, ఇతిస్ఫుటేః యచ్చాశ్చమేధికే-ఏకదండీత్రిదండీ వాశిఖాముండి తపివవా, కాషాయమాత్ర సారోఽపియతిః పూజ్యో యుధిష్ఠిర, ఇతితస్మాపి పూర్వోక్తవ్యవస్థాజ్ఞేయా. అథ తద్విధిఃబోధాయనః- కృత్యాశాద్ధాని సర్వాణి పిత్రాదిభ్యోష్టకం పృథక్, వాపయిత్వాచకేశాదీన్వార్జయేన్మాతృకాఇమాః. సర్వాణితి స్వస్యసవక్రార్థః షో డత్రాశాద్ధాదికృత్యేత్యర్థః స్మృత్యర్థసారేపి-ఏకోద్దిష్ట విధానేనకుర్యాద్బ్రాహ్మనిషోడశ, అగ్నిమాన్వార్హణే నైవ విధినానిర్వపేత్స్వయం, ఇతికాత్యాయనః కృద్బ్రాంస్తుచతురఃకృత్యాపావనార్థమ నాశ్రమి, ఆశ్రమీచేత్ప్రకృద్బ్రం తేనాసాయోగ్యతాంప్రజేత్. బోధాయనః-సదైవమార్షకందివ్యంపితృయం మాతృక మానుషే, భౌతికం చాత్యంశ్చాంతే అప్రైశ్చాద్ధానినిర్వపేత్. అత్రక్రమమాహహేమాద్రౌ శౌనకః.

అను || ఆసన్యాసము నాల్గరకాలు అనిఅన్నాదుహారీతుడు. కుటీచక, బహూదక హంస (మూడవవాడు) పరమహంస నాల్గవవాడు. తరువాత తరువాత ఉన్నవారు ఉత్తములు. ఆద్యుడిట్లా-పుత్రాదులతోగుడిసెచేయించుకొని అక్కడకాని ఇంట్లోకాని ఉంటాకాషాయ వస్త్రం ధరించి శిఖఉపవీతము త్రిదండము ధరించి బంధువుల ఇండ్లలోనో తనఇంటిలోనో తింటూ ఆత్మజ్ఞుడు అయ్యేవాడుకుటీచకుడు ఇదిఏమాత్రం శక్తిలేనివానిపరము రెండవవాడైతే బంధువులను వదలి ఏడుఇండ్లలోభిక్షమెత్తి పైవానిలా వేషంధరించిఉండేవాడు. హంసుడైతే ముందున్న వారివేషం ధరించినా ఏకదండి ఒకవేణుదండమును, నిత్యము, ఆదరంతో ధరించేవాడు ఏకదండిఅనిస్మాందోక్తి. విష్ణువుకూడా-యజ్ఞోపవీతము, దండము, వస్త్రము జంతువుల నివారణము ఇంతమాత్రమే స్వీకరించటం అని చెప్పారు. ఇతర పరికరాలు లేవు. ఈతడుహంస. చతుర్థుని గూర్చి స్కాందమిట్లా-పరమహంస, త్రిదండములు, గోవుల వెంట్రుకలతో తయారుచేసిన తాడు, శిఖ, యజ్ఞోపవీతము ఇవి ఉంటాయి. నిత్యకర్మ ఉండదు. ఈతడుకూడా ఏకదండియే. శిఖఉపవీతాదుల త్యాగంనిషేధింపబడ్డవారు కుటీచకాదులు (వారి విషయకం) మేధాతిథిఇట్లా- (త్రిదండములు లేనంతవరకు ఒకదండంతో ఉండాలి, అని ఏదన్నాడో అది అదికూడా వారిపరమే. అత్రిఇట్లా- భిక్షులునాల్గరకాలు అనిఅన్నారు. అందరు కూడా త్రిదండులు అని ఏదన్నాడో, అది వాక్ దందాదిపరము యష్టిపరముకాదు (చేతికర్ర) వాగ్దండము, మనోదండము, కర్మదండము ఈదండములు ఎవనికినియమంలో ఉన్నాయో, ఆతడు త్రిదండి అని కూడాచెప్పబడ్డాడు

అనిమనూక్తి. అందువల్ల పరమహంసకు ఒకేదండము. అదికూడా విద్వాంసుడుకానివానికి. విద్వాంసునకైతే అదికూడాలేదు. దండములేదు శిఖలేదు. కప్పుకునేది లేదు ఇట్లా తిరుగుతాడు పరమహంస అని మహాపనిషత్తులో చెప్పారు జ్ఞానమే ఈతనికి దండము, అని వాక్యముముగింపు. యముడిట్లా-ఎవడు కాష్ఠదండం ధరించి, అన్ని తింటూ, జ్ఞానంలేకుండా ఉంటాడోవాడు ఘోరమైన మహారౌరవమనుషేరుగల నరకములకు వెళ్తాడు అని ఏదన్నాడో అది వైరాగ్యంలేకుండా జీవనమునకైనసన్యాసపరము ఏకదండాన్ని ఆశ్రయించి అనేకమంది నరులుజీవిస్తున్నారు వారుకర్మత్యాగంవల్ల ఘోరమైన రౌరవనరకమందుపడ్డారు, అని స్మృతి. అశ్వమేధికమందిట్లా- ఏకదండో, త్రిదండో, ముండితశిఖుడో, కాషాయమాత్రముకలిగి ఉంటే యతిపూజించతగినవాడు, ఓయుధిస్థిర! అని ఏదన్నాడో ఆతనికిగూడాముందుచెప్పిన నిర్ణయము, అనిగ్రహించాలి. ఇక తద్విధి బౌధాయనుడిట్లా - అన్ని శ్రాద్ధములనుచేసి పిత్రాదులకు అష్టకము విడిగా చేసి, వెంట్రుకలు మొదలగువానిని కొరిగించుకొని ఈమాతృకలను మార్చనంచేయాలి. సర్వాణి అనిచెప్పింది తనకు, నవశ్రాద్ధషోడశశ్రాద్ధాదులు చేసి(కొని) అనిఅర్థము. స్మృత్యర్థసార మందు కూడా- షోడశశ్రాద్ధములనుఏకోద్దిష్టవిధానంతో చేయాలి. అగ్నికలవాడు, పార్వణవిధితోనే స్వయంగా నిర్వాపంచేయాలి, అని. కాత్యాయనుడు ఇట్లా-ఆశ్రమమందు లేనివాడు పావనతకొరకు నాలుగుకృష్ణ ములను ఆచరించాలి. ఆశ్రమియైతేతప్తకృష్ణ మాచరించితే దానితో ఆతడు యోగ్యత నందుతాడు. అని. బౌధాయనుడిట్లా -అది, దైవం, ఆర్షకం, దివ్యంప్రీత్యం, మాతృకం, మానుషం, భౌతకం, తనకుచివర ఇట్లా, ఎనిమిదిశ్రాద్ధ ములనునిర్వాపంచేయాలి. ఇక్కడక్రమాన్నిపాఠేమాద్రి యందుశౌనకుడిట్లా చెప్పాడు.

మూ || దేవశ్రాద్ధేబ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాదేవతాఃఅర్షేదేవర్షిబహ్మర్షిక్షత్వర్షయః, దేవర్షిక్షత్వర్షిమనుష్యర్షయోవామరీచ్ఛాద్విజుషయఇతి. సన్యాసపద్ధతౌతచ్చింత్యం. దివ్యేవసురుద్రాదిత్యాః, మానుషేసనకననందననాతనాః. భూతశ్రాద్ధేపృథివ్యాదిభూతాని, చక్షరాదికరణాని, చతుర్విధో, భూతగ్రామశ్చేతితిస్రః. పిత్ర్యే, పిత్రాదిత్రయోమాతామహాశ్వమాత్మకే మాత్రాదయస్త్రీః, అత్యశ్రాద్ధే ఆత్మపితృపితామహాదేవతాః అత్యశ్రాద్ధంపరమాత్మదైవత్యమితిసన్యాసపద్ధతౌ. తచ్చింత్యం. సర్వత నాందీముఖత్యం విశేషణంక్షేయం. సర్వతపిండదానం. యుగ్మావిప్రాః, దక్షత్రతూసత్యవసూవా విశ్వేదేవౌ అన్యత్రనాందీశ్రాద్ధవదితిహేమాద్రిః స్మృత్యర్థసారే-కేశశ్మశ్రుహేమనఖంవాపయిత్యో పకల్పయేత్. దండంజలపవిత్రం చ శిక్యంపాత్రంకమండలుం, అసంసౌహార్దవమాచారాదనం కంఠాం పాడుతే ఇతి దశపంచవా. ఏతచ్చపూర్వేద్యుర్నాందీముఖంకృత్యావరేద్యుః పుణ్యావాచనంకృత్యా కార్యమితిశౌనకః బౌధాయనః- త్రీన్దందానంగుళీస్థూలాచైన్ద్రవాన్సూర్యసమ్మితాన్, ఏకాదశనవద్వితి చతుస్సప్తస్య పర్వకాన్. వేష్టితాన్కృష్టగోబాలరజ్జ్వాతుచతురంగుళాన్. ఏకోవాతాద్యశోదండోగోబాల శ్శస్ట్రోభవేత్. అనగ్నిరగ్నిముత్త్యాద్యనిత్యేనవిధినాతతః. పృథ్విదివిధినేన, ఇత్యర్థః. స్వాగ్నాదేవాగ్ని మాన్సుర్వాదప వర్గోక్తమాదితః. ఆజ్యంపయోదధీత్యేతత్రివృద్ధాజలమేవవా. ఓంభూరిత్యాదినాప్రాశ్య రాత్రించోపవసే త్రతః అధాదిత్యాప్రమయాశ్చూర్వమగ్నినిస్సవ్యాత్యసః, ఆజ్యమగ్నిగా ర్హవత్యేనంస్సుత్యై

తేన చమ్రుచా పూర్ణయాహవనీయేతు జుహుయాత్ప్రణవేన, తత్. బ్రహ్మన్యాధాన మేతత్త్వాదగ్ని హోత్రేహుతేతతః, సంస్తీర్యగార్వత్యస్యదర్శానుత్తరతోఽత్రతుపాత్రాణ్యసాద్యదర్శేషు బ్రహ్మీయతన ఏవతు, జాగృయాద్రాత్రిమేతాంతుయావద్రాహ్మోముహూర్తకః. అగ్నిహోత్రంస్వకాలేతు హుత్వా ప్రాతస్తనం తతః, ఇష్టింవైశ్వానరీంకుర్వాత్ప్రా జాపత్యామధాపివా. జాబాలశ్రుతౌత్థేకే ప్రాజాపత్యా మేవేష్టింకుర్వంతి తదుతధా, న కుర్యాదాగ్నేయీమేవకుర్యాత్పశ్చాత్తై ధాతవీయామేవ కుర్యాదిత్యుక్తం. తేనాత్రవి కల్పః అత్రాహుః త్రేతాగ్నేప్రాజాపత్యాతద్వాక్యకేషీగ్నినితిబహుత్వశుతేః ఏకాగ్నేస్త్వాగ్నే యీతి అనాపితాగ్నేరిష్టిస్థానేవైశ్వానరఆగ్నేయోవాచరురితి మాధవః. కాత్యాయనః- ఆత్మన్యగ్నిన్స మాహోప్య వేదిమధ్యస్థితోహరిం, ధ్యాత్వాహృదిత్వనుజ్ఞాతోగురుణాప్రైషమిరయేత్. కపిలః- విధిత్రైషముక్త్వాధ్రితుపాం(శు) శ్రుతిరుచ్చక్రేః, అభయంసర్వభూతేభ్యో మత్తస్త్వాహోత్పథో భువి. నినియదండశిక్యాదిగృహీత్వాదబహిర్వజేత్.

అను ॥ దేవశ్రాద్ధమందు, బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులుదేవతలు, ఆర్థమందుదేవర్షి బ్రహ్మర్షి క్షత్రర్షులు, దేవర్షిక్షత్రర్షిమనుష్యర్షులో. మరీచ్యాదిఋషులుఅని, సన్న్యాసపద్ధతిలో ఈ విషయం గూర్చి ఆలోచించాలి దివ్యమందువసురుద్రఆదిత్యులు మానుషమందుసనకస నందన సనాతనులు భూతశ్రాద్ధమందుపుద్గివ్యాదిభూతములు, చక్షురాదికరణములు నాల్గురకాలు, భూతగ్రామములు అని మూడు అని. పితరులందు ముగ్గురు పిత్రాదులు ముగ్గురు, మాతామహులు, మాతృకయందు మాత్రాదులు ముగ్గురు, ఆత్మశ్రాద్ధమందు ఆత్మపితృ పితామహులు దేవతలు, ఆత్మశ్రాద్ధమందుపరమాత్మదేవత, అని. సన్న్యాసపద్ధతిలో ఈ విషయాన్ని ఆలోచించాలి. అంతట నాందీ ముఖత్వమనేది విశేషణంగా గ్రహించాలి. అంతట పిండదానము. ఇద్దరేసి బ్రాహ్మణులు. దక్షక్షతువులుకాని సత్య, వసువులుకాని విశ్వేదేవులు. మిగిలినదినాందీశ్రాద్ధంవలె అని హేమాద్రి. స్మృత్యర్థసార మందిట్లా- కేశశృశ్రురోమనఖములను కొరిగించుకొని ఏర్పరచాలి. దండము, జలము, పవిత్ర, కావడి, పాత్రము, కమండలువు, ఆసనము, కౌపీనము, ఆచ్ఛాదనము, బొంత, పాదుకలు అని పదికాని ఐదుకాని. దీనిని ముందు రోజునాందీముఖంచేసి తరువాతిరోజుపుణ్యాహవాచనం చేసి చేయాలి, అని శౌనకుడన్నాడు. బౌద్ధాయనుడిట్లా- మూడుదండములు, వ్రేలంతలావు గలవి, వెదురువి, మూర్ధంగలవి, పదకొండు, తొమ్మిది, రెండు, మూడు, నాలుగు, ఏడు వీనిలో ఏదో ఒక సంఖ్య గల పర్వములుకలవి కావాలి (దండములు), నల్లగోవువెంట్రుకల తాడుతో, నాల్గంగుళములు చుట్టబడినవి. అటువంటిదే దండము ఒకటికాని గోవువెంట్రుకల సదృశమైనదై ఉండాలి. అగ్నిలేనివాడు అగ్నిని పుట్టించి నిత్యవిధితో ఆపిదప “ఘృహ్లోదివి” విధానంతో అని ఆర్థము. అవపర్గమందుచెప్పినదంతా తొలినుండి, అగ్నికలవాడు తనఅగ్నియందే చేయాలి. ఆజ్యము, పాలు, పెరుగు ఈమూడు వీనికిమూడింతల నీరుకాని, ఓంభూః అను మొదలగు వానితో త్రాగిఆపిదపఆరాత్రి ఉపవసించాలి. ఇకసూర్యాస్తమయం కన్నముందు ఆతడు అగ్నులను కదిలించి, సంస్కృతికొరకు (అలంకారం) గార్వపత్యాగ్ని యందు ఆజ్యముంచి, ఆస్రక్కుతోనే నేయినింపిన దానితో ప్రణవంతో ఆహోవనీయమందు

దానిని హోమంచేయాలి. ఇది బ్రహ్మన్వాదానమౌతుంది, అగ్నిహోత్ర మందు హోమంచేయ బడితే, అపిదప గార్హపత్యంయొక్క దర్బలను పరచి, ఇక్కడ ఉత్తరంవైపు, పాత్రములు ఆసాదించి దర్బలయందు, బ్రహ్మయతనమందే ఈ రాత్రి మెలకువగాఉండాలి బ్రాహ్మ ముహూర్తంవరకు. బ్రాహ్మముహూర్త మయ్యాక, అగ్నిహోత్రాన్ని స్వల్పకాలంలో హోమంచేసి ప్రాతఃకాలమున, అపిదప వైశ్వానరేష్టిని చేయాలి. లేదా ప్రాజాపత్యంకాని. జాబాలశ్రుతి యందిట్లా-కొందరు ప్రాజాపత్యమందే ఇష్టిని చేస్తున్నారు, అని. అదిఅట్లా చేయరాదు అగ్నేయియందే చేయాలి. అపిదపత్రిధాతవీయమందే చేయాలి, అని అన్నారు. అందువల్ల ఇక్కడవికల్పము ఇక్కడ చెప్పారు త్రేతాగ్ని ప్రజాపతి ఐనందువల్ల, అవాక్యశేష మందు అగ్నులుఅని బహుత్వం వినిస్తున్నందువల్ల, ఏకాగ్నికి అగ్నేయూ అని అర్థం. అనాపితాగ్నికి ఇష్టిస్థానమందువైశ్వానరమోఅగ్నేయమోచరువు అని మాధవుడన్నాడు. కాత్యాయనుడిట్లా- తనయందు అగ్నులను సమారోపంచేసుకొని వేదిమధ్య యందుండి హృదయంలో హరినిధ్యానించి, గురువుల అనుజ్ఞపొంది వెళ్తున్నానని చెప్పాలి, అని. కపిలుడిట్లా- విధిప్రకారము వెళ్తున్నానని చెప్పి ఇక మూడు మార్లు ఉపాంశు అనే శ్రుతిని గట్టిగా చెప్తూ, నానుండి సర్వభూతములకు అభయముస్వాహా అని భూమిపై (నీరు) వదలి, దండము. కావడి మొదలైనవి తీసుకొని ఇక బయటికివెళ్లాలి.

మూ || బౌధాయనః-సఖేమేత్యాదినాదండం, యేనదేవాః పవిత్రకం, యదస్యపారే శిక్యంతుపాత్రంవ్యాహృతిభిస్తథా. యువాసువాసాఃకౌపీనంగృహీత్యాబాంధవాంస్యజేత్. అధక్రమః - తత్రసన్వ్యాసేఅధికారిస్తద్ధర్మం స్వస్యనవశ్రాద్ధఙ్గోదశశ్రాద్ధసంపిదవానిసాగ్నిః పార్వణాన్యనగ్నిస్తే కోద్విష్టవిధినాకృత్యానాశ్రమిచేత్సృచ్చపరుక్షయమన్యస్తతప్తకృత్రంకృత్వీదగయనేఏకాదశ్యాంద్యదశ్యాం వాసాగ్నిరమావాస్యాయాంపౌర్ణమాస్యాంచతుర్దశ్యాం యథాపర్వణీప్రాజాపత్యంస్యాత్. తత్రదేశకాలౌ స్మృత్యాపరమహంసాదినన్వ్యాసగ్రహణంకరిష్యఇతిసంకల్పగణేశంసంపూజ్యపుణ్యాహంవాచయిత్వా మాతృకాపూజాంవృద్ధిశ్రాద్ధంచకృత్వా౨స్తమయాత్రాగౌపాసనంసమిధ్యా౨ హితాగ్నిస్తు గార్హపత్యం విధురోగ్ని హోత్రీతుత్రికాండమండనోక్తదిశాకుశవత్వాసహపవమానేష్ట్యంతంపూర్ణాహుత్యంతంవా ఆధానం కుర్యాత్. బ్రహ్మచారీచేల్లాకికేవిధురశ్చేద్వాప్యహృతిః ప్రణవేనవాగ్నిమాదాయాన్యగ్నిరుష సామిత్యానీయపుష్టోద్దివీతినిధాయతేనైవసమిధ్యతత్సవితుస్తాంసవితుర్విశ్వానిదేవఇతిప్రస్సమిధో ఖ్యాదధ్యాత్. ఏవమగ్నోన్దేకక్షోచస్తవర్ణంవపనంకృత్వావయోదధియుతమాజ్యమపోవాఓం భూస్సావిత్రీం ప్రవిశామితత్సవితుర్వరేణ్యమితి ప్రాశ్యాపమ్యపునరాదాయ ఓంభువస్సావిత్రీం ప్రవిశామి భరోదేవస్య ధీమహీతి ద్వితీయం ఓంస్వస్సావిత్రీం ప్రవిశామిధియోయోనః ప్రచోదయాదితి తృతీయం సమస్తయా చతుర్థంఓంభూర్భువస్స్వస్సావిత్రీంప్రవిశామి, తత్సవితుః-యాత్ ఇతి, సన్వ్యాసపద్ధతాతు త్రివృదసీ తిప్రథమం ప్రవృదసీతిద్వితీయం, వివృదసీతితృతీయంప్రాశ్యాపః పునంతిపిజలం ప్రాశ్యాసావిత్రీ ప్రవేశఉక్తః తతఃఆహవనీయంవిహృత్యబ్రహ్మణము పవేశ్యాజ్యం సంస్మృత్యచతుర్ధాదశ వాగృహీత్యా సమిత్పూర్వాంఓంస్యాహోపరమాత్మనఇదమితిహుతోప వసేత్. తతస్సాయంహోమం వైశ్వదేవంచకృత్వా అగ్నేరుదక్కుశానాస్తీర్యదందాదీనిదశవంచవా౨ సాధ్యబ్రహ్మసనేకృష్ణాజినో పవిష్టో రాత్రాజాగరంకృత్వా ప్రాతర్హోమానంతరంప్రాజాపత్యాం వైశ్వానరీం

వాక్యత్వా ఋత్విగ్యుస్సర్వస్వంబ్రహ్మణో చ మధుపూర్ణంతైజసపాత్రందత్వాదారుపాత్రాణ్య హవనీయే శృన్మున్మయానిచజలేక్షిపేత్. కృష్ణాజనంత్యా దధీత-అనాహితాగ్నిస్తువైశ్వానరమాగ్నేయం వాచరం హుత్వా పాత్రాణ్యగ్నేక్షిప్త్యా భూర్భువస్సురిత్యపః స్పృష్టాతరత్నమందీతిజప్త్యావిప్రాన్ సంభోజ్య పుణ్యాహంవాచయిత్వాఅత్రవావపసం కృత్వాహైమరూప్య కుశజలైస్సాత్వాపురుషాయ చరంకృత్వా ప్రాణాయస్సాహోతిపంచాహు తీర్తుత్వాపురుషనూక్షేన ప్రత్యుచమాజ్యం చరుంచజహు యాత్. అత్రవిరజా హోమంతేచిదాహుః. యథోక్తంశివ గీతాను-జహుయాద్విరజామంత్రైః ప్రాణాపానాది భిస్తతః, అనువాకంతమే కాగ్రస్సమిదాజ్య చరూన్మధక్. అత్యున్నగ్నేన్సమారోప్యయాతే అగ్నేతిమం త్రతః భస్మాదాయాగ్నిరిత్యా ద్వైర్విమృజ్యాం గానిసంస్పృశేత్. పాపైర్విముచ్యతేసత్యంముచ్య తేనాత్ర సంశయః.

అను || బౌధాయనుడిట్లా-సఖేమే, అని మొదలైన మంత్రంతో దందాన్ని, యేనదేవాః అనుదానితో పవిత్రను, యదన్యపారే, అనికావడి, వ్యాహృతులతోపాత్ర, యువానువాసాః అనికొపీనాన్నితీసుకొని బంధువులను విడిచిపెట్టాలి. ఇకక్రమము. అక్కడ సన్యాసమందు అధికారనిర్దికారకు, తనకు, నవశ్రాద్ధషోడశశ్రాద్ధ, సపిందసములు సాగ్నికుడు పార్వణములు, అనగ్నికుడు ఏకోద్దిష్టవిధిగా చేసి, అనాశ్రమిణితేనాల్గుకృత్రములు ఆచరించి, ఇతరులు తప్తకృత్రమాచరించి, ఉత్తరాయణమందు ఏకాదశియందో, ద్వాదశియందో సాగ్నికుడు, అమావాస్యయందో పౌర్ణమియందో, చతుర్దశియందో, వీలైన పర్వమందు ప్రాజాపత్యం కలవాడు కావాలి. అక్కడ దేశకాలములు స్మరించి, పరమహంసాదిసన్యాస గ్రహణం చేస్తున్నాను, అని సంకల్పించేసి గణేశుని పూజించి పుణ్యాహవాచనము చేసి, మాతృకాపూజ వృద్ధిశ్రాద్ధముచేసి, అస్తమయంకన్నముందు ఔపాసనము సమిధలతో ఆహితాగ్నియైతే గార్హపత్యాగ్నివిధురుడు అగ్నిహోత్రయైతే, త్రికాండమండనుడు చెప్పిన విధంగా కుశలతో చేసిన భార్యతో కూడా పవమానేష్ట్యంతము, లేదా పూర్ణాహృతి అంతంగానో ఆధానం చేయాలి. బ్రహ్మచారియైతే లౌకికాగ్నియందు విధురుడైతే వ్యాహృతులతో కాని, ప్రణవంతోకాని అగ్నితీసుకొని, అన్వగ్నిరుషసాం (మంత్రం) అని తెచ్చి పృష్టోదివిఅను మంత్రంతో అక్కడపెట్టి ఆఅగ్నియందేతత్సవితుః తాంసవితుః, విశ్వానిదేవఅనుమూడు మంత్రములతో సమిధలను అందుంచాలి. ఈరకంగా అగ్నిసిద్ధమైతే, కక్ష, ఉపస్థ ఈరెండుచోట్ల తప్పమిగిలినచోట్ల వపనంచేయించుకొని పయో, దధివీనితోకూడిన నేయులేదా నీరు కాని ఓంభూఃసావిత్రీంప్ర విశామితత్సవితుర్వరేణ్యమితి పుచ్చుకొని (త్రాగి) ఆచమనంచేసి, తిరిగితీసుకొని ఓంభువ స్సావిత్రీం...ధీమహీతిరెండవది, ఓంస్వస్సావిత్రీం ప్రచోదయాత్ అని తృతీయము మొత్తముతో ఓంభూర్భువస్వః సావిత్రీం ప్రవిశామి తత్సవితుః....యాత్ అని ప్రాశన చేయాలి. సన్యాసపద్ధతియందైతే త్రివృదసిఅనిప్రథమం, ప్రవృదసి అనిద్వితీయం, వివృదసి అని తృతీయంపుచ్చుకొని, ఆపఃపునంతు అని నీరు పుచ్చుకొని సావిత్రి ప్రవేశం చెప్పబడింది. అపిదప ఆహవనీయాన్నిజ్వలించచేసి బ్రహ్మను కూర్చోబెట్టి ఆజ్యన్ని అలంకరించి నాలుగోలేదాపన్నెండోతీసుకొని సమిధలపూర్వకముగా

ఓంస్వాహాపరమాత్మన ఇదం అని హోమంచేసి కూర్చోవాలి (ఇది బ్రహ్మ అన్వాధానం) ఆపిదప సాయంకాలము హోమమువైశ్వ దేవముచేసి, అగ్నికి ఉత్తరమందుకుశలనుపరిచి దండారులు పదిలేదా ఐదు ఉంచి బ్రహ్మసనమందు కృష్ణాజినమందుకూర్చిని రాత్రిజాగరం చేసి, ప్రొద్దున హోమం తరువాత ప్రాజాపత్యమోవైశ్వానరమోచేసి, ఋత్విక్కులకు అంతా, బ్రహ్మకు తేనెతో నిండిన తైజసపాత్రనుఇచ్చి, దారుపాత్రలను ఆహవనీయమందు, అశ్రమృణ్మయమైన వానిని జలమందువేయాలి. కృష్ణాజినముతీసుకోవాలి. అనాహితాగ్నియైతే వైశ్వానరమో, అగ్నేయమో ఐన చరువును హోమంచేసిపాత్రలు అగ్నియందు వేసి, భూర్భువస్సుః అని జలం స్పృశించి, తరత్సమంది, అనేమంత్రంజపించి, బ్రాహ్మణులను భుజింపజేసి పుణ్యాహం చెప్పించి, ఇక్కడ మరోసారి వపనం చేయించుకొనిలేదా, హైమము, వెండికుశ జలములతో స్నానం చేసి, పురుషునకై చరువుచేసి, ప్రాణాయాస్సాహ అని ఐదు ఆహుతులు చేసి పురుషసూక్తో ప్రతిఋక్కుతోఆజ్యము, చరువుతోహోమంచేయాలి. ఇక్కడ కొందరు విరజాహోమాన్ని చెప్పారు. ఇట్లాశివగీతములందు చెప్పబడింది - విరజామంత్రములతోఆపైన ప్రాణాపానాదులతో హోమం చేయాలి. యాతేఅగ్నా అనుమంత్రంతో ఆత్మయందు అగ్నిసమారోపంచేయాలి, భస్మంతీసుకొని అగ్నిః అను మొదలగు మంత్రములతో కదిలించి (రాచి) అంగములను ముట్టుకోవాలి. పాపములనుండి విముక్తుడౌతాడు, నిజముగా ముక్తుడౌతాడు ఇందులో అనుమానంలేదు.

మూ || యథా-ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానామేశుద్ధ్యంతాం జ్యోతిరహంవిరజా విపాష్ణా భూయసగంస్వాహా, సర్వతరింగోక్తే, దేవతాభ్యుదమితిత్యాగః. వాణీమనశ్చక్షుశ్రోత్ర జిహ్వపూణతేతోబుద్ధాకూతిస్సంకల్పమేశుద్ధ్యంతాంజ్యోతి, త్వక్పర్మహంసరుధిరమేధోమజ్జాస్నాయ వోన్ధీనిమేశుద్ధ్యంతాంజ్యోతి, శిరఃపాణిపాదపార్శ్వపుష్కోరూద రజంఘశిశ్నేపస్థ పాయవోమేశుద్ధ్యంతాంజ్యోతిరహం, ఉత్తిష్టపురుషహరితపింగళలోహితాక్షిదేహిదాపయతామేశుద్ధ్య, పృథివ్యాపస్తేజోవా యురాకాశోమే శుద్ధ్యంతాంజ్యోతిరహం, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధామే శుద్ధ్యంతాం జ్యోతి, మనో వాక్యాయ కర్మాణీమేశుద్ధ్యం. అవ్యక్తభావైరహం కారైఃజ్యోతిరహం ఆత్మామేశుద్ధ్యంతాం, అంతరాత్మామే శుద్ధ్యంతాం పరమాత్మమేశుద్ధ్యంతాం, క్షుధేస్వాహా, క్షుత్తిపాసాయస్వాహా, వివిధైస్వాహా, ఋగ్విధానా యస్వాహా, కర్వోత్సాయస్వాహా. క్షుత్తిపాసామలంజ్యేష్ఠమలక్షీంనాశయామ్యహం, అభూతిమ నమ్నద్ధించ సర్వాన్నిర్గుదమేపాష్పానగం స్వాహా, (ఇది అగ్నికి) అన్నమయప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞాన మయా నందమయ మాత్మామేశుద్ధ్యంతాంజ్యోతి (ఇది అన్నమయాదులకు) తతస్సుప్తకృదా దిమాత్మా బ్రహ్మణేహిరణ్యమాజ్య పాత్రంధేనుం చ దత్వాసమాసించతిత్సుపతిష్ఠేత. అత్రకేచిదనగ్నే స్సావిత్రీప్రవేశం పూర్ణాహుతించాహః తతో, యాతే అగ్నే యజ్ఞయాతసూరితి త్రిన్దిలిరే కైకంజిఘ్రన్నాత్మన్యగ్నీన్ సమారోప్య గురువేనర్వస్వందత్వాయోబ్రహ్మణంవిదధాతి పూర్వయోవై వేదాగంశ్చప్రహిణోతితస్మై తంహదేవమాత్మబుద్ధి ప్రశాశంముముక్షుర్వైశరణమహం ప్రపద్యేఇత్యుప స్థాయదక్షిణం జాన్వాచ్యపాదావుపనంగృహ్య అధీహి భగవోబ్రహ్మేతివదేత్. తతోగురురాత్మానం బ్రహ్మరూపంధ్యాత్వాశంఖంద్వాదశవ్రణవైరభిమంత్ర్యతేనశిష్యమభిషించ్చ శనోద్విమిత్ర, ఇతి శాంఠించంతిరాత్మతచ్చిరసిహస్తందత్వా పురుషసూక్తంజప్త్వా మమప్రతేహృదయంతే

దదామితి, చజప్రాక్షదజ్జుఖః ప్రణవార్థమను సందధ దక్షిణేకర్ణేప్రణవముపదిశ్యతదర్థంచ పంచీకరణాద్యవబోధ్య అయమాత్మాబ్రహ్మ తత్వమసి, ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ అహంబ్రహ్మాస్మి ఇత్యాద్యుపది శేత్. తదర్థంచదేత్. తతోనామదద్యాత్. తతశ్చిష్యస్తేనోపదిష్టో హరింస్మరన్ముర్ఖబాహు స్తిప్తదేవాన్ సాక్షిణఃకృత్యా, ఓంభూర్భువ, స్వ, సుస్వస్తం మయేతి త్రిరుపాంశుః, త్రిరుచ్చైః, త్రిరత్సుచైశ్చేక్వా జలసమిపంగత్యాన్నాత్వా అభయంసర్వభూతేభ్యో మత్రస్వాపేతి త్రిరంజలింక్షిప్వా యువాసువాసా ఇతి కాషాయంకౌపీనం వాసశ్చపరిధాయసఖేమాం గోపాయేతి ముఖ్యంవైణవం పాలాశంబైల్వహౌ దుంబరంవాదందంగృహ్నేయాత్. అత్రపుత్రకామోగృహస్థః శంఖేనపురుష సూక్తేన దండమభిషిచ్య దద్యాదిత్యాచార్యః తతశ్చిఖా ముత్నాట్వఓంభూస్వాహేత్యగ్నౌ జలేవాహుత్వాతదై వోపవీతంహుత్వా యేనదేవాః పవిత్రేణజలపవిత్రంయదస్యపారఇతిశిక్త్యం సావిత్ర్యాకమందలం సప్తవ్యాహృతిభిః భోజన పాత్రంఇదం విష్ణురిత్యాననంబ్ర సీంవాగృహీత్వా ఓంభూస్తర్మయా మితివ్యస్త సమస్తాభిఃమహర్మమ ఇతి తర్పయిత్వాభూస్వధోం భువస్వధోం స్వస్వధోం భూర్భువస్వర్మ హర్మమస్వధేతి పితౄంస్తర్పయిత్వా, ఉదుత్యం, చిత్రం, తచ్చక్షుః, హగ్ం సచ్చుచిషత్, నమోమిత్రస్యేతి స్నాత్వా సురభి మతిభిరాపోహిష్టేతి హిరణ్యవర్ణాభిః పాపమానీభిః వ్యాహృతిభిశ్చమార్జయిత్వా అధోత్తరశతవార మఘమర్షణం ప్రాణాయామాం శ్చక్రత్వా ఓంభూర్భువస్సువరితి చపటిత్వానమస్సవిత్రే ఇతి సూర్యంచో పస్థాయపున స్నాత్వాజంఘక్షాళయిత్వా ఓమితిబ్రహ్మోమితి దంసర్వమోమితిబ్రహ్మవా ఏవజ్యోతిర్భువిషవేదోయ ఏవత పతివేద్యమేవైతద్యువిష వేదోయదవనమస్తీతి జపిత్వాఅష్టసహస్రంగా యత్రీంజపేత్, ఇతి.

అను || 1 ఎట్లాంటే-ప్రాణాపాన సగ్ంస్వాహో అని త్యాగము-చేయాలి. అంతటలింగముచెప్పాముకనుక దేవతలకు ఇది, అని త్యాగము. 2 వాజ్మనః శుద్ధంతాం జ్యోతి, అని 3 త్వక్పర్మ తాంజ్యోతి, అని, 4 శిరఃపాణి జ్యోతిరహం, అని 5 ఉత్తిష్టపురుష శుద్ధ్య, అని, 6 పృథివ్యాప రహం, అని, 7 శబ్దస్పర్శ జ్యోతి అని, 8 మనోవాక్ ... శుద్ధ్యం అని, 9 అవ్యక్తభావై రహం, అని 10 ఆత్మామేశుద్ధ్యం తాం అని; 11 అంతరాత్మా .. తాం, అని, 12 వరమాత్మా .. తాం, అని, 13 క్షుధే ... అని; 14 క్షుత్తిపా అని, 15 వివిద్వై .. అని, 16 ఋగ్వీధా అని, 17 కర్మోత్మా అని, 18 క్షుత్తిపాసా నిర్జడమే పాప్మానగ్ం స్వాహో, అని (అగ్నికి) 19 అన్న మయ ప్రాణమయ జ్యోతి, అని (అన్నమ యాదులకు) ఆ పిదప సిష్టకృదాదులు హోమంచేసి బ్రహ్మకు హిరణ్యము, అజ్యపాత్ర ధేనువు. వీటిని ఇచ్చి సమాసించతు అని నిలబడాలి. ఇక్కడ కొందరు అనగ్నికునకు సావిత్రీ ప్రవేశాన్ని పూర్ణాహుతిని చెప్పారు. ఆపిదపయాతేఅగ్నేయజ్జియాతనూః అని ఒక్కొక్కటిమూడేసి మార్లువాసనచూస్తూ ఆస్వాదిస్తూ ఆత్మయందు అగ్నులను సమారోపణచేసి గురువునకు అంతాఇచ్చి యోబ్రహ్మణం విదధాతి... శరణమహంప్రపద్యే అనిసమీపమందునిలబడి, కుడిమోకాలువంచి పాదములను ముట్టుకొని అధీహిభగవోబ్రహ్మ, అని చెప్పాలి. 10 పుదుగురువు, తనను బ్రహ్మ రూపునిగా ధ్యానించుకొని, శంఖమును పన్నెందుమార్లు,

ప్రణవముతో అభిమంత్రించి, దానితో శిష్యుని అభిషేకించి శన్నోమిత్ర.. అనే శాంతిపారం పరించి ఆతనిశిరస్సుపైహస్తముంచి, పురుషసూక్తము జపించి, నాయందు భక్తిగలవాడ! నాహృదయాన్నినీకిస్తున్నాను, అని (మమవ్రతే.... అని) జపించి, ఉత్తరంముఖంకలవాడై, ప్రణవము అర్థాన్ని అనుసంధిస్తూ కుడిచెవియందు ప్రణవాన్నిఉపదేశించిదాని అర్థాన్ని పంచీకరణాదులు బోధించి, అయమాత్మా బ్రహ్మ, తత్త్వమసి, ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ అహం బ్రహ్మాస్మి అని మొదలుగా ఉపదేశించాలి. దాని అర్థాన్నిచెప్పాలి. ఆపిదప పేరుపెట్టాలి. (యతిఅయ్యాకపేరు) ఆపిదపశిష్యుడు ఆతనితో ఉపదేశాన్ని పొంది, హరినిస్మరిస్తూ చేతులుపైకెత్తి నిలిచి దేవతలను సాక్షిగా చేసి ఓం భూర్భువఃస్వఃనేను సన్మనంచాను, అనిమూడుసార్లుమెల్లగా, మూడుసార్లుపెద్దగా, మూడుసార్లు చాలా పెద్దగా అరుస్తూ చెప్పినీటి దగ్గరకు వెళ్ళిస్నానంచేసి సర్వభూతములకు నానుండి అభయము, స్వాహా అని మూడుసార్లుఅంజలినివదలి, యువాసువాసా, అనికాషాయపు రంగుగల కౌపీనము వస్త్రములుధరించి, సఖేమాంగోపాయ, అని వెదురుది (ప్రధానంగా) లేదా మోదుగలేదా బిల్వము లేదా మేడివీటిదండాన్ని తీసుకోవాలి. ఇక్కడ పుత్రకాముడైనగృహస్థుడు శంఖంతో పురుషసూక్తంతో దండాన్ని అభిషేకించి ఇవ్వాలి అని ఆచారము. ఆపిదపశిష్యునిపెరికిఓంభూః స్వాహా అని అగ్నియందులేదాజలముయందుహోమం చేసి అట్లాగే ఉపవీతంహోమంచేసి, యేనదేవాః పవిత్రేణ, అనిజలపవిత్రను, యదన్యపార, అని కావదీని, సావిత్రిమంత్రంతో కమండలును, సప్తవ్యాహృతులతో భోజన పాత్రను, ఇదం విష్ణుః అని ఆసనములేదా బృశ్నిని తీసుకొని, ఓంభూస్తర్పయామి, అని వ్యస్తంగా సమస్తంగాను, మహర్షమఅని తర్పణంచేసి, భూఃస్వధోంభువఃస్వధోం..... స్వధా, అని పితరులను తర్పణంచేసి, ఉదుత్యం, చిత్రం, తచ్చక్షుః, హగ్ం సశ్చువిషత్, నమో మిత్రస్య, అను మంత్రాలు పరిస్తూ స్నానం చేసి, సురభి మతి అను, ఆపోహిష్ఠా, అను హిరణ్యవర్ణా అను పావమానీ అను ఈ ఈ మంత్రములతో, వ్యా హృతులతో మార్దనం చేసి, నూట ఎనిమిది మార్లు అఘమర్షణము, ప్రాణాయామములు చేసి, ఓం భూర్భువస్సువః అని కూడా పరించి, నమస్సవిత్రే, అని సూర్యోపస్థానం చేసి, తిరిగి స్నానంచేసి, జంఘలు కడుగుకొని ఓమితి బ్రహ్మ.... మస్త్రీ, అని జపించి, ఎనిమిది వేల గాయత్రిని జపించాలి, అని.

మూ॥ అథయతి ధర్మాః - ప్రాతరుత్థాయ బ్రహ్మణస్సతే ఇతి జపిత్వా దండాదీని మృదం చనిధాయ, మూత్ర పురీషయోః గృహస్థ చతుర్థాంశం శౌచం కృత్వా ఆచమ్య పర్వద్వాదశీ వర్ణం ప్రణవేన దంత ధావనం కృత్వాతే నైవ మృదా బహిః కటిం ప్రక్షాళ్య జలతర్పణ వర్ణం స్నాత్వా పునర్దంఘే ప్రక్షాళ్య వస్త్రాదీని గృహీత్వా మార్దనాంతం కృత్వా కేశవాది నమోంత నామభిః తర్పయిత్వా ఓం భూస్తర్పయామిత్వాది, వ్యస్త సమస్త వ్యాహృతిభిః మహర్షేన స్తర్పయా మితి తర్పయేత్. ఓం భూస్సాహోతిస్సాహోశబ్దాంతైః స్వధాశబ్దాంతై శ్చైభిరేవ పునస్తర్పయేదితి కేచిత్. తత ఆచమ్యాంజలినా ప్రణవేన జలమాదాయ వ్యాహృతిభి రుద్ధత్య గాయత్ర్యాతిః క్షిప్వా గాయత్రీం జపేత్. ఉదితే సూర్యే ప్రణవేన వ్యాహృతిభిః వా అర్ఘ్యం త్రిర్దత్వా మిత్రస్య చర్షణీత్యా ద్వైః పూర్వోక్త

సౌరీభిః ఇదం విష్ణుః, స్త్రిర్దేవో, బ్రహ్మజ జ్ఞానమితి చోపస్థాయ సర్వభూతేభ్యోనమఇతి ప్రదక్షిణమావర్తతే. తథోనత్వా ఆదిత్యాయవిద్యుదౌ సహస్రాక్షాయధీమహి తన్నః సూర్యః ప్రచోదయాత్, ఇతి త్రిష్టపేత్. ఏవం త్రికాలం విష్ణుపూజాం బ్రహ్మయజ్ఞం చ కుర్యాత్. అథ భిక్షా - విధామే సన్నముసలేవ్యంగారే భుక్త వజ్జనే, కాలేఽపరాహ్ణాభూయస్సేనిత్యం భిక్షాయతిశ్చరేదిత్యుక్తేకాలేఉద్వయమితి చతస్పతిభిః ఆదిత్యముపస్థాయ తే నైక్యం ధ్యాత్వా. ఆకృష్టేనేతి ప్రదక్షిణం కృత్వా యేతే పంధాన ఇతి జప్త్వా, యోఽసౌ విష్ణ్వ్యా ఆదిత్యే పురుషోంతర్హృదిస్థితః, సోఽహం నారాయణో దేవ ఇతిధ్యాత్వా ప్రణమ్యతం.

అను॥ ఇక యతి ధర్మములు - ప్రొద్దున్నే లేచి బ్రహ్మణస్సుతే అని జపించి, దండారులు, మట్టిని ఉంచి, మూత్రపురీషములకు గృహస్థునకు నాల్గింతలుగా శౌచం చేసుకొని, ఆచమనంచేసి, పర్వ ద్వాదశులందు తప్ప ఇతర దినాలలో ప్రణవంతో దంత ధావనం చేసుకొని, ఆ మట్టితోనే కటి బహిర్భాగాన్ని ప్రక్షాళనచేసి, జలతర్పణం లేకుండా స్నానంచేసి, తిరిగి పిక్కలు కడుగుకొని వస్త్రాదులు తీసుకొని మార్జనాంతం చేసి కేశవాది నామములు నమోంతములుగా వానితో తర్పణ చేసి, ఓం భూః తర్పయామి, అని మొదలుగా వ్యస్తంగా సమస్తంగా వ్యాహృతులతో మహర్జనస్తర్పయామి, అని తర్పణ చేయాలి. ఓం భూః స్వాహా అని స్వాహా శబ్దాంతములుగా తర్పణము స్వధాశబ్దాంతములుగా కూడా వీనితోనే తిరిగి తర్పణ చేయాలి, అని కొందరన్నారు. ఆ పిదప ఆచమించి, అంజలితో ప్రణవంతో జలం తీసుకొని వ్యాహృతులతో తీసుకొని గాయత్రితో మూడుసార్లు వేసి గాయత్రిని జపించాలి. సూర్యుడు ఉదయించాక ప్రణవంతో, వ్యాహృతులతోకాని మూడుసార్లు అర్హమిచ్చి మిత్రస్య చర్షణీ అను మొదలగు వానితో ముందు చెప్పిన సూర్యమంత్రములతో, ఇదం విష్ణుః, త్రిర్దేవో, బ్రహ్మ జజ్ఞానం, అని కూడా ఉపస్థానం చేసి, సర్వభూతములకు నమస్సులు, అని ప్రదక్షిణ మాచరిస్తారు. ఆ పిదప నమస్కరించి, ఆదిత్యాయ.... యాత్, అని మూడుసార్లు జపించాలి. ఈ రకంగా త్రికాలములు, విష్ణుపూజ బ్రహ్మయజ్ఞములు చేయాలి. ఇక భిక్ష - పొగలేకుండా ఐ, ముసల శబ్దం తగ్గి, నిష్పలేకుండా ఐ, జనులు భుజించాక, అపరాహ్ణకాలము బాగా అయ్యాక, యతి నిత్యము భిక్షనాచరించాలి, అని చెప్పిన కాలమందు, ఉద్వయమని నాల్గు మంత్రములతో ఆదిత్యోపస్థానం చేసి, ఆతనితో ఐక్యమైనట్టుగా ధ్యానించి, ఆకృష్టేన, అని ప్రదక్షిణంచేసి, యేతే పంధాన, అని జపించి, ఏ విష్ణువు అను పేరుగల ఈ పురుషుడు, ఆదిత్యునందు, హృదయాంతరమందు ఉన్నాడో, ఆ నారాయణ దేవుణ్ణి నేనే అని ధ్యానించి ఆతనికి నమస్కరించి...

మా॥ త్రిదండం దక్షిణేత్వంగే తత స్పంధాయ బాహునా, పాత్రం వామకరే క్షిప్త్వా శ్లేషమే దక్షిణేత్సితి. బౌధాయనోక్త దిశాత్రిన్వంచ సప్తవా గృహస్థస్య భవహృద్యం భిక్షాం యాచిత్వా పూర్ణమసి పూర్ణం మేభూయాః ఇత్యాగత్య తుచిరన్తం ప్రోక్ష్య ఓం భూః స్వధానమ ఇత్యాది వ్యస్త సమస్త వ్యాహృతిభిః సూర్యాది దేవేభ్యో భూతేభ్యశ్చ భూమోక్షిప్త్వా భుక్త్వా ప్రణవేన షోడశ ప్రాణాయామాన్కుర్యాదితి సంక్షేపః. గౌతమ వ్యాఖ్యానాం భృగుః - యతిహస్తే జలం దత్యా

భైక్షం దద్యాత్పునర్జలం, భైక్షం పర్వత మాత్రం స్వాత్ర జ్వలం సాగరోవసమం. అత్రసర్వత మూలం మాధవ, అపరార్క మదనరత్న స్మృత్యర్థసారాదౌ జ్ఞేయం. కణ్వుః - ఏకరాత్రంవసేద్ధామే నగరే పంచరాత్రకం, వర్షాభ్యోఽన్యత్ర వర్షాసు మాసాంస్తు చతురోవసేత్. జాబాల శ్రుతౌ - శూన్యాగారదేవగృహ తృణకుటీవర్తికవృక్షమూల కులాలశాలాగ్ని హోత్ర గృహ నదీపులిన గిరికుహర నిర్ధర స్థండి లేష్యనికే తన ఇతి. మాత్స్యే - అష్టే మాసాన్విహార స్వాద్యతీనాం సంయతాత్మనాం, ఏకత్ర చతురోమా సాన్వార్షికాన్నివసే త్సునః. అవి ముక్త ప్రవిష్టానాం విహారస్తు నవిద్యతే. అతిః - భిక్షాటనం జపం స్నానం ధ్యానం శౌచం సురార్చనం, కర్త వ్యానిషదే తాని సర్వధా నృప దండవత్. మంచకం శుక్త వస్త్రం చ స్త్రీ కథాం లౌల్యమేవచ, దివాస్యాపంచయానం చ యతీనాం పతనానిషట్. ఆననం పాత్రరోభశ్చ సంవయశ్శిష్య సంగ్రహః, దివాస్యాదో వృధాజర్ణీయతే ర్భంధ కరాణి షట్. దక్షః - నాధ్యేతవ్యం నవస్త్ర(క్ర) వ్యం నశ్రోతవ్యం కధంచన, యతిపాత్రాణి మృద్వేణు దారల్పాబుమయానిచ. మదనరత్నే అతిః - పితర్థం కల్పితం పూర్వమన్నం దేవాది కారణాత్, వర్షయేత్తా ధృశీం భిక్షాం పరబాధాకరీం తథా. బృహస్పతిః - నతీర్థ వాసి నిత్యం స్వాన్నోపవాస పరోయతిః, నచాధ్యయన శీల స్వాన్న వ్యాఖ్యాన పరోభవేత్. వితద్వేదార్థభిన్నపరం. అతిః - స్నానం సురార్చనం ధ్యానం ప్రాణాయామౌ బలిః స్తుతిః, భిక్షాటనం జపస్సంధ్యా త్యాగః కర్మఫలస్యచ. ఏతేయతి ధర్మా ఇత్యర్థః. అన్యేఽపి మాధవ మితాక్షరాదౌ జ్ఞేయాః. యతి ధర్మ సముచ్చయే - నస్నానమాచరోద్భిక్షుః పుత్రాదినిధనే శ్రుతే, పితృమాతృక్షయం శ్రుత్వా స్సాత్వా శుద్ధతి సాంబరః.

అను॥ ఆ పిదప త్రిదండమును దక్షిణంవైపు అంగమందుంచి బాహువుతో పట్టుకొని, పాత్రను ఎడమచేతియందుంచి దక్షిణం (కరం) జోడించి, అని బోధాయనుడు చెప్పిన దిక్కుగా మూడు, ఐదు లేదా ఏడు గృహములకు వెళ్ళి భవత్పూర్వకముగా భిక్షను యాచించి, పూర్ణమసి పూర్ణం మేభూయా, అని (పఠిస్తూ) వచ్చి శుచియై అన్నమును ప్రోక్షించి ఓం భూః స్వధానమ అని ఆదిగా వ్యస్త సమస్త వ్యాహృతులతో సూర్యాది దేవులకు భూతములకు భూమియందుంచి, భుజించి ప్రణవంతో పదహారు ప్రాణాయామములను చేయాలి, అని సంక్షేపము. గౌతమ వ్యాఖ్య యందు భృగువిల్లా - యతి హస్తమందు జలమిచ్చి భైక్ష మివ్వాలి, తిరిగి జలమివ్వాలి భిక్ష పర్వతమాత్రము, నీరు సాగరం వలె ఉండాలి. ఇక్కడ అంతట మూల వచనాలను మాధవ, అపరార్క మదన రత్న స్మృత్యర్థ సారాదులందు గ్రహించాలి. కణ్వుడిట్లా - గ్రామమందు ఒకరాత్రి, నగరమందు ఐదు రాత్రులు వర్షాకాలం తప్ప ఇతర కాలములందుండాలి. వర్షాకాలమందైతే నాలుగు మాసములు ఒకచోట ఉండాలి, అని. జాబాల శ్రుతియందిట్లా - ఎవ్వరు లేని ఇల్లు, దేవగృహం, తృణముల కుటీరము, పుట్ట (ఉన్న) వృక్షమూలము, కుమ్మరిశాల, అగ్నిహోత్ర గృహం, నదీపులిన ప్రదేశం, గిరికుహరం, ప్రవాహము ఉన్నచోటు, యజ్ఞస్థలం (స్థండిలం) ఈ ప్రదేశములందు స్థావరంగా ఉండరాదు, అని. మాత్స్యమందిట్లా - ఎనిమిది నెలలు, యతులకు, సంయతాత్ము లకు తిరుగుట ఉంటుంది. వర్షాకాలమందు మాత్రం ఒకచోట నాలుగు మాసములు ఉండాలి, అవి ముక్త ప్రదేశంకు వచ్చిన వారికైతే విహారం లేదు, అని.

అత్రి ఇట్లా - భిక్షాటన, జపము, స్నానము, ధ్యానము, శుచిత్వము, సురార్చనము. వీటిని ఆరింటిని ఎల్లప్పుడూ రాజాజ్ఞవలె ఆచరించాలి, అని. మంచము, తెల్లని వస్త్రము, స్త్రీల విషయాలు మాట్లాడటం, లోల్యము, పగటినిద్ర, యానము (పల్లకి వంటివి) ఇవి యతులకు పతనాన్ని కూర్చేవి, అరు. ఆసనము (గజపీఠం వంటి ఆసన సౌఖ్యం) పాత్రలయందు లోభము, కూడ బెట్టటం, శిష్యుల కూర్చుకోవటం, పగటినిద్ర, అతిగా అనవసరంగా మాట్లాడటం ఈ ఆరు యతికి బంధనమునకు కారణములు దక్షుడిట్లా - యతి చదువరాదు, ఒకచోట ఉండరాదు (మాట్లాడరాదు) వినరాదు ఏవిధంగాను. యతిపాత్రలు, మట్టివి వెదురు కర్రవి, సొరకాయవి కావాలి, అని. మదనరత్నమందు అత్రి ఇట్లా - ముందు పితరులకై కల్పించిన అన్నము, దేవాది కారణమైన అన్నము, ఇతరులకు బాధకల్పించే అన్నము, అలాంటి భిక్షున విడువాలి, అని. బృహస్పతి ఇట్లా - నిత్యము తీర్థవాసి కారాదు. ఉపవాస పరుడు కారాదు, యతి. అధ్యయన శీలుడు కారాదు, వ్యాఖ్యాన పరుడు కారాదు, అని. ఇది వేదార్థముకన్న భిన్నమైనది చదువరాదు, అని. అత్రి ఇట్లా - స్నానము, దేవపూజ, ధ్యానము, ప్రాణా యామములు, బలి, స్తుతి. భిక్షాటనము, జపము, సంధ్య, కర్మ ఫలత్యాగము, అని. ఇవి యతి ధర్మములని అర్థము. ఇతరమైనవి కూడా మాధవ, మితాక్షరారులందు చూచి గ్రహించాలి. యతి ధర్మసముచ్చయమందిట్లా - పుత్రాదులు మరణించారని తెలిస్తే యతి స్నానమాచరించరాదు. మాతపితరుల మరణాన్ని విని, సచేల స్నానం చేస్తే శుద్ధుడౌతాడు, అని.

మూ॥ అధ్యయతి సంస్కారః - స్మృత్యర్థసారే - (సన్న్యసేద్బ్రహ్మ చర్యాద్వా సన్న్యసేచ్ఛ గృహదశి, వనాద్వా ప్రవ్రజేద్దిద్వా నాతురోవాధ దుఃఖితః) అతురాణాం చ సన్న్యాసే, నవిధిరైవ చక్రియా, ప్రేషమాత్రం చ సన్న్యాస అతురాణాం విధీయతే. ఉత్పన్నే సంకటే ఘోరే చౌర వ్యాఘ్రా దిగోచరే, భవభీతస్య సన్న్యాసమంగిరామనుర బ్రవీత్. యద్యాతురః స్వాన్యస సావాచావా సన్న్యసేద్విజః, ఇతి, జాబాల శ్రుతిః. అతురాణాం చ సన్న్యాసే, నవిధిరైవ చ క్రియా, ప్రేష మాత్రం సముచ్చార్య సన్న్యాసం తత్రకారయేత్. సన్న్యస్తోఽహమితి బ్రాయాత్ సవనేషు త్రిషు క్రమాత్, త్రివారంచ త్రిలోకాత్మా శుభాశుభ సుధాద్రవే. యత్కించి ద్వాదశం కర్మ కృతమజ్ఞానతో మయా, ప్రమాదాలస్య దోషాద్భ్రతతత్సం త్యక్తవానహం. ఏవం సంతృప్త్య భూతేభ్యో దద్వాదభయ దక్షిణాం. పద్భ్యాంకరాభ్యాం విహరన్నాహం వాక్యాయ మానసైః. కరిష్యే ప్రాణినాం హింసాం ప్రాణినః సంతునిర్భయాః. ఇత్యాతురస్య స్వశక్త్యా వస్తానురూప మంగళ భూత ప్రేషోచ్చారణాది యథా శాస్త్రం మనసా వాచా వా కుర్వతస్తావ తైవ కృత్రు చాంద్రాయణ నాందీ క్రార్థ సఖ కృంత నాదీని కృత్యా సంన్యాస పూరితి ప్రతీయతే. అంగిరాః - షష్ఠిః కులాన్యతీతాని షష్ఠీనామధికానిచ కులాన్యధర్మతే ప్రాజ్ఞః సన్న్యస్తమితియో వదేత్. విష్ణుః - ఏకరాత్రో షితస్యాపి యతే ర్యాగతి రుచ్చతే, ససాశక్త్యా గృహస్థేన, అతురోఽపిచ సన్న్యసేత్. సన్న్యస్తమితియో బ్రాయాత్ ప్రాజ్ఞః కంఠగతైరపి, నతత్పుత్ర శతైః పుణ్యం ప్రాప్తం శక్నోతి మానవః, మనుః - యౌదత్యా సర్వభూతేభ్యః ప్రవ్రజత్య భయం గృహేత్, తస్యతేజో మయా లోకాభవంతి బ్రహ్మవాదినః. అథ శ్రౌతాతురస్య

విలంభితస్య, ప్రేష మాత్రం సముచ్చార్య సన్న్యాసం తత్ర పూజయేత్, ఇతి. అత్రమాత్రకోప సంభవా దంగకలాపావ్యా పకత్వేనాప్యపవతై కర్తు ర్యాగత్యాగ కలాప వ్యావృత్తస్య కత్వానుపపత్తేః . కృత్రు నాందీ శ్రాద్ధ విరజాహోమాది కర్తుమశక్త స్యాతురస్య విద్యమానాగ్నే రిష్ట దేవతాయై పూర్ణాహుతిం హుత్వా అపౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహేతి ఆహవనీయే దారుమయాని పాత్రాణి ప్రజ్వాల్య మృణ్మయా న్యపు ప్రక్షిప్య సమాప్తిం చ, మరుత, ఇత్యుపస్థాయ, యాతేఅగ్నే ఇత్యనేపహస్తం ప్రతాప్యఆత్మన్యగ్నిం సమారోప్య సర్వపాయశ్చిత్త పూర్వకం సప్తపంచకేశాన్ విస్సృజ్య వాపయిత్వా యథావిధి స్నాత్వా ఆతురసన్న్యాసం కుర్యాత్.

అను॥ ఇక యతి సంస్కారము. స్మృత్యర్థసార మందిట్లా - (బ్రహ్మ చర్యం నుండి సన్న్యసించవచ్చును. గృహస్థునుండి లేదా వానప్రస్థం నుండియైనా సన్న్యసించవచ్చును, ఆతురుడు లేదా దుఃఖితుడైన విద్వాంసుడు). ఆతురులకు, సన్న్యాసమందు విధి, క్రియ వగైరా ఏమి లేవు. ఆతురులకు సన్న్యాసమందు ప్రేష అని మాత్రమే విధించబడుతోంది. ఘోర సంకటము కల్గినప్పుడు, చోరులు వ్యాఘ్రములు మొదలగునవి గోచరమైనప్పుడు, భవభీతునకు సన్న్యాసమును అంగిరా, మనువు చెప్పారు. ఒకవేళ మనస్సు వల్ల కాని వాక్కులవల్లకాని ఆతురుడైతే ద్విజుడు సన్న్యసించాలి, అని జాబాలశ్రుతి. ఆతురులకు సన్న్యాస మందు విధానము, క్రియా కర్మ ఏమీలేవు. ప్రేష అని మాత్రము ఉచ్చరించి అక్కడ సన్న్యసించాలి, అని. మూడు సవనములందు క్రమంగా, నేను సన్న్యసించాను, అని చెప్పాలి. ఇట్లా మూడు మార్లు చెప్పాలి. ఓ త్రిలోకాత్మ! శుభాశుభములను నీటితో వలె కరిగించువాడా నేను సన్న్యసించాననాలి. బాధ కలిగించే పనిని ఏదైనా తెలియక నేను చేసిఉంటే, వానిని ప్రమాద అలస్య దోషముల వల్ల కల్గినదేదైనా ఉంటే దానినంతా నేను విడిచిపెట్టాను. అని విడిచిపెట్టి భూతములకు అభయ దక్షిణను ఇవ్వాలి. (దాక్షిణ్యం). విహరిస్తూ నేను, చేతులతో పాదములతో వాక్కు, శరీరము, మనస్సు వీనితో ప్రాణి హింసను చేయను. ప్రాణులు నిర్భయంగా ఉండవచ్చును. అని ఆతురునకు తన శక్తికొలది అవస్థకు తగిన, మంగళకర మైనవి భూత ప్రేష ఉచ్చారణాదులు యథాశాస్త్రముగా మనస్సుతోకాని వాక్కుతో కాని ఆచరిస్తూ అంతటితోనే కృత్రుచాంద్రాయణ, నాందీశ్రాద్ధ, నఖ కృంత నాదులు చేసి సన్న్యాసపూర్తి అని తెలుస్తోంది. అంగిరుడిట్లా - ప్రాజ్ఞుడు, సన్న్యసించాను అని అన్నవాడు గడచిన ఆరు (తరముల) కులములను, అధికమైన (రాబోయే) ఆరు (తరముల) కులములను ఉద్ధరిస్తాడు, అని. విష్ణువిట్లా - ఒకరాత్రి యతిగా ఉన్నా ఆతనికి ఏగతి చెప్పబడిందో, ఆతురుడై సన్న్యసించినా అట్టి గతి గృహస్థునకు శక్యమైనది కాదు, అని. సన్న్యసించాను అని ఎవడంటాడో వాడు, ప్రాణములు కంఠగతమై ఉన్నా, నూరు క్రతువులతోనైనా, నరుడు అట్టి పుణ్యమును పొంద సమర్థుడు కాదు. మనువిట్లా - ఎవడు భూతములకన్నిటికి అభయమిచ్చి గృహం నుండి సన్న్యసిస్తాడో, వానికి తేజోమయ లోకములు లభిస్తాయి అని బ్రహ్మవాదులన్నారు. ఇక్కడ శ్రేత ఆతురునకు, త్యాగం కలవానికి, ప్రేషం అని మాత్రము ఉచ్చరించి అక్కడ సన్న్యాసమును పూజించాలి, అని. ఇక్కడ ప్రేత మాత్రత్వం అని

ఉన్నందువల్ల అంగకలాపము వ్యాప్తి లేకపోయినా (సన్న్యాసం) సంభవించినా, కర్తయొక్క యాగత్యాగ కలాప వ్యావృత్తునకు ఒక్కటి (ఏకత్వం) కుదరనందువల్ల కృచ్ఛ్ర, నాందీశ్రాద్ధ, విరజా హోమాదులు చేయటానికి అశక్తుడైన ఆతురునకు ఉన్న అగ్నియొక్క ఇష్టదేవత కొరకు పూర్ణాహుతి హోమం చేసి, అసౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహా అని ఆహవనీయమందు దారుమయ పాత్రలను జ్వలంప చేసి, మట్టి వానిని నీళ్ళలోవేసి, సమాప్తిని మరుత అని ఉపస్థానం చేసి, యాతే అగ్నే అను మంత్రంతో హస్తమును వేడిచేసుకొని తన యందు అగ్నిని (ఆత్మ సమారోపం) సమారోపం చేసుకొని సర్వప్రాయశ్చిత పూర్వకముగా ఏడు ఐదు వెండ్రుకలను వదలి క్షౌరం చేయించుకొని యథావిధిగా స్నానం చేసి, ఆతుర సన్న్యాసము చేయాలి.

మూ॥ అథ ఆతుర సన్న్యాస విధిః. అపాం సమీపే గత్వా, తిధ్యాః స్మరణ పూర్వకం స్నాన సంధ్యావందనాది కృత్వా దేవకాలౌ సంకీర్త్య మహాశేష దుఃఖ నివృత్తి నిరతిశయా నంద ప్రాప్తి పరమపురుషార్థ ప్రాప్తయే చ పరమహంస సన్న్యాసం కరోమితి సంకల్పయేత్. తత్ర ప్రధానాని. ప్రేక్షోచ్ఛారణ ప్రణవోపదేశ మహావాక్యాని. తతః సన్న్యాసోచితం క్షౌరం కృత్వా పూర్వవత్సప్త పంచశేషాన్ విస్మజ్య స్నాత్వాఽచమ్య పాత్రేణ తోయమాదాయ ఉపస్మృత్య దక్షిణేన పాణినాఽఘృజాహోతి. ఏషవోఽగ్నే ర్యోనిర్యః ప్రాణం గచ్ఛస్వాహా ఇతి ప్రధమాహుతిః. అపోవై సర్వా దేవతాః సర్వాభ్య ఏవైనం దేవతాభ్యో జుహోమి స్వాహా, ఇతి ద్వితీయా. తతోహుత శేషం ఆచుః శిశాన ఇత్యనువాకేనాభి మంత్ర్య పుత్రేషణా విత్రేషణా లోకేషణా మయాత్యక్తా స్వాహేతి ప్రథమాంపి బేత్. ఓం భూర్భువః స్వరోం మయా సన్న్వస్తం స్వాహేతి ద్వితీయాంపిబేత్. అభయం సర్వభూతేభ్యో మత్రః స్వాహేతి తృతీయాం, పిబేత్. తతోఽన్యత్త్రేయమంజలి పూర్ణ మాదాయ ప్రాగాది దిక్షు ప్రత్యేకం నినయేత్. ఓం భూః సావిత్రిం ప్రవేచయామి, ఓం భువః సావిత్రిం ప్రవేచయామి, ఓం స్వః సావిత్రిం ప్రవేచయామి, ఓం భూర్భువస్వః సావిత్రిం ప్రవేచయామి ఇతి సావిత్రి ప్రవేచం కృత్వా అధోఽర్హ్వ బాహుః సూర్యాభిముఖో భూత్వా ఓం భూః సన్న్వస్తం మయా, ఓం భువః సన్న్వస్తం మయా, ఓం స్వః సన్న్వస్తం మయా, ఓం భూర్భువః స్వః సన్న్వస్తం మయేతి ప్రేక్షోచ్ఛారం బ్రూయాత్. ఏవం మంద్ర మధ్యోచ్చైః త్రిరుక్త్వా తూష్టిం శిఖాం నికృత్య స్నాత్వా చమ్య యజ్ఞోపవీత ముద్భుత్యాంజలి నాగృహీత్వా భూః స్వాహేతి అఘృహుత్వా దిగంబరో భూత్వా పుత్రేషణా విత్రేషణా లోకేషణాతో ముక్తోఽహమితి బ్రూయాత్. అతః ఊర్ధ్వం న పుత్ర గృహం గచ్ఛేత్. మృతే చ పురుష సూత్రేన విష్ణు బుద్ధ్యాభిషించతి సంస్కారమేవ కుర్యాత్. ఏవం విరక్తస్యాతు రన్యన్యస్థస్య సన్న్యాస విహితాంగేషు, యన్యంత్రానుష్ఠానే శక్తిర్ధౌగా విధి తదనుష్ఠాన పూర్వకం ప్రధానం ప్రేక్షోచ్ఛారణ మాత్రం మత్వా సన్న్యాస యుక్తిరితి శ్రవణాత్. తదుత్తర కాలమేవ మృతస్మోపదేశ వికలస్యాపి ఖనన సంస్కారమేవ కుర్యాత్. జీవతశ్చేచ్ఛిఖాం యజ్ఞోపవీతం చ నిత్య క్రియా విధివత్ విస్మజ్య దండకాపాయ వస్త్రాదీని చాదాయ యతి ధర్మానేవాను తిష్ఠేత్. సద్గురు మన్విష్య తదుపదేశం గృహీత్వా స్వధర్మ నిష్ఠోభవేత్. అయమర్థో విద్యత్సం మతః ప్రయోక్తవ్యః ఇత్యాతురసన్న్యాసః.

అను॥ ఇక ఆతుర సన్న్యాసవిధి. నీటిదరికి వెళ్ళి, తిథిని స్మరించి స్నాన సంధ్యావంద నాదులు చేసి దేశకాలములు కీర్తించి, నా దుఃఖములన్నీ పోయి, నిరతిశయ ఆనందప్రాప్తి, పరమ పురుషార్థ ప్రాప్తి కొరకు పరమహంస సన్న్యాసము స్వీకరిస్తున్నాను అని సంకల్పం చేయాలి. అక్కడ ప్రధానమైనవి, ప్రేష అని పలకటం, ప్రణవమంత్ర ఉపదేశం, మహా వాక్యములు ఆ పిదప సన్న్యాసమునకు తగిన క్షౌరం చేసుకొని, ముందులాగ ఏడు ఐదు కేశములను వదిలిపెట్టి స్నానం చేసి ఆచమనం చేసి పాత్రతో నీళ్ళుతీసుకొని, తాకి, కుడి చేతితోనే నీటియందు హోమం చేయాలి. ఏవవోగ్నేర్యోనిః..... స్వాహా అని ప్రథమాహూతి. ఆపోవైసర్వా..... జుహోమి స్వాహా, అని ద్వితీయాహూతి, ఆ పిదప హుత శేషమును, ఆకుః శిశాన, అను అనువాకంతో అభిమంతించి, పుత్రేషణ, విత్రేషణ, లోకేషణ వీటిని నేను వదిలాను స్వాహా, అని మొదటిసారి తాగాలి. ఓ భూర్భువః స్వరోం మయా సన్న్యస్తం స్వాహా అని రెండవసారి తాగాలి. నా నుండి సర్వభూతములకు అభయము స్వాహా అని మూడవసారి తాగాలి. ఆ పిదప మరో జలాన్ని అంజలి నిండా తీసుకొని, తూర్పు మొదలగు దిక్కులందు ప్రత్యేకంగా వదలాలి. ఓం భూః సావిత్రిం ప్రవేశయామి, ఓం భువః సావిత్రిం.... ఓం స్వః సావిత్రిం... ఓం భూర్భువస్వః సావిత్రిం ప్రవేశయామి, అని సావిత్రి ప్రవేశం చేసి, ఇక చేతులు పైకెత్తి సూర్యునకభి ముఖుడై ఓం భూః నేను సన్న్యసించాను, ఓం భువః...., ఓం స్వః... ఓం భూర్భువః స్వః నేను సన్న్యసించాను అని ప్రేష శబ్దాన్ని చెప్పాలి. ఇట్లా మంద్ర మధ్య, ఉచ్చ స్థాయిలలో మూడు సార్లు చెప్పి మౌనంగా శిఖ తీసివేసి, స్నానంచేసి, ఆచమనం చేసి, యజ్ఞోపవీతం తీసేసి, అంజలియందు తీసుకొని భూఃస్వాహా అని నీటియందు (వదిలి) హోమంచేసి, దిగంబరుడై, పుత్ర, విత్ర, లోక ఈషణత్రయం నుండి నేను ముక్తుణ్ణయ్యాను, అని పలకాలి. ఆపైన పుత్రుని ఇంటికి పోగూడదు. మరణిస్తే పురుష సూక్తంతో విష్ణువను బుద్ధితో అభిషేచనం సంస్కారమే చేయాలి. ఈరకంగా విరక్తునకు ఆతురునకు, స్వస్థునకు, సన్న్యాసమునకు విధించిన అంగములలో ఏ మంత్రానుష్ఠాన మందు శక్తి ఉందో, శాస్త్ర ప్రకారం దానిని అనుష్ఠిస్తూ దాని పూర్వకముగా ప్రధానమైనది ప్రేష శబ్ద ఉచ్చారణ మాత్రము అని భావించి సన్న్యాసయోగము, అని విన్నాము. ఆ వెంటనే, చనిపోయిన వానికి, ఉపదేశం లేకపోయినా ఖనన సంస్కారమే చేయాలి. బ్రతికి ఉంటే, శిఖ యజ్ఞోపవీతమునిత్యక్రియ విధివలె వదిలి దండ, కాషాయ వస్త్రాదులు తీసుకొని యతి ధర్మములనే అనుష్ఠించాలి, సద్గురువును వెతికి, అతని ఉపదేశాన్ని తీసుకొని స్వధర్మ నిష్ఠుడు కావాలి. ఈ విషయము విద్వాంసులకు సమ్మతమైనది. ప్రయోగించతగినది. అని ఆతుర సన్న్యాసము, అని.

మూ॥ స్మృత్యర్థసారే - సర్వసంగ నివృత్తస్య ధ్యాన యోగరతస్య చ, నతస్య దహనం కార్య మాశౌచం నోదకక్రియా. తథా - కుటీచ కంఠ ప్రదహోత్, పూరయేత్తు బహూదకం, హంసో జలేతు నిక్షేప్యః, పరహంసం ప్రపూరయేత్. పాలాశమూలేనదీ తీరేన్యత్రవా గంధపుష్పాలం కృత శవం వాద్య ఘోషేణ నీర్వా దండమాత్రం వ్యావృతిభిః ఖాత్వాసప్తవ్యా వృతిభిః త్రోక్ష్య

దర్శనాస్త్రీయ నవఘటే పంచరత్నోదకం క్షిప్వా నారాయణః పరంబ్రహ్మే త్యభిమంత్ర్య తేనైవ సంస్థాప్య అష్టాక్షరేణ వస్త్ర గంధపుష్ప ధూపదీపాదీన్దత్వా, విష్ణోహవ్యం రక్షస్వేతి శవం గర్తే నిధాయ ఇదం విష్ణురితి దక్షిణహస్తే దండం, యదస్య పారే ఇతి సవ్యశిక్యం, యేనదేవాః పవిత్రేణేతి ముఖే జలపవిత్రం సావిత్ర్యోదరే భిక్షాపాత్రం భూమిశ్చక్షణేతి, గుహ్యే కమండలుం నిధాయ చిత్తి స్ఫుగితి దశహోత్రాభిః మంత్రయేదితి విశ్వాదర్శితకాయాం, స్మృత్యర్థసారేచ. బృహచ్చైన కస్త్ర - యతిం పురుష సూక్తేన స్థావయిత్వా ఘటంతతః, ప్రణవే నాష్ట వారంతం ప్రోక్షయే దధ సర్వతః, విష్ణోహవ్యం రక్షస్వేతి యజుషా ప్రణవేన చ, గర్తే ప్రేతం వినిక్షిప్య చేదం విష్ణుర్విచక్రమే ఇతి మంత్రేణ దండంతు దద్యాద్దక్షిణ హస్తకే. మూర్ధానం భూర్భువస్సుశ్రేత్యుక్త్వా శంఖేన భేదయేత్. గర్తం పురుష సూక్తేన లవణేన ప్రపూరయేత్, స్ఫుగాలశ్వాది రక్షార్థం నమ్యగర్తం ప్రపూరయేత్, ఇతి. కుటీచకస్థు దాహః కార్యః యథా సర్వం ప్రాగ్మత్యుక్త్యాగ్నిం ప్రజ్వాల్య సాగ్నోర్దక్షిణకరే ఉపావరోహే త్వం రోహ్యనిర్భద్యవా గర్తేచితిం కృత్యాగ్నినాగ్ని స్సమిధ్యత ఇత్యగ్నిం దత్వా సావిత్ర్యా ప్రణవేనవా దహేత్. తతోఽస్తతతం ప్రణవం నారాయణః పరంబ్రహ్మేతి జప్త్వా సశిరః ప్రణవ వ్యాహృత్యా గాయత్ర్యా తద్భస్మాస్థీనితీర్థే క్షిప్త్వా స్నానాచ్ఛుచిః నాస్యాస్య దౌర్భ్య దేహికం. త్రిదండ గ్రహణాదేవ ప్రేతత్వం నైవజాయతే, ఇతి ఉశనః స్మృతేః. ఏకాదశేఽపి పార్వణం తదపి త్రిదండినః. హసం పరమ హంసాదీనాం పార్వణాది కిమపి న కార్యమితి శూలపాణిః. శ్రాద్ధ చింతామణౌ దత్తాత్రేయః - ఏకోద్దిష్టం జలం పిండమాశౌచం ప్రేత సత్త్రియాం, నకుర్వాద్వాద్వికా దన్యద్భుష్కీ భూతాయ భిక్షవే ప్రేతక్రియయా ఏకోద్దిష్ట నిషేధే సిద్ధే పునస్త ద్రహణ మాత్మిక పరం. తేన తత్పార్వణ మేవ. త్రిదండి నాం ద్వాదశే నారాయణబలిః తద్విధి రస్యశ్చ విశేషః ప్రాగుక్త ఇత్యలం బహునా.

అను॥ స్మృత్యర్థసారమందిట్లా - అన్ని నవహాసముల నుండి నివృత్తుడైన వానికి, యోగధ్యానరతునకు, ఆతనికి దహనం చేయరాదు, ఆశౌచం లేదు. ఉదక క్రియలేదు, అని. అట్లాగే - కుటీచకుని దహనం చేయాలి. బహూదకుని నింపాలి. హంసుని జలంలో వేయాలి. పరమ హంసను బాగా నింపాలి, అని. మోదుగు చెట్టు మూలమందు, నదీ తీరమందు, మరోచోటనో, గంధ పుష్పములతో అలంకరించిన శవాన్ని, వాద్య ఘోషములతో తీసుకుపోయి, దండమును మాత్రము వ్యాహృతులతో పాతిపెట్టి, ఏడు వ్యాహృతులతో మూడుమార్లు ప్రోక్షణ చేసి, దర్బలను పరచి, కొత్తకుండయందు పంచరత్నములు, నీరు పోసి నారాయణః పరంబ్రహ్మ అని అభిమంత్రించి, ఆ నీటితోనే స్నానం చేయించి, అష్టాక్షరితో వస్త్ర గంధపుష్ప ధూప దీపాదులను ఇచ్చి, విష్ణోహవ్యం రక్షస్వ అని శవమును గర్తమందుంచి ఇదం విష్ణుః అని కుడిచేతియందు దండమును, యదస్యపారే అని ఎడమచేతియందు కావడిని, యేనదేవాః పవిత్రేణ అని ముఖమందు జలపవిత్రము, సావిత్రి మంత్రంతో ఉదరమందు పాత్ర, భూమి శ్చక్షణా అను మంత్రంతో గుహ్యమందు కమండలువును ఉంచి, చిత్తిస్ఫుగను పది స్తోత్ర మంత్రములతో అభిమంత్రించాలి, అని విశ్వాదర్శ భీకయందు, స్మృత్యర్థ సారమందును చెప్పారు. బృహచ్చైనకుడైతే - యతిని పురుష సూక్తంతో స్నానం చేయించి, ఆ పిదప ఘటమును పూజించి. (తాడు లేదా దండం) ప్రణవంతో వినిమిది

మార్లు ఆతనిని ప్రోక్షించాలి, ఆ పిదప అంతట ప్రోక్షించాలి. విష్ణోహవ్యం రక్షస్య అని యజుర్ మంత్రముతో ప్రణవంతోను గోయియందు ప్రేత నుంచి, ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే అని మంత్రంతో కుడిచేతికి దండ మివ్వాలి. మూర్ధమును భూర్భువస్స్వః అని పలికి శంఖంతో భేదించాలి. గర్తమును పురుష సూక్తంతో, లవణంతోను నింపాలి. నక్కలు, కుక్కలు మొదలగువాని నుండి రక్షణ కొరకు గోతిని సరిగ్గా పూరించాలి, అని. కుటీచకునకు దాహము చేయాలి. పైన చెప్పినట్లు ఉన్నదున్నట్లుగా సర్వమాచరించి, అగ్నిని ప్రజ్వలంపజేసి సాగ్నికునకు కుడిచేతి యందు ఉపావరోహ అను దానితో దిగికాని, మంథనం ద్వారా కాని గర్తమందు చితినిచేసి, అగ్ని నాగ్ని స్సమిధ్యతే, అనే మంత్రంతో అగ్నిని చేర్చి సావిత్రితో గాని ప్రణవంతోగాని దాహం చేయాలి. ఆ పిదప నూట ఎనిమిది మార్లు ప్రణవమును నారాయణః పరంబ్రహ్మ అని జపించి, ప్రణవ వ్యాప్యతీతో, గాయత్రితో ఆతని భస్మ అస్థలను శిరస్సు యందుంచుకొని తీర్థమందు పారవేసి స్నానం చేస్తే శుచిజ్ఞతాడు. ఈతనికి మరొక రకమైన ఔర్వదైహిక క్రియా కర్మలేదు. త్రిదండ గ్రహణం వల్లనే ప్రేతత్వం కలగదని ఉశనుని స్మృతి. పదకొండవ రోజున పార్వణము, అదికూడా త్రిదండేతే, హంస పరమ హంసలకైతే పార్వణాదులు ఏదీ చేయరాదు అని శూలవాణి అన్నాడు. శ్రాద్ధ చింతామణి యందు దత్తాత్రేయుడిట్లా - ఏకోద్దిష్టము, జలము, పిండము, ఆశోచము, ప్రేతసత్త్వియ ఇవన్నీ చేయరాదు. బ్రాహ్మీ భూతుడైన భిక్షువునకు, వారికం తప్ప మరొకటి చేయరాదు, అని. ప్రేత క్రియవల్ల ఏకోద్దిష్ట నిషేధము సిద్ధించినా తిరిగి దానిని గ్రహించటం వల్ల అధ్వికము అని దాని అర్థంగా గ్రహించాలి. అందువల్ల అది పార్వణము. ఈ రకంగా త్రిదండులకు పన్నెండవనాడు నారాయణబలి. దానివిధి, ఇతర విశేషములు ముందు చెప్పాము. అని ఇక అధికంగా చెప్పటంచాలి.

మూ॥ ఏవం నిరూపిత మిదం గహనంతు ధర్మతత్వం విచార్య వచనైశ్చ నయైశ్చ సమ్యక్, తద్దోష దృష్టి మపహాయ వివేచనీయం విద్యద్విరిత్య విరతం ప్రణతోఽస్మితేషు. మయాసద్వాఽసద్వాయదిహ గదితం మందమతినా కిమేతచ్చక్యం వాఽధ్యవసీతు మపి స్వల్పమతినా. తదేవం యత్కించి ధ్గదిత మిహ విఖ్యాత మహిమా, ప్రతాపోయం సర్వో వికసతితు పితౌశ్చరణయోః. యోభాట్ట తంత్ర గహనార్థవ కర్ణధారః శాస్త్రాంతరేషునిఖిలేష్షపి మర్కభేత్తా, యోఽత్రశ్రమః కిలకృతః కమలాకరేణ ప్రీతో మునాస్త్ర సుకృతి బుధరామకృష్ణః. శ్రీభట్ట రామేశ్వర సూరి సూను శ్రీభట్ట నారాయణ సూరి సూనోః, శ్రీరామకృష్ణస్య సుతః కృతీయం వ్యధాన్నిబంధం కమలాకరాఖ్యఃనానా నిర్ణయ వత్త్వా నిర్ణయ సింధుః ప్రోచ్యతాం వివిధాః. నిర్ణయ సరోజవత్త్వా నిర్ణయ కమలాకరోఽవ్యస్త. వసు ఋతు ఋతు భూమితే గతేఽభే నరపతి విక్రమతోఽధయాతి రౌద్రే తపసి శివ తిధౌ సమాపితోఽయం రఘుపతి పాదసరో రుహోఽర్చి తశ్చ. జగతి సకలవిద్యాం సింధుముష్టిం ధయానాం పరభణితి పరీక్షా యుజ్జ్వలే నజ్జనానాం, తదిహ మమనిబంధే దూషణం భూషణం వాయది భవతి విదగ్ధైః తద్భవశ్చం విమృశ్యం.

ఇతి శ్రీమత్పదవాక్య ప్రమాణ పారావార పారీణ శ్రీమద్రామేశ్వర భట్టసూరిసూను
మీమాంసక నారాయణ భట్టసుత విద్యవృక్షుట హీరాంకుర శ్రీ రామకృష్ణ భట్టాత్మజ
దినకర భట్టానుజ కమలాకర భట్టకృతే నిర్ణయసింధౌ తృతీయః పరిచ్ఛేదః సమాప్తః.

అను|| గహనమైన ధర్మతత్వాన్ని ఆయా ధర్మవేత్తల వచనములతో మేలైన (యుక్తి) నీతి మాటలతో చక్కగా విచారించి, దీనినిట్లా నిరూపించాను. అందువల్ల విద్వాంసులు దోష దృష్టిని విడిచి దీని వివేచన చేయాలి అని చెప్తూ వారికి ఎదతెగకుండా నమస్కారాలు చేస్తున్నాను. మందమత్తినైన నేను మంచో, చెడో ఏదో ఒకటి ఇక్కడ చెప్పాను. స్వల్పమతి గల నేను దీనిని చదవటానికి కూడా శక్తుణ్ణా (ప్రయత్నానికి కూడా) కాదు. కాని ఇక్కడ నేను ఇట్లా ఏదో కొంచెం చెప్పినదంతా, ప్రసిద్ధి చెందిన మహిమ గల మా తండ్రిగారి ప్రశాప మిదంతా ఇట్లా వికసించింది. భట్టతంత్రమునే గహనమైన సముద్రానికి కర్ణ ధారులు, ఇతరములైన అన్ని శాస్త్రములందును కిటుకులను భేదించినవారు సుకృతియైన రామకృష్ణ పండితులు, ఇక్కడ కమలాకరుడు చేసిన శ్రమతో దీనితో (వారు) సంతోషపడని. శ్రీభట్ట రామేశ్వరసూరి కుమారులైనవారు శ్రీభట్టనారాయణులు, వారి కుమారులు శ్రీరామకృష్ణులు వారి సుతుడు, కమలాకరుడను పేరుగలవాడు ధన్యాత్ముడు ఈ నిబంధమును రచించాడు. అనేక రకాల నిర్ణయములున్నందువల్ల నిర్ణయసింధువు అని దీనిని పిలవండి. ఓ బుధు లార! నిర్ణయములనే తామరపూలు కలిగి ఉన్నందువల్ల నిర్ణయకమలాకరము అని కూడా అనొచ్చును. పదహారు వందల అరవై ఎనిమిది మితమైన (వసు, ఋతు, ఋతు, భూ.) ఈ సంవత్సరాలు గడిచాక (విక్రమ శకము నుండి), రౌద్రం సంవత్సరం గడుస్తుండగా మాఘమాసం కృష్ణపక్షం చతుర్దశినాడు ఈ గ్రంథ రచన పూర్తియై శ్రీరాముని పాద సరోరుహములందు అర్పించబడింది. జగత్తులో సమస్త విద్యలను సింధువును పిడికిట్లో ఆస్వాదించే (బంధించే) వారికి సజ్జనులకు ఇతరుల మాటలను పరీక్షించటం తగినదే. అందువల్ల నానిబంధమందు దూషణకాని భూషణకాని ఒకవేళ ఉంటే విదగ్ధులు దాన్ని తప్పకుండా విమర్శించండి.

అని శ్రీమత్ పదవాక్య ప్రమాణ పారావారపారీణులైన వారు శ్రీమద్రామే
శ్వరభట్టసూరులు వారి సూనులు మీమాంసకులు నారాయణభట్టులు, వారిను
తులైన వారు విద్వాంసుల శిరస్సులందు వజ్రపు మొలకయైనవారు శ్రీరామకృష్ణభట్టులు
వారి కుమారులు, దినకరభట్టు అనుజులైన కమలాకరభట్టుల కృతి అగు
నిర్ణయసింధువు యందు తృతీయ పరిచ్ఛేదము సమాప్తము

శ్రీ సీతారామార్పణమస్తు.

తేది : 15 - 1 - 2001న

కిదాంబి నరసింహాచార్యులచే తెనుగు అనువాదం సమాప్తి చేయబడింది.

అనుబంధము

1. గౌతమీతంత్రమందు - పలం దుగ్గం, పలం గోమూత్రం, పలం నేయి, గోమయః 2 తులాల (12 మాసాలు 1 తులం), పెరుగు 2 పలములు ఇది పంచగవ్యము లేదా ఈ ఐదు సమానంగా (5 × 2 = 10). స్త్రీలకు శూద్రులకు పతితులక పంచగవ్యమివ్వరాదు. ఇచ్చినా మంత్రం లేకుండా ఇవ్వాలి. మూత్ర మందు వరుణుడు, గోమయ మందు అగ్ని, పాలలో చంద్రుడు, పెరుగులో వాయువు, నేయిలో సూర్యుడున్నారు. పంచగవ్యాశనాద్విప్ర చాంద్రాయణ ఫలం లభేత్. వర్షేషు యోనరో భుంక్తే కురుక్షేత్ర ఫలం లభేత్. శిలాయాం భోజనాన్నిత్యం ప్రాయాగజ ఫలం లభేత్. కపిల లేదా వృద్ధ గోవు పంచగవ్యం ప్రశస్తము.
2. రజస్వల నాలుగు రకాలు 1. ఋతుకాలంలో వుప్పించినట్టిది 2. తిన్న ఆహారం వల్ల రజస్వల ఐతే ద్రవ్యజ 3. రోగజం 4. రాగజం ప్రసూతికన్న ముందు స్త్రీలలో భేదవృద్ధి వల్ల ఉత్పన్నమైనది.
3. ఛందోగ పరిశిష్టమందు - కుష్ఠం (చెంగల్వ కోళ్ళు) మాంసి (జటామాంసి) రెండు రకాల పసుపు, ముర (సుగంధ ద్రవ్యం) శైలేయం (గుగ్గిలం) చందనం, వస, చంపకం, ముస్త (తుంగ ముస్తలు) ఈ పదింటిని కలిపి సర్వోషధులంటారు.
4. శాంతి నక్షత్రాలు - మూల, జ్యేష్ఠ ఆశ్లేష అశ్వినులు ఏకనక్షత్ర జననం పదకొండవ రోజు శాంతి. నామకరణం కన్న ముందే శాంతి. అదే రోజు నామకరణం కూడా. దత్త పుత్రుడు ఇలాంటివాడు - దగ్గరి బంధువు, జాతి కులగుణములతో సదృశుడు, తల్లిదండ్రులచే ప్రీతితో ఇవ్వబడ్డవాడు కావాలి. దత్తుహోమం చేసుకొని తీసుకోవాలి. సపిండ, సగోత్రుడు, జాతకర్మాదులతో సంస్కరింపబడ్డవాడు పుత్రుడౌతాడు. సగోత్ర సపిండుడు లేకపోతే అసగోత్ర సపిండుని తీసుకోవాలి. (మాతా మహాకులీనుడు) సాపిండ్యం ఏకపిడాస్వయిత్వం, ఏక శరీరాస్వయిత్వం అని రెండు రకాలు. జ్యేష్ఠుని దత్తు ఇవ్వరాదు. దాతకే దోషమది. ఒక్క కొడుకు ఉన్నవాడు దత్తు ఇవ్వరాదు. దత్తునకు గయాశ్రద్ధాధికారం ఉంది, తన పెంపుడు తండ్రికే. కన్న తండ్రికి కాదు.
5. శిఖ ఉంచటం ఇట్లా - వసిష్ఠ గోత్రులకు దక్షిణ దిక్కున శిఖ, అత్రి కశ్యపాలకు రెండు పక్కల శిఖ, భృగువులకు ముండనము, అంగిరసులు ఐదు శిఖలవారు, వాజసనేయు లకు ఒకటే శిఖ. ఇతరులకు మంగలము కొరకు శిఖ ఉండాలి. తమ కులాచారాన్ననుసరించి వారి ఋషుల ననుసరించి శిఖ ఉండాలి. (చూడాకరణం). శిఖలేనివాడు, ఉపవీతం లేనివాడు చేసే కర్మ కర్మకాదు. శిఖను ముడివేయాలి. ఆచార నియమస్య అదృష్టార్థత్యాత్ నతావన్మాత్ర మేవ ప్రయోజనం.

యశసే, శ్రీయై, శిఖా (శు.య. (9-91) ఛందోగులకు సర్వవపనము. కులదేవతకు మొక్కు ఉంటే చూడాకర్మ కన్న ముందే వెంట్రుకల మొక్కు తీర్చాలి.

6. చౌలకర్మ గూర్చి (చూడాకర్మ) - చౌలంలో గణపతి పూజ, పుణ్యహవాచనం, మాతృపూజ, ఆభ్యుదయికం, గ్రహయజ్ఞము. చౌలంకన్న మూడు రోజుల ముందు అభ్యుదయిక శ్రాద్ధము. చౌలం ఒకరోజు ముందు ఆరోజే పై పూజలు. సోదరులకు ఒకేరోజు చౌలం తగదు. అసోదరులకు ఒకేసారి చౌలం చేస్తే మాతృపూజ, నాంది శ్రాద్ధాలు ఒకటే సారి చేయాలి. చౌలకర్మ ప్రధమ, తృతీయ, పంచమ, సప్తమ లేదా అసమవర్ష మందు. ఉపనయనంతో పాటు చౌలం అన్నారు. చూడాకర్మ తరువాత మూడు నెలల వరకు పిండదానం, తిలతర్పణాదులు చేయరాదు. చూడాకర్మ తండ్రి చేయాలి. లేనిచో ఇతరులు. తండ్రి లేకపోతే పిల్లవాడి తండ్రిని మొదలుకొని శ్రాద్ధాదులు చేయాలి. తన తండ్రిని మొదలుకొని కాదు. తండ్రి మొదలగు వారు బ్రతికి ఉంటే పితామహాదులను మొదలుకొని శ్రాద్ధం చేయాలి. విధవ నాంది శ్రాద్ధం చేస్తే పత్యాదులు శ్వశ్వాదులు పిత్రాదులు దేవతలు. అపుత్రా పుత్రవత్ పత్నీ భర్తుః శ్రాద్ధం సమాచరేత్. అని వచనము. చౌలము శిఖాధారణ సంస్కారము. గర్భకేశములు, ధరించరాదు, అనే జనులమాట నిర్మూలమైనది. (ఆధారం లేనిమాట, శాస్త్రంలేదు). స్త్రీకి చౌలకర్మ మంత్రం లేకుండా మౌనంగా చేయాలి. హోమకర్మ మాత్రం పురుషునకు లాగా స్త్రీకి చూడాకర్మ యందు సమంత్రకము. ప్రధానమైన పని మాత్రం అమంత్రకం. మిగిలినదంతా అంగకర్మ సమంత్రకమే. (గణపతిపూజాది) నాంది శ్రాద్ధాంతం. స్త్రీలకు శిఖాధారణలేదు. శిఖ, యజ్ఞోపవీతం, కుశ, మౌనము, వేదాధ్యయనము, భైక్ష్యము ఇవి స్త్రీ శూద్రులకు పతన కారణాలు ఆరు అన్నారు. శూద్రునకు గూడా ఇట్లాగే మంత్రం లేకుండా సంస్కారం చేయాలి. దీన్నిబట్టి శూద్రునకు కూడా చూడాకరణం ఉంది. జ్వరం వస్తే చూడాకరణంవద్దు. గర్బాది అసంస్కృతునకు కూడా ఉపనయనం చేయాలి. ఉపనయన మైతే పూర్వం వాటికి ప్రాయశ్చిత్తం లేదు. ఉపనయన మైతే, శ్రౌతస్మారాధికారి ఔతాడు. వీటిలో ఒక్కొక్కటి లోపిస్తే పాదకృచ్ఛమాచరించాలి. ఆపదలో చూడాకర్మ లోపిస్తే అర్ధకృచ్ఛము ఆచరించాలి. ఆపద లేకపోతే అంతటా రెట్టింపు రెట్టింపుగా ప్రాయశ్చిత్త ముంటుంది. శిశువు తల్లి గర్భిణీఐతే మొదటి నెల తరువాత చూడాకర్మ చేయరాదు. ఉపనయనంతోపాటు చూడాకర్మ ఐతే గర్భిణీ ఐనా చూడాకర్మ చేయొచ్చు. కుమారునకు ఐదేళ్ళు చాలాక చూడాకర్మ ఐతే తల్లి గర్భిణీ ఐనా నిషేధం లేదు. తల్లి రజస్వల ఐతే చౌలం లేదు. నాంది శ్రాద్ధం తర్వాత రజస్వల ఐతే శ్రీశాంతి, గోదానం చేసి చౌలం చేయాలి.

సంకటమందైతే నాంది శ్రాద్ధం చేయకపోయినా శాంతితో చేయాలి, చౌలాన్ని చతుష్ పురుషుల మధ్యలో ఆరు నెలల మధ్యలో ఉపనయన వివాహముల తర్వాత చూడాకర్మ చేయరాదు. సంవత్సరం మారితే చేయొచ్చు. చూడాకర్మ తర్వాత కూడా మహాలయమందు, గయలో, వార్షికమందు కూడా పిండదానాది చేయొచ్చు. చౌలంలో పూర్ణాహుతి లేదు. పితృశాఖ ద్వారా అగ్ని ముఖము. సాగ్నికి గూడా ఈ కర్మలోకికాగ్నిలో, గృహ్యగ్నిలోకాదు. ప్రమాణ వచనం లేకుండా అగ్నిని తన ఇంటి నుండి బయటికి తీసుకుపోరాదు. ముహూర్తం కారణంగా అనధ్యాయమందు చౌలం చేయాల్సి వస్తే మంత్రపారం చేస్తే అనధ్యాయ దోషం రాదు.

మాణవకునకు, ఉపనయన మందు చూడాకర్మ యందలి శిఖను విడిచి క్షౌరమా, కాకశిఖితో కూడా వపనమా, అని ప్రశ్న భుజింపచేసి, చౌలంవలె మౌనంగా క్షౌరం చేయించి, స్నానమయ్యాక, శుభ్ర వస్త్రములు కట్టుకున్నాకముడివేసిన శిఖ, యజ్ఞోపవీతం కలవానికి చెప్పన్నాడు. అని బోధాయనుని సూత్రం. ఇందులో బద్ధ శిఖ అనటంవల్ల మధ్య శిఖను వదిలేసి ఉపనయనంలో క్షౌరము అని తెలుస్తోంది. (దిగ్వపనం ఆయాదిక్కుల్లో క్షౌరం, సర్వవపనం కాదు). మధ్యశిఖ నిత్యము, సదాబద్ధశిఖ. శిఖాచ్ఛేదమైతే తప్తకృచ్ఛము ప్రాయశ్చిత్తము శిఖలేకపోతే బ్రహ్మ గ్రంధితో కూడిన కౌశి శిఖను (కుశ) కుడిచెవిపైన ధరించాలని వీరమిత్రోదయం, కారక గృహ్యసూత్రం చెప్తోంది. కనుక చౌలం నాటి నుండి బ్రతికినంతకాలం శిఖ ఉండాలని తెలుస్తోంది. గోత్రవిహ్నం శిఖా కర్మ. ఆర్ష సంఖ్య ననుసరించి శిఖ కదా. గోత్రఖ్యాపకత్వ మాత్రం దృష్టం ఫలం. తమ గృహ్యసూత్రంలో చెప్పిన వారికైతే సశిఖ ముందనం తగును. (సామవేది)

7. అపరాహ్ణం అనగా స్నాందమందిట్లా - సూర్యోదయం తర్వాత మొదటి ఐదు ముహూర్తములు పూర్వాహ్ణము. ఆ పిదప మధ్యాహ్నము. ఐదు ముహూర్తములు, ఆ పిదప కాలము అపరాహ్ణ మన బడింది, అని. జ్యోతిర్మానవ మందిట్లా - అన్ని దేశములందు, పూర్వాహ్ణమందు ఉపనయనం చేయటము ముఖ్యము. మధ్యాహ్నమైతే మధ్యమము. అపరాహ్ణ మందైతే నింద్యము, అని.
8. పరునకు రవిబలము కన్యకు గురుబలం ఉండాలి.
9. గాయత్రి ఉపదేశము అగ్నికి ఉత్తరభాగంలో ఔతుంది. ఇది అశ్వలాయన శాఖీయులకు కాదు.
10. నిషేధింపబడిన వానిని తొలుత యాచించాలి, అని ఈ సూత్రమందు పురుషుని యాచించటమునకే ప్రాధన్య మీయబడింది. ఐనా, కాత్యాయనుడు అట్లాగే ఇతర వాక్యములతో తల్లిదగ్గర భిక్షకే తొలుత ప్రాధాన్య మీయబడింది. ఇట్లా చెప్పారు గదా - సూత్రము యొక్క విశేష ప్రవృత్తి లేనిచోట స్త్రీ భిక్షకు ప్రాధాన్య

మీయబడుతుంది. ఎందుకంటే అక్కడ విరోధం లేదు కాబట్టి. భిక్షాం భవాన్ దదాతు అనుప్రవచనీయమితివా, ఈ సూత్రంలో భిక్షా మధ్యలో భవత్ శబ్ద ప్రయోగముంది ఐనా బ్రాహ్మణుడు భవాన్ భిక్షాం దదాతు అనాలి, రాజు, భిక్షాం భవాన్ దదాతు అనాలి, వైశ్యుడు భిక్షాం దదాతు భవాన్, అనాలి. ఇది తగును. పై మాటలో భవాన్ శబ్దము మధ్యలో ఉండటము మరో పక్షమునకు చెందిన అంశము, అని మొదలుగా.

11. వ్యాహృతులు :- ఓం భూః స్వాహా. ఓం భువః స్వాహా, ఓం స్వః స్వాహా, ఓం భూర్భువః స్వః స్వాహా, అని.
12. బహునాం అపత్యనాం యుగపత్ సంస్కార కరణమంటే - ఉపనయనం కంటే ముందు తమకు తగిన కాలంలో ఏదో కారణంగా చౌలపర్యంత సంస్కారాలు చేయబడక, ఆ జాతకర్మాది సంస్కారాలు ఉపనయనంతోపాటు దానికన్నముందు అన్ని కలిపి చేయబడతాయో అవి. అట్లాగే వ్రతములు కలిపి చేయబడ్డప్పుడు అవి. అట్లాగే దేశాంతరగతుడైనవాడు చనిపోయినాడని భావించి వానికి ప్రేత కార్యం చేశాక, కాలాంతరమందు వాడు వస్తే వానికి తిరిగి, కలిపి చేసే జాతకర్మాదులు అవి. అట్లాగే పతితుడైన వానికి ప్రాయశ్చిత్తం చేశాక తిరిగి, అన్ని కలిపి చేసే జాతకర్మాదులు అవి. వానిలో సమూహంగా చేర్చి చేయబడుతున్న జాతకర్మాదులలో (సంస్కారములలో) తొలుత చేయబడుతున్న సంస్కార క్రమంలో, ఆదియందు మాతృపూజ యందు నాందీ శ్రాద్ధాన్ని ఒక్కసారి తంత్రంగా చేయాలి. విడివిడిగా మొదలయ్యే సంస్కార కర్మల మొదళ్ళలో కాదు. విడిగా ఆచరించరాదు. (ఇది స్మృతి ముక్తా ఫలంలోనిది.)
13. ప్రమాదంవల్ల నశించిన ఉపనయనాగ్నికి పునరుత్పత్తి విధిని చేస్తున్నాను. అగ్ని ఆయుంషి అని మూడుసార్లతో, ప్రజాపతే అనే మంత్రంతో హవనాది కర్మ చేయాలని, ముగింపు.
14. పశుయాగాదులలో మంత్ర బాహుళ్యముతో పశువును స్పృశించుట ఉపాకరణము. అదిలేని పశువు అనుపాకృతము. అధ్యాపనము బ్రహ్మయజ్ఞము, స్వాధ్యాయము బ్రహ్మయజ్ఞము.
15. గురునింద జరుగుతూంటే అక్కడి నుండి దూరంగా వెళ్ళాలి. చెవులు మూసుకోవాలి. గురువు గారి గురువు వస్తే వారిని గురువుగా భావించాలి, గౌరవించాలి. గురువుత్రుడు, గురుపత్ని, గురువు, వారి బంధువులు వారి శరీరమును బాగా

మర్దించుట, వారికి స్నానం చేయించుట, వారి ఉచ్చిష్టమును భుజించుట గురుపుత్రుని పాదములను కడుగుట చేయరాదు. అభ్యంగము, స్నానం చేయించుట, శరీరము మర్దించుట, తలవెంట్రుకలను అలంకరించుట, గురుపత్ని చేయాలి. ఏవిధంగానైనా, మనస్సులో గూడా గురువు ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించరాదు. గురువు యందువలె గురు పత్నులందు ఆతని పుత్రులందు ఎల్లప్పుడు ప్రవర్తించాలి.

16. ఈషద్దౌతం, నవం, శ్వేతం, సదశం (బద్దెకలది) యన్నధారితం, అహతం, తద్విజానీయాత్ సర్వకర్మసుపావనం. దీనికి అహతమని పేరు. (కొద్దిగా తడిపిన, కొత్త, తెల్లని, అంచుగల, ధరించని వస్త్రము అన్ని కర్మలలో పవిత్రము.)
17. యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం ప్రజాపతేః యత్సహజం పురస్తాత్, ఆయుష్య మగ్ర్యం ప్రతిముంచ శుభ్రం యజ్ఞోపవీతం బలమస్తు తేజః. యజ్ఞోపవీతమసి యజ్జస్యత్వా యజ్ఞోపవీతే నోపనహ్యమి. యజ్ఞోపవీతధారణ కశ్యపుడిట్లా - మూడు, నాలుగు, ఐదు, ఎనిమిది, పదికాని ఒక్కొక్కచో నలభై కూడా గృహస్థునకు, ఆయుష్షామునకు అని.
18. అమత్యా = కార్య వ్యాసంగేన, గురుశుశ్రూషాదినా అని.
19. యజ్ఞోపవీతం లేకుండా భుజిస్తే బ్రాహ్మణుడు, స్నాన, జప, ఉపవాసములతో శుద్ధుడౌతాడు. ఉపవీతం ధరించి విప్రుడు, విస్మరించి మలమూత్రములు విడిస్తే, ఆ ఉపవీతాన్ని తీసేసి అప్పుడు ఇంకో కొత్తదాన్ని ధరించాలి. జలంలో మూత్రం చేస్తే - వినా అద్భిరప్పు వ్యాప్యార్థః శారీరం సన్నివేష్యచ, సచైలో బహి రాఘత్య గామాలభ్య విశుద్ధతి.
20. దక్షిణం పాణి ముద్భుత్య ప్రక్రామ మభివాదయేత్. శ్రోత్రియే త్వంజలిః కార్యః పాదోప గ్రహణం గురోః, ఉపగ్రహణం = స్పర్శ. మనుః - వ్యత్యస్త పాణినా కార్యం ఉపసంగ్రహణం గురోః. సవ్యేన, సవ్యః స్పృష్టవ్యో దక్షిణేనతు దక్షిణః.
21. పేరు చివరి అకారం ప్లతం. ఆయుష్మాన్ భవరామ 3 శరన్ అని టీకలో. పితృవ్య ఆది సంబంధులు అన్నం పెట్టే వారిని చూచి లేవాలి, అభివాదం చేయరాదు. శాతాతపుడు - క్షత్రియుని, వైశ్యుని నమస్కరించిన బ్రాహ్మణునకు ప్రాయశ్చిత్తమేమి. పది లేదా ఎనిమిది మంది బ్రాహ్మణులకు నమస్కరిస్తే శుద్ధుడౌతాడు. ద్విజుడు శూద్రునకు అభివాదం చేసిన సచైల స్నానమాచరించాలి. నూరుగురు బ్రాహ్మణులకు చక్కగా నమస్కరించి శుద్ధుడౌతాడు. స్మృత్యర్థసారమందిట్లా - మత్తం ప్రమత్త ముత్తంతం ధావంత మశుచిన్నరం, వమంతం జృంభమాణం చ కుర్వంతం దంతధావనం, అభ్యక్ష శిరసం స్నానం కుర్వంతం నాభివాదయేత్. జపయజ్ఞ గణస్థం చ సమిత్పుష్ప కుశానలాన్, ఉదపాత్రార్థ భిక్షాన్నం వహస్తం నాభివాదయేత్, అభివాద్య

ద్విజత్వైతా నహోరాత్రేణ శుద్ధ్యతి. దేవతా ప్రతిమాం దృష్ట్వా యతిం చైవ త్రిదండినం, నమస్కారం నకుర్యాచ్చేత్ ఉపవాసేన శుద్ధ్యతి. విష్ణుః - సభాసుచైవ సర్వాసుయజ్ఞే రాజగృహేషు చ, నమస్కారం ప్రకుర్వీత బ్రాహ్మణా న్నాభివాదయేత్, శాతాతపః - ఉదక్యాం సూతికాం నారీం భర్తుఃసీం గర్భఘాతినీం అభివాద్య ద్విజోమోహా దహోరాత్రేణ శుద్ధ్యతి. మనుః - యోనవేత్యభివాదస్య విప్రః ప్రత్యభి వాదనం, అభివాద్యః సవిదుషా యథాశూద్రః తదైవసః.

22. సింధుసౌ వీరాదులకు తీర్థయాత్ర లేకుండా వెళ్తేనే పునః సంస్కారము.
23. సప్తతే అగ్నే సమిధః సప్త జిహ్వః సప్త ఋషయః సప్తధామ ప్రియాణి. సప్తహోత్రాః సప్తధాత్వా యజంతి సప్తయోనీ రాపృణస్య ఘృతేనస్సాహా.
24. శాఖరణ్యుడు అంటే తన వేదం శాఖలు వదలి మధ్యలో అన్యవేద శాఖలు చదివే వాడు. వానికి తిరిగి ఉపనయనం.
25. త్రిభ్య ఏవతు వేదేభ్యః పాదం పాదమదూదుహత్. తదిత్యుచోఽస్యః సావిత్రిత్యః పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిః.
26. శశమనేది సూచకము. గురువు అంతేవాసులు, అధ్యేతలు వీరి మధ్య నుండి శశ, శ్వపాకజులు వెళ్తే ఆరు నెలలు అధ్యయనం చేయరాదు. ఈ విధముగా తొలి ఆరంభ మందు మేకపోతే. వ్యాఘ్రము కూడా ప్రథమారంభమందైతేనే సంవత్సరము అనధ్యాయము.
27. చతుర్దశి, అష్టమి, పర్వ, ప్రతిపత్ వీటిని వదలి ఇతరత్ర వేదాంగ న్యాయమీమాంస ధర్మశాస్త్రాలు అభ్యసించాలి. నిత్య నైమిత్తికాదులలో దేవతార్చనలో అనధ్యాయము లేదు.
28. ప్రథమం మహానామ్నీ ద్వితీయం మహావ్రతం, తృతీయం ఉపనిషద్ గోదానాశ్శ్యము, అని స్మృతి. యజుర్వేదినాం - ప్రాజాపత్య, ఐంద్ర, ఆగ్నేయ సౌమ్యాని. సామవేదినాం - కేశాంతగోదాన మహానామ్నీ జ్యేష్ఠ సామవ్రతాని. అథర్వాణాం - గోదాన సావిత్రీవ్రత వేదవ్రత విసర్జన వ్రతాని. ఈ వ్రతాలను పదమూడవ ఏటి నుండి బ్రాహ్మణుడు, పందొమ్మిదో ఏటినుండి క్షత్రియుడు, ఇరువది ఒక్కటవ ఏటి నుండి వైశ్యుడు చేయాలి.
29. వృద్ధాప్యమందు కూడా. సంకలోపాహిత, వేదసమాప్తి ఛర్ది (వమనము) క్రాద్ధ మనుష్య యజ్ఞ భోజనేషు అహోరాత్రము అనధ్యాయము. సంకలో పాహిత = అగ్న్యూత్పాత. ఛర్దయిత్వా స్వప్నాంతే ఘృతం వా ప్రాశ్య అధీయాత - ఆపస్తంబః. ముక్తకే ఆమోద్ధారే అని. కడుపులోని అసిడిటిని, కక్కటం.

30. ఎ) (ఉపనయనం చివరిది) ఉపనయనం, వేదారంభం, సమావర్తనం ఒక్కొక్క దానికి తత్వ తర్కారంభకాలే పృథక్ పృథగేవ సంకల్పః నతు సర్వాదౌ. (ఉపనయన సంకల్పం - కర్మ - సమాప్తి. పిదప వేదారంభం - సంకల్పం - కర్మ - సమాప్తి. పిదప సమావర్తన సంకల్పం - కర్మ - సమాప్తి)
- బి) మేఖలాబంధన మంత్రం ఆచార్యుడే చదవాలి. వటుడు కాదు.
- సి) గాయత్రి ఉపదేశం తరువాత గాయత్రితోనే సంధ్య, బ్రహ్మయజ్ఞము, అది అభ్యాసం కానంత వరకు ఉపనయన దినంలో మధ్యాహ్నం సంధ్య వికల్పము. ఉపనయనం తెల్లవారి, బ్రహ్మయజ్ఞము, మధ్యాహ్నం మందు గాయత్రితో చేయాలి.
- డి) వేదారంభము ఇషేత్వా అనే దానితో చేయాలి.
- ఇ) తల్లిదండ్రులున్నారు. పెళ్లైంది. వాడికి శిఖలేదు. తిరిగి గృహస్థుడు కాదలిచాడు. వానికి పునరుపనయనాది సంస్కారము. సర్వేషామేవ పాపానాం జపః ప్రాయశ్చిత్తమీరితం, పన్నెండువేల గాయత్రీజపంతో శుద్ధుడౌతాడు.
- ఎఫ్) రోగార్త గృహస్థునకు స్నానసంధ్యా దేవర్షి పితృతర్పణ వైశ్నవేవ దేవార్చాలోపం కలిగితే (మంచి వానికి ఒకటి లోపిస్తే ఒక ఉపవాసము) (రాష్ట్ర క్షోభే నృపక్షోభే రోగార్తే క్షయసూతకే సంధ్యావందన విచ్ఛిత్తిః నదోషాయ కదాచన) ఒక్కొక్క దానికి, మూడు రోజుల కొక ఉపవాసం. ఆరు ఉపవాసములకొక ప్రాణాపత్యం. లేదా ఒక గోవు నివ్వాలి. ఈ రేషియోతో ప్రాయశ్చిత్తం.
- జి) స్వస్థకాలే త్విదం సర్వం సూతకం పరికీర్తితం అపర్ణతస్య సర్వస్య సూతకేఽపి, న సూతకం. వ్యతీపాతోఽథ సంక్రాంతిః తదైవ గ్రహణం రవేః. పుణ్యకాలాః తదాసర్వే యదామృత్యు రుపస్థితః. మానసిక సంకల్పస్యాపి అరంభ రూపత్వాత్ ఆరంభకర్మణో నిత్యత్వాత్ నిత్యానాం శుక్రాస్తాది దోషాభావాత్.
- హెచ్) శుద్ధిర్నైవ గురోర్యస్య వర్షే ప్రాప్తేఽష్టమే యది, చైత్రే మీనగతేభానౌ తస్యోపనయనం శుభం.
- ఐ) సంధ్యసమయము మూడు గడియలు. సంధ్యకాలంలో సంధ్య చేయలేకపోతే నూట ఎనిమిది గాయత్రి చేయాలి. మధ్యాహ్నం సంధ్య సమయం పద్దెనిమిది గడియల వరకు. సంకటమందు రాత్రి ప్రథమ ప్రహర వరకు ప్రాతః సంధ్యాది చేయొచ్చు. వ్రత నియమ భంగమైతే నూట ఎనిమిది మార్లు అస్టాక్షరి జపం చేయాలి. పగలు కాని రాత్రి కాని రెండుసార్లు భోజనం చేస్తే చత ప్రాణాయామము ప్రాయశ్చిత్తము. కర్మకాలమందు పిల్లి తోకముద్దే స్నానము,

అంగస్పర్శ చేస్తే అచమనము. 55 ఘడియ గడిస్తే ఉషఃకాలము, 57 గడియ గడిస్తే అరుణోదయం, 58 గడియ గడిస్తే ప్రాతః కాలము, ఆ పిదప సూర్యోదయం. రాత్రి చివరి ప్రహర యొక్క మూడవ భాగం బ్రాహ్మముహూర్తము.

31. ఎనిమిది పిండములు :- 1) పొలం మట్టిముద్ద. 2) గోశాల మట్టిముద్ద 3) వేదిక మట్టి 4) చెరువు మట్టి 5) ద్యూతస్థానం మట్టి 6) చౌరస్తామట్టి 7) ఊషరం మట్టి 8) శ్మశానం మట్టి. ఇవి తెచ్చి విడివిడిగా ఎనిమిది ముద్దలు చేసి, ఋతమగ్రీ అనే మంత్రంతో అభిమంత్రణ చేసి, కుమారిని ఒకటి తీయమనాలి. వాటి ఫలాలు క్రమంగా 1) అన్నము, 2) సంతానము 3) బ్రహ్మవర్చస్సు గల సంతానం 4) వస్తు సమృద్ధి, 5) జూదరులు, 6) స్వైరిటీ 6) దౌర్భాగ్యము, 8) భర్తను చంపేది.
32. ఎ) ప్రాణైస్తే ప్రాణాన్ సందధామి అస్థిభిరస్థీని మాంసైర్మాంసాని త్వచాత్వచం.
బి) సమానః ఏకః పిండో దేహః దేహోవయ వ్యాయస్యాః సాసపిండా నసపిండా అసపిండా, తాం.
33. ఒక శబ్దం ప్రకృతి ప్రత్యయ అపేక్షతోపాటు సముదాయ శక్తి ద్వారా అర్థాన్నిస్తే యోగరూఢము. ప్రకృతి ప్రత్యయ అపేక్ష లేకుండా కేవల సముదాయ శక్తితో అర్థాన్నిస్తే రూఢము. ప్రకృతి ప్రత్యయ సంయోగంవల్లనే అర్థాన్నిస్తే అది యోగికము.
34. పితుః పితృష్వసుః పుత్రాః పితుః మాతుష్వసుః సుతాః, పితుర్మాతుల పుత్రాశ్చ విజ్ఞేయాః పితృబాంధవాః. మాతుః పితృష్వసుః పుత్రాః మాతుః మాతృష్వసుః, సుతాః, మాతుర్మాతుల పుత్రాశ్చ విజ్ఞేయా మాతృబాంధవాః.
35. ఎ) గర్భేను, నౌజనితా దంపతీక ర్దేవస్త్యష్టా సవితా విశ్వరూప ఇతి. (అయమర్థః - యమీయమం స్వభ్రాతరం మైథునార్థం యాచితవతీ, తతోయమేన ప్రత్యాఖ్యాతా వదతి - ప్రజాపతిః విశ్వరూపః విశ్వాత్మా సవితా త్వష్టానౌ అవయోః గర్భే దంపతీ జనితా. తథాచ అవయోః అపత్యయోః భావిదంపత్య నిశ్చయాత్ తద్వరమావామేవ దంపతీ భావాయ ఇతి). నకిరస్య ప్రమిమంతి ప్రతానివేద, నావస్య పృథివీ ఉతద్వ్యః. (నవా ఉతే తన్వాతస్యం సంపప్యద్వాం పాపమాహుర్యః స్వసారం నిగచ్ఛాత్). అన్యేన మత్రముదః కల్పయస్వనతే బ్రాతా సుభగే వప్యేతత్.
- బి) దర్శపూర్ణమాస ప్రకరణే స్రుగ్వాహనార్థవాదః ఏకస్మాత్ మిథునాత్ ద్యావుత్పన్నౌ మిథః సంకల్పయతః - తృతీయే వాచతుర్థేవా వివాహో వహౌ ఇతి తదర్థః. అత్ర ప్రమాణాంతరా విరోధాత్, అర్థవాదాత్ విధిః కల్ప్యః.

సి) ప్రాప్తమైన దాన్ని అర్థవాదం ద్వారా స్తోత్రమంటారు. రాకపోతే, అర్థవాదం కాదు. మృతాగ్ని హోత్రమందు, అధస్తాత్ సమిధం ధారయన్నను ద్రవేత్, అగ్నిహోత్ర వహనం చేసేప్పుడు యజమానుడు అగ్నిహోత్ర హవనీయమందు హోమద్రవ్యము దాని క్రింద సమిధ నుంచుకొని అహవనీయాగ్ని సమీపానికి వెళ్ళాలి. దానికే, ఉపరి హిదేవేభ్యో ధారయతి ఈ వాక్యంలా స్తుతి కాదు.

ప్రశంస లేదా నింద చేసే విధి వాక్యానికి శేషభూత వాక్యం అర్థవాదము. ఇది మూడు రకాలు - 1) గుణవాదం 2) అనువాదం 3) భూతార్థవాదం.

36. అర్జున ప్రద్యుమ్నలకు మాతుల కన్యావివాహం ఎట్లా అని అనరాదు. అది యుగాంతరంలోది. కనుక దోషం లేదు. మనుష్య నిర్మిత శాస్త్రం, అక్కడ ప్రవర్తించదు. దేవతలాచరించింది ఆచరించరాదు. వారు చెప్పింది మనుష్యులాచరించాలి.

37. సనాథాశ్వాపి గృహ్లాంతి భ్రాతృభార్య మభర్తుకాం. సర్వదేశే ష్వ నాచారో రథ్యా తాంబూల చర్వణం.

38. సావిత్రిం యస్యయోదధ్యాత్ తత్కన్యాం న వివాహయేత్. తద్గోత్రే తత్కులే వాపి వివాహో నైవ దోషకృత్. ఏతత్ స్వగోత్రా జ్ఞాన విషయమితి నారాయణః. గురోః సగోత్ర ప్రవరా నోద్వాహ్యక్షత్ర వైశ్యయోః స్వగోత్రాద్యనభిజ్ఞైస్తు విప్రైరాచార్య గోత్రజాః.

39. నగ్నికా - నగ్నికాంతు వదేత్ కన్యాం యావన్నర్తు మతీభవేత్. ఋతుమతీ త్వనగ్నికా తాం ప్రయచ్ఛేత్తు నగ్నికాం. అప్రాప్తా రజసోగౌరీ, ప్రాప్తే రజసిరోహిణీ, అవ్యంజితా భవేత్ కన్యా కుచహీనా చ నగ్నికా.

40. గురుడు సింహరాశిలో, మకర రాశిలోను ఉండగా వివాహము, వ్రతబంధము, ప్రతిష్ఠ, మందిర ప్రవేశము, దక్షిణ యాత్ర చేయరాదు. నీచరాశి గతుడైన గురువు అన్ని పనులకు ప్రశస్తుడు. నీచాంశకగతుడైతే మాత్రం త్యాజ్యుడు. సింహరాశి గతుడైనా మఘ యందున్న గురువును విడువాలి.

41. పతితోత్పన్నః పతితః భవతి అన్యత్ర స్త్రీయా. కన్య అట్లా పతిత కాదు.

42. 1. బ్రాహ్మవివాహం = కన్యను అలంకరించి కన్యాదాన పూర్వకంగా జరిగే వివాహం 12 ఇటు 12 అటు తరాలు తరిస్తారు.

2) దైవం = ఋత్విజునకు ఇవ్వటంవల్ల 10, 10 పిడీలు పవిత్రులౌతారు.

3) ఆషఘ్నము = రెండు అవులు కట్టుంగా ఇవ్వాలి. 7, 7తరాలు పవిత్రమౌతాయి.

4) ప్రాజాపత్యం = 8, 8 తరాలు పవిత్రులౌతారు.

- 5) ఆసురం = వరుని నుండి బాగా ధనం తీసుకుని కన్యాదానం చేయటం
(దానం కాదు ఇవ్వటం)
- 6) గాంధర్వం = పరస్పరం వధూవరులు ఇష్టపడి చేసుకునేది.
- 7) రాక్షసం = హరించి పెళ్ళి చేసుకోవటం
- 8) పైశాచం = నిద్రిస్తున్న లేదా అజాగ్రత్త దానిని అపహరణ చేయటం.
43. సర్వేషు ధర్మకార్యేషు పత్నీ దక్షిణతః స్థితా, విప్రపాద జ్ఞాలనేచ అభిషేకే చ వామతః.
44. ఒక వివాహం దాని చతుర్ది కర్మ తరువాత రెండవ వివాహం చేయాలి. కొడుకు వివాహం తరువాత కూతురు వివాహం 6నెలల లోపల తగదు వివాహం తరువాత ఉపనయనం తగదు.
45. అర్హకన్యామిమాం విప్ర యథాశక్తి విభాషితాం, గోత్రాయ శర్మణేతుభ్యం దత్తాం విప్ర సమాశ్రయ.

వివాహ పదం అర్థం

46. విశిష్టం వహనం వివాహం. ఇతరుని కన్యను తనదానిగా చేసుకుంటూ చేసే సంస్కార కర్మ. దానము 1, ప్రతిగ్రహణము 2, పాణిగ్రహణము 3 హోమము 4 సంస్కారములతో సంస్కరించుటే వివాహ పద అర్థము. ఈ వివాహం స్త్రీకి భార్యత్వమును పురుషునికి పతిత్వమును కల్గించేది. ఉపనయనం అధ్యయనం కొరకైతే వివాహం స్త్రీ, పురుషులకు అగ్ర్యాధాన అగ్నిహోత్ర పాక యజ్ఞాది కర్మానుష్ఠాన యోగ్యత కల్గించేది. వివాహం ధర్మం కొరకు, పుత్రోత్పత్తి కొరకు, (రతి) కామ్యం కొరకే కాదు. బ్రహ్మచర్యంతో ఋషుల ఋణం నుండి, యజ్ఞంతో దేవతల ఋణం నుండి, సంతానం కల్గటం వల్ల పితృ ఋణం నుండి ముక్తుడౌతాడు బ్రాహ్మణుడు. అందువల్ల వివాహం కావాలి.

వివాహం అనాది

సమ్రాజ్ఞీశ్వరురేభవ సమ్రాజ్ఞీ శ్వశ్వాంభవ. ననాందరి సమ్రాజ్ఞీ అధిదేవుడు. ఇది ఋగ్వేద మంత్రం. వివాహ బంధాన్ని తెలుపుతోంది. వేదాలలోయజ్ఞం గూర్చి ఉంది. దానిని దంపతులే చేయాలి. అది వివాహ బంధం. ఇందులో ప్రధానమైనవి. కన్యా ప్రతిగ్రహము, పాణిగ్రహణము, లాజహోమము, అశ్మారోహణము (సాన) సప్తపది, జయాది హోమాలు, ఇవి ప్రధాన పదార్థాలు. మధుపర్కము, పగలు సూర్యుణ్ణి చూడటం, రాత్రి ద్రువుణ్ణి చూడటం, హృదయాలంభము, అభిషేకము, చతుర్థికర్మ ఇవి అంగభూతాలు. శాఖోచ్ఛారము, గ్రంథి బంధనము, పరదాపట్టటం, కన్యను ఎడమవైపు కూర్చో పెట్టటం

ఇవి ఆచారం వల్ల వచ్చినవి. మధుపర్వం దీనిని ఆచార్యుడు మొదలుగా ఆరుగురు చేయాలి. అర్హులైన అచమనాదులు ఇవ్వటంతో పాటు వరుసకు తినటానికి దధి, మధు, ఘృతములను ఇవ్వాలి. ఇందులో మధువుంది కనుక ఇది మధుపర్వం. (తేనె) కన్యతండ్రి ఉత్తర ముఖంగా కూర్చొని పడమర ముఖంగా ఉన్న అమ్మాయి హస్తాన్ని తూర్పు ముఖంగా ఉన్న వరుని చేతిలో పెట్టి వరుడవైన నీకు నేను ఇస్తున్నాను అని పలికి ఇచ్చే కర్మ కన్యాదానం. వేషిన వడ్లు (పేలాలు) లాజలు. వాటిని శమీపత్రములతో కలిపి వధువు అన్న ఆమెచేతిలో పోయగా అర్చమణం మొదలగు మూడు మంత్రాలతో వరుడు తాకిన, వానిని, వధువు చేసే హోమం లాజాహోమం. గృభేణామి, త అను మొదలగు మంత్రములతో వరుడు అంగుష్ఠముతో సహా కన్య చేతిని గ్రహించడం పాణీగ్రహణము. ఏకమిష అని మొదలగు ఏడు మంత్రములతో వరుడు కన్యయొక్క కుడిపాదమును తీసికొని లాగి ఏడు స్థానములందు వరుసగా ఉంచటం సప్తపది. ఏడవ అడుగుయందు పతిత్వము. వివాహం తర్వాత నాల్గవ రోజున అపరరాత్రి చివరియామంలో వివాహాగ్నియందు అగ్నే ప్రాయశ్చిత్త అని మొదలుగా ఆజ్యహోమము, స్థాలీపాక హోమము, హృదయాలంభము, స్థాలీపాక భక్షణాదికము చేస్తారు. అది చతుర్థ దివసం రాత్రియందు చేయబడుతోంది. కనుక ఇది చతుర్థీకర్మ అనబడుతోంది.

(2) కన్యాదాన కాలమందు చెప్పాల్సిన పేర్లు పితృపితామహ, ప్రపితామహులవి అని స్మృతి కారులన్నారు. ముగ్గురికన్నా ఎక్కువ మంది పేర్లను వైశ్యవివాహంలో చెప్తారు అది కూడా ఆచార ప్రాప్తమైందే. కన్యాదానంవల్ల తన కులంలోని ఇరువది ఒక్క పురుషుల ఉత్తరణ ఫలాన్ని నూరుగురు పురుషుల ఉత్తరకత్యాన్ని కూడా కొందరు అంగీకరిస్తారు. వివాహంలో పూర్వ పురుషుల నామస్మరణ కల్గుతుంది. సీతారాముల వివాహంలో వారివారి పూర్వుల నామస్మరణ జరిగింది. కనుక ఇదీ ప్రాచీనమైన ఆచారమే. (3) నీకు నేను ఇస్తున్నాను అని అన్నాకే కన్యాహస్తాన్ని వరుడు గ్రహించాలి. అంతకు ముందు కాదు అని (4) బాసి కాలు కట్టటం (ఆశ్వలాయన గృహ్య పరిశిష్టం) (5) దేవతోద్దేశేన స్వద్రవ్య పరిత్యాగః యాగః. వేయటం ఎక్కువైతే హోమం. నమమ అనటంవల్ల స్వస్వత్వ నివృత్తి వస్తుంది. (పరస్వత్వం వస్తుంది) దాధాతువుతో ఇవీ ఉండాలి. (6) పెళ్ళి అయ్యాకే కొంగుముడి వేయటం ఇది అన్వారణ జ్ఞాపకం.

(6) వాగ్దానం అయ్యాక ఇద్దరి కులాల్లో ఎక్కడైనా తల్లిదండ్రులు మరణిస్తే సంవత్సరం దాకా వివాహం తగదు. ఇతరులు మరణిస్తే తక్కువలో తక్కువ ఒక నెల వరకు తగదు. నాలుగు తరాల వరకు ప్రేత క్రియ సమాప్తి కానంత వరకు వివాహాలు చేయరాదు. అంత అవసరమైతే వివాయక శాంతి చేసి వివాహం చేయండి. (7) వివాహ, చౌల, ఉపనయన, యజ్ఞము వీనిలో తల్లి బయటంటే కార్యం చేయరాదు. నాందీ శ్రాద్ధం తరువాత ముట్టైతే గోదానం కూష్మాండి హవనంచేయాలి. (8) ఒక తల్లికి పుట్టిన వారికి

ఏ సంస్కారం ఒకేసారి కాదు. కవలల దౌతుంది. (9) కొడుకు వివాహం అయ్యాక ఆరు నెలల దాకా కూతురు వివాహం చేయొద్దు. ఉపనయనం పుట్టు వెంట్రుకలు కూడదు. సంవత్సరం మారితే చేయొచ్చు. (10) ఒకే ఇంటిలో రెండు మంగళ కార్యాలు కారాదు. అవసరమైతే మండప, ద్వార, ఆచార్యాదుల భేదంతో చేయొచ్చు. (11) వివాహం నుండి చతుర్దశి వరకు ఏవిధమైన శ్రాద్ధాది తిథులు రాకూడదు (12) ఒకే వరునకు ఇద్దరు కన్యల నివ్వరాదు. (13) కన్య ఋతుమతి ఐతే ఋతు సంఖ్య ప్రకారం గోదానం చేయాలి. కన్య ఉపవాసం చేయాలి. ఆమె మరోకన్యకు వస్తూ ఆభూషణాదులు కూడా ఇవ్వాలి. కూష్మాంధీ హవనం కూడా చేయాలి. వివాహ సమయంలో కన్య ఋతుమతి ఐతే యుంజాన అనే మంత్రంతో హవనం, స్నానం, పంచగవ్యపానం చేయాలి. (14) నాందీ శ్రాద్ధం చేయక పోయినప్పటికీ సామగ్రి సమకూరాక వివాహాది కార్యం ఆశౌచంలో కూడా జెతుంది. వ్రత, యజ్ఞ, వివాహాదులలో నాందీ శ్రాద్ధం తరువాత ఆశౌచం ఉండదు. (15) మాతృసంపిడులతో వివాహం తగదు. రెండవ పెళ్ళిలో వరుడే నాందీ శ్రాద్ధం చేయాలి. తండ్రి చేయొద్దు. వివాహాదుల్లో మండపోద్వాసన అయ్యే వరకు, శ్రాద్ధం, అపసవ్యం, నిత్యశ్రాద్ధం, బ్రహ్మ యజ్ఞం, అధ్యయనం, నదిని దాటటం ఉపవాసం సపిండులు చేయరాదు (16) వివాహంలో స్పర్శా స్పర్శ దోషం లేదు. వివాహం ఆది తరువాత తిలతర్పణం, శవ అనుగమనం, సూతన తీర్థగమనం, ముండనాదులు ఒక సంవత్సరం దాకా చేయరాదు. మంగళ కార్య మందు గోపీచందన ధారణ నిషిద్ధము. (17) శూద్రుడు చేసే కర్మలో పౌరాణిక మంత్రాలే బ్రాహ్మడు చదవాలి. అలాగే స్త్రీ చేసే కర్మలో కూడా. వేదమంత్రాలు చదువరాదు. (18) అనుపనీతుడైన సోదరుడు కన్యాదానానికి అధికారికాదు తల్లె చేయాలి.

47.1) చతుర్దీ హోమం తర్వాత కల్గిన అగ్ని స్మారాగ్ని అది లేకపోతే దాయకాలంలో అగ్ని సంపాదన చేయాలి. (వంశ పారంపర్య ఆస్తి పంపక కాలం). అప్పుడూ కుదరకపోతే తండ్రి చనిపోయాక పన్నెండో రోజున సపిండికరణ మందున ఆధేయం చేయాలి. (అగ్ని సంపాదన). అప్పుడూ కుదరకపోయినా ఎంతకాలం గడిచిందో అంతకాలానికి తగిన ప్రాయశ్చిత్తం చేసి, అప్పుడు అగ్ని ఆధానము. ప్రాయశ్చిత్తం అంటే ప్రతి సంవత్సరం చాంద్రాయణం. శక్తి లేకపోతే ప్రాజాపత్యం (చాంద్రాయణమంటే పూర్ణిమన 15 నోటి నిండిన ముద్దలు, అమావాస్య వరకు ఒక్కో ముద్ద తక్కువ చొప్పున, అట్లాగే అమావాస్య నుండి ఒక్కో ముద్ద ఎక్కువ చొప్పున పూర్ణిమ వరకు తినటం). చాంద్రాయణమందు ఎనిమిది ఆవులు బదులుగా ప్రాజాపత్యమునకు ఒక గోవు ప్రత్యామ్నాయము. ప్రతి సంవత్సరము 24 ప్రస్తముల బియ్యముగాని యవలుగాని అట్లాగే మూడు ప్రస్తముల నెయ్యి హవనీయ ద్రవ్యముల దానము అని. ఈ అగ్నియందే ప్రతిరోజు సాయం ప్రాత రౌపాసన హోమము, పిండ పితృ యజ్ఞము, పక్షాది, పంచమహాయజ్ఞాలు, దైనందిన పాకము, సప్తపాక యజ్ఞాలు ఆచరించాలి.

- 2) పూజారి ఉత్తమ అస్పృశ్యుడు. చందాలుడు జాతివల్ల (అధమ) అస్పృశ్యుడు. (పవిత్ర అస్పృశ్యుడు పూజారి. బ్రహ్మహత్యాది పాతకుడు అపవిత్ర అస్పృశ్యుడు. చందాలుడు జాతి అస్పృశ్యుడు). చందాల శ్వపచులు గ్రామం బయట ఉండాలి (మనువు). కుక్కలు, గాడిదలు వారి ధనం, ఎద్దు కావు. శవవస్త్రాలు ధారణం. పగిలిన కుండల్లో ఆహారం. లోహ ఆభరణాలు. ఎప్పుడూ తిరుగుతుంటారు. (సంచారులు) శూలి ఇవ్వటం (ఉరి) వీరి పని. (తలారి వగైరా శూద్రులు శవం దగ్గర అందుకే).
48. 1) ధ్వజహీనమైన ఆలయంలో రాక్షసులు వసిస్తారు. విగ్రహం సమదృష్టి కలది కావాలి. మహా నీలము విగ్రహము యజ్ఞప్రదము, దారుజము కామదము. సువర్ణముది భుక్తిముక్తి ప్రదము, రజతంది స్వర్గదము, తామ్రము ఆయుర్వర్ధినీ. కాంస్యము ఆపద్దంత్రీ, పిత్రలి శత్రు నాశిని, శిలది సర్వభోగదము, స్ఫటికం దీప్తి నిచ్చేది. మృన్మయము మహాభోగ ప్రదా, దశ, అథవా పంచ అంగుళములది ఇంట్లో, ఉండాలి అంతే. సంపూర్ణావయవ ములు కలది విగ్రహం ఆయుర్దక్షిప్రదా.
- 2) భాగవంతం దశమం - ఉత్తర భాగం 6.63 శ్లో 25 -29 జ్వరభగవానుల సంవాదం.
- 3) ప్రతిష్ఠాధికారిని గూర్చి - విష్ణువును నాలుగు వర్ణాల వారు స్థాపించవచ్చు. బ్రహ్మను గాయత్రితో పాటు బ్రాహ్మణుడు స్థాపించాలి. భైరవుని నాల్గు వర్ణాలవారు మాతలను కూడా అందరూ లింగమును గృహస్థు లేదా సన్యాసి స్థాపించి పూజించాలి.

కూపాద్యారంభంలో భూమి పూజ. ప్రాసాద గృహములకు శిలాన్యాసము ఆగ్నేయంలో లేదా ఈశాన్యంలో.

- 1) మలమాసం తండ్రిగారి తొలిశ్రాద్ధంలో, పదకొండోనాడు (ఏకాదశాహం) వృషోత్సర్జన చేయాలి. శయ్యాదానం కూడా.
- 2) జీవశ్రాద్ధం చేసుకున్నాక కూడా సంధ్య జపహోమాదులు చేయాలి. ప్రతిగ్రహం, శరీర ధారణ పరిమితానికే చేయాలి.
- 3) మూడవరోజు అస్తిసంచయనం. పన్నెండవరోజు సాపిండ్యం. రాత్రి చచ్చిన ముందు రోజునే గ్రహించాలి. మాసపక్ష తిథి నాడే మాసికం లేదా శ్రాద్ధం (క్షయహం నాడే). పారణే మరణే చ తత్కాల తిథి గ్రహించాలి. (దినంకాదు)

- 4) గయాశ్రాద్ధం, బదరీ శ్రాద్ధం రెండు చేయాలి.
- 5) భృగుపాతాదుల వల్ల మరణిస్తే (దుర్మరణం) ప్రాయశ్చిత్తం చేసి, పదకొండోనాడు నారాయణ బలిచేసి తొలి శ్రాద్ధం చేయాలి. సన్యాసికి పన్నెండవనాడు నారాయణ బలి. సాధారణ మరణంలో, నారాయణ బలి తగదు.

- 1) త్రి పురుష (ముగ్గురుని) ఉద్దేశించి చేసేది పార్వణము. ఒకరిని ఉద్దేశించి చేసేది ఏకోద్దిష్టం.
- 2) అతిదేశమనగా ఒకదాని ధర్మాన్ని మరోచోట చేయటానికి ఆదేశించటం. ఒకచోట ఆచరింపబడ్డ పూర్తి ధర్మాన్ని, మరోచోట కార్యవశాత్తు నిర్వహించటం అతిదేశము. గోసదృశో గవయః రూపాతిదేశం.

వివరణలు

- 1) సేకః ప్రతిజ్ఞా గాయత్రీ దేవతాభ్యః తథాసనం, ఆవాహనార్హ దానాని గంధాదీనాం సమర్పణం. మండలాన్యాహూతీ ద్వేచాప్యన్నం భూస్వామినే తథా, పరివేషో మధూత్పర్గః. పాత్రాలంభోఽన్నదానకం, అన్నహీనంచ గాయత్రీ మధువాతాంతతోజపేత్, వికిరాచమనం చాథ గాయత్రీ మధువాతీచ, వేదికాం చ తతః కుర్యాత్ తత్రోల్లేఖనం తథా, ఉల్కాక త్రామణం చాథ రేఖయోః కుశధారణం. దేవతాభ్యస్తథా పిండస్థానే తత్రావనే జనం, పిండదానముప స్పర్శోద్విః శ్వాసయమనం తథా, పిండోఽపరిప్రత్యవనేజన, నీవ్యాశ్చ స్రంసనం సూత్రదానం పిండపూజా జలపుష్పాక్షతాన్ క్షిపేత్. అక్షయ్యవాదో వార్ధారాగోత్రాశీః ప్రార్థనం తతః, పితృప్రీణన మాప్రూణం పిండోత్థాపనకం తథా, చాలనం చార్హపాత్రాణాం దక్షిణాం చ విసర్జనం, దేవతాభ్యో జపోరక్షాదీప నిర్వాపణం తతః. ఆచమ్య చతతో బ్రూయాత్ ప్రమాదాత్ కుర్వతామితి (పార్వణ శ్రాద్ధ క్రమమిది)
- 2) సపిందాః = సమానోదకాః (న, సజాతయః) సమాన గోత్రాః వీరు జ్ఞాతులన బడతారు. సపిందానంతరం సజాతీయులతో భోజనము శాస్త్ర విహితంకాదు.
- 3) స్వస్థకాలే త్వదం సర్వం సూతకం పరికీర్తితం, ఆపర్గతస్య సర్వస్య సూతకేఽపి నసూతకం వ్యతీపాతోఽథ సంక్రాంతిః తద్దైవ గ్రహణంరవేః, పుణ్యకాలా స్తదాసర్వేయదా మృత్యు రుపస్థితః.
4. ఎ) ఏక భక్త అయాచిత ఉపవాసైః కథంచిత్ త్రిగుణైః పాదోనకృచ్ఛః.
బి) సాయంప్రాతః తద్దైకకం దినద్వయమయాచితం, దినద్వయం చ నాశ్నీయాత్ కృచ్ఛార్థం సోఽభిధీయతే. ఏకభక్త నక్త అయాచితద్వయ ఉపవాసద్వయైః

అర్థకృప్రుః (లేదా మూడు రోజులు అయాచితం, మూడు రోజులు ఉపవాసం ఐతే అర్థ కృప్రుము)

- సి) ఏకభక్తేన, నక్తేన తదైవాయాచితేన చ, ఉపవాసేన చైవాయం పాదకృప్రుః ప్రకీర్తితః
 - డి) కుశోదకం చ గోక్షీరం దధిమూత్రం శకృత్ ఘృతం, ప్రాశ్వాపరేద్యుః ఉపవాసేత్ కృప్రుం సాంతపనం స్మృతం.
 - ఇ) (సాంతపనం అశక్తపరం). గోమూత్ర మాసకాస్త్యజ్ఞౌ గోమయస్యతు షోడశ, క్షీరస్య ద్వాదశప్రోక్తా దర్శస్తు దశకీర్తితాః. గోమూత్రవత్ ఘృతస్యోక్తాః తదర్థేన, కుశోదకం, ఏతత్ ద్రవ్య పరిమాణం శుద్ధ్యర్థం కాయశోధనం.
 - ఎఫ్) యతాత్మనోఽప్రమత్తస్య ద్వాదశాహ మభోజనం, పరాకోనామ కృత్రోయం సర్వపాప ప్రణాశనః.
 - జి) అయమేవ అతికృప్రుః స్యాత్ పాణి పూరాన్న భోజనః.
 - హెచ్) పిపీలికం, యవమధ్యం, యతిచాంద్రాయణం, చాంద్రాయణం, శిశు అని ఐదు రకాలివి.
 - ఐ) పాదప్రతే వస్త్రదానం, కృచ్ఛార్థే తైలకాంచనం పాదహీనేతు గామేకాం కృత్రే గోమిధునం స్మృతం.
- 5) ఉదకుంభ మాసిక, ఆభిశేష పిత్రాదయః అపత్నీకాః, అన్యత్ర సపత్నీకాః. దేవతాభేదం. నిత్య, దార్శికములు షట్దైవత్యం, మాసిక ఏకోద్దిష్టయోః ఏకోద్దిష్టత్వం. దేవతాభేదం. నిత్య, దార్శిక, యుగాది, మన్వాది, అలభ్య యోగనిమిత్తానాం షట్దైవత్యం, ప్రత్యాభిక్త త్రిదైవత్య లేదా ఏకోద్దిష్టం అందువల్ల దేవతాభేదం అందువల్ల తంత్రం లేదు.
 - 6) పశుపురోదాశం - పశుయాగం - దానిఅంగం పురోదాశయాగం. దాని దేవతే దీని దేవత. ఈ దేవత సంస్కారం. ప్రస్తర ప్రహరణ - దర్శ పూర్ణమాసేష్టి అయ్యాక ఏ దేవత కోసం యాగం చేయాలని ఆలోచిస్తారు. సూక్త వాక్ మంత్రం చదివి విదువబద్ధ యాగాను సంధానం చేస్తారు. ఐపోయిన యాగదేవతే రాబోయే యాగ దేవత. ఇక్కడ దర్శ ముష్టిని (ప్రస్తరం) ఆగ్నిలో (ప్రహరణ) వేస్తారు. దీనివల్ల ఇష్ట దేవతా సంస్కారం. శ్రాద్ధ దేవతలే, తర్పణ దేవతలు వారికి మాత్రమే తర్పణం.
 - 7) దీక్షణీయేష్టి యందు కామస్వరం. వీలైనంత పెద్దగా అరచి. ప్రాయణీయేష్టి యందు మంద్రస్వరం (మెల్లగా) ఆతిధ్యేష్టి యందు ఇంకా మెల్లగా ఉపసద మందు ఉపాంచు స్వరం (చంకలో వానికి కూడా విన్నించకుండు)

- 8) దేవతలకు తర్పణాంజలి ఒకటి స్త్రీలకు (ఇతరులు) మాతామహాలు (ఇతర గోత్రం) మాతులుడు, గురు, ఆచార్య శ్వశురు, సుహృత్, సంబంధి. సనకాదులకు తర్పణాంజలి రెండేసి సపత్ని, ఆచార్య పత్ని (జలాం). పితరులకు తర్పణాంజలి మూడేసి తిల ఉదక అంజలులు మూడేసి మాతా, మాతామహి, మాతూ: పితామహి జలాంజలి $1 \times 3 = 3 \times 3 = 9$. మాతామహా: $1 \times 3 = 3 \times 3 = 9$

9. మన్వాది = కార్తిక శుద్ధ నవమి, వైశాఖ శుద్ధ తదియ, ఆశ్విన కృష్ణ త్రయోదశి, ఫాల్గుణ కృష్ణ అమావాస్య.

యుగాది = ఆశ్విన శుక్ల నవమి, భాద్రపద, చైత్ర శుక్ల తదియ, భాద్రపద అష్టమి, కార్తిక శుక్ల ద్వాదశి, ఆషాఢ, ఫాల్గుణ పూర్ణిమ, పౌష కృష్ణ ఏకాదశి, ఆషాఢ శుక్ల దశమి, చైత్ర, కార్తిక పూర్ణిమ, భాద్రపద అమావాస్య, జ్యేష్ఠ శుక్ల పూర్ణిమ

- 10) అర్చోదయం - మాఘమాసం, ఆదివారం, అమావాస్య, వృశీపాతయోగం, శ్రవణ నక్షత్రం ఇవన్నీ కలిస్తే.

గజచ్ఛాయా - ఆశ్వినమాసం, కృష్ణపక్షం, త్రయోదశి, సూర్యుడు హస్తలో, చంద్రుడు మఘలో ఉండి, అన్నీ ఏకమైతే.

పష్టి - కపిల పష్టి. (ఆశ్విన మాసం, కృష్ణపక్షం, పష్టి, మంగళవారం, రోహిణి నక్షత్రం, వృశీపాతం, ఇవి కలిస్తే.

11. ఎ) నవదైవత్యం - విత్య, పితామహ, ప్రపితామహ; మాతృ, పితామహీ, ప్రపితామహీ; సపత్నీక మాతామహ, ప్రమాతామహ, వృద్ధప్రమాతామహ.

ఆసన, భోజన పాత్ర, అర్చపాత్ర, జల పాత్ర, ఘృత పాత్ర, అవనేజన పాత్ర, (పాదప్రక్షాళన).

(బి) ద్వాదశదైవత్య :- (ఎక్కువ, సపత్నీకులు విడిగా) మాతామహిలు ముగ్గురు. మహాలయే గయాశ్రాద్ధే వృద్ధౌ చాన్వష్ట కాసుచ, జ్ఞేయం ద్వాదశ దైవత్యం తీర్థే ప్రోషే మఘాసుచ.

- 12) ద్వాదశమాతలు :- జయంతీ, మంగళ, పింగళ దక్షిణేగృహాత్, ఆనంద వర్ధినీ వామే, మహాలా చ నిర్గమే, గృహస్య దక్షిణే భాగే, తిస్రోలేఖ్యాస్తు మాతరః, వామ భాగేచ ద్వేచ జయంత్యాది క్రమేణతు.

గృహమాతలు :- కీర్తి: లక్ష్మీ: ధృతి: మేధా పుష్టి: శ్రద్ధా క్రియామతి:

బుద్ధి ర్లజ్ఞావపు: శాంతి: తుష్టి: కాంతిస్తుమాతరః,

- 13) గోదావరి, గయ, శ్రీశైలం, గ్రహణద్వయం వీనిలో గురు శుక్రమాధ్య దోషం లేదు. గయలో అన్ని కాలాల్లో పిండం పెట్టవచ్చు. అధిమాసం, జన్మదినం, గురు, శుక్ర,

అస్తమయం, గురువు సింహరాశి యందు ఉన్నా వీనియందు గయాశ్రాద్ధం పెట్టవచ్చు. అధిమాసం జన్మ నక్షత్రం గురు శుక్ర అస్తమయం వీనిలో తీర్థయాత్ర చేయరాదు. గయ, గోదావరి యాత్ర చేయొచ్చు.

- 14) క్షౌరనిషేధం :- రవ్వార సౌరివారేషు రాత్రౌ పాతేప్రతేఽహని, శ్రాద్ధాహః ప్రతిపదిక్తా భద్రాః క్షౌరేషు వర్జయేత్. పష్టష్టమీ పూర్ణిమా పాత చతుర్దశ్యష్ట మీషుచ, నక్షత్రేతు న కురీవత యస్మిన్ జాతో భవేన్నరః నప్రోష్ఠ పదయోః కార్యం నైవాగ్రీయేతు భారత, దారుణేషుతు సర్వేషు దుష్టతారాం వివర్జయేత్. కుంభేకర్కశుకే చైవకన్యాయాం కార్ముకేరవౌ, రోమఖండం గృహస్థస్య పితౄన్ ప్రాశయతే యమః. వివాహ మౌంజీ చూడాసు వర్ష మర్ధం తదర్ధకం, అంతర్వత్పాంచ జాయాయాం నేవ్యతే వపనద్వయం. తదపవాదశ్చ :- క్షౌరం నైమిత్తికం కార్యం (ప్రాప్తం) నిషేధే సత్యపి ధ్రువం, పిత్రాది మృతి దీక్షాసు ప్రాయశ్చిత్తే చ తీర్థకే, అత్రవపనం కరిష్యే ఇతి సంకల్పః. యానికాని చ పాపాని బ్రహ్మహత్యా సమాని చ, కేశానా శ్రిత్య తిష్ఠంతి తస్మాత్కే శాన్వపామ్యహం.

15. ఎ) యేఽబంధవా బంధవావాయేఽన్య జన్మనిబంధవాః, తేతృప్తి మఖిలాయాంతు యే చా నృత్యేఽభికాంక్షిణః, యత్ర క్షవన సంస్థానాం క్షుత్తుష్ణో పహతాత్మనాం, ఇదమక్షయ్య మేవాస్తు మయాదత్తం తిలోదకం. లేదా - ఆ బ్రహ్మస్తంబ పర్యంతం దేవర్షి పితృబంధవాః (మానవాః), తృప్యంతు పితరస్సర్వే మాతృమాతా మహాదయః, అతీతకుల కోటీనాం సప్తదీప్తం నివాసినాం, ఆ బ్రహ్మ భువనాలోకాది దమస్తు తిలోదకం. లేదా ఆబ్రహ్మస్తంబ పర్యంతం జగత్ స్థావర జంగమం, మయాదత్తేన తోయేన తృప్తిం యాతు పరాంగతిం. ఆ బ్రహ్మస్తం బపర్యంతం జగత్ తృప్యంతు ఇతి బ్రువన్, జలాంజలిత్రయం దద్యాత్ కుర్వన్ సంక్షేప తర్పణం. ప్రత్యంజలౌ మంత్రావృత్తిః.

బి) తీర్థేషు బ్రాహ్మణం నైవ పరీక్షేత కదాచన. చతుర్విధా బిక్షవస్తు విఖ్యాతా బ్రహ్మణో ముఖాత్. కుటీచకో, బహూదకోహంసశ్చైవ తృతీయకః. చతుర్థః పరమహంసశ్చ.

సి) మార్దార, శ్వ పక్షివధే, దుగ్ధపాన మాత్రం, త్రిరాత్ర ముపవాసః.

డి) శుద్ధేద్వి ప్రోదశాహేన ద్వాదశాహేన భూమిపః, వైశ్యః పంచదశాహేన చూద్రోమాసేన శుద్ధతి.

ఆశౌచ ప్రకరణం

- 1) కూటస్థుని నుండి ఏడుతరాల దాకా సపిందుడు ఆ తరువాత ఏడు తరాల దాకా సమానోదకుడు ఆ తరువాత ఏడు తరాల దాకా సగోత్రులు.
- 2) ప్రమాణాంతరేణ ప్రాప్తస్య అర్ధస్య పునః కథనం అనువాదః. అనుపశ్చాత్ వాదః. జ్ఞాతార్థ జ్ఞాపకం, స్వప్రతిపాదకత్వే సతిస్వేతర ప్రతిపాదకత్వం. మంత్ర గ్రహణం బ్రాహ్మణస్య ఉపలక్షణం.
- 3) ఆత్మబంధుత్రయం : ఆత్మనః పితృష్వసు, మాతృష్వసు, మాతుల పుత్రులు. ఉదా: ఆత్మ మాతృష్వసు పుత్రులు
 పితృబంధు త్రయం : పితుః పితృష్వసు, మాతృష్వసు, మాతుల పుత్రులు
 మాతృబంధు త్రయం : మాతుః పితృష్వసు, మాతృష్వసు, మాతుల పుత్రులు 9 మంది మొత్తం.
- 4) అగ్న్యాధేయ పాకయజ్ఞానగ్నిష్టో మాదికాన్ మఖాన్, యః కరోతి పృతోయస్య సతస్సర్వీ గిహోచ్యతే.
- 5) గోమాంసఖాదకోయ స్తు విరుద్ధం బహు భావతే, సర్వాచార విహీనశ్చక్షేచ్ఛ ఇత్యభి ధీయతే. రజకశ్చర్మ కారశ్చ నరో బురుడ ఏవ చ, కైవర్త మేదభిల్లాశ్చ సప్తైతేఽంత్యావ సాయినః.
- 6) పృథక్ సాంతపన ద్రవ్యైః షడహః సోపవాసకః, సప్తాహేనతు కృచ్ఛోఽయం మహాసాం తపనః స్మృతః. తప్త కృచ్ఛం ద్వాదశాహ సాధ్యః, జల క్షీరఘృత అనిలాని తప్తం, ప్రతిత్ర్య హం. త్రిరాత్ర మారుత పూరణే ఉష్ణోదక బాష్పం.
- బి) గోమూత్రం కృష్ణవర్ణాయాః శ్వేతాయాశ్చైవ గోమయం, పయశ్చతామ్ర వర్ణాయాః రక్తాయాః గృహ్యతే దధి కపిలాయా ఘృతం గ్రాహ్యం సర్వంకాపిలమేవవా, మూత్రమేక పలంగ్రాహ్యం అంగుష్ఠార్థంతు గోమయం. క్షీరం సప్తపలం గ్రాహ్యం దధి త్రిపలముచ్యతే. ఘృతమే కపలం గ్రాహ్యం పలమేకం కుశోదకం ఏతచ్చ గాయత్ర్యా గోమూత్ర మిత్యాది సమంత్రకంకార్థం. పాలాశే మధ్యమే పర్ణేభాండే తామ్రమయే తథా. మృన్మయేఽపి
- సి) తప్తక్షీర ఘృతాంబూనామేకైకం ప్రత్యహం పిబేత్, ఏకరాత్రోపవాసశ్చ తప్తకృచ్ఛ ఉదాహృతః ప్రతిత్ర్యహం,
- డి) సాంతపనం పాపప్రణాశనం
- ఇ) గర్భస్రావాశౌచం

- ప్రథమమాసం - తల్లికి రెండు / మూడు రోజులు. తండ్రికి స్నానం
 ద్వితీమాసం - తల్లికి మూడు తండ్రికి స్నానం
 చతుర్ - తల్లి నాలుగు తండ్రికి స్నానం
 పంచమ / షష్ఠ - తల్లికి ఐదు / ఆరు తండ్రికి స్నానం
 ఏడు నుండి ఆశ్రవణం - పది
 పుత్రుడు / పుత్రిక నెల / మండలం తర్వాత - పూర్ణా శౌచం

కర్మాధికారం

మృతోత్పత్తిలో	మరణాశౌచం లేదు	జననాశౌచం తల్లికి పూర్ణం	అన్యులకు లేదు
నాలభేదపూర్వం మరణం	మరణాశౌచం లేదు	జననాశౌచం తల్లికి పూర్ణం	తండ్రికి త్రిరాత్రం
పదిరోజులలో మరణం	మరణాశౌచం లేదు	జననాశౌచం తల్లికి పూర్ణం	తండ్రికి పూర్ణం సపిందులు
నామకరణం ముందు మరణం	ఒకటి / మూడు రాత్రులు	తండ్రికి కూడా	సపిందులు స్నానం
ఆరుమాసాలలోపు మరణం	ఒకరాత్రి		
దంతాలోస్తే మరణం	మూడు రాత్రులు	సపిందులు స్నానం	
ఆరుమాసాలు దాటి		సపిందులు స్నానం ఖననం	* కన్య మరణంలో ఒకరోజు
దంతోత్పత్తి పూర్వం మరణం	మూడు రాత్రులు	ఒకదినం - దాహంలో	పుత్ర మరణంలో మూడు
రెండు సంవత్సరాలలోపు మరణం	మూడు రాత్రులు	ఒకదినం - దాహం	దంతోత్పత్తికి పూర్వం.
	ఒకదినం (ఖ)	ఒకదినం ఖననం	తర్వాత మూడు రోజులు
చూడాకర్మకు పూర్వం మరణం	మూడు రాత్రులు	ఒకదినం	సపిందులు - సద్యః
ఉపనయనం పూర్వం	మూడు రాత్రులు	మూడు రాత్రులు	
చూడాకర్మ తర్వాత			
ఆరు సంవత్సరాల తర్వాత			
అనువనీత మరణం	మూడరు రాత్రులు		
ఉపనీతుడైతే	పూర్ణాశౌచం	పూర్ణం	

తల్లిదండ్రుల మరణంలో వివాహితకన్యకు పదిరోజుల్లో తెలిస్తే మూడు రాత్రులు తర్వాత పక్షిణి.

కన్య మరణంలో మూడు సంవత్సరాలపైన వాగ్దానంకన్న పూర్వం తల్లి, తండ్రి త్రిరాత్రం సపిందులు ఒకరాత్రి (మూడు తరాలు) వాగ్దానం తర్వాత వివాహ పూర్వం త-తం/పతి/ సపిం ఒకదినం / త్రి- దాహకర్మకు) (7 తరాలవరకు) వివాహం తరువాత త్రిరాత్రం/పూర్ణం-పతివంశంలో

మామ మరణంలో మేనల్లుడికి పక్షిణి. తన ఇంట్లో మరణిస్తే త్రిరాత్రం. మామకూతురు మరణంలో మేనల్లుడి కొడుక్కు ఒకరోజు ఆశాచం. అనుపనీత మేనల్లుని మరణంలో, మామ, మామకూతురు, మామచెల్లెలు, వీరికి త్రిరాత్రం. (పక్షిణికాని)

మాతామహ మరణంలో దౌహిత్రునికి త్రిరాత్రా శాచం. మాతామహి ఆశాచం పక్షిణి ఉపనీత దౌహిత్ర మరణంలో మాతామహ, మాతామహిలకు త్రిరాత్రం. అనుపనీతుడైతే పక్షిణి. అత్తమామలు దగ్గరలో మరణిస్తే అల్లునకు త్రిరాత్రం. అనన్విధిలో పక్షిణి. వేరే గ్రామమైతే ఒకరోజు (పక్షిణిలేదా) అల్లుడి మరణంలో అత్త మామలకు ఒకరోజు (సద్యః). భావమరిది మరణిస్తే భావకు ఒకరాత్రి. భావమరిది కొడుకైతే సద్యః శుచి.

దత్తకుడు మరణిస్తే ఇద్దరు తండ్రులకు త్రిరాత్రం. తండ్రులు మరణిస్తే పుత్రునకు దశరాత్రం.

శవస్పర్శమందు నక్షత్ర దర్శనంతో శుద్ధి / సూర్యదర్శనంతో. వెంట వెళ్తే స్నానం సచేలం.

మామ, తల్లి చెల్లెలు, తండ్రి చెల్లెలు వీరి వహనదహనమందు త్రిరాత్రం. సవర్ణ నిర్ధారణలో ఒకరాత్రి. రణోదర్శనమైన 17వనాడు తిరిగి రణోదర్శనమైతే స్నానం 18న ఐన 1రోజు 19న ఐన 2 రోజులు 20న ఐతే 3 రోజులు ఆశాచం.

పదిరోజుల ఆశాచంలో 5 రోజుల్లో మరోదశరాత్రా శాచం వస్తే పూర్వంతో శుద్ధి. ఆరు నుండి తొమ్మిది రాత్రి వరకు రెండోది వస్తే వచ్చిన దానితో శుద్ధి. పది నాటి రాత్రి మరోటి తెలిస్తే రెండు రోజుల ఆశాచవృద్ధి. 11 నాటి ఉదయం కన్నముందు తెలిస్తే త్రిరాత్రా శాచ వృద్ధి. ఆచార్య మరణ మందు శిష్యునకు త్రిరాత్రా శాచం. జనన మరణములందు మరణంతో శుద్ధి. తండ్రి మరణాశాచం మధ్య తల్లిమరణిస్తే తండ్రి ఆశాచాంత మందు పక్షిణి వృద్ధి తల్లికై. తల్లి తరువాత తండ్రి మరణిస్తే తండ్రి ఆశాచం, శేషదినములతో శుద్ధి. తల్లిదండ్రుల మరణంవింటే విన్నప్పటి నుండి పది రోజుల ఆశాచం. వివాహిత కన్యకు దశంలో ఐతే త్రిరాత్రం. ఆపై పక్షిణి త్రిరాత్రాది అతిక్రాంతమైతే ఆశాచం లేదు. పూర్వం అతిక్రాంతమైన త్రిరాత్రం. బ్రహ్మచారికి ఆశాచంలేదు. సమావర్తనం తరువాత ఆశాచం. ఆశాచం మధ్య శ్రాద్ధం వస్తే తరువాతి ద్వాదశిన చేయాలి. మలమాసం వస్తే కృష్ణ పక్ష ద్వాదశిన చేయాలి. ప్రేత శ్రాద్ధం మలమాసంలోనూ చేయాలి. ఆశాచంలో సంద్య మానసికం అర్ఘ్యం వరకు. వృత్తులందు ఆశాచంలేదు. కోమటికి ఆశాచంవస్తే వాడిస్తే సామాను తీసుకోవద్దు. వాడి ఆజ్ఞతో మనం తీసుకోవచ్చు. ఆశాచం తెలియకపోతే (ఇద్దరికి) దోషంలేదు. తెలిస్తే భోక్తకు దోషం. వివాహంలో ఆశాచం తెలిస్తే వేరే వాళ్ళు వడ్డించాలి. అన్నం పూర్వందే కనుక దోషం లేదు (తెలియక ముందుది) పాపులకై

ప్రాయశ్చిత్తం తర్వాత ఆశౌచ శ్రాద్ధములు పిండదానం. ఆరంభమయ్యాక జననా శౌచమైనా పిండదానం చేయొచ్చు.

6) అనువాదం అనగా ప్రమాణాంతర అర్థంతో రెండోసారి తిరిగి చెప్పటం. ఒక వాక్యంలో ఉద్దేశ్య విధేయం రెండుంటాయి. రెండు ఉద్దేశ్యాలుంటే వాక్యభేదం. రెండు విధేయాలున్నా వాక్యభేదం. ఒకవాక్యంలో విధి, అనువాదం ఉండరాదు. విధి అంటే కొత్తది చెప్పటం, అనువాదం పాతది చెప్పటం (అనుపశ్చాత్ వాదః).

బి) ననగ్గుః శ్రాద్ధమాచరేత్, నగ్గుః కాషాయ వరసాః స్వాత్. కాషాయధారీ నగ్గుః అని అర్థము.

సి) ఆత్మఘాతీయైన వానికి పుత్రాదులు, శుక్లేకాదశియందు, ఆత్మహత్యకు చెందిన పాపానుసారం ప్రాయశ్చిత్తం చేసి దుర్మరణ దోష నివృత్తికై కలశద్వయమందు బంగారు విష్ణువును పూజించి నారాయణ బలి చేయాలి. రెండు రోజులు. పర్ణశరదాహం చేసి, దాహం నుండి ఆశౌచం చేసి ఔర్ధ్వదేహికం చేయాలి.

7. వాగ్దండోఽథ మనోదండః కాయదండస్త ధైవ చ, యస్యైతే నిహితాబుద్ధౌ త్రిదండీతి స ఉచ్యతే. శరీరజైః కర్మదోషైః యాతి స్థావరతాం నరః, వాచికైః పక్షిమృగతాం మానసైరంత్య జాతితాం, త్రిదండమే తన్నిక్షిప్య సర్వభూతేషు మానవః, కామక్రోధోతు సంయమ్య తతః సిద్ధిం నియచ్ఛతి.

8. కృత్తిక, పునర్వసు, ఉత్తర, విశాఖ, ఉత్తరాషాఢ, పూర్వాభాద్ర, త్రిపాద నక్షత్రాలు, ద్వితీయ సప్తమి, ద్వాదశి తిథులు మంగళ, శని, ఆదివారాలు వీని యోగం త్రిపుష్కర యోగం. ఇవే తిథి వారాలు. వీనితో మృగశిర, చిత్త, ధనిష్ఠ చేరితే ద్విపుష్కర యోగం.

9. పంచరత్నాలు :- కనకం, వజ్రం, ముత్యం, పద్మరాగం, ప్రవాలం / నీలం.

10. అన్వాహార్యం - దర్శపూర్ణమాసమందు బ్రహ్మహోత అధ్వర్యు, అగ్నేధ్ర వీరలకై దక్షిణ కొరకై దక్షిణాగ్ని యందు వండిన అన్నము ఇస్తారు. అది అన్వాహార్యం. ఇధ్మ - మొదుగుది, ఒక చేయి పొడవు, ఒక వ్రేలు మందం, త్వచాసహితం. బర్హి - అసంస్కృత, అసంఖ్యాత కుశలను బర్హి అంటారు. వాజినం - వేడిపాలలో పెరుగేస్తే పాలు పగిలితే ముద్దను ఆమిక్షా అని, నీరును వాజినం అంటారు. స్రుక్ - వికంకతం కర్ర, చేయిపొడవు, చిటికన వేలంతతో మొదలై పైకెళ్ళే వరకు కొంచెంకొంచెంలావౌతుంది. ఐదంగుళాల గుండ్రని ముఖం, మూడంగుళాలోతు హంసముఖం (ముక్కు) ముందుభాగం గలది. స్రువం - ఖైర వృక్షం చేయిపొడవు చిటికెన వేలంత మొదలై పైపైన కొంచెంకొంచెం పెరిగి, బొటన

వేలంత గుండ్రనై నాలుగు మూలలది. చాత్రః - ఉపమంధ అనగా అరణి మంధనములకై ఎనిమిది అంగుళముల కట్టె మేకు, బాడిన ద్వారా దీన్ని మంధన దండ మందు పెద్దారు. మంధన దండం ఖైరవృక్షుండి పన్నెండంగుళముల పొడవు రెండంగుళముల ఇనుప మొలతో కూడి మూడంగుళముల గుండ్రత కలది, తాడు తిప్పటానికి అనేక వలయుములు గలది, చాత్రము లేదా ఉపమంధము అని అంటారు. దృష్పద్ ఉపల - పది అంగుళాల పొడవు ఎనిమిది అంగుళముల వెడల్పు రెండంగుళముల మందం కలిగి, పురోదాశానికి చెందిన ప్రీహ్యదులను నూరటంలో ఉపయుక్తమైంది దృష్పత్. ఇంకా దృష్పత్కు అనురూపమైన లోఢీని ఉపల అంటారు. (నూరుదుబండ). కూర్చ - చేయంత పొడవు నాలుగంగుళముల వెడల్పు సగం అంగుళం మందం, మూలం, అగ్రములందు ఒక అంగుళం మందం పావగలది పారణపు కట్టెది కూర్చ అంటారు. సమిధ - మొదుగది చిటికన వేలు మందంతో, పై చర్మం గలది, పది అంగుళముల పొడవుది సమిధ. పరిధి - దర్భ పూర్ణ మాసాది యాగమందు ఆహవనీయ కుండమునకు దక్షిణ పశ్చిమ ఉత్తరములందు మోదుగువి చేతంత పొడుగు కలవి సమిధలు ఉంచుతారు. అవి పరిధి అంటారు. ప్రమంధ - ఉత్తరారణి యొక్క ఎనిమిదంగుళాల పొడవు, రెండంగుళాల వెడల్పు, రెండంగుళాల ఎత్తుగ కర్రముక్కు ప్రమంధం పురోదాశం - యవలులేదా బియ్యం పిండి ముద్ద అగ్న్వాది దేవతలకై హోమం కొరకు తయారు చేస్తారు. గార్వపత్య కుండమందు నిప్పులపై మట్టిపెద్ద ఉంచి దానిపై నిప్పులు పెట్టి దానిపై పురోదాశాన్ని వండుతారు. ఆ మట్టిపెద్దను కపాలం అంటారు. అరణి - శమితో పిప్పలం పుట్టి రెండు కలిసి ఒక చెట్టైతే దాని (పిప్పలం) తూర్పు వైపు శాఖో, ఉత్తర శాఖో పైకెళ్ళిన శాఖో ఇరవై నాల్గంగుళముల పొడవు, ఆరంగుళముల వెడల్పు నాల్గంగుళముల ఎత్తు, మూలము, అగ్రము (ముందు) వీటిని కలిపే గుర్తు గల, కర్ర అరణి, అధరార్ణి, ఉత్తరార్ణి. అగ్ని పుట్టేది అధరార్ణి. మంధనం చేసేది ఉత్తరార్ణి. ఉత్తరార్ణి అంటే కాని రెండు రెండు అంగుళముల వెడల్పు ఎనిమిదెనిమిది అంగుళముల పొడవు రెండంగుళముల ఎత్తులో పద్దెనిమిది తునకలుంటాయి. దీనిలోంచి ఒక శంకును మంధన దండమందు తగిలించి అరణి మంధనం చేస్తారు.

11) గోమూత్రం - గాయత్రి మంత్రం, గోమయం - గంధద్వారాం మంత్రం, పాలు - ఆప్యాయస్వస, పెరుగు - దధిక్రాష్ట్ర మంత్రం, నేయి - ఘృతంమిమిక్షే; కుశోదకం - ఆపోహిష్ఠా, దేవస్యత్వా భస్మ - మానస్తోకే; మృత్ - అశ్వకాంతే; తేనె - మధువాతా; నీరు - ఆపోహిష్ఠా;

పట్టవస్తం - సాధారణ పట్టు; కౌశేయం - రంగులది ఉత్తమమైన పట్టు.

యక్షకర్తము - కర్పూరం, అగరు, కస్తూరి, చందనం, కక్కోలం వీనితో తయారైన లేపనం. పన్నెండు తులాలు చందనం, కుంకుమ, ఆరుతులాలు కర్పూరం నాల్గు తులాలు కస్తూరి అని.

దక్షిణావర్తం - ప్రాచీనావీతి పితృకృత్యే రజతం

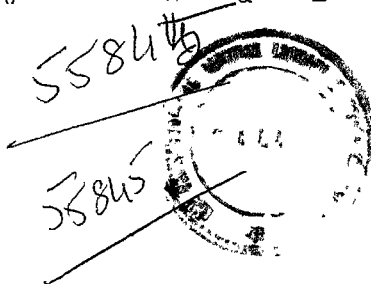
అష్టగంధం - చందన, అగరు, కర్పూర, కస్తూరి, రోచనం, ఉశీరం, కేశరం, దవదారు, **కాశేయ** అవికయోరూపైః **కుతపానా** మర్రిష్టకైః, శ్రీఫలైరం **శువట్టానాం** క్షౌమాజాం గౌరసర్వపైః

హోమం :- ప్రక్షేప, ఉద్దేశ, త్యాగములు సమప్రాధాన్యం గలది. నవగ్రహ హోమం

యాగం :- ఉద్దేశ త్యాగ ప్రాధాన్యం, ప్రక్షేపం అంగం

- 1) మాసికములు 12, ఊనములు 3, త్రెపక్షికం 1, మొత్తం - 16
- 2) పన్నెండో నెల అధికమైతే 13వ నెలలో ఊన ఆర్దిక, ఆర్దికములు. అధికంలో శ్రాద్ధం సాధారణం.
- 3) పిండమేళనమైతే ప్రేతశబ్దం ఉండదు.
- 4) ఆశౌచం వస్తే తరువాతి శ్రాద్ధంతో కలిపి చేయాలి.
- 5) వివాహాదులొస్తే మాసికంనకు అవకర్ష
- 6) వృద్ధి శ్రాద్ధం తర్వాత ఈ శ్రాద్ధములు చేయరాదు.
- 7) మాతా - పితా మహీ - ప్రపితా మహీ - వృద్ధ ప్రపితామహీ.

తండ్రి బ్రతికి ఉంటే, పితామహితో స్త్రీకి సపిండనం. తండ్రి మరణిస్తే, తల్లి అన్వారూఢ ఐతే భర్తతోనే. మాతృ పిండాన్ని పితృ పిండంతో కలిపి దానిని పితామహాదులతో కలపటం. లేదా పితృపిండాన్ని మగ్గురిలో కలిపి పిదప తల్లి పిండాన్ని ఆమె భర్తతో కలపటం.

గ్రంథకర్త రచనలు

1. తిరునామములు (సంకలనం)
2. తిరునామములు - సమగ్ర పరిశీలన
3. నిర్ణయసింధువు (3 భాగములు - పూర్తి)